
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 04 21 02 013 4

ספר

דברי מרדכי

הדו״ר אתם ראו כמה נאה נ״ר זה דברים המצודקים · באות מאירות מפיו לפידים וברקים · דרוש״ים לכל חפציהם אור נוגה להם ויהי הם מריקים · הדרשה תדרש ואנהרינהו לעיינן דרשינהו להני קראי כסיני והם מחושקים · מילתא דאתיא מדרשא חביבא זר״ח זרו״ח אור כי יהל ועזוזו בשחקים · הן אלה קצות דרכי איש אלהים קדוש הוא הרב הגדול מעוז ומגדול כמוהר״ר **מרדכי גלאנטי** זצוק״ל מתהלך בגן בעדת צדיקים · ובסופו בא יבא מעט ש״ות אחד ממאה ממחברת הקדש **ספר גדולת מרדכי** אשר שבחוהו רבנן והדברים עתיקים ·

ואתיא מכללא סוף דבר הקו״ל נשמע לב״ר מניה דמר מעלת הרב המופלא כמוהר״ר **משה גלאנטי** זצוק״ל גדולים צדיקים · יתר הבז אשר דרש משה חבה יתירה נודעת לו מלאים זיו ומפיקים · הכי קרא שמו **קולו של משה** בחכמה ובתבונה ובדעת מים עמוקים :

פה **ליוורנו** יע״א

שנת **כי האיש מרדכי** הולך וגדול לפ״ק

בדפוס חדש של החכם רט״ל
אליהו בן אמוזג וחבריו הי״ו
מדפיסים ומוכרי ספרים

הקדמת מעלת המאורות הגדולים הרבנים המובהקים מלאים זיו ומפיקים אשר אור תורתם זורח להם בע"ת דמשק יע"א

מלך על כל הארץ רבון טב דמטוביה אוטיב לעמיה · חביבין ישראל שנקראו בנים אחי ומרחמי · לעשות להם שם עולם : דבר ה' היה יקר עד בלתי שמים · ועד לא עשה ארץ רחבת ידים · אלף שנים פעמים · ורוח אלהים מרחפת על פני המים · על קו תוהו ואבני בוהו חורבות עולם : זאת התורה יושבת בקתדרא בי גנזא · האחת אהובה הלא היא כתובה חמדה גנוזה · מונחת בקרן זוי"ת זהי"ר שם והקרן קיימת לעולם : כבודה בת מלך פנימה מאין תמצא והיא נעלמה ואיש לא ידעה · מלך יושב על כסא ותחת כנפיו תחסה אמון מוצנע אמון מכוסה כלה שהיא צנועה · הר המור גבעת הלבונה תאות גבעות עולם : נר מצוה ותורה אור המאור **הגדול**

מלך מלכי ה' מסיני בא וזרח ואייתי מתניתא בידיה האירו ברקיו תבל צדיק כתמר יפרח · ויצא בברק חצו וזרח משעיר היה עושה משפט מבקש אמונה ישיש כגבור לרוץ אורח · מי בכם יאזין זאת דינא רבא ודינא זוטא הליכות עולם : הופיע מהר פארן · פרא לימוד מדבר דין ריש קטיעא · היש את נפשך לקוח את ספר התורה הזה את שיש בה ידיעה · שתי רשעיות שאלו לחכמה תורה מה כתיב בה ורוח הקודש משיבה חדא מחדא מכל חטאת האדם שמניחין חיי עולם : זה ראשון טעון בעינן קרא כדכתיב והוא יהיה פרא אדם בהפקירא ניחא ליה הוי לה לאותה בושה · ואחרי כן יצא מפר'ץ פר'צה בא מחמת ירושה · הידים ידי עשו בחרבו את כל בשר ומלחו בחושה · כולהו עבוד פרישה · ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו הנה אלה רשעים ושלוי עולם : ה' חפץ למען צדקו שלא ליתן פתחון פה חמק עבר במדורות הגויים אף שוכני בתי חומר למקטון ועד **גדול**

מלך שלם גדול העצה ורב העליליה דרך ובא לו לעיני כל העם · קדש ישראל תפארת אדם שמה הגבורים ממקום קדוש יהלכו ויתא ראשי עם · וה' נתן קולו בואו אחי לקח טוב נתתי לכם למען ייטב לך לעולם : ואל משה אמר רד העד בעם בעד'י עדי'ם רמ'ם רממי'ם והתענגו על רוב שלום · והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות · והיו למאורות · ישאו הרים שלום · דברים המצורקים והמה מחושקים · העומדים ברומו של עולם : ולמאי דבעי בינו מלכי צבאות זו מחנה שכינה · טוענין ללוקח רעיא מהימנא · מה לילוד אשה · בהדי כבשי דרחמנא · עומד בין ההדסים ידו על העליונה אנן דשנינן בשלימותא דינא קא תבענא למה תעשה כה לעבדיך ועתה נפשנו יבישה · לא חייש מר משום ועשית הישר והטוב זו את מישובו של עולם : ויהי במשיב גדולה תשובה · פיו פתח בחכמה תורה מה כתיב בה · אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך בלום למצרים ירדתם ועבודה רבה · זו תורה וזו שכרה היבעית אימא קרא היבעית אימא סברא לפום צערא אגרא מרובה מידה טובה · בלום יצ"הר יש בינינם שמחשיך פניהם של בריות מועד לעולם : ותצא דינ'א והדת נתנה ויתנם לנחלה מורשה קהלת יעקב בישראל **גדול**

מלך שמור מן היום ההוא והלאה דור ודור וחכמיו · זמן זמנם זמניהם למקומותם בשמותם בארצותם לגוייהם כעל בעמיו · לארבע הפיאות שמה ישבו כסאות שמהם תצא תורה נהר'א נהר'א מן העולם ועד העולם : אלה נשיאי רבנן סבוראי אינהו פתרי את כל דברי התורה ובינו במקרא · רבנן דפקיע שמייהו אינהו ואבזרייהו גדולים צדיקים שמעניקים את החמה איתמחי גברא · הם העומדים על הפקודים דקב"ה משתבח ביקרייהו כולם צדיקים לעולם : כל מילתא דאמר רחמנא והיה העלמ'ה עומקא ורומה באר חפרוה · נקנית במסירה זקנים לנביאים ונביאים מסרוה · ראשי המטות דווני דבה'ר דע'ה האיתנים מוסדי הוינו רביתייה"ו דמגנייא זכותייהו בין תקיפי לחסידי מלכה ושריה · כי דינא בתר בי דינא איש מפי איש לדור ודור עד עולם : זה דרכם הולך את חכמים יחכם כיון דקם קם הלוך וגדול עד כי גדל · ויהי לראש ולקצין באחת ערי ישראל מר בי אתריה זיויה ויקריה מדברנא דאומתיה ומגנייא זכותיה אבולא בבבא עיר ומגדל · דן את הדין זיכה את הזכאי מלך במשפט יעמיד ארץ ישב עולם : כל מן דין סמוכו לנא הגידו במצרים והשמיעו **כמגדול**

מלך לשופטנו מאן דחמא חמ'א עיר עוז לנו קריה עליזה · לפנים בישראל היא היתה אם שריה רבי'ם דפקיע שמייהו מתפסח ועד עזה · ביתא דהוו ביה שיתין הללו ראשי סנהדראות למופת ולאות רוזני עולם : הראשון אדם אחד מן השרפים מן הרמתי'ם צופי'ם זה האיש מרעיש הארץ אלקפתא וריש גלותא · זקן ויושב בישיבה נודע בשערים וישת לו הדרים רב מתיבתא מבני עליה תנא דאורייתא · מעלת הרב הגדול מעוז ומגדול הגאון המפורסם סבא דמשפטים כמוהר"ר **משה** כמהר"ר **אברהם גלאנטי** זצוק"ל אלה יעמדו לחיי עולם : ואחריו לו קם כמוהו ברומים כ'ר מיניה דמר מר דרור מירא דכיא דטב לחון לישראל מגלגל חמה · ומראהו כמראה הבזק פטיש החזק עמוד הימיני יושב בשבת תחכמוני מלא רוח חכמה · ויהי שומעו בכל הארץ אל ארבעת מקצועי עד מדרך כף רגל אלה מסעי מסוף העולם : והאיש מרדכי הולך **וגדול**

מלך שלטון גו'ר בארץ אדי בן הרחובות מכלכל דבריו במשפט ויט שכמו לסבול ועלהו לא יכול קביל עליה נטירותא · כל מילי דמתא את הכל עשה יפה בעתו דיין שדן דין אמת לאמתו יתיב בינו דנ"י אם לבם אמיץ הנה פלא יועץ חכם חרשים גלי עמיקתא ומסתרתא · משאתו יגורו אלים ויתמהו מגערתו האיתנים מוסדי עולם : הפותח יד בתשובה לן בעומקא של הלכה ולא ימיש מרחובה · ובי יפלא מעיני העדה ויספ'וק עלימו ספיקא דאורייתא וספיקא דרבנן אף הוא היה מתכוין עוקר הרי הרים וטוחנן לא היתה קר'יה אשר שגבה · פו'שטו ואפי' בשוק הרמין יתעבר תורה ויצאה בקנומא ויעמידם לעד לעולם : כזה דו'רש טוב לעמו אלו קרא'ין שאינם מתאחין עירוב

פרשיות

הקדמה

פרשיות ירדו כרוכין שאינם נוחים דרשינהו כשיני והיו לאחרים מרבה ישיבה · ואשר חכמים יגידו מילי דאגדתא דברים שקשים כפטיש ויפוצץ אחת לששים או לשבעים פנים לאלפי רבבה · עבור כהו פרוש"ה דברים המושבים לבו של אדם וישמעו ויאמרו אמת אמת לעולם : הוא נשאר מיתר הפלא"ים שיורי כנ"הג מופת הדור והדרו עטרת זהב גדולה · רועה ישראל דבר אחד לדור ממנו יתד ממנו פינה ראש הממשלה · מעלת מורינו הרב המחבר הרב הגדול מעוז ומגדול ר"מ ור"מ כמוהר"ר **מרדכי גלאנטי** זצוק"ל והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים מעתה ועד עולם : עד שלא שקעה שמשו של צדיק וזרחה לנו ויראי שמש צדקה זרח ר"ב שעה היושבים בחושך ראו אור **גדול**

מלך משפט הכה יתיב תנא על כסא ההוראה ותעבור הרנה במחנה אז יאמרו ברוך ה' אשר לא השבית לנו גואל . ומלך מלך מלוה שקיבלו עליהם בשמחה ויעש לו שם כשם הגדולים והוא שפט את ישראל · הוא הקדוש גדול אדונינו מעלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא החסיד העניו מורנו ורבינו כמוהר"ר **משה גלאנטי** זצוק"ל אשר כבר יצא מוניטון שלו בספר הבהיר **בירך משה** שם אתה מוצא נפלאות מתורתו וצדיק יסוד עולם : ויהי בימים ההם נתן אל לבו לתור בחכמה לסדר כתבי הקודש של הרב הגדול מר אביו כי גדול מרדכי ז"ל והמה בהו שני ספרים בפתחים ראשון בקודש ספר ש"ות על ס' ד' טורים באורך ורוחב ויקרא את שמו **גדולת מרדכי** · ואשר על ידו שנ"י מילי דדרשא מלא צנא דרוכשא דברים המצודקים מלאים זיו ומפיקים וזה שמו אשר יקראו לו **דברי מרדכי** · ויעש גם הוא מטעמים מפיו לפידים הדרשה תדרש אשר דרש משה הכי קרא שמו **קולו של משה** יחד כולם שלשה המה מטיבי שמוכים לעד לעולם : וישלחם לבית הדפוס יתן בספר ויוחקו ויזל זהב מכיס פז"ר **גדול**

מלך ודתו הגיע קל מן שמייא נפק השר המצנפת והרם העטרה · היום ההוא יהי חושך אל יחד בימי שנה ואל תופע עליו נהרה · וספדה הארץ משפחות משפחות יציאת הצדיק מן המקום עושה רושם פנה משם פנה זיוה הודה והדרה · וחדל לעולם : והניח אחריו ילד קטן המוטל בעריסה רך ויחיד לפני אמו · ואלמנת מוה"ר משה איש האלהים ז"ל תחיל תזעק שעו מני אמרר איה מקום דודים שמה יצאו גדודים ליראי ה' ולחושבי שמו · וספרי הק' הנז' ממון שאין לו תובעים טובעו בים סוף והיו למאכולת אש עודם בבית הדפוס ספו תמו אבד זכרם כי לא לעולם : וגם בעיקר העתקות שלהם נאמרה בהם שליחות יד מהנכנסים ויוצאים טומנם תחת כנפיו · ואת פועל ה' לא יביטו לגזול את החיים ואת המתים ויעטו חרפה וכלימה עיניו יחזו עפעפיו · ויהי כי ארכו הימים עוד רבות בשנים שנשאן ליצי"ר האיר וזרח לזכר עולם : ויגדל הילד ויאסוף את כל כתבי הקודש מילי דאבות הרי זו לקט שכחה ופיאה · מאשר ולא כל אשר לקוטי בתר לקוטי אסף וקיבץ כדגן מן הגורן וכמליאה · ותחל רוח ה' לפעמו בחכמה ובתבונה ובדעת זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי חטיבה אחת בעולם : וישב על כסא אביו למלך יהונתן אב ב"ד ושפט בצדק והוכיח במישור ומי כמוהו מורה · תפארת אדם בר רברבי ובר רמי ידיו רב לו לתורה ולתעודה והמנינא דרבנא על מוהריה · מעלת הרב הכולל אין גומרין עליו את ההלל זר"ק כמוהר"ר **יהונתן גלאנטי** ז"ל מתהלך בגן במקום שהצדיקים יושבים המה הגבורים אשר מעולם : איידי דזוטר לפי השנים עוד היום **גדול**

מלך יושב על כסא דין הוא אמר ויהי הוא צוה · וגזירה עומדת דתא נפקא מהחלפא בדוקין שבעין עוה עוה · ביום ההוא יגדל המספד ויתן העם את קולו בבכי בכי נהרות דם ואם ותמרות הוא בוכה כרו של עולם : וסוגרו דלתים וסובבו בשוק הסופדים מלכים מתים מניחים כתרם לבניהם · הוי אדון לא הניח אחריו ברכה ובן אין לו וזרעם נכון לפניהם · ותבקע הארץ לקולם ויאמרו הו הו למי נבכה על שלשלת יוחסין זכרו ראשונות מעולם · דור שביעי למעלת רבין חסידא אור היקר הרב הגדול המקובל האלהי כמוהר"ר **אברהם גלאנטי** זצוק"ל תלמיד הרב הקדוש **מוהר"מ קורדבירו** זצ"ל נגיד ומצוה · בית אשר לא נפסק ממנו קול התורה והתעודה ואליו גוים ידרושו מבטח כל קצוי · וכן עתה נהפך עליו בלהות אוי לה לספינה שאבדה קברניטא ואוי לו לעולם : ויספדו שם מספד **גדול**

מלך ביד ה' רב סליק למתיבתא דרקיעא נשא אל אל רוחו ושם עבים רכובו · ויסך בדלתים הבית והעליה בוטל בית מדרשו וסגר ואין פותח כי יפקד מושבו · וכל כתבי הקודש שבחן של בית אבות יתר הפליטה מוטט התמוטטה וגם רובי תורתו אשר פעל ועשה תורה דיליה להיות לו לזכרון לשם ולאות עולם · נעלמו מעיני כל חי אלו בם ידים לא הדונים לאלה דורש אין לה מי בקש זאת · אין אומר ואין דברים גוזלה יש באן חבל על דאבדין בדגים הנאחזים במצודה רעה וכצפורים האחוזות · הלא לאמונה לאיש אשר אלה לו חוששני לו מחטאת והוא חטא רבים נשא ועל ביוצא בזה נאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם : ולמוכיחים ינעם זה הש"ב בנת"ים הנה שכרו אתו רבוע יהיה כפול יעשרנו המלך עושר **גדול**

מלך יהוד"ה הפעם אודה את ה' אשר לא עזב חסדו · העיר ה' את רוח נדיב נדיבות בר ברתיה דמר מורינו הרב משה איש האלהים זצוק"ל והארץ האירה מכבודו · חכם בחכמתו אין קץ לתבונתו חכם חרשים בליל לאישי"ם מגזע ישי"ש והמעל"ה יהי שמו לעולם : תפארת אדם הו"ד הוא בבבא מרגלית ואבן טובה פזר נתן לאביונים לחמו ניתן מימיו נאמנים מאיר עיני חכמים והוא מרומים ביתו בית ועד לחכמים בית מדרשו של שם צדיק תמים אלו שערים המצויינים הלא זה הו"ד והדר בקי"ש נהדר ענף עץ אב"ות הגביר נשא ורם החכם השלם רל"ו כמהר"ר

ג״י **רפאל הלוי** יצ״ו נרו יאיר לעד לעולם : בן מעלת הנגיד החכם השלם הזקן בתורה כמהר״ר ג״י **אהרן הלוי** ז״ל נפשו בטוב תלין אל המנוחה ואל הנחלה · וזרעו לברכה אחד מהו״ר המלאך רפאל הנזכר ישמרהו צורו ויחייהו ואושר בארץ לשם ולתפארת ולתהלה. אשר נתן אל לבו להוציא לאור את שארית הפליטה מכתבי הק׳ של הרבנים הנז׳ זצוק״ל להיות שפתותיהם דובבות בקבר וזכרם לא יסוף עוד כל ימי עולם : ואזר כגבר חלציו ויליף חפוש מחפוש מקיר העיר וחוצה וימלא כתוב מיעוטא דמיעוטא שארית הנשארה משיורי כנה״ג שביקי שיורו״ת · דרושים לכל חפציהם אחת הנה ואחת הנה ממעלת הרב הגדול כי גדול **מרדכי** ז״ל ומתמר בריה דרבנ״א מורינו הרב **משה** איש האלהים ז״ל אלא מפה ואלא מפה שני גולות הכותרות · ומעט ש״ות שניים ושלשה גרגרים אחד מריבוא והעיקר חסר שגר עליהם המדבר קרקע עולם : ובבואם לכפו בא עד כיס׳ו ויפתח את שקו ה׳ן בכסף מרד כשעולו שכר סופרים ויעת״ק משם על אחת כמה איש אשר כברכתו · והן אמת אחד הרואה ואחד השומע בראותו ילדי׳ו הן הנה אוידי דזוטר כל אשר בתוכו יתמ״ה איה נוראותיו איה גבורותיו אשר ספרו לנו אבותינו את כל מעשה תוקפו וגבורתו · והאיש מרדכי לא הניח במותו גדול ומהולל בשערים המצויינים בהלכה ונהרו אליו כל בעלי תריסין מקצות הארץ ומאליליה ושאלו לנתיבות עולם : והיו תוצאותיו כנחלים נטיו וכמעין המתגבר להשיב תשובות לאלפים ולרבבות מגלה עמוקות וספו״ני טמוני · כל ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום מר״ן ועד בא״ר שב״ע דקרו ליה ועני · נאמן עלינו כתב יד הק׳ ב״ר מניה דמר **משה רבינו** זצוק״ל בהקדמתו אשר עשה לספר **גדולת מרדכי** בנז״ל הוא היה אומר שהספר הנז׳ אשר סידרו מש״ות על סדר ד׳ טורים מאליפות מרובבות עולם : זה היש **גדול**

מלך חכם מילא את ידו בכסף מלא ויתן את הכסף בהדפסת הספר הקדוש אשר חיבר את האוהל מכתבי הקודש הנז׳ ויעש להם שם לאחד קראתי נוע״ס **דברי מרדכי** ואשר על ידו שנ״י **קולו של משה** וישלחם לבנו״בה · עיר ואם בישראל ברך גדול שרתי במדינות עי״ת **ליוורנו** יע״א להוציאו לאור הדפוס · ולעולא מכל ברכתא עלינו לשבח ולברך בפרט למעלת ידידנו ומאור עינינו הוא הנגיד החכם השלם רב״ו המלאך **רפאל** הנז׳ הי״ו בעד כל הטרחא אשר טרח בגופו וממונו יהא רעוא כל צדקותיו אשר עשה ל׳ו תזכרנה באות מאירו״ת · וזכות הרבנים הנזכרים יעמוד לימינו ותרם בראש קרנו ותבט עינו בני שליש״ים זרע רב חיים וקיימים כמוהו ברומים והמה חכמים בעושר וכבוד עשר עטרות · ומי יוכל לספר בשבח המגיע לראש צדיק הנגיד מר אביו הוא **אהרן** קדוש ה׳ ז״ל בבחרות מדובר בו לעולם שכולו טוב ולעולם : יושב ונהנה מזיו השכינה ולפני הכהן **הגדול**

מלך הכבוד אחד הוא אלהינו עינינו לך צופיות קומה והושיענו אהה אדוני עד אימת נלעטר וניזיל בידי הדוכים קשים מכים ועונשים הללו בעלי מהירה דייני גזירות · מי יעמוד בשו״ר מרעים במזימות זו חשבו תתא״כ בפשם לחם קדש ישראל בודקין לבסות ומשלחי גלימי וחגורתו אשר במתניו ויעשו להם חגורות · אשר בידיהם זי׳מה היכא דקיימי זוזי לו נתכנו עלילות ברשע עוללי״ם ויונקי״ם דמיה״ם בם ואת פועל ה׳ לא הביטו מושל בגבורתו עולם : והנחנו תמהי״ם השבח חנות אל לבק״ר את בן האהובה שנשבה לבן הגוים בזוי ושסוי ונערים יתקלס״ו בו כשחוק לכסיל הייטב בעיני ה׳ בלבים שוחקים והיה הבן הבכור בוכה למשפחותיו בכיה לדורות · כה גבור הבט משמים עוררה את גבורתיך השב גמולם להם איש לפי מעלל׳ו כוסו בכת אחת ישתה וישב״ח שם ש״ם לו אשכלות מרורות · ובתיהם שלום בולי יתשמון ערות יסוד מבית רשע מן העפר אשר יהיה בקרקע את עליו ואת אבניו תקרה ומעזיבה והיו לחרפות ולדראון עולם : והנחנו עמו ועבדיו נקומה ונעלה בית אל בהנים לעבודתם נזונים בזרו״ע לחיים והקיבה ולוים בדוכנם שרי״ם ושור״ו אשירי״ם בכושרות · בבוד הבית האחרון ירום ונשא מרו״ם מראשון יורד מן השמים בנוי ומשוכלל מעשה ידי יו״צר והכל מתוקן הלשכות והעזרות · ומלכם בראשם בן ישי בראש משיח אלהי יעקב ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ אורך ימים עולם : אתן שנ״ת **יחל ישראל אל ה׳** לפ״ג בא יבא ברנה צדיק נושע ואסף נדחי ישראל קהל **גדול**

הצעיר **חיים רומאנו** ס״ט הצעיר **יעקב פרץ** ס״ט הצעיר **אהרן יעקב** ס״ט

הקדמת הרב המופלא בנש"ק ר"מ ור"מ כמוהר"ר חיים פאלאג'י נר"ו יאיר וחי לעולם אבי"ר

אשרי עין ראתה · חכמתא וגבורתא · בהדין ספרא פרידות טובות · כזוויות מחוטבות · זה יצא ראשונה · אם לבינה **דברים** נחמדים מזהב ומפז רב מתוקים · דולה ומשקה מים עמוקים · הרי דור"ש דרושים לכל חפציהם · לבמה גוונים ויבטלם ויבשאם · דייק וגריס דקה מן הדקה · שמושכין לבות כמו ארס ויתנו במתקה · דברי אלהים חיים · כנתינתן מסיני ותבואי בעדי עדיים · הכי קרא שמו ס' **דברי מרדכי** טעמו ונימוקו עמו · דברי פי חכם חן מתוק לפיות · כל דבריו כגחלי אש כוויו לתלפיות · וימצא כתוב **למרדכי**

משנה תורה · זכה וברה · לתת לכל שואל מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · מגן גבורים · משפטים ישרים · פסקים וכתבים · כמה חביבים · שאלות ותשובות · דברי ריבות · לאסוקי שמעתתא · אליבא דהלכתא · הכא תרגימו כהוריתא · הוד והדר פעלו · וזה שמו אשר יקראו לו **גדולת מרדכי**

ויהיו כל אלה האיש אדוני הרא"ש נורא תהלות עושה פלא · האי תנא מי כמוהו מורה רבא אולבא · דמתדרן שמעתתיה · אלופי מורה איהו יאה וגולתיה · הרב המופלא סובר הרזים · גל של אגוזים כמוהר"ר **מרדכי גלאנטי** זצוק"ל · מזרע המלוכה · ואתא מרכבות · חול"ב לאבו"ת · לקדושים אשר בארץ המה ואדירי · שרי אלפים ושרי האתיליד **למרדכי**

ותשם כסו"ף יבא הכתוב השלישי ויכריע · לפונות מופיע · אוריין תליתאי · הדוא"ה אומר כדקאי · ספרא דמאריה טב ליהודים היתה אורה · באה דורש ערוכה בכל ושמורה · אלף המגן לשם שבו ס' **קולו של משה** קול בו · הן הראנו את כבודו ואת גדלו · בס' **ברך משה** זך וישר פעלו · פעולת צדיק חד מן קמאי · גדול העצה ורב העליליה · הרב המופלא כמוהר"ר **משה גלאנטי** זלה"ה נודע בשערים · תוקפו וגבורתו אמיץ לבו בגבורים · בתוקפו של **מרדכי**

הללו טעונים ברכה הזלים זהב בכסף מלא לאדפוס'י הדרא טבי ותקולי · ועליהם ועל כולם שר וגדול ליהודים · שכולו מלא חסדים · אוהב התורה ולומדיה · וממלא גרונן · ואיהו גופיה צורבא מרבנן · פאר הזמן · תפארת ישראל זרוע המיומן · הגביר החכם השלם והכולל . רודף צדקה וחסד כישראל להלל · כמוהר"ר ג"י **רפאל הלוי** נר"ו מגן אבות יהיה בעזרו · בריך הוא שיתול שכרו · ועליו יליץ בזרו · דטרח ויגע בגופו ובממונו · לא ימוט לעולם תרום קרנו · עד כי יבא גואל · ויהן משיח לישראל · בימיו ובימנו תושע יהודה גאולת עולם · ויקד כולם כימי **מרדכי**

פי המדבר פה **אזמיר** יע"א בש"ק לא' רחמים שנת הן גאלתי אתכם **אחרית** כראשית לחיים טובים ולשלום

הצעיר **חיים פאלאג'י**
ס"ט

דברי מרדכי

דבר טוב דרוש ראשון

גרסינן בב"ר ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו הזהירו על בנות ענר א"ומ וישמע יעקב אל אביו ואל אמו הה"ד כל דרך איש ישר בעיניו זה שמשון ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ושומע לעצה חכם זה יעקב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך וכו' :

רחש לבי דבר טוב לעת מצוא זו אשה · לעולם ידבק אדם לטובים ולישרים ומצא כדי גאולתו לזאת יקרא אשה · כאלו אמרו מצות אב על הבן לשמוע בקול דברו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו ולו תהיה לאשה · כאשר מצינו ליעקב אבינו ע"ה ששמע לקול הוריו ועליו נאמר ושומע לעצה חכם כדבר האמור במאמ"ה · ובבר הרב היפ"ת קרא עליו ערער דמה הוקשה להם עד שדרשו בו הה"ד ונייחא ליה ז"ל דק"ל יתורא דקרא דוישמע יעקב אל אביו דהא ודאי ידעינן דעל פי אביו ואמו עשה להכי מפרש האי קרא בשמשון שלא שמע לעצת אביו רק הלך אחר עיניו וביעקב ששמע אל אביו ואל אמו ואעפ"י שהיה נראה בעיניו ענין אחר והשתא שמעינן צריכת' דקרא כי ראה עשו כי מה שהלך יעקב לא מפני בריחתו ממנו עשה כי אדרבה בכון בעיניו היה לשבת פה כי היה מוצא מנוח אשר ייטב בעיניו ולא הלך אלא מפני עצת הוריו ומכאן למד הוא ג"כ לבקש אשה ברצון אביו אעפ"י שבנות כנען ישרו בעיניו איברא דק"ל דמנ"ל לפרש קרא דמשלי בשמשון ויעקב דמאי דהוה הוה ואדרבה קרא בסתמא דאינשי משמע ומנ"ל לפרושי בפרטי והוא ז"ל יישב יעו"ש · ולי אנכי הצעיר נראה באופן אחר ונבין ג"כ במ"ש הזהירו על בנות עא"ומ דהא קרא סתמא קאמר לא תקח אשה מבנות כנען ובהדי אור' נבין ג"כ כל סדר המקראות הם המדברים ויוגד לרבקה את דברי עשו וגו' ותקרא ליעקב וגו' ותאמר אליו וגו' להרגך ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וגו' ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך וגו' וירא עשו כי בירך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אותו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל והדקדוקים רבו בהם · ראשונה מאי ועתה בני שמע בקולי ובקצור הול"ל לבן קום ברח לך וגו' למה אשכל וגו' ותו במאמר רבקה ליצחק באומרה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ דכאלה מבנות הארץ יתר ללא צורך ודי באומרו אם לוקח יעקב אשה מב"ח ל"ל חיים ותו דלמה לא גלתה רבקה ליצחק ויעקב בנו שרצונה שיקח יעקב מבנות אחיה ותו בכפל הכתוב ויצוהו ויאמר לו דבחדא מינייהו סגי · ותו מאי ויאמר לו דפשיטא דלו היתה האמירה ותו אמאי איצטריך להאריך ולומר לא תקח אשה מבנות כנען · ודי היה שיאמר לו שיקח מבנות לבן וממילא שמעי' שלא יקח מבנות כנען ותו מאי קום לך פדנה ארם ובקצור יאמר קום לך ביתה בתואל וממילא שמעי' שילך לפדנה ארם כי שם הוא ביתו של בתואל ותו · בכפל המקראות דוירא עשו כי ברך יצחק ובקיצור יאמר וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו ותו מאי בברכו אותו דברישא הא קאמ' כי ברך יצחק ומאי ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מב"כ דהא מסתייה במ"ש ושלח אותו וגו' לקחת לו משם אשה · וממילא שמעי' דלא יקח מב"כ ותי' לאמר ג"כ אין לה שחר ותו קרא דבתריה וישמע יעקב וגו' הוא יותרת הכבד ולמרבה מסתיין במאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם למה לי דמתאמר וישמע יעקב ממילא משמע שהלך פדנה ארם שזה היה צווי אביו ואמו ותו דוירא עשו דבתריה יתר דהא ברישא אמיר וירא עשו וכ' ראיות הללו למה · ותו במ"ש כי רעות בנות כנען בעיני יצחק דאטו בעיני רבקה טובות הנה והלא היא אמרה קצתי בחיי והול"ל בעיני יצחק ורבקה :

ולהבין כל זה נקדים מ"ש מהרי"קו בשרש קס"ד וז"ל ואשר נסתפקת אם יש כח ביד האב למחות ביד בנו לישא אשה אשר יחפוץ בה הבן לענ"ד שאם היא אשה ההוגנת לו שאין כח ביד האב למחות ביד הבן חדא דאפילו לענין ממון הודו ליה רבנן לר' ירמיה כמ"ד משל אב וכן פסקו כל פוסקי הלכות כ"ש הכא שהוא דבר השייך בצערא דגופא להניח האשה אשר חפץ בה ויצטרך לקחת אשה אחרת אשר לא תישר בעיניו ועוד דקרוב הדבר בעיני להיות במצוה לעבור על ד"ת שהרי אמרו רז"ל אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה אלא שעכשיו הותר פן יקדמנו אחר וכו' הרי שהקפידו שיקח האשה אשר יחפוץ בה ותמצא חן בעיניו ובבר השיב הרא"ש שאם האב מצוה על בנו שלא ידבר עם פ' ולא ימחול לו על מה שעשה לו שאם הבן רוצה להשלים שאין לחוש לצוואת האב מפני שאסור לשנוא שום יהודי וכו' א"כ כ"ש לפי הנלע"ד מאחר שיש בדבר נדנוד עבירה וכו' ועוד דע"כ לא מפלגי אם משל אב אם משל בן אלא בדבר דשייך האב בגווה כגון פרנסת האב שצורך גוף וקיומו האב במילתא דלא שייך בגווה כי הכא פשיטא שאין כח באב למחות בבן לא משום כבוד ולא משום מורא דלא שייך כבוד אלא כגון מאכילו ומשקהו ומלבישו וכו' מורא לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו וכן כל כיוצא בזה דשייך לאב וכו' וגדולה מזו כתבו תוס' שאנן בפ"ק דקדושין בשם ר"י דאפי' למ"ד
משל

משל כן ה"מ כגון שהאב נהנה מגוף הדבר כי הכא שהוא נהנה ממאון הבן אבל אם נזדמן לו כבוד אביו וחזרת אבידתו כיון שאין האב נהנה בגוף האבידה אין חייב הבן להפסיד אבידתו בשביל אביו כ"ש וכ"ש למ"ד משל אב ועוד כ"ש וכ"ש היכא שאין הבן מניח מלעשות כבוד אביו המוטל עליו בשביל אותו מעשה שהאב מצוה עליו שלא לעשות כי הכא והא דאמרי' אפי' זורק ארנקי לים ככר העמיד ר"י בארנקי דאב לדברי האומר משל אב ואפי' לדברי האומר משל בן היינו דוקא שהאב נהנה בהשלכה זו שיש לו קורת רוח כגון למרמא אימתא אאנשי ביתיה ואע"ג דלכאורה הרמב"ם פליג על דברי ר"י מדהביאה בס' ולא פי' דיש לו הנאה בהשלכתו וגם פליג על ר"י שהעמידו בארנקי דאב מ"מ יש לחלק דאין הבן רשאי להכלים אביו ולצערו בשביל ממונו מ"מ אין חייב הוא להפסיד ממונו בשביל כבוד אביו וכו' וכ"ש דאין לו להניח מלקחת אשה ההוגנת לו והישרה בעיניו משום כבוד אביו כדפי' · אמנם מכח השבועה שנשבע לאביו כלע"ד שאינו רשאי לקחת כדפי' לעיל וכו' ע"כ :

ודהנה אם הבן רצונו לקחת אשה אשר אינה הגונה כגון שאנו מכירין בה שהיא עוברת על דת משה ויהודית בהא פשיטא לי דמודה הרב שמחוייב לשמוע בקול אביו שא"ל אל תקחנה דהא באשה כה"ג אדרב' מצוה עליו שלא יקחנה בלאו הכי והכי דייק הרב בלשונו שכתב שאם היא אשה ההוגנת לו שאין כח ביד האב למחות וכן ראיתי בהגהות בנו של הר"ב בית הלל בי"ד סס"י ר"מ דדייק מדברי מהרשד"ם שכתב ראובן צוה את בנו שלא ישא אשה פ' כשרה ה"ז מותר לישא אותה ע"כ דמלשון זה משמע דוקא כשרה אבל אם הבן רוצה לישא אשה פסולה אז אם האב מוחה חייב לשמוע אל האב עכ"ל · אכן בהא מספקא לי שאם הבן רוצה לישא אשה ואביו ואמו מכירין בה שהיא מצערת להם ומעציבה את רוחם על פי מדותיה רק שהיא אינה עוברת על דת משה וישראל היתחייב לשמוע לקול דברי אביו או לא ומדברי הר"ן בשמעתא שהק' למ"ד משל אב מההיא דאמרי' עד היכן כבוד אב ואם צאו וראו מה עשה גוי אחד באשקלון שלא רצה למכור אבנים לאפוד כדי שלא לצער את אביו וכו' ותי' דלצעורי שאני הרי דבמידי דאית ליה לאב צער אף משל בן מחוייב ואף שאינו נהנה בגוף הענין כמה שאינו מוכר להם האבני' רק שאם היה מוכרם היה נמשך לו נזק צער עד"ז חייב ה"נ גבי אשה שאם יקחנה ימשך לו צערא דגופא חייב לשמוע לאביו ומדברי מהרי"קו עצמו הדבר מוכרח ממ"ש דברי ר"י בארנקי דשאני התם שיש לו קורת רוח והנאה בהשלכתו למרמא אימתא וכו' וא"כ כ"ש בכגון נ"ד שיש לאב קורת רוח שלא ישא בנו אשה שמצערתו ואפשר דר"י יודה דבכגון דא אפי' למ"ד משל אב יודה וכמ"ש הר"ן וקרוב הדבר לומר שזה חמור יותר ממידי דאית ליה לאב צורך הגוף · וכזה ראיתי כתוב בס' חסידים סי' תקס"א וז"ל האב המצוה לבנו לתת גט לאשתו שלא מצא בה דבר ערוה אלא על חנם זה אינו מצווה הבן לעשות רצון אביו כשהאשה טובה ואינה מכעסת את אביו ואת אמו ובעלה הרי אף בגרושין שהם קשים ויש בהם סרך ונדנוד איסור כדרז"ל עכ"ז כתב שאין הבן מצווה לעשות רצון אביו רק כשאינה מכעסת בעלה ואביו ואמו מינה שאם היא מכעיסתם חייב לשמוע לאביו ואמו כ"ש בלקיחת אשה הניכר בה שהיא מכעסת לאביו ואמו :

והרב החבי"ב בי"ד סי' ר"מ הגהת הטור אות כ"ט כתב בשם מהרשד"ם שדין מהרי"קו אפי' צוה לו אביו בפי' אל תקחנה אבל מדברי מהרש"ך בח"א סי' קל"ה נראה שאם צוה לו בפי' אל תקחנה חייב לשמוע לו ע"כ · והנה תשו' מוהרש"ך הלזו נעתיק ממנה קצת הנצרך לענייננו והוא שנשאל על א' שסידך בקנין ושבועה לבת ראובן ונשבע שלא לקדש לשום בת ישראל כי אם לבת ראובן ושוב הלך ושידך לבת לוי ויש לו טענות רבות ואחת מהנה הנצרך לענין שאביו בחייו היה אומר ללאה דודתו אשת לוי שיקח בת לוי לשמעון בנו וגם בשעת פטירתו אמר כן הנה נתתי את בני שמעון לך שיקח את בתך אבל לא צוה לו בפירוש ולכן אומר שלא חלה השבועה כיון שנשבע לעבור ע"ד אביו דהו"ל כנשבע לעבור על המצוה דלא חלה השבועה וראובן טוען דכיון שלא צוה לשמעון בעצמו אעפ"י שגלה דעתו מ"מ חלה השבועה שלא עבר ע"ד כיון שלא אמר לו בפירוש שיקח בת לוי ואפי' צוהו בפירוש כיון שנשבע שמעון שיקדש בת ראובן ושלא לקדש שום בת ישראל ונכללה בת לוי בתוכם הוי כמי שנשבע שלא יאכל מצה בכל השנה דחלה השבועה בכולל אפי' על מצת מצוה ואלו היה נשבע שלא יקח בת לוי הוי כנשבע שלא יאכל מצה בליל פסח ועל זה השיב הרב שדברי שמעון הם בטלים שהרי אביו לא צוה כלל ועיקר רק שבחייו היה אומר ללאה דודתו שיקח בת לוי לשמעון וגם בשעת פטירתו שאמר ללוי הנה נתתי וכו' כל אלה הדברים נראה דהוו פטומי מילי והיה רוצה להפיס דעת גיסו ואחותו כיון שלא צוה בפירוש לבנו והשביעו על כך כדרך המצוים הרוצים לקיים דבר באופן שאין טענתו מספקת להפטר מחיובו ועל הבא בשאלה לבטל טענת שמעון בטענה משובשת באומר דחלה בכולל ליתא דבשלמא אם היה נשבע שלא יקדש שום אשה היתה צודקת טענתו משום דחיילא בכולל אבל כיון שנשבע לקדש בת ראובן הרי זה נשבע לבטל את המצוה ונהי דבמה שנשבע שלא יקדש שום בת ישראל לא מקרי נשבע לבטל את המצוה מ"מ במה שנשבע לקדש בת ראובן נשבע לבטל את המצוה מקרי ע"כ ונרא' שמ"ש הרב והשביעו לאו דוקא והעיקר לומר שצוה כדרך המצוין דאי מכח השבועה אתי עלה מי הגיד להרב החבי"ב דמהרש"ך פליג אמהרשד"ם אימא שאני הכא דהשביעו ובהשביעו בפי' כתב מהרי"קו דחייב מכח השבועה והכי דייקי דברי מהרש"ך שכתב שהרי לא צוה בפי' לבנו כדרך המצוין רק לדודתו ואין זה רק פטומי מילי מזה מוכח שאם צוה לו בפי' והיתה הצואה כדרך המצוין חייב לשמוע לקולו מטעמא דכבוד ומפורש יוצא מדברי הרב שאם אביו צוה לבנו בעצמו כדרך המצוים וא"ל בפירוש קח פ' או אל תקח פ' מחוייב לקיים מצותו ואף שהשביעוהו אח"כ ליקח אחרת אין שבועה חלה על שבועה לעבור על דברי אביו · עוד למדנו שאם אביו צוה לו ליקח בת ראובן ואח"כ נשבע שלא יקח שום אשה חוץ מבת שמעון דחלה שבועתו גם על בת ראובן בכולל ולא מיקרי נשבע לעבור על מצות אביו כיון דהשבועה היתה שלא יקח שום אשה וכו' ולא שנשבע ליקח בת שמעון :

והר"ב חוות יאיר בסי' רי"ד נשאל על אם שצותה לבנה שלא ישכיר ביתו להבא לשום אדם ודר בו לפנים בשכירות ת"ח זקן ובעל מעשים והשיב כי לכאורה

לבאורה. כראה שאינו מחוייב לחוש לה מאחר שלוי מתמיד בתורה וכו'. והא"ל יכול א"ל אביו הטמא זכו' ת"ל אני ה' וכו' וקי"ל אפי' באיסור דרבנן ולמד מזה מהריק"ו לענין בן שרוצה לישא אשה וכו' מ"מ אין כל זה מספיק שיעבור הבן על צוואת האם דלא דמי להטמא וכו' או שלא ישא אשה פ' דכולם. מצוה דגופיה עיכהו מה שאין כן שיניח לת"ח בביתו וללמוד אף כי ודאי טוב וישר הוא מ"מ אינו חובה. ועוד יש לאלו"ר מלין לו' מפני שצוואת האשה לבנה היא דרך כלל שלא ישכיר ביתו לשום אדם ולכן אפי' את"ל דאם צותה שלא להשכיר ביתו לת"ח אינו מצווה לקיים כי כחליט לו' דהו"ל כמוווי לבטל מצוה מ"מ בכה"ג אוודי דקלה הצוואה על שאר בני אדם חלה ג"כ על כל ת"ח וגם על לוי וכו' ועו"ש ועיין במהרלב"ח ז"ל ח"כ סי' ק"כ נקטי' מרדכי הר"כ ח"י שאם צווהו אביו דרך כלל ובפרטה אתה מולא בה שום דבר שהוא נגד התורה והמצוה אמרי'. מנו דחלה ע"ד הרשות חלה ג"כ ע"ד מצוה :

והרב המכי"ט ח"א סימן קל"ט כתב דאם הוא רוצה לעלות לא"י ואין האב מניחו לא ישמע לו שזה כאומר לו הטמא וכו' והנה כבר מודעת זאת דללאת מא"י לח"ל לישא אשה אם אינו מולא בא"י אשה הגונה לו שרי. אבל אם מולא בא"י אשה הגונה אסור ללאת מא"י לח"ל והנה מהר"ש יפה ז"ל כתב בסדר תולדות ובס' חיי שרה גבי ההיא דהזהירו על בנות ענער א"ומ שהולרך לזה שהיה עולה בדעת שטוב להתחתן בהם לפי שהיו לדיקים ובנותיהם לדקניות וכדאמרינן להדיא לעיל אמר אברהם אשיאנו ליצחק מבנות ענער א"ומ שהם לדקניות וגבי אברהם כתב דמפקי לה רז"ל מדכתיב הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו דמה לורך לזה אלא שפי' שהוא אדוני הארץ והם ענער א"ומ וכבר כתבית לעיל משם מהרש"י ז"ל דיעקב אבינו נכון היה בעיניו לשבת פה כי היה מולא מנוח אשר ייטב בעיניו פה ולא הלך אלא מפני עלת הורו :

ואחרי הודיע אלהים אותנו כל זאת נבוא לבאר הכתובים רק נק' עוד מ"ש הר"כ בנימן זאב ז"ל בסי' רפ"א על שמעון שנשא אשה בעיר אחרת ונשבע לה שלא ילא מאותה העיר ללכת לעיר שדר אביו אם לא ברשות חמיו וקרה מקרה שחלה אביו ושלח בעד בנו והלך לשם ועתה אדון העיר מעכב עליו שלא ילא מן העיר וישלח להביא אשתו וידור במקומו הא' שהיה משועבד עם בני עירו לכל מיני מסים ואם ילך נוה האדון שכל המולאו בדרך יהרגנו ולא יענש ועתה שמעון טוען ב' טענות האחת שאינו רוצה לסכן בעצמו והב' שהוא רוצה לשרת לאביו משום כבוד אב ואם ולכן מבקש התרה לשבועתו והשיב הרב דמשום טענת כבוד אב ואם אין מתירין דנדחה מלות כבוד א"ו משום מלות פריה ורביה אמנם מטעם אונס הסכנה מתירין לו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכו' ע"כ ולכן כשהגידו לרבקה שעשו רוצה להרוג ליעקב ותקרא ליעקב וגו' הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך ולכן ועתה שיש סכנה בדבר שתשב בא"י הנה עליך המלוה שתשמע בקולי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה אע"פי שהוא ח"ל דבלא סכנה אלו היתה מלוה ליעקב שילא מא"י לח"ל ואף לישא אשה כדין הוא שלא ישמע לקולה לעשות איסור ביליאתו מא"י לח"ל כיון שבא"י היה מולא אשה הגונה לו אבל כיון שיש סכנה בדבר בישיבתו בא"י חייב לשמוע לקול אמו וללאת ולכן רבקה לא לותה ליעקב

שיקח בנות אחיה מב' טעמים האחד שהוא היה בדעתו ליקח מבנות הארץ אשה הגונה מבנות ענער א"ומ ובזה לא ישמע לקולה ובמ"ש מהריק"ו ותו דא"כ היה לריך ללאת לח"ל ומטעם יליאתו לח"ל לא רמי עליה לשמוע לקול הוריו אבל עתה שראתה שימשך לו סכנה מישיבתו בא"י הנה בודאי מלוה עליו לשמוע בקולה וללאת לח"ל כי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואף שמטעם זה נתחייב עתה ללאת לח"ל עכ"ז לא לותה לו שיקח מבנות אחיה כי ראתה כי ישר בעיניו לקחת מבנות ענער א"ומ וכיון שהיו לדקניות לא ישמע לקולה דבכגון דא דחוייה היא מלות כבוד א"ו ולכן פיה פתחה בחכמה לו' ליצחק שעכ"פ הנה בידה כח ויכולת למנוע ליעקב שלא ישא אשה רעה שאינה הגונה כדמות נשי עשו וז"ש קלתי בחיי מפני בנות חת שהן מלערות אותנו בכתוב ותהיינה מורת רוח ליצחק ולרבקה וכל שהם מלערות לאביו ואמו בכר העלינו דמחייב הבן לשמוע לקול הוריו שלא ישא אשה המלערת ומכעסת לאביו ואמו ב"ש שהם עע"ז כמ"ש פירש"י גבי מורת רוח ליצחק ולרבקה שהיו עע"ז וא"כ אין אלו נשים הגונות וכשרות וז"ש אם לוקח יעקב אשה מב"ח דוגמת אלה שהם מלערות אותנו ועע"ז ואפי' שלא תהיה אותה אשה מבנות חת אלא אפי' מבנות הארץ כלומר מבנות אדוני הארץ שהם ענער א"ומ למה לי חיים דכל שתהיה כאלה שמלערות אותנו ועע"ז מלוה על הבן לשמוע לקול הוריו שא"ל אל תקחנה כיון שאינה הגונה וע"כ ל"ק דכוואתא שאין על הבן חיוב לשמוע לקול הוריו כשא"ל אל תקח כלומר רק כשהיא כשרה והגונה ולכן מטעם זה דאתה כי אין יכולת בידה למנוע ליעקב שלא יקח מהכשרות שבבנות ענער א"ומ אשר היה עולה בדעתו ליקח מהם אמנם יצחק אבינו ע"ה רוח אחרת אתו ומלא מקום לחייב ליעקב שלא ישא מבנות כנען ואפי' מבנות ענ"א ומ ולכן ויקרא יצחק אל יעקב ויצוהו וגו' והנה כדברי יצחק אע"ה לבאורה הנה מקום לומר שבא לחייב ליעקב בזה לפי סברת מהרש"ך וחוות יאיר וז"ש ויברך אותו כדרך האב שמברך לבניו ובשעת שמברכם מלוה עליהם שזהו כדרך המלוין לבניהם וז"ש ויצוהו ויאמר לו כלומר שזהו כדרך המלוין שמלוה לבנו בעלמו כפי' וכל שלוהו כדרך המלוין אף שהיה הדבר באמירה גרידא בלא שבועה מחייב לקיים מלות אביו שא"ל אל תקחנה וכדעת מהרש"ך ואף לדעת מהרשד"ם דאף באומר לו כפי' אל תקחנה אינו מחויב לשמוע לו מ"מ מטעם אחר מחייב שהרי סתם אמר לו לא תקח אשה מבנות כנען דהשתא אפי' תימא דהוי במלוהו לעבור על ד"ת כיון שבנות ענער א"ומ היו לדקניות ויעקב היה חפץ בהם כי ישרו בעיניו מ"מ כיון שלוואת יצחק היתה כללית לא תקח אשה מב"כ אמרי' מגו דחיילא על בנות חת ודכוותייהו שאינם מהוגנות שהיו מכעיסות ליצחק ורבקה ועע"ז חיילא נמי על בנות ענער א"ומ ובמלא שעיקר לווי יצחק ליעקב היה על בנות עא"ומ שהיו הגונות ואמר סתם מבנות כנען לאוסרו בכולל גם בבנות עא"ומ וז"ש במ"ר הזהירו על בנות עא"ומ שעיקר הלווי היה עליהם ומ"ש בסתם כי היכי דליתסרו איכהו בכולל והולרך ללוותו ולומר לא תקח אשה מב"כ ולא הספיק לו במה שהיה מלוהו שיקח מבנות לבן וממילא נשמע שלא יקח מבנות כנען משום דאיכא למיחש שמא יפייס ענר ליעקב וירלהו שיקח בתו וישביעהו שלא יקח שום אשה בעולם חוץ מבתו שאינו בכלל

ככלל השבועה דבהכי גם בנות לבן נאסרות עליו מחמת
שבועתו וחלה ע"ג מצות אביו שצוהו לקחת בנות לבן
כיון דהויא בכולל ואז יקח לבת ענר מכח השבועה ולכן
הוצרך לצוותו תחילה לא תקח אשה מב"כ דבהכי גם כי
ישביעוהו עא"ומ לא ירוויחו כלום דלא מצי ליקח
מבנותיהם ולעבור על מצות אביו שצוהו כפי' לא תקח
אשה מב"כ ומה שא"ל קום לך פדנה ארם בסמוך יתבאר
כוונתו וירא עשו בהשקפה וראיה א' ראה כי ברך יצחק
את יעקב ושלח אותו פדנה ארם לקחת לו משם אשה
ובברכו אותו אז באותו פרק ויצו עליו שזהו כדרך
המצוין ולכן אף שהצוואה היתה לאמר ר"ל באמירה
גרידא בלא שבועה מ"מ הא הו"ל צוהו כדרך המצוין
ועוד זאת דאמר ליה בכולל לא תקח אשה מב"כ דבהכי
הוי בכולל ומגו דחלה על נשים שאינם מהוגנות חיילא
נמי על בנות עא"ומ הכשרות הנה כל זה ראה עשו
בהשקפה א' וכפי המובן מזה דבנות עא"ומ מהוגנות
הלא שכך רצונו של יצחק שלא ישא מהם רק מבנות
לבן אבל כשראה שוישמע יעקב אל אביו ואל אמו ולא
מפני בריחתו ממנו עשה כי היה נכון לבו בטוח בה'
וגם פה היה מוצא נשים כשרות ועכ"ז וילך פדנה ארם
ששמע אל אביו ויצא לח"ל אף שבא"י היה מוצא אשה
הגונה מבנות עאו"מ והשתא ק' היכי יעקב שמע אל
אביו ואמו ויצא לח"ל מאחר שהוא בעיניו לא היה
מסתכן מאחיו דבשלמא כמה שצוהו לא תקח אשה
מב"כ אמרינן דבכולל נאסר גם בבנות עא"ומ אבל
במה שצוהו לצאת לח"ל הרי זה כא"ל הטמא ואיך שמע
אליו כיון שהיה מוצא פה אשה הגונה מבנות עאו"מ
ומכל זה הבחין וראה ראיה אחרת כי רעות ב"כ בעיני
יצחק ואפי' בנות עא"ומ דיצחק אבינו ע"ה לפניו נגלו
תעלומות ואיסור דלא תתחתן בם ואין ברוך מדבק
בארור וכ"ש דהוי ב"כ ואפי' הגונות שבהם רעה היא
אצל צדיקים ואיסורא ופסולא איכא בהו וכ"ש שמותר
ליעקב לצאת לח"ל ליש' אשה כיון שבא"י אינו מוצא
כשרה וזהו שדייק יצחק לו' לו קום לך פדנה ארם אף
שהיא ח"ל דהכא לא משכחת אשה כשרה דכולהו פסילן
משום לא תתחתן והשתא שפיר דייק לו' כי רעות ב"כ
בעיני יצחק אביו לאפוקי רבקה דהוה ס"ד דבנות
עא"ומ מהוגנות הם ולכן לא היתה יכולה למנוע ליצחק
שלא יקחם אבל בעיני יצחק רעות וכולהו אית בהו
משום לא תתחתן ואין ברוך וכו' לכן וילך עשו אל
ישמעאל:

וזאת היתה ג"כ כוונתו של אברהם אבינו ע"ה
כשהשביעו לאליעזר ואמר לו ואשביעך בה'
וכו' אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכו' כי
אם אל ארצי ואל משפחתי תלך ולקחת אשה לבני משם
וא"ל דכיון דעיקר השבועה היתה שיקח לו ממשפחתו
מה לו להאריך ולו' לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני
ובקצור היל"ל ואשביעך שתקח אשה לבני ממשפחתי
וממילא נשמע שלא יקח מבנות כנען ברם לפי"ה נכון
הדבר שרצה אאע"ה לאסור איסר בקשר אמיץ די לא
יעדי ולכן אם היה משביעו כן יש לחוש שמא יפתוהו
הכנענים לאליעזר וישביעוהו שלא יקח שום אשה ליצחק
חוץ מבנותיהם דהשתא בהכי חלה שבועה זו גם על
משפחתו של אברהם שהיה מושבע מאברהם שיקח לו
מהם בכולל מגו דחלה על שאר נשים שאינם ממשפחתו
והיה נאסר ליקח לו ממשפחתו ולכן השביעו תחי' וא"ל
שלא יקח אשה מב"הכ כי אם אל ארצי דבהכי לא מצו
הכנענים לעשות במרמה להפקיע השבועה כי לא יוכל
ליקח מהם מאחר שהשביעו כפי' לא תקח מב"הכ
כאמור לעיל :

ועל פי הדברים הנאמרים באמת הנה מקום אתי
להביא מקרא שכתוב גבי שמשון בשופטים סי'
י"ד וירד שמשון תמנתה וירא אשה וגו' ויגד לאביו וגו'
ועתה קחו לי אותה לי לאשה ויאמר לו אביו ואמו האין
בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה
מפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי
כי היא ישרה בעיני וא"ל דהאי אל אביו יתר וכאומרו
ויאמר שמשון ממילא משמע שהוא אל אביו אשר היה
מדבר עמו ותו קשה טובא בדברי שמשון נזיר אלהים
שאמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני שזה ח"ו כדבר
אחד מהמון העם ומה השיב לתוכחת אביו שא"ל האין
בבנות אחיך וגו' הולך לקחת אשה מהערלים והר"ב
הכלים ז"ל כתב שכוונתו היתה שיגיירוה וגר שנתגייר
כקטן שנולד דמי והויא כישראל דשייך בו לשון לקוחין
וכזה נאה ויאמר שמשון אל אביו כלומר להשיב על טענת
היותו אביו ומצוה על הבן לשמוע לקול דברו וגם להשיב
לטענת שאיך רוצה ליקח אשה מהפלשתים הערלים
וע"ז השיב לו אותה קח לי ע"י שתגיירוה ותהיה כישרא'
דשייך בה לקוחין וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ועל
טענת היותו אביו שמוחה בידו שלא יקחנה ע"ז א"ל
כי היא ישרה בעיני ולא מן השם הוא זה שאניחנה עם
כי ישרה ואקח אחרת אשר לא תישר בעיני דכל כה"ג
דהוי לערה דגופא ואפשר שיש בזה נדנוד עבירה שאניח
לזאת שראיתיה וישרה בעיני ואקח אשר לא תישר בעיני
אינו בדין לשמוע לקול אבי כדכתב מהרי"ק :

אלא שעד"ז הוויא כשגגה היוצאת מלפני השליט
דאף שיגייר מ"מ אינה מהוגנת לו מכל
הגדרין אי משום דגזירא עד עשרה דרי וכו' ואי משום
שהנושא אשה יבדוק באחיה ואלו נאחין הפלשתי' ערלים
וסוף סוף גנאי הוא שיקח בנות ערלים וא"כ מחוייב
היה שמשון לשמוע למצות אביו דע"כ לא קאמרי
רבוותא' דאין חיוב על הבן לשמוע לאביו שא"ל אל תקח
פ' אלא כשהיא אשה הגונה אבל כשאינה הגונה חייב
לשמוע לקולו :

ובזה נכוא להבין מאמר הקודם דק"ל ז"ל בקרא
דכל דרך איש ישר בעיניו דמי הוא זה אשר
יאמר על עצמו תמיד כי כל דרכיו ישרים ולא ישמע
למועצים אין זה כי אם חסר לב ואמטו להכי ניחא להו
לפרושי בענין הזווג ודייק קרא דקא'דרך איש ע"ד אומרו
דרך גבר בעלמה לו' שכל שהוא דרך איש דהיינו להזדווג
כי כן דרך' כל איש לחזר אחר אשה הנה כל שהוא בענין
דרכו של איש אשר בקש לו אשה ואביו ואמו רוצים
למונעו מליקחנה הנה הוא לא יחפוץ לשמוע לקולם
בטענה דכיון שהוא ישר בעיניו ליקח לזאת האשה אינו
בדין שישמע לקול אביו ואמו ואמרו זה שמשון לדוגמא
שכן עשה אבל הויא כשגגה דהכי כמי דקס דינא שאין
הבן מצווה לשמוע לקול אביו כשא"ל אל תקח פ' מיהו
היינו דוקא באשה הגונה אבל כשאינה הגונה חייב
לשמוע לקול אביו וזהו ושומע לעצה חכם דנחית לפלוגי
בין הגונה לשאינה הגונה וכגון יעקב ששמע לקול
הוריו יען שבנות כנען לא היו הגונות ולכן וישמע
יעקב אל אביו ועליו ועל כיוצא בו נאמר ושומע לעצה
חכם :

דרוש ב'

גרסינן במדרש כל הנושא אשה כשרה ההוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה מאל"ף ועד תי"ו לפיכך נכתבה אשת חיל מאל"ף ועד תי"ו :

מאן מוכח במילי דשמיא מעשה ה' כי נורא הוא שהוא מושיב יחידים· שחברה היוצר מתחלה כי הוא אמר ויהי בת פ' לפ' והיו לאחדים · עד שלא באו לעולם גזרה היא מלפניו דרך הקדים · כאשר מפורש יוצא לרז"ל בסוטה אר"י א"ר מ' יום קודם יצירת הולד ב"ק יוצאת ואומרת בת פ' לפ' אמור. מעתה יקשה הדבר בכלב כל חכם לב כאשר מצינו בס' יהושע וס' שופטים ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה דאטו בדידיה תליא והלא גזרה היא מלפניו וקודם יצירת בתו וכן זוגה כרוזא קרי בחיל בת פ' לפ' ולא ימנע מהחלוקה אם איכה בת זוגו והגזרה אמת מה יועיל החריצות דכיון דלאו דידיה לא מצי מיהבה ניהליה ואם היא בת זוגו מאי טיבותא קעביד ליה לאשר ישים. נפשו לכבוש את העיר דבלאו הכי דידיה שקיל וטרם אענה לישוב דבר זה נכין בהדי אורחין סדרן של כתובים האמורים בענין. וזה תארם וילכדה עתניאל ן' קנז אחי כלב הקטון ממנו ויתן לו את עכסה בתו לאשה ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה השדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך ותאמר לו הבה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה כלב את גלת עלית ואת גלת תחתית וא"ל כמ"ש ויהי בבואה ותסיתהו לשאול דלמאי נ"מ אם מה שהסיתתו היה בבואה ליכנס לחופה ולנשואין או קודם ובקצור יאמר ותסיתהו לשאול. ותו מאי ותסיתהו ובמה הסיתה אותו ותו. מאי מאת אביה ודי באומרו לשאול מאביה ותו במאי דקאמר השדה בה"א הידיעה דמשמע השדה הנודעת ותו מאי כי ארץ הנגב נתתני ורש"י ז"ל פי' אדם שהוא מנוגב מכל טוב נתתני שאין בו אלא תורה והוא מה שארז"ל ונתתה לי גלת מים אדם שאין בו אלא מים זו תורה כדכתיב הוי כל צמא לכו למים ע"כ ועדין הדבר ק' כי אין זה מסורת ד"א שתאמר עכסה לאביה על עתניאל שהוא מנוגב מכל טוב והיה די במה שרמזה לו באומרו ונתתה לי גלת מים דר"ל שנתתני לאיש בעל תורה וממילא נשמע שהוא מנוגב מכל טוב :

ולהבין זה נקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בא"ה סי' נ"א שנים שיש ביניה' שדוכין בנו של זה לבתו של זה ואמר זה לזה כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כ"וכ עמדו וקדשו קנו אותם הדברים ואעפ"י שלא היה ביניהם קנין ולא כתיבה ואלו הם הדברים הנקנים באמירה האמנם ויודע שזה צריך כמה תנאים חדא שהנותן יהיה דוקא האב לבנו או לבתו ושיהיה בנשואין הא' של בנו ובתו לאפוקי שאר קרובים ואפי' האם שפסקה לבנה ובתה לא מקנו באמירה ואפי' האב ה"ד בנשואין הא' של בנו ובתו והטעם לפי שדעתו של אדם קרובה אצל בנו ובתו ומרוב שמחתו בנשואיהם הא' גמר ומקני ליה באמירה מיהו אם החתן והכלה עניים מתחייב אפי' באמירה בעלמא דנעשה נדר ואפי' שאר קרובים והנה הרב המבי"ט ח"א סי' קנ"ה כתב דאף לר"ת דס"ל דתנן לאו בזכה במתנה מ"מ אם המקבל בעל תורה ומשום מצוה דענן חיים היא למחזיקים בה שאחו אינו יכול לחזור בו וכ"ש דאם הוא עני נעשה נדר ואפי' בהולך מחייב וכו' ועו"ש :

עוד תנאי אחר צריך כדי שיקנו באמירה שיעמדו ויקדשו מיד ולא יפסיקו בדברים אחרים אבל הפסיקו בדברים אחרים לא וכן צריך שהפסיקה תהיה קודם הקדושין לא אחר הקדושין וכתב הריב"ש ז"ל הביא דבריו מרן בב"י דה"ה בשעת נשואין אע"פי שכבר קדשו דההיא שעתא הוי גמר החתון והוכא אקרובי דעתא ורב גידל נקט קדשו לרבותא דבקדושין לחוד מהני אע"פי שלא נזכר התנאי בשעת הנשואין וכתב מרן ז"ל דהכי משמע מדברי הר"מ ז"ל שלא הזכיר אלא שעת נשואין :

עוד תנאי אחר כתב הריב"ש והביאו מור"ם בהגה דבעינן שיתנו כן אבל אם עשו בלא תנאי אלא שכל אחד אומר מעצמו לא מקני באמירה :

תו בעינן שיהיו הדברים שפסקו מצויים ברשותם דאל"ה אין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו והנה מרן הקדוש בתשו' דב"ה כתב וז"ל ועדין יש לבעל הדין לחלוק מש"ש הרמב"ם שצריך שיהיו הדברים וכו' ברשותו וכו' ובכ"ד שמא אותם הדברים שפסק לא היו ברשותו י"ל שהדבר מבואר שאין הדברים הללו אמורים אלא בפוסק בדברים מסויימים כגון שדה פ' או בית פ' ולא היה בידו באותה שעה אע"פי שאח"כ באו לידו לאו כלום הוא אבל מי שמתחייב בסך מעות לחתנו מתחייב ומשעבד עצמו להתחייב ולתת לו אותם המעות ואפי' לא היו אותם המעות מצויים בידו באותה שעה חייב ליתן לו כשיכנוס דאז זכה בהם למפרע משעה שנתחייב כמו מי שמתחי' ומודה שחייב לפ' מנה לפרוע לזמן פ' כשחל אותו זמן חל עליו החוב למפרע וביאר עוד בתשו' שאחר זאת שהשיב למהר"י לאייח ז"ל דהכא ידוע שהאיש ההוא היו לו נכסים מיהא עשר ידות ממה שנדר :

עוד נקדים מ"ש מרן בסי' ס"א בשם הר"ן ז"ל ופסקה מור"ם בא"ה סי' נ"ה דכניסה לחופה ונשואין שאנו או' בכל מקום היינו כל שהביאה הבעל מבית אביה לביתו לשם נשואין ויליף לה מדכתיב ואם בית אישה נדרה דמשמע שכל זמן שהיא בבית אישה הכי היא ברשותו ושמא בזמנם היו עושים החופה וז' ברכות בבית הבעל כמו שעדין נוהגין כן בקצת מקו' והנה יונתן תרגם ותסיתהו ואמלכתיה וכתב הרב' בשם המפ' כי יען שאין רשות לאשה לשאול מזולת בעלה כי אם ברשותו לכך נתיעצה עמו ולפי דרכנו מה שנתיעצה עמו מלבד הכוונה שכתב הר"ב הכלים הכוונה למען דעת אם הענין יש לו קיום על צד הדין ואם יסכים עמה עתניאל שהיה גדול בתורה שכל מגמתה שתתקיים המתנה בדת של תורה ולכן בא הכתוב להודיענו שעכסה היא נשואיה הא' וכל דהוי בנשואין הא' הדברים נקנים באמירה כאמור :

וזהו שנרמז וילכדה עתניאל ן' קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה שעדין היתה בתולה קטנה וברשות אביה קיימא לתת אותה לכל אשר יחפוץ והרי הוא זכאי בכתובתה למי שירצה ובודאי מוכרח דהוי בנשואה הא' דאם לא כן לית ליה. תו זכות בגוה ובמ"ש א"כ אם יפסוק עליו לחתנו שום דבר הן הן הדברים הנקנים באמירה ונתחכמה עכסה שאביה יעשה הפסיקה באופן המועיל ומספיק לפום דינא ולכן ויהי בבואה שהמתינה לשאול עד עת שהיתה באה מבית

ונבית אביה לבית הבעל דאז מיקרי כניסה לחופה ולנשואין ואז נתיעצו עם החכם עתניאל לשאול מאביה הפסיקה דאז מקני באמירה כיון שתכף ומיד הוו הנשואין והכניסה לחופה בשעת כניסתה לבית הבעל וגם אמר לשאול לרמוז דשפיר מקני באמירה כיון דהוי ע״י שאלה ותהא כעין ההיא כמה אתה נותן לבתך ולא שיתן מעצמו דאז לא מקני באמירה וגם שהנתינה והפסיקה מאת אביה דבהכי מקני באמירה משא״כ אלו היה משאר קרובים ואפי׳ אמת אמר עוד השדה כלו׳ אפי׳ שהפסיקה והנתינה היתה שדה שהוא דבר מסויים דבהכי בעינן דליהוי ברשות נותן וכמ״ש מרן מ״מ הא הכא כמי הויא ברשותו אותה שדה ולכן אמר השדה בה״א הידועה כלו׳ השדה הנודעת לכלב שהיא שלו וברשותו אף דהוי דבר מסויים ולכן ביאר הכתוב כאן בספר שופטים ואמר השדה בה״א מה שלא ביאר בס׳ יהושע דקאמר התם שדה סתם וע״כ חזר ושנאה פה בתוס׳ ה״א לבאר הענין שאותה שדה היתה ברשות כלב ותו נמי טעמא רבה איכא לשיקנו באמירה ואף שלא יהיה אביה הנותן ואף בהעדר כל התנאים והיינו מטעם שעתניאל היה מנוגב מכל טוב והוי עני ונעשה נדר מת גם שהיה בעל תורה ומשום מלוה דעץ חיים היא למחזיקים בה הוא עושהו וכ״ש לא מבעי הדר ביה וזה טעם לא דאתה להו׳ לעתניאל בעלה כי אינו משורת דרך ארץ לו׳ לו בעצמו שהוא עני ומנוגב מכל טוב אבל בשדברה עם אביה אז כ״ט לשבח לרמוז בדבריה אלה קיום הדברים יען כי ארץ הנגב נתתני שהוא עני ומנוגב מכל טוב ונעשה נדר מת גם כי נתתה לו גולות מים להדם שהוא בעל תורה הנמשלת למים וכיון שיעשה הפסיקה משום עץ חיים וכו׳ תו לא מבעי הדר ביה אף שהיא בדברים :

ובזה נבין מאמר הכתוב ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו׳ והייתם לי סגולה מכל העמים וגו׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל וא״ל דהא כיון דברים אמיר קא אמר כה תאמר לבית יעקב למה חזר ושנה לומר אלה הדברים אשר תדבר אל ב״י ועיין מ״ש בדבר תורה דרוש · אמנם כמשך הקודם הן הן הדברים כי הנה מודעת זאת דה״ה כאיש ואשה עצמם שהיה כנואהם שדוכין וא״ל כמה אתה נותן לי וכו׳ ועמדו וקדשו הן הן הדברים הנקנים באמירה בלי שום קנין רק דבעי׳ עמד מיד וקדשו והנה נודע שכביכול הקב״ה קדש לו לעם מרעיתו דוגמת האיש המקדש אשה וזה נרמז באומרו ה׳ למשה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה כביכול פסיקה גדולה פסק על עצמו לעשות לישראל סגולה מכל העמים ואוצר חביב וכ״ת והלא מילי נינהו ובמה קנו ישראל אף בדין שבין אדם לחבירו כביכול לז״א דהכא תכף עמד וקידש וז״ש ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כעין הרי את מקודשת לי ולכן הגם הלוס כי אלה הדברים אשר תדבר אל ב״י והוו להו מילי ודברים בעלמא בלי שום קנין נינהו עכ״ז מקנו שפיר באמירה כיון דעמד וקידש והן הן הדברים הנקנים באמירה ודוק :

א״נ באופן אחר י״ל בקראי דלעיל ווכנו קצת מן הדקדוקים ואף גם זאת מאי דא״ל תו מה הלשון אומרת הבה לי תנה לי מבעי ליה ותו מאי ברכה השדה מבעי ליה ורש״י ז״ל פירש פרנסה ועדין הדבר קשה דלאיזה צורך נקטה לישנא דפרנסה ולהבין כל זה נקדים מ״ד בפ׳ אלו טריפות ר״א כי הוו משדרו ליה מידי מבי נשיאה לא שקיל אמר לא בעי מר דאיחי דכתיב ושונא מתנות יחיה ומזה הטעם קרא תגר הרמב״ם ז״ל על הרבנים ותופשי הישיבות שנוטלין הספקה מן הצבור ורבני הראשונים והאחרונים דחו דבריו וראיותיו והביאו ראיות בהפך והר״ב כ״מ בי״ד סי׳ רמ״ו כתב דשאני התם שלא היה צריך למתנה זו אבל ת״ח העוסקים בתורה וצריכים להתפרנס ודאי דאין בו איסור אם נוטלים כדי ספוקם ופרנסתם מיהו יותר מכדי ספוקם ופרנסתם ודאי אסור לת״ח וה״ד לת״ח אבל לראשי ישיבות מותר ליטול יותר מספוקו כדי להתעשר ויסמעו דבריו כמו מלך וכ״ג דאמרי׳ גדלהו משל אחיו והאריך בראיות ע״ז עי״ש · והר״ב ט״ז בי״ד סי׳ רמ״ו כתב דהא דאמרי׳ גדלהו משל אחיו וכו׳ וכן ההיא דר׳ אבהו דאותביה ר׳ אבא דמן עכו ברישא כדי שיתנו לו מנות ויעשרוהו היינו דרך חוק רבנות וזה הוי כמו חוק שכירות שלו כיון שהוא לוקח מהכללות אבל ליקח מן היחיד לא שרי אלא כדי שיוכלו להתפרנס והאריך בדבר ומ״מ הסיק וכתב דלשאול ולתבוע בפיהם שיתנו להם מתנות אסור והביא ראיה ממתנות כהונה דאסור לשאול חלקם בפיהם וכו׳ עי״ש ונראה דלא אסר הרב לתבוע בפה אלא מתנות מהיחידים דעלה קאי כאשר יראה הרואה אבל אם לוקח מן הכולל דרך חוק רבנות אפשר דשרי כיון שהוא דרך שכירות שלו ושכירות נתנה ליתבע בפה :

וראיתי בס׳ שפתי חכמים שכתב אקרא דלמען ייטב לי בעבורך ופירש״י יתנו לי מתנות דמתנה מועטת שרי לקבל ולית בה משום שונא מתנות יחיה · והר״ב נחלת יעקב בפ׳ לך לך כתב על מה שפי׳ רש״י דאמר בחזרתו פרע הקפותיו דאם הנותן נותן מעצמו בלי שום שבה ופניה כמו פרעה ואבימלך שרי משא״כ גבי מלך דשלא ברצון נפשו אמר ואת הרכוש קח לך וזה אסור והיינו ההיא דהרולה שלא ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי דהתם שמא מחמת כיסופא שבא אצלם היו נותנים לו משא״כ גבי אלישע דהתם מותר גמור שאיש הבא מבעל שלישה מאליו הביא ולא יש שום שבה ופניה עיש״כ וכתב הר״ב הכלים בי מ״ש השדה ר״ל אותה השדה הידועה בחשיבות · עוד כתב דמאי דנקיט לשון הבה היינו כמו הבה בא שהוא תמורת אתנה שלשון הבה מורה על דבר תמורת זולתו והוא כלשון הענין שנבא שרצתה שיתן לה תמורתו השדה :

ובזה נא״ה ותסיתהו לשאול כלומר הסיתה אותו לשאול ולתבוע בפה בטענה גדולה שהוא בא בשכרו שלכד את העיר וכל שבא בשכרו שרי ואפי׳ לשאול הגם הלוס דיש נדרין לו׳ דמחמת כיסופא יהיב ומהך טעמא גופיה ראתה לשאול מאת אביה הגם הלוס שהוא יחיד דכל שבא בשכרו שרי בכל גוונא ואפילו שאלה ממנו השדה הידועה המשובחת דהו״ל מתנה גדולה שרי כל שבא בשכרו אמנם עתניאל החמיר על עצמו ולא רצה לתבוע בפה הגם הלוס דיש לו היתר גמור מטעם שבא בשכרו ותצנח היא מעל החמור כלו׳ אתרכינת ליפול על רגלי אביה כמש״פי זלה״ה לומר שאל ואשימנה בפועל זה אשר באה לדבר עמו ולומר לו שיתן להם בתורת תשלומין דהוכרחה לזה להתיר לעצמה קבלת המתנה ותביעתה ותאמר הבה לי ברכה ואין הבה אלא לשון תמורת דבר זולתו כלומר שתתן לנו שכר מה שכבש העיר וכל שהוא בשכר שרי לקבל ולתבוע בפה אמרה עוד כי ארץ הנגב נתתני כלו׳ דהכא בלאו

הכי טעמא כמי מותר כיון שאין לו במה להתפרנס וכל כי האי שרי ליטול כמ"ש ז"ל :

וע"ז כתב התשו' מ"ש ז"ל במדרש אמר לו מי שרזי עליונים ותחתונים גלויים לו יבקש ממני והוא תמוה ועפ"י מובן שאם פי' שנשתכחו ג' הלכות בימי אבלו של משה ועמד כלב ואמר שמי שילכדם והכה את קרית ס' מלשון קריאה בספר ומחזירם ונתתי לו וכו' ובא עתניאל והחזירם בפלפולו ועכשה שאלה מאת אביה השדה המשו' כאמור לצורך פרנסת בעלה שהלמוד צריכין לו אמנם כבר כתבנו משם הט"ז שהרבנים ותופסי הישיבות יכולין ליקח הרבה רק שיהיה מהכולל לא מהיחיד ולכן בא כלב והשיבה מי שרזי עליונים ותחתונים גלויים לו שהוא גדול ורבן של ישראל יבקש ממני ספוקו שאני יחיד אין לו לבקש ולשאול כפה רק מהכולל שזה מותר כי בשדהו הוא בא לא מיחיד כמוני :

אשובה ארצה ליישב מה שדקדקנו בראש אמיר רמ"ק אשר יכה את קרית ספר וכו' ונתתי לו וכו' כי הלא אין דבר זה גומרו בידי אדם בלתי לה' לבדו וראיתי למפ' ז"ל שעמדו בזה בהנהו קראי דשאול ודוד שהכרוז היה מכריז והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל ות"י וית בית אבוהי יעביד רברבין והק' ז"ל כי הנה ג' אלא בידי שמים נינהו דבני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא ולענין הנהגת שררה אפי' ריש גרגותא משמיא מוקמו ליה ולענין הבת זוג מה' אשה לאיש וטרם בואי להבין זה אמרתי אני אל לבי להבין ולהשכיל סדרן של כתובים הללו מתחלתן ועד סופן בכמה אופנים אשר חנני אלהים הגם הלום כי במקצת מהאופנים ראיתי אחרי כתבי כי דרכו בהם רבני האחרונים ז"ל מ"מ יש בהם תוספת נופך משלי ונבוא סדר המקראות הנאמרים באמת בשמואל א' סי' י"ז ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עולה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי וגו' לראות המלחמה ירדת ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלא דבר הוא ויסוב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה וישיבוהו העם דבר כדבר הראשון :

ורבן כאשר הדקדוקי' ראשונה באומ' הראיתם האיש העולה הזה כי מי לא ראהו כמ' יום שהיה יוצא ומכריז ערב ובוקר ומי לא ידע כי לחרף את ישראל עולה היה ותו לא ימנע מהחלוק' אם דוד שמע הכרוז או לא שמע אם נאמר ששמע מה זו שאלה ששאל מה יעשה ואם נאמר שלא שמע יותר וגדל התימה שמה זו תשו' שהשיבו לו העם כה יעשה ולא אמרו לו הענין מה הוא ותו דהיכי אפשר לומר שלא שמע מאחר דכרוזא קרי בחיל וכבר עמדו המפ' ע"ז ותו כמ"ש מה יעשה ובא יעשה בנקודת צר"י דמן הראוי הוה לו להנקד בפתח ותו כמ"ש לאמר מה יעשה דמלת לאמר אין לה שחר דכל לאמר הוא לאחרים והכא לא שייך זה וכן בתשובת העם ק' אומרו כדבר הזה לאמר ותו במה שהאריך דוד בדבריו לו' והסיר חרפה וכו' כי מי וכו' כי חרף וכו' שכל זה אך למותר ובפל הענין במלות שונות ותו בשנותו את טעמו שפעם אומר הפלשתי הלז ופעם אומר הפלשתי הערל הזה ותו בתשו' העם דכיון דרצה לקצר הכתוב א"כ די לו באו' כדבר הזה או כמאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו ותו ק' באו' וישמע אליאב בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב דכל זה הוא יתר ודי באו' ויחר אף אליאב ועוד להעתיק או' בדברו אל האנשים ותו ק' בדברי אליאב שחרה אפו וא"ל למה זה ירדת וכו' כי הלא אביו שלחו אל אחיו לדרוש שלומם ולקחת ערובתם ואם כוונת אליאב לומר לו שלא היה לו להתעכב רק תכף שדרש שלומם ולקח ערובתם היה לו לחזור לרעות לאנו שלא יהיו נטושים במדבר לא לראות ענין המלח' א"כ קשה דלא הול"ל למה זה ירדת דעיקר ירידתו יש בה צורך ותו שאין תשו' דוד צודקת כמ"ש מה עשיתי עתה הלא דבר הוא כלפי מאמר אליאב שאמר למה זה ירדת וכו' ותו למה הוצרך ליסוב מאצלו למול אחר לחזור על שאלתו ולא הספיק לו תשובת העם ותו כמ"ש וישיבוהו העם דבר כדבר הא' דלא הול"ל רק וישיבוהו העם כדבר הא' :

ולהתיר כל הספקות הללו הנה מקום אתי ליישב המקראות הללו בג'ד' פנים ולפי כל אחד מהם יותרו קצת מהדקדוקים זה ילא ראשונה בהקדים מ"ש הר"ב שלטי הגבורים בפ' השוכר את האומנין דק"ח וז"ל ופשוט בפ' הגוזל וכו' וכתב שם המרדכי דכל פועל זוכה בשכירותו אחר שגמר מלאכתו אפי' לא היה שם קנין על תנאי השכירות וכתוב בתשו' מיימוניות הלכות נזיקין סי' כ"ב דלאו דווקא פועל דודאי איהו קני לשכירותו ולא הוי אסמכתא מה שנודר לו בע"ה דבידו דפועל לעשות המלאכה אלא אפי' סרסור שאין בידו לעשות אותו דבר דמי וזנר שירצה אלא לעשותו וכן האומר המבשרני שאשתי ילדה זכר יקח כך וכך דגם שם אין בידו דמי ויימר דאוליד מ"מ כאלו קנה הסרסור והמבשר וכיוצא בהם שכירותו באמירה בעלמא ואפי' היכא שנדר לו טפי משכירותו למ"ד דחייב בע"ה לשלם התנאי גם שם קנה השכיר הכל וליכא התם אסמכת' דלא שייך למימ' אסמכתא אלא בשאותו האיש אינו מתכוין להקנות כגון האומר אם אוביר ולא אעביד וכו' דאינו מתכוין להקנות ובטוח הוא שלא יזכה שכנגדו אבל הכא גבי שכירות אם לא מרצונו הוא מקני לו מי הזקיקו לכך ובודאי דמתכ' הוא להקנות הלכך לא שייך בהו אסמכתא וזכה השכיר בשכירות באמירה בעלמא בלי קנין כלל עכ"ל : והנה מ"ש דפועל בידו לעשות המלאכה וכו' היינו כלפי מ"ד בפ' איזהו נשך האי מאן דיהיב לחבריה זוזי למזבן ליה חמר' ולא זבין ליה משלם ליה כדקא אזיל אפרוותא דזול שפיר ורב אשי פליג עליה וס"ל דלא משלם משום דהוי אסמכתא ואסמכתא לא קניא ופרכינן לר"א מ"ש מהא דתנן אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא ופרקינן התם בידו הכא לאו בידו ופירש"י אסמכתא היא אפי' הבטיחו ואמר אם אין אני קונה לך אפרע משלי אין זו אלא אסמכתא הואיל ולא קנו מידו לאו בידו שמא לא ימכרוהו לו עכ"ל : והא דאמר מר דלא מיבעיא פועל דבידו לעשות המלאכה דלא הוי אסמכת' כדאמרי' בגמ' וטעמא רבה איכא במילתא דפועל דאף דנודע כה' דבידו דפועל ודאי לעשות המלאכה ואפ"ה נדר לו שכירותו אמטו להכי אמרי' דודאי גמר בדעתו להקנותו משא"כ בסרסור דלאו בידו דהוי אסמכתא כי

יש פנים לומר דמעולם לא נדר לו כה' מה שנדר אלא משום שהעלה בדעתו שלא יוכל לקיים תנאו שאלו היה יודע שהיה אפשר לקיים תנאו לא היה מתנה כן מעולם ואמטו להכי לא גמר להקנות וכזה עלתה ע"ד מרן כ"י לכאורה בח"מ סי' ר"ז לייסב דברי הטור שכתב לפיכך כשהמוכר מקנה ללוקח על תנאי יע"ש ועל כל אלה קאמר הרב דאף בסרסור קני באמירה בעלמא בלא קנין ולא הוי אסמכתא אפי' שנדר לו טפי משכירותו דלא שייך אסמכתא אלא כשאותו האיש אינו מתכוין להקנות כגון אם הוביר וכו' דקנסא קניס נפשיה ואינו מתכוין להקנות ובטוח הוא שלא יזכה שכנגדו אבל הכא גבי שכירות מרצונו הוא מקני לו ומתכוין להקנותו ולכן זוכה בשכירותו באמירה בעלמא בלא קנין כלל והנה סברת הרב הלזו היא סברת הרשב"א והר"ב החינוך הביא דבריהם מרן שם והכריחו הענין דאל"כ היאך נמלא ידינו ורגלינו על כל תנאי בני אדם זה עם זה שכולם בלשון אם הם דא"א כל"ה ועוד בכל התנאים הנזכרים בענין גטין וקדושין שכולם בלשון אם הם מה נאמר בהם אלא ודאי טעם נכון מ"ש דלא שייך אסמכתא אלא כמה שיתנו בני אדם זה עם זה דרך קנס וכו' אבל לא בכל שאר תנאים שמתנים בני אדם כגון אם תלך למקום פ' אתן לך כך וכך וכו' יע"ש :

והנה לדעת החולקים על סברא זו ומכללם הרמב"ם ז"ל שכתב בפי"א דמכירה שאם מכר או נתן לו בית על תנאי שילך ביום פ' למקום פ' קנה ואם לאו לא קנה אבל אם התנה ואמר אם תלך למקום פ' ביום פ' או תביא לי דבר פ' אמכור לך בית זה או אתננו לך וקיים תנאו וכו' לא קנה שזו אסמכתא שסמך קנייתו לעשות כך וכך וכל אסמכתא ל"ק שהרי לא גמר להקנותה עכ"ל תקשי מתנאי גטין וקדושין הנז' כדברי רז"ל שכולם בלשון אם הם איברא דבי נידוק פורתא ל"ק דהתם הרי נותן לה הגט תחלה ושוב מתקיים התנאי וכיון שעשה מעשה תחלה אם נתקיים אח"כ התנאי הרי זה גט ולא הוי אסמכתא כיון שתחלה שנעשה המעשה והו"ל כמוכר או נותן בית על תנאי והחזיק בו עתה ואח"כ קיים תנאו דקנה ואין בו משום אסמכתא ול"ק מגטין רק מההיא דאם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש כתבו גט ונתנו לאשתי ועיין בכ"י שם מה שתי' לזה :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא אל הביאור ונקדים עוד מ"ד בשבת שכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ויליף לה מקראי דידן ששלח ישי לדוד בנו וא"ל ואת אחיך תפקוד ואת ערובתם תקח ותני רב יוסף דברים המעורבים בינו לבינה ופירש"י גט כריתות על תנאי שאם ימות תהא מגורשת :

והנה הר"ב כלי יקר פי' במאמר הראיתם האיש העולה הזה דהכונה אם נתתם לבבכם לראות האיש העולה הזה שבפעם הזאת עולה בעילוי יותר מהנהוג בשאר פעמים והוא יען כי לחרף את ישראל הוא עולה ע"כ העלוהו במעלה שהיה זה בסוף המ' יום שחשבו שתמה זכות התורה וינלחם ולכך העלוהו במעלה זו עכ"ד עוד פי' במ"ש דוד מה יעשה וכו' דהכונה שאם כדברי הכרוז שהחרפה היא לישראל א"כ הנדר הזה מה הוא כי מלער היה לאיש המסיר חרפה וז"ש מה יעשה כמו מה אדם ותדעהו לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז שאתם רואים גבהו כגובה ארזים וחסון הוא כאלונים ומלבושיו ברזל ונחשת מכעליו א"כ מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז כי חשוב הוא וגבור כארי אלא ודאי צ"ל עכ"ר שאין הענין כדבריכם שהחרפה היא לישראל אלא כביכול לכולם החרפה כלפי מעלה וז"ש כי מי הפלשתי הערל הזה כי לשון אלא כאלו אמר אלא עכ"ר מי הפלשתי הזה כדי לבזותו יען כי חרף מערכות אלהים חיים עכ"ד :

ובזה נא"ה כי הנה מדברי הכרוז אשר הפליא להעלים הדבר באו' הראיתם האיש העולה הזה שהוא עולה בעילוי יותר מהנהוג שזה מורה שהוא נולח ויביא ישראל לידי חרפה כי תמה זכות התורה ולכן והיה האיש המפורסם בעוז ותעלומות אשר יוכל עמו ויכנו יעשרנו המלך וכו' דכגון דא רבה היא לאיש אשר יכה לגבור עריץ כזה כי מי יוכל לו הנה נמשך מזה חסרון וגריעות בקניית וזכות אלתא מילי אשר נדר המלך בשכירות לעושה זאת משום אסמכתא ולכן דוד המלך ע"ה פתח ואמר אל האנשים העומדים עמו המה ראשי סנהדראות שהיו רגילים לעמוד וללמוד עמו לאמר מה יעשה וכו' כלו' כיון דהכא הוכר שנדר המלך מתן שכר לאיש אשר יכנו הוי באמירה גרידא בלא קנין המבטל לאסמכתא אם כן מה יעשה בדינא ודיינא והלא אין בזה שום חיוב על המלך כיון שהכרח עלם הענין באומרו לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז כלומר שהמכה את הפלשתי הלז אשר כגובה ארזים גבהו וגבור כארי צריך שיהיה איש מפורסם בעולם וגבורה כי רחוק מן השכל שינולח איש גבור כארי ועל פי הדברים הללו הנה מקום פטור לפטור את המלך מנדרו מטעם דהוי כאינו בידו ויאמר המלך אני לא נדרתי דבר גדול כזה אלא לפי שעלתה ע"ד שלא יוכל הלה לקיים תנאו כיון שהענין עלום ורב ואלו היה יודע שהיה אפשר לו לקיים תנאו לא היה נודר לו דבר גדול כזה ולכן דברי הכרוז לא עלו כהוגן ולא הי"ל להעלים הענין אלא להקטינו ולומר מי הפלשתי הערל הזה וגברא קטילא הוא כיון שחרף מערכות אלהים חיים ושלח ידו כלפי מעלה וא"כ כל הרוצה לשלוח בו יד יוכל לו ובידו להרגו ודאי ואדעתא דהכי המלך נדר את נדרו והעלה בדעתו דביד כל אדם להרגו ואפ"ה נדר א"כ ויאמר אל האנשים העומדים לאמר מה יעשה וכו' כלומ' מה זה הכרוז שאומר מה שיעשה לאיש אשר יכה הפלשתי הלז וכו' ומעלם הענין אין לו לומר כן ולהעלים אלא מה שראוי לו להקטין הענין ולו' מה יעשה למכה הפלשתי הזה כבזה וחדל אישים כי מי הפלשתי וכו' וגברא קטילא הוא כיון שנגע בכבוד של מעלה דאל"כ באנו לדין אסמכתא וכמדובר ויאמר לו העם הנה בנדון שהוא כדבר הזה בענין ב"ד מעיקרא לא שייך אסמכתא אלא בי קניס לנפשיה ואינו מתכוין להקנותו כגון אם אוביר וכו' ובטוח הוא שלא יזכה שכנגדו אבל גבי שכירות ודכוות' דמרצונו הוא שמתכוין להקנותו לא שייך אסמכתא וזוכה השכיר באמירה גרידא בלא קנין אף שהוא לאמר מטעם דכה יעשה לאיש אשר יכנו שהמלך חפץ בזה שככה יעשה לאיש אשר יכנו וכל כה"ג שכוונתו להקנותו לא שייך אסמכתא אפי' במילתא דלאו בידו והנה אליאב בשמע לדוד שדבר כזה עם האנשים המה ראשי סנהד' היטב חרה לו יען שדוד היה מוחזק לכל שהלכה כמותו בכל מקום והיך ס"ד לו' דבנדון זה שייך אסמכתא ולכן תמה עליו וא"ל למה זה ירדת אלינו והלא לא ירדת אלא לקחת גט כריתות ממנו על תנאי שאם נמות במלחמה תהא

מגורשת ותיקשי לשטתך הא אית ביה משום אסמכתא אלא ודאי דכל שאינו דרך קנס לא הוי אסמכתא וא"כ מהענין אשר ירדת לקחת מידנו גט היה לך לדעת דבכל מידי דלאו קנסא ליתא לאסמכתא ועוד זאת כי למה לך להתעכב ולהניח הלאן וכו' למען ראות המלחמה ירדת כלו' דסופך הגיד על תחלתך דעיקר כוונתך שירדת לא היתה לקיום שליחות אביך רק למען ראות המלחמה כיון שאתה מתמהמה אחר גמר שליחותך למען ראות המלחמה ודוד בחכמתו סתר טענת אחיו ברמז ודברים נסתרים וכה אמר לו מה עשיתי עתה כלומר הא לא דמיא לענין הגט שלפנינו דשאני הגט שמתקיים המעשה תחלה לתתו ביד השליח או האשה ושוב יבוא התנאי דבכל כי האי ליתא לאסמכתא כיון שנעשה המעשה תחלה לא כן בנדון שלפנינו כי מה עשיתי עתה כלו' נהו המעשה שעשיתי עתה והרי לא לקחתי העושר ולא בת המלך וכו' רק אחר קיום התנאי נעשה המעשה וכעת הלא דבר הוא ונדר הוא שנדר המלך בדברים בעלמא למקיים התנאי כראשונה וכ"ש מהאיך דגט ליכא למילף מינה לנדון דידן ודוק :

ובזה נוסעים אנחנו לבאר סיפא דהנך קראי וז"ת ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אותה אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה' וכו' ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה ותאהב מיכל בת שאול לדוד ויגידו לשאול ויושר הדבר בעיניו וכו' ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום ויצו שאול את עבדיו דברו אל דוד בלט לאמר הנה חפץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך וידברו עבדי שאול באזני דוד את הדברים האלה ויאמר דוד הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה ויגידו עבדי שאול לו לאמר כדברים האלה דבר דוד ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים להנקם באויבי המלך וכו' וי"ל במ"ש שאול הנה בתי וכו' אותה לך אתן לאשה אך היה לי לבן חיל וכו' דמשמע שהרצון והבחיר' ביד שאול שאם ירצה יתננה לו והראיה שהתנה עמו אך היה לי לבן חיל והדבר קשה שהרי מוכרח שאול ליתנה לו לקיים את נדרו אשר נדר לאיש אשר יכה לפלשתי ואין לו עוד לשאול להתנות עמו מחדש שום תנאי כיון שכבר זכה במקחו ויותר יגדל התימה איך אחר כל זאת נתנה לעדריאל ותו א"ל במ"ש בשתים תתחתן דמאי ניהו שתים אלה ועוד דתיבת היום יתירה ללא צורך ותו למה זה צוה להם לדבר עם דוד בלט ובסתר ותו מאי לאמר הנה חפץ בך המלך ובקצור יאמרו חפץ בך המלך ומאי ועתה התחתן במלך דמשמע דמקדמת דנא לא היה לו להתחתן :

ולהבין כל זה נקדים מ"ש מרן ב"י בשם רבינו יונה בר יוסף ז"ל דלא אמרי' אסמכתא אלא בענין ש"ל מפני שצריך להוציא דבר התנה ולא גמר ומקני במכר והלואה וכיוצא בה שבמכר י"ל מתוך שהוא צריך למעות והלה לא רצה לתת לו אא"כ עושה שדהו מכר והוא אומר שדי מכורה אם לא אעשה כך א"ל דלא גמר ומקני אלא שהוא סומך שיעשה כך וכך בפרעו מקצת חובו שאין הלה רוצה להאריך לו זמן אא"כ יתנה שאם לא יפרענו ביום פ' שיחזיר לו שטרו וכן במקבל שדה שאין הלה רוצה למסור לו את השדה אא"כ יתנה אם אוביר וכו' וכן במאן דאזל לפרוותא דזולשפט שאין הלה רוצה למסור לו מעותיו להשתכר בהם אא"כ מקבל עליו פסידא אבל בגטין וקדושין שמדעת עצמו הוא עושה אם אינו גומר לקדש ולגרש למה הוא עושה ומתנה וסומך שלא יעשה ומ"ה לית בהו אסמכתא ע"כ והרחיב הביאור בזה הר"ב הדרישה בסי' ר"ז סי' ט"ז בד"ה וזה תימה וכו' בביאורו דברי הב"י שכתב ובדבר שאין הקנס מדעתו אלא לסבת דבר שהוא צריך ולאפוקי תנאי גטין וקדושין וכו' דהכוונה אפי' דלא גזים אלא אומר אם תעשה כן אעשה כן בכל תנאים כמו אסמכתא היא כיון שאינו מקנם לו זה אלא בשביל שיעשה לו מה שהתנה והלו היה רוצה חברו לעשות לו ההוא מידי בחנם הוה ניחא ליה טפי לאפוקי בידוע שרוצה בקיום התנאי והמעשה וכן תנאי בני גוב"ר וכן גטין וקדושין שהוא רוצה בקיום התנאי והמעשה עכ"ל :

והנה מודעת זאת מ"ד בתענית ששאול שאל שלא כהוגן כאו' והיה האיש אשר יכנו ושמא היה יולא האיש המכה דבר שאינו הגון והקב"ה הזמין לו דבר הגון והר"ב הכלים פי' בב' תתחתן בי היום שדוד חשב שכיון שעשה גבורת כלחון גלית יספיק לו גבורה אחת לשיתחתן בו אבן שאול א"ל בשתים ר"ל צריך שתעשה עוד גבורה אחת כדי שיהיו ב' אחת של גלית וזו שנית ובב' אז תתחתן בי ורמז כאן ג"כ מה שא"ל עבדי שאול אח"כ ע"כ :

ובזה כא"ה ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אותה אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל וכו' כלו' הנה לא זכית במה שנדרתי לך לתת לך בתי ועד עתה הרשות בידי אם אחפוץ לתתה לך ובידי להתנות עליך מחדש שתהיה לי לבן חיל יען שאיני חייב כדין במה שנדרתי לך משום דהוי אסמכתא שהרי בכל תנאים איכא אסמכתא כיון דלא התנתי למכה הפלשתי הנהו תלת מילי אלא לסבת דבר שהיית צריך והלו היה עושה המכה בחנם הוה ניחא לי טפי שהרי התנתי על עצמי לתת לו בתי ושמא היה יולא דבר שאינו מתוקן וא"כ ודאי כי שלא ברצוני התנתי בתנאי כיוצא בזה לתת בתי לאיש המכה ואמטו להכי אסמכת' גדול' היא זו ולא זכית בנדר אשר נדרתי ולכן בעת הבחירה בידי להתנות עליך מחדש שתהיה לי לבן חיל וכו' ולכן ויהי בעת תת מרב לדוד והיא נתנה לעדריאל ותאהב מיכל וכו' ויאמר שאול אל דוד בשנים תתחתן בי היום כלומר היום זה שאתה נודע לי שאתה דבר נאה והנני חפץ במעשה החתון הנה יתקיים היום ע"י תנאי שני שאתנה עמך ובשתים זו כלומר חדא דגלית ועוד אחרת תתחתן בי ויתקיים המעשה כדין דלא באסמכתא כיון שהוא בהיום שאני חפץ בקיום התנאי והמעשה וכל זה נרמז במאמר סתום שאמר שאול לדוד בשנים תתחתן בי היום והדר פירש לו הדבר ע"י עבדיו שצוום שידברו אל דוד בלט בסוד להודיעו בחילוקי האסמכתא ושנדרו הא' שנדר לו בהריגת גלית יש בו אסמכתא במדובר ואולם יען כי חסרון וגריעות למלך שנודר להדם דבר מה בסבת היזה כלחון וגבורה שעושה ושוב המלך ממליא לעצמו מקום פטור כי אף שיהיה כפי הדין מ"מ אינכה מחוקי המלך למהוי הדרנא ומולא שפתיו לא ישנה לכן לוה לעבדיו שדבר זה יגידו לדוד בלט בסוד וקולם לא ישמע החולה לאיש זה וכה תאמרו לו לעת בזאת הנה אף שיהיה הדבר לאמר כלומר אמירה גרודא בלי קנין המבטל לאסמכתא עכ"ז שפיר קני יען כי הנה חפץ בך המלך כלו' עתה המלך חפץ במעשה ובתנאי לא כן מקודם כי לסבת דבר גדול שהיה צריך לתשועת ישראל נדר לתת בתו

ואפי'

ואפי׳ שהכניס עצמו לשאול שלא כהוגן מ״מ לסבת דבר גדול עשה זאת ויותר היה חפץ שיעשו לו המעשה כחנם וכל כי האי אסמכתא היא לא כן עתה שהוא חפץ בקיום התנאי והמעשה לכן עתה התחתן במלך שהדבר מתקיים כדין דלא באסמכתא וידברו עבדי שאול באזני דוד כלו׳ בסוד את הדברים האלה בחילוקי האסמכתא ודוד לא ידע התנאי וחשב אולי הוא מתנה עלי לתת לו מהר ולכן א״ל הנקלה בעיניכם וגו׳ ואנכי איש רש וגו׳ וידברו עבדי שאול וגו׳ ויאמר שאול וגו׳ אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים ולא תימא שהוא צריך לדבר הזה מאד עד שנבוא לומר שבגלל הדבר הצריך לו עשה ונדר רק להנקם נקמה בעלמא באויבי המלך והנה הוא חפץ בקיום המעשה כי הוא העיקר :

א״נ נוסיף נופך על האמור כמ״ש בשתים תתחתן כי היום שהכוונה לומר שעפ״י שני חוקים שכל אחד בלבדו יספיק לשיתקיים החתון כדין תתחתן בי היום והם רמוזים ברמז והדר מפרש לנו הראשון הנה חפץ בך המלך והדבר ידוע שהוא רוצה בקיום המעשה וזאת שנית ועתה התחתן במלך כלומ׳ עתה ממש תקדש למיכל עפ״י התנאי שיתנה אביה עמך ובכל כי הא בטלה אסמכתא כיון שמיד נעשה המעשה והו״ל כבית זה נתון לך אם תלך עמי למקום פ׳ ומעתה החזק בבת ושוב קיום התנאי דליכא אסמכתא כמ״ש הר״מ וזהו מה שרמז לו שאול באומרו בשתים תתחתן בי כלומר חפצי ורצוני שתתחתן בי והיינו שרוצה בקיום המעשה כגון שהוא שואל להתחתן בו ועוד זאת היום כלומ׳ היום ממני תתחתן בבת הקדושין לבתי ולכן אמר דוד כיון שצריך אני לקדשה יצטרך לתת לה מוהר וראוי לבת המלך ואנכי איש רש וגו׳ ושאול השיב כי אין לו חפץ במוהר רק במאה ערלות פלשתים להנקם באויבי המלך כמדובר ודוק :

ועפי״ה בענין אל ה׳ ויאר לנו מקרא שכתוב כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא לא בשמים היא וגו׳ ולא וגו׳ כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וא״ל או׳ כי המצוה הזאת וגו׳ דעל מה ועל מה לא בנותן טעם לומר כי המצוה הזאת וגו׳ אמנם לפי״ה הדברים פשוטים כי הנה מודעת זאת כי כל היעודים ומתן שכרן של מצות הכל נאמר בלשון אסמכתא כמ״ש והיה אם שמוע וגו׳ ונתתי וגו׳ אם בחקותי וגו׳ וכ״ש שמא יעלה על דעת אנוש לומר שכל היעודים הרי הם אסמכתא ולא יזכו בהם עפ״י הדין אמטו להכי אחרי אומרו והותירך ה׳ לטובה וגו׳ וכל היעודים הללו שהם תלויים בתנאי קיום התורה והמצוה בא בנ״ט לומר דלא תיסק אדעתך לומר דכל כי האי הוי אסמכתא שהרי המצוה והתור׳ הזאת אשר אנכי מצוך היום דהיינו התנאי לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא לא בשמים היא לאמר מי וגו׳ ולא מעבר לים וגו׳ לאמר וגו׳ תאמר דהכא אין בידו מיקרי וכל שאינו בידו הוי אסמכתא רק כי קרוב אליך הדבר אליך דייקא שהוא תלוי בידך ואמר מאד בפיך וגו׳ לרמוז דלא הוי כההיא דחמרא דזול שפיר דקרי׳ ביה בידו ואינו בידו והוי בהכי אסמכת׳ רק קרוב אליך הדבר מאד וכל הדבר בידך תלוי וכל שהוא בידו לגמרי לא הוי אסמכתא כמ״ש התוס׳ והרא״ש :

ולזה סובב הולך מאמר הכתובים הנאמרים בפ׳ בהעלותך ויאמר משה אל חובב וגו׳ נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך ויאמר לא אלך כי אם אל ארצי וגו׳ ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ לנו והטבנו לך וא״ל דאמאי סירב יתרו בהליכתו ולא רצה לילך עמהם ויותר יקשה על מ״ש ז״ל על מאמר לא אלך כי אם אל ארצי שא״ל יתרו למחר כשאני נכנס לארץ איזה שבט מבס יתן לי שדהו או כרמו אלא אלך אל ארצי ואוכל פירות מארצי ואשתה יין מכרמי וק׳ דהיכי ס״ד יתרו דלאחר שיתחייבו לו ישראל להטיב לו שיחזרו בהם ומולא שפתם ישנו ותו יש להבין אומרו אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר ומה הלשון או׳ והיה כי תלך וגו׳ והיה הטוב וגו׳ ולפי במשך הקודם יבוא אל נכון כי הנה כבר כתבנו דלהרמב״ם אם אומר אדם לחברו אם תלך עמי למקום פ׳ אתן לך בית פ׳ דלא קנה אף שהלך וקיים תנאו דהוי אסמכתא · עוד הראה לדעת דלרי״ בר יוסף כל שידוע שרוצ׳ בקיום התנאי והמעשה אין כאן אסמכתא ואמטו להכי כשא״ל משה ליתרו לכה אתנו והטבנו לך א״ל לא אלך כי אם אל ארצי יען כי למחר מי יתן לי נחלת שדה וכרם משום דהו״ל אסמכתא דהאו׳ אם תלך עמי למקום פ׳ אתן לך בית פ׳ וקנין אין כאן ולכן הנני הולך לארצי ונחלתי וע״ז א״ל משה דהכא ליכא אסמכתא כיון שברור הדבר שאנו חפצים בקיום התנאי והמעשה ובבקשה ממך לכה אתנו והטבנו לך וכל שהדבר ידוע שחפץ בקיום התנאי והמעשה ליכא אסמכתא ואל נא תעזוב אותנו בבקשה כי אנו צריכים לשתאיר עינינו בחנותנו במדבר והרי חפצים בתנאי ובמעשה כי מי יתן ותבוא עמנו ונגילה ונשמחה בך והיה כי תלך וכו׳ והיה לשון שמחה והיה הטוב וכו׳ והטבנו וכו׳ כי שמחתנו בקיום התנאי והמעשה וכ״ש ליכא אסמכתא וכדין אתה זוכה :

ובלפי הדברים הניתנים למעלה הנה מקום אתי להבין מקרא שכתוב ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר ה׳ לעבדיך כן נעשה נחנו נעבור חלוצים לפני ה׳ וכו׳ ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן וא״ל מה הלשון אומרת ויענו בני גוב״ר לאמר דהאי לאמר כמעט אין לו שחר ותו מאי ואתנו אחוזת נחלתנו דמשמע דמעכשיו תהיה בידינו ונזכה בה ואלו מדברי משה רבינו ע״ה דקאמר אם יעברו חלוצים ונתתם וכו׳ משמע דאחר שיקיימו התנאי יתנו להם הארץ ויזכו בה אז ובכר׳ דדין ודברים איכא מינייהו ותו קשה מה שהקשו הרבנים דלדעת הרמב״ם הא הכא הויא אסמכתא ואולם עפי״ה הכל יבוא על נכון כי הנה כבר כתבנו לעיל דלהרמב״ם כמי אם אמר לו בית זה נתון לך אם תלך עמי למקום פלוני והלך והחזיק ושוב קיים התנאי דלא הוי אסמכתא וכבר נודע דקנין בב״ד חשוב מבטל האסמכתא :

ובזה בא״ה כי הנה כאשר שמעו בני גוב״ר מאמר מרע״ה שאמר אם יעברו ונתתי ק״ל דהכא הוי אסמכתא ולכן ויענו בני גוב״ר לאמר כלו׳ שענו בני גוב״ר לחלוק ע״ד משה שא״ל שאם יעברו וכו׳ אז ונתתם שזה אינו מתקיים כדין דהו״ל אסמכתא ולא קניא האמנם לקיים הדבר הזה שהוא לאמר וליכא קנין בב״ד חשוב רק אמירה גרידא כך צריך להיות שנחנו נעבור חלוצים וכו׳ אכן שמעתה תהיה אתנו אחוזת נחלתנו ונזכה ונחזיק בה מעכשיו ושוב נקיים התנאי דבהכי ליכא תו אסמכתא כלל כמ״ש הר״מ והורה להם משה בזה וז״ש ויתן משה וכו׳ וזכו והחזיקו בה מעתה ושוב

יקיימו

וקיימו התנאי דבהכי תו ליכא אסמכתא ואפי׳ לדעת הרמב״ם:

הוא הנרמז עוד שם במ״ש כי לא ננחל אתם מעבר לירדן כי באה נחלתנו שוהו מעבר לירדן מזרחה והדקד׳ מבואר במ״ש כי באה נחלתנו אלינו דהול״ל כי לא ננחל אתם כי אם בעבר הירדן ומאי כי באה נחלתנו אלינו ולפי״ה הדבר מבואר דלא תימא דהכא הו״ל אסמכתא ותחזור הנחלה כבראשונה רק שהדבר עולה כדין ואין לנו נחלה עוד בארץ רק בעבר הירדן דהכא ליכא אסמכתא יען שכבר באה נחלתנו אלינו מעכשיו וזכינו והחזקנו בה וכ״ש הדבר מקויים ולא ננחל עוד בארץ כנען רק מה שקנינו בעת מעבר לירדן ודוקיא״ב ור׳ לע״ד לפרש קראי דידן בהקדים מחלוקת קדומה בין הרמב״ם ז״ל והבאים אחריו במתחייב בדבר שאין לו קצבה דלא מחייב לדעת הר״מ והפוס׳ חלקו עליו וכתבו האחרונים דמלי המוחזק לו׳ קים לי בהר״מ וכתב הר״ב כנ״הג בח״מ סי׳ ס׳ הגה׳ ב״י אות מ״ד דאע״ג דלדעת הרמב״ם דהמתחייב בדבר שאינו קצוב לא קנה אפשר דע״י שליח מתחייב בכ״ל וכן יש לדקדק מדברי הכנה״ת עכ״ל וזאת היתה לו לאדוננו המלך דוד כשמעו דברי הכרוז שאמר יעשרנו המלך עושר ואת בית אביו יעשה חפשי קשיתיה דאין חיוב זה כלום כיון שלא קצב כמות העושר והחפשיות ולכן ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו ר״ל עם הכרוז לאמר שיאמרו לו לכרוז לפרש כמות העושר והחפשיות ולקצוב הדבר וז״ש לאמר שיאמרו לו לכרוז שיפרש ויתן קצב מה שיעשה לאיש אשר יכה לפלשתי הלז אשר הוא גבור בארי ובכנים עצמו בסכנה האיש הנלחם עמו כי עד עכשיו כל הבטחות הכרוז אינם עולים כדין דמלי למחר לפטור עצמו באמור דהבטחה זו דשל״ק היא ול״ק וכ״ת דהא מ״מ יתחייב עכ״פ לתת לו שכר הרבה בעד פעולה גדולה זו שעשה והכניס עצמו בס׳ סכנה לז״א דאי משום האי לא איריא ואין לו אלא שכרו דבר מועט כיון שאין פעולה זו גדולה כ״כ כאשר נראה מדברי הכרוז שהפליא לעשות באומרו הראיתם האיש העולה הזה וגו׳ עד שנאמר שמגיע לעושה זאת בשכרו סך עצום יען דלפום קושטא מי הפלשתי הערל הזה בכזה וחדל אישים אשר שלח ידו ונגע בכבוד וחרף מערכות אלהים דכל כי האי בקלה הריגתו דגברא קטילא הוא וכ״ש הדר דינא דלא יתנו לו בתור׳ שכירות רק דבר מועט לפי חומר הנושא ועושר גדול אין כאן והעם חדשו לו דהכא כולהו רבוואתא מודו דמחייב המלך בקיום הבטחותיו אף דלית להו קצבה דע״כ לא אמרי׳ דהמתחייב בדבר של״ק לא קנה אלא דוקא בשנתחייב שלא ע״י שליח ברם בדבר הזה דנדון דידן שהוא לאמר ר״ל שהמלך נתחייב ע״י שליח לאמר לאחרים שמתחייב בהבטחות הללו אף דלית להו קצבה מחייב ומן הדין לכ״ע כה יעשה לאיש אשר יכנו כיון דנתחייב ע״י שליח:

א״נ במ״ש הריב״ש בסי׳ תע״ו לדייני אל קלעה וז״ל הגיעני כתבכם וראיתי שנפלא בעיניכם באומרי בתשו׳ שאם התנה החזן עם הברורים שיהיה פטור מן המס ויש בזה עדים או שהם מודים שהוא פטור מן הדין מאחר שהבטיחוהו כן ע״פ ואעפ״י שאין כתוב זה בשטר השכירות שאין זה צריך שטר ולא קנין שכל שעשה הפועל מלאכתו חייב השוכר לתת לו שכרו משלם ואמרתם שנדון זה אינו דומה כי מה שהפועל אינו צריך הוא בפועל הנשכר ליום שאין מדרך שכירות זה להיות בו קנין והדברים ההם נקנים באמירה אבל בפועל אשר מדרכו לעשות בו קנין בשכירות שהוא דברים בלא קנין אין מועילין עכת״ד והנני יוסיף להפליא עליכם איך פליאה דעת מכם בדבר ברור כזה שאין חלוק בין שכירות פועל ליום או שכיר שבת או חדש או שנה או שהוא קבלן שקבל קמה לקצור או כרם לבצור שבכל אלה אין צריך קנין אלא התחלת המלאכה היא הקנין וכו׳ והאריך הרבה בראיות ומהם ההיא דאמרי׳ בת חמוה דרב פפא נפלה קמי יבם שאינו הגון לה וא״ל ר״פ ליבם חלוץ לה ע״מ שתתן לך ר׳ זוז חלץ לה לבתר הכי א״ל אבוי הב לה א״ל משטה אני בך וכו׳ ופי׳ ז״ל דמאי דא״ל אבוי הב ליה היינו מדין שכירות דכיון שחלץ לה על פיו והשלים שכירותו נותן לו שכרו משלם אלא דרב פפא השיבו דהכא פטור מטעם משטה דכיון דלאו הגון לא רמי עליה למחלץ ומה שקצבה לו בעין אנוסה היא וכו׳ הרי דאבוי חייבו מדין שכירות אע״ג דלא הוה קנין ולא שטר וסוף דבריו הסיק וכתב וז״ל ומכל מ״ש מתבאר שאם החזן התנה בשעת שכירותו שמלבד התנאי שנותנים לו יפטרוהו מן המס והם הודו לו אעפ״י שהיה בע״כ ולא נכתב וכו׳ חייבים הקהל להשלים תנאם ואין זה צרי, קנין אלא בדברים בעלמא מתחייב השוכר למשכיר במה שנדר לו אין צריך לומר במה שאין בו חיוב אלא פטור ומחילה מחיובו דאפי׳לא היה משכיר יכול אדם למחול חובו בדבור לבד וכו׳ וכ״כ הרמב״ם בפי׳ שאין המחילה צריכה קנין עכ״ד:

וזאת היתה לו לאדוננו המלך דוד שאמר אל האנשים העומדים אתה הגבורים חכמי ים׳ הרגילים לעמוד עמו בתלמוד דהכא כיון דהוי לאמר בלומר באמירה גרידא בלא קנין מה יעשה כדין לאיש אשר יכה הפלשתי הלז דאע״ג שהוא מושכר מהמלך מ״מ קנין מתבעי דדוקא בפועל הנשכר ליום הוא דלא בעי קנין ובס׳ דייני אל קלעה ובאומרו מה יעשה רמז רמז להם דבשלמא לגבי פטור המס בעשותו חפשי ניחא דלא צריך קנין דכיון שהוא פטור ומחילה לא בעי קנין אמנם במה שהמלך נתחייב לעשות מעשה להעשירו ולתת לו בתו בזה אמירה גרידא לא מהני ומה יעשה כדין והא מלי לפטור נפשיה בכל שלא נעשה בקנין והעם השיבו לו כדעת הריב״ש דבכל לגבי שכיר לא בעי קנין ואפי׳ לגבי מעשה דעושר ונתינת הבת וז״ש בדבר הזה שהוא בלא בשכרו אע״ג דהוי לאמר אמירה גרידא בלי קנין כה יעשה מתחייב אפי׳ לגבי עשיה דעושה ונתינת הבת והכ״ל לגבי פטור המס וכל שעשה הפועל מלאכתו חייב השוכר לתת לו שכירותו משלם. וז״ש כה יעשה לאיש אשר יכנו שעשה מלאכתו נתחייב המלך במה שנתחייב לעשות והכ״ל בפטור המס דהוי מחילה. דליכא לפלוגי בין שכיר יום לשאר כמ״ש הריב״ש:

א״נ באופן אחר ונבין עוד דכיון דשאלת דוד היתה אל האנשים העומדים עמו א״כ הול״ל ויאמרו לו בדבר הזה וכו׳ ומאי ויאמר לו העם דמשמע שבאה התשובה מכללות העם ותו כשהסיב עצמו דוד אל מול אחר ואמר בדבר הזה דהול״ל ויאמר הדבר הזה ומאי בדבר הזה ותו בשנותו את טעמו במאמר העם דבראשונה אמר ויאמר לו העם ובסופא אמר וישיבוהו העם ונק׳ מ״ד בהגוזל בתרא אמאי דתנן אם א״ל הגזל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי חייב ליתן לו פרבינן ואמאי ונימא ליה משטה אני בך לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו וא״ל טול דינר והעבירני

אין

אין לו אלא שכרו ופרקי' דהא לא דמיא אלא לסיפא ואם א"ל טול דינר זה בשכרך והעבירני נותן לו שכרו משלם מ"ש רישא ומ"ש סיפא אמר רמי בר חמא בצייד השולה דגים מן הים דא"ל אפסדתן כוורי בזוזא ופירש רש"י דאפסדתן כוורי בזוזא והיינו בשכרו דקתני טול דינר שאתה מפסיד כאן ותעבירני נותן לו אותו דינר ומתני' כמי הרי הפסדו ניכר ע"כ:

והנה הר"ב בכ"הג הרחיב בזה והביא סברות הפוסקים ובמסקנת דבריו כתב וז"ל ולענין הלכה במקום שמפסידו ממקו' אחר נותן לו שכרו משלם וכשאינו מפסידו ממקום אחר וגם אין רגילות ליתן יותר והוא במקום אונס ומצוה לכ"ע אינו נותן לו אלא שכרו וכשאינו מפסידו ממקום אחר ואין רגילות ליתן יותר והוא שלא במקום אונס ומצוה יכול המוחזק קי"ל וכן כשאינו מפסידו ממקום אחר והוא במקום אונס ומצוה ורגילות ליתן יותר יכול המוחזק לומר קים לי וכ"כ הראנ"ח ז"ל וכו' עיי"ש ע"כ. והנה פשוט הוא דהא דאמרי' דאם מפסידו ממקום אחר דנותן לו שכרו משלם היינו אם הפסיד בעבור הצלת זה אמנם אם ירד להציל לצורך עצמו ובהדי אורחיה הציל ממון חבירו אף שבא לו הפסד בשביל שירד להציל מ"מ כיון דירידתו היתה לצורך עצמו ואגב אורחיה הציל לחבירו כיון דבלאו הצלת חבירו היה מפסיד אין לחבירו לשלם לו כלום דלא הפסיד בשבילו דבלא"ה היה מפסיד כיון שעיקר ירידתו היתה לצורך עצמו וז"פ ועיין במ"ש מור"ם בהג"ה ח"מ סי' רס"ד:

וכתב מהראד"ב בתשו' סי' רכ"ז וז"ל וגם יש טענה אחרת לחכם כר"ו שהפסידוהו ממה שהיו נותנים בטריקולה ואעפ"י שיאמר האו' שלא הפסידוהו כ"כ כבר כתב הרא"ש בפ' ואלו מגלחין גבי פריקה וטעינה מידי דהוה אטול דינר וכו' וכיון שיש לו קצת הפסד יטול כל מה שפסק לו משמע דכשיש לו קצת הפסד סגי אעפ"י שאין לו כ"כ הפסד אע"ג דמדברי התוס' שכתבו שהוא מפסיד במקום אחר כיוצא בזה משמע שצריך שההפסד יהיה כמו מה שנותנים לו וכו' וכן נראה מלשון רש"י וכו' מ"מ בכ"ד כ"ע מודו וכו' ע"כ למדנו מדברי הרב דלענין תשלום שכר כשיעורו אם צריך שיהיה כשיעור ההפסד או לא במחלוקת הוא שנוי דלהרא"ש כל שיש לו קצת הפסד נותן כל מה שפסק לו אע"ג דהפסיקה מרובה מההפסד ולרש"י ותוספות נותן לו מה שפסק אם הפסיקה היא כשיעור ההפסד אבל אם הפסיקה מרובה על ההפסד אין לו אלא כדי הפסדו ותו לא וכודאי דמצי המוחזק לומ' קים לי כתוס' ורש"י כל שכן לדעת הר"ב הדרישה בח"מ סי' רס"ד גם הרא"ש קאי בשיטת רש"י ותוס' ושם פי' הרב הדרישה דברי הרא"ש עיי"ש ע"כ:

והנה הריב"ש ז"ל בסי' תע"ו כתב בחזן ששכרוהו בסך מה ונכתב בספר שטר השכירות ובע"פ נדרו לו ג"כ לפטרו ממסים וארנוניות ובשנה שניה שכרוהו שנית אלא שלא א"ל ענין פטור המס להדיא רק שכאשר באו הקהל להטיל חרם על המסים כפי מנהגם רצה הש"ץ להוציא עצמו מכלל החרם וא"ל הקהל שלא יוציא עצמו שאין כוונתם שהוא יפרע מס אך הוא שלא יעריס שום אדם עמו דרך פקדון וכו' וכתב הרב ע"ז שאין הקהל יכולים לומר שאמרו זה מתוך האונס ודרך השטאה כההיא דבורח מבית האסורין מכמה טעמים והנצרך לענייננו הוא מ"ש וז"ל ועוד שאם נאמר זה כיחיד המודה לא נאמר זה ברוב הצבור המודים שאין דרך הצבור להשטות וחלילה להם ע"כ והנה מתברר מדברי הפוס' דלא מצי לטעון טענת השטאה רק כשהוא באמירה גרידא בלא קנין אבל אם נטל קנין תו ליתא לטענת השטאה וכ"פ מרן בח"מ סי' פ"א. והנה הר"ב כלי יקר פי' בשם מהרי"א שאליאב לא ראה הלחם והערובות וחשב שלא ירד אלא לראות את המלחמה וכשאלו מה יעשה הוא מורה שבדעתו להלחם וע"כ חרה אפו וא"ל על מי נטשת מעט הצאן הכנה במדבר ר"ל שהניחם ושמם למאכל דובים ואריות והוא ז"ל פי' ועל מי נטשת מעט הצאן שמעט הן ועתה נטשתם במדבר שיתמעטו עוד או אומר מעט ע"ש שיתמעטו עתה באין רועה עליהם ולא תמלאם הכנה כמו שהנחתם ע"כ:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא אל המכוון ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו המה ראשי סנהדראות אשר רגילים לעמוד וללמוד עם דוד לאמר מה יעשה כלו' כיון דהכא ליכא קנין רק לאמר באמירה גרידא א"כ מה יעשה כדין לעושה זאת יען כי הנה יש מקום פטור דלמחר יאמר המלך משטה הייתי בך כיון דהוי באמירה גרידא וכההיא דהיה בורח מבית האסורין וכו' דהא בכ"ד לכ"ע ישנה לטענת השטאה כי מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל דבכל כי האי אין לך אונס ומצוה גדול מזה להציל ישראל מן הסכנה ומן החרפה ולענין רגילות הא כמי מגן שוה שהרי מי הפלשתי הערל הזה בבזה וחדל אישים דגברא קטילא הוא יען שחרף מערכות אלהים חיים ונגע בכבוד של מעלה וכ"ש ודאי פשי' כי נפול יפול ביד מכהו אפי' שיהיה תשוש כח כיון דגברא קטילא הוא הפלשתי הלז וכיון שהריגתו בנקל מאד ואינו צריך כח וגבורה א"כ אין עולה לו מתן שכר ואינו מן הרגילות ליתן ג' מתנות טובות הללו אשר אין ערוך אליהם בעד הריגת פחות ונבזה כזה דגברא קטילא מצי שאול לו' משטה הייתי בך כיון דהוי במקום אונס ומצוה ואין רגילות לתת שכר כיוצא בזה לעושה זאת וכשמוע האנשים המה הראשי סנהד' טענותיו של דוד כי טובות הנה שתקו ולא ענו כי גם טענת מפסידו ממקום אחר ליתא בכ"ד דמה"ט אינו מגיע הפסד לעושה זאת בכדי ג' מתנות הללו וכאשר יבוא בס"ד. אמנם כללות העם תקנו הענין לומר שהעם בכללותם הם מסכימים במתנות הללו כי יד כללות העם היא כיד המלך דעיקר המלך הם העם והם הם מתחייבים בזה המלך בע"כ עליו לקיים את נדרם כי ידו וידם שוה ולכן ויאמר לו העם כולם כאיש אחד כדבר הזה הנה אנחנו מודים בכל הדבר הזה שדברו הכרוז ועלינו לקיימו וכ"ש אף שהוא לאמר באמירה גרידא בלתי קנין כה יעשה כדין לאיש אשר יכנו וליתא לטענת השטאה כי אין דרך הצבור להשטות וחלילה להם והנה אליאב אחיו שמע כשדבר דוד עם האנשים וסדר טענותיו לומר דהכא איכא טענת השטאה לכ"ע כיון דהוי במקום אונס ומצוה ואין רגילות כמדובר ועל זה חרה אפו בדוד שלא כיון להלכה דהא הכא ליתא להשטאה לכ"ע כיון שמפסידו ממקום אחר והוא אומרו למה זה ירדת והוא במערכה אל הדרוש לו' דהא הכא עיקר ירידתך לא היתה רק להלחם עם הפלשתי לא לצורך עצמך עד שנאמר שלא בא לך ההפסד בשביל שירדת להציל מן הפלשתי א"ל דהא בלא"ה הוכרחת לירד לצורך עצמך דליתא כיון שאין לך צורך לירד לעצמך והשתא אתיא

שפיר

שפיר טענת הפסידא דעל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר והם מעטים ומתמעטים יותר ולא תמצאם הנה כמו שהיו כיון שהם בלי רועה והיו למאכולת דובים ואריות וחזר לחזק דבריו ולומר כי לעצמו לא היה לו שום צורך לירד רק אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת ואתה רוצה להלחם וכיון שעיקר ירידתך להציל ולהלחם הדר דינא דהפסידא הוי בשביל זאת וכל שמפסידו ממקום אחר לכ"ע ליתא להשטאה ודוד השיבו כפי האמת דהכא בשביל מלחמת הפלשתי שאני רוצה להלח' עמו לא הגיע לי שום פסידא יען כי עיקר ירידתי היא לצורך עצמי כי הלא דבר צורך הוא היה לי לירד בשליחות אבי ובשביל עכבתי. זמן קצר עד שאלך לפלשתי אוני מפסיד כי מה מעשה ארוך עשיתי עתה על שבעתא כי מה שעבר דהיינו עיקר ירידה יש בה צורך לעצמי והלא דבר הוא ועל שבעתא אינו צריך זמן רב עד שנאמר שבאורך זמן העכבה יגיע הפסד לצאן ויסוב מאצל אחיו אל אליאב אל מול אחר כלומר למול צד אחר ויאמר כדבר הזה כלו' האם אתם מסכימים עמי כדבר הזה שדחיתי דברי אליאב או אם דברי אחי עולות בדין וישיבוהו העם תשובה אחרת לסתור טענ' אליאב ולחזק דברי דוד וכה אמרו לו דאפי' את"ל דהכא איכא פסידא למעט הצאן ההנה מ"מ אין כמות ההפסד בכדי השכר שנדרו לו וע"כ לא אמרינן דאם מפסידו ממקום אחר דליתא לטענת השטאה אלא דוקא אם השכר הוא כשיעור ההפסד וז"ש דבר כדבר הא' כלו' אם דבר הפסיקה של המתן שכר הוא כדבר הראשון שהפסידו בההיא אמרי' דליתא תו לטענת השטאה לא כן בנ"ד כי ג' מתנות הללו הם אלף פעמים כנגד ההפסד של אותו מעט הצאן והדר דינא דמצי לו' בשופי משטה הייתי בך אם לא שהעם בכללות תקנו הענין שהם נתחייבו בכל זה וברבים ליתא לטענת השטאה וחלילה להם ודוק :

א"נ באופן אחר ונדקדק עוד בטעם שינוי הלשון מדברי העם לדברי הכרוז דבדברי הכרוז הקדים תנאי ההכאה למעשה הריגת הפלשתי ואלו בדברי העם שנו סדר בראשית דה"ק בה יעשה בראשה והדר תנאי ההכאה והול"ל לאיש אשר יכנו כה יעשה לו ונקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ו דה' אישות וז"ל כיצד האומר לאשה אם תתני לי ר' זוז הרי את מקודשת לי בדינר זה ואם לא תתני לי לא תהי מקודשת ואחר שהתנה תנאי זה נתן לה הדינר הרי התנאי קיים והרי זו מקודשת על התנאי ואם נתנה לו ר' זוז תהא מקודשת ואם לא נתנה לו אינה מקודשת אבל אם אמר לה הרי את מקודשת לי בדינר זה ונתן הדינר בידה והשלים התנאי ואמר אם תתני לי ר' זוז תהי מקודשת ואם לא תתני לי לא תהי מקודשת הרי התנאי בטל מפני שהקדים המעשה ונתן בידה ואח"כ התנה וכתב עז' ה"ה ז"ל וז"ל לשון המשנה בדין מעשה קודם לתנאי כך הוא וכל תנאי שיש מעשה בתחלתו תנאו בטל ע"כ ופי' רבי' בה מבואר שהוא מפרש שיש בה מעשה בתחלתו שהקדים ועשה המעשה בפועל ואח"כ התנה תנאו אבל אם לא עשה המעשה אע"פי שהקדימו באמירה הרי התנאי קיים וכגון שא"ל הרי את מקודשת אם תתני לי ר' זוז ואם לא תתני לא תהי מקו' ואח"כ נתן הקדושין בידה הרי התנאי קיים ואע"פי שלא הזכיר רבי' זה בביאור כן נראה ממ"ש כאן מפני שהקדים המעשה ונתן בידה ובהשגות א"א לא זה הדרך וכו' וכן פי' בדבריו בתוס' וכן פי' הרמב"ן והרשב"א ולדבריהם כל מה שהזכירו בגמ' הרי את מקודשת לי ע"מ שיהיה כך וכו' אין הלשון מדוקדק אלא כשאומר ע"מ שיהיה כך הרי את מקודשת לי וכו' וזה נר' שהכריחו לרבינו לפרש מה שפירש וכ' ע"כ :

ומילתא אגב אורחאי חזות קשה הוגד לי בדברי הרמב"ם ז"ל כפי מה שהעלה הה"מ בדעתו ומפיק לה מדיוק דבריו כמדובר דהרואה יראה כי אף שדברי הה"מ נאמנו מאד מדויקא דסיפא מ"מ איפכא שמעינן מדבריו בחלוקה הא' שכתב כיצד האומר לאשה אם תתני לי ר' זוז הרי את מקודשת לי בדינר זה ואם לא תתני לא תהי מקודשת ואחר שהתנה תנאי זה נתן לה הדינר הרי התנאי קיים וכו' הרי להדיא דאף כשנתן לה הדינר לבסוף ואחר במעשה עכ"ז הצריך שיאמר התנאי קודם אמירת המעשה דאל"ה רבותא לישמועינן דאף שהקדים אמירת המעשה לאמירת התנאי לית לן בה כיון שהמעשה בפועל לא נעשה עד לבסוף שוב ראיתי שהאחרונים נתעוררו בזה ולפי קוצרי יראה לתרץ בשנקדים מ"ש מהרימ"ט ז"ל בחידושיו לקידושין בפ' האומר דבחלוקת הכפל לא בעי' תנאי קודם למעשה והאומר לאשה אם תתני לי ר' זוז הרי את מקודשת לי ולא תהיה מקודשת אם לא תתני דשפיר דמי וכתב זה בפשיטות יעו"ש והנה אורחא דעלמא כשאו' הרי את מקודשת לי בדינר זה תכף ומיד נותן הדינר ביד האשה ושוב משלים שאר דבריו והשתא מ"ש רבינו בהלכה ה' האו' לאשה אם תתני לי ר' זוז הרי את מקודשת לי היינו כי בתשלום דיבור זה של הרי את מקודשת לי נותן בידה הדינר ועושה המעשה ושוב משלים הכפל דהיינו ואם לא תתני לא תהי מקודשת ואף שקדם המעשה בפועל לחלוקת הכפל ל"ל בה כמ"ש מהרי"ט דהעיקר הוא בחלוקה קמייתא של ההן שיקדים בה התנאי למעשה והרי קדם שכן אמר בתחי' אם תתני וכו' הרי את וכו' ונתן בידה הדינר ועל זה בא מ"ש רבי' ואחר שהתנה תנאי זה נתן לה הדינר כלומר אחר שהתנה ברישא שאמר אם תתני לי וכו' הרי את וכו' נתן לה הדינר בידה ואין כוונתו לו' אחר שהתנה גם בחלוקת הכפל והשתא א"כ דהוה מצי רבי' לאשמועינן רבותא דאפי' שאו' בתחי' הרי את מקודשת לי ושוב אומר אם תתני וכו' דשפיר דמי כיון שהמעשה בפועל איחרו עד לבסוף ומאי דלא נקיט הכי משום אורחא דעלמא דכל שאו' הרי את מקודשת לי תכף ומיד נותן הדינר בידה :

והנה הר"ן ז"ל הקשה ע"ד רבינו מדאמרינן במי שאחזו התקין שמואל בגט דש"מ אם לא מתי לא יהיה גט ואם מתי יהיה גט ואם לא מתי לא יהיה גט אם לא מתי לא גט משום דלא מקדים איניש פורענותא לנפשיה ופרכי' ולימא לא יהיה גט אם לא מתי ופרקי' דבעי' תנאי קודם למעשה והשתא לפי' הרמב"ם דס"ל דלא קפדי' בתנאי קודם למעשה אלא המעשה בפועל לא באמירה גרידא א"כ מה בכך אם יאמר לא יהיה גט אם לא מתי וכו' ולא יתן הגט בידה עד לבסוף דבהכי לא הוי מעשה קודם לתנאי וראיתי למהרימ"ט בחידושי קדושין על הרי"ף שתי' לזה וז"ל וי"ל דהך דשמואל תקנתא הוא דעביד לכתם שיהא זה הלשון מורגל בפיהם שלא יטעו ואם היה הלשון מסודר בענין שהמעשה קודם וזמנין דיהיב לה ואמר ונמצא מעשה קודם לתנאי לכך סדר לסוף לשון זה דבכל ענין לא מפסיל אפי' יאמר כך בשעת נתינה ע"כ וכוונת הרב היינו כדכתיב' שבאו' ויהא גט אורחא הוא שאז נותן הגט בידה

בידה תכף לאמירה זו והשתא אם היה או׳ יהא גט ונותנו ושוב או׳ אם מתי הו״ל מעשה בפועל קודם לתנאי ולא רצה לתקן שיאמרו יהא גט אם מתי על סמך שיאמרו כתיבת הגט דזמנין משתלי וכאו׳ יהא גט תכף מוסר לידה הגט והו״ל מ״מ בפועל קודם לתנאי ולכן תקן שיאמרו תמיד לשון זה דהיינו אם מתי יהא גט דאז אפי׳ שנותן בידה בסיום הכן שאומר יהא גט שפיר דמי שהרי הקדים התנאי למעשה הן באמירה והן בפעולה:

והנה הרב מהרימ״ט שם נתן טעם וסברא נכונה לדעת הרמב״ם דס״ל דלא קפדינן בקדימת התנאי למעשה רק למעשה הנעשה בפועל לא בדבור ואמירה דבשלמא היכא שמעשה הקדושין קודם אמרי׳ לא אתי דבור ומבטל מעשה שכבר נעשה אבל אי הקדימה בפה מה בכך דבור ודבור הוא ואתי דבור ומבטל דבור:

והנה הרי״ף וסיעתו ס״ל דמשפטי התנאי׳ ליתנהו אלא בגטין וקדושין אבל בממון לא ומכל מקום כתב הר״ן והה״מ ז״ל דעכ״פ תנאי קודם למעשה ושיהא אפשר לקיימו בעינן אף בממון ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נא״ה כי הנה אדונינו המלך דוד כשמעו דברי הכרוז שהיה יהונתן אב ב״ד כמ״ש ז״ל אשר ודאי מדקדק בדבריו למען יעמדו על הדין ועל האמ׳ ואמטו להכי דקדק לומר והיה האיש אשר יכנו דהיינו התנאי ושוב המעשה דהיינו העושר וכו׳ ומדלא אפיך לומר הנה המלך יעשיר עושר גדול ויתן בתו ויעשה לו ולבית אביו חפשי לאיש אשר יכנו ש״מ דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא לומר דעכ״פ בעי׳ תנאי קודם למעש׳ אף בדבר שבממון ואמטו״ל הקדים בלשונו התנאי דהיינו ההכאה למעשה דעושר ונתינת הבת וכו׳ ועכ״ז בא דוד כמתמיה וכה אמר לאנשים העומדים עמו שאם הראשי סנהד׳ כנז״ל לאמר כלומר כיון דהכא אמירת המעשה גרידא היא ועדין לא נעשה בפועל א״כ היה יכול הכרוז לאמר לאחרים ואפי׳ המעשה בתחלה ולומר מה שיעשה דהיינו העושה וכו׳ והדר לאיש אשר יכה את הפלשתי שהוא התנאי דאע״ג דבממון נמי בעי׳ תנאי קודם למעשה היינו דוקא למעשה שנעשה בפועל לא למעשה שנאמר בדבור גרידא ולכן לא היה לו לדקדק בזה אלא מה שיש לו לדקדק היינו לומר דהכא הו״ל תנאי שאפשר לקיימו וז״ש כי מלשון אלא מי הפלשתי הערל הזה וגו׳ וכ״ש הו״ל מתנה בתנאי שאפשר לקיימו והעם סברו וקבלו דעת דוד כי היא ישרה בעיניהם דלשון חכמים בא בכמה משניות מדוקדק כמדובר לעיל ולכן ויאמר לו העם לכרוז כדבר הזה לאמר כלו׳ כיון דהכא ליכא מעשה בפועל רק באמירה גרידא כדבר הזה יכול אתה להכריז ולומר כה יעשה ברישא דהיינו העושר וכו׳ שהוא המעשה באמירה ושוב התנאי לאיש אשר יכנו ואליאב חרה אפו בדוד שהרחיק בסברא זו ודא תברתיה באומרו למה זה ירדת והלא ליטול גט על תנאי אם כמות במלחמה ומשם לא ולמד לנדון זה דהתם הכי קא מתני אם מתי יהא גט וכו׳ כדאתקין שמואל בגט ש״מ ולפ״ד לימא יהא גט אם מתי ויעשה המעשה של הנתינה לבסוף והיא היא קו׳ הר״ן זלה״ה על הר״מ עוד א״ל כי למה לך להתמהמה בדירשו׳ וחקירו׳ הללו כי על מי נטשת מעט הצאן דביני ביני יהא למאכול׳ דובים ואריות ונוסף הגיד על תחלתך שלא ירדת לקיים שליחות אביך רק אנכי ידעתי וגו׳ כי עיקר ירידתך למען ראות המלחמ׳ דאי לא למה לך להתמהמה ולהיות נדרש ללא שאלו ובאה תשובת דוד הע״ה ברמז לתרץ לקו׳ אחיו מההיא דגט ש״מ דהא לא דמיא לנ״ד דבשלמא התם כיון דזמנין עביד המעש׳ לאחר גמר מאמר יהא גט אמטו״ל תקינו רבנן ליסנא מעליא דאף אי עביד למעשה בגמר מאמר יהא גט יועיל דהא קדמו התנאי שאמר אם מתי ולא רצו להפך כיון דזמנין עביד מעשה ברישא ברם הכא בנדון שלפנינו מה עשיתי עתה מה מעשה נעשה בעת עד שנתקן הלשון אלא דבר הוא כולו דשום צד מעשה בפועל ליכא רק בדבור לחוד וכל שהמעשה ליתיה בפועל כלל יכול לומר בשופי המעשה ברישא והדר תנאה ויסוב מאצלו ר״ל מאצל אחיו אל מול אחר לצד אחר ושאל להם כדבר הזה כלו׳ האתם מסכימים כדבר הזה שדבר אחי וישיבוהו העם לאמר הנה דבריך נאמנו מאד טעמם ונימוקם עמם דכל שהמעשה הוא בדבור גרידא לית לן בה אי מקדים אמירת המעשה לאמירת התנאי דדוקא גבי מעשה בפועל התם בעינן דליקדים לתנאי ברישא דאי לא אתי דבור ומבטל מעשה ברם כי הקדימו בפה מה בכך דבור ודבור הוא ואתי דבור ומבטל דבור וז״ש דבר כדבר הראשון דאפי׳ שהקדים המעשה והדר תנאה מה בכך כיון שהוא דבור כדבור הראשון של המעשה וכיון שזה דבור וזה דבור אתי דבור ומבטל דבור והן הם דברי מהרימ״ט ודוק:

א״נ כמ״ש הר״ב מכתב מאליהו בדף קנ״א בשם הרא״ש דכשנותן השליח הגט לאשה אז יאמר לה התנאי בכל תנאיו כפול והן קודם ללאו ותנאי קודם למעשה ואם שינה התנאי בטל והמעשה קיים ותמה ע״ד הר״ב המכתב שדבר זה לא יכילנו רעיון דכיון דהבעל קפיד שלא יתננו אלא בתנאי איך מצי שליח לשווי ליה גיטא בלא תנאי וכו׳ יע״ש שהאריך בדבר וזהו ששאל דוד לאנשים העומדי׳ עמו דהכא דהוי לאמר לאחרים ע״י שליח מי בעי׳ נמי שיהיה תנאי קודם למעשה אודילמא לגבי שליח לא בעי׳ משפטי התנאים ואפי׳ שכתחי׳ יאמר מה יעשה והדר תנאה לאיש אשר יכה וגו׳ הרי תנאו קיים ודלא כמהרא״ש והעם השיבו לו דבנדון דידן כ״ע מודו דאף שהקדים מעשה לתנאי לית לן בה יען דהכא מה שמקדימו היינו באמיר׳ גרידא מצי לאקדומי מעשה לתנאי ולו׳ כה יעשה ברישא והדר לאיש אשר יכנו דע״כ לא בעי׳ תנאי קודם למעשה אלא למעשה הנעשה בפועל וכדעת הרמב״ם ז״ל:

א״נ באופן אחר ונמתיק אומרו ויסוב מאצלו אל מול אחר דהו״ל ויסוב למקום אחר ונקדי׳ מ״ש מהרימ״ט ז״ל בחח״מ סי׳ כ״ג בראובן שהיו לו ה׳ בנות ג׳ נשואות א׳ לת״ח וב׳ לב׳ סוחרים וב׳ בנות קטנות מאשה אחרת ובשעת מותו צוה והב׳ חנויות ישבו בהם ב׳ חתני שהם סוחרים ובידם יהיו הר׳ טורו״לים ונסתפקו אם יש בכלל הלשון אף חתנים הבאים אח״כ או דוקא חתניו אלו הנשואים עתה וכתב הוא ז״ל דאפי׳ את״ל שרצה לזכות בפי׳ אותם שיהיו חתניו מאחר שאינם עכשיו מבוררים בשעת המתנה אם נאמר שהם זוכים למפרע או לא כיון דקי״ל כמ״ד אין ברירה והאריך הרב בזה. שוב הוקשה לו מדאמרי׳ בפ׳ כ״ג גבי דוד שקדש את מיכל בממון שנדר אביה לתת למי שיכה את גלית והיאך שייך לקדש במלוה זו כיון שלא היה דוד מבורר ולא זכה בממון ותי׳ הוא ז״ל דעכ״ד ההיא דדוד טעמא אחרינא איכא דאל״כ היכי זכה דוד ומשתעבד ליה איך במלוי וכו׳ אלא נראה דההיא מדין שליחות הוא דקני וכל מידי

דשליחות לא בעי קנין והאומר לחבירו עשה דבר פ' ואתן לך מנה משעת שליחות מתחייב הילכך כי קא קני להני זוזי בשעה שעושה שליחותו הוא מבורר ובאותה שעה הוא זוכה ואין אנו חוששין לאותה שעה שנדר לו שלא היה מבורר שעדיין לא היה לו שום זכיה באותה שעה כדתנן בהאומנין שחזרו בהם וכו' וא"כ מעיקרא אם בא לחזור חוזר שעדיין לא זכה וכו' מיהו לאחר שעשה שליחותו זוכה הוא במתנה באותה שעה ולכך זכה דוד בממון בשעה שהרג את גלית שנתרצה בו שאול לתת לו אותו ממון שאלו רצה לחזור בו עדיין לא היה יכול ובאותה שעה מבורר היה ע"כ ומכח זה הקש' על הרא"ם בתשו' שרצ' להביא ראיה מהא דדוד שמתחייב האדם ומשתעבד אף למי שאינו מבורר · ועוד הק' עליו דהא בלא"ה ק' היכי מקדש מירב באותה מלוה דהא בעי' שיאמר האיש שהוא מקדשה באותו ממון ואם לא היה ניכר מי אמר והא בעי' נתן הוא ואמר הוא ולא שתלקח אשה לאיש אלא עכ"ד צ"ל דכשבא דוד לפני שאול אזי א"ל התנאי ואמר הוא תהא מקודשת לי בזה ובאותה שעה ניכר וידוע היה וכו' עיוש"כ :

עוד נקדים מ"ד בפ' כל הגט דכ"ה דדייקנא דיש ברירה מגט ש"מ שנותנו בתנאי אם ימות וכו' ולכי מייתי הוי גיטא וכתב רש"י ז"ל שאין זה כשאר תנאים שאדם מתנה כגט דהתם בידו לקיימם ודעתו לקיימם והמטו"ל כשנתקיים התנאי הוי גט למפרע ולא שייך התם ברירה אבל הכא דאין בידו ובשעת התנאי הוא ספק והתנאי הוא מתקיים מאליו אי לאו משום ברירה לא הוי גט מחיים עכ"ל · והתוס' שם וביומא דכ"ו ובערובין דל"ז הקשו דשמואל אדשמואל דאיהו אתקין בגט ש"מ שיכתוב אם לא מתי לא יהא גט וכו' ולכי מיית הוי גיטא ש"מ דיש ברירה והא בביצה דל"ז גבי שנים שלקחו חבית ובהמה בשותפות דאסור להוליך בי"ט אלא למקום שב' הולכין דאין ברירה שאני אומר חלק שבא לזה היה ראוי לחברו ובין השמשות קנה חלק זה שבית חבירו ותי' דשאני גבי גט ש"מ שאומר ומתנה ומברר ומפרש דבריו משא"כ גבי חבית דלא קאמר מידי וכתבו עוד דזה לא יתכן לאו' אליבא דרבי יוסי דמשמע בפ' כל הגט דאפי' כי מפרש וקאמר אית ליה לר"י דאין ברירה ע"כ ונראה הטעם לר"י דאע"ג דמפרש ומברר דבריו מ"מ דבור בעלמא הוא וכל שאין הדבר מתברר במעשה ממש אמרי' דאין ברירה הגם אלום דבדבור הוברר הדברי' דאכתי הספק עומד בעינו דשמא יתקיים התנאי או לא יתקיים וכשמתקיים אין אנו או' למפרע הוברר הדבר :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא א"ה דהכא דוד כששמע קל כרוזא והיה האיש וגו' אמר מר לאנשים העומדים עמו שהם ראשי סנהד' כדכתי' לעיל לאמר מה יעשה כלו' שצריך שיאמר פעם שנית מה שנדר המלך לאיש אשר ירצה לילך להכות לפלשתי כי היכי דליהוי מבורר בשעת הנדר וכ"ת א"כ הנדרי' הללו כולם לא יעלו כדין ואף שיהיה האיש ההולך להכות לפלשתי מבורר מ"מ לא יזכה בעושר ולא תתקדש לו בו מירב דהרי בשעת התנאי ספק הוא אם יתקיים אם לאו וכיון דאין ברירה לא אמרי' הוברר הדבר למפרע וכו' וכ"ש לא יזכה בעושר גם מירב לא נתקדשה לו"א דהא לא איריא שהרי זה כשאר תנאים דעלמא שבידו לקיימם ודעתו לקיימם דהא מי הפלשתי הערל הזה דמאחר שחרף מערכות אלהים גברא קטילא הוא וביד כל אדם להמיתו וכ"ש לגבי קיום התנאי אין אנו צריכין לברירה דומיא דשאר תנאים דעלמא דלא שייך בהו בריר' כיון שבידו לקיימם הך מאי דאיכא למיחש הוי שאמירת הנדרי' תאמר פעם ב' למי שנדבו לבו לילך יען דבאמירת הכרוז עדיין אינו מבורר והעם השיבוהו כדבר ונדון זה שיש בו לאמר ומתנה ומפרש דבריו אמרי' דיש ברירה דע"כ לא אמרי' אין ברירה אלא כגון חבית דלא קאמר מידי וא"כ בדין היה שכה יעשה לאיש אשר יכנו ואליאב חרה אפו בדוד שהיה מוחזק לחכם גדול דאיך לא אסיק אדעתיה חילוק זה והלא למה זה ירדת לקחת ממנו גט אם נמות במלחמה שהיו כותבין בגט ש"מ ואפ"ה בשר ועכ"ד לחלק בין כשאו' ומפרש להיכא דל"ק מידי ועל מי נטשת וכו' כדפרישנא לעיל ודוד לא ניחא ליה בהך חילוקא שהרי ס"ס אין ברירה במעשה ומה יושיענו אם מפרש ומברר דבריו כיון שסוף סוף במעשה הוא ספק כי מי יודע מי הוא זה אשר ימלאנו לבו ללכת להכות לפלשתי וז"ש מה עשיתי עתה הלא דבר הוא כלומר מה מעשה נעשה עכשיו דבור בעלמא הוא ואכתי במעשה לא הוברר כלום מאן אזיל ליה והיא דגט ש"מ טעמא אחרינא אית בה וכמ"ש התוס' שם ואין להאריך ויסוב מאצלו אל מול אחר והחזיקו בסברת דוד הפך אותם האנשים הראשונים והמטו"ל קרי להו מול אחר שהם מנגדים עם הראשונים ואלו השיבוהו דודאי צריך לומר דבר שנית כדבר הראשון כי היכי דליהוי מבורר בשעת הנדר ודוק :

א"נ נקדים מאי דתנן בפסחים האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח שחט גדי יאכל שחט טלה יאכל שחט גדי וטלה יאכל מן הא' ופריך בגמ' והתניא אין נמנין על ב' פסחים כאחד ופירש"י לאכול בשעת אכילה מא' מהן שירצה דאין ברירה וכי בעי למיכל דילמא בשעת שחיטה לא הוה דעתיה עליה הילכך לא אכיל וזה שאמנהו רבו על ב' פסחים ורבו סמך עליו היאך יאכל מן הא' ומשני בגמ' הכא במאי עסקי' במלך ומלכה והתניא אין נמנין על ב' פסחים כא' ומעשה במלך ומלכ' שאמרו לעבדיה' צאו ושחטו עלינו את הפסח ויצאו ושחטו עליהם ב' פסחים באו ושאלו את המלך א"ל לכו ושאלו את המלכה שאלו את המלכה א"ל לכו ושאלו את ר"ג שאלו לר"ג א"ל מלך ומלכה שדעתן קלה עליהם יאכלו מן הא' אנן לא מן הא' ולא מן הב' נמצא מלך תלוי במלכה ומלכה תלויה בר"ג נמצאת כל הסעודה תלויה בר"ג והרמב"ם ז"ל והרב ר' עובדיה ז"ל פי' דמשום שלום מלכות אמרו כן במלך ומלכה וכת' מרן בפ"ח דק"פ דרבי' מפרש מ"ש דעתן קלה שאם נאמר למלך שלא יאכל כלל יכעוס על עבדיו ויהרגם או שמא יכעוס על החכמים שאמרו לא יאכל כלל משום דאין ברירה שיעלה ע"ד של מלך שיש ברירה מן הדין אלא שלהקניטו אמרו כן ע"כ וכתב הר"ב תוי"ט דהטעם משום דהך מילתא דברירה הויא חומרא דרבנן והמטו"ל לגבי מלך לא העמידו הך מילתא דברירה והעמידו דבריהם על דין תורה ואמרו דיש ברירה ע"כ ובזוהר הקדוש אמרו דהאמירה היא דלא בעי להרמא קלא אבל דבור הוא דבעי להרמא קלא :

ובזה נא"ה שכששמוע דוד לכרוז שאמר והיה האיש אשר יכנו ולא היה מבורר רצה לעמוד על דין זה אי לגבי מלך נמי אמרי' שגזרו ואמרו אין ברירה או דילמא דלגבי מלך משום שלום מלכות אמרי' דהעמידו דבריהם על דין תורה דה"כ איכא שלום מלכות. דהיינו

שהשומעים

שהשומעים הכרוז יפטירו בשפה לו׳ אין מתנה זו כלום דמצי לפטור עצמו משום דאין ברירה ולא יתקיים רצון המלך ולכן ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו לאמר בחשאי בלי הרמת קול שלא ישמעו הדברים למלך וכדי בזיון וקצף וכששאל לחכמים א״ל מה יעשה לאיש מבורר אם יתחייב המלך בנדרו דבכל לגבי מלך העמידו דבריהם על ד״ת דיני ברירה או דילמא דלגבי מלך נמי אין ברירה ואין חלות לנדרים הללו מצד הדין והעם השיבו לו כדבר הזה לאמר אנו או׳ לך בחשאי דלגבי מלך העמידו דבריהם על ד״ת משום שלום מלכות ולכן כה יעשה ברירה ודייני לאיש אשר יכנו הגם שלום דבעת איננו מבורר :

תבנא לדאתן עלה בראשית מאמר שהעלו המפ׳ ליישב במתן ג׳ מתנות טובות הללו הגם שדברים הללו אין גמרם בידי אדם וניחא להו כמ״ש התוס׳ ההיא דאמרי׳ אין מזל לישראל שזה הפך מאמר רז״ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ותי׳ דע״י זכות גדול יוצא מתחת המזל ואין לך זכות גדול כהריגת גלית ולהציל ישראל מיד שוסהו וזכות גדול כזה מסדר המערכה לזכותו בג׳ מתנות הללו להתעשר ולקחת בת המלך ולהנהיג שררה וז״ש הכרוז הראיתם האיש העולה הזה כי לחרף את ישראל הוא עולה וכמלא שלוקו מן העו׳ זהו כבודן והצלתן של ישראל ולכן והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך וכו׳ ויזכה בג׳ המתנות הללו :

הוא הדבר בעצמו מ״ש כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה הנה זכותו גדול שכובש עיר מארץ ישראל ומוריש מתנה את האמורי ובפרט לפי דרז״ל שדרשו שג׳ מאות הלכות נשתכחו מישראל וע״ז אמר כלב אשר יכה את ק״ס ולכדה וכא עתניאל והחזירן בפלפולו ואין לך זכות גדול שהחזיר עטרת התורה ליושנה וכ״ש ונתתי לו את עכסה בתי לאשה כו׳ אפי׳ שלא תהיה בת זוגו ע״י זכותו מהפך המזל לזכו׳ לקחת לבתי עכסה :

ומזה נשעה ונלכה להבין המאמר הפונה קדיש דא״ל ביה טובא דהיאך הדבר תלוי בידו לו׳ כל הנושא אשה כשרה והלא דבר זה אין גומרו בידי אדם ולפי״ה מובן מאליו דמאחר שהאיש ההוא מטיב מעשיו ומגדיל זכיות ודורש בכל כחו למצוא אשה כשרה הנה זכותו גדול כזה ובדין הוא שמסדרין לו המזל וזוכה לידבק בכשרה ומעלה עליו הכתוב כאלו קיים התורה כולה מא׳ ועד ת״ו לפיכך נכתבה אשת חיל מא׳ ועד ת״ו כיון שכל גופי תורה ומצות תלויים ביד האשה ואם היא צדקת תזכהו להיות צדיק וישר כל ימיו אמור מעתה דבדידיה תליא לישא אשה כשרה ע״י הטבת מעשיו וגודל זכיותיו שע״י משנים מזלו לידבק בכשרה ודוק :

דבר פלא דרוש א׳

גרסינן בסנהדרין פ״ד א״ל ההוא מינא לר׳ אבינא כתיב מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ מאי רבותייכו אתון נמי ערביתו בהדן דכתיב כל הגוים כאין נגדו א״ל מדידכו אסהידו עלן ובגוים לא יתחשב :

דבר פלא מפלאות תמים דעים· אשר עשה עמנו להפליא בקרוב עלי מרעים· שני זנבו׳ האודים בלק רשעא ובלעם חגירא רמי הקומה גדועים· והם לדמים יארובו ללוק דמן של ישראל נועצו לב יחדו בעצת רשעים· ויאהב קללה. בעידן ריתחא לבקרים לרגעים :

ואלדינו מרחם אוירי דחביבא ליה ברתיה דיעקב לא זעם ה׳ באותם הימים כאשר חכמים יגידו שחכמת בלעם היתה שהיה יודע לכוין הרגע שבו כועס השי״ת בכל יום והיה מקלל באותו רגע וקללתו עושה רושם וז״ש לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר וכתבו המפ׳ שהטעם שאמר מבורך ואלו בקללה אמר יואר ולא אמר בשתיהן או מבורך ומואר או יבורך ויואר משום דלגבי ברכה לא היה יכול לפעול ולחדש בה דבר רק שהוא היה יודע שזה גוזר עליו ברכה והיה מברכו ולז״א את אשר תברך בבר מלפנים הוא מבורך אבל לענין קללה אף מי שלא היה גוזר עליו רעה אם היה מארו היה עושה פעולה מחודשת מה שלא נגזר עליו מלפני׳ ויואר מעכשיו ע״י קללתו שהיתה גורם הפעול׳ :

הן אמת כי יש לחקור דמעיקרא מה היתה לו לבלעם לשלוח ולו׳ לו אלה הדברים כי ידעתי וכו׳ ובפרט ליתן אצבעו בין שניו לומ׳ לו כי לענין ברכה אינו מועיל כלום רק לענין קללה הוא מוכן ומזומן לפורענות ומזה נבוא לבאר כל סדר השליחות ששלח לו׳ לו ע״י השלוחים וזה תארם וישלח מלאכים אל בלעם ב״ב פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרוא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא וכו׳ כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר וכו׳ וא״ל דמה לו להודיענו אם הוא מפתור או מארץ אחרת ועוד מ״ל להודיענו אם היתה ארץ בני עמו של בלק ועוד מאמ׳ לקרוא לו יתר ודי במה שיאמר ועתה לכה נא ארה לי ועוד במ״ש לקרוא לו לאמר דמאי לאמר דקאמר והול״ל לקרוא לו לארר העם היוצא ממצרים וכסה את עין הארץ וכו׳ ותו דמלת עתה יתירה דלא צורך ועוד באומרו לכה נא ארה לי כי מלת לי יתירה דלא צורך והול״ל לכה נא ארה את העם גם להמתיק ב״ע דכי ידעתי וכו׳ עוד בסיומא דהאי קרא הם המדברים כה אמר בלק ב׳ צפור אל נא תמנע מהלוך אלי כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא קבה וכו׳ ויען בלעם וכו׳ אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה׳ אלהי לעשות קטנה או גדולה וא״ל באו׳ אל נא תמנע דמשמע שהיה איזה דבר מונעו וע״ז א״ל בלק אל נא תמנע בסבת אותו דבר וא״כ צריכין אנחנו לידע מהו הדבר הזה שהיה מונעו ומעכבו ותו כיון דקאמר כי כבד אכבדך מאד למה לי תו למימר וכל אשר תאמר אלי אעשה :

והנה חוץ מכוונתינו בנושא הדרוש יאמר נא ליישב תי׳ לקרוא לו לאמר ועוד דקדוק אחד בדברי בלעם שאמר אם יתן לי בלק וכו׳ לעשות קטנה או גדולה דמה כוונתו באו׳ לעשות קטנה או גדולה ולהבין הענין נק׳ מה שנסתפק הר״ב הלכות קטנות בח״ב סי׳ ל״ח בהורג חברו ע״י שם או כשוף אם הוא חייב או פטור כיון שלא עשה מעשה בידו ולא הוי אלא גרמא. ויהי במשיב דחייב הוא דהו״ל במימר דבדבורו עביד מעשה עכ״ד והנה דברי הרב הללו הם ע״פי שטת ר׳ יוחנן כדאמרינן בתמורה. פ״ק תני תנא קמיה דר״י כל לא תעשה שבתורה עשה בו מעשה חייב לא עשה בו מעשה פטור חוץ ממימר וכו׳ א״ל ר״י לתנא לא תתני מימר דבדבורו קעביד מעשה וכתבו התוס׳ בסנהדרין דס״ה עלה דההיא דאיפליגו ר״י ור״ל בחסימה בקול דר״י חייב משום דעקימת שפתים הוה מעשה ולר״ל פטור וכתבו שם התוס׳. דלר״י דמחייב היינו משום דבדבורו עביד

מעשה

מעשה כשהבהמה שוחה לאכול והוא גוער בה וזוקפת ראשה שמעינן דלר"ל דאמר פטור דעקימת שפתים לא הוי מעש' אע"ג דבדבורו עביד מעשה אפ"ה לא חשיב מעשה ומינה להורג בשם או בסוף דפטור לר"ל דלא חייבו אר"כ אק' אלא כפי ר"י דס"ל דכל שבדבורו עושה מעשה חייב והנה בפ"ק דכריתות נחלקו רבנן ור"מ במגדף אי מחייב חטאת דלרבנן פטור משום שאין בו מעשה ולר"מ מחייב ואמרינן התם ובסנהדרין דס"ה דאיפליגו ר"י ור"ל בדר"ע דלר"י ה"ט דחייב במגדף משום דס"ל דמעיקרא לא בעינן מעשה כדי לחייבו בחטאת ולר"ל ס"ל דנהי דלא בעי רבי עקיבא מעשה רבה מעשה זוטא מיהא בעי מגדף מאי מעשה איכא עקימת שפתים הויא מעשה למדנו דר"ל ס"ל כדר"ע דבכל מקום שצריך מעשה אי עביד מעשה זוטא דיו כגון עקימת שפתים וא"כ ההורג חברו בשם דש"מ עביד מעשה זוטא בעקימת שפתים מחייב אפי' לר"ל אליבא דר"ע :

ובזה נא"ה כי בלק כיון להודיע לבלעם שאם יהרוג לישראל ע"י קללתו בשם לא יהיה חייב כיון שאינו עושה הרציחה בידים רק בדבור ואמירה בעלמא ואע"ג דבדבורו עביד מעשה לא עשה מעשה קרי'ביה וז"ש וישלח מלאכים אל בלעם וכו' לקרוא לו לקלל את ישראל באמירה ולא יהיה חייב על זה כיון שהוא לאמר שמקלל והורג ע"י אמירת שם ואע"ג דבדבור עביד מעשה אין זה מעשה כשטת ר"ל ובלעם ענה אותו אם יתן לי בלק וגו' לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה דאיהו ס"ל דלכל הפחות אי פטרי' היינו בדבר שאין בו מעשה כלל לא מעשה זוטא וכ"ש מעשה רבה ברם כי איכא מעשה זוטא דבר שיש בו מעשה הוא ואפי' ר"ל מודה בהא אליבא דר"ע והכא שאני הורגם בשם עכ"פ מעשה קטנה יש בו ולא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה דמעשה זוטא קרוי מעשה וא"כ אם אהרגם בשם הרי זה מעשה זוטא ולא אוכל לעבור בזה וכ"ש מעשה גדול להרגם בידים ודו"ק:

ואולם לפי סדר המערכה בנושא שלפנינו יאמר נא באופן אחר ואתהלכה ברחבה תחלה ודאם להבין תשו' אחת להרב המופלא במהרימ"ט ז"ל בח"מ סי' ק' אשר יש לי בתוכה קצת משא ומתן בפלפלת כ"ש אלא זה הדבר שנשאל הרב ז"ל על ראובן ששדך לבת שמעון בקנו"ש וגם שמעון נתחייב בקנו"ש להכניס בתו לחופה עם ראובן ואחר זמן נתחרט שמעון לתת לו בתו וידברו על לבו לאמר מה זה ועל מה זה ומה מצאת בי עול כי נתחרטת וא"ל שאין טעם ברצון א"ל ומה אתה משיב על שבועת אלהים א"ל אני אתן חשבוני לשמי' אז אמר החכם שנעשו השדוכין ע"י אתם עדים על האיש הזה איך החרטה באה ממנו אמר הוו עדים ועתה שואל ראובן אם יאמר שמעון הדרי בי ואני מרוצה לתת בתי לראובן אם יועיל לו כי ראובן טוען הלא הוא בייסני ושקר באמונתו וכבר נפרדנו ולא אחפוץ בו ובבתו כי מצאתי איש כלבבי לקחת את בתו וכבר נתפרדה חבילה והרב ז"ל אתי עלה מאותה שאמרו שניס שנשבעו זה לזה ע"ד שיקיימוה ב' נשבעו ואם הא' עבר הב' פטור מדאמרי' בפ"ק דסוטה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים הותלה שבועתו של אבימלך אם תשקור לי ולניני ולנכדי ופירש"י בטלה שבועתו לפי שהם עברו על השבועה תחלה וק"ל להרב ז"ל דאמאי אצט' להחל השבועה והלא לא היתה השבועה אלא עד ג' דורות דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי וכדאמרי' בעלמא רחמי דאבא על ברא עד תלתא דרי וכבר עברו כמה דורות בימי שמשון שבשילאו ישראל ממצרים היה דור רביעי דכתיב ודור רביעי ישובו הנה ומיהו בפ' אלו טריפות אמרו בפתורים היוצאים מכפתור למאי הילכ' לאפוקי משבועתו של אבימלך ופירש"י לומר שאינם מוזהרים בהם דלאו פלשתים הם אלא כפתורים משמע שעדין לא כלה דור רביעי שלהם אפשר שעדין דור ב' שלהם היה קיים עדין . א"כ תלתא דורות בר מאבימלך קאמר ולניני ולנכדי דור רביעי הוא עכ"ל . וק"ל דאמאי לא אייתי הרב דברי רש"י ז"ל דקאמ' להדיא ולניני ולנכדי ועדין לא עברו הדורות עכ"ל . והא עדיפא מדאפקא ממשמעות :

עוד אני תמיה במ"ש דתלתא דורות בר מאבימלך ולניני ולנכדי דור ד' הוא כי מלבד שהדבר רחוק הוא דלפ"ד לא הוזכר הבן כלל והול"ל לי ולבני ולניני ולנכדי ועוד שהרי רש"י ז"ל באיוב סי' ח' פי' שנכד הוא בן הבן גדולה מזו תמיהא לי מילתא טובא דאף שנאמר דנין ובכד הוו ד' דורות אכתי קו' כדקיימא קיימא שהרי מש"ה ודור ד' ישובו הנה היינו דור רביעי מיורדי מצרים כדפירש"י בקרא דודור רביעי וז"ל לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות ודור ד' ישובו לארץ וכן יעקב ירד למצרים לא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה אמור מעתה שבאי הארץ היו דור שביעי לאברהם וא"כ אף שנדחוק לפרש דנינו ובכדו היינו ד'דורות מאברהם ואבימלך אכתי קשה דבכניסתם לארץ היו דור ז' לאברהם ודבוותייהו פלשתים והדרא קושטא דכפתורים למאי איצטריך ואי ס"ל להרב דלגבי פלשתים לא הוו ז' דורות א"כ עיקר קו'ליתא וק"ל באופן שדברי הרב שגבו ממני :

שוב מצאתי הדבר מפורש בב"ר פנ"ד סי"ב ז"ל אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד כאן רחמי האב על הבן וכו' אר"י א"ר חנינא כתיב ואויבי חיים עצמו מה שניתן לא"א לז' דורות ניתן לאבימלך לשלשה למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שעדין נכדו קיים ופי' מהר"ש יפה ז"ל מה שניתן לאברהם לז' דורות שיוצאי מצרים היו דור ז' לאברהם אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה וימי ז' דורות אלו נתנו לאבימלך לג'דורות שמפני שהיה נכדו קיים לא נחם אלהים דרך ארצם והיינו ואויבי חיים עצמו שהאויבים מאריכים ימים בעולם יותר מישראל ע"כ :

עוד כתב הרב ז"ל ובין כך ובין כך בדורו של שמשון לא היה לו שם ושאר ונין ונכד לכן בר' לו' דאק' אם תשקור לי בלו' שתשקר באמונתי לשלם רעה תחת טובה עד תלתא דרי דרחמי אבא על ברא ומשם ואילך תעשה בתורת חסד באשר עשיתי עמך שלא לפיתי לתשלום גמול והמתחיל לא יושב וע"ז נשבע ומאחר שתלה בחסד א' אי לאו מטעם שהם פרצו גדר תחלה היה נאסר ע"כ ודברי הרב הללו יש להכריחם מהמדרש דלעיל דמוכח כי בצאת ישראל ממצרים היו דור ג' לאבימלך וא"כ איך אפשר לומר שבדור שמשון עדין היה קיים אותו דור שלישי וחיה ב"כ שנים ואף שנאמר שעמד בדרך פלא א"כ לא הו"ל לרז"ל לו' מה שניתן לאברהם בז' ניתן לאבימלך לג' שהרי מאברהם עד שמשון טפי טובא מז' דורות הוו אלא ודאי שהוא כדברי הרב ז"ל :

וראיתי להרב מהרש"א בפ"ק דסוטה שכתב עלה דהאיה

דהיא דאמרי' הותלה שבועתו של אבימלך דל"ל שבאותו זמן היה נכדו של אבימלך קיים שהשבועה לא היתה רק עד נכדו וכ"כ מפירש"י פ' א"ט וכ"כ הרד"ק בס' יהושע כד' שכוונתו להביא ראיה מרש"י דא"ט למ"ש שבאותו זמן היה נכדו קיים וכ"כ הרד"ק שבימי דוד מת נכדו של אבימלך ולכן יכול דוד לכבוש ליבוסי וכו' עיין עליו בפסוק ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם ואנכי תמיה ע"ד מהרש"א דמה ראיה מייתי ממ"ש רש"י בא"ט שעדין היה נכדו קיים דההיא להו הזמן שמשון קאמר לה אלא בזמן כניסתם לארץ ועלה דההיא דכפתורים הוא דקאמר רש"י ולנינו ולנכדו ועדין לא עברו הדורות ושמא י"ל בדוחק שמ"ש מהרש"א וכ"כ ממ"ש רש"י בא"ט להו היינו להביא ראיה שעדין נכדו קיים אלא להביא ראיה למ"ש שהשבועה לא היתה רק עד נכדו ר"ל לאפוקי דלא נימא כמ"ש מהרימ"ט דעד דור ג' היתה השבועה בתורת חיוב ומשם ואילך בתורת חסד וכו' אלא דלא נאסר רק עד ג' דורות דוקא ומשם ואילך מותר וא"כ נמשך מזה בהכרח דבימי שמשון עדין נכדו קיים וזה הוכיחו מהרש"א ממ"ש רש"י ולנינו ולנכדו ועדין לא עברו הדורות ש"מ דאי עברו הדורות מותר להתגרות בהם וכ"כ הרד"ק שבזמן דוד מת נכד אבימלך ולכך הותר לו לכבוש ליבוסי אמור מעתה דברי רש"י הללו סותרים למ"ש מהרימ"ט דאף לאחר דור ג' היו אסורים ודוק:

עוד הביא מהרימ"ט ז"ל שם מ"ש הרא"ש בתשו' כלל ח' על אותם החכמים שנשבעו לילך לא"י ושוב נתעכב אחד מהם השיב דמאחר שהאחד מהם אינו הולך בין כדין בין שלא כדין ועבר על שבועתו הב' פטור וה"ה במהריב"ל ח"א כלל ה' על החרם שהחרימו ק"ק לארטא שלא יכנס אחד מהם בבית השרים ורבים עברו ולא נענשו כתב הרב ז"ל כ"ל דמשום זה לא הותר החרם ואפי' שכתב הרא"ש בתשו' על אותם החכמים שנשבעו ללכת לא"י וכו' דאדעתא דהכי נשבע שיקיים חברו שבועתו בחרם אין הדין כן והלא כשעבר עכן ן' כרמי על החרם לא הותרו כל ישראל בכך והדברים ברורים שיש טעם לחלק בין חרם לשבועה עכ"ד הרב מהריב"ל והרב מהרימ"ט תמה ע"ד דלא דמי נדון זה לנדון הרא"ש ז"ל דדוקא במילתא דשייכא לתרווייהו הוא דאיכא למימר שכל אחד נשבע ע"ד שיקיים חברו שהרי נקשרו זה לזה והיו לאחדים ובין שיהיה ע"י חרם בין שיהיה ע"י שבועה מאחר שאחד מהם כפרד ועבר חברו פטור אבל החרם שעשו אנשי ארטא אין קיומו ובטולו תלוי מזה לזה אלא הדבר נאסר מצד עצמו לפי שראו הק"ק דנפיק מיניה חורבא ואפי' אם היה נעשה ע"י שבועה ופתאים עברו ונענשו לא מפני כך יותרו האחרים עד שמכח זה הוצרך לידחק שאין החילוק מחרם לשבועה וכו' ולפי זה צ"ל שגם מהרש"ך בח"א סימן קי"ב שחילק מחרם לשבועה היינו כפי פי' מהרימ"ט וזה דוחק שגם מהרש"ך יסתום דבריו:

ולפי קצורי אנכי הרואה דנדון ארטא הוי כנדון הרא"ש ועדיף מיניה שהרי הרואה יראה שם בסוף תשו' מהריב"ל שהענין היה שהיו הסוחרים נכנסים עמהם ונהנים בכניסתם ועכ"ז קיימו וקבלו שלא ליכנס וקפחו פרנסתם כדי לסלק למלשינים שהיו נכנסים שם ועושים מלשינות וכאשר עברו חוק הפרו ברית ההסכמה ונכנסו לבית השרים וחזרו המלשינים לסורם הראשון בכל כי האי בטל הקשר ובטלה הכוונה ואומדנא דמוכח טובא דאדעתא הכי לא הסכימו כי הם לא הסכימו בזה וקפחו פרנסתם שלא למכור סחורותיה' רק בתנאי שלא יכנסו המלשינים ולתקן מעוות זה והשתא דלא הועילו כלום בתקנתם שהרי המלשינים נכנסים ואיכא מטי להו פסידא שאין מוכרי' סחורות לשרים דכגון דא אומדנא דמוכח טובא טפי מההיא דהרא"ש דאדעתא דהכי לא הסכימו ואם קצתם עברו פטורים האחרים כיון שנתפרדה החבילה ובטל הקשר:

אחר כתבי ראיתי להר' הגדול בעל פני משה ח"ב סי' כ"ה שעמד בדברי מהריב"ל כאשר עמד בהם מהרי"ט ותי' הוא ז"ל כאשר תי' אנכי בעניי ולפי הנר' שלא ראה הוא ז"ל דברי מהרימ"ט אלא דק"ל ז"ל דבפ"ז מה ראיה מייתי מענין עכן דשאני התם שלא היה נמשך נזק לעם מחמת אותם שעברו לכשיאמרו אדעתא דהכי לא נדרנו דהו"ל כנדר דרבים שנדרו להתענות דאם עבר הא' מפני זה לא הותרו האחרים כמ"ש מהר"ם פאדווה ז"ל וא"כ לא מפני שהיה הדבר בחר' נשאר הדבר באיסורו אלא אף אם יהיה בשבועה היה הדבר נשאר באיסורו:

ולכן הנראה בזה דמהריב"ל ס"ל דכל ב' או יותר שנשבעו לעשות דבר אחד מ"ל דהויא מילתא השייכא לתרווייהו ונקשרו ז"לז והדבר נוגע בינם לבינם כגון ההיא דהרא"ש שנשבעו לילך יחד לא"י מ"ל דהויא מילתא דלא שייכא לתרווייהו ואין השבועה בינם לבינם אלא הוא דבר חובה להם כגון ב' שנדרו להתענות בכולהו אם עבר הא' הב' פטור דאמרי' כיון שב' נדרו ונשבעו יחדיו מסתברא דאדעתא שיקיימוה שניהם יחד נדרו לא שיקיים הא' עובר והב' יעמוד בקשר הנדר והאיסר וגם אלו שהרב פני משה בח"א סי' כ"א כתב לחלק בין הנושאים ומטי בה בשם מהר"ם פאדווה ז"ל וכתב שאף כי מדברי מהריב"ל ומהרשד"ם נראה שהם חלוקים בזה הנני מודיע שבקונטריסי הנז' יישבתי דבריהם באופן שכולם מודים בחי' זה עכ"ל והנה לא זכיתי לראות קונטרים זה למען דעת כיצד הוא השוה למהריב"ל בחי' זה ואדרבה ממ"ש בח"ב סי' כ"ה דמה ראיה מייתי מהריב"ל מעכן וכו' יר' שמהריב"ל לא ס"ל הך חילוקא:

ובהדי אורחין אל ה' ויאר לנו קצת מהויכוח שהיה בין ישראל ובני גוב"ר והמה בכתובים בס' יהושע סי' כ"ב ויבואו אל בני גוב"ר וכו' כה אמרו כל עדת ישראל מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי ה' בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום בה' המעט לנו עון פעור וכו' ואתם תשובו וכו' והיה אתם תמרודו היום בה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וכו' ובה' אל תמרודו ואותנו אל תמרודו בבנותכם לכם מזבח וכו' הלא עכן ן' זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו וא"ל דמה היתה כוונתם בהו' בה' אל תמרודו ואותנו אל תמרדו ותו דמה להם להביא ראיה מעכן אחרי שהביאו מפעור ראיה חותכת ולמה לא הספיק להם ראיה דפעור ועוד מה היתה כוונתם בהו' והוא איש א' לא גוע בעונו ובקצור יאמרו והוא לא גוע בעונו אמנם עפי"ז יבוא אל נכון:

והנה מה טעם מצא מהריב"ל לחלק בין חרם לשבועה כי הוא לא פי' הטעם רק שכתב שהוא ק"ל הנה הר"ב פ"מ בח"ב סי' כ"ה כתב דהטעם דבחרמי צבור אמרי' לב ב"ד מתנה עליהם שיהיה החרם קיים אף אם עברו קצתם אבל שבועה שנשבעו מדעתם

כאן שייך לו' ארעתא שיעבור האחד לא נשבעו :

ולי ההדיוט יראה כאופן אחר דבהסכמות שעושין הצבור גדול כחם משני פנים האחד שהם מעשה צבור וגדול כחם ועוד שהם בחרם ואם ימצא שיעברו קצת על ההסכמה הרי הצבור שגדול כחם מענישין לכל העובר ומענישין ומייסרין אותו ובודלין הימנו כדין המוחרם שענשו חמור מהעובר על השבועה וכ"ש אין הקשר ניתר ואין הכוונה מתבטלת שאף אם קצת עוברים מייסרין אותם וכל ישראל ישמעו וייראו ולא יזידון עוד וחוזר הקשר לקיומו והכוונה עומדת לעד ולכן לא שייך לו' שאם עברו קצת פטורים השאר דארעתא דהכי לא קבילו עליהו אבל כ' שנשבעו ועבר אחד מהם אם הא' עבר לגמרי כגון גבי איש ואשה שנשבעו לישא זה לזה והלך האחד ונשא לאחר הא ודאי שהב' מותר לגמרי כיון שזה עבר והפר ברית בפועל ושוב אין תקנה לקיום הקשר והרי נתבטלה הכוונה לגמרי ואם עדין לא עבר בפועל והכתי אית ליה תקנתא לקיום הקשר כגון ההיא דהרא"ש שנשבעו ב' לילך לא"י והאחד אינו רוצה לילך אע"ג דהכתי יש מציאות לשיתקיים הקשר מ"מ מי יכריחנו למסרב ואפי' ב"ד לא יענישוהו בעונש חמור שמענישין בללות הצבור לעובר על החרם שמחמירין עליו בעונש חמור ובכל כה"ג הרי הקשר בטל ונאבדה הכוונה ואמטו"ל אמרי' דאם עבר הא' הב' פטור דאומדנ' דמוכח דארעתא דהכי לא נשבע שהרי בטלה הכוונה כפלה ולא תוסיף קום והשתא אתו כמין חומר דברי מהריב"ל בנדון שלו שאף שהיה מעשה צבור ובחרם ואפ"ה רבים עברו ולא נענשו כי בתחילה הוכיח ז"ל דהא לא דמיא לדהרא"ש כיון שהוא חרמי צבור ודאיה מעכן שהצבור מענישין לעובר ונשאר הקשר והכוונה בתוקפם אבן כיון דב"ד עברו ולא נענשו אמטו"ל אייתי מכמה מעשים בשאלוניקי שרבים עברו והיו קצת טוענים דארעתא דהכי לא קבלו ההסכמה והחרם שיעברו כמה אנשים ולא ייסרו אותם ויהיו חוטאים נשכרים ומ"מ לא נמצא שום חכם בעל הוראה שמלאו לבו להתיר שום פנים לכאן ולכאן כיון דהוי ס' חרם דאורייתא והוא ז"ל לא פי' מה הם הפנים ויראה דהכי כוונתו שום פנים להתיר שהרי בטל הקשר והכוונה כיון שאין מענישין לעובר ונשאר הקשר ברפיון ושפיר אמרי' דארעתא דהכי לא קבילו עלייהו בת המקיימי'הו דילמא דכיון שאינו שולה ברעת שלא יענישו הצבור לעובר על החרם והוא דבר זר מאד וכגון דא לא אסיק ארעתיה ארעתא דהכי לא קביל עליה וזה הוא דוגמא מאי דקי"ל שאין פותחין אלא בדבר המצוי ורגיל דאמרי' ארעתא דהכי לא נדר אבל בדבר שאינו מצוי ורגיל אין פותחין דלא אסקיה ארעתיה וכי אסקיה סבור שלא יהיה זה לעולם :

והנה בשבועות אמרי' תנא ארור בו נידוי בו קללה בו שבועה בו נידוי דכתיב אורו מרוז בו קללה דכתיב ואלה יעמדו על הקללה וכתי' ארור האיש אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת בו שבועה דכתי' וישבע יהושע לאמר ארור האיש וכו' ואמרינן בפ"ד דסנהד' דעכן מעל בחרם גם בימי משה ופרכינן ועד השתא מ"ט לא איענש משום שלא נענשו על הנסתרות עד שעברו את הירדן :

ובזה נבוא לבאר ויכוח שבין ישראל ובין בני גוב"ר כי הנה מודעת זאת שישראל קיימו וקבלו עליהם לשמור ולעשות את כל דברי התורה והשביעם מרע"ה ובה א"ל ארור האיש אשר יעשה פסל וכו' וארור אשר לא יקים וכו' וכתב הר"כ כלי יקר שכוונת ישראל היתה לו' כי איך מלאם לבם לבנות מזבח לע"ז ואם הם יחטאו ועל כל העדה יקצוף על שלא מיחו וכמו שאירע להם בעון פעור וכו' ועוד שנית כי יארע להם מחר מעין מה שאירע לירבעם שחטא והחטיא ונמשכו אחריו ישראל וז"ש ובה אל תמרודו ואותנו אל תמרודו קרי ביה אל תמרידו עכ"ד ולפי כמשך הקודם יבוא אל נכון שא"ל מה המעל הזה אשר מעלתם לעבור על החרם והש' אשר נשבענו יחד שלא לעע"ז ולהקים כל דברי התורה בבנותכם לכם מזבח לע"ז וכ"ת והנו מה איכפת לנו למחות בכם כב"כ חווק כמ"ש המפ' שכוונתם היתה לא ישמעו להם להרוג אותם ולבלותם לז"א לפי שאם אתם תמרדו בה' ועל כל העדה יהיה קצף על שאין אנו מוחים כאשר אירע בדבר פעור אם טמאה וכו' ובה אל תמרודו ואותנו אל תמרודו חזרו לו'להם כי אם ימרדו בה' ילמדו כל ישראל למרוד כי בראותם לבני גוב"ר שעברו על החרם והשבועה של קיום התורה ימרדו גם הם בטענה לו' דאם רבים נשבעו לקיים דבר ועברו קצתם פטורים האחרים וכ"ת א"כ אף שיעשו בניכם כמעשינו אין בהם עון דפטורים האחרים כיון שעברו קצתם לז"א דהא ליתא כי הלא עכן ן' זרח מעל מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף כלו' דיש לחלק בין חרמי צבור לב' שנשבעו כמ"ש מהריב"ל דבחרמי צבור מייסרין לעובר ונשאר הקשר קיים והכוונה וכאשר היתה לעכן שמעל בחרמי צבור ועל כל העדה היה קצף עד שדקדקו מי הוא ליסר אותו ונענש ע"י ונשאר הקשר במקומו כן הדבר הזה אמר עוד והלא דברים ק"ו ומה עכן שהיה איש אחד החוטא בסתר ולינעא ואפ"ה לא גוע לבדו בעונו רק רבים נענשו בגללו כי משעברו את הירדן ענש על הנסתרות כ"ש בב"ד שהוא בפרהסיא כי אפי' מקודם שיעברו הירדן ענש על הנגלות :

אכן חזות קשה הוגד לי במה שתפסו הפוסקים ז"ל ה"ה מהריב"ל והמבי"ט ח"א סימן רס"ד ומהרימ"ט בסי' הנז"ל והר"ב פני משה ויותר מהמה גם מרן בי"ד סי' רכ"ח והר"ב המפה נלוו עמם כולם קדושים כמושלם תפסו שהרא"ש ז"ל הוא מכת הסוברים דב' שנשבעו לעשות דבר א' במידי דשייך לתרווייהו שתלויים זה בזה כגון שנשבעו לילך שניהם לא"י ובן כל כיוצא בזה שאם עבר האחד הב' פטור ומפקי לה מתשו' הרא"ש דבכלל ח' כהותם ב' חכמים שנשבעו לילך לא"י וכו' ולפי קצורי אנכי הרואה הדבר בהפך כי מלבד שאין שום הוכחה מדברי הרא"ש הללו לדבריהם אלא אדרבה יש להוכיח מתשובתו הלזו בהפך שהרי בנדון הרא"ש הלז הדבר בא מפורש בנוסח הנדר שנדרו אותם חכמים לילך לא"י וז"ל ואם ח"ו יארע דבר לאחד ממנו ולא יוכל לעלות לא"י יהיה חברו פטור מן הנדר והשבועה שע"מ כן קבלנו את הנדר ואת השבועה שכל זמן שנהיה ב' בחבורה אחת יהיה הנדר נדר ואם לאו אין הנדר נדר ואין השבועה שבועה וע"ז השיב הרא"ש דאם עבר הא' כין כרין כין שלא כרין הב' פטור וסיים בה אבל נדר אין עליך אם ישאר הר' חזקיה לפי אשר דקדקתי בנוסח הנדר והשבועה שביניכם עכ"ל אמור מעתה שאני ההיא דההיא דהרא"ש שפי' בדרם והתנו להדיא שאם יעבור הא' ולא ילך יהיה חברו פטור כי לא נדרו רק אם יהיו ב' בחבורה א' והיינו דדייק הרא"ש ז"ל בתשו' אבל נדר אין עליך לפי אשר דקדקתי בנוסח הנדר והשבועה

שביניכם

שבינינם כלו' שפי' בנדריכם לו' כי לא יהיה נדר רק אם יהיו כ' בחבורה אחת והשתא יש לדייק מזה הא אם לא היו מפרשין בין בנדרים רק שהיו נודרין סתם לילך ביחד לא"י אף אם היה הא' עובר אכתי הריא דשבועתא רביע על השני כיון שלא פירשו להדיא כן בנוסח שבועת' וא"כ מב"ל לרבני הפוסקים ליחס להרא"ש סבר' זו בב' שנשבעו וכו' אף בסתם ועבר הא' פטור הב' כי אדרבה ממקום שבאו משם ראיה דאם נדרו בסתם אע"ג שהם תלויין זה בזה אם עבר הא' אכתי חייב השני ונדון דהרא"ש שאני שפי' נדרם כאמור והיא דאמרי' בסוטה הותלה שבועתו של אבימלך שאני התם שהשבועה תלויה מזה לזה ומזה לזה שא"ל אבימלך כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי הא אם הוא ובניו ישקרו באמונתם וחסדם יעזובו אף אברהם וזרעו מותר וכמ"ש מהרי"מט בתחלת תשו' הנז"ל והדבר נ"ע :

ואגב הורחין אל ה' ויאר לנו מ"ד בת"כ והבאתי אותם בארץ אויביהם אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל כדי שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו לבין א"הע נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירי' אותם למוטב תחת כנפי שנאמר העולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה אלא חי אני נאום ה' אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם עכ"ר שלא בטובתכם ממליך אני מלכותי עליכם וא"ל דמה היתה הכונה שע"י שמביאם הוא בעצמו תהיה מדה טובה ועוד איך עלתה על לבם לשוב מאחרי ה' אחר אשר לקו בחטאתם ותו דלפי הנר' כי הם באו בטענה נודקת עד שהוצרך הוא ית' לדבר על לבם וביד הנביאים ולפי האמור הכל יבוא אל נכון כי הנה מודעת זאת מ"ש ז"ל הקרא דאת ה' האמרת וה' האמירך וכו' שהקב"ה נשבע לישראל שלא ימיר אותם באומה אחרת והם נשבעו לו ית' שלא ימירו אותו באל אחר וא"כ הו"ל בב' שנשבעו ז"לז דקי"ל שאם עבר הא' פטור הב' והכא ס"ד דישראל דח"ו המירם הקב"ה באו' אחרת מאחר שהעלה אותם מארצו וח"ו הא הו"ל בב' שנשבעו וכו' וא"כ מעתה ישראל פטורים משבועתם ח"ו ולהוציא שבוש זה מדעתם הביאם כביכול הוא בעצמו ולא עזב חסדו מהם וגם בהיותם בארץ אויביהם הוא הוליכם וישב עמהם כביכול בגלות וכל זה מופת חותך שחלילה וחס לא עבר על השבועה ולא המירם באומה אחרת וזו היא מדה טובה לישראל שהביאם הוא בעצמו להורותם שלא המירם באו' אחרת כדי שלא יהיו ישראל או' הואיל וגלינו בין או"הע שזה מורה כי יד ה' עשתה זאת להמיר אותנו באומה אחרת וא"כ ממילא גם אנחנו הותרה שבועתנו ונעשה כמעשה הגוים האם ואולם לפי האמת אני לא האמרתי אתכם והא ראיה כי לא זזה ידי מתוך ידכם וכו' אכתי אריא דשבועת' רביעא עלייכו ולכן אני מעמיד את נביאי ומחזירים אותם למוטב כאמור להם כי ה' לא עזבם והראיה כי לא זז מתוכם ולכן גם הם עדין קשורים בשבועתם ולכן חי אני וכו' ביד חזקה אמלוך עליכם עכ"ד וכו' מכח השבועה והעולה על רוחכם היו לא תהיה :

ובזה יובן מקרא שכתוב בירמיה סי' ג' למה תריבו אלי כולכם פשעתם כי וא"ל דמה היה להם לריב עמו ית' דאי משום שלקו הלא על עונם ועל חטאתם ויותר יגדל התימה על מה שתרגם יונתן למה אתון מדמן למידן לקובל פתגמי שפי' מענין דין כמו אשר להם הריב כי מהו הדין שהיו רוצים לדון כלפי מעלה ולפי האמור נכון הדבר ונק' מ"ש הרב פני משה בשם מהר"ם פאדווה ז"ל דע"כ לא אמרו גבי כ' שנשבעו שאם עבר הא' פטור הב' אלא דווקא כ' שנשבעו אבל אם הם שלשה או יותר ועבר הא' אפ"ה עדין מוטלת השבועה על האחרים והקשר קיים ולא הותר והנה הרד"ק פי' שאמר בשיבוא האויב עליכם אתם מריבים עמי ואומ' למה עזבנו ה' ע"כ והוא נמשך לפי"ד שהיו הם מדמין כביכול לדין עם האל ולו' למה עזבנו וח"ו רוצה להמירנו באומה אחרת והלא נשבע הוא שלא ימיר אותנו וכ"ת בעבור שעברנו אנחנו על השבועה והיו מספר עריגו אלהינו ואמטו"ל הותר הוא ית' משבועתו זה אינו שהרי עדין יש בינינו אשר לא עברו על השבועה ונמצא כביכול שעדין לא הותר כיון שנמצא קצת ממנו שעמדו בשבועתם לז"א דהא ליתא שהרי כולכם פשעתם כי ולא נותר שום אחד מכם שעומד בקשר השבועה וכ"ש ממילא הותרה שבועתי ואם כן למה תריבו אלי גם כרמז חי' מהר"ם פאדווה הנז' במש"ה ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר אלהים עמך וכו' ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי וכו' וקשה מלת לי דקאמר כי היא יתירה ללא צורך ותו דמאחר דהאמירה היתה מאבימלך ופיכול למה בענין השבועה לא היתה רק לאבימלך לבד ולפי"ד נכון הדבר שאם היו נשבעים שלשתם אפשר שיעריס אבימלך ופיכול לעבור אחד מהם ולהפר ברית עם אברהם וזרעו להרע להם ועכ"ז היה נשאר אברהם בקשר השבועה כדין שלשה שנשבעו ולכן כשבאו לכרות ברית עם אברהם וא"ל אלהים עמך הם אמרו כי לענין השבועה עתה השבעה לי לבדי הנה אם תשקור לי וכו' שאם נאמר לך שנשבעו ג' אפשר שתחוש שיעבור אחד ממנו כאמור אבל עתה שהשבועה היתה לאבימלך לבדו אם יעבור אבימלך הרי אברהם פטור ממילא כיון שנשבעת לאחד לבדו :

עוד חזון מ"ש מהרימ"ט ז"ל שם לענין כ"ד דאכתי ליכא ראיה מכל זה דשאני ההיא דב' שנשבעו שהאחד עבר בפועל ועשה מעשה ברם בנדון דידן שרבר בדברי' לחוד שאינו רוצה לתת לו כתו מאן לימא לן דהשני פטור והא כמי פשיט לא מר מההיא דאמרי' במדרש תהלים בשלח דוד את יואב לארם נהרים וארם צובה פגע בעמון ומואב בקש לזכבן הוליאו לו אלטליות שלהם אל תגר את מואב וישב דוד ודן והלא הם פרצו הגדר תחלה שנאמר וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור משמע דקרי ליה פרצת גדר מחשבתו הרעה שחשב לקלל את ישראל ע"י בלעם אע"ג דלא עביד מעשה כי הנה בירך ברך ודוחק לו' וכו' ע"כ וקשה לע"ד על דבריו דהא בלעם עביד מעשה בעלתו אשר יעץ למואב שיפקירו בנותיהם לזנות ועי"ז מתו כ"ד אלף מישראל ואין רעה גדולה מזו ועוד שרז"ל דרשו אקרא דויהפוך ה' אלהיך את הקללה לברכה קללה ולא קללות שכולן נתקיימו בישראל לרעה חוץ ננמה טובו אהליך שנשארה ברכה וא"כ קללתו עשתה רושם ויצאה מחשבתו לפועל :

ובהכי נוח לי מ"ש הרב המבי"ט בח"א סי' ל"ב ול"ג דע"כ לא אמרי' דאם עבר האחד הב' פטור אלא דווקא שהא' עבר ולא עשה בזמן שהיה חייב לעשותו אבל אם עדין יכול לעשותו אעפ"י שהיה מסרב קודם כיון שחזר בו א"כ הרי קיים שבועתו ולא נפטר בסרבנותו אלא ב"ד כופין לסרבן לקיים שבועתו ע"כ וכתב הר"ב כנ"הג בי"ד סי' רל"ו בהגה"ט שהרב המבי"ט

המבי"ט חולק עם בנו מהרימ"ט והשתא לא תיקשי להרב המבי"ט ראיית הרב בנו מהא דמואב דהא עביד מעשה הוא כן בעצת בלעם והן כמה שחשב לקלל את ישראל שכולן נתקיימו לרעה חוץ ממה טובו וכמדובר:

עוד כתב מהרימ"ט ז"ל וז"ל ועוד דאפי' אהנו מעשיו שהיה בלעם מקלל איהו לא עביד מידי דאין שליח לדבר עבירה אלא משמע דלענין ב' שנשבעו וכו' אף מחשבה רעה ודבור אחד מהם הוא מחוסר אמנה וגם חבירו נפטר ע"כ ואל יקשה בעיניך דמה ראיה מייתי הרב מההיא שלא היתה שבועה בין ישראל ומואב לב"ד שהיה הדבר בשבועה דא"ל כי לווי דאל תצר וגו' הרי ישראל מוזהרים עליו וכבר הם מושבעים לקיים את כל התורה ואפ"ה אשכחן דע"י פרצת הגדר הותר הלווי הא"כ בב' שנשבעו וכו' הב' פטור משבועתו אך מה שקשה הוא כמה שכתב הרב דמואב לא עביד מידי דאין שליח לד"ע שהרי רעה גדולה עשו כמה שהפקירו בנותיהם לזנות ואע"ג דקאמר הם פרצו גדר תחילה שנאמר וישלח מלאכים ול"ק שהפקירו בנותיהם מ"מ כאומרו וישלח מלאכים נכלל הכל שבלעם הרשע הוא הגורם בעצתו להפקיר בנותיהם:

ותו קשה דמנ"ל להרב ז"ל לומר בפשיטות דגוי בגוי נמי אמרי' אין שליח לד"ע שהרי הר"ב ת"הד בסי' רל"ט בספק אמרו והדרכה הרואה יראה שמרן בב"י בס"סי שפ"ח הביא תשו' הרשב"ץ ז"ל דבגוי לא אמרי' אין שליח לד"ע דבגוי לא שייך טעמא דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין דודאי שביק דברי הרב וכו' והדבר בא מפורש ג"כ בב"ר פל"ד סי"ט וז"ל מיד איש אחיו זה השוכר אחרים להרוג את חבירו וכו' א"ר חנינא כולה בהלכות בני נח כעד אחד בדיין א' וכו' ע"י שליח וכו' וכתב מהרש"י ז"ל ע"י שליח שהרג חבירו ע"י אחר דבדיני ישראל פטור דאין שליח לד"ע רק שדינו מסור לשמים אבל ב"נ הורגין אותו. בב"ר עכ"ל:

ואף שהר"ב פרשת דרכים דף ו' ע"ב הקשה ע"ז המאמר מדאמרי' בפ' זה בורר ארשב"ן אר"י מנין שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני דאמר ר' שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען וכו' מאי הול"ל דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ולפי המדרש הזה אין טענה זו מועלת לנחש דלא מהניא בב"נ שהרי המשלח נהרג בב"ד ותי' הוא ז"ל בתי' הא' דסבור היה לו' דהא דאמרינן דבב"נ חייב המשלח ה"ד בשפיכות דמים. דגלי קרא שופך דם האדם באדם אבל בשאר עבירות אין שליח לד"ע דומיא דישראל. ומלינו כיוצא בזה בקדושין פ"ב דמ"ג דתניא האו' לשלוחו צא והרוג את הנפש וכו' שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחו חייב שנא' ואותו הרגת בחרב בני עמון ואמרינן מ"ט דשמאי ומשני וכו' ואב"א שאני התם דגלי קרא ואותו הרגת בחרב בני עמון עכ"ל הנה לפי קצורי אחר המחי' אין זה נכון דגבי ישראל שפיר אמרינן הכי כיון דאשכחן לימוד דאין שליח לד"ע או ממיעוט דב' כתובים הבאים כאחד. ויש של"ע דאין מלמדין א"כ ממיעוט דהוא ההוא. דאיתמר גבי שחוטי חוץ וכדאמרי' בהאיש מקדש ואמטו להכי דין הוא שנאמר דשאני ש"ד דגלי קרא וכו' ולחלק ביניהם ברם בב"נ שלא מלינו בהם שום למוד דאין של"ע ואשכחן גבי ש"ד דיש של"ע אדרבה דין הוא דנילף מינה לכל מילי דב"נ דיש של"ע ולכן הנכון הוא מה שתי' הרב בתי' הב' דשאני נחש שהסית בדבר אכילה ובכה"ג אף בב"נ אין של"ע וכדאמרינן בפ' האיש מקדש אמר רבא את"ל סבר שמאי וכו' מודה באו' לשלוחו צא ובעול את הערוה ואכול חלב שהוא חייב שלא מלינו בכל התורה זה נהנה וזה מתחייב וא"כ גבי ב"נ נמי בדבר של הנאה לא אמרי' יש שליח לד"ע ע"כ:

והנה עפי"ד הר"ב פ"ד בתי' הב' אודחייא לה ההיא ראיה שמביא הר"ב ש"ך בח"מ סי' ל"ב ס"ק ק"ג עלה דההיא שכתבו התוס' בפ' הכונס אמאי דאמרינן התם השוכר עדי שקר להעיד לחבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואמרו שם דאיצטריך לאשמועי' מהו דתימא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ובדיני שמים נמי לא ליחייב קמ"ל וכתבו התוס' שם בד"ה אלא לחבריה ודוקא שוכר אבל אמר פטור מדיני שמים דסבור שלא ישמעו לו וכו' ע"כ והביא הר"ב ש"ך ראיה לדבריהם מההיא דזה בורר דאמרי' שהיה לו לנחש לטעון דברי הרב ודברי התלמיד וא"ה דאף באומר חייב בד"ש אין טענה זו כלום דהא התם דיני שמים הוא אלא ודאי דבאו' לא מחייב בד"ש אלא דוקא בשוכר עכ"ד ולפי"ה משם הר"ב פ"ד אין זו ראיה דלעו' דגם באומר חייב בדיני שמים דבדיני שמים אמרי' יש של"ע ושאני גבי נחש דהוי מידי דאכילה וכגון דא אפי' בדיני שמים אין של"ע ופטור משום דברי הרב וכו' שזה נהנה וזה מתחייב לא מלינו:

וראיתי דברים תמוהים בספר ארעא דרבנן אות א' סי' ו' דרמי סוגיין אהדדי דאלו מההיא דזה בורר משמע דלגבי גוי נמי אמרי' אין של"ע ואלו מסו' דפ' ר"י דנ"ג איפכא משמע דאמרינן התם כי עבדו ישראל את העגל גלו דעתייהו דניחא להו בע"ז וכי אתו גוים שליחותייהו דישראל עבדי והניח הדבר בצ"ע ועמו הס"ר איני רואה שום קושי כלל דבפ' ר"י קיימינן עלה דההיא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואמרי' התם ישראל שזקף לבינה להשתחוות לה ובא גוי והשתחוה לה אסרה וילפי' לה מדכתיב ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו אלא מדפלחו ישראל לעגל גלו אדעתייהו דניחא להו בע"ז וכי אתו גוים שליחותייהו דישראל עבדי וכו' ע"כ ומי יתן ודעתי מהיכן הוציא ננסו' זו דיש שליח לד"ע אי משום שאמרו וכי אתו גוים שליחותייהו דישראל עבדי אי מהא א"כ תיקשי לן דהא קי"ל אין שליחות לגוי אלא ודאי שכוונת התלמוד לומר דכלפי מאי דקי"ל דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו כי גלו דעתייהו ישראל דניחא להו בע"ז ואתו גוים ופלחי כל עץ רענן של ישראל אמרי' דנאסרו דהו"ל כאלו באו בשליחותם של ישראל לאסור את שלהם וכאלו הדין נותן שהגויים ישנם בתורת שליחות ואף לד"ע ומ"מ כל זה לא ניתן ליאמר אלא לאסור את החפץ ולו' דהו"ל כאלו הבעלים אסרוהו וכל זה מחמת מה שגלו דעתם דניחא להו בע"ז אבל לגבי שליחות אכתי אמרינן אין של"ע דדברי הרב וכו':

עוד אשוב אתפלא כמה שהביא אותם הב' תי' שתי' הר"ב פ"ד וכתב דלא יתכנו לתרץ ההיא דפרי' דהוי מידי דע"ז ולאו מידי דמתהני עכ"ד ועמו הס"ר אגב שטפיה לא דק דתי' השני יתכן לתרץ בשופי ההיא דפרי' לפי דעתו שמבין דמההיא דפרי' מוכח דיש של"ע דהא תי' הב' של הר"ב פ"ד היינו דלעו' דבעלמא גבי גוים אמרינן דיש של"ע וגבי נחש שאני דאמרינן אין של"ע משום דהוי מידי דאכילה ולא מלינו שזה נהנה וזה יתחייב ואמטו"ל גבו ע"ז דלאו מידי דמתהני הדרן לכללין

לכללין דלגבי גוי אמרינן יש שלד"ע ולכן אמרו בפרי' דגוים שליחותייהו דישראל עבדי דכיון דלאו מידי דמתאכי יש שלד"ע ואיך כתב הוא ז"ל דכיון דההיא דפרי' לאו מידי דמתאכי לא יתכן תי' הר"ב פ"ד דאדרבה היא הכותנת :

עוד ראיתי בספר ארעא דרבנן שהקשה ע"ד מהרימ"ט האמורים מדאמרינן בירוש' פ"ב דפיאה אמתני' דקצרוה גוים הרי זו פטורה משום דקצירך אמר רחמנא ולא קציר גוים אמרי' התם שאם קצרוה פועלים גוים הרי זו חייבת ש"מ דאע"ג דאין שליחות לגוי ואינו כעושה שליח לישראל מ"מ פועל שאני דידו כיד כ"ה וכאלו עשאו הוא עצמו חשיב ומכאן יש לדקדק על מהרימ"ט שכתב גבי בלק דאיהו לא עביד כלום ואין שליח לד"ע דאי כל עצמו של הרב דלא נקיט ליה מטעם דאין שליחות לגוי יתכן לו' שהוא משום דס"ל דשאני הכא דבלעם כשכיר הוא לבלק דכתיב ואשר שכר ושכיר ידו כיד כ"ה וא"כ שליח נמי הוי והיכי כתב ואין שליח לד"ע הא שכיר לאו מדין שליחות הוי אלא כיד המשלח עצמו וראיתי להריטב"א שכתב בפ' האיש מקדש אהא דאמרי' דאע"ג דאין שליח לד"ע מ"מ מחייב המשלח בדין שמים כתב דדוקא שוכר דעביד מעשה חייב בדיני שמים אבל בדבורא לא מחייב ואני תמיה דבשוכר הו"ל כאלו איהו גופיה עביד וחייב אף בדיני אדם דיד שכיר כיד השוכר עצמו עכ"ל :

וכל דבריו אינם אלא מן המתמיהין חדא דאם כדבריו דבשוכר אמרי' יש שליח לד"ע דידו כיד כ"ה וכאלו איהו גופיה עביד וחייב אף בדיני אדם א"כ היכי פסק הרמב"ם בפ"ב דרוצח דהשוכר הורג להרוג חברו שהוא פטור מדיני אדם שאין זה כהורג חברו בידו ותו דההיא דהירוש' אין הטעם כמו שהבין הוא ז"ל דהא מעיקרא הטעם דקצרוה גוים דפטורה לאו משום דבעי' שיהיה נקצר ע"י בעל השדה עצמו או שלוחו דהוי כיד כ"ה והמעו"ל קצרוה גוים דלאו בני שליחות נינהו פטור' והא קאמר הירוש' דע"י פועלים גוים חייבת משום דכיון דהוי פועל ידו כיד כ"ה דליתא דא"כ אם קצרוה גוים לישראל בחנם תהיה פטורה וזה אינו והכי מוכח מדברי הר"מ כמז"ל בפי' המשניות שכתב אבל אם ישכור אותם או קצרו לבעל השדה חייב ע"כ ומוכרח דהאי דקאמר או קצרו לבעל השדה ר"ל שבחנם קצרוה לצורך בעל השדה ועוד אם כדבריו הו"ל למעוטי קצרוה חש"ו דלאו בני שליחות נינהו ולכן עכ"ר לו' דהעיקר בזה הוא דדרשינן ובקצרכם שיהא הקציר לכם אבל לא בא הכתו' לחייב שתהיה הקצירה על ידכם דוקא רק שיהיה נקצר לכם לעצמכם ולכן אם קצרוה גוים לעצמן פטורה שאין זה הקציר לכם אבל אם קצרוה לישראל עצמו אף בחנם חייבת דהא שפיר הוי קציר לכם לעצמכם אע"ג שאינם בתורת שליחות וזה ברור מאד והדרינן למ"ש הריטב"א דבדיני שמים לא מחייב אלא בשוכר דעביד מעשה אבל בדבורא לא מחייב והן הם דברי התוס' שבפ' הכונס דכתי' לעיל ומאי דלא נקיט מהרימ"ט מטעם דאין שליחות לגוי אפשר משום דס"ל דגוי לגוי יש שליחות וכמ"ש בס' ארעא דרבנן עצמו שם בסמוך :

וראיתי להרב נחלת בנימן במטה נ"ה שהקשה ע"ד מהרי"ט הללו מתשו' הרשב"ץ שהביא מרן כ"י בסי' שפ"ח באופן אחר ממה שהקשיתי לעיל והוא שכתב הרשב"ץ שם דמי שאומר לחברו שימסור לפלוני והוא מוחזק למוסר חייב המשלח הואיל וידע דודאי יעשה כדבריו הואיל וכבר עשה כזה וכבר נודע מ"ש ז"ל דלכך שלח בלק אחר בלעם כי ידע שבלעם מוחזק בכך בהיות סיחון נלחם במלך מואב שכר את בלעם לקלל את מלך מואב ועשת' קללתו פירות והיכא דמוחזק יש שליח לד"ע וחייב המשלח א"כ שפיר מיקרי מואב פורץ גדר תחלה וה"כ אמרו במדרש פתורה שולחני היה שהיו הכל נמלכים בו כשולחני שהכל מרצין לו מעותיהם וכיון שהיה מוחזק לקלל ולהזיק הו"ל כהוחזק למוסרו בכל כי האי יש שלד"ע :

עוד לאלו"ד מילין מה שהקשה מהרימ"ט על אותו מדרש תהלים דקאמר שהראו המואבים אנטליות שלהם אל תצר את מואב ובא דוד ולמד שהם פרצו גדר תחלה שנא' וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וק"ל להרב דמהכא משמע דקרא דאל תצר נאמר קודם ענין בלעם ואלו בפ' ר' וה' פרכינן אהך קרא דאל תצר וכי מה עלתה ע"ד של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור וכו' מואבים עצמן לכ"ש א"ל הקב"ה למשה לא כשעלה ע"ד עלתה ע"ד ב' פרידות טובות עתיד אני להוציא מהן דמשמע דכשאמר הקב"ה צרור עדיין לא היו מוזהרי' באל תצר וכ"ש בשעה ששלח מלאכים של בלעם ככר הקשו זה התוס' משם ה"ר אלחנן ותי' ר"י דהך דמייתי בב"ר שאמר דוד הע"ה והלא הם פרצו גדר תחלה וכו' דיחוייא בעלמא הוא וקרא דשופטים דעגלון מלך מואב הי"ל להביא אלא דמן התורה רוצה להביא ותמה הרב ע"ז דאיך הביא דוד דבר שאינו כיון דאחר מעשה דבלעם הוזהרו באל תצר ואדרבה מהך דהכא אידחייא לה ההיא דעגלון וכו' ועוד שהרי דוד דן זה לפני הסנהדרין וכו' ותי' דדוד ידע שפיר דאע"ג דלא היה ראוי לעשות מלחמה עמהם שכבר נתן אותה להם ירושה לבני לוט בעבור אברהם כי בן אחיו היה מ"מ לפי ששקרו באמונתם ושלחו מלאכי' אל בלעם ולא זכרו ברית אחים הותרו ומה שחזר הקב"ה והזהירו עליהם ה"ט כדקאמר ב' פרידות טובות יש לי להוציא מהן וכשיצאו חזרו להיתרן אלא דלגבי דידהו לא משמע להו מאי דלא כתי' בהדיא לכך סגר עליהם את הפתח כשבורים של תצר קדם לענין שלוח מלאכים אל בלעם ואם יאמרו לו לא כי אלא בתר הכי כתוב של תצר סמך אמילת' דעגלון הילכך מה שדן לפני הסנהדרי' היינו לבתר להכריע דלא אמרה תורה אל תצר אלא משום ב' פרידות דאי משום עצמן כבר הותרו בפרצת גדר ולפי שהוקשה לתו' דאין ראיה מדשלח מלאכים שאעפ"כ הוזהר אם לא מתשו' של הקב"ה למשה לכך כתבו דדיחוייא בעלמא השיב אם יהיו סבורין דאל תצר קודם לזה מיהו קושטא דמילתא דהותרו באותה פרצת גדר ולא נאסרו אח"כ אלא לשמה מ"מ למרנו דבדבור לחוד מיקרי פרצת גדר והפרת ברית עכ"ל :

ואנכי בעניי תמיהא לי מילתא טובא כי הנה המדייק בכל דברי הרב עיניו תחזינה שהוא סבור דלפי האמת קרא דאל תצר נאמר לאחר ציווי דצרור ולזה הסכים הוא ז"ל דברי התוספות וזה תימה גדול שהרי הרואה יראה שם בתו' שקודם מה שהקשה ה"ר אלחנן כתבו בשם ר"ת דלאו דוקא נשא ק"ו אלא כלו' עתיד לישא ק"ו אם לא שהזהירו הכתו' תחלה דקודם נאמר אל תצר מנה שנאמר צרור כדדרשי' עתה ילחכו שלא היה מתירא בלק אלא מלחמה בעלמא שלא היו מתייראין אלא מאנגריא וקרא דמרין אחר מעשה

דבלק היה וכו' יע"ש ומה שהקשו אח"כ מה"ר אלחנן היינו דמהכא משמע דעיקר ציווי אל תצר לא נאמר מקדם קדמתה אלא בעבור שהיה עתיד ליצא משה ק"ו כשהיה אח"כ א"ל הקב"ה צור וא"כ נמצא דאחר צור ישנס כאל תצר ומהמדרש משמע דמדשלח מלאכים הותר על תצר וע"ז תי' דדיחוייא בעלמא הוא אבל לעו' שגם ה"ר אלחנן ור"י מודו לר"ת דציווי אל תצר נאמר קודם שלוח מלאכים מההכרח שהביא ר"ת מעתה ילחכו וכו' וזהו שדייק ה"ר אלחנן בקוש' וז"ל דמהכא משמע דאחר שנא' צור עדין היו מוזהרים שלא לצור כלו' דאף שאל תצר נאמר קודם שלוח מלאכים מ"מ שמעינן דגם לאחר שנאמר צור אכתי עדין היו מוזהרים כאל תצר שהרי כל עצמו דעל תצר אינו אלא בעבור צור ולא כנוסח שתפס מהרימ"ט בק"ו וז"ל דמהכא משמע דכשאמר הקב"ה צור עדין לא היו מוזהרים כאל תצר:

ואין לדחוק ולו' שגם הרב אינו זז משיטת ר"ת כתי' ליישב דברי התוס' ומאי דנסיב מעיקרא ענין הפרצת גדר משום שלא זכרו ברית אחוה דאי משום אל תצר הא אכתי ישנו אף לאחר שהפרו ברית ולפי האמת לא הוזהרו בו אלא משום הב' פרידות ולכן הגדר היה ענין האחוה והם פרצו בשלוח מלאכים וכמ"ש הרב ומה שחזר הקב"ה והזהירו עליהם כלו' דכיון שגלוי לפניו שעתיד לפרוץ גדר למה הזהירו מקדם קדמתה בעבור הק"ו שהיה נושא משה מציווי צור דלבתר והלא בזמן שנאמר צור כבר פרצו גדר ולהכי קאמר דה"ט משום הב' פרידות וכיון שילהו חזרו להיתרן שא דלגבי מואבים לא משמע להו שטעם אל תצר היינו משום הב' פרידות כיון שאינו כתו' בתורה בהדיא לכך סגר עליהם את הפתח בשבורים שאל תצר קדם לענין שלוח מלאכים בוונת הרב בזה דאף שלפי האמת אל תצר נאמר מקדם קדמתה מ"מ לא נאמר אלא להזהירם בו אף לעתיד לאחר ציווי צור והיינו שסגר עליהם את הפתח לו' שסימא עיניהם על בלתי הודיעם שעיקר אל תצר לא נאמר אלא בשביל העתיד לבוא אלא שעיקר אל תצר לא נאמר אלא לפי זמנו וטעמו לא היה אלא לפי זמנו לא על העתיד וכיון שפרצו גדר הותר לגמרי באל תצר עוד כתב הרב ואם יאמרו לא כי אלא בתר הכי כתוב אל תצר כלו' שאם יאמרו לו האמת דעיקר הציווי לא נאמר אלא על העתיד בעבור ציווי דצרור לכך נאמר מעיקרא אל תצר סמך המילתא דעגלון ומ"ש עוד ולפי שהוקשה לתוס' דאין ראיה מדשלח מלאכים שאעפ"כ הוזהר היינו לו' שהוזהר מקדם קדמתה בשביל העתי' לאחר שיאמר צרור הנה כל זה עלה בדעתי ליישב בדברי הרב ומ"מ לא הנאני כי מלבד שכ"ז הוא דוחק להעמיד בדבריו מה שאין שטח דבריו נוטים לזה עוד קשה דכיון דאינהו לא משמע להו מאי דלא כתי' בתורה בהדיא א"כ מאין להם לו' שמעיקרא לא נאמר אל תצר אלא משום צרור דלבתר דהא לא כתיבה בהדיא ודרשה בעלמא היא ואם הם יודו בזה אף אנו נאמר להם דלא הוזהרו אלא בשביל השתי פרידות ולא היה לו להרב לו' אלא שדור העלים מהם מה שהוא האמת לדידן דלא נאמר אל תצר אלא בשביל צרור דלבתר רק בא עליהם בדרך הפשוט שבין ציווי אל תצר ובין עיקר זמן אזהרתו לא היתה אלא לפי זמנו כמעיקרא לא בשביל צרור דלבתר וכיון שהם פרצו גדר פקע ציווי דאל תצר:

עוד אני תמיה דלפי מסקנתו דפרצת גדר היינו שהפרו ברית אחוה שהיה לנו מן הראוי שלא לשלוח יד בהם ובארצם אבל לא בשביל ציווי אל תצר א"כ מה ראיה מביא לדינו שכתב ומ"מ למדנו דבדבור לבד מקרי פרצת גדר דשאני לגבי ברית אחים דבדבור לחוד מקרי פרצת גדר מה שהיה לנו מן הראוי ומן הסברא להתנהג עמה באהבה ובאחוה אבל אם הב' מושבעים בשבועה מנ"ל דהותרה שבועתו של זה בדבור לחוד דבשלמא אלו הגדר היה אל תצר וקרי' עליה הם פרצו גדר במה שדברו שפיר מוכיח הרב דינו לגבי שבועה כיון שאל תצר הוא ציווי ית' ואנו מושבעים לקיים דבריו ודוחק לו' שהרב הוליא דינו ממה שהטעם דור דאל תצר נאמר מקודם והם פרצו גדר והותרו ישראל מציווי אל תצר באופן שדברי הרב תמוהים לע"ד:

ומילתא אגב אורחין לדידי חזי לי כי לזו רמז הב' באומרו ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב שכיון במלת אלי למ"ד שלא נאמר אל תצר אלא בשביל משה שנשא ק"ו וזהו שרמז במלת אלי לו' שלא הוצרך זה הציווי אלא אלי כדי שלא אשא הק"ו הגם שלוש כי בכמה ק"ו אחרים נאמר אלי היכא דא"ל דרשינן:

גם ע"פ הדברים הניתנים למעלה דרשי' סמוכים מש"ה עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו וסמיך ליה וישלח מלאכים אל בלעם וכו' לו' דכיון דלא היו מתיראים רק מלחיכה דאנגריא שכבר היו מוזהרים בשב תצר א"כ למה שלחו מלאכים של בלעם אמור מעתה דהותר אל תצר שקדם מזה במה שפרצו גדר תחלה:

ואחר הודיע אלהים אותנו את כל זאת אשובה לבאר המקראות אשר יעדנו הן קדם נקדים עוד מ"ש הרב במהר"ס די בוטון בתשו' דקב"ח ע"ב עלה דההיא דכתב הרמב"ם בפ"ב דע"ז שהעושה עז' אעפ"י שלא עשאה בידו ולא עבדה לוקה והקשה הר"ב לם"מ דהיכי לקי הא הו"ל לאו שאין בו מעשה ותי' דכיון דהאחר עשה בשליחותו הו"ל כאלו עשאה הוא בידו והרב השואל הקשה עליו דהא קי"ל אין שליח לדבר עביר' והאמאי לקי המשלח והשיב הרב במהר"מ דמשכחת לה כגון שהמשלח אנס את השליח והפחידו בדברים לעשות ע"ז דשליח לאו בר חיובא הוא ושולחיו חייב:

ובהדי אורחין נבין בזה סדר המקראות הנאמרים בסדר תשא ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה ויאמר אל אהרן אל יחר אף אדוני אתה ידעת את העם כי ברע הוא ויאמרו לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו וגו' ואומר להם למי זהב וגו' ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ובסוף הענין נאמר ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן וא"ל בהו חדא במ"ש מה עשה לך העם הזה דמה היתה כוונתו בזה ורש"י ז"ל פירש כמה ייסורין סבלת שייסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה ועוד באומרו העם הזה דתיבת הזה יתירה ומשמע דאיכא אחריני ועוד באומרו חטאה גדולה מכלל דאיכא קטנה ועוד כי לא תי' אהרן לשאלת כמה ייסורין סבלת שום דבר ע"ז ועוד מאי כי ברע הוא רע הוא מבעי ליה ועוד באומרו ואשליכהו באש ויצא העגל הזה דמה היתה הכוונה בזה ורש"י ז"ל פי' ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא ועוד באומרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהרי הם לא עשו אלא אהרן עשה ולפ"ה יבואו אל נכון ונקדים עוד מה שתי' עוד הרב במהר"ס די בוטון ז"ל דמשכחת לה דלילקי כגון שהשליח שעשאו לא ידע שהיא צורה נעבדת לשם ע"ז אלא חשב שהיא מהצורות שמותר לעשות וכו' וכל שהשליח עושה בשוגג

או כטעות יש שליח לד"ע והנה מרן כ"י כי"ד סי' קמ"ה הביא בשם ה"ר אליקים דאסור לעשות אפי' פרלוף בהמה ודגים וחגבים שנא' תבנית כל בהמה אשר בארץ וכתב מרן דרוב הפוסקים חולקים עליו דצורות בהמות וחיות מותר לצייר אותם והמכילתא מיירי בעושה אליל ממש ואפי' לבותי יע"ש והנה מהר"ש אלשיך ז"ל כתב בס' תשא דכשאמרו לאהרן עשה לנו אלהים לאו לשם עבודה אלא ללכת לפניהם ולהנהיגם כמו סרסור ושוב עשאוהו אלוה· עוד כתב שכל מקום שנא' העם סתם הם הערב רב והעם הזה הם ישראל שהם קרובים לה' ולמשה עבדו· וכמדרש הובא בילקוט אנרו מי לה' אלי מאן לא בעי למהוי בר בנתיה דמלכא אלא אמר משה מי שלא נתן זהב לעגל יבוא אלי מיד ויאספו אליו כל בני לוי ע"כ למדנו שישר' נתנו נזמיהם לעגל והמכס עם בני ישראל לא השתחוו לו ולא זבחו לו אלא הערב רב והכי מוכח מרז"ל ומאי דאמרינן שג' מיתות היו היינו לערב רב שהם דוקא השתחוו לו וזבחו לו והכי דייק קרא וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך כלו' שאלו שהשתחוו לו וזבחו לו הן הם הע"ר שאמר לישראל אלה אלהיך אבל עכ"פ ישראל נתנו נזמיהם לעגל והע"ר עוד הוסיפו סרה להשתחוות ולזבוח לו והכי מוכח מדאמרי' וירא אהרן ויבן מזבח מה ראה חור בן אחותו זבוח על שלא רצה לעשות להם את העגל ואמר מוטב שאעשה להם את העגל ולא יהרגו אותי ויתקיים בהם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא יהיה תקומה לשונאי ישראל הרי משמע שיד ישר' היתה במעל לעשות העגל דאל"כ אף אם הע"ר יהרגו לאהרן אין בישראל עון אשר חטא והנה המפ' כתבו דמה שאומר אתה ידעת את העם כי ברע הוא היינו שכוונתם ברע שאם לא היה עושה להם את העגל היו הורגים אותו כמו שהרגו לחור והנה עלה דההיא דאיפליגו בהאיש מקדש ת"ק ושמאי בהו' לשלוחו בא והרוב את הנפש דלת"ק המשלח פטור דאין שלד"ע ולשמאי מחייב אוקמינן בחד לישנא דאף לשמאי פטור מדיני אדם ומאי חייב בדיני שמים ודינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו דלת"ק מחייב בד"ש בדינא זוטא ולשמאי מחייב בד"ש בדינא רבה וידוע דהלכה כת"ק :

ובזה נא"ה כי הנה קודם רדת משה מן ההר הודיעו ה' שבני ישראל לא חטאו בעגל בהשתחויה וזביחה אכן חטאם היה על שאמרו לו לאהרן לעשות להם את העגל· אלא שהיה משה תמיה לו' מה ראה הש"ית לדון אותם בדינא רבה מאחר שלא השתחוו ולא זבחו לעגל וכ"ת מפני שהיתה ידם במעל בעשייתו שהם א"ל לאהרן לעשותו והא אין שליח לד"ע ובזה אין שלוחו של אדם כמותו ואף דמדיני שמים מתחייב המשלח ה"ד בדינא זוטא לא בדינא רבה הא אין לנו לו' שא שאכנסוהו לאהרן לעשותו וכי השליח אנוס אמרי' יש שלד"ע ולכן נתחייבו בדינא רבה דהו"ל כאלו הם עצמם עשו אליל דאף בדיני אדם חייב ללקות ולכן א"ל משה מה עשה לך העם הזה כמה ייסורין סבלת שייסרוך העם הזה שהם עם בני ישר' עד שעשית להם העגל ונקרית העבירה על שמם אף דבעלמא אין שלד"ע מ"מ לגבי אונס יש שלד"ע עד שזה גרם שהבאת עליו חטאה גדולה דייקא להתחייב בדינא רבה כיון דיש שלד"ע לגבי אונס וא"כ מה הוא אונסך ומה עשה לך העם הזה דשו לענין הע"ר ל"ק לי שהרי השתחוו וזבחו לו ויהי כמשיב אתה ידעת את העם כי ברע הוא שאלו לא עשיתי להם את העגל היו הורגים אותו כדרך שהרגו לחור ואתה ידעת את

דרכם שמאיימים בהריגה כמ"ש בתרה עוד מעט וסקלוני גם עתה איימו עלי והיו הורגי' אותי כמו שהרגו לחור ובכה"ג שהפחידו לשליח אמרי' יש שלד"ע ומחייב המשלח ועוד רמז באו' כי ברע הוא שהם חשבוהו בדעתם לאלוה וכוונתם היתה לרעה אבל לי לא אמרו רק קום עשה לנו אלהים סרסור ומנהיג אשר ילך לפנינו תמורת משה המנהיג כי לא ידענו מה היה לו וכיון שהם לא גלו לי דעתם שלשם ע"ז רוצים לעשותו א"כ שוגג ומוטעה אני וכ"ת הא איכא ה"ר אליקים דס"ל דכל צורות בהמות וחיות אסור וא"כ אנכי חטאתי בזה לז"א דהכא אף לדעת הר"א אין לי עון כלל יען שאנכי לא היה בדעתי לעשות שום צורה ותמונה רק לקחתי הזהב ואשליכהו באש ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא מאליו וא"כ שוגג ומוטעה אני וכשהשליח מוטעה אמרי' דיש שלד"ע ולכן נענשו בדינא רבה כי גם בדיני אדם חייבים הם :

וזהו הנרמז באו' ויגוף את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן דאף שעשאו אהרן הרי הוא כאלו הם עשאוהו דיש שלד"ע לגבי אונס ושוגג ואל זה ג"כ רמז הכתוב באו' אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב דהיינו שחטא העם הזה שהם ישר' הקרו' לה' ולמשה עבדו חטאה גדולה דייקא שהם חייבים בדינא רבה וכ"ת תינח הערב רב שחטאו חטאה גדולה שהשתחוו וזבחו לו אבל העם הזה שהם ישראל במה חטאו והרי לא השתחוו וזבחו לו והאה קאמר דחטאו בעשייתו וז"ש ויעשו להם אלהי זהב ואף שאהרן עשה ואין שלד"ע מ"מ הכא יש שלד"ע כיון שהיה אנוס ודוק :

ומזה נבוא לבאר סדר המקראות הנאמרים בתצא וז"ת לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' ע"ד אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרי' ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך ולא אבה ה'אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה'אלהיך לך את הקללה לברכה וכו' וא"ל חדא באו' ע"ד אשר ל"ק דהול"ל על אשר ל"ק דבר למה לי ובבר רש"י ז"ל הרגיש בזה דפי' על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם ותו· דבאו' בלעם בן בעור די ול"ל שם עירו להודיענו שהיה מפתור ולמאי אצטריך תו להודיענו שהוא ארם נהרים ותו דבוליה קרא דולא אבה וכו' ויהפוך וכו' אינו ענין לתכלית ציווי שלא להם לא יבוא וכו' ודי לו לו' את בלעם וכו' לקללך כי זה הוא תכלית טעם צווי דלא יבוא וכו' וע"פ כל הנאמר לעיל יתישבו הדברים אל נכון והנה רש"י ז"ל פי' אקרא דארץ בני עמו של בלק ובזה נא"ה לא יבוא עמוני ומואבי וכו' עד עולם וכ"ת הלא זה דבר כמו זר נחשב להתרחק ולהבדיל מהם וזה הוא כאלו אנחנו מפירים ברית אחוה וכ"ת שהם פרצו גדר תחי' בשלוח מלאכים לבלעם לקלל את ישראל והא לא אהנו מעשיו ולא קלל וכדבורא לחוד לא מיקרי פרצת גדר והפרת ברית וכדס"ל להרב המבי"ט שחלוק הוא על בנו מהרי"מט לז"א ע"ד על העצה שיעצו להחטיאכם בהפקרתן בנותיהם לזנות ומתו כ"ד אלף במגפה וא"כ הא אהנו מעשיו זאת ועוד אשר שכר את כ"ב וכו' וכ"ת והא אף דאהנו מעשי בלעם במה שקלל מ"מ הא אינהו לא עבוד מידי דאין שלד"ע לז"א דהא ליתא חדא שהרי עכ"פ לגבי שמים המשתלח חייב דיש שלד"ע וכיון דלגבי שמים מ"מ יש שלד"ע הו"ל כאלו הם עשו מה שעשה

בלעם שלוחם וכ"ת הא אף לגבי שמים לא אמרי' דיש שלד"ע אלא דוקא גבי שוכר דעביד מעשה אבל בדבורא בעלמא לא מחייב לז"א דא"כ בלעם שלוחם בא בשכרו וז"ש ואשר שכר ותו דבגוים אמרי' דיש שלד"ע וא"כ מה שכרו הייתו לבלעם בן בעור שהוא גוי ועוד זאת שהוא מפתור כשלחני הזה כן היה מוחזק ומלאכתו בכך לקלל אחרים וכי הוי מוחזק בכך אמרי' דיש שלד"ע אף בישר' כדין מי שהוחזק למוסר ועוד שהוא מפתור ארם נהרים שהיא ארץ בני עמו של בלק והא היכא דדין לו' דקרוב לאנוס היה בלעם וביאתו אפשר שהיתה על צד האונס שפחד מעמו של בלק שהיה יושב בארצם שבעבור בלק היו מאנסים לבלעם לקלל וכ"ת כל זה ניחא אם היה בלעם מקלל ועושה מעשה ברם הכא לא עביד כלום ולא אהנו מעשיו כי הנה בירך ברך לז"א הן אמת כי לא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' לך את הקללה לברכה אבל היינו חדא מינייהו קללה ולא קללות שכולם נתקיימו לרעה וא"כ עביד מעשה ואין לך פרצה גדולה מזו והפרת ברית אחוה ולכן גם אתם אין עליכם לקיים ברית אחוה ולא יבוא עמוני ומואבי:

ומזה נבוא לבאר קראי דידן ונאמר שכוונת בלק היתה להודיע לבלעם שלא ישא עליו חטא במה שמקלל את ישראל יען שהם באים עליהם להכריתם והבא להרגך השכם להרגו וכדי שלא יאמר בלעם ששקר מדבר בלק ועון יש בקללת ישראל אלא שבלק יעשה תאותו ורצונו בקללה זו ולא יענש שהרי אין שליח לד"ע ויהיה כל העונש מוטל על השליח שהוא בלעם לכן שלח לו' דבכל כה"ג דכ"ד יש שלד"ע ואם היתה דעון יש בקללה זו הרי גם לבלק יגיע לו עונש ויהיה קולר תלוי בצוארו ומכמה טעמים יש לנו לו' דהכא יש שלד"ע חדא שליחות המלאכים היתה לבלעם ן' בעור פתורה שהיה כשלחני הזה שהכל רצין אליו שכן דרכו להזיק ולקלל והו"ל כמוסר המוחזק דאמרינן גביה יש שלד"ע ועוד זאת ארץ בני עמו של בלק שקרוב הדבר לו' שעל צד האונס וההכרח יתחייב בלעם לבוא כיון שהיה עומד בארץ בני עמו של בלק והם לעשות רצון בלק יתפוצו ומיראתו מהם מוכרח לעשות רצון בלק וכל שעושה באונס יש שלד"ע ועוד זאת לקרוא לו שהקריאה היתה לו לבלעם דהוי גוי ובגוי אמרי' יש שלד"ע וכיון שמכל הני היכא למשמע דבנדון זה יש שלד"ע א"כ א"א שיש איסור בקללה זו הרי קולר תלוי בצואר המשלח כיון דיש שלד"ע ואיך יעשה כדבר הזה אלא ודאי שאין איסור לקלל ישראל כיון שהם באים עליו וז"ש לאמר כנ"ט שמותר לקלל ישראל יען שהנה העם היוצא ממצרים כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי חסר כתיב שהם קרובים להכריתני והבא להרגך השכם להרגו ולכן עתה שהוכחתי לך דבנדון שלנו הרי ידך כידי ולא תעלה ע"ד לו' שאני עושה את שלי והקולר תלוי בצוארך שהרי בנדון שלפנינו יש שלד"ע ולכה נא ארה לי את העם כלו' שזאת הקללה הרי היא לי כאלו אני הוא המקלל דידך כידי ויש שלד"ע שהרי ידעתי כי את אשר תברך הרי כבר הוא מבורך אבל לענין קללה הרי אתה מועד להזיק כי את אשר תאור יואר וכבר הוחזקת בזה וכמי שהוחזק אמרי' יש שלד"ע וא"א דאיסורא איכא גם עלי יש עונש אלא ודאי דשרי לך לקלל כי הם באים עלינו ודוק:

ובזה יובן מקרא שכתוב לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה וא"ל מה הלשון או' ההוא אמר ולא יעשה ולא הול"ל רק ואמר לא יעשה ומאי ההוא ותו במה שכפל ואמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה אכן נמשך הקודם יבוא במין חומר בדרך הללוי ונקדים מאי דפרכי' בהאיש מקדש עלה דההיא דאמרי' אין שליח לד"ע והרי מעילה דהמשלח חייב ושליח פטור וכו' ומשני וכו' ופריך וגילף מינה ופרקי' משום דהוי מעילה ושליחות יד ב' כתובין הבאים כא' ואין מלמדין ופרכי' הניחא למ"ד אין מלמדין אלא למ"ד מלמדין מאי א"ל ומשני גלי קרא בשחוטי חוץ דם יחשב לאיש ההוא הוא ולא שלוחיו ופריך ולמ"ד ב' כתובין הבאים כא' אין מלמדין הני ההוא מאי דריש בהו חד למעוטי ב' אוחזין בסכין וחד הוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה ואידך מהוא ההוא ואידך דהוא ההוא לא דריש למדנו דילפותא דאין שלד"ע היינו מההוא דקאמר בשחוטי חוץ בה"א יתירה וכבר כתבנו בשם הריטב"א דאין המשלח מחוייב בדיני שמים אלא דוקא בשנתן לו שכר אבל בדבורא בעלמא לא מחייב דלא עביד מעשה והנה רש"י ז"ל בקרא דלא איש אל ויכזב כבר נשבע להם להביאם אל ארץ ז' עממין ואתה סבור להמיתם במדבר וא"כ עבירה גדולה היא לקללם ולהמיתם וכ"ת ואם היא עבירה מה איכפת לך הרי קולר תלוי בצואר בלק המשלח דומיא דמעילה דהנותן פרוטה לז"א דהא ליתא שהרי בכל התורה כולה אין שלד"ע ולא ילפי' ממעילה משום דגלי קרא גבי שחוטי חוץ ההוא ולא שלוחיו וכיון שההוא אמר בתוס' הא ושמעי' מינה הוא ולא שלוחיו אמטו להכי ולא יעשה השליח כי אקורא רביע על השליח והמשלח פטיר ועטיר ואף שבדיני שמים יתחייב היינו דוקא כאשר בא בשכרו אבל כשדבר בדברים בעלמא המשלח לשליח אז אפי' מדיני שמים פטור המשלח וא"כ כ"ש שלא יקימנה השליח וא"כ היאך אתה בלק רוצה ממני שאקלל ישראל שיש איסור בדבר ויהיה קולר תלוי בצוארי ואף אם תתן לי שכרי ותתחייב בדיני שמים מ"מ הרי בדיני אדם עכ"פ אין שליח לד"ע כ"ש אם לא תתן שכר:

ומזה נבוא לבאר סדר המקראות דלעיל באופן אחר וישלח מלא' אל בלעם ן' בעור וכו' לקרוא לו לאמר כלו' ששלח לקרוא לו באמירה ודבור בעלמא לקלל את ישראל בלתי שנדר לו שום שכר וכ"ש הרי המשלח פטור ואף מדיני שמים כיון דהוי בדבורא בעלמ' בלתי שכר ולא עביד מעשה וכמ"ש הריטב"א וא"כ הרי בלק יכול לפטור עצמו גם בדיני שמים ויהיה כל העונש מוטל על צוארי בלעם אבל בלק לא כן ירמה אלא דאין שום איסור בדבר לקללם יען שהם באים עליו וז"ש לו העם היוצא ממצרים וכו' יושב ממולי שמבקשי' להכריתני ולכן עתה מותר לקללם ולכה נא ארה לי את העם וכו' והמטו"ל כאשר ראה בלק שלא בא בלעם חשב ברעתו שמניעתו היתה מסבה שהוא רוצה למלאת תאותו ולעשות רצונו לקלל את ישראל ולהטיל העונש על בלעם השליח וליהוי איהו פטיר ועטיר ואף בדיני שמים כיון שלא שכר אותו ועשה מעשה רק בדברים בעלמא ומה שאמר לו בלק שאין איסור בזה מטעה הוא בו ומטעה אותו לזה שלח לו' לו אל נא תמנע להלוך אלי מסיבת שלא נדרתי לך שכר כדי לפטור עצמי מד"ש לפי שעבירה היא לקלל את ישראל ואני אהיה פטור ואתה תתחייב דליתא שהרי כבד אכבדך וכל שכר שתאמר אלי אתן ואעשה וכיון שתבוא בשכר הרי עושה מעשה אני וא"ת דעבירה היא לקלל את ישראל אתחייב עכ"פ בד"ש ואיך אעשה הרעה לעצמי אלא ודאי שאין עבירה בדבר ולכה

נא

נא קבה לי את העם שבזאת הקללה שתקלל כאלו אני קללתיו וז"ש קבה לי דירך כידי כיון דלגבי שמים יש שליח וכו' כל שהוא שכיר וע"ז השיב בלעם לשלוחים אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה והכוונה בזה לו' שאפי' יתן לי שכר הרבה וא"ז נקרא עושה מעשה להתחייב בד"ש או בדינא זוטא בת"ק או בדינא רבא כשמאי וז"א לעשות קטנה או גדולה וכמקרא מסורס הוא אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב לעשות קטנה או גדולה אני לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי דלדידי יש עבירה בעברי פי ה' ואם הוא רוצה לשום עצמו כעוכי הקורא ולהתחייב בדיני שמים אני לא חפלתי בהלה לקלל ולהביא לעצמי עונשין :

הוא הדבר אשר דבר בלק אחר ביאת בלעם שאמר הלא שלוח שלחתי אליך לקרוא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך ות"א הבקושטא הוית אמר לית אנא יכיל ליקרותך וא"ל דלמה חשב עליו בלק בזאת שיאמר בלעם שלא יוכל כבדהו ולפי"ה מובן הדבר מאליו שא"ל למה לא הלכת אלי דבקושטא הוית אמר דיש עבירה לקלל את ישראל ולכן לא נדרתי לך שכר כדי שאפטר בדיני שמים ולכן לית אנא יכיל ליקרותך ולנדור לך שכר שא"כ אתחייב בדיני שמים לפי שעבירה היא לקלל את ישראל זה אינו שהרי הם באים עלינו וא"כ מותר לקללם ויכולני לנדור לך שכר ואין עלי שום עון גם לא עליך :

א"נ יש לפרש קרא דאל נא תמנע וכו' בהקדים מ"ש הרמב"ן ז"ל הביא דבריו מרן הקדוש ב"י ח"מ סי' של"ו ברופא שקלץ בשכרו הרבה דאע"ג דתניא בהגוזל הרי שהיתה מעבורת לפניו וא"ל טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו מ"מ ברופא שאני שחכמת רפואתו מכר בשיעור זה וכ"כ הרא"ש הביא דבריו מרן בח"מ סי' רס"ד שדין הברייתא הוא דוקא היכא שנואל ממנו דבר גדול במעשה שאין רגילים לתת אלא דבר מועט אבל מעשה שרגילים לתת עליו דבר גדול לא מבי לו' משטה וכו' ומטעם זה כתב בהג"מ דבהשבעת שדים או בשכר שדכנות נותן לו כל מה שפסק עמו וראיתי להרב הגדול כמהר"ש פרימו ז"ל שהקשה מהרשב"א דידיה אדידיה דהרב המגיד כתב משמו שהסכים לדברי הרמב"ן משום דמלוה דרמיא אכ"ע אין מפקיעין ממנו ממון אע"פ שלא בא לידו וא"כ כ"ש דאין כופין אותו עכ"ר דא"א דכייפי' ליה א"כ כ"ש אחר מעשה שמפקיעין חיובו וזה הפך מ"ש גבי מוהל והביאו מרן בי"ד סי' רס"ו שאם המוהל תובע שכר אם אין יד האב משגת הוי כמי שאין לו אב וב"ד חייבים למולו וב"ד כופין אותו ומ"ש מרופא דלא כייפינן ליה שהוא חיי נפש ותי' הוא ז"ל דכיון דמלוה דרמיא אכ"ע אין מפקיעין ממון א"כ ב"ד כמי אין חייבין לפזר ממון ע"ז לתת למוהל וכ"ש חוזר הדין לכוף למוהל כי אין זולתו והה"נ דברופא נמי בדליכא אחר וגם אין יד החולה משגת לתת דכייפינן לרופא כיון דאין זולתו ועל אחרים לא חל לתת כסף מחירו והדר דינא על הרופא אבל כיון שהחולה נדר לתת וידו משגת אין מפקיעין חיובו והה"נ באבי הבן שנדר למוהל וידו משגת וכו' וכזה תי' הוא ז"ל מרז"ל פינחס ן' אלעזר כדין הוא שיטול שכרו דכיון דבמעשה זמרי נתעלמה מהם הלכה בדין הבועל ארמית ולא נזכר אלא פינחס הו"ל ברופא שרפא ישראל בחכמתו וז"ש בקנאו את קנאתי בתוכם שלא היה בתוכם מי שיודע

הלכה זו ורפא אותם שלא כליתים לכן אמור דמדינא כל מה שאני נותן לו אפי' שכר מרובה הוא שכר חכמתו ויהיה לו שלום בד' יסודותיו ויהיה קיים לעולם ואמר הנני נותן שידו ית' משגת וגם הוא לא תבע ואני הוא הנותן וז"ש המאמר כדין הוא שיטול שכרו עכ"ד :

ולפי ע"ד לדידי חזי לי לפרש המאמר הלז בסגנון אחר הפך דברי הרב והיינו דהוקשה לבעל המאמר אומרו הנני נותן דמשמע שבדרך מתנה נתן לו והלא כביכול כדין הוא לתת שכרו בעבור מה שעשה במה שגזר הדין והרג לזמרי והשיב חמתו ית' מעל ב"י שלא כלו לזה בא במשיב שמה שהוא כדין היינו לתת לו שכרו כפועל דעלמא אשר עושה בזאת לתת לו שכר גדול כזה שיהיה עומד בקיום ולא יראה השחת כל ימי עולם ולתת לו שלום וקיום לד' יסודותיו ולכן אמר הכ' הנני נותן לו את בריתי שלום דבל כי האי לפנים מן השורה הוא ודרך מתנה הוי :

הדרן לקראי דידן ונקדים מה שפי' החזקוני כארץ בני עמו היינו בני עמו של בלעם ובזה נא"ה כי הוא שלח בלק לומר לו אל נא תמנע מהלוך אלי מטעם דתתן הדעתך לומר שאף שאדור לך שכר הרבה למחר אפטור עצמי בדין מעבורת בטענת משט' הייתי בך ולא תטול רק שכר הראוי לז"א דליתא דהכא בכר אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ובדין מחוייב אני לעשותו יען שבנדון שלנו מה שאני חפץ ממך היינו לכה נא קבה לי את העם דהוי כעין השבעת שדים דבכל כי האי מעשה שרגילים לתת עליו שכר הרבה והיני יכול לדחותך בטענת משטה וע"ז השיב בלעם שאפי' יעשה לי בלק טובה גדולה לקצוב לי מתן שכרי דפלטינן מדין המתחייב כדבר שאינו קצוב דלהרמב"ס לא מחייב עכ"ז לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי וז"ש אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב דהא הוי ליה דבר קצוב עכ"ז לא אעבור פי ה' אלהי וכאשר בא אצל בלק אמר לו הלא שלח שלחתי לקרוא לך למה לא הלכת אלי כלו' תאמר שעלתה ע"ד שלא תבוא אלי תחת רשותי וממשלתי כי שמא אכופך לעשות כדין המוהל בלתי מש' משום פקוח נפשנו הא ליתא שזה לא ניתן ליאמר אלא דווקא כשאין היד משגת לתת מתן שכרו לא כן בנדון שלפנינו כי הבקושטא הוית אמר דלית אנא יכיל ליקרותך ואין ידי משגת זה לא יתכן כיון שאני מלך ועולה בידי לתת לך כל מה שתרצה וא"כ למה לא הלכת אלי וע"ז השיבו בלעם כי מעולם לא עלתה על לבו בזה רק שאין הדבר ברשותו כי הנה עתה שבאתי אליך תחת רשותך אפ"ה איכך יכול לכופני כי הדיבור אין בי ולא אוכל דבר מאומה רק הדבר אשר ישים אהים בפי אותו אדבר :

מעתה אשא עיני לבאר מאמר הפונה קדי' ואשימה עיני עליו וא"ל כמה שהשיב ר' אבינא למין מדידכו אסהידו עלן דאכתי קו' המין כדקאי קאי שהרי ערבינהו קרא דכל הגוים כאין נגדו ואין לו' דקרא דכל הגוים היינו חוץ מישראל שזה לא ניתן ליאמר ח"ו דא"כ הא ישראל אינם כאין ונראה שזה יובן בהקדים מ"ש במדרש ששאל מין אחד לריב"ק כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות ולמה אין אתם משוים עמנו לעע"ז והשיב לתרץ לו ריב"ק שישראל הם רבים לגבי כל אומה ואומה שכל אחת עובדת מין ע"ז ובמקום אחר הארכתי בזה ותי' באופן אחר לשאלת המין כמה שנודע כי ישראל הם עם סגולה ודבר חשוב והא קי"ל דדבר חשוב אפי' באלף לא בטיל וקרוו רוב ותירוצים אלו יתורץ בהם

חקירה

סקירה שחקרו הא' נותי נפש כי מה וזאת עשה ה' לחבב את ישראל כי הם המעט ולהניח לגוים שהם הרוב וכמו שהארכתי בכל זה במקום אחר :

ובזה נא"ה כי הנה שאלת המין היתה זאת כי למה לא נשוה עמהם לעע"ז כיון שהם רבים ולמה אין הקב"ה מחבבם כיון שהם רבים דאי מרבתי' מי כעמך ישר' גוי אחד בארץ שכתו' מגדיל ריבויים מב' בתיבות אם שהם רבים כנגד כל או' ואו' הם שהם דבר חשוב ואינו מתבטל ברוב ואף שנכלל ונתערב ברוב הו"ל כאלו עומד בעינו ולא בטיל זה היינו דהא קרא אחרינא כתי' כל הגוים כאין נגדו וא"כ מאי רבותייכו כלומר מה זה שאתם או' על עצמכם שאתם הרבים כיון דאתון נמי ערביתו בהדן כדכתי' כל הגוים כאין נגדו ומוכרח דישראל נמי בכלל שא"כ נפיק מינה חורבה ח"ו וכיון דקרא ערב אתכם עמנו בכלל אחד א"כ שמעי' מינה שאתם מתערבים ונכללים עמנו ואתם בטלים ברוב ולזה השיב לו מרדכי אסהידו עלן ובגוים לא יתחשב ושני החלוקים אמרם בלעם בפסוק זה הן עם לבדד ישכון ר"ל שלא יתערבו בגוים לו' דליהוי להו בטול כיון דהוו מיעוט מב' סבות האחת דהוו דבר חשוב ואין ערובו ערוב להתבטל ברוב שאינו חשוב וז"ש ובגוים לא יתחשב ר"ל שאין חשיבותם כחשיבות שאר האומות אלא חשיבותם היא העולה מעלה מעלה משאר האומות זאת ועוד כי הם רבים בפועל לגבי כל אומה ואומה כי מי מנה עפר יעקב ומי יכול לספור אותם וכ"ש אף דלענין מ"ש הכתו' כל הגוים כאין נגדו כיול ליס' בהדי גוים לא מפני זה יש להם תערובת להבטל ברוב לענין להשוות עם האומות לעע"ז או לענין מה שחבב אותם השי"ת דלענין זה לזה יתערבו ולית להו דין ביטול וכאשר בלעם העיד עליהם שהוא מה"ה ודוק :

דבר גדול דרוש א'

גרסינן בב"ר אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט א"ר עזריה בשם ר' יהודה בתחי' צדקה ולבסוף משפט הא כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ושבים משהיו אוכלי' ושותי' היה אומר להם ברכו א"ל מה נאמר א"ל אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו אי מקבל עליה הוה אכיל ושתי ואי לא מקבל עליה וכריך הוה א"ל הב מה דעלך א"ל מה אית לך עלי א"ל חד קסוט דחמר כ"י פולרין וחד ליטרא דקופר כ"י פולרין וחד עיגול דריפתא כ"י פולרין מאן יהיב לך חמרא במדברא מאן יהיב לך קופר במדברא מאן יהיב לך עיגול במדברא דהוה חמי ההיא עקתא דהוא עקי ליה הוה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה"ד תחילה צדקה ולבסוף משפט ע"כ :

גדולה הכנסת אורחים ממעל לחש"כ אחשב"ה רחמנא. שאם היתה שקולה מכרעת יותר מהקבלת פני שכינה. ובה יזדקו העתידים עורר כטל של תחיה מהבריכה העליונה. כדאיתא בפר"א הובא בילקוט וז"ל ר' שמעון אומר מכח הצדקה המתי' עתידי' להחיות מכין אנו לומדים מאליהו ז"ל שקבלתו הצרפית בכבוד גדול ואמו של יונה היתה והקשה הר"ב כלי יקר דמה הלשון אומרת מכח הצדקה דהו"ל בזכות הצדקה ותו הוכי הויא מדה כנגד מדה :

ולעד"ן שזה יובן בהק' ההיא דאמרי' בגמ' של טורנוסרופוס הרשע לר' עקיבא אם אלהיכם אוהב את העניים למה אינו מפרנסן א"ל כדי שנזכה וכו' א"ל אדרבה זאת מחייבת אמשול לך משל למה"ד למלך שכעס על עבדו וכו' א"ל אדרבה אמשול לך משל למלך שכעס על בנו וכו' וגזר עליו שלא להאכילו וכו' ובא זה והאכילו וכו' לא המלך משגר לו דורון למדנו מזה שאם יש לנו דין בנים הצדקה מועלת ואם יש לנו דין עבדים הצדקה מחייבת א"כ מינה דכל האוהב לאת צדקה הוא מורה בעצמו דיש לנו דין בנים והמפך הוא מורה דיש לנו דין עבדים ועל פי מדותיו הוא נידון לע"ל בזמן ת"ה כי הנה מודעת זאת מאי דאמרי' בפ"ד דסנהדרין א"ל ההוא מינא לר' אבהו אלהיכם כהן הוא דכתי' ויקחו לי תרומה כי קבריה למשה במאי טביל א"ל בנורא וכו' וא"כ אמרי' בפ' טבול יום בכהן גדול חלק לה הקב"ה למרים באותה שעה אמר אני כהן אני מסגירה אני חולטה ואני פוטרה והנה התוספ' הקשו על הך דאמרי' כי קבריה למשה במאי טביל דלא קשיא ליה היאך נטמא מעיקרא וניחא להו דישראל נקראו בנים למקום ואב מטמא לבנו למדנו דמה שנתעסק ה' בקבורתו של משה הוא מטעם היות ישראל בנים למקום והכהן מטמא לבנו ובפ"ק דתעניות אמרינן א"ר י' ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים וכו' ושל ת"ה דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם עמי ואמרינן בש"ר ועברתי בארץ מב' אר"ש גדולה חבתן של ישראל שנגלה עליהם הקב"ה במקום ע"ז וטנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלם משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות אמר מה אעשה לטמא עצמי א"א ולהניח תרומתי א"א מוטב לי לטמא עצמי פעם א' ואחזור ואטהר ולא לאבד את תרומתי כך ישראל הם תרומתו של הקב"ה שנא' קדש ישראל לה' ר"ת והיו בבה"ק שנא' כי אין בית אשר אין שם מת ואו' ומב' מקברים אמר הקב"ה היאך אני גואלם להניחם א"א מוטב לי לירד ולהצילם שנא' וארד להצילו כשהוציאם קרא לאהרן וטהר אותו שנא' וכפר את מקדש הקדש וכפר על הקדש והק' מהר"ם יפה ז"ל דאין המשל דומה לנמשל כי הכהן אינו יכול להוציא מב"הק מבלתי שיטמא עצמו אבל הקב"ה למה לא היה יכול להוציא ישראל ממצרי' בנסות באותות ובמופתים מבלי שיכנס הוא במצרים ותי' שהוצרך ה' בכבודו ובעצמו לבוא במצרים למכת בכורות כדכתיב ועברתי בא"מ אני ה' אני ולא מלאך אני ולא שליח ע"כ למדנו מזה דבשביל דפעולה זו דמ"כ כתיב בה אני ה' דהיינו אני ולא שליח דמו לגאולת ישראל לכהן שנפלה תרומתו בב"הק והוכרח לטמא עצמו להציל תרומתו ולפי"ז בת"ה דכתי' כה אני ה' דהיינו שאינה ע"י שליח חזרה קו' תוס' למקומ' דכיון שהקב"ה כהן היאך מטמא עצמו ואין לנו אלא מה שתי' התוס' שישראל נקראו בנים למקום והכהן מטמא לבנו וכאשר כתב כל זה הר"ב פרשת דרכים דרך אהובה יעו"ש ועיין במ"ש בזה בדבר פשע דרוש. ובדבר צדקה דרוש. יעו"ש והא דאמרינן ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח כתב הר"ב עין יעקב בשם התוס' שאין להק' מאליהו ואלישע דאין הכוונה שהמפתחות נמסרו לאליהו ואלישע ממש והם יקחו בידם ממש ויתנו אלא הכוונה שהם ע"י תפלתם הורידו טל של תחיה ואליהו עצר את המטר אבל לעולם שהכל הוא ע"י הקב"ה שהוא החיה את המת ומהר"ם יפה בב"ר פע"ב ס"ב נתחוור לו תי' זה מכל התי' ועיי"ש ותמלא מרגוע למ"ש על תי' זה הר"ב חידושי הגרות יעוי"ש

ועוו"ש למרנו דגם כן הצרפית הכ"ה החייהו וע"י כעשה כביכול כשכת תפלתו של אליהו וגם שהקב"ה כהן כביכול נטמא להחיות המת וצ"ל דה"ט משום שאנו בנים למקום ואב מטמא לבנו ומנא תימרא ומכח מה אתה דן שדין בנים יש לנו מכח הצדקה וז"ש מכח הצדקה עתידים המתים להחיות שע"י הצדקה מורה שיש לנו דין בנים וכיון שזה האיש סבר וק' לעשות צדקה דס"ל דדין בנים יש לנו גם כת"ה ידין על פי מדותיו שהקב"ה יחייהו ואף שהוא כהן מטמא עצמו עליו כדין אב כהן שמטמא עצמו על בנו ומאין אנו לומדים זה דהא בהא תליא דזה וזה גורס להיותינו נק' בנים למקום מאליהו והצרפית :

איברא שיש טעם אחר לשכח למה שהקב"ה מחיה את המתים אף שכביכול מטמא את עצמו כמ"ש התוס' בשלהי דהמקבל אההיא דאשכחי' רבה לאליהו דקאי בבה"ק של גוים א"ל ולאו כהן מר והק' בתוס' דהיאך החיה בנה של האלמנה כיון שכהן היה דכתיב ויתמודד על הילד ותי' שהיה ברור לו שיחייהו לכך היה מותר משום פקוח נפש ע"כ והשתא ה"ה והה"ט בת"ה שהקב"ה מטמא עצמו כביכול להחיות את המתים משום פקוח נפש ואין לך פ"נ גדול מזה עוד ראיתי להר"ב בני דוד בפ"ע דיסודי התור' שהביא תי' אחר לקו' זו של תוס' דכיון שחיה אח"כ לא מיקרי מת כלל וסוב הק' ע"ז מהמתים שהחיה יחזקאל שכתוב והעבירני עליהם סביב משום שהיה כהן ולמה כיון שחיו אח"כ לא היו מטמאים ותי' דשאני התם שכבר היו עצמות והבדה תקותם משא"כ כאלו שהיו מצפים לגאולה כמו שנגלו אח"כ עכ"ד והנה עכ"ר שמה שאליהו סמך ע"ז לו' דכיון שיחיה לא מיקרי מת כלל היינו משום שהיה ברור אצלו שהקב"ה יחייהו וכמ"ש התוס' שהיה ברור לו שיחייהו שאלו היה מסופק בדבר לא היה נוגע בו על הס' אולי יחיה ולא יקרא מת למפרע :

ועפ"ז זה אל ה' ויאר לנו מקרא שכתוב ויורידהו מן העליה ויתנהו אל אמו ויאמר ראי חי בנך ותאמר האשה אל אליהו עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת וא"ל כמ"ש ראי חי בנך שהוא יתר ולא צורך דפשי' שהיתה רואה שחי בנה ותו כמ"ש עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה דאטו עד האידנא לא ידע'ליה והלא מ"מ הקמח והשמן שנתברך ונודעה יד ה' אתו ומאי זה דקאמר ותו כאו' ודבר ה' בפיך אמת שדי לה כמ"ש כי איש אלהים אתה ולפי האמור הדבר מובן מאליו שאליהו רצה להודיעה שכדין עשה כמה שנגע בבנה ואף שהיה כהן שכיון שחי אח"כ לא מיקרי מת כלל וז"ש ויורידהו מן העליה ויתנהו אל אמו ויאמר אליהו אל תתמהי כמה שטמאתי לעצמי ונגעתי בבשר המת כי הלא תדעי ותראי דהכא שאני שחי בנך וכיון שחי אח"כ לא מיקרי מת כלל וכדין נגעתי כי אינו מטמא ותאמר עתה זה החילוק ידעתי מפי כבודך דהכא שאני שחיה אח"כ והו"ל כאלו לא מת כלל וכ"ת א"כ כל המתים לא יטמאו כיון שסופם לחיות בת"ה וכל העומד לחיות הו"ל כאלו לא מת לזה דהא לא דמיא דשאני הכא שהיינו מצפי' לגאולה משא"כ בעלמא שאבדה תקותם וז"ש כי איש אלהים אתה שהיינו מצפים לך שתחיהו כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת שברור לך ומאומת דבר ה' אשר בפיך שאתה מחייהו וכיון שהיה ברור לך שיחיה ע"ז בטחת ליגע בו דכיון שיחיה אח"כ הו"ל כאלו לא מת כלל ואינו מטמא :

ואולם נדבר משפט בהמשך הכתובי' הנאמרים שם והויכוח אשר עבר בין אליהו והצרפית וזה תארם ויקם וילך צרפתה ויבוא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקוש' עצים ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלוא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקוש' ב' עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו ויאמר אליה אליהו אל תיראי בואי עשי כדברך אך עשי משם עוגה קטנה אחת והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונה כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפח' השמן לא תחסר וא"ל בהו טובא א' במאי דקאמר קחי נא ולקחי נא דהול"ל תני נא לי ותו דלמה שאל מים מעט ותו תי' בכלי מיותרת דפשי' שבכלי תביא המים ותו מה זאת שתכף שהלכה לקחת ולא הספיקה להביא א"ל שתקח לו פת לחם והיה לו להמתין עד שתביא לו המים ישאל ממנה הלחם או מתחי' יאמר לה שתקח לו לחם ומים והא' פי' שרצה להבחינה במים אם זאת היא האלמנה שצוה ה' לכלכלהו כמו שבדק אליעזר ותו תי' בידך יותרת הדבר דפשי' שבידה היתה לוקחת הלחם ותו כמ"ש מעט שמן בצפחת ומלוא כלי קמח בכד דלאיזה ט'הוצרכה להודיעו איזהו מקו' של הקמח והשמן ותו למה פתחה פיה לשטן וא"ל אכלנוהו ומתנו ותו ק' טובא כמ"ש לה אליהו אל תיראי בואי עשי כדברך שזה אינו כדבריה שהיא אמרה שאינה יכולה לתת לו כיון שלא היה לה רק דבר מועט ורצה לעשותו לה ולבנה ותו כאו' ועשי לי משם דתי' משם יתירה ללא צורך ותו כאו' ולך ולבנך תעשי באחרונה דלמה פרטם לה ולבנה ולכלליכהו וליתא ולכם תעשי באחרונה :

ולהבין כל זה נק' מ"ד באיזהו נשך תניא ב' שהיו מהלכים בדרך וביד א' מהם קיתון של מים אם שותים ב' מתים ואם שותה א' מהם מגיע לישוב דרש בן פטורא מוטב שישתו ב' וימותו ואל יראה אחר במיתת חבירו עד שבא ר' עקיבא ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך והנה הר"ב ה"ע כתב דע"כ ל"ק ר"עק דחייך קודמין אלא כשמספיק מים ומזון לא' עד הגיעו ש היש והכל כשאינו מספיק לא לזה ולא לזה תקנתו קלקלתו ויאכלו ב' וימותו וכזה פי' הוא ז"ל הכ' הללו ואחר בקש' המחי' לא הונח לי שהרי ביומא תנן מלאהו חי מפקחין עליו את הגל ואמרי' בגמ' פשיטא ומשני לא צריכא דאפי' לחיי שעה הרי דאפי' משום חיי שעה מחללין דחיישי'לח"ש וא"כ אם ישתה הא'כל הקיתון הגם שאינו מגיע לישוב מ"מ יחיה ח"ש יותר מחבירו ושמא אח"כ יזמין לו ה"ית באיזה אופן אחרת ולכן מחוורתא דאפי' כי ליכא בקיתון סיפוק לא' מהם עד שיגיע לישוב אפ"ה ישתה הא' משום וחי אחיך עמך חייך קודמין דחיי שעה מיקרו חיים :

והנה בירוש' דשביעית פרק כלל גדול אמרי' מעיין של בני העיר הם ואחרים הן קודמי' לאחרים ואמרי' התם דיהודה איש הוצא עביד טמיר במערתא ג' יומין בעי למיקם על הדין טעמא מנין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת עד שבא הלל ר"ן ן'חלפתא וא"ל לר' אכדוניתה בריה שישיבנו וא"ל מדכתי' תהיינה הערים האלה ומגרשיהן תהיינה עיר ועיר ואחר כך ומגרשיהן סביבותיהם והק' מהר"ש יפה ז"ל דמאי לא ילפי לה מדר' עקיבא וחי אחיך עמך חייך קודמין ותי'

דשפיר אית להו לדרבי עקיבא ומ"מ מהתם לא יליף דשאני התם דקיתון המים הוא בידו ושלו הוא לגמרי אמטו להכי אית ליה דחייך קודמין אבל מי מעין שעדיין לא זכו בו לגמרי כי לא בא לידם אע"י שהוא עובר בעירם סד"א דדבר של הפקר הוא וזכו בו הכל בשוה ומכ"ל לעכבו בידים ופשטו ליה מדכתי' תחייכא דמשמע דדבר הבא מהעיר למגרשיה העיר קודמת דהו"ל כאלו הוא בידם ומה"ט נמי לא יליף מעניי עירך קודמין כיון דהתם המעין בידם אבל בדבר הפקר הכל שוין ולהכי יליף מתחייכא לו' שגם זה אינו הפקר עכ"ד למדנו דע"כ ל"ק ר"עקי חייך קודמין אלא דווקא כשהוא ביד א' מהן ושלו אבל במידי דהפקר ב' שוין ומודה ר' עקיבא לבן פוטי' רישתו ב' וימותו :

ומהרש"א בחידושיו כתב וז"ל דמלת עמך משמע שיהיה הוא טפל לך וכו' לפי ד"ר עקיבא דאם היה הקיתון של מים של ב' דמודה ר' עקיבא לבן פוטי' רישתו ב' וימותו ואל יראה וכו' דמאי חזית וכו' ע"כ והנה התוס' והרמב"ן והרא"ש והטור ס"ל דאלמנה וכן או אלמנה ובת ב' שוים בנכסים ואפי' אם הם נכסים מועטים דע"כ לא אמרי' שאל' ניזונת והיורשים יחזרו על הפתחים אלא דווקא היכא דאיכא בנים ובנות דבלאו אל' נמי הנכסים מועטים ומסלקי' לבנים מכח הבנות וכיון דבל"ה מסלקי' לבנים מסלקי' נמי לבנות ותיזון האל' עד שתגבה כתובתה והיורשים יחזרו וכו' ועי"ש בא"ה סי' :

ובנא"ה כי הנה מודעת זאת שבאותו הזמן שהיה העולם בצער מעצירת הגשמים היה החסרון בלחם ובמים ובפרט באשת האל' הזאת מחוץ לעיר לקושש ששם לא הוה מלוי מים והוציאה עמה מעט מים משלה לרוות צמאונה בהיותה מקושש' ובבוא אליהו ז"ל וראה אותה רצה לעמוד על דעתה לראות סברתה אי ס"ל כר' עקיבא דישתה הא' ולא יתן לחבירו דחייך קודמין או דילמא תתנהג בחסידות להחמיר על עצמה כבן' פוטירא דס"ל דישתו שניהם לכן א"ל לקחי נא לי מעט מים בכלי בלו' הגם הלום שהמים הללו בכלי שלך הם עומדים והם שלך וכל שהמים של האדם הוא קודם כדס"ל לר' עקיבא אפ"ה נא לשון בקשה תתפסי ס' ן' פוטירא המחמיר אף כניהם של אותו אדם וס"ל דישתו ב' בשוה ולכן לקחי את לעצמך מעט מאלו המים ולי ג"כ מעט ונשתה ב' בהם מעט לכל א' כדברי ן' פוטירא הגם שהם שלך בכלי של עצמך ולא משל הפקר דאי הוו הפקר אין צריך בקשה דגם ר' עקיבא מודה דב' שוים ולהיותה אשה גדולה במעשיה תפסה סברת ן' פוטירא להחמיר על עצמה ולהתנהג בחסידות ולכן ותלך לקחת וכיון שראה אליהו חסידותה להחמיר על עצמה כן' פוטירא לכן ויקרא אליה לשאול ממנה לחם כי זאת היתה עיקר כוונתו רק שרצה לעמוד ע"ד ובחן אותה בשאלת המים ויאמר אליה את האשה הכשרה אשר נטה דעתך להחמיר כן' פוטירא שאפי' יהיו המים של א' מהם והם בידו אפ"ה ישתו ב' א"כ אופה נא לשון בקשה שגם בלחם ראוי שתתפסי השטה כן' פוטירא שאפי' יהיה הלחם בידך והרי הוא שלך אפ"ה תחלקי אותו ביני ובינך ונאכל כל אחד מעט ממנו אף כי לא יספיק לב' ולכן א"ל לקחי את פת לחם לעצמך וגם לי תתני פת לחם אחר ויהיה מתחלק בין ב' בשוה הגם שהוא בידך וכל שהוא ביד א' מהם ס"ל לר' עקיבא דחייך קודמין אפ"ה כיון שהראת לדעת במים שדעתך להחמיר כן' פוטירא

גם בלחם כן תעשי ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי לעצמי לבד מעוג ר"ל עוגה כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת בלו' שהם מתפיסת הבית והרי הם בכד ובצפחת וודאי ויד בני היתום שוה בו כי לא היה לה רק בן זה וכ"ש אף שהנכסים מועטים יד ב' שוה בו וכל שהוא של ב' מודה ר' עקיבא דישתו ב' וימותו דמאי חזית וכו' ואמטו להכי אעפ"י שאם נאכל אותו ב' ונמות ואם היה אוכל א' היה חי יותר וחיישי' לח"ש מ"מ אינו רשאית לאוכלו לבדי כיון שהוא מתפיסת הבית ויד ב' שוה בו ואם כן מעתה כיון שאין כולו שלי עד שמזה הוכרחתי לעשותו לי ולבני הגם שאכלנוהו ומתנו היאך יכולה אני להתנהג בחסידות ולהחמיר לחלק המגלה בידי ביני ובינך כיון שאין כולו שלי שהרי הוא בשוה ביני ובין היתום ולכן הנה מחלק הנוגע לי בזה יכולה אני לתפוס לחומרא ולחלקו ביני ובינך אבל לא בחלק בני ולכן עפ"י מדותיה השיבה אל תיראי מהמות ובואי עשי כדברך וחלקי עיסה חלק בחלק לחצאין ויהיה החצי לבנך ומהחצי שלך שאת רשאה ושלטאה בזה תעשי לי ממנו עוגה קטנה וז"ש אך עשי לי משם מהקלת אשר שם דהיינו החלק שלך אשר בחלק משל בנך מזה תעשי לי ולא משל בנך כי בשל אחרים אינך רשאית להחמיר כדבריך הנעימים ולך ולבנך בלו' לאחר שתעשי לי העוגה הקטנה אז תעשי מה שנשאר מחלק עיסתך לעצמך ולבנך תעשי לו כל חלק עיסתו לעצמו ולכן פלגינהו ולך ולבנך כיון שלא יהיו החלקים שוים ומה שהוסיף אליהו ע"ד הוא שעוגתו תעשנה בראשונה להקדימו ושלהם באחרונה ודוק :

מעתה הבוא נבוא לישב מאמר הנ"ל בפתח השער וה"ל ביה א' דאמאי נקיט אברהם היה מקבל את העו"ש ול"ק אברהם היה מכניס את העו"ש שכן נקרא בכל מקום הכנסת אורחים ומדשני ש"מ שאברהם לא היה מכניסם מאליו ומתנו היו קוראים אלא שהם מאליהם היו באים אצלו והוא היה מקבלם וכך פי' מהרש"י וא"כ צ"ל לאיזה צורך השמיענו את זאת בעל המדרש ותו ק' מה שהקשה מהרש"י שזה הענין שהיה אברהם עושה כמו זר נחשב לבוא עליהם בעלילה כדי שיקבלו אמונתו כיון דמתחי' לשם מתנת חנם היה מאכילם ותו כתשו' העו"ש שהיו א"ל מה אית לך עלי שאם כוונת האיש האורח לידע כמה דמים מוטל עליו ליתן לו דמי מזונו הול"ל כמה אית לך עלי ועוד שאין הענין מורה כן ואם כוונתו כמתמיה לו' מה דמים אני חייב לך הלוא דמי מזונו חייב לו אם מעט ואם הרבה ואם כמתמיה לו' מאחר שבתחי' נתת ש' א"כ ודאי לשם מתנה קא יהבת והשתא מה אית לך א"כ מה שהשיבו אברהם חד קסיט וכו' אין זה מספיק לשאלתו ותו לאיזה צורך האריך בלשונו לו' מאן יהיב לך חמרא במדברא כי באו' חד קסיט וכו' מובן מאליו כי להיותו במדבר יקר עליו השער ותו בקצור לימא ליה דמי סעודתך כ"ל פולרין :

ולהבין כל זה נקדים מה שנשאל מהר"ש הלוי בח"מ סי' מ' בראובן שזן ליתום שהוא ן' בתו ודוד היתום היה או' לראובן שישלחנו אליו והוא יפרנסנו בחנם ומעו' לא תבע ראו' דמי פרנסה מהיתום ואחר י"ד שנה מת ראו' ומת היתום ועזבון היתום בבית ראו' ובן ראו' רוצה להתפרע מעזבון היתום דמי פרנסת אותם השנים שזן אבי ראו' ליתום ויורשי היתום טוענים שזקנו בחנם פרנס אותו וכו' והשיב הרב ז"ל שדבר זה

כבר

כבר נשאל להר"ב ת"הד בסי' ש"ז על א' שפרנס לחתנו ובתו יותר מהשנים הקצובות והעלו דחייב לשלם דמס' לאו לשם מתנה יהיב היכא שיש להתיישב בדבר ולו' דשאני כ"ד מההיא דת"הד דהי מטעם שה' שחייבו ודמהו להדר בחצר חבירו אומר דידוע הוא דבזה נהנה וזה אינו חסר והיינו בגברא דעביד למיגר וחצר לא קיימא לאגר אליבא דכ"ע פטור ובזה אינו נהנה וזה חסר להרי"ף והרמב"ם והרא"ש חייב וא"כ אם כר' הוי הוי בנהנה דלא היה מוצא היתום מי שיפרנסנו בחנם והוי בגברא דעביד למיגר ודאו' לא היה חסר כלל ועיקר פשי' דפטור היתום אבל אם זה חסר אפי' מעט ביותר כגון שראובן היה עשיר ביותר והוי כחצר דלא קיימא לאגרא דאין דרכו להאכיל בשכר אפ"ה חייב כיון שזה נהנה וזה מחסרו מעט משום דדמיא לההיא דאמרינן דאפי' בחצר דל"ק לאגרא שאינו מתחסר השכירות רק שהיא חדשה ומשחיר הכתלים ומתחסרת דבר מועט אפ"ה חייב ואם אינו נהנה כגון שהיה מוצא מי שיפרנס' וזה מתחסר דבר מועט בהא הדין הוא כיון שזה אינו נהנה והחסרון מועט פטור דע"כ לא חייבו בחסרון מועט אלא כשזה נהנה אבל כשאינו נהנה והחסרון מועט פטור וכמ"ש רי"ו וא"כ בכ"ד כיון שזה היתום אינו נהנה והוי בגברא דלא עביד למיגר מפני שהיה מוצא מי שיפרנסנו בחנם והחסרון שחסר לראו' הוא מועט ביותר מפני שראו' היה עשיר וברכת הבית מרובה דבר לא' בר לק' וכדאמרינן בכתו' פ' הנושא א"כ זה היתום היה מחסר לראו' חסרון מועט ביותר ושאני כדון ת"הד שהיו איש ואשתו שמחסרין חסרון רב ועוד שהיה נהנה שאם לא היה חמיו מפרנסו היה צריך להוצאות רבות מ"ה חייבו הרב משא"כ בכ"ד שזה אינו נהנה שאם לא היה ראובן מפרנסו היה דודו מפרנסו בחנם וזה אינו חסר כי אם חסרון מועט ביותר דפטור הלו הם תמלית דברי מהר"ש הלוי זלה"ה :

והנה להקת האחרונים ז"ל הקשו מעיקרא על דינו של ת"הד שכתב שכל שפרנס בס' לאו לשם מתנה ואמטו להכי אתי עלה מדין דזה נהנה וכו' שזה הפך תשובת הרי"ף שהביא הר"ב התרומה הביאה מרן בח"מ סי' קכ"ח דמי שזן ופרנס יתום בתוך ביתו וכשגדל תבע מה שהוציא עליו כי אמר שבתורת הלואה הוציא עליו והיתום טוען לא כי אלא בתורת מתנה והשיב שאין לו על היתום כלום לפי שלא אמר הוציא עליך בתורת הלואה וכיון שלא א"ל אמרינן דמסתמא לשם ג"ח וא"כ איך כתב ת"הד דמסת' לשם הלואה ותי' דשאני יתום קטן דאפי' אי בעלמא המפרנס לחבירו אמרי' דחוזר וגובה משום דלשם הלואה קא יהיב יתום קטן שאני משום דמצוה להספו הביתה כי יתום הוא ובתורת חסד יאספנו אליו המקרב אותו וכמ"ש ז"ל הלא בספרתם בהרב מהרשד"ם סי' וכמהר"ש אלשיך סי' ע' :

ואולם מהר"ש הלוי בתשו' הנז' כתב שתי' זה יבוא על נכון להשוות דברי ת"הד אבל מה נעשה להרשב"א שכתב ביתומים שסמכו אצל בע"ה וזן אותם משלו לא הניח מעותיו על קרן הצבי ותי' הוא ז"ל דשאני התם שהם סמכו מאליהם וס"ל להרשב"א דכיון שהוא לא אספם אלא הם סמכו אצלו מאליהם הוי במפרנס איניש דעלמא דלאו אדעתא דמתנה יהיב אבל מי שמדעתו הביא יתום בתוך ביתו וזן אותו דהוי כדון הרי"ף ז"ל כ"ע יודו דפטור מלשלם עכ"ד :

והר"ב פני משה בס' ח' נשאל על ראובן ן' יעקב שמת והניח אלמנה ויתום וחלקו בניהם העזובן כפי הסכמת ותקנת אותה העיר שכשאין בנכסי המת כדי ב' כתובות חולקים היתום והאלמנה והיתום זן אותו זקנו יעקב כמה שנים ומת היתום ועתה רוצה האלמנה לחזור ולגבות תשלום כתובת' כפי התקנה שאם ימות היתום חוזרת האלמנה לגבות כל שכי כתובתה והזקן יעקב רוצה להפרע מה שזן לנכדו כל אותם השנים והאלמנה טוענת כי מה שזנו לשם מתנה הוא והשיב הרב ז"ל דהכא אפי' הרי"ף יודה שיתפרע הזקן כל דמי מזונות היתום משום דהיכא אומדנ' דמוכח דלשם הלואה הוא זן לפחות אם ימות היתום דאף דשמא דכוונתו להטיב עם נכדו ולזונו דרך ג"ח מ"מ הדברים מוכיחים שלא היה דרך ג"ח בהחלט זולתי אם יחיה היתום ויראה זרע ויניח בן ליורשו אך אם ימות בלתי זרע ודאי דלשם הלואה קא זיין ליה שאין הדעת סובל דלגמרי הוא זיין ליה בתורת ג"ח בין אם יחיה בין אם ימות שהוא יוציא הוצאות עליו וממונו תקחנו אמו שהיתה כלתו מקודם שאפי' בחיי בנו אין דעת חמיה נוחה הימנה כמ"ש בעירובין · ועוד אמרו למשל כלתו נכח כך גוריתא פוק הרי להדיא שאפי' בחיי בנו אין דעתו נוחה הימנה כ"ש אחר מיתתו שהלכה והיתה לאיש אחר איך יעלה על הדעת דלשם ג"ח הוא עושה אף אדעתא שימות היתום וישארו נכסיו ביד אמו שתאכל ותחדי בהם והוא ישאר בדר כגון דא אין הדע' סובלתו ואשכחן דמהני אומדנא בשהיא אומדנא דמוכח אפי' להוציא עכ"ד :

ובנא"ה כי הנה מהרש"י כתב דאעפ"י שבתורת אורחים הכניסם הוה מצי תבע להו בדין כיון דלא רצו לברך דאמר להו אדעתא דהכי לא יהבי כי מסתמא הנכנסים אלי צריך שילכו בדרכי ולא אתן פתי לזרים ואינו נראה כלעג שבא עליהם בעלילה לקבל אמונתו כי אסור לו לחונן ריקים ופוחזים ע"ד אומרו אוי לי שנתתי פתי לע"ה ע"כ ודבריו צדקו והא עריפא מההיא דע"ה דהתם סוף סוף ישראל הוא ברם הכא עע"ז הוא וכודאי דאסור להנותם דהוו מהנהו דמורידין ולא מעלין והנה כבר נודע שב"כ מצוה להאסף יתום ולפרנסו כמו להכניס אורחים בתוך ביתו ואפשר דהא עריפא דהויא גדולה יותר מהקבלת פני שכינה והיא מהדברים שהעושה אותם אוכל מפירותיהן בע"הז והקרן קיימת לו לע"הב וא"כ אם הב"ה יתבע מהאורח דמי מזונו לא דינא ולא דיינא דפטור דכיון דבהכנסתו איכא מצוה אמרי' דאע"ג דבעלמא הזן לחבירו חייב לשלם דמס' לשם הלואה זן מ"מ הכא פטור דכיון דהוי מצוה אמרי' ודאי לשם מצות הכנסת אורחים אספו וזנו וכההיא דאמרי' גבי יתום היכרא דלפי מה שחי' מהר"ש הלוי דגם גבי יתום לא נאמר דין זה אלא כשהקב"ה אספו מאליו אבל אם היתום סמך מעצמו אצל הקב"ה כאיניש דעלמא דמי וחייב כיון שלא אספו הקב"ה אלא הוא מעצמו סמך וחזר הדין להתחייב ולו' דלשם הלואה קא יהיב ואמטו להכי הקדים בעל המדרש ואמר אברהם היה מקבל את העו"ם כלו' שהם מעצמם היו סומכים אצלו ולא היה קורא להם וכמ"ש פי' מהרש"י רק שהוא היה מקבלם לאחר שהיו סומכין אצלו דבכל כי האי יש לדרין לו' דאפי' דאיכא מצוה עכ"ז לשם הלואה יהיב וכמ"ש מהר"ש הלוי זלה"ה ולכן אף משהיו אוכלי' ושותי' הא תובע מהם או לברך או לשלם ואף שכתב הרי"ף ז"ל גבי יתום דודאי מן הס' לשם מתנה יהיב דאל"כ היה לו

לפרש

לפרש מקודם דלשם הלואה מ"מ שאני התם שהקב"ה הכניס ליתום לא כן בנ"ד שהם סמכו מאליהם ותו דבלא"ה במי טעמא רבה איכא שהרי אברהם לא הוה תבע מהאורח כריסא דמי מזונו אלא היה אומר לו לברך לאל עולם ולקבל עליו עול מלכות שמים ואי הוה עביד הכי היה פוטרו בלא כלום ברם אי לא הוה מקבל עליו לברך ולא היה מקבל עליו עול מ"ש והיה עומד במרדו לעבוד לאל אחר אז הדין היה נותן לחייבו ולומר דודאי אברהם לא יהיב ליה לשם מתנה וג"ח בהחלט בין אם יהיה עובד ה' או עע"ז שזה אין הדעת סובלתו לגבי א"א שהיה מפורסם בעבודת ה' דודאי אומדנא דמוכח שלא נתכוון אלא לעשות מצות הכנסת אורחים לא לעשות איסור ולהנות עע"ז וא"כ פשי' טובא ואמדנא דמוכח שלא נתן לשם מתנה בהחלט אא"כ יברכו לאל עולם שאז שכרו גדול כעשותו מצות הכנסת אורחים ואם לא ירצו לברך ודאי לשם הלואה קא יהיב וכגון דא אמדנא דמוכח טובא ואף להפוקי ממונא אמרי' ליה לכן אי לא הוה מקבל עליה לברך הוה אמר ליה הב מה דעלך דכיון שלא רצית לברך ודאי לשם הלואה נתתי לך ואע"ג שהוכחנו שאם לא ירצה לברך לשם הלואה נתן אכתי יש לדרין לפטור כההיא דמהר"ש הלוי דכיון דא"א איש עשיר היה ומה שמתחסר הוא מעט לפי ברכת הבית א"כ הו"ל כחצר דלא קיימא לאגרא והאורח ג"כ אינו נהנה שהיה מוצא אחרים שיתארח אצלם ויאכל בחנם והוי כגברא דלא עביד למיגר ובזה אינו נהנה וזה אינו חסר כי אם חסרון מועט פטור הוא אף שנכנס במוכח דמן הסתם לאו לשם מתנה יהיב וזהו מה שבא האורח בטענה על א"א וכ"ה א"ל מה אית לך עלי כלו' מה הנאה הנאתני והפסדת עלי כיון שלא נתחסרת רק דבר מועט וגם עלי דייקא כלו' ואני לא נהניתי שהייתי מוצא אחרי' שיאכילוני וא"כ אין לך עלי שום דין ודברים וא"א ע"ה סתר טענותיו מב' אנדרין חדא דהכא הוי חסרון רב חד קסיט דחמר בי' פולרין וכו' דכיון שהוא במדבר כך הוא שוה וחסרתני חסרון רב ותו דהכא לא הוי לפי ברכת הבית דשאני ההיא דהנושא גבי אלמנה שאוכלת בחברתם אבל הכא לאורח בפ"ע עשה לו סעודה ויהיב ליה חד קסיט וחד עיגול וליטרא דקופר וכל כי האי הוי חסרון רב וע"כ לא פטרי' התם אלא בחסרון מועט והמטו"ל האריך בעל המדרש ופרטן חד קסיט וכו' ולא אמר בקצור דמי סעודתך ל' פולרין במדברא לרמוז למ"ש דהכא לא ניזון לפי ברכת הבית כיון שעשה לו סעודה בפ"ע ותו דאף שיהיה חסרון מועט חייב דע"כ לא פטרי' התם אלא משום שזה נחסר מועט וזה לא נהנה שהיה מוצא אחרים שיפרנסוהו אבל אם זה נהנה שלא היה מוצא מי שיפרנסהו אע"ג דהוי חסרון מועט חייב והכא בנ"ד הוי זה נהנה שלא היה מוצא אחרים שיפרנסוהו דמאן יהיב לך חמרא במדברא וכו' ובזה היה מחייבו ולכן היה מוכרח לברך ומתורה שלא לשמה בא לשמה ולכן מתחילה לשם צדקה היה זן אותם ולא בהחלט אלא אי מקבלין עליהם לברך לאל עולם ואי לא הוה מקביל עליו לברך לבסוף היה בא עליו במשפט כדין ובהלכה הוי לעשות צדקה ומשפט :

ולפ"ז נבין מאמר הכתוב וישא עיניו וירא והנה ג' אנשים נצבים עליו וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך יוקח נא וגו' וא"ל באו' נצבים עליו דמה היתה כוונתם במצב זה שלא היו הולכים לדרכם או להכנס לביתו של אברהם תכף או ק' דוירא שני למה לי אמנם עפ"ר נכון הדבר כי במדרש אמרי' כשאמר לך לך אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים ושבים באים אצלי תאמר משמלתי אינם באים אצלי וכו' וכתב מהרש"י זלא"ה דהטעם לפי שיפחדו שימול אותם בע"כר כמו שאח"כ היה מגיירם בע"כר כדאמרי' לקמן עכ"ל והוא מדרש פלא כידוע ובבר כתבתי דמאיזה טעם בא עליהם בדין דלאו לשם מתנה האכילם משום שהם באו מאליהם ולא אספם והכניסם הוא בעצמו דהשתא אף דהוי דבר מצוה אמרינן דלאו לשם מתנה ועכשו שמל חשש שלא יבואו אלו מאליהם עוד והיינו דדייק בב"ר תאמר משמלתי אינם באים אצלי כלומר מאליהם ומעצמם דא"כ אבוא עליהם בדין או שימולו או שיפרעו דמי אכילתם דכיון שהם באו מעצמם אמרי' דלאו לשם מתנה יהיב להו ואמנו להכי כשנשא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו סמוך לאהלו עומדים ולא היו הולכים לדרכם ולא היו נכנסים לאהלו אז וירא הבין בדעתו כי דעתם ורצונם היה להכנס ולהתארח אצלו אלא שפחדו שאם יכנסו אצלו מאליהם יחייבם בדין או למול כמוהו או לפרוע דמי סעודה כדבר האמור ולכן היו ממתינים שהוא יכניסם ויאספם אליו דבהכי יהיו פטורים דכיון דהוא הכניסם ואספם אליו אמרי' דודאי לשם מתנה קא יהיב כיון שהוא מצוה ואין לחייבם מטעם אומדנא במ"ש הר"ב פ"מ דבשלמ' לגבי שיברכו ויעבדו להקב"ה ולא לע"ז הא ודאי אומדנ' דמוכח טובא דלא נתן להם בהחלט אא"כ יעבדו להקב"ה ולא לע"ז שהיא אסורה עליהם והויא מז' מצוות ב"נ אבל לגבי מילה ליכא אומדנא דמצוה זו לא רמיא עלייהו אך מה שיש לחייבם הוא דוקא מטעם שהם יבואו אליו מעצמם וכו' כאמור ולכן אלו שלשה אנשים נצבו יחד ולא רצו לבוא אליו מעצמם והוא רצה והבין כוונתם ולכן וירץ לקראתם להזמינם ולאספם אליו ונשא פניהם שאל יעברו מעליו עד שיעשה להם סעוד' דבהכי אין בידו להבריחם למול כמו שחשבו הם דכל כה"ג ודאי לשם מתנה קא יהיב כיון שהוא הכניסם ואספם אליו ועכ"ז לענין שיברכו להקב"ה ולא יעבדו ע"ז עכ"פ הם מתחייבים מטעם אומדנא כאמור ולכן א"ל יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם שחשבם לערביים שהם משתחוים לאבק רגליהם ורמז להם דלעולם לגבי שיעבדו להקב"ה אף שהוא הזמינם יכול לחייבם עדין מטעם האומדנא כדבר האמור ודוק :

דבר ישרים דרוש א'

גרסי' בב"ר לזרעך נתתי את הארץ הזאת רב הונא ור' דוסתאי בשם ר' שמואל בר נחמני אמר אף מאמרו של הקב"ה מעשה שנא' לזרעך נתתי אתן אין כתיב כאן אלא נתתי :

יחיד אב המון דרכיו ויושר נתיבותיו הנאמרים ישרים משמחי לב כולם ברורים · ממנו תוצאות חיים ויוצא פרח ויצץ ציץ מפיק מרגליות כנן ובכר שני המאורות הגדולים הוו זהירין · ונעשו שלש החוט המשולש כסא של שלש רגלים אבהן דעלמא המה הגבורים · בניניהו אתקיים עלמא תתון וזכות אבות גם בניהם עדי עד כדבר ישרים · כאשר מצאנו דאיט לאדון הנביאים משה רבינו ע"ה בעידן ריתחא מסתמיך ואזיל

ואזיל אזכותייהו דאבות העולם כמש"ה זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם וא"ל דבקצור הול"ל אשר נשבעת להם כך להרבות את זרעם ולתת להם את הארץ הזאת ומה ראה להאריך ולומר ותדבר אליהם וגו' וכל הארץ הזאת אשר אמרתי וגו' ועוד למאי אצטריך לומר הארץ הזאת דכאו' וכל הארץ אשר אמרתי גלוי וידוע שהוא על ארץ ז' עממין:

ולהבין זה נקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' רמ"ה שהכותב בשטר שדה פ' אתננו לפ' אעפ"י שהעידו עליו עדים לא זכה המקבל וא"ט דכל אתן מילי ניכהו ולא זכה המקבל ואי קנו מידו הויא פלוגתא איכא מ"ד דהוי קנין דברים ולא קנה ואיכא מ"ד דלא הוי קנין דברים ומרן פסק כמ"ד דקנה והנה כי נשבע לתת לחברו אע"ג דלא קנו מידו חייב לקיים מכח שבועתו וכמ"ש האחרונים בנשבע למכור דשב"ל או כאסמכתא דאע"ג דמדינא לא קני מ"מ כי נשבע חייב לקיים מכח שבועתו וכמו שהאריך בזה הר"ב כנה"ג בח"מ סי' ס' יע"ש ומור"ם בהגה סי' ר"ט ומרן בסי' ר"ז ע"ש. עוד נקדים מ"ש מהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' רע"ז ורפ"ח דמי ששכר ביתו לאחרים ובימי שכירותו מכר אותו לאחרים אותה מכירה אינה מכירה דהא קי"ל שכירות ליומיה ממכר הוא והו"ל כמוכר דבר שאינו ברשותו כההיא דמה שאירש מאבא מכור לך לק':

והנה כההיא דמה שאירש מאבא וכו' ס"ל לר"ת ז"ל דאי פירש ואמר שדה זו שאירש וכו' קנה וכתבו הסמ"ע והש"ך דהטע' דכיון דבדבר מקחו וירושה ממילא קא אתיא קנה והנה מודעת זאת מ"ש רז"ל והכנעני אז בארץ עדין מתבקש להם זכות בארץ והשתא הרי זה דומה לההיא דמהרשד"ם דבעוד השדה מושכרת אם מכרה א"כ נתנה לאחרים ל"ק משום דהוי שכר' ובההיא דשדה שאירש ולדעת ר"ת מיהא שפיר זכו בה אבות העולם כיון דדבר הקב"ה ואמר הזאת ואע"ג דהסמ"ע והש"ך פליגי על הר"ב הלבוש וס"ל דע"כ ל"ק ר"ת דכשאומרו שדה זו דקנה אלא דוקא בירושה דממילא קא אתיא אבל שדה לכשאקחנה מכורה לך אף כי אמר זאת לא קנה כיון דלא אתי ממילא מ"מ בכ"ד כל אפיא שוין כיון דהכא כמו בכלות זמן השכירות ממילא קא אתיא ולא בעי קנייה חדשה כההיא דלכשאקחנה וכו' וכ"ד עדיפא מירושה ודוק:

עוד נקדים מאי דקי"ל דהאומר לחברו לתת לו מתנה ולא עשה שום קנין מדרכי הקניה יכול לחזור בו אלא שהוא ממחוסרי אמנה בד"א במתנה מועטת אבל במתנה מרובה אף ממחוסרי אמנה לא הוי דלא סמכא דעתיה דמקבל:

ובזה נ"ה כי הנה אדון הנביאים בא בטענה לו' שכביכול ית"ש מחוייב לקיים מה שהבטיח לאבות העולם ואף בדיני אדם אין לו מקום פטור בשום צד וז"ש זכור לאברהם ליצחק ולישראל אשר נשבעת להם בך דמעתה אין לך מקום פטור כי אף אמנם שותדבר אליהם בדברים בעלמ' מבלתי שום דרך מדרכי הקניות והרי מטעם זה יש מקום פטור למה שהבטחת אותם ואפי' מטעם כי היכי דלא ליהוי ממחוסרי אמנה ח"ו אין מקום לחייב שהרי הבטחתך היתה להרבות זרעם ככוכבי השמים ולתת להם כל הארץ ואין לך מתנה מרובה גדולה כזו ועוד בה ריעותא אחריתי דאף שהיה קנין במתנת הארץ מ"מ הו"ל כמוכר ונותן דבר שאינו ברשותו שהרי עדין היה מתבקש לכנעניים זכות בארץ הגם הלום דלדעת ר"ת הא לא תברא שהרי כביכול ברר מקנתו באו' הארץ הזאת והיא ממילא קא אתיא ובכל כה"ג שאו' הזאת לדעת ר"ת מוצל הוא מהאיך ריעותא דמוכר ונותן דבר שב"ר מ"מ הא הכא איכא ריעותא אחריתי שהרי בהבטחתך שדברת והבטחת לאב"ה אמרת להם באמירה גרידא בלתי קנין בלשון אתן שהוא גרוע דלא מיבעיא לההוא מ"ד דס"ל לכל לשון אתן לא מהני אף בשטר וקנין אלא אפי' לאידך מ"ד דמייתי מרן דס"ל דכי כתב ליה בשטר לשון אתן וקנו מידו על זה דמהני וכל מה שכתוב בתורה ככתוב בשטר דמי כמ"ש ז"ל מ"מ הכא לא הוה ביה קנין כי אם אמירה גרידא דהשתא לכולהו רבוותא אלמלא השבועה לא הוה מתקיימא בדינא ההיא. מתקנתא אם לא דהכא איכא שבועה שנשבעת להם כך לקיים הבטחתך ואף דקנין אין כאן מ"מ כביכול בדין הוא שתקיים הבטחתך מחמת השבועה ובדין הוא שינחלוה לעולם:

ואל זה אכיון מקרא שכתוב בד"ה סי' ט"ז זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחק ליש' ברית עולם לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה וא"ל דבקצור הול"ל ברית עולם לתת להם ארץ כנען ומאי לאמר לך אתן דקאמר ומאי קמ"ל באו' בהיותכם מתי מספר דמאי אולמייהו בהיותם מספר מהיותם רבים ומאי כמעט וגרים בה ומה קשר לכל הדברות הניתנין למעלה עם הניתנין למטה:

ועפי"ה יבוא אל נכון ונקדים עוד מ"ש חכמי אשכנז נוחי נפש שאם יחיד אמר לרבים לתת להם מתנה מרובה אם חוזר בו הוי ממחוסרי אמנה ולע"ד דטעמייהו משום ההיא דפסק מרן בח"מ סי' ר"ד שאם רבים אמרו ליחיד ליתן לו מתנה מרובה אינם יכולים לחזור בהם וכתב הסמ"ע ז"ל דה"ט משום דלא מטי לכל חד אלא פורתא סמכא דעתיה דהו"ל מתנה מועטת יע"ש ומזה למדו רבני אשכנז לו' דהה"ד יחיד האומר לרבים לתת להם מתנה מרובה דסמכא דעתייהו כיון דלא מטי לכל חד מן המקבלים כי אם פורתא:

וזהו שאמר זכרו לעולם בריתו ואהבתו עמנו שכאשר הבטיח לאבות העולם לתת להם מקנת הארץ קשר עצמו כביכול בשבועה מבלתי יכולת למצוא מקום פטור בעידן ריתחא ח"ו וקא מפרש ואזיל אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק וכו' דבהכי זכינו בה מכח השבועה דבלאו הכי לא הוה מחויב אליבא דכולהו רבוותא חדא דהכא אמר להו אמירה בלא קנין בלשון אתן דאי הוה קנין הא איכא למ"ד דקנין אתן מהני אבל כיון שלא היה קנין כולהו מודו אף דכתב ליה שטרא ויהיב ליה דלא מהני וכי תימא דלא מצי למהדר ביה משום ההיא דהאו' לתת לחברו מתנה דאי לא יהיב הו"ל ממחוסרי אמנה ח"ו הא נמי ליתא שזה לא נאמר אלא במתנה מועטת לא במתנה מרובה והכא לא היתה אמירת ה' לרבים כי היכי דנימא דהויא מתנה מועטת כיון דלא מטי לכל חד אלא פורתא ואיכא חסרון אמנה ח"ו אלא לאבות העולם לכל א' וא' בפני עצמו אמר מה לך אתן ארץ כנען וכמ"ש פירש"י ז"ל וז"ש כמעט וגרים בה כלו' שהבטיחם במתנת הארץ בהיותם ממועטים

ואמנו

והמטו להכי לית בה משום מחוסרי אמנה דהו"ל מתנה מרובה ועוד בה ריעותא אחריתי שבשהבטיחם במתנת הארץ מלבד דהו"ל מועטים ונמלאת המתנה מרובה נתנה להם בהיותם גרים בה בתורת גרות והכנעניים עדין היה מתבקש להם זכות בארץ והו"ל כדבר שב"ך שהיתה במושכרת ביד הכנע' דהשתא מכל הני טעמי לא זכו בדין אם לא מכח השבועה וזהו החסד אשר עשה עמנו להפליא לקשר עצמו בשבועה דבהכי ליכא מקום פטור מכל הלדדין :

ובזה יובן מאמר הכתוב ביחזקאל סי' ל"ג בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל או' לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו ניתנה הארץ למורשה וא"ל דמאי קו' דאברהם שהיה אחד ירש כ"ש המה הרבים דלגבי ירושת הארץ מאי אולמיה דרבים מיחיד והנה חוץ מכוונתינו יאמר בא באופן אחר ונדק' עוד בסיפא דקרא הם המדברים לכן אמור אליהם כה אמר ה' אלהים על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפוכו והארץ תירשו וכו' דקשה דמאומרו תיבת לכן אמור אליהם יר' דקא מותיב להו מטוכייהו וא"ל דהיכי קא מותיב להו מטוכייהו ועוד להמתיק או' לנו נתנה הארץ דמשמע לנו נתנה ולא לאחרים :

ויובן הכל בהקדים מאי דקי"ל ופסקו מרן בי"ד סי' רי"ז דהנודר מזרע אברהם מותר אפי' בבני ישמעאל ועשו דזרע פסול לא איקרי זרע וכתב הר"ב פרשת דרכים דרוש ז' בשם הרב יחיאל בסאן ז"ל דאף פסול בעבירה מישראל כגון עע"ז חשיב כמי זרע פסול ולא מיקרי זרע יע"ש וכ"ש כי קאמר קרא ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך היינו לזרע כשר דאלו זרע פסול לא איקרי זרע :

וז"ש בן אדם הכט נא וראה חסרון דעת יושבי החרבות האלה או' לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו בניו רבי' דהאיכא בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ועם כל זה לנו ישראל דוקא נתנה הארץ למורשה יען דהנהו הו"ל זרע פסול דלא איקרי זרע וקרא קאמר לך ולזרעך וכו' וע"ז בא התשו' לכן אמור אליהם כי הנני בא עליהם בטרוניא מטעמא דידהו כי הם סילקו לבני ישמעאל ועשו מירושת הארץ משום דהוו זרע פסול ולכן אמור אליהם על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם שאתם עע"ז וא"כ הרי אתם זרע פסול בעבירה והארץ תירשו אתמהא והרי אתם עצמכם סלקתם לבני ישראל ועשו מירושת הארץ משום דהו"ל זרע פסול והרי אתם עצמיכם יש בכם ההוא טע' נופיה דזרע פסול בעבירה לא מיקרי זרע וגם אתם אין לכם בירושת הארץ כלום :

אמנם לפי כוונתינו יאמר בא באופן אחר ונדק' עוד מה הלשון אומרת אומרים לאמר ודי באו' אומרים אחד היה ולפי"ה לעיל הכל יבוא על נכון וה"ק יושבי החרבות אומרים דאף שמתנת הארץ לא היתה בקנין כי אם לאמר באמירה גרידא אפ"ה אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואף שהיה אחד דהא הו"ל מתנה מרובה עכ"ז זכה ויירש את הארץ והיי' ודאי מטעם השבועה וכדכתי' כ"ש אנחנו רבים שהבטיחנו הקב"ה ע"י משה במל' ואמר מר ונתתי אותה לכם דבלא טעם הש' יש מקום לחייבו כביכול במתנה דכיון שאנחנו רבים ולא מטי לכל חד אלא פורתא הו"ל מתנה מועטת וסמכה דעתיה דמקבל ולא מני נותן הדר ביה ובהא

התשו' כי אם נתנה להם לא נקט רק בעבור ישמרו חוקיו :

הוא הנרמז בס' לך לך התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד דקשה מה ענין או' וארבה אותך עם מ"ש ואתנה בריתי ביני ובינך ופי' רש"י ז"ל ברית אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו ולפי"ה נכון הדבר דקאמר ואתנה בריתי ביני ובינך ברית אהבה וברית הארץ להורישה לך ולזרעך אחריך וכ"ת במאי קני והא הוי מתנה מרובה לז"א וארבה אותך במאד מאד וכיון שאני או' במתנתי לך ולזרעך שהם המרובים הו"ל במתנה מועטת דלא מטי לכל חד כי אם פורתא :

גם זו רמזה באו' וה' אמר אל אברם וכו' שא נא עיניך וכו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכו' דקשה מה זו אשר סמך ריבוי זרעו עם מתנת הארץ ולפי"ה מוכן וה"ק וה' אמר באמירה גרידא כביכול בלתי שום קנין כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך דהו"ל אתן בלתי קנין דלכולהו רבוותא ל"ק וא"כ מה קיום יש למתנה זו שהרי עדין לא נשבע אלא עד מעמד בין הבתרים ולכן אמר ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכיון שהמתנה היא לך ולזרעך אשר הם רבים כעפר הארץ הא הו"ל מתנה מועטת דלא מטי לכל חד אלא פורתא ולא מני נותן הדר ביה ומזה הטעם תתקיים המתנה :

ולפי במשך הקודם הנה מקום אתי לבאר מרז"ל בב"ר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט ר' ברכיה בשם ר"י בר סימון אמר בהמתו של אברהם היכנו ע"ה יוצאת זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאת זמומה א"ל רועי אברהם הותר הגזל א"ל רועי לוט כך אמר הקב"ה לאברהם אתן את הארץ הזאת ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד למחר מת ולוט בן אחיו יורשו ואי אכלין מן דידהון אכלין א"ל הקב"ה אני אמרתי לזרעך אתן את הארץ אימתי לכשיתעקרו ז' עממין מתוכה והכנעני אז בארץ עדין מתבקש להם זכות בארץ וא"ל בזה טובא דהטו משום שהבטיח הקב"ה לאברהם וא"ל לזרעך אתן את הארץ נימא דכבר היא נתונה לו מעכשיו אימא דהבטחה הבטיחו לתת אותה לעתיד לזרעו והיינו דדייק לו' לזרעך אתן את הארץ לעתיד אבל לא עכשיו ותו דבמאי פליגי הני רועים ומה הכריע הקב"ה ביניהם וכו' למה האריך הקב"ה בתשו' לו' אני אמרתי וכו' אימתי וכו' דבקצור הול"ל אימתי לזרעך אתן לכשיתעקרו וכו' :

חוץ מכוונתנו יאמר בדרך אחרת בהקדים מאי דגרסי' בפ' השולח ת"ר האומר עשיתי פלוני עבדי בן חורין הרי הוא בן חורין הרי הוא בן חורין אעשנו ן' חורין ר' או' קנה וחכמים או' לא קנה א"ר יוחנן וכולן בשטר ת"ר האומר נתתי שדה פ' לפ' הרי היא שלו הרי היא שלו אתננה לפ' ר' או' קנה וחכמים או' לא קנה אר"י וכולן בשטר ופירש"י אעשנו בן חורין ר' או' קנה דהכי משמע אעשנו ן' חורין בשחרור זה שאני מוסר לו עכשיו והכן מוקמינן לה כדכתב הני לישני בשטרא ומסר ליה וחכ"א לא קנה שאין זה אלא הבטחה שיעשנו בן חורין לאחר זמן ובשטר אחר ועדין לא עשה · אר"י וכולן בשטר האי האומר דקתני כותב הוא שכותב לו א' מאלו הלשונות בשטר ומוסר לו אבל באמירה בעלמא לא הוי בן חורין ולא פקע ממוניה ומצי למהדר ביה וכו'

וכולן

וכולן כשטר דשדה כמו הרי מפרשי' דאלו כדבורא ל"ק ארעא ואני שמעתי וכולן כשטר שצריך לכתוב לו גט שחרור וכן גבי שדה לכתוב לו שטר מתנה והאומר דקתני אמירה בעלמא הוא ויש להקשות בשלמא גבי עבד א"ל דבלשון חירות פקע בשפיה וקנה העבד עצמו כן חורין אבל גבי שדה מי איכא למימר הכי והיכי נימא דקנה נהי דגבי נתתי ונתתיה נימא הרי הודה שנתן כבר ע"י שטר או בקנין מתנה גמורה אבל אתננה היכי נימא דקנה עכ"ל:

ובזה נ"א כי רועי לוט היו סוברין כרבי דאתן דומיא דנתתי דקנה גם היו סוברין כסברת היא שהביא רש"י דבאמירה בעלמא הוי ולא מתבעי שטרא שא לראיה בעלמא ורועי א"א ע"ה ס"ל כחכמים דבאתן ל"ק ותו דהכא אפילו לרבי דמאני אתן כיון דליכא שטר אלא אמירה בעלמא כמאי קני ואמטו להכי אמרו לרועי לוט וכי הותר הגזל והם היו זוממים בהמותיו של אברהם אבינו ע"ה מהך טעמא דאכתי ל"ק כיון דהוי באמירה לחוד ובלשון אתן אבל רועי לוט כיון שהיו סוברים כי"ש דבאמירה לחוד וכרבי דמאני לישנא דאתן אמטו להכי זכה הא"ע"ה כמ"ש לו המקום ב"ה לזרעך אתן את הארץ ולכן לא היו זוממים בהמותיו של לוט וכה אמרו לרועי א"א כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת וכ"ש מקנה קנה ואי אכלין מדידהון אכלין והקב"ה הכריע להם כס' רועי לוט דאכתי ל"ק אברהם חדא דהכא אני אמרתי באמירה לחוד וכל שהוא באמירה לחוד כמאי קני דליתא לס' הי"א שהביא רש"י ז"ל דסלקא בקשיא ותו מטעמא אחרינא דהלכה רווחת כחכמים דלשון אתן לא מהני וטעמם ונימוקם עמם דאיכא לפרושי לשון אתן שהוא כמבטיח שיתן לעתיד וז"ש ואם אמרתי לזרעך אתן הוא לאחר שיתעקרו ז' עממין שאז אזכה ואקנה אותה לאבות אבל עכשיו הבטחה בעלמא ולא קנייה גמורה ודו"ק:

אמנם כל זה שפיר הוי כמאמרו ית' הראשון שאמר לא"א ע"ה לזרעך אתן אבל אחרי הפרד לוט מעמו שם נאמר לו בנוונא אחריתי דבהאי שפיר מקנא קני כפי ס' רבי ואפי' רש"י ז"ל יודה והענין כי שם נאמר וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם וכו' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ויובן בהקדים מ"ש הרב המבי"ט זלה"ה בח"א סי' ש"ן דהע"ג דקאמר ר"י וכולן בשטר דהיינו שצריך שיכתוב לו הני לישני בשטר וימסרנו לו משום קנין ה"ה כמי שאם א"ל הרי שלו וילך ויחזיק והלך והחזיק קנה שהרי קרקע נקנה בכסף ושטר וחזקה וכו' יע"ש והדין עמו שהרי מה שהצריך ר"י שטר היינו כדי שיקנהו באותו שטר דאי כדבורא לחוד כמאי קני והשתא דא"ל וילך ויחזיק והלך והחזיק ודאי דקני ותו לא בעי שטר דמה לי שטר מה לי חזקה והשתא לסברת רבי דס"ל דאתן מהני אם א"ל אתן ולך חזק והלך והחזיק קני שפיר לדעת רבי וכבר נודע מ"ש בבתרא הלך בה לארכה ולרחבה קנה שנא' קום התהלך וכו' הרי דזה שא"ל הש"ת לאברהם קום התהלך היינו שילך להחזיק בה לקנותה:

ובנא"ה וה' אמר אל אברם באמירה לאור בלתי כתיבת שטר וזאת האמירה היתה אחרי הפרד לוט מעמו ועברו בין הרועים דין ודברי' והכריע הקב"ה שהדין עם רועי אברהם דאכתי ל"ק כיון דהוי באמירה לחוד בלתי שיור והוי בלשון אתן דהשתא הוו תרתי לגריעותא חדא דהוי אמירה לחוד ותו דהוי בלשון אתן ואמטו"ל לא קנה מאז אבל עתה אחרי הפרד לוט מעמו להפיס דעתו של אברהם שתהיה מועלת זכותו בארץ בחדא מיהא לטיבותא דהיינו לנאת י"ח סברת רשי' דס"ל דבאמירה גרידא ל"ק לכן הודיעו בעת שאפי' שבאמירה לחוד אמרה לו מ"מ מהניא לס' רבי דס"ל דמהני לשון אתן יען דהכא אמר לו קום התהלך בארץ והחזק בה כי לך אתננה וכל שאו' וילך ויחזיק תו לא מתבעי כתיבת שטר אלא מסתייה באמירה ובהא אפי' רש"י ז"ל יודה וכאשר הורה גבר הרב המבי"ט:

ובזה נכון קרא כדכתיב ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך וגו' ויאמר לא אלך כי אם אל ארצי וגו' ויאמר אל נא תעזוב אותנו וגו' והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך וא"ל דלמה לא רצה יתרו בתחלה ללכת ותו דלמה באחרונה שנה לשונו ואמר והיה הטוב ההוא אשר ייטיב וגו' ולפ"ז מובן מאליו כי משה א"ל נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם וזכינו בו בזה זכיה גמורה לדעת רבי דס"ל דאתן מהני ולדעת הי"א כמי דס"ל דבאמירה גרידא סגי וז"ש אשר אמר ה' באמירה לחוד אותו אתן לכם והטבנו לך מאשר זכינו בו זכייה גמורה שכן הבטיחם במצרים באומרו ונתתי אותה לכם וגו' ויתרו לא רצה ללכת בטענה שאפילו ישראל עצמם עדיין לית להו זכיה גמורה ועדיין אינגה שלהם כפי הדין דליתא לרי"א וגם שהלכה כחכמים ולא כרבי ולז"א לא אלך כי אם אל ארצי דההיא אית לי בה זכייה גמורה וע"ז חלה פניו לומר אל נא תעזוב אותנו ולענין זכייתנו בארץ הנה אמת נכון כי עדיין לא זכינו בה ומ"מ והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו מגר חסדיו וטובו הגדול הגם שלפי הדין לא עלתה לנו מ"מ הוא האל הטוב והמטיב לא יעזוב מלהטיב עמנו ותמנו גם אנחנו נטיב לך ודוק:

ועפי"ה נכון אלה מקראי קדש ביום ההוא כרת ה' ברית את אברהם לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני וגו' וא"ל נהי ביום ההוא דקאמר ולמאי נ"מ אי הוי ביום ההוא או ביומא אחרינא ותו דממילא משמע דהוי ביום ההוא ומאי למימרא ותו דמאי לאמר דקאמ' דבל לאמר הוי לאחרים ותו הזאת למה לי ודי באומרו לזרעך נתתי מנהר מצרים וכו' ותו דלמה לו לפרט ולסיים כל המקום ודי באומרו את הארץ הזאת:

והכל מתוקן עפ"י כל האמור ונקדים עוד מאי דק"ל להר"ן ז"ל וז"ל וא"ת אמאי לא מהני אפי' בע"פ באומרו נתתי משום הודאת בעל דין י"ל דכי אמר דרך הודאה הכי נמי אבל הכא בבא ליתן לו עכשיו בלשונות אלו עסקינן ונקדים עוד מ"ש רבינו הטור בח"מ סי' ס' שנשאל הרי"ף ז"ל על ראובן שהוציא שטר על שמעון וכתוב בו מחמת שנתתי לראובן מאה זהובים שעברתי לו כל נכסי באלו המאה זהובים שיגבה מהם וטען שמעון שבאותה שעה לא היו בידו הק' זהובים ואין אדם מקנה דבר שברשותו והשיב הרי"ף אם הזהובים שנתן בקנין הוא מטבע שנושאין ונותנין בהם וכו' אין הקנין כלום שאין מטבע נקנה בחליפין אבל אם אין נושאין ונותנין בהם הרי הם פירות ונקנין בחליפין

אלא שצריך שיהיו ברשותו ואם אין הדבר ידוע אם הם ברשותו על התובע להביא ראיה והראב"ד ז"ל נחלק עליו וכתב כי האומר נתתי לפלוני כך וכך הודאה היא ולא הקנאה ומי שהודה על עצמו שנתן אין בודקין אחריו היאך נתן ויש לנו להעמיד השטר בחזקתו ולומר שזכה אותם לו ע"י אחר ונשארו בידו וכתב לו עליהם אחריות בקנין והרי יש כאן זהובים ושעבוד חל עליהם ע"כ:

ורבנן בתראי ק"ל ע"ד הראב"ד הללו שהרי מסוגיין דפ' השולח משמע דלשון נתתי לשון הקנאה להנא משמע והמטו"ל צריך שטר שאלו בהודאה בלא שטר נמי קנה וראיתי להרב החבי"ב בח"מ שתי' בשם מהרח"ש ובשם מהר"ש איסרלאש דההיא דהשולח במפרש ומגלה דעתו שרוצה ליתן נכסיו והו' לשונות אלו ולזה צ"ק אלא בשטר אבל לשון נתתי סתם הודאה משמע וכתבו שכן מתפרשין דברי הר"ן דהוייתינן לעיל וכתב עוד בשם מהר"ש איסרלאש ז"ל דלא פליג הרי"ף ז"ל בלשון נתתי דהוי הודאה וקנה בלא קנין כי פליג היינו בנדון שלו דעיקר המתנה הוא השעבוד ואע"ג דאמר נתתי דהוי הודאה מ"מ לא מהני מתרי טעמי דדילמא נתתי ובבר קבלם קאמר ועוד דחיישי' למנה קבור אבל היכא דמפורש בלשון דקאמ' מאלו המעות המופקדים אצלו ודאי אמרי' דמהני הודאתו והראב"ד ז"ל חולק וסובר דאף בנדון הרי"ף נתתי מהני ולא חיישי' למידי אלא שנתן לו בלשון המועיל יע"ש. והכא כגטין אמרי' גבי ש"מ דאמר רב שאם אמר תנו מנה לפ' מנכסי אם אמר זה נותנין מנה סתם אין נותנין חיישי' שמא מנה קבור קאמר:

ונקדים עוד מ"ש הרמב"ם בפ"ג דזכיה בשם שהמוכר צריך לסיים המקח כך הנותן כיצד הכותב לחברו קרקע מנכסי נתון לך או שכתב לו כל נכסי קנויין לך חוץ מקצתן הועיל שלא סיים הדבר ואינו ידוע לא"ק כלום ואינו יכול לו' תן לי הפחות שבנכסיך עד שיסיים לו המקום שנתן לו:

והנה הרמב"ן בס' לך לך כתב על מה שפירש"י נתתי אמירתו של גבוה כאלו היא עשויה שאין צורך במקום הזה ואמר הכתוב בפעם הא' לזרעך אתן בלשון עתיד שהיא תחלת המתנה והוא דבר חדש מה שלא שמע עד הנה שייך לו' שפיר לשון עתיד וכן בשנית שהוסיף במתנה כי בראשונה אין במשמעה רק עד מקום שכם משא"כ בשניה שא"ל לארכה ולרחבה וגו' שייך ג"כ לו' לשון עתיד אבל במקום הזה שלא הוסיף כלום במתנה אלא שביאר תחומי הארץ שייך לו' לשון עבר וגם בשעת הברית שייך לומר שיכרות ברית על המתנה שכבר נתן לו ע"כ מה שפי' הר"כ נחלת יעקב בכוונת דברי הרמב"ן להצילו מהשגת הרא"ם כאשר יע"ש שהקשה כי אם חייב מאמרו ית' בפ"א וכפ"כ אתן לשון עתיד שבפעם הג' היא נתונה בהכרח לא יחוייב אלא אם היה אומר בפ"א ובב' לשון הוה כמו הנני נותן לו מפני שההוה ישוב מיד עבר אחר זמן ההוה ע"כ והנה לפ"ד יתיישבו דברי הרמב"ן יותר מדוחקים ממה שישבם הר"כ נח"י:

ומלתא אגב אורחי אכני הרואה שדברי הרמב"ן ז"ל הללו לא יכונו יחד עם ההיא דסדר עולם והביאה רש"י דבמעמד בין הבתרים היה אברהם בן ע' שנה שהרי כפי זה קדם מאמר לזרעך נתתי למאמר לזרעך אתן שהרי בשילא מחרן שהיה בן ע"ה שנה נאמר לו לזרעך אתן ואחרי פרידת לוט מעמו נאמר לו לזרעך אתן וגו' קום התהלך וגו' ולהרמב"ן שיטה אחרת בזה כאשר יראה הרואה בפ' כא יע"ש:

מעתה נבוא אל הביאור ביום ההוא כלו' באותו יום שלא היה תחלת המתנה כי כבר א' וב' נאמרה לו בלשון אתן שהוא היה מבטיחו לתתה לו בהקנאה גמורה שיזכה בה לו ולזרעו אחריו ובפעם ב' א"ל קום התהלך וגו' דהיינו לך והחזק בה כדי שתזכה בה זכיה אמור מעתה ביום ההוא שכבר הלך והחזיק לשעבר אלא שהנתינה היתה בלשון אתן בעת כרת ה' את אברהם ברית לאמר באמירה גרידא בלתי שום שטר או קנין אחר וא"ל בלשון המועיל לזרעך נתתי דבל כי הכי ודאי הודאה היא שכבר נתן והקנהו לו ולזרעו את הארץ ע"י קנין חזקה שהלך בה לארכה ולרחבה ובל כי האי אפי' הרי"ף מודה דאפי' נימא דהרי"ף ס"ל דסתם נתתי לא הוי הודאה אה"כ בשהדבר מוכיח מתוכו שאמר כן בדרך הודאה וכמ"ש ז"ל הלא בספרתם הנה א"כ מוכיח הדבר כן שהרי כבר מלפנים א"ל לזרעך אתן קום התהלך וחזק ותקנה דהשתא ודאי כי קאמר בתר הכי נתתי היינו הודאה שכבר נתן לה והקנהו ע"י אותה חזקה שהלך בה לארכה ולרחבה כ"ש לדעת הראב"ד דס"ל דמסתמא לשון נתתי הודאה אא"כ מפרש שבא נכסיו להקנות לו ואין בודקין אחריו כיצד נתן ולדעת מהרמ"א גם הרי"ף יודה בזה דע"כ לא"ק הרי"ף התם אלא משום דנתתי דהתם אית ביה תרתי לגריעותא או נתתי ובבר קבלם א"כ דחיישי' למנה קבור משא"כ בנדון שלפנינו שא"ל הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת ובל שאו' אפי' במטלטלין מנה זה תו לא חיישי' למנה קבור והכא קאמר את הארץ הזאת כ"ש דגבי קרקע ליכא למיחש למנה קבור כי הארץ לעולם עומדת וגודע מקומה וגם נתתי ובבר קבל לא שייך דהא קאמ' הארץ הזאת והשתא אפי' לרבנן דס"ל דאתן לא מהני קנה אברהם שפיר בשופי בלשון נתתי אף שהוא באמירה גרידא כי לא בא עכשיו להקנות לו מחדש אלא הודאה שמודה שכבר נתונה לו ע"י ההלוך שהלך בה ואשמועי' תו דהכא סיים לו המתנה בכלל ופרט מנהר מצרים וכו' את הקיני וכו' וכיון שמתנתו מקויימת עלתה לה כהוגן:

א"נ חוץ מכוונתינו באופן אחר יש להבין מאי ביום ההוא ותחלה נבאר מקרא שכתוב ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה ויאמר יעקב השבעה לי כיום וא"ל דמאי כיום דקאמר וכן י"ל במ"ש השבעה לי כיום ונראה שזה יובן במ"ש מהריב"ל בס"כ בתשו' שבסוף הספר בדף קס"א וז"ל וכיון דמחמת הקנין לא קנה היכא דליכא שבועה היכא דאיכא שבועה לא אלימא השבועה לאקנויי במ"ש הריב"ש וז"ל בתבת שראית כתוב בשם רבינו יעקב שכתב בשם אביו הרא"ש ז"ל דהמקנה דבר שלא בא לעולם אם נשבע על דבר שקנה הקונה ואפי' מת המקנה המקנה קיים וראייתו ממבירת הבכורה שמכר עשו ליעקב תשובה לאו הרא"ש ולאו הרב רבי' יעקב חתים עלה ואיני רואה לתלות בגברי רברבי כוותייהו סברא זו שאין לה על מה שתסמוך גם הראיה שהביאו בשמם אין לה עיקר לפי שהיה קודם הדיבור ומאן לימא לן שלא היה אז אדם מקנה דבר שלא בא לעולם והשבועה היתה לרווחא דמילתא שלא יערער עשו בדבר כי הבירו יעקב בזד יהיר והוא זרוע לפיכך השביעו עכ"ל למדנו מדבריו דהשבועה אינה עושה קנין

קנין ולחייב יורשיו אחריו אלא דהוא בחייו מחוייב לקיים שבועתו אע"ג שאינה עושה קנין וענין מכירת הבכורה שאני דהוא לפני הדיבר ואז כך היו דנין לקנות אף דשב"ל :

ובנא"ה כי אמר יעקב לעשו מכרה כיום כלומר מכירה ברורה כיום וכמו שפירש"י ז"ל הבין עשו דהיינו שכוונת יעקב לדון במכירה כדין שלאחר הדיבור וענין ברור המכר לא יתקיים אלא ע"י השבועה וכמ"ש שהנשבע על דבר שב"ל מחוייב לקיים מכח שבועתו וע"ז בא כמהתל ואמר הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה ניכול מדליה וניחוך עילויה כי אני אמכור לו הבכורה בשבועה ולא יתקיים המכר אלא לגבי דידי אם אחיה אבל כיון שהנה אנכי הולך למות מה איכפת לי ולמה זה לי בכורה אבל ירתאי בתראי הם ויעמדו למשפט עם יעקב לבטל המקח כיון שבל כחו מחמת השבועה ואין היורשין חייבין לקיימה וכמדובר והיינו דדייק ולמה זה לי נכרכת הבכורה לי ולא ליורשי כי אף שאני מתחייב מחמת השבועה מ"מ הריני הולך למות ומה תועיל לי ולא ליורשי כי ליורשי תועיל ולדידהו קנין אין כאן כאמור וע"ז השיבו אבינו יעקב שהבין כוונת מרמתו וערמתו ואמר לו כי לא כן דמיתי כאו' לך כיום שתהיה ברורה כדין שלאחר הדיבור אלא כוונתי שנתנהג בקניה זו עפ"י הדין הנהוג כיום דקנו ומקנו בדשב"ל ולאלומה דמילתא השבעה לי כיון שאתה זד יהיר נוסף על קיום המקח שהוא שריר וקיים כיום הזה דנהוג עלמא למקני דשב"ל וכיון שהמקח קיים מכר עצמו ואין השבועה כי אם לאלומה דמילתא א"כ הרי הוא קיים גם על בניך אחריך ואל זה רמז קרא דידן כאומרו כיום ההוא שהיה לפני הדיבור והיה הדין נוהג לקנות דשב"ל ודבר שב"ר אז כרת ה' וכו' לזרעך נתתי ואף דהוי לאמר בלתי שבועה רק באמירה גרידא קנה אברהם מן הדין אף דהו"ל פי' לגבי גבוה כדבר שב"ר לפי שהיתה כמושכרת ביד הכנענים ועדיין לא כלה זמן השכירות שעדיין היה מתבקש להם זכות בארץ כדכתי' לעיל אפ"ה קנה אברהם כפי הדין שהיה נוהג כיום ההוא ודוק :

ואולם עפ"י סדר מערכה ראשונה כבאר מאמר הרועים בגוונא אחריתי ונקדים עוד דהר' המבי"ט ז"ל בח"א סי' שמ"ה ורבים אשר אתו חולקים בדינו של מהרשד"ס ז"ל דס"ל דבתוך זמן השכירות אם מכר ונתן דלא מהני משום דהו"ל כדבר שב"ר ודמי למה שאירש מאבא וכו' וסבירא להו ז"ל דאף בתוך זמן השכירות אם מכר או נתן קני שפיר ולא דמי להאיא דמה שאירש מאבא וכו' ע"ש · עוד נקדים מ"ש הרב החבי"ב בח"מ סי' רי"א בשם רש"ל ז"ל דרשוות ושלטניות שמוכרי' טרם כלות זמנו של ראשון קני מטעם דינא דמלכותא דינא ומצאתי להרשב"א ז"ל בח"ב סי' רי"ג ס"ו כן דבדינא דמלכותא קנו דשב"ל והשתא רועי א"א ע"ה הוו סברי כס' הרשד"ס ואמטו"ל במתנת הארץ לאברהם אף שנחשוב דבורו של הקב"ה כמסירה בקנין מ"מ ל"ק כיון דהוי טרם כלות זמנם של כנעניים והוי כמקנה דבר שב"ר ח"ו ולכן זממו בהמותיו של א"א ואמרו לרועי לוט הותר הגזל ורועי לוט השיבו להם דאפי' לדעת הרשד"ס קנה אברהם וזכה בא"י יען שאם נדייק במאמרו ית' לאברהם הלא תראו שבך א"ל הקב"ה בלשון הזה לזרעך אתן את הארץ הזאת ואפי' בההיא דמה שאירש מאבא וכו' ס"ל לר"ת דאם ברר המקח

ואמר שדה זו קנה ואף שיש חולקים בזה על ר"ת הא איכא ספק ספיקא ס'אי הלכתא כהרשד"ס או כהמבי"ט ואת"ל דהלכה כהרשד"ס דמחשיב כהאי גוונא דבר שב"ר שמא הלכה כר"ת דס"ל דבאו' זו קנה אף דבר שב"ר וכל היכא דאיכא ס"ס שפיר קני כמ"ש ז"ל ותו דהכא כל אפיא שוין דקנה אברהם אף לדע' מהרשד"ס דמחשיב כדבר שב"ר מטעם דינא דמלכותא ואפי' במלכי בשר ודם כ"ש לגבי מלך הכבוד ית"ש וז"ש כך אמר הקב"ה וכו' שהוא מלך הכבוד וקנה אברהם מטע' דינא דמלכותא והקב"ה השיבם כי כולם שגו ברואה דאפי' תימא דקנה אברהם שפיר אליבא דכ"ע אי משום שאני אמרתי וכל לגבי מלך וכפרט לגבי דידי שפיר קני דבר שב"ר וגם שאמרתי הזאת וקנה אברהם אף שעדיין לא כלה זמן הכנענים מ"מ הא מיהא כעת לא מצי אכול פירות עד כלות זמן הכנענים אבל לא שתהיה שלו מעכשיו ואם אמרתי לזרעך אתן היינו לכשיתעקרו ברם השתא הכנעני אז בארץ עדין מתבקש להם זכות בארץ לאכילת פירות :

וזהו הנרמז בקרא דידן כיום ההוא אף שעדיין לא כלה זמן הכנענים אפ"ה הקנה המקום ב"ה לאברהם את הארץ הגם דלוס דהו"ל כדבר שב"ר וגם שלא היתה שבועה כדבר רק באמירה גרידא אפ"ה קנה בשופי מהנהו טעמי תרוצי חדא שהקב"ה הוא המקנה והכורת ברית וקנה מדינא דמלכותא ותו דהא קאמר הארץ הזאת וכי קאמר זאת קנה לדעת ר"ת ואת"ל דלית הלכתא כר"ת שמא הלכה כהמבי"ט דנראה לא מחשיב כדבר שב"ר ואמטו להכי שפיר קא קני :

א"נ מטעמא אחריתי יש לקיים מתנת הארץ אפי' תימא דהו"ל כדבר שב"ר והוא ממ"ש מהרי"מט בח"מ סי' ס"ט וז"ל ועוד יש לחייבו מטעמא אחרינא כיון שהמוכר הזה הוא ת"ח ווודע שדשב"ל אינו נקנה ומסתמא לא היה מהנהו ומטעהו לקחת דמים מאת הקונה וכו' אם אמרו בשולח לו תקרובת כדי יין ושמן לף על פיהם אסור משום גניבת דעת שמא יזמן אורחים עאכ"ו במקחו וכו' אלא חזקה עליו שנתחייב ונשתעבד גופו לתתם ואף שאין אדם מקנה דשב"ל כי הוי בלשון חיוב מקני ומתחייב וכי הוי נורבא מרבנן מסתמא אמרי' דחזקה שנתחייב ונשתעבד גופו לתתם וכו' וכיון דידע שאין המקח קיים לאו כל כנוניה לומר הטעתיו דאין אדם משים עצמו רשע וכו' יעוש"ב · והנה כבר נודע מ"ש הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך ופירש"י ברית האהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו ע"כ וכיון שקיים אברהם מצות המילה שצוהו ית' שבעבורה נתנה לו מתנת הארץ אף דהוייא המקנה כדבר שב"ר מ"מ עכ"ר לו' כי ה' הצדיק לא הטעהו והנהו אברהם לתת לו את הארץ בקנין גרוע אלא ודאי דמסתמא חיובי איחייב כביכול וכחיוב מקני שפיר כי הוי דבר שב"ר :

ואל זה אביט מאמר הכתוב בנחמיה סי' ט' אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וכו' וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וכו' לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה וקשה דמאיכא תיסק אדעתין שלא יקיים את דברו ומאי קמ"ל לו' ותקם את דבריך דפשי' כי לא איש אל ויכזב גם להבין כ"ט כי צדיק אתה ופשו' נמי כי ה' הצדיק ולפי"ה מוכן הדבר וה"ק וכרות עמו הברית שהיא מצות המילה כמ"ש במ"ר שהקב"ה סייעו כאשר מל בשר ערלתו שנאמר

וכרות

וכרות עמו הברית וזה היה בעבור המתנה שהבטחת לתת את ארץ הכנעני וגו' לתת לזרעו ואף שבשעה שזכה בה אברהם עדיין היתה ברשות הכנעני והו"ל כדבר שלב"ל וא"כ תיסק אדעתיה דהיית יכול לפטור עצמך שלא לתת הארץ לזרעו כי הם באים לזכות מכח אביהם ואביהם עצמו לא היה קונה בה כלום כיון דקנה דבר שלב"ל מ"מ. ותקם את דבריך קיימת דבורך כי כביכול כדין הוא שתקיים דבריך אף דהוי קנין דשלב"ל מטעם כי צדיק אתה כדין ת"ח וחלילה לה' הצדיק להונות ולהטעות לאברהם שימול בתנאי שיתן לו ולזרעו את הארץ ואח"כ יאמר הטעיתיו כי אין הקנין כלום. דהוי דשלב"ל דודאי מסתמא ה' הצדיק נתנה לו בקנין עולה כדין דהיינו שכביכול נתחייב בתורת חיוב וכל שהוא בחיוב מהני אף לדבר שלב"ל וגם כי מרן בש"ע ח"מ סי' ס' פסק דבחיוב מהני בתנאי שיקנו מידו כבר הכנה"ג הביא סברא לפוסקי' דס"ל דבחיוב מהני אף שלא קנו מידו :

וזהו הנרמז ג"כ בקראי דנוסעים אנחנו וכו' ואולם חוץ מן המכוון הנה מקום אתי ליישב כל סדרן של כתובים הללו ויתיישבו קלת הק' שי"ל בהם אשר יובנו מאליהם ונק' מ"ש מהרש"ם בח"מ סי' קכ"ח על ראובן שהיה בפראנ'קייא אצל קרובו שמעון ושמ' הנז' היה נטמע בין הגוים ועובד ע"ז. וראובן חלה פניו לצאת מתוך ההפכה ולשוטט ולבקש דבר ה' שיהיו לעובדו במקום קדושה שכם אחד ושמעון בראותו את ראובן מפציר בו א"ל שאם יתחייב להלוות לו אלף פרקים למשך שתי שנים אחר הגעת שמעון למקום החפץ שבה יעשה ולקיום ההבטחה שיניח בידו ש' פרקים כדי שאם יתחרט ראובן להשאיל לו האלף פרקים שיפסיד הש' פרקים ונתן ראובן לשמעון הש' פרקים וכתבו ע"ז כ"י וכו' ועתה בבוא שמעון תחת כנפי השכינה אל מקום יהודים תובע מראובן האלף פרקים ושמעון אינו רוצה לתת לו ואדרבה רוצה ממנו הש' פרקים באמור לו שהוא עשה זאת למלט נפשו משחת ולחסותו תחת כנפי השכינ' והשיב הרב דודאי שאין חייב ראובן להשאילו ואין צ"ל בענין כזה שראובן נתכוון להטעותו להחזירו בתשו' לקבל עליו עול תורה ומצות דודאי מצוה קעביד ששמעון זה היה בעת ההיא כקטן שאינו יודע או כנשים שמלמדין אותם לעבוד את ה' מיראה או מצד שכר כמ"ש הרמב"ם וכו' וכך חשב ראובן זה להבטיחו במתנה זו כדי להרגילו שיבוא ואחר שיבוא וידע מתורת ה' ועבודתו כי אמת הוא שאין ראוי לישראל לעבוד את ה' עד"ז ח"ו שהרי כתב הרמב"ם בפי"ג דה' א"ב לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה בימי דוד שמא מן הפחד חזרו ובימי שלמה בשביל המלכות והטובה והגדולה חזרו שכל החוזר מן הגוים בשביל הבלי העולם אינו מגרי צדק ע"כ ואם בגרי א"ה כך כמו שבא מישראל עאכ"ו וכו' עכ"ל מהרש"ם ובמדרש הובא בילקוט איתא שאמר יתרו למשה למחר כשתחלק הארץ איזה שבט מכם שיתן לי כרם א' אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ואשתה יין מיינו ע"כ וא"ל דכיון שהבטיחו משה במעמד ישראל לומ' לכה אתנו והיטבנו לך היאך עלתה ע"ד לו' שלא יתנו לו כלום דמאין הרגלים שיפטרו עצמם במה שהבטיחו' ולדרכנו הכל יבוא אל נכון תו איתא במדרש הובא בילקוט אל נא תעזוב אותנו א"ל בבקשה ממך. אל נא תעזוב אותנו עכשיו יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה בשביל היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק בארץ הניחם והלך לו תו איתא התם והיית לנו לעינים שלא תנעול דלת בפני גרים הבאים לו' אם יתרו חותן המלך לא קבל עליו ק"ו לשאר בני אדם :

ובזה נ"ל כי מרע"ה א"ל לכה אתנו לעבוד את ה' שכם אחד להבדילו מן העמים עע"ז שבארצו ולהפרישו מטומאת אלהי הע"ז אשר שם והיטבנו לך מאשר ינחילנו ה' לתת לך נחלת שדה וכרם ובא יתרו אליו בטענה כי אין הבטחה זו כלום כי למחר איזה שבט מכם יתן לו כרם א' מכרמו כאו' כי אף שנתחייבנו ואמרנו לך לכה אתנו והיטבנו לך טעות הטעינו אותך כדי להבדילך מגווי הארצות ומהע"ז ולהכניסך תחת כנפי השכינה וכמ"ש מהרש"ם ולכן לא אלך כי אם אל ארצי דאית לי זכות בגווה ואוכל מפריה ואשתה מיינו וע"ז השיבו משה אל נא תעזוב אותנו בבקשה ממך כדי שלא יאמרו שלשם פניה נתגייר יתרו הא ראיה כי בראותו שלמחר מנו ישראל למהדר מחיובייהו הניחם והלך וידוע תדע כי כל לשם פניה לא מקבלינן גרים ואמטו"ל בשבת ישראל על אדמתם במלכות וטובה וגדולה לא מקבלינן גרים כי על כן ידעת שעכשיו דוקא אשר חנותינו במדבר בלתי ישוב רק נעים ונדים הוא דמצינן לקבולי גרים והיית לנו לעינים להתגייר ולפקוח עיני הגרים דליתו השתא וליהוו בוותן וא"כ שמעת מינה דלשם פניה לא מקבלי' גרים ולית להו אגרא וכ"ש לא מצית למהדר משו' דשמא למחר לא יתנו לך נחלת שדה וכרם דא"כ הוי לשם פניה ולא מקבלינן להו כי אינם גרי צדק ואמת כיון דהוי לשם פניה וכמה שאנו אומרים לך והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו' והיטבנו לך די לך שלא לחקור אי הוי הך חיוב חיובא או לא דא"כ הוי לשם פניה ודוקא עכשיו בהיותנו במדבר הזה בלתי ישוב וטובה וגדולה והיית לנו לעינים שע"י יתגיירו גרים ואנו מקבלין אותם אבל בזמן שהשנים כתקונן וישראל שרויים על אדמתם לא מקבלי' גרים דשמא בהו לשם פניה :

א"נ וגם הוא חוץ מן המכוון ויתיישבו עוד ההערות מאליהן ונקדים מ"ש במדרש יש לך אדם שאין לו נכסים ויש לו קרקעות יש לו קרקעות ואין לו משפח' יש לו משפחה ואין לו נכסים אבל אני יש לי נכסים וקרקעות ומשפחה אם לא אלך מפני נכסי אלך מפני ארצי אם לא אלך מפני ארצי אלך מפני מולדתי למחר כשתחלק א"י לשבטים איזה שבט שיתן לי כרם א' מכם אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ואשתה יין מיינו ע"כ וקשה בסיפא דקאמ' למחר וכו' איזה שבט שיתן וכו' שזה אינו מענין פתיחה דקאמ' אם לא אלך מפני ארצי אלך מפני נכסי וכו' והיאך יתקשרו ב' האמירות הללו :

ולהבין הכל נקדים מאי דקי"ל והובא בח"מ בסי' ר"ד ובמקומות אחרים דהאומר ליתן לחברו מתנה שיכול לחזור בו כיון דלא קנו מיניה אלא באמירה גרידא אלא שאם היא מתנה מועטת וחזר בו הרי זה ממחוסרי אמנה ואם היא מתנה מרובה דלא סמכא דעתיה אפי' ממחוסרי אמנה לא הוי ומרן בב"י שם ובי"ד סי' רנ"ח הביא דברי הירוש' שאמרו עלה בד"א בעשיר אבל בעני נעשה נדר ואף כי הווא מתנה מרובה וכתב הר"ב כנה"ג בי"ד סי' רנ"ג ורנ"ח בשם מהר"ם מינץ ז"ל דאפי' בעשיר אם הולך חוץ לעירו עני מיקרי ומכאן שמנו חסידי עולם ליטול הספקה כשהולכים

כשהולכים לבית רבם ואפי׳ הם חשובים ועשירים דהוו אכסנאים וחשובים כעניים · וכתב הרב המגי״ע בח״מ סי׳ קנ״ה דאף לדברי ר״ת דס״ל דהולך לאו בזכי דמי מ״מ אם המקבל הוא בעל תורה ומשום מלוה דעץ חיים היא למחזיקים בה שלמו אינו יכול לחזור בו :

והנה הריטב״א בשיטתו לכתובת עלה דההיא דאפליגו ר״א ורבנן דלר״א הלך בה לארכה ולרחבה קנה דכתיב קום התהלך בארץ ולרבנן לא קנה וההיא משום חביבותיה דאברהם כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו כתב הרב ז״ל שטעם זכיית אברהם בארץ היה מדין נדר שנדר לו הקב״ה לתת לו את הארץ יעו״ש והיינו ודאי משום שאברהם אע״ה עני היה באותה שעה ולא היה לו ארץ כי היה אכסנאי וגר בארץ :

ובזה נא״ה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם באמירה גרידא שכן אמר לנו במצרים ונתתי אותה לכם מורשה ובודאי שקנינו אותה אף כי ה׳ דבר טוב בדברים בעלמא מ״מ קנינו מדין נדר כי דיבר טוב על ישראל שהיו עניים במצרים ונעשה נדר וגם אתה לכה אתנו והטבנו לך ובמאמר זה תקנה גם אתה מדין נדר כי הובי האכן יד עניים קנינו אותה מדין נדר כי ה׳ דבר טוב על ישר׳ וכאמור גם אתה תקנה ממנו מדין נדר אף כי הוי באמירה גרידא וע״ז השיבו יתרו לא אלך כי אם אל ארצי וגו׳ ה״ל יש לך אדם שיש לו נכסים ואין לו ארץ ונקרא עני כיון שאין לו ארץ דומיא דאברהם יש לו ארץ ואין לו נכסים וכו׳ ואמטו״ל לא אזכה באמירתכ׳ מדין נדר שהרי יש לו ארץ ונכסים ומשפחה והרי אני עשיר גדול ולא אזכה מדין נדר כי זה אינו אלא לעני וא״כ מעתה למחר כשתחלק הארץ לשבטים איזה שבט מכם יתן לו נחלת שדה וכרם בטענה דלא זכיתי מדין נדר כיון שאיני עני שהרי יש לי ארץ ונכסים ואני עשיר גדול ולכן לא אלך כי אם אל ארצי דאית לי זכייה בגווה וע״ז השיבו משה אל נא תעזוב אותנו כי טענתך הלזו אינה טענה ושפיר תזכה ותקנה מדין נדר שהרי עני אתה לפי שעה כי על כן ידעת כי הנה עתה חנותינו במדבר והרי אתה חוץ לעירך בלתי ארץ ונכסים ושפיר קא קנית מדין נדר אפי׳ נחשוב אותה מתנה מרובה וכל שכן משום והיית לנו לעינים שדרשו רז״ל שתהיה מסנהדרי גדולה ותאיר עינינו בהלכות והא הו״ל משום מלוה דעץ חיים היא למחזיקי׳ בה יען שתתרבה התורה ע״י וכל שהוא משום מלוה דעץ חיים קי״ל דזכי בהולך וכו׳ אף דבעלמא הולך לאו בזכי וכל כי הא נדר גדול הוא דאית ביה כמי מלוה דעץ חיים היא למחזיקים בה וכ״ז הוא אף כמונח שמתנתנו תקרא מתנה מרובה אבל לכי דייקינן הא לא הויא כי אם מתנה מועטת כיון שאנחנו רבים הנותנין ולא מטי לכל חד כי אם פורתא וכדכתי׳ לעיל וז״ש והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו׳ והיטבנו לך כיון כולנו וכיון דהויא מתנה זוטרתי אף שאתה עשיר לא מצינן למהדר משום שיש בחזרתי מתנה מועטת משו׳ מחוסרי אמנה :

וזהו הנרמז בקראי דנחמיה ותקם את דבריך כי צדיק אתה ותרא את עני אבותינו וגו׳ דהכוונה דהנס הלזה שהבטחת לאבותינו באמירה לתת להם מתנת הארץ ותקם את דבריך מתרי טעמי · חדא דכל לגבי דידך מתנה מועטת שבחזרתה יש בה משום מחוסרי אמנה וה׳ הצדיק חלילה שיפול דברו ארצה ויחזור אפי׳ במתנה מרובה כ״ש במתנה מועטת דאפי׳ לגבי אדם לא מצי מהדר. וז״ש כי צדיק אתה ועוד זאת ותרא את עוני אבותינו במצרים אשר שם הבטחת אותם וה״ל ונתתי אותה לכם וכל שהמקבל עני נעשה נדר ואפי׳ במתנה מרובה והוק :

ואולם כלפי במשך הקודש נבוא לבאר קראי דנוסעים אנחנו וגו׳ והיינו דבמתנת א״י שנתן הקב״ה לאברהם ולזרעו אית בה ההיא ריעותא לדעת מהרש״ם דהו״ל כדבר שב״ר והא אשכחנא לא תקנתא מכמה טעמי חי משום דאמר הזאת וברר מקחו דלדעת ר״ת מהני לאקנויי דשב״ר ועוד דמדינא דמלכותא קני דשב״ר ועוד דלגבי ת״ח אף שלא אמרה בלשון חיוב אמרי׳ דמסתמא חיובי חייב נפשיה בכל האמור לעיל והנה הך ריעותא איתא נמי לגבי המתנה דקיהבי משה וישראל ליתרו דהכתי לא מטא לידייהו והיכי מקנו ליה ליתרו במ״ש לו לכה אתנו והיטבנו לך ותו נמי ריעותא אחריתי אית בהך מתנתא שהרי לא נתנו קבלה למתנתם רק אמרו לו והיטבנו לך וכדבר שאין לו קצבה לדעת הרמב״ם ורבותיו ז״ל לא מקני והנה אמרי׳ במדרשא שא״ל משה אל נא תעזוב אותנו ובוא וטול דובשה של יריחו · עוד נקדים מ״ש הר״ב כני משה בסי׳ י״ג דלא קא״מ׳ הרמב״ם וסי׳ דלא קני אלא היכא דהוי מתנה דלא מטי ליה לנותן שום הנאה בלל ברם כי מטי ליה לנותן מהמקבל שום הנאה אפי׳ הר״מ וסי׳ מודים דמקנה שפיר אף דבר שאין לו קצבה :

ובהדי הורחין אחשבה לדעת זאת מקרא שכתוב בשמואל ב׳ סי׳ י״ט וברזלי זקן מאוד והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים וגו׳ ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבור אתי וכלכלתי אותך עמדי וגו׳ וא״ל דלמאי איצט׳ להודיענו שברזלי כלכל את המלך ומתחלה כבר הודיענו זו ותו מאי אתה עבור דתי׳ אתה יתירה דלא צורך וגם תי׳ אתי היא יתירה ובקצור הול״ל בוא וכלכלתי אותך עמדי ולפי״ה מבואר הדבר והנה בתבנו כדבר תורה בשם רבני אשכנז דאם הנותן הוא מלך אף דהוי דשל״ק מקנה קני וסמכה דעתיה והנה עיקר דינו של הרמב״ם הוא במתחייב לזון חבירו ואפי׳ שנתן קצבה לשנים אפ״ה מחשיב דבר של״ק ול״ק ואמטו״ל בא הכ׳ להודיענו דחיוב זה שהיה אדונינו המלך דוד ע״ה מתחייב לזון ולכלכל לברזלי חיוב מעליא הוא אף למ״ד דהמתחייב לזון לחבירו לא נתחייב כיון שהוא דבר של״ק והוא מטעם דמטי לדוד המלך הנאה מברזלי יען שהוא כלכל את המלך מלפנים כזאת בעת צרתו ואין לך הנאה גדולה מזו ועוד כי המתחייב עתה הוא מלך ובמלך מקני שפיר אף דשל״ק ולכן הקדים לנו הכתוב שברזלי כלכל את המלך והיינו דדייק ויאמר המלך דייקא לברזלי אתה דמטי לי הנאה מינך עבור אתי וכלכלתי אותך ואתחייב שפיר לגבי דידך דמטי לי הנאה ותו שהענין הוא אתי שאני מלך ומלך מתחייב אף בדשל״ק וכלכלתי אותך עמדי וגו׳ וכדין חל החיוב וכאמור :

ומזה נבוא לביאור קראי דידן נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם אותו דייקא שאמר וברר אותו המקום בתתו לנו וכ״ש קנינא שפיר אף דהו״ל כדבר שב״ר וכיון דאית לן זכייה לכה אתנו והיטבנו לך כי אין טובה אלא א״י וכמ״ש במדרש הקרא דויחד יתרו על כל הטובה ואמר לו יתרו דאם קיימת המתנה לגבי דידכו לגבי דידי מבוטלת מתנתכם שהרי עכ״פ עדין לא מטיא לידייכו והו״ל דבר שב״ר והרי לא בררת המתנה לומר הזאת ועוד בה ריעותא

אחריתי

אחריותי דכיון דלא גתת דבריך לשיעורין הו״ל דבר שלא בא לעולם ולכן לא אלך כי אם אל ארצי וכו׳ דאית לי זכות כגווה והשיבו משה אל נא תעזוב אותנו ואל תירא משום דהוי דבר שלא ק ועוד דהכא מטי לן מיגך הנאה כי ע״כ ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים שאתה מאיר עינינו בסנהדרין וכל דמטי הנאה לנותן מקני אף בדבר שלא ק ועוד זאת דהכא אברר לך המתנה והיינו דושנה של יריחו ובהכי מוכל הוא מדבר שלא ק ומדבר שב״ר שהרי אנחנו מבררים לך לומר שדה זו: וז״ש והיה הטוב ההוא וגו׳ והיטבנו לך דהיינו כההוא דושנה של יריחו ובזה סרו תלונותיך:

א״נ כי ה׳ דבר טוב על ישראל וכ״ש שה׳ הוא המדבר קנינא שפיר אי משום דינא דמלכותא דמקני בדבר שב״ר ואי משום כי ה׳ הצדיק כדין ת״ח ולא אמר׳ אלא בדבר המועיל דהיינו כלשון חיוב וכמ״ש מהרימ״ט גם זה רמוז בפסוק ונתתי אותה לכם מורשה אני ה׳ דאע״ג דהוי בדבר שב״ר מ״מ מקני שפיר כי אני ה׳ ואי משום דינא דמלכותא ואי משום דין ת״ח תקנו כהוגן:

עוד אחרת מצאתי לאידך ריעותא דהיאך קנו האבות וזרעם את הארץ והאומר ליתן מתנה לאחר בדברים מאי הדר ביה ואי הוי מתנה מרובה אף ממחוסרי אמנה לא הוי ומזה נבוא לבאר מאמר פתוח הכלב פתח השער וי״ל כמ״ש אף מאמרו דתיבת אף אין לה שחר ולא הול״ל אלא מאמרו של הקב״ה מעשה דלא יצרך אף במה שרוצה לרמות הדבור למעשה ולא יצרך אלא אלו היה דבר אחר שהוא נידון כמעשה אז יצרך לומר דאף מאמרו ג״כ הוא מעשה ורש״י ג״כ לא תפס כלשונו אלא אמירתו של גבוה כאלו היא עשויה:

ולהבין זה נקדים מה שנודע ומפורסם דבהקדש באמירה בעלמא קני וה״ט דאמירתו של הדם לגבוה כמסירתו להדיוט והו״ל כאלו נמסר הדבר להקדש וע״ז חדיתו לן רב הונא ור׳ דוסתאי דכל מילי דגבוה היינו לאמירה כמעשה וכי היכי דהדיוט שאומר לגבוה קני באמירה דאמירתו לגבוה כמעשה ומסירה להדיוט אף אמירתו של גבוה הוא כמעשה ממש והו״ל כאלו נמסר להדיוט וקני ההדיוט באמירתו של גבוה וסמוכות שלהם מקרא דלזרעך נתתי וגו׳:

גם זה נרמז בקרא דונתתי אותה לכם מורשה אני ה׳ודוק׳ וגם זהו ביום ההוא כרת ה׳ את אברם וכיון דהקב״ה הוא הנותן אף שהוא לאמר באמירה גרידא קני שהרי אמר לזרעך נתתי דהו״ל כאלו כבר היא עשויה וגם זהו וה׳ אמר אל אברם אחרי וגו׳ודוק:

דרוש ב׳

גרסי׳ במדרש מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים מאברהם דכתיב כה יהיה זרעך וכתיב כה תברכו ורבנן אמרי ממתן תורה דכתיב כה תאמר אליהם:

מי כה׳ אלהינו אשר לא עזב חסדו נאמן בבריתו וקיים במאמרו. ואף כי אמר אלהים הנה נתתי ארצות החיים לאברהם למקנה ה״מ מחיים כאלו כרו. אבל לאחר מיתה מי יימר דמחייב לקיים המתנה לזרעו אחריו נופו בתר עיקרו וכמו שאמרו במ״ר שלח לך אנשים וגו׳ אשר אני נותן לבני ישראל ר׳ אחא הגדול פתח וכש חציר יבש ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם משל למה״ד למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו וא״ל לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת אמר המלך לבנו של אוהבו אעפ״י שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו בוא וטול אתה כך הדבר המלך ממ״ה הקב״ה והאוהב זה אברהם שנאמר זרע אברהם אוהבי א״ל הקב״ה בוא ולך עמי שנא׳ לך לך מארצך התנה שיתן לו מתנה שנא׳ קום התהלך בארץ וגו׳ כי לך אתננה וכה״א כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם א״ל הקב״ה למשה אעפ״י שהתניתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם ע״כ וא״ל דמה הוקשה לו לר׳ אחא בקרא דשלח לך עד שדרש דרשא זו והמשיל משל ומליצה ועוד דלמה הוצרך להמשיל במשל ובנמשל לו׳ למלך שהיה לו אוהב ומאי נ״מ אם הוא אוהב אם אין ובקצור יאמר למלך שאמר לאחד לך עמי וכו׳ ועוד נ״ב להבין אומרו והתנה עמו דלמאי נ״מ אם התנה עמו תנאי בדבר ועוד שאם הוא תנאי המתנה כלפי ההליכה א״כ אינה מתנה אלא שכר הליכתו עמו ועוד באומרו איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו דתיבת לו יתירה ללא צורך ודי אומרו במתנה שאמרתי ועוד דמאיזה תיתי שיחזור בו כיון שכבר נתנה לאברהם ולזרעו אחריו ועוד מה הלשון אומר׳ אעפי׳ שהתניתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי דאדרבא היא הנותנת דכיון שהתנה עמהם לתת להם את הארץ צריך לקיים תנאו ולא הול״ל כי אם אעפ״י שמתו האבות וכו׳ ועוד דהכא כפי׳ א״ל הקב״ה לך ולזרעך וא״כ לא דמי לנמשל שלא הוזכר זרעו של אוהבו ותו דתיבת לעולם מיותרת ודי באומרו ודבר אלהינו יקום:

ולהבין כל זה נקדים מאי דתנן בגטין האומר לאשתו הרי זה גיטך ע״מ שתתני לי ר׳ זוז נתנה אינה זקוקה ליבם לא נתנה זקוקה ליבם רשב״ג אומרת נותנת היא לאביו או לאחיו או לשאר יורשיו ובגמ׳ מוקמי׳ פלוגתייהו דת״ק סבר לי ולא ליורשי ורשב״ג סבר לי ואפי׳ ליורשי וכתבו רבותינו הפוסקים ז״ל שדין זה לאו דוקא בגטין וקדושין איתמר אלא ה״ה בדבר שבממון בין איש ובין רעהו כגון במי שהלוהו על שדהו וא״ל אם אין אתה נותן לי מכאן ועד ג״ש הרי היא שלי שלא יתקיים התנאי א״כ מבוא המוכר בעצמו ונותן ללוקח בעצמו מדקאמר אתה ולי דלי ולא יורשי משמע ואתה ולא יורשיך וכמ״ש הרשב״א והרמ״ה והרי״ו הביאם מרן הקדוש בב״י ח״מ סי׳ ר״ז וה״ה במי במתנה אם אומר שדה זו נתונה לך במתנה ע״מ שתתן לי דדייקינן לך ולא ליורשיך ולי ולא ליורשי. וכמ״ש רי״ו בשם הרשב״א הביאו מרן שם:

אלא שיש בזה כמה חילוקים אשר העלו אותם רבנן בתראי זה ילא דהשובה שהרב מהר״ש גאון ז״ל הובאו דבריו בפרח מטה אהרן ח״א סי׳ ט׳ שכתב על מי שנתן רשות לאחיו וא״ל הריני נותן לך רשות שתפתח כמה חלונות שתרצה על רשותי וקנו מידו על זה ומת והאח שנתן רשות מעכב ביד יורשיו שלא יפתחו דאין היורשים יכולים לפתוח משום דדייקי׳ לך ולא ליורשיך ויכול האח לומר לאחי נתרצתי לפתוח ולא לך ומוהר״ר חסדאי הכהן ז״ל הקשה עליו דהא לא דמיא להאיא דלי ולא ליורשי דשאני התם דדייקי׳ הך דיוקא משום דאיכא למימר מכתמא בדיוקא אתני משו׳ דאיהו הוה צריך למעות וכמו שכן ביאר הרשב״א כתשו׳

אבל מי שנתן מתנה לא׳ בקנין וא״ל שדה זו נתונה לך ועדין לא הגיעה ליד המקבל והיא ביד הנותן. אעפ״י שמת המקבל זכו היורשי׳ במתנה וליכא למימר דמקפד קפיד שזה לא ניתן ליאמר אלא כריש סברא לדיוקי כהכי כגון בההיא דאמרי׳ דאיהו גופיה צריך לזוזי ואמטו״ל קפיד לדיוקי לי דוקא ומכח זה סותר דינו של מהרש״א והעלה דמי שנתן מתנה לאחד בקנין כראוי וקאמר לך ועדין היא ביד הנותן ולא הספיק המקבל לקבלה עד שמת היורשי׳ יכולים לתבוע זכות אביהם והה״נ במקנה לא׳ שום זכות בחצרו כגון לפתוח חלונות וכיוצא ונקיט לישנא דלך ולא הספיק המקבל לפתוח כיון שהיה בקנין כראוי יפתחו יורשיו אחריו :

ולעד״ן דל״ק ולא מידי בהקדים מה שראיתי להר׳ חוות יאיר בסי׳ נ״א שחלק ליישב ב׳ תשו׳ הרשב״א שנראות כסותרות דהיכא דיש טעם לתלות ולומר דמקפיד קפיד תו הדין נותן שראוי לדייק ולומר דבדוקא קאמ׳ לי ולא ליורשי לך ולא ליורשי׳ והיכא דאין טעם לתלות אז לא דייקי׳ ואמרי׳ דלאו דוקא קאמר ועש״כ והשתא בנדון מהרש״ג יש טעם לתלות ולומר דקפיד שלא יפתח החלונות עליו רק אחיו דמסתמא אחי ומרחמי אינם מקפידים אהדדי להביט איש ברשות אחיו אבל על יורשיו ודאי קפיד וכיון שיש טעם כמה לתלות דייקי׳ שפיר וז״ש מהרש״ג דיכול האח לומר לאחי נתרציתי לפתוח וכו׳ ולא לך כלומר דבדווקא קאמר משום שיש טעם כמה לתלות ולומר לאחי דחביב עלי בגופאי נתרציתי לפתוח ולא לך משא״כ שאר הנדונות שהקשה מהם מהר״ר חסדאי ז״ל שלא היה טעם כמה לתלות וזה ברור לע״ד :

עוד חילק הרב בבדק הבית והכ״ח בשם הריטב״א שחלוק הוא על הרמ״ה וסיעתו הביא דבריהם הר״ב חוות יאיר שם בקיצור דדוקא גבי גט ומתנה דמנדעתיה יהיב ומגרש וכל כח וזכות הגט והמתנה הוא של הנותן אז אמרי׳ דקפיד בלשון התנאי יען שאם לא ירצה ליתן בלתי תנאי זה לית מאן דימחה בידיה ואמטו״ל אמרינן אף שאין הדבר מפורש בהדיא אפ״ה כיון שהכח בידו אמרינן מקפד קפיד ובדווקא קאמר אבל גבי מכר הגם שהמוכר הוא בעל השדה מ״מ כיון שהוא אינו נותן חנם אלא במעות בהא אמרי׳ דלאו דווקא אתני שאפשר שהלוקח אם היה נותן לבו להבין דיוק זה לא היה מתרצה לקנות בדרך מכר כזה וא״כ כל כי האי הו״ל לאסוקי דעתיה דמוכר ולפרש תנאו כדי שיבין הלוקח וכל דלא פריש אמרי׳ דלאו דווקא קאמר ואף אם המוכר א״ל שדה זו מכורה לך בעד ר׳ זוז שתתן לי ונגמר המקח בקנין ולא הספיק לתת הלוקח המעות ולירד לקרקע עד שמת א׳ מהם המקח קיים והלוקח או יורשיו נותנין המעות למוכר או ליורשיו ויורדים לשדה :

עוד חילק הר״ב חוות יאיר שם דע״כ לא אמרינן ודייקינן לי ולא ליורשי אלא דווקא כשבאותו ענין יש תנאי דאז אמרינן דכל דבריו באו בדקדוק כי היכי דדייק בדברי גוף התנאי עצמו משא״כ במוכר לחברו בית בעד ר׳ זוז שיתן לו וכו׳ ונגמר המקח בקנין ושבועה ומת מוכר או לוקח דהמקח קיים והמעות חוב על הלוקח ומה לי הם ומ״ל בניהם ולכך אפי׳ עבר זמן מה ולא נפרע המקח קיים :

עוד נקדים מה שנשאל הרב מהרש״ך ז״ל בח״ב בנוספות סי׳ כז׳ על ראובן ששכר בית מההקדש וכתבו לו בשטר שנתנו לו והשכירו לו הקרקע בשכירות ש״ע לבנים בכל שנה מהיום עד ק׳ שנים ונסתפק הרב אם יכול להשכיר לאחרים דכיון שכתוב בשטר נתנו לו והשכירו לו הרי זו כההיא דפ׳ מי שאחזו דאמרי׳ לי ולא ליורשי והלכתא כרבנן וה״נ שכתוב ונתנו לו בשכירות י״ל שלא נתנו לו כח לדור באותם הבתים באותו שכירות כי אם לו לבד ושוב דחה הרב זה דהא לא דמיא לההיא דכיון שכתוב והשכירו לו הבתים ונתנו לו כח וזכות לדור בהם עד ק׳ שנים מוכח שגם ליורשיו או לב״כ זכו דהא לו שיחיה ק׳ שנים כמנים מזמן השכירות ואעפ״י שלא נכתב בשטר בפירוש שזכו יורשיו או ב״כ ככתוב דמי והביא ראיה ממ״ש הרא״ש בתשו׳ הביא׳ בנו רבי׳ ב״הט בח״מ סי׳ רמ״ח וז״ל שאלת ראובן נתן חדר בביתו לשמעון ולאשתו וכתב בשטר שישתמשו שמעון ואשתו בבור ובחצר עם שאר בני הבית מעכשיו ולעולם אם יירשו בניו וזכותו אחרי מותו בשביל שכת׳ בשטר מעכשיו ולעולם וכו׳ ולפי הנ״ל דמדהזכיר אשת שמעון שבא למעט בניהם אחריהם עכ״ל הרא״ש : וראה מדבריו שמשום שכתוב בשטר מעכשיו ולעולם יירשו בניו וזכותו אחריו אף שלא נכתב בפירוש אם לא שמעטם אחר יראה שלא יירשו מדכתב אשתו אתא למעוטי אף בנ״ד כמי שכתוב ק׳ שנה שהכוונה באריכות לזכות לבניו אחריו אף שלא כתוב בפירוש עכ״ל מהרש״ך :

והר״ב פרח מטה אהרן ח״א סי׳ ט׳ כתב שיש מן החכמי׳ שהקשו ע״ד מהרש״ך הללו ממ״ש הרמב״ם בפ״ו דמעשר וז״ל כהן שמכר שדה לישראל וא״ל ע״מ שמעשר ראשון שלי לעולם הרי הן שלו מת הרי בניו כשאר כהנים ואם אמר ע״מ שמעשר א׳ לי ולבני מת הוא יטלם בנו ע״כ הרי שכתב שאף שאמר תיבת לעולם אינם זוכים בניו אם לא זכר אותם בפירוש כמלא שכמו שדקדק הרא״ש דאע״ג דקאמר לעולם כיון דאמר אשתו אינם זוכים בניו ה״נ כיון דקאמ׳ לי אע״ג דקאמר לעולם אינם זוכים בניו והוא ז״ל תי׳ דליכא לדיוקי מידי מהרמב״ם דאפשר דהרמב״ם לא מפרש טעמא כהרמב״ן דטעמא דההיא דבן לוי משום דדייקי׳ לי ולא ליורשי אלא כהרשב״ם דפי׳ דבההיא לא שייך למידק לי וכו׳ כיון דההיא שיורא הוא דקא משייר במכיר׳ וזכות זה דהוי שיורא ודאי שיורשים אותו בניו כשאר נכסי אביהם אלא הטעם דכיון דמיתור לשון קא אתי דווקא מה שפי׳ בפירוש זוכה ולא יורשיו שלא נתפרשו ואפי׳ שאמר לעולם אינם זוכים אם לא נתפרשו בפירוש אבל היכא שזכה לאחרים מנכסיו דלא יצאו הבאי׳ אחריו אם לא מחמת דיוק דדייקי׳ דבוריה שמא לו זוכה ולא ליורשיו כיון שגלה דעתו שאינם מדוייקים דבריו די לנו בכך וא״כ כיון דקאמר ק׳ שנה ודאי שלא רצה שנדקדק דבריו והוא מזכה לב״כ כי ודאי לא יחיה ק׳ שנים עכ״ד :

המורם מהם דכי יהיב חד לחבריה מידי דזכות וקאמר תיבת לו או לך או שאר לישני דמשמע מינייהו למעוטי יורשיו ובהדי ההוא לישנא כתב תיבת לעולם דלדעת מהרש״ך והר״ב פמ״א שעשה סניגרון לדבריו כיון דכתי׳ לעולם תו לא דייקינן לי ולא ליורשי :

ובהדי אורחין אחשבה לדעת זו אלא מקראי קדש הנאמרים בשמואל ב׳ סי׳ ז׳ כשהבטיחו הקב״ה לדוד המלך ע״ה וכה א״ל והקימותי את זרעך אחריך וגו׳ וכוננתי את ממלכתו הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אהיה לו לאב

והוא

והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו וגו' וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול וגו' ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם וא"ל דכיון דברישא קאמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם למה לי תו למימר ונאמן ביתך וגו' עד עולם ועוד חזר וכפל כסאך יהיה נכון עד עולם ותו דתיבת לפניך דקאמר כמעט אין לה שחר :

ולפי"ה יבוא על נכון כי הנה כתב הר"ב כנ"הג בסי' ר"ז בהג"ה ב"י בשם מהרי"ו דהיכא דכתיב לו דייקינן כמי לו ולא ליורשיו ולדידי חזי דאי כתב הוא כמי היכא לדיוקי ולא יורשיו שהרי בנדרים אמרו והוא כהן הוא כהן ואין זרעו כהן ובזה נא"ה דהכא אתא קב"ה לאודעי לדוד שמלכותו תכון ע"ס כל הדורות ונושא מסך הזרע ולא נידוק מלשון ההבטחה דדוקא לשלמה תכון מלכותו ולא ליורשיו וזרעו אחריו ולכן הקדים וא"ל על שלמה וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם וכל דאיכא לעולם תו ליתי להאוא דיוקא ואמר מר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן להתנהג עמו כדרך האב שחפץ להטיב לבנו ולהגדילו ולהמליכו ולהמשיך לו המלכות והגדולה והטובה לבניו ולבני בניו עסכ"ה אשר בהעותו וגו' אבל לא יסירנו מהטוב כי הבן לא יצוייר מלסלקו מלהיות בנו רק יוכיחו לשעה בתוכחות על עון ולא יסלקנו מגדולתו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שנטלה המלכות מיורשיו ואל יעלה ע"ד שאעשה כן לשלמה מטעם הדיוק דדייקינן אני אהיה לו לאב ולא ליורשיו וכן והוא יהיה לי לבן ולא זרעו דליורשיו לא אהיה להם לאב ואסלק מהם המלכות כי לא אעשה כן כי מוצא שפתי באומרי אהיה לו ובאומרו והוא יהיה היינו לו ואפי' ליורשיו והוא ואפי' יורשיו וכוונתי להמשיך להם עסכ"ה המלוכה ונאמן ביתך כתרגומו ויתקיים ביתך וממלכתך אף שאמרתי בהבטחתי לו ואמרתי והוא שהרי עד עולם לפניך כלומר כבר הקדמתי לפניך בראשית אמרי ואמרתי עד עולם ומעתה אף דאמרתי לו לא דייקי' ול"לי אלא כסאך יהיה נכון עד עולם דכל דאיכא לעולם מבטל לדיוקא דלו ול"לי :

ובדרך הללוי אומ' להבין הכפל אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן בהקדים מאי דחרית לן מהראנ"ח בסי' ס"ו דע"כ לא דייקי' לו ול"לי אלא כשאר יורשים אבל בבן לגבי אב ובבן הבן שהוא כבן כ"ע מודו דליכא למעוטי לו ולא לבנו וכן בנו דברא כרעא דאבוהי והבריח זה מכמה הכרחיות ובפרט ממ"ש כותבת היא לאביו ולאחיו ולשאר יורשים ול"ק לבניו דל"ל דמשום זיקת יבום נקט הכי דהא אף בדאיכא בן כ"מ אי מותרת מחמת מיתה או מחמת גירושין והעד עז' דלשאר יורשיו דקאמר ליכא זיקת יבום וכו' עיש"ב וז"ש אני אהיה לו לאב ולא תידוק לו ול"לי לז"א והוא יהיה כלומר ענין זה אתנהג בו והוא יהיה כהאוא דלי לגבי בן דקי"ל כעלמא דלי ואפי' לבני ובן בני ולא דייקי' לו ולל"י משום דברא כרעא דאבוה ה"נ הכי אהיה לו דאמינא ואפילו לבניו ובני בניו דכל לגבי בן ובן הבן ליתיה להאוא דיוקא דלו ול"לי ולכן חסדי לא אסיר ממנו ואף כי יחטאו אוכיחם בתוכחות על עון ולא יעדי עביד שולטן כאשר הסירותי מעם שאול :

וזאת היתה כוונת דוד המלך ע"ה בעצמו כאשר בא וישב לפני ה' ובא אמר ועתה ה' אלהים הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ועשה כאשר דברת וכו' כי אתה ה' אלהי צבאות וכו' גלית את אוזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת וכו' ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה ה' וכו' דברת ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם וא"ל דמסיפא תיסק אדעתין שלא יקיים ה' את דברו עד שהוצרך להתפלל על זאת ולומר הקם עד עולם וע"ק אומרו כי אתה ה' גלית את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך להתפלל דאדרבה כלפי לייא דכיון שה' גלה לו שבנה יעשה לא היה לו להתפלל רק להודות ולהלל על ההבטחה הלזו ותו דתיבת לאמר אין לה שחר פה ועתה במה שחזר וכפל באומרו ועתה הואל וברך וכו' להיות לעולם ולמה צריך לכל הדברות ולכל האמירות אחרי שה' הבטיחו ודברו לא ישוב אחור :

ועפי"ה נאים הדברים כי דוד המלך נתיירא ממ"ש לו ה' בהבטחתו על מלכות שלמה אני אהיה לו לאב וכן בדוד הוא אומר לעולם אשמור לו חסדי דמאי לדיוקי לו ולא ליורשיו אלא שאם יחטאו בני שלמה יסיר מזרעו המלוכה כאשר הסיר מעם שאול ולא יחשיב אותם כבן המתחייב כי אביו לא יסיר ממנו חסדו ולא נהיה ה' לאב כי אם לשלמה ובאבי לא תיהוי מלכות דוד נושא מסך הזרע עסכ"ה ולזה בא דוד המלך והתפלל לפני ה' שיקיים את דברו להיות מלכות בית דוד נושא מסך הזרע עסכ"ה ואף שיחטאו דוגמת האב ותהיה ההבטחה שנאמרה על שלמה אני אהיה לו לאב נמשכת גם לבניו ובני בניו עדי עד וז"ש ה' אלהים הדבר אשר דברת על עבדך שהבטחתני וא"ל לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו וכן ההבטחה והדבר אשר דברת על ביתי דהיינו בני היוצא מחלצי הקם אותה הבטחה עד עולם שתהיה לי ואפי' ליורשי ולבני ואפי' ליורשיו והדר מפרש מ"ט הוצרך לתפלה זו וכ"ט כי אתה ה' גלית את אוזן עבדך לאמר כלומ' שהאמירה היתה בלשון הזה בית אבנה לך והיינו מה שנאמרה הבטחת דוד בלשון לו וכן הבטחתו על שלמה שאמר אהיה לו לאב דאיכא לדיוקי אבנה לך ולא ליורשיך לכן להפוקי מהאי מצא עבדך להתפלל את התפלה הזאת שתקיים לעד מלכות בית דוד עסכ"ה אף אם יחטאו והואל וברך את בית עבדך עסכ"ה להיות לעולם לפניך כלומר לשבת היות תיבת לעולם לפניך בין בהבטחתי בין בהבטחת בני כי בזה הלשון אתה ה' אלהים דברת ואמרת לעולם וכ"ש ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם ועשה עמדי חסד להעמיד את הדין כוותיה דמהרש"ך שחזק בריתו הר"ב פמ"ה דכל דאיכא לעולם תו לא דייקי' לו ול"לי ולא תימא הנא ס"ל כבר פלוגתיה דאף דאיכא לעולם דייקי' תיבת לו :

ואל זה אביט מאמר אדוננו המלך דוד בשמואל ב' סי' כ"ג אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנוגה ממטר דשא ארץ כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה וא"ל למה זה כפל באומרו אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל ועוד כי הלשון בעצמו באומרו לי דבר כמעט אין לו שחר ומהו הכוונה באומרו מושל באדם ומאי כי לא כן ביתי עם אל ומה היתה הכוונה בנ"ט כי ברית ברית עולם שם :

והנה חוץ מהמכוון יאמר נא באות שאמרו בספרי הובא בילקוט פ' תרומה כל מקום שנא' לי הרי הוא קיים לעולם ולעולמי עולמים. בזקנים אספה לי בכהנים וכהנו לי. בישראל כי לי בני ישראל. במלכים כי ראיתי בבניו לי מלך וכו' ע"כ. ובודאי דהכוונה על מלכי בית דוד דלא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה. והנה רש"י ז"ל פי' לי דבר בעבורי דבר שאהיה מושל באדם בישראל ושאהיה צדיק מושל ביראת אלהים וכאור בקר הבטיחני שתהיה גדולתי הולך וגדל כאור בקר לא עבות שאינו אפל והרלב"ג ומהרי"א כאור בקר שיזרח בו השמש אשר הכי מתמיד הקיום והוא כאור השלם כן הענין במלכות בית דוד שתהיה קיימת לעולם בקר לא עבות כלומר לא תהיה כבקר אשר בו עבות והשמש תאיר דרך העבות אשר הם מהירי ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנוגה שיצמח ממטר ודשא ארץ אשר כבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש. עוד פירש"י כי לא כן ביתי עם אל שיהיה בקרי עבות שתכף ילך כי ברית עולם שם לי לביתי להיות הברית קיימת והברית ערוכה בפי כל הנביאים:

ובנא"ה אמר אלהי ישראל לנביאים שיתנבאו על מלכותי ואמרה לנביאים בלשון לי שכן אמר כי ראיתי בבניו לי מלך וז"ש לי דבר צור ישראל שאמר לנביאים בלשון לי שאהיה מושל באדם ושאהיה צדיק מושל ביראת אלהים אמור מעתה כיון שאמר במלכותי תיבת לי א"כ הרי היא קיימת לעולם ול"פ כי זה כלל גדול כל מקום שנאמר לי וקמפרש דא"כ הרי הרי מלכותי קיימת כאור בקר יזרח שמש אשר מתמיד בו הקיום כן מלכותי קיימת עקב"ה לא כבקר שבו מאיר השמש דרך עבות מהירי ההפסד ולא כבקר אשר נגה ממטר דשא ארץ אשר כבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש שכמו כן תהיה מלכותי נפסקת כאשר נפסקה מלכות שאול כי לא כן ביתי עם אל שיהיה בקרי עבות שתכף ילך אלא תתמיד עקב"ה והטעם כי ברית עולם שם לי כי בברית עולם שכרת עמי ע"ד מלכותי שם שם לו באותה הבטח' תיבת לי והיא ערוכ' בפי כל הנביאים זה כלל גדול שכל מקום שנאמר לי קיים לעולם ולע"ע ושמורה די לא תעדא לעלמין:

אכן לפי כוונתינו יאמר נא באופן אחר שהרי כתבנו כי בב' ההבטחות הנאמרו' על דוד ועל שלמה נאמר בהם תיבת לו וא"ל ולא ליורשיו היכרא כי טענה זו נתבטלה מטעם שנאמר באותם ההבטחות תיבת לעולם וקא מבטל לדיוקא דלו ול"ל וז"ש כשאמר אלהי ישראל לנביאים ע"ד מלכותי ומלכות בני שלמה אמר תיבת לו וז"ש דבר צור ישראל שאמר עלי ועל שלמה לו והא היכא למידק לו ול"ל לז"א דאפי' שאמר לו לא דייקי' ההוא דיוקא אלא שתהיה מלכותנו נמשכת עקב"ה וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנוגה ממטר וכו' כי לא כן ביתי עם אל בכל מאי דפרישנא לעיל וה"ט דלא דייקי' הכא ההוא דיוקא דלו ול"ל משום כי באותה ברית שם תיבת לעולם בהדי לו וכל דאיכא תיבת לעולם בהדי תיבת לו תו לא דייקי' לו ול"ל אלא לו ואפי' ליורשו וברית זו הרי היא ערוכה בפי הנביאים ושמורה:

ואל זה סובב הולך מאמר שלמה המלך ע"ה במלכים א' סי' ח' ועתה ה' אלהי ישראל שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל וא"ל דהול"ל דברת עליו ותו מאי לאמר ותו שבהבטחת ה' לדוד לא מצינו שנאמר לו בלשון הזה לא יכרת לך איש וכו'. ולפ"ד נאים הדברים והוא כי הנה המפ' כתבו דהבטחה זו דלא יכרת היינו ההיא דנאמן ביתך ואני אהיה לו לאב וכו' אל המכוון ונדקדק עוד דאעיקרא למה לו לשלמה להתפלל לאל שישמור הבטחתו דבל"ה פשיטא כי הוא שומר הבטחתו ומוצא שפתיו לא ישנה אכן כלפי במשך הקודם יבוא על נכון כי מצא מקום שלמה להתפלל משום שבשתי ההבטחות נאמר בהן תיבת לו ויש מקום לדייק לו ול"ל היכרא דלדעת מהרש"ך והפמ"א לא דייקי' משום דאיכא במי תיבת לעולם וקא מבטל לדוקיא דלו ול"ל וז"ש ועתה ה' אלהי ישראל בבקשה ממך שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת ואמרת תיבת לו ע"ד מלכותו ומלכותי הנה אנכי מחלה פניך לשמור דבר זה ולפרשו לו ואפי' ליורשיו וז"ש לאמר לא יכרת לך איש כלומר שזה הלו יהיה פירושו ואמירתו שלא יכרת לך איש וכו' יושב על כסא ישראל ותשמור ותקיים להעמיד הדין כמהרש"ך ופמ"א דבל דאיכא לעולם בהדי לו אמרי' ואפי' ליורשי ותו לא דייקי' לההיא דיוקא:

מעתה אשובה אראה לבאר מאמרינו ונקדים עוד מ"ש הר"ב פני שלמה דרוש ט"ל דלדעת המדרש הזה דסובר דמתנת הקב"ה לאבות ולא לבנים נ"ל בקרא דקאמר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך במאי דאיכא למרמי קראי אהדדי כתוב אחד אומר לך אתננה וכתוב אחד כי לך ולזרעך ותו דאמאי בקרא דכי לך אתננה כתוב בו קום התהלך ובכתוב דכי לך ולזרעך לא כתיב ביה קום התהלך ולכן נ"ל דבכתוב העיקרי במתנת הארץ שכתוב בו קום התהלך וחזק וקני לא א"ל ולזרעך והדרב' א"ל לך אתננה והיכא למידק לך ולא ליורשיך אבל בכתוב האחר שאין בו חזקה דלאו כלום הוא לענין הזכיה אמר בו ולזרעך אמור מעתה שכביכול יכול לפטור עצמו בדין כיון שבכתוב העיקרי שבו נאמר קום התהלך וחזק וקנה נאמר בו לך אתננה וא"ל לך ול"ל ואין המתנה נמשכת ומתקיימת לזרעו. והידך קרא לאו כלום הוא כיון דלית ביה חזקה וזכיה:

ובנא"ה דק"ל לרבי אחא מאמר הכתוב שאמר אשר אני נותן דמשמע שעכשיו נותן לבני ישראל את הארץ מחדש כאלו לא זכו בה מאברהם והלא כיון שאבות העולם זכו בה וקנו אותה קנין גמור א"כ ממילא הורישוה לבניהם והמטו"ל פתח לה פתחא מקרא דיבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם משל למלך שהיה לו אוהב שם רמז באומרו אוהב לומר דלא תימא דכל שנותן מתנה בקנין וא"ל שדה זו נתונה לך דלא דייקי' לך ול"ל שזה לא ניתן ליאמר אלא בדיש סברא לדיוקי בהכי כגון ההיא דאמר מקפיד קפיד לי ולל"י משום דאיהו צריך לזוזי לא כן בנותן מתנה וכמ"ש מהר"ר חסדאי ז"ל והמטו"ל אתא להשמועי' דהכא יש טעם במה לתלות ולומר לך ול"ל דוקא ואף שהיא מתנה לפי שהמקבל הראשון שהיה אוהב סבר וקביל לתת לו המתנה החשובה להיות הוא אוהבו של המלך הנותן ולא ליורשיו וכל דיש טעם במה לתלות דייקי' שפיר לך ול"ל ועוד זאת דהכא אמרי' שהדברים באו בדקדוק לומר ולדייק לך ול"ל כיון שהתנה עמו וכבר נודע מה שחלק הר"ב ח"י דכל שיש תנאי באותו ענין אמרי' שכל דבריו באו בדקדוק כי היכי דדייק בדברי גוף התנאי עצמו ועוד זאת שא"ל לך עמי ואני נותן לך מתנה וכבר

כתבנו

כתבנו בשם הריטב"א דגבי גט ומתנה דמדעתיה יהיב ומגרש אמרי' דקפיד בלשון התנאי ואף שאין הדבר מפורש להדיא אפ"ה כיון שהכל בידו אמרי' מקפד קפיד ובדיוקא קאמר כיון שהוא מתנה בחנם אמור מעתה אף שהלך עמו וקיים התנאי מקבל המתנה מ"מ עכשיו שמת אמר המלך יכולני לפטור עצמי בדין שלא לתת אותה לבנו של אוהבי משום דהכא מכל הני טעמי שפיר דייקי' בלשון המתנה לך ול"לי וע"כ אמר המלך אעפ"י שמת אביך והייתי יכול לחזור בי שלא לתת לך המתנה כטענה שאמרתי לו ואיכא למידק לו ול"לי עפ"י הדין הגמור עכ"ז הריני מתנהג עמך לפנים מש"ה וכוא וטול אתה כך המלך זה הקב"ה האוהב זה אברהם וכו' התנה עמו שיתן לו מתנה דבמתנה איכא תנאה והתנה עמו שיתן לו דכל שהוא אוהב ויש תנאי בענין והוא מתנה דייקי' מ"ש שיתן לו ול"לי וכיון דבכתוב העיקרי של קום התהלך וחזק וקנה קאמר לך אתננה דייקי' ול"לי אמר הקב"ה אעפ"י שמצד הדין יכולני לפטור עצמי שלא לתת המתנה לבניו כיון דבנדון שלפנינו אית ביה כל החלוקים הנאמרים להועיל ולדייק הוא דיוקא דלך ול"לי חדא שהתניתי וכיון דאיכא תנאה אמרי' כי היכי שבאו דבריו בדקדוק בגוף התנאי כל דבריו באו בדקדוק ודייקי' שפיר לך ול"לי ועוד שהוא עם אהבות הנאהבים והנעימים ויש טעם במה לתלות כי לא נתתי רק להם שהיו אוהבים ול"לי ועוד שהענין הוא ליתן להם מתנת הארץ וכל שהוא מתנה שהכל בידו ומדעתיה יהיב אף שאין הדבר מפורש להדיא אמרי' מקפד קפיד ובדיוקא וא"כ אעפ"י שהחלוקים המועילים למידק להוא דיוקא איתנהו הכא וא"כ מליכא לדיוקי להם ול"לי עכשיו שמתו אפ"ה אינני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם כלומר כאלו היה כתוב באותו פסוק העיקרי תיכת לעולם דבכל כה"ג תו לא דייקי' לי ול"לי :

ובזה יובן מ"ש בפסיקתא הובא בילקוט וז"ל וזה הדבר אשר מל יהושע ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבין בר' יוסי דבר א"ל יהושע ומלן א"ל מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלי' כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך ע"מ ואתה את בריתי תשמור וא"ל דמהיכא תיסק אדעתייהו להכנס ערלים עד שהוצרך יהושע להוציא זה מלבם בטענת כך אמר הקב"ה לאברהם וכו' ואטו לא ידעו הם שכך התנה הקב"ה עם אברהם ולפ"ז יובן ותקל' כבאר קרא כדכתי' ונתתי לך וגו' ואתה את בריתי תשמור והנה מרן בב"י ח"מ סי' ר"ז כתב בשם הריטב"א דבאתה כמי איתיה להך דיוקא והנה נודע מ"ש ז"ל ואתה מכאן למוהל שיהא מהול והנה מי מפיס דואתה אתא לאשמועינן מכאן למוהל שיהא מהול ודילמא לדיוקא דואתה ולא יורשיך ולכי דייקי' הא לאו מילת' היא שהרי כ' מהרא"כ"ח כתשו' דסי' ס"ו הכ"ל דאם פירש להדיא לו ולזרעו תו לא דייקי' לו ול"לי וכיון שפי' הקב"ה בתנאו ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך הא ודאי דלא דייקי' אתה ול"י אלא דרשי' ההיא דרשא דמכאן למוהל וכו' וז"ש ונתתי לך וכו' ויאמר אלהים וכו' ואתה את בריתי תשמור ותיבת ואתה אתא לאשמועינן מכאן למוהל וכי היכי דלא כטעי דלדיוקא אתא למידק אתה ול"י להכי קאמר אתה וזרעך אחריך וזאת עלתה ע"ד ישראל לומר דכיון שהש"ית התנה עם אברהם ובלשון התנאי קאמר ואתה את בריתי תשמור ודאי דלדיוקי אתא למידק אתה ול"י כיון שהיה תנאי בדבר וכל שיש תנאי אמרי' כי היכי דדייק בגוף התנאי ה"כ דייק בכל דבריו וכדקדוק באו וז"ש מה אתם ס' ליכנס לארץ ערלים משום שאתם מדייקי' אתה ול"י איברא דכך אמר הקב"ה ונתתי וכו' ע"מ ואתה וכו' וכל שיש בו תנאי איתיה להוא דיוק' מ"מ שאני הכא דפריש אתה וזרעך אחריך וכל דפריש ליתיה להוא דיוקא ודרשי' ליה לאידך דרשא דמכאן למוהל :

ומן האמור בענין נבוא לבאר מאמר פתוח והוא תמוה דאטו ג"ש דכה כה קא גמרי ובמאי פליגי ולפי במשך הקודם הוא מבואר כי הנה קרא כתי' נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם ונודע מ"ד בנדרים שהכהונה תחילה היתה לשם וזרעו וע"י שהקדים ברכת אברהם לקונו נענש ונטלה מהם וניתנה לאברהם וזרעו והיינו דכתיב והוא כהן ואין זרעו כהן והשתא כמ"ש הש"ית לאברהם אתה כהן הוה מלינן נמי לומר אתה כהן ולא זרעך אמטו להכי קאמ' אתה כהן לעולם וכל דאיכא לעולם תו ליתיה להוא דיוקא לדע' מהרש"ך והפמ"א וזו היא ששאלו מהיכן זכו ישר' לברכת כהנים כלומר מהיכן זכו ישראל שמהם תלא הכהונה ונסתלקה משם וזרעו ות"ק ס"ל מאברהם כלומר מזמן שנתנה לאברהם היינו שיהיה הוא כהן וזרעו אחריו כהנים דאף דכתיב אתה כהן לא דייקי' ולא זרעו משום דכתיב לעולם בהדי תיבת אתה וכל כה"ג תו לא דייקי' ולא זרעו וכסב' מהרש"ך אבן דבנין ס"ל כסב' החכמים שהק' על מהרש"ך וז"ל דאף דכתיב לעולם אכתי דייקי' ואמטו"ל מההיא דאתה כהן הנאמר לאברהם ליכא למשמע מיניה שכהונה ניתנה מאז לאברהם וזרעו דאדרבה איפכא שמעי' אתה כהן מהיום דוקא ולא זרעך שעדיין בעת לית להו זכייה בכהונה ולכן אמרו מזמן מתן תורה זכו ישראל שמהם תלא הכהונה שאז נתנה הכהונה לאהרן וזרעו וג"ש דכה כה אסמכתא בעלמא היא דכל חד סמיך לסברתיה מקראי :

א"נ כאופן אחר נבין מאמר דר' אחא והוא בהקדים מ"ש מוהרשד"ם בח"מ סי' שפ"ד דע"כ לא אמרי' באומרו ליתן מתנה מועטת וחזר בו שהוא ממחוסרי אמנה אלא למי שנדר והבטיח ליתן אבל אם לא ספיק לקיים דברו עד שמת המקבל ודאי לא מיקרי מחוסר אמנה בר מהדר ביה ע"כ והנה יראה דס"ל לר' אחא כי מ"ש הקב"ה לאברהם ויצחק ויעקב לתת הארץ לזרעם אחריה' אין מזה שום חיוב להנחילה לבני בניהם דיכול לומר שלא זכה אלא לזרעם הראשון הבא אחריהם דהיינו לשבטים אבל לא לבני בניהם והנה ודאי אף שא"י היא מתנה מרובה מ"מ לגבי הנותן הוא האל ית' הויא לה מתנה מועטת כיון שהוא מלך שאפי' מלך ב"ו הסברא נותנת שיהיה כך הדין כ"ש לגבי מלך עולם וא"כ אפי' תימא שאבות העולם לא זכו וקנו קנין גמור א"י מ"מ כביכול מחוייב לקיים דברו כיון דהויא לגבי נותן מתנה מועטת ויש בה משום מחוסרי אמנה ולכן המשיל הענין ר' אחא למלך לומר דלגבי דידיה הו"ל מתנה מועטת ושוב מת המקבל אמר המלך אעפ"י שמת אביך דמעתה תו ליכא לתא דמחוסרי אמנה שזה לא נאמר אלא לגבי המקבל שהובטח בו לא לגבי זרעו שלא היו בכלל ההבטחה והייתי יכול לחזור בי במתנ' שאמרתי לו דייקא דכיון דקנא ליכא אלא אמירה בלתי קנין דלית בה רק משום מ"א וזה אינו אלא לגבי דידיה שאמרתי לו אלא לזרע וזרעו שלא היו בכלל ההבטחה ולכן הייתי יכול

יכול לחזור בי בשופי ולית בה משום מ"א אפ"ה על כל החסר איני חוזר בי וזאת היתה הכוונה באומרו אעפ"י שהתניתי עם האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והשבטים לתת להם את הארץ וההבטחה לא תוכן כי אם עליהם דהשתא ליכא ליתא דמ"א כי אם אליהם בהיותם קיימים ולאחר מותם ליכא משום מ"א אפ"ה איני חוזר בי אף לגבי זרע דזרע זרעם ודבר אלהינו יקום לעולם :

דרוש ג'

גרסי' במד"ר שא נא בליך שחוט מאני זיינך שלא תאכילני נבלות וטרפות שב מאני זיינך שלא תאכילני גזלות וחמסים תליך א"ל הרי הברכות תלויות למאן דחמי לאתברכא הוא מתברך ע"כ :

הדור אתם ראו כי מאשר לאבינו יתוכי יתבונן ישיבה שיש בה סמיכה · וישראל עושה חיל מסתמיך ואזיל אכתפיה דההוא שבא הבי"ן דסמ"כא · ביצחק יקרא טומוס של ברכות ועמידה ליעקב לחק גדולה ברכה · היינו דאהניא לזרע יעקב דבר המעמיד קהל ועדה מישראל ותכסהו בשמי"כא · כאשר בא הענין בס' תולדות ושם ראינו במה כרכורים ברכה רבקה אמנו בעבור שכב שיתברך באותם הברכות הנחמדים מזהב ומפז רב הבן יקיר יעקב איש תם והמה בכתובים וזה תארם ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואוכלה ואברככה לפני ה' לפני מותי ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים וגו' בעבור אשר יברכך לפני מותו ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן וגו' והבאתי עלי קללה ולא ברכה ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אך שמע בקולי ולך קח לי וא"ל בהו טובא חדא דלמה הפסיק במאמר וילך עשו השדה בין הדבקים שלא במקומו כי מן הראוי היה לו לסמוך מאמר וילך עשו בסיום צוואת יצחק לעשו ואחר זה היל"ל ורבקה שומעת וכו' ותאמר אל יעקב בנה ובזה היינו מרוויחים שלא היה צריך לכתוב פעם אחרת ורבקה אמרה אשר עתה הוצרך לחזור ולכותבו בעבור שהפסיק בנתים במאמר וילך עשו ועוד במ"ש וילך עשו השדה לצוד ציד להביא כי למה לו להאריך כ"כ ודי הי"ל באומרו וילך עשו השדה לצוד ול"ל ציד להביא וכבר רז"ל נתעוררו ביתורא דלהביא ודרשו להביא ואפי' מן הגזל ותו ק' במ"ש מדבר אל עשו אחיך לאמר דהך לאמר יתירא ללא צורך ודי באומרו מדבר אל עשו אחיך הביאה לי ציד ותו באומרו לפני ה' דמאי קמ"לן ורש"י ז"ל פי' ברשותו שיסכים על ידו והק' הר"ב נחלת יעקב ע"ז דמאי ידעה זה רבקה והוסיפה דבר שלא נאמר בדברי יצחק ותי' הוא ז"ל דמחמת שראתה ליצחק שהזהיר וצוה לעשו שיביא לו מן ההפקר ולא מן הגזל וישחוט שחיטה הגונה אמרה ודאי מדקדק עליו כ"כ ש"מ שהברכות תלויות ברשותו של מקום ולפיכך זרזו ביותר וכיון שראתה שעשו יצא להדיא ואפי' מן הגזל אמרה ודאי שהש"ית לא יסכים ע"י בברכות עכ"ד ותו קשה מאי ועתה בני דקאמר דמשמע כי עתה לפי במשך הקודם תעשה וגם תוכל ותו מאי ולך קח לי ולך קח מ"ל ולי למה לי ותו מאי קללה ולא ברכה ובחדא סגי ותו מאי עלי קללתך שאם ח"ו יקלל אותו מה תעשה ומה תפעל וכבר הרגיש בזה אונקלוס ותי' עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ועדיין ק' כי מהיכן ידענו שנאמר לה נבואה זאת ותו מאי אך שמע בקולי ולך קח לי דבנראה שהוא בתנאי בדבר שמתנה עליו כי היכי דלא ליתו לווטיא עליה ולכאורה אין ענין זה לזה כי צורך הלקיחה היא לצורך המטעמים שבסבתם יתברך :

וטרם נבוא לבאר המקראות הללו נבאר תחלה מקראות שלפניהם באותו סדר וזה תארם · ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד ויהי לו מקנה וגו' ויקנאו אותו פלשתים וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד · והנה חוץ מהמכוון היה מקום אתי ליישב כל אלו המקראות באופן אחר אכן יען ראיתי שקדמוני בהם חכמי האחרונים העלמתי עיני מהם אך עפ"י סדר המערכה נימא בהו מילתא ונדקדק בהם א' מאי בארץ ההיא פשיטא כי שם זרע את זרעו ורז"ל דרשו בארץ ההיא שהיתה קשה והשנה ההיא שהיתה קשה ותו כי די היה במ"ש ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד למה לי ותו במ"ש וכל הבארות וגו' כי הוא פסקא באמצע הענין שלא מענינו ועוד במאמר אבימלך שדבר באחד הריקים לך מעמנו וכו' ולא כן נאה למלך לדבר כן ומאי כי עצמת ממנו מאד :

ועוד נבין סוף המקראות וז"ת ואבימלך הלך אליו מגרר וגו' ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ויאמרו ראו ראינו כי היה ה' עמך ונאמר וגו' אתה עתה ברוך ה' וא"ל בהו דלמאי אצטריך להשמועי' שהליכת אבימלך היתה מגרר ומאי נ"מ ותו כי מה הועילו בתשו' למה שנתרעם עליהם לומר ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ותו בפל ראו ראינו ותו במה שסיים אתה עתה ברוך מה היתה הכוונה בזה :

ולהבין כל זה נקדים מ"ר בקדושין פ' האומר רב גידל הוה מהפך בההיא ארעא אזל ר"א זבנה וכו' וא"ל עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו מאי א"ל נקרא רשע ואלא מר מ"ט עביד הכי א"ל לא הוה ידענא וכו' לא מר נחית לה ולא מר נחית לה וכו' ונחלקו בדבר רבותינו הא' רש"י ז"ל ס"ל דאפילו במידי דהפקר ומתנה יש בו משום עני המהפך בחררה ור"ת ז"ל ס"ל דלא נאמר דין זה דעני המהפך בחררה אלא במקח ושכירות שיכול לקנות ולהשתכר במקום אחר אבל במידי דהפקר ומציאה שאינו מצוי במקום אחר לית ביה משום עני המהפך בחררה וכתב מהרי"קו ז"ל בשרש קנ"ב וז"ל ואשר רצית לדקדק מתוך לשון המרדכי שכתב דה"מ כשקנה הדבר בשווי וכו' אבל דבר הפקר ומתנה ובא אחר וזכה בו אינו נקרא רשע ע"כ דמשמע שאם היה קונה בזול דלא מיקרי רשע היינו דוקא בשיש ריוח גדול ונראה לעניים הוא שלא יוכל למצוא ריוח כזה במקום אחר כגון זבין במאה ושוה בר' שהריוח ידוע ומפורסם או בדבר שדמיו קצובין וכמוהו נמכר בשוק כגון חררה בבית הפלטר דהתם ודאי אי הוה מוזיל גביה הוי כמו מתנה ומציאה דמה לי מתנה מרובה מ"ל מתנה מועטת אבל במידי שאין

קלכתו ידועה וגם אין בו ריוח כ"כ ופעמים ימלא יותר בזול או יותר ביוקר לעד"ן דבר פשוט דמודה ר"ת דמיקרי רשע ותדע שכן הוא שהרי פתח בקונה דבר בשווי דמשמע דבא לאפוקי קונה דבר בזול והדר מסיים אבל דבר הפקר או מתנה וכו' משמע הא קנה בזול רשע מיקרי אלא ודאי לאשמועי' אתא דלא שריכן מטעם שהוא קונה בזול אלא היכא דודאי מוזיל גביה דאז הוי דומיא דהפקר דודאי אית ליה רווחא אבל במידי דליכא רווחא בולי האי והוי מידי דלא קיץ לא והא דלא מפליג בולה במידי דלאו הפקר ובין מידי דקייץ למידי דלא קייץ היינו משום דמזה אין לו שום ראיה אלא מבח הפקר ומציאה כדתנן כפל לו עליה והיינו דמבח קו' זו פי' ר"ת דהאי דעני לא מיירי בחררה דהפקר וכו' והיינו דמסיי' אבל דבר הפקר וכו' דמהפקר יש לו ראיה ומ"מ שמעי' דדוקא לוקח בזול גדול וידוע דודאי מוזיל גביה דאז הוי במציאה והפקר או במידי דקייץ וכמוהו נמכר בשוק עכ"ל:

ומילתא אגב אורחי תמיהא לי מילתא כי איך נעלם מעיני חכמת הרב מהרי"קו ומעיני הרב השואל דברי המרדכי שכתב להדיא בפ"ק דמציעא וז"ל אבל אם יש ריוח גדול שאינו מוצא כ"כ במקום אחר להשתכר או מציאה או הפקר אין בהם משום עני המ"כ עכ"ל הרי להדיא שכתב שאם יש בו ריוח גדול שאינו מוצא במקום אחר כ"כ להשתכר וכו' וא"כ מה לו לרב השואל להביאו מדיוק דברי המרדכי דפ' האומר וגם חי' מהרי"קו שחי' בין ריוח גדול וכו' הוא מבואר דדברי המרדכי דמציעא שכ"כ ריוח גדול וכו':

עוד אני תמיה איך אישתמיטתיה להרב מהרי"קו דברי הרשב"א שחולק בזה על המרדכי שכ"כ בחי' לבתרא בפ' ח"ה עלה דההיא דאמרי' בכפי גוי הרי הם במדבר דלא מיקרי רשע בשבירות או מכר משום שקונה הדבר בפחות משווי דאין לנו לחלק וכבר עלה בדעתי לתווך השלום ביניהם ולומר דהרשב"א מיירי בשאין בו ריוח גדול כ"כ אלא פחות משווי אלא שאין דבריו מורין כן לפי מ"ש הואיל ומכר היא אין לחלק משמע דכל שהוא במכר תליא מילתא ואין לחלק:

והרב מהרש"ח ז"ל בתשו' סי' כ"ר אישתמיטתיה דברי מהרי"קו הללו שהקשה הוא ז"ל דברי המרדכי דפ' האומר מרישיה לסיפיה דמרישא משמע דדוקא בשקנה בשווי הא פחות לא ושוב כתב אבל דבר הפקר וכו' דמשמע דוקא בחנם אבל במכר אף בפחות משווי מיקרי רשע אם לא שנאמר דכ"כ הוא פחות משווי כמו בחנם עכ"ל ותימה איך נעלם מעיני חכמתו דברי מהרי"קו שהוקשה לו כן ומבח זה חילק מה שחילק:

ואיך שיהיה כתב מהרש"ח וז"ל ומ"מ לענין דינא אין לקרות ליוסף רשע כיון שיש שוברים דכל שיש לו ריוח באות/קנייה לא מיקרי רשע ובודאי דבאלה החזקות הנהוגות בשאלוניקי יע"א יש ריוח שנשכרין בדבר מועט ואינו מצוי כך במקום אחר וכו' ע"כ וכמו כן ס"ל למהרא"ש דבחזקות ליתא לדין זה וכתב הר"כ בכ"הג ח"מ סי' ק"מ הגהות הטור אות ק"ן דאם בכר החזיק אית ביה משום עני המהפך בחררה ומטו בה בשם הרדב"ז אבל בשם מהר"א גאליקו ז"ל כתב שאף אם החזיק ליתיה לדין זה ואפשר שטעמו דכיון שהחזקות אינו דבר שיש בו שרש וממש להכי אף שהחזיק אין בו

לא משום גזל ולא משום עני המ"כ כיון שיש בו ריוח גדול כמדובר:

והנה יצחק אבינו ע"ה לא היה לו קרקע משלו יען שאפי' המערות שתמוש פלשתים וכמו שפי' החזקוני וז"ל שתמוש פלשתים שלא יחזיק יצחק בהם להיות לו חזקה בארץ ע"כ וא"כ בהכרח כי מה שזרע היה בשדות הפלשתים בשכר וע"ד החזקות הנהוגות בשאלוניקי· עוד פי' הרב החזקוני לך מעמנו שנתבוונו שארצו תשאר בידם · עוד פי' גבי ראו דאינו בשעמדת בגרר שנתברכת במאה שערים ואינו עכשיו אחר שהלכת משם שפסקה ממנה ברכתה ואין הדבר תלוי אלא בך כי היה ה' עמך:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא אל המכוון ונאמר דכיון שיצחק אבינו ע"ה לא היה לו בגרר שום זכות חלק ונחלה וחזקה אם כן מה שזרע היה בארצות אחרים שלקח אותם מהם בשבירות ובעין החזקות הנהוגות בשאלוניקי ומאת ה' היתה כי בשזרע יצחק בארץ ההיא שלא היתה משלו וימצא בשנה ההיא אף שהיתה שנה קשה שלא הועילו הנמחים עם כל זה מצא מאה שערים ממה שאמדוהו וזה ממש הוי בעין מציאה ובמידי דהפקר ומציאה הא קיימא לן ר"ת דליתיה לדין עני המ"כ וכמו שהבריח מההיא דתנן כפל לו עליה וכל זה הוא לפי מאי הס"ד דבני פלשת כי אותה הארץ היתה מסוגלת לטובה ולברכה ברם לפי קושטא דמילתא לא הארץ גרמא ליה כי אם מה' היתה זאת וז"ש ויברכהו ה' ומאותה ברכה עלומה העשיר עד כי ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד וכ"כ היתה גדולתו מאד עד שויאי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה עד שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא עשרו של אבימלך וכיון שגדל כ"כ במאד מאד מחמת אותה הברכה שהיתה מוליאה לו אותה הארץ בסגולה שבה א"כ אין לך ריוח גדול מזה שסוכר את הארץ בדבר מועט ומרויח על חד אלפי אלפים ורבי רבבות ובודאי שזה במתנה הפקר ומציאה ויותר גדול מחזקות שאלוניקי ובל בי האי לית ביה משום עני המ"כ ולכן ויקנאו אותו פלשתים ובקשו בדין ליקח מידו אותם השדות לזרוע בהם לעצמם כיון שהיו מסוגלים להוציא כ"כ ברכה דלית בה משום עני המ"כ וכ"ת ולא הי"ל ליצחק שום חזקה וזכות בארץ לזה הקדים לנו הכתוב לומר וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר כדי שלא יהיה לו שום חזקה וזכות בארץ ההיא אמור מעתה שבל מה שזרע לא היה כי אם בשדות אחרים שהיו בידו בשבירות מעין חזקות שאלוניקי והמטו להבי ויאמר אבימלך ליצחק לך מעמנו וזרע זרעך בארצות אחרות כי אנחנו מבקשים ליקח אותם שדות לזרוע בהם לעצמנו ולית בה משום עני המ"כ כיון שיש בו ריוח גדול שהרי עצמת ממנו מאד וזה העולם נהיה לך ממנו ומארצנו כי היא מסוגלת לזה ואין לך הפקר ומציאה גדול מזה ובכן הלך משם יצחק לבאר שבע ובראותו אבימלך שזרע יצחק בארצות אחרים ועשה והצליח והפלשתים זרעו באותם שדות שהיו ביד יצחק בגרר ולא עשו ולא הצליחו אז ידעו כי לא הארץ גרמה לו כל זאת כי אם מאת ה' היתה לו ולכן אבימלך הלך אליו מגרר בלומר הלך לו מאותה סבה שהיה סובר כי מסבת השדות שבגרר נתעשר יצחק באותו עושר גדול כי ידע כי שוטה בדבר

היה ולכן כאשר באו אצל יצחק ונתרעם עליהם לומר מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם א"ל ראו ראינו ב' ראיות תחלה ראינו ועלתה ע"ד לומר כי הארצות האלו גרמו לך העושר והסגולה שבהן ולכן כדין לקחנו אותה ממך ושלחנוך דלית בהו משום ע"הב אבל אח"כ ראינו ראיה אחרת כי לא מהארץ היתה הברכה כי אם בשביל כי היה ה' עמך ולא מחמת שנאה חלילה שלחנוך ולכן תהי נא אלה וגו' שהרי ידענו באמנה כי לא הארץ גרמה זאת כי אם היות ה' עמך שהרי אפי' עתה שאתה יושב בארץ אחרת הרי אתה ברוך ה' וברכה שרויה בידיך:

מעתה נהדר לקראין ונקדים עוד אותה שנשאל הרב הגדול כמהר"ש אלשיך ז"ל סי' ס"ז על יוזיפא שהיה מלשין ולקח חזקת היהודים מכל אשר בחר ואלם היה ונכבד וברוב הימים נהפך מזלו ונלכד ברוע מעלליו ונגמר דינו להריגה ונתלה על עץ והנה העצה והשררה לקחו את ביתו וכל יש לו כדין הרוגי מלכות זולת כי היה חייב מעות להעצה לאלפי' ורבבות ונשתעבדו בשטר לפרעון הוא ואשתו ובנו וכלתו ואח"כ נתיישב שם רופא א' וקבל עליו בחרם הסכמת אנשי העיר שלא יקח חזקת יהודי בלתי רצונו ומצא חן בעיני העצה והשררה והסכימו לתת לו הבית שלקחו מיוזיפא מבלי פרעון מס והוא לא רצה לקחתו ומ"מ שלא ברצונו כתבו בפנקס העצה אותו הבית לרופא וקם זקן אחד ופטפט כנגדו ודמה זה לעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו דנקרא רשע וכו' והשיב הרב ז"ל שהדין עם הרופא כי בנדון זה עני המהפך בחררה אין כאן ובא אחר ונטלה אין כאן דהא מי הוא המהפך אם הוא יוזיפא עצמו הלא ההפך עליו בלהות והותו תלו ובית אין כאן יוזיפא אין כאן ואם אשתו ובניו הם המהפכים לבקש ביתם העצה ודאי שלא יערבו אל לבם לשאול כן מאת העצה כי הלא עודם חייבים לעצה הון רב וגם עליהם בערה אש חמת העצה ואיך יהפכו לשאול ביתם עכ"ד:

ויש לדקדק כי הי"ל להרב ז"ל להביא ראיה מאותה שאמרו בפ' האומר רבין חסידא אזל לקדושי אתתא וקדשה לנפשיה ופריך והיכי עביד הכי והתניא מה שעשה עשוי אלא שנהג בו מנהג רמאות ופרקי' דידע דלבריה לא הוו יהבי ניהליה ופריך איבעי ליה לאודועי סבר אדהכי והכי אתא איניש אחרינא ומקדש לה והקשה הר"ב עצמות יוסף דאמאי לא פריך עדיפא מינה מההיא דעני המ"ב ובא אחר ונטלה דנקרא רשע ולא מהאיך דלא הוי אלא רמאי ומכח זה הוליד הרב ז"ל לענין הדין דלא שייך דין עני המהפך אלא במהפך ממש וחוזר אחריה וכמו רב גדל אבל במי שהוא בביתו ועושה שליח לקדש לא שייך זה כלל והמטו"ל לא פריך אלא מרמאי דלא שייך בו אלא רמאי עכ"ד והשתא הדברים ק"ו ומה התם דשייך ביה מהפך אפ"ה אמרי' כיון שהוא עצמו לא הפך וחזר אחריה כי אם ע"י שלוחו אין כאן מהפך בנ"ד דליכא מהפך ממש לא כ"ש:

והנראה אצלי בזה דהרב מהרמ"א חולק בדבר זה עם הר"ב ע"י וזה ברור ממ"ש עוד שם וז"ל ועוד כי לא אמרו עני המהפך אלא במי שאם לא בא אחר ונטלה היה הראשון נוטלה ובנ"ד הנה שהרי שהעצה לא היו נותנים לאשתו ובניו כי גם עליהם עבר כוס חמתם כי ערבים ליוזיפא היו ועודם חייבים לעצה הון רב וא"כ אצ"ל אם העצה התעוררה לתת לו הבית כי אם גם הוא היה יכול לבקש הבית מאתם כי הא דמס' קדושין רבין חסידא וכו' הרי כפי' שאעפ"י שאנ"ל כשהיה מהפך אלא שהיה משלח מעותיו ביד שליח והשליח עצמו מבלי שיודיע לו דבר לקחה לעצמו על שנראה לו שלא יתנו הבית למשלח ק"ו בן בנו של ק"ו בנ"ד דכ"ע ידעי שלא היו העצה נותנים הבית לאשתו ובניו כי בלעדי כעס העצה עליהם על אשר הם מצטערים לגבות חובם מהם ואיך באים עתה להוסיף גם דמי השכירות על חובותם דודאי שיכול הרופא וזולתו להשכיר את הבית מאת העצה עכ"ל מהרמ"א ומילתא אגב אורחי נפלאת בעיני ע"ד הר"ב כנה"ג ח"מ סי' רל"ז הגה' הטור אות ה' שהביא חי' זה בשם מהרמ"א דבנ"ד שלא היה נותנה לו בעל החררה ליתיה לדין עני המ"ב וחדש הוא ז"ל וז"ל אמר המאסף וזה מבואר בתלמוד במעשה דרבין שאמרו לא יהבוה לבריה וכתב שבוב בא לידו תשו' מהר"א גאליקו ז"ל ב"י וראה לו שהביא ראיה זו והתימ' איך לא שת לבו לדברי מהרמ"א שהוא ז"ל הביא ראיה זו בהדיא בתשו' הלזו והנה מ"ש מהרמ"א שאעפ"י שאנ"ל שהיה מהלך אלא שהיה משלח מעותיו וכו' נראה דהכי כוונתו דלא מבעיא היכא דהוא מהפך גרידא דטענת לא יהבוה ניהליה מעיקר' למהפך אלא אפי' שעשה מעשה רב שלח מעותיו ע"י שליח דהא עדיפא ממהפך כי שם מהפך היה בדברי' בעלמא וכאן הוציא מעותיו ויהבינהו לשליח ואשכחן דאפ"ה אהניא טענת לא יהבינהו ניהליה לעקור ממנו דין עני המ"ב וכו' ונמצאת למד דמהרמ"א הבין אותה דרבין חסידא יש בה משום מהפך ועדיפ' מינה וחולק על הדין שהוליד הר"ב ע"י דבכל שהוא לא הפך בעצמו וחוזר אחריה כי אם ע"י שליח דלית בה משום עה"ב והמטו"ל בטענתו של מהרמ"א הא' לא הביא ראיה מאות' דרבין ודוק · אלא דלדברי מהרמ"א תיקשי ההיא דהק' הר"ב ע"י דאמאי לא פריך תלמודא עדיפא מינה מדין עני המ"ב דנק' רשע לא רמאי לבד ואפשר לתרץ דניחא ליה לתלמודא טפי לאותובי מברייתא ולא מההיא דעני המ"ב שהוא דין מהאמוראים אע"ג דהויא רבותא הויא דעני המ"ב דנקרא רשע:

עוד כתב הרב מהרמ"א דבא אחר ונטלה אין כאן שהרי הרופא לא תבע ולא בקש ולא נטל מעצמו מאת העצה כי אם הם מעצמם נתנו לו החזקה ההיא ובא אחר ונטלה אמרו דנק' רשע אבל בא בעל החררה ונתנה לאחר לא אמרו:

ואחשבה כי לזו רמז הכתוב הנאמר בשמואל א' סי' י"ח ויהי בעת תת מרב לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי וא"ל במ"ש והיא נתנה דיתירה ללא צורך והיה די לו לומר נתנה לעדריאל והיא ל"ל ותו דקרא כתיב כי יקח איש אשה ולא כי תלקח אשה לאיש וא"כ הול"ל ויהי בעת וכו' לקחה עדריאל ומאי והיא נתנה ותו דלגבי לקיחת אשה לא שייך נתינה אלא לקיחה אמנם עפי"ה הדבר מבואר מעצמו כי כבר כתבנו דבאיש המהפך לקחת לו אשה ובא אחר ולקחה לעצמו יש בו משום עני המ"ב דנקרא רשע אם לא שיהיה בא אחר מהחלוקים הפוטרים מדין עני וחד מינייהו שאם בעל החררה עצמו לא תבע ולא בקש החררה מן הבעלים והבעלים מאליהם ומעצמם נתנוה לזה השני אין עליו דין מהמ"ב והנה בענין מרב עם דוד אין לך מהפך גדול מדוד שהפך בהריגת גלית לקחת למרב לאשה וא"כ תיקשי לן איך עדריאל עשה כזאת

ועבר

שעבר על דין עהמ"כ לז"א בי עדריאל נקי כדבר שהרי ואהי בעת תת מרב לדוד היא מעצמה נתנה לעדריאל בלתי בקשתו וכל דליכא בא אחר ונטלה אין בו דין עה"כ וגם מ"ש מהרמ"א ז"ל:

ואל זה הכיוון בוונת הכתוב בפ' קדושים ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם. ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה וא"ל דקרא יתירא הוא מ"ש ואמר לכם וכו׳ ומה קשר ושייכות יש לו בהדי קרא דולא תלכו בחקות הגוי וכו׳ ועוד כמה שכפל. ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם ודי היה כאומרו ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם:

אמנם עפ"י חידוש מהרמ"א הכל יבוא על נכון והיינו דכמה שנטלו ישראל ארץ ז׳ עממים מיד האמורי לכאורה אין זה עולה בדין ולא יגרע מדין המ"כ ואמטו"ל כאשר צוה ה׳ לישראל שלא ילכו בחוקות הגוי וכו׳ בא להודיענו כי היכי דלא תיקשי לן דא"כ שרצונו ית׳ שנלך בדרך טובים ולהתרחק מדרך חטאים א"כ איך יהא מותר לגרש ז"ע מנחלתם ולרשת משכנותמו ולא יגרע מדין עני המ"כ לז"א דהא ליתא מכמה טעמי חדא שהרי אני משלח מפניכם מטעם כי כל אלה התועבות עשו ואקוץ בם וא"כ מעתה מהפך אין כאן כי כמהפכים והפכו שאניחנה בידם מאחר שעשו כל הרעות ומאסתי אותם ואקוץ בהם ואף את"ל שהיו מהפכים לא הייתי מניחה בידם שהרי מאסתים ואקוץ בהם וכל שאם בעל החררה לא היה נותנה למהפך ובא אחר ונטלה לית ביה משום עה"כ ועוד שאפי׳ שהיו הם מהפכים והייתי נותנה להם אין בו משום עה"כ שהרי בא אחר ונטלה אין כאן אלא אני בלתי בקשתכם אמרתי לכם אתם תירשו את אדמתם ואני מעצמי בלתי בקשתכ׳ אתננה לכם ועוד רמז דהכא הוי מתנה וגבי מתנה הא ס"ל לר"ת ודעמיה דלית בה משום עה"כ וז"ש ואני אתננה לכם לרשת אותה וגבי מתנה ליתיה להך דינא:

הוא הדבר אשר דברו הכתוב בדברים ובשעיר ישבו החורים לפנים ובני עשו יירשום וגו׳ כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן ה׳ להם ויש לדקדק דלמה הוצרך לזה הדמיון שדמה לו׳ כאשר עשה ישראל וגו׳ ותו מאי אשר נתן ה׳ להם דהא ודאי פשיטא כי מי לא ידע בכל אלה כי יד ה׳ עשתה זאת ולפי"ה הדבר מוכן מאליו שבא להודיענו כי בני עשו נקיים מעון במה שלקחו ארץ שעיר מיד החורי ואין להם משפט עני המ"כ כי זה הפועל עשו כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו ומה שם עשו בהיתר אף כאן בהיתר וכ"ת ולישראל גופייהו איך הותר להם להוציא את האמורי מחזקתם וליטלה לעצמם ולא יגרע מדין עה"כ וכו׳ לזה בא בנותן טעם אשר נתן ה׳ להם מאליו ומעצמו בלתי בקשתם וכל כי האי לית ביה משום עה"כ כי לא אמרו אלא בא אחר ונטלה ועוד דהכא נתן ה׳ להם בתורת מתנה והא היכא ר"ת וסיעתו דסברי דגביה מתנה והפקר ליתיה לדין עה"כ:

ואפשר עוד לומר בקרא דההיא נתנה לעדריאל לרמוז דלקיח׳ אשה לאשה הוי כעין מתנ׳ והפקר דלר"ת לית בה משום עני המ"כ ובזה יתורץ קו׳ הר"ב עצמות יוסף דכתי׳ לעיל דמאי דלא פריך גבי רבין מעני המהפך משום דאשה הוי כעין מציאה ומתנה והפקר דלר"ת וסיעתו לית בה משום עני המ"כ ודו"ק:

והנה הר"ן ז"ל והמרדכי ז"ל הקשו על סברא זו דר"ת מההיא דעני המנקף בזית מה שתחתיו גזל מפני ד"ש ותי׳ דשאני התם דטרח ונקף והעני סמך על זה עוד הקשו מההיא דמרחיקין ממצוד׳ הדג כמלא ריצת הדג ותי׳ דהתם נמי טרח לתקן המצודות למרעו דגבי מתנה והפקר כי טרח אפי׳ לתקן המצודות לא מצי אחר לקדמו ואית ביה משום עני המהפך וכו׳:

עוד נקדים מ"ש הר"ב כנה"ג ח"מ סי׳ רל"ז על ההיא שכתב מהר"ש ז"ל שם בהגה דאין דין זה אמור אלא כשנגמר המקח ופיסוק הדמים ולא היו חסרים רק הקנין דקדק ז"ל מזה דאין דין זה אמור אלא כשנגמר המקח בדבור גרידא ולא בקנין באופן שיכול המוכר או המשכיר לחזור בו אבל כל שנגמר הדבר בקנין וה"ה בדבר שאף בלא קנין אין יכולים לחזור בהם אינו נכנס בסוג עני המ"כ אעפ"י שהוא יותר חמור עכ"ל ונראה דבכה"ג גזלן הוי והיינו נקרא עני המ"כ ואיך שיהיה למדנו שאין דין זה גמור אלא כשנגמר הדבר בדבור אבל לא בקנין:

ואחרי הודיע אלהים את כל זאת נבוא לבאר קראי דידן אשר יעדנו ונקדים עוד מ"ש הרא"נ ח"מ סי׳ קכ"ה דעני המ"כ דוקא רשע הוא אפי׳ שלא ידע בשעת לקיחתו שחברו מחזר עליה אלא שנודע לו אחר שקנאה אם אינו נותנה לו חל עליו דין עהמ"כ עכ"ד מוכח מדבריו דבדבר שאין בו מציאות ליתנה לו לית בה משום עהמ"כ אמור מעתה אם קודם יעקב ונוטל הברכות דאין להם תיקון בחזרה שאינו דבר הניטל מזה וניתן לזה אין בו משום עה"כ כל שלא ידע מעיקרא שעשו היה מחזר אחר הברכות אבל אם ידע שעשו היה מחזר נכנס בסוג עה"כ ולא יהיה ראוי לברכה ח"ו כיון שעבר על דין זה דעני המ"כ והנה ודאי כענין זה של הברכות שעשה מקח יצחק שהיה בעל החררה עצמו עם עשו שיביא לו מטעמים ושהוא יברך אותו עבור זאת הנה לכאורה נראה שאם יבוא יעקב ליקח הברכות הא ודאי דיש בו משום עה"כ וז"ש ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו כלו׳ ולא תימא שאין בו ידיע׳ מתחלה ליעקב ולרבקה אמו שהיא במקום יעקב וכ"ש ליתיה בדין עה"כ כיון דליתיה בחזרה שאינו דבר הניטל מזה וניתן לזה אלא ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו והא עדיפא מעני המ"כ כיון שבעל החררה הוא בעצמו עשה המקח וחפצו ורצונו היה ליתנ׳ לעשו ורבקה שהיא במקום יעקב שומעת וקדמה לו הודיעה מתחלה והיא ודאי תודיע ליעקב וא"כ לא מצי יעקב להקדים וליטול הברכות ולעבור על דין עהמ"כ ואפי׳ לר"ת וסיעתו דס"ל דבהפקר שרי הכא מודה דאסיר שהרי כבר טרח עשו וילך השדה לצוד וטרח בכ׳ הן בהליכה והן שתיקן המצודות ועוד צריך טרחא לצוד ובכל כי האי אפילו בהפקר יש בו משום עה"כ תדע לך דאיה דעלמא דקי"ל דמרחיקין ממצודת הדג וכו׳ וטעמא משום דטרח לתקן המצודות וזהו שרמז באומרו לצוד ציד כ"ש הכא דטרח טרחא יתירא ביציאתו לשדה ותי׳ המצודות והצידה עצמה ברם דא תברתיה לעשו שהלך להביא ודרשו רז"ל להביא אפי׳ מן הגזל ודבר האסור ובהכי תו ליתיה לדין עני המ"כ לפי שהברכות תלויות ביד הש"ית שהוא בעל הברכות וכיון שגלוי לפניו דכוונת עשו היתה להאכילו ליצחק ודאי שאינו מסכים לברך לעשו וכל שידענו שבעל החררה אינו נותן אותה למהפך תו ליתיה

ליתיה לדין עהמ"כ וזהו שיעור הפסוק אף כי רבקה שומעת כדבר וכו' וקדמה לה הודיעה והרי כאנו לדין עה"כ והלך עשו השדה לצוד וטרח וכו' אפ"ה ליתיה לדין עה"כ שהרי הלך להביא ואפי' מן הגזל כדאמרן וכו' ולכן ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד וגו' ואברכך וגו' כלו' ואף דהו"ל כנגמר המקח ופיסוק דמים לאמר באמירה בעלמא וכאנו לדין עה"כ מ"מ שמעתי שאמר לו ואברכך לפני ה' דהיינו ברשותו של הקב"ה שיסכים ע"י והוכיחה זה מדאתא שהקפיד עליו יצחק כ"כ לצוותו שיביא לו מן ההיתר ודבר המותר וכמ"ש הר"ב כ"י ואני ידעתי שעשו כוונתו רעה ויביא לו באיסור ולא בהיתר וכ"ש ודאי שבעל הברכות לא יסכים בזה שיתברך עשו וא"כ לא פלטינן מדין עה"כ ולכן עתה בני דמכית לקחת הברכות מידו בהיתר שמע בקולי וגו' לך נא אל הצאן וקח לי משם ודרשו רז"ל לי משלי שכן יצחק כתב לה בכתובתה שתטול בכל יום שני גדיי עזים וכיון שאתה תביא מן ההיתר ודאי שלך תאות הברכה ויסכים בכך בעל הברכות וז"ש בעבור יברכך לפני מותו שאז תשרה שכינה עליו ובעל הברכות יסכים בדבר ויעקב אמר לאמו אולי ימושני אבי וגו' והייתי בעיניו כמתעתע שעברתי על דין עהמ"כ והבאתי עלי קללה שהרי קי"ל דמכריזין על הנוטל שהוא רשע ח"ו ולא ברכה שהרי כיון שעובר על דין עה"כ ודאי לא יהיה ראוי לברכה שהרי כל עצמה של רבקה שרצתה להתיר ליעקב ולומר שאין בזה משום עה"כ היינו משום שבעל הברכות לא יסכים וזה הוכיחה מדילא להביא ואפי' מן האיסור והא קשיתיה ליעקב דמנא ידעה מה בדעתו של עשו ושבעל הברכות לא יסכים בזה לכן א"ל עלי קללתך בני עלי אתאמר כבכואה דלא ייתון עלך לווטיה שהרי כוונת עשו רעה ובעל הברכות לא יסכים ולא יחפוץ לברכו וא"כ אין עליך דין עה"כ אך בזאת שמע בקולי ולך קח לי משלי מן ההיתר כדי שבעל הברכות יסכים בברכותיך ודוק :

וזהו הנרמז במאמר קודש שא"ל הזהר מלהאכילני דבר איסור נבילה וטרפה וגזל שהרי הברכות הם תלויים למאן דחמי לאתברכא הוא מתברך ואם אתה לא תהיה ראוי להתברך ויבוא אחר ויטלם אין בו משום עה"כ שהרי בעל החררה לא יהבה לאתם למאן דלא חמי וא"כ לא יהיה על הבא ליטלם שום חטא ועון כלל ע"כ הזהר להתהלך בדרך טובים כי היכי דתהוי ראוי דאז לא יוכל אחר ליטלם מידך מטעם עלי המ"כ ודוק :

ואחשבה כי לזו רמז יפתח למלך בני עמון ואולם הואיל ואתו לידן הני קראי נימא בהו מילתא מרישא דקראי ואף כי הוא חוץ מן המכוון וזה תארם ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ויולד גלעד את יפתח ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וגו' ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל וגו' וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב ויאמרו ליפתח לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מאתכם ומדוע באתם אלי עתה באשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל יושבי גלעד וא"ל בהו א'

כמ"ש ויולד גלעד את יפתח דמן הבאוי אבי הוא"ל ויפתח בן גלעד היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ותו כמ"ש ותלד אשת גלעד לו בנים דתיבת לו מיותרת ומן הראוי כך הול"ל ויולד לגלעד עוד בנים מאשתו ותו דכאיזה טענה באו על יפתח לגרשו מנחלת אביו דאף כי יהיה בן אשה זונה ממש לכ"ע הרי זה בנו לענין ירושה וכדפסק הרמב"ם ז"ל וכאשר יובא לקמן בס"ד כ"ש דהכא לא הוי אלא בן פלגש וכמו שפי' המפ' ז"ל ואיך זקני גלעד וחכמיה שתקו ולא מיחו בדבר ותו כמ"ש לבד והיית לנו וגו' דלמאי תיבת לכה כתובה בה"א ולא לך בכ"ף פשוטה דטובא בה"ג אשכחן ותו ק'טובא כמ"ש לכן עתה שבנו אליך דלפי הנראה דלא השיבו לו כלום למה שטען עליהם ששנאו וגרשו אותו ולא באו עתה אלא להיות כי צר להם ומ"מ לכן עתה שבנו אליך וגו' נראה דמודים לדבריו שעתה כי צר להם באו אליו והדברים מתמיהים ותו מה הלשון אומרת לכן עתה שבנו אליך דהול"ל באנו אליך ומאי לכן עתה דקאמ' :

ולהבין כל זה נקדים מה שנשאל הרב מהרשד"ם בא"הע סי' רל"ג על ראובן שנתן עיניו באשה נכרית ובא עליה ונתעברה והוליד ממנה בן והלך ראובן למקום אחר והניח את הבן ביד אומן ונתן לו שכרו ויגדל הילד ויהי לבן חיל והלך אל אביו וישמח עם בנו ונתגדל אצלו ולימים מת ראובן והניח בנים מאשתו הנשואה לו ממשפחתו וכמדומה שלשבת מה בני ראובן בקשו להדיח לבחור הנז' מנכסי אביהם ומבקשים עלה לזה באומרם כי הבחור הנז' אינו בן אביהם כי האשה אמו לא היתה אצל אביהם בקדושין וכמו שזנתה עם אביהם זנתה עם אחר וכ"ש הם יורשים ודאין והוא ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי וכו' והרב מהרשד"ם הרבה להשיב על הרבנים שקבלו עדויות איך ראובן בא על אשה זו בלא קדושין ואיך רצו ליגע בבכור ראובן דעדויות הללו בטלים ומבוטלים והבחור הרי הוא כשאר בניו לענין ירושה דלא בעינן קדושין לענין ירושה דהכי פסק הרמב"ם בפ"ג דיבום וחליצה מי שזנה עם אשה בין פנויה בין א"א ונתעברה אעפ"י שהוא בנו לענין ירושה הרי זה ספק לענין יבום והאריך הרב ז"ל בתשו' הרבה והסיק וז"ל אמנם הדין אמת דלכ"ע בנו של אדם אפי' שעשאו בביאת זנות בנו גמור הוא לכל דבר ואין אנו צריכין שיקראהו בנו אלא אם היה נוהג עמו בבן מספיק להחזיקו לבנו ויורשו כדמוכח מהרמב"ם ז"ל ועוד מוכח מדברי הרשב"א שאפי' לא ראינו שקראו בן וגם לא ראינו שנהג עמו בבן אלא שידענו שאיש זה בא על אשה זו או שמודה הוא שבא עליה בתר דידיה שדינן ליה ויורשו ואפילו לגבי יבום כתב הרשב"א וז"ל הכל אם ראינו שבא עליה ממש מחזיקים אותו ולד שלו אע"ג דדוימא מעלמא וכו' א"כ כשהודה הוא שבא עליה או שאמר זה בנו וכו' הכל אם לא ראינו שבא עליה ממש וכו' אע"ג דדוימא מיניה אין או' שתפטר אשתו מן החליצה וכו' הרי לך בהדיא דס"ל להרשב"א שאם ידענו שבא עליה וכו' אפי' שחשודה מאחר נל עוד שלא ידענו בבירור שבא עליה אחר בתר דידיה שדינן לה יעש"כ :

והרב מהר"י אדרבי זלה"ה בסי' פ"ב נשאל על הנדון הזה ורצה הרב ז"ל לזכות לבחור הנז' מדגרסי' ביבמות הבא על ארוסתו בבית חמיו וילדה רב אמר הולד ממזר ופירש"י דהואיל ופרוצה היא

חיישי'

חויש' שמא בא עליה אחר ואעברא מיניה ושמואל אמר שתוקי ואמר רבא בלישנא בתרא דהלכתא כוותיה דמסתברא מילתיה דרב דלא דיימא מיניה ודיימא מעלמא אבל דיימא מיניה אע"ג דדיימא מעלמא בתר דידיה שדינן ליה וכ"ש בנ"ד אפי' שאמו של ראובן דיימא מעלמא כיון דדיימא נמי מיעקב בתר דידיה שדינן ליה כ"ש דבנ"ד דיימא מיניה ולא מעלמא שהיתה מיוחדת לו והכן שהרי שלא הפקירה עצמה וכו' וכר מן דין כתב הרי"ף דמאי דאמר רב הולד ממזר ספק ממזר ושתוקי דאמר שמואל בדוקי היינו דבדקי' לאמיה אם אמרה לכשר נבעלתי נאמנת הילכך בנ"ד שאומרת אמו של ראובן שנבעלה ליעקב נאמנת ואע"ג שכתב הנ"י בשם הריטב"א דהא דנאמנת אפי' לענין ירושה ה"מ בארוס' דבתר ארוס דהוי דהתרא שדינן לה כל שטוענת בריא וכו' אבל בפנויה אינה נאמנת לענין ירושה אפי' היכא דדיימא מיניה שבשם שזנתה עמו כך אפשר שזנתה עם אחר ואפילו בפילגש המיוחדת לו אינה נאמנת וי"ל דה"מ כשהוא שותק וכו' אבל בנ"ד דיעקב טוען זה בני
אינה נאמנת וכו' עכ"ל:

והנה הרואה יראה שהריטב"א חולק עם הרשב"א שהרי כתב שאף בפילגש המיוחדת לו אינה נאמנת דאמרי' כשם שזנתה וכו' ואף שידענו שבא עליה כי אין לך ידיעה וראיה גדולה מזו שבא עליה כי היתה פילגשו המיוחדת לו ואלו להרשב"א כל שידענו שבא עליה אע"ג דדיימא מעלמא בתר דידיה שדינן ליה כל כל שלא ידענו בבירור שבא עליה אחר ולא אמרי' כשם שזנתה וכו' ואע"ג דדיימא מעלמא ובכר מהרי"א שם רמז מזה שכתב וגדולה מזו כתב הרשב"א בתשו' סי' תר"י· והנה רז"ל אמרו כי משבט שמעון לא יצאו שופטים ומלכים לפי שחטאו בזנות:

ובזה נא"ה ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה וכתבו המפרשים שהיתה פילגש המיוחדת לו ותרגם יונתן פונדקיתא וקא מפרש ואזיל דהכא לאו דדיימא מיניה דהיינו שחשודה ממנו חשד בעלמא אלא כי ידענו שבא עליה בזה ונתאמת אצלנו שהוליד גלעד את יפתח וכמ"ש הרשב"א דכל שידענו ודאי שבע"ל בתר דידיה שדינן ליה ואע"ג דדיימא מעלמא ולא אמרי' כשם שזנתה וכו' ואולם אשת גלעד שהיתה אשתו בכתובה וקדושין אותה ילדה לו בנים לו ממש דוקא דבאשתו ליכא שום חששא ח"ו בפילגש דבההיא הא איכא נדרין לומר כשם שזנתה וכו' ולכן אין כ"כ ודאית כי מה שילדה הוא לו ממש אבל באשתו ותלד לו לו דייקא ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה דהיינו פילגש ואף שהיתה מיוחדת לו דהוה ס"ל כהריטב"א והנ"י דס"ל דאף בפילגש המיוחדת לו שידענו ודאי שבע"ל לא שדינן ליה בתר דידיה דאיכא למימר כשם שזנתה וכו' ומידי ספיקא לא נפקא והם יורשים ודאים ואין ספק מוציא מידי ודאי וזקני גלעד הסכימו לבאורה עם אחי יפתח אבל לאחר זמן חזרו מסברתם והסכימו לדעת יפתח ולכן כאשר נלחמו בני עמון אז הלכו זקני גלעד ויאמרו אל יפתח לכה והיית לנו לראש ונלחמה בבני עמון ואמרי' בספרי הובא בילקוט אקרא דועתה לכה ואשלחך לכה היו מקווים לכה היו מצפים לכה מסור הדבר הזה ופי' ז"ל דמדקאמר לכה בה"א מפיק לה א"כ יש לפרש מ"ש לו לכה והיית לנו לכה היו מקווים ומצפים ומסור הדבר כי לך יאתה

הגדול' והשררה כי לדיק אתה ואין כאן שום שמץ דופי ועל זאת מלא מקום להתרעם תרעומת כי הלא אתם שנאתם אותי והסכמתם לסברת אחי ותגרשוני מבית אבי כטענת כי בן אשה זונה אני וכשם שזנתה וכו' וכיון שנתתם כי שמץ דופי אינו מן הראוי שאתמנה שופט ושר ואם תאמרו שחזרתם מסברתכם הלזו היה לכם לבוא ולהחזירני לבית אבי מקודם וזאת לא עתה כאשר לר לכם וז"ש א"ת שחזרתכם בכם ומדוע באתם אלי עתה אלא ודאי כי לא באתם עתה באמת ובלב שלם שחזרתם מדעתכם רק מה שבאתם הוא כאשר לר לכם ולא עשיתם אלא לפנים מתוך צרתכם והם השיבו לו בחכמה כי אדרבה מה שמרנו עלמנו ולא באנו עד עתה הוא לאהבתך ולחזק סברתך כי הדין עמך ולכן עתה שאנו באים לתתך לראש ולקלין שבנו אליך לסברתך כי אין בך שום שמץ דופי כי בזאת תבחן ותתאמת סברתך כי אם היה בך שמץ דופי איך נבוא לתתך עליון על כל הארץ כי הלא במקום שמץ דופי לא מוקמינן מלכי ואפרכי אלא ודאי כי אין בך שמץ דופי ובתר גלעד שדינן לך ולכה תאות הגדולה והשררה ; באופן אחר ונדקדק עוד במ"ש אם משיבים אתם וגו' אהיה לכם לראש כי מה הוסיף על דבריהם והלא מתחלה כך הם א"ל ותו כאו' אם לא כדברך כן נעשה דמשמע שהודו לו כדבר חדש שלא נזכר בתחלת דבריהם ולפי הנראה כי לא הוסיפו לו על הא' כלל ותו דמעיקרא משמע שעד שילחם בותנים אותו לראש ובסוף דהיינו שמינוהו לראש טרם לכתו למלחמה:

א"נ ונקדים לאותה שכתבו התוס' בפ' הכונס עלה דההיא דאמרי' מבריח ארי מנכסי חברו פטור דמאי שנא מההיא דרועה שהיה לו להקדים ברועים ובמקלות מה שהוליא וכו' וכן במשיב אבדה וכו' ותי' דמבריח שאינו נוטל שכר היינו כשאין הדבר ברור שיבוא לידי הפסד כגון שהארי רחוק ואינו ידוע אם יבוא כאן ואינו מצילו אלא מן הדאגה ומן הפחד אבל אם הדבר ברור שיבוא לידי הפסד דריסת הארי או מציל מפי הארי אז ודאי נוטל שכרו עוד נקדים מ"ש הרמב"ם בפ' דה' מ"ומ האומר לחברו אם תלך עמי לירושלים בית זה קנוי לך לא קנה אף כשנתקיים התנאי שזו אסמכתא היא אבל אם אמר בית זה קנוי לך אם תלך עמי לירושלים והחזיק בו קנה· והנה מהרש"ך ז"ל ח"ב סי' מ' עלה ונסתפק אם מבריח מן המכס הוי כמבריח ארי או לא ונדר לומר דלחד גיסא נראה דהוי כמבריח וכו' ולא דמי לההיא תוס' דסוף נהר חמורו דשניא ההיא דבכר ההיזק התחיל לבוא ובשלמא אם הסחורה נפלה ביד המוכס וזה הציל מידו והבריחם מדמינן לה לההיא
אבל כל שלא שלטה בהם עינו של מוכס לא דמיא:

וזהו הנרמז פה למען הודיע כי זקני גלעד בעבור אהבתם עם יפתח שרצו שיתקיים לו משפט השררה בדין מבלי שיוכלו לומר אנשי גלעד מבריח ארי אתה ואין לך עלינו תנאי הממשלה לכן מה עשו ויהי כאשר נלחמו ופשטו הגדוד על גלעד להלחם בהם וירלגו בחיל והרי ארי קרוב ונראה ובשלטה בהם עינו של מוכס דמי ממש ואז באותו פרק הלכו אל יפתח וא"ל לכה והיית לנו לקלין כי לכה יאתה וחשוב וחביב אתה בעינינו לתתך ראש ליושבי גלעד ויאמר יפתח לזקני גלעד הנה דבריכם תמוהים במה שאתם אומרים כי לי תאות הגדולה וכי חשוב וחביב אני בעיניכם והלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מאתכם והסכמתם עם אחי ואיך

תאמרו כי אני חביב אצלכם וראוי לגדולה וא"ת שחזרתם בכם א"כ יקש' מדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם לעת נאת המלכים כאשר פשטו עליהם גדודי ב"ע היה לכם לבוא מקודם זה הזמן שצר לכם ופשט הגדוד אם כנים דבריכם כי חזרתם בכם והודאתם טינא מלבכם וחשוב אני בעיניכם ואהוב ונחמד להיות לכם לראש אלא ודאי מאחר שלא באתם עד עתה בעידן עקתא שפשט הגדוד והתחילו בני עמון להתגרות בכם אין זה כי אם רוע לב ולפנים אתם עושים מחמת כי צר לכם ותשובה נכחת השיבו לו דע לך כי אחינו בשרינו אתה וחביב אתה בעינינו והדרנא בן מאותה טינא שהיתה בלבנו והדרכה לסבת אהבתנו אותך לכן נתעכבנו לבוא עד עתה אליך אשר כדי שתזכה בקצינות כפי הדין מבלי שיוכלו לומר לך אנשי גלעד מכריח הרי את ואין לך שכר כפי הדין עלינו לתת לך הקצינות ולכן נתעכבנו עד שבאו גדודי ב"ע וכאשר נלחמו והצר לנו וכאותו פרק שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת והיית לנו לקצין וכיון שהארי קרוב ועין ב"ע שלטה עלינו הא מפקא מאותה דמכריח הרי וכל זה עשינו להנאתך ולטובתך וכשומעו את דבריהם נחה דעתו כי מאהבה עשו אכן דא תבריתיה בשמעו סדר מ"ש לו והלכת וגו' ונלחמת בב"ע והיית לנו לראש דמשמע שתחלה ילך למלחמה שהוא התנאי ואח"כ יזכה בקצינות ויהיה להם לראש והו"ל הסמכתא כאו' אם תלך עמי לירושלים בית זה קנוי לך דלא זכה אף אם מקיים תנאו משום דהו"ל אסמכתא דכל דאי לא"ק וה"כ הכא כי אמר אם תלך וגו' והיית לנו לראש וזאת היתה טענתו שאמר להם כי לפי דבריכם כי אהבת עולם אהבתוני ורצונכם שאזכה בשררה כדין מבלי שום פקפוק ולכן לא באתם עד עת שפשטו גדודי ב"ע ובהכי מפקא מדין מכריח הרי והא היכא אוחרי לגרועי והוא דהכא הוי אסמכתא כי אם משיבים אתם אותי להלחם בב"ע אנכי אהיה לראש בתמיהא דודאי לא אזכה כדין משום דהוי אם והויא אסמכתא אבל אם כנים דבריכם כי חביב אני בעיניכם וכל מגמת פניכם שאזכה כדין קודם היה לכם לומר שאהיה לראש ואח"כ התנאי שהיה והלכת ונלחמת דבהכי מפקא מאסמכתא והם א"ל דבאמירה גרידא לא מפקא מאסמכתא אא"כ יעשו המעשה בפועל וכמ"ש הר"מ שאם א"ל בית זה קנוי לך אם תלך עמי וכו' והלך והחזיק קודם כל דבר אז מהני וליתא לאסמכתא ולכן ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך שאמרת להקדים באמיר' דבר השררה כי כן נעשהו מעשה בפועל שקודם כל דבר נשימך לראש ותחזיק ותזכה בשררה ואח"כ תקיים תנאי ההליכה והמלחמה וזהו שסיים וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין ואח"כ התחיל להתעסק בענין המלחמה ועדיין יש להבין דקדוק אחר באומרו אם משיבים דהול"ל אם משלחים אותי להלחם בב"ע ותו באומרו ונתן ה' אותם לפני דבידי מ"ל ועוד כי הם לא התנו עמו רק שילך וילחם ולמה לו להוסיף עד שהוא ינצח :

ולהבין זאת נקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' של"ה השוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום ולא מצא נותן לו שכרו משלם להביא לו קנים והלך ולא מצא להביא תפוחים לחולה והלך והביא ומצאו שהבריא או שמת נותן לו שכרו משלם וכתב ע"ז הרב כנה"ג הגהת הטור אות ד' וז"ל בג' פלוקות אלו מיירי כשנגמר השליחות והלך למקום חפצו אלא שלא עלתה לו כוונת השליחות אם מפני שלא מצא המשתלח אליו אם מפני שלא מצא קנים אם מפני שמצא לחולה מת או הבריא אבל אם כשהכין לצאת לדרך או אפי' בחצי הדרך שמע שהמשתלח אליו מת או שלא יש קנים או שמת חולה או הבריא אינו נוטל כלום שלא גמר שליחותו ומטי בה בשם הר"ב ת"י וכתב עלה הוא ז"ל דאף שנאמר שכוונת הרב כמ"ש אינו נוטל כלום אף שכר הראוי לו ניחא ולא דמיא להאיך דירד לחפור ולא חפר שאין לו אלא שכרו דהתם ירד למקום המלאכה אלא שלא עשו השליחות אבל כאן אפי' הליכה שלימה לא עשה והו"ל כאלו לא עשה כלום ע"כ :

ובזה נא"ה דכשא' יפתח שא"ל והלכת וגו' ונלחמת בב"ע והיית לנו לראש אמר להם יפתח כי אם מן השמים ירחמו וילחמו בב"ע ויהיו כלים קודם בואנו אליהם ואנחנו מאמצע הדרך נשוב מלכת המלחמה לית דין ולית דיין כי אין לי אפי' שכר הליכה כ"ש דבר המלכות והשררה ולא אתנון אנכי בזאת כי אם עפ"י תנאי זה כי אף אם משיבים ומחזירים אתם אותי מלהלחם עם ב"ע מאמצע הדרך מטעם כי כבר נתן ה' אות' נגפים לפני טרם הגיעי אליהם כמו הימים אשר היו לפניך אפ"ה מקבלים אתם עליכם שעכ"פ אנכי אהיה לכם לראש והם השיבו לו ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה ומעתה קודם לכתנו אנחנו ממנים אותך לראש ולקצין ואף אם יתנם ה' לפנינו תשאר נוהג נשיאותך כל הימים כיון דהוי תנאי מפורש וכל תנאי שבממון תנאו קיים :

ומעתה נשעה ונלכה להבין מה היא טעם בני עמון ויפתח ונייש' הענין עפ"י סדר מערכה דהשובה כי מלך ב"ע בא בטענה כי לא יגרע מה שלקחו ישראל מידם את הארץ מדין עני המהפך בחררה אף שכל העולם כולו הוא של הקב"ה וז"ש כי לקח ישראל את ארצי וגו' ויפתח השיבו שגנון הענין ומעשה שהיה באורך ובסופא ומסקנא דמילתא בה א"ל כי ישראל לא נתגרו בסיחון אלא הוא יצא לקראתם למלחמה והש"ית נתן את סיחון ואת עמו ביד ישראל ועתה כלומר ועתה נמצא פסקן של דברים כי ה' אלהי ישראל שהוא בעל החררה הוריש את האמורי מפני עמו ישראל לתת לו את ארצו וכל שבעל החררה נותנה מאליו לית בה משום עני המהפך בחררה וא"כ איך אתה עתה תירשנו לקחת מידינו את ארצו כי נמצא שאתה גזלן ורשע כי הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש ה' אלהינו מפנינו אותו נירש והוא בעל החררה ונטלה משה ונתנה לנו וא"כ בא אחר ונטלה אין כאן ודוק :

דבר מוסר

דרוש א'

גרסי' במדרש שוחר טוב שבטך אלו הייסורין משענתך זו תורה המה ינחמוני יכול בלא ייסורין ת"ל אך טוב :

מאהבת ה' לבני ישראל עם קרובו יעשה לו סגולה · אתפסיה לר"רי דבר מוסר ייסורין של אהבה תב"ל נחל"ה · תב"לים יחלק הא גופא קשיא שדו ליה לקומוניא ונפש נענה עמל עמלה · וה'

חפץ

חפץ למען צדקו זה מעלה ארוכה. קילורית לעין מאור נעלה: אכן רוח היא באנוש שאול ישאל איש בדבר האלהים אשר יס״ר את האדם ודין גרמא. דעלי״ראה בצער הוא ולא יכול יוסף בעבודת שמים הי תורה והי מצוה מפני חומר שבה ומן הראוי לחייב כביכול לבורא ית׳ בכל מה שנתבטל האיש ההוא בסבת היסורין ונתבטל מלהתעסק במלאכת שמים ונמנע בזה מלהרויח :

ואולי היה היתה תביעת איוב בפס׳ י״ד ההוא אמר ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחותי על שרשי רגלי תתחקה והוא כרקב וגו׳ אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך מי יתן טהור מטמא לא אחד אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו וא״ל בהו א׳ כאומרו ואותי תביא במשפט עמך ופירש״י ואותי אתה מביא במשפט על עונותי וק׳ דא״כ תיבת עמך אין לה שחר ועוד באומרו מי יתן טהור מטמא לא אחד דכמעט אין לו מובן ולא קשר לפניו ולאחריו ותו להבין מה היתה הכוונה באומרו אם חרוצים ימיו וגו׳ שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו ולמה דמה אותו כשכיר :

ולפי סדר המערכה אל הדרוש יבוא הכל על נכון ונקדים מה שנחלקו רבני האחרונים ז״ל במי שגרם לחבירו שלא ירויח והזיקו שסתם ונעל דלת הרווחה בפניו כי יש אשר אומרים דחייב בכל דינא דגרמי דדיינינן לחובתא ויש אשר אומרים דפטור דע״כ לא מחייבי׳ בדינא דגרמי אלא דומיא במזיק ממון חבירו וממעטו אבל לא במניעת הריוח ומחכמי האחרונים כתבו שהתוס׳ והרא״ש וה״ה קיימי בשיטת המחייבים אף במניעת הריוח מדתנן בשוכר את האומנין והטעו זה את זה ותורו אין להם זה על זה אלא תרעומת והק׳ התוס׳ דהא קי״ל כר״מ דדאין דינא דגרמי וא״כ למה לא יתן להם שכרם כפועל בטל כיון שע״י נתבטלו אותו היום ותי׳ דמיירי שבשחזר בו הקב״ה עוד ימצאו להשכיר עצמן ע״י טורח וכזה כתב הרא״ש וה״ה וכ״פ מרן בסי׳ של״ג שאם בשעה ששכרם היו יכולים להשכיר עצמם ודאי ועתה אין מוצאין כלל חייב לשלם להם שכרם כפועל בטל הרי להדיא שאף שהקב״ה לא הזיק ממון הפועלים ומעטו רק שגרם להם מניעת הריוח שאין מוצאין עכשיו להשכיר עצמם כלל דחייב לשלם להם משום דינא דגרמי :

והנה מודעת מאי דקי״ל דגרמא בנזיקין פטור ודינא דגרמי חייב והחלקים שבין גרמי לגרמא אלא הם כתובים בתוס׳ והרא״ש בפ׳ לא יחפור והנצרך מהם לענייננו הוא מה שתי׳ ר״י דכשעושה ההיזק בעצמו בממון חברו בידים הוי דינא דגרמי והנה מהר״ם פאדובה ז״ל כתב במי שגרם נזק לחברו שלא ירויח וז״ל הנה אין נראה כלל לדמות נדון זה לדינא דגרמי כי בשעה שהשיג המתנגד מן השרים וכו׳ לא עשה שום מעשה בידים רק גרם היזק שנעל דלת הריוח בפניו כמו כפתו ומת ברעב וכו׳ ע״כ ודברי הרב הללו סובבים על קוטב חלוקו של ר״י דכתי׳ דדוקא בעושה ההיזק בעצמו בידים בממון חברו ממש הוא דהוי גרמי הא אם כפתו ומזה נמשך לו נזק והפסד ממקום אחר זה הוא גרמא ופטור והלא רבותינו בעלי התוס׳ שם בלא יחפור הקשו על חלוקו של ר״י האמור מהא דטיהר את הטמא והלך כ״ה וערבן עם פירותיו דלר״מ דדאין דינא דגרמי חייב הדיין והרי התם שהדיין לא עשה הוא בעצמו ההיזק בגוף הממון ואפ״ה חייב ומכח קו׳ זו דחו דברי ר״י והמחוור אצלם מה שחלק ריב״א דדינא דגרמי קנסא הוא ואמטו להכי בכל מידי דשכיח ומצוי וקרוב ורגיל לבוא קנסו בו עכ״ד יע״ש :

מעתה הוא מה שהיה מתרעם איוב וטענתו ע״ד לחייב כביכול לש״ית במה שייסר אותו ודין גרמא ליה שנתבטל מלהרויח במה שהיה מתעסק במצות ובעבודת שמים והיה מגיע לו שכר גדול חלף עבודתו והו״ל ממש כההיא דכפתו וז״ש ותשם בסד רגלי שכפפת את רגלי בחבלי היסורין כאותו שכופתין וקושרין רגליו בסד ותשמור כל ארחותי כאותם האסורין שנותנין ברגליהם עץ גדול והוא הסד ושומרין ארחותיה׳ לבלתי צאת ולבוא וללכת הנה והנה והוא כרקב יבלה ביסורין כבגד אכלו עש ואדם זה ילוד אשה הוא קצר ימים ושבע רוגז ביסורין וכיון שהוא קצר ימים מהראוי היה שיהא מונח מהיסורין כדי שיוכל לתקן עצמו ולסגל לפניו תורה ומצות ומע״ט לפי מיעוט קצב שני חייו שהרי ימיו כצל עובר וכמו הציץ יצא וימל תכף ליציאתו ויברח כצל ולא יעמוד אף ע״ז האדם שהוא קצר ימים ואין הזמן מספיק לו לתקן עצמו לפרוזדור ולסגל מע״ט פקחת עיניך והכבדת עליו היסורין ובזה בטלת אותו מפעלו ועבודתו ונאבד ממנו השכר שהיה מגיע לו חלף עבודתו וא״כ כביכול ואותי תביא במשפט עמך ויחדו למשפט נקרבה כי בדין הוא כביכול שתשלם לי כל מה שהפסדתי בהיותי מדוכא ביסורין מלעבוד עבודת שמים כי ע״י מה שכפפת אותי בחבלי היסורין דין גרמא שלא יכולתי לפעול פעולתי ועבודתי והוי גרמי דחייב וכ״ת והא הו״ל גרמא דפטור דדינא דגרמי היינו כשהוא עצמו עושה ההיזק בממון חברו ממש אבל כשהוא לא עשה ההיזק בידים רק גרם היזק כגון שכפתו ומזה נמשך לו ההפסד אין זה כי אם גרמא ופטור הא ליתא שהרי חלוק זה דחוי מעיקרא מההיא דטיהר את הטמא וכ״ה ערבן בפירותיו דחייב והרי התם הדיין שטיהר אינו אותו שערב בידים ואפ״ה חייב וז״ש מי יתן טהור מטמא כלו׳ מי הוא זה אותו שמערב ונותן הפירות שהיו דנים עליהם וחשב הדיין שהם טהור ולפי האמת הרי הם מטמא מדבר הטמא לא אחד כלו׳ המערבן והנותנן עם פירותיו אינו הוא הדיין שהוא אחד המיוחד שדן וטיהרם אלא הבעל הבית ואפ״ה הא איתמר עלה דמשלם מביתו והרי התם לא עשה נזק התערובת הדיין עצמו אלא הב״ה אלא ודאי דליתיה להך חלוקא ואפי׳ כי לא עשה הנזק בידים מחייב א״כ אמור אם חרוצים ימי גבר וקצובים מספר חדשיו אתך חקיו עשית ועשית לו חוקים לעבור ולשמור ולא יעבור על המצות והיה שכרו לבסוף לע״הב דהוי דומיא דשכיר שנוטל שכרו לבסוף א״כ שעה מעליו והנח לו שקט בלי יסורין ויחדל לו ממכאוב כדי שיוכל לעבוד ועתה שאינך מניחו בלי יסורין כביכול תתחייב בכל המתן שכר שהיה ראוי לו אם היה פנוי ממכאובים והיה מתעסק במלאכת שמים וכ״ת והא אין זה כי אם מניעת הריוח ודינא דגרמי איתמר דליתיה במניעת הריוח רק כשהזיק בגוף הממון לז״א עד ירצה כשכיר יומו כלומר וכיון דהוי כשכיר א״ו למד ממנו כי היכי דאם הטעהו הב״ה ואינו מוצא עוד מקום להשתכר דחייב הב״ה בשכירותו מדינא דגרמי אע״ג דהוי מניעת הריוח כן

הדבר

הדבר הזה כנדון שלפנינו שכביכול מתחייב השי"ת כמה שגרם לו להתבטל מעבודתו אף דהוי מניעת הריוח משום דינא דגרמי ולזה עצמו נתכוון בסי׳ ז׳ באו׳ הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי ודוק:

ובא רעהו אליפז התימני להשיב על טענתו הלזו דברים טובים דברים נכוחים ההוא אמר מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל והוצאת מפיך מלין מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה וא"ל דאשובה מה היתה כוונת אליפז בזה לבטל טענת איוב ותו להבין מהו זה שכפל הענין במלות שונות באומרו מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך ועוד מה שכפל מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה ותו מה היתה כוונתו באו׳ הן בקדושיו וגו׳ אף כי נתעב וגו׳ ולהבין זה נקדים מה שחלק הרא"ש עוד בפ׳ לא יחפור דדוקא בכריא היזקא הוא דמחייבי׳ משום דינא דגרמי אבל כשהוא ספק לא הוי גרמי אלא גרמא ופטור וכזה חלק המרדכי בהג"ה פ"ח דקמא והנ"י בפ׳ הגוזל יע"ש ויראה דליכא לאקשויי על חלוק זה מההיא דטיהר את הטמא דהתם נמי בכריא היזקא דמי דרובא דעלמא מערבין פירותיהם ובריא היזקא דודאי יערבו הטמא והטהור איברא כי מצאתי להרב ת"הד בסי׳ שט"ו הביא חי׳ זה על שם ר"י וכתב שהתוס׳ הקשו עליו מההיא דטיהר את הטמא ואני תמיה ע"ז שהרי בתוס׳ פ׳ לא יחפור לא כתבו זה החילוק כלל שני חי׳ ר"י האחד שהוא עצמו יזיק לממון חבירו וחי׳ השני דמיד נעשה ההיזק ועל אלה החי׳ הקשו מההיא דטיהר אבל חי׳ דבריא היזקא כתבו הרא"ש בלא יחפור ולא הרגיש שום קושי מההיא דטיהר את הטמא ועכ"ר דס"ל דההוא נמי הוי בריא היזק׳ כדכתי׳ וה"ה בהשוכר את הפועלים והטעם דאמרי׳ דאי לא משכחו השתא להשכיר עצמם ואפי׳ בדוחק דישלם להם הכ"ה היינו דוקא אם ברור הדבר דהוו משכחי אמש להשכיר עצמם אבל מספיקא לא כיון דלא בריא היזיקא:

והנה מודעת זאת הגרמא בנזיקין הגם הלוס דפטור מדיני אדם מ"מ בדיני שמים מיהא חייב והנה אשכחן דאיכא גוונא במזיק בידים דאף מדיני שמים פטור והיינו מ"ד בריש הכונס דהפורץ גדר בפני בהמת חברו ויצאה ונאבדה דפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים על הבהמה ומוכח מדברי התוס׳ והרא"ש דאכותל פטור אף מדיני שמים משום דמוקי׳ לה התם בכותל רעוע דכל יומא ויומא היתה בס׳ ניפול משא"כ בחזקה׳ אמור מעתה בטלה תרעומת איוב שרצה לחייב כביכול לש"ית במה שייסר אותו וזה גרם לו שנתבטל מעבוד עבודת שמים וקא קרי ליה גרמי ממש לחייבו כביכול גם בדיני אדם וכ"ש דמחייב כביכול בדיני שמים דאף אגרמא מחייב וכא אליפז לבטל דבריו באמור דפשיטא דבדיני אדם לא מחייב דהא לא מיקרי גרמי כיון דלאו בריא היזקא ולא עוד אלא דגם בדיני שמים לא מחייב כי הן האדם דומה לכותל רעוע דכל יומא ויומא איתיה בספק ניפול ביד היצ"הר לבטלו מעבודתו דלא מחייב הסותר ולא בדיני שמים:

וז"ש מה יקחך לבך כלומר מה ילמדך לבך טעם לו׳ דהכא הו"ל גרמי ממש לחייב כביכול על מה שייסרך ובזה הפסדת מלעבוד עבודת שמים ומה ירזמון עיניך כלומר ומה ירמזון עיניך לומר דאף דלא הוי רק גרמא את מיחייב בדיני שמים כי תשיב אל אל רוחך לומר כי הוא האל וידין עמי בדין שמים ובזה אתה מוציא מפיך מלין לחייב כביכול לש"ית במה שנתבטלת בסבת הייסורין כי מה אנוש כי יזכה עם הש"ית בדין בטענה זו משום דלאו בריא היזקא שהרי מי זה אמר שהאנוש הלז היה עושה עבודתו עבודת שמים והיה זוכה למ"ש וז"א מה אנוש כי יזכה וכיון דלאו בריא היזקא הא לאו גרמי היא אלא גרמא וכיון דכן פטור הוא מדין אדם משום דלא הוי אלא גרמא ולא עוד אלא דגם בד"ש פטור אף דבעלמא קי"ל בכל גרמי דחייב בד"ש כי פשיטא דליכא מ"ד דיצדק ילוד אשה עם הבורא ית׳ לחייבו אף בד"ש והטעם כי הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו דאפשר דבמקום לכתם בדרך טובה יעקשו ארחותם על דרך לא טוב כ"ש האיש שהוא נתעב ונאלח והוא שותה את העולה כמים דבל כי האי הא ה"ל בכותל רעוע דכל יומא ויומא איתא בס׳ ניפול ביד יצ"הר ומעתה לא יתחייב כביכול הש"ית על היזק דכותל רעוע בה"ג ומעתה הרי בטלו טעם:

ומענין לענין אל ה׳ ויאר לנו אלה מ"ק הנאמרים בס׳ וישב וזה תארם ויראו אותו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו וגו׳ וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו וא"ל בהו דאשובה באומרו ויתנכלו אותו להמיתו ודרשו ז"ל שהתחילו לשסות בו את הכלבים וק׳ דמה זו עלתה ע"ד לשסות בו את הכלבים ותו מה היתה כוונתם באומרו הנה בעל החלומות וגו׳ ומאי ועתה דנראה שהוא שייך למאמר הנה בעל החלומות וגו׳ ותו תיבת לכו ללא צורך ותו מאי ויצילהו מידם דתיבת מידם למה לי ותו דאם ראובן חשש שלא לשפוך דם איך הסכים להשליכו לבור דבלי ספק ימות ע"י הנחשים ומ"ל ע"י כלבים מ"ל ע"י נחשים ותו דמאחר שאמר אל הבור הזה ממילא ידענא שהוא במדבר ותו דבמאי פליגי שבל א׳ בירר לו מין מיתה ותו במ"ש ראובן לא נכנו נפש ודי אומרו לא נהרגהו ועוד בשתי אמירות הללו למה דכיון שאמר לא נכנו נפש הא תו ל"ל לומר אל תשפכו דם ותו מאי שנא דבמאמר שני אמר אליהם ודי שיאמר ויאמר אל תשפכו דם כמו שבמאמר ראשון לא אמר אליהם:

ולפי דרכנו יבוא אל נכון ונקדים עוד מ"ש הר"ב ת"הד בסי׳ ש"ז על ש"ל שהוציא עליו שמעון שם רע ומפח זה שלקוהו מש"ל ומנו אחר תחתיו ושוב הוברר שדברי שמעון הם שקר וכזב והקהל לא רצו להחזיר לראובן מחמת שכבר מנו לש"ץ אחר תחתיו ואבד פרנסתו ועתה צועק חמס על שמעון שהפסידו ע"י השם רע שהוציא עליו והשיב הרב ז"ל כי אף שלא טוב עשה שמעון במה שהוציא עליו ש"ר וזה גרם לו ההפסד מ"מ אינו מתחייב בדין במה שהפסידו ממון עפ"י חלוקי ר"י דהכא הוי גרמא ופטור משום שלא הזיק כלום ממון של ראובן וגם הוא לא בטלו אלא ע"י גרמתו נסתלק ע"י אחרים וגם ההיזק לא נעשה מיד כששמעו דהא מסתמא נתייעצו וכו׳ וכיון דלא הוי גרמי אלא גרמא פטור:

עוד

עוד מ"ר בהנשרפין שסה בו את הכלב שסה בו את הנחש פטור וכתבו התוס' והרא"ש בפ' לא יחפור דטעמא דפטרינן ליה משום דהוי גרמא ולא גרמי דהא לאו בריא היזקא דשמא לא ישוך הכלב והנחש ובפ' כיצד הרגל איבעיא להו משסה כלבו של חבירו בחבירו מאי משסה ודאי פטור בעל הכלב מאי מלי א"ל אנא מאי עבידנא א"ר מלי א"ל כיון דידיעת בכלבך דמשסה ליה ומשתסי לא איבעי לך לשהויי גבך ופסקו הפוס' דבעל הכלב חייב משום דאמר רבא התם אם תימצא לומר המשסה כלבו של חבירו בחבירו חייב וכבר ידוע דכל את"ל פשיטותא:

והנה הר"ב חן טוב והר"ב הכלים כתבו שטעם מה שנאו השבטים ליוסף היינו לפי שחשבו שיורישם אביהם מנחלתו מחמת השם רע שהוציא יוסף עליהם כמו שעשה א"א ע"ה לבני הפילגשים והאמינו לזה בראותם שאותו אהב אביהם מכל אחיו אמור מעתה לפ"ז הו"ל כההיא דת"הד דע"י השר מפסידם ממון איברא דאין זה רק גרמא בנזיקין דפטור בדיני אדם:

עוד נקדים מ"ש מהרש"א בענן חיים דמ"ש לכו ונהרגהו שם רמז למ"ד בפ' הנשרפין הכוהו י' בני אדם ומת כולם פטורין ר"י אומר האחרון חייב שקרב מיתתו ואמרו להכי לכו ונהרגהו כיחד דכולם פטורים כרבנן וראובן א"ל לא נכנו נפש כר"י דעכ"פ האחרון חייב ולכן לא נכנו נפש כיוון להם דלא יגרע שיתחייב נפש א' מתנו עכ"ד והנה התם מפרש טעמא דר"י ורבנן דכ' מקרא אחד דרשו רבנן ס"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם עד דאיכא כל נפש ור"י סבר כל דהו נפש:

והנה בב"ק אמרי' דצורבא מרבנן צריך שיהיה בו קצת גסות הרוח אחת משמנה בשמינית ורב נחמן פליג וס"ל לא מינה ולא מקצתה מי זוטר מ"ד תועבת ה' כל גבה לב ונראה דפלוגתייהו תליא בההיא פלוגתא דר"י ורבנן דבהנשרפין אי כל נפש הויא כל נפש ממש או משמעות כל הוי מקצת שפירושו כל דהו ה"נ כל גבה לב לדעת המצריך מעט גה"ר בצורבא מרבנן ס"ל דמאי דאסיר קרא לא"הר היינו כשיש לו כל הגסות רוח משלם דהכי משמע דתועבת ה' לא הוי אא"כ הוא כל גבה לב שיש בו הגבהות לב הא פורתא ומקצתה לית לן בה אמנם ר"ן ס"ל דמשמעות כל היינו אפי' מקצת דהכי משמעותיה תועבת ה' כל דהוא גבה לב ואפי' מקצת אסירא:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא ה"ה כי השבטים עלתה על דעתם שיוסף ע"י ש"ר שהוציא עליהם גרם להם שהדיחם אביהם מנחלתם וכההיא דש"ך שכתב הת"הד והנה הגם אלום דהו"ל גרמא ופטור כמ"ש הת"הד מ"מ הרי בגמ' אמרו דגרמא בנזי' פטור אבל אסור ואולם אחי יוסף רצו לדון אותו עפ"י מדותיו אשר דן לנו והתיר לעצמו גרמא בנזיקין ואפי' לכתחלה שדבר עליהם לה"ר וגם הם רצו לעשות כן ולגרום לו נזק ואפי' לכתחילה ולכן בטרם יקרב אליה' ויתנכלו אותו להמיתו שהתחילו לשסות בו את הכלבים דהא לא הויא אלא גרמא ובי היכי דאיהו עבד לה לגרמא ואפי' לכתחלה דנראה דמשמע ליה דגרמא פטור ומותר הם ג"כ התחילו לשסות בו הכלבים לכתחילה ולעשות לו גרמא ואפי' לכתחילה וכאשר עשה כן יעשה לו ועפ"י מדותיו אמנם שמעון ולוי לא ניחא להו בהכי וכמו שיבוא בדברי ראובן ולכן בחרו להם דרך ויאמרו איש אל אחיו שהם שמעון ולוי הנה בעל החלומות הלזה בא שהוא בעל גאוה וגובה לב וכאשר הדבר מוכיח מגוף חלומותיו שא"ל שהשמש והירח וי"א כוכבי' ישתחוו לו ושאלומותיהם ישתחוו לאלומתו שבכל זה מורה באצבע שהוא גאה וגאון וז"ש הנה בעל החלומות הלזה שהוא גבה לב שכן רומזת תיבת הלזה שהוא גבה עינים וכמו שפי' המפ' במ"ש הפלשתי הלז ולכן ראוי להמיתו וב"ת דהא יוסף צורבא מרבנן הוי ולכן התיר לעצמו קצת ג"הר דס"ל כמ"ד רצ"מ צריך שיהיה בו קצת ג"הר וס"ל דמשמעות כל גבה היינו עד דאיכא כל הגבהות לב הא קצת שרי א"כ הוא ועתה גם אנו נתפוס דין השטה דכל נפש אדם עד דאיכא כל נפש הא אם הכוהו י' בני אדם פטורים ולכן עתה עפ"י מדותיו לכו כלנו ונהרגהו דבהכי הרי אנו פטורים דכל נפש משמעותו עד דאיכא כל נפש וכאשר תפס הוא השטה במשמעות כל גבה לב וישמע ראובן ב' השטות ויצילהו מידם כי ב' לא נתחוורו כי הנה הגם אלום דלענין הג"הר נתפייס השיטה להקל במקצת ג"הר לא בשביל זה נתפוס להקל בענין נפשות אלא בענין נפשות ראוי להחמיר דכל נפש אדם כל דהוא נפש ואפי' מקצת נפש ולכן אמר ראשונה היתה לשמעון ולוי ויאמר לא נכנו ואפי' כולנו כיון שהוא נפש ובענין נפשות יש להחמיר ולומר דכל דהוא נפש משמע ולשאר השבטים כולם אותם שעלתה ע"ד לשסות בו הכלבים יען שהוא גרמא בנזיקין ולדעת יוסף גרמא בנזיקין פטור ומותר אמר אליהם ראובן אל תשפכו דם והיינו טעמא דהכלבים הם משלנו כמ"ש בגמ' שהיה להם כלבים במרעה הצאן והרי הלכה רווחת דאף דהמשסה פטור מ"מ בעל הכלב מיהא חייב וא"כ הו"ל כאלו אנחנו ש"ד אכן זאת העצה היעוצה אם תרצו לעשות לו גרמא ותהיו פטורים השליכו אותו אל הבור הזה שיש בו נחשים ועקרבים שהם של הפקר וז"ש אשר במדבר שהוא הפקר ושסה בו את הנחש הוי גרמא ופטור. א"נ אשר במדבר אשר אדם לא יעבור שם וימות ברעב דהא קי"ל כפתו ומת ברעב גרמא הוי ופטור ויד אל תשלחו בו או להורגו ע"י כולנו או בכלבים שהם משלנו שזה אינו פטור ועיקר כוונת ראובן היתה להצילו מידם דווקא כי מהנחשים לא היה מתפחד עליו כי לא ישוך הנחש בלא לחש ואפי' מהכלבים לא היה חושש עליו כי צדיק הוא ואין חיה שולטת בו רק חשש שבראות אחיו שלא שלטו בו הכלבים יבואו להרגו בידים ויסמכו על שטת שמעון ולוי ובא ראובן בעצתו למען הציל אותו מידם דווקא:

אשובה אראה לדאתן עלה שיש לצדד ולחייב כביכול לש"ית במה שמייסר את האדם ובזה מתבטל מלעבוד עבודתו ורצונו לדמות הענין לההיא דב"ה שהטעה לפועלים דהו"ל גרמא ברם כי דייקי' שפיר הא לא דמיא רק לחובל בחבירו שחייב לתת לו שבת כמ"ש בגמ' בפ' החובל דהאי מהדיק ליה באנדרונא חייב לתת לו שבת ופסקה הרמב"ם בפ"ב דחובל ומזיק וז"ל אסרו בחדר נותן לו דמי שבת בלבד ע"כ דבהא אפי' רבנן דלא דייני דינא דגרמי מודו דמחייב ואפריון נמטויה להר"ב קול ן' לוי דע"ז שחלק בין הנושאים במין חומר דההיא דאוסרו בחדר או ע"י חבורה א"א בעולם להרויח אף אם היה מוצא בודאי להרויח והוי מזיק ממש אבל בשאר דינא דגרמי וכגון

שסכר

שסבר האומנים והטעם נהי שנרס בודאי שלא ירויחו הוא הנזק שאינו מוכח להרויח אבל אם מוכח שפיר היה יכול להרויח והסבה היא שאין מי שימלא ריוח אבל גבי שבת א"א לו אך שמלאות הריוח עומד בעיניו וכו' עי"ש והתימה מהר"ב משפטי שמואל בסי' ק"ב שדמה ההיא דהאומנין לההיא דשבת שכתב וז"ל ומי לא דמי כענין השכל כי ענין זה של האומנין חשיב כמי שסגר חבירו בבית ובטלו ממלאכתו שחייב לתת לו שבתו כחובל בחברו דחייב אליבא דכ"ע ע"כ ולי ההדיוט דבריו תמוהים דמדברי התו' מוכח להדיא שאין ענין זה דהאומנין דמי לסגר חברו בבית שהרי הם הקשו דכיון דקי"ל כר"מ דדיין דד"ג אמאי לא יתן להם שכרם כפועל בטל שהרי ע"י נתבטלו היום ע"כ מוכח להדיא דלרבנן דלא דייני דד"ג לא קשיא מידי ולפ"ד הר"ב מ"ש שדמה ההיא דהאומנין להדקיה באנדרונא דחייב משום שבת א"כ הו"ל לאקשויי ואפי' לרבנן דלא דייני ד"ד אלא ודאי דההיא דהאומנים אינה ענין לההיא דשבת וכמו שחלק בספר קול בן לוי באופן שדברי הר"ב משפטי שמואל שגגו מני :

ומן האמור בזה נשען ונלכה להבין דברי המשורר במקראיו שבטך ומשענתך המה ינחמוני תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים וצריך להבין מהו ז"ש שבטך ומשענתך המה ינחמוני ומה שייכות יש לזה או' תערוך לפני שלחן ומאי אך טוב גם להבין או' ושבתי בבית ה' לאורך ימים ולהבין כל זה נקדים מ"ד בהחובל דהחובל בבניו אם אינם סמוכים על שלחנו חייב לתת להם כל החמשה דברים נזק וצער ריפוי ושבת ובשת ואם סמוכים על שלחנו פטור ופי' התוס' דפטור ה"ד משבת ולא משאר דברים דהכי מוכח דחיוב שבת משום מזוני ואמטו"ל בבנים הימנו וסמוכים ע"ש פטור משבת דהוי צורך מזונות אבל בשאר דברים חייב ולזה הסכים הרא"ש ז"ל ובכר הראת במאמר הפונה קדים דשבטך היינו ייסורין ואך כמי דקאמ' היינו הייסורין והנה מודעת זאת כי כאשר ישראל היו שרויים על אדמתם היו סמוכים על שלחנו של אביהם שבשמים עה"א לאחר הגלות הוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם וכ"ש כשמייסרם המב"ה וחובל בהם הנה לדעת התוס' והרא"ש לא מפטר כביכול רק משבת הא שארא חייב דשבת הוי תחת המזונות :

ובנא"ה שבטך ומשענתך שהם הייסורין המה ינחמוני מכל אלדין אי משום דמכפרי' לי עונותי ואי כמי שמרויח אני בזה הארבעה דברים דהיינו נזק וצער וריפוי ובשת וקאמר דהגם אלוס שתערוך לפני שלחן ודשנת בשמן ראשי כוסי רויה כלו' שאני סמוך על שלחן אבי וכל מחסורי עליו לא תימא דבהכי מפטר מכל הד' דברים כסב' הרמב"ם ז"ל רק כתוס' והרא"ש דמסתבר טעמייהו דלא מפטרי רק משבת דהוי תחת מזוני הא שארא חייב ולכן אך שתערוך לפני שלחן וכו' עכ"ז ע"י האך שהם הייסורין טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ואף דמי השבת אינני מפסידם דהא שבת תחת המזונות ואני כבר אני סומך על שלחן אבי וז"ש ושבתי כלומר ולענין השבת אינני מפסיד כלום שהרי אני סמוך על שלחן המב"ה וזה יותר נוח וטוב לי מאלו היה פורע לו דמי מזו' בשביל היותי עכשיו בבית ה' ניזון משלחנו של מקום שדבר זה הוא לאורך ימים עד"א ג' דברים מאריכין ימיו של אדם א"כ כוונתו לומר שזה שאני סומך על שלחנו של מקום הוא דבר כשר לאורך ימיו של אדם ויותר טוב מאלו היה פורע לי דמי השבת ודוק :

ואולם הרמב"ם ז"ל ס"ל דחובל בבניו הסמוכים על שלחנו פטור מכל הה' דברים וכ"פ מרן ז"ל וכדרך זו אלך לבאר מקראות הנאמרים בעקב וזה תארם וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא ויענך וירעיבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת וגו' שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה וגו' וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וא"ל כמ"ש לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו דהא שמירת המצות אינה בלב ותו באומרו וידעת וגו' כי כאשר ייסר איש את בנו דמאי כ"מ מודיע' זו ומה היתה הכונה להודיעם דבר זה ותו דמה קשר ושייכות יש לו עם מ"ש שמלתך לא בלתה וגו' :

אכן לפי הנחתנו הכל יבוא אל נכון כי הנה רש"י ז"ל פירש התשמור מצותיו שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו והכוונה בזה שלא תהרהר אחריו לומר דח"ו יש לו דין חובל בבניו דחייב בה' דברים דליתא שהרי אתם סמוכים על שלחנו שהרי האכילך את המן שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה שהאכילך והלבישך והנעילך וכל מחסורך עליו ומעתה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו כן ה' אלהיך מיסרך כלומר שיש לו ית' כביכול עמכם דין אב עם בנו וכיון שאתם סמוכים על שלחנו כאשר קדם הדבור בזה מעתה הרי הוא פטור כביכול מכל הה' דברי' וכמ"ש הרמב"ם ואין לכם עוד להרהר אחריו כלום :

ואל זה אביט מקרא שכתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' צדיק וישר הוא שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך ויש להבין כוונת או' שחת לו לא בניו מומם ומה עלתה על לבו עד שקראם עקש ופתלתול ועם נבל ולא חכם והיאך סתר דבריהם באו' הלא הוא אביך קנך דלפי משמעותו היינו שבא לסתור דבריהם ולפ"ד הכל יבוא אל נכון ורש"י ז"ל פי' בניו מומם מומם של בניו היה · עוד פי' קנך שקננך בקן סלעים שתקנך בכל מיני תקנה ויכוננך בדרך שהכל בו מכם כהנים מכם נביאים מכם מלכים והנקלוס תרגם שחת לו לשון חבלה :

ובזה כא"ה דאחרי או' הצור תמים פעלו ושדרכיו משפט וצדק וישר הוא אמר שלא יעלה בדעתך להרהר אחריו ולו' דמאחר שכל דיניו אמת וצדק איך שחת לו כלומר שהקב"ה חבל בהם בישראל ולמה לא ישלם להם הה' דברים דהטו לא בניו מומם בתמיהא כלו' מום זה וחבלה זו אינה נוגעת לבניו להפרע ממנו כביכול הה' דברים ועלה קאמר כי הדור שיעלה דבר זה בדעתו אינו אלא דור עקש ופתלתול דהטו הלה' תגמלו זאת להרהר אחריו ולחייבו כביכול בדיני חבלה כי כל האומר זה אינו רק נבל וסכל ולא חכם יען כי הלוא הוא אביך קנך שקננך בארץ חוקה ותקנך בכל מיני תקנה תקנך ויכוננך בדרך שהכל בו וכיון שאתם בניו וכל מחסורכם עליו והרי אתם סמוכים על שלחנו הרי הוא פטור מדיני חבלה :

ועפי"ה נבין סדרן של כתובים שאמר המקונן

זכור

זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים יתומים היינו ואין אב אמותינו כאלמנות מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבואו על צוארנו נרדפנו יגענו ולא הונח לנו מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו עבדים משלו בנו פורק אין מידם בנפשנו נביא לחמנו וגו' עורנו וגו' נשים וגו' שרים וגו' בחורים וגו' ומבלי להאריך בדקדוקים ובפרט לתת קשר ושייכות לכל הדברות והאמירות של זה בזה:

והנה חוץ מכוונתינו נבין מ"ש הביטה וראה את חרפתנו נחלתנו נהפכה לזרים בהקדים מאי דקי"ל דהבשת אינו נגבה רק בדיינים הסמוכים בא"י דוקא והנה כבר נודע כמה חרפה ובושת סבלו ישראל מאו"הע והיה כדין לחייבם ברם כיון שנחלתנו נהפכה לזרים ודיינים הסמוכים הלכו בגולה וליכא דיינים סמוכים בא"י מי מצי לחייבם:

ואפשר שלזה כיון ירמיה ע"ה בסי' ט' ההוא אמר קול נהי נשמע מציון איך שודדנו בשנו מאד כי עזבנו ארץ והכוונה שהנהי אשר היו נוהים לומר אין מי שמחייב לאו"הע בדיני הבשת יען שאין דיינים סמוכים בא"י ודין הבשת אינו נדון רק בדיינים הסמוכים בא"י וז"ש קול נהי נשמע מציון כלו' מסבת ציון לו' איך שודדנו ובושנו מאד ואין מי שיחייבם בדיני הבשת לא"ה במה שביישונו יען כי עזבנו ארץ והדיינים הסמוכים אינם בציון כי עזבו ארץ וא"כ מי דן דיני הבשת וזאת היתה כוונתו פה לו' כי הנה אמת שהדיינים הסמוכים אינם בארץ מ"מ כביכול הרי אתה עומד בציון ולמה לא תדין בינינו וביניהם וז"ש זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו וכל הבושת שסבלנו מא"ה וכ"ת ומי ידון דין זה כיון שאינו נדון רק בדיינים הסמוכים בא"י והנה נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים והדיינים הסמוכים אינם בא"י לזה סיים על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו אתה ה' לעולם תשב ואפי' בחרבנו לא זזה משם שכינה ואין לנו דיין סמוך כמוהו ית' שהוא בארץ וא"כ אתה בעצמך הביטה וראה את חרפתנו ודון בינינו ובין או"ה לחייבם בבשת כיון שאתה כביכול דיין סמוך בא"י:

א"נ חוץ מכוונתינו ונדקדק בהם קצת דקדוקים ראשונה דכיון דקאמר יתומים היינו ל"ל למימר ואין אב דפשיטא ודאי שהיתום אין לו אב ותו מאי כאלמנות אלמנות מ"ל ומה שייכות יש לזה עם מ"ש נחלתנו נהפכה לזרים ותו במה שכפל נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים ותו בשנותו את טעמו דבנחלתנו קאמר לזרים ובבתינו קאמר לנכרים ותו מאי קאמר מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבואו והול"ל המים בכסף וכו' והעץ במחיר ומאי שנא דנקט העצים מכל מילי דצורך אכילה:

ולהבין כל זה נקדים מ"ד בהמפקיד שבוי שנשבה ולא שמעו בו שמת שמואל אמר מורידין קרוב לנכסיו ואותבינן ליה מברייתא דותרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ממשמע שנא' והרגתי אתכם יודע אני שנשיהם אלמנות ובניהם יתומים אלא מת"ל והיו נשיכם וגו' מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחין אותם ובניהם רוצין לירד לנכסי אביהם ואין מניחין אותם ופרקינן לירד ולמכור תנן אבל לעולם מורידין קרוב לנכסי שבוי לפקח עליהם ואמרינן עלה בגמרא דשמין להם כאריס ופירש"י דנטושים שלא ידענו אם מתו לא יאכל הקרוב כל הפירות אלא שמין להם לשליש ולרביע בפירות כדרך האריס:

והנה מרן בב"י ח"מ סי' ש"ך כתב בשם הראב"ד ז"ל דאפילו במקום שנהגו להשכיר ולהחכיר באילנות אגב קרקע היינו דוקא בפירות אבל אם מת האילן וקצצוהו אין לו בקורה כלום ואפי' קצצוהו לעצים. עוד נקדים מ"ש הרמב"ם בפ"ז דנחלות והטור סימן רפ"ה דמה שמורידין קרוב לנכסי שבוי ה"ד בשדות וכרמים ודברים העשויים לאריסות והפסד מצוי בהם וצריכים טורח הרבה בעבודת האדמה אבל חצרות ובתים וכיוצא שאינם צריכים לא טורח ולא עבודה ואין דרך ליתן אותם באריסות אין מורידין בהם יורש שמא יגבה השכר ויאכל אלא ב"ד מעמידין להם גבאי והשכר יהא מונח ביד ב"ד ומה שאין מעמידין גבאי גם לשבוי אמרו הטעם בגמ' דאפוטרופא לדיקנני לא משבחינן לעסוק בדבר שצריך טורח הרבה בעבודת האדמה אבל לדבר קל בבתים וחצרות משבחינן:

ועל זה היה דוה המקונן וישראל שבאותו הדור שאבותיהם הלכו בשבי והמה בוכים באומרם דאמטו להכי נחלותיהם נהפכו לזרים להם וכבר נודע כי השדות קרויים נחלה עד"א נחלת שדה וכרם והכוונה דכיון שאבותיה' בשבי ולא נודע אם מתו נעשו שדותיהם ונחלתם כשדה זרה להם שאין להם בה רק כאריס אמנם לענין הבתים אמר לנכרים ממני שנתנו ביד גבאים נכרים לגבות השכירות ולתתו ביד הב"ד ולא ירדו להם כאריס שכן הוא הדין בבתים ולכן חלקם לב' חלוקות כיון שדינם חלוק ואמר שכל זה היה יען שיתומי' היינו אבל לא כשאר יתומים דעלמ' רק כמלואות יתמות שאין אב כי לא ידענו מה היה לו אם חי ואם מת דשאר אנשי דעלמא מי שיש לו אב חי יודע שיש לו אב חי ומי שמת אביו ונתיתם יודע שאביו מת משא"כ אנחנו שיתמות שלנו היינו שאין אב שלא ידענו מה טיבו של אב אם מת אם חי וכן אמותינו כאלמנות ולא אלמנה ממש שהרי מבקשות לינשא ואין מניחות אותן וזה גרם לנו כי מימינו בכסף שתינו שאם באנו לדור בבית אבינו ולשתות איש מי בורו אין מניחין אותנו לדור אלא בשכירות כאינשי דעלמא אף שהם מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבואו כלו' ואפי' בשדות שאנו נהנים מהם כאריס מ"מ בעצים אין מניחין אותנו להסתפק מהם כי האריס אין לו בקורה כלום ואפי' קצצוהו לעצים וכמ"ש הראב"ד ודוק:

אמנם לפ"ד יובנו כל סדר המקראות בהקדים מ"ד בהחובל דבנים הסמוכים על שלחן אביהם אם חבלו בהם אחרים דמי החבלה לבנים ויהיב טעמא בגמ' דכיון דהוי ע"י צערא דגופא ואתי להו מעלמא אמטו להם החבלה. תו נקדים מאי דקי"ל דמחוייבים היתומים לפרוע חוב אביהם והיינו דוקא כשהניח להם קרקע. עוד נקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' תכ"ד דעבד שנחבל באחרים פטור מלשלם ובזה בא"ה זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו כמה נזיקים וחבלות וחרפה ובושת שעשו לנו או"הע וכדין מחוייבים לשלם לנו כל הה' דברים שחייב בהם החובל וכ"ת דזה היה לנו לסבול לפרוע חוב אבותינו אשר חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו זה אינו עולה כדין שנשלם חוב אבותינו יען שלא הניחו לנו קרקע שהרי נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים אמור

מעתה

מעתה כיון שיתומים היינו וגו' למה זה נסבול עונותיהם אחרי שלא הניחו לנו קרקע וכ"ש שדמי האכילה והכסות אינו מגיע לנו רק לך כי אתה אכלנו זה אינו דאין כעין גלינו מעל שלחנך דהא מימינו בכסף שתינו וגו' וכל שאינם סמוכים על שלחנו דמי האכילה לבנים ותו דהכא כל"ה דמי האכילה והכסות שאכלו בנו אחרים היא לנו כיון דאתי מעלמא ע"י צערא דגופא והכא הו"ל צערא דגופא טובא שהרי על צוארינו נרדפנו וגו' וגם זאת שלמצרים ולאשור נתנו יד לשבוע לחם והרי גלינו מעל שלחנך דבכל כי האי פשיטא שלנו הוגע דמי האכילה והדר מפרש דל"ל כי אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואין לנו לתבוע דמי האכילות שכבר קדם שלא הניחו להם קרקע וכ"ש אין עליהם לפרוע חוב אביהם אמור מעתה למה זה לא יתחייבו או"הע בכל האכילות שעשו בנו והא קאמ' אין זה כי אם מטעם שעבדים משלו בנו ועשו האכילה וע"כ אין מידם מי שיפרוק לנו דמי האכילה כדין שעבד שאכל שאין עולה כדין לחייבו ושוב חזר לפרש ביותר כל כך צערא דגופא דהוה לנו שהרי נשים בציון ענו שרים בידם נתלו בחורים טחון נשאו וגו' וג"ס לענין מזונות הרי בנפשנו נביא לחמנו ועורנו כתנור וכו' באופן כי סמוכים על שלחנו ליכא והא אתי לן מעלמא ע"י צערא דגופ' וליכא מקום פטור רק מהטעם האמור כי עבדים משלו בנו ודוק:

מעתה אשא עיני לבאר מאמר הפו' קדים וא"צ ביה טובא דאחרי שהקדים לומר שבטך שהם הייסורין ומשענתך שהיא התורה המה ינחמוני מ"ק יכול בלא יסורין דהיכי ס"ד שיהיה בלא יסורין כיון דבהדיא קאמר שבטך שהם הייסורין וכו' המה ינחמוני ויראה שזה יובן במ"ש פ"ק דיבמות דכל ייסורין שיש בהם ביטול תורה אינם ייסורין של אהבה מוכח מזה דתורה היא העיקר לזכות לאדם ומזה יעלה על הדעת דאף בלא ייסורין כלל האדם זוכה בעסק התור' לבד אמנם יראה לפי האמת שזה אינו שהרי אמרו בערכין כל שעברו עליו מ' יום בלא ייסורין קבל עולמו וז"ש שבטך אלו הייסורין שיש עמהם משענתך דהיינו תורה אותם ייסורין המה ינחמוני כיון שהם ייסורין של אהבה דכל שיש בהם ביטול תורה אינם ייסורין של אהבה והמטו"ל קא ק"ל דהשתא דאמרת דתורה היא העיקר שמא יעלה בדעתך דתורה לחוד סגי לזכות האדם אף בלא ייסורין וז"ש יכול בלא ייסורין כלל יזכה האדם ע"י עסק התורה בלבד ת"ל אף טוב דר"ל שעם הטוב שהיא התורה צריך להיות ג"כ אך שהם הייסורין דכל שעברו עליו מ' יום בלא ייסורין קבל עולמו אף שיהיה בעל תורה:

ומילתא אגב אורחין קשיא לי טובא במ"ש בברכות דר"י פליג וס"ל דאף שיהיה בהם ביטול תורה ותפלה הן ייסורין של אהבה וכו' אלא מת"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו א"ת תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין ומה שן ועין שהם אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהם לחירות כל גופו של אדם לא כ"ש וק' טובא דהא קו' פריכא היא שהרי אמרו בגמ' ופסקה הר"מ בפ"ה דעבדים דדוקא שן ועין שחסרו אבר והוא מאברים שבגלוי ואינם חוזרין לאפוקי חסרו אבר שבסתר או שן קטן שחוזר שאין עבד יוצא לחירות וה"ה אם הכהו מכה עד שנחלה ונפל למטה ולא חסרו אבר אינו יוצא לחירות וא"כ איכ' למפרך מה לשן ועין שחסרו אבר והוא בגלוי ואינו חוזר תאמר בשאר ייסורין וצ"ל דדוקא ייסורין כגוונא דשו"מ קאמר דסתם ייסורין קאמר ובהיותי בכוך בזה ראיתי להר"ב שנות חיים בשלהי בחקתי עמד בזה שכתב וז"ל דליכא ילפותא דשאני עבד דמחוסר אבר תאמר בייסורין שחוזר ונרפא ותי' לזה דכיון שאמרו בגמ' דאם עברו על האדם מ' יום בלא ייסורין קבל עולמו א"כ הו"ל כמחוסר אבר שהרי יסורין חוזרין עליו עכ"ד ומלבד שדבריו דחוקים ניחא לחסרון אבר בסתר הא לא הוי בגלוי וש"ס חוזר ונרפא ועדין הדבר צריך תלמוד:

דבר תורה

דרוש א'

גרסינן בפסיקתא הובא בילקוט כל העוסק בתו' זוכה לנחלת יעקב שנא' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ואומר אז תתענג על ה' והאכלתיך נחלת יעקב אביך:

בריך רחמנא דיהיב לן אוריין את המצוה ואת התורה · נגה לן מר בתחומין דאורייתא אתא ואייתי מתניתא בידיה דבר תורה · מר עביד מאהבה ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה · איידי דחביבא ליה ברתיה דיעקב לדידהו אזהר רחמנא יהבה אורתא ביד חזקה כי הוא אמר ויהי לקוח את ספר התורה כאשר חכמים יגידו בפר"ע ויתיצבו בתחתית א"ר אבדימי בר חמא מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית וא"ל אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא ופירש"י ז"ל מכאן מודעא רבה לאורייתא שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס ע"כ והנה הר"ב פרשת דרכים הקשה על זה דהא לא שייכא מודעא אלא במי שאנס את חברו לעשות איזה דבר שלא כרצונו אבל מלך שמצוה לעבדיו לעשות דבר מה הרי הם מחוייבים לעשותו ואין כאן טענת אונס דהא קי"ל דדינא דמלכותא דינא וכ"ש דין ממ"ה הקב"ה ותי' הוא במ"ש ר"ת דע"כ ל"ק שמואל דינא ד"ד אלא כשהמלך משוה גזרותיו על כל בני מלכותו אבל אם הוא משוה למדינה אחת לאו דינא הוא:

ועפ"י הדברים האלה נ"ל בפשיטות כי הוא הדבר אשר דברו במ"ר היש ה' בקרבנו ר"י אומר אמרו אם הוא רבון על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לאו נמרוד בו ע"כ וק' טובא דמ"ק אם הוא רבון וכו' דהא פשיטא שהוא רבון על כל המעשים אדון כל הנשמות ותו דאיך יעלה בדעתם למרוד בו חלילה והוא פליא לדור דעה איך ידברו כזאת האמנם לפי דברי הר"ב פ"ד נאמנו דבריהם וה"ק הא מידי הוא טעמא דרמיא עליה דאינש לעשות ולקיים מצוו ית' משום שהיא גזרת מלך ודינא ד"ד א"כ איפה אם מנהיג רבנותו וחקותיו ומשפטיו על כל המעשים ותורה שם לכל האומות ומשוה גזרותיו על כל הברואים נעבדנו לשמור ולקיים את כל דברי התורה דהא כדרך שהנהיג עלינו רבנותו ומשפטיו עם ישראל כן עשה לכל גוי ודינא ד"ד ואם אינו מנהיג רבנותו וחקיו אשר עשה כי אם עלינו נמרוד בו ח"ו דכיון דלא השוה

גזרותיו על כל בריותיו רק עלינו תו לא אמרי' דינא דמלכותא דינא ·

ואל זה הבית הני קראי דקשו הנאמרים באמת ישעיה סי' ס"ג למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך למצער ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזולו כקדוח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך מפניך גוי' ירגזו בעשותך נוראות לא נקוה ירדת מפניך הרים נזולו ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ועין רואה אלא מקראי בתוכו יתמ'ה כאין מבין מה היתה הכוונה בזה ולקשר הדברות והאמירות :

ואולם חוץ מהמכוון הנה מקום אתי בסוף המק' הללו בהקדים מ"ש הר"ב שנות חיים ומטוי בה משם המפ' ז"ל דמה שכפה הקב"ה על ישראל ההר כגיגית היינו לטובתם ולהנאתם כי היכי דליהוי להו לישראל עם הקב"ה דין דאנוסה לא יוכל שלחה כל ימיו עכ"ד · והנה כבר נודע דדין אנוסה ליתיה אלא בבתולה וא"כ צ"ל שישראל דין בתולה יש להם דהיינו כי לא נבעלו לע"ז ואלהים אחרים הגם הלום שעע"ז במצרים מ"מ לא היו עובדים · אלא מתוך טרוף הדעת והוו שוגגים ואנוסים ואמטו"ל לא מיקרו בהכי בעולה וכי אתו לסיני אכתי דין בתולה הו"ל כי עין לא ראתה אלהים זולתו ורש"י ז"ל פי' ירדת מפניך הרים נזולו כשירדת להר סיני אז מפניך הרים נזולו ותי' שוב למען וגו' אתיב שכינתך לעמך והראב"ע ז"ל פי' למה תתענו כי בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות התלויות בארץ ובזה תקשיח ר"ל תסיר לבנו מיראתך :

ובנא"ה דקאמר נביא למה ה' יחרה אפך בעמך וגרשתנו מן הארץ דבהכי תתענו מדרכיך ותקשיח לבנו מיראתך כי לא נוכל לעשות מצות התלויות בארץ שוב למען עבדיך אתיב שכינתך לעמך והיינו לאחדים כמעבר הים ולויות כימי עולם למצער ירשו וכו' הכל כדדרשי' בעשותך נוראות לא נקוה מפניך הרים נזולו כלו' וכ"ת שאלחתנו וגרשתנו ח"ו זה א"א שהרי בעשותך נוראות אשר בסיני כאשר נתת לנו את התורה ובביכול לקחתנו לאשה לא היינו עוד מקוים שתשלחנו עוד מלפניך וקא מפרש ואזיל מה היא התורה כי כאשר ירדת לסיני אז מפניך הרים נזולו ונכפו עלינו כגיגית וע"י אונס לקחתנו וקבלנו עלינו התורה והמצות כי ישראל מעולם לא שמעו ולא האזינו לקבל עליהם עול מ"ש ברצון טוב רק מתוך האונס וכ"ש דין אנוסה אית לן ובביכול לא יוכל שלחה ובעמור והחזר קאי וא"כ שוב למען עבדיך וכ"ת הא דין אנוסה ליתיה אלא בבתולה ושמא לא היינו בבתולה כאשר לקחתנו שכבר נבעלנו אדונים זולתך הא ליתא דהא עין לא ראתה אלהים אחרים זולתך כי מעולם לא נבעלנו לע"ז וכי נסיבת לן היינו בבתולה וא"כ אלהים קדושים הוא רוענו יעשה לו למיחלים לחסדו לשוב את שיבת ציון :

האמנם לפי מערכת הדרוש מרישיה לסיפיה מדריש דקאמר נביא למה תתענו וגו' בגלות הארוך והצרות כמו שפי' הרד"ק וגרשתנו מעל ארצנו והנה עבדיך מוכים שוב למען עבדיך ואל נא תעזוב אותנו וכ"ת בדין הוא שנקבל כ"כ עונשין בעבור שעברנו על התורה ועל העבודה ועל גזרת מלכנו הא בכ"ד ליתיה לדינא דמלכות' דינא ואנוסים היינו בקבלתה שהרי היינו מעולם לא משלת בם ופי' הרד"ק דאנחנו היינו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקר' שמך עליהם כי לא נתת להם התורות והחקים ולא נהגת ממשלתך בתת החוקים והתורה כי אם לנו והרי לא השוית גזרותיך ובכל כה"ג ליתיה לדינא ד"ד וכ"ת הרי הגוים לא רצו לקבלה אבל אתם קבלתוה עליכם לה"ק לוא קרעת שמים כלומר אלו קרעת שמים וירדת לתת לאו"ה את התורה ומפניך הרים נזולו והיו נכפים עליהם כגיגית ובקדוח אש לדבר הנימס וכמים אשר תבעבע כמו אש כל זה היית עושה ביד חזקה כדי להודיע שמך לצריך אז ודאי היו חלים ורוגזים לקבל עליהם תורה ומצות שאלו עשית להם כמו שהגזמת עלינו ודאי מפניך גוים ירגזו אמור מעתה כיון דבידך כח וגבורה להשוות גזרותיך ולא השוית תו ליתיה לדינא ד"ד ולכן בעשותך נוראות לכפות עלינו ההר כגיגית שוב לא היינו מקוים לעונש אם נעבור על התורה כיון דאנוסים היינו בקבלתה ומכאן מודעא רבה שהרי כשירדת לתת לנו תורה מפניך הרים נזולו ונכפו עלינו כגיגית ולא מטעם דד"ד כמדובר דלא השוית גזרותיך שהרי א"ה לא שמעו מעולם ולא האזינו ולכן לא יהיה להם חלק באותו הטוב הגנוז לע"הב אשר עליו נאמר עין לא ראתה וגו' כדרז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לע"הב עין לא ראתה וגו' ויעשהו לנו כי כן יאתה כיון שאנו מחכים לו ומיחלים לחסדו בשכר קבלת התורה וקיומה :

ובזה נבין קצת מקראות הנאמרים בצפניה סי' ג' נביאיה פוחזים אנשי בוגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה ה' צדיק בקרבו לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר יודע עול בושת הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה אכן השכימו השחיתו כל עלילותם לכן חכו לי נאום ה' ליום קומי לעד וגו' כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד ומבלי שנאריך בדק' ובפרט למען דעת מה היתה דעתם לחלל קדש ואחר שהכרית גוים לא לקחו מוסר השכל ואיך באחרונה נתקן הכל ע"י מה שיהפוך עמים כולם ולפ"ד נאים הדברים ואולם צריכין אנו להקדים עוד איזה הקדמות ומלתא אגב אורחין נתנה ראש להבין ולהשכיל אלה מ"ק הנאמרים בס' נצבים וזה תארם :

ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת וגו' פן יש בכם איש או אשה וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה אשר חלה ה' בה גפרית וגו' ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי וגו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים וילכו

ולכו ויעבדו וגו' ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה וגו' ויתשם וגו' וישליכם וגו' הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. וא"ל בזה טובא ראשונה מאי ולא אתכם לבדכם כי די לו לומר ולא לבדכם אנכי וכו' ותו באומרו פונה היום דתיבת היום יתירה ללא צורך ודי באומרו אשר לבבו פונה מעם ה' ותו דאיך יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי מאחר שלבבו פונה לעע"ז ותו מ"ש כי בשרירות לבי אלך ות"י ארי בהרהור לבי דמה הוא ההרהור ומהיכא תיתי שהוא בן סליחה עד דקמ"ל לא יאבה ה' סלוח לו ותו מאי כי אז יעשן דמלת אז יתירה ודי באומרו לא יאבה ה' סלוח לו ויעשן אף ה' וכו' ומאי והבדילו דפשיטא כיון שתרבץ בו האלה ומחה וכו' פשיטא שיהא מובדל מעדת ישראל ותו מה היתה הדור האחרון והנכרי מאחר שהדבר פשוט על שעע"ז ודקאמרי לה מאי קאמרי לה ותו מה לו להאריך עוד ולומר ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה וכו' דכל זה ממילא נשמע ודי להם במה שתי' ואמרו על אשר עזבו וגו' ומה להם לחזור ולספר מענין המאורע ולהמתיק תי' בארץ ההיא ותי' עליה ותו מה היתה כוונתו באומרו הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו וגו' ומילתא דפשי' היא ומאי עד עולם לעשות ודי באומרו לנו ולבנינו לעשות וכו':

ולהבין כל זה נקדים מ"ד בפרק שלישי דנדרים נודרין להרגין ולחרמים ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה שהיא של בית המלך אעפ"י שאינה של בית המלך ע"כ ואע"ג דבמתני' ל"ק אלא נודרים כבר כתב מרן דבירוש' אמרו דה"ה דנשבעי' ואמרי' בגמ' היכי נדר א"ר כאו' יאסרו כל פירות שבעו' עלי אם אינן של בית המלך ופריך כיון דאמר יאסרו ליתסרו עליה כל פירי דעלמא כלו' דאע"ג דבלב מבטל לנדרו דברים שבלב לא הוו דברים לסתור מה שמוציא בפיו ומשני באומרו בלבו היום כלו' דהשתא הוי הערמה דהיום לבד אסר נפשיה ובאסר אותו היום ופריך הא דאמר היום לא מקבל מיניה מוכס ומשני באו' בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם ואע"ג דס"ל דברים שבלב לא הוו דברים לגבי אונסין שאני כלומר בה"ג שאינו סותר מה שבלבו למה שבפיו אמרי' לגבי אונסין דהוו דברים והוי לנו כמפרש לפיו אבל בי סותר ממש בההיא אפי' לגבי אונסין לא מהני והמטו להכי כתבו התו' והר"ן ז"ל שאם האנס כגון השרים שמשביעין ליהודים הדרים תחתיהם שלא יצאו לדור בעיר אחרת ומפרש לו שיאמר לעולם תו לא מהני אם חושב היום אלא יחשוב דבר אחר כגון כל זמן שאני בקימה תחת ממשלתך:

והנה מהרד"ך ז"ל בבית י"ז חדר י"ג הקשה מזה על מ"ד מכאן מודעא רבה לאורייתא וכתבו התוס' ואע"ג דישראל קבלו את התורה בערבות מואב בשבועה שהשביעם משה רבינו ע"ה תי' ר"ת דעפ"י הדיבור הוי והוי כבטל ברחם והשתא קשה דכיון דישראל לא הרהרו בלבם לומר היום או שום תנאי אחר אף שהיו אנוסים שבועתם קיימת ותי' הרב ז"ל דההיא דנדרים שייך שפיר למימר דהיכא דהאנס אונסו שישבע לו אם לא יאמר בלבו היום או ערמה אחרת הרי הוא נשבע ברצונו דהאנס אינו אונסו אלא במה שמוציא בפיו אבל מה שבלבו אי אפשר לו לדעת לאונסו ואם לא בטל השבועה בלבו כגון שיאמר היום או כיוצא בו הרי הוא נשבע מרצונו אבל בקבלת התור' שהאונס עפ"י הדיבור דיודע מה שבלב האדם כי הוא בוחן כליות ולב ויודע מחשבות אדם פשיטא דלא היו יכולין לבטל השבו' בלבם דהא כל כך גלויים לפניו מחשבות לבו של אדם כמו מה שמוציא מפיו וא"כ היו אנוסים לקבל השבועה הן בפה הן בלב:

והנה הרשב"א ז"ל הקשה דאי אית להו מודעא ולא היו מצווין למה נענשו ותי' דמתחלה אעפ"י שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו התורה כמו שמפורש בתורה בכמה מקו' וכתיב ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו והם עצמם בתחלה לא עברו בדבר כלל וכו' ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ משגלו יש מודעא על הדבר דכתיב והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים ולפיכך הדור קבלוה בימי אחשורוש:

ואחשבה לדעת זאת כוונו רז"ל והובא בילקוט ישעיה אקרא דנחמו אמרה כ"י לפני הקב"ה כיון שאנו בגלות כדין הוא שלא נשמור שבת והמצות שלך והוא מבואר דכיון שהגלותנו מן הארץ הרי חזרה מודעא למקומה וא"כ בדין הוא שלא נשמור שבת ומצות דהא אית לן מודעא. ואמרי' בשבועות כי כאשר השביע משה לישראל א"ל דעו שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא ע"ד המקום ועל דעתי שנא' ולא אתכם לבדכם ופירש"י ז"ל לא כשאתם במחשבת לבבכם. וכתב מהרד"ך בבית י"ז חדר ד' וז"ל דלא אמר משה כן אלא שלא יערימו והיינו משום דאפי' היה משביע על דעתו דוקא היו יכולים להערים דהואיל ואנוסים היו עד ימי אחשורוש וכו' ואף שנשבעו ע"ד היו יכולים להערים דגבי אנס דברים שבלב הוו דברים ואפי' השביעם על דעתו כדמשמע בנדרים גבי נודרין להרגין מ"מ השביעם גם ע"ד הקב"ה דבכה"ג לא היו יכולים להערים הואיל וצרף הקב"ה עמו דהוו ב' דבב' אין הערמת דברים שבלבו כלום ואפי' לגבי אנס ולעו' דעת המדיר בעינן עכ"ל:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא אל הביאור כי הנה כאשר בא משה להשביעם א"ל ולא אתכם לבדכם אנכי כרת וגו' דעו לכם שע"ד המב"ה וע"ד אתם נשבעים ולא כשאתם במחשבת לבבכם וכאן רמז להם שלא יכוונו בלבם איזה תנאי לבטל השבועה כאשר יבאר לקמיה יען דהכא הויא ע"ד המקום והוא ית' יודע נסתרות והדר מפרש פן יש בכם איש וגו' אשר הוא מתחכם למצוא מקום פטור לשבועה זו והיינו במה שחושב בלבו היום וז"ש אשר לבבו פונה לחשוב בו לענין השבועה היום ובזה פונה לבו ללכת לעבוד את אלהי הגוים והיה בשמעו את דברי האלה והשבועה והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי ואין עלי עונש בעברי על השבועה כי בהרהור לבי הנני הולך בשעת השבועה הריני מהרהר בלבי היום למען יוסיף לחטוא במזיד ושוגג וחושב עצמו נקי. בדברת שבועת אלהים לזה לא יאבה ה' סלוח לו אם חוטא והרי הוא עובר על השבועה שאינו מועיל שום ערמה והרהור ותנאי כי אדעתא דידיה ודידי הרי אתם נשבעי' ובשנים אין ערמת דברים שבלב כלום ואיש החוטא אזי באותו פרק יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה היא השבועה שעבר עליה ומחה ה' את שמו זאת ועוד כי מי בכם מעיקרא אשר יוכל להערי' ולחשוב

בלבו

בלבו היום דכיון דהוא ית' בוחן לבות וכליות מי שמהרהר בלבו היום תכף הקב"ה מבדילו לרעה כי הוא ית' אינו מקבל בשבועה כזו כי ע"כ אלה הוו זהירין שלא להערים בשבועת האלה הלזו כיון שלא תרויחו כלום ואינו עולה בידכם להערים בהרהור לבבכם כי בוחן לבות אלהים והוא לא מקבל בשבועה כיוצא בזה ומעתה נולדה קו' הדור האחרון דא"כ דהשתא דאמרת שאינם יכולים להרהר בלבם היום כיון דהשבועה הויא לגבי שמים על מה עשה ככה לארץ הזאת דבשלמא בלא זה הוה ניחא על מה שנענשו משום שעברו על התורה ועל העבור' דאע"ג שהיו אנוסים בקבלתה מ"מ הרי נשבעו על כך ואף דקי"ל דנשבעין להרגין מ"מ ה"מ באומרו בלבו היום וכיון שהם לא אמרו היום הרי הם חייבים לשמור ולקיים התורה שנשבעו לקיימה אבל השתא דאמרת דלגבי שמים שהכל גלוי לפניו והרהור הלב ה"ה כמו מה שמוציא בפיו וה"ה אנוסים בין בפה בין בלב א"כ אין מוטל עליהם לקיים מחמת השבועה שהכל היה באונס וא"כ הדרא קושטא מה חרי האף הגדול הזה ובאה התשובה ע"ז ואמרו על אשר עזבו וגו' ויחר אף ה' בארץ ההיא כלומר דאה"נ כי אנוסים היו בכל אכן בהיותם בארץ ההיא הרי נסתלקה המודעא דאדעתא דהכי סברי וקבילו לרשת הארץ ההיא בעבור ישמרו חקיו וז"ש להביא עליה כלומר בשבתם בה ובהיותם כל הקללה הזאת כיון דבהיותם בארץ ליתא למודעא ואלולי טעם זה לא היו מתחייבים מכח השבועה על שלא הרהרו בלבם היום יען שהנסתרות ומצפוני לבו של אדם לגבי ה' אלהינו הרי הם באותם הנגלות לנו ובו היכי דבנגלות לגבי אנס אמרי' דהוא אנוס בנגלות ה"ה בנסתרות לגבי שמים דבין בפה בין בלב הרי הוא אנוס ולא מצי להרהר בלבו היום והו"ל כאלו פריש ואמר עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת ובאות' שאמרו דאם אשר משביעו ומפרש בפיו לעו' תו לא מצי לחשוב בלבו היום הנה הלום דהתם צריך לחשוב מחשבה אחרת מ"מ אין האנס מרגיש בה משא"כ לגבי שמים דבוחן לבות וכליות אלהים צדיק:

נהדר לקרא דלפניה ונקדים עוד מ"ש התוספות והרשב"א בתשו' סי' תרל"א והר"ן ומרדכי בשם רא"ש דדינא דמלכותא לא שייך אלא בח"ל שהארץ שלהם ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ אבל במלכי ישראל לא לפי שא"י כל ישראל שותפים בה והנה לכאורה יש מקום למתעקש לו' דגבי שמים ליתיה לדינא ד"ד דדייני' ליה במלכי ישראל משום שהארץ נתן לבני אדם ושוב כביכול לא מצי הדר ולומר אם לא תעשו מצ' אגרש אתכם מן הארץ דכבר מראש מקדמי ארץ נתנה בהחלט לבני האדם ולכן דייקי' פורתא הא לאו מילתא היא שהרי מה שנתן הארץ לבני אדם היינו כשעושין רצונו וכמ"ש בגמ' דלה' הארץ ומלואה היינו קודם ברכה והארץ נתן לאחר ברכה אמור מעתה כ"ש כשאינם עושין רצונו ועוברים על הארץ דבדין הוא שיטול מהם את הארץ וחזר הדין לומר גבי שמים דד"ד כיון שהארץ שלו ויכול לגרשם אם לא ישמרו מצותיו תורותיו וחקתיו והנה בש"ר אמרו היש ה' בקרבנו אם אין רבנן אמרי אם מהרהרים אנו בלבנו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו וכו' במלא דמלת בקרבנו היינו שהוא יודע מה שאנו מהרהרים:

ובזה נא"ה נביאיה פוחזים וגו' כהניה חללו קדש חמסו שבולם עברת בוגדים לבקש תואנה ומקום פטור לעבור על דת בהו' אנוסים היינו בקבלת' וגם מה שנשבענו בע"מ הכל היה באונס ובדין דנשבעין להרגין וכו' וכ"ת והא לא אמרי' התם דנשבעין רק בתנאי שיאמר בלבו היום והכא כיון דל"ק היום גלו דעתייהו דברצון נשבעו לזה מתחכמים לומר ה' צדיק בקרבה דכנסת ישראל והרי הוא יודע מה שמהרהרים ואמטו"ל לא מצו להרהר בלבם היום והו"ל אנוסים בין בפה בין בלב וכ"ש לגבי שמים אף שלא אמרו בלבם היום פטורים מן השבועה וכביכול משפטי ה' אמת ולא יעביר עלינו את הדין להענים אותנו אשר לא כדת כי לא יעשה עולה ובבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר נותן לאור דין אמת לאמתו ולא ידע עול בשת ובכל זאת לא נתנו אל לבם להתבייש ולכן כביכול רצה הקב"ה לבוא עליהם ולחייבם מצד אחר מטעם דינא דמלכותא ולהורות להם שלגבי דידיה ניתן לומר בד"מ במלכי א"י שהארץ שלהם וגם הוא כביכול הארץ שלו ולא נתנה לבני אדם רק על תנאי שיעשו רצונו ולהראות זה מה עשה הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב ונטלה הארץ מהם כאשר לא עשו רצונו ואז אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר לבלתי סור מן המצוה מטעם דד"מ דינא כי לי כל הארץ ולא יכרת מעונה ולא יחרבון מדוריה בדתי' ולא יכרת ממנה כל הטוב אשר פקדתי להביא עליה כעשותם רצוני אכן המה חכמים המה להרע השכימו השחיתו כל עלילותם למצוא להם בית מנוס מטעם דהכא ליתיה לדין ד"דמ כיון שלא השוה גזרותיו על כל בני מלכותו לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד וכו' כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד והשוה גזרה שוה לכל העמים ואז לא ישאר לכם שום טענה ותואנה להפטר מדיני שמים ודוק:

ולזה סובב הולך מקרא שכתוב בהושע סי"א לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר וא"ל דהטו משום שאל הוא ולא איש לא ישוב לשחת ולא יעשה בהם חרון אפו שאם הם חייבים בדין אין הקב"ה מוותר כלום כמ"ש כל האומר הקב"ה ותרן יותרו בני מעוהי ותו מאי בקרבך קדוש דקאמ' ותו מאי ולא אבוא בעיר ומה שפירש"י ולא אבוא בעיר אחרת העיקר חסר אע"ג דקאי אבקרבך קדוש מ"מ חסר העיקר ולפ"ד יובן בדרך הלצוי אמר מר לא אעשה חרון וגו' יען דאית לכו טענת מודעא ואונס וגם שנשבעתם היה באונס וכ"ת הא גבי שבועה באונס בעי' דלימא היום לז"א כי מאד גבהו דרכי מדרכיכם דבשלמא לגבי ב"ו שאינו יודע מה שבלב אדם אמטו"ל מתבעי לו' בלבו היום כיון שבזה לא ירגיש האנס ואם לא אמר מורה באלבע שברצונו נשבע משא"כ לגבי דידי כי אל אנכי ולא איש וגבהו דרכי מדרכיכם יען בקרבך קדוש יודע אני מה שאתם מהרהרים וכיון דכן לא מציתו לחשוב בלבבכם היום כי אני בוחן לבות ולא הייתי מתרצה בזה וכ"ש הרי אתם אנוסים בין בפה בין בלב וליתא לשבועה כלל כיון שאתם אנוסים ועוד זאת לא אבוא עליכם בטענת עיר היא א"י אשר היא שלי ומזה נמשך לומ' גבי דידי ד"דמ דינא כיון שהעיר שלי יען יש לכם מקום פטור לו' דכיון שלא השויתי גזרותי תו ליתא לד"דמ דינא כדבר האמור. גם ישעיה בסי' ס"ג רמזה בהו' למה תתענו וגו' באיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו ה' והבן ודוק:

איברא דהר"ב פ"ד ז"ל אשר אנכי בעניי בנה בניתי רוב הדרוש הלז יסודתו בהררי קדש והלכתי בעקבותיו של הרב לאחר שהעלה ארוכ' ומרפא לקו' זו כאמור דהכא לא השוה גזרותיו וכו' כאמור חזר לדחותו בב' ידים מדאמרי' בפר"א בשעה שהפיץ ה' את העמים בדור הפלגה הביא ע' שרים של מעלה ונתן לכל שר ושר אומה אחת שתהיה תחתיו וישראל נפלו בחלקו של הקב"ה שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם וגו' כי חלק ה' עמו ע"כ אמור מעתה לפ"ז ישראל לברם קרויים בני מלכותו בב יכול כיון שהם נפלו בחלקו וגורלו משא"כ שאר א"ה כי נתונים נתונים המה לשרי מעלה :

ואל זה אביט מ"ש במד"ר בס' יתרו אנכי ה' אלהיך ר' אחא פתח שמעה עמי ואדברה אלהים אלהיך אנכי ארשב"י א"ל הקב"ה לישראל אלהים אני על כל באי עולם אבל לא ירדתי שמי אלא עליכם איני נקרא אלהי אומות אלא אלהי ישראל דקשיא ליה בקרא דאמאי איצטריך לפתוח בזה המאמר לומר אנכי ה' אלהיך ודי באומרו אנכי אשר הוצאתיך ועוד שנתן פתחון פה לא"ה ולזה בא לו' דהוכרח לזה להודיע ליׂשר' שעליהם מוטל לקבל גזרותיו משום דינא דמלכותא ואף שלא עשה כן לכל גוי מ"מ הא לא תברא דהלו היו ישראל נתונים לשר ושוים בא"ה בכל שפיר א"ל דלא השוה גזרותיו אבל כיון שא"ה נתונים לשרים ולא ישראל נמצא שישראל בלבד קרויים בני מלכותו וז"ש שמעה עמי לקולי משום דד"ר ואדברה לכם מצותי חקותי ותורותי יען כי אלהים אלהיך אנכי ולא מסרתי אתכם לשום שר והן אמת כי אלוה אני על כל באי העולם אבל סוף סוף הפרש גדול ביניהם כי לא ירדתי שמי אלא עליכם ואיני נקרא אלהי אומות אלא אלהי ישראל יען כי אתם חלקי וגורלי ולא"ה נתתים לשרי מעלה ונמצא דשפיר מיקרי שהשויתי גזרותי על בני מלכותי יען כי אלהים אלהיך אנכי וז"ש אנכי דוקא ה' אלהיך משא"כ לשאר א"ה אשר חלק ה' להם לראש ולקצין לבא המרום ואינם נקראים בני מלכותי לענין זה ולכן עליכם הדבר מוטל לשמוע בקולי ולא יהיה לך אלהים אחרים וכו' :

ולזה סובב הולך מאמרם שם אנכי ה' אלהיך הה"ד אריה שאג מי לא יירא וזהו דכתיב מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה אמרו הנביאים לירמיה מה ראיתה לו' מלך הגוים כל הנביאים קורין אותו מלך ישראל ואתה קורא אותו מלך הגוים א"ל שמעתי ממנו נביא לגוים נתתיך ואני אמרתי מלך הגוים לומר על בניו ועל בני ביתו לא חס על אחרים חס וכו' ע"כ ופי' היפ"ת שתי' ירמיה היינו לו' דמלך הגוים אישראל קאי ובנה אותה בן דרך בזיון שעושים כמעשיהם ולפי דרכנו היינו דקא רתחי על ירמיה דמה ראה לו' מלך הגוים דבפי זה פטריבהו לישראל בטענת מודעא וליבא דינא דמלכותא כיון שלא השוה גזרותיו על כל בני מלכותו שהרי בי היכי דהוי מלך ישראל ה"נ הוי מלך הגוים והרי כולם שוים וא"כ אמאי לא השוה גזרותיו וכיון דכן אין ישראל מחוייבים לקבל גזרותיו וע"ז באה התשובה שמה שקראו מלך הגוים היינו על ישראל :

עוד עלה ע"ד הרב פ"ד לתרץ במ"ש הר"ן דדינא דמלכותא לא נאמר אלא במלכי א"ה דהארץ שלהם ויכול המלך לומר אם לא תקבלו גזרותי אגרש אתכם מארצי אבל במלכי ישראל לא אמרי' דד"ר כיון שאין הארץ שלהם והנה כביכול לגבי הקב"ה אי אמרי' דהארץ נתנה לאבות העולם נתינה החלטית וישראל לקחו אותה בתורה ירושה מאבותיהם א"כ דינו יתברך כמלכי ישראל דלא איתמר בהו דד"ר אמנם לבי דוויקי' פורתא גם זה אינו שהרי הקב"ה לא נתנה להם בתורת ירושה רק בתנאי שישמרו חוקיו ותורותיו וכלורו וא"כ כביכול לגבי הך מילתא דינו כמלכי א"ה שהדין נותן בהם לו' דינא ד"ד שאם לא יקיימו גזרותיו יגרש אותם מן הארץ כיון שהארץ כמלכי האומות · ואפשר שלזה נתכוון ירמיה ע"ה באו' מי לא יראך מלך הגוים כלו' מי הוא זה ואיזה הוא אשר לא יראך לקיים חוקיך ומצותיך מטעם דד"ר שהרי כביכול דינו ית' כדין מלך הגוים שהארץ שלו ואמר מלכא שמי שלא יקח חוקיו ומשפטיו יגורש מן הארץ :

ואל זה אביט מאמר הכתוב בפ' קדושים ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תלכו בחוקות הגוי וגו' ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם וגו' אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים וא"ל במה שכפל הלשון באו' ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם ותו מה ראה כאן לו' אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם ואי משום מאי דבעי לו' והבדלתם מן הבהמה הטהורה הו"ל לאקדומי ברישא לווי דוהבדלתם ואח"כ יאמר אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי וגו' ולפ"ז הדבר מבואר מאליו פתח קרא לו' ושמרתם וגו' ועשיתם בעב"ר לשמוע בקולי ולשמור מצותי חקותי ותורותי ולא תלכו בחוקות הגוי וכו' משום דהויא גזרת מלך ודד"ר וב"ת דבמלכי ישראל לא אמרי' דד"ר שאין הארץ שלו וה"ה לגבי הש"ית שבביכול אין הארץ שלו וירושה להם מאבותיהם לז"א דליתא כי ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם של הגוים אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם הרי שאם לא יעשו רצוני אני מגרשם מן הארץ וב"ת שלישראל באה לידם בתור' ירושה מאבותיהם להפוקי מזה אמר ואני אתננה לכם כי לי הארץ ומעולם לא באה לידכם רק בתנאי שתקיימו גזרותי וב"ת הא לא השוה גזרותיו על כל בני מלכותו לז"א אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים לחלקי ולגורלי והגוים הם תחת השרים לא כן אתם כי אני דוקא ה' אלהיכם ואתם בלבד בני מלכותי והרי השויתי גזרותי עליכם שאתם דוקא בני מלכותי :

ועפ"ז נבין מאמר הכתוב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו לעבוד את ה' וגו' לשמור את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וא"ל דמי לא ידע בכל אלה כי השמים והארץ הם להקב"ה ומה בא ללמדנו ומה קשר יש לו עם מאמר שקדם לו לשמור את מצות ה' ותו במה שאמר אשר אנכי מצוך היום דהיום ל"ל ודי באומרו אשר אנכי מצוך ולמה הוצרך פה להודיעם שע"י שמירת המצות ייטיב להם ולפ"ד הנה מקום אתי לייסב הכל :

ונקדים עוד מאי דק"ל להרב מהרש"א ז"ל בספר רצוף אהבה בפר"ע עלה דההיא דאמרי' מכאן מודעא רבה לאו' מההיא דאמרי' בבתרא תליה וזבין זביניה זביני דאגב זוזי גמר ומקני וכתב מהרי"קו ז"ל בשרש קפ"ו שהכנאנס לעשות דבר מה ומטו ליה הנאה הוי בתליה וזבין ה"נ ישראל יש להם תועלת בקבלת התורה כדכתיב והיה אם שמוע תשמעו ונתתי

מטר

מטר הרלכס וגו' וא"כ בטלה מודעא ותי' הרב דלא דמי לתלויה וזכין דהתם התליה שהיא האונס והממון באים כאחד ואיכא למימר אגב אונסא אזוזי גמר ומקני אבל הכא האונס היה בעת קבלת התורה אבל אין השכר באותה שעה אלא סוף השכר לבוא בעת הקיום עכ"ד · ואחר בקשת המחילה לפי קטורי עדין הקו' במקומה עומדת שהרי שכר הקבלה באותו פרק שבא להם האונס בטלוהו כאשר העידו ז"ל כי בשעה שאמרו ישר' נעשה ונשמע ירדו מ"הש וקשרו לכל אחד מישראל ב' כתרים ומעלת ב' כתרים הללו היא נפלאת כמ"ש ז"ל ועוד אמרו שכולם היו בעלי מומין ובשעת קבלת התורה נתרפאו ועוד הפליגו רז"ל כאשר נהנו ישראל בו ביום מזיו השכינה בהגלות נגלות האל ית' על הר סיני באופן כי רבו כמו רבו ההנאות אשר הגיעו אליהם ביחד עם האונס באותו פרק באותו מקום וכ"ש שהאונס וההנאה באו כאחד בטלה מודעא דאגב אונס והנאה גמרו ומקנו ותו דלדעת הב"י אליבא דהרי"ף והרא"ש לא בעי' נתינת המעות מעיקרא אלא כל דנחתי אדעתא דזוזי זביניה זביני ונותן לו דמים אח"כ ככתוב בב"י ח"מ סי' ר"ה ותו שהרב"י הקשה שם בסי' ר"ה דמההיא דסקריקון משמע דאגב אונס דקטלי ליה גמר ומקני אף בלא זוזי ולא הונח לו להרב לפלוגי בין אונס חמור דמיתה לאונס דייסורין דאדרבא ייסורין חמירי ותי' הרב ז"ל דכי אמרי' דלא גמר ומקני אגב אונסיה אלא כי יהיב זוזי ה"ד היכא דאפשר ליה למקבל עליה למחר וליומא אחרינא כיון דהוו איניש· דעלמא ואמטו"ל כל דלא יהיב דמי לא גמר ומקני אבל כשהיא גזירת מלך דלא סלקא דעתיה למתבעיה אגב אונסיה גמר ומקני אף בלא דמי ע"כ א"כ בנדון דידן דהאונס והגזרה מאת המלך מלכו של עולם פשיטא ודאי דאמרי' אגב אונסיה גמר ומקני וכבר מהרש"א עצמו שם עמד ע"ז:

וראיתי למהרח"א ז"ל בס' מ"ק שתי' לקו' מהרש"א כמ"ש הר"ב העיטור בב"י ח"מ סי' ר"ה דלא אמרי' תלויה וזבין וכו' אלא באנסוהו למכור אבל באנסוהו לקנות לא אמרי' אגב אונסיה גמר וקני:

ואפשר שלזה נתכוונו רז"ל במד"ר ס' תרומה ושם אמר ויקחו לי תרומה הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו אל תעזבו את המקח שנתתי לכם וא"ל דמה חדש בעל המדרש באומרו אל תעזבו וכו' והדבר מפורש בכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו ותו דהיכי קרי ליה מקח וקרי ליה מתנה ותו דמהיכא תיסק אדעתין שיעזבו המקח הטוב עד שבא כמבקש מהם לומר תורתי אל תעזובו ולפ"ז הדבר מבואר מאליו דק"ל ז"ל מאי דאקשי' דקרי ליה מקח וקרי ליה מתנה ואמטו"ל בא לפרש כי הקב"ה בא כמבקש מישראל לומר אל תעזבו את המקח מטעם שהייתם אנוסים בקבלת התורה ואית' לכו טענ' מודעא וב"ת הא ליכא טענת מודעא מהנהו טעמי דכתי' אי משום דאגב אונס והנאה ג"ומ ואי משום דהויא אונס דמיתה דגזרת מלך לז"א דהא ליתא דע"כ לא אמרי' דאגב אונסיה ג"ומ אלא כשהאנוס הוא מוכר ונותן המקח לאנס אבל כשהאנוס נותנין לו המקח דהיינו שהוא יקנה אותו לא אמרי' אגב אונסא גמר וקני ולכן בבקשה מכם אל תעזבו את המקח שנתתי אותו לכם דהיינו שאני המוכר ואתם הקונים דכל שהאנוס הוא הוא הקונ' לא אמרי' אגב אונסיה גמר וקני והרי יש לכם מודע' ולכן בבקשה מכם תורתי אל תעזובו בטענ' זאת:

האמנם הנכון בזה ביישוב קו' מהרש"א הוא מ"ש מהרח"א ז"ל בשם המפ' דהגם הלום דאגב אונס דמיתה או גזרת מלך גמר ומקני עכ"ז בעברם אין להם כ"כ עונש מחמת שהוא גזר עליהן לאנסן משא"כ אלו קבלוה מרצונם והיו עוברין אח"כ היה ענשם חמור עכ"ד ומלבד כי שרו מהר כל קו' דלעיל עוד עלה בידינו לקו' הר"ב פ"ד דת"ל משום דהויא גזרת מלך ודינא דמלכותא דינא והשתא לפ"ז תו לק"מ דהא"ן דמחוייבים לקיים גזרת מלך מ"מ לא דמי מקבלה באונס למקבלה ברצון:

ובהדי אורחין אחשבה לדעת זאת קרא כדכתיב בישעיה סי' מ' הנה ה' אלהים בחזק יבוא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו וא"ל דפתח בדבור קשה וסיים בשבח ותו במה שכפל הענין במלות שונות שכרו אתו ופעלתו לפניו:

חוץ מכוונתנו יאמר נא בהקדים מ"ש מרן ב"י י"ד סי' רנ"ח בשם הר"ס דפועל יכול לחזור בו בתוך זמנו ואעפ"י שקבל עליו חרם ונדוי לעשות מלאכה כל הזמן ההוא יכול לישאל על קבלתו שלא מרצון בעל המלאכה דהא דהמודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו פי' ר"ת דהיינו דוקא שנשבע מחמת טובה שעשה עמו וכן הסכימו הרמב"ן והרשב"א והרא"ש וכתב מרן ז"ל ע"ז ואין דבריו נכונים דאפי' לר"ת שתם פועל עושה לו טובה בע"ה שנותן לו מלאכה שירויח בה פרנסתו וכ' הרב החבי"ב ע"ז דאם הקדים בע"ה לפועל שכרו לכ"ע עשה לו טובה מיקרי והנה כבר מודעת שישראל עם הקב"ה יש להם דין בע"ה ופועל וכמ"ש אנן פועלי דימעא אנן ובמדרש אמרו מי הקדימני ואשלם שהקב"ה מקדים שכרן של מצות טרם יעשה אותם האדם והנה ישראל השביע' משה והביאם בברית האלה והשבועה לשמור ולקיים את כל דברי התורה ובזה כא"ה הנה ה' אלהים בחזק יבוא לחייב לישראל לעשות מלאכת שמים ולשמור ולקיים את כל דברי התורה ולא מצו לחזור בהם כדין פועל שחוזר בו בתוך זמנו יען שנשבעו לעשות מלאכתו ית' כל ימי חייהם וכדינא בביכול זרועו מושלה לו למשול בם ולחייבם בעשיית מלאכתו ולא יוכלו להתיר שבועת האלה שלא ברצון ב"ה ית"ש וס"ט שקבלו ממנו שכר כי כל האיש ההולך בדרכיו ית' מטי ליה הנאה והנה שכרו אתו וא"כ עשה לו טובה בביכול שנתן לו מלאכה שירויח בה פרנסתו וכמ"ש מרן ז"ל וב"ת והלא שכנגדו הר"ס ז"ל חולק עליו וס"ל דאין זה קבלת טובה. ויכול להתיר שבועתו אף שלא ברצון הב"ה לז"א דהכא כ"ע מודו דעשה לו טובה מיקרי יען כי שכר פעולתו הקדימו הב"ה לפניו טרם עשיית המצוה וכל שהקדים לו שכרו כ"ע מודו דעשה לו טובה מיקרי ולא מצי להתיר שבועתו שלא ברצון הב"ה:

אמנם לפי סדר המערכה דברים הניתנין למעלה יובן באופן אחר דכבר כתבתי דלפום קושטא בטלה מודעא דאגב אונס והנאה גמרי ומקנו ואין ענין המודעא רק לפום לערא ועונש העובר על המצות בין רב למעט דאינו דומה מקבלה באונס לקבלה ברצון ברם לפום קושטא דדינא ליכא מודעא וז"ש הגם הלום כי הנה ה' אלהים בחזק יבא עם ישראל וכאלו אמר בא בדאשכחן טובא עתיד במקום עבר וכפה עליהם ההר ואנס אותם כדי שיקבלו עליהם עול תורה ומצות עכ"ז וזרועו מושלה לו להכריחם לשמור ולעשות דלא מצו לפטור נפשייהו מטעם אונס דהא

קי"ל

קי"ל תלויה וזכין זכייה זכיני דאגב אונסא גמר וקני וכ"ת דלא אמרו כן אלא דוקא כי מטי ליה הנאה כי לא מטי ליה הנאה לאו זכייה זכיני לז"א דה"כ הא מטי להו הנאה כי הנה שכרו אתו לעושה מצוה ישלם לו גמולו וכ"ת והא איכא למ"ד דבעי' אונס והנאה כאחד והכא ההנאה אינה משתלמת אלא לבסוף לז"א ופעולתו של אותו דבור שאמרו ישראל נעשה ונשמע היה לפניו סמוך ונראה עם האונס ולפני הקיום דבהכי כל אפוא שוין דאגב אונס והנאה גמר ומקני :

כל שכן לדעת האומרים שאפי' שלא הקדים המעות כל דנחתי אדעתא דזווי איקרי כאן אגב זווי ואונס ג"וק וה"כ היעודי' טובים שייעדם הש"ית כאומרו והיה אם שמוע וגו' ונתתי מטר ארצכם בהכי שפיר אמרי' אגב אונס והנאה ג"וק :

ואפשר שלזה נתכוון ירמיה בסי"ה' כאומרו שמעו נא זאת עם סכל וגו' האותי לא תיראו וגו' ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש וגו' וא"ל דלגבי ליראה אותו ענין נתינת המטר מילתא זוטרתי היא לגבי נוראותיו וגדול מזה הוה מצי למימר אמנם לפי"ה הדבר פשוט שבא להוכיחם אשר שנו בסכלותם לומר שאנו פטורים מלקיים חוקיו ומצוותיו מטעם שאנוסים היו בקבלתם והם שנו בהנאה ולא אמרו נירא נא את אלהינו הנותן גשם כלומר כמה שיעד בתורה והיה אם שמוע וכו' ונתתי מטר וכל דאיכא הנאה גבי אונס אמרינן אגב אונס והנאה גומ"ק דכיון דמעיקרא נחתי אדעתא דזווי והנאה בהכי אמרי' שפיר דקני ולא בעינן דליהוו כחדא :

ומזה נשעה ונלכה לבאר קראי דועתה ישראל וכו' לשמור את מצות ה' ואת חוקותיו אשר אנכי מצוך היום ולא מציתו לפטור נפשייכו מטעם אונס דהא מטי לכו הנאה ואמרינן שפיר אגב אונס והנאה גמר ומקני וז"ש לטוב לך וכ"ת הא איכא למ"ד דבעינן האונס וההנאה שיבואו כאחד וע"ז בא כמרמז וסמך היום לטוב לך לומר דהיום בעצמו לטוב לך ומטו לכו הנאה בעת האונס ותו מטעמא אחרינא החוב מוטל עליכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה משום גזרת מלך ודינא דמלכותא דינא וכ"ת הא במלכי ישראל לא אמרו דינא ד"ד ותימא כמי הכי כביכול לגבי האל ית' הא ליתא דהא מידי הוא טעמא דמלכי ישר' לא אמרו דד"ד משו' שאין הארץ שלהם משא"כ לגבי שמים שהרי הן לה' אלהיך השמים וש"ה הארץ וכל אשר בה ואמר מלכא כל העובר על הפקודים יתגרש מן הארץ אשר הוא שלו וכ"ש לגבי שמים ודאי כאמר דינא ד"ד ודוק :

תו חזינא למהרש"א ז"ל דקי"ל לפי מ"ש התוס' בריש עבודה זרה דבכלל קבלה לא הוי קיום דלפי זה ליכא מודעא על הקיום רק על הקבלה שכן אמר להם אם אתם מקבלין ואין בכלל מקבלין מקיימין כמ"ש התוס' בע"ז גבי שמים וארץ נוגעין בעדותן וכו' ע"ש ולפי קצורי יראה דל"ק ולא מידי דבהי דבכלל מקבלין לא הוי מקיימין והמטו"ל שמים וארץ בעמדם ועמודו על קבלה גרידא מ"מ לגבי אונס וטענת מודעא אמרי' דנמשך האונס של קבלה לגבי קיום דהא כיון שהיו אנוסים על הקבלה מהיכא תיתי שיתחייבו על הקיום שהרי חיוב הקיום לא נמשך להם רק מחמת הקבלה וכיון דמעיקרא היא אנוסה על הקבלה ויש להם מקום פטור מהיכא תיתי שלא יהיו פטורים על הקיום שחיובו נמשך מהקבלה ולא יעלה על הדעת שיהיו פטורים על הקבלה ויהיו חייבים על הקיום דהוי כרישך בקירורי וסיפא דרישך בחמימי ודבר זה רש"י ז"ל רמזו באומרו שאם יבוא עמהם בדין לומר למה לא קיימתם מה שקבלתם יש להם תשובה שקבלוה באונס ודוק והאריכות בזה אך למותר :

ועפ"י הדברים הניתנין למעלה אל ה' ויאר לנו קלת כתובים הנאמרים בקהלת סי' ז' אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם ודבריהם באו כספר החתום מה גם למען דעת באיזה טענה יבקשו להבדל ולעמוד בדבר רע ובאיזה טענה החזירם ולפ"ד הכל יבא אל נכון · ונקדים עוד מ"ש התוס' בפר"ע אמאי דאמר רבא ואעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש והקשו שהרי בנדרים אמרו שכרת משה ברית עם ישראל על התורה ועל המצות והשביעם על כך או' ר"ת דעפ"י הדיבור הוי והוי כבע"בר ע"כ ורש"י ז"ל פי' ועל דברת שבועת אלהים שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו · אל תבהל אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט ע"כ · ובמדרש אמרו אני פי מלך מלכי המלכים שמור ויונתן תי' הוי זהיר ית פומך על גזרת מלכא למטר ית דפקדנך ובכא"ה אמר מר אני פי ממ"ה שמור לקיים את כל מצותיו ושלא לעבור על גזרת מלכא למטר ית דפקדינך דכיון שהוא מלך הכבוד החוב מוטל לקיים גזירותיו דדינא דמלכות'דינא ועוד זאת על דברת שבועת אלהים שנשבענו לו בחורב וע"מ לשמור מצותיו ואל תהי נבהל לומר דמידי הוא טעמא דדינא ד"ד אלא משום שהארץ שלו ואמר מלכא מי אשר חטא לי אגרשנו מן הארץ הנני הולך למקום שאינו שליט שם דתו ליכא דינא דמלכותא וגם אל תעמוד בדבר רע להיות עוסק בדברים הרעים לומר שאין עלינו בדין לקיים השבועה דחורב וע"מ לשמור מצותיו כיון שעפ"י הדיבור נשבענו והא איכא אונס ומודעא דליתנהו לב' טענות הללו דהא כל אשר יחפוץ יעשה ובכל המקום אשר תדרוך בו כף רגלך יכול לגרשך אם לא תשמור לעשות את כל המצוה הזאת ולענין האונס ג"כ ליתא יען דהוי גזרת מלך שלטון וכמ"ש גבי סקריקון דאגב אונס לחור גמר ומקני כיון דהויא גזרת מלך דלא ס"ד למקבל עליו למחר כי מי יאמר לו מה תעשה זאת ועוד דהכא גבי אונס איכא הנאה שהרי שומר מצוה לא ידע דבר רע וכל דאיכא אונס והנאה אמרי' אגב אונס והנאה גמר ומקני ואף דההנאה לא הויא בשעת האונס אלא בעת שמירת המצוה מ"מ עת ומשפט ידע לב חכם דלא בעינן דליהוו ההנאה והאונס כאחד וכאשר העלה מרן ז"ל :

וגם זו רמזה חבקוק ע"ה סי' ג' באו' עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו תחת און ראיתי אהלי כושן ירגזון יריעות ארץ מדין וסתומים דבריהם מאד ולפי"ד מבוארים מאליהם ובילקוט איתא אר"ש מדד הקב"ה את כל האומות ולא מצא אומה שהיתה ראויה לקבל את התורה כישראל ובמגילה אמרי' כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העו"הב שנא' הליכות עולם לו ורש"י ז"ל פי' תחת און שנמצא כישראל ראיתי אהלי כושן שעומדין בגלוי ומתבלים כים' ובכא"ה כשעמד וימודד ארץ לראות מי הוא ראוי לקבל את התורה ראה שאינה

ראויה

ראויה אלא לישראל והתיר לגוים לבלתי הלוך בתורתו וכביכול בחכמתו הרמה האלהים עשה שישראל ייראו מלפניו ולקבל מתנו התורה על ד״ר ההכרח ואפ״ה לא יוכלו לפטור את עצמם בטענת אונס והיינו שכפה עליהם ההר כגיגית ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם וכל דהוי אונס דהריגה אמרי׳ אגב אונס לחוד גמר ומקני וכאשר עלה ע״ד מרן לתרץ לקו׳ בההיא דסקריקון ועוד דבר מן דין הכא איכא הנאה דהשונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העה״ב וזה אליכות עולם לו וכל דאיכא אונס והנאה אמרי׳ דגמר ומקני ואמטו״ל תחת אשר שראיתי בישראל גירה בהם כושן ומדין ליפרע מהם בעברם על המלות כיון דבטלה מודעא :

והנה לקו׳ תוס׳ דכתי׳ תי׳ המרדכי בשם רא״ש דהתם במי היו וראים מהקב״ה שלא יכניסם לא״י שהיה להם להכנס לאלתר ומהרי״קו בשרש קס״ו תמה דמה שלא היה מכניסם לא״י הוי מניעת הטובה ולאו שמיה אונס ליפטר מן השבועה ותי׳ דכיון דא״י מוחזקת בידם וירושה להם מאבותיהם חשיב אונס דפשיטא דמי שעושה דבר מיראתו שלא יטלו את שלו חשיב אונס עכ״ד והנה מה שהאריך לכפיית ההר בעת שקבלו התורה והיה מספיק לו לו׳ להם בהדיא שאם לא יקבלו הת רה יטול את שלהם דהיינו א״י אפשר דהוצרך לעשות להם אונס גדול דהריגה דשמא באונס דשלא יכניסם לא״י היו מתרצים שלא ליכנס ושלא לקבל התורה וזהו הנרמז באו׳ מכאן מודעא רבה מכלל דאיכא אחריתי זוטר מינה והיינו שלא יכניסם לא״י ודוק · והנה דברי מהרי״קו הללו מנגדים להם דברי הרשב״א דכתיבות לעיל דמעיקרא לא נתן להם את הארץ רק בתנאי שיקיימו את התורה דלפ״ז אין עוד מקום לדברי מהריק״ו דמה טענת אונס יש כאן שאם לא היו מקבלין את התורה שלא היה מכניסן לא״י והלא מן הדין הוא כך באופן שחלוקים בדבר הזה מהרי״קו והרשב״א למהרי״קו ס״ל דא״י ירושה להם מאבותיהם בהחלט עד שמזה נמשך להם האונס והמודעא ולהרשב״א אדרבא היא המבטלת המודעא :

ואחשבה לדעת זו נתכוון יחזקאל בסי׳ י״א ויאמר אלי בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך וכל בית ישראל כולו אשר אמרו להם יושבי ירוש׳ לאמר רחקו מעל ה׳ לנו היא נתנה הארץ למורשה והדבר קשה דלמה יתרחקו מעל ה׳ אם נתנה להם הארץ למורשה אמנם לפ״ז הדבר מבואר מאליו שיושבי ירוש׳ היו אומרי׳ לכל בית ישראל רחקו מעל ה׳ מטעם שאנו אנוסים ויש לנו טענת מודעא וכ״ת הא הדור קבלוה בערבות מואב הא במי ליתא דהתם במי היו יראי׳ שלא יטול את שלהם מידם דהיינו א״י כיון דירושה לאם מאבותיהם וז״ש לנו נתנה הארץ למורשה והעושה דבר מיראתו שלא יטלו את שלו ודאי דהוי אונס גדול ולכן רחקו מעל ה׳ כי אין עלינו שום עונש דיש לנו מודעא :

ברם העיקרא קשיא למאי איצטריך לכפיית ההר ות״ל דאם לא היו מקבלין את התורה היה חוזר העולם לתהו ובהו והר״ב חדושי אגדות בפ״ק דע״ז תי׳ לזה בשם פענח רזי שאם ישראל לא היו מקבלין את התורה לא היה העולם חוזר לתהו ובהו דהא איכא משה ואהרן שהיו מקבלין את התורה ע״כ ואני תמיה על זה דא״כ היכי קאמרי בע״ז שמים וארץ נוגעים בעדותן שאם לא וקיימו ישראל את העולם חרב דהא איכא משה ואהרן לקיום העולם ובנשה ואהרן מורים א״ה שקבלו וקיימו כיון שהתורה עלמה העידה והאיש משה ענו מאד ולכן העיקר כזה מ״ש מהרש״א שם דכפיית ההר היינו להודיעם שאם אינם מקבלים את התורה העולם חוזר לתהו ובהו ול״ל דאף דאיכא משה ואהרן שהיו מקבלין את התורה לא מהני לתנאי שהתנה הקב״ה עם מ״ב דהתנאי הוא אם ישראל כולם מקבלין ולא די במשה ואהרן לחוד :

ואל זה אביע מ״ש בירמיה סי׳ ד׳ חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הגבעות התקלקלו ראיתי והנה אין האדם וכו׳ ראיתי והנה הכרמל המדבר וכל עריו נתצו מפני ה׳ מפני חרון אפו וא״ל דמה היתה חכמתם להרע וכל ראיות מאי ניהו ובחדא מינייהו סגי ההיא דתהו ובהו כיון שהיא ק׳ מכולם והיכי תלו חדא בחברת׳ והנה רש״י ז״ל פי׳ בשם המרדכי ראיתי והנה אין האדם זה משה שנא׳ בו ענו מכל האדם ובנא״ה כי הנה ישראל היו מתחכמים להרע לומר שקבלו את התורה באונס ולכן היו אומרים ראיתי שאם לא היינו מקבלים התורה היה העולם חוזר לתהו ובהו וז״ש ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם וכ״ת דהא איכא משה ואהרן שיתקיים העולם ע״י הא ליתא דקבלת משה ואהרן לחוד לא סגי שהרי ראיתי ההרים והנה רועשים וכפו עלינו בגיגית להראותנו שאם לא היינו מקבלים את התורה היה העולם חוזר לתהו ובהו כהמהרש״א ואף דאיכא משה ואהרן עכ״ז ארץ רעשה והיה העולם חוזר לתהו ובהו גם לא היו ישראל כולם וא״כ אונס גמור חשיב וז״ש כיון שראיתי ההרים רועשים דמינה מוכח דלא מהני קבלת משה לחוד וז״ש ראיתי והנה אין האדם זה משה דלא מהני לחודיה לקיום העולם וכ״ת בערבות מואב הדור קבלוה בלי אונס הא ליתא דהתם במי איכא אונס שאם לא הייתי מקבל היה הכרמל המדבר וכל עריו שהם א״י נלתים ונקחים ממנו דהיינו שהיה נוטל ממנו א״י כדמהרי״קו ודוק :

מעתה אלכה ואשובה להבין ולהשכיל מאמר הפוכה קדים וא״ל מאי והאומר אז תתענג וגו׳ דבחדא ראיה דקרא דמורשה קהלת יעקב סגי ועוד דמקרא דאז תתענג אין שום הוכחה לומר דכל העוסק בתורה זוכה לנחלת יעקב ותו בקרא גופיה א״ל מה היא הנ״ט באו׳ כי פי ה׳ דבר :

ולהבין כל זה נדעה נרדפה מקרא שכתוב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל וצריך להבין מה היתה הכוונה באו׳ ויהי בישורון מלך ואיך הוא מקושר למאמר שלפניו ומה היתה הכוונה במאמר בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל ולהבין כל זה נק׳ מחלוקת ידועה בין הרמב״ם ושאר הפוסקי׳ דבין במכר בין במתנה בין בערבות אי הוי דבר שאין לו קצבה לא קני לדעת הרמב״ם ז״ל ושאר הפוסקים נחלקו עליו וכתבו האחרונים דמלי המוחזק לומר קים לי כמ״ד דשל״ק לא קני :

ובהדי אורחין אחשבה לדעת זאת מאמר שכתוב במלכים א׳ סי׳ ט׳ ברוך ה׳ אשר נתן מנוחה לעמו ישראל בכל אשר דבר לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו וא״ל דמאי׳ תיתי שיפול מדברו הטוב ארבה אחרי שהבטיחם בכל הטוב ההוא

ותו דכאו' לא נפל וכו' די ולמאי איצטריך להאריך ולומר אשר דבר ביד משה עבדו :

חוץ מכוונתנו יאמר נא בהקדים מ"ש הרא"ם ז"ל בס' וישלח לתרץ סתירת ב' המאמרים דבברכות אמר כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי אינו חוזר ועוד אמרו שם גבי יעקב ויירא יעקב שמא יגרום החטא ופירש"י שמא אחר ההבטחה חטא ותי' הרב דכל שההבטחה היא לאחרים ע"י הנביא אינו חוזר כיון שיש בחלופה הכזבת הנביא אבל כשהיא היתה לעצמו חוזר כיון שאין בחלופה הכזבת הנביא וז"ש ברוך ה' אשר נתן מנוחה היא מתנה טובה א"י שנקראת מנוחה ונחלה ואשר עשה עמנו להפליא שבביכול הבטיחנו לתת לנו מתנה זו ע"י הנביא כי היכי דלא למהדר מינה לעלם ואף שהיא על תנאי כיון שיש בחלופ' הכזבת הנביא ואמטו להכי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב וקא מפרש טעמא דאינו בתורת חזרה ואעפ"י שהוא על תנאי משום שדבר ביד משה עבדו וכיון שיש בחלופה הכזבת הנביא אינו חוזר ולכן עלינו לברך בשמו שבביכול עשה המלאה להבטיחם ע"י נביא כי היכי דלא למהדר מינה לעולם :

וראיתי עוד להרא"ם ז"ל שהקשה מקרא דרגע אדבר על הגוי ועל הממלכה לנתוש ולנתוץ ועשה הרעה בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה ותי' לזה דהתם בדבור של מחשבה קא מיירי כלו' רגע אחשוב על גוי ועל ממלכה כמו ודברתי אני על לבי וגו' ע"ש ולדעתי יראה כי תי' הרב רמוז במאמר הכתוב לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה וק'במה שכפל הענין ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה ומ"ע ברישא נקט לשון אמר ובסיפא דבר ולפי תי' הרב הנה אתא נכון והכי קאמר לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם וכי תעלה ע"ד שההוא אמר באמירה ממש והוציא מפיו ההבטחה ולא יעשה זו לא יתכן אמנם היכן מצינו שחוזר אם חשב במחשבה גרידא ודבר כמו ודברתי אני שהוא מחשבה אז אפשר שלא יקימנה ונחם על הטובה אם לא הלך בדרכיו אותו שהבטיחו :

א"נ כמ"ש הר"ב דת ודין משמא דגמרא דגזר דין שיש בו מעשה שוב אינו חוזר אבל כשאין בו מעשה אז אפשר שחוזר ובזה פי' הרב ז"ל חשב ה' להשחית חומת בת ציון וגם נטה קו שעשה מעשה עם הגזר דין אמטו להכי לא השיב ידו מבלע ולא חזר בו וזהו הנרמז בקרא דידן לא איש אל ויכזב בהבטחתו הטובה וגם לענין הרעה אינו חוזר ומתנחם לאחר גז"ד כבן אדם אכן בזה יש לחלק בין גז"ד שיש בו מעשה לשאין בו מעשה וקא מפרש דה"מ כשיש עם הגז"ד מעשה אבל כאשר הוא ית' גזר גזירה ואמרה ולא יעשה ר"ל שלא עשה מעשה עם הגז"ד אז יתכן דאף שדבר אותה גזרה ולא יקימנה :

וזהו הנרמז בכתוב וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וא"ל דאשר דבר לעשות לעמו הכל יתר ודי באו' וינחם ה' על הרעה ולפ"ז נכון הדבר דקא יהיב טעמא תדע היך נתבטל הגז"ד וניחם ה' על הרעה משום שהיה גז"ד שאין בו מעשה רק שדבר לעשות לחוד וכך היא המדה דכל גז"ד שאין בו מעשה חוזר בו :

אמנם ראה ראיתי לרבני אשכנז שבת' בשם הרא"ש' וזוהר הקדוש כי יש חילוק בגזרותיו של מקום בין כשהוציא הגזרה מפיו לבשלא הוציאה רק שעלתה לפניו במחשבה כי כשהוציא מפיו ית' הגזרה ניחם על הרעה והדבור נחשב למעשה וז"ש וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות והדבור נחשב תמורת המעשה משא"כ כאשר חשב במחשבה גרידא אז אין הגזרה חוזרת אלו דבריהם ז"ל ולדעתי שזו רמזה המקונן באו' חשב ה' להשחית חומת בת ציון במחשבה גרידא לכן לא השיב ידו מבלע ולא בטלה הגזרה דאלו לא היתה במחשבה בלבד אלא בדבור אז היתה מתבטלת והיה נחשב הדבור במקום מעשה גם רמזה הכתוב באומרו לא איש אל ויכזב וגו' וכא ופירש כי לפעמים כשהוא ית' אמר והוציא מפיו הגזרה אז אפשר שתתבטל ולא יעשה אבל כשדבר בלו' במחשבה גרידא אז אפשר שלא יקימנה אתמהה דהא כל שהגזרה היא במחשבה אינה חוזרת :

א"נ כההיא דאמר ר"י בקדושין פ' האומר דפליגי ר"י ור"ל וס"ל לר"י דאתי דבור ומבטל דבור ואמטו"ל השולח קדושין או גט ע"י שליח והגיע בו וא"ל גט שנתתי לך בטל וכן בקדושין הרי זה בטל דאתי דבור ומבטל דבור וכן מחשבה מוציאה מיד מחשבה אבל לא אתי דבור ומבטל דבור שיש בו מעשה וכן במחשבה יע"ש והנה כבר נודע שהקב"ה שלח לקדש ישראל ע"י משה גם נודע שהנשואין והבעל קרויין מנוחה כמאמר הכתוב לבקש לך מנוח אשר ייטב לך וז"ש ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ושלח לקדשם ע"י משה בדבור לחוד דהוה מצי ח"ו לחזור בו מהקדושין ומכל הטוב הנמשך מזה כיון דהוי דבור לחוד ובעלמא קי"ל דאתי דבור ומבטל דבור והוא ית' גבר עלינו חסדו כי לא נפל דבר א' מכל דברו הטוב אשר שלח ע"י משה לקדש יש' ולהבטיחם ביעודיו הטובים הגם אלוס דהוה מצי למהדר יען דדבור בעלמא דבר ביד משה עבדו ואתי דבור ומבטל דבור והוא לא עשה כן לכן עלינו לברכו :

וזה ג"כ נרמז בקרא דלא איש אל וגו' ההוא אמר ולא יעשה כלומר כל שהיא אמירה לחוד בלתי מעשה אז אתי דבור אחרון ומבטל לראשון וז"ש ודבר באחרונ' ולא יקימנה דאתי דבור ומבטל דבור כל שדבור הא' לא היה בו מעשה וזהו ג"כ חשב ה' להשחית חומת בת ציון וגם עשה עם המחשבה מעשה שנטה קו לכן לא השיב ידו מבלע ואלו היתה מחשבה גרידא היתה מחשבה נעוציה מיד מחשבה :

אמנם לפי המערכה הבוא נבוא לבאר קרא דברוך ה' ונקדים מ"ש הר"ב בכ"הג בח"מ סי' ס' הגהב"י אות מ"ב דהע"ג דלדעת הרמב"ם המתחייב בדבר שאין לו קצבה לא קנה אפשר דע"י שליח מתחייב בכ"ל וכן נראה מדברי הרב ב"הת וכו' ע"ש ובזה נבוא א"ה ברוך ה' אשר נתן מנוחה וגו' לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב בהבטחה שהבטיחנו ע"י משה ויעודיו בין אותם שיש להם קצבה בין אותם שאין להם קצבה וה"ע דהע"ג דבעלמא מצי המוחזק לו ק"ל במ"ד לא קנה מ"מ הכא קנה כיון שדבר לנו ע"י משה עבדו וכל שהוא ע"י שליח כ"ע מודו דקנה וכגון דא גבר עלינו חסדו להבטיחנו ע"י שליח דתו לא מצי הדר אע"ג דהוי דבר שאין לו קצבה :

והנה בשבת אמרי' כל המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים שנא' אז תתענג על ה' והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא כיצחק שכתוב בו כי את כל הארצות האל אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת

ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה והנה רבני אשכנז כתבו דאע"ג דלהר"מ דבר של"ק לא קני משום דלא סמכה דעתיה כל שאין הדבר קצוב מ"מ אם המתחייב הוא מלך קני דסמכה דעתיה דקונה כיון שהמתחייב הוא מלך כ"ש לגבי מלכו של עולם דהכל כאין נגדו :

ובהדי׳ אורחין י"ל שזאת היתה כוונת המשורר באומרו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם וק' בא' נגד בני אדם דכמעט אין לו שחר אמנם לפ"ד נכון הדבר וה"ק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכביכול כדין הוא שתקן להם כפעלם וז"א פעלת לחוסים בך אף שהוא רב טוב ואין לו קצבה וכדיני אדם כדשל"ק ל"ק מ"מ כביכול הדין שלך הוא נגד בני אדם כלו' הפך ונגדיי לדיני בני אדם דלגבי מלך וכ"ש מלכו ש"ע אף שהוא דשל"ק קני וקני דשפיר סמכה דעתיה :

והנה כתבתי בדבר מצוה משם מהרמ"א דאע"ג דקי"ל שכר מצות בהאי עלמ' ליכא הני מילי ליחיד אבל לרבים דנפיש זכותייהו אית להו ש"מ כמו בהאי עלמא ובזה נבוא לבאר מאמרין ועל לבאו אלה מ"ק ההוא אמר כל העוסק בתורה זוכה לנחלת יעקב שנא' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וכי תאמר בלבבך הא נחלת יעקב היא נחלה בלי מצרים והוי דבר שאין לו קצבה ודשל"ק איכא למ"ד דלא קני וכביכול מצי למימר ק"ל אמטו להכי קאמר ואומר אז תתענג על ה' והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר וכיון שפי ה' דבר וכביכול הוא נתחייב בזה שפיר קני דכל לגבי מלך וכ"ש מלכו של עולם ית"ש קני וקני דשפיר סמכה דעתיה וזאת היתה לו מאמר הכתוב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כלו' דאע"ג דנחלת יעקב הוי דשל"ק הכא שפיר קני כל העוסק בתורה לנחלת יעקב מתרי טעמי חדא שהחיוב שנתחייב כביכול בדבר הזה שאין לו קצבה היה ע"י שליח שהרי תורה צוה לנו משה והוא אמר שכל העוסק בתורה זוכה לנח"י וכל שהחיוב היה ע"י שליח שפיר קני לכ"ע אף דהוי דבר של"ק ועוד כי ויהי חיוב זה בישורון מלך כלו' שנתחייב בו מלך הוא מלכו ש"ע וכל לגבי מלך וכ"ש מש"ע קני אף בדבר של"ק וכ"ת היאך זוכה לנחלה זו והא שכר מצות בהאי עלמא ליכא לה"ק בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל כלומר דע"כ לא אמרי' דש"מ בהאי עלמא ליכא אלא ליחיד אבל לרבים שפיר איכא ש"מ כמו בהאי עלמא וז"ש יחד שבטי ישראל :

א"נ בטענת משטה הייתי בך וכתב מור"ם בהג"ה סי' פ"א דלא אמרי' טענת השטאה אלא ביחיד אבל לא בצבור המודים דאין דרכם להשטות וכבר נודע מ"ש הרשב"א דמלך דינו כרבים וז"ש תורה צוה לנו משה מורשה ק"י דכל העוסק בתורה זוכה לנ"י וכ"ת דמצי למימר משטה הייתי בך לכל כך שכר גדול לז"א ויהי בישורון מלך וכיון שהדבר יצא מפי המלך שהוא כצבור ליתא לטענת השטאה :

א"נ כההיא דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' ר"ד האו' לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן ה"ז ממחוסרי אמנה בד"א במתנה מועטת שהרי סמכה דעתו של המקבל כשהבטיחו אבל במתנה מרובה אין בה חסרון אמנה וכו' · עוד כתוב שם בשם יש מי שאומר שאם רבים אמרו לאדם אחד ליתן לו מתנה אינם יכולי' לחזור בהם אפי' אם היא מתנה מרובה וכתב הסמ"ע דהטעם משום דלא מטי לכל חד כי אם פורתא והרי דינא

כמתנה מועטת וכתבו רבני אשכנז דה"ה אם אדם אחד אמר לרבים ליתן להם מתנה מרובה דינא הכי כיון דלא מטי לכל חד כי אם מועט ובנא"ה תורה צוה לנו משה מורשה ק"י וכל העוסק בתו' זוכה שנותן לו הש"י נח"י וכ"ת דהוא מתנה מרובה ול"ק כלל לז"א דליתא חדא דוויהי חיוב זה שנתחייב בישורון מלך מש"ע ומלך דינו כרבים ורבים שאמרו לתת לא' מ"ר קני כיון דלגבי כל חד ליכא אלא מתנה מועטת ועוד שזאת המתנה היתה בהתאסף ראשי עם יחד לכל שבטי וכיון דהוו המקבלים רבים לא מיקרי מ"ר כ"ש דלגבי נותן כמו שהוא מלך מש"ע דלא מיקריא מתנה מרובה ושפיר קני :

א"נ כההיא דקי"ל כל דאי לא קני משום דהויא אסמכתא והקשה הב"ח בסי' ר"ז דא"כ היאך נמצא ידינו בתנאי בני גוב"ר כיון דהוי אסמכתא ותי' דכיון דקי"ל דקנין בב"ד חשוב מהני לבטל האסמכתא אמטו להכי ליכא התם אסמכתא דאין לך ב"ד חשוב כמו אותו מעמד משה וכל ישראל והנה כבר נודע דבשכר מצות ות"ת הוי אסמכתא כדכתי' והיה אם שמ"ע תשמעו ונתתי וגו' ובן אם תעסקו בתורה אתן לכם נחלת יעקב ובנא"ה תורה צוה לנו משה מורשה ק"י שכל העוסק בתורה זוכה לנ"י וכ"ת הא איכא אסמכתא ול"ק ולז"א כיון שחיוב זה היה בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל והיינו בב"ד חשוב שאין לך ב"ד חשוב כמוהו אמטו להכי בטלה אסמכתא וסמכה דעתייהו דישראל בזה ודוק :

דרוש ב'

גרסי' בפסיקתא הובא בילקוט אלה הדברים שלא תפחות ושלא תוסיף אשר תדבר אל בני ישראל בסדר הזה :

האדם יראה לעינים כד יהיב רחמנא את החקים ואת התורות · אשר יעשה אותם האדם ענש והזהיר עונשין ואזהרות · ויעמוד העם בברית ובשבועת האלה את אשר ישנו ואת אשר איננו שבועה אלה על הדורות כאשר בא הענין מפורש והמה בכתובים וזה תארם · אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב וגו' לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כורת עמך היום למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך וגו' ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום וא"ל בהו ראשונה דמאחר דבכלל הכל בא' נצבים היום כלכם למה חזר לפרט ראשיכם שבטיכם זקניכם כיון דהכל בכלל נצבים כלכם היו ותו למה חזר וכלל כל איש ישראל כי הוא יתר דהא ברישא קאמר נצבים כלכם ותו טפכם נשיכם ל"ל ותו מאי בברית וגו' ובאלתו דדא ודא חדא היא כדכתי' בברית האלה ותו דקרא דלמען הקים אותך וגו' יתר דלא צורך דהא והאי שברית זו היינו למען נהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים ותו דלפי שטחן של דברים יראה אומרו למען הקים אותך שהוא כנותן טעם לסבת כריתת הברית והאלה והשבועה וזה אינו דהאלה והשבועה הוצרכו פן יש בכם איש או אשה וכו' וכדפירש"י אבל לא בעבור הקים אותנו לעם וגו' ותו באומרו ולא אתכם לבדכם וגו'

וגו׳ כי את אשר ישנו וגו׳ ואת אשר איננו פה וגו׳ ואמרו בשבועות וכן מצינו במשה כשהשביע את ישראל וכו׳ א״ל דעו שלא ע״ד אני משביע אתכם שנא׳ ולא אתכם לבדכם אין לי אלא לאותם העומדים שם דורות הבאים וגרים העתידים להתגייר מנין ת״ל ואת אשר איננו פה וק׳ דדורות הבאים איך יתחייבו בשבועת האלה כיון שלא היו שם :

ולהבין כל זה נקדים מ״ש הר״ב בכ״הג בי״ד סי׳ רכ״ח בהגהב״י אות רכ״ה דאיפליגו רבנן קמאי יש אשר אומרים דחרמות והסכמות ונדויים של גדולי הדור חלין על דורות הבאים אבל שבועה של גדולי הדור אינה חלה על דורות הבאים ואיכא מ״ד דאף שבועת גדולי הדור חלה על דורות הבאים תו אייתי הרב שם פלוגתא אחריתי דאיפליגו רבנן אחריני יש אשר או׳ דגדולי העיר בעירם הרי הם כגדולי הדור אף שיש גדול מהם בדורם במקום אחר ואמטו״ל חל על דורות שבאים אחריהם למר אף שבועה ולמר חרם דוקא ויש אשר או׳ דגדולי העיר אין דינם כדין גדולי הדור ואפי׳ חרם שלהם לא יחול על דורות הבאים ולפי זה חרם גדולי הדור אליבא דכ״ע חל על דורות הבאים :

ובהדי הורמין אל ה׳ ויאר לנו מקרא שכתוב ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר אלהים עמך בכל אשר אתה עושה ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי וגו׳ ויאמר אברהם אנכי אשבע וא״ל מאי ועתה דקאמר דמשמע דעתה ניחא השבועה ותו במ״ש השבעה לי הנה ותרגם אונקלוס הכא וק׳ דהאמאי דייק אבימלך לו׳ שישבע לו כאן להפוקי מקום אחר ותו ק׳ בתשובת אברהם שאמר אנכי אשבע דפשיטא ודאי כי הוא הנשבע לו ולא אחר ובקצור הול״ל אשבע. ולפי האמור נכון הדבר ונקדים עוד מ״ש עוד הר״ב בכ״הג שם דלדעת הסוברי׳ דשבועת גדולי הדור חלה על דורות הבאים ניחא מ״ד בפ״ק דסוטה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים הותלה שבועתו של אבימלך כלו׳ שנשבעו אברהם ואבימלך שלא להרע זה לזה וכיון שפלשתים פרצו את הגדר תחלה הותרו להלחם בהם דב׳ שנשבעו על דבר אחד ועבר הא׳ על השבועה הב׳ פטור וכו׳. ואם לא היו פלשתים פורצים את הגדר תחלה אעפ״י שמתו אברהם ואבימלך לא היו יכולים בניהם ובני בניהם לעבור את השבועה כיון דאברהם גדול הדור היה ושבועתו שבועה אפילו לדורות הבאים וכ״ש לדעת הסוברים דאפי׳ גדולי העיר שבועתם שבועה אבל לדעת הסוברים דאפי׳ גדולי הדור חרמם חרם לדורות הבאים ואין שבועתם שבוע׳ לדורות הבאים היכי אמרי׳ הותלה שבועתו של אבימלך דנראה דמשום דפלשתים פרצו גדר תחלה הותרו להלחם והלא אפי׳ שפלשתים עומדים היו בשבועתם היו יכולים להלחם עמהם ולא היו עוברי׳ את הברית ואת השבועה כיון דהמשביעים מתו ובניהם אינם חייבים לקיים שבועתם וכו׳ עכ״ל והנה רז״ל דרשו הקרא דויטע אשל בבאר שבע מלמד שהושיב סנהדרין כר״ה האשל אשר ברמה וכתב מוהר״ש יפה ז״ל שא״א הושיב סנהדרין וישב הוא על גביהן לשפוט משפט וצדק וללמדם דרכי ה׳ אמור מעתה דא״א ע״ה גדול בעיר באר שבע היה ומדברי הר״ב בכ״הג מפורש יוצא דגדול הדור היה :

ובזה נבא״ה כי אבימלך רצה לחזק השבועה עם אברהם שתהיה קיימת לעד ואף כי אחרי מותם תחול על דורות הבאים אך בתנאי אם ישכים עמו א״א בהלכה כיון שאיש א׳ עמו שהלכה כמותו בכל מקום וז״ש אלהים עמך בכל אשר אתה עושה שהלכה כמותך בכל מקום דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא והכי ראה גם ראה מה שעלתה ע״ד לאסור איסר ושתחול שבועתנו אף על דורות הבאים בזה האופן שעתה שאנחנו יושבים פה בעירה וחשובים גדולי העיר אמטו להכי השבעה לי הנה באתרא הדין שאתה גדול פה בעירה אם תשקור לי וגו׳ דאלו היה במקום אחר שאין אנו חשובים גדולי העיר ההיא לא תחול השבועה על דורות הבאים וא״ע״ה פיו פתח בחכמה לו׳ כי אין דרך זו מוציאה אותנו מידי ספק משום דלפי שיטה זו אזלינן לחומרא בב׳ המחלוקות אי דתפסי׳ במ״ד דשבועת הגדולים נמי חלה על דורות הבאים ואי דתפסי׳ במ״ד דגדולי העיר הרי הם כגדולי הדור וכל מילתא דאית בה ספק ספיקא בדינא לא מתקיימא ואפי׳ בדאורייתא קי״ל בכל ס״ס לקולא וכמ״ש הפוסקים ז״ל בכמה דוכתי ברם בכ״ד הדבר מתקיים מצד אחר מטעם שאנכי אשבע ובאו דבריו ברמז לפי רוב הענוה לו׳ דכיון דאנכי מאן דהוא כלו׳ שאני גדול הדור אשבע וחלה השבועה עד״ה דהשתא לא תפסי׳ לחומרא רק בחדא במ״ד דשבועה נמי דגדולי הדור חלה עד״ה ומסתיין דנתפוס לחומרא בחדא דכל ספיקא חדא דהו׳ לחומרא :

א״נ באופן אחר ונקדי׳ מה שתי׳ הר״ב בכ״הג לדעת הסוברים דדוקא חרם גדולי הדור חל עד״ה ומה יענו לשבועת אברהם ואבימלך ויהי במשיב דברית שכורתים המלכים זה עם זה שאני שהוא מקובל עליהם ועל זרעם ואברהם ואבימלך מלכים היו והנה אבימלך נטה לו לדעת הסוברים דשבועת גדולי הדור חלה עד״ה ולכן ההוא אמר אלהים עמך בכל אשר אתה עושה ודרשו ז״ל שא״ל כי נתודע לנו מכמה דברים כי צדיק אתה הן מצד מלחמת המלכי׳ הן מצד פקידת אשתו ואין בדור גדול ממך לכן עתה שנתברר לנו כי גדול הדור אתה השבעה לי באלהים וגו׳ ושפיר חיילא השבועה עד״ה משום שגדול הדור אתה והא איכא מ״ד דאף שבועה גרידא דגדולי הדור חלה עד״ה וא״א רמז רמז לו דבנדון שלפנינו אף לסו׳ דאין שבועת גדולי הדור חלה עד״ה הכא מודו כיון דאנכי מלך אשבע וכל דהויא שבועה של מלכים מתקיימת גם לבניהם עדי עד :

ואל זה אביט מאמר הכתוב ביעקב ולבן ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה וא״ל באו׳ אני ואתה כי הוא יתר ללא צורך ודי באומרו ונכרתה ברית דפשיטא כי הם היו הכורתים ברית. ונקדים עוד מ״ש הר״ב בכ״הג שם בשם המדרש דיעקב ולבן נשבעו זה לזה בשבועת אברהם ואבימלך וכתב הוא ז״ל שלפי״ז צ״ל שיעקב ולבן היו מלכים והביא ראיה למלכות לבן יע״ש וזהו או׳ ועתה לכה ונכרתה ברית וכ״ת דלא תחול על דורות הבאים לז״א אני ואתה וכ״ש שאנחנו אלה פה שאנו מלכים כורתי הברית עד״ה דברית שכורתים המלכים שאני שהוא מקובל גם על זרעם אחריהם :

הוא הדבר הנרמז שם על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם ויכרתו ברית בבאר שבע וגו׳ וא״ל באו׳ שניהם כי תי׳ שניהם יתירה דבאו׳ כי שם נשבעו מובן מאליו כי ב׳ היו הנשבעים ותו דכיון דקאמר כי שם נשבעו שניהם הא תו ל״ל למימר ויכרתו ברית. ונקדים עוד מה שתי׳ הר״ב בכ״הג לקושייתו הנז״ל דס״ל להנהו רברבי דהא שבועה אינה חלה על דורות הבאים היינו בשבועה שאינה תלויה

בהנאת

בהנאת אחרים אלא דוקא הנאת עצמם הם ובניהם וזרעם כשבועת פלגש בגבעה ויהושע ושאול שאם לא היה מטעם חרם לא היתה חלה עד"ה כיון דשבועה זו לא בכלל זר בתוכם אלא הם ועמם ולא היתה שבועתם יוצאת לעם אחר אבל שבועת א"א ע"ה עם אבימלך ויעקב אע"ה עם לבן שבשבועתו היתה תועל' לאבימלך וזרעו וע"י כן היה הוא ג"כ נשבע שבועה בזו חלה על דורות הבאים ובנא"ה על כן קרא למקום ההוא באר שבע למען ידעו הדורות הבאים אחריהם כי שם נשבעו אבותיהם זה לזה וזה רשם זכרון לבנים ולא יסורו מן השבועה שנשבעו אבותיהם זה לזה וכ"ת והלא אין שבועה חלה עד"ה ומה תועלת בקריאת השם וזכרון לבנים לז"א דשאני הכא כי שם נשבעו שניהם זה לזה וזה לזה ובכל כה"ג לכ"ע חלה עד"ה דדוקא בשאין השבועה יוצאת לאחר ולא יתערב זר בתוכם כההיא דפילגש ודכוותה הוא דלא חלה שבועה גרידא עד"ה ברם הכא ששניהם נשבעו זה לזה וזה לזה ולכל א' יש הנאה במה שנשבע חבירו ועי"ז הוא ג"כ נשבע כ"ע מודו דחלה עד"ה ותו נמי איכא טעמא אחריתי דהכא ויכרתו ברית בבאר שבע וכל ברית שכורתים המלכים מתקיים גם לבניהם אחריהם ודוק׳ וגם לזו רמז הכתוב באו' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה וכיון שאני נשבע לך ואתה נשבע לי כ"ע מודו דגם שבועה חלה עד"ה כ"ש שהוא כריתת ברית מלכים כאמור לעיל ודוק:

נהדר לקראין דאתן עלה ונקדים עוד מ"ש מרן הב"י בי"ד סי' רכ"ח בשם הרשב"א בתשו' שכל ענייני הצבור אין למקצת הצבור רשות לעשותם בלתי הסכמת הצבור כולו וכו' ע"כ ותשו' זו הובאה יותר בארוך בתשו' הרב בצלאל סי' כ"ה וז"ל כל ענייני הצבור אין למקצת הצבור לעשותם בלתי הצבור כולו וכמ"ש בע"ז אי איכא הגוי כולו אין ואי לא לא וכו' ויש מקומות שבוררין להם מוקדמין ונותנים להם כח כפי מה שמסכימין וכו' ועושין כל צרכי הצבור לפי שאי אפשר לנשים ולקטנים ולחלושי הדעת להסכים בצרכיהם וכו' והרי הם כאפוטרופוסים עליהם וכו' ע"כ והר"ב כנה"ג בי"ד סי' רכ"ח הגהב"י אות רמ"ב רמי ב' תשו' הרשב"א אהדדי דמתשו' זו נראה דצריך שיהיה בהסכמת הצבור כולו הא ברובו לא סגי ואלו מתשו' אחרת יראה דכל שהרוב מסכימים יכולין לכוף המיעוט בהסכמתם ותי' הרב דההיא תשו' מיירי כשהסכימו הרוב ברובו מתוך כולו דהתם אעפ"י שהמיעוט מוחין אין שומעין להם כיון שהיה במע' כולם והך תשו' מיירי כשהסכימו הרוב שלא מתוך כולו וכו' יע"ש והרב החזקוני פי' אקרא דאת דברי האלה הזאת שהם הארורים שבפ' כי תבוא:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא לבאר הכתובים הם המדברים אתם נצבים היום כלכם להסכים ולקבל עליכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה וכיון שכלכם נצבים היום הגם אלום שהמיעוט יסרבו אין בהם ממש כיון דהוי רובו מתוך כולו ולכ"ע ברובו סגי כיון דהוי מתוך כולו וכיון שכלכם נצבים א"כ ודאי מפרט שהיה בכלל הם ראשיכ' שבטיכם זקניכם ושוטריכם שהם כל איש ישראל בלו' החשובים וגדולי הדור שהם שקולים בכל איש ישראל והוצרך לפרטם להודיענו שכיון שהסכימו בזה גדולי הדור תחול קבלתם והסכמתם לדורות הבאים אחריהם כדמפרש לקמיה אמר עוד דבמעמד הלז הרי הן עומדין ג"כ טפכם נשיכם וצרך לחוש למ"ש הרשב"א דכולו בעי' ואפי' נשים וקטנים וחלושי הדעת דמה"ט היו מעמידין מוקדמין שהם כאפוטר' לפי שא"א לנשים ולקטנים לבוא ולהסכים בצרכיהם ברם הכא הרי הכל נצבים ואף הנשים והטף וכ"ת ומה תעשה הסכמת קבלה זו לדורות הבאים אליבא דמ"ד דדוקא חרם דגדולי הדור הוא דחל על דורות הבאים אבל לא שבועה לז"א דהכא כל החילוקים הנאמרים בזו לחייב לדורות הבאים כאן נמצאו וכאן היו זה יצא ראשונה דהכא לעברך בברית ה' אלהיך שכך דרך כורתי ברית לעשות מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים וכל שהוא כריתת ברית בין המלכים אף שבועתם חלה עד"ה וכבר נודע כי ה' אלהינו הוא מלך הכבוד וגם כל ישראל בני מלכים הם ותו דהכא הוי בברית ה' ובאלתו שהם אותם הארורים שבכי תבוא שבהם חרם ונידוי ובחרם דגדולי הדור כ"ע מודו דחל על דורות הבאים וליכא מאן דפליג בהא קאמר עוד דהכא טעמא רבא אחרינא איכא במילתא והיינו דע"כ לא אמרי' דשבועה גרידא לא חלה עד"ה אלא בכגון ההיא דפילגש בגבעה ודכוותה שהם קבלו על עצמ' זה הדבר אבל בשהענין הוא בין שנים ושבועתו של זה היא להנאתו ולטובתו של זה ושבועתו של זה להנאתו ולטובתו של זה בהא כ"ע מודו דחלה עד"ה בההיא דא"א ואבימלך וה"נ דכוותה שישראל נשבעו למ"ב שלא ימירוהו באל אחר והקב"ה נשבע להם שלא ימירם באומה אחרת וז"א למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים וכיון שבועה זו היא יוצאת לאחרים שאתם תשבעו לו שלא תמירוהו באל אחר והוא ישבע שלא ימיר אתכם באומה אחרת כ"ע מודו דאף שבועה גרידא חלה עד"ה והוצרכנו לכל זה יען כי לא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת אלא להמשיכה שתחול גם לדורות הבאים את אשר ישנו ואת אשר איננו שהם דורות הבאים ואמטו להכי הוצרכנו לחילוקים הללו להודיע דהכא כ"ע מודו דחלה עד"ה וכל החילוקים המועילים שנאמרו בזה כאן נמצאו ודוק:

ומזה נבוא לבאר קושיא דקראי שם המדברים פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו וגו' ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה וגו' וא"ל דלמה לו להאריך ולומר איש או אשה או משפחה או שבט דכאומרו פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה די ותו למה חזר וכפל פן יש בכם שורש ותו ק' טובא דהיאך בשמעו את דברי האלה מתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי ותו מאי כי בשרירות לבי אלך:

והנה חוץ מכוונתנו נבין קצת דקדוקים הללו בהקדים מאי דתנן באבות הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון ופי' הרב רבי' עובדיה ז"ל אם תטעה בהוראה מתוך שלא דקדקת בלמודך ותבוא להתיר האיסור הקב"ה מעלה ע"י כאלו עשית מזיד עוד נקדים מ"ש ז"ל לא בשמים היא לא תמצא במי שמגסה עצמו ובגסי הרוח והנה אנקלוס תרגם למען ספות הרוה את הצמאה בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא ובנא"ה והיה בשמעו את דברי האלה הזאת

והתברך

והתברך בלבבו לאמר הנה אנכי אעריס לעבור על המצות וליהנות מן העבירו' ושלום יהיה לי כי לא אקבל עונש והיינו שאלך בשרירות לבי מלשון שררה וגובה לב דהיינו שאלך בגסות הרוח וגובה ועי"ז לא תמצא כו התורה שלא ידע להבין ולהורות ויבוא להתיר את האסור והנה מן העבירה והויא כשגגה ואינו בדין עונש כיון שהוא שוגג והוא גורם בזה למען הוסיף לו פורענות על הרוה שהוא בעיניו כשוגג הפורענות הראוי לבוא את הצמאה שהוא המזיד כי אף שהוא שוגג הוי כמזיד דשגגת למוד עולה זדון דהו"ל ללמוד ולדקדק ולא למד ודקדק מחמת גסות הרוח שהיתה בו ולכן יחשב כמזיד ולא יאבה ה' סלוח לו :

אמנם לפי דרכנו הכל יבוא על נכון ונקדים מ"ש מרן ב"י בי"ד סי' רכ"ח בשם הרמב"ן דאין צריך האדם לענות אמן במה שהצבור מחרימין או מנדין או משביעין ותמה ע"ז הר"ב בב"הג באות רל"ט שזה הוא הפך מ"ש הריב"ש בשם הרמב"ן במשפטי החרם דמי שלא ענה אמן אחר השבועה אין השבועה חלה עליו ואין צריך להתר כלל והניח הדבר בצ"ע וכתב עוד שם משם מהרשד"ם דיש לחלק בין חרם לשבועה דבחרם א"צ שיענה אמן ובשבועה צריך שיענה אמן והנה הרמב"ע ז"ל פי' על והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שהוא כאומר בשמעו החרם חוץ ממני והרמב"ן ז"ל פי' דפן הראשון היינו על אנשים העומדים באותו מעמד ופן השני היינו על דורות הבאים שהם פרים ראש ולענה :

ובנא"ה פן יש בכם איש או אשה ולא תימא דוקא יחיד אלא אפי' שיהיו משפחה או שבט ס"ם הו"ל מיעוטא לגבי שאר שבטים ואין בדבריהם ממש דבטלי במיעוטא והסכמת הרוב מחייבתם אע"ג שזה המיעוט לבבו פונה היום וכו' ולא יסכים עם הרוב גם פן יש בכם לדורות שורש פורה ראש ולענה לו' דלא חלה הסכמת הראשונים עליהם ואין שבועת ג"ה חלה עכ"ז והיה בשמעו האיש מהעומדים היום את דברי האלה וגו' והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי ואין עלי חיוב בהסכמת וקבלת אחרים כי בהרהור לבי אני אזיל שהוא כאו' בשמעו החרם חוץ ממני והרי הם לא ענה אמן על השבועה אמרו שלא חלה כ"ש כשמהרהר בלבו ואומר חוץ ממני וע"ז אמר לא יאבה ה' סלוח לו וגו' ורבצה בו כל האלה וכיון דהכא הויא ההסכמה באלה שהיא הארורים שבכי תבוא שבו חרם ונידוי הרי בחרם ונידוי אף שלא יענה אמן חל עליו וגם בעומד ואומר וכמ"ש ז"ל דדוקא בשבועה צריך לענות אמן ומזה הטעם עצמו לא יאבה ה' סלוח לחוטא מדורות הבאים באומרו כי אין שבועה חלה עד"ה דכיון הוי באלה שהוא חרם כ"ע מודו דחל על דורות הבאים :

ועפי"ה בעניין נכון מ"ש במדרש דבר צוה לאלף דור א"ר חייא בר אבא לאלוף שבדור למעולה שבדור כדתנן תקוע אלפא לשמן וקשה דלמאי ב"מ אם לווי מצות המילה היתה לאלוף שבדור ולמעולה שבדור דהא במילה קא מסתעי וכמ"ש במדרש הובא בילקוט דבר צוה לאלף דור זו מילה ולפי"ה הדבר מבואר כי הנה כבר נודע שא"א ע"ה קבל עליו ועל זרעו מצות המילה ועליה נכרת ברית בינו ובין הקב"ה והיינו דקאמר זכרו לעולם בריתו אתם דורות הבאים החוב מוטל עליכם לזכור לעולם מצות בריתו שהוא המיל' יען שאברהם אביכם קבלה עליו ועל זרעו בברית

וכ"ת ומאן לימא לן דחלה קבלת א"א ע"ה שקבל מצות המילה על ד"ה לז"א שהרי זה הדבר שהיא המילה צוה אותו לאלוף שבדור שהוא מלך כמתרגמינן ועל דבר זה נכרת ברית בינו ובין הקב"ה שהוא מלך הכבוד וברית שכורתים המלכים שאני שהוא חל עד"ה לכ"ע ועוד זאת למעולה שבדור דע"י שהוא גדול הדור וקבלת גדולי הדור חלה עד"ה ודוק :

מעתה אשא עיני לבאר מאמר הפוכה קדים וא"ל כיה דמהיכא תיתי שאדון הנביאים יגרע או יוסיף עד שהוצרך להזהירו שלא יפחות ולא יוסיף ותו במי ק' דמה לו להזהירו שידבר כסדר הזה דמה הוא היפוך הסדר ומהיכא תיתי שיהפכנו וטרם נבוא לביאור המאמר נבין תחלה סדר המקראות ומה שיש לדקדק בהן והמה בכתובים וזהו אמרם כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל וא"ל דאשונה כאומרו ועתה דמהראוי היל"ל והיה אם שמוע תשמעו כמ"ש במקום אחר ומאי ועתה ותו מאי כי לי כל הארץ דמי לא ידע בכל אלה כי לה' הארץ ומלואה ומה ענין זה לכאן והנה להבין דקדוק זה נאמר חוץ מהמכוון בהקדים מ"ש הר"ב נחלת בנימין מצוה קמ"ח סי' ע' דהטעם שנתנה תורה במדבר ולא המתין להם עד שיכנסו לארץ משום דישראל הפרישם הקב"ה מע' אומות ואם היה ממתין להם עד שיכנסו לארץ ואם היה נותן להם התורה ומפרישם תרומה מכל העמים הו"ל כתורם משל א"י על של ח"ל שאין תרומתו תרומה ולכן הפרישם תרומה בשנתן להם התורה במדבר שהוא ח"ל דהו"ל כתורם משל ח"ל על של ח"ל :

ולע"ד אחשבה לדעת זאת מאמר הכתוב בירמיה סי' א' ויהי דבר ה' אלי לאמר הלוך וקראת באזני ירושלם לאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו וגו' וא"ל דמה שייכות וקשר יש לאו' זכרתי לך חסד וגו' לכתך אחרי במדבר עם מאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ולפי"ה מבואר מאליו וה"ק זכרתי לך חסד וגו' אהבת וגו' לכתך אחרי במדבר ושם במדבר הוא נתתי לכם את התו' ונעשתם ישר' קדש ישראל לה' דהיינו תרומה שהיא ראשית תבואתו שהפרשתי אתכם על כל העולם דהכי עולה כדין וכהלכה דהוי כתורם משל ח"ל על של ח"ל שתרומתו תרומה לא כן אם הייתי מפריש אתכם בא"י דלא היתה עולה כהוגן דהו"ל משל א"י על של ח"ל ברם השתא הויא תרומה כדין ולכן כל אוכליו יאשמו ודוק :

ובזה נבוא לבאר קרא דידן כי הנה כבר מודעת זאת שמזמן הפלגה נתן הקב"ה ע' אומות לע' שרים ולקח לחלקו וגורלו ישראל וא"כ כשהפריש במעמד הר סיני את ישראל תרומה מכל העמים יש לדרון לו' דאינה תרומה דהו"ל כתורם משלו על שאינו שלו ואמטו"ל אתא קרא להוציא זה מן הדעת וקאמר אם תשמעו בקולי לקבל עליכם תורה ומצות והייתם לי סגולה אוצר חביב וראשית תבואתי שאפריש אתכם תרומה מכל העמים וכ"ת והא אינה תרומה דהו"ל כתורם משלו על שאינו שלו לז"א תדעו נאמנה כי לי כל

הארץ

הארץ ואף שא"ה נתתים לשרים מ"מ הם והשרים הכל שלי לפי האמת וכ"ש שפיר תרומתי תרומ'מה שהפרשתי אתכם והו"ל תורם משלו על שלו:

א"נ בקרא דקדש ישראל כהקדים מ"ש בילקוט ובמדבר מתנה למה ניתנה תורה במדבר לו'לך כשם שמדבר אינו נעבד ואינו נזרע כך מי שמקבל עליו עול תורה פורקים ממנו עול מלכות ועול ד"א כשם שמדבר אינו מעלה ארנונא כך בני תורה בני חורין וכזה נא"ה זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר ושם נתנה התורה לרמוז מה מדבר אינו נזרע ונעבד כך מי שמקבל עליו דברי תורה פורקים ממנו עול מלכות ועול ד"א וכשם שהארץ לא זרועה אינה מעלה ארנונא כך בני תורה אמור מעתה דקדש ישראל אותם שהם בני התורה אשר בשם ישראל יתכנו וכל אוכליו שנוטלים מהם ארנונא יאשמו וכזה יהא מוכח כפל במדבר בארץ לא זרועה ודוק:

אכן עוד חזון להבין דרך הקדימה שהקדים לו' להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כי מה היתה הכוונה בזה וגם להבין תי' ועתה כאשר דקדקנו לעיל ולבא אל הביאור נקדים מ"ש הלקט יוסף ערך גלות סי' ג' דישראל נקראו קדושים ולכך יצאו קודם מלאת להם ת' שנה כאשר הוא הדין בהקדש דמפקיע מידי שעבוד עכ"ד והנה לפ"ז נ"ל דבתשלום שנת הרד"ו הוא שהקדישם ע"י משה עבדו בשהתחיל ללכת בשליחותו של מקום דאי נתקדשו מעיקרא ועכ"ז באו לידי שעבוד איך הפקיע אותו שעבוד הקדש דמעיקרא· ובזה רגיל אני לפרש מאמר המשורר במקראיו בצאת ישר' ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו יש'ממשלותיו דהוקשה לו היאך ישראל יצאו קודם זמן הת"ש ולזה בא במשיב כי בצאת ישראל ממצרים באותו פרק היתה יהודה לקדשו שהקדישם הקב"ה ע"י משה וכ"ש כדין הוא שיצאו קודם זמנם שהרי הקדש מפקיע מידי שעבוד וזהו הנרמז באומרו אתם ראיתם האופן אשר עשיתי למצרים למען הציל אתכם מידם לפני זמן הת"ש דהיינו שהקדשתי אתכם והבאתי אתכם אלי כמ"ש קדש ישראל לה' וכ"ש מן הראוי עתה שתשמעו בקולי לשמור את בריתי ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש שכן פי' טענה זו שאתם עם קדוש שהקדשתי אתכם הפקעתי אתכם מן השעבוד ולכן מהראוי שתחושו לעצמכ' לשמור קדושתכם כהוגן וכראוי ודוק:

עוד ראוי לשית לב בקראי דירן באו' אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל שכל זה הוא יתר דמעיקרא כבר אמר לו כה תאמר וגו' ותגד לבני ישראל ותו דלכל הפחות יאמר כה תדבר אליהם ואלה הדברים ל"ל ואל בני ישראל ל"ל ותו באו' וישם לפניהם דלפניהם למעוטי מאי אתא וכמ"ש במשפטים לפניהם ולא לפני גוים ולבאר זה נקדים מ"ש הר"ב מחנה אפרים בה' שלוחין סי' ז' בשם מהרימ"ט ז"ל דמי שעשה שליח שיקדיש בשבילו לא עשה כלום דהוו מילי ומילי לא ממסרן לשליח ותמה עליו הר"ב מ"א דמ"ש מילי לא ממסרן היינו בו'דמילי לא ממסרן לשליח שיחזור וימסרם לשליח אחר אבל כל שאו' לשלוחו להקדיש או לאסור או להתיר שבועה מה מסירה שייך כאן דשלוחו של אדם כמותו ומה שכתב מהרימ"ט דתרומה שאני דמחשבת תרומה חשיבא מעשה הלא גבי הקדש נמי מחשבה חשיבא כמעשה וכזה נא"ה כי הנה כבר נודע שישראל נתקדשו במעמד הר סיני והיינו שבא משה רבינו ע"ה

כשליחותו של מקום וא"ל הרי אתם מוקדשים וז"ש ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כאומר הרי אתם קדושים וכ"ת אלה הדברים דהוו מילי בעלמא והא קי"ל דמילי לא ממסרן לשליח לז"א הא ליתא דע"כ לא אמרי' מילי לא ממסרן לשליח אלא דוקא אם השליח מוסר הדברים לשליח אחר ברם הכא הנני מלוך אשר תדבר אתה שלוחי הראשון אל בני ישראל בעצמם דוקא ולא תמסור הדברים לשליח שני שהוא ילך וידבר אל בני' דבההיא הוא דהוו מילי וכו' ברם כל שאומר לשלוחו להקדיש והלך השליח עצמו ועשה שליחותו מה מסירה יש כאן כיון ששלוחו של אדם כמותו ולכן בא משה והקף לישראל וישם לפניהם דוקא את הדברים ולא לפני שליח אחר שהשליח שני יאמר הדברים לישראל דבכל כה"ג אמרינן מילי לא ממסרן לשליח:

ועפי"ה. נבין מאמר הכתוב הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר וגו' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו וא"ל דלמה דקדק ה' לו' לו שיקרא באזני ירושלים ותו דכיון שעשאם קדש למה חזר לעשותם ראשית תבואתו דהא חומר בקדש מבתרומה ותו מהי לאמר דיותר היא ללא צורך אמנם לפי"ד נכון הדבר כי הקב"ה רצה לשלוח את ירמיה הנביא שילך בשליחותו ויקדיש לבית ישראל ואמטו להכי קפיד עליה לו' שילך הוא בעצמו לקרוא קריאה זו באזני ירושלם לו' להם בשליחותו של מקום הרי אתם קדש לה' למעוטי שלא ימסור הדברים לשליח שני משום דשליחות זה הוא לאמר בלו' שהוא שליחות דברים והא קי"ל דמילי לא ממסרן משליח א' לשליח שני רק משליח א' דוקא ולכן אתה תלך ותקרא באזני ירושלים ותאמר להם קדש ישר' לה' הרי אתם מוקדשים לשמים וכ"ת הניחא לדעת הר"ב מחנה אפרים דס"ל דאף גבי קדש מצי שליח ראשון להקדיש אבל לדעת מהרי"ט דס"ל דאף בכה"ג אמרי' מילי לא ממסרן לשליח ואין הקדשו של שליח הקדש הא לא הוקדשו כדין אמטו להכי אמר מר דכדי לצאת י"ח מהרי"ט תעשה אותם תרומה ראשית תבואתו ובתרומה אף מהרי"ט מודה משום דמחשבת תרומה חשיבא מעשה ודוק:

ובהדי אורחין אל ה' ויאר לנו מרז"ל הובא בילקוט הסוא אמר ויקרא משה לזקני ישראל מגיד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבור מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר הדבור מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל נס לו ר"י מה נשתנה דבור זה וכו' אלא מה ת"ל ויאמר אליהם מלמד שמשה חלק כבוד לזקנים וכו' ומאמר זה תמוה הרבה א' באו' שעשאן ב"ד דלמה זה הוצרך משה להושיב ב"ד על זה ותו להבין סמיכת דרשה זו עם מחלוקת ר"י ור"י ותו מ"ט מר לא אמר כמר וכמאי פליגי ולפי נמשך הקודם נכון הדבר ונקדים עוד מאי דאיפליגו ר"מ ור"י בפ' האומר באמר לשלשה תנו גט לאשתי דלר"מ יכולים לו'לעדים אחרים לכתוב ולחתום וליתן ולר"י אינם יכולים לו' לאחרים אלא צריך שהם יכתבו ויחתמו ויתנו ואמרי' דפלוגתייהו תליא אי מילי ממסרן לשליח דכיון דהבעל לא אמר להם כי אם דברים בעלמא תנו גט לאשתי ס"ל לר"י דלא מצי למסור אותם הדברים לשליח אחר דמילי לא ממסרן משליח לשליח אחר ור"מ ס"ל דכיון דהוו שלשה אמרי' דעשאן ב"ד וכל לגבי ב"ד אמרי' מילי ממסרן לשליח וכמ"ש התוס' בפ' כל הגט דכ"ט דאפי' ר"מ מודה באו' לשנים תנו שצריך שיתנו הם ולא פליג

ר"מ

ר"מ אלא בג' דהוו ב"ד וס"ל דבכה"ג מילי ממסרן לשליח והנה כבר נודע דישראל הם שלוחי דרחמנא לקיים מצותיו לעשות חיל ולהוסיף כח בפמליא של מעלה גם נודע כי משה במקום שכינה קאי וכל מה שמצוה לישראל בעשיית המצות הו"ל כאלו הקב"ה כביכול הוא המצוה ב"ש לפי מ"ש במדרש שנבואת משה היתה בזה וה"ט כמ"ש בזוהר שבב יכול היתה השכינה מתלבשת בגרונו של משה והנה לדעת ר"י דס"ל מילי לא ממסרן לשליח א"כ צריך שמשה בעצמו יצוה לישראל מפיו לפיהם דומיא דבעל שצריך שיאמר לשליח ראשון לכתוב וכו' ואותו שליח א' יהיה הוא העושה שליחות ולא שליח אחר והני תנאי רבי יאשיה ור' נתן בפלוגתא דר"י ור"מ פליגי ולכן בראש אמ"ר בא בעל המדרש לעשות מערכה אל הדרוש ואמר ויקרא משה לזקני ישראל מגיד שעשאן ב"ד דכיון דהוו ג' ויותר מהמה הו"ל בעשאן ב"ד ובאנו למחלוקת ר"י ור"מ ור' יאשיה ס"ל כר"י ולכן ההוא אמר כי אף אמנם שעשאן ב"ד עכ"ז מילי לא ממסרן משליח לשליח ולכן הדבור מפי משה לאמר לכל ישראל ולא חשחין הכתנא לדיוקא דויאמר אליהם כיון שהוא הפך הדין דמילי לא ממסרן לשליח ברם ר"נ דייק טעמא דקרא דויאמר אליהם הדבור מפי משה לאמר לזקנים וזקנים נעשים שליח שני לאמר לכל ישראל ואי משום מילי לא ממסרן לשליח הכא שאני דכיון דהם ג' ויותר עשאן ב"ד ובעשאן ב"ד אמרי' שפיר מילי ממסרן משליח לשליח דס"ל כר"מ אבל ר"י ס"ל כר"י דאף בעשאן ב"ד מילי לא ממסרן לשליח ולכן עכ"ר לדרוש דרשא במאמר ויאמר אליהם לו'שמשה חלק כבוד לזקנים :

א"נ להבין כפל אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ומזה נבוא לבאר מאמר הקודם ונקדים מאי דקי"ל במשפטי התנאים דצריך שיהיה התנאי קודם למעשה אלא שנחלקו הראשונים ז"ל שה"המ כתב בפ"ו דאישות דדעת הרמב"ם ז"ל דדוקא בשנעשה המעשה בפועל בההיא הוא דבעי' שיקדים התנאי למעשה בפועל אבל כשאין עושין המעשה לתנאי באמירה בעלמא וכגון שאמר הרי את מקודשת לי אם תתני לי ר' זוז ואם לאו לא תהי מקודשת ואח"כ נתן הקדושין לידה הרי תנאו קיים אף שבאמירה הקדים המעשה לא חשחין אכתנא כיון דסוף סוף קדם התנאי למעשה דבפועל וכ'ה"המ דלדעת רבי'דייקי שפיר כולהו מתני' דקתני ה"ז גיטך אם וכו' הרי את מקודשת אם וכו' אמנם התוס' והר"ן והרשב"א והראב"ד כולהו פליגי עלה וס"ל דאף כי ליכא אלא דברים בעלמא עכ"ז צריך להקדים אפי' באמירה גרידא תנאי למעשה ובזה נבוא אל המכוון כה תאמר אל בית יעקב בסדר הזה דהיינו תחלה התנאי שהוא אם שמוע תשמעו וגו' ואחר כך המעשה דהוא ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש דהיינו הרי אתם מקודשים לי וקאמר דהגם הלוס כי מעשה הקדושין עדין לא נעשה בפועל רק כאשר כביכול ירד ה' על הר סיני וליכא השתא רק קדימה בדברים וז"ש אף כי עדין לא נעשה המעשה בפועל כי אלה הדברים הם ולא תאמר בלבבך א"כ יכולים לשנות הסדר ולהקדים המעשה לתנאי כיון שהקדימה היא בדברים וכדעת הר"מ לז"א אשר תדבר אל בני ישראל בסדר הזה דוקא להקדים התנאי למעשה אף דליכא אלא דברים שכן ראוי לתפוס השיטה ברבים דס"ל דאף בדברים ראוי להקדים התנאי לאמירת המעשה אף שעדין לא נעשה המעשה בפועל ודוק :

אמנם להבין מ"ש אלה הדברים שלא תפחות ולא תוסיף וגם להבין או' ועתה ירצה בהקדים מאי דק"ל בדיני אסמכתא כל דאי לא קנה שאם אמר אדם לחבירו אם תעשה לי כך וכך אתן לך כך וכך הרי זה אסמכתא ול"ק וכתב הר"ב בנ"הג בי"ד סי' רנ"ח בהג' ב"י אות ע"ו דבהקדש ליכא אסמכתא ואף אם הקדיש בלשון אסמכתא קנה הקדש לדעת קצת פוסקים ושאר פוסקי' ומכללם הריב"ש חולקים וס"ל דגם בהקדש ישנו לדין אסמכתא ולא קניא והנה נחלקו ז"ל באומר מעכשיו אם מבטל האסמכתא איכא מ"ד דבמעכשיו גרידא בטלה אסמכתא ואיכא מ"ד דצריך בהדי מעכשיו קנין וב"ד חשוב וכתב הרב אקבי"ב בח"מ סי' ר"ז דמעתה הרי הוא באומר מעכשיו ובנא"ה כה תאמר אל בית יעקב בזה האופן כדי לבטל האסמכתא דהיינו שתאמר להם מעתה ועתה אם שמוע וגו' וכל האומר מעתה ה"ה באו' מעכשיו הגם הלום שבענין זה שהוא קדש שהרי אני מקדיש אתכם כדי שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדש אפ"ה לא יעלה ע"ד לפחות מאמר ועתה ובס' אהו' דבהקדש אין שייך אסמכתא אלא אמור ועתה לחוש לס' המפקפקים דאף בהקדש ישנו לדין אסמכתא והגם הלום שאני מזהירך לו' ועתה לחוש לס' המפקפקים מ"מ לא תלך לקלא האחרון לחוש ג"כ למ"ד דבמעתה ומעכשיו גרידא לא מסתייה וצריך להוסיף עליו דברי' אחרים כגון קנין ובב"ד חשוב דהיינו כשנתפוס חומרא מצד אחר ולכן אין צריך להוסיף ודי בעתה דאת"ל הלכה כמ"ד דבהקדש איכא אסמכתא כבר תקננו הענין במאמר ועתה דשמא הלכתא כמ"ד דבמעשה לחוד מסתיין ודוק :

דרוש ג'

גרסי' במד"ר ויקחו לי תרומה הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו אל תעזבו את המקח שנתתי לכם יש לך אדם וכו' אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה משל למלך שהיתה לו בת יחידית בא אחד מן המלכים ונטלה בקש לו לילך אל ארצו וליטול את אשתו א"ל בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש ממנה איני יכול וכו'. זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם כך אמר הקב"ה וכו' שנא' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם :

ראו חבתכם לפני המקום חבה יתירה · תורה שש בישראל זבנה אורתא נחלא ליש'עמו ליהודים היתה אורה · איידי דחביבה ליה ברתיה לא זזה ידו מתוך ידה כתוך עמי שכינה שורה · והולם לבאורה מזה כמשך סברא נפסדת לעבור על מצות ה' והיה טעמו משום ההיא דאמרי' במד"ר כי אם שמור תשמרון את כל המצוה אמר הקב"ה נרי בידך דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ונרך בידי דכתיב נר ה' נשמת אדם אם אתה שומר את נרי אני שומר את נרך וקי"ל בדיני השומרין שאם אמר אדם לחבירו שמור לי ואשמור לך הו"ל שמירה בבעלים ושמירה בבעלים פטור כדכתי' אם בעליו עמו לא ישלם וכיון שבביכול השרה שכינתו עמנו לשמור אותנו א"כ שמירתנו מצותיו הו"ל שמירה בבעלים ופטור :

ולפי"ז אחשבה לדעת זאת מאמר הכתוב לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו ופירש"י לא הביט הקב"ה און שביעקב כשהם עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו ה' אלהיו עמו אפי' מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן עכ"ל וא"ל שהרי אמרו בגמ' כל האו' הקב"ה ותרן יוותרו בני מעוהי ותו להמתיק מה הלשון אומרת ה' אלהיו עמו ולפי סדר המערכה נכון הדבר מאד דקאמר שאין מביט ורואה באומות ועמל שלהם שהם העבירות כמו שפירש"י ואינו מדקדק אחריהם אף שהן עוברים על דתו וקא יהיב טעמא משום שה' אלהיו עמו ע"ד הו' אם בעליו עמו לא ישלם וכיון שהקב"ה נתן לנו את התורה לשמרה ובביכול הוא עמנו בשמירתנו כי אינו זז מתוכנו ותרועת מלך בו ושכינת מלכהון ביניהון אמטו להכי אף שלא שמרנו הרי אנו פטורים מדין עונש משום דהו"ל שמירה בבעלי' ולכן אינו מסתכל בעבירות שבידם :

וזהו אלי כוונת המלך שלמה בחכמתו ההוא אמר יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וחקיו וא"ל דמאמר אל יעזבנו ואל יטשנו הוא יתר כי די היה במ"ש יהי ה' אלהינו עמנו ולפי"ז מובן מאליו ששלמה הע"ה בא במתחנן לפני הקב"ה לו' שיהי ה' אלהינו עמנו כביכול בשמירתנו ואמר תפלתי שאל יעזבנו ואל יטשנו מלהתעסק במלאכתנו שהיא שמירתו כדי שבזה יטה לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמור את כל מצותיו יען שאם יהיה שומר אותנו הנה מקום לאיש אשר ירצה להתרחק מלשמור מצותיו בטענה דשמור לי ואשמור לך היא שמירה בבעלי' ופטור ולכן שמא תעל' ע"ד דעת עליון לבטל מעסק שמירתנו כדי להטות לבבנו אליו וכו' דמעתה בטלה לה טענת שמירה בבעלים ולכן בא שלמה במתחנן שבכ"פ יעמוד כביכול בשמירתנו ואל יעזבנו לבטל סברא זו הנפסדת :

גם אביו אדוננו המלך דוד ע"ה רמוז במקראיו באו' שמרה נפשי כי חסיד אני כלו' שבביכול תעמוד עמי במלאכתי לשמור את נפשי ולא תימא דבהכי אמצא לי מקום פטור בשמירת המצות כיון דהוי שמירה בבעלים כי חסיד אני וחלילה לי מלבקש טענות ותואנות למעט בשמירתי :

ואל זה אביט מקרא שכתוב ביואל סי' ד' מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם וגו' ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון ופירש"י מחמס בני יהודה בשביל מה שעשו לבני יהודה ששפכו את דמם ונקיתי וכו' ואף אם אנקה אותם מאשר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקב"ה שוכן בציון ע"כ והדבר תמוה אללי דלמאי נ"מ הו' אימתי תהיה זאת שה' שוכן בציון דבאיזה זמן שתהיה תהיה אמנם לפ"ד הדבר מבואר כי הנה א"ה הנה מקום פטור יש להם על מה ששפכו דמן של ישראל יען שעברו על גזרתו של מלך ובטלו מלשמור את התורה ואת המצוה ואולם כי דייקי' פורתא אין על ישראל דין עונש אף שלא שמרו בדין השומר כיון שהוא ית' כביכול השוכן אתם ומתעסק בשמירתם וז"ש ונקיתי אף שאנקה ואסלח לא"ה על שאר עבירות והרעות שעשו לי מ"מ לא אנקה מה ששפכו דמן של ישר' וכ"ת שא ישראל מן הדין חייבים בעונשין יען שבטלו שמירת התורה ואמה עברו ונענשו לז"א דליתא דעכ"פ אין חייבים בעונשין על ביטול שמירת התורה יען שה' שוכן בציון ובביכול הוא שרוי בתוכם לשמרם וכל שבעליו עמו אינו חייב בדין השומרין וז"א אימתי תהיה זאת כלו' על איזה זמן יתחילו א"ה על ששפכו דם ישראל בשה' שוכן בציון דאז הו"ל שמירה בבעלים ופטור :

ולזה כיון ירמיה ע"ה סי' י"ד למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו ה' וא"ל דמאי קמתמה למה וגו' והלא עונותינו הטו אלה וח"ו דין גרמא כי צור ילדך תשי ועל פי ה' הדבר מבואר מאליו דקאמר נביא כלפי מעלה למדת החסד והרחמים למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע אותנו מידי מדת הדין אשר מקטרגת עלינו לחייב אותנו בדין עונש מחמת שמעטנו בשמירת התורה והמצוה והלא יש בידך להצילנו בטענה אלימתא לו' שאתה כביכול בקרבנו עמנו בשמירתנו וא"כ הויא שמירה דידן בתורה ובמצות שמירה בבעלים דפטור מדין עונש וא"כ למה זה אינך מושיע אותנו בטענה זו :

הוא הדבר אשר דברו הנביא צפניה סי' ג' כהניה חללו קדש חמסו תורה ה' צדיק בקרבה לא יעשה וק' דהיך הכהנים חללו קדש וחמסו תורה ומה מקום פטור מצאו להם ותו מה היתה הכוונה באו' סמוך לזה ה' צדיק בקרבה ועפ"ז הן הן הדברים שהכהני' הללו חללו קדש וחמסו תורה לבלתי שמור מצותיה בראוי בטענה שה' צדיק בקרבה כלו' הרי הוא בקרבנו ועמנו בשמירתנו וכ"ש הרי אנו פטורים אם לא נשמור בראוי משום דשמירה דידן הו"ל שמירה בבעלים דפטור מדין עונש :

באופן שישראל שבאותו הדור תפסו לעצמם סברא זו לבלתי שמור את מצותיו ואת חקותיו ולכן בא מיכה ע"ה ואמר בסי' ג' ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלי' עיים תהיה והר הבית לבמות יער והדבר תמוה דהיאך היו עושים כל העבירות הללו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה דאדרבא משום שה' בקרבם היה להם ליראה אותו ביותר כי אולי יעשן חרון אפו וכלה אותם כרגע ותו להמתיק או' בגללכם דכל"ש מובן שבעונותיהם עשה ה' כל זאת אמנם לפי"ה הכל נכון כי הנה במדרש אמרו שכל זמן שהיתה שכינה שרויה בתוכם לא היתה כל אומה ולשון יכולה לשלוט בישר' ולהחריב המקדש המעוז יען היה מגנית עליהם בעינא פקיחא לשמור אותם מכל רע ולכן בזמן החרבן כביכול סלק שכינתו למעלה ונתמעטה השמירה ואז יכלו להם א"ה הדא הוא דכתיב הה' אין בציון ובזה נא"ה כי הראשים והכהנים הללו היו עושים כל העבירות הללו ומיעטו בשמירת התורה והמצוה בטענה שהיו נשענים על ה' שמצד הדין כב יכול אינו יכול לחייבם בדין עונש על מיעוט שמירתם בתורה ובמצות ולכן לא תבוא להם רעה יען כי הלוא ה' בקרבנו כלו' הרי שכינתו שרויה בינינו להתעסק בשמירתנו והו"ל שמירה דידן בתורה ובמצוה שמירה בבעלים דפטור וע"ז באה תשו' הנביא לכן סברתכם הלזו תהיה גרמא שיסלק שכינת עוזו מתוככם ולבטל שמירתכם כדי שתתבטל טענתכם דתו לא הו"ל שמירתכם שמירה בבעלים וזה יהיה סבה שבגלל סברתכם הלזו ציון שדה תחרש דכיון שיסלק שכינתו

שכינתו ותתבטל שמירתו יבואו א"ה ויכלתו אתכם ויחריבו ציון וירושלים והמקדש המעוז כיון שה' אינו בציון :

ובזה יובן מ"ש גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי כלו' גם שחטאתי ונתחייבתי לילך בגיא צלמות מ"מ לא אירא רע שאיני בדין עונש על אשר חטאתי ומועטתי בשמירת התורה והמצוה יען שאתה עמדי בשמירתי והו"ל שמירה דידי בשמירה בבעלים דפטור ולא אירא רע :

גם איוב נתכוון לזאת בסי' י' באומרו אם חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני ובמעט מקרא זה אין לו שחר ולפ"ד מבואר מאליו שבא במתרעם לו' אף את"ל שחטאתי מ"מ כיון שאתה שומר אותי אמור מעתה שמירתי מלותיך הו"ל שמירה בבעלים וא"כ איך ולמה מעוני אינך מנקה אותי מדין עונש אחר הייתי פטור מדין עונש משום דהויא שמירה דידי שמירה בבעלים דפטור :

ובזה יובן כוונת המקראות דברכת כהנים יברכך ה' וישמרך יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ויש להבין הסמיכות שסמך זו לזו ותו להבין מ"ש ז"ל דישא ה' פניו אליך דהיינו שנושא להם פנים לוותר להם על כל דבר פשע וק' דמאי הדין באיזו טענה נושא להם כל עונותיהם ועוד להבין כוונת מרז"ל הובא במפ' יאר ה' פניו אליך בתורה ויחנך שנה חייא הגדול יחנה אלך דמה קשר יש להארת פנים בתו' עם החניה אלנו ומה ענין הארת פנים בתורה כאן :

אמנם עפי"ה הכל יבוא על נכון ונקדים עוד מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' שמ"ו דרב השונה לתלמידיו וצריך ללמוד עמהם בכל מקום שירצו הרי זה נשאל להם ואם שאלו ממנו איזה דבר פטורין מדין השומרין כיון שהוא שאול להם ובמ"ש תלמידי רבנה לרבה שאיל לן מר אמור מעתה כביכול הוא ית' מכמה בחינות קרי' ביה בעליו עמו והו"ל שמירה דידן בתורה שמיר' בבעלים דפטור אי משום שהוא שומר גרנו שהיא נשמתנו כדכתיב' לעיל בשם המרדכי שאמר אם אתה שומר את גרי אני שומר את נרך וא"כ שהוא. מלמדנו להועיל ומאיר פנינו בתורה בכל מקום שאנו בוחרים ללמוד והרי הוא ית' כדין הרב השונה לתלמידיו וכו' וא"כ שהרי שכינתו שרויה בתוכנו וזה הוא סבה שאין האומה ולשון יכולים לשלוט וליגע בנו בעבור השגחתו ית' ומכל אלו הסבות הויא שמירתנו בתורה שמירה בבעלים שאם מעטנו בשמירה הרי אנחנו פטורים מעונש ובנא"ה יברכך ה' וישמרך שהרי הוא שומר את נרך שהיא הנשמה זאת ועוד יאר ה' פניו אליך בתורה והרי הוא ית' כדין הרב השונה שהוא שאול לתלמידיו ועוד זאת ויחנך שהוא חונה אלך לשמור גופך מכל רע ומיד כל הקמים עליך לרעה ואמטו"ל על כל אלה בדין הוא שישא ה' פניו אליך לוותר לך על כל דבר פשע ומיעטת בשמירת התורה מטעם דשמיר' דידך הויא שמירה בבעלים מכל הטעמי' האמורים ולבן איננס בדין עונש רק וישם לך שלום ודוק :

ומעתה מבואר מאליו מאמר הנלב פתח השער וא"ל דמאי ק"ל בקרא דויקחו לי תרומה והיכי ניחא ליה מאי דאייתי עליה קרא דלקח טוב ומה חדש בא' אל תעזובו את המקח שנתתי לכם ותו דבאיזו טענה יבואו לעזוב התורה עד שבקש מהם לו' תורתי אל תעזובו :

והנה חוץ מכוונתינו הנה מקום אתי לבאר קרא גופיה דכי לקח טוב דקשה לפי פשטיותו דמשמע דמשום שהוא לקח טוב הוה ס"ד שיש בידם לעזוב אותו ואמטו"ל א"ל שלא יעזבוהו דאי כפשוטו דמשום שהוא לק"ט אל יעזבוהו הא מילתא דפשיטא דמי הוא זה אשר יעזוב המקח טוב וכ"ש יש להבין דהיכי ס"ד דמשום שהוא לק"ט שבידם לעזוב אותו ותו דלפי הדין כל מין לקח כיון שמשך קנה ולא יכול לעזוב אותו :

ולהבין זה נקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' ק"ץ דהמוכר שדה לחברו והיה המוכר יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים אעפ"י שכתב השטר והחזיק חזר בו הלוקח יד מוכר על העליונה רצה או' לו הילך מעותיך או קנה מהקרקע כנגד המעות שנתת ואם חזר מוכר יד לוקח על העליונה וכו' וכן הדין במטלטלין שאעפ"י שמשך לא קנה ויד החוזר על התחתונה ויראה לי דה"ה אם לא נתן מהדמים כלל והחזיק בקרקע או משך פירות כל דעייל ונפיק אזוזי יכולים לחזור בהם בד"א במוכר שדה טובה או פירות טובות אבל במוכר שדהו מפני רעתה או מטלטלין מפני רעתם אף בעייל ונפיק אזוזי קנה ואין יכולים לחזור בהם שזה שתובע ורודף לא מפני שעדין לא גמר והקנה אלא כדי שלא יחזור בו הלוקח והנה כבר מודעת זאת היום קצר והמלאכה מרובה ובעל הבית דוחק שהוא כביכול הקב"ה דוחק ועייל ונפיק אזוזי שהם דמי המקח והיינו קיום התורה וכיון דעייל ונפיק אזוזי והמקח הוי לקח. טוב א"כ ישנם בדין חזרה ומלו לוקח לחזור בו וז"ש כי לקח טוב נתתי לכם שהיא התורה ועיילנא ונפיקנא אזוזי לכן בבקשה מכם תורתי אל תעזובו דבשלמא במוכר דבר רע אף דע"ג אזוזי לא מלו הדרי בהו ברם כיון שהוא לק"ט והמוכר הוא ית' דוחק ועייל ונפיק אזוזי לכן אף שמן הדין יכולים אתם לחזור בכם בבקשה מכם תורתי אל תעזובו :

הדרן למאמרין ונקדים מ"ש מהר"ש יפה ז"ל דק"ל מאי ויקחו לי ויתנו לי מבעי ליה ומ"ה מהדר לפרושי שכביכול הוא ית' לקוח אצל ישראל וגרי שלא יקשה זה בעינינו הוצרך לאתויי קרא דלקח טוב שהקב"ה לקוח לישראל כביכול ע"י התורה וא"ל דיראה דנמשך מזה ס"ד לעזוב תורתו עד שבקש מהם לומר תורתי אל תעזובו וצריך לרעת איך נמשך זה מזה ולפ"ד נכון הדבר דכיון דהקב"ה נלקח לנו כביכול עם התורה והרי שכינתו שרויה בינינו ומזה נמשך לנו שמירה מצד השגחת שכינתו ית' ששרויה בתוכנו א"כ נמשך מזה דשמירה דידן הו"ל שמירה בבעלים דפטור עליה ולכן אמר בבקשה מכם כיון שלקח טוב שהוא כביכול לקוח עם התורה להיות שכינת עוזו שרויה ביניכם לשמרכם לכן בבקשה מכם תורתי אל תעזובו והיינו דחדית בעל המאמר אל תעזובו את המקח שנתתי לכם מטעם שכביכול מכרתי לכם תורתי נמכרתי עמה משל למלך וכו' כך אמר הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכיון ששכינתי שרויה ביניהם עולה בדעת לו' דהו"ל שמירה בבעלים ופטור ואמטו להכי בבקשה מכם אל תעזבו את המקח שנתתי לכם מכח טענה זו :

ובזה יובן מאמר סתום במדרש איכה ההוא אמר כי ה' הוגה יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה ובבר דשו ביה רבים ונקדים עוד מ"ש הר"ב כנ"הג בח"מ סי' הל"א הגה' הטור אות קע"ד וז"ל הדבר ברור שאם הזיק בידים אעפ"י שבעליו עמו חייב לשלם וזו הלכה

הלכה העלה הרדב"ז ח"א סי' קס"ה וזאת היתה תמיהת בעל המאמר כי ה' רועה יכול על מגן מה שה' רועה הנה הלום שחטאו ומיעטו בשמירת התורה והמצוה מ"מ פטורים מדיני השומרים משום דהו"ל שמירה בבעלים דפטור מכלום וחדית לן חי' של הרדב"ז ז"ל על רוב פשיעה ר"ל על רוב עולם וגורל הפשעים שהם כמזיק בידים ולא דמי לשאר פשיעה דשומרי' וכל שהוא מזיק בידים חייב אף שבעליו עמו :

ואולם כל האמור בפרשה הוא כהנח"ה סוברת דשמירתנו התורה הו"ל שמירה בבעלים מאותה שאמרו אם אתה שומר את נרי אני שומר את נרך דהו"ל בשמור לי ואשמור לך האמנם הנה מקום אתי בביטול סברא זו והוא כמאי דקי"ל דשמור לי היום ואני אשמור לך למחר דלא הוי שמירה בבעלים דדוקא שמור לי היום ואני אשמור לך היום הוא דהוי שמירה בבעלים והנה בגמ' דקדושין אמרו דר' יעקב מעשה חזא באחד שא"ל אביו לעלות ולהביא לו גוזלות ועלה וקיים שם מצות שלוח הקן והביא גוזלות וקיים מצות כבוד או"א וכירידתו נפל מן הסולם ומת והיכן הוא אריכות ימיו של זה היכן טובתו של זה שהרי קיים ב' מצות שכתוב בהם למען יאריכון ימיך למען ייטב לך אלא למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולא נפלאת היא ממך מ"ש שכר מצות בהאי עלמא ליכא וכ"ש מ"ש הוא ית' ואני אשמור את נרך לאו היינו היום בעה"ז אלא למחר דהיי' לעולם שכולו ארוך וטוב וכיון דכן הו"ל בשמור לי היום ואני אשמור לך למחר דלא הו"ל שמירה בבעלים :

ולזה סובב הולך מאמר הכתוב בסוף פ' ואתחנן ושמרת את המצוה ואת החקי' ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם ודרשו רז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם וא"ל דמה ענין זה לשמירת המצות שאמר ושמרת את המצוה וגו' היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם אמנם הוא הדבר אשר דברתי שבא הכתוב לצוות עלינו ולו' ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים וכ"ת כיון שאנו שומרים ואתה שומר לנו א"כ הו"ל בשמור לי ואשמור לך דהו"ל שמירה בבעלים והרי זה פטור מכלו' להוציא זה אשר אנכי מצוך היום לעשותם ושמירה שלכם הויא ושמירה שלי שהיא קבלת שכרן של מצות היא למחר וא"כ הו"ל בשמור לי היום ואשמור לך למחר דלא הויא שמיר' בבעלי' וחייב אם מיעט בשמירת התורה ובטלה אותה סברא :

ולזה עצמו כיון המקונן באו' סלה כל אבירי ה' בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי וא"ל דהו"ל מקרבי ותו מה לו לקראתו מועד לשבור בחורי ואינהו אלא יום אבל וצער ולפי"ה הכל יבוא על נכון והוא כי תמיהת המקונן היתה זאת דאיך סלה ה' כל אבירי דאם משום מה שחטאו ומיעטו בשמירת התור' והמצוה והלא ה' בקרבי כלו' ששכינת עוזו שרויה בתוכנו לשמור אותנו כאמור לעיל וא"כ למה ענש וסלה כל אבירי אחרי היותו ה' בקרבי דכל שבעליו עמו פטור מכלום וקאמר בקושטא אין זאת כי גם שקרא עלי אותה קריאה שא"ל ואני אשמור את נרך ליום מועד שהוא יום המות שנק' כן עד"א ובית מועד לכל חי דהו"ל בשמור לי היום ואני אשמור לך למחר דחייב ובל זה עשה לחייבם בדין עונש ולשבור בחורי :

וזהו כוונתם ז"ל במדרש איכה ההוא אמר קרא עלי מועד א"ל הקב"ה כפויי טובה אני אמרתי למענכם שלחתי בבלה ואתם או' קרא עלי מועד ובעוני יפלא דאיך מקבל זה לעומת זה עד שאמר להם כפויי טובה ולפי"ז מובן מאליו דכלפי שאמרו שאין הקב"ה שומר ישראל בעה"ז כלל רק לעה"ב ומ"ש ואני אשמור את נרך אותה קריאה קרא עליהם ליום מועד דהיינו יום המיתה עז"א להם שהם כפויי טובה כי הוא ית' אמר למענכם שלחתי בבלה לשמרך שם ואתם אומרים שבעה"ז אינני שומר אתכם כלל רק קרא קרא עלי שמירתו ליום מועד שהוא יום המיתה :

וזהו אלי כוונת הכתוב בקהלת שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם ולפי"ה נכון מאד דקאמר מעיקרא אל תבהל מפניו תלך וכו' כטענה דשומר מצוה לא ידע דבר רע והו"ל בשמור לי ואשמור לך דהו"ל שמירה בבעלים דפטור דעת ומשפט לשמירת הקב"ה לישראל ידע לב חכם שאינו היום בעה"ז רק למחר לעה"ב והו"ל בשמור לי היום ואני אשמור לך למחר דהו"ל שאינה שמירה בבעלים ולכן אל תבהל מפניו תלך :

דבר מצוה

דרוש א'

תנן באבות הוא היה אומר לא עליך המלאכ' לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא :

אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד כל ישר הולך בדבר מצוה · הנה שכרו אתו לעולם שכולו טוב לעולם שכולו ארוך כי שם נוה · כאשר חכמים יגידו בהאי עלמא ליכא שכר מצוה · ואמרינן בפ"ק דקדושין דר' יעקב מעשה חזא בא' שא"ל אביו לעלות לבירה להביא לו גוזלות ושם קיים מצות שלוח הקן ובחזרתו נפל ומת הרי שקיים ב' מצות שנא' בהם למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך והיכן אריכות ימיו של זה אלא למען ייטב לך לעול' שכולו טוב למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך :

וראה ראיתי בס' לקט יוסף ערך משה סי' כ"ב שהקשה בשם הר"ב חידושי אגדות דהיאך נטלו ישראל לארץ ישראל בשכרן דהא שכר מצות בהאי עלמא ליכא ותי' דזכותא דרבים שאני שיש להם שכר אף בהאי עלמא :

ועפי"ז אל ה' ויאר לנו מקרא שכתוב אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם וגו' אל תירא אברם שכרך הרבה מאד וגו' הן לי לא נתת זרע וגו' ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וגו' כה יהיה זרעך והאמין בה' ויחשבה לו צדקה ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וא"ל במ"ש אני ה' אשר הוצאתיך וגו' לתת לך וגו' דמה ענין נתינת הארץ לבנים וויתר ק' דלפי טבע הלשון כו' שבא כמוכיח על ענין הבנים מנתינת הארץ ויש להבין כי איך מוכיח זה עז ולפי"ה הדבר מבוא' במה שנדקדק עדין דהניחא לישראל שהם רבים אמטו להכי זכו במ"ש מהרש"א ז"ל אבל מה נענה ומה נאמר באברהם אבינו ע"ה עצמו שהיה יחיד איך זכה הוא בא"י דבבר מודעת

ואת

זאת שאברהם אבינו זכה וירש את הארץ הוא עצמו עד שרז"ל אמרו שא"י ירושה להם מאבותיהם והנראה לתרץ לזה במ"ש בפ"ד דר"ה ולר"י נהי נמי דפקדונות הרי הם כזכרונות וה' פקד את שרה פקדון דיחיד הוא ומשני כיון דאתו רבים מינה כרבים דמיא וא"כ א"א נמי כיון דאתו רבים מיניה כרבי'דמי ואמטו להכי מהניא זכותיה שהוא כרון כרבים דליהוי ליה ש"מ בהאי עלמא והנה בשאל הרשב"א בתשו' סי' קמ"ח עלה דההיא דאמרינן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא דמפסוקי התורה נראה בהפך גמור בי בזכות ועונש הדבר תלוי והשיב שדבר זה נחלקו בו חכמי ישר' בכמה מקומות בתלמוד אם יש מזל לישראל או אם אין מזל ונראה לי כי לא נחלקו אלא במקרה היחידים ולא במה שישיג את הצבור כי לדעת כולם כח הצבור גדול לידון עפ"י מעשיהם לטוב או למוטב והתורה דברה על הכלל לא על הפרט וזהו שסדרו לנו בר"ה ועל המדינות בו ואמר איזו לשבע ואיזו לחיים עכ"ל :

ובזה נא"ה כי אברהם אבינו ע"ה כראותו שהיה מזלו מחייב להיות עקר רעדה אחזתו ונתירא הרבה מזה כדרז"ל כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מתמלא עליו עברה ואמר לו הקב"ה אל תירא אברם מזה כי שכרך הרבה מאד ולא הונח לו בזה ולכן אמר הן לי לא נתת זרע וגו' ומה שכר תתן לו בלכתי ערירי וכו' והשיבו הקב"ה לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך וכו' ויוצא אותו החוצה א"ל צא ממזל שלך וכו'וספור הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך וא"ט דברבים כ"ע מודו דאין מזל לישראל ומשדדים להם המערכה ואתה ברבים תחשב כיון שאתה אב המון והאמין בה' וגו' ויאמר אליו תדע ראיה לזה כי הלא אני ה' אשר וגו' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואיך אפשר זה דהלא שכר מצות בהאי עלמא ליכא רק לרבים אלא ודאי שאני דן אותך כרבים וא"ט משום שעתידים לצאת ממעיך רבים ועצומים וכ"ש ממילא משמע שעתיד אתה לצאת ממך זרע רב ולהיות אב המון גוים וכדין הוא לשדד בעבורך המערכה אמור מעתה מה זה נתחדש אצלך בעת כיון שאני ה' הוצאתיך וגו' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וא"כ ממילך הוה לך לדעת דבר זה שעתיד להוציא זרע רב מכח נתינת הארץ כיון דש"מ בהאי עלמא ליכא רק לרבים :

ובזה יובן מקרא שכתוב התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני וביניך וארבה אותך במאד מאד וא"ל מה ענין הרבים אצל הברית ולפי"ה מובן מאליו כי הנה רש"י ז"ל פי' ואתנה בריתי ברית אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו ע"כ וכי היכי דלא תיקשי לאברהם דהא ש"מ בהאי עלמא ליכא ואיך ע"י מצוה זו יזכה לרשת את הארץ לז"א וארבה אותך במאד מאד וכיון דרבים נפקי מינך כרבים תחשב וזכותא דרבים מהני ליטול ש"מ אף בהאי עלמא :

ואל זה אביט מאמר הכתוב ביחזקאל בסי'ל"ג בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים לאמר אחד היה אברהם וירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה לכן אמור אליהם כה אמר ה' אלהים על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפוכו והארץ תירשו וגו' וא"ל בהו' אחד היה וכו' ואנחנו רבים וכו' דמה היתה כוונתם בזה דלגבי ירושת הארץ מאי אולמיה דרבים מיחיד ותו להבין או' לכן וכו' דמשמע דמתוך טענתם בא לסתור את דבריהם ולפי האמור הדברים פשוטים כי הנה הקב"ה דבר ליחזקאל במתמיה על מאמר ישראל שהיו עושים קו' ואומרים והלא אברהם שבפועל היה אחד ועכ"ז ירש את הארץ הגם הלום דש"מ בהאי עלמא ליכא ליחיד רק לרבים ועכ"ר מטעם דכיון דרבים נפקי מיניה כרבים דמי א"כ כ"ש לדידן כי אנחנו רבים בפועל ממש שלנו נתנה הארץ למורשה ולרבים אית להו ש"מ בהאי עלמא והנה דברי ישראל הללו הם קשים לשמוע כי הם מבקשים מקום לרשת משכנות משום ש"מ דלרבים אית להו בהאי עלמ' והלא אעיקרא פירכא כי אין להם מצות עד שהם מבקשים שכרם והלא במקום מצות הם מלאים עונות וז"ש לכן מטונייהו יגדל התימה על הדם תאכלו וכו' והארץ תירשו והיכן המצות שבידם עד שיקבלו הארץ ש"מ בהאי עלמא דאדרבה במקום מצות הם מלאים עבירות :

ובזה נבין מרז"ל הובא בס' המפרשים וז"ל אעברה נא ואראה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כתבת בתורתך גבי שכר שכיר ביומו תתן שכרו וגו' ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר וא"כ הדין נותן שתתן לי שכרי היום בעה"ז לכך אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וא"ל דאטו נעלם מעיני מרע"ה דש"מ בהאי עלמ'ליכא ותו מה הלשון או' שתתן לי שכרי היום דתיבת לי היא מיותרת ותו שאיך מקבלת תשו' של מקום שאמר למשה רב לך לשאלה הלזו:

וטרם בואי לבאר נתנה ראש לבאר מ"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך וגו' אעברה נא וגו' ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וא"ל למאי איצטריך לומר בעת ההיא ומאי לאמר ותו בפל רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה דבחדא מנייהו סגי ותו אמאי נקט רב לך ול"ק די לך ותו מאי בדבר הזה דמשמע דהובא אחריתי ועל נבא המקראות הללו נבין מרז"ל במד"ר וז"ל ה' אלהים אתה החלות מהו ה' אלהים אמר ריב"ק בב' מקומות דמה עצמו משה לאברהם ולא הועיל לו בלום בילד אברהם קרא לו הקב"ה ואמר הנני שנא' ויאמר הנני מהו הנני הנני לכהונה הנני למלכות·וזכה לכהונה וזכה למלכות זכה לכהונה שנא' אתה כהן לעולם וזכה למלכות שנא' אל עמק שוה הוא עמק המלך ואף משה בקש לעשות בן שנא' ו"ה הנני לכהונה הנני למלכות א"ל הקב"ה אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד ויאמר אל תקרב הלום אין לך עסק בכהונה אין לך עסק במלכות וכו' אברהם אמר ה' אלהים מה תתן לי א"ר לוי אמר לפניו רבש"ע אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן לי ואם לאו ברחמים תן לי א"ל הקב"ה חייך בדין מתבקש לך והנה דבר ה' אליו ואף משה כך אמר ה' אלהים אם מתבקש בדין שאכנס לא"י אכנס ואם לאו ברחמים אכנס א"ל הקב"ה אל תתהדר לפני מלך כי לא תעבור את הירדן הזה וא"ל דמה קשר ושייכות יש לב' שאלות הללו הבנים עם המלכות באברהם וכניסת א"י במשה עם המלכות עד שהיתה תשובת הקדוש ברוך הוא למשה על כניסת הארץ אל תתהדר לפני מלך ותו שהרי משה רבינו ע"ה היה מלך וכמ"ש ויהי בישורון מלך זה משה :

ולהבין כל זה נקדים מ"ש הלקט יוסף בערך משה סי' ט"ל דמשה לא היה יכול לחיות יותר מק"ך שנים דבח"ומ לאו בזכותא ת"מ אלא במזלא והק' ברשב"א והלא לחזקיה הוסיפו לו ט"ו שנים ותי' דשאני

חזקיה

חזקיה משום דהוי מלך ודינו כרבים וזכותא דרבים שאני עכ"ד הרשב"א וקיים בה הלקט יוסף דא"כ אם משה נקרא מלך היה לו לחיות יותר וכערך אברהם כת' שלפי שאברהם היה מלך לכך זכה לבנים אע"ג דבח"ומ לאו בזכותא ת"מ מ"מ למלך שהוא כרבים שאני שמסדרים לו המערכה ע"כ ולתרץ למה שהרגיש הוא ז"ל דאם משה היה מלך לפה לא הוסיפו לו שנות חיים ולעשות רצון ויראיו שיזכה לראות א"י ולהתהלך לפני ה' בארצות החיים נלע"ד עפ"י מ"ש ז"ל במד"ר בעת ההיא לאמר באיזה עת באותו עת שנתמנה יהושע שנא' ואת יהושע צותי א"ר הונא כשא"ל הקב"ה למשה הגיע ארכי של של יהושע פי' מלכות אותה שעה התחיל מבקש רחמים ליכנס לא"י למה"ד לאיפרכוס שהיה בארכי שלו והיה גוזר על המלך והיה עושה היה פורה וכו' וחובש וכו' וכיון שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו התחיל לבקש מן השוער כך משה כל ימים שהיה בארכי שלו וכו' וכיון שנתחלף ונתמנה יהושע תחתיו שנא' קח את יהושע התחיל להתחנן ליכנס לארץ א"ל הקב"ה רב לך מעתה הדבר מבואר מאליו דכל זמן שהיה משה בארכי שלו הוא השליט אז מלכותו בכל משלה לסדר מערכ' לבא השמים כיון דהוי אז מ' ולמלך שהוא כרבים דנפיש זכותייהו מסדרין לו המערכה אכן כשנסתלק מארכי שלו וזכה יהושע במלכות וניתן כתר מלכות בראשו אז לא נענה משה ולא בדרך תחנונים וה"ט כי באותה שעה לא היה לו דין מלך ובחו"מ לאו בזכותא ת"מ אלא במזלא וכיון שקלב ימי שני חיו מרע"ה היו ק"ך שנים לכן לא היה באפשר ליכנס לא"י ושנות חיים יוסיפו לו כיון דלפי מזלו אין לו עוד חיים ודין גרמא ליה שלא נשתנית לו המערכה כיון שנסתלקה ממנו המלכות ונדון כפרטי וכמ"ש הרשב"א :

עוד אמרו במד"ר מהו לאמר לדורות שיהיו מתפללין בעת צרה שהרי משה אעפ"י שנאמר לו לא תעבור התחיל מתחנן וכוונתם למ"ש הרשב"א בתשו' דלמ"ד בח"ומ לאו בזכותא וכו' כל היעודים הטובים מדברים על הכלל דלא תלי במזלא ברם לאידך מ"ד דאין מזל לישראל אף בפרט מדברים וזהו שכונת לאמר לדורות שיהיו מתפללים בעת צרה ואל יאמר האיש הישראלי הא לפרטי הכל תלוי במזל והתפלה מה תעשה ומה תפעל לז"א דהא לא תיפסק א"ד אלא ליבעי איניש רחמי ואל ימנע אדם עצמו מן הרחמים אף שהוא פרטי והראיה ממשה כי אף שנא' לו לא תעבור את הירדן כי כבר מלאו ימיך ולא הוה מלי לאוסופי ליה על קלב שני חייו כיון שנסתלקה אז ממנו המלכות וחזר דינו להיות כפרטי דלחד מ"ד ס"ל דלפרטי לאו בזכותא ת"מ אלא במזלא ועכ"ז לא מנע עצמו מן הרחמים לבקש מלפניו על זאת שידינו את דינו כפי שטת אידך מ"ד דס"ל דאין מזל לישראל ואף לפרטי מסדרין :

ובזה כ"ה ואתחנן אל ה' בעת ההיא כלומר מה שקבעתי תפלתי בלשון תחנונים היינו לאותו בעת ההיא שכבר נטלה ממני המלכות ונתנה ליהושע דלשטת מ"ד בחו"מ לאו בזכותא ת"מ וכו' לא היה בדין שיוסיפו לי שנות חיים ליכנס לא"י כיון שבעת הזאת אין לי דין מלך דהוי כרבים דבדין הוא לכ"ע לסדר לו המערכה ועכ"ז קבעתי תפלתי בלשון תחנונים שידינו את דיני כשטת אידך מ"ד דס"ל אין מזל לישראל ואף לפרטי מסדרין לו את המערכה כי מגד הדין מגינן למימר דהלכת' כאידך מ"ד דלפרטי אין מסדרין המערכה

ומזה נמשך הוראה לאמר לדורות הבאים שאף האיש הישראלי הפרטי לא ימנע עצמו מן הרחמים כדאשכחן במשה וכדבר האמור ועי"ז בא"ה תשו' ית' למשה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה כלו' מעתה שנטלה ממך המלכות ונתנה ליהושע ובכך הוא רב לך וגדול ליהודים ומלך ואתה עתה חזר דינך כפרטי ומעתה אין לך ליכנס לא"י בשאוסיף על ימיך כי כך הדין נותן כהוא מ"ד בח"ומ לאו בזכותא ת"מ אלא במזלא והרי כשלמו ומלאו ימיך ואל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה שתעביר עליך את הדין כהוא מ"ד דאין מזל לישראל ואף לפרטי מסדרין דהא היכא מ"ד אחריתי דס"ל דבח"ומ לאו בזכותא וכו' והכי רווחא שמעתתא והלכתא :

ובזה מוכן מאליו מאמרין דא"ה ע"ה היה מלך וכמ"ש הנני למלכות אלא דהוה מספקא ליה אם הסכים הקב"ה על מלכותו ודן דינו כמלך אם לאו תו הוה מס"ל אי הלכתא כמ"ד בח"ומ לאו בזכותא וכו' או כמ"ד אין מזל לישראל ואף לפרטי מסדרין המערכה ואמטו להכי אסמכינהו רבנן לב' הדרשות הללו גבי הדדי דסמוך למ"ש שאמר אברהם הנני למלכות וכו' אמרו אברהם אמר מה תתן לי רבש"ע אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן לי כלו' שאם הסכימה דעת עליון לעשות את שאלתי שאמרתי הנני למלכות ומעתה דן דיני כמלך א"כ בדין הוא לסדר לי המערכה ולתת לי בנים אף כי מזלי עיקר יען דכ"ע לא פליגי גבי מלך שדינו כרבים דנפיש זכותייהו שמסדרין לו המערכה ואם לאו ברחמים כלו' שאם לא הסכים הוא ית' במלכותי וא"כ דיני כפרטי ובאנו למחלוקת אם לפרטי מסדרין אם לאו מ"מ בבקשה ממך שתתנהג עמדי במדת הרחמים לדון דיני כשטת מ"ד אין מזל לישראל ואף לפרטי מסדרין דמגד הדין מלי בביכול לו' דהלכתא כמ"ד בח"ומ לאו בזכותא וכו' ולכן הנני בא ברחמים ועי"ז בא"ה תשו' ית' לאברהם חייך בדין מתבקש לך שאתה מלך ומלך כרבים יחשב דלכ"ע מסדרין לו המערכה ואולם אדון הנביאים האיש משה כאשר בקש המלכות כוונתו היתה שתנשא מלכותו עד עת פטירתו מן העולם באופן כי כל עת שהוא בעולם יהיו דנים אותו בדין מלך דבהכי כי ימלאו ימיו טרם כניסתו לארץ ישדרו מערכתו ושנות חיים יוסיפו לו ויזכה ליכנס לארץ והוא לא ידע אם הסכימ' דעת עליון במלכותו אם לאו ונסתפק בכל מה שנסתפק א"א ע"ה ולכן אמר אם בדין וכו' תן לי שנות חיים תוספין בהלכתן כיון שאני מלך דהוי כרבים ולכ"ע מסדרים לו מערכת לבא השמים כדי שאכנס לא"י ואם לא הסכימה דעת עליון במלכותי ברחמים אני מבקש שיקבע לדיני הלכתא כמ"ד אין מזל לישראל ועז באה תשובתו ית' רב לך כלו' דאן אמת שאתה היה לך לשעבר דין מלך מ"מ אין מלכותך נמשכת עד רגע סלוקך מן העולם כאשר שאלת ועתה הרי יהושע מלך והרי הוא רב עליך ולזה אתיהיבת מלכותא וא"כ אינו בדין שתכנס כי כבר מלאו ימיך ואינו בדין להוסיף עליהם דבח"ומ לאו בזכותא וכו' והכי הלכתא ורווחא שמעתתא :

א"נ אפשר לפרושי קראי דואתחנן באופן אחר ובכן עוד מה היתה כוונתו במ"ש ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ונקדים עוד מ"ש בירוש' בפ' תפלת השחר דאריכות תפלה ליחיד לא מעלי אוברא לפי הנראה דפליגי אתלמודא דידן דאמרי' התם כל המאריך תפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מכלן ממשה שנא'

שנא' והתפלל וגו' וכתיב בתריה וישמע אלי ה' גם בפעם ההיא תו איתא התם מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה לפני ר"א והיה מאריך בתפלה יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה א"ל כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה את ארבעים יום ואת ארבעים לילה הן אמת דמהך עובדא ליכא הוכחה כיון דהוי כצבור ברם מההיא דכל המאריך וכו' משמע דאפי' יחיד והיא ממשה ותו אמרי' אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל ותו אמרי' בפ' הרואה דג' דברים מאריכין ימיו של אדם וחד מינייהו אריכות תפל' ולכאורה ק' לדעת הירוש' מאריכות תפלה למשה איש האלהים ועכ"ר לו' דס"ל דמשה כיון שהיה מלך דין צבור יש לו ותלמודא דידן דמייתי ראיה ממשה ה"ק דכיון דבאותו זמן שעשו ישראל העגל א"ל הקב"ה לך רד ודרשו רז"ל שא"ל רד מגדולתך דכיון דישראל חטאו למה לו גדולה וא"כ באותו זמן בגודה ממנו המלכות ואפ"ה אשכחן דאף באותו פרק האריך בתפלתו מ' יום ונענה שמעי' דאריכות תפלה מהני אף ליחיד והנה רש"י ז"ל פירש אתה החלות להראות את עבדך פתח להיות עומד ומתפלל וממך למדתי שאמרת ועתה הניחה לי וגו':

ובנא"ה כי הנה מודעת זאת שמשה רבינו ע"ה התפלל בענין ואתחנן כדרז"ל והיינו דקאמר ואתחנן אל ה' והארכתי כ"כ להתפלל בענין ואתחנן אף שהיה בעת ההיא שהגיע ארכו של יהושע וודי מסולקות מן המלכות ודין יחיד יש לי עכז"ז הארכתי כ"כ אמירות להתפלל ולהתחנן וז"ש לאמר וכ"ת ומנא לי הא דאריכות תפלה מהני ליחיד איש אשר כמוני היום לז"א בכ"ט ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך בעגל שארכתי בתפלתי ונתקבלה אף שבאותו פרק דין יחיד היה לו א"כ ש"מ דמהני אריכות תפלה גם ליחיד ואמטו להכי השתא כמי מלאתי מקום להאריך ושפיר דמי:

חזרנו על המקרא מדרש דלעיל דלפי כל המדובר מבואר מאליו דהיינו טענתו של משה לו' רבש"ע כתבת גבי ש"ש ביומו תתן שכרו איברא דכיון דהודעתנו מעיקרא דש"מ בהאי עלמא ליכא איכך עובר ח"ו על מצוה זו כדבעינן למימר קמן ברם היינו דוקא ליחיד אבל לרבים שמעי' דאית להו ש"מ בהאי עלמא וא"כ הדין נותן שתתן לי דייקא שאני מלך ודיני ברבים שתתן לי שכרי בעוה"ז וע"ז באה התשובה רב לך כלו' מעתה אין לך דין מלך שהרי יהושע הוא רב לך וכבר זכה במלכות וחזר דינך כיחיד דלית ליה ש"מ בהאי עלמא:

ובזה נבין מאמר רז"ל פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בדין הוא שיטול שכרו ומאמר זה דשו ביה רבים · חוץ מכוונתינו יאמר נא בהקדים מ"ש התו' בפ' הכונס דמבריח ארי מנכסי חבירו שפטור מלתת לו שכרו היינו דוקא בדלא בריא היזקא שהארי רחוק ואינו מציל אלא מן הדאגה אבל בי הוי בריא היזקא שיבוא לו הפסד או מציל מפי הארי אז ודאי נוטל שכרו וז"ש פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל ממש שבבר החימה נתפשטה עליהם והוא הציל מפי הארי ממש א"כ בדין הוא שיטול שכרו כיון דבריא היזק' ולא הוי כמבריח ארי דפטור:

א"נ כמ"ש בהגוזל הרי שהיתה מעבורת לפניו וא"ל טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו והוקשה לבעל המאמר מש"ה הנני נותן לו דמשמע דבמתנת חנם הוא נותן לו כי זה אינו שהרי זה בנוטל שכר פעולתו דבדין כביכול חייב לפרוע לו ולזה השיב דבדין לא היה לו ליטול אלא שכרו כמנהגו של עולם אבל מה שנתן לו ברית שלום בקיום ד' יסודותיו וחי לעולם כי פינחס הוא אליהו זה הוא דבר גדול ואינו מצד הדין רק מתנת חנם ואמטו להכי קאמר הנני נותן לו ודוק · ולפי דרכנו נכון מאד כי הנה בזוהר הקדוש פ' וארא אמרו דמציל את הרבים כמו פינחס יש לו דין רבים וז"ש פינחס בן אלעזר וגו' השיב את חמתי והציל את הרבים א"כ מעתה דין רבים יש לו ובדין הוא שיטול שכרו בעוה"ז הגם הלום דקי"ל בעלמא דש"מ בהאי עלמא ליכא מ"מ ה"מ ביחיד אבל לרבים אית להו ש"מ בהאי עלמא והשתא דפינחס דאית ליה דין רבים בדין הוא שיטול שכרו:

איברא דרבני אשכנז ק"ל טובא דהיכי אמרינן ש"מ בהאי עלמא והלא כביכול מחוייב לקיים את המצות והוא לוה לנו בענין ש"ש לשלם לו שכרו ביומו והיאך חלילה לו ית' לעבור על המצות ומכלל התי' שנאמרו בזה הם אמרו כי זה כל האדם דמיונו כאומן שנותן לו הבע"ה חתיכת כסף או זהב לעשותה כלי שאין הבע"ה עובר עד שיתן לו האומן אותו כלי ושהה מלפרוע לו שכרו בשיעור לילה א' או יום א' וכל זמן שלא כשלם הכלי ונתנו האומן לבע"הב אינו מתחייב במצות ביומו תתן שכרו כן הדבר הזה שהקב"ה נתן לנו את התורה ואת המצוה לתקנה ולקשטה בעדי עדיים ואין הקב"ה מתחייב במ"ש אלא לבסוף לאחר פטירת האדם דאז הו"ל כמחזיר הכלי לבע"הב אלו דבריהם בקלת שינוי שהוספתי משלי:

ועפ"י הדברים האלה הנה מקום אתי להבין מאי דתנן באבות אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם וא"ל דמאין הרגלים שע"י שיהיו עובדים שלא על מנת לקבל פרס שיתמעטו מוראת שמים עד שבא ולימר שיהיה עליהם מורא שמים ולפי"ה מובן בהקדים עוד מ"ש רבני אשכנז כ"ע שאם האדם דמיונו בש"ח אז לא יתחייב כי אם בפשעים בדין הש"ח כי האדם הוא שומר התורה כמ"ש כי אם שמור תשמרון נרי בידך ונרך בידי אם אתה שומר את נרי אני שומר את נרך וכו' ואם הוא שומר התורה בשכר הרי דינו בש"ש שלא בפשיעה בלבד מתחייב אלא גם בגניבה ואבידה וגם האיש הישראלי יתחייב אם לא שמר התורה ומיעט בשמירתה גם בעון מזיד ושוגג אמור מעתה כי קמ"ל תנא שהאדם ירא לעבוד את בוראו שלא ע"מ לקבל פרס א"כ איפה הרי דינו בש"ח ומזה במשך סברא נפסדת לו' דכיון דאכן ש"ח א"כ לא יתחייב רק בעון פשיעה לבד הא בשארא פטור ועטיר ואמטו"ל אשמועי' תנא לו' הגם הלום דלענין עבודה הלא אמרתי אליכם שתעבדו שלא ע"מ לקבל פרס מ"מ בשביל זה לא הותרה רצועה לו' דכיון דכן לא נתחייב רק על הפשעים אלא ויהי מורא שמים עליכם להזהר גם בשגגות דפטיר עלייהו הש"ח:

ובזה יתבאר מאמר הכתוב ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תכו לרגליך ישא מדברותיך וא"ל דמאי קמ"ל באו' ה' מסיני בא וזרח משעיר וגו' ומאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן ותו מה היתה הכוונה באו' אף חובב

ענוים

עמים ומאי כל קדושיו בידך והם תכו וגו׳ ישא וגו׳ ולפ״ה הדברים נמשכים כלפי מ״ש בפ׳ האומנין דאומנין ש״ש הם ואמרו בגמ׳ דמאי אגר נטר שקלי אדליהוו ש״ש דאדשכר אומנות דשקלי לא הוי אגר נטר ואמרי׳ דאיירי דשבק הבע״הב כ״ע ואגר לדידהו הא אית בהא שוה פרוטה והיינו אגר נטר דידהו אמור מעתה לפי האמור דאנן אית לן דין אומנין הא אית לן דין דש״ש והיה שכרו בההיא הנאה דשביק כ״ע ואוגר לדידהו ברם לכי נידוק פורתא זו אינה משלנו שהרי רז״ל דרשו בקראי דידן שהקב״ה אמר לשעיר שהם בני עשו לקבל את התורה ולא רצו וכ״כ לבני ישמעאל היושבים בפארן ולא רצו וגם זאת כביכול פנה לסובב על כל שרי א״ה לכל אחד שיקבלו אומתו את התורה ולא רצו כולם ובתורתו מאנו ללכת והיינו דקאמר וזרח משעיר לשר עשו הופיע מהר פארן היינו שר ישמעאל ואתה מרבבות קדש לכל שאר שרים לבא קדש לבא המרום במרום אמור מעתה משונה דין אומנין דידן מאומנין דעלמא דאית להו דין דש״ש מההוא טעמא דשבק כ״ע ואוגר לדידהו כיון דבכ״ד הרי חזר על כל האומנין ולא רצו לקבלה עד שבאחרונה בא לו אצל ישראל וא״כ דין דש״ח אית לן ונמשך מזה שלא יתחייבו כי אם על הפשעים דומיא דש״ח הא כשארא אין עליהם דין עונש :

ונ״ש ה׳ מסיני בא כלומר כשבא הוא ית׳ מסיני לתת תורה לישראל כבר זרח משעיר והופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש ופנה לסובב על כל שרי קדש שיקבלו אומותם את התורה ולא קבלוה רק מימינו אש דת למו נתנה לנו אנחנו עם מרעיתו שקבלנוה עלינו באחרונה אחרי שלא רצתה שום אומה לקבלה ולפי זה בנדון שלנו הא אנן אומנין ש״ח ולא כשאר אומנין דעלמא דאית להו דין דש״ש בההיא הנא׳ דשבק כ״ע ואתא לדידהו דהא בכ״ד עינינו רואות שאף לשאר עמים חבבם וחזר עליהם לשיקבלו את התורה והם לא רצו עד שבאחרונה בא אללנו וא״כ ליכא אגר נטר בההיא הנאה וכו׳ דהא לא שבק כ״ע וחזר עליהם רק שהם לא רצו לקבלה ומאחר שכן דהו״ל כאומנין ש״ח למה זה תוכו לרגלך יסבלו עונש לשבתך בעבור שישא מדברותיך דלפי נמשך הקודם שהם ש״ח לא יתחייבו רק על הפשעי׳ הא שארא פטורי ולמה זה יסבלו עונש על הכל :

ומזה אסעה ואלכה להבין המאמר הפוגה קדים וא״ל ביה טובה דמה בא ללמדנו באומרו לא עליך המלאכה לגמור ותו דמאי ולא אתה בן חורין דמהיכא תיסק אדעתין שיהיה בן חורין להבטל הימנה ותו פשיטא ודאי שאם למד תורה הרבה שיתנו לו שכר הרבה ומי לא ידע בכל אלה ותו דה״נ פשיטא דנאמן הוא בעל מלאכתנו לשלם שכר פעולתנו ולמאי איצטריך להודיע ולהודע שמתן שכרם של צדיקים הוי לע״ל גם לקשר כל הדברות וכל האמירות של זה בזה דהכי מוכח שכל דבר נמשך מסותר הקודם אמנם עפי״ה יתישב הכל ונקדים עוד מ״ד בפ״ק דמציעא דפועל יכול לחזור בו אפי׳ בחצי היום שנא׳ כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים וכתבו במציעא דמ״ח בד״ה והא בעי למימשך הספורת מכאן אומר ר״ת דסופר שהשכיר עצמו אם משכו ממנו קולמוס או תער שלו שוב אין יכולין לחזור וא״ת מ״ש מפועל דחוזר בו אפי׳ בחצי היום וי״ל דפועל דוקא דכתיב ביה עבדי הם ולא עבדים לעבדים יכול לחזור בו ולא קבלן וכתב הש״ך בח״מ סי׳ של״ג ס״ק ד׳ דלדעת ר״ת אף שאומר הקבלן שרוצה לחזור ותהיה ידו על התחתונה כדין אם התחיל במלאכה וכו׳ מ״מ בהא לא מצי לחזור בשום אופן כיון דעביד קנייה ע״י המשיכה משא״כ בהתחילו במלאכה דלא עביד קנין ע״כ · והנה מודעת זאת גבי שכר פועלים דהכל לפי מה שהוא הפועל שאם פועל זה זריז ומהיר במלאכתו נותנין לו שכר הרבה ואם לאו ממעטין בשכרו כי הכל לפי מה שהוא הפועל משא״כ בקבלן שפסקו לו שכרו כ״וכ לעשות הכלי אם מיעט ואם רבה במלאכת הכלי יום ביום אינו מעלה ומוריד כיון שהוא בקבולת והנה למה שהקשינו לעיל בשם רבני אשכנז דאיך לא יפרע הקב״ה שכר מצות בהאי עלמא וח״ו יעבור על מצות ביומו תתן שכרו ועל לאוין שבה יראה לע״ד בפשיטות דכיון שהתנה הקב״ה עם ישראל והודיעם דש״מ בהאי עלמא ליכא תו לא עבר והכי אשכחן להדיא להרב החבי״ב ז״ל בח״מ סי׳ של״ט שכתב שאם התנה הבע״הב עם שכיר יום שלא לתת לו שכרו אלא לסוף שבוע או שכיר שבוע לסוף החדש או שכיר חדש לסוף שנה דאינו עובר בבל תלין אלא כשעבר זמן התנאי ועיין מ״ש הוא ז״ל והש״ך ס״ס של״ט בשם ספר חסידים עי״ש · וכבר כתיבית לעיל מה שתי׳ רבני אשכנז דדין קבלן יש לו לאדם ולא יתחייב הקב״ה בשכר רק בעת שמחזיר לו הכלי זו מיתה והנה רבינו עובדיה ז״ל פי׳ לא עליך המלאכה לגמור לא שכרך הקב״ה לגמור את כולה כדי שתפסיד שכרך אם לא תגמרנה והיינו דלא תימא שאנו כקבלני׳ שחוב מוטל לגמור את כולה ואם לאו יפסיד שכרו דליתא רק כי זה כל האדם בא בשכרו כפועל וכמ״ש פועלי דיממא אנן ועל הקב״ה לשלם לנו שכר כשכירי יום בין יגמור את כולה או מקצתה כדרך שכירי יום וכ״ת הא נפיק מהא חורבא דהשתא דאמרת דלית לן דין קבלן שלא כפועל ושכיר יום א״כ יש יכולת בידינו לחזור ממלאכת הקב״ה ואפי׳ בחצי היום כדין פועל דבשלמא אי הוה לן דין קבלן הא בקבלן לא מצי לחזור וכמ״ש התוס׳ לנ״ה דהא ליתא דהא מידי הוא טעמא דפועל חוזר משום דכתיב כי לי ב״י עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים הא ניחא לגבי בני אדם הכל לגבי חבריה הרי הוא בן חורין כיון שאנו עבדי הקב״ה אבל לגבי שמים ליתא להא דהא בקושטא עבדי ה׳ אנן ולא אתה בן חורין מעבדותו של מקום כדי ליבטל הימנה וכיון שאנו כפועל ושכיר יום מעתה הכל לפי רוב המעשה שאם למדת תורה הרבה יום ביום נותנים לך שכר הרבה משא״כ אם דין קבלן יש לך אין לך ליטול אלא שכר עסיקת הקבולת ואם פיחת ורבה בלמודו הכל דבר א׳ כיון שהקבלת להשלים את הכלי וכין אם ישלימו בזמן מועט או הרבה אין לו אלא שכר הקצוב בקבלנות ונאמן הוא ית׳ לחשב עמך ברבוי או מעוט בפעולתך יום ביום ולשלם לך שכר הראוי לפעולתך לפי רוב המעשה אם מעט ואם הרבה וכ״ת השתא דאמרת דפועלי יממא אנן ולית לן דין דאומן קבלן א״כ ח״ו אם לא ישלם ית׳ לאיש העוסק במצוה יום ביומו עובר ח״ו על בל תלין ועשה דביומו בשלו דין אומן קבלן הו״ל ניחא וכמ״ש רבני אשכנז לנ״א דאף דדין פועל אית לן אינו עובר ח״ו על מצוה זו דהכא הא פירש והתנה דהשכר לצדיקים הוי לע״ל וכל שהתנה תו לא עבר אלא כשעבר זמן התנאי והא הכא ידוע תדע כי מ״ש של צדיקים לע״ל כי שם צוה ה׳ את הברכה ודוק :

וראיתי לרבני אשכנז כ״כ שתי׳ לחקירה דלעיל דאיך זכו ישראל לא״ו מאחר דש״מ בהאי עלמא

עלמא ליכא ותו' בשם הודע כרך דדוקא שכר פעולת מצוה הוא דליכא בהאי עלמא אבל שכר בטלה איכא בהאי עלמא ונתן להם א"י בשכר בטלה דהיינו שבת :

ובזה נבין מרז"ל הובא בילקוט אקרא דנחמו אמרה ב"י לפני הקב"ה כיון שאני בגלות כדין הוא שלא אשמור שבת ואקיים מצות שלך והוא תמוה ולפ"ד הדבר מבואר מאליו דכיון דא"י נטלוה כדין שכר בטלת שבת אמור מעתה שגלו ונטלה מהם א"י א"כ כדין הוא שלא אשמור שבת ואקיים מצות שלך הנאמרים בשבת :

ולזה עלמו בוונו ז"ל באיכה רבתי והביאו רש"י בפי' שחקו על משבתיה שהיו ישראל שובתין בשבתות וי"ט ושומטים בשביעית והיו או"הע משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמטתם ועכשו בגולה תשמוטו בארצכם לא שמרתם שבת ועכשו בגולה תשמורו וא"ל דמה ראו או"הע לשחק על ישר' ולקראתם שוטים בשביל מה ששמטו ושמרו בגולה שבת מה שלא שבתו בארצם דאימא בראותם שנענשו באשר בטלו המצות עתה שבו ונזהרו לקיומם ותו מ"ש הני תרתי דנקט ולפ"ה הדבר מבואר מאליו דכי היכי דאית להו שכר בטלה דשבת בהאי עלמא ובעבור הבטלה נתנו להם ארצות גוים הה"נ דבשביל בטילת ושביתת שביעית יזכו בא"י וזאת היתה תמיהת או"הע לקרוא לישראל שוטים לומר דבהיותם בארצם שבדין הי"ל לשבות בשבת ובשביעית כי היכי דתיקום ארעא בידייהו בשכר הבטלה והם לא כן עשו עד שנטלה מהם וכאן בגולה ישמוטו וישמורו התמהה דבכל בתר איפכ' קא אזלי ומש"ה קראום שוטי' דבמקום שהיה להם לקיים הני תרי כי היכי דתיקום ארעא בידייהו ולהזהר בהם ביותר לא קיימום וכאן בגולה שנטלה מהם הארץ נזהרים בשבת ושמטה ודוק :

דבר הפורים

דרוש א'

גרסי' בילקוט וירא המן א"ר אויו תחשכנה עיניהם של רשעים מראות וראו בני האלהים ויראו חם וירא בלק וירא בלעם וירא המן יראו גוים ויבושו אבל צדיקים וישא עיניו וירא והנה איל וירא והנה באר בשדה וירא והנה הסנה וירא פינחס יראו צדיקים וישמחו עבר המן ולא זז מרדכי ממקומו ולא שאל בשלומו בא לו המן ועשה עלמו כאלו שואל בשלומו של מרדכי א"ל מרדכי אין שלום אמר ה' לרשעים וימלא המן על מרדכי חמה ורו"הק אומרת חמה אין לי עכ"ל :

יודו לה' חסדו זקנים עם נערים · על כל הטובה אשר עשה לטובים ולישרים · בקום עלינו אדם המן הרע הזה אשר גדלו המלך על כל השרים · בקש לעקור את הכל מנער ועד זקן בעקירה אחת כולם נעקרים · לולי ה' שהיה לנו השיב גמולו בראשו זמן לבנים ומלאת שחורים · אי משום הא קבעוה חובה להודות להלל קריאתה זו הלולא דברי הפורים · כאשר מודעת זאת במה בכתובים בדבר אותו רשע לקעקע בונתן של שונאי ישראל ולשון הרע אשר ספר עליהם למלך אחשורוש במרז"ל ליכא דידע לאשתעויי לישנא בישא כהמן ואקרא דישנו עם אחד דרשו שא"ל ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלי בהדן ולא שתו בהדן ולא מנסבי לן ואת דתי המלך אינם עושים דמפקי לה לכולא שתא בשהי' פהי' ולא יהבי כרגא למלכא ויש להבין מה היתה תוכיות כוונתו בזה והנב נבין כל סדר הכתובים ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך ויקראו סופרי המלך וגו' וא"ל בהו א' להבין מה היתה כוונתו באומרו מפוזר ומפורד ותו בכל מדינות מלכותך ל"ל דפשיטא שאם לא יהיו במדינות מלכותו היאך יהא שליט עליהם להומם ולאבדם ומה היתה הכוונה באומרו ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמה למלך אין שוה להניחם ולהמתיק מאמר אם על המלך טוב דהול"ל אם נראה הדבר בעיני המלך או אם כשר הדבר לפניו ומאי אשקול ע"י עושי המלאכה ורז"ל הרגישו בזה ודרשו בילקוט אם רלונך כסף מן הגרוטיאות שבביתי אני מביא ושוקל ע"י האומנים והם טובעים המטבע על שמך וקשה דמאי נ"מ אם מביא מן הגרוטיאות וטובעם או אם יביא לו מעות טבועים במספר במשקל ותו מה הלשון אומרת אם רלונך כסף שהרי פשיטא שדעת המן מעיקרא לקנותם בכסף ולא בחנם וא"כ מאי אם רלונך כסף דמשמע דמעיקרא היה דעתו לקנותם בלא כסף ובלא מחיר והא היכא רמיזא ותו להבין מה היתה הכוונ' בהסרת הטבעת ונתון אותה להמן ותו מ"ק הכסף נתון לך והלא עדיין לא זכה בו אחשורוש עד שיפול עליו לשון מתנה ותו מאי יכתב לאבדם הול"ל יכתוב ספרים לשרי המדינות לאבדם וכבר הרגיש רש"י בזה ופירש כן והיינו כמו מקרא קלר ותו ק' קו' בוללת דמי שמע בזאת או מי ראה באלה שהמלך יכול כדין למכור לאנשים אשר תחת ממשלתו לעבדים ולשפחות :

ולהבין כל זה נקדים מאי דגרסי' בפ' איזהו נשך רב שעורם אחוה דרבא הוה תקיף אינשי דלא מעלו ומעייל להו בגוהרקא דרבא א"ל רבא שפיר קא עבדת דתניא ראית שאינו נוהג בשורה מנין שאתה רשאי להשתעבד בו ת"ל לעולם בהם תעבודו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו תו גרסי' התם א"ל רב פפא לרבא חזי מר הני רבנן דיהבי זוזי אכרגא דאינשי ומשעבדי בהו טפי א"ל הכי א"ר ששת מוהרקייהו דהני בטופס' דמלכא ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא ישתעבד למאן דיהיב כרגא ונסתפקו בסוגיין בהני אינשי לבי נפקי אי לריכי גיטא דחירות' ופשט רבא מהא דרב ששת דבעו גיטא ופי' הר"ב כמוקי יוסף דהכי אינשי ישראל הוו וקא מ"ל אי מה שמוכר אותם גזבר המלך לפורע המס בעדם הוי במכירת עבד גמור שגופו קנוי לו ולריך גט א"ד דאינו אלא כחוב בעלמא ואינו יכול להשתעבד בהם כעבד ולא יותר מכדי המס שפרעו בעבורם ואם עשו כן יש בו איסור רבית ואיסור עובד בישראל ופשיט להו דהמכירה הוי מכירת עבד גמור בי המלך קנאם במלחמה וע"כ שניחם בארלו שאם לא יפרעו המס שיוכל למכרם לעבדים הולכך הרי הם עבדים גמורים ולריכין גט חירות מתנו כדין עבד שגופו קנוי וא"ת דהא קי"ל שאין ע"ע נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג י"ל דההיא לענין דיני עבד לנאת בשש וסי' או להתירו בשפחה אבל מ"מ קנוי הוא לענין שעבודו להצריכו גט או לקנות עצמו בכסף

ולא

ולא סגי במחי' ע"כ ופסק הרמב"ם לדינים הללו בפ"ה דעבדים וז"ל הנשים שאינם נוהגים בשורה מותר לרודתן בחוזקה ולהשתעבד בהם מלך שכל מי שאינו נותן מס ישתעבד לזה שנתן המס ע"י ה"ז מותר להשתמש בו יותר מדאי אבל לא כעבד ואם אינו נוהג בשורה מותר להשתמש בו כעבד ופי' ה"המ לא כעבד וכעבד דקאמ' היינו עבד כנעני המורם מזה דמי שפורע מס בעד חבירו שאינו נוהג בשורה ה"ז כעבד כנעני ממש ויכול להשתעבד בו יותר מדאי וגופו קנוי לו ממש כעבד:

עוד נקדים מאי דקי"ל דקרקע נקנה בכסף ובשטר ובחזקה ואמרי' עלה בקדושין בשטר ל"ש אלא במוכר שדהו מפני רעתה אבל בל"ה לא קנה אלא בכסף ובשטר דלא סמכא דעתיה דמוכר עד שיקח את הכסף והנה כבר גלוי וידוע דעבדים הוקשו לקרקעות וא"כ מסתברא דעבדים כמי בשטר לחוד לא קני ודכוותה אשכחן למרן ז"ל בתשו' חא"ה סי' ו' נסתפק אם בכסף לחוד קני גבי עבד א"ר דבעי נמי שטר כיון דהוקשו לקרקעות ובקרקע אמרי' ל"ש בכסף אלא באתרא דלא כתבי שטרא וכו' ואם לא שהיה המנהג בעבדים שלא לכתוב שטר לא היה הרב מזכה לקונה בכסף לחוד וממנו נקח לחלוקה השנית דבשטר לחוד ל"ק אלא במוכר עבדו מפני רעתו הא ל"ה צריך כסף ולא סגי בל"ה:

עוד נקדים מאי דק"ל ופסקוהו הטור ומרן בסי' ר"ג דמטבע אינו קונה ואינו נקנה בקנין חליפין כילד מכר לו פרה וכו' וכן אם בא להקנות לחבירו מטבע שבידו בקנין סודר וחליפין אינו מועיל אבל לשונות של זהב וכסף ושאר מיני מתכות הרי הם כשאר מטלטלין נקנים בקנין וקונין זה את זה בחליפין וכ"פ הרמב"ם וכתב ה"המ דה"ט משום דדוקא גבי מטבע הוא דאמרי' דאינו בתורת חליפין משום דדעתיה אצורתא וצורתא עבידא דבטלא אבל בלשונות זהב וכסף שפיר שייכי בתורת חליפין וכ"ש ממעות רעות:

עוד נקדים מ"ד בפ"ק דב"ק מכר לו עבדים וקרקעות החזיק בקרקעות לא קנה עבדים והיינו בקנין אגב ופרכי' עלה והתניא החזיק בקרקעות קנה עבדים ופרקי' התם בעומדים בתוכה ופרכינן הניחא למ"ד עבדא כמטלטלי דמי היינו דאי עומדין בתוכה אין אי לא לא אלא למ"ד כמקרקעי דמי ל"ל עומדין בתוכה הא אמר שמואל מכר לו עשר שדות בי' מדינות כיון שהחזיק בא' מהם קנה כולם ופרקי' ולטעמיך ל"ל עומדים בתוכה והא קי"ל במטלטלין דלא בעי' צבורים אלא מאי אית לך למימר שאני מטלטלי דניידי ממטלטלי דלא ניידי ה"נ שאני מקרקעי דניידי ממקרקעי דלא ניידי עבדא מקרקעי דניידי התם סרכא דארעא חד הוא ע"כ המורם מזה דעבדים כיון דניידי לא מקנו באגב אא"כ עומדים בתוכה:

והנה גלוי וידוע דקנין אגב קרקע אף אם הקרקע אינו קונה אותו אלא שוכר אותו לבד דיו לקנין אגב ואפי' ששוכר מה ששוה אלף מנה בפרוטה מועיל דאין אונאה לקרקעות וכ"כ הראשונים ז"ל הביא דבריהם הרב החבי"ב בח"מ סי' ר"ב ותו דהא שכירות ליומיה ממכר הוא:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא אל הביאור כי הנה חכמי המפרשים כתבו שכוונת המן הרשע היתה לקנות את ישראל בקנין גמור מאת המלך לעבדים כפי דין תורתנו הקדושה כדי שהוא יעשה בהם חפצו ורצונו ונאמר שכל מגמתו של אותו רשע היתה לקעקע בילתן של שונאי ישראל ורצה לקנותם תכף מהמלך אחשורוש בשעה שיתרצה למכרם לו ולא להמתין מלעשות הקניה לאח"ז מה עד שיביא לו את הכסף כי חשש שמא עד דאזל ואתי להביא את הכסף יחזור בו אחשורוש יען שאחשורוש היה מתירא ממכירת ישראל ורוצה ואינו רוצה ואין ולאו ורפיא בידיה ובפרט בהיותו מלך הפכפך וכמ"ש בגמ' טעם על שזמנה אסתר להמן ואמרו שזה להיות אחשורוש הפכפך חששה אסתר שמא אף שישבים עמה להרוג להמן עד שיביאו להמן יחזור בו אחשורוש ולכן זמנה לו להיותו מוכן שתכף שיצא הדבר מפי המלך להרגו יהרגוהו אף אנו נאמר שזה עצמו חשש המן ולכן היה מצפה שבעת אשר יודה אחשורוש במכירת ישראל תכף ומיד שם באותו פרק ובאותו מקום יקנה אותם בקניה גמורה כפי הדין ואמטו להכי ביום הראות פני המלך להוכיח עמו ונטה דעתו למגמר ולאקנויי תכף רצה לקיים המקח תכף הגם שלא היה הכסף מזומן בידו לתתו למלך ולקנות בו ישראל לעבדי' ובקש למצוא דרך לקנותם לפי שעה בקנין גמור אף שלא פרע מנין הכסף ולזה פער פיו ואמר למלך אחשורוש ישנו עם אחד שאני רוצה לקנותם ממך כי כבר נודע כי מזומן מה היה מפליר באחשורוש על פתגמא רנא ועתה בעת רצון א"ל שאותו עם הנודע ביניכו אני רוצה לקנותו ממך בעת ובעונה הזאת אף כי הכסף אינו מזומן בידי בעת מ"מ אקנה אותם בקנין אגב קרקע דהיינו שאשכור ממך בעת בדבר מועט כל המקומות אשר חוסים בהם דאין אונאה לקרקעות ואגב אקנה אותם קניה אלימתא וכ"ת והלא עבדא דנייד והולך הכא והכא לא מקני באגב וז"ש אף שהוא מפוזר ומפורד ונייד הוא הכא והכא בפיזור ופירוד וכ"ש לא מקני באגב מ"מ כי עומדין בתוכה שפיר מקנו באגב והכא זה העם הנה הוא חונה בכל מדינות מלכותך מקנה קנינך וא"כ שפיר קנינא להו באגב ושוב אח"כ אתן לך את הכסף וכ"ת העיקרא דדינא פירכא דמי רהא בזאת שהמלך יכול למכור לעבדים אנשים העומדים במלכותו וכגון דא הקונה אל ישמח ולאו דינא ולאו דיינא לז"א יודע לך שזה העם כדין תורה יכול אתה למכרם כעבד והקונה קונה אותם כדין הגמור כעיני עבדים והרי הם שלו יען שזה העם אינם נוהגים עמנו בשורה ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלו בהדן ולא שתו בהדן ולא מינסבי לן מינייהו ואף גם זאת ואת דתי המלך אינם עושי' דמפקי לשתא בשה"י פה"י ולא יהבי כרגא למלכא ומלכא אמר מהן דלא יהיב כרגא לישתעבד למאן דיהיב כרגא וא"כ אני אתן בעדם מס למלך ובזה בני אקנוי ניכהו מדינא דמלכותא ונקנים בזה כעבד כנעני ממש כיון שיש בהם ב' רעות שאינם נוהגים עמנו בשורה וגם אינם פורעים מס ולמלך אין שוה להניחם כלומר אין חשש ובלע ממון להניחם כדפירש"י דזה לא יהבי כרגא וא"כ אני אפרע מנת המס בעבורם ובזה נקנים כדת וכהלכה:

א"נ ה"ק ליה דהכא מלוכא לקנו' בעת בגוונא אחריתי וקניה אחרת דהיינו בשטר לחוד אף שלא אתן בעת הכסף שאינו מזומן בידו מ"מ קנינא להו לפי שעה בשטר גרידא וכת' המפ' במוכר עבדו מפני רעתו לז"א יודע לך שאלו הם רעים וחטאי' יען שדתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם אין לו שום הנאה מהם וא"כ הוו כעבדים

רעים שרבו מוכרו מפני רעתו דמצי כדין למכרו בשטר גרידא אמר עוד אם על המלך טוב כלומר ואפי' את"ל שלגבי דידך הם טובים ואף שעליהם רעים עליך הם טובים וא"כ לא סגי בשטר לחוד וצריך כסף עם השטר וז"ש כילקוט אם רצונך כסף כלומר אם רצונך לומר שאינם נקנים אלא בכסף הנה יכולני לעשות המלאכה כעת ולהקנות לך את הכסף בכל מקום שהוא והו"ל כאלו הכסף הגיע לידך ושפיר מתקנו בשטר שעמו כסף והיינו שאקנה לך הכסף בקנין סודר וחליפין ותזכה בו והרי הוא שלך בכל מקום שהוא וכ"ת והלא אין מטבע נקנה בחליפין לז"א מן הגרוטיאות שבביתי אני מביא שהם לשונות של כסף ובלשונות ש"כ נקנים בקנין חליפין כדבר האמור וא"כ הרי בידך כסף וגם שטר וז"ש יכתב לאבדם דהיינו שטר המקנה וגם י"א כ"כ אשקול ותזכה בהם בקנין חליפין בכל מקום ואח"כ נביא אותם אל האומנים עושי מלאכת המטבע ושמך עליהם יקרא והנה האמת יורה דרכו דגם אחשורוש עוכר ישראל היו בעיניו רעים וכמ"ש רז"ל כמשל בעל התל ובעל החריץ מ"מ ברצותו לקיים המקח בשופי חש לה לאצרוכי כסף כמו שיגמר המקח בשופי ושלא יוכל המן לערער בשום צד ולזה ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן ע"ד שלף איש נעלו שהוא קנין סודר וחליפין ואמטו להכי נקנה לו הכסף בכל מקום שהוא כיון שהוא גרוטיאות ולא מטבע ונעשה שלו לגמרי ולכן אמר להמן מעתה שהכסף שלי ע"י קנין סודר הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך והיינו פטומי מילי בעלמא ולרמוז לו שכ"כ אתה חביב עלי וזה העם רע עלי שאף בלי כסף אני מוכרם כדרז"ל ולכן תכף באותו פרק נקראו סופרי המלך ונכתב ספר המקנה:

ואל זה רומז מ"ש אסתר המלכה לאחשורוש ואלו לעבדי' ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך ופירש"י אינו חושש בנזק המלך שאלו רדף אחר הנאתך הי"ל מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון כלומר דע"כ לא אמרי' דמאן דלא יהיב כרגא משתעבד וכו' אלא דוקא כשמכרם לעבדים ולשפחות דאז כיון שאינם מהוגנים מצי להשתעבד בהם כעבד כנעני אבל למכרם להשמיד להרוג ולאבד לא שמעינן כי אין האמת שוה הצר חושש בנזק המלך דא"א כדבריו הי"ל לקנותם לעבדים ולפרוע המס ההוא תמיד בכל שנה אבל להרוג וכו' לא שמענו שנמכרי' ונקנים לכך:

א"נ להבין קרא דישנו עם אחד ונדקדק בו דנראה לכאורה דהא קשיתיה להמן הרשע דכיון דהוי מפוזר ומפורד למה דתיהם שונות מכל עם ויש להבין דהיאך זה תלוי זה בזה ונראה שזה יובן בהקדים מ"ש הרשב"א אההיא דאמרי' בפר"ע ויתיצבו בתחתית ההר א"ר אחא בר יעקב מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית וכו' וא"ר מכאן מודעא רבא לאורייתא וא"ר אעפ"י כן הדור קבלוה בימי אחשורוש דכתי' קיימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו כבר והקשה הרשב"א דמה קבלה זו עושה מסוף העולם וע"ש ואם קודם אחשורוש לא היו מצווין למה נענשו ואם נאמר מפני שעברו על גזרת מלכם א"כ בטלה מודעא וכו' ותי' דמתחלה אעפ"י שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו והם עלמן בתחי' לא עכבו כדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום כאלו ברצון נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ משגלו חזרה מודעא וכו' ולפיכך כשבאו לארץ בביאה ב' עמדו וקבלוה ברצון וכו' והיינו ימי אחשורוש וכו' שהוציאם ממות לחיים והיה זה חביב להם יותר מגאולת מצרים ע"כ:

ובזה נא"ה שתמיהת המן היתה זאת דמאחר שזה העם מפוזר ומפורד בין העמים וגלו מן הארץ דהשתא הא חזרה טענת מודעא למקומה ומצו למהוי כותן ואין עליהם שום דין שמים כיון דיש להם טענת מודעא ולז"א ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים חוץ למקו' דבהכי חזרה לה טענת מודעא למקו' ויכולים לעבור על דתם ולהיות כמותנו ואין עליהם דין שמים ואפ"ה אכתי דתיהם שונות מכל עם וזה פלא דאם מפני יראתם מדין שמים אינם עוברים על דתם הא מצו למפטר נפשייהו בטענת מודעא אלא ודאי בהכרח שאין זה כי אם רוע לב ולעבור על דתי המלך במרד ומעל וז"ש ואת דתי המלך אינם עושים כלומר אין זה אלא בזדון לעבור על דתי המלך א"כ מעתה להכי למלך אין שוה להניחם כיון שלפי הנראה אין זה מיראתם מדיני שמים אלא דוקא למרוד בך ולעשות הפך דתך לכן יכתב לאבדם וכו':

ובזה יכוון מה טעם לקבלה זו חדשה אשר קבלוה לכעתות כאל והדבר מבואר דכיון שראו שבאו לידי סכנה ע"י המן מטעם שקבלתם הראשונה היתה באונס ודין גרמא ליה להמן רשע לבוא עליהם בטרוניא אמטו להכי המס ראוי לבטל הסבה ולחזור ולקבלה ברצון דמעתה לא יהיה עוד פ"פ לא"ה לומר לישראל בואו והשוו עמנו:

ואל זה רמז הכתוב ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם קיימו וקבלו היהודים וגו' והדק' מבואר דלא תי' כלום לשאלת מה ראו ומה הגיע ואתו להבין סמיכות קיימו וקבלו למה ראו ומה הגיע ולפ"ה הדבר מבואר מאליו דהיינו שהרגיש בק"ו עלוס על המן הרע וסיעתו כי מה ראו על ככה להלשין אותם למלך ולומר לו שהיה להם להיות עמהם לעם א' וכרת א' דהאטו כולי האי לא ידעי שהקב"ה הבדיל לישראל מכל העמים במעמד הר סיני ונשתנה דינם ומה הגיע אליהם לגזור גזרה זו על ישראל לפי שהם מובדלים מכל העמים והלא בהכרח הוא לישראל לקיים גזרות האל ית' ומה טעות עלתה בדעתם לומר שיכולים ישראל להיות עמהם לעם אחד ולהשוות בדתיהם ויהי משיב קיימו וקבלו היהודים כלומר עכשיו מחדש הוא שקיימו עליהם היהודים ברצונם הטוב מה שקבלו כבר משא"כ קודם לזה שהיה להם טענת אונס ומודעא וזה היה טעותו של המן לו' דכיון שהיו אנוסים ואית להו טענת מודעא שפיר מצי למהוי כותן ואין עליהם שום עונש מחמת המודעא:

ומצאתי למהרש"א ז"ל שתי' לקו' הרשב"א דמה שנענשו הוא לפי שעע"ז שקבלו בימי יהושע שלא לעע"ז ברצונם הטוב והן המה דברי רבותי' בעלי התוס' שכתבו ומה שכרת עמהם יהושע ברית לעבוד את ה' התם לא קבלו אלא שלא לעע"ז אך האמת דלכאורה דא תברתיה להרשב"א כי מה יענו שפתי דעת לקבלת יהושע ואולי יאמר הרב כי הם לא קבלו דבר זה ברצון אלא משום שנתן להם א"י ואדעתא דהכי נתרצו וסברו וקבלו שלדעתי ר"ז נרמז בס' יהושע כאו' ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים וגו' כרמים וזיתים וגו' ועתה יראו את ה' ועבדו אותו והסירו את אלהי וגו' ואם רע בעיניכם וגו' ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזוב

את

את ה' כי ה' אלהינו הוא המעלה וכו' ויגרש ה' את כל העמים מפנינו גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלהינו וא"ל מאי ועתה דקאמר גם כמ"ש אנחנו נעבוד דהול"ל ואנחנו נעבוד ולפי"ז הדבר מבואר כי הנה הרב כ"י פי' בשם הא' כי כוונת יהושע להרחיקם מאמונת השתוף שנאסרה לישראל עוד פי' שהם תלו העבודה ע"מ לקבל פרס שקבלוהו בשביל שהוציאם ממצרים ונתן להם ארץ חמדה אמור מעתה דיהושע אמטו להכי הוא היה מתכוין כי אעפ"י שיש להם מודעא על קיום התורה מ"מ מעתה שנתן להם א"י בעבור ישמרו חקיו הודאה לא ט' מודעא ומחוייבים לקבל עליהם מצותיו ולהרחיק השתוף וז"ש ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת ועריס וגו' כרמים וזתים וגו' א"כ ועתה יראו את ה' דתו ליכא מודעא והתרחקו מאמונת השתוף וז"ש ועבדו אותו דייקא בלתי אמצעי כמעשה הגוים כי מחוייבים אתם בזה והעם הודו לדבריו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' דמאחר שגרש העמים מפנינו נותן לנו את הארץ בודאי גם אנחנו נעבוד את ה' בלתי אמצעי כיון דאודאה לא שפיר טענת מודעא ועפ"י כל האמור יפה כדרש מרז"ל כמג' שאלו תלמידיו את רשב"י מ"מ נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה וכו' ומשכתי ידי הימנו יען ראיתי שכוונתי בו לדעת הר' אם דת הלא בספרתו עיי"ש ולזה נתכוונו עבדי המלך שא"ל למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי וק' דמה זו שאלה מדוע אתה עובר וגו' והלא כדין הוא שלא ישתחוה להמן שהיה נושא עליו צלמים ומה נתחדש להם כתשו' שהגיד להם אשר הוא יהודי ופירש"י שנאסר ליהודי לעע"ז דאטו עד האידנא לא הוו ידעי דא אמנם עפי"ה נכון הדבר כי עבדי המלך עלה ע"ד לומר דמצי להשתחוות להמן ואין עליו שום עונש כר"ש דהא חזרה מודעא למקומה ולז"ה מדוע אתה עובר את מצות המלך דאי משום יראתך מדינו ש' והלא יש לכם מעתה ט' מודעא וא"כ אין זה כי אם לעבור כמרד ומעל את מצות המלך שהם היו סבורים דאפי' אע"ז איכא טענת מודעא וכס' הרשב"א ומרדכי מעו' לא שמע אליהם כי הגיד להם אשר הוא יהודי כלומר וא"כ לפי שטעם דס"ל דכיון דאית ליה טענת מודעא מצי לעבור על דת מ"מ הרי לפי ס' הרשב"א והתוס' דס"ל דבע"ז ליכא מודעא שקבלו דבר זה כרצונם הטוב מימות יהושע והרי בע"ז ליכא מודעא ודינו הוא יהודי ואם ח"ו יעבוד ע"ז ענוש יענש כר"ש דדבר זה קבלוהו כרצון מימות יהושע ולית להו בזה מודעא :

אמנם להבין כל מרוצת הספור נקדים סדרן של כתו' וז"ת וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כו"מ להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה ויאמרו עבדי המלך אשר בש"ה למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו וימלא המן חימה ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד וגו' וא"ל בהו טובא א' וכל מאי רבי ומאי אשר בש"ה ודי באו עבדי המלך ותו' תי' להמן ותי' לו יתרים והול"ל כו"מ לו כי כן צוה המלך ואנא ידענא דאהמן דבריש' דקרא קאי ותו מה היה טעמו של מרדכי שלא השתחוה להמן ושם עצמו וכל ישראל בסכנה ותו כאו' מדוע אתה דתי' אתה יתירה דלא צורך והול"ל מדוע תעבור ומדקא' אתה משמע דהוו מיעוט לאחרים ותו מאי ויגידו להמן ול"ק מה הגידו לו האי הגידו לו שאין מרדכי כ"ומ לו איכו צריך הגדה דעינו של המן ראתה כל זה וכן ק' כמ"ש וירא המן כי אין מרדכי כו"מ לו דנר' כי דבר זה עתה נתחדש לו וק' דאטו עד השתא כשתתמו עיניו ולא ראה ותו מאי היעמדו דברי מרדכי והול"ל ויגידו להמן דברי מרדכי ומאי היעמדו דקאמר וכמעט שאין לו שחר כלל ומאי כי הגיד להם אשר הוא יהודי דמי לא ידע בכל אלה ואפי' למה שפירש"י כי הוא יהודי והוזהר על ע"א ק' דמי לא ידע שהיהודים הוזהרו על הע"ז ותו למה בזה המן לשלוח יד במרדכי לבדו ואם מרדכי חטא לו כל ישראל מה חטאו ומאי כי הגידו לו את עם מרדכי הגדה זו מה היא ואטו לא ידע שישראל הם עם מ"ופ וכמעט שאין לו מובן :

ולהבין כל זה נק' מה שנשאל הרב תה"ד בסימן קנ"ו על גלח או שר תקיף שיש לו צלם או שתי וערב קבוע בבגדיו ובא יהודי כנגדו לכבדו ולהשתחות לו ולהסיר מצנפתו מפניו שרי או אסור והשיב שטוב ליזהר ולמנוע בכל היכולת מלהשתחות נגדו בכה"ג דהשתחו' היא מין עבודה שחייב עליו כרת ומכ"ד לכל ע"ז שבעולם אפי' אין עבודה בכך וכן זכורני בימי חורפי שהכומר מפראו'סן שהיה בווי"נא ממונה על כל הנכסים שהיו שם בפראו'סן וכל אותם הכומרים שו"ע קבוע להם בסרבלים וכשהיו היהודים באים אללו בשביל עסקיהם ידע שלא יכבדוהו בעבור התועבה שכנגדו בפניו והיה רגיל לכפול הסרבל ולכסות התועבה כדי שיוכלו לכבדו אמנם מצאתי ממש כנדון זה בתשו' מהר"י מהופנהיים ז"ל שכתב על אודות הגלחים שיש להם תועבה קבועה לפניהם בבגדיהם אם מותר לקום מלפניו ולהסיר הכובע לפניהם כ"ל שמותר להשתחוות להם ולקום מפניהם מאחר שאין עושין צלמם ע"ז ואינם נעבדין אלא מפני גדולתן שהם שרים לא מפני השו"ע שלהם וראיה וכו' אבל מ"מ יעצים עיניו בכל היכולת או לקום מפניו טרם בואו וכו' ע"כ גם הרב המפה ביו"ד סי' ק"ן כתב וז"ל שרים או גלחים שיש להם שו"ע בבגדיהם או שנושאים צלם לפניהם כדרך ההגמונים אסור להשתחות לפניהם או לאסיר הכובע רק בדרך שאינו נראה כמו שנתפזרו מעות או שיקום לפניהם קודם בואם וכן יסיר הכובע וישתחוה קודם בואם ויש מקילין בדבר הואיל וידוע שגם הגוים אינם מסירים הכובע ומשתחוים לצלם רק להשר וטוב להחמיר כסב' הא' ע"כ · והנה נראה דיש ג' סברות בדבר הא' היא סברת מוהרי"ו דמתיר בכל גוונא לקום ולהשתחוות הואיל וידוע שגם הגוים אינם מסירים הכובע רק להשר והיא היא סברת המקילים שמביא מור"ם · ב' היא סברת מוהר"י אופנהיים ז"ל שישתחוה קודם בואם · ג' היא סברת תה"ד שכתב בתחלת דבריו שטוב ליזהר ולמנוע בכל היכולת וכו' והביא ראיה מההיא דאנשי ווינ"א וכו' דנראה דאפי' בדרך שאינו נראה כגון שישתחוה קודם בואם אוסר הרב מדכתב אמנם מצאתי למוהר"י מאופנהיים וכו' ואם סברת התה"ד להתיר בדרך שאינו נראה גם מוהר"י מאופנהיים כתב כן במסקנת דבריו דמ"מ יעצים עיניו בכל היכולת או יקום טרם בואם אלא ודאי דסברת הרב תה"ד היא להחמיר אפי' בדרך שאינו נראה וזאת היתה סברת אנשי ווי"נא שלא היו

משתחוים

משתחוים לכומר אא"כ היא מכסה בבגדו השתי וערב ולא מגלהו שום צד להתיר ואפי' בדרך שאינו נראה כגון ליכנס אצלו וכובעו בכר בידו דלא דמי לנתפזרו מעותיו דע"כ לא שרי' התם אלא שיסתה לאחוריו או לצדדין שאינו בכל הכריעות דעלמא אבל כשהוא דרך כריעה אפילו שיכרע קודם כואס אסור דס"ס עומד לפני ע"א בכריעה· עוד נקדים מ"ש במדרש שהמן היו על לבו שני צלמים וכן תרגם יונתן וז"ל דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואם את קמת מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגדת לא אתת לנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי לבושא דהוה לביש המן ציירין עלוהי תרין צלמין ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעוותא· וא"ל וכי יש' לא ידעו זה שהיה להמן צלמים על לבו וכ"הג איכא למידק אמאי דאמרי' בילקוט אקרא דומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה אמרו לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב מה ראית לבטל קולווסין של מלך וכו' וא"ל וכי לא ראו שעל בגדי המן היו צלמים והם מה אמרו לו מה ראית דירא' שדין ודברים איכא ביניהו · ולפי דרכנו הכל יבוא על נכון ונקדים עוד מ"ש הרמב"ם ז"ל בה' יסודי התורה כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו עד שמטעם זה כתב מוהרימ"ט בדרשותיו שאברהם אע"ה היה לו לעבוד ע"א ולא היה לו להפיל עצמו לכבשן האש כיון שלא היה מחוייב לקדש את השם שעדין תורת בן נח עליו ולכן לא היה ראוי ליעשות לו נס כיון שנתחייב בנפשו לולא שעמדה לו זכות יעקב אע"ה וז"ש כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם וכו' ע"ש עוד נקדים מ"ש ז"ל שאסתר הושיבה למרדכי עם הסנהדרין בשער המלך וכן תרגם יונתן אקרא דומרדכי יושב בשער המלך:

ובנא"ה אחר הדברים האלה גדל המלך להמן וגו' וינשאהו וגו' ונעשה שר וגדול למעלה מכל השרים ולכן וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך כלומר וכל לרבות אפי' הסנהדרין אשר היו יושבים בשער המלך שתיקנה להם אסתר הם ג"כ כורעים ומשתחוים להמן דס"ל כמוהרי"ו דדיוק שידוע שהגוים אינם משתחוים לצלם רק לשר וא"כ בכרון דידהו התירו יען שעברי המלך היו כורעים ומשתחוים להמן דייקא דכיון שאין כוונת עבדי המלך להשתחוות כי אם להמן ולא לצלמים שעליו שרי כס' מוהרי"ו כי כן צוה לו המלך לו דייקא כלומר לו לכבודו ולא היתה כוונה לצלמים ואמטו להכי שרי כיון שכוונת הגוים שישתחוו לשר ולא לצלם אבל מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה ולכאורה נראה שסברתו היא כס' מוהר"י מאופנהיים דלא שרי רק בדרך שאינו נראה ויאמרו עבדי המלך וגם אותם אשר בשער המלך שהם הסנהדרין מדוע אתה דייקא ולא שאר הסנהדרין עובר את מצות המלך דאנהו ס"ל כמוהרי"ו דכל שהגוים דעתם להשתחוות לשר ליכא איסורא וא"כ אין זה כי אם לעבור את מצות המלך· ולזה אמרו במדרש דע שאתה מפילנו בחרב כלו' כיון שאין אסור בדבר אין כוונתך בו אם לעבור את מצות המלך ואתה מפילנו ח"ו· ויהי כאמרם וגו' ולא שמע וגו' ויגידו המגידים הם עבדי המלך להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי כלו' שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי והרי הוא כופר בה והוא יהודי דאם ישתחוה להמן נמצא שמשתחוה לצלמים דס"ל כמוהרי"א דלא שרי רק בדרך שאינו נראה ולפיכך נתחכמו המגידים להרע להגיד להמן כדי שיעמוד ויתגרה במרדכי ויבוא מרדכי לקדש את השם ובזה יבחן אם ההלכה עם מרדכי דס"ל כמהרי"א א"כ בודאי שהקב"ה יעשה לו נס ואי הלכתא כס' עם מרדכי דשרי להשתחוות ומרדכי עשה שלא כדין א"כ במה שיקדש את ה' יהיה מתחייב בנפשו ואינו ראוי להעשות לו נס וז"ש ויגידו להמן ס' מרדכי דס"ל כמהרי"א לראות היעמדו דברי מרדכי וסברתו כי בזאת תבחן שאם הקב"ה יעשה לו נס איגלאי מילתא דהלכתא כוותיה ומטעמי' כמהרי"א ואי לית הלכתא כוותיה לא יעשה לו הקב"ה נס כיון שנתחייב בנפשו שמסר עצמו במקום שהיה לו לעבור ולא יהרג והמן הרשע נתחכם יותר וראה ראיה מחודשת מה שלא ראו עבדי המלך והיינו דאף לפי ס' מהרי"א דאסר מ"מ הרי התיר בדרך שאינו נראה כגון שישתחוה קודם בואם ואלו הכא מרדכי אף גם זאת לא עשה שהיה יכול להשתחות טרם בוא המן וז"ש וירא המן ראיה מחודשת מה שלא ראו המגידים כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו בשום צד ואופן דאפילו לס' מהרי"א כשמשתחוה טרם בואו שרי דבהכי מוכח שאינו משתחוה לצלמים כי אם לו לכבודו של המן שאם היתה לצלמים היה בדרך הנראה אמטו להכי היטב חרה לו להמן כי למה זה תפס מרדכי להחמיר גם בדרך שאינו נראה ולפחות הו"ל למנקט מילתא מציעתא ולהתיר בדרך שאינו נראה ולהשתחוות לו קודם בואו ובזה לא היה מזדלזל כבוד המן כשהיה עובר על מרדכי ולכן וימלא המן על מרדכי חמה ובקש לשלוח יד במרדכי אמנם בז בעיניו דבר זה דאפ' שהדין עם מרדכי והקב"ה יעשה לו נס כיון שבדין עשה ויצא המן בפחי נפש לכן עלתה ע"ד לשלוח יד במרדכי ועמו דהשתא עכ"פ מת"כ אחד מב' יתפס ברשת זו אשר טמן יען שהגידו לו את עם מרדכי כלו' סברת עמו של מרדכי והם הסנהדרין דס"ל דשרי להשתחוות וכמהרי"ו ומה"ט השתחוו לו כל ישראל והשתא עכ"פ תלא מחשבה לפועל או במרדכי או בעמו שאם הדין עם מרדכי שאסור להשתחוות א"כ נענשים עם מרדכי על שהשתחוו ואם הדין עם מרדכי דשרי להשתחוות א"כ נתפס מרדכי על שסכן בעצמו ולא יעשה לו הקב"ה נס להצילו מידו וכמ"ש מהרימ"ט גבי אאע"ה ולכן ויבקש המן וגו':

א"נ להבין כו"מ להמן כי כן צוה לו המלך בהק' מ"ש הרב מהר"ס אלאשקאר זלה"ה בסי' ע"ו שהביא דברי מהר"י מאופנהיים הנז"ל וכתב אח"ז ואי קשיא לך דהתם הקשו התוס' להכא דאמר עע"ז מיראה פטור ואקשינן עליה מהבריית' לא תשתחוה להם להם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה לאדם שכמותך יכול אפי' נעבד כהמן ת"ל ולא תעבדם והא המן מיראה הוה ופרקי' כהמן ולא כהמן דאלו המן מיראה הוה וכו' והק' בתוס' דא"כ אמאי לא השתחוה מרדכי להמן כיון דהוה שם מיראה ותי' משום שהיו לו צלמים על לבו וא"כ נראה מהאי תי' דהיכא דאית ליה צלמים אסור ואפילו היכא דאיכא יראה ונ"ל דה"ק כתי' דאע"ג דלרבא אפי' אי הוה איהו ע"ז היכא דאיכא יראה שרי שאני המן דהוו ביה תרתי איהו גופיה ע"ז וגם היו לו צלמים על לבו ולא מצית למימר דישתחוה לו משום כבוד דהא איהו גופיה ע"ז ובמצא שלא היה משתחוה אלא לצלם והצלם לא הוה ביה יראה אלא צוה המלך להשתחות אלא להמן ואי לגבי המן הוה יראה לגבי צלם ליכא יראה דאלת"ה מאי קא מתרצו אטו מי שיש לו צלם על לבו גדול משהיה

איהו גופיה ע״ז וכו׳ הילכך עיקר טעם שלא השתחוה מרדכי להמן היינו משום דהוה איהו גופיה ע״ז עכ״ל ונראה שכוונת הרב היינו כמ״ש לעיל דמי שיש עליו ע״ז מותר להשתחוות לו דלא מיחזי אלא כדי לכבדו והשתא גבי המן ליכא האי ס׳ דנימא שלא השתחוה אלא כדי לכבדו כיון דאיהו גופיה ע״ז ולכן מיחזי כמשתחוה לצלמים והוי לגבי המן איכא יראה לגבי צלמים ליכא יראה וזהו שנרמז וכל עבדי המלך כו״מ להמן כי כן צוה לו המלך לו דייקא ולא לצלמים והוי איכא יראה גבי המן ליכא יראה גבי צלמים וקאמ׳ דמהאי טעמא גופיה ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה כיון דלא מיחזי כדי לכבדו דהא איהו גופיה הוה ע״ז ומיחזי לצלמים דהוי איכא יראה גבי המן שכן צוה לו המלך ליכא יראה גבי צלמים:

וכל זה עשה המן הרשע כדי להכשילו למרדכי בדבר האיסור וכמ״ש במד״ר ריב״ח פתח טמנו גאים פח לי אמרה כ״י לפני הקב״ה רבש״ע מצודה פרשו לי א״ה להפילני אומ׳ לי לעע״ז וכו׳ יעו״ש ובזה נבוא להבין מאמר הנלב פתח השער וא״ל ביה טובא דמה לו למרדכי לשים את עצמו בסכנה ולא די שלא זז ממקומו ולא שאל בשלומו אלא אף זו שכשבא המן לשאול בשלומו של מרדכי השיב לו אין שלום אמר אלהי לרשעים והדבר תמוה למה שם אצבעו בין שיניו ולא השיב לו מפני דרכי שלום וכתי׳ אל תתחר במרעים ותו מה הלשון או׳ ולא זז ממקומו ולא קם מפניו מיבעי ליה ותו מאי עשה עצמו כאלו שואל בשלומו דמשמע דלא היתה עיקר כוונתו לשאול בשלומו אלא לשום ר״א ועשה עצמו כשואל בשלומו ותו ק׳ טובא דמה היתה כוונת רוח הקדש באו׳ חמה אין לי דמהיכא תיתי שיהיה לו חנה ח״ו וכי משום שהמן נתמלא חמה ס״ד שגם בשמי׳ יתמלאו חמה ולפי האמור יבוא על נכון שכל מגמתו של אותו רשע היתה להכשילו למרדכי בדבר האסור ונק׳ עוד מאי דקי״ל ופסקה מרן בי״ד סי׳קמ״ח שאסור לכפול שלום לגוי עע״ז ולכן צריך שיקדים לו היש׳ שלום שאם יקדים הגוי שלום יצטרך הישראל להשיב לו שלום כפול שכן דרך משיב שלום לכל אדם לכפול לו השלום ובכר כתבנו שבכוונה שבא המן עליו הצלמים להכשיל למרדכי הצדיק של עולם שישתחוה לע״ז ולא עלתה בידו שהרי עבר המן ולא זז מרדכי ממקומו שם רמ״ז למ״ש לעיל שהחמיר מרדכי ביותר עד שאפי׳ בדרך שאינו נראה כגון להשתחוות טרם בואו לא השתחוה וז״ש ולא זז ממקומו בשום צד ואופן ונמשך מזה שלא יכול מרדכי לשאול בשלום המן שא״כ היה צריך לעמוד מפניו ולהשתחוות לו כדרך שואלי שלום וכיון שראה המן שלא הועיל במכשלת הצלמים וראה שלא הקדים לו מרדכי שלום אמר מעתה נתפס מרדכי והרוני מכשילו בדבר אחר של איסור דהיינו שאני אתחיל לשאול בשלומו וכ״ש יצטרך מרדכי לכפול לו שלום ועושה בזה היסור לכפול שלום לעובד ע״ז ולכן עשה עצמו כשואל בש׳ כלו׳ שלא היתה עיקר כוונת המן לשאול בשלום מרדכי רק להכשילו בדבר האיסור וז״ש עשה עצמו כשואל בש׳ ובקרבו ישים אורבו להכשילו בכפלת השלום ומרדכי הצדיק ידע כוונת המן ומחשבתו הרעה ולזה השיב לו אין שלום אמר אלהי לרשעים כלו׳ שאין כופלין שלום לרשעים עע״ז ולכן נתמלא המן חמה שלא ידע במה יכשיל למרדכי הצדיק כי לא יכול לו ורוח הקדש או׳ חמה אין לי כלו׳ דלא תיסק אדעתך שח״ו מרדכי טעה בזה במה שנתגרה עם המן הרשע ועבר על אל תתחר במרעים וס״ד שח״ו נתמלא עליו חמה היושבי בשמים דליתא אלא חמה אין לי שאדרבא אלו היה משיבו בכפל היה איסור בדבר והיו מתמלאים עליו חמה ב״ד של מעלה אבל עכשיו שלא נכשל בדבר איסור ולזאת רו״הק ואמרה חמה אין לי ודוק כילא״ו:

דבר הפורים דרוש ב׳

גרסינן במד״ר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך אמר אפשר לצדקת זו שתנשא לערל אלא שעתיד דבר גדול שאירע על ישרא׳ ועתידי׳ להנצל על ידה ע״כ:

מילתא דתמיהה מידכר דכירי אינשי · מזכירין מעשה נסים בעל כל אשר גמלנו ה׳ לא תהיה לו כנושה · בקום עלינו אדם המן הרע הזה ויאמר להשמידם מנער ועד זקן בהדי כבשי · והצליחנו מרחם טרם מכה לין רפואה פרח מרגניתא דלית לה טימי שופרא לגשי · אסתר מן התורה ליהודים היתה אורה כי לא לחנם נלקחה אסתר בית המלך אחשורוש רק בעבור זאת כדאי׳ במדרש רבה פתח השער וז״ל ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים אמר אפשר לצדקת זאת שתנשא לערל אלא שעתיד דבר גדול שיארע לישראל ועתידים לינצל על ידה ע״כ · ובזה נוכין ונדון סדרן של כתובים הנאמרים במגלת אסתר וזה תארם ותקרא אסתר להתך וגו׳ ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה · ויצא התך וגו׳ ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם · ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו וגו׳ ויבוא התך וגו׳ ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי וכל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום · ויגידו למרדכי את דברי אסתר ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים · כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות · ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי וגו׳ גם אני ונערותי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי · ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר · ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות וגו׳ ודבו בהם הדקדוקים · א׳ באומרו מה זה ועל מה זה ולמה כפל הלשון ומן הראוי שתשלח אליו לאמר למה הוא לובש שק ובכר רז״ל נתעוררו בזה בגמ׳ ובמדרש ואמרו במדרש ששלחה לומר לו שמימהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו בזה אלו או שמא כפרו בלוחות דכתיב מזה ומזה הם כתובים ובגמ׳ אמרו שמא עברו על חמשה חומשי תורה ועדין הדבר ק׳ דאף מאי קמהדר לה מרדכי להודיעה כל אשר קרהו והלא היה ידעה מזה אלא שאלה אם כפרו בתורה או בלוחות ותו דאלו עד עכשו לא שמעה אסתר והעיר שושן נבוכה · ותו מה הלשון אומרת ביהודים לאבדם דהול״ל לאבד היהודים · ותו למה הוצרך לשלוח לה פתשגן כתב הדת

ובמה

וכמה שהגיד לה די · ותו באומרו ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו כי הוא שפת יתר ודי באומרו ולצוות עליה להתחנן למלך ותו באמרה ותצוהו אל מרדכי דכמעט אין לו שחר והול"ל ותצוהו לומר למרדכי ותו כמ"ש לא נקראתי לבוא אל המלך תיבת לבוא יתירה ותו באומרה זה שלשים יום דמאי נפקא מינה אם לא נקראת משלשים יום או מתמול שהרי עכ"פ לא תוכל לבוא בלתי קריאה וכך היה ראוי שתאמר ואני לא אוכל לבוא בלתי קריאה אל המלך · ותו ק' טובא על אסתר הצדקת איך היתה מונעת עצמה מלדרוש בשלום ישראל אפילו במקום שהיתה נכנסת בספק סכנה · ותו כפל אם החרש תחרישי ל"ל · ומאי בעת הזאת דמשמע שאלו היה בזמן אחר לא היתה מחרשת · ותו מכל היהודים ל"ל דבלא"ה מובן מאליו · ותו מאי קאמר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות · רש"י ז"ל פי' ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה לעת כזאת שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה הגעת למלכות אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשו ע"כ · אכתי ק' דמה לו להודיעה אם באותו זמן תהיה קיימת אם לאו · דבאומרו ואת ובית אביך תאבדו די והותר · אלא שלהתיר ספק זה :

חוץ מדרכנו יאמר בא לפי פשוטו בהקדים מאי דאמרינן בתענית ת"ר בזמן שהצבור בצער ופירש אחד מהם באין שני מלאכי השרת ומניחין ידיהם על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור · תניא אידך בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה שלום עליך נפשי ואם עשה כן עליו הכתוב או' הנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתה יין אכול ושתה כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ע"כ ופי' מהרש"א דמיירי במי שיש לו שלם ורואה בצרת אחרים ואומר מה לי בצרת אחרים כיון שיש לו שמחה והרי"ף ז"ל הקשה דמברייתא קמא משמע דעונשו הוא שלא יראה בנחמת צבור ואלו מברייתא אחרת נראה דעונשו הוא שלא יתכפר לו העון הזה עד מות · לכן פירש הוא ז"ל דאם יכופר העון קאי על עון הצבור הגורם צרתם שאינו מתכפר עד שימות זה הפורש מן הצבור ונמצא שימות במהרה קודם סילוק הצרה כדי שלא יראה בנחמת צבור וסילוק הצרה מעליהם עכ"ל וז"ש אל תדמי וגו' להמלט וגו' כי אם החרש תחרישי בעת הזאת מטעם האומרך מה לי ולצרה ותפרשי מצרת הצבור ודאי שריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו כדכתי' אם יכופר העון הזה עד תמותון וקא מפרש שאין הכוונה שעד שיכופר עונך צריכ' מיתה אלא הכוונה שלא תראה בנחמת צבור כשתסתלק הצרה מעליהם בהתכפר עונם וז"ש ומי יודע אם לעת כזאת שהוא זמן הנחמה וסילוק הצרה תגיעי למלכות אלא שאז לא יחפוץ בך המלך ויאבדך כושתי :

איברא דאכתי ק' דהול"ל תגיעי ולפי דרכנו יבוא על נכון ונדקדק עוד מאי להשיב אל מרדכי ובקיצור הול"ל ותשיבהו אסתר ותו מאי וצומו עלי דהאי עלי יתירה ללא צורך · ותו למה הוצרכה לומר לו גם אני ונערותי אצום כן והא מאן דיתיב בתעניתא לאו שפיר עבד לומר שהוא יושב בתענית · ותו מאי ובכן אבוא אל המלך ומאי אשר לא כדת ולמה כפל אבדתי אבדתי · ורז"ל הרגישו מזה ואמרו כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך דעד עכשו באונס ועכשו ברצון · וק' דמה לה לומר לו זה עכשו ללא צורך דודאי מרדכי הצדיק היה יודע הדין · ותו מאי ויעבור מרדכי ובגמ' אמרו שעבר על י"ט ראשון ש"פ שהיה בתענית · ותו מאי ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעי ליה · ורז"ל נתעוררו בזה ואמרו שלבשתה רוח הקדש · ועדין צריכים אנו למודעי דמאי קמ"ל שביום שלישי לבשתה רוח הקדש · ולהתיר כל הספיקות הללו אתחלתא ברחבה ונקדים תחלה וראש מ"ש הרמב"ם ז"ל בה' רוצח ז"ל האפיקורוסים והם עובדי ע"א או העושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבלה ולבש שעטנז להכעיס ה"ז אפיקורוס והכופרים בתורה ובנבואה מישראל מצוה להורגן אם יש בידו כח להורגן בסייף בפרהסיא הורג ואם לאו יבוא עליהם בעלילות עד שיסבב הריגתם כיצד ראה אחד מהם שנפל לבור והסולם בבור קודם ומסלקו ואומר הריני טרוד להוריד בני מן הגג ואחזירנו לך וכיוצא בדברים אלו אבל הכותים ורועי בהמה דקה מישראל וכיוצא בהם אין מסבבין להם המיתה ואסור להצילם אם נטו למות כגון שראה אחד מהם שנפל לים אינו מעלהו שנא' לא תעמוד על דם רעך ואין זה רעך · במה דברים אמורים בישראל בעל עבירה ועומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון רועי בהמה שפקרו בגזל והם הולכים באולתם · אבל יש' בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה להנאת עצמו כגון אוכל נבלה לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו עכ"ל :

ובהדי אורחין אל ה' ויאר לנו מקראי קדש הנאמרים במשלי וזה תארם הצל לקוחים למות ומטים להרג אם תחשוך · כי תאמר הן לא ידענו זה הלא בוחן לבות הוא יבין ונוצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו · והדקדוקים מבוארים א' למה כפל הענין במלות שונות לומר הצל לקוחים למות ומטים להרג · ותו למה שינה בלשונו דברישא קאמר למות והדר קאמר להרג · ותו ק' טובא מאי אם תחשוך במסתפק בדבר שכבר נו' כל לשון אם הוא ספק · ותו מאי כי תאמר הן לא ידענו זה דמאי קא קשיא ליה והיכי ניחא ליה במ"ש הלא בוחן לבות וגו' ונקדים עוד מה שנשאל הרב חות יאיר סימן קמ"ו על בחור אחד שנתקוטט עם חבירו ושלף סכינו ותחבו בלב חבירו ומת וברח לו אל ארץ אחרת מחמת מרדין ונעשה שם ריש בריוני וחברי גנבים ונתפס על גניבה גדולה האם מצוה להשתדל בהצלתו ממות שהיו תולין אותו או דילמא שאסור להשתדל בהצלתו כיון שהרג נפש א' מישראל · ולכאורה רצה לפשוט הרב דאסור להצילו מדאמרי' בנדה הנהו בני גלילאה דנפיק עלייהו קלא דקטלי נפשא אתו לקמיה דר' טרפון אמרו ליה ליטמרינו מר אמר להו היכי נעביד אי לא אטמרינכו חזו יתיכו ואי אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבוליה לא מיבעי מיחש ליה מיבעי זילו אתון טמרו נפשייכו ופירש"י למיחש ליה מיבעי ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם וכו' · שוב דחה הרב וז"ל רק שמצד זה היה נראה לחלק ולו' דודאי אם נתפס על אותה רציחה אין להשתדל בעבורו כי ודאי מן השמים הוא לקבל דינו דין תורה דשופך דם האדם באדם דמו ישפך משא"כ אם נתפס אח"כ על גניבה שמשפטם לתלותו ואין זה מיתת הרוצח ע"כ מקרה הוא לו וכמ"ש ז"ל שדין ד' מיתות לא בטלו דאעפ"י שאמרו שם מי שנתחייב הרג נמסר למלכות היינו שיזדמן שיתיזו ראשו וכו' משא"כ תליית

הגנב שהוא תנק וה"ה לו' שנזדמן לו זה כעון הרליחה וכו' ודחה הרב גם את זה וז"ל ומ"מ אין זו הוכחה כמ"ש התוס' דלפעמים זכות מגין שנידון בקלה וכו' וא"כ יש לומר בהפך וכו' והקשה על זה דאם כן כל רשע גמור שנתפס לא נשתדל עבורו וכו' דהא ודאי ליתא שלא אמרו לא מורידין ולא מעלין רק באפיקורוסין ומסורות ורשעים להכעיס וכו' משא"כ שאר רשעי ישראל ובעלי עבירות דל"ק דאכן לא אמרו' רק בעבירה שחייב עליה מיתה כדין תורה ושבא לו סבה חוץ למנהג העולם עכ"ל · ומילתא אגב אורחין חזות קשה הוגד לי כמ"ש הרב דלא אמרו לא מעלין ולא מורידין רק באפיקורוסין וכו' דהא ליתא דאפיקורוסין מורידין ולא מעלין ולא אמרו לא מעלין ולא מורידין רק ברועי בהמה דקה שפקרו בגזל והולכים באולתם וכמ"ש הרמב"ם להדיא וכך הי"ל להרב ח"י לו' שלא אמרו לא מעלין ולא מורידין רק בעושים עבירה והולכים באולתם תמיד ואיך שיהיה עוד כתב הרב דגם זו רפיא בידיה דלפ"ז אם בא על אשת איש או רולח שטובעים בנהר לא נלילם ואין זה נכון כמ"ש הרמב"ם והביאו הטור דמעלין ואין מורידין כל שאינו עומד ברשעו תמיד ולא אמרו חוץ מן הרלחנים דאין חילוק ובמסקנת דבריו כתב דודאי בנדון דידיה אין לו דין רולח רק בעובר לתיאבון ליתובי ילריה ואם אחר זה נתפס בשביל גניבה או בא לידי סכנה מלוה להשתדל בעדו אם אינו עומד ברשעו תמיד כדרך קלת גנבים שהמה בכלל מורידין ולא מעלין משא"כ כשאירע דרך מקרה דינו כישראל לכל דבר אבל אם נתפס בשביל זו הרליחה עלמה שרלח נפש נקי יש פנים לומר אחר שיש סברות לכאן ולכאן שב ואל תעשה עדיף שלא להשתדל בעדו הי"ל לאידך גיסא אחר שזה כבר אבד ולגבי זה הרולח אם ספק בגמרא או בסברא ספק נפשות להקל לכן אין בידי להכריע לחייב השתדלות ומ"מ אין למחות ביד המשתדל להצילו משא"כ כל אותם שלא מורידין ולא מעלין אסור להשתדל בהצלתם עכ"ד · והנה הרואה יראה דמ"ש בדרך קלת גנבים שהמה בכלל מורידין ולא מעלין ט"ס יש בדבר וצ"ל לא מורידין ולא מעלין שכן הדין פשוט :

אך מה שיש לתמוה שזה הוא סותר את עלמו כמ"ש סי' קל"ט על דבר יהודי גנב שנתפס ונתלה ע"י גוים ונתרעם הרב על בני אותה קהלה שלא הצילוהו מן המיתה וכתב שם וז"ל וא"ת הואיל ודרכו בכך הו"ל מומר לדבר אחד וכי הו"ל מומר מאי הוי הא לא הוי מומר להכעיס שנא' לא יבוזו לגנב ואם כדבריכם יהו מינה לוורני הרגילי' כיון כסף ורבית והשחתת פאת ראש וזקן עכ"ל · וזהו הפך מ"ש בסי' קנ"ח שאם הוא עומד ברשעו כדרך קלת גנבים שהמה בכלל לא מורידין ולא מעלין · ויותר הדבר קשה שהוא הפך הדין שהרי אם הוא שונה בדבר ה' ודרכו בכך אף שיהיה לתיאבון לא מורידין ולא מעלין וכמ"ש הרמב"ם וביאר דבריו מרן ב"מ להדיא וא"כ מאי קאמר הא לא הוי להכעיס באופן שדבריו שגבו ממני · איך שיהיה נקיטינן מדברי הרב דברשע גמור פשיטא לן דהחוב מוטל להצילו מן המות אם נפל ביד גוים אף אם רלח נפש נקי ונפל ביד גוים על דבר אותה רליחה ובדיניהם נידון בסייף כפי מה שהיו דנים אותו הסנהדרין בהא היכא לספוקי ויש פנים לכאן ולכאן די"ל כיון שדנים אותו בהרג כדין הסנהדרין ודאי מן השמים גלגלו עליו למות באותה מיתה ואין להצילו ושמא דאין זה מוכרח דאי מן השמים אף שדנים אותו באמת במיתה אחרת שמא זכות עמדה לו כפי פעלו לידון בקלה ולכן אין מכאן ראיה והו"ל ספק נפשות ויש להצילו באופן שהדבר בספק :

ובנא"ה הכל לקוחים למות שהם לקוחים ואפילו שיהיו רשעים גמורים דכל שעושה לתיאבון מלוה להצילו אבל ומטים להרג דהיינו שנתפס ע"ד הרליחה והטו דינו ליהרג. שימות באותה מיתה עלמה כפי דין תורה בנדון זה אם תחשוך ר"ל שהרשות בידך אם תרלה להציל או שלא להציל שהרי כל אם שבתורה רשות כמ"ש במכילתא הביאו רש"י בסדר משפטים והיינו טעמא כיון שהדבר שקול ומוטל בספק אם מלוה להצילו או נמנע מלהצילו דיש פנים לכאן ולכאן (די"ל כיון שנפל ע"ד אותה הרליחה) ועל זה מלאה הקפידה מקום לנוח דכיון שנתפס ע"ד אותה רליחה ודנו אותו בהרג כפי דין תור' הא ודאי מן השמים גלגלו עליו למות באותה מיתה וז"ש כי תאמר בלבבך הן לא ידענו זה אתמהה כיון דמן השמים הוכיחו למות באותה מיתה ומאי קא מספקא לך · וזהו כמשיב שאין זו הוכחה מן השמים שאם אתה אומר כן אף שדנים אותו במיתה אחרת יש לומר שמא זכות עמדה לו לידון בקלה וז"ש הלא בוחן לבות הוא יבין וגו' והשיב לאדם כפעלו לידון במיתה קלה ואם כן אין בירורה לומר שמן השמים גלגלו עליו והכתי היכא לספוקי אם נשתדל בהללתו או לא כמ"ש הרב חוות יאיר ז"ל :

ונחזור לענין א' ונקדים עוד מ"ש הרב החבי"ב ז"ל כה"ג סי' קכ"ה הגהת ב"י אות י' דבעובד ע"א אין חילוק בין להכעיס בין להתאבר דבין כך ובין כך מין הוא ומורידין אותו ולא מעלין ומטי בה משמיה דמוהרד"ך ויראה דהרי הוא ככופר בכל התורה כולה וזה מוכרח שהרי בכלל כל התורה הוי שלא לעבוד ע"א :

עוד נקדים מאי דאמרי' בכתובות דף ג' ולידרוש להו דאונס שרי והקשו התוס' דהיכי מלי' למדרש להו הכי והרי גלוי עריות הוא מג' דברים דיהרג ואל יעבור ותירץ ריב"א דהכא משום ג"ע ליכא משום דאשה קרקע עולם ואיהי לא עבדה מעשה כדאמרינן גבי אסתר קרקע עולם היתה והא דלא פריך התם בסנהדרין והא אסתר ג"ע הואי משום דפשיטא ליה דלגבי יהרג אמרי' קרקע עולם היתה · אמנם בפרהסיא דאפילו ערקתא וכו' אי איכא חילול ה' סלקא דעתין דלא אמרי' קרקע עולם קמ"ל · וכתב הרב בית יהודה בשיטתו לכתובות דמאי קשיא להו מאסתר דלא פריך דהוי ג"ע שהרי אסתר לא עשתה אלא כדי להציל את ישר' דומיא דיעל דמשבחה הכתוב אבל משום פרהסיא דשרי גבי הצלה לא מלינו דיעל לינעא הוא · ותירץ דיש לחלק דיעל היתה בטוחה להציל את ישראל להמית אותו בשיותש כחו אבל גבי אסתר אין הכרח שתציל על ידי בעילה ע"כ · עיין בס' פרי האדמה בה' עבדים פ"ט שפלפל ודחה דברי בית יהודה הללו דרך ארוכה ובכללך מהם לענייננו הוא מ"ש שם וז"ל והתירוץ השני אין לו שחר דאם איתא דהללה דאסתר לא הוי דומיא דיעל שהרי התם הללה ודאי והכא לא א"כ מאי משני בש"ס אסתר קרקע עולם היתה דתיקשי לכל הבעילות דאונס אבל לבעילה דרלון שאמרה אח"כ ועכשו ברלון לא שייך טעמא דקרקע עולם וכמ"ש התוס' ביבמות דף נ"ד ד"ה אין אונס וז"ל כל שכן שביאה הערוה עליה וכו' והו"ל להש"ס

להש"ס להקשות תיכף וכו' אמנם מה שאמרה ועכשו ברצון היכי שרי בפרהסיא שהרי לא מצינו אפי' ביעל להללה אלא בצנעא וא"כ באסתר אפי' בצנעא היכי שרי לה ברצון דהתם אפי' בפרהסיא הוה שהרי ענין אסתר קרי לה הש"ס פרהסיא משום דכל ישראל ידעי א"כ ה"ה מה שלחה לומר ועכשו ברצון דנקרא פרהסיא כי לא למרדכי לבד הגידה הדברים הללו אלא לכל ישר' שלחה אסתר שיעזרוה בתפלה באותה שעה אלא ודאי דהש"ס לא פריך מכאשר אבדתי שהרי ודאי אותה הבעילה היתה ברצון ושרי משום הצלה דכל ישראל יותר מענין יעל וכתב עוד שכן מצא למוהר"י קולון שורש קס"ח שהביא דברי תוס' ר"י מפריש ז"ל וז"ל ודבר זה מותר לעשות עבירה אפי' אשת איש כדי להציל את ישראל וכן מצינו באסתר שהמציאה עצמה לאחשורוש בשעה שלא היה תובעה כדי שיתאוה לה ויתפתה לעשות בקשתה עכ"ל הרי דההיא דאסתר חשיב הצלה גמורה ולכך הותר לה להמציא עצמה ולפתותו שתבעל לו ואפ"ה מצינו שנאסר' למרדכי כמ"ש כאשר אבדתי אבדתי · גם מוהר"י קולון ז"ל הסכים הלכה למעשה בנדון דידיה באשה שזינתה ברצון ולא ידעה שיש בזה איסור והביא ראיה מהא דאסתר שנאסרה וכת' הנה דבר פשוט כביעתא בכותחא דאסתר לא עשתה שום איסור ולא היה בדבר שום נדנוד עבירה אלא מצוה רבה עשתה שהצילה כל ישראל תדע שכן הוא שהרי בבואה לפני המלך שרתה עליה רוה"ק באותה שעה שהלכה לפני המלך כדדרשי' ותלבש אסתר מלכות שלבשתה רוח הקדש והיתה משבע נביאות וכו' אשר מכח זה נאסרה על מרדכי וא"ו נאמר שתשרה רוח הקדש מכח מעשה של גנאי חלילה וחס אלא אדרבה מצוה גדול' עשתה ואפ"ה נאסרה על בעלה משום שהיה ברצון אפי' שלא היה נדנוד עבירה וכו' ע"ש באורך · וסוף דבר הסכים דההיא דאסתר הצלה גמורה ודאית היתה ודלא כבית יהודה ואמטו להכי הותר לה אפילו שהיה ברצון דליתיה לטעמא דקרקע עולם משום הצלה גמורה ודאית דכל ישראל איברא דלדידי אכתי יש עדין מקום לחלוק דמ"ש התוס' ביבמות דף כ"ד היינו לומר דכי עבדא מעשה בידים והביאה עליה את הערוה התם הוא דאמרי' דליתיה לטעמא דקרקע עולם ברם אי הוי ברצון ולא עבדא מעשה בידים מאן לימא לן דליתיה לטעמא דקרקע עולם והמעיין במ"ש התוס' בא"ד וז"ל דכיון דאפי' ברצון מחייב מיתה אע"ג דלא עביד מעשה דהא אשה חייבת ברצון אע"ג דהויא קרקע עולם ע"כ יראה להדיא דאע"ג דהויא ברצון איתה לטעמא דקרקע עולם ואולם ממקום אחר נדקו דברי הרב בעל פרי האדמה ממאי דאשכחן להר"ב שיטה מקובלת בכתובות דף ג' הביא משם הרב המאירי ז"ל אסתר קרקע עולם היתה דע"כ היו מוליכין אותה ובכיוצא בזה לא אמרו תיהרג אבל מי שאומרים לה לכי מעצמך ליבעל לפלוני ואם לאו נהרוג אותך תהרג ולא תעבור והוא אגלי מ"ש שם אסתר קרקע עולם היתה שהיא לא היתה עושה כלום ואף שכר הליכה אין בידה שמוליכין היו אותה בע"כ אבל באיש אפי' הוליכוהו בע"כ הואיל למעשה בידו או האשה בזמן שאמרו לה לילך היא מעצמה יהרגו ואל יעברו ואם תשיבני יעל שנשמעה לסיסרא אף ברצונה הצלת רבים שאני וזהו שהקשו בנדרים והא קא מיתהניא מעבירה ולא הקשו על הליכתה ובעילתה ברצון אבל באונס עצמו כל שאומרים לה שתלך מעצמה תהרג וכו' הא כל שמוליכין אותה לא וכו' עכ"ל הרי דאם הולכת מעצמה בהליכה הו"ל מעשה ולא מהני תו טעמא דקרקע עולם משום דהלכה מעצמה ועשתה מעשה והו"ל כהביאה עליה את הערוה וא"כ גבי אסתר שהלכה מעצמה להתחנן למלך לא אהני תו טעמא דקרקע עולם כיון שיש בידה מעשה ההליכה שהלכה ברצונה אל המלך כ"ש לפי מ"ש מוהר"י קולון שהמציאה עצמה בשעה שלא היה תובעה ואיך הותר זה לה אלא ודאי מטעם הצלת כל ישראל שהיתה הצלה ודאית :

ובהדרי אורחין אחשבה לדעת זאת מאמרם ז"ל הובא בילקוט ס' וירא וישלח אבימלך ויקח את שרה אפשר שהלכה מדעתה אלא לקחה בעל כרחה שלא בטובתה · והדבר תמוה דאיך תיסק אדעתין על שרה אמנו הצדקת שתלך ותבעל לאבימלך ברצונה אמנם ע"פ דברי הרב המאירי נכון הדבר דבעל המאמר סלקא דעתיה דמדלא קאמר ותוקח משתמע דלענין ההליכה עצמה שהיתה הולכת לא היו אונסין אותה רק שאמרו לה המלך חפץ בך ואם לא תלכי יהרוג אותך ואז הלכה מעצמה מבלי שיאנסוה בהליכתה והשתא פריך שפיר אפשר שהלכה מדעתה כלו' אפי' שנאנסה על אותו מעשה ועברה ולא נהרגה מטעמא דקרקע עולם אכתי יש פנים לו' דבדבר ההליכה לא נאנסה ותו ליתיה לטעמא דקרקע עולם וכמ"ש המאירי או אפשר דלית הלכתא כוותיה אלא כל שיש אונס בדבר איתיה לטעמא דקרקע עולם אף שהלכה מעצמה ומשני אלא לקחוה בע"כ שלא בטובתה והלכתא כותיה דהרב המאירי ואף בהליכה עצמה בעי' שיוליכוה דאי לא תו ליתיה לטעמא דקרקע עולם ובעיא למסור עצמה להריגה ולכן שרה שנלקחה בע"כ שלא בטובתה ואף שכר הליכה לא היתה בידה אמטו להכי לא נמסרה עצמה מטעם דקרקע עולם שישנו בשופי :

וע"פ הדברים האלה יהא מונח מאי דאיכא למידק שהרי באדם עצמו אם אנסוהו לגלות ערוה קי"ל דיהרג ואל יעבור וא"כ כ"ש בשביל הצלת אחרים שיהרגו אחרים וזה לא יעבור על ג"ע והיאך הותר ליעל ואסתר לגלות ערוה בשביל הצלת אחרים והתירוץ לזה מבואר כמ"ש המאירי ז"ל דהצלת רבים שאני ובפרט כל ישראל ואמטו להכי הותר לה לאסתר ליבעל אף שהיה בפרהסייא ששלחה לכל ישראל שיעזרוה בתפלה וכמ"ש הר"ב פרי האדמה :

עוד נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל פ"א דה' רוצח וז"ל הרואה חבירו טובע בנהר או לסטים באים עליו ויכול להצילו ולא הציל או ששכר אחרים להצילו או ששמע שגוים או מוסרים חושבים עליו רע ולא גילה אוזן חבירו והודיעו או שידע באנס שהוא קובל על חבירו ויכול הוא לפייסו בגלל חבירו ולהוציא שטנה מלבו ולא פייס וכל כיוצא בזה עובר על לא תעמוד על דם רעך ואם הצילו הרי הוא כאלו קיים עולם מלא · וכתב מרן ב"י ח"מ סי' תכ"ו בשם הגמ"יי דבירוש' מסיק דאפי' להכניס עצמו בספק סכנה חייב ונתן טעם מרן מפני שהלה ודאי והוא ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי וכתב הרב החביב באותו סימן בשם הרדב"ז ואנכי מצאתיה במודפסות מחדש בח"ב בלשונות הרמב"ם סי' רי"ח דאפי' לסברת הגמי"י אם הספק נוטה אל הודאי ואפי' בספק מוכרע אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה אלא דוקא בספק שאינו מוכרע נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן עכ"ד · והרב ב"ח בסימן תכ"ו כתב דמ"ש

הטור והרמב"ם כתב אחר מה שכתב הוא הרואה את חבירו טובע בנהר או לסטים באים עליו וכו׳ חייב להצילו דנראה דהוי כחולק אדלעיל היינו לפי שמלשון הברייתא משמע שחייב להצילו אפי׳ אינו ברור לו שיוכל להצילו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצילו אבל הרמב"ם כתב אם יכול להצילו וכו׳ דמשמע דדוקא בראין ספק שיוכל להצילו אבל אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצילו אף שאין ההצלה ברורה לכך כתב והרמב"ם כתב וכו׳ ע"כ למדנו דדוקא כשההצלה ברורה הוא שחייב להכניס עצמו המציל בספק סכנה אבל כשההצלה היא ספק הוא ליה ספק וספק ומאי חזית דדמא דהאיך סומק טפי ודברי טעם הם · והרב בעל בית הלל בי"ד סי׳ קנ"ז בנדון דידיה כתב וז"ל ואף לפי דברי הגמ"יי דמשמע שחייבת להעמיד עצמה וכו׳ משום שהיא ספק זהו דוקא שהיא ספק והם ודאי אבל כאן שהם ג"כ ספק וביותר שהיא ספק הקרוב לודאי יותר מהם משום שהם אינם חייבים בדיניהם כלום רק שתפסו אותם להעמידה וא"כ הוי ספק קרוב לודאי והיינו מחוייבת להעמיד את עצמה ע"כ למדנו מדבריו שאין דברי ההגהות אמורים אלא כשאלה בספק ואלה בודאי גמור אבל כשהודאי הוא קרוב לספק הו"ל ספק וספק ואין ספק מוציא מידי ספק · ונקדים עוד מ"ש בנה"ג באותו סי׳ בשם האו"ה וז"ל ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו אין לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה ע"כ · ונ"ל שט"ס יש בדבריו ונ"ל ומיהו אם בודאי לא היה ג"כ מסוכן עמו וכו׳ וכוונו לו׳ שאם זה הוא ג"כ מסוכן עם חבירו יש לו ליכנס בספק סכנה כדי להציל כיון דבלאו הכי הרי הוא מסוכן עם חבירו אבל אם הוא חוץ מהסכנה לא יכניס עצמו בספק סכנה להצלת חבירו · והנה נקדים מ"ש הרב בעל לקח טוב דמה שביקש המן מאחשורוש יכתב לאבדם דקאי אדלעיל דהיינו לאבד הדתות דסמיך ליה ודתיהם שונות ויהיו כולם עם אחד ושפה אחת ותורה אחת ואם לא יקבלו זה עליהם להמית אותם וז"ש לו לעשות בו כטוב בעיניך שאם לא יקבלו כהמרת הדת תעשה בהם משפט מות כפי הדת והנימוס · עוד פירש הוא ז"ל אקרא דואני לא נקראתי זה שלשים יום דטענת אסתר היתה שודאי לא תמצא חן בעיניו ויושיט לה השרביט מפני שלא נקראת לבוא אל המלך זה שלשים יום ובזאת תבחן דודאי הוא עמה בכעס ובהסתר פנים:

עוד נקדים מה שנחלקו הרמב"ם ורש"י ז"ל הובאו דבריהם בטא"ח סי׳ תקע"ו עיר שכבשוה גוים או ספינה המטורפת בים ואפי׳ על יחיד הנרדף מפני גוים או רוח רעה זועקים ומתחננים עליהם בתפלה בשבת· אבל אין תוקעים אא"כ תוקעים לקבץ את העם לעזור להחיתם להצילם כ"כ הרמב"ם ז"ל· ולפי גירסתנו בדברי הרמב"ם ובפי׳ המשנה היתה שגם תענית מתענין עליהם ורש"י ז"ל פירש דאפי׳ תפלה להתחנן ולזעוק אין לעשות אלא לזעקים על בני אדם שיבואו לעזור · והטור הכריע כדברי הרמב"ם והנה טעמו של רש"י הוא לפי שאין אנו בטוחים שתועיל תפלתנו כדי לזעוק עליהם בשבת אבל לזעוק להנשים לעזרה שזה הצלה ודאית עבדינן וכתב הרב יד אהרן דלהרמב"ם ז"ל לזעוק בשופר בשבת לא שרי שאינה הצלה ודאית שאין אנו בטוחים כ"כ שתועיל התקיעה אבל תענית הוי כהצלה ודאית דגדול יום התענית ודבותה לצעקה אבל לעזור בשופר שיתקבלו דהוי הצלה ודאית עבדינן יעו"ש·

והנה יראה דאפי׳ לרש"י אם יהיה במלחמות שהם בטוחים שע"י תפלה ולצעקה ואפי׳ תענית תיהוי הצלה ודאית עבדינן שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש · והנה הר"ן ז"ל הקשה בפ"ק דתעניות אההיא דתנן וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו׳ אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות מההיא דתנן עוד על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גוים וכו׳ כלו׳ התרעה בעננו ולא בתענית דתענית בשבת ליכא ומשמע שאין מתענין עליהם אפי׳ בחול מדאמרינן בגמ׳ ועל כולן יחיד רשאי לסגף עצמו בתענית ור׳ יוסי או׳ אין היחיד רשאי לאנף את עצמו ע"כ לא פליגי אלא ביחיד אבל לצבור משמע דמודה ת"ק דאין מתענין וא"כ מ"ש מעיר שלא ירדו עליה גשמים שסביבותיה מתענות · ותירץ בשם הרמב"ן דכשהותם עצמם שהם בצרה מתענין ומתריעין אף סביבותיה מתענין אבל כשהם עצמם אין מתענין אעפ"י שאין נמנעין בכך אלא מפני בהלתם והקף לרתם וכמ"ש התוס׳ כדי שלא לשבר את כחם אפ"ה כיון שהם אין מתענין אף סביבותיהם אין מתענין ע"כ והנה מה שהוצרך הוא ז"ל לתירוץ קושיא זו היינו אפי׳ לפי שיטתם דס"ל ז"ל המתריעין דמתני׳ היינו התרעה בפה בעננו אבל לא בתענית ממש אבל לסברת הרמב"ם דס"ל דמתריעין דמתני׳ היינו בתענית ל"ק ולא מידי · ומה שיש לתמוה על הרמב"ם מדאמרי׳ ועל כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו דמשמע אבל לצבור לא כבר נתעורר בזה הת"מ וישבה יעו"ש · וראיתי הגירסא בספרי הרי"ף שלפנינו ועל כולן רשאין לסגף עצמם ושמא כך היתה גירסת הרמב"ם ותו ל"ק ולא מידי ור׳ יוסי דפליג ביחיד לרבותא נקט דאפי׳ יחיד אינו רשאי ואיך שיהיה למדנו דלהרמב"ם מתענין על עיר שהקיפוה גוים ולהרמב"ן וסיעתו אין מתענין כיון שבני העיר עצמם אינן מתענין ושאני ההיא דסביבותיה מתענין משום שבני העיר עצמם מתענין:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נא"ה כי הנה ודאי שאסתר שמעה כל המאורע והגזירה אשר נגזרה מאחר שכל העולם שמעו והעיר שושן נבוכה אלא ששלחה לומר למרדכי שמעולם לא באו ישראל לידי צרה כזאת א"כ ודאי שהיזה עון חמור ביותר עשו על שנתחייבו בכך או שכפרו בזה אלי ח"ו ועבדו ע"א או שכפרו בתורה וז"ש לדעת מה זה ועל מה זה ונמשך מזה שהם מאותם שמורידין ולא מעלין כ"ש שלא להשתדל בהצלתם וזה רמז רמזתו למרדכי שאם הדבר כן אל ירמה ברעתו להשתדל בהצלתם ואז שלח מרדכי להגיד לה את כל אשר קרהו עם המן שלא השתחוה לו בשביל ע"א שהיתה עליו וישראל השתחוו לו מיראה דוגמת מה שהשתחוו לצלמו של נבוכדנצר ולא מסרו עצמם על קידוש ה׳ · אבל חלילה חלילה לעם ה׳ אלא שכפרו בתורה ובזה אלו לדון אותם בדין מורידין ולא מעלין וזה דהיה גמורה שהרי כל גזרתו של המן היתה שימירו את כבודם ולאבדם מן הדת וז"ש ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם כלו׳ בשביל היותם יהודים זה גרם לאבדם שרוצה לאבדם מן הדת ומתורת משה ויהודית ולעבוד ע"א כמוהם וא"כ מוכח מזה שלא עבדו ע"א וכפרו בזה אלי או בתורה רק שהעיקר הוא בשביל שהשתחוו להמן ולצלמו של נבוכדנצר ולא קידשו את ה׳ כמרדכי חנניה מישאל ועזריה ובל זה היה מיראה וצלמו של נבוכדנצר

אנדרעי של מלכים היה וכיון שכן חזר הדין שאת חייבת להשתדל בעד הנלחם · וכת' דאיכך רשאית ליכנס שלא ברשות כי כל אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר ימלא חן בעיני המלך ויושיט לו שרביט הזהב וחיה מ"מ הרי לגבי דידיך הרי הוא ספק סכנה דשמא תמצאי חן בעיניו ויושיט לך שרביט הזהב ותחיה ותצילי לישראל וישראל הרי הם בודאי סכנה שהרי הגזירה נכתבה בשם המלך ונחתם בטבעת המלך וקשה הדבר להחזירה כפי דת ונימוס המלכות וא"כ אין לך ודאי גדול מזה וז"ש ואת פתשגן כתב הדת אשר בבר ניתן בשושן כלו' דהא בבר אתמסרו פתקין לבי סנטירא דמלכא ולכן נתן אותו להראות את אסתר לגלות ולהגיד לה שעכשיו יש' הגיעו לודאי סכנה עצומה עד אין קץ ולא כההיא דהרב בית הלל שבשביל שהודאי שלהם לא היה ודאי כ"כ אמטו להכי פסק הרב שאין לה להכנס בספק סכנה מפני שאין הודאי שלהם ברור כ"כ והוא קרוב לספק משא"כ הכא שהרי הגיעו לודאי ברור עצום ורב כמו שנאמר ולכן שלח לצוות עליה לבוא היא אצליה ומעצמה אל המלך אפי' בלתי שתיקרא ותכניס עצמה בספק סכנה בשביל הודאי שלהם דאין ספק מוציא מידי ודאי ולכן תכנס בספק סכנה לבוא אל המלך בלתי קריאה ולהתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה · ויבוא התך ויגד וגו' ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי כלו' שדברים הללו אשר שלחה לו להתוכח עמו ע"פ הדין שלחה אותם אל מרדכי כי להיות מרדכי צדיקו של עולם וכל רז לא אניס ליה לא יטה ח"ו ימין ושמאל ממה שהוא ע"פ הדין · ושתים זו היו טענותיה לבלתי לכת ולבוא אל המלך פיה פתחה בחכמה וכה אמרה לו הנה בבר מודעת זאת אחד אנשים ואחד נשים אשר יבוא אל המלך וכו' אשר לא יקרא אחת דתו להמית חגם הלום כי עדין יש ספק בדבר שמי שימצא חן בעיני המלך יושיט לו שרביט הזהב וחיה מכל מקום הא לגבי דידי לא חשיבא כדמות ספק יען כי אני איני בכלל ספק שקול להחיות ע"י השרביט כי זה לי שלשים יום אשר לא נקראתי לבוא אל המלך והמט"ל מוכחא מילתא שהוא עמי בכעס ובהסתר פנים ואם כן פשיטא וקרוב לודאי שלא אמצא חן בעיניו עד שאפי' שעברתי על גזרתו יושיט לי השרביט וא"כ הך ספיקא הו"ל קרוב לודאי סכנה והשתא לא דחינן ודאי בשביל ודאי אלא דוקא כשהוא ספק ואפי' בספק שקול כתב הרדב"ז ז"ל דאינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה רק כשהספק אינו מוכרע נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן כ"ש בספיקא דידי דהוי ספק קרוב לודאי שאני מסתכנת וא"כ לא הוויא הצלה על ידי ברורה וכבר כתב הכ"מ דכשאין ההצלה ברורה אין מחוייב להכניס עצמו בספק סכנה הנה זאת טענה ראשונה · ועוד זאת רמזה בדבריה כמאמר ואני לא נקראתי וכו' כלו' שלא נקראתי בעל כרחי שאהיה אנוסה בהליכתי כשיוליכוני בע"כ ע"י הסריסים שזה מותר משום דלא קעבידנא מעשה · אבל עכשיו איך ברצוני אלכה לי לבוא אל המלך מאלי ומעצמי והריני עושה מעשה ההליכה . ומתמציאה לו את עצמי בשעה שאינו תובע אותי וא"ז כהביאה עליה את הערוה דהו"ל ג"ע גמור ולא מהני תו טעמא דקרקע עולם ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת בשביל הצלת אחרים והלא אפי' לגבי עצמו קי"ל דג"ע יהרג ואל יעבור כ"ש בהצלת אחרים בשב ואל תעשה ועל זה מלין השיבה מרדכי בסתירת טענותיה אחת לאחת · כי הנה מה שטענה כי איך תכניס עצמה בסכנה הקרובה לודאי הניחא שאם לא תכניס עצמה בסכנת ההליכה היתה ניצולת לגמרי מספקא של גזירת היהודים הכוללת אבל הכא ודאי כיון שהיא מכללות ישראל גם עליה יעבור כוס והרי היא בכלל הגזירה וא"כ לא הרויחה כלום על מה שלא תכנס בספק ההליכה שהוא קרוב לודאי כיון שנתקלת באחרת קשה הימנה דהיינו גזירה הכוללת דהויא סכנתא ודאית מהאיך וז"ש אל תדמי ותחשבי מעצמך להמלט ולהנצל בבית המלך מגזירה הכוללת דכיון שאז באותה הגזירה לא תרויחו בזה כלום · ולטענת' השניה שם רמ'ז לדחות אותה באומרו אל תדמי בעצמך להמלט מזה בטענה שאת בבית המלך ואיך תלכי ותמציאי עצמך למלך ואפי' שיהיה זה מסבת הצלת כל היהודים דהא ליתא דהצלה דרבים שאני ובהצלה דרבים דחי' אפי' ג"ע גמור דלא מיבעיא שאת מותרת בדין לילך אלא שאם לא תלכי תקבל עונש גדול על זה אף שיש לך הנך תרי טעמי וז"ש כי אם החרש בשבת הביאה דהויא ג"ע וגם תחרישי לשבת עת כזאת שזה לך שלשים יום שלא נקראת ומכח זה ס"ד דהוי הספק שליך קרוב לודאי ואיך נדחה ודאי מפני ודאי עכ"ז אני אומר ליך כי כע"ה רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו בעונש לא תעמוד וכו' כי שתי הטענות הללו דחויים הם כאמור · וכ"ת והלא זה נאמר אלא כשיכול להציל בבירור דהויא הצלה ודאית והכא מי יומר דהצלה על ידיך הויא ודאית וא"כ תחזרו לטענתך הראשונה כי איך תעברי על ג"ע גמור אי משום דהו"ל הצלה דישראל דומיא דיעל שאני התם דהויא הצלה ודאית · לזה אמר לה דעי לך וראי דהכא ודאי על ידיך תהיה הצלה ודאית בבירור דודאי לדקת שבמותיך איך תכשאי לערל אלא ודאי שעתידין יש' להנצל עי' וזה ברור אצלי וז"ש ומי יודע ע"ד אומרים וברוך היודע אם לעת כזאת שתצילי את יש' הגעת למלכות ואין ספק כי ההצלה תהיה ע"י בבירור בודאי וכיון שכן יש לך לעבור על ג"ע גמור להצלה ודאית דכל ישר' · ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי כלומר נוטה דבר זה ונמשך לסברת מרדכי אשר דבר כי ההצלה ע"י תהיה הצלה ודאית וכה אמרה לו א"כ איפה לך כנוס כל היהודים כדי שיעזרוני בתפלה אפי' שיהיה הדבר פרהסיא שיתפרסם הדבר ונשמע פתגם ביאתו אל המלך לית לן בה כיון דהויא הצלה ודאית לכל ישר' וזה יותר גדול מההיא דיעל וצומו עלי משום סכנה דידי שאני הולכת אל המלך בלתי קריאה ג' ימים לילה ויום ואפי' שיהיה התענית בי"ט שרי ולא מיבעיא לדעת הרמב"ם ז"ל דאפי' על יחיד הנרדף מפני גוים מתענין בשבת אלא אפי' רש"י ז"ל דפליג עליה הכא בכ"ד מודה דע"כ לא אסר רש"י ז"ל אלא דוקא בעלמא שאין אנו בטוחים שתועיל התפלה והתענית אבל הכא לפי דבריך אנו בטוחים דהויא הצלה ודאית וא"כ עזרוני בצום ובכי ואפי' בי"ט ולא מיבעיא לדעת הרמב"ם ז"ל שמתענין על צרתו של יחיד אפי' בשבת אלא אפי' להרמב"ן ז"ל דפליג עליה אפי' בחול מודה הכא דע"כ לא קאמר הרמב"ן ז"ל התם אלא משום שבני אותה העיר שנכנסה או אותו יחיד הנרדף אין מתענין אבל כל שהיחיד עצמו או בני העיר עצמם מתענין גם סביבותיה מתענין עליהם והכא גם אני ונערותי אצום כן ובכן כלומר ואחר שכן שאתה אומר דהצלה ע"י הויא ודאית אבוא אל המלך אני בעצמי וברצוני אפי' שזה יהיה ג"ע גמור דליתיה לטעמא

דקרקע עולם דהא קעבידנא מעשה כביאה כין בהליכה וכין מה שאני ממציאה לו את עלמי כשעה שאינו תובע אותי וזה אשר לא כדת והותר בכ״ד משום הצלה דכל יש׳ כדקאמרת דאדרבה מלוה גדולה היא זו · ומ״מ אף שהיא מלוה כיון דהוי ברלון הריני כאסרת עליך וז״ש וכאשר אבדתי אבדתי · כאשר אבדתי מבית אבא אבדתי ממך וכמ״ש מהר״י קולון שאין טעם מה שנאסרה משום שעשתה איסור וכו׳ ויעבור מרדכי להתענות בי״ט ויעש ככל אשר לותה עליו אסתר כפי מה שהוכיחה לו בותיה ומטעמיה דמר דהכא בטוחים שתענה עתירתם כיון דקים להו שעל ידה נעשית התשועה הגדולה וקמ״ל קרא שכל מה שעשו עשו כהוגן וכמוס יען שהיתה הצלה ודאית · והראיה שביום הג׳ בעת אשר היתה הולכת ברלונה ומעלמה אל המלך וקא עברא מעשה אז לבשתה מלכות דהיינו רוח הקדש ואי לא עברא כדין איך לבשתה רוח הקדש ודוק :

ובזה יובן כי נמכרנו אני ועמי להשמיד וגו׳ ואלו לעבדי׳ ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך · ונקדים מ״ש הרדב״ז באותו מקום וז״ל והוי יודע שיש בכלל לאו זה שלא יעמוד על הפסד ממון חבירו אלא שאינו חייב להכניס עלמו בספק סכנה בשביל ממון חבירו אבל להציל נפש חבירו וכו׳ אפילו במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל · והנה ידוע שאם היו נמכרים לעבדים לא היו בסכנת מיתה דלא דמי לשבי דהכא לא שדי איניש זוזי בכדי והו״ל כהפסד ממון · והנה הראב״ע ז״ל פירש דהצר דהכא היינו צרה דוגמת צר ומצוק · עוד פירש דשוה היינו כמו שוה בשוה דוגמת ערך · ובנא״ה כי היא אמרה לו תנתן לי נפשי בשאלתי וגו׳ כי נמכרנו וגו׳ וכ״ת מה איכפת ליך להכניס עלמך בספק סכנה וליכנס בלתי קריאה כיון שאת מלכה ומי היה נוגע ביך לזה אמרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי דאז הוי הפסד ממון ואין אותה צרה שוה ושקולה בערך ספק הנזק שהיה בא לי מאת המלך על שנכנסתי בלתי קריאה שזהו ממון וזה נפשות אבל כיון שגם סכנה דידהו הוויא נפשות שהרי נמכרנו להשמיד וגו׳ לכן נכנסתי בספק סכנה משום ודאי דידהו דאין ספק מוליא מידי ודאי · אחר כתבי ראיתי למהר״ש יפה אההיא דאיתמר בב״ר פנ״א סי׳ י״ג ויאמר יהודה וגו׳ ונחיה ולא נמות מוטב תהיה נפש א׳ בספק ולא כולם בודאי כתב הוא ז״ל דיתורא דגם אנחנו גם אתה גם טפנו דריש דטעמא קא יהיב שהמסופק אחד והודאין רבים עכ״ל משמע דאע״ג שהמציל ספק והנצול ודאי אפ״ה לא מיחייב רק כשהמציל שהוא הספק הוא אחד והנצולים הם רבים ואין זה סותר למ״ש הגמ״יי בשם הירוש׳ דכתי׳ לעיל דמשמע דכל שהוא ספק ודאי אף בחד לגבי חד חייב להציל דאפשר דגבי שבטים שאני שלא היתה ההצלה כ״כ ברורה ודאית דשמא לא ימצאו עוד תבואה להוליך או שמא יכעוס עליהם המושל ולא יתן להם תבואה כיון שהיו בעיניו כמרגלים ואמטו״ל הוצרך יהודה לטעם שהם היו רבים ובנימן יחיד ובלא״ה עכ״ל כן דהלת״ה קשה הא בלא״ה בנימן היה עמהם בסכנת הרעב וכמ״ש בדין הוא שבנימן יכנס אפי׳ בודאי סכנה לצורך הצלתם ולמה אמר יהודה דבנימן ספק וכו׳ והלא אף שתהיה סכנת בנימן ודאית חייב להצילם כיון שהוא שוה עמהם בסכנת הרעב ומה בלע אם יתרשל בהצלה אלא ודאי ע״כר לו׳ דשאני התם שאין ההצלה ברורה כ״כ ולכן הוצרך לטעם שבנימן שהוא הספק הוא אחד והם רבים וגם שבנימן כלול עמהם בסכנת הרעב דבכל כה״ג ביחיד ורבים ושהיחיד בכלל סכנת הרבים חייב להכניס עלמו בספק סכנה אף שלא תהיה ההצלה ברורה כ״כ :

ולעד״ן שדבר זה נרמז במ״ש רש״י ז״ל במקץ בלשונו לשון של זהב ולא נמות ברעב בנימן ספק יתפש ס׳ לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הס׳ ותתפוש את הודאי וה״ל ביתור לשון שכתב ואנו כולנו מתים הרי כאו׳ ואנו מתים כולנו ל״ל ועוד מאי מוטב שתתפוש ודלא בדין הוא שיניח את הס׳ ויתפוש את הודאי וכמ״ש הגהמ״יי ולפי האמור נכון הדבר וה״ק בנימן ספק וכו׳ ואנו חדא שאנחנו הרבים בודאי והוא היחיד בספק ועוד שכולנו מתים ברעב כלו׳ דגם אנחנו בסכנתנו וכ״ש אף שאין ההצלה ברורה וקי״ל בעלמא דכל שאין ההצלה ברורה לא יכנס בספק לצורך הודאי מ״מ בכ״ד מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי כיון דמסתבר טעמא לו׳ הכי משום הנך תרי טעמי חדא שהוא יחיד ואנו רבים ועוד שהוא בכלל כולנו בסכנת הרעב ובכל כי האי ניתן ליאמר דמוטב שתניח את הספק ותתפיס את הודאי אף במקום שאין ההצלה ברורה :

ואל זה אביט קראי דידן אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך שאת חוץ מן הסכנה ולכן את מתרשלת מלהנצל אף דהויא מהצלת כל היהודים שהם הרבים ואת יחידה מטעם דס״ד שאין הצלתך ברורה דליתא שהרי גם את בכלל סכנת ישראל דהא אם החרש וגו׳ כ״ה דריוח והצלה וגו׳ ואת ובית אביך תאבדו וכיון שגם את בכלל סכנתם ואת יחידה והם הרבים מסתבר טעמא לו׳ בכל כה״ג מוטב שתכנסי בספק בעד ודאי דרבים אף שאין ההצלה ברורה כ״כ מה גם כי לפי הנראה הצלתך ברורה היא כי מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות כדכתי׳ לעיל ודוק :

וראיתי למוהריב״ל ז״ל בשניות סי׳ מ׳ שכתב ההא דאין ספק מוליא מידי ודאי וז״ל ומ״מ יש לחלק בין שמא לשמא דהיכא דהשמא מצוי להיות הוא דגזרו׳ ומבטלינן הודאי בשב ואל תעשה כיון דהשמא מצוי להיות אבל בכ״ד לא הוי השמא מצוי להיות דריוח והצלה עומד להם ומן השמים מרחמים וגזרה עבידא דבטלא ונפסק הענין · ואם לא היה ניצול אותו היהודי הוי מה שעשה עשוי ונשאר אותו היהודי באותה סכנה ויכול לבוא לידי סכנת נפשות וכו׳ ע״כ · ולכאורה איכא למידק עליה מההיא דאמרי׳ פ׳ כל הצלמים דף מ״א דס״ל לר׳ יוחנן דאין ספק מוליא מידי ודאי ופרכי׳ עליה ואין ספק מוליא מידי ודאי בתמיהה והתניא חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות הרי הם בחזקת מתוקנים והא הכא דודאי טבל היה וכו׳ וקאתי ספק ומוליא מידי ודאי ומשני הכא ודאי הודאי הוא וכו׳ וכתבו התו׳ ד״ה ואין ספק מוליא מידי ודאי בתמיהה פי׳ ואין ספק היותר הרגיל מוליא מידי ודאי דאי כשאינו רגיל אפילו ספק איסור אינו מוליא מידי ודאי היתר כדמוכח פ״ק דחולין גבי עור ספק פוגס ע״כ הרי להדיא דס״ל לר״י דאפי׳ ספק הרגיל אינו מוליא מידי ודאי והא מתמה עליה תלמודא ואין ספק היותר הרגיל מוליא מידי ודאי · והיכי קאמר הרב דכשהשמא מצוי להיות מוליא מידי ודאי · ונראה לתרץ דשאני התם דלהחמיר אמרי׳ הכי ברם הכא אין חומרא בשום צד כי שקולים הם לכן בנדון דמוהריב״ל ניתן ליאמר חילוק זה :

ועי״פ דברי מוהריב״ל הללו נוכין כוונת הפסוקים הנ״ל באופן אחר ונקדים עוד מה שמתברר מדברי הרשב״א חלק א׳ סימן ל״א דע״כ לא אמרי׳ אין ספק מוציא מידי ודאי אלא בודאי ממש ואינו כא מכח ממה נפשך וכאותה דספק דיכם וכו׳ שהיכם ודאי על כל פנים והספק ספק גמור אבל בכ״ד אין כאן ודאי ממש אלא בממה נפשך וכל כי הא ספק וספק מיקרי עכ״ל. אמור מעתה יש לנו לו׳ דע״כ לא קאמרי הגמ״יי דמחוייב אינים ליכנס בספק סכנה להציל חבירו משום דהלא ודאי והלא ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי אלא דוקא כשהודאי הוא ודאי גמור וברור אבל הכא בסכנתם של ישראל אין הודאי ברור כל כך דהא ריוח והצלה יעמוד ליהודים וגזרה עבידא דבטלא וכמ״ש מוהריב״ל עד שמכח זה עשה הרב לספק דודיה כאינו מצוי וברור אף אנו נאמר דמכח זה נעשה לודאי כאינו ודאי גמור וברור וכל שאין הודאי גמור ה״ל ספק וספק וכמ״ש הרשב״א ז״ל:

ובנא״ה ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך ואת מונעת עצמך מלהציל כל היהודים לפי שאינו בדין שתכניסי עצמך בספק סכנה לבוא אל המלך אשר לא כדת דאין לו׳ דלתא דידיך הוי ספק ודיש׳ הוי ודאי וכו׳ שהרי תאמרי שאף אם תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר וגזרה עבידא דבטלא וא״כ לא הוי ודאן של יש׳ ודאי גמור וברור רק כספק יחשב וה״ל ספק וספק אפ״ה דעי לא וראה שאת ובית אביך תאבדו בעונש העון הזה דבירורא לי מילתא שלדקת במותיך לא נישאת לערל רק לפי שעתידין יש׳ להנצל על ידם וז״ש ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות וכדפרישנא לעיל:

נמשך בלפי האמור מאמר הכתוב ויהי כהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שומר הנשים. ואיכא למידק דהאי קרא דויהי כהשמע דבר המלך וגו׳ ובהקבץ וגו׳ הוא יתר ללא צורך דבקיצור הול״ל ותלקח אסתר וגו׳ ולמרבה הול״ל ויהי כהשמע דבר המלך ודתו ותלקח וגו׳ ובהקבץ למה לי. חוץ מכוונתנו יאמר כא באופן אחר ונדקדק עוד דהול״ל ויהי כהשמע וגו׳ קבצו נערות. ותו ותלקח ל״ל ודי באומרו ובהקבץ נערות רבות ואסתר. ותו בפל אל יד הגי תרתי ל״ל. ותו דבתחלה בלקחה אל בית הנשים אשר שם היה הגי. ואח״כ אל בית המלך וא״כ היכי קאמר ותלקח אל בית המלך אל יד הגי. ולהבין כל זה אתהלכה ברחבה לבאר תחלה וראש אלא מק״ק הנאמרים באמת בשופטים סי׳ ע״ו וזה תארם:

ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם ויאמרו לו לאמר לא כי אסור נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ע״כ: הנה הרואה יראה במה מן הקושי במקראות הללו א׳ באומרם למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון וגו׳ דאי לאסור לשמשון בא למה עלו עליהם ומה להם לחתגרות עם איש יהודה. ותו דבכלל לעשות לו כאשר עשה לנו הוי המאסר ולמה להם להאריך ובקיצור הול״ל לעשות לשמשון כאשר עשה לנו. ותו דהול״ל ולעשות בוי״ו העטף. הן אמת שמכח אלו הדקדוקים פירש״י ז״ל למה עליתם עלינו והלא עבדים אנחנו לכם. לאסור את שמשון שתאסרוהו ותסגירוהו לנו עכ״ל. ובזה נתישבו אלו הדקדוקים וכמ״ש הרב בעל הכלים ז״ל. איברא דלדידי אכתי איכא למידק דהול״ל בפירוש שתאסרו לשמשון ולא לאסור. ותו איכא למירק דמה להם לו׳ לעשות לו כאשר עשה לנו יאמרו להם סתם לאסור את שמשון עלינו דהיינו שאתם תאסרוהו ולמה להם להודיעם לעשות לו וגו׳ ותו כמ״ש לשמשון הלא ידעת כי מושלים וגו׳ ומה זאת עשית לנו דהול״ל מה זאת ובאומרו ומה זאת נראה דתרי מילי נינהו. ולפי הנראה כולה חדא מלתא היא. ותו מאי הלא ידעת וכי דבר זה ידיעה גדולה צריך והול״ל הלא מושלים בנו וגו׳ מה זאת עשית וגו׳ ותו דלנו יתר ודי באומרו מה זאת עשית. ותו כמ״ש כאשר עשו לי כן עשיתי להם דאנה״נ דשמשון בדין עשה עמהם על שנתנו אשתו לאיש אחר ולא דנו אותם להריגה וכן בח מצווה על ג״ע ועל הדינין אבל מ״מ כיון שיד פלשתים היתה תקיפה עליהם כאשר אמרו כי מושלים בנו וגו׳ א״כ לא היה יכולת להעמיד משפטי הדת על תלם ולדון עם מי שתקיף ממנו שימשך מאותו הפועל סכנה עצומה לכל ישראל ח״ו. באופן שתשובת שמשון הלזו לא תספיק כלל לשאלת איש יהודה. ותו באומר׳ לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים דהול״ל ולתתך. ותו לאסרך ולתתך ביד פלשתים ירדנו מיבעי ליה. ולמה הפסיק בתיבת ירדנו בין הדבקים. ותו באומרו השבעו לי פן תפגעון בי אתם דאיך יעלה על הדעת לחשוד עם ה׳ אלה הם איש יהודה המעולים שיהרגוהו וישפכו דם חנם כיון שהפלשתים לא שאלו מהם כי אם שיאסרוהו ולא שימיתוהו ותו מאי תפגעון תמיתון מ״ל. ותו דאיך נתרצה שמשון להסור עצמו מבלתי שעשו רצונו איש יהודה ולא נשבעו. ותו מאי ויאמרו לו לאמר וכמעט אין לא שחר שהרי כל לאמר הוא לאחרים. ותו מה היתה הכונה באומרם לו כי אסור וכו׳ דאם הכונה שלא ימיתוהו כדפירש״י היא מיותרת שהרי להדיא כתי׳ והמת לא נמיתך. ותו מאי ונתנוך בידם ונתנכוך מ״ל דונתנוך משמע שאחרים יהיו הנותנים:

ולהבין כל זה כטוב טעם ודעת נקדים מ״ש הרמב״ם ז״ל בפ״ה מה׳ יסודי התורה נשים שאמרו להם כותים תנו לנו אחת מכם ונטמא אותה ואם לאו נטמא כולם יטמאו כולם ואל ימסרו להם נפש א׳ מישראל. וכן אמרו להם כותים תנו לנו א׳ מכם ונהרגהו ואם לאו נהרוג כולם יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש א׳ מישראל ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלו׳ ואם לאו נהרוג את כולם אם היה מחויב מיתה כשבע ן׳ בכרי יתנוהו להם. ואין מורין להם כן לכתחלה. ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש א׳ מישראל ע״כ וכתב נרן ז״ל בכ״מ דהכי איתא בירוש׳ על אותה משנה דתרומות דנשים וכו׳ תני סיעת בני אדם המהלכים בדרך ופגעו בהם כותים ואמרו להם וכו׳ אפי׳ כולם נהרגים וכו׳ יחדוהו וכו׳ ימסרו וכו׳ ואמרי׳ עלה אמר ר״ל והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי ור״י אמר אפי׳ שאינו חייב מיתה ומייתי התם עובדא דעולא בר קשרי תבעתיה מלכותא וערק

לזור

ללוד לגבי ריב"ל ואקיף מלכא מדינתא ואמר להו והוה אליהו ז"ל רגיל דמתגלי ליה ותו לא אתגלי ליה וצם כמה צומין עד דאתגלי ליה אמר ליה ולמסורות אנא מתגלי א"ל ולא משנה עשיתי א"ל וזו משנת חסידים ע"כ ופסק רבי' כר"ל וכו' וסובר רבינו דעולא בר קשרי היה חייב מיתה כשבע בן בכרי ואפ"ה לא אתגלי ליה אליהו ז"ל מפני שמסרו וא"ל זו משנת חסידים היא אלמא דלכתחלה אין מורין כן ע"כ · ומילתא אגב אורחין חזה הוית להרב כ"ח שכתב דכהרמב"ם נקטינן דפסק כר"ל ונראה מבואר דכל היכא שיחדוהו לפלוני וא"ל תנו לנו אותו וכו' בין שאותם שאלה היא שאלת הריגה בין שאלת יסורין או ממון ועונשין שאינה של מיתה או שאלת ממון לבדא הנה אם אותו פלוני חייב בכך ע"י מעשיו שעשה כנגד הגוים יכולין למסור אותו ביד הגוים כסברת הרמב"ם אליבא דר"ל דמאחר דהוא גרם לנפשיה ע"י מעשיו אין אנו נתפסין עליו אלא דמו בראשו והוא גרם לנפשיה · ואע"פ דהרמב"ם כתב דאין מורין כן לכתחלה אין זה אלא היכא ששואלין בפירוש להורגו אבל בסתם שאלה דאפשר דלא באו להורגו יכולין למוסרו ואין עובר בזה על משנת חסידים וג' חילוקים בדבר · א' אם חייב מיתה כד"ת כשבע בן בכרי מורין לכתחלה ב' אם אינו חייב מיתה כד"ת אלא כדיניהם ושאלו להורגו לאו משנת חסידים היא ואין מורין כן לכתחלה · ג' אם שאלוהו בסתם שימסרוהו להם ולא נודע אם דעתם להורגו אם לאו אם חייב כדיניהם שימסרוהו להם יכולין למסרו להם ומורין כן לכתחלה עכ"ל · וראיתי להרב החביב בי"ד סי' קנ"ז הגהת הטור אות מ"ז קשיא ליה ע"ד הכ"ח דכיון דאיהו ז"ל קאי בשיטת הרמב"ם ז"ל איך כתב בחלוקה ראשו' דאם היה חייב מיתה כשבע בן בכרי דהלכה ומורין והלא הרמב"ם כתב להדיא דאם יחדוהו אם היה מחוייב מיתה כשב"ב יתנוהו להם והא קאמר דאין מורין כן לכתחלה · ותו הקשה גם על חלוקה ב' דאם אינו חייב מיתה כד"ת אלא כדיניהם לאו משנת חסידים ואין מורין לכתחלה דמשמע הא בדיעבד מורין והא ליתא שהרי כתב הרמב"ם שאם אינו חייב מיתה כלו' כד"ת כשב"ב יהרגו כולם · וקושיא הב' ביקש הרב ליישבה ושוב אסקינהו בקושיא · ואחר בקשת המחילה ירא לע"ד דל"ק ולא מידי דהכ"ח ס"ל דמאי דקאמר ר"ל ודכותיה פסק הרמב"ם והוא שיהא חייב מיתה כשב"ב לאו למימרא כשב"ב ממש שהיה חייב מיתה כפי ד"ת ממש אלא כשב"ב שנתחייב מחמת שמרד במלכות בית דוד כן הדבר הזה שמרד במלכות גויי הארצות שמתחייב מיתה בדיניהם ולא בדינינו משא"כ גבי שב"ב דההוא מרד במלכות ב"ד והוי חייב מיתה מדיני ישראל והאי דקאמר כשב"ב הוי פירושו כשב"ב ולא כשב"ב · כשבע בן בכרי דהוי מורד במלכות ולא כשב"ב ממש דאלו התם נתחייב מיתה כדיני ישראל ממש · ודבר זה מוכרחים אנחנו לאומרו מההוא עובדא דעולא בר קשרי דא' בירוש' דודאי ההוא גבר לא היה חייב מיתה כד"ת · ואף שכתב מרן דמשמע לרבי' שהיה חייב מיתה היינו מדיניהם שמרד במלכותם דאלת"ה ק' מה היתה חרדת אליהו ז"ל על שמסר ריב"ל לעולא בר קשרי כיון שבדיני ישראל היה חייב מיתה אלא ודאי שלא היה חייב מיתה אלא כדיניהם ומעתה ק' טובא מה זו תשובה שהשיב ריב"ל לאליהו ז"ל ולא משנה עשיתי דאימא דהמשנה היא כר"ל דמפרשה עד שיהא חייב מיתה כשב"ב מד"ת ולמה ליה לאליהו ז"ל לו' וכי משנת חסידים היא זו לימא ליה עדיפא מינה דהאיכא ר"ל באסר מדינא ולא ממשנת חסידים אלא ודאי ר"ל דכי קאמר ר"ל דדכותיה פסק הרמב"ם והוא שיהא חייב מיתה כשב"ב היינו כדיניהם וכשב"ב ולא כשב"ב כדכתיבנא · והשתא א"ש מאי דאמר ליה ריב"ל לאליהו ההוא גברא דהוה חייב מיתה כדיניהם ולא משנה עשיתי שאפי' אם כפרשנא כר"ל הרי יחדוהו והיה חייב מיתה כדיניהם ומ"ש הר"ס ז"ל ואם אינו חייב מיתה היינו כדיניהם ודוק שפיר · ברם אי קשיא על הכ"ח הא קשיא בחלוקה הג' שכתב שאם שאלוהו בסתם וכו' ואם חייב כדיניהם שימסרוהו מוסרים ומורים כן לכתחלה כיון שלא פירשו להורגו וזה תימה שהרי בעובדא דעולא בר קשרי קאמר תבעתיה מלכותא סתם ולא קאמר בפירוש להריגה ואפ"ה קאמר ליה אליהו וכי זו משנת חסידים דמשמע דאין מורין כן לכתחלה ולפי דברי הכ"ח כיון שתבעוהו בסתם הלכה ומורין · שוב ראיתי להרב ט"ז סי' קנ"ז ס"ק ח' כתב ועוד נ"ל דבמקום שאין מוסרין אותו אין חילוק בין מסירה למיתה או שאר יסורין או אפילו לממון דלענין יסורין פשיטא שהם גרועים וכו' וראיה דהא בירוש' לא קאמר תבעתיה מלכותא להריגה אלא תבעתיה סתם ואפשר ליסורין לחוד וכו' ע"כ · והנראה דכוונת הט"ז לו' דבכל מקום שאין מוסרין אותו בין שהוא מן הדין או משנת חסידים אין חילוק בין שהמסירה למיתה או ליסורין וממון והא מייתי ראיה מהירוש' דלא קאמר להריגה כלו' ואפ"ה אסר ליה אליהו ז"ל משום משנת חסידים והיינו כדכתיבנא ודוק:

והנה הרב ט"ז הקשה בס"ק ה' על הירוש' הזה דמה חטאו של ריב"ל שנסתלק אליהו ז"ל מעליו ומאיכן היה לו להרגיש ולראות שלא לסמוך על המתני' שהיא מפורשת דא"כ בכל יום לא נדע על מה נסמוך · ותו וכי משום חסידות היה לו להניח להרוג כל יש' ח"ו · ותירץ הוא ז"ל שהחטא היה במה שריב"ל עצמו הלך ומסרו והיה לו להניח הדבר ביד המון העם שיעשו מה שירצו וממילא היו מוסרין אותו והוא לא היה לו לומר כלום וע"ז אמר לו אליהו ז"ל לאו משנת חסידים היא כלו' שלא נשנית משנה זו על החסידים שהם בעצמם יעשו אלא שיניחו הדבר כמות שהוא ועל כן פסק שאין מורים כן לכתחלה אלא יניחו וכמו שירצו יעשו ע"כ:

עוד כתב בס"ק ח' דלהכי נקט כשב"ב אעפ"י שבד"ת לא היה חייב מיתה אלא מצד חוק המלכות שמרד בדוד מ"מ מוסרין אותו אם יחדוהו ומינה דאף בזמנינו מי שפושע ומורד במלכות שלו מוסרין אותו וה"ה בשאר עבירות שאחד מוחזק בהם כגון עוסק בזיופים או שאר דברים שיש בהם סכנה פשיטא שמוסרים אותו ומן הראוי למסור אותו אף אם לא יחדוהו כיון שהוא כמו רודף לשאר ישראל על ידי מעשיו הרעים שעושה בפשיעה ע"כ וכיוצא בזה כתב הרב כנה"ג באות ל"ד בשם ס' חסידים וז"ל אמרו תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו וכו' אם אחד רשע ביניהם שמשים כולם בסכנה שמתקוטט עם הגוים ואומרים לו אל תתקוטט למה אתה משים כולנו בסכנה והוא חושש והרג את הגוי נותנין אותו כדי שלא יהרגו שהרי הוא שם את עצמו ואת כולם בסכנה ע"כ · עוד נקדים מאי דקי"ל גבי רודף שניתן להצילו בא' מאיבריו

או

או כנפשו דהיינו דוקא קודם שעשה אותה עבירה אבל אם כבר עשאה אין רשאין להורגו ומכח זה רצה מהר"ש ז"ל לכאורה לו' והוכחו דבריו ככ"י ח"מ סוף סי' שפ"ח דהמוחזקין במסורות והורגלו בכך עד שנעשה להם כהיתר וכו' דאין הורגין אותם כיון שכבר מסרו כתב מוהר"ש שאם המוסר עשה אשר זמם שוב אינו נהרג דטעמא דנהרג משום דהוי רודף וכאשר עשה אשר זמם תו לא מיחשב רודף אלא דאסיק אח"כ דה"מ שלא הוחזקו בכך ג"פ אבל כשהוחזק כל הקודם להורגו זכה דגדולה חזקה וכו' ע"כ וז"ש הט"ז הבאתי דבריו לעיל וה"ה בשאר עבירות שאחד מוחזק בהם וכו' אלא שהרא"ש כתב בתשו' הביאה מרן כ"י סי' י"ב דמי שמוחזק מוסר מותר להשכיר גוי להורגו רע דכיון שהוא מוחזק במסירות מותר כי כך שמעתי מהר"ש ז"ל אחר שעשה המוסר המסירה אין להורגו בידים אבל ע"י גוי כיון שהוא מוחזק במוסר מותר ע"כ נלמד מזה שה"ה למי שעוסק בדברים שנמשך מהם סכנה והוחזק בזה אף דע"י גוי שרי להורגו מ"מ בידים לא דרא ורא חדא היא ואדרבה מוסר ממש חמיר מאותו העוסק בדברי סכנה ומה שיש לעמוד בדברי מוהר"ש הללו שנראה שסותרים אהדדי מ"ש הרא"ש בשמו עם תשו' הזאת שהביא מרן משמו כבר עמד על זה מוהר"ש הלוי ז"ל ועיין מה שתירץ בזה בכ"הג סי' שפ"ח הגהת הטור :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת כו"ה ויעלו פלשתים וכו' ויאמרו איש יהודה כלו'

איש יהודה החשובים והגדולים שבהם למה עליתם עלינו והלא אנחנו עבדים לכם כלו' ואם שמשון חטא לכם מה לנו· והפלשתים נתחכמו לומר להם על תפיסת שמשון באופן שיהיה מותר להם מן הדין למוסרו בידם ואפי' מתורת חסידות ולזה אמרו לאסור את שמשון עלינו כלומר שתאסרו את שמשון ותסגירוהו בידינו ע"י זולתכם מהמון העם יען כי לכם לא יאתה שתמסרוהו בידינו כיון שאתם גדולי ואישי יהודה ולכן לא אמרו שתאסרו לנו לשמשון אלא לאסור כלו' שיהא נאסר ונמסר בידינו ע"י זולתכם מהמון העם· לעשות לו כאשר עשה לנו דכדין הוא לשלם לעושי רעה כרעתו ומעתה כיון שיחדנוהו וכדיננו מחייב מותר למסרו ואף מדת חסידות אין כאן כיון שיהא נאסר ונמסר ע"י ההמון וכמ"ש הט"ז ואפי' שאנו אומרים בפירוש לעשות לו כאשר עשה לנו דהיינו להרגו שרי וכסברת הט"ז וירדו וגו' ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים כלו' הלא ידעת בדין דכל שהוא פושע ומורד במלכות שלו מוסרין אותו וכמ"ש הט"ז והפלשתים הללו הם מושלים בנו והרי הם מלכות שלנו וכיון שאתה מרדת בהם דהוי ומותר למסרך בידם ועוד ומה זאת עשית לנו כלומר שמעשה זה שעשית להתגרות בהם לנו הוא ולבנינו שנמשך לנו מזה סכנה כענין מ"ש בט"ז בעוסק בזיופים או שאר דברים שיש בהם סכנה וכעין מ"ש בס' חסידים באותו שהיה מתקוטט עם הגוים וכו' והרג את הגוי וכו' דהוי כרודף ומותר למסרו אף כשלא יחדוהו כ"ש ביחדוהו ושמשון חרה לו ממה שעשו אותו כרודף דאי יהבינן ליה דין רודף יכולים ישראל בעצמם להרגו והוא מתפחד היה שלא ימיתוהו ישראל וזכותא דרבים עדיף וכמ"ש הר"ב הכלים ולזה השיב להם דהכא ודאי עכ"פ לית ליה דין רודף ולא דמי לא להאי דט"ז ולא להאי דס' חסידים חדא דהכא לא התחלתי אני להתקוטט עמהם מאלי כההיא דס' חסידים אלא הם פרצו גדר תחלה וז"ש כאשר עשו וכו' שהם הקדימו ותו דהכא לא הוי כעוסק בזיופים או בדברים המסוכנים דהכא בדין עשיתי כאשר עשו לי ותו דהכא כן עשיתי להם כלו' שכבר נעשה הדבר ורודף לא הוי אלא קודם שיעשה הדבר ותו דהכא לא הוחזקתי והורגלתי בכך אלא כאשר עשו לי כן עשיתי להם פעם א' ולא שנה לו ובהכי כל אפיא שוין דאפי' למסרו אסור כ"ש לתת לו דין רודף שנמשך מזה שנתן להרגו או להשחית לו אבר ויאמרו לו חלילה לנו שאתה רוצה לזכות עצמך ולומר שאין דינך בדין רודף ובוונתך כדי שלא נשלח בך יד אנחנו אלה פה אלא הלא לך לדעת כי להסרך דווקא ירדנו ולא להמיתך ודבר זה מותר יען שסוף סוף מרדת במלכות פלשתים ומורד במלכות מותר למסרו ודע לך כי אנחנו איש יהודה החשובים לא ירדנו רק לאסרך אבל לתתך ולמסרך ביד פלשתים לא תהא ע"י אלא ע"י זולתינו מהמון העם דאפי' משנת חסידים עלינו לקיימה שלא תהיה המסירה מידינו ולזה לא אמר ולתתך והפסיק בתיבת ירדנו בין להסרך ובין לתתך דירידתנו לא היתה רק להסרך ולא למסור אותך ביד הפלשתים דאין זו משנת חסידים לנו אישי וחשובי יהודה ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעו בי אתם דחשש הוא אולי אכתי עומדים בסברתם לומר דהוי כרודף וקרינן ביה מוחזק בכך והורגל שזה ג' רגלים שלא יד בפלשתים א' בשלשים איש שהרג לקחת חליפותם ב' בשריפת שדותיהם ג' בהכאת שוק על ירך ומה שאמר כאשר עשו לי שהם הקדימו הלא אם חמיו חטא לו הם לא חטאו לו וככר נעשה הדין בחמיו ולקחו ממנו נקמה וא"כ למה שרף שדותיהם והכה אותם ומעתה הוא ליה כעוסק בדברים מזוייפים ומסוכנים כ"ש שבפעם א' הוא פשט יד תחלה להכות מהם שלשים איש על דבר חליפות שמלות ולכן חשש דאכתי יהבי ליה דין רודף ומילא נבור שניתן להרגו או להשחית לו אחד מאיבריו ולזה א"ל השבעו לי פן תפגעו בי אתם כלומר אולי אכתי ס"ד שיש לי דין רודף ותהרגוני אתם או תלולו את עצמיכם כאחד מאיברי ולז"ה פן תפגעון שתם פגיעה או במיתה או בהשחתת אבר והם השיבוהו וא"ל לאמר לא כי אסור נאסרך ונתנוך וכו' והכוונה שחדשו לו דהכא אע"ג דיהבי' ליה דין רודף לפום מאי דס"ד אפי' הכי אין צורך שתשביענו שלא נפגע בך דבאמירה לחוד סגי אף בלא שבועה יען דאין הדין ניתן בדקא ס"ד שאם ניתן לך דין רודף שנוכל לשלוח בך יד אנחנו וכמ"ש הרא"ש בשם מהר"ש גבי מי שהוחזק למוסר דאפילו הכי אינו נהרג ע"י ישראל אלא ע"י גויים וז"ש לא כלו' אין הדין כן כדקא ס"ד שאם ניתן לך דין רודף נוכל לשלוח בך יד אנחנו דליתא רק שאסור נאסרך לבד ונתנוך בידם שזה מותר כיון שהוא ע"י גויים וכמו שהתיר מהר"ש להרוג המוסר ע"י גוי ואמרו ונתנוך ולא ונתננוך לרמוז דהכא מדת חסידות שאנו כאן אישי יהודה שלא ימסרוהו הם בעצמם ביד פלשתים רק המון העם זולתם וכמ"ש הט"ז והמת לא נמיתך כלומר וכיון דמשנת חסידים אנחנו מקיימים כ"ש מה שנאסר עלינו מצד הדין להמיתו על ידינו אף שניתן לו דין רודף שזה ודאי רחוק מן השכל כיון שאינו בדין וא"כ פשיטא דהמת לא נמיתך :

א"נ להמתיק תיבת לאמר לא וכו' והמת לא נמיתך באופן אחר ונק' מ"ש הרב החבי"ב בשם המהירי בסי' הנ"ל לפי דרכך למדת דהא דאמרינן מאי חזית דדמא דידך סומק טפי וכו' היינו כדאמר ליה קטיל

לפלניה

לפלניא והי לא קטילנא לך אכל כדאמר קטילנא לך ולרידיה מותר למסרו אכל לא להורגו בידים ע"כ למדנו מדבריו דלא אמרי' ההיא דמאי חזית אלא דווקא כהו' לו קטול לפלניא והי לא קטילנא לך אכל אם אמר קטילנא לך ולרידיה מותר למסרו דהי להו כ' נהרגין ועכ"ז אסור להרגו הוא עצמו בידים ומכ"ש כשהגוי לא אמר ליה קטול לפלניא אלא מסור לפלניא לחוד שאסור להרגו בידים והנה שמשון חשש פן הפלשתים אמרו לאנשי יהודה שהם עצמם יהרגוהו ולזה א"ל השבעו לי אתם שלא תהרגוני וע"ז ויאמרו לו לאמר לא כלו' אותו לאמר דהיינו אותה האמירה שא"ל פלשתים לא היתה שנהרגך אלא אסור נאסרך ונתנוך בידם וא"כ מהיכא תיתי שנהרגך ופשיטא דוהמת לא נמיתך · א"נ ה"ק אפילו אם תימצי לו' לאמר שכך היתה אמירת הפלשתים שאנחנו נהרוג אותך בידים אפ"ה לא ר"ל אין הדין כך שאסור לנו להרגך בידים שלא התירו אלא למסור לא להרוג בידים וכמ"ש הרב המאירי דאפי' כאו' קטילנא לך ולרידיה לא הותר רק למסרו ולא להרגו בידים וז"ש אלא אסור נאסרך ונתנוך בידם אכל והמת פשיטא שלא נמיתך ודוק :

ועל פי הדברים הנאמרים נדעה נרדפה מרז"ל בתנחומא הובא בילקוט שמואל וז"ל וכל העם אשר את יואב משחיתי' להפיל את החומה כיון שהרגישה סרח התחילה צועקת קראו לי ליואב א"ל האתה יואב אתה הוא חכם שהכתוב משבחך יושב בשבת תחכמוני לא קראת בתורה כי תקרב אל עיר וגו' וקראת אליה לשלום לא היה לך לעשות כן דבר ידברו באבל שאול ישאלו וקראת אליה לשלום למה תבלע נחלת ה' כיון ששמע כן נתירא ויאמר יואב חלילה א"ל יואב לא כן הדבר אלא איש מהר אפרים אדם בעל מום עע"ז שנא' ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי א"ל אנכי שלומי אמוני ישראל אני הוא שהשלמתי מנין כל ישראל שנא' ושם בת אשר סרח אלא עמוד במקומך ואני עושה שלום שנא' הנה ראשו מושלך אליך וכך היתה בטוחה בעצמה שהיתה נותנת ראשו ליואב אלא ראה מה עשתה ותבוא האשה אל העם בחכמתה א"ל הוו יודעין שיואב וכל ישראל עומדין מבחוץ להרגנו לנו ולבנותנו אמרו למה א"ל מאה בני אדם מבקש ליטול וילך א"ל יטול חורה ואמרה איני מבקש אלא ז' יטול אינו מבקש אלא אחר שבע בן בכרי מיד כששמעו כן הלכו וכרתו את ראשו ועליה אמר שלמה בחכמתו טובה חכמה מכלי קרב ע"כ וא"ל ביה טובא א' מה הלשון אומרת כיון שהרגישה סרח ואטו היא הרגישה בולי עלמא לא הרגישו ותו למה לה להודיע עצמה שהיא היתה שלומי אמוני ישראל ותו מאי הוו יודעין שיואב וכל ישראל עומדין עלינו מבחוץ דאטו ידיעה גדולה צריך הדבר הזה ומאי מבחוץ דקאמר והלא עיני כל אנשי העיר המה רואות בארובות שיואב וכל ישראל היו עומדין מבחוץ וצרים על העיר ותו דמה היתה החכמה הגדולה אשר עשתה כזה עד ששבחה שהע"ה כאלו עשתה דבר חכמה גדולה ולפי הנר' שלא היה בפועל הזה כל כך חכמה ותו מ"ט כשאמרה להם מאה בני אדם רוצה מכם או ז' אמרו יטול ולא אמרו נתן ומאי מיד כששמעו כן הלכו וכרתו את ראשו ולמה הם כרתו ראשו ולא נתנוהו כשהוא חי :

אך על פי האמור נכון הדבר ונקדים עוד מאי דאתמר בתוספתא דתרומות הובאה בב"ר ס' ויגש פרשה כ"ד תני סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים וכו' ואל ימסרו נפש אחת מישראל א"ר יהודה בר"א בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנו להם ואל יהרגו כולם ופי' הר"ב הכלים והרב החבי"ב בי"ד סי' קנ"ז אות מ"ז בפירוש השני דר"י ארישא קאי דקאמר שאם לא יחדוהו יהרגו כולם ואהא קאמר ר"י בר"א בזמן שהוא מבפנים במקום שמור והם מבחוץ בספק סכנה אבל בזמן שכולן שוים בשמירה דהיינו שכולם מבפנים הואיל וכולם שוין ימסרו והקשה על זה הרב החבי"ב דמאחר שאין כאן יחוד אל מי מכולם יתנו ואי אתיעטו סרביא לתת אחר מהן לא יזעק חמס מאי חזית וכו' ולי אנכי הצעיר נראה לקיים פי' זה כשנאמר היכול להיות הדבר ע"י הטלת גורלות וכמ"ש הרב החבי"ב גופיה ומטו בה בשם ס' חסידים בח"מ סי' קע"ג הגה' כ"י אות כ' ואף שכתב שם הרב החבי"ב דליתא להא דס' חסידים מ"מ אפשר דהתם דווקא גבי ספינה המטורפת קאמר הכי דכיון דאין הדבר ברור שעד שיסקוע הים צריך להטיל אנשים והוי הצלה מן הספק אמטו להכי לא סמכינן על הגורל אבל הכא דהווא הצלה ודאית בילד יעשו מוטב שיפילו גורלות ולמסור מי שעלה עליו הגורל משלא ישתכנו כולם :

ומהר"ש יפה זלה"ה פי' דר"י פליג אמילתיה דת"ק ס"ל שאם יחדוהו וחייב מיתה כשבע בן בכרי ימסרוהו להם ואתא ר"י לו' שאם הם מבפנים והוא מבפנים לא בעי' חיוב מיתה כת"ק אלא בוחור לבד שגי אבל לב"ע יחוד בעי' ובלא יחוד ליכא למ"ד דימסרו אפי' ע"י גורלות והקשה ע"ז מהרש"י דאם הוא חייב מיתה ויחדוהו פשיטא דיתנוהו להם ומאי קמ"ל תוספתא ותי' דסד"א דמ"מ אין למסרו שימות ע"י נכרים אלא ימות עפ"י ב"ד קמ"ל דמפני הסכנה שרי עכ"ד למדנו מדבריו דכי הוי חייב מיתה בב"ד עדיף טפי להרגו בב"ד בידים :

וכתב הרב החבי"ב שם בשם הרב המאירי דהיינו טע' דאליהו ז"ל שאמר לו לריב"ל וכי זו מש"ח על שמיהר ולא ראה אם יחריבו את העיר או לאו וככר כתב' לעיל שהט"ז פי' באופן אחר משום שריב"ל בעצמו הלך ומסרו ולא הניח הדבר ביד ההמון כי לא נשנית משנה זו על החסידים אלא שבפי דברי הט"ז ק"ל דהיאך האשה הגדולה הזאת היא סרח בת אשר שהיתה צדקת גדולה וחסידה בראשים היא עצמה עשתה הפועל הזה ואמרה ליואב הנה ראשו מושלך ואמרו וכך היתה בטוחה שהיא נותנת ראשו וכו' וכי תימא משום שהיה מורד במלכות והלא הט"ז כתב דמה לי מורד במלכות שלו דהיינו של א"ה מ"ל מרידת שבע בן בכרי במלכות בית דוד הכל שוה שאינו חייב מדין התור' משום עבירה אחת שעבר אלא מחוקי המלכות ובההוא גברא דריב"ל שהיה חייב משום מורד במלכות שלו אפ"ה קאמר ליה אליהו ז"ל וכי זו היא משנת חסידים שהם בעצמם יעשו הפועל ההוא וא"כ גבי שבב"כ אף שהיה חייב מדין מורד במלכות מ"מ משום משנת חסידים לא היה לה לסרח בת אשר שהיא בעצמה תעשה הפועל ההוא ונראה דהכא בשבע ב"ב מילתא אחריתי הוה ביה שהיה עובד ע"ז וא"כ אפי' משנת חסי' ליכא ואדרבא חובה עלינו להרגו בידים בדין עובד ע"ז :

ובזה נבוא אל המכוון וכל העם אשר את יואב משחיתים את החומה להפיל כיון שהרגישה סרח התחילה לצעוק שם רמז שלא הלכה ונטפלה בעסק

זה עד שראתה שבאה העיר במצור והגיעה ליחרב ולא כשהיא דריב"ל שמיהר ולא ראה אם יחריבו את העיר ונעכר בזה משום משנת חסי' וכמ"ש המאירי ואז פיה פתחה בחכמה וא"ל ליואב ואנשיו האתה וכו' ולמה תבלע וכו' כלומר שאם אתה מבקש שנמסור לך אחד מעיר וב' ממשפחה על לא חמס שאינם חייבים כדין תורה היאך נוכל למסרן לך דהא ע"כ לא שרינן רק כיחדוהו ושיהא חייב מיתה מלבד דין התורה ואפי' שיהיה חייב מלבד מורד במלכות מ"מ מלבד משנת חסי' לא נוכל למסרו לך וע"ז השיב לא כן הדבר וחלילה לי מעשות כדבר הזה להאשימכם אם היתה השאלה לאנשים שאינם מיוחדים ואינם חייבים מיתה מדין התורה כי ידעתי שלא תהיו רשאין למסרו כפי הדין ואפשר דאף שיהיה מורד במלכות הלא א"כ שיהיה חייב הריגה בדין ממקו' אחר ונדון דידן דבוותה כי איש מהר אפרים אדם בעל מום עובד ע"ז שבא' ושם נק' איש בליעל דהשתא כיון דאיכא יחוד והוי חייב מדין תורה ממקום אחר על שהוא עובד ע"ז צריך שתמסרהו עכ"פ אמרה לה א"כ איפה אנכי שלומי אמוני ישראל ר"ל הגם הלוס שאנכי צדקת ושלומי אמוני ישראל שהשלמתי וכו' הריני מטפלת בעצמי בזה ועמוד במקומך ואני עושה שלום כי הנה ראשו מושלך אליך יען בנדון הלז הא איכא יחוד והוי חייב מיתה בדין ממקום אחר לכן אנכי בעצמי אטפל בזה ואתן לך ראשו דאפי' משנת חסי' ליכא ואדרבה חובה עלינו להרוג אותו אנחנו בידים בדין עובד ע"ז · ותבוא אל העם בחכמתה להמשיך אותם בדברים שהם מפי עצמם יפסקו הדין דכל דאיכא יחוד והוי חייב בדין תורה שחייבים למסרו ואף להרוג בידים כי חששה שאם תאמר להם הענין המבוקש בתחלת דבריה שמא יכחשו ויתעקשו לומר דאפי' הכי אינם יכולים למסרו ולכן תחי' דברי פיה חכמה התחילה לומר להם חלוקה אחרת והיינו בדלא יחדוהו דבודאי ישיבו לה על זה דכיון דלא יחדוהו לא מצו למסור לשום אחד ומזה נתפסים בנדון דידהו לו' והלא אתם הוריתם מעצמכם שכל שיחדוהו בדין הוא למסרו ולזה א"ל תחלה אותה הסברא של רבי יהודה כפי מה שפי' הר"ב הכלים והרב החכי"ב דכל שכולם מבפנים והאויב מבחוץ מוסרין אף בלא יחוד וז"ש הוו יודעין שיואב וכל יש' עומדין מבחוץ להרגנו לנו ולבנינו וכיון שהם מבחוץ ואנחנו כולנו מבפנים א"כ צריך למסור לו והם אמרו לה למה כלומר למה בא ועל מי בא האם ויחד איזה אנשים בפרטות או לא א"ל מאה בני אדם הוא מבקש בסתמא וליכא יחוד ומ"מ כיון שכולנו אנחנו מבפנים צריך למסור לו והם השיבוה יטול כלו' אנחנו לא נמסור בידו לשום אדם אלא אם הוא יכול ליטול מעצמו יטול משום דס"ל דליתי להאי פירושא דהר"ב הכלים והרב החכי"ב אלא כפי' מהר"ש יפה דלכולהו תנאי בעי' יחדוהו וחזרה שנית לומר ז' הוא מבקש בסתם כדי שיחזרו לחזק במעוז סברתם ה"א שכל שלא יחדוהו אין מוסרין הא יחדוהו צריך ולכן כשגלתה להם שהענין הוא על שבע בן בכרי דבהכי הא איכא יחוד דאפי' בלא חיוב מיתה ס"ל לר"י דכיון שכולם בפנים צריך למסרו כ"ש דאיכא חיוב מיתה והוויא ממקום אחר שחייב דהוי עובד ע"ז ומעתה כל הקודם להרגו זכה מיד לא יכלו לענות עוד שום דבר כיון שנתפסו בזה בתחי' דבריהם דביחדוהו לבד מוסרין כ"ש בחיוב מיתה ממקום אחר דעובד ע"ז הא ודאי עלינו להרגו בדין כ"ש דליכא משנת חסי' ואמטו להכי עמדו הם בעצמם וכרתו את ראשו דמוטב היה להם שהם עצמם יהרגוהו בב"ד ולא ימסרוהו למלכות כיון שכבר נתרצה יואב עם סרח כשתשליך את ראשו וזאת עשתה האשה החכמה ושבח אותה שלמה הע"ה על המלאה זאת שנתחכמה עם העם ודוק:

ובזה נבין מקרא שכתוב בשופטים סי' י"ג ויחזק האיש בפלגשו ויוציא אליהם החוץ וידעו אותה וא"ל דבקצור הול"ל ויוציא האיש אליהם את פלגשו מאי החוץ ומאי ויחזק והנה הר"ב הכלים כתב שתכלית כוונתם היתה בפלגש וא"כ הו"ל כיחדוהו והנה הרב החכי"ב פי' עוד דבלא יחדוהו אין מוסרין בין מדעתו בין שלא מדעתו וביחדוהו מדעתו דווקא מוסרין והא בר רבי יהודה ופי' דהיינו דווקא כשהם מבחוץ וכו' אבל כולם מבפנים אפילו בעכ"ר מוסרין אותו וז"ש ויחזק האיש בפלגשו בעכ"ר והיינו טעמא משום דוויצא אליהם החוץ והם היו כולם מבפנים ולכך כיון שיחדוהו וכולם היו מבפנים נותנין ואפי' בעכ"ר ודוק:

ומעתה נהדר לקראי דידן כי הנה כבר כתבנו דנשים שא"ל גויים תנו לנו אחת מכם ויטמאו כולם וכו' וכתב הרב החכי"ב שם בשם הר"ב בנימין זאב דאף אם יחדו אחת מהם ואפי' א"ל ואם לאו נהרוג כולכם יהרגו כולם ואל יתנו אותה שיחדוה ליטמא והט"ז חולק בזה וס"ל דאם יחדוה וא"ל ואם לאו נהרוג כולם יתנו לאותה שיחדוה והתא קרא לאשמועינן דבין בלקיחה ראשונה שנלקחה מבית מרדכי ע"י הסריסים אל יד הגי שבבית הנשים בין כשנלקחה מבין אותם הנערות הקבוצות בבית הנשים להוליכה לבית המלך דבתרוייהו הוו כמו נערות מבנות ישראל בשני הפעמים לקחוה עבדי המלך שלא ברצונה ורצון היהודים ובנות ישראל שהיו שם אלא הם עצמם לקחוה בעכ"ר ולא שהיהודים מסרוה ח"ו דאי הכי שלא לקחוה הם רק אמרו להם תנו לנו את הנערה הזאת היו מחמירין כסברת הרב בנימין זאב שלא למסרה הם בעצמם אף דיחדוה ואפי' יאמרו להם ואם לאו נהרוג אתכם וז"ש ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ונלקחו הנערות מביתם אל בית הנשים אל יד הגי בלקיחה א' ובין ובהקבץ נערות ר"ל שהיו קבוצות ביד הגי ונלקחו משם שנית אל בית המלך בשתיהם ותלקח אסתר בעכ"ר של היהודים העומדים שם ובנות ישראל וז"ש אל בית המלך שהיא ביאה שניה ואל יד הגי שהיא ביאה א' בין בזו בין בזו נלקחה אסתר ע"י עבדי המלך לא שהיהודים מסרוה בלקיחה א' ולא נערות בנות יש' מסרוה בלקיחה ב' מבית הנשים שאם היה הדבר כן שעבדי המלך היו או' תנו לא אותה היו כולם נהרגים כי היו מחמירין על עצמם כהר"ב בנימין זאב:

אמנם עפ"י מע' דברי הדרוש הניתנין למעלה יובן באופן אחר ונק' מה שהקשה הר"ב בנימין זאב סי' ת"ג דהיאך אסתר לא מסרה עצמה כיון שהוא ג"ע וקי"ל דבג' עבירות יהרג ואל יעבור ותי' דאסתר קרקע עולם היתה וכ"ש לא הוי כג"ע דעלמא וחזר הדבר להיות כשאר עבירות ואינה חייבת למסור עצמה בשביל שנבעלה לאחשורוש לפי שהיה יכול לכופה בעכ"ר דמלך היה וא"כ הו"ל אנוסה ואפילו היתה מוסרת עצמה להריגה היו כופין אותה להריגה בעכ"ר כלו' דכ"כ היתה אנוסה עד שאפי' היתה מוסרת עצמה עד הריגה אפ"ה היו כופין אותה והורגין אותה וכ"ש אינו בדין שתהרג כיון דהוי כשאר עבירות והקשה עוד

מדאמרינן

מדאמרינן כי אתא רב דימי אמר ל"ש אלא שלא בשעת השמד אבל בשעת השמד יהרג ואל יעבור ואפילו על מצוה קלה ואפי' שהיתה אנסה ותי' דהאי דאסתר לא היה שעת השמד באומה ישראלית לחוד אלא הגזרה היתה על כל מלכות אחשורוש וכיון דההיא גזרה לא היתה מיוחדת על אומתנו לחוד לא מיקרי שמד ליהרג עליו וז"ש נותן טעם תדע למה אסתר לא מסרה עצמה לפי שויהי דבר זה בהשמע דבר המלך ודתו כלו' וכיון דמלך היה יכול היה לכופה בעכ"ר עד להריגה וכ"ש הותר לה למסור עצמה וכי תימא וכיון דהוי ג"ע תהרג וכ"ת משום דהויא קרקע עולם אכתי תיפוק לי דהוי שעת השמד דאפילו על מצוה קלה יהרג וא"כ אף דהויא קרקע עולם מ"מ חזר ג"ע דירה להיות כשאר עבירות וכיון דהוי שעת השמד תהרג לז"א ובהקבץ נערות רבות מכל האומות וכ"ש לא הוי שעת השמד כיון דהגזרה כוללת ואמטו להכי ותלקח אסתר ולא מסרה עצמה להריגה ודוק:

ועפ"י האמור בענין יובן מרז"ל בש"ר פרשה א' סי' י"ח וז"ל ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבען אותן להזדווג להם ולא קבלו ממנו ותחיין את הילדים וכי מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים אין אנו יודעין שקיימו את הילדים למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין את הילדים יש קלס בתוך קלס לא דיין שלא קיימו את דבריו אלא הוסיפו לעשות להם טובה יש מהן שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות להם מים ומזון מבתיהם של עשירות ונותנות לעניות והן מחיות את בניהם הוא שכתוב ותחיין את הילדים ע"כ וראשונים כמלאכים היו תמהים דמאי פריך וכי מאחר וכו' כיון שדרשו קרא דולא עשו כאשר דבר אליהן לענין שתבע אותם להזדווג להן ולא קבלו דהשתא כוליה קרא איצטריך דקרא דולא עשו איצטריך למה שתבען ולא קבלו וקרא דותחיין איצטריך שלא המיתו הילדים ובקרא גופיה א"ל כמ"ש להם פרעה מדוע עשיתן את הדבר הזה ותחיין את הילדים דמן הראוי הכי מבעי ליה לומר מדוע החייתם את הילדים דבהכי לא היה מאריך כ"כ ועוד שכיון שהם נמנעו ולא עשו כאשר דבר להן לא שייך לו' מדוע עשיתם דאדרבה תלונתו על מה שלא עשו פועל המיתה:

אמנם כפי נמשך הקודם הכל יבוא לכלל ישוב כי הנה כבר כתבנו למעלה שהתוס' הקשו דאמאי לא פריך בסנהדרין והא אסתר ג"ע הוה ותי' בסנהדרין בשם ר"ת דאין חייבים מיתה על בעילת גוי דרחמנא אפקריה לזרעיה דכתיב וזרמת סוסים זרמתם מיהו ק"ל תלמודא והא אסתר פרהסיא הוה דכיון דאיכא חלול ה' היה לה למסור עצמה והנה עפי"ד ר"ת הללו יתישב מאמר הכתוב ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות דיש לדקדק דמאחר שהודיענו שמותם שפרה ופועה מה לו עוד להאריך ולומר העבריות והכי הו"ל ויאמר מ"מ למילדות אשר שם הא' וגו' ולפי"ז הדברים כפשטן כי הנה המפרשים כתבו דויאמר מ"מ קמא היינו על תביעת הזווג ומשום כבוד לא פרסם הכתוב כיון שלא הענין בפרהסיא וז"ש ויאמר מ"מ בצנעא למילדות להשמע לו ונתן להם טעם שזה מותר להם כיון שהם אנוסות מפאת שהוא מלך מצרים וכ"ת והא ג"ע אפי' בצנעא יהרג ואל יעבור לז"א דהכא כיון שהוא נכרי והם עבריות לית לן בה דרחמנא אפקריה לזרעיה דאלו היה הדבר מנכרי לנכרית יש להם ליהרג אבל כיון שהם עבריות ביאת גוי לא מחייבי עליה מיתה דרחמנא אפקריה לזרעיה ומשום חלול ה' ליכא כיון שלא היה הדבר מפורסם:

ברם ריב"ש חלוק על דברי ר"ת הללו והוא ז"ל תי' דהמקשן הוה ס"ל דטעמא דקרקע עולם מהני לג"ע רק דלא ניחא ליה בהכי אלא כשהוא בצנעא אבל לענין חלול ה' כשהוא בפרהסיא לא סליק אדעתיה דמהני טעמא דקרקע עולם וחדש לו דאף לגבי חלול ה' מהני טעמא דקרקע עולם והאי דהוה פשיטא ליה דטעמא דק"ע מהני לגלות ערוה היינו משום דרציחה גופיה שהוא בנין אב לכולם קי"ל דאי לא עביד מעשה יעבור ואל יהרג ה"ה גבי אשה דהויא קרקע ולא עבדא מעשה וכו' יעוי"ש בדברי התוספות דסנהדרין שהאריכו:

והנה כתבו הפוסקים ז"ל בשם הרב המאירי שאם היה אדם אחד מושלך בבור וצועק שיעלוהו ואמרו לו לישראל אם תעלהו נהרוג אותך יעבור ואל יהרג כיון דשב ואל תעשה וכן בכל דבר דליכא מעשה אמרינן יעבור ואל יהרג והנה הרב יפ"ת דרז"ל דייקי אומרו ותחיין דמשמע שהיו מסייעות בחיותן בקום עשה ובזה נבוא א"ש כי הנה כשתבען פרעה להזדווג להן אף שמן הדין היה מותר להן לעבור מטעם דאשה הויא קרקע עולם ולא עבדא מעשה וכמידי דלית ביה מעשה ועובר בשב ואל תעשה יעבור ואל יהרג ועם כל זה ראינו שהחמירו על עצמן ונסתכנו לעבור על גזרת המלך ודנו דבר שאין בו מעשה כאלו יש בו מעשה וז"ש ולא עשו כאשר דבר אליהן מ"מ שדנו אותו דבר כאלו יש בו מעשה ולא עשאוהו ואם כן השתא קשה טובא דמאחר שדבר שאין בו מעשה החמירו בו ודנוהו כדבר שיש בו מעשה ולא עשו כאשר דבר אליהן מ"מ וסכנו בעצמם לעבור על גזירת המלך במקום שהיה מותר להם והשתא איני יודע שותחיין את הילדים ולא המיתו אותם בקום עשה שזה אסור להם מן הדין כיון שיש בו מעשה וקרא דותחיין את הילדים למה לי ומשני יש קלס בתוך קלס וכו' והשתא דייק קרא דקאמר ותחיין כלומר שסייעו בחיותן בידים בקום עשה שזה מן הדין היה מותר להם שלא להחיותן בשב ואל תעשה וכההיא דהמאירי והם החמירו גם בדבר שאין בו מעשה וכאשר החמירו מענין זה במה שתבען לתשמיש וזהו הנרמז בכתוב ולא עשו כאשר דבר להם מ"מ בתשמיש והחמירו בדבר המותר להם שאין בו מעשה ומזה נמשך להם להחמיר בותחיין את הילדים בקום עשה ולא עברו בשב וא"ת להניחם למות והחיוב בקום עשה ולזה היה פרעה מתרעם עליהן מדוע עשיתן את הדבר הזה מכלל דאיכא אחריתי והיינו שנתרעם עליהם במה שספקו להם מים מזון והחיו אותם בידים בקום עשה דבשלמא מה שלא המיתו אותו בידים בקום עשה שפיר שזה אסור להם לעבור ולהמיתם בידים אבל במה שספקו להם והחיום בידים למה והלא אם היו מניחין אותם לא היו עוברין בקום עשה אלא בשב ואל תעשה וז"ש מדוע עשיתן בקום עשה הדבר הזה לספקם ולהחיותן בידים שאם לא הייתם מחיים אותם אין בידכם שום עון כיון שהיתה העבירה בשב ואל תעשה ועל זה השיבוהו כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה והכוונה כמו שפירש מהרש"א שא"ל אומה זו לחיה נמשלת ואמרינן בקדושין מימי לא ראיתי ארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסין

מתפרנסין שלא בצער ואפי׳ מה שלא מותקנו את הולדי׳ יש לנו להשיבך כי בטרם יבוא אליהם המולדת וילדו :

דבר הפורים דרוש ג׳

גרסינן בפ״ק דמגילה רב מתנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו :

הן הראנו ה׳ אלהינו חסד לאלפים ונפלאותיו אשר עשה ובטובו הגדול · מעולם ועד עולם לא עזב את חסדו ובכל צרתם עוזר ומושיע חוסים ישראל עם קרובו הגוי הגדול · מאי דקמן הפלאה זו מאד נעלה בקום עלינו אדם ממוכן זה המן בקש לעקור את הכל למקטון ועד גדול · ידע לאשתעויי לישנא בישא עבדא בישא ההוא המגושא עבלא התנין הגדול · כאשר מלאנו ראינו מרז״ל שכן דרשו בקרא דויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם · והנה חוץ מדרכם ז״ל הנה מקום אתי להבין כוונתו הרעה בשוט לשונו אשר דיבר למלך באופן אחר · הן קדם נעמוד בחקירה א׳ עמדו עליה הראשונים נוחי נפש כי מה זאת עשה ה׳ לחבב את ישראל דהוו מיעוטא ולמשבק גווי הארצות דהוו רובא וקא קי״ל אחרי רבים להטות · ורבני אשכנז השיבו הלא בספרתם :

ולעד״ן הדברים פשוטים בהקדים מאי דק״ל בי״ד סימן ק״י דכל דבר חשוב אפי׳ באלף לא בטיל ולא אמרינן ביה אחרי רבים ובבר נודע חביבין ישראל למקום חבה יתירה נודעת להם כמאמר הכתוב בני בכורי ישראל וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו ואין חשוב לפניו כישראל · ובזה אני מבין מאמר הכתוב לא מרובכם מכל העמים חשק ה׳ בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת ה׳ אתכם כלומר דלאו משום שאתם רבים חשק בכם ולקח אתכם לגורלו והניח או״הע שהרי לפי האמת אתם המעט מכל העמים · וכ״ת א״כ אמאי שבק קב״ה לאו״הע שהם רבים וקא משני מאהבת ה׳ אתכם ואתם חשובים בעיניו וכל דבר חשוב לא אמרי׳ ביה אחרי רבים :

ובזה יובן מקרא שכתוב בהושע והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי · וא״ל דהיאך ע״י ריבויים נמשך מזה שבמקום אשר יאמר להם לא עמי וגו׳ יאמר להם בני אל חי · ולפי האמור הדברים בפשטן כי הנה בגמרא אמרו דכשישראל עושין רצונו של מקום יתרבו כ״כ עד שלא יהיה להם מספר · וכשאין עושים רש״מ ח״ו להפך · והנה מודעת זאת סברת או״הע נמשכת כלפי הדברים הניתנין למעלה הם אמרו דאינהו קריבין למלכא יתיר מינן וכדמשמע מדברי רז״ל בכמה מקומות · והא אתא קרא למימר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד מחמת ריבויו וכיון שכן והיה במקום אשר יש פתחון פה לאו״הע לומר להם לא עמי אתם כי קב״ה תפיס רובא דעלמא יאמר להם בני אל חי דכיון שמתרבים במאד מאד לגבי כל או״הע יסכר פי דוברי שקר ותו לא איצטריכו לי טעמי אחרוני :

דוגמא לחקירה זאת מצאנו ראינו לרז״ל במדרש רבה ששאל ההוא מינא לריב״ק כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות למה אין אתם משווים עמנו לעבוד ע״א ומסקנת תירוץ ריב״ק היתה לומר שישראל הם רבים לגבי כל אומה ואומה ·: אמנם ראה ראיתי לרבני אשכנז שישבו לשאלת המין באופן אחר במאי דקי״ל כל דבר שדרכו לימנות לא בטל ואפי׳ באלף ובתבו שלכן מנה הקב״ה את ישראל במדבר כדי שלא יהיה להם פ״פ במעשה העגל לומר ניזול בתר רובא כיון שהם דבר שבמנין ובזה נבין קרא דהושע הנ״ל · ועל לבאו מאמרם ז״ל במד״ר כי תשא את ראש בני ישראל אמר הקב״ה למשה חייבים לי בית ישראל אמור להם שיפרעו לי ואשלמה להם הה״ד והיה מספר בני ישראל כחול הים והדבר תמוה דכיון דישראל הם חייבים לפרוע למקום היכי קאמר ואשלמה להם הרי הם חייבים לשלם לו · ולפי האמור הדבר מבואר דעד כאן לא איצטריך למנות את ישראל כי היכי דליהוו דבר שבמנין רק כשאין עושין רש״מ אמטו להכי להוציא מלבם שלא ישוו עם או״הע בע״ז הוצרך בב יכול למנותם דמעתה כיון דהוו דבר שבמנין לא ישוו עם האומות · אבל אי בלא״ה הם עושין רש״מ אין צריך למנותם וכמו שהאריכו בזה חכמי אשכנז וז״ש כי תשא את ראש בני יש׳ אמר הקב״ה למשה חייבים לי בית ישראל כלומר תדע לך למה אני מצוה לך כי תשא והוצרכתי למנות אותם לפי שחייבים לי בית ישראל במעשה העגל וכיון שכן איצטריך למנותם כי היכן דליהוו דבר שבמנין ולא ילכו אחרי ההבל לכן אמור להם שיפרעו מה שלוו ר״ל שיחזרו בתשובה ויעשו רצוני וכמו שפירש הרב היפה אשלמה להם כלו׳ אשלים אותם שיהיו כחול הים אשר לא ימד ואף שיהיו דבר שאינו במנין לית לן בה · כיון דבלא״ה הם עושין רש״מ וכ״ת כיון דלא הוו דבר שבמנין יהיה פ״פ לאו״הע לו׳ דאינהו קריבין למלכא יתיר כיון שהם רובא לז״א והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי דידוע שהכן הוי דבר חשוב אצל אביו וא״כ פשיטא דהקב״ה בוחר בהם אף לגבי כל א״ה דהוו רוב כיון דישראל הוו דבר חשוב ולא בטלי :

ועל פי הדברים האלה נבין קצת מקראות בס׳ ואתחנן וזה תארם ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו׳ ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת והדק׳ מבוארים דמה להם לא״ה לומר בעת על יש׳ שהם גוי גדול כיון שעיקר כוונתם לו׳ עליהם שהם עם חכם ונבון ועוד דמה לנו עתה בהודעה זו לומר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ומי לא ידע בכל אלה ולפי״ה הכל יבוא על נכון ונקדים עוד מאי דאמרינן בפ״ק דיבמות רב אמר לא עשו ב״ש כדבריהם ושמואל אמר עשו ואוקימנא לה בלפני בת קול וטעמא דמ״ד לא עשו משום דב״ה רובא ומ״ד עשו בי אזלינן בתר רובא היכא דבי הדדי נינהו הכא ב״ש מחדדי טפי אמור מעתה מכאן תשו׳ יוצאת לשאלת המין שהיה לנו להשוות עמהם משום שהם רבים דע״כ לא אזלינן בתר רובא אלא היכא דבי הדדי נינהו אבל הכא ישראל מחדדי טפי כאשר מודעת זאת וא״כ אף דהוו מיעוט וא״ה הם רוב בדין עושים כדבריהם כיון דמחדדי טפי מא״ה עוד נקדים מ״ד ב״פ לא יתפור רוב וקרוב הולכים אחר הרוב

והוה

והוא ס"ד שם בגמרא דאיכא למ"ד דאזלינן בתר קרוב :

ובזה כא"ה ושמרתם ועשיתם כלומר מלבד מה שתעשו בפועל תשמרו ג"כ ללמוד ולהבין להשכיל כדי שתהיו חכמים מחוכמים ומחדרי טפי מא"ה שזו היא טענה גדולה לשמות עיני העמים ודא תברתהון כי כראותם שאתם עם חכם ונבון ומחדרי טפי מינייהו לא יכריחו אתכם עוד שתשוו עמהם לעבוד ע"ז כיון שהם הרוב דהא ליתא דכיון דאתון מחדרי טפי מינייהו אין הרוב שלהם נחשב לכלום וזה לפי מאי דס"ד דא"ה שבכללות כולם הוו רובא לגבייכו אבל לפי האמת כיון שכל או' עובדת לע"ז מיוחדת הרי אתם רוב לגבי כל אומה ואומה מה גם בהצטרף דאתון מחדרי טפי וז"ש ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ר"ל שאין חכם ונבון ומחודד רק ישראל ונוסף גם הוא שהם הגוי הגדול לגבי כל או' בפרטות דהשתא בין למ"ד דאזלינן בתר רובא אף כשהמיעוט מחדרי בין למ"ד דאזלינן בתר דמחדרי אף שהם מיעוט בכ"ד הכל מודים שהדין עם ישראל כיון שהם רבים והם מחודדים טפי דהשתא לכ"ע אינהו הוו רובא וכ"ת אכתי שמא יאמרו בגוים רוב וקרוב אזלינן בתר קרוב וכדקא ס"ד בגמ' ויעלה ע"ד דאינהו אלודות דידהו קריבי יתיר לז"א כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ר"ל היכן מצינו שיהיה בגוים גוי גדול ורב ואלהיו קרוב לו כי היכי דליהוי רוב וקרוב תרתי לטיבותא ואפי' ההוא ס"ד דאזלי' בתר קרוב הכא מודה דשאר אלודות רחוקים המה מאדם ואין להם וכו' ומי כה' אלהינו בכל קראנו אליו ועוד בה שלישיה כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים ומתוכם יתחכם ויתחדד דהשתא הוי רוב בפועל ומחדד טפי ואלהיו קרוב לו ובזה יסכר פי דוברי שקר :

ובזה נבין מאמר הכתוב לא תהיה אחרי רבים לרעות כלומר אפי' שאמרתי לך שתלך אחר הרוב מ"מ לענין הרעה כמאי דסלקא דעתיוהו דכל הגוים הם רבים כנגד ישראל לא תלך אחריהם דשאני הכא דישראל מחודדים טפי ומעתה אפילו נימא שנצרף כל הגוים נגד ישראל אכתי לא תיזיל אבתרייהו · גם נמשך לזה מאמר הכתוב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' כלו' דאף שהגוים הם כמים רבים לגבי ישראל לא יוכלו לכבות את האהבה אשר בין יש' למקום בטענה זו כיון דישראל הם מחודדים טפי · גם לזה נמשך מאמר הכתוב רבים רודפי וצרי מעדותיך לא נטיתי · גם בזה יובן קרבו רודפי זמה מתורתך רחקו קרוב אתה ה' וכל מצותיך אמת דקא מתמה אמאי מתורתך רחקו אי משום רוב הא יש' הויין רוב נגד כל אומה ואומה · ואי משום קרוב הא קרוב אתה ה' וא"כ כל מצותיך אמת · ובזה יובן מענה אליהוא לעיר אני לימים ואתם ישישים וגו' אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם כלו' חדא שאתם רבים וגם ישישים על כן זחלתי ואירא לחוות דעי אתכם · אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם ולא ע"י רבים או זקנה כי לא רבים יחכמו ואף שהם רבי' לא קי"ל כותייהו היכא דהמיעוט מחדרי טפי :

ואל זה סובב הולך מאמר הכתוב ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצג וגו' ויאמר משה גם אתה וגו' וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו · וא"ל דכיון שהם בקשו ממנו בתחלה ללכת נזבחה לאלהינו · א"כ היכי קאמר להו השתא לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצג דכמה יעבדוהו · ומאי תיבת רק דקאמר · ומה השיב לו משה גם אתה תתן וגו' וגם מקננו ילך עמנו דלפי הנראה דין ודברים איכא בינייהו · ועוד צל"ד מה הלשון אומרת כי ממנו נקח לעבוד וגו' ולפי האמור נבון הדבר ונקדים עוד מאי דקי"ל דרובע ונרבע פסול לקרבן ואם נתערבו בכשרים מדאורייתא בטלי ברובא אלא שחכמים גזרו עליהם דאפי' באלף לא בטלי ואמטו להכי פרעה היה סבור דחיישינן למיעוטא ובכל מקנה יש' פסולי לקרבן כי לא יבצר מהם רובע ונרבע ולא אמרי' דליבטלו ברוב ולכן אמר לכו עבדו את ה' בעבודה אחרת ולא בזביחה כי צאנכם פסולים לקרבן וז"ש רק צאנכם ובקרכם יוצג דייק תיבת רק לו' שהם פסולים דחיישינן למיעוטא · ומרע"ה השיבו גם אתה תתן בידינו וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה ואף את"ל שיש ביניהם רובע ונרבע לית לן בה דמדאורייתא בטלי ברובא דאחרי רבים להטות ולכתחלה בריבים אנחנו לקבוע דבר זה להלכה דאזלינן בתר רובא ולא חיישינן למיעוטא כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו כלומר ממנו דהיינו מדין זה נקח בנין אב ומופת חותך לעבוד את ה' אלהינו ושלא ללכת אחרי אלהים אחרים כיון דאנן רוב לגבי כל אומה ואומה ולא חיישינן למיעוטא :

והנה כל הדברים האמורים כלפי מה שהשיב ריב"ק לאותו המין שישראל הם רוב לגבי כל אומה ואומה אמנם עוד לאלוה מלין להשיב לשאלת המין בהקדים מאי דאמרי' בפ' יו"הכ דהי איכא ט' גוים וישראל אחד ונפלה מפולת על אחד מהם ולא ידעי' אי גוי אי ישראל מפקחין עליו את הגל אעג"ב דרובא גוים משום דכל קבוע כמחצה עמ"ר ותו לא אזלינן בתר רובא · ומעתה מפורש יוצא תשובה לאותו המין דלא אזלינן בתר הגוים אף שהם רבים לפי שישראל הם קבועים על אדמתם כי מציון תצא תורה · אך מה שיש לפקפק בזה כמאי דאמרי' בזבחים ובמשוך ונקריב חד מינייהו ונימא כל דפריש מרובא פריש ופרכי' נימשוך הו"ל קבוע וכל קבוע כמחצה עמ"ד אלא ניכבשינהו דניידי פירוש ובסוף אותם שנודו דלא ליהוי קבוע ונימא כל דפריש וכו' והכי קי"ל בדין האיסורים שאם נתפזרו ממקום קביעותם אנה ואנה תו לא הו"ל קבוע ואזלינן בתר רובא א"כ איפה תירוץ זה יספיק לשאלת המין בהיות יש' על אדמתם קבועים בלי טלטול ונדנוד · אבל בשגלו ונוידו ממקום קביעותם חזר הדין להיות אחרי רבים ויש מקום לשאלת המין · אחר כתבי זה ראה ראיתי להרב בעל שארית יעקב שכתב בזה בשם רבני אשכנז דהקב"ה קבע את ישראל בארץ כי היכי דליהוי להו דין קבוע ובזה פירשו מאז"ל כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה כיון שהם קבועים ובטלה שאלת המין · והדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה · גם פירש בזה כונת הכתוב בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה דהיינו דיתחיה איך טמאו דרכם בע"ז בהיותם קבועים על אדמתם דבשלמא בשהם מפוזרים בארץ העמים יש להם מקום לטעות בדברי גווי הארצות כי הם הרבים אבל עתה שהם קבועים דליכא תו למטעי בההיא איך טמאו דרכם עב"ד · ובזה נכון להבין מאמר הכתוב אשר יעדנו בראש אמי'ר דישנו עם אחד וכו' דא"ל בזה מאי נפקא ליה מינה אם הוא מפוזר ומפורד · ותו מהו הכפל דמפוזר ומפורד ? ותו ודתיהם שונות צ"ל דמיסתייה במאי

דקאמר

דקאמר ואת דתי המלך אינם עושים · ונקדים עוד מאי דאמרינן במדרש רבה דישראל כולם נפש א' חשיבי ולכן נאמר ביעקב כל הנפש לבית יעקב וגו' והנה בשלהי ערלה איפליגו ר"מ ורבנן דר"מ ס"ל כל שדרכו לימנות לא בטל ורבנן ס"ל דוקא שש דברים חשיבי ולא בטלי והם אגוזי פרך ורמוני בדן וכו' ואמרי' התם שאם נתפלעו האגוזים ונתפרדו הרמונים פי' שהופרדו גרגירי הרמונים תו לא חשיבי ובטלי והכי קי"ל בי"ד סי' ק"א כדין בריה ודבותה דלא בטלה שאם נתרסקו או נחתכו דתו לא חשיבי בטלי · ובזה נ"ה כי הנה המן הרשע ידע למישתעי לשנא בישא לו' דהאמאי ישראל אינם משוים עם הגוים בע"ז כיון שהאומות הם רוב ואחרי רבים להטות וכ"ת דישראל קביעי הא ניידי ממקום קביעותם הראשון ונתפזרו אנה ואנה וכל שנתפזרו מקביעותם אמרי' בעלמא כל דפריש וכו' דאחרי רבים להטות ותו ליכא להאוא דינא דכל קבוע וכ"ת משום דהוו עם אחד המיוחד דהיינו דבר חשוב ומ"ה לא בטל ברוב הא ליתא דהשתא הוי מפורד וקי"ל דאם נתפרדו הרמונים תו לא חשיבי ובטלי וז"ש ישנו עם אחד כלו' אף שהם עם אחד ונפש אחת להם והם דבר חשוב מ"מ השתא מיהא מפוזר ומפורד הוו וליתא להו חשיבות וגם לא הוו קבוע כיון שהם מפוזרים בין העמים וא"כ אמאי דתיהם שונות מכל עם ולמה לא ישוו עמנו בע"ז אין זה כי אם רוע לב למרוד בדתי המלך כי מעתה בדין הוא שישוו עמנו ומה שאינם משוים היינו משום דאת דתי המלך אינם עושים וא"כ ולמלך אין שוה להניחם :

ובזה יובן מש"ה בהושע סי' ט' ימאסם אלהים כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים ואיתא בתנחומא אמר הקב"ה אני בקשתי שתהיו נתונים בשלוה ונטועים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אימתי אם בחקותי תלכו וישבתם לבטח בארצכם · והדברים פשוטים שהקב"ה רצה שיהיו ישראל קבועים על אדמתם להסיר מהם עקשות פה ולזות שפתים א"ה שאומרי' אחרי רבים להטות וישוו עמנו בע"ז · והן בעון אף בהיות ישראל קבועים חטאו בע"ז ולכן מאסם ה' כי לא שמעו לו לא בן מקודם לזה כי היו חשיבין אלו והוו כדבר חשוב דאפי' באלף לא בטיל אבן עתה שחטאו בע"ז נמאסו בעיניו ומעתה יהיו נודדים בגוים כלו' דליהוו ניידי ממקום קביעותם מדה כ"מ שאם לא היו חוטאים מן הראוי שיהיו חשובים וגם קבועים על אדמתם כי היכי דלא ליבטלו ברוב אבל כיון שהם חזרו לסברת העמים והשוו עמהם בע"ז מעתה למה זה צריך שיהיו דבר חשוב וחביב וגם קבועי' על אדמתם ליהוו מאוסים וינודו בגוים על פי מרותם וזהו כוונת המאמר אני בקשתי שיהיו בשלוה ולא ינתשו מעל אדמתם כלו' דליהוו קביעי אימתי אם בחקותי וגו' והם לא עשו כן הלא הלכו אחר הרוב והשוו עם א"ה בע"ז אף דהוו קביעי אם כן מעתה יהיו נודדים בגוים ואף גם זאת ימאסם אלהים ותו לא ליהוו דבר חשוב דלית ליה ביטול והיינו טעמא דכיון שהם רוצים בקיום סברת א"ה להשוות עמהם ללכת לעבוד אלהים אחרי' א"כ תו לא צריך למשבוני נפשין ולו' דהכא ליכא למימר אחרי רבים אי משום דקביעי אי משום דחשיבי ואמטו להכי לא ישוו עם הגוים דהא איכהו גופייהו רוצים להשוות ולכן ע"פ מרותם ימאסם אלהים דליהוו כדבר המאוס דבטיל ויהיו נודדים בגוים ולא קביעי :

ובזה יובן מאז"ל בת"כ והבאתי אותם בארץ אויביהם אני בעצמי הביאם זו מדה טובה לישראל כדי שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו לבין א"ה נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירים אותם למוטב תחת כנפי שנאמר העולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה אלא חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם על כורחכם שלא בטובתכם ממליך אני את מלכותי עליכם · וא"ל דהיכי הווא מדה טובה לישראל ע"י מה שמביאם הוא בעצמו · וע"ק כי איך מאם לכם לחזור מאחרי ה' לאחר שלקו על עונם · ותו ק' דמשמע שיש להם טענה נודקת עד שהוצרך ה' לדבר על לבם וביד הנביאים :

אמנם ע"פ האמור הכל יבוא על נכון והכונה שאף שיש' עשו מה שעשו אכתי חביבותן גביה וככל נרתם לו נר ולא זזה ידו מתוך ידיעו עד שככ יכול הוא בעצמו הביא אותנו אל ארץ אויבינו ולהכי קאמר זו מדה טובה לישראל להודיע דאכתי חביבותיה גבן וכדבר חשוב אנחנו בעיניו כדי שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו לבין א"ה ופירשנו ממקום קביעותינו נעשה כמעשיהם אני איני מניחם דאף שגלו והזדא ליה טעמא דקבוע אכתי איכא טעמא דדבר חשוב ולכן מעמיד אני את נביאי ומחזירים אותם למוטב בטענה זו :

איברא כי לפי מה שתירץ ריב"ק לאותו המין גו' דישראל הוו רובא לגבי כל אומה ואומה א"כ דא תברתהון לחייב אותם כי למה לא ישוו עמנו מאחר דאנן הוינן רובא לגבי כל חד וחד והכתוב נווח אחרי רבים להטות · ואולם לכאורה יכולים הם לתרץ כדברים הניתנין למעלה דכיון דהוו קביעי במקומותם בארצותם הו"ל כמחצה ע"מ ולא אזלי' בתר רובא · ועפי"ז נבין מאמר הכתוב בירמיה סי' י"ב כה אמר ה' אל כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי הנני נותשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם והיה אחרי נותשי אותם אשוב ורחמתים והשיבותים איש לנחלתו ואיש לארצו והיה אם למוד ילמדו להשבע בשמי וכו' ונבנו בתוך עמי ואם לא ישמעו ונתשתי אותם נתוש ואבד נאם ה' ואין להאריך בדקדוקים · ונקדים עוד מאי דקי"ל שאם נתפזרו כולם מקביעותם והותרו אף שחזרו והוקבעו מותרים דכיון שהותרו שוב אינם חוזרים ליאסר ותו לא אמרי' כל קבוע כמחצה עמ"ד וכמ"ש הפר"ח בי"ד סי' ק"י ס"ק כ"ח · ובבר מודעת זאת שהתורה נקראת נחלה כדאי' בילקוט בקרא דוממתנה נחליאל אם אדם משים עצמו כמדבר שהכל דשין אותו תורתו מתקיימת בידו וניתנה לו במתנה וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל · ובזה נ"ה כי הנה א"ה יודעים דישראל הוו רובא לגבי כל אומה ואומה וכיון שכן החוב מוטל עליהם ללכת אחרי רבים אך שקר נחלו כי מלאו להם מקים פיטור לומר דהוו קבועים על אדמתם וכל קבוע כמחצה עמ"ד וע"כ לא קיימו תורתנו הקדושה וכפרו בה ולא רצו להשוות עמנו ולכן נתחכם בב יכול ואמר להם על ידי ירמיה הנביא כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה דהיינו תורת ה' תמימה אשר נוגעים בכבודה שלא לקיים אותה אשר הנחלתי את עמי יש' וכיון שכן מן הדין מחוייבים לקיימה כיון דישראל הוו רובא והיה להם להשוות

להשוות עמהם בתורת אחת ומשפט אחד דאחרי רבים להטות אלא שהם מלאו מקום פיטור לו' דהוו קבועים וכל קבוע כמחצה עמ"ד ולכן לא הלכו אחרי רבים ואמטו להכי לבטל סברתם זו הנני נותשם מעל אדמתם ממקום קביעותם וגם את בית יהודה אתוש מתוכם וכל שנתפזרו כולם אחד הנה ואחד הנה חזר הדין לומר כל דפריש וכו' ואחרי רבים להטות ובזה חל עליהם מן הדין להשוות עם עמי בית ישראל הרבים ובכן אחרי נותשי אותם מקביעותם אשוב ורחמתים והשיבותים איש לנחלתו ולארצו דבהכי אף דחזרו לקביעותם כיון שפירשו מעיקרא תו ליכא דינא דכל קבוע אלא אזלינן בתר רובא וכמ"ש הפר"ח והש"ך · ומעתה אם למוד ילמדו להשבע בשמי ושם אלהים אחרים לא יזכירו ומשוים עם עמי יש' ונבנו בתוכם ואם לא ישמעו ונתשתי אותם נתוש ואבד דמעתה אין להם טענת כל קבוע וכו' דכיון שפירשו מעיקרא אף שחזרו לקביעותם לא אמרי' כל קבוע וכו' אלא אזלינן בתר רובא ודוק :

ואב"א מטעמא אחרינא איכא לחיובי לא"ה למיגרר בתר יש' דהוו רוב ושקר נחלו בטענת כל קבוע וכו' והוא בהקדים מאי דאמרי' בפ"ב דנזיר אמר רבי יוחנן האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם אסור בכל הנשים שבעולם דחזקת שליח עושה שליחותו וכיון דלא פירש לו הא לא ידע הי מקדש ליה · ופרכי' עליה מדתנן קן סתומה שפרח אחד מהן לאויר העולם או שמת אחד מהן וכו' יקח זוג לשני והלא קן מפורשת אין לו תקנה והלא שאר קנים דעלמא מתתקנן ואמאי נימא כל חדא וחדא דילמא האי ניהו · ופירש"י קן סתומה אחד מחויבי קנים כגון הזב והזבה והיולדת והמצורע שהפרישו להם ב' תורים או ב' בני יונה ועדיין לא קרא להם שם איזו לחטאת ואיזו לעולה וכו' יקח גוזל לשני ואח"כ יפריש אחד לחטאת ואחד לעולה · והלא קן מפורשת שפרח אחד מהן ואינו יודע איזו הוא אין לו תקנה לפי שאינו יודע איזו לחטאת ואיזו לעולה ואע"ג דפירש כיון דלא הוו תרוייהו קמיה לית ליה בהו היכירא דלא ידע אי האי שני הוי חטאת או עולה והלא שאר קנים דעלמא מתתקנן ואמאי נימא לכל מאן דמייתי קנים היינו האי דפרח לפלו' אתמול ונמצא מתכפר בקרבן חבירו דהא אמרת שהוא אסור בכל הנשים שבעולם · ופרקינן קא אמינא אנא אשה דלא ניידא ואמרת לי את איסורא דנייד · וכ"ת ה"נ נייד אימור בשוקא אשכח וקדיש התם הדרא לניחותא וכן וגבי קן מי הדרא ופירש"י אמינא לך אשה דלא ניידא דכל כבודה בת מלך פנימה והואיל דקביעא הו"ל כמחצה ע"מ ואסור ואת מותבת לי מאיסורא דנייד דאיכא למימר דהתם בדין הוא דליתסרו משום דאית בה טעמא דכל דפריש מרובא דהיתירא פריש · וכ"ת גבי אשה נמי אימור האי בעל אשכחה להאי אתתא בשוקא דניידה וליתסרי בה דכל דפריש מרובא פריש אכתי לא דמי דהלא איתתא הדרא לניחותא דכיון דעיילא לביתה הוויא לה קבועה אבל גבי קן לעולם הו"ל איסורא דנייד ע"כ · ולפי הנראה מדברי רש"י שכתב אמינא לך אנא אשה דקביעא משום דכל כבודה בת מלך פנימה שכוונת התרצן לו' דשנייא אתתא מגברא דאיש רוב זמנו הוי נייד אבל אשה כיון דכבודה בת מלך פנימה הוי רוב זמנה קבוע ומסתמא נתקדשה במקו' שרוב דרכה להיו' שם קבועה והדר פריך לה ודילמא אתרמי וקדיש לה בשוקא אף שאין רוב זמנה להיות שם ומשני דסוף סוף הדרא לניחותא ועיין מ"ש התו' בכתובות דף ט"ו ד"ה דילמא אזלא איהי לגבייהו ובדברי רש"י ז"ל בנזיר ד"ה וכי תימא גבי אשה ובמ"ש התוס' בנזיר ד"ה בשוקא אשכח כי לכאורה יש בהם מקום עיון ובעת אין הפנאי מסכים ואיך שיהיה למדנו מדברי רש"י ז"ל דאשה רוב זמנה קביעא ואיש רוב זמנו נייד והנה כבר כתבנו דא"ה יש להם מקום פיטור שלא הלכו אחר יש' שהם רוב משום דהוו קביעי אך שקר נחלו דכיון שדרך גבר בעלמא להיות רוב זמנו נייד ואין לו קבע א"כ חזר הדין שהיה להם ללכת אחר יש' שהם רוב הגם הלום כי לפעמים הוו קביעי מ"מ כיון שרוב זמנו של איש דרכו להיות נייד אזלינן בתר רוב זמנו והו"ל דוגמא דקן שכן דרכה להיות נייד כן דרך גבר להקרא נייד שכן דרכו להיות חוזר כרוב זמנו :

וע"פ האמור נבין קרא כדכתי' במשלי סי' כ"ז כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו · שמן וקטורת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש · רעך ורע אביך אל תעזוב וגו' וא"ל דמה היתה כוונת שהע"ה להשוות האיש עם הצפור בנדידה · גם להבין קשר שמן וקטורת וגו' ורעך וגו' והנה רש"י ז"ל פירש שמן וקטורת ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקים להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו · גם רז"ל אמרו רעך ורע אביך אל תעזוב זה הקב"ה ונלא"ה דכוונת שהע"ה לו' שאל יעלה על דעת איש ח"ו להשוות עם הגוים בע"ז דהא ישראל הוו רובא ובדין מתבעי למיזל בתרייהו וכ"ת דהוו קביעי ליתא דלגבי אנשים שרוב זמנם הוו ניידי משוינן להו לקן דהוי נייד ואזלינן בתר רוב זמנם וז"ש כצפור נודדת מקנה דהוי תמיד נייד כן איש נודד ממקומו כיון דרוב זמנו דרכו להיות חוזר אזלינן בתר רוב זמן לאפוקי אשה דכל כבודה בת מלך פנימה ורוב זמנה דרכה להיות קבועה ולכן שמן וקטורת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש כלו' שצריך להכשיר מעשיו להקב"ה שהם יותר טובים ממה שנפשו יועצתו למלא תאותו ולהשוות עם א"ה בע"ז דלא מבעי למיעבד הכי כיון דישראל הוו רובא והאנשים רוב זמנם הוו ניידי ואמטו להכי אזלי' בתר רוב זמן לו' אחרי רבים להטות ולכן רעך ורע אביך שהוא הקב"ה אל תעזוב כיון דישראל הוו רובא בדין הוא למיזל אבתרייהו ודוק :

א"נ יש לחייב לא"הע שילכו אחר ישראל דהוו רוב ולבטל סברתם זאת דס"ל דהוו קביעי דכל קבוע וכו' והוא בהקדים מה שהקשו הראשונים ב"כ דהא סנהדרין הוו קביעי ואמאי אזלי' בתר רובא · ומוהר"י קולון בשורש קע"ב תירץ בשם התוס' דדיבורא דנפיק מפומייהו הוי נייד ולא קביע א"כ מעתה כיון שישראל אומרים לעבוד את ה' כי הוא אלהים חיים וא"ה אומרים לעבוד ע"ז הו"ל כדין סנהדרין דדיבורא דנפיק מפומייהו הוי נייד ויש לאדם ללכת בתר רוב דברים דלא הוו קביעי אלא ניידי :

ובזה יובן מאמר הכתוב בירמיה סי' מ"ח בהנבאו על מואב שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי וכו' ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר לכן הנה ימים באים וגו' וכליו יריקו וגו' וקא מסיק התם השחוק היה לך ישראל אם בגנבים נמצא כי מדי דברך בו תתנודד · וק' טובא הך סיומא דקאמר כי מדי דברך בו תתנודד · ולפי האמור הדברים פשוטים שמואב לא נטו אחרי

ישראל

ישראל להשוות עמהם כאל אחד ותורה אחת אע"ג דהוו רובא לפי שכל העולם הם קבועים וכקבוע לא אזלינן בתר רובא ולכן ע"פ מדות' אמר הנביא שאנן מואב וגו' ולא הורק וכו' ובגולה לא הלך ע"כ עמד בו טעמו בו וריחו לא נמר כלו' עמד בשמרתו לעבוד לכמוש ולא נטו אחרי עמי הרבים מטעם דהוו קביעי לכן אמדוד להם כדרכם הנה ימים באים ושלחתי צועים וצעוהו וכליו יריקו להפרישו ממקום קביעותו ואז יבוש מואב מכמוש דתו לא הוו קביעי ובטלה דעתם וקמשיים ואזיל דהא בלא"ה בגוונא דכ"ד לא הוו קביעי משום דפלוגתא דישראל וא"ה הוי דיבורא · ודיבורא נייד הוי וז"ש השחוק היה לך ישראל לו' שאין הדין עמו לנטות אחריו כי הוא רוב לפי שאתם קבועים וכל קבוע כמחצה עמ"ד ולא אזלי' בתר רובא · הא ליתא דהא מדי דברך בו תתנודד כלומר מדי דברך לו' לאלוה פלו' נעבוד ובתורתו נלך תתנודד הדיבור היוצא מפיך וכיון דדיבורא הוי נייד איכא למיזל בתר רבים ותו ליתיה להאי דכל קבוע כמחצה עמ"ד ודוק :

מעתה מוכן מאליו מאמר הכלב פתח השער דכלפי מה שאמר המן הרשע לישרא' דכיון שהם מפוזרים בין העמים ובטל קביעותייהו וגם שהם מפורדים דלא הוו דבר חשוב ומצינן למהוי כוותייהו ולהשוות עמהם בע"ז כיון שאומות העולם רבים הם ככל הכתוב לעיל אהא קאי רב מתנא ופתח לה פתחא להאי פרשתא מקרא דכתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ולבטל סברת המן הנפסדת בטענה שאדרבה אנחנו רבים לגבי כל אומה ואומה וגם קרוב לנו אבינו שבשמים וכמו שהעיד על זה קרא כדכתיב כי מי גוי גדול וגו' כאשר הרחבנו הדיבור למעלה למשכיל · ומעתה הוו ישראל רוב וקרוב והכל יפלא פיהו המן הרשע ולכן נכוה ברותחין ולכל בני ישראל היה אור :

דבר גבורות דרוש ראשון

גרסינן במדרש אבכיר ויושע ה' ביום ההוא וכי ישראל ביד מצרים היו אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה וא"ל רבש"ע אומה זו שאתה מוציא יש לי עליה דין יבא מיכאל שר שלה וידון לפניך עמי באותה שעה אמר הקב"ה למיכאל בא ודון עמו פתח עוזא שר של מצרים וא"ל רבש"ע אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדים תחת ידי אומה שלי ת' שנה שנאמר ועבדום וענו אותם ת' שנה ועדיין לא עברו בהם אלא פ"ו שנה משנולדה מרים ועדיין לא הגיע זמנם לצאת תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה שלי עד ת' שנה כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת באות' שעה א"ל הקב"ה למיכאל לחזור לו תשובה מיד שתק מיכאל באותה שעה השיב הקב"ה ואמר לעוזא יש לי ללמד זכות על בני כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור א' שדבר אברהם אוהבי שאמר לפני במה אדע כי אירשנה ואמרתי לו כי גר יהיה זרעך כלום אמרתי בארץ מצרים בארץ לא להם דברתי בכך גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו ת' שנה אין לך לשעבד על בני כלום באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל לכך נאמר ויושע ה' ביום ההוא :

כל ישראל בריה בחיובא להודות להלל ולשבח לאדון הכל · כל מה דעבדין משמייא לטב דמטוביה אוטיב לעמיה בכל מכל כל · כל מילי דמר איתנהו בזכירה זכר עשה לנפלאותיו ודבר גבורות מילתא דתמיהא מדבר דבירו איכשי לא נפל דבר א' מכל · כל לגבי דידן הפליא לעשות בצאת ישראל ממצרים הן הן גבורותיו ויוציא עמו בששון ונקם ישיב לצריו יביא במשפט על כל · כל העם אשר בשער והזקנים שאול ישאלו על מה עשה ה' ככה במצרים שדה צוען כי השחית כל · כל מן דין וכל מן דין גזרה היא מלפניו צורם מכרם וה' הסגירם כי הוא אמר ויהי לא ישוב מפני כל · כל כי האי מלתא נשאלה לחכמים הלא בספרתם תורה יוצאה לכל ומנו רב רמב"ם בפ"ו דתשו' וז"ל והלא כתוב בתורה ועבדום וענו אותם הרי גזר על המצרים לעשות רע וקם העם הזה וזנה הרי שגזר על ישראל לעבוד ע"ז ולמה נפרע מהם לפי שלא גזר על איש פ' הידוע שיהיה הוא זונה אלא על כל א' וא' מאותם הזונים שעבדו ע"ז אלו לא רצה לעבוד לא היה עובד ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם הא למה זה דומה לאו' העם הזה יהיה בהם צדיקי' ורשעים לא מפני זה יאמר הרשע כבר נגזר עליו שיהיה רשע מפני שהודיע למשה שיהיו רשעים בישראל וכולי וכן המצרים כל א' וא' מאותם המצרים והמרעים לישראל אלו לא רצה להרע להם הרשות בידו שלא גזר על איש ידוע שלא הודיעו אלא שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם עכ"ל :

ועפי"ד אל ה' ויאר לנו מז"ל בש"ר וז"ל ויהי בשלח פרעה וכי פרעה שלחם והלא בלעם אמר אל מוציאם ממצרים וכאן כתוב ויהי בשלח פרעה אלא מלמד שהיה פרעה מלוה אותם ואומר להם התפללו ובקשו רחמים עלי שנאמר גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי ואין שלוח האמור כאן אלא לויה שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם עכ"ל ויש לתמוה על אותו רשע המצר לישראל איך עתה נהג עמם בחסידות לעשות להם לויה ואי משום לצוותם להתפלל עליו בלא לויה היה יכול לצוותם וכבר הרב מהרש"י הרגיש בזה וכתב דלהחניף להם נתכוון כדי שיתפללו עליו ולפי דרכנו יומתק הענין באות אחר ונק' עוד מ"ש בפ"ט דסוטה אריב"ל בשביל ה' אמות שליוהו פרעה לא"א נשתעבדו בבניו ת' שנה וכתב הרב ישרש יעקב שיש מקשין מכאן לטעמו של הרמב"ם שמה שנענשו המצרים לפי שלא גזר השי"ת על אומה ידועה ולפי זה מאחר שהש"י נתן שכרו שישתעבד בישראל ת' שנה בשביל הלויה שעשה לא"א למה נענש הרי הוי כגזר על אומה ידועה שהם המצרים וצ"ע עכ"ל · ועיין במ"ש הרי"ף ז"ל במאמר דסוטה הנז ולפי"ד ל"ק ול"מ :

ובזה נ"ל כי פרעה הרשע לא מטובתו עשה להם לויה אלא רמז רמז להם כי אין עליו עון אשר חטא במה ששעבד אותם יען שגזרת מלך היא וה' אמר לאברהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם וכ"ת דאכתי ראויים הם לענוש כיון שלא פרט אומה ידועה וכטעמו של הרמב"ם הא ליתא דהם דהכא פרט הש"י להדיא שפרעה ומצרים ישתעבדו בזרעו של אברהם אותם ת' שנה שעליהם להשתעבד בארץ לא להם בשכר אותה הלויה שליוה פרעה לאברהם וכיון שפרט להדיא שהמצרים ישתעבדו בהם אין עליהם חטא משפט מות והשתא אמטו להכי אך יצוא יצא פרעה ללותם לומר זכרו נא ענין הלויה שליויתי לאברהם

לאברהם כי בשעבוד ה' גזר אומר ידיע פריש שתשתעבדו בידינו דוקא וא"כ מעתה אין בידינו עון אשר חטא שנשתעבדנו אנחנו בהם ולכן התפללו עלי ובקשו רחמים שאל יענש אותי כי אני בדין עונש כיון דפריש להדיא שתשתעבדו בידי ודוק:

והנה הראב"ד ז"ל שם בהשגות דחה דברי הרמב"ם הללו וכתב שאינן מתוקנים ובמעט הם דברי נערות יאמר הבורא לזונים למה זניתם והני לא הזכרתיך בשם כדי שתאמר שעליך גזרתי יאמרו לו הזונים ועל מי חלה גזרתך על אותם שלא זנו הנה לא נתקיימה גזרתך אלא וקם העם הזה וגו' וענין המצרים אינה שאלה מב' טע' האחד וכו' והשני כי הבורא אמר וענו אותם והם עבדו בהם בפרך והמיתו מהם וטבעו מהם בענין שנאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה לפיכך נתחייבו עכ"ל:

ועל פי הדברים הללו אבין ואדון מז"ל הובא בילקוט וז"ל ויהפך לבב פרעה ועבדיו לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו וגו' ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו א"ל אלו לקינו ולא שלחנו כדאי הוא או אלו לא לקינו ושלחנו כדאי הוא או אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו ממונו' כדאי הוא אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו עכ"ל והדבר ק' דמה כל החרדה הזאת דבחדא או תרתי מינה ניחא להו ועד הג' היו תמהים אומה שבשקול אל דעות תלתא בחדא חיובי אחיוב כי כל דרכיו משפט וצדק ונכה טורא בין דרכינו לדרכיו ותו ק' טובא דכיון דמ"ע קאמרי דבחדא מינייהו או לקות או שלוח כדאי וסגי ומשני א"כ איך הדרי בהו תוך כ"ד ל"ו א"ו אלו לקינו ושלחנו כדאי דמשמע דבחדא לא סגיא וק' רישא אסיפא ותו ק' דבקרא כתיב מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעובדינו משמע דמה שנהפך לבם היינו על מה ששלחום לא על ממונם ועל מה שלקו וכבר עמדו בקו' זו רש"ל והר"ב פ"ד על מה שפירש"י הקרא דויהפך לבב פרעה וז"ל נהפך ממה שהיה שהרי א"ל קומו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו או' לו עד מתי וגו' ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם ששאילום עכ"ל:

והנה ליישב לשון רש"י יאמר חוץ מכוונתינו בא"ה ונדקדק עוד דק' דק אמאי נקט רש"י לשון ששאילום ודי בהו' בשביל ממונם ומדקאמר ששאילום י"ל כי לא מצאה הקפידה מקום לנוח אלא להיות שלקחו ממונם בתורת שאלה:

ולהבין זה נק' מ"ש הרב לקט יוסף ערך גאולה וגלות סי' ד' אמר' בסנה' שבאו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון הרי הוא אומר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום וגו' תנו לנו כסף וזהב ששאלתם וכו' והשיב להם גביהא ן' פסיסא כתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ת"ל שנה תנו לנו שכר עבודה של ס' רבוא ששעבדתם בהם וכו' וברחו להם. והק' הוא ז"ל דהרי איתא בטור ח"מ סי' פ"ה התובע לחבירו בשטר וא"ל היאך אתה תובע אותי והלא אתה לוית ממני יום או יומים קודם לכן ואם כדבריך היה לך לתבוע חובך ולא ללוות ממני וא"כ גם הכא יאמרו מצרים אם אמת שאנו חייבים לכם לא היה לכם ללוות מאתנו כדכתיב וישאלו רק היה לכם לתבוע שכר שעבוד ותי' הרב במאי דאיתא תו התם בטור אימתי יכול לטעון זאת אם זמן ש"ח שלו הגיע בזמן שלוה ממנו ולכן הדין עמו ויכול לו' היה לך לתבוע חובך אבל אם בשעה שלוה עדיין לא הגיע זמן הש"ח לא היה יכול לו' הי"ל לתבוע חובך כי עדיין לא הגיע זמנו א"כ גבי מצרים כמו ישראל יצאו קודם זמנם ושכירות אינה משתלמת אלא לבסוף לכן לא היו יכולים לתבוע שכר עבודתם כי עדיין לא הגיע הזמן אבל אם ישראל יצאו בזמנם אין טענה לישראל עכ"ד · והנה לצדקו דבריו במ"ש שאם יצאו ישראל קודם זמנם שאינם יכולים לתבוע שכר עבודתם ולא מטעם שכתב דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף אלא מתחילת הגזרה אתה למד כן שכ"כ ועבדום וענו אותם ת' שנה ואח"כ יצאו ברכוש גדול הרי שאינו עולה להם הרכוש אלא מאחרי שבת ת' שנה ומכיון שעדיין לא נשלם הקץ אכתי לא היו יכולים לתבוע הרכוש גדול בתורת תשלומין ולכן צוה ה' שיקחוהו בתורת שאלה ומכאן אתה למד טעם בעיקר למה זה צונו ית' שיטלוהו בתורת שאלה ולא צוה שיטלוהו להדיא בתורת תשלום שכר חלף עבודתם בהבטחתו ית' ואח"כ יצאו בר"ג ולפי"ז נכון הדבר כי אם כה יאמר שיטלוהו בתורת תש' שכר יאמרו מצרים עדיין אינו עולה להם בדין עד שישלמו הת' שנה לא כן עתה שעדיין לא נשלם הקץ ולכן היתה מצותו ית' שיטלו בתורת שאלה מעתה אתה דן מכאן ראיה חותכת שהקץ לא נשלם עדיין וזה ממה שהיה צונו ית' שיטלו ממון מצרים בתורת שאלה וא"א שהקץ נשלם למה לא צוה להדיא שיטלוהו בתורת תשלומין כי אין מעצור לה' להוציא בלעם של מצרים מפיהם חלף עבודת ישראל עם קדושו אלא ודאי שאם היה מצוה ה' כן לו' למצרים שיפרעו לישראל בתורת תשלו' היו יכולים כי השיב לו שאינו עולה להם כיון שהקץ לא נשלם עדיין והמטו להכי היה שצונו ית' שיטלוהו בתורת שאלה:

ובזה נ"ה דהבא מעיקרא פרעה ומצרים בראותם היד החזקה אשר עשה משה להוציא את בני ישראל ממצרים ס"ד שכבר בא הקץ ונשלם כאשר יהיה האופן באחד מן התי' שנאמרו בזה אבל עתה נהפך לבם וחזרו מסברתם לומר שעדיין לא נשלם הקץ ועדיין חייבים ישראל להשלים בגלות הארבע מאות שנה וזה לראיה ומופת חותך ממה שצוה האל ית' שיקחו ממונם בתורת שאלה וא"א שנשלם הקץ למה לא צוה להדיא שיטלו ממונם בתורת תשלום שכר אלא ודאי שלא היה עולה להם בדין שיטלו בתורת תשלום כיון שלא נשלם הקץ עדיין ואינו עולה להם הרכוש גדול אלא אחרי שבת ת"ש שלמים וז"ש ועכשיו נהפך לבם לרדוף אחריהם כלו' ולהשיבם לעבודתם עד תשלום הת' שנה כיון שעדיין לא נשלם הקץ כדהוה ס"ד מעיקרא וזה נגלה להם במופת חותך בשביל ממונם ששאילום דוקא בתורת שאלה וא"א שנשלם הקץ למה לקחוהו בתורת שאלה במצות הש"י היה להם ליקח בתורת תשלום שכר להדיא אלא ודאי שהקץ לא נשלם ולכן עדיין לא היה עולה להם ליטלו בתורת שכר כאמור ומכח זה נהפך לבם לו' שעדיין לא נשלם הקץ בהכרח וא"כ מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעובדינו כיון שעדיין לא נשלם הקץ ועדיין חייבים ישראל להשלים בגלות הת"ש וכל זה הכריחוהו בשביל ממונם שנטלוהו ישראל בתורת שאלה כאמור ודוק:

ובזה יובן מז"ל בברכות דבר נא אמרו דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב וגו' והדבר קשה ומפליא

דאטו

דאטו מי שנותן לו מתנה צריך בקשות ותחינות ותו מה נשתנה דבר זה לכל הדברות שהוצרך בקשה למשה וכלא בקשה פשי' שמקיים מצות שלוח והכתוב העיד עליו כי נאמן הוא עפי"ה נכון הדבר ונק' עוד מ"ש הרב מטה אהרן משם כפתור ופרח שהקב"ה קיים דברו אשר דיבר שישבו בגלות ת"ש משום שאמר הקב"ה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא אמר במצרים שד' מלכיות השלימו הזמן וכן איתא במדרש ילקוט שהשיב כן מיכאל לעוזא שר של מצרים עכ"ל למדנו שד' גליות הוצרכו לתשלום הקץ של ועבדום וע"א ת"ש ושמא כי אריכות הגלות כ"כ הוצרך להמתיק קושי השעבוד של גזרת ועוע"א כי לא היו יכולים לסבלא ואריכות הזמן ביותר יעלה תמורת קושי השעבוד וברוך היודע עוד נק' מ"ד בגמ' אהיה אשר אהיה אהיה עמהם בגלות זה ואהיה עמהם בגלות אחר א"ל משה רבש"ע דיה צרה בשעתה ופירש"י דיה צרה שיתאנחו בה בשעה שתבוא עליהם למה תדאיגם עכשיו בבשורה קשה וחזר לו' לו א"כ לך אמור להם אהיה שלחני אליכם וכזה נא"ה כי הנה כתבנו לעיל דמדלוה הא-ל ית' לישראל שיקחו ממון מצרים בשאלה ולא בתורת תשלום שכר והיינו משום שעדיין לא נשלם הקץ ואמרו מצרים שאינו עולה להם השכר עדיין בדין מוכח להדיא שלא נשלם הקץ עדיין דאלת"ה היה לו ית' להציל מיד מצרים הרכוש גדול בתורת ת"ש להדיא אלא ודאי שלא נשלם הקץ עדיין וכיון שלא נשלם בדבריו לומר שעדיין יבואו ימי השילום בשאר הגליות ודא עקא להדאיב אותם למשה ולישראל עמו בבשורה קשה כזו ואמטו להכי הוצרך בקשה למשה שילך בשליחות זו לומר לישראל שיקחו ממון מצרים בתורת שאלה וגם בקשה ותחינה לישראל ע"ד פתגם האף אמנם דנפיק מינה חורבה ובשורה קשה דמדהוצרך לו' שיקחו בתורת שאלה מוכח שעדיין לא נשלם הקץ כדכתי' וכיון שלא נשלם הקץ צ"ל שישתלם בגליות אחרות ודא עקא ואמטו להכי איצטריך בקשה שיקחו בתורת שאלה כי בתורת תשלומין לא הגיע אליהם ולפטרם בלא כלום א"א כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' כפי' אחר מהפי' הנאמרים באמת ועיין מ"ש בדבר גבורות דרוש :

ולפי מערכת כוונתי השובה אראה לישב המאמר עפי"ד הראב"ד הנז"ל הן קדם איכא למידק על תי' של הראב"ד מהשיא שכתבו הראשונים ג"כ אמאי דקי"ל לרבנן דהיכי ישראל יצאו קדם זמן זמנם כי הגזרה היתה ועוע"א ת"ש והם לא היה בידם אלא פ"ו וניחא להו לו' דקושי השעבוד השלים המנין כי גזרתו ית' לא היתה אלא בעבדות ועינוי בדין הקל והם עבדו בהם בפרך בדין חמור ואותו קושי ודין חמור נחשב להם תמורת תשלום קץ הת"ש שהיה להם להשלים כמו שגזר הא-ל ית' אלו הם דבריהם ז"ל ושוב ראיתי לחד מן קמייא שכתב שתי' זה איתא במדרש ששרו של ים טען שעדיין לא נשלם הקץ הת"ש של הגזרה והשיב לו הקב"ה בקושי השעבוד השלים המנין והשתא לפ"ז ק' על טעמו של הראב"ד שכתב שמה שנענשו המצרי' הוא משום קה"ש שהרי קה"ש להו על מגן הוא חוץ מגזרת הש"י כי היכי דנימא שרוויס עליו עונש אלא קה"ש איצטריך לקיום גזרת ת"ש ובא זה תמורת אורך הזמן וא"כ למה נענשו המצרים על קה"ש :

ולכן נר' שהראב"ד יסבור כש' הכפתור ופרח דמטו בה בשם המדרש דלעולם לא נשלם הקץ במצ' ותשלום הת"ש נשלם בשאר הגליות דהרי בארץ לא להם כתיב ובזה נא"ה כי פרעה ומצ' היו תמהים והוא ק"ל ק"ו אלימתא אשר מתוכה הפך לבם מנה שהיה והמה בקשו להשיב ישראל וזאת אשר דברו אלו לקינו ונענשנו ע"ד קושי השעב' אשר לא כרת משפט הגזרה ולא שלחנו לישראל עדיין עד שיעשו אצלינו הת"ש בשלימות בדאי הוא ומינה ניחא לן בהכי מה שאנחנו לוקים על שום קה"ש שהיא שלא לצורך אשר לא כרת כיון שאין קה"ש מן הצורך להשלים המנין שהרי לא שלחנו ונחנו נעבוד בהם תשלום מספר שני הגלות או אלו שלחנו עכשיו לפני זמנו מטעם קה"ש שהשלים המנין בדאי הוא השלוח דקרינן ביה שהושלם זמנו על ידי קה"ש והוא ניחא לן כיון שלא לקינו על קה"ש משום שהיה לצורך תשלום המנין שהוא מגזרתו ית' אבל ללקות ע"ד הקושי ולחשוב אותו ג"כ מתשלום המנין הוו תרתי דסתרן וקשה לזווגם וכתב לעיל אלא דלקינו על קה"ש שהוא נוסף על גזרת הא-ל וע"ד הקץ אימא כי לא שלם ואכתי בשאר גליות. עליהם לשלמו אכתי איכא למפרך דלפי"ז לא מטי להו לזכות ברכוש גדול דהכי דייקא גזרת הא-ל ועוע"א ת"ש ואח"כ יצאו ברכוש גדול וכל כמה דלא מטי עליהון גלות הת"ש בשלימות אינו מגיע להם בר"ג וז"ש או אלו לקינו ושלחנו כלו' או נלך מדרך זו ואימא שלקינו על קה"ש ושלחנו לפני זמנו ועדיין ישלימוהו בשאר גליות דבהכי ניחא בהני תרי והעלינו זווגם יפה אכתי א"ל שאם בדבר הזה עשה יעשה ולא נטלו ממונינו שפיר שכן נמשך מהקודם שאם לא נשלם הקץ ויצאו לפני זמנו עדיין אינו מגיע אליהם נטי' ממון כאשר היתה הגזרה ברם דא עקא שלקינו על קה"ש דמשמע שאינו נחשב לתשלום המנין ושלחנו אף לפני זמנו בטענה שישלימוהו בשאר גליות ונטלו ממונינו והלא זה סותר הקודם דכיון שלא הגיע הקץ אינו מגיע להם עדיין הרכוש א"כ איפה מעתה כיון שנטלו ממונינו בדין הוא שיחזרו להשלים את הקץ דליכא למימר שקה"ש השלים המנין שהרי לקינו עליו וא"כ לא יחשב לתשלום הקץ ואכתי לא הגיע הקץ ול"ל כמו שישלימוהו בשאר גליות שהרי נטלו ממונינו להכי אמרי מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו אחר שנטל את ממונינו ודוק :

ועל פי הדברים האלה אחשבה לדעת מאמר המגיד וז"ל כמה מעלות טובות למקום עלינו אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו · וא"ל דה"ק הוציאנו וכו' ולא עשה וכו' ולא נתן וכו' דבר' דכל זאת עשה לנו המקום ממדת טובו לפנים משה"ה וזה תי' שהרי כבר הבטיח לאאע"ה באותה גזרה וא"ל וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו בר"ג וכ"כ א"ל ידוע שאני מפזרן תדע שאני כונסם וא"כ כביכול חייב לקיים דברו להוציאם ולעשות בהם שפטים ולתת לנו את ממונם · ותו קשה שנאן שלא כסדרן שתחי' היו המשפטים ואח"כ ממונם ואח"כ מכת בכורות ואחר כך ההוצאה והיכי קשורים החלוקות בזה אחר זה :

אך עפי"ה יבוא אל נכון ונק' עוד טעם האחר אשר כתב הראב"ד ז"ל שם בהשגות דמה שנענשו המצרים היה משום שאין הבורא נפרע מאדם רע אלא ברע ממנו ואחר שיפרע מזה יחזור ויפרע מן הרע ממנו

ממנו מרשעו וכה"א הוי אשור שבט אפי כהתימך שודד תושד פי' מפני רשעך וגודל לכך והתפארך עלי עכ"ל· ונק' עוד מ"ש הרב שמע שלמה בסוף פ' וארא אהיא דאמרי' ר"י היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב שכוונתו בסי' הללו ובס' חלוקתם לרמוז כמה שנודע כי הקב"ה התרה באדם פעמים ג' ע"כ עון והמצ' עברו בג' עיקרי הדת שכללם בס' העיקרים ואלו הן תורה מן השמים· מציאות ה'· שכר ועונש· לכך עשה סי' דצ"ך שהתרה בהם פעם א' על הג' עבירות הללו והאריך הרב ז"ל להוכיח איך כל מכה מסו' דצ"ך מקביל מדה כנגד מדה נגד כל א' מהג' עיקרים הללו וכשלא חזרו בהם חזר והתרה עליהם ב' סימ' עד"ש שהוא ג"כ מקביל מכ"מ נגד הג' ע' הללו וכשלא חזרו בהם חזר והתרה בהם פעם ג' בסי' בא"ח שהוא ג"כ מקביל מכ"מ נגד הג' עבירות הללו וכמו שהאריך לבאר ענין ההתקבלות עיש"ב הרי ג' התראות כנגד כל עיקר ג"פ וכשראה שעב"ז לא חזרו הביא עליהם מכת בכורות הכוללת כל הג' עיקרים כנגד תורה מן השמים שכפרו בתורת אדם שנתן לו ולונו על ע"ז והם היו עובדים למזל טלה כנגד זה אז"ל ועד בכור בהמה הכה לפי שהיו משתחוים לה וכנגד מה שכפרו בעיקר מציאות ה' במכת בכורות בכר היטב מציאות ה' וכמ"ש למה נאמר בקרבי ויצאת מצ' אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצ' בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור מה שכפרו בהשגחת שכר ועונש הרי ראו שה' השגיח על בכורי יש' עיוש"ב והנה מ"ש הוא ז"ל דבמכת ב' הביא עליהם לפי שהיא כוללת כל הג' עיקרי' אינו נוח לי דאי להתר' בהם הרי אין מתרין אלא פעמים ג' וכמ"ש הוא ז"ל ואי להענישם כיון שלא חזרו עד הג' התראות הו"ל להענישם בגופם ונפשם כדרך מי שלא חזר בהתראה שממיתין אותו לא להענישם בבכוריהם :

ולכן נלע"ד דלעולם הט' מכות באו להתרותם על ג' עיקרי' הנז' שהיו כופרי' בהם ג' התראות על כל א' אבל מכת בכורות באה כמשפט חרוץ נגד מה שעבדו ש"ק בישראל שנק' בני בכורי ישראל ועברו על לא תעבוד בבכור ולכן מדה כ"מ נענשו במכת בכורותיהם וטעם לבכורי בהמה לפי שהיו עובדים למזל טלה ולפס שנפרעין מעע"ז כך נפרעין מעובדיה וכדרז"ל אלא שנמשך מזה דלטעם הא' שכתב הרא"כ"ר שמה שנענשו המצ' היה לפי שהיו הם מצד עצמם רעים וחטאים אתי שפיר מה שנענשו בט' מכות על חטא שחטאו מצד עצמם בלא עיקרים אבל מכת בכורות אין לה שחר הא דאין לנו לומר אלא מט' שעבדו בישראל הבן הבכור וכתב והלא גזרת מלך היה וצריך לו' שהקשו הם' נוסף על גזרת האל ית' וכ"ת והלא קה"ם אצטריך להשלים המנין ולמה לקו עליו הא אין לנו לו' לזה אלא שקה"ם לא השלים המנין ותשלום הגזרה של הת"ם נתנה פריעה באחר גלות אלא שק' ע"ז דא"כ לפ"ז שלא נשלם הקץ אינו מגיע לנו בטו' ממו' שכך היתה הגזרה שאחר תשלום הת' שנה יצאו ברכוש גדול :

ובזה נא"ה כמה מעלות טובות למקום עלינו אשר עשה עמנו להפליא לפנים משורת הדין ונוסף גם הוא שאם עשה נס זה היה מתחייב ונמשך שלא יעשה גם את הב' מאי דקאמ' אלו הוציאנו ממצרים שזה לבדו הוא פלא שהוציאנו לפני הזמן ודלג על הקץ וכ"ה זה אינו נס לפנים מש"הד דהרי מלינו למימר דלעולם לא דלג על הקץ ונשלם עד סופו לגמרי והיינו משום דק"הם השלים המנין לז"א שאם תאמר כן נמשך מזה שלא יעשה בהם שפטים לפי שהקשו השעבוד כטעמו של הרא"כ"ר לפי שהקושי הוצרך לשלום גזרתו ית' וא"כ מה הוסיפו סרה להענש עליה ואמטו להכי אלו הוציאנו ממצרים לפני זמנו מ"ט שק"הם השלים המנין ולא עשה בהם שפטי' על תוס' השעבוד כיון שהוא לצורך תשלום הגזרה דינו בזה עפ"י קו הדין הגמור ואין לנו עליו ית' עוד שום תרעו' אבל לעשות זו לאות ולמופת דסתרי אהדדי בגון דא גבר עלינו חסדו לפנים מן השורה וכ"ת אכתי אית לן למימר שלא עשה עמנו פלא לפנים מש"ה דלעולם דלענין ההוצאה לפני זמנו הנא אמינא דילאו מהטעם האמור דק"הם השלים המנין ומה שנעשה בהם שפטים לאו משום ק"הם כטעם הב' של הרא"כ"ר ז"ל אלא כטעמו הא' שהמצרים מצד עצמם היו רעים וחטאי' והיו עובדי' בג' עיקרי הדת ולכן לקו בי' מכות להתרות עליהם וכמ"ש הרב ס"ש לז"א א"ת כן נמשך מזה שלא יעשה שפטי' באלהיהם דהיינו מכת בכורי בהמה דאי להתרות בהם ע"ד מה שכפרו לומ' אין תורה מן השמים התראה ד' למאי צריכא להכי קאמר אלו עשה בהם שפטים דהיינו הט' מכות כעבור שהיו רעי' מצד עצמם ועברו על ג' עיקרי הדת ולכן התרה בהם שלש של ג' ב' כנגד שלש ולא עשה באלהיהם דהיינו מכת בכורי בהמה דיינו אפי' כדון דבג"פ מתרין ועל ד' לא ושיכנו ואין מתרין אבל להכות ולעשות משפט באלהיה' ג"כ הא לא צריך לפי נמשך הקודם וכ"ת מה שעשה שפטי' באלהיהם היינו מטע' אחר והיינו משום דבשם שנפרעי' מעע"ז כך נפרעי' מע"ז עצמה לז"א אכתי אי נימא הכי עדיין י"ל שעכ"פ לא היה לו להכות בכוריה' של עצמם דאי להתרות עוד על השני עיקרי' האחרי' דהיינו שכר ועונש ומציאותו ית' הא קאמינא דכיון דהתרה בהם ג"פ על ד' לא ישיבנו שכן היא התורה ואי כוונתו להענים' בזו ולא משום התראה אכתי קשה הו"ל להענים' למצ' עצמ' בנפשות' כדרך העובר על ההתראה שממיתין אותו ואמטו להכי אלו עשה באלהיהם שהם בכורי בהמה מט' דבשם שנפרעין מעע"ז כך וכו' ולא הרג בכוריהם של עצמם דיינו לפי הדין הגמור אבל להרוג גם בכוריהם דא לפני' מש"ה וכ"ת אכתי אית לן למימר שגם זה אינו לפנים מן השורה וכדין עשה ואמינא לך שמ"כ הוא לפי שהקשו העול בשעבוד ישראל הבן הבכור ולא תיקשי לו דק"הם השלים המנין וא"כ אינו בדין להענישם עליו כדקא ק"ל מעיקרא דהנא אמינא דלעולם לא נשלם הקץ עדיין ועתיד להשלימו באחר גלות דהא לא כתיב בארץ מצרים אלא בארץ לא להם והשתא ניחא מה שיצאנו ממצרים קודם הזמן ומה שנעשה בהם שפטי' ובאלהיהם ובבכוריה' משום קושי השעבוד הנוסף ללא צורך לז"א דהא במי מגן שווא שא"כ לפ"ז נמשך שלא יתן לנו ממונם כיון שאינו מגיע לנו הרכוש גדול אלא אחר תשלום הת' שנה בשלימות כאשר היתה גזרתו ית' ואמטו להכי אלו הרג בכוריהם מטעם שהקשו העול על ישראל הבן הבכור ותאמר שק"הם לא השלים המנין אלא עתיד להשלימו באחר גלות ולא נתן לנו ממונם דיינו לפי קו הדין כיון שכן הוא נמשך מהקודם האמור שלא נשלם הקץ דבל כמה דלא נשלם הקץ אינו מגיע לנו ממונם משום גזירת האל אבל לעשות בהם משפט ובבכוריה' מ"ט ק"הם ולהוציא' ממצ' לפני זמנו ולתת לנו גם ממונם זה פלא והרי הוא

סותר

סותר הקודם כהכרח וכגון דא נסא רבא ויקירא ודוק:

והנה מקום אתי לפי הטע' שכתב הר"מ דכתיבית להמתיקו ולקרבו אל משפט דין התורה קי"ל ופסקה מרן בח"מ סימן מ"ט בב' יוסף בן שמעון שמוציאין שטרות על אחר ולא יכול האחר לומר לא נתחייבתי לך אלא לחבירך ששמו כשמך שכל מי שהשטר יוצא מתחת ידו מחזקי' ליה בשלו וכתב מור"ם בהג"ה וז"ל אבל אם אין השטר יוצא מתח"י אעפ"י שהודה שחייב לאחד מהן אינם יכולי' להוציא ממנו עכ"ל ומטעי בה בשם ב"י בשם הריטב"א הלא היא כתובה בפרק גט פשוט אמתני' דהאומר לבניו שטר בין ש' פרוע כתב הב"י בשם הריטב"א וז"ל גרסי' בתוס' עשו טבי עבדי בן חורין אם היו ב' טבי אין דורשין לשון הדיוט לזה היה אוהב אלא ב' ב"ח ונוטלין מב' דמי א' מהן· האומר ר' דינרין ליוסף ן' שמעון אין דורשין לשון הדיוט לזה היה אוהב אלא ב' חולקין ילאת עליו כתובת אשה וב"ח ב' נותנין בשוה· ול"ב דסיפא בעין רישא בנותן מתנה והיינו דשייך לומר ביה לזה היה אוהב אבל במודה שהוא חייב אין לא' מהן כלום עד שיביא ראיה ויכולי' היורשי' לדחות לכל אחד אבל בנותן מתנה אמרו מפני שהמקבל בעיין שותף בנכסי' עכ"ל הא למדת דכי אין שטר יוצא מתחת ידו של א' מהן אף שזה הודה שחייב לא' מהן לא פסקי' לא' מהן ליטול כלום ומלי הלוה או יורשיו לדחות לכל אחד מהם לומר אין החוב שלך אלא לחבירך ויר' דאע"ג דתפיס חד מנייהו מפקי' מיניה דהויא תפיסה לאחר שנולד הספק דלא הויא תפיסה:

תבנא לדיננא דבכ"ד גזירתו ית' בלשון הזה היתה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וא"כ כל אחד מהאומות שיכא לומר עלי לקיים הגזרה ולשעבר בזרעו של אברהם יכולי' לדחותו ולומר לו מי מפיס שעליך הגזרה לקיים וחוב זה לדידך הוי אימא לאחריני ולכן כדין הוא שלקו המצ' על שהם כפרעו חוב זה כיון שאינו כדין שהם יקיימו הדבר ולגבות חוב זה דהכא אין השטר יוצא מתחת ידו וכל שאין השטר יוצא מתח"י אינם יכולים להוציא ממנו וכמ"ש הב"י:

ובהדי הורחין אל ה' ואור לנו מרז"ל ויקם מלך חדש על מצרים דב"ח ושטרו בידו וא"ל מה היתה כוונתו באומרו בבע"ח ושטרו בידו ולפ"ה הדברי' פשוטי' ויקם מלך חדש להפרע החוב של כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם האף אמנם שאינו עולה לו כדין שהוא יתפרע זה כיון דבל"ל כתיב ומי יימר דעליו אמר קרא וכההיא דביוסף בן שמעון שאינם יכולי' להוציא חוב מאחר אף שזה מודה שחייב לאחד מהם כל זמן שאין השט"ח יוצא מתחת יד אחד מהם וזה הרשע קם בב"ח ושטרו בידו דבל ששטרו בידו לא מצי לומר לא נתחייבתי לך אלא לחבירך ומחזקי' ליה בשלו וזה הרשע קם בב"ח ששטרו בידו להפרע הוא החוב מזרעו של אברהם:

ואל זה סובב הולך מאמר הנכב פתח השער וא"ל כיה טובא א' כמאמר עוזה שאמר אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדין תחת יד אומה שלי ת"ש דמי מלל לעוזה שבך היתה גזירתו ית' שישתעבדו ישראל תחת יד אומה שלו והלא בארץ לא להם כתיב ועוד זאת יותר יגדל התימה על מיכאל הפטרופוס של ישראל איך לא מלא מענה ואתו פלך השתיקה ותו במאמרו יתברך כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור א' וכו' שזו משנה שאינה לריכה דעיקר הש"י הוא מ"ש כלום בארץ מלרים וכו' ותו דעוזה שאל שיש עליהם ת' שנה של שעבוד ועינוי ומה השיב לו דמשנולד יצחק התחיל הגרות דס"ס בשעבוד ליכא אלא פ"ו ותו מאי אין לך לשעבר על בני כלום ונוסף גם הוא ללא לורך ודי באומ' באותה שעה הציל וכו' אך עפ"ה יבא על נכון ונק' עוד מ"ש הרב ש"ך בח"מ סי' רב"ג ס"ק ל"ח דהך תוספתא דקתני אין דורשין לשון הדיוט וכו' אלא חולקין פליגא אההיא דאמרי' בכתו' ש"מ שאמר נכסי לטוביה ומת יבאו ב' טוביה אמרי' שודא דדייני ופירש"י זלה"ה שכל מי שנוטה דעת ב"ד שעל זה אמר נותנין לו בתנאי דאיבא מ"ד שודא דדייני ואיכא מ"ד יחלוקו בדאיתא במי שהיה נשוי וכו' דב"ת אהייא כמ"ד שודא והכי קי"ל כתלינו למדין דבמתנה אמרי' שודא ומוציאין מן היורשין משום שהמקבל מתנה הוי בעין שותף בנכסי' אבל כשהוא חוב לא מפקי' כלל מהיורשי' עד שיביא ראיה ויכולי' לדחות כל א' מהם והנה לפי מ"ש לעיל ההיא דאמרינן שבשביל ד"א שלוה פרעה לאברהם נשתעבד בבניו הדעת קלת נוטה שבעבור טובת הלויה שעשה פרעה יש לנו לומר שלו' ניתנה פריעה גזירת ועבדום וכו' והיינו בדין שודא ולז"א עוזה רבש"ע אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדין תחת יד אומה שלי ת' שנה דאע"ג דהגזרה היתה ל"ו בארץ לא להם מ"מ הדעת נוטה שבוונת עלינו כיון שהדעת נוטה בך שישתעבדו אצלנו שיש ל"ש לנו עליהם הטוב ההוא של הלויה והיינו דין שודא וע"ז השיב הש"ית שזה לא ניתן ליאמר אלא במתנה וכמ"ש הב"י בשם הריטב"א משום דמקבל מתנה הוי בעין שותף ומוחזק בנכסים ואמטו להבי מוליאין מן היורשין ורייני' דין שודא אבל בחוב אין מוליאין מיד הלוה או היורשים עד שזה יביא ראיה שעליו נאמר וכמ"ש הב"י והכא מה שחייבתי לאברהם שגר יהיה זרעו לאו משום מתנה שהרי כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור א' וכו' וכיון דלא הוי מתנה אלא חוב הוא שעליהם לפרוע חוב אברהם אביהם תו לא מלית את להשתלומי ולהוציא מיד המוחזק בלא ראיה כיון שלא פורש בלשון הגזרה אמאן תרמי שהרי כלום בארץ מלרים אמרתי בל"ל דברתי וכיון דלא ברירא מלתא והוי חוב לא מפקי' מינייהו ולא דיינו דין שודא אלא במתנה דלענין הגרות הא פשי' ודאי שאין לך פה להשיב עליה כיון שזה כבר גלוי וידוע דמשנולד יצחק התחיל הגרות וכבר שלמו הת"ש דגרות אלא אפי' גזרת ועבדום דאכתי לא נשלמה אין לך לשעבד על בני כלום דמי מפיס דעליך נאמר בארץ לא להם דבל שהוא חוב לא מפקי' מהיורשים דלא דיי' דין שודא אלא במתנה כדבר האמור בילא"ו:

א"נ באופן אחר ונבין עוד ד"ק אחר דא"ל מה הלשון אומרת בבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק וכו' דבקלור הול"ל בארץ לא להם דברתי ומשנולד וכו' ולמאי הלטריך לומר לו שדבר זה גלוי וידוע ודי שיהיה נודע לאדון הכל ונק' מה שכתבו חכמי הסכנז ז"ל לתרץ למה שהקשה דסיאך יצאו ישראל קודם זמנם ותי' דהכא הקב"ה מכר חוב זה שיש לו על ישראל למצרים ושוב חזר ומחלו דקי"ל המוכר שט"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול אלו דבריו ז"ל למדנו מדבריהם דהכא השט"ח שיש לו להקב"ה על ישראל להשתעבד מכרו למצרים ואף שדבריהם אינן לריכין חיזוק מ"מ קרא להדיא כתיב כי נורם מכרם וה' הסגירם ונק' עוד מאי דקי"ל במוכר שט"ח לחבירו וטוען הלוה שהוא פרוע אם יש בו נאמנות אין בדבריו כלום ונובה הלוקח מהלוה וה"ד כשאין

המוכר

המוכר כפניכו או אפי' שהוא כפניכו והוא ג"כ הלא שאומר שאיכו פרוע ומכחיש ללוה אבל אם המוכר עצמו מודה ללוה שהוא פרוע אף שיש כו כאמנות פטור הלוה והדין כין המוכר והלוקח וכ"כ הרב ש"כ כח"מ סי' ח"י ס"ו ס"ק כ"א וכתב מרן ככי' ח"מ סי' ס"ו הה"מ דמה שנאמן המוכר לו' שהוא פרוע הייכו מטעם מגו דאי כעי הוה מחיל כי אמר פרוע נאמן וכתב עוד מרן דדווקא כשהמו' מודה שהוא פרוע הוא דנאמן ופטרי' ללוה עפי"ז אבל כשאומר עייכית כח"ש ולא פש לי לגביה מידי אי לא ידיעא מלתא כסהדי לאו כ"כ דמוכר דהוה ליה כעובדא דהנהו גינאי דספ"ק דגיטין וכ"כ כע"הת כשער כ"א וחזר מרן כמחו"ג והביא דברי כה"ת כאורך וז"ל היכא דזכין איניש ש"ח וכו' והדר ביה המוכר וטעין עייכית כח"ש ולא פש לי גביה ול"מ מסתברא דאי הוה ידיעא מילתא כסהדי כמאי דהוה טעי האי מוכר וכו' אין כאן ש' שנמחל שעכור ה"ש משעת אותו פרעון והמכירה מכירה כטעות היתה ומחזיר המוכר מעות ללוקח ומתבטלת מכירתו שהטע' במכירתו פ' חייב לי ואיכו חייב לו ולא גרע מקניין כטעות שהוא חוזר ואי לא ידיעא מילתא כסהדי לאו כ"כ דמוכר וטעם ד"ז פירש הרי"ף כגיטין גבי הנהו גינאי עכ"ל וטעמא דמילתא דכי אמר פרוע מהימן כמגו דאי כעי הוה מחיל וכי אמר עייכתי כח"ש וכו' לא מהימן אע"ג דאית ליה מגו דאי כעי הוה מחיל הייכו משום דטענת טעיתי כחש' הויא טענה גרועה דאי לאו דדייק לא הוה המוכר מודה קמי סהדי שמכר ש"ח זה ללוקח ולכתוב עליו שטר מכר ולמחתם כיה סהדי אי לאו דדייק שפיר אבל כי קאמר אמטו להכי אע"ג דאית ליה מגו דמחיל לא מהימן ולא כ"כ אבל כי קאמר פרוע מהימני' ליה שפיר משום מגו וכמ"ש הר"כ כני שמואל כחידושיו עיי"ש ואחר דברי כעה"ת הללו כתה מרן ככ"י והר"מ והסמ"ע :

ומילתא אגב אורחין חזות קשה הוגד לי להרב החכי"כ ז"ל ככנה"ג ח"מ כמהדורא כתרא סי' ס"ו שכתב על דברי הכ"י דאייתי מרן וז"ל וכל שיכול למחול יכול לעשות שוכר הודאה שנפרע וכו' וכתב ע"ז הרב החכי"כ אמר המאסף נסתפקתי אם המוכר ש"ח לחבירו שיכול למחול אם יכול לומר עייכתי כחשבוני ולא פש לי מידי גבי לוה ודברי הרב הכ"י איכו ענין לזה דלא אמר הוא שיכול לעשות שוכר שנפרע אלא אחר המכירה אבל לו' שקודם פרעו איכו נאמן והאי' כזה מבואר דכשנפרע או עשה לו שוכר אחר המכירה פורע לו כפי הנזק למ"ד הדמים שלקח ולמ"ד משלם כל דמי השטר אבל כשאו' פרוע הוא מעיקר המכירה מבוטלת והיכו משלם לו אלא הדמים שלקח אליבא דכ"ע ומיכה דלמ"ד שפורע לו כל דמי הש' משלם איכו נאמן לומר פרוע הוא מגו דאי כעי מחי' דאין זה מגו דאי מחיל כעי לשלומי כל דמי הש' משלם אעפ"י שמכר וכפחו' וכשאו' פרוע הוא מעיקרא איכו משלם אלא הדמים שלקח אבל מאן דס"ל דאפי' מחל איכו משלם אלא הדמים שלקח נאמן לו' פרוע מעיקרו הוא כמגו דאי כעי מחי' ולפי"ז מ"ש הכ"י דכל דיכול למחול יכול לעשות שוכר הודאה וכו' מתפרש לכדדין למאן דס"ל וכו' כל דמי הש' וכו' שנתפרע אחר המכירה וכו' מגו ולמ"ד וכו' אלא הדמים שלקח נאמן לו' שפרוע מעיקרו משום מגו ורי"ו שכתב וכו' דכל שמכרו יכול לו' אמנה או פרוע וכו' מגו וכו' לטעמיה וכו' שאיכו משלם ללוקח

אלא הדמים שלקח וכו' עכ"ל ודברי הרב כפלאו ממני וא"ל כהו טובא חדא דמאי קא מ"ל מעיקרו כיון שהדברים כאו מפורשים להדיא ככה"ת והסכים מרן כהם דכי טעון עייכתי וכו' לאו כ"כ ותו ק' טובא לפי"ד דעת הרב שהסיק כדיכו שהוא תלוי כהדיוא פ' דמאן דס"ל דאיכו משלם המוחל אלא הדמים שלקח נאמן לו' פרוע הוא ועייכתי וכו' כמגו דאי כעי מחיל שהרי הכה"ת הוא מכת הסו' שאין משלם המוחל אלא הדמים שלקח כלכד וכמו שהביא דבריו כש"ך שם יע"ש כאורך ואפ"ה כתב דאי טעון המוכר עייכתי כח"ש וכו' אי לא ידיעא מילתא כסהדי לאו כ"כ ולא מהימן אע"ג דאית ליה מגו דמחיל משום דטעות עייכתי וכו' היא גרועה דעכיד איניש דדייק וכו' וכמ"ש לעיל כשם הרב כני שמואל הרי להדיא דאף הסו' דהמוחל איכו משלם אלא הדמים שלקח דהשתא אית ליה מגו שפיר כי טעין פרוע מעיקרא כיון דכין הכי וכין הכי איכו משלם אלא הדמים שלקח ואפ"ה ס"ל דכי טעון פרוע פרוע מעיקרא דעייכתי וכו' ולא פש לי גביה מידי איכו נאמן אף דאית ליה מגו והייכו מטעמא אחריתי דטעות עייכתי וכו' גרועה דעכיד איניש דדייק וכו' וא"כ היכי ה' החכי"כ פסיקא ליה מילתא דלהוא מאן דאמר דאיכו משלם אלא דמים שנתן ס"ל דיכול לו' עייכתי ופרוע מעיקרא ונאמן כמגו דהא ליתא דאע"ג דאית ליה מגו לא מהימן משום דטענת עייכתי וכו' היא גרועה וכו':

ותו ק' טובא שהרי הכ"י כמליעא גבי ההיא דאמרי' ש"מ היתא לדשמואל דמגו דמציא למחול כאמנת לו' דמכיסן נתן לה והקשה הכ"י דהא לא הוי מגו דאי תמחול השתא אם כן המכירה שמכרה ללקוחות מכירה מעלייא היא וחייבת לשלם הכל ללקוח' משום דקיי"ל דדייני' דינא דגרמי אבל אי אמרה שפרע לה מעיקרא איכה חייבת לשלם זולת מה שלקחה מן הלקוחות דמעיקרא המכירה לאו מכירה היא ותי' דלאו מכח מגו אתי' עלה אלא כיון דהשוכר מעלייא והיא אמרה דפרע לה זו היא מחילתה עכ"ל וכתב הש"ך כחידושיו ס"ו ס"ק ל"ד דלאו דווקא כתכה שוכר אלא ה"ה כאו' שהוא פרוע אלא שהשו' הוא לראיה שהכתובה פרועה גם הה"מ כתב כשם יש אומרים דכי אמר שטר פרוע הוא הרי הוא כמוחלו עכשיו ואין לך מחי' גדולה מזו ולזה הסכים הש"ך דטענת פרוע הוא הרי הוא כמוחלו עכשיו והשתא א"כ אפשר דאף למ"ד דמשלם המוחל כל דמי השטר משלם כי קאמר פרוע מעיקרא נאמן ולאו מט' דמגו דמחיל אתי עלה כי היכי דנימא דלא מהימן דאין זה מגו דאי מחיל כעי לשלומי כל דמי השטר וכו' אלא דכיון דקא מודה דפרוע מעיקרא זו היא מחי' וכמ"ד מחול לך דמי וכמ"ש הכ"י עצמו וא"כ היכי קאמר הרב החכי"כ דלמ"ד דמוחל משלם הכל כי קאמר פרוע מעיק' לא מהימן כיון דאין זה מגו וכו' והלא אפשר דאף להך מ"ד דס"ל דטעות פרוע מעיקר' מהכייא ולאו מדין מגו אלא דטענת פרוע עצמה היא גופא מחילה וכמ"ד מחול לך דמי וכמ"ש הכ"י ואיך כתב שדברי הכ"י מתפרשין לכדדין ולזה אפשר לו' כדוחק שדברי הרב החכי"כ הם כאמרין אליבא דמ"ד דפרוע לא הוי כמוחל וכש' שהביא שם הש"ך ואליבא דהך מ"ד מה שנאמן כטעות פרוע הוא מדין מגו דאי כעי הוה מחיל ואליביה קאי הרב וקאמ' דלמ"ד שפורע לו כל דמי הש' איכו נאמן לו' פרוע הוא מגו דאי כעי מחיל כיון דאין זה מגו וכו' ואי משום

דפרוע

דפרוע הוי כמוחל הא לית אנן קיימין אליביה דמאן דס"ל הכי ודוחק:

ותו ק' שהרי הטור ומרן בש"ע בח"מ סי' ק"ה כתבו גבי מוכרת כתובתה וכו' ואם אמרה שנפרעה אחר שמכרה נאמנת במגו שאם היתה רוצה למחול אבל אם אמרה שנפרעה קודם המכר אינה נאמנת והוא עפ"י מ"ש הרא"ש בהכותב וז"ל אבל אם אמרה שנפרעה קודם המכר לא מהימנא במגו דאי בעייא מחלה דאין זה מגו טוב דאי מחלא השתא היתה צריכה לשלם דמי ש' מעלייא אבל אם נפרעה קודם אינה חייבת לשלם אלא הדמים שקבלה מן המכר ומחזרת הדמים ואף לדברי המפ' דכל מוחל ש"ח אינו חייב לשלם אלא דמי המכר מ"מ כ"ע לאו דינא גמירי והיא יראה למחול שמא תתחייב לשלם כל דמי השט' אבל כשאו' שנפרעה קודם המכר דבר הידוע הוא כיון שמקח טעות היו המעות חוזרין עכ"ל הרי להדיא כתב הרא"ש דאף למ"ד דמוחל לא משלם אלא הדמים שלקח אפ"ה כי קאמר פרוע הוא מעיקרא לא מהמני' ליה משום מגו דמחיל משום דאין זה מגו טוב דלאו כ"ע דינא גמירי והיה סו'דאי מחיל מתחייב בכל דמי הש' ואמטו"ל לא ניחא ליה למחול דסובר שמא יתחייב בכולו אבל כי קאמר פרוע מעיקרא ודאי יודע שלא יתחייב בכולו ולא"ק פרוע וא"כ היכי פסיקא ליה להרב החבי"ב דלמ"ד דאינו משלם מוחל אלא דמים שלקח כי קאמר פרוע מעיקרא מהימן במגו דמחיל והלא אף להך מ"ד אפשר דלא מהימן מט' מגו דלאו כ"ע דינא גמירי והוא ירא למחול שמא יתחייב לשלם כל דמי השטר וכו' וכמ"ש הרא"ש:

ואפשר ליישב בדוחק דס"ל להרב החבי"ב דהאך מילתא שכתב הרא"ש דלאו כ"ע דינא גמירי היינו דוקא גבי מוכרת כתו' שהיא אשה וגבי נשים ס' היא לו' דלאו כולהו נשי דינא גמירי אבל באיש לא אמרי' הכי ואמטו"ל במוכר שט"ח ואומר פרוע מעיק' מהימן אליבא דמ"ד דמוחל אינו משלם אלא דמים שלקח דבאיש מיירי:

איך שיהיה לפי דרכנו למדנו דכי קאמר פרוע נאמן במגו דאי בעי מחיל אבל כי קאמ' עייכתי בח"ש וכו' לא מהימן כפי מ"ש הבה"ת ומרן וסמ"ע והיינו משום דעביד איניש דדייק ולא טעי ובזה כא"ה ונאמר כי הנה שט"ח זה שהי"ל למקום ב"ה על ישראל נמכר אותו למצרים כמ"ש חכמי האשכנז ז"ל ולא כפלאת היא ולא רחוקה ממיכאל השר הגדול להשיב לעווא ששטר זה שמכרו לו המקום ב"ה כבר פרוע ממנו קץ שנים אשר נעשו גרים אבות העולם מ"מ אם ישיב הוא כן אינו מטיח כלום בזה כיון דמיכאל אפטרופוסן של ישר' הוא ובמקום לוה קאי ואמטו"ל אם היה משיב שפרוע ממנו קץ שנים אינו זוכה בדין דלוה שאומר שהש' פרוע לא מהימן כשיש בו נאמנות והכא ודאי ביש בו נאמנות דהמלוה שהוא המקום ב"ה נאמר בו אל אמונה ואין עול לו"ה ונאמן עלינו הדיין וא"כ כל זמן שאין כתוב בו שובר קבלה על אותו החוב שכתוב בתורה דבכתוב בשטר דמי אין ישראל שהם הלוים ולא מורשה שלהם נאמנים בלפי. הלוקח שהם המצריים לומר פרוע הוא אבל כשהמוכר עצמו שהוא המקום ב"ה מורה ללוה שהוא פרוע אז נפטר הלוה שהם ישראל אף שיש בשטר נאמנות וכמ"ש לעיל בשם הש"ך ולכן נשתתק מיכאל כי היכי שהקב"ה שהוא המוכר איהו

גופיה לימא פרוע שאז יפטרו הלוים שהם ישראל ולכן השיבו המקום ב"ה ואמר כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם שאמר לפני במה אדע ואמרתי לו ידוע תדע וזה הוא במערכה אל הדרוש לו' דהוי לך שתדע מעיקרא כי חוב זה אין עיקרו שלך אלא שלי דכלום נתחייבו וכו' שאמר לפני וכו' הרי למדת דהחוב עיקרו שלי אלא שאני מכרתי אותו וכ"ש נאמן אני כביכול לומר פרוע הוא דהא כלום כארץ מצרים אמרתי כל"ל דברתי ודבר גלוי וידוע דמשנולד יצחק וכו' וכבר פרוע הוא ממנו אותם הקץ שנים ואו' כבר גלוי וידוע היינו לרמוז שאין טענתי עכשיו לומר דהשתא עייכתי בח"ש והשובה דלא פש לי גבייהו מידי דטענה זו לא מהנייא דלאו כ"כ דמוכר לטעון כך ולפטור ללוה דעביד דדייק וכמ"ש בה"ת אלא טענתי היא לומר כי פרוע וכבר גלוי וידוע מתחי' וע"ס אכבי היודע ועד ידועה אתת שלא כשתכית ששטר זה הוא פרוע כבר ולאו מט' דעייכתי וכו' וטעיתי ח"ו כתחי' אלא מ"ט פרוע הוא וכהך טענה שפיר מפטר הלוה דמהימן המוכר כביכול במגו דמוחל א"כ דהיא גופא מתי' היא וא"כ אין לך לשעבד על בני כלום:

ואל זה סובב הולך מאמר ויקש מ"ח בכ"ח וש' בידו ונדק' מאי כבעל חוב בכאף הדמיון ולפי"ה מובן ונק' עוד מ"ש התו' בפ"ב דכתובות עלה דהיא דאמרי' אבו' שטר אמנה הוא זה אינו נאמן ואוקמא אביי דקאמ' מלוה וכגון שחב לאחרים והקשו התוס' דנהמניה במגו דאי בעי קליה וכדאמרי' בז"ב וי"ל דהכא אתחזק בכ"ר ואי אתח' בכ"ר אי בעי ק' לא אמרינן א"כ הכא מיירי כשהשטר הוא ביד שליש ע"כ והנה כביכול מצי הקב"ה לומר ששט' חוב זה פרוע מב' טעמים אי משום מגו דמחיל ואי משום דאי בעי הוה קלייה כיון שהשט"ח אינו ביד פרעה אלא ביד הקב"ה ופרעה הרשע קם והראה לעצמו כאלו הוא היה הב"ח ממש דבהכי אם יאמר כביכול פרוע לא יזכה ישראל כיון שהב"ח הוא פרעה אבל הכל יפלה פיהו שאין הוא עקר הב"ח אלא הקב"ה הוא הב"ח ומכר השט"ח לפרעה וא"כ שפיר מצי לטעון פרוע מגו דאי בעי מחיל וגם במגו דאי בעי קלייה ופרעה הרשע החזיק עצמו כאלו השטר בידו דהשתא ליכא מגו דאי בעי קלייה אבל רוח יזרעו וס"יק שאין הוא הב"ח וגם אין השטר בידו דהשתא מהימן המוכר כביכול מתרי טעמי אי משום מגו דמחיל כיון שהוא הב"ח ואי משום דאי בעי קלייה ודוק:

א"נ באופן אחר ונק' מ"ש הטור בסי' ס"ו וז"ל לפיכך ראובן שהיה מוליא שט"ח שיש ללוי על שמעון וטוען שלוי נתנו לו בכתיבה ומסירה ואכר השטר או שהקנהו לו אגב ד"א קרקע הרי זה גובה כיון שיולא מתחת ידו של ראובן וכתב מרן דדווקא כשאין הלוה טוען מי לימא לי שבעל דברים דידי כתב ומכר לך ואע"פ שהמלוה טוען שלא מכרו אין חוששין לדבריו וכתב הסמ"ע והכנה"ג שט"ח הנאמנות לגבי המלוה ולא לגבי הלוה משום דלגבי המלוה שהוא תפוס בש' הרי הוא מוחזק יותר מהמלוה והמלוה שבא להוליא שטרו מידו עליו להביא ראיה אבל לגבי הלוה שהתופס בשטר בא להוליא מעותיו יכול לומר מאן לימא לי שבעל דברים דידי את וכיון שאין דבר זה ברור עליך להביא ראיה להוליא המעות מידי ע"כ ובנא"ה דהכא פרעה הרשע היה מתכוין לו' דשפיר מצי איהו לגבות חוב זה

ולא

ולא הלוה יכול לומר לו מי יימר דב"ד דידי את וגם הקב"ה ג"כ כביכול לא למימר ליה שלא מכרו לו והט' לפי שהוא היה מחזיק עצמו כאלו היה הוא הב"ח עצמו ממש ולא כמי שמכרו לו הש"ח דבהכי אין הלוה יכול לומ' לו מי יימר דב"ד דידי את וגם העיז רשע פניו שהחזיק עצמו כאלו הש"ח היה בידו ממש דבהכי אפי' את"ל דהוא כלוקח השט"ח מ"מ לא מצי המוכר כביכול לומר שלא מכרו ונפרע מן הלוה והיינו חושש למוכר וזהו שאמר בב"ח ושטרו בידו :

א"נ להמתיק במאמר הקודם מ"ש כבר גלוי וידוע וכו' והוא כלפי ההיא דאמרי' גבי מ"ש בסי' קכ"ו שאם אומר עיינתי בח"ש ולא פש לי גביה מידי אם יכול לברר בעדים שהוא אמת פטור ודכוותה הוא מ"ש בה"ת והבאתי לעיל דבריו דבמוכר שט"ח במי אם אומר עיינתי וכו' וידיעא מילתא בסהדי שהלוה פטור וז"ש כאן כבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק בלומ' דהכא אית ברירה וידיעא מילתא ששטר זה פרוע הוא וא"כ אין לך לשעבד על בני בלום ודוק :

דרוש שני

גרסינן בתנחומא הובא בילקוט בס' שמות וז"ל א"ר יהודה הלוי שבטו של לוי פנוי היה במצרים א"ל פרעה לפי שאתם פנויים באים ואו' נלכה נזבחה למה משה ואהרן תפריעו למה אתם למה דבריכם לכו לסבלותיכם עכ"ל :

בריא מחוייבת על כל קהל ישראל להודות להלל ע"כ הטובה אשר עשה ה' לנו ולאבותינו · על הגאולה אשר גאלנו ממצרים בעגלא ובזמן קריב לפני זמנו הוציא אותנו · מדלג על הקץ שאמר לא"א בין הבתרים וכל כי האי ניסא רבה ויקירא הגדיל ה' לעשות עמנו · ורבים הם אשר אתנו שאול שאלתא והיכן קיים דברו אשר דיבר כי גר י"ז בל"ל ועוע"א ת"ש ויוציא עמו ברד"ו שנים וע"ד זה הגדילו ורבו התי' הנאמרים באמת לרבנן קמאי ובתראי איש לדרכו פנה גם אלה לחכמי' רז"ל במדרשיהם ולא נפלאת היא ממך מה שתי' ע"ז פטרונו של עולם לעוזא שר של מצרים בדבר האמור במדרש אבכיר הובא בילקוט בס' בשלח ויושע ה' את ישראל מיד מצרים וכי ישראל ביד מצרים היו אלא וכו' וכמו שהבאתיו לעיל בדבר זה בדרוש הקודם עיי"ש :

איברא שלפי תי' זה דמשנולד יצחק התחי' הגרות ונמצא שנשלמו הת"ש צ"ל בהכרח דאכתי בימים ההם לא זכו אבות העולם בארץ ישראל דאל"ה א"כ איך יחשוב להם הגרות בזמן שבתם בא"י והלא אף ע"ג דלא נגזרה הגזרה בארץ מצרים מ"מ סוף בארץ לא להם כתיב והכא את אומר דהארץ כבר זכו בה האבות ושלהם היתה וא"כ היכי הוי בארץ לא להם בשבתם בא"י ונחשב להם אותו הזמן מימי הקץ אלא ודאי מוכרח שלא זכו בה האבות עדיין וכן כתב הר"ב לקט יוסף בע' גלות סי' י"ח ולפי"ז צ"ל כי מה שנאמר לא"א ע"ה קום התהלך בארץ וכו' לאו למזכי בה איהו אלא כדי שתהא נוחה ליכבש לפניו וכדאמרי' בבתרא וכן כל היעודים שנאמרו לו בארץ היה שתנתן לבניו אבל הוא לא זכה בה עדיין ולע"ד אין זה ראיה דכשאמר במה אדע היה אברהם בן שבעים שנה וכמ"ש רש"י ז"ל ע"פ ומושב ב"י וחזר לחרן וכשהיה בן ע"ה שנה בא ג"כ לא"י וא"כ אמר לו קום התהלך וגו' וכמדומני ראיה יש לזה במ"ש אברהם לפני המקום ב"ה במה אדע כי אירשנה בלשון לעתיד אחרי שהבטיחו כמה פעמים בנתינת הארץ וא"ל כי לך אתננה וקום התהלך וכו' וא"א דבהלוכו הלוך קנאה וזכה בה זכייה גמורה לגמרי א"כ מאי קאמר במה אדע כי אירשנה מאחר שכבר ירשה וזכה בה זכייה גמורה בהלוכו אלא ודאי מוכח מזה כי בהלוכו הלוך לא קנאה ועדיין לא ירשה ואמטו להכי קאמר במה אדע כי אירשנה לעתיד דהיינו לבניו אחריו :

ועפי"ז אני אובין מדרש אבכיר הנז"ל דא"ל ביה טובא ה' וכו' וכי עוזא לא היה יודע תי' זה דמשנולד יצחק וכו' עד שבא ודן לפניו ית' והלא תי' זה הוא נקל ומפורסם וכמעט מבואר מאליו ויותר יגדל התימה על מיכאל שר הגדול דכל רז לא אניס ליה איך נעלם ממנו תי' נקל כזה ופשוט עד שבא הקב"ה ולמדו ותו להבין כוונתו ית' באומרו בלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור וכו' כי הלוא זה הדבר משנה שאינה צריכה ובקיצור הול"ל בלום בא"מ אמרתי בל"ל דבריתי כי זה הוא עיקר התי' ולפי"ה נכון מאד כי הנה תי' זה דמשנולד יצחק וכו' ובלום בא"מ וכו' לא נעלם לא מעיני מיכאל השר הגדול ולא מעיני עוזא ברם הא לא הוה ניחא להו משום דהוה ס"ד דאבות העולם כבר זכו בארץ זכייה גמורה ונקראת שלהם ממש שכך נאמר לאברהם קום התהלך בארץ ולך חזק וקני וכ"ש היכי מצי' למימר דמשנולד יצחק התחיל הגרות בארץ לא להם והלא הארץ שלהם היתה ולא קרי' ביה בל"ל וכ"ש מעתה תו ליכא ת"ש ועדיין עליהם לשלם יתר הקץ הן להשלים ת"ש דגרות הן ת"ש דעבדות וזאת היתה טענת עוזא לומר דרבש"ע אתה גזרת על אומה זו שתהיה משועבדת תחת יד אומה שלי ת"ש כלומר שהמנין נחשב מיום אשר התחי' לשעבד בהם אומה שלי ולפי"ז אין בידם אלא פ"ו של שעבוד ורד"ו של גירות דלא מנינן מלידת יצחק דהא בל"ל כתיב וא"י שלהם היתה כבר מזמן שאמרת לאברהם קום התהלך וכו' והנה מיכאל השר הגדול היה יכול לתרץ דלעולם גזרת אתה ית' היתה שבין עבדות לגרות יעשו ת"ש אלא דאכתי לא איפרק דאף שנאמר כן מ"מ הא ליכא אלא רד"ו שנים מיום שירדו למצרים דלא מנינן מלידת יצחק דהא בל"ל כתיב וא"י שלהם היתה כבר דהכי הוה ס"ד עד שבא הקב"ה וא"ל כי שנה עוזא דלעולם בין עבדות וגרות ת"ש ומלידת יצחק מנינן להו דשפיר קרי' בל"ל שהרי אברהם לא זכה עדיין בארץ וכל מה שהבטחתיו הוא לתת אותה לזרעו אחריו ומתחלה אותה גזרה אתה למד כן שהרי בלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור א' שדיבר אברהם והכי שא"ל במה אדע כי אירשנה ומזה מוכח שעדין לא זכה בה וירשה והיתה שלו דאל"ה במה אדע כי אירשנה והלא כבר זכה לגמרי וירשה ומאי אירשנה לעתיד אלא ודאי שעדיין לא זכה בה ולא שלהם היתה וא"כ מה שהיו יושבים אז בארץ שפיר קרי' עלייהו בארץ לא להם והשתא בלום בארץ מצרים אמרתי בל"ל דבריתי וא"כ כפי"ז כבר גלוי וידוע הדבר מעצמו דמשנולד זרע לאברהם דהיינו יצחק התחיל גזרת כי גר י"ז בארץ ל"ל להתקיים וכבר שלמו הת"ש ואין לך לשעבד בני בלום דגזרת ת"ש היינו בין גרות ועבדות ועינוי והא איכא ת"ש משנולד יצחק שהתחיל הגרות כדבר האמור :

ועפי"ז

ועפי״ז אל ה׳ ויאמר לנו מ״ק הנאמרים באמת בס׳ וארא וזה תארם וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה · וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי · לכן אמור לבני ישראל אני ה׳ והוצאתי אתכם מתחת ס״מ והצלתי וכו׳ וג״א וכו׳ ולקחתי וכו׳ והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם וכו׳ ונתתי אותה לכם מורשה אני ה׳ וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה · וא״ל בהו טובא חדא למאי אצטריך למימר וגם הקימותי וכו׳ לתת להם את ארץ כנען וגם לומר לישראל והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי א״י לתת אותה וכו׳ למ״ל לבשרם בהוצאתם ממצרים ועל הגאולה ותו בפל את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה ודיו באומ׳ את ארץ כנען דלמאי ב״מ אם היו גרים בה בתורת גרות או בתורת תושבים ותו דכיון שהודיעם שיביאם אל הארץ אשר נשא וכו׳ למאי איצטריך תו לומר ונתתי אותה לכם ותו ק׳ טובא למה לא שמעו אל משה ובי מי שמבטיחי׳ אותו לפדותו מגלות ושביה לא יאבה ולא ישמע דבר זה אינו אלא מן המתמיהין ולפי״ה הכל יתיישב בס״ב והן קדם אמרתי אדברה מאי דאיכא לאקשויי על התי׳ הנז דמשנולד יצחק התחיל הגרות והיינו בהק׳ מ״ד בנדרים מפני מה נענש אאע״ה ונשתעבדו בניו למצרים רד״ו שנה אמר רבי אבהו א״ר אלעזר מפני שעשה אנגריא בת״ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב״ה שנאמר במה אדע כי אירשנה ע״כ נמצא שמה שנתחייבו ישראל בגלות מצרים היינו מחמת חוב אברהם אביהם שחטא באו׳ במה אדע או מפני שעשה אנגריא ונמצאו ישראל בפורעין חוב אביהם כי ידוע כי החוטא יקרא מחוייב להקב״ה והקב״ה הוי הב״ח ובמ״ש רז״ל בכמה מקומות ובאנו לדין שכופין את היתומים לפרוע חוב אביהם וכופין אותם על כך ואולם מודעת זאת כי דבר תורה אין כופין ליתומים לפרוע חוב אביהם אא״כ הניח להם קרקע וא״כ מדנתחייבו ישראל לפרוע חוב אביהם אברהם מוכח דא״י כבר נתנה לאבות העולם וזכו בה זכייה גמורה והם הורישוה לבניהם אחריהם שמחמת כן הוא שנתחייבו ישראל לפרוע פרעות חוב אאע״ה כדין היתומים שכופין אותם לשלם חוב אביהם כשהניח להם קרקע וא״כ הניח להם קרקע דהיינו ארץ ישראל כי שלו היתה והוא כבר זכה והחזיק בה דאלת״ה אלא שעדיין לא זכה בה ואינה שלו ולא הורשה לבניו למה זה נתחייבו בניו לפרוע חובו מדין יתומים וכו׳ והלא כשלא הניח קרקע אין כופין אותם לפרוע חוב אביהם אמור מעתה לפי״ז קשה לזווג לתי׳ הנאמר דמשנולד יצחק התחיל הגרות שהרי לקיים אותו התירוץ צריכין אנו לומר דא״י לא זכו בה עדיין אבות העולם כדי שנאמר שנתקיי׳ בהם כי גר יהיה זרעך בל״ל והשתא את אמר דהארץ שלהם היתה והורישוה לבניה׳ ואמטו״ל נתחייבו בניהם לפרוע חוב אביהם כדין היתומים שהניח להם אביהם קרקע באופן כי כראותינו שנתחייבו ישראל לפרוע חוב אברהם אביהם מדין היתומים וכו׳ מוכח דא״י זכו בה אבות העולם ושלהם היתה וא״כ מאליו הוא דחוי מעיקרו אותו התי׳ דמשנולד יצחק התחיל הגרות שהרי סוף סוף בל״ל כתיב והכא הארץ שלהם בהכרח מדנתחייבו הבנים לפרוע חוב אביהם כמדובר והנה כתב בלקט יוסף דמדכתיב לתת אותה שמעינן מינה דלא זכו בה עדיין אבות העולם :

ובזה נ״ל כי הקב״ה צוה למשה שילך לבשר רוח בני ישראל כי נכון לבם יהיה בטוח כי בא מועד עת הקץ שכבר נשלמו הת״ע משום דמשנולד יצחק התחיל הגרות דבארץ לא להם כתיב ומאז לא היתה הארץ שלהם כיון שעדין לא זכו א״ה ולז״א וגם הקימותי את בריתי אתם שכרתי ברית עמהם ובלשון זה נאמרה לתת להם את ארץ כנען בלשון עתיד דהיינו לבניהם אחריהם אבל הם לא זכו בה ושיבתם מאז בתוכה קרי׳ ביה כי גר יהיה זרעך בל״ל וזהו שחזר וכפל את ארץ מגוריהם אשר גרו בה ונמצא שישיבתם בא״כ הוא בתורת גרות אשר גרו בה ושפיר נתקיים מאז כי גר יהיה זרעך בל״ל ואמטו להכי כיון שנשלם הקץ הת״ע גם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי אשר כרתי עם אברהם כי בתשלום קץ הת״ע אוציאם מגלותם ולכן אמור לבני ישראל אני ה׳ והוצאתי והצלתי וגאלתי מטעם שכבר נשלם קץ הת״ע דמשנולד יצחק התחיל הגרות דהרי בל״ל כתיב ואז הארץ לא היתה להם כי עתה מחדש אני נותן מתנה לכם ולא בתורת ירושה מאבותיכם וז״ש והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאבא ועתה אני מקיים הנתינה ונתתי אותה לכם מורשה אבל מקדם לא היתה נתונה לאברהם וכ״ש יהי לכם בטוח שנשלם הקץ והגיע זמן לגאול אתכם וידבר משה כן אל בני ישראל שבשרם שנשלם הקץ בטענה דמשנולד יצחק וכו׳ אבל הם לא שמעו אל משה ולא הטו אזנם לדבר זה לומר שכבר נשלם הקץ דמילדת יצחק מנינן משום דהארץ ישראל לא היתה שלהם ושפיר קרי׳ ביה כי גר י״ז בל״ל דהא ליתא דא״כ אעיקרא ק׳ למה נתחייבו בעיקר הגלות שהוא פירעון חוב אביהם וכדין היתו׳ וכו׳ והלא כשלא הניח להם אביהם קרקע לא כפינן ליתומים שיפרעו חוב אביהם וז״ש ולא שמעו אל משה במ״ש להם שנשלם הקץ דמשנולד יצחק מנינן ושפיר קרי׳ ביה כי גר י״ז בל״ל ת״ש שהארץ לא זכו בה עדיין ולא שלהם היתה ומה שלא שמעו לו בזה הוא בראיה ומופת חותך ממה שנתחייבו בעיקר הגלות לפרוע חוב אביהם כדין היתו׳ וז״ש מקוצר רוח ומעבודה קשה כלומר מסבת מה שנתחייבו בקוצר רוח וכ״ק דהיינו הגלות מוכח תוכחת מגולה דא״י מוחזקת היא לא״ה והם זכו בה והורישוה לבניהם אחריהם דאלת״ה איך נתחייבו לפרוע חוב אביהם והלא אין על היתומים חיוב לפרוע חוב אביהם אלא א״כ הניח להם קרקע וא״א דאברהם לא זכה בא״י ולא הורישה לבניו אחריו איך נתחייבו בניו לפרוע חובו אלא ודאי דכבר זכה בה והורישה לבניו וא״כ ממילא דחוי אותו הטעם לומר שהושלם הקץ כבר דמלידת יצחק מנינן שהרי ס״ס בל״ל כתיב וישיבתם אז באותו זמן בא״י הוי בארץ שלהם וא״כ איך יחשב להם מה שישבו אז בא״י לגרות כיון שא״י שלהם היתה ולכן לא שמעו אל משה :

ובזה נכון נועם שיח קרא כדכתי׳ ויאמר יתרו ברוך ה׳ אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים וא״ל דמאי השבח הגדול דקאמר ברוך ה׳ אשר הציל אתכם וכו׳ דמשמע שעשה עמהם נס ופלא אשר הוא לפנים משורת הדין וזה אינו שהרי כביכול כדין הוא שיצלם

שכן

שכן הבטיחו ידוע שאני מפורן תדע שאני גואלם ותו למאי איכפל תנא למימר אשר הציל אתכם אשר הציל את העם דהיינו אתכם היינו את העם ואי אתכם אמשה ואהרן קאי והלא גם הם בכלל העם ולמה יצאו ופלגי' בתרתי ותו דמ"ש ברישא קאמר אשר הציל אתכם מיד ובסיפא קאמר מתחת יד ותו מ"ט הכא בנה אותם בלשון עם :

ולפי"ה נכון מאד דהא כתיבית דמה שנתחייבו ישראל במצרים היה לפרוע חוב אאע"ה שחייב למקום ומדין יתומים וכו' וזהו טעם נכון להבין מ"ש רז"ל דשבט לוי לא נשתעבדו במצרים והוי' משום שעיקר גלות מצרים היה לפרוע חוב אברהם שהניח להם קרקע שהיא א"י וכהניח להם קרקע כופין אותם לפרוע חוב אביהם אבל שבט לוי אשר לא היה להם חלק בארץ ולא ירשו קרקע מאביהם אמטו להכי נפטרו מלפרוע חוב אביהם אברהם אלא שאם אנו באים לפטור לוי מטעם זה נמשך מזה שלא נשלם הקץ הת"ש עדיין דלא מצי' לומר דמלידת יצחק מנינן דהא ס"ס בל"ל כתיב והכא לפי הקודם נמשך שהארץ שלהם היתה באופן כי להציל שבט לוי מטעם שהם לא ירשו אביהם קרקע ולזכות ולהציל לישראל באותו זמן מ"ט דמלידת יצחק מנינן הוו תרתי דסתרן ונק' עוד מ"ר בספ"ק דשבועות וכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים עם הקהל אלו ישראל יכפר אלו הלוים ואמרי' דאצטריך לרבות ללוים משום דלא אקרו עם וא"כ אמרי' בפ' הזרוע ובזה כא"ה דיתרו שבחו קא משבח למב"ה על כל הטובה אשר עשה ה' להפליא תרי נסי דסתרן אהדדי ותפיס חבלא בתרין רישין וז"ש ברוך ה' אשר הציל אתכם אתם שבט לוי מיד מצרים מעיקר הגלות עצמו מטעם דלא ירשתם קרקע ארץ ישראל מאבותיכם משא"כ שאר השבטים שנתחייבו משום שירשו ארץ יש' מאבותם וכופין היתומי' לפרוע חוב אביהם בהניח להם קרקע ואף דלגבי הצלתכם תפס השטה דא"י זכו בה אבות העולם ושלהם היתה בעבור הצלת שבט לוי עכ"ז לגבי הצלת ישראל בדר"ו שנים תפס השטה דא"י לא זכו בה אבות העולם עדיין ולא להם היתה ואמטו"ל מלידת יצחק מנינן ונשלמו הת"ש ושפיר קרי' ביה בל"ל כיון שעדיין לא היתה שלהם וז"ש אשר הציל את העם שהם שאר השבטים מתחת יד מצרים לאפוקי שבט לוי דלא איקרו עם והציל את העם מתח"י שכבר היו תח"י והוציאם בדר"ו שנים מ"ט דמלידת יצחק מנינן ושפיר קרי ביה בל"ל דלגבי הצלת ישראל תפס הש"י כי לא זכו עדיין אבות העולם בא"י ולא להם היתה ובגין דא הפליא לעשות דתפיס חבלא בתרין רישין להציל את שבט לוי ואת שאר השבטים לפני הקץ :

ומעתה מובן מאליו מאמר הכלב פתח השער וא"ל ביה דמה כוונת פרעה באומ' למה אתם ולמה דבריכם והוא פלא וכבר עמדו עליו רבני המפ' ולפי"ה מובן מאליו כי הנה פרעה ידע כוונת משה ואהרן אשר באו בשליחותו של מקום להוציא לבני ישראל ממצרים בטענה לומר שכבר נשלם הקץ יען דמשנולד יצחק מנינן דשפיר קרי' בארץ ל"ל כיון שעדיין לא זכו האבות בארץ וע"ז בא פרעה והשיב עליהם ע"ז לדחות דבריהם בטענה גדולה וא"ל לפי שאתם פנויים אתם באים ואומרים נלכה נזבחה אתמהא שהרי מה שאתם פנויים ולא נתחייבתם בגלות הטעם היה משום דלשאר השב' הוי פירעון חוב אביהם אאע"ה מדין יתומים שכופין אותם לפרוע חוב אביהם וא"כ בהכרח לומר שכבר זכה אברהם אביכ' בארץ והיתה שלו ואמטו להכי שאר שבטים שהניח להם קרקע נתחייבו לפרוע חוב אברהם אבל אתם הלוים שלא הניח לכם קרקע לכן לא נתחייבתם בפירעון חובו וא"כ נמשך מזה שא"י זכה בה אברהם זכייה גמורה והיתה שלו וא"כ זה תימה בשביל שאתם פנויים מטעם שא"י היתה של האבות בהחלט והורישוה לבניהם שאר השבטים ולא לכם בשביל זה אתם באים ואומרים נלכה נזבחה לה' בטענה שנשלם הקץ דמכי נולד יצחק מנינן דקרינן ביה כי גר י"ז בל"ל לפי שלא להם היתה הארץ אתמהא דהאי רישנא להאי פרדוסנא למה משה ואהרן תפריעו למה אתם בלו' והלא כל עצמכם שאתם פטורים נפשיכם מהגלות לנוח לא בשביל שאתם אומרים כי אין עליכם לפרוע חוב אביכם יען כי לא ירשתם קרקע משא"כ שאר השבטים שירשו קרקע אביהם דהיינו ארץ ישראל ובדין הוא שמשירש קרקע אביו פורע חוב אביו הוא לבדו ע"כ נמשך מזה כי ארץ ישראל לאברהם נתנה וזכה בה זכייה גמורה וא"כ ודבריכם למה מה שאתם אומרים נלכה נזבחה בטענה דמשנולד יצחק יתחיל הגרות לא יצדק מנמשך הקודם דהא בארץ לא להם כתי' ולפי נמשך הקודם עולה שכבר זכה אברהם בארץ וכ"ש עולה מזה דהכתי לא נשלם הקץ דאין לומר דמשנולד יצחק התחי' הגרות שהרי סו"ס בארץ לא להם כתיב וכבר היכא הוכחה עצומה ממה שאתם פנויים דהארץ זכו בה האבות והיכי יתקיים בל"ל וא"כ איך אתם תופסים חבלא בתרין רשין לכו לסבלותיכם ודוק·

ובזה יובן מאמרם ויקם מלך חדש בב"ח ושטר בידו שהרי נודע כי אין על היתומים לפרוע חוב אביהם אלא כשהיא מלוה בשטר אבל לא מלוה ע"פ ופרעה שבא ליפרע מהיתומים החזיק בעצמו כאלו היתה מלוה בשטר ושטר בידו :

ועוד אחרת תי' ר"א ומטו בה בשם המדרש דמה שיצאו ישראל בדר"ו שנים הטעם משום דקושי השעבוד השלים המנין כי גזרתו ית' לא היתה אלא בעבדות ועינוי בדין הקל והם עבדו בהם בפרך בדין חמור ואותו קושי ודין חמור נחשב להם תמורת תשלום קץ הת"ש שהיה להם להשלים כמו שגזר האל ית' וכבר כתיבית תי' זה בדרוש דלעיל והנה בר דיוקי' שפיר אשכחן פרכא להך תי' ונק' תחי' מ"ש הרא"ש ז"ל באותה סוף דנדרים דאייתינן לעיל דלפי סברת הא' שאמר שמה שנתחייב אברהם ונשתעבדו בניו היינו משום שעשה אנגרייא ק' שהרי העונש מפורש בקרא שהוא על מה שאמר א"א במה אדע והק' דמשום שעשה אנגרייא והאיתי למפרשים ז"ל שתי' ע"ז דעיקר הגלות הוא על במה אדע אבל קושי השעבוד בא בעון האנגרייא ודייקא מילתא מ"ש מ"מ נתחייבו בניו שעבוד דאלו על עיקר הגלות מילתא דפשיטא היא דהוי משום במה אדע אבל מאי דקא מ"ל היינו על השעבוד קשה והשתא לפי"ז תו ליתי לההוא תי' דקה"ש השלים המנין שהרי קה"ש מצרך צריך לעון האנגרייא כי אינו מוסף על הגזרה כי היכי דנימא שהשלים המנין ובזה כתבו המפרשים :

ועפי"ז אובין והדין מדרש הכביר דלעיל ונדק' בו עוד דק' אחר לבר ממה שקרינו עליו ערער לעיל והוא כי מאומרו כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם וכו' משמע דהוא ס"ד

לו'

לו' שנתחייבו ישראל שעבוד מטעמא אחרינא ולפי זה אותו טעם נמשך שעדיין לא נשלמו הת"ש וזה יתיישב מאו' כלום וכו' וצריך ביאור לדעת אותו טעם האחר והיך נמשך ממנו שעדיין לא נשלם הקץ ולפי"ד נכון מאד כי הנה עוזא הוא ס"ל דהלכתא כמ"ד דמה שנתחייבו ישראל שעבוד קשה היינו לכפר עון אחר של אנגריא ונמשך מזה שעדיין לא נשלם הקץ דהא ליכא לשנויי דקה"ש השלים המנין שהרי קה"ש אצטריך לכפר עון האנגריא וא"כ אופה אין בידם אלא פ"ו שנים משנולדה מרים וגרות נמי אין בידם אלא רד"ו דלא הוה קס"ד דמשנולד יצחק התחי' הגרות ואמטו"ל של רבש"ע אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדין דייקא מלבד גזרת הגלות והיינו מטעם עון האנגריא וגזרת שיעשו ת"ש ועכשיו אין בידם אלא פ"ו שנים וכו' דהשתא לא מצית לשנויי דקה"ש השלים המנין דהא לגופיה איצטריך ועל ענין הגרות שאין בידם אלא רד"ו לא איצטריך למיתבעיה דאיהו עריפא מיניה קא תבע כי עדיין עליהם לשלם שי"ד שנים בעבודה קשה והאל יתברך השיבו דליתא להך ס' דהך מ"ד דקה"ש הוצרך לעון האנגריא יען שהיתה מלחמת מצוה להציל את לוט בן אחיו ובני ביתו ובמקום סכנה ומלחמת מצוה יוצא אפי' חתן מחדרו א"כ דאותם ילידי ביתו לא היו כי אם אליעזר דהכי סליק בגמ' שי"ח ובאליעזר עבדו רשאי לעשות בו אנגריא וכ"ש אין ביד אברהם עון רק בדבר במה אדע כדשמואל ופשטיה דקרא מסייע ליה וכיון שכן נשאר קה"ש ללא צורך ומועיל לתשלום קץ הת"ש וזהו שאמר לו הקב"ה כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם אוהבי שא"ל במה אדע ולא זולת דההיא דאנגריא ליתא אי משום שהיתה מ"מ ואתרא דשכיח הזקא א"כ שלא היה כי אם אליעזר וא"כ מעתה תו לא צריך קה"ש לכפר עון אחר לפי שאין ביד אברהם רק עון במה אדע והשתא אהני לן קה"ש להשלים קץ הת"ש של ועבדום ולמנין ת"ש של גרות בלום בארץ מצרים אמרתי בארץ ל"ל דברתי וכבר גלוי וידוע דמשנולד יצחק התחיל הגרות וכ"ש הא איכא ת"ש בעבדות ות"ש בגרות וכבר נשלמה הגזרה וא"כ מעתה אין לך לשעבד בני כלום :

ובזה נכון סדרן של כתובים הנאמרים באמת בס' בשלח וזו תוארם ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו · וא"ל דהך ויושע ה' ביום ההוא והלא תחי' הישועה היתה מיום אשר הוציאם ממצרים ותו קשה במ"ש וייראו העם את ה' דהול"ל וייראו העם מה' ותו ק' טובא במאמרם ז"ל הובא בילקוט וז"ל לשעבר לא היו יראים את ה' ועכשיו יראו' את ה' והוא פלאי דאטו מי שראה כל אותם אותות ומופתים אשר עשה ה' במצרים לא יהיה ירא את ה' עד אותו היום ותו באומרו ויאמינו בה' ובמשה עבדו דהכא לא היה לו לומר שהאמינו במשה עבדו ותו דובי עד אותו היום הוא שהאמינו בו לא מקדם בעשות נוראות פלאי פלאות התמהא ולפי"ה הכל יבוא על נכון ונק' עוד מ"ש המפרשים ז"ל דלהעמיד אותו תי' דקה"ש השלים המנין הגם הלום שעשה אנגריא אאע"ה בת"ח ואימור דקה"ש הוצרך לכפר עון האנגריא כדכתיבית לעיל צריכין אנו לומר דלא דרשינן את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וא"כ העושה בהם אנגריא לא יחשוב ה' לו עון והיינו צריך כפרה ע"ז ואמטו להכי אפי' את"ל שעשה אאע"ה אנגריא בת"ח מ"מ אינו עון הצריך כפרה דלא דרשי לרבות ת"ח וכ"ש אייתר ביזן קה"ש ללא צורך והועיל להשלים מנין קץ הת"ש אלו דבריהם ז"ל :

ובהדי אורחין אל ה' ויאר לנו מאמר ר"י באבות כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות ויומתק היטב דהיכי תלוי ונמשך זה מזה כי הנה כבר נודע מר' שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש עד שבא ר"ע ודרש את לרבות ת"ח והנה הר' עובדיה ז"ל פי' דמכבד את התורה היינו הדורש בחסרות ויתרות שבתורה ומראה טעם על כל קוץ וקוץ לו' שאין בה דבר לבטלה אין לך כבוד תורה גדול מזה ולפי פי' זה א"ל ביה טובא דא"כ מחלל את התורה נמי היינו שאינו דורשה בחסרות ויתרות ואטו משום זה יהיה גופו מחולל והיך הוי זה לעומת זה ולפי"ה נכון מאד שהמכבד את התורה היינו שדורש בחסיר ויתיר והגב' זה כי מטי ליה לאת ה' אלהיך תירא דורש לרבות ת"ח וזהו ג"כ מכבד את התורה דדריש לה לאת ואת שבתורה ובכלל קא דריש לאת ה' אלהיך תירא ונמצא זה גופו מכובד על הבריות בדחילו ורחימו והכ"ל שלא יעשו בו אנגריא דהא קא דריש את ה' לרבות ת"ח ובהכי מחוייבים לכבדו ולירא אותו אבל המחלל את התורה דלא דריש לה בחליף חסיר ויתיר א"כ גבי את ה' אלהיך תירא לא מדריש לרבות ת"ח ולכן לא יכבדוהו ויראו מפניו ואדרבה מחללין אותו באנגריא והוי גופו מחולל דכיון דלא דריש את ה' לרבות ת"ח יהיה מותר לעשות בהם אנגריא :

ונקדים עוד מ"ד במדרש אקרא דוירא ישראל את מצרים דהיינו שפלטם הים ליבשה כדי שיקחו ישראל בזת מצרים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ושם נתקיים הבטחת ה' לאברהם וא"כ יצאו ברכוש גדול והנה מודעת זאת כי לא יעלה בדין לישראל שיזכו ברכוש גדול אא"כ יתקיים בהם גזרת ועבדום ת"ש בשלימות שכן היתה הגזרה כאומרו ואח"כ יצאו בר"ג ולכן בצאת ישראל ממצרים ברד"ו שנים סברי מימר דקה"ש השלים המנין כיון דלא איצטריך לכפר שום עון וכ"ת דא מיצרך לעון האנגריא ולזה עכ"ר למימר דהעושה אנגריא בת"ח לא יחשוב ה' לו עון וזה מוכרח משום דלא דרשי' את לרבות ת"ח ליראה כל זה הוא קס"ד דישראל אבל ביום קי"ס אשר המה ראו וידעו תשו' ה' לעוזא דמעיקרא אין כאן עון אנגריא ואי משום דהויא מצ"ל ומקום סכנה א"כ משום שלא היה כי אם אליעזר עבדו וא"כ אייתר קה"ש והועיל לתשלום המנין א"כ תו לא צריכא למימר דאין עון האנגריא בת"ח עון אשר חטא משום דלא דרשי' לריבויא דאת לרבות ת"ח דהא אע"ג דדרשי' לאת ומינה דאסור לעשות אנגריא בת"ח מ"מ הכא לית היא מקשיא דמעיקרא הכא ליכא גבי אברהם אנגריא בת"ח כמדובר וז"ש ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרי' דהיינו שהושיעם ביום ההוא מטעות עוזא שר של מצרים שהיה טוען שעדיין לא היה בידם כי אם פ"ו שני שעבוד וכדדריש במדרש אבביר אהך קרא גופיה דויושע ובמה הושיען בטענה שקה"ש לא הוצרך לכפר עון האנגריא שעשה אברהם יען שלא עשה אברהם

אנגריא

אנגריא בת"ח כה"ג דעלמא דאסורא וכ"ש אייתר קב"ה להועיל לתשלום קץ הת"ש וכיון שנגמר הדין שישראל השלימו זמן קץ הגלות משלם לכן וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים כדי שיקחו בזת כסף וזהב של מצרים ולקיים בהם ואחרי כן יצאו בר"ג כי כבר נשלם תנאי הא' של ועבדום וע"א ת"ש ואתא זמן לקיים הבטחת וא"כ יצאו בר"ג וכיודעם ישראל כל זה אז ויראו העם את ה' דהיינו אותו את ה' אלהיך תירא דדרשי' ביה לרבות ת"ח אז התחיל לדורשו ולחקרו ולקיימו ליראה מהת"ח ולנהוג בהם כבוד ומורא וז"ש במדרש לשעבר לא היו יראים את ה' כלומר שלא היו יראים מהת"ח דמפקי להו מרבויא דאת ה' שכך היו ס' בהכרח כדי לקיים תי' קב"ה השלים המנין ולו' דלא הוצרך קב"ה לכפר עון האנגריא משום שאינו עון כלל לעשות אנגריא בת"ח דהא לא דרשי' את לרבות ת"ח אבל אותו היום שהושיע ה' לישראל מיד עוזא בטענה צ' דמעיקרא לא עשה אנגריא דאיסור כיון שהיתה ממ"נ או שהיה עבדו אליעזר שרשאי להשתעבד בו מעתה הכל יהא מוכח דלעו' קב"ה השלים המנין כי אינו צריך לכפר עון האנגריא אף שהאנגריא בת"ח אסורה משום דאברהם לא עשה אנגריא אסורה כאמור ושפיר מדרש דרשי' את לרבות ת"ח וז"ש ועכשיו היו יראים את ה' כלו' אותו ריבוי דאת ה' דדרשי' לרבות ת"ח עכשיו התחיל לחקרו ולדרשו ויאמינו בה' כביכול בדברי ה' שהשיב לעוזא דהכא ליכא אנגריא אסורה ולכן ויאמינו במשה עבדו שהוא ת"ח שהדין נותן להאמין בדבריו ולשמוע בקולו ולבלתי סור ממנו' וליראה אותו וכל זה הוא מכח ריבויא דדרשי' לאת ה' לרבות ת"ח כמדובר:

מכלל הדברים אתה למד ב' תי' למה שיצאו ישרא' ממצרים ברד"ו שנים הראשון דגזרת הי"ת היתה שבין עבדות וגרות יהיו ת"ש והא איכא ת"ש משנולד יצחק דשפיר קרי' ביה בארץ ל"ל שעדיין לא זכו בה אבות העולם והכנעני אז בארץ עדיין מתבקש להם זכות בארץ וזאת שנית הקב"ה השלים המנין:

ובזה נבין מקראי קדש שבשמות וזה תוארם והדר להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה וכו' אל מקום הכנעני וכו' ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוציא את עמי וגו' וא"ל בהו טובא חדא דמה בא ללמדנו באומרו אל מקום הכנעני והלא כבר גלוי וידוע שמקום הכנעני הוא שהיה מביאם ומאי למימר שהוא מקום הז' עממין ודי באומרו אל ארץ טובה וכו' או לו' אל ארץ אבותיכם ותו מאי ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי דמשמע שעתה באה ולא מקודם וזה תי' שהרי אל רחום וחנון שומע ומקשיב לכל מי שצועק אליו בכל עת ועונה וישראל זה זמן זמנים שצועקים ותו מאי וגם ראיתי את הלחץ דגם לטפויי הוא ומאי רבה ותו דהכל מיותר כידי והותר באומרו הנה צעקת בני ישראל באה אלי ופשוט שהוא מחמת מכאוביו מפני נוגשיו כדקאמ' בראשית מאמר ותו מאי ועתה לך ואשלחך דמשמע דהשתא ניחא מה שאני שולח אותך להוציאם:

ועפי"ה הכל יבוא אל נכון כי אל רחום הודיע דרכיו למשה כי בא מועד קץ הת"ש ובדין הוא לשמוע בקולם ולהוציאם מהגלות כאשר הבטיחו לאותו זקן והיינו משום דמבי נולד יצחק מנינן דשפיר קרי' ביה בארץ ל"ל כי לא זכו בה האבות עדיין שהרי ואדר להצילו ולהעלותו אל ארץ טובה וגו' אל מקום הכנעני דאכתי עד השתא מקום של הכנעני הוא שכל זמן זה היה מתבקש להם זכות בארץ ועדיין לא זכו בה אבות העולם בהחלט וא"כ שפיר קרי' כי גר י"ז בארץ ל"ל מבי נולד יצחק כיון שלא להם היתה הארץ וכיון דכן נשלם קץ הת"ש דהא גזרה יצאה מלפני שבין עבדות וגרות יהיו ת"ש והא איכא השתא ת"ש שלמים ולכן עתה שהוכחתי לך שיש ת"ש שלמים ונשלם הקץ הנה צעקת בני ישראל באה אלי לקיים להם מה שהבטחתי לאותו זקן תדע שאני גואלם בבוא מועד קץ ותו במי הא איכא טעמא אחרינא דקו' הש' השלים המנין וז"ש וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם בקב"ה אשר לא צויתי בגזרתי והמט"ל בדין הוא שישלים המנין ולכן עתה שהוכחנו בב' פנים שנשלם הקץ כבר הגיע זמן גאולתם ולכן לך ואשלחך אל פרעה והוציא את עמי משא"כ קודם לכן שעדיין לא הגיע זמן גאולתם ודוק:

ולהבין סיומא דקראי וז"ת ויאמר משה מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישרא' ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וגו' וא"ל טובא דכיון ה' ברוב רחמיו פקד את עמו למה לו למשה להתרשל בדבר ובמלמד ח"ו קטיגורי' על ישראל לפניו ית' לומר וכי אוציא את בני ישראל ופירש"י מה זכו ישראל שיעשה להם ואוציאם ממצרים והוא פלאי על אותו רועה נאמן אשר בצרת ישראל לו צר ותו דכיון שהגיע הקץ של בין הבתרים אינו צריך זכות וכביכול מחוייב לקיים מה שהבטיחו לאותו זקן:

והנה חוץ מכוונתנו יבין מ"ש כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה דקשה טובא שאם הכוונה היא שנותן לו אות כי הוא שלחו ממה שיעבדון וגו' זה תי' כי אין נותנין אות למפרע אחר מעשה וכבר רש"י ז"ל הרגיש בזה ופי' שזה הוא על מראה הסנה ולע"ד יראה בדרך הלצי בהקדים מ"ד במד' ר"א א"ו חמשה אותיות שנכפלו בתורה כולם יסוד גאולה ך' בו נגאל אברהם שנאמר לך לך גם בו נגאל יצחק שנאמר לך מעמנו כי עצמת ממנו נו"ן בו נגאל יעקב שנאמר הצילני נא פ"א בו נגאלו ישראל שנאמר פקוד פקדתי צד"י בו עתיד הקב"ה לגאול ישראל ולע"ד כי בדרך רמז בו הדבר רמוז למשורר במק' באומרו יפרח בימיו צדיק שהרי ידוע שמזמור זה מדבר על מלך המשיח אשר עתיד לצאת מחלצי דוד הע"ה ועליו אומר יפרח בימיו צדיק דהיינו אותו אות צד"י שהוא עתיד הקב"ה לגאול בו לישראל דגאולה האחרונה יפרח בימי מלך המשיח היוצא מחלצי דוד גם לזה נתכוון ישעיה הנביא ע"ה בס' כ"ג באומרו הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך בישראל כלומר שהצמיח לו אותו האות של הצד"י שעתיד הקב"ה לגאול בו לישראל ובק' עוד מ"ד במדרש וילך משה ואהרן ויאספו זקני ישראל א"ל כך אמר הקב"ה פקוד פקדתי סי' היה להם לישראל כל גואל שבא בלשון הזה הוא גואל של אמת שכך א"ל יוסף פקוד יפקוד כיון שהזכיר פקוד פקדתי מיד ויאמן העם והנה במ"ש מרע"ה מי אנכי כי אלך אל פרעה פירש"י מה אני חשוב לדבר

עם המלכים וכמ"ש וכי אוציא את בני ישראל פי' ומה זכו ישראל שיעשה להם נס · ויש עוד לפרש מי אנכי כי אלך אל פרעה שהוא קשה עורף ולא ישמע אלי וכי אוציא שגם ישראל לא יצאו כי לא ישמעו ולא יאמינו לי שאני גואל אמת ועל ב' הכוונות השיבו הקב"ה ע"ד פרעה אמור לו כי אהיה עמך ואף שיהיה מלך וקשה עורף לית לך למדחל כי אהיה עמך וע"ד ישראל שאמ' כי אוציא אם כוונתך לו' שגם הם לא ישמעו אליך כי לא יאמינו בך שאתה גואל אמת ולא ירצו לצאת גאולים ע"י לזה אני אומר לך וזה לך האות כלומר אותו אות פ"א של גאולת מצרים של פי' פקוד פקדתי הרי הוא מסור ומכאן יאמינו כי אנכי שלחתיך ואם כוונתך לו' מה זכו וכו' דע לך שזכות גדול עומד להם דהיינו שעתידין לקבל תורתי וזהו בהוציאך את העם ודוק:

אך להבין מה שדק' במאמר משה מי אנכי וגו' וכי אוציא יובן עפ"י מערכת הדרוש ונק' עוד מה שראיתי בלקט יוסף ע' גאולה כתב בשם ז"ב ז"ל ברוך המקום שחשב את הקץ ר"ל במה שהיה הוא בעצמו ובכבודו במצרים בגלות הוא גרם שחשב את הקץ ר"ל מילא החשבון לפי שהקב"ה ופמלייא שלו שסבלו עמהם הוי כאלו היו שם בגלות עכ"ל למדנו שתשלום הקץ נשלם כביכול ע"י שהיה ה' סובל עמהם בצרתם הוא ופמלייא דיליה ובכה"ג כי הנה משה לא הוה ניחא ליה באותם ב' תי' לא דקוה"ש ולא דמשנולד יצחק וכו' משום דהוה ק"ל עלייהו מאי דאקשי' לעיל ולכן אמר מי אנכי כי אלך לדבר עם מלכים וכי אוציא ואף את"ל שאני חשוב מה זכו ישראל לעשות להם נס להוציאם לפני קץ הזמן כי מה שנאמר לו דקוה"ש וכו' ומשנולד יצחק וכו' לא הוה ניחא ליה וחשב שכל זה הוא בדרך נס ולכן שאל מה' שיגיד לו באיזה זכות וה' השיבו שהאמת שהגיע קץ הגלות ובדין הוא שיצאו ולא בדרך נס וזכות והאי לא נח דעתיה באותם התי' דקה"ש וכו' ומשנולד יצחק וכו' הא איכא תי' אחר דלית עליה פירכא והיינו שכביכול הוא מילא את הקץ בסובלו עם ישראל צרת גלותם וז"ש כי אהיה עמך ומצינו עתיד במקום עבר וכאלו אמר כי הייתי אני כביכול עמם בצרתם ובזה נתמלא ונשלם הקץ ונקט לשון אהיה לעתיד ולשון עמך יחיד לרמוז ג"כ תשו' אל מ"ש לו מי אנכי כי אלך אל פרעה ועליו א"ל כי אהיה עמך וגם בזה מתורץ שאלת וכי אוציא דהייתי עמהם בגלות כביכול ואני מלאתי הקץ ודוק:

הגם הלום שהעלינו ארוכה לתי' זה דקוה"ש השלים המנין ממאי דק"ל לעיל מ"מ אכתי אנכי הרואה שהוא הפך דברי התוס' בפ"ק דשבת שכתבו שם אההיא דאמ' התם א"ר לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבו' למצרים והק' בתוס' וז"ל ואע"ג דבל"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם שמא לא היה נגזר להם עינוי כ"כ אלא עי"ז וכו' ועי"ש נמצא לפי"ד שהשעבוד כ"כ הוצרך בעון מ"י ויש ראיה לדבריהם ממ"ד בס' משפטים שאו' ושנגנבו ליוסף עשינו ת"ש משועבדין במצרים והשתא לפ"ז נדחה מעיקרו מה שתי' דקוה"ש השלים המנין שהרי קוה"ש אינו מיותר על גזרת הבורא כדי שיועיל לתשלום המנין שהרי הוצרך לעון מכירת יוסף ומעין זה הק' בס' מרכבת המשנה בפ"ו ע"ד הראב"ד · שכתב שהבורא קצף מעט והם עזרו לרעה ועי"ז נענשו ועי"ש מה שתי' לקו' שגם בתי' יתורץ מה שהקשינו אנחנו פה באופן כי לבאורה אין בידינו לזווג ב' מקראות הללו ולכן נ"ל שכפי תי' זה שאנו אומרים דקוה"ש השלים המנין מ"ר בגמ' בשביל משקל ב' סלעים וכו' לא כמ"ש התוס' דעינוי כ"כ בא בעון מ"י אלא כמ"ש בגליון העין יעקב וז"ל י"ל דה"ק דאי לאו משקל ב' סלעים וכו' לא היה מתגלגל הירידה בעבירה זו במכירת אחיהם אלא בשביל דבר אחר:

ובזה נבין באופן אחר המדרש אשר דלעיל כי עוזא ס"ל דקוה"ש איצטריך לעון מ"י וא"כ עדיין לא נשלם הקץ של הת"ש וז"ש אתה גזרת שיהיו משועבדין ת"ש ועדיין אין בידם אלא פ"ו דליכא למימר דקוה"ש השלים המנין שהרי קוה"ש הוצרך לכפר עון מ"י וגרות נמי ליכא אלא רד"ו וכמו שהרחבנו לבאר לעיל ועי"ז השיב לו הקב"ה דליתא להא דתוס' שכתבו דהעינוי כ"כ הוא בשביל עון מ"י שהרי כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור א' שדבר אברהם במה אדע ועי"ז דוקא נתחייבו שעבוד ולא על מ"י כסברת התוס' וא"כ אייתר לן קוה"ש ומהני להשלים קץ הת"ש של הגזרה ולענין הגרות י"ל כלום בארץ מצרים אמרתי כל"ל דברתי וכו' כמבואר לעיל:

עוד לאלוה מילין מה שתי' הא' ג"כ דהיאך יצאו ישראל קודם זמנם הקץ של ת"ש וניחא להו דרבוי האוכלוסין שנתרבו שלא כטבע הוא אשר השלים המנין:

ובזה נבין כתוב א' למשורר במקראיו וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה וא"ל דנה מקום היה לעולה שתדבר ולא יכלה לדבר וקפצה פיה אמנם עפי"ה נכון מאד כי הנה מודעת רבותי' מנ' משתעי מ"ז זה וה"ק וישגב אביון מעוני דהיינו מה שנשגב להאביון שהם ישראל והוציאם מגלות מצרים ברד"ו שנים מסיבת העוני דהיינו קוה"ש וזה השלים המנין והועיל שנצולו ישראל מהגלות ויצאו ברד"ו שנים ועוד זאת מה שהוציאם ברד"ו שנים היינו מטעם רבוי האוכלסים וז"ש וישם כצאן משפחות דהיינו שהרבה אותם שלא בדרך טבע כצאן אדם ולכן יראו ישרים שהם ישראל וישמחו וכל עולה קפצה פיה דהיינו המצריים אשר יבואו לערער על ישראל לומר שלא השלימו גזרת הת"ש קפצה פיה ויסכר פי דוברי שקר שהרי ע"י קוה"ש ורבוי האוכלוסין נשלם המנין ואין למצריים על ישראל ערעור כלל:

ועפי"ז יובן ג"כ מאמר הכתוב פתח השער למה אתם ולמה דבריכם כי הנה לבאורה א"ל אהך תי' דריבוי האוכלוסין השלים המנין והיינו דקושיא דמה שנתרבו הוא במקרה ולא בכוונה זו להשלים המנין והראיה משבטו של לוי דמסתמא גם הם היו מתרבים שלא בדרך טבע כשאר ישראל ואם היתה שנתרבו בכוונה מכוונת להשלים המנין ולא בדרך מקרה אפילו שבט לוי שלא היה עליהם עול גלות למה נתרבו והלוא אין עליהם להשלים שני הגלות אלא ודאי כי מה שנתרבו הוא בדרך מקרה וזאת היתה כוונת פרעה אתם שבט לוי למה נתרביתם והלוא אין עליכם עול הגלות כדי שתשלימו המנין בריבוי האוכלוסין אלא ודאי רבוי האוכלוסין מקרה הוא וא"כ ודבריכם למה זו שאתם אומרים שרבוי האוכלוסין השלים המנין ליתא אלא מקרה היא ולמה תפריעו את העם ממעשיו כיון שלא נשלם הקץ לכו לסיבלותיכם עד שיושלם קץ גזרת הת"ש ודוק:

והנה כל הצרות וכל האמירות דכתיבות לעיל היינו לתרץ דהיאך ישבו ישראל במצרים רד"ו שנים כיון שהגזרה היתה ת"ש והולם לדידי חזי לי מ"ש בילקוט חדש ומטי בה בשם זוהר חדש וז"ל גלות מצרים היה בחטא מכירת יוסף שלא ראה פני אביו כ"ב שנים וגרמו לכל שבט כ"ב שנה להיות בגלות הרי עשר פעמים כ"ב הוא ר"ך שנים אלא משום שעשרה שבטים הקדושים מתו בארץ הטמאה והיה להם צער גדול לכן נגרעו עשרה שנים ונשתעבדו רד"ו שנים עכ"ל ולפי"ז א"כ בהכרח שישבו במצרים רד"ו שנים דווקא ולא עוד איברא שהדבר קשה לכאו' מרא שהרי הגזרה היתה ת"ש ותו שהרי גזרת הש"ית היתה לפני מכירת יוסף ועיקר טעם הגזרה הוא על מאמר במה אדע כדכתי' לעיל משמא דגמרא ויראה שזה יובן במ"ש התוס' בשבת עלא דההיא דאמרינן בשביל ב' סלעים מילת נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים וז"ל הגמ' נתגלגל הדבר וירדו ואע"ג דבל"ה נגזר כדכתיב ועבדום וגו' שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כל כך אלא עי"ז שהרי ת"ש התחיל משנולד יצחק והבאתי לעיל את דבריהם וכתב ע"ד הרב מאיר עיני חכמים וז"ל ר"ל אבל לא גרסי' נגזר דהא לא בשביל זה נגזר אלא כבר נגזר בברית בין הבתרים כמ"ש דרז"ל בשביל שאמר אברהם במה אדע אלא נתגלגל גרסי' ור"ל שע"י הכתונת פ' נתגלגל וירדו למצרים עתה תכף בימי יוסף והתחיל בהם השעבוד של הגלות שאלו לא היתה הסיבה של הכתונת לא היה יוסף נמכר למצרים והיה הגלות מתאחר עדיין להתחיל אז בהם כי אם בדורות שאחריהם ואעפ"כ היה מונה הקב"ה מנין הת"ש משנולד יצחק שהיה לאברהם זרע ושייך לומר כי גר יהיה. זרעך כל"ל כי מאז היו כל"ל כי גרות נגזר עליהם ת"ש אבל מ"ש ועבדום וענו אותם לא נגזר עליהם כמה שנים יהיה העינוי והשעבוד דהא גם עתה שירדו למצרים בימי יוסף לא הוו ימי השעבוד ת"ש כי מנין הת"ש כבר התחיל למנות משנולד יצחק וא"כ אלו לא היתה הסיבה שנתגלגל ע"י כתונת פסים וכו' היה השעבוד יותר מתאחר להתחיל עוד והיו ימי השעבוד מועטים ביותר וכו' ע"כ ובזה נתיישבו דברי הז"ח שכוונתו לו' שטעם שגלו למצרים ונשתעבדו שם רד"ו שנים היה בעון מ"י דאלו לקיום גזרת ועבדום דבין הבתרים היה די בשתתקיים בזמן מועט בשנה ושנתים כיון דגזרת ת"ש אגרות קאי:

ובזה נכון נועם שיח קרא כדכתי' ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף וא"ל שאם הוא אותו פרעה של יוסף היאך לא ידעו וכבר רז"ל נתעוררו בזה ודרשו שעשה עצמו כאלו לא ידעו ולפי"ד ניחא כי הנה פרעה הרשע היה סובר דגלות מצרים היה מטעם גזרת בין הבתרים דווקא וכראותו שישראל ירדו למצרים סמוך ונראה לגזרת ב"הב הכריחו לזה לומר כי מאמר ת"ש קאי אועבדום ולכן צריך שישלים אצלם הת"ש שאל"כ אלא שמאמר ת"ש קאי אכי גר לחוד א"כ היה די לקיים גזרת ועבדום בזמן מועט בשנה ושנתים אלא ודאי דת"ש קאי אועבדום והוא לא ידע שטעם שבת ישראל במצרים וירידתם מאז ומקדם הוא בעון מכירת יוסף וא"כ בדין הוא שיעשו אצלם רד"ו שנים דווקא לכפר עון מ"י שבטלוהו כ"ב שנים וכו' וגזרת בין הבתרים שפיר קא מתחלא משנולד יצחק וז"ש ויקם מלך חדש. שחדש לומר שבדין הוא שיעשו ישראל אצלם ת"ש משלם בהכרח במדובר אשר לא ידע את יוסף כלומר שלא ידע שטעם עיקר ירידת מאז ומקדם הוא ע"ד יוסף וא"כ אינו בדין שיעשו אצלם כי אם רד"ו שנה ולא עוד ואל זה סובב הוא מאמר הנצב פ"ה אתם למה לא נשתעבדתם במצרים ודאי משום שירידת מצרים היתה בעון אברהם שאמר במה אדע ואתם שלא ירשתם ממנו קרקע אין עליכם לפרוע חוב אביכם דאי ירידת מצרים לשעבוד היא בעון מ"י למה אתם פטורים והלא לוי היה באותו עון אלא ודאי משום במה אדע וא"כ מעתה דבריכם שאתם אומרים שנשלם הקץ יען שהוא רד"ו דוקא על דבר מכירת יוסף אין להשגיח:

דרוש שלישי

גרסינן במדרש הובא בילקוט ויהפך לבב פרעה ועבדיו לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו וגו' ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו א"ל אלו לקינו ולא שלחנו כדאי הוא או אלו לא לקינו ושלחנו כדאי הוא או אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו ממונינו כדאי הוא אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו:

לן יאות להודות ולהלל הודאה אחר הודאה. הלילא במי נימא הלילא מצראה. על כל הטובה אשר עשה ה' לאבותינו ולנו שראויה להעלאה. ומפליא לעשות כי הפה שאסר לצאת בני ישראל ממצרים תבואה שואה. הוא הפה שהתיר דארצווי ארציה בדרך בקשה לומר קומו צאו ונותן הודאה. במרז"ל בשוחר טוב הובא בילקוט וז"ל קומו צאו מלמד שהיה פרעה דופק על פתחן של משה ואהרן א"ל שוטה בלילה אנו יוצאים א"ל קומו צאו א"ל וכי גנבים אנחנו בבקר אנו יוצאים א"ל הרי מתה כל מצרים שנאמר כי אמרו א"ל ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה התחיל פרעה צווח לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם ב"ח הרי אתם ברשותכם צריכין אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו שנאמר הללויה הללו עבדי ה' עכ"ל. וא"ל ביה טובא חדא דכיון שבידיעת מצרים היו יוצאים איך נקראים גנבים אע"ג שיצאו בלילה ותו במ"ש והרי מתה כל מצרים דמה תי' בזה לטענות וכי גנבים אנחנו דמוטב שימותו אלף דמצרים ולא יהיו ישראל כגנבים. ותו באומרו התחיל פרעה לצווח דמה היתה כוונתו בלשון צווחה וקולי קולות והוה סגי למימרינהו בניחותא ותו במ"ש לשעבר הייתם עבדי דלמאי אצטריך להאריך כל כך ולהודיענו דלשעבר היו עבדיו ובקיצור הול"ל הרי אתם ברשותכם וכו':

ולהבין כל זה נק' מ"ד בקמא דכ"ז איתמר ר"י אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה ר"נ אמר עביד איניש דינא לנפשיה היכא דאיכא פסידא כ"ע לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה כי פליגי בדליכא פסידא ר"י סבר לא עביד איניש ד"ל ר"נ סבר עביד איניש דינא לנפשיה ר"י סבר לא עביד איניש ד"ל דכיון דליכא פסידא ליזיל לקמיה דיינא ר"נ סבר עביד איניש ד"ל דכיון דבדין עבד לא טרח ופרכי' עליה דר"י מדתניא מנין לנרצע שכלו לו ימיו והיה רבו מסרהב פי' מפציר בו לצאת וחבל ועשה בו חבורה שהוא פטור ת"ל ולא תקחו כופר לשוב וקרי' לשב פי' למי שדינו להיות שב אל משפחתו ופרקי' בעבדא גנבא כלומר ודאי לא עביד ד"ל עד דאזיל לב"ד אית ליה פסידא לב"ה

שיגנוב

שיגנוב את כליו ושברו' עד האידנא הוא אימתא דרביה עליה השתא לית אימתא דרביה עליה · ובזה נ"ה כי הנה דין פרעה עם ישראל כזה היינו כעבד שכלו לו ימיו שאם הוא עבדא גנבא מצי רביה למעבד ד"ל ולגרשו בעל כרחו עד הכאה ופטור עליו כיון דאית ליה פסידא ואי לא הוי עבדא גנבא לא מצי למעבד ד"ל אליבא דר"י כיון דלית ליה פסידא ואמטו להכי כשבא פרעה וא"ל קומו צאו לגרשם ביד חזקה ולמעבד איהו ד"ל כההיא דעבד שכלו לו ימיו והיה רבו מסרהב וכו' א"ל וכי גנבים אנחנו דע"כ לא אמרינן דמצי רבו לגרשו ביד חזקה ולמעבד דינא לנפשיה אלא כשהוא עבדא דאית ליה פסידא לרביה כרש הכא וכי גנבים אנחנו ועי"ז בא פרעה ויהי כמשיב דאי משום הא לית לן בה שלא נאמר דבעבדא גנבא מצי למעבד ד"ל ולגרשו ביד חזקה אלא בכלו לו ימיו דהשתא ליכא אימתא דרביה עליה אבל כ"ד אכתי לא כלו לו ימיו שעדיין לא נשלם קץ הת"ש וכיון דכן הא איכא אימתא דרביה ולא מצי למגנב וליכא פסידא כרש הכא טעמא אחרינא דפסידא רבא איכא הכא שהרי מתה כל מצרים וכ"ש עבידנא ד"ל לומר לכם קומו צאו ולגרש אתכם מהר ביד חזקה וזהו כוונת הכתוב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כולנו מתים ואמרו במדרש מגיד שהיו מבהלים וטור' אותם לצאת וקא יהיב טעמא תדע באיזה טעם נתחזקו עליהם כדין לגרשם ולמעבד ד"ל כדין עבד שרבו מסרהב וכו' משום שאמרו כולנו מתים והיכא דאיכא פסידא כ"ע מודו דעביד איניש דינא לנפשיה וכשמוע משה ואהרן את דברי פרעה שאמר דאית להו פסידא שמתה כל מצרים ולאו משום הויא דעבדא גנבא משום דס"ל שעדיין לא כלו ימיהם ואכתי עבדי פרעה אינון והא איכא אימתו עליהם אמטו להכי א"ל ומבקש אתה לכלות את המכה אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה וכזה תו לית לך פסידא שימותו כל מצרים וגם בראי שהוציאנו לחירות לפי"ד שאתה אומר שעדיין לא כלה הקץ ואכתי עבדי פרעה הנן כששמע פרעה זאת התחיל צווח לומר שבדין הוא שאעשה דין לעצמי ולגרש אתכם בצווחות וקולי קולות עכשיו שאתם אומרים שאשחרר אתכם דש"כ הוה ליה כעבד שכלו ימיו והיה רבו מסרהב דמצי למעבד ד"ל כיון דאית ליה פסידא משום דהוי עבדא גנבא וכי תי' עד השתא לא גנב והשתא גנב הא פרקי' עד השתא הוה אימתא דרביה עליה וז"ש לשעבר הייתם עבדי ואמטו להכי כיון שהיתה אימתי עליכם לא גנבתם עד עתה אבל עכשיו שאתם ב"ח וברשותכם ע"י מה שאני משחרר אתכם תו לית אימתא דידי עלייכו ושמא תגנבו ממוניכו אם תשבו עד בקר ואמטו להכי בדין הוא שאעשה דין לעצמי כדבר האמור:

ואל זה שוכב הולך מרז"ל בתנחומא הובא בילקוט קרוב אל המאמר הזה וז"ל ויקרא למשה ולאהרן ויאמר קומו צאו היה פרעה הולך בלילה ומסבב בכל שוק ושוק ואומר היכן הוא משה והיכן הוא דר וכו' עד שעמד עליו וא"ל קמו צאו מתוך עמי א"ל משה וכי גנבים אנחנו והקב"ה א"ל ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר א"ל בבקשה ממך קומו צאו א"ל משה למה אתה מטריח הרבה א"ל שאני בכור ומתירא אני שמא אמות א"ל משה אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן ואל תאמר שפרעה בלבד היה דוחק אלא כל מצרים היו דוחקים שנאמר ותחזק מצרים וגו' א"ל הקב"ה חייכם אין כולכם מתים כאן אלא בים וכו' וא"ל משה וכי גנבים אנחנו והקב"ה א"ל אל תצאו מפתח ביתו עד בקר שאם הם ב' טעמים הנ"ל ועוד שהקב"ה א"ל וכו' ותו להבין טעם צוויו ית' אשר צוה שלא יצאו עד בקר למה ותו להבין כוונתו באומרו למה אתה מטריח הרבה ואמאי נקט במילתיה בהך לישנא ותו במה שסיים ולא תאמר שפרעה בלבד היה דוחק אלא כל מצרים דמאי קמ"ל ומה קשר יש לו עם נמשך הקודם, דנר' שאם היינו אומ' כך הוה קשי' אדלעיל :

אמנם עפי"ה יובן ונק' עוד מ"ש מהרמ"ש ז"ל הובאו דבריו בתשו' מהר"ש הלוי ז"ל חי"ד סי' י"ט דאף לר"ן דקי"ל כוותיה דס"ל דעביד איניש דינא לנפשיה אף בדליכא פסידא מ"מ מודה ר"ן שצריך שיהיה בהודעת חבירו וכמ"ש בן בג בג אל תכנס בחצר חבירך שלא ברשות שמא תראה עליו כגנב אלא שבור את שניו וא"ל שלי אני נוטל ופירש"י ז"ל אל תכנס לחצר חבירך בגנבה ובסתר שלא תראה עליו כגנב אלא שבור את שניו כלומר קח בחזקה עכ"ל וזאת היתה כוונת הש"ית אשר צוה לישראל שלא לצאת עד בקר לעיני כל מצרים ודרגשא ליה ימלל משום שהקב"ה וישרא' כביכול הוו עבדי דינא לנפשייהו הן במה שעשה הש"ית כביכול חוזק יד להציל את ישראל מתחת יד מצרים · הן במה שנצלו את מצרים ונתן לנו את ממונם חלף העבודה וכ"ש צריך שיהיה בהודעת המצריים שישראל יוצאים כדי שלא יראו כגנבים ח"ו וזהו כוונתם ז"ל הובא בילקוט ויאמר קומו צאו א"ל משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא שנא' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר דהא כיון שבכיכול קב"ה וישראל בנו בכורו עבוד ד"ל בין בהוצאתם בכח מתחת יד מצרים הן במה שנטלו ממונם א"כ צריך שיצא בפרהסיא וביד חזקה לשבור את שניהם ולא לצאת כאישון לילה ובסתר כדי שלא יראו ח"ו כגנב ואל זה רומז ג"כ מאמר הכתוב במסעי ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים כלומר שממחרת הפסח יצאו דהיינו ביום ובגלוי יצאו ביד רמה ובחוזקה שברו את שניהם ויצאו לעיני כל מצרים אבל לא בסתר כדי שלא יראו ח"ו כגנבים :

עוד נק' מ"ד בטור ח"מ סי' ד' דע"כ לא אמרינן שצריך שיהיה הדבר מבורר ועוד תנאים אחרים כי היכי דליעביד ד"ל אלא ביחיד נגד יחיד אבל יחיד נגד רבים עבדי ד"ל אע"פ שאין יכולין לברר לפני ב"ד כי אינן יכולים להעיד שכולם נוגעין בדבר ע"כ וכתב באותו סי' הרב הסב"ח דאף יחידים לגבי רבים דינם כיחיד נגד רבים כיון שהרוב הם התובעים למדנו שדין הרבים כוחו גדול לגבי יחיד או יחידים עד שאף שאין יכולין לברר עבדי ד"ל :

ובזה נ"ה דכשא"ל פרעה למשה לצאת בלילה א"ל משה כי זה א"א דהא ישראל והקב"ה עבדי ד"ל וכבר כתבנו דאף דעביד איניש ד"ל מ"מ לא יעשה בסתר אלא בפרהסיא כדי שלא יראה עליו כגנב כמ"ש בן בג בג ולזה א"ל משה וכי גנבים אנחנו שנלך בלילה ובסתר ולהתראות על המצריים כגנבי' והלא הדין שלא יעשה בסתר אלא בגלוי ובהודעת בעל דינו עד שמטעם זה הזהיר אותנו הקב"ה שלא נצא אלא עד בקר כמ"ש בן בג בג שבור את שניו בפרהסיא וא"ל שלי אני נוטל ואז חזר פרעה להפציר ולהטריח ביותר בלילה ואז א"ל משה למה אתה מטריח הרבה בלו' דנראה כוונתך

שגם אתה רוצה לעשות דין לעצמך ולגרש אותנו כהאיך דנרצע שכלו ימיו וכו׳ דמצי רבו למעבד ד״ל לדעת ר״ן דקי״ל כוותיה אף כשאינו גנב והיינו טעמא משום דכיון דבדין עבד לא טרח למיזל לב״ד מ״מ זה אינו דע״כ צ״ק ר״ן אלא במקום שמרויח הטורח להליכת ב״ד בטורח יותר קל אבל כשמציל בעצמו ע״י טורח גדול בהא מסתברא דלא לעביד ד״ל וז״ש למה אתה בעצמך מטריח הרבה לעשות דין לעצמך כיון שאינך מרויח בטורח למעבד ד״ל דבכגון דא פקע מינך דינא דר״ן ופרעה השיב לו דהכא מילתא אחריתי אית בגווה והיינו שהוא בכור ומתירא שמא ימות והכא דאיכא פסידא אפי׳ ר״י מודה ואם כשהא עד העמדת ב״ד יוצאה תקלה דבינו בינו ימות ודמייא להאיא דר״ן דאמרי׳ דעבד ד״ל כיון דאית ליה פסידא דאדאזיל לב״ד והתי קא דלי הכי ולא ידע מאי דלי או שמא יכלו המים מן הבור ואין לו פרעון לזה וכו׳ יעו״ש וסיים המאמר ולא תאמר שפרעה בלבד היה דוחק דכ״ש אי אתי למעבד ד״ל צריך שיהיה הדבר מבורר ותנאים אחרים כיון שהוא יחיד אלא כל מצרים היו דוחקים דהוו רבים לגבי ישראל וכ״ע לא פליגי דעבדי ד״ל אף שאין הדבר מבורר כ״כ כי לאיזה ב״ד ילכו כיון שכולם נוגעין בדב׳ דאלו היה פרעה לבדו היה יכול להוליכם לב״ד שאינם נוגעין בדבר ולהביא עדים :

ובזה יובן מאמר הכתוב ועבדום וענו אותם ת״ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו בר״ג וא״ל דמלא וגם את הגוי אין לא שחר והול״ל והגוי אשר יעבודו ותו מאי דן אנכי דקאמ׳ והול״ל יהי נידון דומי׳ דיצאו בר״ג דסמיך ליה דל״ק הוציאם והנה להבין דק׳ זה יאמר נא בהק׳ מאי דקיי״ל דאין אדם מת ומשלם והיינו במיתת ב״ד אבל במיתה בידי שמים פליגי רבנן ורבי נחמיה רבנן ס״ל דמת ומשלם ור״ן ס״ל דאפי׳ במיתה בידי שמים אינו מת ומשלם :

ובזה פירש הרב א״א זלה״ה מרז״ל הובא בילקוט וז״ל ויושע ה׳ וגו׳ וירא ישראל בשעה שבקש הקב״ה להטביע את המצריים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב״ה וא״ל רבש״ע נקראת צדיק וכו׳ למה אתה רוצה להטביע את המצריים וכו׳ בשביל שעבור שעבדו בהם אתה רוצה להטביעם כבר נטלו שכרם כל כסף וזהב שלהם באותה שעה כנס הקב״ה כל פמלייא של מעלה וא״ל הוו דנים ביני ובין עוזא בתחילה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף ושעבדו בהם ש״ק וכו׳ ושלחתי משה וכו׳ והתחיל להתגאה ואמר מי ה׳ שלא הביא דורון וכו׳ לא ידעתי וכו׳ אין אלוה שבעו׳ שיעשה וכו׳ אלא אני בראתי את עצמי ואת נילוס כיון שכפר כי שלחתי לו עשר מכות ולא הועלתי וכ״כ כפר כי וכו׳ שלחם בעל ברחו וכו׳ מי עשה כזה ולא הבין אינו ראוי לטובעו בים הוא וכל חילו השיבו לו כל פמלייא של מעלה הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ וכו׳ ע״כ וא״ל דמאי בינייהו ובמאי פליגי עד שהוצרך הענין להושבת ב״ד ותו מה הלשון או׳ הדין עמך דהול״ל חייבים המצריים ותו כפל הלשון הדין עמך ועשה וכו׳ אך ע״פ הקדמה זאת ייושב הענין הרב א״א זלה״ה כי הנה בתוספות כתבו דהא דקיי״ל דאין אדם לוקה ומשלם איתיה נמי בכ״ג והכא עוזא בא להציל למצרים בטענה זו לו׳ דכיון שכבר נטלו כל כסף וזהב שלהם מעתה אינם חייבים מיתה דאין אדם מת ומשלם והש״ית השיבו דהדין הוא כרבנן דבמיתה בידי שמים מת ומשלם וז״ש מי עשה כזה אינו מן הראוי שאני אטביענו בים דבל לגבי שמים אדם מת ומשלם ע״ז ופמלייא של מעלה השיבו הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ להמיתם אף שגלמו לפי סברינו שמים אדם מת ומשלם אלו דבריו ז״ל :

ועפי״ז אני אובין מקרא ש׳ ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה׳ נלחם להם במצרים דקשה טובא והלא מעיקרא המה ראו מעשה ה׳ כי טרא אשר שם במצרים אותותיו בעבור ישראל עם קרובו ומה נתחדש להם לעת כזאת ועוד להמתיק המאמר כי ה׳ נלחם להם וכו׳ אך עפי״ה נכון הדבר כי הם רדפו אחרי בני ישראל ולא פחדו שמא הקב״ה ימיתם ויגפם יען שכבר פרעו ממונם ואין אדם מת ומשלם אבל עכשיו בראותם הם והסר שלהם שהתחיל להתנהג בכבדות ויגיעו עד שערי מות אמרו ש״מ דיש חילוק בין מיתה בידי שמים למיתה בידי אדם דבמיתה ב״ש אדם מת ומשלם ואמטו להכי חפץ ה׳ להמיתנו וא״כ אנוסה מפני ישראל יען כי ה׳ נלחם להם במצרים ובל לגבי שמים אמרינן אדם מת ומשלם וב״ש יש לנו לנוס ולברוח :

הוא הדבר אשר דברו ה׳ לאאע״ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי בדיני שמים וכיון דהוי בד״ש וא״כ יצאו ברכוש גדול דהא בד״ש אדם מת ומשלם ואחר שחדשתי דרך זו ראיתי להר״ב פרשת דרכים ז״ל שפי׳ כן יעו״ש :

ועוד יראה לי לתרץ מה שלקחו ישראל הרכוש היינו לא מתורת תשלומין אלא מדין הרוגי מלכות שנכסיהם למלך הוא הקב״ה כביכול והוא ית׳ נתנו במתנה לבנו בכורו כי מה שזכו ישראל בממון המצריים היינו לאחר שמתו המצריים דמקודם בתורת שאלה לקחום ושפתא קרא דייק שפיר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי להמיתם בדין הרוגי מלכות כיון שכפרו וא״כ יצאו בניך ויזכו ברכוש גדול מטעם הרוגי מלכות נכסיהם למלך אבל לא קודם וגם אלו הייתי דן אותם על ליתא דבניך לא היה בדין שיקחו גם את ממונם דהא אין אדם מת ומשלם ולר״ן אפי׳ בד״ש ולכן אני דן אותם על ליתא דידי והרי נכסיהן למלך ואני מזכה בנכסיהון לבניך :

א״נ יראה לתרץ וכו יובן המאמר דלעיל דהבא אפי׳ ר״ן מודה דראויים המצריים למות ולשלם והיינו כהקדים מ״ר בכתובות דל״א א״ר חסדא מודה ר״ן בן הקנה בגונב חלבו של חבירו ואכלו שהוא חייב שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור חלב כתנא שאם אין המיתה והתשלומין באים כא׳ אפי׳ ר״ן מודה דאדם מת ומשלם וכ״ש שאם עשה ב׳ עבירות מוחלקין שבא׳ מתחייב ממון וא׳ מיתה כגון שגנב ובא על העריות שמת ומשלם והן המצריים מה שנתחייבו תשלומין היינו חלף השעבוד אשר שעבדו לישראל ומה שנתחייבו מיתה ומכות היינו על שכפרו בה ולא שמעו לקולו לשלח לבני ישראל ועוד הוסיפו סרה למרוד במלכו של עולם שרדפו אחר בני ישראל להחזירם לעבודתם ומה נתחייבו מיתה לפי שכפרו בו ית׳ ומרדו לעבור דבריו ולכן עוזא טען שאם הקב״ה רוצה להטביעם בשביל ששעבדו בישראל הרי כבר נטלו כל כסף וזהב שלהם ואין אדם מת ומשלם והקב״ה כביכול עמד בטענה לו׳ שכפרו בו ואמרו מי ה׳ וכו׳ ומרדו בו לעבור על דבריו אשר צוה לשלח את ישראל ועתה הוסיפו סרה לרדוף אחריהם להחזירם לשעבוד

לשעבוד מי שעשה כזה ולא הבין דויקא כלומר שלא שת לבו להשכיל גדולתו ית' אלא בהפך למרוד בו חלילה אינו לטובעו כים בשביל עבירה גדולה כזו שמרד בו ושפיר מת על עבירה זו אף ששלם על עברת השעבוד שהיא עבירה אחרת בפני עצמה ועל זה השיבו לו פמליא של מעלה הדין עמך כלומר כיון שהדין הזה שאתה רוצה להמיתם הוא עמך בשביל שמרדו וכפרו בך והיא עבירה אחרת מוחלקת מעבירת השעבוד שכבר שלמו עליה ממון א"כ עשה בם מה שאתה חפץ להמיתם דהדין עמך דהא אפי' ר"ן מודה :

ואל זה רמז ית' באומרו לאברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כלו' משום ליתא דידי שכפרו ומרדו בי וא"כ יצאו בכך ברכוש גדול חלף עבודתם דהשתא שפיר בדין הוא שימותו וישלמו כיון שהמיתה הויא בעון מה שמרדו בי והת"ש בעון השעבוד וזהו ג"כ כוונתם באומרם אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים משום ליתא דידיה שהיא עבירה אחרת שמרדו בו ובכל כי האי דהוו חלוקות העבירות זו מזו מודה ר"ן דאדם מת ומשלם :

עוד ראיתי להביא פה מה שפירש א"א זלה"ה במאמר הנז"ל בהקדים מאי דאיפליגו ר"י ור"ן אקרא דמכה אביו ואמו דר"י סבר ווי לחלק או אביו או אמו ור"ן ס"ל דמשמע זה בפני עצמו ומשמע ב' כאחד עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו והשתא בגזרת בין הבתרים בן דבר ה' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"ך יצאו בר"ג וכפי ר"י הוי הוי"ו לחלק או דן אנכי או יצאו בר"ג ועוזא כך היה סובר ולזה טען ואמר למה אתה רוצה להטביע את מצרים ואי בשביל שעבוד ששעבדו בהם אתה רוצה לטובען שכן גזרת בתחי' ואמרת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כבר נטלו שכרם כל כסף וזהב שלהם ואתה אמרת וגם וכו' ואחרי כן יצאו בר"ג וכו' וכיון שכבר יצאו בר"ג תו לא בגזרת דן אנכי דווי לחלק והגזרה או דן אנכי או יצאו בר"ג וכיון שכבר נטלו כל כסף וזהב ונתקיימה גזרת יצאו בר"ג פלטי להו מאידך גזרה דדן אנכי והקב"ה השיב לו תשובה מנוצחת דהיינו שגם בגזרתי שגזרתי על זרעו של אברהם היתה באופן זה שאמרתי כי גר יהיה זרעך וכו' ועבדום וענו אותם ואי אמרי' ווי לחלק בגרות גרידא סגי או בעבדות ועינוי בלא גרות סגי והרי פרעה ומצרים לא כן היו סבורים אלא שלבסוף באו בני כגרים בארץ מצרים ולא הספיק להם לפרעה ולמצרים בגרות גרידא אלא גם שעבדו בהם עבו' קשה והיינו משום דס"ל דהלכתא היא דווי מוסיף ואמטו"ל לא הספיק להם במה שהיו בני גרי' אלא ששעבדו בהם שע"ק לקיים בהם גזרת ועבדום וכו' משום דווי להוסיף ואף שלקחתי והתריתי בהם ע"י משה ואהרן לומר שכבר נשלמו הת"ש בגרות ותו לא מחייבי להשלים ת"ש בעבדות ג"כ דווי לחלק היא והם לא שמעו וכפרו בי והוסיפו לשעבד וכו' ואף לאחר שהוצאתי לבני ביד חזקה בעב"ר של מצרים הנה בעת רדפו אחריהם להחזירם לשעבוד כדי שישלימו הת"ש בעבדות ג"כ והטעם משום דס"ל בשופי דווי מוסיף ואף שנטלו ממונם ונתקיים גזרת יצאו בר"ג אטביעם ג"כ לקיים בהם גם גזרת דן אנכי לפי שטתם דס"ל דהלכתא היא דווי מוסיף ומי שעשה כזה ולא הבין אינו ראוי לטובעו כים ולדון אותו באותה מדה עצמה השיבו לו פמליא של מעלה הדין עמך ואתה עשה מה שאתה חפץ אלו הם דברי הרב א"א זלה"ה :

ועפי"ז אל ה' ויאר לנו מאמר הנ"ל פתח השער וכבר פי' בו כוונה אחרת בדבר הזה דרוש ה' וכבר כתיבנא לעיל מאי דכ"ל ביה עי"ש ולפי"ז פה מובן באופן אחר כי הנה נהפך לב המצריים ממה שהיה בתחילה דהוה מעיקרא ס"ל שכבר נשלם הקץ משום שתחילת הגזרה היתה כי גר יהיה זרעך וכו' ועבדום וכו' ת"ש ואמרינן דווי לחלק או גרות ת"ש או עבדות ת"ש וכיון שיש ת"ש בגרות גרידא מחתינהו דווי לחלק אלא שנמשך מזה שגם בגזרת דן אנכי וא"כ יצאו בר"ג צריך לומר ווי לחלק או דן אנכי או רכ"ג וכיון שכבר קיים בהם גזרת דן אנכי בעשר מכות שהביא עליהם אין להם לישראל עוד עליהם רכוש גדול דווי לחלק כל זה היו סוברי' סבורי'ם המצריים לו' שזהו טעמו ית' שהוציא לישראל בזמן ההוא אבל עכשיו שראו שהלכו להם עם ממונם ששאלום והחזיקו בו לעצמם לקיום גזרת וא"כ יצאו בר"ג אז נהפך לבם להחזירם לשעבוד לתשלום הת"ש של ועבדום דווי מוסיף הוא וכבר מת"ש של גרות בע"י ת"ש של עבדות משלם דווי מוסיף היא והראיה שהממון שנטלו בעד הר"ג אף שכבר נתקיים בהם גזרת דן אנכי וזה מורה דווי מוסיף אמרינן וז"ש אלו לקינו מלבד הממון שנטלו משום דהויא ויו מוסיף ולא שלחנו כדאי דכאידך גזרה נמי דרשי' ויו מוסיף ואמטו"ל לא שלחנו עד שישלימו ת"ש של עבדו' אף שכבר שלמו ת"ש של גרות משום דבכולהו דרשי' ויו מוסיף או אלו לא לקינו לקיום גזרת דן אנכי אלא בנטילת ממון בלבד נענשנו לקיום גזרת יצאו ברכוש גדול דבחדא סגייא משום דדרשי' וי"ו לחלק ושלחנו עכשיו מהך טעמא גופיה דוי"ו לחלק דסגי להו בת"ש של גרות כדאי דבכולהו דייני' וי"ו לחלק אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו ממונינו כדאי דבהא נמי בכל הגזרות דרשי' לוי"ו לחלק ואמטו לקינו לקיום גזרת דן אנכי גרידא ולא נטלו ממונינו ג"כ לקיום גזרת יצאו בר"ג דבחדא סגיא דוי"ו לחלק ולהכי שלחנו עכשיו שנשלמו הת"ש של גרות דאין צורך להשלים ג"כ ת"ש דעבדות דבחדא סגייא דוי"ו לחלק ברם דא עקא שלקינו ושלחנום ונטלו ממונינו ובגון דא מילתא דתמיהא דגבי גזרת כי גר יהיה זרעך וגו' ועבדום וגו' יהי בדין וגו' לחלק וגבי גזרת דן אנכי ואחרי כן יצאו בר"ג יהי בדין וי"ו מוסיף זו לא שמענו וצריך להשוות את כל הגזרות ולדונם בשוה ולהכי כיון דגבי דגזרת דן אנכי לא הספיקה מה שלקינו אלא נטלו ממונינו ג"כ לקיים בהם גם גזרת יצאו בר"ג משום דקי"ל דוי"ו מוסיף א"כ גם אנחנו נרדוף אחריהם להחזירם לשעבוד לתשלום הת"ש של עבדות ג"כ אף שכבר השלימו הת"ש של גרות ונדון אותם ע"פ מדותהם לומר דוי"ו מוסיף וז"ש מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעובדינו להשלים ג"כ גזרת העבדות דהא ואו' מוסיף והוכיחו לדון כן בשביל ממונם ששאלום לקיים גזרת יצאו בר"ג נוסף על מה שלקו כבר ונתקיים בהם גזרת דן אנכי ועכ"ר לו דהיינו מטעם דדרשי' וי"ו מו' ואמטו רדפו אחריהם להחזירם לשעבוד כדי שישלימו הת"ש של העבדות ג"כ דדרשי' וי"ו מוסיף בהכרח בשביל ממונם ששאלום וכמ"ש רש"י :

מעתה אשובה אראה לבאר הכתוב דוגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ע"פ מערכת דרושי' באשר יעדנו ואומר כי הנה רבני האשכנזים זלה"ה כתבו שלא ישב הקב"ה בדין בצאת ישראל ממצרים רק אחרי לאתם שעמד כביכול בדין עם עוזא והטעם כמ"ש רז"ל

רז״ל שאלו נתעכבו ישראל במצרים עוד רגע אחד היו נטמעים בן׳ שערי טומאה ולא היו יכולים עוד לצאת לעולם ח״ו ואמטו להכי מיהר הוא ית׳ לעשות משפט כתוב הוא בעצמו ולא המתין להושיב ב״ד על כך משום דהוית ליה פסידא ובהית ליה פסידא כ״ע לא פליגי דמצי למעבד ד״ל וא״כ ממה שראינו שהקב״ה עשה דין לעצמו כביכול למדנו שב״כ נטמעו ישראל בגלות ועמקי הקליפות עד שאם היו שוהין עוד להושיב ב״ד היו ח״ו נטמעים בן׳ ש״ט ולא היה להם עוד תיקון ח״ו וזש״ה ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו׳ ועבדום וענו אותם וגו׳ וכל כך יוטמעו בגלות ועיכוי הקליפות עד שוגם את הגוי אשר יעבודו אצטרך לדון אני בעצמי ולמעבד דינא לנפשאי שאם אתעכב להושיב ב״ד. על ככה הויא פסידא שיוטמעו בן׳ ש״ט וא״כ ראה גם ראה עד היכן יגיעו ליכנס בגלות ועמקי קליפות עד שאצטרך למהר ולעשות דין אנכי בעצמי כאמור:

א״נ ליישב תי׳ דן אנכי כמאי דפליגי התוס׳ זלהא הו״ד כי״ד סי׳ של״ד בחוב שיש לו אצל אחר אי מצי לעבוד ד״ל לצורכא מרכנן למעבד ד״ל דע״כ ל״א דעביד איניש ד״ל אלא במידי דלאו חוב אבל בחוב לא עביד איניש ד״ל והיכא מ״ד דכ״מ עביד ד״ל אף במידי דחוב והנה מודעת זאת כי הרכוש הוא חלף עבודתם וא״כ היכי עביד קב״ה ד״ל אם לא שנאמר דכביכול דינו ית׳ הוא כצורכא מרכנן דעביד ד״ל אף במידי דחוב והלכתא כאידך מאן דאמר דס״ל הכי וז״ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי שדיני כביכול כת״ח עד שמטעם זה וא״כ שאדונם אנכי יצאו ברכוש גדול דכצורכא מרכנן אף במידי דחוב עביד ד״ל:

א״נ להבין מה היתה הכוונה באומרו התחיל פרעה לווח לשעבר הייתם עבדי ולמה לווח והענין כההיא דקי״ל דע״ע יוצא בשנים וביוצא בשנים אינו צריך לא גט שחרור ולא שום דבר אחר והנה נודע שגזרת ה׳ היתה ועבדום וענו אותם ת״ה שנה וא״כ כשנשלמים ת״ה הרי הם כיוצאי בשנים ואינם צריכין שחרור דשחרור אינו אלא דיוצא תוך זמנו והנה נודע מ״ש רז״ל כי כשבא משה אל פרעה א״ל כשליחותו של מקום שכבר נשלם קץ הגלות והעבדות לפי א׳ מן התי׳ הנאמרים באמת ולכן עתה כאשר א״ל משה ומכת אתה שתכלה המכה הזאת ממך אמור הרי אתם בני חורין נתקשה פרעה לצווח ולחרוק שן לפי שמדברי משה שא״ל שיאמר הרי אתם ב״ח משמע שיציאתם הויא בתוך הזמן ונמצאו דבריו סותרין זה את זה שהוא בתחלה א״ל שכבר נשלם הקץ הזמן וכ״ש אמאי אצטריך לשחררם והלא כיון שיוצא בשנים אינם צריכין שחרור ולזה התחיל לצווח וכה דיבר לשעבר בזמן הת״ה הייתם עבדי ואם אז הייתם. ועתה הייתם צריכין שחרור כיון דהוי תוך הזמן אבל עכשיו לפי״ר שנשלם קץ הזמן הרי אתם כיוצא בשנים ומעילא הרי אתם ברשותכם הרי אתם ב״ח הרי אתם עבדיו של מקום ואינכם צריכים לשחרורי כדין היוצא בשנים ומשה רבינו ע״ה כוונתו היתה שפרעה בעצמו יודה בזה שנשלם הקץ ויצאו בשנים:

א״נ כמ״ש מרן כ״י ח״מ סי׳ של״ד בשם המרדכי על מלמד שהתחיל ללמוד וא״ל ב״ה לך מעמדי ונתרצה המלמד ושוב חזר ב״ה ורצה לעכבו דלא נמחל שע׳ באמירה בעלמא וכ״כ רי״ו. עוד כתב לקמיה בשם רי״ו שאם אמר לפועל או לשכיר בפני ב״ד או בפני ב׳ לך פטור בלא מחי׳ אחרת וי״א שאם אמר לו בכעס שאינו פטור ע״כ והק׳ הרב החבי״ב ז״ל שזה סותר מ״ש לעיל בשם רי״ו דלא נמחל שעבודו באמירה מדאמרי׳ בפ״ק דקדושין גבי ע״ע ולימא ליה באפי תרי זיל ומשני ע״ע גופו קנוי אלמא דלא זכי בפשיה באמירה בעלמא וה״ה בפועל מדמדמינן פועל לע״ע בפ״ק דמציעא והק׳ הוא ז״ל דאדרבא בפ״ק דמציעא אמרי׳ דפועל חוזר בחצי היום שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלא גבי ע״ע אינו חוזר בחצי היום אלא ודאי דכ״ל דשאני הוא מפועל שאלו מניח מלאכתו דהוי דבר האבד דקי״ל כהאומר דאינו חוזר שפועל זה דומה לע״ע ממש ובזה אמרינן דלא נמחל שעבודו באמירה דומייא דעבד שגופו קנוי והיינו היא דמלמד שכתב המרדכי דהוי דבר האבד הבל פועל שאינו דבר האבד דמצי לחזור ולא דמי לע״ע ואין גופו קנוי נמחל שעבודו באמירה כיון שאין גופו קנוי והיינו דין האחר שכתב רי״ו ונקטו בלישניה פועל או שכיר לפי שאינו דבר האבד ואין גופו קנוי ושעבודו נמחל באמירה עכ״ד והנה הכא ישראל ודאי שלא היה גופם קנוי לפרעה ולמצרים ולא נקנו אלא למעשה ידיהם וכמ״ש הרמב״ם בפ״ט מה׳ עבדים כותי שקנה כותי לעבדות לא קנה גופו ואין לו בו אלא מעשה ידיו וכ״ש באמירה בעלמא שא׳ להם הרי אתם ב״ח דיו ולז״א משה אמור באמירה גרידא הרי אתם ב״ח ונמחל שעבודך באמירה לפי שאין גופכם קנוי ודין פועל יש לכו ופרעה התחיל לווח לאמירה דרך כעס והיערומי קא מערים בפי ש׳ הי״א שהביא רי״ו שאם הוא דרך כעס לא נמחל:

ובזה יובן ג״כ מאמרם ז״ל האחר דקא מסיים ולא תאמר שפרעה בלבד היה דוחק אלא כל מצרים כההיא שכתב שם הרב החבי״ב קו׳ אחר דשאני ההיא דמלמד דלא מצי אב למחול שעבוד הנער וז״ש ולא תאמר שפרעה וכו׳ שהרי לא מצי למחול שעבודן של מצרים אלא כל מצרים ודוק:

דרוש רביעי

גרסינן במ׳ רובה בילקוט יאמרו גאולי ה׳ למה אשר גאלם מיד צר:

אחד הרואה זכר יציאת מצרים בתיבין וקריין לא במקום א׳ ולא בב׳ מקומות דבר זה כתוב בתורה. רבים שת״י שאול ישאלו ומה בל החרדה הזאת על אחת כמה וכמה טובה כפולה מספירה לספירה. והלא כביכול בעמוד והחזר קאי וטעונים ברכה לפניהם לקיים דברו הטוב שאמר לאאע״ה וגם את הגוי וגו׳ וא״כ יצאו וגו׳ ומעולם לא יצאה מפיו ית׳ מדה טובה וחזרה. אי משום הא כשמעינה מן הדא גי באותו פרק כביכול לא רמייא עליה חיובא להציל את ממונם ולהוציא עמו בששון ויהיו דעבד לפנים מן השורה. כל קבל דנא נאמרה ונשנית פעמים רבות למען דעת לדקות מעשה ה׳ כי נורא:

ואל זה אכיט כוונת יתרו אשר במאמרו כאן את השבח בצאת ישראל ממצרים וכה דיבר ברוך ה׳ אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים. וכבר כתבנו כו לעיל דרוש ב׳ אופן א׳ אמנם כעת יאמר נא לפי המערכה הנלכת פה וא״ל למה חזר וכפל מאמרו ב׳ לומר אשר הציל את העם מתחת י״מ ודי לו במאמרו הא׳. ותו למה שינה

כמאמרו הנ' לומר מתחת י"מ וכה' אמר מיד מצרים · אכן יש לנו לבאר במאמז"ל בברכות דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה אמרי דבי ר' ינאי א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו כלי כסף וכ"ז כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו בר"ג לא קיים בהם ע"כ וכל כת הרבנים המפ' ז"ל היו תמהים בזה דמאי כדי שלא יאמר אותו צדיק והלא כביכול מצד דין חייב הוא ית' לשמור ולקיים הבטחתו וכל א' מהמפ' שנה ופירש אף אנו בעניותינו נאמר שזה נמשך להאי שכתב מרן ב"י ח"מ בשם הרשב"א על ש"ח שכתוב בו אני יוסף בן שמעון נר"ו לוותי מפ' וכו' ויש בעיר ב' יוסף ב"ש ואח' אביו כבר מת בזמנו של הש' והב' חי דהשתא אי נר"ו קאי לשמעון דסמיך ליה ודאי שעל אותו שאביו חי הוא שכן לחי כותבין נר"ו ואי יוסף דלפני פניו קאי אכתי לא ברירא לן אהי מינייהו קאי וכתב הרשב"א דמפקי' מההוא דאביו חי דנר"ו קאי אשמעון דלפניו ומרן ז"ל חלוק עליו וכתב דלא מפקי' ממון מיד המוחזק בלי ראיה דאכתי איכא לספוקי דילמא נר"ו איוסף דלפני פניו קאי ולא אשמעון דסמיך ליה וא"כ מי מפיס אהי יוסף מינייהו קאי ואמטו"ל אין מוציאין ממון מן המוחזק והנה גבי הבטחתו ית' לאאע"ה כתוב לאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ת"ש וגם וגו' ואח"כ וגו' וא"כ אין לנו בדין לקחת הרכוש גדול רק כשנקיים מ"ש בראשונה כי גר וגו' ועבדום וגו' ת"ש הא אם חסרו ממנין ת"ש לא יוטל חיוב ואח"כ יצאו בר"ג דהכי פירוש להדיא ואחרי כן יצאו בר"ג הא מקמי הכי לא וא"כ ניחזי אנן אי איכא ת"ש שלמים אי לא והנה מודעת זאת כי ודאי בעבדות ועינוי ליכא ת"ש אמנם בגרות הא איכא ת"ש שלמים דמשנולד יצחק התחיל הגרות וכמו שנתבאר לעיל בדבר הזה באורך והשתא לפי סברת הרשב"א דנר"ו אלפניו קאי א"כ ה"נ ת"ש דכתב קרא אועבדום ועינו אותם דלפניו קאי וכ"ש הוא התנאי ואכתי לא נגמר קיומו דליכא ת"ש א"כ כביכול עדין לא רמי עליה קיום הבטחתו ואח"כ יצאו ברכוש גדול ומצד הדין פטור ועטיר ולכן א"ל למשה לך אמור לישראל שאלו כלי כסף וכ"ז כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' כלומר דאי מצד הדין אני פטור מחיוב ההוצאה בר"ג שכן היה התנאי שאחר שבתם ת"ש אוציאם בכסף וזהב והשתא אכתי לא השלימו הת"ש דהא ס"ל כהרשב"א דת"ש אועבדום וענו אותם דלפניו קאי ואכתי ליכא ת"ש בעבדות ועינוי אבל כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם מיהא דאיהו יסבור כהב"י דת"ש אכי גר יהיה זרעך דלפני פניו קאי והא איכא ת"ש בגרות וגזרת ועבדום ועינו אינו בהכרח שתהיה ת"ש דלא קאי מאמר ת"ש עלה ודי בקיומה איזה זמן שיהיו המעט הוא אם רב וא"כ כבר גזרת ועוע"ה קיים בשופי וגזרת ואח"כ יצאו בר"ג לא וא"כ מצד הדין אנא מצינא לפטור נפשי דקים לי כהרשב"א באמור רק כדי שלא יאמר אותו צדיק אנא כהב"י ק"ל אמטו"ל בבקשה ממך לך אמור וכו' אחר כתבי זה שמעתי באומרים כי כבר קדמני בזה הרב כמהר"ח אלפאנדרי זלה"ה ואנכי לא מצאתיהו בכתביו :

והנה דוגמא לדבר איכא פלוגתא אחריתי לרז"ל כי קרא נדרש לאחריו או לפניו ולאחריו דתנן בזבחים דב"ד קבל בשמאל פסול ור"ש מכשיר ומוקמי' פלוגתייהו בקרא נדרש לפניו או לפניו ולאחריו דקרא כתיב ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות המזבח וקי"ל דבכל מקום שנאמר אצבע אינו אלא ימין והשתא ר"ש סבר מקרא נדרש לאחריו הילכך אצ' אונתן דכתיב בתריה קאי ולא אולקח דכתיב קמיה ואמטו"ל קבל בשמאל כשר ורבנן סברי מקרא נדרש לפניו ולאחריו הילכך אצבע אולקח ואונתן קאי ואי קבל בשמא' פסול :

ובהדי אורחין מכאן תשובה יוצאה לאשר חקרנו לעיל דרוש ב' לפי"ד ז"ל שנשלמו הת"ש שפיר דמשנולד יצחק התחיל הגרות וע"ז מצאה הקפידה לנוח שהרי בגזרת כי גר י"ז בל"ל כתיב ומאז כבר זכו אבות העולם בארץ והיאך נתקיים משנולד יצחק כי גר יהיה זרעך כיון שהיו יושבים בארץ שלהם וא"כ חזר הדין כי אפי' גזרת כי גר וכו' לא נתקיימה רק עד רדתם למצרים שאינה שלהם והיכי אמרינן דמשנולד יצחק התחיל הגרות ומאז נתקיימה גזרת כי גר וכו' וכתבנו לעיל שלפי תי' זה דמשנולד יצחק וכו' מוכרחים אנו לומר שעדיין לא זכו אבותינו בארץ אמנם ע"פ הדברים שנאמרים באמת מוכן למימר דשפיר. זכו אבותינו הקדושים בארץ מזמן שנאמר לאאע"ה קום התהלך בארץ ואף לפי"ז מתוקמא שפיר היא דמשנולד יצחק התחיל הגרות דאתייא כר"ש דס"ל דמקרא נדרש לאחוריו ולא לפניו וא"כ אימא דהכי פי' דקרא כי גר יהיה זרעך משנולד יצחק ואף שהוא בארץ שכבר זכית בה מ"מ כגר יחשב שעדיין לא לקחה מיד הכנעניים בפועל עד"ה גר ותושב אנכי עמכם ודרשו רז"ל אם תרצו הריני כגר וכו' וע"כ היתה גזרת כי גר יהיה זרעך ואח"ז באה הגזרה האחרת ואמר בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם כלומר דגזרת עבדום ועינו אותם תהיה בארץ לא להם ממש דקרא דבארץ לא להם אלאחריו קאי דהיינו ועוע"א ולא כי גר יהיה זרעך דלפניו :

ועפי"ז אל ה' ויאמר לנו מ"ש כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מא"מ. דא"ל למאי איכפל קרא ואמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ותו מאי אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. דמי לא ידע בכל אלה והנה חוץ מכוונתינו ואמר נא באופן אחר והוא זה בכין מאמר ז"ל הובא בילקוט וז"ל ויקרא למשה ולאהרן לילה מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל היכן משה ואהרן שרויים ויאמר קומו צאו א"ל משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ע"כ ויש להבין מה מצוה זו ומה טעם יש בה שלא לצאת אלא בפרהסיא ונראה שזה נמשך להאי דאמרינן בהשולח עבד דל"ז ול"ח שנשבה ושוב ברח מבית האסורים יצא לחירות וכופין את רבו לכתוב לו גט שחרור ויהיב טעמא דאע"ג דבעבד שנשבה ופדאוהו ס"ל לרשב"ג דישתעבד בין שפדאוהו לעבדות בין שפדאוהו לשם בן חורין והוקמה רבא אף כלאחר יאוש מטעם דחזקיה כדי שלא יהיו מפילין עצמם לגייסות ויפקיעו שע' דשאני התם דשייך טעמא דחזקיה בהם הכא בבורח מבית האסורים לקטלא מסר נפשיה אפילו מפיל נפשיה לגייסות ע"כ ואמטו להכי אי בצאת ישראל ממצרים היו יוצאין בצנעא הוא ויציאתם כבורחים ופקע ח"ו שעבוד רבם הוא אבינו שבשמים בדין עבד שנשבה וברח מב"ה שכופין את רבו לכתוב לו ג"ש ויצא לחירות לכך הזהירם שלא לצאת בצנעא כדרך הבורחים רק בפרהסיא ונשארו משועבדין לרבם הוא אבינו שבשמים

שבשמים ולזה אמר משה רבע"ה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא:

ובזה יובן מאמר הכתוב ויוגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו וגו' ויחזק ה' וגו' וירדוף וגו' ובני ישראל יוצאים ביד רמה וא"ל טובא דה"ק שהוגד למלך מצרים כי ברח העם וכי בורחים היו והלא יציאתם היתה גלויה ומפורסמת לעיני העמים והמצרים עצמם גרשום בחוזק יד וכבר רז"ל נתעוררו בזה הובא בילקוט וז"ל כי ברח העם וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ומה ת"ל כי ברח אלא מתוך ששבו את האוקטרין שלכו והגידו לפרעה אמרו הבו ממנו פלטו ממנו ולא מיחה אדם בידם אין להם לא מושל ולא שר שנאמר מלך אין לארבה וגומר והנה בהך סיומא דקאמר ולא מיחה אדם בידם אין להם לא מלך ולא שר לא הבינותי מה היתה בזה כוונתם ובקצור הול"ל הבו ממנו וכו' ולא רצו לחזור לפי שהוא שלח האוקטרין כדי שיחזירום אחר ג' ימים ומה לנו אם מחו בידם ויש להם מלך ושר אי לא ולפי"ה נכון הדבר דישראל לא יצאו ברשות פרעה רק ללכת דרך שלשה ימים ולחזור אח"כ וביציאתם יצאו ביד רמה ע"מ שלא לחזור וכששבו האוקטרין שהם אנשי משמר המלך הרי הם כבורחים דהא לקטלא מסרי נפשייהו כשלוח יד במשמר המלך וכ"ש מעתה יצאו לחרות משעבודו של מקום כדין עבד שברח מב"ה דיצא לחירות וכ"ש אין להם לא מלך ולא שר לומר שאף משעבודו ש"מ יצאו לחירות כיון שיצאו דרך בריחה דאי לא יצאו דרך בריחה למה להם להרוג לאוקטרין לכו ואמרו לפרעה שלא נחזור לשעבודו ושבית ודרגשא ליה ימלל ובזה היו סוברין שיוו לילך להם ביד חזקה ובהכי לא הוו כבורחין אבל הם לא כן עשו רק הכו האוקטרין ולית דומיא בידייהו שמזה נמשך שיצאו כבורחין וא"כ מעתה אין להם לא מלך ולא שר ואף משעבודו ית' יצאו לחירות כדין עבד שברח ומטעם זה נהפך לב פרעה ממה שהיה תחילה כי בתחילה מה שהסכים לדבריהם הוא מפחדו מאדון שלהם הבורא ית' אמנם עתה שיצאו לחירות משעבודו ש"מ נהפך לבו לעשות בהם כרצונו דתו לא מיפחיד מרבון שלהם כי פקע שעבודו ח"ו וז"ש ויוגד למלך מצרים ע"י האוקטורין כי ברח העם והלכו להם דרך בריחה כאמור ואמטו להכי ויהפך לבב פרעה ממה שהיה בתחי' שהיו מתפחדים מדבר עם ישראל מסיבת האדון שלהם הש"ית אבל עתה שחלילה חלילה פקע שעבודו לא היה להם פחד עוד ובטענה זו חזק ה' את לב פרעה וירדוף אחרי בני ישראל כי אמרו מעתה שפקע שעבוד האדון שלהם לא נירא ולא נחת ומה זאת עשינו לשלח לישראל ע"י האוקטרין לבדם ולא חשבנו פושטים ידם בו ולכן חזק ה' את לבם ורדפו אחרי בני ישראל כיון שלא היה להם עוד פחד מרבונם לפי שח"ו פקע שעבודו מעליהם מאחר שיצאו דרך בריחה אבל לפי האמת הכל יפלא פיהם כי לא יצאו דרך בריחה אלא ובני ישראל יוצאים ביד רמה ובודאי כי ברשות האדון שלהם הוא מה שהכו לאוקטורין של פרעה ואכתי עבדי קב"ה אנן שהרי על ידו ית' החזקה והגדולה הוא שיצאנו והלכנו לנו ביד רמה ולא בדרך בריחה:

וזהו שרמז הכתוב כי לי בני ישראל ובי תימא שיצאו לחירות מעבודתם על ידי שברחו מהשביה ומבית האסורים כשהיו במצרים וא"כ מתחי' היו עבדי לא אחרי שיצאו ממצרים לזה חזר לומר גם עתה עבדי הם שהרי לא יצאו הם מעצמם דרך בריחה רק אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כלומר שאני בעצמי הוצאתי אותם דרך יציאה לעיני כל מצרים ביד רמה וכ"ש גם עתה עבדי הם:

א"נ באופן אחר והוא ג"כ חוץ מכוונתינו בחקרים מה שתי' המפ' ז"ל לאשר מקשים העולם דהיכי יצאו ישראל קודם זמנם ותי' כמאי דקי"ל דפועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום משום כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים וז"ש כי לי בני ישראל עבדים ולכן פועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום תדע ראיה לזה שעבדי הם שהרי בטענה זו הוא אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כדין פועל שחוזר וכו' וא"כ הא ודאי פשי' שעבדים הם לי ופועל חוזר בו בחצי היום:

ואל זה סובב הולך מש"ה הללויה הללו עבדי ה' דקשה דא"כ שבח גדול הוא לנו שאנו עבדיו אבל העיקר הוא שלא עבדי פרעה שזה יגדל יותר לשבח ולפאר שהצילנו מבור הגלות ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו עוד רגע ח"ו לא היה להם עוד תקומה לעולם ולפי"ה יובן מאליו דאשמעי' שמה שאין אנו עבדי פרעה ויצאנו לפני זמן הקץ הוא בסיבת היותינו עבדי ה' שמסיבה זו לא השלמנו הקץ כדין פועל שחוזר משום כי לי בני ישראל עבדים ולז"א הללויה ושבחוהו על היותכם עבדי ה' שזה היה סיבה שאין אנו עבדי פרעה ויצאנו לפני קץ הזמן ואל זה רמז מרז"ל אשר הבאתי בדרוש דלעיל שא"ל משה לפרעה אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה התחיל פרעה נוח לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם ברשותכם צריכין אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו שנאמר הללויה הללו עבדי ה' וא"ל דלמאי איצטריך לומר בלשון השחרור הרי אתם עבדים של הקב"ה דבהרי אתם ברשותכם די ולא ראינו מעולם דוגמא לזה בלשון השח' ותו בדברי פרעה שאמר צריכין אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו דלמה תלה טעם השבח וההלל בשביל שאנו עבדיו ועדיפא הול"ל בשביל כ"כ נסים אשר עשה עמכם להפליא ולפי"ה נובן דכוונת משה לומר לו שיאמר הרי אתם ברשותכם לחזור בחצי היום שדין פועל יש לכם דמצי לחזור בחצי היום משום כי לי בני ישראל עבדים וז"א הטעם שהרי אתם ברשותכם הוא שהרי אתם עבדיו של מקום ואמטו"ל מציתו לחזור ופרעה התחיל נוח לשעבר הייתם עבדי כלומר לשעבר הייתי חושב שדינכם אצלי כעיני עבדים דלא מצי לצאת תוך הזמן אבל עכשיו הבנתי שהרי אתם ב"ח ומעולם לא הייתם אצלי בתור' עבדות כלל ועיקר ואמטו"ל בעת הרי אתם ברשותכם אף שהוא תוך זמנו לפי שאין לכם דין עבד רק דין פועל דיכול לחזור בחצי היום משום כי לי בני ישראל עבדים ולכן צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו כי זו היתה סבה שתצאו תוך הזמן כדין פועל וכו' ובזה יונעם מאמר פרעה שאמר לשעבר הייתם וכו' אבל עכשיו וכו' והאריך בלשונו לכוונה זו ודוק:

אך לפי כוונתי יתיישב כל זה כי הנה כתבנו דשפיר יצאו ישראל בזמן שנשלם הקץ דמשנולד יצחק מנינן וקרא דבארץ לא להם שדינן ליה אלאחריו דכל"ל ועבדום ועינו אותם וא"כ אף שאם זכו בה א"ה שפיר

מקרי

נקרי כי גר יהיה זרעך כל״ל דאף שלפי האמת היתה שלהם מ״מ היו כה כעין גרים שכפועל עדיין לא לקחוה ושפיר מכינן מלידת יצחק כאשר הארכתי למעלה אלא שנמשך מזה כהכרח שגאולה זו אשר גאלנו ית׳ הויא לשם עבדות והיו׳ מדאמרי׳ בקדושין דר׳ עקיבא ס״ל גאולת קרובים לשעבוד וגאולת אחרים לשחרור ור״י הגלילי ס״ל דגאולת קרובים לשחרור וגאולת אחרים לשעבוד ואמרי׳ דקא מפליגי בהאי קרא או דודו או בן דודו יגאלנו זו גאולת קרובים או השיגה ידו זו גאולת עצמו ונגאל זו גאולת אחרים ר״י הגלילי ס״ל מקרא נדרש לפניו שדי גאולת קרובים אגאולת עצמו מה גאולת עצמו לשחרור אף גאולת קרובים לשחרור ורבי עקיבא סב״ל מקרא לאחוריו שדי גאולת אחרים אגאולת עצמו מה גאולת עצמו לשח׳ אף גאולת אחרים לשחרור אבל גאולת קרובים לשעבוד והנה מודעת זו שהקב״ה הוא דוד ישראל וגאלנו כדין הנמכר לגוי שדודו או בן דודו יגאלנו והנה מדאשכחן שיצאו ישראל ברד״ו שנים מטעם דמשנולד יצחק מנינן מוכח להדיא שעלתה הסכמת ב״ד של מעלה דקרא נדרש לאחוריו כר״עק והמטו״ל אמרינן דמשנולד יצחק התחי׳ גזרת כי גר יהיה זרעך אף דכתיב בארץ ל״ל ויצחק היה בא״י שכבר זכו בה והיתה שלהם מ״מ יהא מוכח מטעם דאמרי׳ דמקרא נדרש לאחוריו ובארץ לא להם אועבדום קאי וא״כ נמשך מזה בהכרח דגאולת המקום ב״ה הקרוב לנו היתה לשעבוד שנהיה עבדיו דמקרא נדרש לאחוריו וכדרע״ק וכזה נבוא א״ה כי לי בני ישראל עבדים לפי שהמקום ב״ה שהוא דוד נאמן גאלנו והא ס״ל לרע״ק דג״ק לשעבוד וכ״ת ומאן לימא לן דג״ק לשעבוד אימא דג״ק לשחרור וכר״י לז״א דליתא להא אלא עבדי הם דג״ק לשעבוד דמקרא נדרש לאחוריו תדע לך שכן הוא שהרי הוצאתי אותם מארץ מצרים ברד״ו שנים והיכן נתקיימה גזרת ת״ש אלא ודאי משום דמלידת יצחק מנינן לגרות ואף דכתיב בארץ לא להם ויצחק היה בא״י שכבר זכו בה והיתה שלהם עכ״ז אוקמי׳ לה שפיר למימרא דמקרא נדרש לאחוריו ובארץ ל״ל אועוע״א דלבתריה קאי וא״כ גבי ג״ק נמי דכוותה אמרי׳ דג״ק לשעבוד דמקרא נדרש לאחריו ולכן עבדי הם בהכרח גם לזה רמז הללויה ועיקר ההלל הוא שהוציאנו ממצרים באותו זמן שאם ח״ו היינו עוד רגע אחד לא היינו יוצאים והיאך הוציאנו ברד״ו אלא מוכח לפי שמנה מלידת יצחק ובארץ לא להם קאי שלאחריו שמזה נמשך שגאולתו ית׳ אשר גאל את הבו׳ הויא לשעבוד וא״כ ההלל הוא זה שאנו עבדי ה׳ כלומר שגאולתו שהיא ג״ק הויא לשעבוד דמקרא נדרש לאחריו שמזה הרוחנו לצאת ברד״ו מטעם דמלידת יצחק מנינן משום דבל״ל שלאחריו קאי וכל כי הא לן יהות לשבוחי שאם לא כן היינו מתעכבים להשלים והיינו נטמעים לעולם ח״ו גם לזה רמזו כמאמר ז״ל אמור הרי אתם ברשותכם ממילא שכבר נשלם הקץ דמלידת יצחק מנינן כיון שבל״ל אלאחריו קאי שמזה נמשך שגאולתכם שהיא ג״כ הויא לשעבוד להיות עבדיו של מקום וז״ש טעם שאתם ברשותכם הוא לפי שאתם עבדיו ש״מ ובתרווייהו מקרא נדרש לאחריו והוא שאמר פרעה לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו ממילא הרי אתם ב״ח מעבודתי שכבר נשלם הקץ ועליכם להודות להקב״ה שאתם עבדיו כלומר שגאולתו אשר גאל אתכם דהויא ג״ק היא לשעבוד ואתם עבדיו לפי שהעמיד ההלכה כמ״ד דמקרא נדרש לאחריו ולכן הוציא אתכם ברד״ו דבל״ל אלאחריו קאי כאמור ודו״ק :

והנה הרב מהרא״ח בתשו׳ כתב דלכאורה יש להביא ראיה לס׳ הרשב״א דגר״ו אשמעון דלקמיה קאי מרקי״ל גבי גטין שכותבין גרש ראובן המכונה פ׳ בן יעקב ואין כותבין גרש ראובן בן יעקב המכונה פ׳ דהשתא משמע דהמכונה פ׳ על האב דסמיך ליה קאי ושוב דחה דלעולם א״ל משמע הכי ומשמע הכי ולכן בגט לפי חומרו חשו לדקדק כו אבל לענין ממון כיון דמשמע הכי ומשמע הכי אין מוציאין ממון מיד המוחזק והנה כבר כתבנו שהס׳ הזה עצמו איתיה בגזרת בין הבתרים שנגזרה גזרת ת״ש אי אועוע״א דסמיך ליה קאי או אכי גר דלפני פניו קאי דאי אלפני פניו קאי כבר נשלמה הגזרה ואי אלפניו עדין לא נשלמה הגזרה של ועבדום ולפי״ד מהרא״ח הללו כדבר שבממון אין מוציאין ממון מיד המוחזק והכא הוי דבר שבממון וזאת היתה לו ליתרו אשר נתן את השבח למב״ה באומרו ברוך ה׳ אשר הציל אתכם מיד פרעה והוציא אתכם קודם ת״ש וב״ת ולמה כל כך והלוא כביכול מוכרח לקיים הבטחתו שכן הבטיחו לאברהם שבתשלום הזמן ידין בגוים ויצילנו מידם והכא אימא שכבר נשלם הת״ש אלפני פניו קאי שהיא גזרת כי גר יהיה זרעך לז״א דהא ליתא דהא משמע הכי ומשמע הכי ואף גבי ממון אין מוציאין מיד המוחזק והכא נמי כיון שהמצ׳ היו מוחזקים לפי שאתם הייתם תפוסים תחת ידם היה הדין נותן שלא תצאו מתחת ידם כיון שהם מוחזקים בכם ויאמרו קיים לי דת״ש אועבדום דלפניו קאי ואפ״ה הוא ית׳ לא עשה כן אלא הציל את העם מתחת יד. מצרים שהיו מוחזקים בכם ותפס הסי״ת כמ״ד דאלפני פניו הא ודאי ניסא רבא ויקירא ולפנים מש״ה עשה עמהם להפליא וז״ש אשר הציל את העם מתחת י״מ ונקדו׳ למאמר הקודם אשר הגדיל את השבח ואמר תדע שעשה עמהם לפנים מש״ה לפי שהציל את העם אף בהיותם תחת יד מצרים והמצרים היו מוחזקים ולזה רמז והצלתי אתכם מתחת סבלות מצרים מתחת דייקא גם לזה רמז מש״ה ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל מיד מצרים. מיד דייקא :

ומעתה מאליו מובן מאמר הנ״ל פ״הש והראה ירא׳ה שהוא תמוה דמה שאל למה ומה היתה תשובה אשר גאלם מיד צר ומה חדש בזה כיון דמקרא מלא דבר הכתוב ולפי״ד מובן דאתמוהי קא מתמה למה לנו להגדיל ברוב ההודאות לאשר גאל את אבותינו והלא כביכול בדין הוא שיוציאם לקיום הבטחתו שהבטיח לאאע״ה שבת״ש יגאלם והכא נשלם הקץ דאימור דת״ש אכי גר קאי לז״א הא ליתא דהא משמע הכי ומשמע הכי וכיון שכן היה הדין עם המצ׳ כיון שאין מוציאין מיד המוחזק ונחנו היינו בידם וז״ש אשר גאלם מיד צר מיד דייקא ע״ז עלינו להודות שעשה לפנים משורת הדין דאלו לפי הדין מוכרחין היינו להשלים הת״ש בעבדות כיון שהמצרים היו מוחזקים וישראל היו בידם הוו מצו המצרים לומר ק״ל דת״ש אועוע״א דלפניו קאי ואפ״ה הוא ית׳ לא עשה כן אלא תפס הש״ית דלפני פניו קאי אף שהיא נגד המוחזק וזהו אשר חי׳ בעל המאמר בפסוק דקרא גופיה קא יהיב טעמא תדע למה תודו כ״כ לפי שגאלם אף בהיותם ביד צר ממש וגבי ממון אין מוציאין מיד המוחזק ואפ״ה הוא ית׳ הוציא מיד המוחזק וזהו מיד צר דבהכי ניחא לבעל המדרש

יתורא דקרא דאשר גאלם מיד צר דהוא יתר דכאו' ואמרו גאולי ה' שמעינן שפיר שגאלם מיד צר והשתא ניחא ליה דקרא גופיה ק"ל למה וניחא ליה דקרא אשר גאלם מיד צר ודוק:

דרוש חמישי

תנחומא הובא בילקוט כיון שעלו ישראל מן הים בקשו ישראל ומה"ש לומר שירה א"ר הבין הלוי משל למה"ד וכו' ובאו בנו ועבדיו וכו' כך כיון שעלו ישראל מן הים אמר הקב"ה למה"ש הניחו ישראל תחילה כמלאו הנסים ומה"ש עומדין מי מקלס תחי' א"ר ח בר אבא רב השלום עשה שלום ביניהם שנאמר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים אלו מה"ש בתוך עלמות תופפות אלו הנשים א"ר לוי השמים לא אקבל דבר זה אלא הנשים קלסו תחי' דכתיב אחר נוגנים אלו מה"ש שקלסו באחרונה בתוך עלמות תופפות העלמות בתוך התחילו מה"ש להתרעם לא דיינו שקדמו לנו האנשים אלא אף הנשים א"ל הקב"ה חייכם כן:

מילתא דתמיהא מדבר דכירו אונשי מפלאות תמים דעים · פועל ישועות בקרב הארץ ווציא עמו מתחת יד מצרים ועלו מושיעים · הן מזכירין מעשה נסים לדורות מספי'רה לספיר'ה את היד הגדולה מעשה שעשועים · הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו וכל המרבה לספר נותנים לו את השבח הנה מה טוב ומה נעים · הנס הלוס דקי"ל בעלמא לא נכון לעשות כן להרבות בשבחו של מקום וכדאמרי' בברכות ההוא דנחית קמיה דר' זירא אמר האל האדיר האמיץ העזוז והיראוי אמר ליה סיימתינהו לשבחי דמרך וכו' וחכמי השכנז הולידו תולדה אחת דכל שהוא בפניו יכול לספר בשבחו של מקום וליכ' למיחש לשומע שיאמר סיימתינהו וכו' שהרי תשו' בצדו שמה שפסק הוא מטעם דקי"ל או' מקצת שבחו של מי שאמר והיה עולם בפניו כדאיתא בב"ר פל"ב אבל אם הוא שלא בפניו אסור לומר יותר על מ"ש משה שיחשוב שומע שכיון שפסק הרי השלים ח"ו שהרי אומרים כל שבחו שלא בפניו וזה א"א כי לשבחו אין תשלומים והאי דנחית קמי דר"ז מדהאריך הוכיח דהוי שלא בפניו דאי בפניו אין אומרים אלא מקצת והמטו"ל א"ל רז סיימתינהו וכו' וכזה פי'ז"ל ותאר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' כההיא דאמרי' שבחטא הא' זה אח"ז סלקו לשכינה למעלה מז' רקיעים וכשבאו אבות העולם ובניהם כל אחד הוריד לרקיע א' ונמצאת שבלידת יהודה ירד'למטה וכ"ש יש רשות להודות לו כיון דהוי בפניו וליכא למיחש שיאמרו כשיפסיק סיימתינהו וכו' שאנו תולים הטעם משום דכל שבפניו לא ניתן ליאמר אלא מקצת:

ואגב אורחין בינותי עפי"ד מאמר קהלת סי' ה' אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים והוא תמוה דלא ידענא מ"ק ולפי"ה נכון מאד ונק' עוד מ"ש מהר"ש יפה ז"ל דבפניו ושלא בפניו האמור לגבי המקום ב"ה היינו כשמספרים עמו לנוכח ושלא לנוכח ע"ד מ"ש הרשב"א בנוסח הברכות שמתחילה לנוכח ושוב בלשון נסתר לרמוז שהקב"ה נגלה מצד מציאותו ונסתר מצד מהותו ובזה נא"ה אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר של שבח וגדולה לשבח למלך הכבוד בטענה שאתה מצוי לפני האלהים שהרי מלא כל הארץ כבודו וכל דהוי בפניו שרי לשבוחי שאף אם יפסוק אח"כ ליכא למימר סיימתי' אלא נתלה טעם ההפסק משום דהוי בפניו ובפניו אין אומרים כולו לז"א דליתא שהרי סוף סוף כביכול הוא נסתר מצד מהותו וכ"ש הוי כשלא בפניו והמטו"ל מי ימלל גבורות ה' והשומע יאמר סיימתינהו ח"ו וז"ש כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים בשבחו ית' כדי שלא יאמרו כשתפסוק סיימתי' וכו' כיון דהוי שלא בפניו ודוק:

באופן עלה בידינו שאסור לספר בשבחו של מקום יותר מדאי אוברא זאת מצאנו למרן ז"ל בא"ח כתב משם הרא"ה וז"ל אע"ג דשתיקותא מעליותא כלפי שמיא ה"מ באדכורי שבחא כדידיה דרחמנא כגון אדיר ונורא ועזוז וכו' דאכן לית לן דיעה לאדכורי שבחיו אבל לספר נסיו ונפלאותיו וגבורותיו כל המוסיף הרי זה משובח:

ובזה נכון מז"ל במד' הודו לה' כי טוב כל"ח יאמרו גאולי ה' לנה אשר גאלם מיד צר והוא תמוה ולפי"ה בנים הדברים והנה בב"ר הביאו ראיה להו' אומרי' מקצת שבחו של אדם בפניו מדכתיב אמרו לאלהים מה נורא מעשיך שלא בפניו אומר הודו לה' כי טוב כל"ח וכוונתם דבמה נורא מעשיך הוא שבח סתום וקצר משא"כ בהודו לה' כ"ט כל"ח דרצונו הודו לה' כי טוב תמיד כל הימים וז"א כל"ח ר"ל כי תאמרו תמיד לעולם אשר עשה עמכם להפליא ובנא"ה הודו לה' כ"ט כל"ח יאמרו גאולי ה' והוקשה להם ז"ל דהיכי קאמר שירבו השבח לעולם ויאמרו אותו גאולי ה' והרי אסיר לן לספר בשבחו ש"מ יותר מדאי כ"ש דהכא הוי שלא בפניו דהכי משתעי קרא וכאשר למדו ז"ל מהך קרא לשלא בפניו וכל שלא בפניו אסיר לן לשבוחי וכמ"ש רבני אשכנז ויהי במשיב דבכ"ד כל אפיא שוים דמותר להרבות בשבח דע"כ לא קאסרי רבנן אלא באדכורי שבחא כדידיה דרחמנא אבל לספר נסיו ונפלאותיו אשר עשה עמנו שרי וכל המרבה ה"ז משובח וז"ש במשיב על השאלה אשר גאלם מיד צר כלומר שזה שאנו באים לשבח הוא על אשר גאלנו מיד צר וכל כי האי כל המרבה הרי זה משובח:

ובזה יובן מאמר המגיד לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות וכו' ונאמר לפניו הללויה · וא"ל דכיון דמאמר לפיכך וכו' הוא בכ"ט למאמרי' הקודמים שהוציאנו ה' מתחת יד מצרים א"כ לא הוה ליה תו למימר למי שעשה לאבותינו וכו' דבכר מילתיה אמורה ותו מאי ונאמר לפניו הללויה ולפי"ה נכון הדבר מאד דמאמר לפיכך דבק עם מה שנאמר לפניו שעשה עמנו המקום פלאי פלאות והמטו"ל קאמ' לפיכך בשביל זה אנחנו חייבים להודות להלל לשבח וכו' והוקשה לו דהיכי שרי לן להרבות בשבחיו כ"כ להודות להלל וכו' ולקלס וכו' והלא אסור להרבות בשבחו ש"מ יותר מדאי ויהי במשיב שזה שאנו משבחים הוא למי שעשה לאבותינו את כל הנסים הללו הוציאנו וכו' דבכל כי האי שרי כיון דהוי באדכורי מעשה נסים שעשה לנו ולאבותינו וע"כ ל"א אלא באדכורי שבחא כדידיה דרחמנא ותו טעמא אחרינא דהכא ונאמר לפניו הללויה וכל שבפניו יכולים לשבח מה שירצו דאין לחוש כשפוסקים לומר ח"ו סיימתינהו דיש לתלות טעם ההפסק

השפסק משום דהוי כפניו וכל שבפניו אין אומרים הכל:

א"נ מאי דקאמר ונאמר לפניו הגלויה היינו שלא כדברי רבני אשכנזים זלה"ה שט' אלא כבר' מפשט מז"ל דבפניו אין או' אלא מקצת ואסור להרבות ושלא בפניו שרי להרבות יותר מבפניו וכמ"ש מהרש"י ולזה בא בעל המאמר להשמיענו דכיון דהכא שרי' להרבות משום דהוי כהזכרת מעשה נסים א"כ מלי' להרבות ואפי' שנאמר לפניו הגלויה דהוה ס"ד לומר דבפניו אין אומרים אלא קצת הכא שרי להרבות ואפילו שהוא בפניו כיון דהוי כהזכרת מעשה נסים ודוק:

ובזה יובן כוונת המשורר במקראיו תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו הדר כבוד הודך ודברי נפלאותך אשיחה ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולתך אספרנה זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו חנון וגו' טוב ה' וגו' יודוך וגו' כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו מלכותך וגו' סומך וגו' ע"ס וא"ל בהו טובא כי מלבד כמה וכמה פעמים שכפל וחזר ושנה דברו כאשר יראה הרואה תו איכא למידק דכיון דברישא קאמר לרוממו ולברכו תמיד היכי קאמר לבתר בכל יום וגו' דמשמע שהוא דבר קבוע בכל יום אבל לא יהיה תמיד יומם ולילה ותו מי לא ידע שגדול ה' ולגדולתו אין חקר ומהו דור לדור ישבח מעשיך ותו ישבחוך מ"ל ומאי יגידו דנקט דמשמ' שהוא בדרך הגדה ותו היכי קאמר ועזוז נוראותיך וגו' והא בגמרא אסרי' לו' העזוז ועוד בדקדוקים אחרים ולא נאריך בהם:

והנה חוץ מכוונתנו נמתיק ב' וג' מקראות שבתחילת המזמור בהק' מ"ד בילקוט תהלים מזמור - ור' יהודה ור' זעירא תרוייהו אמרי כל ברכה שאין בה מלכות לאו ברכה היא מ"ט ארוממך אלהי המלך וכ"פ במה איפליגו רב ור"י רב ס"ל כל ברכה שאין בה שם אינה ברכה ור"י ס"ל דאף אם אין בה מלכות אינה ברכה והקשו התוספות והרא"ש דבברכות די"ח אין בהם מלכות ותי' הרא"ש דכיון דאית בה האל הגדול חשיב כמו מלכות ובכא"ה ארוממך אלהי כלומר כשאני מרוממך בברכותי צריך אני לומר המלך וגם ואברכה שמך כלומר צריך אני להזכיר בה שם ומלכות וקא ק"ל קו' התוס' והרא"ש דהא בכל יום בברכת ח"י אברכך ואהללה שמך שאיני מזכיר אלא שם בלא מלכות וניחא ליה דכיון שאני אומר גדול ה' דהיינו האל הגדול הו"ל כמזכיר מלכות וכמו שתירץ הרא"ש והטעם דכיון שלגדולתו זאת אין חקר בכלל גדולה-זו הויא המלכות:

ולפי כוונתינו הכל יבא על נכון ונק' עוד מ"ש מרן ב"י א"ח סי' קי"ג בשם הר' יונה וז"ל י"מ דדווקא בשמות התואר כגון אלו אין לו להאריך אבל בדברים של שבח אם משבח למקום שעשה עמנו נסים ונפלאות ומספר אותם הינו אסור וכו' שאפי' בזה הענין אין לו להאריך על מה שתקנו חז"ל יותר מדאי דהא אמרו כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם ואפשר לומר שלא אמרו זה אלא בשחותם בו בברכה שכל הברכות הם תואר כגון מחיה מתים רופא חולים גואל ישראל אבל כשאינו חותם על השבח בברכה אין בכך כלום ע"כ למדנו מדבריו דאף בשבח שאינו תואר אלא ספור נסיו ונפלאותיו צריך תנאי שלא יחתום בברכה ובזה נא"ה ארוממך אלהי המלך כלומר כשאני מרוממך אלהי בברכת שם ומלכות אז אינני יכול לומר אלא דומיה מה שבכל יום אברכך ואהללה שמך לומר בתפלת י"ח שאיני אומר אלא גדול ה' ובכלל גדול הוי גבור ונורא ואיני יכול להוסיף על זה יען שלגדולתו ית' אין חקר ומי ישמיע כל תהלתו ואם יפסיק יאמרו סיימתינהו וכו' אבל בשדור לדור ישבח מעשיך הנפלאים אשר עשית עמהם גבורות ונפלאות דבר זה מותר ולכ"ע שרי תדא שזה הוי כשלא בפניו כיון שהם מדברים זה בלשון נסתר וכל שלא בפניו אם ירבה יותר מבפניו שרי כדבכתי' לעיל ותו שזה אינו כאדכורי שבחא בדיריה דרחמנא אלא בנפלאותיו וחסדיו אשר עשה עמנו ובזה התיר הרא"ה ואפי' להר"י שאם בזה אסר מ"מ ה"ד בשחותם בו בברכה אבל בשאינו חו' בברכה שרי וה"נ אינו משבח בברכה אלא בהגדה בעלמא וז"ש וגבורותיך יגידו וכ"ש כל המרבה בזה הרי זה משובח ולפאר והדר תחשב לו וז"ש הדר כבוד הודך כיון שדברי נפלאותיך אשר עשית עמנו להפליא אשיחה דרך שיחה לאחרים דהוי בשלא בפניו ושיחה בלא ברכה ואמטו"ל בהך גוונא אפי' ועזוז נוראותיך יכולים לומר כיון ששבח זה דעזוז אין אנו אומרים אותו בדרך תואר לו ית' שהוא מלך עזוז אלא על עוז נוראות אשר עשה עמנו וגדולה זו ג"כ איני אומר בברכה אלא בספור בלא ברכה וז"ש וגדולתך אספרנה ולכן זכר רב טובך יביעו יכולים להרבות בספור נסיו וכמו שהוא חונן ומרחם עלינו ומאריך אפו ומגדיל חסדו ומטיב לכל ומרחם עליהם וקא מפרש להדיא שאפילו בהזכרת נסיו וחסדיו אי הוי בברכה אסיר וז"ש אפי שיודוך ה' לכל מעשיך אשר עשית עמהם להפליא מ"מ בשעל שבח זה חסידיך יברכוך אז כבוד מלכותך יאמרו ר"ל האל הגדול והוא ע"ד מ"ש הרא"ש דגדולה הוי מלכות וא"כ מלכות הויא גדולה וגם וגבורתך ידברו דהיינו האל הגדול הגבור והנורא שהנורא הוא בכלל גבור דהגבור הוא נורא והוא מ"ש משה ולא עוד אבל כשאין אומרים בברכה אלא בלשון נסתר להודיע לאחרי' מעשיו הנוראי' וידו הגדולה וז"ש להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו אז יכולים לו' מלכותך וגו' שמלכת ומשלת עליהם והוצאתם מן הגליות וסומך וגו' וכן כל כיוצא בשבחים אלו יכולים להאריך ע"פ התנאים הללו ודוק:

ואל זה הביט מה שנתכוון המשורר ג"כ במקראיו רבות עשית אתה ה' אהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר וא"ל מאי ונפלאותיך אלינו עמנו מ"ל ומאי אין ערוך אליך דהא בשבח ונפלאות משתעי קרא לא בשבחי דרחמנא ומאי אגידה ואדברה עצמו מספר דהוו תרתי דסתרן ולפי"ה יבוא על נכון דהכוונה כי כל פה לך יודה במה שרבות עשית לנו אתה ה' ובכן מודים אנחנו לך ברוב ההודאות וכ"ת דבר אסור וכל המרבה לספר בשבחו של מקום נעקר מן העולם לז"א דבכה"ג שרי כיון שמה שאנו מספרים אינו כאדכורי שבחא בדיריה דרחמנא של' בענין נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אשר עשית עמנו להפליא אבל כאדכורי שבחא ברחמנא ודאי דאסיר כיון שאין ערוך אליו ואף שאגידה ואדברה עצמו מספר ולכי פסיק אומרים סיימתינהו וכו' ולכן לך דומיה תהלה ואומרו אגידה ואדברה לרמוז שכיון שהוא בשבחא בדיריה דרחמנא אף שיהיה בהגדה בלתי ברכה אסור:

וזהו ג"כ כוונת הפסוק חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וכ"ת ומי שרי ולז"א שאיני משבח בדיריה

דרחמנא אלא בעל כל אשר גמלנו ה' וא"כ אפי' שאפי' שהזכיר הרבה רב טוב אשר עשה לבית ישראל שרו כיון שאין השבח ברוריה כביכול אלא: אשר גמלם ברחמיו וברוב חסדיו:

ואל זה רמז הכתוב באומרו מזמור לעבד ה' לדוד אשר דבר לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול וק' באומרו אשר דבר לה' והול"ל אשר שר ולפי"ה נכון הדבר דבא להודיענו דהכא דוד דבר לה' כביכול לנוכח את דברי השירה הזאת וכ"ת והרי זה בפניו ובפניו אין מאריכין ולזה השיב השיר והשבח אינו באדבורי שבחא כדרחמנא אלא על הנסים ועל הפורקן אשר הצילו לדוד מכף כל אויביו וכל כי האי יכול להרבות:

א"נ י"ל בקראי דתהלה לדוד להמתיק בפל ארוממך ואברכך ומהו בכל יום אברכך ותו מאי שנא דנקט בהך מזמור לשון תהלה ונקדים מחלוקת הרמב"ם והראב"ד שנחלקו בההיא דקי"ל הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל שמברך דלהרמב"ם ס"ל דאפי' בברכת הראיה בעי שם ומלכות ולהראב"ד ס"ל דלא בעי לברוכי בשם ומלכו' וכתב הרב יד אהרן בשו' רי"ח בשם הראב"ד שכתב בס' ת"ד שאם אמרה בברכה בש"ומ לא הפסיד עוד נחלקו הראב"ד והרא"ש בדבר זה דלהראב"ד אין עליו חובה לברך על הנס אלא בפעם א' מכאן ואילך רשות ולהרא"ש ס"ל דכל אלו הברכות אינם אלא כשרואה אותם משלשים יום לשלשים יום ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה וכתב מר"ן ב"י בסי' רי"ז דבתרתי פלי' קדא דלהראב"ד לאחר שבירך בפ"א משם ואילך רשות ואפילו לאחר שלשים יום ואינו חובה אלא פ"א. ולהרא"ש אפי' שכבר בירך אם עברו שלשים יום חובה עליו לברך עוד משלשים יום לשלשים יום ועוד זאת שקודם שעברו שלשים יום משבירך אין עליו חובה לברך עוד אבל הרשות בידו ואם רצה לברך יברך והרא"ש סובר שכל שלא עברו שלשים יום אינו רשאי לברך וכתב בית אהרן דלהראב"ד שסובר שהרשות בידו לברך בכל פעם אפי' שכבר בירך ולא עברו שלשים יום אם מברך בשם ומלכו' לא הפסיד:

והנה מודעת זאת מאי דקי"ל דאכישא דרבים כגון הרואה מקום שנעשה בו נס לישראל או רובם צריך לברך ועל נס שנעשה על אדם מסוים כגון יואב בן צרויה והבירו מברך וא"כ כ"ש בנס שנעשה לדוד הע"ה שהיה נר ישראל ומלך ששקול כרבים שהרואהו מברך ובזה נא"ה תהלה לדוד כלומר כשאני בא להודות ולהלל למקום ב"ה כראותי מקום הנס הנעשה לדוד אז ארוממך אלהי המלך לברך ברכת הראיה בשם ומלכות וזהו המלך ואברכה שמך והוא כסברת הרא"ש והרמב"ם אמר עוד דלא תימא שאיני מחויב עצמי לברך אלא רק בפעם הא' לתפוס כסברת הראב"ד דמיקל אלא זאת הברכה אני מברכה לעולם ועד לתפו' כסברת הרא"ש דמחמיר והטעם להיות חשוב אצלנו כ"כ הנעשה לאדונינו המלך דוד עד שלרוב חשיבותו איני תופס כהרא"ש לגמרי דהיינו לברך תמיד לעולם בתנאי שיעברו שלשים יום אלא בכל יום ויום שאני רואה מקום הנס הנס הלוס שלא עברו שלשים יום אני מברך ומהלל שמך לברך בשם ומלכות לעולם ועד דהא איכא הראב"ד שכיו' שהרשות בידו לברך תמיד ואפי' שלא עברו שלשים יום ואם יברך בשם ומלכות לא הפסיד וכל זה להיות חשוב כ"כ אצלנו הנס הנעשה לדוד מלך ישראל:

ובזה נכון מקרא שכתוב פתחת למוסרי לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם וא"ל דמה היתה כוונתו באו' ובשם ה' אקרא ומאי נגדה נא לכל עמו ומאי בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם הללויה ובי אם יהיה במקום אחר לא יהללו יה ונק' עוד מ"ד במגילה שאין אומרים הלל על הנס הנעשה לישראל בח"ל אבל נס הנעשה להם בשהם בארץ אומרים עליו הלל ובזה נא"ה פתחת למוסרי כלו' בשעשית לי נסים ונפלאות ופתחת למוסרי והצלת לי ולעמך מיד האויבים אז לך אזבח זבח תודה וגם אני מברך ברכת הראיה בשם ומלכות וז"ש ובשם ה' אקרא ונדרו לה' אשלם להגדיל התודה והשיר והשבח והברכות יען שהנס שאתה עושה עמי הוא שקול נגדה נא לכל עמו בית ישראל שהצלחת ישראל והצלתם תלויה בהצלת דוד והצלחתו וביון שקביעותי הוא בחצרות ה' שהוא בתוככי ירושלם שנק' חצרות בית ה' אמטו לחכי הללויה כלומר קללא נמי כיון שנעשה לנו נס בהיותינו בארץ ועל נס הנעשה לישראל כשהם בארץ אומרים הלל:

מעתה אשא עיני להבין מאמר הגלב פתח השער וא"ל ביה טובא א' במאי תלייא פלוגתייהו דמר אמר מה"ש קדמו לנשים ומר אמר נשים קדמו ומ"ט מר לא אמר במר ומר לא אמר במר ותו מה הלשון אומרת השמים לא אקבל ותו מה היתה תשובה של מקום לתרעומת המלאכים שא"ל חייבם בן ובמעט אין מובן לתשובה זו ולהבין זה נקדים מה שנחלקו בב"ר פ"א בית הלל וב"ש דלב"ה ארץ נבראת תחילה ואח"כ שמים וב"ש ס"ל שמים נבראו תחילה ואח"כ ארץ וכתב הלקט יוסף בשם מהרש"י ז"ל דמחלוקת ב"ש וב"ה תלוים במחלוקת אחריתי אי מה"ש עדיפי מצדיקים אי צדיקי' עדיפי ממה"ש דב"ש ס"ל דמה"ש עדיפי ואמטו"ל ס"ל שמים נבראו תחי' כיון שהם חשובים שבהם דרים המלאכים שהם חשובים יותר מהצדיקים וב"ה ס"ל דהארץ נבראת תחילה משום שהיא חשובה יותר מן השמים כיון שהיא מדור הצדיקים שהם חשובים יותר ממה"ש והרואה יראה שם בב"ר שהוכיחו מן הכתוב בב"ה דכתי' לפנים הארץ יסדת וגו' עיי"ש והלכה כדברי ב"ה וכבר נודע שבשם שגדולים צדיקים כך גדולים נשים צדקניות עוד נק' מ"ד בב"ר ס' לך לך ר"י ור"ה תרויהון בשם ר"י ן' זמרא ר"י אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג ור"ה אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג והקשו התוס' בהניזקים בההיא דאמרי' ח' פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן דא"כ אחרי מות בו ביום נאמרה וקשה למ"ד אחרי מופלג ותי' דשמא נאמרה אחר כל הפרשיות ולכך חשיב מופלג ע"כ ובזה נא"ה בי ר"ח בר אבא ס"ל במ"ד אחר סמוך ולהכי קאמר קדמו שרים אלו ישראל שנאמר בהם אז ישיר אחר כלומר סמוך להם נוגנים שהם המלאכים בתוך עלמות תופפות אלו הנשים ובאחרונה וסעו ורבי לוי הוקשה לומר ע"ז שהרי הצדיקים והצדקניות הם גדולים מהמלאכים והראיה היא מהשמים שהוא מכון שבתם שנברא באחרונה בס' ב"ה ומזה מופת חותך דצדיקים וצדקניות עדיפי מהמלאכים וכיון שהצדיקים והצדקניות עדיפי ממלאכי השרת מזה מוכרחין אנו לומר שהם קדמו לשורר קודם המלאכים וז"ש השמים לא אקבל כלומר מה"ש נבראו אחר כך מוכח דצדיקים וצדקניות גדולים מהמלאכים לכך לא אקבל לומר שקדמו המלאכים לנשים צדקניות שהרי א' צדיקים וא' צדקניות

שוים ובפרט נשים צדקניות שבאותו הדור שזכותם עמדה לגאול לישראל אלא הנשים קלסו תחילה דכתיב אחר נוגנים דס"ל דאחר מופלג והכוונה שהם מופלגים מקלוס האנשים שהרי עלמות שהם הנשים הם בתוך ואף שהמלאכים קלסו באותו יום מ"מ כיון שקלסו בסוף כולם שייך לומר אחר מופלג וכמ"ש התוספות התחי' מה"ש להתרעם וכו' א"ל הקב"ה חייכם כן כלומר למה אתם מתרעמים והלא מקום חיותכם שהוא השמים כן היא שנבראת אחר בריאת הארץ שהיא מדור האנשים והנשים מטעם שהצדיקים והצדקניות גדולים מכם:

א"נ חייכם כן כהק' מ"ד בחולין ויאמר שלחני א"ל גנב אתה וכו' שאתה מתירא מן השחר א"ל מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו מסייע ליה לרב חננאל א"ר שלש כיתות מה"ש אומרים שירה בכל יום א' או' קדוש וא' או' קדוש וא' אומרת קדוש ה' צבאות ופירש"י שלש כתות חדשים מיום אל יום והכי אמרי' התם חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממה"ש שישראל אומרים שירה בכל שעה ומה"ש אין או' שירה אלא פ"א ביום ואמרי לה פ"א בשבת וכו' ואמרי לה פ"א בעולם ור"ח קאי כמ"ד בתרא והכי אמרי' בב"ר ר"ח בשם רשב"ן אמר לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה וכו' וכבר ידוע מאי דקיי"ל תדיר ושאינו תדיר תדיר קוד' והמטו"ל א"ל הקב"ה חייכם כן כלומר בכל ימי חייכם הוא שתעשו כן לומר שירה ופ"א בכל חייכם וא"כ ישראל שאומרים שירה בכל שעה א' הנשים וא' נשים הוה ליה תדיר ואתם אינכם תדיר ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם:

א"נ חייכם כן כמ"ש בב"ר ס' ושאל רבי עקיבא או' מי גדול השומר או הנשמר מן מה דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך הוי הנשמר גדול ר"י אומר מי גדול הנושא או הנישא מן מה דכתיב על כפים ישאונך הוי הנישא גדול וז"ש להם חייכם כן כלומר עיקר חייכם כן להיותכם טפלים לתחתונים לכל עבודתם ולכל משאם א' הנשים וא' נשים וא"כ ודאי הם גדולים מכם וראוי שיקדימו לכם:

א"נ חייכם כן כמ"ש בש"ר אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדימו בני תחילה אלא מפני שהם בשר ודם הם ויאמרו תחי' עד שלא ימות אחד מהם אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים ובזה נא"ה דכיון שנתרעמים להפיס דעתם א"ל הקב"ה חייכם כן כלומר חייכם כן בב"ו שחייהם אינם נצחיים אתמהא והלא חייכם היא נצחית משא"כ ב"ו שהם מתים ולכן הם יאמרו תחי' עד שלא ימות אחד מהם אבל אתם שחייכם נצחיים אין לחוש לזה:

א"נ השמים לא אקבל כמ"ד בבמדבר רבה ויהי ביום כלות משה מי אמר ווי מה"ש אמרו ווי עכשיו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ אעפ"כ פייסם הקב"ה וא"ל חייכם העיקר למעלה שכן כתיב בשה שמים הודו ואח"כ ותהלתו מלאה הארץ אמר ריב"ל שחק עליהם הקב"ה. כשא"ל העיקר למעלה שכן כתיב הודו על ארץ ושמים תחי' ארץ ואח"כ שמים ע"כ ויר' דל"ק קראי אהדדי דלעולם הודו על ארץ תחי' והא דתהלתו מלאה הארץ ה"ק בשה שמים הודו כשכבר תהלתו מלאה הארץ לשעבר וז"ש השמים לא אקבל דמהא דהודו על ארץ ושמים מוכח שהעיקר בארץ והשמים טפלים וא"כ לגבי קילוס נמי העיקר הוא בארץ וכשהתחיל להתרעם א"ל חייכם כן כלומר מקום חיותכם שהוא השמים כן הוא שהוא טפל לתחתונים:

א"נ חייכם כן כפי דברי האר"י זצוק"ל שנשמות הצדיקים הם יותר עליונות ממה"ש וז"ש חייכם כן שממקום תחתון מהצדיקים והצדקניות הם חייכם וכ"ש דראוי שיקדימו לכם לקלס א' הנשים וא' נשים כפי סדר המדרגה ודוק:

דרוש ששי

גרסינן בהגדתא וירד מצרים אנוס ע"פ הדבור ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם שנא' ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו וגו':

מודעת זאת בהגלו"ת נגלו"ת יעקב ובניו לרדת מצרים אבא לגבי בריה · לאסו"ר. אסו"ר מקום אשר אסורי המלך אסירו · כאשר דבר מלך דאנס' ליה עירניה אף לו' מיסור"י · וישראל עוד רך בחומר ובלבנים נותנין עליו חומרי אקרקפתא דגברי: כדבר האמור במאמר הנלבב בפתחי שערי · ואולם יפלו בו ספיקות על פי חד תרי · דאשונה באו' אנוס ע"פ הדיבר דבקיצור הול"ל וירד מצרימה באונס וממה שפרט לו' אנוס ע"פ הדיבר נראה דאתא לאפוקי שלא היה אנוס באונס אחר ותו למאי נ"מ אם ירד להשתקע או לגור שם ותו דמאחר שזה נלמד מקרא דויגר שם א"כ תו למה ליה לומר קרא דויאמרו אל פרעה:

ולהבין הענין נקדים תחי' ודאם סדרן של כתובים הנאמרים. בסדר ויגש וזה תארם ויבוא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען וגו' ומקצה אחיו וגו' ויאמר פרעה מה מעשיכם ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן וא"ל דהול"ל מה מלאכתכם ומדאפקיה בלשון מה מעשיכם יר' שהכוונה בנתמיה לומר מה המעשה והפועל הזה אשר עשיתם ותו בפל' ויאמרו ובחד סגי ליה ותו דכיון דשאלת פרעה היא לדעת מה מלאכתם כמש"ל רועי צאן מספיקין לעשות תשובה וא"כ למה הוצרכו לכל האמירות לו' שהיו באים לגור בארץ והוי בנדרשתי ללא שאלו ותו להבין מלת נא ומלת ועתה דקאמרי:

ולהבין כל זה נק' מאי דאמרי' בבתרא דף כ"ה א"ר הונא בריה דרב יהושע פשי' ליה בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב ופירש"י מלעשות באן אומנותם ולהביא באן למכור וזאת נקראת חזקת הישוב עוד נקדים מה שידוע התקנה שתקנו הקדמונים בדין תקנות החזקות שאם א' החזיק במקום א' אף שאין גוף המקום שלו אין אחר רשאי לקחת ממנו אותו מקום בין לשכור בין לקנות ובן אם יצא ממנו המחזיק אין שום אדם רשאי לקחת אותו עד עבור שלש שנים וכל זה נגעו בו מתקני התקנות מדין עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו דנק' רשע וכ"ש שאם הוא מוחזק בו דהוי גזלן ומוציאין מידו כדין וכאשר בא כל זה בדרך ארוכה בבנימין זאב ובמהרש"ך ובהרדב"ז ובמהרימ"ט ומ"כ ויותר תמהא דבני האחרונים הלא בספרתם:

מעתה יש לחקור בין בדין חזקת הישוב בין בדיני החזקות במי שעוקר דירתו מן העיר והולך אל ארץ אחרת בולד מאבד חזקתו אם מיד תכף ליציאה

לוואה מאכרה או לריך זמן מה או אם לריך לאיזה תנאים אחרים עד שתאכד ממנו ולעמוד עד"ז נק' מ"ש מהריק"ו בשרש קל"ב על ראובן שהיה מוחזק בעיר א' בחנות בהלואת רבית ועקר דירתו לעיר אחרת ושהה שם שלשה שנים ומתלה ובעת רולה לחזור לקיבוע' קמא ולהלוות בריבית ובני העיר אינם מניחים אותו וכו' והשיב הרב דדבר פשוט שאין לראובן שום חזקה בהלואת העיר הזאת מאחר שכבר עברו שלשה שנים ויותר שעקר דירתו ולא מחה כל י"ב חדש פשי' שאבד חזקתו שהרי כתב רמב"ן וז"ל ולהכי נהגו הא' בשיולא אדם מישוכו י"ב חדש אבד זכותו כי בשם שקונה ישוב בי"ב חדש כך מאבדו בי"ב חדש וכיון שמאבד זכות ח"ה בשהפ' וילא ממנו הרי הוא בשאר כל אדם אבל אם אינו מפקירו ודעתו לחזור כגון שנותן מסים אפי' כמה שנים לא אבד זכותו וכיון שראו' עקר דירתו זה ג"ש וחלי ולא פרע מסים אבד זכותו ועוד יש להביא ראיה ברורה שמאחר שנסתלק לגמרי שאבד זכותו לכל הפתות כג"ש מההיא דב"ב בפ"ק א' מבני מבוי שרלה להחזיר פתחו למבוי אחר מעכבין עליו היה סתום ובקש לפתחו אין מעכבין עליו וא"ר ל"ש אלא שלא פרץ פלימיו דהיינו המשקוף והמזוזה דגלי דעתי' שרולה לפתחו לאחר ולא סלק עלמו מהם אבל פרץ פלימיו גלי דעתי' שאינו רולה לפתחו עוד ולכן עתה שבא לפתחו מעכבין עליו כ"ש הכא שהלך לו מן העיר למלכות אחרת שיכולין לעכב עליו שלא יחזור לדור עמהם כיון שלא גלה דעתו שסופו לחזור כי התם שהניח מזו' ומשקופו ומפתנו דודאי הוי גילוי דעת גדול שסופו לחזור ולפתו' וכו' ע"כ:

ובהדי אורחין אמרתי אדברה מאי דק"ל מדברי מהרי"ק הללו ע"ד הר"ב כנה"ג ח"מ סי' קס"ב הגה' הטור אות ט"ו שכתב בענין זה דלא פרץ פלימיו וז"ל בזה אינו מועיל שני חזקה שכל זמן שלא פרץ פלימיו אפי' עברו כמה שנים לא אבד זכותו מהר"ש הלוי סי' י' וכתב שכן מתברר מדברי מהרש"ך אבל בתשובת הרשב"א ב"י ואתשוב שהיא תשובה להרא"ד כתוב דאע"פ שהיה לו פתח פתוח והחזיק שלש שנים אם עמד סתום שלש שנים כחזקה איבד זכותו ונראה דלענין הלכה להרא"ד ז"ל שומעין דאלו הוה שמיע להו למהרש"ך ומהר"ש הלוי ס' הרא"ד ז"ל אין ספק דהוו הדרי בהו ועוד שהרא"ד ז"ל הביא חוזק ראיה לדבריו מהא דאמרי' ולסתום לאלתר הויא חזקה והיכי דמי אי בפרילת פלימין אפי' סתמו הוא עלמו איבד זכותו ואי בלא פרילת פלימין הרי הפלימין בעדי מחאה ואעפ"י שתק ה"ה כלוח ועומד ע"כ כלומר ומאחר דהפי' בלא פרץ פלימיו כשסתמו הוא החזיק חבירו כשסתמו לאלתר אפי' בלא פרילת פלימין הוי חזקה שאין אדם עשוי שסותמין אורו ושותק וכ"כ הכ"י בפ' ח"ה דהא דאמרי' ולסתו' לאלתר הויא חזקה מיירי אפי' בלא פרילת פלימין עכ"ל הכנ"הג:

ונלע"ד כי הדין דין אמת מ"ש מהרש"ל ומהרש"ך זלה"ה דכל דליכא פלימין אפילו שעברו יותר משני חזקה לא איבד זכותו וכזה אין הלכה כהרא"ד מאחר שרוב חכמי ישראל חולקים עליו הראשון הרשב"א בכמה תשוב' שפתיו ברור מללו דכל שלא פרץ פלימיו ועשה מעשה שמוכיח שמוחל שעבורו ואינו מאבד זכותו לעולם ובפרט בהותה תשובה שהביא מרן ח"מ סי' קנ"ד בשמו מחודשין ס"ב המתחלת ושאלתם ראובן יש לו חלונות על גגתו וכו' כמשמע להדויא דאף לאחר ל' שנים מהנייא טענת הפלימין וכל שלא פ"פ הרי הן כפתוחות ואחריו יאיר נתיב הריב"ש סי' רמ"ח משמע מדבריו להדויא דאף לאחר כמה שנים מהנייא טענת הפלימון עיי"ש והרב העיטור כתב כשמו מהר"מ הביאו המרדכי בפ' השותפין דפרץ פלימיו לא הפסיד כחו אלא בג"ש וא"כ כהכרח דמאי דאמרי' לא פ"פ לא איבד זכותו היינו אף לאחר שני חזקה ושוב מלאתי הדבר בס' הר"ב העיטור בדין מחאה גבי ההיא דאמרי' חלון ולסתום לאלתר הויא חזקה כתב וז"ל ומתשו' הרב קרובינו משמע דס"ל דאפי' לסתי' אורה כעינן פ"פ והכי מסתברא דחוקת סתי' לאלתר בסתי' בית בג"ש מה התם בפ"פ כדתנן בית ס' יש לו ד"א ואמרי' ל"ש אלא שלא פ"פ וכו' וכ"כ בעל מתיבות וכו' וכן מלינו רב למח דבעי פ"פ וכו' והנך רואה שהר"ב העיטור ורב למח והרב המתי' הם הפך הב"י והרא"ד שכתבו בההיא דחלון דבלא פרץ איירי גם מהריק"ו בתשו' הנז"ל יר' להדויא דס"ל דבפרץ אינו מאבד זכותו אלא אחר ג"ש ובלא פרץ אינו מאבד לעולם:

גם מ"ש שהרא"ד הביא חוזק ראייה ורא' דהכי כוונו דא"ה דאף לאחר שני חזקה מהנו הפלימין והיינו משום דהוו בעדי מחאה א"כ קשה אי בפרץ איירי אפילו סתם הוא ואי בלא פרץ הרי הפלימין בעדי מחאה ואע"פ ששתק הרי הוא כנוח אלא ודאי דהפלימין לא הוו בעדי מחאה ואמטו"ל מכי עברו תלת שנין מאבד חזקתו והשתא אתי שפיר דהפלי' הוו גילוי דעתו של ב"ה ואמטו"ל כי סתם הוא ושבק לפלי' מהנו לומר שזה לא סתם אלא לשעה לצורכו ועדיין פתוח ופתח מ"מ ה"ד מקמי שני חזקה אבל כי עברו ש"ח אבד זכותו וזכו אות' שכנגדו בשני חזקה שנשארו סתומי' דלענין ש"ח לא מהנו תו הפלי' דלא הוו בעדי מחאה וכל זה בשסתם הוא אבל כשסתמו לו אחרים לאלתר הויא חזקה אף דאיכא פלי' דהפלי' לא מהנו אלא לגלות דעתו כי סתם איהו בדבר האמור ברם בסתמו אחרים לאלתר הויא ח' מ"ל איכא פלי' מ"ל ליכא פלי' וה"ט דחזקה אין אדם סותמין אורו בפניו ושותק והנחת הפלי' אינה מגרעת חזקה זו דאינה מועלת אלא לסתי' דידיה דאמרי' דללורכו והנאתו סתם אורו לפי ש' והראיה שהניח פלי' אבל לא תועיל לבי סתמו לו אחרים זה נר' כוונתו ואם כך היא לי הנכי הלעיר יר' דאינה ראיה חזקה ואית לה פירכא דההיא שפיר מלינן לאוקו' בפרץ פלימיו וכמ"ש הר"ב העיטור ואי ק' לך דא"כ אפילו סתמם הוא דא ל"ק דסתמם הוא ופ"פ לא אבד אלא עד ג"ש אבל סתם חבירו ופ"פ לאלתר הויא חזקה ואמטו להכי נקיט לה תלמודא בסתמו לו אחרים לאשמועינן דלאלתר הויא חזקה:

א"נ איכא לרחויי דלעולם בלא פרץ אלא דבסתמו לו אחרים אין הפלימי' כלום וכמ"ש לעיל אבל כי סתם איהו מהנו הפלי' אף לאחר כמה שנים דאמרי' ודאי דללורכו והנאתו סתם והראיה שהניח הפלי' וכל לגבי דידיה הו"ל כפתוח כי שביק לפלי' דאמרי' הך סתי' גרועה ללורכו והנאתו לשעה וכל לגבי דידיה הפלימין מחשבי בעדי מחאה ברם כי סתמי ליה אחריני חלונו ואורו מ"ל פר' מ"ל לא פרלי לא דיי' להו בעדי מחאה משום דכיון דהם סתמו אורו והוא שתק מה שאינו עולה בדעת שיסתמו אורו בפניו וישתוק הא ודאי לא מעלו הפלי' בעדי מחאה לסתור טענה זו דאין אדם עשוי שסו' אורו וכו' ונר' שבפי' זה הכ' הוא דס"ל להרשב"א

להרשב"א ולא כפי' הא' שכתבנו דבפרץ איירי וכו' לפי שמצאתי להרשב"א בתשו' אלף קל"ג שסו' דכי פ"פ אפי' הכ"ה עצמו אינו צריך זמן אלא לאלתר אבד חזקתו וכ"כ מדברי הריטב"א שהביא מרן סי' קנ"ד ס' ט"ו וא"כ לפ"ז מוכרח דמאי דקאמר ר"כ ולסתום לאלתר וכו' היינו בלא פרץ וכמ"ש פי דאי בפרץ מ"ש סתמו לו אחרים אפי' כי סתים איהו לאלתר הויא חזקה כיון דפרץ:

ועפי"ז יש לתמוה לכאורה על מה שנסתפק מהרא"ש סי' ס"ח לדעת הרשב"א אם הוא סו' שיש חילוק בין סתמו לו אחרים לסתם הוא עצמו דכסתם הוא דבעי' פ"פ אבל כסתמו לו אחרים אף שלא פ"פ הויא ח' או דילמא ל"ש ס' הוא או ס' לו אחרים בעינן פ"פ והניח הדבר בצ"ע ולפי מ"ש יראה דיש לחלק בין סתם הוא לסתמו אחרים וכדהריטב"א וזה מוכרח מדאמרי' ולס' לאלתר הויא חזקה דעכ"ר בלא פרץ איירי דאי בפרץ מ"ש כי ס' לו אחרים אפי' ס' כמי איהו לאלתר הויא ח' וכמ"ש הרא"ד שהרי הרשב"א מכת השוכרים כי ס' ופרץ איהו לאלתר איבד זכו' אלא ודאי בלא פרץ איירי והשתא אי סתמי ליה אחריני לאלתר הויא ח' דלגבי אחרים לא מהני ע' דלא פ"פ ואי סתם הוא לא הוי לאלתר ח' משום דלא פ"פ וא"כ עכ"ר לומר דאף להרשב"א יש לחלק דכסתם הוא בעינן פ"פ ואם סתמו לו אחרים לא בעי פ"פ:

אלא שמצאתי להרב הכ"י בפ' ח"ה גבי ההיא דלאלתר הויא חזקה שכתב דכ"ש כסתם הוא עצמו ועיין מה שפלפלו בדבריו מהרא"ם והר"ש הלוי הרי דלהכ"י ס"ל דכ"ש כסתם וא"כ ה"כ מצי' למימר להרשב"א ולעולם דשמעתי' מיירי בפ"פ וכ"ש כשסתם הוא עצמו ואע"ג דהרשב"א והכ"י פליגי וכמ"ש הרבנים הנז' היינו לענין הפלימין אבל לענין הי ניהו עודף אי סתמו אי סותם בהא ליכא הוכחה כהרשב"א וא"כ מצינן למימר דבהא ס"ל כהכ"י דעדיף סותם מסתמו ותלמודא איירי בפ"פ ונקט סתמו וכ"ש סותם הוא עצמו והכי מתפרש הכ"ש למ"ד כשסתם הוא עצמו דמוכח דשלא כדין היה פתח פתוח מעיקרא והא ראיה דסתמו ופ"פ לגמרי והרי מעשיו מוכיחין אלא אף כשסתמו לו אחרים ופ"פ דליכא מעשיו מוכיחין איבד זכותו משום דאין אדם עשוי וכו' והשתא אזדא לה קו' הרא"ד שהק' דאי בפ"פ אפי' סתמה הוא בעצמו דהדרבה בגמ' נקיט כשסתמו אחרים לרבותא וכ"ש כשסתם הוא עצמו:

ועוד אני אומר לקוש' הרא"ד כמה שתי' מהרא"ם ומהר"ש הלוי בין פתח מבוי דאית ביה איסור קרקע דבהא מהני הפלי' לההיא דחלון דלית ביה א"ק ולא הוי אלא שעבוד בעלמא וכזה ישבו דברי הכ"י עי"ש ומעתה נימא דתלמודא בלא פ"פ איירי דהכא גבי חלון לא מהני הפלי' דלא הוי אלא שעבוד בעלמא וקאמרי בגמ' כשסתמו אחרים וכ"ש כשסתם הוא עצמו כיון דפ"פ בחלון איכא מעלה ומורדת אלא שתי' זה אינו עולה יפה לסברת הרשב"א והריטב"א ומרדכי שהם חולקים בזה על הכ"י כאשר יע"ש:

זאת תורת העולה מתורתו של מהריק"ו דכי יצא מן העיר ואין מעשיו מוכיחין שדעתו לחזור ולא עביד שום גילוי דעת איבד חזקת הישוב ומינה לדין תקנות החזקות:

ונשאל מהרא"ש בסי' קכ"ה על שמעון שנתן במתנה חזקת הבתים לבנו ראובן ולזמן מה הלך ראובן לעיר אחרת ונשא שם אשה ואביו נשאר דר בבתים ויהי כי ארכו הימים ומתה אשתו של ראובן ויבוא אל עירו ותובע מאביו הבתים ואביו טוען כי איבד חזקתו אחר אשר עקר דירתו מן העיר ובהסכמות החזקות והרב ז"ל השיב שטענת האב טענה אלימתא היא הן אמת שיש בה תנאים רבים וחילוקים הא' הוא שצריך שלא יניח נכסים בעיר ב' שיצא לדעת שלא היה דעתו לחזור וכמ"ש הרב הגדול מהרשד"ם וז"ל וכל זה שאני אומר שאיבד זכותו היינו שיצא מדעתו ושאין דעתו לחזור אבל אם היה מוכיח מתוך מעשיו שהיה דעתו לחזור אז א"ל שלא איבד זכותו זה למדתי מפסק מורי הרב מהרי"ט ע"כ וכבר בא לידי אותו הפסק וז"ל שם ב' דאע"ג דהיתה יציאתו מן העיר לרצונו כיון שלא יצא לעק"ד אלא דעתו לחזור לקביעותו ולדירתו בעיר הזאת לא נקרא יוצא מן העיר ולא יפסיד חזקתו והא אומדנא דמוכח הוא וקי"ל בכמה דוכתי דאזלינן בתר אומדנא דמוכח ודאי כי דעת מתקני ההסכמות לא היה כיוצא לשחו' ולעניינו שדעתו לחזור וכו' גם יש ראיה לזה ממ"ש רוב הפוסקים ובפרט ב"פ מקום שנהגו על ההיא דתנן נותנין עליו חומרי מקום וכו' הא קמן נמי שדעתו לחזור נחשב כבני המקום שיצא משם ונותנין עליו חומרי מקום ההוא מדינא דהא הוי כאלו לא יצא משם וכן בכ"ד כיון שדעתו לחזור כמו שהוכיח סופו על תחי' וכמו שעשה כן הרבה פעמים הוי כאלו לא יצא משם וכו' שלישית כיון שהניח נכסיו בעיר הזאת ודאי לאו עקירת דירה היא עכ"ל מהרי"ט והרב במהרא"ש גמגם בדבריו כמה שמנה ט' ב' וג' לשנים דבשלמא ג' לחודיה ניחא משום שמעשיו מוכיחין עליו שהרי בכל פעם שהיה יוצא וחוזר היה מניח נכסיו א"כ ודאי לאו עקירת דירה היא ולא הפסיד חזקתו אבל ט' וב' שאמר וז"ל דאע"ג שהיתה יציאתו מן העיר לרצונו כיון שלא יצא אלא דעתו לחזור לקביעותו ולדירתו בעיר הזאת לא נקרא יוצא מן העיר ולא הפסיד חזקתו וכו' קשה שהיאך נדע שדעתו לחזור אם אין מעשיו מוכיחין על זה וכגון שהניח נכסיו בעיר וכיוצא בזה והנה אף אם נרצה לדחוק את עצמינו ולומר דהכא מיירי הרב ז"ל כשאמר בפי' שדעתו לחזור מה שאינו כן לפי האמת וכמו שמבואר מתוך התשו' שם למעיין הנה אף גם זאת תפול הקושיא וכו' עכ"ל ואנכי הדווה עלה על דעתי ליישב דברי הרב מהרי"ט דמ"ש שלא יצא מן העיר אלא דעתו לחזור היינו ביוצא להסתחר וכמ"ש הר' החבי"ב סי' ק"מ הג"הט בשם מהרלב"ח ואתו שפיר תרי טעמי דט' הב' היינו משום דיוצא להסתחר דהוי גילוי דעת דדעתו לחזור ולאו לעקור דירתו יצא וסעד לדבר מ"ש הרב בתוך דבריו בט' הב' וז"ל כי אמדנא דמוכח וכו' ודאי כי דעת מתקני ההסכמות לא היה כיוצא לסחור ולענייננו שהרי כמה אנשים שיוצאים לסחורתם ומתעכבים וכו' אע"פ שיהיה איש פנוי בלא אשה ובנים וכו' ע"כ שמעינן דטעם השני האומדנא היא שיוצא להסתחר ואפי' שהוא פנוי ואין לו אשה שהניחה ולא נכסים ג"כ הניח כיון שהוא פנוי ואפי"ה לא אבד חזקתו כיון דיצא להסתחר וכל היוצא לסחורה כן דרכו להיות חוזר ואומדנא גדולה זו ואף שהוא פנוי ולא הניח נכסים וטעם ה"ג היינו שאפי' לא יצא להסתחר כל שהניח נכסיו בעיר לאו עקיר' דירה הוא ושפיר מכינן להו תרי טעמי איברא כי לדידי לא חזי לי תשובה מהרי"ט ושמא אין דבר זה מתיישב בדברות קדשו ואיך

שיהיה

שיהיה למדנו מכל האמור בפ' העינור ג' חי' דכולא להסתחר לאו עקיר' דירה מיקרי וכהניח נכסיו נמי לאו עקיר' דירה מיקרי וכי אמר בפי' כמי שדעתו לחזור לאו ע"ד מיקרי ובכל הכי לא הפסיד חזקתו שכל זה הומרכא דמוכח וגילוי דעת שכן דרכו להיות חוזר ומניח ולפי' לדין ח"ה דהוי גילוי דעת שדעתו לחזור ונחשב גם הוא כההיא דלא פרץ פלימיו וכמ"ש מהריק"ו :

ועוד כה מבואר בתשו' הנז' דדוקא כיולא לרלונו הוא דמאבד חזקתו לאפוקי כיולא לאונסו וכש"ל מהרש"ך בא' סי' קפ"ט בראו' שברח מן העיר מפני ב"ח ועזב חזקתו אבד זכותו בזה או לא כיון שיולא לאונסו ויהי כמשיב דודאי כה"ג לא מיקרי אונס אלא אם הבריחוהו מפאת המלכות וגרשוהו מן העיר או אפילו לא הבריחוהו ללאת מן העיר בפי' אלא שאנסוהו באונסין וכוונו בהם לגרשו מן העיר כההיא דלינקטיה לדוכסיה כי היכי דליסבקיה לגלימיה כההי הוא דאמרי' דמיקרי אנוס בעקיר דירתו מן העיר אמנם כל שלא נאנס ללאת מן העיר וגם האונסין לא כוונו באונס כדי להוליאו מן העיר אלא שהוא כדי להנלל ילא מן העיר הא ודאי לא מיקרי אונס ואפי' את"ל דמיקרי אונס אפי' לא כוונו לגרשו מן העיר י"ל דהיינו אפשר שיהיה כבורח מחמת מרדין וכיולא בו אמנם בורח מחמת חובות לא מיקרי אונס וכו' וראיה גדולה ממאי דאמרי' בפ' המפקיד אמר שמואל שבוי שנשבה מורידין קרוב לנכסיו ילא לדעת אין מורידין ורב נחמן דידיה אמר בורח ה"ה כשבוי ופרכי' בורח מחמת מאי אילימא מחמת כרגא היינו לדעת ופרקי' בורח מחמת מרדין וכו' ע"כ וכ"כ מהרשד"ם סי' רכ"ג וכר' דה"ה בחזקת הישוב שאם ילא לאונסו מגורש מפאת המלכות לא איבד ח"ה מידי דהוה לאונסו או לסתום החלון דלא איבד חזקתו וכשיוסר האונס חוזר למקומו כשופי :

והרב מהרח"ש בת"ח ח"ב סי' כ' כתב על ראובן שהיה פרנס ומנהיג בעיר אחת ונוהג שם שררה ומחמת דבר ורעב ברחו אנשי העיר וקצת' נשארו ואחר שהותרו הצרות וחזרו הבורחים רוצה ראובן לחזור ולנהוג נשיאותו ושררתו והנשארים רוצים למונעו בטענה כי בצאתו מן העיר איבד זכות וחזקת שררתו וכתב הרב דכל נוהג שררה ואירע לו אונס כשעובר האונס חוזר לחזקת שררתו והביא ראיה מדברי התוספות ביומא אההיא דכ"ג שאירע לו קרי וכו' יע"ש :

והנה מודעת זאת כי יעקב אע"ה היה מלך בארץ כנען ומשכהו יהודה כמ"ש רז"ל שא"ל יהודה ליוסף מה פרעה וכו' גם נודע שכל זה הענין של מכירת יוסף והרעב הוא נסבה מאת ה' כדי שירדו אבותינו לגלות מצרים וכמ"ש מהר"ש יפה ז"ל בב"ר פ"מ סי' א' שהרעב שהיה בימי אברהם היה דוקא בארץ כנען לסבה מה והוי' להודיעו שעינו ית' פקודות עליו להציל ברעב נפשו וא"כ אף אנו נאמר שהרעב הזה שהיה בארץ כנען וכמ"ש הראב"ע והרמב"ן שהרעב היה בארצות הסביבות למצרים ובארץ מצרים היה לחם ודאי שהוא סיבה מאת ה' כדי שירדו למצרים ויגורשו מן הארץ :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבא אל הביאור והוא כי כבר נודע שא"ה עשו שכונה בארץ והחזיקו בישוב ארץ כנען ובחזקת מקום לדירה ולחרוש ולזרוע וא"כ איפה לעת בואה שעקרו דירתם אנשים ונשים וטף וירדו הם וכל אשר להם לארץ

מצרים יש לדון לומר שאבדו חזקתם בין חזקת הישוב בין חזקת המקום בין חזקת השררה כיון שעקרו דירתם וליכא גילוי דעת שדעתם לחזור שהרי הביאו נשיהם וטפם וכל מידי דמתקרי נכסי והלא היו מניחים שם לפחות נכסיהם לא היו מפסידים חזקתם כדכתו' והמטו להכי כבוא יוסף אל פרעה וא"ל אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען דא קשיתיה לפרעה והמט"ל כשבאו לפניו אחי יוסף א"ל מה מעשיכ' ולב' כוונות נתכוון אחת מן מה היא מלאכתם ומדאפקה בלשון מה מעשיכם שמעי' כי רוח אחרת אתו ולשאול הגיע כמתמיה עליהם לומר מה המעשה הזה אשר עשיתם לעקור דירתכם מארץ כנען מכל וכל ושלא להניח שם כל מידי דמתקרי נכסי דהשתא כיון שאתם מוכרחים להתעכב פה יותר מג"ש כי עוד חמש שנים רעב ודאי שתפסידו כל החזקות שלכם והיה לכם להניח שם איזה נכסים שבזה לא הייתם מפסידים החזקות כמדובר ועל ב' השאלות באה התשו' על הא' שהיא מה מלאכתכם השיבו ואמרו אל פרעה רועי צאן היו עבדיך וזאת היא מלאכתנו ועוד ויאמרו אל פרעה אמירה ב' שהיא תשובה אל שאלתו ב' וכא א"ל לגור בארץ באנו כלומר וכיון שאנחנו אומרים בפי' שבאנו לשם גירות ודעתינו לחזור אין לך גילוי דעת גדול מזה וכמ"ש מהרא"ם ועוד זאת כי אין מרעה בארץ כנען לצאן אשר לעבדיך וכיון שמלאכתנו ועסקינו בצאן הו"ל כיוצא להסתחר כי כאן יש מרעה ושם אוכלים אותו הבני אדם כי אין להם מחיה משא"כ פה כי יש להם שבר ונשאר המרעה לבהמות וכמ"ש המ' ועוד טעם אחריתי כי כבד הרעב בארץ כנען והוי' ודאי לסבת מה ולהורות נתן שנמצא מגורשים משם מפאת המלכות מלכו של עולם והוי כההיא דלינקטיה לדוכסיה כי היכי דליסבקיה לגלימיה ה"נ הביא הרעב כדי שנתגרש משם וכיוצא לאונסו מפאת המלכות לא הפסיד חזקתו כי לאו לעקור דירה נתכוון אלא להתגורר לפי שעה וזהו שאמר ועתה ישבו נא עבדיך לפי שעה בארץ גושן ואחר עבור הרעב הננו ועלינו אל המקום ובכל כי הני מילי לא הפסדנו חזוקותינו אף שירדנו עם כל בני ביתנו וכל אשר לנו :

ולזה עצמו נתכוון המגיד האוה אמר וירד מצ' לא תימא שיצא לדעתו לרצונו והפסיד חזקתו דליתא שהרי ירד לאונסו והיינו באונס דב"ח דלא מיקרי יוצא לאונסו אלא אנוס עפ"ה דהיינו מפאת המלכות וכל שיצא מגורש מפאת המלכות יצא לאונס מיקרי ולא הפסיד חזקתו ועוד זאת דויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם וכ"ת אם הוא היה דעתו לגור מ"מ מה יושיענו זה והלא בעינן מעשיו מוכיחי' ונגלה דעתו לבאי עולם ולזה הביא ראיה מקרא דויאמרו אל פרעה שאמרו דבר זה להדיא בפי' וכל דפריש אין לך גילוי דעת גדול מזה ומעתה לא הפסידו מחזוקותי' כלום כדבר האמור :

ואל זה הביט הני קראי הם הדברים וישלח משה מלאכים אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו וירדו אבותינו מצ' ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרי' ולאבותינו וא"ל דמה ראה להזכיר לו כאן אחוה וכבר רז"ל נתעוררו בזה ואמרו כדי שלא יעורר לבוא לרשת עמהם ארץ אבותיהם ולכן א"ל שהם פרעו השטר חוב של כי גר י"ז בכ"ל ולכן להם נוגע נחלת ארץ ישראל ואכתי א"ל דבקצור הו"ל כי אמר אחיך ומ"ל להאריך ובכם ישראל

יככה

יכנה להמרות עיני כבודו ולרמוז לו שהם ישראל ובני עשו לאו ישראל נינהו וגם להבין מה ראו להזכיר לו ירידת מצרים ושישבו שם ימים רבים ושהרעו להם המצ' כל זה אך למותר :

אמנם להבין הענין נקדים מחלוקת קדומה בין הראשונים ז"ל אי כישראל משומד אם יורש את אביו או לא דלהרמב"ם והרא"ש בפסקיו ד"ת יורש את אביו ונתלו בההוא סו' דקדושין דאמרי' אר"י גוי יורש את אביו ד"ת שנאמר כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ופרכי' ודילמא ישראל משומד שאני ופרקי' אלא מהכא וכו' ומדקאמר ודילמא ישראל משומד שאני אע"ג דעשו לא ירש מאביו אלא לבניו הוריש הארץ שנתנה לו מ"מ כיון שיש לו דין ישראל להוריש לבניו אף על פי שאין הגוי מוריש לבניו לפי מאי דדחי' ודילמא ישראל משומד שאני הה"כ דיורש את אביו וכן מסתבר דאע"ג דחטא ישראל הוא וכו' מ"מ אם אפשר טוב לתתו ביד ב"ד דלא יהבי' ליה דאזיל ואכיל בגיותיה וכו' יע"ש אבל רבי' יהודה ומר רב צדק גאון ס"ל דמשומד אינו יורש את אביו והא דפריך הכא ודילמא ישראל משומד ה"פ דילמא ישראל משומד מוריש לבניו וכו' ויעש באורך בב"י סי' רפ"ג ואיפסיקא הלכתא כמ"ש דמשומד יורש את אביו :

ובהדי אורחין נבין מקרא שכתוב אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאום ה' ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה וכו' וא"ל במאי דקאמר הלא אח וכו' ואוהב וכו' כאלו הוא עושה לפנים משורת הדין וזה תי' דבדין הוא לאהוב ליעקב איש תם יושב אהלים ולמאוס ברע הוא עשו ומה כל החרדה הזאת כיון שבך היא המדה לעושי רצונו כך ולעוברי רצונו כך ותו דקרי לה מאי קארי לה כי מי לא ידע שאהב ליעקב ושנא לעשו וה"ק במה אהבתנו דמ"את לומ' כן ולפי"ה הדבר נכון ונק' עוד מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' רע"ו דבן שנולד לישראל מהשפחה או מהגויה אינו יורש את אביו דהוולד הולך אחר הפגום ולד גויה ושפחה כמוה ומטעם זה מותר אדם באחותו משפחה וגויה דלאו אחותו היא דוולד שפחה וגויה כמוה ואפי' שאביו בא על הגויה והשפחה לאו אחו' היא ולא מיקרו אחים כלל והנה רש"י ז"ל פירש ואוהב את יעקב לתת לו את ארץ חמדה וכו' ואת עשו שנאתי לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו וכנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה ובנא"ה אהבתי אתכם אמר ה' ועשיתי עמכם לפני' מש"ה שלכם נתתי את ארץ חמדה אשר היא ירושה לכם מאבו' ואתם לקחתם אותה וירשתם את אבות' ולשאר בני אבות העולם הפקעתי מהם הירושה ואמרתם במה אהבתנו דאי משום הא בדין הוא שלא יטלו כלום שהרי לאו בני ירושה נינהו דאי ישמעאל הרי הם ולדי שפחה כמוה ואינם בתורת ירושה ואי עשו הרי הוא ישראל משומד ואינו יורש את אביו כסברת מר ר"צ גאון ורבינו יהודה וע"ז בא התשו' שאם תאמרו זה כיש"מ וכש"פ ניחא משום דלאו אחיכם מיקרו שבני שפחה כמוה ולאו בני ירושה נינהו אמנם מה תעשו בעשו כי הלוא אח עשו ליעקב בשופי שב' בני אב ואם א' וא' האב וא' האם ישראל קדושים נינהו ואע"ג דאיהו ישראל משומד מ"מ הלכה רווחת דישראל משומד יורש את אביו ואפי"ה עשיתי עמכם לפנים מן השורה ואוהב את יעקב לתת לו ארץ חמדה ירושה לו מאבותיו ואת עשו שנאתי לדוחפו אל ארץ מפני יעקב הגם הלום שבדין היה לו לירש הפקעתי ממנו הירושה ולא ירש בארץ חמדה צבי צבאות גוים ארץ שצביון כל צביות הגוים בה :

ובזה יובן מאמר המגיד בהגדה מתחי' עע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' וכו' ויעבדו אלהים אחרים ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים וא"ל דמאי פתח המגיד בגנאי ומאי קמ"ל ובקרא גופיה א"ל בה"ג דלמאי אצטריך למימר שע"ז והלוא אין אומרים לאדם זכור מעשה אבותי' הראשונים והול"ל בעבר הנהר ישבו אבותיכם ואקח את אביכם וכו' ותו במ"ש ואולך אותו בכל ארץ כנען דמה הלשון אומרת בכל הארץ והול"ל ואולך אותו לארץ כנען ותו האי וארבה את זרעו מאי הוא אי איצחק הא לבתר קאמר ואתן לו את יצחק מינה דרישא לאו איצחק קאי ואי אבני השפחות מאי למימרא הא לאו טיבותא היא ותו מאי קמ"ל שנתן לעשו את הר שעיר ולדידן מאי נפקא לן מינה ותו לדעת התקשרות ויעקב ובניו ירדו מצרים עם מאמר הקודם שנתן לעשו את הר שעיר :

ולפי"ה נכון הדבר ונק' עוד מחלוקת הידועה לראשונים ז"ל אם אבותינו הקדושים יצאו מכלל בן נח מאברהם או דילמא לא יצאו עד שבאו לסיני והרמב"ן ז"ל מכת הסוב' שיצאו מכלל ב"נ והביא ראיה מדאמרי' ודילמא ישראל משומד שאני ועוד ראיה מדאמרי' בבתרא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלוכו שנאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וזכה בה בחזקה ואם לא יצאו מכלל ב"נ למה קנה בחזקה דקי"ל ב"נ אינו קונה בחזקה וכמו שהאריך בזה הרב פ"ד בדרך האתרים יעש"ב והנה לסברת מר רב צדק ורבינו יהודה דמשומד אינו יורש את אביו ב"מ שאם א"ה יצאו מכלל ב"נ עשו אינו יורש אביו דהוי ישראל משומד ברם אי לא יצאו מכלל ב"נ עשו יורש את אביו דגוי יורש את אביו ולס' הרמב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל דמשומד יורש את אביו ב"מ דאע"ג דיצאו מכלל ב"נ עשו יורש את אביו ועכ"ר לומר שמה שלא ירש עם יעקב בארץ ישראל הטעם כדאמרי' במ"ר וילך אל ארץ מפני השט"ח של כי גר יהיה זרעך שהגורע אותו חוב של אביו יורש את הארץ וכתבו המפ' דמאי דקאמר מתחילה עע"ז היו אבותינו היינו ע"י אמצעי ואח"כ לקח הקב"ה לאברהם וזרעו לו לגורלו שיעבדוהו בלי אמצעי ואאע"ה בטל אות' עבודה ע"י אמצעי והענין שבתחילה בזמן אנוש טעו לגדל ולכבד באומרם כי מגדולת העבד נודעת גדולת האדון ומזה נמשכו שעשאום אלוהו"ת גמורים ואאע"ה ביטל דבר זה משורשו שלא להזכיר לשום אמצעי כי לנו עדת ישראל כאשר זה וז"ש מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו ואף שיש מהם שהיו עע"ז בטעות לומר מגדולת העבד ניכר וכו' לנו כאשר זה שאנו יש' גמורים וקרבנו המקום לעבודתו בלתי שום אמצעי כבני נח שיש להם אמצעי שנאמר להדיוט ראיה לדבריו שיצאנו מב"ן לגמרי ותכלית כוונתו אשבוחי קא משבח ולהורות נתן כי א"ה יצאו מב"ן לגמרי ולזרע יעקב ניתנה ארץ יש' והראיה שבתחילה היו עובדים לשרים ולאברהם לקחו האל יתברך לחלקו והוליך אותו בכל ארץ כנען לארכה ולרחבה

ולרבקה לזכות בה בחזקה כדין ישראל וא"א דלא יצא מב"ן הרי ב"ן אינו זוכה בחזקה והטעם"ל גם שהרבתי זרעו שהם בני ישמעאל ובנ"ק מ"מ כיון שדין ישראל גמור אית ליה הא קיי"ל ולד שפחה כמוה והטעמ"ל אין אותו זרע מיוחס אחריו וכמאן דליתיה דמי אבל הזרע המיוחס אחריו אשר לו נתת היינו יצחק וז"ש ואתן לו את יצחק ולכן לאו בני ירושת הארץ נינהו והגם אלום שליצחק נתתי יעקב ועשו וב' מיוחסים אחריו כי ב' בני הגבירה מ"מ לא הורשתיו בארץ חמדה נחלת אבות כיון דישראל משומד הוי והא איכא ר"ל ור"י דס"ל דמשומד אינו יורש את אביו ולכן ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו והפקעתי ממנו ירושת הארץ כיון דהוי משומד וכ"ת הא ניחא לסברת ר"ל ורבי יהודה אבל להרמב"ם והרא"ש דאי פסיקא הלכתא כוותייהו דמשו' יורש משום שהיא דאמרי' ודילמא ישראל משומד וכי היכי מורים לבניו ה"נ יורש וא"כ כיון שנתתי לעשו הר שעיר לרשת אותו לבניו אחריו כי היכי דמורים יורש כפי הס"ד וא"כ איך לא יירש ולזה אמר הא איכא טעם אחרינ' שיעקב ובניו ירדו מצרים לפרוע ש"ח אביהם ופורע חוב אביו יורש נחלת אביו לא כן בני עשו שלא פ"ח אביהם דין הוא שלא ירשו אפי' למ"ד ישראל משומד יורש:

וב"נ להבין הנך קראי דמלך אדום ונקדים עוד מאי דקי"ל דאין מחזיקים בנכסי שבויים דנפיש טרדייהו ואין להם זמן למחות וכבר כתבנו שאאע"ה החזיק בא"י חזקה גמורה וכבר הראת לדעת דמק' דוירד מצ' דייק המגיד לומר שהיה אנוס לירד למצ' והיינו לקיים גזרתו ית' שהיו בגלות ועבודה כשבויים ובנא"ה כי הנה שלח משה למלך אדום להודיעו שאין לו לערער על א"י משום דאיהו כמי הוי יורש ולזה פיו פתח בחכמה וכה א"ל כה אמר אחיך ישראל כלו' אנו ישראל בני ירושה אבל אתה אינך ישראל גמור אלא ישראל משומד והא איכא דרבי דס"ל ישראל משומד אינו יורש את אביו ואף דאיכא מ"ד דגם ישראל משומד יורש מ"מ אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו שאנו פרענו הש"ח של כי גר ולכן כדין הוא שאנחנו לבדנו נירש את הארץ וכ"ת והרי לעתות באל אבדנו חזקת' ומה לנו עם הכנענים כיון שהם החזיקו והוי חזקה שיש עמה טענה שהרי הדור הזה אלא הם ירשו מאבו' והבא בירו' אינו צריך טענה אחרת ובחזקה זכה לז"א תדע לך שוירדו אבותינו מצרים באונס לקיים בנו גזרת השעבוד והוו כשבויים וא"כ שנשב במצרים ימים רבים לא אבדנו החזקה כיון שהרעו לנו ולאבותינו ואיידי דנפיש טרדנא לא מצינא למחוי ודוק:

דרוש שביעי

איתמר במדרש ש"ר פ"ה סי"ח ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר א"ר חייא בר אבא אותו היום יום פרוזבוטי של פרעה היה ובאו כל המלכים כולם לכבדו וכו' · משעטרו אותו היו משה ואהרן עומדים על הפתח א"ל יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהם שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו א"ל מי אתם א"ל כה אמר ה' שלח את עמי אותה שעה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח ישראל לא היה יודע לשלוח לו עטרה אלא בדברים אתם באים אלי לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח:

מאהבת ה' לבני ישראל עם קרובו אהבה שאינה תלויה בדבר ישראל בחר לו יה מפקנא אית ליה גוי מקרב גוי משרש נחש חברבר · ואפי' ריקנין לא מצוה ולא שיירי מצוה אין כל דבר · ובהפוך הוא לאין דומים במעשה ארץ מצרים דאלים גבר · והם מחושקים לעשות במעשיהם פוק חזי מאי עמא דבר · הגם אלום עינינו רואות צעק לבם אל ה' בשברון מתנים וקרו ליה יום תבר · חכמים ישיבו כי גדלה צעקתם ממכות הארץ ואת תחלואיה אבל לא היתה צעקת תשו' מאשר חטאו על הנפש וכמ"ש הר' המופלא כמהרימ"ט בקרא דואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כאדם הגונח מתוך מכותיו ולא היתה כוונת הבורא ית' ביסורין אלא לענותם כדכתי' כי ענה מלבו ויגה בני איש רק להבין לבם לשוב אל ה' שכן במראה בין הבתרים בשורה מוצאת לא"א ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם היא תשובה לבמה אדע כי אירשנה כלומר באיזה זכות וחזר הקב"ה על המדות ולא מצא לישראל אלא יסורים שמתוכן ישובו וידבקו במלכם אמנם בבא הצרות עליהן את פועל ה' לא יבינו ואינם צועקים אלא מתוך מכותם:

ועפ"י מדותיו נבין כל סדר המקרא עפ"י קו הדין וז"ת ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זב"ו אל מקום הכנעני ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה·וא"ל בהו טובא א' בפל' ראה ראיתי דבראיה א' סגי ותו אשר במצרים יתר דלא צריך דמודעת זאת שעמו ית' במצרים היו וטעם מפני נוגשיו ותו כי ידעתי את מכאוביו יתר דלא צריך ותו למאי אצטריך להודיעו לעת בזאת שהיה מצילו מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ טובה כי די לנו בעת בשורת ההצלה שהיה מצילו מיד מצרים:

והנה חוץ מכוונתינו ואמר בא ליישב דק' זה בהק' מ"ר בשלהי כתו' הכל מעלין לא"י ואמרי' הכל לאתויי מאי לאתויי עבדים ופירש"י אם היה לו עבדים ילכו אחריו בע"כ וכתב הרב בצלאל בשיטתו משמיה דהרמ"ה דמסתברא דכשם שהרב יוכל לכוף את העבד לעלות אחריו כך העבד יכול לכוף את הרב להעלותו ואם לא רצה הרי העבד עולה לבדו ואם רצה הרב להשתמש עמו עולה עמו עכ"ד והנה זאת ההמצאה היתה בישראל עם המצ' שיכולין היו ישראל להפקי' השעבוד שהיה למצ' על ישראל בטענה זו שרצונם לעלות בא"י ובודאי שהמצ' לא היו מניחים אותם לעלות עם ישראל לארץ כדי להשתעבד בהם וישראל היו עולין לבדם בטענת עליה לא"י ובזה היו נצולים מתחת שעבוד מצרים אף את"ל שעדיין היו חייבים ישראל תשלום הת"ם של הגלות והשעבוד וז"ש וארד להצילו מיד מצרים ולהצילו מידם אף את"ל שעדיין לא נשלם הקץ בטענת ולהעלותו מן הארץ ההיא אל

ארץ

ארץ טובה שהיא ארץ ישראל וכ"ש כופין את המצ' להניח לישראל לעלות לארץ ובודאי שהמצ' לא יניחו ארצם ללכת אל ארץ אחרת שהיא מקום הכנעני כדי להשלים שע' בישראל ובזה יפקע שעבוד מצרים ובהכי ניחא מה שחזר. וכפל אל מקום הכנעני דכיון דקאמר אל ארץ זח"נ אל ארץ טובה די ועפי"ה נכון הדבר כי בא להודיענו דכיון שהעליה היא אל מקום הכנעני לא יעלה על הדעת שילכו ישראל אחריהם אל מקום עם אחר ויניחו ארצם ובזה ינצלו ישראל מכל וכל מיד מצרים :

אך עפ"י מערכת הדרוש יובן בדרך אחרת עם שארית הדק' ותו א"ל במ"ש ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי שהוא יתר שהרי כבר נאמר למעלה ואת צעקתם שמעתי ותו מאי ועתה דקאמר דמשמע שעד עתה לא באה צעקתם אליו וא"כ צריך להבין מה נתוסף בעת על מה שהיה לפנים. ותו מאי וגם ראיתי דהול"ל ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וראיתי את הלחץ ועוד דאעיקרא יתר הוא שהרי כבר נאמר מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו ותו באו' ועתה לכה שנראה שמקודם זה לא הייתי יכול לילך ותו למה סירב משה ואמר מי אנכי כי אלך פרעה דכיון שה' שלחו אפי' אם ילך אל פרעה שהיה מלך מאפס ותוהו נחשב ותו במ"ש מי אנכי כי אלך וכי אוציא שכפל הענין במלות שונות ותו קשה טובא במ"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים כי מי שמע כזאת שנותן אות למפרע ותו מאי כי אנכי שלחתיך ודי היה באומרו וזה לך האות בהוציאך וכו' :

ולהבין כל זה נקדים מאי דאמרינן בפ"ק דגיטין ובפ"ק דמציעא התופס לב"ח במקום שחב לאחרים לא קנה ופירש"י תופס לב"ח אדם שבא מאליו ותופס ממון חבירו בשביל חוב שיש לאחר עליו ובא לקדם שלא יתפסנו ב"ח אחר ונמצא תופס זה חב בתפיסתו את הנושים האחרים חב מפסיד כמו אין חבין. לא קנה כדאמרי' בכתובו' דלאו כל כמיניה להיות תופס מאליו וחב לאלו מאחר שלא עשה אותו הנושה שליח לתפוס ע"כ וכתבו התוס' מה שפירש"י משום דלא עשאו שליח אין נר' דבפ' הכותב משמע גבי עובדא דיומר בר חשו' שעשה שליח לתפוס הספינה ואפי"ה א"ל את תופס לב"ח במקום שחב לאחרים הרי דאפילו עשה אותו שליח לא קנה ולזה הסכימ' הרא"ש והר"ן ורי"ו והנה ראה ראיתי להר"ב מחנה אפרים בסי' ז"ך שתי' לקושיא זו של התוספות דשאני ההיא דיומר בר חשו' דלא איירי בתפיסת ממון אלא בתפיסת מטלטלין דכי תפיס מלוה גופיה לא זכה בהם זכייה גמורה כי אם למשכון משא"כ בתפיס זוזי דזכה בהם זכייה גמורה שלוחו ג"כ יכול לתפוס לו אבל במטלטלין דמלוה לא זכה בגופן לא מהני שליח כיון דאין כאן תפיסה כ"א זכייה בעלמא עכ"ד :

והנה כל זה הוא היכא דחב לאחרים אבל כשאינו חב לאחרים פסקו התוספו' דמהנייא תפיסת השליח והקשו ז"ל היכי מצי לתפוס בלא הרשאה לימא ליה לאו בעל דברים דידי את ותי' בשם תשו' הרי"ף דמיירי כדאית ליה פסידא לב"ח כגון דמת לוה וכו' אי נמי בגברא דמפסיד גרסיה או העני ויורד מנכסיו וכתב הנ"י דבמקום פסידא מדין השבת אבידה יכול לתפוס והר"ן כתב דאפי' לא עשאו ואיהו עבד מנפשיה שפ"ר דזכין לאדם שלא מדעתו ושלא בפניו ובמ"ש כל זה מר"ן ב"י סימן ק"ה ע"ש :

איברא שנחלקו ז"ל בהאי תפיסה במקום שאינו חב דאמרינן דמהני דלה"ר פרץ ס"ל דלא מהני אלא בשעבר הזמן ולא נהירא להרא"ש וס"ל ז"ל דאפי' תוך הזמן מהני כיון דמפסיד מלוה אי לאו הך תפיסה ועוד מוסיף הרמב"ן דאפי' עבר הזמן כל שאין המלוה בעיר לא מהניא תפיסה כלל וכתב הרשד"ם בח"מ סי' כ"ט דה"ט כיון שאין המלוה בעיר כאלו לא הגיע זמן החוב דמי והו"ל כחב לאחרים שאפי' שאין עליו רק הב"ח דחב ללוה עצמו שהרי אינו בדין שישלם נכסיו כיון שלא הגיע זמנו :

עוד נקדים מחלוקת אחרת הביאה הטור ח"מ סי' ע"ג בלוה לזמן ובתוך הזמן רואה המלוה שהלוה מבזבז נכסיו ואין לו קרקע ותובע המלוה שלו כתב הרמב"ן שאין ב"ד נזקקין לו עד שיגיע זמנו וכ"כ רב יהודאי גאון לוה שבקש לילך למ"ה ולא הגיע זמן הפירעון אין לו לתבוע לבקש ממנו ערב שלא ניתנה מלוה להפרע קודם הזמן כלל אבל הרי"ף כתב בתשובה ראובן שקנה שדה משמע ויצאו עליו עסיקי' ובא לב"ד וטוען אני חושש שמא תצא השדה מידי ואני חושש שתאכל ממונך ולא אמצא לך כלום קנה באותו ממון קרקע כדי שאטרוף אותו שומעין לו וכ"כ א"ה הרא"ש ז"ל מי שיש לו שטר על חבירו ולא הגיע זמנו ובא בתוך הזמן לב"ד ואמר מצאתי מנכסי פ' ואני ירא שמא יבואו לידו ויבריחם ממני ולא אמצא מקום לגבות חובי ומבקש מב"ד שיעכבו הנכסים אם רואה הדיין שום אמתלאה לדבריו או שלא יוכל לגבות חובו כשיגיע מטה על הדיין לעכב הממון וכתבו האחרונים דמלי המוחזק לומר ק"ל וכתב הש"ך שם בס"ק ל"ד דדוקא במבזבז נכסיו שומעי' למלוה אבל במתמוטט מידי יום ביום אין המלוה מעכב וכ"כ רש"ל והרב מהריב"ל בס"ה סי' ק"כ כתב דע"כ לא פליגי הרמב"ן ורב יהודאי אהרי"ף והרא"ש אלא במבזבז אבל במבריח יודו דשומעי' למלוה והוסיף הביאור הרב פני משה ח"א סימן ל"ת דמבזבז שאני מטעם שכתבו ז"ל דמצי למימר בהגיע זמן הפירעון ירויח וימצא המלוה לגבות אבל במבריח נכסיו כי במרמה הוא עושה והוא רשע ערום אף בתוך זמנו נזקקי' לעכב נכסיו לבלתי יפק זממו שאם ממתין לזמנו יפסיד המלוה והו"ל כאלו שאל את הלוה תחילה שנזקקי' לעכב ומעכבין נכסיו דנכסוהי דבר איניש אינון ערבין ליה וכל כי האי דירא המלוה שאם יבריחם ונותן אמתלאה מילתא פסיקא היא אף לדעת הרמב"ן ורב יהודאי ז"ל :

והנה עלה דההיא דאמרי' דתופס לב"ח במקום שאינו חב לאחרים דקנה ותפיסתו תפיסה כתב הרב החבי"ב בשם מהרשד"ם ומהרש"ך דדוקא שהדבר ברור שחייב הנתפס הא ל"ה אין תפיסתו תפיסה ואנכי מצאתי הדבר מבואר להדיא במרדכי פ"ק דגיטין וז"ל התופס לב"ח לא קנה ודוקא היכא דמבורר החוב דהא סוף סוף מחוייב הוא לפורעו אבל על הספק היכא שרוצה לישבע לא והכא גבי עבד קנה משום דכיון דגילה דעתו לשחררו הוי כאלו מבורר דחייב לו שמכניסו תחת כנפי השכינה עכ"ל וביאור דבריו היינו דקשה לו מהא דאמרי' בגיטין פ"ק עלה דההיא דתנן תן שטר שחרור זה לעבדי דס"ל לרבנן שאם בא לחזור קודם שהגיע ליד העבד אינו יכול לחזור לפי שזכין לאדם ואמרי'

ואמרי' עלה ש"מ תופס לב"ח במקום שחב לאחרים קנה שהרי השליח תופס השטר בשביל העבד שהוא ב"ח והוי חב לאחרים דהיינו לאדון והקשו בתוס' היכי קרי לעבד ב"ח והוי חב לאדון ותי' משת"י והשתא קאמר המרדכי דמאי חוב מבורר יש לעבד וניחא ליה כיון דגלה דעתו לשחררו הוי כאלו מתחייב לו חוב מבורר שמכניסו תחת כנפי השכינה למדנו מדבריו שבתופס לב"ח דקנה וצריך שיהיה חוב מבורר אם הלוה כופר אלא שבפירעון החוב יש בו הכנסה תחת כנפי השכינה אין לך חוב מבורר גדול מזה:

והנה כדין העושה שליח לגבות חובו אף שלא עשה הרשאה לא מצינן לומר לו לאו בעל דברים דידי את דשלוחו של אדם כמותו וטעם ההרשאה הוא שמא מת בינתים המלוה קודם שנתן הלוה לשליח דאז אם נאבדו חייב הלוה באחריותם עד שיגיעו ליד היורשי' וכמ"ש מרן ב"י בסי' קכ"ב לדעת הרי"ף וכן פסק מור"ם באופן שהעושה שליח לגבות חובו לא מצי הלוה לו' לשליח לאו בע"ד דידי את דשלוחו שא"כ לכל דבר אמנם צריך שיהיה מבורר שעשאו שליח כדקי"ל בסי' קכ"ה שאם אמר לו המלוה שלחם לי ע"י פ' ושלחם ונאבד פטור ואפי' לא א"ל פה אל פה אלא ששלחם לו בכ"י שלח לי ע"י פ' וניכר שהוא כ"י פטור ואם מסר לו חותמו לסי' שהוא שלוחו ומסרו לו לאמר לך והביא לו מעותי והוא בא ללוה לו' פ' שלח אליך לאמר שלח לו מעותיו והנה לך חותמו לסי' ועדים מעידים שהוא חותמו אבל אינם מעידים שעשאו שליח ושלחם לו ונאבד לא נפטר הלוה וכתבו התוס' דה"ד לסתם בני אדם אבל בגדולי הדור וידוע דיוקני שלהם משלחין עליו:

ומודעת זאת מ"ש רז"ל והב"י בתרגום יהונתן דהמטה שהיה בידו של משה שהוא מטה האלהים הוא אותו שנברא בע"ש מכלל י' דברים והיה חקוק עליו שם המפורש ולא היה נמסר ביד שום אדם כי היה תקוע בגנת יתרו ולא היה שום אדם יכול לשומטו עד שבא משה ולקח אותו ואמרינן בהגדה שהמטה נקר' אותות כאומרם ובאותות זה המטה והנה ודאי באותו פרק שדבר המקום עם משה לילך אל פרעה להוציא את בני ישראל מארצו היה מאז המטה בידו כאומרו ואת המטה הזה תקח בידך עוד נקדים מ"ש במדרש ועתה הנה צעקת ב"י באה אלי עד עתה לא באה צעקתם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאביהם ת"ש וכתב מהרש"י ז"ל דמשנולד יצחק התחיל הגזרה והנה כבר כתבנו שישראל לא צעקו לכוונה טובה לשוב אל ה' רק לקושי השעבוד צעקו והיו חפצים לעשות כמעשה ארץ מצ' ומידי יום ביום היו נכנסים בעמקי הקליפות:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא אל המכוון ויאמר ה' ראה ראיתי כלומר הנה מלפנים קודם זה הזמן והוא ע"ד מה שפי' מהרימ"ט ז"ל הייתי רואה ב' ראיות א' שעדיין לא נשלם הקץ של גלות מצרים וכיון שעדיין לא נשלם הקץ עדיין לא הגיע זמן פירעון החוב שיש לי על ישראל לקבל את תורתי ע"ד מ"ש בש"ר א"ל משה בואו ופרעו את השטר שבך א"ל הקב"ה בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה וכל זמן שלא הגיע עת פרעון ח"ו אינו כדין שאתבע אותו חוב מהם אבל הייתי רואה ראיה ב' את עוני עמי ר"ל הלוים שלי שעליהם מוטל החוב לקבל את התורה ולהיות עמי הנה הייתי רואה שמ"י היו הולכים

ודלים ועניים ומתמוטטים בעניו' הנפש שהיו נטמעים במב' הטומאה וז"ש אשר מצרים והוא ע"ד מה שפי' על פסוק ולהעלותו מן הארץ ההיא ולאסקותהון מן ארעא ההיא מסאבתא וב"ת בהולך הלוה ומתמוטט כתב הש"ך שאינו יכול המלוה לתבוע תוך הזמן רק כשהוא מבזבז בידים לנ"א ואת צעקתם שמעתי שאינה לכוונה טובה רק מפני נוגשיו והרי הם כמבזבזים בידים את עצמם ואין כוונתם רצויה וב"ת הא כמבזבז כמו פלוגי רבוותא ומלי' המוח' לו' ק"ל לנ"א כי ידעתי את מכאוביו כלומר מכאובות אשר בלבם ידעתי ובחנתי לבותם שבמרמה הם עושים כשאט בנפש במעשה א"מ וידעתי זה בההיא דאמתלא שבלבם לשבריח נכסי א"כ כי ידעתי את מכאוביו שהם הולכים ונטבעים בקליפות ואם ח"ו ישגו לשער הנ' לא יהיה ח"ו עוד תקומה והריני מפסיד חובי בודאי ובכל כי הא אפילו הרמב"ם ורב יהודאי מודו דמצי למתבע המלוה אפי' תוך זמנו ולכן הייתי רוצה להצילו במציל מה"ד רק שאז הייתי מוכרח בביכול לירד אני בכבודי להצילו ולא ע"י שליח והטעם משום שע"י שליח הו"ל תופס לב"ח במקום שחב לאחרים דהיינו למצרים שעדיין לא נשלם פרעון החוב שיש להם על ישראל כי מאז עדיין לא נשלם קץ הת"ש וגם חוב ללוה גופיה שהם ישראל כי עדיין לא הגיע זמן פרעון חובי וכדס"ל לר"פ ואפי' שהמלוה עשה אותו שליח קרי' ביה תופס לב"ח וכו' וכדס"ל לרבוות' מההיא דוימר בר חשו והמטו להבי ואדר להצילו ר"ל והייתי צריך לירד להצילו אני ולא שליח מיד מצרים הטמאה ולהעלותו מן ארעא מסאבתא ההיא אל ארץ הקדושה וח"ו כדי שלא יפסד חובי אמנם ועתה לעתות באה הנה צעקת בני ישראל באה אלי שנשלם חוב הגלות של הת"ש שעליהם לפרוע למצ' ותו לא הוי חב למצרים כיון שכבר נפרעו מהם משלם וגם חוב לישראל שהם הלוים עצמם לא הוי כיון שכבר הגיע ז"פ חובי שהרי משושלימו הת"ש של קץ הגלות הגיע זמן פירעון שטרי שעליהם לצאת ממצ' ולקבל תורתי וכיון דלא הוי חב לאחרים נגינא למעבד שליח ויכול שליח לתפוס ואפי' להרי"ף וגדולה מזאת שאפי' השליח מאליו הוא תופס בעבורי שפ"ד ולא מצי למימר ליה לאו בעל דברים דידן את וז"ש וגם רבו יתירה אשכחת שהרי ראיתי את הלחץ אשר מצ' לוחצים אותם וכוונתם לרעה להטביעם בטומאה וכ"ש הו"ל פסידא רבא שאם נטמע' ח"ו בתשלום הנ' שערי טומאה לא היה להם תקומה ח"ו ואפסיד חובי ובכל דאיכא פסידא מצי שליח לתפוס מאליו ולא מצו למימר ליה לאו בעל ד"ד את הגם הלום כי אין אנו נצרכים לזה שהרי אני רוצה למנותך שליח גמור כיון שהעליתו דהכא לא הוי חב לאחרים כיון שעתה נשלם הקץ כדבר האמור לכן מעתה לך ואשלחך אל פרעה ושמא דבכל כי האי אפילו בחב לאחרים מהני בסב' רש"י דבעשאו שליח מהניא ליה תפיסה אפי' בחב לאחרים ושאני ההיא דוימר בר חשו שהיתה תפיסת מטלטלין שאפי' המלוה תפס בהם לית ליה זכותא בגווייהו רק למשכון בעלמא משא"כ בתפיסת מעות דזכי בגופם וה"כ דכוותה ועדיפא מינה שהרי ישראל בעצמם הן הם עמי ותמון שלי משא"כ במעות שאינם בעצמם אותם שהלוה לו וז"ש והוצא את עמי ב"י ויאמר משה מי אנכי וכו' הנה משה טען שלשה טענות חדא מי אנכי בתמיהא וכמ"ש בש"ר וכי אני הוא שנאמר בו אנכי אעלך כלומר שליח אני ואיכני הב"ח עצמו בביכול אותו שכתוב בו אנכי דס"ל כהרמב"ם

כהרמב"ם דכל שאין המלוה בעיר הוי כחב לאחרים אף שהגיע ז"פ כיון שכביכול אתה המלוה אינך יורד הו"ל כאין המלוה בעיר ולא מהנייא תפיסת השליח דהו"ל חב לאחרים ועוד זאת כי אלך אל פרעה ויאמר לי מי זה אמר שאתה שלוחו של מקום שאתה בא לקחת את ישראל מידי דאפי' תימא שאין לי עוד עליהם חוב הרי חזרו להיות בידי כמופקדים ואיך אשלחם בידך דמי יימר שאתה שלוחו של מקום ועוד זאת כי איך אוציא את בני ישראל דאפי' תימא דלא מיקרי חב ללוה כיון שהגיע ז"פ ובהגיע ז"פ מצי שליח לתפוס כיון דלא הוי חב מ"מ צריך שיהא החוב מבורר והכא החוב שיש לך על ישראל לקבל ולהתחייב בתורתך ובמצותך יאמרו לי מי זה אמר שעלינו לפרוע החוב הזה דלא איתמר דין דתופס לב"ח דקנה רק בחוב מבורר ועל ג' באה התשו' על מי אנכי שאין המלוה בעיר א"ל כי אהיה עמך ובכל אשר תלך אלך והו"ל מלוה בעיר ועל טעם כי אלך אל פרעה שיאמר מי יימר שאתה שלוחו של מקום וזה שהוא המטה שכתוב בו ואת המטה הזה הנק' מטה האלהים וכביכול חתום בו שמי יהיה לך לאות ולסימן שאתה שלוחי וכ"ת הא אין שולחין מעות בדיוקני וכמ"ש התוס' וכביכול כיון שאנכי שלחתיך הסי' מהני ולענין בירור החוב כל שהוא הכנסה תחת כנפי השכינה לעבודת עבודת הקדש הוי בחוב מבורר וכמ"ש המרדכי והכא הכי הוי דהיינו בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה :

ועפי"ה נבין מאמר הנלב פתח השער והדקדו' מבוארים א' באומרו או שמא יתנו לו כתבים דמה ענין לכתבים ותו להמתיק אלא בדברים אתם באים אלי ותו אטו לא היה מכירם והלא הוא א"ל למה משה ואהרן ולפי"ה מובן כי הוא בראותו משה ואהרן ידע שבעבור ישראל הם באים ולכן היה ממתין שיתנו לו כתבים מבעלי הפקדון לאמר שימסרם ביד משה ואהרן וכיון שלא ראה בידם לא עטרה ולא כתבים א"ל מי אתם א"ל שלוחיו של מקום להוציא לישראל א"ל ה' כלומר מי אמר שאתם שלוחי עד שאשמע בקולו קול דברים וכי בדברים אתם באים אלי והלא אין שולחים פקדון כי אם ע"י כתיבת יד לא בדברים ולכן לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח כלומר לא ידעתי את ה' אם שלח אתכם ולכן גם ישראל לא אשלח והוא דרך הלצוי :

ובז"י מרז"ל שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך א"ל פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה למה משה ואהרן תפריעו למה אתם למה דבריכם לכו לסבלותיכם ועיין לעיל דרוש כ' מה שפי' בו ולפי"ה יובן במה שנק' עוד מאי דקי"ל דאף בתופס שחב לאחרים אם יש לו חוב ג"כ אמרינן תפיסתו תפיסה דמגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה והנה ישראל אצל פרעה הם בדרך חוב ומלוה גביה וחייב לשלחם בכלות ימי שעבודם ומשה בא לתופסם ולהוציאם ולזה תמה פרעה שזה בחב לאחרים דהיינו לפרעה עצמו שחשב שעדיין לא נשלם הקץ והשתא אא"ב אם גם משה ואהרן קיו בחוב אצל פרעה אמרי' דמצו משה ואהרן לתפוס בישראל דמגו דזכו לנפשייהו וכו' אבל כיון שהם פנויים ואינם בחוב גביה לא מצו לתפוס בישראל דליכא מגו וז"ש בשביל שאתם פנויים וכו' אתם אומרים נלכה התמהא דהא ליכא מגו ואין תפיסתם מועלת כיון שאתם חבים לי ולעצמכם אינכם צריכים לתפוס דלמה אתם צריכים לתפוס לעצמכם כיון שאינכם בחוב אצלי והרי אתם ברשותכם וכיון שכן למה דבריכם לתפוס בשביל ישראל כיון דליכא מגו דזכי לנפשיה וכו' וכיון שכן לכו לסבלותיכם · כיל"ו :

דבר יוסף

דרוש ראשון

גרסינן בב"ר פ' וישב וישנאו אותו אחיו רשב"ל בשם ראב"ע לכו ונראה מפעלות אלהים וכתיב בתריה הפך ים ליבשה למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם ע"כ :

ראשונים מסיני שאלו על דבר יוסף מדוע נבגד להפר את האחוה · ואם נשקה ביעקב בהתודע יוסף אל אחיו דברים אשר לא כן מאי דלא הוה · ואם אמרנו בצדק כל אמרי פיו כל אמת אמת תפסיה להאי יש"ו וישו"ה · ויותר יגדל התימה על השבטים שבטי יה איך התירו לעצמן דברים האסורים למען ספות הרוה · ודבר זה רבינו הגדול מהרא"ם ז"ל עמד עליו ותירץ שהשבטים בדין היו עושים אלא שיוסף היה טועה בדין והיה דן אותם שעשו שלא כדין והוא שהשבטים היו חותכים בשר מבית השחיטה בעודה מפרכסת ומניחים אותה עד שתמות ואח"כ היו אוכלין אותה כדי שיבריאו ויוסף היה סבור שכיון שחותכים אותה בעודה מפרכסת יש בו משום אבר מן החי ואין הדבר כן דאפי' לרב אחא בר יעקב דפליג עליה דרב אודי הני מילי בגוים משום דגוים לית להו שחיטה אלא אפי' בנחירה בעלמא שני וכיון דבמיתה תלייא מילתא אינה יוצאת מדין אבר מן החי שהם מוזהרים בו עד שתמות אבל בעודה מפרכסת אסירא להו אבל בישראל דבשחיטה תלייא כיון דשחט לה שחיטה מעלייא בבר יצאה מדין אבר מן החי אעפ"י שעודה מפרכסת עוד כתב הרא"ם ז"ל דאיכא מ"ד בגמר' דאפי' לגוי שרי בעודה מפרכסת ואע"ג דלגוים במיתה תלייא מילתא וכל זמן שלא מתה יש בה משום אבר מן החי אפ"ה שרי משום דליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסיר וא"כ כיון דלישראל שרי משום דבשחיטה תלייא מילתא אף לגוי דבמיתה תלייא מילתא לית ביה משום אבר מ"מ דליכא מידי וכו' ע"ש וסיים הרב פ"ד דף ד' ע"א וז"ל נמצא דלרב אחא בר יעקב דמפליג דלישראל שרי ולגוי אסיר טענתו של יוסף היתה שלא חילק חילוק זה והיה סבור שגם לישראל יש בו משום אבר מ"מ כיון שהיא מפרכסת ולאידך מ"ד דאחד גוי ואחד ישראל שרי טענתו של יוסף היתה שלא ידע דין זה דליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסיר ומהר"ש יפה ז"ל הקשה ע"ד הרא"ם ואמר דכפי דברי הרב יוסף לא טעה בדין דאפשר כי הדין היה שאסור להם בשר המפרכסת אם הדין כרב אב"י שהרי בני יעקב תורת ב"ן היה להם אז אלא שאח"כ נתחדשה הלכה לישראל למשרי להו בשחיטה ע"כ והרב פ"ד שם הקשה ע"ד מהרש"י הללו וז"ל ולא ידעתי למה שכח תלמודו שכתבנו לעיל משמו דס"ל דמשנימול אברהם יצא הוא וזרעו מכלל ב"ן ותזקנו זרועותיו מהאי דיעקב ויוסף ששמרו את השבת וכו' ע"כ עוד הקשה הפ"ד על מוהרש"י שתירץ בשם רבו שטעות יוסף היה שראה את אחיו אוכלים בן פקועה בלא שחיטה דשרי ויוסף לא ידע

שהוא כפ"ק ונוראות נפלאתי על הרב איך נתיישבה דעתו כמ"ש בשם רבו דהרי כל מה שהקשה להרא"ש ז"ל קשה לשיטת רבו דהא דבן פקועה שרי בלא שחיטה היינו דוקא לדידן דבשחיטה תליא מילתא ואפילו מפרכסת שרי וכו' אבל לב"ן דבמיתה ת"מ איך יתכן דבבן פקועה ליכא איסור אמ"ה וכו' כללו של דבר אין חילוק במפרכסת לבן פקועה ולא ידעתי למה נשא פנים לרבו עכ"ל :

ואנכי כעוניי אחר בקשת המחילה מהרב פ"ד תמהני איך הוא ז"ל שכח תלמודו שכתב לעיל שהרא"ש מבת התוספות דהאבות לא ינאו מכלל ב"ן להקל דהשתא קושיית מהרש"י דמקשה להרא"ש היינו לפי סברת הרא"ש דס"ל דלא ינאו מכלל ב"ן להקל א"כ תקשה ליה אם הדין ברב אבי' דמחלק בין ישראל לגוי כיון שבני יעקב תורת ב"ן יש להם לפי דעת הרא"ש ומאי דלא ניחא ליה למהרש"י בהך פירוקא לפי"ד שסובר דינאו מכלל ב"ן לגמרי היינו מחמת קושיא האחרת דקא קשיא ליה דהיך אפשר שיוסף דהוה בר חכים יטעה בדין ואמטו להכי נד מתירוץ הרא"ש וניחא ליה כישוב רבו כמשך לפי סברתו דס"ל דינאו מכלל ב"ן :

ועוד אני תמיה דמי הגיד להרב ז"ל דמהרש"י ז"ל תוקע עצמו בסברה זו דמשנימול אברהם ינאו מכלל ב"ן הרי בב"ר פ' י"א סי' ח' משמע דס"ל דלא ינאו מכלל ב"ן ושמרו המלות בא"י כי הם משפט אלהי הארץ כי עדיין לא נלטוו בחובת הגוף וכן כתב בפ' ע"ט סי' י"ז ובפ' ל"ו סי' ד' כתב דהאבות היו מקיימין את התורה בשירצו והדבר תלוי בבחירתם וכן בשמות רבה פ"א סי' ל"ב כתב אהאי דאמרי' דהמצרי בקש להרוג את העברי כי לולא זה מפני שהיה מלקהו ורודהו לא היה חייב מיתה ומ"ש הרא"ש דקטליה כדין גוי שהכה לישראל דחייב מיתה כדאמר רבי חנינא בפ"ד מיתות גוי שהכה לישראל חייב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וגו' · אפשר דפליג על המדרש הזה וס"ל דהיינו בתר מתן תורה שנבדלו ישראל לשבת אבל קודם מ"ת כלהו ב"ן חשיבי וליכא מיתה אלא לשופך דם האדם וכן כתב שם פ"ד סי' א' ומ"ש בב"ר פ' נ"ג סי' ה' אההיא דבנמוסות שלנו כתוב אם אין לו ונמכר בגנבתו ז"ל אפשר שבני יעקב ינאו מכלל ב"ן להקל אלא שלא מצאתי סעד לזה עכ"ל כדרך אפשר כתב כן ומאי ראיה מייתי מהא הפ"ד להוכיח בדעת מהרש"י שהוא סובר דינאו מכלל ב"ן ובהדי אורחין תמהני על מ"ש מהרש"י דלא מצא סעד לזה והלא הך מימרא דר' חנינא שהרג משה את המצרי כדין גוי המכה את ישראל הוויא סיעתיה והיך שיסיה העולה מזה הוא דמהרש"י לא תקע עצמו בס' זו דינאו מכלל ב"ן דמכל הני רכתיבנא מוכח כהפך ואף גם זאת מי הגיד לו להרב פ"ד דהרא"ש תוקע עצמו בס' זו דלא ינאו מכלל ב"ן והרי בפ' שמות כתב בר"ה מלקהו ורודהו לא הכאת מות ואפ"ה קטליה מד"ר חנינא וכו' הרי דס"ל דינאו מב"ן הפך מה שהבינו בשמו לעיל הפ"ד · עוד אני תמיה על הרב פ"ד כמ"ש שחזק זרועותיו של מוהרש"י דס"ל דינאו מכלל ב"ן ממ"ד בב"ר שיעקב ויוסף שמרו את השבת עד שלא תנתן ואם איתא דלא ינאו מב"ן היאך מותר להם לשבות והא קי"ל גוי ששבת חייב מיתה אלא ודאי דינאו מב"ן ע"כ ונוראות נפלאתי איך נעל' מעיניו מ"ש מהרש"י עצמו בפ' נ"ב סימן ד' אהא דאמרי' שמר יוסף את השבת קודם שתנתן כתב הוא ז"ל קצת קשה מאי קמ"ל פשי' שבודאי יוסף לא נתנה עדיין ושמא מפני שלכאורה היה אסור בדבר מאחר שלא נתנה עדיין וב"ן ששמר שבת חייב מיתה לכן אמר דמ"מ היה שומרו וטעם התרו פי' לעיל גבי שמירת יעקב ויוסף השבת ע"כ הרי דעל מאמרם הלז אמר מר דאתא לאשמועינן דאף שתורת ב"ן הוה להם והוה ס"ד דאסור קמ"ל דשרי וכמ"ש לעיל טעם ההתר הן אמת שחפשתי לעיל ולא מצאתי טעם ההתר שכתב :

ואשר אני אחזה כדעת מהרא"ס ומהרש"י שהם מסופקים בדבר להיות הדבר במחלוקת רבותינו הראשונים ולכן לפעמים תופסים השיטה כמ"ד ינאו ולפעמים כמ"ד לא ינאו אמנם על הרוב נוטה דעתם לומר דלא ינאו להיות ס' זו יותר פשוטה וקרובה לומר דמוקמי' להו אחזקתייהו שהיו בחזקת ב"ן ולא אשכחן להדייא דינאו מב"ן בזמן מ"ת אבל לא לבן קודם לכן ואולם אם רא' שאותו מאמר נוטה לומר דינאו ילכו בעקבותיו באופן שאין תפיסה על הרבנים ממקום למקום :

ומעתה יעלה בידינו מהישוב למ"ש מהרש"י ע"ד הרא"ס במה שנדקדק עוד בדברי הרא"ס הללו דלכאורה נראה דתפיס חבלא בתרין רישין דמת"ש דלרב אב"י טעותו של יוסף היה שלא חילק חילוק זה בין הישראל לגוי והיה סבור דלישראל כמי אסורא נראה דס"ל דינאו מב"ן והשבטים כדין עשו כיון דלישראל שרי אלא שיוסף טעה שחשב שגם לישראל אסור ואלו בתר הכי קאמר דלאידך מ"ד דאחד ישראל ואחד גוי שרי מהאי טעמא דליכא מידי לכן האשים לאחיו כיון שדין ב"ן יש להם ולדידהו אסיר והשבטי' כדין עשו דלפי האמת לב"ן נמי שרי משום דליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסיר וטעותו של יוסף היה שלא ידע דין זה דליכא מידי ולכן האשים את אחיו וכו' הרי דהכא תפס במושלם שדין ב"ן יש להם ולכן יראה כמ"ש דכיון דמחלוקת זו קדומה והיא מופלאת לרז"ל רלה הרא"ס ז"ל ליישב לשתי הס' דהי' למ"ד דלישראל שרי ולגוי אסור בהכרח לומר דאתי כמ"ד דינאו מב"ן ולמ"ד דלא ינאו מב"ן עכ"ר לומר דאתי כמ"ד אחד גוי ואחד ישראל מותר :

ואולם הי קשיא בדברי הרא"ס הא קשיא שהוא ז"ל כתב אבל בברייתא שנו הרולה שיברייה וכו' ואחד ישראל ואחד גוי מותרין וכו' ואע"ג דאמרי' בפ' העור והרוטב שחט בה ב' או רוב ב' ועדיין היא מפרכסת חזקיה אמר הינה לאברים שאין ב"ן מוזהר עליה ור"ז אמר ישנה לאברים וא"ר אלעזר נקוט דר"ז בידך דתני ר' אושעיא כוותיה ה"מ בבהמה טמאה כדתני ר"א ישראל ששחט בהמה טמאה לנכרי שחט בה ב' וכו' והבשר הפורש ממנה כפורש מן החי והפורש לב"ן ופרש"י בד"ה אחד יש' וא' גוי מותרין בו דהואיל והותר ליש' הותר גם לנכרי דליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסור אבל הנך דלעיל שחיטת טמאה וכן שחיטת נכרי בטהורה אין בה היתר לישראל ולנכרי נמי לא משתרייא דחויא היא ע"כ וכ"כ הרשב"א בת"ה הביאו מרן בכ"מ הלכות מלכים פ"ט הלכה י"ג וז"ל לזמן כותי על בני מעים א"כ על בשר הפורש מן הבהמה קודם שתלא נפשה אם בהמה טהורה היא דבת שחיטה היא ושחטה ישראל דבן שחיטה הוא מותר אבל בבהמה טמאה ואפי' ע"י ישראל וא"כ בבהמה טהורה וע"י נכרי בשר הפורש ממנה קודם שתלא נפשה אסור לזמן עליו

את

את הכותי ואפי' לאחר שתלא נפשה של בהמה וכו' ע"כ נקטי' מכל זה דאף בבהמה טהורה אם שחטה גוי אבר הפורש ממנה כפורש מן החי וה"ט כיון דשחיטה זו דנכרי לא משתרייא לישראל לב"נ אסירא משום אבר מן החי כיון דחיה היא ולא שרויא אף בהמה לישראל עד שנאמר מדשרויא לישראל שרויא נמי לב"נ וחוזר הדין להיות מה שהוא מן הראוי להיות לב"ן וכ"ש קשה טובא דאף שבהמה זו שהיו השבטים שוחטים היתה בהמה טהורה מ"מ סוף סוף כיון דשחיטת השבטים לא היתה שחיטת ישראל כיון שיש להם תורת ב"ן א"כ אותה שחיטה לא מפקא לה מדין אמ"ה עד שתמות' לגמרי כיון דבשחיטת השבטים לא משתיירא לגמרי לישראל עד שנאמר מדשרויא לישראל שרויא נמי לב"ן וכיון שכן לעולם אימא לך דיוסף ידע דין זה דליכא מידי וכו' אבל סוף סוף כיון דהך בהמה נשחטה על ידי ב"ן דלא משתרייא לישראל מעולם לא נפקא מידי אמ"ה עד שתמות והדרכה השבטים טעו וליכא למימר דשחיטת השבטים שחיטה מעלייא הוה כיון שהיו מקיימין ז' מצות דהא קי"ל ופסקוהו הפוסקים כי"ד דשחי' גר תושב שקבל עליו ז' מצות ב"ן הוויא שחיטה פסולה :

ואפשר לדחוק ולומר דאין כוונת הרא"ם כמו שהבין הרב פ"ד דלמ"ד אחד גוי ואחד ישראל מותרים טעותו של יוסף היתה זאת דלא ידע האי מילתא דליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסיר כלומר שעלה בדעתו דאיכא מילתא דלישראל שרי ולגוי אסיר והמטו"ל מפרכסת אף דלישראל שרי לגוי אסיר משום דבמיתא תלייא ואיכהו תורת ב"ן יש להם אלא דכוונת הרב לומר דאפי' לרב אחא בר יעקב דאסר ה"מ לגוים אבל לישראל שרי ותם ולאו מב"ן אבל כברייתא שאנו דא' ישראל וא' גוי מותרים וכו' כלומר וכ"ש לפי"ד הברייתא הרב קאי על מונח דילאו מב"ן לגמרי אלא דלפי"ד הברייתא טעות יוסף היתה גדולה עד מאד דהיה סבור דאף לישראל אסירא מה שאין כן לפי האמת אלא דאף לב"ן שרויא אבל לפי דעת ר"א טעות יוסף לא היתה כ"כ ואין להאשימו שהוא חשב דכי היכי דלב"ן אסיר ה"נ לישראל אסיר אבל לעולם דלב"ע כ"ל דילאו מב"ן ליסב העניין דאי לרב אחא בהכרח לומר דילאו כי היכי דנימא דפרין עשו דאי לא ילאו מב"ן הא לרב אב"י לב"ן אסירא ואי לדברי הברייתא עכ"ר לומר דילאו מב"ן דאי לא ילאו מב"ן אין שחיטתם מוליאתם מידי אבר מ"ה דעד כאן לא אמרי' בברייתא דלגוי נמי שרויא משום דליכא מידי וכו' אלא כששחטה ישראל דהותרה לו באותה שחיטה אבל לא כששחטה הב"ן כדבר האמור אלא דמעתה תיקשי קושיית מהרש"י דאי השבטים לא ילאו מב"ן כדעת הגוה מ"ד כמלא דהשבטים טעו כין לסברת רב אחא בר יעקב בין לדברי הברייתא וק"ל :

והך קושיא גופה תיקשי על הרב פ"ד שכתב הוא ז"ל לתרץ העניין דהעיקר דהשבטים ויוסף כולם בקיאים היו בדין וסלקא להו שמעתתא אליבא דרב אב"י וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ד דהלכות מלכים אלא שהיו חולקים בדבר שהשבטים היו סוברים דילאו מב"ן אף להקל והמטו"ל שריא להו מפרכסת כדין ישראל דבשחיטה תלייא מילתא ויוסף היה סבור דעדיין לא ילאו ואפי' להקל ולכן אסירא להו מפרכסת כל עוד שלא מתה וכו' ע"כ והדבר תמוה דאף שהרמב"ם פסק כרב אב"י מ"מ כבר תמהו עליו כל גדולי הפוסקים וא"כ איך

ולמה העמיד הפ"ד דבריו דווקא אליבא דרב אב"י והלא כוותיה אידך מ"ד דא' ישראל וא' גוי נמי מתוקמא כיון דאפי' להאי מ"ד אם שחט הנכרי ואפי' בהמה טהורה יש בה משום אמ"ה ולא נפקא מידי אמ"ה בשחיטת הב"ן עד שתמות וא"כ אפי' להאי מ"ד מתוקמא שפיר דיוסף ס"ל דלא ילאו מב"ן ושחיטתם הוויא כשחיטת נכרי דלא מפקא לבהמה מידי אבר מ"ה והשבטים היו סבורים שילאו מב"ן ושחיטתם הוויא כשחיטת ישראל לכל דבריה ומכיון דנשחטה נפקא מידי אמ"ה איך שיהיה הטעלה מכל האמור שהשבטים ויוסף חלוקים בעיסתם היו דהשבטים היו סבורים דילאו מכלל ב"ן ואפי' להקל ויוסף היה סבור דלא ילאו מב"ן אלא להחמיר אבל לא להקל :

ובזה נבין סדרן של כתובים הנאמרים בס' מקץ ויאמרו אליו למה ידבר אדוני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך מארץ כנען ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים וכו' ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם ורבו בהם הדקדוקים ראשונה במ"ש הן כסף וכו' דהאי ק"ו פריכא הוא וכבר נתעוררו רז"ל בזה ותו במ"ש גם עתה כדבריכם כן הוא דאין זה כדבריהם שהם אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת והוא א"ל אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים ורז"ל הרגישו בזה בב"ר ואמרו שאף שהדין כן אני עושה לפנים משורת הדין והביאו רש"י ז"ל אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכולכם חייבים מיתה וכו' אבל אני עושה עמכם למ"ה ע"כ ואכתי קשה דמאי גם עתה דקאמר וכמעט אין לו שחר וכבר הרמב"ן ז"ל הרגיש בזה ותו במ"ש מה נאמר מה נדבר מה נצטדק דמה מקום היה להם לדבר ולהצטדק עד שאמרו מה נאמר וכו' ותו דהול"ל האלהים מצא את עון עבדיך דהיינו הגונב שהוא בנימין ומאי עבדיך כיון שהם לא חטאו ותו מאי הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא וכו' והלא הם אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת ותו תיבת גם מאי ריבה ותו במ"ש יוסף חלילה וכו' האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד וכו' דהא הם גם כן כך אמרו לו והוא לא ויתר רק על מה שאמרו לו גם אנחנו נהיה לאדוני וגו' וא"כ לא הול"ל רק חלילה לי לקחת אתכם לעבדים עלו לשלום אל אביכם :

ועל לכא המקראות הללו נבין מרז"ל בב"ר וז"ל מה נאמר לאדוני בכסף ראשון מה נדבר בכסף שני מה נצטדק בגביע מה נאמר במעשה תמר מה נדבר בבלהה מה נצטדק בדינה אם נאמר לך שחטאנו גלוי וידוע שלא חטאנו ואם נאמר לך שלא חטאנו האלהים מצא את עון עבדיך והמאמר הזה נוח בברוכיא דרשוני נחיו. דהשתא מאן דכר שמיה דמעשה תמר ובלהה ודינה ומה להם להזכיר בעת צרה עונות הראשונים ויותר יגדל התימה למה לא הזכירו דבר הקשה שבכולם שהוא עון מכירת יוסף כפי גירסת הילקוט ועוד קשה במ"ש אם נאמר לך שחטאנו גלוי וידוע

שלא חטאנו ואם נאמר לך שלא חטאנו האלהים מצא את עון עבדיך והדבר תמוה דאם איתא שלא חטאו היאך פקד ה' עליהם פקידה לבים והא לא עביד קב"ה דינא בלא דינא ותו דכפי דברי המדרש הזה הול"ל האלהים מצא את עונות עבדיך דהיינו מעשה תמר ובלהה ודינה:

ועפ"י האמור הכל יבוא לכלל ישוב ונקדים עוד מאי דקי"ל דב"נ נהרג על פחות מש"פ ולא ניתן להשבון מה שאין כן בישראל דאם אין לו ונמכר בגנבתו עוד נקדים מאי דקי"ל דהמוצא אבידת הגוי אינו צריך להחזירה לו והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה ואם החזירה כדי לקדש את ה' כדי שיפארו לישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח וה"ה לטעותו של גוי מעצמו כשאומר לו עלך קא סמיכנא ונראה לי היינו ישראל בהדי ב"נ אבל ב"נ בהדי ב"נ פשיטא ודאי דחייב להחזיר לו אבידתו וטעותו ואם אינו מחזירה לו ולוקח אותה לעצמו יש בה משום גזל. והדבר פשוט דלגזול ולגנוב ישראל מגוי אסור והכי קי"ל. ואמרי' במדרש אמר רב אידי יפה אמרתם וכך הוא הדין עשרה בני אדם שנמצאת גניבה ביד א' מהם הוא נהרג והשאר ניתנים באסירה שיאמרו להם לולא שקבלתם ממנו לא היה גונב ואני איני עושה כן ע"כ והנה הדבר פשוט שדין זה הוא מדיני ב"נ שכולם יהיו נתנים באסירה. והנה במ"ש אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה עבדים לאדוני כתב מהר"ש יפה ז"ל. שאמרו לו כן בדרך גוזמא ובזה נבוא לבאר תחלת המקראות כי כבר כתבנו דהשבטים היו תופסים השיטה דהאבות ובאו מב"ן ואפי' להקל משנימול אברהם ולכן כשרדף אחריהם האיש אשר על בית יוסף א"ל למה ידבר אדוני כדברים האלה דאיך יתכן שנגנוב והרי הדברים ק"ו ומה הן כסף אשר מצאנו מלואה בפי אמתחותינו שהיתה אבדת אותו או טעית בו ומן הדין היה לנו לקחת אותו לעצמנו בהתר גמור שכן הוא הדין בישראל שמוצא אבידת גוי וטעותו ואנו דין ישראל יש לנו ועכ"ז נהגנו סלסול בעצמנו כדי שיפארו לישראל והשיבונו אותו אליך מארץ כנען וא"כ איך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב שזה הוא איסור גמור לגבי דידן דאף לישראל אסור לגנוב מן הגוי ולרוב התמרמרותם שמו על עצמם עונש בכר דרך קנס וא"ל אשר ימצא אתו ומת וגם אנחנו נהיה לעבדים הגם הלום דבכמוסות שלנו מאחר שדין ישראל לנו הגונב לא יתחייב כי אם תשלומין והשאר פטורים מכלום עכ"ז הנה אנחנו מקבלים על עצמנו שתדון אותנו כדין ב"נ להגדיל עלינו הקנס והעונש לפנים משורת דיננו והוא השיב להם כי סברתם הלזו דסברי דילאו מב"ן וע"ז בנו הק"ו והגדילו בעצם קבלת העונש שידון אותם כדין ב"נ משא"כ לפי האמת ליתא דעד השתא נמי דין ב"נ עליכם והק"ו אינו כלום כיון דב"נ בהדי ב"נ זה וזה שוים וחייבים להחזיר אבידה וטעות זה לזה וגם מה שאמרתם שקבלתם עליכם בדרך קנס ועונש לדון אתכם כדין ב"נ אין זה דרך קנס כעושה לפנים מהשורה אלא שגם עתה אחר שנימול אברהם כדבריכם כן הוא הדין הגמור שלא יצאתם מב"ן: אכן אתנהג אני עמכם במדת החסד ואעשה לפנים מש"ה שהאיש נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים:

וטרם כבוא לבאר תשלום המקראות נתנה ראש להבין המאמר ונקדים. קצת הקדמות המתבררים מדברי הר' פ"ד דהשונה מ"ש בדרך האתרים בשם חכמי אשכנז ז"ל כי טעם היתר יהודה שבא על תמר כלתו משום דער ואונן באו עליה שלא כדרכה כדאמרינן פ"ד האחין ובסנהדרין אמרינן ב"נ שבא על אשתו שלא כדרכה לא קנאה להיות אשתו וכי היכי דאמרי' בישראל שאין קדושין תופסים בחייבי מיתות וא"כ לא היתה אשת ער ואונן ולא חשיבה כלת יהודה ע"כ:

איברא כי לפע"ד יש להסתפק בזה וליכא ראיה מדק"ל בישראל דאין קדושין תופסין בחייבי מיתות דשאני התם דההיא אתתא אסירא עליה ולא חזיא ליה כלל ברם כי אתתא חזייא ליה אלא שקדש אותה בביאה אסורה מאן לימא לן דלא תפסי בה קדושין ומזה ג"כ נולד לי ספק לגבי ישראל שקדש אשה בביאה והיתה נדה אי קנה אותה בביאה האסורה או לא ואע"ג דאמרי' ביבמות דף ט' וכן בקדושין דס"ח דקדושין תופסין בנדה דכתי' ותהי נדתה עליו אפ' דהיינו דווקא כשקדשה בכסף או בשטר אבל בביאה דהוויא גופא דאיסורא אפשר דלא קני ובהיותי נבוך בזה ראה ראיתי להר"ן ז"ל בפ"ק דקדושין שהקשה על מ"ש הרי"ף ז"ל דמאי דאמרי' דהערא' קונה. היינו בביאה שלאחר הקדושין לעשותה נשואה והקשה הר"ן על זה דהיכי דמי אי דאיכא חופה ביאה למה לי ואי דליכא חופה כיון דביאת איסור היא דהא קי"ל דהבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה אינו בדין שתקנה דהא בפ"ד האחין אמרינן דאפילו למ"ד מאמר קונה קנין גמור מאמר דהתירא קני מאמר דאיסורא לא קני ותירץ דהא"נ שאם בא עליה שלא לשם נשואין אלא דרך זנות דאינו לוקה וקונה אבל אם בא עליה לשם נשואין קונה ואינו לוקה ע"כ הרי דס"ל להר"ן דביאה דאיסורא לא קני ודמייא לאשה אסורה דהא גבי מאמר דאיסורא היינו שהאשה אסורה שהיא אחות זקוקתו ותינה מייתי ראיה לביאת איסור דבועל ארוסתו בב"ח ואף דהר"ן אמרה לגבי קנין נשואין מ"מ אנן ילפי' ממאמר דאיסור דהוי קנין גבי קדושין:

ואגב אורחין ראיתי בס' פרי האדמה בפ"ג דהלכו' אישות ד"ה הקשה ע"ד הר"ן הללו מדאמרי' ביבמות דכ"ב גופא וכו' אלא אימא אם בעל בלא מאמר קנה והתניא לוקה ומשני מכת מרדות מדרבנן דרב מנגיד אמאן דמקדש בביאה הרי לך בהדיא דהאי לוקה אינו מלקות ממש אלא מכת מרדות דוקא ואפ"ה לענין קנין קנה ותירץ בשם אחיו דמ"ש הר"ן דלוקה ולא קני היינו דוקא קנין נשואין לעשותה נשואה לכל דבר דומיא דיבמה דאית ליה זיקה כנווה קודם לכן ולכן מאמר דאיסורא ל"ק לנשואין אבל לעולם אימא לך כי לקדושין אע"ג דלקי מ"מ קני לשם קדושין כדאמרי' התם ולא נקל בענין קדושין והחזיק תירוץ זה ממ"ש הר"ן דדוקא דרך זנות לא קני. אבל כשאינו לזנות גמור לא לקי וקני עכ"ד ואינו נוח לי דהא מאמר לא קני לנשואין ליורשה וליטמא לה ולהפר נדריה ורבנן הוא דתקינו ליה כמו שאר קדושין להצריכה גט למאמרו אם רוצה לפוטרה וצריך ג"כ חליצה לזיקתו ופוסלה על שאר. האחין וכמו שפי' רש"י והר"ן בריש קדושין ואע"ג דרבה מבעיא ליה בפ"ד האחין אם. מאמר לב"ש ארוסין עושה או נשואין היינו בהדי ביאה דאח"כ וכמ"ש התוספות ולא אפשיטא ואף דלרבה פשיטא ליה בחולץ דמאמר גרודא לב"ש עושה ספק נשואה מ"מ סוף סוף הא קאמר רבא דעושה ודאי ארוסה נמי וא"כ כיון דודאי קני לקדושין ומצריכה גט מאמר דאיסור נמי ליקני לעשותה ארוסה ולהצריכה

גט ולא נקל כענין קרושין גם מה שרלה להחזיק תירוץ זה ממ"ש הר"ן לא מלאתי קורת רוח :

ולדידי חזי לי דמעיקרא קושיא ליתא דשאני הא מקדש בביאה דקני אע"ג דלקי משום דהתם איסורא מיהא ליכא אלא פריצותא בעלמא משא"כ בבועל ארוסתו בב"ח דהתם איסורא דרבנן מיהא איכא וכמ"ש הרמב"ם בפ"י דהלכות איסות הארוסה אסורה לבעל מד"ס וזהו שמברכין ואסר לנו את הארוסות וכמו שפי' רש"י בפ"ק דכתובות דמדרבנן גזרו על יחוד הפנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה כדאמרי' כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה עכ"ל והרב אסיפת זקנים בשיטתו למס' כתובות פ"ק כתב בשם גדולי הפוסקים דהוויא בארוסת אחר לגבי בעל ואסירא ליה כדין א"א יע"ש ולענין סוטה פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ב דהבא על ארוסתו בב"ח אין המים בודקים אותה כיון שאין האיש מנוקה מעון עיי"ש וכיון דאית בה איסורא ורבוותא במאמר דאיסורא דאיתמר גבי אחות זקוקתו דאסורא מדרבנן שעשאוה באחות אשתו אמטו"ל לא קניא בהו קנין דאיסור והיינו דדייק הר"ן לומר כיון דביאת איסור היא ומ"ש הר"ן כיון דביאת איסור היא דהא קי"ל הבא על ארוסתו בב"ח לוקה היינו בדין שתקנה לאו למימרא דבל היכא דלוקה ואפי' מדרבנן לא קני אלא דווקא כי הוויא ביאת איסור ממש שלוקה עליה ולאו משום פריצותא בעלמא ותי' הר"ן דבועל ארוסתו דאסיר ולוקה היינו בשבא עליה דרך זנות אבל דרך נשואין תו ליכא לההיא איסורא ואמטו"ל לא לקי וקני אבל במקדש בביאה דהתם היכא פריצות אף שהוא לשם קדושין ולהכי רב מנגיד ומ"מ קני כיון שאין בו סרך איסור ולא מלינו בו איסור מד"ס רק דרב הוה מנגיד משום דהוי דרך פריצות :

עוד ראיתי בס' קרית מלך רב בפ"י דאישות שהקשה עד"ב הר"ן הללו שהרי מלינו דקדושין תופסין בחייבי לאוין אע"ג דהוי קנין דאיסורא ועכ"ר לחלק דע"כ לא אמרי' מאמר דאיסורא ל"ק אלא דווקא גבי אחיות דלא תפסי בהו קדושין והניח הדבר בצ"ע ויש ליישב דכי היכי דמאמר דאיסורא ל"ק איתמר בגמ' על אחות זקוקתו דאסירא עליה מדרבנן שעשאוה באחות אשתו ובעיקר האחיות לא תפסי קדושין ה"נ גבי בועל ארוסתו אף דהוי איסורא מד"ס מ"מ כיון שעשאוה בנידה ובארוסת אחר לגביה ואסירא כדין א"א הדר דינא כמי שאין קדושין תופסין בה ומאמר דאיסורא ל"ק :

תבנא לדאתן עלה דאפשר דליכא למפשט בעיין מדברי הר"ן הללו ויכול הדוחה לדחות דע"כ לא אמרי' מאמר דאיסורא ל"ק אלא משום דהתם אתתא אסורא הוא ואף דהר"ן מייתי מינה ראיה לבועל ארוסתו בב"ח דהו"ל ביאה אסורה מ"מ התם כמי אית בה חדא טיבותא דהוי קנין נשואין דבעינן דליהוי קנין אלים ואמטו"ל קנין דאיסורא לא מעלי ושקולין הם דבאחות זקוקתו אית בה חדא לטיבותא דהוויא אתתא אסורא ואמטו"ל לא קני קנין דאיסור אף דאית בה גריעותא שהוא קנין קדושין ובכל דהוא קני ולא נקל בקדושין דבוותה בבועל ארו' בבית חמיו אית בה חדא לטיבותא דהוי קנין נשואין דבעי' דליהוי קנין חשוב דאתירא ואמטו"ל לא קני קנין דאיסורא אף דאית בה גריעותא דהוויא ביאה אסורה והו"ל למקני בה אף דהוי קנין גרוע כיון שאין גוף האשה אסור כרם כדאיכא תרתי דאתתא גופה שריא רק שהביאה אסורה והקנין הוי קנין קדושין מאן לימא דלא קני בהו אותו קנין איסור ובהכי מוצל מקושיית פרי אדמה שהקשה עליו מהמקדש בביאה דלקי וקני דהתם שאני דהביאה אסירא לבד והקנין הוי לקדושין ואמטו להכי קני משא"כ בועל ארוסתו בב"ח ובאחות זקוקתו דבועל ארוסתו בב"ח הקנין הוי לעשותה נשואה ובאחות זקוקתו בל גוף האשה הוי דאיסורא ואמטו"ל לא קני בהו קנין איסור ובהיותי בנוך בספיקא דידן ראיתי מ"ש התוס' בריש יבמות בד"ה ואחות אשתו וז"ל ואפי' בנדתה משמע בפסחים דבת יבום היא דקאמר ר"י אשתו נדה בעל חייב יבמתו נדה בעל פטור ופריך מ"ש יבם דקעביד מלוה וכו' משמע דקני לה ע"כ וכ"כ הרא"ש וכ"כ שה"ג בריש פ"ק דיבמות ושמא דאף גם זאת איכא מעלנו דשאני התם כיון דקא נחית ברשות לעשות מלוה ולא מלי לשיולי דבויז מינה דא"כ הו"ל שוגג גמור ולא עביד שום איסור ולהכי פטור מחטאת אמטו להכי קני ברם כי הוי מזיד או קרוב למזיד וקעביד איסורא אפשר דלא קני ובהכי יהא מונח דהיכי קני ביאת נדה ביבמה לרבא דס"ל בריש תמורה כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני והאי דלקי משום דעבר אמילתא דרחמנא דהתם דוקא כשהוא מזיד אלא שנמשך מזה דמקדש נדה בביאה וידע שהיא נדה לרבא לא מהני ולאביי מהני ובעת הדבר לריך אגלי תלמוד ואיך שיהיה מפורש מלינו לרבני אשכנז שכתבו גבי תמר דלא תפסי בה קדושי ער ואונן כיון שבאו עליה שלא כדרכה וכ"ן שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה ואמטו להכי לא נקנית באותם קדושין ובהכי רפואות תעלה לביאת יהודה על תמר אמנם הא ניחא אי אמרי' דאבות העולם לא יצאו מכלל ב"ן אבל אם יצאו מב"ן קנו לתמר בביאה שלא כדרכה דהכי קי"ל כישרא' וחזר הדין דיהודה פגע באיסור כלתו :

עוד נקדים מ"ש עוד הרב פ"ד שם דמעשה דראובן עם בלהה במי תלוי בזה והיינו דאמרי' בפ' חלק פלוני מהו לע"ב ופי' התוס' דעל אבשלום מבעייא ליה שבא על פלגשי אביו מי ס"ל הא דאר"י א"ר נשים בכתובה וקדושין פלגשים בלא כתובה וקדושין אין ביד אבשלום עון אשר חטא על שבא על פלגשי אביו כיון דבלא קדושין הוו ולא בא עליהם לשם קדושין ולעולם היינו דוקא בדיני ישראל דאלו בב"ן מכיון דבא על האשה הרי היא אשתו לכל דבר כיון דבבעי לא תלייא מילתא ונמשך מזה שאם האבות יצאו מכלל ב"ן אין לראובן עון אשר חטא בביאתו על בלהה פלגש אביו כיון דבלא קדושין היתה אלל יעקב ואם לא יצאו מב"ן חטא ראובן שבא על בלהה שדינה באשת איש ובאשת אב :

ובהדי אורחין אחשבה לדעת זאת נתכוון אדון הנביאים באו' יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה וכו' וא"ל כמ"ש יחי ראובן ואל ימות והלא מכמה שנים נפטר ראובן לב"ע וכבר רז"ל נתעוררו על זה והביאו רש"י ז"ל ופי' יחי ראובן ואל ימות לע"הב שלא יזכר לו מעשה בלהה תו איכא למידק למה סמך יהודה לראובן ומה שלשון אומרת וזאת ליהודה מאי דלא קאמר הכי בכל השבטים והו"ל וליהודה אמר בכולהו ולפי"ה נאים הדברים וה"ק יחי ראובן ואל ימות לע"הב שלא יזכר לו מעש' בלהה כיון שיש לו התנצלות כדינ' וכדיינו שהרי אבות העולם יצאו מכלל ב"ן וכיון שכן לא דיינו' לבלהה פלגש

אביו

אביו כדין אשת איש ואשת אב כיון דברינו ישראל פלגשים בלא כתובה וקדושין אבל מאחר שתפסנו השיטה דאבות העולם יצאו מכלל ב"נ ובהכי מוצל דראובן ממעשה בלהה זו היא שקשה במעשה יהודה עם תמר ודא היא תברתיה ליהודה דכיון שיצאו מכלל ב"נ נמצא שקדושי ער ואונן בתמר אף בביאה שלא כדרכה הוו קדושין מעולים ונמצא שבא על תמר כלתו וזהו אומרו וזאת ליהודה שהוא מתחייב בה ולכן נא לשון בקשה שמע ה' קול יהודה ולישרי ליה מר :

א"נ איפכא ונבין ג"כ מאמר"ז הובא בילקוט ויחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה נמשך כלפי הדברים הנזכרים למעלה שהשבטים היו סבורים דיצאו לגמרי מכלל ב"נ והמטו"ל היו אוכלים אבר שהיו חותכים בעודה מפרכסת דלישראל שרי ויוסף ס"ל דלא יצאו עדיין מב"נ וא"כ אסירא להו ולכן הביא דבתם רעה אל אביהם והם שלחו בו יד ומעיקרא רצו להורגו על אשר לא דבר עליהם נכונה בשגם אין הדין עמו. וראובן לא הניח אותם לשלוח בו יד שחשש לס' יוסף דשמא הם היו טועים בדבר הלכה והאמת עם יוסף דלא יצאו מכלל ב"נ וכדין הביא דבתם רעה אל אביהם אלא שאם נתפוס השיטה כן דא תברתיה לראובן שבא על בלהה פלגש אביו דכיון דלא יצאו מב"נ הרי היא כא"א וכאשת אב וז"ש יחי ראובן במעשה יוסף שלא הניח לאחיו לשלוח בו יד ונטה דעתו לסברת יוסף דהדין עמו דלא יצאו מב"נ בבקשה ממך אל ימות במעשה בלהה כיון דלפי שיטה זו דלא יצאו מב"נ מתחייב במעשה בלהה כדבר האמור וזאת השיטה שאנחנו תופסים לומר דלא יצאו מב"נ היא היא המצלת ליהודה במעשה תמר דכיון דלא יצאו מב"נ מעולם לא הויא כלתו כדבר האמור :

עוד נקדים מאי דאמרי' במדרש ס' בחוקותי א"ר שמואל בר נחמן כל מי שנודר ומשהה נדרו בא לידי ג"ע מנ"ל מיעקב שע"י שנדר ושהה את נדרו כתיב ותצא דינה ע"כ ואולם הך מילתא מתוקמא אי אמרינן דיצאו מב"נ אבל אי אמרי דלא יצאו מב"נ למה נענש יעקב בג"ע דדינה משום שאחר נדרו והלא ב"נ אינו בבל יחל וכאשר האריך בזה הרב פ"ד והשתא ממעשה דדינה יש להוכיח דיצאו מב"נ כאמור :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא לביאור המאמר מה נאמר בכסף ראשון מה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע לפי מה שאתה חושב בדעתך שאנחנו גנבים בשני הכספים ובגביע דא"כ הנה מקום אתנו לפטור עצמנו בתשלומין והשבון אלא שאין זה אלא א"כ נתפוס השיטה לומר דיצאנו מב"נ והנה אנחנו נבוכים בזה ולא אתנו יודע איך נתפוס השיטה כי הנה מה נאמר במעשה תמר דא"א דיצאנו מכלל ב"נ ונמשך מזה שחטא יהודה ודבר זה קשה לאומרו דאיך יהודה הצדיק ותמר הצדקת יכשלו בזה ומן השמים יסכימו על ידם ואם נתפוס השיטה כמ"ד דלא יצאנו מכלל ב"נ הרי דין בלהה כדין א"א ואשת אב ואף גם זאת מה נצטדק בדינה דאיך ולמה נענש יעקב אבינו בג"ע דדינה אי משום ששהה נדרו הרי ב"נ אינו מוזהר בבל יחל באופן כי נלאינו מצוא איזו היא דרך ישרה ואיך נתפוס השיטה ברם לעת כזאת כי עינינו הרואות כי האלהים מצא את עון עבדיך והיינו אותו עון דשייך לכולהו עבדיך שהוא עון מכירת יוסף מכאן עלה בידינו מופת חותך דלא יצאנו מב"נ והדין היה עם יוסף שהביא דבתנו רעה ותפס השיטה דלא יצאנו מכלל ב"נ והנחנו העוונו שמכרנו אותו על שהוציא עלינו דבה רעה כחושבנו שהיה טועה בדבר הלכה ובעת שאנחנו לוקים על זה מוכרח שהיה הדין עמו דלא יצאנו מכלל ב"נ ונחנו פשענו ומרינו במכירתו והשתא הם נאמר לך שחטאנו במרד באשר ידענו שהאמת והדין עמו ואפי' הכי נתנקמנו בו גלוי וידוע שלא חטאנו בו במרד רק שהיינו סבורים שהדין עמנו שיצאנו מכלל ב"נ ולכן חשבנו שהוציא עלינו דבה רעה שלא כדין ולכן שלחנו בו יד ואם נאמר לך שלא חטאנו ואכתי קושטא קאי כדס"ד מעיקרא דיצאנו מב"נ ולא חטאנו בדבר יוסף הרי עינינו הרואות שהאלהים מצא לגבות אותו החוב דשייך לכולנו עבדיך והוא עון מכירת יוסף וא"כ מן השמים יוכיחו שאנחנו היינו טועים בסברתנו דהוה ס"ל דיצאנו מכלל ב"נ והדין עם יוסף דלא יצאנו מכלל ב"נ אמור מעתה כדין הוא שנקבל עלינו לדון דיננו גם אנחנו כדין ב"נ שזה הדין הוא מדין ב"נ וגם אשר נמצא הגביע בידו לידון כדין ב"נ והיינו כל חד כדיניה שאנחנו הננו עבדים לאדוני כדין עשרה שנמצאו בגניבה הם באקירה וגם אשר נמצא הגביע בידו עליו לקבל הדין לידון בדיני ב"נ וליהרג כדין ב"נ שנהרג על הגזל ולא ניתן להשבון ולכן השיבם חלילה לי מעשות זאת אף שהוא מצד הדין הגמור אני עושה לפנים משה"ד למחות דרגא בכל חדא וחדא דהיינו האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד אף שמצד הדין היה חייב מיתה אעשה עמו לפנים משה"ד וניחות דרגא ויהיה לי עבד ואתם שמצד הדין היה לי לקחת אתכם לעבדים תהיו נקיים ועלו לשלום אל אביכם ומן האמור נסעה ונלכה להבין אלה מקראי קדש הנאמרים בסדר ויחי ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך וכו' ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם ועתה שני בניך וכו' לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי וכו' ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך וכו' ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם וא"ל דלאיזה טעם הוצרך להקדים לו ולהודיעו שאל שדי אמר לו ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך ותו מה הלשון אומרת ועתה דמשמע דהשתא ניחא דשני בניך הם כראובן ושמעון ותו דמה קשר ושייכות יש במ"ש ואני בבואי מפדן וכו' עם הנמשך ועיין מ"ש בזה בדבר הארץ דרוש א' עי"ש :

ולפי"ה כענין נכון הדבר ונקדים עוד נהי דהיתה כמש' בתרא דארץ ישראל ירושה היא להם מאבותיהם כלומר אבות העולם זכו בה זכייה החלטית והוא מ"ש לו הקב"ה ליעקב בשנגלה אליו בלוז ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ והכוונה שתהא לך נתונה ואחריך לזרעך וזכו בה זכייה וחזקה גמורה כדאמרי' בבתרא מתיבי בנות צלפחד נטלו ד' חלקים בארץ וכו' כלומר וחד מנייהו חלק בכורת אביהם ואמאי הא אין בכור נוטל בראוי כבמוחזק ומשני א"י מוחזקת היא להם מאבותיהם וידוע הוא דיוסף נטל שני חלקים בארץ מדין בכורה שנטלה מראובן ונתנה לו וכדאמרי' בפ' יש נוחלין :

והנה דין זה דבכור נוטל פי שנים אינו אלא בישראל ובגוים לא יתחשב וכמ"ש התוס' בבכורות דמ"ז בד"ה דבהיותו גוי אלא לאו בני נחלה נינהו

דקאמר

דקאמר הכא היינו תורת בכורה יע"ש והנה בב"ר אמרו מתה עלי רחל בסיבתי על שאיחרתי את נדרי שכל המאחר את נדרו קובר את אשתו והנה מוכח מזה דהאבות ילאו מכלל ב"נ דאי לא ת"ה אמאי נענש והרי איסורא דלא יחל הוא בישראל דוקא ולא בב"נ וכמ"ש הר"ב פ"ד בשם הירושלמי עוד יש הוכחה דילאו מב"נ ממ"ש הרמב"ן בס' ויחי כי מה שלא קבר יעקב לרחל במערת המכפלה כדי שלא יבוש מאבותיו שלאה נשאת לו בהתר ורחל כאהבתו אותה עב"ד ומלינו שהסכים המקום ע"י בקבורתה שם וא"א דלא ילאו מב"נ בהיתר נשא יעקב ב' אחיות שהרי מלינו להרמב"ם בפ"ט דמנה' שמנה שש עריות לב"נ ותו לא ולא שתי אחיות:

ובזה נא"ש כי הנה יעקב רלה לתת הבכורה שנטלה מראובן ליוסף ויטלו בניו שני חלקים בארץ וכדי שלא יאמר יוסף שאין מתנה זו כלום כיון שעדיין לא באה הארץ ליד האבות ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק לזה הקדים וא"ל אל שדי נראה אלי וגו' ויאמר אלי וגו' ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך מעיקרא לך והא"כ לזרעך אחריך וכ"ש זכינו בה מדין זכייה וחז' גמורה והרי היא שלנו בהחלט כי דבורו של הקב"ה מעשה רב ועתה הואיל וכן שהרי היא מוחזקת בידינו זכייה וחזקה גמורה א"כ שני בניך הנולדים לך וגו' כראובן ושמעון יהיו לי ויטלו שני חלקים מתורת בכורה כיון שהוכחנו דא"י הוי מוחזק ולא ראוי וכי תימא הרי מתנה זו בטלה היא ממקום אחר דתיסק אדעתך דלא ילאנו מכלל ב"נ וגוים לאו בני בכורה ניכהו לזה בא להודיעו דמתנה זו שרירא וקיימת שהרי ילאנו מב"נ ודיננו בדין ישראל דאית להו בכורה ליטול פי שנים תדע לך שכן שהרי בבואי מפדן מתה עלי רחל בסיבתי שנענשתי על שאיחרתי את נדרי ואם איתא דלא ילאנו מב"נ למה זה נענשתי והרי ב"ן אינו מוזהר בבל יחל אלא ודאי דילאנו מב"ן עד שמטעם זה קברתיה שם ולא הולכתיה למערת המכפלה שלא אבוש מאבותי שנשאתי שתי אחיות ולאה נשאת לי בהיתר ורחל באהבתי אותה והסכים המקום ע"י וא"א דלא ילאנו מב"ן אין עלי שום איסור על שתי אחיות דלב"ן משרא שרו אלא מוכרח דילאנו מב"ן והשתא בדין הוא שתטול שני חלקים בארץ מתורת בכורה בדין ישראל ודוק:

מעתה נתנה רשות להבין מאמר הפונה קדים וכבר דשו ביה רבים דהיכי תלוי ענין השנאה ששנאו השבטים את יוסף עם קריעת ים סוף עד שנאמר שמה ששנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם ונראה שזה יובן במה שראיתי בספרי המפרשים ז"ל שהביאו בשם מדרשי רז"ל והמים להם חומה חימה כתיב שנתמלאו המים חימה ורלו להטביעם על מה שהיו עתידים לחטוא בעגל והשי"ת ברחמיו הגילם ולא דן אותם על מה שהיו עתידים לחטוא ע"י העגל ע"כ וקרוב לזה פי' רש"י בפ' בלק עלה דההיא דאמרי' ועבר בים לרה הרי זה פסלו של מיכה ופרש"י כשכתב משה את השם והשליכו לנילוס להעלות ארונו של יוסף בא מיכה ונטלו בהחבא והיינו דכתיב ועבר בים לרה כשהעביר השם ית' לישראל עבר מיכה עמהם שהיה בידו אותו השם לעבור העגל עכ"ל והרב מהר"ש יפה ז"ל בב"ר פמ"א סי"א האריך בדברי רש"י הללו ובסוף דבריו כתב דפסל מיכה ודאי לא היה עמהם בים אבל ועבר בים לרה על מיכה עלמו נאמר שהיה בידו השם שבו עשאו ולפי שאין ב"ב קפידא על מיכה אז מפני השם על מה שהיה עתיד לעשות בו פסלו מאחר שלא היה שם בפועל רק עיקר הקפידה על מה שהיה עתיד לעשות העגל להחטיא את ישראל המלאים אז בים בזה חסד אל שלא הביט ברעתו וקרע הים לפניהם לכן פירש"י דעבר בים לרה נאמר בבחינת מעשה העגל שיעשה עכ"ל:

עוד נקדים מ"ד בב"ר אקרא דוהנה אנחנו מאלמים אלומים רבי לוי אמר עתידים אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם ולומר אלה אלהיך ישראל וכתב הרב אם דת בס' ויחי שהיה רולה לדון עמהם ולהעניסם על מה שהם עתידים לעשות אף שבאותה שעה לדיקים היו ע"ש ואל יקשה בעיניך איך מקנתרם במה שעיקר החטאת היה בשל ירבעם דהוי מזרעא דיוסף כבר תי' הרב היפה דירבעם לא עשאם לעבוד ע"ה רק לאות מלכותו או כענין הטלמסאות אבל המון ישראל טעו אחריהם ועשאום לע"א:

ובנא"ה כי הוקשה לו לבעל המאמר למה וישנאו אותו אחיו משום שספר להם חלום שחלם וח"ו איך שבטי יה יעברו על לא תשנא על לא חמס בכפו ויהי במשיב שטעם השנאה היתה לפי שרלה לדון אותם על העתיד ולהעניסם על שעושים אלילים אלמים לפני עגלי ירבעם ולפי"ם אלו היה מן הראוי שיקרע הים לפניהם בשנעשים המים עליהם חימה ע"י העגל שעתידים לעשות דגם שם ראוי לדון אותם על העתיד לא כן לפי"ם שאין האדם נדון על הרע העתיד לעשות ולכן גם[ה]ים יקרע לפניהם ולא יתכונן כביכול ברעה הבאה ע"י ולכן בדין שנאו אותו והיינו דרמז קרא וסמוכות שלו לכו וראו מפעלות אלהים וסמיך ליה הפך ים ליבשה ודוק:

ובדרך זו אלך להבין אלה מ"ק הנאמרים בישעיה סי' כ"ט לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחוורו כי בראותו ילדיו מעשה ידיו בקרבו והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וא"ל דמאי קאמר אל בית יעקב אשר פדה את אברהם וכבר רז"ל נתעוררו בזה ודרשו שאברהם נילול מכבשן האש בזכותו של יעקב ותו מאי לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחוורו דמאין הרגלים לומר שיש לו להתביים ושילבינו פניו ח"ו ותו מאי כי בראותו ילדיו מעש' ידיו בקרבו ואיך הוא בכ"ט לנמשך הקודם ולפי האמור יתבארו הדברים ונקדים עוד מ"ד בגמ' שלע"ל א"ל ליעקב לברך ב"המ על הבוס ומשיב שאינו נאה לברך לפי שנשא שתי אחיות שעתידה תורה לאוסרן והשתא לפי מ"ד שנלול אברהם מכבשן של אש בזכותו של יעקב למדנו שדרכיו ית' טובה כפולה דלענין הטובה שעתיד האדם לעשות מסתכל בה הקב"ה ומטיב לו בעבורה לא כן בענין הרעה דלעתיד שאינו חש להסתכל בה וכמ"ש בש"ר גבי ראה ראיתי יע"ש ורא"יה לזה קריעת ים שאמרו במדרש הובא בילקוט והמים להם חומה חימה כתיב ומי גרם להם לינלל מימיהם בזכות התורה שהם עתידים לקבל ומשמאלם זו תפלין הרי דלא הביט במה שהם עתידים לעשות העגל ונקרע הים לפניהם ונללו בזכות התורה והמלוה שעתידים לעשות ויונתן תי' בקרא דכי בראותו ילדיו הרי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי:

ובנא"ה כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם שב"כ יעקב שלם ולדיק עד שבזכותו נילול אברהם מכבשן האש כי לפה ה' עתידות

והגיל

והלל להכרם בעבור יעקב שעתיד לצאת מחלציו וב"ת השתא דאמרת שהש"י צופה ודן לאדם על העתיד א"כ נפיק מינה חורבה ליעקב במה שנשא שתי אחיות שעתידה תורה לאוסרן אף שבאותה שעה עדיין לא נאסרו לזה אמר דליתא דלא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחוורו כיון דהשתא מיהא עדיין לא נאסרו עליו ולענין הרעה אין לנו לראות בעתידות רק באשר הוא שם תדע ראיה לזה כי בראותו ילדיו וכו' הרי במחזותי גבורן דאעביד לבנוהי והיינו הגבורות שעשה להם בקריעת ים סוף ולא זכר להם רעת העגל אשר היו עתידים לעשות ואפ"ה בגלל בזכות הטובה שהיו עתידים לעשות הרי שמסתכל בטוב העתיד ואינו מסתכל ברע ויהיה שיעור הפסו' כי בראותו בקרבו הגבורות שעשה לילדיו מעשה ידיו לקרוע להם את הים בזכות מה שיקדישו שמי לעתיד בקבלת התורה והמצוה ואפ"ה לא אתבונן בעגל שהיו עתידים לעשות מכאן מודעה רבה שדרכי לדון על טוב העתיד ולא על הרעה וא"כ יעקב גבר שלם הוא ואין להאשימו כלל והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו שאיחד שמי על יעקב ועל ישראל כי בכל ביתי נאמן הוא ודוק:

ואל זה סובב הולך מאמרז"ל בתנחומא א"ר לוי שבטו של לוי פנוי היה במצרים א"ל פרעה בשביל שאתם פנויים אתם באים ואו' נלכה נזבחה למה משה ואהרן תפריעו את העם למה אתם ולמה דבריכם לכו לסבלותיכם ע"כ וכבר דשו ביה רבים ואנו בעניותנו פי' בו בדרוש דבר גבורות יע"ש ולפי"ה פה יבוא על נכון כי הנה הרב מהר"ש יפה בש"ר פ"ה סי"ב כתב שהא לרז"ל דמה שלא נשתעבדו שבטו של לוי בשעבוד פרעה ומצ' היינו לפי שהיו עתידים לעבוד עבודת ה' וכבר כתבנו בשם המדרש א"ל הקב"ה ראה ראיתי וכו' ואני רואה אותם שעתידים לעשות את העגל ואעפי"כ ואדר להצילו וזאת היתה מה שתמה פרעה בשביל שאתם פנויי' ולא נגזרה עליכם גזרת השעבוד נאה לכם לומר נלכה נזבחה ולהוציא את ישראל מהגלות דהא למה אתם פנויים ולא נגזרה עליכם גזרת השעבוד ודאי משום שאתם עתידים לעמוד לשרת בשם ה' וא"כ שמעי' מינה דהשי"ת צופה עתידות ודן עליהם גם בני אדם גם בני איש וא"כ ודבריכם למה שאתם רוצים להוציא את ישראל מהגלות כיון שהם עתידים לעשות העגל מן הראוי שלא יצאו מן הגלות · והוא הדבר אשר דברו יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים וכבר עמדנו עליהם בדרוש דבר גבורות י"ש ולפי"ה בענין מבואר הדבר דהיינו שהיה מודה ומשבח להקב"ה על כל הטובה אשר עשה עם שבט לוי ועם בני ישראל תרתי דסתרן דאלו לגבי שבט לוי הצילם מפתקא דשעבוד בשביל העתיד שהיו עובדי עבודת ה' וז"ש אשר הציל אתכם אתם שבט לוי מיד מצרים ומיד פרעה מעיקר השעבוד ודן אתכם על העתיד ואלו לגבי ישראל לא דן אותם על העתיד שעתידים לעשות העגל כי אם באשר הוא שם וז"ש אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו משועבדים העם דהיינו ישראל דאקרו עם לאפוקי שבט לוי דלא אקרי עם כדאמרינן ספ"ק דשבועות והצילם ה' הגם שאם נסתכל בעתיד לא היה בדין להצילם ולגבי ישראל לא דן אותם רק באשר הוא שם ובגון דא שבח גדול בחסדי ודרכי המב"ה:

מבלל האמור למדנו עוד אחת בדרכי השי"ת שאם לא יהיה האדם ראוי והגון שיעשה לו שום טובה וגם מסתכל ה' בטוב שעתיד לעשות ומטיב עמו הוא מ"ש רז"ל שאמר משה באיזה זכות תוציא את בני ישראל ממצ' כיון שאין בידם שום זכות בעת וא"ל בזכות תעבדון את האלהים על ההר הזה דהיינו קבלת התורה וא"כ מכאן תשובה למינים אל תהי תקוה שאומרים שאין הקב"ה צופה עתידות ח"ו:

ובזה יובן מ"ק בישעיה סימן מ' למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו וא"ל דמה היתה כוונתם במאמר הלז דנסתרה דרכי מה' ותו למה כפל הענין במלות שונות במ"ש נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור ומה היתה הכוונה באו' אין חקר לתבונתו כי מי לא ידע בכל אלה וגם מהו הקשר באומרו נותן ליעף כח וגו' והיך קאמר בתר הכי ויעפו נערים וכו' וזה סותר הקודם שאמר נותן ליעף כח · ונקדים מ"ש בב"ר שמין אחד שאל לריב"ק אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד א"ל הן א"ל והא כתיב ויעצב אל לבו א"ל נולד לך בן זכר מימיך א"ל הן א"ל מה עשית א"ל שמחתי אני ושמחתי את הכל א"ל ולא היית יודע שסופו למות א"ל בשעת חדוותא חדוותא בשעת אבלא אבלא א"ל כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים לעמוד מהם עכ"ל והביאו רש"י ז"ל בפ' בראשית ואמרי' בב"ר פס"ב דצדיקים שעתידים לחטוא הקב"ה מסלקן בבחרותם קודם שיחטאו ובזה נ"ה כי הנה שאלה זו היא ממש בשאלת המין דממ"נ יש ח"ו גריעות בחוקיו ית' חס וחלילה אם נאמר שאינו צופה עתידות ולכן נבראו הרשעים הוא גריעות ח"ו ואם נאמר דיודע עתידות יותר יגדל התימה למה בראן וזהו עול ח"ו במשפט דבדין הוא שלא יברא אותם אחר שעתידים להרשיע וז"ש למה תאמר יעקב נסתרה ונעלמה דרכי מה' מה שאני עתיד לעשות דהאי לא ת"ה קשה למה ברא הרשעי' אלא ודאי דח"ו אינו צופה עתידות וב"ת לא כי אלא צופה עתידות א"כ יקשה איך מאלהי שהוא אלהי המשפט משפטי יעבור כי במדת הדין לא יברא את הרשעים שסופן לחטוא ואתי שפיר לשון אלהי דנקט בזו החלוקה שהוא דין וע"ז באה התשו' הלא ידעת וגו' אלהי עולם ה' בורא קצות וגו' ולצורך ברי' העולם בהכרח לבראתם בשביל הצדיקי' העומדי' מהם ולפניו נגלו ב"ת והראיה שהאנשים שאין בידם זכות מטיב עמהם על העתיד וז"ש נותן ליעף כח וגו' אף שאין להם זכות בעת עצמה ירבה בשביל מה שעתידים לעשות איזה זכות וגם בהפך מזה לצדיקים שיעפו בקטנותם בתורה ובמצות ויגעו בכל כחם בדרכי ה' בשביל שצופה שעתידים לחטוא בהיותם בחורים מסלקם וכשול יכשלו במות כל האדם שימותו זכאים קודם שיחטאו הרי ב"ז מופת חותך שה' צופה עתידות ואין דבר נעלם ממנו ודוק:

דבר עצב דרוש א'

גרסינן במדרש איכה על פסוק בלע ה' ולא חמל וז"ל ועל כל איש אשר עליו התי"ו אל תגעו

תגעו וממקדשי תחלו ר' אויבו ור"י בר סימון ר' אייבו אמר אמר הקב"ה יחרב ב"המ ואל תגע יד בצדיקים וריב"ש אמר הוא והם אין בהם כדי שטר ר' תנחומא ור' אבא בשם ר"א מעולם לא אמר הקב"ה דבר טוב וחזר בו וכאן חזר בו הה"ד וממקדשי תחלו אל תיקרי ממקדשי אלא ממקודשי מיד מה כתי' ויחלו באנשים הזקנים וגו' ויהי בהכותם ונשאר אני ואזעקה קול גדול ואומר אהה ה' אלהים המשחית אתה את שארית ישראל בשפכך חמתך על ירושלם וגו' ואין שארית אלא צדיקים לכך נאמר בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב :

האיש הירא את דבר ה' יהא מוכ'ח אנחה שוברת וכהי בהיה · יעי'ר קיב'ו והדמה על ראשו ואת המעפורת על כתפו נוות בכרוכיא · ודבר עלב יעלה על שפתו על חרבן בית אלהינו אשר אמרנו בצלו נחיה בלפי שמיא · לא זו אף זו אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ויהרוג כל מחמדי עין בני עליה · על זאת תאבל הארץ לאמר מדוע עשה ה' ככה בנקור לנו כל עין ומין וכל מידי דמיטב הבית והעליה · ואחשבה לדעת כי לזאת היה מתכוין המקונן באו' איכה יעיב באפו ה' את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו ביום אפו בלע אדני ולא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו וגו' וא"ל דמאי קא מתמה דהיאך יעיב באפו ה' וגו' מאחר שעונות ישראל עצמו וגדלו מאין מספר וכך היא המדה לשלם לעושי רעה ברעתו והיהו גופיה כמה פורעניות באה עליהם בראותו פועל מעשה ידיהם ותו מאי ועיב דקאמר גם להבין ולהמתיק בוונתו באו' את כל נאות יעקב ונקדים מ"ד בקמא אמר עולא דבר תורה בעל חוב דינו בזבורית שנאמר בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה מה אדם דרכו להוציא לחוץ פחות שבכלים אלא שחכמים אמרו ב"ח בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לווין וכתב הסמ"ע בח"מ סי' ק"ב דה"ה בפורע מן הקרקעו' פורע מהגרוע שבקרקעותיו ובבר נודע מחז"ל שאיש החוטא נעשה בלוה והב"ח הוא הבורא ית' והחוב עצמו הם העונות שהם במלוה ורשו ובמ"ש באבות החנות פתוחה והחנוני מקיף ובמדרש ס' משפטים אמרו אין בריה שאינה חייבת להקב"ה אלא שהוא רחום וחנון ובו' משל לא' שלוה מן ריוסטוס ושכחו לאחר זמן בא ועמד עליו א"ל יודע אני שאני חייב לך ובו' כך הקב"ה ובו' ע"ש אמור מעתה בדין הוא שיפרע הש"ית מהחוטא מהזיבורית אשר לו וזהו בפי דין תורה ואפי' לאחר התקנה אין לו ליפרע מן העדית אלא מן הבינונית ווכתן תי' את כל נאות יעקב ובו' כל עדית דבר יעקב ובבר הר"ב המפה הביא דברי המתרגם הללו בח"מ ס' ק"א ואמרו במדרש אחך קרא דאיכה יעיב א"ר חמא בר ביזנא איך חייב ה' ברוגזיה דאית אתרא דקרו לחייבא עייבא נמשך לפי הקדמתנו שתמיהת המקונן היתה זאת דאיך חייב ה' ברוגזיה את בת ציון לגבות חובו מאם מן העדית והמיטב דהיינו שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל שהוא הבית המקדש דרבוניה מן שמיא ודרז"ל והיה דבר המפואר וא"כ בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב שהם הצדיקים ובמחז"ל בגון ר' עקיבא וחביריו שבין הלו ובין בה"מ הוו עדית דבני יעקב ובביכול היכי עביד הכי להפרע חובו מן העדית מאחר שב"ח דינו בזיבורית ואף לאחר התקנה דינו בבינונית :

עוד רמזה המקונן לתמיהתו הלזו במקום אחר אמר טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' ובל בת הראשונים היו תמהי'ם במאמר אין תורה דקאמ' שהוא במעט משולל ההבנה ואין לו שחר והנה חוץ מדובתי' ואמר נא בהקדים מ"ד בפרק היה נוטל דפריבנן אמתני' דקתני יש זבות תולה זבות דמאי ובו' ואלא זבות דמצוה ומי מגנא בולי האי והתניא את זו דרש ר' מנחם ב"ר יוסי בי נר מצוה ותורה אור תלה הבתוב המצוה בנר ואת התורה באור לומר לך מה נר אינו מאיר אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה ומה אור מגין לעו' אף תורה מגינה לעולם ואומר בהתהלכך וגו' משל לאדם שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומן הליסטים ועדין אינו יודע באיזו דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור נצול מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ועדין מתירא מחיה רעה ומן הליסטים ואינו יודע באיזו דרך מהלך ביון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה ומן הליסטים ועדין אינו יודע באיזו דרך מהלך ביון שהגיע לפרשת דרכים נצול מבולם ובו' א"ר יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא מתקיף לה רבא אלא מעתה דואג ואחיתופל מי לא עסקו בתורה אמאי לא הגינה עלייהו אלא א"ר תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא ע"ב ופירש"י על מ"ש ועדין אינו יודע באיזו דרך מהלך שמא יכפנו יצרו ליבטל וישוב עליו יצ"הר ופורעניות ע"ב וראיתי להר"ב רצוף אהבה בסי' ר"ח שתמה ע"ד רש"י הללו דהוו דלא במאן דבין לרבא בין לרב יוסף תורה אף בעידנא דלא עסיק בה מגנא מן הפורענות ולעד"ן דל"ק ול"מ דמ"ש תורה אף בעידנא דלא עסיק דמגנא מן הפורענות לב"ע אינו אלא במי שמניח לפי שעה עסק התורה לצורבו לעשות מלאבתו ולאבול וביוצא וחוזר על למודו לההוא אף בעידנא דלא עסיק בה מגינה עליו מן הפור' ביון שמה שמתבטל מלמודו הוא על בר ההברח ולבן יבולה היא שתגן עליו שהרי תבף חוזר על למודו אבל מי שעסק בתורה וא"ח נתגבר עליו יצרו ובפה אותו ליבטל מדברי תורה אף שאין לו שום עסק לזה בדין הוא שלא תגין עליו התורה שעסק בה מאז ומקדם ביון שעזב אותו בידים ללא צורך ומראה שאינה חשובה בעיניו לבן אינו מן הראוי שתגין עליו והיינו דדייק רש"י לו' שמא יבפנו יצרו ליבטל ודוק ולפי דברי רבא דס"ל דבעידנא דלא עסיק בה אצולי לא מצלא מן החטא מתוקמא שפיר מ"ש רש"י שמא יבפנו יצרו ליבטל ובו' שמסיתו להבטל ממנה בעידנא דלא עסיק בה שאז יבול להחטיאו וביון שעוזב אותה בידים שוב אינה מגינה עליו מן הפורע' מה שלמד לשעבר באמור :

ובהדי אורחין אל ה' ויאר לנו מרז"ל בפי"א דנדרים א"ר יהודה א"ר מאי דבתי' מי האיש החבם ויבן את זאת ואשר דבר פי' ה' אליו ויגידה דבר זה נשאל לחבמים ולנביאים ולמלאבי השרת ולא פירשוהו עד שפרשו הקב"ה בעצמו שנא' על מה אבדה הארץ

הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי וא"ל כיה טובה חדא דכמה עונות היו בידם ע"ז וג"ע וש"ד וכאלה רבות ולמה לא השיבו החכמים והנביאים ומה"ש דעל רוב עונותיהם נאבדה וגם ק' על תשו' ית' דלא תפס עליהם רק על עזבם את התורה דהיינו מלהגות בה דאטו לא מלא להם עונות רבים ועצומים מזה ואם תאמר כי לאבוד הארץ אינו גורם רק עון בטול תורה יקשה ג"כ כי איך נעלם תי' זה מהחכמים והנביאים ומה"ש אך לפי"ד הדברים ברורים כי הנה לא מלאו כל אנשי חיל ידיהם לקו' זו דעל מה אבדה הארץ לפי דהגם שהיה בידם חבילות חבילות של עונות מ"מ קשיא דמעיקרא איך באו לידי חטא ולא הגינה אותם עסק התורה מלבוא לידי חטא וכ"ת שלא היו עוסקים בה בשעה שחטאו הא רז"ל דבין בעידנ' דעסיק בה בין בעידנ' דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא ואפי' לרבא דס"ל דבעידנ' דלא עסיק בה אצולי לא מצלא מן החטא מ"מ מודה דאגוני מגנא מן הפורענות אפי' בעידנא דלא עסיק בה וא"כ אפי' תימא דחטאו בשאר עונות בעידנא דלא עסיק בה ועז נתחייבו פורענות מ"מ עכ"פ העסק שעסקו בתור' לשעבר היה לו להגין עליהם מהפורענות אף בעידנא דלא עסיק בה ולכן לא מלאו מענה לא החכמים ולא הנביאים ולא מה"ש עד שבא הקב"ה ותרם להם דמה שמגינה התורה אף בעידנא דלא עסיק בה ולרב יוסף אצולי מן החטא כמי מצלא היינו כשמתבטלים הימנה על כד ההכרח לצורך מלאכתם וכיוצא ואח"כ חוזרים על למודם בהכיא אמרי' דאף בעידנא דלא עסיק בה יכולה היא שתגן מה שעסקו בה לשעבר כיון שמה שנתבטלו הימנה בעת לצורך אבל כאשר בטלים הימנה שלא לצורך ועוזבים אותה בידים אז אינה מגינה עליהם מה שלמדו בה לשעבר כיון שאינה נחשבת בעיניהם שהרי עזבוה בידים וז"ש ויאמר ה' על עזבם את תורתי בידים וזה גרם להם לילכו אחר שרירות לבם ואחרי הבעלים ולא הצילה אותם מן החטא ומן הפורענות ועי"ז החטאים שעשו אבדה הארץ ולא הגינה עליהם התורה :

ובזה נכוא לבאר כוונת המקונן ונדקדק עוד מה הלשון אומרת גם נביאיה דאאי גם במעט אין לו שחר ומאי רבו' ותו דהיה לו לו' גם נביאיה לא מלאו חזון ומ"ה למה לי דפשיטא דחזון הנביא הוא מ"ה אמנם עפי"ה הדבר פשוט דקאמר נביא טבעו בארץ שעריה וגו' מלכה ושריה שהם הת"ח בגויס ע"ד את' כי מלכים ימלוכו כי שרים ישורו וקאמר אל תתמה עז דכיון שהיו בהם ת"ח איך התורה לא הגינה ולא הצילה אותם מן החטא הגורם לכל הפורענות הזה ואפילו לרבא דס"ל דבעידנא דלא עסיק בה לא מצלא מן החטא ותאמר שחטאו בעידנא דלא הוה עסקי בה מ"מ לפחות מהפורענות היה לה להציל ולז"ה אין תורה שלא כמאז לומדים בה בשום לד אפי' בעת שהיו פנויה וכ"ש תו לא מגינא תורה שלמדו לשעבר כאמור וקאמר שתי' לזה גם נביאיה לרבות החכמים ומה"ש לא מלאו חזון ותי' ע"ז רק מה' ולא הדבר והוא ית' חילק והודיעם תי' זה :

האמנם הנה מקום אתי להבין ולהשכיל עוד מאי דא"ל כמאמרם ז"ל כאומרו ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה דהול"ל ולא השיבוהו שבך היא מקביל כלפי מ"ש דבר זה נשאל שעל השאלה יצדק לו' תשובה ולא פי' ותו הכפל ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה וכמ"ש בגמ' ותו דהאי וילכו אחרי שרירות לבם ות"י כתר הרהור לכהון הוא יתר ודי כאומרו וילכו אחרי הבעלים ולהבין זה עם יתר הדק' דלעיל נבין תחלה ורא"ם על מה שפי' בקרא דאין תורה אין כהם מורה הוראה וצריך להבין מה היתה הכוונה בזה :

ולהבין כל זאת נקדים מ"ד שם בסוטה מאי פרסת דרכים וכו' מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא והק' שם בתוס' דהיאך ניצול מכולם והלא לא ניצול מיצה"ר בעידנא דלא עסיק בתורה ותי' דקאם ת"ח תורתו אומנותו ועוסק בה ומהרהר כל שעה ואינו הולך ד"א בלא תורה ע"כ · והנה לפענ"ד יראה דלפי מה שפירש"י בד"ה דסלקא ליה שמעתתא הלכה דהלכתא וה"ק עלה עמוד הש' ניצול מן החיה וכו' זכה לתורה ניצול מיצה"ר ומן החטא ועדיין אינו יודע באיזו דרך מהלך אם יזכה שיסייעוהו מן השמים להתקבל דבריו בין חבריו להורות כהלכה ובמשפט הנוגע לפ"ד כלו' זכה לכך ניצול מכולם עכ"ל ולפ"ז יראה דל"ק מ"ש בתוס' שהרי עמוד השחר היינו תורה וקאמר עלה ע"הם ניצול מן החיה ומן הלסטים דהיינו היצ"הר והחטא ותיקשי לן דאיך ניצול והלא בעידנא דלא עסיק אפשר לחטוא וע"כ לומר דהכוונה לומר דדוקא בעידנא דקא עסיק קאמר דהוי דומיא דאור דאי לא עסיק בה ליכא אור וקאמר עוד שעדיין יש לו לחוש אולי לא יתקבלו דבריו ולא ידין להלכה וכיון שהגיע לפ"ד שזכה לכך לכוין להלכה אז דבריו מתקבלים וניצול מכוונת חבריו וגם ניצול מיצ"הר אם יעסוק בה ואה"נ דבעידנא דלא עסק הדר דינא דאפשר לו לחטוא הכל לפי הנראה שהתוס' מפרשים כמ"ש ועדיין אינו יודע באיזו דרך מהלך כמו שפירש"י כבריותא גופה דשמא יכפנו היצ"הר ליבטל וישוב עליו היצ"הר והפורענות וע"כ לומר דמה שמושל בו היצ"הר לכופו ליבטל היינו בעידנא דלא עסיק דאז אצולי לא מצלא וסיים עלה שאם הגיע לפ"ד דהיינו לגדר ת"ח דסלקא ליה שמ"ד אז ניצול מכולם שאין שולט בו עוד היצ"הר לבטלו מן התורה והאא ק"ל דסוף סוף בעידנא דלא עסיק בה יכול היצר הרע לשלוט בו והיכי קאמר ניצול מכולם וע"ז תי' דכיון שהוא מהרהר וכו' ודוק ועדיין צריכין אנו למ'דעי דכיון שהגיע לגדר שהם ת"ח די שלא יבוא עוד לידי חטא כיון שתמיד הוא עוסק בה ואמאי בעי' דליהוי ת"ח דסלקא ליה שמ"ד :

ויראה שזה יובן במה שראיתי להר"ב רצוף אהבה שם שהקשה ע"ד התוס' הללו דתיקשי להו מדואג ואחיתופל שהרבה עסקו בתורה ובודאי דהוו מהרהרים בה כל שעה ולמה לא נצולו מיצ"הר ותי' דמה שהת"ח ניצול מיצ"הר לא בשביל שאינו מסיתו דאדרבה כל הגדול מחבירו וכו' אלא הכוונה שיודע לתת טענות ליצ"הר לנצחו ולכן דואג ואחיתופל דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא כדאמרי' בפרק חלק לא יוכלו לינצל מהיצ"הר כי בשבא עליהם בטענות לא יוכלו לנצחו כדאמרי' בשמעתין שאמרו אלהים עזבו וכו' ולא ידעו לאסוקי שמעתתא אה"ד ולדרוש כו' מנחם דאין עבירה מכבה תורה ועי"ז נצחם היצ"הר אלו דבריו ז"ל והשתא לפי זה כדי שינצל האדם מכל וכל מיצ"הר בעי תרתי חדא שיגיע לגדר שהם ת"ח שתמיד מהרהר בתו' וכיון שתמיד עוסק בה מעולם לא יפגע בו מנוול זה ואפ"ה עדין הוא מסוכן אם לא מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא ויטעה בהלכה ליפול ברשת היצ"הר דבמה ינצחו כיון שהוא חושב שכך הוא הדין ולכן אם זכה לאסוקי

לאפוקי שא"ד אז סלול מכולם והשתא לפ"ז תתפרש הברייתא הכי ועדין אינו יודע באיזו דרך מהלך דשמא בעידנא דלא עסיק בה דאז לא מגלא יחטא ואשם ותו דאף בעידנא דעסיק נמי שמא יטעה ולא יסיק שא"ד ואז אין לו במה לנצח ליצ"הר להעבירו מעליו הגיע לפ"ד דהיינו ת"ח דסלקא ליה שא"ד אז כלול מכולם בסופי :

ובזה יונעם לנו משפירש"י אין תורה אין בהם מורה הוראה שכולם היו טועים בהוראה ולא הוו מסקי שא"ד ולכן לא יכלו לנצח ליצ"הר וחטאו אף שהיו עוסקים בתורה כי אינה מגלת בסופי אלא למאן דמסיק שא"ד ואל זה רמזו רז"ל במאמרם דבר זה נשאל לחכמים ובתוך השאלה היתה מרומזת התשו' ולא פירשוהו ולא ידעו לפרש דברי השאלה אשר בתוכה מרומזת התשובה יען כי נוסח הדברים היו מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ וה"מ מתפרשן בתרי אנפי או דהכוונה מי הוא החכם ויודע פשר דבר להבין את זאת או מי הוא הנביא אשר דבר פי ה' אליו ויגידה א"כ מצינן לפרושי דה"ק מי האיש החכם כלו' מי הוא זה האיש החכם הנמצא בדור הזה שהגיע לגדר חכם כמו סתם ת"ח שתמיד עוסק בתורה ואינו הולך ד"א בלא הרהור ת"ת וכיון שלא נמצא בדור הזה חכם שעוסק תמיד בתו' אמטו להכי חטאו בעידנא דלא הוו עסקו בה ואבדה הארץ ובהכי ויבן את זאת ממילא כל איש אשר בתוכו יתמה לאמר על מה אבדה ולא נצולו מן החטא בזכות התורה דהתי' מבואר דבעידנא דלא עסיק בה לא מגלא והם חטאו בעידנא דלא הוו עסקי בה כיון שאינם מצויים בדור הזה חכמים העוסקים בה תמיד ואפילו בד"א מהרהרים בה ועוד זאת כי מי נמצא בדור הזה אשר פי ה' דבר אליו דכיון שפי ה' דבר אליו ודאי דהלכה כמותו בכל מקום ע"ד אומרם וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום וכיון שאינם מצויים בדור הזה דמסקי שמעתתא אליבא דהלכתא ממילא התי' מבואר וכל אדם יבוא ויגידה על מה אבדה הארץ דכיון דלא הוו מסקי שא"ד היו טועים בדין ולא היו יכולים לנצח ליצ"הר והיו חוטאים ואבדה הארץ בעונם ולכן מעתה אין לתמוה למה חטאו ובחטאתם אבדה הארץ וזה הפירוש הנרמז בשאלה לא ידעו החכמים הבאים לאחר מכאן והנביאים ומה"ש לפרשו בדברי השאלה ולא מצאו מענה לתשו' השאלה דעל מה אבדה הארץ יען שהרהורי הלב אינם נודעים ואפי' למה"ש בלתי לה' לבדו והם לא ידעו כי באותו הדור לא הוו בסתם ת"ח שתמיד מהרהרים בת"ת גם לא ידעו אי לא הוו מסקי שא"ד עד שבא הוא ית' בוחן לב חוקר כליות ופרשה כלו' שהתי' למה הוא מפורש בדברי השאלה כאמור דהכוונה על עזבם את תורתי ואין עזיבה אלא בלב כאומרם היינו עזובה היינו שכוחה ובשכחה כתיב נשכחתי כמת מלב וכיון שהתורה עזובה מן הלב שאינם בדין סתם ת"ח שהוא מהרהר בה תמיד לכן חטאו בעידנא דלא עסקי בה ונענשו וזה גרם להם שלא שמעו בקולי לעבור על המצות וזהו הפי' של מי האיש החכם וכו' שהתי' הוא מרומז בשאלה ועוד זאת שלא הלכו בה כלו' שלא למדו ההלכה על תלה ולא הלכו בהלכה בכונה דלא אסיקו שא"ד וכ"ש לא היה להם במה לנצח ליצ"הר והם עברו ונענשו וזהו הנרמז בשאלה באומרו ואשר דבר פי ה' אליו את' עוד תדע לך שלא היו מהרהרי' בתורה תמיד שהרי הם הלכו אחרי שרירות לבם הרע דהיינו הרהור לבם הרע ואחרי הבעלים ואם היו מהרהרים בתורה איך יהרהרו בע"ז ודוק :

ומ"ש שם בגמ' היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה אר"י א"ר שלא ברכו בתורה תחלה וכו' לפי פשוטן של דברים במ"ש רבינא דמבני ת"ח אין יוצאין ת"ח לפי שאין מברכין בתורה תחלה וכו' הטעם במ"ש הר"ב עטרת זקנים בא"ח סי' מ"ח שצריך לכוין בברכת התורה באו' וצאצאינו וכו' ולומדי תורתך לשמה להתפלל על זרעו שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות ויכוין בברכה לכוונה זו וכמו כן בברכת אהבה רבה ובבא לציון גואל באו' ולא נלד לבהלה בכל אלו יעשה תפלתו קבע על בניו שיהיו לומדי תורה וכתב זה עפ"י מדרש ילקוט יע"ש ואמטו להכי קאמר רבינא שאין מצויים ת"ח בני ת"ח לפי שאין האבות מברכין ברכת התורה שהיא רחמים ותחנונים שיצאו בניהם ת"ח והשתא קא יהיב טעמא תדע למה עזבו תורתי אשר נתתי ולא יצאו ת"ח לפי שלפניהם כלו' אבותיהם שהם הדור שלפניהם לא שמעו בקולי ולא הלכו בה שלא ברכו ברכת התורה תחלה לכוין על זרעם שיצאו ת"ח והדרכה אבותיהם למרום להרע ומהיכא תיתי שהיו מתפללים על בניהם שיצאו ת"ח ולכן הלכו אחר שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותיהם וכיון שלא היו בני תורה זה גרם להם לחטוא והם עברו ונענשו ודוק :

אמנם לפי מערכת הדרוש תמיהת המקונן במסכת כלפי הדברים הנתנים למעלה והכי קא מתמה דאיך טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה דהוו עדית וגם מלכה ושריה בגוים שהם הצדיקים והת"ח דהוו כמי עדית וח"ו דבר זה אשר לא כרת דהא ב"ח דינו בזיבורית ואף לאחר התקנה דינו בבינונית וז"ש אין תורה כלומר דבר זה אשר לא כתורתך דכיון שכביכול הוא כב"ח אין דינו להפרע מן העדית גם נביאיה לא מצאו חזון ומענה לזה :

עוד אפשר לומר בכוונת המקונן במ"ש הרמב"ן ז"ל כי השגת השלמות הנפשיי דהיינו לעבוד את ה' ולדבקה בו אינה אלא בא"י לפי שאינה תחת שום שר אלא מושגחת מאתו ית' ועיקר התורה והמצוה היא בא"י וכדבר הנבואה הנה רז"ל אמרו שאין הנבואה שורה בח"ל וזאת היתה קינת ודאגת המקונן דכיון שמלכה ושריה שהם הת"ח בגוים הלכו שבי לח"ל א"כ אין תורה דעיקר התורה והמצוה היא בא"י כמ"ש הרמב"ן וגם נביאיה לא מצאו חזון מה' בח"ל כי אין הנבואה שורה רק בא"י ואכתי פש גבן להבין ולהשכיל כי מה היתה לו למקונן שנשא קינה ביחוד על השערים ותו לפי"ד חז"ל שאמרו שלפי שהשערים חלקו כבוד לארון לא שלט בהם אויב דכתיב טבעו בארץ שעריה א"כ איפה יקשה עלינו דמה ענין זה למ"ש אח"כ מלכה ושריה בגוים :

וראיתי להר"ב פ"ד שושב הענין לו' דהמקונן הקשה בעצם דשערים שחלקו כבוד לארון שמונחת בו התורה זכו ולא שלט בהם האויב ת"ח עצמם שהם גדולים יותר מן התורה לא כ"ש שהיה מן הראוי שלא ישלוט בהם אויב ובדרך זו הלך הנני הצעיר בעקבות הרב בהקדים מ"ש מורינו הרב הרי"ף ז"ל עלה דההיא דק"ל לרבנן קמאי במ"ש במכות הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמיה ס"ת ולא קיימי מקמיה

גברא

גברא רבה דמשמע דת״ח הם יותר גדולים מן התורה וא״כ קשה מהו זה שאמרו בקדושין מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן דמאי ק״ו כיון שהת״ח הם יותר גדולים מן הס״ת ותי׳ מוהרי״ף ז״ל בספר כסף מזוקק בהקדים ההיא דאמרי׳ בקדושין ר׳ אלעזר ור״י בר זבדי הוו יתבי חליף ואזיל ר״ש בר אבא וקמו מקמיה אמר להו חדא דאתון חבימי ואנא חבר ועוד בלום תורה עומדת מפני לומדיה ופירש״י לפי שעסוקים היו בדבר הלכה קרי להו תורה עצמה ולדידיה קרי לומדים ונמלא לפי״ז שיש שני מיני ת״ח האחד בזמן שהת״ח עוסק בדברי תורה ואז הוא גדול יותר מהס״ת ואהא אמרו במכות הני בבלאי וכו׳ ולא קיימי מקמיה גברא רבא בזמן שהוא עוסק בתורה שיפה כחו מהס״ת ויש ת״ח שלמדו תורה ועכשו אינם עוסקים ואפ״ה בדין הוא שיעמדו לפניהם ואלו הת״ח בשעה שאינם עוסקים בתורה הם קטנים מן הס״ת ואהא עברי׳ בקדושין הק״ו אם מפני לומדיה אפי׳ בשעה שאינם עוסקי׳ בה עומדין ברכתי׳ והדרת פני זקן זה שקנה חכמה ואפי׳ בשעה שאינו עוסק בתורה מפניה לא כ״ש דהתורה היא גדולה יותר מן הת״ח בשעה שאינו עוסק בה אלו דבריו ז״ל ושפתים ישק משיב דברים נכוחים :

ובזה נבוא אל המכוון שהמקונן תמה דאיך טבעו בארץ שעריה וזכו שלא שלט בהם אויב לפי שחלקו כבוד לארון שהיתה התורה מונחת בתוכו ומלכה ושריה שהם הת״ח שהם גדולים יותר מן התורה שלט בהם אויב והלכו בגוים בגלות זה פלא שהרי הת״ח הם גדולים יותר מן התורה ואם כן מן הראוי היה בדין שבת״ח לא ישלוט האויב ממה שזכו בזה השערים שחלקו כבוד לארון שהתורה מונחת בו בהיות תורה עצמה זוטרתי לגבי הת״ח וכי תימא מאי קו׳ הא עכ״ר לחלק במיני הת״ח בין שעה שעוסקין בתורה לשעה שאינם עוסקים דבשעה שאינם עוסקים בתורה קטנים הם ממנה וא״כ אימא דהאי מלכה ושריה שהם הת״ח ששלט בהם אויב לא היו עוסקים בתורה וא״כ לא קרי׳ בהו תורה עצמה וז״ש אין תורה אין להם דין תורה כיון שלא היו עוסקים בה וגם נביאיה לא מלאו חזון לא היו מכינים עצמם שיחול השפע עליהם לכן אינו מן התימה אם זכו השערים ולא זכו הת״ח כיון שבאותו פרק ששלט בהם אויב אין תורה לא היו עוסקים בתורה ואמטו להכי הוו קטנים בערך התורה ולא זכו למה שזכו השערים שחלקו כבוד לתורה הגדולה בערך הת״ח הללו לנ״א דהא ליתא שהרי בשעת שהיו עוסקין בתורה שלט בהם האויב והוליכם בגוים ובאותו פרק ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם כדאמרי׳ באיכה רבתי בהך קרא דישבו לארץ וכו׳ שנבוכדנצר הביא לפניו את הסנהדרין והושיבם בכבוד על כסאותם וגזר עליהם שיקראו לפניו התורה ויתרגמוה וכשהגיעו לפרשת נדרים א״ל א״כ אתם התרתם שבועת צדקיהו מיד הושיבן לארץ והעלו עפר על ראשם והוליכום לבבל קשורים בזנבות סוסיהם הרי דבשעת שהיו לומדים מתוך למודם יד אויב היתה בם וא״כ הדרא קו׳ לדוכתה :

א״נ במה שתי׳ הר״ב שער אפרים לקו׳ סתירת ב׳ המאמרים הנז׳ דמ״ש בקדושין מפני לומדיה עומדין וכו׳ איירי בת״ח וניק דאיכא למ״ד דאין צריך לעמוד מפניו ולית הלכתא כוותיה דהך מ״ד ובהך ת״ח אמרינן דקיל מס״ת ועבדינן הק״ו אבל בזקן וחכם

עדיף מהס״ת ואהא אמרי׳ במכות הני בבלאי וכו׳ וע״ז תמה המקונן דאיך זכו השערים שחלקו כבוד לתורה ולא זכו הת״ח שהם גדולים מן התורה וח״ו דבר זה אשר לא כתורתך ז״ש אין תורה וגם נביאיה לא מלאו מענה וחזון על זאת דהא ת״ח עדיפי מארון ותורה עלמה וכ״ת דת״ח הללו הוו ינוקי וחבימי דהוו קטנים לגבי תורה ואמטו להכי לא זכו למה שזכו שערים שחלקו כבוד לתורה ליתא דהא אפי׳ זקנים וחכמים לא זכו לזה שהרי ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון וכו׳ והדרא קו׳ דאיך זקני תורה דעדיפי מס״ת לא זכו למה שזכו שערים שחלקו כבוד לתורה ודוק :

מעתה הסא עיני לבאר מאמר הנלב פתח השער וא״ל ביה טובא דהשובה במאי פליגי ר׳ איובו וריב״ח דחד אמר יחרב בי״המק ואל תגע יד בלדיקים וחד אמר הוא והם אין בהם כדי שטר ומ״ט מר לא אמר במר ומר לא אמר במר ותו ק׳ לר׳ איובו שהרי מלינו שנחרב בה״מ ונשלחה יד בלדיקים ותו קשה דמאיזה טעם חזר בו כביכול הקב״ה וגזר לשלוח יד בלדיקים ותו א״ל בקראי דיחזקאל דמאי קא מתמה לו׳ המשחית אתה וכו׳ בשפכך וכו׳ והלא איהו גופיה נבא עליהם בזאת ובזאת על אשר עזבו את ברית ה׳ אלהי אבותם ותו דמה הלשון אומרת המשחית וכו׳ בשפכך וכו׳ דהול״ל בקלור המשחית אתה את שארית ישראל ואת ירוש׳ ומלבד דלישנא יתירא נקיט אלא שהוא מגומגם וכמעט אין לו שחר ותו במה שסיים המאמר לכך נאמר בלע ה׳ ולא חמל את כל נאות יעקב ולא ידענא מ״ק דהיאך זוגם זה ע״ז ואמר שלכך נאמר וכו׳ ואיך יש להם הדמות זע״ז :

והנה חוץ מכוונתינו אפשר ליישב הני קראי דיחזקאל לפי פשוטן של דברים ונבין ג״כ תשו׳ ית׳ שהשיב ליחזקאל ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מוטה כי אמרו עזב ה׳ את הארץ ואין ה׳ רואה גם אני לא תחוס עיני ולא תחמול דרכם בראשם נתתי וק׳ דלמה פרט העונות אחר שכבר כלל עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותו דמה נתחדש ליחזקאל בתשו׳ זו עד שתק מאחר שכבר קדמה לו הידיעה כל מעשים הרעים ואפ״ה תמה לו׳ המשחית אתה וכו׳ ותו דהאי דרכם בראשם נתתי הוא יותר לרואי השמש דממילא משמע שהשיב דרכם בראשם :

ולהבין כל זה נקדים מ״ד במ״ר בס׳ פקודי אלה פקודי המשכן משכן העדות א״ל הקב״ה למשה משה משכן זה עתיד אני למשכנו ב׳ פעמים בשביל עונותיהם של ישראל א״ל משה הניח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין ב״המ קיים מה תהא עליהם א״ל אני נוטל לדיק אחד מביניהם ומכפר על הדור ע״כ והנה בחרבן ב״המ ואת מלאכו שמלבד מה ששפך חמתו על העלים ועל האבנים עוד זאת יתירה ששלח יד בלדיקים כדבר האמור במאמר הנלב פ״הש ויראה שגם הלדיקים נטלו לכפרה באותו זמן כדאמרי׳ בש״ר בס׳ תרומה שהלדיקים מכפרים מדכתי׳ ויהרוג כל מחמדי עין וכתב מהר״ש יפה ז״ל המדכתי׳ ויהרוג כל מחמדי עין וכו׳ שפך כאש חמתו משמע שהטיל כעסו בהם לכפר על הכלל ולפי זה קשה דמכוין ששפך חמתו על העלים ועל האבנים למה זה לקח ג״כ הלדיקים והלא הוא ית׳ א״ל למשה שבזמן שב״הק קיים די בחרבנו להתמשכן בשביל עונות של ישראל ונטילת הלדיקים לא

נלרכה

כדרכה אלא בזמן שאין בה"מק קיים ואפשר ליישב לזה כמ"ש המפרשים ז"ל בענין המבול דלמה זה לקתה הארץ דאם אדם חטא על מה חטאה הארץ ותי' כמ"ש ז"ל כשם שנפרעין מעובדי ע"ז כך נפרעין מע"ז עצמה וכיון שדור המבול עע"ז מעץ ואבן אמטו להכי לקתה הארץ וכל העצים והאבנים אף אנן נמי נימא שבזמן החרבן כיון שעע"ז עץ ואבן לכן לקתה הארץ והעצים והאבנים ומקדש המעוז מטעם כשם שנפרעין וכו' וכיון שהארץ עונה בה אינו דין שתכפר עליה ועל כל הקהל ולכן הוצרכה נטילת הצדיקים לכפר על הדור וכי א"ל קב"ה למשה שדי בכפרה בהתמשכן המקדש והעצים והאבנים היינו דוקא אם היו חוטאים בשאר עבירות מלבד לעע"ז עץ ואבן שאם עע"ז עץ ואבן די לה לארץ שתכפר על עצמה ולא תספיק לזה ולזה :

ובהדי אורחין בכין בזה אלא מ"ק הנאמרים בפרשת וילך ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני מהם על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים וא"ל בהו טובא א' בהו' הנך שוכב וכו' וקם דמשמע דהא תליא בהא ותו דדי בהו' וזנה אחרי אלהי נכר אשר הוא בא שמה בקרבו ומלת הארץ ל"ל ותו דביום ההוא היא יותר לרואי השמש דלמאי נ"מ אם יהיה זה ביום ההוא או ביום אחר ותו דדי בהו' וחרה אפי ועזבתים וכו' ל"ל ותו דומצאוהו רעות רבות וצרות דלמה לי ודי כמ"ש והיה לאכול דזה כולל הכל ותו במה שחזר לו' ואמר ביום ההוא דלמאי נ"מ אי הוי ביום ההוא או ביום אחר ומה היתה כוונתו בהו' הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה שאם הכוונה בעושה תשו' ומודה ועוזב על כי בסבת סלוק השגחתו ית' מצאוהו הרעות א"כ איך חזר ית' ואמר ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' דאטו אהי דיסנא להאי פרדסנא וכמ"ש המפ' ז"ל ועיין מ"ש בדבר פשע דרוש ד' בזה ותו קשה כפל הסתר אסתיר ותו כי פנה אל אלהים וכו' יתר כי היא בכלל או' על כל הרעה אשר עשה :

ולפי"ד נאים הדברים ונק' עוד מ"ש באיכה רבתי בשעה שבקש הקב"ה להחריב ב"המ אמר כל זמן שאני בתוכו אין א"ה נוגעים בו אסלק שכינתי ממנו ואעלה למכוני הראשון הה"ד אלכה אל מקומי עד אשר וכו' ובערכין אמרי' ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות כי לא עשו מימות יהושע בן נון כן אפשר בא דוד ושלמה ולא עשו סוכות עד שבא עזרא אלא דבעו רחמי איצרא דע"ז ובטלוה ואגין זכותא עלייהו בסוכה והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הו"ל זכותא דא"י אלא יהושע דהו"ל זכותא דא"י אמאי לא בעא רחמי איצרא דע"ז ובטליה :

ובזה נ"ל שהודיעו הקב"ה למשה את אשר יקרה לעמו אחרי בואם לארץ ובה א"ל הנך שוכב עם אבותיך פה בעבר הירדן ולא תכנס לא"י ולכן וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר ועע"ז וזה נמשך ממה שאתה שוכב בעבר הירדן ואינך נכנס לא"י שאם היית נכנס לא"י והיה מגין עליך זכות א"י היית מבטל יצ"הר דע"ז ולא היו יש' זונים אחריו לא כן עתה שאין מי שיבטל היצ"הר וקם העם הזה וזנו אחריו ועע"ז עץ ואבן וזהו הנרמז בהו' אלהי נכר הארץ שעובדים ע"ז עצים ואבנים שהם מן הארץ ועזבני והפר את בריתי לחטוא בע"ז ובשאר מצות התורה שכרתי עליה ברית עם ישראל לקימה וכ"ש מעתה לא די במה שאשפוך חמתי על העצים ועל האבנים כיון שחטאו בהם לעבדם ודי להם לכפר על עצמם ולכן וחרה אפי בו בעצמו בו דייקא לשפוך חמתי גם על הצדיקים שבהם ואף שזה יהיה ביום ההוא ביום החרבן שכבר נשפכה חמתי על העצים ועל האבנים ועזבתים והסתרתי פני מהם לרמוז לשתים רעות שע"י שעזבתים לעיר ולמקדש וגם והסתרתי פני מהם בעצמם והיה לאכול שיחרב הבית והעיר דכיון שאסלק שכינתי משם יבואו בו א"ה ויוכלו בעונות לשלוח בו יד ולהחריבו ואם מלבד זה ומצאוהו לעם הזה בעצמו צרות רבות וצרות בהריגת כל מחמדי עין שהם הצדיקים ואמר ביום ההוא הלוא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כלו' שהם יבואו להשיב אמאי דאיכא לאקשויי דכיון שביום ההוא כבר שפכתי חמתי על העצים ועל האבנים א"כ למה הוצרך לשלוח יד גם בצדיקים שבהם כיון שכך הבטיחו למשה שבזמן שב"המ קים יספיק בחרבנו ולז"א שעל כי אין אלהי בקרבי ואני עע"ז לעצים ולאבנים ולכן לא הספיקו העצים והאבנים לכפר עליהם ועלינו ולכן מצאוני לי בעצמי הרעות האלה שתים הנה שאלו לא עבדנו עץ ואבן והיינו עוברים כל שארית התורה היה מספיק שפיכת חמתו על העצים ועל האבנים כמו שהבטיחו למשה וחזר לפרש הענין הוא ית' ולבארו באומרו ואנכי הסתר אסתיר פני הסתר מב"המ כדי שיחרב אסתיר מהם בעצמם לשלוח יד בגדוליהם אף שיהיה זה ביום ההוא יום החרבן שכבר שפכתי חמתי על העצים ועל האבנים והסבה לזה על כל הרעה אשר עשה וגם כי פנה אל אלהים אחרים עץ ואבן ולכן העצים והאבנים לקו לכפר עליהם ולא היה בהם יכולת לכפר גם בעד ישראל והוצרכתי ליטול גם הצדיקים לכפר על הדור ודוק :

היא היתה תמיהתו של יחזקאל ע"ה באומרו המשחית אתה את שארית ישראל שהם הצדיקי' כמ"ש במדרש בשפכך כלו' בעת ובזמן ששפך חמתך על ירושלם והלא אתה אמרת למשה שבזמן ב"המ די בחרבנו לכפרה ואין צורך ליטול צדיקים רק בזמן שאין ב"המ קיים וע"ז באה תשו' ית' שעון בית ישראל גדול במאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מוטה דהיינו עקלקלות ואון ותרפים וע"ז מעץ ואבן וכ"ש הארץ עונה בה ודיו לכפר על עצמו ואין בדאי להגין עליה ועל ישראל ולמשה לא אמרתי שהארץ תכפר רק אם יחטאו בשאר עונות לא בעבור ע"ז מן העצים והאבנים ולכן גם אני לא תחוס עיני ולא אחמול עליהם בעצמם לכפר על עונם במה ששפכתי חמתי על העיר אלא דרכם בראשם נתתי כלו' שלכפר לדרכם הרעה הוצרכתי ליטול הצדיקים שבהם וז"ש בראשם נתתי ר"ל ואשמם בראשיהם ודוק :

א"נ אפשר לתרץ דעכ"פ חרבן המקדש המעוז היה לכפר על הדור אמנם כל כך גדול עון בת עמי שלא הספיק במקדש לבדו והוצרכו לילך גם הצדיקים וכמ"ש במדרש הקודם ולמשה לא נאמר שבחרבן המקדש

המקדש לבדו יספיק לא אם לא יתרבו העונות כ״כ והיינו דאמרי׳ הוא ואם אין בהם כדי שער וזאת היתה תשו׳ ית׳ ליחזקאל ע״ה שעון בית יש׳ ויהודה גדול במאד מאד ודוק:

ובדרך זו אלך להבין מאמר סתום במ״ר וז״ל העברה נא ואראה אמר הקב״ה למשה ב׳ שבועות נשבעתי נשבעתי לאבד את יש׳ ונשבעתי שלא תעבור את הירדן לבטל ב׳ אי אפשר אם תרצה מאבד אני את ישראל ותעבור את הירדן כיון ששמע משה כן אמר מאה במשה ימותו ואל תאבד נפש אחת מישראל ע״כ והוא פלאי דהיאך תלויים ב׳ שבועות הללו זו בזו ולבטל ב׳ א״א ואיך אפשר שאחת תבטל אמנם לפי״מ הדבר מתישב ונק׳ עוד מ״ש במדרש שאם מרעה״ו היה נכנס לא״י לא היה ב״המ נחרב והנה מודעת זאת שהוא ית׳ נשבע לאבד שונאי ישראל אם לא ישמרו בריתו ועדותיו והוא ית׳ הטיב חסדו ששפך חמתו על העצים והחריב ב״המ גאון ישראל וכזה הו״ל כאלו נאבדו כיון שבעוונותינו נחרב המקדש המעוז ואלו לא נחרב היה צריך לאבד לשונאי ישראל עצמם לקיים שבועתו ולכן הוצרך לישבע לבלתי יעבור משה את הירדן כדי שתהא תקומה לישראל אשר בהעותם יקים שבועתו בחרבן המק׳ המעוז והו״ל כאלו אבדם ואלמלא היה משה נכנס לא״י לא היה נחרב הבית והיה צריך לקיים אבוד שונאי ישראל עצמם ולכן א״ל למשה ב׳ שבועות נשבעתי נשבעתי לאבד את ישראל אם יחטאו וכדי שיתקיימו ישראל ותתקיים שבועתי לכן נשבעתי שלא תכנס לא״י כדי שאקים שבועתי בהחריב הבית ואם אתה נכנס לא״י א״א שיחרב הבית וצריך עכ״פ לקיים שבועתי בישראל עצמם ולכן אם תרצה מאבד אני את ישראל ותעבור את הירדן באותה שעה א״ל מאה במשה וכו׳ ואל תאבד נפש א׳ מישראל ודוק:

אמנם להבין כוונת מאמרין ופ׳ יחזקאל ופ׳ ירמיה לפי כוונתינו יאמר נא בהקדים מאי דקי״ל מלוה על היתומים לפרוע חוב אביהם וכופין אותם ע״ז תו קי״ל דאין נפרעין מיורשים קטנים אפילו מלוה בשטר ואף שהוא מקויים ואפי׳ היה בו נאמנות וכל תנאי שבעולם שמא יש להם ראיה ששוברים את השטר ואם הם גדולים והוציא עליהם שטר מקויים אם כתוב בו נאמנות גמורה עליו ועל ב״כ אחריו גובה מהם בלא שבועה ואם אין כתוב בו נאמנות גמורה לא גבי דטענינן ליתמי שמא פרוע הוא ואפי׳ תפס משלהם משבעינן ליה ולא מהניא ליה תפיסה להפטר מן השבועה וכתב הרב החבי״ב ז״ל בח״מ סי׳ ק״ח הגהת הטור אות ל׳ דהא דלא מהני ליה תפיסה היינו דוקא כי תפס משלהם אבל אם היה החוב על המשכון נוטל בלא שבועה והביא ראיה מדברי הרמב״ם ע״ש וסיים בה שב״כ מהרימ״ט זלה״ה וכתב עוד וז״ל וכ״ל דהיו׳ דוקא כדי שיווי המשכון אבל אם החוב יתר על המשכון צריך שבועה למה שהוא יותר מהמשכון ובמרדכי כתב בשם הר״מ ז״ל שאינו נשבע ע״כ ואני תמיה במ״ש דין זה מעצמו והדבר בא מפורש בתשו׳ הריב״ש ז״ל בסי׳ ע״ח שכתב שחוב על משכונא לא דמיא׳ ביה דינא דרב ושמואל שאם מת לוה בחיי מלוה נתחייב מלוה שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו לפי שהיתה המשכונה מוחזקת ביד המלוה וכשמת לוה היה המלוה גובה מיורשיו בלא שבועה כדאמרי׳ בריש אע״פ ויחד לה ארעא גביא בלא שבועה וטעמא לפי שאין חוששין לדילמא אתפסה נררי ואע״פ שאין המשכון מוחזק בידה ב״ש באן שהמשכון מוחזק ביד המלוה והביא ראיה מדברי הרמב״ם ז״ל והיא היא הראיה שהביא הרב החבי״ב וכתב עוד הריב״ש שם וז״ל ומיהו אחר שהגבו ב״ד את החצר לסך המשכונה ובאו לתבוע המותר מאשר נכסי לוה דנין לכתחלה דינא דרב ושמואל ולא יטלו מנכסי לוה שאין ממושכנין בידם יע״ש בארוך באופן שכל דברי הרב החבי״ב הן הן דברי הריב״ש והתימה איך נעלמו מעיני הרב החבי״ב ולפי מסקנת הרב החבי״ב נראה שהמרדכי בשם הר״מ ס״ל שכל שיש שם משכון יכול לגבות בלא שבועה אף מה שהוא יתר על המשכון וחולק בזה על הריב״ש והרב החבי״ב ואפשר שטעמו דלא חיישי׳ לאתפסת נררי למה שהוא יתר על המשכון דכל שהניח משכון על החוב אפילו יהיה פחות מהחוב תו לא מתפיס ליה נררי ואיך שיהיה המורם מזה דחוב היתר על המשכון הדבר שנוי במחלוקת אי מלי מלוה גבי מיתמי אי לא והנה כבר בא לעיל שב״המ נתמשכן בשביל ישראל וא״כ אמרי׳ תו במדרש אלה פקודי המשכן משכן אר״ש בר מרתא שנתמשכן ב״פ בשביל עונות של ישראל הוא שאנשי כנה״ג אומ׳ חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואין חבול אלא משכון וכו׳ וא״כ אמרי׳ במדרש במשפטים ונתתי משכני אל תהי קורא משכני אלא משכוני וכו׳ ע״ש ופי׳ המפ׳ דהכוונה שהניח כביכול המקדש הללו בתורת משכון על העו׳ שהם כחוב ומלוה וידוע מאמר הכתוב למקונן אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וא״כ באנו לדין דמלוה על היתו׳ לפרוע חוב אביהם:

ובזה נא״ה להבין ולהשכיל מחלוקת ר״א וריב״ח דהכא לב״מ אין בב״המ לחוד כדי פרעון שטר החוב מהעונות שהיו חייבים ישראל בי פליגי בפלוגתא דמהר״מ והריב״ש דהכא דאיכא משכון ובא הקב״ה ליפרע חובו מן היתו׳ לר״א דס״ל בהריב״ש דהיתר על המשכון לא מלי גבי אמטו להכי קאמ׳ הקב״ה יחרב ב״המ ואל תשלחו יד בצדיקים להפרע שארית החוב היתר על המשכון דלא מלי גבי מיתמי רק בכדי המשכון לחוד וכיון שנבנה ונפרע המשכון עצמו לא מלי תבע לגבות שארית החוב אמנם ריב״ח ס״ל במהר״מ דכל שיש משכון מלי לגבות לכל החוב אף היתר על המשכון בלא שבועה ולא חיישי׳ להתפסת נררי ואמטו״ל קאמ׳ אמר הקב״ה הוא ואם אין בהם כדי פרעון שטר החוב ונבינא בדינא לבוליה חוב אף היתר על המשכון ולכן שלחו יד בצדיקים דזה וזה בולי הקי ואולי שיספיקו בי אין בהם כדי שטר:

ובהך גופא פליגי קב״ה ויחזקאל דיחזקאל ס״ל בהריב״ש דאף דאיכא משכון לא גבי אלא עד כדי המשכון ותו לא ולז״א המשחית אתה את שארית ישראל ואין שארית אלא לצדיקים אתמהא דכיון ששפכת חמתך על המקדש המעוז וגבית המשכון עצמו איך אתה רוצה לגבות יתר החוב היותר על המשכון משארית ישראל וז״א המשחית אתה את שארית ישראל בשפכך חמתך על ירושלם אבל הקב״ה ס״ל במהר״מ דבדאיכא משכון גבי כל החוב ואפי׳ היותר על המשכון ולכן כיון שעון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ואין בגבית המשכון כדי שטר גבינא לבוליה חוב כיון דעיקרו היה על המשכון:

ובדרך זו דרך בה ירמיה ע״ה דהוא קא מתמה איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון דהיאך

חייב

חייב ה' ברוגזיה את בת ציון ובא עליהם בדין מאחר שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל שהוא בה"מ וגבה אותו בחובו איך חזר לגבות היתר על המשכון וז"ש בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב דהיינו בית המקדש והצדיקים דכולהו מיקרו נאותיו של יעקב והיכי עביד הכי ליפרע כל נאות יעקב דמאחר שהרס בעברתו מבצרי בת יהודה זה בית עולמים שהיה ממושכן וגבה אותו א"כ איך שוב הרג כל מחמדי עין שהם הצדיקים לגבות שאר החוב היתר על המשכון:

והיינו דקא מסיים מאמרין באו' לכך באמר בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב דק"ל דמאי קא מתמה המקונן מאחר שלקו בעונם וכאשר הוא עצמו גבה עליהם כמה פ' וניחא ליה דכל מאי דכתיב לו' דיחזקאל וירמיה לדבר אחד נתכוונו שהיו סבורים דבדין לא הוה מצי לגבות כביכול החוב היתר על המשכון כיון שגבה גוף המשכון וב' הנביאים בקנגון א' נתכבאו כאמור:

א"נ להבין במאי פליגי ר"ה וריב"ח במאמרין והיא היא פלוגתא דהוו פליגי בה כביכול קב"ה ויחזקאל וירמיה במאי דאיפליגו רבוואתא במלוה חבירו על המשכון והמשכון אינו שוה כבדי החוב ונאבד דאיכא מ"ד דאבדו כל מעותיו ואיכא מ"ד דלא אבד רק כבדי שווי המשכון והיתר של המשכון גובה אותו מהמלוה ותליא פלוגתייהו בהאיא דאמר שמואל בפ' שבועת הדיינין ובפ' האומנין האי מאן דאוזיף לחבריה אלפא זוזי והנח גביה קתא דמגלא אבד קתא דמגלא אבוד אלפא זוזי דאיכא מ"ד דהלכתא דשמואל ואיכא מ"ד דליתא לדשמואל ועיין בתוס' והרא"ש שם והשתא לפי זה נאמר דהמקדשים מתחלה נתונים נתונים הם בתורת משכון מבי חטאו הראשונים ומאז נתנו במשכון עד שיפרע ב"ח את חובו והן בעון כשנחרבו הו"ל כאבד קתא דמגלא ור"ה ס"ל דהלכתא בשמואל דאי אבד קתא דמגלא אבוד אלפא זוזי והמטו להכי אמר הקב"ה יחרב ב"המ ואל תגע יד בצדיקים אע"ג שאין בב"המ כדי שטר החוב מ"מ כיון דנאבד המשכון נאבד כל החוב ולכן אל תגע יד בצדיקים ליפרע שארית החוב וריב"ח ס"ל דליתא לדשמואל והמטו להכי אמר הקב"ה שישלחו יד גם בצדיקים להפרע שאר החוב כיון דהוא והם אין בהם כדי שטר דאע"ג דאבד המשכון גובה בדין היתר על המשכון והיא גופא מחלוקת כביכול הקב"ה עם יחזקאל וירמיה ודוק:

וזהו שתמה המקונן באו' טבעו בארץ שעריה והרי המשכון חלף הלך א"כ מעתה מלכה ושריה בגוים שהם הת"ח התמהא דכיון דהלך המשכון תו לא מצי למגבי שארית החוב או משום ההיא דאבד קתא דמגלא וכו' או משום דלא מצי גבי מהיורשין מה שהוא יתר על המשכון כפי הדברי' הניאנין למעלה בדרך הא':

באופן כי לפי ס' יחזקאל וירמיה ור' אייבו כיון שנחרב ב"המ הגם הלום שאין בו כדי שטר לא מצי גבי שארית החוב מישראל או מטעמא דאבד קתא דמגלא אבוד אלפא זוזי או מט' קמא דאין המלוה גובה מהיורשים היתר על המשכון כמ"ש לעיל באורך ובזה נבין מאמר הכתוב שפוך חמתך אל הגוים וגו' כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו וא"ל דמה חטאו א"ה בזה עד שבדין יתחייבו שישפוך חמתו עליהם והלא הקב"ה בעצמו קרא לא"ה שיבואו ויחריבו את ביתו בעונותיהם של ישראל ובמ"ש רז"ל בכמה מקומות ותו להבין הכפל כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו כי היה די באו' כי אכל את יעקב ולפי"ה יובן ונקדים עוד מ"ש מהר"ש יפה ז"ל אמאי דאמרי' במד' ס' משפטים ונתתי משכני אל תהי קורא משכני אלא משכוני וכו' וכן בלעם הוא אומר משכנותיך ישראל וגו' לא מפני שאני חייב לא"ה אני ממשכן להם משכוני אלא עונותיכם וכו' והק' מהרש"י ז"ל דמהכא משמע שנתמשכן לא"ה והלו לקמן אמרו חבול חבלנו לך דמשמע דהמשכון הוא להקב"ה שהוא ודאי הב"ח ולא א"ה ותי' דהכא קאמ' לפי שא"ה החריבוהו וכאלו נמסר להם ע"כ ויראה דהכוונה לומר כאלו הקב"ה הרשה לא"ה בחוב זה ולרידהו אתיהיב המשכון וישראל קרויס לווים וא"ה מלוים כיון דאתו מקמתיה דב"ח הוא האל ית' אמור מעתה שאם א"ה שהם המורשים יעוותו משפט בפרעון החוב הלז ענוש יענשו והנה יונתן ע"ה תרגם הקרא דואת נוהו השמו וית בית מקדשיה אצדיאו:

ובזה כא"ה דקאמר נביא שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו תן להם כפעלם אשר לא ידעו ולא יבינו דאית דיין ואית דיין אשר יביא במשפט על כל נעלם וב"ת דלמה יתחייבו כיון שהם באו בשליחותו של מקום ליפרע החוב מישראל ולזה בא בכ"ט כי אכל את יעקב שהם הצדיקים ששלחו בהם יד הגם שואת נוהו שהם ב"המ השמו כמו שתרגם יונתן וית מקדשה אצדיאו דהשתא בדין הוא שיענשו דמאחר דאצדיאו בית מקדשא פקע בוליה חוב הגם הלום שאין בב"המ כדי שטר מהב' הטעמים האמורים וא"כ למה חזרו לאכול את יעקב ליפרע שאר החוב וא"כ בטענה זו בדין הוא שתשפוך חמתך עליהם וכמעשה ידיהם תן להם:

הוא הדבר אשר דבר המשורר במקראיו אל נקמות ה' אל נקמות הופיע הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו וא"ל בכפל עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו דהיינו הך ולפי"ד מובן מאליו דקאמ' דוד הע"ה שאל קנוא ונוקם נקם ישיב לצריו שהחריבו את ביתו והרגו הרג רב וישיב גמולם בראשם של גאים הללו המתנשאים לאמר כי אין עליהם עונש כי הם באו בשליחותו של מקום להפרע חובו מישראל ועד מתי רשעים הללו יביעו ידברו עתק בגאוה ובוז לאמר לא פעלנו און והמה עברו חוק אשר לא כדת במה שעמך ה' ידכאו ושלחו יד בעם ה' אלה הם הצדיקים הגם הלום שכבר החריבו את המשכון שהוא נחלתך ובית קדשך ענו ושרפו והחריבוהו וב"ת משום שאין בו כדי שטר הרי כיון דנאבד המשכון תו לא מצי גבי הב"ח מה שהוא יתר על המשכון מהנהו תרי טעמי דכתי' וכאשר דבר ה' אל משה שבזמן היות ב"המ קיים שופך עליו חמתו ובזה נצולים ישראל ולא א"ל על נטילת הצדיקים רק כי ליבא ב"המ כדבר האמור למעלה:

ולזה סובב הולך מאמר הכתוב בישעיה ע"ה לכך והגה הומה איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראנה ירוש' נוה שאנן והדברים נראים בספר התוס' אבן עפי"ד נראים הדברים והנה בחגיגה אמרינן ליה סופר שהיו סופרים כל אותיות שבתורה איה שוקל שהיו שוקלין כל קלין וחמורים שבתורה ע"כ

והשתא

והשתא קאמר נביא אם לכך יהגה אימה חשיבה וכל אשר כתובך ותמה לאמר איה סופר איה שוקל שהם תוארים לצדיקים והנבי מעשה דלמה שלח בהם יד והוי משום פרעון חוב עון הדור הרי נחרב ב"המ ותו לא מצי למגבי היותר מהנהו טעמי וכאשר דבר ה' אל משה וקאמר דלא נעשה הפועל הזה רק להפרע מא"ה וז"ש את עם נועז שהם א"ה כמו שפי' המפ' לא תראה טענתם אשר טוענים שהם באו בהרשאתך וכדין ליפרע החוב בהריגת הצדיקים והרי הם עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון בינה להם דהיה להם להבין ולהשכיל דכיון שנחרב הבית פקע כוליה חוב ואינו כדין ליפרע שארית החוב כאמור וז"ש חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראנה ירוש' נוה שאנן דכיון שנחרבו העיר והעזרות ומקדש המעוז היה להם להבחין דבהכי פקע כוליה חוב :

גם אסף רמזה לזו באומרו שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו כהניו בחרב נפלו וגו' ויקץ כישן ה' כגבור מתרונן מיין ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו וא"ל כמ"ש אהל שכן באדם דכמעט אין לו שחר ותו מאי לחרב עמו דכיון שלא היו עושין רצונו כדכתי' ויכעיסוהו בבמותם וגו' היאך קראם עמו וכהניו ותו דלמה הענוש והכאב לצרים הללו מאחר כי צרם מכרם וה' הסגירם ולפי"ה מובן והנה מהרש"י ז"ל בסדר משפטים כתב דמשכן שילה ומקדש ראשון ושני תרוייהו שם מקדש מיקרו ונתמשכנו ובזה נא"ה ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו ולכן שמע אלהים ויתעבר ויטוש משכן שילה שאותו אהל שכן בלו' לקחו בתורת משכון בעבור האדם החוטא ויתן לשבי עוזו הוא ארון הברית ותפארתו ביד צר ואף שאבד המשכון עכ"ז הסגיר לחרב עמו שהם הצדיקים הגם שכבר בנחלתו שהוא המשכן התעבר ושפך עליו חמתו אפ"ה חזר לגבות המשואר מבחוריו וכהניו שהם הצדיקים וכביכול בטענה זו הקיץ כישן ה' ה' ויך צריו אחור בטענה שכיון שאבד המשכן פקע כוליה חוב ולמה שלחו יד גם בצדיקים כדבר האמור :

עוד רמזה אסף במזמור ע"ד למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך זכור עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתיך הר ציון זה שכנת בו הרימה פעמיך למשואות נצח כל הרע אויב בקדש וקשה דמאי קא מתמה למה אלהים זנחת והלא התשו' לזה מבוארת על עזבם את תורתי ותו מאי לנצח דקאמר ומה היתה כוונתו באומרו גאלת שבט נחלתך הר ציון זה שכנת בו ולפי"ה הדברים פשוטים שתמיהת אסף מדוע זנח אלהים לנצח בין כששפך חמתו על המקדש ואבד המשכון ובין בחרבנו נפרע מן הצדיקים ועשן אפו בצאן מרעיתו ולא כן אמר למשה אלא שכששופך חמתו על העצים לא ישלח יד בצדיקים דכיון שאבד המשכון תו לא מצי גבי שארית החוב מהנהו טעמי דכתיב והיה לך לזכור עדתך קנית קדם והבטחת למשה רבינו ע"ה שתגאלם ע"י בטיחת הר ציון זה אשר שכנת בו לבד וכיון שיחרב לא תשלח יד בצדיקים מהנהו טעמי דכתי' וקאמ' דבאמת בטענה זו הרימה פעמיך להשמים לאויב על כל אשר הרע בקדש ישראל כי לא היה כדין לשלוח בהם יד אחרי חרבן המקדש המעוז :

גם ישעיה ע"ה רמזה לזו בדברות קדשו בסי' מ"ג קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת עליהם רחמים על זקן הכברת עולך מאד ואמרו בתנחומא שלעתיד יושב הקב"ה בדין על מלכות הרשעה וא"ל למה היית משעב' בבני והיתה אומרת לא אתה מסרתם בידינו וא"ל בשביל שמסרתי אותם לך לא שמת עליהם רחמים אלא על זקן הכברת עולך מאד זה ר"ע וכו' כמשך לפי"ד שאו' הקב"ה כשקצפתי על עמי חללתי נחלתי שהוא המקדש המעוז שנק' נחלת ה' ומסרתי לגוי' בידך מדוע לא שמת עליהם רחמים ושלחת בהם יד ועל זקן הכברת עולך כגון ר"ע וחביריו דהיה לכם להבחין כיון שהחרבתי את ביתי ואבד המשכון תו ליתיה כדין למגבי שארא דכוליה חוב פקע כאמור :

גם יואל ע"ה רמזה בסי' ד' מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שמם תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם וכו' ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון וק' באומ' ונקיתי דמם לא נקיתי שהוא סותר עצמו מדבור לדבור ותו ק' מאי דסמיך ליה וה' שוכן בציון דכמעט אין לו שחר ורש"י פי' ואף אם אנקה אותם מאשר עבירות שבידם ומרמות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שה' שוכן בציון ועדיין ק' חדא דלמה ינקה אותם מאשר הרעות שעשו ולא ינקם מדם בני יהודה דמאי שנא ותו דלמה לא תהיה זאת רק כשה' שוכן בציון ולפי"ה נכון הדבר והנה דבר כתי' לעיל דכל זמן שהשכינה היתה בכ"המ לא יכלו האויבים לשלוח בו יד והשתא קאמר נביא שמצרים ואדום יהיו שממה בעון החמס שעשו לבני יהודה ששפכו דמם דם נקיים וצדיקים אשר בהם הגם הלום דעל מה שהחריבו את ביתי אני מנקה אותם כי מידי היתה זאת לשפוך חמתי על העצים ולכן הנני מנקה אותם על הרעות שעשו לי דיקא בחרבן ביתי מ"מ דמם של בני יהודה לא אנקה בטענה גדולה דכיון שאבד המקדש תו לא מצינו למגבי שארא כאמור לעיל וכך אמרתי למשה שבזמן שב"ה קיים אני נפרע ממנו ולא אשלח בהם יד כלל כי אין לי לשלוח בהם יד בצדיקים אם יחטא הדור רק לאחר חרבנו והיינו דביק אימתי תהיה זאת שיתחייבו על אשר שולחים יד בצדיקים היינו דוקא כשה' שוכן בציון שאז הא היכא ב"המ קיים וסלקתי שכינתי והחריבוהו לפרעון החוב דהאלו אחר חרבנו אם חטאו הדור כדין הוא לשלוח יד בצדיקים אבל כשב"המ קיים אין להם לשלוח יד בצדיקים כיון שהחריבוהו ולכן לא אנקה אז דמם של בני יהודה הנקיים ונקם ישיב לצריו והיה ה' למלך על כל הארץ אכי"ר :

דרוש שני

גרסינן במדרש איכה כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד אמר ר"ש בן לקיש אם מאיסה היא לית סבר ואם קציפה היא אית סבר דכל מאן דכעיס סופיה להתרצויה :

יישבו לארץ ידמו כל העם אשר בשער והזקנים · והעלו עפר על ראשם ואת המעפורת על כתפם ומעלין את המרומ'ע עד שעמדו קינ'ן · כי אמר שדי כיום חרון אפו וראש פתנים · וזו היא שקשה כי מאחר עלות בעירן ויתחא משפט חוק ויתרולט הבנים · א"כ מן הראוי כי בשוב ה' מחרון אפו הכף ומיד ישוב וניחם ולא לוריך לוו"ו דתרוכין רבות בשנים שכך היא המדה שכל שהגזרה היא בשעת הכעס בעבור

הכעס תתבטל הגזרה ואפי' גזר דין שיש עמו שבועה כדאמרי' בחגיגה היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו ר"י אומר יש להם על מה שיסמוכו שנאמר אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי נשבעתי באפי וחוזרני בי וה"נ אמרי' בפ' חלק שדור המדבר יש להם חלק לעה"ב ומה אני מקיים אשר נשבעתי באפי באפי נשבעתי וחוזרני בי ופירש"י והיינו אשר נשבעתי באפי מפני כעסי נשבעתי ומתחרט אני ע"כ הרי דכל שהיתה הגזרה בשעת הכעס מתבטלת כשיעבור הכעס ואף שיש עמה שבועה:

ובזה פי' הרב א"ה זלה"ה מקרא שכתוב אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני והדק' מבואר דאטו הודאה בעי בעבור שתתאנף בו ה' אמנם לפי האמור אתי שפיר דאשכוחי קא משבח על היות הגזרה בעידן ריתחא דבהכי תכף ומיד כשישוב אפך תשוב ותנחמני משא"כ אלו היתה הגזרה שלא בשעת הכעס אין תקומה לבטלה ח"ו אבל בהיותה בעידן ריתחא היא מתבטלת תכף בעבור הכעס ואפי' שיש עמה שבועה כדאמרי' באפי נשבעתי וחוזרני בי:

ועפי"ז נבין כוונת המקונן באו' לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שוממה כל היום דוה נשקד וגו' על אלה אני בוכיה כי רחק ממני מנחם משיב נפשי וא"ל על תרעומת המקונן הלזו באו' לא אליכם כל עוברי דרך ודרשו ז"ל לא ייתי עליכון מאי דאתי עלן כל עוברי דרך כל עוברי דרכה של תורה דהיכי קאמר הכי והלא כך היא המדה לעוברי דרכה של תורה ותו כמ"ש אשר הוגה ה' ביום חרון אפו דמאי נ"מ אם הוגה אותה ביום חרון אפו או שלא ביום חרון אפו ותו יש להבין מה היתה כוונתו באומ' נתנני שוממה כל היום דוה:

חוץ מכוונתינו הנה מקום אתי במקראות הללו ליישב מאי דא"ל בהו דמעיקרא קאמר ממרום שלח אש דמשמע דע"י שליח נפרע מהם ואלו הקב"ה לא שפטם בעצמו והכי אמרי' בפ' חלק עשאוני בני כעובר על דת דאלו בסדום כתי' וה' המטיר על סדום ואלו בירוש' כתיב ממרום שלח אש בעצמותי וכתי' ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום הרי דבירוש' נפרע מהם ע"י שליח והשתא קשיא סיפא דקאמר נשקד עול פשעי בידו דמשמע דבידו נפרע מהם ותו מה היתה כוונתו באומ' פרש רשת לרגלי השיבני אחור דמשמע הם משוללי ההבנה:

ולהבין הדקדוקי' הללו נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ב דרוצח כל ההורג חבירו בידו וכו' הרי זה נהרג בב"ד אבל השוכר הורג להרוג את חבירו או ששלח עבדיו והרגוהו וכו' אין בהם מיתת ב"ד ובפ"ג כתב הדוחף את חבירו לתוך המים או לתוך האש אומדין אותו אם יכול לעלות משם פטור ואם לאו חייב וכן אם כבש עליו בתוך האש עד שלא נשאר בו כח לעלות ומת חייב אע"פ שאינו הוא הדוחף תחלה והוא הדין וכו' או שכפתו והניחו בגנה או בחמה עד שמת וכו' בכל אלו נהרג עליו שזה כמי שחנקו בידו אבל הכופה את חבירו והניחו ברעב עד שמת או שכפתו והניחו במקום שסוף חמה או צנה לבוא לשם ומת וכו' אין ממיתין אותו וכו' ע"כ והטעם דסוף חמה לבוא דפטור דכי כפתו עדין ההרג לא קפץ עליו וא"כ הך לא הוי אלא גרמא בעלמא דלהיותו כפות לא מצי למברח קודם בוא ההרג משא"כ כי כפתו בתוך ההרג ממש דהוי מזיק בידים וכן פירש"י בסנה' דע"ז וז"ל כפתו ומת ברעב פטור משום דבשעה שכפתו אין כאן דבר ההריגה והרעב בא מאליו והולך וחזק לאחר זמן. סוף חמה לבוא פטור אם לא היתה שם חמה בשעה שכפתו פטור שלא היה ההרג מזומן להריגה וגרמה הוא ע"כ ואמרי' במדרש מהו וירדנה בכשה כמר"א וירדהו אל אפיו תו אמרי'. אקרא דהשיב אחור ימינו משל למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו והיה העבד מזדעזע מבן המלך עד שכפת המלך יד בנו לאחוריו למדנו דהשיב אחור ימינו היינו שכפת יד בנו לאחוריו והנה מלינו לו ית' שכביכול רוצה לחייב עצמו בכל הנזק שהוזקו ישר' כמ"ש שלם ישלם המבעיר את הבערה אני הצתי אש בציון עלי לשלם את הבערה שהבערתי והנה כי היכי דאמרי' ברציחה שאם הוא גרמא פטור ה"נ בנזיקין וחבלות וכמ"ש הבה"ג בח"מ סי' שפ"ג בשם המאירי וידוע מאי דקי"ל דאם שלח הבעירה ע"י שליח והזיקה פטור המשלח:

ובזה נ"ה דקאמר נביא הגם הלוס כי ממרום שלח אש בעצמותי על ידי שליח לא תימה דכביכול פטור מנזקי האש היא כיון ששלחה ע"י שליח אלא חייב כביכול כדין לשלם כל מה שהזיקה. מטעם דהכא וירדנה לעצמותי ר"ל כבש עצמותי בתוך האש וכן פרש לרגלי השיבני אחור שכפת ידי לאחורי אחרי ששלח האש ע"י שליח שוב כפת ידי שמה בכפתו והניחו בחמה דבכל כה"ג הגם הלוס שהאש שלחה ע"י שליח ולא היה הוא הדוחף מ"מ כיון שכבש עלי בתוך האש וכפת ידי לאחורי קרינן באלו נשקד עול פשעי בידו ממני וכביכול חייב לשלם וז"ש אני הצתי אש בציון כלו' דאפי' שנשלחה ע"י שליח מ"מ הו"ל כאלו אני בעצמי הצתי האש מהטעמים האמורים ולכן עלי לשלם וכו' יען שהכשיל כחי במה שכבש עלי בתוך האש עד שלא אוכל לברוח ממנה ונתנני ה' בידי לא אוכל קום ולברוח מתוך ההפכה ע"י מה שכבש עלי וכפת ידי לאחורי דבכל כה"ג הו"ל כמי שחנקו בידו ולא גרמה כי נתנני בידי לא אוכל קום ולברוח אחרי בוא ההרג ולא מניחא לברוח מחמת הכפיתה ובהכי כביכול עליו לשלם:

אך לפי מערכת הדרוש נבין את אשר דקדקנו בראש אמיר כי הנה ודאי בזמן החרבן והגלות היה בשעת הכעס וחרון אף והעד ע"ז כי היה המשפט בחוזק גדול ושאו היה שלא בשעת הכעס לא היה המשפט בחוזק דאינו דומה משפט הבא בשעת הכעס לבא שלא בשעת הכעס וא"כ היה ראוי שאותה גזרה שנגזר על יש' שיגלו מארצם שתתבטל מיד בעבור הכעס ואפילו יש עמה שבועה שכך היא המדה כדאמרי' באפי נשבעתי וחוזרני בי ואולם הן בעון דאינו שגזרת הגלות נמשכה רבות בשנים וכמ"ש בזוהר הקדוש שהקב"ה גזר שיהיו בגלות אלף שנים כדכתי' כל היום דוה שהוא אלף שנים יומו של הקב"ה וזו היא שקשה דכיון דהגזרה היתה בעידן ריתחא והעד ע"ז היות המשפט חזק א"כ היה לו להתחרט ולבטלה תכף בעבור הכעס שכך היא המדה וע"ז היה תמה המקונן ואמר לא אליכם כל עוברי דרך לא ייתי עליכון כל עוברי דרכה של תורה מה דאתי עלן תרתי לריעותא הפך המדה דהיינו שלענין עונש המשפט ראה דאינו שהיה בחוזק עצום שהרי ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וגם פרש רשת לרגלי השיבני אחור א"כ מעתה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר

עולל

עולל לי כי בהיות המשפט בחוזק הוא עד כי אשר הוגה ה' וחשב בלבו ונזר עלי הגלות היה ביום חרון אפו שהרי ממרום שלח אש וגו' וא"כ היה ראוי שאחר עבור הכעס שתתבטל גזרת הגלות שהיתה לאלף שנים והוא לא עשה כן רק נתנני שוממה בגלות כל היום דוה התמהא כי לפי מדת טובו ית' כל שהגזרה היה בזמן הכעס היה ראוי שתכף כשוב ה' מחרון אפו ישוב ינחמנו ולכן על אלה אני בוכיה כי רחק ממני מנחם משיב נפשי שהאריך והרחיק נחמתי לקיים גזרתו של אלף שנים ואלו קיים גזרתו להיותה שלא בשעת הכעס הייתי מתנחם שהיה המשפט בקל שלא בחוזק כיון שהיה שלא בכעס אבל שיהיה המשפט בחוזק שהוא מופת שהיתה הגזרה בעידן ריתחא ושלא יחזור בו מהגזרה אף שעבר כעסו התמהא דהוו תרתי דסתרן ולכן לא ייתי עליכון מה דאתי עלן כי אין מכאוב כמכאובי ודוק:

ואל זה עלמו כיון המקונן באו' איכה יעיב באפו ה' את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

והנה חוץ מכוונתנו נכין גם המקראות שלפניהם הם המדברים כל אויבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת וגו' תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות וגו' איכה וגו' וא"ל כמ"ש ששוב אתה עשית דמה המעשה הזה אשר עשה ה' ותו באו' לפניך דמה היתה כוונתו בזה ודי אומרו תבוא כל רעתם ועולל וגו' ועוד דמהו הדמיון וזה שרמה כאשר עוללת לי ומאי על כל דרי או' כאשר עוללת לי על כל פשעי ותו מאי יעיב באפו את בת ציון לבת ציון מבעי ליה:

ולהבין כל זה נקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בח"מ סי' שפ"ו הזורק כלי מראש הגג וקדם אחר ושברו בעודו באויר הזורק חייב והמשבר פטור דחשבינן ליה כשבור משעה שזרקו ופסקו בזה ברבה דאמר הכי בשלהי בילד הרגל שאם זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור מ"ט מנא תבירא תבר והא"ג דלרבא מספקא ליה התם בדף י"ז אי בתר מעיקרא אזלינן או בתר תבר מנא לא שבקי' פשיטותיה דרבה מקמיה ספיקיה דרבא:

ובהדי אורחין אל ה' וואר לנו מקרא שכתוב בישעיה סי' מ"ז קחי רחים וטחני קמח גלי למתך חשפי שובל גלי שוק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך נקם אקח ולא אפגע אדם וק' טובא מה הלשון אומרת ולא אפגע אדם וראיתי ליונתן שתרגם ואשני דינך מבני אנשא ואכתי אינו מובן כי למה ישנה דינם מבני אדם גם בני איש ותו ק' מהו וטחני קמח וטחני חטים מבעי ליה וכבר רז"ל נתעוררו בזה ואמרו חטים לא נאמר אלא קמח אתה מולא כששרף נבוכדנלר את ההיכל ואדליק ביה נורא דרבוניה מן שמיא שנא' גת דרך ה' הוה קא זיחא דעתיה נפק בת קלא ואמר עמא קטילא קטלת היכלא קליא קלת קמחא טחינא טחנת ע"כ אמור מעתה באנו לדין דזורק כלי וכו' דפטור המשבר דמנא תבירא תבר אכן וראה דעכ"פ בדיני שמים מיהא מחייב דהא אפי' גרמא דנזיקין דקי"ל לכ"ע דפטור עכ"ז בדיני שמים מיהא מחייב וכמ"ש הרב החכי"ב בח"מ סי' שפ"ו בשם המאירי והרדב"ז ז"ל כ"ש בזורק כלי וכו' דלרבא מ"ל אי מתחייב בדיני אדם דשמא בתר תבר מנא אזלינן וכ"ש לכל הפחות יתחייב המשבר בדיני שמים:

ובנא"ה דקאמר נביא הנס הלוס כי בת בבל השדודה מאנא תבירא תברא ועמא קטילא קטלא והיכלא קליא קלת וטחנא קמחא טחינא וז"ש אף כי קחי רחים וטחני קמח ולא תזוח דעתך לא תימא שמזה כמשך שהיתה פטורה כדין כדין הזורק כלי וקדם אחר ושברו דליתא אלא תגל ערותך גם תראה חרפתך ונקם אקח לעשות בה דין וכ"ת והא פטורים הם בדיני אדם לז"א ולא אפגע אדם ואשני דינך מבני אנשא כלו' שלא אבוא עליהם בדיני אדם רק בדיני שמים כי בדיני שמים ודאי מתחייב המשבר כאמור והנה רבותינו בעלי התוס' כתבו דדווקא בזרק כלי מראש הגג וקדם אחר ושברו הוא דפטרי' למשבר אבל אם זרק חץ או אבן עליו וקדם אחר ושברו פשי' דהמשבר חייב ולא שייך באן מנא תבירא תביר וסברא פשוטה לחלק ביניהם וכתב הר"ב ב"ח דהחילוק ביניהם היינו דבזורק כלי עשה הזורק מעשה בגוף הכלי שזרקו לארץ מש"ה חשבינן ליה מאנא תבירא אבל בזרק אבן או חץ דלא עשה מעשה בגוף הכלי אם קדם אחר ושברו חייב המשבר:

ומעתה נבוא לבאר כוונת המקונן כל אויבי שמעו רעתי דהיינו אותו ב"ק שאמרו עמא קטילא קטלת היכלא קליא קלת ששו דבהכי פטורים הם וכ"ת והרי בזורק אבן או חץ אם קדם אחר ושברם מחייב המשבר ליתא דשאני התם דלא עביד הזורק מעשה בגוף הכלי אבל הכא בב"ד כי אתה עשית מעשה בגוף הכלי דהא בעונותינו שרכו דרבוניה משמיא והיינו ממש דזורק כלי מראש הגג דהמשבר פטור וא"כ פטורים א"ה בדין והולס מאריה דעלמא עכ"פ תבוא כל רעתם לפניך לדונם ולחייבם לפניך בדיני שמים דבדיני ש' עכ"פ מחייבי ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי שהענשת וחייבת אותי על כל פשעי ואפילו בפשע שהייתי פטור עליו בדיני אדם עכ"ז חייבת אותי עונש בדין שמים כן תעביד לאו"ה תן להם בפעלם לדונם ולהענישם בדיני שמים אף שבדיני אדם הם פטורים דהא איכה יעיב באפו כלו' דאיך אפשר לומר שיתחייב ה' דיעיב לישנא דוחייב וכמ"ש במדרש ואיך יחייב ה' באפו לא"ה את בת ציון כלו' את דיני בת ציון שהם דיני אדם אחרי שהשליך משמים ארץ תפארת יש' שהוא הבית המקדש דדרבוניה משמיא ובלע ה' ולא חמל וגו' והרי כיון שהזורק עשה מעשה בגוף הכלי וזרקו תו לא מחייב המשבר בדיני בת ציון שהם דיני אדם רק בדיני שמים ולכן הא אין לנו לחייבם בעונש רק בדיני שמים:

אכן לפי מערכת הדרוש הנה תמיהת המקונן היתה זאת דאיכה יעיב ה' באפו את בת ציון והראיה שהיה בעידן ריתחא בראותי' המשפט חזק שהרי השליך משמים ארץ תפארת ישראל וא"כ איכה איך לא זכר עוד הדום רגליו ולא בטל הגזרה של משך החרבן והגלות תכף בעבור הכעס מאחר שהגזרה היתה ביום חרון אפו והלא כך היא מדת טובו ית' שאם הגזרה הויא בעידן ריתחא תכף ומיד בשוב אפו מבטל הגזרה וכ"ת שלא היתה הגזרה בעידן ריתחא א"כ יקשה למה היה המשפט חזק כ"כ אין זה אלא שהיה בשעת חמום וא"כ הדרא קו' למה לא זכר עוד הדום רגליו רבות בשנים:

ולזה בעלמו נתכוון המקונן באומרו למה לנלח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאום מאסתנו קלפת עלינו עד מאד השיבנו וא"ל כמ"ש כי אם מאום מאס'

קצפת עלינו עד מאד דכמעט אין לו שחר ומה היא הכ"ט ולפי דרכנו הדברים פשוטים דקא מתמה למה לנצח תשכחנו ותעזבנו בגלות לאורך ימים לקיים שנות המספר הגלות אשר גזרת והלא כיון שהיתה הגזרה בשעת החמום והכעס לפי מדת טובך היה ראוי שתכף ומיד כעבור הכעס שתשיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם דהא אם היתה שמאוס מאסתנו ולכן היתה גזרתך שלא בשעת הכעס כדי שתתקיים ולא היה לה בטול א"כ קשה למה קצפת עלינו עד מאד שהיה המשפט חזק והלא אם הגזרה היה שלא בשעת הכעס לא היה לו להיות המשפט חזק אלא ודאי שהגזרה היתה בעידן ריתחא וא"כ תכף ומיד בהתבטל הכעס יש לך לבטל הגזרה והשיבנו ה' אליך ונשובה וזו בעצמה רמזה ירמיה בספרו באו' המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא כלו' דא"א שמאסתנו וגעלתנו ולכן רצית לקיים בנו הגזרה עוד רבות בשנים מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא כלומר שהיה המשפט חזק דהיה לך לגזור הגזרה שלא בשעת הכעס אם היית רוצה בקיומה והיינו מרויחים שהיה המשפט בנקל ברם עתה שהיה המשפט חזק שהוא מורה שהגזרה היתה בשעת הכעס א"כ לא היה לך לקיים הגזרה באורך הגלות:

ומעתה מובן מאליו מאמר הפוסק קדים אם מאוסה היא לית סבר ואם קציפה אית סבר דכל מאן דכעים סופיה לאתרצויי והדברים כראין בס' החתום ולפי"ד מובן מאליו שהרי כתבנו לעיל דר' יהושע ס"ל באפי נשבעתי וחוזרני בי וחולק על ר"ע שאמר שדור המדבר אין להם חלק לעה"ב וכו' וז"ש אם מאוסה היא שמאסתנו והגזרה שגזרת עלינו היתה שלא בשעת הכעס ח"ו אין תקומה לאותה גזרה ולית סבר כלו' ליכא שום סברא דליסבר שתתבטל אותה הגזרה שיש עמה שבועה אבל אם קציפה כלו' שהגזרה היתה בעידן ריתחא וקצף אית סבר הרי יש סוברין שיש בטול לאותה גזרה אף שיש עמה שבועה והיינו ר"י דאשכחן דס"ל הכי דבאפי נשבעתי והדרנא בי ועוד כי כל הכועס סופו להתרצות ומתחרט וניחם על הרעה ודוק:

א"נ נ"ל בכוונת המקונן ונבין גם תחלת המקראות על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור למה לנצח וכו' וא"ל דמה היתה כוונתו באו' על הר ציון ששמם אתה ה' לעולם תשב ועוד מאי דסמיך ליה למה לנצח וכו' דמשמע דמאמר על הר ציון וכו' מכריח ומחזק למאמר למה לנצח תשכחנו ויראה שזה יובן בהקדים מאי דקי"ל ופסקה מרן בא"ה סי' קי"ט דכהן המגרש את אשתו אסור לדור עמה במבוי אחד וכפר קטן נדון כמבוי והנה מודעת דכביכול הקב"ה הוא כהן וכדאמרי' בשנה' ואם ח"ו גרש לכ"י אסור להחזירה דכהן אסור בגרושה ומי מפיס אם גרש הקב"ה לכ"י אם לאו הא ודאי מה שמסרה שכינתו עמנו על הר ציון אפי' בעת ששמם ונעשה ככפר זה אות ומופת שלא גרש כ"י דאל"כ היאך כביכול הותר לו לדור עם כ"י בכפר קטן וז"ש על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו כלו' שנעשה ככפר קטן ואין דרך הרבים עובר ביניהם וכמ"ש מור"ם ז"ל בסי' קי"ט רק שועלים הלכו בו ואפ"ה ראינו שאתה ה' לעולם תשב עמנו ואפי' בהיותו שמם וא"א שהוא נדון ככפר שגרשתנו היה אסור כביכול לדור יחד עם גרושתו בכפר קטן אלא ודאי שלא גרשתנו א"כ קשה למה לנצח תשכחנו דבשלמא אם גרשתנו ניחא מה שלנצח תשכחנו שכן כהן אסור להחזיר גרושתו אבל כיון שהכרחנו הדבר שלא גרשתנו א"כ למה לנצח תשכחנו וגו' השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

דבר מר

דרוש ראשון

גרסינן בב"ר פס"ב כד דמך ר' אבהו אחזו ליה י"ג נהרי אפרסמון א"ל אילין דמאן א"ל דידך אמר אילין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה':

לעיני כל ישראל גזרו עליהם להיות בוכים · טפוף והלוך בנחל דמעה מים רבים · בהתאסף ראשי עם צדיקים וטובים · והמר עליו בהמר על הבכור דבר מר בהיותם כואבים · מפני הרעה כל יש' עצבים · באשר חכמים יגידו שהצדיק נאסף כדי שלא יראה ברעה העתידה לבוא ח"ו ולטובתו הקב"ה מסלקו מן העולם הן אמת כי רבני האחרונים ז"ל הקשו ע"ז ממ"ש רז"ל במקום אחר שאסיפת הצדיק היא לכפר על הדור ורעה לא תבוא אליהם ורבו בזה התי' כי הרב מהר"ם לאנייאדו ז"ל תי' דכשהצדיק נפטר זקן ושבע ימים אז הויא פטירתו לכפר על הדור אמנם כשמת בחור אז יגיד גזרה רעה ח"ו והר"ב כנה"ג תי' דבזמן שמת צדיק אחד בלבד אז מסתמא לכפר על הדור ורעה לא תבוא עליהם אבל כשמתים שנים אז ודאי מפני הרעה העתידה דהא בצדיק אחד הוה סגי לנכות מהם כמה חובות ולעד"ן לתרץ שאם אותו צדיק מת מיתת עצמה כמות כל האדם אז אמרי' שסלקו הקב"ה להנאתו ולטו' כדי שלא יראה ברעה אמנם אם מיתת הצדיק היה שלא כדרך העולם כגון שמת מיתה משונה או נהרג אז אמרי' דודאי שהוא לכפר על הדור ולכן הוא חלינו הוא נשא במיתה קשה שמת שלא כדרך כל הארץ דא"א שסלקו הקב"ה לטובתו למה יומת במיתה קשה דהוי אליה וקוץ בה:

ואפשר שלזה כיון ישעיה ע"ה באו' הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק וא"ל דאמאי ברישא נקט לישנא דאבד וסיפא לשון אסיפה ותו דלמה כפל הענין במלות שונות לו' הצדיק וגו' ואין וגו' ואנשי חסד וגו' ואין וגו' ותו דברישא קאמ' ואין איש שם על לב ואמאי בסיפא נקט ואין מבין ולפי"ה הדברים פשוטים דקאמ' כבוא הצדיק אבד דהיינו שמת במיתה משונה דוגמת האבדה שהוא שלא כדרך העולם ולכן אין איש שם על לב לשוב מעבירות שבידו שהם בטוחים שמיתת הצדיק כפרה להם אמנם הא ניחא אם מיתת צדיק שלא כדרך כל הארץ נהי דאז מסתברא לו' שלכפרה מת באותה מיתה דאי כדי שלא יראה ברע ולטובתו למה יומת במיתה משונה ואמטו להכי אין איש שם על לב אבל התימה שאנשי חסד נאספים במות כל האדם וכל כי האי ודאי שמת כדי שלא יראה ברעה וחילוק זה לא ידעוהו אנשי דורו ואין מבין כי מפני הרעה העתידה ח"ו נאסף הצדיק במות כל האדם והתימה איך לא ישיתו לבם לפלוגי בהכי והו"ל לשוב בתשו' באסיפת הצדיק בדרכו כדי שלא תבוא אליהם הרעה:

ובזה נבין דברי אדונינו המלך דוד ע"ה כאשר נשא קינה

קינה על שאול ויהונתן אמר מר הלכי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים וגו' וקשה כאן איך נפלו גבורים בתוך המלחמה יהונתן על במותיך חלל וק' בכפילת הענינים במלות שונות והנה חוץ מהמכוון להבין כוונתו במ"ש הצבי ישראל על במותיך חלל נמשך כלפי מ"ש מהר"ן ספירא זלה"ה שצדיק המת בח"ל לא יזיק רק לאנשי מקומו אבל צדיק שמת בא"י נמשך הנזק לכל העולם וכן בעודנו חי אם הוא בח"ל אינו מגין רק על אנשי מקומו אבל אם הוא בא"י מגין על כל העולם והטעם כי א"י היא כמו הלב שנותן חיות לכל האיברים אמנם צדיקי ח"ל הם כמו חיות האבר הפרטי ולכן לא יועילו ולא יזיקו אלא למקומם עכ"ד והיינו עילומו של דוד המלך בקינתו הצבי ישראל שהוא א"י הנק' ארץ הצבי על במותיך יפול ומות החלל הזה וזהו שקשה כי צדיק המת בא"י נמשך הנזק במיתתו לכל העולם:

ולפי כוונתי' היה תמה המלך דוד בראותו מיתת שאול ויהונתן שלא כדרך כל הארץ דמזה מוכח שהלכו לכפר על הדור אמנם יקשה ע"ז דאיך נפלו גבורי' שנים והלא כל שהוא לכפרה בחד סגי לגבות כל חובות הדור וז"ש הצבי יש' ניחא שעל במותיך חלל זה מורה שהוא לכפרה אבל ק' דא"כ איך נפלו גבורים שנים וכ"ת שהוא כדי שלא יראו ברע א"כ למה מתו מיתה משונה ועוד תמיהא ליה איך נפלו גבורים שנים בתוך המלחמה דאלו היה א' נופל במלחמה הוייתי או' שמת מיתה משונה לכפר אבל כיון שהם שנים שהוא מגיד רעה לעתי' א"כ למה מתו מיתה משונה אם המיתה לטובתן כדי שלא יראו ברע ועוד קשה ממיתת יהונתן שהוא בחור שזה מורה כדי שלא יראה ברעה א"כ למה יהונתן על במותיך חלל שמת מיתה משונה שאם לטובתו מת כדי שלא יראה ברעה למה מת מיתה משונה דהויא עליה וקוץ בה אתמהא:

וזהו שרמזו בשי דשכנציב בפ' ואלו מגלחין אמר רבא בשי דשכנציב אמרי מותא במותא ומרעא קיבוליא ופירש"י מיתתו של זה כמיתת אחרים שהכל מתים אבל חולי גדול ויסורין קשים יותר משאר בני אדם שנחלה חולי גדול משאר מתים ע"כ נמשך לכוונתי' דכיון שמיתתו היתה משונה בחולי קשה הא ודאי שהוא לכפרה דאי שלא לראות ברעה למה נחלה בחולי משונה דכיון שהיה לטובתו היה לו למות כדרך כל הארץ:

ובזה נכון מאמר שתום בפ' ואלו מגלחין כי נח נפשיה דרבא בר רב הונא ורב המנונא פתח עליה ההוא ינוקא גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקיפוד הוכפלו בשוד ושבר הבא משנער קלף על עולמו ולקח נפשות ושמח בהן בכלה חדשה רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי צדיק והדברים נראים בס' החתום מבלי שנאריך בדק' ולפי"ד באים הדברים והנה רש"י ז"ל פי' גזע ישישים זה רבא בר רב הונא שהוא ן' גדולים ועמו ספר מלחמות רב המנונא · קאת וקיפוד הוכפלו קללה באה והוכפלה בעולם ע"כ וכתב מהרש"א שם שהצדיק לא מת בעונו רק שניתן ביד מלאך המשחית והוא אינו מבחין וכו' ואמר שגם המלאך שמח ויוצא לקראתו כיוצא לקראת כלה חדשה נמצא ששמחה זו קאי על מלאך המשחית ובזה כה"ה דהך ינוקא פיו פתח בחכמה להגדיל מדורת בית המוקד ולהודיעם חי' הר"ב בכ"הג דבכל שמתים ב' צדיקים היינו כדי שלא יראו ברעה ולא לכפר על הדור ולכן נתפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה' כדי לבטל הגזרה וז"ש גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות שהם שני צדיקים שזה הוראה שנסתלקו כדי שלא יראו ברעה וז"ש קאת וקיפוד הוכפלו בשוד ושבר בלו' קללה באה והוכפלה בעולם והיינו שהבא משנער קלף על עולמו וא"ו רוצה להביא רעה לעולם ולכן אמר בנפשות שני צדיקים הללו ושלקם בהאכתו אותם כדי שלא יראו ברעה הבאה לעולם ומי שמח בזה המלאך המשחית שהוא חפץ בהשחתת עולם ולכן שמח בהם בכלה חדשה על שהורו במיתתם שרעה באה לעולם ח"ו כיון שהם שנים אבל רוכב ערבות קשה זו לפניו להביא רעה לעולם והוא בביכול אין שמחה לפניו רק בבוא אליו נפש נקי צדיק אחד דהאי הוי לכפר על הדור והקב"ה שמח על שנתכפר עון הדור ורעה לא תבוא אליהם:

וזהו הנרמז בפסוק בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד ופירש"י בבחירי שהם הצדיקים אקדש אני את שמי ועל פני כל העם אתייקר נמשך כלפי האמור דכיון שהם שנים אתייקר על פני כל העם אנשי הדור ברעה אשר תבוא עליהם וישובו מעבירות שבידם:

והנה ראיתי למוה"ר הרי"ף ז"ל חי' לסתירת שני המאמרים באופן נאה ומתקבל כי הנה אסיפת הצדיק היה אל אחת מב' בחינות שאם באולי מתוך הספדו ישובו אל ה' תמשך לרצון מיתת הצדיק והוא מכפר על עון הדור כיון שחזרו בתשובה אמנם אם לא שבו בתשובה אז האסיפה היה כדי שלא יראה ברעה וזהו כוונת הפסוק באו' הצדיק אבד באבידה ממש שלא עשה פירות במיתתו שישובו בתשו' ולכן היו הצדיקים מצווים לאמר אחים לי הספדאי בי היו חפצים להתגלגל זכות ע"י שישובו הדור בתשו' כי בזה ירווחו במיתתם אלו דבריו ז"ל:

ובזה מובן מאליו מ"ר בפ' ההורג אר"י א"ר כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנא' ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש מלמד שגעש עליהן ההר להרגן וק' דהיכי הוי מדה כנגד מדה ולפי"ה מבואר כי הנה עיקר פעולת הצדיק היה אולי יתעוררו בהספדו לשוב בתשו' ואם עושין כן הרי מיתת הצדיק עשתה פירות ונתגלגל זכות על ידו ששבו בתשו' וכפר על כל עם הקהל וניחא ליה לצדיק בהכי אמנם אם לא שבו בתשו' ואז מיתתו לא עשתה פירות כלל רק כדי שלא יראה ברע ונמצא שנסתלק לפני זמנו בסבת הדור כדי שלא יראה ברעה הבאה עליהם בעונם והו"ל כקבור בחייו כיון שלא עשה פירות במיתתו ולכן זה שנתעצל בהספד ולא עשה התעוררות לבני דורו כי אולי היו מתעוררים לשוב בתשו' לכן ראוי לקוברו בחייו מדה כנגד מדה שאם היה מעורר לשוב בתשו' לא היתה מיתת הצדיק בחנם ובאלו קבור בימים אשר היה ראוי לו לחיות עוד בהם דניחא ליה לצדיק לזכות את ישראל והיינו כמ' מ"ר התם בההורג א"ר חייא כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה ודוק:

ואל זה אכיון מ"ר במדרש איכה בר דמך ר"י ממלחיה סליק ר"י ור"ל למגמל חסדא וסליק ר"י פסקא והוה תמן חד גבר סיב בעי למפטר עליה ולא שבקוניה אר"י קדם אילין אריותא דאורייתא את פתח פומך אר"י שבקוניה וכו' על ופתח מלנו שסלוקו של צדיקים קשה יותר מק' תוכחו' חסר ב' שבמשנה תורה ומחרבן ב"המ דהאלו בתו' כתי' והפלא את מכותך ובחרבן ב"המ כתיב ותרד פלאים אבל בסלוקן של צדיקים כתיב

הכני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר אר"י יהוי הדין גברא בריך פומיה אר"י אלו לא שבקתניה מנא הוה ידעי' הדא מרגנית' ע"כ והוא פלאי דמה חדש בזה ומקרא מלא הנני יוסיף וכו' ואבדה וכו' ומה היא המרגלית שמצאו ומה הלשון אומרת וכ"כ למה אמנם עפי"ה הדבר מבואר כי הנה כבר מודעת זאת כי חרבן ב"המ נהיה לכפר על הדור וכשאין ב"המ קיים נוטל צדיק אחד ומכפר כמו שהארכנו בזה בדבר עלב ואמטו להכי הקשה לדעת דכיון ששניהם שקולין הם לכפר על עון הדור א"כ כ"כ למה בסלוקן של צדיקים הרבה הפלאים וע"ז באה התשו' דהא לא דמיא דשאני חרבן ב"המ דעכ"פ כפר על ישראל בלי שום ספק אבל סלוקן של צדיקים אינו מכפר בהחלט רק אם יתעוררו וישובו אל ה' מעבירות שבידם ואם לא ישובו הרי מיתת הצדיק היא כאבידה זו שאין נמשך ממנה הנאה וז"ש לפי שלפעמים אבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר כאבדה זו שאין בה הנאה ואדרבה מיתתם תורה על הרעה העתידה לבוא כל שאינם שבים כתשו' ולכן ק' סלוקו מחרבן ב"המ ששם עכ"פ הכפרה היתה בהחלט ולזה שבחוהו רבנן בחי' נאה כזה שהוא מרגלית מצד עצמו וגם שמעורר לדור לשוב בתשו':

ועפי"ה נבין כוונת המקונן באומרו זקנים משער שבתו בחורים מנגנתם שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו ומבלי האריך בדק' נאמר שזה נמשך כלפי מה שחי' לעיל בסתירת ב' המאמרים משמיה דמהרש"ל ז"ל והר"ב בנ"הג וע"ז היה בוכה המקונן לאמר הרי זקנים משער שבתו שהם רבים כי אף שתאמר שיש לחלק בין זקנים לבחורים דבזקנים ודאי שהם לכפר על הדור מ"מ היינו דווקא בשהוא אחד אבל בשהם שנים הא ודאי דבדי שלא יראו ברעה דאי לכפרה בחד סגי ועוד שהרי גם בחורים שבתו מנגינת' וא"כ לכל הדעות זה מורה שנסתלקו כדי שלא יראו ברעה וא"כ שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו ברעה המזומנת לבוא ח"ו נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו שבסבת החטא הנה הרעה באה ואוי נא לנו אמור מעתה על זה שהוא ב"המ היה דוה לבנו ברויה לחוד דהא מיהא כפר על עונות הדור אבל על אלה שהם הצדיקים חשכו עינינו יען כי לא נסתלקו לכפרה רק כדי שלא יראו ברע כיון שהם רבים ומהם בחורים:

וזהו כוונתם ז"ל קשה סלוקן של בחורים לפני הב"ה יותר מאביהם דלגבי אביהם קשה סלוקן לחוד ואלו לגבי הקב"ה קשה סלוקן של בחורים הצדיקים מב' בחינות הן מצד סלוקן הן מצד כי יגידו רעה באה לעולם ח"ו ולכן ק' לפניו ית' יותר מאביהם:

וראיתי למפרשים ז"ל שפי' במאמר המקונן אוי נא לנו כי חטאנו כלפי מה שחילק הרב מהר"ש יפה ז"ל בסתירת ב' המאמרים דבמקום אחד שנו חכמים ת"ח שמת אין לנו תמורתו ובמקום אחר אמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה זרחה שמשו של צדיק אחר ותי' הוא ז"ל דא"הנ שיזרח אבל יזרח במקום אחר ועכ"פ בני מקומו אבדוהו והיי' דדייק אין לנו תמורתו עוד תי' דהא מיהא לתלמידיו שהוא יושבים ולומדים עמו נאבד לפי שעה דעד שיגדל הוא ויעלה במעלות אפשר שהם ימותו בינו בינו א"כ דאפשר שלא יזכו ללמוד ממנו כי לא מהכל אדם זוכה ללמוד עכ"ד וז"ש המקונן זקנים וגו' ובחורים וגו' שהם זקני ובחורי תורה שבת משוש לבנו וגו' שנאבדו ממנו אנשים צדיקים וכ"ת ומה כל החרדה הזאת הרי זורח אחר במקומו לז"א אוי נא לפי שעה וגם לנו כי חטאנו כי נתחסרנו שאם יזרח במקום אחר ואפי' יזרח כאן לפי שעה הלומדים עמו אבדוהו גם בזה פי' מאמרין דלעיל וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר וזהו הכפל ובינת נבוניו תסתתר לפי שעה ע"ש הלא בספרתם באורך:

ובדרך זו אלך להבין כוונת המקונן אמר מר סלה כל אבירי וגו' על אלה אני בוכיה וגו' כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב וק' במה שכפל כי רחק וגו' היו בני וגו' שכפל הענין במלות שונות ולפי"ה הדברים פשוטים כי הנה רז"ל פי' שאבירים הללו הם הצדיקים וקאמר על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים וכ"ת ומה חרדת אליכו כל החרדה הזאת והלא אף שנפטר הצדיק זורח אחר במקומו לז"א דליתא דעכ"פ לגבי אנשי מקומו נאבד שאם יזרח במקום אחר והרי רחק ממני מנחם משיב נפשי ואפי' תימא שיזרח במקומו הראשון מ"מ היו בני שהם התלמידים הנק' בנים היו שוממים דעד שיגדל הוא שעו המה למנוחות ומצד שלא מהכל אדם זוכה ללמוד ולכן עיני יורדה מים על שלוי אבירי כי גבר אויב לאבדם:

ואל זה אביט מ"ד בואלו מגלחין כי נח נפשיה דר' זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמר רקת כי אבדה כלי חמדתה נמשך כלפי האמור שאפי' תימא שיזרח שמשו של צדיק מיהו אפשר שארץ שנער הרה וילדה הצדיק שזרח שמשו במקום ר' זירא שנפטר בא"י נולד בשנער ואפי' תי' שיזרח בא"י מ"מ ארץ צבי גדלה שעשועיה שהיום יהיה קטן ועד שיגדל ילכו הלומדים שהיו לומדים עם צדיק הא' א"כ לא יזכו ללמוד מהשני ולכן אוי נא לה אמרה רקת נא לפי שעה וגם לה דאפשר שיזרח במקום אחר ואפי' יזרח כאן מ"מ הא לפי שעה נאבד מהלומדים עמו:

מעתה אשא עיני לבאר מאמר הפונה קדיש והוא תמוה דהיכי קא ס"ד לו' ואני אמרתי צדיק יגעתי ח"ו ותו להבין או' אלין דמאן דהול"ל לפי דקדוק הלשון אלין למאן עד"א למי אלה ובאומרו דמאן יר' שהשאלה היתה לו' של מי הם עיקרם ותו להבין בפל הלשון צדיק יגעתי לתוהו והבל כחי בליתי שכפל הענין במלות שונות ויר' להקדים מאי דתנן בשלהי עוקצין עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש ונחלקו בזה המפ' כי הרמב"ם והר"ב ז"ל פי' דאין הכוונה כפשוטו ממש רק ש"י פעמים מהנאות ותענוגים כנגד הע"הז וקורת רוח ומהרש"א ז"ל בחדושי אגדות שלו נחלק עליהם ופי' עפ"י הסוגיא דפרק חלק די"ש עולמות ממש כמשמעו במספר במפקד עוד נק' מ"ד בפ"ג דתעניות דר"א בן פדת חלש וכו' וא"ל קב"ה וכו' והיבנא לך לעלמא דאתי י"ג נהרי דמשכי אפרסמונא דמענגת בהו אמר קמיה רבונא דעלמא בולי האי ותו לא א"ל ולחברך מאי ניתיב להו אמרי קמיה רבו' דעלמא ומגברא דלית ליה קא בעינא וכו' ופי' מהרש"א דהכוונה שא"ל ר"א ודאי מה שמוכן לחברי הצדיקים איני מבקש כמ"ש דאין אדם

נוגע כמה שמוכן לחבירו אבל אני מבקש מגברא דלית ליה זכות ליתן לו חלק לעה"ב שתתן לי חלקו וכמ"ש שהצדיק נוטל חלק הרשע שבג"ע וכו ע"כ ובב"ר אמרו והארץ היתה תוהו ובוהו אלו מעשיהן של רשעים:

ובזה נא"ה כי הנה ר"א הוא ס"ל די"ש עולמות הם ממש י"ש כמו שפי' מהרש"א ולכן כי אחזו ליה י"ג נהרי דאפרסמונא חשב כי הי"ש עולמות הם מזומנים לו כפ"ע שהן י"ש ממש במספר וא"כ אלו הי"ג נהרי אינם מענין הי"ש עולמות רק שהם מחלק איזה רשע שזכה בהן ר"א ולכן שאל בענין אילין דמאן כלומר עיקרם של מי היו של איזה רשע היו ואני זכיתי בהם והם השיבו לו אילין דידך כלומר אלה משלך והן הם הי"ש עולמות דאין הכוונה ש"י עולמות במספר ממש רק הנאות ועינוגים ש"י פעמים כנגד העה"ז וכמ"ש הר"מ והר"ב ולאו כדקס"ד ולכן אמר אני אמרתי בלו' אני חשבתי כמו ואמרתי אני בלבי לרי"ק שהוא בגי' ש"י יגעתי לנחול י"ש עולמות ממש במספר כנפקד ולתוהו והבל שהם מעשיהם של רשעים כחי כליתי שסבלתי בעבורם כמה וכמה הרפתקי ולכן כראותי הי"ג נהרי חשבתי שזכיתי בהם מחלק איזה רשע אבל עכשו דהני י"ג נהרי הן הם שלי וחלקי אכן נודע הדבר דאין פי' י"ש עולמות ממש במספר רק י"ש פ"ע הנאות כנגד העה"ז כיון שאני רואה דהני י"ג נהרי הן הם משפטי וחלקי מאת ה' ודוק:

דבר נחומים

דרוש ראשון

גרסינן בתנחומא קלפתי על עמי חללתי נחלתי יכול יהיו מחוללין על הכל ת"ל על זקן הכבדת עולך מאד לעתיד לבוא הקב"ה יושב בדין על מלכות הרשעה ואומר לה למה היית משעבדת בבני והיא אומרת לא אתה מסרתם בידינו והקב"ה או' לה בשביל שמסרתי אותם ליך לא שמת להם רחמים אלא על זקן הכבדת עולך מאד זה רבי עקיבא שנשעבדה בו מלכות עד אין סוף ד"א על זקן הכבדת עולך שהיית מכביד עולו של זקן כבחור אמר הקב"ה חייך אני עומד עליך במשפט ודן אותך ומחייבך ע"כ:

אראה בנחמה כי ניחם ה' ציון דבר ניחומים · ואנהדרינהו לעיינין בשוב ה' ציון וארמון על משפטו ויבן כמו רמים · ונקם ישיב לצריו כי אכל את יעקב והמון לאומים · וחמישיתו יוסף עליו קרן וחומש התחילו הן משלמים כאשר בא הענין במד"ר וז"ל כרמי שלי לפני לע"ל מביא הקב"ה את כל האומות במשפט ואו' להם כרמי אע"פ שמסרתיו בידכם שלי הוא שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל ולפני בא כל מה שחטפתם מהם ולא נכחד ממני מה שגנבתם מהם והם משיבים ואו' האלף לך שלמה וגו' לנוטרים את פריו כמו הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישר' קרן וחומש שנאמר האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו אלו ת"ח שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה ומאתים הם חומשו של קרן ע"כ וא"ל באו' לע"ל וכו' את כל האומ' דכל למה לי ודי היה שיאמר מביא הקב"ה לא"ה ותו דלמא הוצרך כביכול לבוא עמהם בטענות בטוען ונטען כאלו יש להם מקום פטור ובא כביכול להוציאו מרעתם בנועם אמריו וא"כ לנו לדעת מה מקום פטור ומצא להם:

ולהבין את זאת נקדים מ"ש התוס' בקדושין דנ"ה אההיא דתנן אין מועל אחר מועל אלא בבהמה וכ"ש בלבד וכו' וה"ט משום דהני אית להו קדושת הגוף אבל שאר קדשי בדק הבית דלית בהו כי אם קדושת דמים אין מועל אחר מועל והקשו בתוס' בד"ה אין מועל אחר מועל מההיא דתניא בתוס' קורדום של הקדש ביקע בו ובא חברו וביקע בו כולם מעלו נתנו לחברו הוא מעל וחברו לא מעל והשתא האי קורדום היכי דמי אם הוא כלי שרת כי נתנו לחברו אמאי לא מעל חברו הא אמרי' דיש מועל אחר מועל בכ"ש ואם אינו כ"ש אמאי אמרי' כולן מעלו הא אמרי' דאין מועל אחר מועל אלא בב"המ וכ"ש בלבד וחלקו דהתוס' איירי בשכור שהוא שלו ואינו מכוין להוציאו מרשות לרשות אלא ליהנות ממנו ולהניחו אחר ההנאה ואז כשיהנה לא ימעול אלא כנגד טובת הנאה שיש לו במלאכה ומ"ה לא יצא לחולין וכולם מעלו אבל נתנו לחברו אף בשכור שהוא שלו כיון שמוציאו מרשותו לרשות חברו ומתכוין לכך מעל ויצא כולו לחולין וחברו לא מעל וההיא דתנן אין מועל וכו' היינו בשכור שהכלי של חברו ואז הוא מתכוין לגזלה בדין שליחות יד בפקדון ונקרא גזלן על כל הפקדון וקם ליה ברשותיה והוי כמתכוין להוציאו מרשות לרשות וכמו שנתנו לחברו דמי ולכן במוקדשין אין השני מועל ובבהמה וכ"ש דהא כמי השני מעל זהו ת"ד עיוש"כ:

ובנא"ה. ונאמר כי לפי במשך הקודש עולה כי קדש ישראל שמעלו בהם אומה ראשונה שנפלו בידה כשהורקו מאו' ראשונה ולב' הנה מן הב' ואילך אין מועלין בהם דאין מועל אחר מועל במוקדשין וזאת הטענה יש לא"ה מן השניה ואילך לפטור עצמם מדין מעילה אמנם דא תברתהון שהרי א"ה כשכורים היו שישראל וכל חילם הם שלהם וכשכור שהוא שלו יש מועל אחר מועל ולכן כל א"ה ישנם בדין מעילה וז"ש לע"ל מביא הקב"ה את כל האומות שם במשפט שם רמז שהביאם במשפט לכולם בשם גם את הב' גם את הג' להודיעם משפטי ה' אמת שלא יהרהרו אחר מדותיו שכל האומות יתחייבו במעילתם בקדש יש' אף שמעלו בזה א"ז והא ק"ל דאין מועל אחר מועל מטעם דשכורים היו שיש' היו שלהם וז"ש הלא תדעו שישראל כרמי אע"פ שמסרתי אותו בידכם לא שיהיה שלכם והפקעתי קדושתם ובקושטא מותר לכם ליהנות אלא שלי הוא ואנכי בקדושתייהו קיימי ולא נמסר בידיכם אלא לשתהיו נוטרים עליו ולא כשעלתה על דעתי שהוא שלכם והשתא ממילא רווח דינא שכל א"ה גם מהב' ואילך יתחייבו במעילה אף שמעלו בזה א"ז מטעם האמור דכיון שעלתה ע"ד ושכורים היו שישראל שלהם הא שמעי' דבשכור שהוא שלו כולם מעלו ולכן ענו כולם ופתחו ואמרו הדין עמך וכמו הנהנה מן ההקדש וכו' אף אנו כולנו יחד נשלם כל א' מה שמעל בקדש יש' דבכל כי האי יש מועל אחר מועל:

א"נ באופן אחר ונדקדק עוד כי למה האריך בלשונו באו' אע"פ שמסרתי אותו בידכם ודי היה באו' כרמי שלי הוא ותו להבין מה הלשון או' לפני בא כל מה שחטפתם ולא נכחד ממני מה שגנבתם דהול"ל ואתם גנבתם וחטפתם אותו:

ולהבין זה נק' מה שכתבו התוס' בפ' השואל לתרץ

לתרץ מאי דק"ל הכא ממתני' דאין מועל ומהתוס' וליישב ג"כ דברי התוס' והמשנה וז"ל אלא כר' לר"י דתוספתא איירי בגזברים המסורות להם קרדומות של הקדש דכל א' מעל לפי מה שנהנה ואינו יוצא לחולין שהרי לא נתכוונו להוציא מרשות שהוא שם כדפי' לעיל וסיפא דקתני נתנו לחברו היינו לחברו שאינו גזבר ואפי' בלא בקוע מעל לפי שנתכוון להוציא מרשותו והא דתנן בסנהדרין אין מועל אחר מועל אלא בבהמה וכ"ש בלבד וכו' התם מיירי כשאינם גזברים דאי בגז' אפילו קדושת דמים נמי כולם מעלו עכ"ל והר"ב משנה למלך בפ"ו ד"ה מעילה כתב וז"ל והנה דברי התוס' הללו באו יותר בארוכה בפרק המנחות והנסכים דק"א והמתבאר מדבריהם שגזבר שבקע בקרדום כיון שהקרדום הוא תחת ידו והוא סבור שהוא שלו אינו מוציא מרשות הקדש אלא הנאת הבקוע כיון דגזבר הוא ועדין בידו אינו יוצא מרשות הקדש ולכך מועלין כולם שאין הקרדום מתחלל ע"י הבקוע אבל היכא דעלמא שאינו סבור שהוא שלו כי מבקע ביה מגזל גזליה ומפיק ליה מרשות הקדש ומתחללת קדושת דמים בכך ואפי' אין מתכוין לגזול אלא דעתו להחזיר לאחר בקוע הא קי"ל שואל שלא מדעת גזלן הוי לרבנן וקם ליה ברשות ואפילו נתכוון להיות שואל בהלג נתכוון לגזול ע"כ ומתוך דברי התוס' הללו נראה שהחלוק יש בין גזברים לשאר אנשים הוא שהגזבר סבור שהוא שלו וכיון שסבור שהוא שלו אינו מוציא מרשות הקדש אבל אינש דעלמא אינו סבור שהוא שלו ומ"ה כי מבקע ביה מגזל גזליה וכן נראה מדברי התוס' בפ"ב דקדושין דהחלוק יש בין גזבר לשאר אינשי הוא שהגזבר סבור שהוא שלו ומי שאינו גזבר אינו סבור שהוא שלו וכו' ולפי זה אין חלוק בין מה שחלקו התוס' בפ"ב דקדושין למה שחלקו בפ' המנחות שהכל הולך אל כוונה אחת ואין ביניהם כי אם שינוי לשון אך התוס' בפ' השואל הנ"ל לא הזכירו כלל חלוק בין סבור שהוא שלו לסבור שהוא של אחרים ונהי' הללי מדבריהם הוא דגזבר אפי' שהוא סבור שהוא של אחרים אינו מכוין להוציאו מרשות שהוא שם שהרי עד האידנא היה ברשותו ועכשיו נמי ברשותו הוא ומש"ה אינו יוצא לחולין ולא מעל כי אם לפי מה שנהנה ויש בו משום מועל אחר מועל אבל אם נתנו לחברו שאינו גזבר מעל לפי כולה שהרי נתכוון להוציא מרשות שהוא שם ומ"ה אין בו משום מועל אחר מועל אבל באינש דעלמא שאינו גזבר אף שסבור שהוא שלו הרי מכוין להוציאו מרשות ההקדש ומ"ה אין בו משום מועל אחר מועל כי אם בבהמה וכלי שרת ואפי' שמדברי התוס' דפרק כיצד הרגל וכו' עכ"ל:

ודברי הרב הללו תמוהים בעיני שהרי התוס' כתבו בפ' השואל וז"ל דתוס' איירי בגזברים וכו' שהרי לא נתכוונו להוציא מרשות שהוא שם כדפי' לעיל ע"כ וזה שפי' לעיל מקודם ב' דפין בדף צ"ו ע"ב ד"ה אמר רבא וכו' ומשני בגזבר המסורות לו אבני בנין עסקי' אלמא כיון שהוא ברשותו שאינו מתכוין להוציאו מרשות בעלים אלא סבור הוא שהוא שלו אינו מועל בנטילתו ע"כ הרי להדיא שעיקר יסוד שאנחנו היינו כי מה שאינו מתכוין להוציאו מרשות בעלים הוא לפי שסבור שהוא שלו הא סבור שאינו שלו הו"ל כמוציאו מרשות בעלים ועל זה רמזו בדף צ"ט שכתבו כדפי' לעיל ונפלאתי על הרב איך לא שת לבו לזאת שכתבו כדפי' לעיל ואמטו להכי לא הוצרכו להאריך ולפרש בין סבור שהוא שלו וכו' שסמכו על מה שפי' לעיל ולדעתי גם פה דבריהם סובבים על אותו קוטב דפ"ב דקדוש' ור"פ המנחות וזה ברור:

ומ"מ על פי חלוק הר"ב מ"ל נבוא לבאר מאמרינו כי הנה לפי חלוק שחלקו בפ' המנחות ובפ"ב דקדושין מפורש יוצא פיטור לא"ה מאומה ב' ואילך כי אע"פ שהם כגזברים על כרם ה' צבאות וסתם גזבר סבור שהוא שלו וכולם ישנם בדין מעילה מ"מ הנה פה נשתנו מדין גזברים דעלמא לפי שהם יודעים וסוברים דכרם ה' צבאות הוא ואינו שלהם ובסבור שאינו שלו כיון ששלח בו יד מעל בכולו הראשון ואין מועל אחר ומאו' שניה ואילך הם פטורים ואף שהם גזברים חזר דינם להיות כשאר אינש דעלמא ובנא"ה כי הנה הודיענו הכתוב תחלה כי א"ה הנה הם כגזברים של הקדש שהרי מסרו בידם לשומרו וז"ש כרם היה לשלמה דהיינו ושראל כרם ה' היה למלך שהשלום שלו יתברך שמו ונתן זה הכרם לנוטרים שהם א"ה לשמור אותו ולהיות עליו גזברים והם מה עשו איש יביא בפריו וכו' כלו' שכל איש ואיש וכל אומה ואומה נהנו בו וכולם מעלו בזה א"ז כדבעי' מימר קמן ולכן לע"ל מביא הקב"ה את כל א"ה במשפט גם את הב' גם את הג' לחייבם בדין מעילה וא"ל הקב"ה הגם כי יש לכם לטעון מאו' ב' ואילך ולמטה מקום פטור מטעם שיתבאר כי אע"פ שכרמי מסרתיו בידכם והרי אתם גזברים עליו ובגזברים יש מועל אחר מועל מ"מ הנה מודעת זאת לכם כי שלי הוא ואפ"ה שלחו בו יד או' א' וכ"ש הרי דינם כשאר אינש דעלמא דסבור שאינו שלו שהדין נותן שא"א דווקא מעל ואין מועל אחר מועל ותרצו לפטור עצמכם מדין מעילה מאו' שניה ואילך וכי תימא ומאן לימא לן שא"ה הראשונים היו סבורים שאינו שלהם נ"א שאם תכריחו לי מה שהרי לפני בא כל מה שחטפתם ולא נכחד ממני מה שגנבתם כי תאמרו אלי מאריה דעלמא הלא אתה בוחן לבות וכליות ולא יכחד ממך דבר וידעת כי כל האו' כל מה שנטלו מישראל היה בדרך גזל וחטיפה וגניבה ובסבור שהוא שלו אינו נוטל בדרך גזל וגניבה ואין זה כי אם בסבור שאינו שלו שאז מתכוין לגזול וכמ"ש התוס' בקדושין ולכן מאו' שניה ואילך תרצו לפטור עצמכם מדין מעילה כיון שאו' א' היו סו' שאינו שלהם ואפ"ה שלחו בו יד בכרם ה' ולכן יצא כולו לחולין והא' דווקא מעל הנה אעפי"כ כולכם חייבים כפי חילוקו של הר"ב מ"ל בפי' דברי התוס' דפ' השואל דעיקר החלוק בין גזבר לשאר אינש דבגזבר אף שסבור שאינו שלו אפ"ה כולם מעלו שהרי אינו מכוין להוציאו מרשות שהוא שם שהרי עד האידנא היה ברשותו ועכשיו נמי ברשותו ואף שהורקו מכלי אל כלי ונמסרו מאו' לאו' מ"מ הרי זה כנתנו לחברו גזבר דאמרתי לא יצא מרשות הקדש ולא מיעט הר"ב מ"ל כי אם נתנו לחברו שאינו גזבר ולכן כולכם חייבים בדין מעילה והם מסובבים ואו' הדין עמך וכמו שכתבנא וכו':

א"נ דהכוונה שבא לחייב לא"ה לא לבד על מה שנהנו מכרם ה' צבאות אלא על הכרם כולו אף על מה שלא נהנו ממנו ונקדים מ"ש התוס' בפ' כיצד הרגל דף כ' ד"ה נתנה לחברו עלה דההיא דתנן נטל אבן או קורה של הקדש הרי זה לא מעל נתנה לחברו הוא מעל וחברו לא מעל וכתבו התוס' דבחגיגה פריך מכדי מגזל גזליה מ"ל הוא מ"ל חברו ומשני באבני בנין המסורות לגזבר עסקי' וא"ת מ"מ למעול דהוי

מתכוין

מתכוין לקנות ואפי׳ למ״ד שליחות יד צריכה חסרון ה״מ כשאין מתכוין לקנות הכל וי״ל דאין אדם מועל אלא כשמתכוין להוציאו מרשות מי שהוא והכא הוא סבור שלו הוא עכ״ל הנלמד מדבריהם דאף כנזכר אם סבור שאינו שלו ונטל אותו לעצמו ונתכוון לקנות מגזל גזלנא וקם ליה ברשותיה ומעל אף שלא נהנה ועיין בחגיגה דף י׳ וז״ש כרם היה לשלמה וכו׳ נתן את הכרם לנוטרים שהם א״ה הנזכרים על כרם ישר׳ ולע״ל יביאם אלהים במשפט לחייבם בדין מעילה על כל הכרם אף על מה שלא נהנו והו׳ להם כרמי אע״פ שמסרתיו בידכם והבי אתם נזכרים עליו לא יעלה ע״ד לפטור עצמ׳ מדין מעילה שמעלתם בכל הכרם אף במה שלא נהנתם דאף שאתם נזכרים על הכרם וכנזכר הם כטל אצלן כנטילה בעלמא לא מעל דרווקא התם משום דסבור שהוא שלו ולא נתכוון לקנות ולא גזל אמטו להכי לא מעל בהם הכא אע״פ שמסרתיו בידיכם והרי אתם נזכרים מ״מ קדמה לכם הידיעה דשלי הוא ולפני כא כל מה שחטפתם ולא נכחד ממני מה שנגנבתם כי כוחן לבות אני וחודע תעלומות וידעתי כי נודע לכם שהיה שלי ולא נטלתם אותו כי אם לשם חטופין וגניבה ולקנותו כוונתם שהרי גזלתם וגנבתם אותו וע״כ הדין נותן שתתחייבו במעילה על כל הכרם דכנזכר נמי בסבור שאינו שלו מגזל גזלוה ומעל בכולו שהרי נתכוון לקנותו ולכן ענו נאמרו הדין עמך וכמו הנהנה וכו׳ :

אחר כתבי כל זאת נדפס מחדש ספר ברך יצחק והאיתי לו ז״ל בס׳ ואתחנן שיסב מאמרין עפנ״ה התוס׳ דקדושין וראיתי לו דבר תמוה שהבין מדברי התוס׳ דלא אמרי׳ אין מועל אחר מועל בי אם בהלטפף שתים חדא שנתנו לחברו ועוד זאת שיהא סבור שאינו שלו אבל סבור שהוא שלו אעפ״י שנתנו לחברו עדין הוא בקדושתו ויש מועל אחר מועל ולכן א״ל הקב״ה אעפ״י שנתתיו לכם שלי הוא ובנתנו לאחר והוא סבור שהוא שלו עדין הוא בקדושתו ויש מועל אחר מועל עיש״כ :

ועמו הס״ר כי התוס׳ כתבו שם להדיא דכנתנו לחברו כהי נמי דסבור שהוא שלו מ״מ מתכוין הוא להוציאו מרשותו לרשות אחרת וכ״כ להדיא הר״ב מ״ל כפי׳ בדבריהם הכנתנו לחברו אף דסבור שהוא שלו יצא לחולין ואין מועל אחר מועל איברא כי מתחלת דברי התוס׳ דקדושין לפי הגירסא שלפנינו מוכח כדבריו שכתבו הא דתנן אין מועל אחר מועל הוינו כשהוא סבור שהכלי של חברו ואז הוא מתכוין לגזלה היכא דנתנו לחברו וכו׳ אבן הרואה וראה להר״ב חדושי הלכות שעמד ע״ד הללו והק׳ דתרתי ל״ל דכסבור שאינו שלו אף שלא נתנו לחברו אין מא״מ והכריח זה בעלם וכנתנו לחברו אף דסבור שהוא שלו אין מא״מ והכריח לזה ממ״ש הס כן לקמיה להדיא והן הם דבריהם שהבאתי ולכן הגיה במקום היכא במו ג״כ שדמה דברו שדברי ז״ל שכתב דכהי נמי הוי כמו או כמו וע״ש באופן רש״ל הר״ב ברך יצחק תמוהים ועמו הס״ר נעלם ממנו כל זה :

ומן האמור בענין נבין מקרא שכתוב בדניאל ס״ו בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתאה מאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחנתיה וא״ל דמה לו להודיענו שהכלים הללו הם שהוציאם נבוכדנצר ובקלור יאמר מאני די ירושלם ועוד להבין בדברי דניאל ע״ה שא״ל לבלשאצר ועל מארי שמיא התרוממת ולמאני׳ די ביתיה היתיו קדמך ואנת ורברבנך וגו׳ חמרא שתין בהון וא״ל דל״ל לו׳ ולמאניא די ביתיה ומאניא דיליה מבעי ליה ולפנ״ה מובן כי הנה נתבאר לעיל דין המשנה דכלי שרת דקדושתם קדושת הגוף בכל גוונא יש מועל אחר מועל ולכן שתה בכוס של זהב וכא חברו ושתה וכו׳ כולם מעלו והנה בלשאצר היה סבור דכיון שהוציאם אביו מירושלים וגזלם אפקינהו לחולין והוא מעל והבאים אחריו לא מעלו ולא נחית לפלוגי בין כלי שרת לשאר קדשי׳ ולכן אמר בטעם חמרא להביא כלי זהב וכסף וליהנות בהם ואין עלינו אשמה יען די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וכ״ש הא הנפק יתהון מקדושתהון והוא מעל והבאים להשתמש אחריו לא מעלו דאין מעא״מ ולכן אמר וישתון בהון מלכא ורברבנוהי וכו׳ גבא דניאל והודיעו כי מועל גמור דדווקא בשאר קדשים אין מועל א״מ לא כן בכלי שרת שמשמשים בהם בבית המקדש דלא פקעה קדושתם ויש מועל א״מ וז״ש ועל מארי שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו וכו׳ דכיון שהם כלי שרת שמשמשים בהם בב״המ יש מועל א״מ והסכלת עשה ליהנות בהם :

ולזה סובב הולך מאז״ל בפ״ק דמגלה ובלים מבלים שונים יצאת בת קול וא״ל ראשונים כלו מפני כלים ואתם שותין ושונים וא״ל דלמה בא להוכיחם מהראשונים ולימא לכו למה שמשתם בכלי הן אמת שלהעלים פשע׳ נתכוון כי לא לקחו מוסר ממה שקרה לראש׳ אבן לפנ״ד יאמר בעלם להודיעם כי הם מזידים במה שנהנו בכלי בית ה׳ ואין תרופה למכתם כי אין להם פה להשיב ולו׳ בי חשבו דגם בכלי שרת אין מועל א״מ וקמא קמא אפקינהו לחולין ושני לבתחי׳ יכול להשתמש בהן שברי הראשונים דהיינו בלשצר וסיעתו כלו מפני כלים שמעלו בקדשי שמים אע״ג דנבוכדנצר היה המועל בהם מקודם מ״ט דבכלי שרת יש מא״מ ואתם לא לקחתם מוסר ושונין ושותין בהם אתמהה :

ובקרא נופיה יש להתבונן בי למה המשיל לישראל לכרם ותו מאי איש יביא בפריו ורש״י ז״ל פי׳ איש יביא בפריו כל מה שיוכלו לגבות מהם הנפריות וגולגלות הכל נבו מהם להביא לתוך ביתם וא״ל דס״ס ל״ל לאשמועי׳ שהיו מכניסים לתוך ביתם ועלה אמר קרא איש יביא בפריו וזה יובן במאי דק״ל דעבדא במקרקעי דמי ואין מעילה לא בקרקע של הקדש ולא בעבדים של הקדש וכדאמרי׳ בגטין דט״ל והנה ישראל עבדי הקדש הם כדכתי׳ בי לי בני ישראל עבדים ולכן המשילם לכרם דעבדא במקרקעי ואמטו להכי אף שישתעבדו בגופם אין מועלין בהם אבל א״ה הסכילו עשה דהיינו כל איש מהם היה מביא מפריו של אותו הכרם לתוך ביתו שהוא מן התלוש ולכן מכח זה בא עליהם בביכול בטענת מעילה דהן לו יהיה דעבדא במקרקעי ואין מעילה בגוף העבד ובגוף הקרקע ולכן לא מעלו על תשמוש גופם מ״מ על פירות הכרם התלושים שפיר מחייבו ולז״ה לפני בא כל מה שחטפתם וגזלתם שהם האנפרות והגולגלות שגביתם והבאתם לתוך ביתכם דהוו דבר שבתלוש וע״ז תתחייבו בדין מעילה :

א״נ באופן אחר ונבין עוד מו׳ איש יביא בפריו דהול״ל מפריו ותו למאי איצטריך לו׳ אלף כסף וגם להבין מה שדק׳ במז״ל ולא נכחד ממני וכו׳ דמאי ולא נכחד דקאמר וגם׳ מאי דתנן במעילה פרוטה של

הקדש שנתערבה בכיס כיון שהוציא פרוטה א' מעל דברי רבי עקיבא וחכמים או' לא מעל עד שיוציא את כל הכיס והק' בתוס' ס"פ בתרא דמעילה דליבטיל ברובא ותי' דמטבע חשיב ולא בטיל והר"ב פר"ח בי"ד סי' ק' דחה דבריהם דמדאורייתא מיהא הו"ל להבטל ולכן תי' הוא ז"ל דהכא מיירי כשאותה פרוטה של הקדש נכרת בין אותם פרוטות של חולין שנתערבו עמה ולא שייך בטול לאסור הנכר וידוע אלא דאיהו לא קא ידע שריא הקדש ומ"ה אין לה בטול ואם הוציאה ודאי מעל עכ"ד ואין להק' על דבריו דא"כ אמאי לא מעל עד שיוציא את כל הכיס לרבנן ולר' עקיבא כיון שהוציא פרוטה א' מעל ניחזי אנן דידעינן אם אותה פרוטה שהוציא היא של הקדש הרי מעל ואם לאו אכתי לא מעל וכן לרבנן למה אמרו עד שיוציא כל הכיס והרי אפשר דפרוטה ראשונה היא של הקדש ואפשר להתברר כיון דמנכרא ההיא פרוטה דהקדש די"ל דהכא מיירי שהוציא פרוטה א' ואח"כ נאבד הכיס ואין הדבר יכול להתברר וס"ל לר' עקיבא דכיון שהוציא הא' מעל כשנאבד הכיס וליכא למיקם עלה דמילתא ולא מבטיל ברובא כיון שהיתה נכרת וידועה ואין בטול לאיסור הנכר וידוע ורבנן ס"ל דאינו מועל עד שיוציא את כל הכיס :

ובנא"ה דהכא נטלו א"ה ממון ישראל לתוך ביתם וערבוהו בממונם וז"ש כל איש מא"ה יביא מממון ישראל אלף כסף ויערבם בפריו דהיינו בממון שלו ואפ"ה הרי הם מתחייבים בדין מעילה ואין להם פ"פ לו' דבטיל ברובא חדא דהכא הוי כסף ומטבע חשיב ולא בטיל ועוד דהכא מנכרא ההיא פרוטה של הקדש וז"ש כרמי שלי לפני לפני בא כל מה שחטפתם ולא נכחד ממני מה שגנבתם והרי ברור ונכר הללו ממון קדש ישראל איזה הוא ואיזה הוא ממון שלכם וכל שנכר האיסור לא בטיל ברובא ולכן ענו ואמרו הדין עמך והרי אנו חייבים בדין מעילה ולא בטיל ברובא :

ובדרך הללו יבוא על נכון איש יביא בפריו אלף דהיינו בפריו וממונו שהוא אלף מביא ומערב בהם כסף א' דליהוי ליה ביטול בכל כך רוב חד באלף וכיון שהגיד להם בביכול דהכא לית ליה בטול מהנך תרי טעמי לז"א הגם אלוש כי האלף כסף משלנו וחד דהקדש אפי' באלף לא בטיל וחייבים אנו בדין מעילה לך שלמה והדין עמך שנתחייב בדין מעילה ולכל אלף נשלם קרן וחומש דהיינו מאתים והשתא ניחא דנקט חשבון אלף :

א"נ להבין מאמרין ונדק' עוד מ"ש ואם משיבים ואו' כמו הנהנה מן הקדש כי מה זו תשו' והו"ל כנדרש ללא שאלו ולמה באו לחייב עצמם במה שלא נשאל מהם וממאמר ואם משיבים כו' שהקב"ה בקש לחייבם בדין אחר ואם השיבו לא כן רק כמו הנהנה וע"כ צ"ל במה רצה לחייבם מעיקרא עד שהם מעצמם קבלו עליהם את הדין לו דין בדין מעילה ועוד להבין כפל לפני וכו' ולא נכחד וכו' וזה יובן בהק' פלוגתא דר"ש ורבנן בכלים והובאה בפ' הגוזל דקי"ל דלר"ש סתם גזלה מתיאשים ממנה הבעלים דכיון דשקליה מיניה בהדיא ולא מצי קאי באפיה ודאי מיאש אבל סתם גניבה לא מתיאשי דסבר בחושכא ליה ומשכחנא ליה ורבנן סברי איפכא דסתם גניבה מתיאשים ממנה דלא ידעי למאן יתבעו אבל גזלן כיון דידע מאן שקליה ולא מיאש סבר האידנא או מחר נקיטנא ליה בדינא

ע"ש והנה לרבא ס"ל כדי קנה והנה מודעת זאת דהגנב משלם תשלומי כפל ונקדים מ"ד בהזהב שאם גנב משל הקדש אינו משלם תשלומי כפל דרעהו אמר רחמנא ולא של הקדש אבל משלם הוא קרן וחומש בדין הנהנה מן ההקדש דמעל וכמ"ש הראב"ד ז"ל בפ"ב דגניבה ע"ש :

ובנא"ה כי בא השי"ת להודיע לא"ה כי לא תעלה ע"ד חלילה כי בעולם ידם עשתה זאת לקחת כרם ה' לבאות ולגזול אותו מידו חלילה מבלתי יכולת ה' לעמוד בפניהם והא ס"ל לר"ש דסתם גזלה הייאוש מארא מינה וקנו לה ביאוש דליתא רק כי עונינו ענו בנו והוא ברצונו מסר להם הכרם וז"ש כרמי אע"פ שהעלמתי עין ממנו ולקחתם אותו בזרוע בגזלן מ"מ אני ברצוני מסרתיו בידכם שכך עלתה במחשבה לפני ולא מסרתיו ע"כ בהכרח דלא מצינן למיקם באפייכו ולהכי תסק אדעתייכו שקני' ביאוש לר"ש בדין ס' גזלה דמיאשי מינה אלא שלי הוא כי אני ברצוני העלמתי עין מישראל ונמסרו בידכם ולא קניתם הכרם ביאוש חלילה ולפני בא כל שחטפתם דהיינו בגזלה הרי הוא לפני כלו' כי כביכול לא נתיאשתי ממנו דבהרף עין יכולני לשבר מקלעותכם ולהוציא בלעכם מפיכם ואלו הגלתיו דמי ונכר לפני בא כי מלך גדול אני ואף גם זאת לענין גניבה לא נקנה לכם לדעת רבנן דס"ל דסתם גניבה היאוש מה מינה דשאני ותו כי לא ידע הגנב ולמאן יתבע ואמטו מיאש ברם הכא לא נכחד ממני מה שגנבתם והרי ידעתי מי ומי גנב ואמטו ליכא יאוש לדעת רבנן ותאמרו שקניתם ביאוש אלא שלי הוא וכאשר שמעו א"ה שבא עליהם בטענת גנב אמרו הנה עתה יבוא לחייב אותנו בדין כפל כגנב ולכן הם משיבים ואו' כי הגם אלוש שדנת אותנו כגנבים הנה לא נתחייב בדין כפל דומיא דגנב אלא יש לך לדון אותנו בדין מעילה שדינו בקרן וחומש וכמו הנהנה מן ההקדש דלא ישלם כפל אלא קרן וחומש כן אנחנו נשלם על קדש ישראל קרן וחומש ולא נשלם כפל דרעהו אמר רחמנא ולא של הקדש :

א"נ באופן אחר ונקדים לבאר תחלה מאמר הנביא פתח השער וא"ל ביה טובא א' דמאי ס"ד דקאמר יכול וכו' ואיך נתיישב לו זה באמור ת"ל על זקן הכבדת עולך ועוד כי למה תפס בקרא לשון חללתי ובמאמר מחוללין ותו מאי לא אתה מסרתם בידינו בלשון שלילה ותו למה הוסיף אלא שאינו במקרא ומה היה חסר באו' לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך ומאי בינייהו דהני תרי לישני אחר דריש על זקן שהוא ר' עקיבא ואידך על כל הזקנים ותו מאי אני עומד עליך במשפט דתיבת אני יתירה ללא צורך דודאי הוא יעמוד במשפט ותו מאי ודן וכו' ודן אותך ומחייב' דמשמע דמשפט ודין ודברים איכא בינייהו ומאי נינהו ונק' מאי דתנן במעילה פ' בתרא השליח שעשה שליחותו ב"ה מעל לא עושה שליחותו שליח מעל כיצד א"ל תן בשר לאורחים ונתן כבד כבד ונתן בשר השליח מעל א"ל תן להם חתיכה והוא או' טלו ב' והם נטלו ג' כולם מעלו ואמרי' עלה בגמ' ש"מ מוסיף על שליחותו הוי שליח ופירש"י והוס' דבאלמנה ניזונית איבעיא להו אמר לשלוחו זבין לי לתכא וזבן ליה כורא מאי מוסיף על דבריו הוי ולותכא מיהא קני או מעביר ע"ד ולתכא נמי לא קני וה"נ במתני' כי אמר לשלוחו תן להם חתיכה ואזל איהו ויהיב תרי אי בההיא דכתובות אמרי' דמעביר הכא הו"ל דלא מעל בה' כיון דנעקרה השליחות וכיון

דתנן

דתנן דמעל כ"ה משמע דמוסיף הוי ולא נעקרה השליחות ומשני ר"ש דאמר שליח טלו א' מדעתי וא' מדעתו דמ"ה מעל כ"ה דודאי מוסיף הוי כיון דאמר טלו א' לדעתו והנה התוס' פסקו כההיא בעיא דמוסיף הוי וכ"ש אף בסתמא כ' מעלו השליח על ההוספה והמשלח על שנעשה שליחותו דלא נעקרה כיון דהלכה רווחת דמוסיף הוי ואולם הרמב"ם רוח אחרת אתו שפסק בפ"ז דמעילה אמר לשלוחו תן חתיכה לאורחים והלך השליח וא"ל טלו כ' כ"ה מעל שהרי נעשה דברו והשליח פטור מפני שהוא מוסיף על שליחות כ"ה ולא עקר את השליחות ותמה עליו מרן ז"ל דניחא מאי דפסק דב"ה מעל אף בסתמא כיון דרבי' פסק כההיא בעיא דמוסיף הוי אבל מה שפסק שהשליח פטור ק' דהא אפי' אי הוי מוסיף מעל על ההוספה ותי' בשם מהר"י קורקוס ז"ל דרבי' מפרש דאוקמתא דר"ש לאו לדחויי דתולף דמוסיף הוי אמר כן אלא כי היכי דלא תיקשי כיון שזה לא עקר השליחות למה מעל דהא תנן עשה שליחותו כ"ה מעל ולא השליח ומשמע ליה דהאפי' הוסיף על מה שצוה דלאו דווקא צוה כך אלא שלא יפחות לזה העמידה כשאמר טלו א' מדעתי ולזה דאוי שימעול גם השליח ע"כ למדנו מכל זה דלהרמב"ם בסתמא אי הוסיף השליח לא מעל על ההוספה ולדעת רש"י ותוס' מעל על ההוספה :

ובזה נא"ה ונק' מ"ש הר"כ הכלים דאע"ג שמסר הקב"ה לישראל ביד א"ה לשע' מ"מ לזקנים שקנו חכמה כגון ר' עקיבא ודכוותיה וכו' לא צוה לא"ה להשתעבד בהם והנה מן האמור לעיל למדנו דבסנה מבשר לבשר ומבשר לככר לכ"ע שליח מעל ואף להר"מ שהרי שנה ועקר שליחותו והנה נודע כי יש' הם קדש והקב"ה מסרם לא"ה שהם כשלוחים להשתעבד בהם כתוכחות על עון ועשה קדש חול כי הוא רשאי בשלו וכיון שא"ה באו בשליחותו לא מעלו איברא כי הנה מקום לחייבם על ההוספה שהוסיפו כי הוא לא צוה לשעבדם בקושי כ"כ ע"ד אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה ואולם לדעת הרמב"ם לא יתחייבו גם על התוס' ולכן הנה מקום לחייבם על ששנו כי הוא לא מסר להם לר' עקיבא ודכוותיה והוי כאו' תן להם בשר והוא נתן להם כ' חתי' א' בשר וא' ככר דאף להר"מ שליח מעל מחמת מה ששינה והשתא ז"ש קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנך בידך יכול יהיו מחוללין על הכל כלו' כיון שכביכול הוא הקב"ה מסרם לשליח הרי עשה קדש חול ויהיו מחוללין על הכל אף על ההוספת ולא מע' א"ה גם על התוס' ת"ל על זקן הכבדת עולך מאד וקא מפרש ואזיל לע"ל יושב הקב"ה בדין על מה"ר וא"ל למה היית משעבדת בבני שהם קדשי גבוה והרי אתם חייבים על שחללתם קדש יש' והיא או' לא אתה הקב"ה מסרתם בידינו ואין עלינו חטא מעילה בדין שליח שעשה שליחותו דלא מעל השליח והוא או' לה בשביל שמסרתי אותם בידך לא שמת להם רחמים אלא על זקן הכבדת עולך מאד זה ר"ע ששעבדו מלכות והך ליטנא ס"ל כהרמב"ם דכל שהוא ממין א' אף שהקב"ה א"ל תן חתיכה א' והוא נתן כ' לא מעל השליח אף על התוס' דלאו דווקא צוה כך אלא שלא יפחות ולכן אמר בשביל שמסרתי אותם בידך נהי שאת פטורה על שלא שמת להם רחמים ואני קצפתי מעט ואתם הוספתם אלא על זקן הכבדת עולך מאד זה ר"ע וכיוצא בו שב"פ אתם חייבים שהרי כגון ר' עקיבא ודכוותיה לא מסרתי אתכם לשעבדם מכל וכל וא"כ הרי שניתם והוספתם ודמי לתן להם חתי' בשר והשליח הוסיף ונתן להם כ' חתי' א' בשר וא' ככר דשינה וחייב אף לדעת הרמב"ם ולכן הנה העונש שלכם גדול עד אין סוף אבל הדבר אחר ס"ל כרש"י ותוס' דאף בלא שינוי רק שהוסיף השליח מאותו המין מחייב מיהא ולכן שבקיה לקרא כפשטיה ומוקי ליה אכל זקן וזקן שהוסיפו על מה שהרשה להם כ"ה שישתעבדו בכל א' כפי כחו והם הוסיפו והיו מכבידים עולו של זקן כבחור והיינו דיתחיה נהי דנתתי אותם בידך להשתעבד מ"מ אני קצפתי מעט ואת הוספת כי לא שמת להם רחמים דהיינו שעל זקן הכבדתם עליו עול כבחור ודא עקא לא היתה בכלל הגזרה להכביד עול הזקן כעול הבחור מאד ושפיר התחייבו מעי' על אך תוס' וא"ל הקב"ה חייך אני עומד עליך במשפט כלו' אף שאני הבעל הבית מסרתי אותם בידך אפ"ה לא הפטרו מדין מעילה בעבור זאת אלא דן אותך כדין מעילה ומחייבך אליבא דב"ע :

ואל זה סובב הולך מאמרין כרמי אעפ"י שאני מסרתיו בידכם והרי אתם שלוחים לא יעלה ע"ד שכולו נפקעה קדושתו ואין עליכם דין מעילה אף על התוס' הא ליתא אלא שלי הוא והכתי קאי בקדושתיה לשתתחייבו על התוס' כי אני לא גזרתי שתאכלו כל פריו ולפני כא כל שהוספתם להרע וחטפתם ונכנסתם והם משיכים הדין עמך וכמו הנהנה מן ההקדש וכו' :

א"נ להבין מאמר הנלב כפ"ה באופן אחר ונדק' עוד או' למה היית משעבדת בבני דלמה כינה אותם פה בתואר בנים ולימא בישראל ועוד במ"ש בשביל שמסרתי אותם ליך לא שמת להם רחמים כי מה זו תשו' ואכתי יכולים א"ה לו' כי הוא מסרם להם אדעתא דהכי שלא לשים עליהם רחמים ולהכביד עול הבחור ועול הזקן כאחד ועוד שאר הדק' דלעיל :

ולבוא אל תכונתו נבין תחלה אלה מ"ק הנאמרים בשיר השירים מצאוני השומרים הסובבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' ויש להתבונן דהנך שומרים מאן נינהו ולמי היו שומרים ומהו הכוונה באו' הסובבים בעיר ואמאי נקט הכוני פצעוני ומאי נשאו את רדידי מעלי ותו במ"ש השבעתי אתכם כי מי השביע ולמי השביע ומה קשר לשבועה זו עם נמשך הקודם :

ולהבין כל זה נקדים מאי דתנן בהחובל סמא את עיני קטע את ידו שבר את רגלי חייב ע"מ לפטור חייב שבר את כדי קרע את כסותי חייב ע"מ לפטור פטור ופרכינן מ"ש רישא ומ"ש סיפא ופרקינן משום שאין אדם מוחל על ראשי אברים אבל על ממונו מוחל ופרכינן וכי אדם מוחל על צערו דקתני הכוני פצעוני חייב ע"מ לפטור פטור ופריק רבא דאא"כ דעל צערא דגופא אדם מוחל כממון אבל על חסרון אברים לא מחיל ועל שבר את כדי פריך ורמינהי לשמור ולא לאבד לשמור ולא לקרוע פי' דכי כתב דקתנא כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים דווקא בשהפקידו בידו לשמור והוא פשע בשמירתן הוא דחייב אבל כי נתנו לידו לקרוע אז הוא פטור אף שלא א"ל ע"מ לפטור ופרקי' הא דאתא לידיה בתורת שמירה הא דאתא לידיה בתורת קריעה ופי' רש"י ותוס' דכל שבאו לידו בתורת שמירה בלבד ושוב לאחר שבאו והגיעו לידו וקבלם בתורת שמירה נמלך ונתן לו רשות לשבר ולקרוע באה

מחייב

מחייב כל שלא א"ל ע"מ לפטור דכיון דאתו לידיה מעיקרא בתורת שמירה בלבד וע"מ כן קבלם מה שא"ל אח"כ ע"מ לקרוע אינו אלא משטה בו וברייתא דקתני לשמור ולא לקרוע דמ"ש דכנתנם לו לקרוע שני אף שלא א"ל ע"מ לפטור מיירי בנתנם לו מעיקרא לקרוע דכיון שאמר לו כן קודם שנעשה שומר עליהן אין חושש אם יקרע וכ"ש אם לא עשאו שומר אלא א"ל קרע ושבר כדי וכסותי המונחים לפניך ע"כ:

המורם מכל זה דג' דינין בדבר כי לא אתי לידיה מעיקרא בתורת שמירה דווקא אלא בתורת קריעה פטור אף שלא א"ל ע"מ לפטור וכי אתי לידיה מעיקרא בתורת שמירה דווקא אף שנמלך אח"כ וא"ל אם תרצה לקרוע קרע והרשות נתונה לך בהא לא מפטר אא"כ יאמר לו ע"מ לפטור ואם לא א"ל ע"מ לפטור חייב ודכוותה בחבלה דגופא כגון הכני פצעני אי א"ל ע"מ לפטור פטור ואם לאו חייב ובחסרון אברים אף שא"ל ע"מ לפטור חייב:

והנה במדרש שיר השירים אמרו כרם היה לשלמה אלו ישראל דכתי' כי כרם ה' צבאות בית ישראל לשלמה למלך שהשלום שלו וכו' נתן את הכרם לנוטרים העמיד עליהם משמרות ופי' מהר"ש יפה ז"ל שהמשמרות הם נבוכדנצר וחבריו שהגלום כמ"ש לעיל אקרא דמצאוני השומרים אלו הכשדים באופן שהקב"ה נתן את כרמו בית ישראל בתורת שמירה ביד א"ה והנה הם כדין לישראל בכסף או כלים ונטיעותיו של הקב"ה כיון דאתו לידייהו בתורת שמירה מעיקרא אף את"ל שאח"כ א"ל בעל הכרם לקרוע ולשבר אפ"ה חייבים כיון שלא א"ל ע"מ לפטור וכמו כן על חבלה דגופא הם כדין אותם כעיני עבדים בהכני פצעני אינו פטור אלא בא' ע"מ לפטור ועל מה שחסרו מהם אברים ונפשות רבות אפי' תימא שא"ל ע"מ לפטור אפ"ה חייבים דעל חסרון אברים אין אדם מוחל וכ"ש על חסרון הנשמה ובמדרש שיר השירים אמרו א"ר חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנים אותם באש ומניחין אותם תחת שחיהם ומשיאין נפשותם מהם ומביאין קרומיות של קנה ונותנים אותם תחת צפרנם ומשיאין נפשותם מהם הוא שאמר דוד אליך ה' נפשי אשא אשיא כתיב שהיו משי' את נפשותם על קדושת שמו של הקב"ה ופי' הר"ב מ"כ דמשיאין מלשון ישא פרעה והרב היפה פי' שהוא לשון העתקה שהיו מעתיקין כדאמרי' קלפו הסיד והשיאוה · עוד בק' מ"ש בפי"ג דכתובות דג' שבועות השביע הקב"ה וכו' ואחד מהם שהשביע לא"ה שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי והם השבועות הנאמרות בשיר השירים וכן רש"י ז"ל פי' בקראין השבעתי אתכם לאומות אנשי נבוכדנצר:

ועפי"ה נא"ה שהכתוב בא כמתרעם על א"ה שמסר להם השי"ת את כרמו בתורת שמירה מעיקרא דהשתא אף דניהב להו דילהו שאו' שא"ל אח"כ בעל הכרם לאבד ולעקור נטוע מ"מ לא מפטרי עד שיאמר להם ע"מ לפטור וז"ש מצאוני השומרים שהם א"ה שקבלוני מיד פטרוני בתורת שמירה והם היו סובבים בעיר לנקום נקמתו של הקב"ה מיש' שחטאו לו כי לדעתם שזהו רצונו ית' ולכן הכוני פצעוני לדעתם אף שלא א"ל ע"מ לפטור הם פטורים ושגו ברואה דאם כדין אותם בממון וכרם ה' כיון דאתו ליד א"ה מעיקרא בתורת שמירה אפי' את"ל שהרשה אותם אח"כ לעקור נטוע הא כל שלא אמר ע"מ לפטור אכתי חייבים הם ואם הם כעבדי המקום או בניו הא בחבלה דגופא אף שאו' הכני פצעני כל שלא אמר ע"מ לפטור חייבים ולא די זאת לא"ה בשומרים הללו אלא שעוד זאת רעה כי נשאו את רדידי מעלי דהיינו שהיו משיאין את נפשותיהם ע"י היסורין קשים של כדוריות הברזל וקרומיות של קנים כי הנפשות הם הרדיד והעדי שלהם וע"ז טח מראות עיניהם כי בחסרון אבר אף באו' ע"מ לפטור לא מפטרי וכ"ש בחסרון הנפש כ"ש דלפי האמת מה שאו' שבעל הכרם הרשה אותם לעקור נטוע שקר ענו כי מלבד שלא א"ל ע"מ לפטור ולא הרשה אותם להכות ולפצוע אלא אדרבה השביע אותם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי וז"ש השבעתי אתכם ב"ו הם א"ה שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי וא"כ איך מלאם לבכם לעשות כל אלה כי ע"כ אתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה:

ובזה נבין מקרא שכתוב בישעיה סי' מ"ג קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד כמשך כלפי הדברים הניתנין למעלה וה"ק איברא שקצפתי על עמי וחללתי נחלתי אך מה שחללתי אותם היינו שאתנם בידך שיהיו בגלות אצלכם דווקא כי נתתים בידך לשמור ולא לאבד ואיך מלאכם לבכם כי לא שמת להם רחמים ועל זקן הכבדת עולך מאד כי אף לפי"ד שנתתים בידכם לדונם ביסורין היה לכם ליזהר שלא לשלוח בהם יד עד שאו' לכם ע"מ לפטור כיון דאתו לידייכו מעיקר' בתורת שמירה:

א"נ הכי קאמ' כי הגם הלום שקצפתי על עמי וקודם שמסרתי אותם בידך חללתי נחלתי והרשתי אתכם לשעבד בהם והדר ואתנם בידך והוי כאלו אתא לידיה בתורת קריעה אל יעלה ע"ד ליפטר בזה שהרי לא הרשתי אתכם לשעבד בהם יותר מדאי וכמו שראינו שהשביע הקב"ה לא"ה שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי ואתם לא כן עשיתם אלא לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת וכו' ועל זה ודאי תתחייבו כדין ע"ד אני קצפתי מעט וכו' וכמ"ש הראב"ד טעם למה שנענשו המצריים:

ומזה נבוא לבאר מאמרין ולבוא לתכלית הביאור נעמוד בחקירה כי מה שרצינו לחייב לא"ה על מה שלא א"ל כביכול ע"מ לפטור אית למשדי בה נרגא בטענה זו והיינו כשנעמוד ע"ד הנביא מיכה ע"ה אלא היא כתובה במלכים א' סי' כ' ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו ויכהו האריה וימצא איש אחר ויאמר הכני נא ויכהו האיש הכה ופצוע וכו' וקשה כי האיש הממאן מה עונו כיון דכדין עבד וכדתניא הכני פצעני חייב דיש לו' הכני פצעני ואעמוד עמך בדין עד שיאמר לו ע"מ לפטור ר"ל ע"מ שתהא פטור וכדפי' רש"י וא"כ כיון שלא א"ל מיכה הכני ע"מ לפטור כדין עשה שמאן להכותו ולמה נענש ואכלו אריה ועכ"ר מכח קו' זו לחלק דשאני דבר ה' מדבר אדם דבאדם כל שלא א"ל ע"מ לפטור מצי למימר משטה הייתי בך וכוונתי שאם תכני אעמוד עמך בדין ואמטו"ל לא מפטר עד שיאמר ע"מ לפטור מה שא"כ לגבי הקב"ה דאין מוציא דבריו לבטלה ח"ו ולא שייך לו' משטה הייתי בך וזהו

שדייק

שדייק הנביא לו' הכני נא בדבר ה' ופירש"י הקב"ה אמר שתכה אותי ע"כ דבשלמא בבני אדם לא מפטר בהכי אבל כיון שהקב"ה אמר שתכה אותי א"ל ע"מ לפטור ולכן כיון שמאן ועבר ע"ד נביא בלתי שום טעם צודק בדין נענש והאכלו אריה :

אמור מעתה אף שלא אמר הקב"ה לא"ה כשהרשה אותם להשתעבד בישראל ע"מ לפטור אפ"ה הם פטורים דכל שהוא דבר ה' לא בעי ע"מ לפטור וכמדובר אלא דאכתי הנה ממקום אחר יש לחייבם כי כביכול הוא ית' טען עליהם כאשר הקשו את עולם הכבד והוא לא נתן להם רשות שישתעבדו בהם כ"כ היכרא שא"ה באים בטענה לו' שכביכול נתן להם רשות לעשות בהם כרצונם והשתא ניחזי אנן כיצד הדין נותן אלו היתה טענה זו בין אדם לחברו וזה או' אתה אמרת לי לשבר ולקרוע ושכנגדו מכחיש ואו' לא אמרתי וכו' :

ונק' לזה מ"ד בהחובל דל"א תני רבא בב"ח קמיה דרב שורי הרגת נטיעותי קצצת אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו פטור א"ל א"כ לא שבקת חיי לבריותא כל במיניה א"ל אקמייה א"ל לא תתרגם מתני' בשור העומד להריגה ובאילן העומד לקציצה א"ה מאי קא טעין ליה דה"ל אנא בעינא למעבד האי מצוה ופירש"י אנא בעינא וכי טעין ליה איך אתה אמרת לי להורגו מסתמא קושטא קאמ' דכיון דלהכי קאי לא קפיד כולי האי והכשוי הוא דאכשיה ע"כ הרי שכל שאינו עומד לקציצה לאו כל במיניה לו' אתה אמרת לי וכו' וכן פסקו ז"ל אלא שנפל בזה מחלוקת בין שני שרי צבאות ישראל א"ה מהר"ם והראב"ה ז"ל הובאו דבריהם במרדכי בפ' החובל וגם הב"י כתב בזה בפ' החובל וז"ל ואי תימא ומאי קו' לוקמה כגון דליכא עדים שקצצן ונאמן במגו דאי בעי אמר לא קצצתי דנאמן כיון דליכא עדים שקצץ ותי' בשם הרא"ה שתי' בשם זקנו הר"ז ז"ל דכיון דהא מילתא מחזי כשקרא שאין כן דרך בני אדם לו' להחרים להזיק ממונם ולהרוג בהמתם ולקצץ נטיעותיהם והו"ל במגו במקום חזקה דחזקה אין אדם מרשה חברו להזיקו בכך ומגו במקום חזקה לא אמרי' ע"כ וזהו דעת מהר"ם ז"ל שהביא המרדכי בפ' החובל שכתב על ראובן שטען על שמעון אתה פטרת ב"ח בלא ידיעתי ושמעון משיב אתה אמרת לי לפטרם אם יש עדים שעדין חייבים לראובן לאו כל במיניה דשמעון לו' אתה אמרת לי לפטרם כדאמרי' הכא אתה אמרת לי להרגו וכו' עד בשור העומד להריגה הא לאו הכי לא מהימן ואפי' אין עדים שקצץ נטיעותיו אין נאמן לו' אתה אמרת לי לקצצן במגו דאי בעי אמר לא קצץ דאי בדאיכא עדים דווקא מיירי א"כ כי פריך כ"כ לוקמה בדליכא עדים שקצץ או שהרג אלא ש"מ דאפי' בדליכא עדים לא מהימן וא"ת ואמאי לא מהימן במגו וי"ל דהו"ל מגו במקום עדים דאנן סהדי שהוא משקר דאין אדם נותן רשות לקצץ נטיעותיו שאין עומדין לקצץ ה"כ אנן סהדי דלא אמר לו לפטור החוב כל זמן שלא פרעוהו וכו' ואם אין עדים שיודעין שהחוב לא היה פרוע אז נאמן לו' אתה אמרת לי לפטרם במגו דאי בעי אמר לא פטרתי אותו דהשתא אינו מגו במקום עדים וכו' ע"כ :

והמובן בעצם כמ"ש מהר"ם ואם אין עדים וכו' לא היה פרוע וכו' דהשתא אינו מגו במקום עדים הוא מה שהבינו רש"ל ז"ל בס' ים ש"ש בפ' החובל והר"ב ש"ך בח"מ סי' קע"ו ס"ק כ"ד והוא דכי ליכא עדים שמעידים שחוב זה של ראובן קיים ואינו פרוע וגם ליכא עדים שמעידין ששמעון פטרו בכה"ג אם או' אתה אמרת לי לפטרן מהימן במגו דלא פטרתי דאלו היה טוען לא פטרתי היה נאמן דהא ליכא עדים שפטרו כי היכי דליתרע המגו דהו"ל מגו במקום עדים וגם הטענה עצמה שטוען אתה אמרת לי לפוטרן לא הורע כחה מ"ט שכתב מהר"ם לעיל דהו"ל במגו במקום עדים משום דאנן סהדי דאין אדם פוטר ח"ו שאינם פרועים דהיינו דווקא כי מסהדי סהדי שחוב זה קיים ואינו פרוע ואמטו"ל אמרי' דודאי משקר דא"א פוטר חובות שאינם פרועים והו"ל במגו במקום עדים ברם כי ליכא סהדי דמסהדי שעדין אין חוב זה של ראו' פרוע מצי טעין אתה אמרת לי לפטרם וליכא חזקה דאנן סהדי וכו' כי אפשר דקושטא קאמר כי פרועים הם ולכן א"ל לפטרם ואין ס' שזאת היא כוונת מהר"ם ז"ל :

ישוב ראיתי הדבר מפורש כן בדברי מהר"מ שהביא הגה מיי' בה' חובל סי' י"ב וז"ל דהשתא ליכא למימר דהו"ל מגו במקום עדים דה"מ שיש עדים שאינו פרוע דאנן סהדי שאינו פוטר בחנם לחוב שאינו פרוע כמו שאין אדם או' לקצץ נטיעותיו וכו' אבל כאן דליכא עדים שאינו פרוע יכול להיות שאמר לפטרם משום דכבר פרעוהו עכ"ל באופן כי הגורם לבטל ולקיים המגו היינו אם יש עדים שהחוב אינו פרוע אם אין אבל אין בטול וקיום המגו תלוי בשיעידו עדים שהחוב הזה הוא של ראובן או לא יעידו כי אם יעידו שהוא של ראובן נאמר שמתבטל המגו דכיון שהועד שהוא של ראובן אמרי' חזקה שהוא משקר דחזקה אין אדם מוחל חובותיו וכו' הא ודאי ליתא דהא הכי כיון שאין עדים מעידין שלא נפרע מדין אף שמעידין שהחוב היה של ראובן יכולין אנו לקיים דבריו ולו' כי הוא ולכן צוהו לפטרו וכן אין לו' שאם אין עדים מעידין שהחוב הזה הוא של ראובן זה דווקא גורם לקיום המגו דנימא דע"כ ל"א חזקה דאין אדם וכו' ונבטל המגו אלא דווקא כשנודע לנו שהחוב הוא של ראובן דאז אמרי' חזקה דא"א וכו' אבל אם לא נודע לנו מעיקרא שחוב זה הוא של ראובן אז לא אמרי' חזקה וכו' ואנן סהדי וכו' כיון דמעיקרא לא אתידע לן אם החובות היו שלו ולכן נאמר מ"ש אתה אמרת לי לפטרו אפשר שיהיה אמת שא"ל לפטרו לפי שלא היה שלו זה נמי ודאי ליתא שאם אתה או' כן תיקשי מ"ש מהר"ם לעיל דכי פריך תלמודא כל במיניה לוקמה בכה"ג דאין עדים מעידין שהשור והנטו' הם שלו דבהכי שפיר מתוך המגו אלא ודאי כי זה אינו לא מועיל ולא מזיק למגו וטעמא משום דכי אמר אתה אמרת לי להרגו או לקצצן או לפטרם נראה שהוא מודה שהוא שלו אלא שעשה מה שעשה עפ"י ציוויו ומילתא אמרי' חזקה דא"א וכו' אבל דליכא בעדים מעידין שאינו פרוע כשאו' לו אתה אמרת לו לפטרן אף כי מודה שהוא שלו ושא"ל לפטרן אפשר להיות אמת כי פרוע הוא וע"כ צוהו לפטרן :

ומילתא אגב אורחין נראות נפלאתי על מור"ם ז"ל בד"מ ח"מ סי' שפ"ב שכתב על שם תשו' מהר"ם הלוי וז"ל על שותף שמחל חוב שהיה לו בשותפות עם אחר ואמר שצוה לו למחול ופסק דאינו נאמן במגו דלא מחלתי אבל אם לא היו עדים על החוב נאמן לו' שצוהו למחול במגו דלא היה חייב לו כלום עכ"ל ונר' לראות כוונת או' אבל אם לא היה עדים על החוב דר"ל שאין עדים מעידים שהחוב היה של ראו' דבהכי

מהני

מהני המגו דלא היה חייב לו כלום וקשה דאפילו אם יהיו עדים על החוב שהוא של ראובן כל שאין עדים מעידין שעדין אינו פרוע נאמן כמגו דלא מחלתי דהשתא אינו מגו במקום חזקה ועדים ותו דהא ט' דלא מהימן כמגו דלא מחלתי היינו משום דכיון דאיכא עדים על הפרעון הו"ל מגו במקום חזקה ועדים דא"א מוחל חוב שאינם פרועים והשתא יקשה כמ"ש אם לא היה עדים על החוב מ"מ אם יש עדים על הפרעון לא מהני שום מגו דהוי במקום חזקה וכו' ואם אין עדים על הפרעון אפי' מגו דלא נחלתי מהני ודברי מהר"מ אינם ע"ז הסנכון ומור"ס השיאם לענין אחר כשנותו את טעמו :

ואף שנעמים דברי מור"ס דמ"ש אבל אם לא היה לו עדים על החוב היינו שלא היה לו עדים על החוב שעדין הוא קיים ואינו פרוע ולא עיקר החוב שהוא שלו דהשתא בטלה ריעותא דאנן סהדי וכו' כי מה שלוהו למחול היינו להיותו פרוע ונאמן כמגו דלא היה שלו מעיקרא אותו החוב שהרי אין עדים מעידין על עיקר החוב שהוא שלו וכזה כתב ז"ל בס' המפה שם וז"ל אבל שאר מזיק אינו נאמן לו' שהוא נתן לו רשות אפי' יש לו מגו לו' לא הוזקתי כגון דליכא עדים שהזיקו דהוי כמגו במקום חזקה דלא הוי מגו אבל נאמן לו' לא הזקתי כמגו דלא היה שלך מה שהזקתי אלא שלי עכ"ל אכתי קשה דלמה ליה למיתי עלה משום מגו דלא היה שלו וליתיה עלה משום מגו דלא פטרתי וכמ"ש מהר"ס ז"ל וותר יגדל התימה על מ"ש הסמ"ע בס"ק ד' שפי' דברי מור"ס דמ"ש ונאמן לו' לא הזקתי היינו שברשותך עשיתי ונמלא דאינו מזיק כזה אינו נאמן אם לא כמגו דלא היה שלך עכ"ל דלמה לא יהיה נאמן אלא כמגו דלא היה שלך ונלטרך לתנאי שלא יהיה לו עדים שיעידו שהחוב היה שלו והלא אף שימלאו עדים שיעידו שחוב זה היה של ראובן מ"מ אם אינם מעידין שעדין אינו פרוע עד היום דבהכי בטיל ליה ההיא ריעותא דחזקה וכו' ואנן סהדי וכו' שפיר דמי ויהיה נאמן כמגו דלא פטרתי שוב ראיתי להר"ב ככ"הג שם עמד במקלת זה כאופן כי לא ירדתי לסוף דעת מור"ס והדבר לריך תלמוד :

עוד מילתא אגב אורחין מלאתי למור"ס כזה דברים תמוהים בח"מ סי' קע"ו בר"מ ע"ש תשו' מהר"ס הכ"ל דפ' החובל וז"ל שהלך א' ופטר לב"ח של חברו ואמר שחברו לוה לעשות כן וחברו כופר אם יש לו עדים שהחוב של חברו ושהוא פטרו לאו כל כמיניה שהוא לוה לפטרו ואם לאו נאמן כמגו שהיה יכול לו' לא פטרתי או לא היה החוב שלך וכו' ע"כ ופסקה בס' המפה וז"ל ראובן שהלך ופטר חו' של שמעון חברו ואמר ששמעון לוה לו וכו' אבל אם שמעון כופר ויש לו עדות שהחובו' היו שלו וראובן פטרן ראובן חייב לשלמן ואינו נאמן לו' שברשות שמעון עשה מה שעשה אבל אם אין לשמעון עדות ראובן נאמן כמגו שהיה יכול לו' שהחובו' אינם של שמעון או שהוא לא פטרן עכ"ל והר"ב ש"ך בס"ק כ"ד נתעלם להק' ע"ד מור"ס הללו דמעש' ויש לו עדות שהחובו' היו שלו ורא' פטרן וכן ממה שסיים נאמן ראובן כמגו וכו' או שהוא לא פטרן משמע דאע"ג דאיכא עדות על החוב' כיון דליכא עדות שפטרן נאמן כמגו וכו' וזה אינו דהעולה מהמרדכי הוא דאיכא דיש לשמעון עדות שעדין חייבים לו חובות אלו אע"ג דלית ליה עדות שראובן פטרן אין ראובן נאמן לו' ברשו' פטרתי כמגו דאי בעי אמר לא פטרתי דהוי מגו במקו' חזקה דאנן סהדי וכו' הכל אם אין עדות שעדין חייבים לו נאמן לו' ברשו' פטרתי דלא פטרתי דהשתא לא הוי מגו במקו' עדים דיכול להיות שהם פרועים ולכך הרשהו לפטרם וכו' וגם הרב גופיה כתב לקמן סימן שפ"ב דאיכא דהזיקו בודאי אינו נאמן לו' שברשות עשה אע"פ שיש לו מגו עי"ש וא"כ דברי הרב כאן צ"ע עוד הק' ז"ל דמ"ש ויש לו עדות שהחובו' שלו אינו מדוקדק דמה בכך שיש עדות שהחובו' שלו דילמא נתפרעו :

ונלע"ד ליישב דברי מור"ס דמ"ש ויש לו עדות שהחוב' היו שלו אין הכוונה דע"י שיש לו עדות שהחובו' היו שלו זה גורם לומר שעקר ענה ונבטל המגו משום חזקה ואנן סהדי וכו' עד שיקשה עלינו הקו' שהק' הוא ז"ל אלא כוונת מור"ס ז"ל הוא דהכא מיירי עכ"פ שאין עדים מעידין שעדין אינו פרוע וכ"ש כי קא טעין אתה אמרת לי לפוטרו תו ליכא חזקה ואנן סהדי וכו' דיכול להיות שא"ל לפוטרו לפי שהיה פרוע אלא דעכ"פ אינו נאמן אלא א"כ יהיה לו שום מגו ולכן אם יש עדים שהחו' היו שלו וש־אובן פטרן נהי דמ"ש אתה אמרת לו לפטרן אפשר שיהיה אמת כי פרוע הוה וליתא לטענ' חזקה ואנן סהדי וכו' מ"מ לא מהימן בטענה זו גרידא אא"כ ע"י איזה מגו ותרי מגו שייכי הכא או מגו דלא פטרתי או מגו דלא היה שלך אלא שלי ולכן כי איכא תרתי שעדים מעידים שהחוב' היו שלו וגם שראו' פטרן תו לא שייך חד מהנך תרי מגו שהרי עדים מנגדים לשתיהן אבל כי בליר חד מהני אף שעדים מעידים שהחובו' היו שלו כיון שאינם מעידין שפטרם מהימן כמגו דלא פטרתי כיון שטענת אתה אמרת לו לפטר אפשר שתהיה אמת שא"ל לפוטרם כי פרוע הוא וה"נ אף דאיכא סהדי שפטרן כיון דליכא סהדי שהחובות היו שלו הרי יש לו מגו דלא היו החוב' שלו ושמא שזה היה מה שישב הר"ב א"א שהביא הש"ך ואינו מלוי בידינו איברא שדברי הר"ב הלבוש בסי' קע"ו סי"א מוכח דלא כמ"ש וכל דבריו צ"ע ולאפס פנאי לא אאריך עוד :

הדרן לקמייתא כי לראב"י"ה יש שטה אחרת הובאו דבריו שם במרדכי דע"כ לא אמרי' בשורי הרגת וכו' דלא מהימן אלא משום שלא היה ידוע לנו שהשור והכלי' הם שלו וגם שיש עדים שהרג וקלץ דהשתא לית ליה שום מגו אבל אם אין עדים שהיו שלו דאית ליה מגו דלא היה שלך מה שהזקתי א"כ שאין עליו עדים שהרג וקלץ נאמן כמגו דלא הרגתי וקללתי ועיין מה שתי' לשי' ראבי"ה מה שהק' מהר"ס דמאי פריך כל כמיניה וכו' לוקמה כדליכא עדים עיין עליהם כאופן דלא קיים ראבי"ה להיות המגו במקו' חזקה דאנן סהדי וכו' והקשה הר"ב כנ"הג בסי' שפ"ב דמגו במקום חזקה בעיא דלא איפשיטא בגמ' היא והיכי מלו מהר"ס וראבי"ה לו' דאמרי' או דלא אמרי' ובשלמא לראבי"ה איכא למימר דכיון דלא איפשיטא תפסי' בה לקולא לנתבע ואמרי' כאלו איפשיטא היא דאמרי' מגו במקום חזקה לפטור הנתבע אבל למהר"ס קשיא ותי' הוא ז"ל דס"ל להני רבוותא כמ"ש התוס' דאע"ג דמגו במקום חזקה בעיא דלא איפשיטא מ"מ במקום חזקה אלימתא פשי' לן דלא אמרי' והשתא בהא פליגי דמהר"ס ס"ל דחזקה אלימתא הוי הא דאמרי' שאין אדם מרשה חברו להרוג שורו ולקלץ נטיעות' ולפטור חובו ואמטו להכי לא מהימן כמגו אף דליכא עדים שהרג וקלץ ופטר אבל ראבי"ה סו' שאין זו חזקה אלימתא טובא ואמרי' המגו כיון דהוי בעיא דלא איפשיטא ותפסי' בה קולא לנתבע

אלו הם תמצית דברי הר"ב ככ"הג עש"כ ויש לתת פנים לו' דהכא לא הויא חזקה אלימתא טובא דשמא היה לו צורך גדול לבעל האילן לאיזה דבר הכרחי וכשור נמי אפשר שהיה שורו רע או שהיה לו צורך גדול בעורו משר ובבי חוב נמי מי יודע לאיזה טובת הנאה שהיה מצפה לכן פטר אותו וכל כהני גווני באופן דלא מיקרי חזקה אלימתא עד שתהיה אלימתא דאלימתא טובא שאין בה שום צד ספק דאז אמרי' אמגו :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נא"ה ונאמר שאם כביכול היה הנדון שלפנינו בין אדם לחבירו הנה לכאו' ס"ד לו' שיכולין א"ה לבוא בטענה ולומר אתה הרשיתנו לקצץ בנטי' כרם יש' ולהשתעבד בהם בכ"כ נקמות ויסורין וליהמנו מלכות הרשעה שהיא מלכות אדום במגו דאי בעו הוו אמרי אנו לא קלקלנו ונשתע' בהם קשה כי אם שאר אומות היו אשר השחיתו התעיבו בזמן החרבן כנודע שהיו שם אומות אחרות והכא ליכא עדים שיעידו מי קצץ שכולם נוגעים בעדות דישר' הם בעלי הדבר ושאר או' ג"כ השיאו עליהם מלכות אדום שמן דבר וכל שאין עדים מעידין שקצץ א"ו איכא מגו דלא קלקלתי וז"ש קצפתי על עמי חללתי נחלתי וכו' יכול יהיו מחוללין על הכל כלו' שתהיה נאמנת מלכות אדום הרשעה לו' שהקב"ה הרשה אותם על הכל שיהיו ישר' כרם ונחלת ה' מחוללין בידם לעשות בהם משפט ונקמה בהחלט וליהמנו במגו ובמדובר וע"ז דקה ת"ל על זקן הכבדת עולך מאד וקא מפרש ואזיל לע"ל הקב"ה יושב בדין על מלכות הרשעה היינו מלכות אדום וכביכול מתנהג עמהם כאלו זה הדין הוא בין אדם לחברו וא"ל למה היית משעבדת בבני כלו' שאין אתם נאמנים במגו דלא קלקלנו יען שהוא מגו במקום חזקה דחזקה כי האי שקר עניתם במה שאתם טוענים שאני הרשתי אתכם לעשות בהם גזרות ונקמות בהחלט יען כי ס"ס אעפ"י שחטאו לי מ"מ בני הם כאשר גלוי וידוע ומפורסם לכל כי ישראל הם בני אל חי בכתוב בתורה בני בכורי ישראל בנים אתם לה' אלהיכם ואנן סהדי דאין אב מרשה אחרים שיתנקמו כ"כ בבנו כי אף שחטא לו בנו מ"מ יספיק לו למוסרו לאחרים להוכיחו בתוכחות על עון כמה שהגלה אותו אבל ודאי לא מסר את בנו חמורו שישתעבדו בו ובפרט בשעבוד קשה כ"כ והו"ל מגו במקום חזקה דלא מהמנינן ליה וא"ה משיבים לא אתה מסרתם בידינו כלו' דע"כ לא אמרי' דחזקה מבטלת המגו אלא כשהיא חזקה אלימתא ברם הכא לא הויא חזקה אלימתא דדילמא על רוב פשעיהם הרשיתנו להשתעבד בהם שהרי חזקה נמי כי אין אב מוסר בנו לגלות ביד אחרים והכא הרי מסרתם בידינו וע"כר לו' כי על רוב פשעי הבן יתכן שהאב מוסר אותו ביד אחרים להגלותו גם אנו נאמר שעל רוב פשעי הבן האב מוסר אותו לאחרים להגלותו וגם להשתעבד בו והא לא הוי במגו במקום חזקה וז"ש בלשון שלילה לא אתה מסרתם בידינו בגלות וע"כר לו' שדבר זה יכול להיות כי פשעי הבן גרמו לשלחו מעל פניו בגלות ביד אחרים גם אנו נאמר שהרשיתנו ג"כ להשתעבד בהם ויתכן להיות דבר זה על רוב פשעיהם לכל חטאתם ונמצא דאין זו חזקה אלימתא ונאמנים אנו במגו ובמדובר ובי תימא הרי לא אמרתי לכם ע"מ לפטור ואפי' דהבוני פצעוני דלא הוי אלא לצערא דגופא בעי' ע"מ לפטור כ"ש בנזיקין וחבלות וחסרון אברים ומיתות משונות דדווקא לגבי ממון אי אתא לידיה בתורת קרימא לא בעינן ע"מ לפטור לז"א לא אתה מסרתם בידינו אתה דייקא דבל לגבי דידך לא בעי למימר על מנת לפטור כיון דהוי בדבר ה' וכמו שהכרחנו זה מאותו דמיבה והנה לישנא קמא ס"ל כראבי"ה דאין החזקה מבטלת המגו עד שתהיה אלימתא דאלימתא טובא ואמטו להכי על ששעבדו בהם שעבוד קשה והחליפו של בחור לזקן ולא שמו להם רחמים אף שהוא חזקה אלימתא מ"מ לא הויא אלימתא דאלימתא טובא דשמא על עולם וגודל פשעיהם לכל חטאתם קפץ באף רחמיו וצוה למלכות הרשעה שישתעבדו בהם שעבוד קשה מאד ולהחליף של בחור לזקן ולכן מכח חזקה זו אין לבטל המגו והך חזקה דמיא לשאר סתם חזקה דעלמא שאינה מבטלת המגו וז"ש בשביל שמסרתי אותם ליך שהוא הפך סתם חזקה דאין אב מוסר בנו לגלות ביד אחרים ואפ"ה אני מסרתי אותם הפך ס' חזקה מ"ט דיתכן שעל רוב פשעים עשיתי זאת ובעבור זאת אתם באים מכח זה לו' דיתכן ג"כ כי על רוב פש' מסרתי אותם לכם שתשעבדו בהם ש"ק ולהפוך שע' הבחור לזקן וע"כ לא שמת להם רחמים עפ"י ציווי כי קפצתי רחמי מאד והדרינן לו' שאין זו חזקה אלימתא טובא ותהמנו במגו הנה כל זה אינו פוטר אתכם אלא על מה ששעבדתם בהמון רבים עם הארץ לכל חטאתם אלא דא תברתכון מה שעל זקן הכבדת עולך מאד זה ר' עקיבא וכיוצא בו ששעבדו בו מלכות הרשעה שע' קשה עד אין סוף שסרקו את בשרו במסר' של ברזל וכגון דא אין לך חזקה אלימתא דאלימתא טובא גדולה מזאת להיות ר' עקיבא צדיקו של עולם מעושי רצונו הרבה וכל עולה ושחיתה לא אשתכחת ביה ואיך יתכן שאצוה אתכם לשלוח יד ברבי עקיבא שהיה צדיקו ש"ע וקדוש ואמר לו ושתעשו בו זה הפועל של אכזריות והא ודאי שקר אתם מדברים שבצווי עשיתם פועל האכזריות הלז לר' עקיבא שהיה קדוש אלהים וחזקה שאין אב מרשה לעשות פועל כזה לבנו ידידו עושה רצונו כר' עקיבא ולכ"ע חזקה זו אלימתא דאלימתא טובא ואין סוף לגדלה וז"ש על זקן שהוא ר' עקיבא הכבדת עולך אתמהא וא"כ מאד כלו' מאד זה לומר שעפ"י ציווי עשיתם ואין סוף לגודל חזקה זו ואפי' ראבי"ה מודה שהיא מבטלת המגו · אמנם הדבר אחר ס"ל כמהר"ם דלא בעי' חזקה אלימתא טובא ולכן שבקיה לקרא לפשטיה ולא הוצרך להוסיף תיבת אלא על זקן וכו' כמו שהוצרך להוסיף לישנא קמא עפ"י מדותיו והכי מפרש דהכי שמסרתים בידך בגלות וגם לשעבד בהם בשעבוד הקל מניתו למימר שעשיתם עפ"י ציווי דיתכן להיות דעל רוב פש' צויתי לכם לשעבד בהם ואף שהם בני דעשוי האב וכו' אבל מ"מ עכ"פ הא איכא חזקה אלימתא כי לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד שהיית מכביד עולו של זקן בבחור וחזקה כי אף שחטאו לי בני מ"מ אל רחום אני ואף לעוברי רצוני ולא אעיר כל חמתי וכ"ש הא איכא חזקה שהיא אלימתא לבטל המגו דלא בעי' אלימתא טובא וזהו שסיים אמר הקב"ה חייך אני עומד עליך במשפט כלו' דאף שאני לא הייתי צריך לכל זה דכביכול לגבי שמים איך יאמנו דבריהם לו' אתה הרשיתנו בכל זה והוא מכחישם ועוד איך יאמנו דבריהם במגו דלא הזקנו אנחנו אלא אחרים כיון שהוא היודע ועד מי הזיק ומי לא הזיק מ"מ הריני דן אותך כאלו דין זה היה בין אדם לחבירו ואפ"ה מחוייבך גם בדיני האדם

שדנים

שדנים כמנו · א"כ אף אני שאיני צ"ל ע"מ לפטור עומד עליך במשפט ודן אותך ומחייבך מהטעמים האמורים אליבא דכולהו רבוותא :

ואל זה אביט קרא כדכתי' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי דקשה אומ' וגם רמאי רבי על האמור לעיל ובמעט אין לה שחר והול"ל והגוי אשר וכו' ותו מאי אנכי ולפי"ד נכון הדבר כי הנה נודע מ"ש הראב"ד דמה שנענשו המצ' משום שאני קצפתי מעט והם עזרו לרעה וז"ש כי גר יהיה זרעך וכו' ועבדום ועינו אותם וכו' וכ"כ יוסיפו לעבוד ולענות בהם עד שוגם כ"כ יוסיפו לענות בהם יותר ממה שנגזרתי עד שהגוי אשר יעבודו דן אנכי אנכי דוקא דאף דלא מתבעי לגבי דידי לו' ע"מ לפטור אפ"ה הכני דנם ומחייבם על שהם הוסיפו ועזרו לרעה אשר לא צויתי ודוק :

דבר נחומים דרוש שני

גרסינן בפסי' המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך וכו' משל למלך שהיה לו מטרונא והיתה חביבה עליו ביותר וע"י שהיתה יודעת שהמלך מחבבה היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת על גזרותיו פעם א' כעס עליה המלך וצוה לעבדיו וגררו אותה בשערה שושבינה שהיה עומד שם בא אצל המלך א"ל מארי המלך אמור לי מה יש בדעתך לשוב אליה או אין בדעתך לשוב אליה אם יש בדעתך לשוב אליה וכי שליט הוא האדם באשתו ואם אין בדעתך לשוב אליה היא לך לגרשה שתלך ותנשא לאיש אחר כך אמר ירמיה לפני הקב"ה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך אם יש בדעתך לשוב אליה מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא א"ל לך לרבך רבן של כל הנביאים א"ל ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים :

ציון היא דא כ"י היפה בנשים היתה לראש פנה · לגבוה שלקא אשר לו יערה חבת חופה קונה · דרך גבר בעלמה במשפט הבנות יעשה לה שארה כסותה רפואתה ופרקונה · וכדתנן בפ' נערה לקתה חייב לרפאתה :

ואל זה אביט מאמר הכתוב אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך וא"ל בשנותו את טעמו כי חטאתי לך דאדרבה להיות כי חטא לאו בר חנינה ורפואה הוא ולפי סדר המערכה אתי שפיר והוא בהק' מ"ש חכמי המפ' כי כמו שהגוף נחלה בתחלואים כן לנפש יש לה תחלואים ונהיית ונחלית הנפש בעונה וצריכה רפואה כדי להסיר ממנה אותו החולי והנה הריטב"א ז"ל כתב הביא דבריו הר"ב שטה מקובצת דהא דקתני לקתה ולא קתני חלתה דדוקא קתני לקתה דהוי באונס אבל חלתה בפשיעה אינו חייב לרפאתה והנה כיון שישר' עם הקב"ה הם דוגמת איש ואשתו הם בביכול א"כ חייב לרפאתה אבל דוקא בשהוא באונס אבל בפשיעה לא וכמ"ש הריטב"א ושוגג הוי באונס וז"ש אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי מתחלואיה דכך היא המדה בין איש לאשתו דחייב לרפאתה וכ"ת היינו דוקא לקתה דהוי באונס לז"א כי חטאתי לך דהא א"כ חטאתי לך בשוגג שהוא דומה לאונס וכ"ש בביכול עלך רמי לרפאת תחלואי נפשי :

ובזה נבין מקרא שכתוב בירמיה סי' ט"ו למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו וא"ל במה שכפל הענין במלות שונות כאבי נצח ומכתי אנושה ומאי מאנה הרפא ועפי"ה נכון הדבר ונק' עוד מ"ד בפ' נערה ת"ר אלמנה נזונית מנכסי יתו' וצריכה רפואה הרי היא כמזונות רשב"ג או' רפואה שיש לה קצבה הרי היא כמזונות ופירש"י רפואה שאין לה קצבה שתמיד היא חולה והוי דומיא דמזונות שבכל יום צריכה מזונות ופסקו הפוס' הלכה כרשב"ג אלא שנחלקו באשת איש דהרמב"ם ודעמיה ס"ל דדוקא גבי אלמנה מחלקי' בין יש לה קצבה לאין לה קצבה דאין לה קצבה הרי היא כמזו' ונזונית ומתרפאת מנכסי היורשים אבל אין לה קצבה לא דמיא למזו' אלא לפרקונה וכיון שאין היורשים חייבים בפרקונה ה"נ לא מחייבו ברפואה שיש לה קצבה אבל גבי א"א שהבעל מחייב בפרקונה ה"נ דמחייב אף ברפואה שיש לה קצבה אבל להר"ב העיטור ס"ל דבא"א נמי לא מחייב הבעל כי אם ברפואה שאל"ק דוקא שתקנת חכמים כך היא ולא תליא מילתא בפרקונה והביא ראיה מהירוש' עיין בב"י א"ה סימן ע"ט :

ובנא"ה כי זאת היתה תמיהתו של ירמיה ע"ה שהיה מתמיה לו' כי מאחר שחולי ישר' שבאותו הדור היה תמידי א"כ הו"ל רפואה של"ק דמחייב בביכול הבעל הוא הש"ית לרפאת לכ"י ואף לדעת בה"עט וא"כ למה היתה מכתי אנושה מבלי תקות רפואה כאדם שמתיאש מעצמו ומאנה הרפא מאחר שהיה כאבי נצח שהיתה כ"י חולה תדיר והא הו"ל רפואה שאל"ק דאף בה"עט מודה שחייב הבעל לרפאתה ולא פליג אלא ביש ל"ק שאינה חולה תמיד ולמה היו תהיה לי כמו אכזב מקור פוסק כאדם שמבטחו פסק ממנו ואין לו רפואה אשר מימיו לא נאמנו לסמוך עליהם וכמשפירש"י מאחר שחולייו ורפואתי הם תמידין ואל"ק דמחייב' הבעל לרפאתה לכ"ע א"כ היו תהיה לי כמו אכזב וכו' כלו' שאתה דן אותי בחולי שאינו תדירי רק כמו אכזב כמו מקור שפוסק לפעמים וחוזר לפעמים אשר מימיו לא נאמנו ומטעם זה שאתה רוצה להוות לי חוליו בחולי שיל"ק לכן אתה רוצה לפטור עצמך שלא לרפאתי מה שאין הדבר כן שהרי כאבי הוא נצח ותדירי ובביכול בדין הוא שתרפאני ואפי' לדעת הר"ב העט' כיון דהוי רפואה שאל"ק :

ובזה נבין כוונת הכתו' הנאמרים בירמיה סימן ל' כי כה אמר ה' אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפואות תעלה אין לך כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרושו כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רוב עונך עצמו חטאתיך מה תזעק על שברך אנוש מכאובך על רוב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך בשבי ילכו וכו' וא"ל במה שכפל הענין במלות שונות אנוש לשברך נחלה מכתך ותו מה היתה הכוונה באו' אין דן דינך למזור כי מי הוא הדן ומה שייך פה לשון דן דינך ולמה זה לא דנו דינה למזור ותו כי מה זה היתה להם לצעוק ודקארי לה אמאי קארי לה ולא ידעו שהתשו' פשוטה על רוב עונך וכו' ולפי"ד הכל יבוא על נכון והנה רש"י ז"ל פי' למזור רפואה אין אדם סבור שתבא לך רפואה · ומהרי"א ז"ל פי' דנחלה מכתך ר"ל שנחלו אותה וירשוה מאבותיהם ע"כ ולפי זה נמצא דהו"ל ברפואה שאל"ק שהרי היא

חולה

חולה תדיר עד שירשוה מאבותיהם ואבות אבותיהם והועתקה מדור לדור ובאנוש לשברך פי׳ המפ׳ שהחולי והשבר חזק הרבה עד שהוא אנוש מבלי תקות רפואה ונואש ע״כ:

ובנא״ה אנוש לשברך כלו׳ ששברך נואש מבלתי תקות רפואה דלכל הדעות אני מחוייב כביכול לרפאת אותך הנה הלוא שחולייך ומכתך הוא נחלה וירושה לכם מאבותיכם והרי את חולה תדיר מירושה ונחלה ונמצא שרפואתך הוויא רפואה שאין לה קצבה דבכל כי האי אף הר״ב העי׳ יורה דמחייב הבעל לרפאתה כל שאין לה קצבה אפ״ה בנדון דידן אפי׳ אין שום אחר שמחייב לרפאתך ואפי׳ הפוס׳ שחולקים על הר״ב העי׳ וס״ל דבנשו׳ מחייב הבעל אף ברפואה שיש ל״ק הכא מודו דאיני חייב לרפאתך וז״ש אין דן דינך למזור וה״ט על רוב עונך ועולם חטאתיך וכל שהוא עון כמזיד ופשיעה לא מחייב הבעל לרפאתה דדווקא חלתה באונס דומיא דלקחה הוא דמחייב הבעל לרפאתה וכ״ש מה לכם כי נזעקתם על שברך שהוא אנוש ונואש מבלי תקות רפואה והלא תשובתה בצדה על רוב עונך עצמו חטאתיך וכל שהוא עון במזיד והחטא עצום על כן עשיתי אלה לך שהחולי חזק ונואש בלתי יתרפא ועכ״ז הנה אנכי מעביר על מדותי ומקשר עצמי כביכול בשבועה להטיב לך וז״ש לכן כל אוכליך יאכלו וכו׳ ואעלה ארוכה לך בצדקה לפנים משורת הדין:

א״נ באופן אחר ונכון תשלום הפסוק כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאום ה׳ כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה וא״ל במה שבפל׳ ואמר כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך דבחדא מינייהו סגי גם להבין במה שב״ט כי נדחה קראו לך והענין יובן במ״ש הר״ב שטה מקובצת עלה דההיא דאמרי׳ בפ׳ נערה עשו הקזת דם כא״י כמכה שאין לה קצבה ופי׳ הרב בשם רש״י במהדורא קמא שפעמים שאין מקיזין מצויים כ״כ ונוטלין שכר יותר ממה שהיו רגילין ע״כ והשתא כ״ש אם לא ימלא כי אם רופא א׳ מומחה שכל מה שירצה הוא נוטל בשכרו כי אין עוד מלבדו שזה מקרי רפואה שאין ל״ק דמחייב בה הבעל ובזה בא״ה אנוש לשברך שב״כ הוא השבר חזק ואנוש מבלי תקות רפואה וב״כ נהיות ונחלית מכתך עד שכל הרופאים נתיאשו ממך ואין דן דינך למזור כלו׳ שלא נמצא שום א׳ מן הרופאים שדן דינך למזור ורפואות המועי׳ אין לך לדעת כל הרופאים כי נתיאשו ממך ואמרו שאין לך רפואה ולכן כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרושו כי מכת אויב הכתיך מוסר אכזרי על רוב עונך וכו׳ וכולם עלתה ע״ד כי אין לה רפואה וע״ז סיים לדן כלו׳ בעבור זאת שלא נמצא שום רופא כל בשר שעולה בידו לרפאתך בלתי ה׳ לבדו א״כ הא ודאי פשי׳ דהו״ל רפואה שאין לה קצבה וזה הגורם לחייב לו ית׳ לרפאת לב״י להיות רפואתה הל״ק כי לא נמצא שום רופא כי אם הוא ית׳ וזה גורם לרפאתך וכל אכליך יאכלו וכו׳ כי אעלה ארוכה לך כביכול מצד הדין וממכותיך ארפאך כלו׳ משכת מכותיך שהם עצומים ואין להם שום רופא בלתו ית׳ וא״כ הו״ל רפואתך רפואה שאין ל״ק זה גורם שארפאך בדין הגמור כיון דהוויא רפואה שאין ל״ק יען כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה דלית לה תקנתא ברפואה ורופאים וכ״ש נמצא שרפואתך הו״ל רפואה שאל״ק כיון שלא נמצא שום רופא לרפאתך בלתו ית׳ ובזה כביכול יתחייב בדין לרפאת לב״י:

ואל זה אביט מאמר הכתוב בירמיה סי׳ ח׳ הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי ורש״י ז״ל פי׳ שהוא ל׳ תימה דאטו לא נמצא לבת עמי רפואה וסימנין ורופא ולפי ע״ד יתפרש כניחותא וה״ק אם לענין רפואה וסימנין לא נמצא לחולי ב״י שהרי הצרי לא נמצא בגלעד אף שהוא מקומו ואם לענין רופא ג״כ אין שם באופן דמחסרא לה רפואה ורופא כי לא נמצא שום רופא אשר ידע לרפאת חולי ב״י וגם סימני רפואה לא נמצאו לה ואין רופא מבלעדי ה׳ אלהינו וכ״ש הא הו״ל רפואה שאל״ק וכביכול יתחייב הוא ית׳ לרפאתה ואף לדעת הר״ב העי׳ וא״כ מעתה תמיהא מילתא מדוע הכיתנו ולא עלתה ארוכת ורפואת בת עמי דכיון דהו״ל רפואה שאין ל״ק כביכול יתחייב לרפאתה אליבא דכ״ע:

ואל זה סובב הולך מקרא שכתו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך ופירש״י ואם אשים ארפא אותך וא״ל דא״כ מהו הכ״ט ובקצור הול״ל לא אשים עליך וארפאך ולפי״ד יבוא על נכון כי הנה כבר כתבנו כי רפואת ישר׳ היא תלויה ביד הקב״ה ואין שום רופא יודע לרפאתם וכ״ש הו״ל ברפואה שאל״ק שמחוייב בה הבעל ואף לדעת הר״ב העיטור וז״ש כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ואם אשים ארפא אותך בדינא ודיינו וה״ט כי אני ה׳ רופאך ואין רפואתכם תלויה ביד שום רופא כי אם בידי וכ״ש הו״ל ברפואה שאל״ק והתחייב בדין לרפאתכם ואפי׳ לדעת הר״ב העטור:

ומן האמור למעלה נכון מאמר הכתוב ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו במש״ך למ״ש דדווקא חלתה באונס הוא דמחייב ולא במרד ופשי׳ וז״ש ארפא משובתם כלו׳ אף שחטאו במשובה דהיינו במרד וכמו שפי׳ המפ׳ עד״ז ארפא אותם וה״ט דאוהבם נדבה כי באהבתם וחמלתם בתורת נדבה ארפאם כי מצד הדין הא פטירנא כיון דהויא בפשיעה אכן בתורת נדבה לפנים מש״ה ארפא אותם בתורת נדבה באהבתי אותם:

ועפי״ה נבוא לבאר מאמר הנבא בפתח השער ועל נבאו מקרא שכתוב המאום מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא והנה חוץ מכוונתינו נכין הפסוק בעצמו ונדק׳ באו׳ ואין לנו מרפא דבקצור היל״ל ואין מרפא ולנו למה לי דפשי׳ דעלייהו קאי וזה יובן בדרך הלצוי בהק׳ מ״ש בפ׳ החובל שהחובל בחברו חייב לרפאתו ע״י רופאים ואם א״ל החו׳ אני רופא אומן ארפאך מני א״ל לא בעינא דרמות עלי כאריא ארבא וז״ש אם מאום מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך א״כ ח״ו הרי את לגבייהו כאריא ארבא והשתא מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא כלו׳ שאינך מניח להיות רפואתנו מסורה לנו להתרפאת אצל אחרים ולא ע״י ח״ו כיון שאתה מאסת וגעלת בנו ודנית עלן ח״ו וכו׳:

ומעין דוגמא של מעלה כין נכין מקרא שכתוב בירמיה סימן י״ב עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה וא״ל דהיכי ברישא קרי לה ידידות נפשי והדר קאמר שנאתיה ומה ז״ש היתה לי נחלתי כאריה ביער ולהבין זה נק׳ מ״ש מור״ס בח״מ סי׳ שי״ב השוכר בית לאושבו ונעשה שונאו אינו יכול להוציאו מן הבית ואם א״ל

מתחלה שאינו משכירו אלא משום שהוא אוהבו ונעשה שונאו יכול להוציאו והם דברי הנ"י ויש חולקין ע"ז וס"ל דאף אם לא אמר כן מתחלה מצי להוציאו דאין אדם דר עם נחש וכו' ומוצא דין זה מדאמרי' בפ' השואל ההוא גברא דזבן ארבא דחמרא א"ל לההיא אתתא אית לך דוכתא לאוגורי א"ל אי מקדשת לי יהיבנא לך קדשה יהבה ליה דוכתא ועייליה אזל לביתיה שדר לה גיטא אזלה איהי ואגרא אוגורי מיניה וביה ואפיקתיה לשכולא ואמרי' כאשר עשה כן יעשה לו ולא מיבעיא בשכר דלא קיימא לאגרא אלא אף בשכר דקיימא לאגרא דא"ל לכ"ע בעינא לאגורי לדידך לא ניחא לי לאוגורי דדמית עלי כאריא ארבא ע"כ והנה יונתן תר' מסרית ית עמא דהוה חביב קדמי לשנאוהי והמפ' ז"ל פי' דנחלתי דקאמ' היינו על כללות ישראל וכבר נודע מ"ש רז"ל שהקדים הקב"ה ב' שנים החרבן והגלות למנין ונושנתם וא"כ באנו לדין המשכיר בית לאדם שהיה אוהבו ונעשה שונאו דמצי לסלוקי ליה בתוך זמנו ואף לשב' הנ"י ניחא כי כבר נודע שלא נתן הקב"ה את א"י ליש' בשכירות בעבור ישמרו חקיו אלא מאהבתו אותנו וזה מבואר בכמה מקומות :

ובנא"ה עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי שהם ישראל שנטשתים מעל אדמתם ונתתי את ידידות נפשי היינו עמא דהוה חביב קדמי מסרית לשנאוהי וכ"ת והיאך הוציאם בתוך זמנם טרם שהגיעו למנין ונושנתם לז"א לפי שהיתה לי נחלתי שהם ישראל כאריה ביער ודמו עלי כאריה ארבא כי האריה אורב ביערות דמעיקרא היתה ידידות נפשי והאוהבתי ע"כ נתתי לה א"י אבל עתה שנתנה עלי בקולה ועלתה צעקת חמסיה לפני על כן שנאתיה והשתא דמיא עלי כאריה ארבא ומצינא לסלוקינהו טרם כלות זמן ונושנתם שהרי מעיקרא לא נתתי להם את הארץ אלא להיותם אוהבי ועכשיו שנעשו שונאי יכולני לסלקם ולהוציאם בתוך זמנם :

הדרן למאמרין וא"ל כיון מה הלשון הו' אם יש בדע' לשוב אליה וכי האדם שליט באשתו דכמעט אין לו שחר ומה היתה ג"כ לעומת זה תמיהת ירמיה באו' ואם יש נדעתך לשוב אליה מדוע הכיתנו וכו' ולפי סדר המערכה יבוא על נכון ונק' עוד מאי דתנן התם אמר הרי גטך וכתובתך תרפא את עצמה רשאי וכתב הר"ב בנ"הג בשם שה"ג שאם אינו רוצה לגרשה וגם אינו רוצה לרפאתה כופין אותו וזאת היתה לו לשושבינא דמטרוניתא כאשר ראתה עינו חולי המלכה ואין לה מרפא תמה ע"ז וכה אמר למלך אם יש בדעתך לשוב אליה הנה עכ"פ תתחייב לרפאתה דכיון שאין ברצונך לגרשה דהא האדם שליט באשתו שלא לגרשה ושלא לרפאתה ולעשות כרצונו והא קי"ל לקתה חייב לרפאתה ולאו ברצון הבעל תליא מילתא ואם דעתך שלא לשוב אליה כלו' דמה שאינך מרפא אותה משום שאתה או' הרי גטה וכתובתה תלך ותרפא את עצמה א"כ יש לך לגרשה ותלך ותנשא כי לא ימנע מהחלוקה וכופין את הבעל בדין לעשות לא אחת משתים ממה נפשך כי אין האדם שליט באשתו שלא לגרשה ושלא לרפאתה וז"ש ירמיה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך ורצונך לגרשה ולכן אינך רוצה לרפאתה א"כ יש לך לגרשה ובזה תפטר מחיוב רפואתה ואם אין בדעתך לגרשה כי אם לשוב אליה א"כ מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא והא קי"ל לקתה חייב לרפאתה וע"ז השיבו לא מאסתים ולא געלתים ואיני מכלה אותם ומפסידם ח"ו ועתיד אני לרפאתם רפואת הנפש ורפואת הגוף בעגלא ובזמן קריב אכי"ר :

דבר בארץ דרוש א'

גרסינן בפ' שני דייני גזרות עולא הוה רגיל למיסק לא"י כי נח נפשיה בח"ל אתו אמרו ליה לר"א עולא אתי אמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות א"ל ארונו בא א"ל אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה :

צאו וראו דבר בארץ איזהו מקומן של שבחי'ם מכל הארצות ולמי כל חמדת יקרא דארעא · זאת הארץ קדשה לשעתה וקדשה לע"ל כי שם צוה ה' את הברכה מלכותא דארעא · העם היושב בה נשוא עון היינו קלות היינו חמורות לבטל וליהוי כעפרא דארעא · ותכס באחור ושבחנה דמקרבה הנייתה הנאת שכיבה קבורה משום כפרה לכל עון ולכל חטאת בטלינהו אגב ארעא · וזאת המרגעה ינוחו על משכבותם הנפש עם הבשר ובכוד והדר תעטרהו הדרא ארעא · ולהיות היהודים עתידים עורר לקץ הימין דקוו וקיימי צוורני צוורני חד גודא אארעא · ומי לנו גדול מאבינו הראשון אדם יעקב שלימא במה ברבורין ברבר לרשת משכנות והוא לקברות יובל יציבא בארעא · כאשר בא הענין בסדר הכתובים הנאמרים באמת בפ' ויחי וזה תארם ויחי יעקב בארץ מצרים וכו' ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי וכו' אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ויאמר אנכי אעשה כדבריך ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה וא"ל בהו טובא ראשונה במ"ש ויחי יעקב בארץ מצרים דהא בא"מ הוא חיי וקודם לכן לא הוה חיי ותו קשה במ"ש ויקרבו ימי ישראל למות דהול"ל ויקרב ישראל למות שהחיים אינו נופל בהם מיתה ותו באו' לבנו ליוסף ודי היה באו' ויקרא ליוסף כי מי לא ידע שיוסף היה בנו ולכל המרבה הול"ל ויקרא לבנו יוסף ותו דכיון שאמר לו אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי דפי' השכיבני עם אבותי במערה תו למה חזר ושנה לו' ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ותו דהאי פי' ושכבתי היינו השכיבני עם אבותי איך נופל אחר הקבורה לומר ונשאתני ממצ' וכבר רש"י הרגיש בזה ולכן פי' דשכיבה זו היינו הגויעה והק' ואני סופי לשכב עם אבותי והוצרך הרב להרחק ולומ' שהוי"ו מחוברת למעלה לתחי' המקרא דשים נא ידך ולפי"ד אין אנו צריכין לידחק בזה ותו ק' או' אנכי אעשה כדברך דתי' אנכי מיותרת ודי או' אעשה כדברך ותו דלמה הוצרך יעקב אבינו לצוות לבנו מעיקרא על זה דודאי פשיטא דבלי צוואתו כן יעשו לו כי כבר נודע להם מעלת הקבור בא"י ולא די שצוה לבנו והזהירו ע"ז אלא שהוצרך להשביעו וע"ז יותר יגדל התימה דהא מי חשיד יוסף בעיני אביו לעבור על צוואתו עד שהוצרך להשביעו ותו ק' באו' השבעה לי וישבע לו דתיבות לי ולו מיותרים ודי באו' השבעה וישבע ותו ק' בהו וישתחו ישראל על ראש המטה דמה טעם להשתחויה זו ורש"י ז"ל פי' על שהיתה מטתו שלימה ולא נמצא בה רשע כי יוסף מלך ונשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו

א"כ

א״כ משום כבוד מלכות ותעלה בעידניה סגיד וק׳ דאכתי מה מקום לורך בטעמי השתחויה זאת לעת כזאת אחר שנשבע לו יוסף :

ולהבין כל זה נקדים מה שנשאל מהרלב״ח בסי׳ ס״ג על אורכא מרבנן דנח נפשיה בחו״ל ולא פקיד שיעלו בניו עלמותיו לא״י ובעו למסקיה ואסתפקא להו מילתא אי אריך לאסוקיה לא״י הואיל והפליגו חז״ל במעלות הקבור בא״י או דילמא דהואיל ולא פקיד להו ניחא ליה בהכי והואיל וא״ת הוא לא עבדינן ליה מאי דלא ס״ל דהיינו דאפשר דס״ל כההיא סברא דאיתא בירוש׳ דאמרי׳ התם ר׳ ברקוריא ור״א הוו מטיילין באיסטרין ראו ארונות באים מח״ל א״ל על אלו נאמר ותבואו ותטמאו את ארלי והשיב. הרב ז״ל דכיון דמטעם שלא נוח בחוליו ההוא נ״מ אנו רולים ללמוד דעתו דהאי מילתא לא ס״ל א״כ לריך שלא תהא שום סבה מונעת אשר אז יכולין אנו לתלות מניעת לוואתו עבור אותה הסבה ולפי זה נ״ל דהספק הוא בנ״ל שנפל למשכב ולא מת פתע פתאום והרגיש בעלמו שקרוב למות שאל״כ יכולין אנו לו׳ דמה שלא לוה להו משום דלא ס״ל האי מילתא אלא שחשב שלא ימות ומלאך המות אנסיה וקרוב לזה כתב הרב הגדול מהר״י בירב ז״ל בתשו׳ ועוד תנאי אחר לריך שיהיה ספק ביד בניו או יורשיו בעת פטירתו לשמור ולעשות ולקיים דבריו הן בענין כמה שילטרך הולאה שהשאיר אחריו ברכה או שהם לא יהיו עניים הן בענין הזריזות וההשתדלות שיש כח בהם להביא לפועל דבר כזה שאל״כ נאמר לזה לא לוה לפי שנתירא שלא ילאו דבריו לפועל ואם ילאו יהיה טורח גדול לבניו והוא לא רלה להטריחם ועוד תנאי אחר שבניו או יורשיו לא יהיו חסידים וכשרים הרבה ועשירים הרבה שאם יהיו כן אולי חשב שבלתי לוואתו יעשו לו כן בניו ותשו׳ הרב היתה שאם יש כל התנאים הללו אנו או׳ דמדלא פקיד ש״מ דלא ס״ל האי מילתא אמנם היינו דווקא לדורות הא׳ אבל בזמן הזה ליכא נ״מ דיכיל למסמך ע״ד ולמעבד עובדא בנפשיה כההיא דרב הונא ואמוראי קמאי ועבדי׳ ליה מאי דלא ס״ל אי הוי מילתא דכל הפוס׳ מודים בה וכ״ד הכי הוה דכל הפוס׳ כתבו מעלת הקבור בא״י כדאיתא בתלמוד בבלי וירו׳ ובמדרשי׳ לענין כפרת עונות והללת הנפש מלער גלגול מחי׳ ואליבא דכולהו לא חיישי׳ לההיא דרבי ברקוריא וכו׳ עכ״ד מכלל דברי הרב אנו למדים דאי מה שלא לוה החולה להעלותו לא״י הוא בלי סבה המונעת ללוואה אם הוא בדורות ראשונים יש לנו לו׳ דלא מסקי׳ ליה למעבד מאי דלא ס״ל מדלא פקיד :

ונשאל הרשב״א בסי׳ שס״ט במי שלוה שישאו אותו לקברו בקברות אבותיו ויום שמת נאנסו ולא יכלו לישא אותו מיד והכניסוהו לפי שעה בקבר מקום פטירתו ועכשיו רלו בניו להוליכו וכו׳ אם מותר לטלטלו ממקומו אפי׳ לישא אותו אלל אבותיו כמו שלוה או לא והשיב דלפנותו ממקומו כדי לקברו במקום שלוה ומקום קברות אבותיו שלא אמרו דאין מפנין מקבר לקבר ואפי׳ מבזוי למכובד אלא שלא לנורך לכבוד בעלמא ואעפ״י שמפנין אותו מקבר בזוי למכובד אבל בענין זה לקברו אלל אבותיו מותר שערב לו לאדם להיות נקבר אלל אבותיו וכדאי׳ קברו אותי אלל אבותי והכי איתא בירו׳ וכו׳ וכן בשנתנו מתחי׳ דעקם לפנותו מותר וכו׳ וכ״ש בנדון שלפנינו שלוה לפני מותו ושנקבר ע״ד לפנותו שהוא מותר ומלוה על בניו לקיים דבריו ע״כ וכן פסק הטור סי׳ שס״ג והוסיף לומר דלהעלות לא״י נמי מותר לפנותו וכתב שם מרן בב״י בשם הג״א דהיכא שאינו משתמר בזה הקבר שיש לחוש שיוליאוהו גוים או שיכנסו בו מים אז ודאי מותר לפנותו משום לער ובזיון המתים ע״כ:

וכתב החזקוני דיעקב אבינו נקבר במלרים לפי שעה אדעת לפנותו כדאיתא בפרק נזיר המולא מת מושכב כדרכו נוטלו ואת תבוסתו היכי דמי תבוסתו אר״י אמר קרא ונשאתני ממלרים טול עמי וכמה שיעור תבוסה נוטל עפר תיחוח וחופר בקרקע בתולה ג׳ אלבעות ובמדרש אמרו ויקרבו ימי ישראל למות א״ל הקב״ה היום קובל עליך ובזה פי׳ הר״ב הכלים בוונת אומרו ויחי יעקב בא״מ בלו׳ ששרתה עליו רוח הקדש עד״א ותחי רוח יעקב אבל שלא בא למל׳ אגב לער יוסף לא היתה שורה עליו רוח הקדש ולכן ידע ברוח הקדש כי קרבו ימיו למות ולכן בכהו בשם ישראל לומר שחזרה רו״הק לשרות עליו וידע אז כי קרבו ימיו למות וז״ש ויקרבו ימי ישראל למות :

ובנא״ה ונאמר דכיון דעלתה בידינו שרו״הק שרתה עליו וא״ל הקב״ה שהימים קרבו לקבול עליו שנטה ישראל למות אמטו״ל הא תנאה קמא דמהרלב״ח איתיה דבל שהחולה ידע בנפשיה כי בא יומו והפ״ה לא פקיד למסקיה לא״י שמעי׳ דס״ל בר׳ ברקוריא ולא עבדי׳ ליה למסקיה לא״י אף דלא ס״ל ולכן הולרך ללוות לבנו להעלותו לא״י. דאי לא פקיד הוה דייקי׳ לומר דמדלא פקיד ש״מ דלא ס״ל כיון דאין מקום לתלות שמניעת הלוואה היתה לסבת מיתתו פתאום ולא ידע שימות שהרי יעקב ידע בברור שקרבו ימיו למות ולכן הולרך ללוות כדי שלא נבוא לבית הטעות גם את השני שכתב הרלב״ח שלריך שיהיה יכולת ביד בניו להעלותו הן בענין ההולאה שלא יהיו עניים והן בענין הזריזות וההשתדלות איתיה בב״ד דיוסף יש יכולת בידו הן מלד עשרו הן מלד ההשתדלות להיותו מלך ואי אמר מלבא עקרו טורא עקר ולא הדר ואמטו להכי אי לא הוה מפקיד הו״א דודאי לא ס״ל האי מילתא שלא יש סבה מונעת הלוואה כיון שראה שאין יכולת ביד בניו להעלותו לארץ הן מלד עניותם הן מלד חוסר ההשתדלות דהא ליתא ואמטו להכי הולרך ללוות וז״ש ויקרא לבנו ללוותו ליוסף לסבת היותו יוסף ויש יכולת בידו למסקיה לא״י הן מלד ההולאה הן מלד ההשתדלות דהשתא אי לא הוה מפקי׳ הוא ס״ד לו׳ דלא ס״ל האי מילתא כיון שאין חוסר ביד בנו להעלותו שנתלה בזה מניעת הלוואה ולכן הולרך לקראות לו וללוות עליו וזה א״ל אם נא מלאתי חן וכו׳ אל נא תקברני במלרים בלו׳ שאף שלפי שעה תלטרך לקבור אותי במלרים אל תניחני להיות קבור שם עולמית ואף דבעלמא קי״ל דאין מפנין מקבר לקבר ואפי׳ מבזוי למכובד מ״מ הכא בב״ד שרי חדא בשביל היותה מלרים ועתיד עפרה להיות כנים ויהיו מרחשין תחת גופי ושלא יעשוני ע״ז ובל שיש לער ובזיון למת יכולין לפנותו ועוד שהרי אני מלוה אתכם בדבר והתם קוברין אותי לפי שעה אדעתא לפנות וכ״ש שרי לפנות ותו שאני ערב להיות שכבתי אלל אבותי ולקברו אלל אבותיו שרי לפנותו דנוח לו לאדם להיותו קבור אלל אבותיו כ״ש דהויא מח״ל לא״י אשר שם קבורים אבותי דשרי לפנותו בשהוא מח״ל לארץ ואמטו להכי ונשאתני ממלרים בלו׳ מהקבר שאני קבור פה במל׳ וטול מעפר בקבר כדי תפיסה וקברתני בקבורתם והשתא יוסף תמה בעלמו

בעלמא דמעיקרא לא היה לו ליעקב לצוות כיון שבנו יוסף ואחיו הם כשרים וחסידים הרבה ויוסף מופלג בעושר וא"כ אף שלא היה יעקב מצוה לא הוה דייקי' לו' דמדלא פקיד ש"מ דלא ס"ל האי מילתא אלא אנו תולים לו' שמניעת הצוואה היינו דסמך אהמנותיה דיוסף להיותו עשיר מופלג וחסיד וכשר הרבה ואף בלי צוואה דבה יעשו לו ויעקב לא די לו בצוואה בלחוד אלא גם הצריכו לישבע ע"ז ולכן מצאה הקפידה מקום לנוח וכה א"ל יוסף אנכי שאני מופלג בעושר וחסיד וכשר הרבה בלתי צוואה אעשה כדבריך להעלותך לא"י ולא הוה טעינן לומר דמדלא פקיד וכו' כיון דיש לתלות מניעת הצוואה לרוב עושר יוסף ולרוב כשרותו וחסידותו דסמך אהמנותיה דבלא"ה כה יעשה לו ועל זה באה תשובת אבינו יעקב ויאמר השבעה לי כלו' אע"ג דבעלמא בכגון כ"ד לא היה צריך ואפי' לצוות בדברים כיון שאתה עשיר וכשר וחסיד הרבה וכ"ש שאין צורך לשבועה מ"מ לי צריך אתה להשבע לצורכי שאל"כ לא יניח אותך פרעה להעלותי ממצרים בלתי התקשרות שתקשור עצמך בשבועה כאשר קרה לבסוף וז"ש וישבע לו לצרכו מסבת פרעה כאמור וכדי שלא יאמר יוסף שתשובת אביו הלזו היא לדחויא בעלמא ברם בקושטא מה שהוצרך לצוותו להיות שלא היה מחזיקו לחסיד וכשר הרבה ולכן וישתחו ישראל על ראש המטה כלפי השכינה על שהיתה מטתו שלימה ויוסף נשבה וכו' ועדין הוא בצדקו וחסיד וכשר הרבה וגם לכבוד המלכות שהיה מחזיק לבנו מלך וא"כ הוא מופלג בעושר וליכא לן למימר כי אין העושר שלו וכל זה עשה לאמת דבריו שהיה מחזיק ליוסף ברוב עושר וחסידות וכשרות הרבה ומה שהוצרך לצוותו ולהשביעו שלא יעכב פרעה בדבר לולי השבועה :

וזהו הנרמז במקראות שבסוף הסדר וזה תארם וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבותי אל המערה אשר בשדה עפרון וא"ל במ"ש וזאת אשר דבר להם דהוא יתר ודי באו' ויברך אותם ותו איש אשר כברכתו ברך אותם ל"ל ותו בפל ויצו אותם ויאמר אליהם ותו למה הוצרך לומר להם אני נאסף אל עמי ובקצור הול"ל ויאמר אליהם קברו אותי ובודאי שלאחר שנאסף הוא שקוברים אותו ותו דכיון דקאמר אל אבותי ממילא שמעי' שהוא אל המערה אשר בשדה עפרון ולפי"ז הדבר מבואר רק בק' עוד מה שהצריך עוד מהרלב"ח ב' תנאים אחרים כי היכי דנידון ההוא דיוקא דמדלא פקיד וכו' והם שצריך שיצוה לביתו בשאר דברים ודבר זה לא צוה שאל"כ נאמר שכמו שלא צוה בשאר דברים גם בזה לא צוה ועוד זאת שצריך שיהיה שפוי בדעתו בשלימות בשעת צוואתו שאל"כ נאמר אולי שלא זכר וז"ש וזאת אשר דבר להם אביהם כלו' זאת הצוואה אשר דבר להם אביהם להעלותו לא"י מה שהוצרך לצוות עליה כי היכי דלא נידוק ההוא דיוקא שהרי אין לתלות חוסר הצוואה משום שלא היה שפוי בדעתו ולא זכר שהרי כל כך היה שפוי עד שכשברך אותם כיון לברך איש איש כברכתו הראויה וגם זאת ויצו אותם ר"ל שעשה צוואה בשאר דברים דהשתא אין לתלות מניעת הצוואה לו' דכמו שלא צוה בשאר דברים גם בזה לא צוה וכ"ת נתלה חסרון הצוואה כאמור שלא ידע כי בא יומו ולכן אמר דהא נמי ליתא שהרי אמר להם אני נאסף אל עמי וכ"ש הא קא חזי' דידע בברור כי בא יומו וכיון דכולהו תנאי איתנהו וגם תנאי שיש יכולת בידם איתיה שהרי ברכם בגבורות אריה ליהודה ולנפתלי אילה ולבנימן חטיפת זאב וכ"ש יש יכולת בידם בכח וא"ל להעלותו לא"י והשתא דכולהו תנאי איתנהו הוצרך לצוותם דאי לא הוה דייקי' ההוא דיוקא וכו' וא"ל קברו אותי אל אבותי כלו' דשרי לכו לפנות אותי מקברי שבמצרים להיותי אצל אבותי דנוח וערב לאדם להקבר אצל אבותיו ועוד אל המערה וכו' שהיא בא"י ותוסיף תת כחה שהיתה אותה מערה פתחה של ג"ע דבכל כי האי שרי לפנות מקבר לקבר כיון שהוא מח"ל לא"י ודוק :

א"נ באופן אחר ויכוון ג"כ שופא דקראי הם המדברים ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת הארץ לבוא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם וא"ל דמה ענין ספור זה כאן ומה בא להודיענו וכבר רש"י ז"ל נתעורר בזה ופי' דהכוונה שא"ל יעקב ואף אמנם שאני מטריח עליך שתוליכני לארץ מה שלא עשיתי כן לאמך וידעתי שיש בלבך עלי מ"מ ידוע תדע שעפ"י הדבור קברתיה שם וכו' וק"ל דהיכא רמיזא בתשו' יעקב שעפ"י הדבור קבר אותה שם ועוד נמתיק מה שיש לדקדק מ"ש בראש המק' ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו דקי' לו מיותרת ודי אומרו ויאמר אם נא בא וכו' ועוד למה לא נשבע לו יוסף אחר בקשת יעקב ממנו ע"ד שבועת אלהים רק א"ל אנכי אעשה כדבריך דכנ' דלא היה רצונו לישבע עד שחזר יעקב וא"ל השבעה לי וכו' דדין ודברים איכא בינייהו :

ולהבין הקו' ושארית הדקדוקים שדקדקנו למעלה נקדים מ"ש מהרש"ם בחי"ר סי' ר"ב על ראובן בהיותו מחוץ לעיר הגיע עת פקודת אמו ובעת פטירתה צוותה שלא בפניו שיוליכו עצמותיה להקבר בא"י ובנה ראובן ברצונו לקיים מצות אמו אלא שעומדים לפניו בכותל מקרי וילדי הזמן מסכנת דרכים ומפאת המלכות וכו' ויש סכנה לחיים ולמתים ועמד השואל ושאל איזה דרך ישכון אור • והשיב הרב ז"ל רב' חקירות בדבר א' מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה שנית אם שייך במצות הנפטרת מצוה לקיים דברי המת וכופין עליה כמו שכופין בשאר מקו' וכו' ותמצית דברי הרב לחקירה הא' דהיכא פלוגתא במת בח"ל והעלו מטתו להקבר בא"י וארבעה דעות במטה איכא מ"ד שקבורת הגוף בארץ אפי' שיצאה הנשמה בח"ל מועיל כאלו מת ונקבר שם ב' שאמת שהיא מעלה אבל אינה כ"כ ויש הבדל ביניהם ג' שאין בה שום תועלת והנאה כלל ד' שיש גריעות וחובה ועליהם נאמר ותבואו ותטמאו וכו' והק' הרב על סברה הד' מיעקב ויוסף שמתו בח"ל ונקברו בא"י ותי' הרב דיעקב עפ"י הדיבור שא"ל הקב"ה ואנכי אעלך גם עלה נקבר בא"י אף שמת בח"ל וכן הוא וכיוצא בו שגופם טהור ולא שרי עליה רוח מסאב' עד שמצינו שאמרו ז"ל יום שמת ר' בטלה כהונה והטעם לפי שגופם טהור ולא שרייא עליה רוח מסאבא וכתב הרב דכיון דהיכא פלוגתא יש ס' לו' דשב ואל תעשה שאני ונתפוס בס' הד' ומ"מ לא הונח דבר זה להרב יען שבכל הפוס' פסקו הפך ס' הרביעית ולחקירה הב' כתב דהיכא מ"ד דלא אמרי' מצוה לקיים ד"ה אלא בדבר שהושלש ביד המצווה מתחי' לכך והאחרים הו' דאף בדבר שלא הושלש מתחי' לכך אמרי' מצוה לקיים ד"ה וכופין את היורשין על זה אבל אמרו שצריך לצוות ליורשין ולמי שספק בידו לעש' ושכר וקבל

הו

או שפתק ככ"הנ אמרי' מצ"ה אבל כל שלא נוה לאלו בפניהם אין בו משום מצוה לקיים ד"ה וא"כ לאחת מב' הסברות הללו אינו חייב ראובן משום מצ"ה למ"ד דלא אמרי' מצ"ה אלא בדבר שהושלם וכו' הכא בכ"ד לא שייך העיקרא שליחות דשליחות לא הוי אלא בדבר מה וחפץ המצוה שיעשו רצונו באותו דבר ואהא אמרי' שצריך שאותו דבר מה יהיה מושלם אבל הכא שלא יש דבר מה מאי שליחות שייך הכא וכיון דליכא דבר מה ולא שליחות לא אמרי' מצ"ה גם לסברא האחרת פטור ראובן כיון שאמו לא צוותה לו בפניו ושיים במסקנת דבריו דמכל הני טעמי וגם שיש מחלוקת בדבר אי איכא מצוה בהולכת המת לא"י וגם שיש סכנה בדבר פטיר ועטיר ראובן וכפרט בטלטולא דאתתא דקשה כהאי מילתא מטלטולא דגברא ועל זה נאמר כל כבודה בת מלך פנימה וכן אמרו רז"ל לענין כזה ותמת שם מרים ותקבר שם תכף למיתה קבורה :

ובזה נא"ה ויקרא לבנו ליוסף להודיע אותנו דעכ"פ מתחייב יוסף לקיים זאת הצוואה אליבא דמ"ד דאפי' בדבר שלא הושלם או דלא שייך בו שליחות דאמרי' מצ"ה כל שנוה ליורשים ושיהא ספק בידם לעשות ונוה להם ממש בפניהם לאפוקי בשנוה שלא בפניהם אלא ע"י שליח והודיענו הכתוב שבכל ג' התנאים הללו באן במצאו שהרי קרא לצוות לבנו שהוא יורשו וגם ליוסף שיש בידו ספק ויכולת לקיים דבריו דאי אמר מלכא עקרנא טורא עקר ולא הדר וגם ויאמר לו שצווין והאמירת יעקב היתה לו ליוסף ממש בפניו לא ע"י שליח וכ"ש עכ"פ אליבא דהני פוס' נתחייב יוסף לקיים מצות אביו משום מצ"ה ברם לפי שיש לחוש שיתפוס יוסף כאידך מ"ד דכל שלא הושלם או דבר דלא שייך ביה שליחות לא אמרי' מצ"ה ויבוא להקל על עצמו שלא לקיים מצות אביו כיון דנ"ד הוי דבר דלא שייך בו שליחות אמטו להכי רצה יעקב להשביע ליוסף ע"ז ובכן לא מצי תו למפטר נפשיה והיינו לפוס ס"ד דלהכי הוצרך יעקב להשביע ליוסף ובה א"ל אל נא תקברני במצרים להיותה ח"ל וכי תימא והא לאו מעליותא היא אליבא דר' ברקוריא דס"ל דכל שמת בח"ל לא צריך למסקי' לא"י וח"ו עליהם נאמר וכו' לז"א דנ"ד שאני שהרי המקום הבטיח אותי שאשכב עם אבותי ואקבר שם והיינו כמה שא"ל המקום ב"ה ואנכי אעלך גם עלה ופירש"י הבטיחו שיהא נקבר בא"י ומסתמא היינו שיקבר אצל אבותיו כאשר כן היה הדבר לבסוף והשתא א"ה דלא צריך למעבר הכי ונהי וסרך איסור יש בדבר חלילה לאל שהיה מבטיח אותי כזאת וכזאת אלא ודאי דשאני צדיקים שגופם טהור ולא שריא עליה רוחא מסאבא ובכל כי האי שבח והנאה יש לצדיקים שנקברים בא"י אף שמתו בח"ל :

וזהו הנרמז במרז"ל ואנכי אעלך גם עלה אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך ולכאורה אין לו שחר ומהר"ש יפה ז"ל נדחק לפרש דהיינו על השבטים שהוליכו עצמותיהם אתם לפי דרכנו הדבר מבואר כי הנה חשש אבונא יעקב לומר דמה זו הבטחה לטובה שמבטיחו הש"ית להקבר בא"י ואף כי אחרי מותו בח"ל דשמא הלכה כר' ברקוריא ומצבר שלא יהיה לו תועלת בזה אלא דח"ו נכנס בסוג אותם שעליהם נאמר ותבואו וכו' ולכן להוציא זה מלבו אמר אלהים ואנכי אעלך גם עלה אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך שגופם טהור ולא שריא עליה רוחא מסאבא ולא עליהם נאמר ותבואו וכו' ח"ו דכיון דלא אתדבק בהו רוחא מסאבא אין הארץ מקבלת ח"ו שום טומ' וכההיא דאמרי' יום שמת ר' בטלה כהונה כיון שגופו טהור ולא שריא עליה רוחא מסאבא וא"כ אפי' לדעת ר' ברקוריא הכא מודה כאמור וזאת אשר דבר אבונא יעקב ליוסף אל נא תקברני במצרים ולא תוליכני להקבר בא"י כיון שמיתתי היתה בח"ל ותבוא לחוש לס' ר' ברקוריא דנ"ד שאני כיון שהבטיח אותי המב"ה שאני סופי לשכב ולהקבר עם אבותי כאמור ולכן הלא נויתיך ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם והין בכך כלום אפי' לדעת ר' ברקוריא והשתא ס"ד דיוסף דיעקב הוצרך להשביעו כדי שלא יבוא להקל על עצמו ולתפוס כס' המקילין דס"ל דלא אמרי' מצוה לד"ה הלא בדבר השייך ביה שליחות והושלם מתחי' לכך הא ל"ק לא אמרי' מצ"ה ולכן תמה יוסף וא"ל אנכי שמתנהג בצדקות ובשרות פסי' שאעשה כדברך כדבר נואתך אף שאין בה שבועה רק קול דברים כי אני צדיק ודשאי בכפשאי למיזל לחומרא ולתפוס הלכה כמ"ד דאף בדבר שאין בו שליחות אמרי' מצ"ה ואמאי איצטריך מר להשביעני וע"ז השיב לו דאה"ן שיודע בו שהוא צדיק וכשר ותופס כס' המחמירין ומה שהוצרך להשביעו היינו פן ימאנו המצרים ופרעה להניחו להעלות את אביו כאמור בדרך הראשון :

והשתא חשש אבונא יעקב פן יקשה בעיני יוסף לאמר דהשתא דאמרת דצדיקי שרי לאסוקינהו ולמקברינהו בא"י הגם הצוס שמתו בח"ל א"כ למה זה לא השקה יעקב לרחל כיון שהיא צדקת וגופה טהור וז"ש ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל ואעפ"י שאני מטריח עליך להוליכני לארץ מה שלא עשיתי כן לאמך דע לך דלא דמי לנ"ד בכלל חדא דהא ס"ם בארץ כנען אשר מתה שם קברתיה וכמ"ש הרא"ס על מ"ש רש"י ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסו לארץ דלאו למימרא שלא הכניסה לא"י לקברה אלא הכוונה שלא הכניסה לעיר שבני אדם יושבים במו ארץ נושבת וכ"ת דאכתי היה לי להוליכה לעיר שזהו דרך כבוד ולא לקברה בדרך ויהיה בלבך עלי להיות שלא היה לי בדבר שום טורח וסכנת דרכים דהא בעוד כברת ארץ דהיינו מדת ארץ שהוא אלפים אמה שיעור תחום שבת היה בינו ובין אפרתה וכ"ש לא יש טורח ולא סכנה ולא היה עת גשמים שיהיה בזה טורח וסכנה למוליכים דהא מעשה שהיה בעת הזמיר שהארץ חלולה ומנוקבת בכברה וא"כ מכל זה יהיה בלבך עלי אבל דע לך דלא דמי לנדון דידי דאשה שזהו כבודה דתכף למיתה קבורה כמ"ש גבי מרים ותמת שם ותקבר שם וז"ש ואקברה שם בדרך אפרת דמטעם שמש במקום מיתת האשה צריך לקברה לכן קברתיה בדרך אפרת ולא הולכתיה לעיר ודוק :

ואל זה סובב מ"ש הכתוב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם ויצו אותם ויאמר אליהם ומצבר מה שדקדקנו לעיל עוד קשה הו' כל אלה שבטי ישראל י"ב דמה בא ללמדנו ומי לא ידע שהם י"ב ולפי"ד יבוא על נכון ונק' מפירש"י אקרא דויהיו בני יעקב י"ב ללמדנו בא שכולם שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן וגם פה בא הרמז דלא תימא דבקושטא מה שהשביע יעקב ליוסף הוא לפי שהיה חושד בו שלא היה מצדיק עליו את הדין לתפוס בס' המחמירין ולז"א כל אלה

אלא שבטי ישראל י"ב ללמדנו שכולם צדיקים ושוין לטובה והא קא חזינן דבצוואתו יעקב לכללות בניו להוליכו לא"י לא השביעם על כך רק שסמך אהימנותייהו שהיו צדיקים לתפוש כש' המחמיר דהא כמידי דלא בר שליחות אמרי' מלד"ה וזאת היא הראיה שהיה סומך על צדקותם מאשר דבר להם בעצמם לאפוקי ע"י שליח וגם אביהם כלו' שהיו הם היורשים וגם שהיו ש' בידם לעשות לרוב תקפם וגבורתם שהרי ברך אותם להיות גבורים כאריה וקלים כאילה וכו' דהשתא דאיכא תלתא בחדא דהיינו שהיתה הצוואה ליורשים וספק בידם לעשות ולהם בעצמם צוה בפניהם ושכרו וקבלו א"כ הא ודאי מחייבי לקיים דברי המת אליבא דחד מ"ד ואף דאיכא מ"ד אחריני דפליג עליה וס"ל דבדבר דלא שייך שליחות לא אמרי' מלד"ה עכ"ז לא חשש יעקב להשביעם פן יתפשו כסברת המקל ולכן ויצו אותם כשצוה לכללות השבטים ויאמר אליהם באמירה גרידא לחוד בלתי שום שבועה דסמך אהמנותייהו שיתפשו כש' המחמיר וכיון דגלי לן קרא דכולם היו שוים לטובה א"כ מוכרח במה שהשביע ליוסף בדבר היינו משום שחשש יעקב אולי פרעה לא יניח ליוסף משנהו להעלותו לולי השבועה:

ומעתה יפה נדרש מאמרז"ל הפונה קדים וא"ל ביה במ"ש אנת עולא דמשמע דדווקא עליה דעולא הוא דאיכא לקונן ולבכות בכה"ג ואלו הוה גברא אחריני לא היה מקונן עליו בכה"ג ותו ק' במ"ש לו ארונו בא דהא איהו במי פשיטא שהבין דמ"ש לו עולא אתי היינו שמת בח"ל ומביאין ארונו דהא קאמ' אנת עולא על אדמה טמאה תמות ולפי האמור הדבר מבואר כי הנה כבר כתבנו לעיל משם הרשד"ם ד' דעות במעלת המת בח"ל ומביאין ארונו לא"י או דאין שום הפרש בין מת בא"י או בח"ל ונקבר בארץ או שלא יש לו לא תועלת ושכר ולא עונש או שיש לו תועלת אבל אינו דומה לתועלת שיש למת בא"י ונקבר שם והנה זאת הסברא היא היא דר' אלעזר דאמרה הכא גבי עולא וש' הרביעית היא שיש לו עונש ח"ו והנה אלו השואלים לא ידעו רק שלשלת הש' או טוב או רע או לא טוב ולא רע אבל הסברא האחרת שיש לו תועלת אבל לא כ"כ שזאת היא הש' שחדש הבא ר"א אכתי לא הוו ידעי לה והשתא שאלו לר"א וא"ל עולא אתי וליימא לן מר מה היא דעתו בביאה זו אם היא טובה או רעה או לא טובה ולא רעה והוא הבין שאלתם וחדש להם דהבא עכ"פ אפי' לפי דעת ר' ברקוריא דס"ל דלא צריך למעבד הכי ועליהם נאמר ותבואו וכו' מ"מ הכא גבי עולא חלילה ליאמר דשאני עולא שגופו טהור ולא שרי עליה רוח מסאבה ולא נאמר עליו ותבואו וכו' אבל מ"מ לא תיסק אדעתייכו דכיון דלא הויא רעה או תהיה טובה לגמרי וכאלו מת ונקבר בא"י או לא תהיה לא טובה ולא רעה אלא דלעו' יהיה בה צד טוביות ותועלת אבל לא כטובת המת בא"י דש"ס אינו דומה פולטה בחיק אמו וכו' וז"ש אנת עולא שגופך טהור כי צדיק אתה אין לבכות עליך רק בכיה אחת דאיך על אדמה טמאה תמות לפי שאינו דומה פולטה בחיק אמו וכו' אבל לענין קבורת עולא בא"י הא ודאי דמגניא ומכסיא ואין בה שום גריעות להיותו עולא צדיק וגופו טהור משא"כ אלו הוה גברא אחרינא היה צריך לבכות עליו ב' בכיות חדא על ענין המיתה עצמה שמת בח"ל וזאת שנית על קבורתו בא"י שנאמר עליו ותבואו ותטמאו

זאת היתה כוונת ר"א אמנם יען שהשואלים לא הוה ס"ד דיש עוד ש' אחרת לו' דיש תועלת אבל לא כ"כ ולא יש רק ג' הסברות לכן הבינו שבבית ר"א היתה לו' דח"ו ביאת עולא יש בה גריעות אמנם המה ראו כן תמהו דלמה תפש בלשונו ענין מיתתו בח"ל כי הם לא שאלו רק על ענין ביאתו ולכן א"ל ארונו בא כלו' שדעתנו להבין ענין ביאתו הטובה היא או לא והוא השיב להם ידעתי בני ידעתי שעיקר שאלתכם היא על הבאתו לארץ וגליתי לכם דעכ"פ יש תועלת בביאתו אבל ש"מ יש להתאונן על שמת שם ואתם חשבתם שאם היא טובה היא בכל חלקיה ואם רעה בכל חלקיה אבל דעו לכם שאין כן דעתי אלא דלעו' הביאה טובה היא ויש בה תוע' אבל מ"מ על שמת בח"ל סוף סוף קינה מבעי ליה דהא אינו דומה קולטתו מחיים וכו' ודוק:

אשובה אראה עוד אחרת היתה לו לאבונא יעקב לעשות במה בדבורים להקבר במערת המכפלה אוידי דחביבא ליה לגודל ועוצם מעלתה כי רבה היא כאשר מודעת זאת כי ע"כ אברהם אבינו הפליא לעשות בחכמה לקנות המערה ושלא יבינו בני חת ועפרון בגדולת המקום ולכן לא שאל מתחלה לבני חת ועפרון שיתנו לו המערה שהיו מרגישים בדבר רק סתם שאל תנו לי אחוזת קבר עד שנתגלגלו הדברים ושאל המערה ואולם ראוי לשית לב בהמשך דברי אאע"ה וב"ח וזה סדרן של כתובים וידבר אל ב"ח לאמר וכו' תנו לי אחוזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני ויענו ב"ח את אברהם לאמר לו שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברנו קבור את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך וא"ל במאי דקאמר תנו לי אחוזת קבר דלא שייך אחוזה רק על קרקע שהיא תחת רשות האדם לא על קבר שהוקצה למת וכבר רש"י נרגש בזה ופי' אחוזת קרקע לבית הקברות וק' דא"כ מה היתה תשו' ב"ח במבחר קברנו וכו' והלא הוא לא שאל מהם קבר רק אחוזת קרקע תו א"ל במ"ש בני חת שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו דלאיזה צורך אומר נשיא אלהים ודי במ"ש לו אדוני שהוא אדון עליהם ויותר יקשה תי' בתוכנו דבמעט אין לה שחר ובקצור הול"ל שמענו אדוני במבחר וכו' ותו דבאו' במבחר קברנו סגי ולמה הוצרכו להאריך עוד ולו' איש ממנו את קברו וכו':

ויראה בהקדים מאי דקי"ל דאין קוברין צדיק אצל רשע ולא רשע אצל צדיק ואמרי' בפ"ג דתעניות בירושלמי א"ר יעקב בר אידי מה יעשו גדולי הדור ואין הדור נדון אלא אחר רובו שכן מצינו שכל ל"ח שנים שהיו ישראל במנודים לא היה הדבור מתיחד עם משה הה"ד ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וידבר ה' אלי ופי' הרב עין יעקב דאף שהגדולים הם ראוים מצד עצמן עכ"ז אם אין דורם דומה יפה הקב"ה מתרחק מהם שהרי כל אותם ל"ח שנים לא היה הדבור מתיחד עם משה בהמתנה ובסבר פ"י אבל הר"ב נחלת יעקב בס' דברים כתב דמשמע מן המכלתא בפ' בא שלא דבר עמו כלל ויש קצת סעד לזה מדאמרי' בשנה' ראוי היה הלל שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו ראוי והנה הראב"ע ז"ל פי' נשיא אלהים דרך גדולה כעבור כי אתה נביא:

ובנא"ה כי כאשר שמעו ב"ח שאברהם שאל מהם שיתנו אחוזת קרקע שהיה רוצה לעשותו בית הקברות לקבור מתיו שם ולא רצו שאל

מהם

מהם לקבור מתו בבית קברות ב"ח דנו לומר שמה שלא רצה לקבור לשרה בבית קברותיהם הוא אל אחת משתי בחינות או הטעם משום שהיה מחזיק אותם כרשעים והמתו להכי לא רצה לקבור לשרה בב"ק סמוך למתיהם מטעם דאין קוברין צדיק אצל רשע ולכן רצה ליקח אחוזת קרקע מקו' מיוחד לקבור מתיו שם שלא להתקרב למתיהם וע"ז הבחינה באה תשובתם לו' שמענו אדוני בלו' הבינונו אדוני והלא נשיא אלהים אתה שורה עליך שכינה ורוח ה' דבר בך כי אתה נביא הנה הלום שאתה בתוכנו וגדול הדור עלינו וזאת ראיה מוכחת שאין אנו רשעים דאל"כ היכי שרתה עליך השכינה ונביא לבב חכמה והלא כשאין הדור ראוי אף שהגדולים ראוים אין שכינה שורה עליהם ואינם נביאים וא"כ במבחר קברינו קבור מתך בבית הקברות שלנו סמוך למתינו ואם כונתך להירך גיסא ח"ו דלא ניחא לן אנן בהכי שתקבור מתך אצל מתינו הלא לך לדעת שב"כ אתה חביב עלינו שאיש ממנו את קברו אשר כרה לעצמו בעודנו חי לא יכלנו ממך מקבור מתך ולכן אברהם קם והשתחוה לעם הארץ לומר כי הם בעיניו הגונים וראוים אכן רצונו לקבור מתו במקום אחוזתו וקנין כספו דבהכי תנוח נפש המת אוכרא שתכלית כוונתו היתה לזכות לאותה מערה אשר היא יקרת הערך :

האמנם בהמשך הדברים הנאמרים בין אבינו אברהם ועפרון רבו באם הדק' והמה בכתובים וזה תארם שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחוזת קבר ועפרון ישב בתוך ב"ח ויען עפרון החתי את אברהם באזני ב"ח לכל באי שער עירו לאמר לא אדוני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך וידבר אל עפרון באזני ע"ה לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה ויען עפרון את אברהם לאמר לו אדוני שמעני ארץ ת' שקל כסף ביני ובינך מה היא ואת מתך קבור וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני ב"ח ת"ש עובר לסוחר ויקם שדה עפרון וכו' והמערה וכו' לאברהם למקנה לעיני ב"ח וכו' ואח"כ קבר אברהם וכו' ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת ב"ח · וא"ל בהו טובא ראשונה במ"ש אשר בקצה שדהו כי הוא יתר ודי במאמר את מערת המכפלה אשר לו כי לא היה לו כי אם זאת המערה ותו מאי בכסף מלא ותו באו' יתננו לי כי הוא יתר דודאי שאליו היא הנתינה ולעצמו הוא דורש כדקאמ' ברישא ויתן לי את מערת המכפלה ותו מאי בתוככם דקאמ' ותו לאחוזת קבר הוא יתר דלא צורך דפשיטא דלהכי קא מבעייא ליה ותו במ"ש ועפרון ישב בתוך בני חת ודרז"ל ישב כתי' מלמד שאותו יום מנוהו שוטר עליהם דלמאי נפקא מינה ומה בא ללמדנו אם אותו היום מנוהו אם לאו ותו במ"ש ויען עפרון החתי דלמה במקום זה הוצרך הכתו' ליחסו שהיה חתי מה שלא יחסו לא קודם זה ולא אח"ז ותו מאי לאמר דקאמ' דהא לא שייך הכא תי' לאמר שפי' הוא לאמר לאחרים ואמאי שאני הכא ול"ק לאמר לו כדק' בתר הכי וכו' במ"ש לא אדוני שמעני דאמאי הכא קאמ' לא אדוני שמעני ואלו בתר הכי קאמר שמעני אדוני ול"ק לא אדוני ותו במאמר שמעני דקאמרי אברהם ועפרון מאי הוא והלא אזניהם קשובות זה לזה לשמוע האחד תשובת שכנגדו ותו דאברהם לא שאל רק המערה ולמה עפרון א"ל השדה והמערה נתתי לך ותו במ"ש לעיני בני עמי נתתיה לך הוא יתר דהא מרישא שמעי' לא שלעיניהם היה נותן לו כי כולם היו באותו מעמד ותו במ"ש השדה נתתי לך דהול"ל אתן לך שהרי עדין לא נתנה לו ותו במ"ש קבור מתך בלשון ציווי והול"ל לקבור מתך ותו דאעיקרא הוא יתר דודאי שלקבור מתו היה צריך למערה ותו בתשו' אברהם שאמר אך אם אתה לו שמעני דבמעט אין לו שחר מאמר אך אם אתה וכקבור הול"ל שמעני כסף השדה וכו' ויותר יגדל התימה דמה הלשון אומרת שמעני נתתי והדר קאמר כסף השדה קח ממני וכבר רש"י ז"ל עמד ע"ז ותו דלאמר האמור בתשו' אברהם הוא יתר ג"כ ואין לו שחר ותו במ"ש קח ממני דהאי ממני למה לי דודאי פשי' כי ממנו היה לוקח וכאו' כסף השדה קח דיו ותו במ"ש ואקברה את מתי שמה כי הוא יתר דהא קיימי ותו בתשי' עפרון השנית במ"ש לאמר לו כי הוא יתר דודאי לו היתה האמירה ותו באו' ארץ ת' שקל כסף דמה לו להודעו ערכה ותו במ"ש ביני ובינך דבקבור הול"ל ארץ ת"ש מה היא ומלת שמעינן דבין ב' אהובים לאין דומה ארץ ת"ש דאלו לשאר אינשי ודאי שהיה דבר גדול ותו בשנותו את טעמו ואת מתך קבור כי הוא יתר דהא קיימי ותו במ"ש וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון דאדרבא לפי הנר' דאברהם אזיל בתר איפכא ולא שמע לעפרון שאלו עפרון במתנה בקש ליתנה לו ואלו אברהם לקחה בדמים ותו במ"ש אשר דבר באזני ב"ח כי הוא יתר ומה בא ללמדנו ותו במ"ש עובר לסוחר ואמרו בב"ר א"ר אבא בר כהנא בפרקמטיא נפיק דמה היתה הכוונה בזה לו' דנפיק בפרקמטיא ויותר יגדל התימה במדרש אחר הביאו מהרש"י ז"ל וז"ל שעפרון הכניס עין רעה בממונו ומתנו של אברהם וא"ל אי את בעי למיהב לי' ת' ש"כ מן סחורות דביתך את מלי למיהב לי ע"כ והתימה על עפרון כי אף אמנם שהיתה עינו רעה מ"מ איך מלאו לבו להוציא מפיו בדברים הללו לעיני יושב הארץ אחרי כל הכבוד שעשה בתחי' שבקש ליתנה לו במתנה בלי כסף ובלי מחיר ותו במ"ש ת' ש"כ כי הוא יתר דכבר נודע זה ממאמר וישקול אברהם לעפרון את הכסף והיינו סך ת' ש"כ כאשר אמר עפרון ותו במ"ש ויקם שדה עפרון ורז"ל נתעוררו בזה ואמרו דהות נפילה וקמת ותו במ"ש לאברהם למקנה כי הוא יתר ודי באו' ויקם שדה עפרון לאברהם ותו לעיני ב"ח ל"ל דהא ידעי' שהיו שם כולם ותו במ"ש ואח"כ קבר אברהם וכו' דודאי פשי' לפי סגנון וסדור הענין שאח"כ קבר אברהם ולא קודם זאת והול"ל ויקבור אברהם וכו' :

ולהתיר כל הספקות הללו לדידי חזו לי בכמה דרכים ולפי כל אחד ואחד מהן יותרו קצת מהספיקות כאשר יר' המעיין זה יצא ראשונה בהק' מאי דגרסי' בריש פ' האומנין הרי שמכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן לו מהם מאתים בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על העליונה רצה או' לו תן לי מעותי או תן לי קרקע כנגד מעותי ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על העליונה רצו או' לו הילך מעותיך רצה א"ל הילך קרקע כנגד מעותיך רשב"ג או' מלמדין אותם שלא יחזרו כיצד כותב לו אני פב"פ מכרתי שדה פ' לפ' באלף זוז ונתתי לו מהם ק"ק זוז והנני נושה בו ת"ת קנה ופירש"י מלמדין אותם לכל לוקח שאין לו מעות כולם אלא מקצתם לעשות ביניהם תנאי דבר קיום שלא יוכלו לחזור

לחזור בהם · והדינו נושה בו דכיון שעשאם עליו כמלוה הוי כאלו נטלם ממנו והלוס לו וקרקע נקנה בכסף עכ"ל ופריך בתלמודא טעמא דכתב ליה הכי הא לא כתב ליה הכי לא קנה והתניא הנותן ערבון לחבירו וא"ל אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה או' וכו' אכפול לך נתקיימו התנאים דברי ר"י ר' יהודה או' דיו שיקנה לו כנגד ערבונו אמר רשב"ג בד"א בזמן שא"ל ערבוני יקון אבל מכר לו שדה באלף זוז ונתן לו מהם ק"ק זוז קנה ופרקי' ל"ק הא דעייל ונפיק אזוזי הא דלא עייל ונפיק דאמר רבא האי מאן דמזבין מידי לחבריה וקא עייל ונפיק אזוזי קנה והפוסקים פסקו לדין זה אלא שנפל מח' ביניהם שהטור בסי' ק"ז כתב שאפילו אם החזיק בכר בשדה או קנהו בשטר או בק"ס כל זמן שלא פרע לו דמי הקרקע בשלימות וקא עייל ונפיק אזוזי ל"ק וכ"כ הר"מ במז"ל בפ"ח דמכירה וכתב הה"מ שזו היא פשטא של ברייתא בין שא"ל לך חזק וקני בין שהחזיק בפניו בשתם עכ"ל אמנם רי"ו הביא בשם י"א דאם החזיק בקרקע או שקנו מידו אפי' לא נתן מעות כלל ועייל ונפיק אכולהו זוזי אין א' מהם יכול לחזור בו ע"כ אלא שכל הפוס' דחו לסברא זו בכ' ידים ואינה הלכה :

ומדי דברי חזות קשה הוגד לי במ"ש הרמב"ם שם וז"ל המוכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן לו מקלת הדמים והיה יולא ונכנס ותובע שאר הדמים אפי' לא נשאר לו אלא זוז א' ל"ק הלוקח את כולה אע"פי שכתב את השטר או החזיק ע"כ משמע דמאי דל"ק היינו משום דעייל ונפיק אזוזי הא לא"כ היה קונה אם כתב לו את השטר ונתן לו מקלת דמים וקשה שהרי הוא ז"ל פסק בפ"א כשמואל דאמר דשטר מכר ל"ק עד שיתן את הדמים וכתב הר"ן בפ"ק דקדושין דעד שיתן כל הדמים כולם וא"כ מאי איריא עו"כ אפי' לא עייל ונפיק כמי ל"ק בשטר עם מקלת הכסף ומסתפינא לו' דהרמב"ם פליג אהר"ן וס"ל דעד שיתן את הדמים דקאמר שמואל היינו אפי' מקלת דמים ועל זה סמך מהריב"ל בס"כ דקס"א ושרה מעליו תלונה ראשונה שהקשה עליו הרב החבי"כ בסי' קל"א הג"ה ב"י אות ד' יע"ש כי ירא אנכי לשים מחלוקת בין הרמב"ם והר"ן בזה כיון שלא מלינו לשום אחד מהאחרונים נתעורר בזה · ושמא דהרמב"ם מיירי באתרא דלא כתבי שטרא דאז קונה במקלת כסף ואפי' שכתב שטר ג"כ ומ"ש הר"ן דלא מהני קלת כסף עם השטר היינו באתרא דכתבי שטרא ודבר זה למדתי מתורתו של הרב החבי"כ בסי' קל"א הג"ה ב"י אות ד' שרלה לתרץ בזה למה שהק' על מהריב"ל ע"ש ואנב ראיתי לו שם דברים תמוהים ולא זכיתי להבינם שכתב וז"ל ודוחק לו' וכו' ועוד אי באתרא דלא כתבי שטרא כסף לחוד מהני ואפי' מקלת דמים ואין לורך אל הקנין וא"כ מה זה שכתב מ"מ העיקרא דדינא פרכא דלא סגי בקנין לחוד אם לא שיתן מקלת דמים לדעת קלת מרבוותא עכ"ל ואני שמעתי ולא אבין דאה"כ דהוה סגי במקלת כסף אלא דמעשה שהיה כך היה שעשו קנין סודר וקאמר דלדעת האומרים דקנין הוי בשטר א"כ לא סגי בלא מקלת כסף דקנין בלא כסף כלל לא קני · עוד ראיתי לו שם דברים תמוהים שכתב וז"ל וליכא למימר כמי דלא כתב הר"ן וכו' אלא בבא לקנות בשטר אבל בבא לקנות בקנין מהני במקלת דמים דמדברי מהריב"ל שכתב דלא סגי בקנין לחוד אם לא שיתן מקלת דמים לדעת קלת רבוותא מוכח דיש חולקים ואומרים דבעי כל נתינת דמים עכ"ל

ואחרי בשי' הרלפה מ"ש הריב"ל ז"ל דלא סגי בקנין לחוד אם לא שיתן מקלת דמים לדעת מקלת רבוותא אין הכוונה דלמקלת רבוותא במקלת דמים מהני ולקלת רבוותא לא מהני אלא בכל הדמים והיינו הגיא פ' שרמזה הר"ן כאו' ואיכא מ"ד דבעי' כל הדמים אלא כוונתו דלרבוותא דס"ל דקנין הוי כשטר א"כ לא סגי בקנין לחוד אם לא שיתן קלת דמים דלאידך רברבי דס"ל דקנין בלא דמים קני סגי בקנין לחוד וראיה לזה שסיים הריב"ל וכדכתיבנן והיינו מ"ש לעיל בשם הרב הלברג'לוני דפלוני דרבוותא אי קנין בלא דמים מהני ולא הביא לעיל אי קלת דמים מהני או בולהו דהיינו הפלוגתא שרמזה הר"ן באופן שדברי הרב שגנו מני :

והנה מוכח להדיא מדברי הה"מ דכתי' דכל דעייל ונפיק אזוזי ל"ק אע"פ שהחזיק בין שהחזיק בסתם בפניו או שאמר לו לך חזק וקני וזה הפך מ"ש הב"י בפ' האומנין ומטי בה בשם הרשב"א והביאו מרן ב"י בסי' ק"ז וז"ל כתב הרשב"א דה"ה אם א"ל לך חו"ק א"כ משוך וקני אינם יכולים לחזור בהם ואפי' עייל ונפיק אזוזי דהא א"ל שיקנה בכך לגמרי ומעתה מעות עליו כמלוה וכמ"ד ליה אי בעינא בכספא איקני ואי בעינא בחזקה איקני ורשב"ג דלא נקט הכי להרחיב בקניות לקח ולא לקלר וה"ק אפי' שלא קנו ממנו ולא א"ל לך חו"ק יכתוב לו כן ואינו יכול לחזור בו מעתה ומיהו כיון דנקט רשב"ג הכי אין לנו אלא הני גווני דאמרן אבל אם החזיק בקרקע לפני המוכר או שמשך מעלמו בפניו לא קנה שעדין יכולין לחזור בהם וכ"כ מן המפ' עכ"ל :

וראיתי להרב החבי"כ בסי' ק"ז הג"ה ב"י אות כ"ח הקשה ע"ד הרשב"א הללו דסתרי למ"ש הה"מ פ"א דמכירה בשמו שכתב שם וז"ל דע שנחלקו המפ' אי חזקה במקום שכותבין את השטר מהני לחודה ויש מי שכתב דקנה בל היכא דמוכר לא עייל ונפיק אזוזי וכן העלה הרשב"א ע"כ משמע הא אי עייל וכו' ל"ק אף בחזקה ואלו הרב הב"י כתב בשמו דקנה ותי' הרב החבי"כ דאולי יש לחלק בין כשא"ל לך חזו"ק לכשלא א"ל לחו"ק דכא"ל גלי דעתיה דליקני בחזקה והמעות ליהוו עליה במלוה אבל כשלא א"ל והלה החזיק מעלמו כיון דעייל ונפיק אזוזי גלי דעתיה דלא ניחא ליה בחזקה :

ואנכי בעוניי תמיהא לי על הרב החבי"כ דקארי לה מאי קארי לה ויותר יגדל התימה שכתב התי' בלשון אולי במסתפק בדבר כיון דבפי' אתמר בדברי הרשב"א שכתבם הב"י וסיים בה הכי וז"ל ומיהו מדנקט רשב"ג הכי אין לנו אלא הני גווני דאמרן בלו' אי קנו מיניה א"כ דא"ל לחו"ק א"כ משוך וכו' אבל אם החזיק בפניו או שמשך מעלמו ל"ק ע"כ הרי דהרשב"א בפי' קאמ' דלא מהני אלא בא"ל לחו"ק אבל במחזיק בפניו לא מהני וא"כ מעיקרא מאי קא קא"ל והיכי כתב התי' בלשון אולי והרב גופיה בסי' קל"ה מייתי להו לדברי הרשב"א הללו וכתב בגוונא דכתיבית וע"ש מה שרלה ליישב דברי הרשב"א דבהכי אזדא לה קו' דהכא :

והרב מהרימ"ט בח"מ סי' ס"ה כתב עלה דהאיא דתנן בפ"ק דקדושין נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ואמרי' עלה בגמ' בכסף לא שנו אלא במקום שאין כותבין את השטר אבל במקום שכותבין ל"ק עד שיכתוב לו את השטר ואי פריש פריש בהא דר' אידי בר אבין בי זבין ארעא אמר אי בעינא

בכספא

בכספא איקני אי בעינא בשטרא איקני שהרב הגדול כמוהרי״ב ז״ל בס״א סי׳ פ׳ נסתפק אי מאי דאמרי׳ דמהני פרוש היכא דיהיב דמי ולא כתב את השטר אי מהני נמי היכא דכתב את השטר ולא יהיב דמי דכדלא פריש פשי׳ לן דשטר לחוד לא מהני כדאמרי׳ בגמ׳ בשטר ל״ק אלא דווקא במוכר שדהו מפני רעתה וספק זה אסקיה הרב מהרי״ב ז״ל בתיקו ולהרב מהרימ״ט מפשט פשי׳ שכתב וז״ל ומסתברא לי דבכל מילי דהר״ן הכי מסתייען דבכל דינא היכא דאתמר אתמר דדווקא האי מילתא דפריש לא מהני אלא לגבי ליקח דיהיב דמי ולא כתבו לו את השטר דאע״ג דלא סמכא דעתיה דלוקח עד דנקיט שטרא בידיה מ״מ אי פריש ואמר אי בעי איקני קני לאלתר ואין המוכר חוזר בו דהא גלי דעתיה שרוצה לקנות לאלתר לאלומי מילתיה שפיר שיהיה מוחזק בקרקע ויהיה תובע ממנו את השטר בדינא ודיינו מיהו מוכר שכתב את השטר ולא קבל דמים כיון דאפוקי הקנאה מיניה אע״ג דפריש ואמר בעי׳ שיקנה הלוקח לאלתר לא משגחינן ביה דהנך שהרי דלא סמכא דעתיה ותתרוקן רשו׳ אלא לוקח כל עוד שלא קבל דמים אלא לעו׳ עיניו בשלו עד שיתנו לו את מעותיו וכו׳ נהי דלגבי לוקח אע״ג דאמרי׳ דבסתמא ל״ק עד שיכתוב לו את השטר מ״מ אי פריש ואמר דליקני לאלתר פריש וליכא למימר הכא שהדי דלא גמר למקני שהרי הממון בכר ילא מתחת ידו ומה מפסיד אם יגמור לקנות מיהא הקרקע ויתבענו בדין שיכתוב לו את השטר אבל גבי מוכר דנפיק זכותיה מיניה לא אמרי׳ דגמר ויהיב דידיה בלא דמים ואפי׳ אי פריש אסמכתא הוי ועוד נ״ל ראיה מדאמר רשב״ג מלמדין אותם שלא יחזרו וכו׳ וא״א בלא נתינת מעות ובלא זקיפה לא יחזרו בהם כמה שיפרשו שקונין בזה עכ״ל ושם לקמן הביא דברי הרשב״א שכתב בתשו׳ הביאה מרן ב״י בסי׳ קנ״א אהא דאמר שמואל דבשטר מכר ל״ק עד שיתן את הדמים שאפי׳ בשטר שיש בו קנין כן מדאמר רשב״ג מלמדין אותם שלא יחזרו בהם כיצד כותב לו וכו׳ דמשמע דבכל ענין אחר יכולים לחזור בהם עד שיתן כל הדמים ואפי׳ קנו מידו דאי לא ולמדם שיקנו מידו ושוב לא יחזרו בהם ע״כ וקא ק״ל מדברי הרשב״א הללו לדברי הרשב״א שכתב הב״י ואייתי להו לעיל דרשב״ג להרחי׳ בקניות אתי וא״כ מאי ראיה מייתי הכא מדרשב״ג ותו ק״ל מדברי הרשב״א שהביא הב״י למ״ש מהרי״ט דהיכא דלא יהיב דמי לא מהני פריש וכמ״ד אי בעינא בכספא איקני ותי׳ מהרימ״ט דמ״ש הב״י בשמו דלך חזו״ק מהני וה״ה קנין סודר היינו כשנותן מקלת הדמים ועייל ונפיק אשארא דאמר רשב״ג מלמדין וכו׳ דה״ה בק״ס או כדא״ל לך חזו״ק דמהני דרשב״ג להרחיב בקניות אתא דאפי׳ ל״ק מידו ולא א״ל לך חזו״ק במילתא בעלמא מתקניא אבל כדלא יהיב דמי כלל אע״ג דקנו מידו או דא״ל לך חזו״ק לא מהני למקני מדקאמ׳ מלמדין אותם שלא יחזרו שיכתוב ונתן לו ר׳ זוז והריני נושה בו וכו׳ ומעתה משמע דמי שאין לו כסף לאלתר אין לו תקנה דא״א לקנו מיניה בק״ס דלאו כנכרא ערטילאי קיימי׳ כדפרכי׳ אעובדא דר״כ וזקנים וכו׳ וכי לא היה להם סודר לקנות אלמא דלענין כסף נקל זאת להקנות בסודר אלא דלא מהני דאמרי׳ במכר ל״ק עד שיתן את הדמים דאפי׳ פירש לא מהני התם כדכתי׳ אבל היכא דנתן מקלת דמים דאי פריש ואמר דלא צריך לדמי אלא לאשתלומי ליומא ויומא אחרא בלא נחיצותא מהני כשא״ל לך חזו״ק כמאן דפריש דמי דאי בעי בהך חזקה ליקני אי בעי בהך כספא שנתן מקלת ליקני אעפ״י שלא קבל את השאר עכ״ל מהרימ״ט:

וראיתי להרב החבי״ב בסי׳ קנ״א בהג״ה ב״י אות ל״ב שכתב ע״ד מהרימ״ט הללו וז״ל ולא זכיתי להבין דבריו דמי אמר לו להרב ז״ל דכי לא נתן כסף כלל ל״ק בק״ס מדלא משכח רשב״ג תיקון אפי׳ לנכרא ערטילאי לעו׳ קנין מהני אפי׳ לא נתן כסף כלל אלא להרחיב הקניות בא לומר דאפילו בלא קנין וכו׳:

ודבריו נפלאו ממני דכוונת הרב מהרימ״ט מבוארת להדיא דלא שייך לו׳ דרשב״ג להרחיב הקניות אתי אלא כי קא משמע לן חדושא טפי ואמטו להכי בנתן מקלת כסף דקני שפיר לבולה שדה וכמ״ש הר״ן וסמכא דעתיה דמוכר אלא דאי עייל ונפיק אזוזי לבתר בטל הקנין וכי פריש שמכר לו השדה באלף זוז ונתן לו מהם ר׳ זוז והריני נושה בו ת״ת דזקפן עליו במלוה דקנה אף דעייל ונפיק אזוזי בהא אמרי׳ דב״ש כשנתן לו ר׳ זוז וא״ל לחז״ק או שקנה ממנו בק״ס דקני אף דעו״כ אזוזי כיון דלענין קנין שפיר קני והא סמכא דעתיה דמוכר כיון שנתן לו מקלת כסף ולענין עו״כ אזוזי כ״ש דמהני דכיון דפריש וא״ל לחז״ק או שקנה ממנו ק״ס דהוי במי כאו׳ לו דליקני ממילא אמרי׳ דודאי דעתו הוא שיקנה מעתה קנין גמור ואף דבתר הכי ליעול וליפוק אזוזי לא יתבטל הקנין וכאלו זקף עליו המעות במלוה ומאי דלא נקיט הכי רשב״ג להרחיב בקניות לו׳ דאע״ג דלא קאמ׳ ליה שיעשה קנין ויקנה מעתה רק במילתא בעלמא שזקפן עליו במלוה מהני לבטל מאי דעו״כ אזוזי לבתר ברם אי אמרת דק״ס מהני גם לעיקר הקנין דקני אף כדלא יהיב זוזי כלל יותר חדוש גדול היה משמיענו רשב״ג אי הוה נקיט לה בק״ס למלוה תיקון אף למי שלא ימצא בידו כסף ואפילו מקלת ואי הוה נקיט הכי יותר יקרא מרחיב בקניות למלוה מזור למי שאין לו כסף כלל להורות הרחבה בקנין דקני אף דלא יהיב דמי כל עיקר ואף אמגס דלענין עו״כ אזוזי הוי חדוש טפי היא דרשב״ג מ״מ מלד אחר הוי חדוש טפי עלוס ורב לאשמועי׳ דבק״ס לחוד בלא דמי כלל קני קנין גמור אע״ג דעייל וכו׳ חדא להרחיב בקנין אף למי שאין לו כסף מזומן ואפי׳ מקלת ועוד שמעי׳ דקני בלא כסף אף דיש סב׳ לו׳ דל״ק דלא סמכא דעתיה:

ומילתא אגב אורחין נוראות נפלאתי בדברי הרשב״א הללו שהביא מרן בסי׳ קנ״א דמאי ראיה מייתי דק״ס לא מהני בלא דמים מההיא דרשב״ג דלעולם אימא דק״ס קני שפיר בלא דמים כלל כל דלא עייל ונפיק אזוזי ואמטו להכי לא נקיט לה רשב״ג דאיהו בעי למשכח תקנתא פסיקתא ואף דעו״כ אזוזי לבתר שיהיה קניכו קנין והאי קאמ׳ מלמדין וכו׳ דאלו ק״ס לא מהני אי עייל ונפיק · ועלה בדעתי לאורה לו׳ דה״ק א״א דבעיקר קנין מהני לקנות בק״ס בלא כסף כלל וא״כ אף אי עייל ונפיק לבתר אזוזי קני ואין יכולין לחזור שכן למדנו מדברי הב״י שהביא בשם הרשב״א עלמו דק״ס מהני לשלא יחזרו בהם אע״ג דעו״כ אזוזי דהוי כפריש וא״ל דליקני מעתה והמעות עליו במלוה וכההיא דמלמדין וכו׳ והשתא א״א דגם לעיקר קנין קני בק״ס בלא דמים כלל א״כ הו״ל למנקט ק״ס כיון שקונה בין בעיקר הקנין ובין למאי דעו״כ אזוזי אלא ודאי דבעיקר הקנין ל״ק ק״ס

כלא

בלא כסף אע"ג דהוי כפרים כיון דלא סמכא דעתיה דמוכר אלא בכסף והשתא כאיכא מקלת כסף שנתקיים הקנין וסמכא דעתיה דמוכר אז מהני הק"ס להועיל קנינו אף דעו"כ לבתר אזוזי דהוי כפרים וכו' וכמ"ש פי' הרב מהרי"ט:

אלא: שכל זה אינגו שוה שהרי מלינו להרשב"א בתשו' ח"א סי' תתקי"ו כתב דמשעת קנין נגמרה מכירתו והא דאמר רשב"ג מלמדין וכו' ול"ק מלמדין שיקנו בקנין היינו משום דרשב"ג להרחיב בקניות ואפי' בשטרי דלית בהו קנין מלמדין וכו' ועוד דשטרי אקנייתא לא יועילו ולא יגלו היכא דעו"כ אזוזי ותקנת רשב"ג מועיל אפי' בעייל ונפיק אזוזי עכ"ל והנה מלבד מאי דק"ל לרבנן בתראי שזה סותר למ"ש הב"י בשמו דקס' ל"ק מדקאמ' רשב"ג וכו' והלו הכא קאמ' שאין זו ראיה דרשב"ג לא בא למעט שלא יקנו אלא בקנין אלא להרויח וכו' הנה קשה מה שהקשי' דמאי ראיה מייתי התם מרשב"ג אימא מאי דלא נקט הכי רשב"ג משום דקס' לא יועיל אי עו"כ אזוזי וכמו שהוא עצמו כתב כן בסי' תתקי"ו ועוד יקשה ע"ד מהרימ"ט שכתב דלהרשב"א מהני הק"ס לבטל אי עו"כ לבתר אזוזי כל שקנינו מועיל שנתן מקלת כסף וסמכא דעתיה דמוכר דהו"ל כפרים וכו' שהרי בתשו' דתתקי"ו דהרב קאי דקס' קני בעיקר קנין בלא כסף כלל ואפ"ה כתב דלא יועיל ולא יגלו אי עו"כ אזוזי ואם כדברי מהרי"ט למה לא יועיל דכיון דקני בלא כסף כלל לשיטת הרשב"א בתשו' דתתקי"ו גם לענין עו"כ אזוזי מהני דהו"ל כמפרש וא"ל לקנות והמעות עליו כמלוה:

שוב ראיתי להרב החבי"ב שם שהביא בשם הר"ב גד"ת לדחות ראית הרשב"א בתשו' שהביא מרן ב"י וז"ל דע"כ ההיא דרשב"ג מיירי בשקנה בחזקה או בק"ס דאי ל"ה כי לא עייל ונפיק אזוזי במה קנה אי בכספא ליתיה כוליה ואי בשטר וחזקה או חליפין בלא כסף ל"ק להרשב"א וסיעתו אלא ודאי בקנין חזקה או חליפין אלא דבעו"כ אזוזי גלי דעתיה דזוזי אכסוהו למכור ול"ק ע"י חזקה או חליפין אבל בדלא עו"כ אזוזי קנה בחזקה לחודה או בק"ס כדברי הרמב"ס וסי' וכו' עכ"ל והנה מ"ש דלהרשב"א בחזקה בלא כסף נמי ל"ק עמו הסליחה דהא דהרשב"א כתב להדיא בחדושי' לקדושין דחזקה בלא כסף קני אי לא עו"כ אזוזי ולא דמיא לשטר דבשטר כיון דלא נחית לארעא כי לא עו"כ אזוזי להו גלויי דעתא היכא דאימר מימר אמר כי לא אכיל ארעא מאי אלום ומאי אטריד אבל בחזקה כי לא עו"כ אזוזי גלי דעתיה דגמר והקנה דאי ל"ה לא הוה שתיק ליה כיון דחזי ליה אכיל ארעיה וזה נר' נכון עכ"ל והכי מוכח מתשו' בח"א סס"י אלף ל"ד דחזקה בלא כסף מהני אי לא עו"כ אזוזי וטעמא משום דאיכא גלוי דעת אבל בשטר וה"ה בק"ס דליכא גלוי דעת כיון דלא נחית לארעיה ל"ק בלא כסף ועיין מ"ש הרב החבי"ב ע"ד הר"ב גד"ת במ"ש דאי קני בכסף הא ליתיה כוליה שהרי הר"ן כתב דאף מקלת כסף קני:

ולא תיקשי לך דמהראיה עצמה שהביא הרשב"א דק"ס ל"ק בלא כסף מההיא דרשב"ג ממנו נקח ג"כ דחזקה בלא כסף ל"ק מדקאמ' מלמדין דמשמע דבכל ענין אחר יכולין לחזור ואפי' החזיק דא"א ילמדם שיחזיקו דליתא דהא ודאי פשי' דבחזקה דאחתיה לארעיה וקא אכיל לה דקני ורשב"ג חדושא אתא לאשמועי' דאפי' שלא עשה חזקה ולא אכיל ארעיה רק שקנה במקלת כסף דקני אבל לגבי ק"ס הוי חדושא טפי דאפי' לא אכיל ארעיה ולא יהיב ליה דמים כלל דקני א"כ מאי דלא נקיט חזקה משום שלא יתרלה המוכר למחתיה לארעיה למיכל לה ולהכי מהדר אתקנתא אחריתי:

ומ"מ מה שדקדקנו בראש אמ"ר והוא כלול בדברי הר"ב גד"ת אכתי קשיא ונר' ליישב דהרשב"א בתשו' שהביא הב"י מייתי ראיה ממאי דס"ד דתלמודא דלא ידע האי דעייל ונפיק ולא עו"כ אזוזי והוה ס"ד דלעיקר הקנאה הוא קא מהדר רשב"ג דהכי דייק ליה המקשן בפירכיה טעמא דכתב ליה הכי הא לא כתב ליה הכי לא קנה והשתא קאמר הרשב"א דלס"ד דרשב"ג לעיקר הקנאה קאי ילמדם שיקנו בק"ס אלא ודאי דל"ק ובתשו' דתתקי"ו קאי לפי המסקנא וה"ק דמה שלא למדם למעבר אקנייתה בק"ס חדא דלהרחיב בקניות בא וזה יספיק אף אם נאמר דק"ס מהני אף דעו"כ אזוזי ותו דלפי האמת אינו מועיל ק"ס כי עו"כ אזוזי ומ"מ לפי"ד דבסי' תתקי"ו ליכא ראיה מהס"ד דמלינא לדחויי כמ"ש שם דרשב"ג להרחיב בקניות וזה ודאי סותר דברי אותה תשו' ותו ק' טובא שהוא סותר עלמו בענין הדין עצמו וכמ"ש רבנן בתראי:

ולפי חומר הנושא סבור הויתי לו' דבתשו' שהביא הב"י בשמו לאו אעיקר אקנייתה קאי דבודאי בעיקר קנין קני ק"ס בלא כסף כלל וכמ"ש בסי' תתקי"ו אם בחדושיו נטה דעתו לזה גם בח"ב סי' ק' מוכח דהכי ס"ל דקנין אלים וקני בלא כסף והכא בתשו' זו שהביא הב"י בשמו כוונתו לומר דק"ס לא יועיל ולא יגיל לקנות היכא דעו"כ אזוזי וקאי הרב כלפי הי"מ שהבי' בחי' לקדושין דהא דאמר שמואל בשטר ל"ק עד שיתן את הדמים היינו היכא דעייל ונפיק אזוזי הגם שהוא ז"ל לא נטה דעתו לזה אלא בהידך מ"ד דאפי' היכא דלא עו"כא לא קנה בשטר מ"מ הכא בתשובה סמך דינו דק"ס לא מהני כי עו"כא כלפי הנהו י"מ לסמך בעלמא וה"ק דהא דאמר שמואל דבשטר ל"ק עד שיתן את הדמים ולדעת הני י"מ היינו כי עו"כא אזוזי הה"כ דאפי' בשטר שיש בו קנין לא קנה כל דעו"כא מרשב"ג וכו' וה"כ דגם למפ' דבשטר ל"ק היינו אף כי לא עוכ"א מודו נמי דבק"ס ל"ק כי עוכ"א וכי לא עייל וכו' קני אלא שהפרש ביניהם דלמפ' דבשטר דקאמ' שמואל ל"ק עד שיתן את הדמים דהיינו כי עו"כ אזוזי כ"ל דגם בשטר שיש בו קנין דינא הכי ולאידך מפ' כ"ל דדוקא בשטר שאין בו קנין מיירי והיינו מן התימה אם סמך דינו כלפי אותם המפ' דלא ק"ל כוותייהו וכזה עלה בידינו מן הישוב שאינו סותר עלמו בענין הדין גם בענין הראיה אין נסתר דודאי כי אמרי' דק"ס קונה בעיקר קניה אף בלא דמים כלל משום דאלימא מילתא דקנין אם אנו באים להביא ראיה מרשב"ג וכו' כפי מאי דסא"ד דלעיקר קניה קאמר מלמדין אותם שיקנו במה שיכתבו וכו' דבנתינת קלת כסף שנתן לא קנה עד שיכתוב וכו' ונבוא להביא ראיה דא"א דק"ס קני בלא דמים ילמדם שיקנו בקנין בזה יש לדחות בשופי דלא בא למעט בקניות אלא להרחיב דאפי' בלא שום קנין קונה בדברים בעלמא שיכתוב ופשיטא דב"ש וכ"ש אי עביד מעשה לקנות בק"ס דמסתברא דעדיף טפי מתילי בעלמא שיכתוב והריני נושה בו וכו' אבל אם באים אנו להביא ראיה דק"ס קני אף היכא דעו"כ אזוזי מדקאמ' מלמדין אותם שיכתוב וכו' ול"ק שיקנו בקנין

בקנין כהא ליכא למדקי דלגרסינן בקניות כא דהא רבותא טפי הוי אי הוה משמע לן כק״ס וכ״ש כשיכתבו וכו׳ דהא טעמא דכמה שבותכין והרינו נושה וכו׳ דקני אע״ג דעו״כ אזוזי היינו משום דבהכי גלי דעתיה שאינו מוכר לנחילות המעות שהרי זקפם כמלוה לאשתלומי ליומא ויומא אחרא כלא נחילותא וכ״ש ודאי שנגמר להקנותו מעתה קנין גמור כאותו מקלת כסף ואף דכתה הכי עו״כ אזוזי אינו יכול לחזור אבל בק״ס מאי גלוי דעת איכא דלאו לנחילותא קא זבין ואי משום דאלומא מילתא דקנין הרי בחזקה דמתחיה לארעיה ואכול לא דהוי אליס מק״ס וכדמשמע מדברי הר״ן דחזקה עדיפא מק״ס ואפ״ה כי עוכ״א ל״ק וחוזר והשתא א״א דק״ס מהני אף דעו״כ אזוזי לישמעי׳ לא דשב״ג דהוי חדוש טפי והנא אמינא כ״ש היכא דקני במקלת כסף ופריש דשאר כסף וזקפו עליו במלוה דאיכא גלוי דעת דלאו לנחילותא דזוזי זבין שאינו יכול לחזור. ומ״ש הב״י בשמו וז״ל וה״ק שאפי׳ שלא קנו ממנו או שלא א״ל לחו״ק וכו׳ ע״כ לאו למימרא דבקנו ממנו בק״ס מהני אף דעו״כ אזוזי וכמו שהבין מהרימ״ט דא״כ למה בתחלת לשונו לא כתב הכי וה״ה בקנו ממנו או דא״ל לחו״ק משוך וקני וכו׳ ותו דבשלמא באו׳ גו חז״וק או משוך וקני יש לדרין לו׳ דגלי דעתיה להקנותו מעתה ק״ג המעות עליו במלוה ואמטו להכי אף דעוכ״א לבתר אינו חוזר אבל בק״ס מאי גלוי דעת איכא דמעתה אמר להק׳ אלא ודאי עכ״ר דט״ס הניכר יש כאן וצ״ל שלא א״ל משוך וקני או לחו״ק וכו׳ א״כ כ״ל שאף שלא קנה ממנו שלא א״ל לך חו״ק וכו׳ ור״ל דלא קנה ממנו לגבי אי עו״כ אזוזי כיון שלא א״ל לחו״ק:

ואולם על כל אלה אכתי אשכחן ליה להרשב״א שנר׳ כסותר עצמו וזה ממ״ש בח״א סי׳ אלף ל״ר וז״ל ומיהו אם זה המלוה ירד למשכונתו וזכה בקרקע לא היה יכול לחזור בו שהרי כבר נתחייב במעות עם ירידתו בתוך המש׳ ודומיא דמכר הוא דלא עו״כ אזוזי הוא אבל בשלא זכה עדין בקרקע לא נתחייב בכלום דאי מחמת שטר המשכונה קרקע אינו נקנה בשטר לבד אלא בכסף ושטר ואם מפני הקנין שיש בשטר המשכונה י״א דאפי׳ בשטר וקנין אינו קונה בלא כסף ע״כ הרי דס״ל כמ״ד דקנין סודר בלא כסף ל״ק כלל ומתשו׳ זו יש סתירה למנה שרצה ליישב תשו׳ הרשב״א הללו הר״ב מקרא סופרים דף י׳ ע״א יע״ש גם מה שרצה ליישב לזה הר״ב קרית מלך רב דקס״ד סוף ע״ג לא משמע הכי מתשו׳ דח״ב סי׳ ק׳ יע״ש עוד ראיתי להרשב״א בתשו׳ שהביא מרן ב״י בשמו בח״מ סי׳ ט״ל וז״ל מי שקנו מידו לחבירו וחזר ואמר לעדים איני רוצה שתכתבו לו השטר אם הוא קודם שקבל מעות ההלואה וקודם שהחזיק הלוקח בקרקע שומעין לו שהרי יכול הוא לחזור בו שלא ללות ושלא למכור וכו׳ יע״ש וזו היא בההיא דאלף ל״ר הפך מ״ש בסי׳ תתקי״ו והפך דבריו דבח״ב ושבחדושיו והדבר צריך תלמוד:

העולה מן המקובץ דכל דלא יהיב ליה כולהו זוזי משלם ואפי׳ שנשאר לו אלא לוקח חד זוזא ועייל ונפיק כ׳ יכולין לחזור בהסכמת גדולי הפוסק׳ ואעפ״י שהחזיק הלוקח והרב החבי״ב מקיים בה דאפי׳ שעשה ג׳ המה שכתב שטר והחזיק וקנה בק״ס לא קנה כל דעו״כ אזוזי וכתב הר״ן דאי באתרא דכתבי שטרא ונתן לו קלת זוזי אפי׳ כנגד מעותיו לא קנה אי עו״כ אשארא דאין שטר קונה לחצאין וכי אמרי׳ דקנה מיהא כנגד מעותיו היינו דווקא באתרא דלא כתבי שטרא ופסקה מור״ם בהגה סי׳ ק״ל אלא דלהרשב״א אי א״ל המוכר לך חזק וקני קני אף דעו״כ אזוזי דהו״ל כפריש וגם מ״מ לפי מה שהעלה מהרו״ט עכ״פ כעינן דליהב ליה מקלת דמים והכא הוא דמעלה ארוכה מ״ש לו לך חזו״ק וכל זה הוא לדעת הרשב״א דאלו להה״מ יר׳ דס״ל דאף בא״ל לך חזו״ק וכתן לו מקלת הכסף דלא קני אי עו״כ אשארא מדכתב על מאי דאמרי׳ ונתן לו ר׳ זוז וכו׳ דאף אם א״ל לך חזו״ק לא מהני וכמו שהבאתי דבריו לעיל:

עוד כק׳ מ״ש רבינו הטור בסי׳ ק״ן בשם ר״ח דהא דאמרי׳ כי עייל ונפיק אזוזי לא קנה ה״ר דגלי המוכר דעתיה דלא מזבין אלא משום דצריך לזוזי השתא ברותקא אבל אי מזבין לאשתלומי למחר וליומא אחרא בלא נחילותא מעידנא דאחזיק קנה וזוזי מקבל להו בתר הכי דנעשו עליו במלוה ואפי׳ עו״כ אזוזי ע״כ והנה מה שנתקשתי בזה דקשיא דיוקא דרישא אדיוקא דסיפא כבר קדמני הר״ב קרית מלך רב בפ״ז דמכירה עי״ש והנה הרא״ב״ד חולק ע״ד ר״ח כדמשמע לכאורה מדברי הטור וס״ל דאף בקבע לו זמן לאשתלומי אם כשהגיע הזמן דחקו גם זה נקרא עייל ונפיק אזוזי והרא״ש ז״ל הכריע דהכל לפי ראות עיני הדיין כי לפעמים אדם חייב מעות ומוכר קודם זמן הפרעון כדי שלא ירדוהו דחוק וכשהגיע הזמן וב״ח תובע אותו וכ״ה דוחק אין לך עו״כ אזוזי בזה:

ומעתה אל ה׳ ויאר לנו קראי דידן ונקדים מ״ש הראשונים שא״א ע״ה היתה כוונתו לקנות המערה בכל דרכי המכירה דהיינו כסף ושטר וחזקה וזהו הנרמז בכסף היינו קנין כסף בתוככם היינו שטר והעד עליו עדים לאחוזת קבר היינו חזקה ומ״ש ויתן לי ותננה לי נתתי נתתיה כולם מכר הם דלישנא דקרא הוא דגבי מכר קאמר בלשון נתינה וכמ״ש הרמב״ן בפי׳ וראיתי להרי״ף ז״ל בכסף נבחר שהקשה במ״ש אברהם כסף השדה קח ממני דהו״ל כסף השדה והמערה ומכח זה ר״ל שאברהם נתרצה בקבלת המתנה דהיינו המערה ולז״א לו כסף השדה קח מיהא ממני ולדידי ק׳ היכי תיסק אדעתין שא״א נדיב לב ושונא מתנות יקבל אפי׳ המערה במתנה מעפרון שהיה רע עין כאשר הוכיח סופו כמ״ש הרי״ף גופיה שעפרון חשש אולי יעשה אברהם הדבר בפועל ולז״א ארץ ת׳ ש״כ שכלל השדה והמערה אמנם עפי״ד נראים הדברים ונאמר כי א״א ע״ה נהירין ליה שבילי דמעתתא ודרכי הקנין אליבא דהלכתא ורצה לעשות אופן הקניה בלתי שום פקפוק ולז״א בכסף מלא יתננה לי כתרגומו בכספא שלים דהיינו שיטול ממני כל הכסף בשלימות ולא ישאר לי אללי אפי׳ פ״ק שאם לא אתן לו כל הכסף משלם שמא ליעול וליפוק אזוזי ולא יזדמן בידי ולא יכול לחזור ואפי׳ כנגד מעותי אותו מקלת שנתתי לו לא קניתי כיון דהכא הוי בתוככם אתרא דכתבי שטרא ואין שטר קונה לחצאין ולכן צריך שיטול כסף שלם ושוב אעשה החזקה כמה שאני קובר מתי ותהיה לי לאחוזת קבר דאלו מקמי תשלומי כסף משלם אין החזקה והשטר עושה כלום אי עו״כ אזוזי לבתר ועפרון יושב בתוך בני חת ישב כתיב שאותו היום מנוהו עליהם לשוטר ובכר מודעת זאת כי ביום אשר יתיצבו מלכים ורוזני ארץ לראש ולקצין זה דרכם להוציא הוצאה מרובה ולכן מסתבר דזוזי אנסוהו לעפרון כי היה צריך להוצאה

שהוצאות בו ביום ולכן שמח לבו כדבר זה בו האלהים אנה לידו מעות דמי המערה עד שמרוב פחדו פן יקדמנו אחר למכור שדה אחוזתו לאברהם הוא ענה לאברהם טרם שידברו אליו השלוחים הם בני חת וכמ"ש בן המפ' והיינו טעמא שהיה דחוק למעות הסולקא כאמור ובם אמר לו באזני בני חת לאמר לא אדוני שמעני בחולק על אברהם שאמר שאין שמערה מתקיימא אא"כ יתן לו כל הכסף משלם ולכך השוה אמר דהכא בנדון שלפנינו יש בידי לקיים לך המכר בלי שתטרח בעת לתת לי הכסף משלם כיון שהשעה דחוקה ותקיום המכר בשבת לאמר כלומר מה שאני או' לך לך חז"וק ולכך לא אדוני לא בכל מקום אמרו דאי עו"כ אזוזי ל"ק דאף שאמרו שאפי' יש קנין ושטר וחזקה ל"ק אי עוג"א מ"מ שמעני הביגני דהכא בנ"ד אנא דאמרי השדה נתתי לך וכו' קבור מתך כלו' שאני או' לך שהשדה והמערה הקניתי לך לך קבור מתך וחז"וק ואא"כ אם בשתם הויית מחזיק ודאי דאי עוכ"א לבתר ל"ק אבל כיון שאני או' לך חז"וק שפיר מהני וכמ"ש הרשב"א ואמר נתתי לך קבור מתך לרמוז למאי דקי"ל ופסקה מרן בסי' קצ"ז שאם א"ל לך חזק ותקנה דל"ק דתקנה להבא משמע ועדין לא נתנה לו ולכן א"ל נתתיה לך כלו' הקניתיה לך ולא אמר אתנה לך וגם קבור מתך כאו' חזק וקני עכשיו לא להבא והולם אבינו אברהם לא נחה דעתו בזה דס"ל כחלוקו של מהרימ"ט דע"כ ל"ק הרשב"א דאי א"ל לך חזו"ק דמהני אלא דווקא בנתן לו מקצת דמים דבהדיא קי"ל דאי פריש נזקף עליו שהרי במלוה מהני הא"כ כי א"ל לך חזו"ק דמהני דהו"ל כפריש אי בעי וכו' אבל בלא דמי כלל אף אי פריש לא מהני דכל לגבי מוכר כי לא יהיב דמי אע"ג דפריש לא מהני כיון דאפוקי זכותא הוא ואנן סהדי שכל שלא באו מעות לידו לא גמר ומקנה אלא לפחות בקבלת דמים וז"ש וידבר אל עפרון אגב הלוס דהכא פירשת שיחותיך באזני עם הארץ לאמר וכל דפריש וקאמ' לך חזו"ק מהני כמ"ש הרשב"א ליתא אך למעט דלא אמרה הרשב"א מילתא פסיקתא לכל מילי דמהני כי פריש ואמר לך חזו"ק אף בדלא יהיב ליה דמי כלל ואם אתה המוכר לו שמעני הלואי ותשמעני ותהיה סומכת דעתך במקבלת כסף המקנה דאע"ג דפריש אנן סהדי דלא גמר להקנות בלא דמים כלל כיון דאפוקי זכותיה הוא וכמאי סמכא דעתיה ולכן אף שאמרת נתתי והקניתי לך בלך חזו"ק לא מהני כל דליכא דמים כל עיקר ברם הכא אמת בכון דכי פריש ואמר לך חזו"ק דמהני היינו דווקא כי יהיב לוקח מקצת דמים ולכן לפי שעה שהיא דחוקה עכ"פ כסף השדה קח ממני שהוא מקצת וכסף המערה אחר קברי מתי אפרענו לך ובזה תועיל לי החזקה במה שאקברה את מתי שמה ע"י אמירתך שא"ל קבור מתך נתתיה לך כלו' לך חזק וקנה כמדובר ובזה יצאנו י"ח מהרימ"ט להחמיר אמנם עפרון לא ניחא ליה בלקיחת הדמים פסקי פסקי ורצונו ליטול כל הכסף כאחד ועוד שאם יטול עכשיו דמי השדה לבד ותבייש לשאול אח"כ שאר כסף המערה ולכן במערים הוא ענה את אברהם לאמר לו כלומר שאמירה זו היתה לו לאברהם לסברתו וה"ק לדידך שאתה רוצה לקיים מכירה זו בלתי שום פקפוק ותששת לס' מהרימ"ט דאף בלך חזו"ק מבעי ליה למיהב קצת זוזי אנא דאמרי דיש לחוש כמו לס' הה"מ דס"ל דאף בלך חזו"ק ונותן לו מקצת כסף לא מהני אי עוכ"א ואין הענין מתקיים אא"כ יתן כל הכסף משלם וז"ש לו הארץ ת' ש"כ כלומר צריך לשלם כולם יחד אמנם או ניחא ליה למר יש בידי לקיימה מטעמא אחריתי והיינו דשכום הלז ביני ובינך מה היא כלפי דידי ודידך אנו נחשב לבלום שאנו עשירים ואנא לאו לבחילותא זבנית ותשלם לי לאחר זמן ותו דאת בעי לא תיסבוק דאיעול ואיפוק ועפרון רמאה ברמאותיה מגמתו לשיטול הכל בבת אחת כמדובר וגם ידע שאין אברהם מתרצה בזה כי אלא הראב"ד חולק בזה וסו' דאע"ג דזבין להשתלומי ליומא אחרא או בההוא יומא עו"כ ל"ק והרא"ש המכריע סו' דהכל לפי ראות עיני הדיין ולכן וישמע אברהם לעפרון שהבין כל דעתו ורמאותו שרצונו ליטול כל הכסף בבת אחת ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף וכ"ת למה לא נתרצו כסברת הרא"ש שהוא המכריע והלכה כדבריו שהכל לפי ראות עיני הדיין ומה ראה כאן אברהם דעפרון לבחילותא דזוזי זבין לז"א אשר דבר באזני ב"ח שהקדים לענות טרם ידברו עמו ב"ח וכודאי דהיינו לפי שפחד פן יקדמנו אחר למכור שדה אחוזתו והוא היה צריך למעות לפי שאותו היום מגוהו לבשיא והוצרך להוצאה מרובה ולכן אברהם הדיין דן לפי ראות עיניו דזוזי אבשוהו ואמטו להכי אי לא הוה יהיב כוליה כספא והוה עפרון עו"כ אזוזי משום דוחקו ושמא לא יזדמנו אז המעות א"כ דהוה עו"כ תרי זמני ביומא ולא היה מועלא לאברהם הלוקח דבהכי ס"ל להרמ"ה דלא קני לא היתה המכירה מתקיימת ובלך חזו"ק עם מקצת מעות בעי הדר ביה באשר דבר לו עפרון ולכן נתן לו ת' ש"כ זוזי משלם ועי"ז קם שדה עפרון לאברהם למקנה ואח"כ קבר אברהם את שרה ועשה החזקה דאלו מקמי כספא החזיק בקבורת שרה לא עשה ולא כלום אבל עתה קם לאברהם למקנה בלי שום פקפוק:

א"נ באופן אחר ונקדים מ"ד בפ"ק דקדושין ההיא דתנן נכסים שיש להם אחריות נקנים בכסף ובשטר ובחזקה ואמרי' עלה בגמ' בכסף ל"ש אלא במקום שאין כותבין את השטר אבל במקום שכותבין ל"ק עד שיכתוב את השטר וכתב הר"ן ז"ל דהיכא שקנה בחזקה בלא כתיבת השטר במקום שכותבין כתב הרשב"ס דקנה משום דחזקה קניה אלימתא היא דכיון דבאה ברשותו סמכא דעתיה אבל הרמב"ן ז"ל כתב דמסתברא דכי אמרי' ל"ש אלא במקום שכותבין אכולה מתני' קאי שלא מצינו יפה כח חזקה מכח כסף אלא כמו ששנו לקמן בברייתא בגמ':

והרב מהרי"ל ז"ל בס"ה סי' פ' העיר ספק אחר אי חזקה במקום דמים מהניא להרשב"ס כי היכי דמהניא במקום שטר או דילמא דלא מהניא אפי' להרשב"ס או דילמא דמהניא אפי' להרמב"ן ואסקה הרב בתיק"ו והרב במהרי"ט ז"ל בח"מ סי' ס"א כתב דלהרמב"ן ודאי ליכא לספוקי כלל דודאי היא היא דהא טעמא דפליג ארשב"ס היינו משום דס"ל דכי אמרי' בגמ' ל"ש אלא במקום שאין כותבין אכולה מתני' קאי ה"נ בבבא אחריתא דאמרינן ובשטר ל"ש אלא במוכר שדהו מפני רעתה א"כ במתנה אבל בשטר מכר ל"ק עד שיתן את הדמים אכולה מתני' קאי ואפי' בחזקה אבל להרשב"ס איכא לספוקי דשניא התיא דהשטר הוי להסמיך דעת הלוקח ואמטו להכי כי עביד חזקה ובאה לרשותו אמרי' ודאי דסמכא דעתיה וקנה אבל היכא דלוקח לא יהיב זוזי דמוכר הוא דלא סמכא דעתיה כי החזיק לוקח מאי הוי אדרבה שלא יצאו מתחת ידו

ומעותיו

ומעותיו לא קבל עכ"ד ומלבד שאין דבריו צריכין חיזוק הנה אנכי בעוניי יש בידי ראיה חותכת על זה דהא חילוק דהרמב"ן דאמר דהך ל"ש דשמעתא קמא אכולה קאי היינו משום שלא מצינו יפוי כח בחזקה אלא במאי דאיתמר התם בגמ' ויפה כח חזקה מכח ב' מכר לו עשר שדות בי' מדינות כיון שהחזיק בא' מהן קנה כולם והשתא א"א דחזקה בלא דמי מהני ליתני נמי יפה כח חזקה משטר דשטר בלא דמי לא מהני וחזקה בלא דמי מהני ואפשר שלזה נתכוון מהרי"ט ז"ל במ"ש דכיון דלהרמב"ן ל"ש קמייתא אכולה קאי א"כ ל"ש בברייתא כלו' וכי היכי דבקמייתא הכריח הדבר מהא דלא מצינו יפה וכו' ה"נ ל"ש בברייתא אכולה קאי מאותו הכרח עצמו והיא גופה ראיה:

אחר. כתבי זאת ראה ראיתי להרב מהרש"ס ז"ל בא"ה סי' קס"ד בהתוכחו עם רב אחר הפוסק א' דהרב הפוסק א' סובב הולך בשב' מהרימ"ט ולהרמב"ן ז"ל דלא אהני חזקה במקום דמים והביא ראיה כמ"ש אנכי בעוניי והרב מהרש"ס מקהי אקהתא ע"ד הרב הפוסק וכתב ע"ד וז"ל ודברים תמוהים והגב' חורפך לא השגחת בדברים היוצאים מפיך כי איך אפשר שידבר הרמב"ן בחזקה עם דמים והרי ידוע לדרדקי דבי רב שמה ששנו בברייתא יפה כח הכסף מכח השטר הוא כסף לבדו וכן יפה כח השטר היינו שטר לבדו וכן יפה כח ב' מחזקה היינו כסף לבדו או שטר לבדו וא"כ כי אמרי' יפה כח חזקה היו' חזקה לבד ועוד דאל"כ מה היה מכריח הרמב"ן דהול"ל יפה כח חזקה שקונה בלא שטר וכו' דלעולם אימא לך דחזקה בלא שטר מהניא והא דלא תני וכו' משום שאין זה יפוי כח שהרי צריך דמים והם שני קנינים וכסף ושטר הם ב' קנינים ואוקי תרי לגבי תרי ועוד א"כ מנין להרמב"ן דחזקה צריכה שטר אימא צריכה כסף ואינה צריכה שטר ועוד לפי"ד חזקה גריעא דאפי' עם דמים צריכה שטר שהם ג' קנינים עכ"ד:

ואנכי בעוניי לא יכולתי להלום דבריו והם תמוהים בעיני מאד דהא כל"ה עכ"ר לו' דהך חזקה דקתני בברייתא מכר לו י' שדות וכו' והחזיק וכו' בנתינת דמים איירי וכאשר מפורש שם להדיא בסיפא דהך ברייתא בד"א שנתן לו דמי כולן וכבר שם בתוס' הקשו בד"ה בד"א וז"ל וא"ת ומאי קאמר יפה כח חזקה מכח כסף ובלא חזקה אינה מועלת בלא כסף והו' הר"ח דבמתנה מיהא קנה כולם כשהחזיק ב"ח מהם בלא כסף והר"ש מאיברא פי' שנתן דמי כולן כגון שהמוכר היה חייב ללוקח מעות כבר והשתא ניחא דאותם מעות לא היה קונה כי היכי דלא מצי לקדושי בהו אשה כשהוא מלוה א"כ וכו' ובהאי נמי איכא יפה כח דחזקה שקונה בלא כסף עכ"ל והשתא לפי"ז נאמנו מאד דברי הרב הפוסק דברייתא דקתני יפה כח חזקה היינו בחזקה לחוד והמתנה קאי ובמקום שאין כותבין את השטר דאי במקום שכותבין לא אהניא חזקה במקום שטר להרמב"ן וא"כ כדפי' הר"ש מאיברא דהכא מיירי כשהמוכר היה חייב ללוקח והיינו יפוי החזקה לבדה כיון שאותו כסף לא מהני לענין הקנאה וכגון דא מודה הרמב"ן דחזקה בלא נתינת דמים באותה שעה מהני אבל חזקה בלא נתינת דמים כלל ל"ק דלא סמכא דעתיה דמוכר כל שלא בא המעות לידו וא"כ מאי קא ק"ל למהרש"ס מדקאמ' יפה כח חזקה מכח ב' דמשמע בחזקה לבד דהא אף שנאמר כן לית היא מקשיא דההיא תפתר במתנה א"נ כשהיה המוכר חייב לו כיון דכל"ה אנו עלמנו עכ"ר להוקמה בהכי ומה שהכריח הרמב"ן הנה אמת נכון דא"א דחזקה בלא שטר מהני ליתא יפה כח חזקה מכח הכסף שהכסף אינו קונה בלא שטר והכל חזקה קונה בלא שטר כגון במתנה דלא בעי דמים א"נ כשהמוכר חייב לו דהשתא לא הוו תרי לגבי תרי אלא חד קנין באופן שדברי הרב מהרש"ס שגבו מני:

ובדברי הרמב"ן ז"ל. אעיקרא ק"ל דא"א דתלמודא פסיק ותני כולהו יפויי דאיכא בכל חד וליתיה באידך א"כ ליתני נמי יפה כח הכסף מכח השטר שכסף לחוד קני במקום שאין כותבין את השטר ושטר לחוד ל"ק כלל במוכר שדהו שלא מפני רעתה אלא ודאי ע"כר לו' דתנא לא קתני אלא ביפוי וגריעות דאיתנהו בההוא קנין מצד עצמו כיון שהכסף פודין בו הקדשות ושטר אין פודין בו משום שפסלתו תורה מצד עצמו ודכוותה בכולהו דקא חשיב התם וכגון מכר לו י' שדות בעשר מדינות שאם החזיק באחת מהן קנה כולן משא"כ אם נתן לו כסף או שטר על א' מהן ל"ק כולן וטעמא כדאמרי' משום דבחזקה שדנא ארעא חד הוא הכל כשאין היפוי והגריעות מצד עצם הקנין אלא משום דאנן סהדי דבלא שטר במקום שכותבין לא סמכא דעתיה דלוקח וכ"כ בלא דמים לא סמכא דעתיה דמוכר כגון הני ל"ק תנא כיון דהקנין מצד עצמו הוא חשוב והראיה דבמקום שאין כותבין את הש' כסף לחוד קני ואף במקום שכותבין אי פריש קני וכ"כ גבי מתנה א"נ מוכר שדהו מפני רעתה שטר לחוד קני משום שהקנינים מצד עצמם ראוים הן ואלימי למקני בהו אלא דאיכא דוכתי דלא מהנו ולאו מצד עצמם אלא משום שאין דעת המוכר והלוקח סומכת בכל כי האי ל"ק תנא כיון שאין יפויים וגרי' מצד עצמם ודוק:

וראיתי להרא"ש ז"ל שכתב בפ"ק דקדושין אהא דמכר לו עשר שדות בי' מדינות דאמרי' בד"א שנתן לו דמי כולן דמיירי במקום שכותבין את השטר דאי לא ת"ל דקני בכסף וכתב וז"ל ומשמע דדווקא בי' שדות אבל בשדה א' קנה בחזקה בלא מעות מכאן יש לדקדק אף במקום שכותבים את השטר אע"ג דכסף לא קני חזקה קניא וה"ט משום דאלים קנין חזקה משום שעשה מעשה בגוף הדבר מ"ר אמשיכה דקניא בלא כסף ע"כ וק"ל דנימא דהכא מיירי תנא במוכר העשר שדות מפני רעתם דאלו בשדה א' והחזיק בה היה קונה בלא מעות כיון דהוי משמ"ר ועתה שהם י' שדות והחזיק בא' מהן צריך ליתן דמי כולן אף כשאינו מוכר שדהו מפני רעתה אימא שאינו קונה בחזקה בלא מעות ואינו מן הזרות כ"כ אי מוקמי' לה במשמ"ר דדכוותה אשכחן בהאומנין דאמר תתרגם שמעתך במשמ"ר וכ"ת אי במשמ"ר היא א"כ בכסף לחוד ליקני ואפי' במקום שכותבין את השטר דהא במשמ"ר שט' לחוד קני לא היא חדא דהכא מצינן למימר כמ"ש התוס' בשם הר"ש דמיירי בחוב שהיה לו ללוקח גבי מוכר דכיון שהוא מלוה ל"ק ביה כי היכי דלא מצי לקדושי ביה אתתא ותו דאף דמהרש"ס ז"ל בא"ה סימן קס"ד ס"ל דבמשמ"ר כסף לבדו קונה בגוונא דשטר מ"מ הרי שכנגדו חלוקים עליו מהרימ"ט וא' קדוש הובאו דבריו במהרש"ס שם ומהרא"ב כולהו ס"ל דדווקא לגבי דמים שהם באים להסמיך דעתו של מוכר הוא דאמרי' דבמ' שמ"ר שרצונו להגלל ממנה בשטר לחוד גמר ומקני אבל לגבי שטר שהוא להסמיך דעתו של

לוקח

לוקח כי הוי משמ"ר מאי הוי ותו דלוקח מנא ידע שזה משמ"ר וכמו שהאריך בזה מהרימ"ט בחח"מ סי' ס"ה יע"ש ושמא י"ל לדעת הרא"ש דא"א דתנא מיירי במשמ"ר הו"ל לפרושי הכי בהדיא כי היכי דלא נטעי לן' דלאו במשמ"ר מיירי ונכוא לדייק הא בשדה א' והחזיק בה קנה בלא מעות כלל וכ"מ דחזקה בלא דמים מהניא ומדלא פי' ש"מ דאף שלא במשמ"ר היא ודקי' הא בשדה א' והחזיק בה קנה בלא מעות דחזקה בלא מעות מהניא:

ובהכי ינוח נמי מאי דא"ל לפי"ד מהרשד"ם דס"ל דבמשמ"ר כסף לחוד או חזקה לחוד מהני דא"כ מה ראיה מייתי הרא"ש דחזקה במקום שטר מהניא אימא דהכא מיירי במשמ"ר דמהני בה חזקה לחוד והא דכסף לא מהני משום שהוא חוב כדפי' מהר"ם אבל בעלמא חזקה במקום שטר ל"ק שאין דעת הלוקח סומכת רק בשטר שתופס בידו לזכרון תמיד ולפי מה שתי' לקו' דלעיל ה"נ לא קשיא:

אך מה שיש להקש' עוד היינו דמה ראיה מייתי הרא"ש דחזקה במקום שטר מהניא ממאי דאהניא הכא אע"ג דכסף ל"ק משום דהוי מקו' שכותבים את השטר חזקה מהני נימא דהא דמהני הכא היינו משום דאיכא כסף בהדה והוו תרי קניי וכתב מהרשד"ם דאף למ"ד דחזקה במקום שטר לא מהני מודה דחזקה וכסף מהנו במקום שטר יע"ש וכ"ת א"כ מ"ק כר"א שנתן לו דמי כולן הא בל"ה נמי לא היה קונה בחזקה לחוד בלי שטר אפי' שדה א' שהחזיק בה אכתי יש לדחות דא"כ בשדה א' בחזקה בלי שטר לא ואשמועי' תנא חדושא דכי החזיק בא' מהן דאיכא תרי ריעותי חדא דליכא שטר ותו דגוף החזקה קלישא דלא החזיק רק באחד מהן איכא תקנתא במילתא דשויא לתרווייהו לתת לו דמי כולם וזה מספיק לב' הריעותות הא אלו החזיק בשדה א' הא"ן דהא לא יצטרך מעות אבל שטר צריך וגם לזה י"ל דהדיוק הוי מעין האמור והשתא כי היכי דאמרי' אם החזיק ב"א מהן דהיינו בלי שטר ה"נ כי דייקי' הא בשדה א' קונה בחזקה בלי מעות היינו נמי כגוונא דהך חזקה שהיא בלי שטר:

ואבתי ק' דמי מכריחנו לו' דהכא מיירי במקום שכותבין עד שנדקדק מזה דחזקה מהניא במקום שטר דהא' מנא מה שהק' הרא"ש דא"ל שקונה בכסף הא ל"ק שנוכל להעמידה דבחוב איירי וכמ"ש התו' בשם הר"ש מאיברא ול"ע:

וראיתי למהרימ"ט בח"מ סי' ס"ה לאחר מ"ש דלהרשב"ס איכא לאסתפוקי דשאני ההיא משום דמשמע דחזקה דקאמר הרשב"ס לאו תיקון בעל הוא כגון נטל צרור והועיל וכו' אלא שנכנס לתוכה והחזיק קאמר וכו' ע"ש הביא דברי הרא"ש הללו וכתב וז"ל ומוכח דבשתם חזקה קאמר דחשיבות' משום שעשה מעשה בגוף הדבר ואכתי איכא למימר דחשיבותא מהני לגבי לוקח וסמכא דעתיה לגבי שטר אבל לגבי מוכר שלא קבל דמים מאי מהניא ליה חשיבות דחזקה שעשה מעשה בגוף הדבר אבל ממה שהוכיח מידי דהוה במשיכה דקניא בלא כסף משמע דה"ה דמהני הכא חזקה בלא כסף ומיהו אין כר' דמדמה הרא"ש קרקע למטלטלין דכסף מדאו' קני בהו אלא מתקנתא דרבנן הוא דאמרו ל"ק ולא אמרו שם עד שיתן את הדמים אלא בקרקע דווקא דאלו במטלטלין עשו בה דמעמד ג' מהני משום תקנתא דבני שוקא שאין להם מעות מזומנים אלא כו' שלא בא הרא"ש להוכיח אלא דחזקה דבעל גדר פרץ כיון שעשה מעשה בגוף הדבר כמי שבאת לרשותו דמי וסמכא דעתיה של לוקח כאלו נקיט שטרא בידיה שהרי במקום שאין דמים מועילין מועילה משיכה בהם אע"ג שהניחם ברשותו ולא חיישינן שיאמר לו נשרפו חטיך דכיון שעשה מעשה בגוף הדבר כמו שהגיעו לרשותו דמי ה"נ ל"ש והשתא איכא למימר דהרשב"ס נמי בסתם חזקה מיירי וכמו שבאת לרשותו קאמר ומ"מ אין סברא דחשיבותא מהני אלא לגבי לוקח דווקא ולא לגבי מוכר עכ"ל ולפי הנראה לכל ישר הולך שכוונת הרב היתה שהביא דברי הרא"ש לו' דגם חזקה דקאמ' הרשב"ס היינו נמי חזקה דנעל ג"פ לא שנכנס לתוכה והחזיק בה כאשר ס"ד מעיקרא ואפ"ה כיון שעשה מעשה בגוף הדבר כמי שבאת לידו דמיא וכדי שלא יסתרו דברי הרא"ש לאותה סב' שהניח לדעת הרשב"ס דאי חזקה מהניא היינו לגבי לוקח לא לגבי מוכר אמטו להכי קאמר דאע"ג דהרא"ש קאמר דחזקה מהניא לגבי שטר משום דאלימא שעשה מעשה בגוף הדבר לא מפני זה נאמר שיסבור הרא"ש דמהני קנין חזקה באלים גם לגבי מוכר בלא כסף וז"ש ומיהו אכתי איכא למימר שזה החשיבות שעשה מעשה בגוף הדבר לא יועיל רק לגבי שטר לא לגבי כסף וא"כ גם הרא"ש אפשר שיסבור כן ולא יהיה מנגד לכל האמור אמר עוד אבל ממה שהוכיח מ"ה במשיכה דקניא בלא כסף משמע דה"ה דמהני הכא חזקה בלא כסף בלו' והרי להרא"ש דס"ל דבמקום ש' מהני חזקה ה"ה לגבי כסף דמהני ובטלה הנחתנו שהנחנו דלהרשב"ס דאף דלגבי לוקח מהני לגבי מוכר לא מהני וע"ז חזר לו' דבהכרח מ"ש הרא"ש מ"ד במשיכה דקניא בלא כסף לאו היינו להביא ראיה דחזקה קניא בלא כסף דא"ה קשה מה ראיה מייתי ממטלטלין לקרקעות וכו' אלא ודאי דראית הרא"ש היא לו' דחזקה דנעל ג"פ גרידא מהני וסמכא דעתיה של לוקח כאלו נקיט שטרא בידיה דכיון שעשה מעשה בגוף הדבר כמי שבאת לרשותו דמי והרשב"ס נמי בהך חזקה מיירי ומ"מ עדין הנחתנו עומדת דהך חשיבות דחזקה לא תועיל רק לגבי לוקח לא לגבי מוכר וגם הרא"ש יודה בזה ולא יהיה בסותר לכל הדברים הניתנין למעלה זהו מה שנ"ל בכוונת מהרימ"ט והארכתי בזה להוציא מלב המתעקש ומעתה הדבר תמוה אבלי תמיהא דכתי שהרי תחלת דברי הרא"ש היו להביא ראיה דחזקה קניא בלא כסף שכ"כ ומשמ' דדווקא כי' שדות הא בשדה א' קנה בחזקה בלא מעות והרב עצמו העתיק דברי הרא"ש הללו ולכאור' עלה בדעתי ליישב דבריו לפי חומר הנושא דלעו' לא נעלם מעין חכמתו דהרא"ש ס"ל דחזקה בלא מעות קנה וכמו שגילה דעתו והביא ראיה מההיא דד' שדות דדייקי' הא בשדה א' בחזקה לחוד קני אלא דכלפי מ"ש לעיל דאם אמר הרשב"ס דקנין חזקה אלים שבאת לרשותו היינו לגבי לוקח במקום שטר לא לגבי מוכר במקום דמים וע"ז בא לו' לך שאין מדברי הרא"ש הוכחה לו' דאיירי דקנין חזקה אלים אמטו להכי מעלה ארוכה בין ללוקח בין למוכר וזה מנגד למ"ש לעיל דחשיבות החזקה לא מהני רק ללוקח דליתא כי מה שנתן טעם הרא"ש דקנין חזקה אלים היינו לגבי לוקח במקום שטר אבל לגבי מוכר במקום דמים מה יושיענו חשיבות החזקה ולא נחית הרא"ש מה"ט להכשיר החזקה במקום דמים אלא מהאיך ראיה ד' שדות וכו' דדייקי' הא

כשדה

כשדה א' קנה בחזקה בלא מעות וא"כ כיון דהרשב"ם לא גלה דעתו רק בחזקה במקום שטר מט' דקנין חזקה אלים אמרי' דאי אלים היינו לגבי לוקח ובמקום שטר לא לגבי דמים ולמוכר והרגיש עוד דמת"ש הרא"ש מ"ד במשיכה דקניא בלא מעות סמוך למ"ש משום דאלים קנין חזקה שעשה מעשה בגוף הדבר נראה דמטעם דאלים קנין חזקה הוא דקאמר הרא"ש דמהני לגבי מוכר במקום דמים שכ"כ מ"ד במשיכה שקונה בלא כסף מהך טעמא דאלימא שכן עשה מעשה בגוף הדבר והא קאמר דהא ליתא דהא כל"ה ע"כר לו' שאין כוונת הרא"ש להביא ראיה כאו' מ"ד במשיכה וכו' לחזקה במקום דמים דמה ענין מטלטלין אצל קרקעות אלא ודאי שכוונתו להביא ראיה דחזקה דנעל ג"פ גרידא מהני וכו' אכל לעו' דלא מלינו שהמכשיר חזקה במקום דמים הוי מטעם חשיבות החזקה וחזר הדין דהי קאמ' הרשב"ס דמועיל קנין חזקה משום חשיבותא היינו לגבי לוקח לא לגבי מוכר ולעולם שהרב ידע שפיר דהרא"ש ז"ל ס"ל דחזקה במקום דמים מהני אכל לא מטעם החשיבות :

ועדין לא הוכח לי וכל זה אינכו שוה דמלבד כר הדחק שבו הרואה ירחה בדברי הרב לקמיה להדיא שמבין הוא ז"ל שאין שום א' מהפוס' שיסבור דחזקה במקום דמים מהני שעל מ"ש מהריב"ל ז"ל דהיכא דאיכא תרי קניי כ"ע מודו דקנה דחה הוא ז"ל דבריו מת"ש הרשב"א וכתב עוד וז"ל אכל בקנין וחזקה היכא דלא כתב את השטר א"ל דמהני ולאו משום דהוו תרי קניי אלא משום דבכל חדא וחדא מינייהו אמרי' דמהני לחודיה חזקה לחודה מהניא לרשב"ס ואת"ל דלא מהנייא כדברי הרמב"ן ז"ל הא איכא קנין דלמ"ד דמהני במקום דמים כ"ש דמהני במקום שטר וכו' ורגיל מהריב"ל ז"ל דבתרי ספיקי מפקי' מיד המוחזק וכו' אכל בקנין וחזקה היכא דלא נתן את הדמים ליכא אלא חד ספיקא אי קנין לחודיה מהני ואת"ל דלא מהני חזקה ודאי לא מהניא דע"כ ל"ק הרשב"א דמהניא אלא משום שכבר באת לידו של לוקח סמ' דעתיה אכל הכא כ"ש דל"ס דעתיה דמוכר עד שיטול דמיו עכ"ל והשתא א"א דהרב ז"ל מידע ידע דהרא"ש ס"ל דחזקה במקום דמים מהני א"כ בקנין וחזקה נמי איכא ס"ס ובכל חדא אמרי' דמהני לחודיה דהא קנין לחוד בלא דמים מהני לקלת מרבוותא ואת"ל דלא מהני כס' אידך רבוותא הא איכא חזקה דלהרא"ש מהני במקום דמים אלא ודאי דמעו' לא אסיק הרב אדעתיה דלהרא"ש או לשום פוסק חזקה במקום דמים מהני והוא פלאי לע"ד אחרי כשי' הרלפה איך הרב מהרימ"ט לא שת לבו לתחלת דברי הרא"ש שהוא עלמו העתיק' הם המדברים דחזקה במקום דמים מהני :

עוד תימה איך נעלם מעין חכמתו דברי הר"ן כפ"ק דקדושין שכתב וז"ל ודאמרינן סתמ' ל"ק עד שיתן את הדמים משמע דאע"ג דלא עייל ונפיק אזוזי לא קנה וא"ל מדקאמר רבא בפ' האומנין האי מאן דזבין מידי לחבריה ועו"כ אזוזי ל"ק לא עו"כ אזוזי קני אלמא כל שקנה בא' מדרכי ההקנ' כל היכא דלא עו"כ אזוזי קני א"ל התם כגון שקנה קרקע בחזקה או מט' במשיכה דכיון שבא הדבר לרשות לוקח והפ"ה מוכר לא עו"כ אזוזי מוכחא מילתא דגמר ומקני אכל בקנין ושטר לא מוכחא מילתא דכיון שהמקח עדין ברשות מוכר ל"ל דליעול וליפוק מימר אמר בשירלא הלוקח מקחו יתן מעותיו ומ"ה ל"ק עד שיתן את הדמים עכ"ל הרי להדיא להר"ן דחזקה בלא דמים קניא וכבר מרן כ"י בח"מ סי' קל"ב הביא דלהרא"ש והר"ן חזקה בלא דמים קניא :

ואגב ראיתי למרן שכתב שם דלהר"ן חזקה לחודה בלא כסף ובלא שטר קניא כל היכא דלא עו"כ אזוזי עכ"ל והנכי לא ידעתי מאין הוכיח מרן דלהר"ן חזקה בלא שטר קניא שהרי הביא הר"ן דעת הרשב"ס והרמב"ן שנחלקו בזה והוא לא גלה דעתו כלל בחזקה במקום שטר ורואה אנכי להרב החבי"ב בח"מ סי' קל"ה הג"ה ב"י אות מ"ז שכתב בהפך מת"ש מרן דלהר"ן והריטב"א חזקה במקום שטר לא מהני כהרמב"ן ולא ידעתי מנ"ל להר"ב החבי"ב דלהר"ן לא מהני חזקה במקום שטר ואיך שיהיה למדנו מדברי הר"ן טעם גדול דחזקה מהניא במקום דמים דכיון שבא הדבר לרשות לוקח ולא עו"כ אזוזי מוכחא מילתא דגמר ומקני ולאו משום אלימותא דחזקה דההוא מהני לגבי לוקח במקום שטר והשתא אף הרשב"ס יודה בזה גם רי"ו ס"ל הכי שכ"כ מרן בשמו שם ולא נמלא חולק בזה רק י"א שהביא הר"ב התרו' הובאו דבריו בב"י דס"ל דחזקה בשטר דמיא דל"ק אלא במתנה או במשמ"ר והר"ב התרו' חלק עליהם וכן דעת הה"מ שכתב בפ"א דמכירה ודע שהמפרשים נחלקו בחזקה במקום שכותבין את השטר אם היא קונה לבדה ויש מי שכתב דקנה כל היכא דמוכר לא עו"כ אזוזי והכא ה"ט דבעי נתינת דמים משום שלא החזיק בכולם הא החזיק בכולם ומוכר לא עו"כ אזוזי קנה אעפ"י שלא נתן דמים עכ"ל ומרן הביא ראיה דהר"מ כמו"ל ס"ל דחזקה במקום שטר מהני מדכתב בפ"א דמכירה כילד בכסף וכו' בד"א במקום שאין כותבין שטר וכו' ואח"כ כתב כילד בחזקה וכו' ולא חילק בין מקום שכותבין למקום שאין כותבין ע"כ אף אנו נאמר דמדכתב בשטר כילד וכו' בד"א במוכר שדהו מפני רעתה ואח"כ כתב כילד בחזקה וכו' ולא כתב בד"א במשמ"ר ש"מ דס"ל דחזקה קונה בלא כסף :

וגדולה מזו ראיתי להריטב"א שאף שהוא ז"ל ס"ל כהרמב"ן דחזקה במקום שטר לא מהניא ואף דאיכא כסף נמי בהדה אפ"ה ס"ל דחזקה בלא כסף קניא מהטעם שכתב הר"ן וכיון שכל חכמי ישראל הכי ס"ל תימה איך נעלם מעיני מהרימ"ט כל זה גם על מהריב"ל יגדל התימה שלפי הנראה מדבריו שאין גם א' כפוס' שסובר בדין חזקה במקום דמים והוא פלאי איך נעלם ממנו סדר המערכה גדולה כל הני אשלי רברבי ול"ע :

אחר כתבי כל זאת ראה ראיתי להרשב"א בשי' לקדושין שכתב גשם רבו הרמב"ן שהביא ראיה דחזקה במקום דמים מהניא מההיא דפ' שור שנגח וכו' וסיים עלה והסברא מכרעת דחזקה בקרקעו' במקום משיכה במטלטלין וקנה בלא מתן דמים עכ"ל והן הם דברי הרא"ש שכתב מידי דהוה במשיכה ולפי"ז אין מקום עוד לכל מ"ש מהרימ"ט הן אמת דלריך טעם ליישב דעת הרמב"ן דאמאי ל"ש קמייתא קאמר מר דאכולא מתני' קאי ול"ש בתרייתא אשטר לחוד קאי שוב ראיתי לאחרוני זמננו שהרגישו בזה ותי' דבבתרייתא קאמר להדיא ל"ש אלא בשטר מתנה ול"ק סתם ל"ש אלא במתנה ועדין לא הוכח לי מאותה ראיה שהביא הרמב"ן דלא אשכחן שיפה כח חזקה מכסף אלא במ"ש בברייתא וא"כ

וא"כ לגבי דמים כמי נימא הכי והדבר צריך אלוי תלמוד:

זאת תורת העולה דחזקה במקום שטר אי מהני במחלוקת הדבר שנוי וחזקה במקום דמים נמי במחלוקת הוא שנוי בין הי"א שהביא הר"ב התרו' ושאר הפוסקים והנה לדעת הפוסל חזקה במקום דמים אי איכא תרתי חזקה ושטר לדעת מהריב"ל ז"ל קנה לכ"ע כיון דהוו תרי קניי וכ"כ בשמו הרב החבי"ב אבל לאחד קדוש שהובא בהרשד"ס ס"ל דחזקה ושטר תרוויהו כחדא לא מהנו בלא כסף והכי מוכח מדברי מהרימ"ט שם כאשר יראה המעין במ"ש אבל בקנין וחזקה וכו' ע"ש והכן ולענין חזקה וכסף היכא דעביד תרוויהו בלא שטר במקום שכותבין למהריב"ל ומהרשד"ס קני לכ"ע אף למ"ד דחזקה במקום שטר לחודה ל"ק הכא קני ולא' קדוש ס"ל דאף דאיכא תרתי חזקה וכסף לא קנה בלא שטר לדעת הפוסל חזקה במקום שטר והכי מוכח דס"ל למהרי"ט יע"ש וזאת היא סברת הריטב"א:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא לבאר סדרן של כתובים ונק' מ"ש הר"ב עולת שבת דפי' מלת בתוככם על השטר שהענין יהיה תוכבי בני חת כדי שיעידו על השטר ופי' עוד דהכא א"א קנאה בכסף ובשטר ובחזקה אם בכסף מבואר ואם שטר בכלל ורמז באו' לעיני ב"ח דהיינו שיעידו לו ונכתב בספר המקנה ואם חזקה הוא מ"ש ואח"כ קבר קבר אברהם את שרה אשתו דעביד חזקה ע"י קבורת אשתו ובזה נא"ה כי הנה א"א ע"ה כל רז לא אניס וחשש לסברת כולהו רברבי דאזלי לחומרא בקניני קרקע כי היכי דתיקום לה הך מכירה אליבא דכ"ע ולז"א בכסף מלא יתננה לי וגם בתוככם דהיינו שטר והעד עליו עדים הגם הלום שהריני נוטל אותה לאחוזת קבר ואמז' בה בקבורת שרה אפ"ה אידך תרי מצרך צריכי לנאת ידי כל הדעות דאי להרמב"ן שסובר דחזקה במקום שטר לא מהני הא איכא שטר ואי לי"א שהביא הר"ב התרו' דחזקה במקום דמים לא מהני וכן דעת מהרימ"ט וא' קדוש הא הכא איכא כסף ועפרון הבין זה ולכן הוא ענה לא אדוני כלומר דינא לאו הכי כדקאמר מר דאדתיקום לו אליבא דכ"ע מתבעי כסף ושטר אע"ג דאיכא חזקה ושמעני והבינני דכיון שהשדה נתתי לך וכו' לעיני בני עמי הרי שטר וקבור מתך הרי חזקה בהא כ"ע מודו דע"כ ל"פ רבוותא אלא אי בחזקה לחוד מהני בלא כסף ובלא שטר אבל כי איכא שטר בהדה כ"ע מודו דקנה כיון דהוו תרי קניי וכמ"ש מהריב"ל אבל א"א חשש לדעת מהרי"ט ודעמיה דס"ל דאף בחזקה ושטר לא מהני בלא דמים ולכן וידבר אל עפרון באזני ע"ה לאמר וטעמא טעים מה שדקדק מהרי"ט דבל לגבי מוכר בלא דמי ל"ס דעתיה ומה יושיעני אם הם ב' קנינים אך אם אתה לו שמעני בלו' בשלמא לגבי דידי שאני לוקח ניחא שעלו בידי ב' קניות חזקה וש' שסומכים דעתי אבל לגבי דידך הרי חסר קנין דמים המסמיך דעתך וז"ש אך אם אתה המוכר לו שמעני כבקשה ממך הלואי ותשמעני לקיים המכר ע"י נתתי לך הכסף דבל לגבי מוכר ל"ס דעתיה בלא כסף ולכן לקיים המכר קח ממני הגם הלום שסוף אני עושה חזקה במה שאקברה את מתי שמה עכ"ז בלא דמי לא מהני להסמיך דעתך וכשמוע עפרון שהבריח לו דבלא דמי לא מהני בכ"ט דלא סמכא דעתיה דמוכר בלא כסף אף דאיכא תרתי שטר וחזקה הוא ענה לאברהם לאמר לו בלו' לסברתו הלזו שחדש דלא סגי בלא דמי למען יסמוך דעת המוכר ואודויי אודי ליה להודיעו סכום מתן דמים שהוא ארץ ת' שקל כסף א"כ לאמר לו ביחוד כדי שלא ישמעו בני חת סכום המעות כי רב הוא וחרפה היה לו ולכן א"ל ביחוד כיון שהוכחת דלא סגי בלא כסף דע לך ששווי דמי הארץ הוי תש"כ אבל אדוני שמעני והבינני דהגם הלום דלא סגי בלא כסף כדקאמרת מ"מ למה אתה מבקש ג"כ שטר אף דאיכא כסף בהדי חזקה ואם יהיה הדבר ביני ובינך בלו' בלתי שטר מה היא הריעותא דנפיק מניה כיון דאיכא כסף שהוא מסמיך דעת מוכר ואיכא חזקה דמסמיך דעת לוקח שהרי ואת מתך קבור היא החזקה ויש לנו למעט המחלוקת ולו' דע"כ ל"ק הרמב"ן דחזקה במקום שטר לא מהני אלא בחזקה גרידא אבל כי איכא כסף בהדה קני לכ"ע וישמע אברהם אל עפרון במה שהודיעו סכום השדה א"כ אף ששמע והבין דברי עפרון מ"מ לא נחה דעתו בדבריו שחשש לס' מהרי"ט ודעמיה והריטב"א דבלא שטר לא מהני אף בדאיכא כסף וחזקה ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר ועי"ז נתקיים המקח וקם שדה עפרון וכו' וכ"ת תינח לגבי עפרון שנתקיים המקח ע"י הכסף דסמכא דעתיה אבל לאברהם הלוקח במה נתקיים וס' דעתיה ולכן אמר לאברהם למקנה מה שנתקיים המקח לאברהם שהוא הלוקח למקנה ע"י השטר וז"ש לעיני ב"ח בכל באי ש"ע שהוא רמז לשטר דאלו בחזקה בלא שטר לא היה מתקיים המקח לכ"ע ולכן אף שאח"כ קבר אברהם את שרה אשתו אפ"ה לא הונח לו בלא שטר לחוש לכל הדעות:

א"נ במ"ש לו עפרון לא אדוני שמעני השדה נתתי לך וכו' כלו' לא תקנה בדמים וע"כ ל"ק רבוותא דלא סגי בלא כסף אלא במכר בכם במתנה סגי בשטר ב"ש דאיכא תרי שטר וחזקה וז"ש השדה נתתי לך במקנה וכו' ולעיני ב"ע וכו' הרי שטר וקבור מתך הרי חזקה וא"א לא רצה במקנה:

א"נ בתשו' עפרון שאמר ארץ תש"כ באופן אחר והוא עפ"י במשך הקודש ובבין ג"כ מרז"ל הובא בילקוט ראובני שא"ל עפרון אם אתה נותן לי ת' שקל כסף מסחורות ביתך אתה נותן לי וקשה דמה היתה כוונת עפרון בזה והרב מהרש"י ז"ל הביא מדרש זה בס' חיי שרה באופן אחר שא"ל עפרון אי את בעי למיהב לו ת' ש"כ מן סחורות דביתך את מני למיהב לי וכתב מהרש"י שעפרון הכניס עין הרע במשאו של אברהם ואני תמיה ע"ז בי האף אמנם שעפרון עינו רעה היתה מ"מ במו זר נחשב לדבר כזה לאאע"ה באזני בני חת אחר שעשה לו כבוד גדול והפציר בו בתחל' לקחת השדה והמערה בחנם וכמו כן נתנה ראש להבין ולהשכיל מ"ש במד' תש"כ עובר לסוחר א"ר אבא בר כונא פרקמטיא נפק וכתב מהרש"י ז"ל דמשום דאיכא דוכתי דקרו לתקלא דידהו קנטרא שגדול במנהג וכמדת הקנטרא קאמר פרקמטיא נפיק ר"ל בכל סחורה ואף להנהו דמתקלא דידהו כבר בקנטרא ולפי ע"ד אין פי' מתישב בלשון המדרש שאם בדבריו הול"ל בכל מדינתא נפיק לא לתלות הדבר בסחורה וכמו שתי' אנקלוס ע"ה מתקבל סחורתא בכל מדינתא:

אמנם עפ"י הדברים הנתנין למעלה הכל יבוא על נכון כי הנה הר"ן בפ"ק דקדושין כתב בשם הרב אל ברצלוני דאיפליגו רבוותא אי הלואה

מילתא

מילתא דקנין אע"ג דלא יהיב זוזי אי לא ומהריב"ל ז"ל העיר ספק א' בקנין מקום שטר מה דינו כי לא פורש בדברי הפוס' רק במקום דמים וכתב הוא ז"ל דהיכא דאיכא בהדי קנין מילתא אחריתי או חזקה או שטר דמים מהני לכ"ע שהם ז"ל לא נחלקו אלא בקנין לחוד או בחזקה לחוד ברם היכא דאיכא תרתי סמכא דעתיה דלוקח בלא שטר ודעת מוכר בלא דמים והר' מהרימ"ט נחלק עליו וכמ"ש לעיל בשמו ומ"מ מודה הוא ז"ל למהריב"ל בחדא בקנין וחזקה בלא שטר דמהני מטעם ספק ספי' וכמ"ש לעיל בשמו אבל בקנין וחזקה בלא דמים לא מהני כיון דליכא ס"ס ולס' דעת מוכר בלא דמים אבל מהרא"ש ז"ל בסי' קפ"ז בנדון שלו כתב דאף דאיכא קנין וחזקה וכסף אם הוא מקום שכותבין את השטר ל"ק בלא שטר דחיישי' למ"ש הריטב"א בחידושיו דל"ק אפי' בג' יחד בכסף וק"ס וחזקה בלא שטר אם הוא מקום שכותבין את השטר האמנה שהר"כ פני משה בח"א סי' ס"ד כתב דהגט הלוס דבל שלא כתב את השטר מידי ספיקא לא נפקא שהרי כתב הריטב"א להדיא דאף דקנה בק"ס ל"ק מ"מ בכ"ד אף הריטב"א יודה דע"כ ל"ק הריטב"א דק"ס בלא שטר לא מהני אלא בסתם קנין דלאו לכתיבה עומד כגון בק"ס שלא היה בפני עדים אלא כינו לבינו היה אבל בקנין שנעשה בעדים בהא ודאי כ"ע מודו דמהני דהא כיון דסתמו לכתיבה הוא עומד איהו גופיה הוי שטרא ומה גם אם אח"כ נכתב השטר עכ"ד והנה מודעת זאת דלקנות בק"ס בעי' שיהא כלי דומיא דשלף איש נעלו דהוי כלי ותו קי"ל דאין קונין במטבע בתורת ק"ס וטעמא מפורש בהזהב משום דדעתיה לצורתא וצורתא עבידא דבטלה ופירש"י דעתו של מקנה החפץ ונוטל המטבע אינו סומך אלא על צורה שבו וצורתא עבידא דבטלא שהמלך פוסלה וגוזר לצור צורה אחרת והילכך הו"ל דבר שאינו מסוים ואנן דבר מסויים בעי' מרדכי' נעל ע"כ ואמטו להכי אע"ג שהמטבע ראוי לשקול בו או לתלותו בצואר בתו דהא הו"ל כלי אפ"ה ל"ק דדעתיה אצורתא וכו' וכמ"ש הפוס' ז"ל וכתב מרן ב"י דלשונות כסף וזהב דינם כשאר מטלטלין דקנו בק"ס ואפי' דמטבע שפסלתו מלכות איכא מ"ד דדינו ככלי דשאר מטלטלין דכוראי כיון שפסלתו מלכות תו ל"ש דעתיה אצורתא:

ובזה נא"ה כי כראותו עפרון שהכריח לו אברהם דבלא כסף לא סגי להסמיך דעת המוכר כמדובר לעיל וגם היה רוצה שטר אמטו להכי ויען עפרון החתי את אברהם לאמר לו ביחוד בינו לבינו מפני הבושה שלא ישמעו ב"ח סך הכסף דמי המקנה כי רב הוא ולכן א"ל בלחישה אדוני שמעני והבינני הנה כיון שהכרחת דלא סגי בלא כסף ידוע ליהוי לך שדמי השדה הוי ת' שקל כסף ואולם לא חשחין אנחנא להצריך בזה שטר ג"כ יען שאני א"ל שתתן לי מסחורות ביתך שווי ת' שקל כסף ולא תתן לי מטבע ובהכי תקנה בתורת חליפין וק"ס וכ"ש תו לא בעית שטר דאף אם יהיה ביני ובינך בלו' בלא שטר ועדים מה היא הריעותא דנפיק מינא דאף דאיכא מ"ד דחזקה בלא שטר לא מהני מ"מ בק"ס במקום שטר מהני לכ"ע וכמ"ש מהרש"ך בח"א בפשיטות ואף דלמהריב"ל מ"ל מ"מ בכר העלה הוא ז"ל דבתרתי כגון כסף וק"ס כ"ע מודו דמהני והכא כיון שתתן לי כל הת' ש"כ משלם שהם דמי השדה הרי בכסף וכיון שאתה נותנו לי מסחורות ביתך ולא מטבע הרי כאן חליפין וק"ס וכ"ש תו לא בעי' שטר ואף דלמהרימ"ט ס"ל דאף בתרתי דמים וק"ס לא מהני בכ"ד אף מהרימ"ט יודה שהרי אתה עושה חזקה ע"י שואת מתך קבור וכיון דאיכא ק"ס וחזקה קנה מטעם ס"ס וכדכתי' לעיל ובזה לא נצטרך להמתין בקבורת שרה עד שיכתב השטר וישמע אברהם אל עפרון בלו' שמע אל מקלת דברי ע"פ ולא לגמרי ולכן ל"ק לעפרון אלא אל עפרון למקלת דבריו שאמר דבק"ס ודעמיה מהני בלא שטר ובלבד שיהיה קנין החליפין והסודר בפני עדים וכמ"ש הפ"מ דבהכי אפי' הריטב"א יודה משום דסתם קנין לכתיבה הוא עומד והו"ל כשטר ממש אבל לא שמע לכל דברי עפרון שא"ל דק"ס ודעמיה מהני אפי' בינו לבינו דהא הריטב"א חולק בזה אבל הודה לו מיהא דבק"ס בפני עדים מהני בלא שטר כי להיות השעה דחוקה לא רצה לעכב קבורת שרה עד שיכתבו את השטר ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר לו עפרון שהוא מסחורות ביתו כלים של כסף ולא מטבע לפי שאינו מועיל בתורת ק"ס והיו ממין סחורות כלים של כסף כדי שיועילו לקנות בתורת ק"ס דבעי' כלי ועכ"ז לא שקלם ונתנם לו בי אם בהזני ב"ח לחוש לס' הריטב"א ודי שכן סמיכין עלוהי מהרא"ש והר"ב פ"מ דבק"ס בלא שטר לא מהני אא"כ הוי בפני עדים דסתמו לכתיבה הוא עומד וכמ"ש הר"ב פ"מ ובהכי אפי' הריטב"א יודה אמר עוד ת' ש"כ בלו' שלא חסר מהם כלום ואף שהדבר נעשה בקנין סודר וחליפין וא"כ לא היה צריך בעת לידחק ולתת כל הכסף בשלימות ודי בקלת ויקנה בו בתורת ק"ס דהא איכא מ"ד דק"ס במקום דמים מהני עכ"ז לחוש להאיך מ"ד דלא מהני לכן נתן כל הכסף משלם תש"כ וכיאר שאלו הת' ש"כ היו עובר לסוחר וא"ר אבא פרקמטיא אפיק בלו' דבר היוצא בפרקמטיא שנקניה בו מדין חליפין וק"ס וטעמא משום שלא היה מטבע רק לשונות וכלי כסף וזאת היתה כוונת המתרגם שתרגם מתקבל סחורתא בכל מדינתא שאלו היה מטבע לא היה קונה בתורת ק"ס רק במלכות שאינה שלו כיון שאינו יוצא כהוצאה בתורת מטבע שהוא פסול לבני אותה מדינה אבל במלכות של אותה מדינה שהוא יוצא בה לא היה קונה בתורת ק"ס משום דדעתיה אצורתא לא כן הכסף הלז שהיה מתקבל סחורתא בכל מדינתא כיון שלא היה מטבע וכשר למקני ביה דהוי כעין סחורה וכלים ולכן נתקיים המקח וקם השדה וכו' לאברהם הלוקח למקנה דאי לעפרון הא סמכא דעתיה בכסף ולאברהם הלוקח נ"כ נתקיים ע"י שעשה קנין חליפין בתורת ק"ס ועשאו לעיני ב"ח דבהכי כ"ע מודו ואפי' הריטב"א משום דהך קנין דבפני עדים סתמו עומד לכתיבה ולא חשחין אנחנא אם עדין לא נכתב השטר מפני דוחק השעה כמדובר ואח"כ קבר אברהם והחזיק דאלו מקמי הכי בלא נתינת הכסף ולעיני בני חת לא היה מועיל כלום כאמור:

א"נ באופן אחר ונק' מ"ד התם בפ"ק דקדושין ובשטר אמר שמו' ל"ש אלא בשטר מתנה אבל במכר לא קנה עד שיתן את הדמים ופרכי' מברייתא דתניא בשטר כיצד כתב לו על הנייר וכו' אעפ"י שאין בהם שוה פרוטה שדי מכורה לך שדי נתונה לך ה"ז מכורה ונתונה ופריק רב המנונא דהאיא במוכר שדהו מפני רעתה רב אשי אמר במתנה בקש ליתנה לו ולמה כתב לו לשון מכר כדי ליפות כחו ופירש"י מפני רעתה דניחא ליה למוכר למקני ליה שטרא ללוקח כי היכי דלא

מלי הדר ביה · רב אשי אמר הך מתני' בנותן מתנה איירי ובולה חדא היא ולאו או קתני אלא כך וכך כתב לו שדי מכורה ונתונה לך ליפות כחו שאם ינכנה ב"ח של נותן ישוב עליו לתבוע ממנו דמים המפורשים ע"כ וזאת היא ג"כ שטת הרשב"ם והתוס' והר"ן דאוקמתא דר"א אוקמתא אחריתי היא ולאו אדרב המנונא ולפ"ז קי"ל כאוק' דר"א ואפי' במוכר שמ"ר ל"ק שטר לחוד אלא דווקא במתנה אבל הרמב"ם והטור ורי"ו ז"ל דבשמ"ר שטר לחודיה קני בלא נתינת מעות וכתב הה"מ שלדעת הרמב"ם אוקמתא דר"א ה"ק דמפני רעתה בדין הוא שיקנה שהרי אפי' במתנה היה נותנה לו כי רעה בעיני אדוניה וכתב מרן ב"י סי' קנ"ה שכוונתו לו' דר"א לא בא לחדש אוקמתא אלא לתת טעם לדברי רב המנונא :

והרב מהרשד"ם בא"ה סי' קס"ד בהתוכחו עם הרב שכנגדו שכתב דבמוכר שמ"ר לא אשכחן דמהני לחוד אלא שטר וה"ט דאף דבעלמא לס' רעתיה דמוכר עד שיקבל את הדמים מ"מ במשמ"ר אנן סהדי דכיון שהיא רעה בעיניו וחפצו ליגלל הימנה בשטר לחוד גמר ומקני אבל לגבי לוקח שנתן דמים ולא כתבו לו את השטר כי הוי השדה רעה מאי אהני ליה לסמוך דעתו לגמור ולקנות ועוד דאעיקרא הויא פלוגתא דרבוותא אי בשטר לחוד קני אי לא ועל הספק קרקע בחזקת בעליה הראשונים עומדת ומלי המוח' לו' קים לי והשיב ע"ז מהרשד"ם ז"ל מההיא דפ' האומנין דאמר רבא האי מאן דמזבין מידי לחבריה אי עייל ונפיק אזוזי ל"ק וכו' ופרכי' והא אמרינן משמיה דרבא קני ופרקינן תתרגם שמעתתך במשמ"ר וכו' והרי הכא דליכא אלא זוזי ואמר דקנה ולא הזכיר שטר ודוחק לו' דמיירי דאיכא שטר וכו' עי"ש וקלת י"ל כמ"ש ודוחק לו' וכו' דהו"ל לאתויי רהיה גמורה דעב"ר בלא שטר איירי דאי בשטר ונתן קלת דמים אף בדלא עו"כ אשארא דזוזי ל"ק וכמ"ש הר"ן דבי אמרינן דבקלת דמים מהני למקני בדלא עו"כ אשארא דזוזי הייכו בנותן מקלת הדמים לשם קנין ולא עו"כ אשארא דזוזי דגלי דעתיה דניחא ליה למקני בהכי אבל בכתב לו שטר ולוקח יהיב מקלת דמים לא לשם קנין הוא נותן שהרי בשטר הוא קונה אלא לשם פרעון נתן ולפיכך אעפ"י שקבלם אין כאן הוכחה דניחא ליה שיקנה בהן ולפיכך י"ל שאפי' בנגד מעותיו אינו קונה דכיון דבשטר הוא קונה א"א לו לקנות בו מקלת שדה שעל כל השדה נכתב ולא על חציו וכיון שבטל בח השטר במקלתו בטל בכולו :

אלא דאעיקרא רואה אני שכל זה אינו מנגד להרב שכנגדו עם בקשת המחילה מהרב מהרשד"ם דהכא מיירי באתרא דלא כתבי שטרא דבכסף לחוד קני אבל אה"ן אי כתבי שטרא ל"ק בכסף לחוד אף במשמ"ר וזה נלע"ד ברור וכן משמע מדברי הפוס' ז"ל והרב מהרימ"ט תפס במושלם בסברת הרב שכנגד מהרשד"ם והכריח הדבר במ"ש הרב הפוסק דנהי דאמרי' דבשטר לחוד קני במשמ"ר דסמכא דעתיה דמוכר וכו' אבל לוקח שנתן את המעות ולא כתבו לו את השטר ודאי לס' דעתיה אף דהויא השדה רעה ומעותיו יבאו מידו ולא שקיל מידי והוא לא די לו שנכשל בה אלא שעדיין אינו מוחזקת בידו והכסף אזל מבליו בקיט מרגניתא בידיה ואפי' חספא לא יהבו ליה ועוד לוקח עניא מנא ידע אם רעה בעיני אדוניה חן מקח על מקחו ובל לוקח מקח משבחין אותו בפניו ואפי'

תימא דידע דמוכר מפני רעתה הנה הוא לא לקח אלא משום דזל גביה והוא חושש שמא יוסיף לו אחר בדמיה עכ"ל :

ומצאתי למהר"ש אלקבין ז"ל בפי' על רות אקרא דויאמר הגואל לבועז קנה לך שכתב בשם הזוהר שקרא לגואל מה שקרא לעפרון במערה כי הוא לא היה מכיר ערך המקום ההוא אבל היה בעיניו בכלי אין חפץ בו ובטוב לבב מכר הכל כדכתי' ויקם שדה עפרון וכו' השדה והמערה וכו' אשר לא שמעו כל ב"ח כי אם ויתן לי את מערת המכפלה וכו' והוא מכר השדה והמערה עכ"ל וכן המפ' ז"ל פי' בקלה שדהו המוקלה שבשדהו שהיא כמו זיבורית והטעם שהשדה והמערה אשר בו היתה רעה בעיני עפרון ומלאתי בילקוט ראובני שבכל שעה שהיה רולה לילך אל המערה היה נראה לו במי שרולים להרגו וקא דריש לה מתי' בן נוחר בהיפוך אתוון בן רולח וכו' ע"ש :

ובזה נא"ה דאבונא אברהם פיו פתח בחכמה לדבר עם ב"ח לאמר שמעוני והביטוני ופגעו לי בעפרון בן נוחר לבעבור ימכור לי מערת המכפלה אשר לו דרמיא עליה באריא ארבא אשר שמו מוכיח עליו דקרו ליה בן נוחר שהוא לרמוז שרואה ברולח יולא להרגו אשר היא בקלה שדהו הגרוע' והמוקלית שבשדהו עד שב"ב רעה היא בעיניו עד שבמעט במתנה היה נותנה לי מפני רעתה וז"ש ויתן לי את מ"ה שהוא במתנה יתרלה לתתה מ"ר באמור אבל אני שונא מתנות איגני חפץ לקחת' מידו רק בתורת מכר בכסף מלא שלם בל שוויה יתננה לי ולא יעלה ע"ד דבתתי לו הכסף די לענין קנין כיון דהוי משמ"ר ולא בעי שטר דליתא שאין הכסף אלא להסמך דעת המוכר ברם לוקח במה תסמוך דעתו ואף דהוי משמ"ר מ"מ לגבי לוקח מה יושיענו זה והיותא דלגבי לוקח חשובה היא אללי וחן מקח על לוקח ולבן אי לדידי בכספא שלים ימכור אותה לי ואני מעלה עליו באלו יתננה לי במתנה יען שמלאת חן בעיני וב"ש עב"פ מתבעי שטרא לגבי דידי וז"ש לי שאני לוקח במה אקנה בתוכבם שהוא שטר דלא סגי בל"ה לגבי דידי ומה שאמרתי שהיא חשובה בעיני יען שהיא לאחוזת קבר ועפרון השיבו לא אדוני בדקאמר מר דבספא ושטרא בעי דאם אמרנו בשטר להסמיך דעתך בסף ל"ל השתא וליהוי בתר זמנא דביון דהויא שדה רעה לגבי דידי בשטר סגי בהרמב"ם וסיעתו דאף דלגבי דידך חשובה היא מ"מ לדידי היא רעה דהא אתה אשת ממני המערה ואני נותן לך השדה והמערה לך נתתיה והלואי שבבר נתתיה לך יען שהיא רעה בעיני ב"ב וב"ש בשטר לחוד סגי וז"ש לעיני ב"ע שהוא השטר די ואינך לריך בעת שהשעה דחוקה לבסף זאת ועוד בי לפי האמת נתתיה לך במתנה ובמתנה ב"ע לא פליגי דבשטר לחוד סגי ואברהם השיבו דהגם הלוס שאתה או' דבמשמ"ר לא בעי' בסף בהרמב"ם מ"מ ביון דאיבא מאן דפליג עליה הם רש"י וסיעתו במלא שקנין זה אינו בלום יען שאתה המוכר קרוי מוחזק ובל שיש לספק בדבר אמרי' אוקי לרעה בחזקת מארה קמא וז"ש אך שקנין זה אם יהיה בלי בסף ממועט הוא ביון שאתה המוכר קרוי מוחזק ואוקמי' ארעא בחזקתך ולבן אף שאמרת לי לו שמעני נתתי הלואי ותשמעני לקחת אותה והלואי שנתתי בבר להיותו רעה בעיניך אפ"ה לשיתקיים המקח בידי לריך שבסף השדה תקח ממני ללאת י"ח רש"י וסיעתו דאי לא מלית למימר בתר הבי

ק"ל

ק"ל כרש"י ותיקוס ארעא · כחוקת נהרה קמא ועפרון השיבו דהגש הלוס · שהכריח כי אף כמשמ"ר בעי כסף לאאת י"ח רש"י מ"מ אם היה במתנה ליכא מאן דפליג דבשטר לחוד וז"ש לו אדוני שמעני הן אמת אילו היתה במכר מודה אני לכל דבריך ברש אם התנאה במתנה מאי איכא תו למימר וז"ש ארץ תש"כ בינו ובינך מה היא ואת מתך קבור שהריני נותנה לך במתנה וישמע אברהם אל עפרון והבין שכל דבריו מהבל ימעטו ואין כוונתו רק לתתה לו במכר ווזו מקרקשו ליה ורשעים או' הרבה וכו' ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף כי מה שהיה או' שהיה נותנה לו במתנה היה לגדל עצמו בעיני ב"ח וז"ש אשר דבר לתת לו במתנה היה באזני ב"ח מה שאינו כן לפי האמת תדע לך שכן הוא שהרי אין דרך נותני המתנה להזכיר סכום המתנה בכמה היא שוה וז"ש אשר דבר באזני ב"ח תש"כ ומדהזכיר סכומה ש"מ שאין דעתו אלא במכר ולכן שקל לו אברהם את הכסף ומעתה נתקיים המקח וקם השדה והמערה מכירה גמו"ש דאי למוכר הרי נתן לו כסף ויגלאו י"ח רש"י ואם לאברהם הלוקח נתקיים המקח ונהיה לאברהם למקנה ע"י השטר שהוא לעיני ב"ח ויגלאו י"ח מהרי"ט דבכסף לחוד ל"ק אף דהוי משמ"ר כאמור ואחר שנתקיים המקח בשופי אז קבר אברהם וכו' ודוק:

א"נ כמ"ש הרמב"ם בפ"ח דמכירה הכותי אינו קונה בחזקה אלא בשטר הוא קונה עם נתינת הכסף וישראל הבא מחמת כותי ה"ה ככותי ואינו קונה אלא בשטר וכתב הה"מ שם דמ"ש עם נתינת הכסף משום דלא עדיף מישראל שאינו קונה בשטר בלא נתינת דמים אלא במוכר שדהו מפני רעתה כמש"ל עכ"ל ומוכח מדבריו דגוי המוכר שדהו מפני רעתה לישראל קני מיהא הישראל בשטר לחוד בלא דמים שהרי כל טעמו של הה"מ דבעי' כסף בהדי שטר היינו משום דלא עדיף מישראל וכו' וכ"ש כמשמ"ר דבישראל קני בשטר לחוד הה"כ דגוי קני בשטר לחוד דלא עדיף מישר' ולא גרע מיניה:

איברא כי רואה אני לרבותינו בעלי התוס בפ' ח"ה דנ"ה ד"ה גוי מני מטא שטרא וכו' שכתבו וז"ל ושטר ודאי ל"ק בגוי משום דישר' גופו ל"ק בשטר אלא מש' המקנה דירמיה והתם ישר' הוא עכ"ל מפורש יוצא מדבריהם דשטר בגוי ל"ק כלל וא"כ גם כמשמ"ר ל"ק בשטר שאינו בתורת קנין לגבי גוי והנה אין סתירה מדבריהם הללו למ"ש בפ' האשה נקנית ד"ג ד"ה ואשה בפחות מש"פ וכו' דקשיא להו דא"כ תיקני אשה בחזקה ועוד דלקמן בעי תלמודא בשטר מנ"ל ומאי בעי לגמור משדה עפרון דמאי קו' לפי"ד דבפ' ח"ה דשטר ליתיה בגוי דלא קשיא שזה שכתבו שם היינו לפי מאי דסא"ד לומר דכולהו קניי איתנהו בגוי וש"ע יש בה כסף וש' וח' וחליפין ברש כתר דחדיתו בקו' הב' שם שהק' אח"ז דאעיקר' היכי ס"ד דנילף מש"ע שתקנה אשה בחליפין דהא ש"ע גופה לא מקניא בחליפין שלא מצינו חליפין בגוי וכו' ותי' דחליפין קנו בגוי והביאו ראיה מההיא דכסף מקנתו וכו' מעתה אמרי' דשטר וחזקה ל"ק בגוי וכמ"ש בפ' ח"ה ואף אמנם דילפותא דחליפין דקנו בישראל היינו מוזאת לפנים בישר' שלף איש נעלו והתם ישראל הוא מ"מ שאני חליפין דהוו כעין כסף וכמ"ש בקדושין שם וראיה לזה מההיא דכסף מקנתו וכו' וכזה. וראיתי להר"ב רמת שמואל בריש קדושין שכתב וז"ל והא דאשה לא מקניא בחזקה כיון דיליף קנייני אשה מקנייני שדה כיון דיליף מעפרון דגוי הוא וגוי אינו קונה אלא בכסף ולכך בעי הגמ' לקמן בשטר מנ"ל וחליפין הוו כעין כסף עכ"ל:

איך שיהיה לפנ"ד דבפ' ח"ה הדבר מפורש דשטר בגוי ליתיה כלל ועיקר ואף כמשמ"ר ודאי דלא מהני כיון דבגוי ליתיה בתורת קנין וכודאי דהה"מ חולק בזה שא"כ מה לו לו' ומ"ש עם נתי' הכסף משום דלא עדיף מישר' ת"ל משום דקנין שטר ליתיה בגוי כלל אלא ודאי כדכתי' דס"ל ז"ל דקנין שטר איתיה בגוי והכא לא מהני לחוד משום דלא עדיף וכו' וא"כ גוי המשמ"ר קני בשטר גרידא כיון דלגבי ישר' קני:

והנה מרן בכ"מ שם אבין בדברי הרמב"ם דבין בגוי המוכר בין בגוי הקונה לא מהני חזקה אלא בעינן שטר עם נתינת הכסף והמטו להכי ק"ל על מה שכ"ט הה"מ שם דמאי דגוי ל"ק בחזקה היו' משום דגויים אלמים הם ואם היה קונה בחזקה מתוך אלמותו היה מחזיק וכו' דנהי דמהני טעם זה להיכא דגוי וזכין מישר' דשייך טעם זה אבל בגוי המוכר לישר' למה לא יקנה הישר' בחזקה כיון דלא שייך האי טעמא לגביה ולכן הוא ז"ל כתב טעם אחר דהמוכר לכותי או הקונה ממנו לא סמכא דעתיה עד דאיכא שטרא ואפי' במקום שאין כותבין דכיון דגויים אלמי נינהו ויערער עליו עד שיבטל את המקח ומחמת כן הקשה לו בפ"א דזכיה על מ"ש שם הרמב"ם כותי שמכר וכו' לפיכך ישראל שלקח שדה מכותי ונתן את הדמים וקודם שהחזיק בה בא ישראל אחר והחזיק בה וכו' זכה האחרון וכתב שם הכ"מ כתב הה"מ קודם שהחזיק בה וכו' לומר לך הא החזיק א' אעפ"י שלא הגיע שטר לידו קנה א' והוקשה לו למרן ממ"ש רבי' בפ"א דמכירה דגוי אינו קונה בחזקה וישר' הבא מחמת כותי ה"ה ככותי וכו' היכי דכותי ל"ק בחזקה ה"כ כישר' הבא מחמת גוי וכו':

והסמ"ע בסי' קצ"ד הרבה להשיב ע"ד מרן וכתב שאין כוונת הרמ' והה"מ כמו שעלתה ע"ד מרן אלא דס"ל ז"ל דבכותי הקונה מישר' אה"כ דל"ק בחזקה מטעם שכל הגויים בחזקת אלמים הם אבל ישראל הקונה מגוי דאמרי' דלס' דעתיה אלא בשטר ה"ד אם לא החזיק אבל אם החזיק גלי אדעתיה שסומך לקנות בכך חזקה וכך היה כוונת הה"מ ע"ש שהאריך הרבה:

והר"ב ל"מ בפ"א דזכיה כתב דס"ל דלהרמב"ם דאפי' באתרא דלא כתבי שטרא ל"ק ישר' מגוי בלא שטר דמש"ה הוצרך הכ"מ לכתוב הבא טעם דלס' דעתיה דאי באתרא דכתבי כמ"ש המפ' לא הוצרך לטעם זה כיון דאפי' ישראל מישראל נמי יעש"כ והמפ' החולקי' בזה הביאם מרן בח"מ סי' קצ"ד ומכללם נ"כ מצאתי להתו' בפ' ח"ה דנ"ד ד"ה וישראל ל"ק עד דמטי שטרא לידיה כתבו דמיירי באתרא דכתבי שטרא וכו' היכי דמישראל חבריה לס' דעתיה באתרא דכתבי עד דכתבי ליה שטרא ה"כ בגוי והקשה דהאי ל"ק בכספא גרידא מעפרון וכו' ותי' דס"ל דאנן סהדי שלא היה בדעתו אלא כמו שהוא רגיל לקנות עם ישראל דהיינו בשטר וכו' יע"ש:

ובזה נא"ה ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו ואף שהיא בקצה שדהו המוקצית שבשדהו שהיא רעה עכ"ז בכסף מלא יתננה לו וגם בתוכשם שהוא השטר שתעודו כו דכיון דהוי גוי לא סגי בל"ה דבעי'

דבעי' שטר עם נתינת הכסף ואפילו שאקקנה לאחוזת קבר ואריני עושה בה חזקה כקבורת שדה עכ"ז לא סגי בלא כסף ושטר דגוי ל"ק בחזקה מטעם דאלמי נינהו וערער כל דליכא שטר ויש' הקונה מגוי כמי כך דינו והרי הוא כגוי וכדעת מרן ב"מ ויען עפרון החתי וכו' כלו' אף שאני חתי ובכותי בעי' שטר עם נתינת הכסף מ"מ שאני ב"ר דהכא הוי מוכר שמ"ר שהרי כ"כ מאוסה בעיני שאתה רוצה במערה לבר ואני נותן לך השדה והמערה והלואי שנתתי בכך כי היא רעה בעיני וכ"ש בשטר לחוד בלא כסף סגי וז"ש כמה שהוא לעיני כ"ע דהיינו שטר נתתיה לך ותסגי השתא לקנות בשטר להיות השעה דחוקה וכדאיכא שטר תו לא חיישי' לערעור ואלמות ולענין דמים דייניגן לגוי כישר' דקני בשטר לחוד כמש"מר דלא עדיף ולא גרע מישר' וכמו שכר' מדברי הה"מ ואולם אברהם אע"ה לא הוכח לו כזה דאיהו ס"ל כהתו' דקנין שטר אעיקרא ליתיה בגוי כלל דלא ילפי' אלא מירמיה דישראל הוה וז"ש אך למעט קנין שטר לגבי דידך שאתה גוי ולכן אם אתה בסברת אתה שאתה גוי תשמעני דאף שהשדה רעה ואתה אומר לי נתתי הלואי שכבר נתתי מפני רעתה אפ"ה כסף השדה צריך שתקח ממני דגוי ל"ק בשטר גרידא דליתיה לגבי גוי בתורת קנין וישראל הקונה מגוי הרי הוא כגוי ויען עפרון את אברהם לאמר לו כלו' לו לאברהם שהוא ישראל יוכל לקנות מיהא בלא שטר דהגם הלום שסברת הדבר דשטר בגוי ל"ק ולא סגי בלא כסף הן ידוע ליהוי לך שדמי הארץ היא תש"כ ותסגי לן בכסף בלא שטר ואפי' שיקיה ביני ובינך דהיי' בלא שטר מאי הוי וז"ש מה היא ריעותא דכ"מ וכ"ת דלגבי דידך כמה יסמוך דע' הא איכא חזקה וז"ש ואת מתך קבור וכי היכי דסמוך דעתך בהכי לגבי ישראל דכוותך ואף שאני גוי קנית שפיר וכהא מוד' אפי' הרמב"ם דס"ל דבכל דוכתא בעינא שטר ולא מהני חזקה ה"ד בגוי הקונה מישראל אבל ישראל הקונה מגוי קני בחזקה דגלי דעתיה וכו' וכם' הסמ"ע ודלא כמרן ואולם א"א אף ששמע והבין דברי עפרון וחלוקיו עכ"ז לצאת ידי מרן כמי שקל לו את הכסף כאוני כ"ח למען יכתוב השטר ונתקיים המקח לאברהם ע"י השטר שהוא רמוז במאמר לעיני כ"ח ואח"כ קבר אברהם ועשה החזקה דבלא שטר לא היתה מועלת כיון שהוא בא מחמת גוי וכדעת מרן :

ובזה אני אוכין מ"ק הנאמרים באמת בשמואל ב' סימן כ"ה ויאמר ארונה מדוע בא אדוני המלך וכו' ויאמר לקנות מעמך את הגורן לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה מעל העם ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה וכו' הכל נתן ארונה המלך למלך ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה' אלהי עולות חנם ויקן דוד את הגורן בכסף וכו' וא"ל א' כמ"ש יקח דמשמ' לשון מקח וממכר ומש"ש לבסוף הכל נתן משמע שכוונתו היתה לתת לו במתנה ותו דהול"ל קח ולא יקח לשון עתיד ותו כמ"ש הכל נתן ארונה המלך למלך דהאמאי הכא כנה לארונה בשם מלך וגם למלך דוד מ"ט כנהו בשם מלך ולא אמר לדוד כמ"ש בתחי' ויאמר ארונה אל דוד ותו למה כפל קנו אקנה דהול"ל לא כי אקנה ותו כמ"ש לו ה' אלהיך ירצך שלמה בירכו עתה בזה הלשון ותו מאותך הוא יתר כי ודאי ממנו היה קונה לא מזולתו ותו למה שנה מלישנא קמא דהול"ל מעמך כמאמרו הראשון :

ועפי"ה הכל יבוא אל נכון כי הנה כתי' לעיל בשם ר"ת דכל דלא זבין מעיקרא לדוחקא דזוזי אפילו כי עייל ונפיק אזוזי קנה כשהחזיק ועוד בה דכל קנינו של גוי בכסף ולא מהני שטר וחזקה בלא דמים וישראל הקונה מגוי א"ה כגוי והנה מה ששאל דוד לבנות בית ומזבח לה' והיה מחזר לקנותו בקנו"ש קניה חלוטה כדת וכהלכה היינו כדי שיתרצה האלהים כי כל העונש הזה הניעם היינו משום שלא שאלו ישראל לבנות בית לה' כדרז"ל וא"כ אם יקנה אותו דוד קניה דלא מעליא ודאי שלא יתרצה האלהים כי מזה הטעם ג"כ לא היה מהראוי לקבל אותו מקום קדוש במתנה ובדברי הימים כתוב לאמר שדוד א"ל לארונה שיתנהו לו בכסף מלא והנה ארונה גופיה ידע שאינו מן הראוי שיקבלו ממנו ישראל אותו מקום קדוש במתנה אמנם דקדק בדברי אדונינו המלך דוד דקאמ' לקנות מעמך וכו' בכסף מלא דמשמע דהיכי דתיהוי מכירה גמורה דלא למהדר מינה צריך שיתן לו בעת כל הכסף שלם במלואו ואל יחסר אפי' פ"ק שאם ישאר לו קצת חיישינן דילמא עייל ונפיק אשאר זוזי והדרא ארעא למארה ותתבטל המכירה לז"א יקח אדוני המלך כלו' האמת אתך שצריך שיהא בלקיחה ולא במתנה כדי שיתרצה לכם האלהים ומ"מ מתן דמים לא מתבעי לאלתר בעת שהשעה דחוקה אלא לאחר זמן ויקנה כספו למפרע ולז"א יקח לשון עתיד כלו' אעפ"י שלאחר זמן יקח אדוני את השדה ע"י המעות שיתן לו אח"כ אפ"ה מהשתא קנה לך איהו ע"י חזקה שמחזיק בו אדוני המלך ויעלה בו העולה בעת וכ"ת דניחוש לדילמא עו"כ אזוזי לז"א דהא ליתא דהא הכל נתן ארונה המלך וכיון שהוא מלך ודאי שלא מכר מדוחק וכיון דכן אף דלבתר עו"כ אזוזי לית לן בה ועוד שהוא למלך דוד דודאי לא לישבקיה דליעול וליפוק אזוזי ובכיאה א' ישלם לו ולפי שעה נתן המלך את הגורן בלא דמים ולבתר הכי יקח את המעות ולכן א"ל ארונה בכל כי האי שפיר קנוי לך וה' אלהיך ירצך ויתרצה במעשיך אף שבעת לא תתן דמים דבלא דמי השתא הויא קניה גמורה ומתוכה ודוד השיבו שהוא לא הבין כוונתו כמ"ש לו לקנות מעמך בכסף מלא ולא בחזקה גרידא היינו משום שהוא גוי וכל קנינו אינו אלא בכסף וכל דלא מטו זוזי לידיה לא מקני וז"ש לא כי קנו אקנה מאותך במחיר כלומר לא כמו שהבנת בכוונתי משום חששא לדילמא עו"כ אזוזי אלא כוונתי דמאותך שאתה גוי לא אקנה כפי הדין רק במחיר ולא במירי אחרינא שאין קנינו של גוי אלא בכסף וכפל קנו אקנה א' על הגורן וא' על הבקר לקרבנות ולא אעלה לה' אלהי עולות חנם על מ"ש לתת הקרבנות במתנה ודמי המקום לאחר זמן שא"כ לא יתרצה לנו האלהים ולכן ויקן דוד את הגורן בכסף כדין ישראל הקונה מגוי דלא קני רק בכסף ודוד הלוקח כמה סמכא דעתיה דהא בעינן שטר עם נתינת הכסף ותי' לזה דדוד קנה בחזקה ע"י מה שבנה שם מזבח וכסף וחזקה לישראל הקונה מגוי שפיר דמי כמ"ש הסמ"ע :

א"נ כההיא דגרסי' בפ"ק דגטין כל השטרות העולין בעש"ג כשרים חוץ מגיטי נשים ובגמ' פריך קא פסיק ותני ל"ש מכר ל"ש מתנה בשלמ' מכר מדיהיב זוזי קמייהו קנה ושטרא ראיה בעלמא הוא ואי לאו דיהיב זוזי קמייהו לא הוו מרעי נפשייהו וכתבי שטרא

אלא

אלא מתנה כמאי קני לה כהאי שטרא האי שטרא חספא בעלמא הוא ופרקי' אמר שמואל דינא דמלכותא דינא ואי בעית אימא תני חוץ מכגיטי נשים ונחלקו הפוס' ז"ל בפרטי שמועה זו בכמה דברי' זה ילא דהשוכה הרמב"ם ז"ל בפ' כ"ז דמלוה כתב שכל שטרות שחותמיהן כותים הרי אלו פסולין חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב והוא שיתן המעות בפניהם ויכתבו בשטר ולפנינו מנה פ' לפלוני כך וכך דמי המכר או מעות החוב והוא שיהיו עשוין בערכאות שלהם וכו' ע"כ משמע דאי אודי קמייהו שקבל המעות ומכר לו בהם את השדה דלא מהני וכתב הה"מ דמפיק לה רבי' מלשון הגמ' דקאמ' דאי לאו דיהיב זוזי קמייהו והטעם לפי שבכסף הוא קונה ואין הודאתו בפניהם הודאה אבל הר"ן ז"ל בפ"ק דגטין חולק בזה וז"ל ודאמרי' מדיהיב זוזי לאו דווקא אלא ה"ה דאי אודי קמייהו דיהיב ליה זוזי דלא הוו מרעי נפשייהו וכתבי ליה שטרא וכו' וכתב עוד הר"ן וכיון דהודאה מהנייא כי אמר בשלמא מכר ומתנה דמתנה לאו דווקא דהא"כ דמלינן למימר איפכא ומתנה אתיא שפיר היכא שהשטר אינו בא אלא לראיה כגון שהודה שנתן לו שדה והקנהו לו בחזקה ואיכא גוונא דמלינן לאוקמה במכר כגון דהוו זוזי הלואה גביה שאין קרקע נקנה בהם ול"ק ליה אלא בשטר אלא משום דסתם מכר וכו' וסתם מתנה וכו' יעו"ש:

ואני הדיוט לא הבנתי למה תלא הר"ן ז"ל קושיא זו משום דאמ' דהודאה מהנייא ותלא אף שנאמר דהודאה לא מהניא אלא דבעי' שימנה המעות בפני הערכאות ויכתבו בפנינו מנה אכתי קשיא דמתנה אתיא שפיר כגון שהקנהו לו בחזקה ועשה החזקה לפני הערכאות וכתבו לו בפנינו החזיק וכי היכי דגבי כסף מהני כסף או נתינת המעות ה"נ בשרא שהחזיק דתו לא הוי השטר רק לראיה בעלמא ואי לאו דהחזיק קמייהו לא הוו מרעי נפשייהו:

ובהיותי נבוך בזה ראיתי למהרש"ך סי' ק"ב ז"ל בשניות שעמד בזה והניחא בל"ע והשר אני אחזה לפי קלורי דמה שתלה הר"ן קו' על ההנחה שהניח דהודאה מהניא היינו כי היכי דתיקשי ליה מחלוקה דמכר דאיכא גוונא דלא מהני כי הוו זוזי מלוה וא"כ היכי ניחא ליה לתלמודא וקאמ' בשלמא מכר כיון דיהיב זוזי וכו' דכיון דלהר"ן לאו דווקא יהיב זוזי אלא אף באודי קמייהו דיהיב זוזי מהני הא איכא גוונא באודי וכו' דלא מהני היכא דהוו זוזי מלוה דאלו להרמב"ם דס"ל דבעי' דווקא יהיב זוזי קמייהו ואודי לא מהני ממילא שמעינן דבזוזי דמלוה לא מהני אף שהיה כדין שקונין בהם כיון דלא והיב להו קמייהו בשעת קנין שהרי מלוה אללו היו ולפי זה נמשך דעכ"פ מחלוקה דמתנה מיהא איכא לאקשויי גם לשטת הרמב"ם ולקמן בס"ד נייסב בשנגון אחר ולא תיקשי נמי ממתנה:

עוד ראיתי למהרש"ך ז"ל שם שהקשה להרמב"ם ז"ל דהאמאי פסיק ואמר אבל בשטרי מתנות פסולים דבשטרי מתנות נמי איכא לפלוני היכא שראו שהנותן הקנה למקבל המתנה בקנין סודר דבכה"ג שטרא ראיה בעלמא הוא אבל אם לא ראו הקנין רק שהודה בפניהם שהקנה לו המתנה בק"ס השטר פסול ובשלמא אי לא הוה מפליג במכר מהיכא דמנא לפניהם להיכא דהודה בפניהם דכין הכי וכין הכי שטרא לראיה בעלמא הוא אתי שפיר וקא פסיק וקאמ' שטרי מקח בשהם שטרי מתנה פסולים משום דבתם שטרי מקח קיימי לראיה ובתם שט' מתנה קיימי לקנין אע"ג דבשטרי מתנה יש מקום להכשיר בשראו שנעשה הקנין לפניהם מ"מ לא חשש אלא סתמא דמילתא נקיט ע"כ נראה מדבריו דפשי' ליה אף לדברי הרמב"ם שפסל בשטרי הודאות מ"מ בשטרי מתנות שכתוב בהן שהקנהו לו בחזקה או בקנין מודה הוא דכשר והוא מפני שסבור שאין טעם ההודאות אלא מפני שאין ההודאה בפניהם הודאה אמנם לפי קלורי אין הדבר כן אלא שטעם שאין ההודאה בפניהם הודאה היינו משום דבהודאה עבידי דמרעי נפשייהו כי יכולים לשקר ולומר למוכר כן הודית לפנינו ושכחת דכיון שלא עשה בפניהם מעשה גדול כגון קבלת מעות מלו לזייף כיון שאינו ניכר הזיוף שיאמרו לכל כיון שלא היה כדבר מעשה רב שבח המוכר מה שהודה בפנינו דעבידי אינשי דמנשי כל דבר שאין עושים בו מעשה רב מה שאין כן כי יהיב זוזי קמייהו שיש בו מעשה רב לקבל ולקחת הכסף כ"כ האי לא עבידי אינשי דמנשי ואמטו להכי לא מרעי נפשייהו כהאי לזייף ולו' בפנינו מנה אם אינו אמת דזוילי טובא והיינו דדייק תלמודא אי לאו דיהיב זוזי קמייהו לא הוו מרעי נפשייהו דדווקא בנתינת המעות לפניהם שהמוכר עושה מעשה גדול שקבלת המעות זכרם לא יסוף הוא דלא מרעי נפשייהו אבל בהודאות מרעי ומרעי וממנו נקח לקנין חזקה דאף אם יכתבו בפנינו החזיק מרעי נפשייהו דכיון שאין המוכר עושה מעשה החזקה מרעי נפשייהו לומר למוכר אתה אמרת ללוקח לך חזק וקני וזה החזיק בפנינו ושכחת ואין זויפם ניכר כגוונא דהודאה ואף בק"ס נמי מרעי נפשייהו כיון שאין בו מעשה רב בקבלת ונטילת הכסף ואמטו להכי ס"ל להרמב"ם ז"ל דשטרי מתנות לא מהני לעשות בפניהם קנין חזקה או קנ"ס דעבידי דמרעי ולא מהני רק שטרי מכר בקנין כסף דווקא שיתן הכסף בפניהם ואמטו להכי דייק הר"ן שפיר לומר דכיון דאודי קמייהו מהני א"כ בהודה שהחזיק נמי מהני דאלו להרמב"ם כיון דהודאה לא מהניא משום דמרעי כדכתי' הה"נ בהחזיק לפניהם לא מהני מאותו הטעם עצמו כמ"ש באופן כי לדעת הרמב"ם ז"ל לא מהני כי אם במכר ויהיב זוזי קמייהו לאפוקי החזק או קנה בק"ס לפניהם והכי מוכח מדברי הרשד"ם בח"מ סי' ש"ן יע"ש ומה שיש לעמוד בדבריו שם בבר קדמוני הרבנים מהרח"ש בחדשות ח"א סי' י' והר"ב נתיבות משפט בנתיב ד' ח"א יע"ש:

ואשכחן :תו להר"ב נתיבות משפט שם שחילק באופן אחר ממה שחלקתי דבק"ס וחזקה דאית בהו חילוקי דינים הרבה ועפ"ג אינם בקיאים בהם להכי לא מהני ובהסכמה עלה דלהרמב"ם לא מהני אלא בנתינת המעות לפניהם שאין בו שום תנאי ופקפוק הגם הלום דלהרא"ש אם הקנה נותן למקבל בק"ס וכתבו הערכאות שבפניהם הקנה נותן למקבל השטר כשר מ"מ יר' דלהרמב"ם פשי' ליה דשאר קנינים חוץ מכסף לא מהנו מדלא פי' במתנה דמהני כי הוי בק"ס או בקנין אחר כדפי' הטור:

ומילתא אגב אורחין תמיהא לי כמ"ש הטור בח"מ סי' ס"ח שדקדק מדברי אביו הרא"ש ז"ל שאין צריך שיהיה כתוב בשטר שראו נתינת המעות אלא שאנו סומכין עליהם שודאי ראו ע"כ

דא"כ

דא"כ למה כתב הרא"ש והביאו הטור שם דגבי ק"ש מהני אם כתבו העדים שבפניהם הקנה וכו' דאף שלא יכתבו שבפניהם הקנה יועיל דמן הסתם אמרי' דראו דומיא דקנין כסף וזו היא ראיה למ"ש מרן כ"י שם שאין דברי הרא"ש מוכרחים כמ"ש הטור :

עוד אני תמיה כמ"ש הטור שם בשם אביו ז"ל אבל אם הקנה הנותן למקבל בק"ש וכתבו העדים' שבפניהם הקנה וכו' השטר כשר דלראיה בעלמא הוא אע"ג דק"ש לא מהני ליה בדיני גוים כיון דבעלי הדבר ישר' מהני עדותן דכל מילי דאתעביד קמייהו לא מרעי נפשייהו וכו'. ע"כ שהרי כתב הטור בח"מ סי' קכ"ג דגוי קונה בחליפין והיא ס' ר"ת שכתבו התוס' בפ"ק דקדושין ודוחק לו' דמ"ש דק"ש לא מהני ליה בדיני גוים היינו בדין נימוסיהם אבל בדין התורה גוי קונה בחליפין ולזה אפשר לו' כמ"ש אחר החפוש למהרש"ך ח"ב סי' ל"ג שכתב דל"ק ר"ת הכי אלא דווקא כשהמשלח הוא ישראל אבל כשהמשלח והשליח הם נכרים ל"ק ומודה ר"ת דהויא חספא בעלמא אפי' כעשית כדת וכהלכה וא"כ ס"ל למהרש"ך דגוי מגוי ל"ק בק"ש איברא שזה הוא כהלכתא בלא טעמא ועוד שמדברי התוס' בקדושין מוכח דכן כר' מב"ן קני בק"ש דהיינו שדה עפרון שהיה אברהם ועפרון ב"כ ושמא דלענין ק"ש קני אף גוי מגוי ול"ק מהרש"ך אלא לגבי הרשאה ועדין אני נבוך בזה וראיתי להרשד"ם ח"מ סי' כ"ט שכתב דסברת ר"ת היא יחידאה ותמהני שהרי הטור ס"ל הכי והסמ"ג והמרדכי שכולם הביאו דברי ר"ת לפסק הלכה וצ"ע :

עוד נחלקו הפוס' בסוגיין דגיטין דלהרמב"ם וסיעתו ס"ל דשיכווא בתרא דמשני תני חוץ מבגיטי נשים פליג אשיכווא קמא והלכתא כשיכווא בתרא דלא איתמר דינא דמלכותא דינא אלא דווקא בדברים שהם תועלת למלך שהם מחוקי המלכות אבל דברים שבין אדם לחבירו אין דינו בהם דין ושאר רבוותא פליגי וס"ל דבכ"הג כמי איתמר ד"ד דינא :

ואגב אורחין ראיתי להר"ב כנ"הג בח"מ סי' שס"ט הג"ה הטור אות כ"ט שכתב כל שהדבר חוק שוה לאומה מיוחדת אעפ"י שאינו שוה לכל האומות דינא דמלכותא איקרי תומת ושרים סי' י"ו ומדברי מהריק"ו בשרש קל"ד הביאו כ"י מחודשין כ' נראה שסובר שצריך שיהיה חוק שוה לכל האומות עכ"ל ואנכי הדיוט אחר בקשת המחילה מה' רבי' כנ"הג אומר כי לפי הנר' שלא עיין וראה דברי מהריק"ו מתוך הספר שהרואה יר' שם שמהריק"ו סובב סובב הולך בשטת הר"ב ת"י דכל שהוא שוה לאומה מיוחדת אעפ"י שאינו שוה לכל האומות ד"ד מיקרי והראיה עצמה שהביא הת"י מההיא דלבישת כלאים להבריח מן המכס וכו' היא עצמה הביאה מהריק"ו וגם מה שהביא הת"י מדברי הרשב"א הביא מהריק"ו ובהסכמה עלה דכל שהוא שוה ליהודים ד"ד מיקרי ומה שנרם להר"ב הכנ"הג היינו שלא שלטא עינו בדברי מהריק"ו רק שראה מ"ש הב"י בשם מהרי"ק ז"ל שפיר מיקרי ד"דמ אעפ"י שהיהודים פורעים יותר מהערלים מאחר שכל הערלים פורעים כך כק' משוה מדותיו עכ"ל והבין הכנ"הג דכיון שש"ס הערלים שייכי באותו מכס אע"ג שפורעים חסר מן היהודים מיקרי ד"ד משמע הא אלו לא היו פורעים הערלים כלל באותו מכס רק היהודים לא מיקרי ד"ד משום שאינו שוה לכל האומות אבל המסתכל בדברי מהריק"ו יראה להדיא שט"ס נפל במה שהעתיק מרן כ"י ונתחלפה מלת הערלים במלת היהודים וכך הוא במהרי"ק כיון שכל היהודים פורעים כך ובלתי ראות במהרי"ק המדקדק במ"ש הב"י עלמו בהכרח להגיה הגה זו שהרי כתב שכל הערלים פורעים כך וזה אינו שהרי אין הערלים פורעים כך רק חסר מהיהודים וה"ק פורעים כך ולפי מה שהבין הכנ"הג הו"ל כיון שכל הערלים פורעים במכס זה :

ונק' עוד מ"ש הר"ב שה"ג בפ' ח"ה דמאי דפסקי רבוואתא דהא דאמרי' דינא ד"ד היינו אם הסכימו עליו באותם הארצות והם עובדים לו נראה שהוא מוסכם ומכח זה דן הר"ב שה"ג שאם מלך א' גזל ארץ ממלך חבירו ובחוזק יד הוא מולך עליהם לא קרינן ביה דינא ד"ד כי לא הסכימו וקבלוהו עליהם מטוב רלונם וכו' יע"ש :

עוד נק' מ"ש הרמב"ן ז"ל דלא אמרי' דינא ד"ד אלא אם כל המלכים שלפניו הנהיגו הדברים וכן כתובים בדברי הימים שלהם אבל כל שהמלך עושה לפי שעה מה שלא נהגו ה"א אין דינו דין ע"כ הביא דבריו הר"ב כנ"הג סי' שס"ט ע"ש ורז"ל אמרו במדרש ועפרון יושב ישב כתיב שמנוהו אותו היום עליהם אסטרגטגוס ופי' הערוך שר השרים :

והנה הפוס' נחלקו אי שטרי דידן הוו שטרי אקנייתא או שטרי הודאה משום שכתוב בהם מכרתי ונתתי דהוי הודאה והר"ן כתב דשטרי אקנייתא נינהו ומה שכותבים מכרתי או נתתי הוא להחזיק הענין כמו השדה נתתי לך והנה לכאורה תיקשי למ"ד דהוו הודאה ממ"ש בהם מכרתי ונתתי דמה יענו בקרא דהשדה נתתי לך ולפי"ד הכל יבוא על נכון :

ואחר הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא לבאר הכתובי' כי הנה א"א ע"ה פיו פתח בחכמה לו' ויתן לי את מערת המכפלה וכו' בכסף מלא יתננה לי ותהיה נתינת המעות בתוככם כדי שתכתבו לי את השטר ותכתבו בפנינו מנה דלא סגי בל"ה להכשיר שטרי הערכאות אא"כ שיהיה בשטר מכר לאפוקי מתנה ושיהיה הקנין בכסף לא בחזקה או קנין אחר ושיכתבו בפנינו מנה לאפוקי אם הודה לפניהם שהקנהו לו בכסף ובא עפרון להשיג לא"א שהבין מדבריו דבמתנה לא מהני דאמאי לא יועיל שטר המתנה משום דינא דמלכותא שהרי עפרון מלך היה וכ"ת דבעפרון לא אמרי' דד"ד לפי שמלך עליהם בחזקה לזה בא הכתוב ועשה הלעה לדברי עפרון באומרו ועפרון יושב בתוך ב"ח ישב כתיב מלמד שהם מנוהו עליהם למלך ושר שרים ברלונם הטוב והגמור וכ"ש קרי' ביה שפיר דינא ד"ד ולכן ענה ואמר לאברהם לא אדוני לא תקנה אותה בדמים כי אם במתנה והשדה נתתי לך והמערה אשר בו ויועיל שטר המתנה מטעם דד"ד ואני מלך ואני דן בן וכ"ת לא אמרי' דינא ד"ד אלא בדברים שהם תועלת למלך לז"א דא"כ יש לי בזה תועלת גדול שאתה נשיא אלהים ואדם חשוב תקבל ממני מתנה ויהיה לי בזה הנאה והוע' וז"ש לך נתתיה כ"ש יש לי בזה תועלת בתתי מקנה לאדם חשוב שבמותך ועוד זאת בא במשיג על דברי אברהם שאמר שהצריך שתהיה נתינת הכסף לעיני ב"ח כדי שיכתבו בפנינו מנה דאמאי ובהודאה גרידא שמודה בפניהם שהקנה לו ב"א מן הקנינים די ולכן אמר די לעיני בני עמי שאודה בפניהם ואומר שנתתיה לך שהוא לשון הודאה ויכתבו בפנינו הודה ואברהם השיבו ובא דבר לו הגם הלוס כי באזני עם הארץ לאמר

אתה

אתה או' ומודה בפניהם אינו מועיל וגם לא מטעם דינא דמלכותא דהא לא אמרי' ד"ד אא"כ הנהיגו כן המלכים שלפניו וכתוב בר"ה שלאם אבל אם עושה הוא לפי שעה אין דינו דין וז"ש אך למעט כ"ד דלא אמרי' ד"ד אם אתה עושה כן לפי שעה מה שלא נהגו הראשונים ולכן לו שמעני וגם בדרך הודאה שאתה או' לעיני כ"ח נתתי לא מהני וכן ראיתי להר"ב החזקוני שפי' נתיבת נתתי הלזו שהכוונה אף שאתה אומר נתתי והער ע"ז שטעמו גריס שהוא מפסיק ולא מהני אלא בנתינת הכסף לפני כ"ח כדעת הב"מ כדי שיכתבו בפנינו מנה ולכן כסף השדה קח ממני כדי שיועיל השטר ואח"כ אקברה את מתי וכיון שהבין אברהם זה ענה עפרון את אברהם לאמר לו לסברתו שהבין דשטר מתנה לא מהני דלא אמרי' בכי האי דינא ד"ד ולא מהני אלא שטר מכר לכן א"ל ידיע ליהוי לך שהארץ שוה ת' שקל כסף האמנם אכתי לדידי חזי דלא בעי נתינת הכסף בפניהם כדי שיכתבו בפנינו מנה שאף שתמה נתינת הכסף ביני ובינך מאי הוי והרי להר"ן מהני כי אודי קמייהו שנתן את הכסף והקנהו לו וכ"ת הרי הרמב"ם חולק בזה וס"ל דלא מהני הודאה רק שיכתבו בפנינו מנה לכן אמר ואת מתך קבור שהיא החזקה שתעשה בפניהם ויכתבו בפנינו החזיק דבי היכי דמהני בפנינו מנה מהני נמי בפנינו החזיק וכל זה אמר עפרון יען שהיה מתבייש לקבל דמי המכירה לעיני כ"ח ואברהם שמע דברי עפרון והבין רוע כוונתו שלפי האמת אין רצונו כי אם בכסף דאל"כ למה הודה לו בקנין הכסף ואכתי יתננה לו במתנה ובקנין החזקה שעושה בפניהם וויועיל לדעתו מה שיכתבו בפנינו החזיק כי היכי דאיהו גופיה קאמר לה לגבי מכר במעות מה גם כי אברהם חשש לדעת הרמב"ם דס"ל דשאר קנינים שעושה בפניהם לא מהנו כי אם בכסף דווקא ובפניהם ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דיבר ונתנו באזני כ"ח ויקם וכו' לאברהם למקנה שנתקיימה המכירה בהכשיר השטר לעיני כ"ח שמנה ושקל המעות לעיניהם כדי שיכתבו בפנינו מנה ואח"כ החזיק בו בקבורת שרה ודוק:

א"נ באופן אחר בהקדים מ"ש בפ' הנושא איתמר האומר לחבירו חייב אני לך מנה ר"י אמר חייב ר"ל אמר פטור היכי דמי אי דאמר אתם עדי מ"ט דר"ל אי דלא אמר אתם עדי מ"ט דר"י לעולם דל"ק וכו' והכ"ע דאמר ליה חייב אני לך מנה בשטר ר"י אמר חייב אלימא מילתא דשטרא כמ"ד אתם עדי וכו' והנה הרמב"ם ז"ל פסק כפי"א דמכירה וז"ל המחייב עצמו בממון לאחר בלא תנאי אעפ"י שלא היה חייב לו כלום הרי זה חייב כיצד האומר לעדים הוו עלי עדים שאני חייב לפ' מנה הרי זה חייב שדבר זה מתנה הוא והיכא אסמכתא וקשיא להו לרבנן דמנ"ל להרמב"ם דהאף שאין חייב לו כלום רק שבא עכשיו להתחייב שהוא חייב בלא קנין ובלא שטר והלא מ"ש בגמ' הינו אלא במי שחייב לו כלום או מחמת הלואה או מחמת טענה אחרת ומרן ז"ל בכ"מ כתב דנפקא ליה לרבינו מדאמרי' בפ' מי שמת ולודי איסור דהני זוזי דרב מרי נינהו וליקניניהו באודיתא ע"כ וכן כתב הר"ב התרומות שער מ"ב ח"ד דמהא דאיסור שמעינן דמי שהודה בפני שנים באתם עדי לא שנא דאודי במידי דמחייב ביה ול"ש דאודי במידי דלא מחייב ביה אלא דיהיב ליה במתנה קנה האחר דהו"ל כמ"ד נתתי שדה פ' לפ' ולכן הורו הגאונים שכתבו הודאה בחבוריהם באחד מדרכי ההקנאות ע"כ והר"ב מהר"ש יונה ז"ל בה' הלואות סי' ז' הק' ע"ד הר"ב התרומות דמה ראיה מייתי מההיא דנתתי שדה פ' לפ' דהא הך ברייתא איתא בגטין בפ' השולח ת"ר האומר נתתי שדה פ' לפ' וכו' הרי היא שלו וקאמר עלה א"ר יוחנן ובלן בשטר ש"מ דעל פה לא מהני היכרא דאיתא התם ברייתא אחרת דאמרה נתתי שדה פ' לפ' והוא או' לא נתן חוששין שמא זכה לו ע"י אחר מ"ת טעמא דמלתא משום שמודה שמקודם לכן לא נתנה לו אבל שנאמר בהודאה זו יקנה לא וכ"כ הר"ן וז"ל וא"ת אמאי לא מהני אפי' בע"פ באומר נתתי משום הודאת ב"ד י"ל דכי אמר בדרך הודאה ה"נ אבל הכא בבא ליתן לו עכשיו בלשונות אלו עסקי' ע"כ וכו' היכרא שיש לו' דהתם מיירי בדלא אמר אתם עדי ולהכי בעינן קנין או שטר דאלימא מילתא דשטרא כאלו אמר אתם עדי אבל אמר אתם עדי מהני להתחייב באותה הודאה אפי' לא נימא שמא זכה לו ע"י אחר אלא אפי' פי' דבריו דבאלו הדברים הוא מקנה לו את השדה שפיר דמי והיא ברייתא דשמא זכה לו ע"י אחר היינו בדלא אמר אתם עדי ושוב הרב מהרש"י גמגם בתי' הלזה ובסוף דבריו כתב דממ"ש הגאונים הודאה בא' מדרכי הקנינים משמע דקני מטעם מתנה ואפי' מפרש ואמר דמקני ליה עתה שפיר דמי וא"כ אפשר דבההיא דנתתי שדה פ' לפ' אם אמר אתם עדי איך נתתי שדה פ' לפ' מהני אף בבא ליקנות עכשיו ושוב הניח הדבר בצ"ע ועכ"פ הר"ב העיטור חולק בדבר וס"ל שאם בא ליתן עכשיו לא מהני הודאה ושאני הכא דנתתי משום דאיכא שטר:

ובזה נא"ה כי הנה עפרון היה סבור דהודאה אחת מדרכי ההקנאות היא ואפי' אם בא ליתן עכשיו והו' נתתי שדה לפ' מהני אף בלא שטר רק שיאמר אתם עדי ולכן כשאמר אברהם בכסף מלא יתננה לי א"ל עפרון לא אדוני לא תקנה אותה בדמים אלא במתנה ותקנה אותה בהודאה דנתתי וז"ש השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה וכ"ת דהודאה דנתתי לא מהני אלא בשטר וכדקאמר ה' ה"מ היכא דלא אמר אתם עדי אבל כי אמר אתם עדי מהני הודאה דנתתי וז"ש לעיני בני עמי שאני או' להם אתם עדי בהודאה דנתתיה לך תיקני שפיר וא"כ קבור מתיך ואברהם אבינו ע"ה לא הונח לו בל זה דאינו ס"ל כהר"ב העיטור ולכן דיבר אל עפרון וכה א"ל הגם הלוס שבאזני עם הארץ לאמר אמרת אתם עדי עכ"ז כיון שהוא באמירה בלא שטר לא מהני ומחוסר קנין ז"ש אך למעט ולגרוע הקנין ולכן אם אתה לו שמעני כי אף שאמרת באזני ע"ה נתתי והוא הודאה באתם עדי לא מהני לקנין והינו נקנה אא"כ עד שבכסף השדה תקח ממני ואקנה בדמים ואז מקרי קיחה דקנין ועפרון ענהו לאמר לו דלדידך לשטתו דלא מהני קנין דהודאה אכתי למה לך לקנותה בדמים תתננה במתנה יען שארץ ששוה תש"ב ביני ובינך מה היא אינה חשובה לכלום וכ"ת במה תקנה בחזקה וז"ש ואת מתך קבור וישמע אברהם אל עפרון ששמע והבין תוכיות דברי עפרון כי לפי האמת אין רצונו לתת לו במתנה דאל"כ למה גלה לו סכום שווה מה שאין כן דרך נותני מתנה ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף והיינו דקא מפרש בכ"ט אשר דיבר באזני כ"ח שדבר באזני כ"ח סכום שווה שהוא תש"ב מה שאינו דרך לנותני מתנה לגלות סכומה לעיני העמים ולכן לא לקחה אלא במכר בקנין כסף:

והא

ואל זה אכוין כוונת הכתוב בישעיה סי' מ"ג אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאום ה' ואני אל וא"ל מה היתה כוונתו באו' ואנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ומאי ואתם עדי ומאי דנאום ה' הוא יתר כי הוא המדבר מעיקרא ואמר אנכי הגדתי ומאי ואני אל דהא מילתא דפשיטא היא והנה רש"י ז"ל פי' אנכי הגדתי הגליות לאברהם והושעתי לקיים דברי בעת קץ :

חוץ מכוונתינו יאמר נא בהק' מאי דק"ל ופסקו מרן בח"מ סי' פ"א דבכל מודי דמודי איניש לחבריה מצי למימר משטה הייתי בך אבל בשאו' אתם עדי תו לא מצי למימר משטה הייתי בך וכתב שם מור"ם בהג"ה דרבים לא מצו לו' משטי' היינו בך והרשב"א בסי' קמ"א כתב דמלך דין רבים יש לו והנה כי היכי דלא תיסק אדעתין שהקב"ה יכול לפטור עצמו בדין במה שהבטיח לאבות להושיענו ולפדותינו בטענת משטה וכו' ולז"א הא לא תיסק אדעתך אלא בהכרח לקיים ית' מה שהגיד והבטיח לאבות להושיע בניהם דהרי אותה הבטחה היתה באתם עדי ועוד זאת שהבטחה זאת היא נאום ה' ואני אל ומלך עולם שאפי' מלך ב"ו לא מצי לו' משטה כ"ש אנכי אל מת"ה ית"ש :

אמנם לפי"ד יובן ונדק' עוד דלפי מה שפי' רש"י הול"ל והושע דהא בעונות אכתי איכא גליות וקץ והנה אמרי' תו בהשולח דהאומר עשיתי פ' עבדי בן חורין הרי הוא בן חורין וא"י וכולם בשטר ווידוע שהגליות שגלו ישראל היינו שהיו בעיני עבדים וכבר כתבנו דלהר"ב התרו' כי אמר בלשון הודאה נתתי וכו' או עשיתי וכו' ואמר נמי ואתם עדי מהני אף בלא שטר וז"ש ואנכי הגדתי הגליות לאברהם והושעתי אני מבטיח אתם שהושעתי בדרך הודאה בההיא דעשיתי פ' עבדי בן חורין שהוא לשון עבר בדרך הודאה וכ"ת הא בעינן שטר ולז"א ואתם עדי דהכא אני אמרתי אתם עדי וא"כ אף דהוי נאום ה' באמירה לחוד סגי והרי הוא בן חורין ואכתי אף לס' החולקים הרי יש טעם אחר דהא אני אל ודבורי הוי מעשה ובודאי שאקיים הבטחתי כי כבר אתם פדוים ונושעים ודוק:

וראיתי למהרימ"ט ז"ל בדרשותיו ס' חיי שרה דרשינהו להני קראי בדינא דבר מצרא וכתב שהרב טוביה הלוי ז"ל שמע שיש דרשו אותם בהקדמה זו אלא שתחת ג' רגז וחד מינייהו דדינא דב"מ הוא תקנת סופרים ודקדוקיהם ואיך הם ידעו דקדוקי סופרים וכתב עליו מהרימ"ט דליתא דדינא דב"מ אינו תקנה אלא מאמר הכתוב ועשית הטוב והישר ובני נח נלטוו על הדינין ועל עשית הטוב והישר וכו' ע"כ ודבריו תמוהים דהא בהמקבל אמרו זבין לנכרי לית ביה משום דינא דב"מ דנכרי ודאי לאו בר ועשית הטוב והישר והכוונה בזה לכל ישר הולך בדיניהם לית להו דינא דב"מ וכן כתב הר"ב העיטור הביא דבריו הב"ח בח"מ סי' קע"ה וז"ל אם הישר' מפייס לגוי דקאמר הגוי הנה אעביד בדינכם ואהדר ארעא לב"מ ולא בעי מצרן לזבוני לית דינא לשמותי עכ"ל באופן שדברי הרב תמוהים לע"ד ואיך שיהיה כיון שהוא ז"ל שנה ופי' אלה מ"ק בדינא דב"מ וגם מהרש"א בס' שמע שלמה אף הוא דרשינהו לקראי בדינא דב"מ גם אנכי אענה חלקי במחורשין שלא דברו בהם המפרשים :

ונק' מ"ש מהרש"ך ז"ל בח"ה סי' מ"ג בראובן שיש לו בתים תחתיים שניים ושלישיים ומכר הכל לשמעון שהיה מצרן בבתים שלישיים ועתה טוענים אותם שדרים בשכירה שבכל אחד רוצה לקנות מקומו המושכר לו כי הוא קודם מדינא דב"מ וכתב מהרש"ך ז"ל דודאי זכה שמעון מטעמי רברבי ראשונה דכיון שראובן מכר כל הבתים תחתיים שניים ושלישיים ביחד דמי למ"ש בגמ' מכר כל נכסיו לית ביה משום דב"מ ורובא דרבוואתא ס"ל שאפי' אם המצרן רוצה לקנות כל נכסיו בכל מקום שהם אמרינן דלית ביה משום דב"מ וטעמא דמילתא שאינו מצוי מי שיקנה כל נכסיו ביחד ולפיכך אם יזדמן לו אין לו להודיע למצרן דשמא בתוך כך ימלך הלוקח ולא תקנו הטוב והישר למצרן להפסיד ואף שיש חולקים בדבר וכו' לרווחא דמילתא כתב לסניף טעם אחר והיא סברת ר"ת וסיעתו דס"ל דבבתים ליכא דב"מ ואף כי רבים פליגי עליה מ"מ נגידי פלוגתא לא נפיק והלוקח הוי מוחזק ומצי למימר קי"ל וכו' עכ"ל והנה אחד מן הטעמים של ר"ת הוי' משום דאמרי' בגמ' דאי אפסיק משוניתא דהיינו שן סלע או גומי או ריכבא דדקלי דהיינו שהדקלים כפופים ומסובכים ומסוגרים ליכא דב"מ כיון שאין יכולת בידו להכניס אפי' תלם א' ולערב שתי השדות וה"ה בבתים שהם מובדלים בחומות ולכאורה עלה בדעת מרן ב"י שם בסי' קע"ה לו' דבית החקוק בסלע אפשר דלכ"ע לית ביה דב"מ כיון שאינו יכול לערב ב' הבתים יחד ושוב דחה זה וכ"ט דהא יכול הוא להשתמש בב' הבתים אף בלתי שיערבם יחד א"כ להקיף מחיצה לפני ב' הפתחים כיון שב' הפתחים יהיו לחצר אחד הוא משתמש בשתיהן כאלו הם פתוחות זו לזו ע"כ והנה ידוע מ"ש רז"ל דמערת המכפלה היתה בית ועליה ע"כ :

עוד נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל שאם עשה המוכר שליח למצרן למכור שדהו והלך ומכרה לאחר אינו יכול עוד לסלק ללוקח שהרי הוא מכר וא"כ מחל זכותו והגאון ז"ל חלק בזה וס"ל דלא אפסיד מצרן בהכי זכותו והנה במד' אמרו שמעוני ופגעו לי סרסרו ניהליה ופי' המפ' שיעשו סרסרות בין ב' וידוע דסרסור דינו כשליח :

עוד נק' מ"ש הטור בסי' קמ"ה דמסתברא כדברי רבינו האיי ז"ל דכיון דשהה שיעור מיזל ולמטויי זוזי ולמתבעיה בי דינא ולא תבעיה תו לא מצי לסלוקי ליה ומיהו דווקא משעה שנתגלה המכר לבני העיר והחזיק הלוקח בקרקע אבל אם לא נתגלה המכר לבני העיר ולא החזיק לוקח אית ליה לבר מצרא לסלוקי ליה וסק' הר"ב החבי"ב ז"ל דקשיא דיוקא דרישא דמשמע דבעי' תרתי נתגלה והחזיק הא בחדא לא מהני אדיוקא דסיפא דמשמע דבדליכא תרתי הוא דלא מהני הא בחדא מהני ותי' משם מהריב"ל ז"ל דנעשה קאמר כדאשכחן בתלמודא בכמה דוכתי ורישא דווקא ה"ה דיוקי' דתרתי בעי' נתגלה והחזיק הא בחדא מינייהו עושה כאלו לקחה בצנעה ולא החזיק ע"כ ואמרי' בהמקבל דהי אמליך לוקח בבן המצר וא"ל זיל קנה לא מהני עד שיקנו ממנו בק"ס דאמרי' דעתו להעמידה בדמים מועטים :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נבוא לבאר המק' כי א"א ע"ה חשש פן יערערו עליו בני המצר לאחר שיקנה המערה ולכן היה מתכוין לומר לבני חת אשר היו כולם באותו מעמד בשבאו לגמול חסד עם שרה כדרז"ל לעשות אופן המועיל בקניתו אחוזת קרקע

קרקע לבית הקברות ושוב לא יערערו עליו בני המצר כי הגם הלום שכולם היו כאותו מעמד מ"מ אינו מוצל מדינא דב"מ דלא עדיף מנמלך בבן המצר דאמרי' דאפ"ה איכא דדב"מ ואין מציל מדין בן המצר אא"כ יקנו מידו בק"ס וזה לא יועיל בבני חת וכיון שאברהם היה גר ותושב שאין לו מקום אחוזה א"כ בכל מקום שהיה קונה היה בן המצר מסלקו שאם היה לו ארץ אחוזה עכ"פ היה יכול לקנות בצד אותה השדה שהוא היה מצרן אבל כיון שהוא גר ותושב לא היה לו שום צד יכולת להנצל מדינא דב"מ ולכן דבר אותם לאמר אם יש את נפשכם לעשות לי אופן המועיל להנצל מבן המצר שמעוני והבינוני דהיינו שתפגעו לי בעפרון בן צוחר שתהיו סרסורים ושלוחים אתם בעצמכם שתקנו ממנו ותמכרו לי ובהכי פלטינן מדין בן המצר לדעת הרמב"ם והגם כי גאון פליג עליה הא אית לן סניף אחר דהיינו שיתן לי המערה אשר לו אשר היא חקוקה בסלע בסתם מערה דלכאורה בית החקוק בסלע לכ"ע לית ביה דינא דב"מ ואף שמרן ב"י דחה זה מ"מ הא מיהא לד"ת בבתים לית בהו דדב"מ והלוקח הוי מוחזק ונגלי לו' ק"ל כמ"ש מהרש"ך ועוד זאת יתירה דהכא המערה היא כפולה תחתיים ושניים והו"ל כמוכר כל נכסיו דלית ביה דדב"מ וכמ"ש מהרש"ך כי בהצטרפות כל הסניפים הללו תו ליכא דד"מ וצריכים אנחנו לכל זה לבטל דין בן המצר הגם הלום שהקנין נעשה בתוככם עכ"ז לא ינצל כ"ד מדין בן המצר אם לא בסניפים הללו דאף שהוא בתוככם לא עדיף מאמליך וכו' כדכתי' ועפרון ענה אותו מאליו ומעצמו לאמר לא אדוני כלו' אינך צריך לעשות לב"ח שלוחים להנצל מבן המצר מהטע' שיתבאר מה גם דהא דעשה שליח לבן המצר לאו מילתא פסיקתא דהא גאון פליג על הרמב"ם בהא ובהא אית לן טעם מספי' להיות הדבר באזני ב"ח לכל באי שער עירו כאשר יבוא ולמאי דקאמר מר דכיון שהיא כפולה הו"ל כמוכר כל נכסיו שהם תחתיים ושניים א"כ צריך שתקח ממני גם השדה כי היכי דליהוי כל נכסי כההיא דתחתיים ושניים ושלישים וז"ש השדה נתתי לך וגם המערה אשר בו הכפולה לך נתתיה והרי זה מעתה כמכר כל נכסיו וכל זה הוא לפי שיטתך דאלו לדידי אין אנו צריכין לכל זה שהרי לעיני בני עמי נתתיה לך והרי נתגלה הדבר למצרנין כי לעיני בני העיר נתתיה לך וכ"ת דהא בנתגלה לחוד לא מהני לז"א קבור מתך והחזק בזה והרי יש כאן נתגלה והחזיק ובזה הרי אתה מוצל מדין בן המצר ולזה השיבו אברהם כי הנה דבריך טובים דכיון שבאזני ע"ה אתה אומר ומגלה הענין שפיר דמי אך בזאת אם אתה לו שמעני כי אף שאתה או' נתתי מה יושיענו זה אף שהאמר כן בפני ע"ה הלא צריך לעשות הקנין ויתגלה ויתפרסם ואחזיק דבהכי מוצל כ"ד מדין בן המצר דכיון שנתגלה ונתפרסם הקנין והחזקתי ולא מיחו אז אבדו זכותם ולכן כסף השדה קח ממני ואקנה בפרסום ושוב אקברה את מתי ואחזיק ויועיל בסופי ועפרון לא הבין כוונתו בזה לכן א"ל ארץ תש"ב ביני ובינך מה היא וכו' ואברהם שמע לעפרון במה שאמר לו בההיא דנתגלה והחזיק ומ"מ החזיק בסברתו דבלא כסף לא מהני כאמור ולכן וישקול אברהם לעפרון את הכסף וכו' ועכשיו בא הכתוב להודיענו במה נתקיים המכר ופליג מדין בן המצר וז"ש ויקם שדה עפרון משופה ומנוקה מדין בן המצר מכמה טעמים א' אשר במכפלה שהוא כפול בית ועליה ע"כ וגם השדה והמערה וכל העץ אשר בשדה ובהכי הו"ל כמכר כל נכסיו דלית ביה משום דדב"מ ועוד שהעץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב וכתבו המפ' שהאילנות היו מחיצות וגבול לשדהו וא"כ היינו ממש איפסיק ביה רבבא דדיקלי דלית ביה דדב"מ ועוד נתקיים המקח לאברהם למקנה קנין עולם בסופי מוצל מבן המצר מ"ט שנתגלה ונתפרסם לעיני ב"ח בכל באי שער עירו וכ"ת והא בנתגלה לחוד לא מהני לז"א שאח"כ קבר אברהם וכו' והחזיק וכיון דנתגלה והחזיק תו ליכא דדב"מ וע"י כ' קם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת ב"ח המצרנין כי אחר כל זה תו לא מצו ב"ח המצרנין לסלק לאברהם :

ומילתא אגב אורחי ראה ראיתי להר"ב שפתי כהן בח"מ סי' קע"ה ס"ק ל"ו עלה דההיא דפסק מרן שם המוכר שדה רע כדי לקנות כרמים שדה יפה או שמכר מקום רחוק כדי לקנות מקום קרוב אין בהם דין בן המצר שמא בנתיים שיודע למצרן יקנה אחר אותו שדה שהוא רוצה לקנות וכתב ע"ז הר"ב הש"ך וז"ל המוכר שדה רע מכאן נראה באחד שעקר דירתו לעיר אחרת ומכר ביתו שהיה לו בעיר שהיה דר בו בכר לאחר מבני אותה העיר דאין בן המצר של אותו בית יכול לסלקו ללוקח דהא בסי' ק"ן ס"ב כתב הטור והמחבר דבזה מיקרי מוכר שדהו מפני רעתה ודוק ע"כ ואני שמעתי ולא אבין דהא אין הטעם משום דהוי משמ"ר אלא הטעם משום שרוצה לגאול ביפה וחיישי' שמא בנתים עד שידע דמצרן יקנה אחר אותו שדה יפה וא"כ אם הוא משמ"ר ואינו רוצה לגאול ביפה אפ"ה אית ביה דינא ד"מ דדווקא לגאול ביפה הוא דלית ביה דד"מ ואלת"ה למה אמרו בגמ' ברע ולגאול ביפה לית ביה דב"מ הא במוכר רע גרידא לית ביה דד"מ אלא ודאי דבמשמ"ר גרידא איתא דד"מ וא"כ מה ראיה מייתי למי שעוקר דירתו וכו' דהו"ל כמשמ"ר הא כיון שאינו גואל ביפה אכתי אית ביה דד"מ ואם באנו לדחוק ולומר דהר"ב ש"ך מיירי במי כהא שמוכר ביתו של העיר היוצא ממנה לקנות תמורתו אחר בעיר שהולך לשם הנה מלבד שהעיקר חסר מן הספר אף זו ק"ל דא"כ אף שנאמר דלא הוי כמשמ"ר אפ"ה לית ביה משום דד"מ משום דהו"ל ממש למכור ברחוק ולגאול בקרוב דלית ביה דד"מ ומהבא תיפוק ליה באופן שדברי הרב שגבו ממני איברא כי הסברא נוטה דמשמ"ר גרידא ליתא לדד"מ משום שאם ימתין עד שיודיע למצרן ימלך הלוקח ויחזור בו ולא יקנה השדה כי רעה היא אכן מה נעשה דלא משמ' הכי מהגמ' ולא מצאתי לשום אחד מהפוס' הזכיר דין משמ"ר גרידא בענין זה ולכן הגם שעלתה ע"ד לפרש קרא' דידן בזה מ"מ רואה אנכי דבמשמ"ר גרידא איתיה לדינא דב"מ ודוק :

דבר פשע דרוש ראשון

גרסינן בפ' יו"הכ שאל רבי מתיא בן חרש את ראב"ע ברומי שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה ר"י דורש א"ל ג' הן ותשו' עם כל א' וא' עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו שנא' שובו בנים שובבים ארפא וכו' עבר על ל"ת ועשה תשוב' תשו' תולה ויו"הכ מכפר שנא' כי ביום הזה יכפר וכו' עבר על כריתות ומב"ד ועשה תשו' תשובה ויו"הכ תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט וכו' אבל מי שיש ח"ה

בידו

כידו אין לו כח כתשו' לתלות ולא כיו"הכ לכפר ולא כיסורין למרק אלא כולם תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון עכ"ל:

מי האיש החכם ויבן את זאת גדולה תשובה · שסוקא משמייא מיהב יהבי פותחין לו שערי תשובה · ישוב לימי עלומיו עד די כעדנא יתגדל ויתקדש במקום שבעלי תשובה · ונקה האיש מעון ורפואות תעלה בעידניה אינו זז משם עד שמוחלין לו כל כך גדול כחה של תשובה · כדבר האמור כמאמר הנלכב פתח השער רגע אדבר פלפ'לת כל שהוא מאי דק"ל לרבנן מהך סוף דיומא ההיא שכתבו התו' בפ"ק דשבועות די"ב ע"א דההיא דפרכי' אמתני' האי עשה היכי דמי אי דלא עבד תשובה זבח רשעים תועבה ואי דעבד תשובה והתנייא עבר על עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו וכתבו בתוס' ד"ה אינו זז משם ואע"ג דתנן ביומא על עשה ועל ל"ת תשובה מכפרת ואמרי' נמי במס' חגיגה כל העושה דבר ומתחרט מוחלין לו מיד בשאר עבירות איכא מחי' גמורה אלא שמקילין לו הדין אבל במצות עשה מוחלין לגמרי עכ"ל וק"ל להו לרבנן בתרא' מהרש"א בס' ר"ה ומהרח"א בס' עץ חיים והר"ב שנות חיים דהתם ביומא פרכי' השתא אל"ת מכפרת אעשה מיבעייא ומשני ר"י דהאי ל"ת היינו לאו הניתק לעשה אבל ל"ת גמור בעי יוה"כ בהדי תשובה כדתני לה דבי ישמעאל התם והיא הברייתא דמייתי לה הכא דאינו זז משם ותי' מהרש"א דר"י דת"י כאן מה הן קתני הדר ביה ממ"ש שם ל"ת הניתק לעשה דגם שם י"ל מה הן קתני ומשום דביומא לא קתני עוד להכי הביאו ההיא דחגיגה עכ"ד ומהרח"א השיגו דא"כ אמאי קתני ביומא על עבירות קלות על עשה ועל ל"ת דאימא הן קתני על ל"ל ותו דאמאי לא פירש מה הן החמורות ולדידי לא קשי' ול"מ דבשלמא בשבועות כיון דקלות וחמורות לא קתני על אמטו להכי בעול"ת נמי לא קתני על כיון דבכללא דבריתא קתני ועל שאר ע' דמסתייה בהכי ברם ביומא דמוכרח לתנויי על בחלוקת עבירות קלות להכי כפי' דמה הן הקלות תני נמי על וזה כפי טבע הלשון ומאי דלא פי' מה הן החמורות ופי' בקלות היינו משום דבקלות איכא פלוגתא דאיכא מ"ד שאין התשובה מכפרת כי אם העשה ואיכא מ"ד גם ל"ת אמטו להכי אילטריך לאשמועינן כי היכי דלא נטעי אבל בחמורות כל אפייא שוים ובשבועות פי' בחמורות בדרך איידי והכא לא תני להו עוד דאיתי לו ז"ל שהק' על מהרש"א וז"ל דמוכרח ר"י לפרש ל"ת הניתק לעשה מכח הברייתא שהביאו שם על מה תשובה מכפרת על עשה ועל ל"ת הניתק לעשה ולא הבנתי דבריו דאין זה מוכרח כיון דאיכא התם ברייתא אחריתי דקתני דמוקי לשאר חייבי לאוין ואדרבה מעיקרא פרכי עליה דר"י מכמה ברייתי עד שהוצרך לו' תנאי היא וכל זה מכח קו' השתא וכו' ברם אי אמרי' דמתני' פרושי קא מפרש תו לא אילטריך לדחוקי דל"ת דקאמר היינו לאו הנ"ל אלא כפשטא ואתייא כאידך ברייתא דמנקה הוא וכו':

עוד ראיתי למהרח"א ז"ל שישב דברי התו' דכוונתם לו' דתלמודא הו"ל למפרך ממתני' דיומא כיון שהיא כוללת גם ל"ת הניתק לעשה ודמייא לההיא דחגיגה בכובש ש"ש דהוי נ"כ ל"ת הנ"ל ודבריו תמוהים דאף כי והכי' ליה דוליה דכובש ש"ש הוי ניתק לעשה מה שאינו כן כאשר יבוא לקמן אפ"ה קשה דא"כ אמאי כתבו התוספות שם בחגיגה בד"ה הא ורצוני מוחלין וז"ל גבי עושק שכר שכיר כתי' דהו"ל לא תעשה ופליגא דר"י בפ' בתרא דיומא דאמר תשובה תולה ויו"הכ מכפר והיכא ברייתא אחרת דאמר על ע' ול"ת תשובה מכפרת ולפי דברי מהרח"א דש"ש הו"ל כ"ל אמאי קאמרי תוס' ופליגא אדר"י כיון דמיירי בלהו הנ"ל דהוי כעשה משא"כ בל"ת גמור דלא מכפרא ועוד ק' כשנבין תחי' דברי התוס' שם בחגיגה שכתבו בד"ה הא ורצוני מוחלין דגבי עושק ש"ש כתי' דהו"ל לא תעשה שהרי בקרא כתי' והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי ש"ש אלמנה ויתום ומטי גר ולא ירצוני הרי להדייא דלא ירצוני אכולהו קאי ואיך כתבו התוס' דבעושק ש"ש כתיב דהו"ל ל"ת גרידא וראיתי להר"ב חדושי אגדות שהרגיש בזה וכתב דיש ליישב דה"ק הא דקא' תלמודא מוחלין לו מיד לא קאי רק אעושק ש"ש דבאינך אינו מתכפר מיד אלא תשובה תולה ויו"הכ או יסורים או מיתה מכפרים מיהו תשו' דירצוני עם כולן עכ"ל ודבריו תמוהי' שהרי החלוקות שכ' ז"ל עליהם דבאינך אינו מתכפר מיד אלא תשובה תולה ויו"הכ או יסורים או מיתה מכפרין היינו ל"ת גמור דבעי יו"הכ עם התשובה וכריתות ומיתות כ"ר דבעי נמי יסורין וחלול ה' דבעי נמי מיתה והן הם החלוקות דתני להו ר"י ביומא וכיון דאשני תלמודא אלא חש"ש גרידא נ"ל בהכרח לפי שהוא נידון כעשה כיון שהוא ניתק לעשה וא"כ לפי"ז ק' טובא מ"ש התוס' ופליגא אדר"י דלפי זה לא פליגא כלל ותו א"ל לפי דבריו דא"כ מנ"ל לר' חנינא דהעושה דבר ומתח' דמוחלין לו מיד מגופיה דקרא כי לפי המובן דר"ח בא לחדש דמוחלין לו מיד מגופיה דקרא:

לכן נ"ל בכוונת דברי התוס' דהוקשה להם דהי ס"ל לר"ח דלא ירצוני אכולהו קאי א"כ הו"ל דלא כמאן דהא ליכא למ"ד דעל החמורות בתשובה מוחלין לו מיד דבל"ת גרידא ניחא דהא איכא ברייתא דס"ל דתשובה מכפרת על עשה ועל ל"ת גרידא אבל כריתות ומכ"ד ליכא מ"ד דתשובה גרידא מכפרת ולכן מוכרח לומר דס"ל לר"ח דולא ירצוני קאי מעושק ש"ש ולמטה אבל המכשפים ומנאפים ונשבעים לשקר שהם מן החמורות ל"ק ויעיד ע"ז בעל הטעמים דבנשבעים לשקר שם שם אתנח שהוא כמפסיק בנתיים והדר קאמר ובעושקי ש"ש יתום ואלמנה ומטי גר ולא ירצוני ואהני הוא דקאי ודייקי הא ירצוני אין עליהם שום דין וח"ש אלא מיד מוחלין והני תרי דהיינו עושק ש"ש ויתום ואלמנה ומטי משפט גר כולהו לא תעשה גרידא ומ"ש התוס' דהעושק ש"ש כתי' כלו' ומעושק ש"ש ולמטה דהוי בכלל ומטה גר וכוונתם לומר דלא ירצוני ל"ק מראש המקרא שהם ח"מ אלא בעושק ש"ש והלאה אמור מעתה דאע"ג דפליג אדר"י שהרי אל"ת גמור קאמר דמכפרת התשובה גרידא הפך דברי ר"י דס"ל דל"ת גמור בעי י"ה בהדי תשובה מ"מ הא איכא ברייתא אחריתי דס"ל דגם ל"ת גמור תשו' גרידא מכפרת · זה נראה ברור בכוונתם:

ומעתה מפורש יוצא דכי קאמר הא ירצוני מוחלין היינו כמי מטה משפט גר ובמטה משפט גר ברור שאינו לאו הניתק לעשה וא"כ מק' מהרש"א דההיא דחגיגה הויא לאו הנ"ל ומהרש"א בס' רנוף אהבה והר"ב שנות חיים תפסו במושלם דההיא דחגיגה

הויא

הויא להו גמור ולא להו הנ"ל :

ועוד דבכובש ש"ש נמי מאן פסקה דהוי ניתק לעשה וטרם נבוא לברר זה מענין לענין נקנה ראש להבין דברי הרמב"ם בי"ח דסנהדרין שכתב דכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו ותמה עליו מרן הקדוש מדאמרי' בגמרא דכל היכא דאיכא ממון ומלקות מילקא לקי ממונא לא משלם דקים ליה בדרבא מיניה והניח הדבר בקושי :

והר"ב יכין שמועה בלל ר"ג נרחק להרץ דלעולם מטעם תשלום לחוד לא מפטר ואדרבה ילק' ולא ישלם דקי"ל בדרבא מיניה ברם עיקר הפיטור הוי משום לאו הנ"ל וכמו שפי' בה' גזילה וסיים בה משום התשלומין לו' דלא תימה שאם נשרפה הגזילה דלקי משום דליכא ביטלו ולא ביטלו כיון דמחייב לשלם ממון ואכתי מנתק וכה' שנה' סמך על מ"ש בהלכות גזילה דהעיקר משום הנתוק הא ל"ה אף דאיכא תשלומין לקי עכ"ד ומלבד שהוא דחוק כאשר יראה הרואה שם עוד ק' דהא רבית ואונאה פטרינהו הרמב"ם מטעם תשלומין והני לא נתקינהו קרא ואפילו את"ל דרבית נתקיה קרא באומרו וחי אחיך ואמרי' בפ' א"נ אהדר ליה כי היכי דניחי אכתי ק' חדא דהו"ל להרמב"ם לתת טעם זה שהוא העיקר לא התם' שהוא הטפל וכמו שעשה גבי גזלה בפ"א ותו דאונאה היכן מצינו דנתקא הכתוב ודוחק לומר דכל הני דמו לגזל ועושק שכן מחסרו ממון וכל הני ודכוותייהו נתקם הכתוב באומרו והשיב את הגזלה אשר גזל או את העושק ועוד כמ"ש אם השהה לאחר זמנו ואפי' שדעתו לשלמו שאז לית ביה משום לא תגזול ולא תעשוק ומ"מ עובר הוא בבל תלין ולא תבוא וכמ"ש מרן בפי"א דשכיר' ואפ"ה פטריה הרמב"ם התם מט' תשלומין והרי התם ליכא שום ניתוק בעולם דאפי' כשעובר בבולם לא מנתק קרא דוהשיב רק לגזל ועושק שהוא תיקון הלאו לומר שאם עברם וגזלא ועשקת תקנהו ע"י השבה אבל בל תלין ולא תבוא אם השיב אינו מתקן עוד הלאו דמאי דהוה הוה כ"ש כמשהא שכרו דלית ביה כלל משום לא תעשוק ול"ת כיון שדעתו לשלמו דאז ליכא ניתוק בשום לאו מלאוי ש"ש כלל ואפ"ה אם השהה לאחר זמנו אינו לוקה משום בל תלין ולא תבוא מטעם תשלומין אע"ג דליכא התם שום ניתוק :

וראה ראיתי להר"כ חוות יאיר שתי' לקו' זה וז"ל ומפני דמסקנת הש"ס דר"י מבעי ליה תחת אשר ענה כדאביי ועולא נפקא ליה ממ"א וכתבו התוס' דמש' דרבא סבר כעולא והלכה כרבא לגבי אביי וממילא קי"ל כעולא דס"ל דמשלם ואינו לוקה ע"כ ודבריו תמוהים לשארי התוס' עצמם שם הקשו דמהכא משמע דרבא סבר כעולא ואלו בהשוכר גבי חסם פרה ודש בה משמע דס"ל כר"י דלוקה ואינו משלם ותי' דלפי מה שפי' דעולא לא קאמ' דמשלם ואינו לוקה כי אם בהנך תלת דהיינו חובל ואונס ועדים זוממין ניחא דבעלמא סבר כר"י דלוקה ואינו משלם בר מהנך תלת עכ"ד וזה א"א להו' אליבא דהר"מ דהא ס"ל דבכל דוכתא אמרי' דמשלם ואגנו לוקה שלא כדברי התוס' וכמ"ש הר"כ ח"י ש"מ מ"מ סוף סוף הרי לרבא רבעי' לפסוק הלכתא כוותיה אשכחן ליה בההיא דחסם דס"ל כר"י דלוקה ואינו משלם ומה יענו לזה שפתי דעת וכר מן רין דברי הר"כ ח"י לא שרירין ולא קיימין דלהדיא פסק הרמב"ם בפ"א דנערה ובפ"ג דגניבה כר"י דכל היכא דאיכא ממון ומלקות לוקה ואינו משלם וכודאי דאישתמיטתיה להר"כ ח"י כל זה :

ואשר אני אחזה לי ביישוב דברי הרמב"ם בהקדים מאי דפרכינן עליה דר"י שם באלו נערות מחובל בחבירו ומשני כדאמר ר' אלעא בפי' דבתה תורה עדים זוממין לתשלומין א"כ בפי' רבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין עיים"ב למדנו דאף לר"י דס"ל דלוקה ואינו משלם היינו דווקא כי לא נתפרשו בתורה התשלומין אבל כשנתפרשו התשלומין בתורה אז משלם ואינו לוקה משום דרשעה א' אתה מחייבו אבל כשאתא לוקה ואינו משלם המשל בזה גזלה וגניבה דאית בהו לאו וחייביה רחמנא בתשלומין בקרא דוהשיב ועכ"ר לפוטרו ממלקות שאם נחייב אותו במלקות תו לא מחייב בתשלומין דרשעה א' אתה מחייבו וכו' וא"כ בטלת קרא דוהשיב ועכ"ר ל"ו דזה הוא הפך הכלל דמשלם ואינו לוקה ודכוותה גבי רבית דאמר רחמנא וחי אחיך אהדר ליה כי היכי דניחי ובאונאה נמי חייב להחזיר דהוי כגזל ואבידה ודוגמא לזה כתב הרמב"ן הובאו דבריו בשי' הרב בצלאל ז"ל בפ' השוכר אההיא דמשלם ד' קנין דמחייב לשלם משום והשיב את הגזילה :

ואל תשיבני דא"כ גבי גנב כיס בשבת למה נפטר מן התשלומין וחייב מיתה הא מחוייב הגנב בתשלומין דבפי' רבתה תורה הא בדותא היא דהתם חייוב מיתה אינה משום שגנב אלא משום איסור שבת וכודאי דמחלל שבת חייב מיתה וכיון דחייב מיתה פטור מלשלם ומאי דאמר רחמנא דחייב לשלם הגנב היינו בשלא נתחייב מיתה ממקום אחר אבל בגזילה וגניבה ורבית ואונאה ודכוותייהו הראוי היה שילקה על עון זה עצמו משום הלאו וחייביה קרא בתשלומין תו לא לקי דאי לקי מפטר מן התשלומין ובטלת קרא דוהשיב ודוחי אחיך וא"כ ע"כר לו' דמשלם ואינו לוקה משום דרשעה א' אתה מחייבו וכו' ובזה אפי' ר"י מודה :

ובזה יש להעמיד הגירסא שדחו התוס' במכות די"ו ד"ה התם איתיה בתשלום וכו' שכתבו שיש גורסין ואינו לוקה ומשלם וכתבו דאין לפרש דתרתי לא עבדי' משום כדי רשעתו דאדרבה יש לנו לומר ילקה ולא ישלם דכ"פ ה"כ הר"י כל היכא דאיכא ממון ומלקות וכו' ולפי דרכינו הא ל"ק דבכגון דא אפי' ר"י מודה דמשלם ואינו לוקה כיון דבפי' רבתה תורה בתשלום ואם ילקה ולא ישלם בטלת קרא דוהשיב וזה כ"ל בפתור ופרח :

מעתה חל עלינו חובת ביאור מ"ש התוס' בר"פ א"כ ד"ה לעבור עליו בב' לאוין וז"ל וא"ת ולוקמיה בגזל בגופיה ולעבור בב' לאוין וי"ל משום דלא לקי אלאו דגזל משום דניתק לעשה אבל כי מוקמי' אכובש ש"ש באם אינו ענין לקי שפיר עכ"ד :

ואגב אורחין לדידי חזי לי מילתא דתמיהא להר"כ ל"מ בפ"ט ד"ה מאכלות אסורות על מ"ש שם הרמב"ם לא שתק הכתוב מלאסור האבי' אלא מפני שאסר הבישול והק' הוא ז"ל במה קו' ותי' לקו' במה שבנה יסוד דק"ל להרמב"ם דאי לא תבשל מפקי' ליה לאיסור אכי' באם אינו ענין א"כ הדין נותן דלא לילקה על האבי' דכל מילתא דנפקי' לה באם אינו ענין לא לקי כדמוכח בתוס' בב' א"כ דס"א עיים"ב והדבר תמוה שהתוס' כתבו הפך מזה דכי מוקמי' ליה אכובש ש"ש באם אינו ענין לוקה שפיר ואחרי כתבי זה ראיתי להר"כ מולל מאם שעמד בקושי' זו ואיך שיהיה אשובה אראה מאי דק"ל לרבנן שבוראי כדברי התוס' הללו חרא שארי

לא

לא תגזול ולא תעשוק ניתן לתשלום ולאו שניתן לתש' אין לוקין עליו ותו דהא לא תעשוק נמי ניתק לעשה הוא שכן כתי' והשיב את הגזלה או את העושק אשר עשק:

ולכאורה עלה בדעתי לתרץ קו' הא' בהקדים מ"ר בהשוכר את הפועלים דחסם לפרה ודש בה משלם ד' קבין לבעלים ולוקה ופרכי' והא אינו לוקה ומת אינו לוקה ומשלם ושני רב פפא דמשום דאין מלקות ותש' באין כא' דמכי משכה נתחייב במזונותיה מילקא לא לקי עד שעת חסימה א"כ גבי ש"ש מכי הלך הפועל לעשות במלאכה נתחייב בשכרו מילקא לא לקי עד שיתכבנו ויכבוש הממון אצלו ולא ישלם לו ואפי' משעה שחל עליו לשלם לו השכירות דהיינו לבסוף אכתי אין שניהם באים כא' דמכי שקיעת חמה ממש חל עליו חיוב התשלומין ועל לא תעשוק לא קעבר עד שיתכבנו שכרו והכ"ה יכבשנו אצלו באלמות ולא יפרענו כדמוכח בהמקבל וכמ"ש הרמב"ם בפ"א דגזילה וכיון שאין שניהם באים כא' לוקה ומשלם אלא שאין זה מחוור בדברי התוס' חדא דא"כ הו"ל ליתן טעם זה ולומר דאי הוה מוקמי' ליה אגזל גופיה לא הוה לקי אי משום דהוי ניתק ואי משום שניתן לתשלומי' וב' באים כא' משא"כ בכובש ש"ש דלא הוי ניתק ואין ב' באים כא' ותו ק' כפז כמ"ש בדבור שלפני זה ומתחיל אמרי ה"נ וא"ת והא אין מזהירין מן הדין וי"ל דגזל לאו הניתק לעשה הוא ומטעם דאין מזהירין מן הדין הוה מצי לו' לעיל דלא ילפי והלא רבית והונאה לאו בני מלקות נינהו כיון שישנן בתשלומי' ובאים כא':

אלא שמתוך מ"ש הרבה מתמיה על הרמב"ם שכ"ט בה' שכירות פי"א דאינו לוקה על בל תלין ולא תבוא משום דהוה ליה ניתן לתשלומי' וק' טובא שהרי חיוב התשלומי' הוא משקיעת החמה ומילקא לא לקי עד שיעלה ע"ה. ואז הוא עובר על בל תלין וכן פירש"י בהמקבל דף קי"א שכיר יום גובה כל הלילה שכיר שפעולתו ביום ויצא לערב גובה כל הלילה וכל הלילה הוא זמן גבייתו בין לענין שבועה שתקנו לו חכמים שהשכיר בזמנו נשבע ונוטל בין לענין שאינו עובר עליו משום לא תבא עליו השמש אלא משום ל"ת פעולת שכיר אתך עד בקר ע"כ הרי ברור שאין התשלומין ועבירת הלאו באין כא' והמאי לא לקי אף שניתן לתשלומי' כיון שאין ב' באין כא' וצ"ע:

ועוד אני תמיה על דברי התוס' דהיכי ילקה כובש ש"ש משום לאו דלא תגזול דמוקמי' ליה בש"ש בא"ע והא הו"ל לאו שאין בו מעשה לפי שהוא כובש שכר בשכיר בשב ואל תעשה והרמב"ם נ"כ למה לא כ"ט בש"ש משום שאין בו מעשה:

וראיתי להר"ב מולל מא"ם סי' ב' שתי לקו' התוס' דכתב לעיל בשם דורו דכללא כיילי תוס' במכות דט"ו ד"ה תניא הבא למקדש דב' לאוין הסמוכים אהדדי אפי' שהם ניתק לעשה דלוקין עליו כמו לא יחליפנו ולא ימיר אותו א"כ בכאן אי לאו דלא תגזול אתי לעושק ש"ש אף שהוא ניתק לעשה כיון שהם ב' לאוין דסמיכי אהדדי דהיינו לא תעשוק ולא תגזול לקי שפיר עכ"ד והשתמיט' מ"ש התוס' בזבחים דקי"ב ד"ה אלא א"ח זורק דהא דאמרי' דחד עשה לא מנתיק תרי לאוי דסמיכי היינו דווקא כשהם סמוכים זה אצל זה וסמוכים אצל העשה והכריחו זה מלא תעשוק ולא תגזול וא"ר זהו עושק זהו גזל וחשבי' ליה ניתק לעשה אלמא צריך לחלק בההיא דתמורה דלכך סמך ב' לאוין אצל העשה לומר שאין העשה מנתקה עכ"ד הרי דבל"ת ול"ת ג"כ מיקרי ניתק אע"ג שב' לאוין הם סמוכים ותרוויהו בחד מילתא דזהו גזל זה עושק והטעם משום שאינם סמוכים הלאו אצל העשה ועל דרך זה צריך לפרש דבריהם בחולין דפ"ה אף שהם לא בא בגילוי בדבריהם שהטעם לפי שהם סמוכים אצל העשה אבל מוכרח להבליע זה בדבריהם שהרי לא תעשוק ולא תלין סמוכים אהדדי ואפ"ה מנתיק להעשה אלא ודאי דהטעם שצריך שיהיו סמוכים זה אצל זה ואצל העשה אבל כשאינם סמוכים אצל העשה אף שסמוכים זא"ז בגוונא דלא תעשוק ול"ת מתנתקי שפיר:

והר"ב מ"מ דורו תי' דהכא הו"ל לאו שקדמו עשה דביומו תתן שכרו וכל ל"ת שקדמו עשה לא קרי' ביה ניתק לעשה כדאמרי' במכות עי"ש עכ"ד ואע"ג דהתם מאי דאמרי' כל לאו שקדמו עשה היינו עשה דתיקון הלאו אבל עשה דביומו תתן שכרו אינו תיקון בלאו דתי' הלאו היינו והשיב את העושק מ"מ נר' דכיון דמצות ההשבה וכתי' השכר איתא מקמי הלאו כמאמר ביומו תתן שכרו הוי לאו שקדמו עשה ותי' זה אמת נכון:

והר"ב ח"ה תי' דכיון דהעשה בלשון עושק והלאו בלשון אחר דהיינו לא תגזול וכא"ע לגזל אתא לכובש ש"ש לא מיקרי לאו הניתק לעשה וכזה תי' מהר"י בירב ז"ל הובאו דבריו בס' מ"מ שם והרחיב הדבור ביותר דוהשיב את הגזלה אתי לגזל ממש ואת העושק אתי ללא תעשוק אבל לא תגזול דמוקמינן ליה בש"ש בא"ע לא מנתק כלל:

היוצא מן המחובר דבכובש ש"ש לקי שפיר כפי"ד התוספות הללו ואי להרב מולל מא"ם ז"ל לקי על לא תגזול ולא תעשוק דשום חד לא מנתק משום דקדמו עשה וגם לסברת הרב דורו לקי אתרוויהו ואפי' לסברת הר"ב ח"ה והר"י בירב ז"ל דס"ל דלא תעשוק מיהא מנתק מ"מ לקי כובש ש"ש משום לא תגזול דמוקמי' ליה בא"ע בכובש ש"ש וזה לא מנתק ולא הוי לאו הניתק לעשה וא"כ היכי קאמר הרב מהרח"א דבש"ש הוי לאו הנ"ל הפך מ"ש התוספות בעצמם:

ולדאתן עלה ממדבר קדמות דברי התוספות דשבועות ראיתי להר"ב שנות חיים ז"ל דברים תמוהים שרצה לתרץ דלעו' התוס' בתחי' הקשו מיומא ושוב הרגישו דהתם בלאו הנ"ל מיירי ולכן לא הונח להם מאותו בקיאות וחזרו להביא מחגיגה דהוי לאו גמור ומלבד שזה הוא דוחק עוד ק' דא"ם כן מאי ק"ל מחגיגה הרי ההיא דחגיגה פליגא אדר"י וס"ל דאפי' ל"ת גמור מכפרת והלו מתני' דיומא אתיא כר"י שאינה מכפרת אלא אעשה והלאו הניתק לעשה אבל ל"ת גמור אינה מכפרת וא"כ מאי קו' הא מתני' דשבועות ע"כ לאוקומה כס' מתני' דיומא ודלא כברייתא דקתני דאף ל"ת גמור מכפרת וכההיא דחגיגה דאזלא כוותה דהני פליגי אמתני' דיומא אי מפרשינן לה בל"ת דקאמר היינו ניתק לעשה ובודאי דנסמו' אידך ברייתא ודחגיגה מקמי מתני':

עוד ראיתי לו דברים תמוהים דק"ל על דברי התו' הללו דמאי קו' איומא דהא דתני בברייתא עבר על מצות עשה תרא מן הקלות קאמר וגם ל"ת דכותה דתרוויהו קלות נינהו ויהו במשיב דה"א להא הו"ל למנקט לא תעשה דעפי חמורה ומדלא נקט ש"מ דהל"ת לא מכפרה עכ"ד ודבריו תמוהים וכנראה דלא

סיימוה

שיימוה קמי סיפא דהך ברייתא דהיינו זו דקתני להדיא שאם עבר על לא תעשה כתשו' תולה ויו"הכ מכפר והך ברייתא דשבועות היא היא ההיא דשאל ר' מתיא בר' חלוקי כפרה שהיה ר"י דורש דלא השכחן ברייתא אחריתי דקתני בעשה אינו זז משם וכו' ולא הזכירו לא תעשה:

והנה כמה שתי' התוס' בשבועות וחגיגה דבלא תעשה מקילין ובעשה מכפרת לגמרי ק' לי טובא דא"כ עכ"ר מתני' דקתני תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל ל"ת לאדרין קתני על עשה לגמרי ועל ל"ת מקילה קצת עד שיבוא יו"הכ ויכפר לגמרי והא כדאיתיה והא כדאיתיה וא"כ ק' דמאי פריך הש"ס אלא ל"ת מכפרת העשה מבעייא וליטניה ליה דדווקא נקט הכי לומר דהעשה מכפרת לגמרי משא"כ בל"ת והוי הוה תני ל"ת לחוד הוה גמרי' מיניה לעשה דמכפרא בוותיה דהיינו מקילה דדיו לבא מן הדין להיות כנדון להכי קתני עשה נמי לאשמועי' דבעשה כפרה לגמרי והא כדאיתיה והא כדאיתיה וטובא אשכחן מתני' דלאדרין קתני וכגון ההיא דפ"ב דמגילה במתני' דחש"ו יעו"ש:

ותו דא"כ אין הפרש בין ל"ת לחמורות דבל"ת נמי תולין לו עונש עד יו"הכ והלא בהדיא תנן תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל ל"ת ועל החמורות היא תולה עד שיבוא יו"הכ ויכפר ואין לומר דמאי דקא' בחמורות תשובה תולה היינו דלא מקילה כלל משא"כ בל"ת דמקלה קצת דהא אמאי דתני ר"י עבר על ל"ת תשובה תולה פי' בחגיגה דר"ל דמכפרת קצת אבל לא מחי' גמורה ועדיין יש עונש והיינו עונש תולין וא"כ ה"כ הכי הוי פי' שרוחק לחלק ביניהם דאידי ואידי חד לישנא ברש קו' קמייתא מתברא טיברי ותמהני היך לא הרגישו בזה אבות העולם שוב ראיתי לחכמי אחרוני זמננו עמדו בה ויישובם לא הונח לי ולכן הנכון כמ"ש הר"ב ר"א דש"ל לתוס' דסו' דיומא ליתא כפי סו' דשבועות ור"י הדר ביה ותי' התוס' היינו כפי סו' דשבועות וק"ל אליבא שלפי דבריו צ"ל דפליגא מתני' דיומא עם ברייתא דר"י אשר הבאתי בפתח השער דכפי הברייתא דר"י צ"ל דמאי דקא' תשובה מכפרת על ע' קלות עשה ול"ת היינו ל"ת הניתק לעשה וכדפרים לה ר"י ועל החמור' דהיינו ל"ת גמור הוא תולה עד שיבוא יו"הכ ויכפר על כריתות ומכ"ר לא אשמועי' בהו תנא דמתני' ובברייתא פי' שצריך ג"כ יסורים:

ובזה נבין מקרא שכתוב ביחזקאל סי' ל"ג צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו וכו' ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו וכו' חבול ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות וא"ל דמאי טעמא נקט הכי כי הרי השבת חבול וגזלה אמנם עפי"ה מובן כי הנה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו הוא ל"ת הנ"ל והשב תשיב לו את העבוט וכמ"ש הרמב"ם בפ"ב דמלוה וגזלה במי הוי נ"ל והתני קאמר ורש' הרשע לא יכשל בה ביום שובו ממש דאינו זז משם עד שמוחלין לו כיון דהוי ניתק לעשה וקא מפרש ואזיל באמרי לזה הרשע שיש בידו לאו הנ"ל מות תמות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה והיינו שבש מתותו עון דלאו הנ"ל והיינו דקאמר חבול ישיב רשע וגזלה ישלם שהם לאו הנ"ל אז תכף ביום שובו חיו יחיה והיינו זז [illegible] משם עד שמוחלין לו:

ואגב גררא נמלא כתוב אלי משם מהרש"א בס' גופי הלכות דב"ח וז"ל לכאורה נראה דהלאוין שאין לוקין עליהם קילי מהלאוין שלוקין עליהם ואולם התוס' כתבו במכות די"ד דאד"ר הם לחומרא דלאו שבכללות ולאו הנ"ל נכתבו לעונש יתירה וכו' ע"כ נמלא והנה הס' הזה אינו נמלא בידי כעת שאם הם הדברים כהוייתן קשה הדבר מאד מכו' דיומא דאמרי לענין הכפרה דהתשובה מכפרת על עשה ול"ת הנ"ל אבל לא תעשה גמור לא גם כברייתא דר' חלוקי כפרה אמרי' שהקל לקלות וחמור לחמורות והך ברייתא מתוקמה במתני' דל"ת הנ"ל הוי כעשה וקרי' ליה קל לקלות הרי להדיא דל"ת גמור חמור מהניתק גם ממאי דפריך הש"ס אלא ל"ת מכפרת העשה מבעיא כלו' כיון דל"ת הוי חמור מהעשה ופרקי' מאי ל"ת לאו הנ"ל ואם כדברי התוס' אדרבה יותר יגדל התימה דכיון דהלו הנ"ל מכפרת דעונשו גדול מלאו שאינו ניתק העשה מבעייא אלא ודאי דעונש שיש בעשה הוא שיש בלאו הנ"ל ואפי' מעשה לא חמור ומכ"ש מלאו גמור ואחר בקשת המחי' אין כוונת התוס' במכות כמ"ש דלעונש יתירה נכתבו הלאוין לו' לעונש יתירה יותר מהלוקין עליו אלא לו' דנכתבו להענים העובר עליהם ביותר והלו לא נכתבו לא היה עונשו כ"כ אבל עכשיו שנכתבו נענש יותר אבל לא יותר מלאוין דלוקין עליהם וזה ברור לע"ד:

אשובה הראה מאי דקי"ל לרבנן בתראי בהך ברייתא דר' חלוקי כפרה שהיה ר"י דורש ורמו עלה מתני' דהלכות תשובה ומע"ט בתריס בפני הפורענות הרי דלא מטי על בעל תשו' שום פורענות וא"כ הק' הכא דיש שצריך יסורים ויש במיתה ובשם רבי' יונה ז"ל דאותי שתי' דברייתא מיירי בעושה תשובה וחוזר שבבר השלים ואמטו להכי יש עליו מדין דין יסורים ומתני' מיירי במתחזק כל ימיו תמיד בתשובה ומפחד כל ימיו מהעונש והיינו דדייק לומר תשו' שגלוה אליה מע"ט דהיינו שמתחזק כל ימיו תמיד בתשו' ומפחד מהעונש ולבחינות אלו קרי להו תנא מע"ט:

ועפי"ז נבין קרא כדכתי' מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם וא"ל מה הלשון אומרת ירוח' דהול"ל יכופר עונו ותו להבין הסמיכות דאשרי אדם וכו' עם ומודה ועוזב ירוחם ולפי"ה הדבר מובן מעצמו דהשמועי' קרא שהבעל תשובה שמודה ועוזב חטאו מן השמים ירוחם לבלתי תת לו שום יסורין בתוכחות על עון שהרי התשוב' עומדת בפני הפורענות בתריס וב"ת ובלא יש עבירות שצריכות יסורין ויש במיתה וכדתנא דבי ר"י לז"א זה שאמרתי לך שירוחם ואין עליו יסורין היינו בשבל ימיו מחזיק בתשובה ומפחד מהעונש וזה הוא מאומר ז"ש אשרי אדם זה שאמרתי אותו היינו כשהוא מחזיק בתשובה ומפחד תמיד מן העונש והיינו מתניתין דאבות אבל בשמקשה לבו דהיינו שאחרי שובו לא תזכרנה עוד בלבו מעשים אשר עשה והינו מפחד עוד מהיסורין שחושב שבבר השלי' פעלו אדם בזה יפול ברעת היסורים ולא תספיק לו תשו' גרידא אא"כ יבואו עליו יסורין לכפרת עונו בשלימות והיינו ברייתא דתנא דבי ר"י:

ואל זה סובב הולך מאמר אדונינו המלך דוד במזמור נ"א חנני אלהים בחסדיך ברוב רחמיך מחה פשעי הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי וא"ל דכיון שאמר ברוב רחמיך מחה פשעי למה חזר וכפל הרב כבסני וכו' ותו שנה

ושלש

ושלש כבסני מעוני ומחטאתי טהרני ועוד מה היתה כוונתו באומרו כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ומאי לך לבדך חטאתי אמנם עפי"ה יבוא על נכון ונקדי' עוד מה שתי' לרומיא דברייתא ומתני' ומטו בה בשם הר"א אזכרי ז"ל דתשו' מאהבה שהזדונות נעשות כזכיות הוא כתרים בפני הפורענות והיינו דדייק תשובה שנמשך ממנה מע"ט דהיינו שהזדונות נעשו לו כזכיות וכמעשה הטוב אמנם תשו' מיראה שהזדונות נעשות כשגגות לזה צריך יסורין לתשלום כפרת העון שנשאר ממנו שוגג ולפי הדיוק יראה עוד לחלק דמתני' איירי בעון קל שאין בו לא כרת ולא מכ"ד רק שדינו ועונשו מסור לשמים בזה התשובה מכפרת בלתי יסורין וכגון ההיא דאמרי' בקדושין דאין שליח לדבר עבירה ושמאי ס"ל דיש שליח לדבר עבירה ואמטו להכי האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש שולחו חייב שנאמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ואמרי' בגמרא דחייב דקאמר שמאי היינו בדיני שמים ופליג עם ת"ק בדינא רבא ודינא זוטא דלשמאי חייב בד"ש בדינא רבא ולת"ק בדינא זוטא וכל כי האי שחייב בד"ש תשובה כתרים בפ"ה וברייתא דר"י מיירי בעבר עבירה שיש בה כרת ומכ"ד וכדתני' בהדיא :

ובזה נא"ה חנני אלהים כחסדיך כלו' שתחון ותרחם עלי לבלתי תת לי יסורין בתוכחות על עון לפי ששבתי בתשובה וכ"ש התשובה הו"ל כתרים בפ"ה וכרוב רחמיך מחה פשעי לבלתי יזכרו ויפקדו להענישני עליהם ביסורין וכי תימא אף ששבתי בתשו' עדיין עלי דין יסורין וכדתנא דבי ר"י דבכריתות ומכ"ד צריך יסורין לז"א דהכא כיון דתשובתי הוא מאהבה והרב כבסני מעוני ואפי' ממה שמתהפך העון מזיד לחטאת שהוא שוגג טהרני וזה אינו אלא בתשו' מאהבה לכן אמרתי שאין עלי עוד דין יסורין ולא אמרו שצריך יסורין אלא בתשו' מיראה שהמזיד נהפך לשוגג ואמטו להכי צריך יסורין לתשלום כפרת השוגג שנהפך מהמזיד אבל בדידי שהתשו' מאהבה ולא נשאר מן המזיד ואפי' שוגג א"כ אין עלי עוד דין יסורין כלל אמר עוד כי פשעי אני אדע לרמוז לת"י הנ"ל דבמתחזק כל ימיו בתשו' ואינו זז מדעתו מעשיו הרעים אשר עשה ודואג עליהם ומפחד לזה אין עוד עליו דין יסורין כלל וז"ש תדע עוד דהכא ידעתי את פשעי וחטאתי נגדי תמיד ודואג ומתפחד תמיד וא"כ מטעם זה חנני אלהים לבלתי תת עלי דין יסורין כי בדין הוא שכל המתחזק בתשו' תמיד ולא יזוז מנגד עיניו אשר פעל שלא יבואו עליו יסורין אמר עוד לך לבדך חטאתי כלומר דמטעמא אחרינא אימור דאמרי הכא שאני פטור מדין יסורין והיינו משום דכל עון שאין בו כרת ומכ"ד תשו' גרידא מסתייא ואין עליו דין יסורין והכא נמי מה שחטאתי באוריא העונש תלוי בדיני שמים וז"ש לך לבדך חטאתי דהיינו העונש שלי הוא לך לבדך חטאתי להעניש ני ואינו מכרת ומכ"ד שדינם מסור בדיני אדם דהא חייבי כריתות נמי דינם מסור לב"ד שאם לקו נפטרו מידי כריתתן וכיון שחטאתי עונשה בידי שמים כל כי הא אין עלי עוד דין יסורין :

אמנם להבין כפל לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי יראה שרמז לנו דיני הוידוי והיינו מ"ד ביומא כתיב מכסה פשעיו לא יצליח וכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ופרקי' כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם ואבע"א כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו ואל זה רמז לנו דוד הע"ה שאיש החוטא שבא להתודות לפני המקום ולומר לפניו חטאתי צריך שיתודה בלחש וז"ש לך לבדך צריך להשמיע הוידוי ולומר חטאתי אמנם זה דווקא כשהרע בעיניך עשיתי דהיינו או שלא נתפרסם החטא או שהוא עבירות שבין אדם למקום אבל כשאותו הרע הוא גם בעיני הבריות דהיינו שהוא חטא מפורסם או עבירה שבין אדם לחבירו לההוא צריך לפרסמו ולהשמיע הוידוי גם לבני אדם :

גם במזמור ל"ב רמזה לנו אדוננו המלך דוד באומ' חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' וא"ל שמאמר זה סותר במשך הקודם שאמר בתחי' המזמור אשרי נשוי פשע כסוי חטאה והק' הכא חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי ותו ק' שכפל הענין במה שחזר לומר אמרתי אודה עלי פשעי ותו מה הלשון אומרת אמרתי אודה עלי פשעי ובקיצור הול"ל ועוני לא כסיתי ואודה עלי פשעי והנה לפי פשוטן של דברים יראה לפרש במה שנאמר דאע"ג שמצינו שצריך לכסות החטא ה"ד שלא לפרסמו ברבים אבל בלחש בינו לבין המקום צריך להתודות ולפרט החטא וכדאמרי' באלו נאמרים מ"ט תקנו תפלה בלחש שלא לבייש עוברי עבירה וכן פ' להדיא הר"מ בה' תשובה וז"ש חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וכ"ת והא אמרת ברישא אשרי נשוי פשע כסוי חטאה לזה בא במשיב אמרתי אודה עלי פשעי לה' כלומר זה שאמרתי שטוב להודות ולהתודות על כל דבר פשע היינו לה' דווקא אבל לפרסמו לבני אדם אסור והיינו דרישא שאמרתי אשרי נשוי פשע כסוי חטאה :

ולפי במשך הקודם יאמר בא באופן אחר ונק' עוד מ"ש הר"ב חדושי אגדות דקרא דקאמר כסוי חטאה ואוקי' ליה בחטא שאינו מפורסם אתי שפיר דנקט לשון חטאה שהוא שוגג שכיון שלא נתפרסם חטאו לרבים ולא נתחלל ש"ש ע"י בפרסום הרי זה דומה לשוגג משא"כ בחטא מפורסם דאיירי ביה אידך קרא דמכסה פשעיו לא יצליח קרי ליה פשעיו דכיון שחטא בגלוי ומיעט בכבוד שמים לעיני כל העם הו"ל כפשעי שהם המורדים שכל מה שהאדם חוטא בפרסיא מיעוט כבוד שמים הוא עכ"ד המורם מהם דחטא מפורסם קרי' ליה פשע ושאינו מפורסם קרי' ליה חטא וז"ש חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וכ"ת הא אשמעתן ברישא שצריך לכסות החטא לזה במשי' אמרתי אודה עלי פשעי כלומר זה שאמרתי כי טוב להודות וחטאתי ועוני אודיעך היינו בחטא ועון שהוא כפשע מחמת שהוא מפורסם וכיון שהוא פשע דהיינו מפורסם טוב ומ"ש תחי' כסוי חטאה היינו חטאה שאינו מפורסם :

עוד ראיתי למפרשים שתי' לרומיא דברייתא ומתני' דמתני' איירי במזכה את הרבים ומשיבם מעון דזה אין עליו דין יסורים ובתשו' גרידא סגי ומשני ובזה נכון מקרא שכתוב אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו הצילני מדמים אלהים ופירש"י ז"ל שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה והיינו דכיון ששבתי בתשובה אין עלי עוד דין יסורין ומיתה ואע"ג דקי"ל דיש עבירות שצריכות יסורין ויש במיתה הא לא דמייא דהכא בכ"ד אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו ואני מזכה את הרבים ומשיבם מעון וכל כי האי אין עליו עוד שום דין יסורים ומיתה :

עוד ראיתי להר"ב כבוד חכמים שחלק דמתניתין דאבות מיירי בתשובה דרבים דכיון דרבים

נינהו

כיצהו ונפיש זכותייהו כתשובה גרידא די ואין צורך עוד ליסורין וכרייתא דר' חלוקי כפרה איירי כתשובה דיחיד דכיון דלא כפיש זכותיה יש עבירות שמלבד התשובה צריך יסורין וכזה נכין מקרא שכתוב במזמור כ"ה פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני דקשה אטו לפי שהוא יחיד צריך חנינה והלא היה רבים לא היה צריך חנינה ועיין מ"ש המפרשים:

ולפי"ד הדברים פשוטים שאדונינו המלך דוד רמי פומקי ומלאי ועיניו תמיד אל ה' למען יוציא רגלו מרשת היסורין אשר נתחייב בתוכחות על עון ולז"א פנה אלי וחנני בדרך חמלה וחנינה להצילני מן היסורין וכו' והלא כך היא המדה שהשב בתשובה אין עליו עוד דין יסורין שהתשובה עומדת בתרים בפני הפורענות לזה אמר דהא ליתא שזה לא נאמר אלא גבי רבים משא"כ ביחיד שצריך יסורין ולכן בדרך חמלה וחנינה אני שואל שתצילני מן היסורין כיון שיחיד ועני אני וביחיד אף שעשה תשובה עדין עליו דין יסורים ולכן אני שואל בדרך חנינה שתתרצה ממני בתשובה גרידא בלתי דין יסורין ודוק:

דבר פשע דרוש שני

גרסינן בפרקי ר"א כיון שהחיה יחזקאל את המתים אמרו ה"י השיבנו ה' אליך ונשובה:

בריך רחמנא דיהב לן אסוותא מן שמייא רפואות תעלה. לגבר אשר דרכו נסתרה והלך חשכים דרך לא סלולה. ועבה תוכחתא ישוב עמלו ושב ורפא לו וכמו השחר עלה. הנה הלוא אם לדין יש תשובה אל אלהינו כי ירבה לסלוח שהקים עולה. מאחר כי הוא ית' מלך הכבוד ובדין הוא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וכבר נתעוררו בזה רבני אשכנז זלה"ה כי מה תוסיף תת כח התשובה לאיש החוטא מאחר שאין מחי' ית' עולה בדין כיון שהוא מלך ומלך שמחל עכא"מ וראה ראיתי שתי' הם ז"ל לחקירה זו דכיון דהקב"ה עם ישראל הם נחשבים כאב ובנו כאשר ידוע ומפורסם אמנו להכי שפיר הוא מחי' ית' מחילה בדין אב שמחל על כבודו דהוי כבודו מחול וכדאמרי' בקדושין כיון דישראל לגבי הקב"ה הוו בנים משא"כ לגבי א"ה שאין להם דין בנים שאין תשובה מספקת לכפר להם על כל ר"פ דלדידהו הוי הקב"ה אדון ומלך ומלך שמחל על כבודו אכ"מ ע"כ תורף דבריהם ז"ל ואין מקום לדחות ולומר דע"כ ל"א דמלך שמחל ע"כ אין כבודו מחול אלא דוקא בשנוגעי' בכבוד המלך וכדאי בזיון וכההיא דשאול דכתיב ויבזוהו ויהי כמחריש אבל איש החוטא ועובר על דת כי יחטא מה יפעל לו ית' דליתא דודאי פסי' כי העובר על דת הרי הוא מורד במלך שעובר על גזרתו של מלך ולויויו ית' ואין לך פוגע בכבוד המלך גדול מזה שממרה את פיו ובפרט כפי חכמי האמת שהחוטא פוגם הוא למעלה ממש ח"ו וא"כ מעתה אין לך חלול כבוד גדול מזה:

ובזה נבין כוונת הפסו' הנא' בס' האזינו שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך וא"ל מה היתה כוונה בהו' שחת לו לא בניו מומם ומה היתה עקשותם עד שקראם דור עקש ופתלתול ולא הספיק לו זה עד שקראם עם נבל ולא חכם כי מה היא להם עד שקראם נבל ולא חכם ובילד נעקרה מאי דהוה ס"ד במ"ש להם הלא הוא אביך קנך ועיין בדבר דרוש מ"ש בהם ולפי"ה הדבר מבואר כי הנה יש מהמפ' שפרשו בכוונת הפסו' הללו שמדברים במי שמסרב לשוב בתשובה והכוונה כי לפי מ"ש דכיון דפתח הכתוב לומר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וה' צדיק וישר מעתה האיש החוטא קס"ד שאין לו תרופה ואפי' אם ישוב דמאחר שהא"ת דרכיו משפט על קו הדין הגמור התשובה לא אהנייא ליה דלא ימחול לו הש"ית משום דאפי' אם ימחול אין כבודו מחול בדין המלך ולא תימא דאם יחטא האיש לפני הקב"ה חלול ומיעוט כבוד שמים יש עד שתאמר דאי מחיל אין מחי' מחי' לז"א שחת לו כלומר ההשחתה והפגם דאשו מגיע השמימה לא בניו מומם כלומר שאין מום ופגם זה של בניו דווקא אלא שגם לו נוגע המום והפגם וכ"ש אין לך חלול כבוד גדול מזה ומעתה היאך עולה בדין מחי' ית' לאיש החוטא כיון שמלך המוחל אין מחי' מחילה כל זה עלה בדעת המסרבים לעשות תשו' וכא הכתוב להוכיח לבעלי הסברא הזאת שמעקשים את הדרך הישר למנוע עצמם מדרכי התשו' כי כל חפצם לישאר בדרכי הרעה ולכן הם מבקשים למנוע עצמם מן התשובה מצד הדין ולכן בא הכתוב במתרעם עליהם לומר הלה' תגמלו זאת לבקש לכם עילה מצד הדין להפטר מן התשובה והלא אם הייתם רוצים לידבק בו ית' הייתם יכולים לבקש לכם דרך ומקום לתשובה לאיש החוטא רק שאתם עם נבל ולא חכם לחלק חי' ישר ונכון דשאני הקב"ה כי אף שהוא מלך מ"מ לגבי ישראל כאב יחשב ואב שמחל ע"כ כ"מ וז"ש הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך דומיא דאב ממש וכ"ש הרי מחי' ית' מחי' גמורה בדין אב שמוחל על כבודו דכבודו מחול וא"כ למה תתרחקו מדרכי התשובה:

ואל זה אביט מקרא שכתוב בירמיה סי' ל"א ההוא אמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי ליש' לאב ואפרים בכורי הוא וא"ל במה שכפל הענין במלות שונות באומרו בבכי יבואו ובתחנונים דודאי שהבכיה הוא מתחנן ומה בא להודיענו כי הקב"ה הוא אב לישראל ומי לא ידע בכל אלה ומה היא הנ"ט כי הייתי לישראל לאב והנה רש"י ז"ל פי' בבכי יבואו ובתחנונים ע"י התפלה והתשובה והאה קאמר תדע היאך ע"י התשובה ימחלו עונות הנה הלוא כי השי"ת הוא מלך הכבוד וקי"ל בדין דמלך שמחל ע"כ אכ"מ משום דהקב"ה לגבי ישראל הוא אב וז"ש כי הייתי לישראל לאב ואב שמחל ע"כ כבודו מחול ולכן ע"י התשובה הריני מוחל להם על העבר ומקבלם משא"כ לגבי א"ה שאין דיני כאב לגבייהו אלא במלך ורבון ולכן אין תשובה מועילה משא"כ לבני ישראל כי הייתי לישראל לאב ודוק:

ובזה נבין כוונת ישעיה במקראיו סי' ס"ג כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך וא"ל דהיאך אברהם וישראל לא ידעום ולא יכירום ועוד במ"ש לו' אתה ה' אבינו דבבר מראשית. בזאת קאמר כי אתה אבינו וכבר רז"ל נתעוררו בזה בשבת פר"ע ואמרו אר"ש"ן אר"י מ"ד כי אתה אבינו וכו' לעתיד לבוא הומר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו או' לפניו רבש"ע ימחו על ק"ש אמר אימא ליה ליעקב דהוה ליה לער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עלייהו אומר לו בניך חטאו אומר לפניו רבש"ע

רבש"ע ימחו על ק"ש אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה א"ל ליצחק בניך חטאו א"ל רבש"ע בני ולא בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי ועכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו וכו' וא"ת כולם עלי הא קריבית נפשי קמך ע"כ וא"ל כיס טובא דמתה נפשך אם טעות ויצחק ששיב לפניו ית' שאם בניו הויא תשובה מעליא א"כ למה אברהם ויעקב נעלמה מהם וקרא להדיא כתיב בני בכורי ואם לא נעלם מהם שישראל נקראו בנים למקום יותר יגדל התימה איך לא השיבו אותה תשובה והדבר מפליא על אברהם ויעקב שהם במדת החסד והרחמים איך עכשיו שבקי לחסידותייהו ואם נאמר שאותה תשובה מספקת וכאשר השכל מחייב דאטו משום דהוו בנים למקום אם חטאו לא יחשוב ה' להם עון א"כ מה היתה תשו' יצחק בני ולא בניך ואין לו' שעיקר התי' הוא במה שנותיו של אדם וכו' שהרי קאמר ועוד כמה חטאו דמשמע שהוא תי' אחר מלבד תי' הא' וא"כ הדרא קו' לדוכתה ותו אמאי נקיט בניך חטאו ול"ק ישראל חטאו:

ולפי"ד נכון הדבר וידוע שהוא מה שנחלקו ר"מ ור"י בקדושין דר"מ ס"ל דבוקא בעושין רצונו ש"מ קרויין בנים אבל כשאין עושין רש"מ קרויים עבדים ור"י ס"ל דאף כשאין עושין רש"מ קרויין בנים והנה מלבד ראיות שהביא ר"י מן המקראות אף זו כי הסברה מחייבת כזה וטעמא רבה איכא הנה כי מי שהוא בן אף שיחטא לאביו לא יצוייר להסירו מלהיותו בן דאכתי בנו הוא ובזה נ"ה כי הנה אברהם ויעקב ס"ל כר"מ דכאין עושין רש"מ מיקרו עבדים ולא בנים וא"כ אין מחי' לחטאתם דהיאך ימחול להם ית' כיון דהוו לגבייהו כמלך עם עבדיו דקי"ל שאם מחל אין כ"מ ואמטו להכי כשא"ל בניכם חטאו שם רמז לומר שאחר שחטאו הרי הם בניכם ולא בני ולכן לא מצאו מענה לו' לו ית' שימחול להם דאי מחיל מאי אהני כיון דהוו ישר' לגבי המקום כעיני' עבדי' ולא הויא מחי' דמלך שמחל על כבודו אב"מ ולכן אמרו ימחו על ק"ש ואין להם תקוה דלאו בני מחי' וכל זה דחקם לאברהם ויעקב מכח ש' דס"ל כר"מ דכאין עושין רש"מ לא מקרו בנים וכבר כתבנו שם' זאת אין לה שחר ולא טעם דאטו מי שהוא בן אם יחטא לאביו היתכן שיצוייר לסלקו מתורת בן ולכן כמתרעם עליהם הש"ית אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה דאטו איש טעם לודק ועצה הוגנת לחלק הבן מהיותו בן בשביל שפרח על אביו כגון דא ודאי בהלכתא כלא טעמא ואף כי אמר אלהים לאברהם ויעקב בניך חטאו והוא כדומה לו' ולא בני היה להם להשיב כיצחק כי הוא ית' לא עשאה אלא לפנים לראות ולהבחין דעתו של כל א' וא' כרס קושטא קאי דהבן הרי הוא בן אף שפרח על אביו ולכן כשא"ל ליצחק בניך חטאו יפה השיב בני ולא בניך אתמהא דבשעה שהקדימו נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי ועכשיו בשביל שחטאו בני ולא בניך זה תימה כי הבן לא יצוייר שיסתלק מתורת בן בשביל שפרח על אביו וכיון שהדבר מוכרח מעצמו שגם אחר שחטאו יש להם דין בנים ואתה אביהם א"כ ממילא יש מזור למחלתם שתוכל למחול להם כדין אב המוחל לכבודו דהויא מחילה וזה יספיק אף אם הם מלאים עונות פה לפה ועוד הנה יש לי תי' אחר כי הלא מלבד מה שחטאו כפי החשבון ועלי לשאתו כיון דקריבית נפשאי קמך וזאת היתה כוונת ישראל שאמרו ליצחק כי אתה אבינו שלמדת עלינו סניגוריא

לא כן אברהם ויעקב לא ידעו ולא הכירו ללמד סניגוריא עפ"י שדין ובזה יובנו סיום המאמר שא"ל יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה ומחוי להו יצחק קב"ה בעינייהו מיד נושאים עיניהם למרום ואו' אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך ע"כ דהכוונה שא"ל יצחק עד שאתם מקלסין לי שאני אביכם קלסו להקב"ה בקילוס זה שהוא אביכם כי בטענה זאת הוא שפטרתי אתכם בדין מיד נושאין עיניהם למרום ואו' אתה ה' אבינו ואף לאחר שחטאנו יש לך לדון עמנו כדין אב עם בנו ולכן גואלנו אתה בטענה זו למחול לנו על כל ד"פ דהויא מחילה שפירתא שהרי מעולם שמך אב לישראל בין בעושין רש"מ בין כאין עושין רש"מ כי האב לא ישתנה שמו וזהו שסיימו בדבריו ונהי בטמא כולנו וכו' ועונינו כרוח ישאונו ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרת פניך ממנו ותמוגינו ביד עונינו ועתה ה' אבינו אתה כלומר דאין קורא בשמך מתעורר לשוב בתשובה ולהחזיק בך בראותו כי הסתרת פניך ממנו ותמוגינו ביד עונינו שכר' הטעם שאין בח בתשו' דאין מחילתך מחילה לפי שאתה דן אותנו כעיני עבדים וזה אינו כיון שעלתה ההסכמה כי אפי' ועתה שאין אנו עושין רש"מ אפי' הכי אבינו אתה א"כ הרי יש לנו תקנה במחי' כדין אב שמחל על כבודו דהוי כ"מ וא"כ אל תקצוף ה' עד מאד ואל לעד תזכור עון כיון דמלית למחול לנו כדין:

ובזה נבין מקראי קדש הנאמרים בישעיה סימן נ"ח וזה תוארם הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו וכו' אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און וא"ל דהיכי ע"י פריסת לחמו לרעב ועשותו צדקה גורם נרה כ"מ שיבקע כשחר אורו וכו' ושיקרא וה' יענה דהכי משמע דהא בהא תליא מדקאמר אז אז ותו אמאי פלגינהו בתרתי בבי והול"ל אז יבקע וכו' ותקרא וה' יענה ותו מהו יבקע כשחר וכו' וארוכתך וכו' כבוד ה' יאספך ומה היתה הכוונה בכל זה ותו במאי דק' אז תקרא וכו' אם תסיר מתוכך מוטה דמשמע שאף שיסיר מתוכו מוטה וחוזר בתשובה לית ליה דין לשיקרא וה' יענה אא"כ יפרוס לחמו לרעב וזו היא קשה כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה אמנם עפי"ה הכל יבא על נכון ונק' עוד מ"ר בגמ' שאל טורנוסרופוס הרשע לרבי עקיבא אם אלהיכם אוהב את העניים למה אינו מפרנסן א"ל כדי שנזכה אנו בהן וכו' א"ל אדרבה זאת מחייבת אתכם אמשול לך משל למלך שכעס על עבדו וכו' א"ל אדרבה אמשול לך משל למלך שכעס על בנו וגזר עליו שלא להאכילו וכו' ובא זה והאכילו וכו' לא המלך משגר לו דורון למדנו מזה שאם יש לנו דין בנים הצדקה תחשב זכות לעושיה ואם יש לנו דין עבדים הצדקה היא חובה לעושיה וכאשר הארכנו בזה בדבר גדול דרוש ראשון ובדבר צדקה דרוש והעלינו שם דמי שהוא חפץ ועושה צדקה שמורה בהלכא דיש לנו דין בנים לעתיד לבוא ידונוהו עפ"י מדותיו בזמן תחית המתים לחיות עם שאר המתים והוא נמשך כלפי מ"ש התוס' עלה דההיא דאמרי' דשאל ההוא מינא אלהיכם כהן הוא כי קבריה למשה במאי טביל וא"ל בנורא וכתבו התוס' דמה שלא שאל לו היאך נטמא מעיקרא משום דישראל נקראו בנים למקום ואב מטמא לבנו ואמרי' בפ"ק דתעניות דמפתח של תחית המתים לא נמסר ביד שליח

דכתיב

דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם עמי והוכחנו שם מדבריו מהר"ש יפה ז"ל דא"ה דכתיב כה אני ה' ודרשו' אני ולא שליח מוכרח כביכול לטמא עצמו וכמשל הכהן שנפלה תרומתו כב"הק וכו' עיי"ש וא"כ ק' דהיאך הקב"ה מטמא עצמו להחיות המתים הא אין לך לומר אלא מ"ש התוס' שישראל נק' בנים למקום ואב מטמא לבנו עוד נק' מ"ד בסוטה מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנא' ויקבור אותו בגיא ולא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנא' כבוד ה' יאספך ופי' הר"ב תי"ט שהכוונה שבמשה לא נתעסק בלהי ה' לבדו אבל שאר הצדיקים יתעסק בהם המקום וגם בני אדם והנה בהכרח שמה שמטמא עצמו כביכול לכל הצדיקים לפי שדן אותם בדין בנים וכמ"ש התוספות:

ובזה נ"א הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כלומר הלא תדעו מדותיו ית' וית' שהם באמת ויושר צדקו יחדיו מדה כ"מ שהרי אם תפרוס לרעב לחמך ותרדוף לעשות צדקה שנמשך מזה היותך מרחם שאתה בנים למקום אז ידין אותך הש"ית בתחית המתים בדין בנים מדה כ"מ ולכן אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח לחיות בתחית המתים וכאשר דמית היות לנו בנים גם הוא ית' ידין אותך בדין בנים ויטמא עצמו להחיותך אעפ"י שהוא כהן כיון שדין בן יש לך ואב כהן מטמא על בנו ואף גם זאת והלך לפניך צדקך ויהיה זה סבה שכביכול כבוד ה' יאספך שהוא ית' יתעסק בקבורתך הגם הלום שהוא כהן מטמא עצמו באסיפתך כיון שדן אותך עפ"י מדותיו להיות לו לבן וכאשר דן לישראל בניו בת"ה וכדבר האמור ועוד זאת הנה מלבד שכביכול לענין קבורה ות"ה מטמא עלי' ודן אותך עפ"י מדותיך כאותה מדה לדונך כבן ולכן מחיה אותך וקובר אותך הוא בעצמו אף שהוא כהן כדין אב כהן שמטמא על בנו הנה גם בענין התשו' ידון אותך כבן והוא יהיה לך כאב שדינו הוא אם מחל על כבודו כ"מ ולכן אז כשתאחז בידך מדת הצדקה ותורה שיש לך דין בן הנה גם הוא ידין עצמו כאב כאשר תשוב מעבירות שבידך ותקרא לו שימחול לך ע"כ דבר פשע וה' יענה תשוע ויאמר הנני וזה בתנאי שתסיר מתוכך מוטה ותשוב מעבירה שבידך ואז ימחול לך כיון שידין עמך כדין אב ובנו דקי"ל שאם מחל על כבודו הוי כבודו מחול והפך מכל זה שאם לא יתן צדקה ונראה כמחזיק עצמו כדמיון עבד לגבי מלך הנה גם מן השמים ידונוהו עפ"י מדותיו כדין עבד ולא יזכה לכל הדברים הנאמרים באמת:

א"נ יובן או' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני שהוא כפול במלות שונות בהק' מ"ד בפ"ג דתעניות שמואל הקטן גזר תענית וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה כסבורין העם שבח לצבור הוא א"ל אמשול לכם משל לא"ד לעבד שמבקש פרס מרבו א"ל תנו לו ולא אשמע קולו שוב שמואל הקטן גזר תענית וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה כסבורין וכו' לא"ד לעבד וכו' הניחו לו עד שיתמקמק ולשמואל היכי דמי שבח לצבור אמר משיב הרוח וגשם אתא זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא וז"ש אז עפי' מדותיך שהחזקת לישראל כדין בנים מודדין לך להחזי' כדין בן שתקרא תחלה וה' יענה ולא כעבד שאו' רבו תנו לו ואל אשמע קולו דהכן אביו מתאוה לשמוע קולו וגם לא כעבד שמניחין אותו עד שיתמקמק אלא תשוע ויאמר הנני תכף כההיא דאמר משיב הרוח וכו' שהרי אתא כן ולא יצוייר שכן אביו מניחו להתמקמק ודוק:

ועפי"ה אל ה' ויאר לנו קצת פסוקים ביחזקאל סימן ל"ז וזה תוארם ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו. לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהים הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי וא"ל בהו טובא חדא כי הנה מאמר העצמות האלה כל בית ישראל המה אין לו שחר דהיך יתכן שיהיו העצמות האלה כל בית ישראל ותו ק' במאמר זה דיבשו עצמותינו דשל מי הוא אם הוא של ישראל או של אותם המתים זה לא יתכן דהא לא ידעו דזמן התחיה הוא בלתי נגלה לשום אדם והאלהים ידע את מקו' ושעתה וא"כ למה אמרו יבשו עצמותינו ואם הוא מאמר ישראל אשר המה חיים ערנה קשה דהיך יאמרו שאבדה תקותם ח"ו ותו במ"ש לכן הנבא ואמרת אליהם הנה אנכי פותח את קברותיכם עמי דהיך תלוי זה בזה ואפשר כי אותם שהם בחיים אבדה תקותם והמתים יהללו יה ותו קשה במ"ש וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם עמי דמי לא ידע בכל אלה כי הוא ית' המחיה את המתים ועוד אמאי נקט וידעתם ובאלו הוא דבר נסתר והול"ל וראיתם וכבר עמד הר"ב פרשת דרכים בכל הדקדוקים הללו א' לא' אלא בספרתו ועיין לקמן דרוש מ"ש בזה ולפי"ה נראים הדברים כי הנה רש"י ז"ל פי' העצמות האלה כל בית ישראל המה רמז ודוגמא לכל בית ישר' בגלותם שהרי הם אומרים יבשו עצמותינו וכו' ומה נוחיל לתשועה עוד והנה כבר כתבנו שאם הקב"ה עם ישראל כדין מלך והם כעיני עבדים הדין נותן כי איש בחטאו ימותו ולית להו תקנה אפי' ע"י תשובה דהיאך ימחול להם הקב"ה דהוי לגבייהו מלך והא קי"ל מלך שמחל ע"כ אין כ"מ אמנם אם הוא ית' דן עצמו עם ישראל כאב יש להם תקומה בתשו' שהקב"ה ימחול להם ומחי' מחי' כדין אב שמחל על כבודו דכ"מ ובזה נא"ה כי הנה בית ישראל אשר הם בחיים חייתם הוא ס"ל דאיש החוטא ימות בעונו ואין תרופה למכתו מטעם דהוא ס"ד דהקב"ה דיינו' ליה כדין מלך וישראל כעיני עבדים וא"כ מה תוסיף התשובה את כחה והלא אינו עולה כדין שימחול להם ע"כ דבר פשע כדין מלך שמחל וכו' לזה בא המקום וא"ל ליחזקאל לבטל סברת ישראל הלזו בהכרח ומופת חותך כי הם שגו בזה וכה א"ל בן אדם הנה העצמות האלה יהיו אות ומופת לבית ישראל המה כי הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו מטעם כי חטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקי' ואף כי נעשה תשובה אין לנו תקומה כי לא ניתנו עונותינו לימחל כיון דדינו עם הקב"ה כעיני עבדים עם מלכם ואמטו להכי הא קי"ל דמלך שמחל על כבודו אין כ"מ לכן להוציא דבר זה מלבם אמור אליהם שבררתם זאת שאתם רוצים לדון אותי לגביכם כמלך ומזה הולדתם שאין מחילה וכפרה לפשעכם הא ליתא וזה בראיה ומופת חותך שהנבא ותאמר אליהם כה אמר ה' אלהים הנה אנכי פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי וזה איך יתכן שאני אטמא עצמי עליכם להחיות אתכם כיון שאני כהן וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וכו' כלומר שתדעו שפעולה זאת

איכה

אינה נעשית ע"י שליח אלא על ידי וכדילפי' מהך קרא בגמרא דמפתח תחית המתים אינו נמסר בלתי לה' לבדו וכ"ש איך אטמא עצמי אלא ודאי בהכרח דאני עמכם יש לי דין אב דמן הדין מטמא לבנו וכיון שהכרחנו מזה שאני עמכם יש לי דין אב א"כ מעתה תקובל ברצון תשו' והריני מוחל לכם והויא מחילה שפירתא כדין אב המוחל לבנו דכבודו מחול ואיני דן עצמי עמכם כמלך וא"כ מעתה יש לכם תקוה ודוק :

ומעתה מבואר מאליו מאמר פתוח כיון שהחיה יחזקאל את המתים אמרה כ"י השיבנו ה' אליך ונשובה והוא תמוה הרבה דהיאך ע"י שהחיה יחזקאל את המתים אז מצאה כ"י פתחון פה לומר השיבנו ה' אליך ונשובה ועיין לקמן דרוש מ"ש בביאורו ולפי"ה מבואר מאליו דישראל מעיקרא הוה ס"ד שדין המקום עמנו הוי כדין מלך וא"כ נמשך מזה שאיש החוטא אין לו תקומה ואף כי ישראל בתשו' לאו בר מחילה הוא כיון שהשי"ת יש לו עם ישראל דין מלך ומלך שמחל על כבודו אכ"מ אי משום הא היו אומרים אבדה תקותנו אך כיון שראו שהחיה יחזקאל את המתים והוכיח להם הנביא מענין תחית המתים שהקב"ה דן אותנו כדין בנים והוא ית' כדין אב ואמטו להכי נפש החוטאת כשתשוב בתשובה יש מרפא למכתה והקב"ה מוחל וסולח על כבודו והויא מחילה שפירתא כדין אב המוחל על כבודו דכ"מ אז פתחו ואמרו השיבנו ה' אליך ונשובה כי תשובה עשת' פירות שתמחול ותסלח לכל חטאתי' והויא מחי' מחילה שפירתא כיון שיש לך דין אב והאב שמחל על כבודו כ"מ :

ולזה עצמו נתכוונו בני קרח במזמור פ"ה שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו וא"ל במ"ש הלא אתה תשוב תחיינו דבר' שמאמר זה הוא מבריח למ"ש שובנו וכו' ובעינן קו' דאיך אפשר שלעולם תאנף בנו וק' דהיאך הוי בהכרח לנמשך הקודם ועיין לקמן מ"ש :

ולפי"ד הדברים מבוארים כי הנה במדרש דרשו פסוק זה על התשובה שובנו אלהי ישענו וקבל ברצון את תשו' והפר כעסך עמנו ותמחול ותסלח לכל פשעינו והויא מחי' שפירתא דאטו היתכן שלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור בטענה שאתה דן עצמך לגבי דידן כמלך עם עבדיו שאם מחל לו ע"כ אין כ"מ ולכן אם לא תקבלנו בתשו' כי מה תוסיף התשו' את כחה כיון דלא מנית למחול ע"כ ולכן תמשוך אפך לדור ודור הא ליתא כי הלא אתה בעצמך תשוב תחיינו בת"ה הגם הלום שאתה כהן כביכול אתה מטמא עצמך להחיותינו וזה איך יתכן אם לא שנאמר בהכרח שאתה דן עצמך עמנו כדין אב כהן שיכול להטמאת על בנו וא"כ מעתה קבלנו בתשו' ותמחול ותסלח לכל עון ולכל חטאת והויא מחי' גמורה כדין אב שמוחל על כבודו כבודו מחול :

ובזה נבין כוונת הכתוב ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית וא"ל דכיון דעוז המלך לאהוב משפט היאך הוא ית' פשר במשפט וצדקה ולפי"ד הדבר מבואר מאליו ונק' עוד מ"ש המפרשים דמכח אשר קדשנו במצותיו וצוונו לדון במשפט מורה שיש לנו דין בנים דא"א דיש לנו דין עבדים הרי עבד פסול לדון וז"ש ועוז מלך כלו' תוקפו וגדולתו של מלך הוא לאהוב משפט ויקוב הדין את ההר וזהו שבחו שלא ימחול וויתר על כבודו רק שיקוב הדין את ההר ולא ימחול על כבודו דאכ"מ אבל זהו במלך ב"ו אבל אתה כוננת מישרים להתפשר ולהיות כביכול מוחל על כבודו והוי כבודו מחול כיון שאתה דן עצמך עמנו כדין אב ואנו כדין בנים ואב שמחל על כבודו כ"מ תדע שהרי משפט וצדקה ביעקב אתה עשית כלומר אתה עשית ותקנת לבני יעקב שיעשו משפט וצדקה וא"א שאנחנו דיננו כעיני עבדים והרי עבד פסול לדון וגם הצדקה עם העניים תחשב לחובה וא"כ למה עשית והזהרת לבני יעקב שיעשו משפט וצדקה אלא ודאי עכ"ר לומר שאתה דן אותנו כבנים וכ"ש שפיר קאמרי' שאתה כוננת מישרים להתפשר ולמחול ע"כ והוי מחול כדין אב שמחל ע"כ דכבודו מחול :

ולזה רמז ישעיה בסי' נ"ו שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות וק' דהיאך הוו מדה כ"מ ולפי"ה הדבר מבואר מאליו והוא ע"ד מאמרז"ל כלו כל הקצין ואין הדבר תלוי אלא בתשו' וכי תימא מה תתן ומה תוסיף התשו' כיון דלאו בני מחי' אנו דמלך שמחל ע"כ אין כ"מ לז"א שמרו משפט ועשו צדקה כי ע"י שגם אלו אתם מורים שדין בנים יש לכם וכ"ש עפ"י מדותכם אדון אתכם גם אני כדין בנים ואמחול לכם לכל עון ושפיר הויא מחי' מחי' כדין אב ותקובל ברצון תשו' ועי"ז תתקרב לבוא הגאולה כי איננה תלויה אלא בשביל התשו' והתשו' תלויה בשמירת משפט ועשית צדקה :

גם לזו רמזה ישעיה בסי' א' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ופירש"י דציון ע"י שיהיה בה עושי משפט תפדה מעונותיה ושביה עושי תשובה שבה בצדקה והוא נמשך כלפי מ"ש דציון תפדה מעונותיה ויתוקנו בתשובה שאמחול להם על כל דבר פשע והויא מחי' מחי' לפי שאדון עצמי עמהם כדין אב וזה מכח מה שיהיו עושים משפט ותופסים ומחזיקים עצמם כדין בנים גם אני עפ"י מדותי' אדון לציון כדין בנים לה ולשביה לשבי בתשו' למחול להם לכל עון ולכל חטאת כדין אב דהויא מחי' מחי' וגם בצדקה יפדו כיון דבצדקה נמי מורים שמחזי' עצמם כדין בנים :

א"נ באופן אחר נמשך עפ"י מ"ש הר"ב כלי פז בשם הא' דציון גוף העיר בדין הוא שתפדה כי אם ישראל חטאו העיר מה חטאה אך ושביה נמשך כלפי מ"ש דהיינו שאותם השבים בתשו' יפדו במה שהם עושים צדקה שבזה יודו שדין בנים יש לנו ואמטו להכי בדין הוא שאמחול להם כדין אב שמחל ע"כ דהוי כ"מ :

ובזה נבין מאמר הכתוב במלאכי סי' א' בן יכבד אב ועבד אדוניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי אמר ה' לכם הכהנים בוזי שמי וא"ל במה שסיים לכם הכהנים בוזי שמי שזה אינו מענין הכבוד והמורא דפתח בריש' דכבוד הוא ענין אחד ובזיון הוא יותר נגרע ונק' עוד מ"ש הר"ב החביב בי"ד סי' ר"מ בשם לפחת המים דקע"ג דאמרי' דאב שמחל ע"כ כבודו מחול היינו דווקא על כבודו אבל לא על בזיונו ושוב מצאתי להריב"ש בסי' ר"ך והר"ן ספ"ק דר"ה ומהרי"א סי' קכ"ז ומהרא"נ ח"ב סי' ס"ט כולם העלו כדין ת"ח דקי"ל דרב שמחל ע"כ כבודו מחול ה"ד במידי דלית ביה בזיון אבל על בזיונו אסור לו למחול ואי מחל אין כ"מ והביא דבריהם הר"ב החבי"ב בסי' רמ"ד ובזה בא"ה דקאמר נביא בן יכבד אב ועבד אדוניו

ואם

ואם אתם בנים לו יתברך כאב איה כבודי וכיון שכן אתם דנים אותי כמלך איה מוראי וכ"ת לעולם כאב דיינו׳ ליה דמצי מחיל ליקריה לז"א לכם הכהנים אמר ה׳ שיש עליכם קפידא גדולה שחטאתם בדבר שאפי׳ האב לא מצי מחיל והיינו שאתם בוזי שמי ועל הבזיון אפי׳ שמחל אין כבודו מחול:

איברא שכל זה הוא כפי הנחת רבני אשכנז ז"ל ומטו בשם הר"ב ע"מ ברם לדידי לא מכרעא דהא קא חזינא שגם א"ה אם חוזרים בתשובה המקום מוחל להם ונינוה תוכיח (אמר הג"ן אחרי ניו"ק ולחיכת עפרות זהב לו והשתטחי לפני הדום רגליו ורץ לקראת כס"ק שרי לי מארי דאין הוכחה מנינוה דנינוה לא היה כ"א הארכת זמן ואח"ז חזר עליהם הדין ונהפכה ולקו כאשכנע ותשובת א"ה לא מהני להו אלא להאריך עליהם זמן הפורענות לפי שעה וכאשר כתבו המפ׳ ז"ל עין עליהם ואפ"ה הדרשה דרשה וראוים הדברים) כי על כל אלה לעיקר החקירה שחקרו דהיאך הקב"ה מצי מחיל ליקריה כיון דהוי מלך וראה דל"ק ול"מ ונק׳ לזה מ"ד כפ"ק דקדושין א"ר אשי אפי׳ למ"ד רב שמחל ע"כ כבודו מחול נשיא שמחל ע"כ אין כ"מ ופרכי׳ מברייתא דקתני מעשה בר׳ אליעזר ור"י ור׳ צדוק שהיו מסובים בבית משתה בנו של ר"ג והיה ר"ג עומד ומשמש עליהם נתן את הכוס לר"א ולא נטלו נתנו לר"י וקבלו א"ל ר"א מה זו יהושע אנו יושבים ור"ג ברבי עומד ומשקה עלינו א"ל מצינו גדול ממנו ששמש אברהם גדול הדור היה וכתיב ביה והוא עומד עליהם ושמא תאמר כמה"ש נדמו לו וכו׳ ואנו וכו׳ א"ל ר׳ צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו ופרכי׳ אלא אי איתמר הכי איתמר א"כ אשי אפי׳ למ"ד נשיא שמחל ע"כ כ"מ מלך שמחל על כבודו אין כ"מ שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך והקשה מהרש"א בח"א דמהאי רוכא דר"צ נמצא כמי דליהוו מחי׳ המלך מחי׳ מק"ו מכבוד המקום ותי׳ דקב"ה עלמא דיליה ומלכותא דיליה ומצי מחיל ליקריה כדאמרי׳ לעיל בנשיא ורב דמצי מחיל ליקריה משום דתורה דיליה אבל מלך ב"ו מלכותא דארעא לא הוי אלא כעין מלכותא דשמיא ומשמיא מוקמי׳ ליה ולאו דיליה דכתיב כי לה׳ המלוכה ואין מלך ב"ו יכול למחול כבוד מלכות שמים וכתב שטוב מלא כן במרדכי:

מעתה מפורש יוצא דאע"ג דהקב"ה הוי מלך הכבוד בדין הוא דמצי למחול ליקריה משום דכ"ע דיליה ומלכותא דיליה משא"כ במלך ב"ו:

ואל זה רמזו בפ׳ ר"ע אשכול הכופר דודי לי מי שהכל שלו מכפר לי על עון גדי שכרמתי לי ופירש"י עון גדי עון עגל שהוא מין בהמה ל"א לשון ע"א העורכים לגד שלחן שכרמתי שאספתי לי לתאוות אלוהות הרבה כדכתי׳ אלה אלהיך ישראל ע"כ וא"ל מה היתה כוונתם באומרו מי שהכל שלו מכפר לי אמנם לפי"ד הדברים פשו׳ והכוונה דלא תימא כי לא יכופר להם עון עגל כיון שמרדו במלכות שמים ומלך הכבוד לא מצי למחול ליקריה בדין מלך דליתא דשאני קב"ה דכוליה עלמא דיליה ומלכותא דיליה כביכול רשאי בשלו למחול משא"כ מלך ב"ו דלאו כ"ע ומלכותא דיליה בלתי לה׳ לבדו ובשל אחרים לא מצי למחול וז"ש מי שהכל שלו כלומר כ"ע ומלכותא דיליה מכפר לי על עון גדי דכיון שהכל שלו רשאי למחול על שלו:

ונמשך לפי"ד דאף בא"ה מתקבלת תשו׳ ולגבייהו נמי מצי קב"ה למיחל ליקריה הגם כי לגבי א"ה נדון הוא ית׳ כמלך דווקא ולא כדין אב אפי"ה מצי מחיל ליקריה דכ"ע דיליה ומלכותא דיליה ולפי ע"ד נרמז דבר זה בדברי המשורר במקראיו מזמור כ"ב יזכרו וישובו אל ה׳ כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים כי לה׳ המלוכה ומושל בגוים וא"ל במה שנ"ט כי לה׳ המלוכה למאמר הקו׳ יזכרו וישובו אל ה׳ ותו במה שכפל הענין במלות שונות מלוכה ומושל והיינו מושל והיינו מלך ותו דהרי מלכותו בכל משלה וה"ק דהוי מושל בגוים ולפי"ד הן הן הדברים הנאמרים כי הנה רש"י ז"ל יזכרו א"ה הרעה שמצאת כשיראו את הטובה וישובו כתשו׳ אל ה׳ והיינו כי בראותם שישראל נענשו על חטאתם וכאשר שבו בתשו׳ שב ה׳ לשוש עליהם לטוב לכן בראותם א"ה כמה גדול כחה של תשו׳ לכן ישובו גם הם אל ה׳ וכ"ת רב המרחק בין ישראל לעמים דלגבי ישראל שדינו ית׳ כאב אמטו להכי מצי מחיל ליקריה לכל חטאתם ואשר מרדו בו ברם לגבי א"ה שאין לו רק דין מלך הא לא מצי מחיל דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול לז"א דהא ליתא אלא דאף לגבי א"ה שדינו כמלך דווקא מצי מחיל והטעם כי לה׳ המלוכה דכולי עלמא דיליה ומלכותא דיליה וכיון דכן בשלו רשאי ורחקו דרכיו מדרך מלך ב"ו וא"כ מעתה אף כי הוא ית׳ יש לו דין מושל בגוים ולא דין אב אפי"ה הויא מחי׳ מחי׳ משום דמלכותא דיליה הוא:

הוא הדבר אשר דברו ג"כ במזמור ק"ג כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו כרחם אב על בנים רחם ה׳ על יראיו וכו׳ ה׳ בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה דהכוונה שהמקום ברחמיו הרחיק ממנו את פשעינו ע׳׳ מחילתו אשר מחל לנו ושפיר מצי מחי׳ ועולה בדין מתרי טעמי חדא כרחם אב על בנים רחם ה׳ על יראיו וכיון שדן אותנו כבנים הא קי"ל דאב שמחל ע"כ כ"מ ועוד זאת כי מלכותו ית׳ לא דמיא למלכותא דארעא דמלך ב"ו מלכותו יש עליה מושל והיינו מלכות שמים אמטו להכי לא מצי מוחל מידי דלאו דיליה ברם קב"ה שמלכותו בכל משלה היא מושלת בכל ואין עליה מושל שפיר מצי למיחל ליקריה בדבר שהוא שלו:

וזהו עצמו רמזו לנו מסדרי התפלות בר"ה במ"ש אם כבנים אם כעבדים אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים אם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו וכוונתם לומר בין שאתה דן אותנו כבנים בין כעבדים הנה מצד הדין שפיר מצית למחול לנו דאם אתה דן אותנו כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ומחיל ליקריה לגבייהו והוי כבודו מחול מן הדין וגם שתדין אותנו כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותמחול לנו לכל עון ולכל חטאת דאע"ג שדיננו כעיני עבדים וא"כ יהיה דינך כמלך מצית מחיל והויא מחילה שפירתא משום דשאני מלכותו ית׳ דהויא דיליה ורשאי בשלו למחול על כבודו:

ובזה נבין קצת פסוקים בישעיה סי׳ נ"ה וזה תוארם יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאום ה׳ כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם

ומחשבותי

ומחשבותי ממחשבותיכם כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו וא"ל כהו טובא קדא למאי הכפל תנא וקאמ' יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ותו דהאמאי ברישא נקט דרכו ובסיפא מחשבותיו ותו כמה שכפל ג"כ וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ותו כמה ששנה דברישא נקיט ה' ובסיפא אלהינו ותו דמה היו מחשבותם עד שהוצרך לומר להם כי לא מחשבו' ותו להבין משל ומליצה שהמשיל שדברו הטוב לא ישוב וכו' לירידת הגשם והשלג ומרוה ומצמיח ונתן זרע לזורע:

ולפי"ד הכל יבוא על נכון כי הנה הרשעים מלבד דרכי הרע אשר דרכו בה הנה לא יחפצו לשוב אל ה' כי הם אשר פעלו און חושבי מזימות לאמר כי אף אם ישובו בתשובה לא יועיל בתקותם משום שהקב"ה הוי מלך הכבוד ולא מצי מחיל ליקריה ואפי' אם ימחול לאיש החוטא הנה אותה מחילה אינה עולה כדין כדין מלך ב"ו שמחל ע"כ דאין כ"מ ואמנם הכל יפלא פיהם דשאני מלכות שמים ממלכות' דארעא משום דקב"ה כ"ע דיליה ומלכותא דיליה כדבר האמור ומצי מחיל ליקריה והעד ע"ז שהוא מוריד גשמים ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד וז"ש יעזוב רשע דרכו לשוב בתשובה לפניו ית' וה' ברחמיו סולח ומוחל ואותו איש און שחושב שנפש החוטאת אין לה תקנה מטעם שחושב אין יכולת ביד שמים למחול כדין מלך ב"ו יעזוב אותם המחשבות זרות ונפסדות כי אמת הכל וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח כלומר אף שתשו' היא אל אלהינו שהוא דיין ומלך אפי"ה ירבה לסלוח דשאני מלכות שמים ממלך ב"ו ורב המרחק ביניהם כאשר גבהו כמעלה גדולה השמים על הארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם דמלך ב"ו אין המלכות שלו אמטו להכי לא מצי מחיל עלה כי לא' המלוכה משא"כ לגבי קב"ה כ"ע דיליה ומלכותא דיליה וכביכול הוא רשאי בשלו ולכן הובדלו מחשבותיו ממחשבותינו כי לפי מחשבותי' לית ליה תקנתא לאיש החוטא דליתיה במחי' משא"כ לפי מחשבתו ית' הדר חזי ואיתיה במחי' כיון דמלכות שמים אינה במלכותא דארעא ואמטו להכי כביכול מצי מחיל ליקריה והויא מחי' שפירתא כדת וכהלכה ודברו הטוב אשר דיבר למחול לנפש החוטאת לא ישוב אחור ריקם עד אם עשה והצליח במחי' כדת וכהלכה תדע שהרי מלכו לו ית' שהוא מוריד גשמים ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל א' וא' והרי הוא כביכול מוחל ע"כ שמעי' מינה דמצי מחיל ליקריה ובודאי שהטעם משום דמלכותא דיליה משא"כ מלך ב"ו וז"ש תדע כי כאשר ירד הגשם והשלג ולא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה והכל ע"י ית' והוא כביכול נותן זרע לזורע ולחם לאוכל ועורך שלחן לפני כל א' וא' ובודאי דה"ט דמצי מחי' ליקריה משום דכ"ע ומלכותא דיליה כן הדבר הזה יהיה דברי אשר יצא מפי למחול לאשר חטא לי ולא ישוב ריקם ח"ו כיון שאני רשאי בשלי ולכן יעשה ויצליח לתת מחילה וכפרה לאיש החוטא:

ואל זה סובב הולך כוונת הכתוב בהושע סימן ו' לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ וא"ל דמה ענין ת"ה לתשו' ותו באו' ויבוא כגשם לנו ומי יתן ידעתי מה דמות זה לזה ולפי"ד הדברים פשוטים דקאמר לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו כלומר שימחול ויכפר לכל עון ולכל חטאת ושפיר הויא מחי' מחילה לפי שדינו עם ישראל כדין אב עם בנו דאם מוחל ע"כ כ"מ תדע שיש לו דין אב עמנו שהרי יחיינו מיומים וכו' ונחיה והיאך כביכול מטמא עצמו להחיות את המתים אלא ודאי משום שהוא ית' דינו כאב ואב שמחל ע"כ כ"מ ועוד נדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ולשוב לפניו בתשובה כי הוא מלך מוחל וסולח ואפי' לא ידין אותנו כבנים מצי מחיל משום דשאני קב"ה דמלכותא דיליה והוא כביכול רשאי בשלו ויבוא זה כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ דכי היכי דחזי' כענין הגשמים והצמיחה וכו' כביכול מחיל ליקריה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ובודאי משום דמלכותא דיליה והוא רשאי בשלו כן הדבר הזה כענין מחי' ית' לאיש החוטא שהיא עולה כדין כדבר האמור:

ולזה נתכוון המשורר במקראיו במזמור כ"ג גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני תערוך לפני שלחן נגד צוררי ויש להבין מה היתה כוונתו באו' שבטך ומשענתך המה ינחמוני ומה שסמך לדבור תערוך לפני שלחן נגד צוררי ולפי"ד הדבר מבואר כי הנה רש"י ז"ל פי' שבטך ומשענתך יסורים שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדיך ב' ינח' שיהיו לי לסלוח עון וכ"ת אטו יש סליחה לעון והלא כי יחטא איש אל ה' ליתיה תו במחי' כיון שהש"ית הוי מלך הכבוד ומלך לא מצי מחיל ליקריה ואי מחל על כבודו אכ"מ לזה אמר הא ודאי ליתא שהרי עינינו רואות שהקב"ה עורך שלחן לפני כל ה' וא' ובודאי דהטעם משום שהקב"ה מצי מחיל ליקריה משום דמלכותא דיליה וא"כ לענין כ"ד כמי הוי דינא הכי דמצי מחיל לאיש החוטא וטענה זו היא נגד צוררי ודא תברתהון לדוברים רע על נפשי אשר אמרו שאין תקנה לאיש החוטא דליתיה במחילה וזה הכל דמצי מחיל ליקריה דמלכותא דיליה והראיה שהוא עורך שלחן לפני כל אחד ואחד ודוק:

דבר פשע דרוש שלישי

איתמר במדרשא סדר אחרי בזאת יבוא אהרן לדוד ה' אורי וישעי רבנן פתרי קרא בר"ה ויה"כ. אורי בר"ה וישעי ביוה"כ בקרוב עלי מרעים אלו שרי אומות העולם לאכול את בשרי לפי ששרי אומות העולם באים ומקטרגים על ישראל לפני הקדוש ברוך הוא ואומרים לפניו רבש"ע אלו עע"ז ואלו עע"ז אלו מג"ע ואלו מג"ע אלו ש"ד ואלו ש"ד מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינם יורדין צרי ואויבי לי אתה מוצא מנין ימות החמה שס"ה ומנין השטן שס"ד שבכל ימות השנה יש לו רשות לקטרג וביוה"כ אין לו רשות לקטרג אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של שרי א"ה לא יירא לבי שהבטחתנו בזאת יבוא אהרן אל הקדש:

יתאונן אדם חי גבר על חטאיו דקים ליה בגוויהו והתודה עליו מאשר חטא על הנפש המונח משובח בכל דפרים אינכו ובכל אביזרייהו. ויכר אותו

בחרט

כתר״ע תרעה דמעיקרא מומי עזובה היא דא לזיל כתר שבקייהו · אי אזיל מוטב לא תזכרנה הראשונות מר מעביר אמילי ומשתכח קב״ה בשבחייהו · וכאן הבן שואל התינח בתרעה וקבלת דברי חברות מכאן ולהבא דאהנו מעשייהו · כרם זכור אותו היום מעין המאורע לכל העובר מאי חשיבותייהו · מתחזי כאפקירותא וחניפותא כלפי שמיא לאסוקי בשמייהו · בואו ונחזיק טובה לאבותינו ראשונים במלאכים נתנו טעם לשבח מרגלא בפומייהו · כי הוידוי ופרטות החטא צורך הריוט הוא · וא״ט כי נפש החוטאת תתחייב בעונשין מדין קנס והא קי״ל מודה בקנס פטור דאשר ירשיעון כתיב פרט למרשיע את עצמו :

ואחשבה לדעת זו רמז לנו ישעיה בסימן נ״ה דרשו ה׳ בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב וא״ל שהרי הקב״ה קרוב ומצוי בכל שעה כדכתי׳ כה׳ אלהינו בכל קוראנו אליו והיכי קאמר בהמצאו ובהיותו קרוב דמשמע דלפעמים לא הוי קרוב ומצוי ותו דכפל הענין במלות שונות דהיינו בהמצאו היינו בהיותו קרוב ונק׳ מ״ד בקמא דע״ד אר״ה א״ר מודה בקנס ואח״ך באו עדים פטור ואותיבנא עליה מברייתא דר״ג שמא עין טבי עבדו והיה שמח לפי שעבר בשר היה והיה מהאוה לשחררו אלא שהמשחרר עבדו עובר בעשה ולכן היה שמח כמה שסמא את עינו שבזה יצא לחירות מצאו לר׳ יהושע א״ל אין אתה יודע שטבי עבדי יצא לחירות א״ל למה א״ל שסמיתי את עינו א״ל אין בדבריך כלום שכבר אין לו עדים הא יש לו עדים חייב ושמעי׳ מינה דמודה בקנס ואח״כ באו עדים חייב ופרקי׳ שאני ר״ג דלאו בפני ב״ד הודה ופרכי׳ והא ר״י אב״ד הוה ופרקי׳ שלא בב״ד הוה קאי ופירש״י לא היו ב״ד יושבים ולא מקום ישיבת ב״ד הוה אלא בשוק הודה לו למדנו מזה דהא דאמרי׳ מודה בקנס פטור ואפילו באו עדים אח״כ היינו דווקא שהודה לפני ב״ד ובמקום ישיבת בהאות למשפט ואמרי׳ תו התם דלשמואל מודה בקנס ואח״כ באו עדים ואותבי׳ עלה מרתניא דאה עדים שממשמ׳ ובאים ואמר גנבתי וכו׳ אינו משלם אלא קרן א״ל שמואל הא אימא ר״ה דקאי כוותי דפליג עליה דת״ק ואמר יבואו עדים ויעידו ואמרי׳ דלשמואל ודאי תנאי אבל לרב מי לימא תנאי א״ל רב אנא דאמרי׳ אפי׳ לר״א ע״כ לא קאמר ר״א התם אלא משום דקא מודה מחמת ביעתות׳ דעדים אבל הכא דמודה מעצמו אפי׳ לר״א ופסק הרמב״ם כרב דמודה בקנס ואח״כ באו עדים פטור וכתב הר״ב משנה למלך דפשי׳ דקי״ל כחכמים דאפי׳ מודה משום ביעתותא דעדים שרואה אותם ממשמשים ובאים אפ״ה פטור אף אם יבואו עדים אח״כ והנה מודעת זאת מ״ד בע״ז דבג׳ שעות שניות יושב הקב״ה ודן כל העולם ולאחר הג״ש תו ליכא ישיבת דיינין שיושב לזון ולעסוק בתורה ומשחק עם לויתן :

ובזה נ״ה דקא מוליף נביא לישראל דרכי התשו׳ והוידוי והודאת העונות דבהכי יהא בשוי פשע כדין מודה בקנס דמפטר בהודאתו וקמ״ל שהודאה זו צריך שתהיה בישיבת הדיינים ובביכול בשבת המקום בב״ד על כסא המשפט בב״ד לדון שאם יודה שלא במקום הדיין לא הויא הודאה ואכתי מתחייב בקנס אם יבואו עדים ויעידו ולז״א דרשו ה׳ בהמצאו כלומר בהיותו מצוי בב״ד כי אם תדרשנו להודות לפניו ע״כ דבר פשע בזמן שאינו מצוי בב״ד לא הויא הודאה להפטר מן הקנס אמר קראוהו בהיותו קרוב כלומר תמהרו להודות לפניו בהיותו קרוב לשבתו בב״ד והטעם כדי שתקדימו בטרם יבואו עדים ויעידו שאז לא תהיו פטורים עפ״י הודאתכם כיון שהקדימו עדים להודאתכם ולכן אני אומר לכם שתק׳ בהיותו קרוב לשבתו בב״ד שהרי עדים נמי אין עדותם מתקבלת אלא בב״ד וכ״ש היכהו נמי לא מצו להעיד בכם עד שישב הקב״ה בב״ד וכיון שאתם תמהרו להודות תצאו בדימוס הגם הלום שנראה מזה דאתם מודים משום ביעתותא דעדים שהם ממשמשים ובאים הא אמרי׳ דלית הלכתא כר״א אלא כת״ק דאף דמודה משום ביעתותא אפ״ה שפיר הו״ל מודה בקנס ופטור :

ועפי״ז נבין מקרא שכתוב ביואל וה׳ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עושה דברו כי גדול יום ה׳ ונורא מאד ומי יכילנו ויש להבין מאי האי דקאמר וה׳ נתן קולו לפני חילו ומי לא ידע כי רב מאד מחנה אלהים זה וגם להבין מאי דקאמר כי גדול יום ה׳ והיכי הוי כ״ט אל הקודם ולפי״ה נכון הדבר ונק׳ עוד מ״ש הר״מ בפ״ג דגניבה דאם הודה בפני שנים ושוב באו עדים דחייב עד שיודה בפני ב״ד של ג׳ וכתב מרן לפי שדיני קנסות בעי׳ ג׳ מומחין וכבר כתבנו דהליכא דר״א צריך שלא תהיה ההודאה מחמת ביעתות׳ דעדים וז״ש וה׳ בביכול הוא וב״ד ע״ד מ״ש רז״ל כי בכל מקום שאומר וה׳ הוא וב״ד נתן קולו לכל איש אשר בידו עון שיבא ויודה ויצא בדימוס בדין מודה בקנס לפני חילו כלומר טרם שיבוא חילו להעיד ביום הדין מעשה איש ופקודתו יבוא כל מי שיש בידו חטא ויודה להפטר בדין מודה בקנס וכ״ת שאינן ב״ד של ג׳ והיך תועיל ההודאה לז״א כי רב מאד מחנהו היושבים בכסאות למשפט וא״כ אשרי אנוש יעשה זאת לשמוע בקול דברו לבוא להודות לפני בוא יום הדין ועלמה ירבה וז״ש כי עצום עושי דברו לבוא ולהודות טרם בוא יום הדין הגדול והנורא אשר יבואו להתיצב על ה׳ עידו קינוי המקנאים לכבודו ית׳ שאם ימתין האדם לאותו יום לבוא ולהודות אף כי ימהר לפני ביאת העדים מ״מ כיון דהוי יומא דדינא שהעדים ממשמשים ובאים. א״כ אליבא דר״א לא הויא הודאה שפירתא יען כי גדול אותו יום ה׳ ונורא מאד ומי יכילנו מחמת ביעתותא דעדים בני האלהים אשר יבואו להתיצב על ה׳ להעיד על מעשה איש ופקודתו כי ע״כ עלה טובה קמ״לן שיבואו ויודו טרם בוא אותו היום דמעתה ולאנו י״ח אפי׳ אליבא דר״א כמי :

ואל זה אביט בוונה המשורר במזמור י״ז קומה ה׳ קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך וי״ל מה טיבה של קימה זו ומהו קדמה פניו הכריעהו ואיך יבוא מקושר עם זה מאמר פלטה נפשי מרשע חרבך והנה בילקוט אמרו קדמה פניו קדמיה לרשיעא עד לא יקדמי׳ תו היותא התם פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך שאתה רודה בו עולמך ובנא״ה קומה ה׳ לשבת בביכול במושב הב״ד כדי שתקבל הודאתי קדמה פניו של השטן שהוא חרבך עד לא יקדמינך ויבא ויעיד טרם הודאתי ובזה תכריעהו ותקפחהו בעדותו כי בכר קדמה הודאתי ובזה תציל ותפלט נפשי מאותו רשע שהוא חרבך בדין מודה בקנס דפטור אפי׳ שבאו עדים אח״כ :

הן הם הדברים למשורר במזמור ל״ב חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ומה הלשון אומרת אמרתי ומהו לה׳ שהרי עמו הוא מדבר עד עתה והכי הול״ל חטאתי אודיעך ועוני

לא

לא כסיתי ואתה נשאת ולפי"ד טוב הדבר כי הנה קאמר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וכ"ת מה תקן ומ"ת בהודאה והלא אדרבה מחזי כאפקירו' וחציפותא לז"א דליתא ושפיר מעליותא הויא אמרתי אודה עלי פשעי כדין מודה בקנס והודאה תהיה לה' הוא וכ"ד ע"ד מ"ש וה' הוא וב"ד וכיון דהויא הודא' בב"ד הויא שפירת' כדין מודה בקנס דפטיר ועטיר וממילא אתה נשאת עון חטאתי :

ובז"י כוונת הושע שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו וא"ל מה הלשון אומרת עד ה' אלהיך ולמה הטיל ב' שמות ה' אלהיך והוה סגי באומרו עד ה' ומאי קחו עמכם דברים ותו להבין אומרו כל תשא עון וקח טוב ומה היתה כוונתו באומרו ונשלמה פרים שפתינו :

חוץ מכוונתינו יאמר נא בדרך פשוטה במ"ש מהרש"א עלה דההיא דאמרי' ביומא גדולה תשובה שהזדונות נעשות לו כזכיות וק"ל דאיך הזדונות נעשות כזכיות וא"כ מלינו חוטא נשכר ותי' דודאי הכא מיירי בתשובה מאהבה הויא תשובה גמורה שמוסיף במעשיו הטובים יותר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותם מ"ט שמוסיף הם נעשים לו כזכיות וקרא דמייתי מוכח כן דקאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיו יחיה דמשמע משפט וצדקה שמוסיף בעבורם חיה יחיה אלו דבריו ז"ל וכזה מובן הכתוב כי הנה לכאורה ק' עוד דקרי ליה מכשול דהיינו שוגג וקרי ליה עון דהיינו מזיד וכמו שהק' ביומא ולפי"ה ניחא דהכא מיירי במי שעשה מיראה שהזדונות נעשות לו כשגגות ולז"א שובה ישראל עד ה' אלהיך תשובה מעולה מאהבה יען שעד שעכשיו ששבתם מיראה היתה נכשל בשגגת עוניך שהמזיד נהפך למכשול וכמו שדרשו כל זה בגמ' שם וקאמר קחו עמכם דברים כלומר דכיון שהיא מאהבה צריך שתלוו עם התשובה דברים טובים כדי שבזה יהפכו הזדונות לזכיות ולכן א"ל כל עון תשא כלומר מכל וכל העון ת"ש אפי' מה שנהפך מן המזיד שוגג והדרב' תהפכם לזכות וכ"ת א"כ מלינו חוטא נשכר לז"א וקח טוב כלומר שתקח מעשה הטוב שעשית יותר מכדי הצורך וכזה הוא שיתהפכו לזכות :

ואל זה הביט מקרא שכתוב בקין הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ וא"ל דמכלל לאו אתה שומע הין ואם כן די באומרו הלא אם תטיב שאת ועוד דהול"ל ואם לא אשה רומיא דלישנא דרקיט ברישא ומהו לפתח חטאת רובץ אך עפי"ד מהרש"א טוב הדבר וה"ק הלא אם תשוב בתשובה שלימה מאהבה ותטיב מעשיך אז הזדונות ימחו מכל וכל ואפי' מה שנהפך מן המזיד לשוגג גם הוא ימחה והדרבה יתהפך לזכות וז"ש הלא אם תטיב ותלווה עם התשובה מעשה הטוב אז שאת כלומר הריני נושא עון מכל וכל ומחזיק לך טיבותא דוגמת תשואות חן חן ואם לא תטיב כלומר שתשו' מיראה ולא תלווה עם התשובה מעשה הטוב יותר מכדי הצורך אז לפתח דהיינו פתחה של גיהנם כרע רבץ חטאת של המזיד דכיון דהויא מיראה ולא יתלווה אליה מעשה טוב נהפך המזיד לשוגג ואותו שוגג כרע רבץ לפתחה של גיהנם :

איברא כי לע"ד יש לתרץ לקו' מהרש"א תי' נכון והוא במ"ש רז"ל היכי דמי בעל תשובה מחוי ר"י באותו פרק באותו מקום באותה אשה והנה ודאי שאינו נחשב לאיש שקיים הלאוין אא"כ יבוא אותו דבר איסור לידו ולא יעשהו והכי מתפרשא לע"ד (עיין קדושין דף ט"ל ע"ב אוגן) ההיא דאמרי' ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה כ"ל במי שבא לידו דבר עבירה ולא עשאה ולכן זה הבעל תשו' שבאה לידו אותה אשה שכבר טעם בה טעם אותו חטא ופירש ולא עשאה להכוא יקרא זכות שהוא מקיים הלאו דלא תנאף כמלא דמי גרם לזכות זה אותו עון שעשה ועתה ששב בתשו' כדמחוי ר"י ונזדמ' הענין לפניו משלם באותו פרק באותה אשה באותו מקום ופירש ודאי יחשב שמקיים הלאו שאם לא היה עושה עבירה מקודם ולא היה לו קירוב דעת עם אותה אשה מאן לימא לן דמה שפירש היום היינו משום איסורא דילמא משום שלא היה עולה בידו משא"כ עכשיו שיש לו קרוב דעת עמה והרי המקום והזמן והאשה ופירש ודאי אין זה כי אם מדרכו הטוב אמנם לא יספיק זה אלא מאהבה וא"כ לא הוי חוטא נשכר :

אשובה להבין קרא דשובה עפ"י הנחתנו ונק' עוד מ"ד התם א"ר המנונא מסתברא מילתיה דרב באומר גנבתי ובאו עדים שגנב פטור שהרי חייב עצמו בקרן אבל אמר לא גנבתי ובאו עדים שגנב וחזר ואמר טבחתי ומכרתי ובאו עדים שטבח ומכר חייב שהרי פטר עצמו מכלום ופירש"י דאין זה הודאה שהרי אינו בא להשיב כלום בהודאתו דידע דמודה בקנס פטור ולכך לפטור עצמו נתכוון וא"ל רבא לר"ה קפחתינהו לשבי דבי רב וכדגרסי' בתוס' ופי' דהיינו על רב הונא דהא ר"ג פוטר עצמו מכלום וקא"ל ר"ח לר"ה ולא קא מסני ליה כלו' שהיה לו לתרץ דשאני ר"ג שאפי' יודה בב"ד חייב לפי שהיה פוטר עצמו מכלום למדנו מזה דהא דאמרי' מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור ה"ד במחייב עצמו בשום דבר אבל בפוטר עצמו מכלום לית ליה דין מודה בקנס דאמרי' לפטור עצמו מתכוין שהרי אינו בא להשיב כלום בהודאתו עוד נקדים מ"ד בפסיק' הובא בילקוט וקח טוב וקח נפש אמרו ישראל הרי חלבנו ודמנו ממנו ונפשותינו יר"מ שתהא כפרה עלינו ובזה נא"ה שובה ישראל עד ה' אלהיך כלומר שתשוב בתשובה ותודו ע"כ דבר פשע עד ה' בהיותו אלהיך כלומר בהיותו יושב בב"ד דבהכי הויא שפיר הודאה להפטר כדין מודה בקנס ולכן קחו עמכם דברים דהיינו דברי וידוי ושובו אל ה' וכ"ת והרי לא אמרו מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור אלא דווקא במקייב עצמו בשום דבר לז"א דליתא אלא א"ל כל עון תשא כלומר אע"ג שע"י ההודאה הרי כל העון הוא נשוי וא"כ הרי פוטר עצמו מכל התשלומי עונש העון מ"מ וקח נפש הרי אנחנו באים לשלם קנת דהיינו חלבנו ודמנו של נפשותינו בתעניתנו והוי באומר גנבתי דמחייב עצמו לשלם מיהא הקרן ה"נ הרי אנו משלמים חלבנו ועוד זאת הנה במקום ששם באו' גנבתי משלם פרים דהיינו הקרן כן אנחנו שפתינו אנו משלמים אנחנו בהם כלמוד תורה ותפלה דהוי תשלומ' מיהא ואין כאן פוטר עצמו מכלום :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת אלב' והשובה לבאר מאמר הנלב פתח השער דק' טובא במאי דקאמר לפי שערי א"ה באים ומקטרגים על ישר' דהיאך נתיישב זה הקטרוג במה שסייט צרי והוובי לי בימות החמה שש"ה והשט' שש"ד והוא בנגד יו"הב שאינו מקטרג דאם לא יקטרג ביו"הב היאך נתבטלה

טענת

טענת שרי מעלה בקטרוגם לע״ל שהיאך א״ה יורדין לגיהנם וישראל אינם יורדין ולפי״ד יתיישב הענין ונק׳ מ״ש בזוהר הקדוש בס׳ אחרי מות בפסוק לפני ה׳ דהכוונה שאין הקב״ה יושב כ״ו ית׳ לדון את ישראל אלא דווקא ביוה״כ שאז כביכול מתקנין לו כסא הדין לישב בב״ד לדון את עולמו וז״ש לפני ה׳ תטהרו ר״ל קודם יום שיושב הקב״ה על כסא הדין תטהרו עצמיכם והנה א״כ לפי״ז ביוה״כ שהוא יום שב״ד הגדול שהוא ית׳ בעצמו יושב ודן אלו היה רשות לשטן לקטרג היה הדבר קשה דשמא וקרוב הדבר שהוא היה מקדים להעיד מעשה בני האדם והיו מתחייבים ולכן באותו יום אנו בטוחים שאין לו רשות ושליטה לשטן כלל דבהכי ניחא שישראל באים ומקדי׳ להודות וודאים זכאים כדין מודה בקנס וז״ש לפי שא״ה לעתיד טוענין מפני מה אלו יורדין וכו׳ ולכן ע״ז באה התשובה לדי׳ והוכי לו המה כשלו ונפלו יען שהשטן אין לו רשות לקטרג ביוה״כ ומקדי׳ ישראל להודות ובזה וודאים בדימוס כדין מודה בקנס ולכן אם תחנה עלי מחנה שרי א״ה לא יירא לבי שבכר הבטחתנו בזאת יבוא אהרן כלומר שאתה מכפר לנו ביוה״כ ע״י העבודות ועיקר הטעם משום ההודאה דהווא ביום הכפורים שהוא יום שלא ניתן רשות למקטרג ומפטרי ישראל כדין מודה בקנס דהא ליכא עדים ואף שנאמר שגם בר״ה הקב״ה דן את העולם מתיישב הענין כמ״ש בזוהר שהשטן מקטרג על עונות ישראל והולך להביא עליהם עדים ובא השמש להעיד עליהם וא״ל הקב״ה אין עד א׳ נאמן והולך השטן להביא את הירח להעיד ואז הירח מתכסה שנאמר בכסה ליום חגנו ולפי״ז גם בר״ה ליכא עדים ומקדים החוטא להודות וודאי בדימוס כדין מודה בקנס ובזה ניחא מאי דקא׳ במדרש אורי בר״ה וישעי ביוה״כ ועניינם שוה דלא משכח כהו שהדי ובהכי האיש החוטא יוצא בדימוס כדין מודה בקנס דפטור וביאר המאמר טעם הדבר דיוה״כ דבר״ה גלוי טעמו דליכא עדים כי הלבנה נתכסית וליכא אלא עד אחד אבל ביוה״כ הוצרך לבאר הטעם כאמור :

איברא שעדין צריכין אנו למודע״י בעיקר החקירה אשר העלינו לעיל כי ע״י הווידוי הו״ל כמודה בקנס דפטור וכתבנו דאף לפי מאי דקי״ל שאין הודא׳ הודאה א״כ מחייב עצמו ע״י הודאתו בשום דבר הא הכא כמי מחייב עצמו בסיגופים ותעניות והתכת חלבו דהכתי לא הרוחנו כלום לפי מאי דקי״ל דאין אדם משים עצמו רשע ובהודאתו אינו מתחייב בכלום וכ״ש חזר הדין דכיון דעפ״י הודאתו אינו מתחייב בשום דבר כילד כפטור אותו מן הקנס כיון דפוטר עצמו מכלום דעפ״י הודאתו אינו מתחייב בשום דבר וניחא לי במה שראיתי להר״כ ארעא דרבנן אות א׳ ד״ט ע״ב עמד בקו׳ זו עלה דההיא דאמרי׳ גנבתי שמשלם הקרן עפ״י עצמו וכן באומ׳ אנסתי ופתיתי בתך דמשלם בושת ופגם עפ״י עצמו ואמאי והא אין אדם משים עצמו רשע וניחא ליה כמ״ש התוס׳ במציעא אהא דא״ל ב׳ אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי דחכמים פוטרים מטעם דאם ירצה לומר מזיד הייתי דהיאך יהיה נאמן לומר מזיד הייתי והא אין אדם משים עצמו רשע ותי׳ דמאי דאמרי׳ א״א משים ע״ר היינו דאינו נאמן לפסול עצמו אבל הכא עושה תשובה ואינו רוצה להביא חולין בעזרה והשתא במי ניחא ההיא דגנבתי וכו׳ דכל שהוא מכוין לטובה לעשות תשובה לא אמרי׳ ביה אין אדם מע״ר :

ובהכי יתיישב מה שתפס בלשונו וקח טוב במקום וקח כפש לומר דכיון שהוא מכוין לטובה לעשות תשובה הרי מחייב עצמו עפ״י הודאתו בסיגופין דלקי׳ הנפש דהיינו החלב והדם של התענית :

ואל זה אביט כוונת הכתוב מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם ועיין מ״ש בו לעיל בביאורו וא״ל דהול״ל לא יכופר ומדקאמר לא יצליח משמע דכפרה אית ליה אבל לא בהצלחה וה״ק אי עבד תשו׳ אמאי לא יצליח ואי דלא עבד תשו׳ לא יכופר כלל ותו דמודה ועוזב ל״ל מרישא שמעינן לה דמכלל לאו אתה שומע הין ותו להבין מה הלשון אומרת ומודה ועוזב ירוחם ותו דכלפי רישא לא הול״ל אלא ומודה שהוא הפוך המכסה ולפי״ה טוב הדבר דה״ק מכסה פשעיו דהיינו במי ששב בתשובה אלא שעולה בדעתו לומר דחליפותא להודות נפה ולפרט החטא ובחרטה ועזיבת החטא סגי והי משום להתחייב בהודאתו במקלת הסיגופין כדי שיפטר מן העונשים כדין מודה בקנס הא לאו מילתא משום דהכתי לא מחייב בהודאתו במידי דא״א משים ע״ר וכיון שאינו מרויח בהודאה כלום לכן הוא מכסה פשעיו אבל תדע לך שזה לא יפטר מן העונשים דבמה יפטר כיון שהוא אינו מודה בקנס ולכן אנפ״י ששב ונתחרט מכל מקום אין דרך זה מצילתו מן העונש לגמרי ולכן לא יצליח להפטר מכל וכל וכ״ת סוף סוף הדין עמו דמה תועיל הודאתו כיון שהוא פוטר עצמו מכלום דליכא למימר דמחייב עצמו בתעניות וסיגופין שהרי א״א משים עצמו רשע ואמטו להכי קאמר דהא ליתא דכיון שהוא מתכוין לטובה לשוב ולעזוב החטא מתחייב בהודאתו בסיגופין מיהא וכ״ש ממילא נפטר מן העונש מדין מודה בקנס כיון דמתחייב עצמו מיהא בסיגופין ע״י הודאתו וז״ש ומודה וכוונתו לטובה שהיא משום ועוזב לעזוב החטא לא קרי׳ ביה א״א משים ע״ר ושפיר מתחייב קלת סיגופין בהודאתו וכיון שמחייב עצמו במקלת עפ״י הודאתו ירוחם מדין העונשים להפטר מהם כדין מודה בקנס :

ובזה יובן ג״כ כוונת הכתוב חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה׳ ואתה נשאת עון חטאתי סלה וק׳ דהאמאי פלגינהו בתרתי חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי ותו דמהיכא תיתי שיכסה עונו עד שהוצרך לומר ועוני לא כסיתי ובקיצור הול״ל חטאתי ועוני אודיעך ותו מה הלשון אומרת אמרתי אודה עלי פשעי לה׳ ולמה הארוך נהיה יכול לכלול החטא והעון והפשע בחדא ולומר חטאתי ועוני ופשעי אודיעך ולפי״ה נכון הדבר ונק׳ עוד מ״ש הר״כ ארעא דרבנן שם וז״ל דודאי פשי׳ דכל שאומרים העדים עשינו עבירה פ׳ שחשבנו שהיא מותרת ואותה עבירה היא אכילת חלב או חלול שבת שאין נפסלין בכך דשוגגין מיקרו אבל באו׳ מותר דרליחה דקי״ל באו׳ מותר דרליחה דהוי קרוב למזיד ואינו גולה נפסלין בכך עפ״י עצמן כיון שאו׳ מותר הוא ולא שייך בזה לומר אין אדם מע״ר שלא אמרו אלא במשים ע״ר במזיד גמור אבל או׳ מותר דרליחה אע״ג דהוי קרוב למזיד לא חשיב משים עצמו רשע גמור בהא עב״ר למדנו מדבריו שאין כלל זה אמור אלא במזיד גמור אבל שוגג ואפילו באו׳ מותר דרליחה אין כלל זה אמור :

ובנא״ה חטאתי אודיעך שהיא שוגג וכיון דהוא שוגג הרי הודאתי הודאה להתחייב בסיגופין קלת כי היכי דתיהוי הודאתי מעולית להפטר כדין

כדין מודה בקנס ולא זו בלבד אלא אפי' עונו שהוא מזיד לא כסיתי אף שהיה מקום לכסותו משום דכיון דהוי מזיד לא אתחייב בהודאתי כלום מטעם א"א משים עצמו רשע במזיד גמור וכיון דלא אתחייב כלום בהודאתי אפטר מדין מודה בקנס דלא פטרנו מודה בקנס אלא במחייב עצמו בשום דבר לא בפוטר עצמו מכל וכל ולכן הוה ס"ד דיותר טוב לכסות העון כיון דלא הוי שום תועלת בהודאה בדבר האמור ואפילו הכי עוני לא כסיתי וכ"ת והא שפיר קס"ד דבכלל גדול במזיד א"א משים ע"ר ולזה בא במשיב אמרתי אודה עלי פשעי לה' כלומר מה שאמרתי כי טוב להודות עלי פשעי במזיד היינו טעמא משום שכוונתי לטובה לשוב בתשובה ואתה נשאת את עוני וכל שכוונתו לטובה תו ליהדר לכלל דא"א משים עצמו רשע ושפיר מתחייב בהודאתו בסיגופין ותעניות וכיון שמתחייב במקלת ממילא פטור כדין מודה בקנס דפטור אם חייב בשום דבר ודוק :

דבר פשע דרוש רביעי

גרסינן במדרש אמרו בני קרח עד מתי אתה או' שובו בנים שובבים וישראל אומרים לך שוב תחלה שנאמר שובה ה' עד מתי ואתה אומר לא כי אלא שובה ישראל לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו לעצמינו אלא שנינו בא' שנא' שובנו אלהי ישענו :

יחרד האיש וילפת האדם לרוב עונותיו יאחזמו רעד חיל כיולדה · אשר בהעוותו נפשו לא חיה טרף בקלפי ושרי זיהריה. בעמק הבכא ותורד בדה : נפיק מעייניה אל עמק השדים ארץ לא מטוהרה. מאבד עצמו כאבידה בכל היתה בכרה · מי האיש החכם ויבן את זאת ושב ורפא לו תיפוק הרעה דא : ואלהינו מרחם לא ידח ממנו נדח מפקיע מידי שעבוד קליפתו ורק אשר לו יערה והפרה : וכך היא המדה. כביכול כדין הוא שיטול הנאה זהרו'בו מיד עושקיהם בכסף ישיב לבעלין כדין השבת אבידה · כאשר חכמים וגידו בעלי הקבלה כי יחטא איש אותו הניצוץ הטהור אשר לו נאבד ממנו ונעשק בקליפות והו"ל כאבידה שכתובה בתורה וסימן לדבר מ"ד באלו הלוקין א"ר מסתפינא מהאי קרא והכרתם בגוים מתקיף לה רב פפא ודילמא כאבידה המתבקשת דכתי' תעיתי כשה אובד בקש עבדך ומכלל הדברים אנו למדים שאם ה' שנה את טעמו והחליף את דתו דחיובא רמיא על כל מי שעולה בידו להציל נפשו מיני שחת ולהחזיר אבידה לבעלים שהרי באבידת גופו אמרי' בפ"ח דסנה' ת"ר מנין לרואה את חבירו טובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטי' באים עליו שהוא חייב להצילו בנפשו שנא' לא תעמוד על דם רעך הא מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מנין ת"ל והשבותו לו אי מהתם ה"מ בנפשיה אבל מטרח ומיגר אגורי לא קמ"ל וא"כ ק"ו הדברים בהשבת רוחו ונפשו וכ"כ להדיא מהרש"ם בחו"ד סי' ר"ב דכ"ש להציל נפשו מני שחת שלא ישתמד או אם נשתמד להשיבו לדת משה יעו"ש :

ועפי"ה אל ה' ויאר לנו הני קראי דקשו הנאמרים למקונן למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד השיבנו ה' וכו' וא"ל דמאי קא מתמה למה לנצח תשכחנו תעזבנו וכו' התשובה לזה היא מבוארת כי החטאים והעונות הלא המה מסבבים העזיבה והשכחה ותו מאי כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו דלכאורה אין לו הבנה ואין לו גזרה לפסוק זה ואמאי קא מהדר קרא דהשיבנו וכו' ולפי מערכת הדרוש הדבר מבואר ונק' עוד מאי דקי"ל בדיני אבידה ומציאה שאם נתייאשו הבעלים הרי היא שלו וכ"ש שאם ידע שנתייאשו הבעלים ממנה שאינו מחוייב עוד להטפל בה כדי לקיים מצות השבת אבידה וכל זה הוא פשוט בח"מ סי' מ"ט ואמרי' בגמרא א"ר זביד כללא דאבדתא כיון דאמר ווי לחסרון כיס מיאש ליה מינה וה"ה שאם מצא דבר שמוכיח בו שיש זמן רב שנאבד מן בעליו ונתייאשו הבעלים הרי הוא של מוצאו ופסקה מרן בח"מ סי' רס"ב וגרסי' במכילתא כי תפגע שור אויבך ר' נתן אומר כישראל עצמו הכתוב מדבר ומה ת"ל אויבך אלא שהכה את בנך או שעשה מריבה ונמצא אויבך לפי שעה ובפסחים נמי אמרי' אקרא דכי תראה חמור שונאך דהאי שונא ישראל וקראו שונא לפי שראה בו דבר ערוה והוא יחידי ואפי"ה חיובא רמי עליה לעזוב עמו וה"ה נמי באבידה ובהדיא מרבינן בסנה' מלכל אבידת אחיך ואפי' אבידת עוברי עבירה :

ובנא"ה כי הנה בית ישראל או' לו ית' שהוא כביכול מחוייב לקיים מצות התורה ושם באמר שמצוה להחזיר אבידה לבעלים וא"כ עתה שע"י פשעם אבדו נפשם בין העמים והקלי' עליו ית' לקיים מצות השבת אבידה ולהשיב נדחי ישראל וע"ז אמרו למה לנצח תשכחנו תעזבנו אבודים בתוך הקליפות לאורך ימים וזמן מרובה דנפיק מינה חורבא לדידן דכיון דירבו הימים ועדין האבידה אבודה מהם הוי יאוש דבהכי קא קנו להו עמי הארצות והקליפות ביאוש ותו לא רמי עליו ית' חובא דהשבת אבידה כיון שנתיאשו הבעלים מחמת אורך הזמן ואמטו להכי קאמ' השיבנו ה' אליך ונשובה תכף ומיד קודם אריכות הימים דאכתי ליכא יאוש ועליך לקיים מצות השבת אבידה וז"ש השיבנו ה' אליך ונשובה ואותו ניצוץ שאבדנו בין הגוים הוציאו אותו משם והשיבהו לבעלים ובכלל בנפיך וכ"ת לפי שמאוס מאסתנו ודנת אותנו כאויבינו שח"ו עשינו עמך מריבה כדכתי' למה תריבו אלי כולכם וכ"ש הרי אנחנו אויבים ח"ו א"כ שנאת אותנו לפי שראית בנו דבר עבירה ולהכי אתה פטור להשיב אבידתנו הא ליתא דהא אפי' באויב ושונא חובה דהשבת אבידה רמי עליה כדכתיב לכל אבידת אחיך לרבות אבידת עוברי עבירה וז"ש כי אם מאוס מאסתנו כלומר אפי' שח"ו מ"מ ונעשינו כאויבים ע"ד הריב והן כעון אפ"ה השיבנו ה' אליך ונשובה דאף באויב ושונא חיובא דהשבת אבידה רמי עליה :

ובזה יובן מ"ד בכשרפין אמר ר"י א"ר המחזיר אבידה לגוי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו וא"ל דמאי כולי האי ריתחא דקא רתח עליה וקאמר לא יאבה ה' סלוח לו וכו' והכלה וכו' אך עפי"ה יבוא שכל על נכון והוא שרש"י ז"ל פי' וז"ל המחזיר אבידה לגוי השוה וחבר גוים לישראל ומראה בעצמו שהשבת אבידה אינה חשובה לו מצות בוראו שאף לגוים שלא נצטוה עליהם הוא עושה כן רוה א"ה שבכשן ואינם צמאים ליוצרם צמאה זו כ"י שצמאה ותאבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו עכ"ל ומעתה לאיש הלזה שאינו חושב למצוה השבת אבידה באותה

כאותה מדה מודדין לו אשר בהעותו ואבד נפשו וגופו בין הגוים והקליפות גם הוא יקרא ולא יענה שאין הקב"ה מקיים באותו האיש מצות השבת אבידה וז"ש לא יאבה ה' סלוח לו על פשעיו ולהשיב את נדחו ואבידתו ורבצה בו כל האלה היינו אותה אלה שכתוב בה ואבדתם בגוים שהיא שקולה כנגד כל האלות יען שהוא לא קיים מצות ה"א משום היותה מצות בורא וכה מודדין לו שלא ישיבו לו אבידתו:

ועפ"י הלעה זו נבין כוונת בני קרח הם המדברים שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך וא"ל מהו זה ההכרח אשר הכריחו כמאמר הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך לנמשך הקו' שובנו וכו' ועיין מ"ש בו לעיל ולפי"ם פה יתיישב הענין ונק' עוד מאי דקי"ל שאם מוצא אבידה היה זקן ואינה לפי כבודו אינו מחוייב בהשבתה ואם הוא כהן והאבידה בבית הקברות אסור לו לטמא עצמו ולהשיבה ומכאן יש לתמוה לכאורה על מ"ש רבינו בחיי ז"ל בפ' כי תצא וז"ל ואם השכיל עוד במצות השבת אבידה כי יש בה רמז והתעוררות לענין תחיית המתים שהקב"ה מחזיר אבידה לבעלים באחרית הימים שישוב כל א' לגורלו הא' וכו' ואין מצוה זו של השבת אבידה אלא בישראל אבל לא בגוים וז"ש לכל אבידת אחיך ולא גוי לפי שהגוי אינו חלק ה' אלא חלק אלהי נכר ואבידתו לא תמצא בארץ החיים ולא תחזור לבעליה לעולם שאין המעלה הזאת בשאר הגוים כי אם בישראל לבד שהם בהבטחת יחיו מתיך אבל שאר א"ה כתוב בהם מתים בל יחיו עכ"ל וק' לכאורה שאיך הקב"ה שהוא כהן מטמא עצמו כביכול להחזיר נשמות לפגרים מתים משום מצות השבת אבידה והא קי"ל דאם הוא כהן והאבידה בב"הק אסור לטמא עצמו וא"כ איך הקב"ה בעצמו פותח קברותינו להחיותינו כי נודע שתחיית המתים ע"י יה' דווקא ולא ע"י שליח וא"כ היאך מטמא כביכול את עצמו וכמעט התבוננות האי' לזה מבואר דע"כ לא אמרי' שאם האבידה היא בב"הק דלא יטמא עצמו אלא לפי שהיא אבידת ממון ואמטו להכי לא דחי' איסורא מקמי ממונא כדאמ' באלו מציאות דף ל' אבל באבידת הגוף והנפש הא ודאי פשי' דדחי' איסורא דטומאה מקמיה כי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואם ראה כהן לאיש אחד טובע בנהר שבבית הקברות חייב לטמא עצמו להצילו וא"כ בהשבת הנפש עם הבשר בת"ה שבדין הוא כביכול יטמא עצמו להחזיר נשמות לפגרים מתים משום דהוי אבידת הנפש דחמירא וגם הו"ל כביכול כזקן ואינה לפי כבודו מחייב נטעם כי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ובהכי ניחא מה שאו' ב"ולמ"בה להשיב נדחים שהם אותם ניצולי נפשות הטמועות בין הקליפות ולהוציאם משם ולהשיב אבידה לבעליה אגם דהוי במקום טומאה וגם אינה לפי כבודו וקדושתו כי כבר נודע ליודעי חן שהשכינה בעצמה יורדת ללקוט שושנים מתוך עמקי הקליפות דלא סגי בלא"ה כי א"ה ע"י שליח וכעין יציאת מצרים שהמשלוהו לכהן שנפלה תרומתו בב"הק וכמ"ש לעיל ובדבר גדול יעו"ש והיינו כדכתי' משום דהו"ל פ"נ ודחי איסור טומאה וכבו' והעד ע"ז תחית המתים שהוא בעצמו וכבודו מטמא להחיות את המתים הוא בעצמו וכבודו ועכ"ר לומר לפי שהיא אבידת נפשות שדוחה איסור ולא דמי לאבידת ממון:

וזאת היא כוונת בני קרח שובנו אלהי ישענו כלו' השיבה נא אותם הנפשות אשר נאבדו בחטאם והפר כעסך עמנו שגם שאתה עמנו בכעס מ"מ עליך מוטל לקיים מצות השבת אבידה דהכי קי"ל שאף לאוהב ושונא חייבים להשיב אבידתו וא"כ למה זה לעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור כיון שאף לאויב מחייבים להשיב אבידתו וכ"ת דהקב"ה פטור מזה משני טעמים הא' משום דהוי זקן ואינה לפי כבודו והב' משום טומאה בנו' לז"א דהא ליתא שהרי אתה בעצמך בת"ה תשוב תחיינו והוינו מדין השבת אבידה והיכי עביד הכי כיון דקי"ל בכהן והאבידה בב"הק דאסור להטמא אלא ודאי מאי אית לך למימר אבידת הגוף והנפש שאני א"כ אבידת הגוף והנפש שאני שאין לך דבר וכו' וא"כ שובנו וכו' והראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו:

ועפי"ז אל ה' ויאר לנו מ"ק הנאמר ביחזקאל סי' ל"ז וזה תוארם ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה או' יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהים הנה אנכי פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי ונתתי רוחי בכם וחייתם ומה שיש לדק' במק' הללו עיין עליו לעיל בדרוש ב' ולפי"ד פה הכל יבוא על נכון כי הנה רש"י ז"ל פי' העצמות האלה בית ישראל המה רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם הוא שהרי הם אומרים יבשו עצמותינו בצרות ואבדה תקותנו ומה נוחיל לתשועה עוד והיינו כי ישראל בראותם כל מעשיהם הרעים אשר פעלו ועשו ונמשך מזה שאבדה רוחם ונפשם אותו ניצוץ וזוהר ויתנצלו בני ישראל את עדיים חשבו בדעתם כי נאבד מהם דמי ישיב להם אותה האבידה שנטמעה במקום הקליפות ומי כל בשר אשר יעלה בידו לרדת שם ולהחזירם וא"ת שהקב"ה בעצמו כביכול השב ישיב והלא יכול ובל אשר יחפוץ יעשה וזה דומה לנ"מ ומכת בכורות שנעשית ע"י ולא ע"י מלאך וכיון שושנו כביכול בקיום שמירת התורה ומצותיה א"כ איפה בדין הוא חייב בהשבת אבידה הא ליתא שהרי מלבד מה שיש לו מקום פטור מלקיים מצוה זו דהשבת אבידה דכביכול הרי הוא כזקן ואינה לכ"כ אלא איסורא נמי איכא שכביכול צריך לטמא עצמו ולרדת למקום טומאה להשיב נדחים הם ניצולי קדושת הנפשות וכיון שהקב"ה כהן הא קי"ל בכהן והאבידה בב"הק אסור להטמא לקיים מצות השבת אבידה וכ"ש אבדה לגמרי ולז"א יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו ר"ל זוהר וניצוץ קדוש המחיה ומרטיב לעצמותינו הרי נאבד ויבשו עצמותינו ואבדה תקותינו בי מה נוחיל לתשו' דמי משיב אותו זוהר וניצוץ כיון דלא אפשר בלתי ע"י ה' לבדו ואינו בדין שכביכול יטמא לקיים מצות השבה כדבר האמור ולכן נגזרנו לנו מאותו זוהר וניצוץ ולהוציא סברא זו הנפסדת מדעתם א"ל הקב"ה ליחזקאל שרצונו לעשות ע"י אותם העצמות של המתים רמז ודוגמא לבית ישראל אשר אמרו יבשו וכו' והיינו דכבר כא' לעיל דסברא זו דחויה מעיקרא דע"כ לא אמרי' שאין הכהן מטמא על האבידה בשהיא בב"הק אלא דווקא באבידת ממון דלא דחי ממו' לאיסור ברם בו הוא אבידת הנפש עם הבשר דהוי פקוח נפש הע"ג שהיא בב"הק בכהן מטמא לה וא"כ ה"כ שהיא אבדת הנפש ממקום אבידתה בקליפות אין לך פ"נ גדול מזה וא"ת מנ"ל דהאבדת הנפש לגוף

הוי

הוי כאבידת הגוף לגבי הקב״ה ולא כאבידת ממון הא מילתא מבראה מת״ה שכתוב כה אני ה׳ כפתחי את קברותיכם עמי ומזה למדו ז״ל דת״ה אינה אלא ע״י הקב״ה והשתא הטעם שהקב״ה מחיה המתים ומחזיר נפשות לפגרים היינו מדין השבת אבידה וק׳ שהרי הקב״ה כהן הוא ואיך מטמא להשיב אבידה ועובר ח״ו על דת של תורה אלא ודאי עכ״ר לומר דאיכא לפלוגי בין אבידת ממון לאבידת הנפש דשאני פ״כ ואבידת הנפש כך׳ אבידת הגוף ועדיפא מינה ואינה אבידת ממון ואמטו להכי מטמא עצמו להשיב הנפשות ומינה כמי לאיש החוטא שאבד אותו ניצוץ וזוהר נפשו שכביכול הקב״ה מתחייב להשיבו לו אף שהוא מטמא כדין השבת הגוף וז״ש לכן הנבא ואמרת כה אמר ה׳ אלהים הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם יען שאתם עמי בית ישראל וככיכול מחוייב אני להשיב אבדתכם כדקי״ל אבדת ישראל חייב להחזיר ולא של גוי דאחיך כתיב ומכאן מודעא רבה שמה שאני מטמא עצמי להשיב נפשות לפגרים מתים מדין השבת אבידה הוא משום דהו״ל אבידת הנפש כאבידת הגוף ועדיפא מינה ואמטו״ל מחויב אני ככיכול להטמא כהשבתה דאינה כאבידת ממון וז״ש וידעתם כי אני ה׳ בכבודי ובעצמי ולא ע״י שליח בפתחי א״ק יען שאתם עמי ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם ומכאן תקופו לבעלי תשובה שאני משיב להם אותה ניצוץ וזוהר קדוש אשר אבד מהם במקום טומאה אף שאטמא עצמי עליו שכך היא המדה שהמלך המצוה מצוה לעמו צריך שהוא ג״כ יקיימנה לכן וידעתם כי אני דברתי וצויתי לכם מצות הש״ה ואני ג״כ אעשה וז״ש ועשיתי נאום ה׳ ודוק וכזה מובן מאליו מאמר תמוה לרז״ל כיון שהחיה יחזקאל את המתים אמרה כ״י לפני הקב״ה השיבנו ה׳ אליך ונשובה ועיין מ״ש בו לעיל ולפי״ד נכון הדבר דעד השתא היו ישראל סבורים כי נפש החוטאת ונאבדה במקום טומאה שם תמות כי לא יש לה מי שיכול להשיבה כי אם המב״ה והוא ית׳ מלבד שאין מוטל עליו כש דין הש״א אלא איסורא נמי דטומאה איכא כדבר האמור אבל כשראו ת״ה ידעו נאמנה כי סברא כפסרת היא שהרי הקב״ה מחיה את המתים מדין הש״א ועכ״ר שמה שמטמא עצמו היינו לפי שהוא פקוח נפש כאמור וא״כ גם נפש החוטאת חייב להשיבה ולהחזיר אבידה לבעלים ולכן כשראו ת״ה והוכיחו כל הכתוב פתחו ואמרו השיבנו ה׳ כלומר השיבה לנו אותו זוהר וניצוץ אשר אבדנו ועליך מצוה להשיב אבידתנו זו אף דהוי במקום טומאה כיון שהיא אבידת הנפש וכפ״כ חייב הכהן להטמא ולהשיבה בין יהיה כהן או זקן ואינה לפי כבודו :

ולפי״ה נכון מ״ק הנאמרים בנלכים כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה ולא מעבר לים היא לאמר מי״ל אל עבר הים ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וא״ל כהו טובא א׳ מצוה זו מאי ניהי ומהיכא תא״ד שהיא נפלאת ורחוקה עד שהודיענו שאינה נפלאת ורחוקה ותו כפל לא נפלאת ולא רחוקה ומאי לא בשמים היא לאמר ולא מעבר לים ולמאי איצטריך לחזור ולאאריך כי קרוב אליך וכו׳ דממילא שמעינן ליה ולאמתיק תי׳ אליך ומאד ועפ״י הדברים הנאמרים באמת הכל יבוא על נכון ונק׳ עוד מ״ר בפ״ח דיומא אר״י גדולה תשובה שדוחה ל״ת שבתורה שנאמר הן ישלח את אשתו וכו׳ ויוכל וכו׳ ואת וכו׳ ושובו אלי והקשו הא׳ ז״ל דמאי אולמיה דעשה כתשו׳ משאר עשין והלא כך היא המדה שכל עשה דוחה ל״ת וראיתי להרב מהרח״א ז״ל בס׳ ישרש יעקב שתי׳ לזה כההיא דאמרי׳ בפ׳ אלו נערות אפיסקא דבילר שותה בעציצו שאם היתה אסורה עליו כגון ממזרת אינו רשאי לקיימה ופרכי׳ וניתי עשה דלו תהיה לאשה ונדחי ל״ת ומשני היכא אמרי׳ ניתי עשה וכו׳ כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומי לעשה אבל הכא אי אמרי׳ לא בעינא מי איתיה לעשה כלל ופירש״י ז״ל מי איתיה לעשה כלל והשתא כמי מלמדין אותה לומר איני רוצה עכ״ל והשתא זהו גדולה תשו׳ דבעלמא מלמדין אותה שתאמר איני רוצה כדי שיתקיים הל״ת ובאן הש״ית מלמד אותנו ושובו אלי אף שעי״ז יעבור על ל״ת דלא יוכל בעלה עכ״ל :

ואני שמעתי ולא אבין דע״כ לא אמרי׳ באונס שמלמדין וכו׳ אלא דווקא התם שאם היא בעלמא אמרה לא בעינא תו ליתי לעשה דהכי אמרי׳ בפרק א״כ דולו תהיה מדעתה וא״כ אם אמרה איני רוצה אין העשה מתבטל ונדחה אלא דתו ליתי בעולם שבך היתה מצותו ית׳ ולא תהיה דווקא אם רוצה אבל אינה רוצה אין באן עוד מ״ע ואמטו להכי כי הויא אסורה עליה מלמדין אותה שתאמר איני רוצה ואם עכ״ז אמרה בעינא ליה כפינן לה משום דאכן שהרי דלא בעיא להנשא לו באיסור ומאי דקאמרה בעינא ליה שקרא הוא דלא ניחא ליה לאינש למספי איסורא וכמ״ש הרב בכלאל בשטתו משם הא׳ אלא שזה אינו אלא בכגון ההיא שאם או׳ לא בעינא תו אין כאן עשה כלל ואמטו להכי כיון שאפשר לו ללאו להתקיים מבלי ביטול העשה דהיינו כמה שתאמר לא בעינא אמטו להכי מלמדין וכו׳ דאכן שהרי וכו׳ אבל במקום שאפי׳ או׳ איני רוצה אכתי איתיה לעשה ואינו זז משם א״כ היכי מלמדין אותה שתאמר איני רוצה ומה יושיענו זה והא אכתי איתיה לעשה וליתא לטעמא דאכן שהרי וכו׳ דהא בהיתר קא מנסבה דאתי עשה ודחי ל״ת וא״כ גבי תשו׳ אם יאמרו ישראל לא בעינא אכתי איתיה לעשה ואינו זז משם וא״כ איך ילמדם הקב״ה שלא ישובו כדי לקיים הלאו והלא הלאו שפיר מדחי בדינא משום שאפי׳ אמרו לא בעינא אכתי איתיה לעשה וא״כ אף שהקב״ה ככיכול יעבור הלאו לית לן בה דכך היא המדה דאכתי ע׳ וכו׳ וליכא היסור על ביטול הלאו כיון דלא אפשר לקיומי לעשה כל״ה דומיא דמילה בצרעת וא״כ מלבד שאין יכול ללמדם שלא לשוב אלא אדרבה צריך ללמדם לשוב למען יקיימו העשה כמדתו שדוחה הלאו :

וראה ראיתי להר״כ בבי חיי בליקוטי׳ דקפ״ה ע״ד יישב לקו׳ זו עפ״י האמור כסגנון אחר וז״ל לכן אר״י גדולה תשו׳ שדוחה ל״ת דאע״ג דלא דמי למילה בצרעת שהרי אם אמר הקב״ה לא בעינא להדורינהו ליתי לעשה כלל וא״כ אפי׳ עכשיו שהקב״ה רוצה לא חשיב עשה כדפי׳ התוס׳ והרא״ש בפו׳ דסוגייא דאפי׳ אמר בעינא ליה לא חשיב עשה כמילה בצרעת דלא אפשר לקיומי לעשה אבל הכא אלו הוייתי או׳ איני רוצה ליתי לעשה כלל וא״כ הו״ל עשה ריע וגריע ואין בו כח לדחות הלאו והשתא היינו רבותא דתשו׳ דאף דהך עשה ריע שאם אמר׳ לא בעינא ליתי לעשה א״כ אפי׳ עכשיו שאו׳ בעינא לא מחשיב עשה חשוב לדחות הלאו

ואפ"ה גדולה תשוב' שדוחה עשה ריע דידה ללאו ע"כ:

גם דברי הרב הללו קשים בעיני שהרי ידוע הוא מ"ש בזוהר שואלת ב"ק והמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו עמד ר"י על רגליו ואמר לא בשמים היא אין אנו משגיחין בב"ק שהרי כתבת בתורה אחרי רבים להטות וא"ל אליהו לר"נ שבע"ז אמר הקב"ה נצחוני בני וכתב מהרש"א שמה שאנו משתמשים בב"ק היינו בדבר שאינו נגד התורה ובירושלמי דחגיגה אמרי' עריפא מינה שא"ל ר"מ לאחר חזור בך א"ל לית אנא יכיל א"ל למה א"ל שמעתי ב"ק אומרת שובו בנים שובבים חוץ מאלישע בן אבויה והק' מהרש"י דהא קי"ל שאין לך דבר שעומד בפני התשו' ועוד דהא בתר הכי קאמר דכשחלה אחר נכנס ר"מ לבקרו א"ל לית את חוזר בך א"ל ואי חזרן מתקבלין א"ל ולא כן כתיב תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש באותה שעה בכה אחר ומת והיה ר"מ שמח אמר דומה שמתוך תשובה נפטר רבי והשתא מק' ליה ר"מ ולא כן כתיב תשב אנוש כיון דלדידיה מיהא ננעלו שערי תשו' ותי' הרב דב"ק זה להכשילו ברוב חטאיו ע"ד משגיא לגוים ויאבדם ומ"מ אלו יהיב אליביה ושב ורפא לו ובעת מותו נתן לב לזה ע"כ מכל זה למדנו שאפילו או' לו הקב"ה לא בעינא שישובו כביכול אין הדבר עוד תלוי בידו ואין אנו משגיחין בב"ק שהרי הוא כתב ושבת עד ה' אלהיך וא"כ אף שיאמר לא בעינא איתי לעשה ולא דמי כלל להאיא דאונס שגם אלו היה או' לא בעינא אכתי איתיה לעשה והמתו להכי הו"ל עשה גרוע אבל הכא אלו אומר הקב"ה לא בעינא בתשובה אכתי איתיה לעשה דאין קיומו ובטולו תלוי ביד שמים ואין אנו משגיחין בב"ק האומר אל תחזרו באופן שאין קיום לדברי הרב הללו:

ובהדי אורחין אל ה' ויאר לנו מ"ק הנאמרים ביחזקאל סימן ל"ג ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל וא"ל בהו דהיכי ס"ד לומר דחטא ופשע עליהם ובם הם נמקים ולא יחיו אפילו ע"י תשו' ותו כמ"ש כן אמרתם בית ישראל ופירש"י כן אמרתם לפיכך אין אתם חפצים לשוב כסבורים אתם שלא תועיל לכם התשובה וק' טובא שאם הוא רוצה לבטל ס' שסוברים שלא תועיל להם התשובה מ"ק כן אמרתם דמשמע שכנים דבריהם ואמתיים וזה סו' לזה ותו דמה היתה סברתם לומר שלא תועיל התשובה ואיך הוציא זה מלבם באו' חי אני אם אחפוץ והלא אף שראו כתוב בתורה ושבת וכו' אכתי היו סבורים שלא תועיל התשובה אך עפי"ה הכל יבוא על נכון כי ישראל היו סבורים דלא אתי עשה דתשובה דריע דאלו אמר הקב"ה לא בעינא ליתי לעשה וא"כ אפי' שיאמר בעינא לא חשיב עשה לדחות לאו ולכן היו אומרים חטאתינו ופשעינו עלינו ובם אנחנו נמקים דלא אתי עשה בה"ג דלא חשיב ודחי לאו ולזה באה התשובה כן אמרתם בית ישראל כלומר כנים דבריכם במה שאתם אומרים דלא אתי עשה דריע דהוי אמרה לא בעינא ליתי לעשה כלל ודחי לאו אלא שאתם טועים במה שאתם מדמים עשה דתשובה לעשה דאונס דשאני גבי אונס דהוי אמרה לא בעינא ליתי לעשה כלל והמתו להכי גריע הוי מה"ט אבל הכא גבי תשובה לא יתכן שיאמר לא בעינא משום

דאף שיאמר לא בעינא אכתי איתיה לעשה ואין דבריו האחרונים במקו' הא' ולז"א חי אני נאום ה' אם אחפוץ במות המת כי אם בשובו ומעולם לא ניחא לי במיתת הרשע שהרי העשה אינו זז וא"כ איך נאמר דאלו אמר לא בעינא ליתי לעשה וחי אני דבר זה לא יתכן שאחפוץ במות הרשע כי אם בשובו דלא מצינא לומר לא בעינא דאפי' אימא הכי אכתי עשה בדקאי קאי וא"כ שפיר מדחי הלאו כדיניה ושובו שובו מד"ה כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה ודוק:

ועוד נק' בדיני אבידה ומציאה שהמציל מהדוב ומהארי וזוטו של ים ושלוליתו של נהר הרי הוא שלו אפילו הבעל עומד וצווח שזה בעשה כמי שצווח על ביתו שנפל ופשוט הוא שבכל מקום שאנו אומרים הרי הוא שלו כ"ש שאינו בעשה דעזיבת אבידה עוד נק' מ"ש המרדכי ריש פרק אלו מציאות שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנס לתוך שדה חבירו הרי אלו שלו וכגון שהיו הבעלים שם ואם היו רודפים אחריהם היו מצילים בקל ולא חשו לרדוף ואפילו שהיו יכולין להצילו ע"י הדחק כיון שלא חשו הבעלים לרדוף בעוד שהיו יכולים להציל בקל מסתמא נתיאשו ואם לא היו שם בשעת שטיפה לא הוי יאוש כיון שעדין היו יכולים להציל ע"י הדחק אבל אם אין יכולים להציל ע"י הדחק הו"ל בזוטו של ים ושרי ומוכח מדבריו שאם מתחי' היו יכולים להציל בקל ואח"כ נ"כ יכולים להציל בקל חייב להחזיר דע"כ לא אמרי' שאם היו יכולים להציל בקל ולא הצילו דודאי נתייאשו אלא לפי שאח"כ אינם יכולים להציל אלא ע"י הדחק אבל כשבתחלה ובסוף יכולים להציל בקל לא הוי יאוש אף שנתעכבו והנה הרב מהרי"ט דרשינהו להני קראי דבי המצוה הזאת שהוא על מצות התשובה גם אנו נרוץ בעקבותיו ונאמר דאתא קרא להוציא מלב המתרחקים מדרכי התשו' מחמת שני טענות האחת דכיון דהך עשה ריע שאלו אמר הקב"ה לא בעינא תו ליתי לעשה כלל א"כ לא דחי הלאו ותו טעם אחריתי דכיון שהחוטא איבד אותו זוהר וניצוץ בעמק הבכא ויס הקליפות א"כ אינו בתשובה ואין עליו ית' מצות השבה כיון שנאבד כזוטו של ים שהוא אבוד מכל העולם א"כ דקנאוהו החיצונים ביאוש ועל שתים אלה בא לומר כי המצוה הזאת של התשו' אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך כלומר אינה נעלמת ומכוסה ממך העשה שלה שאם יאמר הקב"ה לא בעינא ליתי לעשה כלל וכ"ש תאמר דהו"ל עשה גרוע ולא דחי הלאו וגם לא רחוקה כלומר תשובת הנפש ממקום אבידתה אינה רחוקה כאבידת זוטו של ים וכ"ש תאמר שאין עליו ית' מצות השבה כיון דהוי דבר האבוד בזוטו של ים דמסתמא איאוש בעלים ומכח זה תרשל עצמך בתשובה לז"א ולא רחוקה היא כי השבה זו קרובה להחזירה וקא מפרש א' וא' וקאמר דע כי מ"ש לך לא נפלאת היא ממך רצונו שאין קיום העשה ודחייתו מעיקר' תלוי ביד אחרים שאלו יאמרו לא בעינא ליתי לעשה כלל ולהכי תימה דהוי עשה גרוע ולא דחי הלאו דהא ליתא כי לא בשמים היא כלומר שאין הדבר תלוי ביד שמים שאם יאמר לא בעינא ליהי לעשה כלל וז"ש לאמר מי יעלה לנו השמימה וכו' כלומר וכיון דהדבר תלוי בידי שמים לומר הן או לאו מ"ה תתרשל בה משום דהוי עשה גרוע דליתא כי לא בשמים היא לאמר ואפי' תלה ב"ק לומר לא בעינא לא משגיחין בה לבטל העשה כי אין דבריו האחרונים במקום הא' כאמור וכיון דאפי' יאמר לא בעינא איתי
לעשה

לעשה א"כ שפיר אמרי' דאתי עשה ודוחה ל"ת אמר עוד ולא מעבר ליש היא וכו' כלומר שהנפש הנאברת בחטאה ישנה בחזרה ואיתיה כביכול במצות השבת אבידה ולא תימא דהו"ל כנאברת בזוטו של ים דהויא אבידה מכל העולם וכ"ש אין הקב"ה הרואה אותה מחויב להשיבה א"כ דכיון דנאבדה בזוטו של ים הא היכא יאוש ות"ו קרו לה החיצונים המוציאים אותה באותו ים וז"ש ולא מעבר לים החיצונים היא לאמר מי יעבור וכו' כלומר וכיון דהוי מעבר ליט החיצונים ככר נתיאשו הבעלים ומי הוא זה אשר נתייבנו ונאמר לו שיעבור בים ויקחה לנו משום מצות השבה עד שלפי זה ושמיענו דרכי התשובה הזו ונעשנה וכיון שהנפש החוטאת אבדה לה ח"ו מה תעשה ומה תפעל התשובה שנעשה לז"א דליתא דאבידה זו לא נאברה בזוטו של ים שהבעלים מתיאשים אלא קרוב אליך הדבר מאד כלומר בקל הרבה תוכל לעשות התשובה בין בתחילה בין בסוף ולא תימא מעיקרא בקל ולבסוף ברוחק ואמטו להכי תאמר כיון שהיה יכול להציל בקל ולא הציל הרי היכא יאוש וזכו בה החיצונים אלא תמיד קרוב אליך הדבר מאד ואמר אליך לומר שהיא בידך ואין קיום העשה וביטולו תלוי ביד שמים וכ"ש שפיר אתי עשה ודוחה ל"ת :

ועפי"ז נבין מרז"ל באיכה דכתיב השיבנו ה' אליך ונשובה אמרה כ"י לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא השיבנו א"ל שלכם הוא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם א"ל רבש"ע שלך הוא שנאמר השיבנו ה' אליך ונשובה וא"ל ביה טובא דבמאי פליגי הקב"ה וישראל שהם אומרים שלך הוא השיבנו והוא ית' משיב שלכם הוא ותו דלפי האמת האיש החוטא עליו מוטלת התשו' לא על ה' ולפי"ה נבין הדבר והוא דישראל באים בטענה לומר דהכא קיום העשה של התשובה או עקירתו שיתבטל מעיקרו מבלתי עבור על מצות ה' הוא תלוי בידו ית' דאי אמר לא בעינא תו ליתיה לעשה כלל ומזה נמשך אותה סברא הנפסדת לומר דעשה דריע כ"הג לא דחי הל"ת וא"כ שערי תשובה ננעלו לז"א רבש"ע שלך היא התשו' דהיינו שהיא תלויה בידך שאם תאמר לא בעינא ליתי לעשה כלל וכ"ש לא אתי עשה בה"ג ודחי הל"ת והיינו בסברת הר"ב בני חיי ז"ל והש"ית השיב להם במ"ש אנכי הצעיר דלא בשמים ואין יכולת בידו כביכול לחזור בו ממה שציונו ולומר לא בעינא ואף שיאמר כן אכתי איכא עשה וכל כ"הג הוי עשה חשוב ודחי הל"ת וז"ש שלכם היא ובידכם נתונה ואין בידי לבטלה :

והנה למאי דק"ל לרבנן בדברי ר"י דקאמר גדולה תשובה וכו' שהרי כך היא המדה וכו' אפשר היה לומר לבאורה דבחזרת ישראל למקום מלבד מה שעובר על הלאו דלא יוכל עוד זאת עובר בלאו אחר דגרושה לא יקחו ובעשה דקדושים יען שהקב"ה הוא כהן וכהן אסור בגרושה ואפי' ריח הגט פוסלה שאם גרשה ממנו וא"ל שלא תהא מותרת לכל אדם עכ"ז אסור בה ואם החזירה עובר בלאו דגרושה לא יקחו ובעשה דקדושים יהיו והנה אמינא לא שהרי אמאי דפרכינן בפ' אלו מציאות דקרא דוהתעלמת פעמים שאתה מתעלם דלמאי איצטריך אי לכהן והוא בב"הק פשיטא האי עשה והאי ל"ת דלא יטמא ועשה דקדושים יהיו והקשו בתוס' שהרי ביבמות לא חשיב אלמנה לכ"ג אלא ל"ת גרידא ואמאי הא איכא עשה דקדושים יהיו וי"ל דלא קאי עשה דקדושים יהיו אלא אמאי דכתיב בההיא פרשה ע"כ והיינו על כל מה שכתוב בפ"א דכהן הדיוט ובכלל הגרושה אבל אלמנה לכ"ג היא בפרשה אחרת הסמוכה לה שהיא פרשה של כ"ג וזה מוכרח שהרי גבי גרושה כתי' ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו וקדשתו ופירש"י וקדשתו עכ"ר שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש דסמוך מ"ע דוקדשתו גבי גרושה וכ"ש מה שמחזיר הקב"ה גרושתו עובר כביכול בשני לאוין ועשה ובעלמא קי"ל דאין עשה דוחה ל"ת ועשה משא"כ גבי עשה דתשובה שזו גדולתה שדוחה לא תעשה ועשה אלא שזה אינו נוח לי בדברי ר"י דל"ק אלא שדוחה ל"ת שבתורה ולדבריכו הול"ל שדוחה ל"ת ועשה אמנם בלא דברי ר"י הא ודאי דאיכא לאו ועשה בגרושה ולבאורה י"ל אמאי ל"ק ר"י הכי ולתרץ זה נקדים מה שמתברר מדברי התוס' בפ' אלו מציאות ד"ל ד"ה הא אין עשה וכו' דעשה שהוא אלים טובא בגון עשה דמצורע משום גדול השלום דהיינו להתירו בתשמיש המטה דחי לאו ועשה דכהנים שאינו שוה בכל ועיין במהרש"א וכס' יכין שמועה והנה בספרי אמרי' והובא בילקוט ישעיה גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב ע"כ והשת' כיון דבמ"ע דתשו' איכא גדול השלום שפיר דוחה לאו ועשה דגרושה דהוי בכהנים ואינו שוה בכל וכך היא המדה בכל שאר עשין דאית בהו גדול השלום ואמטו להכי ל"ק ר"י גדולה תשו' שדוחה לאו ועשה דגרושה משום דכך היא המדה בכל עשין שבתורה ומאי רבותא דתשובה :

ועפי"ז אל ה' ויאר לנו מ"ק שנאמרים בישעיה סי' נ"ז בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף וילך שובב בדרך לבו דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם ניחומים לו ולאבליו בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט אין שלום אמר ה' לרשעים וא"ל דכיון דקאמר בריש' וארפאהו למה חזר עוד לומר אמר ה' ורפאתיו דהא תני לה חדא זימנא ותו מאי והרשעים כים נגרש ומה לו לדמותם לים נגרש ועפי"ד הכל יבא על נכון דקאמ' קרא בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף כלומר שהסתרתי פני ממנו ונגרש ממני כאשה המתגרשת מבעלה וילך שובב בדרך לבו אבל אח"כ דרכיו ראיתי שנכנע מלפני וחזר בתשובה וארפאהו להחזירו בכל כנפי כדין בעל המחזיר גרושתו ואשלם ניחומים לו ולאבליו אלו אבריו המתאבלים עליו כדרז"ל בורא ניב שפתים כלומר שאני בורא לו חדשה בלפי שבאתהו נרה עד עתה והכל קראו עליו תגר עתה יקרא לו שלום כדפרשי' והתגר שקראו עליו דכיון דנתגרש תו ליתיה בחזרה דלא אתי עשה דתשו' ודחי ל"ת ועשה דגרושה ועתה שע"י התשו' אני בורא לו השלום ליהוי ליה פתחון פה וניב שפתים להשיב שחוזר ונראה מטעם דעשה דתשו' אלים טפי דאית ביה גדול השלום שהרי שלום שלום אמר ה' לרחוק ולקרוב שהיה רחוק ונתקרב ואמטו להכי מה"ט אמר ה' ורפאתיו דאתי עשה בה"ג ודחי לאו ועשה דכהנים שאינו שוה בכל אבל הרשעים שאין נותנין לבם לשוב אותה אבידת הנפש שאבדו הרי היא באבידת זוטו של ים שהוא נגרש והוא ע"ד מ"ש מור"ס ז"ל בח"מ סי' מ"ט פי' זוטו של ים הוא לשון ים החוזר לאחוריו ושוטף כל מה שמוצא בחזרתו וז"ש באותו ים שהוא נגרש וחוזר לאחור ומימיו רפש וטיט דמה שנאבד בו אינו בנמצא וכיון שכן המה

ואבדו

ואבדו אותה הנפש וגם אין להם השלום כדבר האמור וכל זה הוא לפי שאין נותנין לב לשוב אבל אם נותנין לב לשוב תכף אותה אבידה עולה מאותו יש ומלויה היא אצל כל אדם וא״כ בידם להחזירה :

א״נ להבין למה המשילם כים נגרש והוא דרך הלוי בהקדים מ״ש הרב שה״ג בגיטין וז״ל גט כמו שמצינו בירוש׳ אבן אחת יש בים וגיטא שמה ומגרשת כל חברותיה מסביבותיה וז״ש והרשעים כים נגרש והרשעים הרי הם מגורשים ממני כספר תרוכין וגט באותה אבן שיש בים שנקראת גיטא שהיא מגרשת חברותיה מסביבותיה וז״ש כים נגרש :

א״נ אפשר לומר במאמר זה דהשיבנו וכו׳ עפ״י מערכת הדרוש הנאמ׳ ברא״ש אמ״ר ונקדים עוד מה שתי׳ הא׳ ג״כ לקושיא הנז׳ דמאי רבותא דתשו׳ כיון דכך היא המדה לכל עשין שבתורה ותי׳ עם מ״ש התוס׳ פ׳ השולח דמ״א ד״ה ליסא שפחה וכו׳ וא״ת וניתי עשה דפרו ורבו ולידחי לאו דלא היה קדש ותירצו דבדידה ליכא עשה דאפי׳ נימא דמיפקדא אפ״ור הא אפשר לה בכוותא בה ע״כ · מדבריהם למדנו דכל דהעשה ליתיה אלא בחד אף· דלגבי אידך אית ביה לאו ועשה והוה ס״ד למימר דתיתי עשה ודחי ל״ת מ״מ כיון דבאידך ליתיה לעשה כלל היכי מצי לדחות הלאו וא״כ גבי תשובה דהעשה לא שייך לגבי המקום ב״ה וליכא אלא לאו היכי תיתי עשה דהשבים ותדחי ללאו דבשלמא לדידהו איכא לאו ועשה אבל לגבי רחמנא דליתיה בעשה היאך יעבור הלאו אם לא משום דגדולה תשובה והנה רבנן בתראי היו תמהים שזהו הפך תלמוד ערוך ביבמות דפריך גבי אלמנה לכ״ג יבמה מן האירוסין תיתי עשה דיבמה יבוא עליה ותדחה ל״ת דאלמנה והשתא לפי דבריהם מאי קושיא דהכא בדידה ליתיה לעשה וגבי אונס נמי פריך בכתובות דתיתי עשה דולו תהיה לאשה ותדחה לאו דממזרת הא לגבי דידה ליכא עשה ונדחקו לתרץ אלא בספרתם :

ולי אנכי הצעיר וראה דאף לאחר כל הדברים הנאמרים באמת לאוקומי מילתיה דר״י אבתי מילתיה דר״י קשה לשמוע שהרי גלוי וידוע דלענין פקוח נפש דחי׳ אלפי עשה ורבוא לאוין אף שזה דוחה אותם כדי לקיים אחרים והיינו טעמא דהנו חייבים לקיים נפשות ישראל וכבר בא לעולא מסמיה דהרשב״ם דאם לקיים הגוף אמרו והשכותו לו ולא תעמוד על דם רעך כ״ש לקיים נפשו ולהצילה מני שחת מלהמיר אחת דתו וכבר בא הדבר מבואר במרן הב״י א״ח סי׳ ש״ו על מי ששלחו לו בשבת שהוליאו בתו מביתו בחזקה כדי להוליאה מכלל הדת אם יכול לשים לדרך פעמיו בשבת פן יפחידוה להמיר ומותר לילך חוץ לשלשה פרסאות למ״ד דתחום ג׳ פרסאות הוי דאורייתא ולהציא אותם מן המלכות מי דחינן מספק זו את השבת כדדחינן בספק נפשות וכתב מרן דשפיר דחינן כפי דעת התוס׳ והיינו מדהקשו בשבת בההיא דמי שחציו עבד כופין את רבו לשחררו דהא קי״ל המשחרר עבדו עובר בעשה ואיך הומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך ותי׳ דשאני פ״ור דמצוה רבה היא וכו׳ וכתב מרן דלהך תירוצא אין לך מצוה רבה כיוצא בזו פן יפחידוה והמיר ואפי׳ לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה נראה דשפיר דמי׳ דלגבי שלא תמיר ותעבור כל ימיה חלול שבת אמרי׳ איסורא זוטא הוי וכתב הט״ז דלהצילה מלהמיר כל ימיה עדיף מפקוח נפש ע״כ אמור מעתה מאחר שהחוטא נדחית נפשו ונאבדת בקליפות למות שם ח״ו מהיכא תיתי שלא תקובל תשובתו כדי שלא יעבור המב״ה על לאו ותשאר נפש החוטאת טמועה והרי אין לך פ״נ גדול מזה וא״כ מאי קאמ׳ ר״י גדולה תשו׳ וכו׳ והלא כך היא המדה בכל דבר שהוא פקוח נפש :

ונראה דהיינו מאי דקאמר ר״י גדולה תשובה שדוחה וכו׳ כלומר שכל כך הויא גדולה תשובה משום דאית בה הצלת נפשות עד שמטעם זה דוחה ל״ת שבתורה והיינו מאי דאתא לאשמועי׳ שגדולתה היא שניצול החוטא מני שחת ואמטו להכי דחי הלאו מהטעמים והתירוצים שתירצו הראשונים באופן שמה שדוחה התשו׳ הלאוין והעשה היינו דבדאי הוא שבביכול יעבור במה לאוין ועשין לבלתי ידח ממנו נדח דגדולה הצלת נפשות והראיה שהקב״ה בזמן תחית המתים בביכול מטמא עצמו להחזיר נשמות לפגרים הגם הלום שעובר על לאו ועשה דטומאה אלא ודאי מאי אית לך למימר דגדולה הצלת נפשות :

ובזה נבוא אל המתכוין שישראל אמרו להקב״ה שלך הוא השיבנו כלו׳ דהאי מ״ע דתשו׳ אע״ג דהויא לדידן ובדידך לא שייכא וא״כ נמשך מזה דלא אתי עשה דבדידן ודחי הלאו דבדידך מ״מ אנן קי״ל כפי פשטיות ושטח תלמודא דיבמות דקאמ׳ וליתי עשה דיבמה ולידחי לאו דאלמנה ואע״ג דליתיה לעשה ביבמה מ״מ חשבינן באלו אית בה עשה ודחי הלאו וז״ש שלך ג״כ שייך מ״ע דהשיבנו והוא ית׳ אמר להם כי הוא סבור כסברת התוס׳ דכל דהעשה גבי חד לא דחי ל״ת דבאידך ולזה אמר שלכם דוקא היא התשו׳ דבדידי ליתא כלל וא״כ נמשך מזה דלא לדחי הלאו דבדידי וחזרו לו ישראל ההכה כל אפייא שוין ועליך מצוה רבה לקיימה לבלתי ידח ממנו נדח וגדולה הצלת נפשות שדוחה כל התורה כולה והראיה מתחית המתים שבביכול אתה מטמא עצמך להחזיר נשמות לפגרים ואיך תדחה הלאו ועשה דכהנים אלא ודאי מאי אית לך למימר משום הצלת נפשות דחי׳ ה״נ דכותה וז״ש שלך היא שנאמר שובנו אלהי ישענו והפר בעסך עמנו אלא אתה תשוב תחיינו וכדפרישנא לעיל ועפ״י קוטב משפט כתוב במערכה דאשונה נבין מ״ש בירמיה סי׳ ב׳ מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה ותאמרי נואש לא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך וקשה מה היתה תשובתה באמרה נואש ומה נתכוונה בזה המאמר ותו דלפי פירש״י הול״ל נואשת אך לפי האמור לעיל נכון הדבר דרש״י ז״ל פירש מנעי עצמך מע״א שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מצמות בצמא ע״כ וכבר בא לעיל דכי מיאש בעל האבידה הרי היא של מוצאה ובכן הא הוכא לדרוש לומר כי ישראל נפשם ורוחם אלא הם חלק אלוה ממעל שכן עלו בגורלו בביכול ואמטו להכי כשנאבדים בעונם אלא הוא ית׳ יקרא בעל האבידה ולכן בשהיה הנביא מוכיחם למנוע עצמם מע״א ולהחזיר אבידה לבעלה הוא אלהים חיים וע״ז באה תשובתם ואמרו נואש כלו׳ הוא ית׳ בעל האבידה בבר נתיאש ממנה ונמצינו קנוים לע״ז ביאוש בעלים ולכן לא כלו׳ לא נשוב אליו ית׳ כי אהבתי זרים ואחריהם אלך כיון שקנו אותי ביאוש בעלים :

והוא הדבר אשר דברו הנביא ירמיה בסי׳ ח״י שובו נא איש מדרכו הרעה והטיבו דרכיכם ומעלליכם ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שרירות לבו הרע נעשה לכן כה אמר ה׳ שאלו נא בגוים

מי

מי שמע כאלה שערורית עשתה מאד בתולת ישראל והיינו כדכתי' שככיכול כבעל האכזרה נואש ממנה ונמצינו קנויים לע"א כיאוש בעלים ולכן אחרי מחשבותינו ושרירות לבנו הרע נלך אחרי אלהים אחרים שקנו אותנו כיאוש בעלים וע"ז באה התשו' לכן כה אמר ה' שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערורית עשתה מאד בתולת ישראל ופירש"י שערורית הוא דבר גנאי והכוונה שעשו גנאי גדול וכדאי בזיון משני הצדדים לומר על הקב"ה שנתיאש ח"ו מה שאין הפה יכולה לדבר ולומר שנקנו לע"ז כיאוש והכל כדי לעזוב אותו ח"ו וזה תימה היעזוב מצור שדי שלג לבנון וכו' וכדפירש"י:

א"נ להבין פלוגתייהו דקב"ה וכ"י דמר אמר שלך הוא השיבנו ומר אמר שלכם הוא ועוד להבין דקדוק אחד דק מתוספת בשנותו את טעמו דאלו מעיקרא אמר אמרה כ"י לפני הקב"ה שלך וכו' ואלו בתר הכי אמר אמר להם הקב"ה שלכם היא ושינה לשונו כמדבר לרבים והול"ל אמר לה הקב"ה לכ"י שלך היא דומיא דרישא וזה יובן בהקדים מ"ש הרב בעל הגהות הרי"ף בס' תומת ישרים בחלק דרך תמים וז"ל כשאל הרשב"א אם מותר לחלל את השבת כדי להציל איש אחד מיד הגויט שלא ימיר והשיב דאסור דאפי' איסורא זוטא לא שרינן ליה כדי להציל את חבירו מאיסורא רבה והאריך בזה ואני כשאלתי אם נוהג זה הדין עצמו לגבי צבור ויהא נמנע היחיד מלעבור על האיסור אפי' כדי להציל את הצבור מאיסור או לא ונסתפקתי בזה משום דבפרק ג' שאכלו אמרי' דר"א שחרר עבדו להשלים עשרה ואע"ג שעובר בעשה דלעולם בהם תעבודו משום מצוה דרבים ואולי נחלק דשאני התם שגם הוא זוכה במצוה ההיא של רבים אבל שיעשה היחיד כדי לזכות את הרבים והוא לא יזכה עמהם לא ול"ע עכ"ל והרואה יראה שדברי הרב הם עפ"י שיטת הרשב"א דאלו לדברי התוס' דשבת דף ד' ד"ה וכי אומרים לאדם חטוא הדבר ברור שאף יחיד ליחיד חוטא כדי לזכות את חבירו במצוה רבה וכמ"ש מרן הובאו דבריו לעיל גם מדברי התוס' הללו משמע שאין לחלק ולומר דשאני ההיא דר"א שגם הוא זוכה וכו' כאשר יראה המעיין בדבריהם:

המורם מזה דלסברת הרב הגהות הרי"ף ז"ל אין אומרים ליחיד חטוא אפי' בשביל שיזכו צבור אלא א"כ הוא זוכה עמהם אמנם דאיתי להר"כ כנ"הג שבת' בא"ח סי' ש"ו שהר"כ משפט צדק חולק בזה וס"ל דאומרים ליחיד חטוא בשביל שיזכו רבים והנה מודעת זאת דכשישראל מקיימים מצות התשובה כביכול הוא ית' עובר על לאו דלא יוכל בעלה הא' כדכתי' לעיל א"כ איפה היאך הקב"ה יעבור הלאו לזכות את ישראל בתשו' והלא אין אומרים לאדם חטוא וכו' והנה לדעת הר"כ משפט צדק התי' לזה מבואר דכיון דישראל הם רבים אמרי' ליחיד כביכול שיחטא לזכות את הרבים ברם להר"ב הגהות הרי"ף הכתי קשה ע"כ לידחק ולו' דבמצות התשו' שייך הקב"ה ג"כ שישראל הם שבים והוא ית' מקבלם וכיון שהוא זוכה במצוה זו אמרי' ליה לעבור הלאו כדי שיזכה הוא ויזכה ישרא' ובהכי פליגי הקב"ה וישראל דישראל ס"ל כסברת הר"כ הגהות הרי"ף דאפי' לזכות את הרבים לא אמרי' ליחיד שיחטא ואמטו להכי לתקן הענין של התשו' ע"כ לידחק ולומר דמצוה זו זוכה בה הקב"ה ג"כ ומוטלת עליו כביכול ולזה אמרה כ"י לפניו רבש"ע שלך הוא השיבנו כלו' דמצוה זו שלך היא ג"כ ומוטלת עליך ובהכי ניחא שאתה עובר הלאו לזכותינו כיון שאתה ג"כ זוכה עמנו והוא ית' ס"ל כהר"כ משפט צדק דאע"ג דאינו זוכה עמהם במצות התשו' ולא עליו היא מוטלת עכ"ז דאוי לו לעבור הלאו כיון שהם רבים ואמרו ליחיד שיחטא כדי לזכות את הרבים אף שאינו זוכה עמהם ולהכי נקט בלשון רבים ואמר להם שלכם היא ואין לי בה שום נגיעת זכות ומ"מ כיון שאתם רבים ראוי לי שאני יחיד לעבור כדי לזכות אתכם:

ובזה יובן מאמרם ז"ל ביומא דף פ"ו אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב גדולה תשו' שאפי' יחיד שעשה תשו' מוחלין לו ולכל העולם שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו וא"ל דמאי אולמייהו דרבים מיחיד דקאמר גדולה תשו' שאפי' ליחיד מוחלין לו הגם הלוס כי אתי' לזה מבואר דשאני רבים דנפיש זכותייהו מ"מ לדרכינו יובן באופן אחר והוא כי הנה אפי' להר"כ משפט צדק דס"ל דאומרים לאדם חטוא וכו' היינו דוקא כיחיד לזכות את הרבים אבל שיחטא יחיד לזכות ליחיד אחר זו מן המתמיהות ז"ש כ"כ גדולה תשו' שאפי' יחיד שחטא ושב מוחלין לו מה שלא היה כדין דבשלמא לרבים אמרי' יעבור כביכול הלאו לזכות את הרבים אבל שיעבור הלאו לזכות את היחיד זו מן המתמיהות אלא שגדולה תשובה:

וזאת היתה לאדונינו המלך דע"ה בחלותו פניו ית' ההוא אמר עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וא"ל דאטו משום שהוא יחיד צריך לפנות אליו ולחון עליו והלא לרבים ג"כ צריך לפנות ולחון עליהם ולפי"ה הדבר מבואר דה"ק אנא ה' הוציא מרשת רגלי ותפנה אלי ותחנני בשובי אליך בתשו' שתקבל אותי וכי תימא מאי בולי האי לבקש תחנונים כדי שיקבלהו בתשו' והלא כך היא המדה אל רחום ה' להטיב לשבים ולקבלם וע"ז באה התשו' לומר תדע למה אנכי מחלה פניך בתחנה ובקשה שתקבלני בתשו' יען כי יחיד ועני אני והא היכא נרדים לומר שלא תקובל תשו' היחיד ואפי' לסברת הר"כ משפט צדק דע"כ לא קאמ' הרב אלא שיחטא יחיד לזכות לרבים אבל ליחיד לא ואמטו להכי תחנונים הדבר שתקבלני בתשו' אף כי יחיד אנכי:

אשובה אראה בכך מילתא דר"י דקאמ' גדולה תשו' שדוחה ל"ת שבתורה וכו' במחלוקת שנויה דאמרי' בספרי הובא בילקוט ישעיה סי' כ"ו וז"ל עתידה כ"י לומר לפני הקב"ה אתה הכתבת עלי לאמור הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו וכו' אומר לה כלום הכתבתי אלא איש אל אנכי ולא איש וכי גרושים אתם לי בית ישראל כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם ע"כ הרי דס"ל לספרי דמעיקרא לא נתגרשו ישראל ממנו ית' אמנם עיכא דספיר חזי דאה יראה מה שיש מן הקושי במאמר הלז א' דמנא להו לרז"ל דרשה זו ותו ק' טובא מה זו תשובה כי אל אנכי ולא איש דאטו משום שאל הוא לא מחייב בשמירת התורה והלא אמרו שהקב"ה שומר את התורה וא"כ הדרא קושיא דהיאך ישוב לקחת את ישראל כיון שגירשם והיו לאיש אחר חלילה ועוד דהאי כל טעמא הוא משום שאל הוא ולא איש דלהכי אף שגירשה אינו בסוג הן ישלח וכו' א"כ מאי קאמ' בתר הכי וכי גירושים אתם לי והלא מעיקרא

אמר

אמר דגרושים הם אלא דכל לגבי דודיה לא ניתן דין זה ליאמר ואם הוא טעם אחר הול״ל ועוד וכי גרושים אתם לי:

אמנם להבין הענין נדעה נרדפה סדרן של כתובים וז״ת ויאמר ה׳ אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים וראשונים כמלאכים היו תמהים מה הלשון הומרת ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי וכו׳ דמלתא דפשי׳ היא כי בהסתרת פניו ממנו היתה כל הרעה הזאת ואם הוא כדרך חטו׳ לומר הלא על כי חטאנו להכי אין אלהי בקרבי וכו׳ ויותר יגדל התימה דא״כ מאי קאמר בתר הכי ואנכי הסתר אסתיר האי דישנא להאי פרדישנא ותו דאעיקרא הסתרת פנים למה לי היה לו להענישם בלי הסתרת פנים הן אמת דרז״ל אמרו שאם היה ה׳ כביון לא היו יכולים כל א״ה להזדווג עם ישראל ותו האי ביום ההוא למה לי ומה בא ללמדנו בקיצור הול״ל וחרה אפי בו ועזבתים וכו׳ ואמר הלא על כי אין אלהי וכו׳:

ולבא אל המכוון אליעה בא דברי הרב מורי דודי לי נר״ו הוא היה אומר במאמרם ז״ל פ׳ חלק כה אמר ה׳ איזה ס׳ כריתות אמכם אמר שמואל באו עשרה בני אדם ושבו לפני נביא א״ל חזרו בתשו׳ א״ל עבד שמכרו רבו ואשה שגירשה בעלה כלום יש לזה ע״ז כלום א״ל הקב״ה לנביא החזר להם תשו׳ כה אמר ה׳ איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו ודקדק הרב מה טעם שהנביא לא אמר להם חזרו בתשו׳ אלא א״כ עד שבאו לפניו עשרה באחד והיה מפרשה במן חומר בהקדים מאי דאמרי׳ בפ׳ בתרא דנדרים האשה שאמר לבעלה גירשתני רב המנונא אמר נאמנת חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה ופסקו במותו פוסקי הלכות שאם העיזה בפניו דווקא נאמנת וידוע הוא מאי דאמרי׳ כל בי עשרה שכינתא שריא ואמטו להכי המתין הנביא עד שבאו לפניו עשרה בני אדם לומר להם חזרו בתשו׳ דודאי לא יעיזו פניהם בפני השכינה לומר גירשתנו דחזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה דכל בי עשרה שכינתא שריא · והולם ישראל נתחכמו להרע לומר אדרבה עכשיו שאנו עשרה ושכינתא שריא נאמר גירשתנו בפני השכינה ונהיה נאמנים מדרב המנונא והנביא כראותו שאדרב׳ בהמלאתו אשר עשה ולאה תקלה מתחת ידו דאדרבה העיזו בפני השכינה ויש למנוע מלהאמינם מדרב המנונא לכן נשתתק ולא מצא פתחון פה להשיב ובכוונת תשו׳ ית׳ שאמר לו לנביא החזר להם תשו׳ וכו׳ שמעתי ושכחתי כילד היה מפרשה הרב מורי נר״ו ולקמן בס״ד בהורמנותא דמר אני אפרש סיום המאמר:

ועפ״י הדברים הללו הנה מקום אתי לבאר קראי דידן ונקדים עוד מאי דאמרי׳ בנדרים אמר רב הונא אשת איש שפשטה ידה וקבלה קדושין מאחר מקודשת לשני דאמר רב המנונא האשה שאמרה לבעלה גירשתני נאמנת והיינו דווקא בפני בעלה כדכתי׳ לעיל וז״ש וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ועזבני והפר את בריתי דהיינו שיקדשו עצמם לע״ז והול״ל כאשה שפשטה ידה וקבלה קדושין מאחר ולכן וחרה אפי בו ביום ההוא כלומר תכף ומיד כשעלתה טינא בלבם לעבוד ע״ז ביום ההוא ממש ועזבתים והסתרתי פני מהם כי היכי דלא ליהוי דקבלו קדושין מאחר בפני דנאמנת מדרב המנונא ומקודשת לשני ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כלומר להיות שביום ההוא תכף כשעלתה טינא בלבם להתקדש לע״ז לא היה אלהי בקרבי באותה שעה כי היכי דליהוי נאמנת ומקודשת לשני כדין וכהלכה לכן מצאוני הרעות האלה דכיון שקבלה קדושין שלא בפני בעלה לא מהימנא ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא כי ידעתי מחשבותם לרעה דלא ליהוי קבלת הקדושין בפני בעלה ותיהוי מהימנא מהאי דרב המנונא כאמור:

ומעתה אל ה׳ ויאר לנו מאמר ספרי הנז״ל ונק׳ עוד מ״ש הריב״ש בסי׳ קב״ז דאף שפרסמה טענתה ברבים ובפני ב״ד כל שלא היה שם בעלה לא מהימנא והנה ידוע הוא כי עיקר הטעם דנאמנת לו׳ גרשתני היינו משום שעומדת בפני בעלה פנים בפנים ממש והלא תבוש להעיז לדבר שקר בפניו מעתה מפורש יוצא שטעם זה לא יצדק לגבי המקב״ה שאי אפשר לראות פניו כמש״ה כי לא יראני האדם וחי וא״כ אעפ״י שאמרו ישראל גירשתנו לא מהימני כיון דמעיזים פניהם הואיל ואינם רואים פני ה׳ ממש והנה רז״ל קשייא להו בקרא דלאמר הן ישלח דהאי לאמר אין לו מובן ותו מאי ושובו אלי נאום ה׳ לכן פירשו דה״ק לאמר הן ישלח איש את אשתו כלומר שע״י אמירת האשה לבעלה גירשתני ושלחת אותי נאמנת והלכה והיתה לאיש אחר הדין עמה הישוב אליה עוד כיון שקדושי השני היו כדין · והנה אמרו ישראל אשה שגרשה בעלה וכו׳ וס״ד דנאמנת ת״ל ושובו אל ה׳ נאם ה׳ כלו׳ שדין זה לא שייך בכ״ד שהוא נאום ה׳ כי אל הוא ורואה ואינו נראה ולהכי לא מהימני יש׳ כמה שאמרו גרשתני כיון שאינם רואים אותו והוי כשלא בפניו דלא מהימנא באופן דכל לגבי קב״ה שאינו נראה לא מצו ישראל לומר גרשתנו דלא מהימני וכביכול הדין עמו ומצו למימר איזה ספר כריתות וכו׳ וז״ש עתידה כ״י לומר הכתכת עלי לאמר הן ישלח איש את אשתו כלו׳ שהכתכת על ישראל שבאותו הדור שאמרו הן ישלח איש את אשתו והוא הדבר שדברו הנביא אשה שגירשה בעלה כלום יש לזה ע״ז כלום וא״כ ליהימנא מדרב המנונא · ועל זה השיב הקב״ה כלום הכתבתי אלא איש דבאיש שייך לומר כיון דהוי בפניו חזקה אין אשה מעיזה וכו׳ ונאמנת ברם לגבי דידי שככר נאמר אל אנכי ולא איש ולא יראני האדם שאף שאמרו ישראל גירשתנו לא מהימני כיון דלא הוי בפניו וכדין הוא דמצינא לטעון ולומר וכי גרושים אתם לי לי דווקא איזה ספר כריתות אמכם דכל לגבי דידי לא מהימני כיון שאני אנכי ואינם רואים אותי ממש:

או יאמר באופן אחר וומתק מה שהביא קרא דאל אנכי ולא איש דמסיים ביה בקרבך קדוש והכוונה שהקב״ה אמר לישראל אפשר שאתם מעיזים פניכם לומר גירשתנו דבשלמא באיש דעלמא משכחת לה דיכולה האשה לשקר ולומר גירשתני כל שלא בפניו אבל לגבי הקב״ה דמלא כל הארץ כבודו לא מציא לשקר ולהעיז בשום צד ואופן כיון דהוי בפניו וז״ש והלא כבר נאמר כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ותמיד אני שרוי בקרבך ולא מציתו להעיז בשום צד ואופן וז״ש וכי

גרושים אתם לי כלומר היעלה על הדעת דמלית למימר גירושים אתם לי הא לא אפשר שתעיזו כיון דהוי כפני רחל אנכי ובקרבך שרוי · וכפשטיה דקרא דלאמר הן ישלח איש את אשתו וכו' יש לומר באופן אחר ונדקדק בו קרא מאי לאמר דכל לאמר הוא לאחרים ותו כמה שקיים ואמר ואת זנית רעים רבים · ושובו אלי נאום ה' ש"ס הכוונה היא לומר שאיש המשלח את אשתו והלכה וכו' לא תשוב לבעלה הראשון אבל את כי זנית רעים רבים ושובו אלי נאום ה' קשה השופט כל הארץ לא יעשה משפט ולהבין זה נקדים מ"ש הרא"ש ז"ל בפסקיו לאבן העזר סי' י"ז דאם נישאת שלא בפני בעלה העפ"י שבשבא בעלה אומרת בפני גירשתני איכא נאמנת דכיון שכבר נישאת מעיזה ומעיזה כדי שלא תעשה עצמה זונה ובנא"ה לאמר הן ישלח איש וכו' והלכה וכו' כלומר אימתי נאמנת האשה באמירת גירשתני כשקודם אמרה לבעלה גירשתני והן שלחת אותי ושוב הלכה מאתו והיתה לאיש אחר התם מהימנינן לה ובשארה בחזקת גרושה מן הראשון ונשואה לשני ברם הכא את דמעיקרא זנית רעים רבים אמטו להכי לא מהימנא כשתאמ' אח"כ גרשתני דמעיזה ומעיזה כדי שלא תעשה עצמה זונה ובהכי דייק שפיר לשון כי זנית דנקט ודוק :

ולהבין תשובת ה' לנביא שאמר לו לך אמור להם איזה ספר כריתות אמכם נקדים מ"ש רבינו ירוחם הביאו מרן ז"ל בא"ה סי' י"ז אשת איש שפשטה ידה וקבלה קדושין מאחר בפני בעלה מקודשת וצריכה גט משני אם תשאר עם הראשון ואם לא ירצה לגרשה שני מקודשת ומותרת לו כי מאחר שהיא בפני בעלה ולא ערער הרי הוא כמו שאמרה נתגרשתי דנאמנת עכ"ל ולהקת הראנים הרבו להשיב כלשון זה הפלא ופלא חדה דכיון שקבלה קדושין משני בפני הראשון כאלו אמרה גירשתני דמי ונאמנת ולפיכך מקודשת לשני וצריכה גט ממנו א"כ היאך מתיר אותה לראשון הלא זה הוא מחזיר גרושתו לאחר שנישאת עוד הקשה מרן דמאי ולא ערער דקאמר הרי אף במערער כל שאומרת בפניו גירשתני נאמנת מטעמא דחזקה והרב כ"ח תירץ דס"ל לרי"ו דלא אמרו דבפניו נאמנת אלא כשבעלה שתק והלך לו ולא ערער אבל במערער איכא נאמנת לאוסרה עליו וכו' ומ"ש רי"ו דצריכה גט משני אם תשאר עם הראשון מיירי בשמכחישה ומערער עליה דאיכא נאמנת לאוסרה עליו ומ"מ כיון דשויא נפשה חתיכה דאיסורא צריכה גט משני והכא ליכא למימר חזקה וכו' דכיון שהוא מעיז והיא מעיזה ולא ידענא הי מנייהו קושטא קאמר שריא לבעלה הראשון אבל מ"ש אח"כ וכו' ע"ש למדנו דחזקה לא מהניא אלא כשלא ערער אבל בערער לא מהימנא אמטו להכי כשנבהל הנביא כראותו שהעיזו פניהם אף לפני השכינה ולא היה לו פתחון פה אמר לו הקב"ה לך אמור להם איזה ספר כריתות אמכם כלומר אל תשתוק אלא לך אמור להם וערער דכה"ג לא מהימנא דליכא חזקה כאמור :

הלא מעתה אשא עיני לבאר מאמר הפונה קדים וא"ל ביה טובא דבמאי פליגי ישראל עם המב"ה שהקב"ה אמר להם שובו אתם תחלה והם אומרים לו שוב אתה תחלה ומה ראו בני קרח לפשר בדבר :

אבל לע"ד בדרך הלזו בהקדים מ"ש המבי"ט ז"ל בתשו' ח"א סי' רס"ז באיש ואשה שבאו לדין וזו אומרת כי הוא המורד והוא אומר שהיא המורדת והשיב הרב ז"ל כי הרמב"ם כתב באיש ואשה שבאו לב"ד הוא אומר היא מורדת והיא אומרת לא כי אלא כדרך כל הארץ אני עמו וכן אם טענה היא ואמרה שהוא מורד והוא אומר לא כי מחרימין סתמ' וכו' ולא יודה ואם גם בזה לא יודו מיחדים אותם בפני עדים ואם עדין הם טוענים מבקשים מן הנטען ועושים פשרה כפי כח הדין · ונראה דה"ה בנדון זה ששניהם מכחישין זא"ז הוא אומר היא מורדת והיא אומרת שהוא המורד וכו' דס"ם הכחשה יש ביניהם והיא יותר חזקה מאותה הכחשה וכו' ואם עדין הם טוענ' עושים פשרה כפי כח הדין ומגלגלין ביניהם כי אין הדין נותן להאמין לא' יותר מן האחר וכו' ע"כ והנה אחר מדרכי הפשרה אמרו בירוש' שיעשו שעורה ותפייסו · והנה אחר מדרכי המרידה הוא מ"ש הרב המאסף בא"ה סי' ע"ז הנה כתב ב"י דכשהלכה לבית אביה וא"ל שתבא אל ביתו והיא אינה רוצה לבוא אחריו ואומרת לו שאם רוצה הוא יבוא אחריה שזו היא מורדת והשתא שמעינן מינה שאם הוא במלאות שהיא אומרת שהוא הלך מביתו ועזבה ולכן ישוב אליה אל ביתו והוא אומר שהיא הלכה מביתו ולכן תשוב אל ביתו והוא באופן שאין ביד הדיין לברר אמרינן בכה"ג יעשו דרך בקשה ופשרה ובכר ידוע כי הקב"ה עם ישראל כדמיון אשה עם בעלה והן בעון קרא מרד ביניהם ואתמר בספרי הובא בילקוט מלאכי וז"ל עתידה כ"י לומר לפני הקב"ה רבש"ע איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם קלקלו ישראל במקום או המקום בישראל כשהוא אומר ויגידו שמים צדקו הוי אומר שישראל קלקלו לפני המב"ה והמקום לא שינה בישראל שנאמר אני ה' לא שניתי ע"כ הרי דישראל והקב"ה חלוקים בעיסתם הוא אומר שהם קלקלו ומרדו בו והם אומרים שהוא קלקל ומרד בהם ומקרא מלא דבר הכתוב שהקב"ה אמר אותי עזבו וכו' ופסוק אחר אומר ותאמר ציון עזבני :

ובנא"ה כי המב"ה אמר להם לכ"י שובו כי אתם המורדים ועזבתם אותי ואת אהלי והם אומרים שובה ה' עד מתי כלומר אתה הוא ח"ו חלילה העוזב ועליך לשוב אל אהלינו ואל ביתך ולכן בני קרח לא ידעו ממי הוא הקלקול והמרד ובאנו להיא דהמבי"ט ולכן אין עוד מה לעשות כי אם לפשר כפי כח הדיין ולכן השיבו לו לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו לעצמינו אלא שנינו כאחד שנאמר שובנו וכו' והיא הפשרה שעשו ע"ד מ"ש בירוש' יעשו פשרה ובקשה ופיוס ודוק כי הוא נכון :

ובזה יובן מ"ש הכתוב בהושע סי' י"א ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראוהו יחד לא ירומם והרואה יראה שבמעט הם משוללי הבנה והנה מוהר"י אברבנאל ז"ל הקשה כי מלת משובה היא על הבלתי רוצים לשוב והם עושים המרי וא"כ איך יאמר ח"ו על הש"ית דבר זה ונדחק הרב בישובה ולפי דרכנו יבוא על נכון עוד פי' הוא ז"ל שאל על יקראוהו ר"ל הנביאים יקראו לעם הזה שישובו אל אל עליון שהוא רם ונשא ויהיה אומרו ואל על כמו נאם הגבר הוקם על ע"כ למדנו מדבריו דתיבת על רומז על הש"ית ובזה בא"ה כי ישראל היו סוברים שח"ו הוא קלקל ועזבם וישליכם אל ארץ אחרת והוא עלה למרום שבתו ולכן בדין תובעים שהוא ישוב אצלם לפי שהמרי והקלקול ח"ו הוא ממנו וז"ש ועמי תלואים ואינם רוצים לשוב לשבת משובתי שהם

שהם אומרים שאני קלקלתי בהם ועזבתים ולכן הם קוראים לו כדין שישוב אל ביתו לשבת עמהם יען שהוא עזבם ועלה למרום שבתו ולכן אל על יקראוהו ומחמת טענה זו עומרים במרדם אבל הכל יפלא פיהם יען שהם רוצים לשוב יעשו דרך פשרה ובקשה ופיוס שהוא הדרך הישר והמרומם דהיינו שנשוב יחד אני והם באחד וז"ש בתמיהה הלא היו אומרים שנשוב יחד לא ירומם דרך זו דהא ודאי זו היא הדרך הישרה ע"ד פשרת בני קרח ודוק בילא"ו:

דבר פשע דרוש ה'

גרסינן בפ"ק דע"ז אמר ריב"ל לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנא' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים והיינו דאמר ר' יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראויין לאותו מעשה לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב ולבי חלל בקרבי ולא ישראל ראויין לאותו מעשה דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים ולא עשו אלא לומר שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד שעשה תשובה אף אתה עשה תשובה· ואם חטא צבור אומרים להם לכו אצל צבור שעשו תשובה אף אתם עשו תשובה וצריכא דאי אשמועינן יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרס' חטאיה אימא לא צריכא ואי אשמועי' צבור משום דנפישי ברחמי אבל יחיד אימא לא צריכא והיינו דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מ"ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה:

לכו חזו מפעלות אלהים פועל אמת להחיות לב נדכאים· למאן דנגי בבית אפל שהחשיך לו בדרך חטאים· ועבר תוכחת אלהינו מרחם ורפוא ירפא אנשים אשר היו טמאים· ולהורות נתן עדי וסהדי דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים· יתנו עדיהן מכאן לקובלנא מה לי רבים מה לי יחיד יורנו בדרך יבחר יורה חטאים· ילתה ב"ק ואמרה שובו בנים הביטו אל צור וקבל היהודים וגם דוד המלך ישוב לימי עלומיו בן ישי בראש הקרואים· כדבר האמור במאמר הנלבב פתח השער לא עשו ישראל את העגל וכו' ופירש"י ז"ל כלומר גבורים ושליטים ביצרם היו ולא היו ראויים להתגבר יצרם עליהם אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם וכ"הר כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו בא ולמד ממעשה העגל שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה עכ"ל וכד"ה לאותו מעשה דבת שבע· ולבי חלל וכ"הר חלל בקרבי ואין לו כח לשלוט בקרבי· לומר לך גזירת מלך היתה ליתן פתחון פה לשבים עכ"ל· ובהדי אורחין במלינו למדין התנצלות מספיק במעשה אדונינו המלך דוד בי מה' ילא הדבר וגזירת מלך היא להורות תשובה ליחיד:

איברא כי לכאורה יש לדחות דבר זה בשתי ידים בהקדים מ"ש הרשב"א ז"ל בתשו' דמלך יש לו דין רבים וא"כ אין התנצלות לאדונינו המלך דוד במעשה דבת שבע לומר כי גזירת מלך היא להורות תשובה ליחיד דהא לית ליה דין יחיד כיון שהוא מלך דין רבים אית ליה ולהורות תשובה לרבים לא בעינא כי זה בלמד מקבלת תשובתם של ישראל ושמא י"ל דכיון דתשו' דהע"ה לא נתקבלה עד שנצטרע ורדף אחריו אבשלום כדאמרי' בפרק חלק אמר דוד מחול לי על אותו עון כולו אמר לו בבר עתיד שלמה בנך לומר בחכמתו היחתה איש אש בחיקו וגו' כן הבא אל אשת רעהו וגו' א"ל כולי האי ניטרור ההוא גברא א"ל קבל עליך יסורין קביל עליה א"ר יהודה א"ר ששה חדשים נצטרע דהע"ה ונסתלקה ממנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין ובתבו המפרשים בי אף שנמחל מקלתו באומרו חטאתי לפני נתן הנביא והודה לו נתן ואמר גם ה' העביר חטאתך מ"מ כולו לא נמחל עד שנצטרע וברח מפני אבשלום בנו נע ונד ובדאי בזיון· והנה הרב מוהר"י רואנים ז"ל כתב בדרשותיו דבשם שמלך שנצטרע יורד מגדולתו ונדון כהדיוט להתכפר בשעירה כיחיד בן דוד מלך ישראל בברחו מפני אבשלום בנו שנטרדה ממנו המלכות נידון בהדיוט והנני הצעיר מצאתי הדבר מפורש במדרש (הביאו הרב תנא ז"ל עי"ש היג"ן) אריב"ל כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מאבשלום לא עלו לו מן המנין והיה מתכפר בשעירה בהדיוט· ומעתה נלע"ד טעם נודק דלמה לא נגמרה כפרת אותו עון רק ע"י צרעת ובריחה ולפי"ה נכון מאד כדי שאז יחזור דינו להיות ביחיד ואז בעשותו תשובה ונגמרה כפרתו וקבלת תשובתו תלא גזירת המלך בפועל להורות תשובה ליחיד כיון שבאותו זמן דין יחיד יש לו ושפיר אית ליה התנצלות במעשה דבת שבע לומר גזירת מלך היא ועפ"י האמור אל ה' ויאר לנו סדרן של כתובי' למשורר במקראיו מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי והדקדוקים מבוארים למה כפל הענין לומר רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי ובקיצור הול"ל רבים קמים עלי ואומרים לנפשי ותו דהני רבים במאי פליגי עם דהע"ה שהם אמרו אין ישועתה לו והוא אמר ואתה ה' מגן בעדי ותו דאי על מעשה דבת שבע קאמרי פירוקא לא קא חזינא במאמר דוד ואתה ה' מגן בעדי· ותו מאי מזמור לדוד קינה מיבעי ליה וכדפריך בגמרא:

אך עפי"ה הדבר מבואר דהכי קאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו כלומר יש לי לזמר ולשמוח אף גילת ורנן במקרה זה שברחתי מפני אבשלום כי מעתה חזר דינו להיות כיחיד ותתקבל תשובתו ובהכי ליהוי ליה פתחון פה והתנצלות מספיק לומר גזירת מלך היא להורות תשובה ליחיד אבל אויבי דוד רבים בתורה היו בדאמרי' במד"ר שמדבר על דואג ואחיתופל והיו סבורים לומר כי אף שירד מנשיאותו אכתי דין מלך אית ליה דבמשיחה תליא מילתא ובדבעי' מימר קמן וכיון שכן ברבים יחשב ואותו התנצלות שיש לו לומר גזירת מלך היא להורות תשובה ליחיד חלף הלך לו כיון דדין רבים אית ליה ולהורות תשובה לרבים לא בעינא וכבר יש לנו מלמד מישראל במעשה העגל וז"ש רבים קמים עלי שהם רבים בתורה רבים אומרים לנפשי שאומרים עלי שדין רבים יש לי כיון שאני מלך אף בברחו מפני אבשלום בני וכיון שכן אין ישועתה לו באלהים כלומר אין לו ישועה והתנצלות במה שתולה חסרונו בביכול באלהים לומר גזירת מלך היא להורות תשובה ליחיד כיון דדין רבים יש לו אבל האמת דדין יחיד יש לי דבנשיאות תליא מילתא ושפיר אית לי התנצלות לומר דגזירת מלך היא להורות תשובה ליחיד וז"ש ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי ובהדי אורחין אל ה' ויאר

לנו

לנו אלא מק"ק כנעים זמירות ישראל וזה תארם טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו וגו' למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא מי זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר וגו' סוד ה' ליראיו וגו' עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וגו' ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי ראה אויבי וגו' שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך:

וא"ל דמה היתה כוונתו באומרו טוב וישר ה' על כן יורה חטאים ותו מה שייכות יש במזמור זה לומר וסלחת לעוני וגם להבין נתינת טעם דכי רב הוא דאטו עון שאינו רב אינו צריך סליחה ועוד להבין מה היתה כוונתו באומרו מי זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר והוראה זו מה היא ותיבת איש דקאמר למה לי ומהו סוד זה וברית זו שאמר להודיעם ועוד מאי האי דקאמר פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני דאטו מי שאינו יחיד ועני אין צריך שיפנה אליו יתברך ויחוננהו ועוד באומרו ראה אויבי כי רבו דמה היתה שנאתם ואיבתם עמו ותו מאי אל אבוש כי חסיתי בך ולפי"ה הדברים כפשטן ונקדים עוד מ"ש הר"ב באר שבע אהא דאמרי' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה מההיא דאמרינן אין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך והניח הדבר בצ"ע. וראיתי להר"ב מ"ל בתשו' ח"ב שעמד בזה ותי' דהתם הוא כדי שילמדו יחידים רבים מדוד דדוקא חטוא בשביל שיזכה חבירך אין א"ל אבל בשביל שיזכו רבים אומרים עיי"ש ולע"ד שזה רמזה אדונינו המלך דוד באו' השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו הצילני מדמים אלהים וגו' שהיה מתחנן אל ה' ואומר השיבה לי ששון ישעך שהוא רו"הק שפירשה ורוח נדיבה תסמכני כי לא מלבי היתה זאת רק גזירת מלך בעבור שאלמדה פושעי' דרכיך ומתני ילמדו וישובו וכ"ת והא אין א"ל חטוא בשביל שיזכה חבירך לזה חזר ואמר וחטאים רבים אליך ישובו וכל שמזכה את הרבים א"ל חטוא. ועוד רמזה במזמור ע"א עליך נסמכתי מבטן וגו' בך תהלתי תמיד כמופת הייתי לרבים ואתה מחסי עוז והכונה שבא כמתנצל לומר עליך נסמכתי שאתה גזרת עלי לחטוא מבטן אמי ולכן בך תהלתי תמיד לפי שהייתי כמופת ואות לבעלי תשובה וכ"ת והא אין א"ל חטוא וכו' ולז"א דמה שהייתי אות ומופת היינו ליחידים רבים וכל שהוא לזכות הרבים א"ל חטוא. והנה כל זה הוא עפ"י שיטת הרשב"א כאשר יראה הרואה בב"י א"ח סימן ש"ו אבל לדעת התוס' הנה מקום אתי לתרץ קו' זו:

ונלע"ד לתרץ כמ"ש התוספות פ"ק דשבת עלה דההיא דאמרי' אין אומרים לאדם חטוא וז"ל והא דתנן מי שחציו עבד וחציו בן חורין שאינו יכול לישא לא שפחה ולא בת ישראל כופין את רבו ועושה אותו בן חורין ואע"ג דכל המשחרר עבדו עובר בעשה שאני פריה ורביה דמצוה רבה היא כדמשני התם כרבן גמליאל שחרר עבדו לפי שלא מנא עשרה ומצוה דרבים שאני ה"נ מצוה רבה שאני עכ"ל מעתה אף אנו נאמר כי אין לך מצוה רבה כזו להורות תשובה לישראל שישובו אל ה' ובכה"ג אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך במצוה רבה ובזה נא"ה טוב וישר ה' ולכן מה עשה גזר על יש' בדור המדבר ועל דהע"ה לחטוא להורות תשובה לרבים וליחיד וזה מחסדו וטובו ית' על כן יורה חטאים בדרך התשובה שאף שחטא הדר חזי וקא מפרש ואזיל ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו שהוא להורות תשובה לרבים ובהדי שותא מלא מקום פיטור להציל עצמו ממעשה דב"ש וזהו שאמר א"כ למען שמך ה' וסלחת לעוני יען שאתה גזרת עלי להורות תשובה ליחיד וכ"ת והלא אין אומ' לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך לז"א כי רב הוא כלומר מצוה רבה שאני דאומ' לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירו במצוה רבה כי אין לך מצוה רבה גדולה מתשובה וכ"ת בבר יש לנו מלמד להורות תשו' כמה שעשו ישראל את העגל לז"א דהא ליתא כי מלבד ישראל שהורו תשו' לרבים אכתי צריך שיחטא יחיד להורות תשובה ליחיד וכמו שעשו צריכות בגמ' לרבים וליחיד וז"ש מי זה האיש ירא ה' שהוא יחיד שחטא וחזר בתשובה ונתקבלה תשובתו כדי שיורנו ליחיד בדרך יבחר דאי מישראל שבדור המדבר הוו להו רבים ושאני רבים דנפיש זכותייהו ואמטו להכי איצטריך דוד שהוא יחיד לעשות מעשה להורות תשו' ליחיד אמר עוד סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם שידעו סגולת התשו' לאיש החוטא והדר חזי ומעתה עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי מאותו עון דב"ש כי גזירה היא מלפניו להורות תשו' ליחיד וכ"ת אכתי לית ליה התנצלות לדוד דכיון דהוי מלך דין רבים יש לו וכיצד יורה תשו' ליחיד לז"א דהא ליתא דהא בזמן שנתקבלה תשו' דין יחיד הו"ל כיון שהיה אז עני ורדוף מאבשלום וניצוד מהמלכות וזהו הנרמז פנה אלי וחנני ע"י אותו התנצלות שאתה גזרת עלי להורות דרכי התשו' ליחיד כי יחיד ועני אני ובזמן שנתקבלה תשו' דין יחיד הוה לי אבל ראה אויבי כי רבו שהיו רוצים לדחות הנתצלות זה באו' שדין רבים יש לי אף בזמן שנילודה ממני אבל לדעתי דין יחיד היה לי באותו פרק שנתקבלה תשו' ולכן שמרה נפשי והצילני וע"כ לא אבוש כי חסיתי בך לומר כי אתה גזרת עלי:

אך להבין מה הלשון אומרת רבים אומרים לנפשי דהול"ל על נפשי וזה יובן במאי דאיתא בזוהר הקדוש כתוב נפשו וקרינן נפשי דוד לנפשיה קאמר וז"ש רבים אומרים לנפשי והדברים גלוים לפני יודעי חן:

או נאמר באופן אחר להמתיק מאי דקאמר כבודי ומרים ראשי דמאי הרמת ראש איכא הכא ונקדים מ"ש המפרשים אקרא דאויביו אלביש בושת ועליו יציץ נזרו בהקדים מ"ש רז"ל דמשבט שמעון לא יצאו מלכים ושופטים משום שחטאו בזנות והנה אויבי דוד ס"ל שדוד חטא בבת שבע אבל האמת כי כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה והראיה שהיה מלך כל ימי חייו ואם איתא דחטא לא היה ראוי להיות מלך וכדאמרינן גבי שבט שמעון וז"ש אויביו אלביש בושת דהיינו שילבשו אויבי דוד בושת וכלימה על מה שהיו אומרים שחטא בבת שבע כראותם שעליו יציץ נזרו נזר המלכות ואם איתא דחטא לא היה ראוי למלכות ונאים הדברים והנה במדרש אמרי' שאויבי דוד היו אומרים אפשר אדם שהרג את הרועה ושבה את הכבשה יש לו תשועה אין ישועתה לו באלהים סלה וע"ז באה התשובה ואתה ה' מגן בעדי להצילני שגלוי לפניך שאנכי לא חטאתי והא ראיה שאתה כבודי ומרים ראשי במלכות ואם איתא דחטאתי איך נתת לי הרמת ראש במלכות והרי החוטא בזנות אינו ראוי למלוכה כדאשכחן בשבט שמעון:

ובהדי הורחין יובן בזה קרא כדכתיב מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד וא"ל דלמה הוצרך להודיעו שמני אלהים לאדון דמדוותיה

מסתייה

מסקיות שנמלא יוסף חי ותו דכרדה אלי שני אל תעמוד למה לי ותשמע שהיה לו איזה טעם שלא לירד ולכן אמר לו אל תעמוד ולפי"ה הדברים מבוארי' שרלה יוסף להודיע לאביו שאף שירד למצרים מקום זמה לא חטא וצדיק כלדקו עומד ראיה לזה כי שמו אלהים לאדון והחוטא בזנות אינו זוכה להשתרר וז"ש כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים וא"כ מעתה רדה אלי ואל תעמוד מרדת מחמת שאתה חושש שנטמאתי ח"ו במצרים שהרי שמני אלהים לאדון ומכאן ראיה שצדיק אנכי כלדקי עומד וזהו ג"כ הנרמז בפסוק ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים והכוונה לומר שעדין הוא חי ע"ד אומרם לדיקי' נקראי' חיים ויוסף עדין הוא חי וכלדקו עומד וראיה לזה כי הוא מושל בכל ארץ מצרים ואם היתה שחטא לא היה זוכה לממשלה גם זהו כוונת הכתוב ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו ואמרו במדרש רב כחו של יוסף והכוונה דכיון שרב כחו של יוסף והוא נוהג שררה ורבנות מכאן ראיה שעוד יוסף בני חי לדיק כאמונתו:

ועפ"י הדברים הניתנין למעלה יבין סדרן של כתובים האמרים במלכים א' סי' ג' וזה אמרם בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר שאל מה אתן לך ויאמר אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובלדקה ובישרת לבב עמך ותשמור לו את החסד הגדול ותתן לו בן יושב על כסאו כיום הזה ועתה ה' אלהי אתה המלכת את עבדך תחת אבי ואנכי נער קטון לא אדע לאת ובוא ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרוב ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה וייטב הדבר בעיני ה' ויש לדקדק כמ"ש באמת ובלדקה ובישרת לבב עמך דתיבת עמך היא יתירה ללא צורך ובלי טעם ותו כמה שהאריך לו' ועתה ה' אלהי אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי שהכל הוא יתר ודי כמ"ש מקודם ותתן לו בן יושב על כסאו ותו להמתיק מלת אתה דקאמר ותו כמ"ש להבין בין רע לטוב הוא יתר והיה ליה דיו כמ"ש ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך ותו מאי בין טוב לרע בין זכאי לחייב מבעי ליה ולפי"ה הכל יבא על נכון ונקדים עוד מאי דאמרינן באהים מקדם דפליגי שמאי ורבנן דרבנן ס"ל אין שליח לדבר עבירה והאומר לחבירו צא והרוג את הנפש הוא חייב ושלוחו פטור ושמאי ס"ל דשלוחו חייב שנאמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ואמרי' בדיני אדם כ"ע לא פליגי דפטור כי פליגי בדיני שמים ודינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו רבנן ס"ל חייב בדינא זוטא ופטור מדינא רבא ושמאי ס"ל דחייב בדינא רבא ואב"א בכל התורה כולה אין שליח לדבר עבירה והכא שאני דגלי קרא ואותו הרגת בחרב בני עמון ופריך ואידך ומשני מה חרב בני עמון אין אתה נענש עליו אף אוריה אין אתה נענש עליו מ"ט מורד במלכות הוה וכו' עוד נקדים מאי דאמרינן במדרש אקרא דאלהים מושיב יחידים ביתה שהנושא אשה הגונה לו הקב"ה מוציא אסירים בנים בעלי תורה אוסרים ומכשירים הוי מוציא אסירים בכושרות אבל הנושא אשה שאינה הגונה לו יוצאים מהם בנים עמי הארץ הה"ד אך סוררים שכנו צחיחה ואין צחה אלא לשון צמא היך מה דאת אמר הוי כל צמא לכו למים ע"כ ומלינו במדרש משלי אקרא דנואף אשה חסר לב א"ר זכירה מהו חסר לב שהקב"ה מסיר חכמה מלבו ואין חכמה אלא תורה וכו' הרי שנואף אשה אף שהוא עלמו ת"ח חכמתו מסתלקת ממנו ואבא אורחין בזה יובן מאמר הכתוב ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך יהי לבי תמים בחוקיך למען לא אבוש והנה כבר ידוע כי ליצני הדור היו אומרים שדוד חטא באשת איש ח"ו ולז"א ישובו לי יראיך שהם הסנהדרין שפירשו ממנו בשנלטרע על עון ב"ש ושאל ממנו ית' יהי לבי תמים בחוקיך בשבתי עם הסנהדרין ולא יחסר לבי בחכמה למען לא אבוש שיאמרו ודאי שבא על א"א והראיה כי אבדה חכמת לבו ע"ד נואף אשה חסר לב וגם יובן בזה מרז"ל ולא עוד אלא בשעה שעוסקים בנגעים ואהלות פוסקים ואומרים דוד הבא על א"א מיתתו במה וכו' והקושי מבואר דמה בא ללמדנו בשעה שהיו עוסקים בנגעים ואהלות בו בפרק היו פוסקים ואומרים לו וכו' ולפי"ה נכון מאד והכוונה לומר שאף בשעה שהייתי עוסק עמהם בנגעים ואהלות שהם הלכות חמורות ולא חסר לבי חכמה בהם עכ"ז באותו פרק היו אומ' לו דוד הבא על א"א וכו' לרמוז שחטאתי בא"א ח"ו וזה תימה דכיון שראו שלא חסר לבי חכמה בנגעים ואהלות שהם הלכות חמורות איכי איסק אדעתייהו שחטאתי בא"א דא"כ היה לבי חסר חכמה ודוק:

עוד נק' מאי דאמרי' בשבת כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה דכתיב ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו אפשר שה' עמו וחטא בא על ידו ופי' המפרשים דכיון דה' עמו אינו בא לידי חטא ע"ד שכתוב בנח את האלהים התהלך נח שה' סעדו שלא לחטוא בכל הדברים כי מי שה' עמו אינו בא לידי עבירה וא"כ ודאי דוד דכתיב וה' עמו לא חטא בב"ש ואיתא בילקוט אקרא דהנה בן נולד לך שהיו ישראל אומרים מה דוד סבור שהמלכות נתקלקה מבנה של ב"ש והרחיב לו הקב"ה ואמר לו הנה בן נולד לך לרפואתך א"ר יוחנן וכי כל הבנים אינם נולדים אלא לרפאהך מן העויה שלך ע"כ וא"ל דהיכי ע"י לידת הבן רפואות תעלה מן העויה שלו ולפי"ד הכל יבוא על נכון והוא שדהע"ה יש בידו שתים שהיו חושדין אותו בהם אחת בהריגת אוריה ואחת בזנות ח"ו ברם קושטא קאי כי אין בידו עון אשר חטא כי כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה וזה במופת חותך דאם איתא דחטא בזנות היאך יצאו ממנו מלכים והלא משבט שמעון לא יצאו מלכים משום שחטאו בזנות ועוד ראיה אחרת שהיתה חכמת אלהיו בקרבו בכל ימיו עשה משפט ולדקה וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום דאם איתא דחטא בב"ש היה לבו חסר בחכמה ובהריגת אוריה אם איתא דחטא שהרג הרועה ושבא את הכבשה וחייב מיתה בדיני שמים לא היה ראוי שימלוך שלמה בנה של בת שבע אשר חטא בהריגת בעלה ואיך בדיני שמים המליכו את שלמה וכ"ת דס"ס הגם דאדוניהו המלך דוד מנוקה מעונות הללו מ"מ המעשה עלמו הוא מכוער ואין בת שבע הגונה לדוד הא נמי ליתא דא"כ שאינה הגונה לדוד איך ילא ממנה בן חכם והלא הנושא אשה שאינה הגונה לו אינו יולא ממנה בן חכם ובזה נא"ה כשאמר לו הש"ית לשלמה שאל מה אתן לך הקוא אמר אתה עשית עם דוד אבי חסד גדול להורות במופת חותך שלא חטא בב"ש ומן הדין ראויה היתה לדוד כי כל היולא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ובהכרח שלא חטא כאשר בעינינו ראינו שהלך לפניך באמת ובלדקה ובישרת לבב כי תורת אמת היתה

כפיהו והיה עושה צדקה ומשפט כישרת לבב וחכמת אלהיו בקרבו כי לא חסר לבו חכמה וגם שהיה עמך ע"ד או' וש' עמו וא"כ אפשר שה' עמו וחטא בא עלידו כיון שזה לא יספיק לכל באי עולם לכן שמרת לו את החסד הגדול להורות לכל באי עולם שלא חטא במופת שנתת לו בן יושב על כסאו ביום הזה ואם איתא דחטא בזנות איך יצאו ממנו מלכים וב"ת אבתי נימא דחטא בהריגת אוריה וחייב בדיני שמים בדיבא רבא מיהא גם זה אינו במופת חותך שהרי אתה בעצמך המלכת את עבדך ואם איתא דחטא בהריגת אוריה וחייב בדיני שמים אינו מן הראוי שאתה בעצמך בדיני שמים תזכני לשבת על כסא המלוכה אם בניס הדברים שחטא בהריגת אוריה בעלה של ב"ש אמי ושכב את הכבשה ותהי לו לבת והיה לך להמליך בן אחר ומדהמלכת לי ש"מ שלא חטא בהריגת אוריה אמנם אכתי יש לפקפק ולו' דהמעשה מצד עצמו אינו הגון ולזאת יקרא אשה שאינה הגונה לאבי לז"א רבש"ע עשה עמי אות לטובה והוא דביון שאני נער קטון ולא אוכל לצאת ולבא במלחמתה תורה מה גם כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה ואם ח"ו אטעה בהוראה יש מקום לאויבי דוד לו' שב"ש לא היתה הגונה לדוד והראיה שלא ילא בנה חכם והרי הוא טועה בהוראה אי משום הא אחת שאלתי לכבוד אבי לפי שלא ישאר עליו שום שמץ מנהו שתתן לעבדך לב שומע מבין וחריף ובקי לשפוט את עמך בדת של תורה ומזה ילמדו ויבינו כל באי עולם שבת שבע היתה הגונה לאבי וז"ש להבין בין טוב כלומר כדי שיבינו כל באי עולם הטובה היא בת שבע והגונה היתה לאבי או לאו וע"כ היטב הדבר הזה בעיני ה' יען ששאל שלמה לב חכם להסיר מעל אביו עקשות פה ולזות שפתים מכל מין חסר וז"ש לו ה' הנה נולד לך בן לרפאתך מן העייא שלך כי ע"י מלכות שלמה וחכמתו שתים הנה לאות ולמופת שאין ביד דוד עון אשר חטא ובזה יובן מקרא שכתוב בלוואת דהע"ה לשלמה בנו להרוג לשמעי בן גרא א"ל והוא קללני קללה נמרצת ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וא"ל דלמאי אילטריך לומר לו כי איש חכם אתה ולפי"ה הוא הדבר אשר דברנו כי הנה ידוע מ"ש חז"ל דמ"ש לו והוא קללני קללה נמרצת דהיינו שאמר לו נואף וכי היכי דלא תיסק אדעתיה דשלמה דשמא האמת עם שמעי שח"ו דוד ניאף עם ב"ש ובזה ירצה לנקות לשמעי לז"א לו דהא ליתא כי כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה והראיה כי איש חכם אתה ואם איתא דחטאתי עם ב"ש ולזאת יקרא אשה שאינה הגונה איך יצאת חכם והלא הנושא אשה שאינה הגונה וואים מהם בנים עמי הארץ אלא ודאי כי נקי אנכי מעון ושמעי חייב מיתה על זה שביוש איש אשר במוני אשר אין בידו חטא:

וזהו אללי כוונת הפסוקים במשלי סי' כ"ג בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלוזנה בליותי בדבר שפתיך מישרים גם בסי' כ"ז יש פסוק כיוצא בזה חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר ואמרי' במדרש דשלמה אמר זה על כלאב וידוע דבלאב היה בנה של אביגיל ואמרינן במדרש וזכרת את אמתך אמר ר"י פסוק זה הזכיר פגם של אביגיל אביגל כתיב מפני שנתנה בו עיניה בשהיא אשת איש א"כ איפה יש לפקפק ולומ' שלא היתה אביגיל הגונה לצדיק גדול לפי שהיה בה פגם זה אמנם בראות שהיה בנה חכם גדול בתורה מוכח שהיתה הגונה וראויה לדוד וז"ש בני אם חכם לבך ובטענה זו יש לנו לומר שאמך היתה הגונה לדוד ולא היה בה שום דופי והראיה שאתה חכם הנה בטענה זו ישמח לבי גם אני שיהיה התגללות לדוד במעשה בת שבע במה שיצא שלמה חכם גדול בתורה ותעלוזנה בליותי בדבר שפתיך מישרים שאתה אוסר ומבשיר ביותר גם זאת חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר ר"ל אותם שמחרפים אותי על דבר דהיינו זנות כדאמרי' ולא יראה בך ערות דבר אשיבה אותם תשובה נכחת שזה אינו שהרי הבן יצא חכם ואם איתא דיש פקפוק איך יצא חכם והלא הנושא אשה שאינה הגונה יוצא אותו הבן עם הארץ:

א"נ באופן אחר ובבין תחלה סדרן של כתובים הנאמרים במלכים סי' י"ב וז"ת ויבוא ירבעם וכל קהל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר אביך הקשה את עולנו ואתה עתה הקל מעבודת אביך הקשה ומעולו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך וכו' ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עומדים את פני שלמה אביו בהיותו חי לאמר איך אתם נועלים וכו' וידברו וכו' אם היום תהיה עבד וכו' ויעזוב עצת הזקנים וכו' ויועץ את הילדים אשר גדלו אותו אשר העומדים לפניו וכו' מה אתם נועלים וכו' וידברו אליו הילדים אשר גדלו אותו לאמר כה תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד וכו' כה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי ועתה אבי העמים וכו' ואני אוסיף וכו':

ורבו בהם הדקדוקים ובפרט הדבר הקשה מה זה היה לרחבעם לעזוב עצת הזקנים הנראית בחוש הראות שהיתה הגונה וללכת אחר עצת הבחורים אשר הוא לשבים ולחרבות למו ותו מה הלשון אומרת הזקנים אשר היו עומדים את פני שלמה אביו דמאי נפקא מינה אם היו עומדים לפני אביו או לא ותו במ"ש את הילדים אשר גדלו אתו אשר עמדו לפניו דסימנא למה לי והגל אך למותר ותו בשנותו את טעמו וידברו אליו הילדים אשר גדלו אותו דסימנא תו ל"ל זהא תני לה חדא זמנא ותו למה חזרו ובפלו הילדים במאמר בה תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד והכל יתר דהא בבר מילתיה אמורה ודי באומרו בה תאמר לעם הזה קטני עבה וגו' ותו באומ' קטני עבה ממתני אבי שדבר זה כדבר אחד הריקים כי אינו משורת דרך ארץ לומר שהוא גדול מאביו ולהבין כל זה נקדים מאי דאמרי' בפ"ק דר"ה המינים והמסורות וכו' שנתנו חתיתם בארץ חיים יורדי' לגיהנם ואינם עולי' ונידונין בה לדורי דורות ואמרי' שנתנו חתיתם זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לש"ש ואמרי' תו כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לש"ש אינו רואה בן ת"ח והנה הרב בעל כלי יקר פירש כי תרעומת ישר' היתה במה שהיה שלמה נוהג שררה על הצבור באימה יתירה ובן לא יעשה ולזה אמרו אביך הקשה את עולנו שנתן בו קושי בהיותו נגבה בגאה וגאון ועתה הקל מהעבוד והקול' היא שתקל הקושי ממנו ובן תקיל העול הכבד ותניח העול במות שהוא ונסבול העבודה והעול בהקילך הקושי מהעבודה והכובד מהעול וז"א ונעבדך במנהג רק שיהיה בהסברת פנים באמור ולא בזעף והטלת אימה יתירה אמתני ותקיפא עכ"ל:

ובזה נא"ה כי הנה בשמעו רחבעם שישראל חשדו לאביו שהיה מטיל אימה יתירה אשר לא כדת היטב חרה לו עד מות דא"כ הוא חלילה חלילה יהיה מאותם שנתנו חתיתם בארץ החיים וחס ליה לזרעיה דאבא לחשוב זאת עליו מה גם בי הדברים במשבים

וכאיש על רחבעם דלפי הפרשה צריך לומר כי רחבעם איננו בתואר חכם וכיון שהם חסרו לשלמה ח"ו שהיה מטיל אימה וכו' א"כ הכרח שרחבעם אינו חכם ולכן נועץ תחלה עם הזקנים לו' שהעם דברו לו להקל אימה יתירה שהיה אביו מטיל אשר לא כדת ולכן דבר עם הזקנים אשר היו עומדי' את פני שלמה אביו בהיותו חי שהיו יודעים ומכירים דרכי אביו לומר אם אמת הוא שח"ו היה אביו מטיל אימה יתירה וכו' והזקנים השיבוהו אם היום תהיה עבד לעם הזה וכו' לו' שעכשיו אין עת לתבוע עלבון אביו כי אם כה יעשה יאבד המלוכה ולכן תראה שבתשובת הזקנים לא נזכרו דברי העם כמו שהוזכרו בתשובת הילדים שאמרו כה תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד וגו' ואתה הקל דכוונתם לומר שיעשה עצמו מעלומי העין לתבוע עלבון אביו אעפ"י שאין הדין כך השעה צריכה לכך והוא לא ישרה בעיניו עצת הזקנים ולא יכול לסבול חרפה ובוז אשר דברו על אביו ולכן הלך להתייעץ עם הילדים אשר גדלו אותו העומדים לפניו לראות כילד יעידו בו אם הוא חכם או לאו כיון שהם עומדים לפניו ומכירים מה טיבו ומכאן תשובה נוצחת למה שדברו לו העם לאמר הקל מן העול אשר נתן אביך ר"ל אותה אימה יתירה וכו' וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו ויודעים ומכירים מהותו אי הוי צורבא מרבנן או לא לאמר כה תאמר לעם אשר דברו אליך אביך הכביד וכו' ר"ל שהטיל אימה יתירה וכו' לומר להם כי שקר הם דוברים כי הטלת אימתו היתה לש"ש והראיה כי קטני עבה ממתני אבי ע"ד אומרם טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים כלומר שאני חכם יותר מאבי שהיה חכם גדול כאשר מודעת זאת לכל באי עולם ומכאן ראיה עצומה שאימה שהטיל אבי היתה לש"ש ולכן אף שאינו מחוק דרך ארץ לומר קטני עבה וכו' מ"מ כוונת רחבעם לטובה היתה להוציא אביו זכאי ונקי וכיון שהכריחו שאימה שהטיל אביו כדין היתה אמור להם אבי העמים וכו' ואני אוסיף וגו' שהכוונה להטיל אימה היא לטובה דהיינו לש"ש :

ובזה נחזור להבין קרא דמשלי חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר דשלמה לרחבעם קאמר כיון שאתה בני רחבעם תהיה חכם ישמח לבי כי בזה יש בידי להשיב חורפי דבר על מה שמחרפים אותי לומר שאני מתנהג באימה יתירה וכו' כי יש בידו תשו' נצחת לומר שהטלת אימתי היא לש"ש והראיה כי בני חכם והמטיל אימה שלא לש"ש אינו רואה בן ת"ח :

אשובה הראה כמה דאנן קיימין לפי מערכת דרושנו כון נכון מקרא שכתוב בשמואל ב' סי' י"ט ויען אבישי ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל משיח ה' ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו היום לי לשטן היום יומת איש בישראל כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל וראיתי להרב המופלא מוהרימ"ט בדרשותיו שכתב ששמעי היה סובר דנשיא שעבר על נשיאותו נחשב כהדיוט ומתכפר בשעירה וכדאמרו בירוש' והיינו טעמא דנשיא בעי' שאין על גביו אלא ה' אלהיו כדכתי' אחת מכל מצות ה' אלהיו ולכן אמר לו שימחול לו אז על אותו עון מאחר שלא היה חטאו גדול כ"כ להתחייב הריגה כדין מורד במלכות שהרי בברחו מפני אבשלום לא היה לדוד דין מלך והשתא שפיר מצי כדין למחול לו כדין חכם שמחל על כבודו דכ"מ משא"כ בחזרתו למלכות דלא מצי מחיל דמלך שמחל ע"כ אין כ"מ ולכן אמר לו והנני באתי היום וכו' ואבישי היה סובר שאף שעבר מנשיאותו דינו ככהן משיח דאף שעבר אינו מתכפר בשעירה כהדיוט דבמשיחה תליא מילתא ולכן אמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח ה' דאף שעבר מנשיאותו אכתי דין מלך אית ליה דוגמא דכהן משיח ודפח"ח אך א"ל למה חרה אפו אדוננו המלך דוד על אבישי ואמר לו מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו היום לי לשטן דאטו משום שהיו מוחין בעבור כבודו שרצו לתת לו דין מלך ולחייב מיתה לשמעי בזה יהיו לו לשטן ולפי"ד נאים הדברים דכבר כא לעיל שעיקר התנצלות דוד במעשה דב"ש משום דגזירת מלך היתה להורות תשו' ליחיד ובברחו מפני אבשלום בנו שאז נתקבלה תשו' דין הדיוט אית ליה וכיחיד דמי ושפיר הוי הוראת תשו' ליחיד ברם אי נימא דהוי ליה דין מלך נפל פיתא בבירא דהא מלך ברבים דמי והוראת תשו' לרבים לא אצטריך דמישראל שבדור המדבר נפקא ולית ליה תו התנצלות לדוד לומר גזירת מלך היא להורות תשו' ליחיד דהא לאו יחיד הוא וז"ש מה לי ולכם בני צרויה ולסברתכם הלזו שאתם סוברים דמלך שעבר מנשיאותו אכתי דין מלך אית ליה כי תהיו לי ע"י סברא זו לשטן דאזיל ליה אותו התנצלות שיש לי במעשה דב"ש כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל ולא מקודם בזמן שהייתי בורח מפני אבשלום בני שאז היה לי דין הדיוט דבהכי רפואות תעלה להצילני ממעשה דב"ש כמדובר :

וזהו אלי כוונת אביגיל כשאמרה לדהע"ה והיה כי יעשה ה' לאדוני ככל אשר דיבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל ולא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם חנם ולהושיע אדוני לו והדבר קשה ומפליא כי איך ע"י שהורג את נבל שהיה מורד במלכות תהיה לו לפוקה ולמכשול אדרבא מתכפרת שאם לא יהרגנו יענש דמלך שמחל ע"כ אין כבודו מחול ועוד מהו זה שאמרה יעשה ה' לאדוני וכו' וצוך לנגיד וכו' דנראה דהשתא מיהא אין לו דין מלך ותו ק' מ"ש ז"ל במגלה ולא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול זאת מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהו דב"ש וקשה דמה לה עכשיו להזכיר לו נרתו בעידן ריתחא ודבר זה כמו זר נחשב ובפרט באותו עת שהיה בכעס שהיה צריך פיוס וריצוי והיא לא כן חשבה אלא הוסיפה לו צער על צערו. ולפי"ד הדבר מבואר כי הנה הר"ב מוהרי"ט והר"ב פרשת דרכים פי' ז"ל שדוד ואביגיל חלוקים בסברתם היו. שדוד ס"ל שאז היה לו דין מלך משום דבמשיחה תליא מילתא וא"כ נבל חייב מיתה כדין מורד במלכות. ואביגיל היתה סבורה שאז היה לו דין הדיוט דבנשיאות תליא מילתא וא"כ נבל לאו בר קטלא הוא ולזה אמרה לו כי יעשה ה' לאדוני לעתיד ככל אשר דבר וכו' וצוך לנגיד על ישראל אבל השתא מיהא אין לך דין מלך עדין ונבל לאו בר קטלא הוא ודע לך שאם לא תעשה כסברתי אלא כסברתך שאתה סובר דדין מלך יש לך דבמשיחה תליא מילתא ימשך לך מזה נזק עצום וזאת תהיה לך לפוקה ולמכשול מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהו דב"ש והיינו שאם אתה סובר דבמשיחה תליא מילתא א"כ גם בזמן שתברח מפני אבשלום תחשב כמלך וכרבים ואותו התנצלות שיש לך לומר דבגזירת מלך היתה לחטוא להורות תשו' ליחיד תו לא מהני שהרי אף באותו זמן אתה חשוב כמלך שדינו כרבים ולמילף תשו' לרבים לא בעינן אבל אם נאמר שהאמת הוא שדין הדיוט

יהיה לו אז כרי שבזה יגלל מעון ב"ש הנה הריגת נבל למפרע לעון תחשב לו כיון שאין לו עתה דין מלך וז"ש ולא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם חנם ולהושיע אדוני לו כאשר יבוא אל בת שבע ולזה אשבוחי לה אשבח דהע"ה ואמר לה ברוך טעמך וברוכה את וכו׳:

ובזה יובן מאי דאמרי׳ בשוחר טוב טובה טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם שאלו עשה אותו מעשה שחשב אלו היה מקריב כל קרבנות שבעולם לא היה לו כפרה והיא באה אליו ומלטתו הוי שטובה היתה לו מכל הקרבנות הוי למנצח על מחלת שמחלה לו בשם שהקרבנות מוחלין ע"כ וא"ל ביה טובה דהיכי קאמר שאם היה דוד עושה אותו מעשה דנבל אלו היה מביא כל אלי נביות שבעולם לא היה מתכפר לו דהיכן מצינו שאין עון שפיכות דמים נמחל ועוד שהרי נבל מורד במלכות היה וחייב · וכ"ת דדוד לא היה לו דין מלך עדין מ"מ אם היה הורג לנבל כחושבו שאז היה לו דין מלך הוית בשגגה ולמה לא יהיה לו כפרה וכמו שהק׳ כל זה הר"ב פרשת דרכים והוא ז"ל יישב בההיא דאמרי׳ דאמר לו דוד להקב"ה מחול לי על אותו עון ואמר לו כבר כתב שלמה בנך היתחה איש אש בחיקו וגו׳ וגם דדואג ואחיתופל אמרו אפשר אדם שהרג את הרועה ושבה את הכבשה יש לו תשועה וכו׳ באופן מתבאר מזה שעון ב"ש חמור הרבה עד שכמעט לא ניתן לו לכפרה ח"ו · אלו הם דברי הרב ז"ל יע"ש שהאריך לבאר הדבר עפ"י דרכו ולפי"ד הדברים מבוארים כי איך אביגיל הצילה נפש דוד מזה והוא שלפי סברתו שהיה סובר שאף שאינו נוהג נשיאות יש לו דין מלך דבמשיחה תליא מילתא א"כ תו לית ליה התנצלות כאשר בא אל ב"ש לומר גזירת מלך היא להורות תשו׳ ליחיד שהרי אף בזמן שברח מפני אבשלום ונצטרע שאז נתקבלה תשובתו חשוב כמלך וכרבים דמי ולהורות תשו׳ לרבים לא בעי׳ ברם לפי סברת אביגיל שלא היה לו דין מלך בעת שאינו נוהג נשיאות יש לו התנצלות גדול ומספיק כאשר בא אל בת שבע לומר גזירת מלך היא להורות תשו׳ ליחיד כיון שבזמן צרעתו ובריחתו אז נתקבלה תשובתו ואז כיון שלא היה נוהג נשיאות כיחיד דמי ושפיר הוי מורה דרך תשו׳ ליחיד ולכן טובה היתה אביגיל שהחזירתו מסברתו שהיה סובר שדין מלך יש לו אף כשאינו נוהג נשיאות מכל קרבנות שבעולם שאלו עשה דוד אותו מעשה והרג לנבל גלי דעתיה דהלכה רווחת שדין מלך יש לו אף כשאינו נוהג נשיאות וא"כ כי פגע במעשה דבת שבע אלו היה מביא כל אלי נביות לא היה מתכפר לו שלא ניתן לימחל כדבר האמור והיא באה ומלטתו והחזירתו מסברתו דהשת׳ עון בת שבע ניתן לימחל מטעם דגזיר׳ מלך היא להורות תשובה ליחיד ובאותו פרק שנתקבלה תשובת דהע"ה כיחיד דמי כאשר חידשה לו אביגיל דבל שאינו נוהג נשיאות לית ליה דין מלך הוי למנצח על מחלת שמחלה לו בשם שהקרבנות מוחלין לו:

דבר פשע דרוש ששי

גרסינן במסכת אבות הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה והגבאין מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם בין מדעתו ובין שלא מדעתו והדין דין אמת ויש להם על מה שיסמוכו והכל מתוקן לסעודה:

העיני כשר לו גברא חזי אשר בהעוותו · יש עליו עוררין מאשר חטא על הנפש יעיר כל חמתו · דורות ראשונים יוכיחו הנחיל שדי ויתן להם ארצות גוים ושקט ושאנן איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו · ומאשר לאבינו ישראל עושה חיל תולין עיניהם בבנות הארץ והבית בהבנותו · והיה כאשר יניח עבודת שמים ופנה אל רהבים זר מעשהו נכריה עבודתו · הן בעון ישובו רשעים לרשת משכנות יעקב נחל׳ של דבורים הנחיל שדי ממרומים חבל נחלתו · וכמו שמצינו בספרי הובא בילקוט אקרא דהלה׳ תגמלו זאת וכו׳ משל לבן שהיה עומד ומוהב כנגד אביו וא"ל שוטה כנגד אביך אתה מוהב וכו׳ צריך לכבדו עכשיו שלא יהא כותב כל נכסיו לאחרי׳ ומזה נבוא לבאר סדר המקראות הנאמרי׳ בפ׳ האזינו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול הלה׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך והדקדוקים מבוארים דמה ראה לתארם בתואר נבל ולא חכם וכילד הכרח אמות הקודם במאמר הלא הוא אביך קנך ומאי שחת לו לא בניו מומם גם להבין סמיכות הצור תמים פעלו עם שחת וכו׳ ולהבין זה חוץ מכוונתינו יאמר נא בהקדים מ"ש המפרשים בשם הר"ב ע"מ שהש"ית ילא ערב על ישראל בקבלת התורה והטעם כדאמרי׳ בשלהי בתרא דערב דמלוה לא משתעבד אלא הכא לגבי בריה דשעבודי משעבד נפשיה ואף דערבות דתורה הוי ערבות דמלוה מ"מ מתחייב בביכול בערבות כיון שהוא לישראל אב עכ"ד ובזה נא"ה שחת לו בלו׳ כי הן בעון ההשחתה והפגם ראשו מגיע השמימה לפי שהוא ערב ואין ההשחתה לבניו דוקא וז"ש לא בניו מומם ואמר הלה׳ תגמלו זאת כי העון מגיע למעלה עם נבל ולא חכם וכ"ת ולמה יתחייב בערבות והלא ערב דמלוה הוא ולא משתעבד ולזה השיב הלא הוא אביך קנך והבא לגבי בריה שעבודי משע׳ נפשיה אפי׳ בערבות דמלוה אמנם עפ"י כוונתינו יאמר נא באופן אחר ונקדים מאי דאמרי׳ בכתובות א"ל שמואל לרב יהודה שיננא לא תיהוי באעבורי אחסנתא אפי׳ מברא בישא לברא טבא ומלאתי להר"ב יפ"ת שחילק בזה דבכן שהוא חכם מלי אבוה לאעבורי אחסנתא מבן הטפש לבן חכם ואמרי׳ בספרי אביך קנך קנינך בארץ חוקה ובכל מיני תקנות הוא עשך ויכוננך הלעיטך ביזת שאר עמים והנה בבר נודע מ"ש ז"ל ארץ ישראל נתתי לכם ולא א"י בלבד אלא כל העולם כולו שנא׳ כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה והנה לפי הנראה מהמאמר דאייתי׳ בראש אמי׳ר כי המב"ה אב הוא לכל העולם כולו ובל הבריות נדונים כבנים לו ית׳ וא"כ איך העביר בביכול הנחלה מאומות העולם לבני ישראל עם קרובו והא אמר שמואל לא תהוי באעבורי אחסנתא וע"כ לומר כפי חילוק שחילק הרב היפה דלבן חכם מלי לאעבורי אחסנתא מבן טפש לבן חכם וישראל הם בנים חכמים וז"ש הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט במה שהעביר הנחלה מא"ה ונתנה לישראל משום שהם חכמים והאה קמתמה שחת לו לא בניו מומם כדתרגם אנקלוס חבילו להון לא ליה מום זה אינו של בניו וכדפירש"י כלומר שגרמו רעה לעצמם כאשר השחיתו דרכם וקא מפרש ואזיל דהיינו לפי שנהפכו להיות דור עקש ופתלתול ר"ל שבלים

ולא

שכלים ולא חכמים והא קא מתמה הלה' תגמלו זאת וכי לפניו אתם מעליבים להיותכם עם נבל ולא חכם זה באמת תימה כי הלא הוא אביך קנך קונך בארץ חזקה ובכל מיני תקנות עשך ויכוננך הלעיטך בזת העמים ונתן לך בין הבנים שהעביר נחלתם ונתנה לך והיינו מטעם שאתם חכמים דמצי האב להעביר נחלת הבן הטפש ולתתה לבן החכם וא"כ מעתה איך מלאכם לבכם להיותכם עם נבל ולא חכם דמעתה יכול לכתוב נכסיו לאחרים ר"ל לשאר א"ה לחלוק עמכם חלק כחלק ואיך לא תטיבו דרכיכם להיות עם חכם :

עוד ראיתי להרב היפה שחילק דדוקא בשעת מיתה ובלשון ירושה קאמר שמואל לא תיהוי בהעבורי אחסנתא אבל מחיים ובלשון מתנה לית לן בה ובזה יובן מאמר הכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וגו' ויש להבין למה נסמך מאמר ולבני הפילגשים למאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ועוד מה הלשון אומרת בעודנו חי והוא יתר מבלי טעם ונקדים עוד מאי דקי"ל הכותב כל נכסיו לבנו לא עשאו אלא אפטרופוס אבל מיעט לזה וריבה לזה מה שעשה עשוי והכי קאמר דאף דנתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ויש לנו לומר דלא עשאו אלא אפטרו' לא היא ולבני הפילגשים נתן אברהם קצת מתנות דהו"ל בריבה לזה ומיעט לזה מה שעשה עשוי ולכן מי גרם שויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ומה שעשה עשוי משום שלבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וכ"ת נהי דמה שעשה עשוי מ"מ אין רוח חכמי' נוחה הימנו ח"ו דקא עבר אההיא דלא תיהוי בהעבורי אחסנתא וכו' להכי קאמר דהא ליתא דכיון דהוא בלשון מתנה ומחיים שהרי בעודנו חי נתן את כל אשר לו ליצחק מעתה ליתיה תו לדינא דלא תיהוי בהעבורי אחסנתא :

איברא דחילוק זה דמחיים אגב שכתב הרב הקצו"ב בח"מ סי' רפ"ד שכך ראה נוהגים מ"מ ראינו להר"ב בני חיי בסי' רפ"ב דחפו בב' ידים ותבריה לגזיזיה מההיא דאמרי' בכתובות דף כ"ג גבי אבא סוראה וכו' יע"ש שלדעתי זהו הנרמז בפ' ואתחנן ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ויש להבין למה נסמך מאמר ושמרת' ועשיתם לירושת הארץ ומאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ולהמתיק אינה רק דקאמר אמנם לפי"ד יבוא על נכון כי הנה כבר כתבנו שהקב"ה אב הוא לכל העולם כולו ואיך כביכול העביר נחלת א"ה לישראל אי נימא משום דהקב"ה חי וקיים לעד ולנצח נצחים והו"ל מתנה מחיים אין דין זה אמור הרי חילוק זה דחוי מעיקרו וכבר דחה אותו בשתי ידים הר"ב בני חיי א"כ אין לנו פה להשיב רק מטעם שישר' הם חכמים והנה הר"ב הטורים כתב בסמיכות דירושת הארץ לשמרם היינו כדכתיב ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חוקיו וז"ש ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים וגו' לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה בתנאי ושמרתם זו משנה ועשיתם דהיינו שתלמדו ותקיימו התורה כי היא חכמתכם ובינתכם דעיקר מה שאמרו שאם הוא חכם יכול להעביר לו הנחלה היינו שהוא חכם בחכמת התורה וז"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים שדבר זה יהיה להמרות עיני כבוד' ולהעביר מהם הנחלה אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו באמת מדוע עשה ה' ככה והלא אב הוא לכל העולם כולו והיכי מצי כביכול להעבורי אחסנתא וכ"ת לפי שהיא מתנה מחיים הא ליתא לחילוק זה שכבר דחה אותו הר"ב בני חיי מכח תלמוד ערוך וא"כ אין זה רק מטעם שישראל הם עם חכם ונבון בחכמת התורה שיש להם חוקים רבים ועצומים וכל שהוא חכם מצי להעבורי אחסנתא :

ועפי"ז נבין מק"ק הנאמרים בירמיה סי' ח' גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסוס ועגור שמרו את עת בואנה ועמי לא ידעו את משפט ה' איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר סופרים הובישו חכמים חתו וילכדו הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטון ועד גדול כולו בוצע בצע וא"ל דלאיזה טעם היו אומרים שהם חכמים וגם מה היתה כוונתו באומרו לשקר עשה עט שקר סופרים ורד"ק ז"ל פירש איכה תאמרו חכמים אנחנו בחכמות חיצוניות ותורת ה' אתנו אצלנו היא כתובה אכן לשקר עשה עט אם תורת ה' אתכם מה הועיל אם לא תקיימנה ומי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחנם דכיון שאין אתם מקיימים אותה הרי היא כאלו כתובה לשקר ולחנם ח"ו עכ"ל ולפי"ד יתפרש העט והסופרים בענין אחר והוא א"ל מאי שדותיהם ליורשים דקאמר נשיהם ושדותיהם לאחרים מיבעי ליה והנה הרב אברבנאל ז"ל פירש דמה שהענישם לומר נשיהם לאחרים הוי מדה כנגד מדה כאשר הם קלקלו בתורת ה' הדומה לכלה המקושטת כך יקלקלו בנשותיהם והנה בענין המתנה שנתן אברהם אע"ה את כל אשר לו ליצחק וארץ ישראל בכלל וכתב לו שטר מתנה ע"ז וכמ"ש חז"ל ע"כ צ"ל דהיינו טעמא משום שיצחק וזרעו הוו בן חכם בחכמת התורה ובבן חכם שרי להעבורי אחסנתא ובנ"ה דהכא קאמר שאפי' בהמות חיות ועופות שמרו מועדם ועת בואם בחמה מפני החמה ובלבנה מפני הלבנה ועמי לא ידעו את משפט ה' מחמת שאינם לומדים ועוסקים בתורת ה' והא קמתמה דלענין ירושת הארץ שנתן אותה אברהם ליצחק וזרעו היינו טעמא ואתון קאמירתו כי מה שהעביר הנחלה משאר בניו ונתנה לכם היינו משום שאתם חכמים ואין הדבר כן כי איך תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו משא"כ לפי האמת שאינכם חכמים אכן הנה לשקר עשה עט שקר סופרים ר"ל אכן מעתה לחנם עשה עט אברהם אבינו לכתוב דייתיקי ליצחק וזרעו ושקר כתבו הסופרים אותו שטר מתנה שהרי לא נכתב ונתקיים אלא מטעם שאתם חכמים בתורה וכיון שזה לא נתקיים הרי הדבר הוא לחנם ולא יתקיי' יען שהובישו חכמי' הללו במה שאמרו שהם חכמים חתו וילכדו דכיון דבדבר ה' שהיא התורה מאסו א"כ חכמת מה להם דעיקר הדבר שיהיה בן חכם בחכמת התורה ולכן כיון שקלקלו ומאסו בתורה שהיא דוגמת כלה המקושטת יתן את נשיהם לאחרים מדה כ"מ וגם שדותיהם ליורשים כלומר לשאר בני אברהם שהם יורשים דלא נכתב להם השטר מתנה אלא להיותם חכמים בחכמת התורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ובהעדר זה חזר הדין לבני שהיורשים כולם יחד בשוה יקחו נחלתם יען דהכא כולם

מקטון

מקטון ועד גדול כולו בוצע בצע דוגמא לדבר מלינו בירמיה סי' ג':

ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל נאם ה' ומקרא זה במעט אין לו שחר וזה יובן בהקדים מאי דאמרי' במדרש שיר השירים אקרא דבנות ירושלם לפי שבע"הז נמשלו ישראל לבת בין הבנים הנוטלת עישור נכסי לפי' תפסו ארץ שבעה עממין ואמרו שירה בלשון נקבה וכו' ופי' המפרשים ז"ל לפי שכולנו ילאנו מנח וכל שבעים אומות נקראים בנים ומשנולד אאע"ה שדבק בה נדמה לנקבה דחשיבא בין כל אותם הבנים נראה מדבריהם דישראל וא"ה הם בני נח ולכן ישראל דהוו בת בין הבנים כדין נטלו ארץ שבעה עממין מתורת עישור נכסי אך לע"ד קשה הדבר דא"כ היאך נטלו במיטב העולם עישור נכסי מן העידית וקי"ל דעישור נכסי דינו כבע"ח דהיינו גובה דבר תורה אלא מן הזבורית וחז"ל תיקנו לו בינונית ולכן יראה לע"ד דאין האומות וישראל מתכנים בסוג בנים לנח עד שנאמר כי אחרי מיתתו ירשו אותו בניו ולא חלק לישראל שהם בת העישור נכסי ונטלו ארץ ז' עממין עד שיקשה עלינו כי איך נטלו עידית אך הענין הוא כי כל העולם כולו ובריותיו עשה היוצר מתחלה ית"ש ואב הוא לכל העולם כולו ומתוך חיבתם של ישראל קראם בת בין הבנים ולכן נטלו ארץ ז' עממין כי כיון שהם בנקבה נגע להם ארץ ז' עממין ומעין דינא דעישור נכסי קאמר אבל לאו דין עישור נכסי ממש הוי דא"כ לא היה להם ליטול עישור נכסי דעישור נכסי אינו אלא לאחר מיתת האב וזה לא שייך בב"ד כיון שאבינו שבשמים חי וקיים לעד אלא ודאי דוגמת דין עישור נכסי קאמר ומעתה שפיר נטלו מן העידית כיון דלפי האמת לאו דין עישור נכסי ממש קאמר אבל אם נאמר כפי' המפרשים דהיינו שהם בני נח וכו' א"כ דינא דעישור נכסי קאמר ממש וע"ז קשה דא"כ לא היה להם ליטול מן העידית ובנא"ה ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה כלומר כי איך אפשר לשיתך את הבת בכנסת ישראל בין הבנים שהם א"ה כדי שיטלו עישור נכסי ולתת לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ר"ל שהטלו מעידי עידית אלא עישור נכסי אינו אלא מן הזבורית ולכן לתקן זה ואומר אבי תקראי לי כלומר לא תדינו בעצמכם לומר שאנו בני נח ומתורת עישור נכסי ממש אנו נוטלים אלא אבי תקראי לי ולא לנח ובזה תוכלי ליטול מעידי עידית כאמור אך בתנאי שמאחרי לא תשובי כדי שתקראי לי אכן בגדה אשה מרעה וכו' וחזר הדין שאינכם בני ואינה נוגעת לכם ארץ ז"ע מאחר שהיא עידי עידית:

מעתה אשא עיני לבאר מאמר הפוכה קדים וא"ל בית טובא דאשוכה מאי הכל נתון בערבון ותי' הכל מאי רבי גם את השני תי' כל דקאמר מאי רבי ומה לו לתנא לדמות הענין להקפת חנויות ותו מאי והיד כותבת ותו במ"ש והגבאין מחזירין תדיר בכל יום דמה חידוש השמיענו באומרו תדיר בכל יום ומאי מדעתו ושלא מדעתו ותו במ"ש ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת דמי לא ידע בכל אלה כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו ותו במה שסיים והכל מתוקן לסעודה דמה קשר יש לו במאמרו הקודם:

ולהבין כל זה נקדים מחלוקת קדומה בין הרמב"ם ז"ל ובין רבותינו הבאים אחריו בדין מי שלא פי' קלב הדבר שילא עליו ערב דלהרמב"ם אין זה הערב חייב כלום כיון שלא פירש קלבת הסך שילא עליו ערב וכל הבאים אחריו חלקו עליו וכתב מרן בש"ה בסי' קל"א דנקטינן כבאים אחריו וראיתי להרב מהרשד"ם בסימן קכ"ה על ראובן שנתחייב לפרוע לשמעון כל נזק שיבא לו מכל שטר אחד שחייבים לו לשמעון האחים פלוני ופ' מסך רי"ח פרחים ונסתפק הרב זלא"ה דלדעת הרמב"ם הו"ל נתחייב בדבר שאין לו קלבה וכיון שכן מלי לומר קים לי ויהי כמשיב דבהא אפי' הרמב"ם מודה דע"כ ל"ק הר"מ אלא באומר כל מה שתתן לפ' אני ערב דהו"ל דבר שאין לו קלבה כיון שאין ידוע הקלבה אשר הוא מתחייב עליה כלל אבל בנ"ד בבר הקלבה ידועה שיש כאן רי"ת פרחים וא"כ כל הנזק יהיה על הרוב באלו הרי"ח פרחים ואפי' הר"מ כמז"ל יודה עוד נק' מאי דקי"ל דסתם הלואה שלשים יום אמנם בלע"ד דבהקפת חנויות אין דין זה אמור שהרי הקפת חנויות אינו נקרא חוב ומלוה והראיה שאינו משמט בשביעית ודמי לשכר שכיר שאינו משמט לפי שאינו חוב ומלוה וגבי ש"ש ניתן ליפרע ביומו והנה בבר מודעת זאת שישראל הם ערבים זה לזה וס"ל לר' יהודה בסנהדרין דמשנכנסו לארץ ענשי אף על הנסתרות ועון עכן יוכיח:

איברא כי יש מקום לעמוד בערבות זה של ישראל שהרי לא יש לו קלבה לכמות ההלואה וגם לא יש לו קלבה לכמות הלווים כי מי יודע כמה אנשים יחטאו ובכמה יחטאו ולפי סברת הרמב"ם אין כאן ערבות כלל ולפי מ"ש מוהרשד"ם ז"ל מלי המוחזק לומר קים לי כהרמב"ם ז"ל אבל לפי מ"ש הרשד"ם בתשו' ניחא דהכא הוי קלוב יען שלכל המרבה יחטאו על כל תרי"ג מלות שבתורה והא הוי סך קלוב ההלואה גם לכל המרבה יחטאו ח"ו כולם והא הוו להו קלובים ובזה נא"ה הכל נתון בערבון לרמוז שכל התורה כולה נתונה בערבות והא אית קלבה לסכום מלותיה וגם מלודה פרוסה ע"כ החיים והא לכולהו אית להו קלבה ובגון דא אפי' הר"מ כמז"ל מודה דע"כ לא קאמר הרמב"ם אלא באומר כל מה שתתן לפ' אני ערב דהו"ל דבר שאין לו קלבה כיון שאין הקלבה אשר הוא מתחייב עליה ידועה כלל אבל בנ"ד בבר הקלבה ידועה שיש כאן תרי"ג מלות וששים רבוא ישראל יוסף ה' עליהם וא"כ כל הנזק יהיה על הרוב באלו התרי"ג שהם קלובים ובכל איש ישראל ח"ו שהם קלובים ואמטו להכי החנות פתוחה והחנוני מקיף וכו' וכל הרולה ללוות מסך איש ישראל ואפי' כולם ח"ו ואפי' לעבור על כל סך התרי"ג יבוא וילוה דהשתא כולהו הוו דבר שיש לו קלבה ודומה הקנא ענין זה להקפת חנויות לומר דהיינו בסתם הלואה דעלמא שזמנה שלשים יום אלא בהקפת חנויות שניתן ליפרע ביומו ולכן הגבאים מחזירין תדיר בכל יום ליפרע מן האדם כיון שהוא בהקפת חנויות ונפרעין מן האדם על הערבות מדעתו ושלא מדעתו כלו' בין שיהיו עבירות החוטא מן הנגלות דהויין מדעתו של הערב ובין שיהיו מן ה' הנסתרות דהויין שלא מדעתו של הערב וכ"ת הא להרמב"ם הו"ל דבר שאין קלבה שאין הערב מתחייב בו ומלי למימר המוחזק קים לי לז"א ויש להם על מה שיסמוכו היינו מה שחילק מוהרשד"ם דבכגון כ"ד אפי' הרמב"ם מודה דמיקרי דבר שיש לו קלבה כל שכן שהדין דין אמת כסברת הבאים אחריו שחלקו עליו וס"ל דאפי' על דבר שאין לו קלבה מתחייב הערב וכמו שכתב מרן

כספרו הקלר דהכי נקטינן תדע ראיה לזה שהרי הכל מתוקן לסעודה לעולם שכולו ארוך שכביכול נתחייב היוצר מתחלה לתת מתן שכרן של מצות לצדיקים לעתיד לבוא והותו מתן שכר הוי דבר שאין לו קצבה דעין לא ראתה אלהים זולתך ואפ״ה כביכול מתחייב וא״ש באותו מתן שכר א״כ ממנו נקח כענין הערבות דאף דהוי דבר שאין לו קצבה מתחייב הערב שפיר כדין :

אכן להבין מאי דקאמר הפנקס פתוחה והיד כותבת וכיוצא מן הדקדוקים הנאמרים ונקדים לזה מאי דקי״ל בדין הוציא עליו כתב ידו שאם נתקיים בב״ד שהוא כתב ידו חייב לפרוע פרעות ולא מצי למימר לא היו דברים מעולם אמנם אי טעין פרעתי בזה נחלקו הפוסקים וכתב הרשד״ם בח״מ סי׳ ל״ו דמצי המוחזק לומר קים לי וכ״כ מוהר״ש אלשקר ז״ל והרא״נ״ח ומוהרש״ח ומוהרי״א ומוהרש״ך ז״ל וכתב הרב החבי״ב בח״מ סי׳ ס״ט בהגהת ב״י אות יו״ד שזהו הפסק המחוור · ומיהו אם הדיין ישיג בדעתו שלא פרע אעפ״י שאם טען פרע נאמן יש כח ביד הדיין לדון במ״ד דאינו נאמן וכ״כ בתשו׳ הריב״ש סי׳ תל״ד דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות והנה בכר מודעת זאת מה שארז״ל אקרא דביד כל אדם יחתום שבכל לילה ולילה נשמתו של אדם כותבת בידה בספר הזכרונות כל מה שעבר באותו היום וזהו שרמז התנא הפנקס פתוח והיד כותבת ע״ד אנו׳ וביד כל אדם יחתום והגבאים מחזירין ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו בין שבכח מה שעשה והאומר לא היו ד״מ או שאומר פרעתי ויש להם על מה שיסמוכו היינו סברת הפוס׳ דס״ל דאף בטוען פרעתי בשהוציא עליו כתב ידו אינו נאמן וכ״ת ס״ס מצי למימר קים לי במ״ד דשפיר נאמן בשטוען פרעתי לז״א והדיין דן דין אמת וכמו שהביא גירסא זו הר״ב תי״ט כלומר כיון שכביכול הדיין דן אמת והוא ישיג בדעתו שלא פרע יש כח בידו לדון במ״ד דאינו נאמן וכמ״ש הרב החבי״ב זלה״ה :

דבר פשע דרוש שביעי

איתמר בי מדרשא השיבנו ה׳ אליך ונשובה אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע שלך היא התשובה א״ל שלכם היא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם אמרה לפניו רבש״ע שלך היא שנאמר שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם עכ״ל :

מאן מוכח במילי דשמיא יורה דעה ויבין שמועה · מה זו תשו׳בה דעביד לה במקרי לעושה הרעה · ונקה האיש ישוב לימי עלומיו ורפואות תעלה וקראת ישועה · הדריה לכלליה הדרו פירי והדרא ארעא · וזו היא קשה הואיל והידחי ממקום הקדש הנידחה והבלועה · והא קי״ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה · והנה זה לי קרוב לעשרים שנה בעומדי על החקירה זו בדרוש אחר שדרשתי בעיר ואם בישראל א״רם צובה יע״א והארכתי ליישב הדברים כאשר יבוא לקמן בס״ד · ושוב שם הראוני שדבר זה נפתח בגדולים הלא בספרת הר״ב עיר דוד אמר מר כי הרא״ש ז״ל עמד בחקירה זו וכתב דבשלמא לרב דס״ל דאין בעלי חיים נדחין ניחא שהאיש החוטא חוזר ונראה כיון שהוא בעל חי אבל לר׳ יוחנן דס״ל דאף בעלי חיים נדחין מאי איכא למימר ותירץ הרב בשם הרא״ש ז״ל דאדם שאני שאינו נידון כבהמה דלמיתה אזלא וכ״ת והלא סוף כל אדם למות אחר קצבת שנותיו וא״כ דינו כבהמה י״ל שאני אדם לפי שעתיד לעמוד לתחיה לעו״הב לפיכך מיתתם אינה נחשבת לכלום עכ״ל והנכי בעניי חפשתי בהרא״ש ז״ל חיפוש מחיפוש ולא מצאתי דבר זה ומכתיין שהעיד בדבר הר״ב עיר דוד ועפ״י חילוק הרא״ש הלז מתוק לחכי מאמר הכתוב שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך וכבר נכתבו הדקדוקים לעיל בדרוש ׃ ולפי״ד הדברים פשוטים דקאמרי בני קרח שובנו אלהי ישענו כלומר קבלנו בתשובה כאשר דרשו ז״ל פ׳ זה על התשובה והבאתי אותו בפתח השער והפר כעסך עמנו ר״ל שתקבלנו כאשר בתחלה ואף שנדחינו נחזור ונראה כי היך אפשר שח״ו לעולם תאנף בנו ולא תקבלנו בתשו׳ מטעם נראה ונדחה אינו חוזר ונראה והלא אין דין זה אמור באדם שהוא חי חיים נצחים משא״כ בבהמה דלמיתה אזלא וכ״ת שגם האדם בבוא קצו מות ימות וא״כ יהיה דינו כבהמה שאינו חוזר ונראה לז״א הלא אתה תשוב תחיינו בתחיית המתים וכ״ש נשתנה דין האדם מן הבהמה דמיתתו אינה נחשבת לכלום והו״ל כחי לעד ואינו נדחה וכגון דא אפי׳ ר״י דס״ל דבעלי חיים נדחין גבי אדם מודה דאינו נדחה לפי שאין חיותו כחיות הבהמה וגם בזה מובנים מאליהם פסוקי יחזקאל סימן ל״ז :

ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומ׳ יבשו עצמותינו אבדה תקותינו נגזרנו לנו לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר ה׳ אלהים הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם · ומה שיש לעורר בהם כבר מילתא אמורה לעיל בדרוש והנה רש״י ז״ל פי׳ העצמות האלה כל בית ישראל המה רמז לדוגמא לכל בית ישראל בגלותם המה שהרי הם אומרים יבשו עצמותינו וכו׳ ומה נוחיל לתשועה עוד ע״כ והכוונה שהם סוברים דמאחר שאיש החוטא נדחה מתחת כנפי השכינה אינו חוזר ונראה ואין תרופה למכתו דהא קי״ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה דאף בעלי חיים נדחין כר״י לז״א הקב״ה ליחזקאל לבטל סברת ישראל הלזו הנה העצמות האלה יהיו אות ומופת לבני ישראל יען שכל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותנו נגזרנו לנו וכיון שנגזרנו ונדחינו אף שנעשה תשו׳ לא תוסיף את כחה לשנשוב להיתכנו הראשון דהא נראה ונדחה אינו חוזר ונראה דאף בעלי חיים נדחין לז״א לו להוציא דבר זה מלבם לאמר אליהם דלא דמיא חיות שלכם לחיות הבהמות דאף דלגבי בהמות אמרי׳ דנראה ונדחה אינו חוזר ונראה ואף שהם ב״ח מ״מ שאני בהמה דלמיתה אזלא ואינה עתידה לעמוד לתחיה אבל גבי אדם שעתיד לעמוד בתחיה אין מיתתו נחשבת לכלום וז״ש הנה אני פותח את קברותיכם וכו׳ ולכן וידעתם כי אני ה׳ ותשובו אלי בתשו׳ ותחזרו ליראות כאשר בתחלה בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי כלומר בסבת פתחי את קברותיכם שעתיד אני להחיותכם ולהקיר עפר מבשרכם וכל הראוי לבילה אין בילת מעכבת אותו ולכן אין מיתתם נחשבת לכלום דהו״ל בעלי חיים נדחים נראה ונדחה חוזר ונראה :

וכזה

ובזה מוכן מאליו מאמר דפרקי ר"א דאייתי' לעיל בדרוש כיון שהחיה יחזקאל את המתים אמרה ב"י השיבנו ה' אליך ונשובה ע"כ גם בזה יובן מקרא שכתוב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ואמרי' בסנהדרין ששאלו צדוקים לר"ג מנין לתחיי' המתים מן התורה והשיב להם מן המקרא הזה ואתם הדבקים וכו' חיים כולכם היום מה היום כולכם קיימים אף לעוה"ב כולכם קיימים והשתא לפי"ד ה"ק ואתם הדבקים בה' אלהיכם דאף לאחר שחטאו ונדחו ע"י התשו' חוזרים ונראים ולא אמרי' הואיל ואידחי אידחי אע"ג דבעלמא קי"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה הכא שאני שחיים כולכם היום ועתידים לחיות בתחיית המתים ואמטו להכי אין חיותכם כחיות שאר ב"ח דהא אינהו אזלי למיתה ומיתתם מיתת עולם אבל אתם שעתידים לחיות אין מיתתכם נחשבת לכלום ובב"ח בה"ג חוזר ונראה אפי' לר"י דס"ל דב"ח נדחין :

ואל זה אביט כוונת בני קרח במזמור מ"ט ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו וכו' קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה ולאהבת הקיצור לא נאריך בדקדוקים כי הם מבוארים והענין שבני קרח כוונתם היתה על האנשים החטאים אשר עולה ברעתם שאין התשו' מספקת שיחזרו לירצות דהואיל ואידחי אידחי דהכי אמרי' אפי' גבי ב"ח ולכן ויקר פדיון נפשם כי ביוקר הוא שיפדו נפשם לאחר שנדחו דהא כיון דאידחי אידחי ולכן וחדל לעולם ר"ל שהחדילם מדרכי התשובה לעולם דס"ל דהואיל ואידחי אידחי ואף לגבי ב"ח אמרי' הכי ולא נחתי לפלוגי בין חיות אדם לחיות בהמה דשאני בהמה דלמיתת עולם אזלא משא"כ אדם שעתיד לחיות בתחיי' המתים אין מיתתו נחשבת לכלום והוו חייו בחיים כלחיים וזהו שאמר ויחי עוד לנצח לא יראה השחת אבל הללו בני אדם הרחוקים מדרכי התשובה שנו ברואה ולא חילקו בין חיי אדם לחיי בהמה ובראותם שחכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו והכל למיתה הם עומדים אמטו להכי ס"ל כי אחד האדם ואחד הבהמה שוו בשיעוריהן וכי היכי דגבי בהמה אמרי' ב"ח נדחין ה"נ גבי אדם ולא שתו לבם לחלק עוד חילוק אחר בין אדם לבהמה מלבד מה שחילק הרא"ם ז"ל דשאני בהמה שאחר מותה אין לה עוד שום זכר וזכרון משא"כ גבי אדם דאף לאחר מותו מזכירים אותו ואף לאחר כמה דורות וז"ש קרבם בתימו לעולם משכנותם וכו' קראו בשמותם עלי אדמות כלומר דשאני בני אדם כאלו הם בקרב בתימו לעולם וכו' משום שקראו בשמותם עלי אדמות דאף לאחר כמה דורות מזכירים אותם ולכן ב"ח בה"ג חוזר ונראה ואדם ביקר בל ילין כלו' אדם זה המרחק עצמו מדרכי התשובה ביקר בל ילין ליקר ולהתשיב עצמו ולחלק בין חייו לחיי הבהמה רק נמשל כבהמות נדמו ומחמת זה אינו חפץ בדרכי התשובה דס"ל דכי היכי דגבי בהמה ב"ח נדחין ה"נ גבי אדם וזה דרכם כסל למו לפי שאחריהם בפיהם ירצו סלה דהיינו שמרצים בפיהם לאחריתם שהוא יום התחיה שאומרים שהקב"ה עתיד להחיות את המתים ועכ"ז דרך כסל למו דלא נחתי לפלוגי בין אדם לבהמה דשאני חיות אדם שעתיד להחיות בתחיית המתים ובה"ג אפי' ר"י דס"ל דב"ח נדחין גבי אדם מודה דנראה ונדחה חוזר ונראה :

ובזה יובנו מק"ק הנאמרים בקהלת סי' ג' אמרתי אני בלבי על דברת בני אדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כמות זה כן כמות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ והדקדוקים מבוארים אין צורך להאריך בהם ונקדים עוד מה שתרגם יונתן וז"ל אמרית אנא בלבי על עסק בני אנשא דייתי עליהון מכתשין ומרעין בישין בגין לנסואיהון ובגין למבחנהון עבד ה' למחזי אין תייבין בתיובתא ישתביק להון ויתסון ורשיעייא די הינון בבעירא לא תייבין וכו' והשתא לפי"ד יבוא על נכון אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם שהם האנשים החטאים שהקב"ה מכיא עליהם יסורים כדי שיתנו לב לשוב בתשובה ויתכפר להם ויתרפאו וחוזרין ונראין בבראשונה אבל הרשעים שבהם יען שהם סוברין שדינם כבהמות וז"ש שהם בהמה המה להם כלומר שהם סוברין שדין בהמה המה יש להם ולכן ס"ד דאין התשובה מעלה להם ארוכה לשיחזרו לראות שהרי נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ואפי' גבי ב"ח וב"ת דשאני בהמה דלמיתה אזלא הלא אדם נמי סופו למות אחר קלבת שנותיו ולמה ישתנה דינו מדין הבהמה כיון שמקרה אחד להם וכמיתתו של זה כן מיתתו של זה וז"ש כי מקרה האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל וכו' והכל שב אל העפר כל זה עלתה על דעתם לנעול בפניהם שערי התשובה ושנו ברואה במה שיש לחלק עוד חילוק אחר ולהפריד בין הנושאים והוא מעין חילוק הרא"ם ז"ל דשאני בהמה דלמיתה אזלא אחד הגוף ואחד הנפש משא"כ גבי אדם שנפשו לעולם עומדת ובחי בה"ג אפי' ר"י ס"ל דאינו נדחה אבל האנשים האלה תעו מדרך השכל באומרם ורוח אחד לכל שאחד האדם ואחד הבהמה מיתתם שוה הנפש עם הבשר אבל מי יודע כלומר מי הוא אשר מבין ונותן לב לחלק בין הנושאים דשאני רוח בני אדם העולה היא למעלה והיא קיימת לעד משא"כ רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ ולמיתה אזלא הנפש עם הבשר ולכן אמרי' בהו הואיל ואידחי אידחי אבל אדם שרוחו עומדת לעד אמרי' דאף דנדחה חוזר ונראה :

גם בזה יובן מאי דאמרי' בשלהי פרק היה קורא א"ר יוחנן כי הוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב הוה אמר הכי סוף אדם למות וסוף הבהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו' והדקדו' מבוארים כי למה זה בסיום ספרא דאיוב הוה אמר הכי ומה היתה כוונתו בזה ולפי"ד מוכן מאליו כי הנה הרי"ף ז"ל כתב שם וז"ל סוף אדם למות שאין לזלזל לאדם שהיה צדיק בבחרותו ואח"כ חטא וחזר בתשובה וכו' וכמו איוב שהיה בתחלתו תם וישר ובעט אח"ך ובסופו חזר לתמותו כי הכל הולך אחר החיתום ע"כ והשתא אתי שפיר דכי הוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב כי ממנו נקח שאף שנראה ונדחה בשבעט אפי"ה הדר חזי דהכל הולך אחר החיתום ולא אמרי' הואיל ואידחי אידחי ולכן בו בפרק

היה

היה ר"מ אומר הך מימרא דסוף אדם למות וסוף הבהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים כלומר דלא תימא דאדם ובהמה שוו בשיעוריהן כיון דכולהו אזלי למיתה וכי היכי דבהמה שנדחית אינה חוזרת ונראית ה"נ אדם שחטא אינו חוזר ונראה אף שיעשה תשובה דליתא כי רב המרחק ביניהם וכדפרישנא לעיל והיוב יוכיח שאף שנדחה חוזר ונראה ולכן אשרי אדם שעמלו בתורה וכו' דאע"פ שחטא אם חזר בתשובה חוזר ונר':

ואל זה הכיון מאמר אדונינו המלך דוד ויבוא דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אני ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלהים ותדבר אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם וא"ל דמה היתה כוונתו באומרו ותדבר אל בית עבדך למרחוק וראיתי להמתרגם שתרגם לעלמא דאתי עוד יש לדקדק דמה היא הכוונה בא' וזאת תורת האדם ולפי"ה מובן מאליו דה"ק מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ואין הלום אלא מלכות ותקטן עוד זאת בעיניך לגבי מילתא אחריתי רבה ויקירא שהגדלת חסדיך עמדי לדבר עלי ולהבטיחני לזכות לחיי העוה"ב הגם הלום כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא עכ"ז תקבלהו ברצון ואף שנדחה חוזר ונר' כי זאת תורת האדם דהדר חזי משא"כ בבהמה דאמרי' בה הואיל ואידחי אידחי כי רב המרחק ביניהם עפ"י החילוקים הנאמרים באמת ונפלאת היא בעיני דוד על מה שבפרטות הבטיחו ה' ע"י נביא להיות מבני העוה"ב ולכל כי האי מילתא נתן לו את השבח:

ובזה יובן מרז"ל במ"ר הובא בילקוט מזמור שיר ליום השבת א"ר לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו פגע אדם הראשון בקין א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונפטרתי התחיל אדה"ר מטפח על פניו אמר כך הוא גדול כחה של תשובה ולא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת וקשה דמאי קס"ד דאדה"ר שלא יהיה כח בתשובה ומה קשר יש למזמור זה עם התשו' ולפי"ה נכון הדבר דקס"ד דאיש החוטא הואיל ואדחי אדחי וכיון שראה שנתקבלה תשו' קין תמה ואמר כך גדול כחה של תשו' והא קי"ל דב"ח נדחין הא אין לנו לו' אלא דשאני אדם שעתיד לחיות לעוה"ב וז"ש מזמור שיר ליום השבת שכולו שבת דהיינו עוה"ב:

את כל הדברים האלה ראיתי ונתון אל לבי בהנחה סוברת דאיכא לפלוגי בין אדם לשאר ב"ח וכאשר חילקו מעמיה דהרא"ש ז"ל ברם לדידי חזי לי כי אף שנאמר דאדם ובהמה שוו בשיעוריהן עכ"ז השבחנה לא פתרי לחקירה א' ומצאתי רפואה לאיש החוטא דאע"ג דאדחי הדר חזי מדאמרינן בפרק כל הפסולים ל"ד עלה דההיא דתנן קבל הכשר ונתן לפסול יחזור לכשר קבל בימין ונתן בשמאל יחזור לימין קבל בכלי קדש ונתן בכלי חול יחזור לכלי קדש ופרכי' וליהוי דיחוי ופריק רב אסי כל שבידו לא הוי דחוי ואמרי' בש"ס כותיה דרב אסי מסתבר' דהא מאן שמעת ליה דאית ליה דחויין ר"י דתנן ועוד א"ר יהודה נשפך הדם ומת המשתלח מת המשתלח ישפך הדם ושמעי' ליה דאמר כל שבידו לא הוי דחוי דתניא וכו' פירש"י כל שבידו לתקן להחזיר כהנך דמתני' אבל ההוא דמשתלח אין בידו דמי ויומר דוהכי ליה אחריני עלה בידינו תשובה נכחת לאיש החוטא דנדחה דכיון דבידו לתקן ולחזור בתשו' חוזר ונראה דכל שבידו להחזיר לא הוי דיחוי איכרא דדא

עקא מדאמרי' בפרק כל הזבחים דף י"ב אמר עולא א"ר יוחנן אכל חלב והפריש קרבן ונשתמד וחזר בו הואיל ונדחה נדחה והא הכא בידו לתקן ולחזור בתשובה וכדאמרי' איתמר נמי א"ר יוחנן אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה הואיל ונדחה נדחה ואמרי' וצריכי דאי אשמועי' בנשתמד משום דאיהו דחי נפשיה בידים אבל הכא דממילא אדחי כשן דמי ואי אשמועי' נשתטה משום דאין בידו לחזור אבל הכא דיש בידו לחזור אימא לא צריכא והתוס' בדף ל"ד שם בד"ה כל שבידו לא הוי דיחוי כתבו וז"ל והמיר דת דלעיל אין זה קרוי בידו כיון שאין דעתו לחזור:

ומילתא אגב אורחין אנכי הרואה דאשתמיטתיה להרב מוהרח"א ז"ל בס' מקראי קדש דברי התוס' הללו שהוא ז"ל הקשה על דברי מרן הכ"מ שכתב בפ"ח דה' לולב עלה דההיא דכתב רבי' היו ענביו מרובות מעליו הם מיעטן כשר וק"ל למרן דהא בגמרא אמרי' דהני מילי כדאשחור מאתמול דדחוי מעיקרא הוא ולא הוי דחוי אבל אי אשחור בי"ט דנראה ונדחה הוא לא תיפשוט וא"כ רבי' אמאי לא חילק בכך ותירץ הוא ז"ל דכיון שבידו לתקן לאו דיחוי הוא וא"כ בידו לתקן הוא וכדאי' בגמרא ההא דתני' אין ממעטין בי"ט משום ר"א ברבי שמעון אמרו ממעטין והא קמתקן מנא בי"ט אמר רב אשי כגון שליקטן לאכילה וכו' דבר שאינו מתכוין מותר והא אביי ורבא דאמרי מודה ר"ש בפסיק רישיה הכא במאי עסקי' דאית ליה הושענא אחריתי כלומר וכיון שאינו צריך לזו אין כאן תיקון כלי ומאחר דאי משכח הושענא אחריתי רשאי ללוקטן לאכילה חשוב בידו לתקן והילכך אפי' אשחור בי"ט דנראה ונדחה הוא הם מיעטן כשר דחוזר ונראה וגמ' דאמר דאשחור בי"ט לא תיפשוט משום דנראה ונדחה הוא לא אסיק אדעתיה טעמא דרב אסי דיהיב לרמב"ם דלאוחו טעם אע"ג דנראה ונדחה הוא חוזר ונראה עכ"ל והוצרכתי להאריך ולהעתיק כל לשון מרן ז"ל לפי שראיתי להר"ב כפות תמרים דף י"ג שהקשה על דברי מרן הללו וז"ל אך קשה דלפ"ז אפי' דחוי מעיקרו לא תיפשוט דדילמא מאי דתני אין ממעטין בי"ט הא עבר וליקטן כשר היינו משום דבידו ללוקטן בדאית ליה הושענא אחריתי ולפי' לא חשיב דחוי מעיקרו וא"כ בעלמא אפי' דחוי מעיקרו לא תיפשוט והניח הדבר בצ"ע ואנכי בעניי לא הבנתי כוונתו שהרי כתבו התוס' בפ' לולב הגזול דף ל"ג ד"ה נקטם מעי"ט ועלתה בו תמרה בי"ט מהו דהא דלא פשיט עלתה בו תמרה מההיא דלקמן דאמרי' דחוי מעיקרא תפשוט משום דענבים יש בידו ללקטן ואפי' שיהיה באיסור אלא דכיון דלא מצי ללקטן רק באיסור אמטו להכי אינו מועיל הך מילתא דבידו לתקן רק לדחוי מעיקרו דהוי קיל שכן לא היתה לו שעת הכושר לא לנראה ונדחה ולפי דברי הר"ב כפות תמרים תיקשי להו מאי קאמר תיפשוט לדחוי מעיקרו וכו' שאני הכא דהא מיהא בידו לתקן ואפי' שיהיה באיסור אלא ע"כ דה"ק תיפשוט גבי הך דחוי מעיקרו וכל דדמי ליה שיש בידו מיהא לתקן ואפי' שיהיה באיסור דלא הוי דיחוי והם כוונת הרב לומר דכיון דמרן ס"ל דלפום קושטא יש בידו לתקן בשופי כיון שיש לו לתקנו בהיתר אי משכח וכו' וא"כ מאי קאמר תיפשוט לדחוי מעיקרו דשאני הכא דבידו לתקן בשופי הא ל"ק דהא"כ דבתר דקדית ליה רב אסי דהכא בידו ללוקטן בשופי אידחייא לה סוגייא דלעיל דקאי לפי הקס"ד ולא תיפשוט

אף

אף לרחוי מעיקרו כל שאינו בידו לתקן בסופי:

נחזור לענינינו כי הנה הרב מהרח"א ז"ל בס׳ מק"ק הק׳ על תירוץ מרן הכ"מ דאם כדבריו אמאי יהיב טעמא דבי׳ בפ"ג דשגגות גבי אכל חלב והפריש קרבן ונשתמד וחזר בו דהקרבן כשר מפני שאין בעלי חיים נדחין תיפוק ליה דבידו לחזור בתשובה ולפי הנראה דאשתמטיתיה דברי התוספות שכתבתי לעיל דאין זה קרוי בידו כיון שאין דעתו לחזור אמטו להכי לא יהיב טעמא דבי׳ גבי נשתמד משום דבידו לחזור ובר מן דין לדידי ליתיה מקשיא דאיידי דתני התם רבי׳ נשתמד ונשתטה בחדא מחתא אמטו להכי יהיב טעמא דשוה לתרוייהו ולא רצה להאריך גבי נשתמד לומר בו טעמא אחרינא וראיתי למורי הרב דודי לי שתירץ לקושית הרב מוהרח"א באופן אחר וז"ל בס׳ מלכי בקדש דל"ח ע"ד וגם לזה ל"ק שהרי רבי יהודה בר"י סבר דב"ח נדחין והפ"ה סבר כל שבידו לתקן לא הוי דחוי א"כ ב"ח אליבא דר׳ יוחנן הו"ל כשחוטין אליבא דב"ע ובי היכי דבשחוטה אליבא דב"ע בידו לתקן לאו דחוי הוא ה"נ ב"ח אליבא דר׳ יוחנן ומ"ט דאסר ר׳ יוחנן במשומד אף דבידו לחזור וליתן הדם לפסול שרי בודאי דסתמא דמתני׳ היא ומטעם דבידו לתקן הוא בודאי אלא ודאי ע"כ איכא שום טעמא התם טפי מבעלמא דלא מהני הא דבידו משום הכי לא הזכירו רבי׳ אלא טעמא דב"ח כדאשכחן לר"י דאסר מטעם ב"ח נדחין וטעמא דשאני התם מבעלמא אפשר לומר דכיון דרחמנא פרט להדיא בו מעם הארץ פרט למשומד החמירו בו שיהיה נדחה אף שבידו לחזור עכ"ל וראה שגם למורי הרב הי"ו נעלם ממנו דברי התוס׳ הללו אמנם כפי תירוץ הרב מורי אין אנחנו צריכים לידחק במה שתירצו התוס׳ לקושיתם דבנשתמד אין זה קרוי בידו כיון דאין דעתו לחזור דמי הגיד להם דכל שנשתמד אין דעתו לשוב וכבר ראיתי למפרשים שהרגישו בזה ופירשו דבריהם דבנשתמד כיון דרחייה בידים אות הוא שאין דעתו לשוב ולפי ק"ד אינו שוה לי דאימא דאף דדחי נפשיה בידים מ"מ דעתו למלאת תאות יצרו ואחר ישוב בתשובה מה גם כי לפי דברי התוספות ידוו הדווים שאין תקנה לשבים דנראה ונדחה ואין זה קרוי בידו אבל לפי מ"ש מורי הרב מלאנו להם רפואה דשפיר מקרי בידו לתקן רק דגבי קרבן משומד החמירו בו מטעם שכתב מורי הרב הי"ו אבל לגבי משומד גופיה אף שנראה ונדחה הוא פותחין לו שערי תשובה והדר חזי דשפיר מיקרי בידו לתקן:

ובזה נבין מאמרם ז"ל בב"ר הובא בילקוט ישעיה הקרא דילר סמוך תמור שלום ר׳ חנינא ור׳ סימון אם־כא ילרך להשחיתך סמכהו בדברי תורה וא"ת שאינו ברשותך ת"ל כי כך בטוח וכבר הכתבתי בתורתי ואליך תשוקתו אם רמז דלא תימא כי איש החוטא שהיה נראה ונדחה אין לו תקנה עוד לשוב דהואיל ואדחי אדחי ואם בא ילרך להשחיתך בטענה זו ולנעול לפניו שערי התשו׳ סמכהו בד"ת לומ׳ לו שכל שבידו לתקן לא הוי דחוי וא"ת שאינו ברשותו וכיון שכן אין בידו לתקן הוא והואיל ואידחי אידחי ת"ל כי כך בטוח וכבר הכתבתי בתורתי ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו וא"כ בידך לתקן דהלא אם תטיב שאת תחזור ותראה וממה שכתוב בתורה ואתה תמשול בו מכאן תסמכהו ליצ"הר שלא ישיאך לומר הנפש החוטאת היא תמות דכיון דאידחי אידחי דהכא בידך לתקן כיון דאתה תמשול בו:

ובזה יובן מ"ש בפ"ק דמגילה מה ראו לומר תשו׳ אחר בינה דכתי׳ ולבבו יבין ושב ורפא לו דהכוונה דשפיר יש קשר ושייכות לתשובה עם הבינה דכיון דאית ביה בינה בידו לתקן מיקרי והדר חזי משא"כ בדלית ליה בינה וכמ"ש בגמרא והי אשמועי׳ בשתטה משום שאין בידו לחזור והיינו דדייק קרא ולבבו יבין דהוי בר דעת ותבונה ובידו לתקן לכן ושב ורפא לו אם ישוב ירפאהו והדר חזי ודוק:

וע"פי הדברים הנאמרים נדעה נרדפה סדרן של כתובים הנאמרים בס׳ נלבים כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא לא בשמי׳ היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבור לנו אל עבר הים ויקחה לנו וכו׳ כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו ורבו בהם הדק׳ א׳ באומרו כי המצוה דלא ידענא מאי היא ותו כמה שכפל לומר לא נפלאת היא ולא רחוקה ובחדא מנייהו סגי וגם באומרו לא בשמים וכו׳ ולא מעבר וכו׳ דבחדא סגי ומאי לאמר לאמר ותו דכיון דקאמר כי קרוב אליך הדבר למאי אילט׳ תו בפיך ובלבבך ומאי לעשותו ולפי"ה נכון הדבר דהא כתיבנא דהאיש החוטא אע"ג דהיה נראה ונדחה הדר חזי ולא אמרינן הואיל ואידחי ואפי׳ לר"י דהיינו טעמא משום דבידו לתקן איברא דהך מילתא דכל שבידו לתקן לא הוי דיחוי צריכא תנאים דהשובה שיהיה הדבר תלוי בידו ולא ביד אחרים וכדאמרי׳ גבי שעירי יו"הכ מי יימר דיהבי ליה אחרינא וכמ"ש רש"י ז"ל בזבחים וגם שלא יהא הדבר תלוי בידי שמים וכמ"ש הרשב"א בשיטתו עלה דההיא דנקטם ועלתה בו תמרה דשאני ההיא דהתיקון אינו בידו אלא ביד שמים משא"כ גבי ענבים דהווין בידו ולא ביד שמים עוד צריך תנאי אחר דצריך שיהיה התיקון בקל ולא בדבר שהוא רחוק מן הדעת ובגונא דההיא דאמרי׳ פרק ו׳ דכריתות במעמא מקדש עשיר שהפריש קן לכבשתו דאמרי׳ הואיל ואידחי אידחי וכתבו התו׳ פרקא קמא דזבחים דאשמועי׳ ר׳ הושעיא דאע"ג דבידו לתקן ולהפקיר כל נכסיו כיון דלא הוי התיקון בקל אין בידו כ"כ מיקרי פירוש רחוק מדרך השכל שאדם יפקיר נכסיו ואמטו להכי אף דהוי דחוי מעיקרו הוי דחוי וא"כ כ"ש בנראה ונדחי דבעי׳ שיהיה בידו לתקן בקל עוד נק׳ מ"ש הר"ב לחם סתרים עלה דההיא דאמרי׳ בפ׳ כל הצלמים דמ"ז בעי ריש לקיש המשתחוה לדקל לולב ומהו למצוה וכו׳ בי אתא רב דימי אמר באשירה שביטלה קא מבעייא ליה אם יש דיחוי אצל מצות או אין דיחוי אצל מצות תיפשוט ליה מדתנן כסהו ונתגלה פטור מלכסות כיסהו הרוח חייב לכסות ואמר רבה בב"ח א"ר יוחנן לא שנו אלא שחזר ונתגלה אבל לא חזר ונתגלה פטור מלכסות והוינן בה כי חזר ונתגלה מאי הוי הואיל ואידחי אידחי וא"ר פפא זאת אומרת אין דחוי אצל מצות וכו׳ והקשה הר"ב לחם סתרים דמאי פשיט מכיסוי נימא שאני כיסוי דבידו לתקן ותורץ דבכיסוי אינו מועיל טעם זה דבידו לתקן דכיון שהוא יכול לגלותו לעשות בו מעשה ולא עשהו גלי דעתיה דבדיחוי ניחא ליה ובי מועיל טעם זה היינו דוקא בקיבל הכשר וכו׳ דיש בידו לעשות מעשה ועשהו אבל הכא שנתגלה מעלמו אף שהיה ספק בידו לעשותו כיון דלא עשהו הוי דיחוי:

ובהדי אורחין נכין בזה מאמר הכתוב בירמיה סימן ל' כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה כה אמר ה' הנני שב את שבות יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וא"ל דהאי נאם ה' הוא יתר דכל הפרשה כולה מאמרו של הקב"ה ותו מאי כי נדחה קראו לך ולפי"ה מובן מאליו דה"ק כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך ואף שהיית דחויה תחזרי ותראי יען דהכא בידו לתקן לפי שזה הוא נאם ה' ובידו ית' לתקן הדבר כמות שהיה להאפוקי מסברת האומרים דכיון דאידחי אידחי ואף שבידו לתקן מ"מ כיון שהיה בידו לתקן ולא תיקן גלי אדעתיה דבדיחוי ניחא ליה ולא הדר חזי וז"ש כי נדחה קראו לה יען שציון היא דורש אין לה וכיון שהיה יכולת בידו לדרוש אותה ולא דרש ש"מ דבדיחוי ניחא ליה ותו לא הדרא חזייא לכן אמר כה אמר ה' הנני שב את שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר וכו' וע"כ לא קאמר לחס סתרים התם אלא משום שהיה יכולת בידו לעשות מעשה ולא עשהו אלא שנתגלה מעצמו אבל כשהוא בעצמו עשה מעשה אף שנתעכב לעשותו הדר חזי :

עוד אחרת מצאתי להם רפואה לבעלי תשו' ואפי' למ"ד דב"ח נדחין ונק' מאי דגרסי' בפ' שני שעירי יו"הכ עלה דהאיא דתנן מת א' מהם וכו' יביא זוג אחר ויגריל עליהם ואם של שם מת יאמר זה שעלה עליו הגורל לשם יתקיים תחתיו ואם של עזאזל וכו' והשני ירעה עד שיסתאב ואפליגו בגמרא רב ור' יוחנן רב אמר ב' שבזוג ב' ירעה ור"י אמר ב' שבזוג ראשון ירעה ואמרי' במאי קא מיפלגי בבעלי חיים נדחין רב סבר אין ב"ח נדחין ור"י סבר ב"ח נדחין וכיון דאידחי אידחי ואמרי' מ"ט דרב יליף לה ממחוסר זמן מחוסר זמן להו אע"ג דהשתא לא חזי כי הדר מיחזי שפיר דמי ה"נ לא שנא ופרכי' מי דמי התם לא איתחזי כלל הכא נראה ונדחה הוא אלא ה"ט דרב דיליף מבעלי מום עובר דאע"ג דהשתא לא חזי כי הדר מיחזי שפיר דמי הכא נמי ל"ש והתם מנ"ל דכתיב כי משחתם בהם מום בם מום בם הוא דלא ירצו הא עבר מומם ירצו ור"י מיעט רחמנא בהם הם הוא דכי עבר מומם ירצו הא שאר כל הדיחויין הואיל ואדחו אדחו והקשו התוס' בד"ה התם לא אתחזי דתקשה לר"י דס"ל כשאר דוכתי דחוי מעיקרא הוי דחוי דנילף ממחוסר זמן וכו' וכן כל קרבן שהקדישו ביום ועבר עליו לילה אחת שלא הקריבו תו לא ליקרביה דהו"ל נראה ונדחה ותי' דכיון שאינו מחוסר מעשה בגופו לא חשיב נדחה אבל הכא גבי ב' שעירי יו"הכ שצריך להביא שנים אחרים ולהגריל עליהם הוי כמחוסר מעשה וכו' הילכך חשיב דיחוי ע"כ משמע להדיא מדבריהם דכל שאינו מחוסר מעשה בגופו אע"ג דהוי נראה ונדחה הדר חזי הגם הלום כי הרואה שם דבריהם יש לו מקום לדחות מ"מ פשטות דבריהם מוכחי כדכתי' עוד יש לי להוכיח על זה ממ"ש התוס' בזבחים די"ב ד"ה ש"מ שהקשו שם דלילף דיחוי מעיקרו דלא הוי דחוי ממחוסר זמן ותי' דשאני מ"ז דחוזר ממילא והק' עוד דא"כ למאי אילטריך במום עובר מיעוטא דבהם ת"ל דהתם ממילא נר' ותי' דיש מום שאינו עובר אלא ע"י רפואה והוי מחוסר מעשה התיקון ולא אתי ממילא ולהכי אילטריך מיעוטא כי היכי דלא נילף לעלמא להיכא דהוי מחוסר מעשה משמע מדבריהם דגם בנראה ונדחה לא הוי מחוסר מעשה דהתיקון אתי ממילא הדר חזי דאלת"ה מאי קא ק"ל נימא דמיעוטא דבהם אילטריך כי היכי דלא נילף מבעל מום עובר לשאר נראה ונדחה דאתו ממילא אלא ודאי דפשיטא לנו שבל נראה ונדחה וחוזר ונראה ממילא לא הוי מחוסר מעשה דשפיר הדר חזי זה נ"ל לפי פשטות דבריהם אמנם הארכה שהדבר צריך תלמוד כההיא דנקטם ראשו ועלתה בו תמרה דהתם הוי ממילא וכמ"ש הרל"מ ובעת אין הפנאי מספיק :

ותו ק"ל גבי ההיא דפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה דהמאי קאמר ר"י דהואיל ואדחי אדחי והא התם חזר ונשתפה ממילא ואף ע"ג דיש שצריך רפואה מ"מ איכא דנשתפה מאליו אמאי נדחה ושמא י"ל דשאני נשתמד ונשתטה דמילתא אחריתי איכא בגווייהו שאין התיקון בגופם וע"כ לא אמרי' דכל שבידו לא הוי דחוי א"כ כל שאינו מחוסר מעשה בגופו והתיקון אתי ממילא לא הוי דיחוי אלא א"כ כשהתיקון הוי בגוף הדחוי עצמו דהשתא אמרי' כיון שבידו לתקן להוהו גוף עצמו אין דיחוו דיחוי דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת עי' והא"כ אם התיקון אתי ממילא לאותו גוף בלי מעשה אין דיקויו דיחוי אבל אם התיקון תלוי בגוף אחר בגוונא דקרבן מי שנשתמד ונשתטה אע"ג דביד המשומד לחזור ושיפוי השוטה ממילא לא מהני והינו ראוי לבילה מיקרי כיון שאין התיקון בגוף הדחוי וכהכי יהא מונח מה שהקשו התוס' דמשומד בידו לתקן :

כלל העולה דכשהתיקון אתי ממילא כלומר שאינו מחוסר מעשה בגופו אע"ג דהוי נראה ונדחה הדר חזי וכבר נודע שעיקר התשו' היינו חרטה ועזיבת החטא ווידוי דברים וכל זה אינו מעשה וכל שאינו מחוסר מעשה בגופו אף שהאיש חוטא נראה ונדחה הדר חזי :

ובהדי אורחין בדרך זו אלך להבין מאמר הכתוב ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצג גם טפכם ילך עמכם ויאמר משה גם אתה וכו' וגם מקננו ילך לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו והדקדוקים מבוארי' חדא דתיבת רק יתירה והול"ל ולאנכם ובקרכם יוצג ותו דתיבת גם טפכם אין לו שחר והול"ל וטפכם ילך גם להבין מאי לא תשאר פרסה דקאמר ותיבת וגם מקננו להאוי מאי ומה הלשון הומרת כי ממנו נקח לעבוד מלבד שהוא יתר ללא צורך כלל ועיין מ"ש לעיל בדרוש ולפי"ה מובן מאליו כי הנה כבר נודע שמשה רבע"ה אמר לפרעה דרך ג' ימי' נלכה נזבחה לה' ואח"ך ישובו למצרים ולכן א"ל פרעה אם כנים אתם שדעתכם לזבוח לה' ולשוב א"כ לכו עבדו את ה' והוליכו מקניכם התמימים שהם ראוים לקרבן אבל אותם שהם בעלי מומין ואף אותם שהם בעלי מום עובר או שהיה בהם מום ועבר הניגוס פה וז"ש רק צאנכם יוצג כלומר אותם הצאן הריקים וממועטים שהם בעלי מומין בין מום עובר בין מום שעבר יוצגו יען דלאו בר אקרובי נינהו ואף כי עבר מומם דהואיל ואידחי אמרי' הב"ח כמי גם טפכם ילך עמכם לרבות למקנה הצאן התמימים הוליכו עמכם כל הראוי לקרבן ומשה השיבו וגם מקננו ילך עמנו לרבות אף בעלי מומין ולא תשאר אפילו בהמה שהיתה בעלת פרסה תמימה ופרסה האחרת בעלת מום יען דשמא יעבור מומם והדר חזו דהכי הלכתא כל שעבר מומם ירצו ובכוונה מכוונת רצוננו לקחת לבעלי מומין ללמד לאדם דעת לחזור בתשובה ואע"ג דאידחי

הדר

הדר חזי וז"ש כי ממנו נקח ראיה לעבוד את ה' ולחזור בתשו' ואף דאידחי חוזר ונראה כי זה בנין אב לכל ב"ח הנדחין שאין דיחוין דיחוי וכמו דיליף רב מינה ועוד דשמא נצטרך לזבחים הרבה וויעילו לנו הנהו דעבר מומם כי אנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' אלהינו עד בואנו שמה ושמא נתחייב לזבוח זבח רב ולא יספיקו לנו הבהמות התמימות ודוק:

ובזה יובן מקרא שכתוב בישעיה סי' נ"ה דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו' וא"ל בהו טובא מאי בהמצאו ובהיותו קרוב והלא אלהינו ית' תמיד הוא מצוי כי מלוא כל הארץ כבודו וקרוב ה' לכל קוראיו ותו דכפל הענין במלות שונות ומה לו להאריך ולומר יעזוב רשע וכו' ודי במה שיאמר וישוב הרשע אל ה' וירחמהו ותו במה שפי' מהרי"א ז"ל שכוונת הנביא להוציא מלב האומרים שהעון לא ניתן לימחל וא"ל דמאי קס"ד לומר כן והיך הוציא דבר זה מלבם ולפי"ד נכון הדבר כי הנה מהרי"א פי' דבנוי בהמצאו ובהיותו קרוב לא קאי על הקב"ה אלא על הדרישה והקריאה בהיותה במלאת דהיינו בחיי האדם להיותה קרובה אליו ולפי"ד יתיישב יותר דלא קאי על הש"ית אלא על תיקון השבת איש חוטא אשר הלך חשכים לומר שהעון לא ניתן לימחל דהואיל ואידחי נברא אידחי וכר"י דאמר דב"ח נדחין ועלה קאי הנביא אמר מר דרשו ה' האנשים הפושעים וחזרו בתשובה ותשוב ליראות ואף לרי' דס"ל דב"ח נדחין הכא מודה יען בידו לתקן וז"ש בהמצאו כלומר בשביל המצאו התיקון ביד כל אדם וכמ"ש מהרי"א דהבית היא בתיבת טעם וכלל גדול בתורה כל שבידו לא הוי דחוי וכ"ת דהרי מטמא מקדש עשיר שהפריש קן לחטאתו קאמר ר' הושעיא דהואיל ואידחי אידחי והא התם בידו להפקיר כל נכסיו וקאמרי' דהוי דיחוי לז"א דהא לא דמיא דשאני התם שאין בידו לתקן בקל אבל הכא קראוהו בשבת היותו התיקון קרוב ובקל וכיון דכן לאו דיחוי הוא ועוד זאת דהכא לא הוי מחוסר מעשה בגופו כלל והו"ל כמחוסר זמן דכיון שאינו מחוסר מעשה לאו דיחוי וה"נ אין התיקון צריך מעשה רק יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ועזיבת החטא לא הויא מעשה ולכן חוזר ונראה אף שהיה נראה ונדחה וז"ש וישוב אל ה' וירחמהו דהיינו שחוזר ונראה תחת כנפיו ית' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח כי לא מחשבותי מחשבותיכם שאתם או' בכל גוונא נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ואין איש שם על לב לחלק כדבר האמור:

ואל זה אביט נועם שיח מאמר הכתוב בהושע שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו והקדוקים מבוארים חדא מאי קחו עמכם דברים ולמאי איכפל תו לומר ושובו אל ה' ומאי וקח טוב ומה ענין הפרים לכאן אמנם לפי"ד יבוא על נכון דאתא נביא לאפוקי אותה סברא נפסדת שעלתה על לב האנשים החטאים לומר שאין להם עוד תקנה דהואיל ואידחי אידחי אמטו להכי קאמר שובה ישראל בתשובה ותחזרו להיתנכם כבראשונה עד ה' אלהיך כי עד עתה כשלת בעונך וכ"ת והא בעלי חיים נדחין ונראה ונדחה אינו חוזר ונראה לז"א דהא ליתא שהרי אינכם כמחוסר מעשה שהרי התיקון שלכם הוא שתקחו עמכם דברים דהיינו וידוי פה וכגון דלא לאו מחוסר מעשה בגופו הוי ועוד שהתיקון הוי בידכם והוי קל כיון שאינו צריך רק לקיחת דברים ולכן ושובו אל ה' כלומר שתחזרו לראות כאשר בתחילה ואמרו אליו כל עונותינו תשא וקח טוב כלומר שתקחנו כאלו לא נדחינו כלל והיינו טובים מנעורנו ועד עתה כיון שאין דחייתנו כלום דהו"ל כקרבן מחוסר זמן דמשום שאינו מחוסר מעשה בגופו אין דיחויו דיחוי הכא נמי דבוותא וז"ש ונשלמה פרים שפתינו כלומר שהתשו' ווידוי שפתינו הנה הוא במקום הקרבן וכי היכי דגבי קרבן אמרי' דלא מידחי כל שבידו לתקן א"כ כל שהתיקון הוי ממילא דהיינו מחוסר מעשה בגופו ה"נ הכי ובא זה ולימד על זה:

ואל זה סובב סובב הולך מאמר דכתי' בירמיה סי' י"ד המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה ויש לתת לב דמה היתה כוונת הנביא בזה ולפי"ד יבוא על נכון דשפיר קא מתמה ויתכן לומר שמאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מטעם דהואיל ונדחינו נדחי' עד שמטעם זה עבדיך מוכים וזה תימה שאין הפה יכול לדבר שהרי כל שאינו מחוסר מעשה בגופו לא הוי דיחוי ואנן נמי כמום עובר שאינו צריך רפואה דנר' ממילא וכמ"ש התוס' גם אנחנו אין לנו מרפא כלומר שהמום שלנו אינו צריך רפואה דהו"ל מחוסר מעשה בגופו רק כמום עובר ממילא שאין דיחויו דיחוי וא"כ למה זה קוינו לשלום ואין טוב דמשמע דהואיל ונדחינו נדחינו דכשלמא אלו היינו כבעל מום שצריך רפואה הדיחוי הוי דיחוי וז"ש ולעת מרפא כלומר אלו היתה לנו עת מרפא ניחא דהנה בעתה דכיון דצריך רפואה הו"ל מחוסר מעשה והוי דיחויינו דיחוי גרם כיון שאין כן הדבר נפלאת בעינינו מדוע דחיתנו כיון שאין תיקונינו וחזרתנו מחוסר מעשה ודוק:

נהדר לקראי דנביאים ונק' עוד מה שמתברר מסוגיא דפרק לולב הגזול ומסוגיא דפרק כל הצלמים דגבי מצות אמרי' דאין דיחוי ובזה נבוא א"ה דהכא פתח קרא ואתה תשוב ושמעת בקול ה' אלהיך שתחזור בתשו' ותחזור ותראה כי על כן והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך כי ישוב ה' אלהיך לשוש עליך לטוב ואף שהיית דחוי ישוב ה' לשוש עליך והדר חזי וזה יהיה כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך דהיינו בתשובה שלימה וכ"ת הא כיון שהיה דיחוי נימא הואיל ואדחי אדחי ומה זו תשובה להכי קאמ' דהא ליתא מכמה טעמי חדא כי המצוה הזאת וע"כ לא אמרי' דיש דיחוי רק גבי קדשים אבל אבל מצות אין דיחוי והכא באיש החוטא מצוה לשוב א"כ שם רמז למ"ש התוס' בזבחים דל"ד דגבי כיסוי קרי דיחוי כיון דאין מצוה לבטל הדיחוי לא חשיב בידו ולא דמי לדם והכא דמצוה להוספו ע"כ והיינו דהשמועי' דהכא לא דמי לכיסוי הדם דהוי דיחוי יען דהכא כי המצוה הזאת שמצוה היא לשוב בתשובה ולכן כיון שזאת המצוה הוייא בידך לא הוי דיחוי שהתשו' שהיא התיקון לא נפלאת היא ממך שאין הדבר תלוי בידך ואף זאת אין התיקון קשה להולמו ורחוק מדרך השכל דומיא דמטמא מק' עשיר וז"ש ולא רחוקה היא כי היכי דנימא מה יושיענו זה שבידו לתקן כיון דלא הוי בקל ותנא והדר מפרש מה שאמר לא נפלאת היא ממך לאפוקי שאין הדבר תלוי ביד שמים דומיא דהמרה דלהכי הוי דיחוי וז"ש לא בשמים היא וגם ולא מעבר לים היא

דהו"ל

דהו״ל התיקון קשה ולאמר לאמר דקאמר כלומר דאף את״ל שנמצא מי שיעלה לנו השמימה או יעבור מעבר הים ויקחה לנו מ״מ כיון דהתיקון תלוי ביד אחרים וצריך שנאמר לו לעלות ולעבור הוי דיחוי דמי יומר דיעלה ויעבור ומי יומר דמשכח מעבורתו וכל זה תלוי ביד אחרים לא כן הדבר הזה רק כי קרוב אליך הדבר מאד ר״ל דהוי התיקון קרוב וקל מאד ואליך ר״ל בידך הדבר תלוי וכ״ש הא אגמרן ר״א דכל שבידו לא הוי דיחוי ותו טיבותא אחריתי איכא הכא דהו״ל כקרבן מחוסר זמן דכיון דלא הוי מחוסר מעשה אין דיחויו דיחוי א״כ דכוותה דהתיקון בפיך ובלבבך דאם הרהר תשובה בלבו דיו וכ״ת כיון שאין בו מעשה באנו לחילוק הר״ב ל״ש דכל שלא עשה בו מעשה לא הדר חזי אע״ג דבידו לתקן כגוונא דכיסוי הדם לא ה״ק דליתא דהכא נמי לגבי בתיבה זו הוי לעשותו וע״כ ל״ק הל״ש אלא בכיסוי הדם שהיה בו מעשה ולא עשאו דגלי דעתיה דבדיחוי ניחא ליה. אבל הכא לגבי הך מילתא קרי׳ עשה בו מעשה שהרי הרהר בתשו׳ וגלי דעתיה דאדרבה לא ניחא ליה בדיחוי ודוק:

ואל זה רמז הכתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ מן הבהמה מן הבקר וכו׳ תקריבו את קרבנכם וא״ל דהאי מכם וקרבנכם יתרים ולפי״ד נכון הדבר שכבר נודע כי בעל תשובה הוא כמקריב קרבן חלבו ודמו וז״ש אדם כי יקריב מכם מעצמיכם ממש קרבן לה׳ שחוזר בתשו׳ ומקריב חלבו ודמו מהיכן אתה למד דלא הוי דיחוי והדר חזי מקרבנות הבהמה וכו׳ תלמדו לתקריבו את קרבנכם שהוא קרבן עצמיכם ממש דהיינו הבעל תשו׳ דבי היכי דבקרבן בהמה לרב אמרינן אין ב״ח נדחין ואפי׳ לר״י:

ובזה נכון מאה״ל בפ׳ יו״הכ ר׳ חמא בר חנינא רמי כתיב שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם וכתיב ארפא משובתם ל״ק כאן מאהבה כאן מיראה ע״כ והכוונה כלפי הדברים הניתנין למעלה דלפי שיטת רבותינו בעלי התוס׳ שכתבו דנשתמד היינו קרוי בידו לתקן כיון דאין דעתו לשוב ופירשו המפרשים כיון דרחייה בידים אות הוא שאין דעתו לשוב א״כ אין תרופה לאיש החוטא משום דרחי נפשיה בידים ואות הוא שאין דעתו לשוב והנה בבר בתיבנא לעיל שעשו בגמרא בריבות לנשתמד ונשתטה דאי אשמועינן נשתמד משום דרחי נפשיה בידים משא״כ בנשתטה ורש״י ז״ל פירש במאמרין דמעיקרא שובבים אתם בשתעשו תשובה מעלה אני עליכם כאלו תחלת החטא ע״י שטות ונערות וכתיב ארפא משובתם משמע מכאן ואילך וכו׳ ע״כ והשתא לפי״ר נאים הדברים והכי קאמ׳ בתיב שובו בנים שובבים וכיון שתיאר אותם בשם שובבים משמע דמעיקרא שובבים אתם ובשתעשו תשו׳ מעלה אני עליכם כאלו תחלת החטא נעשה ע״י שטות ונערות דבהכי חוזרים ונראים בשופי כיון דדין שוטה יהיבנא להו ובבי שוטה ליכא דחיה בידים וכתי׳ ארפא משובתם דמשמע מכאן ואילך לאחר שחטאו שהחטא גרמא להם להיותם שובבים והיינו דקאמר משובתם הא בתחילת החטא לא היו שובבים ומדעתם עשו מה שעשו והו״ל דחייה בידים שאינם חוזרים ונראים בשופי לדעת התוס׳ ומשני כאן מאהבה כאן מיראה דגבי תשובה מאהבה מעלה עליהם כאלו תחלת החטא ע״י שטות וכיון שכן הדר חזו בשופי וגבי תשובה מיראה לא דיינינן להו כשוטים מעיקרא ולכן לא הדר חזו בשופי לדעת התוס׳:

ולפי״ה יצא מונח מחלוק׳ ר״א ור׳ יהושע בפ׳ חלק וז״ל ר״א או׳ אם ישראל עושין תשו׳ נגאלין ואם לאו אין נגאלין א״ל ר״י אם אין ישראל עושין תשו׳ אין נגאלין אלא הקב״ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ומחזיר אותם למוטב ע״כ וא״ל במאי פליגי ולפי״ד ירא׳ה דפליגי בהא דרב ור׳ יוחנן דר״א ס״ל כר״י דאמר ב״ח נדחין ואמטו להכי אם עושים תשו׳ מרצונם הדר חזו ונגאלין דכל שבידו לתקן לא הוי דיחוי אבל אם לא עשו תשובה מעצמם ולא נתעוררו רק בשבט מוסר ובנגעי בני אדם היינו דין שחוזרים ונראים דכיון שלא תקנו מעצמם אף שהיה בידם לתקן גלו אדעתייהו דבדיחוי ניחא להו ובל כי האי מילתא אף דהוי בידו אמרי׳ הואיל ואדחי אדחי וכמ״ש הר״ב לחם שתרים גבי כיסוי הדם ור״י ס״ל דבכל גוונא אין ב״ח נדחין וכיון שכן אף דגלו דעתייהו דבדיחוי ניחא להו כיון שלא עשו תשובה רצונית אלא הכרחית מ״מ כיון דהוו ב״ח בכל גוונא לא נדחו ומעמיד עליהם מלך וכו׳ ומחזירן למוטב:

ואל זה אביט מה שרמז יחזקאל בסי׳ ל״ג המה בכתובים וז״ת ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל לאמר אתם אמרתם כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאם ה׳ אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ופירש״י ז״ל כן אמרתם לפי׳ אין אתם חפצים לשוב בסבורים אתם שלא תועיל לכם התשובה ע״כ וא״ל דמאי קס״ד לומר שלא תועיל להם התשו׳ והיאך הוציא זה מלבם באומרו חי אני אם אחפוץ במות הרשע׃ גם להבין בפל שובו שובו ולפי״ה נכון הדבר כי הנה יש פנים לומר כי המה בעונם גרמו שהקב״ה דחה אותם והקב״ה הוא הדוחה ובשחוזרים בתשובה הקב״ה מחזירם אליו והנה ישראל היו סבורים לומר שהקב״ה ניחא ליה בדיחוי כיון שדחה אותם בידים וא״כ אף שבידו לתקן ולהבריחם שיחזרו בתשובה ולאהדורינהו גביה מ״מ כיון דניחא ליה בדיחוי מה יושיענו זה שבידו לתקן ולז״א כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים שאין התשובה מעלה ארוכה וחוזרים ונראים משום דכל דניחא ליה בדיחוי אע״ג דבידו לתקן דיחוין דיחוי ולכן אמרו פשעינו וחטאתינו עלינו והבתי הדיחוי עומד בעיניו ואיך נחיה ע״י התשו׳ וע״ז בא המאמר אמור אליהם חי אני נאם ה׳ אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו כלומר חי אני אי ניחא לי בדיחוי אלא בתקון ולכן אני אומר שובו שובו מדרכיכם הרעים כלומר שע״י שאתם שבים מדרכיכם הרעים תשובו לראות בבראשונה כיון דלא ניחא לי בדיחוי:

א״נ רמז למ״ש לעיל בשם התוס׳ דכל שמצוה לתקן לא מדחי משא״כ גבי כיסוי דאין מצוה לגלותו וז״ש וכי החפוץ אחפוץ במות הרשע לומר דכיון שאין מצוה בתשובה הוי דיחוי דליתא כי לא חפצתי באלה רק בשוב רשע וכיון דמצוה לשוב והוי בידו לא מידחי ולא דמי לכיסוי ודוק:

ובלפי הדברים הניתנין למעלה נכון מאמרם ז״ל בפ״ק דע״ז אשרי איש ירא את ה׳ אשרי איש ולא אשה אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשו׳ כשהוא איש וריב״ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש וא״ל דבמאי פליגי ומאי בינייהו ולפי״ה אתי שפיר ונקדים עוד מה שמתברר בקולר מדברי התוס׳ דזכתים

דהיכא דבידו לתקן כקל התם ליכא מ"ד דהוי דיחוי והיכא דבידו לתקן אלא דלא הוי כקל כגון מטמא מקדש עשיר הבידו להפקיר נכסיו אלא דלא הוי בידו כ"כ אילטריך ר' אושעיא בהא לאשמועינן דאף דהוי קלת בידו מ"מ כיון דלא הוי בשופי ובקל כ"כ דהוי דיחוי והשתא הא לא דמייא למפריש נקבה לפסחו שגינו בפסחים דהוי דיחוי דע"כ לא קאמרי רבנן התם דהוי דיחוי אלא משום שאין בידו לתקן כלל דנקבה לפסח לא חזייא אבל כשבידו לתקן קלת כגון מטמא מקדש עשיר אף שהוא בקושי מודו רבנן דלא הוי דיחוי ולהכי לא סייעיה לר' אושעיא ממפריש נקבה המורם מהם דהיכא דבידו לתקן בקל ליכא מ"ד דהוי דיחוי והיכא דבידו לתקן על צד הדחק בהא איכא לפלוגי ועיין במ"ש הרמב"ם בפ"ד ה' קרבן פסח והנה כבר מודעת זאת מ"ש חכמי המוסר כי הירא את דבר ה' יקדים רפואה בעוד שלא נתלבש בו היצר כ"כ שאז בנקל יכול להמלט ממנו או דילמא שיותר מאושר מי שהושרש בדרך רעה וגם עד זקנה ושב חזר בתשו' שזה צריך להתגבר כארי בכח גדול לשבר מתלעות היצר השוכן בקרבו זה כמה שנים מחזיק בטומאתו ובזה נא"ה כי הנה רב נמרם ס"ל שיותר מאושר מי שעושה תשובה כשהוא איש בבחרותו דאז בקל הרבה מצי לתקן וכל כה"ג ליכא מ"ד דהוי דיחוי משא"כ אם יזקין ועודנו מחזיק בטומאתו דאז בקושי יכול ליתקן ובכה"ג איכא מ"ד דהוי דיחוי ולא הדר חזי ודמיא הא למטמא מקדש עשיר דאמרי' כיון שאין בידו לתקן בקל הוי דיחוי וריב"ל ס"ל אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש כלו' שיותר מאושר מי שהושרש בו היצ"הר ונעשה כבעל הבית וגם עד זקנה ואפי"ה מתגבר עליו כארי ומתריס כנגדו לסלקו מעליו משא"כ אם עושה תשובה כשהוא בחור שעדין לא הושרש בו היצ"הר שאז אינו צריך תגבורת להתגבר עליו כ"כ ואי משום דהשתא לא הוי בידו כ"כ לתקן בקל הא לא איריא דע"כ לא קאמרי רבנן אלא במפריש נקבה לפסחו שאין בידו לתקן כלל דנקבה לפסח לא חזייא אבל כל שבידו לתקן קצת מודו רבנן דלא הוי דיחוי :

ואגב הורחין לדידי חזי לי מה שהקשו התוס' מהך דמחוסר זמן עלה דהאי' דאמרי' בפ"ק דתמורה דא"ר יוחנן דקדושה חלה על העוברין והקשו התוס' שם בד"ה ואזדא ר"י לטעמיה וז"ל וא"ת היאך הפסר דקדושה חלה על העוברין והא אמרינן דאסור להקדיש מחוסר זמן ולקמן אמרי' וכו' אלמא דאפי' לבתחלה מצי מקדיש ליה ומייתי ליה בבכורות מקרא והל זה אביט קרא כדכתיב בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך וכו' ואומר אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויאמר ה' אלי אל תאמר נער אנכי וכו' וא"ל דהאי בטרם תצא מרחם הוא שפת יתר ודי כאומרו אנכי הקדשתיך וכו' ותו במ"ש אל תאמר נער אנכי דהם באמת כמו שאמר כי נער אנכי מה יועיל מאמרו שאמר אל תאמר נער אנכי כיון דהאמת הוא שהוא נער אך לפי"ה נכון הדבר כי הנה שם בגמרא אמרו ואזדא ר"י לטעמיה דאמר הקדיש חטאת מעוברת וילדה דלא בה מתכפר רצה בולדה מתכפר ולדידה דאי אשמועי' בהך קמייתא התם הוא דאקדשיה לעוברה גופיה אבל הכא דאקדשיה לאמיה הא בכלל אמיה לא קדוש וכו' ע"כ וז"ש בטרם תצא מרחם הקדשתיך והיינו דאקדשיה לעובר גופיה דפשיטא דהוי קדוש דקדושה חלה על העוברין וקשיתיה לירמיה קושיית התוספות דמ"ש ממחוסר זמן והיינו דקאמר אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי כפשוטו וכמו שפירש הרד"ק וא"כ הוינא מחוסר זמן כהיותי נער כ"ש בהיותי בבטן אמי וע"ז באה התשובה אל תאמר נער אנכי דלא תימא מכח שמחוסר זמן לא חיילא קדושה עילויה ה"ה בעוברין דשאני התיא דקודם שנולד מצי מקדים ליה דלהכי דייקנא בראש אמי'ד בטרם תצא מרחם הקדשתיך :

והזי הוית למורי הרב נר"ו בס' מלבי בקדש דצ"ח ע"ד שתירץ למה שהקשה מהרח"א על דברי מרן שכתב דהדס בידו לתקן אי משכח הושענא אחריתי ממה שפירש בפ' כל הפסולין וז"ל אבל ההיא דמשתלא אין בידו דמי יימר דיהבי ליה אחריני ע"כ וא"כ מי יימר דמשכח הושענא אחריתי ותירץ ע"ז מורי הרב נר"ו וז"ל ועוד דאפשר דאין פי' זה דרש"י נכון לדעת רבינו שהרי כשנתן ביד הפסול כמי מי יימר דיהיב ליה אי בעי למהדר ולמישקל מיניה ודילמא לא יהיב ליה עד דמעליך אותו בהליכה כל דהו דנפסל בכך ותו דלפי דבריו כמלא דר' יהודה לא פסיל אלא בדלית להו לגבור הני שעירים מזומנים אבל אי אית להו אינו נפסל הדס וזה דוחק דסתמא קתני ולכן יפרש לה רבי' דההיא דמשתלא שניא דאף דבידו לתקן מיקרי דיחוי כיון שאין התיקון שמתקנו לחזור הדבר כמות שהיה בההיא דהיה הדס ביד הכשר ונתנו ביד הפסול וכן כשמאל בימין וכלי קדש וכלי חול דבידו לחזור וליקח אותו הכשר וליתנו לימין וליתנו בכלי קדש וכן בהדס האי ענף כשר היה ונפסל מחמת ענבים השחורות שגדלו בו ובידו לחותכם שיהא הענף כמו שהיה אבל הכא אין בידו להחזיר המשתלא שיחזור הדבר לכמות שהיה מאי איכא שבידו להביא שעיר אחר ולזווגו בהדיה למלתא בדכא הוי דיחוי שהלך מיניה בר זוגיה ואינו חוזר ונראה בהזדווג לו אחר עכ"ל ואחר נשיקת ידיו גלילי זהב נראה דהשתמיטתיה למר מה שהכריחו התוס' בפ' כל הפסולין דמאי דפריך בש"ס וליהוי דיחוי ופריק עלה רב אסי כל שבידו וכו' לא קאי אונתן לפסול ואונתן לשמאלו דאין זה אלא מעשה אילטבא בעלמא אלא פריך אונתן לכלי חול ואנספך מן הכלי על הרצפה יע"ש ובהכי אין עוד מקום למה שרצה פירש"י ז"ל וק"ל והיך שיהיה מתורתו של רבי למדנו דע"כ לא אמרי' דכל שבידו לא הוי דיחוי אלא דוקא כשחוזר הדבר לכמות שהיה :

ואל זה רמז הכתוב השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם וא"ל דדי כאומרו השיבנו ה' אליך ונשובה ומאי חדש ימינו כקדם אלא הוא הדבר אשר דברנו דקא משמע לן קרא דאע"ג דאיש החוטא היה נראה ונדחה מ"מ כיון שבידו לתקן חוזר ונראה ואף שנמר החזרה היא בידו ית' מ"מ חוזר ונראה דומיא דקבל הכשר ונתן לפסול לפי דברי מורי הרב דאף שהוא קצת ביד אחרים מ"מ כיון שחוזר הדבר לכמות שהיה לא הוי דיחוי וז"ש השיבנו ה' אליך ונשובה כלומר אף שקצת החזרה היא בידך לא אמרי' הואיל ואידחי אידחי אלא ונשובה שנחזור ונראה והיינו טעמא חדש ימינו כקדם שחוזר הדבר לכמות שהיה ולא דמי לשעירים דמידחו דשאני התם שאין הדבר חוזר לכמות שהיה :

וזהו הנרמז בירמיה סי' ד' נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו כי לה' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו מנעורינו עד היום הזה ולא שמענו בקול ה' אלהינו אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב וא"ל כאומרו מנעורינו וכו'

וכו׳ ולא שמענו וכו׳ דאכל שפת יתר כי כבר אמר כי לה׳ אלהינו חטאנו וכו׳ ותו להבין מ״ש אם תשוב ישראל וכו׳ אלי תשוב דפשיטא שהשב בתשו׳ אליו ית׳ הוא שב וכבר רש״י ז״ל הרגיש בזה ופירש אם תשוב ישראל בתשו׳ אלי תשוב לכבודך וגדולתך הראשונה ולפי״ד יומתק הענין כי הנה כבר כתבנו דטפי מסתבר לומר דיחוי מעיקרו לא הוי דיחוי מנראה ונדחה משום דדיחוי מעיקרו לא איתחזי כלל וז״ש נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו כי לה׳ אלהינו חטאנו מנעורינו עד היום הזה דהו״ל כדיחוי מעיקרו דלא אתחזי כלל ואפ״ה לא שמענו בקול ה׳ אלהינו לשוב בתשובה זה תימה דבשלמא אם היינו ראויים ונדחינו יש פנים לומר דכיון דאיתחזו מעיקרא ואידחו תו לא הדר חזו אבל עכשו שאנו כדחוי מעיקרו פשיטא לן דהדר חזי וכמ״ש בפ׳ לולב הגזול וכ״ת דהכא אין הדבר חוזר לכמות שהיה ע״י תיקון התשובה דמהך טעמא אמרינן בשעירי יו״הכ דלא הדר חזי לז״א אם תשוב ישראל בתשו׳ אלי תשוב לכבודך וגדולתך הראשונה וכיון שכן הרי הדבר חוזר לכמות שהיה ולא הוי דיחוי:

הוא הדבר אשר דברו הנביא ישעיה סי׳ א׳ לכו נא ונוכחה יאמר ה׳ אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכו׳ והדבר קשה להולמו כי מה זו תוכחה באמור אליהם אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ולפי״ה יבוא על נכון דר״ל שהשי״ת מוכיח לישראל שאינם חפצים לשוב מהעבירות שבידם באומרם דהואיל ואידחו אידחו ושעיר יו״הכ יוכיח לז״א דהא לא דמיא דשאני התם שאין הדבר חוזר לכמות שהיה משא״כ בבעלי תשו׳ אם יהיו חטאיהם כשנים כשלג ילבינו וכיון שהדבר חוזר לכמות שהיה לא אמרי׳ הואיל ואידחי אידחי:

ועפי״ה אני אבין מרז״ל בויקרא רבא פרשת אמור תכתב זאת לדור אחרון מכאן שהקב״ה מקבל את השבים ועם נברא יהלל יה שהקב״ה בורא אותם בריה חדשה וכו׳ ומה עלינו ליקח לולב ואתרוג והדס ונקלס להקב״ה ולפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר ולקחתם לכם ביום הראשון ע״כ והמאמר הזה לווח בברוכייא לאמר דרשוני וחיו חדא כמאי דקאמר מכאן שהקב״ה מקבל את השבים דהא לא צריכא רבה ותו דמהיכא קא יליף לה וכמו שהקשה הרב מהר״ש יפה ז״ל ותו מה הלשון אומרת שהקב״ה בורא אותם בריה חדשה ותו בסיום המאמר דקאמר ומה עלינו ליקח שכמעט אין לו שחר ועוד מ״ש ולפי׳ משה מזהיר לישראל ואומר ולקחתם לכם ביום הראשון כי איך נמשך זה מהקודם ולפי״ה בענין הנה מקום אתי לבארו בשני פנים וזה ולא ראשונה עפ״י מ״ש לעיל משמיה דהרא״ש ז״ל דאף לר׳ יוחנן דאית ליה דב״ח נדחין מודה גבי בעל תשובה דהדר חזי דשאני אדם שחוזר לחיות בתחיית המתים ולפי׳ אין מיתתו נחשבת לכלום והנה שם כתב הרב מהר״ש יפה וז״ל מכאן שהקב״ה מקבל את השבים מכיון שברא אותם בריה חדשה כדמסיק ופירושא דקרא קאמר תכתב זאת לדור אחרון אתא למימר דמכאן נילף קבלת שבים ולהכי איצטריך לכותבה לדור אחרון דלילפו מינה וקא מפרש שזה הלימוד הוא ממה שה׳ עושה אותם בריה חדשה עכ״ל והשתא לפי״ד א״ש וה״ק תכתב זאת לדור אחרון דלילפו מינה שהקב״ה מקבל את השבים ולא תיסק אדעתייהו לומר דהואיל ואידחי אידחי דהכי אמרינן גבי ב״ח דנדחין ולהכי קאמר דהא ליתא דע״כ לא אמרי׳ גבי ב״ח דנדחין אלא משום דלמיתה

אזלא ומיתתה מיתת עולם משא״כ גבי אדם שעתיד לברוא אותם בריה חדשה בתחית המתים ולפי׳ אין מיתתם נחשבת לכלום אמטו להכי אדם הדר חזי ולא אמרינן הואיל ואידחי אידחי אמנם להבין שארית הדברו׳ יאמר נא באופן אחר עפ״י החילוק שכתבתי משם הרב מורי נר״ו ונקדים עוד מאי דאמרי׳ בפרק חלק מדוע שובבה העם הזה ירושלם משובה נצחת אמר רב תשובה נצחת השיבו כנסת ישראל לנביא וכו׳ אמר להם נביא לישראל חזרו בתשו׳ א״ל אין אנו יכולין יצה״ר שולט בנו א״ל יסרו יצרכם א״ל אלהיו יורנו ופירש״י דהיינו תשו׳ נצחת דאמרי ליה אלהיו יורנו שאין אנו יכולין ליסר אותו ע״כ והנה מורי הרב נר״ו תירץ עוד לקושית מהרח״א ז״ל דגבי הושענא דמספקי׳ בה אי משכח אחריתי הינה תיקון הדיחוי אלא חתיכת הענבים הוא תיקון הדיחוי ובידו לחותכם ולתקנם רק שי״ט מעכבו מלחותכם ולתקנם וההושענא אחריתי היא גרמא שיבוא לידי פועל תיקון הדיחוי והיינו גוף התיקון וכיון שאינו גוף התיקון אף דאפשר שלא ימלא הושענא אחריתי ולא יבא התיקון מ״מ כיון דאם נמלא הושענא בידו הוא לעשות התיקון בידו לתקן קרינן ביה משא״כ בשעיר יו״הכ התיקון גופיה של הדיחוי אינו בידו משום הכי לא מהני דבעי׳ שיהא התיקון גופיה בידו בשעת הדיחוי אבל לא בעי׳ שיהא גם גרמת התיקון בידו עכ״ל ובהכי יהא מונח מה שיש לעורר בתקנת השבים שהעלינו לא ארוכה משום דכל שבידו לתקן לא הוי דיחוי דלפי דבריהם ז״ל בפ׳ חלק דכתיבנא לעיל הא לא הוי כ״כ בידו כיון שצריך עזר מן השמים שיתישו כח היצה״ר ולהכניעו כדי שנוכל לחזור בתשו׳ אמנם לפי דברי הרב מורי נר״ו הללו תנוח דעתנו דהא הוית גרמת התיקון וגרמת התיקון לא בעי׳ שתהא בידו גם תנוח דעתנו בתירוץ השני של מורי הרב נר״ו דכתיבנא לעיל דהעיקר הוא שיחזור הדבר לכמות שהיה דכיון שכן אף שאינו כ״כ בידו כי ההיא דהושענא דאמרי׳ מי יומר דיהבי ליה הושענא אחריתי מ״מ הא לא תברא דהעיקר הוא בחזרת הדבר לכמות שהיה:

ובזה נא״ה תכתב זאת לדור אחרון מכאן נילף קבלה לשבים להודיע לדור אחרון דלא תימא דהואיל ואין התיקון תלוי כ״כ בידם א״כ נימא הואיל ואידחו אידחו דומיא דשעיר יו״הכ דליתא דע״כ לא אמרי׳ התם אלא משום שאין הדבר חוזר לכמות שהיה אבל כשחוזר הדבר לכמות שהיה דומיא דהושענא אף שאינו כ״כ בידו דמי יומר דמשכח ליה הושענא אחריתי לא הוי דיחוי ה״נ דכוותה שהרי כתיב ועם נברא יהלל יה שהקב״ה עושה אותם בעלמם בריה חדשה והרי חוזר הדבר לכמות שהיה ואמטו להכי אף שצריך עזר מן השמים בידו לתקן מיקרי מה גם שהעזר מן השמים הוי גרמת התיקון והיינו גוף התיקון והנן לא בעינן דליהוי בידיה רק גוף התיקון לא גרמת התיקון ג״כ וכ״ת מנלן לפלוגי בהכי לזה קאמר הושענא תוכיח דאע״ג דהתם נמי אינו תלוי התיקון בידו כ״כ בשופי אפ״ה פסק הרמב״ם ז״ל דאי מעטינהו כשר וז״ש מה עלינו ליקח כלומר מה ראיה יש בידינו לולב והדס ואתרוג ובא זה ולימד דכל שבידו לא הוי דיחוי אע״ג דאיצטריך להושענא אחריתי ומי יומר דיהבי ליה עכ״ז לא אמרי׳ דהוי דיחוי וע״כ למשכוני נפשין ולפלוגי או דגרמת התיקון לא בעי׳ שתהא ג״כ בידו א״כ שהעיקר הוא חזרת הדבר לכמות שהיה דכל שחוזר לכמות שהיה אע״ג דאמרי׳ מי

וומר

ויומר לא תברא שאין זה מעכב וקא מסיים לפי' משה מזהיר את ישראל ואומר ולקחתם לכם ביום הראשון דקשה לבעל המאמר מאי לכם דקאמר ותו מאי ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא וכמו שהקשו רז"ל וניחא להו דראשון לחשבון עונות והיינו שבא הכתוב להודיענו דלא תימא מה יושיענו זה שחזר בתשו' בר"ה ויוה"כ והא כיון דאידחי אידחי ולהכי קאמר דהא ליתא שהרי כל שבידו לא הוי דיחוי ואף שאינו כ"כ בידו בשופי שהרי צריך לעוזרו מן השמים מ"מ הא לא תברא דהושענא תוכיח וז"ש ולקחתם דהיא לכם לעצמיכם שהיית' דחויי' שנתכפרו עונותיכם ותחזרו לראות בשופי והיא היום הזה לכם ראשון לחשבון עונות והימים הראשונים יפלו והראיה מפרי עץ הדר וכו' דהיינו מההיא דהושענא כדבר האמור :

ומעתה עפי"ז נשעה ונלכה לבאר מאמר הפונה קרים והוא תמוה דבמאי פליגי שישראל אומרים להקב"ה שלך היא התשובה והקב"ה או' שלכם היא ותו דלפי האמת היאך ישראל אומרים להקב"ה שלך היא התשו' כיון דעלייהו רמי לחזור בתשובה ומה שייכות לו ית' בזה ותו במה שסיים לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה דהיאך נחה דעתו בעל המאמר עכשיו וניחא ליה קרא דהשיבנו אמנם עפי"ז הוא הדבר אשר דברנו דישראל קס"ד דאין תקנה לאיש החוטא אע"ג דהוי בידו לתקן משום דס"ס אין בידו לתקן בשופי כיון שצריך עזר מן השמים ומי יומר שיעזרוהו ושעיר יוה"כ יוכיח לז"א רבש"ע שלך היא התשובה כלו' שתשובתנו תלויה בידך שצריך אתה להתיש כח היצה"ר וכ"ש לאו בידו לתקן מיקרי והקב"ה השיב להם שלכם היא התשו' שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם כלומר כיון שעיקר גוף התיקון תלוי בידכם ומילתא דידי גרמא בעלמא היא שפיר בידו לתקן מיקרי וז"ש שובו אלי שזהו העיקר ואשובה אליכם גרמא בעלמא היא ע"ד מ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו דהעיקר הוא גוף התיקון שבא ליטהר וישראל אמרו שלך היא משום דס"ל כמוהרח"א דאף גרמת התיקון בעי' שתהא בידו והיינו דדייקי לה מדכתיב שובנו אלהי ישענו וכו' הלא אתה תשוב תחיינו כלומר כיון שהדבר תלוי בידך לשוב לחיותי' ע"י שתתיש כח היצ"הר מקרבנו א"כ לאו בידו לתקן מיקרי ועל זה בא בעל המאמר לומר שכבר הרגיש בזה ירמיה הנביא וחדית לן חילוק האחר של הרב מר דודי נר"ו שעיקר הדבר תלוי בחזרת הדבר לכמות שהיה דכיון שחוזר הדבר לכמות שהיה אף שאינו בידו כ"כ בשופי דמי ויומר וכו' מ"מ הא לא תברא כיון שחוזר הדבר לכמות שהיה וז"ש אף שהשיבנו ה' אליך כלומר כי אתה צריך שתעזרנו מ"מ ונשובה נחזור לראות משום דהבא חדש ימינו כקדם דהיינו שחוזר הדבר לכמות שהיה :

א"נ יש לפרש במאמר דתכתב זאת לדור אחרון במאי דתנן בפרק מי שהיה המפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה לשלמים ופסקה הרמב"ם ז"ל ועיין בהרל"מ ז"ל בפרק ד' דקרבן פסח ובמורי הרב שם מה שיישבו לדעת רבי' וכתב עוד מורי נר"ו וז"ל וכ"ת נימא במי כי היכי דלעיל בקדושת הגוף נדחה גופו לגמרי ולא קרב בשום קרבן כלל אלא ירעה ה"נ הדמים דהכא דעיילי במקום הגוף דהתם היה לנו לדחותם לגמרי דלא ליחזו למידי אף לעולות קיץ המזבח י"ל דאי הוה קתני בשהם בעינם בידו יקח מהם עולות ה"נ דהוה קשה דהרי נראו ליקח בהם עולו' בשהם בעינם אבל כשנופלים לנדבה לשופרות דהיינו התיבות ומתערבות במעות שבתוכם תו לאו בעינם מיקרו ופנים חדשות באו לכאן להכי קרבי בהו עולות עכ"ל ומתורתו של רבי למדנו דכל שהדחוי אינו עומד בעיניו ופנים חדשות באו לכאן חוזר ונראה אף שעיקרו היה דחוי וזאת היתה כוונתם ז"ל תכתב זאת לדור אחרון כי היכי דלילפו מינה האנשים החטאים דאף שנדחו בעונם הקב"ה מקבל את השבים והראיה מדקאמר ועם נברא יהלל יה דהיינו שהקב"ה עושה אותם בריה חדשה וא"כ הו"ל פנים חדשות ואמטו להכי אף שיהיו דחויים הדר חזו ולא אמרינן הואיל ואידחו אדחו :

הוא הדבר אשר דברו הנביא ירמיה סי' ל"א עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר ומקרא זה במעט מבולבל ההבנה אך לפי"ד יאמר בא בדרך הללו כי הנה רש"י ז"ל פירש שם עד מתי תתחמקין תסתרי ממני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך וכו' ע"כ והנה עם מ"ש מורי נר"ו היינו לפי גרסת הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות עלה דההיא דהמפריש נקבה תמכר ויפלו דמיה לנדבה דהיינו לשופרות להביא מהם עולות לקיץ המזבח וכבר מודעת זאת שאין עולה באה נקבה וא"כ זה שהפריש פסחו נקבה כשתמכר ויפלו דמיה לנדבה יביאו ממנה עולות שהם זכרים ולא מידחו הדמים מטעם דפנים חדשות באו לכאן ובנא"ה עד מתי תתחמקין הבת השובבה וכמו שפירש"י תסתרי מפני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך לומר דהואיל ואידחי אידחי דהא ליתא שהרי ברא ה' לשבים בריה חדשה בארץ וכ"ש פנים חדשות באו לכאן ולא אמרי' הואיל ואידחי אידחי והראיה שנקבה תסובב גבר כלומר המפריש נקבה לפסחו דהויא דחויה ואפ"ה הדמים לא אידחו אלא יפלו לנדבה להביא מהם עולות זכרים וא"כ מה שהיתה בתחלה נקבה חוזרת לראות ולהביא בדמיה עולות שהם זכרים וע"כ דהיינו טעמא דכיון דפנים חדשות באו לכאן לא אמרי' הואיל ואידחי אידחי ה"נ גבי בעל תשובה שנעשה בריה חדשה הדר חזי וזה ג"כ רמז יחזקאל באומרו ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ודוק :

והנה במ"ש הרל"מ בפ"ד דקרבן פסח ליישב לדעת הרמב"ם ז"ל דפסק להך מתניתין דהמפריש נקבה לפסחו דאתיא כמ"ד בעלי חיים נדחין והוא ז"ל סובר דב"ח אינן נדחין וכמו שפסק באותו פרק עצמו גבי מי שהפריש פסחו ואבד דאין ב"ח נדחין ותירץ הוא ז"ל דשאני נקבה לפסחו דהויא דחייה גמורה דנקבה לפסח לא חזיא כלל אמטו להכי בהא ב"ח נדחין כיון דדחיה בידים דחיה גמורה היא משא"כ באינך דאף דדחינהו בידים הויא דחיה פורתא ומשום הכי ק"ל בהו דאין ב"ח נדחין נראה לפרש מקרא שכתוב ביחזקאל סימן ל"ו כה אמר ה' אלהים עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אותם כצאן אדם כצאן קדשים כצאן ירושלם הוא יותר"ת הככ"ד ודי באומרו ארבה אותם כצאן אדם ומה ראה לדמותם לצאן קדשים לצאן ירוש' במועדיה והנה רש"י ז"ל פירש כצאן קדשים שהיא באה לירושלם במועדי פסחים ע"כ ותרגם יונתן אסגינון באינשא ואלחינון בבעירא וכתב על זה רש"י כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם ע"כ והשתא ה"ק עוד זאת אדרש לבית ישראל להרבות אותם כצאן

אדם

אדם דהיינו אסיגנון כאינשא ועוד זאת הגלחינון כבעירא דהיינו שאני דן אותם כלאן קדשים דאף שהיו נדחין חוזרין ונראין כי היכי דאמרי׳ גבי בהמות קדשים משום דאין כ״ח נדחין ולא תימא דהא במפריש נקבה לפסחו קי״ל דב״ח נדחין דליתא שהרי גבי מפריש פסחו והכר נמי פסק הר״מ דאין כ״ח נדחין וע״כ לחלק דשאני התם דדחייה בידים דחיה גמורה דנקבה לפסח לא חזיא כלל משא״כ במפריש פסחו והכר דלא הויא אלא דחיה פורתא וז״ש כלאן ירושלם במועדיה שאני דן אותם כלאן מועדי פסחים וכי היכי דאמרי׳ בהו דכל שאינו דחיה גמורה הדר חזי הכא נמי גבי איש החוטא דלא הויא דחיה גמורה הדר חזי ולא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם · כילא״ו :

לן יאות לברוכי לאלהא עילאה דיהב לן חילא וארכא בחיין הא למג׳מר חבורא יקירא הדין **דברי מרדכי** מריש ועד כען · מר ניהו רבא מאריה דאולפנא דרשינהו לקראי כסיני ומילי דאגדתא לפום דינא במתיקותא דדובשא חורפא וחוליא מילוהי משתמען · יהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא הא לאגמ׳רי שאר ספרי דבי רב רחמנא לסייען׳ אכי״ר :

בס"ד

ספר גדולת מרדכי

שאלות ותשובות

סימן א'

שאלה תפלין שנמשכה רגל ה"כף פשוטה או הנו"ן עד סוף הקלף ואינה מוקפת גויל מתחילתה אם יכול לגרור קצת ממנה וליכא משום שלא כסדרן או לא:

תשובה הנה מרן הקדוש בספר הקצר בהלכות תפלין סי' ל"כ ס' ע"ז פסק וז"ל הא דמכשירינן כשנפסק אות דווקא כשנכתב בכשרות ואח"ך נפסק אבל אם בתחלה כשנכתב היה שם נקב ונפסק בו. או אם רגל הכף הפשוטה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחילה פסול ע"כ. ובהדי הורמין ראיתי להרב מג"ד ס"ק י"ד שכתב שזה הוכיח מרן מדהוקשה לו דהיכי מכשירינן בנפסק בנקב והא בעינן שתהא כל אות מוקפת גויל מד' רוחותיה ואם לאו פסול. ותירץ דלא פסלי' אלא היכא שאינה מוקפת מחמת דבקותה באות אחרת אבל בנפסק בנקב לא. ועוד י"ל דאיכא לחלק בין קודם כתיבה לאחר כתיבה וכו' וכמ"ש כאן בש"ע. והנה מדברי הטור משמע דלא ס"ל כתירוץ הב'. דהא כתב דבירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל הילכך אם ניקב כל תוכו פסול ולתירוץ הב' אמאי פסול בניקב הא אפי' אם ניקב מבחוץ כשר כיון שמתחילה נכתב בכשרות. אלא ע"כ דס"ל כתירוץ הא' אלא דצ"ע דדברי הש"ע סתרי אהדדי דבסעי' ט"ו כתב ולירושלמי פסול בניקב כל תוכו וכו' עכ"ל:

ואנכי הצעיר תמיה עליו הרבה ולא יכולתי להלום דבריו שהרי לפי זה גם כתירוץ קמא לא ס"ל הטור. שהרי לתירוץ קמא לא פסלינן בלא היקף גויל אלא בדבוקה לאות אחרת אבל בנפסק בנקב לא ובין שיהא הנקב באות עצמה או בחללה לא פסלינן לפי זה. וא"כ היכי כתב הטור דהיכא דניקב כל החלל וליכא היקף גויל מבפנים פסול והלא היקף גויל לא הצריך אלא לאפוקי שלא תהיה דבוקה באות אחרת לא בנפסקה בין בחללה בין בחוץ ולפי דברי המג"ד יותר יש סברה לפסול מבחוץ מבחסרון היקף גויל מבפנים שכן כתב הא אפי' ניקב מבחוץ כשר וכיון דבנפסקה בחוץ ואין לה היקף גויל מכשירינן משום דלא פסל חסרון היקף גויל אלא כשדבוקה באות אחרת א"כ כ"ש כשניקבה בפנים ומחסרא היקף גויל באופן כי לפי דברי המג"ד אפי' כפי תירוץ קמא לא אתי הטור והיכי כתב שהטור סובר כתירוץ הא'. וכשאני לעצמי נלע"ד שאין שום תפיסה על מרן דסתר אהדדיה גם הטור נלוה עם תירוץ הב' והוא כמה שנאמר דחסרון היקף גויל תוך האות גרע טובא מכשהחסרון הוא בחוץ לאות דכשאין לה היקף גויל מבפנים גריע טובא דכמעט אין צורתה ומראיתה עליה כי אין דמות האות ניכרת היטב לעין הקורא אם לא כשיש בחללה מעט קלף חלק וכי הוי הכי גרע מכי אין לה היקף גויל מחמת דבקותה באות אחרת וע"כ לא מכשירינן אלא דווקא בנפסק בנקב מחוץ לאות ומחסרה היקף גויל אבל כי הוי מבפנים גרע טובא מכי מחסרא היקף גויל מחמת דבקותה באות אחרת גם כתירוץ הב' של מרן שכתב דהיכא שמתחילה נכתבה בכשרות ושוב נפסקה דכשר היינו דווקא בנפסקה מבחוץ אבל כשהוא בחלל ולא נשאר שום היקף גויל אף שנכתבה מתחלה בכשרות פסול מטעמא דכתיבנא שתוך חלל האות שניקב כולו נפסדת צורת תבנית האות:

שוב ראיתי להרב בית דוד שכתב כעין זה וחילק בין ניקב חללה לכשהנקב חוצה לה. מעתה תבנא לדינא כי הנה להורה יראה דפסול אף על ידי גרירת רגל הכף כיון שמתחילה נכתבה בפסלות וכמ"ש מרן דאם נמשכה רגל הכף עד סוף הקלף בלי היקף גויל מתחלה פסול וליכא למימר דפסול דקא' היינו בלא גרירה דהא ודאי פשיטא ומאי אתא לאשמועינן. וראה ראיתי להר"ב בית דוד הלכות תפלין סי' כ"ד שדחה סברת האומרים שנסתייעו מדברי מרן וכמ"ש וז"ל וטעות הוא בידם דאצטריך הרב להורה לאפוקי דלא נימא דהא דמכשרינן כשנפסק אות בנקב ואף דע"י כן אין היקף גויל הוא משום דלא אמרו שכל אות שאינה מוקפת גויל מד' רוחותיה פסולה אלא כשהוא מחמת שנדבקה באות אחרת אבל כשלא נדבקה באות אחרת כשירה. ולפי זה כשרגל הכף מגיע לסוף הקלף כשר בלא גרירה דאין צריך היקף גויל קמ"ל דאין הטעם משום זה דאף אם לא נדבקה לאות אחרת כל שאין לה היקף גויל יהיה מחמת מה שיהיה פסולה אלא הטעם משום דנכתבה בתחילה בכשרות הא לאו הכי פסולה וכו' ולפי זה אם מגיע רגל הכף לסוף הקלף וכו' ע"כ. ואחר בקשת המחילה אין דבריו מוכרעין דכוונת הי"א היא להביא ראיה דמ"ל לרבינו המחבר לומר וכן אם רגל הכף ואם לאפוקי שלא נטעה לומר דהיקף גויל אינו אלא לשלא תדבק באות אחרת וכו' וכמ"ש הוא הא שמעינן לה ממ"ש מרן הא דמכשירינן כשנפסק אות היינו כשנכתב מתחילה בכשרות הא לאו הכי פסולה משום דבעינן היקף גויל בכל גוונא ואפי' שאינה דבוקה באחרת וא"כ מנ"ל למיהדר לתנויי וכן אם רגל הכף אם הכוונה בלא גרירה והא כבר שמעינן לה מרישא דמצריכינן היקף גויל בתחילת הכתיבה אף כשאינה דבוקה באחרת אלא ודאי דהכוונה היא דאף ע"י גרירה פסול והיינו חדושא דקמ"ל מרן. זה נראה בכוונת הי"א אלא שלדעתי אין מזה ראיה כ"כ שכן דרך כל הפוסקים לכפול הדין אף שאותו דין נשמע מרישא. ואף כי אין דעתי דעת הדיוט מכרעת מ"מ אענה אף אני חלקי ואם מך הוא. ויש בידי ראיה חותכת הלא זה הדבר דלפי מ"ש מרן בתירוץ קמא מפורש יוצא דכשחסרון ההיקף גויל הוא מחמת דבקותה באות אחרת גרע טובא מכשהחסרון הוא מחמת עצמה שאינה מוקפת גויל ואנטו להכי כשהחיסרון של ההיקף גויל הוא מחמת דבקותה באות אחרת

אחרת

אחרת פסולה וכשהוא מחמת עצמה דווקא כשר לפי תירוצא קמא ואע"ג דלא קי"ל כתירוצא קמא מ"מ כמצינו למדין שכשחיסרון ההיקף גויל הוא מחמת דבקותה באחרת גרע מכי חסר מאאות עצמה והנה ראה ראינו למרן בשעי' ב"ה שכ' דמותר להפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם דכיון שהאות צורתה עליה כשמפרידה מחברתה לא הוי בכותב ולית ביה משום כתבן שלא כסדרן והוא עפ"י מ"ש ב"י דכל שאינו כותב בידים אלא שעל ידי גרירה נתקן לא הוי כותב שלא כסדר עיין שם באורך ומעתה הדברים ק"ו אם כשהיא דבוקה באות אחרת ומכח זה מחסרא היקף גויל קאמר שיכול לתקנו ולית ביה משום שלא כסדרן א"כ כ"ש וק"ו כשחסרון היקף גויל הוא באות עצמה כגון רגלי הכ"ף והנו"ן שמגיע לסוף הקלף בלתי היקף גויל דמצי לתקנו בגרירה ולית ביה משום שלא כסדרן דלא פסלינן כשלא כסדרן אלא בכותב בידים לא בגורר אמור מעתה שמ"ש מרן דאם רגל הכף מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחילה פסול היינו בלא גרירה אבל אם גרר כשר ולית ביה משום כתבן שלא כסדרן וצור ישראל יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות:

פי המדבר מקוה רחמי צורי וגואלי איש לעיר

אנכי **המג"ן**

סימן ב'

מעשה שהיה שכתב לנו הסופר תפילין דר"ת באופן זה שהתחיל לכתוב פ' קדש בתחילת שיטה וסיים באמצע שיטה ופרשת והיה כי יביאך ג"כ התחיל מראש שיטה וסיים באמצע שיטה באופן שהניח חלק יותר מכדי ט' אותיות ופ' והיה אם שמוע התחיל מאמצע שיטה והניח חלק יותר מכדי ט' אותיות וסיים אותה באמצע שיטה והתחיל שמע בראש שיטה ויש לחקור אם עשה כדין וכתורה במה שהניח חלק בסוף והיה כי יביאך דהשתא איכא לספוקי אם והיה אם שמוע תקרי פתוחה:

תשובה קים לי בגואי ערכי עלי פחות שבערכין בלק שבש'דקי · גבר ולא חזא ביה בזמן שהאיש מנוקה · דשף מדוכתיה ומרדכי ילא עקר מפרקיה · ויתהלך במצרים הליכות עולם עמק עכו'ר אזיל בתר שבקיה · הלא טוב אשמרה לפי מחסום לי'ו יותן סגור הכי מאן דתרקי'ה · לולי האמנתי ללמוד תורה בנושא ונותן בדקדוקי תורה ודקדוקי · ולידי מעשה יור'ו המורי'ם רבי'ם הם אשר אתנו גדולים חקקי · וזה החלי יהיו לרצון אמרי פי:

כתב הרמב"ם בפ"ח דהלכות ס"ת וז"ל פ' פתוחה יש לה שתי צורות אם גמר באמצע שיטה יניח שאר השיטה פנוי ומתחיל הפ' שהיא פתו' מתחילת שיטה ב' כד"א שנשאר מן השיטה ריוח כשיעור ט' אותיות אבל אם לא נשאר אלא מעט או גמר בסוף שיטה מניח שיטה ב' בלא כתב ומתחיל וכו' מתחילת שיטה ג' · פ' סתומה יש לה ג' צורות גמר באמצע שיטה מניח ריוח כשיעור ומתחיל לכתוב בסוף השיטה תיבה א' תחילת הפ' שהיא סתומה עד שימצא הריוח באמצע · ואם לא נשאר מהשיטה כדי להניח הריוח כשיעור ולכתוב בסוף השיטה תיבה אחת יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח מראש שיטה ב' ויתחיל לכתוב פ' סתומה מאמצע שיטה ב' ואם גמר בסוף שיטה מניח מתחילת שיטה ב' כשיעור הריוח ומתחיל לכתוב הסתומה מאמצע שיטה נמצאת אומר שפ' פתוחה תחילתה בתחילת שיטה ב' לעולם ופ' סתומה תחילתה מאמצע שיטה לעולם עכ"ל:

הנה כל שופט בצדק עיניו תחזינה שבונת הרב כך היא כי הנה ריוח המפסיק בין פ' לפ' הינו משמש כי אם ענין א' והוא להפריד בין פ' לפ' וכמ"ש בגמ' מה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להבין בין פ' לפ' וס"ל דבין לפתוחה בין לסתומה מבעי הך שיעור'דט' אותיו' כדי להפסיק ולאת לו ריוח מענין לענין ושלא יתבלבל בערוב פרשיות וענינים ואע"ג דהסתומה יש לה קשר עם הקודם לה מ"מ סוף סוף לא דמו הענינים אהדדי ממש אלא דקשר ושייכות מיהא אית לה ברם איכא דוכתי דאצטריך למעבדינהו פתוחה ואיכא דוכתי דאצטריך למעבדינהו סתומה ושינויא דעבדינן בין פתוחה לס' היינו טעמא כי הפתוחה היא כמו ענין אחר שאינו דבוק ואחוז בשבך עם הקודם לו וגבה טורא בינייהו וכשהיא סתומה היינו לומר שיש לה אחוה ושייכות עם פ' הקודמ' לה והכי אשכחנא ליה למוהרש"ל בתשו' סי' ל"ז ואע"ג דהסתו' יש לה קשר עם הקודמת אכתי אצטריך למשבק כשיעור הריוח כדי ליתן ריוח כאמור ברם ההפרש שיש בין פתוחה לסתומה הכי הוי דלפתוחה אותו שיעור ריוח חלק דשבקינן להפסיק בין פ' לפ' צריך שיהיה בסוף השיטה כדי שתהא התחלת הפ' הפתוחה מראש שיטה השנית ובסתומה צריך שיהא אותו ריוח חלק המפסיק בתחילת השיטה כדי שתתחיל הסתומה באמצע שיטה · וה"נ דשיעור ריוח המפסיק בסתומה הוי בסוף שיטה כל שהניח ריוח ג"כ בתחילת הסתומה שפיר דמי דכל הקפידא היא שלא תתחיל הסתומה בראש שיטה ונמצא לפי זה דסי' הפתוחה הוא שמתחלת מראש השיטה לעולם וסי' הסתומה כי לעולם מתחלת מאמצע שיטה וטעם לדבר דכל המתחלת בראש השיטה פתוחה קרינן לה משום דכיון דמתחלת בראש שיטה וריוח המפסיק הוא בסוף שיטה הקודמת לה מורה באצבע כי היא נפרדת לגמרי מפ' שקדמה לה וגבה טורא בינייהו והמטו להכי התחילה בראש שיטה לומר שהיא התחלת ענין בפ"ע וכל שהריוח הוא בתחילת השיטה והפ' מתחלת מאמצע שיטה לזאת יקרא סתו' דמאחר שלא התחילה בראש השיטה שמעי' דלאו התחלת ענין בפ"ע הוא וכאלו כתוב באותו ריוח שיש בראש אותה שיטה עצמה מענין פ' שקדמה ברם דשבקי' ליה חלק ליתן ריוח ולהבין בין פ' לפ' כדבר האמור ולהכי הרמב"ם ז"ל בייל ותני שפ' פתוחה מתחלת מראש שיטה וסתו' לעולם מתחלת באמצע שיטה כי זהו סי' הפתו' שתהא מתחלת בראש שיטה לומר שהיא התחלת ענין בפ"ע וסתומה מתחלת באמצע לומר שהיא סיום אל הקודם ונמצא לפי זה דכל שהתחיל לכתוב הפ' באמצע שיטה קרינן ליה סתו' אף אם יש ריוח בסוף פ' הקודמת לה:

וב"ת לא כי אלא דסי' הפתו' הוי במה שמניחין אותו ריוח חלק ט' אותיות בסוף שיטה הקודמת לה ברם ליכא קפידא בהתחלת הפ' הפתו' שתהא מראש שיטה דכל במה דשבקי' חלק בסוף הסי' אף דפ' אחרת יוצאת בהנומא ודאשה פרוע לזאת יקרא פתו' וכל כמה דלא שבקינן הריוח בסוף שיטה הקודמת לההוא יקרא סתומה וטעמא דמילתא דכי מסיים

באמצע

באמצע שיטה ומניח השאר כשיעור ט' אותיות פנוי ומתחיל פ' אחרת בשיטה ב' ממקום שירצה מסתברא דלאותה פ' פתו' קרינן לה דמרחוי' דפ' שקדמה לה השלימה ענינה באמצע שיטה אמרי' ודאי גבה טורא ביניהו וכבר פ' שקדמה לה נשלמה לגמרי אבל כל שמסיים הפ' הקודמת בסוף שיטה אמרי' אכתי אית לה קשר עם פ' הבאה אחריה דכיון שמשכה עצמה עד סוף השיטה מסתברא דנאחזת בסבך עם האחרת וסתומה היא ומ"ש הרמב"ם בצורת הסתומה ואם לא נשאר ריוח כשיעור לכתוב תיבה אחת היינו לומר שלא נשאר גם כדי לכתוב ט' אותיות דכל שנשאר ט' אותיות שהוא שיעור הריוח האחרת היא הפתו' בין אם מתחלת מראש שיטה או מאמצע:

הא ודאי ליתא דמדקדק הרמב"ם במלאת אומר פ' פתו' מתחלת מראש שיטה וסתו' מאמצע שיטה משמע קצת דשי' הפתו' זה הוא שהתחלתה מראש שיטה וסתו' מאמצע שיטה וכל כמה דלא מתחלא בראש שיטה אף שיש ריוח בסוף שיטה הקודמת לה סתו' היא ועוד קשה לפי זה דהיכי פסיק ותני דפתו' מתחלת מראש שיטה לעולם הלא אפשר ג"כ שתהא מתחלת מאמצע שיטה ותקרא פתו' וכגון דשביק ריוח ג"כ בסוף שיטה שלמעלה הימנה כשיעור ט' אותיות וע"ק מה שכתב פתוחה יש לה שתי צורות אם גמר באמצע השיטה יניח השאר פנוי ומתחיל הפ' הפתוחה מתחלת השיטה הב' דאמאי כתב ומתח' הפר' הפתו' מתחלת השיטה הב' לא הול"ל אלא יניח שאר השיטה פנוי ותו לא כיון דכל הקפידא היא הסיום באמצע שיטה אלא ודאי מדנקיט ומתחיל מתחילת השיטה הב' ש"מ דכל מגמתו לעשותה פתוחה הוא במה שתתחיל בראש השיטה והעיקר כדכתיבנא דכל שהפ' מתחלת מראש השיטה פתוחה קרינן לה וכל שמתחלת מאמצע שיטה אע"ג דאיכא פנוי מקודם לה ג"כ סתו' קרי' לה:

והכי משמע מדברי מרן ב"י סי' ער"ה שכתב שדברי הרמב"ם הן הם כסדור הקדמונים שמצא ר"ת וז"ל איזוהי פתו' כל שנשאר מסיום הפ' עד סוף השיטה כשיעור ג' תיבות ואם לא נשאר וכו' מניח שיטה אחת כולה חלק ומתחיל הג' ואיזוהי סתו' כל שכותב תחילת שיטה וסוף שיטה ומניח חלק באמצע השיטה וכו' וסדורה שכתב השיטה עד חציה או עד שלישיתה ומתחיל לכתוב בשיטה שתחתיה כנגד חלק של העליונה עכ"ל סדור הקדמונים וכתב מרן שדברי הרמב"ם מבוא' שהם כס"ה בצורת הפתו' וגם בצורה הראשונה של סתומה וצורה שנית של סתומה אומר אני שהיא הסדורה האמורה בס"ה דסדורה מין סתומה היא וסוברים ז"ל דכל שמניח חלק בסוף שיטה ובתחילת שיטה שתחתיה לא שנא אם מתחיל לכתוב כנגד ההנחה שלמעלה לא שנא אם מתחיל קודם או אחר בכל גוונא מקריא סדורה ולאפוקי מסה"ת שחילק ביניהם עכ"ל מרן:

מ"ש לאפוקי מס' ה"ת הוא שס' ה"ת הביא דברי ר"ת מה שמצא במ"ש דתניא איזוהי פתו' כל שלא התחיל בראש שיטה ואיזוהי סתו' כל שמניח באמצע שיטה וכו' וכתב ר"ת דהברייתא היא עיקר במה שהיא חולקת דקסבר תנא דברייתא בראש שיטה מקרי פתו' ולא בסוף מיהו אם מניח בסוף שיטה ובתחילת שיטה לא גרע ויצא ידי שניהם וכתב ע"ז ס"ת דהמניח חלק בסוף שיטה ובתחילת שיטה וכו' לא מקריא בהכי סדורה דהיינו כשהתחיל למטה כנגד מקום ההנחה זו דווקא נקראת סדורה שנראית הכל כתוב בשיטה אחת אבל אם אינו מתחיל כנגד ההנחה אלא או קודם או אח"ך נקראת שפיר פתו' עכ"ל סה"ת והשתא כתב מרן ז"ל דהרמב"ם לא ס"ל כסה"ת דסדורה לא הוייא אלא כשמתחיל לכתוב כנגד ההנחה אלא בין הכי ובין הכי סדורה קרינן לה הרי להדיא דכמ"ש סה"ת דבסדורה כי לא מכווני קרינן לה פתו' כתב הרב שבזה האופן סובר רמב"ם דאכתי סתו' תקרא ומ"ש סה"ת דכי לא מכווני קרי' לה פתו' היינו ודאי כשהניח בסוף שיטה הקודם לה ריוח כשיעור וכמ"ש להדיא שבזה האופן יצא ידי סדור הקדמונים ומ"ש וזה מבואר ובהך גוונא סובר רמב"ם דאף דלא מכווני סתומה קרי' לה:

מיהו אכתי איכא למרחי ולומר דבפירוש הסדורה פליגי רמב"ם וס"הת דלהר"מ צריך שיהא הריוח של סוף השיטה פחות מכשיעור ולס"הת אף שהוא כשיעור סדורה קרי' לה אך בתנאי שיהיו מכוונים זו ע"ג זו הא לאו הכי פתוחה תקרא אבל להר"מ כיון דעיקר הסדורה היא בהניח הריוח של סוף שיטה פחות מכשיעור א"כ בין אם תהא מכוונת או לא סתומה קרי' לה והשתא קאמר הרב מרן דסדורה דהרמב"ם היא בין אם תהא מכוונת או לא סדורה מקרייא ושלא כסה"ת שחילק הוא בסדורה שלו ולעולם דבפי' סדורה לא שוו הר"מ וס"הת וגבה טורא בינייהו דלהר"מ צריך שיהא ריוח של סוף שיטה פחות מכשיעור וכס"הת לא שנא פחות או כשיעור סדורה הויא כל שמתחיל כנגד ההנחה:

איברא שפי' זה דחוק הרבה והוה ליה למרן לאשמעי' במאי דאיכא נפקותא אחריתי בין הר"מ וס"הת ותו דלפי דרך זה צ"ל דמ"ש הר"מ ואם לא נשאר מן השיטה כדי להניח הריוח כשיעור ולכתוב בסוף שיטה תי' אחת היינו לומר שלא נשאר גם כדי ט' אותיות שאם נשאר ט' אותיות תהיה פתוחה אף שמתחלת באמצע וזה דוחק לומר דריהטא דלישניה משמע שלא נשאר כשיעור הריוח וכדי לכתוב תיבה אחת אלא לא נשאר אלא השיעור לבדו וע"ק לפי דרך זה דאם איתא שריוח המצטרך להפריד בין פ' לפ' שיעור ט' אותיות אינו מונח בסוף שיטה ומ"ש הר"מ ואם לא נשאר וכו' דהיינו שלא נשאר גם ט' אותיות וריוח המצטרך להפריד מונח בראש השיטה א"כ למה עשה בפתו' שתי צורות ובסתו' ב' צורות אף הסתו' היה לו לעשותה ב' צורות והכי הול"ל ואם לא נשאר וכו' דהיינו גם ט' אותיות או גמר בסוף שיטה יניח ריוח מתחילת שיטה ב' כשיעור וכו' כי היכי דקאמר בפתו' וז"ל אבל אם לא נשאר אלא מעט או אם גמר וכו' ואין לידחק ולומר דאכתי יש הפרש בין צורה ב' של סדורה לג' דבשנייה מצרפין אותו חלק שנשאר בסוף שיטה בהדי ריוח בתחילת שיטה להשלימו לט' אותיות וכמו שרצו לומר האחרונים ז"ל ובצורה ג' כל הריוח שהוא ט"א הוא מתחילת השיטה הא ודאי ליתא דא"כ הול"ל ואם לא נשאר וכו' יניח וכו' ויניח ריוח מראש שיטה להשלים לכשיעור אלא ודאי דשיעור הריוח המפריד שהוא ט"א הוא מונח בסוף השיטה ונכר מילתיה אמורה במ"ש ואם לא נשאר וכו' כשיעור ולכתוב תיבה אחת דכלומר שלא נשאר אלא דווקא השיעור אז שבקינן פורתא דריוח בראש שיטה להיכרא שהיא סתו' כיון דלא מתחלא מראש שיטה שזהו דווקא בי' הסתומה כאמור:

ברם ליכא לאסתייעי ממ"ש מרן שדברי הר"מ הם כסדור הקדמונים ומלינו לס"ה שכתב בשדורה וז"ל שדורה כל שכתב השי' עד חליה או שליסיתה ומתחי' וכו' הרי שאף אם נגמר באמלע שיטה או בשליסיתה דהכתי איכא שיעור ויותר ומתחיל למטה בשיטה האחרת שדורה קרי לה דהכתי קשה על עלמך שהרי ג"כ מלינו לס"ה שכתב שבשדורה לריך להתחיל שיטה האחרת כנגד החלק של העליונה ולהר"מ ל"ש אלא ודאי עכ"ר למימר דאה"כ דלורות פתו' וסתו' דהר"מ הן הם כס"ה כרם אינם שוים בכל מכל ובקלת דברים יש שינוי ביניהם וא"כ אנן נמי נימא הכי:

והן אמת שאני תמיה איך כתב מרן שדברי הר"מ הם כס"ה ושסובר הרב בשדורה ל"ש אם מתחלת כנגד החלק וכו' ולאפוקי מסה"ת שחילק ביניהם שהרי אף לס"ה גופיה עכ"ר לריך לחלק ביניהם דאל"כ למה כתב ומתחיל לכתוב בשיטה שתחתיה כנגד החלק של העליונה הא מלי להתחיל ממקום שירלה כל שמניח חלק בסוף וכראש ואם בדבר הזה פליגי הרמב"ם וס"ה לא הו"ל למרן למימר לאפוקי מס"הת אלא לאפוקי מס"ה גופיה:

וממ"ש המרדכי בפרק הקומץ דרי' סובר כהר"מ ומפרש הירושלמי באופן זה פתו' מראשה כלו' מראש העמוד הויא סתו' ושייר ט"א והתחיל באמלע השיטה אע"ג דבדף שכתב סיום השיטה אפ"ה הוייא פתו' אע"ג דבכ"הג באמלע הדף הויא סתומה וכו' ע"כ אין להביא ראיה דכל שיש בסוף שיטה ט' אותיות אף שהתחיל באמלע שיטה פתו' תקרא מדקאמר אע"ג דבדקו שכתב סיום השי' וכו' דמשמע דכל הקפידא שתהא פתו' בהניח בסוף שיטה ט"א דהשתא להכי ק"ל דכיון שסיים בסוף שיטה ולא הניח בסוף כשיעור מן הראוי שתקרא סתומה ואם איתא דלא קפדינן אלא. בהתחלה בראש שיטה הול"ל ואע"ג דלא מתחיל בראש שיטה ומדלא קא' הכי משתמע שאף בכגו' זה עלמו שלא התחיל בראש הדף אי לא הוה מסיים בסוף הדף היינו קורים אותה פתו' דהכתי איכא לדחויי דהיינו דקאמר ואף שסיים בדף שכתב כלו' ומניח ריוח המלטרך בראש שיטה דבכ"הג הויא סתומה באמלע הדף כיון שמתחילה לכתוב באמלע שיטה ובשלמא אי לא הוה מסיים בסוף הדף דאז לא היה מניח הריוח בראש הדף שפיר מקרי פתוחה אבל השתא דסיים בסוף הדף והתחיל מאמלע שי' כדי להניח השיעור ראוי שתקרא סתומה כיון שאינה מתחלת מראש הדף:

הדרן לקמייתא דמכל הנך דלעיל יש ברירה דלהר"מ כל שלא התחיל בראש שי' אף שמניח בסוף ט"א הכתי סתומה הוייא והכי משמע קלת מדברי מרן שכתב דכין שהניח חלק בראש שי' כין שהניח חלק אף בסוף שיטה בכל גוונא נקראת סתומה דכל שהוא מתחיל מאמלע שיטה הוייא סתומה משמע מזה דעיקר הסתימות במה שמתחיל מאמלע שי' ואף דאיכא חלק ג"כ בסוף שיטה בשיעור ט"א סתומה הוייא:

גם מדברי הרי' הסכנדרני ז"ל שהביא מרן הכי משמע שהרב ז"ל פי' ההיא דירושלמי בדברי הר"מ באופן זה פתו' מסופה דהיינו בפשטיה פ' פתו' מראשה היינו שהניח שיטה אחת חלק פתו' וכתב ז"ל מפני שבב' לורות הללו הפתו' מתחילת מראש שיטה אבל אם היה פתוחה בסוף שיטה ולא התחיל מראש שיטה ב' שתחתיה וכו' זו נקראת סתומה שמתחלת באמלע שיטה ע"כ וממאי דקאמר אבל אם היא פתו' בסוף שיטה וכו' משמע דהוי בפתוחה דבשיעור:

באופן דהא לא לריכה רבה ופשיטא מכיעתא בכותחא דעיקר הסתומה בשלא התחיל בראש שי' ואף שמקודם לה בסוף שיטה איכא חלק ואויר ט"א וזה ברור ויהיו דברי אלה אך למותר ברם להוליא מלב המתעקשים הארכנו טרחא יתירה:

איברא שזהו דווקא לדעת הר"מ וכאשר הוכחנו לעיל בס"ד אבל לדעת ר"ת וס"הת ס"ל דאף לדברי ס"ה דס"ל דפתו' מראשה לא הוייא פתו' מ"מ אם הניח בסוף שיטה כשיעור ט"א וגם בראש שיטה הניח חלק גרע ושפיר קרי לה פתוחה משום דס"ל דעיקר הפתיחות הוא בהניח שיעור הריוח דט"א בסוף שיטה דהשתא אף אם יניח ריוח בראש שיטה האחרת פתו' קרינן לה:

וראיתי לרש"ל בתשו' סי' ל"ז הביא לנו גדולה תשו' לאחד קדוש מדבר הוא ניהו מהר"ש בכ"ר משולם כתב בסוף התשובה דאפשר לו' שר"ת סובר כהרמב"ם דבפתו' מראשה שהיא סתומה שהרי לא הזכיר ר"ת זאת הלורה בשמפרש הפתו' א"כ משמע דלא הויא פתוחה אלא סתומה וא"ת והרי לא הזכירה בשהזכיר הסתומה וכו' וי"ל דהא דלא מזכיר אותה משום דסמך על המכין דהואיל והזכיר לורת הפתו' ולא הזכיר זאת משמע דהויא סתומה ולא הולרך להשמיענו בלורת הסתומה אלא זאת המוזכרת וכו' משום דהוה ס"ד דלא מקריא פרשה משום דאינה פתו' לא מראשה ולא מסופה וכו' עכ"ל. מפשט לשונו משמע דקאי אמ"ש ר"ת דברי ס"ה ולא הזכיר בשהיא פתוחה מראשה מה דינה:

אבל אני תמיה שאף שנאמר דלס"ה הך לורה סתו' היא הכתי מי הגיד לו שר"ת סובר כס"ה ולא כמ"ש שסובר שאדרבא כל שלא התחיל מראש שיטה הויא פתו' וכמו שכן הוא האמת שר"ת סובר כמ"ש כמו שהעיד עליו סה"ת הביאו מרן וז"ל הברייתא היא עיקר במה שהיא חולקת דקסבר תנא דברייתא בראש שיטה מקרייא פתוחה ולא בסוף שיטה מיהו אם מניח חלק בסוף שיטה ובראש שיטה לא גרע בהכי וכו' ולא ידי ב' עכ"ל ואפשר לומר דהרב לא קאי אסברת ר"ת גופיה אלא אמה שהביא ר"ת בשם ס"ה:

ואכתי ק"ל על דבריו דהיכי מ"ל אף לס"ה בהך לורה שאינה מתחלת בראשה אם היא סתו' או פתו' עד שכתב שאפשר שיודה להר"מ שהיא סתומה מדלא הזכירה בלורת הפתו' וחזר להקשות דא"כ למה לא הזכירה גבי סתומה וכו' עד שנדחק בתי' כי הלא זה הדבר בפי' איתמר דהויא סתו' מדכתב בלורת הפתו' ז"ל ואם לא נשאר בדי ג' למשפחותיכם יניח שי' חלק ויתחיל מהג' וה"א דפ' מראשה פ' אמאי אלטריך למישבק שיטה אחת חלק יניח חלק מראש שיטה ובהכי הויא פתוחה אלא ודאי דבכה"ג לא הויא פתוחה והכי דייק מרן הב"י ע"ש ול"ע ומ"ש עוד הרב דאפשר דהך לורה לא פתוחה ולא סתו' אחרי בקשת המחילה לאו סברה היא:

ומעתה אשא עיני לבאר סברת הרא"ש בתב הטור בשמו בהל' ס"ת סי' ער"ה וז"ל הפתוחה וכו' עד ואם סיים הסתו' וכו' ע"כ הנה לשון הרב הטורים לבאורה תמוה והוא דלא אשכחן להרא"ש שדבר בענין זה אלא בה' ס"ת שכתב וז"ל פ"פ לא יעשנה סתו'

סתו' כתב ר"ת וכו' עד וכן הסברא נותנת וכו' מזוזה כתב כר"ת מאי פתו' וכו' עד לקיים מ"ש והאידנא נהוג עלמא כסתו' והנה לכאורה יראה מדברי הרב דבין לסתומה בין לפתו' בעי' ריוח ג"א להפסיק בין הפר' אלא שאם ריוח זה הוא פתוח מצד א' או בסוף או בראש הויא פתו' ואם הריוח הוא סתום מב' צדדיו הויא סתו' ולכן כתב גבי מזוזה דבע' שתהא סתו' שלא יניח ריוח ג"א לא בסוף ולא בראש שאם יניח ג"א או בסוף או בראש פתו' הויא דס"ל כהירושלמי שכתב פ' מראשה פ' פ' מסופה פ' ולענין שיעור הריוח ס"ל כמ"ש דבין לסתו' בין לפתו' חד שיעור בעי' והוא ג"א ודלא כס"ה שסובר דשיעור פתו' ט"א ואם הוא פחות מזה לא הויא פתו' דא"כ אמאי כתב וצריך ליזהר במזוזה שלא יניח חלק לא בסוף שיטה ולא בראש שיטה ג"א והלא אף אם יניח שיעור ג"א כל שלא הניח ט"א לא הויא פתו' אלא ודאי דאף שיעור הפתו' הוא ג"א כל שהחלק פתוח או מראש או מסוף וא"כ תמיהא לי מילתא דהיכי כתב הטור משם אביו דלפתוחה בעינן ט"א וע"ק בטור מיניה וביה דלכאורה יראה כי לפתוחה צריך ב' תנאים א' שיהא שיעור הריוח כדי ט"א ועוד שנית שיהא הריוח פתוח וכל שלא יש ט"א אף שהוא פתוח או אם הריוח סתום אף שיש חלק כדי ט"א לא מקריא פתוחה אלא סתומה ולסתומה בעינן שהריוח יהיה סתום מב' צדדיו ושיעור ריוח ג"א ואם הוא פחות מזה פסול אבל אם הוא יתר ע"ז ואפי' יתר מט' אותיות נמי לא מעכב כיון שהוא סתום מב' צדדיו וע"ז קשה דא"כ למה כתב בסתו' שאם יש בשיעור לכתוב תיבה אחת יעשה ואם לאו יניח שי' אחת חלק וכו' ואמאי הא כיון דשיעור הפסק הצריך בין פ' לפ' הוא ריוח ג"א וכל שהריוח הוא באו"ת אף אם הוא בסוף או בראש לא הויא פתו' כיון דליכא ט"א וא"כ אמאי הצריך שיטה אחת חלק הוה מצי לכתוב בתחילת שי' האחרת ושפיר שיעור איכא בסוף שיטה הקודמת כדי ג"א ואם תפרש שמ"ש ואם לאו שלא נשאר בשי' כדי לכתוב ג"א אכתי קשה דהוה מצי לכתוב בשי' ב' בהניח חלק כדי ג"א שהוא שיעור המספיק ושפיר מתקרייא סתומה כיון דליכא ט"א וא"כ בבבא האחרת שכתב אם סיים הסתו' וכו' יניח שיטה וכו' דאמאי הצריך שיטה א' חלק:

ולהכי הכא דאמרי דהטור סובר דלעולם להרא"ש פסיקא ליה מילתא דבין לפתו' בין לסתו' השיעור הוא ג"א ואם הניח ג"א או בראש או בסוף פתו' הויא ברם מה שכ' דלפתו' בעי' ט"א לאו דווקא אלא לצאת י"ח ס"ה שכתב דלפתו' בעי' ט"א כתב הכי אבל לעולם לא תימא לאידך גיסא שאם היא פתו' בריוח ג"א סתומה מקרייא דלהחמיר אמרינן הכי לא להקל:

אבל אין לומר דלעולם ס"ל להטור דעיקר הריוח לפתו' הוא ט"א דווקא אבל כי אתינן למעבד סתומה אזלי' להחמיר כהמ"ש דכל שיש ריוח בראש בא"ו היא פתו' דא"כ אין לך להחמיר אלא בדינא דמ"ש גופיה דהיינו במה שסובר שהפתו' הוא בראש לא בסוף ובההיא יש לך להחמיר ולומר דחיישי' לשיעורא דמ"ש דכל שיש ג"א בראש היא פתוחה אבל אם היא פתוחה מסופה דאעיקרא מ"ש סובר דלא הוי פתיחות בההיא אין לנו להחמיר ולומר שצריכים אנו לחוש לשיעור המ"ש ולומר דבג"א הויא פתו' דהא המ"ש ס"ל דאעיקרא בכך גוונא לא הויא פתו' כלל כיון שהיא פתו' מסופה וא"כ למה כתב הרא"ש דיש ליזהר שלא יניח ג"א לא בסוף ולא בראש דתינח בראש אבל בסוף אמאי:

איברא דכי מעיינינן שפיר אף לדרכנו איכא תברא והוא דבפתו' מראשה אמאי הצריך ריוח דט"א אי משום לצאת י"ח ס"ה הא בלאו הכי אין אנו יוצאין י"ח ס"ה בלורה כיון דלס"ה פתו' מראשה סתומה היא וכ"ש יש להעמידה על עיקר הדין דמסתיין בריוח ג"א אף לפתו' ואף שיש לדחות מ"מ נ"ל שכוונת הטור היא באופן אחר ולעד"ן כי הוא האמת והנכון והוא דאין הכי כמו דחזינא ליה להרא"ש דברירא ליה מילתא דצורת הפתו' היא בין מראשה בין מסופה ונתברר לו זה מתלמוד ירושל' אבל לענין הריוח שיש להניח בין הפרשיות אין ראיה לא מהירוש' ולא מתלמוד דידן כמה שיעור צריך להניח רק מה שנמצא כתוב במ"ש דבין לפתו' בין לסתו' ג"א ולס"ה לפתו' ט"א ולסתו' ג' אותיות וכיון דליכא ברירא מהתלמוד כמאן הלכת' אזלי' לחומרא דהיינו דלצורת הפתו' מצריכנן ט"א וכין שהפתיחות הוא בראש או בסוף מצריכינן להך שיעורא ובסתומה מב' הצדדין עבדי' לחומרא להצריך ג"א כמ"ש ולא כס"ה ובזה אתי שפיר כל מה שכתב הטור שאם לא נשאר בשיעור ג"א ולכתוב תיבה אחת מניח חלק שיטה אחת ולא מצי להתחיל בשיטה ב' בהניח חלק ג"א שהוא שיעור הסתו' דאפשר דהלכה היא כמ"ש דס"ל דשיעור הריוח הוא ג"א אף לפתו' וכיון שהוא פתוח ריוח זה הויא פתו' ולכן צריך להניח שיטה א' חלק וכן מ"ש הרא"ש גבי מזוזה דבעי' סתו' אתי שפיר דכיון דלדידיה ברירא ליה מילתא דהפתו' בין שתהא פתו' מראשה או מסופה שפיר קרי' לה פתו' וסתם שיעור ריוח פ' אפשר שהוא ג"א כמ"ש אמטו להכי גבי מזוזה דבעי' סתומות צריך שלא יניח ג"א לא בסוף שיטה ולא בראש שי' כדי שלא תהא פתו' לא מראשה ולא מסופה כיון דשיעור הפתו' אפשר שהוא ג"א כמ"ש ואכתי צריך עיון מהיכא נ"ל זה להטור מדברי הרא"ש ואדרבא נימא דס"ל דבין לפתו' בין לסתו' לא בעי' בי אם ג"א כמ"ש ולמה לנו להניח דברי הרא"ש תלויים ומדכתב גבי מזוזה הכי נימא דפסיקא ליה מילתא ואפשר דכיון דבהל' ס"ת שגם הוא עיקרן של דברים אשכחן דמייתי הרא"ש דברי ס"ה ומ"ש והוא גילה דעתו בענין הפתו' והסתו' איזו צורה היא פתוחה ואיזו צורה היא סתו' ולענין השיעור כמה צריך להיות לא גלה סודו כמאן ס"ל אי כס"ה אי כמ"ש אית לן למי' שהוא מסופק בדבר ואזלינן להחמיר כדכתיב' לעיל:

נמצא פסקן של דברים דלהרא"ש ובנו לצורת הפתו' בעינן ב' תנאים שתהא פתו' מסופה או מראשה ושיהא ריוח בניסם ט"א ובסתומה מב' צדדיה ריוח של בנתיים יהא מונח בשיעור ג"א ובסתו' שנגמר בסוף שי' או קרוב לסוף שי' דליכא ריוח ולכתוב באותה שיטה תחי' הפ' צריך שיניח שיטה א' חלק שאם יכתוב באותה שי' בהניח חלק בשיעור הסתו' שהוא ג"א לא מהני דאפשר דהלכתא כמ"ש דשיעור הריוח הוא ג"א אף לפתו' וא"כ נמצא שזו היא פתו' וכן אם נגמר קרוב לסוף שי' דליכא שיעור ג"א ותיבה אחת אלא ב"א דווקא נקראת פתו' ואין לה תקנה בשי' א' חלק כיון דסוף סוף פתוחה היא מסופה ולפי זה נ"ל שמ"ש ואם לאו יניח שי' א' וכו' היינו שלא נשאר ריוח אפי' בשיעור ג"א שאם נשאר אינו מעלה ארוכה בשי' א' חלק כאמור:

איברא דחזינא לרש"ל בתשו' סי' ל"ז שכתב אופן א' בכתי' הפתו' והסתו' וכתב שבזה האופן

האופן יול"ל הדעות והוא שיתחיל קדש כראש שי' ויניח בסופה כדי לכתוב ט"א וכדי לכתוב תיבה א' מפרשה האחרת וכראש זהיה מניח כדי נ"א וכאופן זה בכל הפרשיות חוץ מפ' שמע שמניח פחות מט"א בסופה וכראש והיה אם שמוע יניח פחות מנ"א וכזה יוצא לכל הדעות ואף דלהר"מ כל שלא התחיל מתחי' שי' סתומה היא מ"מ היינו דווקא כי ליכא ריוח בסוף פ' הקודמת אלא ט"א או פחות אבל בשיש חלק בסוף כדי לכתוב ט"א ותיבה א' אמרי' בודאי פתו' היא שאם היתה סתו' היה לו להתחיל מאותה שי' כיון שיש חלק בשיעור וכדי לכתוב תיבה א' אלו דבריו ז"ל :

ומבאן ראיה מכרעת לדברות א' שכתבנו דלהר"מ עיקר הפתו' תלוי בהתחי' בראש שי' ולא במה שמניח חלק לבסוף ט"א דאל"כ מאי קא ק"ל לרש"ל התמונה זו דראוי היה שתהא סתו' לדעת הר"מ כיון דלא מתחילה מתחי' שי' עד שנרחק וכתב דלהכי יש להניח ט"א ותיבה א' שזה מורה באלכע שהיא פתו' וכו' ונרחק כל כך בזה והוה מצי להניח ט"א דווקא בסוף הפ' ואף שהאחרת התחיל באמלע שי' הפ"ה פתוחה היא כיון דבסוף איכא ט"א חלק בסופה אלא ודאי דאף דליכא ט"א בסופה כל שהתחיל האחרת מאמלע שיטה סתומה היא עד שלזה הולרך לידון כדבר חדש דבדאיכא ט"א ותיבה א' פתו' קרי לה וכו' שוב מלאתי הדבר מפורש להדיא בדברי רש"ל עיי"ש דכל שפתו' מראשה היא סתו' לדעת הרמב"ם אף שנשתייר ט"א בסוף הקודמת ודא לא לריכה רבא :

אבל הנכי העבר לא יכולתי להלום דברי הרש"ל שאם כדבריו דכל דאיכא ט"א ותי' אחת חלק פ' האחרת קרי' לה פתו' א"כ היכי פסיק ותני הר"מ במלאת אומר פתו' מתחלת מראש שי' לעולם וסתו' מתחלת מאמלע שי' לעולם והלא אף פתוחה אפשר שלא תתחיל מראש שי' ושפיר קרי' לה פתו' כל שהניח לסוף שיטה הקודמת לה בשיעור ט"א וכדי לכתוב תיבה א' והיכי מסיר לן מר הך כללא כיון דלאו כללא הוא :

ותו ק"ל דהכי לדעת הרא"ש לא הרוחנו כלום כיון דס"ל דלענין השיעור אזלי' לחומרא וכמ"ש וא"כ והיה כשניח יותר מנ"א בסוף שמע יש לנו להחמיר ולומר דפי' והיה לא הויא סתו' אף דליכא ריוח ט"א וכמו שהחמיר הרב ז"ל גבי מזוזה הן אמת נראה שרש"ל הרגיש בזה שכתב ז"ל ואין לומר שא"כ תהיה פתו' שהרי קי"ל פ' תכופה פתו' והרי הניח נ"א שיעור שהוא שי' פ' לדעת מ"ס א"א לומר דמ"מ היא סתו' דלדעת מ"ס לא הוי הפתוחות בסוף ולדעת ר"ת וסיעתו דס"ל דהפתיחות הוא בסוף הרי לא הניח ט"א דלדעתם לפתו' בעינן בעי' ט"א עכ"ד :

ואנכי בעוניי לא הבינותי דהכתי קו' קיימא דהא"כ דלמ"ס דס"ל דהפתו' לא הוי בסוף אלא בראש ניחא גם לס"ה דס"ל דהפתוח' הוי בסוף ניחא כיון דלס"ה שיעור הפתו' הוי כט"א כרס להרא"ש לא מלאנו מענה כיון דלהרא"ש הפתו' הוי בין מסופה בין מראשה וכיון שכן נוכין ונדון בשיעוריה דהרא"ש כמה הוי א"ת דס"ל דבין לפתו' מראשה בין מסופה בעי' ט"א א"כ למה כתב גבי מזוזה שלא יניח בין בסוף שמע בין בראשה של והיה כדי נ"א והרי אף אם יניח נ"א ליכא קפידא כיון דשיעור הפתו' הוי ט"א דווקא ובלור מהכי סתו' הויא ותו קשה דכי ליכא ריוח נסתו' בשיעור

ולהתחיל בפ' האחרת אמאי מלריך הרא"ש לשי' א' חלק וכדאקשי' לעיל וא"ת דס"ל להרא"ש דשיעור הפתו' בין מראשה בין מסופה הוי נ"א א"כ לא הועלנו כלום בתמונה זו וליכא למימר דבפתו' מסופה מלריכי' ט"א אבל מראשה מסתיין בנ"א וה"ט דלהרא"ש לא ברירא ליה מילתא בענין השי' אי כמ"ס אי כס"ה והמטו להכי כי עבדי' פתו' דס"ה דהיינו מסופה מלריכנן בשיעורא דיהיב לה ס"ה וכי עבדי' פתו' דמ"ס דהיינו מראשה אמרי' מסתיין בשיעורא דיהיב לן המ"ס בפתו' שלו דהיינו בנ"א וכהא א"ש דמלרכי' שיטה א' חלק ומ"ש הטור דבפתו' מראשה בעי' ט"א היינו דכיון דלפתו' מסופה בעי' ט"א אין לנו לחלק בניהם ולומר דבפתו' מסופה בעי' ט"א ופתו' מראשה נ"א :

הא ודאי ליתא דהכתי קשה מ"ש הרא"ש שלא יניח כדי נ"א לא בסוף ולא בראש כדי שלא תהא פתו' דבשלמא בראש ניחא ש"א הרי היא פתו' לדעת מ"ס ובפתו' דידיה עבדי' כדבריו לענין השיעור ברס בסוף אמאי לריך ליזהר שלא להניח נ"א והלא אף אם יניח סתו' הויא אליבא דכ"ע כיון דלמ"ס לא הוי הפתוחה בסוף ולס"ה ליכא ט"א אלא ודאי העיקר כמ"ש דאזלי' לחומרא בתרווייהו ושיעוריה דמ"ס יהבינן ליה אף בפתוחה מסופה דלמ"ס לא הויא פתו' כלל מהסוף מ"מ כיון דלדידן היא פתו' לענין השיעור קפסינן עיקר כמ"ס וכן בפתו' מראשה אף דלס"ה ליכא פתו' בהכי מ"מ כיון דלדידן היא פתו' יהבינן ליה שיעורא דס"ה ולהחמיר וכמו שהארכתי לעיל וכ"ש בתמונה זו סוף סוף לא ילאנו ידי הרא"ש וכן קשה ע"ש רש"ל שם דגבי מזוזה שלריך לעשו' סתו' ללאת ידי כל הדעות יניח בסוף פחות מט"א ובראש פחות מנ"א ובזה ילא לכל הדעות והני תנויה היך לא שת לבו למ"ש הרא"ש להדיא גבי מזוזה שלריך שלא יניח כדי נ"א לא בסוף ולא בראש :

גם הרט"ז סי' ל"ב כתב תמונה זו רק שכתב שאין קפידא בתחילת והיה אם שמוע שיניח פנוי פחות מנ"א ולא לריך למשבק רק פחות מט"א דלא חיישי' למ"ס ולא חיישי' רק לדברי הר"מ והרא"ש שרלו כל הברייתות וכו' :

ואני לעלמי מסתברא לדעתי הקל דהכתי לא נפיק ידי הרא"ש שרלה כל הברייתות כאמור ויותר מהמה כל אשר בקובו יתמ"ה כמ"ש הט"ז בתחילת דבריו בשביאר דעת הרא"ש בסתו' ופתו' כתב בפתו' וז"ל ושיעור החלק הוא כדי לכתוב ט"א וסתו' הוי כל שמניח חלק באמלע שי' בשיעור הנז"ל וכו' ע"כ ונראה שסגגה פלטה קולמוסו במ"ש דשיעור ריוח הסתו' הוי בשיעור הנז"ל דפ' דליתא וכמ"ש הטור להדיא :

ומעתה אחר שנתבאר לנו דעת הר"מ והרא"ש ור"ת וסה"ת נבוא לפסק הלכה בס"ד והומר כי תפילין אלו ש"ל ר"ת שסיים הסופר פ' והיה כי יביאך באמלע שי' והניח יותר מט"א והתחיל והיה אם שמוע באמלע שי' הם כשרים לדעת הר"מ כמו שהוכחנו לעיל שכל שאינו מתחיל הסתו' בתחי' שי' אף אם הניח בסוף פרשה הקודמת יותר מט"א שפיר סתו' הויא :

ברם לדעת ר"ת וס"הת דס"ל דעיקר פתו' דס"ה בהניח ט"א בסוף שי' פ' הקודמת ואם מניח ריוח גם בתחי' פ' האחרת לא גרע ושפיר פתו' נקראת עעתה לא לריך למעבר הכי דכיון דשבקינן בסוף והיה כי יביאך ט"א נעשית והיה אם שמוע פתו' אף אם התחיל

התחיל באמצע שיטה ואני אומר דלהך סברה מיושב' לס' בעלי מנהג ספרד דמייתי לה ב"י סי' ל"ב וז"ל ונהגו שפ' קדש והיה שמע מתחיל בראש שיטה ובסוף קדש והיה מניחין חלק כדי ט"א ובסוף שמע אין מניחין חלק כלל ואם מניחין הוא פחות מכדי ט"א וכו' ונמצא שג' פרש' פתו' הן בין להר"מ בין להרא"ש ופ' ד' נוהגין כדברי הר"מ וכו' ע"כ גם בשם מוהר"י ן' חביב כתב להתחיל פ' והיה אם שמוע באמצע שי' כי זה ציור סתו' לדעת הר"מ ועכ"פ צריך ליזהר כשיסיים וכשעריך שהוא סוף שמע שלא יעשה כמו ב' הפרשיות שעשה שמסיימות בהם באמצע שי' כדי להורות על הפתיחות פרשיות הסמוכות להם אבל וכשעריך בסוף שמע יהיה בסוף השי' ממש להורות על סתימת והיה עכ"ל:

ואנכי הרואה דהני אשלי רברבי ניחא להו למיעבד אופן המועיל כל מאי דאפשר לצאת ידי כל הדעות אם אפשר ואמטו להכי בג' פרשיות דמצי לצאת ידי הרמב"ם והרא"ש ברם פ' אחרונה דלא אפשר לצאת ידי שניהם והוא מן הנמנע כמו שכתב מרן עשו כסברת הר"מ ואנכי בהא נמי רצו לצאת ידי הר"מ ווידי ר"ת וסה"ת דס"ל לדעת ס"ה דכל כמה דאיכא חלק בסוף שי' פ' הבאה הרי היא פתוחה אף אם תתחיל מאמצע שי' ואמטו להכי כיון דמצינן למעבדה לדעת ב' הסברות עבדי' והוא דלא למשבק ריוח בסוף שמע כלל ואם מניחים וכו' ופ' והיה תתחיל מאמצע דבהכי הויא סתו' בין להר"מ בין לר"ת וסה"ת לדעת ס"ה והיינו דדייק מוהר"י ן' חביב וז"ל להתחיל פ' והיה אם שמוע באמצע שיטה כי זהו סתו' לדעת הר"מ ועכ"פ צריך ליזהר כשייסיים וכשעריך וכו' כלו' אע"ג דאמי' דפר' אחרונה דלא מצינן למעבדה כהרמב"ם והרא"ש ולהכי עבדי' לה סתו' כהר"מ נגד הרא"ש והשתא שמא א"כ דלא עבדי' לה אלא כהרמב"ם אף אם נניח ריוח בסוף שמע לית לן בה כיון דלא מתחלה והיה מראש שי' שזהו עיקר הפתו' לדעת הר"מ ליתא דהרי איכא מ"ד דעיקר הפתו' אינו תלוי בהתחלת הפ' מראש שי' אלא בהניח ריוח בסוף שי' כדי ט"א וכיון שכן צריך ליזהר בזה עכ"פ כיון דבהך מילתא מצינן למעבר סתו' לב' הדעות והשתא ניחא עכ"פ דנקט זה נראה לי ברור בכוונתם דאל"כ אמאי קפדי שלא להניח חלק בסוף שמע:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת אומר כי תפלין שכבר נכתבו באופן זה יתקיימו ולית לן בה כיון שיש להם על מה שיסמוך הרמב"ם ז"ל ומה גם כי רבו כזה המחלוקות ואיכא מ"ד דאי עבדינהו כולהו פתו' שפיר דמי אבל מכאן ולהבא לדידי חזי דלא צריך למעבד הכי וכל כמה דמצי' לצאת מפלוג המחלוקות עדיף טפי וכמו שנהגו אבותינו ואבות אבותי' לחוש לזה ואין מניחים בסוף שמע בתפלין דרש"י חלק כלל ופסקה מרן בש"ע מה גם דלפי' רש"ל הם פסולים אף לדעת הרמב"ם דלדידיה כל שיש חלק כדי ט"א ותיבה אחת פ' אחרת היא פתו' אף אם תתחיל מאמצע שי' ולכן טוב וישר בתפלין דר"ת שלא להניח חלק בסוף והיה כי יביאך כי היכי דתיהוי והיה אם שמוע סתו' כאמור כנלע"ד:

ויותר ממה שקריתי עוד רבות שנו'ת מספר שמצויין ברוקי · המקום הזה מעלה ארוכה במספר שנו'ת שורש דבר להתוויה מפרקי · אם תרבינה שפתי כל הכתוב בספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים לשאת ולתת בדבריהם עד רחו'ב ויאריכו הבדי'ם וירבו אפיקי · אבל מה אעשה אני השביעני' טלטולא דגברא דשף מדוכתיה אחוי ליה שקק'י · והוא לא שונ'ה דנפיק ביומי יומא דשפתי דאפקינהו בדמשקי · למו'ד היה בשעה שאינה יום מעט שנו'ת איידי דזוטר דלית ליה שיעורא סרוקי וברוקי · ע"כ יהיו דברי מעטים נקיט כפשי בקלי'רי הא לאסוקי · ויהיו דברי אלה למשקל ולמטרי ואל'ו מן ההלכות שאול ישאלו קודם הני אריוותא דבכן דפקיע שמייהו היעמדו דברי מרדכי ואי בעית אימא תלי ביה בוקי סריקי · הלכה וא'ן מורין מה יעשה ישראל בכן עזאי בשוקי · כאוס הגבר קטן מכל שבטי · מטי ולא מטי · אמרטט אמרטוטי · גוזרה שמא יטה · לכל אשר יבטה:

והוא הצעיר **מרדכי גאלנטי**

סימן ג'

נשאלתי באלו שמניחים במנחה תפלין דר"ת ומתנהגים בחסידות לדעת האור המופלא רבי' האלהי האריז"ל ז"ל ומניחים אותם בלא ברכה אי שרי לשוח בין תפלה לתפלה כיון דאין מברכים עליהם כלל אי לא:

תשובה נראה בדעת השואל שהכניסו לספק זה משו' דס"ל דהא דקי"ל שלא ישיח בין תפלה לתפלה ואם שח עבירה היא בידו ה"ט משום שלא ירבה בברכות שאם ישיח יצטרך לברך גם על של ראש וכ"ש דאעיקרא לא מברכינן כלל שרי לשוח גם אני יהיו דברי אלה עפ"י מדותיו ואבא היום באה במקצת לגלות טפח כי אין הפנאי מסכים עמי להאריך כאשר עם לבבי לסבת עול הצבור המוטל עלי ועל צוארי ע"כ יהיו דברי מעטים וזה החלי בעזרת צורי וגואלי וה' אלהים יעזור לי בס"ו:

כתב מהר"י איסרלאן ז"ל בס' הפסקים וכתבים סי' ק"ז והביאו מרן ז"ל בבית יוסף א"ח סי' כ"ה ז"ל לסמ"ק שכתב דבח"ה טוב להניח תפלין בלא ברכה אעפ"י כן אסור לדבר ולהשיח בין תפלין לתפלין דהא דאמרי' שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו אין הטעם דוקא משום שמביא עצמו לברכה שאינה צריכה לו אלא בלא זה יש עבירה להשיח כדמוכח באשרי פ"ק דר"ה בתשובה המתחלת שאלו מקמיה ריש מתיבתא ועיין בפרק כסוי הדם בתו' ושם מוכח דאסור לדבר אפי' בלא טעם דמרבה בברכות וכן באשרי פרק כיסוי הדם משמע קצת בדברי התו' עכ"ל:

והנה אדבר מאי דק"ל בתשובה הלזו כי לכאורה נלע"ד ואם דל הוא דליכא ראיה מההיא תשובה דע"כ ל"ק התם גאון דבתקיעות אין לשוח אע"ג דלא הדר מברך כי שח אלא משום דברך בראשונה בתקיעות דמיושב ואמטו"ל אי שח גוערין אותו מתרי טעמי חדא משום ברכתא דבריך ואכתי לא גמר מצוה בתקנה לגמור סדר התקיעות ומחזי קצת דברכה לבטלה ודומה זה קצת למברך על המצוה ושח בין ברכה לעשיית המצוה ואע"ג דהכא מיהא הא תקע לתקיעות דמיושב וכבר יצא י"ח מצוה של תורה מ"מ כיון דלא גמר כל סדר התקיעות ולא גמר המצוה בתקנה דומה קצת דלא עשה המצוה ערין דאין המצוה נקראת אלא ע"ש גומרה וכו' כי האי בר גברא הוא ותו איכא טעמא אחרינא דכיון דשח פרחא ברכתא קמייתא מיניה וכי

הדר

הדר תקע מיושב הו"ל כעושה מצוה בלא ברכה ולהכי בד נערה הוא אבל לא הדר בריך כיון דכולהו תקיעתא חדא מצוה מה גם שכבר יצא י"ח תקיעה של תורה אמטו להכי קאמר גאון דגוערין בו אבל כי לא מברך כלל כגון בתפילין דמ"ה לדעת הסמ"ק א"כ בכ"ד אפשר דיודה גאון דיכול לשוח ואין עבירה בידו וא"כ מתפילין דמשמע מדברי הגאון דאיסור שיחה בהו הוי מטעמא אחרינא ולאו משום מרבה בברכות ליכא ראיה מיניה דאע"ג דבתפילין ליתיה לטעמא בתרא דכתי' כיון דהדר מברך על של ראש מ"מ לא דמי משום טעמא קמא דכתי' דע"כ ל"ק גאון אלא משום דבריך ברישא אדעתא להניח ב' ושח בנתיים הויא קצת ברכתא קמא כברכה לבטלה כיון שלא נגמרה כוונתו במצוה עדיין ושח בנתיים ואף על גב דבעלמא אי אית ליה אונס מצי להניח תפלה אחת ולברך עליה לכתחילה מכל מקום התם בעידנא דקא מברך אדעתא להניח חדא תפלה אבל כל שדעתו בשעת ברכה להניח שתיהן ולית ליה אונס דהתם חובה רמייא עליה להניח ב' ואף על גב דהוו ב' מצות לענין אם שח דחוזר ומברך וכן כשהוא אנוס דמניח אחת ומברך מ"מ כי ליכא אונס צריך שיהיו ב' קשורות ותכופות זו לזו וכיון דאיהו נמי אדעתא דהכי קא מברך כי שח דמי קצת לשח באמצע מצוה ממש דההיא הוייא ברכתא קמא כבטלה אבל תפילין במ"ה א"כ כ"ד דליכא ברכה כלל אימור דיכול לשוח כיון דליכא ברכה כלל:

ועפי"ה יש לדחות מה שהביא ראיה גם מדברי התו' דכיסוי הדם דפ"ז ד"ה ומכסי בחדא ודא שנתתי' כתבו שיש להסתפק אם שח בין שחי' לשחי' אם צריך לחזור ולברך וכתבו שאם צריך לחזור ולברך כמו בתפילין אז אסור לדבר כמו בתפילין דעבירה היא בידו ושוב דחו זה וכתבו דאין ראיה מתפילין דהתם היא מצוה אחת ואין לו להפסיק אבל בשחי' אי בעי שחיט אי בעי שביק ליה ומ"מ נראה דאיסורא הוא להביא עצמו לידי חזרת ברכה וכו' ע"כ ולע"ד נראה דליכא ראיה מדבריהם כלל דע"כ לא משמע מדבריהם ז"ל דאסור לשוח מלבד טעם מרבה בברכות אלא התם גבי תפילין דקא מברך ברישא ואמטו"ל כי שח בנתים הויא קצת כברכה לבטלה כיון שלא גמר המצוה דכולה חדא מצוה היא ואע"ג דבעלמא אמרי' כי אנים מצי להניח חד מינייהו משום דב' מצות נינהו ואין מעכבות זו את זו וכדאמרי' בגמ' וכמ"ש הגאון מ"מ העיני בשר לו לבבו יבין כי רב המרחק ביניהם והאמת יורה דרכו דלגבי שחי' דאי בעי שחיט אי בעי שביק קרי' שפיר לתפילין חדא מצוה משום דלא מצי' למימר אי בעי מניח הב' אי בעי לא מניח דבל דליכא אונס חייב להניח ב' ולהכי לגבי שחי' הוי תפילין חדא מצוה אבל לגבי תקיעות מתקרי ב' מצות כיון דאי אנים מיהא מצי להניח חדא תפלה ולברוכי עלה דלעכובא אינם מעכבות זו את זו וכיון דלגבי שחי' חדא מצוה הוייא כאמור דבל דליכא אונס קשורים זו בזו ואיהו ברישא אדעתא דהכי בריך להניח ב' כיון דלית ליה אונס כי שח בנתיים ולא גמר מצוה דומה קצת ברכתא קמייתא כברכה לבטלה כיון שלא נגמרה עשיית המצוה כתקנה לפי כוונתו עד ששח והו"ל כשח בין ברכה לתחי' עשיית המצוה דכל זמן שלא גמר המצוה כתקנה לפי כוונתו עד ששח והו"ל כשח בין ברכה לתחילת עשיית המצוה דכל זמן שלא גמר המצוה כולה התחי' דמי ומשום דהוי ברכת' קמייתא כעין ברכה לבטלה אמטו"ל אסור לשוח אבל תפילין במ"ה או ב"ד דליכא ברכה כלל מי יימר דאסור לשוח:

וליכא למימר דיש להקשות על מ"ש דבנתכוון להניח ב' בדלא אנים דהוויא חדא מצוה דא"כ אמאי אם שח בנתיים דצריך לברך גמ"ש משאר מצות כגון מגילה וכיוצא דאם שח בנתיים אינו חוזר ומברך והתי' מבואר במ"ש דתפילין לגבי מגילה מקרי ב' מצות משום דלענין עכובא אינם מעכבות זו את זו משום הכי עשו לו תקנה לחזור ולברך כדי שתפילין של ראש נמי יהא מונח בברכה אבל בשאר מצות כגון מגילה דכולה חדא מצוה היא בהכרח וכולה מצוה מעכבת מתחלת' לסופה משום הכי לא מצו רבנן לתקוני שיחזור ויברך שלא מצינו ברכה על חצי מצוה ואחר כתבי כל הרשום בכתב ראיתי אחרי רואי להרב מגן דוד סי' כ"ה בתשו' שאלה נגע בפרט הלז בדברי התוס' הללו והאריך הרבה ולהיותי טרוד לא יכולתי עמוד בדבריו ואין הפנאי מסכים ע"כ:

קנצי למילין אשים רק לענין דינא והריני בא כמוסיף על דברי תה"ד בראיה ברורה האף כי אין ודיעתי מכרעת מ"מ מקום הניח לנו ויבא וועיד מש"כ הרז"ה בשלהי ר"ה שטעם שאסור לשוח בין תפי' לתפי' אע"ג דב' מצות הם מ"מ כיון דכתיב בתפי' ש"י וש"ר והיו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך צריך זכירה שיהא תוכף תפי' ש"ר לתפי' ש"י כדי שתהא הוויא א' לב' ואם הסיח דעתו והפליג בדברים ביניהם עבירה היא בידו לפיכך חוזר ומברך ברכה של תפי' ש"י וחוזר וממשמש בתפילה של יד ומחזק את הקשר ועוד מברך ברכה ב' לשל ראש ותוכף ב' מצות זו לזו וכו' ע"כ הרי לך שפתיו ברור מללו שצריך להתכיף ב' מצות הללו ולא להפסיק ביניהם משום דבעי' והיו שיהיו בהוויה אחת ולכן אם הפסיק מלבד חזרת הברכה ס"ל ז"ל דצריך למשמש ביד כדי שיהיו תכופות בהנחה:

מינה לכ"ר מפורש יוצא במניח תפילין דר"ת במנחה בלא ברכה שלא ישיח בנתיים אע"ג שאינו מברך עליהם דבעינן שיהיו בהוויה אחת ואם הפסיק עבירה היא בידו ואמר הרב מוהר"ר ישראל זלה"ה ועוד שראיה מדברי הרא"ש שהביא בשם הלכות תפילין עתיקתא ומדברי הרשב"א הביאן מרן ז"ל סימן כ"ה יע"ש:

ובהדי אורחין דהא ראיתי לבאורה דבר תמוה להרב מ"א בסי' כ"ה ס"ק י"ח כתב וז"ל ומ"מ משמע דהמניח במ"ה בלא ברכה רשאי לענות דליכא אסורא בזה אלא משום שגורם ברכה ע"כ ותמהני היך שבח תלמודו שכתב הוא עצמו סמוך ונר' לזה בס"ק ט"ו וז"ל ואפי' להמניח במ"ה בלא ברכה אפי' הכי עבירה הוא להסיח וסיים ע"ז ב"י מהרא"י והתימא על החכם בעל יד אהרן בסי' ל"ה שבת' על דברי המ"א הללו דאשתמטתי' דברי מוהרא"י הללו שהביאם מרן בסי' ל"ה והניחו בצ"ע ותמהני על החכם הנז' איך אשתמיטתיה איהו גופיה דברי מ"א הסמוכים לאלו דבריו האחרונים שהביא דברי מוהרא"י להדיא והו"ל לאקשויי טפי מיניה וביה. ולכן האמת יורה דרכו דלא אישתמיטתיה להרב מ"א דברי מוהרא"י דמהרא"י מיירי בשח שיחת חולין דבההיא עבירה היא בידו וחוזר עליה מע"ה ואף בלא גרמת ברכה עבירה היא בידו ברם כי פסק בקדיש וקדושה בההיא ליכא עבירה ברם איסורא

איסורא מיהא איכא משום שגורם לברך ברכה שאינה צריכה וכמ"ש מרן בסי' כ"ה והאה קאמר המ"א דהמניח תפילין בח"ה דשאי לענות דברים שבקדושה דליכא איסורא בזה אלא משום שגרם ברכה כלומר דבזה המלואות שפוסק לענות קדיש אין בו איסור אלא דווקא משום גרמת הברכה וכיון דבח"ה ליכא ברכת שרי להפסיק בעניית קדיש אבל לשיח שיחת חולין שהיא עבירה אף בלא גרמת הברכה בהא אסור לשוח אף בח"ה והשתא דייק תיבת הוא שכתב המ"א ודוק :

ועוד יש בידי ראיות לנ"ר מכמה מקומות בזוהר הקדוש ומהם הובאו דבריו בית יוסף סימן כ"ה וז"ל אר"ש תפילין אינון על מוחא לקבל זכור ותפילין דדרועא שמאלא על ליביה לקבל שמור ומה זכור ושמור בדבור אחד כאמרו אוף הכא ברכתא חדא לתרוויהו ולא צריך לן לאפרשא בשהיה בעלמא בין דא לדא כמה דאוקמוה עכ"ל הרי מבואר מדבריו כי לא תקנו ברכה לשל ראש כדי שלא יפסוק בשהיה דלא לאפרשא בין דא לדא ע"כ :

ולאשר חלק אלוה לו בבינה עיניו יראו ולבבו יבין כי איסור ההפסק לאו משום מרבה בברכות אלא טעמו מופלא ומכוסה אומר לדבק טוב הוא שתים חוברות במעיר איש ולויות · ומאן שפין ומאן רקיע לתת ריוח בין הדבקים בין לביא ללבים גולות עיליות וגולות תחתיות · מאן דפסק יתפסק במדה שאדם מודד בה מודדין לו וניתח אותו לנתחיו ל'ו נתנה קריעה חתכו חוליות · ולנכר אשר דרכו נסתרה פועל ישועות בקר"ב תקרובת בעין פנים ובנה ביהודה בירניות · הנה שברו אתו מה לי הכא מה לי התם בנוי לתלפיות :

פי המרדכי הכהן **מג"ן**

סימן ד'

לשון הר"ב אמת ליעקב דף קכ"א סי' ה'
הלכות קס"ת

כתב בענין קטן אם עולה מפטיר בפרש' המוספין הבאות חובה דהויא פלוגתא דרבוותא במ"ש מרן הב"י סי' רפ"ב וז"ל דהריב"ש ס"ל שפרשת המוספין הבאה חובה ליום צריך שיעלה גדול ולא קטן וכו' ומרן הב"י ז"ל שם חלק עליו וכו' והביא שם כמה סברות דרבוותא דס"ל דקטן עולה בפ' המוספין להפטיר ע"ש וכ"כ הלכה למעשה בש"ע סימן רפ"ד סע"ד ולענין הלכה אנן בתר מרן גרירנן וכו' ע"כ וכ"כ בדכ"ו וע"ש ודבריו תמוהים כי מה שפסק מרן בש"ע סימן רפ"ד סע"ד דקטן יכול להפטיר לא מיירי ביום שמוציאין ב' ס"ת שיקרא הקטן בס"ת דחובת המוספין לא קאי אלא על קריאת ההפטרה והיא משנה במגילה וזהו מוכרח דאל"ה מה יענה הריב"ש במשנה זו דקטן יכול להפטיר אלא ודאי דלא קאי לגבי קריאת התורה לקטן במוספין וזה מבואר בדברי מרן ב"י שם בסי' רפ"ד שכתב וז"ל וקטן יכול להפטיר כדתנן במגילה ובסי' רפ"ב כתבתי אם קטן מפטיר ביום שמוציאין ב' ספרים ע"כ הרי לך דהכא לא מיירי ביום שמוציאין ב"ס שקטן המפטיר יקרא בס"ת וזה ברור :

והמדקדק בדברי מרן בסימן רפ"ב יראה כי אדרבא דעת מרן שאין הקטן קורא בסדר המוספין הבא לחובת היום שהרי תחילה הביא סברת האומרים שקטן קורא בפ' המוספין ואח"כ הביא דברי הריב"ש שכתב ע"ש ר"ת דצריך שיקראנה גדול וכתב לשואל ומה שאמרת שיש מקום שנהגו כשהמפטיר קטן עולה גדול במקומו וקורא בתורה והמפטיר קורא ההפטרה ואינו קורא בתורה ואעפ"י שצריך המפטיר לקרות בתורה היינו משום כבוד התורה והכא הא איכא כבוד התורה כשנאמר שהמפטיר אינו ראוי לקרות בתו' וקורא גדול במקומו זה הטעם אינו דלעולם מי שקורא בתורה הוא צריך לקרות ההפטרה כי שמא הגדול קרא לתוספת ולעצמו ולא בעד המפטיר ואין כאן כבוד התו' והמנהג ההוא אינו מנהג יפה בעיני והמנהג היפה או במפטיר גדול או שיקרא גדול בחובת היום ויפסיקו בקדיש ויחזור הקטן המפטיר לקרות הפ' ההיא או ג' פסוקים ממנה משום כבוד התורה ויכול לברך לפניה ולאחריה מדי דהוא אברכות ההפטרה עכ"ל הריב"ש וכתב עליו מרן ואנו לא ראינו מי שנהג כדברי הריב"ש אלא במנהג אותם המקומות שכתב השואל וגם הוא ז"ל וכו' · וגם בעיני נפלאו דבריו שכתב דשמא הגדול קרא לתוס' וכו' דכיון שהפסיקו בקדיש וכו' נ"ל דלתוס' וכו' ומוכחא מילתא ודאי דבעד המפטיר הוא קורא עכ"ל מרן ב"י ז"ל הנך רואה שהעיד הוא ז"ל שהמנהג הפשוט שראה שלא כמ"ש הריב"ש אלא כמנהג אותם המקומות שכתב השואל דהיינו שגדול היה עולה וקורא בפרשת המוספין והמפטיר הקטן קורא ההפטרה בלתי פסוקים לפניה וחזק זרועות המנהג הלזה והצילו מן הדוחק והקושי שהקשה עליו הריב"ש ואם דעת מרן שהקטן קורא בפרשת המוספין למה להם לנהוג כדעת השואל שהגדול קורא בתורה והקטן מפטיר יקרא הקטן עצמו בפ' המוספין ויפטיר ובהכי ניחא שקורא קודם ההפטרה פסוקי תורה אלא ודאי שדעת מרן שקטן אינו קורא בפ' המוספין ומנהג שנהגו בימיו שגדול קורא וקטן מפטיר לחוש לדעת ר"ת הלז שקטן אינו מפטיר וזה ברור לע"ד ובספר הקלר לא הזכיר מזה כלום רק שרמ"א ז"ל הביא זה בסי' רפ"ב ס"ד ·

עוד אני תמיה עליו במ"ש בדף כ"ו שהר' המבי"ט ח"א סי' ק"ט הוא מכת הסוברים שהקטן עולה בפ' המוספין ודבריו תמוהים שאדרבה שם דעת שפתיו ברור מללו דאינו עולה בפ' המוספין שכתב וז"ל ע"ע בשמוציאין ב' ס"ת שקורא המפטיר בס"ת הב' ומפטיר ולא הקפדתם שיהיה גדול והעליתם קטן וכו' דעו לכם כי האמת הוא שבשמוציאין ב' ס"ת הקורא בספר שני צריך בר מצוה והוא יברך ברכת ההפטרה ויקרא ג"כ ההפטרה ואם יש קטן עמו שאומר ההפטרה יברך הגדול בסוף ברכות האחרונות וכן הביא בס' המנהיג בשם ר"י וזה דבר פשוט עכ"ל ועמו הס"ר כי מה שהביאו לידי כך היינו שהבין כי מ"ש מרן ואנו לא ראינו מי שנהג כדברי הריב"ש היינו שלא ראה שאין הקטן קורא במוס' כמ"ש הריב"ש אלא שקטן קורא במוספין וע"ז כתב הר"ב בכ"הג וכ"כ מוהר"ש מטראני סימן ק"ט וכו' כלומר שהרב המבי"ט הסכים לדעת מרן ג"כ שקטן קורא במוספין ולא חושש לפתוח הספר של הרב המבי"ט ולראות כי שם מפורש יוצא שסובר שאין קורא במוספין קטן כי אם בר מצוה ודברי מרן אין פירושם כמו שחשב הוא ז"ל אלא כוונתו לומר שלא ראה שנהגו

כהריב"ש

כהריב"ש שיקרא גדול ויקדיש ויחזור הקטן לקרות ג"פ ויפטיר אלא כמנהג אותם המקומות שכתב השואל דהיינו שגדול יקרא במוספין והקטן יפטיר בלתי פסוקי תורה ולדבריו מ"ש מרן אלא כמנהג אותם המקומות שכתב השואל אין לו שחר והי"ל אלא שהקטן קורא במוספין אלא ודאי כדקתיבנא ומ"ש הכנה"ג שב"כ הרב המבי"ט היינו על מ"ש מרן שלא ראה מי שנהג כדברי הריב"ש ע"ז כתב שב"כ המבי"ט דודאי אם היה נוח בעיני המבי"ט מנהג הריב"ש הי"ל להודיע לשואל שיכולין לעשות כן שהמפטיר קטן יפטיר בתנאי שגדול יקרא בפרשת המוספין ויקדיש ויחזרו לקרות ג"פ לקטן ויפטיר הוא עצמו ומדלא מלא תיקון שיפטיר הקטן בשום אופן כי אם שיגמור ההפטרה עם הגדול כאמירה גרידא כי גם ברכות ההפטרה ראשונים ואחרונים כתב הרב ז"ל שיברך הגדול שמעינן כי לא ישר בעיניו מנהג הריב"ש ולא ראה מי שנהג כזאת :

אחרי כתבי ראיתי להרב ד"מ חא"ח סי' ד' עמד כדברי הכנה"ג במ"ש וכ"כ המבי"ט ויישב במ"ש ואח"כ חזר לנמגם ע"ז יע"ש :

איברא שדברי הרב כנה"ג לא יכולתי להבינם במ"ש שם עוד וז"ל אבל בעל תיקון יששכר ריחק מנהג שהסכים בו רבינו המחבר ומהר"ם מטראני בב' ידים וקרב מנהג הריב"ש וכו' ודבריו תמוהים והא לך מ"ש הרב תיקון יששכר דע"ג ובהרבה מקומות שהלכתי בארץ תוגרמה ראיתי שאין עולה בש"ת ב' או ג' מפטיר אלא גדול שמבטלין באותו יום את המפטיר הקטן שמפטיר כל השנה ואומר הטעם וכו' ומנהג יפה הוא וכו' ולא שגדול יקרא בש"ת וקטן יברך אחריו על ההפטרה והוא יפטיר שבודאי טעות הוא זה וכו' ועוד נ"ל שאפי' אם קטן עומד בצד הגדול ויברך וקרא קטן בלחש אחר הגדול שהגדול עיקר ולא ישתיק הקטן שיברך הוא על ההפטרה ויפטירנה עכ"ל· הנך רואה שהן אמת שריחק מנהג שהסכים בו הה"מ שגדול יקרא בש"ת וקטן יברך אחריו על ההפטרה ויפטיר אבל דברי הרב המבי"ט מלבד כי לא רחקו מעיניו אדרבה הסכים אליהם שב"כ שאף אם קטן עומד בצד הגדול הקורא בתורה וקורא הקטן עמו בלחש לא נדון שהקטן יברך על ההפטרה ויפטירנה והן הן הדברי' שכתב המבי"ט שאם יש קטן שאומר ההפטרה שיברך הגדול ברכות ההפטרה תחלה וסוף ויקרא ההפטרה עם הקטן ולא יברך הקטן ברכות ההפטרה ודוחק לומר שהרב תקון יששכר ריחק אף אם יברך הגדול ברכות ההפטרה תחלה וסוף כל שהוא אומר ההפטרה בלחש והקטן בקול רם וז"ש לא ישתיק לקטן שיברך הוא על ההפטרה ויפטירנה וה"ה אף שלא יברך הקטן כי אם הגדול רק שהקטן יפטיר בקול רם והגדול ישתוק לומר אותה בלחש זו ודאי אינו במשמע דבריו כי לא ריחק אלא בשהקטן הוא מברך על ההפטרה אבל אם הגדול מברך אפשר שסובר שיכול לאומרה הקטן בקול רם והגדול בלחש · ועוד שהרב המבי"ט לא כתב שיקרא הקטן ההפטרה בקו"ר והגדול בלחש רק כתב שיקראנה הגדול עם הקטן והיינו שניהם כאחד ואם הבין הרב כנה"ג שהמנהג שהסכים בו הה"מ שהוא מנהג אותם המקומות שכתב השואל להריב"ש הוא הוא המנהג שכתב הרב המבי"ט זה לא יתכן כלל כי לא הוזכר זה להרב המבי"ט :

עוד אני תמיה על הרב אמת ליעקב בדף קכ"א שכתב שמלא למהריק"ש שפשר בדבר וכתב שיותר טוב לנהוג במפטיר גדול דלב"ע עדיף מקטן או שיקרא גדול בחובת היום ויפסיק בקדיש ואז יחזור הקטן המפטיר לקרות בפרשה ההיא ג' פסוקים ע"כ ולא ידעתי מה נתחדש לו בפשרה זו באלו מהריק"ש עשה אותה והן הן דברי ריב"ש :

ובהיותי עוסק בהלכה זו חמותי ראיתי למרן הקדוש בכ"מ הלכות תפלה פי"ג שהקש' עמ"ש הרמב"ם שאם חל ר"ח להיות בשבת מוציאין ב' ס"ת בשחרית בא' קורין בו סדר אותה שבת ובשני קורא בו המשלים ובראשי חדשיכם והמפטיר קורא ענין ר"ח וכתב שם מרן דנראה שסובר רבינו שבש' א' קורין ששה ובב' קורא המשלים ובראשי חדשיכם והמפטיר קורא ענין ר"ח וכתב שם מרן דנראה שסובר רבינו שבס"א קורין ו' ובב' קורא המשלים והמפטיר וקשה ע"ז ממ"ש רבינו להלן בפ"ז ועל דרך זו בכל יום ויום מי"ט וכן ביוה"כ וכו' ומי הפסח מוציאין ב"ס בשחרית הא' קורין בו אלו הענינות שאמרו והב' קורא בו קרבן אותו היום האמור בחומש הפקודים והקורא ענין הקרבן הוא מפטיר בנביא שנראה שאין קורא בשני כי אם המפטיר בלבד ונדחק מרן בתי' יע"ש:

ולעד"ן דרבינו ס"ל כדעת הר"י ז"ל שהביא ע"ש שבלי הלקט הביא מרן דבריו בב"י סימן ריש פ"כ וז"ל מה שנהגו שהמפטיר קורא המוספין ומפסיק בקדיש בין קריאת התורה לקריאת המפטיר נ"ל שקריאת המוספין אינה חובה שהרי לא נזכרה בתלמוד ואינה אלא תקנת הגאונים וכו' ומפני שאינם חובה לא נתנו להקרות עם הקורים הבאים חובה ליום אלא תקנו שיקראם המפטיר שאינו קורא משום חובה וכיון שאין קריאתו חובה לא חששו אם לא יקרא במה שקרא החמישי אבל ד' פרשיות ופ' ר"ח שהם חובה ליום וקובעים הפטרה אחרת אינו דין שיקרא אותם אלא א' מהז' שהם באים חובה ליום וגם לא להפסיק בקדיש ביניהם שכמו שפרשת היום היא חובה גם זו היא חובה ועורפת וכו' הילכך הטוב והישר הוא לקרות ו' בפ' היום והז' בפ' הנוספת כמו שמפורש בגמ' ואח"ך אומר קדיש ואח"כ חוזר המפטיר וקורא לכבוד התורה בפ' הנוספת שקרא הז' כמשפטו בכל שבתות השנ' עכ"ל וממש זו היא דעת רבי' כי שם בפי"ג הל' כ"כ כתב חל ר"ח אדר להיות בשבת והיה סדר אותה שבת בואתה תצוה קורין ששה מואתה תצוה עד ועשית כיור נחשת והז' חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית כיור ואם היה סדר אותה שבת כי תשא עצמו קורין ו' מכי תשא עד ויקהל והז' חוזר וקורא בס' שני מכי תשא עד ועשית כיור ע"כ וזהו כמ"ש בגמרא בפרק בני העיר דו' קורין בסדר היום והז' חוזר וקורא בס"ב בפ' הנוספת והוא המשלים ודכוותה נמי גבי ר"ח אמרו שם בגמ' שאם חל להיות בשבת ו' קרו בעניינא דיומא וחד קרי בדר"ח וזו היא שפסק רבינו גבי ר"ח שהמשלים קורא בס"ב וה"ט שכיון שפרשיות אלו הם חובת היום מדין התלמוד אין קורא בהם השביעי שהוא המשלים מהעולים של חובת היום אבל במוספי י"ט שאינו מדין התלמוד אין קורא בה א' מעולי חובת היום כי אם המפטיר שקריאתו אינה חובה וזה ברור מאד לע"ד :

איך שיהיה למרנו כי מלבד מה שרמז מוהרי"קש המנהג של הריב"ש יש לו סמוכות מדברי התוס' במגילה דכ"ג הנה גם מדברי הרמב"ם יש לו סמוכות

שהרי

שהרי כר"ח דמשלים קורא בפ' הנוספת ומקדיש וחוזר המפטיר וקורא כר"ח מה שכבר קרא המשלים אם כן הוא הדין נמי לנ"ד אף כי המשלים משלים כש"א כפי מנהגנו יכול אחר לקרות בספר ב' ויקדיש עליו כפי מנהגנו והמפטיר חוזר וקורא מה שקראו בספר שני ומפטיר ואף שמרן ז"ל כתב שלא ראה מנהג זה מ"מ לא דחה אותו מהלכה ולכל הפחות ביום שרוצים לעלות מפטיר קטן ניחא טפי שיעשו כן ולא יקרא המפטיר במוספין דלסברת ר"ת לא צריך למעבד הכי והתימה מהר"ב בנ"הג שביטל מנהג תיר"ויא שהיו נוהגים כן והתקין שקטן יקרא במוספין ולא חשש לסברת ר"ת ובבר רבנן בתראי תפסו עליו בזה והנלע"ד כתבתי :

נאום **המג"ן**

סימן ה'

קאהוי מי בישול הקאוי שהכל • כ"כ הרב פמ"א ח"א סי' מ' והרב שבות יעקב סי' ה' והרב בני חיי סי' ר"ד וכתב הר"ב הלק"ט ח"א סי' ט' דמן הראוי היה לברך עליה בפה"א אלא דנהגו לברך שהכל ולא ידעתי טעמו דהול"ל שמן הראוי לברך בפה"ע כיון דלפי הנשמע דקאהב"י פרי עץ היא :

קאהוי נ"ע בכוסס גרעיני קאוי אחר קלייתם או האוכל מאבק הקאוי לאחר שדכין אותו מאי מברך ויש ללמוד דבר זה ממ"ש הרב הלבוש בא"ח סי' ר"ב סי"ב וז"ל כל הפירות שטובים חיים ומבושלים כגון תפוחים וכו' ברכתם ג"כ שוה וכו' ואפי' אותם שהם טובים יותר כשהם מבושלים אלא שבשהם חיים הם נ"כ טובים וכו' מברך בפה"ע אפי' כשהם חיים כיון שהרבה בני אדם אוכלים אותם כשהם חיים ואין מקפידים להעלותם בבישול ואם אין דרך הרבה בני אדם לאכלם חיים אלא מבושלים א"כ אין בשולם נגמר עד שיבשלו אותם דלהכי נטעי להו מתחילה שיאכלום ע"י בישול וכשמבשלין אותם הם כאין לדרך אכילתן והוא עיקר הפרי לפיכך אין מברכין עליהם בשם פרי אלא לאחר בישולם ומברך עליהם ברכתם הראויה אם בפה"ע או בפ"הא אבל האוכלם חיים מברך עליהם שהכל שעדיין לא נגמר פריו ולאו פרי הם ולא דמי לבוסר שמברכין עליו בפה"א דשאני בוסר שהרבה ב"א אוכלים אותם בעודם בוסר וחשיבי להו לפרי ולא גרע משאר פרי האדמה אבל הכא אין דרך לאוכלם חיים עכ"ל :

והנה לכאורה קשה עד"ב מההיא שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה והביאה מרן ז"ל בב"י סי' ר"ב על פלפלי רטיבתא דאמאי מברך עליהם בפה"א כיון שהם גדלים באילן והשיב דכיון שאין נוטעים אותם אלא ע"ד שיתייבשו רובם שחוקים בתבלין ואינם נאכלים בפני עצמן אלא מיעוטן לפעמים אין מברכין עליהם בפה"ע אלא בפה"א וקרוב היה הדבר שלא יברכו עליהם אלא שהכל כקורא אלא לפי שנאכלין המעט מהם ברטיבותם ואדעתא דהכי נמי נטעי להו קצת מברכין עליהם בפה"א מיהא ע"כ משמע לכאורה מדבריו דאין הרבה ב"א אוכלים מהם ואפי"ה כיון שנאכלין מעט מהם ברטיבותם למעט ב"א אמרי' דאדעתא דה"נ נטעי קצת ויברך בפה"א מיהא וא"כ בפירות חיים נמי אף שאין הרבה ב"א אוכלין מהם אלא מיעוט עכ"ז כיון שנאכלין מעט מהם חיים נימא דאדעתא דה"נ נטעי קצת ויברך בפה"א מיהא :

וכד דייקי' שפיר נראה דל"ק מידי כלל דלענין פלפלי רטיבתא כיון דחזו שפיר למיכל כמ"ש הרשב"א בתשובה ש"י דהכי משמע בגמ' ונוחים הם לאכול א"כ ודאי דהרבה ב"א אוכלין מהם וכל דבר שהרבה ב"א רגילים לאכלו חשבינן ליה פרי וזה כלל גדול מסר לנו הרי"ף ז"ל דכל מידי דלא רגילי אינשי למכליה בהכי לא מברך עליו אלא שהכל דאיך יברך עליו בורא פרי ולאו פרי הוא שב"כ גבי קמחא דמברך עליו שהכל משום דלא רגילי אנשי לספויי קימחא וכ"כ הרא"ש וכתב עוד דלא דמי לכוסס חיטה ואורז דהנהו ראויים לאכול בזה הענין וכו' וכן גבי פירות שלוקים כתב הרי"ף וכן כל מידי דלאו אורחיכהו דאינשי למיכלינהו בחייותייהו מברכי' עלייהו שהכל ופשיטא ודאי דהאי אורחינהו דאינשי היינו להרבה ב"א העולה מדבריהם דאי אורחינהו דהרבה ב"א לאוכלם כרך יברך בשם פרי ואי לא מברך שהכל וא"כ פשי' דצריך לומר דפלפלי רטיבתא הרבה ב"א אוכלין מהם ואמטו להכי ראוי לברך עליהם בשם פרי כ"ש שהכתוב קראם פרי ומ"מ אף שהרבה ב"א אוכלין מהם ומחשב להכי פרי כיון דרוב נטיעתם הוא ע"ד ליבש אותם ולאוכלן בתבלין כי המוחש לא יוכחש לא הוי עיקר פרים ברטיבתא לברך עלייהו בפ"הע אבל מ"מ כיון דהרבה ב"א אוכלין מהם וחשבי ליה פרי וקצת נטעי להו אדעתא דה"נ יברך בפה"א מיהא כי לא יחוייב משום שהרבה ב"א אוכלין מהם לומר דרוב נטיעתן להכי הוויא והראיה מבוסר שאף שכתב הר"ב הלבוש שהרבה ב"א אוכלין ממנו וחשבי ליה פרי עכ"ז לא מברכינן אלא בפ"הא והיינו ודאי משום דרוב נטיעתן ורוב אכילתן הוא לכשיבשילו אשכלותיה ענבים והוא עיקר פרי הגפן וכיון שעדיין לא בא לעקר הפרי לא יברך בפ"הע אבל בפרי שאינו ראוי ליאכל חי להרבה ב"א ודאי שמתחייב מזה דלא נטעי לאוכלו חי אלא מבושל כיון דחי אינו נאכל להרבה ב"א ופשי' ודאי שדעת נוטעי הפירות הוא להביאם לכלל פרי שהרבה בני אדם אוכלין אותו וכל שאין הרבה בני אדם אוכלין פשי' טובא דלא נטעי להו אדעתא דקצת הרבה לאוכלן חיים :

וא"ת מ"ש משקדים המתוקים הרכים דמברך שהכל בפה"א מיהא היה ראוי לברך עליהם כיון דהרבה ב"א אוכלין מהם אף שרוב נטיעתם היא ליבשם ולאכול השקדים שבתוכם דומיא דבוסר ופלפלי רטיבתא כבר נתעורר בזה הרדב"ז בסי' מ"ג שהקשה וז"ל וא"ת כיון דבוסר אינו חשוב פרי יברך שהכל מידי דהוה אשקדים הרכים ותי' דגבי בוסר אוכל גוף הפרי אלא שלא נגמר עדיין אבל שקדים הרכים אין עיקר אכילתם אלא הקליפה שהרי הגרעין אינו כלום וכ"כ הרשב"א בתשוב' עכ"ל ואני ארחיב הביאור בדבריו כדי להשוות דעתו עם דעת הר"ב הלבוש דלעיל דהכי כוונתו דבוסר אף שהרבה ב"א אוכלין ממנו וחשיב ליה פרי מ"מ כיון דלפי האמת לאו פרי הוא ורוב נטיעתו לא הויא להכי ראוי היה לברך שהכל דומיא דשקדים הרכים דאע"ג דלגבי האוכלין חשוב פרי מ"מ כיון דרוב נטיעתם ליבש ולאכול השקד שבפנים מברך עלייהו שהכל ותי' דשאני בוסר משום שאוכל גוף הפרי ואמטו להכי יהבינן ליה הך טיבותא לומר שאם הרבה ב"א אוכלין ממנו וחשבי ליה פרי דיברך בפ"הא אלא לפי שעדיין לא נגמר עיקר פריו לפי האמת ולפי רוב

הנוטעים

הנוטעים אותו להכי לא יברך בפה"ע אבל בשקדים הרכים שאינו אוכל גוף הפרי אלא הקליפה לא יהבינן לקליפה הך טיבותא לומר דכיון דהרבה ב"א אוכלין ממנו דיברך בפה"א שזה לא ניתן לאומר אלא כאוכל גוף הפרי מיהא ברם בקליפה לא יברך אלא שהכל אף שהרבה ב"א אוכלין ממנו:

ועפי"ה יתיישב מה שהרגיש הרב מ"א בסי' ר"ה ס"ק ג' מבושלים יותר טובים וז"ל תר"י שאין נאכלין חיין מברך בשהן חיין שהכל וכן משמע בסי' ר"ב סי"ב אבל בשהן טובים חיים אעפ"י שהם יותר טובים כשהם מבושלין מ"מ מברך חיין בפה"א וכו' ע"כ ולפי"ד א"כ סתרי דברי מרן אהדדי שהרי בסי' ר"ב בב"י הביא דברי התוספות והמרדכי שכתבו וז"ל ונראה שכל דבר שהוא ג"כ טוב מבושל כמו חי וחי כמו מבושל וכו' שבל כך שוים חיים כמו מבושלים כגון תפוחים וכו' וקרא וסילקא שטובים מבושלים יותר מחיין בשהן חיין מברך שהכל וכו' ע"כ ומשמע דלפסק הלכה הביא דבריהם ולהדיא כתבו דבעי' שיהיו שוים בשקל א' הא בטובים ויותר טובים משתנית ברכתם וזהו מ"ש בש"ה בסי' ר"ה שטובים חיין יותר ממבושלין וכו' וכן בסי' ר"ב ברישא כתב כל הפירות שטובים חיין ומבושלין כגון תפוחים ואגסים וכו' הרי דלא נקט אלא תפוחים ואגסים שטובים חיין ומבושלים בשקל א' דאל"ה ליינקוט עדיפא כגון בחבושים וערמונים שטובים מבושלים יותר מחיין אלא שבשהם חיין הם ג"כ טובים דאפי"ה אין ברכתם משתנית כיון שנאכלין חיין ואלו בסוף דבריו כתב בסי' ר"ב ואם אין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלין וכו' דמשמע הא אי הוי דרך לאוכלן חיין אף שמבושלים הם יותר טובים גם בחיין מברך בפה"ע והרי דבריו סותרין זא"ז והן שלא כדברי התו' והמרדכי שהביא בב"י:

שעפי"ז סבור הייתי לכאורה ליישב שזהו מה שכתב הטור בסי' ר"ב כל הפירות שטובים חיים ומבושלים כגון תפוחים ואגסים וכיוצא בהם בין חיין בין מבושלים בפה"ע והר"מ מרוטנבורק כתב ערמונים וחבושים כיון דאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלים חיין שהכל מבושלים בפה"ע וערמונים וחבושים שלנו אינם כן אלא דאויים חיים ומבושלים ע"כ וקשה כמ"ש והר"מ מרוטנבורק כתב דמשמע שהוא חולק אמ"ש לעיל ולכאורה נראה דאין בניהם מחלוקת וכבר נתעורר ע"ז הרב ב"ח ונדחק לומר שאין טעמו לחלוק אמ"ש לעיל אלא פרושי קא מפרש ופשוט הוא עכ"ל וזה דוחק דהוא הפך הכלל שכל מקום שכתבו הפוס' ופ' כתב היינו לחלוק אדלעיל ולכן סבור הייתי לומר דהטור אזיל בשיטת התוס' ואביו הרא"ש ז"ל שכתבו דאפי' הם טובים בחיים כיון שמבושלים הם יותר טובים בחיין מברך שהכל וכמ"ש להדיא בסי' ר"ה ולכן בתחילה כתב דעתו דכל הפירות שטובים וכו' כגון תפוחים ואגסים לומר שדווקא כשהם שוים בטובתם בין חיין בין מבושלים כגון הני דהיינו תפוחים ואגסים שאין ברכתם משתנית אבל כשהם שוים אף שחיין הם ג"כ טובים כגון חבושים וערמונים שלנו כמ"ש הלבוש מברך בחיין שהכל ואח"ך כתב סברת הר"מ מרוטנבורק דחולק אהא שאין דרך לאוכלן חיין דהיינו שאין נאכלין כלל אז אמרי' דבחיין שהכל אבל בנאכלין חיין ודרך לאוכלן אף שאינם טובים כ"כ כמו מבושלין מברך בחיין ג"כ בפה"ע ומה שסיים הטור לומר וערמונים וחבושים שלנו וכו' היינו לפי דעת זו דמוהר"מ דאלו לפי סברת הטור אף בערמונים וחבושים שלנו משתנית ברכתם כיון שאינם שוים וכמ"ש הלבוש דערמונים וחבושים הם טובים יותר מבושלים מחיין ובודאי דבערמונים וחבושים שלנו מיירי דאלו בשלהם אין דרך לאוכלן חיין שאינם נאכלין וכמ"ש מהר"מ ושאר דבותא אלא שבל זה אינינו שוה לי שהרי כתב המרדכי בכולר מברכין שיטת ר"י וז"ל אבל ר"י פי' ירקות דאשתנו בבישולא לגריעותא או למעליותא וכו' אבל ערמונים וחבושים כיון דאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלין האוכלן חיין שהכל וכו' ע"כ וקשה שהרי המרדכי קאי לפרושי שיטת ר"י דס"ל דבעי' שוים בשקל א' וא"כ מאי האי דקאמר אבל ערמונים וחבושים שאין דרך לאכלן חיים אלא מבושלין וכו' דמשמע הא אם היה דרך לאוכלן חיין ונוחין ליאכל אף שלא יהיו כ"כ טובים מ"מ יברך בפה"ע וזה הפך ס' ר"י דס"ל דכדי להשוותם בברכה צריך שיהיו שקולים בשקל א' ועוד כי הנה אמת שמ"ש המ"א בשם תוס' ר"י לא מצאתי מ"מ כזה ראיתי לא"ז שכתב בכלל דברי הרא"ש שהביא שיטת ר"י שכתב הא"ז וז"ל ומטעם זה אנו מברכין על יין מבושל בפה"ג שטוב הוא לשתות וכו' וכנ"ל שאותם ערמונים וחבושים שאינם ראויים לאוכלן חיין אלא מבושלים בשהן חיין מברך שהכל ובשהן מבושלים בפה"ע העתק מהתוס' עכ"ל וזה תימה שהרי התוס' והרא"ש בעו דליהוו שקולים וא"כ היכי קאמר בערמונים שאינם ראויים לאוכלן חיין כי אם מבושלים בשהן חיין מברך שהכל דמשמע הא אם ראויים לאכול חיין אף שלא יהיו ראויים וטובים כ"כ כמו מבושלים מ"מ מברך בפה"ע והרי לתוס' והרא"ש ס"ל דצריך שיהיו שוים בשקל א' כדי לברך עליהם בחיין בפה"א:

ולכן נראה דאמת הוא דאין הכי נמי דעיקר החילוק שביניהם הוא אם יהיו שוים בטובתם אז אין הברכה משתנית אבל אם מבושלים הם יותר טובים בשהן חיין יברך שהכל אמנם היינו דווקא כשאין דרך הרבה ב"א נ"כ לאוכלן חיין דאז ודאי אמרי' כיון שמבושלים הם יותר טובים בשהן חיין לא יברך אלא שהכל אבל אם הרבה ב"א אוכלין מהם ואין מקפידין להעלותם בבישול דדרך הוא לאוכלן חיין אף אם יהיו מבושלים יותר טובים עכ"ז כיון שהרבה ב"א נוחין להם הו"ל כאלו שוים הם בשקל הקו"דם אף שלפני המוחש שלנו אין הדבר כן כיון דסוגיין דעלמא הכי בתר סוגיין דעלמא אזלינן ואמרי' דשקולין בטובתם הוו וזהו שכתב המרדכי דבערמונים שאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלין מברך שהכל כלומר שאין דרך הרבה ב"א וכו' הא אם דרך הרבה ב"א לאוכלן חיין אע"ג דלא הוו שקולים בטיבותייהו אפי"ה מברך עליהם בפה"ע כיון דהרבה ב"א אוכלין מהן הו"ל כאלו שקולים וזהו ג"כ מ"ש בא"ז שאין ראויין לאוכלן חיין כי אם מבושלים כלו' שאין ראויין לאכול להרבה ב"א וא"כ דדייקי' מינה הא אי הוו ראויים ליאכל חיין להרבה ב"א אע"ג שאינם שקולי' בטובתם אין ברכת' משתנית וזהו ג"כ ס' מהר"מ מרוטנבורק שכתב הטור ומה שסיים הטור אבל בערמונים וחבושים שלנו וכו' הם ג"כ אליבא דנפשיה ולזה ג"כ נתכוון מרן ז"ל שבסי' ר"ה השמיענו עיקר החידוש שהוא בין טובים ליותר טובים ובסי' ר"ב השמיענו הדיא דאין דרך ב"א לאוכלן דדייקי' מינה הא אי דרך הרבה ב"א לאוכלן אע"ג שאינם שוים בטובתם אין הברכה משתנית דכיון דהרבה ב"א אוכלין מהן הוא ליה

ליה כשקולין כטובתם ונהי דנקיט מרן תפוחים ואגסים לאו דווקא שלא רצה לתפוס בערמונים כיון שיש מהן ב' מינים ולא רצה להאריך :

והן הם דברי הרי"ף ז"ל שכתב וכן כל מידי דלאו אורשינהו של כ"א למכלינהו כחיותייהו וכו' דמשמע הא אי אורשינהו זכו' אף שאינם שקולים ושוים כטובתם אין הברכה משתנית ואין לנו להרבות מחלוקות :

תבנא לדינא דלפי כל האמור פשי' לי דהאוכל קאה"בי קלי או כאבק דאין מברך עליה שהכל כיון דחזייא שפיר למיכל וכל חיך שטועמו בחר ערב'א אזיל וכמ"ש בנגנת זורדים כלל ג' סי' כ' דקאהב"י כשהיא חיה לא חזייא כלל לכוס אמנם כשקולין אותה אז היא ראויה לכוס כשאר קליות וכסי' ג' כתב מוהר"י פ'הרהג'י ז"ל דגם לאחר כתישה חזייה ואכלת לתאבון וטעמה ערב ומתקבל על הלב ומתהנה ממנה האוכל והולכי דרכים מוליכים אותה עמהם כשהיא כתושה וכשאין להם מקום לבשלה אוכלין ממנה ושותין עליה מים ומעבירין שעתן במקום הקאהב"י הרתוחה וגם הרבה בעלי בתים בשבתות עושין כן והמומחה לא יוכחש דהא טעמא ערב ונתהנה ממנה האוכל עכ"ל ומוהר"א הלוי ז"ל הביא ראיה דחזייא לכוס בלי שום דוחק מעושי המרקחות שמחפין אותה בסוכאר גם מוהר"א יאחקי ז"ל כתב שהוגד אליו שבקושטא' וסביבותיה בכל קנוח סעודה במשתאות בכלל מיני מתיקה משימין קערה א' מאבק קאהב"י מעורב עם סוכר לבשם ולתקן האצטומכא יע"ש וכיון דחזייא שפיר והרבה ב"א רגילין לאוכלה בבר הגיע עונתה לאחר הקליה שתקרא בשם פרי ולא גרע מבוסר שכתב הלבוש דטעמא דמברך בפ"הא משום שהרבה ב"א אוכלין ממנו ובודאי דקאהב"י קלויה או אבק יותר נוחין לאכול מן הבוסר דהוי בעין קליות ואי חזינן דלא אכלי לה אינשי טובא בקליות הוא מחמת שהיא ביוקר אבל רגילי אינשי לאוכלה בקליות בשופי בלי שום דוחק ורגילי נמי לשפווי מאבק שלה וכיון שכן ראוי לברך עליה בשם פרי אבל הא קא מבעייא לי אי יברך בפ"הע או בפ"הא דכיון שרוב נטיעתו הוא ע"ד לשלקו ולשתותו בכוסות דומייא דפלפלי רטיבתא או דילמא שדעת הנוטעים הוא עד שתתבשל ותבא לכלל אכילא הראויה בין בקליות בין בשליקה והו"ל בדבר הנאכל בב' מיני בשולים דאמרי' כיון דנוח בזה ובזה ברכותיהם שוות דדעת הנוטעים הוא להביא לדרך אכילה כאשר יהיה האופן הגם הלוס דרובא דעלמא עושים ממנה בשליקא ולשתות בכוסות בחמין היינו משום דמעליא לרפואה כתריקא לגופא בהך גוונא אבל לענין מטעמת אפשר שזה וזה שוים וכיון שספק הוא דהוי לברך עליה בורא פרי האדמה וולא אף אם ראוי לברך עליה בפ"הע דהא תנן בירך על פירות האילן בפ"הא יצא :

וליבא לנימר כיון דלטעמא עבידא כדי שתתן טעם א"כ הו"ל כשבתא ושבלתא וכמונא וכוסברתא דאי אכלינהו בעינייהו דיברך שהכל משום דלטעמא עבידי הא ליתא דשאני הנהו שאינם נוחים ליאכל כ"כ בעינייהו כמו הקאהב"י וכמ"ש הרב מג"ר בסי' ר"ד ס"ק י"א דשאני זנגביל שאף שלטעמא עביד מ"מ כיון דנוח ליאכל טפי מהני מברכינן עליה בפ"הא כ"ש בקאבי קלויה או אבק דנוחין טפי לאוכל' מהזנגביל:

נאם אנכי **מג"ן**

סימן ו'

נסתפקתי אם בעיר אחת ב"ד אחד יכולין לעשות פלג כר' יהודה דס"ל דעד פלג המנח' הוי זמן תפלת המנחה ופלג כרבנן דס"ל דעד הערב הוי זמן המנחה אם יש בזה איסור לא תתגודדו לא תעשו עצמכם אגודות אגודות או לא · עוד אותה נפשי לדעת כל פרטי איסור לא תתגודדו ופרטי איסור דאל ישנה אדם מפני המחלוקת :

תשובה מר אמר חדא דברים קשים כגידים למאן דנבי בבית אפל שאינו נקוב דרבנן · באמת אמרו האי שמעתת' בעיא צלותא ביומא דאסתנ' ומה אני גבר ולא חרא ביה הני מילי דרבנן · ואף גם זאת כי נגלה נגלתי שייף נפיק לחור לי מקום מנוחה על הארץ הטובה ארעא דרבנן · והחרונה קשה מכולם בביתי אין לחם ואין שמלה הני ספרי דבי רב דברים שהם בכבשונו של עולם מילי דרבנן · אמנם אמרה חלקי נפש והוא בענה לפלפולא בעלמא ולא למעשה וזה החלי בעזרת צורי וגואלי :

גרסינן פ"ק דיבמות אמתני' דחלצו ב"ש פוסלין וכו' תנן התם נגני' בקראת וכו' עד אלא אמר רבא כי אמרי' ל"ת כגון פלג מב"ד מורין כדברי ב"ש ופלג ב"ד מורין כדברי ב"ה וכו' ע"כ :

ובריש כל מראו'ן כתב רא"ם לדעת איסור לאו זה דלא תתגודדו מהו הנה מדברי רש"י ז"ל בד"ה ל"ת וכו' משמע להדיא דאיסור לא תתגודדו היינו כדי שלא תראה תורה כשתי תורות היינו במידי דמדינא אבל במידי דמנהגא אין כאן לתא דב' תורות כיון דמעיקרא מדינא שרי אלא שהחמירו בו העולם מתורת מנהג לגדר ולסייג וכן כתב רש"י ז"ל בד"ה אמינא לך הנא איסורא וכו' וכן כתב הרשב"א ז"ל הובאו דבריו בס' תמים דעים סי' ק"ע וז"ל ותי' הרשב"א דמגי' שפיר תירצו גבה משום דעיקר קושיית ר"ל איכא אלא מי"ד וט"ו דבדידהו איכא איסורא למקרי חד בחבריה אבל בני הכפרים אלו רצו שלא להקדים ליום הכניסה שפיר רמי דקולא היא שהיקלו חכמים וכו' ור"ל ל"ק ליה אלא היכא דאיכא איסורא וכו' ע"כ הרי להדיא שהרשב"א ז"ל הרחיב הדבור יותר מרש"י דלפי דבריו אביי ורבא לא משנו אלא אמילתא דאיסורא ולא אמנהגא דהתם ודאי ליכא לא תתגודדו כיון דהוי דבר הרשות ורש"י במי משמע דהכי ס"ל מדכתב בד"ה אמינא לך הנא איסורא דאסרי רבנן לבני י"ד אי בעו לקרו' בט"ו וכו' ולא הזכיר הוא ז"ל זמן הכפרים מוכרח משום דס"ל דקדימת הכפרים דבר הרשות הוי ודבר הרשות ליכא ל"ת והא דכתב רש"י בד"ה לא תתגודדו וז"ל ודמיא לב' תורות בי קרו כפרים ביום הכניסה ועיירות בי"ד ומוקפין בט"ו משמע מדבריו דקו' ר"ל גם מקדימת כפרים היינו לפי ס"ד דר"ל אבל לפי מאי דאסיק אמינא לך אנא איסורא תו לא קשה כלל מכפרים וכדכתב הוא ז"ל בד"ה אמינא לך הנה איסורא שוב ראיתי להר"ב הנימקי שפי' וז"ל דנראין בב' תורות בשקורין וכו' ולא הזכיר כפרים כלל ותיהו אף דבדבר הרשות ליכא ל"ת אכתי ס"ל לרש"י דבאתרא דאחמור ההולך לשם אל ישנה מפני המחלוקת ומ"מ נראה לכאורה דבדבר הרשות שבני העיר הם התחילו ליחלק ומר אמר ראוי לקבוע מנהג זה לגדר וסייג ומר אמר אין ראוי דס"ל לרש"י דהכא

ליכא

ליכא מידי דאיסורא דאי משום ב' אורות ליכא דהא לאו מילתא דאיסורא הוא וגם משום מחלוקת ליכא דמעולם לא חיישי' למחלוקת אלא היכא דבחד דוכתא כבר הסכימו עליהם כל בני העיר וקיימו וקבלו את המנהג להחמיר כההיא אמרי' האורח ההולך לשם אל ישנה ממנהגם מפני המחלוקת כיון שכבר קבלו אותו מנהג כל בני העיר כאחד אבל בנדון זה שבני העיר בעצמם חולקים לית לן בה ודמייא הך למה שהיו עושים ב"ש כדבריהם ולא חיישי למחלוקת מיהו היינו דווקא היכא דבני העיר חולקין פלגא ופלגא אבל אם הסכימו רובם לאותו המנהג המועטים צריך שינהגו כמותם ואל ישנו מפני המחלוקת כיון דרוב בנין ורוב מנין הסכימו לנהוג אותו מנהג וזה ברור ומדוקדק מדברי רש"י ביבמות ד"ה אמינא לה שכתב אבל באתרא דאחמור אל ישנה מפני המחלוקת ודוק:

והכי נמי במידי דאיסו' במקום שנוהגים איסור בדבר אחד אלא מתורת מנהג ההולך לשם אל ישנה מפני המחלוקת דהתם נמי שפיר איכא מחלוקת כיון שבני העיר כבר הסכימו לפסוק כדברי האוסר ומנא אמינא לה מדברי הרשב"א ז"ל דס"ל דהאיסור דאייתרא דאמרי' בפ' מ"ש ובחולין שנהגו בני בבל לאוסרה היינו מדינא ולא מתורת מנהג וכמ"ש בשמו הפר"ח בכללי מנהגי איסור ואפ"ה פרכינן בפ' מקום שנהגו לרבה בב"ח דאכל דאייתרא ולית ליה נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם הרי אפי' במידי דאיסורא אל ישנה אדם מפני המחלוקת אפי' דלא שייך התם לא תתגודדו כדכתי':

וא"ת לפי האי שיטה קשיא דאף אי חשבינן מנהגא קדומת הכפרים מ"מ קשה היאך קורים בעיירות ששרויים כל בני העיר שקורים בי"ד והיאך קורים בני הכפרים בעיירות ביום הכניסה ניחוש מפני המחלוקת כי היכי דחיישי' גבי יום טוב ב' של גליות וכדאמרי' בפ' מ"ש א"ל רב ספרא לרבה כגון אנן דידעי' בקביעא דירחא בישוב לא עבדי' מפני המחלוקת וכו' וא"כ הכא נמי היכי מקלי בני הכפרים הך קולא להקדים ליום הכניסה בעיירות ולא חיישי' מפני המחלוקת:

ולזה י"ל דמעולם לא אמרי' אל ישנה אדם מפני המחלוקת אלא היכא דהוי קולא להאי וחומרא להאי כגון יט"ב אבל הכא ליכא חומרא לבני העיירות דמה לי אם יקראו אותה בי"ד מ"ל ביום אחר אבל בני הכפרים הקלו עליהם חכמים כדי שיהיו פנוים ביום פורים זו היא שיטת הרשב"א ולפי הנראה דרש"י נמי אזיל בהדין שיטה דאביי ורבא מסנ"ו דבוריהו אמילתא דאיסורא דהכי משמע קצת ממ"ש ז"ל דט"ו ע"ב ד"ה הרואה ולא דמי לב' אורות וכו' הרי להדיא דאף בתר מסקנת אביי ורבא כתב דהאיסור ל"ת היינו משום ב' אורות וכ"ש עב"ר לא שייך אלא במידי דאיסורא:

אבל הר"מ כמז"ל נראה דס"ל דהאיסור ל"ת היינו מפני המחלוקת מדכתב בפי"ב ד"ה ע"ז ובכלל אזהרה זו וכו' שדבר זה גורם מחלוקת גדולה ע"כ עוד כתב הרב תמים דעים סי' ק"ע שמלא תשובה להרמב"ם ז"ל ועל שאלתם על אותם שהחרימו שלא ישמעו לשום אדם הרי זה מותר להם משום שבועה אבל אסור להם מענין אחר משום לא תעשו אגודות אלא כך חייבים כל בית ישראל להיות כל עדה וקהל מישראל אגודה אחת ולא תהיה ביניהם מחלוקת בשום דבר בעולם ע"כ הרי להדיא דאף בדבר הרשות ס"ל להרמב"ם דאיכא משום ל"ת והיינו טעמא דל"ת מ"מ משמע בין במילתא דאיסורא בין במילתא דמנהגא:

והנה נראה מדברי הרמב"ם שפסק כאביי וכבר תמהו עליו רבנן קשישי והנלע"ד דהרמב"ם ז"ל דבריו מכוונים אין בהם נפתל ועקש והוא זה דכיון שכתבנו דהרב ס"ל דאף בדבר הרשות איכא ל"ת ופליגי אביי ורבא למר שני ב"ד בשתי עיירות ליכא ל"ת כלל ולמר ב' ב"ד בעיר א' ליכא ל"ת כלל א"כ קשיתיה להרב לסברת רבא מתניתין דפ' מ"ש ההולך ממקום שעושין אל יעשה ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ואמאי אל ישנה הא לפי סברת רבא ב' ב"ד בשתי עיירות ליכא ל"ת והיינו משום דמחלוקת ליכא ומאי פריך לרבה בב"ח דאכיל דאייתר' ממתני' דנותנין עליו חומרי מש"ל הא רבה בב"ח ב"ד אחד הוי ובב"ד ליכא ל"ת וליכא למימר דלא אמר רבא דבב"ד ליכא ל"ת אלא כההיא דב"ש וב"ה שבעיר אחת התחילו לחלק ומר אמר חדא ומר אמר חדא אבל אם בעיר אחת כבר הנהיגו להחמיר דמודה רבא דאמרי' ל"ת דאיכא מחלוקת בי מקלע איניש להוא אתרא ומשנה אף דהוי בב"ד משום דהוי משנה ממנהג העיר שהסכימו בו כולם הא ודאי ליתא דא"כ אף במקום אחד הסכימו כל בני העיר לפסוק כב"ה או כב"ש ההולך לשם אל ישנה אף דהוי בתרי ב"ד וזו לא שמענו דבחולין אמרי' הרוצה לעשות כב"ש עושה כב"ה עושה ומשמע דבכל גוונא עושה כחד מינייהו אף במקום שכל אנשי העיר איפכא ותו דאדמפליג רבא דבפלג מורין ופלג מורין איכא ל"ת ליפלוג וליתני בדידה דאפי' בתרי בי דיני איכא לא תתגודדו כשהסכימו כל העיר למנהג אחד ומדלא מפליג אלא בפ"מ ופ"מ משמע דבתרי בי דיני בכל גוונא שרי ותו ק"ל להרב מדאמרי' בפ' בירה רב מלכי אקלע לבי רב שמלאי וטלטל וכן ר"י גלילאה לאתריה דריב"ח וטלטל ואמאי לא פריך תלמודא עלייהו מהאי דתנן במתני' דנותנין עליו חומרי מש"ל כי היכי דפריך גבי רבה בב"ח דאכיל דאייתרא ותו מדפרכינן ביבמות ושבת הרבי אבהו דכי אתריה דריב"ל הוה מטלטל ובאתריה דר"י לא הוה מטלטל ופרכי' דא"כ היכי הוה עביד הכא הכי והכא הכי ומאי פריך נימא דר"א ס"ל כריב"ל וכי אקלע לאתריה דר"י לא הוה מטלטל משום חומרי מש"ל שדוחק לומר דא"כ לא הוה מטלטל אף בצנעא ודעתו לחזור הוא דמנ"ל זה לתלמודא:

מכח כל זה ס"ל להרמב"ם ז"ל דאה"נ דל"ת משום מחלוקת דבהכי שייך אף למנהגא וכדכתי' אף דבמנהגא ליכא לתא דשתי תורות אלא שאף שיש חילוק מאיסורא למנהגא והוא דבמלתא דמנהגא אף ב' ב"ד איכא מחלוקת וכיון דמחלו' איכא חייל איסור ל"ת אבל במידי דאיסורא בב' ב"ד ליכא מחלוקת ול"ת וה"ט משום דמילתא דאיסורא אי הוו ב' ב"ד מר מורה כב"ה ומר מורה כב"ש ליכא מחלוק' כיון שהכל יודעים שדבר זה שנוי במחלוקת ומר עביד כמר ומר עביד כמר בהא ודאי אונס באיש לידי מחלוקת מיהו בפלג ב"ד מורין ודאי איכא ל"ת משום ליתא דב' תורות ולאו משום מחלוקת דבפ"מ ופ"מ ודאי איכא מחלוקת בהא ואהך מיירי רבא והיינו דדייק לומר פ"מ ופ"מ דהיינו מילתא דהוראה אבל במידי דמנהגא מודה רבא דאף בב' ב"ד איכא מחלוקת דכיון דהוי מידי דמנהגא לגדר וסייג ומר אמר דהוי לתת גדר זה ומר אמר לא צריך

בזה

כזה ודאי יבואו לידי מחלוקת גדולה משום דלא הוי מילתא דאיסורא דאפליגו רבנן כדבר האמור והאא משנה ערוכה שניכו ההולך ממקום שעושין נותנין עליו חומרי מש"ל והיינו דפרכי' ארבה בכ"מ דאכל דאויתרא כי כראויתרא נהגו בה בני בבל איסור לגדר ולסייג וכמ"ש הפר"ח בכללי מנהגי איסור וזהו שכתב הרמב"ם שלא יהיו אפי' ב' ב"ד בעיר אחת זהו נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר והיינו מידי דמנהגא שדבר זה גורם מחלוקת כלומר אף בב' ב"ד ומכלל דהיכא אחריתי דבב' ב"ד ליכא מחלוקת והיינו מילתא דאיסורא והיינו דדייק לומר שדבר זה דווקא גורם מחלוקת גדולה ומכלל דאיכא אחריתי כאמור :

וקרוב הדבר לומר דהתו' אזלי בהך שיטה דבפסקי התוס' פ"ק דיבמות כתבו וז"ל לא שייך ל"ת בב' ב"ד בב' עיירות להיות חלוקים כמנהגם ע"כ וקשה דהיכי פסקי כאביי נגד רבא ובפרט דהא אדמי אביי ותו איכא למידק בלשונם דקאמרי להיות חלוקים כמנהגם הול"ל להיות חלוקים כדינם אלא ודאי דס"ל כשיטה שכתבנו דבמידי דמנהגא איכא ל"ת אף בב' ב"ד בעיר אחת כיון דהוי מילתא דמנהגא והיינו דדייק לומר חלוקים כמנהגם ויש להביא ראיה לסברתם מהא דכתבו בפ"ק דחולין ד"ה ה"מ כשדעתו לחזור וכו' דמבבל לא"י ומא"י לא"י ומבבל לבבל נותנין עליו חומרי מש"ל אף דדעתו לחזור ואף בליבעא הובאת סברתם בפר"ח בסי' תס"ח וכ"ש קשה האא דמשנינן ארבי אבהו דס"ל כריב"ל ובאתריה דר"י לא טלטל משום כבודו דר"י משמע הא לאו הכי דמשום כבודו דר"י היה מטלטל וזה תימה דהא אתריה דר"י א"י הוה וכיון שכן בלאו משום כבודו דר"י הוה אסיר ליה לטלטל אף בליבעא ואף דדעתו לחזור משום חומרי מש"ל כיון דאתריה דר"י א"י הוה אלא ודאי דבמילתא דאיסורא כיון דהוי בתרי ב"ד לית לן בה ולהכי אי לאו משום כבודו דר"י הוה מטלטל שפיר כדבר האמור ולהכי רב מלכי ור"י גלילאה טלטלו ולא חיישי למחלוקת דאזלי בשיטת רבא דכיון דהוי איסורא בב' ב"ד לית לן בה וכן רבי אבהו :

תו חזינא להתו' בפסקיהם בפ"ק דמגילה שכתבו וז"ל הכפרים קורין בעירן וכו' להכי לא שייך ל"ת כיון דב' עיירות הן ע"כ והיינו דס"ל דקדימת הכפרים מנהג מקרי וכ"ש אי לאו דהוו בב' עיירות הוה שייך ל"ת וכדכתיבנא :

ואיכו השתא ק"ל טובא בדעת הרשב"א ז"ל דס"ל דדאויתרא היו נוהגים בה איסור בני בבל מדינא ואפי"ה אשכחן דפריך גמרין לרבא בכ"מ ממתניתין דנותנין עליו חומרי מש"ל דהרי אף במילתא דדינא אמרי' אל ישנה אדם וכו' וא"כ רבי אבהו מדינא הוה אסיר לטלטל משום חומרי מש"ל אף בלא כבודו דר"י וא"ת דרבי אבהו טלטל בליבעא ודעתו לחזור הוה הא ודאי ליתא דהרשב"א קאי בשיטת התו' דמבבל לא"י ומא"י לא"י ומבבל לבבל נותנין עליו חומרי מש"ל אף כשדעתו לחזור ובליבעא ואתריה דר"י א"י הוה וזה פשוט והכי נמי משמע דאתריה דרבי שמלאי א"י הוה :

ואפשר היה לומר לכאורה דמעולם לא אמר הרשב"א דמא"י לא"י דנותנין עליו חומרי מש"ל אף כדעתו לחזור אלא דווקא במנהגא אבל באיסור שאין טעמו מוכרע אפשר דס"ל דכשדעתו לחזור מותר לו להקל ולשנות מיהו לאו מילתא היא דהא דאויתרא גופה קאי הרשב"א וקאמר דכשהולך מא"י לא"י וכו' אף כשדעתו לחזור אסור ואף בליבעא וזה פשוט בדבריו הובאו בפר"ח סי' תס"ח ול"ע :

כלל העולה לס' הרמב"ם והתוס' ז"ל דבמידי דמנהגא איכא ל"ת אף בב' ב"ד בעיר אחת אבל במידי דאיסורא אין כאן ל"ת בב' ב"ד ואף ההולך למקום האוסרים מותר לו לשנות אלא דמפני כבודו דמאריה דאתרא האוסר אין לו לשנות והיינו דאיקפד ר' שמלאי וריב"ח ואם מורה היתר לאנשי העיר מלי הרב מארי דאתרא לשמתיה וכמ"ש הפר"ח סי' תס"ח אבל אי הוי מידי דמנהגא ההולך לשם יכול לשנות כיון דהוי דעתו לחזור והיינו דווקא בליבעה והיינו דרבה בכ"מ ולס' התוס' בחולין אי הוי מא"י לא"י ומבבל לבבל ומבבל לא"י אף דדעתו לחזור אל ישנה :

ולפי סברת הרשב"א נראה דאף במידי דדינא אל ישנה מפני המחלוקת ואף כשדעתו לחזור ושנייא היא דרבה בכ"מ שהיה מא"י לבבל ודעתו לחזור וא"ת לפ"ז למה לא חייש רבה בכ"מ משום כבודם של חכמי בבל המחמירים כיון דלסברתו הוויא מילתא דאיסורא וי"ל דס"ל להרשב"א דבליבעא שפיר דמי ולא חיישי' משום כבודו כיון דהוי בליבעא דליכא מאן דחזי ליה והא דאמר אביי לרב אויא ורב הושעיא שויכנו כבותאי היינו משום דאפשר דס"ל להרשב"א דלא חיישי' משום כבודו אלא אם ינהוג היתר בפני כותאי וא"כ דאף בפני ת"ח אינו רשאי לנהוג היתר מיהו אם התחיל בליבעה ונכנסו אצלו ת"ח אין לו להפסיק ולית לן בה :

והרא"ש ז"ל כתב ספ"ק דיבמות והסקיה רבא וכו' ונראה דהרא"ש אזל בשיטת רש"י דלאו דל"ת היינו משום ב' תורות לחור אבל במחלוקת ליתי בכלל לאיסור ל"ת ומיהו אף דל"ת ליכא מ"מ אל ישנה באתר' דאחמור מפני המחלוקת והיינו דרב ספרא ושנייא הכא בקדימת הכפרים דלא חיישי רבנן משום דהך מילתא לא הוויא חומרא להני וקולא להני וכדכתיבנא לדעת רש"י :

ואם לחשך אדם לומר לא כי אלא דהרא"ש אזיל בשיטת הרמב"ם דל"ת נמי שייך מפני המחלוקת והא דרב ספרא שייך בה מחלוקת ואית בה משום ל"ת אף דהוויא מילתא דתלויא במקומות והא דכפרים לית בה משום ל"ת כיון דליכא מחלוקת :

אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו דא"כ עיקרא דשינוייא חסר מדברי הרא"ש והול"ל הכי שאני התם דכפרים משום שתלוי במקומות וליכא חומרא להני וקולא להני :

שוב מצאתי הדבר יותר מבואר בפסקיו שכתב וז"ל כי אמרי' ל"ת דווקא כגון ב"ד בעיר אחת פ"מ כב"ש ופ"מ כב"ה אבל בב' ב"ד בב' עיירות לית לן בה ודבר התלוי במנהג המקומות שבמקום זה נהגו כך ובמקום זה נהגו כך אפי' נתקבצו בני שני המקומות במקום אחד ועשה כל א' מהם כפי מנהג מקומו לית לן בה :

ובריש כל מראין נתנה ראם לדעת דברי הרא"ש כי לכאורה דבריו מתמיהים במאד מאד דבתחילת דבריו ובאסית אמריו נראה להדיא דפסק כרבא דהק"א כי אמרינן ל"ת כגון פ"מ וכו' וכן הוא להדיא בהרא"ש גופיה דלא מייתי אלא מסקנא דרבא לחודה וא"כ איפה היכי קאמר בתר הכי אבל בב' ב"ד בב' עיירות לי"ל בה דהא אי הוו בעיר אחת הב' ב"ד

אית לן בה הא ש' זו היא ש' אביי אבל לרבא דס"ל דלא שייך ל"ת אלא בפ"מ אף אי הוו ב' ב"ד בעיר א' לית לן בה וזה תימה דבריש' פסק כרבא והדר פסק כאביי :

ונראה דהכי כוונתו כי ידוע הוא דב' ב"ד בעיר א' קרובים להיות בב' עיירות כגון אמשטרדם דאית בה ב"ד ספרדים לחוד והוא מוליאם והוא מביאם בכל מכל כל וב"ד האשכנזים נמי לחוד כ"הג באופן הוא דהספרדים לא נגעי ולא פגעי בהדי אשכנזים והאשכנזים בהדי ספרדים ודמו כמי שהן בב' עיירות דעיר זו לא נגעה ולא פגעה בעיר זו להוא יקרא ב' בעיר א' דליכא ל"ת אבל כגון אנן שבמקום א' יש כמה ת"ח אלא שאין להם אלא חד בי דינא המורה להם את הדרך ילכו בה בהדייא ס"ל להרא"ש ז"ל אם א' מאת"ח או מקצתם נחלקים בדין קרי ביה ל"ת דלהך מילתא לא קרי להו תרי ב"ד כיון שסוף סוף חד בי דינא הוא והיינו דכתב אבל אי הוו ב' ב"ד בשתי עיירות וכגון אמשטרדם שכתבנו בההיא לית לן בה :

ואכתי לא ניחא לן דמגמרין לא משמע הכי דפריך רבא לאביי והא ב"ש וב"ה כב' ב"ד בעיר דמי אלא אמר רבא וכו' ואין לומר דממה כפסק אי ב"ש וב"ה בעיר א' הוו אמאי קאמר ליה רבא דכב' ב"ד בעיר אחת דמו דמשמע דדמו הכי אלא דלא הוו הכי ממש ותו דקרי לה מאי קרי וכי לא ידע אביי דבעיר אחת הוו ואי בב' עיירות הוו מאי פריך רבא ותו דהא הלל הביא עולתו לעזרה וחברו עליו תלמידי שמאי הרי דבעיר אחת ממש הוו אלא ודאי מחוורתא הכי הוא דאביי ס"ל דבעינן ב' ב"ד בב' עיירות וב"ש וב"ה בב' ב"ד בב' עיירות כיון דלא נגעי ופגעי בהדי הדדי וכגון אמשטרדם שכתבנו ורבא ס"ל דב"ש וב"ה בב' ב"ד בעיר אחת דמו ממש ועל כרחך דאיכא בינייהו כגון אנן שבמקום א' אין לנו אלא מורה א' וא' משאר הת"ח שבעיר או מקצתם נחלקים דלאביי אית ביה משום ל"ת ולרבא ליכא ל"ת :

ואפשר דהרא"ש הכי מפרש לסו' דלאביי בב' ב"ד בעיר א' אף דהוו כגוונא דאמשטרדם איכא ל"ת ושאני ב"ש וב"ה דמחלוקתם פשטה בכל יש' בב' ב"ד בב' עיירות דמניין וכי היכי דבב' עיירות ליכא איסורא דתורה כב' תורות הכא נמי הכי כיון שפשטה מחלוקתם ורבא אותביה דסוף סוף בעיר א' דמו ומ"ל אי פשטה אי לא פשטה אבל לעולם דאפי' רבא מודה דבעי' ב' ב"ד כגון אמשטרדם וכגון בני הכפרים וכגון בני מקום א' ת"ח שבאים להתיישב במקום א' עושים כמקומם בין לאיסור בין להיתר דהוי ב"ד אחר מיקרי כיון שאינם צריכים כלל להוראת מאריה דאתרא אלא דמפני הכבוד אל ישנו מיהו איסור ל"ת ליכא ואכתי בנדון זה מספקא לי להוראת מאריה דאתרא אלא דמפני הכבוד אל ישנו מיהו איסור ל"ת ליכא ואכתי בנדון זה מספקא לי כיון שסוף סוף לא הוו תרי בי דיני כגוונא דאמשטרדם ואף אם נחשוב אותם כב' ב"ד מה לי אם הם ת"ח הבאים ממקום אחר ומה לי אם הם מבני העיר :

שוב ראיתי הדבר מבואר בספר הזכות להרמב"ן בפ' מקום שנהגו וז"ל והיינו דרבה בב"ח וכו' ואין זה אלא במחלוקת ב"ש וב"ה וכו' הרי דהשוה אותם בי הדדי אף דרבה בב"ח לא הוי כגוונא דב"ש וב"ה וא"כ אף לת"ח מבני אותה העיר אם ישנה ליכא ל"ת דחשבי' ליה כב' ב"ד :

אמנם הרא"ש ס"ל איפכא וכמו שנראה מפסקיו ולפי דבריו ת"ח הבא למקום א' כיון שאינו ב"ד אחר קבוע כגוונא דאמשטרדם איכא ל"ת :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת הדרן למ"ש הרא"ש בתר הכי ודבר התלוי במנהג וכו' כי הנך רואה בעיניך דקאמר דאף שבאים למקום א' והוו חד ב"ד קבוע דווקא ל"ל בה אם ינהוג כל א' כמקומו הא אי הוי מילתא דאיסורא ודאי שצריך שיעשו כולם סברא א' ואית ביה ל"ת הרי להדיא דס"ל כפי' רש"י ז"ל והרשב"א דבמנהגא ליכא ל"ת :

ודרך נראה אראה לדעת דהרא"ש חולק על מ"ש הר"ן דעיר שבאו בני ב' מקומות אם נודע רוב אנשים מהיכן באו הכל כמנהג מקום שבאו לשם ע"כ הובאו דבריו בפר"ח בכלל מ"א סי' י"ט עיי"ש והרא"ש נראה דפליג עליה מדסתם וכתב דעושה כל א' כמנהג מקומו ולית לן בה ואפי' משום מחלוקת ליכא דאל"כ היה לו לאסור משום מחלוקת ומשמע נמי מדבריו הא אי הווא עיר ישנה ובאו להתגורר שם צריך שינהגו כבני אותה העיר אף שהם מרובים מבני העיר דאל"כ הו"ל לאשמועינן עדיפא מינה והיינו מתני' דפ' מ"ש ודו"ק :

ואיכא למידק לשיטת הרא"ש שכתבנו דאי מקלע צורבא מרבנן למקום אחר אם ישנה איכא ל"ת אפילו לרבא משום דלא הוי ב"ד קבוע שהרי אשכחן בשבת פר"א וכפ' כל הבשר גבי פלוגתא דרבי יוסי הגלילי ורע"ק דמר אסר בשר עוף בחלב ומר שרי דלוי אקלע לבי יוסף רושבא קריבו לקמיה רישא דטווסא ולא אכל ואמרי' התם דבההוא אתרא הוו נהיגי כר"י הגלילי והשתא קשה דהיכי שינה ולא אכל ולא חייש לל"ת כיון דלא הוי ב"ד קבוע ותו קשה מר"א דבאתריה דריב"ל הוה מטלטל ובאתריה דר"י לא הוה מטלטל ופרכי' בפ' כירה ר"א כמאן ס"ל וכו' ופרקי' דר"א כריב"ל ס"ל ובאתריה דר"י לא הוה מטלטל משום כבודו דר"י ופרש"י ז"ל דאי הוה ס"ל דאסיר לא הוה מטלטל ליה משום כבודו דריב"ל וליעביד אסורא ע"כ וקשה דבהכי דלא חיישי' לכבודו מ"מ ניחוש משום ל"ת כיון דר"א לא הוה ב"ד קבוע וא"כ מאן לימא לן דר"א בשיטת ריב"ל הוה קאי וכ"ת לעולם דחיישי' לל"ת ושאני הני משום דהרואה אומר דלחומרא בעלמא אבל לעולם אפשר דס"ל כפסק דין כוותן הא ליתא דא"כ לאו דל"ת אהיכא תרמייה וכ"ת ברמייה להנהו דפליגי גופייהו כי חזינן להאי דאסר אמינא ודאי היינו טעמא משום דאזיל לטע' דאסיר ליה מדינא אבל לדידן כי עבדי' כסברת האוסר לית לן בה דהרואה אומר דמשום חומרא הוא דעבדי' הכי ולא מצד הדין הא נמי ליתא דאשכחן לגמרין דפריך ממקומו של ר"א שהיו עושין אזמל וממקומו של רע"ק דלא הוו עבדי והכא נמי ממקומו של ר"י הגלילי וכו' ואי אמרת הכי מאי קושיא נימא שאני התם דהרואה אומר לחומרא הוא דעבדי כרע"ק אלא ודאי דכל היכא דהוייא פלוגתא וחזינא מי שהחמיר אמינא ודאי דהכי ס"ל ולאו דמשום חומרא הוא דקא עביד והכי מוכח פשטא דשמעתתא דיבמות ומדאותיבנא התם מהא דכלילה ב"ש אוסרין וב"ה מתירין ופירש"י ואיכא דעביד כב"ש ואיכא דעביד כב"ה וכו' וזה ברור והדרא פירכין לדוכתה וי"ל דלא שייך ל"ת אלא במחלוקת ב"ש וב"ה שקודם בת קול סבורים היינו לומר דאפשר דהלכתא כוותייהו דב"ש דלא אמרי' בעלמא הלכה כרבים אלא

היכא

היכא דכי הדדי נינהו אבל כ"ש דמהדרי טפי אפשר דהלכתא כוותייהו אף נגד הרבים ולהכי אמרי' דרולה לעשות כדברי ב"ש עושה כדברי ב"ה עושה כיון שהיה הדבר מוכרע הלכה כדברי מי כבהאי גוונא אמרי' לר"ת ולהרא"ש ת"ח דמקלע התם כיון דלא הוי ב"ד קבוע אל ישנה אדם ועושה כסברת אותו מקום כיון דאפשר דהלכתא כס' מקום זה כיון שאין הדבר מוכרע וכגון כמו ב"ד דפליג ר"י ורבנן לענין המנחה ולא אפסיקא הלכתא כמאן בהאי גוונא איכא ל"ת וכדכתי' אבל היכא דפשיטא לן דהלכתא כדברי האוסר וכגון בשר עוף בחלב דלר"עק אסור ובכל דוכתי קי"ל הלכה כר"ע מחבירו בהא והאי אף שבמקומו של ר"י הגלילי סברי כוותיה שהיה רבם וחייבים לעשות כמותו בין לקל בין להחמיר ההולך לשם נוהג כר"ע דהלכה רווחת כמותו ודוקא הכי אלא שבאותו מקום עושים כרבם והא דפריך בגמ' מהא דבמקומו של ר"א וכו' הוינו לאותו מקום דהכי נהוג כש' רבם והאיכא ל"ת ומשני מקומות שאני דכיון דבמקומו של ר"י הגלילי נהגו היתר בעוף בחלב לכבוד רבם ולא שמן הדין מותר כיון דהלכה כר"עק מחבירו ודאי ליכא ל"ת דההולך לשם עושה עפ"י הדין והינו תוסש לכבוד הרב כיון דלא הוי רבו וכודאי דהכא ליכא תורה כב' תורות כיון שבני אותו מקום יודעים דהלכתא כר"עק אלא דמשום כבוד רבם היקילו ואם הם היו הולכים מחוייבים היו לעשות כר"עק וזה ברור וה"נ במילתא דאיפסיקא דשרייא ויש מי שרולה להחמיר מתורת חסידות בהא נמי ליכא ל"ת כיון דמאי דאסר לאו דמדינא אסר ליה אלא מתורת חסידות וחומרא ואף לשיטת רמב"ם והתו' שכתבנו דבמידי דמנהגא איכא ל"ת אף בב' ב"ד נראה דהיינו דווקא בגוונא דאיכא מחלוקת וכגון במנהג בעלמא שרולים לקובעו עליהם כהלכה כל בני העיר בההוא איכא מחלוקת וכנדון הר"ב תמים דעים סי' ק"ע שהיו רולים להסכים בני העיר בנדון הארוסה וכו' יע"ש באופן דבעיב' מנהג שיש בו חיוב לרבים שנהגו כן אבל יחיד או יחידים דמחמרי אנפשייהו ליה לן בה באופן דלא אסיר הרמב"ם אלא מנהג התלוי לרבים ולזה הסכים הרב דברי יוסף ז"ל סי' מ"ה וזה ברור והאיל דרבי אבהו כמי ניחא דודאי אי אפשר דס"ל (כאן חסר וחבל על דאבדין)

סימן ז'

שאלה ס"ת שנמלא בו בב' וג' מקומות איזה דפים יותר קלרים בשטח הכתיבה מהדפים שלפניהם ואחריהם בשיעור שטה אחת ובמקומות מהם הקלור ניכר מלד מעלה בהתחלת הדף ובמקומות אחרים ניכר הקלור בדף מלד מטה בסופו· ועוד יש במקומות אחרים שהדף הוא קלר כאמור או מראשו או מסופו אלא שאינו נכר השנוי באותו הדף אלא מחמת הדף שקדם אבל מלד דפיס הבאים לא מנכר קלור של אותו דף כי מאותו דף שהתחי' לקלר או למעלה או למטה כן נמשך לפנים כזאת בדפים הבאים לקלרם בעין אותו הדף והולך הקלור שוה בשוה בכל דפים הבאים באופן כי קלורו של דף אינו ניכר אלא מהדפים שלפניו שהם יותר ארוכים או למעלה או למטה בשטח הכתיבה כמדובר · ועוד יש במקומות אחרים שינוי בשטח כתב אותו הדף שהוא ארוך בשטח הכתיבה וניכר ארכו מקולר הדפים שלפניו או לאחריו על כל אלה מה יהיה משפט הס"ת הלז :

תשובה אמור רבנן האי שמעתתא בעיא דעקא ללותא לא כן אנכי כאשר גלוי וידוע לעיני כל הקהל כי עול ככר של לבור רמי עלי ועל לוארי ולאיש אשר אלה לו איך וכמה ומתי יכול להעמיד דבר על בוריו והדין לאמתו אכן רוח היא באנוש אהובנו בעל המלוה שהקדים הס"ת הלז היא הליקתני לכתוב שורותים הללו למען דעת מה יהיה משפטו ולכן אקלר במקום שאמרו להאריך כי אין הפראי משכים לבוא בארוכה כאשר עם לבבי ואבוא היום לגלות שרשן של דברים וזה החלי בעזרת לורי וגואלי וה' אלהים יעזור לי כיר"א :

כתב הטור בי"ד סי' ער"ה פרשה פ' לא יעשנה סתומה ס' לא יעשנה פתוחה ואם שנה בשניהן פסולה וכתב הרב החבי"ב זלה"ה ע"ז וז"ל וכ"ל דה"ה אם כתב פרשה פ' או ס' במקום שאינו פרשה ואין שם הפסק דפסול ויש שרלו לו' דדווקא פ' לעשותה ס' או איפכא פסול מטעם שנוי אבל במקום שאינו פרשה לא פ' ולא ס' אם עשאה ס' או פ' אין כאן בית מיחוש ואינו נר' בעיני איברא דמת"ש בפ' הקומץ רבה נזדמנה לו תיבה בת חמש אותיות אם יכול לכתוב ב' חוץ לדף וג' תוך הדף יכתוב ואם לאו יניח חלק ויתחיל מראש שטה מוכח כדבריהם דאי במקום שאינו פרשה ועשאה ס' או פתוחה פסול איך התירו להניח חלק בסוף השטה ולהתחיל מראש שי' האחרת הרי לדעת ר"ת והרא"ש ג' אותיות הוי פרשה סתומה ונמלא שעשה פרשה סתומה במקום שאינה פרשה ופסול אבל אם כאמר וכו' ניחא דהתם מיירי במקום שאינה פרשה ולאו מילתא היא דלא פסל ר"ת אלא כשיש מקום לטעות וכו' דלמאי ניחוש אי לפ"פ אין זו לורתה דפ"פ מניח חלק בסוף שטה שיעור ט' אותיות וכו' ואי לסתומה שהיא שיעור ג' אותיות אין זו לורתה דפס' לריך להיות חלק באמלע שטה וכתוב מכאן ומכאן ואפי' לסברת הרמב"ם שסוף פ"ס מיקרי כל שמניח חלק בסוף השטה ומתחיל בשטה שתחתיה הכא אין לטעות שהיא ס' כיון שמתחלת מראש שטה שתחתיה וכו' וכיון דליכא למטעי שפיר דמי אבל מלאתי להרדב"ז שסו' דלא פסל וכמ"ש בתא"ח וכו' עכ"ל :

ומילי דמר קשים לשמוע לע"ד וטרם בואי לענין פסק דינו שהוא דבר תימה איך נעלם מחכמתו הרמה כי דין זה בא מפורש לגדולי המורים נשא ונתן קלת במה שרלה להוכיח בש' המכשירין כי לכאורה דבריו לריכים ביאור שהוא ז"ל רלה להוכיח מדאמרי' בתיבה בת ה' אותיות שאם יכול לכתוב ג' תוך הדף וב' חוץ לדף יכתוב ואם לאו יניח חלק ויתחיל מראש שטה שתחתיו והשתא א"א דכל שמניח ריוח במקום שאינו לריך מפסיל בהכי א"כ היכי מלי להניח ריוח ולהתחיל משטה שתחתיה והרי לר"ת והרא"ש שיעור הנחת הריוח של הסתומה הוי בג' או' זאת היא תורף ראיתו לדעת המכשירין ואנכי לא ידעתי מאי קאמר כי הן אמת דר"ת והרא"ש סו' ששיעור הנחת הריוח הוי ג' אותיות מ"מ הכא מיירי כשלא נשאר ריוח פנוי בשיעור ג' אותיות דאי נשאר פנוי בשיעור ג' א' היה כותב אותם תוך הדף והשתים הנשארות יכתבם חוץ לדף:

איברא דמה שיש לכאורה להביא ראיה הוא ממקום אחר ממ"ש הרא"ש דה"ה אם

נזדמנה

נזדמנה לו תיבה בת ט' אותיות אם יכול לכתוב שתים חוץ לדף שפיר דמי אבל אינו יכול לכתוב אפילו רובה תוך הדף דהיינו ה' מ"ט ומיעוטה דהיינו חוץ לדף וכמ"ש הטור בשמו סי' רע"ג ומשמע הא אם אינו יכול לכתוב הז' תוך הדף וכו' יניח חלק ויתחיל משטה שתחתיה וכן ראיתי להר"ב הלבוש בי"ד סי' רע"ג דאיהו ז"ל פסק כנזדמנה לו תיבה בת ו' אותיות כהרמב"ם דאם יכול לכתוב חציה בדף וחציה חוץ לדף כותב וזה שלא כהרא"ש כנודע מחלוקתם בזה הובא בטור סי' רע"ג וסיים עלה הר"ב הלבוש ואם אינו יכול לכתוב אפילו חציה בתוך הדף מניח המקום פנוי וחלק ומתחיל מתחי' שטה שאחריה ולא ימשוך האותיות וכו' ע"כ הרי דאם לא נשאר לכתוב חציה דהיינו ה' אותיות תוך הדף יניח אותו המקום פנוי אף דהוי יותר מג' או' ויתחי' משטה שתחתיה והה"כ להרא"ש דס"ל דדווקא ב' חוץ לדף כותב דאם נזדמנה לו תי' בת י' אותי' ואינו יכול לכתוב ח' תוך הדף וב' חוצה לו כי לא נשאר תוך הדף אלא כשיעור ז' אותי' שמניח אותו מקום פנוי ומכאן מוכח כש' המכשירין במניח ריוח שלא במקום פרשה דכשר דא"א דפסול היכי מצי למשבק ריוח ומקום פנוי בכדי ז' אות' לדעת הרא"ש והלא לדידיה פ"ס הוי שיעורה ג' אות' והיכי שביק ריוח ז' או' במקום שאינו פרשה:

ואין להתעקש ולומ' דכנשאר ריוח ז' אות' כשנזדמנה לו תי' בת י' אותי' יסבור הרא"ש ז"ל שצריך להאריך ולהמשיך שאר תי' שבאותה שטה עד שימלא כל מה שנשאר פנוי דע"כ לא אמרי' דלא ימשוך האו' לא להרכן ולא לרחבן אלא למלוה אבל בדיעבד אם עבר ועשה כן לא מפסיל והראיה שבדף אחרן יכול להאריך האו' להרכן ורחבן כדי למלאת כל אותו דף כיון שא"א בענין אחר וכמ"ש הש"ך בסי' ער"כ ס"ק ו' וא"כ ה"נ דלא אפשר בענין אחר יכול למשוך האותיות למלאת כל השטה אבל להניח מקום פנוי מג' אותי' לא שמענו לו להרא"ש ואם הר"ב הלבוש כתב דיניח ריוח ומקום פנוי כשאינו יכול לכתוב חצי התיבה וכו' היינו לסברת הרמב"ם שהסכימו וסמכו עליו האחרונים דריוח הסתומה הוי כמי כשיעור ט' אותי' וכמ"ש הלבוש עצמו בסי' ער"ה אבל לסברת הרא"ש דשיעור ס' כג' אותי' אפשר דס"ל דלא מצי למשבק ריוח פנוי ג' אותי' במקום שאינו פרשה ואי אתרמי ליה כה"ג בתיבה בת י' אות' אימור דס"ל שצריך להמשיך אותי' אותה שטה למלאת כל השטה כאמור:

הא ודאי ליתא שהרי הר"ב הלבוש כתב בסי' ער"ה דלכתחי' יעשה הס"ת שיהיה כשר בין לדעת הרמב"ם בין לדעת הרא"ש כענין הפ' והס' וא"א דכי שביק ריוח במקום שאינו פרשה דפסול היכי כתב הלבוש דמניח חלק וכו' היה לו לחוש לס' הרא"ש שסו' דשיעור הס' הוי ג"א והשתא כי שביק ג"א מפסיל בהכי שהרי הניח כשיעור פרשה במקום שאינה פרשה וטפי הו"ל להתיר להמשיך האותי' שזה כשר בדיעבד להרמב"ם והרא"ש ולא להניח ריוח יותר מג' אותי' במקום שאינו פרשה שזה הוא פסול גמור הוא לדעת הר"ש שסו' דריוח הסתו' הוי ג"א ועוד שהרי בעשה ס' פ' או איפכא שכתב הרמב"ם דיגנז תמה עליו הרא"ש וכתב דלמה לא יועיל לו תקון אלא שהיה קשה בעיניו תקונה דשמא בשמוחק יפגע בשם ועוד שיצטרך למעט הכתב וכו' וזה אסור עכ"ל הרי להרא"ש דבאמצע התורה אף בדיעבד לא מצי למעט הכתב או להמשיך ולהאריך כי לא הותר להאריך אלא בדף אחרון א"כ הכא במי לא מצי להאריך ולמעט אלא ודאי האמת יורה דרכו דס"ל להר"ב הלבוש דאף הרא"ש מודה דיכול להניח בסוף השטה יותר מג' אותי' ולא מפסיל בהכי משום שעשה פרשה במקום שאינה פרשה דכל שמניח ריוח פנוי במקום שאינה פרשה לית לן בה וזו ראיה לדעת המכשירין ועוד אני מוסיף ראיה לדעת המכשירין ממה שמלא ר"ת בסדור הקדמונים שביאו מרן בסי' ער"ה דשיעור הס' הוי כדי כ' אותי' והשתא אתיא שפיר ראייתו של הרב החבי"ב מההיא דנזדמנה לו תיבה בת ה' אותיו' וכו' דא"א דאי מניח ריוח במקום שאינה פרשה דפסול היכי קאמרי' דאם לא נשאר כדי לכתוב ג' אותי' בתוך הדף שמניח חלק וכו' והלא אי מניח חלק בב' אותי' הוי שיעור סתומה לדעת ס' הקדמונים אלא ודאי דאי מניח ריוח במקום שאינה פרשה דכשר דלא פסלי' אלא מס' לפתוחה או מפ' לס':

אך ראייתו של הרב החבי"ב מההיא דנזדמנה לו תיבה בת ה' אותי' לדעת הרא"ש שסובר דשיעור סתומה הוי ג' אותי' לא מתישבא שפיר דהא הכא כלא נשאר ריוח ג' אותי' עסקי' וכדאקשי' לעיל ושמא י"ל דהכי כוונת הרב החבי"ב כמה שנקרים מ"ש מרן בי"ד סי' ער"ה דשיעור שאמרו בט' אותי' וכו' שאם ג' אפשר היינו למלוה אבל לעיכובא בט' אותיות ואפי' קטנות שפיר דמי ומעתה אנן כמי נימא דהא"כ לשיעור ג' אותי' דבדיעבד אף בג' אותי' קטנות הו"ל שפיר שיעור ריוח דסתומה ומעתה הגע עצמך שנזדמנה לו תיבה בת ה' אותיו' גדולות כגון אברהם ואינו יכול לכתוב הג' תוך הדף לפי שאינו מחזיק אלא פחות משיעור ג' אותי' אמרי' דמניח אותו מקום פנוי ואע"ג שאותו מקום מחזיק מיהא יותר מג' וד' אותי' קטנות כיון שמאות' גדולות יש בו כדי להחזיק ג' פחות כל שהוא והשתא א"ה דאי מניח פנוי במקום שאינו פרשה דפסול א"כ הרי הניח כאן פנוי יותר מכדי ג' אותי' קטנות דהוי שפיר שיעור פרשה סתומה בדיעבד לדעת הרא"ש אלא ודאי משמע דכשר במניח ריוח במקום שאינו פרשה:

מעתה אלכה לי לדברי הרב החבי"ב שדחה ראיה הלזו דהכא לית לן למטעי לא בפתוחה ולא בסתומה וכו' הנה לכאורה יראה דאכתי מוכח כדעת המכשירין ממה שמלא ר"ת במ"ש דבשייר ג' אותי' בסוף שטה והתחיל מתחי' שטה שתחתיה לזאת יקרא סתו' וא"כ קוד הדין א"א דבהניח ריוח שלא במקום פרשה דפסול בנזדמנה לו תי' בת ה' אותי' היכי מצי להניח פנוי והלא כיון שיש ג' אותי' פנוי ומתחיל מראש שטה שתחתיה הוויא סתו' לדעת מ"ס מיהו כי דייקי' שפיר יראה דלאו מילתא היא שזה שאמרנו שאם לא נשאר כדי לכתוב ג' אותי' בדף וכו' שמניח ריוח ופנוי הוא דברי הר"מ והטור ושמא אינהו קאמרי הכי דלשטתייהו אזלי דלורה בזו לא הויא לא פתוחה ולא סתומה אבל למ"ס אפשר דס"ל דבל כה"ג ימשוך האותי' למלאת חלל מקום הפנוי ואע"ג שכתב מרן בשם הרמ"ך דאסור היינו לדעת הר"מ אבל לדעת מ"ס שרי כיון דלא אפשר בל"ה והו"ל בדיעבד שאם המשיך האותי' והרחיבן דכשר וכמ"ש לעיל:

ומעתה חל עליט חובת ביאור לעיקר דינו של הרב החבי"ב ואנכי שמעתי ולא אבין דמאי קא מ"ל להרב ואמרה בלשון כ"ל כאלו דבר זה

חדש ממש והיכי המכשירין הכשירו במקום שהרמב"ם ז"לאה פסקה להדיא כפ"ח מס"ת ואתהלכה ברחבה למען דעת שרשן של דברים ושוב נחזור לדברי הרב החבי"ב:

הנה הרמב"ם ז"ל כתב בפ"ח מס"ת אבל אם טעה וכתב סתומה פ' או פתוחה סתומה או שהפסי' והניח פנוי במקום שאין בו פרשה או שכתב כדרכו ולא הפסיק ברווח במקום הפרשה או ששינה צורת השירות הרי זה פסול וכתב מרן בכ"מ דנ"ל לרבי' מההיא דהבונה פ' לא יעשנה ס' וכו' כתבה כשירה או שכתב השירה כיוצא בה וכו' ע"כ וא"ל דכשלמא פ' לא יעשנה ס' וכן להפך וכן ההיא דשינה צורת השירות שפיר איתיה בהדיא בהבונה אבל מ"ש או שהפסיק והניח מקום פנוי במקום שאין בו פרשה או שכתב כדרכו ולא הפסיק וכו' זה מהיכא נ"ל לרבי' דבשלמא אם במקום שהוא פרשה כתב כדרכו ולא הפסיק כרווח הא כמו א"ל דנ"ל לרבי' כמ"ש מפתוחה שעשאה ס' דפסול וא"ע"ג דשביק ריוח מיהא כיון ששינה בצורתה פסל כ"ש היכא דלא שביק ריוח כלל אלא כתב כדרכו ולא הפסיק אבל אם במקום שאינו פרשה הפסיק והניח מקום פנוי מהיכא נ"ל לרבי' דפסול דאימא ע"כ לא פסלי' אלא במשנה צורת הפ' והס' או שלא הניח ריוח כלל במקום שהיה לו להניח כדי להתבונן בין פר' לפר' אבל במקום שלא היה לו להניח ריוח והניח מנ"ל לרבי' לו' דמפסיל בהכי ותו א"ל דההיא דאמרי' בגמ' כתבה כשירה השמיטה רבי' וזה תימה שמה שאמרו בגמ' ישמטנו ומה שלא נזכר בגמ' יזכירנו וויותר יגדל התימה דבפ"י בשמנה פסולי הס"ת כתב י"ז שנה צורת הפרש' י"ח שנה צורת השירות י"ט שכתב שאר הכתב כשירה והשתא ק' טובא דבשלמא פסול י"ז כלל בו פ' שעשאה ס' או איפכא או שלא הניח ריוח כלל שכל ג' חלוקות הללו הם בשנוי צורת הפרש' וכן פסול י"ח ששנה צורת השירות היינו שכתב השירה כיוצא בה אבל הדבר הקשה ודבריו סותרין הוא בפסול י"ט דהיינו שכתב שאר הכתב כשירה שפסול זה לא הוזכר בפ"ח ואלו פסול שהוזכר בפ"ח דהיינו שהניח פנוי במקום שאינו פרשה לא הזכירו הכא בהנך פסולי דמאי שנא וכן בפ"ז כתב כמ"ש בפי' ושנה את טעמו ממ"ש בפ"ח:

כי ע"כ החכם עיניו בראשו וכנקל ימלא תקון לדברי רבי' דהני תרי קו' חדא מתרצת חברתה שזה שכתב רבי' או שהניח פנוי במקום שאין בו פרשה היינו מ"ד בגמ' כתבה כשירה וכו' דס"ל לרבי' ז"ל דפסול זה דעשאה כשירה היינו ודאי מטעם שמניח ריוח פרשה במקום שאינו פרשה דאי לאו מה"ט לא הוה מפסיל אם שנה וכתבה כשירה דס"ל לרבי' דמה בכך והשתא אתי שפיר כל מה שהקשי' ולכתחי' שנה רבי' לשונו בפ"ח מפ"ז ופי' לו' לך דפסול כתבה כשירה היינו משום שהניח ריוח במקום שאינו צריך ודא ודא חדא היא זה נלע"ד נכון בדברי רבי':

וראה זה מצאתי להריב"ש סי' רפ"ו כתב ע"ד רבי' שצורת השירה מניח באמצע כשיעור פרשה וכן בשירת הים וכו' וז"ל וכ"ת אם ריוח השירה כשיעור פרשה למה אמרו כתבה כשירה פסולה ת"ל משום שעשה פרשה במקום שאין בו פרשה דודאי כר' שפוסל דלא גרע מס' פ' או פ' ס' הא ל"ק דהו"א אע"ג דבאויר אחד פוסל כשיעור פרשה בשעשה כצורת שירה עדיף טפי שאין זה כר' פרשה אלא כסדר השירה נכתב ומ"ה איצטריך לו' עשאה כשירה פסולה עכ"ל:

הנך רואה כדעת הרב במניח פנוי במקום שאין בו פרשה דפשיטא ליה פסוליה דלא גרע מסתומה פתוחה או איפכא אך מ"ש הוא ז"ל דאיצטריך תלמודא לאשמועי' בכתבה כשירה היינו משום דלא הוה פסלינן ליה מטעם שהניח פנוי במקום שאינו פרשה כיון שאין זה כר' כפרשה אלא כסדר השירה והו"א דכשר וכו' אבכי הרואה שאין זו דעת רבי' שאם כדבריו הו"ל לרבי' לכתוב עשאה כשירה ללמדנו שגם שאינו כר' כפרשה אלא כסדר השירה דפסיל כיון שאין זה נלמד מדין פ' שעשאה סתומה או בהפך ולא מדין שכתב או שהניח פנוי במקום שאין בו פרשה כדס"ד בכרייתא עד שהוצרכו לשנות הא דכתבה כשירה ולא הו"ל לרבי' לכתוב דין שהניח פנוי במקום שאין בו פר' שזה נלמד מפ' ס' או איפכא ולהשמיט דין כתבה כשירה שהיה מקום לטעות ולהכשירו וכמ"ש בפ"ז ופי' כן היה לו לכתוב בפ"ח ואפשר ליישב אלא שלכאורה יראה כי הנכון לפי קוצר דעתי מ"ש בכוונת רבי':

אלא שקשה מאד בעיני בפ"ז מ"ש רבי' בפ"ז וז"ל או שכתב פרשה א' כשירה ה"ז פסול דמשמע דעד שיכתוב פרשה אחת שלימה הוא דמפסיל וכל"ה דבר זה קשה בעיני ומנ"ל לו' דמ"ש בגמ' כתבה כשירה פסולה היינו כשכתב פרשה אחת והסברא נותנת בכתבה כשירת האזינו בשטה אחת איכא לפסול ובכתבה כשירת הים בשני שטין דאיכא צורת שירת הים דהוי אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח מסתברא דמפסיל וכמ"ש החכם המחבר מעשה רקח בפי' להרמב"ם פ"ז דהכי משמעות המפרשים ולא ראיתי לשאר הפוס' שהזכירו בכתבה כשירה דהוי בפרשה אחת ואני נבוך בזה ובעת אין הפנאי מסכים להאריך ואיך שיהיה:

המורם מזה דשפתי הרמב"ם ברור מללו שאם הפסיק והניח פנוי במקום שאינו פרשה דפסול והריב"ש כמי הכי ס"ל דלא גרע מס' פ' וכו' ברם רבי' בע"הט לא פירש מה יהיה משפט דין זה דאם הניח פנוי במקום שאינו פרשה וככר נתחבטו רבני אשכנז זלה"ה לבוא עד קצו הנה הרב"ח בריש סי' ער"ה דייק מדכתב הר"כ ה"ט פ' לא יעשנה ס' ואם שנה בשניהם פסול דמשמע דווקא בכ' הוא דפסול הא ל"הכ וכו' כשרה ואחר המחילה אי מהא לא איריא כלל שהרי במקום שהוא פרשה וכתב כדרכו ס"ל לב"ח דאף דבה"ט פסול וכמ"ש בר"ה ומ"ש רבי' ואם שנה וכו' וא"כ עכ"ר דבשניהן דקאמר רבי' לאו לדיוקא איתמר גם במה שנסתייע בר"ה שאם שנה וכו' בבר הרב ט"ז השיגו האף כי להר"כ פנים מאירות ראיתי לו ז"ל בסי' י"ג חזק דברי הב"ח ודחה דברי הט"ז בכוונת מרן ב"י מ"מ לע"ד לא נהירא דא"א דס"ל למרן דהטור פליג בהא על הרמב"ם כל כי האי לא הוה שתיק מינה ולכן דעתי נוטה כמ"ש הט"ז כדעת מרן הוא האמת מה גם שאף הר"כ פנים מאירות הסכים לסברת הט"ז למעשה ודחה דברי הב"ח מהלכה דא"א דהטור פליג בהא אההרמב"ם היה לו להזכיר דבריו ולחלוק עליהם בפי' לא בדרך רמז ועוד לע"ד אמינא דלפי מ"ש לעיל דפסול דכתבה כשירה הוי משום שמניח פנוי במקום שאינו פרשה א"כ יורה יורה דהטור הכי ס"ל שהרי בסי' ער"ה פסקה להא דכתבה כשירה ובתחלת הסי' דאיירי בשנה צורת מקום שיש בו פרשה אמטו להכי לא זכר דין דהניח פנוי ועד שסיים צורת הפ' והס' הדר מפרש שאם כתבה

כשירה

כשירה דהיינו שהניח ריוח במקום שאינו פר' כלל וכן בסוף הסימן כתב פ' פ' או פ' ס' או כתבה כשירה וכו' ולזה הדעת נוטה דבל כמה דמשוי' ולא מפסי' פלוגתא טפי עדיף מה גם דא"א כהב"ח לא הוה שתיק הטור מלזכרו בפי' אלא ברמז וכן מרן ב"י שדרכו בכל המקומות לפרש לא הוה שתיק מלאתווי פלוגתא גם בשלחנו הטהור לא זכר דין זה דאם הניח פנוי וכו' וכ"ש שאם היה בו מחלוקת בין רב"הט ובין הר"מ שהיה מביא דין זה להדיא ומכאן יש סעד ודמדומי ראיה למאי דכתי' ברוש אמי"ר דא"א דדין כתבה כשירה לאו היינו פנוי במקום שאין בו פרשה א"כ אמאי מרן בש"ה דין זה דהניח פנוי במקום שאין בו פרשה לא הביאו מפורש להדיא כמ"ש הר"מ אלא ודאי האמת יורה דרכו שהוא סו' דכתבה כשירה היינו היא דהניח פנוי במקום שאין בו פר' כדכתי' וכיון שכבר הוא ז"ל כתב דין כתבה כשירה להדיא דהיינו ההיא דהניח פנוי וכו' כמדובר באופן דסברת הב"ח בטלה במיעוטה מה גם דאף לדברי הרב"ח הא איכא הר"מ דפסל להדיא ומלינו לו לרב מובהק נמי הוא הריב"ש זלה"ה סי' רפ"ו דפסל להדיא באופן כי המקל בזה אינו אלא מהמתמהין:

מעתה הדבר הקשה ומפליא על הרב החבי"ב זלה"ה שכתב בשם כ"ל דאם הניח פנוי וכו' דפסול ואיך לא ראה דברי הר"מ להדיא בזה ודברי הריב"ש הנז"ל אשר בבר הביאם מרן ב"י בסוף סימן רע"ד וליכא למימר דאיהו ז"ל כוונתו לו' אי הר"ב הט' סו' הכי דהא ודאי ליתא דהכתי ק' אמאי לא זכר דברי הב"ח וכן מדכתב בסוף דבריו אבל הרדב"ז וכו' משמע מדבריו דאעיקרא דדינא קאי וא"כ הרי הר"מ והריב"ש כתבו להדיא דפסול ומה לו להביא מהרדב"ז שהוא מרבני האחרונים ואיך המכשירים רצו להכשיר מאחר שגדולי חכמי ישראל פסלו להדיא ולא ראינו לשום פוסק מהמפורסמים שחלק בזה והכשיר ותמהני על רוב חכמתו ז"ל איך נשמט ממנו דבר זה גם יר' שיש ט"ס בדבריו שאחר שהסיק לו' דלא כסברת המכשירין כתב אבל מלאתי להרדב"ז שסו' דלא פסל וכמ"ש בטא"ח ע"ב וזה ע"ס מפורסם שהרי הרדב"ז באותו סי' פסל להדיא וכן כתב הר"ב החבי"ב בא"ח וז"ל שנר' מדברי הרדב"ז דפסול בל שהניח ריוח במקום שאינו פרשה וזה שלא בדברי הא' דלא פסל וכו' ע"ש:

באופן בי סברת המכשירים הללו לא שרירא ולא קיימא שהרי מכל הכתוב לעיל בפרשת העיבור רבו הפוסלים ותרי מנייהו האיתנים מוסדי ארץ הראשון אדם הרמב"ם ואחריו קם במוהו הריב"ש הביא דבריו מור"ם בהגה סי' ער"ה ומהאחרונים רבים אשר אתנו ה"ה הרדב"ז והט"ז והרב החבי"ב והר"ב פנים מאירות וחד רב דענייה והמכשיר שהוא הטור לפי פי' הב"ח נדחה מהלב' בי בבר הושג הב"ח לו' דהטור לא פליג אהרמב"ם גם הרב ש"ך כתב ע"ד הב"ח שאינם מוכרחים וממילא ס' המכשירין אשר הביא הרב החבי"ב דחויה מעיקרא והדין דין אמת והכל מתוקן דבל שהניח ריוח פנוי במקום שאין בו פרשה בשיעור ט' אות' שהוא שיעור פרשה ס' להרמב"ם דקי"ל בוותיה פסול ובבליר מט' אותי' לא פסיל דלא חיישי' לסברת הרא"ש דס"ל דשיעור סתומה הוי בג' אותי' ובמו שנר' מדברי הרדב"ז ובאשר בתב הרב החבי"ב בא"ח אלא שנר' דאי שביק בשיעור ט' אותיות קטנות דהוי שיעור פרשה בדיעבד ובנ"ש לעיל בשם מרן ב"י מפסיל בי שביק להך ריוח במקום שאינו פרשה בנלע"ד:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת הבוא בבוא לשאלתנו ואומר דהא ודאי פשיטא לי שאם שנה בדף אחר וקלר בו שטח מעשה הכתב מלמעלה או מלמטה ובבר השינוי מדפיס אשר לפניו ואשר לאחריו דפסול גמור הוי משום שנר' בפרשה במקום שאין בו פרשה שהרי אם גמר פרשה בסוף הדף ונשאר שטה אחת ופרשה שאחריה הויא פתוחה מניח אותה שיטה חלק ומתחיל מראש הדף ואם גמר עד סוף הדף ולא נשאר שום שטה מלמטה מניח מתחלת הדף שטה אחת חלק ומתחיל מתחי' שטה שניה והכי איתא להדיא בברייתא דס"ת הביאה מרן בשם מהר"י אסכנדראני זלה"ה וכ"כ הלבוש ואגב אורחין תמהני על הר"ב הלבוש שהוא ז"ל כתבה בשם כ"ל והדבר מבואר בברייתא הלזו שהביא מהר"י אסכנדראני זלה"ה וכן הטור כתב בצורת הסתו' שאם סיים בסוף הדף יניח שטה חלק מתחי' הדף ויתחיל בב' וזהו לפי ס' בדעת אביו זלה"ה בצורת הס' באופן דשיור שטה פנוי או מסוף הדף או מתחי' הוי הפסק וריוח להקרא פרשה למר בפתוחה ולמר בסתו' ובל ריוח המועיל לשעור פרשה פוסל אם הניחו במקום שאינו פרשה בדבר האמור:

וכי תימא יש לבעל דין לחלוק ולו' דע"ב אינו מועיל אותה שטה פנוי להפסק שבין פרשה לפרשה אא"ב שרטט אותה שיטה אבל אם לא שרטט אפשר שלא תועיל להפסק שבין פרשה לפרשה וביון דהבא בנ"ד ליבא שרטוט ביון שאינו מועיל להפסק ריוח גם לא יפסול למה שהניח פנוי במקום שאינו פרשה הא ודאי ליתא והאיגה לפניך תשו' ב"י אשר ראיתי לאחד קדוש הרב המובהק במהר"ש דוויך הבהן זלה"ה שנשאל על בואלא בנ"ד בס"ת שקלרו שטח הבתיבה בב' דפים האחרונים בבדי ד' שיטין ובו' ובתב בתשו' הרמתה וז"ל ומעתה נבוא לדברי המבשירין המביאים ראיה לדבריהם מהר"ב רב"ש סי' פ"ו שהביא בשם באר עשק סי' מ"ז דביון דליבא שרטוט בבל הד' שיטות אינה צורת פרשה ולא בין חומש לחומש ובתבו דמודה הרב בנ"ד דיש להבשיר שבן משמע מדבריו ברור מללו עבת"ד ואני איני רואה ב"ב ברור מדברי הרב להבשיר בנ"ד שהרי בשבתב יש קצת מהחבמים שמלרדים להקל היבא דליבא שרטוט במקום החלק והביא מס' באר עשק בתב אח"ב ואחרים מפקפקים גם ע"ז ע"ד א"ב לאו משום חסרון השרטוט בסוף הדף באותה שטה חלק הנראית חסרה בסוף יבאו מידי ס' החשש דמות צורות הפ' ובו' הרי אפי' במקום דליבא שרטוט חשש הרב ז"ל ובתב עוד ועם בי במקלת הספרים שאירע בהם השינוי הנו' בין דפי היריעה האחת לדפי היריעה הב' שאללה השתדלו פה לתקן המעוות בהתרת התפירות ולחזור ולתפרס באופן שלא יר' אותו חסרון או יתרון בי אם בבדי חלי שיטה ובו' הרי דלא התיר הרב ז"ל אלא היבא דלא נשאר חלק בירועה הב' אלא בדי חלי שטה אבל היבא דנשאר חלק בדי ש' אפי' בלא שרטוט לא החליט מאמרו להבשיר עב"ל תשו' מהר"ש דוויך זלה"ה:

ולהיות שס' רב"ש וס' באר עשק אינם נמלאים בעת פה העירה לראות היטב במה אינון קיימין מ"מ בלל הדברים מובנים ממ"ש בשמם בי אף בלא שרטוט יש חשש להדמות לצורת פרשה ולא החליט להבשיר ולע"ד יר' שזה תלוי בדין אחר בשלריך להניח

חלק שטה או ד' שטין בין חומש לחומש ואותו הפנוי שבקי' ליה בסוף הדף או בראשו אם צריך שתהא אותה שטה משורטט ואם לא שרטט פסל דלא מקרי ריוח ולא מנכרא מילתא דהוי פרשה או דילמא למצוה בעי שרטוט אותה שי' אבל אם לא שרטט לא פסל דהא מיהא איכא ריוח ועיקר מצות השרטוט היא ליסר הכתב וכיון דאיכא ריוח הנר' לעינים מהפרש הדפין הקודמים לאותו דף והמאוחרים הא מנכרא מילתא דלריוח שבין פ' לפ' שביק ליה וכהתברר ס' זה ממילא יותר הס' שלנו ובעת כ"ע כי כבר חפשתי בס' הפוס' הנמצאים בעת אתי ולא השכחנא גילוי ואיך שיהיה הנך רואה כי הר"ב דב"ש לא החליט להכשיר :

ועוד ראיתי להרב הגדול כמהריק"ש בתשו' כ"י סי' י"ב נשאל על כיוצא בזה ופסל וכתב וז"ל וכ"ת זהו כשהניח שטה אחת אבל המקום פנוי בלתי שרטוט לאו שיטה מיקרי י"ל דע"כ מיקרי שטה אע"פ שאין השרטוט נכר בה דאל"כ פ"פ שהניח שיטה חלק יצטרך שיהיה קיים לעו' השרטוט כיון שהוא הגורם וזה אינו דשרטוט לא מעכב אלא בתחלת הכתיבה אבל אח"כ גם אם ישתוו פני הגויל ולא יודע בו מקום השרטוט הקודם נ"ל בה ופ"פ מיקרי וכ"כ מלשון המרדכי הנז"ל מדכתב דאע"ג דאין נכר כ"כ ההפסק מיקרי פ' וא"כ בכ"ד וכו' ואע"ג דבהגהות מרדכי מסיק דבעי' שרטוט נכר וקיים וכו' ה"ד למצוה וכו' וכן משמע מדתניא מסרגלין וכו' ומעו' לא שמענו מי שבדק וכו' אם שרטוטו נכר עכ"ל מהריק"ש זלה"ה · אמור מעתה הרי ב' חכמי ישר' והם דב"ש ומהריק"ש פסלו בהניח שיטה פנוי אף בלי שרטוט והסכימו מחכמי דורנו הח' הש' הרבנים כ"ר ומי יקל ראש כנגדם :

ועל מה שבא בשאלה שיש באיזה מקומות שינוי בקלור הדף אלא שאין שינויו נכר אלא מהדפים שלפניו כי דפים שלאחריו המה קצרים כמוהו כי הקלור הולך ובא בשוה על פני כל הדפים הבאים אחריו להא אמינא בפום מלא דכשר הוא ולית דין צריך בשש שהרי כל שאינו נכר קלור שטח כתב הדף מאורך הדפים שב' צדדיו לית לן בה ולא מיחזי כריוח שבין פ' לפ' ולא חיישי' דילמא הרואה אותו הדף קצר לערך הדף האחד שבצדו אתי למטעי כי בראותו אותו הדף שוה לדף שבצדו האחר בקל יבחין שאין זה ריוח שבין פ' לפ' וכזה כתוב שם באותה תשו' דהריק"ש הנז' וז"ל ושוב הגידו לי שהס"ת הנז' בשאלה הדף שוה לדף הסמוך לו מהצד האחד ואין ההפרש נכר אלא בערך הדף שבצד השני ובכי הא ודאי אליבא דכ"ע כשר אע"ג דלא הוי כוי לס"ת עכ"ל כר' פי' דבריו דאותו דף הקצר היה שוה לדף שקדם לו והיה קצר בערך דף הבא אחריו וקאמ' הרב דכשר וליכא למימר דיש הפרש בין כשהדף הוא שוה לדף שלפניו ואין ההפרש נכר אלא בערך הדף אשר בא אחריו בין כשהוא שוה לדף שלאחריו וההפרש הוא מדף שלפניו דלא מסתבר לחלק אלא דהעיקר הוא שיהא היכר לקלור חסרון הדף מב' צדדיו דאז נר' לעינים שאותה שיטה חלק הוי ריוח שבין פ' לפ' אבל אם ישוה לאחד מב' צדדיו תו לא מנכרא מילתא דלשם ריוח שבין פ' לפ' שביק ליה וכשר בדיעבד אעפ"י שאינו כוי לס"ת והמחמיר גם בזה לסלק אותה היריעה ולהשוות הכל היכא דאפשר תע"כ וכמ"ש מהר"ש דוויך בתשו' הנ"ל כי אף שמן הדין כשר בדיעבד מ"מ יעשה הדרך יותר בטוח משום דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום :

אבל באותם יריעות שאחת מהנה משונה בקלור ונכר השינוי מב' הצדדין ודאי דפסול כאמור ומעתה חל עלינו חובת ביאור אם יכול לתקן בשיגרור ב' וג' שיטות בשאינו פוגע בשם ולהגדיל אותיו' באורכן וברחבן עד שהב' וג' שיטות יחזיקם בג' וד' שיטות ובזה ישתוו כל הדפין ואומר כי הנה בבר ידוע מחלוקת הר"מ והרא"ש והרשב"א בפ' שעשאה ס' או איפכא דלהר"מ יגנז והרא"ש והרשב"א תמהו עליו דמי גרע מחסר או יתר תיבות וכו' וכו' אלא שכתב הרא"ש זלה"ה שאינו יודע איך יתקן כי היה צריך למחוק הרבה ושמא יזדמן לו שם וגם היה צריך למעט הכתב בשביל ריוח שבין פ' לפ' וזה אסור ע"כ והרש"א זלה"ה התיר בפשי' ועפ"י תקנו בברצלונה וכ"כ מור"ש בסי' ער"ה דהאידנא נהגו הסופרים לתקן וכתב הש"ך ס"ק ב' מיהו דיעבד אינו מעכב אם מחק לפניו ואחריו ומעט שכתב וכ"פ בס"ס רע"ט וכ"כ מרן כ"י ס"ס רע"ט דהא דאמרי' לא ימעט היינו לכתחי' אבל היכא דא"א לתקנו בענין אחר שפ"ד והמחמיר גם בזה לסלק את היריעה היכא דאפשר תעב"ט :

ועל מה שבא בשאלה שיש דף ארוך בשטח הכתיבה ונכר אורכו בערך דפים שלפ' ושלאח' תשו' יוצאה מכל הכתוב לעיל דכשר בדיעבד אע"ג דלא הוי נוי לס"ת וכזה ראיתי להר"ב החכי"ב בסי' ער"ה שכתב בשם מהרא"ח זלה"ה האף אמנם כי עדין הנה מקום אתי להאריך בכל הפרטים הללו מ"מ להיות שאין הפנאי מסכים מחמת עול צבור ובשמים עדי כי כל הכתוב בפרשה כתבתיו בחותה על הגחלים פסקי פסקי תלתי תלתי וצור ישראל יצילני משגיאות והיה לי למגן :

היש לעיר הנכי **מג"ן :**

סימן ח'

בחור כארזים חמד בחורים שורייקי דעינא החכם הותיק כמה"ר **משה פיג'וטו** יהי שמו לעולם כי"ר·

וששאלת אם נעשה מלאכה במי הבריכה אם מותר ליטול ממנה לנ"י :

תשובה תחי' דבר אודיעך כי זאת הבריכה יש לה דין מקוה אע"ג דהויא מים שאובים לפי שזאת הבריכה היא שאובה שהמשי' ול"מ לדעת הראב"ד בפ"ו דברכות דס"ל דלגבי טבילת ידים מים שאובין מטהרין כיון דמטהרין לבעלי קריין אלא אף לדעת הר"מ דאוסר שאובין לטבילת ידים הכא מתיר בנ"ד לטבול הידים בבריכה זו כיון דהויא שאובה שהמשיכוה דאף לכל הגוף התירו חכמי המערב וכמ"ש בה' מקואות ואף שכתב שם שלא ראה מי שעשה מעשה כזה היינו להטביל בהם טבילת כל הגוף אבל להטביל בהם את הידים לכ"ע כשר וכמ"ש כל זה מרן הקדוש שם בכ"מ ובב"י סי' קנ"ט :

ומעתה אחרי הגלות כי בריכה זו דין מקוה יש לה נכוה להתיר את השאלה הנה מרן בכ"מ בה' ברכות פ"ו ובב"י סי' ק"ס כתב על מ"ש הר"מ מים שנעשה בהם מלאכה פסולין בילד מים שאובין וכו' דמדבריו הלה משמע דלא מפסל במלאכה אלא מים שאובין אבל מי מעיין או מקוה לא מפסלו בהכי עכ"ל ופסקה בש"ע סי' ק"ס ונלע"ד דכוונתו לו' דאם נעשה מלאכה

מלאכה במי מעיין או מקוה אין נפסלין אם שקיל מינייהו במנא לנטול ידיו וליכא למימר דכוונת מרן ז"ל היינו דלא מפסל אותו מעיין או מקוה לענין אם טובל בו ידיו אבל אי שקיל מינייהו במנא לנ"י מיפסלי דומיא דמים שנפסלו משתיית בהמה דקי"ל דלנ"י פסולי ואם הם במקוה לא מפסלי דהשתא כל גופו טובל בהם ידיו לא כ"ש דבנ"י לא תקון רבנן אלא כראוין אבל לטבילה דאו' לא תקון הא ודאי ליתא מכמה טעמי חדא דמדבריו מוכח להדיא כדכתי' דהוא ז"ל דייק מדקאמר הר"מ מים שאובין שהדיח וכו' פסולין לנ"י ודייקי' מינה הא מעיין ומקוה כשרין לנטילת ידים ותו דלענין טבילה במקוה להדיא תנן במקואות ופסיק לה הרמב"ם בה' מקואות דאין המקוה נפסל אלא דווקא בשינוי מראה הבא לו מגוף איזה דבר שנתנו בתוכו לא זולת ופסק שם ג"כ שאם הדיח בו סלי זתים וענבים כשר הרי להדיא דאין מלאכה פוסלת במקוה לענין טבילה ולמה לו למרן להוציא דבר זה מכללא ותו שהר"ב מגן דוד בסי' ק"ס ס"ק ו' כתב ע"ד מרן הללו אבל פיסול דשינוי מראה או נפסלו משתיית בהמה אין בזה חלוק למי מקוה ומעיין כ"מ מדברי הר"מ עכ"ל והשתא א"א דכוונת מרן היינו להטביל ידיו באותו מקוה שנעשה בו מלאכה אבל לקחת ממנו בכלי פסול לנ"י א"כ ל"ל דהאי קאמר המ"ר אבל פיסול דש"מ או שתיית בהמה אין חלוק וכו' כלומר דמפסל המקוה לטבול בו וזה לא ניתן ליאמר דהא שינוי מראה הבא מחמת עצמו או אפילו מחמת דבר אחר אלא שאין בו ממשו של דבר לא פסל במקוה לטבול בו וכן בשתיית בהמה לא מפסלי לטבול וכמ"ש שם מרן סמוך ונר' אלא ודאי עכ"ר דכוונת מרן שאם נעשה מלאכה במי מעין או מקוה כשרים ליטול מהם בכלי לנ"י ועלה קאמ' דהיינו דווקא בעשית מלאכה אבל בפסול דש"מ או שתית בהמה נפסלו ליטול מהן בכלי לנ"י ולא היה צריך להאריך בזה אלא להוציא מלב המתעקשים · אחר כתבי זה ראיתי בס' עולת תמיד כתב ע"ד מרן הללו וז"ל פי' אפי' אם נשעת מלאכה מחובר כיון שהיו תלושים פעם א' מלאכה פוסלת בהם אבל כשעשה בהם מלאכה במחובר כשרים לנטי' ידים בתלוש ע"כ הרי להדיא דמ"ש מרן אין המלאכה פוסלת במעין או מקוה היינו ליטול ממנו לנ"י וא"כ חזר הדין זאת הבריכה שלכם כיון דדין מקוה יש לה ואין לה דין שאובין אין המלאכה פוסלת בה ליטול ממנה בכלי לנ"י:

והואיל ואתא לידן רחה ראיתי מילתא אגב אורחין לשון מרן כ"מ שם בה' ברכות דין ח' וראיתי להעמידך עליו כי לכאורה דבריו קשים ואם יש אתך מלין השיבני כתב מרן כל מים שנעשה בהם מלאכה פ"ק דידים ומפרש רבי' דל"ש בכלים ל"ש בקרקעות מדלא מפליג בין כלים לקרקעות כדמפליג בנפסלו משתית הכלב וכמ"ש בסמוך והיינו במים שאינם נובעים וכו' וק' דמאי דשרי לקמן בקרקעות היינו להטביל בהם את הידים וא"כ עכ"ר דמיירי במקוה כשר כדינו שאין מימיו שאובין דאיל"ה אינו כשר לטבילת ידים כמ"ש הר"מ לעיל דלטבול ידיו צריך מקוה כשר שלא יהיו מימיו שאובין וכגון דא שהמקוה כשר אף בפסול דעשיית מלאכה נ"ל חי' זה דבקרקעות כשרים להטביל וכ"ש לדוקיא דמרן דאף לנ"י לא מפסלי כדלעיל ומה שפסל הר"מ בנעשה בהם מלאכה בין בכלים בין בקרקעות ואיירי בשאובין והיינו ליטול מהם בכלי דין זה ישנו ג"כ בפסול דשתית בהמה שאם · הם שאובין וכא ליטול מהם בכלי פסולים · אף שנפסלו בשתיה בקרקעות ולפי דברי המגן דוד אף יהיו במעיין או מקוה אם · נפסלו משתי' בהמה פסולים · לנטי' ידים והשתא מאי דמפליג לקמן עכ"ר אנן נמי ממילא לריכא לפלוגי בהכי נמי בפסול דעשיית מלאכה כאמור ומאי דלא מפלגינן הכא בין כלים לקרקעות דהיינו בקרקע דלאו היינו מקוה ומיירי ליטול · מהם בכלי צריך נמי בפסול דשתיה דלא לפלוגי בנדון בזה כאמור ומעתה לתשו' אני מלפה:

נאום הצעיר **מרדכי גאלנטי**

סימן ט'

מר ניהו רבה תוכו רצוף אהבה לי הנפש שוריקי דעינא בלבא החכם השלם הדיין המצוין רב ועצום כמהר"ר כר"ו עד **דוד** הגדיל ברכות הטובה נס"ו:

שלמא עליה דמר למאות ולאלפים בתוס' מרובה כי"ר ואלו חזי הוית כמה שעמד מעכ"ת ס"י ע"ד הטוטון ומגלגלין זכות ע"י זכאי לשנות פרק זה בדרך קצרה לאפס פנאי מה שחדשתי דבר מעתה הן קדם במ"ש בשם הר"ב ס' חרדים שמרן הקדוש ז"ל בסוף ימיו חזר בו כדמוכח בש"ע סי' של"א ס' י"ט וכו' ע"כ לזה אומר שאין החזרה מפורשת בדברי מרן ומכללא איתמר שסו' הר"ב חרדים דכיון ששתם ולא חי' בין פירות יש' לפירות גוי משמע שסו' דגם בפירות גוי פטורין מתו"מ אף שנתמרחו ע"י ישר' ונראה שזאת היתה דעת הרב מור"ם ז"ל שהגיה ע"ד מרן הללו וכתב וי"א אם גוי מכר וכו' חייבין בתו"מ וכו' ע"כ והיינו דמשמע ליה הכי מדסתם לה מרן סתומי ולכן כתב י"א דפליגא אדעת קמא וכזה סדה תלונת הר"ב פרי אדמה ח"ג ה' שמטה מעל הרב מור"ס · אך עכ"ז אוני רואה מופת חותך בזה כי מרן ז"ל תפס בש"ע לשון הרמב"ם דפ"ו דה' מתנות עניים אות באות ומה שפי' הוא ז"ל בב"י דמ"ש הטור אין בה ר"ל כיון שאין זורעין וכו' א"כ על הדברים הלוקחים וכו' ומיהו אם גוי מכר וכו' נוהגין בהם תרו' וכו' ע"כ בש"ע יתפרש כן וכן דרכו של מרן ז"ל פעמים רבות שמחלק בב"י כלשון הרמב"ם והטור ובש"ע סותם ותופס כלשון הר"מ והטור ולא בשביל זה נוכיח שחזר בו ממה שחלק בב"י ז"ל:

איברא שראיתי להרב אבי התעודה כמהרימ"ט ז"ל בח"א סי' מ"ג שכתב בגרולי שביעית בקרקע הגוי שהרב אביו ז"ל היה דן אותם בדיני פירות שביעית ופטורים מתו"מ ואעפ"י שהרב מהרי"ק ז"ל היה חוכך להחמיר והיה נוהג להפריש בלא ברכה אח"כ הכריחו הבא מארי ז"ל וחכמים שעמו בפומבי שלא יעשו כל עיקר דחומרא דאתיא לידי קולא היא שים בדבר הפסד פירות שביעית עכ"ל נלמד מעדות מהרימ"ט תרתי חדא שלהחמיר היה נוהג מרן להפריש תו"מ אבל לא להקל ולפוטרם משבי' ועוד שהוא ז"ל עשה מעשה כדברי החולקים עליו וא"כ מי זה יערב אל לבו להקל בהם בחומרת פי' שבי' איברא שאח"כ כתב מהרימ"ט שמלא פסק מרן ז"ל שנחלק על הרב מר אביו ז"ל ושהיה פוטרם מדיני שבי' ומחייבם בתו"מ וא"כ הנה מקום לסמוך על פסק מרן הלז · הנם הלום כי הרואה יר' מה שחזק דינו של הר"ב המבי"ט הרב בנו שם וראיות הרב אביו חזקות בראי מולק והרבה מכת הקודמין

דקיימי כוותיה ומ"מ משמ"ס מומר הנושא מי יוכל לעמוד ככל חומרי קדושת פי' שביעית כו' שסמכו רבנן בתראי ע"ד מרן ז"ל ולקמן במ"ר נראה פנים למקילין:

ובהדי אורחי ראיתי דברים תמוהים להר"ב ס' חרדים שם בדף כ"ו שמלא תיקון נאות אותה שכתב מהר"י קורקוס ז"ל תקנה ליושבי הארץ שקונים פי' שבי' שהיה צריך לבערם שיפקירו אותם ויכולים לחזור ולזכות בהם מן ההפקר והוא עפ"י גרסת התוס' והר"ש והסמ"ג וכו' והתוס' והירוש' וכו' וכתב עוד וז"ל וגם אחר הביעור מותר לקנות אותם מן הגוי שהרי מרדכי וכו' שלא נאסרו פי' ישר' אחר הביעור אלא לפי ששהה אותם בביתו ולא הפקירן לקיים מצות ביעור אבל בגוי שלא נכנסו לא שייך לאסרן אך אחר שקנה הים' פי' מן הגוי אפי' אחר הביעור מיד חל עליו חובת ביעור ומפקירן וכו' וחוזר וזוכה בהם וכן יש ללמוד מדברי הרמב"ן שכתב שאם עיכב ישראל את הפירות כדי לאוכלן אסורין באכילה משמע שאם נודע לנו שלא עכבן לאכילה אלא להפקירן בזמן ביעורן או לאחר ביעורן לא נאסרו וכן אם נאנס ולא הפקירן בזמן הביעור וכשיודע לב"ד ואמרו לו שיקיים מצות ביעור או כשיעבור אונסו יפקירם ויחזור ויזכה בהם וה"כ ישראל זה שבאו לידו פי' הגוי אחר זמן הביעור ודאי לא נאסרו ביד הגוי ועתה שבאו ליד ישר' יקיים בהם מצות ביעור ואוכלן וזה ברור עכ"ל:

הנה אחר בקשת המחי' מקדושתו דבריו בזה קשים לשמוע מאותה תוספתא שהביא הר"ש ז"ל בשלהי אהלות העיד ר"י בן יעקב וכו' על קסרי שהחזיקו בה ישר' מעו' והתירוה שלא במנין אר"מ אותה שנה שבי' היתה והלכו גויים לקרקסיות שלהם והניחו שוק מלא פיר' ובאו ישר' ובזזום כחזרתן אמרו בואו ונלך אצל חכמים שמא התירו להם חזירים א"ר זריקא כ"ה וכו' נמנו עליה כ"ד זקנים והתירוה שיהיו הכל נכנסים לתוכה ופי' בה הר"ש ז"ל ועל לבאו הר"ב הכפתור כפי"א שהחזיקו בה מעולם שהיתה של א"י וחייבת במעשר ושבי' והתירוה פי' שלא במנין מעולמן התחילו לנהוג בה היתר לפטרה מתו"מ ושבי' העפ"י שלא נמנו חכמים להתירה שלא במנין. ובזזום ולא חשו משום שבי' לאחר הביעור כ"ה נמנו עליה וכו' נכנסין לתוכה ואין בה טומאה משום ארץ העמים עכ"ל הנלמד כי לפי שהתחילו להתיר' מעולמן לכן עמדו ובזזום הא לא"כ אלא שהיתה א"י כמו שהעידו עליה הראשונים לא היו בוזזים משום איסור שבי' לאחר הביעור שכך היה מעשה לאחר הביעור ולכן אמרו הגויים נלך לקבול אצל חכמים שמא התירו להם חזירים דכיון שהיה לאחר הביעור לא היו יכולין ליהנות ממנה:

ומכאן הוליד והצמיח דינו הרב המבי"ט דפיר' גוי שזרע בא"י חייבים בשבי' כאשר יראה המעיין בתשו' ח"א סימן י"א וכ"א ורי"ז ושל"ו וכח"ב סי' ס"ד וכח"ב סי' מ"ה ומ"ו יעש"כ ואם בדברי הר"ב ס"ח מנ"ל לתנא דתוס' דמשום שהתחילו להתירה ושלא להחשיבה כא"י לכן בזזו פי' הגויים שאין מזה הוכחה דאף שהחזיקו בה שהיא א"י היו יכולין לבזז וליהנות מאותם הפירות ע"י הפקר שהיו מפקירין אותם וחוזרין לזכות בהם ואף שהיה לאחר הביעור שפיר דמי לדעת הרב ועוד ק' כי מה היה להם לגויים הללו שהניחו שוק מלא פיר' ועל מה בטחו ולא חשו שיבזזו אותם ומשום הים' שבי' דלאחר הביעור ליכא דמצו לאפקורינהו אף לאחר הביעור וכמו שסק' כזה בסגנון אחר הרב מהרימ"ט שם על מה שדחה מרן ראיתו של הרב מר אביו לו' דפירות ישר' ביד גויים הוו ולפי"ד הר"ב ס"ח תיקשי גם לשיטת הרב מר אביו כ"הג ובסגנון שהקשינו ועוד כי מה היתה תמיהת הגויים שאמרו נלך אצל חכמים שמא התירו להם חזירים דדילמא הפקירו אותם וזכו בהם מן ההפקר ואף שהוא לאחר הביעור שפיר דמי:

ואין לו' דכיון שלקחום ישר' בגזל ואונם שלהם אין מועיל בהם הפקר דא"כ הו"ל למתמה על מה שעברו על איסור גזל שהוא מן החמורות והיך ישראל קדושים עברו באיסור גזל כי ע"כ צ"ל בהכרח שאז היו הגויים מסורין ביד ישר' וכדין יכולים לבזוז ממונם כדכתי' ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך ודרשו בפ' הגוזל ע"ז דבזמן שהם מסורין בידך מותר ובזמן שאין מסורין בידך גזל הגוי אסור וכיון שהיו מסורים בידם זוכים בכות ממונם מדין תורה כדכתי' עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים ודרשו שהתיר ממונם לישר' והרי זכו בו בזכיה גמורה ושלהם הוא ומצו להפקירו:

שוב ראיתי הדבר מפורש בדברי הרב מהרימ"ט שם שאחר שהביא דברי הר"ש הזקן שכתב דאע"ג שיש כאן קדושת שביעית בפי' הגוי שזרע בא"י איסורא ודאי הוא דלא פקע אבל ביעור הדבר תלוי בממון להפקיר ולחלק לעניים ומצי למימר אתינא מגברא דלא מצית לאשתעויי דינא בהדיה וכו' וכתב ע"ז הרב מהרימ"ט וז"ל ומיהו עכ"ר אף לס' הר"ש ז"ל לאחר הביעור אין אנחנו יכולים לקנות מן השוק כלל אף מן הגוי כדמוכח מההיא דסוף אהלות אהא דהתירו קסרי לו' שהונה א"י שהניחו שוק מלא פירות ובאו ישר' ובזזום ופי' הוא ז"ל דלא חשו משום שביעית לאחר הביעור והיינו טעמא דכל שלא הופקר בשעת הביעור שוב אין לו תקנה כדמוכח בנדרים דקרי לפיר' שביעית דלאחר הביעור דבר שאין לו מתירין ע"כ הרי זכינו לדעת הרב ז"ל ורב חוליה מההיא דפ' הנודר מן הירק דתניא התם ר"ש או' כל דבר שיש לו מתירין כגון טבל ומ"כ והקדש וחדש לא נתנו בהם חכמים שיעור וכל דבר שאין לו מתירין כגון תרו' ותרו' מעשר וחלה וערלה וכלאי הכרם נתנו בהם חכמים שיעור א"ל והלא שבי' אל"מ ולא נתנו בה חכמים שיעור א"ל אף הם לא אמרו אלא לביעור אבל לאכילה כב"ט ופי' רש"י והר"ן ז"ל אבל לאכילה שאם נתערבו פי' ז' בפי' ח' לאחר שנתחייבו בביעור ולא ביערן דהשתא קיימי באיסור אכילה אינה אוסרת אלא כב"ט דהא הו"ל דשאל"מ ומ"ש שאוסרת בכל שהוא היינו לביעור שאם נטע בכל וכו' והוסיף לא בטיל ומחייב כולו בביעור וצריך לאכלו קודם הביעור דכיון שאפשר לאכלו הו"ל כדבר שיל"מ ע"כ ואם כדברי הר"ב ס"ח הו"ל לפלוני באכילה גופה ולאחר הביעור שאם עכבן לאכילה ונאסרו הו"ל דבר שאל"מ וכב"ט ומ"ש אוסרת בכ"ש היינו בשנודע לנו שעכבן ע"ד להפקירן או כשנאנס וכו' א"כ בפיר' גוי וכו' דכל הני הו"ל דבר שיל"מ דמצי לאפקורינהו ולחזור ולזכות בהם אלא ודאי דפסיקא ליה לתנא דכל שעכבן לאחר זמן הביעור שוב אין לה שום דרך היתר ומקרי דבר שאל"מ:

איברא דבקורמנותיה דרבינו מהרימ"ט יש לדחות ראיה זו ולו' דאף שלא הופקר בשעת הביעור יש לו תקנה להפקירו כל שלא עכבן לאכילה וכדברי הר"ב ס"ח ואפ"ה קרי ליה תנא לשביעית

לשבועות דכר שאל"מ מטעם שכתב ר"ת והרמב"ן והרשב"א והטור בסי' קב"ב דלא מקרי דבר שיל"מ אלא בשיש בידו לעשות ההיתר בלתי שום הפסד ממון עי"ש וכיון שהמפקיר פירות יקבן שיבוא לידי הפסד פן יקדמנו אחר ויזכה בהם ואף שידקדק לעשות כמ"ש בירושלמי לאפקורינהו קמי תלתא דמרחמין ליה שמא יניחו אהבתו להשבת הממון ויבוא להפסיד הכל וכל שיבוא ההיתר ע"י הפסד ממון לא מקרי דבר שיל"מ אא"כ תבוא התקנה בשופי בלתי שום ספק הפסד ממון הכל ממאי דמוכח מהתוס' דפירו' גוי לאחר הביעור אסורין מוכרחין אנו לומר שכל שעבר זמן הביעור נאסר ושוב אין לו שום תקנה ע"י הפקר שאם אתה או' שיש לו עדין תקנה בהפקר כל שלא עבכן לאכילה א"כ יהיה מותר בפי' גוי לאחר הביעור בלתי שום הפקר מה"ט שכתב מהר"ש דה"ל הנא אתינא מכח גבירא וכו' כיון שלא נאסרו ואכתי היתה לתקנת ביעור בפירות יש' לשיפקיר ושר' פירותיו כל שלא עבכן לאכילה אלא ודאי עכ"ר לו' דכל שהגיע זמן הביעור ולא ביערן דהיינו הפקירן בין באונס בין ברצון נאסרו ואין להם שום תיקון ואמטו להכי גם פירות הגוי בזמן הביעור חל עליהם האיסור ואסור ליקח מהם ואין להם שום תיקון וממילא שמעינן דמאי דקרו לפיר' שבי' דבר שאל"מ היינו בפשטא שאין לה שום צד היתר באופן שאין מקום למ"ש הר"ב ס"ח דמותר לקנות פי' מן הגוי אף לאחר הביעור וכו':

ומילתא אגב אורחי חמותי ראיתי קצת דברים תמוהים לע"ר בדברי מרן הקדוש ז"ל בכ"מ בה' מאכלות אסורות פט"ו על אותה שכתב הרמב"ם וכן התרו' נתנו בהם חכמים שיעור שאין בהם דרך היתר לכל אדם ופי' מרן בדרך השני שכתב כן משום דקשיתיה דהרי תרו' דבר שיל"מ דהא אי בעי מתשיל עלה וניחא ליה דלא מיקרי דשיל"מ אלא בדבר שיש לו דרך היתר לכל אדם משא"כ בתרו' שאין לה דרך היתר אלא בשקרה מקרה שרצה להשאל עליה וזה פי' מ"ש לכל אדם כלו' שמאחר שאין כל אדם הנכנסים נשאלין עליה לא הוי דבר שיל"מ ע"כ והרב החבי"ב בי"ד סי' ק"ב בהגה' הב"י הק' שהרמב"ם כתב בהפך בפ"ה דנדרים נתערבין זה אפי' טפה וכו' נאסר הכל מפני שיש לו לישאל על נדרו נעשה כדבר שיל"מ שאינו בטל וכו' ותי' דיש לחלק בין תרו' לנדרים דבתרו' לא עביד איניש להשאל עליה וכו' אין בהם היתר לכל אדם מקרי אבל נדרים עשוין להשאל עליהם ויש בהם היתר לכל אדם מקרי וזהו שדקדק בה' נדרים מפני שיש לו לישאל על נדרו ולא כתב מפני שאפשר לו לישאל על נדרו לו' מפני שיש לו לישאל על נדרו כלו' שעשוין לישאל על נדרו עכ"ל:

ואני תמיה על כל אלה דבפ' הנודר מן הירק אמרי' שהני קונמות דאי בעי מתשיל עלייהו הו"ל כדבר שיל"מ ופרכי' והרי תרו' דאי בעי מתשיל עלה ובטלה ברוב וכו' ומסיק דבשלמא קונמות מצוה לאתשולי עלייהו משום דר' נתן דאמר כל הנודר כאלו בנה במה והמקיימו כאלו מקטיר עליה תרו' מאי מצוה לאיתשולי עלה ע"כ וא"כ מאי ק"ל להרמב"ם דתרו' הו"ל כדבר שיל"מ הא כיון דליכא מצוה למעבד הכי לא מקרי דשיל"מ ושאני קונמות דאיכא מצוה בהתרתן ומה לו לבקש טעמים שלא נזכרו בגמ' ולחלק בין דבר שעשוין לישאל עליו לאין עשוין לישאל עליו וגם הו"ל

למרן לו' דקשיתיה לרבי' מ"ש בגמ' גם מ"ש הכנ"הג שז"ש הר"מ מפני שיש לו לישאל על נדרו כלו' שעשוין לישאל על נדרו הוא דוחק דמשום שעשוין בני אדם לישאל עליהם לא ניתן ליאמר מפני שיש לו לישאל שלשון זה מורה שיש לו לישאל על צד ההכרח והאמת יורה דרכו כי הרמב"ם נתכוון בזה ממש למ"ש בגמ' דנדרים מצוה לישאל עליהם ואמטו להכי מקרי דשיל"מ וז"ש מפני שיש לו לישאל כלו' שיש לו מן הדין חיוב ומצוה לישאל עליהן ופה בה' מ"א נתכוון לדרך הא' שכתב מרן ולא נצטרך לידחק במאמר לכל אדם כמו שנדחק בדרך השני. ואם נפסק לו' שנתכוון הרמב"ם לההיא דפ' הנודר מן הירק וז"ש שאין בהם דרך היתר לכל אדם ר"ל שאין בהם מצוה לעשות דרך היתר ולישאל עליהם לכל הנכנסים ואין לידחק ולו' שלזה נתכוון מרן בדרכו הב' כי אין זה במשמעות דבריו וגם שלא רמז לו' שזה נאמר בגמ':

תו הקשה מרן למרן שם באותו פרק על מ"ש הר"מ בדין י"ב ויראה לי וכו' הביא לשון הרשב"א כי יען שהרי"ף סובר דדבר שיל"מ אף במינו שאינו מינו אפילו באלף לא בטיל וסמך עלה דההיא דתנן האשה שאלה מים ומלח לעיסתה הרי אלו ברגלי ב' ופריך ולבטיל מים ומלח בעיסה ופרקה ר"א משום דהו"ל דשיל"מ ומפני שרבי' מלא להרי"ף כן והביא ראיה מההיא דר"א לא ראה שתהיה ההיא דהירוש' ראיה מוכרחת ולכן תלאה בהכרעת דעתו וא"ת והיאך הניח הרב ההיא דר"א וי"ל דמים ומלח לגבי עיסה במין א' דמי וכו' עכ"ד הרשב"א ושוב הביא מרן דברי הראב"ד וז"ל ובהשגות א"א משנה שלימה היא ופי' בו מרן בדרך א' שנתכוון לאותה משנה ר"פ משילין ולפרוקא דר"א ולדעת רבי' י"ל כמ"ש הרשב"א דמים ומלח לגבי עיסה במין א' דמי:

ולא זכיתי להבין דק' דא"כ מה משיג הראב"ד על רבי' שדינו משנה שלימה היא אדרבה המשנה היא בהפך דשמעי' דאף מין בשא"מ לא בטיל בדבר שיל"מ ואם כוונת מרן לו' שהראב"ד משיג על רבי' שהמשנה היא הפך דבריו לא הול"ל משנה שלימה היא אלא הול"ל המשנה היא בהפך כמו שמצינו לו כן בלשון הזה במקו' רבים ולא הול"ל משנה שלימה שזה מורה כוונתו להשיג שדין זה שאמרו מדעתו הנה הוא משנה שלימה שנינו וכמו שהבין כן הוא ז"ל בדרכו הב':

גם על דרכו הב' אני תמיה כמ"ש שטע' של הראב"ד מדאמרי' בירוש' וכו' ואני או' וכו' ואע"פ ששם אמרו שאם הזקן עוקר את הנדר מעיקרו הו"ל נדרים דשיל"מ ומאחר דאנן דקי"ל שהזקן עוקר וכו' הו"ל נדרים דשיל"מ וקתני דמין בשא"מ בכ"ע יש לדחות ולו' דלא מיקרי דשיל"מ אלא בשההיתר בא ממילא ולא כשהוא בא ע"י טורח כמ"ש הטור בי"ד סי' ק"ב והוא מדברי התוס' והרשב"א והר"ן ונדרים כיון שאין ההיתר בא אלא ע"י שאלת חכם לא חשיב דשיל"מ וכו' ע"כ. גם דבריו הללו לא זכיתי להבינם כי היך יעלה על דעת הדוחה לדחות דנדרים שבאה התרתן ע"י שאלת חכם נקרא טורח ולא חשיב דשיל"מ מאחר שתלמוד ערוך לפנינו שאמרו שהני קונמות הואיל ואי בעי מתשיל עלייהו הוו להו דבר שיל"מ ומה שהביא מן התוס' והר"ן והטור והרשב"א הם לא אמרו אלא בשיש בדבר טורח שיש בו הפסד ממון אבל טורח בלא הפסד ממון לא היה אדם שקרא עליו ערער וכיון דתלמודא דידן קאמר בפי' דנדרים הו"ל דבר שיל"מ א"כ הדרא קו' דדינו של הרמב"ם משנה שלימה היא דתנן הנודר בדבר ונתערב

כאחר

באחר אם יש בו בכ"ע אסור :

הדרן לדברי הר"ב ש"ח כי עוד חזון כמה שהביא ראיה לדבריו מדברי הרמב"ן שכתב שאם עשבן לאכילה וכו' דמשמע שאם נודע לנו שלא עשבן לאכילה אלא להפקירן וכו' לא נאסרו וכו' ע"כ ואנכי תמיה שהרמב"ן לא כן כתב והרי לך מ"ש בפ' בהר אבל אם עשבן בביתו אחר הביעור אסורין הן לאכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בכ"ע לאחר הביעור שאין לה מתירין וכו' ע"כ הרי שכתב סתם אבל אם עשבן בביתו אחר הביעור דמשמע בכל גוונא שעשבן ואפי' ע"ד להפקירן אחר כך אסורין הם באכילה ואין להם עוד שום תקנה · ועוד זאת מוכח מדברי הרמב"ן שתקנת הביעור שלפי סברתם הוא ההפקר זה גורם לקרות לשביעית דבר שיל"מ שב"כ כי קודם זמן הביעור זו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמ"ש במס' נדרים מפני שיש לה היתר בביעור מביתו עכ"ל הרי לך בהדיא דלפי שיש לה היתר ע"י הביעור שהוא ההפקר זה גורם שתקרא דשיל"מ דס"ל ז"ל שלא אמרו שכל שיש בו הפסד ממון לא מיקרי דשיל"מ אלא כשהוא הפסד ודאי אבל זה שאין הפסדו ודאי שפיר מקרי דשיל"מ וזהו הפך מ"ש לעיל לעשות סניגרון וליישב סו' דנדרים לדעת הר"ב ש"ח ומעתה יותר יגדל התי' דא"א לדברי הר"ב ש"ח דלק' הרמב"ן שנאסרו לאחר הביעור אלא בשעשבן לאכילה אבל אם עשבן ע"ד להפקירן או נאנס וכו' מאי להפקירן אף לאחר שעבר זמן הביעור תיקשי דא"כ ליפלוג וליתני אף בלאחר הביעור בין עשבן לאכילה דאז אסורין באכילה והו"ל דשאל"מ ואוסר בכ"ע כשאר איסורין ובין עשבן ע"ד להפקירן א"נ נאנס וכו' א"כ בקונה מגוי וכו' דלא נאסרו ואכתי מצי לתקן בביעור דהיינו הפקר וכמ"ש הרמב"ן ז"ל גופיה דמטעם דיש לה היתר בביעור דהיינו הפקר מקרי דשיל"מ אלא ודאי נר' ברור שכל שעבר זמן הביעור ולא הפקיר שוב אין לו שום תקנה והפירות אסורין ואע"ג שעשבן ע"ד להפקירן או נאנס ומינה דגם פירות הגוי אסור לקנות ממנו אחר זמן הביעור כי אין הפקר מועיל בהם אחר שנאסרו וגם לא מע' של הר"ש דמצי לו' אנא אתינא מכח גברא וכו' כי זה לא יועיל אלא בזמן שישנם בתורת הפקר אבל כיון שאינם בני הפקר והפירות נאסרו בזמן הביעור הרי באיסורן הם עומדים :

ואין להק' לדעת הגדולים דסברי דהביעור הוא ההפקר ויכול לחזור ולזכות בהם דא"כ לוקמה תנא בשהפקירן וחזר לזכות בהם ונתערבו באחרים וקאמ' דאוסרת בכ"ש כלו' דצריך לאכול הכל בקדושת שבי' דכיון שיש לה היתר שיכולין לאוכלם בקדושת שבי' הו"ל כדשיל"מ הא ל"ק דמשמעות אוסרת היי' שנאסרת עליהם ממש באכילה ומאי דאוקימנא לא לביעור א"כ מתפרשת שחייב לבער הכל ואם לא ביער הכל נאסר ממש באכילה :

אמור מעתה השתא דיד עניי אנן ומי יוכל לדקדק בכל קומרות שבי' ולאכלם בקדושת שביעית וגם לפי מה שהעלינו דלאחר הביעור אסור לקנות מפירות גוי ואין להם תקנה דהפקר דנאסרו בזמן הביעור ודלא כמ"ש הר"ב ש"ח א"כ מה יעשו העניים והאביונים אשר אין לאל ידם לקנות קודם זמן הביעור כל צרכם מפירות הגויים הא אין לנו אלא לסמוך על הוראתו של מרן הקדוש שפירות הגוי אין בהן דיני שבי' ומילא רווחא שיכולין להוציאן מא"י לסוריא לח"ל וכ"ש ומשי"ח הוא מצי למילף לה כמה שנהגו הרבנים הא' הזקנים קמאי וקמאי דקמאי זלה"ה להוציא אתרוגים מעה"ק צפת ת"ו לעירנו ולאר"ץ יע"א ולא הוה מאן דחש לה ומילא הא דידן פשוטה לאחריה ואף דהתם למעבד מצוה והכא טוטו"ן דרשות מ"מ אי הוה אסיר אף במצוה לא הוו עבדי כדין וק"ל:

ואפי' הרב המבי"ט ז"ל עצמו מאריה דשמעתא שחייב פירות גוי בדיני שביעית כתב בסי' של"ו וז"ל והאיסורים כשאר דיני שבי' לא ידענא היכי לפקע ואפי' שהיינו מורים עתה להתנהג בדיני שבי' היה נר' עתה כמו תקנה חדשה מה שלא היו נוהגים עד עתה והיתה תקנה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה מצד הגלות והשע' שאנו צריכים לעו' לקנות מן הגוים ואין מספר לדיני שבי' כמ"ש התוס' ואם יש מי שיכול ליזהר ולעמוד בה תבוא עליו ברכה עכ"ל הרי שגם בימי הרב לא היו נוהגים בפי' הגוי קדושת שבי' ולא היה אדם שקרא ערער :

ואחר החפוש מצאתי מקום פטור לתושבי הארץ שאין נוהגים קדושת שביעי' בפירות הגוי מלבד דעת עליון מרן ז"ל והוא מה שמצאתי למהרדב"ז ז"ל בס' יקר תפארת בה' שמטה שרצה להלין על תושבי א"י שעל מה סמכו שאין מדקדקין בשביעית ועושין סחו' בפירות שבי' ונוהגים בהם כשאר השנים וכתב שסמכו להם על הגאונים שפסקו הלכה כרבי שאמר שביעית בזה"ז דרבנן וכיון דעיקרו מדרבנן ואיכא מ"ד יש קנין לגוי להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליו במילתא דרבנן ע"כ ואף שהוא ז"ל חזר לדחות זה משום שלפי מה שדק' הוא ז"ל בדברי הרמב"ם בפ"ה דשמטה דס"ל שהיא דאורייתא ולכן חזר להסכים שינהגו בה קדושת שבי' :

הנה אחר בקשת המחי' מכבוד קדושתו במה דיות נשתפכו בזה קמאי ובתראי הנה הסמ"ג והטור בסי' של"א ס"ל דהויא דרבנן ומרן הכריע שם בב"י שכן הוא דעת הרמב"ם אף שבכ"מ ה' שמטה רפיא בידיה הרב המבי"ט בח"ב סי' ס"ד כתב שכן דעת הרמב"ם וכך העלה הוא ז"ל מהרלב"ח בסימן קמ"ג כך העלה וכתב שכן דעת הרמב"ם וכן דעת תלמידו מהרשד"ם בחי"ד סי' קל"ב וכן דעת מהרימ"ט בחי"ד סי' כ"ב וכתב שכן דעת הרמב"ם וגם מהר"י קורקוס בחי' להרמב"ם בפ"ט ד"ה שמטה בך העלה כדעת הרמב"ם והביא מההיא דמ"ק דאמרי' וחרישה בז' מי שרי ופרקי' בש"ס בזה"ז ור' היא ועיין במשנה למלך פ"ה דין כ"ה שהביא גם הוא הא דמק' וא"כ כיון שרוב חכמי יש' בהסכמה עלו שהיא דרבנן הדרן למ"ש הרדב"ז דכיון דמידי דרבנן הוא סמכו על מ"ד יש קנין לגוי להפקיע וכו' ולא נהגו בפירותיו קדושת שביעית כלל כיון שהיא גזרה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה ובפרט לדעת מרן בכ"מ ספ"ד דשמטה דס"ל דלא אמרו אין קנין וכו' אלא אחר שמכר השדה ליש' אבל כל עוד שהיא ביד הגוי לכ"ע מפקע' מקדושתה והסכים דעת הרמב"ם כן איברא שהרב מהרימ"ט בתשו' הנז' דחה דברי מרן הללו בב' ודים ועש"ב :

ולענין הטוטון אם נוהגת בו שביעית לא הוזכר זה בשום ספר אמנם מסתברא שנוהגת בו שביעית כיון דהנאתו וביעורו באין כ"א ואפי' בעלים אם לאו דאין הנאתו וביעורו באין כ"א היתה שביעית נוהגת בהם וכמ"ש בפ' לולב הגזול והנאת הטוטון

מרובה

מרובה יותר מכמה דברים שנוהגת בהם שבי' והאין הנאתם כ"כ כמו הטוטון וגם שהוא מר להו לאכילה קאי ונהנין כעשנו אף שטעמו מר והרי זה כשרף האילנות דאית בהו מרים בטעמים ואפ"ה אית בהו שביעית ולא חלקו בהם בין מר למתוק זהו מה שעיינתי בזה אחרי הגלות זה בתב ידו ומשי"ת יודיענו מה שתעלה מלודתו בכל אלה :

נאום נאמן בבריתו וקיים במאמרו לכל אשר יכתב והוא

המג"ן

סימן י'

נסתפקתי באלו שמשימין קערה או דף לסתום פי החבית וטורקין בטיט ומחברין הכיסוי עם החבית אי שרי לפתחה בשבת וכן באלו האשישות שנותנין בהם ורדי' וגפין פיה בטיט עם מעט כנד אי שרי לפתחה בשבת :

תשובה ראיתי להר"ב דבר משה ח"א סי' כ"ה כתב וז"ל חבית של יין שפיה סתום עם קערה בטיט אם יכולים לפתוח אותה כדי לשתות היין יש לעמוד דנראה דלא התירו אלא להתיז ראש המגופה בסיף דלאו לפתוח נכוין או ליקוב המגופה למעלה דאין דרך לעשות פתח למעלה אלא נוטל כל המגופה אם רוצה בפתח משא"כ בנקב וכו' ומגופת החבית היא סתימת החבית וכו' ומה שהתירו להתיר דאי שמשימין לפני התנור וטורקין אותו בטיט בבר כתב הר"ב ת"הד סימן ס"ו דה"ט התם דלא נעשה כלל לקיים רק לשמור החום לפי שעה וכו' ועו"ש משא"כ הכא שהוא לימים הרבה וכ"ש אם הוא מחזיק מ' סאה וכו' עכ"ל :

ואנכי תמיה על דבריו דלהדיא משמע בגמרא ומפירש"י דליטול המגופה שרי שהרי בפ' חבית תנן אין נוקבין את המגופה של חבית דרי' וחכמים מתירין פירש"י אין נוקבין מגופה הדבוקה בפי החבית לעשות נקב אלא נוטל את כולה אבל בי נקיב לה מתקן פתחא וחכמים מתירין דאין דרך פתח לחבית בכך הרי להדיא דלכ"ע יכול ליטול כל המגופה שהיא טרוקה בטיט ודבוקה בפי החבית בסתם מגופה שהיא מטיר אוטיט כדאיתא בע"ז דס"ט גם הר"ן פירש כרש"י אין נוקבין אלא נוטל וכו' ומאי דנקט מתיז משום דמיירי בהתזת ראש גוף החבית עצמה שהוא למטה ממגופתה כדמשמע בגמרא דבעו מהו למברז חביתא בבורטיא לפתחא קא מכוין ואסיר א"ד לעין יפה קא מכוין ושרי ואמרי' דלפתחא קא מכוין ואסיר ואותבי' ממתניתין דשב"ג אומר מביא חבית של יין ומתיז ראשה בסיף ופרקי' התם ודאי למימר קא מכוין הכא אי למימר לפתוחי מפתח ופירש"י למברז לתחוב בבורטיא ברומח לתחבו בדופניה לנקוב · לעין יפה להרחיב מולא היין בנקב גדול מדלא נקיב ליה בדרך הנוקבין נקב ענגול ויפה התם ודאי למימר קא מכוין שמרחיב פיה למטה ממגופתה בדקתני מתיז את ראשה שפת פיה · לפתוחי מפתח יטול מגופתה עכ"ל הרי להדיא שיכול לפתחה וליטול מגופתה והאיך דמתיז היינו דמתיז ראש גוף החבית לא המגופה בלבד וקמל"ן דאפי' שעושה לו פתח חדש שמרחיבו יותר מהראשון ופותח עכשיו למטה ממגופתה ואפ"ה שרי' משום דלעין יפה קא מכוין אבל ליטול המגופה לבד בכל גוונא שרי וכמו שפירש"י והר"ן במתני' והכי בגמ' נכי לפתחי מפתח יטול מגופתה · ואע"ג דרש"י ז"ל פי' בכמה דוכתין דמ"ח גבי ההיא דאמרו' הפותח בית הצואר בשבת חייב ופרכי' מה בין זו למגופת חבית ופרקי' זה חיבור וזה אינו חיבור ופי' רש"י מה בין זו למגופה דתניא בפ' חבית מביא אדם חבית ומתיז ראשה בסייף מגופה אינה מן החבית עצמה ואעפ"י שדבוקה בה אינה חשובה חבור שהרי ליכטל עומדת וכו' ע"כ ככר דבותינו התוס' דחו דבריו שם ופי' דבריהם הב"ח דק"ל דהאם נמי חבור הוי דמרשני בהא דרשב"ג דמתיר להסיר ראשה בסייף ודאי למי' קא מכוין נ"ל דהיינו משום דכיון דמיירי שמתיז פיה למטה ממגופתה וכדפירש"י דהיינו במקום שהוא חבור השתא כיון דמרחיב הנקב כ"כ למטה ממגופתה ודאי למי' קא מכוין אבל בדר"ש דאסר למברז בבורטיא דקאמר ודאי לפתחא קא מכוין דאי למי' קא מכוין לפתוחי מפתח נ"ל דמיירי בגוף החבית וכו' ע"כ יעו"ש בכי' סי"ר הרי דקי"ל ע"ד רש"י דגם רשב"ג מיירי בגוף החבית דהוי חבור וכדאמרי' עלה למי' קא מכוין שמתיז ראשה למטה ממגופה במקום שהוא חבור ובבר עלה בדעתי ליישב דברי רש"י דלא ליסתרו ויעלה דיננו גם לדעת רש"י דבכ"ט מ"מ לא הונח לי ואיך שיהיה מה לנו להאריך כיון דרש"י קאמ' להדיא דנוטל מגופתה וסתם נטילה היא בידים לא התזה בסייף :

והר"ב ת"הד בסי' ס"ה גבי סתי' פי התנור כתב וז"ל דאע"ג דהא דאסרי' להפקיע ולחתוך חותמות שבקרקע בחותמות דגרועי אבל בחבור ויפה אפי' חותמות שבכלים נמי אסור כמ"ש התוספות והרא"ש וא"כ אע"ג דלא מכוין למעבד פתחא פסיק רישיה הוא לענין סתירת בנין מיהו כתב א"ז בשם רש"י דלא שייכא סתירה דאורייתא אפי' בקרקע היכא דאינו פותח אלא פתחא בעלמא אלא דמיחזי בסותר מדרבנן ומתוך כך אית למימר גם בחותמות שבקרקע אע"ג דגרועי איכון מ"מ נעשו לחיבור ומסתי' זמן מה ולכך שייך בהו סתירה מדרבנן דמחזי' בסותר אבל טריקת התנור דלא נעשה כלל לקיים רק לשמור החום לפי שעה ולמסתר למחר שרי אפי' לכתחילה וכו' ע"כ הרי להדיא דכמה שמפקיע חו' שבקרקע לית ביה משום דעביד פתחא דלא מכוין לכך ולא אסר אלא משום ב"ום ואמטו להכי חתר למלוא היתר ע"ז נפתי' פי התנור דאע"ג דלית ביה משום פיתחא אית ביה משום ב"ום והעלה דכיון דלאו לקיום עביד לא מיחזי בסותר והשתא בבלים שאין בה ב"ום כדקי"ל אין ב"ום בבלים למה נאסור לפתוח המגופה ואף שסתי' לעמוד זמן מה וא"כ איך משוה הר"ב ד"מ נר' להאיא דת"הד וחי' בין הנושאים דהתם לאו לקיום עביד והכא לקיום עביד והלא מה שהוצרך הר"ב ת"הד לחי' זה היינו לאפקועי מיניה ליתא דב"ום כיון שהוא קרקע שיש בו ב"ום אבל בכלים דאין בהם ליתא דב"ום אין אנו צריכין לזה אלא אפי' שעושה אותו לקיום שרי לסתרו והאיסורא דאיכא גבי כלים היינו משום דעביד פתחא ומכוין לכך אבל הכא דלא מכוין לכך שרי וכמ"ש הר"ב ת"ה ועוד דהכא לא עביד פתחא מחדש אלא שנוטל המגופה ונפתח פתח הישן דוגמת מאי דאסרי' לנקוב נקב חדש ושרי בישן וכדפירש"י להדיא במתני' אין נוקבין מגופה הדבוקה בפי החבית לעשות נקב אלא נוטל את כולה אבל כי נקיב לה מתקן פתחא עכ"ל הרי דבנוטל המגופה לא מתקן פתחא :

ועוד שהרי גבי מגופת חבית אמרי' בכמה טומנין דזו אינה חבור ופירש"י דלהכנס עומדת ע"כ משמע דשרי ליטול המגופה דאינה חבור אעפ"י שנף אותו ולהתקיים זמן מה משום דס"ס להכנס עומדת והר"ב ת"הר בתחי' התשו' בסי' ס"ה רלה להוכיח מזה היתר לסתור פי התנור ורמה דשאני התם דהוא כלי ואין בני' וסתי' בכלים אבל בתנור שהוא קרקע אסיר מיהא משום ב"וס אפי' בבנין גרוע וא"כ בכלים בנ"ד אפילו שעשוי להתקיים זמן מה כיון דלהכנס עומד לא הוי חבור ולא מיקרי סותר דבר מחבורו כדקי"ל גבי כלים כמי דכשהוא ב"וס ממש דלא גריעי דאסיר משום ב"וס כיון דלהכנס עומד וסתימה זו גריעה מחבית שנשברה ודבק שבריה בזפת דיכול לשברה דאין זה אלא בנין גרוע ואין בנין גרוע בכלים ב"ש בנ"ד שמדבק המגופה בטיט דהוי גרוע יותר ופטור מב"וס גרוע דשרי באופן שבל דברי הר"מ תמוהים לע"ד ולפי קוצר דעתי מותר ליטול מגופה זו בידים בשופי וליכא למיחש למה שהעפר מתפרר ואית ביה משום טוחן כי היכי דלא חיישי' בשריקת פי התנור ושמא ה"ט משום דהו"ל כטוחן לאחר יד דלא ניחא ליה במה שטוחן דשרי דומיא דמאי דשרי לרחוץ ידיו במורסן אע"ג דמגבל והוי פ"ר מ"מ כיון דהוי כלאחר יד ולא ניחא ליה בגבול שרי וכמ"ש הר"ב מ"א סי' שב"ו ס"ק י' מש"ה"כ גבי טיט שעל בגדו סי' ש"ה דביבש אסור לגררו דהוי טוחן משום דהתם לא הוי טוחן כלאח"י אלא מכשכשו ופוררו בידים :

בהא שליקנא ובהא נחיתנא שמותר להסיר מגופה זו בידים מעפי' החבית ובתנאי שתהא קטנה שאינה מחזקת מ' סאה וכ"ש מעפ"י האשישה דמותר ליטול המגופה בידים ונור ישראל משגיאות יצילני ומתורתו יראנו נפלאות :

נאם **המג"ן**

סימן י"א

שאלה הנותן מעות לחברו בתורת עיסקא עפ"י ההכשר שנהגו פה העירה דמשק יע"א למשך זמן שנה אחת או פחות או יותר וכתבו שטר כנהוג וא"כ כשנשלמה שנת העיסקא נשארו המעות ביד המתעסק והיה מתעסק בהן על הסתם זמן מה האם מחוייב המתעסק לתת ריוח שלאחר קבב זמן השטר ונימא דמה שנתעסק בהם א"כ הכל היה אדעתא דתנאים ראשונים שהתנו ביניהם או דילמא דלאחר קבב הזמן הראשון הדרי זוזי למהוי גביה מתעסק בהלואה או פקדון ואינו מחוייב לתת שום ריוח לנותן ואי יהיב ליה יש בו משום רבית :

תשובה דבר זה בעצמו עמד עליו הרב בט"ז בי"ד סי' קע"ז ס"ק ל"ה וכתב וז"ל בר' ברור שהדין עם הנותן וחייב לתת לו ריוחים גם מהעסק שאחר זמן פרעון והיתר שבתחלה נמשך גם אח"כ עד שיודיעו אחר הזמן שאינו רוצה לקבל בעסקא עוד אותם המעות וראיה לזה מדאמרי' בא"כ ת"ר השם בהמה לחברו עד מתי חייב ליטפל בולדות בדקה ל' יום ובגסה ב' יום מכאן ואילך נוטל מחצה שלו וחצי מחצה בשל חברו ופירש"י אם רוצה ליטפל בהם יותר מזה הזמן ישום אותם בדמים ומה שישבחו מכאן ואילך יטול המקבל מחצה שלו שחלקו הוא ובמחצה הב' שהוא של חברו יטול מחצה בשבח בדרך שנוטל באמה חצי השבח וכתב ב"י סי' קע"ז בשם תלמידי הרשב"א דה"הר בלוקח מעות להתעסק על איזה זמן והרויח ונתעסק וכו' וכתב הרמב"ם פ"ח דהל' שותפין דלא שקיל מחצה מחלק חברו אלא אם שם הולדות והתנה בפני ג' דאם לא שם והתנה בפני ג' הרי מחל והולדות בשוה בבתחלה והטור סימן זה לא כתב שם והתנה אלא כתב ואם בא לחלוק צריך להודיע לחברו וכו' וכתב ב"י דלא פליגי והטור נקט חדא וה"ה לאידך הרי לפנינו דעכ"פ נוטל המקבל מן הריוח שמגיע אחר זמן הקבב דהיינו בדקה ל' יום או בגסה ב' יום ולא אמרי' דלא מקרי מקבל עסק מחברו רק עד אותו זמן ומכאן ואילך יהיה פקדון בידו ולא יטול מן הריוח שאחר הזמן בלל דאין כאן עיסקא אלא ע"כ כל זמן שהעסק סתם בידו אף שכלה הזמן מ"מ מעכב העסק בידו אדעתא דמעיקרא אלא שאם הודיעו אז נעשה עסק חדש וזוכה אפי' בחצי חלק חבירו עכ"ל והנכי בעניי לא זכיתי להבין דבריו בלל דשאני התם שהולדות מחציתם למקבל והם היום בקרן שלו ממש ואמטו להכי בלא התנה והודיע דין הוא שיטול חצי השבח הבא מן הולדות כיון דעיקר מחצית הולדות שלו הם דמאין הרגלים שיהיו מחצית הולדות עיקרן שלו ולא יטול בשבח הבא מהם בלל דבר זה לא ניתן ליאמר דלא גרע משותפין שיש ביניהם שותפות בהמה דעל הסתם מחצית השבח לזה ומחצית השבח לזה ולעולם אימא לך דהעסק בטל מאליו בכלות זמנו ואינו נמשך עוד להבא כל שלא התנה בפני ג' או הודיעו ושאני הבא דשבח שנוטל היינו בחצי הולדות שעיקרן שלו ולא מחמת מתעסק נוטל הוא את השבח והתנה בפני ג' או הודיעו שאני דזה הוא עסק חדש שמחדשו בעת אבל בנדון שלפנינו שהקרן לבעל הממון אימא שבכלות הזמן בטל העסק והדר הוו זוזי גביה מקבל במלוה ופקדון וכל הריוח למתעסק ואי יהיב לנותן איכא סרך רבית שאין העיסקא ותנאיה הראשונים נמשכים גם לאחר הזמן אא"כ הודיעו כאופן שדברי הר"ב ט"ז בזה שגבו ממני · היכרא שמ"ש עוד בשם התוס' וז"ל והתוספות כתבו שם דאפי' בלא תנאי כלל נוטל מחצה בשל חברו כמ"ש ב"י שם בשם תלמידי הרשב"א מטעם דכיון דמתחלה בתורת עסקא ירד בה דהיינו למחצית שכר אדעתא דהכי מטפל בריוח שיטול לעו' בענין זה עכ"ל הרי לפניך שהעסק דמעיקרא לא נשלם בהשלמת הזמן אלא נשאר מסתמא ואפי' בריוח עכ"ל ט"ז בזה כאמנו דבריו וכ"ש הוא ומה בולדות שקם ריוח הראשון שעכשו נעשו קרן ומעולם לא באו מיד נותן ליד מקבל בתורת עסק עכ"ז שרינן להו בתר עסקא דאמהות ב"ש בקרן ראשון שבאה מיד נותן ליד מקבל בתורת עסק דאף לאחר קבב הזמן עדיין שם עסק הא' עליו וגם הרמב"ם והטור אפשר דיודו בזה ושאני גבי ולדות דבעי' שם והתנה או הודיעו משום דהתם יד שניהם שוה בעיקר הולדות והו"ל בשותפין בהם והא אמרי' גבי אחין השותפין שהשביחו השבח לאמצע אא"כ אמרו ראו מה שהניח לנו אבא הרי אנו עושים ואוכלים השבח לעצמם ה"נ דבוותה וכמ"ש כן מרן בב"מ ובבי' לדעת הרמב"ם אבל כל שהעסק כולו לנותן ונתעסק בו המתעסק לאחר כלות זמן שקבעו ביניהם ודאי דאדעתא דעסק הא' ותנאיו הוא ולא נשלם בהשלמ' הזמן מידי דהוה בשותפין שקבעו זמן ואחר הזמן נשאו ונתנו סתם אדעתא דשותפות קמא ותנאים הא' הוא וכמ"ש ז"ל והרואה יר' כתשו'

כתשו' הרב דרכי נועם חו"ד סי' י"כ שנר' שמסכים כזה כאשר יע"ש גם ראיתי בקונטרים אחרון להר"כ לחם הפנים הל' רבית סעיף ט"ו מסכים לזה שכתב וז"ל הנותן מעות בעיסקא וכלתה השנה טוב להתנות עמו מחדש שיעמדו גם מהיום והלאה בעסקא ואם לא יבוא זה אל זה לא והתנה והמקבל מתעסק בסחורה שבאה לידו ע"י עסקא של השתקר הריוח הוא לאמצע עכ"ל הוכרא שמה שקיים שם בלח"הפ וז"ל ואם הפסיד נ"ל שההפסד על המתעסק לחוד עכ"ל לדידי נ"ע דא"כ הו"ל רבית כיון שהוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד ושמא שהרב ז"ל סו' דבכלות זמן העסקא בטל שם עסקא מעל המעות לגמרי ומ"מ אם ירויח בהם הריוח לאמצע מדין מבטל כיסו של חברו אבל בשפתחו פתחו למתעסק כיון דבלא רשות נחית ועיין בכנ"הג ח"מ סי' קפ"ג הגה' כ"י סי' ל"ה מ"ש בשם הגמ"ר ועדין הדבר צ"ע ולהיות השעה רחוקה לא אאריך בזה דלענין שאלתנו הדין דין אמת כמ"ש הט"ז דאף לאחר כלות הזמן אדעתא דעסקא קמא ותנאים הא' הוא מתעסק ותו לא מידי :

נאום עייף ויגע מילדי הזמן כוגר מקוה רחמי שמים והוא **המג"ן** :

סימן י"ב

ראיתי ונתון אל לבי לחקור ולדרוש בענין המכירות וההטבות שנהגו פה עירנו שאם ילטרכו הכולל למעות מוכרים לראובן איזה בית או איזה מקום שהוא של הכולל ואפי' שאינו שוה רק כגון עשרה גרו'ש מוכרים אותו לראובן בק' גרו'ש בקנין גו"ש ושוכרים אותו ממנו אח"כ לחשבון הכולל בסך ט"ו גרו'ש או לזמן שנה חסיר ויתיר אע"ג שאינו שוה השכירות כי אם מעט מזער ומתנים ביניהם שזה השכירות יתנו אותו לראובן נקי ובר מלבד כל מיני הוצאות שילטרך אותו מקום וכין שיהיה אותו מקום בנוי או הבוס מלא או ריקם יתנו השכירות הנז' לראובן ואח"כ עושים ההטבה ונכתב בספר שהטיבו חסדם ונתחייבו שבתשלום שנה מיום המכירה ומשם והילך כל זמן שירצה הלוקח לחזור ולמכור זה המקום שהם מחוובים לחזור ולקנותו בסך שמכרוה וקונים ק"ג ע"ז וש"ח· ויען שרצה ראיתי להרב המופלא במהרימ"ט ז"ל בח"א סימן כ"ג שקרא ערער באלו המכירות בין בבתים בין במשכונות זהב וכסף שהדבר ידוע שאומתי שירצה הלה יחזיר את מעותיו ולוקח את שלו שזו היא רבית גמורה והו"ל כההיא דאת וכוולא אחי וה' וגרע מ"י שא"א בלא גילוי אם בסך הריוח ט"ו לק' או כ' או במשך הזמן לחדשיו יבכר וכו' יעוש"ב והו"ל במתנה בשעת המכר והו' אם יהיו לי מעות תחזיר את שלי והטול את מעותיך דאסור משום רבית ולכן אמרתי אני אל לבי אקומה נא ואסובבה למצוא מזור לאלו המכירות וההטבות כיון שהדבר הוא לורך רבים ותחלה וראש נראה אם יש איזה פתח של היתר להתיר אף במוכח שנעשה תנאי של ההטבה והחזרה בשעת המכר ואגב נלבן ונלרף כל מה ששייך למכירות הללו הן בגוף המכר והשכירות ומעשה ההטבה וכתיבת השטרות מכל מה שעלה במצודתי לפי קלורו ומה' אשאל לכל אבשל בדבר הלכה :

הלא מראש נדעה נרדפה אם יש אופן היתר אם תנאי החזרה נעשה בשעת המכר וראותי לבאורה שהיה מקום להתיר באחד מג' פנים הפן הראשון לבאורה היה נר' לו' דכיון שתנאי החזרה וההטבה שבותבין בז"הז שהטיב חסדו המוכר וחייב עלמו שאם ירלה בזמן פ' ואילך הלוקח למכור המקום הנז' שמחויב המוכר לקנותו וכו' שיש להתיר בזה ואף שתנאי זה של ההטבה נעשה בשעת המכר וה"ט משום שתנאי זה הוי לטובתו של הלוקח כיון שאין המקח שוה עשירית הסך שנתן הלוקח למוכר וכיון שאין תנאי זה מתנה אותו הלוקח שהוא לטובתו רק המוכר היה עולה על הדעת דשרי מדאמרי' בפרק איזהו נשך מכר לו בית וא"ל לכשיהיו לו מעות תחזירם לי אסור לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר ואמרינן מ"ש רישא ומ"ש סיפא ושנינן סיפא דא"ל מדעתיה ואמרי' תו התם ההוא גברא דזבין ארעא שלא באחריות וכו' אי טרפו לה וכו' שופרא שבחא וכו' אמר אמימר פטומי מילי בעלמא הוא א"ל ר"א לאמימר טעמא מאי כיון דלוקח בעי לאתנויי והכא מוכר קמתני אמרת פ"מ בעלמא הוא הלא מתניתין דקתני לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר דמוכר הוא דבעי לאתנויי מוכר לא אתני ולוקח קמתני ואמרי' מ"ש רישא וכו' ואנר רבא סיפא דא"ל מדעתיה טעמא דא"ל מדעתיה הא לא א"ל מדעתיה לא אמרי' פ"מ בעלמא הוא א"ל נעשה כמ"ד ליה מדעתיה אתמר ופירש"י הא לא א"ל מדעתיה אסור אלמא עכ"ר מקיים תנאי לפיכך הוו מכר והו"ל ברבית ולא אמרי' פ"מ הואיל ולא אתני מוכר· א"ל אדרבה וכו' כיון דבעי מוכר אתנויי ולא אתני והלוקח קא"ל מנפשיה נעשה כ"אל מדעתיה אחזירנה אם ארלה ואע"ג דלא פריש כמאן דפריש דמי וכו' ע"כ למדנו שכל שעושה התנאי אותו שאינו לטובתו אין כאן איסור רבית שהרי אותו תנאי הוי פ"מ בעלמא כיון שלא התנה אותו שהוא לטובתו וכ"ש בכ"ד שתנאי ההטבה והחזרה הוי לטובתו של לוקח במרובר והמוכר מתנה וקא א"ל לא הוי רק פ"מ וכמ"ד ליה מדעתיה· ואין כאן איסור רבית ואף שיעשו ענין ההטבה בתחלת המכר זה היה נר' לו' לבאורה אכן לבי דויקי' פורתא אשכחן דכל כי האי לאו מילתא היא מכמה טעמי חדא· שהרי בנדון שלפנינו הנה המוכר מתחייב בלשון חיוב לחזור ולקנותה ונוטל קנין ע"ז וכל כי האי גוונא לא הוי פ"מ בעלמא ותנאי גמור הוא עד שמטעם זה מחייבים למוכר לחזור ולקנותה כדינא ודיינו וכל שמתחייב כדין בחזרה קודם גמר המקח יש בו איסור רבית וכמ"ש מרן ז"ל בח"מ סי' ר"ז ובכ"מ פי"א דמכירה בישוב דברי הרמב"ם ז"ל והעולה מדבריו שם דדווקא גמר המקח אם א"ל הלוקח תנאי שהוא לטובתו של מוכר שיחזירנו לו וקנו מידו על זה או תנאי החזרה קיים כיון שנטל קנין על זה ואפ"ה מותר לאכול פירות כיון שתנאי זה נעשה אחר גמר המקח מכל וכל שאלו לא רלה להתנות כן המקח קיים אבל כל שהתנאי הוא קודם גמר המקח ונטל קנין ודאי דאסיר למיכל פירי כיון שלא נגמר המקח עד שנעשה תנאי החזרה :

ותו דאפילו שלא היה נוטל קנין ע"ז אפ"ה כיון שמתחלת המקח מתנה המוכר תנאי זה על עלמו אפ"ה אסור שהרי כתב מהרא"ש ז"ל בסי' מ"ט ע"ד הטור שכתב דאם א"ל לוקח מעלמו אחזירנו לך כשתרלה שאין כאן תנאי שאין הכוונה שהדברים מוחלטים כמו שנר' מפשטן דהיינו לפי שהתנה הלוקח מעלמו וא"כ אפי' שאמר הלוקח כן בתחלת המקח אין כאן

כאן תנאי דהא ודאי ליתא מת"ש הטור למעלה דכרי אביו הרא"ש ז"ל וכו' אלא דמיירי דומיא דההיא דפ"מ וכגון שבתחלת המקח לא התנו לא המוכר ולא הלוקח כלל אלא שקודם שנגמר המקח אמר כן הלוקח מעצמו אבל אם בתחלת המקח אמר כן הלוקח הוי תנאי גמור אע"פי שהמוכר היה צריך לתנאי זה ולוקח מתנה אותו כי כודאי לא נתכוון מוכר למכור אלא כפי מה שפי' לו הלוקח יע"ש כמלא דאף שהתנאי מתנה אותו שאינו לטובתו כל שהוא בתחלת המקח ממש תנאי גמור הוי ולאו פ"מ ואותו שהוא לטובתו לא גמר וקנה או הקנה אלא כפי מה שפי' לו אותו שכנגדו ועוד שאפי' יהיה תנאי זה כאמצע המקח איכא מרכוותא דאסרי וכמו שיר' הרואה שם כמהרא"ש דס"ל שכל שנעשה התנאי קודם גמר המקח אף שעשה אותו שאינו לטובתו אפ"ה אסור דאמרי' דע"ד כן נגמר המקח ולא נתכוון אותו שהוא לטובתו למכור או לקנות כגמר המקח אלא כפי מה שפי' לו אותו שכנגדו ולדעתם אין להתיר רק אם נעשה התנאי לאחר גמר המקח לגמרי וכמו שיעש"כ :

וכל זה שכתבתי אינו אלא לרווחא דמילתא כי כנדון שלפנינו הנה הלוס שכותבין שהטיב חסדו המוכר לחזור ולקנות וכו' עכ"ז תנאי זה לא עשה אותו המוכר אלא מעצמו ע"י בקשת הלוקח שאינו גומר בדבר לתת לו המעות ולקנות מקח שוה י' כמאה אא"כ יקבל עליו המוכר לעשות לו ההטבה ומה יושיענו אם בשטר ההטבה כותבין שהמוכר הטיב חסדו וכו' ולפי האמת אינו עושה כמטיב חסדו רק מעצמו מכח התנאי שכך התנה עמו הלוקח שיעשה לו הטבה כאופן שאין דרך זו מוצלת מאיסור רבית כלל:

הפן השני ראה ראיתי להר"ב מחנה אפרים בה' מלוה ולוה סי' י"ג כתב וז"ל איברא דצריך לחקור לכל הפי' כשהתנה המוכר עם הלוקח דלכשיהיו לו מעות יחזיר לו השדה וכו' הרי המקח בטל מעיקרא והפירות שאכל הוי ר"ק וכו' ואמאי לא אמרינן דהמקח קיים עד זמן שיחזיר לו המעות וכו' כדין כל מתנה ע"מ להחזיר דהויא מתנה עד אותו זמן וכו' וראיתי לאחרונים וכו' וראיתי להרשב"א לענין הנותן הפדיון ע"מ להחזיר דהרי זה פדוי ודווקא בא"ל ע"מ וכו' אבל באו' הילך וכו' ואתה תחזירם לו וכו' אין בנו פדוי ע"כ ולמדנו מדבריו שכל שמכר או נתן והתנה אלא בע"מ וכו' ה"ז כמי שפי' ואמר שכל שיחזיר המעות יחזיר המקח מעיקרא משא"כ באו' בלשון תנאי וע"מ וכו' ונמצא המכר קיים עד זמן שיחזירנו לו וכי אכיל לוקח פירות דידיה קא אכיל שהרי כשמחזירו אח"כ אינו אלא שחוזר ומוכרו למוכר וצריך להקנותו לו בקנין חדש וכמ"ש הריטב"א כדין שומא הדרא לעולם וב"כ בנותן ע"מ להחזיר ול"ר לכתי ערי חומה דאמרו עלה דהוי צד א' ברבית דמשמע דכל שמחזיר את הדמים הרי המקח בטל מעיקרא דהתם כל שמחזיר את הדמים הדרא הבית ממילא וכדמוכח התם במתני' דהיה נטמן ביום י"ב חדש וה"ט משום דתחלה אדעתא דהכי נחית שאם יביא המעות יהיה המקח בטל מעיקרא וה"ה הכא ביתי מכורה לך ולכשיהיו המעות תחזירם לו כיון שלא התנה כדרך תנאי ה"ז כמי שפי' ואמר שאם יביא המעות שיהא המקח חוזר לבעליו וכו' ע"כ :

ואומר כי דברי הרשב"א הללו פסקם מור"ם בהג"ה בי"ד סי' ש"ה וכתב הר"ב הט"ז שם בשם הפרישה דה"ט דבאו' ותחזירם משמע מיד תחזירם ולא הוי מתנה משא"כ בשנותנו בע"מ דהוי בא"ל שיהיו קנויים לך מעכשיו אלא שתחזירם לי לאחר זמן ע"כ והנה מלבד מ"ש הט"ז שם ע"ד דלמה בשאו' ותחזירהו נאמר דהכוונה שתכף יחזיר יותר מאומר ע"מ דאדרבה איפכא מסתברא עוד אני תמיה ע"ד שהרי כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג דזכיה והטור בח"מ סי' רמ"א דהנותן מתנה ע"מ להחזיר בין שהתנה להחזיר מיד בין וכו' ה"ז מתנה ואם במפרש אמרו כן כ"ש היכא דאתמר מכללא דכוונתו שיחזיר מיד דמ"מ ליהוי מתנה וכמתנה ע"מ להחזיר שתם כתב הרשב"א ז"ל הביא דבריו מרן ב"י בח"מ סי' רמ"א ומור"ס בהג"ה שם דאם לא קבע זמן להחזיר יכול המקבל להחזיר לו בשירצה וכו' ע"ש וא"כ נימא דאף באו' ותחזירהו לי ה"כ והנה הט"ז שם כ"ט אחר דבאו' ותחזירהו לי ה"ז כחוזר מדבריו הא' ומבטלם משא"כ באו' ע"מ אין כאן חזרה אלא מפרש דבריו דהאו' ע"מ באו' מעכשיו דמי והמתנה לא תחול אלא בתנאי זה משא"כ באו' ותחזירהו לא הוי מעכשיו וביטל האחרון את הראשון עכ"ד ולעד"ן דטעם הדבר הוא ע"פי מ"ש הרא"ש ז"ל בפסקיו בפ' לולב הגזול דס"ז ע"א גבי הקיא דאמר רבא הילך אתרוג זה במתנה ע"מ להחזיר נטלו ויצא בו החזירו יצא וכו' כתב וז"ל וצריך שיתנהו לו במתנה גמורה ע"מ להחזיר ואחר שיצא בו צריך לחזור וליתנו לו במתנה בשעת חזרה אבל אם א"ל יהא במתנה עד שתצא בו ואח"כ יהיה שלו כבתחלה לא יצא דהוי כמו שאול תדע מדאמר לקמן לא ליקני איניש לולבא לינוקא בי"ט דינוקא מקנה קני אקנויי לא מקני ואם אינו צריך להחזיר לו במתנה בהי דקטן לאו בר אקנויי ליקני ליה עד שיצא בו ולחזור לו ממילא אלא ודאי צריך לחזור וליתנו לו במתנה וקטן לאו בר אקנויי הוא עכ"ל וכתב הב"ח בא"ח סי' תרנ"ח בביאור דברי הרא"ש הללו דאם נותן לו במתנה גמורה ע"מ להחזיר יצא לו האתרוג מרשות נותן לרשות מקבל לגמרי והו"ל של מקבל אלא שהתנה עמו שיחזירנו לו אח"כ וזה אינו אלא תנאי גרידא כאלו התנה עמו שום תנאי אחר שהרי אמר ע"מ ואין הנותן חוזר ווזכה באתרוג אא"כ חוזר המקבל ונותן לו האתרוג במתנה כמו שהתנה ע"מ אבל אם א"ל יהא שלך עד שתצא בו וגם לא אמר ע"מ אלא אמר ואח"כ תחזירהו לי הרי לא יצא מרשות נותן לגמרי ואין המקבל צריך לחזור וליתן לנותן במתנה אחר שיצא דממילא הוא שלו כבתחלה אחר שיצא בו המקבל שהרי לא הקנה לו אלא כדי לצאת בו והוי כמו שאול עכ"ל למדנו דבאו' ותחזירהו לי בלא ע"מ אין מתנתו מתנה גמורה שיהא שלו בהחלט עד שיחזירנו לו רק שהוא כשאול עד שיצא בו דכוותה גבי פריון בש"א הילך ה' סלעים בעד פריון בני ותחזירם לי אין דעתו לתתם לו מתנה גמורה בהחלט רק לקיים מצות פריון ואמטו להכי מעולם לא יצאו מרשות נותן לגמרי אבל באומר ע"מ הוא מקנה אותם לו מעכשיו שיהיו שלו בהחלט ומ"ש ע"מ אינו אלא תנאי גרידא ולעולם דנותנם לו בהחלט עד שיחזירם לו ואפשר שלזה נתכוון הר"ב ש"ך שם סק"ז יע"ש :

ונמצאו דברי הרא"ש הללו תנא דמסייע ליה להר"ב מחנה אפרים דכל שמוכר או נותן בע"מ הרי המכר והמתנה קיימים בהחלט ללוקח ולמקבל וכשמחזירם הלוקח או הנותן צריך שיחזור ויקנם לשכנגדו בהקנאה מעליא וכמ"ש הרא"ש והביא ראיה

מההיא דקנין וכו' וא"כ אם הלוקח אוכל פירות מה בכך כיון שהמכר מכר ודידיה קאכל שהרי כשמחזירו הא"כ צריך להקנותו לו בקנין חדש:

ברם הראיה שהביא הר"ב מ"א ממ"ש הריטב"א ז"ל גבי שומא דפירי לא הדרי כיון דצריך לחזור ולהקנותו לו מחדש אנכי הרואה שדברי הריטב"א הללו אינם מוסכמים שהרי כתב הנ"י בפ"ק דמציעא דס"ח וז"ל דבחזרת השטר חוזר שומתו דכיון דתקון רבנן דשומא הדרא אף כשינבוהו מתחלה ע"ד כן הנבוהו הילכך בחזרת השטר שמסתלק ממנו שני וכדפי' הר"ן וכמ"ש מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב מסלקין אותו דמשמע שאינו צריך קניה אחרת אלא סלוק בעלמא עכ"ל הנ"י והנה החזרת השטר הו שאו' הכי מסתלק זה אינו מועיל לקנין כלל כנראה מתשו' הרא"ש כלל י"ג סי' כ"ה והריב"ש סי' תק"י והטור בח"מ סי' רמ"ג ומרן בס' הקלר סי' ס"ו סי"ג ובסי' רמ"ה ס"ט וה"כ עולה כידינו דלדעת הנ"י והר"ן והרמב"ם גבי שומא שאינו צריך קנין חדש ופליגי אהריטב"א וכמ"ש הס"ך בח"מ סק"ג סק"ט אמור מעתה לפי"ד הר"ב מחנה אפרים אשר קבע יסוד דכל שצריך לחזור ולהקנותו מחדש המכר מכר גמור ואוכל פירות וכל שאינו צריך קנין חדש המכר בטל מעיקרו והיינו ההיא דבתי ערי חומה א"כ תיקשי להו להני רברבי שאמרו גבי שומא שאינו צריך קנין חדש דממילא הדרא דא"כ המכר בטל מעיקרו והיאך לוקח אוכל פירות ומרן בס' בדק הבית ח"מ סי' ק"ג והב"ח שם דחו דברי הרב ב"הת שכתב שאם הוקרה לא יטול יתר על דמיו דכיון דשומא הדרא לעולם הרי המעות כמלוה ואם יטול שבח דממילא הו"ל כרבית ודחו הרבנים דבריו דא"כ היאך אוכל פירות אלא עכ"ר לו' מכר גמור הוא וליכא משום חשש מיחזי כרבית ואפי' יקח יותר דמי השבח יע"ש א"כ עכ"ר דהמכר מכר גמור הוא ואמטו להכי אוכל פירות בשופי ועכ"ר ס"ל ז"ל שאינו צריך קנין מחדש אלא דממילא הדר הגם הלום שאין המקח בטל מעיקרו אלא שהוא מכר גמור עד זמן החזרה מידי דהוה בשכירות דקי"ל דממכר ליומיה הוא ואפ"ה כי שלים זמניה אין צריך להקנותו לו בקנין חדש דממילא הדרא:

הן אמת כי הדבר קשה בעיני מאד דמה בין זו לבתי ערי חומה והתם שאני שהתורה התירתו אבל גבי שומא היכי מלו דבנן לתקוני תקנתא משום ועשית הישר והטוב ליכשל באיסור רבית ותו ק' לדעתם ז"ל ההיא שכתב הרא"ש בפ' לולב הגזול דלקני ליה לקטן ע"מ דלהדר ממילא אלא ודאי עכ"ר לו' דכל שקונה אותו קנין גמור לא הדר ממילא עד שיחזור זה ויקנהו לו קנין גמור:

ולתריץ כל זה נק' מ"ר בפ"ק דמציעא ד' י"ו ע"ב עלה דההיא דאמרי' דהמוצא שטר הקנאה בשוק יחזירנו לבעלים ואוקימ' לה בשטרי חולטתא ואדרכתא ואע"ג דקי"ל דשומא הדרא הא אוקימנא רבה טעמ' דאמרי' איהו הוא דאפסיר אנפשיה דבעידנא דפרעיה איבעו ליה למקרעיה לשטריה א"כ למכתב שטרא אחרינא עילויה דמדינא ארעא לא בעיא למהדר ומשום ועשית הטוב והישר הוא דאמור רבנן דתהדר הילכך מרישיה הוא דקא זבין איבעי ליה למכתב שטר זביני ופירש"י אפסיר אנפשיה אם פרע ולא קרע השטר ואם דחהו לו' אכר הול"ל כתוב לי שטר מיד שאתה חוזר ומוכרה לי דמדינא ארעא לא בעיא למהדר טעם נותן לדבריו שהאוה לכתוב שטר מכר עליה שקנויה לו לחלוטין ומדינא לא בעי למהדר כפדיון אם לא מדעתו מרישא דקא זבין כלו' אין זה פדיון אלא תחלת קנין כאלו שלו היתה לפיכך הכותב שטר מכירה עליה אינו טועה והי"ל לזה לתבוע שטר מכירה הואיל ודחהו מלהחזיר לו שטר של ב"ד עכ"ל ועין בתשו' הרב הגדול בני משה בסי' מ"ו שהבריח מדברי רש"י הללו דס"ל דבהחזרת השטר ממילא הוי שלו וכדעת הנ"י והר"ן והרמב"ם ומה שיש להקשות על זה ממ"ש בגמ' דכיון דמדינא לא בעי למהדר וכו' הילכך מרישא הוא דקא זבין איבעי ליה למכתב שטר זביני דמשמע דלא סגי בלא שטר מכר דמכר חדש הוא זה וכמו שהק' הר"ב נתיבות משפט די"ג בבר תרלו הר"ב בני משה שם דהיינו לומר דכיון דחשיב כאלו הוא שלו כמלא דחשיב תחלת קנין מה שנותנה לו עכשיו דחכמים רצו שיחשב שלו לענין שיוכל לאכול פירות ושאם ירצו לעשות לו מכירה חדשה עושה ומ"מ אף שלא עשה לו מכירה חדשה אמרו חכמים דבסלוק מהני ואף דמדינא מכר גמור הוי עקרו חכמים את קנינו לשיהיה מחויב להחזיר ולא יחשב כשלו אלא לענין פירות שיהיו קנויות לו עד זמן שיביא לו מעותיו וכשיביא לו מעותיו מעקר קנינו מהיום והלאה וזכו אותו לבעליו עכ"ר יעש"כ:

ומעתה עפי"ה הדבר מתבאר דלא דמי שומא לבתי ערי חומה דהתם כיון דמדינא דאורייתא בעי למהדר כפדיון ואף שלא מדעתו כמלא שאינו מכר והמקח בטל מעיקרו ואמטו להכי הוי רבית משא"כ בשומא דמדינא מכר גמור הוא אלא שחז"ל תקנו משום ועשית הטוב והישר דליהדר והפקיעו המכר מהיום והלאה דליהדר לבעלים בלי קנין חדש אבל לענין פירות שאכל העמידו המכר על קיומו כפי עיקר הדין והשתא ניחא מ"ש הרא"ש במתנה ע"מ להחזיר דבעי קנין חדש דפשיטא דכל שקנה קנין גמור לא הדר ממילא ושאני שומא שחכמים עקרו קנינו מתילא בבח ופה שבירס אמור מעתה כיון דאשכחן במתנה ע"מ להחזיר דשמה מתנה לכמה מילי והבריח הרא"ש ז"ל דבעי קנין חדש דליקני המקבל לנותן שמעי' דמתנה גמורה היא עד היום והשתא כי מחזיר מקנה לו קנין מחדש וא"כ הה"ד גבי מכר בע"מ להחזיר דמכר גמור הוא וכי אכיל לוקח פירי דידיה קא אכיל דהא כי הדר בעו להקנויי בקנין מחדש ולא דמי לשכירות דלא בעי מכר מחדש דהתם לא הקנה לו הגוף רק הנאת הגוף וכמ"ש הר"מ בפכ"ג דמכירה ואמטו להכי כתשלום הזמן ממילא נשאר גוף הקרקע לבעלים ממילא משא"כ במקנה לו הגוף בין במכר בין במתנה בע"מ לבחזור כיון קבל לו זמן לחזרה כיון לא קבל לו זמן צריך לחזור ולהקנותו בקנין גמור וזה מוכרח מהראיה שהביא הרא"ש כמדובר ומכלל האמור אני תמיה על הר"כ נאמן שמואל בסי' קי"ט דקס"ט ע"כ שכתב וז"ל ולע"ד דאי פליג הריטב"א ז"ל היינו משום דאין החזרה אלא משום ועשית הטוב והישר ולכן צריך קניה מחדש אבל כשהחזרה מדינא בב"ד שנתחייב להחזיר לכ"ע אין צריך קניה מחדש ואפשר דע"ז סמכו העולם דכשהמוכר חוזר המעות ולוקח הקרקע מכח ההטבה שעשה לו הלוקח שאין עושין שום שטר וקניה מחדש אלא קורעין שטר המכירה וההטבה ונכנס בחזקתו כבתחלה משום דמכח ההטבה חוזר הקרקע לחזקתו כבתחלה ע"כ

ואחרי

ואחרי כשי"ק עמו הס"ר דיראה דאפי' לרכוותא דס"ל גבי שומא דאינו צריך קנין חדש כאלו ההשבות מודה דבעי קנין חדש דהתם שאני דרבנן אפקיעו לקנין ויש כח ביד חכמים להפקיע הקנין מהיום ההוא והלאה אבל כשהחזרה היא מחמת התנאי מי מפקיע הקנין א"ת דבטל המקח מעיקרו א"כ הפירות שאכל הם רבית ואי מהשתא פקע מאן נפקע ליה והראיה ממתנה ע"מ להחזיר שכתב הרא"ש דבעי קנין מחדש ודכוותה גבי מכר ודוק:

תבנא לדינא דבי מכר ע"מ להחזיר דמדינא כי הדר בעי לאקנווי ליה בקנין מחדש מני למיכל פירי ולית בהו משום רבית כדכתב הר"ב מ"א ויש ראיה לזה לכאורה ממ"ש רש"י בפ' א"נ דס"ה ע"ב ד"ה ה"ג דא"ל מדעתו אם הרלה החזירם לך ולא שתתבעני בדין הילכך מותר דא"כ חזר וקבל מעותיו עד עכשיו שלו היתה וחוזר ומוכרה לו וכו' ע"כ וכתב מהרש"ך בח"ב סי' פ"א ע"ד רש"י הללו וז"ל הא קמן דהיכא דאמרי' דהוי כחוזר ומוכרה לו אין כאן משום אגר נטר עכ"ל· אמור מעתה כמוכר ע"מ להחזיר דבעי קנין מחדש וכמ"ש הרא"ש גבי מתנה ע"מ להחזיר אין כאן משום אגר נטר כל שחוזר ומוכרה לו וכ"ש כאלו ההשבות אם מתנה כע"מ להחזיר דהוי מכר גמור וכשמחזירנה לו צריך להקנותו לו מחדש בקנין גמור וכיון שצריך לחזור ולהקנותה לו שפיר אכיל פירי ולית ביה משום רבית וכל שכן כשאו' לו כשאביא לך מעות תחזור ותמכרם לי דגילה דעתיה דאקני ליה לגמרי ולכשיחזיר המעות לא פקע ממילא אלא שצריך שיחזור וימכרהו לו שאין בו משום רבית ופירות שאכל דידיה נינהו כיון שעתה מחדש חוזר ומוכרה לו וכ"כ הר"ב מתנה אפרים שם וז"ל ולפ"ז באלו ההשבות שנוהגין שמוכר לו חפץ לחבירו בזול ומתנה שכשיביא לו המעות וכ"ב יותר על מה שנתן לו שיחזור וימכרנה לו לע"ד המקח קיים ולית ביה משום רבית דדידיה הוא עד שיחזיר לו הדמים ויחזור וימכרנו לו והלוקח יכול להשתמושי ביה וכו' כשלו ואם נאנס הפסיד לוקח אבל כל שלא התנה כן אלא שא"ל כשאביא לך מעות תחזיר לי החפץ או השדה ה"ז אסור כדין הגמ' וכו' עכ"ל· וראיתי להר"ב שמש צדקה בי"ד סי' ס"ב שכתב ע"ד הר"ב מ"א הללו וז"ל אמנם הקולא שהוציא הרב באם התנה בתחלת המקח וא"ל שתחזור ותמכרם לי לא ברירא לי דהרב הוציא דינו כדי לתרץ דברי הרמב"ם ואין דברי רבינו סובלים פירוש זה ע"כ. ועמו הס"ר דהרב הוציא דינו מההיא שהכרית שכל שהמכר מכר עד שצריך קנין חדש אין בו משום רבית וכו' וכמ"ש הריטב"א אבל לא הוציא דינו מתי' דברי הרמב"ם כי המתרץ דברי הרמב"ם בחילוק זה הוא בנו של הר"ב מ"א בספרו קרית מלך רב בפי"א דמכירה יע"ש ונתחלף לו להס"ך כין כרא לאבא:

אכן רואה אנכי כי ממקום שבאנו להעמיד דינו של הר"ב מ"א משם ראיה לסתור שהרי כתב הש"ס בד"ה אמר לו מוכר ע"מ כן אני מוכר לך שכשיהיו לי מעות החזירם לי וטול מעותיך אסור דנמצא שאין זה מכר וכשאכל פירות שכר מעותיו עומד ונוטל ע"כ הרי להדיא דאף כמוכר בע"מ כ' רש"י שאין זה מכר ואסור ומ"ש רש"י א"כ בד"ה ה"ג וכו' וחוזר ומוכרה לו התם שאני שחוזר ומוכרה לו מדעתו ומרצונו וזהו שסיים שם רש"י אבל רישא שמכר צריך להחזיר מעיקרא לאו מכר הוא ע"כ. הרי דכל שבמכר צריך להחזיר אף שהיה המכר בע"מ מ"מ כיון שהוא כמכר מעיקרא לאו מכר הוא והרי המקח בטל מעיקרו והוו זוזי גביה מלוה ואף שהתנאי היה בזה הלשון שיחזור וימכרנו מ"מ ס"ס כיון שבמכר צריך לחזור ולמכרו לו אין כאן מכר מעיקרא:

גם יש סמוכות לזה ממ"ש רש"י בפ"ק דמליעא הבאתי לעיל דבריו וז"ל דמדינא אימא בעיא למהדר טעם נותן לדבריו שראוי לכתוב שטר מכירה עליה שקנויה לו לחלוטין ומדינא לא בעי למהדר בפדיון אם לא מדעתו ע"כ· הרי להדיא דלא שייך מכירה אא"כ קנויה לו לחלוטין באופן דמדינא לא בעי למהדר אלא א"כ מוכר לו מדעתו ורצונו הא כל שבמכר צריך למהדרה כגון שהתנה ע"מ להחזיר לא שייך מכירה כי מהדרה ליה דמעיקרא לאו מכר הוא באופן כי שפתי רש"י ברור מללו דכל שצריך להחזיר במכר אין כאן מכר מעיקרא ונמלא דאף שיהיה בע"מ או שמתנה עמו בז"הל שתחזור ותמכרנה לי מ"מ כיון שהחזרה הויא כמכר מעיקרא אין כאן מכר ומה יושיענו מה שאומ' שתחזור ותמכרנו לי כיון דס"ס כל שהחזרה במכר אין כאן מכר:

וראיתי להר"ב לחם רב בסי' ר"ח שכתב וז"ל ועתה נבוא לנ"ד אלו היינו או' שהמכירה הזאת באומדנא דמוכח היתה על תנאי שיחזור לו ודאי דהוי כאלו אמר לכשיהיו לי מעות החזירם לי והוי הלואה גמורה וכו' ע"כ הרי שאף שתנאי ההשבה היה בז"הל שיחזור למכור לו כתב הרב דאסור דהוי כאלו אמר לכשיהיו לי מעות החזירם לי דאסור גם הרב מהרא"ש בסי' קי"ח בנ"ר שהיה כתוב בשטר בז"הל מכירה גמורה וכו' על תנאי גמ"ש שהתנו ביניהם מעתה וכו' לחזור ולמכור מכירה גמ"ש שע"מ כן מכרו וכו' וכתב הרב עלה שהוא ר"ק כיון שע"מ כן זה מכר וזה לקח ולא דמי לשאר משכנתות וכו' שאין כתוב שם שע"מ כן מכרו בשעת המכירה אלא שאח"כ נתרלה פ' לחזור ולמכור לזמן פ' עכ"ל· הרי דאף שהיה התנאי בע"מ וכה היו דבריהם לחזור ולמכור ואפ"ה כתב הרב דהוי ר"ק:

עוד יש להביא ראיה לסתור דינו של הר"ב מ"א מדתנן בפ' בני העיר אין מוכרין בהם אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו דברי ר"מ ופרכינן ולר"מ היכי דיירי בה הא הו"ל רבית ופרקינן דר"מ בשיטת ר"י אמרה דאמר לך א' ברבית מותר וא"א לדברי הרב מ"א דמדמי מכר על תנאי למתנה על תנאי מאי קו' הא כיון דבמתנה שנתנה על תנאי להחזיר הויא מתנה ה"ה במכר וכיון דמכר גמור הוא אין כאן רבית דדידיה קא אכיל ואין לו' דההיא דבני העיר לא קאמ' ע"מ רק על תנאי וכבר נודע מ"ש מרן ב"י ח"מ סי' ר"ז ומהרדב"ז ח"א סי' י"א דעל תנאי אינו כמו ע"מ שפי' מעכשיו הגם שמהרי"בל נר' שחו' ע"ז וכמ"ש בשמו הרב החבי"ב ז"ל בא"ה סי' ל"ח הא ליתא דע"כ לא אמרו ז"ל דעל תנאי אינו בע"מ אלא לענין שיהיה פי' מעכשיו אבל לענין מתנה שנותן אדם לחבירו ומתנה עמו בלשון על תנאי להחזיר ומקנה אותה לו עכשיו באחד מדרכי הקנינים ודאי דהויא מתנה ויקיים זה תנאו ואם כן לדעת הר"ב מ"א במכר נמי דינא הכי וכיון שמוכרין הכ"הכ ומתנים על תנאי להחזיר ליהוי מכר גמור ובהיתר דר בו ומאי פריך ודחיק לאוקומה כר"י ואפ' למתעקש לו' דבלשון על תנאי לא נהגי מ"מ כי פריך ולר"מ היכי דיירי בה לוקמה דב"ע ולימא דהכא מיירי באו' ע"מ להחזיר א"כ שמתנים עמו בז"הל שתחזור ותמכרנה

ותמכרנה כי ע"כ אלא ונראה הדבר פשוט דכל שיש במכר תנאי חזרה ואף שיהיה כע"מ א"כ כלשון שתחזור ותמכרנה אפ"ה אסור לאכול פירות דיש בה משום רבית :

איברא כי לדעת רש"י שכתבנו דאף כע"מ המכר בטל מעיקר' לא ידעתי מה בין זו למתנה ע"מ להחזיר דקי"ל דהויא מתנה ומקבל אוכל פירות והכריח הרא"ש ז"ל שצריך המקבל כשמחזירה לחזור ולהקנותה לנותן בקנין חדש וכל שהמכר הוי מכר גמור עד שצריך להקנותה בקנין חדש ודאי דמותר לאכול פירות דדידיה אכיל וכמ"ש הריטב"א ונראה דכ"ע יודו להריטב"א בזה והר"ב נתיבות משפט די"נ עלה ע"ד לו' מכח זה דלהרמב"ם והר"ן והנ"י דס"ל גבי שומא שאין צריך קנין חדש ס"ל דהדרי פירי משום רבית ואף למה שהעלינו לעיל בשם הר"ב כני משה דגם להני אשלי רברבי ס"ל דלא הדרי פירי התם טעמא שאני דמדינא מכר גמור הוא ורבנן הפקיעו קניינו מהיום והלאה כמרוכר באופן כי לא יעלה על הדעת לו' דאיכא מ"ד דאף שצריך קנין חדש לא אכיל פירי :

והנלע"ד דרש"י ס"ל דלא דמו מכר והמתנה להדדי באו' ע"מ דשאני גבי מתנה כיון שהיה מתנת חנם אמטו להכי כל נותן בעין יפה הוא נותן וגמר והקנה ק"ג ע"ד שיחזירנה לו אח"כ שאל"כ מעיקרא מי הכריחו ליתן וגם המקבל סמכא דעתיה למקניה אף שהוא כע"מ להחזיר שהרי בחנם באה לידו ומתנה כל דהוא ריוח הוא שמרויח משא"כ גבי מכר דכל שאינו מוכר לו לחלוטין בלא ע"מ להחזיר אין זה מכר דמדמתנה מוכר ע"מ להחזיר ש"מ דלא גמר והקנה ק"ג וכל מה שעשה בהכרח משום דזוזי אנסוהו גם הלוקח לא סמכא דעתיה ולא גמר וקנה כיון שבכל פעם ופעם יכול המוכר לסלקו מאחרי שבתו בבית ובשדה ההיא ונתישב בה וכל כה"ג לא הוי מכר ול"ס דעתיה למקניה כיון שאינו שליט ברוחו לשבת בטח במקום ההוא דכל שעתא ושעתא בעמוד והחזור קאי אחרו תתו דמי המכירה ואמטו להכי אין זה מכר ול"ס דעתייהו זה להקנות וזה לקנות :

ואחר כתבי כל זה האיר ה' את עיני ומצאתי להגאון רבי' האיי ז"ל שכתב בס' המקח שער י"ח וז"ל קשר המכירה בתנאי לחזור אם מכר ע"מ להחזיר מכירתו מכירה וכן לענין מתנה כמ"ש בגמ' אמר רבא הילך מנה ע"מ שתחזירהו לי וכו' והלכתא כרב אשי וכו' והטעם הב' נתברר לנו כי המכירה והמתנה ע"מ להחזיר קנה אבל צריכין אנו לדקדק במכירה על אכילת פירות שלא יהיה עליו דין אבק רבית ומכירה דמות חזרה היא על ב' פנים הא' מי שנתנה לו התורה לחזור כגון שדה הנמכרת בעת שהיובל נוהג אע"פי שלא התנה לחזור חוזר וכו' וכן בעבד וכו' ובשדה אחוזה וכן הדין בבתי החצרים ומכירת בתנאי להחזיר מקויימת היא אלא שיהיו הפירות למוכר ויחשבם בקרן כמ"ש הרי שהיה נושא וכו' ודברינו שזכרנו שיש מכירה החוזרת והלוקח אוכל פירות אע"פי שהוא כעין רבית מותר הוא מה שהתירה התורה לבד שאם לא יגאל עד י"ב חדש וכו' והחלק השני אסור לו לאדם לקנות ע"מ להחזיר ואוכל הוא הפירות שמכירת בית בבתי ערי חומה התורה התירתו וכו' ואם בעת מכירתו התנה המוכר שבזמן כך וכך או כשיהיו לי אתן לך מעותיך ותחזור לי שדי מכירתו מכירה וקנה אלא שהוא אסור לאכול הפירות אבל אם מכר המוכר מכירה חתוכה מעכשיו בלא קשר תנאי ואח"כ א"ל הקונה מרצונו ומחפצו כשיהיו לך מעות ותחזירם לי אחזיר לך את שלך קנה השדה מאותה השעה ואוכל פירותיה ובעת שיביא לו את המעות מחזיר לו את השדה ומותר ואפי' אם קנה אח"כ מן הקונה וכתב גם שטר מותר וכו' עכ"ל הרי להדיא כדעת הגאון שאסור לאכול פירות כל שיש תנאי חזרה ואפי' שיהיה כע"מ ואף שגוף המכר הוא מכר גמור ומקויים ודינו שוה כדין מתנה ע"מ להחזיר מ"מ במכר לא מצי למיכל פירי ויש בו משום רבית ונראה טעמו דכל לגבי אכילת פירות להנצל מאיסור רבית אינו קרוי מכר אא"כ ימכרנו לחלוטין בלי תנאי חזרה אבל כל שמתנה ע"מ להחזיר אף שהגוף קנוי לו מ"מ כיון שמוכרח להחזיר מכח התנאי לגבי אכילת פירות אין זה קרוי מכר ויש בו אבק רבית אם אוכל פירות שכר' כאוכל בשכר המתנת מעותיו אע"ג דבמתנה ע"מ להחזיר המקבל אוכל פירות מ"מ לגבי מכר דאיכא רבית אסור :

הוא הדבר אשר דברו הרב מהרא"ש ז"ל בסי' מ"ט וקי"ט אמאי דק"ל דברי הרמב"ם אהדדי שכתב בפי"א דמכירה וכן המוכר או הלוקח שהתנה שיחזיר לו המקח בזמן פ' או כשיתן לו המעות הרי המכר קיים ויחזיר כשהתנה ואלו כשמו' לו כתב מכר קרקע לחברו והתנה המוכר ואמר ללוקח כשיהיו וכו' הרי הפירות של המוכר וכ"כ בפ"ו דמלוה המוכר בית וכו' ואמר המוכר וכו' לא קנה וכל הפירות שאכל ר"ק ותי' הרב מהרא"ש דמ"ש הרי המכר קיים ויחזיר כשהתנה היינו לענין הגוף ומ"ש בה' מלוה לא קנה וכל הפירות שאכל הם ר"ק היינו דלא קנה לענין הפירות והק' ז"ל דכיון דלוקח אינו אוכל פירות מאי נ"מ בקנייתו ותי' דנ"מ שאם ימות המוכר ולא יתן המעות א"כ שאם בא ב"ח של הלוקח גובה מזה הקרקע עכ"ד יעש"ב ורוח ה' דיבר בו שכיון לדעת הגאון ז"ל והרואה יר' שלשון הרמב"ם שכתב שיחזיר לו המקח בזמן פ' או כשיתן לו המעות הרי המכר קיים ויחזיר כמו שהתנה ע"כ ולשון זה כדמותו הוא לשון הגאון שכתב ואם בעת מכירתו התנה המוכר שבזמן כו"כ או כשיהיו לי מעות אתנם לך ותחזיר לי שדי מכירתו מכירה וקנה אלא שע"ז הוסיף ביאור הגאון וכתב אלא שהוא אסור לאכול פירות גם מה שתי' מרן בכ"מ למה שהק' רבי' הטור סימנין יש לו בדברי הגאון הללו ואין להאריך :

זאת תורת העולה דכל שיש תנאי חזרה במכר אף שהוא כע"מ ואף שהמכירה מקויימ' לענין הגוף מ"מ לגבי פירות יש אבק רבית ואף שצריך לחזור ולהקנותה בקנין חדש דומיא דמתנה ע"מ להחזיר וכמו שהכריח הרא"ש אפ"ה יש רבית באכילת פירות כיון שהוא מחוייב במכר לחזור ולמכרה לו ואף שהתנאי יהיה בלשון זה שתחזור ותמכרנה לי מ"מ לגבי פירות אסור ויש בו טעם רבית ואף שמדברי הריטב"א הוכיח הר"ב מ"א דכל שצריך לחזור ולקנותו בקנין חדש שפיר אכיל פירי דידיה קאכיל כיון שמכירתו מכירה גמורה עד שצריך לחזור ולקנותה בקנין חדש מ"מ כיון דאשכחן להגאון דס"ל דאף שהמכירה מכירה גמורה וכודאי דיודה הגאון דצריך קנין חדש כשמחזירה דומיא דמקנה וכמ"ש הרא"ש ואפ"ה ס"ל דלענין אכילת פירות יש בו משום רבית א"כ מי יקל ראשו לדון כנגד דברי הגאון מה גם דאפשר להעמיס ולו' דכ"ד אפי' הריטב"א יודה דע"כ

דע"כ ל"ק הריטב"א הכי אלא גבי שומא דהתם תנאי החזרה אינם מקנים אותו ביניהם רק שחכמי' תקנו משו' ועשית הישר והטוב להחזירו והמכר עיקרו מכר גמור וכדי שלא תאמר שתקנת חכמים היא לו' דכשמחזיר המעות שיהא המכר בטל למפרע וכ"ש הדרו זוזי הלואה ופירות שאכל הם רבית ע"ז כתב הריטב"א דהא ליתא דכיון שצריך לחזור ולהקנותו לו מחדש מכלל שתקנת חז"ל לא היתה לעקור המכר מעיקרו רק שעתה ימכרנו לו וכ"ש פירות שאכל דידיה נינהו כוון שהמכר הוא מכר גמור ולא היה בו תנאי חזרה אבל כל שתנאי החזרה הוא ביניהם אף שצריך קנין חדש מ"מ אין זה מוציאו מידי רבית דלגבי מכר שתנאי החזרה מינם וכם שעושים זה לאכול פירות ולהנצל מאיסור רבית אינו קרוי מכר כל שהם עצמם התנו בחזרה באופן דאף שמקנים כע"מ אסור לאכול פירות והא"ר כמי שאם לשון התנאי הוי שיחזור וימכרנה דאסור לאכול פירות וכמו שהוכחנו מדברי הל"ר ומהרא"ם ז"ל :

ואחר כתבי כל זאת התבוננתי בתשו' הריב"ש סי' ש"ה ותס"ד ולפי המובן מדברי השאלה שכך היו עושים בענין השיגש שהיה ראובן הקונה נותן למוכר ק' ליטרין על בית או שדה שוים הרבה יותר על תנאי שיתן המוכר לקונה מס ידוע בכל שנה והיא דרכם שכל מוכר בית או שדה המשועבד לחוק האלוב' צריך המוכר לפרוע זה החוק האלוב' כיון שהיו מחזיקים בו שהוא מכר והיו מקנים ביניהם שכל פעם שירצה הלוה להחזיר המעות למלוה שיתחייב לשוב ולמכור לראובן הנז' אותו הבית או השדה שמכר לו הוא בתחלה באותו סך עצמו שקנאם ממנו ולפי הנר' שזה היה פורע הלוה למלוה שקורין אותו מס היינו שכירות אותו בית או שדה כאשר יר' שם המעיין ובתחלה רצה הר' לדמותו למשכנתא בלא נכייתא באתרא דמסלקי דהוי ר"ק והכא גרע מינה דהתם לא מתפרסם רביתא כ"כ כיון שהמלוה הוא אוכל פירות השדה או רבית הממושכן ודמי קלת לזביני משא"כ הכא שהוא נותן לו מעות מכיסו שנה שנה וזוזי יהיב וזוזי שקיל דאפי' דאסמכתא כהאי' דהא וגולא דהוו זביני מעליי לשנותן וכו' מ"מ כיון שהמוכר יכול להחזירם ולבטל המכירה דיינינן ליה כהלואה כשמחזירם וכו' אבל כנדון זה שהיה מתחלה הלואה כקנינה שיתן כך וכך בכל שנה ולא היה המלוה אוכל פירות הבית או השדה אלא הלוה היה נותן לו הרבית בכל שנה כמי שקצצו ודאי רבית גמורה היא ואפי' למ"ד בזביני דאסמכתא דלא הוי רק אבק רבית הכא מודה מה"ט דהוי ר"ק וכו' וכ"ת והא בזביני דאסמכתא לא הוי ר"ק אלא לאחר שמחזיר המעות וכו' וא"כ בנדון זה אפי' כאמר דהוי ר"ק מפני שיכול לסלקו היינו דווקא לאחר שסלקו שהוכרר הדבר למפרע שהיתה הלואה אבל קודם לכן לא הוי אלא א"ר וכו' לא היא דזביני דאסמכתא אע"פי שיכול לפדותו ולבטל המכר מ"מ כל שלא יהיו לו מעות ואינו פודהו מכר גמור הוא ובתורת מכר הוא אוכל וכו' אבל בכ"ד כיון שיכול לסלקו הלואה גמורה היא ואף קודם שיסלקנו שהרי אין כאן מכר כלל שהרי לא מכר לו הבית אלא שנשתעבד לו כעד הסך שנותן לו עתה לתת לו בכל שנה כו"כ לעו' כל זמן שלא יפרע לו מעותיו והוי כמשכנתא בלא נכייתא באתרא דמסלקי דהוי ר"ק וגרע מינה משום שנטל הרבית במעות מן הלוה עצמו וכו' ועדיין יש לבעל דין לחלוק ולו' והלא כלשון השטר אינו מזכיר הלואה כלל אלא לשון מכר וא"כ אין כאן ר"ק קודם שיסלקנו שהמכירה קיימת תשובתו אין הלשון גורם אלא הענין דכיון שזה מתחייב לתת לו דבר קצוב לשנה ואין הבית או השדה קנוי לו אלא השעבוד ההוא לבד יש לו עליו והמוכר יכול לסלקו לעולם הרי זו הלואה גמורה אף אם שינו הלשון כלשון מכירה וכו' ואע"ג שבדיניהם דינם אותו כמכר גמור עד שמטעם זה מצריכין בשעת הפדיון שיחזור וימכרנו לו ואין מספיק להם כמחילה כשאר הלואות אינהו כדידהו ואנן כדידן כי בדינינו אין ספק שלא חל מכירה גמורה אלא שעבוד לבד ואף במחילה לבד סגי כיון שהוא יכול לפרעו ולסלקו וכו' והאריך הרבה וא"ח"כ חזר לו' שיש בזה מלד א' היתר גמור ולד אחד א"ר ולד אחר ר"ק לד ההיתר אם מקנים ביניהם שאם לא יפרע המוכר החוק ההוא בכל שנה שיוחלט הקרקע כולו לקונה ולא פרע בזמנו הוחלט לו הקרקע שאין כאן רבית ואף אם פרע לו בתחלה מקצת זמן שכיון שהוחלט לו בתחלה הקרקע הו"ל מכר למפרע משעה א' וכו' והצד הב' וכו' והצד הג' הוא מה שביאר אותו למעלה וכתבו נ"כ בסי' תס"ד וז"ל הצד שהוא ר"ק כיון שהמוכר החזיר מעותיו לקונה לאחר זמן וכו' ובענין זה אין ספק שכיון שהחזיר לו מעותיו הרי נתבטל המכר למפרע ולא קנה גוף הבית או השדה ונתברר שעד עתה היו המעות הלואה והפירות שאכל ר"ק היא וכו' יע"ש כ"כ התשו' כי הם ארוכות ורחבות ומה שהוצרכתי להאריך ולהעתיק מה שהעתקתי כדי שלא יטעה הרואה כהשקפה א' לו' שהם לא היתה מעיקרא מכירת גוף הבית רק שמכר לו כעין גוף לפירותיו דווקא שזה אינו כנראה למעיין היטב בדברי הריב"ש הללו רק שמכירה ממש מכר לו הגוף אלא שרלה הרב לו' דהענין מוכיח נתוכו שלא היה מכר אלא שעבוד וכו' וכמו שהאריך ז"ל ומלינו לו שכתב והעתקתי לעיל דבריו וז"ל וא"כ בנדון זה אף שנאמר דהוי ר"ק מפני שיכול לסלקו וכו' א"ר לאחר שסלקו אבל קודם לכן לא הוי ר"ק אלא א"ר וכו' ודחה זה דהכא לא הוי כעין נכר דאסמכתא שהרי אין כאן מכר כלל שהרי לא מכר לו הבית אלא שנשתעבד וכו' ע"כ הרי דלפי הס"ד דאכתי לא חדית דהכא לא הוי כעין מכר דאסמכתא אפ"ה אמר מר דבנדון זה אף אם נאמר דהוי ר"ק אם יוכל לסלקו הגם הלום שהיו מתנים ביניהם כלשון הזה וכן כותבים שבכל פעם שירצה הלוה להחזיר מעותיו למלוה הוא שמעון שיתחייב זה שמעון לשוב ולמכור לראובן הנז' אותם המורכאטיגאש שמכר לו הוא בתחלה באותו סך עצמו שקנאם הוא ממנו מוכח מזה להדיא שאף בכ"ד שתנאי החזרה היה כזה הלשון שיחזור וימכור לו אפ"ה כל שהחזיר מעותיו וחזר ומכר לו הו"ל ר"ק בכל זביני דאסמכתא בין או' לו ותחזירם בין או' ותחזור ותמכור לי ובסי' תס"ד כתב נ"כ שכל שהחזיר לו מעותיו נתבטל המכר למפרע ולא קנה גוף הבית והשדה ונתברר שעד עתה היו המעות הלואה ביד המוכר והפירו' שאכל בנתים ר"ק הרי להדיא דאף בכ"ד שכותבים לחזור ולמכור אפ"ה אמר מר דאם מחזיר לו את המעות נתבטל המכר למפרע שלא כדברי הר"כ מחנה אפרים שכתב שכל שלשון התנאי בז"הל לחזור ולמכור דאין המכר בטל למפרע ונגמר ומכר עד אותו הזמן באופן שתשו' הריב"ש הללו מנגדות ממש לדינו של הר"כ מ"א כ"ש באלו השטבות שלנו שאם תנאי ההטבה יעשה אותו בעת הנכר שהוא גרוע כיון שהוא ממש כנדון הריב"ש שהלוה נשאר

הבית

הבית בידו והוא פורע לו הבשר המעות שמבנים הותם כשם שבירות דבל בי האי אף שקורין אותו מכר. אינגו רק הלואה רזווי יהיב ווזי שקיל ויכול לסלקו בכל עת שירצה כמדובר :

ומילתא אגב אורחי חזי הוית בספר שמש צדקה בחי"ד סי' ס"ב שתמה על מ"ש הריב"ש בתשו' סי' ש"ם וז"ל אמנם בבר כתבתי דעתי למעלה דבנדון זה כיון שיבול לסלק בין שאינו יכול לסלק הכל הוא ר"ק עכ"ל וכתב ע"ז בש' הגו' וז"ל ותמהני דהא"ג דמיירי התם כשאין בו מעבשיו דהויא אסמכתא עב"ז כיון דהוי אתרא דלא מסלקי לא הוי אלא א"ר לדידיה דמחלק בין מסלקי לאין מסלקי בדמוכח התם ולא במלא מהפוס' דס"ל הכי זולת הרמב"ם ורש"י בבית וכדומה והרב ז"ל לא נטה שם לדעתם לפי הנר' עכ"ל ועמו הס"ר נעלם ממנו מ"ש הריב"ש ז"ל למעלה מזה בד"ה ולא עוד אלא אף אם אין המוכר יבול לסלקו לעולם אפשר לו' דהוי ר"ק וכו' ואע"פי שזה במשכנתא דסורא וכו' מ"מ זה הוא אם היה הוא עצמו דר בבית ההוא או משכירו לאחרים אבל למוכר עצמו הו"ל בחכירו נרשאי וכו' וכתב הרמב"ן דחכירו נרשאי אפי' במשכנתא דסורא אסירו ופירש"י ז"ל שהוא רבית גמורה כיון שמיד הלוה בעצמו בא לו והוא דבר קלוב בלא טורח ואף אם תלקה לא יפסיד מחכירתו בלום ואע"פי שהרמב"ם וכו' דחכירו נרשאי לאו ר"ק אלא הערמת רבית וכו' עכ"ז י"ל דבנדון זה הוי ר"ק דהתם מתחלה עשו משכנתא מותרת ואח"כ חוכרה וכו' אבל בנדון זה שתחלת התנאי הוא שזה מוכר לו במנה לעשות לו חוק או מס שמנה או י' דינרין בכל שנה וכו' ר"ק והלואה גמורה היא אלא ששנו בלשון מכר עכ"ל ועל זה הוא שכתב לקמיה בנדון זה בין מסלקי בין לא מסלקי הכל הוא ר"ק דאף דלא מסלקי מ"מ הוי בחכירו נרשאי ונרע מינה דאף למ"ד דהתם הויא הערמה הכא מודה דהוי ר"ק גם תשו' הריב"ש הלזו הויא תיובתיה לסר"ב באמן שמואל שכתב שבל שהחזרה היא מדינא בעין הטבות שלנו אינו צריך קנין חדש ממ"ש הריב"ש אבל בדינינו אין ספק שבטרשא זו לא חל שם מבירה גמורה על הבית אלא שהוא יחוד ושעבוד לבד שאף במחילה יהיה נפטר הלוה מן השעבוד ההוא כיון שהוא יכול לפרעו ולסלקו עכ"ל הרי להדיא דווקא באותה טרשא דנ"ד שאינה לפי האמת אלא יחוד ושעבוד ויש בו רבית הוא דדי במחילה לבד אבל כל שאנו מחזיקים אותו למכר גמור שאינו שעבוד לבד ואין בו רבית אף אם יכול לסלקו ולפרעו מ"מ צריך קנין מחדש :

ברם רואה אנכי שאין מדברי רבינו האיו ז"ל דבתובית לעיל ראיה לסתור דינו של הר"ב מחנה אפרים ז"ל רק במבירות והטבות של בתים ושדות דלגבי אבילת פירות לא מיקרי מבירה ויש איסור רבית במ"ש הגאון ז"ל אבל במבירת חפצים שמוכרים בזול ומתנה המוכר בע"מ שלזמן כך וכך יחזור וימכרנה לו בבו"ב יותר מהסך שמכרה לו הנה כיון שאין בזה אבילת פירות ומבירה. בע"מ הויא מבירה גמורה א"כ אף אם יתנה לתת לו יותר מהסך שמכרה לו בבו"ב מה בכך כיון שתוס' זה שמוסיף לו הוא במבירה שמוכר לו בעת מחדש היברא בי לפי מ"ש רש"י בפ"ק דמציעא שבל שמדינא צריך להחזיר לו שלא מדעתו הינגו מכר מעיקרא ולא שייך עתה מכר חדש וא"כ בי מכר בע"מ להחזיר דמדינא צריך להחזיר במכר שלא מדעתו אינגו מכר מעיקרא ולא שייך מבירה חדשה הגם אלוס שבמ"ש רש"י וא"כ דבל מוכר בע"מ אינגו מכר מעיקרא מלינן לרחוקי ולמשבוני נפשין בי היכי דלא נופלוג על הגאון לו' דלא כתב רש"י כן רק לגבי פירות דווקא אבל א"כ דלגבי קנין הגוף מכר גמור הוא מ"מ ממ"ש בדף י"ו וראה להדיא דס"ל לרש"י ז"ל דבל דמדינא בעי למהדר בעכ"ר שלא מדעתו המכר בטל מעיקרא ולא שייך מבירה חדשה ובמבירה ע"מ להחזיר הרי מדינא בעי למהדר בעכ"ר שלא מדעתו ולכאורה גם לזה הייגו יכולים לדחוק ולו' דלא מיעט רש"י ז"ל אלא בגון בתי ערי חומה דהתם מקרי מכר שלא מדעתו דביון דמדינא דאורייתא בעי למהדר בפריון בעכ"ר שלא מדעתו אבל כל שמחוייב לחזור משום תנאי שהתנו ביניהם ע"מ להחזיר כיון שהחזרה הויא מבח התנאי לא מיקרי שלא מדעתו ועדין אני נבוך בדין שלפנינו כי אף שהדבר פשוט ומבואר בדברי הגאון ז"ל דבל מבירה בע"מ להחזיר קונה הגוף קנין גמור מ"מ אפשר שאם יתנה עמו ע"מ לחזור ולמכרה לו בסך בו"ב נוסף על סך שקנאה ממנו דמחזי ברבית התוס' שנוטל ויש בו טעם רבית והא גריעא ממ"ש הר"ב התרו' גבי שומא דאם הוקירה לא יטול יותר מדמיו דמחזי ברבית ואף שדחו דבריו הרב"י והב"ח במ"ש לעיל מ"מ הבא גריעא טובא דאף שלא הוקיר החפץ לוקח ממנו יותר ובפרט שמתנה עמו בשעת המכר באופן בי אף לענין מבירת חפצים עדין הדבר תלוי ברפיון אי שרי להתנות ע"מ שיחזור למכרם לו בסך בך ובך נוסף על הסך שקנאם ממנו בי מדברי הגאון ליכא לא ראיה ולא תשו' באמור ודעתי נוטה להחמיר בזה :

הפן השלישי כתב הסמ"ע בח"מ סי' ר"ז ס"ק י"א וכן המוכר וכו' בר' דהאי או קאי אמ"ש לפניו בזמן פלוני וה"ק הן בשיתנה וכו' או שיתנה במבירה בשיחזירנו לו לזמן פ' ועד אותו הזמן יהיה השדה בידו בקניה גמורה ומ"ה מותר לאכול הפירות וליהנות ממה שקנה וכו' והו"ל במשכנתא דסורא וכו' ואם מחזירנה לו בשיתן לו המעות הו"ל במשכנתא באתרא דלא מסלקי דמותר להרא"ש אפי' בלא נביתא ואפי' למאן דאסר במשכנתא שרי בזה ביון דלאו בתורת הלואה נתנם לו בי אם בתורת קנין גמור לזמן ולא גרע ממתנה ע"מ להחזיר לזמן פ' מש"ה שרי וכתב בזה דהמכר קיים ויחזור במו שהתנה משא"כ בשלא קבע לו זמן אלא מכר לו השדה והתנה עם הלוקח דיחזיר לו השדה כל זמן שיביא לו מעותיו דזה אין שם מקח עליו כלל אלא הלואה הוא לכך אסור למוכר לאכול פירות מהשדה וכו' יעשב הנה ראיתי אחרי רואי בספר שמש צדקה בי"ד סי' ס"ב שהק' ע"ד הסמ"ע הללו וז"ל ולא דקדק וראה שהרמב"ם אינו מחלק בלל בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי אלא בין בבית בין בשדה איסורא ניהא איבא ובבית הוי ר"ק ובשדה א"ר ותמיר ליה זבינה ממשכנתא דבזביני ס"ל דאפי' בשדה ובדם הוי ר"ק וכו' ע"כ. הנה מ"ש דבזביני חמיר וכו' באמנו דבריו מאד שבן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ו דמלוה שאם אמר המוכר ללוקח וכו' ובל הפירות שאבל ר"ק וכו' וכתב ה"המ ז"ל שהוא במשך מן האמור לעיל שבל שיש במבר אסמבתא הוי ר"ק דביון דמכר אין כאן ודאי דהוו רבית מלוה דגביה והוי ר"ק וב"פ מרן בו"ד ר"ס קע"ר בסתם דהוי ר"ק ומילתא אגב אורחין חזות קשה הוגד לי בדברי הש"ך שם ס"ק א' שב' וז"ל ר"ק הוא ולדעת האו' דמשבנתא בלא נביתא א"ר

לעיל

לעיל סי' קע"ב הה"ר הנא כדמוכח בתו' והרא"ש וכ"כ ב"י והרב לעיל ס"ס קס"ד עכ"ל ודבריו תמוהים דלאו מילתא דפסיקא דלכל האומר דמשכנתא בלא נכייתא הוי א"ר דה"ה הכא שהרי לדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דמשכנתא דשדה דהוי א"ר גבי זבוני אית ליה דהוי ר"ק אפילו בשדה והחילוק ביניהם ביארו הרמב"ם בפ"ו דמלוה דמוכר באסמכתא לא גמר ומקני מה שאין כן במשכנתא דגמר והקנה גוף זה לפירותיו · אחר כתבי זאת ראיתי להר"ב בהגהת עולם בסי' קע"ד עמד בדברי הש"ך הללו יע"ש · עוד ראיתי להרב הש"ך בי"ד סימן קס"ד סק"ה כתב וז"ל בענין שאין המקח קיים כמבואר בח"מ סי' ר"י ס"י וק"ק דשם כתב המחבר גם סברת י"א דלא הוי אלא א"ר ע"כ גם הר"ב בכ"הג בי"ד סי' קס"ד בהגהת הב"י אות י"ו כתב וז"ל ולדעתם מחזיר כל הפירות שאכל נ"ב וכ"פ בס' הקלר בהחלט ויש לתמוה דבח"מ סי' ר"ז כתב הסברא האחרת בשם י"א דפירות שאכל בתוך ג"ש הינו מנכה דלא הוי אלא א"ר ולפי הכלל בידינו שהסברא שמביא בסתם היא עיקרית י"ל דלא כתב שם מחלוקתו בלדו אלא משום דהתם בממונא קא עסיק כתב ב' הסברות לשאם יהיה המלוה מוחזק שיכול לו' קי"ל במ"ד דלא הוי אלא א"ר וכו' אבל הכא דבאיסור קא עסיק החליט המאמר לו' דהוי ר"ק וכו' לומר דהירא את דבר ה' לא ידבק בידו שום איסור רבית עכ"ל והנה על הרב הש"ך הינו מן התימה כ"כ על קו' הלזו דאפשר דהיהו ז"ל ס"ל דכי מרן סתם ברישא והדר מביא ס' החולקים בשם י"א דמרן לא הכריע וכמ"ש הר"ב ט"ז בי"ד סי' י"ט סק"ט ואמטו"ל ק' ליה להש"ך דהאי בי"ד סתים לה סתומי ובח"מ לא הכריע אבל לדעת הר"ב בכ"הג אשר הוא ז"ל השרישנו בי"ד סי' י"ט בהגהת ב"י אות ו' וז"ל ולענין הלכה דה"מ הביא ב' הסברות ולא הכריע וכו' מיהו לפי הכלל שבידינו בדברי רה"מ שסברא שמביא בסתם היא העיקרית גם בכאן דעתו דצריך לחזור ולכך ע"כ אמור מעתה הכא בכ"ר גם בח"מ הכריע בסתמא קמא ולא שלא הכריע שיוכל המוחזק לו' ק"ל ומה שהביא ס' הי"א בח"מ ולא בי"ד גם זה הינו מן התימה שכן דרך מרן בהרבה מקומות :

מעתה אשובה אראה מה שהקשה בס' שמש צדקה ע"ד הסמ"ע בכנז"ל יר' לע"ד דל"ק ול"מ דא"כ במוכר סתם דס"ל להר"מ דגרע ממשכנת' בלא נכיתא משום דכיון שהתנה עמו להחזיר לו הקרקע לכשיהיו לו מעות בסתם הוי אסמכתא ולא גמר והקנהו מעיקרא ואין זה קרוי מכר כלל וכמ"ש רש"י בדס"ה ע"ב בד"ה ה"נ ע"ש וא"כ הוו זוזי מלוה משא"כ במשכנתא דהו"ל כמוכר פירות וכמ"ש ז"ל אבל בקובע זמן למכירתו עדיפא זביניה ממשכנתא באתרא דלא מסלקי כיון דזביני כ"הג גמר בכל דעתו והקנהו קנין גמור רק שהטיל תנאי שעד זמן פ' יחזירנה לו שאין הכוונה שהמכר בטל מעיקרו אלא שתהא מכורה לו בקנין גמור עד זמן פ' בהא כיון שהוא מכר שרי משא"כ במשכנתא אפי' באתרא דלא מסלקי אסור כיון דבתורת הלואה באה לידו וזה ברור :

אכן מה שיש לעמוד בדברי הסמ"ע הוא במ"ש דלא גרע ממתנה ע"מ להחזיר עד זמן פ' כלומר דקי"ל דשמה מתנה דא"כ אפי' בלא קבע זמן רק שהתנה בסתם ע"מ להחזיר בשיתן לו המעות נימא נמי דליהוי מכר גמור בדקי"ל גבי מתנה ע"מ להחזיר דאפי' בסתם ולא קבע זמן דמקריא מתנה ושמא י"ל דגבי מתנה ע"מ להחזיר בסתם הרי כתב הרשב"א הביא דבריו מרן ז"ל בב"י ח"מ סי' רמ"א דיש לחלק לפי מה שהוא הענין וכו' מקיים תנאו והולך ובלבד שיחזירהו בענין שיהיה ראוי לו וכו' ע"כ וכ"ש אף שהוא בסתם הדבר מתבאר לפי מה שהוא הענין שאם הוא באתרוג סתמו בפי' דדעתו שיחזירנו לו מיד כשיוצא י"ח ואם הינו צריך לו עכשיו מקיים זה תנאו והולך ובלבד שיחזירנו לו ונמצא שאם הענין מתבאר הו"ל כקבע לו זמן ואם אין הענין מתבאר סוף סוף הבחירה ביד המקבל שיחזירנו לו בשירצה משא"כ במכר שהתנה כשיהיו לי מעות וכו' שלא קבע לו זמן והבחירה הינה ביד הלוקח שהרי המוכר התנה כשיהיו לי מעות וכו' אמטו להכי אין זה קרוי מכר כלל שאין לך שעה שתהיה הקניה ודאית שכל שעה י"ל שמא עתה יביא המוכר מעות ואמטו להכי לא סמכא דעתיה ואין כאן מכר כלל אבל במכירה שקבע לה זמן הרי היא במתנה שקבע לה זמן דמקריא מתנה כיון דסמכא דעתיה שהרי עד אותו זמן קניה ודאית היא בידו :

והרואה יר' בתשו' הר"ב פני משה ח"ב סימן פ"ט הדר הסכים לדברי הסמ"ע הללו ועשה להם סניגרון לו' דהיינו היא תשו' דרב עמרם ז"ל שהביא הרב המבי"ט באשר יע"ש וככר הרב בהגהת עולם בסי' קע"ד והר"ב שמש צדקה בי"ד סימן ס"ב מקהו אקהתא ע"ד הר"ב פ"מ דלאו היינו היא דרב עמרם באשר יע"ש אכן מה שאני תמיה על הר"ב פ"מ היינו דמשמע מדבריו דכי קבע זמן אף שעבר עידן ועידנין הפירות שאכל מותרין אף לאחר קבעת הזמן שהרי נדון שלו היתה ההטבה לזמן כ' שנים והמעות בשארו ביד הלוה יותר מהמה כמה וכמה שנים עד שהגיע לקחת כפלים מן הקרן בנר' שם ומנ"ל להרב דבקבע זמן שרי לאכול פירות אף אחר עבור הזמן ולדעתי הסמ"ע נמי מודה בהא שהרי הקנין לא היה רק עד אותו זמן ומשם והלאה הדרא ארעא למארה איברא דגבי משכנתא אשכחן להרשב"א הביא דבריו מרן בב"י י"ד סי' קע"ב דבכל אתר דלא מסלקי הרי הוא במכר עד דפרע ליה זוזי והילכך אפי' לאחר זמנו אין השביעית משמטתו ומונה לבכור ולב"ח ובכל שיש בה זמן בין רב למעט ואפי' משכנתא סתם דקי"ל סתם משכנתא שתא קרוי אתרא דלא מסלקי ואפי' בתר שתא או לאחר זמן שקבעו והרמב"ן ז"ל חולק וס"ל דכי שלים זמניה הדר דינא באתרא דמסלקי והכי ס"ל למהר"י בן מיגאש ז"ל וכמו שהביא מחלוקתם הטור בח"מ סי' רע"ח לגבי בכור :

ובהדי אורחין חזות קשה הוגד לי בדברי מרן בש"ה דלגבי בכור פסק בסימן רע"ח במהר"י בן מיגאש ז"ל דלא בהרשב"א ואלו לגבי שביעית פסק בח"מ סי' ס"ז בהרשב"א שכן כתב שם וכל שאינו יכול לסלקו אפי' יום אחד מיקרי אתרא דלא מסלקי איברא שמצאתי לסמ"ע בסי' ס"ז סק"י שכתב וז"ל ואפי' להי"א דכתב עליו נ"כ מקילין בסיים לו טפי מבמשכנתא וס"ל בסיים לו דאפי' לא יוכל לסלק רק יום א' הינו משמט משא"כ במשכנתא הנ"ל עכ"ל ואחרי בשוקר דבריו תמוהים שהרואה יר' בב"י שם שסברת הי"א היא ס' הר"ב התרו' שכתב וז"ל והרמב"ם פסק בברייתא דקתני סיים לו בה שדה בהלואתו הינו משמט ומסתברא דמיירי באתרא דלא מסלקי עכ"ל וכתב זה הר"ב

הר"כ התרו' כי היכי דלא תיקשי ליה ממשכנתא כאתרא דלא דמסלקי ולא זכר הר"כ התרו' אם יום א' אינו מסלקו מה דינו רק שבעל דין זה דאם אינו יכול לסלקו אפי' יום א' וכו' הוא הרשב"א שכ"כ לגבי משכנתא כאשר יר' הרואה שם וא"כ מנין לנו לערבב הסברות ולו' דגבי קיים שאמרנו שאינו משמט אי לא מסלקי היינו אפי' אם יום א' לא מסלקי וגבי משכנתא אינו מועיל יום א' כי מי כנגל דברים הללו ומבטן מי יצאו כיון דהר' התדו' שהוא ס"ה לא הזכיר הא דיום א' בקיים רק שהרשב"א הוא בעל דין זה ואיהו ז"ל עיקר דין זה במשכנתא אמרו כמ"ש מרן הב"י בשמו בי"ד סי' קע"ג והכריחו מההיא דפ' א"כ כאשר יע"ש באופן כי לעד"ן שמ"ש מרן בש"ה וכל שאינו יכול לסלקו אפילו יום א' מיקרי אתרא דלא מסלקי קאי אכולהו אמשכנתא ואקיים ואי משום הדיוקים שבדברי מרן דסתרן אהדדי וכמ"ש הסמ"ע סק"ט לע"ד ל"ק שהרי כתב הר"כ כנ"הג ז"ל בכללי הפוס' ז"ל בשם מהריב"ל ז"ל דבפוס' כמי אמרי' שפיר נעשה וא"כ הכא נמי נימא נעשה וה"ק במקום שדרכם לסלק בכל עת שיביא מעותיו שביעית משמטתו הא אם אינם יכולים לסלק בכל עת אלא אפי' יום אחד נעשה במקום שאינו יכול לסלקו עד סוף זמנו ר"ל זמן המשכנתא שקבעו ביניהם באופן דהדרא קו' שדברי מרן שבסי' ס"ז סותרות לדבריו דבסי' רע"ח ובעת הדבר צריך אלני תלמוד :

תבנא לדאתן עלה כי לכאורה היה אפשר לומר כי אף החולקים על הרשב"א ודעמיה במשכנתא וס"ל דבי מסלם זמניה הדר דיכא כאתרא דמסלקי מ"מ אם מכר לזמן קצוב אפשר דכ"ע יודה דאף אם עבר הזמן אכתי ברשות מלוה הארץ לעולם עומדת עד דפרע ליה זוזי והדר זבנא מיניה ואי אכיל פירי דידיה קא אכיל כל זמן דלא פרע זוזי והדר זבנא דשאני גבי משכנתא דלאו מכר גמור הוא ואמטו להכי כי משלם זמניה ממה שקבעו לסליק דהוי כעין מכר עד אותו זמן ממילא מתבטל אותו המכר אע"ג דלא פרע ליה זוזי אבל במכר גמור אינו נפקע ממילא בעבור הזמן שקבעו רק עד שיפרע לו את הדמים ולחזור ולקנותה ממנו ובכל כי האי אפשר דכל אפיא שוין דאף לאחר זמנו עדין ברשות לוקח הוא ואי אכיל פירי דידיה אכיל אלא שכל זה הוא ביסוד מונח דבי קציב זמן למכירה שפיר דמי למיכל פירי בתוך הזמן ואנא בעינן למימר דאף לאחר זמן הקצוב כמי אפשר דשרי במדובר אך רואה אנכי דאעיקרא אפי' באכילת פירות שבתוך הזמן במחלוקת הוא שנוי כי הסמ"ע והפ"מ הם מן המתירין ונלוה אליהם מהריט"ץ ז"ל בסי' כ"ג ומאחרוני זמנינו הר"כ מחנה אפרים שם נר' שמסכים לדין הסמ"ע והר"כ בני חיי בח"מ סי' קנ"ד והר"כ בית דוד בי"ד סי' פ"ע נטו לזה אמנם מהר"ש יפה ז"ל שם במהריט"ץ אסר יע"ש והראיה שהביא מהריט"ץ להתיר בבר דחו אותה הר"כ דבר משה בה' רבית סי' כ"ג והר"כ שמש לדקה שם יע"ש דשאני מוכר לזמן קצוב דלאחר זמן הקצוב חוזרת בלא מעות והו"ל כמוכרה לו באותם מעות במשך הזמן ע"ש ועפי"ד הללו ממילא אזלא לה קו' מהריט"ץ ז"ל שהק' בחדושיו בפ' א"כ ד"י ע"א עלה ההיא דאמרי' דאם התנה מוכר כשיהיו לו מעות אסור דלאו מכר הוא ואמטו להכי אסור לאכול פירות כיון שצריך להחזיר בעב"ר שלא מדעתו והק' הוא ז"ל ע"ז דמ"ש ממוכר לזמן קצוב

דהתם נמי בעב"ר להחזיר ואפ"ה כתב הרמב"ם ז"ל דאוכל ואמאי לא אמרי' כיון דבעב"ר להחזיר לאו מכר הוא מעיקרא ולפי מ"ש הרבנים הנז' ל"ק ול"מ דהתם חוזרת בלא מעות ודוק גם מהרא"ש בסי' קי"ח שגם היה המכר עד זמן קצוב ואפ"ה אסר כמו שיע"ש הנם הלום שהוא ז"ל בתחלת העיון ע"ד לחלק בחי' הסמ"ע ליישב לשונות הרמב"ם מ"מ נר' דלענין דינא לא הסכים בזה שהרי אסר בנ"ד אף שהיה עד זמן קצוב והתימה מהר"כ בית דוד שם שכיון שהוא ז"ל כתב דמסוף דברי מהרא"ש שבסי' קי"ח נר' הפך מזה והיינו דאף במוכר לזמן קצוב אסור איך כתב אח"כ וז"ל ולפי"ז ודאה לדינא שאין לחוש לדעת מהרימ"ט כי יחיד הוא נגד רב עמרם והמבי"ט והסמ"ע ומהרא"ש וכו' דהא מהרא"ש לפי הסכמתו חולק בזה גם מרדכי הר"כ ל"ר בסי' ר"ח ידאה שהוא חולק בזה גם הר"כ בהונת עולם גלוה עמהם לאסור והר"כ שמש לדקה וכיון דכל הני אשלי רברבי ס"ל דאף במוכר לזמן קצוב אסור לאכול פירות ואף בתוך הזמן מי יקל ראשו בדבר והעולה על הכל מ"ש למעלה משם הגאון רבי' האיי ז"ל בס' המקח שבא הענין מפורש בדבריו שכ"כ וז"ל ואם בעת מכירתו התנה המוכר שבזמן בו"כ או כשיהיו לי מעות אתן לך מעותיך ותחזיר לי שדי מכירתו מכירה וקנה אלא שהוא אסור לאכול פירות ע"כ הרי דאף שקבע לו זמן בו"כ שיחזור לו מעותיו וזה יחזור לו שדהו אף שמכירתו מכירה אפ"ה אסור לאכול פירות אמור מעתה מאן ספין ומאן רקיע להתיר בזה נגד הגאון ואי הוה שמיע להו להמתירים דברי הגאון ודאי שהיו מבטלים דעתם מפני דעתו תורת העולה שגם דרך זו כמוכר לזמן קצוב והתנה עמו בשעת המכר קנאי ההטבה והחזרה אסור לאכול פירות ואאיתי שם להר"כ בית דוד דף ל"ד ע"ב שבתחלה רצה להתיר במעות וקומים במוכר לזמן קצוב דהו"ל במשכנתא בלא ככייתא באתרא דלא מסלקי דלא הוי אלא א"ר ושרי בממון יתו' ומהני דהא להרמב"ם וסיעתו כל שהוא במכר הו"ל ר"ק וכמ"ש הוא ז"ל כן כאותו דף ע"א ר"ה וק' לכאורה ותו דאף במשכנתא אם היא משכנתא דבית ס"ל להרמב"ם ורש"י דהוי ר"ק ודוק :

כלל העולה מכל האמור שאין שום צד ואופן עולה כדין להתיר באלו המכירות וההטבות כל שתנאי החזרה נעשה בשעת המכר ואפי' שלא נעשה התנאי בשעת המכר ממש רק שדברו והתנו עם הסרסור שאחר שמוכר ללוקח בקנין יעשה לו שטר ההטבה אין בם מועיל ויש בו טעם רבית דאא"כ שאחר שמוכר לו בקנין גמור על הסתם מבלי שום זכר חזרה אחרי זאת עושה לו שטר ההטבה הא ודאי משרא שרי וכמ"ש הרשב"א ז"ל ופסקה מרן בי"ד סי' קע"ד וז"ל מכר לו שדה במנה וכאותו יום עשה לו שטר שאם יחזיר לו מעותיו יחזיר לו שטר המכר אם נעשה תנאי זה קודם המכר או בשעת המכר אין לו דין מכר אלא דין הלואה והלוקח חייב להחזיר לו כל מה שאכל אבל אם נעשה לאחר המקח אפי' שעה אחת הרי זה מכר גמור ואפי' עשה לו שטר על זה בקנין ובכל מיני חזוקים חסד הוא שרוצה להתחסד עמו ולהחזיר לו מקחו עכ"ל :

ואכתי לא פליטנא ממאי דאם מר הוא הרב מהרימ"ט שאלו ההטבות שבזמן הזה הדבר ידוע שאומתי שירצה הלה יחזור את מעותיו ולוקח את שלו שזו היא רבית של תורה שא"א בלא גילוי

דעת אם כסף פירות ט"ו לק' וכו' או כמשך הזמן לחדשיו יבקר אין נשך ותרבית גדול מזה וכי את וגוולא אחי רמי וכו' כ"ש בענין משכונות כסף וזהב שמחשבים פירות כפי הזמן בדקדוק גמור שאין המכירה מועילה כלום ואין זה אלא סמיות עינים וכו' וכבר העידו לי שה"ה הרב ז"ל עשה מעשה כיוצא בזה כמה פעמים שרצה הקונה לעמוד במקח והוציא בלעו מפיו והחזיר הקרקע לבעליו איברא כי רבים הם אשר אתנו שחולקים על מהרימ"ט ז"ל וס"ל דהמכירה גמורה היא ואין בה איסור רבית אך בתנאי שלא יבררו ביניהם הדברים בפי' בענין החזרה ואפי' קודם המקח ואפי' ע"י הסרסור דבכגון דא ליכא מאן דשרי באופן שלא ישמע על פיהם מעיקרא ענין ההטבה וההחזרה לא בפי' ולא ברמז ואפי' ע"י הסרסור ואפי' קודם גמר המקח וכמו שהאריך והרחיב הדבור בזה הר"ב בית דוד בה' רבית סי' פ"ט יעוי"ש ומ"מ הגם הלום שאסור להעלות על פיהם ענין החזרה וההטבה מ"מ אם מתנה עמו בשעת המכר שיקבל המוכר הקרקע מן הלוקח בתורת שכירות בו"כ לשנה או לחדש באשר שרי וכמ"ש הריב"ש ופסקה מרן בי"ד סי' קס"ד וז"ל מותר למכור שדהו לאחר ולהתנות עמו שישכירנו לו אח"כ עכ"ל ואחר זמן מה לאחר גמר המקח אז יכולין לעשות שטר ההטבה ומותר לעשותו בכל מיני חזוקים וגדולה מזאת העלה הרב מהריט"ץ ז"ל בסי' קפ"ז שלאחר גמר המקח מכל וכל כשעושין ההטבה מותר ליקח משכונות כדי שיהיה לבו בטוח שיחזור המוכר ויקנה הבית ויחזור לו מעותיו כיון שהכל נעשה לאחר גמר המקח חסד הוא שעושה עמו אבל אם בשעת המקח לוקח משכונות על השכירות אפ"ה כתב ז"ל שנרעדו הרבנים הזקנים ג"כ שבערמה היו עושים זה לו' שמשכנו' הם על השכירות ולא היה דעתם אלא על הקרן יע"ש:

ומ"מ מי שלבו נוקפו וחושש לדעת הרב מהרימ"ט ז"ל יש לו לעשות התיקון שכתב הר"ב בית דוד שם שבין במכירת בית או מטלטלין יתנו ביניהם בפירוש שמכירה זאת תהיה לצמיתות שאם ירצה לא יחזירנה לו כלל ובכי הא אפי' מהרימ"ט יודה דמותר גמור וכמ"ש הר"ב בית דוד ובמכירת מטלטלין יקנה מהמוכר בקנין סודר ע"ש הטעם ולא יזכיר לו קצבה ט"ו לק' או כ' לק' וכו' ע"ש וכיון שמפרשין שהמכירה תהיה לצמיתות בלתי תנאי חזרה אפי' שאו' המוכר בשעת המכר אני סומך על טובתך שכל זמן שאחזיר וכו' וכו' ואפי' או' הקונה מתחלה סמוך או תהיה בטוח על דבורי שאני אחזור למכור וכו' וה"ה שאם או' המוכר ללוקח סמוך וכו' שאחזור לקנות וכו' לית לן בה כיון שבידו לחזור מדבורו כיון שהוא דבור בעלמא במקום שפי' ביניהם מתחלה שאם ירצה לא יחזיר בכתוב כל זה באורך בבית דוד יע"ש:

ועיין שם תיקון ללוקח ראשון במכר והטבה למכור הבית ללוקח שני:

ובענין שטר ההטבה צריך לכתוב פ' הטיב חסדו וחייב עצמו בחיוב גמו"ש וכו' שאם לא יכתוב וחייב עצמו הו"ל קנין דברים וכמ"ש מהריט"ץ ז"ל בסי' קפ"ז והרב לחם רב סי' ר"ח ור"י ע"ש:

ובענין שטר המכר ראיתי להר"ב כרם שלמה בח"מ סי' ז' שצריך שיהיה בו ד' קנינים כסף ושטר וחזקה וקנין ולהיות שאין הפנאי מסכים עמדי איני יכול להאריך בזה אכן לחוש לסברתו יתנו ביניהם שבכסף לבדו יקנה או בשטר לבדו או בק"ס לבדו דבהכי תו לא צריכי לקנין אחר כאשר מודעת זאת בדיני הקנינים וזהו מה שעלתה מצודתי ודעתי הקלושה פי המדבר גם בלא דעת מקוצר רוח שחל להיות בזמן הזה משבוש המדינה בגייסות ה' ישפות שלום לנו וחרב לא תעבור בארצנו אכי"ר:

צעיר אנכי **מג"ן**:

סימן י"ג

שאלה ראובן שדך בתולה עם חנוך בן שמעון והמשודכת לא היתה נמצאת באותה העיר כי אביה ר' הוא מארץ אחרת ואביה ולא ערב בחיוב נו"ש שלא תקבל קדושי' משום בר יש' וכו' ולפייס אותה ולרצותה ולהכניסה לחופה עם חנוך הנז' וכו' וכל בת החוזרת מהם תתן לבת שכנגדה ז' גרו'ש בתורת קנס לדעת חכמי ספרד זלה"ה וקנו מהב' בתות קנו"ש וגם נשבעו ש"ח ונכתב בספר ובכן כשהלך ראו' לעירו לא עברו ימים מועטים והשמועה באה כי לאה קדשה בן דודה ואביה ר' שלח כתב במתכלל שבאונסו נעשה כל זה שבן דודה אנס ולקח בתו ע"י גוים אילי הארץ ואנשי מקומם שלחו במכתב לאמר כי הבת בעצמה מעו' לא נתרצית במשודך הלז שדך אביה ולא חפצה כי אם בבן דודה ואביה הפציר בה ולא עלתה בידו וע"ז העידו בתורה שבכתב אנשי מקומו וגם מאנשים מבני יש' תושבי עיר המשדך שנמצאו שם גם הם יגידון שהבת עצמה לא רצתה מעו' כי אם לבן' דודה וכי הוא שלחה לבן' דודה שתכף ומהר יחישה מעשהו לקדש אותה ועוד אמרו אנשי מקומה שבעת בתי' הקדושי' חזרו לשאול פי הנערה ואמרו שרצונה בבן דודה והבת עצמה היתה מתרצית למעשה אביה אלא שהיו מפתים אותה אנשי עם הארץ בפיתוי ממון ודברים והנערה אין לה אם ואז עמד בן דודה וקדשה קדושין גמורין כדת מו"י ואבי הנערה או' כי לבת אין חטא משפט שמעולם לא סרבה בדבורו ומעשיו אך בעצת רשעים אשר פתו אותה וגם אילי הארץ אשר ידם באמצע ומה ששאול שאלו פיה בעת עמדתה בטלאמו לקבל הקדושין ואמרה שרצונה בבן דודה ועמדה וקדשו אך ודאי מה בידה לעשות באותה שעה ויש אשר או' משם דור הכלה שכשהודיע הדבר לאילי הארץ השיבו לו שיעשו כרצונו ושישלחו לשאול פי הב"ד של נידון ובכן הלך אבי הנערה לנידון וחזר בלתי תשובה יען שא"ל שתתקדש לכל אשר תחפוץ ולכן בחזרתו א"ל לדודה קומו קחו את הבת והם לקחו אותה ונתן לה הקדושין הנער בן דודה עתה שאול ישאלו ע"ד הקדושין הללו ואת"ל דהוו קדושין אם יתחייב אבי הנערה בחמשים כסף של הקנס לחנוך בן שמעון כפי התנאים שעשו ביניהם:

תשובה אל אלהים הוא יודע כי מלבד העול המוטל עלי ועל צוארי מכלל ופרט לא יניחוני עד בלעי רוקי זאת היתה יתירה כי לא היה ברצוני להטפל בדין עסק בזה יען כי קרוב לנו האיש המשדך ואנכי נוגע בדבר אמנם להפצרת השואל אחוה דעתי להלכה אבל לא למעשה כי לענין מעשה ידינו ביניהם דייני ישראל ה' עליהם יחיו ומה' אשאל לבלתי אכשל בדבר הלכה וזה חלי בעזרת צורי וגואלי:

הנה בראשונה קטיר קא חזינא במכתבו עמל אשר כשלחו

נשאלתי ממקום המשודכת כי זה אומר בכה וזה אומר בכה האונס רואה אנכי כי לענין הקדושין לא ב"מ מידי יען שאפי' לפי דברי אבי הנערה שאומר בתו היתה מרוצית ונשמעת לבעלתו מ"מ הא איהו נמי אזיל ומודה שפתוה דמשמע שפתוה ונתפתית שאמרה רוצה אני ועוד שהרי בשעת הקדושין שאלו פיה ואמרה רוצה אני בבן דודי ועמד וקדש בדת מ"וי נמצא שלא היתה נתינת הקדושין באונס והכרח עד שנאמר שאין הקדושין ק' משום דאין אשה מתקדשת בע"כ כ"ש דלפי דברי אנשי מקומה הבת הזאת מתחלה ועד סוף לא היתה רוצה כי אם בבן דודה באופן דלענין הקדושין לא תיבעי לך דמקודשת גמורה לבן דודה כי ת"ל לענין הקנס אם מתחייב בו אבי הנערה או לא כי הנה לפ"ד בע"כ נעשה הדבר אם מהפיתויים אם מדרת המושל ואפי' לפ"ד אנשי מקומה שאו' כי המושל לא אנס אותו אלא שא"ל שישאל לב"ד ישר' והלך אבי הנערה ולא הביא תשו' ואז אמר המושל נשאל פי הנערה ואמרה הנערה שרוצה בבן דודה מ"מ אפי' לפ"ד הא איכא לדין לפטור לאבי הנער' יען שהפציר הרבה עם בתו לפייסה ולרצות' בין באונס בין ברצון ולא עלתה בידו יען שהנערה עכ"פ רצונה היה בבן דודה וכמו שהעידו כל זה אנשי מקומה וא"כ איפה מאי הו"ל למעבד והרי אנוס הוא והא איפייסה ולא איפייסת וכבר כתב הרשב"א בסימן תשע"א הביאו מרן ב"י דבריו בא"ה סי' נ' על ראו' ששדך בת בתו לב' שמעון וחייב עצמו לתת לו דבר ידוע בקנס ובשבועה לזמן ידוע ואח"כ עמד ושדכה לאחר וטען כי בת בתו אינה רוצה בבן שמעון והשיב שהדין עמו לפי שזה אנוס גמור אם לא רצתה הבת להנשא לבן שמעון ומאי הו"ל למעבד ואין לך אונס גדול מזה ואפי' תימא שהיה יכול לפייסה במעות ליתן אפי' התנה שאם תסרב שיפייסה וכדאמרי' בגטין אטו תרקבא דדינרי בעי למיתן לה ואל תשיבני שהיה לו להתנות בן מתחי' וכו' דלא היה דאונסא דלא שכיח הוא דכל הבנות מתרצות למי שירצה האב או הקרובים וכו' ואפי' שכיח ולא שכיח וכו' לית ליה לאתנויי ויש טענת אונס ומיהו אין דברינו אלא במי שהוא כן ודאי ולא במסבב וגורם האונס והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות עכ"ל ולדבריו הסכימו כל האחרונים זלה"ה וא"כ מעתה בנ"ד מפורש יוצא דפטור מן הקנס כיון שהוא אנוס יען שבתו לא רצתה אלא לב' דודו ומאי הוה ליה למעבד וכו' אמנם אם יחשוד חנוך ב' שמעון המשדך שראו' אבי הנערה הוא היה סבה והיה מלמד לבתו שתאמר כי אין רצונה אלא בבן דודה אלא שהוא לפנים היה קורא תגר ע"ז כדי שלא יאמרו שהוא חזר בו ויתחייב בקנס לחנוך ב' שמעון א"כ בטוען בריא שסרוב הבת היה לדעת אביה בזה היה נ"ל להורה שחייב ראו' לקבל עליו חרם סתם אם טוען שמא או שבועת היסת בטוען ברי שידו לא היתה במעל עם בתו אלא שפייסה לקחת לחנוך ולא איפייסת בכל מיני פיוסים דעבידי אינשי דמפייסי יען שאם היה מודה שהוא גרם לבתו שתסרב בשדוכי חנוך ולהתרצות בשדוכי ב' דודה וכל מעשה הבת לדעת אביה הא ודאי פשי' דהוא מתחייב שפיר בקנס כאשר יר' הרואה בתשו' הרשב"א הלזו שכתב שאין הדברים אמורים אלא במי שהיה כן ודאי לא במסבב וגורם האונס גם הרב המבי"ט ב"ח א' נשאל בגוונא דנ"ד והשיב שאם היא אינה רוצה פטור האב מן הקנס אך אם היא מסרבת לדעת אביה או יש בידו לפייסה בדברים ואינו מפייסה כו' שחייב בקנס והוא

עבריין כי אע"פ שלא נתחייב בפי' לפייסה הרי נתחייב בגדולייתה ובקיום שתנאים לנשואיה ואם היא מסרבת לדעתו כדי שיפטר מן הקנס ומן השבועה הרי מתחי' לא היה קיום כלל במה שנשבע ובמה שקבל עליו קנס כיון שהוא קרוב לפטור עצמו ע"י בתו שתאמר שלא תרצה כדי לפטור אביה ולאו כשופטני עסקי' שיתרצה שמעון להתחייב במוהר ויכול לפטור עצמו בכדי וכו' שהרי ב' נשבעו ע"ד אחד וראוי שיהיו ב' שוים וכו' שאי אתה יכול לו' שע"ד כן היה קיום השבועה וכו' שא"כ היו מפרשים וכו' ומדלא פי' כו' ודאי שהוא חייב כל זמן שסרבנות בתו הוא לדעתו וכו' עש"ב כ"ש בנ"ד שכתוב בפי' שנתחייב לפייסה וא"כ בנ"ד אפי' המורה שהובאו דבריו שם בהרב המבי"ט שכתב ס' שכל שלא נתרצית אין על האב קנס דמשמע אפי' ביכול לפייסה הכא בנ"ד יודה כיון שהתנה להדיא וחייב עצמו לפייסה דע"כ ל"ק התם הכי אלא משום שלא חייב עצמו להדיא על הפיוס וכיון שאם ראו' הוא מודה שסרוב בתו בחנוך ורצויה בבן דודה היה לדעתו הוא מתחייב בקנס עתה שמכחיש וחנוך חושד אותו בזה ודאי דמתחייב ח"ס בדין כל טענת שמא הן ובטוען ברי' שה' אמת עיני ראו להרב המאסף בסי"ן א"ה הג"ה הטור שכתב בשם הרמ"ע מפאנו ז"ל שאין לב"ד להשביע ולהחרים אם הוא הגורם והסכים הרב המאסף שכך משמע מתשו' הרשב"א הנז' שכתב והלב יודע אם לעקל או לעקלקלות ולא כתב שישבע ע"ז עכ"ד ואנכי הצעיר תמיהא לי מילתא טובא שהרי כבר נודע כי על כל מין טענה שבעולם שכופר הנתבע שאם היה מודה בה היה מתחייב בה ממון אם כופר אם היה טענת ברי' ישבע הלה היסת ואם היה שמא מחרימין עליו ח"ס וא"כ בנדון הרשב"א שאם היה מודה שהוא גרם וסבב האונס היה מתחייב בשכופר שהוא לא היה סבה וגרמא הו"ל לחיובי ח"ס או ש"ה כי ע"כ לבי או' לי דהרשב"א נמי אזיל ומודה דכי טעין הלה שהאונס בא ממנו כי הוא היה סבה חייב לישבע א"נ ח"ס ומה שלא השיב כן בתשו' יען שלא נשאל שם הרב שהמשדך היה טוען שאבי הבת היה סבה אלא מה שנשאל הוא אי מחייב קנסא כיון שהבת ממאנת וכיון דאיהו לא טעין בהכי לא חש להודיעו אבל אה"ן אי טעין לישתבע לי דמיחייב ומ"ש הלב יודע היינו להודיע לאבי הבת שאם הסבה היא ממנו במלה שעובר על שבועתו ונחייב בקנס ואינו נפטר בטענתו וזהו הדבר המסור ללב ולכן הלב יודע וכו' ואינו נפטר מעונש השבועה וכל זה בדלא טעין הלה שממנו בא האונס אבל כי טעין אה"ן דמחייב שבועה באופן שאין מדברי הרשב"א שום ראיה · האמנם מי אנכי להכריע נגד הרמ"ע ובפרט לפי מה שראיתי בתשובות הר"ב בהונת עולם סי' ס"ט בנ"ד פטר לאדון השפחה מהקנס ולא חייבו שום שבו' וחרם ונסתייע מתשו' הרמ"ע שכתב הוא ז"ל ג"כ לפטרו מחו"ש וראייהו מתשו' הרשב"א הלזו דאף ע"ג דאיכא לדדין לומ' שאבי הבת היה הגורם יען שעשה מעשה בידים לסתור שדוכין הא' קודם פרסום מיאון בת הבת וכו' ומכל מקום סתם דבריו דהלב יודע ולא אמר להשביע ולהחרים וכבר הורה זקן ורב מובהק הוא ע"כ ומזה למד במכ"ש הר"מ בס' כהונת עולם לנ"ד שרבים פייסוה לשפחה וגם רבה וכו' דפטור ע"כ מוכח מזה דפ' ליה להרמ"ע שהרשב"א פטרו מחו"ש ומסתייע מיניה וגם הר"מ נטה לזה והסכים ע"ד שם

בש'

בס' ב"ע מהר"א נכון גם הרב החבי"ב משמע דס"ל דהרשב"א פטרו משו"ה וא"כ מי יבוא אחרי המלכים האדירים האלה כמוני היום קטון מתלמידיהם לחלוק ולומר דהרשב"א שחייב שו"ה :

ואחרי כתבי זאת ראה ראיתי להר"ב עה"ג בסי' ע"ד שנשאל על נדון כיוצא בזה וכתב הוא ז"ל בפשיטות לחייב שו"ה לגבי המשודכת אם מה שסרב' ומאנה היה לדעתו ושוב נתגלית לי תשובת הרמ"ע שפטרו משו"ה עפ"י תשו' הרשב"א הנז' וכתב הוא ז"ל בדבריו האחרונים שאף אם נודה להרמ"ע דכוונת הרשב"א לפטרו משו"ה אין ראיה משם דשאני לה ההיא דהרשב"א שבבר מושבע ועומד היה המשדך בשעת השדוכין ואם ועריס כרע רבץ אריה דשבועתא מ"מ בנ"ד דלא היה ש' הא ודאי דהשתא מיחייב לישבע ושוב הק' ע"ז מאותה תשובה דהרשב"א ר"סי תתקס"ד כ"כ שנתעלמו וקבלו חרם שלא יטענו לשקר וא"כ נתחייב א' מהם שבועה שאין ש' א' פוטרתו מב' טעמי חדא שאין ב' הש' שוות כי מה שנשבע שלא לטעון שקר ומה שמשביעין אותו בנ"ד תרי מילי נינהו ועוד לפי שבשבוע' א' לא הוציא שקר מפיו ואפי' עבר עליה אינו פסול אבל שבועה שמשביעין אותו שבבר פרע פסול לעדות ונק' חשוד אם נשבע לשקר ע"כ וא"כ לפי הב' טעמי הי"ל להרשב"א לחייב שבועה לגבי המשודכת וממילא אזדא ליה ההוא טעמא שכתב' דמאי דפטר הרשב"א לאבי המשודכת לפי שבבר היה מושבע וחזר ליישב האי' שחילק דמאי דפטר הרשב"א לגבי המשודכת משו"ה היינו לפי שבבר היה מושבע והשבועה הא' והב' הו"ל ענין א' ממ"ש כי אם אנו חושדין שהוא החוזר ובת הבת מתאנת להפיס דעת זקנה א"כ הוא עובר על שבועה הא' ממש משא"כ בדין ב' שנתעלמו וכו' כי שלא לטעון שקר ושבועת הפרעון ב' ענינים הם כי אף אם חזר ואמר הריני משלם בבר עבר על השבועה בשטען שקר אמנם מחמת טעם הב' שכתב שע"י שבועה א' לא נפסל וע"י שבועה ב' נפסל הו"ל להשביעו להמשקר אעפ"י שבבר נשבע בשעת הקישור מ"מ נלע"ד שגם זה לאו פירכא דא"ל דלאו מילתא פסיקא היא דהרשב"א ס"ל להלכה ולמעשה בהי' הב' שהרי הרשב"א בתשו' הביא הב"י סי' ל"ד מחו' ל"ב כתב שנשאל על הנשבע לפרוע לחבירו מנה לזמן פ' ועבר הזמן ולא פרעו אי הוי חשוד וכו' והשיב אין אדם נפסל עפ"י עד א' וכו' ועוד אפי' העידו עדים שלא וכו' אפ"ה אינו נפסל די"ל אנוס היה ולא אתרמי ליה זוזי וכו' ע"כ וק' ל"ל הני טעמי הלא לא נפסל כיון שבשעה שנשבע לא נשבע לשקר הלא ודאי מ"ש הרשב"א בתשו' הנ"ל טעם הב' אינו מוחלט וכן במחודש ל"ג הביא הב"י תשו' הרשב"א וז"ל אבל מ"מ בעיקר פיסולו על שלא קיים שבועתו לפרוע וכו' חלוקים בו גדולי המורים שי"א שאינו נעשה חשוד אלא בשבשעה שנשבע יצאת שבועת שקר מפיו ע"כ הרי שכתב שהוא מחלוקת ולא הכריע בדעתו המכרעת וכן בתשו' הרשב"א הובאה בב"י סי' רכ"ח מוכח שאין לפסלו משום דבשנשבע לא הוציא שקר מפיו ע"כ נלע"ד שלא כתב הרשב"א הטעם הב' כי אם לסניף הטעם הא' כי הוא העיקר וכאשר שטעם הא' לא שייך בנדון הרשב"א בסי' תשע"א אמטו להכי אתי שפיר למה לא פסק בסי' תשע"א שישבע המקשר כמ"ש וכ"ז נלע"ד מאד וכו' עכ"ל עה"ג והוכרחתי להעתיק לשונו למען ספר מאי דק"ל בגוויה האף אמנם כי

לענין הדין אין צורך לזה כי הנה אנכי הרואה עה"ג ואנכי בעוניי לא נתחוורו דברי הרב בעיני א' במ"ש ליישב טעמו דשאני ההיא דהמשודך שבבר נשבע ושבו' א' וב' הם ענין א' ממ"ש כי אם אנו חושדין אותו שהוא הוא החוזר וכן הבת היא המתאנת להפיס דעת זקנה א"כ הוא עובר על השבועה הא' ממש משא"כ בדין ב' שנתעלמו וכו' כי שלא לטעון שקר ושבועת הפירעון הם ב' ענינים כי אף גם אם חזר ואמר הריני משלם בבר עבר על השבו' בשטען שקר ע"כ ודבריו תמוהים שהרי באותה תשו' דסי' תתקס"ד כתב וז"ל ואין אותה שבועה א' פוטרתו מיד שבועה זו שאינו ענין א' ממש והגע עצמך האי עסקא אם קבלו המתעסק בשבועה להתעס' בו באמונ' אם לאחר מכאן יאמר החזרתי וכפר בכל וזה תובעו בריא שעדין יש בידו כולו או מקצתו הנאמר שיפטר זה הנתבע באותה ש' שנשבע תחילה שיתעסק בו באמונה עכ"ל והרי הכא במתעסק שנשבע שיתעסק באמונה והכוונה שלא יגזול ויעלים ויכחיש שום זכות הנוגע לחבירו והשתא דקא כפר ליה ורוצה לכבוש ולגזול ממון חבירו נמצא שעובר על שבועתו הא' שנשבע להתעסק באמונה שאין לך חסרון אמונה מזה ואע"ג שאם חזר בו ואמר הריני משלם טרם שישביעוהו נמצא שלא עבר על שבועתו הא' שיתעסק באמונה שאף שהכחיש תחי' הרי הודה בסוף ואמר הריני משלם וסוף סוף נמצא שלא גזלו ועשקו ואפ"ה קאמר הרשב"א שחוזר ונשבע דה"ט שאף שתכלית הענין נעשה בשבועה הא' כגון שלא יטעון לשקר ואם כפר אין לך שקר גדול מזה מ"מ כיון שסגנון ואופן השבוע' אינו שוה חוזר ונשבע לפי שמה שנשבע תחי' היינו שלא לטעון שקר ומה שמתחייב בכפירתו היינו שפרעו וכ"ש חוזר ונשבע וה"ה והוא הטעם עצמו במתעסק שאף שנשבע להתנהג באמונה מ"מ כיון שבשבועתו דהשתא היינו דרמי עליה לישבע שפרעו א"כ אין סגנון ואופן השבועה שוה וחייב לישבע אף דבמתעסק כי חזר ואמר הריני משלם נמצא שלא עבר על שבועתו הא' וא"כ דכוותה במשדך כתו שנשבע שלא לחזור ולהשלים התנאים ועתה טוען שחזרה בה הבת וה"ה אנוס ושכנגדו טוען שהוא גרם וסבב מיאון הבת דהשתא מאי דרמי עליה לישבע היינו שהוא אנוס במיאון הבת כי סרובה אינו לדעתו וכוונתו וא"כ לא הוי סגנון ואופן השבועה בחד גוונא ואמטו"ל הו"ל לחיובי ליה שבועה ואע"ג שאם חזר בו ואמר שהוא הגורם וישלם הקנס נמצא שלא עבר על שבועתו הא' אפ"ה מחייבי' ליה שבוע' דומיא דמתעסק שב' הרשב"א גופיה דלא שאני לן בין אם חזר בו השתא ואפ"ה עבר על שבועתו דומיא דההיא דב' שנתעלמו וכו' ולו' דבכה"ג הו"ל ב' שבועות בין אם חזר בו השתא ואינו עובר על שבועתו הא' שנאמר דהו"ל חדא שבו' ולא משבעי' ליה שבו' ב' שהרי מתעסק יוכיח אלא דהעיקר הוא כדכתי' בין בשסגנון השבו' סגנון ואופן א' בין בשיש חלוק באופניהם וזה לע"ד ברור ועוד אני תמיה במה שחזר והק' על תי' שתי' מתי' הב' שתי' הרשב"א בההיא דסי' תתקס"ד דבשנשבע הוציא שבועה מפיו לשקר וכו' והסיק דהרשב"א לא ס"ל הכי אלא דאפי' אם בשנש' לא הוציא מפיו שבועה לשקר מיפסל לעדות ולשבועה ואני תמיה בזה שהרי הה"מ העיד על הרשב"א דס"ל כרש"י שאינו נפסל בשבועת ביטוי דלהדיא והביאו מרן ב"י בסי' ל"ד והרשב"א גופיה לו'

ראינו

דאינו בשו' תר"ע הכריע וכתב ש' זו שאינו נפסל בשבועת ביטוי דלהבא וסיים בסוף תשו' שאם יש לפטרו ולהוציאו מדין חשוד אינו אלא מת"ש והיינו לפי שבשעה שנשבע לא הוציא שקר מפיו ומ"ש עוד דבשו' רכ"ח מייתי מרן תשו' הרשב"א מוכחת כדבריו אני חפשתי אחריה ולא מצאתיה ומה שפטרו בתשו' שהביא מרן בתחו' ל"ב מטעם שהוא אנוס ולא אתי עלה משום דהו"ל שבועת ביטוי דלהבא כבר הרב החבי"ב בסימן ל"ד הג"ה ב"י אות כ"ט עמד ע"ז וכתב דה"ט דמהדר הרשב"א שלא לעשותו חשוד אפי' לפי"ש ר"ת ודעמיה דס"ל שנעשה חשוד בשבועת ביטוי דלהבא עיש"ב הנה הגם שהיה רצוני להאריך בדברי החבי"ב שם כי נפלאו ממני כאשר יר' המעיין מ"מ לא ראיתי להאריך שלא לצאת מן המכוון אך תורת העולה כי הרשב"א ראשון הוא מבת הסו' דאינו נעשה פסול בשבועת ביטוי דלהבא ומסתיין עדות הה"מ שהעיד עליו וכ"ש נפל פיתא בבירא ונדחה מעיקרו טעמו של הר"ב ע"הג שכתב כי נוה שפטרו הרשב"א לזקנה של המשודכת משום שכבר היה מושבע דאפ"ה הו"ל לחייבו כיון ששבועה ה"א לא יצאת לשקר והרשב"א תי' הכ' להלכה אמרו והוא עיקר באופן שאין מקום לדברי הר"ב ע"הג אך מ"ש בתחי' דבריו לו' דהרמ"ע גופיה לא אמרה אלא בתחי' העיון שבא לחייבו משום דינא דגרמי ואמר מר דכיון שאין זה בריא היזקא אין לחייבו ממון וכיון שבהודאתו אין כאן ממון אין בכפירתו ש"וח אבל לפי מסקנתו שכתב וז"ל וכ"ת הלא בטלה זה טענת אונס וחזר הדין להתחייב האב בתשלומי קנס אה"נ אם יתברר הדבר בב"ד שהמעכב הוא אביה ולא היא שפיר קאמר וכו' עכ"ל נלע"ד שודאי יש להטיל שו"ח על האב אם הוא המעכב כי אפשר לו' שהבת נפשה חשקה בבחור כמאז ומקדם רק להפיס דעת אביה או' שאיננה חפצה בו וק"ל וגם דברי הרשב"א יש לפרש שמטילין עליו חו"ש ואע"פי שסיים וכתב ומעתה בדאי הוא האב הנתבע בב"ד שיצא מב"ד זכאי עכ"ל משמע שהוא זכאי לגמרי בלי שום חו"ש מ"מ נלע"ד ה"ד בנדון ההוא שכתב מצורף לזה שאנן סהדי שהאב היה מחבב הבחור וכו' וחפץ בו וכו' ע"כ אין להטיל על האב חו"ש והכי דייק לישניה שכתב בדאי הוא האב הנזכר הנתבע בב"ד שיצא זכאי כי בב"ד שכתב אך למותר למאן דדייק בלישניה אלא ודאי שכוונתו הוא דווקא בב"ד דאנן סהדי וכו' הוא שיצא זכאי בלי שום חו"ש אבל לא בנדון אחר עכ"ל :

ויען כי ס' הרמ"ע אינו מצוי בידי לדעת ולהבין מאי דקאמ' מר אמטו להכי לא ידעתי דבר האמנם מפורש יוצא שהר"ב עה"ג הסכים שדעת מהרמ"ע לחייבו שו"ח כל דליכא הוכחה שלא היה האב המסבב כגון שהיה מחבב הבחור וחפץ בו. ברם רואה אנכי למהר"ר מרדכי בכ"ר מנחם זלה"ה בס' בהונת עולם בב"ד שנשאל על שפחה גיורת שהדבה ראובן ארוניה וכו' ונתחייב לפייסה ע"ש וכו' ובפרק הנושא עמד הבחור ושאל מראו' שיתן לו דורונות וכו' מלבד הכתובים בשטר השדוכין שבן הבטיח לו. וראו' סרב וכו' ועדים מעידים בדברי הבחור שכן הבטיח לו ע"פ אבל לא היה קנין והשפחה בראותה שהבחור היה מתריס נגד רבה לדבר. קשות ועוד דברים אחרים שנתגלו אליה שהיה הבחור שואל ע"ד הבתולים אם לא תמצא ע"כ מאנה השפחה ובה אמר' שאיננה חפצה בבחור הנז' כלל ורבים ונכבדים. גם רבה עמהם פייסוה הרבה ולא

נתפייסה אפי' בממון רב וכו' והשיב הרב ז"ל לפטור את האדון מתשו' הרשב"א דסי' תשע"א הנז"ל גם פטרו משו"ח התשו' הרמ"ע הנז"ל עי"ש הרואה יראה דבנדון זה אע"ג דליכא הוכחה שהאדון היה מחבב הבחור וחפץ בו כי היכי דנימא אנן סהדי וכו' דאדרבה בההוא נדון כיון שהבחור דבר קשות והתריס כנגד ראובן ותבע ממנו דורו' יש לדרין לו' שנפש ראו' מאסה בבחור והוא היה הגורם והמסבב שתמאן שפחתו בבחור והיה עושה עצמו כאלו עדין חפץ בו להפטר מהקנס ומה שפייס לשפחתו הכל היה במרמה לעיני כל העם ובקרבו ישים ארבו והוא צוה לשפחתו שתמאן ואפ"ה פטרו הרב מרדכי מההיא דהרמ"ע והסכים ע"י הר' במהר"א נבון ז"ל במלא דס"ל להרבנים דבי פטר הרמ"ע היינו מחו"ש אף דליכא שום הוכחה דנימא אנן סהדי וכו' הפך ס' הר"ב ע"הג וא"כ איפה אף שבב"ד ליכא ידים מוכיח' שאבי הבת היה חפץ בבחור ומחבבו דבכ"הג לפי דעתו של הרב עה"ג מחייב חו"ש מ"מ הרי שכנגדו חלוקים עליו הלא הם הר"מ בכ"ר מנחם והרא"ן ז"ל בנז"ל ובכל כי האי מילתא מצי המוחזק לו' קים לי כמאן דפטר ליה מחו"ש וכאשר עלו בהסכמה רוב בנין דאמרי' ק"ל כמאן דפטרו מהשבועה כאשר ציין הרב המאסף בכללי הק"ל :

אנכי **המג"ן**

סימן י"ד

לפני כל יודעי דת ודין החכמים השלמים הדיינים המצויינים הרבנים המובהקים ז' מזוקקים ה' עליהם יחיו בירו"א :

מהודענא להו לרבנן ע"ד האשה מרת אסתר ת"מ אשר היתה מלפנים אשת בכור חפץ כי ביום בואה פה העירה נשתטחה לפנינו ודמעתה על לחייה בוכה ומבכה ושאלה אשה למען הציל אותה מכבלי העיגון בע"ל פרצ"ס והיתה הפציר"ה במאד מאד וכבר קדמה לנו הידיעה מאשר הרבה להרשיע בע"הק צפת ת"ו מה שאין הפה י"ל לולי ה' שהיה בעוזרם עד שגרשוהו משם ופנה לסובב מכפר לכפר והרבה להרשיע עד שהעידו עליו שהיה אוכל בשר השקץ החזיר והעכבר ועובר על דת משה ויהודית בשאט בנפש ובעי לכפורי' ולחזור לסורו הרע והשמועה באה כי הנה הוא במלא במתא עכו ובראותה זאת האשה קשת רוח והיא מרת נפש היתה באלמנה ורבה העזובה בידי לא תוכל קום ענמה בפשי ויכתבון מלי לב' אנשים אנשי חסד לדבר על לבו שיפטרנה בגט ואפי' ע"י מתן דמי"ם ושלחו לי במכתב לאמר כי טרחו הרבה בדבר ורצוהו בדלי כסף סך רב עד שהסכים לפטרו. בגט ושנמהר בחושה לשלוח להם הסך עד שיביאו הדבר לידי גמר יען שעכבוהו מלירד מצ' עד יתן. גמר. ואנא חשאי בנפשאי כי אם יעשה הבעל שליח הולכה ותכף היה הולך לדרכו מצ' וקרוב הדבר לודאי שקודם הגעת הגט לידה היה מבטלו במנהגו הרע ונמצא הכסף נתון לריק ולבהלה ונשארת האשה בכבלי העיגון ואפי' את"ל שהיו נותנין הכסף ביד שליש עד שיגיע הגט ליד האשה והיו מעכבין את הבעל בעירו. עד עת בוא דברינו שכבר ניתן הגט ליד האשה מ"מ שמא בנתים היה מתלבש בו רוח רעה ומתחרט ומתנחם מנה שפטרה

וחוזר

וחוזר לבטלו יען דקים לן בגויה כי לרגעים משנה דעתו ודבורו עשרת מונים ולכן גמרתי כדעתי שהנכון לפטרה בגט ע"י שליח קבלה ורמז מזה רמזו מעכו אמנם כראותי להקת הראלים שהחמירו בשליח קבלה הלא תראם מהר"ר פרץ ז"ל ס"ל לפי מה שפי' בדבריו האחרונים זלה"ה וכראשם מהריב"ל ז"ל שצריך שיבינו עידי ההרשאה במקום נתינת הגט ע"י עדים שיעידו על חתי' ולא סגי בהשרתא דדייני שצריך שיכירו חתי' כל הג' דיינים דשאני גט מממון וכו' עי"ש והאחרון הכי נכבד הר"ב מכתב מאליהו החמיר יותר לפי פי' בדברי מהר"ר פרץ המורם ממנו הוא שצריך שהב"ד שבמקום נתינת הגט הם עצמם דווקא יכירו חתי' העדים או הדיינים וזה נמנע וויתר מהמה כתב שם הר"ב מכתב מאליהו דלר' ישעיה הא' והאחרון ז"ל ס"ל שאפי' שהב"ד עצמם יכירו החתי' לא סגי אם לא שיבואו העדים עצמם שעשאתו בפניהם ש"ק ויעידו בפני הב"ד שבמקום נתינת הגט ובזה הסכימו כל האחרונים שאם יבואו העדים עצמם ויעידו דשפיר דמי וכמ"ש מהריב"ל ומהרש"ך ורבים אשר אתם על כן לצאת ידי כולם עשינו עדים על שליחות הקבלה והם עצמם שלחתי אותם לעירו שיעידו פא"פ אל הב"ד שבמקום הנתינה איך עשתה שליח לחיים בן אליהו העומד שם שיקבל לה גיטה ועוד הרוחנו בזה שיצאנו ג"כ י"ח הרב מהר"ש יפה זלה"ה שהביא משמו הרב המאסף א"ה סי' קמ"א או' י"א דעידי ההרשאה צריך שיהיו ג' וזה יצא לו מדברי הר' פרץ והרא"ש הוא ז"ל דבגמ' משמע דב"ב סגי ותי' שבבר תרגמה הכלבו בשם הר"פ שהביא דבריו באורך וכו' ע"כ ולפי הנר' דהיינו מ"ש ואע"ג דאמרי' בפ' התקבל במתני' דלא צריך כי אם ב' שיאמרו בפנינו קבל ה"מ בשהעדים הא' שאמרו בפניהם התקבל לי גיטי הם עומדים שם בשעת נתינת הגט אבל ע"י שטר וכו' ע"כ ובהכי מתרגמה שפיר דבשהעדים עצמם הם עומ' בשעת נ"ה ואו' בפנינו קבל סגי ב"ב אבל בשהוא מפי כתבם צריך שיעידו ג' הנם אלום חוות ק' הוגד לי כי דברי הכלבו שהביא בשם הר"פ אינם מתפרשים בשום אופן עפי"ד מהרש"י באשר יר' הרואה איך שיהיה תורת העולה דאף לפי"ד מהר"ש שמצריך שיהיו עידי ההרשאה ג' ה"מ בשהוא מפי כתבם אבל בשהם עצמם מעידים לפני הדיינים שבמקום נר' ואו' בפנינו קבל בב' סגי וא"כ במה ששלחנו הב' עדים בשליחות הקבלה שיעידו מפיהם יצאנו י"ח מהרש"י אף שדחה דבריו הרב המאסף זלה"ה:

עוד הרוחנו בזה שאותם עדים עצמם ששלחנו הן הם יבואו ויעידו לפנינו על חתי' כל הג' דיינים שבמעשה הב"ד שמעידים שנתן הגט וזה ג"כ כפי"ד הר"פ לפי מה שפי' בו מהריב"ל והרב המאסף ומכתב מאליהו והדרישה לפי מ"ש בשמו הרב מ"מ המורם מהם דעפ"י ב' עדים שמכירים חתי' כל הג' דיינים של המעשה ב"ד שב"ב הר' פרץ כי ברוב הפעמים אינו מצוי שיהיו ג' בני אדם ידועים וחתי' נכרת במקום נתי' הגט לעדים שיכירו חתי' כל הג' דיינים וכבר ידוע שסתם עדים ב' כמ"ש הרב המאסף ואע"ג שאותם עדים עצמם הם העדים הא' שעשאתו ש"ק בפניהם שפיר דמי דהא תנן בהמקבל האשה שאמרה התקבלי לי גיטי צריכה ב' כיתי עדים ב' שיאמרו בפנינו אמרה וב' שיאמרו בפנינו קבל וקרע אפי' הם הא' והם האחרונים ופסקה מרן בסי' קמ"א וא"כ פשי' דבב"ד נמי יכולים אותם העדים הא' שבפניהם עשאתו ש"ק להעיד בפנינו על חתי' הדיינים של המב"ד ולשופרא דמילתא טפי כתבנו ג"כ בהרשאה בתחז"ל איך עשתה שליח לחיים בן אליה העומד היום במתא עכו ובאו על החתום הב' עדי' וקיימנוה בהשרתא דדייני ואותם עדים עצמם שבאו על החתום שלחנום יחד לעירו שיעידו ג"כ בע"פ שבפניהם עשתה האשה ש"ק לחיים בן אליהו העומד וכו':

ועזר וסיוע אלהי עמד לשליח קבלה עד שהרצה לבעל לפטרה בגט וישבו ב"ד של ג' מחכמי ע"הק צפת ת"ו שנמצאו שם באותו פרק וסדרו הגט ונכתב ונחתם וניתן מיד הבעל ליד הש"ק ושלחו לידינו כתב המב"ד יודע רבוני כמה יגענו עד שבאנו לפרק נגמר הדין וזאת האשה הוציאה קרוב לר"ל גרו"ש כולו לג:

ואנכי באתי היום לגלות אוזן רבנן קדישי אשר ראו עיני תרי תיובי. בכתב המב"ד ויצא הא' שבתוב במתא עכו דעל כיף ימא מותבא ולא כתבו ומימי בארות מספקא וידענו שעכו היא מסתפקת מבארות וא"כ חדא מתרתי א"ל או שבגט עצמו ג"כ לא כתבו ומימי ב"מ או שכתבוהו בגט והשמיטוהו בכתב המב"ד וא"ל שלא נכתב בגט הא איכא נמי לדידן חדא מתרתי או שכך נהגו בעירו לכתו' דעל כ"י מותבא ותו לא או שנהגו לכתו' בגטיהן ומב"מ ובגט זה השמיטוהו והשתא ודאי אם כך נהגו לכתו' דעכי"מ ותו לא שפיר דמי שהרי מעיקרא דבר זה להזכיר הים והנהרות הוא מתורת מנהג דמצד הדין אין צריך לכתו' לא ים ולא נהר כלל כל שכן דהכא הא מיהא כתבו דעכי"מ הלא שלא כתבו ספוק דמי בארות ברם אם נהגו בעיר לכתו' בגטיהן ספוק דמ"ב בהא איכ' לספוקי לכאורה וגם בזה יר' דפשי' דכשר שהרי במקום שנהגו לכתוב נהרות והשמיטום בגט מכל וכל כתב הר"ב ג"פ סי' קכ"ח ס"ק לג' דכשר במקום עיגון כ"ש בנ"ד שלא השמיט ישוב דע"כ הלא ספוק דמי בארות לחוד דודאי כשר ובפרט שגם בנ"ד איכא חשש עיגון כאשר יבוא בסמוך:

אחר סמוך בא פה מחנינו איש נבון וחכם מעכו ששם נמצא בפרק כל הגט והעיד על נפשו שדקדקו הרבה ב"ד מסדרי הגט וכתב עפ"י אופן ונוסח גטין ישנים שראו בעירו ולא אשתני ממנהגם באופן שאין להרהר אחר הב"ד בגופו של גט דודאי נכתב עפ"י המנהג:

אך הכתי איכא לספוקי הם הא' דאם את"ל שבגופו של גט היה כתוב ומ"מ"ב ובמעשה ב"ד לא נכתב אם דבר זה מעכב יען שהר"ב הגה בסי' קמ"א בדין ההרשאה כתב שצריך לכתוב שם העיר והנהרות כמו בגט ואפשר דמעשה ב"ד נמי דכוותה גם לזה אומר דמהא נמי לא איריא שאפי' אם נדמה המב"ד להרשאה ובהרשאה אשכחן מרבוותא דס"ל שאם שנה ממה שכתו' בגט כגון שבגט כתו' זנויל ובהרשאה זוביל דפסול כמ"ש הרב המאסף בסי' קמ"ה בנ"ד יודו דכשר דבשלמ' התם מזוייף מתוכו מ"ש בהרשאה למ"ש בגט וא"ל נמי שמא לא זה הגט שנעשה עליו שליח דאותו שנעשה עליו שליח היה לזנויל אחרת לא לזאת ששמה זנביל בבית משא"כ בנ"ד שזה אינו מזוייף מתוכו שאין בו שינוי שסותר מ"ש בגט למ"ש במב"ד דמה שלא נכתב במב"ד ומב"מ אפשר שחשו שלא להאריך וראו לקצר

לקצר כל האפשר ובהכי לא מקרי מזוייף מתוכו וליכא למיחש למידי וכמ"ש מהרא"ש גבי כינוי השליח הביאו מור"ם בסי' קמ"א ורא"ה לדבר מ"ש הרב המאסף בסי' קמ"א או' ע' בשם מהרי"ט דאם בגט כתוב בפ' ז' פ' לוי ער ובשטר השליחות אינו כתוב לוי אין קפידא וכו' שטעמו משום דא"ל שראוי לקצר בהרשאה משא"כ בחלוקה כ' שכתב שם הרב דאם בגט לא נזכר לוי ובשטר הב"ד כתו' לוי יש לחוש כך נלע"ד טעמו של מהרי"ט יען לא נמצא בידי ספר ש"י למהר"ט לראות את טעמו והשתא א"ל דאפי' הפוסלים בהרשאה בשינוי יודו היכא דהשינוי הוא בגוונא דב"ד דבשר כיון דטעמא רבא איכא במלתא שרצו לקצר ולא הוי מזוייף ומה שהצריכו לכתוב שם העיר עם הנהרות כמו בגט היינו לכתחי' אבל אם עבר והשמיט שם הנהרות לא מפסל בהכי:

ונראה שזה היה טעמו של מהר"ר מאיר הובא בשו"ת עבודת הגרשוני סי' מ"ג שכתב לו הר"ב ע"א על הגט וההרשאה שסדר דאית בה שי' לגריעותא וז"ל זאת ועוד שבמקום בתי' ההרשאה הזכיר שמות של הנהרות ולא המעינות וכו' הן אמת שיש פ' וכו' מ"מ אנו נוהגין לכתו' ועל מי מעינות גם מר"ת סדר לכתו' רק בגט עכ"ל ונראה שטעם מהר"מ לפי שרצה לקצר בהרשאה ואף שמור"ם כתב שיכתוב שם העיר עם הנהרות שלא כמו בגט מהר"מ ז"ל נקט מיהא פלגא לכתו' הנהרות ולהשמיט המעינות לאהבת הקיצור בהרשאה כמ"ש מהרא"ס וזהו בנראה שכתבו דעכי"מ והשמיטו האחרת דהיינו ספוק מי בארת כל שכן לשב'. הא' דכשאין צורך לשטר ההרשאה כגון שאין הש' עושה שליח דאפי' בשינוי רב דהוי מזוייף מתוכו כשר לפי שאין צורך לש' ההרשאה הכא נמי בב"ד אין צורך אל המב"ד שהעדים עצמם שהלכו ובאו מעידין בפנינו קבל השליח הגט וקרע באופן שאין לפסול המב"ד כלל:

תו תמיהא חדא תמיהא במעשה ב"ד שכתוב וז"ל ובפנינו בטל כל מודעי דהוה ליה שאם מסר מודעות שתהיו בטלות ע"כ · והרואה יראה בדקדוק הלשון דהול"ל שיהיו בטלות לפי שאין המודעות דברים המוחשים לעין עד שיפול עליהם לשון תהיו שהוא במדבר לנוכח למי שעומד ונצב מנגד אלא הם מעלומי עין ומילי ניכהו ואינו נופל עליהם אלא לשון נסתר דהיינו שיהיו ועוד שלשון המב"ד הם דברי הב"ד יעידון יגידון שהבעל בטל המודעות ובאלו הם מדברים אל עין הקורא בתכם זה ואם כן מה הלשון אומרת שתהיו במדברים לנוכח כיון דמלשון בפנינו בטל כל מודעי דהו"ל נראה שהב"ד מעידין לרואה בתבם ע"ד הבעל שהוא נסתר שבטל המודעות שגם הם נסתרות ואינם לנוכח וא"כ מאי שתהיו דקאמר וכיון דחזינא טעותא בלשון המב"ד איכא למיחש לב"ד טוען וכמ"ש הריב"ש בסי' שפ"ח שפ"ט ש"ז והסכים ע"י הר"ן ז"ל בנדון שלו שהוא המב"ד קצר מאד ויש בו טעיות ומדקדוק הלשון נראה שאין הב"ד יודעין בטיב גטין כראוי ופסלו אותו הגט דכיון דמחזקי' להו לב"ד טוען איכא למיחש לכמה פסולין שיזדמנו בגט ודומה לההיא אוריתא דכתי' בה דוכרן פתגמי וכמו שייע"ש האמנם לא מזונגא. רשאי עד דמשכחי' לה פתרי הי משום שנפשי, ענמ' על האשה הקושיא אשר בעלה הרחיק נדוד ומזקני' אתבונן למיחש משום עגונה. מה גם לבבור בב"ד דלא נתלי בהו בוקי סריקי דמסתמא לא משויא להו ב"ד טוען:

ואומר דע"כ לא פסלי הריב"ש והר"ן אותו הגט משום טעיות שמלאו במב"ד וחשו לב"ד טוען בכמה דברים הפוס' בגט אלא בטעות שהוא באותו המב"ד שהיה לשון הדיוטות וכמ"ש הרא"ם בסי' ל"ה או שמוכיח מהמב"ד שטעו בדין כגון ההיא דהרא"ם שלא ידעו בין ש"ה לש"ק או בההיא אוריתא שטעו נ"כ בדין או בההיא דהרא"ם בח"ב סי' כ"ו דסתר רישא לסיפא ומוכח מינה דב"ד טוען הוו אבל בטעות שהוא בכוונה דב"ד שהלשון הדק היטב ואינו לשון הדיוט אלא דלא דייקי ובמקום שהיל"ל שיהיו כתבו שתהיו וגם אין בו הוכחה שטעו בדין משום דקדוק קל בזה לא משויא להו ב"ד טוען מה גם לפי מה שחי' מהרי"ט הובאו דבריו בתשו' מהרח"ש סי' י"ב דע"כ לא פסל הר"ן והריב"ש התם אלא לפי שהיה אפשר להביא גט אחר בקירוב מקום אבל היכא שידוע שהמקום במרחקי ארץ והבעל משומד שלא יתרצה ודאי לא מעכבינן לה בהכי ע"כ ובנ"ד שהבעל הרחיק נדוד והוא קשה ורע מעללים כנודע ויעיד עליו גט זה שבקושי עצום עד שנתרצה לתתו וע"י רבוי כסף והון רב ומי יודע אם לעת כזאת חזר לסורו הרע כאשר שמענו רוע מעלליו מה גם שעניה זו מטה ידה ואין לה יכולת להמציא לו מעות שנית לרצותו בראשונה וקים לן בגויה שלא יפטרנה ב' בלא מתן דמים והון רב ובכל כי האי אין לך מוחזק גדול מזה שחוזר לעגנה במנהגו הרע לא ה' ולא ב' ואף שמהרח"ש חלק על מהרי"ט ז"ל וחש לב"ד טוען אף באותו נדון מ"מ נראה דבנ"ד שהטעות קל בדקדוק הל' יורה יורה דלא מעכבי' לה בהכי כיון שקשה הדבר להביא גט אחר:

מה גם לפי מה שהעידו העדים אשר שלחנו לעירו ואותו החכם ונבון שנמצא בפרק כל הגט כי לא נמסר הגט אלא לעת ערב רב עם דמדומי חמה ושוב עמדו להתפלל תפלת המנחה ונתבלבלו ונתערבבו באותה שעה יען דחד מהב"ד היה נוסע תכף באותה שעה לצפת ת"ו ואם משום שהעריב שמשו ודוחק שעה נתנו הספר אל הסופר שיעתיק ממנו המב"ד ולא דייקי ביה כ"כ ובאו על החתום והרואה יראה שהעתק זה הוא מספר בב"הג אשר שם ג"כ טעה המדפיס ובמקום שיהיו כתב שתהיו וא"כ לפ"ז לא תלינן בוקי סריקי משום דקדוק קל בזה ונאמר ח"ו בשם שטעו וכו' דבמב"ד שהשעה דחקתן לא נתנו לבן לעמוד בדקדוק קל בזה:

ועוד הני הו' דמעיקרא אפ' דלא חשבי' ליה בטעות גמורה ויש לפרש בדוחק דה"ק ובפני' בטל כל מודעות דהו"ל שאם מסר וכו' כלו' כך בטל הבעל המודעה לפנינו שאמר אם מסרתי שום מודעות אני הו' בפניכם לאותם המודעות במדבר עליהם לנוכח וא"ל תהיו בטלות ובאלו אותם המודעות הם נצבים שם במעמד הב"ד ואע"ג שהמודעות אינם מוחשים והם מעלומי העין מ"מ אשכחן דבוותה הנבא ואמרת אל הרוח מארבע רוחות בואי הרוח ובודאי שהרוח אינו מוחש והוא נעלם מן העין ואפ"ה קאמר ליה מארבע רוחות בואי במדבר עמו לנוכח:

תו אשכחן במעשה ב"ד הנז' בין תיבת שתהיו ובין תיבת מבוטלות טפת דיו עבה והרואה יראה ויבחין איך נראה לעינים שבקש הסופר לכתוב תיבות ובשהתחיל באות המ' נפל דיו רב ונסתמה והניחה במות שהיא וכתב לפניה תי' מבוטלות ויש לנו לדעת אם נפסל בכך או לא ונראה לע"ד שזה דבר פשוט הוא דלא מפסל בהכי

כהכי שהרי מרן בסי' מ"ד בב"י ח"מ כתב בשם הריב"ש שאם יש העברת קולמוס על איזו תי' דינא כתלויה ואין למדין הימנה ושאר כל השטר כשר וכתב מרן דהיינו כשהתי' נקראת גם עתה דאל"כ הויינו מתקים כלומר ובמתקים ס"ל להריב"ש גם שאם לא נכתב קיומם נפסל כל הש' שמא היה בו תנאי ומחקו א"כ מוכח ממה שלפניו ושלאחריו מהו המחק למרנו מזה דבהעברת קולמוס הוי נפסל כל הש' אלא שאין למדין מאותה העברה ודיינינן כאלו אותה תיבה כתובה וכ"פ מרן בש"ע אלא דלפי סב' הריב"ש והטור שפוסל כל השטר במחק כל שאינו מוכיח מלפניו וכו' בהעברת קולמוס נ"כ צריך שהתי' נ"כ כדי שלא יפסל כל השטר ולפי סב' ה"המ והרשב"א אף במחקי' שאינו מוכיח מלפניהם ומלאחריהם השטר כשר וכ"פ מרן בש"ע וא"כ לפ"ד בהעברת קולמוס אף כשאין התיבה לא מפסל כל השטר וא"כ לפי זה בנ"ד לא מפסל אף שאין ניכר היטב מה היה כתוב באותה תי' שנפל דיו עליה ועוד אני אומר דבנ"ד אף למאן דפסל כל השטר במחקי' מודה דכשר שהרי כתב הרב התבי"ב כמ"ב ח"מ סי' מ"ד דמאן דפסיל במחק לא פסיל אלא כשישוער שבמקום המחק היה תנאי לחו' בעל השטר ונמחק ב"ש שבנ"ד לא עבר הקולמוס כי אם על אות א' דודאי לא מיפסל לכ"ע ובגט עלמו פסק מרן א"ה בסי' קכ"ה שאם נמחק בו אות או תיבה אם בתופס כשר וכתב מהריק"ש שאם כתב תיבה יתירה ומחק אותה והניח מקום פנוי וכתב לפניה כשר ועיין מ"ש הר"ב ג"פ בסי' קכ"ה ס"ק נ"א באופן שטר מב"ד זה כשר הוא ואין לפקפק בו כלל:

נאום מקוה רחמי שמים קטון למספר שבטי

הצ' **מרדכי גאלנטי** ס"ט

סימן ט"ו

במותב תלתא כחדא הוינא נחנא ב"ד דחתימין לתתא והתא קדמנא היקר נשים בכ"ר יצחק מעתיק והעיד בפנינו עדות גמורה על נפשו ועל יהדותו אחר האיום כראוי בהם לא יגיד וכו' ובכח התורה בזה הלשון כאין הוא כאן קעיד פ"י חלביא והג'ה וחיד גוי דורז'י וחכא ליהון עלא חאלו כאין הווא כאן פ"י לור והלתקיך מעו גוי וחיד מערבי מערוף ענדהון פ"י חלבייא כאן חשאם ענד אל אומיר דהיינו שר בית הסוהר וקאלו אל גוי מערבי הנז' לדורזי הנז' רוח כ'אכיר חלבייה כאין אל יהודי מראד ג'וז בנת אל רודיסלי כאן ענדי הוני פ"י לור וחאט רסו סית סבע אייאם ומאת פ"י קבור אל נצארה פ"י לור ע"כ שתם עדותו העד הנז' ולראיה שכך העיד בפנינו העד הנז' חתמנו פה בדיר אל קמר בניסן תקל"ז לפ"ק וקיים:

יהוספט בירדוגו מרדכי דאגה שלמה הכהן

במותב תלתא כחדא הוינא נחנא ב"ד דחתימין לתתא בד אתא קדמנא ה"ר יוסף זרחיה ואחר האיום והגזום כדחזי בכח תורתנו הקדוש' בהם לא יגיד וכו' קם על רגליו והעיד בתורת עדות גמורה בזה"ל אין וכיל גוי דורזי לחלבייה ואמר שה"ל גוי מערבי אלי כאן פ"י חלבייה מערוף ענדהון רוח כאכיר מאן לסלני כאין מראד ליהר אל רודיסלי אג'ה לענדי ומאת וקברתו פ"י קבור אל נצארה ולפיתו פ"י עביה בון ולראיה חש"מ פה דמשק יע"א בחדש אייר התקל"ז ליצירה והכל שריר וברירר וקיים:

המג"ן יוסף בכ"ר מנשה הצעיר יוסף
הכהן ארזוי ס"ט לוי ס"ט

עתה שאול ישאלו עפ"י אלו העדויות אם אשת מרדכי הנז' מותרת לינשא לכל גבר די תצבא אם לאו

תשובה יודע רבוני כי מוראי ההוראה אנכי בפרט בערוה החמורה אמנם ולא אנכי בן חורין ליפטר ממנו יען כי אשה קשת רוח הדא מסכנתא עלובה אשה והיא יושבת תחת תומ'ר כהי ככי תמרורים ואין מושיע לה כי נפלה בכבלי העיגון וכבר רז"ל קבעוה חובה לפני כל יודעי דת ודין לחפש חפוש מחפוש למען הציל בנות ישראל מכבלי העיגון שגם הלום כי אין הפנאי מסכים עמדי לעיין מתון מתון בדבר שבערוה וגמירי הא' שמעתתא בעיא דעתא צילתא לא כן אנכי עמדי מקוצר רוח שחל להיות בחשבוני כי יבוא אלי העם כלל ופרטי ולא יתכוני השב רוחי ועכ"ז דחקתי את עצמי בכל מאי דאפשר לגשת בארשת בקצור במרץ מה שנוגע לעיקר הדין אני אל אלהים אקרא יעזרני ע"ד כבוד שמו לבלתי אכשל בדבר הלכה וזה החלי וה' יעזור לי בי"ר:

ואומר כי מה שיש לספק בנדון שלפנינו כמה ספיקות זה ילא ראשונה דמדברי הגוי הא' שלא דבריו עם הגוי הב' וכה א"ל רוח כאכיר פ"י חלבייה וכן בדברי העד הב' שהעיד ע"פי הגוי הב' שהגוי הא' א"ל רוח כ'כיר מאן לסאני וכו' בר' ברור שכוונתו להודיע לאנשי חלבייה מיתת מראד הנז' ואשכחן למרן הגדול והקדוש בתשו' בר"פ קי"ד וז"ל ואני בבר כתבתי את אשר עם לבבי דכל שהגוי מתכוין להודיע שמת פ' לא חשיב מלתא לדעת שום אדם וכו' יעש"ב ובנ"ד מגמת הגוי היתה להודיע שבן אמר רוח בכיר וכו':

איברא כי בפרט הלז אלהים ראיתי עולים מן הארץ רבני האחרונים עמדו ע"ד מרן הקדוש הללו ומרבני אחרוני זמנינו ראה ראיתי להר"ב משאת משה בח"אה סי' מ"ד תפס על מרן במ"ש בתשו' וז"ל ואני בבר כתבתי את אשר עם לבבי דכל שהגוי מתכוין להודיע שמת פ' לא חשיב מלת' לדעת שום אדם אך מצאתי לרי"ו וכו' ונחית למשכוני נפשיה לסבב פני השמועה לדעתו דלא תיקשי ליה דמורה ואתי דבשיטת הר"ן אזיל דס"ל דכל שבאו דברי הגוי בלתי קשר דברים אחרים מלפניו או מלאחריו אינו מסל"ת דכיון שאו' דווקא אותו דבר לבדו בר' דכוונתו להעיד ובסמוך לו בסי' ח' דקי"ת ע"ב וג' דעת שפתיו ברור מללו דלא כהר"ן שכתב וז"ל ולמ"ד דלא הוי מלת' דאין לו קשר דברים א"ל דפשטא דהנהו עובדי מוכחי דאפי' אמר הגוי פ' מת בלא קשר לפניו ולאחריו הוי מלת' וכו' ובעיני דברים תמוהים הם ולא זו בלבד שכתב דמתכוין להודיע לא חשיב מלת' לדעת שום אדם וזו היה שק' מן הא' דהן רבים אשר אתנו גדולים ועצומים חלוקים על הר"ן בדין זה כולם נקבצו באו לו ב"י סימן ל"ז י"ז וכו' וא"כ מה הלשון או' דמתכוין להודיע לא היה אדם שקראו מלת' והוא פלא וצ"ע עב"ל הר"ב מ"מ:

והנה לכאורה הנה מקום אתי לו' כי דין גרמא ליה כהתעלמו להק' על מרן ומפליא לעשות יען שהוא ז"ל הבין כי מה שהצריך מרן כתנאי המל"ת שלא יהיה כוונתו להודיע הוא מסוג אחד עם מה שהצריך הר"ן קשר דברים דדא ודא חדא היא דהא מידי הוא טעמא דהצריך הר"ן קשר דברים משום דאי אמר בלא קשר רק פ' מת סתם אמרי' דכוונתו להעיד ואין מושיע לה לו' דאין כוונתו להעיד רק להודיע הודעה בעלמא דכוונתו להודיע הודעה בעלמא היינו כוונתו להעיד והיא היא וזאת אשר דיבר מרן דבכוונתו להודיע כלו' שאמר סתם בלא דברים אחרים שזה מורה שכוונתו להודיעם מיתת פ' וכל כוונתו להודיע הוי ככוונתו להעיד וא"כ דברי מרן הן הם דברי הר"ן ומזה כמשך סותר הקורס :

ולכאורה לא כן אדמה אנכי כעוניי אלא שהם ב' ענינים נפרדים שניין דא מן דא הן קדם צריך לבאר דאיכא תרי גווני מתכוין להודיע יש מודיע דבר לשומע כדרך המספרין ספור מה שקרה בחדושי העולם ודברי הימים יחד להעביר הזמן ולענג נפש השומעים שכן דרך העולם שנמשך לב האדם בשמעו חדשות במילי דעלמא ואין כוונת המגיד כאלו מודיע לשומע דבר שיש בו איזה צורך לשומעו ונפקא להו מיניה בזה נפקותא רק כמספר ספור בעלמא שלא בכוונה מכוונת להודיע לשומע כי אם כאקראי בעלמא דאתרמי מילתא והיו לאחדים ולהעביר הזמן חדשות הוא מגיד ולזאת הבחינה הנם הלום שכוונת המגיד להודיע לשומע דבר שלא היה יודע בו מ"מ אינה נקראת בעלם כוונתו להודיע רק בשם מושאל ואינו נקרא בעלם כוונתו להודיע אא"כ דבר שהמגיד בכוונה מכוונת כל מגמתו להודיעו לשומע שהוא דבר הצריך אליו ונפקא ליה מיניה מידי דנפקו' לשומע אותו ולזאת יקרא בעלם כוונתו להודיע ובחינה זו חמורה מן הא' דנראה שכוונת הגוי להודיעם דבר של עדות ולסמוך על עדותו במיתת פ' ולהשיא את אשתו וזהו ממש במתכוין להעיד וכמה יבחן מה היתה כוונת המגיד אם לבחינה א' או לב' הנה זה מבואר מכח הסברא שאם דברי הגוי או מעשיו מוכיחין שבא להגיד דבר הנצרך לשומעיו כגון שאו' דעו לכם או שהיה מבקש מי מבית פ' יש להודיעו שפ' מת או שבא הגוי בקום עשה אצל היהודים להודיעם או שראה יהודים עוברים וילא ממקומו והודיעם שפ' מת דבכל כי האי מוכח שבכוונה מכוונת בא להודיעם מידי דנפקא להו מיניה שום נפקותא ושמן דבר הנצרך להם אבל אם הגוי בדרך הלוכו כאקראי בעלמא אתרמי והגיד כמספר ספור מה שקרה איברא שרעתו להודיע לשומעים חדוש שלא ידעו בו מ"מ אין שום גלוי והוכחה בדבריו ובמעשיו שבכוונה מכוונת מגמת פניו להודיעם דבר הנצרך אליהם ונפיק להו מידי דנפקותא אלא כמספר בחדושי העו' והנה אפי' בבחינה זו דקילא ס"ל להר"ן והרד"ך ז"ל דלא מהני כיון דס"ס דעת הגוי להודיע לשומע דבר שלא חדש שלא ידעו ואין זה נקרא מסל"ת ודיינינן ליה בכוונתו להעיד והינו נק' מל"ת עד שיאמר דברים אחרים ואגב יאמר פ' מת דבעי' הוכחה מתוך דבריו שאין כוונתו כלל להודיע ממיתת פ' רק עיקר כוונתו לדברים האחרים ואגב הוצרך להזכיר המיתה וממילא ידעי' אבן שמת פ' והחולקים על הר"ן והרד"ך ס"ל דלא בעי' קשר דברים אחרים ואף שאו' פ' מת סתם מל"ת הוי ולא בעי' הוכחה בדבריו שלא בא להודיע כלל ענין המיתה דאף שהוא מודיע ענין המיתה לא נפיק ממל"ת ואין זה מתכוין להעיד :

ובזה נבוא אל הביאור כי מ"ש מרן דבכוונתו להודיע לא הוי מל"ת לאו היינו משום דכשאו' סתם פ' מת הו"ל כוונתו להודיע דבר זה מדלא הקדים דברים אחרים מלפניה או מלאחריה שהיה הבחינה הקלה שאף בה החמיר הר"ן אלא כוונתו לבחינה האחרת דפחיתא מינה דהיינו כשמעשיו מוכיחין שכוונתו להודיע בכוונה מכוונת מידי דאית ליה נפקותא מיניה לשומע והוא דבר הנצרך אליו דבכל כי האי הו"ל כוונתו להעיד ואף לחכמי ישר' החולקים על הר"ן והרד"ך וס"ל דאף בלא קשר דברים רק שאו' סתם פ' מת הכא מודו דלא מהני דשאני התם דליכא הוכחה ואין מעשיו מוכיחין מכוונת מגמתו להודיעם דבר הנצרך אליהם רק דסתמא קאמר פ' מת וכ"ש אף דהוי בלתי קשר דברים אחרים לא נפיק מתורת מל"ת כי למה יגרע ודלא כהר"ן שמצריך הוכחה מתוך דבריו שאין כוונתו להודיעם מיתת פ' כלל אבל כשמעשיו מוכיחין שכוונתו ומגמת פניו להודיעם דבר זה דנפקא להו מיניה מידי אפי' הנהו אשלי רברבי דפליגי אהר"ן והרד"ך מודו דלא מהני ואמטו להכי ק"ל למרן מההיא דמאן איכא כי חשא דכפי פשט הדברים מוכח מתוך מעשיו שכוונתו ומגמת פניו לבקש אדם מבי חשא להודיעו מיתת חשא כאלו הדבר יש להם בו צורך ולכן הוצרך מרן לסבב פני השמועה לדרך אחרת :

ודבר זה תחלה קיימתיו מתוך הסברא ואחר מלאתיו להר"ב פ"מ בשנות סי' כ"ז שתפש על הרב מהרא"ח ז"ל שקרא ערער בנ"ש שהיה בלתי קדימת דברים וכתב לו הר"ב פ"מ דהו"ל למיחש דעדיפא מינה דכאותו נדון מוכיח שבכוונה מכוונת בא אליו להודיעו מיתת פ' כדחש מרן הקדוש בזה והרב ז"ל הן קדם בזה חששא זו יען דהרא"ס ז"ל אזיל בתר אפכא ולא עוד אלא שמרן בחבורו לא רמז מענין זה ושוב תיקן כדון שלו אף לדעת מרן בתשו' ואחר כל זאת חזר הרב לדון על מ"ש בלתי קדימת דברים וכו' באשר יר' כל זה המעיין דמוכח לאדיא כמ"ש שהם ב' ענינים נפרדים ולא תפש על מרן כי אם שלא רמז לזו בב"י ולא תפס שהוא סותר למ"ש ב"י וזה ברור למדייק בכל דברי הרב שם כי אין הפנאי מסכים להאריך על כל קוץ וקוץ :

איברא כי לא הבינותי כוונת הר"ב פ"מ בתפיסה זו שתפס על מהרא"ח דאדרבא להיא דהכן דבעי קשר ליחוש דעדיפא מינה דא"ל בו שאבים כאדה דמשמע שבכוונה מכוונת בא לו להודיעו ואתיכן להיא דמרן וכו' שהרי מהרא"ח בתשו' הקודמת רמי דברי הר"ן אהדדי מהכא אתשו' דמונפליו"ר דמשמע מינה דס"ל דלא בעי קשר ושאני להו דדווקא בשבא הגוי אצל היש' ואמר פ' מת דמוכח דלא בא כל עיקר אלא להודיעו דבר זה בלבד בהא ודאי אמרי' דמתכוין להעיד ובכגון דא הוא שהצריך הר"ן קשר דברים דלוכח מינה כי אין ביאתו להודיע ענין המיתה בכוונה מכוונת רק לנור לו או כמתמיה וכיוצא בזה אבל ההיא דמונפליו"ר שבא הוא אצל הגויה וספרה לו מעצמה הו"ל כאדם שמספר לחברו ולא נפיק ממסל"ת ולא בעי הקדמת דברים וכו' ע"כ וחלוק זה שחלקו מהרא"ח שהיא בתשו' שאלה דשנת התי"א כבר קדמו הר"ב פ"מ

עצמו לחלק כזאת אות כאות כת"ג סי' ל' שהיתה בשנת התי"ר כאשר יע"ש אמור מעתה דגם הר"ן לא אמרה למילתיה אלא כשמעשיו מוכיחין שכוונה מכוונת בא להודיעם והיא היא חששת מרן בתשו' דכשמעשיו מוכיחין לא הוי מל"ת ודא ודא חדא היא לפי זה החלוק שחלקו ליישב דברי הר"ן וסימן לדבר שבתשו' שבת"ג אחר שסיים הר"ב פ"מ חילוק זה כתב וז"ל ובין הכי ובין הכי כבר רבו וחלקו על סברתו כמ"ש מתשו' מהר"י טאיטאצאק ז"ל ואף מדברי הרב ב"י מפשט דבריו שבב"י נראה שהוא נוטה להקל ואף לפי"ד שבתשו' סי' ז' ששם נר' שנוטה להחמיר במת לבד מ"מ הא כבר משכן נפשיה ופי' בההיא דמאן איכא כי חשא דההיא הקדמת דברים מקרי שכוונתו היתה שישמעו ויתאוננו עליו ולאו כוונתו להעיד היתה מעתה אף בב"ד וכו' עד כאן. הרי להדיא שזווג הרב דעת הר"ן וחששת מרן באופן אחד והגורם לזה הוא החלוק שחלק ראשונה דהר"ן לא כן דינו אלא כשהגוי מעשיו מוכיחין והיינו ממש ההיא דמרן סי' ז' והרי כאן עשה דברי מרן בסותרין מהב"י אל התשו' דסי' ז' וכתב דמרן משכן נפשיה לפרש ההיא דחשא וחיואי שיש בה קדימת דברים :

וא"כ קשה כי מה תפש על מהרא"ח כח"ב דהו"ל למיחש להדיא דמרן דעדיפא מדהר"ן והלא לפי אותו החלוק דברי הר"ן ומרן כחדא אזלי והיך לא תפס על מרן שהוא הפך מהב"י ולא תפס עליו כי אם שלא רמז לזו בב"י דמבואר דאית ליה שהם ב' ענינים וכן מדק' אחרים יראה המעיין באופן כי לעת כזאת לא זכיתי להבין אמרי' קדוש הר"ב פ"מ :

אחר כתבי זאת ראיתי להר"ב מ"ז כח"א סי' ו' וסי' ח' שעמד בדברי מרן הללו כאשר הק' הר"ב מ"מ ונר' מדבריו שם שהבין דחששת מרן בתשו' היא היא מילתיה דהר"ן שכ"כ וז"ל ומהרי"ק בתשו' דף קי"ג וקי"ד האריך וכתב דהרמב"ם והריב"ה אזלי בשיטת הר"ן ע"כ והנה לא מצינו למרן שכ"כ שם שהרמב"ם והריב"ה אזלי בשיטת הר"ן רק כשדקדק שם על מעשה דחיואי דמשמע שהיה מודיע לנו דשכיב חיואי וכה"ג לא מקרי מל"ת דאין לך מתכוין להעיד גדול מזה וכ"ת דלא מקרי מתכוין להעיד אלא כשבא לב"ד אבל כשאינו אומר בב"ד ואם אינו מזכיר את אשתו מל"ת מקרי כיון שלא שאלוהו אלא כן מעצמו וכו' הרי הרמב"ם והריב"ה דאפי' לא בא לב"ד אלא מעצמו אמר פ' מת מקרי מל"ת כשאו' הוי לו לפ' שמת וכו' מתכוין להעיד וכו' ע"כ נמצא שמדברי הרמב"ם והר"י הכריח דאפי' חוץ לב"ד לא הוי מל"ת ונאמן אלא דוקא כשאו' הוי לו לפ' הא ל"ה אף שהוא חוץ לב"ד לא מהימן כשאו' פ' מת סתם דמזה מוכח להדיא דכוונת מרן היא להשוות דעת הר"ן עם הרמב"ם והר"י דאף שאו' סתם מת פ' ואין מעשיו מוכיחין דכוונה מכוונת בא להודיע אפי' הכי לא מהני דאף שאו' סתם ודאי דכוונתו להודיע מיתתו ואמטו להכי בעינן שיאמר הוי לפ' דנילף מינה דאין כוונתו להודיע מיתתו כי אם לגור לו והיינו קשר דברים דבעי הר"ן אבל כשמעשיו מוכיחין שבא להודיע אפשר דאף בקשר לא מהני וכמ"ש הר"ב מ"ל בסי' ו' וזהו שלא כמ"ש לעיל ליישב דברי מרן :

הן האמת שזה מוכרחין אנו לאו' בכוונת דברי מרן דאף שאין מעשיו מוכיחין דכוונה מכוונת בא להודיע רק שאו' סתם פ' מת אפ"ה אמרי' כיון שס"ס בא להודיע לנו מיתתו אין זה מל"ת וכמתכוין להעיד דמי ולא מהני אלא עד שיאמר דברים אחרים כגון הוי לפ' וכו' דלישתמע שאינו מודיע לנו המיתה רק שהוא כמתאונן או מתמיה וכיוצא והן הם דברי הר"ן שהצריך קשר דברים שכת' שכל שאותו דבר לבדו אינו אלא כרוצה להודיע אותו דבר בעצמו ואינו נאמן דאם איתא כמ"ש לעיל דלא קא ממעט מרן ז"ל אלא כשמעשיו מוכיחים שכוונה מכוונת מגמתו להודיע לנו מיתתו הא כאו' סתם פ' מת שפיר מסל"ת הוי א"כ למה הצריכו הרמב"ם והריב"ה שיאמר הוי לו לפ' כיון דסתם אין דבריהם אמורים כמעשיו מוכיחין דכוונה מכוונת בא להודיע רק שאו' אני ראיתי לפ' שמת אלא ודאי דבכל גוונא נ"ל כן וכיון שמרן סובר דבדוקא קאמרי הכי הרמב"ם והריב"ה א"כ עכ"ר משום דס"ל כהר"ן דבלא קשר לא מהני אף כשאין מעשיו מוכיחין דכוונה מכוונת בא להודיע :

ואמטו להכי שפיר קא ק"ל להרב מ"ז בתר הכי על מ"ש מרן בתשו' הנז' וז"ל ואני כבר כתבתי וכו' וכאשר שבאתי לעיל דבריו שהרי הוא ז"ל כתב בב"י שמהרי"ט כתב לו שראיות הר"ן הם חלושות ושבכל ב"ד שבשאלוניקי המנהג להתיר כאו' הגוי איש פב"פ מת אע"פי שלא יקדים שום דבר ובלבד שלא יכוין לא להתיר ולא להעיד ע"כ דמשמע הא להודיע הוי מל"ת וגדולה מזו כתב בשם רבו מהריב"ר וכו' שהרי שם כיונו להודיע שהרועים היו ועוד הק' מינה וביה בתשו' וכו' ועל מה שהק' מרן שם על הר"י והר"א והרי"ט וכו' עיש"ב :

אחר כתבי כל זה ראיתי להרב הגדול מהר"ר שלמה הלוי ז"ל אב"ד של איזמיר בתשו' הובאת ביד אהרן חא"ה ח"א בהאספות סי' ע' שרצה ליישב דברי מרן וליישב מה שהק' עליו הר"ב מ"ז כאשר עלתה ע"ד ראשונה אנכי בעניי וז"ל אמנם לבוא אל תכלית כוונת מרן נדק' בדבריו שלא הזכיר בכל דבריו אלא תשו' הר"ן ולא ייחס אליו סברא זו שא כל דבריו ומשאו ומתנו ע"ד הגמ' לכן אומר דלא נחית הכא לדברי הר"ן ודברי הר"ן לחוד דכללא כייל הר"ן דכל שמתחיל לדבר בלא קשר ענין מתכוין להעיד מקרי וכו' אמנם הרב ז"ל אפילו דסבר דלא כהר"ן דאפי' בלי שום הקדמה מסל"ת מיקרי מ"מ ק"ל בהנהו עובדי דמתכוין להודיע ולאו משום שספר הענין לבדו אלא משום דמדבריו מאן איכא כי חיואי שנר' שכוונתו להודיע לב"ב שמת ובפרט לפי הנחת מהרח"ש והר"ב פ"מ וכו' שבא לפתח חיואי ושאל מאן איכא כי חיואי וגדל הקושי' שנר' שהיה מתכוין להודיע וכו' עד וא"כ שאם היה או' הגוי שכיב חיואי בלא קשר לא הוה ק"ל מידי דשפיר מקרי מסל"ת דלא כהר"ן וז"ש משמע שהיה מודיע לנו דשכיב חיואי וכה"ג לא מקרי מסל"ת דאין לך מתכוין להעיד גדול מזה וכו' עד ולא נחית עתה לפרש אם מדבר בלא קשר ענין מקרי מתכוין להודיע או מל"ת כי כל כוונתו להכריח דמתכוין להודיע אפי' חוץ לב"ד מקרי לאפוקי דלא תיסק אדעתין דכל שלא בא לב"ד אפי' מתכוין להודיע לא מיקרי מתכוין להעיד דאין עדות אלא בב"ד וכו' ע"כ ושוב הוק' לו מפי"ד מה שדחה מרן דברי הרי"ט וכו' וחזר ויישבו עש"ב שמעלה ארוכה לקו' הר"ב מ"ז והן הם הדברים שעלתה ע"ד ליישב למעלה :

ועם נשיקת הרצפה אחר ההשקפה והדיוק בדברי מרן ז"ל נר' שלא נתכוון לזה רק שכוונתו לאותו

לאותו דין שדן הר"ן דאף כאו' סתם פ' מת בעי' קשר דברים וכאשר הבין הר"ב מ"ן והר"ב מ"מ וזה מכח ג' הכרחיות הא' הוא מ"ש למעלה דכיון דעיקר התולדה שהוליד ממנה מרן דין זה היא מדברי הרמב"ם והריב"ש דאף שהוא חוץ לב"ד צריך שיאמר אוי לו לפ' וכו' והרי שם ליכא שום הוכחה שהיתה כוונתו להעיד כההיא שהיה מכריז ובא לפתח בית חיואי כי היכי דנימא דמתבעי למימר אוי לו לפ' ואפ"ה כתבו דלא סגי בל"ה שמעי' מינה דאף כאו' סתם מת פ' בלתי שום הוכחה עכ"ז צ"ל אוי לו לפ' דאי לא אמרי' כיון דס"ס להודיע לנו ענין המיתה היתה דעתו אין זה מסל"ת וכוונתו להעיד דמי והיא היא דהר"ן :

עוד יש להכריח זה מהכרח שני ממ"ש מרן שם וז"ל ולישנא דמסל"ת הכי דייק שאין כוונתו הודעת מיתת פ' כגון שאו' אכל על פ' שמת שכוונתו להתאונן עליו או שאו' פ' מת פתאום ותמהנו לדבר שכוונתו לספר איך אירעה מיתת פתאום או שאו' אני ראיתי לפ' שמת כמה היה נאה או כמה טובה עשה עמי ומתוך דבריו למדנו שאותו פ' מת דאל"כ לא מקרי מסל"ת דהא מתכוין הוא לו' שמת אותו הפ' וכו' והיינו דמתמה תלמודא אלא כגוי דעדותו עדות היכי משכחת לה כלו' כיון שאם הגוי או' מת פ' אפי' שלא יזכיר את אשתו לעולם אינו נאמן א"כ היכי משכחת דעדות גוי ליהוי עדות דאם היה נאמן הגוי כשאו' שלא כב"ד מת' פ' מאי מתמה היכי משכחת לה וכו' ע"כ הרי להדיא דעת שפתיו ברור מללו דמסל"ת אינו. אלא כגון שאו' אכל וכו' או תמהנו וכו' או כמה נאה או כמה טובה וכו' דמוכח שאין דעת הגוי למען ספר ענין מיתתו רק דעתו להתאונן או לתמוה או לשבחו ומתוך דבריו נלמוד ענין המיתה דאל"כ רק שאו' פ' מת סתם ס"ס הרי מודיע לנו ענין המיתה ולאו מסל"ת מקרי ולא מקרי מסל"ת אלא כשתכלית ספורו אל הדברים אחרים לא אל המיתה גם ממ"ש הרב דאל"ת מאי מתמה תלמודא אלא גוי דעדותו עדות היכי מ"ל נימא ליה כפשיטות כגון שאו' חוץ לב"ד מת פ' הנה מפורש יוצא לדעת הרב דכאו' מת פ' אפי' חוץ לב"ד לא מהני ואפי' סתם שאין מעשיו מוכיחין דכוונה מכוונת בא להודיע דאל"כ אכתי תיקשי דמשכחת לה כאו' סתם מת פ' חוץ לב"ד ואין מעשיו מוכיחין דכוונה מכוונת בא להודיע ענין המיתה אלא ודאי דס"ל למרן דבכל גוונא לא מהני אלא א"כ או' דברים אחרים דמוכח שכוונתו אליהם ואגב מספר ענין המיתה וממילא ידעינן לה וזו היא דעת הר"ן שהצריך קשר דברים ולפי קלורי זו היא ראיה שאין עליה תשובה :

עוד יש להכריח ג"כ הכרח ג' ממ"ש בתחלת דברי מרן וז"ל וז"ל דבשלמא גבי פרשא זריזא שפיר מקרי מסל"ת שהיה מתאונן על שמת והוא לא היה מודיע לנו שמת אלא שמתוך דבריו אנו למדים כן אבל עובדא דמאן איכא כי חיואי משמע שהיה מודיע לנו דשכיב חיואי וכה"ג לא מקרי מסל"ת דאין לך מתכוין להעיד גדול מזה ע"כ והנה הרב מהרש"א להעמיד תי' דייק מסיפא דקאמ' אבל עובדא דחיואי משמע שהיה מודיע לנו דשכיב חיואי כלו' דיש הוכחה ממה שהיה מכריז או שבא אל פתחם כפי מה שפי' הרבנים מהרח"ש והר"ב פ"מ דבכוונה מכוונת בא להודיעם הא סתמא אלו אמר שכיב חיואי הוי שפיר מסל"ת דלא כהר"ן והדברים מתמיהי' דאמאי לא דייק מרישא אפכא ועשה עצמו מעצומי עין מהרש"א שהרי כתב בשלמא עובדא דווי לפרשא זריזא דהוה בפומבדיתא דשכיב שפיר מקרי מסל"ת שהיה מתאונן על שמת והוא לא היה מודיע לנו שמת אלא שמתוך דבריו אנו למדים כן ע"כ הרי דלא הוכח לו ההיא דפרשא זריזא אלא משום קדימת דברים שהיה מתאונן עליו על שמת ולא היתה תכלית כוונתו להודיענו מיתתו אלא על ההתאוננות ומתוך דבריו למדנו מיתתו והרי התם לא יש שום הוכחה בדבריו או במעשיו שבכוונה מכוונת מבקש להודיענו מיתתו כההיא דמאן איכא כי חיואי שהיה מכריז שנר' שכוונתו שהיה מבקש לבני ביתו דשכיב חיואי ואם כדברי מהרש"א למה לא הוכח למרן עובדא דפרשא אף בלתי התאוננות ואף אם היה או' סתם פרשא דפומבדיתא שכיב כיון שאין במשמעות דבריו שבכוונה מכוונת מבקש וחפץ להודיע לנו מיתתו אלא ודאי האמת יורה דרכו שכל דברי מרן הם דברי הר"ן שסו' שכל שאינו או' דברים אחרים שנר' שכוונתו אליהם והודעת המיתה הויא כאגב לא מהני בשום צד ואופן ומ"ש מרן בסיפא אבל עובדא דמאן איכא כי חיואי משמע שהיה מודיע לנו דשכיב חיואי וכו' מלינן לפרושי דהכוונה במ"ש מרן משמע לו' דלפי הפשט נראה שלא היה שם שום התאוננות רק הודעת המיתה ודלא כמו שהפסיק הרב ז"ל לפרשה שהיה בה התאוננות שהוציאה מן הפשט ולא משום שהיה שם הוכחה מכח ההכרזה או משום שבא לפתח ביתם דבכוונה מכוונת מבקש היה להודיעם מיתת חיואי וכדפריש מהרש"א ואהכי הוא דמקפד קפיד מרן דא"כ לא הו"ל למסתם סתומי והו"ל לרמוז קצת מזה ולו' משמע שבכוונה מכוונת מבקש היה להודיעם דשכיב חיואי וכו' ואפי' נאמר כפי מה שפי' מהרש"א נוכל לו' שכוונת מרן היה להעלים הקו' דבעובדא דפרשא משמע דאפי' בלתי משמעות שהיה מבקש להודיעם מיתתו לא מהני אלא א"כ יש התאוננות וכו' וא"כ כ"ש ההויא דחיואי דלא היה להם לקיימה כי מלבד שלא יש בה קשר דברים אחרים עוד בה ריעותא שום במשמע שמבקש היה בקום עשה להודיענו מיתת חיואי דכ"ש דגריעא ופחתת היא ותמהני על חכמת הר"ב מהר"ש הלוי ז"ל איך לא שת לבו לכל הכרחיות אלו :

ומלבד כל אלו הנה הר"ב מ"ן מק' למרן ממ"ש בב"י שכתב לו מהרימ"ט וכו' וסיים בה ובלבד שלא יתכוין לא להתיר ולא להעיד דמשמע הא להודיע ואפי' שיתכוין בכוונה מכוונת מהני איברא כי לפי קלורי אין זה כ"כ הכרח שיכול הדוחה לדחות דמתכוין להודיע הרי הוא כמתכוין להעיד ועוד הקשה הר"ב מ"ן ממ"ש הב"י בעובדא דרבו שם דמוכח מינה התם דכוונה להודיע כאשר יע"ש באופן שתי' מהרש"א לא יכלתי להולמו בדברי מרן וקושיות הר"ב מ"ן אלימי לאפקועי :

ישוב מצאתי למהר"ש לביא הלוי ז"ל בתשו' בחא"ה סי' ד' פלפל באורך ורוחב רב ועצום בכל דברי מרן שבתשו' הנ"ל ומכלל תפס על מרן מההכרח הנ' שכתבנו דמוכח שסובר כהר"ן ואלו בב"י כתב להפך וכו' וזכיתי שכוונתי לדעתו באופן כי אלו לא מצינו למרן בתשו' רק אותו לשון שכתב ואני כתבתי את אשר עם לבבי וכו' לא הוה קשה מ"ש עליו הר"ב משאת משה כי היה בידינו ליישב כמ"ש וכאשר ישב מהרש"א בנאספות לולי אלו הנ' הכרחיות אשר הם מחייבים אותנו לו' כי

כל

הם דברי הר"ן כל דבריו בתשו' ומחוורת' כמ"ש מהרש"א באספות הנ"ל כי תשו' זו דסי' ז' קדמה לדבריו שבב"י ומה שלא הזכיר בתשו' להר"ן אפשר שבאותם הימים לא נודע לו דברי הר"ן בתשו' ואחר נתחדש לו מ"ש בב"י ומ"ש בשאר תשו' והדר ביה מההיא דסי' ז' ודן את הדין דלא כהר"ן :

וראיתי אחר כתבי כל זאת לרב אחרון הר"ב אדרת אליהו בסי' ז' דף מ"א ע"ג עמד בדברי מרן שבתשו' הלזו והמובן מתוך דבריו שרצה ליישב דבריו שבתשו' עם דבריו שבב"י כדתריצינהו מהרש"א דלעולם קשר דברים לא בעי ודלא כהר"ן ואלו אמר פ' מת סתם מהני אלא דהיינו דוקא אם שפגעו בו בדרך הלוכו מלא איש יהודי ויספר לו אבל אם בא הגוי האלו במתכוין להודיעו דבר זה וא"כ אף שפגע בו אדאזיל ואתי אלא שא"ל בהדיא כי להודיעו דבר זה מגיד והולך ואף שלא א"ל בפי' רק שמתוכן הדברים ניכר דלהודיעו קא מכוין לא הוי מסל"ת ואלו הם דברי מרן שבתשו' עכת"ד ולפי קצורי אותם ההכרחיות שכתבנו עומדין לו מנגד כי מופת המה שדברי מרן בתשו' ודברי הר"ן בחדא אזלין ודא ודא חדא היא :

מעתה צריכין אנו לבאר משפט הספק הזה אשר אנו עסוקים בו לענין דינא כי מן האמור יש לנדר ולו' כי אף שנחלקו כמעט רוב חכמי ישראל על הר"ן ומהרדב"ז וס"ל דלא בעי' קשר דברים אחרים ושכן עמא דבר מ"מ שמא י"ל דע"כ לא פליגי אלא באו' פ' מת סתם וליכא שום הוכחה שהגוי כוונתו וחפצו ורצונו להודיע זה רק כמספר דברים בעלמא וחיוש מה שקרה ואפ"ה ס"ל להר"ן דלא הוי מסל"ת כי הן לו יהיה רק כמספר דברים מ"מ ס"ס ודאי שכל מספר דבר דעתו להודיע לשכנגדו חדוש אשר לא היה יודע בו ואין זה מסל"ת וכאלו מתכוין להעיד דמי א"כ עד שיאמר קשר דברים אחרים שיהיה ניכר מתוכן הדברים שלא היתה תכלית כוונת הסיפור להודיע ענין המיתה רק להתאונן או לתמוה או לשבח וכיוצא בזה ואגב הזכיר המיתה ואהא פליגי חכמי ישראל וס"ל דאף שאו' סתם פ' מת בלתי קשר דברים אחרים מהני ומ"מ אפ' דדוקא בהא הוא דפליגי משום שאין מעשיו ודבריו מוכיחין שבכוונת מכוונת מגמתו להודיעם ודיינינן ליה כמסל"ת וכדרך מספרים חדושי העולם אבל כל שמעשיו או דבריו מוכיחין שבקום עשה ובכוונה מכוונת מגמת פניו להודיעם ענין המית' כאלו הוא דבר הנצרך להם ונפיק להו מינה שום נפקותא אפשר דמודו רבוותא דלא מהני דכאלו מתכוין להעיד הוא ואף שהוא חוץ לב"ד וכל כי האי מודו דמספקא אית ליה מגדר מסל"ת :

וראיתי להר"ב מ"ז שם ולמהר"ש לבית הלוי ולהר' אדרת אליהו הביאו מערכה גדולה דס"ל להדיא דאף במעשיו מוכיחין דבכוונה מכוונת מבקש להודיעם מיתתו אפ"ה מקרי מסל"ת ולא ממעטינן ממסל"ת אלא בשבא לב"ד א"כ חוץ לב"ד כששאלוהו א"כ שהזכיר בדבריו את המת הנה חד מן קמייא הוא רבי' טודרוס הביא בשם דודו הרמ"ה הובאו דבריו בתשו' הרב"ל אשכנזי ז"ל בסי' כ"ה וז"ל ולא עוד אלא שאפי' שנראה מתוך דבריהם שכוונתם להודיע שפ' מת כגון שבאו לביתו והודיעו או שראה לחבירו בשוק ויצא לקראתם והודיעם ה"ז מסל"ת ומשיאין אשתו על פיו עכ"ל וסיים הרב"א וז"ל ומעתה בנ"ד אפי' תימא דכוונתו היתה להודיע לא איכפת לן ולא מידי גם מרדכי הרמב"ן ומפשט דברי הרשב"א ומפשט דברי רי"ו מוכחי הכי אף שמרן בתשו' הנז' השיאם לפי דעתו בדף קי"ד מ"מ הוא עצמו בדף קי"ח כתב בהפך ונסתייע מדבריהם וזו היא דעת הרא"ש בתשו' סי' ט"ל בהדיא ומהריב"ל בכמה תשו' ובח"ג סי' ב' כתב דאף באו' אמרו לבית אנשי פ' שמת פ' מקרי מסל"ת ולא ממעטי' אלא באו' אמרו לאשת פ' ואף שמהר"ש אלשיך ז"ל בסי' ק"ה חלוק עליו בזה וס"ל דלא שאני לן בין או' אמרו לאשת פ' לאו' אמרו לאנשי בית פ' דאשתו בכלל בני ביתו רק שהחלוק הוא בין או' אמרו לאו' איזה בית פ' שישמעו דברי מ"מ עכ"פ באו' אמרו במדינה פ' ולא זכר בכ' כעין כ"ד שאמר רוח כביר פ'י חנכא אף מהרמ"א יודה כי לא מיעט רק באו' אמרו לאנשי בית פ' דבכלל הויא אשתו ומהר"י טאיטאצאק וחכמי דורו הובאו דבריהם בהרב ז"הב ז"ל בההיא עובדא דמשה סוסי שאמר הגוי דעו ואפ"ה התירו כולם ולא חיישי למ"ש דעו עוד דקדק הר"ב אדרת אליהו דאף מרן הדר ביה בתשו' דסי' ח' והעלה להלכה דכל שאו' הגוי בלתי שאלה אף שמכוין להודיע כגון שאו' דעו שפ' מת שפיר מסל"ת הוי ע"כ ואנכי לא מצאתי למרן שכתב כן בפי' דאף במתכוין להודיע כגון שאו' דעו וכו' אכן כר' דמכללא איכא לדיוקי הכי ממ"ש מרן בדף קי"ח וז"ל א"ל דפשט עובדי דחיואי וחסא מוכחי דאפי' או' הגוי מת פ' בלי קשר הוי מסל"ת כל שלא שאלוהו תחלה ע"כ משמע דכל שלא שאלוהו מהני בכל גוונא אף דברים מוכיחות דכוונתו להודיע כפשטא דעובדא דחיואי וחסא דמשמע מהפשט כפי פירש"י שהיה מבקש בכוונה מכוונת להודיעם :

גם מהר"ש לבית הלוי והר"ב מ"ז והר"ב פ"מ בח"ב סי' ז"ך והר"ב אדרת אליהו כולהו אית להו דאף שמתכוין בכוונה מכוונת ומבקש להודיע שפיר מקרי מסל"ת · עוד מצאתי להרב אחבי"ב הביא בשם מהר"י קאנדיוטי ז"ל בתשו' ב"י בשם מהר"י מטראני והריטב"א והריב"ש דכולהו ס"ל דכל חוץ לב"ד אע"פי שהוא מחזר עליהם להודיעם מסל"ת מקרי · גם מהרח"ש בתשו' סי' ח' ו"ט העלה דאף באו' דעו מסל"ת מקרי והביא ראיה מעובדא דשמא סוסי שאמר במו ואף מהרד"ך המחמיר שם לא החמיר אלא משום שאמר ממשה סוסי לא שמעתם כלום דבר' שהיא בתשו' שאלה וכזאת העלה הרב דרכי נועם בא"ה סי' י"א :

ומאחר עלות כל הני רברבי דאזלי לקולא אף דברים מוכיחות דבכוונה מכוונת מבקש להודיעם מיתת פ' ודאי דכוותייהו נקטי' והלכה ומורין כאשר העלו רובא דאיתיה קמן ומכ"ש באו' פ' מת סתם ואין שום הוכחה שבכוונה מכוונת מבקש להודיעם דשפיר מל"ת הוי ולא בעי' קדימת דברים אחרים להוכיח שאין כוונתו להודעת המיתה וכדעת הר"ן ומהרד"ך :

אמנם על כל אלה לבי מהסס בראותי במקו' רבים לרבני הפוס' ז"ל שאף שמורין הלכה דלא כהר"ן והרד"ך חוזרין לתקן בדין דידהו אף לדעת הר"ן והרד"ך וחיישי מיהא לדבריהם כ"ש כשמעשיו או דבריו מוכיחין דבכוו' מבקש להודיע גם אנו חובה עלינו למצוא מזור בב"ד אף לדעת המחמירין ואחר החפוש ראיתי להרב עדות ביהוסף ח"א סי' י"ד כתב וז"ל ועוד כיון דבנדון הלז אמר דבריו בקול רם בפני כמה יהודים שכן העיד לו הר' מרדכי ואמר ב' פעמים וא"כ

א"כ הו"ל כמכריז דמסתמא לא מעייל נפשיה להכריז בשקרא ואפי' הר"ן יודה כמ"ש מהריק"א ומהר"ש סבע ז"ל היכרא שתפשתי בתשו' מרן ולא מלאתי לו שום רמז מזה דכי מכריז מהני ליה לאפוקי ממתכוין להודיע ושאינו צריך קשר דברים רק שכתב זה מרן בשם הריטב"א המילתא אחריתי דכל שמכריז שני בלא קברתיו ולא חיישי' לבדדמי וכו' ומרן שם השיג עליו איכרא דמהר"ש סבע הובאו דבריו בתשו' הר"ב תומת ישרים סי' קל"ב וקפ"ה כתב כן וז"ל אמנם דברי הרמב"ם והטור וכו' וכודאי מלשונם נר' דס"ל דהאף חוץ לב"ד שייך לו' נתכוון הגוי להעיד והוא כל שלא נתבאר בדברי הגוי איזה בירור או הוכחה שגוי זה אינו מכוין אלא להודיע חדוש קרה ומספר מעשה שהיה לכך ביארו וכו' דמוכח מהנהו נוותי דכתבי איכהו דגוי זה מתכוין לספר מעשה קרה ואע"ג דלהודיע חדוש המיתה מכוין מ"מ כדרך ספור מעשה שהיה או' כן וכר' מזה דדווקא בכ"הג דאיכא הוכחה אבל אם אין הוכחה בדברי הגוי כלל וכגון שאמר הגוי מעצמו דע לך פ' שפ' מת או נהרג ותו לא ודאי דאיכא למיחש שמא משקר כיון דלא קאמ' מעשה שהיה אלא כך דברים קלים ומכוין להעיד קרי' ליה אע"ג דחוץ לב"ד קאמ' ועובדא דחיואי וחסא כרוזיהו הויא קלת הוכחה דחזקה לא מכריז איניש בשקרא וכו' ולפ"ז נקטי' לדידהו ז"ל דע לך שפ' מת או נהרג ותו ל"ק ולא מידי לא חשיב מל"ת דאערומי קא מערים ומסהיד שקרא מדויהיב אדעתיה לו' מידי כפקותא להוי להנך כדברי אלך ואכשילם ולא הוי ל"ת עד דלוכח מדברי הגוי דמתכוין להודיע כדרך נכון שא"א לו לחוש כלל כגון מספר מעשה שהיה או מתאונן עליו וכיוצא כזה עכ"ל:

הנה דברי הרב הללו נכו לעינים לב"ד וילפינן מיניייהו ב' חלוקים נכונים כטעמם הא' דכל שהוא מכריז כעובדא דחיואי וחסא חזקה דלא משקר וכודאי שמרן ז"ל לא עלתה ע"ד לחלק כזאת דאי הכי מאי ק"ל כדף קי"ד מעובדא דחיואי והוצרך לידחק ולהוציא מפשטא ולו' שגם היה כמתאונן אכן לדעת מהר"ש סבע מהניא ליה הכרותא לאפוקי ממתכוין להעיד ואפי' כאו' דעו וכו' כמבואר למעיין בדבריו ועוכרא דחיואי וחסא לפי פשט' יוכיחו שהיה מכוין לחזר עליהם ולהודיעם ואפ"ה קיימו חכמים דבריו והסכים כזה הרב עדות ביהוסף דכל שבא בהכרזה מפקא ממתכוין להעיד והשתא בנדון שלפנינו כיון שא"ל הגוי הא' לגוי הב' רוח כביר פ'י חללכויה אין לך הכרזה גדולה מזו וגם הגוי הב' בא ואמרו בקולי קולות ברחוב לעיני כמה יהודים שהיו נמצאים שם כאשר הוגד אלי ושמעתי העד הב' הנז' בשאלה אשר לפי הנר' שזה הדורזי ששמע ממנו נשים העד הא' היינו הוא ששמע ממנו יוסף העד הב' והרי לך שגוי הא' נוה לשלוחו הגוי הב' שיאמר ברבים כמכריז על שמו וכן עשה הגוי הב' וחזקה דלא מכרזי בשקרא ואף שא"ל רו'ח כבי'ר כלו' תלך ותודיע ואף הר"ן וסיעתו יודו דלא בעי קשר דברים בב"ד ואף שלא הכריז ברבים אלא כל שהולך ואו' כן פעמים שלש הו"ל כמכריז וכמ"ש הר"כ כרם שלמה דף ל"ז יע"ש:

ועוד אחרת למדתי מדברי מהר"ש סבע הנ"ל דכל שהגוי או' בקלור דברים קלים כגון דעו שפ' מת בכאן ודאי הוא דאיכא למיחש שהוא מערים להכשילם ולא הוי מסל"ת ועובדא דחיואי וחסא שאני דהוו ע"י הכרזה וכו' ואמטו להכי אף שאמר דבריו בקלור שביב חיואי מהימן מטעם ההכרזה הא לא"ה לא הוה מהמנינן ליה משום שאו' דבריו בקלור מת פ' שזה מורה שכוונתו להעריס ולהעיד אבל כל שמספר מעשה שהיה ואומר ומודיע כן אף דלהודיע חדוש המיתה הוא מתכוין מ"מ כיון שהוא כדרך ספור מעשה שהיה כדרך נכון ואריכות סגנון הספור והמעשה כאשר קרה כודאי מוכח שאין כוונתו להכשיל ולהעיד רק כדרך המספרין ספור מעשים לבלתי שום תכלית אף שמגמתו להודיעם וכדברי הרמב"ם והטור שלא יש ספירת דברים כמעשה שהיה כאורך הוצרכו לאותה הוכחה של ההתאוננות באופן כי כשאומר בקלור פ' מת מנרעות כתן ואז מהני לן בחדא מתרתי או ההכרזה והיו' ההיא דבי חיואי וחסא או ההתאוננות וכמ"ש הר"מ והטור אבל כשמספר להם הגוי תוכן מעשה שהיה כאורך וסגנון הענין אינו צריך הוכחה אחרת כי מוכיח נתוכו שאין כוונתו להעריס ולשקר רק לספר מעשה שהיה ואף שמכוין להודיע מיתתו מ"מ אינו כמעריס ולהכשיל לאסהודי בשקרא:

ולבי אומר לו שלזה עלמו נתכוון הר"ן ז"ל בתשו' סי' ג' שכתב וז"ל ולענין מ"ש אם הגוי שבא לפנינו ואמר מל"ת איש פ' מת לבד אם כאמר שהוא מכוין להעיד כל זמן שלא יקדים דברים אחרים דומיא דמאן איכא כי חסא או חבל על פ' ודומיהן אין ספק כזה שכל מי שמתכוין להעיד או' אותו דבר לבדו לפי שאין כוונתו כדרך ספור דברים ומי שאו' מל"ת אינו או' אותו דבר כפ"ע אלא בקשר ענין לפניו או לאחריו וכל שאינו או' שום ענין לפניו או לאחריו אינו או' ספור דברים אלא כרולה להעיד על אותו דבר לבדו ואינו נאמן וכולהו עובדי דגמ' הכי איתנהו והכי מוכחי עכ"ל ונראה שכוונתו כאו' שכל מי שמתכוין להעיד או' אותו דבר לבדו היינו שאו' בקלור אותו דבר פ' מת לבד בלתי שיסדר ויספר סגנון המעשה כילד היה וכילד אירע ואופן הענין על מכונו כדרך המספרין חדושי העולם שאז היינו או' מסתמא ספור בעלמא הוא מספר לפי תומו לא שכוונתו לשום תכלית ולהעיד אבל כאו' בקלור פ' מת בלתי סדור אופן וסגנון המעשה אין כוונתו לספור דברים רק להודיע מיתתו לאיזה תכלית ולהעיד ומי שאו' מל"ת יבחן בב' ענינים או שמספר באורך סגנון מעשה שהיה שאז אנו או' שהוא מספר ספור בעלמא כדרך המספרין וענין הב' אף שאו' בקלור אותו דבר לבדו דהיינו פ' מת יש לנו מקום לו' שיועיל כשאו' אותו בקשר דהיינו שאו' דברים אחרים כגון התאוננות וכיוצא שיובן מזה שאין תכלית כוונתו להודעת המיתה רק אל הדברים אחרים ואם אינו או' ומספר סגנון הענין כמעשה שהיה וגם בלתי קשר או ודאי שכוונתו להעיד זה כ"ל כוונת הר"ן בלי ספק והן הם דברי מהר"ש סבע ז"ל שאם אתה או' דאף שמספר אופן וסגנון המעשה אפ"ה מלריך הרב שיאמר דברים אחרים שנוכיח מהן שאין כוונתו להודיע המיתה רק כוונתו אל הדברים אחרים כגון ההתאוננות וכו' וכדרך אגב כדע המיתה א"כ מה זה שאו' הרב שכל שמכוין להעיד או' אותו דבר לבדו לפי שאין כוונתו כדרך ספור דברים כי מי מלל להרב שאף שמספר כל סגנון המעשה שאין כוונתו לספור בעלמא ולא היה לו להרב לומר אלא שכל שאו' ומספר המעשה בלתי דברים אחרים אמרינן שמא כוונתו להעיד ואמטו להכי לא מהני עד שיאמר

דברים אחרים שהדברים מוכיחין שלא היתה כוונתו אלא לתכלית הדברים אחרים ולא הו"ל להרב לגמור ולפסוק כפשיט' שכשאו' אותו דבר והספור כולו אין כוונתו כדרך ספור אכל לפי דרכו ניחא דמקלור דבריו שאינו או' כי אם פ' מת ידים מוכיחות שאין כוונתו לספירת דברים שהרי לא ספר המעשה כדרך המספרין והמטו להכי אמרי' דכוונתו להעיד :

וע"פי האמור אשכחנא לה פתרי למ"ש הרב מהר"א חנניה ז"ל הובאו דבריו בתשו' הר"ב פ"מ ח"ב סי' כ"ו והרב פ"מ נ"כ עמד בזה בח"ג סימן ל' וכמו שרמזתי לעיל דבריהם דאלו מדברי הר"ן שהביא הרד"ך שמעינן דכל מי שאו' אותו דבר בלי קשר הוי מתכוין להעיד ואלו בתשו' דמונפ"ליער והביאם מרן בב"י משמע דאפי' בלי קשר חשיב מל"ת שכתב שם על גויה שהיתה נשואה למשומד ואמרו לגוי א' בעלי הא' מת דאומדן דעת שהיה לא התחילה לומר לאיש אשר לא הכירתו מעולם שבעלה הא' מת אם לא שהוא שאל עליו וכו' ע"כ וא"ה דכל שלא הקדים דברים לא הוי מל"ת למה תלה הדבר בשאלה תיפוק לי דהגויה לא הקדימה דברים עד שמו' דלא הר"ב פ"מ להוכיח שהר"ן חזר בו ושוב אשכחו לה פתרי ב' נביאים בסגנון אחד והבאתי דבריהם לעיל:

ומילתא אגב אורחין עם נשיקת הרלפה נר' שלא רהו דברי התשו' עצמה דמונפילייר רק מה שהביא מרן הב"י כי הרואה יר' שם בסוף אותה התשו' כתב הר"ן אותם הדברים שכתב הרד"ך על שמו ואיך יעלה על הדעת דבתשו' אחת הדר ביה מרישא לסיפא ואיך שיהיה הנה עפי"ד לית היא מקשיא דהר"ן לא אגרע אלא דווקא גוי המספר ליושר' בקלור פ' מת בלתי ספור סגנון המעשה דבל כי האי שאינו כדרך המספרין ידים מוכיחות דלאסהודי קא מכוין אבל אותה גויה לא היתה כמספרת לגוי כי היכי דנידוק דכיון שהוא בקלור שלא כדרך המספרין דלאסהודי קא מכוונה אלא דהתם הדברים מוכיחין שהשלית שאל אותה על הגוי והיתה תשו' אליו שאותו הגוי מת והמטו להכי הלו לא הודיעו חכמים תסל"ת שבא ע"י שאלה לא הוא מגרעיון ליה מחסרון הקשר והוא דייקי' דמדקאמר לאסהודי כיונה רק שהיינו או' דלאו לאסהודי כיונה רק להשיב לשואלה דבר כדרך בעלי תשו' שמשיבין לשואל וא"כ זה שאלה על פ' והיא השיבתו שמת ולא כיונה להעיד שום עדות והמטו להכי לא אתי עלה הר"ן כי אם משום שבאו דבריה ע"י שאלה :

ובר מן דין רואה אנכי דבלאו הכי ל"ק ולא מידי דהר"ן פריך דעדיפא מינה והע"ג דבלא ענין השאלה היה יכול להקשות וה"ק דלא תים לנו להחשיבה מל"ת דלא די לה שלא אמרו בקשר דברים אלא שלא אמרו עד ששאל אותה השליח דהוי טפי לגריעותא ודבר זה נלמד ממה שתי' הרד"ך לפי"ד דאיה סברתו כמו שיע"ש :

הדרן לקמייתא דאף שהדותה ירחה ופרס דברי הר"ן כפי המושכל הא' מ"מ כיון שמלינו למהר"ש סבע ז"ל שחילק בזאת וחילוקו יוכל להתקיים כדברי הר"ן ז"ל מלינן למימר דבכל כי האי אפי' הר"ן יודה וא"כ בנ"ד שדברי הגוי באו באורך וסגנון גופא דעובדא איך פ' היה פה אללי ונחלה ו' או ז' ימים ומת וקברתיו בקבורת הנולרים בלור ודאי דשפיר מל"ת הוי כיון דלא אמר דברים קלים וקלרים פ' מת ובכי האי אפי' הר"ן מודה דאינו לריך דברים אחרים ואף שאו' רעו מהני וכמ"ש מהר"ש סבע הן אמת דמהאיה דמהרד"ך בבית ב"ה יר' דלא ס"ל חי' זה :

ועוד בה מה שראיתי להר"ב עדות ביהוסף שכתב בסי' י"ד וז"ל ועוד דהר"ן נמי לא אמרו אלא היכא שאו' פ' מת לבד אך אם או' דברים אחרים אחרי דברו מת פ' גם הר"ן או' מודים וא"כ בנדון הלז הרי הגוי דבר דברים אחרים וז"ל הונ"י טיפילרילי"ר וטונ"א הטולי"ר ר"ל וזה הרגוהו והשליכוהו לטונ"א עכ"ל ובאמת אנכי בעוניי לא הבנתי דבריו דמ"ש שהשליכוהו לטונ"א סוף סוף מענין המיתה הוי ואינו מענין דברים אחרים כגון התאונ' וכו' והר"ן הלריך דברים אחרים שלא מענין המיתה כגון התאונ' ותמיהא וכו' ושמא דס"ל ז"ל דהאו' שהשליכוהו לטונ"א הוי כאו' דברים אחרים נוספים על המיתה וכוונתו להודיע הפועל הזר שעשו לו כי לא די שהרגוהו אלא שהשליכוהו לטונ"א דוגמא לזה כתב הוא ז"ל בח"ב סי' כ"ה שאמר הגוי והונ"י טיפולידו"ן ייכדין איטאתיש אונקארואר ופי' לי הדברים שזה הרגתיו והוא היה הגורס כדבר בתכלית וכתב הוא ז"ל דזה הוי קשר דברים לאחריו ויודה הר"ן וכו' שהכוונה כי לא בא להודיע על הסריגה רק על שהוא היה הגורם ומעתה גם אנו נאמר שכוונת הגוי דנ"ד לא היתה לספר ענין המיתה כי אם להודיע שהיה אללו בלור ונמלו חסד ונחלה אללו כמה ימים ואחר מיתתו הטיב חסד עמו שקברו ולא הניחו על פני השדה אלא שהשיבו לעפר וגם בבית הקברות ולפי העדות הב' שלא קבר אותו ערום ובכל כי האי אפי' הר"ן יודה ואף שאו' רעו :

ועוד אחרת יש בנ"ד להקל ממה שראיתי להר"ב סס חיי סי' ע"ז שהביא מ"ש הריב"ש מהאיא דתנן מעשה בא' שעמד בראש ההר וכו' ופריך ודילמא שד הוא וכו' ולא פריך ודילמא גוי הוא אלא ודאי דבאו' בלתי קשר הוי מל"ת וע"ז בא לתרץ הר"ב סס חיי דע"כ ל"ק הר"ן הכי אלא כשאו' פ' מת למי שאינו מקרוביו אבל כשהגוי או' כן לקרוביו הוי מל"ת אף בלא קשר ומוכח לה מדברי הרד"ך שיושב לפי סברתו דבעי' קשר דברים ההיא דמתן איכא כי איתאי דיש קשר דברים דכיון שהיה מכריז הדברים מראים שאין רלונו להעיד אלא במספר דברים בעלמא ומלטער בלער בני ביתו אבל כשאו' מת סתם למי שאינו מקרוביו ודאי שכוונתו להעיד הרי משמע שאם הגוי או' לקרובי המת מת פ' קרובך הוי מל"ת ומאי דקאמ' בגמ' מאן איכא כי איתאי היינו שלא מכיר לבני ביתו אבל אם היה מכירם ואו' להם מת קרובכם מקרי שפיר מל"ת ובזה הונח לו ההיא דעמד בראש ההר דלא פריך ודילמא גוי הוא וכו' משום דכיון שעמד בראש ההר ודבריו שמעו כל בני העיר וגם כל קרוביו א"כ כוונת הגוי היתה שישמעו דבריו קרובי המת ולטערו עליו ומזה הוליד הר"ב סס חיי בנדון שלו דכיון שהגוי דבר לפ' שהיה חברו ושותף של ההרוג אין לחוש שמכוין להעיד כיון שאמר בלא קשר אלא אנו תולין דודאי בשביל שיודע שהוא שותפו וחברו ומלטער במיתתו לזה מודיע לו שנהרג :

דוגמא לדבר חילק הר"ב פ"מ בח"ב סי' בז למען הליל ב"ש מהדין ערעורא דמרן בתשו' דף קי"ד דבל שמוכיח שכוונתו להודיע להו מל"ת הוי וכתב הרב דבקשר וישב מרן ההיא דבי איתאי לפי דעתו

דכוונתו

דכוונתו היתה שהיה מבקש להודיע לבני בית חותני שהיו שמחים וטובי לב כדי שיתאוננו ויספידוהו א"כ בכ"ד מה שאמר לו בו שאבים נאדם אם יעקב וכו' שכוונת הגוי להודיע לשלמה מיתתו של יעקב שהיה ממכיריו כדי שידאג עליו עכ"ל נקטי' מרדכי הר"ב פ"מ דכל שאו' לקרוביו או מכיריו פלטינן מערעור מרן דכל שמוכיח שכוונתו להודיע לא מהני דכיון שאומר לאוהביו וקרוביו אין כוונתו להודיע ולהעיד אלא כדי שיספידוהו ויתאוננו עליו ואני תמיה על הר"ב פ"מ דאיך בחלוק זה לא העלה ארוכה לקמים לערעור צריכות הקשר שהצריך הר"ן ולא הוכח לו אלא מעדות הב' של הג' וכאן אשר יש בו מן הקושי בהיות מלוי בידו חילוק זה שחלק הוא עצמו אשר מלא בו ספוק לאותו ערעור של מרן שהוא חמור יותר בכ"ש לענין קשר דברים דקיל מיניה ושמא דהרב ז"ל לא הוכח לו זה הטעם אלא לאפוקי מערעור מרן דלא נשמע מריהוטא דבריו שכוונתו להודיע ולהעיד אלא לומר שכוונתו להודיע לזה שהוא אוהבו לדאוג עליו אבל לענין קשר דברים שהצריך הר"ן דליהוי מוכיח מתוכו שאין כוונתו הודעת המיתה אלא לדברים אחרים ס"ל ז"ל כי אין מושיע במה שאו' לאוהבו לאפוקי מהאי דמצרכינן קשר דברים אא"כ יהיה קשר דברים בפועל וזה היא הפך מ"ש הר"ב שם חיי ודוק:

ומ"מ לדעת הרב שם חיי כאומר לאוהביו וקרוביו פלטינן נמי מההיא דקשר דברים ומעתה בכ"ד שאמר הגוי הראשון לבני רוח כאביר פ'י חלבה אשר מכללם הם קרובי המת ואוהביו ומיודעיו דומיא דההיא דעמד בראש ההר וכו' שכתב הרב שם חיי דלא בעי קשר כיון דבכלל בני העיר הם קרוביו וא"כ דכוותה דכוונתו כדי שיתאוננו עליו ויספידוהו קרוביו ואוהביו ורעיו אשר הם מכלל בני חלבא ומה שלא פי' לו שילך לפ' ופ' שהם אוהבי וקרובי המת שמא לא היה מכיר כל אוהביו ורעיו וקרוביו בפרטות ולכן א"ל רוח כביר פ'י חלבייא אשר בזה נכללו כולם ביחד וכוונתו שיתאוננו עליו ויספידוהו לא להודיע ולהעיד ובהכי פלטי' מתרתי מההיא דחיישי' דשמא מגמתו להודיעם בכוונה לאיזה תכלית ולאסהודי מכוין ופלטי' מקשר דברים ודוק:

ומעתה נתברר לנו הספק הב' דהוא מ"ל בכ"ד דלכאורה משמע דליכא קשר דברים אחרים ולחוש לדעת הר"ן והרד"ך הגם הלום דכמעט רובא דרובא דרבוותא ומרן מכללם זאת הלכה העלו דלא בעי' קשר דברים הנה על הכל מכמה טעמי תריצי הא דידן אף הר"ן והרד"ך יודו וכדבר האמור:

ומן האמור בזה נסעה ונלכה לברר ספק ג' דאיכא לספוקי בכ"ד דהוי גוי מפי גוי מל"ת וכבר מודעת זאת דלהריב"ש ז"ל לא מהני כיון דדיכא דגוי מל"ת חדוש הוא הכו דלא לוסיף עלה איברא דלכאורה היה מקום לספק ולו' דבכ"ד אפי' הריב"ש יודה דע"כ לא הורע גוי מפי גוי אלא כשאו' הב' ששמע מפי גוי הא' כזאת וכזאת אבל כשהגוי הב' בא בשליחות הגוי הא' בכ"ד אף הריב"ש יודה שהב' הוא במקום הא' שבא בשליחותו ושלוחו כמותו אף דבעלמא אין שליחות לגוי ועדין לבי נוקפי ויש לדרר בדבר ולהיות שאין הספרי מסכים לא יכלתי ללבן ולברר פרט הלז אמנם ראיתי להרב המבי"ט בח"ב סי' ק"ד שכתב דע"כ לא פליג הריב"ש אלא בהו' הגוי הב' שא"ל הגוי הא' פ' מת התם לא מהני וכו' אבל בכ"ד הרי הגיד דברי הגוי הראשון בעלמא שגוי הא' הגיד ואנו רואים שהיה מל"ת אפילו הריב"ש יודה וכן הסכים הרב בנו בחא"ה סי' כ"ה דכל שספורו מוכיח ומתוך שיחתו ניכר שאותו הגוי ספר בלי שום שאלה שמכוונן עליה ואפי' הריב"ש יודה וכו' ועוד כתב בסי' ל"ב דהכא ירים מוכיחות דלא שייך דרך שאלה כי מי ידע מאלו היהודים עד שישאל עליהם וכו' ע"ש ובזה ראיתי שהסכימו רוב האחרונים הלא בספריהם · האמור מעתה בכ"ד שהגוי הב' הגיד דברי הגוי הראשון בעלמא ואנו רואים שהיה מל"ת וניכר שהגוי הא' בלתי שאלה הגיד לו ועוד כי לא ידע מזה היהודי ודאי אפי' הריב"ש יודה:

כ"ש שכבר פשטה ההוראה דלא כהריב"ש אלא כהר"ן ומהרי"ק והרב ת"ה ומרן קבעה להלכה בספרו הקצר ועם האמור פלטינן נמי מההיא שכתב מרן ב"י דאפי' לדעת הר"ן דס"ל דגוי מפי גוי מהני מ"מ צריך שיאמר הגוי הב' בפי' שהגוי הא' היה מל"ת דבכ"ד לא צריך שהרי כיון שספר אותם הדברים בעלמא ומתוך שיחתו ניכר שהיה מל"ת מעתה אין אנו צריכין שיאמר הגוי הב' שהגוי הא' היה מל"ת:

מה גם כי לפי מ"ש מהרא"נ"ח בח"א סי' ע"ד וס"ה והר"ב מקור ברוך סי' כ"ג שמה שהצריך הר"ן שיאמר הגוי הב' שהא' היה מל"ת וחלוק עליו בזה הר"ב ת"הר וס"ל דאף בלתי שיאמר הב' דהגוי הא' היה מל"ת דמהני היינו משום דכל חד לשיטתיה אזיל דהר"ן אזיל לשיטתיה דמל"ת צריך הקדמת דברים וא"כ נהי דודאי לא חיישי' לשאלה דמה לו לגוי לשאול וכו' והם באנו לו' שמא מתוך שאלה וכו' או איזה אמתלא אחרת ספר הגוי אנו באים להוסיף ואין לנו לבדות מלבנו מה שלא הוזכר בדברי הגוי מ"מ קדימת דברים שצריך להקדים מהא ידעינן שהקדים והם באנו לומר שהקדים מהיכא תיתי לן להוסיף ולומר שחברו הגיד לו בקשר ואמטו"ל לא מהני עד שיאמר הב' שהא' היה מל"ת ודבריו שיו בקשר והולידו הרבנים מזה דכיון שנתפשט המנהג להתיר בלא קשר א"כ הלכה רווחת כהר"ב ת"הר דאף שיאמר הב' שאמר הא' לת' מהני וכו' יעש"ב:

והשתא בנדון שלפנינו שהעלינו ארוכה לאותה דהר"ן שהצריך קשר דהכא בכ"ד יודה מכמה טעמי תריצי דבהו' לעיל מחילא שמעי' דלא בעי' בכ"ד שיאמר הב' שהא' בקשר אמרם וק"ל · ומדי עברי בפרט הלז ראה ראיתי להר"ב יד אהרן בא"ה מהדורא קמא סי' י"ז הג"ה אות רכ"א שתמה על א' קדוש שהובאו דבריו בשער אפרים שכתב וז"ל והרמ"ה הביא בסי' ו' ויש חולקין שהגוי מחוייב להזכיר שהא' היה מסל"ת וכ"ש ישראל המעיד ששמע מפי הגוי שמוכרח להעיד ששמע מפי גוי מל"ת ותמה עליו הרב יד אהרן דמאי כ"ש הוא אדרבה ישראל המעיד איכא דכ"ע עדיף טפי מגוי המעיד אבל שנאמר דעדיף גוי מישראל זו לא שמענו ותמה על הר"ב שער אפרים כי איך לא תפס בזאת על אותו רב וכו' ע"ש ואחר בקשת המחילה איני רואה שום ריח קושיא דאיברא דלענין עדות ישר' עדיף טפי מגוי אבל כשהוא מפי גוי אחר יותר יש לנו להחמיר כשהעד הב' ששמע מפי הגוי הוא ישר' ולהצריכו לפרש להדיא שהגוי הא' היה מל"ת יותר מכשהעד הב' הוא גוי והטעם דיותר יש לחוש כשהוא ישראל לו' שלא היה הגוי הא' מל"ת דכיון שהיה מגיד דבריו לישראל שיש נפקותא אמרי' דשמא הוא משקר כדי להכשיל לישראל ולכן צריך ברירה גמורה למען דעת שהיה מל"ת גמור הכל

אבל אם הוא מספר לגוי ליכא שום נפקותא להאי גוי אם מת אותו פ' ואפי' אם שאל זאת ועוד אחרת שכן דרך אנשי ישראל לשאול על חבריהם משא"כ הגויים ולכן השכל מחייב יותר כשהעד הב' הוא ישר' שצריך שיברר שיחותיו שהגוי שיח מל"ת ודוק· שוב ראיתי בקונט' העגונה להר"ב בני דוד ס' ל"ו שב"כ בשם הר"ב משאת בנימין יע"ש:

ובטרם נקרב אל הספק אומר מה שראיתי להר"ב בני דוד בקונט' העגונה סי' תק"מ שכתב שאם בא גוי ואמר פלוני צוה לי שאבוא לבית פ' ואומר שמת חשיב מל"ת דבל מאי דקפדינן לא הוי אלא שלא יאמר הגוי ע"י שאלה וכאן מה לי או' מת מ"ל או' פ' צוה לי וכו' וכתב עוד דיש לגמגם קצת לסברת מהרד"ך שהביא הב"י שצריך הקדמת דברים עכ"ד והנה בנ"ד מולל הוא אף לאותה דהרד"ך כיון שהגוי הב' הרודזי דבר בפומבי וברחוב כדכתי' לעיל והמרה לכמה אנשים פעמים ג' וא"כ הוי השני כמכריז וכמכריז לא בעינן הקדמת דברים וכדכתי' לעיל וגם שספר סגנון המעשה כאורך ובכל כי האי אפי' הר"ן יודה מה גם דאפשר דכל שהוא שלוח מאחר שמה דלא מצריך הר"ן קשר דברים· עוד סיים הר"ב בית דוד וז"ל עוד צריך לבאר אם יש לחוש כיון שיודע שצריך הדבר לאמרו דילמא בדה דברים מלבו ואמר מה שלא שמע ע"כ ונר' כוונתו דכיון שלוהו ישראל המשלחו שילך לבית פ' ויאמר וכו' ממילא מבין הגוי דודאי ישראל המשלחו לאיזה צורך ולאיזה תכלית שלחו בשליחות זה וצריך הדבר לאומרו ולכן ניחוש דילמא הגוי מקלקל או מוסיף בדבריו על מה שלוהו ובדה מלבו יותר על מה ששמע כי מבין שיש לישראל צורך בהודעה זו וחפץ הייתי לברר וללבן פרט זה אכן להפס פנאי לא אוכל להאריך רק או' דדוקא לגבי משלח ישר' שלוה בהזהרה לגוי שלוחו שילך ויאמר לבית פ' שמת הוא דא"ל שבודה דברים כיון שמרגיש שיש איזה נפקותא מזה לישראל וצריך הדבר לאמרו ובפרט שלוה ישראל המשלח שילך לבית פ' בהא הוא דיש לספק אמנם בנ"ד שהמשלח הוא גוי וגם לא צוה לו שילך לבית פ' אלא סתם רוח בכיר פ'י חלבייא דמוכח שאין כוונה לשום תכלית ונפקותא רק להודיע הודעה בעלמא ובכל כי האי ליכא למיחש שבדה דברים מלבו ובפרט כי הדברים מצד עצמם מוכיחין כי כנים המה:

עוד אחרת יש לספק בנ"ד דכיון שהגוי הא' א"ל לגוי הב' רוח בכיר פ'י חלבייא והכוונה שיודיע ברבים ובהכרזה ולפי הנשמע אשר מזה פלטינן מהאך ערעורי דלעיל אלא דממקום שבאנו להעלות מזור שם נפל שדוד בערעורא אחריתי והוא דבל שמלוהו להכריז ברבים ובה עשה כאשר הוגד אלי ושמעתי שיותר מג' נמלאו ברחוב כאשר דבר הרודזי אלה הדברים ובל שהם ג' ניחוש דשמא בבא לב"ד דמי דקי"ל דהוי מתכוין להעיד ולא מהני לזה אומר דמלבד כי לפי הנר' שמה שהגיד לנשים העד שבא בשאלה לא נמלא שם אלא הוא לבדו ושמא אח"כ הוא מה שאמרו הגוי ברבים והוי כאלו תחלה אמרו חוץ לב"ד ושוב אמרו בב"ד שהעלה ז"ל דמהני עב"ז כיון דדילמא תחלה אמרו ברבים והרי נפסלה עדותו ושוב לא מהני מה שאו' אח"כ חוץ לב"ד מ"מ על כל אלה רואה אני להרב מוהרשד"ס ז"ל בא"ה סי' ר"מ שכתב ע"ד חכם אחד שנסתפק אם ספר לג' יהודים אי הוו בב"ד וכתב הוא ז"ל דב"ד שאמרו הוא מושב ועד ב"ד אבל במ"ש דמפני שאמר כן בפני ג' דליהוו ב"ד נראה שאינו כן והביא ראיה מדברי הרא"ש והגם שהרב מהרח"ש בקונט' העגונה די"ג דחה ראיה זו מ"מ כתב שהאמת כדברי מהרשד"ס וע"כ לא איסתפקא ליה להרב מהריב"ל ז"ל בח"ג סי' ב' אלא משום שבא לקהל שהוא במושב ב"ד ובזה עשה מעשה בתשו' יע"ש וא"כ מולל הוא ב"ד גם מזה הערעור כיון שלא הגיד לו במושב ב"ד ולא בקהל:

עוד יש לספק בנ"ד דשמא הגוי הא' שקורי משקר לאיזה תכלית טובת הנאה ולכן דיבר בזאת כדי שיחזיקו לו רב חנ'א ורב חס'דא על שאסף אותו אללו בחיים ובחלה שם ואף כי אחרי מותו שקבר אותו בב"הק והוי בההיא דאמתלאה שכתבו ז"ל וכו' לזה או' כי אין לספק בזאת בנ"ד חדא שזה הגוי הא' היה שר בית הסוהר בחלבייה אצל האי'מיר וברח לו מפני האי'מיר לפי שברחו מבית הסוהר אסירי האי'מיר והוא לא ידע והשם וכודאי כי לא יוכל לחזור שם וא"כ ממי ממתין לקבל טובת הנאה ועוד דע"כ לא חיישי' להכי אלא היכא דמוכחא מילתא טובא וכמ"ש מרן בתשו' ובההיא תשו' דמור"ס שהביא בב"י ובנ"ד לא מוכחא מילתא כלל שאין בדברי הגוי שום רמז כי לקבל מהם טובת הנאה הוא מצפה ואין לנו לבדות מדעתנו אא"כ היכא אמתלאה דמוכחא טובא וזו היכא צריכה לפנים שוב מלאתי להרא"ש ז"ל בתשו' סי' ע"ל שכתב גדולה מזו על גוי שהיה מבקש בני ביתו של משה פוטוי וא"ל שלמה הוא מבקשם וא"ל שמלא מת וקברו כתב דלא חיישי' שהיה מבקש מהם שום טובה וכו' יע"ש ולא חייש הרב התם דשמא שקורי משקר לקבל מהם שום טובה או להתפארות שעשה חסד עם המת עוד ראיתי למהריט"ץ ז"ל סי' ל"ו דבמה שאו' הגוי פ' היה עמי בדרך ומת וקברתיו לא חיישי' דלאשבוחי נפשיה שעסק בג"ח וגם בדרך לא נתעלל מלקוברו ולא מבעיא הך אלא אפי' בההיא דס' בני אדם שתפארת לו מן האדם שג"ח עם ס' בני אדם ולא נתעלל וכו' ע"ש והשתא כ"ש בנ"ד שלא בא הגוי הא' עלמו לחלבייה וספר להם אלא ששלח דבריו ע"י שליח וגם שלא היה מעותד לבוא לחלבייה וזה ברור ומבואר מאד בספרן של לדיקים קמאי ובתראי:

עוד יש לספק בנ"ד שלא הזכיר אלא שמו ורבנן בתראי חשו להחמיר דבולהו תלתא בחדא בעינן שמו ושם אביו ושם עירו הנה לזה אומר דלפי דברי העד הא' שאמר רוח בכיר פי חלבייה הרי שם עירו אמור ומלאתי ממש בעין נר' שהביא הרב יד אהרן בסי' י"ז הג"ה הטור אות שמ"ח בשם הר"ב בית יעקב דכשאמר העד תודיעו למקום פ' שבעל פ' המכונה פ' מת הרי שמו ושם עירו דכיון שאמר שיכתבו למקום פ' הרי שם עירו אמור וכו' והיא היא דנ"ד ודבר זה מפקנא אית ליה מההיא דמהריק"ו והביאו מרן ב"י בא"ה סי' י"ז שדקדק מדברי הרמב"ם שכתב אמרו לו וכו' כשתלך למקום פ' א"ל יצחק ן' מיכאל מת דמדקאמר כשתלך למקום פ' הוי כהזכרת שם עירו ואמטו להכי תלתא בחדא מצרך צריכי וכו' עש"ב דון מינה בנ"ד שא"ל רוח בכיר פ'י חלבייה דהו"ל כהזכרת שם עירו:

וגדולה מזו ב' מהראנ"ח סי' ב' שאם שאל המל"ת ליהודי אתה מעיר פ' והשיב אין ואמר הגוי הרגו את פ' הוי כמזכיר שם עירו וב"כ רבנן בתראי ואף לפי שטה האחרת שכתב הרא"ס בתשו' סי' ע"ו דהא דקאמר כשתלך למקום פ' אמור להם וכו' אינו

הינו ר"ל כשהלך לעירו שהוא מקום דירתו אלא כשהלך לשם שהוא המקום שיצא משם כשבא למקומנו וכתב מהרח"ש בקונט' דכ"ח ע"ב שגם הרא"ש בתשו' הבין בדברי הרמב"ם דמיירי בלא הזכרת שם עירו ועכ"ז צריך לו' שהוא מקום מעברו וא"כ בנ"ד שמא אין זה מראר שהיה תושב חלבייה רק מרא"ר אחר שעבר על חלבייה ומשם יצא והלך לצור מ"מ הנז' לפי שעה זו מבואר שם דלא בעינן תלתא בחדא ובשמו ושם אביו סגי או בשמו ושם עירו והכא הא איכא שמו ולענין שם אביו נמי איכא כדבעינן מומר קמן וזו אינה צריכה לפנים :

וגם בדברי העד הב' שלא הוזכר שא"ל רוח כביר פי' חלבייה כי אם רוח כביר ניחא לשאני שתם ובא זה הגוי הב' לחלבייה והודיע להם שם אינו צריך להזכיר שם עירו דהא עלה קאי ובאלו הזכיר שם עירו וכמו שיר' המעיין מערכה גדולה דס"ל הכי עיין ביד אהרן סי' י"ז במהדורא קמא הגהת הטור אות ש"י שהביא כמה גדולים דהכי ס"ל וכי תימא הא ניחא בדברי הגוי הב' דתלינן שהוא בעי שהזכיר שם עירו כיון ששם בחלבייה בא והודיע להם אבל בדברי הגוי הא' שהוא העיקר בראייתו הרי לא הוזכר שם עירו והוא לא בא להודיע לחלבייה לזה או' שהרי לדעת מהר"מ אלשיך ז"ל בסי' נ"ד והביא דבריו הרב החבי"ב בהג"ה הטור אות רמ"ט דבעד מפי עד אף שלא הוברר לנו אם העד הא' הזכיר שם עירו מ"מ תלינן שהעד הא' הזכיר שם עירו וכו' ע"ש וכיון דבנ"ד העד הב' הגיד דבריו אל המקום אשר הוא שם ודאי תלינן להקל שהוברר להעד הב' מהעד הא' שהזכיר על פ' שהוא מעיר פ' וכתב ה' החבי"ב שכן נראה מדברי מהרימ"ט ואף שכתב שם שמדברי מהריב"ל נר' שיש להחמיר הלא היא כתובה בח"ב סי' ט"ו מ"מ נר' דבנ"ד אפילו מהריב"ל יודה יען שמדברי הגוי הב' מתברר שהא' הגיד לו שם עירו שא"ל רוח כביר ניחא לשאני ואם לא פי' לו באיזה מקום מנא ידע לאיזה מקום יודיע והנה ילך ויודיע והיאך בא לחלבייה והודיע ולא למקום אחר ועוד שאמר לו עא"ן לשאב"י דלפי פשוטן של דברים מוכח שעל מקום שהיו מכירין אותו מדבר והיינו בעיר חלבייה שהיו מכירין אותו שהיה שם בית הסוהר והעד על כל זה שהשני לא בא והודיע אלא בחלבייה ואף שיכול המתעקש לו' דעל מרא"ה גו"ז אלרודיסלו שמעיר אחרת אמר לו הגוי הא' ולא הזכיר לו שם עירו והב' לא נחית להבין כי אם על אותו של חלבייה וטעה ובא ואמר הדברים בחלבייה בחושבו שעל אותו שבחלבייה דבר מ"מ לפי פשוטן של דברים נר' שכל שאו' לו רוח כביר עא"ן לשאב"י בודאי שפי' לו אנה ילך ויודיע מוכיחות ואפי' לפי מ"ש הרב מהר"א זאבי ז"ל הובאו דבריו בזרע אברהם א"ה סי' ט' דלחלק יצא בדברי מהריב"ל דדווקא התם החמיר דאיכא ריעותא המכרעת להחמיר שדבר דברי הגוי בלבושן וקומתן ולא אמר כי אם זאבאלי צורי ולא אמר מנאליפול אבל אם היו דברי העד הב' סתומים ואין בהם הוכחה לכאן ולכאן כגון שאמר הב' היכן בית לו"רי שגוי א' אמר שראה אותו הרוג בזה אמרי' דודאי הגוי הא' באו דבריו מפורשין והזכיר שם עירו וכו' ודברי הרב הן הם דברי הר"ב פ"מ בח"א סי' פ"ד וע"ש וא"כ בנ"ד שבאו דברי הגוי הב' מפי הגוי הא' בלבושן וא"ל מרא"ד גו"ז בינת אל רודיס ולא א"ל מחלבייה א"כ איכא ריעותא המכרעת להחמיר מ"מ נר' דבנ"ד אדרבה איכא הוכחה המכרעת להתיר דמוכח ממה שא"ל רוח כביר עא"ן לשאב"י שפי' לו שם עירו ובמדובר ואף מהריב"ל יודה בכי הא :

ובזה נאמר ג"כ דאף להנהו רברבי דפליגי וס"ל דאף שמעיד בעיר עצמה לא פלטינן מהזכרת שם עירו מ"מ אפשר דבנ"ד יודו דכיון שא"ל רוח כביר עא"ן לשאב"י וזה המגיד בא לחלבייה והגיד ולא הלך להעיר כי אם בחלבייה הא ודאי הדברים מוכיחין שהא' פי' לו אנה ילך להודיע דהיינו לחלבייה שהיא עיר המת וכן עשה בדבריו שבא לחלבייה ובאלו הוזכר שם עירו דמי לכ"ע דהא אם היה או' הב' שהא' א"ל רוח כביר פי חלבייה הא ודאי לכ"ע איכא הזכרת שם עירו ואף שלא אמר נוסח הדברים פ' ב"פ מעיר פ' וכההיא דא"ל כשתלך למקום פ' א"ל שיצחק ן' מיכאל דכתבו ז"ל דאיכא שם עירו כדכתי' לעיל וכיון דבנ"ד הכרחנו שהגוי הא' א"ל אנה ילך תו לא בעי' שיאמר פ' מעיר פ' ולא נצטרך תו למיתי עלה מההיא דכל שמעיד באותה העיר עצמה וכו' ולהכנס בסלע המחלוקות :

והיה מקום למצוא עוד אחרת בנ"ד אף בלתי הזכרת שם עירו דודאי על מרא"ד הידוע ביניהם היו הדברים כאשר יר' המעיין פרט זה בספרן של צדוקים והיה לו מקום עיון בדברי הרב מהרימ"ט בא"ה סי' כ"ג ול"ו ושאר מקו' ובפרט לעמוד במה שהתנה בסי' כ"ג וז"ל ואם זה העד הר"ר יעיד שעל כאל"י הידוע להם היו דברי הגוי הרי יצאנו מידי ספק זה עכ"ל ואלו בסי' ל"ו לא הצריך לתנאי זה רק שכל שמראין הדברים שהיה מדבר בנודעים להם סגי דאי לא היה או' סתם את שאס"י ואת כהן הרגו דבמה כא ושאס"י איכא בשוקא אלא היל"ל סתם ראיתי ב' עברים הרוגים א' שמו כהן וא' שמו שאס"י וכו' ע"כ וגם היה מקום עיון בדברי מהרח"ש בתשו' סי' ל' ובדברי הר"ב פ"מ ח"א סי' פ"ד וסי' מ"ג ובפרט בדברי רבנן בתראי מהרי"ך ז"ל הובאו דבריו בס' משאת משה חא"ה סימן מ' ובדברי הרב מהר"י ן' רוי ז"ל הובאו דבריו בס' דבר משה חח"מ סי' קי"ב ובדברי הר"ב פמ"א ח"א סימן קי"ג ובדברי הר"ב בני משה סי' ס"ב מ"מ להיות שאין הפנאי מסכים ובלא"ה בנ"ד כיון דרווח אף לדברי העד הב' וכ"ש לפי"ד העד הא' שהוזכר שם עירו להדיא אין לנו להאריך עוד בזה :

ולענין שם אביו שלא הוזכר גם זה יצא מוכח דכיון שאמר גו"ז בינת אל רודיסלו מעלא מקום אבותיו וכמ"ש מהרח"ש בתשו' סי' ל"ו ואף שמהר"ש הלוי ז"ל גמגם על מהרח"ש הובאו דבריו בפ"מ ח"ב סי' ע"ה כבר הר"ב פ"מ דחה שם פקפוקו והסכים לדברי מהרח"ש גם הרב מהר"א אלפאנדארי ז"ל בתשו' סי' ח' דחה דברי מהר"ש הלוי והסכים לדין מהרח"ש שוב מצאתי בתשו' הר"ב פ"מ סי' קי"ב למהר"א ברודו שגמגם ע"ד מהרח"ש ותבריה לגזיזיה והביא ראיות לדבריו ומ"מ או' כי בנ"ד אפי' מהר"א ברודו יודה דע"כ לא גמגם אלא בשם אשתו דבשלמא שמו ושם אביו איכא למימר א"א דאיכא אחר קלא הו"ל למילתא דב' יוסף ב"ש הדרים בעיר א' מסמנים ביניהם מאי דלא שייך לו' כן גבי שם אשה עכ"ד אבל בנ"ד שאמר גו"ז בינת אל רודיסלי הו"ל באו' חתנו של פ' ומודה מהרש"א ומהרא"ב דנכרי קלא אית להו :

ישוב מצאתי להרב מהר"א ן' חיים ז"ל בתשו' הנאספות ביד אהרן סי' ו' כתב בזה וז"ל והן

המת

אמת וכו' מ"מ כאותו כרון של מהרש"א לא היה מקום לגמגם כזה כיון ששם הועד כעלה של שמחה בת ה"ר יהודה א"כ אפי' תימא דאתתא לית לה קלא ואפשר דאיכא שמחה אחרת ולא ידעינן לה מ"מ מלך אביה שהיא בת הר"י דאית ליה קלא מלינן למיקם עלה דהא הי הוא אמר פ' חתנו של פ' פשי' שלא היה מסתפק דנכרי קלא אית להו קלא לפי שהרב פ"מ למד דין זה מתורתו של מהרח"ש דפסיק ותני דכעל פ' שתם הוי כשם אביו לכך אתי עלה מאך ט' אחרונה דלרוף הוכחות :

וכי תימא ממקום שבאנו לתקן ולמלאת מקום אבותיו כאו' גו"ז כינת אל רודיסלי שם כפל שרור ופגענו באחרת כי נמלא שהגוי מזכיר שם אשתו והא חיישי דכוותא כמזכיר שם אשתו דכוונתו להתיר הא לא תברא שהרי כתב הרב מהר"ש ן' חביב ז"ל בס' עזרת נשים בס"ק נ"א דאם הגוי אמר בלי שיזכירו לפניו שום דבר בעלה של פ' מת מסתמא אנן לחוש דכוונתו להתיר דאפשר שלא היה מכיר אותו אלא על שם אשתו אמנם אם היה מפורסם וניכר בשמו ושם קרוביו כגון פ' ב"פ או משרת פ' ולא אמר כך אלא פ' בעל פ' מת מדשבק השם המפורסם ונקט השם שאינו מפורסם פ' בעל פ' יש לחוש דמכוין להתיר את האשה עכ"ל והנה בנ"ד לא היה מפורסם בן מי זה העלם כי הוא עיקרו היה מאר"ץ כאשר הוגד אלי ושמעתי שאפי' בני עמנו לא היו מכירין שם אביו וגם לא היה מפורסם שהיה משרת לאיזה פ' לכן אין לחוש דכוונתו להתיר אלא להודיע את מרא"ד הנז' מי הוא ומהרח"ש בתשו' סימן מ"ד כתב דכל שלא הזכירו לו שם אשה אלא הוא מעצמו אמר בעלה של פ' מת הינו אלא כמספר ספור בעלמא כדרך המספרין יע"ש אשר מדבריו אלו וראה דכל שהם לא הזכירו לו שם אשה אלא הוא מאליו אמר בעלה של פ' דין שאין לו שם אחר מפורסם בין שיש לו פרסום אחר וכיוצא אפ"ה לית לן בה כיון שהוא מעצמו הזכיר וזה נר' הפך מ"ש הר"ב עזרת נשים הנ"ל :

ואף שמהריט"ן ז"ל בסי' קמ"ד לכאורה לחלק יצא בין כשמזכירין לו אשה ובין כשמזכיר הוא בעצמו ושוב העלה דבכל גוונא לא מהני וזה שלא כדברי מהרח"ש מ"מ הרואה שם יר' דלא מגרע הרב כראשית אמריו אלא בכגון נ"ד שאל הגוי על אשתו וא"ל למה נאמר שמת בעלה דידים מוכיחות שכוונתו להתיר כיון ששאל עליה וכמ"ש מהריב"ל בח"ב סי' רכל ששאל על האשה הוי כאו' אמרו לאשת פ' דבל אפיא שוין דלא מהני והכי האי לא איירי מהרח"ש רק שהוא ז"ל לחלק יצא בין מזכירין שאמרו זו אשה של פ' ודכוותה כמזכיר שאמר בעל פ' מת דהוי דרך ספור ואין ידים מוכיחות שכוונתו להתיר ובכל כי האי אפי' מהריט"ן יודה דמהני ומכלל דברי מהרח"ש נלמד דכי ליכא ידים מוכיחות אז מפלגינן בין מזכירין למזכיר דבכל גוונא דמזכיר אף שיש לו פרסום אחר מהני כיון שהוא כדרך המספרין דליכא ידים מוכיחות וזה מנגד לדברי הר"ב עזרת נשים וכדכתי' וכזה נר' מדברי הר"ב דרכי נועם שכתב בחא"ה סי' י"א שאין הזכרת אשת המת מזיק אלא כשאו' דברים שנר' מתוכן שכוונתו להתיר אותה כגון שאו' אמרו וכו' ע"כ הרי דלא מיעט אלא כשאומר דברים שמוכיח מתוכן שכוונתו להתיר אבל כאו' בעל פ' מת לא מוכח מזה שכוונתו להתיר אלא להודיע מי הוא ואף שיש לו פרסום אחר והכי נמי מוכח מדברי הר"ב דבר משה חא"ה סי' כ' יע"ש :

ומ"מ בין הכי ובין הכי נ"ד מולל הוא מהדין ערעורא אף לדעת הר"ב ע"נ וכמדובר כ"ש לפי עדות הב' שלא הזכיר כי אם חתנו של הרודיסלו :

ואכתי פש גבן לברר ספקא אחריתי אם מ"ש בינת אל רודיסלו שהעלינו כזה דהוי תמורת שם אביו דמ"מ הרי לא הזכיר שמו של אבי אשתו רק בדיבוי אל רודיסלי ואנכי שאלתי לבני חבלייא ואמרו לי שזה היהודי שמו והיו מכנין אותו כזה הכינוי אל רודיסלי ובמעט רובא הוו קרו ליה אל רודיסלי ונראה שכינו אותו כזה הכינוי להיות עיקרו מעיר רודים והנה אם שכינוי עולה במקום שם העלם כבר כא זה בס' הפוס' וכמ"ש להדיא הר"ב תורת חסד בסי' ס' וז"ל ונהי דלא גרע שם הכינוי שלו משם העלם שלו וכמ"ש הפוס' וכן השכל מחייבו וכו' ע"כ אלא שאם הועילו בכינוי שיהא מעלה במקום שם העלם היינו' כשהכינוי הוא מיוחד לאותו האיש אבל כשהכינוי הוא ע"ש מקרה כגון למי שעיניו דולפות וכואבות שמכנין אותו בכינוי שאש"י אינו מועיל וכמ"ש מהרימ"ט בא"ה סימן ל"ו דשמא אחר היה בסי' זה והיו קורין לו כזה הכינוי ולכאורה נר' שדברי הרב הללו מנגדים למ"ש הר"ב תורת חסד בסי' הנ"ל על הגוי שאמ' שהרגו לשימאטאג'י אשר לפי הנראה שכינוי זה הוא על שם שהיה עושה שימאטא'ש דהיינו שהיה עושה ריבות ומחלוקות וכתב הרב דלא גרע משם העלם וכן כתב הר"ב אליהו רבה בתשו' סי' י"ב לההוא דהוו קרו ליה ג'אגירגאן על שם שהיה קולו חזק ולא די זה אלא שעלתה ע"ד הרבנים לו' דהו"ל כאותה דמהר"מ אלשיך ז"ל שכתב דשם שהוא בזרות ממלא במקום שמו ושם אביו וה"ה ג'אגירגאן או שימאטאג'י ולכאורה מהרימ"ט עומד להם מנגד שכל שהוא כינוי ע"ש מקרה לא מהני דשמא אחר היה בסי' זה והיו מכנין אותו כזה הכינוי :

ואולם העיקרא לא הבנתי כוונת הרב מהרימ"ט דשם לפי הנר' היו קורין לו בכינוי זה שאש"י ולמה הריע הרב כחו משום דשמא אחר היה בסי' זה והיו קורין לו בכינוי זה וכנר' שלא החשיבו הרב אפי' במקום שמו בלבד והלא בשמות העלם כראו' ושמעון היכא נמי למיחש לאחר ששמו כשמו ואמטו להכי אצריכו חכמים שמו ושם אביו ושם עירו דוגמא לדבר ק"ל על הרב הגדול מהרדב"ז בחדשות ח"א סימן ס"א שכתב וז"ל אבל כפי העדות הא' מותרת לינשא כיון שהיה מכירו וגם את שמו שהוא אבו שואריב ואע"פי שאפשר שאחר ג"כ נק' אבו שואריב לפי שאין זה שם העלם מ"מ אין יהודי אחר שמו אבו שואריב יצא מכאן לישא וליתן באל בגב"י ותניא וכו' אבל אמרו א' יצא מעיר פ' מפספסים וכו' ואעפ"י שלא היה מוכיר שמו וכו' ע"כ דקשה מק' הרב ואעפ"י וכו' לפי שאין זה שם העלם שהרי גם בשם העלם כראובן ושמעון איתא נמי להך חששא דשמא יש אחר ששמו כשמו :

כי על כל אלה הנ"ל דכינוי כיחוד שמכנים לאדם שאין זולתו ראוי להתכנות באותו כינוי כי הוא פלא בזרות ש"ל להרדב"ז ומהרימ"ט שעולה ומעלה שמו ושם אבותיו כיון שנקבע בו לשם העלם כיחוד והוא פלא ולא לשום מקרה אבל כשהכינוי הוא מחמת איזה סי' שבאדם במקרה כגון שעיניו זולפות שקורין לו בלשון תוגרמה שא'שי וע"כ כינו אותו לקרותו שאש"י אין זה פלא וכיחוד עלמי דשמא אחר שיש בו זה הסי' קרו ליה

הכי

הכי ככינוי זה ורבותא נמי בשם אבו שואהרי'ב שבערות שפמו גדולות הרבה ואמטו להכי קרו ליה בכינוי זה אבי שואריב אין זה ממלא שמו ושם אבותיו ועכ"ז עכ"פ לא גרע משמו בלאודיה וזה תמורת זה ובסוף התשו' הסיק הרדב"ז וז"ל כללא דמילתא אשה זו מותרת לינשא מכמה טעמי חדא שהיה מכירו ותו שהזכיר שמו ותו דשם זה דאבו שואריב חדוש הוא ביהודים משאר שמות לפי שהוא פלא שאין שום יהודי נק' בשם זה כלל עכ"ל נמשך לפי מאי דכתי' דתחלה עלה ע"ד הרב דהוי כהזכיר שמו לחוד דלא יגרע משאר שמות ממש דעלמא אף דאפשר שיש אחר בשם זה אבל איכו ממלא שמו ושם אבותיו ושוב חדש במסקנא דשם זה אף שהוא על שי' שבערות שפמו גדולות מ"מ חדוש הוא ביהודים משאר שמות לפי שהוא פלא שאין יהודי נק' בשם זה כלל וכיון שלא דאינו שקורין כן לשום יהודי אף שבערות שפמו גדולות הו"ל כשמו ושם אביו והא עדיפא מההיא דמהרמ"א בשם שהוא כורות כגון ברזלי דהתם עכ"פ הא מיהא איכא אינשי דקרו הכי. אף דהוו מיעוטא דמיעוטא בדם הכא לא אשכחן כלל דקרו הכי ובשם שא"י אפשר שיש מן המיעוט דקרו הכי:

אך אפשר דמהרימ"ט ס"ל כפי ההנחה הא' שהניח מהרדב"ז שכל שהוא על שי' שבאדם לא מהני במקו' שמו ושם אביו דאפשר שלאחר שיש בו זה הסי' כינו אותו בזה הכינוי ואף שלא מצינו שנקרא כן שום אדם אף שעיניו זולפות והשתא ניחא בשם שימאטאג'י וג'אגירא שהונח להם להרבנים בעל תורת חסד וסדר אליהו רבא להחשיבו במקום שם העלם כראובן ושמעון אלא שהם עלתם ע"ד דזה הוי בשם דזרות שכתב מהרמ"א כגון ברזלי דמיעוטא דמיעוטא קרו ליה הכי אשר לדעתו יועיל במקום שמו ושם אבותיו והא ודאי לכאורה יר' דמהרימ"ט הוי תנא פלגאה שהרי כינוי שא"י ודאי שהוא בשם דזרות כגון ברזלי וגם הרדב"ז אשר העלה בשם אבו שואריב דמהני התם דווקא שלא מלינו בשם זה כלל שוב ראיתי להר"ב יד אהרן בהג"הט אות ס"ן שכתב לחלק כן ולהשוות דעת מרן בתשו' בשם חביב ודעת הרדב"ז הנז' יע"ש:

ומ"ש הר"ב אליהו רבה בדף י"ב ע"ב להשוות דעת ריא"ז עם מהר"מ אלשיך ז"ל אחר בקשת המחילה לא דמו כלל דריא"ז מיירי בשם שהוא מיוחד דווקא לזה האיש שכ"כ שאם הזכיר שם עירו אע"פי שלא הזכיר שם אביו אם לא הוחזק אחר באותה העיר כגון שהיה מיוחד בשמו מתירין ואם לא היה מיוחד צריך להזכיר שמו ושם אביו ושם עירו עכ"ל אבל בשמות שאינם מיוחדים אלא שאינם מורגלים כ"כ כגון ברזלי וחביב גם ריא"ז יודה דלא מהני ואיך שיהיה נקטינן מכל הני מילי דכינוי הוי בשם העלם:

תבנא לדינא כי עדין אין ברורה אם כינו אותו על שם עיר מולדתו כגון שנולד ברודים ודר עתה בלפורי וכינו אותו בשם רודיסלי על שם עיר מולדתו אי כינוי זה מהני כשאר כנותא אי לא ומלאתי להרא"ם בתשו' סי' ע"ו שכתב ועוד נלע"ד דאפי' וכו' מלינן למשרי להך אתתא לעלמא מאחר שהעידו עליו שהיה אשכנזי שהרי שם אשכנזי במקום זה אינו ר"ל שבא ממלכות אשכנז אלא שהוא מקהלות האשכנזים הדרים בקוסט' שכל הקהלות שבקוסט' הרי מתיחסין ע"ש המלכות או העיר שבאו משם והו"ל כמו שם יחוסו במקום הזה וכיון דהוי בשם יחוסו הו"ל כשמו ושם אביו ושני להתיר בו את האשה ע"כ ותינח למד בקו' מהריק"ש ז"ל בתשו' כ"י בענין שלמה רוסו דאפי' שם רוסו כינוי אל מלכות רוסיי"א כיון שהוא שם יחוסו הו"ל בשם אביו ושמו והרבנים ק"ו דאשכנזי שביתי טובא משא"כ בכינוי רוסו דלא שכיחי וכודאי הוי שם יחוסו חשוב בשם אביו עכ"ל גם הר"ב מהר"א ן' חיים ז"ל הובאו דבריו בהאספות שבס' יד אהרן סי' י' למד מרדכי הרא"ם הללו לנ"ש שהיו מכנים אותו מוראיט"י כתב וז"ל ותו דאבתי איריא לבדד דתואר מוראיט"י לא גרע מכינויו כמ"ש הרא"ם דדרך הקהלות שבקוסט' וכו' או העיר שבאו משם וכיון דידעינן שמרדכי זה שהיה שם בקוסט' ימים רבים וכו' והיה משרת וכו' ושם שדך וכו' איכא למימר ששם הוקבע לו כינוי של מוראיט"י כדרך כל הבאים לקוסט' וכ"כ ברור שהוא כינוי שבך הערים וכו' מכנים אותו בשם מרדכי מוראיט"י וכיון דזה התואר של מוראיט"י הוא כינוי בבר הסכימו כל האחרונים דכינויו עולה במקום שם אביו עכ"ל:

והשתא כ"ש בנ"ד דהך גברא שבחלבייא קבעו לו כינוי זה של רודי"סלי כאשר הוגד אלי מפי כמה עדים לסבת שעיר מולדתו היה רודיס ואין עוד מלבדו נקרא בחלבייא בכינוי זה כלל והא עדיפא מרוסו ומוראיטי ואשכנזי דהא מיהא שכיחי אחריני דמתיחסים ביחס זה. הנם אלוס כי לא הוקבע לו זה לשם יחס דהיינו אלקו"בייא מ"מ אנשי חלבייא קבעו לו כינוי זה על שם העיר אשר יצא משם וראיתי הדבר יותר מפורש בתשו' להרב מוהר"י ן' רוי ז"ל היא מובאת בספר דבר משה חח"מ סי' קי"ב בנדון שלו שהיו קורין אותו הגוים ילחק פ'ליבלי ע"ש עירו 'פיליב וכתב הרב וז"ל וא"כ הרי יש בנ"ד שמו וכינויו דכיון דכל הגוים היו מכנים אותו בשם פ'ליבי הרי הוא ככל כינוי דבעלמ' ושאניא נ"ד מנדון מהרימ"ט ז"ל דבא"לי איונימו"טלי דהתם לא היה ידוע שאותו בא"לי המכוקש היו מכנים אותו בשם איזנימי"טלי אלא שמתחלה חשב הרב ז"ל לו' דכיון שאמר בא"לי איזנימי"טלי הרי שמו ושם עירו אמור דלשון איזנימי"טלי הוא שהיה דר עתה באיזנ"מיט ואחר כך כתב דשמא בעל השם הוא שקורין לו בשם איזנימט"לי לא שהיה דר עתה שם אלא שהיה בתחלה באיזני"מיט ואפשר שבא"לי אחר מעיר אחרת הוא שהיו אביו ואמו מאיזני"מיט והיו מכנים אותו בשם איזנימ"טלי וא"כ אין כאן שם עירו שאינו מורה לשון זה על שם עירו שהוא דר עתה אלא כמו כינוי על שהיה מתחלה משם ובא"לי זה כיון שלא היה ידוע שהיו מכני' אותו בשם איזנימי"טלי א"כ אין כאן לא כינויו ולא שם עירו אבל בנ"ד שהוא ידוע שהיו מכנים אותו מאז ומקדם לזה המבוקש בשם פ'וליבלי אף שאינו מורה על היותו דר עתה בפ'ליבי ולינא שם עירו מ"מ כיון שהיו מכנים אותו בשם פ'ליבי הרי שמו וכינויו אמור דעדיף משמו ושם אביו וכיון דאיכא שמו וכינויו אף דאפשר שיש אחר ג"כ שמכנים אותו כך כל היכא שלא הוחזק אחר מהני כמו למאן דס"ל דשמו ושם אביו סגי אף דאפשר שיש אחר בשמו ושם אביו כזה משום דלא הוחזק וכו' עכ"ל:

אמור מעת' בנ"ד שהוקבע כינוי זה לזה המבוקש חמיו של מרא"ר בשם רודיס"לי והוא ידוע וניכר לכל בכינוי זה ולא הוחזק אחר בחלבייא שמכנין אותו בכינוי זה דרודי"סלי ודאי שעולה תמורת השם והפשר דעדיף משם העלם כראובן ושמעון:

זאת

זאת תורת העולה דאשת מרא"ר הנזכרת שריא להתנסבא לכל גבר די תצבא ואנש לא ימחא בידה אם יסכימו עמי בעלי תריסין רבנן דפקיע שמייהו ואנכי אהיה לשניף :

בה דברי הטרוד בטרדות הזמן לא יתנוני השב רוחי לכל אשר יכתה · והוא **המג"ן**

אחר כתבי כל אלה כן בא לפנינו הר"י שבאכו יצ"ו לאסהודי סהדותא דידע ובכן

במותב תלתא כחדא הוינא נחנא ב"ר דחתימי לתתא כד אתא קדמנא ה"ר יוסף שבאכו והעיד בתורת עדות גמורה ככח תורתנו הקדושה באם לא יגיד וקם על רגליו והעיד וכה אמר איך גוי מערבי היה אצל האי'מיר שבחלביוא שר בית הסוהר ויהי היום והיו חבושים אללו גוים ומקצת יהודים שגזר עליהם האי'מיר ליאסר ובכללם יהודי אחד זה שמו מראד ליהר אל רודיס"לי וקם גוי אחד מן החבושים וחתר חתירה בכותל ויברח הוא וכל אסירי האי'מיר אשר היו אסורים שם וכראותו בן הגוי המערבי שר בית הסוהר שברחו מבית הסוהר כל אסירי האי'מיר פחד לנפשו מן האי'מיר וברח לו ואחר עבור זמן כן בא גוי א' דורזי מחלביוא שלח אותו האי'מיר בשליחות מחלביוא אל מקום אחר ובחזרתו לחלביוא אמרו לו יהודים למה נתעכבת כ"כ ואנחנו פחדנו עליך על מה שנתעכבת וכה א"ל אל האי'מיר בעתני לשוף ותאכים אל שוף בעתני לצור קלו לו שפ'י שמא פ'י קלהון וחק טיליע לינא לחיב פ'י צור הדאך ט מוג, דאבי אלי כאן סג'אן ענדנא הון והיכהזאם מינשאן אל מחבים אלי רחו סאלתו ליש ג'ית להון אלך שי קרייב יעני קלא לא וחק אלא מא ג'בני אלא חסניא אל יהודי אלי כאן ענדי פ'יל חבס סאלו אל דורזי קלו שו אל יהודי קלו מרא"ד ליהר אל רודיס"לי קלו ויבו קלו וחאק הונ'א להון מתא יספיר צ'עיף ענדי פ'יל בית ומת ומא כאן חדא יקברו לאנהון מתווליה קימות הנא השתריתלו כפאן וכפנתו וקברתו וחדי עכ"ל · ולראיה חתמנו שמותינו פה דמשק בחדש סיון שנת התקל"ז והכל שריר וברירר וקיים :

המג"ן	יוסף בכ"ר מנשה הכהן הראזי ס"ט	הצעיר יוסף לוי ס"ט

והרואה יראה כי לפי עדותו של הר"י הנזכר ארווחנא שמעתתא ונסתלקו כמה ספיקי דהא איכא קשר דברים אחרים בין כדברי הגוי הא' בין כדברי הגוי הב' ועוד בה מן הראוי לשאר ספיקות דשם אביו ושם עירו ולאפס פנאי לא אוכל להאריך עוד ותו לא מידי · גם אלה דברי **המג"ן**

מענותנותיה דמר ניהו רבה הרב המובהק המורה מו"הר המג"ן הי"ו הנז' עליון למעלה אותי צוה והוא פקד עלי לבא על החתום וידענא בנפשאי דבחים חילאי ולא ידענא לבוין אומרא הכן לבלתי סור מן המצוה פה קדוש לא מריתי ועברתי בכל דברי הרב הפוסק נר"ו בתשובתו הרמ'תה להרבה ולרחבה ואחזה אנכי שכל דבריו אמת וצדק ואוכם לחיבים חזוק ויפה דן את הדין אמת לאמתו דאה ויתר את האשה הנז' מכבלי העגון וכולהו טעמי דיהיב לן בשריותא דהך אתתא כולהו הלכתא ניכהו ומפיו אנו חיים דסלקא לוה שמעתתא אליבא דהלכתא ומי כמוהו מורה וכל הפורש ממנו כפורש מן החיים ועל דבר אמת וצדק הנה באתי ביהודה ועוד לקרא וחתמתי שמי פה דמשק בתמוז דהאי שתא הנז"ל :

אנכי איש צעיר אברהם בה"ר יצחק עאמראן ז"ל ס"ט

סימן ט"ז

מעשה שהיה כך היה אברהם בנו של יוסף צרור ה"י חתן ה"ר יעקב גרשון הי"ו אשתו רצתה ללכת לבית גי'ליבי אהרן נ"ע עם אמה ענה אברהם חתנו וא"ל הלא את מתמול שלשום אמרת שאסור ללכת לבית הנז"ל לפי שמדברים דברי נבלות ולמה את הולכת היום אני איני מניח את אשתי ללכת לשם ובן עשה שסגר הפתח בעדה והתחיל להכותה כי מתאמצת היא ללכת עם אמה בא משרת הבית ושבר הדלת ונכנס להצילה ובן עשה ויקחנה עמו לבית חתן הר' יעקב גרשון הנז' שהוא יש לו שתי בנות האחת נשואה להנז"ל ואחת להר' חייא ניגרין ה"י והם דרים בבית אחד ויהי במחרים וכמו השחר עלה הלך יחף וראשו פרוע ויצעק צעקה גדולה ויבא עד לפני השר וכה אמר יא סידי מראטי ביחמרו הא וביכטטואה וביידרוקא לענד שמוש אסיאו והוניך בירון מווג'וד חייא ואל בראס שייאון ובפ'תעלו פ'יהא אל אמאר לילא וליך הנא מראתי בייכדוהא מן פרשתי בקא אין איתכבר פ'י אל דעוויא ביר ואהלו ואיבכאן לא יוס אלא תעלא בטאלוב חאקי מנאך כאותה שעה בערה חמת השר לבלי חק ושלח אחריהם מלאכי מות ולקח לחייא הנז' ולמשרת ועד השלישי לו בא שהוא שמואל הנז' וכראותו שהוא נתבקש לשר והשר הוא איש רע ובליעל שלח להודיע לשאול שהוא נקרא על שמם וכשמעם נלבו במו נר והלבו אצל השר ובטרם יקרבו אל השר צעק עליהם לאמר מה לי ולכם בני צרויה לבו לדרככם ואל תדברו וכראותם שהשר בעוס ביותר חזרו לאחור באותה שעה צוה השר לתלות ב"מ השלשה בחורי חמר לולי ה' ברחמיו שלח קאפיג'י אחד לשם ונכנס אצל השר והצילם ע"י שיחד בחיק במעט קט היו נהרגים ויאמרו לשר אדוני מה שלקחנו אותה הוא לבית חייא חתנו השני למאי דבינו נשמעו הדברים להר' יעקב גרשון הנז"ל שבאותו פרק היה בבירות ובא נח'ץ עלי דרך לראות איזה גופא דעובדא ויתרצה לפני השר באותה שעה שלח אחר חתנו המוציא ש"ר ויאמר לו השר אתה אומר שאשתך זונה מעתה צריך אתה לשלחה לנפשה לא תוכל עוד לשכב אצלה להיות עמה גרש לך ויצא מדון ואני מחייבך לגרשה אצל השופט ואם לאו אני חותך את ראשך ובן עשה שגרשה בעש"ג אחר כל אלה חילה הר' יעקב לשר שיכריחהו לגרש גם בדין ישראל ובן עשה וצוה לו השר לבעל האשה לגרש בדין ישראל ולפי שלא נמצא שם מי שיגרש שלח אחרי וגם אחר שליח ע"הק צפת תו' ה"ר יעקב הדהן נר"ו מערבי שנמצא כאן באותה שעה ואחר ר' מכלוף אל ג'ויאן ה"י ואנחנו קמנו ונתעודד ללכת לצידון לבתוב הגט וכשהלכנו לשם ברח הר' אברהם בעל האשה ויצא יצוא וישלח חמיו ויבקשהו ולו נמצא ובא אצלינו ואמרנו לו צריך אתה לגרש זאת האשה אחר שהיא זונה והיא גם היא לא תוכל לדור עמך מרוב השנאה שנתחדשה ביניכם ויען ויאמר שאינו מגרש אם יחתכו ראשו ואם באולי יגרש ילכו עמו לצפת או לטבריה ת"ו ושם

ויגרשנו בקצור היתה הפצירה. עד בוש ולא רצה לגרש למאי דבינן. בינו בא תופ'כג'י אחד אצלנו והכהו מכת מות וכה אמר לו מלעון כאפ'יר אינתי בי תצ'חאך עלא והזור אמרנו לו אנחנו לתופ'כג'י לא אתה בי כדיננו אי אפשר להתגרש כי אם ברצונו הטוב והגמור בלי שום אונס כלל ענה התופ'כג'י ואמר לו מה אתה מרויח האשה כבר אברת אותה בידיך וגרשת אותה כדיננו מי יוכל עוד להחזירך אמרנו לו לתופכג'י כשם שאתה מקבל שכר על הדריסה כך תקבל על הפרישה ויקם וילך התופכג'י. חזרנו לדבר עמו ואמר הוא מעצמו אם יתן לי ת"ק גרוש שכר הגט אני מגרשה ברצוני הטוב והגמור באותה שעה נכנסנו עמו בפשרה עד שנתרצה בק' גרוש ואמר שהיה רוצה המעות אמרנו אנחנו ערבי' על מעות הנז' ולא נצא מן העיר עד שנתן לך הק' גרוש ובאותה שעה נתרצה לתת הגט גם צריך להודיע שכשברח המגרש מן העיר תפשו את אביו והניחוהו בבה"כ וא"ל לא נעזוב אותך לצאת עד בוא בנך זה היה לעת ערב ולבקר בא ועבר כל המאורע הנז"ל ונתנו לו גט כאשר הורונו מן השמים וצוינו שלא תוכל להנשא עד עבור כ"ד חדש לפי שהיא מניקת בת אחת וצריך למנות כ"ד חדש מיום הלידה. ויפרדו איש מעל אחיו אחר עבור זמן טוען המגרש שהגט שנתן הוא פסול ובטל לפי שהיה אנוס אונס הניכר ואינו צריך למודעא מעתה שאול שאל לנו כת"ר שיחיה לעד בי"ר להודיעו על מה אדני הגט הטבעו ומי שמע כזאת מי ראה כאלה ולאו בפירושא אתמר אלא ע"י שליח ברם הגדלתי השמחה לחוות דעי ואשא עיני אל ההרים שיני בקדם מר ניהו רבא שיחיה לעד טרם כל דבר ידע אבונא בערכי השפל ולא אמרו כל השיעורין הללו למצניעיהן ואני שהרי במרומים שלא היה חפצי ליכנס באיסור ערוה החמורה ואפי' שתל"י זכיתי וראיתי כמה גטין שכתבו בימי אבא מארי זוק"ל חלי"ש וגם בעברי בשליחותי למערב עכ"ז מה אני ומה חיי לבוא אל שע'ר טיב גטין וקדושין ברם להיות שהיה עמי שר וחשוב השליח הנז"ל עליו סמכתי שידעתי בו בקי בכל מכל כל והן עתה אינו בנמצא פה עמנו היום ולאתי ממחולתי בקב שלי להראות לו סמוכות שלי כתלמיד לפני הרב הן קדם אניגה בא סוגיית פרק המגרש והילך אמר ר"נ א"ש גט מעושה בישראל כדין כשר ש"כ פסול ופוסל וכו' וטעמא מאי כדין בכדין מיחלף שלא כדין בכדין דיש' לא מיחלף פירש"י וא"א מיחלף בש"כ דישראל ואתי למימר דיש' נמי לא פסיל ואמרו לעיל דפסיל היא גופא גזירה אטו כדין וגזירה לגזירה ל"ג והנה מדברי רש"י ז"ל משמע דהיא גופא קאי על שלא כדין דישראל דמ"ה אינו גט ולא אמרנו דפוסל ופסול אלא גזירה משום כדין דישראל וא"כ איך ניגזור גזירה לגזירה וכפי זה אם מעושה שלא כדין בישראל מן התורה הגט בטל ואם נשאת תצא והולד ממזר. אבל הר"ן ז"ל פירש היא גופא גזירה אטו כדין דישראל וגזירה לגזירה ל"ג משמע דקאי על כדין דנכרים דמן התורה הגט בטל ולא גזרו בו לפסול אלא אטו גט דישראל המעושה כדין אבל שלא כדין דישראל אפשר דהוי גט ומדרבנן פסלוהו כדי שלא יכריחו ב"ד לגרש בע"כ נשותיהם וכך מצאתי בבה"ג א"ה סי' קל"ד כ"ב אנסוהו בישראל שלא כדין פסול מדרבנן ואם נשאת לא תצא והולד כשר וכבר גלוי וידוע דאפי' גוים חובטין אותו וא"ל עשה מה שישראל א"ל והוא כשר דלפניהם ולא לפני גוים הוא כשהעשוי הוא עפ"י דייני גוים אבל

אם העשוי הוא עפ"י דייני ישר' ש"ד. ברם דא עקא דמל' ריא"ז משמע דפסולו מן התורה ועכ"פ לא הוי ודאי ממזר אם נשאת והיינו כשהוא שלא כדין אבל כדין דידן כדין הוא לפי שהוא הביא האונס על עצמו להסר ולהעליל על אשתו שהיא זונה ואמרי' בגמ' בפ' ח"ה תלויה וזבין וכו' שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחריני וא"ל דנדון דידן לא הוי אונסא דנפשיה. הנה מוהר"ם אלשקאר סי' ע"ג דבטענת מאיס עלי כופין אותו לגרש ומה לך מאיס עלי יותר מזה שהיא אמרה בפיה דדמי עלה כארייא וגם כיון שגרש בדת הגוים ובעיר שגרש אינו יכול לדור עמה כפי דת הגוים כיון שנגרשה ב"א ע"י האיסתקלל שיבוא עליה איש נכרי וזה לא אפשר לה ח"ו בדינינו א"כ צריך שיכופו אותו כיון שאינו רשאי לישאר אצלה והיא אינה חייבת לילך אחריו לעיר אחרת עיין במהר"ם זאת ועוד שהרב בבה"ג כתב ג"כ דלא היה הדין למסרו לא"ה אם היה ברשות ב"ד ולצורך השעה משום מגדר מלתא בדין קרינא ביה ואין לך מגדר מלתא גדול מזה שלא ישמעו לעשות כמעשיהם להוציא לעז על נשותיהם ולמסור דמן של ישראל בידי א"ה שאלולי ה' שהיה לנו כמעט היו נהרגים שלשה ב"א ועכ"ז לא שב ידו מבלע בשפיכות דמם שהוצרך פזור רב להנצל מגזירת השר ואיך נאמר לזה לאכול כשור וכה פעם אחרת ואפי' אם יחלוק בעל הדין עדיין נאמר דכיון שאל בפיו לתת לו מעות לתת לה גט ודאי דהוי גט ואף דרוב הפוסקים אמרו דאין דמים לאשה דמאן לימא דהאי יהבי ליה תרקבא דדינרי הוא מחיל הני מילי כשהם נותנים לו מעות לגרש בכפיה אבל אם שואל כ"וכ ומתפשרים עמו והם לא קדמוהו בנתינת מעות הוא שפיר מגורשת ומנא אמינא לה מההיא דהר' אמרי נועם בתשו' ב"ן אמכם אומ' אני דכל שמקבל המעות לגרושין דמי לענין שאם ימסור מודעא צריך שידעו העדים באנסו ואי לאו מודעיה לאו מודעא דכיון דמקבל מעות מעתה לאו גילוי מילתא היא וא"כ אין כאן מודעא כיון שמגרש ברצון מפני תועלת המעות וכו' ואינו צריך לבטל המודעא אלא שנהגו כן לרווחא דמלת' וזהו לע"ד דאין דמים לאשה וכמ"ש אבל הרשב"א ז"ל פליג עליה דכל דשקיל וזזי סתמא דמלתא גמר ומחיל אונסיה וראיתי להרב הגדול כמהר"י אבולעפייא ז"ל בתשובה שרצה לדקדק בדברי הריב"ש שלא אמר אין דמים לאשה אלא כשאנסוהו לגרש ולקבל מעות אבל אה"נ שאם אנסוהו לגרש והוא ברצונו הגמור פתח ואמר תנו לי מעות כך וכך ואגרש אפשר לומר דאגב זוזא ואונסא גמר ומגרש הוא לישנא דהריב"ש דק' וכו' משמע שלא דבר אלא דוקא במי שאנסוהו לקבל מעות ולגרש אבל אם אנסוהו לגרש והוא מעצמו לא פתח פיו שיתנו לו סך מעות ונתפשרו עמו יודה לדברי הרשב"א דאגב אונסא וזוזא גמר ומגרש ע"כ וכ"ת הר"ב אמרי נועם דבזה אפ' לו' דלא פליגי הריב"ש והרשב"א דע"כ ל"ק הריב"ש דאין דמים לאשה אלא כשהם כפוהו לגרש ולקבל מעות ברם אם הם כפוהו לגרש והוא מעצמו אמר תנו מעות אפשר דיודה דמגורשת אלא שאני מבטל דעתי הוא בפני כל הפוס' שאמרו דפליגי אם כן אף שדברי הרב הם דברים של טעם למעשה יש לחוש דלא למעבד בה עובדא וכו' ולי אני הדיוט ק"ל על דברי הרב א"כ דלמה לא יקיים דעתו ונימא דמה שאמרו דפליגי הוא כשהם אמרו לו על המעות ולגרש בע"כ לרשב"א מועיל דאגב אונס' וזוזי גמר ומגרש ולהריב"ש אין

מועיל

מועיל דאין דמים לאשה אבל אם מעלמו שאל חלקו כפיו יורה הריב"ש דמגורשת וחילוק זה הוא מוכרח בדברי הריב"ש לכל הולך בדרך ישרה אבל מה העשה שהער העיד האיש הר"ב א"כ דלא למעבד בה עובדא ועכ"פ לא אמר דברים אלו אלא בנדון דידיה ברם בנדון דידן שהוא הביא ע"ע גם העיד על אשתו שהיא זונה גם שלא היה בתוך האונס בא אביו וככר ידוע דאונס אביו לא מקרי אונס לגבי דידיה וגם דמלי' דמאים עלה וברבתיבנא וא"ת שגם הוא היה בתוך האונס שהרי התופסנ'י הכבו כפש וא"ל לגרש לזה אמינא דהתופסנ'י לא בא אלא בשכרו על כל פסיעה וכיון שהלך לו אם לא יבקש עליו ה"ר יעקב חמיו לקרות לו סיבה לא ישוב עוד לביתו ונסתלק אונסו בלבתו וכ"כ הרב הנז' וז"ל הרי שאפי' באונס ידוע על יד מי שיוכל לאנוס וכו' והבריחוהו לגרש מ"מ כיון שנסתלק האונס והלכו להם אנשי השופט ולא איימוהו לא נפסל הגט אעפ"י שבירה היה לחזור ולהעליל עליו אעפ"כ כיון שאלטרך להוציא עוד הוצאות אחרות אין לחוש לה וכו' וה"ת ששם אמר ולא איימוהו וכאן איימוהו בנ"ד הנה הוא לא הטה אוזן לכל האיומים ולא נתרלה ולא ענה אמן כ"א עי' מעות מנכר מלחא דלא נתרלה אלא בשביל המעות ומש"ל שהעיד על אשתו שהיא זונה לאו למימרא דבשביל כך הוא חייב להוציאה אלא לומר דמלר שאמר שהיא זונה בפני השר יצא לו זה האונס והויא אונסא דנפשיה וגם כ"ל להביא קלת סייעתא ממור"ס ז"ל בהג"ה סי' קל"ד דכאנסוהו ישראל שלא כדין לא ליין בלום וכאנסוהו גוים וכו' שם ליין הנה ואפי' אם קבל מעות וכו' לא אמרינן נתרלה משמע דס"ל דבישר' ואפי' שלא כדין אם נתרלה במעות הוי גט זה מה שיכולתי לעלות בזכרוני והבת עדיין היא בלא נישואין אמרתי אם אני טועה בדין תל"י לא הפסדנו בלום ושלום בת"ר יסנא:

הלעיר **אברהם עמרם** ס"ט

העתק מה שהשבתי על דבריו

אהוביטו החכם השלם כמה"ר אברהם עמרם נר"ו

תחלת דבר הנה שפתי שואלין ודורשין לשלום אין קץ ומבאן לקובלנא אחת בכתב אמריה תאמר וטעמא טעים על מעשה הגט הניתן על ידי בכורך להכשירו מכמה טעמים דלאיו ולא חרא כהו לטיבותא כאשר נבאר בס"ד זה ילא ראשונה הביא לנו ההיא סו' דפ' המגרש בגט המעושה וכו' ופירש"י עלה וז"ל שלא כדין דנכרים בבדין השואל לא מחלף וה"א מחלף בשלא כדין דישראל ואתו למימר שלא כדין דישראל נמי לא פסיל ואמרי' לעיל דפסיל היא גופא גזרה אטו כדין וגזרה לגזרה לא גזרי' וכתבת על זה וז"ל והנה מדברי רש"י ז"ל משמע דהיא גופה קאי על שלא כדין דישר' דמ"ה אינו גט ולא אמרי' דפוסל ופסול אלא גזרה משום כדין דישר' וא"כ איך נגזור גזרה לג' וכפ"ז אם מעושה שלא כדין בישר' מן התורה הגט בטל ואם נשאת תלא והולד ממזר אבל הר"ן ז"ל פי' היא גופא גזרה אטו בדין דישר' וגזרה לגזרה ל"ג משמע דקאי על כדין דנכרים דמן התורה הגט בטל ולא גזרו בו לפסול אלא אטו גט דישר' המעושה כדין אבל שלא כדין דישר' אפשר דהוי גט ומדרבנן פסלוהו כדי שלא יבריחו ב"ד בעב"ר בשותיהם עכ"ל ודברים אלו באו שלא בהשגחה

ומי יתן ידעתי מהיכן עלה בדעתך לו' דהר"ן קאי על כדין דנכרים הפך דברי רש"י מאחר שסניאס כדבור אחד נאמרו ושפתי הר"ן ברור מללו דאשלא כדין דישר' קאי שהרי כתב וא"א מחלף בשלא כדין דישר' דפסיל וכו' היא גופא גזרה וכו' הרי להדיא דבוונתו לו' דלא אמרי' ש"כ דנכרים מחלף בש"כ דישר' דהא ש"כ דישר' הויא גזרה ונגזרה לגזרה ל"ג ותודהא כדין דנכרים וש"כ דישר' שקולים הם ומשפט שוה ל"כ׳ ותו לפי"ד אכתי תיקשי להר"ן דניחא דלא גזרי' שלא כדין דנכרים אטו כדין דנכרים משום דאיהו גופיה גזרה מ"מ ניגזור שלא כדין דנכרים אטו שלא כדין דישר' דלפי"ד ס"ל להר"ן דהוי גט מן התורה ׳ ותו דמדברי הר"ן דלקמן ברבור ותמהני וכו' להדיא קאמ' דכדין דנכרים לא הוי גט כלל אפילו אם קבלה קדושין מאחר רק לענין לפסלה מן הכהונה וא"כ הה"כ בשלא כדין דישר' דשקולים הם וכמו שהוכיח כן הרב המופלא מכתב מאליהו בש"ז סי' י"ג והשוה דעת רש"י והר"ן יחדיו ידובקו וגם הר"ב בית שמואל בסי' קל"ד ס"ק ח' השוה רש"י עם הר"ן וכל הנבחים בזה אינו אלא מן המתמיהין ואין לי להאריך בפשוטות של בית רבן:

עוד כתב וכך מלאתי בבנ"הג א"ה סי' קל"ד כ"כ בישר' אנסוהו ש"כ פסול מדרבנן ואם נשאת לא תלא והולד כשר ובכר גלוי וידוע דאפי' גוים חובטין אותו וא"ל עשה מה שישר' או' לך הוא כשר דלפניהם ולא לפני גויים הוא בשהעישוי ע"פי דיינו גויים וכו' ברם הא עקא דמלשון ריא"ז משמע דפסולו מן התורה וכו' ע"כ ואומר כי לא זו הדרך לפסוק דין ולאתויי סייעתא מדברי הר"כ בב"הג שמעתיק דברי הפוס' בקלור וכל ישר הולך לריך לעיין במקור ושרש הענין ומכטן מי ילא מה שמעתיק הרב המאסף הלא לך לדעת שדברי הר"כ בב"הג הם דברי מהרשד"ם ז"ל בסי' ס"ג בחא"ה והוא ז"ל ילא לידון בזה כדעת הרמב"ם ז"ל שסובר דכדין דנכרים ושלא כדין דישראל מן התורה הוי גט אלא דרבנן פסלוהו דאיהו ז"ל פוסק כדרב משרשיא וכמ"ש מרן הב"י:

הן אמת שאני תמיה בדברי מהרשד"ם שהשוה דעת רש"י בדעת הרמב"ם ודייק לה מדפירש"י שלא כדין פסול להתירה להנשא ודן מזה הרב שאם אנסוהו ישראל שלא בדין אינו בטל רק דהוי גט פסול שאסור לינשא בו לכתחי' ודבריו תמוהים דממ"ש רש"י דשלא כדין דישר' דפוסל הוי גזרה דרבנן מבואר להדיא דס"ל דהוי גט בטל מדאו' כאשר יראה המעיין וכאשר הורה גבר הר"ב המכתב יע"ש וזה ברור ול"ע ואפשר לדחוק ולו' דס"ל לרשד"ס ז"ל דדברי רש"י הללו הנאמרים על דברי רב נחמן אמר שמואל הוי' כפי מאי דס"ד דרב משרשיא דפסול בכדין דנכרים דקאמ' היינו מדרבנן וה"ה בש"כ דישר' דמשפט א' לשניהם:

ואיך שיהיה אם הרשד"ם אמרה היינו משום שהוא ז"ל העלה דינו ע"פי שטת הרמב"ם ז"ל כאשר יר' שם המעיין והרי רבו גדולי הפוס' שנחלקו עליו ה"ה הטור והרשב"א והר"ן ורי"ו וריא"ז ולית הלכתא כהרמב"ם בזה במקום רבים שחולקים עליו מה גם שרבי' הגדול בשלחנו הטהור סי' קל"ד פסק דלא כהרמב"ם וכאשר דייק הר"ב בית שמואל שם בס"ק ח' שכתב וז"ל פסול הוי' לענין כהונה פוסל אבל לענין אחר אינו גט כלל כ"כ רש"י והר"ן והטור וכן משמע בש"ז וכו' ע"כ וקיו' מדכתב מרן בש"ז אנסוהו ישראל

ש"כ וכו' פסול ואעפי"כ פסלה מן הכהונה ומדקאמ' ואעפי"כ משמע דפסול הוי' דאינו גט כלל ואעפי"כ פסלה מן הכהונה דאי פסול מדרבנן ומדאו' כשר מאי ואעפי"כ הא כיון דמדאו' כשר פשי' ודאי דבדין הוא לפסלה מן הכהונה כיון דמדאו' כשר וחכמים לא באו אלא להחמיר לו' שלא תנשא בו לכתחי' אלא ודאי דפסול מן התורה הוי לדעת מרן ז"ל· עוד אני תמיה במ"ש בדס דה עקא שמלשון ריא"ז משמע דפסולו מן התורה דנהי דנעלם מעיניך סברות כל הפוס' הנז' מ"מ הא מיהא לפי דבריך הנה רש"י קאי בשי' ריא"ז למה לא חששת רק לדברי ריא"ז הגם הלום שיחסת להר"ן סברא שלא עלתה על לבו והוא ז"ל מסיעת רש"י ועד שיחסת להר"ן מה שלא עלתה ע"ד לו' דש"כ דישר' הוי גט מדאו' ולא פסול אלא מדרבנן היה לך להביא מהרמב"ם דבהריא אמר ומ"מ בכבר כתבתי שלא העלו הלכה במותו בזה והנה כל העוסק בדיני גטין וקדושין צריך לחור ולחפש חפוש מחפוש בדברי הפוס' ולהיות מוראי ההוראה ומתון בדין ועוד אשאלך והודיעני דאפי' תימא שיהיה הפסק דש"כ בישר' מדאו' כשר ומדרבנן פסול מה עזרת ללא כח דהא עכ"פ לא תוכל להנשא לכתחי' כיון דמדרבנן פסול וכ"ד עדין לא נשאת היא וא"כ מה הלשון או' בדס דא עקא דמלשון ריא"ז משמע דפסולו מן התורה דבנד' דאלו לא היה פסולו מן התורה היינו מרווחים בכ"ד טובא וזה אינו כלל דאכתי פסול מדרבנן ואיך נתירה להנשא לכתחי'· עוד כתב ועכ"פ לא הוי ודאי ממזר אם נשאת והיי' כשהוא ש"כ אבל כ"ד בדין הוי לפי שהוא הביא האונס על עצמו לילך לשר ולהעליל על אשתו שהיא זונה ואמרי' בפ' ח"ה גבי תליוה וזבין וכו' שאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחרינו ע"כ הנה אפי' נחשוב כ"ד דמקרי אונס דאתי ליה מנפשיה מ"מ הלא תראה מ"ש הר"ב מכתב מאליהו בש"ז סי' כ' דלרוכא דרבוואתא ס"ל דע"כ ל"ק דאונס שהביא האדם על עצמו דלא הוי אונס אלא היכא דנגרש בסתם ולא נתחרט ומיאן בנתים דאמרי' בשם שהיה מרוצה מתחי' כך הוא מרוצה עד לבסוף אבל אם מיאן ונתחרט בנתים אף שבתחלה הוא הביא האונס על עצמו גט מעושה הוא ופסול ובל זה הוא אם היה כ"ד דומה להביא האונס על עצמו אבל למתבונן היטב בדבר בעיניו יראה ולבבו יבין דכ"ד לא דמי בעובדא לדנא שהרי דבר זה לא נאמר אלא במי שנתרצה בתחי' לגרש מדעתו ולזרוזי נפשיה לקיים לבסוף מה שנתרצה בו מתחי' מדעתו ורצונו שם על עצמו קנס או נתן ערבון או נשבע דבכל כי האי אמרי' כיון שהוא ברצונו הטוב רצה לגרש ושם אותו קנס על עצמו בתחי' בלתי שום אונס שלא היה שום א' אונס אותו אמטו להכי אף שלבסוף מוכרח לגרש מחמת השבועה או הקנס אמרי' דלא הוי אונס שהרי הוא מרצונו בתחי' נתרצה ושם על עצמו הקנס והשבועה וה"ה במוכר שדהו אף שהוא אנוס לדוחק המעות מ"מ לא מיקרי אונס שהרי לא אנסו אדם על זה והוא נאנס מעצמו מחמת הממון ואמרי' מתוך כך מוכר חפלו מדעתו דהתם איכא למימר גמר ומקני ובמ"שפי רשב"ם יע"ש אבל בכגון כ"ד שאיש זה לא עלתה ע"ד מעולם לגרש לא מרצון ולא בלתי רצון רק שהעליל על אותם האנשים והלשין אותם לשר שח"ו הם מזנים עם אשתו וחשב להנקם מהם ולהרע להם ולהפסידם ממון רק שאח"כ ע"י שוחד שהשחיד אבי הבת לשר אתיליד ריעותא דאונס שהכריח השר לבחור לגרש אשתו כיון שהוציא עליה ש"ר שהיא זונה ואטו דבר ברור שהאו' על אשתו שזנתה שמחייבים אותו השרים לגרש ותו דאפי' את"ל שכן הדבר פשוט שמחייבין אותו לגרש והוי כאלו הוא הביא האונס על עצמו מ"מ כיון דהעיקר הוא לגרשה בגט כשר בהלכת נוכרין יהודאין וזה שהלשין לשר לו' שזנו עם אשתו לא אסיק אדעתיה מעולם שהיו מחייבין אותו לגרש בדיני ישר' כי בדינינו אין כופין אותו לגרש ע"ז וגם הגוים לא יכריחוהו לגרש בדיני ישר' רק ע"י בקשה מהישר' ומקח שוחד באופן שמעולם לא בסוף ולא בתחי' נתרצה לגרש ולא עלתה כלל על לבו ולא דמי להאיך בשום צד והאריכות בזה אך למותר :

עוד כתב' וא"ת"ל דכ"ד לא הוי אונסא דנפשיה הוא מהר"ס אלאשקאר ז"ל סי' ע"ג כתב דבטענת מאיס עלי כופין אותו לגרש ואין לך מאיס עלי יותר מזה שהיא אמרה בפיה דדמי עלה כאריא ע"כ תמהני עליך שאתה רוצה להטפל בגטין וקדושין ואיך משניח בספרי הפוס' אשר מימיהם אנו שותים ובפרט בש' הב"י אשר כל בית ישר' נשענים עליו הוא אבינו הוא רוענו הלא תראה בב"י א"ה סי' ע"ג שהאריך הדבר בגרש הדין דמאיס עלי ובמה דיות נשתפכו בזה הפסק שעיקרו הוא מהרמב"ם דכופין להוציא בטענת מאיס עלי מן הדין והריא"ף ז"ל כתב שהגאונים תקנו כן ור"ת והרא"ש ז"ל ערערו הרבה על זה וכתבו שבל המעשה בטענה זו מרבה ממזרות בישר' ולזה הסכים הרשב"א וכתבו שאם הגאו' תקנוה לדורם דווקא תקנוה ועכשו אין לנו לזוז מדין התלמוד ולזה הסכים המ"מ והר"ן והרמב"ן והטור ומהריק"ו ורבינו הגדול מהרי דאתרוותא אילין כן פסק בש"ה סי' ע"ז וז"ל האשה שמנעה בעלה מתשמיש היא הנקראת מורדת וכו' מאסתיהו וכו' אם רצה הבעל לגרשה וכו' ע"כ וסיים ע"ז הר"ב בית שמואל ס"ק ו' אם רצה אבל אין כופין אותו ולא כדעת רשב"ם והרמב"ם ומאחר שכן מי יקל באיסור א"א נגד כל הפוס' הללו ובפרט נגד מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו כ"ש בערוה החמורה שאפי' הוא ז"ל היה מיקל היינו יכולין להחמיר כאשר אנחנו מחמירין בכמה פקפוקי ודקדוקי סופ' כ"ש שהוא ז"ל פסק להחמיר ואף מהר"ס אלאשקאר ז"ל לא סמך ע"ז אלא בכ"ד שהיה המגרש משומר וכתב דבכל כי האי אפי' הרא"ש וסי' מודים כאשר יע"ש ואפי' במשומד לא הסכימו בן האחרונים ז"ל פוק חזי להר"ב בכ"הג סי' ע"ז שהביא במה מרבני האחרונים שמסכימין לזה :

עוד כתב' וז"ל וגם כיון שגרש בדת הגוים ובעיר שגרש אינו יכול לדור עמה כפי דת הגוים כיון שגרשה כי אם ע"י האיסתקלאל שיבוא עליו איש נכרי וזה לא אפשר בדיננו א"כ צריך שיכופו אותו כיון שאינו רשאי לישאר אללה והיא אינה חייבת לילך אחריו לעיר אחרת עיין במהר"ס עכ"ל דברי מהר"ס אלשקאר ז"ל שרמזת הם דברי הרא"ש ז"ל הביאם בנו רבינו הטור בא"ה סי' קנ"ד שנשאל מי שטוענת שיכופו לבעלה שיגרשה מפני שהוא בורח וכו' ואינו יכול לעמוד במקום אחר מפני סכנת נפשות תשו' דבר זה תלוי בחקירת הדיינים אם הדבר ידוע שאינו רשאי לעמוד במקום שנשאת מפני שב"כ אין לך טענה גדולה מזו כיון שאינו רשאי לישאר אללה והיא אינה חייבת לילך אחריו לארץ אחרת וכופין אותו לגרשה ע"כ ופסקה מרן בש"ע סי' קנ"ד ס"ט :

איברא

איברא דלכאורה יר' שאין זה מוסכם שהרי כתב מהר"י בת"ה סי' רט"ו במי שנשא אשה בארץ מולדתו וכו' וירד מנכסיו ואינו יכול להתפרנס שם ורוצה לילך לגור במקום אחר שכופין את אשתו ללכת אחריו עי"ש והדברים ק"ו אם בשביל המזו' שאינו יכול למצוא פרנסתו במקום שנשאה כופין אותה לילך אחריו כ"ש כשאינו יכול לעמוד מפני הסכנה דכופין אותה לילך אחריו וכיון שמן הדין כופין אותה לילך אחריו לא נוכל לכופו לגרשה והתימה מהר"כ ת"ה דבל רז לא אניס ליה איך נעלם מעיני כת"ר דברי הרא"ש והטור שכור הייתי לו' רע"כ ל"ק הר"כ ת"ה דכופין משום פרנסה אלא מהטעם שכתב הוא ז"ל דאתתא הויא בעלייתו של בעל ולא בירידתו ולחיים נתנה ולא לצער דמהך טע' לא מצי בעל להוציאה ממקומה ואמטו להכי כשאינו מוצא פרנסתו במקום שנשאה הויא לה ירידה לגבי האשה שהוא ברוחק מזו' ולכן כופין אותה לצאת ואף שיהיה לה ירידה וצער בשהיא נפרדת מארץ מולדתה מ"מ יותר גדול צער המזו' כדכתי' כי ע"ז בחרת מעוני ולכן כופין אותה לילך אחריו להתפרנס בריוח שדבר זה עליה הוא לה ברם אם הבעל מסתכן בישיבתו במקום שנשאה מה איכפת לה לאשה ואין דבר זה נוגע לה ואי איהו אית ליה סכנה ילך למקום אחר וב"ד כופין אותו לגרשה אבל בענין הפרנסה שנוגע לה הצער אם ישבו במקום הנשואין יש מקו' לומר דכופין אותה לילך עמו ולהתפרנס בריוח אמנם מלבד שלא הבאני חי' זה הלא תראה למהרשד"ם בא"ה סימן קנ"ה שדן ק"ו מנדון הר"כ ת"ה לנדון שלו שהיה לו לבעל סכנה והשוה דעת הר"כ ת"ה לדעת הריב"ש וחלק על מ"ש מרן ב"י סימן ע"ה שלא נראו בעיניו דברי הר"כ ת"ה וכתב עוד דאפי' את"ל שהריב"ש והר"כ ת"ה חולקים יד הבעל על העליו' שיכול לו' אם תרצי לילך עמי טוב ואם לאו תשבי את ולא נוכל לכוף אותו לגרשה ולהניחה במקומה כי יאמר לה הכיאי דאיה וכו' כ"ש שהדבר ברור שאין חולקי' וכו' עכ"ל וכמה מרבני האחרונים נטו לסברת הר"כ ת"ה כאשר כתב הרב המאסף בא"ה סי' ע"ה בהג"ה ב"י ס"י והתימה איך לא נתעורר שום פוסק בדברי הרא"ש רק את זה ראיתי למהריק"ש בהגה לא"ה סימן ע"ה שכתב אם אינו יכול להתפרנס באותה מדינה עיין תשו' הרדב"ז וכו' ומהרשד"ס וכו' ואע"פי שהרב המחבר חלק על מהר"ר ישראל ברוך אחרי רבים להטות וסיים בה ועיין סי' קנ"ד דין ט' ע"כ והן הם דברי הרא"ש הללו שהביאם מרן לפסק הלכה בסי' קנ"ד דין ט' והרב בקש לעורר למעיין שלכאורה יר' שדין זה סותר לדין הר"כ ת"ה ושמא לפי דעתו הרחבה רמז לנו שאם בעיון שם אין נסתר מחמתו דין הר"כ ת"ה ולהיותי מטופל הרבה בעול הצבור והיחיד לא יכולתי להתישב בדבר ואיך שיהיה כיון דלרוב האחרונים כי איכא אתלא גדולה כופין אותה לילך אחריו איך נכוף אותו לגרש ונכניס עצמנו בס' ערוה אף שדעת מרן להקל ועל הכל אני או' כי בכ"ד אין אנו צריכין לכל זה ולא הארכתי רק משום יגדיל תורה דבכ"ד יכול לישאר עם אשתו במקום שנשאה בשופי ואין שום סכנה בדבר מפני הגוים כי הגוים האלה ימינם מלאה שוחד ועושים לזה המלאה לחזור היסר' ולישא אשתו שגירשה ופותחין לו הרבה פתחים אשר פיהם דבר וכו' ומעשה רב בעשה על ידי ביאורי שגרש בעש"נ ורצה להחזיר גרושתו ולא הניחתיו מפני הסכנה עד שהביא לי פיתקא מהשופט שהתיר לו וזה פשוט ומפורסם וכמ"ש הר"כ גנת ורדים כלל א' סי' א' בתא"ה בפסק המפורסם שנקרא פ' טלאק תלאתא שכתב שכל חכמי ורבני מצ' לא היו כותבין גט למי שגרש ע"י גוים בטלאק תלאתא אם לא היו עוקרין לגרושי הגוים ע"י פיט"ווא מן השופטים בשוחד שהיו מהיוס איזה המלאה ועוקרין לגרו' הגוים כדי שלא יהיה הגט שנותן לה בדיננו מעושה כפי הוראת ה' מהריק"ש יע"ש שהאריך המור מעתה איך בטענה בוזבת נכוף אותו לגרש כיון שיש בידינו לסלק הסכנה ותימה על עצמך שאם בשאנסוהו לגרש בעש"נ גרש בטלאק תלאתיה א"כ הי"ל לחוש שלא לתת הגט דהוי במעושה כיון שקדם לו באונס הטלאק תלאתה ולחוש לס' מהריק"ש וסיעתו בכתו' בתשו' הר"כ דרכי נועם ובנו הר"כ גו"ר והר"כ זרע אברהם יעוש"ב הגם שיש מן האחרונים שנחלקו בזה על מהריק"ש מ"מ לכתחי' מי יכניס ראשו בין הרים הגבוהים באיסור א"א :

עוד כת' וז"ל ועוד שהר"כ בנ"הג כתב כ"כ אע"ג דלא היה הדין למסרה לא"ה אם היה ברשות ב"ד ולצורך שעה משום מגדר מילתא בדין קרי' ביה ואין לך מגדר מילתא גדול מזה שלא ילמד לעשות במעשיהם להוציא לעז על נשותיהם ולמסור דמן של ישר' בידי א"ה שלולי ה' שהיה לנו במעט היו נהרגים ג' בני אדם ועכ"ז לא שב ידו מבלע בשפיכות דמים שהולך פיזור רב להנצל מגזרת השר ואיך נאמר לזה אכול בשור וכו' פעם אחרת עכ"ל על זאת ידוו הדווים ותמה בוכים בראותם שבדברים שאין להם שיעור מתירין א"א ומרבים ממזרים ותולין עצמן באילן גדול באין מבין תנא איוכא קאי ומאי קאמר רחמנא ליצלן מהאי דעתא ותמהני איך מלאך לבך לדון בדיני גטין מבלי השגחה במקור הדברים אשר מהן חולבו ובבר מילתי אמורה שכל מי שדן עפ"י הדברים הנאמרים בקצרה להר"כ בנ"הג אינו אלא טועה לפי שהרב מעתיק בקצרה הלא לך לדעת שדברי הר"כ בנ"הג הם מהרב המבי"ט ח"א סי' ב"ב והילך תוכן הענין בקצרה על יעקב זרקון שנזרקה בו מינות ומשכב זכור והב"ד נתנו רשות למנהיגים שייסרו אותו ע"י א"ה ונחבש בידם והבו אותו קצת הכאות וכו' עד שהיה גועה בבכיה וכו' להציל אותו מהתפיסה א"ל הממונים רצונינו שתלך מן המדינה וכו' וכששמעו קרובי אשתו וכו' איך תגרשו אותו ותשאר עגיה זו עגונה אז א"ל הממונים אם תרצו לצאת מהתפיסה תגרש את אשתך ואנו והיא נתן לו מה שיצטרך לתת לא"ה אז נתנוהו בערבות וכו' וא"ל שאסדר נתינת הגט וכו' ונתנו ליד אשתו בדת וכהלכה וכו' ופרעו בעדו וכו' ומוציא לעז על הגט שהיה אנוס וכו' תנן בגטין גט המעושה וכו' אמר שמואל ור' ופירש"י בדין כגון הנך דאמרי' יוציא ויתן כתו' או שהיתה אסורה לו משמע דלא קרי מעושה אלא היכא דמעשין אותו לענין הגט כגון הנך אבל אי אנסי ליה על דבר אחר וכדי לינצל מן האונס גרש לא הוי עישוי ובלבד שיהיה בדין מה שאנסוהו עליו וא"כ אע"ג דלא היה בדין למסרו ביד א"ה כיון שהיה ברשות ב"ד ולצורך שעה ומגדר מילתא בדין קרי' ביה וכו' וכתב הרשב"ץ ויש אונס אחר אע"פי שהוא אונסו בגופו אינו אונסו לגרש אלא אונסו לדבר אחר והוא מעצמו כדי להנצל מאותו אונס מגרש מעצמו זה אינו קרוי כפיה כיון שלא כפו אותו לגרש ממש הא קמן דלא קרי

כפיה

כפייה אלא היכא דכייפי ליה אגט ממש אבל אם כדי להנצל מאונס אחר גרש הוי גט כשר וכו' וכתשובת מהרי"קו וכו' אך אם נתפש בידי גוים בשביל ממון וכו' יכולים לומר לו לא נעזור לך להתיר מהתפיסה אם לא תגרש וכו' ואין זו כפייה דכיון שאין עושין לו דבר רע כ"א מלעזור לו עכ"ל מהרי"קו ז"ל והרי הוא כ"ד שעל ענין העבירה שהיה רודף וכו' שנאסר אלא שהקלו עליו קצת מהעונש שהוטל עליו לגרש אשתו עכ"ל הרב המבי"ט ז"ל הוצרכתי להאריך ולהעתיק לשונו אולי לא ימצא בידך הנך רואה שהרב לא כתב אם היה ברשות ב"ד ולצורך שעה משום מגדר מילתא כדין קרי' ביה אלא על האונס האחר שאנסו אותו והכוהו עי' ב"ד משום עבירת מ"ז והאה קאמ' דכדין הוא זה שעשו אבל לא על נתינת הגט דהא עכ"פ בעי' שיגרש לרצונו חוץ מאותם שמנו חכמים שכופין עליהם אלא שאם אנסוהו ע"ד אחר ואותו אונס כדין והוא ליניצל מן האונס גרש לא מקרי גט מעושה שהם לא עשוהו על הגט והן הן דברי הרשב"ץ ומהרי"קו שהביא הרב וכך היא דעת הרמב"ן והר"ן אך בתנאי שאונס האחר יהיה כדין וכמ"ש הר"ב המכתב עי"ש וחדש לנו הרב המבי"ט דאף שאונס האחר אינו כדין מ"מ אם הוא ברשות בית דין ומגדר מילתא כדין קרי' ביה אבל לאנוס אותו לגרש שלא כדין כגון ב"ד אפי' יש בו רבי רבבות גדרים לא מלינן לכפותו על הגרושין ולהכשל באיסור א"א החמור ובאמת כל השומע יצחק דאטו לגדור גדר נכשל בעון א"א ואין זה כגודר גדר אלא כפורץ גדר ומילתא דלא שויא הנייתא הם כי לא להזכיר ומה נעשה דקילור לשונו של הר"ב כנ"הג אטעיתיך ומ"מ אלו היית מתבונן היטב גם מדברי הר"ב כנ"הג היה לך להבין הענין שהרי הרב מילתיה אמורה עמ"ש מרן הב"י ומיהו מסתברא דה"מ כשיכפוהו ב"ד וכו' כ"כ ואע"ג דלא היה כדין למסרו ליד א"ה וכו' ודברי מרן הללו הן הם דברי הרשב"ץ שהאריך בענין זה לו' שאם אונסין אותו באונס אחר ולא לגרש והוא מעצמו להנצל מאונס האחר מגרש אינו קרוי כפייה כיון שלא כפו אותו ממש להוציא והאריך הרבה וכתב וניהו מסתברא דה"מ כשכפוהו כדין באותם דברים אחרים וכו' והאי קאי הר"ב הכנ"הג וכתב משם הרב המבי"ט שאם מה שכפוהו על דברים אחרים הוי למגדר מילתא כדין קרי' ביה וגם מלשון הכנ"הג מוכן שכתב ואע"ג שלא היה כדין למסרו ביד א"ה ואם הוא שאונסין אותו לגרש ולתת גט הול"ל ואף על גב שלא היה כדין לאנסו בנתינת הגט ואיך שיהיה הארכתי בפרט הלז לפי שכתבת לי בכתבך ששמעת שיש מן החכמים שכתבו טעם זה ואני אומר דחס ליה לכל בעל ספר לשבח טעם זה שאינו אלא ב"ט לפגם:

עוד ראיתי מ"ש בשם הרב בעל אמרי נועם שהביא משם מהר"י אבואלעפיא זלה"ה שרצה לדקדק בדברי הריב"ש ז"ל שלא אמר אין דמים לאשה אלא כשאנסוהו לגרש ולקבל מעות אבל אה"נ שאם אנסוהו לגרש והוא ברצונו הגמור פתח ואמר תנו לי מעות כו"כ ואגרש אפשר לומר דאגב זוזי ואוכסא גמר ומגרש דוק לישניה דהריב"ש דקאמ' וכו' משמע שלא דבר אלא דווקא במי שאנסוהו לקבל מעות ולגרש אבל אם אנסוהו לגרש והוא מעצמו פתח פיו שיתנו לו סך מעות ונתפשרו עמו יודה לדברי הרשב"א דאגב אוכסא וזוזי גמר ומגרש ע"כ וכתב הר"ב אמרי נועם דבזה א"ל דלא פליגי הרשב"א והריב"ש דע"כ ל"ק הריב"ש

דאין דמים לאשה אלא בשאם כפוהו לגרש ולקבל מעות ברם אם הם כפוהו לגרש והוא מעצמו אמר תנו לי מעות אפשר דיודה דמגורשת אלא שאני מבטל דעתי מפני דעת כל הפוס' שאומרים דפליגי א"כ אף שדברי הרב הם דברים של טעם למעשה יש לחוש דלא למעבד בה עובדא וכו' ולי אני הדיוט ק"ל על דברי הר"ב א"כ דלמה לא יקיים דעתו ונימא דמ"ש דפליגי הוא בשאם א"ל על המעות ולגרש בעכ"ר להרשב"א מועיל דאגב אוכסא וזוזי גמר ומגרש ולהריב"ש אינו מועיל דאין דמים לאשה אבל אם מעצמו שאל חלקו בפיו יודה הריב"ש דמגורשת וחי' זה הוא מוכרח בדברי הריב"ש לכל הולך בדרך ישרה אבל מה אעשה שהעד העיד הר"ב א"כ דלא למעבד בה עובדא ועכ"פ לא אמר דברים אלו אלא בב"ד וכו' ע"כ:

איברא שם' א"כ לא שבית נכון ולכן לא היה מן הראוי לעמוד בפרט הלז ולהאריך בו דלענין דינא הרי הרב מהרי"א לא אמרה אלא בדרך אפשר והר"ב א"כ לא עביד בה עובדא מ"מ לא אחשוך פי להודיע ולהודע מה שנ"ל מן הקושי בדברי הרבנים שוברת זה ילא א' כמ"ש מהרי"א דהיכא דאנסוהו לבעל תחי' ושוב מעצמו פתח ואמר תנו לי כו"כ ואגרש דיודה הריב"ש להרשב"א דמהני וכו' שטעמו דכיון שהוא מאליו פתח בדלי כסף מבלי שידברו לו האנסים בזה אמרי' ודאי דבכל רצונו מקובל ומפוייס ע"י מתן דמים שהרי הוא פתח דהשובה בגלל הדבר הזה · א"כ דטעם מהרי"א דע"כ ל"ק הריב"ש דאתתא לית לה טומי אלא בסתמא ברם כי איהו מגרמיה פתח ואמר הבו לי כך וכך גלי דעתיה דלגביה דידיה מגן שויא ואלו דמיה הערכה עליו ואמטו להכי הדר דינא כקרקע ואגב אוכסא וזוזי גמר ומגרש ולפי קלורי עדין יכולים אנו לו' דלא גרש אלא מחמת אונסו ולגביה דידיה כמי אין ערוך אליה כמשפט הבנות ואכתי אי לדידיה ליותי אפי' הוו יהבי ליה כל חללא דעלמא לא הוה מגרש אלא שכאשר ראה כי כלתה אליו הרעה מהאנסים לגרש אשתו ואין מידם מציל הוא אמר דלכל הפחות פורתא דריוח והצלה יעמוד לו אבל לעו' דכל מעשה הגרושין נעשו בעכ"ר ואם יאמר האומר הלא תראה כי הר"ב מעשה חזיא בפי' ב"ד שפתח בהצלה ואושר חיליה דההוא גברא משום שהמגרש בקש זאת מידם התם שאני שקודם שאנסוהו שלח לדבר שיתנו לו סך כו"כ כדי לגרש ואח"כ אנסוהו ושוב רפתה רוחם ושלחו להתפשר עמו והוא לא רצה אלא בסך ששאל בראשונה והם נזורו אחור ועבר זמן ובראותו המגרש כי לא שבו אליו עוד שלח ונתפשר וכו' דהשתא טעמא רבה איכא במילתא משום דראשית בקורי כל הוא מרצונו רצה לגרש ע"י מ"מ הסך ששאל מהם ושוב התחילו באונסין וכדדייק שם הרב בלישניה שכתב וז"ל האנס בנ"ד שהמגרש עצמו קודם שאנסו אותו היה או' תנו לי כך ואגרש ואנסו אותו ולא רצו לשמוע בקולו ואנסוהו לגרש בלי לתת לו כאשר שאל ופטרוהו ע"מ שיגרש ובלי לתת וכו' אח"כ רפתה ידם וכו' יעו"ש הרי דלא קיימא הרב אלא משום שקודם שאנסוהו היה או' שאם יתנו לו כו"כ הרי הוא מגרש דפשו' דברעותא דנפשיה אמרה בההוא זמנא דאכתי לא אתיליד רעותא דאונסין ואמטו להכי כי לבסוף אנסוהו וכו' ושוב הורצה במתן דמים כאשר עלתה במחשבתו תחי' קודם כל ההוות אמרי' ברעות נפשיה קא מגרש כאשר הוא עצמו בקש קודם שאנסוהו ברם

כי

כי מעיקרא נאנס אף דלבתר פתח ואמר הבו לי זוזי ואגרש אמרי' דאכתי ע"פי האונס קא עביד והאי דקאמ' הכי משום שראה שכלתה אליו הרעה ומימר אמר לפחות ליהוי לי פורתא דרווחא אבל לעולם כל מעשיו כאונס ואי שבקי ליה האנסין אפי' יהבי ליה תרקבא דדינרי לא מגרש :

ואני תמיה על הרב מהרי"א אשר כנ"ר דייק' מדקאמ' הריב"ש דליכא למימר בשום פנים שיהיה מן הדין לכוף לאיש לקבל מעות ושיגרש את אשתו וכו' דמשמע דהיינו דווקא כאנסוהו לקבל מעות ולגרש אבל אי איהו מנפשיה קא תבע אל שאול ואל בית הדמים מהני וזה תימה שהרי הרואה יר' שם כבדון הריב"ש שהמגרש קודם כל ההוות שלח לדבר שיתנו לו סך כו"כ לגרש והם לא רצו רק לחזור ולקיים החבור וכו' ואח"כ כשנתועדו שלח להם פשרנים שיתנו לו ת' דוקאטי ויגרש מיד והם לא רצו רק לקיים החבור וכו' ואח"כ נתרצו ונתנו לו וכו' הרי שבדון הריב"ש מעולם לא פצו פיהם קרובי האשה לרצותו ברצי כסף ואיהו מנפשיה פתח ואמר הבו לי זוזי בין בתחי' בין בסוף ואפ"ה קאמ' עלה הרב שאינו מן הדין לכוף לאיש וכו' הגם הלום שיש מקום לדחות דשאני התם דבשעת הגרושין ונתינת הגט הבעל אמר לדודו שהיה בוכה מה צורך לבכות אני נותנו ככה וגלי דעתיה דאף ע"י הדמים הרי הוא נותנו ככה ואמטו להכי קאמר דלא מהני דהא גלי דעתיה דאף ע"י דמים לא היה רוצה אבל כי מגרש סתמא אימור דמהני נ"מ אכתי ק' דסוף סוף מה הלשון אומרת לכוף לאיש לקבל מעות ולגרש כבדון שלו דמעולם קרובי האשה לא פצו פיהם במתן דמים אלא ודאי דהא לא דווקא וכוונת הרב לו' שאינו מן הדין לכוף לאיש לגרש אף דאית ליה קבלת מעות מן האשה כיון שהאנסים מאליהם כפוהו על זה והם הזכירו לו מתן המעות בין שהוא מעצמו א"ל למיהב ליה זוזי סוף סוף כיון דאיכא אונס לא מהני תדע שהרי קודם לזה כתב הריב"ש ז"ל וגם במודעא שמסר הבעל וכו' אלא שהוא חושש פן יעשו כעתיד בעכ"ר שיתן הגט לכן הוא או' שאם יעשו לו שום כח או אם יהיה מוכרח ליתן הגט שהוא מבטלו וכו' כמו אנוס וכו' והנה לפי לשון המודעא כיון שלא הכריחוהו לא על כתיבת הגט ולא על נתינתו כי לא באו לפני הדיינים שבררו להם על טענתה אבל הוא ואביו מעצמם רצו בפשרה ובחרה בה שתתן לו האשה ת' דוקאטי ויתן הגט ברצון ונתנו וכו' עם היות שבת האשה היו חפצים בקיום החבור והבעל לא רצה ובחר בגרושין הנה המודעא אינה כלום אף אם לא בטלה בפי' וכו' והשתא א"א לסילוק מהרי"א למה הוצרך הרב לו' כיון שלא הכריחוהו לא על כתי' הגט ולא על נתי' וכו' לימא עדיפא מינה דאף שאנסוהו על כתי' הגט ונתינתו מ"מ כיון שהוא מעצמו פתח ואמר הבו לי זוזי הרי הפקיע בזה האונס ובטלה מודעא שהרי הוא לא בטל הגט במעשה במודעא בתחי' אלא דווקא אם יכריחוהו דאף שבתחי' היו מכריחי' אותו כיון שהוא מאליו ומעצמו פתח בזוזי נפקע האונס וההכרח לפי"ד מהרי"א ושמא י"ל דטעם מהרי"א היינו כטעם האחרון דכתיבית לעיל דלעולם מודה מהרי"א דעד השתא אנוס הוא אלא דס"ל דכיון דאיהו מאליו ומעצמו פתח ואמר הבו לי כו"כ גלי דעתיה דלגבי דידיה יש לה דמים והדר הויא כקרקע וכו' כדכתי' לעיל ואמטו להכי הוצרך הריב"ש למימר דשאני הכא דלא נכתב הגט ולא ניתן בהכרח ודוק :

תו א"ל ע"ד הר"ב אמרי טעם שרצה לתווך ולשים שלום בין הרשב"א והריב"ש עפי"ד מהרי"א ז"ל דהריב"ש ל"ק אלא כי אנסוהו לקבל מעות ולגרש וכו' דלפי זה צ"ל דהרשב"א ל"ק אלא כי פתח איהו ברישא וזה תימה דדברי הרשב"א בתשו' לא מוכחי הכי הגם הלום שנדחוק דהקנס שם המגרש מעצמו הו"ל כאלו איהו פתח ברישא ואמר הריני חייב לכם כו"כ אם לא אגרש ואם אגרש תמחלו אותו לי ואמטו להכי לא אתי עלה הרשב"א אלא משום שאין זה כמרויח אלא כנצול מן ההפסד אכתי קשה מ"ש וז"ל שאין מסירת מודעא אלא היכא דשקל זוזי וכו' אבל תליוה ויהיב לאו כלום הוא ותליוה וגרש אינם גרושי' דהא ליכא זוזי וכו' ומדקאמ' אלא היכא דשקל זוזי משמע בכל גוונא בין כאמרו לו בין כאמר להם גם מדקאמ' אבל תליוה ויהיב וכו' ותליוה וגרש אינם גרושין דהא ליכא זוזי משמע דבגרושי' דליכא זוזי כמתנה דייני' ליה הא אי איכא זוזי כזביניה דייני' ליה והיינו בכולה מילתא דזביניה אף כא"ל זבין לך הך ארעא בכו"כ דמים דכוותה גבי אשה כא"ל גרש וטול כו"כ ולהיות כי זה ספר אינו מצוי אצלנו לא מצי' למיקם עלה דמילתא ולמאי דקא מותבת על הר"ב א"כ לאו קו' היא כלל דאיהו ז"ל הק' דא"א להך חי' דמהרי"א למה זה כולהו דכוותא עבוד הפרשה בין הרשב"א והריב"ש והו"ל למעוטי פלוגתא בינייהו ולעשות ביניהם רב השלום ע"פי החי' הלז אלא ודאי דהך חי' לא משמע להו לרבנן ואמטו להכי לא עבדי' ביה עובדא זה מה שנ"ל ע"פי הדברים דכתיבי אפנקסך דלאו ככר מילתי אמורה כי לא ראתה עיני דברי הספר ואיך שיהיה כל זה משנה שאינה צריכה לענין דינא :

עוד כתב' כרם כנ"ר שהוא הביא האונס על עצמו ע"כ דברים הללו כבר נגמר בטולם לעיל. עוד כתבת גם שהוא מוסר ע"כ כוונתך לו' משום מגדר מילתא שבוש זה מבוטל הוא לעיל. עוד כתבת גם העיד על אשתו שהיא זונה ע"כ כר' דכוונתך לו' שבאו' על אשתו זונה מפקי' לה מיניה בעכ"ר. ואף שבסוף דבריך כתבת וז"ל ומ"ש לעיל שהיא זו' לאו למימרא דבשביל כך חייב להוציאה אלא מצד שאמר לפני השר שהיא זונה יצא לו זה האונס והוי אונסא דנפשיה ע"כ מכאן ראיה לאשר שמעתי עליך לאמר שעיקר מה שחייבת לבעל לגרש בעכ"ר היינו מ"ט שאמר על אשתו שהיא זונה והוא צווח ככרוכיא מהיכן דנתוני לחייבני לגרש בעכ"ר והתמדת תשו' שבשביל שאמר על אשתו שהיא זו' חייב לגרש והמגרש בעכ"ר בשביל ט' זו אינו אלא טועה ומרבה ממזרים בישר' כאשר יר' הרואה ת"י דינים הללו ורוב סברות הובאו ב"י א"ה סי' י"א ובמהריב"ל ח"ב ועיין סי' קמ"ח ומה בלע להעתיקם וכדו השתא שירכיה קמא נקיט ואתא וסופא דמילתא סבר לתקן ולא תקן ברוב דברים אשר לא כן דא"א דכוונתך לו' דהיינו דבשביל זה נק' אונסא דנפשיה א"כ הוא לא הי"ל למנותם לב' טעמים שהרי ראש דברך כתבת כרם כנ"ר שהוא הביא האונס ע"ע גם שהוא מוסר גם העיד על אשתו שהיא זונה הרי שעשית אותם ב' טעמים ולפי"ד האחרונים חדא נינהו ועוד מה תענה בלשון ראשון שכתבת במעשה שהיה וז"ל ואמרנו לו צריך אתה לגרש זאת האשה אחר שהיא זונה וזה לא יסבול מ"ש באחרונה איברא דקושטא קאי שלא חייבת

אותו

אותו לגרש בעב"ר אלא בשביל שאמר שהיא זונה וכאשר שמענו כן ראינו:

עוד כתב' וז"ל גם שלא היה בתוך האונס כי אם אביו ובכר ידוע דאונס אביו לא מיקרי אונס לגבי דידיה ע"כ אשאלך והודיעני איך מלאך לבך לפסוק הדין כאשר ראית שהביאו מור"ם בהג"ה סימן קל"ד דאונס האב לא מיקרי אונס לגביה דידיה ע"כ ובכר ידוע וכו' כאלו הלכה זו פשוטה ומשיני כאמרה והיה לך לחפש חפוש מחפוש ולראות אם היא מוסכמת אי לא כדרך מסדרי הגטין דחיישינן אפילו לסברא יחידאה דלאו מילתא זוטרתי איסור ערוה החמורה הלא תראה להר"ב המכתב בש"ז סי' כ"ב הרבה להשיב ע"ד הרשב"ץ הללו והביא משם האחרונים ז"ל שדחו דבריו מהלכה וזו העלה הוא ז"ל דאונס הנעשה לבנו או לאביו של המגרש הוי אונס ודאי ואם באולי ס' המכתב אינו מצוי בידך היה לך לראות בס' הרב הכנ"הג בסי' קל"ד הג"ה ב"י סנ"א שהביא משם הרב בצלאל ז"ל שהרבה ראיות לו' דהוי אונס והעלה דלאו דווקא בנו אלא ה"ה אביו או אחיו וכ"כ מתשו' הרמב"ן וכ"ש מי יקל ראשו באיסור ערוה ובפרט שכן העלה להלכה רבן שמו בס' המכתב דהוי בתרא ואף מהר"בצ ז"ל העלה כן אלא שכתב דהיכא דאיכא תרתי לטיבותא שנתנו לו מעות לגרש והאונס היה לאביו דאיכא פנים להחמיר ואיכא פנים להקל ע"כ וכיון שהוא ז"ל כתב דאף בדאיכא הנך תרתי לטיבותא יש פנים להחמיר וי"פ להקל מי יקל ראשו למעבד בה עובדא אף בדאיכא הנך תרתי הואיל ונפק מפומיה דמר די"פ להחמיר מה גם דבנ"ד ליכא אונס למגרש עצמו כאשר יבוא לקמן בס"ד:

עוד כתב' וא"ת שגם הוא היה בתוך האונס שהרי הטופינג'י הכהו נפש וא"ל לגרש לזה אמינא דהטופינג'י לא בא אלא בשכרו על כל פסי' וכיון שהלך לו אם לא יבקש עליו ה"ר יעקב חמיו לקרוא לו שיבוא לא ישוב עוד לביתו ונסתלק אונסו בלכתו וכן כתב הרב הנז' בתשו' הנז' וז"ל שהרי שאפי' באונס ידוע ע"י מי שיוכל לאנסו וכו' והבריחוהו לגרש מ"מ כיון שנסתלק האונס והלכו להם אנשי השופט ולא איימוהו לא נפסל הגט אעפ"י שבידו היה לחזור ולהעליל עליו אעפ"י כן כיון שתצטרך להוציא עוד הוצאות אחרות אין לחוש וכו' וא"ת שגם אמר ולא איימוהו וכאן איימוהו בנ"ד הנה הוא לא הטה אוזן לכל האיומים ולא נתרצה ולא ענה אמן כי אם ע"י מעות מנכר מילתא דלא נתרצה כי אם ע"י מעות ע"כ שומו שמים על זאת מי ראה כאלה ומי שמע כזאת להתיר א"א בדברים דלא משמע להו לרבנן אשר כל שומע תצלנה אזניו דדל מהכא ביאת הטופינג'י ואשר הכהו מ"מ הלא מראש יש אונס גדול בדבר שאין לך אונס גדול ממנו והוא שהשר בעצמו גזר עליו בתחי' לגרש בעש"ג וא"ל שאם אינו מגרשה חותך את ראשו בכתוב במעשה שהיה ולפי הנשמע שהשר חבש אותו בבית הסוהר והכוהו משרתיו מכה רבה ואיימו עליו להרוג אותו עד שנתנו חבל בצוארו לחנוק אותו ובראותו כי כלתה אליו הרעה מאת השר הסכים בע"כר וגרש בעש"ג עפ"י גזרת השר ולפי הנשמע רבו כמו רבו הייסורין והמכות שעשו בו משרתי השר מה שלא הזכרת מהם כלום ולפי דבריך במעשה שהיה השר גזר עליו שנית לגרש בדין ישר' וא"כ אפי' שלא היה בא הטופינג'י הנה הוא אנוס כי גזרת השר עומדת לעומתו ומי הוא אשר ימרה את פי השר לעבור על גזרת הוויזיר והרי זה מחייב את ראשו וגדולה מזאת מצאתי להרב בצלאל ז"ל סי' י"ו שכתב בנ"ד שהשופט התפאר כי הוא יבריחנו לגרש כי זה לו לזכות גדולה לפי שהנזכר היה א"ל שזו מצוה גדולה גם כי הדיין היה מדבר ומיגו מלאה שוחד וכתב הרב עליו דלא גרע זה מגזומים והפחדות ממי שבידו היכולת לעשות דלדעת רוב המפ' הו"ל עישוי ומאן דפליג הו"ל יחידאה ואין לחוש לו ומודעת זאת בכל הארץ דאי דיין העיר אמר עקרנא טורא עקר ולא הדר ומסתברא דאפי' ראב"יה דפליג עליה דר"ת וס"ל דהפחדת דברים לא הוי אונס וכו' לא פליג אלא בישראל דגזים ולא עביד אבל בגוי דגזים ועביד וכו' ואמטו להכי כל עוד שהדיין יושב על כנו וכו' לא נסתלק האונס עכ"ד והדברים ק"ו ומה התם דלא דבר השופט עם הבעל ולא גזר עליו לגרש רק שנתפאר בדברים שהוא יבריחנו לגרש קאמ' הרב דלא נסתלק האונס כ"ש הכא בנ"ד שגזר אומר השר והוא צוה לו לגרש בדין ישראל דמי יוכל להמרות את פיו ולעבור על גזרתו והוא כאמר ומי ישיבנו והמדבר על גזרתו מתחייב בנפשו ובפרט שכבר בחן ונסה מראשית כזאת כשגזר עליו השר לגרש בעש"ג וסרב בדבר ברזל באה נפשו והכוהו מכה רבה ובקשו לחנוק אותו כאשר מודעת זאת בכל הארץ וכ"ש בנ"ד דהוי שר וגזרותיהם קשים משל השופט נוסף ע"ז שבא הטופינג'י מעין המאורע וא"ל כתב'חאך עלא ויזיר והכהו מכת מות בכתוב במעשה שהיה ויותר מהמה מה ששמענו שהטופינג'י הוליכו אצל הביב ופשט צוארו והוציא חרבו מתערה ונתנה על צוארו אוי לעינים שכך רואות ואכתי תלו בה חידקי וכוקי סריקי לומר שגרש ברצון והאונס נסתלק הלא תראה מ"ש מהרי"קו ואשר שאלת היכא שאנסו אחד ליתן גט ויהיה מאותן שאין כופין להוציא וא"כ נתפייס ליתן גט אם מחמת יראה אם ממון ומכירין אנו שמגרש לאנסו כמה יודע שנסתלק האונס לדעתי נראה לי דודאי עומד הוא בחזקתו הא' עד שיתברר לנו שנשתנה הענין כלו' שאין ביד האונס לאונסו כבתחי' ופי' דבריו הר"ב המכתב והרב בצלאל ז"ל דהכוונה שיסתלק האונס שנאנס בו כבר לגמרי מכל וכל והעלה הרב שכן דעת הרמ"ה והריטב"א ורבו והר"ב העיטור וכולהו ס"ל דבעי' שיהא דבר ברור שנסתלק האונס לגמרי מכל וכל וכאן לא נסתלק האונס כי בנקל היה חמיו חוזר אל השר שכבר לפנים ומיגו מלאה שוחד מה גם שנושא אליו פנים כנודע וכבר יצאה מפיו גזרה על הבעל לגרש והיה או' לו שהמגרש לא היה רוצה לקיים גזרתו והשר היה מכהו נפש וזה מבלי שום הוצאה מה גם דאפי' מטעם שהיה חמיו חוזר ומביא הטופינג' קרו' ביה לא נסתלק האונס ושיתחך אינו מכיר במה שהבאת ראיה מדברי הר"ב א"כ ומה העשה שאין הספר מצוי בידי לעיין בדבריו ומ"מ לפי מה שהעתקת אין מזה שום ראיה דשאני התם דלהעליל עליו מחדש אצל השופט היה צריך הוצאה רבה משא"כ הכא דבקל דהו יכול להביא הטופינג'י ובהדיא כר' מרדכי הר"ב המכתב דס"ל לרבותא שאף שאין ביד האנס לחזור ולאנסו בכל כך בקל כנדר הקלות שהיה בתחי' אלא שצריך לטרוח מ"מ לא נסתלק האונס מיקרי עד שיסתלק מכל וכל ובמעשה שהובא בהרב בצלאל סי"ו ובמהרא"נח סי' ס"ג ובמהריט"ץ סי' מ' שהעלילו על ראובן בעש"ג וחייבוהו פ' אלפים לבנים ושוב כשהוציאוהו כדי לגרש הודית האשה איך נתפרעה וכתבו

ונתנו ע"ז שיע"ל ואיב"רא ושוב נכתב הגט ואפ"ה כתבו הרבנים שעדיין לא נסתלק האונס מיקרי כיון שבידם להעליל עליו פעם אחרת וכתב מהר"ר בצלאל ז"ל שאם גזר עליו להרע לו ויש יכולת בידו להרע עמו בכל מיני רעות והתחיל להרע עמו באחת אף על גב דנסתלקה חדא מ"מ גזומו קאי כאונך עי"ש ואפילו שלהעליל עליו פעם אחרת כעש"ג הע"ג היה צריך הוצאה מחדש דבכר מודעת זאת דאין עושין שום דבר בלתי שוחד והוצאה :

ומ"ש וא"ת שגם כתב ולא איימוהו וכאן איימוהו וכו' כנראה שהבנת דהר"ב א"כ טעמא דמסתמיך עליה היינו משום דאעיק' לא איימוהו ואין כאן אונס ואם כנים הדברים למה לו לו' כיון שתצטרך להוציא הוצאות אחרות וכו' הרי זה כפתח בכר וכו' ומה שתי' דכאן לא הטו אוזן לכל האיומים ולא נתרצו ולא ענה אמן כי אם ע"י מעות מנכר מילתא דלא נתרצו אלא בשביל המעות ע"כ אנכי אדרוש מנא תימרא דלא הטה אוזן לכל האיומים אימור שבאחרונה עד שנשא ונתן בדבר וראה שכלתה אליו הרעה ובלה גרש יגרש נענע בראשו וענה אמן בע"כר מצד האונס וחשב לו' דלכל הפחות ירויח דבר מה ומעיקרא לא הטה אוזן כי חשב אולי מסדרי הגט יתמלאו עליו רחמים וידינו לו דין אמת לאמתו וכאשר ראה כי גם כתרוהו מנוחה הדריכוהו והמה היו מעוכריו הסכים לגרש מחמת האונס והרי מהרי"קו בש' ס"ג כתב והיכא דאנסו אחד ליתן גט אם מחמת יראה אם מחמת ממון במה יודע שנסתלק האונס וכו' כאשר כתבתי דבריו לעיל ואם כדבריך כיון דמעיקרא לא נתפייס על ידי האונס ולא נתפייס אלא ע"י ממון דלבתר נימא דאין כאן אונס ומנכרא מילתא דלא נתרצה אלא בשביל המעות אלא ודאי דהא ליתא ולעו' מה שהסכים לגרש היינו מחמת האונס דרכיב עליה וכראותו שכלתה אליו הרעה הסכים לגרש באונס ואגב מימר אמר דתיהוי ליה פורתא דהנאה בכל הדברים דהכא לא נסתלק האונס ובפרט שגזרת השר אשר היתה עומדת לעומתו ואין להאריך בפשיטות וכיון דכן הא הו"ל אנסוהו ישראל שלא כדין דהכא לא דיכא ולא דייכא שיהיה מן הכופין אותם להוציא ולפי ש' רוב הפוס' פסול מן התורה וכמ"ש מרן ברכתי' לעיל ואם נשאת תצא והולד ממזר ואפי' הרמב"ם דס"ל באנסוהו ישראל שב' דהגט פסול מדבריהם הכא מודה דפסול מן התורה משום דהכא הטופיג' כשהיה מאנסו היה או' לו שתם לגרש בכתו' בקונטריסך ואנן בעינן דלימא. עשה מה שיש' או' לך כי היכי דליהוי באנסוהו ישר' וכמ"ש הפוס' ז"ל והרשב"א בסי' תקע"ב והרמב"ם ז"ל מבעלי סברא זו וכמ"ש הר"ב המכתב וכל שא"ל סתם לגרש. או תן גט דהוי באנסוהו גוים לגרש שלא כדין דאפי' להרמב"ם פסול מן התורה ומה גם לפי מה שחילק הר"ב משאת משה בא"ה סי"ז דכל שאנסוהו גוים בציווי ישר' שאינם ב"ד הו"ל באנסוהו גוים עצמם שכ' דע"כ ל"א שאנסוהו גוים במצות ישר' דהוי באנסוהו ישראל רק כשאנסוהו הגוים בציווי הב"ד והשתא בב"ד דאנסוהו השר ומשרתיו בציווי חמיו הו"ל באנסוהו גוים שלא כדין דמן התורה פסול ומ"מ איני מחליט בזה להתירה לכהונה ג"כ. אלא דלעולם פסולה לכהונה והגט פסול מן התורה אגם אלום דס"ל להרשב"א דגבי גט נמי אמרינן אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש וככר הארכתי בפרט זה בפסק שכתבתי לפני הפורים ומ"ש מרדכי מור"ש כהנה שציין ואפי' אם קבל מעות לא אמרי' נתרצה על חלוקת אנסוהו גוים ולא על חלוקת אנסוהו ישר' וכו' הנה מרדכי ריא"ז שהוא בעל זה הדין משמע דבכל גוונא לא מהני וגם בזה ככר הארכתי בפסק הנז' סופא דמלתא אתנא דא אנכי אגירא בבעלה וגט שניתן לה פסול מן התורה וכל המתיר בזה קולר תלוי בצוארו ומרבה ממזרים בישראל והחיל אשר נגע אלהים בלבו ילבש בגדי קנאה לחומר איסור ערוה ושלא להרבות ממזרים ותהי המשרה על שכמו ושלום על דייני ישראל :

נאום זעירא לעיר אנכי **מרדכי גאלנטי** ס"ט

וזאת תשובת רבני ע"הק ירושלם ת"ו ה"י מסכימים עמדו וז"ל אב"א תיבה בתיבה

אנחנו הבאים על החתום ראה ראינו את המעשה אשר נעשה אשר לא בדת וגם ראינו את השאלה ואת אשר נגזר עליה מפה קדוש מדבר הרב הכולל החותם למעלה עמד והתבונן בכל מדות שהתור' נדרשת על הדין ועל האמת אף אנן כמי תנינן פרק זה פעמים שלש זאת הפעם עמדנו באורך ותצא רי'כא וראשה פרוע שאשה זאת היא ספק מגורשת ולא מיבעיא שאסורה ליבמא אלא גם אם נשאת תצא ולמען הציל אשה זו מאיסור ערוה החמורה באנו על החתום ולמען תהיה לעדה שורת הדין היא בכל הכתוב חובה רמיא לכל מורה צדק וגדולי העיר לקיים את כל דברי התורה ולתקן ענין זה שלא להניחה לינשא ואם נשאת שתצא ושומע לנו ישכון בטח ושאנן מפ"ר ועליהם תבוא ברכת טוב :

נאום העומדים על התורה פע"הק ירושלים תובב"א מקום השכינה אשר לא זזה מכותל המערבי החותמים בש' אלה דברי הברית אשר כרת ה' משנת התקב"ט והיה זה שלום רב :

הצ' רפאל מיוחס	הצ' יעקב	יום טוב	רפאל משה
בכ"ר שמואל	בורלא ס"ט	אלגאזי	בולה

והח"ר יוסף מיוחס ה"י הסכים עם הרבנים הנז' רק שכתב לי בכתב מיוחד וז"ל הקו'ל הולך אחר החתום אחר שהרבנים חתמו מהר"ש בולה ולא לידון שעב"פ כיון שאם נאמר בטל יש חומרא שאינה צריכה גט מהשני ויש ס"ס שמא עבר האונס ספק אם עבר האונס כמה שאמרו לטופיגג'י לא שאינו כדין כדיננו וכו' א"כ ממילא חמיו לא יוסיף ללכת אצל השר ואת"ל לא עבר האונס שמא קי"ל כמ"ד דבזוזי גמר ונתרצה ומש"ה היה בדעתו לבטל חתי' הראשונה ואני נשאתי ונתתי עמו וא"ל אם יש ס"ס להחמיר ס' אם נתבטל האונס מהשר ואת"ל נתבטל שמא הלכה כמ"ד דבעינן זוזי קודם והיכא מ"ד אין דמים והרי התנה מהר"י רוזאניס ז"ל בס' משנה למלך בה' בכורות בשאלה שנשאל פסק דאפי' בספקא דרבנן דלקולא אם יש ס"ס להחמיר לחומרא אזלינן. יע"ש ועיין בהונת עולם בזה וענה אמן לחתום שנית שצריכה גט מהשני אם משום לפוסלה לכהונה וליבום וליקח גט וכן יותר נכון לפק"ד גם הרב מהרי"ט והרב מהרי"ב בית דינו של מהר"ש הנז' הסכימו עכ"ד :

וזאת אשר השבתי ע"ד הח"ר יוסף ה"י הללו

ראה ראיתי מ"ש מעכ"ת סי' ולא הבנתי מ"ש דאם נאמר בטל יש חומרא שאינה צריכה גט מהב' ע"כ לא ידעתי מה הלשון אומרת יש חומרא דאדרבה קולא היא זו שאם נבוא להחמיר מצד אחד ולומר שאין הגט גט כלל והוא בטל אתי לידי קולא שאם קבלה קדושין משני אינה צריכה גט ואם נדחוק עצמנו ונאמר שכוונתו היא לומר שאם נאמר בטל יש חומרא שאינה צריכה גט מב' כלומר דאנן בעינן למיזל לחומרא ואם נאמר בטל נמשך מזה שאינה צריכה גט משני מ"מ עדין לא יכולתי להלום מ"ש ויש ס"ס וכו' שאם הכוונה דאית לן למיזל לחומרא לגבי קדושי שני ולומר דשמא גט הנתן כשר הוא וא"כ תפסי בה קדושי שני א"כ בחד ספיקא לחוד מסתיין להחמיר ולומר שמא הלכה כמ"ד דבזוזי גמר ונתרצה ונטו גט דהשתא תפסי קדושי שני ואמטו להכי גם משני בעיא גיטא וליכא למימר דכוונתו להכשיר בסופו להיות גטא קמא ולהתירה על ידו לכל גבר משום דאיכא תרי ספיקי וניזיל לקולא דודאי זה לא יתכן שהיתה כוונתו דא"כ מאי קאמר תחלת דבר וז"ל כיון דאם נאמר בטל יש חומרא שאינה צריכה גט משני ע"כ דמה לנו בקדושי ב' להקל או להחמיר ובקצור הול"ל דהגט כשר ומותרת בו לכל גבר מכח ס"ס ואם כוונו לו' דלעולם מהר"ם כולה ה"י היה רוצה להכשיר זה הגט ולהתירה ע"י לכל גבר משום שאם נאמר בטל להחמיר בצד הא' הרי אנו פוגעין בקולא דצד ב' ולכן ראוי לנו להחמיר בצד הב' לומר דהרי היא כפנויה ותפסי בה קדושי ב' אגב דבצד הא' הויא קולא שהיא מותרת לכל גבר מ"מ יש לנו להקל בזה הצד משום הס"ס גם זה לא יתכן דמאי חזית למיזל לקולא בצד הא' משום הס"ס ולהחמיר בצד הב' נחמיר בצד הא' ונקל בצד הב' משום ס"ס ונעשהו בזה האופן שמא הלכה כמ"ד דבזוזי נתרצה וכו' וא"ת ל' דבזוזי נתרצה שמא הלכה כמ"ד דזוזי בעו ברישא לאפקועי אונסא הגם אלום שיכול הדוחה לדחות דהך ס"ס דעבדינן השתא אין בו מועיל כיון דהוי ס"ס דפלוגתא דרבוותא וכבר נודע מ"ש האחרונים דס"ס דפלוגתא לא עבדינן דשם פלוגתא חד הוא על כל אלה אין הדברים נוחין אלא שאם מהר"ם כולה ה"י דעתו להכשיר הגט ולהתירה בו לכל גבר מטעם הס"ס מה לו להזכיר חומרא דקדושי שני ואם לא היה מתירה בס"ס לחודיה לולי הקולא דנפקא בתר הכי אכתי לא יתירה לעלמא בס"ס ונצריכנה גט משני ובתרוויהו ניזיל לחומרא כדין כל ספק גרושין ותו דאין להתיר א"א לעלמא ולהוציאה מחזקתה מכח ס"ס מכמה טעמי תריצי וכאשר הארכתי בפרט זה בתשו' שהשבתי לרבני ע"הק טבריה ת"ו הי' דלהלכה ולא למעשה רצו לעשות ס"ס בנדון שלפנינו באופן אחר ולמיזל לקולא וכתבתי להם דאפי' להלכה אין להקל בזה מכח ס"ס מכמה טעמי אין צורך להאריך לבלתי הלאות ובר מן דין תמיהא לי מילתא דמאין הרגלים לבוא לבית הס' ולומר דשמא עבר האונס משום ששמע חמיו לב"ד שאמרו לטופיקנ'י לא שאין בדינינו וכו' וא"כ ממילא חמיו לא ילך אצל השר וכו' דלאו ליכא לספוקי בהא כלל שהרי ההוא כי דינא הוה ס"ד דההוא גטא הוי מן הכופין אותם לגרש כדין וכדין יכולים לעשות כאשר יר' הרואה וא"כ ודאי דמה שאמרו לטופיקנ'י לא וכו' היינו לרווחא ושופרא דמילתא דהשתא אי לא הוה מגרש הבעל היו כופין אותו פעם שנית דהכי הוה ס"ל וכך היה מבין חמיו שהרי מתחלה א"ל הב"ד למגרש צריך אתה לגרש זאת האשה אחר שהיא זונה והיא גם היא לא תוכל לדור עמך מרוב השנאה וכו' יע"ש וא"כ ממילא הבין חמיו שיש לעשות מן הדין ולכפותו לגרש ומ"ש לטופיקנ'י לרווחא דמילתא ודאי אמרו ואם לא היה מסכים לגרש ודאי שהיה חמיו חוזר לאנוס אותו כפי מה שהיה מבין מהב"ד דבר עשוי הוא :

עוד אני מגמגם במה מעכ"ת שנשא ונתן עמו והחזירו מסברתו בבר' מרדכי מעכ"ת משום דאיכא ס"ס להחמיר דהיינו ס' נתבטל האונס ס' לא נתבטל וא"ת נתבטל שמא הלכה כמ"ד דבעי' שיתן זוזי קודם ואיכא מ"ד אין דמים וכו' ע"כ והדברים מתמיהים במ"ש וא"ת נתבטל שמא בעינן שיתן זוזי קודם שאם הנחנו יסוד שנתבטל האונס תו לא בעי' שיתרצה בדמים ושתהא נתינת' בתחלה כיון דאנן קיימין על א"ת נתבטל והכי הו"ל למעבד הס"ס ס' כמ"ד דבדמים מתרצו וכו' וא"ת וכו' שמא הלכה כמ"ד דבעינן זוזי ברישא וכ"ש תו לית לן לעשות ספק ולומר שמא הלכה כמ"ד דבדמים נתרצו וק"ל ומכל מקום לפי דעת מהר"ם כולה עכ"פ נשאר אידך ס' דשמא עבר האונס וכו' ואם כוונתו היתה להחמיר דווקא ולומר דצריכה גט משני אבל לאו להתירה לעלמא נתכוון מה השיב לו מעכ"ת דהכא איכא ס"ס להחמיר דהא לא תברא רק אם אנו באים להקל ולהתירה לעלמא ע"י אותו הגט משום הס"ס אבל לא מפני זה נעשה הס"ס ואפי' להקל שלא להצריכה גט משני דאדרבה להחמיר אית לן למעבד ולומר ס' עבר האונס וכו' והגט גט והפסי קדושי ב' וא"ת וכו' שמא הלכה כמ"ד דבזוזי נתרצה והגט גט ותפסי קדושי ב' ונלאיתי לבוא בארוכה ולהודיעו פרטי הויכוח שעבר ביני ובין רבני טבריה הי' בכל פרטי הס"ס בנדון שלפנינו רק זאת אני מוכרח להודיעו ואחלה פניו שמר שי' יודיע לרבני מ"ק ה"י משמי מאחר עלות אלף עו'לות שלומם כי הוא זה שמה שכתבתי בקונט' השני דהגט פסול מן התורה לאו למימרא דאי פשטה ידה וקבלה קדושין משני דלא תפסי ואינה צריכה גט כי יודע רבוני כי מיראי הוראה אני וחשאי כנפשאי למיזל לחומרא דשמא הלכתא כהרשב"א ואיהו ז"ל אמרו אף בריהיב לא פקעת מכדי שהדעת נוטה הפך דברי הפרח מ"א והלכתא כמי כמ"ד בזביניה דלא בעינן זוזי ברישא אמנם כוונתי היתה להחמיר בנדון שלפנינו ולומר דעל הרוב גט זה פסול מן התורה אי משום דהרשב"א יחיד אי מהנהו טעמי דכתיבנא דשמא בנדון שלפנינו יודה הרשב"א ואמטו להכי אין שום סברא להתירה לעלמא וקרוב הדבר על הרוב לומר שגט זה פסול מן התורה והבא עליה כמזיד חייב חנק ובשוגג חטאת אבל על כל אלה אם פשטה ידה וקבלה קדושין מ"מ ודאי שהייתי מצריכה גט מ"מ לחומרא דוגמא לדבר מ"ש הר"ב מכתב מאליהו בשער ז' סי' י"ב ע"ד מהריב"ל ז"ל ומ"מ עכ"פ נ"ל דבטל דכתב מהריב"ל לאו דווקא דכיון דאיכא הרשב"א דסובר דגט מעושה בה"ג כשר מי יוכל להקל נגדו שאם אשת כהן היא שלא תהא אסורה לחזור לו ושאם פשטה ידה וקבלה קדושין מאחר שלא תהא זקוקה לו וכו' לכן כר' ודאי דלהחמיר דווקא הוא דקאמר דלא הוי גט עכ"ל גם אנכי בעוניי כזאת וכזאת היתה כוונתי ותורף דעתי

היה לדון אותה בכל ספק מגורשת ולזה הסכימו מכ"ת ורבני טבריה ת"ו אחלה פניו יודיע זה לרבנים ה"י יען שדברי בראשונה באו סתומים ושלום כת"ר ישגא כנפש כה"ה **המג"ן**:

טופס הכתב ששלחתי על זה לרבני עה"ק ירוש' ת"ו

המאורות הגדולים לעיני כל ישר' סלקין ומנהרין · כאור החמה וכעצם השמים לטוהר הוו זהירין · יושבי על מדין בשערים המצויינים בהלכה לשכת פלהדרין · תקיפי ארעא דישר' מהדרי' מן המהדרין · הלא המה הרבנים המוב' ז' מזוקקים חכמי ורבני עה"ק ירוש' ת"ו וכל העדה זו סנהדרין · ומתוכם זוהר המאור הגדול הוינו תנא קמא ריש סדרין · הרב המופלא וכבוד ה' מלא כמהר"ר רפאל מיוחס בכ"ר שמואל נר"ו יחד כולם ישאו ברכה מאת ה' כפולה ומכופלת כמה כרין·כי"ר:

גדול השלום שניתן לעליונים ואני אברכם ברכת הדיוט אל תהי קלה למען יאריכון ימים על האדמה בשובה ונחת ובתיהם שלום מפחד ויסיכם לגלח ויגבהו לעילא מן כל ברכתא ובתים מלאים כל טוב מזהב ומפז אלפים דוכרין אכי"ר · קול כאשה ערוה שמעתי ותרגז בטני מעשה תעתועים הללו בעלי בדו'ס ריקנין שבישראל בשי עמי יגרשון במילי דבדו ובדבר המעמיד את העשוי שלא כהוגן אגרת שבוקין וגט פיטורין · האודנא אתו דרדקי בוקי סריקי שלא שמשו כל רבנם שרו לן עורבא ומתירין פקיעי עמיר הלכה וה'ן מורין · הוחזקו להיות משיאין על פיהם משאו'ת שוא ומדוחים בשגם לא הגיעו לדון בדיני גטין וקדושין בהלכת גוברין · והן בעון בעקבות משיחא כל א' בונה במה לעצמו סמוך אע"פי שאינו נראה נעשה ראש וחכמים בתנו לבני הכפרים אם אינן מכירין · הא ודאי זילותא דאורייתא ודרבנן על זאת תאבל הארץ והרקיע נעשה בהורין בהורין · משום מעשה שהיה בלידון באיש יהודי ושמו אברהם לרוד שהכריחוהו ע"י גוים ואילי הארץ לתת גט לאשתו בשגם אינגו מן הכופין אותם להוציא ומסדר הגט היה הח"ר אברהם עמרם יצ"ו העומד בק"ק בירות באשר עיניהם תחזנה מישרים בכתב המהלכת תחת השור'ה גופא דעובדא היכי הוה שמעתי שמקדרין · וכשמעי עמדתי וחם לבי בקרבי לקנאת ה' לבאות דאין מקיפין בחלול ה' כל עיקר ולא אני בן חורין · על כן יצאתי לקראת נשק וכתבתי שלישים לאבי האשה והני כי תרי שעשה להם המסירה בעל האשה כי הקשה את רוחם להחזיק במעוות ידים רפות ולהעמידם ברפיון את אשר כבר עשוהו נערים שמנוערין · והודעתי להם דבאמת כאלו אמרו שלא לסמוך ואכתי בחזקת אשת איש האשה עומדת והגט פסול ויש עליו עוררין · ואבי האשה בראשונה אותי השיב שהוא מוכן ומזומן לקבל עליו את הדין כדרך שמסדרין · ולהיותו פתי מאמין לכל דבר יעצו להדיח אלו הן הקלים שני זנבות האודים תרנגולים המנקרין · והחזיקו ביד המסדר לאמר מה לך נרדם קום נא שבה והעלא ארוכה להעמיד בנקל משפט מעוקל ולעשות סניגורין · והנה יד שלוחה אלי מהמסדר מחזיק בטעותו והנה כולו עלה קמשונים מונים ממינים שונים דלאיי כל כי הני מילי דקטנותא מילי ממולייתא ולא חדא בהו לטיבותא לא קיימין ולא שרירין · גדולי הדור אתם ראו הביטו אורחות תימ'ה תולה או'ש על בלימה · ולא ידע מאי קאמרי רבנן את שיש בה ידיעה לתשב"ר ואפילו עוברין · גם בלא דעת שרשי הדינים ומקור נפתח בספרי הפוס' הראשונים אשר מימיהם אנו שותין רק כאשר יזדמן בידו איזה ספר שיהיה עבור עובדא בוותיה באין מבין אם דברי הספר מוסכמים להלכה ואלואי היה מבין בוונת כל הנמלא כתוב בספר ולא היה מלבין לשון של אשורי'ת ומקלקל כתב אשורי'ת באשר עיני חכמים תחזנה משרים ומלבד דבגופא דבעובדא שהמסדר עשאו בטפוס אית בה שינו'יי רחיקי כאשר הוגד אלי ושמעתי ממהדורי מילי ואח"ל כפי מעש'ה הכתב אשר שלח לי אבי המגרש הנה היא לוטה תוך זאת המנחה יראו הבונים חרבות בהר גבוה ותלול דק או תבלול אתיא עון עון אתיא חלול חלול מעילות בהררין · הגם הלום דיהבינן ליה דוליה בגופא דעובדא דבריו בטלים ומבוטלים ובולם שבושים ה"מ בעבורין · ואבכי בעניי קודם לפסח שלשים יום כתבתי קונט' על זה שובב סובב הולך למגרש באונס ומתן דמים לפני יום בוא הקונט' ששלח לי המסדר הנז' ועתה שבא מקרא זה לידי חזי הוית שבל דבריו בלות ומטולאות בוויס על קו תוהו ואבני בוהו וראיתי שלא היה מן הצורך להשיב עליהם כי הכל המה ומ"מ משכתי ידי בשבט סופר להוכיחו על פניו על חלומותיו ועל דבריו איך מלאו לבו להוציא אסירים בכושרות ולהעביר מעל גבי השלחן פרורין · כי לא זאת אורח לריקים בוראת ה' דבקים וש'ן דורשין בעריות בראש הומיות ובודקין עד מקום שידם מגעת לחוש לדעת המחמירין · כ"ש כי אין מערבין איסור לכתחלה לטהר את השרץ פרץ על פני פרץ ולקרב את המרוחקין בזרוע הבל ממירין · ובדו השתא מ"ש בראשונה גם את השני הכל הולך בכתב המהלכת ומשנה א' לא זזה ממקומה ואלו באמרין · איברא שלא היה מן הראוי רק להודיעם גופא דעובדא ומה מני יהלוך לקדם רבותינו שבא"י דלא צריכי לגמרין ולסברין · ברם אם ההכרח לא ישובח ובו' שהוכרחתי להודיעם דמיונותיו הכוזבות ועוקלי תאנים דקא מוליד לאחר מעשה להחזיק טעותו ומעשהו בראשון ואגב שלחתי להם מה שעיינתי בעיקר הדין במעשין ע"י מתן דמים ויהיו דברי בנושא ונותן בדבר הלכה ואלו למעשה הלך אחר ב"ד הגדול שבירוש' שמשם תורה יוצאת קלין וחמורין · ועתה מלכים תקיפי ארעא דישר' קומו השרים לעזרת ה' בגבורים לאפרושי מאיסורא דא"א ושלא להרבות ממזרים ויצא דבר מלכות מלפניהם בגזרת עירין · נורא יקירתא בתנור בוערה על המסדר ועל המחזיקים בידו לתמכו ולסעדו כי המה קשי עורף וממרים ולהתרות עליו שלא לדון בדיני גטין וקדושין לרבות כל האיסורין · וכאלו אמרו מקדימין תכף לקבלה מהרה ירוץ הגזרה והבניה עם ענני שמיא דחושבני למאי דביני ביני דלא תיפוק מינה חורבה מקרה בלתי טהור והדבר מוטל על ישר' ועל רבנן לאפרושי מאיסורא בערוה החמורה ויותר מהמה אתם הרי ישראל אליכם המצוה הזאת הכהנים כי מלון תלא תורה ודבר ה' מירוש' ועל דבר זה מזכירין · ושלום כשאת תורתם ירום ונשא גבה מאד לעילא מן כל ברכתא כיש את נה"ר והנשאה ובחפץ ונפש אחד אחוז בחבלי עבותות האהבה דשו'ט הח"ו פה דמשק יע"א כסדר והשה גרושה מאישה וש' על דווני ישראל:

באום זעירא והוא **המג"ן**

תשו' רבני טבריה ת"ו ה"ו על דברי

ראה ראינו את השאלה ואת אשר נגזר עליה מאת החכם מסדר הגט ובכל מה שטורח להכשיר את הגט לית בכל הנהו טעמי טעם בעיקר להכשירו אלא הגט פסול הוא אך אמנה מהטעם שכתב החכם המסדר ששאל שאל האיש המגרש שיתנו לו סך ת"ק גרו"ש ונתפשרו עמו במאה גרוש מטעם זה הנה מקום אתנו לדרד ולומר דגט זה אינו בטל ומטעם שכתב הרב הגדול מוהרי"א ז"ל הביא דבריו הרב דרכי נועם בא"ה סי' נ"ן שספר זה כבר מלוי הוא ביד כת"ר ממה שראינו שהביא דבריו בכמה מקומות אלא שגרם לכת"ר טעות זה החכם המסדר ששינה את שמו וכתב אמרי נועם כפי מה שראה כתוב בהקדמת הרב המחבר ז"ל והוא לא ידע והאמת שהרב נו"ר בנו של הרב המחבר ז"ל קראו בשם דרכי נועם וזה שמו אשר יקראו לו וחילוקו של הרב מוהרי"א ז"ל הוא זה דע"כ לא קאמר הריב"ש ז"ל אין דמים לאשה אלא כשאנסוהו לגרש ולקבל מעות אבל אה"נ שאם אנסוהו לגרש והוא ברצונו פתח ואמר תנו לי כו"כ מעות ואגרש אפשר לומר דאגב אונסא וזוזי גמר ומגרש ונתרצה באותם דמים דוק לישניה דהריב"ש דקא' דליכא למימר בשום פנים שיהיה מן הדין לכוף האיש לגרש אשתו בקבלת מעות לא באמר אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש אפי' בכל ממון שבעולם שאין דמים לאשה משמע שלא דבר אלא דוקא במי שאנסוהו לקבל מעות לגרש אבל אם אנסוהו לגרש והוא מעצמו פתח פיו שיתנו לו סך ידוע ונתפשרו עמו יודה לדברי הרשב"א ז"ל וכתב על זה הרב דרכי נועם שדברים של טעם הם ולשון הריב"ש מורה כן וכן מוכיחין דברי הרא"ש ז"ל סי' נ"ג דטעם חילוק זה של מוהרי"א ז"ל הוי ודאי מטעם הב' שכתב כת"ר דע"כ לא קאמר הריב"ש ז"ל דאיתתא לית לה טימי אלא בסתמא כרם כי איהו מגרמיה פתח ואמר הבו לי כו"כ גלי דעתיה דלגבי דידיה מגן שויא ואלו דמיה ואמטו להכי הדר דינא כקרקע דאגב אונסא וזוזי גמר ומגרש ומאי דקשיא ליה לכת"ר דעדין יכולין אנו לומ' דלא גירש אלא מחמת אונסו ולגבי דידיה כמי אין ערוך אליה כמשפט הבנות והכתי הי לדידיה לייתי אפי' והכי ליה תרקבא דדינרי לא הוה מגרש אלא שכאשר ראה שבלתה אליו הרעה מהאנסים לגרש אשתו הוא אמר דלכל הפחות פורתא דרווח והצלה ועמוד לו אבל לעולם דכל מעשה הגרושים נעשו כע"כ עכ"ד הנה אין זה כדאי לדחות חילוקו של מוהרי"א וכפרט שדברי הרא"ש ז"ל מוכיחין כן כמ"ש הר"ב דרכי נועם וגם הרב הנז' לא פיקפק על החילוק הנז' מטעם זה והדרכא כתב דדברים של של טעם הם ואם איתא להך חששא לא הוו שתקי מינה ג' הרועים הנז' ומאי דק"ל לכת"ר על עיקר החילוק דהיכי דייק הרב מהרי"א מדברי הריב"ש ז"ל הך חילוקא שהרי הרואה יראה שנדון הריב"ש ז"ל הוא שהמגרש קודם כל ההוויות שלח לדבר שיתנו לו סך כו"כ מעות כדי לגרש והם לא רצו רק לחזור ולקיים החיבור ואח"כ כשנתועדו שלח להם פשרנים שיתנו ד' מאות דוקאטי והם לא רצו וכו' ואח"כ נתרצו וכו' הרי שבנ"ד הריב"ש איהו מנפשיה פתח ואמר הבו לי זוזי בין בתחילה בין בסוף ואפי' הכי קאמר עלה הרב שאינו מן הדין לכוף האיש לגרש עכ"ד יכולים אנו לומר דדברי הריב"ש ז"ל בעלמא אמורים ולא לנדון שלו שהוא ז"ל רצה להביא ראיה מדברי רשב"ס ז"ל דלגבי גט בזוזי הוי כזביני וכדי שלא נטעה לומר דלכל מילי הוי כזביני ממש שאם כפוהו לגרש ולקבל מעות אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש הוכרח לפרש ולומר דלא היא אלא מאי דמשוינן ליה לגט בזוזי כזביני היינו דוקא לענין שאם מסר מודעא בעי' שיבררו כאונסו וכמו שיראה הרואה שכן הוא כונת דבריו ובהכי אתו דברי הריב"ש ז"ל כדוקא כפשוטן ולא למשכוני נפשין ולומר דלאו כדוקא אמרן ומ"ש כת"ר דעכ"ל דדברי הריב"ש לאו דוקא ממ"ש קודם זה הריב"ש גופיה ז"ל והנה לפי לשון המודעא כיון שלא הכריחוהו לא על כתיבת הגט ולא על נתינתו וכו' ואם איתא לחי' מוהרי"א למה הוצרך הרב לומר כיון שלא הכריחוהו וכו' לימא עדיפא מינה דאף שאנסוהו על כתיבת הגט ונתינתו מ"מ כיון שהוא מעצמו פתח ואמר הבו לי זוזי הרי הפקיע בזה האונס ובטלה המודעא בכר מלתנו המורה דטעם הב' שכתב כת"ר הוא העיקר ובהכי ל"ק מידי כמ"ש כת"ר ועי"ל דאפי' לטעם הא' שכתב כתר הוכרח לומר שבנ"ד לא הכריחוהו ולא היה שם אונס כלל כין בכתיבה כין בנתינה לפי שאם היה שם אונס אחר נתיכת המעות אפי' איהו מגרמיה שאל דמים לו אתי אונסא דבתריה ומבטל מעשה קמא ולולי שהר"ן ז"ל כתב דלמעשה יש לחוש דלא למעבד עובדא וכו' אבל מועיל לשויה ספק גיטא היינו אומרים דבנ"ד שכבר נתגרשה דהגט גט דלא מצינו חולק על חילוק זה של מוהרי"א ז"ל כהדיא ומ"ש הרב ר"ן ז"ל דהפוסקים שכתבו דהרשב"א והריב"ש פליגי ע"כ לא ס"ל כחי' של מוהרי"א ז"ל דאי ס"ל הך חילוק אמאי לא עשו שלום ביניהם ולומר דהרשב"א איירי כשלא אנסוהו לקבל מעות הא לא מכרעא דעכ"ל דהרשב"א אמרה בכל גוונא אפילו כאנסוהו לקבל מעות ולגרש כדמוכח מלשונו וכמ"ש כת"ר ע"כ לומר דפליגי בהא אבל אי איהו פתח מגרמיה במתן דמים בהא אפשר דלא פליגי וכמ"ש מהרי"א ז"ל :

וכ"ש לסברת הרשב"א ז"ל כודאי גט זה כשר ומי כמוהו מורה ובפרט דהרשד"ם ז"ל עביד עובדא כוותיה דהרשב"א ז"ל ואמר מר דאילו הריב"ש היה רואה תשובת הרשב"א הוה הדר ביה ומה שתמה כת"ר ע"ר וכתב דודאי אילו היה רואה הרשד"ם ז"ל לרוב הגדולים שהם מכת הריב"ש ז"ל לא היה סומך ע"ד הרשב"א ז"ל שהוא יחיד כדבר ואף באיסורא דרבנן וכתב עוד כת"ר שהרב משאת משה כתב בפ' דרכים להקן בנדון שלו דברי הרשד"ס ושויבי בנדון דידן :

הנה דברי הרב הנזכר רחוקים מכוונת הרשד"ם כאשר יראה הכל מה שנראה הוא דהרשד"ם ז"ל לטעמיה אזיל שכתב משמיה דמר מוהר"ו טייטאצק ז"ל בכמה דוכתי ומהם בח"מ סי' מ"ג ורמ"ט ז"ל אז כתבתי בקיצור תשובת הרשב"א ז"ל ולא חששתי לעיין עוד כי סמכתי ע"ד הרשב"א ז"ל לפי ששמעתי מפי מורי הרב מוהרי"ט הרבה פעמים כי כאשר היה לו על ענין דין אחד תשובת הרשב"א היה מחשיב דבריו כמעט כנגד שאר הפוסקים עכ"ל ומטעם זה בנ"ד היה ראוי לסמוך על סברת הרשב"א ז"ל כנגד שאר הפוסקים אלא משום דק"ל דהיכא שהפוסק האחרון חולק על הראשון יש להלך אחר האחרון דהלכתא כבתראי על זה הוצרך לומר דאפשר וקרוב לודאי שגם הריב"ש אילו היה רואה תשובת הרשב"א היה מודה לו וא"כ חלף הלך לו הך כללא דהלכתא כבתראי בנ"ד אבל לעולם דאף אלו היה

רואה

רואה דרכים חולקים על הרשב"א ז"ל כוותיה יש לפסוק נגד שאר פוסקים ממה שקבל מרבו :

מצורף לזה שהרשב"א ז"ל קאי כשיטת הרשב"א ז"ל כמו שכתב הר"ב המכתב והרב מקור ברוך משם מוהר"א ן' חסון ז"ל ומה שדחה כת"ר דאין מדברי הרשב"ץ שום ראיה אי קאי כשיטת הרשב"א ז"ל משום שנדון הרשב"ץ איהו גופיה נדון הריב"ש ז"ל ושם נאמר שבתחי' קודם שאנסוהו לאביו היה שולח מפשרים לתת גט אם יתנו לו סך גדול וכו' ואח"כ נתפשרו בת' רוקאטי וכו' וקרובי הבחורה לא רצו וכו' עד ונתרצו לתת הסך הנז' שאל וכו' דבריו נאמנו שנדון הרשב"ץ איהו גופיה נדון הריב"ש מיהו הרשב"ץ ז"ל בס' התשב"ץ ח"א סי' א' לא הביא בתשובתו שהוא שאל מתחילה שיתנו לו סך גדול ואפשר שכמו שיש הרבה הפרשיות בין תשובת הרשב"ץ ז"ל לתשובת הריב"ש כמו שיראה הרואה הא כמי היתיה שלא שאל מתחילה דמים הניתנין ואף אם נאמר שכך היה המעשה ששאל תחילה מ"מ מדלא הביאה הרשב"ץ בתשובתו וכתב בפשיטות כיון שנתרצה ע"י פריון אין לך הוכחה גדולה מזו שאין כאן אונס משמע דלא שני ליה בין שאל מתחילה ללא שאל אלא כל שגירש ע"י ממון אין כאן אונס כס' הרשב"א ז"ל :

וגם מדברי התוס' ז"ל דפ' חזקת דמ"ח נראה דקיימי כשיטת הרשב"א כמ"ש הרב המכתב ומה שדחה כת"ר פי' הרב המכתב בכוונת דבריהם דאם כן למה תפסו בלשונם שהיה נותנם ברצון כיון דעיקר החילוק הוא בין הפקעת חיוב וכו' וכמ"ש הרשב"א ז"ל ומכח זה פי' כת"ר פי' אחר בכוונת דבריהם כי הוא זה דכוונת דבריהם לומר דבגירושין שאני דאין דמים לאשה וכו' ולפי דבריו עדיין לא איפרק מחולשא למה תפסו בלשונם שהיה נותנם ברצון דכיון דעיקר החי' הוא משום דאין דמים לאשה ה"ל למימר בקיצור ה"מ בגירושין משום דאין דמים וכו' ומה גם דלפי פי' נ"ל דמ"ש לעיל התוספות הייכו לפום ס"ד דהפקעת שאר כו"ע מהני באונס דגט לשווי בזביני ברס לפום מה דדחו זה בתר הכי מההיא דגט מעושה ואסיקו דהתם שאני שהוא מחוייב וכו' נ"ל דשתם זוזי והכא גבי אונס הגט לא מהני כלום ואי ודאי דוחק ועוד כיון דלעי' לא הוה קס"ד למימר דהכא באונס דגט מהני אלא מכח ק"ו דא"כ הלוה ויהיב כמי נימא הכי ודחו זה מכח ההיא דגט מעושה ותי' באופן אחר ולפום מאי דאסיקו ס"ל דלא מהני הכא גבי אונס דגט משום דאין דמים לאשה א"כ מהו זה שכתבו בדבור האחר ואע"ג דפריסית לעי' וכו' כיון דלפום מאי דאסיקו לעי' הא דלא מהני הכא באונס דגט משום דאין דמים לאשה וכמ"ש כת"ר מאי ק"ל מההיא דלעי' אלא עיקר כונת דבריהם הוי כמו שפי' הרב המכתב וכן הבין כוונת דבריהם מוהרי"קו ז"ל בשורש קל"ג שכתב וז"ל ואע"ג שחוזר בו ר"י ממה שהיה רוצה לפרש דגט המעושה חשיב בתלויה וזבין שעל ידי הגט נפטר משאר כו"ע וכו' מ"מ פשיטא דלא רמי דודאי גבי גט המעושה לא חשיב פטור בשאר כו"ע בקבלת מעות דמי המכר שהרי אין זו טובה אלו יע"ש משמע מדבריו דס"ל דלא חזר בו ר"י אלא משום דשאר כו"ע לא חשיבי בקבלת מעות דמי המכר אבל אם היו דמים הניתנין בעי' גבי גט נמי חשיב בזביני ומה שתפסו בלשונם שהיה נותנם ברצון נ"ל דס"ל דלאו לגמרי בכל הפקעת ממון אמרינן דלא חשיב בקבלת מעות כס' הרשב"א אלא דוקא גבי הפקעת שאר כו"ע שהוא ברצון היה נותנם לא חשיב בקבלת מעות אבל אי היכא גלוי דעת שהוא חפץ בהשתדלות ההוא כנדון מוהרי"קו ז"ל חשיב בקבלת מעות ועוד אפשר דקושטא דמילתא כתבו התוס' ז"ל שהיה נותנם ברצון ולא היה מגרשה :

וגם הר"י והי"מ שהביא הב"י קיימי כשיטת הרשב"א וכמ"ש מוהרח"ש ז"ל בקו' המודעא דף ג' ע"ב וז"ל במגרש באונס וקבל זוזי להר"י והי"מ וכו' וראה הדבר פשוט דבמגרש ג"כ אמרי' דאגב אונסא זוזי גמר ומגרש עכ"ל במליכו למדין דהתוס' והרשב"ץ והר"י והי"מ קיימי בשיטת הרשב"א ז"ל דאם בפוהו לקבל ממון ולגרש אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש והשתא בכ"ר אית לן למעבד ספק ספקא עפ"י חילוק של מוהרי"א ז"ל באופן זה ספק אם הלכה כהרשב"א ודעמיה או בהריב"ש ודעמיה ואת"ל דהלכה בהריב"ש ודעמיה היכא דאיהו פתח מגרמיה ובפשו לשאול הניעה דמים לו בכ"ר אף הריב"ש יודה ובחי' של מוהרי"א והוי ס"ס המתהפך וביוצא לזה מליכו להרב פני משה ז"ל ח"א סי' כ"ו יע"ש וכבר כתב הרב פ"ח ז"ל בכללי הס"ס סט"ז דאף כדאיתחזק איסורא מהני ס"ס וכ"כ הרב דת ודין ס"ט משם כמה רבוותא יע"ש אבל מה כעשה שכבר גזר אומר הרב ד"ן דלא למעבד עובדא וכו' :

עוד כתב כת"ר בקו' הראשונה דבכ"ר אף הרשב"א יודה מטעמא שכתב הרב פרח מטה אהרן ז"ל בח"א סי' קי"ט כדי ליישב תשובות הרשב"א ז"ל אהדדי ואמר מה דלא אמרו הרשב"א כי אם היכא דיהבי ליה זוזי בכדי שהדעת משער שיקבל האדם לגרש את אשתו יע"ש הנה דברי הרב הנז' דחוקים הם בכוונת הרשב"א ז"ל וכמו שהרגיש הוא עצמו בדוחקיו ועוד שהרב עצמו בח"ב סי' ז' יישב תשובות הרשב"א הנז' באופן אחר ולפי אותו תי' אפי' במכר ס"ל להרשב"א דלא בעינן כל שוויו כמו שיראה הרואה וא"כ אין מדברי הרב פרח מ"א שום סייעתא ומה גם שכל גדולי האחרו' אין גם אחד שהבין בדברי הרשב"א ז"ל מה שהבין הרב הנז' בח"א סי' קי"ט והדרבא כל גדולי האחרונים ס"ל דס"ל להרשב"א דלא בעינן כל שוויו הלא המה מוהרי"קו בשרש ס"ג והרב המפה ז"ל בתשובותיו סימן כ"ב ומוהריב"ל ח"ב סי' ע"ז וח"ג סי' כ"ח ומהרשד"ם חו"ד סימן ק"כ וחלק חה"מ סי' מ"ד ושל"ד ותי"ח ותי"ט ומוהר"י אדרבי סי' רל"ז א"כ ה"ל הרב הנז' יחיד לגבי כל האחרונים :

ומ"ש עוד כת"ר בקו' הרא' דבכ"ר אף הרשב"א יודה דהגט בטל מכיון שלא קבל המעות קודם כתיבה ונתינת הגט דכיון דבשעת נתינת הגט מתבעי לן לאפקועי אונסא ע"י המעות ועדיין לא קבלם מה יושיענו מה שיקבל לבסוף כיון דבשעת כתיבה דאז צריך שיהיה ברצונו ע"י מתן דמים עדיין לא קבלם אף אם נאמר שסברא זו יתד היא שלא תמוט הינה בדאי לומר דהגט בטל מן התו' כיון דלא מליכו דבר זה מפורש בשום אחד מהפוסקים דקיימי בשיטת הרשב"א דמדמי גט בזוזי לזבוני דאגב זוזי גמר ומגרש ועוד דבכ"ר שהבית דין יבאו ערבים בדבר והוא סמך עליהם סמיכה בכל כחו ועשה מעשה וגרש על פיהם במאן דאתו לידיה דמי דלא גרע משליסות שהוזכר בדברי הפוסקים דקיימי בשיטת הרשב"א דמהני ערבות נמי דכוותיה :

וע"ד השלשים גרוש' שאמר חמיו של המגרש שפרע

בעד אביו ולא באו לידו כי אם שבעים גרוש' וכתב כת"ר בקו' הרא' דבכל כה"ג מודה דהגט פסול ואין בו מועיל הנה בדברי החכם המסדר לא הוזכר זה כלל כנראה דנתנו לכסף מולא המאה גרוש' בשלימות ליד המגרש אחר הגירושין ואת"ל שכך היה המעשה והשלשים פרעו בעד חוב אביו כנראה דמרצונו הטוב והגמור נתרצה לפרוע בעד אביו דאל"כ לא הוה שתיק והוה צוח ככרוכיא עד שיפרעו לו הב"ד בשלימות כיון שיצאו עדים לגבל פרע המאה גרוש קודם לאתם מן העיר ועל ענין הטלאק תלתא אי מקרי אונס הנה כמה דיות משתפכות לגדולי האחרונים בענין זה הללו פוסלים והללו מכשירין כאשר כל יקר ראתה עינו עינא דשפיר חזי וא"כ מדי ספיקא לא נפקא ומסתייען לומר דהוה ספק מגורשת ואפי' לדעת מוהריק"ש ז"ל דס"ל דפסול אפשר דבדליכא זוזי באנו למחלוקת הרשב"א והריב"ש ז"ל דבי היכי דלגבי אונס אחר מהני זוזי לר' הרשב"א ה"נ מהני לגבי אונס זה והכי משמע מדברי מוהרי"א ז"ל הובאו דבריו בהרב גו"ר חא"ה כלל א' סי' א' דאפי' באונס זה של הטלאק מהני זוזי לדעת הרשב"א שכתב וז"ל מצאתי תשובה בנדון הלז דמוהריק"ש ממוהר"א ז"ל וכו' גם ראיתי מי שרצה להקל וכו' א"כ מת"כ האי גוונא הוי גט אם לדעת הרשב"א הרי כתב בפי' שאם קבל הבעל מעות הוי בזביני ואפי' לדעת הריב"ש שהחמיר וכו' והא כמי לאו מלתא היא דהא בב"ד כפוהו על הגירושין בדיניהם והעידו על גרושי אשה בטלאק תלתא וכו' יע"ש מדלא כתב דבאונס הטלאק אפילו הרשב"א יודה דלא מהני זוזי נראה דלהרשב"א אפי' בכי האי אונסא כמי אמרי דאפי' זוזי גמר ומגרש דבכל עלמו לא דחה דברי המקילין אלא משום דהם רצו לומר דאפי' הריב"ש יודה בנדון זה כיון שלא היה אונס בגירושין אלא בדבר אחר וע"ז דחה ואמר דבענין הטלאק הוי אונס בגירושין ולא הוי אונס בדבר אחר וא"כ לא הוי גט לדעת הריב"ש ומינה דלר' הרשב"א הוי גט אפי' בזה האונס של הטלאק כיון דאיכא זוזי א"כ לפי חילוק של מוהרי"א דמודה הריב"ש היכא דמעלמו פתח בזוזי דמהני ה"נ בענין זה של הטלאק אם מעלמו פתח בזוזי מהני ואמטו להכי מלינן למעבד תלתא ספקי בב"ד ספק אם הלכה כמוהריק"ו ודעימיה דאונס הטלאק מקרי אונס או כהחולקי' עליו דלא מקרי אונס ואת"ל דהלכה כמוהריק"ש דמקרי אונס ספק אם הלכה כהרשב"א דבדאיכא זוזי גמר ומגרש או כהריב"ש ז"ל דלא מהני זוזי בגט ואת"ל דלא מהני זוזי בגט כדעת הריב"ש ז"ל אפשר דבי פתח איהו מגרמיה בדלי בסף אפי' הריב"ש יודה דמהני ובחי' מוהרי"א ז"ל וכל מה שכתבנו הוא לאפוקי מדברי כת"ר בדברות האחרונות שתפס במושלם ובהסכמה עלה דגט זה פסול מן התורה דנפיק מיניה חורבה דלדברי כת"ר אם קבלה קדושין מאחר אין חוששין לקדושיו עוד נפקא מינה טובא אבל לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה ח"ו בחומר ערוה החמורה לאכשורי האי גיטא אלא אשה זו ספק מגורשת שכבר הורה זקן הרב ר"ן דלא למעבד עובדא וצור ישראל יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות בי"ר :

הצעיר אליהו מוצרי	הצעיר חיים הכהן דוויך	דוד בכ"ר יהודה אשכנזי זלה"ה	הצעיר רפאל אברהם דוויך הכהן ס"ט

חיים שבתי בכ"ר יאורה לאגו

תשו' לרבני טבריה ת"ו ה"י

המאורות הגדולים ראשי אלפי ישראל המה הגבורים מגבורי ישראל רבנן דפקיע שמייהו שלומי אמוני ישראל הרבנים המובה' אשר אור להם בעה"ק טבריה ת"ו השומר אמת ושמרם וכצנה רצון תעטרם בי"ר :

כי אשא אל שמים ידי ופני כלפי הקדש יוצאות וחולות יושבים לגלח ויגבהו ובתיהם שלום מפחד אלהים כל טוב ה' ושובע שמחות ומשכנות בטוחות ועל מי מנוחות בס"ו זה לי ימים רבים הגעתי לפרק התקבל שתי שורות העליונות ומתוכם זוהר על הדין ועל האמת ולהיותי טרוד באותו פרק לא שניתי דברי חכמים מה גם בלפוותי לפיתי לתשו' רבני עה"ק ירוש' ת"ו ה"י אז אמרתי ביום בוא תשו' הרבנים הנז' לשוני תהגה שתי תשובות בקנה אחד ועכשיו שבא לידי כאשר הודעתים לשעבר חזרתי על המקרא לחזות בנועם שיח סוד שרפי קדש ואנכי באתי היום להשיב מפני הכבוד דבר דבור על סדר הקונט' ולא נערכה אלא לפלפולא דלענין דינא הכל הולך אל מקום אחד ואם אטה מדבריהם עמהם הס"ד דכך היא דרכה של תורה זה ולא א' רבנן פתחי לה פתחא מההיא דכתב הרב מהרי"א ז"ל וכתבו וז"ל ומאי דק"ל לכת"ר וכו' הנה אין זה בדאי לדחות חי' של מהרי"א וכו' עד וא"א לאך חי' לא הוו שתקי מיניה ג' הרועים עכ"ד הנה כוונתי רצויה במ"ש מלפנים שאין בדאי למעבד עובדא ולהתיר א"א לעלמא ע"פי החי' של הרב מהרי"א דאם באנו לדון ולהתיר מכח סברא לומר דאי איהו פתח בזוזי ש"מ דלגבי דידיה מגן שויא וכו' הנה יש סברא אחרת מנגדת לזו לו' שכל מעשיו הם באונס ואכתי אי לדידיה לייתי אי הוו יהביה לי חללא דעלמא לא הוה מגרש ברם בראותו שבלתה אליו הרעה מימר אמר דליהוי ליה פורתא דרווחא וכו' וכמ"ש ומשום דמוכחי הכי דברי הרא"ש לא עבדינן עובדא להתיר א"א לעלמא בהכי ואדרבה אמרינן א"א לאך חי' שהוא חדוש גדול לא הוו שתקי מיניה קמאי ובתראי ומכאן תשו' למ"ש אחר זה וז"ל ולולי שהר"ן כתב דלמעשה יש לחוש וכו' היינו אומרים דבכ"ר שכבר נתגרשה דהגט גט דלא מצינו חולק על חי' זה של מהרי"א עכ"ד ובעיני יפלא היכי הוו עבדי עובדא לולי דברי הר"ן מה גם דהרב מהרי"א בלשון אפשר אמרו והיכי אתו רבנן ועבדי בה עובדא באיסורא דא"א ובר מן דין אם כוונת הרב מהרי"א לו' דבי פתח איהו בריש' גלי דעתיה דאית לה טומי לגבי דידיה והדר דינא בקרקע דאגב אונסא וזוזי גמר ומגרש וכמו שהסכימו כת"ר לאך פי' והכי משמע למדויק בלשון הרב וא"כ עכ"פ אית לן למימר דאפי' לדברי מהרי"א הללו מ"מ מתבעי למיהב ליה זוזי בריש' כי היכי דליתו זוזי ולפקעו אונסא דבשעת נתינת הגט וכאשר כתבתי בפסקי הראשון וגם פה לקמן ב"ה נעשה לו סמוכים דרבנן :

עוד כתבו ומאי דק"ל לכת"ר על עיקר החילוק וכו' מדברי הריב"ש יכולים אנו לו' דדברי הריב"ש בעלמא אמורים וכו' עד אתו דברי הריב"ש בדווקא ע"כ לפי ק"ד אין זה במשמע פשטות דברי הריב"ש שהרי הוא ז"ל כתב וז"ל ובדבור זה שאמר שהוא נותנו בכח לא ידעו באונסו אותם עדים וכו' ולא שאני הו' שיהיה זה בזביניה ממש מפני המעות שמקבל וכו' דהכא איכא טעמא אחרינא וכו' ע"כ מכל זה מוכח

בפשטות

בפשטות דבריו דהרב קאי על נדון שלו :

עוד כתבו שדברי המשאת משה הם דחוקים כמה שיושב בדברי הרשד"ם וכן פי' מכת"ר דבריו לפי שסמך ע"ד רבו מהרי"ט ז"ל וכו' ולכן דעתם לו' שאפילו היה רואה מהרשד"ם שיש רבים ועצומים דסברי כהריב"ש היה פוסק כהרשב"א לפי מה שהושרש מרבו ע"כ ולפק"ד עמהם הס"ר דהא ודאי כאיסור ערוה לא היה סומך ע"ד הרשב"א במקום רבים דפליגי עליה למעבד עובדא ואף שהוא ז"ל כתב דאפי' יהיה איסור תורה דאוי לנו לקיים דברי הרשב"א והיינו משום קבלת רבו וכו' מ"מ היה ראוי לנו לומר דהיינו להלכה ולא למעשה דלמעשה לא היקל בנדון שלו אלא עפי"ד דהוי איסורא דרבנן ושאר טעמים כאשר יע"ש ובזה יפרש המ"מ דמ"ש הרשד"ם היה ראוי לנו להלכה ולא למעשה קאמר והרי לקמן כתב הרב עצמו ז"ל לא נשאר אלא רבי' האיי והרי"ף והרמב"ם ז"ל שהיינו יכולים לומר דהלכה כבתראי מ"מ מי הוא זה יערב לבו להקל ראשו בדבר ערוה נגד גאוני עולם אשר הם עמודי ההוראה ע"כ הרי דאף לפי כללין דהלכתא כבתראי חייש באיסור ערוה לס' דקמאי הנה שלוש ששה הם גאוני עולם הנה גם בכ"ד רבים הם אשר אתנו ה"ה הרמ"ה והרא"ש והריטב"א ומהריק"ו וריא"ז קמא ובתרא :

ומ"ש מצורף לזה שהרשב"ץ ז"ל קאי בשי' הרשב"א וכו' עד אין כאן אונס בש' הרשב"א ז"ל ע"כ הנה ספר התשב"ץ אינו מצוי פה עירנו לראות בילר סדר משנה ומ"מ הכתי ק"ל על הר"ב המכתב והמקור ברוך שבזמנם עדין לא יצא ס' התשב"ץ במטבע שטבעו חכמים וא"כ מה ראיה הביאו ממה שהביא דבריו הב"י בשגם הדוחה ירחה דנדון הרב הוי' נדון הריב"ש אות באות :

עוד כתבו וז"ל וגם מדברי התו' וכו' דקיימי בשי' הרשב"א וכו' ומה שדחה כת"ר וכו' ולפי"ד עדין לא אפרק מתולשא וכו' עד הול"ל בקצור ה"מ בגרושין משום דאין דמים וכו' ע"כ עמהם הס"ר לדידי לית היא מקשיא כאשר כבאר אבל לפי פי' המכתב מאי שהיה נותנם ברצון דקאמרי שהרי כל שהוא הפקעת חוב כין אם נותנו ברצון או שלא ברצון כההיא דקנס דהרשב"א לאו שמה נתינה ואלו לפי פי' דויקי לו' שהיה נותנם ברצון להסביר ולתת טעם לעיקרו של דבר שאנו או' אין דמים לאשה כיון שדבר זה לא נמצא בתלמוד ולזה אמרו דסברא הוא דלגבי בעל אתתא לית לה טומי ולא מיקרי הנאה מה שמרויח האשה בסות שכן דרכו של איש שהיה נותן השבו"ע ברצון הטוב ולא היה מגרש אשתו וה"ה דאי יהבי ליה כל חללא דעלמא אינכו שוה לו תמורת אשתו ויותר מרוצה באשתו ולהפסיד תקיבתא דדינרי והכי הוי אורחא דעלמא לגבי בעל ברם לגבי אשה דבעלמא דרכה של אשה דבכל דהו ניחא לה דטב למיתב טן דו ומתרצית ומתפייסת בהכי אמטו להכי לגבי הקנאת אשה לבעל יש לה דמים בכסף קדושיה ושבו"ע ואף שאשה זו אנוסה היא אמרי' אגב אונסא וזוזי גמרא ומקניא נפשה כיון דבעלמא כן הוא דרך נשים :

עוד הקשו על פי' וז"ל ומה גם דלפי פי' נ"ל וכו' והא ודאי דוחק ועוד כיון דלעיל לא הוה קס"ד וכו' עד מאי ק"ל מההיא דלעיל ע"כ ואני שמעתי ולא הכין דהכא לא קאמינא דבדבורס דלעיל גלו דעתם בשופי לעין הקורא דטעמא דשבו"ע דלא מהני היינו משום דאין דמים לאשה עד שהקשו מה שהקשו רק כוונתי דמעיקרא סבר ר"י למימר דבהפקעת שבו"ע שמה נתינה ואמרי' דאגבה ואגב אונס גמר המגרש ושוב דחו זה מההיא דגט מעושה ש"כ והוצרכו ליישב באופן אחר והשתא אכתי לא ידעינן טעמא מאי דהפקעת שבו"ע לאו שמה נתינה ויש לדרין לו' משום דליכא נתינת מעות מדודים ואמטו להכי כין שיהיה הפקעת חיוב או חיוב שמתחייב להבא לאחרים לאו שמה נתינה והא כתבו בדבור האחר דלא תיקשי לך מנה שהאשה גמרא ומקניא גופה במה שמתחייב לה הבעל בשבו"ע דלעיל פי' בהכרח דפטור מחיוב שבו"ע לאו מילתא היא ותיסק אדעתך לו' דה"ה לגבי חיוב שמתחייב בשבו"ע וטעמא משום דשבו"ע לאו מילתא היא בין לפטור בין לחיוב משום דליכא נתינת מעות מזומנים ממש ועתה גלו דעתם בדבור זה וחדשו דע"כ לא אמרי' לעיל הכי אלא לגבי בעל וטעמא משום דלגבי דידיה דמים אין לה וה"ט דהפקעת שבו"ע לא מיקרי נתינה דבל לגביה אין לה דמים והה"נ אם יתנו לו כל הון יקר ונעים לא כן גבי הקנאת אשה לבעל דיש לה דמים בדבר האמור ודבר זה מוכרחין הכחנו לאמרו גם לפי פי' הר"ב המכתב דבדבורס דלעיל אכתי לא גלו באר היטב דטעמא דלא מיקרי נתינה הפקעת שבו"ע משום דהוי הפקעת חוב והללא מהפסד ממון דאי הכי מאי ק"ל בדבור האחר הא מה שמתחייב הבעל בשבו"ע לא הוי הפקעת חוב אלא ודאי דבדבור דלעיל אכתי סתומים באו דבריהם רק מה שהוכיחו מהש"ס דהפקעת שבו"ע לאו שמיה נתינה ולא ידענא טעמא מאי ויש לדרין לו' משום דליכא מתן דמים ממש ואמטו להכי הקשו בתר הכי מ"ש ותי' וגלו דבריהם דלעיל דשאני התם דהוי הפקעת חוב ומה שכתבתי בקונט' וז"ל ובדבורס דלעיל וכו' ואסיקו וכו' ומעתה אפשר לומר וכו' עד באופן שאין שום הכרח מדברי התו' וכו' ע"כ לא היתה כוונתי לו' דבדבורס דלעיל אסיקו וגלו דעתם בהכי רק לומר דכיון שדחו לעיל ההיא דהפקעת שבו"ע דלאו שמה נתינה מעתה מצינן למימר שפיר בדעתם דכין בהפקעת שבו"ע וכין אם יתנו לו דמים לגבי בעל לא מהני משום דאין דמים לאשה וכמו שפי' אח"כ להדיא ואין בזה שום דוחק לו' דלפום קושט' כאשר הוכיח סופם שמה שחזר ר"י מדעתו מההיא דגט מעושה ה"ט משום דאין דמים לאשה ואפי' יהבי ליה ממון ממש וכאשר מתבאר מדבריהם דלבסוף דקאמרי ה"מ גבי בעל שהיה נותנם ברצון דדויקי לו' שהיה נותנם ברצון דהיינו מאמרין דאתתא לגבי בעל לית לה טומי :

ועוד אני או' שמחמת דקדוקים דקים אין יכולת בידינו לפרש ולהסכים דברי אותו הפוסק ומפרש לאותה סברא דיכול הדוחה לדחות ולפרש באופן אחר ואף שיהיה דחוק קצת :

עוד כתבו וכן הבין מהריק"ו דבריהם וכו' עד בנדון מהריק"ו ז"ל חשיב כקבלת מעות ע"כ דבריהם באמנו מאד ואני לא ראיתי לשעבר דברי מהריק"ו דשרש קל"ג ולבי דויקי' בדברי מהריק"ו אשכחן דפליג אהרשב"א שהרואה יר' בכוונתו דבנתינת מעות ממש הא ודאי אמרינן דגמר ומגרש דומיא דזכיניה אמנם כי ליכא זוזי רק הנאה כההיא חזינן אי ההיא הנאה טובה היא לו אמרינן דלא גרע מזכיניה והו"ל בקבלת מעות אי לא ואמטו להכי בהפקעה דשבו"ע

דשכו"ע שאוננה טובה לו ואדרבה היה נותנם ברצון ולא היה מגרשה דבהא ניחא ליה יותר לא מיקריא הנאה כלל כרם כהנאה דגלי דעתיה שחפץ בה והוציא עליה מעותיו כקבלת מעות דמי המכר דמיא ולפי קצורי הן הן הדברים שכתבו רבותי' התוס' ממש וז"ל שאני גבי בעל שהיה נותנם ברצון ולא היה מגרשה ואמטו להכי אין זו הנאה לא כן גבי אשה דהויא ממש קבלת מעות שהרי נותן לה השכו"ע והשתא לפ"ז יר' דפליגי אהרשב"א דאלו להרשב"א כללא כייל דכל שהוא הצלת הפסד לא הויא כקבלת מעות הגם הלוס דחפץ באותה הנאה ואלו לפי"ד התוס' כפי' מהריק"ו אף שיהיה הצלה מהפסד אם חפץ באותה הנאה וטובה היא לו כקבלת ממון דמיא ותו איכא בינייהו דכי לא הויא הצלת הפסד אפסד דלהרשב"א מהניא אף שהיא הנאה ולא גלי דעתיה אי ניחא ליה וטובה היא לו ולמהריק"ו כפי"ד התוס' לא מהניא כיון שהיא הנאה ולא גלי דעתיה אם חפץ בה :

ועל כל אלה הגם הלוס שנשכים לפרש דברי התוס' כפי' זה דמהרי"קו אכתי אנא דאמרי דבנדון שלפנינו יודו רבותינו התוס' דלא מהני והיינו עפ"י מה שראיתי להרב משנה למלך שכתב בפ"י דמכירה דין א' שהוכיח הוא ז"ל מדברי התוס' הללו דס"ל דבזביניה בעי' כל שווין הפך דברי מהרי"קו דשרש קפ"ו וחיוב דשכו"ע הו"ל כל דמי שווה משום דחיוב זה הוא תדירי כל זמן דצריך ושפיר חשיב תמורת מה שקונה הוא נותן שיווין והיינו דוקא לגבי קנין האשה דהויא כקבלת דמי המכר שהרי ממש הוא נותן לה השכו"ע לא כן גבי בעל דליכא נתינה ממש רק הנאה דבכל כה"ג אית לן למחזי אי הויא הנאה גביה וטובה היא לו אי לא והשתא לפ"ז עכ"פ בעי' דמי שווה ובדון שלפנינו פשי' לעיני כל ישר' דלא הוו הק' גרו'ם דמי שווה וכאשר כתבתי בקונט' הראשון וזה ברור וחיוב דשכו"ע או פטורו שאני משום שהוא תדירי בכל זמן דצריך ואמטו להכי אי לאו דלא הויא הנאה טובה לגבי בעל הוה מועיל דאמרי' דזהו שיווין כיון דהוא תדירי בכל זמן דצריך משא"כ בנתינת מעות דבעי' בכדי שהדעת ודאי נוטה ושמא דאפילו בסך גדול ביותר לא הוה מגרש ולא הוו שווה אותם דמים וא"כ עכ"פ רבותינו בעלי התוס' מסייעים בנדון שלפנינו אכן בהא מודינא דלמהרי"קו דגלי דעתיה בשרש קפ"ו דלא בעי' כל דמי שווין ודאי שהוא מנגד לנדון שלפנינו :

אכן על כל אלה אמינא דבי היכי דלא תיקשי לן דברי מהרי"קו אהדדי ההיא דשרש ס"ג לפי מה שהבינו הרבנים מהריב"ל והרב"א וסי' דמחמת ממון דקאמ' מהרי"קו היינו שנותנים לו ממון ולפי הנר' כפשיטות דברי מהרי"קו שזאת היא כוונתו והשתא תיקשי מההיא דשרש קל"ג וקפ"ו דמוכח מינייהו דבזביניה לא בעינן כל שווין וגבי אשה אמרי' דיש לה דמים ואמטו להכי ע"כר למשכוני נפשין ולהדחק ולו' דס"ל למהרי"קו בזביניה דעלמא וה"ה בקנין אשה לאיש דהוי דומיא דזביניה בהא לא בעי' כל שווין כרם לגרש ולהוציא אשה מבעלה דאחתא לגבי בעלה יקרה היא מפנינים ואשת חיל מי ימצא וחן אשה על בעלה עכ"פ בעי' כל שווה בכדי שהדעת נוטה והפקעת השכו"ע אלו היתה הנאה טובה לבעל הו"א דזהו שווה משום דחיוב זה הוי תדירי בכל זמן כרם אי יהבי ליה זוזי בעי' דליהוו דמי שווה בכדי שהדעת נוטה ואמטו להכי בס"ג אמר מר דאם נתרצה מחמת ממון כלו' ואותו ממון לא הוי דמי שווה בכדי שהדעת נוטה דאכתי אין הגט גט כמה יודע אם נסתלק האונס זאת תורת העולה דבנדון שלפנינו לא תברא מדברי רבותינו בעלי התוס' ומעתה אף שנשכים לפירוש הר"ב המכתב בדברי התו' ולפרש דחי' היינו משום דהפקעת שכו"ע הוי כבלול מההפסד מ"מ לא תידון מינה דאלמלא כן הוה מועיל ואף שהוא פחות משווה אלא אמרי' דהוה מועיל משום דשכו"ע הוו דמי שיווה ומינה דבעלמא בעי' ממש דמי שיווה :

ומזה שהסיקו מב"תר בשיטת דבריהם וכתבו ועוד א"ל דקושטא דמילתא כתבו התוספות שהיה נותנם ברצון וכו' ע"כ מפשט דברי התוס' לא משמע הכי רק דהוי בנותן טעם למ"ש דשאני גבי בעל דהט' משום שהיה נותנם ברצון ולא היה מגרשה :

עוד כתבו וגם הר"י והי"נ שהביא הב"י קיימי כשי' הרשב"א וכמ"ש מהרח"ש בקונט' המודעא וכו' הגם הלוס שהרב מהרח"ש כתב כן אמנם הריב"ש ז"ל ימאן בזה שהרי כתב בסי' קכ"ז ולא שאני או' שיהיה זה בזביניה וכו' דהכא איכא טעמא אחרינא דל"ל בשום פנים לכוף לאיש לקבל מעות ולגרש אשתו וכיון שאינו מן הדין אם עשה כן הו"ל גט מעושה שלא כדין ועוד אפי' בזביניה הסכימו המפ' דלא אמרי' וכו' אלא כשנתן לו כל שווין וכו' הרי להדיא דאף דלפי טעם הב' עולה דלמאן דס"ל דלא בעי' כל שווין אמרי' גבי גט דאגב אונסא ווזי גמר ומגרש מ"מ לפי טעם הראשון דלכ"ע בגט לא אמרי' אגב אונסא ווזי גמר ומגרש והרב מהרח"ש עצמו רמזה בקונט' הנז' באותו פרק באותו מקום שכתב וז"ל אמנם הריב"ש בסי' קכ"ח חולק על זה וכו' לפי שאין דמים לאשה ועוד מטעמא אחרינא יע"ש עכ"ל :

איברא דהא ראיתי להרב מהרח"ש שם דל"א כתב ע"ד הריב"ש הללו וז"ל איברא דאני מפקפק בדבריו עד ולכן נר' דלמאן דסובר דמאי דאמרי' בזביניה אגב אונסיה גמר ומקני היינו אפי' לא נתן לו כל שווין ה"ה במגרש באונס ומקבל דמים אמרי' דאגב זוזי גמר ומגרש ע"כ ועם שאיני כדאי להכריע אחר דברי הרב הגדול כי מה אני לבוא אחרי המלך מ"מ אחר נשיקת הרצפה יר' שדברי הריב"ש נכונים בטעמם ונימוקם דהגם הלוס שאחר קבלת המעות אמרי' דגמר ומגרש מ"מ מי גרם לו להתרצות במעות הכפיה והאונס שאלו לא כפוהו לא היה מגרש ברצונו ואפילו בקבלת מעות וגם בשעה שמגרש אמרי' דאגב אונסא וזוזי גמר ומגרש וכן פי' רשב"ם ז"ל דמתוך ייסורין גמר בלבו ומקני הואיל ואיכא תרתי ייסורין ומתן מעות ע"כ הרי שהאונס והייסורין עם נתינת המעות גורמין לומר שנתרצה וגמר ומקני וא"כ כיון שאינו מתרצה אלא ע"י הכפייה ואותה כפייה אינה מן הדין הא הו"ל גט מעוש' שלא כדין כרם כשהכפייה היא מן הדין אז מהני לן לו' דגמר ומגרש משום הפיא דמצוה לשמוע ד"ח כיון דמ"ס גט מעושה כדין הוא וכשר באופן דכל שהכפייה גורמת לרצונו ואותה כפייה אינה מן הדין הו"ל גט מעושה ש"כ אבל כשהכפייה היא כדין ונתרצה מחמת אותה כפייה שהיא כדין שפיר דמי וכי תימא בזביניה כמי אינו מן הדין שיכופו לאיש לקבל מעות ולמכור מ"מ התם בעיקר הקנייה זכה החמסן אף שעשה שלא כדין כיון שבתורת קנין באה לידו ואגב אונסא וזוזי ומקני מה שא"כ גבי

גט דאף שנאמר אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש מ"מ הגט פסול כיון שהוא מחמת אונס דאין שום מקום שיהיה גט הניתן מחמת אונס כשר אם לא שיהיה האונס ההוא כדין וא"ל בשום פנים שיהיה מן הדין לכוף לאיש לגרש אשתו בקבלת מעות וכ"ש הו"ל ג"מ ש"כ דפסול וכאשר הרחיב הביאור בזה הר"ב המכתב יעוי"ש אמור מעתה כיון דלהריב"ש מפורש יוצא דאף למ"ד דלא בעי' כל שוויו אפ"ה גבי גט מודה דלא אמרי' אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש מן הטעם האמור היכי ניקום אנן ונסכים דעת הר"י והי"מ כדעת הרשב"א ואף שמהרח"ש לא ס"ל הכי :

עוד כתבו והשתא בכ"ר אית לן למעבר ס"ס וכו' דאף כדאתחזק איסורא וכו' עד וכ"כ הר"ב דת ודין ע"כ עמהם הס"ר דהך ס"ס לא הוו הספיקות שקולים לפי מ"ש הר"ב פרח מ"א בח"א דהרשב"א מצריך שיתן לאשה דמים בכדי שהדעת נוטה דהוי שוויה דהשתא כי קאמרי' שמא כהרשב"א ונתיר זה הגט או כהריב"ש ונפסול גט זה יותר הדעת נוטה לפוסלו דהא לפי"ד הפרמ"א אף הרשב"א יודה בכ"ר כיון שלא נתנו שיעור בכדי שהדעת נוטה ואף שמעכ"ת דחו בב' ידים דברי הפרח מ"א וכתבו שהוא ז"ל בח"ב ויישב מה שיישב בדברי הרשב"א ולפי אותו תי' כ"מ דאפילו במכר ס"ל להרשב"א דלא בעי' כל שוויו וא"כ אין מדברי הרב שום סייעתא ומה גם שכל גדולי האחרונים הסכימו דס"ל להרשב"א דלא בעי' כל שוויו וא"כ הו"ל הרב הנז' יחיד לגבי כל האחרונים עכ"ל שלא נא אני מבקש שהרי הרב המאסף בח"מ סי' ר"ה בהג"ה הטור הביא כמה גדולים דס"ל דלהרשב"א אפילו בקרקעות בעינן כל שוויו וכתב במסקנת דבריו וז"ל ומאחר שנתבאר דכולהו הני רבוואתא ס"ל שד' הרשב"א דבמטלטלין בעינן כל שוויו וכו' ורובם סו' דאפילו בקרקעות וכו' יעו"ש אמור מעתה מהו זה שכתבו שהרב פמ"א יחיד בדבר זה אחרי הגלות בהרב המאסף דרובא אית להו דלהרשב"א בעי' כל שוויו ואפילו בקרקעו' ויותר מהמה אשוב אתפלא שהרי הרשב"א בעצמו כתבה להדיא בחדושיו דגטין בפ' הנזקין דנ"ח גבי גוי הבא מחמת חוב ואנפרקאות וז"ל ולפי מ"ש אני בשמעתתא דתלויה וזבין ז"ז דרווקא בשנתן דמי כל שוויו של שדה אבל בפחות מכדי שוויו ה"נ ניחא וכו' ע"כ ומכח זה הוכיח בפשיטות הרב מהרח"ש בקונט' המודעא דלהרשב"א בעי' דמי כל שווי ואפי' בקרקע ודחה בב' ידים דברי מהריק"ו ושאר אחרונים והתימא איך מעכ"ת שנסתייעו מדברי מהרח"ש במה שהעמיד להר"י והי"מ כהרשב"א וכו' ונעלם מעיני כת"ר עינא דשפיר חזי מה שכתב באותו דף עצמו בזה איברא שהרב מהרח"ש מחמת הדוחק הוצרך לחלק ודן בדבר חדש דשאני גבי אשה שאינה נמכרת ולכן ס"ל להרשב"א דבכל דהו אמרי' דאגב זוזי ואונסא גמר ומגרש האמנם לפי"ד הר"ב פרח מ"א אין אנחנו צריכין לידחק בשום דוחק כלל ולעולם שדה ואשה חדא היא ומאי דקאמ' הרשב"א דבזוזי איתמר גבי גט גמר ומגרש הוי' בכדי שהדעת נוטה שיקבל האדם לגרש את אשתו וזה יותר נכון ממ"ש הפמ"א בח"ב סי' ז' שהרואה יר' שם כמה גמגומי דברים ומה גם שבאמת אין זו ס' הרשב"א אחרי הגלות מ"ש בשטתו דגטין כמדובר שלא נגלית לכל הרבנים ואף שעדין יש בידינו לעשות הס"ס באופן זה שמא הלכה כהרשב"א דגבי אשה שאני שאינה עשויה לימכר דבכל דהו אמרי' דגמר ומגרש וכמו שפי' הרב מהרח"ש ואת"ל דלית הלכתא כהרשב"א אלא כהריב"ש שמא הלכה כמהרי"א וכו' מ"מ אין הס' שקולים דהא לא פסיקא לן דגבי אשה ס"ל להרשב"א כפשי' דבזוזי כל דהו גמר ומגרש וכמ"ש פי' מהרח"ש דהא איכא הפמ"א דס"ל כהרשב"א דגבי אשה נמי בעינן כל שוויה בכדי שהדעת נוטה · א"כ דבנדון שלפנינו שלא נתנו המעות בשעת כתיבת הגט אפי' הרשב"א יודה וכמ"ש אנו בעניותינו ומלבד זה מצינן למימר שאין הס' שקולים :

ותו שהרי בזה הס"ס יש בו להחמיר ולהקל להקל היינו במ"ש מעכ"ת ולהחמיר כשנאמר ספק אי הלכתא כהרשב"א או כהריב"ש ואת"ל כהרשב"א שמא לא אמרה הרשב"א אלא בנותן לה מעות בכדי שהדעת נוטה וכמ"ש הפמ"א ואת"ל דאף בפחות מכדי שהדעת נוטה אמרה הרשב"א שמא בעי' נתינת המעות בשעת כתיבת הגט לאפקועי אונסא ואם נתנם אח"כ לא מהני וכל ס"ס דאית ביה להקל ולהחמיר להחמיר מקשינן וכמ"ש הר"ב מקור ברוך סי' י"ד והרב פ"מ בתשובותיו וכלל זה דס"ס להחמיר הביאו מהריב"ל בש"א והר"ב משנה למלך האריך בכלל זה דאפי' בחד ספיקא דרבנן לא שרי' אי אית ס"ס להחמיר דנתמעטה הקולא באופן שאין עוד יכולת בידינו לומר שמא הלכה כהרשב"א דנתמעט ספק זה מכל וכל ולא נשאר להקל זולת חד ס' שמא הלכה כמהרי"א ולהחמיר אית לן תלתא ספקי :

ותו דבאתחזק איסורא מה יושיענו הס"ס ואף שהפר"ח מתיר מ"מ הא איכא הא"ה והמ"ב והט"ז והש"ך נמי ס"ל דבתרי ספיקי לא מהני באתחזק איסורא ומי לנו גדול מהרב האחרון בעל סדר אליהו רבה בדף ס"ה וס"ו בהסכ'מה עלה דלהוציא אשה מחזקת איסורא דה"א לא מהני ס"ס כלל יע"ש כמה האריך בזה ומי כמוהו מורה ואף שהר"ב דת ודין התיר בס"ס ואתחזק איסורא שאני התם דאזל לקולא משום עגונא ושעת הדחק וכמ"ש הוא ז"ל ועוד שאחר שמוך עשה ד' ספיק' וכתב הוא ז"ל דבזה יצאנו י"ח מ"ש לעיל דלא אמרי' ס"ס היכא דאתחזק איסורא דכיון דאיכא ד' ספיקות כ"ע יודו דמקלינן הן אמת שדבריו תמוהים לדעת הפוסלים ס"ס היכא דאתחזק איסו' אפי' יש כמה ספיקות וכמ"ש המ"ב והרב סדר אליהו רבה :

עוד כתבו וז"ל ומ"ש עוד בת"ר דבכ"ד אפי' הרשב"א יודה דהגט בטל מפני שלא קבל המעות קודם כתיבת ונתינת הגט וכו' עד דלא גרע מתליסות וכו' ערבות נמי דכוותה ע"כ הנה מ"ש שאף אם נאמר שס' זו יתד היא שלא תמוט אינה כדאי לו' דהגט בטל מן התורה לא הבנתי כוונתם דלפי קצורי בר' לי שסברא זו היא ישרה שהרי לגבי מכר האם שקנה בשטר ואדעתא דזוזי נחית עכ"ז כל עוד שלא קבל המעות לאו ז"ז ומצי הדר ביה וכל מעשיו בטלים ואין המכר מתקיים אלא בכסף שנותן אח"כ וקנין שטר דמעיקרא כחרס הנשבר כיון דאונס רביע עליה וליכא זוזי ההיא שעתא לאפקועי אונסא כ"ש גבי גט שניתן בלא כסף דמעיקרא לאו כלום ואף שנתנו לו כסף לאחר כתיבת הגט לפי שבשעת קבלת הכסף אז הוא שנתרצה ומה יושיענו רצוי דלבסוף לענין כתיבת הגט שעדין הוא אנוס ולא הורצה אף דנחית אדעתא דזוזי ואף שהאחרונים לא הזכירו ספק זו לא בשביל זה נדחה אותה דלא אתרמי להו בנדון זה ודיו לבוא מן הדין להיות כנדון דגרושין דומיא דזכיניה ועל הא' היינו מלטעריס לו' דאשה חמירא מזכיניה ועכשיו

נכוא להקל כא יותר :

ומ"ש דהכא איכא ערבות ולא גרע משליסות לפי קלורי גרע וגרע דכשלמא גבי שליסות שהוא מופקד גבי שליש כתורת פקדון עד שיקיים הלא תנאו מסתברא דכמאן דאתו לידיה דמי לא כן כערבות שאין הממון מופקד בידו וצריך לגבות הממון מהערב וצריך טורח גדול לא סמכא דעתיה ולאו כמאן דאתו לידיה דמי וזו לפי קלורי פשוטה ואין לורך להביא עליה ראיה כי רב המרחק ביניהם :

אחרי כתבי זאת ראה ראיתי להר"ב משנה למלך פ"ו דזכייה הלכה כ"ר כתב ע"ד מהרי"קו הללו דשרש קל"ב וז"ל ומ"ש מהרי"קו ואשר הוליא מעותיו בשבילו ודאי דחשיב כמו תלויה וזכין וכו' אמינא דל"ד לתליוה וזכין דהתם הלוקח נתן המעות בשעת התליה וכו' אבל בנדון זה דזה נותן עכשיו וההנאה באה אח"כ שישתדל לא חשיב נתינת המעות כנתינת הקרקע ומנא אמינא לה ממ"ש התו' בפח"ה גבי תליוה וקדיש בר"ה קדיש בביאה תימה דבלא הפקעה לא ליהוו קדושין דכנגד גופה שקנוי לו איכו נותן כלום ודוחק לפרש לפי שיש הנאת ביאה ועוד דא"כ אימור דאמר וכו' אבל בשטר לא וכו' וא"א דחשיב תליוה וזכין דנגמר אגב זוזי שיתן אח"כ מאי ק"ל וכו' ובשטר נמי חשיב כתליוה וזכין דמטי לה הנאת ביאה שיבוא לה אח"כ וכו' אלא ודאי כיון דאותה ההנאה וכו' לא אמרי' גמר ומקני ול"ע עכ"ל וטרם נבוא העי"ר בדברי הרב הללו כי הם קשים לע"ד נקדים מ"ש הוא ז"ל בפ"י דמכירה על מ"ש הרמב"ם ז"ל ולקח דמי המקח דאתא לאפוקי מסברת הרי"ף כפי מ"ש הראב"ד דס"ל דלא בעי' שיתן הדמים בשעת המכירה והרמב"ם ז"ל מלריך ליתן הדמים בשעת התליה והמכירה דוקא עכ"ד ונראה בכוונת הרב דהרמב"ם מפיק מהרי"ף כין לפי מה שפי' בו מרן הב"י דס"ל להרי"ף דלא בעי' זוזי בשעת המכירה אלא מכיון דנחית אדעתא דזוזי מכירתו הא' מכירה ואמרי' דאגב אונסא וזוזי שעתיד ליקח גמר ומקני ולא מלי הדר ביה קודם קבלת דמים דהעיקר הוא דליחות אדעתא דזוזי ואלו להרמב"ם זה אינו דס"ל דאין המכר מתקיים עד שיקח הדמים תחלה שכן כתב מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח ממכרו ממכר דמשמע דעד שיקח דמי המקח הוא דהוי ממכרו ממכר הא מקמי הכי אף דנחית אדעתא דזוזי מלי הדר ביה ואין ממכרו ממכר וגם מפקא מדעת הרי"ף לפי מה שהבין בו הראב"ד לדעת הב"י דאלו להרי"ף כי לא יהיב זוזי בשעת התליה והמכר אלא לבסוף אע"ג דקודם שיתן המעות מלי הדר ביה מ"מ כי קביל מיניה דמים לבסוף מיהא המכר מכר מאותה שעה שקבל הדמים וכתב מרן ב"י סי' ר"ה דלפ"ז הרי"ף והרמב"ם שוים כלומר דאף שכת' הרמב"ם ולקח דמי המקח היינו לאפוקי דכל עוד שלא לקחם אין המכר קיים ומלי הדר ביה אבל מ"מ מודה להרי"ף דכי קבל לבסוף מתקיימת אז המכירה ברם הר"ב מ"ל נראה דלא ס"ל הכי אלא דלהרמב"ם גם זה איננו שוה דס"ס קבלת דמים דלבסוף לא הויא בשעת התליה ואנן בעינן דתיהוי קבלת הדמים בשעת התליה והכי דייק לישניה דהרמב"ם שכתב מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח ואפילו תימה דהרי"ף שוה בזה עם הרמב"ם וס"ל דבעי' דליהוו האונס וההנאה שיבואו באחת ומאי דקאמר הרי"ף דהמקח מתקיים לבסוף בשעת מתן מעות אפשר דהתם בנני

אבתי האונס נמשך גם בשעת מ"מ וביד האנס לתלותו וא"כ הא הו"ל תלתא כחדא אונס וקנין ומתן מעות דאם אין האונס רביע עליה למה נתרלה המוכר וקבל המעות ואם כן כאמר דמ"ש המ"ל דהרמב"ם מפיק מדהרי"ף שכתב הראב"ד הוא הוא הפי' שפי' הב"י בהרי"ף וחולק המ"ל על מרן כפי' דברי הראב"ד וס"ל דפי' הראב"ד בדברי הרי"ף הוא הוא מה שפי' הב"י בדברי הרי"ף וכמו שכן פי' מהרח"ש בקונט' המודעא ועדיין כאמר דיורדה המ"ל דכי יהיב זוזי לבסוף ועדין נושא מסך האונס דמתקיים אז הקנין וזכיניה זביני ומכל מקום ירלה דדעת מ"ל דאפי' יהיב זוזי לבסוף לאו ז"ז וא"ט דס"ס כיון דעיקר המכירה נעשית בתחלה תו לא מהני דמים דלבסוף בשום לד ולא אמרי' דמהשתא חל הקנין והוו להו תלתא כחדא כיון דהשתא לא נחתי לעשות מכר וזוזי דיהיב ליה השתא לשם פרעון ולאו לשם קנין תדע שכן דעתו מדחזינא ליה הכא בה' זכייה דק"ל ע"ד מהרי"קו דשאני זביניה דהאונס והמכירה עם קבלת המעות כאין כאחת משא"כ בנדון מהריק"ו דההנאה שהיא כנגד הדמים לא באה עם נתינת הממון שהם כנגד הקרקע והכריח זה ממ"ש התוס' וכו' והשתא א"א דס"ל דמתקיים המקח בפרק קבלת המעות מאי ק"ל על נדון מהרי"קו דהא התם נמי כשעשה לו ההשתדלות שהיא כנגד קבלת דמי המקח עדין היה האונס עומד בעינו ונימא דמאז נתקיים ונקנה לו המקח שהם המעות במותב תלתא כחדא אלא ודאי דס"ל דכל שנעשית המכירה בתחלה בלתי ממון אף דלבתר שקיל זוזי לאו ז"ז במדובר :

ואני עני לא ידענא מאי ק"ל דהא לפי"ס הרי"ף כפי מה שפי' בו הב"י דלדעת מהרח"ש היינו הוא מ"ש הראב"ד בדברי הרי"ף ס"ל דהמכר קיים כיון דנחתי אדעתא דזוזי וכל דנחתי אדעתא דזוזי אמרי' אגב אונסא וזוזי שעתיד ליתן לבסוף גמר ומקני מעיקרא בשעת המכר וא"כ נימא דמהריק"ו דאמר בהרי"ף והרא"ש נגד התוס' ואף שהוא ז"ל כתב בכמה מקו' שאין הלכה כהרי"ף במקום שהתוס' חולקים עליו מ"מ הכא שאני דהרי"ף והרא"ש סברי הכי ועוד דאפי' נימא כהתוס' לא תברא דנימא דמהריק"ו יסבור כפי' דברי הרי"ף כפי מה שפי' בו הראב"ד לדעת הב"י והשוה עמו הרמב"ם דאע"ג דכי נחתי אדעתא דזוזי אין המכר מכר ומלי הדר ביה מ"מ כי קביל מיניה לבתר מתקיים הקנין בההיא שעתא דהשתא בנדון מהריק"ו אף שכשנתן לו המעות שהם כנגד הקרקע לא נקנו לו אז ומלי הדר ביה ונמלאו המעות בידו כעין פקדון מ"מ כשעשה לו ההשתדלות שהוא כנגד דמי המקח אז נתקיימה המכירה ונקנו לו המעות שהיו בידו כעין פקדון בתמורת ההנאה של ההשתדלות במותב תלתא כחדא משא"כ גבי קדושי אשה בשטר לא מלינא למימר הכי דאין הקדושין מתקיימים עד שיבוא עליה ותגיע לה הנאת ביאה שהרי ודאי מכי קדשה בשטר הרי היא כא"א נאותו רגע ואמאי שא בואתו וזמן אכתי לא מטיא לה הנאה ואמטו להכי קשה דכנגד גופה שקנוי לו מעת מסירת השטר איכו נותן לה כלום וא"ה נ"ן דס"ל להתוס' דאין המכר מתקיים מעיקרא משום דנחתי אדעתא דזוזי אבל מ"מ מודים דכי יהיב דמי לבסוף הויא מכירה ואז חל הקנין שזה לא ניתן ליאמר גבי קדושי שטר חדא שהרי מעת הקדושין הרי היא כא"א כאמור ותו דבשלמא גבי מכר אמרי' דקונה לבסוף קנין

חרש בעת נתינת הכסף ולא ע"י פועל קנין הראשון שהרי אותו קנין בטל הוא והראיה שאם בא לחזור חוזר מש"כ גבי קדושי שטר שהקדושין הם בעת שמוסר לה השטר ולא פועל קנין זולתו דמה שכא עליה לבסוף לאו לשם קדושין וא"כ עכ"פ לפועל קנין הראשון אנו צריכין וכיון שכן מה יושיענו זוזי דלבתר דס"ס כי עביד הקנין ומסר לה השטר לשם קדושין לא גמרא ומקניא אז דהכתי ליכא זוזי ולא מהני הנאה דלבתר כאופן שדברי הרב שנכו מני והאיך שיהיה המורם מהם כי ממנו נקח לנדון שלפנינו דלא מהני זוזי דלבתר לקיים מעשה הגרושין שקדם וכמו שהוכיח זה מדברי התוס' דלא מהני הנאת ביאה דלבתר לקיים קדושי שטר שנעשו באונס והוא ממש כעין נדון שלפנינו והרי מלינו סברא ישרה הלזו :

ונחזור לדברי כת"ר ואומר שאם כאולי רוח אחרת אתם כמה שכתבו שאף אם נאמר שסברא זו היא יתר שלא תמוט דהכוונה שאף אם נאמר שסברת הרא"כ"ד כפי' דברי הרי"ף לדעת מרן היא יתר שלא תמוט דלית מאן דפליג עלה אינה כדאי וכו' והכוונה דהא איכא הרי"ף לפי פי' הב"י ולדעת מהרח"ש אן הם דברי הרא"כ"ד דקונה בשטר גרידא מיד כל דנחתי אדעתא דזוזי והמיכא דאגב אונסא וזוזי שעתיד לקבל גמר ומקני בהא ודאי מודינא שאין ס' זו מוסכמת ואני לא באתי לו' אלא דאף הרשב"א יורה בכ"הג דהשתא לפי דברי כת"ר שרצו לעשות ס"ס לקולא אף היכא דאיכא ס"ס להחמיר אם קבלה קדושין מאחר הוא מלינא למעבד תלתא ספיקי להפקיע קדושי שני וגימא ס' אי כהרשב"א דהגט גט ותפסי קדושי שני ספק אי כהריב"ש שאין הגט גט ולא תפסי קדושי שני וא"ת כהרשב"א שמא לא אמרה הרשב"א אלא בכדי שהדעת נוטה וכמ"ש הפמ"א והכא דאין דעת נוטה ואין הגט גט לא תפסי קדושי שני וא"ת דאפילו בכדי שאין הדעת נוטה אמרה הרשב"א שמא הלכתא כמ"ד דזוזי מעיקרא בעינן והא ליכא והך ס"ס עדיף ממ"ש כת"ר דהכא לגבי שני דהספק בקדושין לא איתחזק איסורא אלא שלדעתי אין זה מועיל כיון שיש בו צד אחר ולעשותו ס"ס להחמיר ונאמר שמא הלכה כהרשב"א או כהריב"ש וא"ת כהריב"ש שמא כי פתח איהו בריסא מודה הריב"ש ותו דס"ס דפלוגתא דרבוואתא לא מיקרי ס"ס דשם פלוגתא חד הוא וכמו שהאריכו בזה האחרונים ומכאן תשו' יוצאת למה שעשו ג' ספיקות בענין הטלא'ק תלא'תים וכתבו דשמא הלכה כמהריק"ש או כבר פלוגתיה וא"ת כמהריק"ש שמא הלכה כהרשב"א שהדמים מפקיעין האונס וא"ת דלית הלכתא כהרשב"א אלא כהריב"ש שמא כי פתח איהו בריסא וכו' ע"כ דלפי מ"ש רוב הפוס' דשם פלוגתא חד הוא הדר דינא דליכא אלא תרי ספיקי ובכר כתבתי לפי קלורי כריתוי והפקעת הס"ס :

ולפום קושטא כל זה הוא משנה שאינה צריכה כי כוונתי היתה בפשיטות להחמיר ולומר דעל הרוב גט זה פסול מן התורה לגבי בעלה קמא חדא דהרשב"א יחיד כדבר ותו דאפשר דבכ"ד אזיל ומודה מהנהו תרי טעמי דכתיבית אכל אה"כ דאם נעשה מעשה ופשטה ידה וקבלה קדושין משני ווודע דבוני כי מיראי ההוראה אני ולא בשביל שאנו מדמים נעשה מעש' באיסור ערוה להפוקה משני בלא גט דוגמ' לדבר אשכחן למהריב"ל ז"ל שתפס כמושלם דגט מעושה הוא בטל אפי' קבל מעות וכתב הר"ב המכתב ע"ז דבטל דקאמ' היי' מעושה ע"י גוים ומ"מ עכ"פ ל"ל דבטל לאו דווקא דכיון דאיכא הרשב"א דסבר דגט מעושה בכ"הג כשר מי יוכל להקל כנגדו שאם היא אשת כהן וכו' ושאם פשטה ידה וקבלה קדושין מאחר שלא תהיה זקוקה לו וכו' ולכן נר' דלהחמיר דווקא הוא דקאמר דלא הוי גט עכ"ד גם אני כך היתה כוונתי דלהחמיר דווקא כמה שאנו באים להתירה בזה הגט אהא אמינא דלהחמיר פסול מן התורה הוי אבל לעולם אם פשטה ידה וקבלה קדושין מיראי ההוראה אני להצריכה גט מן השני ונדון אותה כספק מגורשת מן התורה :

ועל ענין הל' גרוש' שכתבו דודאי נתרצה וכו' דאל"כ הוה צווח ככרוכיא עד שיפרעו לו הכ"ד וכו' כיון שילאו לו ערבים ע"כ מאן לימא לן דלא צווח י' צווחות ולא אשגחו ביה כי היכי דלא אשגחו כמה שהיה צווח שלא היה רצונו לגרש ולא אשגחו ביה ושמא דאע"גב דלא צווח לא מפני זה אמרי' דנתפייס כיון דידע והכיר אף כי יזעק וישוע שערי תשו' ננעלו ומי יוכל לדין עם מי שתקיף ממנו ועוד יש בה דברים ולכבוד שמים יפה שתיקה ומה גם הוגד אלי ושמעתי שאחד מעידי הגט העד העיד דאיהו לא פתח בריסא וסמוכות שלו לא שרירין ולא קיימין ואלהי אמת ינחני בדרך אמת ויגלני מסגיאות ויראני מתורתו נפלאות :

כה דבר זעירא דמן חברייא והוא הצעיר

מרדכי גאלנטי ס"ט

סימן טו"ב

שלחו מתם מתא נידון יע"א משום מעשה שהיה כראובן שלא רצה להניח את אשתו ללכת אכיני'טאר לבית שמעון עם אחותה אשת לוי ומזה נמשך ביניהם קטטה גדולה ובא שטן ורקד בין עיניו והלך לשר העיר ובא א"ל שאשתו מוליכין אותה לבית שמעון משום דבר אחר אשר ישכבון עמה שמעון ולוי וחמת השר בערה בו כי תמיד נתן עיניו בממון שמעון ולא עלתה בידו יען ששמעון הוא הפורטינ'ארו מן הג'אווישים ושלח להביא לפניו לשמעון ולוי ולמשרת יהודה חמיו של ראובן ושמ' הנז' וכוונתו היתה להרע להם ולאכול מהן ממון ונעשה להם נס ובאו הג'אווים' וסיעתם ויפדו את שמעון ולוי וישאר אך משרת יהודה ובא יהודה אשר היה מחוץ לעיר אל השר ולהיותו משרת שרים נפל לפניו והפיל תחנתו גם ע"י שוחד להפוך בלהות על ראובן חתנו וכן עשה שהביא לפניו את שמעון וגזר עליו לגרש את אשתו בעש"ג יען שהשיאה שם רע ונאסרה עליו ושמעון לא אבה שמוע לקול השר ונתן אותו בבית הסוהר ומשרתי השר איימו ונזמו עליו להרוג אותו עד שהתחילו להפשיטו בגדיו כדרך המומתין וא"ל אחד ממשרתי השר הוי יהודי למה תחבל בעצמך דבור בעלמא הוא אמור לשר שאתה מקבל גזרתו והכל יודעין שאתה אנוס ולא יהיה לך בזה שום הפסד וכן עשה ששלח אותו לעש"ג שיגרש בפני שופטיהם והכירו גם הם שהיה אנוס ועכ"ז כתבו לו הטלא"ק כדיניהם ואחר זה כראותו חמיו כי עזר ללא כח כיון שבדינינו לא נתגרשה עדין ולכן שלח אחר ת"ח שלא שמש כל צרכו והביא עמו סופר ויהי כבואו לעיר ועלוהו הנשים עברים לראובן לברוח ולא רצה כאו' כי בדינינו לא משכחת לה גט באונס ושלח המסדר אחר

הבחור

הבחור ראובן והבטיחו שלא ישימו יד גוים באמצע וביני וביני שמו לאבי ראובן בבית הסוהר במקום אשר אסירי השר אסורים עד שבנו יתן הגט יען שראה המסדר שאבי ראו' היה מבלבלם ולא היה מניח להם לעשות ברצונם בכל אשר זממו לעשות והביאו לבחור ראו' בפניו וא"ל גרש את אשתך א"ל איני מגרש א"ל מחוייב אתה לגרש כיון שמסרת לשמעון ולוי והוצאת ש"ר על אשתך ולא רצה לגרש בשום אופן עד שהלך אבי האשה והביא ממשרתי השר למקום הועד והכניסוהו עד הכאה וגם הוציאוהו לחוץ ופשטו צוארו ע"פי הכיור ושלפו חרב מתערה לשחטו וכראותו כי גדל הכאב מאד א"ל מה רצונכם א"ל שתגרש את אשתך ותקח לך מאה גרו"ש וכראותו צרת נפשו מימר אמר דלפי שעה יקח הק' גרו"ש להוציא אביו מהתפיסה ושוב יעמוד בדין לפני מלכים רבני א"י ה"י יען שהדבר מפורסם שהוא אנוס באונס גדול ואז תכף סדרו הגט ונתן אותו ביד אשתו ושוב לא נתנו לו רק שבעים גרו"ש כי אמר חמיו שפרע בעד אבי המגרש ל' גרו"ש לאחד שהיה חייב לו אבי המגרש ואתו וכדו השתא צווח ככרוכיא על החמס הנעשה לו כי אנוס הוא באונס הניכר לעיני כל העמים ולמפורסמות אינו צריך ראיה ומודיע יורנו המורה מה יהיה משפט הגט ומעשהו ויבוא שכמ"ה:

תשובה על זאת תאבל הארץ ותורה חוגרת שק על העשוי שלא כהוגן להוציא אשה מבעלה בחזקת היד ולהתיר ערוה החמורה אשר כל שמעו תצלנה אזניו לאמר הנהיה כדבר הגדול הזה והחוב מוטל על ישר' ועל רבנן לתקן את המעוות מפני חומר שבו ושלא ירבו ממזרים בישר' ואבוא היום לעיקר הדין כי יש להסתפק בו משתי בחינות א' אם יהיה זה מן הכופין אותם להוציא מחמת הלעז שהוציא עליה והשיאה ש"ר שאם הוא מן הכופין אותם להוציא הגט כשר ואם אינו מן הכופין אותם להוציא הו"ל אנסו' ישר' שלא כדין דאף בלתי מסירת מודעא הגט פסול ואפי' שכפוהו עד שאמר רוצה אני ובטל המודעות כאשר מבואר כל זה ופסקה מרן הקדוש בסי' קל"ד בא"ה דבטול המודעא אינו אלא סלוק המודעא ולעשותה כמי שאינה אבל אינו כמי שנותן ברצון כמ"ש הרשב"א ז"ל וכולהו רברוותא ואפי' שיהיה מן הכופין אותם להוציא היינו דווקא כשאנסוהו ב"ד ישר' א"כ אנסוהו גוים במצות דייני ישר' וא"ל בזה הלשון עשה מה שישר' א"ל אבל אם א"ל סתם תן גט אע"פי שהוא בלווי ב"ד פסול הוי והו"ל כאנסוהו גוים דפסול וכמ"ש הטור בסי' קל"ד בשם הרמ"ה ואף שהרא"ש ז"ל חלוק עליו כבר העלה הרב המופלא במכתב לאליהו ש"ז סי' י"ד שכן כר' מרדכי רי"ו והרשב"א והרמב"ם והעלה שאם גרש דינה כספק מגורשת וא"כ בנ"ד אף שנאמר דהוי מהכופין בדין להוציא אם כשכפוהו משרתי השר לא א"ל עשה מה שישר' א"ל רק דרך סתם תן גט חזר דינו כאנסוהו גוים לדעת הרמ"ה ודעמיה ולכל הפחות הו"ל ספק מגורשת:

חקירה שניה דאף את"ל דהוי כ"ד מאותם שאין כופין לגרש שאינו חייב להוציא מ"מ כיון שנתנו לו מעות אימור אגב אונסא וזוזי גמר וגרש ברצון כי היכי דאמרי' בפ' ח"ה גבי תליוה וזבין והנני אפרוש כפי אל ה' ובחני במעגלי צדק להוציא דין אמת לאמתו ושלא אכשל בדבר הלכה וה' יעזור לי ואשיבה ידי מן המאוחר אל הקודם דסליקנא מיניה ואומר כי

הר"ב הטורים כתב בח"מ סי' ר"ה מי שאנסוהו למכור ומכר וקבל הדמים הרי זה מכר בין בקרקע בין במטלטלין אלא שה"ר יונה חלק דבקרקע אפי' לא נתן לו כל שוויו לפי שאין אונאה לקרקעות אבל במטלטלין כיון שיש בו אונאה או ביטול מקח אין כאן תורת מקח וכו' לפרש דבריו כשאינו כופהו אלא על המכירה אבל בשום המעות אינו כופהו אבל אם כופהו ליתן בפחות משוויו אף בקרקע אין כאן תורת מקח והוי כמי שאנסוהו ליתן שאינה מתנה ע"כ וכתב מרן הקדוש ע"ד הטור בפי' לדברי הר"י דטעמא דמסתבר הוא ומצאתי שכתב הנ"י וכתב הריטב"א דכיון דבתר דעתיה דמוכר אזלי' ליכא לדמווי לגמרי לאשה ולומר כי היכי דאשה מתקדשת בפרוטה ה"ה המקבל פרוטה משדה זו דליהוי מכירה דשאני אשה שהרי נתן לה דמיה דכל אשה מתקדשת בפרוטה אבל הכא מי איכא למימר דמשום פרוטה שנותנים לו נתרצה על קרקע של ק' מנה וכו' שדעת הרשב"ר נוטה לזה אע"פי שאחרים או' דשוים הם וכו' שכן הוא דעת הרשב"ם שכתב אלא ר"ה סברא דנפשיה קאמ' דמתוך ייסורין גמר בלבו ומקני הואיל ואיכא תרתי ייסורין ומתן מעות דלא מפסיד מידי ומדקאמר דלא מפסיד מידי משמע שלא היה מפסיד משלו עכ"ל ואין לומר דרשב"ם מיירי במטלטלין דווקא וכמ"ש מהרא"ד"ב בסי' רכ"ג דהא סוגיין דהתם בקרקע מיירי ותו דכיון דהדבר הוכיחו ר"ה מסברא דנפשיה וכו' משום דלא מפסיד מידי א"כ סברא הוא לומר דאף בקרקעות דמן הדין לית בהו אונאה מכל מקום אי מפסיד לא גמר ומקני דהסברא שוה בכל בין בקרקע בין במטלטלין:

והנה רבי' הלוי ז"ל הוא מבעלי זאת הסברא וכמ"ש מהריב"ל בס"א דקל"ג דבדברי הר"ן מיסוד רבינו הלוי ז"ל וגם הרשב"א הוא מבעלי זאת הסברא כדמוכח מתשו' שהביא בשמו מרן ב"י בח"מ סי' י"ב המתחלת שמעון חייב לראו' מנה וכפר בכל וכו' אבל אם א"ל עשה לי מחילה וכו' ואתן לך ר' זוז וכו' עיי"ש וכמו שהאריכו בזה האחרונים ובפרט המאור הגדול הרב במהרח"ש ז"ל בקונט' המודעא ומעתה תמיהא לי מילתא על מרן הקדוש ז"ל שהביא לפסק הלכה ס' הר"י בספר הקצר דהיכי שבק להריטב"א והרשב"א והרשב"ם ורבי' הלוי והר"ן ופסק כהר"י והי"מ שהביא הר"ן אפשר דהיינו רבי' יונה ואף שיהיו אחרים שעומ' בסברת הר"י מ"מ רבו החולקים ותו תמיהא לי על מרן שהביא ס' הר"י בשם יש מי שאו' דלפי הכלל המסור בידינו בדברי מרן בש"ה שכשמביא יש מי שאו' היי' שלא מצא אותו הדין רק לאותו פוסק ולא נזכר בשאר הפוס' וכמ"ש הרב בשיירי כנה"ג א"ח בכללים משם הסמ"ע וא"כ ק' טובא שהרי דין זה הזכירוהו רוב הפו' ולא די זה אלא שהם חלוקים עליו ותו תמיהא לי על הר"ב ב"ח שכתב על מ"ש הטור וכו' לפרש דבריו וז"ל כו' שלא הוצרך רבי' לאהי פי' היכא שאמר בפי' שאינו מוכר לו ברצונו בדמים אלו דהתם פשי' היא דאין כאן תורת מקח אלא אתא לאשמועי' אפי' בדשתק ולא אמר כלום וקבל דמים אלו ע"י שכפוהו ליתן לו בפחות משוויו אעפי"כ אין כאן תורת מקח דהו"ל כמי שאנסוהו ליתן שאינה מתנה וכ"כ הב"י בשם הריטב"א והר"ן ומביאו הב"י וכתב עוד שכן דעת הרשב"ם וכו' ע"כ ולא הבנתי דבריו דלהריטב"א והר"ן ורשב"ם אף שאין כופין אותו שימכור בפחות משוויו רק על גוף

המכירה

המכירה עכ"ז אם נתן לו בפחות משוויו לאו זביניה זביני דהשתא כ"ש אם כפוהו ליתן בפחות משוויו אף ששתק ולא אמר כלום דס"ד שאינו אנוס רק על גוף המכר ולא על הפחות משוויו דלאו זבי' זביניה אבל להר"י דס"ל שאם כפוהו על המכר כשתק ושוב נתן לו פחות משוויו דהוי זביניה מי יימר דאם כפוהו על המכר ועל השיווי דהוי אנוס אף על הפחות משוויו וכ"הג ק"ל על הר"ב כאר הגולה שכ' בס"ק י' וז"ל כ"כ הטור שכ"ל לפרש דברי הר"י כן וכתב הב"י דטעמא דמסתבר הוא וכ"כ הב"י בשם הריטב"א שכן נוטה ר' הר"ן והרשב"ם וכו' ע"כ והדבר תמוה שהריטב"א והר"ן ורשב"ם חולקי' על הר"י ואין לו' דמרן והבאים אחריו אית להו דהר"י מיירי בנותן לו פחות משוויו מעט כגון שתות או חסר או יתר מעט בכדי שהדעת טועה והרשב"א והר"ן ל"ק רק בפחות משוויו הרבה כ"כ דאמרי' דעתיה דמשום פרוטה שנותנים לו אינו מתרצה בקרקע של ק' מנה ואפשר דלא אמרו אן רק היכא דמוזיל גביה טובא הא ודאי ליתא חדא דמשמעות דבריהם משמע דבעי' שיתן כל שיווי כמ"ש מהרא"ר"כ שם ותו דהא פשי' שמרן לא הבין כן בדבריהם כמ"ש מהרא"ר"כ וזה מוכרח ממה שהוא ז"ל השכים עמהם לרשב"ם שכתב ולא מפסיד מידי דמשמע מזה דבל שיווי ממש בעי' וכ"כ מהרח"ש והכריח כן מדברי הר"ן שכתב מהריב"ל כאשר יעווי"ש :

וראיתי להר"כ דרכי נועם בח"מ סי"ו שהעלה והשוה דעת הר"י לדעת הריטב"א והר"ן כאשר עלתה על דעתי ושלא כדברי מרן הב"י ובזה הונח לו דברי הטור שכתב וגר' לפרש דבריו כשאינו כופהו אלא על המכירה אבל בשכום המעות אינו כופהו וכי יתכן שזה כופהו על המכירה וזה מתרצה לתתו לו בפחות משוויה הרבה אי הכי היכי משכחת לה שכופהו על שכום המעות אלא עכ"ר דלא מיירי אלא בפחות משוויה שתות מעלה מטה דבהכי עבידי אינשי דטעו בקרקע כשיוויים וע"פי זה השוה דעת הריטב"א דלא ריחק דמיונס אלא כי יהבו ליה פחות הרבה משוויים אבל קרוב לשיו' מלי' למימר דסבר דגמר ומקני וכו' עי"ש והר"כ בני חיי בח"מ סי' ר"ה תמה ע"ד וכתב וז"ל ודבריו תמוהים דמ"ש דפחות משוויו הרבה כגון ר' ב"ק אמרי' בקרקעות אין כאן תורת מקח הניחא לר"ת דס"ל דעד פלגא היכא אונאה בקרקעות אבל למאן דס"ל דאפי' יותר מפלגא אין כאן אונאה מאי היכא למימר ומה שרלו להק' מדברי הטור אין הכרח מוכרח מזה דהכא במאי עסקי' שנתאנה מוכר והיה סו' שזהו שיווי אבל לא היה רוצה למכור וכופהו על המכירה וקנה לפי שאין אונאה לקרקעות בלו' אין דין אונאה לקרקעו' מדאו' ומ"ש שהריטב"א אינו חולק עם הר"י לא משמ' כן מדברי הב"י שסיים אבל אחרים או' ששוים הם וכו' ע"כ ודברי הר"כ ב"ח כפלאו בעיני דהר"כ ד"ן לא אתי עלה משום או' דאי זכין שוה ר' בק' אף בקרקעו' היכא אונאה בי היכי דתיקשי מה שהק' רק דס"ל דבל שנתן לו בפחות משוויו הרבה בכדי שאין הדעת טועה פשי' שאינו מתרלה ולא אמרי' דאגב זוזי ואונסין גמר ונתרלה דאע"ג דלגבי אונאה אין אונאה בקרקעות אע"ג דזבין ליה [שוה ק' בפרוטה מ"מ לגבי אונסין אע"ג שלא בפוהו על השכום כל שנתן לו בפחות משוויו הרבה בכדי שאין הדעת טוע' אמרינן דעתיה דלא נתרלה גם על שכום השיווי שלא בפוהו רק על המכירה ול"ק הר"י דמהני בכופהו על המכירה דוקא ונתן לו פחות משוויו רק כשנתן לו בפחות משוויו בכדי שהדעת טועה כגון שתות או פחות קמעא דהשתא לגבי האונס אמרינן אגב זוזי ואונסיה גמר ומקני כיון דלא הוי פחות כ"כ רק בכדי שהדעת טועה ואי לגבי אונאה אע"ג דבמטלטלין בה"ג איכא אונאה וביטול מקח לגבי קרקעות ליכא אונאה אבל אם נתן לו פחות משוויו הרבה אף דלגבי אונאה מהני מ"מ לגבי אונסיה לא מהני וק"ל ומ"ש הרב אבל אם היה פחות משוויו הרבה כגון שוה ר' בק' אמרי' בקרקעות כמי אין כאן תורת מקח אין כוונתו לו' דכיון דהוי שוה ר' בק' אין כאן תורת מקח מטעם אונאה דבל בה"ג יש אונאה לקרקעות אלא הכוונה דבל שהוא פחות משוויו הרבה בכדי שאין הדעת טועה כגון שוה ר' בק' אין כאן תורת מקח מטעם האונס והו"ל כאלו כפהו ליתן בפחות משוויו דאמרי' בה דאין שם תורת מקח דבל בכדי שאין הדעת טועה אמרינן דעתיה שלא נתרלה בשכום וזה ברור גם מ"ש דאין הכרח מלשון הטור דהכא במאי עסקי' שנתאנה מוכר והיה סובר שזהו שיווי זה דוחק גדול דאזלינן בדעתיה מסתמא בדעת רובא דעלמא דבל שהוא פחות משוויו הרבה מבירין בו ודוחק לו' דמיירי הבא בשירענו בו שהיה סו' כן גם מה שהק' לומר דמדברי הריטב"א לא משמע הכי שסיים ואחרים או' ששוים הם ע"כ לא הבנתי כוונתו דהא ודאי מודה הדרכי נועם דהני אחרים אית להו דאף בפחות משוויו הרבה אמרי' אגב אונסא וזוזי המעט הוא גמר ומקני שהרי משוין המכירה לדין האשה וס"ל דכי היכי דהתם אמרי' דקדושיו קדושין אף שנתן לה פרוטה הה"נ בקרקע ולא מפלגי בינייהו כמו שחילק הריטב"א והוא ז"ל חולק עליהם וס"ל דאשה שאני שזה שיוויה ואם כוונת הרב ב"ח לו' דהני אחרים הוא הוא הר"י מי הגיד לו זה אימא דאחריני נינהו באופן שאין מכל זה סתירה לדברי הר"כ ד"ן רק דמתוך דברי הר"ן כמי' שהביא דבריו מהריב"ל הכריח מהרח"ש דלהר"ן לא מהני בפחות משוויו ואפי' דבר מועט והיינו מדכתב והוכיחו מכאן דהא דאמרי' תלויה וזבין אע"ג דלא יהיב כל הדמים אלא פחות משוויו משמע דלדידיה בעינן כל שיווי משלם גם מסוף דבריו שכתב וכן ראיתי מי שהביא ראיה דדווקא מכל הדמים ששוה הקרקע הויא זביניה מהא דגט מעושה וכו' משמע דבעי' דווקא כל הדמים ששוה הקרקע משלם אבל בפחות משוויו ואפי' דבר מועט ס"ל דלא הוי זביניה ומעתה כיון שהב"י השוה דעת הר"ן להריטב"א ומלינו גילוי להר"ן דבעי' כל הדמים משלם א"כ כל הנכואים בשנגון א' נתנבאו דבעי' כל הדמים משלם אבל אי יהיב ליה פחות משוויו ואפי' דבר מועט לאו זביניה זביניה והשתא עכ"פ מוכרחין אנו לו' שהר"י חולק עליהם ודלא בהדרכי נועם :

ואגב ראיתי להר"ב הר"ב שם שהעלה דהרמב"ם ז"ל מכת הסו' דבעי' כל שיווי משלם מדכתב ולקח דמי המקח דמשמע כל דמי המכר וכו' יע"ש ואני תמיה בזה דהא מרן בס"ה העתיק לשון הר"מ ובנו שנסתייע ממנו שם הר"ב ואיך כת' אחר זה יש מי שאו' דבקרקעו' ממכרו ממכר אף שנתן לו פחות משוויו דמשמע שאין זה חולק על סתם הדין ואיך שיהיה העולה בידינו שהר"ן והריטב"א ורבי' הלוי והרשב"ם והרשב"א לפי מה שהבינו רוב האחרונים בדבריהם

כדבריהם כולהו ס"ל דבעי' שיתן כל שוויו משלם רק דלאחרים והן הם היש מפ' שהביא הר"ן כחי' ס"ל דאפי' בפחות הרבה משוויו אמרינן זביניה זביני ולהר"י איכא לספוקי דשמא ס"ל כהנהו אחרים דאף בפחות הרבה משוויו ז"ז ושמא דס"ל מילתא מציעתא דבפחות משוויו הרבה לאו ז"ז ובפחות מעט כברי שהדעת טועה ז"ז כל שכופהו על המכירה דווקא ומדברי מהר"ר ן' לב ז"ל המובא במהריב"ל דקל"ג ע"א ירא דפסי' ליה דלרבי' הלוי וסיעתו בעי' כל השווי שכן כתב אחר שהביא דברי הר"ן כתב יר' מזה דהוי פלוגתא דרבוותא היכא דלא יהיב האנס השווי אי אמרי' דאגב אונסי' ווזי מחיל אאונסיה דהיכא מ"ד דלא מחיל כיון דלא יהיב ליה כל השווי וזו היא ג"כ סברת הר"י אבל מדברי הרשב"א וכו' ע"כ אלא שאני תמיה במ"ש שזו היא דעת הר"י שזה אינו דלהר"י לא בעינן כל השווי כל שאינו כופהו על הסכום כדבר האמור וסבור הייתי לומר לתרץ לזה ולכל מה שדקדקנו לעיל בין בדברי מרן בס' הקלר בין בדברי הב"ח ובאר הגולה דס"ל ז"ל דהר"י בשי' הריטב"א ורבי' הלוי וסיעתו קאי דאיהו ל"ק דהויא זביניה אלא בשכופהו סתם על המכירה אבל בשכופהו ליתן בפחות משוויו אין כאן זביני וכמ"ש רבי' הטור וכתב מהרימ"ט בח"מ סי' מ"ג דפירוש לפי' כשהאנס אומר לו מכור לי בדמים סתם ונתרצה למכור אגב האונס ושוב פסקו הדמים האי מקרי זביני אבל כשהאנס אומר לו מכור לי בכו"ך אע"פ שזה לא היה מזכיר דמים אלא שאין רצונו למכור ושוב אגב האונס מכר הו"ל כמתנה עכ"ד וזהו כפי מ"ש פי' הב"ח הבאתי לעיל דבריו והשתא הריטב"א ורבי' הלוי דקאמרי דלא הוי זביני משום דאמרינן דעקיה דמוכר דודאי לא נתרצה בפרוטה בקרקע של ק' מנה היינו בכופה אותו האנס וא"ל מכור לי בכו"ך ואף שהמוכר לא אמר שאין רצונו למכור ג"כ משום שהסכום מועט רק שאו' סתם אין רצוני למכור עכ"ז אמרי' דכיון שהאנס כופהו על שתיהן הוא אנוס בשתיהן ולא גמר ומקני קרקע של ק' מנה בפרוטה דאמרן דעת הוא אבל בשכופה תחי' סתם למכור לו והאי אגב אונסיה קביל ואח"כ נתן לו דמים פחות משוויה אמרינן דודאי נתרצה בסכום שאל"כ למה לא סירב בשראה שהיה פורע לו בפחות והו"ל כאי שהנסתני על המכר מ"מ תן לי שוויה כיון שמתחלת האונס לא אנסוהו על סכום שוויה ומדשתק ש"מ דנתרצה בזה ולדידיה זהו שוויה אבל כשמתחי' אנסוהו על כ' שימכרנה לו וכסך כו"ך כיון שמתחי' נאנס על הסכום אמרי' דלא גמר ומקני אף שאו' סתם איני רוצה למכור ושמא דעל עיקר המכר דווקא משמע שהיה עושה נאונס מ"מ אמרי' כיון דהאנס נחית לכפותו גם על הערך ודאי דלא נתרצו ומ"ש איני רוצה למכור ר"ל דאעיקרא איני חפץ במכירה כ"ש שהוא בפחות משוויה שהוא נאנס גם ע"ז דאמרן דעת הוא דלא נתרצה כל שכופהו גם על הסכום אבל אה"נ מודים הם ז"ל דאם כפהו על המכירה בסתם וזה מתוך האונס סבר וקביל ושוב נתן לו הדמים פחות אמרינן מדלא ערער המוכר על דבר הכסף המעט הוא סבר וקביל ברצונו דסבר שזהו שוויה דהא מתחי' לא היה אנוס על דבר הערך וא"כ למה לא ערער אח"כ ומ"ש רשב"ם ולא מפסיד מידי דמשמע הא אי מפסיד לא זביניה הוי' בכופהו למכור ומתחלה הזכיר לו את הסכום כהא אמרי' שצריך ליתן לו כל שוויה ולא יהיה לו הפסד כערך שהזכיר לו בתחלה הא אי הוי פחות ואפי' מעט אמרינן דלא נתרצה שגם על הערך שקבל לו מתחי' אנוס הוא ולא גמר ונתרצה אבל כשאינו אנוס רק על המכר ואח"כ נתן לו הדמים בשתיקה אמרי' שזהו שוויה לגבי דידיה ולא מפסיד מידי בערך דאי לא הו"ל לערער אח"כ גם ע"ד הערך כדבר האמור והי"מ שהביא הר"ן ס"ל דאף שמתחי' בשעת האונס פירש לו האנס הסך וא"ל מכרנה לי בכו"ך אף שהוא פחות אמרי' אגב זוזי ואונס גמר ומקני והביאו ראיה מתליוה וקדיש דהא ודאי גבי קדושין שכל אשה מתקדשת בפרוטה כי אנסוה לקבל קדושין מסתמא היינו בכל קידושי נשים דהוי בפרוטה וא"ה מקודשת וא"כ ה"ה בקרקע שאנסוהו למכור אף שמתחי' כמי הודיעו כמי האנס הסכום והוי פחות משוויו אגב אונסא וזוזי גמר ומקני וכזה הכל עולה כהוגן ולהיות שאין הפנאי מסכים עמדי איני יכול להאריך עוד כאשר עם לבבי :

ואיך שיהיה כלל העולה דלהרשב"ס והריטב"א ורבי' הלוי והר"ן והרשב"א כולהו ס"ל דבכל שנתן בפחות משוויו לא הוי זביניה זולת לימ' דס"ל דהוו זביניה ולהר"י אם כופהו על המכירה ושוב נתן לו פחות הוי ז"ז אבל בכופהו על הסכום לא הוי ז"ז ושמא דגם שאר הפוס' מודו בזה להר"י וכמ"ש והשתא גבי אשה אי תליוה וגרש ונתנו לו דמים איכא לספוקי אי אמרי' אגב זוזי ואונסי' גמר ומגרש וכדין אותו כמכר ממש ובזה באנו למחלוקת הפוס' דלרובא דאיתיה קמן דס"ל דבעי' כל שוויו א"כ אתתא דלית לה טומי וכל הון שבעולם לא יערכנה וכל מה שיתנו לו מהכל ומעט לא אמרי' דאגב זוזי ואונסי' גמר ומגרש שאין זה שוויה ולהי"מ ודעמיה כיון דיהיב ליה מקצת דמים המעט הוא אם רב גמר ומגרש כרצון או דילמא דאפי' לרוב הפוס' דבזביני בעו כל שוויה היינו דווקא במידי דעביד לזבוני ברם במידי דלאו בר זבוני וכגון לגרש איש לאשתו מודו דבדמים כל דהו שיתן לו ויהיה מה שיהיה גמר ומגרש אגב זוזי ואונסין אע"ג דאתתא לית לה טומי או שמא לאידך גיסא דאפי' לי"מ דס"ל גבי קרקע דאגב אונסא וזוזי המעט הוא גמר ומקני מודו דגבי אשה הגט פסול דשאני גבי זביני דבעיקר הקניה זכה החמסן אף שעשה שלא כדין כיון שבתורת קנין בא לידו ואגב אונסא וזוזי גמר ומקני משא"כ גבי גט דאף שנאמר דאגב אונסא וזוזי גמר ומגרש מ"מ הגט פסול כיון שהוא מחמת אונס דאין שום מקום שיהא גט הניתן באונס כשר אם לא שיהיה האונס ההוא כדין ול"ל בשום פנים שיהא מן הדין לכוף לאיש לגרש בקבלת מעות והו"ל גט מעושה ש"כ דפסול :

וזאת היתה כוונת הריב"ש בסי' קכ"ז שכתב וז"ל ולא שאני אומר שיהיה זה בזביניה ממש מפני המעות שמקבל על כתיבתו שנאמר שאף אם יהיה אנוס אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש כמו שאנו או' כן בזביניה דהכא איכא טעמא אחרינא דליכא למי' בשום פנים שיהיה מן הדין לכוף לאיש לקבל מעות ולגרש את אשתו וכיון שאינו מן הדין הרי הוא גט מעושה ש"כ עכ"ל והק' מהר"א ן' חסון ז"ל הובאו דבריו בס' מקור ברוך סי' כ"ב וז"ל ואיני מבין דבריו דאיך אמר דכיון שאינו בדין לגרש הוי גט מעושה דהרי במכר אינו בדין שנתלה לאיש למכור שלא ברצונו ואעפי"כ אם עשה כן המכר מכר דאגב זוזי גמר ומקני ה"נ כיון דגמר ומגרש אגב זוזי הגט כשר עכ"ל · אכן לפי האמור

דברי

דברי הריב"ש נכונים דגבי מכר ראה ראינו דהקנין קנין אנוס ולכן יש כנו כח לו' דזוזי מפקעי לאונס כיון שהריעותא מבחוץ אבל באונס הגט דהא לא מצינו בשום מקום שיהיה האונס כשר בגטין רק באנסוהו כדין הא לא"ה הגט פסול וכזה כתב הר"ב מכתב מאליהו בס"ז סי' י"ב כפי' דברי הריב"ש יע"ש ועוד אני או' דגבי זביניה שאני כיון דהמכירה הויא כדבר הנמכר ונלקח בדמים ויש קצב לדמיו להכי אמרינן דמחיל אאונסיה אגב זוזי ואונסי' ואף שיתן לו בפחות משוויו אבל גבי אשה שאינו דבר הנמכר ונלקח בדמים ואין לה ערך בדמים מאן לימא לן דמחיל אאונסיה אפי' יהבי ליה כל חללא דעלמא וא"כ אפשר דגם הי"מ ושיטתם מודו גבי אשה דלא אמרי' אגב זוזי גמר ומגרש והנה מצינו ראינו להריב"ש שם וז"ל ועוד דאפי' בזביניה הסכימו המפ' ז"ל דלא אמרי' תליוה וזבין ז"ז אלא כשנתנו לו כל שווי הקרקע אבל בפחות משוויו לא וכו' לכוף לגרש לאיש את אשתו בקבלת מעות לא נאמר אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש אפי' בכל ממון שבעולם דאין דמים לאשה עכ"ד מדבריו דלחילוקו הראשון כ"ע מודו גבי אשה דלא הוי גט ולפי חילוקו השני לכל הפחות לפי הסכמת רוב המפ' דבעינן כל שוויו גבי אשה דאין לה דמים לא גמר ומגרש:

ואלו להרשב"א ז"ל מצינו ראינו דהגם הלום שהוא מכת הסוברים דבעינן כל שוויו כדמוכח מתשו' שהביא מרן ב"י בח"מ סי' ר"ב עכ"ז ראינו לו שהביא מרן ב"י בא"ה סי' קל"ד תשו' להרשב"א שהשיב על ראובן שנאות בקנס אלף דינר לגרש את אשתו וא"כ נתחרט וקרובי האשה מתרין בו מלד הקנס וכו' ומחמת יראה זו גרש וכו' תשו' כ"ל שגט זה מעושה ופסול בכל שיודעין באנסו אע"פ שלא מסר מודעא שאין מסירת מודעא אלא היכא דשקל זוזי משום דסתמא דמילתא אגב אונסא וזוזי גמר ומקנה כל שלא מסר מודעא אבל תליוה ויהיב לאו כלום הוא ואינו צריך מודעא כל דידעי באונסיה ותליוה וגרש אינם גרושין דהא ליכא זוזי ואם בפסק לומר בתליוה וזבין הוא זה דכיון שקבל על עצמו מדעתו קנס אלף דינרין ובכתיבת הגט הרויח ממון זה דהוי כמקבל ממון דעלמא לא היא שאין זה כמקבל ממון אלא כניצול מהפסד ממון וגריע מהפקעת שאר כסות ועונה כדמוכח בפ' המגרש עכ"ל מבואר מדבריו שכל שמקבל ממון לגרש הו"ל כזביניה לגמרי ואמרינן אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש ועכ"ר לומר דס"ל להרשב"א דשאני גבי זביניה שהוא דבר הנמכר ונלקח בדמים אמטו להכי בעי' כל שוויו מה שא"כ גבי אשה כל דאיכא דמים בין רב למעט נעשה כמכר ואמרינן דאגב זוזי ואונסי' גמר ומגרש ולא שייך לומר בו פחות משוויו או כל שוויו וזכיתי שראיתי כן למהרח"ש ז"ל בקונט' המודעא כלל העולה דלשאר הפוסק' שגלו דעתם כמכר דבעינן כל שוויו ולחולקים עליהם וסוברים דלא בעינן כל שוויו אין בידינו מופת חותך מה הדין נותן לפי דעתם גבי אשה כדבר האמור דדילמא דאפי' דגבי זביניה בעינן כל שוויו גבי אשה לא בעינן כל שוויה וכדס"ל להרשב"א א"כ אפי' לאותם הסו' דגבי זביניה לא בעי' כל שוויו מודו גבי אשה דלא מהני משום דגט עצמו פסול וכמ"ש הריב"ש או מהטעם שכתבנו אנו בעניותי' דשאני זביני דיש קצב לדמיו וכו' כדכתי' לעיל רק שמה שנמצ' מפורש יוצא גבי אשה היינו הרשב"א והריב"ש . ולא יעלה בדעתך להבין ולהורות

שהרשב"ם סובר גבי גט דאפי' בלא דמים כלל רק באנסוהו לחוד גמר המגרש מדפי' בפ' ח"ה גבי האי דאותבי' עליה דרב הונא מדתנן גט המעושה בי"ש כשר ובגוים פסול ופירש בגוים פסול ואע"ג דאמר רוצה אני וקס"ד דמקשה דבי"ש כשר משום דמצוה לשמוע דברי חכמים ובגוים פסול כיון דליכא מצוה אגב אונסיה לא גמר ומגרש וק' לרב הונא וכו' התם נמי נימא אגב אונסי' גמר ומגרש דהא לא מפסיד מידי דדומיא דזביני דמקבל דמי שדהו דכיון שאשתו שונאתו ובלא גט נמי לא תעמוד אצלו וגט זה אינו אלא להתירה לאחרים לא מפסיד כלום ואפי' בגוים כשר דאגב אונסי' גמר ומגרש דלא מפסיד מידי כדפרישית עכ"ל מפורש יוצא דכל שאשתו שונאתו ובלא גט נמי לא תעמוד אצלו אמרי' דאגב אונסי' גמר ומגרש ואפי' בלתי שום דמים הא ודאי ליתא דא"ה תיקשי לן מההוא דאמרי' בהמגרש דגט מעושה ש"כ בי"ש פסול ואמאי ליהוי כשר כל שאשתו שונאתו וכו' ותו ק' דהאי ס"ל לרשב"ם דכל שאשתו שונאתו הוי גט דלא מפסיד מידי ונראה להוכיח מזה שאם שונאתו וכו' וכפוהו שב' נמי דהוי גט ק' דהרי הוא מפסיד דכיון שאינו מאותם הכופין אם שונאתו הו"ל מורדת דמפסדת כתובתה והרי הוא מפסיד לפרוע לה כתובתה אלא ודאי דל"ק הרשב"ם דבשונאתו לא מפסיד מידי אלא דוקא באותם שכופין דכיון דכן אם שונאתו יש יכולת בידה שלא לעמוד אצלו כפי הדין אדרבה בדיני יש' כופין אותו להוציא ואמטו להכי ק"ל דאמאי בכפוהו גוים בכה"ג דהוי פסו' כיון דלא מפסיד מידי משום שהוא מן הכופין אבל לעולם אם כפוהו ש"כ פסידא טובא אית ליה שמפסדת את אשתו שהיו ב"ד כופין אותה ליסב עמו בעל כרחה דכל שאינו מן הדין להוציא קרוב הדבר שתשמע לדברי חכמים שאומרים לה ליסב עמו ולהסיר שנאה מלבה אבל אם הוא מהכופין בודאי שתתמיד שנאה ובזה הוא דאמרי' דלא מפסיד מידי:

ומילתא אגב אורחין ראיתי דבר קשה ומופלא למוהר"א ן' חסון ז"ל הובאו דבריו בס' מקור ברוך סי' כ"ב שכתב וז"ל ועוד כ"ל טעם אחר וכו' דכפי הנר' יש מחלוקת אם נתן למגרש מעות וכפוהו שיגרש אי הוי בתליוה וזבין דזביני' זביני דאגב זוזי גמר ומקני וה"ה למגרש כיון שנתנו לו מעות הוי כמכר דיועיל וזה נר' שהיה דעת רשב"ם שכתב בפ' חזקת על הא דאמרי' כל מודעא דלא כתי' בה אנן ידעינן באונסיה דפלו' לאו מודעא ופריך בגמ' מודעא דמאן אי דגיטא ומתנתא גילוי מילתא בעלמא הוא ופירש רשב"ם דכיון דאינו מקבל ממון במתנה ובגט זה שנותן אם אותה דניחא ליה יתנם מדעתו וכו' ומשמע דמאי דסברי האי סברא היא בסוברים דמאי דאמרי' תליוה וזבין זביניה זביני היא אפי' דלא נתן האנס שווי המקח ואפ"ה אגב הנך זוזי גמר ומקני ומינה לענין גט אפי' דכל הון ביתו יתן האיש ולא יגרש את אשתו מ"מ כיון דלקח ממון ע"ז גמר ומגרש דומיא דמכר בעלמא וכו' ע"כ ודבריו תמוהים כמה שהבין דמאי דקאמר הרשב"ם דכיון דאינו מקבל ממון במתנה ובגט וכו' דמשמ' הא אי מקבל ממון הו"ל כמכר ממש גם לענין אי תליוה וגירש דאמרי' דאגב זוזי ואונס גמר ומגרש ושהוא מהסוברים דבזביני לא בעי' כל שווי וכו' דזה אינו שהרי הרשב"ם מכת הסוברים דבעי' כל שוויו וכמ"ש מרן ב"י ודייק לה מדכתב ולא מפסיד מידי כדכתי' לעיל

לעיל ומאי דמשמע הכא מדבריו דבגט כמי אי יהיב זוזי נחשב כמכר היינו לענין דאי מסר מודעא צריך שיכירו העדים באונסו אבל לא לענין דאי תליוה וגירש דלא הוי כמכר לו' דגמר ומגרש והן הן הדברים שכתב הריב"ש דלענין שיכירו העדים באונסו הו"ל כמכר אבל לא שאני או' וכו' וכאשר יראה המעיין שם בדבריו באופן שדברי הרב תמוהים :

הדרן לכללין דלפי מ"ש לעיל דאף לכת הסוברים גבי זביני דלא בעי' כל שווי אפשר דמודים הם לגבי גט דאף דיהיב זוזי לא הוי גט אי מהטעם שכתב הריב"ש דגבי זביני הא איכא תורת מקח כדין משא"כ גבי גט דגופו פסו' ומעושה אי משום הטעם האחר שכתבנו דשאני מידי דעישוי להמכר ויש קלב לדמיו דכל כ"הנ אף שהוא נותן פחות משווי מחיל אאונסיה משא"כ גבי גירושי האשה דלית לה טימי ואין ערוך אליה ואפי' דגבי קידושי אשה כאמר דהגב פרוטת כסף קידושיה גמרא ומיקניא נפשה וגם אם נאמר דשייך בקידושי אשה פחות משוויה ויתר משוויה מ"מ לא דמי לגירושין דהכאה הא איכא תורת מקח וקידושין משא"כ גבי גירושין דגופו של גט פסו' ומעושה וכפי חילוק הריב"ש או מהטעם שכתבנו דהתם עשויה אשה להקנות עצמה בקידושין משא"כ בגירושין וע"פי כל הדברים הללו נוחין אלי דברי מוהריק"ו ז"ל בשתי תשו' דשורש ס"ג ושורש קפ"ו דאלו בשורש ס"ג כתב וז"ל ואשר שאלת הוכא שאנסו לאחד לתת גט ויהיה מאותם שאין כופין להוציא וכו' ואח"כ נתפייס לתת גט אם מחמת ממון אם מחמת יראה ומכירין אנו שמגרש לאונסו במה יודע שנסתלק האונס וכו' לע"ד נר' דודאי הוא עומד בחזקתו הראשו' עד שיתברר לנו שנשתנה הענין כלו' שאין ביד האנס לאונסו וכו' ע"כ הרי דס"ל להרב דאם נתנו לו ממון לגרש לא מהני לבטל האונס והשתא אם איתא דמאן דס"ל הכי היו' מטעם דגבי זביני בעי' כל שוויו דהא כהא תליא משום דגבי אשה דאין לה דמים כל מה שנותנין לבעל לא הוי שוויה א"כ מוכרחים אנו לו' דמוהריק"ו ז"ל הוא מכת הסוברים דבזביני בעי' כל שוויים ואלו בשורש קפ"ו ס"ל דגבי תליוה וזבין אפי' נתנו לו פחות משווי זביניה זביני והכריח כן מדברי התו' דמשמ' מהם דבקידושי כסף הוי כתליוה וזבין אע"ג דאינו נותן לה אלא פרוטה וכמלאו דברי מוהריק"ו סותרים זה"ז · והרב מוהרח"ש בקו' המודעא הקשה קושיא זו וכתב שיש ליישב בדוחק עם שמשמעות הלשון אינו כן דמ"ש אם מחמת יראה אם מחמת ממון פי' אם מחמת יראת הגוף אם מחמת יראת ממון רק שתמה על מוהריב"ל דלפי דבריו הם סותרים שכתב בחלק א' דף קל"ג דמוהריק"ו הסכים לדברי הרשב"א ולפי"ד סובר מוהריק"ו כהרשב"א ז"ל דכל שמגרש באונס וקיבל זוזי דגמר ומגרש ובחלק ב' מפסקיו סי' ע"ו כתב להפך דמדברי מוהריק"ו משמ' דמגרש באונס ומקבל דמים דהוי גט מעושה מההיא דכתב בשורש ס"ג וא"כ סותר בדיבור למ"ש בחלק א' וכמו שיראה המעיין עכ"ד :

ולפי הדברים הניתנין למעלה אין שום סתירה מדברי מוהריק"ו דלעולם הוא ז"ל מכת הסוברים דגבי זביני לא בעי' שיתן כל שווי ואפ"ה גבי גט לא מהני או מטעם הריב"ש או מטעם שכתבנו אנו בעניותינו ומה שהקשה לדברי מוהריב"ל הנה אחר בקשת המחילה לא סיימוה קמיה דההיא תשו' הנמלאת במוהריב"ל חלק א' היכא למוהריב"ל אלא לבנו מוהררב"ל ואפי' שהיא למוהריב"ל יש לנו להעמיד בדבריו שכתב שם בסוף התשו' וז"ל ויראה מזה דהויא פלוגתא דרבוותא היכא דלא יהיב האנס השווי וכו' ולפי"ד יש להקשות דבנתינת הגט לא שייך לו' דאנב זוזי גמר ומחיל אבל מדברי הרשב"א וכו' אע"ג דלא יהיב כל הדמים וכו' וכיון דהוי פלוגתא דרבוותא אזלי' לחומרא ולא עבדי' כהרשב"א ואע"ג דמוהריק"ו דהוי בתראה דבתראי נר' מתוך דבריו כפי מ"ש בסי' קפ"ו שהוא מסכים לדברי הרשב"א אפ"ה כיון דהוי ספק ערוה אזלי' לחומרא ולא עבדי' כוותייהו אלא כסברת המחמירין עכ"ל דהכוונה דאע"ג דמוהריק"ו לגבי זביני קאי כסברת הרשב"א דלא בעי' כל שווי וא"כ לפי"ד הרשב"א דמדמי גירושין לזביני ממש אף דלא יהבי לבעל כל שווי מהני והרי הרשב"א ומוהריק"ו לגבי כל שווי ופחות משווי קיימא בחד שיטה מ"מ לא עבדי' כוותייהו הגם הלוס דלמוהריק"ו יש לו דעת אחרת דלא דמו גירושין לאשה מ"מ הרב לא קאי אהא אלא לפחות משווי או כל שווי דבהא שקולים הם ויבואו שניהם הגם שדבר זה הוא על צד הדוחק ב"ש לפי האמת שאין תשו' זו מתורתו של מוהריב"ל רק מבנו כאמור ודוק באופן עלה בידינו דלהריב"ש ומוהריק"ו כפי פשטות דבריו וכאשר הבין בהם מוהריב"ל בספרו הב' ומוהר"ר בכללו סי' י"ו דבאונס דגוטין הגט הוי מעושה ופסול אע"ג דיהבי ליה זוזי ולענ"ד שזה מוכרח לו' בדברי מוהריק"ו מדלא מלא תיקון רק שלא יהיה ביד האנס לאונסו הלא קאמר עד שיתנו לו מעות ולהרשב"א כי יהבי ליה זוזי אמרי' דגמר ומגרש דהלו שאר הפוס' דגילו דעתם בזביני אין שום הכרע בידינו לדעת מה הם סבורים בגט דיש פנים לכאן ולכאן כדבר האמור :

וראיתי להרב מכתב מאליהו שכתב דהתו' קיימי בשיטת הרשב"א וכו' מדכתבו פ' ח"ה דף מ"ח ד"ה אולימא מהא דתניא וז"ל וא"ת אי מהכא גמר אפי' אי תליוה ויהיב נמי והיא ר"י רולה לתרץ דהכא הוי כמו מכר שנפטר ע"י כך משבוע' אבל א"ה לו' כן דא"כ גט מעושה ש"כ נמי יהיה כשר ותי' ר"י דכל דבר שהוא מחוייב לעשות הוי כמו מכר והכא הרי הוא מחוייב לגרש את אשתו דמיירי באותם שכופין לגרש אבל ש"כ הוי כתליוה ויהיב וכו' ע"כ אשר נר' משטחיות ופשטיות דבריהם דדוקא מה שנפטר משאר כו"ע הוא דלא משוי ליה במכר אבל אם מקבל מעות כדי לגרש הו"ל כמכר ממש וכמ"ש הרשב"א וכן מתבאר עוד ממה שכתבו שם ע"ב ר"ה קידש בביאה שהקשו הא תינח קידש בכספא אבל קידש בביאה ובשטר דלית ליה הנאה הוי כתליוה ויהיב ותירצו וי"ל שכנגד גופה שקנוי לו מתחייב לה שאר כו"ע אע"ג דפריסית לעיל גבי גט דלא חשיב כזביני מה שהבעל נפטר משאר כו"ע ה"מ גבי בעל שהיה נותנם ברלון ולא היה מורשה עכ"ל ודבריהם באו סתומים דכי היכי דגבי בעל היה נותנם ברלון ה"כ גבי אשה רלונה שלא לקבלם ושלא להתקדש לו ופירש דבריהם הר"ב המכתב דכוונתם לו' דגבי בעל שההנאה המגעת לו הויא הפקעת חיוב כיון שהיה נותנם ברלון לא חשיב הנאה אלו אבל גבי אשה ההנאה המגיע לה הויא קבלת טובה כפועל וכל כי האי אע"ג דניחא לה שלא לקבל אותה הנאה ושלא להתקדש לו מ"מ הנאה הוא אללה ואגב אונסא והנאה דמטי לה גמרא ומוקניא נפשה וכמלאו דבריהם מכוונים עם

דברי

דברי הרשב"א עכ"ד:

ובשאני לעצמי לפי מיעוט ערכי אין מדבריהם שום הכרע לו' שהם ז"ל בשיטת הרשב"א קיימי ולפי דברי הרב למה תפסו בלשונם שהיה נותנם ברצון כיון דעיקר החלוק הוא בין הפקעת חיוב ובין כשמקבלת הנאה בפועל דכל שהוא הפקעת חיוב בין אם הוא נותנם ברצון בין שלא ברצון לאו שמה הנאה וכמ"ש הרשב"א בתשו' גבי ההיא דקנס ששם עליו וכו' דאלילו מהפסד ממון גריע טובא מהפקעת שאר בו"ע והפסד ממון פשיטא שלא היה נותנם ברצונו וא"כ לא היה להם לחלק רק דשאני גבי בעל שהיה נותנם ועכשיו נפקע מחיובו משא"כ גבי אשה שהיא מקבלת ולכן הנלע"ד בכוונתם שדעתם לחלק כמו שחילק הריב"ש דשאני קידושין מגירושין דבקידושין דרך נשים הוא להקנות עצמן לבעל בכסף קידושין וגם במה שמתחייב לה בשבו"ע דניחא להו לנשי בכל דהו למיתב טן דו ואמטו להכי אף שאשה זו אנסוה לקבל קידושין והיה רצונה שלא ליהנות בהנאה זו דקבל בעל עליה שבו"ע מ"מ כיון שדרך נשים להתרצות בחוב זה המעט הוא משום דניחא לה למיתב טן דו הו"ל כאלו קבלה כל כסף שוויה משא"כ גבי גירושין שאנו באים להוציא האשה מן הבעל דלגבי בעל אין ערוך אליה הגם הלום שמרויח השבו"ע אינו כלום כיון דבעלמא דרכו של בעל לתת לאשה שבו"ע מרצונו הטוב וטפי ניחא ליה בהכי ולא יוציאוה מידו בגירושין אי יהבי ליה כל חללא דעלמא דאין דמים לאשה אמטו להכי לא מהני מה שמרויח השבו"ע וז"ש ה"מ גבי בעל דבדידיה אמרי' אין דמים לאשה ואף שמרויח עוד השבו"ע כיון שכן דרכו של בעל דהיה נותנם ברצון ולא היה מגרשה אפי' יהבי ליה כל ממון שבעולם וטפי ניחא לבעל בהכי משום דאתתא לית לה טימי משא"כ גבי קדושין דבעלמא אתתא בכל דהו ניחא לה שכן דרכה להתרצות ולהתנות עצמה בחיוב הבעל השבו"ע א"כ אף שאשה זאת לא היה רצונה בכך מ"מ אנו אומרים דאגב אונס וחיובי הבעל גמרא ומיקניא נפשה כיון דבכל דהו ניחא לה ובדיבורם דלעיל מעיקרא מכח הקושיא סליק אדעתייהו לומר דהפקעת שבו"ע תהני באונס הגט ומינה נמי אי יהבין ליה ממון ברם בתר הכי שדחו זה מההיא דגט מעושה וכו' ואסיקו דהכא שאני שהוא מחוייב ובדבר שהוא מחוייב הוי כמו מכר מעתה אפשר דדעתם לומ' דסתם זוזי והנאה גבי אונס דגט לא מהני כלל דאין דמים לאשה באופן שאין שום הכרח מדברי התוס' למען דעת מה סוברים באנסוהו וגירש ויהבין ליה זוזי:

וראיתי עוד להרב המכתב שם שכתב דמדברי הרשב"ץ שהביא דבריו מרן ז"ל בסי' קל"ד וז"ל ועוד שאפי' נעשה האונס בגופו כיון שנתרצה אחר כך ע"י פריון אין לך הוכחה גדולה מזו שאין כאן אונס ע"כ יראה מזה שהוא מדעת הרשב"א ז"ל ע"כ וכזה ראה וקדש מוהר"א ן' חסון הובאו דבריו בס' מקור ברוך סי' כ"ב ואנכי הדיוט שלח נא אני מבקש שאין שום הכרע מזה יען שאותה שאלה שנשאל עליה הרשב"ץ היא היא השאלה דאיתא בהריב"ש סי' קכ"ז ושם נאמר שבתחלה קודם שאנסו לאביו ועשו מה שעשו שהבחור היה שולח מפשרים לתת גט אם יתנו לו סך גדול כי אם הבחורה היה עשיר וזה שלח לו' ע"י נכבדי הגליל כמה פעמים ואת הבחורה לא היה רוצה לתת הסך הגדול ההוא מצורף לזה כי היה רצונו לנשות הבחור כמה פעמים והוא לא אבה וכו' ואחר זאת נעשה אותו האונס לאביו ועמדו בדין האב ובנו וכו' ושלח מפשרים אחרים שיתנו לו ת' דוקא'דו ויגרש מיד וקרובי הבחורה עדיין לא היו רוצים וכו' עד ונתרצו לתת לו הסך ששאל ואח"כ הוא עצמו הוציא כתב המודעא ונתן לחכם המסדר וביטל המודעות כאשר יע"ש. המורם מהם שהוא מתחלה ועד סוף היה ברצונו שע"י פריון ומתן דמים לגרש ברצון וכשעשו האונס היה או לכנוס או לגרש בלתי פריון דכיון שאח"כ נתרצו ונתנו לו הפריון כאשר שאל אין לך הוכחה גדולה מזו שאין כאן אונס כלל והרי זה כמי שבקש שיתנו לו ממון לגרש מרצונו ואחר כך חזרו לעשות רצונו ונתנו לו ממון וגירש דודאי אין כאן שום אונס וזה ברור וכ"כ הרב מעשה חייא סי' כ"ד יע"ש דבכ"ד רבו יתירה אשתכחת ביה מנדון הרב בעל מעשה חייא כאשר יראה המעיין שם באופן שאין בדברי הרשב"ץ שום הכרע לומר דאגב אונסא וזוזי גמר ומגרש:

והרב שלטי הגבורים בפ' המגרש כתב גבי אנסוהו גוים לתת גט אפי' בדין וכו' ואעפ"י שאמר רוצה אני ה"ז גט בטל מן התורה וכו' ואפי' נתנו מעות למגרש שאין מתן מעות מועיל בעישוי הגט כמ"ש מזה ופסקה הר"ב ההגה סי' קל"ד איברא שראיתי להרב בית שמואל שם ס"ק י"א ויש שם ט"ס בדבריו כאשר יראה המעיין וז"ל והפשר דבש' אנסוהו ש"ג מהני נתינת מעות ע"כ נראה שסובר דל"ק הרב שה"ג דלא מהני נתינת מעות רק לגבי עישוהו גוים ולא כן אנכי עמדי שהרי בפי' קאמר השה"ג שאין מתן מעות מועיל בעישוי הגט דמשמע להדיא דבכל דוכתא דאיכא עישוי ואונס דפוסל לא מהני מתן מעות להפקיע האונס ולו' דאגב זוזי מחיל אאונסיה דאלת"ה הול"ל שאין מתן מעות מועיל בעישוי הגט דגוים ומדסתם משמע דלכל עישוי לא מהני מתן מעות ואם כן מפורש יוצא שהש"ג והרב זקנו ז"ל הם מדעת הריב"ש וסיעתו וכן כתב הר"ב המכתב שם גם הריטב"א ורבו הרא"ה ז"ל בפי' שמיע להו דאפי' נתנו לו ממון גדול עד שאמר רוצה אני לא אמרי' דאגב דאלצי זוזי גמר ומגרש כיון שהוא אנוס מתחלתו ומוהר"ר בצלאל בסימן י"ו כתב דהכי מוכח מדברי הרמ"ה:

אמור מעתה דלהרמ"ה והרא"ה והריטב"א והריב"ש ומוהריק"ו וריא"ז א' וריא"ז אחרון שהם מכת הראשו' כולהו ס"ל דלא מהני מתן מעות באונס דגיטין רק שהרשב"א ז"ל חלוק בדבר ומכת האחרו' ז"ל רבים הם אשר אתנו הנה מוהרא"ם ז"ל פקפק על דברי הרשב"ץ וכתב דא"כ לפ"ז יכפו לכל מי שירצה לגרש את אשתו ויתנו לו ג"כ מעט זוזי ויכפו אותו לבטל טענת אונסו ושיודה שכל אונס שהיה לו או נמסר על הגט שהוא בטל ושהוא מגרש מרצונו וא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו ע"ה עומדת תחת בעלה וכו' שכל מי ששם עינו על שום א"א ישים מאיימים עליו להורגו וכו' ע"י ממון כמו שירצה לתת לו וכו' ע"כ גם הרב מוהריב"ל בחלק ב' ובניו כתבו דלענין מעשה לא עבדי' כהרשב"ץ גם הרב בצלאל מכת זו גם מוהר"ש יפה הכי ס"ל הובאו דבריו במוהריט"ץ סי' נ' גם הרב מקור ברוך בסימן ט' הוא מכת זו גם הרב מוהרח"ש בסי' ו' כתב דהך דהרשב"א לאו מילתא היא מאחר דהריב"ש דהוי בתרא טובא לא ס"ל הכי וגדולה מזו כתב דשאני נדון הרשב"ץ שהיה סך גדול וא"כ

וא"כ כל שהסך הוא קטן ככ"ר אפי' הרשב"א יודה דלא מהני ווזי גם מוהר"ם בהג"ה הביא לפסק הלכה בסי' קל"ר ההיא דשה"ג דמעות לא מפקעי לאונס גם מוהריק"ש בהג"ה הביא דעת הריב"ש לפסק הלכה וגדולה מזו כתב דגם לגבי מוסר מודעא אין לריך שהעדים יכירו באונסו דכיון דהוי פחות משוויה הדר הו"ל כמתנה ושלא כדברי הריב"ש בזה הן אמת כי דברי הרב מוהריק"ש בזה אחר בקשת המחילה אינם נוחים לפק"ר כי הנה אמת נכון דכל דלא יהיב ליה כל השווי הו"ל כתליוה ויהיב דהא מידי הוא טענה דאמרי' תליוה וזבין זביניה זביני משום דסברא הוא כיון דלא מפסיד מידי אמרי' אגב אונסא ווזי שויה דשקיל משלם מחיל אאונסי' וגמר ומקני בהם כרם כי בלרי ליה משוויה המפסיד לא מחיל האונסיה ולא גמר ומקני והוי כתליוה ויהיב כרם לענין שיכירו עדי המודעא באונסיה הא לא דמיא למתנה ממש דהתם טעמא מאי דלא בעי' שיכירו באונסו משום דא"א דניחא ליה יתנם מדעתו ולמה לו למסור מודעא ואי לא ניחא ליה ליתן למה לו ליתנם אלא ודאי באנס הילכך אינו לריך לפרש אונסו משא"כ בזביני דמסתמא אין המוכר כרלונו אלא משום חסרון מעות הילכך איכא למימר דלא אנסוהו מעולם רק שהוא הולרך למעות ומכר והעדים למסור מודעא דקסבר היום או מחר כשיהיו לו מעות מפיקנא למודעא ותבטלא ליה לדינא ויחזור הקרקע שלו ואני אשלם מעותיו וכמו שכתב הרשב"ם וזה עלמו שייך גבי גט שנותנין מעות למגרש דאמרי' דזה לא נאנס מעולם רק שהולרך למעות וע"ז מסר מודעא דקסבר למחר מפיקנא למודעא וכו' ואמטו להכי בעי' שיכירו עדים באונסו וזה ברור וטעמא טעים ובח"מ סי' ר"ה ס"ד שנסתייע ממנו מוהריק"ש על אותו הדין הגיה מור"ם מיהו לענין זה הוי כמכר דאם מסר מודעא בעי' שיכירו העדים באונסו ובזה עלה בידינו מן הייסוב מה שתמה מוהרש"ם ז"ל בא"ה סי' ס"ב על הריב"ש דמאן פלגינן דהיכא דאיכא ווזי דמי לזביני באאי דבעי' למידע באונסיה ולא דמי לזביני דלא אמרי' אגב אונסא גמר ומגרש ולפי האמור הנה הדבר מוכרח מעלמו דלענין דליהוי גט ודאי לא אמרי' אגב אונסא גמר ומגרש שהרי הוא מפסיד דהא אאתא לית לה טוימי ובזביני גופיה אי מפסיד לאו ז"ז אבל לענין שהעדים יכירו באונסו דמי לזביני דע"כ לא אמרי' בגט ומתנה דלא בעי' שיכירו באונסו רק משום דאמרי' ממה נפשך אי ניחא ליה ליתן לא ימסור מודעא ואי לא ניחא ליה לא יתן כלל אלא ודאי אנוס הוא כרם כי איכא ווזי גבי גט ומתנה אמרי' דווזי אנסוהו כי היכי דאמרי' בזביני ואמטו"ל לריך שהעדים יכירו באונסו והשתא ע"כ לא דייק הרשב"ם בלישניה לו' דכיון דאינו מקבל ממון דמשמע' הא אי מקבל הוי כזביני אלא לענין שיכירו העדים באונסו אבל לענין הגט פשיטא שאם הוא אנוס הגט פסול ולא אמרי' אגב וכו' כיון שהוא מפסיד אשתו ומחילה מכבוד רבנותו של הרשד"ם שרלה באותה תשו' להכריח דהרשב"ם בשיטת הרשב"א קאי והיותר תמוה אללי שכתב דכהרשב"א יש לדון ולא כהריב"ש אפי' יהיה איסור תורה ואלו הריב"ש היה רואה תשו' הרשב"א היה מודה וכו' ואני אני' כי אלו הרב היה רואה לרוב הגדולים שהם מכת הריב"ש שלא המה הרא"ה והרמ"ה והריטב"א ומוהריק"ו ורוא"ז ה' וריא"ז אחרון ודאי לא היה סומך ע"ד הרשב"א שהוא יחיד בדבר ואפי' באיסורא דרבנן כי אין הלכה כיחיד במקום שכל הגדולים חולקים עליו · שוב ראיתי להרב משאת משה בא"ה סימן י"ז בסוף התשו' שכתב בשני דרכים לתקן כגון שלו דברי הרשד"ם ושיובי בכ"ר ע"ש · וגם מוהר"א בסי' קנ"א העיר והן בפי דברי הרשב"א הן אמת כי עשאו אחד מן הסניפים וגם שמוהרש"ך בחלק א' סי' ס"ז ג"כ כתב דגבי גט אמרי' אגב אונסא ווזי גמר ומגרש ודן כהרשב"א מ"מ הרואה יראה שם דהרב לא מסתמיך אהאי כלחוד אלא משום דאעיקרא לא קחשיב ליה אונס מה שכתוב במודעא שלקחה משלו באשר שם יראה הרואה וגם הרב המבי"ט ז"ל שכתב בחלק א' סימן כ"ב וע"ו דאגב אונסא ווזי גמר ומגרש כהרשב"א מ"מ הרואה יראה דטעם אחר שם היה בדבר וגם זה עשאו לסניפו מה גם שכל רבני האחרונים הללו לא ראו שכל גדולי הראשו' לית להו כהרשב"א ואלו היו רואים לא היו סומכים על דברי יחיד מה גם שגם מן האחרו' רבים הם אשר אתנו הלא המה הרא"ם והריב"ל ובנו מוהרדב"ל ומוהרא"ם והרב מקור ברוך ומור"ם בהג"ה ומוהריק"ש כולם נטו להחמיר כהריב"ש אמור מעתה הנה הלוס שהרשד"ם והמבי"ט ומוהרש"ך ומוהרי"א ומוהר"ש חקאן הביא דבריו הרב הכנ"הג סברי מרנן כוותיה דהרשב"א לא עבדי' עובדא כוותייהו באיסור ערוה במקום שרבו עליהם האחרו' מה גם שאף הם אלו היו רואים דכולהו רבנן קמאי היושבים ראשו' דפליגי אהרשב"א לא היו דנים כהרשב"א · גם אין לו' דהכא הוי ספיקא דרבנן וניזיל לקולא כמ"ש הרשד"ם חדא דאף במידי דרבנן אין הלכה כהרשב"א שהוא יחיד בדבר כנגד חכמי יש' ותו שהרי רוב הפוס' ס"ל דש"כ דיש' פיסולו הוא מן התורה וחולקים בזה אהרמב"ם וא"כ חזר הדבר להיות ספיקא דאורייתא :

תורת העולה כיון שהכרנו באונסו הגט פסול אף שנתנו לו מעות ובאשר העלינו לדעת הראשו' ג"כ דגבי גט לא אמרי' אגב אונסא ווזי גמר ומגרש ושמא דגם הרשב"א קאי כוותייהו ובאשר הורה גבר הרב פרח מטה אהרן בחלק א' סי' קי"ט שהוא ז"ל העלה מדברי הרשב"ץ דסי' רע"ח דס"ל דבעי' שיתן כל הדמים וכתב הוא ז"ל וז"ל וכת' דהרשב"א כתב ואם כפסך לומר דתליוה וזבין וכו' דכיון שקיבל ע"ע מדעתו בקנס אלף דינרין ובנתינת הגט הרויח ממון וזה דמקבל ממון דעלמא לא היא דאין זה במקבל ממון אלא דניזול מהפסד ממון ונרע טובא מהפקעת שאר כו"ע ע"כ ומה לו להרב לו' דהוי ניזול מהפסד תיפוק ליה דהוי מקלת דמים ולפ"ד לא מהני דלא אמרי' אגב ווזי והונסי וכו' דזו אינה קו' דאין לו הכרח לרב לו' דהאף דינרין לא הוו שווי הגירושין דאע"ג דהרב מוהריב"ל קאמר מאן לימא לן דהפי' בתרקבא דדינרי מחיל האונסיה מ"מ אין לו הכרח לו' הכי כאמת דאפי' הרב מוהריב"ל מאן לימא לן קאמר במסתפק אבל דהללת ממון לא הוי בקבלת ממון הוי דבר פשוט ועוד דיש לו סמך מההיא דהפקעת שבוע' דאמרי' לא בגמ' כפי' ומטעם זה כתב בתחלת דבריו דא"ל מסירת מודעא אלא היכא דשקל ווזי ובוונתו לו' דאף שאמר דהיכא דקיבל כל שיעור ווזי דהכא יש שיעור וקלבא למגרש מ"מ הכא אין כאן ווזי כלל והו"ל מתנה והכי הוי אורחא דתלמוד' ודרכי הפוס' לו' טעמא דכ"ע מודו ביה ולמיזל באורחא דרווחא ולא ללכת בין הדבקים ומקום לר ומיהו מ"ש הרשב"א דהיכא דקיבל המגרש ווזי אע"ג דנאנס

בנתינת

כנתינת הגט אמרי' דאגב זוזי גמר ומקני היה מקום לדקדק וכו' דבזוזי כל דהו אמרי' דגמר ומקני אבל כיון שהרב גילה דעתו בתשו' דסי' רע"ח מוכרחים אנו לו' דזוזי דקאמר היינו כפי מה שהדעת משער שיקבל האדם כדי לגרש את אשתו והאונס הינו אלא על מניאות הגירושין עכ"ל הרב פ"א:

אמור מעתה דהרשב"א כמי לא קאמר לה אלא כדיהבי ליה זוזי טפי בכדי שהדעת משער שיקבל האדם כדי לגרש את אשתו דבנ"ד שלא נתנו כי אם מאה גרו"ש פשיטא שאין הדעת משער שבמאה גרו"ש אדם יגרש את אשתו כ"ש שזה המגרש בשבתו עם אשתו הוה מטי ליה הנאה טובא מחמיו ומפתו יאכל והיה נושא ונותן בחנות שפתח לו חמיו וא"כ פשיטא דבכגון דא אפי' הוו יהבי ליה תרקבא דדינרי לא הוה מחיל אאונסיה:

ובר מן דין הנה מקום אתי לבטל גט זה בשופי ואפי' לפ"ד הרשב"ץ כפי המובן לכאורה והבינו בו הרשד"ם והמבי"ט ומוהרש"ך וסייעתם והוי' דאפי' בזביני גופיה ס"ל להראב"ד כדעת הרי"ף דלא הוי זביני אע"ג דאיכא שטר אא"כ קיבל מעות וכמ"ש מרן בח"מ סי' ר"ה וסיים בה מרן ב"י ולפ"ז דעת הרמב"ם שוה לדעת הרי"ף דאע"ג דבעי' שיקח דמי המכר הא כל שלא לקחם עדיין אע"ג שכתב שטר לא הוו ז"ז ע"כ · והנה לפי המובן מדברי הב"י בזה היינו דאף בשעת המכר והתלייה לא נתן לו מעות רק קנה ממנו בשטר מקח קונה במה שנותן לו מעות לבסוף וכל שלא נתן לו מעות עדיין אין המקח קיים אע"ג דנחתי אדעתא דזביני אבל דאיתי להסמ"ע בסימן ר"ה שכתב על דעת זו אבל אם נתן לו שטר פי' שזקף דמי המקח עליו במלוה ונתן למוכר שט"ח עליו ורוצה ליתן לו דמי המקח שבשטר אפ"ה אמרי' דבשעת מכירה לא גמר להקנותו כל שלא קיבל אז מעות מזומנים עכ"ל הן אמת שדבריו תמוהים בזה וכבר קרא עליו ערער הרב הש"ך איך שיהיה למדנו דלפי המובן בדעת זו כל שלא קיבל המעות עדיין אין מכירתו מכירה עד שאח"כ יקבל ואם קבל אח"כ אמרי' דאגלוי אגלייה ולפי הסמ"ע לא מהני רק כשבשעת המכירה נתן לו מזומנים ואז כיון אם נתן לו בתחלת התלייה והמכירה או בסוף המכירה מהני אבל כל שמעכב הדמים לאחר המכירה ממש לא מהני כיון דבשעת המכירה לא יהיב ליה במזומנים לא גמר ומקני ומעתה בגט דבנ"ד היה צריך שיתנו לו המעות טרם נתינת הגט כדי שע"י המעות שקדמו לנתינת הגט אגב זוזי מחיל ונתינת הגט הוייא ברצון אבל לפי הנראה שלא נתנו לו המעות קודם נתינה אלא לאחר נתינה דהשתא אף דבתר הכי יהבי ליה · בשעת נתינה הגט מיהא עדיין לא נתנו לו וכ"ש בשעת נתינה דבההיא שעתא מתבעי לן לאפקועי אונסא ע"י המעות עדיין לא קבלם מה יושיענו מה שקיבל לבסוף כיון דבשעת הנתינה דאז צריך שיהיה ברצון ע"י מתן מעות אכתי עדיין לא קיבלם כ"ש לפי"ד הסמ"ע דבעי' דוקא בשעת המכירה שיהיו נתונים במזומנים וכ"ש שאף שנתנו לו באחרונה לא נתנו לו רק ע' גרו"ש והשלשים הם אמרו שחמיו של הבחור פרע חוב בעד אביו לאחר שהיה חייב לו דבכל בי האי כ"ע מודו דגט זה פסול ואין בו מועיל ודי בזה לחקירה השנית:

ועל החקירה הראשונה אם נאמר שנדון דידן הוי מן הכופין אותם להוציא הנה דבר זה פשוט וכבר מודעת שיטות הפו' ז"ל בההיא שמעתתא דבפ"ב דיבמות הנטען על הא' דלהרי"ף והרמב"ם לא מפקינן מן הבעל עד דאיכא עדי טומאה דוקא וכתב הרמב"ם בפכ"ד דאישות מי שראה אשתו שזנתה או שא"ל אחד מקרובו' שהוא מאמינם וכו' ואין ב"ד כופין את האיש לגרש את אשתו בדבר מדברים אלו עד שיבואו שני עדים ויעידו שזינתה אשתו זאת בפניהם ברצונה ואח"כ כופין אותו להוציא ואף שהרא"ש ומוהריב"ל ח"ב סי' ו' הקשו על דברי הרמב"ם הללו משמעתא דפתח פתוח וכבר מוהר"ש די בוטון בתשו' ב"ז העלה ארוכה ומרפא לקושיתם · הסברא הב' היא להרא"ש ז"ל דלאו דוקא בעדי טומאה בלבד הוא דמפקי' אלא אף בעידי כיעור וקלא דלא פסיק מפקי' והוי בציר חדא לא וכראיית הבעל הכיעור וליכא עדי כיעור אף בקלא דלא פסיק לא מפקינן והאי דמפקי' בעידי כיעור וקלא דלא פסיק הוא דוקא כשאין לו בנים אבל יש לו בנים לא מפקי' אלא בעידי טומאה ממש · הסברא הג' הוא לשאלתות כפי ר"ת ומוהר"ם דבעידי כיעור לחוד מפקי' בין יש לו בנים בין אין לו בנים ברם כי ליכא עידי כיעור רק שהבעל ראה הכיעור בההיא אי איכא בהדה קלא דל"פ מפקי' ואי לא לא מפקי' והא דמפקי' בקלא דלא פסיק ה"מ כשאין לו בנים אבל יש לו בנים לא מפקי' · הסברא הרביעית היא סברת רש"י דבעידי טומאה מפקי' לה בין יש לו בנים בין אין לו ובעידי כיעור ובהדי קלא דל"פ א"כ דראיית הבעל הכיעור בהדי קלא דל"פ מפקי' לה וה"מ כשאין לה בנים אבל יש לה בנים לא מפקי' אלא בעידי טומאה:

אמור מעתה בנ"ד דיש לה בנים לפי ג' הסברות לא מפקי' אלא בעידי טומאה רק דלדעת השאלתות כפי פי' ר"ת ומוהר"ם בעידי כיעור במי מפקי' אף דיש לו בנים וזה פשוט דבנ"ד ליכא עידי כיעור רק שהבעל מרוב כעסו הוציא עליה לעז זה כדי לעשות אשר זמם שמסר לגיסו ולחבירו לשר ואפי' אם באמת היה הבעל רואה איזה כיעור לא מפקי' לפי כל הדיעות אי משום דלית בהדיה קלא דל"פ · ואי משום שיש לו בנים דאפי' ליהוו תרתי בחדא ראיית הבעל הכיעור וקלא דל"פ לא מפקי' כיש לו בנים ואפילו אם הבעל עצמו היה רואה שזינתה ממש אין בידנו לכופו כפי מ"ש הרמב"ם כ"ש דהכא הבעל הוציא קול בעלמא שאין בו ממש כדי לעשות אשר זמם כאשר שמענו שנתן אמתלא לדבריו וכבר פסק מרן בסי' קע"ז שאם הבעל הוציא קול על אשתו שזינתה ואומר שנתברר לו הדבר ואח"כ אמר אינו אמת אלא שמחמת הכעס שהכעיסתו הוציא עליה קול זה אם נותן אמתלא לדבריו מותרת ואם לאו אסורה ואפי' לא היה נותן אמתלא לדבריו והיתה נאסרת עליו מ"מ אין ב"ד יכולים לכופו וכמ"ש הרמב"ם בפכ"ד באופן כי לכל הסברות גט זה הוי מעושה ואנסוהו ש"כ לגרש הוא ופסול ואכתי אגידא בהדי בעל ואין רשות לשום אדם לישאנה אלא או תחזור לבעל או יתן לה גט ברצונו הטוב שלא יהיה בו שום חשש אונס ולהיות כי הפנאי אינו מסכים לא אאריך אי פשטה ידה וקבלה קדושין מאחר מהו כי בזה באנו למחלוקת הרמב"ם ושאר הפו' אי אנסוהו ב"ד ש"כ דפסול אי הוי דרבנן או דאורייתא וגם היינו צריכים לחקור אם כשאנסוהו הגוים א"ל עשה מה שב"ד יש' אומרים לך או דילמא סתם א"ל לגרש שבזה באנו למחלוקת אי הוה ליה הך באנסוהו גוים וכיון דבנ"ד הוי ש"כ א"כ אפי'

אפי' ריח הגט אין בו ולהיות שאין הפנאי מסכים מה גם כי כעת אין אנו צריכים לזה לא האריך עוד וצור ישראל יצילנו משגיאות:

פי המדבר והוא **המג"ן**

סימן ח"י

ראובן תבע את שמעון שהניח בידו שק ממון כדי שיסתחר לו בו והריוח לראובן ושמעון או' להד"מ כי מה שהניח ממון בידו הוא בתורת פקדון ועוד כי לא נשא ונתן בו. ועוד תובע ראובן מ"ש הנז' ל' גרו"ש שהמחאה חמיו עליו ושמעון משיב כי הנה אמת שיש לו בידו ל' גרו"ש מההמחאה הנז' אמנם מזה זמן ששלח ליד ראובן הנז' שק א' של ניל ע"י המוקי'רי צרור וחתום משקלו כ"ב רוטו' ושראובן הנז' כשמכרו לחשבון שמעון ושלח לו המעות לא חשב לו כמכר כסף הרוט'ו ששלח לו אלא חסר ממנו כשיווי הל' גרו"ש ושבעת הוא תופס הל' גרו"ש של ההמחאה כעד חסרון הניל וראובן טוען כי אינו יודע אם נגנב ממנו כדרך או אם נגנב מהמאגזין ע"י משרתיו או אם שלח אותו שמ' מעיקרא חסר כי מה שמכר לו וקבל דמיו שלח לו משלם ועכ"פ בריא ליה לראובן שלא פשע בשמירתו יורנו המורה הדין עם מי ויבוא שכמ"ה: וזה דבר השמטה שראובן הנז' לא נטל שכר טרחו על מכירה הנ"ל:

תשובה נפתח בראשון על אחרון אחרון הנה כבר גלוי וידוע לעיני כל ישראל מאי דקי"ל דאין נשבעין על טענת שמא וא"כ הכא אי משכחת לה שהמוקי'רי ופתחו השק ויגנבו ממנו אעפ"י שהוא צרור וחתום נמצא שראובן אינו טוען ודאי מסרתי בידך כך וכך לפי שאפשר שהמוקי'רי גנבו ממנו וכל שהוא טוען עליו שמא מה שמסר בידך שלוחי המוקי'רי הוא כ"וכ והנפקד טוען שמא לא מסר בידי כ"וכ אלא פחות אין על הנפקד שום שבועה וכמ"ש מהרשד"ם בח"מ סימן ת"ו בנדון קרוב לזה שראובן מסר לשמ' כ"ו אמות בגדים ושמ' שלחם ללוי פקידו שימסרם ליד נפתלי את ראובן ומצא נפתלי חסרון באמות ופסק הרב שם דשמ' ודאי חייב כיון שבידו מסר ראובן כ"ב אמות וראובן טוען עליו ברי והוא אינו יכול לטעון ברי וכו' וגם לוי שליח שמ' פטור משום דשמ' אינו טוען ברי שכ"וכ מסר בידו אלא נימא וגם נפתלי פטרו מטעם זה תיע"כ א"כ ה"נ בנד"ד דשמ' טוען שמא אין על ראובן שבועה כלל רק שיחרים ח"ם שלא גזלו:

אמנם אם הוא כמוכח שאין יכולת למוקי'רי לגנוב ממנו מחמת החותם ומודה ראובן בזה שקבל השק חתום שא"א שיגנוב ממנו המוקי'רי בהא הו"ל טענת שמעון ברי שא"ל כ"וכ שלחתי בידך וודאי שהגיעוך בשלמות יען שהשק היה חתום וא"כ הו"ל כאו' ק' שאין הפקדתי בידך והלה או' איני יודע אם היו מאה או אם היו צ"ט והילך הצ"ט דקי"ל דנשבע דאינו יודע וכמ"ש הרשד"ם בסי' מ"ח וא"כ כיון שראובן או' שאינו יודע מחסרון זה אי מעיקרא היה חסר או אם נגנב אצלו במאגא'זין היה לנו לחייבו לש' היסת שאינו יודע וכמ"ש הרשב"א בתשו' הביאו מור"ם בסי' רצ"ח שאם טען המפקיד שנגנב מהפקדון והלה אומר איני יודע שנשבע איני יודע מ"מ כד דייקי' שפיר יר' דלא מחייב שבועה ראובן כלל אפי' לישבע שאינו יודע משום דאפי' אם יודע ראובן שכ"וכ ניל מסר בידו ומודה לדברי שמ' אלא שטוען שהוא לא פשע בשמירתו כלל ושמר כדרך השומרים אלא או שנגנב ע"י משרתיו או שנאבד באיזה אופן בלתי שום פשיעה וכמ"ש בשאלה שעכ"פ בריא ליה לראובן שלא פשע בשמירתו כלל אז היה מחוייב לישבע לו ש"ה אבל לא ממון וא"כ עתה שאו' איני יודע לא מחייב ליה שבועה משום ההיא דקי"ל בסי' ל"ג דכל טענה שאם היה מודה בה היה מתחייב שבו' כשכופר לא מחייבי' ואפי' היסת א"כ אלו היה מודה ראובן שקבל משמ' משקל שאו' עליו שמעון אלא דנגנב או נאבד בלתי שום פשיעה כלל ושלא שלח בו יד והיינו ברשותו היה מתחייב ש"ה וא"כ עתה שאינו מודה לדברי שמ' שקבל כ"וכ והו' איני יודע אין מחייבין אותו ש' כלל רק ששמעון יחרים עליו ח"ם שלא גזלו ומה שחייב הרשב"א ש' לאותה אשה שתשבע איני יודעת אם נגנב הט' לפי שאם היתה מודה היתה חייבת בגניבה לפי ש"ש ככתוב שם אבל הכא בנ"ד הוי ש"ח כמ"ש בשאלה גם בההיא דקי"ל בסי' ע"ה מנה הפקדתי אצלך והלה או' איני יודע דמחייבי' ליה היסת התם נמי ה"ט לפי שאם היה מודה היה חייב בו לפי שאינו טוען דאפילו את"ל שמסרת בידי מנה אלא שאפשר שנגנב כמו בנ"ד שטוען ראובן איני יודע אם שלחת אותו כפי המשקל שאתה אומר וגנבוהו משרתי או אם מעיקרא לא שלחת אותו אלא חסר:

וכ"ת הרי פשע ראובן במה שהניח משרתיו ליכנס למגא'זין וכיון שכן עתה שהוא טוען איני יודע אם כך היה משקל הניל יש לנו להשביע איני יודע לפי שאם היה יודע ומודה היה חייב ממון יען שפשע במה שהיה מניח משרתיו במגא'זין וכמו שכ' הרשד"ם בסי' מ"ח בנדון שלו שהנפקד לא היה יודע אם היו ב' כיסין או כיס א' ומסר הפקדון לאחר כתב הרב שישבע איני יודע הא ליתא דהא מה שהניח ראובן למשרתיו ליכנס למגא'זין לא מקרי פשיעה וכמ"ש מהר"ש אלשיך זלה"ה בסי' ב' דכיון דארחיה דשמעון למסור למשרתו אמרי' דאדעתא דהכי מסר וכו' עיי"ש וכ"ש הכא דדינא דאין על ראובן לישבע איני יודע אלא שמחרים ח"ם על הגוזל ממון חבירו ואינו מחזירו:

ומילתא אגב אורחין ראה ראיתי למהריק"ש בהג"ה ח"מ סי' ל"ג ס"ט אההיא דפסק מרן הקדוש ז"ל דכל טענה שאם יודה בה אינו חייב אלא שבועה כגון שבועת השותפים וזה או' לא חלקנו השו' ועדיין אתה חייב לי ש' וזה אומר חלקנו אינו חייב לישבע היסת שחלקו לפי שאף אם היה מודה לא היה חייב ממון אלא שבועה וכתב מהריק"ש על זה ואין מחרימין עליו ועיין סי' פ"ז דין כ"ה עכ"ל והנה מה שרשם לעיין בסי' פ"ז היינו ששם פסק מרן ז"ל כל טענה שאפי' אם הודה לא יתחייב ממון אעפ"י שכבר אין מחייבין אותו היסת כיצד אמרת ליתן לי מנה להד"מ אין משביעין אותו לא היסת ולא חרם שאף אם הודה אינו חייב לו כלום ע"כ מהכא נסתייע הרב בסי' ל"ג לומר דאף חרם לא מחרמי' ולע"ד לא מיכרעא דשאני ההיא דסי' פ"ז שאם היה מודה לא היה חייב לו כלום אבל במלוות שאם היה מודה היה חייב לו שבועה מי הגיד להרב דלא מחרמי' ליה לכל הפחות וכן מצאתי הדבר מבואר עלה דההיא דסי' פ"ז כמי שנתחייב שבו' בב"ד ושוב תבעו חבירו ואמר נשבעתי נאמן כתב מרן בב"י בשם רי"ו שאעפ"י שאמרו שהוא נאמן בלא שבוע'

מ"מ

מ"מ צריך לקבל ח"ש שנשבע ופסקה מור"ם שם וע"כ לחלק מהא להא דהתם אמרת לתת לי מתנה מנה כמו שחלקנו וכן ראיתי להרב מהרח"ש בחדשות ח"א סי' פ"ה בנדון שלו שאם היה מודה היה חייב ש' ועתה שכופר דלא משבעי' ליה כתב דאם רצה התובע יכול להחרים ח"ש וכו' ע"ש באופן שעכ"פ בנ"ד מפורש יוצא דכיון אם השק צרור וחתום שאינו יכול לגנוב המוקי'רי וכיון שאינו חתום שיכול המוקי'רי לגנוב אין על ראובן אלא ח"ש שיחרים שמעון על כל הנוזלו ואינו מחזירו לו :

מעתה אלכה ואשובה אל הספק הא' ויראה שהוא דבר פשוט מאליו דהא אפי' אם מודה ש' שקבל הממון מראובן כדי להרויח לו בו מ"מ הא קאמר ליה דלא נשא ונתן בו כלל והא קי"ל ופסקה מרן בשי' קפ"ג הנותן מעות לחבירו לקנות לו סחורה ידועה אין לו עליו אלא תרעומת ואם ידוע שלקחה מוציא ממנו בע"כ ברס מאי דאיכא לספוקי בהא דאמרי' אין לו עליו אלא תרעומת אי פטור משבועה א"ד דמשביעינן ליה שלא לקחה ובחפשי באמתחות הפוס' ראה ראיתי להרב המבי"ט זלה"ה ב"א סי' פ"ג וצ"ג שנשאל על מי שנתן לחבירו סחורה למכרה ולקנות לו סחורה אחרת להרויח בה וזה קנה והו' שקנה במעותיו ומעות חבירו הניחם וכו' כתב שצריך לישבע ע"ז ושלא הרויח שום דבר במעותיו ואז לא היה לו עליו אלא תרעומת כי מ"ש אין לו עליו אלא תרעומת הוא כשהוא ידוע שלא לקח אבל כשאינו ידוע וכ"ש כשהוא קרוב לודאי שלקחה פשי' דלא מפטר בתרעומת לחודיה אלא חייב לתת לו מעותיו או לישבע וכתב הרב המאסף שהמבי"ט ביאר דבריו בסימן צ"ג דכשידוע בבירור שלקחה מוציאין בעל כרחו וכשידוע בבירור שלא לקחה אין לו אלא תרעומת וכשאין ידוע אז משביעין ליה עיין שם ומרן הקדוש ומהר"י רוזאנים זלה"ה הסכימו שם לדין הרב המבי"ט זלה"ה ותמהני מהרב מהרח"ש בחדשות ח"א סי' פ"ה שנשאל על ר' שנתן ביד ש' סך מעות לשאת ולתת והריוח לבעל המעות ושמעון עכב המעות כלא מ"ומ וכו' כתב הרב שם דאם לא נודע הדבר ודאי שנ"וכ אלא שהוא טוען כך צריך לידע אם משביעין אותו ומסקנת הרב דלא משביעי' ליה רק שיכול להחרים ח"ש וכו' והיך הרב ז"ל לא נעלם מעיניו תשו' המבי"ט וכ' המאורות הגדולי' דחתימי עלה ובהסכמה עלו דמשבעי' ליה והראיות שהביא מהרח"ש ואף אמנם כי אנכי עפר ואפר ואיני כדאי להכריע מ"מ כתלמיד הדן לפני רבו אחר בקשת המחילה מעצמותיו הקדושים יר' דלא מיכרעי כי מ"ש שחכמים הטילו שבועה בשותפין ואינך אף דהוי טענת ש' משום דמורי היתרא לפי שטרחו בנכסים וא"כ הכו דלא לוסיף עלה ודוקא היכא דידיע לן שטרח וכו' אבל היכא דלא ידיע לן דאיכא תרי ש' שמא טרח ושמא הרויח ומורה היתרא כ"כ האי לא אמרי' ע"כ לפע"ד יר' דכיון שחכמים ז"ל תקנו להשביע על הס' כשלוחין וש' ואינך בכל גווני משבעי' להו ותו דהכא ליכא תרי ספיקי אלא חד דשמא טרח אבל ש' האחר דשמא הרויח אין להסתפק בו כי קרוב לודאי הוא כי כל הטורח מרויח ורובא דרובא דעלמא מרויחים בטרחם במ"ומ ומיעוטא הוי שטורחים ואינם מרויחים והוא ע"ד מ"ש יגעת ולא מצאת אל תאמן וכ"ש יש להשביעו מש' אם נשא ונתן דבל שנושא ונותן ודאי מרויח ומ"ש עוד מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב שאין משביעין על טענה שאם היה מודה בה לא היה חייב לו שבועה וא"כ יר' דהכא בנ"ד שטוען שלא נשא ונתן שאפי' מודה שנ"וכ אינו חייב לשלם אם לא הרויח אלא שחייב ש' שלא הרויח א"כ עתה שטוען שלא נ"וכ כלל אין משביעין אותו עכ"ל ולע"ד לא מיכרעא דע"כ צ"ק הרמב"ם דלא משבעי' ליה אלא בהדיא דעיקר העסק שבין התובע לנתבע היא השבועה ועליה הם דנין כי התובע או' לא חלקנו השו' והשבע לי שבועת השו' והנתבע או' חלקנו ואין לך עוד עלי ש' השו' בהא אמרי' שפיר דלא משבעינן ליה היסת שלא חלק לפי שאם היה מודה אין ביניהם אלא עסק ש' שישבע לו שלא עכב משלו כלום אבל בנדון הרב שהתובע או' נתתי בידך ממון לשאת ולתת ולהרויח לי בו והני אומר שנ"וכ והרוחת הנלו הריוח והנתבע אומר לא נשאתי ונתתי שאם היה מודה שנ"וכ אפשר שהיה מודה שהרויח וחייב לו ממון ואפשר שהיה או' שלא הרויח וחייב לו שבועה בהא ודאי משביעינן ליה שלא נ"וכ לפי שאם היה מודה שנ"וכ אפשר שהיה או' שהרויח וחייב לו ממון והרמב"ם לא אמרה למלתיה אלא באף אם היה מודה לא היה שום צד ספק ממון שיודה לו בו אלא שבועה גרידתא בההיא דשותפין ואינך :

ומ"ש עוד דאיכא מרבותא דס"ל דבשבועת השו' ואינך דאתו על הס' צריך שיחשוד אותו בב' כסף ופרוטה והנתבע יכפור בב' כסף ויודה בפרוטה וא"כ הכא דליכא הודאה מלי לו' הנתבע ק"ל הא כתב מרן בסי' צ"ג דליתא להאי ש' כיון שהרי"ף והרא"ש והרמב"ם והר"י ס"ל דלא בעי' הודאה בפרוטה אלא כיון שחשדו בב' כסף משבעי' ליה והכי פסק מרן בספרו הקצר וא"כ לדידן תו ליכא למימר ק"ל באופן כי היוצא אשר יצא שצרקו דברי הרבנים ה"ה המבי"ט וכ' המאורו' הגדולים דמצי תובע להשביע לנתבע אם נשא ונתן בממונו כל שאין הדבר ידוע וא"כ בנ"ד היה נר' לו' שעל ש' לישבע שלא נ"וכ :

מ"מ בד דייקי' שפיר יר' דאפי' הרב המבי"ט יודה בנ"ד דאין על שמעון לישבע וה"ט דהכא מעיקרא ש' כפר בכל והו' שלא נתן לו הממון אלא בתורת פקדון ולהר"מ במ"ש ר' שא"ל לישא וליתן ולהרויח לו וכו' ואם באנו לחייבו ש' שישבע לו שלא נתן לו הממון אלא בתורת פקדון זה אינו עולה בדין מהאי דכתב הרמב"ם דבל טענה שאם היה מודה בה לא היה חייב אלא ש' אין משביעין אותו וא"כ היכי מלי להשביעו שלא קבל הממון אלא בתורת פקדון והלא אפי' אם יודה שקבלו לשאת ולתת כיון שש' או' שלא נ"וכ כמ"ש בשאלה א"כ לא היה על ש' בהודאתו שום צד חיוב ממון כיון שהוא טוען שלא נ"וכ אלא מה שהיה על ש' שבועה גרידתא שלא נ"וכ וכ"ש עתה שאו' שקבלו לשם פקדון אין עליו שום שבועה אלא שיכול ר' להחרים ח"ש על שמ' אם קבל ממנו הממון לשאת ולתת ונ"וכ והרויח ומעכב ממעותיו ודלא כמהריק"ש שפטר אפי' מח"ש וכדכתי' לעיל זהו מה שהעלתה מצודתי לפי קוצר דעתי ואם מך הוא : נאום הקטן למספר שבטי

והוא הצעיר **מרדכי גאלנטי** ס"ט

סימן י"ט

שאלה ראובן תושב ק"ק בכל יע"א זה לו עשר שנים שהולך ובא לנוכא יע"א להסתחר

שם

שם ומביא עמו סחורה ויושב שם שנה או שנתים עד שימכור הסחורה שהביא ויקנה סחורה להוליך לעירו וביני ביני חביריו אשר בעירו ואנשים אחרים שולחים לו סחורה דרך פאטוריי"א להיותו איש נאמן וירא אלהים והוא ג"כ קונה מלובא סחורה הנמכרת בעירו ושולח להם ואחר שנה או שנתים ישים לדרך פעמיו לחט"ו והולך לעירו בסחורה ויושב בעירו ג"כ שנה או שנתים וחוזר ובא ללובא וכן הוא עושה בפעם בפעם ומנהג לובא ליקח מכל האורחים הבאים להסתחר בעירם גבילה דהיינו רביע גרו"ש למאה גרו"ש או מן הסחורה שמכניס האורח ללובא או מן הסוכר שמוציא האורח מן העיר הזאת דהיינו על פעם אחד לוקחים גבילה או על הכניסה או על היציאה ופרנסי ומנהיגי לובא ייחדו לשני גדולי הדור שני רבנים מן רבני לובא שהם יקחו הגבילה לפרנסתם מכל באי שער עירם להסתחר וזה דרכם כל הימים הרבנים הנז' להיות נזונים מן הגבילה הנז' וראובן הנז' מיום שבא ללובא להסתחר עד היום הזה בכל פעם קודם לכתו מלובא לחזור לעירו באים אלו שני הרבנים הנז' לחשוב עמו חשבון הגבילה וטוענים תקנת הגבילה שהרשות בידם ליקח כל ראות עיניהם דהיינו שאם ירצו יקחו ממה שהכניס עמו לעיר הזאת ואם ירצו יקחו ממה שמוציא מן העיר הזאת דהיינו שמה שהוא יותר הסך הם לוקחים שאם הכניסה יתירה על היציאה לוקחים כפי הכניסה ואם היציאה יתירה על הכניסה לוקחים על היציאה · ושני לכתרות הזהב הרבנים הנז' מתפשרים עם ראובן הנז' ולוקחים ממנו סך מה ומוחלים לו על היתר כפי טענתם דאפילו אם יעלה להם יותר ממה שלקחו כפי טענתם זאת אפ"ה סברי וקבלי דידעי ומחלי ויהי היום פרנסי ומנהיגי הזמן קמו כמו נד ותובעים לראו' הנז' שיעמוד עמהם בחשבון מביאה ראשונה שבא לעיר הזאת על היום הזה שאומרים לו לא נתתה משלם לרבנים הנז' מה שיעלה בחשבון · גם טוענים על ראובן הנז' שמעיקרא תקנת הגבילה הנז' היא לתת רביע למאה ממה שמכניס לעיר ולרביע למאה ממה שמוציא מן העיר ואתה לא נתת כי אם על פעם אחת · וראובן הנז' טוען שמיום בואו לפה לובא לא שמע כזאת עד היום הזה שתקנת הגבילה לתת ב' פעמים כי אם פעם אחת או על הכניסה או על היציאה כנז"ל כי על הרוב ממון אחד הוא ואין לך ראיה גדולה מזו שהרי זה כעשר שנים שהולך ובא אינם שואלים ממנו הרבנים הנז' שהם גדולי הדור וזקנים שבדור כי אם על פעם אחת אלא שאומרים שהרשות בידם ליקח מן היותר הנז"ל אבל מעולם לא שאלו ולא הזכירו בלשונם לומר צריך אתה ליתן בין על מה שאתה מכניס ובין על מה שאתה מוציא ואם היתה שכך היא תקנת הגבילה ליקח בין על הכניסה בין על היציאה היה להם לרבנים הנז' לטעון טענה זו ולא לטעון טענה רפויה כזאת לומר שהרשות בידם וכו' כנז' ופרנסי העיר טוענים שאלו הרבנים אף שהם זקנים שבדור לא ידעו שכן היא התקנה ועתה נתחדש להם מחדש שכך הוא תקון הגבילה וראובן הנז' טוען דאף את"ל שהדין עם פרנסי העיר לחזור ולחשוב עמו ויקחו סך מה אם הוא ג"כ יכול לעשות כך עם האנשים ששלחו לו בזה הזמן סחורה דרך פאטוריי"א כנז' אף שכבר עשה עמהם חשבון ונתן להם את נמונם יחזור ויקח מהם לפי חשבון ממונם כאשר יקחו ממנו פרנסי העיר · ואת"ל שהדין כן שיכול לחזור וליקח מהם כפי חשבון ממונם שאול שאל האיש שרוב בעלי הסחורות ששלחו לו ושלח להם דרך פאטוריי"א נפטרו לבית עולמם הצדק והשאירו אחריהם זרע ברכה יתומים קטנים אם יכול הוא לחזור וליקח ממעות יתומים הנז' מה שיעלה לפי חשבון שלקחו ממנו הפרנסים הנז' אם לאו · ואם יכול לומר לפרנסים כך וכך היה לפלוני והוא נפטר לבית עולמו ונשאר הממון ליתומים קטנים ואם מן הדין פטורים מלשלם לו כ"כ הוא פטור מלשלם להם ונפטר ראובן ממה שיעלה היתומים או דילמא שחייב לשלם לפרנסים אף שיפסידינו מכיסו · עוד טוענים פרנסי העיר שמהיום והלאה אם יבוא ראובן הנז' להסתחר בעירם שאין לו רשות להסתחר בעיר הזאת בשום מין סחורה דהיינו לקנות בעיר הזאת ולחזור ולמכרו ג"כ בעיר הזאת שזה הוא אומנות תושבי העיר לתת טרף לביתם אלא כך יעשה שימכור דווקא הסחורה שמביא עמו ושטולחים לו מעירו ובאלה המעות יקנה דווקא סחורה לשלוח לעירו אבל לא יקנה סחורה וימכור אותה סחורה עצמה בעיר הזאת דאם יעשה כן דנים אותו כדין תושב ולוקחים ממנו עריכה חוץ מן הגבילה דהיינו על שמכניס לעיר ומוציא מן העיר לוקחים גבילה וכל מה שקונה ונמכר בתוך העיר לוקחים עריכה אפילו שאינו דר בעיר שאשתו ובני ביתו קבועים בבבל יע"א ובבבל הוא פורע מסים וארנוניות כאחד מתושבי העיר אפילו בזמן שהוא גרוש ומטולטל בעיר אחרת אפ"ה רוצים לגבות ממנו עריכה בלובא יע"א כדין תושב והרי הוא גר ותושב וראובן טוען מאחר שאין ביתו קבוע בעיר הזאת והוא מתושבי בבל יע"א אבל לגור באר"ץ בא ובבבל פורע עריכה שלו הוא פטור לפרוע עריכה גם כן בעיר הזאת ומה גם שמנהג העיר הזאת ליקח עריכה מן הדרים בעיר הם ונשיהם וטפם ולא על הממון וראיה גדולה יש שכך הם לוקחים משמעון שהוא תושב לובא יע"א זה כמה שנים דחיקא ליה שעתא בעיר הזאת ויעזוב בניו ואשתו וכל אשר יש לו בעיר הזאת והלך הוא לבדו לעיר אחרת להסתחר וישב שם כמו ז' שנים ואפי' אגרת שלומים לא שלח בזה הזמן לעירו שלא היה לו בעירו שום עסק אפי' שוה פרוטה ובהיותו גרוש מעיר אחרת ה' הצליח דרכו אחר ו' שנים וחזר לעירו לחט"ו ובאו פרנסי ורבני העיר ולקחו ממנו עריכה על אותם הו' שנים שלא היה בעיר אפי' שלא ישב הוא ולא הרויח בעירו פ"ק ולא זו בלבד אף זו שאחר שלקחו ממנו עריכה על הו' שנים שעברו רצה שמעון לחזור ולילך להסתחר ושאלו ממנו עריכה בעד ז' שנים מוקדם ואם לאו יתן ערב בעדו שיפרע מדי שנה בשנה העריכה שלו אפילו שאינו בעיר ואינו מרויח מן העיר פרוטה קטנה. הרי לך מפורש שהעריכה שלוקחים בעיר הזאת היא על מי שנתיישב בעיר הזאת באשתו ובני ביתו אבל מי שאין אשתו ובני ביתו אפילו שיש לו משא ומתן בתוך העיר גר מתקרי ופטור מן העריכה כפי מנהג העיר הזאת כי כן מנהגם · וכמוהו רבים שכמו שעשו עם שמעון הנז' זה דרכם כל הימים לעשות עם מי שמניחים ביתם וטפם בעירם והולכים להסתחר בעיר אחרת ויושבים שם כמה שנים כשבאים לוקחים מהם עריכה בעד שנים שעברו שלא היו בעיר· וכך היא תקנת כל הערים הגדולים שאינם לוקחים עריכה כי אם מן הדרים בעיר איש וביתו וכמו שכתוב ברוב הפוסקים זלה"ה · עוד טוען ראובן דמעיקרא מה שנושא ונותן בתוך העיר הזאת הוא דרך

אקראי

אקראי בעלמא ולא דרך קבע ועוד דמאחר שהוא יושב כאלו הכי בעיר הזאת עד שימכור סחורתו כיני כיני אם יזמין הבורא יתברך איזה סחורה שאינה נמכרת בעירו ונמכרת בעיר הזאת או נזדמן לו איזה גוי שיקח ממנו הלואה ברבית דשפיר יכול להרויח באלו המעות ולא יהיו צרורים ותפוסים בלי שום תועלת שהוא הניח ביתו ועירו ובא להיות גרוש ומטולטל טלטולא דגברא למה סובל כל הצער הזה אינו אלא כדי להרויח לתת טרף לביתו ומה שטוענים פרנסי העיר שהוא פסיק לחיותם דאם לא היה ראובן בעיר עושה היו הם עושים אותו טוען ראו' שזה הבל ורעות רוח דמעיקרא תקנת הגבילה הנז' היא בשביל טענה זו ומשום הכי תקנו שיתן גבילה וקראו אותה גבילה ולא עריכה כדי שלא יאמרו העולם שלוקחי' עריכה מן האורחים שלא כדין אבל לעולם במקום עריכה היא ואם כן כשהוא נותן הגבילה יכול לעשות כל מה שירצה עוד טוען ראובן שהוא מוכרח במעשיו להסתחר גם בעיר הזאת דהרי כמה פעמים שיש סחורות שאינם נמכרים בעיר הזאת ומוכרח לעשות חליפים ואותם החליפים לפעמים אינם נמכרים בבבל ומוכרח הוא למכור אותם פה נובא יע"א· עוד טוען ראובן שכמו שהוא תושב בבל יע"א ובא לנובא להסתחר ג"כ תושבי נובא הולכים להסתחר בבבל ובצרה ויושבים שם ימים רבים ולוקחים ומוכרים בתוך העיר באופן שכמו שהוא עושה בנובא גם תושבי נובא עושים בבבל ביתר שאת ואפילו גבילה אינם נותנים כמו שלוקחים מראובן אנשי נובא ואם מטעם פסק טענת פסיק לחיותם היא טענה ועולה כדין ג"כ אנחנו תושבי בבל טוענים כן ופרנסי העיר הזאת אומרים אה"נ תקח מכל אשר הולך מן העיר הזאת להסתחר בעירך ובכן שאול שאל האיש אם יעלה כדין לעשות כן בבבל רבתא יע"א ליקח עריכה מהם כמו שלוקחים ממנו ובודאי תורה אחת ומשפט אחד מ"מ רצונו לעשות על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה ועל הכל יורנו המורה לצדקה הדין עם מי ויבא שכמ"ה:

זה נוסח פסק דין שנתן לי הרב אות באות מלה במלה

עמדו בדין הגבירים נבונים ומעולים הז"ט העיר הי"ו עם היקר נבון ונעלה כה"ר מטלוב רחמים יצ"ו וטענו הז"ט העיר על ה"ר מטלוב רחמים שזה כמה פעמים הנה הוא בא לפה נובא יע"א ומביא עמו סחורות ומוכרם בכאן ולוקח מכאן סחורות ושולחם או לוקחם עמו לבבל או לבצרה יע"א ואינו נותן בעד הסחורות שמביא או על מה שלוקח גבילה כי אם או על מה שמביא או על מה שלוקח דהיינו פעם אחת וכפי תקנת הגבילה הנה הוא צריך ליתן על כל מאה שמביא רביע גרו'ש ועל כל מאה שלוקח רביע גרו'ש וא"כ מה שנשאר בידו הוא צריך ליתן וגם טענו עליו שאפילו על אחת מהנה או על מה שמביא או על מה שלוקח מי אמר שנתן משלם ויצא חייב ה"ר מטלוב רחמים כדין לבוא עמהם בחשבון על כל שהביא עמו או נשלח לו ועל כל מה שלקח מיום שבא להסתחר פה נובא יע"א עד היום הזה ויחשוב על כל מה שהוציא מנובא רביע גרו'ש למאה ועל כל מה שהכניס לנובא רביע גרו'ש לק' ויחתוך מה שנתן ומה שלא נתן ישלים ועל דבר זה בכנסו מתווכי השלום בין הזט"ה ובין ה"ר מטלוב רחמים ותווכו השלום ביניהם שיבררו להם השני כתות הנז' לשנים ברורים בקג"ש וש"ח שיקבלו על עצמם כל מה כל מה שיפסקו ביניהם ובן עשו ובררו שנים ודנו ביניהם שיחתוך ה"ר מטלוב רחמים מן השטר חוב שיש לו על הקהל קדוש ה' ישמרם שהוא בסך שבע מאות וחמשים גרו'ש סך ארבע מאות וחמשים גרו'ש והסך שלש מאות גרו'ש הנשארים יפרעו הק"ק הי"ו לה"ר מטלוב בלי איחור ועכוב כלל וא"כ ודאי שורת הדין נותן שיכול ג"כ ה"ר מטלוב רחמים לחזור על בעלי הסחורות שנתנו לו או שלחו לו דרך פאתורייה או למי ששלח לו ה"ר מטלוב הנא' סחורות מכאן אפילו אם יש בנים יתומים קטנים לפי חשבון הת"ן גרו'ש שחתכו עליו מן השטר חוב ולראיה האמת חתמתי שמי פה נובא יע"א כ"ה לכסליו התקל"ד ליצירה:

רפאל שלמה בכמהר"ר שמואל לניאדו זלה"ה

תשובה מילתא דתמיהא הכי הרואה לשואלי דבר למה זה תשאל לשמי· והנך עמך כי דינא רבה שמהם תצא תורה יושבים לבלח וינבהו אלהים אל דומי· ומתוכם זוהר מר ניהו רבה דעמיה הרב המובהק איש כעמ"י· המאיר לארץ ולדרים אלף עולות יעלה שלומ"י דיו לבא מן הדין דיו לעולמי· ומה מני יהלוך בתחומין דרבנן תחום שאינו שלי ומי נדחה מפני מי· ועל הכל הנה הכי רך וחלוש מוגאי מקומי ועד שבתי ותשבתי ועד קומי· גם בלא דעת ממלוקות הזמן בעד שהעלה נומי· ולא נילה דעתאי משום דוחקא דצבורא כללי ופרטי מאז הבוקר עד שתעלה רגל מן השוק הן עומדין עלי ועל צוארי לא ירפוני עד בלעי רוקי שיתי שומי· כולהו יומי קא אמרינן מפקנא אית להו על כל עם הקהל הלא ימי יומא דשפמי· ואנים אשר אלה לו יפה שתיקה כי ידעתי ערכי עלי לא נכחד עלמי· וגמירי הא שמעתתא בעיא דעתא צילתא לא הכי עמדי מאן חתים טביומ"י· אכן להפצרת השואל יואל אשנה פרק זה לא אוכל מלט כי אהבת עולם אהבתיו אשא המשא הזה אשאנו על שכמי· אחת שאלתי מאת ה' לבלתי אכשל בדבר הלכה רחמנא ליצלן מכיסופא דשימ"י· ויהיו דברי אלה בקורא ראשי פרקים כי היכי דלא ניהוי מאריך טרחא יען כי נושא שלפנינו כית שכולו מלא ספרים ורבנן קמאי ובתראי האריכו למעניתם הלא בספרתם ומה בצע להעתיק דברים שבכתב ולכן אקצר ואעלה בהפריד המחלוקות ועל כל שלוקה אוכין ואדון פרק נגמר הדין מפיהם ומפי כתבם והדבר אשר נכב בתורת המנהגות כי הלא זה הדבר מקצוע גדול והמנהג בהם עיקר כאשר הפרישונו רבותינו הראשונים מסיני הלא בספרתם שפיר גזרתם:

הן קדם נחקור זאת בראובן שדר בצפורי איש וביתו ויש לו ממון בטבריה נושא ונותן בו ע"י אחרים בטבריה בהיכן יתחייב לפרוע על אותו ממון עול משא מוס' אם בטבריה מקום שנושא ונותן בממון ההוא או בצפורי מקום דירתו או יפרע בב' המקומות ואחר דעתי להיכן הדין נוטה בזה החלק נדעה נרדפה תורת המנהגות בחלק הלז· ועוד זאת הנה חקרנוה אם באולי ראובן הלז תושב צפורי מניח אשתו בצפורי ואיהו גופיה אזיל אתיגריה לטבריה ונושא ונותן שם ומתעכב עידן בעידן שנה או שנתים ושוב חוזר לביתו לצפורי ויושב שם זמן מה וחוזר לטבריה במעשהו בראשון בהיכן יפרע ממו"ש

נמו"ש אם בטבריה או בב' המקו' וגם בזה מאחר עלות ביאר היא שורת הדין נדע תורת המנהגות ואחרי הגלות חקירות הללו ממילא רווחא שמעתא לענין שאלתא דאתשיל קדמנא וזה החלי בעזרת צורי וגואלי וה' יעזור לי :

הרואה יראה בספרן של צדיקים דבני הפוס' הם אמרו כי דבני האשכנזים זלה"ה הלא הם מהר"ם מרוטנבורק והר"ב תה"ד ומהרי"ו סברי מרנן דראובן תושב צפורי מחוייב לפרוע פרעות ממו"ש בצפורי על הממון שיש לו בטבריה ואפי' לא באו צירו מעולם ולא ראו פני המדינה וגם בטבריה אתרא דקביע ממונא נושא בעול עם הצבור לפי ערך הממון אשר שם ונמצא פורע על אותו ממון בב' המקומו' וכך היה דן מהר"י מולין ז"ל באופן שם' זאת היא תוצאת להרבעה ראשים דבני אשכנז ז"ל :

ואל תחוש למנין אשר מנה בספר שמש צדקה בחח"מ סי' ג' בנדון שלו כיוצא בזה שכתב שהרב בצלאל ז"ל הוא מבעלי זאת הסברא הלא בספרתו סי' ט"ל ושהוא מן המחייבים לראו' שבאה עליו השאלה בס' ש"ל כי אחר בקשת המחילה אין זוגו עולה יפה דשאניא ההיא דהרב"א שאותו ראו' שהיה דר בעזה איש וביתו ונושא ונותן שם בכל מקנה קנינו חייבו הרב"א לשלם בעזה באתרא דקביע גברא וקביע ממונא ולא נפטר במה שהוא פורע בחברון כי מה שהוא פורע בחברון היינו לפי שאבותיו היו דרים בחברון ונכתבו שם בפנקס של חברון לפרוע מס המלך לווק'ף של חברון דוגמא לדבר כשאל הרב מהרש"ך ז"ל ח"ג סי' מ"ג על ראו' תושב עיר אחת שנכתב בפנקס המס של המלך יר"ה של אותה העיר והיה פורע וכו' ואחר זה עקר דירתו משם לעיר אחרת והיה פורע מס בעיר שהיה דר בה מקודם כאמור ויחידי אותו קהל כי שם הוא כתוב בפנקס המלך יר"ה ויחידי העיר שהלך לשם היו מכריחים אותו ופורע עמהם כאמור שפה הוא מסתחר ונו"ב ואוכל מזונות העיר באופן שראו' פורע המס שני פעמים בב' המקו' וכו' וע"ז השיב הרב הכהן הגדול ז"ל שחיוב המס הוא לאחת מב' סבות לסבת היותו תושב עיר אחת ודר בה בקבע וכתוב שם בפנקס המלך וכו' או לסבת היותו מתעסק בסחורה ומרויח במקום אחר זולת מקום קביע' דירתו כי גם מזה הטעם חייב האדם לשאת בעול המסים במקום שמרויח בו לפי ערך הממון שנו"ב בו כיון שמפסיד לאנשי המקום שמתעסק שם וסובלים ההפסד על סמך שישא עמהם בעול ואם לא ישא מצו מעכבי כדאמרי' בפ' ל"ו בר מתא מצי מעכב לבר מתא אחריתי וכו' ועוד ט' אחר לפי שעיני א"ה נשואות בממון ומחזיקים לאנשי העיר לעשירים ולא יבחינו בין גר לתושב באופן דאפשר לאדם אחד לפרוע בב' המקו' ויראה דאף אם עקר דירתו ממקום שהיה כתוב בפנקס המלך וקבע דירתו במקום אחר אע"פי שחייב לשלם המסים דשייכי למקום שהלך לשם עכ"ז משלם ג"כ עם בני המקום שיצא משם כל שכתוב בפנקס המלך שכיון שכתוב עדין בפנקס העיר שיצא משם נמצא שבני אותה העיר מוכרחים לפרוע בעדו ולכן צריך שיפרע כבתחלה עמהם כל שכתוב עמהם בפנקס ולאו דינא ולאו דיינא שחייב לשלם בב' המקו' עכ"ד :

והנראה דשפיר ש"ל למהרש"ך מה שהשיבנו הרשב"א ז"ל וכללא כייל דאין אדם פורע מס בב' המקו' דלא לקתה מדת הדין הפך דעת דבני אשכנז הנ"ל כדבעי' למימר קמן דשאני כי כתוב בפנקס המלך דמחמת חיוב הכתיבה הוא פורע ואמאן תרמיה לישא משאו כל הכתוב בפנקס דבכל כי האי אפי' הרשב"א מודה דיפרע בב' המקו' ולזה סובב הולך הרב"א שחייב בכ"ש לראו' שיפרע בעזה במקום שנו"ב בו בדי חייו וקביע ממוניה דבתר קביע' ממון אזלינן דשקיל וטרי ביה מאידך טעמי דמהרש"ך ולא יפטר בשביל מה שפורע בחברון ששם בעבו פרע כאשר כתוב באסטרטיא של מלך והתם בדין הוא שיפרע כי מי ישא בעבורו ברם בכגון נדון הר"ב ש"ל דהתם בעירו הוא פרע להו לפי ערך ממון שבידו שנו"ב באתר דקביע ושאר ממונא דהוה ליה באתר אחריתי ביד בנו דהוה פרע בגיניה ממו"ש בההוא אתרא אחריתי דהוה בריה שקיל וטרי ביה בכגון דא אזלי ומודו מהרש"ך ומהרב"א דאינו בדין דתלקה מר"הד לפרוע בב' המקו' על אותו הממון שהיה ביד בנו ונו"נ באתרא אחריתי ולא יפרע רק באתרא דקביע ממונא מהנהו טעמי דמהרש"ך אבל במקום שדר ראו' לא ניתנה פריעה בעבור הממון אשר חולה לה :

תדע לך שכן שהרי הרב"א פשיט לדיניה מההיא תשו' דהרשב"א על ראו' הדר באושקה וממונו בסר"ס שהושיב חנוני וכו' ואמר מר דיפרע בסרגוסה דבמקום ששם הממון שם חובו וכו' ואמטו להכי חייב לראו' לפרוע בעזה אשר שם ממונו ומקנה קנינו ולא יפטר במה שלוקחין ממנו בחברון עכת"ד והדבר הקשה שהרי הרשב"א בסי' תרס"ר הוא מכת הסוברים דאין לשלם על ממון א' בב' המקו' דא"כ לקתה מר"הד והיא כמי ההיא דאושקה וסרגוסה שלא חייבו לפרוע רק בסרגוסה אלא ודאי שהחילוק מבואר כדכתי' דעיקר פסי' דהרב"א מדברי הרשב"א למדנו דפרעון המס מתרמי בדינא אל המקום אשר יהיה שם הממון מהנהו טעמי תרילי דמהרש"ך אשר הם לקוחים מתורתו של הרשב"א כאשר יר' המעיין וגם כי בנדון הרב"א נמצא שפורע בב' המקו' בכגון דא הרשב"א כמי מודה דתלקה מר"הד יען כי בחברון שלם ישלם בעבור שכתוב באסטרטיא של מלך ובעזה בדין הוא שישלם כי שם ביתו ומקנה קנינו ולא בשביל שמוכרח לשלם עד שבחברון יפטר מחיובא דרמי עליה בעזה אבל לעולם כי לא משלם באתרא דקביע אממונא דקביע באתרא אחריתי מצד המלכות אז בדין הוא שישלם במקום אחר דווקא ההוא ממונא דהיינו באתר דקביע ממונא ששם חובו דאל"כ לקתה מר"הד :

ועוד אחרת מצאתי בס' ש"ל שם היא נפלאת בעיני שמנה להרא"ש ז"ל מכת דבני האשכנזים דס"ל דיפרע מס בב' המקו' על ממון אחד והיינו מדכתב בכלל י"ג סי' כ' וז"ל ויראה בעיני שאף אם ילך אדם לדור בעיר אחרת שלעולם הוא פורע מס עם אנשי העיר שיצא משם וכ"ש אם עדין הוא דר עמהם בעיר עכ"ל נר' שהבין בכוונת הרא"ש שצריך שיפרע בב' המקו' ממקום שיצא משם בעד הממון שלו שהניח שם וגם במקום אשר הלך לדור ועמו הס"ר דאין מכאן שום ראיה דמהיכן הוכיח מדברי הרא"ש שחייב לשלם בב' המקומו' דלדידי הכי מתפרשן שאף אם ילך לדור בעיר אחרת מ"מ כיון שממונו הניחו קבוע במקום שיצא שם בדין הוא שיפרע במקום שיצא משם כיון דהתם קביע ממונא דלא אזלינן בתר מקום דירה ולא

ויפרע

יפרע מס על אותו ממון במקום שהלך לשם רק במקום שיצא משם דהתם קביע ממונא אבל לעו' דהרא"ש מודה דלא יפרע מס בכ' המקו':

אחר כתבי דבה ראיתי להרב הגדול בעל משא מלך בח"א ש"ב מע' ג' דין ד' בעומדו בדין מי שנכתב בפנקס המלך במס עיר אחת ועקר דירתו למקום אחר הביא דברי הרא"ש הללו ותמה עליהם דאיך יפרע עם מקום שיצא משם וזה הוא הפך האמת דהא אמרי' כל ששהא בעיר יב"ח נחשב כבני העיר ולמה יפרע עם מקום שיצא משם ויישב הדבר דמיירי קרוב לדין זה דהיינו מי שהיה עליו חוק מצד המלכות לשלם עמהם במס א"כ שהמעו' שהיו לו כבר משועבדות במס ובכה"ג הוא שכתב הרא"ש שיפרע עם מקו' שיצא משם אבל בעלמא לא ע"כ נמצא שאף אם נפרש דברי הרא"ש דנתכוון לחייבו בכ' המקו' מ"מ מיירי היכא שיש עליו או על אותם נכסים חוק ושעבוד לשלם מס במקום שיצא משם דבכגון דא אפי' הרשב"א דס"ל בעלמא דלא יפרע בכ' המקו' הכא מודה וכמ"ש הר"ב מ"מ דשאני היכא שכתוב בפנקס המלך דלאו כל כמיניה להטיל המס המוטל עליו על בני עירו והוא יצא משם וישלמו אחרים בעדו והן הם הדברים אשר כתבנו בעניותנו למעלה:

שוב ראיתי ג"כ להר' המאור הגדול בכנה"ג בח"מ סי' קס"ג בהגהב"י אות רל"ג כתב כמ"ש לעיל דמהרש"ך שפיר אית ליה ההיא דהרשב"א דלא לקתה מד"הד ושניא ההיא שהיה כתוב בפנקסו של מלך והרואה שם יראה גמגומי דברים מה שיש לגמגם בדברי הרב המאסף ולהיות שאין הפנאי מסכים לא האריך עוד שם כתב הר"ב הכנה"ג שדברי הרא"ש הללו מתפרשין בנכתב בפנקס המלך ואמטו"ל פורע בכ' המקומות וכמ"ש הם"מ:

ואחר כתבי זאת ראיתי להר"ב פ"מ ח' סי' דאייתי דברי הרא"ש הללו ותהי עלייהו וכת' שכבר הר"ב מ"מ העמידם דמיירי בעיר שיצא משם יש להם הסכמה שיפרעו אף שיצאו משם ובכה"ג אינו פורע במקום קביעותו ואחרי נשיקת עפרות זהב לו אין במשמעות דברי המ"מ ופשטיות דבריו מורין כאשר כתבתי דמיירי ביש עליו חוק מצד פנקס המלך או על אותם המעות. שוב ראיתי להמאור הגדול הר' כנה"ג בהגהב"י אות קכ"ח הבין כן בדברי המ"מ:

ואיך שיהיה עכ"פ לכולהו רבוותא הר"ש ז"ל איננו מבעלי הסברא דיפרע בכ' המקו' ועוד יראה הרואה בתשו' הר"ב הגדול פ"מ דכתב להדיא דהרב בצלאל ז"ל יודה דאין אדם פורע בכ' המקו' ושאני כ"ד וכו' וכ"כ יר' הרואה בהר"ב כנה"ג הג"ה ב"י אות קכ"ה יעויש"כ:

אחרי כתבי כל זאת ראה ראיתי להר"ב שמש צדקה בסי' ה' שהרגיש בדברי הרב בצלאל ז"ל ויישב אותם להשוותם כפי דעת הרשב"א וחפץ הייתי לישא וליתן בדבריו יען כי לכאו' קשים אללי אמנם להיות שאין הפנאי מסכים לא אאריך וגם שם הביא דברי הרא"ש ועל לכאם מה שיישב הר"ב מ"מ וא"כ יש לתמוה איך סתר את עצמו מסי' ד' לסי' ה' ואיך שיהיה מעתה השעה והלכה למען דעת כת החולקים על רבני אשכנז הנ"ל ה"ה הרשב"א דס"ל דאפי' ז' עיר שיש לו עסקים ופקדונות בעיר אחרת בקבע אינו פורע מס מאותו ממון שיש לו קבוע במקום אחר רק שפורע באתרא דקביע ממונא שאם ישלם בכ' המקו' לקתה מד"הד ודבריו הלא הם כתו' בתשו' בסי' תשפ"ח ותרס"ד ובתשו' אחרת הביאה מרן ב"י ח"מ סי' קנ"ו על ראובן הדר באושקה וכו' עיי"ש והריב"ש סי' תע"ז הביא תשו' הרשב"א בזה עיי"ש וכתב מהר"ש די בוטון ז"ל סימן ל"ב דודאי הכי ס"ל להריב"ש מדהביא דברי הרשב"א ולא פליג עליה וכו' יע"ש:

והמאור הגדול הר"ב כנה"ג בסי' קנ"ג הג"ה ב"י אות קל"ו עשה שלום ביניהם וכתב דע"כ ל"ק הרשב"א דלא יפרע כי אם במקום קביעות הממון ולא יפרע בכ' המקו' מטעם דלקתה מד"הד וכו' אלא דווקא כשהממון קבוע בקבע במקום אחר דהשתא אין לו הנאה מעירו כי אם הדירה אבל כשאין הממון קבוע בקבע במקום אחר אלא עראי דבהכי מיירו רבני אשכנז אפי' שלא ראה הממון פני המדינה מעולם מודה הרשב"א דישלם בכ' המקו' כיון שיש לו הנאה מב' המקו' שאם יזדמן לו שם סחורה יקננה ונושא ונותן ג"כ בעיר האחרת איברא דהרב מהרא"ש סימן ס"ט חולק בזה דס"ל דבי קאמ' הרשב"א דלא יפרע בכ' המקו' דלא לקתה מד"הד אף בממון עראי שאינו קבוע וכמ"ש הר"ב הכנה"ג שם וכתב עוד שם הרב הכנה"ג שהחילוק שחי' הוא ז"ל חולק אותו ג"כ הר"ב מ"מ הנם הלום שהרואה דברי הר"ב מ"מ בח"ג ש"ב מ"ב עיניו תחזנה שלא פורש כל כך בדבריו החי' הלז מ"מ אחר ההשקפה יר' שלזה נתכוון:

עוד ראיתי להר"ב כנה"ג בהגה"ה הטור אות מ' כתב בשם תשו' ב"י דהרשב"א מיירו לפי הדין ורבני אשכנז מיירו לפי המנהג ולדידי אחרי נשי' הרצפה לא הונח לי החי' הלז שהרואה ומדקדק בדברי מהרמ"מ בנימוקיו ובדברי מהרי"ו סי' קל"ג יראה להדיא דמן הדין חייבו לפרוע גם בעירו ובפרט ממ"ש מהרי"ו שם וז"ל ומ"ש מהר"ח א"ז מטעם זה נ"ל מה שאו' העו' שכל הממון שלא ראה פני המלכות אינו חייב ליתן ממנו מס אמינא דאפשר דל"פ אנ"ר דדעתו אממון שלא בא לידו מעו' וכו' ע"כ והשתא א"א דמה שחייבו רבני אשכנז היינו מתורת מנהג מאי ק"ל מדברי מהר"ח א"ז דפטר נימא מה שפטר הר"ח היינו מצד הדין ומה שחייבו רבני אשכנז היינו מצד המנהג באופן שלפי קצורי חי' זה לא מחוור כלל:

עוד ראיתי להר"ב כנה"ג שם אות מ"א שכתב דהרשב"א ותה"ד לא פליגי דהרשב"א מיירי בשפורע במקום ששם המעות ותה"ד וסיעתו מיירו בשאינו פורע במקום ששם המעות עכ"ד ואחרי נשיק' דבריו תמו' ומהתימה איך לא דקדק בדברי תה"ד כשהביא דברי הגדול שהוא רמ"מ שכתב להדיא וז"ל צריך לתת ממעות שחוץ למדינה ואפי' לא באו לידו מעולם וגם שם צריך לתת מהם עכ"ל הרי להדיא שחייבו לתת בכ' המקו' ואף אם פורע במקום ששם המעות חייבו ג"כ לפרוע במקום שאין שם המעות:

בכלל הדברים דממון קבוע במקום אחר בהא פשי' ליה להר"ב מ"מ שדנים כהרשב"א כיון שאפש' שכל הגדולים מסכימים בזה ופורע במקום קביעות הממון ולא בכ' המקו' וגם מהר"ש ר"ב סי' ל"ב הסכים לזה גם הר"ב פ"מ בח"א סי' פ' שר המסכים ולזה הסכים ג"כ רב אחרון הכהן הגדול בס' בתי כהונה בח"א סי' נ"א ובהא לא שאני לן בין אם הם תחת מלכות אחת או תחת ב' מלכיות בכל גוונא מצד הדין

פורע

פורע כאתרא דקביע ממונא ולא במקום דירה כאשר מתבאר מדבריהם ז"ל ומה נקרא ממון קבוע הנה לפי המובן מדברי הר"ב מ"מ שם שכל שנושא ונותן בו בחנות כדרך סוחרי העיר לההוא יקרא ממון קבוע ואף שלא יהיה אלא למדת ימים קלובים וכמ"ש מהרי"ך ז"ל בכתי בהונה דל"כ ע"ג ולדעת הר"ב נאמן שמואל בסי' נ' אף בלא חנות יש אשר יקרא קבוע כל שאינו מחזירו לעיר מושבו ואיכנו בהלוך ושוב וכ"כ ה' מהרי"ך שם וכזה נר' מדברי מהרא"ש בסי' ס"ט ודכוותה מעות הקבועים בכאנקו כמ"ש הרב הנז':

ומעתה נבוא העי'ר בממון שנ"וב דרך עראי באתרא אחריתי כגון ששולח כנסיו ליד איש אחר לאותו מקום להלוותם ברבית לקבלת ורחין ומחזירן את"כ לבעלים למקומם ועושה כן כפעם בפעם דרך עראי ודכוותה הפאטורי'ם ששולח ראובן ן' לפורי לשמעון ן' טבריה איזה סחו' שימכרם שם וישלח לו סחו' תמורתן וחוזר חלילה או שישלח לו מעות בעין או ששולח מעות שילבישם באיזה סחורות וישלחם לו בכל כה"ג שאין הממון קבוע להסתחר בו כדרך התגרים הנ"וב בעיר יושבי חנויות אלא הממון הולך ובא כל זה מיקרי דרך עראי כאשר הורה גבר הרב מהרי"ך בדף נ"ג ריש ע"ב ומעתה נבחרה משפט בזה החלק בילבר הדין נותן בפרעון המס לאיש אשר הלא לו:

ואומר דהא מילתא תליא בפלוגתא דאוכרא שמדברי הרשב"א בתשו' מתבאר דאף דלא רמיא עלייהו חיוב פרעון המס באותו מקום מ"מ יכולין בני המקום שנו"ב בו באותו ממון דרך עראי לעכב עליו מטעם פסקת לחיותאי כמ"ש בפ' לא יחפור עד שירלה אותם בפרוע פרעות מגא מו"ם הנוגע לפי ממון שנ"וב בו דווקא מ"מ הכתי לא ברירא מילתא מ"ר דהרשב"א בזה החלק אם יפרע במקו' האחר אשר מעכבין עליו דווקא ולא יפרע גם במקום דירתו מט' דא"כ לקתה מד"הד או דילמא דבכגון דא יפרע בכל' המקו' ולא אמרי' לקתה מד"הד והנה מדברי מהרא"ש סי' ס"ט מתבאר דגם בזה ס"ל להרשב"א דלא יפרע כי אם במקום הא' שעכבו עליו דווקא ולא יפרע בכל' המקו' דגם בזה אין ראוי שתלקה מד"הד האמנם לפי חי' הר"ב מ"מ והר"ב כנ"הג מפורש יוצא דבכל כי האי הרשב"א מורה דיפרע בכל' המקו' והלכה זו העלה מהרי"ך וכמש"ל:

ומילתא אגב אורחי חזות קשה הוגד לי בדברי התייר הגדול הר"ב כנ"הג במה שהק' על דברי מהרא"ש שכתב שאע"פי שלענין הדין כולם שוים בין אותם שממונם קבוע במקום אחר דדין הוא שישלמו במקום אחר ובין אותם ההולכים לכפרים וחוזרים דהם מעכבים עליהם משלמים המס לבני הכפרים ומה שפורע זה פורע זה מ"מ בטעם מחולקים ועל זה תמה הר"ב כנ"הג דאיפך הם מחולקים בטעמיהם שהרי בני הכפרים יכולים לעכב מטעם פסקת לחיותאי והוא הטעם שמחייב למי שעסקם קבוע לפרוע בעיר הזאת דאל"כ מאיזה ט' יפרע בסרקוסט'ה ולא באוסק'ה עכ"ל ואחרי נשי' הרלפה לא ירענא מאי ק"ל דהא ודאי בשממונו קבוע בעיר אחרת מתחייב מטעם אחר לפי שהממון משועבד לבעל הקרקע שהוא שם בעירו כשהוא בקבע וכמ"ש הרשב"א בתשו' דסי' תשפ"ז ואמטו להכי בההיא אף שלא עכבו ואתרו עליהם מתילא נתחייבו ויען שהממון אשר קבוע בעיר משתעבד למלך ובמקום ששם הממון שם חיובו והא לא אתינן עלה מדינא דבר מתא אב"מ אחריתי מעכב מט' פ"ל אלא מעיקר הדין דמקום קביעות הממון שם חיובו ברם בההיא דבני הכפרים שאין הממון קבוע דלית עליה שעבוד דבעל הקרקע בהא אתינן עלה מההוא דבר מתא וכו' שהרי מצד הדין לא היה לו לפרוע רק במקום דירה ששם חיובו לא במקום שנ"וב בו דרך עראי שאינו משועבד לאותו אדון הארץ ומ"מ יכולים בני אותם הכפרים לעכב מט' פסקת לחיותאי ובל זמן שלא עכבו אף שנ"וב והרויח אין להם עליו כלום לא כן בממון קבוע דאף בלא עכוב רמי עלייהו חובא מכח השעבוד וכמדובר והתימה על הרב כנ"הג דבמעט כל כי הני מילי מתפרשן להדיא בדברי מהרא"ש:

ואשכחן להרב הגדול מאחרוני זמנינו בס' נאמן שמואל סי' נ' שעמד בתשו' הרשב"א והק' דאיך כתב שיתרו בו שלא להתעסק דא"כ הרי זה משלם כפלים ולהתיר ספק זה הק' במ"ש הרשב"א בסי' תרס"ד שורת הדין נותן שאין יכולים לשעבד אותם וכו' דכל שאינו בן עירם ואפי' הוא ממלכותם אינו חייב לתת בשום דבר עם אנשי עיר אחרת וכו' וק"ל למר דמאי ואפי' הוא ממלכותם דקאמר דאדרבה מפני שהוא ממלכותם אינם יכולים לעכב כנראה מפרק לא יחפור דהי שייך בכרגא וכו' ומכח זה הגיה דכל שאינו ן' עירם והוא ממלכותם אינו חייב עכ"ד וכשאני לעצמי לפי קלורי יר' דאין צורך להגיה וה"ק לא מיבעיא כשהוא ממלכות אחרת דודאי אינו שותף עמהם ואינו בדין שיפרע שום מיני מסים וארנוניות כיון דלית ליה שום שייכות בהדייהו אלא אפי' שכולם הם תחת מלכות אחת לא תימא דהוי שותף עמהם במס ובחד מינייהו הוי כיון דאית ליה שייכות שכולם תחת מלכות אחת הם ובלפי הא הוא דקאמר אפי' ורבותו מדאמרי' בבתרא דאם לא שהה יב"ח אין להם עליו כלום וסתמא משמע דאפי' שיהיה מבני מלכותם אבל א"כ דבלפי עכוב דב"מ מעכב אב"מ אחריתי מטעם פ"ל דאמר ליה בר מתא הכא אית לי זכות במתא דפרענא טסקא לנוטל בהא ודאי עדיף טפי כשהוא תחת מלכות אחת דמצי האיך למימר ליה הכא במי לההוא מושל גופיה פרענא ליה טסקא וזכותא אית לי בהאי מתא דדירה:

ואיך שיהיה אחר שעמד ז"ל ופי' דברי הרשב"א הלכה זו העלה בדעת הרשב"א ובלל בוונת דבריו הוא בהנח"ה סוברת דלא אמרי' לקתה מד"הד אלא כשפורע בכ' מקו' שהם תחת מלך אחד דבכל כי האי אינו מן הראוי שתלקה מד"הד לפרוע ב' פעמים למלך ומושל אחד אבל בשהם ב' מלכיות מאי איכפת ליה למלך זה אם יפרע מס שנית למלך אחר ואין זה לקות מד"הד ועוד שנית דבכל ממון קבוע בדין הוא שיפרע במקום קביעות הממון ולא במקום שהבעלים דרים שם וממון קבוע הוי' אם לאחר שנ"וב בו במתא אחריתי מניח הממון שם וחוזר לעירו אבל אם מחזיר הממון למקום דירתו לההוא יקרא עראי ולא קבע וכנגד היסוד הזה בנה דברי הרשב"א דממון קבוע שנ"וב בו במלכות אחרת בדין הוא שיפרע במקום קביעות ובמקום דירה לא יפרע עליו כלום שאינו מחזירו שם ואינו רואה פני המדינה ובזה החלק אין פיטור הפרעון במקום דירה מט' שלא תלקה מד"הד דבב' מלכיות לא חשיין אנחנא ללקות מד"הד רק הט' משום דמקום דירה

אינו כדין פרעון כלל כיון שאינו רואה פני המדינה ואולם כשנ"ג כו במקום אחר ממלכות אחרת ואח"כ מחזיר הממון למקום דירתו דכל כי האי ערקאי מיקרי אז לפום דינא עיקר חיוב פרעון המס שעל אותו ממון הוי במקום דירתו כאתרא דקביע גברא דכיון דאין קבע לממון אזלינן בתר קביעות גברא אלא שבני המדינה שנ"ג שם דרך ערקאי יכולין לכוף עליו מדין עכוב ואז יפרע בכ' המקו' במקום דירה ששם עיקר חיובו כפי הדין ובמקום שנ"ג מטעם עכוב ולא חששין אנכתא אם פורע בכ' המקו' כיון שהם שתי מלכיות הנה שני הדינים הללו הם חלק אחד:

החלק הב' כשהם תחת מלכות אחת אז יש ג' דינים אם הם תחת מלך א' אשר לא חלק ונתן כל מדינה לא' משריו כאשר ודאי אינו כדין שיפרע כי אם במקום דירה כיון שנ"ג כמדינה האחרת דרך קבע ששם מניח ממונו ואע"ג כשמחזירו עמו אבל כשהמלך חלק מדינותי' ונתן לכל אחד ואחד משריו מדינה אחת כזה כבני המדינה האחרת מעכבים עליו ופורע עמהם כשנ"ג דרך קבע שאינו מחזיר הממון למקום דירה ויפרע עמהם דווקא ואינו פורע גם במקום דירה מטעם לקות מר"הר כיון שסוף סוף הם תחת מלך אחד אבל כשנ"ג דרך ערקאי דהיינו שמחזירו למקום דירה אז במקום דירה דווקא הוא פורע ולא במקום העסק דכיון דאין קבע לממון אזלינן בתר קביעות גבר ולפי שהם תחת מלך אחד לא אהני להו עכוביהו:

ומילתא אגב אורחי לא הבינותי דברי הר"ב כ"ם כמ"ש במחלוקת כשהם תחת מלכות אחת שכתב וז"ל ואם מניח שם ממונו שאינו מביאו עמו למקום דירתו אינו פורע אלא במקום שמתעסק בו כיון שהוא תחת מלכות א' דמשמע דאי הוה תחת שתי מלכיות היה הדין משתנה והא ליתא שבזה הדין שנ"ג בקבע כנתא אחריתי שניהם שוים דאינו פורע אלא במקום שמתעסק דהתם רמי עליה חיובא כיון שהוא קבוע ובמקום דירה מדינא מפטר ולא מט' לקות מר"הר דהא ליתיה בכ' מלכיות אלא ה"ט דמקום דירה אינו כדין פרעון כלל כיון שאינו מביא הממון לשם ואינו רואה פני המדינה כלל וא"כ לא הי"ל לתת טעם כיון שהם תחת מלכות א' אלא לו' כיון דמקום דירה ליתיה כדין פרעון כיון שאינו רואה פני המדינה וטעם זה לא יצדק אלא לתת הבדל בין נו"כ בקבע במדינה שתחת מלכות אחרת דאמרי' דמיד מחייבין אותו בלתי התראה ועכוב ובין כ"נ בקבע במדינה אחרת שתחת מלכות אחת רק שהמלך חלקן לשריו דבכל כי האי לא מחייב מיד אלא ע"י עכוב והתראה גם יצדק טעם זה לחלק כשנ"ג דרך ערקאי דיש הבדל בין מלכות א' לב' מלכיות דבמלכות א' המחולקת לשרים גם ע"י התראה ועכוב לא יוכו התופסים לא כן בב' מלכיות דאף שנ"ג דרך ערקאי יכולים לעכב וחפץ הייתי לפלפל בדברות קדשו של הר"ב כ"ם אכן אין הפנאי מסכים עמדי:

והנה הרב ז"ל ע"פי דרכו דרך הקדש קרב הדעות של רבני אשכנז והרשב"א דאינהו כמי מודו שפיר להרשב"א דאין מר"הר לוקה לשלש פעמים ולא אמרו שיפרע בכ' המקו' אלא כשהם בכ' מלכיות דליתי תו לט' לקות מר"הר ומ"מ פליגי בהא דלהרשב"א בממון קבוע דכ' מלכיות אינו פורע כי אם באתרא דקביע ממונא דווקא ולא במקום דירה שאינו כדין פרעון כיון שאינו רואה פני המדינה ולרבני אשכנז איתיה כדין פרעון בכ' המקו' אבל כשהם תחת מלכות א' מודו דלא חלקה מר"הר לפרוע בכ' המקו' אלא במקו' אחד ובהא מפלגינן אי הוי דרך קבע שאינו מחזירו למקום דירה פורע באתרא דקביע דווקא ואי הוי דרך ערקאי דהיינו שמחזירו למקום דירה פורע במקום דירה דווקא:

כללן של דברים הנה הדינים הללו יתחלקו לב' חלקים וכל חלק כולל שלש על שלש ויש מהם אשר הושוו בהם הדעות ויש מהם אשר נפל בהם מחלוקת וזה פרטן הנה ממון קבוע אשר כ"נ בו במדינה אחרת והיא תחת מלך אחר בהא כולהו רבנן קמאי ובתראי שוים בדבר וס"ל שעכ"פ כדין הוא שיפרע מיד במקום קביעות הממון ששם הוא עיקר מקום חיובו · ובמקום דירה במחלוקת הוא שנוי דלפי' סי' הר"ב מ"מ והר"ב כנ"הג ומוהר"ש ד"ב והר"ב פ"מ אשר כולם קדושים הסכימו לחי' הלז כדכתבי' לעיל מפורש יולא דרבני אשכנז והרשב"א שוים בזה ובטלה מחלוקת וכ"ע מודו דפטור במקום דירה גם הרב האחרון בס' כתי כהונה סי' כ"ה דל"נ ע"א גם הוא ז"ל הסכים בזה אלא שראיתי לו ז"ל שכתב שהר"ב משפט לדק דוחה היה חי' של הר"ב מ"מ ומכל מקום יחיד הוא בדבר וכו' ע"ש ואנכי הרואה שגם לפי"ד הר"ב כ"ם מפורש יולא דגם בממון קבוע במלכות אחרת פליגי רבני אשכנז והרשב"א וס"ל דפורע גם במקום דירה וזה הפך דעת הר"ב מ"מ ודיעבן סמוכין עלוהי וכיון דהאיכא תרי רברבי הר"ב מ"ל והר"ב כ"ם דקיימי בחד שיטה מלו הרבים דהוו מוחזקים לגבי יחיד כנודע לומר ק"ל כוותייהו דס"ל דרבני אשכנז אית להו דפורע בזה החלק גם במקום דירה אלא שלקמן בס"ד יתבאר דבזמן הזה אין הרבים מוחזקים והיחיד שבאים הרבים להוציא מידו הוא המוחזק ומ"ל ק"ל כחילוק של הר"ב מ"מ ודיעבן סמיכין עלוהי:

ובממון קבוע תחת מלכות אחת אם לא חלק מדינותיו לשריו בהא לפי"ד הר"ב מ"מ וסיעתו יראה דלא שאני להו לרבנן ובכל גוונא באתרא דקביע ממונא שם חייבו הרשב"א ובמקום דירה פטור וכ"כ להדיא הרב מהר"ש ד"ב בסי' ל"ב גם הכי משמע מדברי הר"ב פ"מ ח"א סי' פ' אכן לפי"ד הר"ב כ"ם יר' דבמלכות אחת שאינה מחולקת לשרים ס"ל להרשב"א דפורע במקום דירה ולא במקום שהממון שם ואפילו עכוב לא מלו מעכבי ולפי קלורי יר' דהר"ב כ"ם יחיד הוא בדבר הזה ואמטו להכי בממון קבוע אף שהוא תחת מלכות אחת בדין הוא לשלם במקום קביעות הממון · ובמקום דירה בזה החלק ס"ל להרבנים מ"מ וסיעתו דמודו רבני אשכנז להרשב"א דאינו פורע במקו' דירה כיון שהוא קבוע במקום אחר ואף שאין הדין כן לפי"ד הר"ב כ"ם מ"מ הרי כתבנו שיחיד הוא בדבר:

ובממון קבוע שתחת מלכות אחת אלא שהמלך חלקם לשריו כגון במלכות זה של העותמאנלי שהמלך יר"ה נותן כל מדינה לפאשה או לסנג'אק כו"י הנה בזה נ"כ לפי משמעות חילוקו של הר"ב מ"מ וסי' כו' דהעיקר תלוי בהיותו קבוע ולא שאני לן כין אם הוא במלכות אחת מחולקת לשרים או בב' מלכיות דבכולהו בדין הוא לפרוע במקום קבע הממון ומיד רמי עליה חיובא ולא במקום דירה שכן במשמע דבריהם אמנם לפי"ד הר"ב כ"ם אין חל עליו החיוב מיד אלא לאחר התראה ולאחר ההתראה יפרע

במקום

במקום קביעות הממון ולא במקום דירה ולפי הנר' שגם בזה יחיד הוא כדברי הר"ב ב"ש :

מעתה נדבר משפט בחלק הב' שהוא בממון עראי שנ"ו במדינה אחרת ע"י אחרים והו' רממון עראי בב' מלכיות יר' דלפי"ד הר"ב מ"מ ופי' בזה בטלה מחלוקת הרשב"א ורבני אשכנז דבל שהוא עראי ב"ע ס"ל להו דלאחר ההתראה יפרע בב' המקו' ולמהר"א ששון ז"ל בסי' ס"ט ס"ל דגם בזה אית ליה להרשב"א דלא יפרע בב' המקו' מטעם לקוח מר"הר דגם בממון ערא' אמרו הרשב"א והינו פורע כי אם במקום שנו"ב בו לאחר ההתראה :

ורואה אנכי לג' הרועים מהרש"ך בשאלות סי' כ"א ומהרא"ש סי' ס"ט ומהרא"נ"ח ח"א סימן ט"ל שבולם בשאלו על הממון שביד הפאטורים שהוא ברלוא ושוב לבעלי הממון אשר יושבים במדינה אחרת ורלו בני העיר של הפאטורים שיסייעו לבני המדינה במשא מו"ש ולשום על כל משא שק מה מבים בעלי הממון שבעיר אחרת אי מטעם שימת עין האומות ואי מט' פסקת לחיותאי ולולי תורת המנהגות כדבעי' מימר קמן היו מחייבים אותם אלא שלפי הנר' דמהרא"ש היה מחייבם לפרוע במקום שנו"ב לאחר ההתראה ובמקו' היו פטורים מט' לקוח מר"הר ומדלא חי' בין מלכות א' לב' מלכיות בר' דס"ל דבכל גוונא הדין שוה שאחר ההתראה יפרע באותה מדינה על אותו ממון ולא בעירו ומדברי מהרא"נ"ח נר' שהיה מחייבם לפרוע בב' המקו' ממ"ש בנימוקי מהרמ"ס דיפרע בב' המקו' ועיין במ"ש מהרי"ך בכתי בהונה דל"ט ע"ב דמהרא"נ"ח מודה בדעת הרשב"א דבממון ערא' פורע בב' המקו' ומה שלא העלה על שפתיו דברי הרשב"א היינו משום דלא פסיקא ליה מילתא בענין הפאטוריאס אי מיקרי קבע או ערא' וגם מה שמתברר מדברי מהרש"ך בח"א וח"ב דהא' להו ט' דמיני פסידא לפאטורים א"כ משום מנהג דנהגו שלא ליטול מהם מס היה מחייבם על אותו ממון אפי' שהוא ברלוא ושוב לפרוע במקום שנ"ו בו דהסברא נוטה יותר לו' שזה הוא ממון ערא' ובמו שהסכים מהרי"ך בדף ל"ג ע"ג ואולם לא שמיע לן מא' דעתיה דמהרש"ך במקום דירה אם יפרע באן ובאן א"ר במקום שנ"ו בו באופן דלענין ממון ערא' בולהו דבוותא שוים שחייב לפרוע מס על אותו ממון שנ"ו ע"י פאטורים ולאחר ההתראה אמנם במקום דירה לפי חי' המ"מ ופי' ס"ל דאף הרשב"א יודה לרבני אשכנז דפורע גם במקום דירה ובזה החלק בטלה מחלוקת אמנם לדעת מהרא"ש ס"ל דלהרשב"א לא יפרע גם במקום דירה וביון שלא נמלא בעת חבר בסברא זו למהרא"ש קם דינא דיפרע בב' המקו' וגם הר"ב ב"ש יודה בזה דלדעתו בל שהם ב' מלכיות לא חשחין אנחנא לט' לקוח הדין איברא דלדעת הר"ב ב"ש בממון ערא' דבמלכות אחת שאינה מחולקת לשרים בהא לא מלו בני המדינה לעבב כלל ולא יפרע בי אם במקום דירה דווקא ובשהיא מחולקת לשרים במי אם הוא ממון ערא' שהוא ברלוא ושוב לא יפרע בי אם במקום דירה ולא במקום העסק במי אף שמתרין עליו מטעם לקוח מר"הר ביון שהוא מלכות א' ולדעתו גם רבני אשכנז מודו בזה וביון שבן ירא"ה דבממון ערא' במלכות א' בין שאינה מחולקת לשרים בין שהיא מחולקת לדעת ב' המאורות מהרא"ש והר"ב ב"ש בדין הוא שלא יפרע בב' המקו' מט' לקחה מר"הר וביון שבזמן הזה היחיד מקרי מוחזק במש"ל ונאריך בזה לקמן מלי לו' ק"ל בוותייהו ופטור היחיד אלא דאבתי לא ברירא לן מילתא באיזה מקום משניהם יפרע אם במקום דירה או במקום שנ"ו באותו ממון ויראה דביון דבמקום דירה מחוייב לדעת המ"מ והבנ"הג ופי' וגם לדעת הב"ש ומדברי מהרא"ש שחייבו במקום שנ"ו בו ולא במקום דירה אין הכרח דשמא מיירי בשהם בב' מלכיות א"ב במקום דירה בר חיוב הוא לבולהו דברבי עב"פ אלא שבמקום שנ"ו שאנחנו באים לפטרו מט' לקוח מר"הר ביון שיש ביד המוחזק תרי אשלי רברבי ה"ה מהרא"ש והר"ב ב"ש דמסייעו ליה דס"ל דבבל גוונא איתמר דלקוח מר"הר אף שאפשר שבטעמיהם מחולפים דשמא למהרא"ש אמרי' ט' דלקוח מר"הר אף בבל ממון ערא' ולב"ש לא נאמר אלא דווקא בממון ערא' בשהוא במלכות א' ב"ש דאפשר להשוותם ונאמר דמהרא"ש ל"ק הכי אלא בשהם במלכות אחת א"ב מלי היחיד דמוחזק לומר ק"ל · ויען שהדברים באו בארובה ראיתי לקצר בפרק נגמר הדין בדרך קצרה אלא זה הדבר כי נושא שלפנינו מתחלק לב' חלקים ובל חלק שלש של שלש סעיפים המסתעפים ממנו :

ח"א ממון קבוע וכולל ג' חי' דינים אם הוא בב' מלכיות או במלכות א' שאינה מחולקת לשרים או במלכות אחת המחול' לשרים ובל דין נמשך ממנו ב' סעיפים בהובן יתחייב במקום דירה או במקום שנ"ו בו או בב' המקו' :

ח"ב הוא בממון ערא' ונחלק ג"ב לשלש של שלש אם בב' מלכיות או במלכות א' שאינה מחולקת או במלכות המחולקת ובל דין בולל ב' סעי' בהובן יתחייב אם בב' המקו' או במקום דירה או במקום שנ"ו בו · וזהו קיצור העולה בדין לפי ההלעות שהלענו :

ח"א דין א' ממון קבוע בב' מלכיות בדין הוא שיפרע במקום קביעות וענין קבע הממון היינו שנ"ו בו בחנות בדרך סוחרי העיר ואף שלא יהיה אלא למדת ימים קצובים א"ב מעות בבאנקו קבוע א"ב אף בלא זה וזה בל שאינו מחזירו לעיר מושבו והינו הולך וחוזר ובמ"ש לעיל בשם הר"ב ב"ש ונר' שבך דעת מהרא"ש · ובמקום דירה בזה הדין במחלוקת הוא שנוי וביון שהיחיד בזמן הזה הוא המוחזק מלי לו' ק"ל ופטור במקום דירה :

הדין השני ממון קבוע תחת מלכות א' שלא חי' המלך מדינותיו לשריו · גם בזה פורע במקום קביעות הממון מיד בלתי התראה · ובמקום הדירה פטור · הג' ממון קבוע תחת מלכות א' שמחולקת לשרים פורע במקום קביעותו מיד בלתי התראה · ובמקום הדירה פטור :

החלק הב' ודין הא' בממון ערא' אם הוא בב' מלכיות פורע במקום דירה · וגם במקום שנ"ו בו לאחר שמתרין עליו · הדין הב' אם הוא תחת מלכות אחת לא יפרע בב' המקו' אלא במקום דירה דווקא · הדין הג' ממון ערא' תחת מלכות אחת המחולקת לשרים לא יפרע בב' המקו' בי אם במקום דירה :

מעתה הבוא נבוא לדבר משפט במי שבא עם ממונו להסתחר בעיר אחרת ושוב חוזר לעירו מה הדין נותן ואם יש לחלק בין מלכות א' לב' מלכיות ובין מלכות א' שאינה מחולקת לשרים למחולקת

לשרים

לשרים והאי' שיש בזה הדין כיון אם ישא ויתן שם בממון דרך קבע או דרך עראי ואם יש לחלק בין שוהה שם יב"ח לשוהה פחות מיב"ח האף אמנם דלפי הנר' אין חי' בין בא בעצמו עם ממונו ללא בא דהכל שוה וראוי לחלק בהם ולדון בדיני קבע ועראי בכל מאי דכתי' וכמו שהשוה אותם הרב מהרי"ק בדף ל"ג ע"ג מ"מ להיות שיש בהם חי' דברים אמרתי אשנה פרק זה בעיקר דין העכוב דבר מתא אב"מ דאיתמר בגמ' ועוד דהיינו דווקא בשוהה פחות מיב"ח דאי בשוהה יב"ח וויתר הנה בזה יש תוספת דברים ומשתנה הדין לפי"ד קצת רבוותא ונפתח בראשה בזה הדין האחרון באדם שבא להשתחר בעיר אחרת ואין דעתו להשתקע אלא לגור שנשתהא שם יב"ח או יותר:

הנה בזה דעת הריב"ש בסי' קל"ב והנ"י בפ"ק דבתרא ורבי' ברוך בס' החכמה דכל כי האי הרי הוא כאנשי העיר לכל מיני מסים ושחורת איברא שהרב מהר"י פירמון ז"ל הובאו דבריו בתשו' מהרש"ך ח"א סי' קפ"ב דחה ראיות הריב"ש והנ"י ולדעתו כל שלא ירד להשתקע אף ששהה שם יב"ח אינו כבן עיר אלא שלפי הנר' שלא רצה לסמוך ע"ד במקום גדולים הללו ודווקא בכ"ד שבאונס נתעכבו יב"ח פטרם לפי דבכל כי האי אמר מר דיודו הני רבנן דלא מחשב כבני העיר כיון שבאונס נתעכבו והרואה יר' להר"ב מהרשד"ם חלוק עליו בח"מ סי' שס"ט וש"ט ות':

ואולם רואה אנכי להרב מהר"ש אלשיך ז"ל בסי' ס"ה שכתב דיש לדייק מלשון הרמב"ם וסמ"ג והטור ורי"ו וממ"ש הריב"ש בסי' דהא דמחייבי' לשוהא בעיר יב"ח היינו במי שאנו מסתפקים בו אם ירד להשתקע או לא אבל בהני אינשי דאזול אתיגריה דכ"ע ידעי דלא אתו להשתקע אלא להשתחר שהמקום גורם וידוע לכל שאין דעתו להשתק' דודאי אין השהיה שם יב"ח או יותר מעלה ומוריד עכ"ד:

ולכאורה נפלאת בעיני איך ייחס והשוה הדברי' הללו לדעת הריב"ש אחרי הגלות מ"ש בסי' קל"ב וז"ל ונר' מן הגמ' דאפי' לא בא להשתקע אלא לגור שם ה"ה כאנשי העיר כל שדר בה יב"ח דהא בגמ' רמינן אמתני' מההיא דחמרת וגמלת העוברת ממקום למקום וכו' דאלמא אף ע"פ שעובר ממקום למקום כל ששהא בעיר יב"ח ה"ה כאנשי העיר עכ"ל הרי דס"ל להדיא דאפי' שלא ירד להשתקע אלא לגור שם ה"ה כבני העיר וא"כ בהני אינשי דאזול אתיגריה אף שלא ירדו להשתקע אלא למזבן ולאעסוקי מחייבו לדעת הריב"ש כל ששהו שם יב"ח:

ואחר ההתבוננות בדברי מהרמ"א יר' דל"ק ול"מ דאיהו ז"ל כתב דאיכא תרי גווני באינשי דאזול מדוכתייהו ושהו בדוכתא אחריתי איכא מאן דאזיל אתיגרא ושהי לארווחי בכסי ואיכא דלאו להכי אזיל אלא דהוה אזיל ממקו' למקום ונשתהא ב"ה מן המקו' והשתא איכא בינייהו דמאן דאזיל אתיגרא מצו לעכובי עליה מיד אי לא שייך בכרגא ולאו מט' דהרי הוא כאנשי העיר אלא מט' דפסיק לחיותייהו ומי שבא מעירו ונשתהא שם דרך דירה בעלמא ולא ידעי' אי למקבע קא מכוון אי לא בהא בעי' חדא מתרתי או שישהא יב"ח או שיקנה בית דירה והיינו דכתב הריב"ש בסי' תע"ה דמאי דאמרי' כמה יהיה בעיר וכו' יב"ח היינו במי שלא ידענו אם יתעכב בעיר לדור אם לאו דכל שעמד יב"ח מחייבין אותו מכאן ולהבא אף אם הוא עובר ממקו' למקו' דומיא דחמרת וכו' ומשום הכי הרמב"ם וסמ"ג שנו לשונם וכתבו הדר בעיר דכיון דטעמא משום דמ"ל אי דעתיה להשתקע או לגור מ"ה בעי' יב"ח דבהכי גלי דעתיה דלהשתקע קא בעי מ"ה שנו וכתבו הדר כלומר דחזי' דדר בעיר ולא אתא לדירה ולא מחמת מכירת סחורה או להתעסק שם כי הוא מקום ריוח דבהאי ליכא לאסתפוקי אי אתא להשתקע דהא חזי' דלא אתא אלא למזבן וזביני וכו' דבהא אין שהייתו ראיה דבא להשתקע דאפשר דמתעכב למזבן וזביני או לארווחי טפי אלא דמטעמא אחרינא מצו לאעכובי משום דקא פסיק לחיותייהו עכ"ד:

מתבאר מדבריו דאף שזה האיש מעיקרא דרך מעבר בא לעיר הזאת ודעתו להתעכב ימים או עשור דרך גרות ודירת עראי ואחר ילך למחוז חפצו דומיא דחמרת מ"מ כל ששהה בעיר בהפלגה דרך דירה יפול הספק דשמא נשתנה דעתו והשתא לאקבועי דירה קא מכוון ודעתו בעת להשתקע דאי לא אמאי שהה כ"כ זמן בהפלגה ושיערו רז"ל דכל שנשתהא בעיר יב"ח מסתמא השתא לאקבועי ולאשתקועי קא מכוון אף שבירידה ראשונה לא ירד להשתקע אלא לגור שם דומיא דחמרת מ"מ השתא נהפך לבו ממה שהיה וז"ש הריב"ש בסי' קל"ב דאפי' לא בא להשתקע אלא לגור שם כל שדר יב"ח ה"ה כאנשי העיר כלו' דאפי' שבתחלת ביאה לא בא להשתקע אלא לגור מ"מ כל שדר שם יב"ח דרך דירה אמרי' מדשהה יב"ח ש"מ דנהפך לבו ממה שהיה והשתא לאקבועי ולאשתקועי קא מכוון דאי לא למה שהה כ"כ והשתא מ"ש בסי' קע"ה דמתני' איירי כי לא ידעינן דעתיה היינו לאחר השהיה אבל תחלת ביאה ידענו כי לא ירד אלא לגור ומ"מ ענין השהיה מוליד הספק ואף שהוא אומר שעדין דעתו לגור אין זה כלום דלא מהני אלא גילוי דעת הבא מחמת מעשיו משא"כ באינש דאזיל אתיגריה דמעיקרא כ"ע ידעי דלאו לאקבועי ולאשתקועי קא מכוון אלא למזבן זבוניה וגם ששהא יב"ח אנחנו תולים השהיה משום משאו ומתנו דזביניה משכיה בכל כי האי לא יחשב כבן עיר ואכתי אמרי' דלא נשתנה דעתו:

והגם שלום דהתשו' דסי' קל"ב באה ונהיתה על א' שבא מת"ה וכו' ויושב בכאן ועושה סחורתו וכו' כאשר יר' המעיין מ"מ הנה הרואה שם עיניו תחזינה שכתב וז"ל בא לכאן סוחר איש יהודי פנוי אין לו שם לא אשה ולא דירה ויושב בכאן ועושה סחורתו וכו' ע"ש דהשתא כיון שהוא פנוי ואין לו שם לא אשה ולא דירה ובא ויושב כאן ואף שעושה סחורתו כאן מ"מ אין הדבר גלוי ומפורסם לכ"ע דלא בא אלא לסחורה דווקא ולא לשם דירה דכיון שהוא פנוי ואין לו שם אשה וגם שהוא לא הביא עמו פרקמטיא כמנהג הסוחרים דאזול ואתו אתיגרא אלא שאחר ישיבתו התחיל לעשות סחורה כנר' מפשט הלשון בכל כי האי אכתי אמרי' דלשם דירה קא אתי ולא מיעט מהרמ"א אלא בכ"וג דכ"ע ידעי בהו ידיעה ברורה דלא אתו לשם דירה כלל ועיקר אלא לישא וליתן דאז שהיית היב"ח לא תוסיף תת כחה דלאקבועי קא מכוון דדילמא זביניה משכיה והשתא יכונו יחדיו דברי מהרמ"א עם דברי הריב"ש ולא הוו תיובתיה וגם דברי הנ"י הכי מתפרשן ודברי המרדכי:

כלל הדברים דלדעת מהרמ"א כל שבא להשתחר אף ששהא יב"ח אינו נחשב כבני העיר ומ"מ

מורה

מודה מהרמ"א דאף שאינו כבני העיר ופטור מעוליהם מ"מ מצו לעכב עליו מטעם פסקת לחיותאי אי לא שייך בברגא דהתם וכמ"ש מהרמ"א להדיא:

ומעתה אני תמיה על התייר הגדול הר"ב כנה"ג סי' קס"ג הג"ה ב"י אות שכתב ע"ד מהרמ"א הללו דשכנגדו חלוק עליו הוא מהרש"ך ח"ג סי' מ"ג שכתב ולכן האיש ההולך להשתכר במקום אחר שהדין נותן לחייבו במסי' לא בעינן שישב שם זמן קבוע אפי' לגור שם ע"כ דזו אינה מענין מ"ש מהרמ"א דמ"ש מהרמ"א לפטרו היינו דלא חשבי' ליה בבן עיר לחייבו בכל עוליהם אבל מ"מ מט' פסקת לחיותאי להדיא כתב מהרמ"א דמצו מעכבי עליה מיד בלתי שום שהיות זמן והיא היא מ"ש מהרש"ך שם לחייבו במסים לפי הממון שנו"נ בו אי מט' פ"ל ואי מט' שימת עין א"ה כאשר יר' הרואה שם · ודכוותה במי מ"ש הר"ב הכנה"ג שהמרדכי בפ' ל"י ות"ה וה"ר אביגדור לא יכונו ויחדיו עם מהרמ"א אחרי נשיק' איני רואה שום מחלוקת דמה שחייב המרדכי בפ' ל"י לבורחים שיפרעו היינו לפי ממון שנו"נ בו מט' פ"ל וכמוהו הר"ב ת"ה וכהא מודה הרמ"א גם מרדכי ה"ר אביגדור לא תברא דאף שכתב ז"ל לחייב לאחר יב"ח יתכן לפרשה במי שבא לעיר ולא להשתכר ואף דמשמע לכאורה דבעושה ריוח מיירי ה"ר אביגדור ועלה קאמ' דביב"ח מחייב וכמ"ש הר"ב מ"מ ה"א ש"ב מ"א מכל מקום עיקר ביאתו לא היתה לשם סחורה אלא שאח"כ עשה סחורה ומהרמ"א לא פטר אלא דווקא היכא דגלוי לכל שבא לסחורה דאז אין משהייתו יב"ח שום ראיה והתימה מהרב ז"ל שהרגיש ממ"ש וכתב וז"ל ואע"פי שאפשר לו' שאין כוונת מהרמ"א אלא דווקא שלא יהיה כבני העיר לפרוע חלק כחלק אבל מ"מ צריך לשלם כפי מה שירויח שם וכו' והתימה שכתבה ז"ל בדרך אפשר ובפי' מהרמ"א וז"ל אבל אי לא אתא אלא לאיעסוקי וכו' אין שהייתו יב"ח ראיה וכו' אלא דמטעמא אחרינא מצו לעכב דקא פסקו לחיותייהו אי לא שייך בברגא וכו' ע"כ הרי דעכ"פ מודה ז"ל דמט' פ"ל היה מחייב לולי שמצא מקום פטור משום דשייכי בברגא הוו וכו' כאשר הרואה יר' שם גם מ"ש הר"ב דמ"מ לא יחסר להיות חולק שם עם כל הפוס' שכתבתי דלכולהו לכל הפי' שחי' המשא מלך כל שנשאר שם יב"ח אע"פי שהלך להשתכר הרי הוא באנשי העיר לכל דבר אני בעוניי לא ראיתי שום גילוי בפי חי' הר"ב מ"מ דאף בהולך להשתכר הרי הוא באנשי העיר דלכולהו מצינן לאוקומא בשלא היתה עיקר הליכתם להשתכר דאז ביב"ח מחייב ואף שעשה שם אח"כ משא ומתן לית לן בה דלא מיעט מהרמ"א אלא היכא דגלוי לכל שעיקר ביאתם היתה להשתכר דאז אין השהיה דיב"ח ראיה ובדבריי' אזכרה דהרב מהרשד"ם הוא תנא פלגאה עם מהרמ"א כאשר הרואה יראה בכמה תשו' ובפרט סי' של"ט יע"ש:

גם יש מקום פטור להולך להשתכר בעיר אחרת והניח אשתו ובניו במקום שיצא משם ושהא יב"ח או יותר ממ"ש הרב המבי"ט בח"א סי' ע"ז וז"ל הא קמן דאע"ג דבא עם בני ביתו תוך יב"ח אינו פורע כלל כיון שבא דרך אקראי אבל אם בא עם ב"ב וקנה בה בית דירה או אפי' לא קנה בה בית דירה אלא שדעתו להשתקע שם לדעת רבי' ברוך יהיה חייב מיד כיון שהוא עם ב"ב ולדעת הריב"ש והנ"י שכתבתי למעלה שאפי' בא להשתקע ולדור אינו פורע עד יב"ח או קנה שם בית דירה היינו עם בני ביתו ואפ"ה כל יב"ח פטור ואפי' דעתו להשתקע שם דדילמא לא מתדר ליה כ"ש אם לא בא עם אנשי ביתו דלא מיקרי אכתי דר במקום זה אפי' דעתו להשתקע דמדכתבו הריב"ש והנ"י דאפי' בא לגור אם עמד יב"ח חייב והוי' כשבא לגור שם עם בני ביתו דאם הוא לבדו למה יתחייב אחר יב"ח כיון שבני ביתו הם בעיר אחרת והוא דעתו לגור ולחזור למקו' וכיון דלגור הוא עם בני ביתו להשתקע במי הוי עם בני ביתו וקרוב אני לומר דאפי' לאחר יב"ח או קנה ב"ד פטור כשאין בני ביתו עמו במקום זה עכ"ל:

הרי דאפי' בא לגור אף ששהא יב"ח פשי' ליה לרב ז"ל דאם לא הביא בני ביתו עמו דפטור עד שהוליד מזה הכרח כי מאחר דמ"ש הריב"ש והנ"י דבשבא לגור חייב לאחר יב"ח היינו ודאי בהביא בני ביתו עמו דאל"ה למה יתחייב כיון שבא לגור ודעתו לחזור ואין ב"ב עמו הה"נ בבא להשתקע וא"כ כ"ש בהולך להשתכר והניח אשתו ובניו במקום שיצא משם שאין דעתו ורצונו לדור שם אפי' דרך גרות דפשיטא ודאי דפטור אף ששהא שם יב"ח:

ואולם נופה הייתי להר"ב בני שמואל בסימן ט' שרצה לכאורה ללכת בדרך זו דכל שהניח ב"ב ומטלטליו במקום שיצא משם והלך להשתכר במקום אחר אדעתא לחזור שקשה הדבר להאמין שגם בזה דברו הפוס' דבששהא שם יב"ח הרי הוא כאנשי העיר אלא שהוקשה לו זה יען שלא ראה לשום אחד מהפוס' שחלק בזה ואדרבה מדברי המרדכי בפ' ל"י נר' להפך למי שידקדק בתשו' הר' אביגדור וז"ל הדר בעיר אחרת אע"ג דשייך בברגא דמתא וכו' ודוק עכ"ל ואנכי בעניי לא זכיתי להבין מהו ההכרח שיש מדברי הר' אביגדור דאי ממ"ש הדר בעיר אחרת אע"ג דשייך בברגא דמתא דהכא דאם רצה וכו' מ"מ לא מצינו מכח ההלכה שיהיה כאנשי העיר לשאת עמהם בעול א"כ יהיה בעיר יב"ח וכו' דמשמע לכאורה שאפי' תשאר דירתו שם ב"ב באתריה קמא רק שהוא לבדו בא ונהיה יב"ח במקום האחר הרי הוא כאנשי העיר הנה אין זה כ"כ הכרח דהאו' לא מצינו וכו' א"כ יהיה בעיר יב"ח כלול בו עקירת דירת ב"ב דמ"ש א"כ יהיה בעיר יב"ח הוי' שיהיה קבוע עם ב"ב תדע לך שכן הוא שהרי הרב המבי"ט שם הביא דברי הר"ר אביגדור הללו והוא עצמו שם בהסכמה עלה לחלק חי' זה דכל שלא הביא עמו ב"ב אף שדר יב"ח אינו כאנשי העיר והיך לא שת לבו לדברי הר' אביגדור שהביא הוא עצמו אלא ודאי שאין מדברי הרא' הללו שום נגוד לחלוק זה:

איברא שראיתי להרב הדג"ן הובאו דבריו בס' דרכי נועם חח"מ סי' כ"א שדחה חי' זה בב' ידים משום דכי היכי דהרב הנ"י מייתי ראיה מהברייתא דהנודר הנאה מבני העיר וכא אדם ושהא שם יב"ח אסור ליהנות ממנו דמדאמר סתמא דבפחות מותר ולא חילק בין ירד להשתקע או לא ירד ש"מ שאין הדבר תלוי אלא בזמן אף אנו נאמר ה"ה דיש חילוק בנשתהא שם יב"ח בין עקר דירה ללא עקר דירה והניח ב"ב במקומן הו"ל לחלק ומדלא חלק ש"מ דל"ש ולעולם הוי כאנשי העיר עכ"ד ומדי דברי לא הבנתי מ"ש שם וז"ל ואין לו' דמה שלא חלק בנשתהא שם יב"ח בין עקר ללא עקר משום דהוי טעות לאסור את המותר ולא איכפת ליה לתנא דהא הוי חומרא דאתיא לידי קולא וכו'

וכו' ע"כ ודבריו קשים בעיני שהרי ראייתו של הנ"י לב' הדינים הא' שלא נאמר דכירד להשתקע לא בעי' יב"ח אלא מיד הוי כאנשי העיר ולאפוקי מרבי' ברוך ז"ל והדין הב' שלא נאמר דבלא ירד להשתקע אף לאחר יב"ח אינו כאנשי העיר ותרווייהו מפיק להו ממתני' ומברייתא דהנודר וכמ"ש מהריב"ל ס"ג סי' א' דמ"ש הנ"י במתני' וז"ל בגמ' מוכח דאפי' לא ירד להשתקע אלא לגור כיון שעמד שם יב"ח ה"ה כאנשי העיר לכל מסין וכו' היינו דבמתני' ובברייתא לא קי' בין ירד לגור או להשתקע וכ"כ הר"ב משא מלך בח"א ש"א מ"א והשתא בשלמא לדין האחר דהיינו דכירד להשתקע בעי בעי' יב"ח דאלת"ה לא הו"ל למתני סתמא ניחא הך ראיה דהיכי תנא לא חיים לטעות שנבוא להתיר את האיסור והו"ל להאריך ולהשמיענו ולא למסתם סתומי אבל לדין האחר ליכא ראיה דאכתי נימא דכירד להשתקע בעי' יב"ח אבל בבא לגור ולא להשתקע אף ביב"ח וויותר מהמה לא הוי כאנשי העיר ומאי דסתם תנא ולא האריך היינו משום דהטעות הוי לאסור את המותר ולא איכפת ליה לתנא אלא ודאי דהנ"י לא חייש להך דחיה וניחא ליה לאיתויי ראיה אף במקום שהיה לנו לדחות דלא איכפת ליה לתנא במקום שהטעות הוא מאיסור להיתר וא"כ הכן נמי נימא כ"הג איכרא שהרב מהר"א ן' נאחמיאס ז"ל הובאו דבריו בס' בני שמואל סי' ט' כתב דראיית הנ"י בחלוקת לא ירד להשתקע דביב"ח מתחייב היא מדברי הגמ' וכמו שהוכיח הריב"ש ולחלוקת ירד להשתקע ראיתו מהברייתא דלהיותו מידי דאיסורא לא הו"ל למסתם וכו' ע"ש ומכאן תשובה על דברי הרב הרכ"ן שרצה לו' דגם בחלוקת לא ירד להשתקע הוי טעות לאסור את המותר וזה שלא כדברי מהר"א ן' נחמיאס כאשר יר' המעיין:

ואיך שיהיה גם אנכי בעניי הנני בא כמוסיף ע"ד הרב הרכ"ן ולהביא ראיה דוגמת ראיתו של הריב"ש שהביא בסי' קל"ב דאפי' בא לגור כל שנשתהא יב"ח הרי הוא כאנשי העיר מדפריך בגמ' מההיא דחמרת וגמלת ומשני הא לבני מתא הא ליתובי מתא דאלמא אע"פי שעובר ממקום למקום דומיא דחמרת כל ששהא שם יב"ח הרי הוא כאנשי העיר אף אנו נאמר אע"פי שעובר ממקום למקום בלתי היות בני ביתו עמו דומיא דשיירא דחמרת וגמלת שאין דרכם להביא עמהם בני ביתם כל ששהא בעיר יב"ח ה"ה כאנשי העיר גם יש להביא ראיה מעין הראיה שהביא הר"ב כ"ש שם דמדסיפא דנודר מיושבי העיר אין מי שיחלוק דהוי אפי' שלא ירד להשתקע רישא נמי דקתני נודר מבני העיר וכו' הוי אפי' שלא ירד להשתקע אף אנו נאמר דמדסיפא אפי' כיושב בלתי בני ביתו רישא נמי בלתי כ"כ:

ועל הכל אני תמיה איך הר"ב כ"ש שעמד על כל הראיות הללו לא השיאם ולא העלם להביא מהם ראיה דאף שלא יהיו ב"ב עמו ה"ה כאנשי העיר ואיך הרב המבי"ט לא שת לבו על כל אלה והדברים קשים בעיני לכן הנא דאמרי בהורמנותיה דהרב הרכ"ן דבשלמא לגבי ירד להשתקע או שלא להשתקע שפיר מייתי' ראיה מדסתם תנא ולא חלק וכו' אבל לגבי עקירת ב"ב הנה בזה סתמו כפי' לרוב פשו' כי איך יעלה על הדעת דבבא לגור ע"מ לחזור והניח ביתו שיהיה במקום שילא משם כאנשי העיר ולרוב פשו' לא חש תנא לחלק דסתמו כפי' דאינו כאנשי העיר אא"כ יהיו עמו אנשי ביתו אבן הראיות שהבאתי אנכי בעוניי מההיא דחמרת ומההיא דרישא דומיא דסיפא עדין קשים הם בעיני והדבר צריך תלמוד:

זאת תורת העולה בדין זה שבא להשתחר והניח אשתו וביתו במקום קביעותו הראשון ודכיניה משכיה ושהא יב"ח או יותר למהרמ"א והמבי"ט פטיר ועטיר לשאת בעול העיר הזאת למהרמ"א מטעמיה דבכל כי הני כולהו דכוותא מודו דפטיר ולא אמרו אלא בבא לגור שלא להשתחר ובמרובר ולהרב המבי"ט מטע' אחריתי פטיר כיון שהניח ב"ב באתרא קמא הלא שאין זה מוסכם שהרי מהרש"ם חולק על מהרמ"א והרב כ"ש והרב הרכ"ן חלוקים על הרב המבי"ט וכיון שהדבר שנוי במחלוקת מלי המוחזק לומר קי"ל וכבר כתבנו דבזמן הזה היחיד הוי המוחזק וכאשר נאריך בזה לקמן בס"ד וא"כ היחיד הזה שבא להשתחר ודכיני משכיה אף ששהה יב"ח פטיר ועטיר ואינו נחשב כבני העיר לשלם ולהיות נחשב כמותם בפרעון מסי ועולי העיר ומ"מ אי לא שייך בברגא דהכא מלו בני מתא לעכב כאשר יבוא לקמן בס"ד:

הלא זה הדבר איתמר בגמ' בפ' לא יחפור בר מתא אכ"מ אחריתי מלי מעכב ואי שייך בברגא דהכא לא מלי מעכב ופירש"י שנותן מס גולגלתו למושל העיר הזאת ור"ח פי' דהיינו שרולה לפרוע מס לאנשי העיר הזאת והנה כמה ספקות יש להסתפק בזה ראשונה יש להסתפק לדעת רש"י ז"ל שפי' דשייך בברגא היינו שנותן מס גולגלתו למושל העיר הזאת אי בעי' שיהא נותן למושל העיר הזאת בשתוף עמהם ר"ל עם בני העיר האחרת אשר הם פורעים בכללות כגון שגזר המלך שכל היהודים הדרים בכל ממשלתו יתנו לו כו"כ ולא חלק אותם לעיירות חלק כל עיר לבדה וכמ"ש מהרי"ך ז"ל בכתבי כהונה דל"כ ע"א בשם מהר"ש שיגוביא ומהר"ש ן' ג'אמיל ז"ל וחד מן קמיא אבל בשחלקם לגבולים ומדינות כל גבול מדינה פורעין מס בפ"ע לא מיקרי שייך בברגא דהכא וכ"ש כשהמלך חלק מלכותו לשרים ודגלגים לא שייך בברגא דהכא מיקרי או דילמא אפי' שאינו פורע מס בשתוף עמהם אלא שכל מדינה מחולקת בפרעון הברגא בפ"ע ואפי' יש לכל מדינה שר בפ"ע סוף סוף כיון שהכל הולך אל מושל ומלך אחד שפיר מיקרי שייך בברגא דהכא:

וראיתי להרב מהרח"ש בס' ת"ח ח"ב סימן ט"ל שהכריח מדברי הא"ז דאף שאינו פורע עמהם בשתוף מ"מ כל שהכל הולך אל מושל אחד שפיר מיקרי שייך בברגא וכתב שאף שהרמב"ם והטור כתבו תיבת עמהם אפושי פלוגתא לא מפשינן ולעולם כל שפורע למושל העיר הזאת כפורע עמהם מקרי אבל הרב מהר"ש ן' חסון ז"ל בס' בית שלמה סימן ל"א ראיתי לו ז"ל שחולק בזה וס"ל דעמהם שכתבו הרמב"ם והטור דווקא ולריווקא כתבו כן וחולקים על רש"י בזה ורבנן בתראי יש ביניהם חלוק דעות בזה כאשר יר' הרואה בהר"ב הכנ"הג סי' קנ"ו דלרובא דרבוותא אית להו דכל שהכל הולך אל מלך אחד אף שאינם משותפים יחד בברגא ויש ביניהם חלוק גבולות ואפי' שיהיו המדינות מחולקים לשרים מ"מ שייכי בברגא מקרו כל שהברגא סופו הולך אל מלך אחד לא נחלקו בדבר כי אם מהרי"א ומהר"ש אלקלעי ומהר"ש ן' חסון דס"ל דכל שהמדינות חלקם המלך לשרים ודגלגים לא שייך בברגא אף שהכל הולך אל מקום אחד ולפי ס' חד מן

קמיה

קמיא שהסכימו עמו מהר"ש שיגוביא ומהר"ס ן' ג'אמיל וגם לזה הסכים הרב מהרי"ך הוסיפו על השמועה דכל שנכולי המלך חלוקים וכל גבול פורע בפ"ע לא שייך ככרגא מיקרי ולא קרי' שייך ככרגא עד שיהיו כני הנבול לממשלת מושל אחד ומשותפים יחד בסך הכרגא ולפי"ר מהר"ש ן' חסון כר' דלהרמב"ם וסמ"ג דינא הכי וכיון שהדבר שנוי במחלוקת הא' דנא דהיחיד הוי מוחזק מצי לו' ק"ל דכל שהכל הולך אל מושל אחד שייך ככרגא מיקרי אף שהגבולים חלקם המלך לשרים וגם אינם פורעים בשות' עמהם ולא מלו בני מתא לעכב עליה :

וראיתי להר"ב כרם שלמה בסי' פ"ב שכתב דאף שמהריק"ו בשרש קל"א העלה בפלוגתא דרש"י ור"ת דאף דלא מלו מעכבי עליה בדין מ"מ מלו למסגר דשא באנפיה וימנעוהו אם תגבר ידם עליו ע"י א"ה בדין כל דאלים גבר וא"כ בהך פ' במי נימא הכי ולזה ויישב דבשלמא בדון מהריק"ו היה מחלוקת שקול וכו' אבל בהך פלוג' דידן דרוב האחרונים מזכים לאיש האורח בהא לא אמרי' כל דאלים גבר וכתב שכן העלה הר"ב בכ"הג :

ולפי קטורי אין אנחנו צריכים לזה שהרי במעט רוב חכמי ישר' לא ישרה בעיניהם סברת מהריק"ו ובפרט מרן הקדוש בס' בד"הב ומהרד"ב כתב שלא היה עושה מעשה בזה והר"ב כ"ש בסי' ל' אמר מר דלא כתב מהריק"ו כן אלא דווקא בעיקר דירתו ובא לדור בעיר אחרת וכו' אבל בבא לעשות סחורה ולחזור לעירו לא מלו מעכבי ולא למסגר דשא וכו' עיוש"ב באופן שנ"ד מוצל הוא מהדין ערעורא דמהריק"ו :

עוד יש לחקור בדעת רש"י דמאי דאמרי' אי שייך כרגא לא מלו מעכבי היי' דווקא עיכוב הוא דלא מלו מעכבי אבל לעולם דמחוייב לפרוע לבני העיר הזאת כפי מה שהוא עוסק או דילמא דפטורין נ"כ מכל מיני פרעון וראיתי למהר"ש ן' חסון שם שכתב דבהא אפי' רש"י מודה דעכ"פ ישלם להם כפי מה שהוא עוסק וכן ראיתי להר"ב בית דוד בחח"מ סי' ק' כתב בנ"ד שהיה רולה לפטור הגאבילה שרלו לעשות בני אסטנבוי מכמה טעמי וחד מינייהו מת"ד ואי שייך כרגא דהכא לא מלי מעכב וה"נ אלו הסוחרים שפורעים מס גולגלתם למושל איסטנבוי שהוא מלך ישמעאל יר"ה אין יכולים לעכב ואחר זה כתב אמנם כל הטעמים הללו אינם מועילים אלא לענין העכבה שלא יוכלו לעכב אפי' ע"י פרעון אבל לא לענין שיוכלו לעשות עיסקא שם חנם אין כסף בלי פריעת המסים שפורעים בני העיר דכיון שהוא ב"ונ שם חייב לפרוע שם כמו שפורעין בני העיר עלמה וכמ"ש הרב"י בסי' קנ"ו בשם הרשב"א על דאוכן הדר באושקה והושיב חנוני בסרקוסטא שחייב לפרוע מס עם אנשי סרקוסטא לפי שאין אדם פורע מס לפי נפשות אלא לפי ממון ובמקום ששם הממון שם חיובו ומכ' זה כתב בסי' תרס"ד וכו' ובסי' חשפ"ח וכו' הרי מבואר דחייב האדם לפרוע במקום שממונו שם אפי' אינו בא הוא בעלמו וכו' כ"ש בשהוא בא שם ועוסק הוא בעלמו וא"ב בהכרח דמ"ש בגמ' ואי שייך בכרגא לא מלי מעכב היי' בשיפרע עם אנשי העיר במסיהם כפי שיעור הממון עכ"ד ואחרי בסי' עפרות זהב לו לא דק בדברי הרשב"א דע"ב לא חייב הרשב"א וקאמר דבמקום הממון שם חיובו אלא דווקא בממון וכמ"ש להדיא באותה תשו' שהביא מרן וז"ל ובמקום ששם הממון שם חיובו כיון שעסקי קבוע ולא באלו שהולכים לכפרים ומלוים שם ונפרעים ומחזירין עמהם למקומם הרי שלא כתב שבמקום ששם הממון שם חיובו אלא בממון קבוע כגון נ"ד שהושיב חנוני בסרקוסטא אבל בשהוא דרך עראי כגון אלו שהולכים לכפרים ומלוים ונפרעים ומחזירין למקומם לא יתחייב לשלם לבני הכפרים אף ששם הממון כיון שהוא שם דרך עראי בדלוא ושוב מ"ש בגמ' דב"מ מלי מעכב מע' פ"ל ואי שייך בכרגא לא מלי מעכב לאו בממון קבוע מיירי דלממון קבוע לא אתאן עלה מדין עכוב דפ"ל אלא מעיקר הדין שכן ראוי להתחייב במס על אותו ממון שישנו בקבע אלא ודאי דבממון עראי מיירי דאף דבדין פטור במקום שישנו עראי מ"מ מלו לעבובי עליה בני מתא מטעם פ"ל וזהו שסיים הרשב"א אחר מ"ש ולא באלו שהולכים לכפרים וכו' ואפי' בענין זה אנשי המקום שהוא שם יכולים לעכב ע"י אא"כ יפרע עמהם מס וכדאיתא בפ' ל"י עכ"ל ומ"ש הרשב"א דיכולים לעכב ע"י אא"כ יפרע עמהם מס מוכרח שהוא ז"ל בשי' ר"ת קאי שפי' דאי שייך בכרגא לא מלי מעכב היינו אם ירצו לפרוע עמהם מס וז"ש דיכולים לעכב אא"כ יפרע עמהם מס כדאיתא בפ' ל"י כלו' דאיתמר התם דאי שייך בכרגא לא מלי מעכב דאלו לרש"י מלו ולא מלו לעכב דאמרי' היינו אם השתי מדינות פורעים מס למושל א' או לב' מושלים שוב ראיתי להר"ב בית שלמה בסימן ל"ה שהכריא כן לו' דהרשב"א קאי בשי' ר"ת וכמ"ש :

ואף למה שראיתי אח"כ למהרי"ך בבתי כהונה דל"ב ע"ב שדחה דברי הר"ב בית שלמה הללו וכתב דמלינא למימר דהרשב"א בשיטת רש"י קאי ומ"ש שיכולים לעכב ע"י אא"כ יפרע עמהם דמשמע שאם יפרע עמהם תו לא מלו מעכב והיינו בשיטת ר"ת לא היא אלא דכוונת הרב דיכולים לעכב ע"י אא"כ יפרע להם מס שעואלין ממנו שכך נתרלו שישב עמהם ע"י פרעון המס באשר וע"ש אין מזה ראיה כי מה שמחוייב לשלם היי' משום דמיירי במקום שיכולים לעכב דהוי באתרא דלא שייכי בכרגא דהבא כפי פירש"י וזה מוכרחים אנו לאומרו מתא שהביא ראיה מפ' ל"י ובהכרח דקאי אמ"ש דיכולים לעכב ואמטו להכי אם ירלו בני הכפרים לשלם עמהם מס ולישב עמהם שפיר כרם כי שייכי בכרגא דהו לא מלו לעכב עליו בלל גם פרעון לא יפרע עמהם כלל שום פרעון :

עוד ראיתי להר"ב בית דוד שם שהביא עוד ראיה לדבריו ממ"ש המרדכי על הבורחים לישוב מפני פחד וסכנה דאין בני הישוב יכולים לעכב בידם מלהלוות ומלהרויח בשיעור חיותם וכו' וכפי שיעור ממון שנ"ונ בו יתנו בעול עם אנשי העיר כדאמרי' ואי שייך בכרגא דהבא לא מלי מעכב וכו' ע"ב הרי בפי' ס"ל דמ"ש ואי שייך בכרגא ל"מ מעכב הוא בשיפרע עם אנשי העיר בעול שלהם ע"כ ואחרי בשיק' גם זה לא הונח לי שהרי דברי המרדכי הם מהאסיפה והוא ז"ל הביא לעיל דברו האסיפה שכתב דר"ת פי' דשייך בכרגא היי' שרולה ליתן מס עמהם וכו' ולפיכך כתבו הקדמונים ליתן חרם של ישוב שע"י החרם כופין ולא מן הדין והכרית מזה מהריק"ו בשרש קל"ב דר"ת ורש"י פליגי ושנוחים בעינו האסיפה דברי ר"ת דלפי"ר ניחא מה שהא' היו מנוחים חרם של ישוב וכו' עיי"ש ומלשונו הוא מוכרע שכתב וכפי הממון שנ"ונ בו יתנו בעול וכו'

וכו' כדאמרי' והי שייך בכרגא דמתא לא מצו מעכב הרי להדיא שמפרש מ"ש בגמ' והי שייך בכרגא היי' שרוצה לפרוע עמהם שכ"כ יתנו בשוה וכו' כדאמרי' והי שייך וכו' דאלו לרש"י פי' והי שייך בכרגא איננו על מה שרוצה לפרוע עמהם מס אלא על היותו פורע מסיו לאותו מושל דב' המדינות הוו דחד מושל וא"כ מ"ש אביאסף שישאו בשוה וכו' היינו משום דלשיטתיה אזיל שפי' כר"ת אבל לרש"י ניחא דכל שהם דחד מושל לא יפרע עמהם כלל ועיקר שוב ראיתי להר"ב בית שלמה שכתב דהמרדכי אזיל כשי' ר"ת וכדכתי' באופן שדברי הר"ב כ"ד תמוהים בעיני :

עוד אשוב אתפלא על הר"ב כ"ד במה שרצה להסתייע עוד ממה שהביא הר"ב בכ"הג בשם מהרמ"י ז"ל וז"ל דאפי' למ"ד דלא מצו מעכבי ה"ד כשרוצה לישא בשוה כל הקהל הא ל"ה לא ע"כ והוא מעצמו פי' הדברים דה"ק דלא תיבעיא לר"ת דלדידיה לא נזכר בגמ' היתר לבא לעשות עסקא וכו' רק היתר דלבא לדור וכו' דפשי' דמי שבא לעשות עסקא אם יניחוהו צריך לפרוע עמהם אלא אפי' לרש"י דהוזכר בגמ' היתר לבא לעשות עסקא הוא דווקא כשישא בשוה עם הקהל וכו' ע"כ ודבריו הללו קשים לשמוע שאין פי' דברי מהרמ"י כאשר השיאם ודמה היות' ותיתי לי שקודם ראותי דברי מהרמ"י בספרו כך עלתה ע"ד לפרש דבריו דה"ק ל"מ לרש"י דס"ל שכל שאינו פורע כרגא לזה המושל מצו מעכבי אף אם ירצו לפרוע מס עמהם אלא אף לר"ת דס"ל דכל שרוצה לפרוע מס עמהם תו לא מצו מעכבי עליה ה"ד כשרוצה לישא בשוה כל הקהל אבל אם לא ירצה לשאת בכל העולים רק במקצתן אפי' ר"ת מודה דמצו לעכב ואחר שעלתה ע"ד לפרש כן חזי הוית שכן בא הענין מפורש בתשו' מהרמ"י סי' ע"ג ונר' דהר"ב כ"ד לא פתח ס' מהרמ"י לעיין בו רק העתיק מה שראה לה' המאסף שהביא ע"ש מהרמ"י :

ובהדי הורמין ראיתי להרב מהרמ"י שם שכתב בשם הג"א בפ' ל"י שכתב בשם ר"ת ורש"י דמצי לעכב ושכ"כ בא"ז ודבריו תמוהים בזה שהרי להדיא כתב הג"א דרש"י ור"ת פליגי בזה וא"כ מעתה אין מקום למ"ש ז"ל דאף שהמרדכי כתב שאם רוצה לישא בשוה עם הקהל דלא מצו מעכבי לא דחי' כל דברי הני רבוותא משום דעת המרדכי דאחר כ"ה הא ליתא שהרי ר"ת הוא הראשון המולידה והמחזיקה להך סברא ודישרן סמיכין עלוהי האביאסף והמרדכי ומן האחרונים הרב בנימין זאב סי' רל"ג ומהרי"ו סי' קנ"ה וותר מהמה רבנן בתראי :

גם מה שרצה להכריח דאף לדעת המרדכי שכתב דלא מצי מעכב היינו דווקא אם ירצה לישא בשוה כל צרכי הקהל אבל בל"ה לא והכריח זה. דאל"כ ק' על המרדכי דידיה אדידיה שהרי כתב דאם בורחים לישוב מפני הסכנה אין בני הישוב יכולים לעכב ע"י להרויח כפי מיעוט צרכם. וכפי מיעוט עסקם ישאו בשוה כדאמרי' והי שייך בכרגא דהכא לא מצי מעכב וכו'. הרי דלא התיר שם אלא לבורחים מכח סכנה אבל בל"ה לא וכו' ואע"ג דנושאין בשוה עם הקהל וא"כ קשו דבריו אהדדי אלא עכ"ר צריכין ליישב וכו' ע"כ ולפי קוצרי אין כאן שום קושי' דמה שלא התיר המרדכי שם אלא דווקא לבורחים היינו לפי מה שנהגו באשכנז לתת חרם של ישוב ואמטו להכי כתב דכיון שחשו חכמים לתקנת כל אדם ראוי לחוש על אלו הבורחים מפני הפחד והסכנה ולא שרינן עלייהו ההיא תקנ' דחרם הישוב ויכולים להרויח כדי חייהם בתנאי שיפרעו לערך מה שנ"ל דבכל כי האי אוקמינן להו אעיקר הדין דכל שרוצה לפרוע עמהם לא מצו מעכבי והי לא הוו בורחים הגם הלום דמדינא לא מצו מעכבי עלייהו בני העיר כל שרוצים לישא בשוה לפי ערך מו"מ מ"מ מצד תקנת הקדמונים שנהגו לאסור הישוב מצו מעכבי עלייהו ובלי ספק זאת היא כוונת המרדכי כאשר יר' המעיין. ומדקדק בדבריו ותו ק"ל ע"ד במה שהכריח דדווקא בבורחים הקלו עליהם שלא יפרעו רק מעט כפי ערך משאם ומתנם אבל אם אינם בורחים מחוייבים לשלם לגמרי כא' מבני הקהל שמשלם כל צרכי הקהל וכו' ולפי קוצרי אין זה נכון שהרי מדברי הריטב"א בחדושיו שהביא דברי ר"ת הרואה יר' דבבא להסתחר אינו פורע אלא מקצת וז"ל הריטב"א כפי מה שהובא בס' בית שלמה סי' ל"א וז"ל והי שרי בכרגא דהכא לא מצי מעכב י"מ דמצי לכרגא לגמרי ואע"ג שהוא תוך יב"ח וי"א דשרי קצת בכרגא גרסא יש גורסין דשייך בכרגא והוא כפי' הב' ומכאן דן ר"ת על בני עיר אחת שהולכים להלוות ברבית בעיר אחרת שיכולים לעכב אם לא יפרעו עמהם מס או יתנו להם מעשר הריוח דהוי כמאן דשרי אכרגא דהכא ועיקר הדין נר' שיפרע על עסק שמתע' שם כא' מבני העיר כל זמן שעסקיו שם עכ"ל גם מרן ב"י בסי' קנ"ו הביא בשם הריטב"א בתשו' וז"ל שאפי' אחד מבני עיר אחרת שיש לו שם קרקעות פורע מס עמהם על אותם קרקעות וכו' וגם על העסק שמתעסק קצת כפי פסק ר"ת בפ' ל"י עכ"ל הרי שלא חייבו על העסק לפרוע רק קצת כגון מעשר הריוח באופן כי בעלי הסברא הלזו שמפרשים והי שייך בכרגא שהכוונה שרוצה לפרוע הם אמרו שאינו צריך לפרוע רק קצת וגרסת שייך בכרגא השיאוה לזה דשייך קצת כנר' מדברי הריטב"א :

אשובה אראה מ"ש עוד הר"ב בית דוד שם שמהרש"ך תופס בפשי' שאין ט' דשייך בכרגא מועיל לעשות עיסקא בלי פרעון שכתב בח"א סי' קפ"א וסי' קפ"ד השני ובח"ב סי' קמ"ו ובח"ג סי' מ"ג שכל שבא לעשות עסקא בעיר אחרת חייב לפרוע במסיהם וכו' ולא הזכיר ט' דשייך בכרגא לפטרם אף שנר' שם שהוא במקום השייכי בכרגא כנר' דס"ל בפשי' דלא מהני האי טעמא אלא שלא יעכבו להסתחר לגמרי אבל לעולם חייבים לפרוע עכ"ל ואחרי בשיק' גם בזה דבריו תמוהים שהרי הרואה דברי מהרש"ך בח"א וח"ג יראה להדיא שתופס בשיטת ר"ת ומפרש שייך ולא שייך ענין פרעון המס שיפרע עכשיו שכן בא הדבר בפי' וז"ל שורת הדין מחייבת שההולכים מעירם להסתחר בעיר אחרת צריך שיסייעו וישאו על שכמם עול הארנוניות ומשא מוש' והי לא שייכי באותם העולות בני העיר יכולים לעכב וכו' מטעמא דפ"ל וכדאיתא בגמ' ב"מ הב"מ אחריתי מצי מעכב והיינו כל שלא שייך לשאת על שכמו עמס במסי ועולי אנשי העיר ההיא עכ"ל הנך רואה שכתב דמאי דאמרי' דאי לא שייך בכרגא מצי מעכב היינו שאינו רוצה לשאת בעול מסי העיר והוא הוא פי' ר"ת וכיון שהוא ז"ל סובב הולך בשי' ר"ת ושיטתו מה מקום הי"ל לפטרו בלא כלום מט' דשייכי בכרגא לדעת רש"י שכולם הם תחת מושל א' כיון שהוא ז"ל לא פסיקא ליה כרש"י וכאשר נאריך לקמן בס"ד בביאור

דברי מהרש"ך הללו ואי כדברי הרב כ"ר לא הו"ל למהרש"ך לחייבם בפרעון ממ"ש בגמ' דב"ת מעכב כל דלא שייך בכרגא לשאת עמהם שהוא פי' ר"ת רק הו"ל דאף דהכא שייך בכרגא כיון שכולם תחת מלך אחד מ"מ אף שאינם מעכבים עליו בר תשלומין הוא עכ"פ והתימה כמ"ש הב"ר שלא הזכיר ט' דשייך בכרגא לפטרם אף שנראה שם שבמקום דשייכי בכרגא וכו' כי אדרבא אנכי הרואה שהזכיר טעם דשייכי בכרגא לחייבם ומוכרח שהוא כמ"ש שסו' מהרש"ך כר"ת וס"ל דר"ת אמרה אף במלכות אחת וא"כ מעתה אין בידינו מופת חותך אי לרש"י במי בני פרעון נינהו :

עוד ראיתי להר"ב כ"ר שכתב וז"ל וכ"כ ממהרשד"ם ז"ל סימן את"ת דשקל טעמא דשייך בכרגא לענין שאין יכולין לעכב ואח"כ אמר וכ"ש שאין כופין אותם לפרוע שום דבר מן המס ומביא ט' אחר לדבר בכר' שאין ט' דשייך בכרגא מהני לשלא יפרעו במסיהם עכ"ל ודבריו תמוהים שהרי מהרשד"ם בא תחלה לפטרם מן הפרעון ממ"ש הרשב"א בתשו' דבל שאינו ן' עירם ואפי' ממלכותם אינו חייב לתת בשום דבר עם בני העיר ואח"כ הוקשה לו ממ"ש הרשב"א שם דעכ"ז יכולין להתרות עליהם תחלה שלא יסחרו בגבולם וכו' ועכ"ז ייסב דשאני בדון הרשב"א דלא אמרו אלא באותם המלכיות של הלועזים שדעת המלך שלא יסתחרו בארצו רק אותם הפורעים לו מסיהם ודינא ד"ד לא כן בארצות המלך ישמעאל יר"ה שהיא עיר פרוצה שוה לכל לפורעים לו מכס ומס כמו למי שאינם פורעים כולם הולכים ושבים ואין נועה בידם ואין דובר להם דבר ואחר זה בא הרב לפטור אותם מתשלומין מט' דבמלכות ישמעאל יר"ה כולהו שייכי בכרגא מיקרו שב"כ וז"ל ועוד שאנו עבדי מלך א' יר"ה אנחנו כמו הם עכ"ל הרי להדיא שבא לפטרם מט' כיון שכולנו עבדי מלך א' וכמונו כמוהם כלו' והא הו"ל שייכי בכרגא וא"כ פטורי' אף מדין פרעון שלא יפרעו עם בני העיר כלל וגם בחו"ד סי' קנ"ו ששואל שאל אם חייבין מן הדין לסייע בכל מסי העיר וכו' והשיב הרב דבמדינותינו ליתי לדינא דב"מ אב"מ מעכב כל דלא שייך בכרגא משום שבל המדינות הם של מלך אחד והרי כולנו תחת ממשלתו ואין בני עיר א' יכולים לעכב ע"כ הרי דפטר אותם גם מלסייע במסי העיר מט' דבמדינותינו כולהו שייכי בכרגא :

גם הרב מהרש"ח בסי' ט' פטרם מפרעון עם בני העיר מהט' שכתב שם ואח"כ כתב וב"ת מלו בני לארסו לבוא עליהם בטענה דכיון שאינם רוצים לשאת בעול עמהם שאינם רוצים להסתחר בעירם דקא פ"ל כדאמרי' בפ' ל"י ב"מ אב"מ אחריתי וכו' זה אינו בלום וכו' דכיון שכולם פורעים למלך א' שייך בכרגא מקרו זל"ז וכבר כתב בזה הרב הגדול מ"ז בסי' תמ"ה וכו' ע"כ והשתא א"א דעכוב הוא דלא מלו לעכב אבל עכ"פ מחוייבים לשאת עמהם בעול ואם לא ישאו יכולים לעכב מה יושיענו שהם תחת מלכות א' דזה אינו מועיל אלא לענין שלא יוכלו לעכב אפי' אם יפרעו עמהם אבל בלי פרעון כלל מעכבי עלייהו וא"כ כיון שבני לארסו אינם רוצים לפרוע מלו מעכבי עלייהו אף שהם תחת מלך אחד דלא נאמר דלא מלו מעכבי כי שייכי בכרגא אלא בתנאי שישאו עמהם בעול אבל אם לא ירצו לשאת מעכבו ומעכבו לפי"ד הר"ב כ"ר אלא ודאי בר' דכשאמרו ואי שייכי בכרגא לא מלו מעכבי הייני בלתי שום פרעון כלל :

גם מ"ש עוד הר"ב כ"ר דהרב מהרמ"א ז"ל בסימן ס"ה הוא תנא דמסייע ליה דבריו תמוהים מאד דאדרבא מהרמ"א דעת שפתיו ברור מללו בסי' ס"א דפטורים מלסייע בשום עול עם בני העיר כיון שכולם תחת מלך א' והביא פירש"י ואי שייך בכרגא שנותן כסף גולגלתו למושל העיר הזאת וכתב וז"ל הרי בפי' שבנתינת המס למושל העיר הזאת תליא מילתא ולא בסיוע שמסייס להם במס המוטל עליהם והסיק בסוף דבריו וז"ל הנה במלינו למדין שבב"ד אין לחייב את העוסקים בעיר אחרת מהמלכות עצמו וכו' ולא מטעם דפסקו לחי' כלל ועיקר אם לא בדברים הנוגעים אל עסק הסוחרים בענין הטלת מטבעות חדשים משר העיר על הסוחרים וכיוצא עכ"ל באופן כי לפי קלורי מהרשד"ם ומהרמ"א ס"ל להדיא דבל שהם ממלכות א' פטורים מבל מיני פרעון גם הרב מהרימ"ט ז"ל נלוה עמם בתשו' ח"מ סי' ו"ג עיי"ש :

עוד אני תמיה במ"ש אח"כ הר"ב כ"ר לדחות מה שכתב דעכ"פ בני פרעון נינהו וכו' דמ"מ היינו בששהו בעיר יב"ח דנעשה כבני העיר וכו' דמהראיות שהביא תחלת דבר לא משמע דבששהו יב"ח מיירי עוד ראיתי לו ז"ל שהאריך הרבה בדבר הזה ופלפל בחכמה בדברי מהרמ"א ולהיותי טרוד לא יכולתי להאריך לשאת ולתת עוד בדבריו רק במ"ש אח"כ על מהרמ"א דהיך לא השגיח בבל המקו' שכתב לעיל מהרשב"א והמרדכי דבמקום שיש הממון שם חיובו מיב"ח ואילך וכו' ע"כ והנה בבר מלתי אמורה דמ"ש במקום שיש הממון שם הוא חיובו היינו בממון קבוע ולגבי חיובא דממון קבוע אין הדבר תלוי בזמן יב"ח אלא בל שהוא קבוע בגון בחנות בדרך סוחרי העיר אף שלא יהיה אלא למדת ימים קלובים פחות מיב"ח בר תשלומין הוא ובמ"ש הרב מהרי"ך בב"ב ואם הוא ממון ערקי שסולח לפאטורים בהלוך ושוב אף שנמשך יותר מיב"ח לא מחייב וזמן יב"ח לא נאמר אלא לחיובא דרמי אקרקפתא דגברי דבל שדר בעיר יב"ח הרי הוא בבני אותה העיר להתחייב בבל עוליהם והרב ז"ל ערבב של זה בזה ושל זה בזה ודבריו בפלאו מני ואיך שיהיה המורם מדבריו לדעתי דהא קאמ' מר דאף דשייבי בברגא מ"מ בני פרעון נינהו מט' דבמקום שיש הממון שם חיובו א"ד ביושב בעיר יב"ח :

עוד יש לספק לפי פירש"י במ"ש דאי לא שייך בכרגא דמלו מעכב דמ"מ אם רוצה עתה להיות שייך ולפרוע עמהם מס למושל העיר הזאת אי מלו אי לא ויראה שדבר זה הוא מבואר במ"ש הא"ז הביאו מרן ב"י בסי' קנ"ו וז"ל אם הרוצה לבוא לעיר וליתן כרגא שמא אז יחשב בבני מתא או שמא מלו מעכבי עליה שלא יהיה בבני מתא וכתב דבהבי פליגי רש"י ור"ת ואף שמדברי רש"י שלפנינו אין הכרע ובמ"ש מהר"ש ן' חסון ז"ל מ"מ הרי העיר בן הא"ז ואפשר שהיה לו תוס' לשון בדברי רש"י ובמ"ש מהרשב"ח וכתב דהא"ז דפסיק ברש"י דמלו מעכבי הנה מבואר דלרש"י מלו מעכבי אף אם ירצו ליתן כרגא דהבא וזה שלא בדברי הרמב"ן והר"ן והנ"י דלהני רברבי כל שרוצה לפרוע עמהם לא מלו מעכבי :

ואבתי איכא לספוקי דאפשר דל"ק רש"י אלא באדם הדר בלפורי ובא לטבריה באורח נוטה ללון לשאת ולתת ושוב חוזר לעירו דבבל בי האי

דין הוא שמעכבין עליו מתרי טעמי דא"כ בכל דוכתא דחזי אינים זבוני רווחי ליזול התם וליהב כרגא כהדייהו לפי משך זמן הנהו רווחי ולבתר ליהדר לדוכתיה וכן ע"ז הדרך סוחר חלילה לכולהו אתרוותא וליפסיק חייהון דכרייתא ואמטו להכי מלו מעכבי אבל אינים דאזיל לאקבועי דירה ולאשתקועי בההוא אתרא דין הוא דלא מלו לעכב עליה כרולה לפרוע עמהם מס וחו' זה כתבו הר"ב הדרישה בח"מ סי' קנ"ו אות ט"ו לדעת רבו מהרמא"י יע"ש ותו איכא טעמא אוחרי דכי אזול אתיגרי לאתרא אחריתי כאורח נוטה ללון אף שרולה לפרוע עמהם מ"מ הרי עין א"ה שלטה בתוס' מס דהאי גברא ולבתר כי אזול נשארה עליהם עין א"ה בתוס' מס דהאי גברא וכזה ראיתי להר"ב כ"ש שכ"כ לא כן בקובע עלמו עד עולם באתרא הדין וא"כ לפ"ז אפשר דיודה רש"י בבא לקבוע דירה אף שלא היה מעיקרא שייך בכרגא דהכא מ"מ כיון שעכשיו רולה לפרוע עמהם ולהיות שייך לא מלו מעכבי והנה בזה החלק איפליגו רבנן דמדברי מרן סי' קנ"ו יראה שתופס עיקר דבבא להתישב בעיר אחרת בזו היתה מחלוקת רש"י ור"ת שכ"כ וז"ל הבא להתישב בעיר אחרת ולפרוע מס למושל העיר הזאת לרש"י בני העיר הזאת מלו מעכבי עליה ולר"ת ולהרמב"ן ולהרא"ש לא מלו מעכבי והר"ב מור"ס בר"מ פליג עליה וס"ל דרש"י אפשר דלא פליג בהא ועיין בדרישה שהאריך לבאר דעת רבו באופן שלדעת מהרמא"י הרא"ש אזיל בשי' רש"י ורש"י מודה בבא להתיישב ורולה לפרוע מס עמהם דלא מלו מעכבי אף דמעיקרא לא הי"ל שייכות בכרגא דהכא ולא נחלקו רש"י ור"ת אלא בבא להסתחר ולא שייך בכרגא דהכא ורולה בעת לפרוע עמהם דלר"ת לא מלו מעכבי ולרש"י מלו מעכבי :

ואלו חזי הוית שסברת מרן הקדוש בזה היא מולאת לחד מן קמאיא הוא הרב מהריק"ו בש' קנ"ב שהביא דברי הרא"ש והעמיד דבריו ודברי ר"ת דמ"ש שאין בני העיר יכולים לעכב היי' ע"פי ב"ד אבל אם תגבר יד בני העיר לסגור דשא כהכפייהו ע"י א"ה הרשות בידם וכו' ע"ש ובהדיא כתב בשרש קע"ג על ראו' אשר לו חוק מן השר שלא יוכל שום יהודי לבוא לדור בעירו אם לא ברשותו של ראובן ושמעון רולה לדור שם וכתב ע"ז ואע"פי שטוען ראובן שמזיק לו בעילוי השערים ונם בשאר דברים וכו' אוני רואה דברי ראו' דלא אמרו ב"מ אב"מ מלי מעכב אלא היכא שמונע לו ריוח וכו' דא"ל פ"ל אבל הכא שאין שמעון עושה ריוח וכו' בלע"ד דלא מלי מעכב ואפי' לדברי רש"י והרמב"ס וכ"ש לדברי ר"ת והרא"ש שפסקו דלא מלי מעכב אם רולה להיות שייך בכרגא דמתא מכאן ולהבא דודאי לא מלי מעכב וכו' ע"כ הרי להדיא דס"ל למהריק"ו דבבא להתישב פליגי רש"י ור"ת והכי דייקי קלת דברי הא"ז :

ומכאן תשו' יולאת למה שהק' הר"ב נאמן שמואל בסי' ל' על מהרח"ש ז"ל שכתב על מ"ש מהריק"ו שהרמב"ס חולק על ר"ת וכתב מהרח"ש דאין זה הכרח שהרי הטור מפרש מ"ש שייך בכרגא כפירש"י ואפ"ה כתב תשו' הרא"ש הביו בסוף הסי' וע"ז תמה הר"כ כ"ש דלא ידע היכן ראה מהרח"ש בתשו' הרא"ש שהוא סו' כר"ת וכו' ואחר בקשת המחילה איסתמיטתיה מ"ש מהריק"ו דהרא"ש קאי בשי' ר"ת והשתא שפיר מקשה מהרח"ש לדעת מהריק"ו מדברי הטור דס"ל כפירש"י ואפ"ה כתב תשו' הרא"ש אשר סובב הולך אליבא דר"ת ובמ"ש מהריק"ו גופיה עוד כתב הר"כ כ"ש שם וז"ל דאדרבה מתוך דברי התשו' דמיירי במי שפורע מקודם שבתב ואינו שייך במס שלהם דמשמע קודם בואו מדל"ק ואינו רולה להיות במס שלהם וכו' ע"כ :

ולפי קלורי גדולה מזאת הו"ל להר"כ כ"ש להכריח ולא מדקדוק הלשון בלבד אלא שהענין עלמו דא"א דמ"ש הרא"ש ואינו שייך במס שלהם היי' שאינו רולה לפרוע עמהם מס א"כ למה לו לחלק בין מאי דקאמ' בגמ' לגרון שלו דבגמ' ל"ק אלא אדם הדר בעיר הזאת הבא להעמיד ריחים וכו' במקו' אחר וכו' ואינו שייך וכו' אבל דבר פשוט שאדם יכול לגור בכל מקום שירלה וכי קנו אותו הא' בחזקה ע"כ ולמה לו לחלק בכך ולהביא עלות מרחוק בהיות הבדל בין הנושאים החלוק עלמו שאמרו בגמ' בין רולה לפרוע עמהם בעת ולהיות שייך מכאן ולהבא ובין אינו רולה וכו' דלא שייך וכו' דודאי מסתמא שזה שבא לגור פורע עמהם במסים בכל אשר יושת עליו וכמ"ש מהרמא"י בסימן ע"ג ועוד דלמה הכריח הרא"ש דינו מסברא וקאמר וכי קנו הראשונים העיר בחזקה והי"ל להכריח דינו מדין התלמוד דכי רולה לפרוע עמהם דהוי שייך בכרגא לא מלו מעכבי והכרח זה כתבו הרב מהר"ש ן' חסון בסי' ל' ועוד יש להכריח הדבר כמ"ש מהרמא"י בתשו' הנ"ל דבודאי בשבא לגור לריך להיות בכרגא דמתא ואפי' בב"הג דסיפא קאמר ברישא דיכולים למחות אם בא להסתחר שם ולא בא להשתקע ואף ברולם להיות שייך בכרגא מכל אלו ההכרחיות הדבר ברור דבפי' שייך בכרגא מפרש הרא"ש כפירש"י :

א"כ חובה עלינו להבין ולהשכיל דכיון שהוא מפרש כרש"י היך הוא סובר כר"ת בבא לדור ולהשתקע שזה הוא הפך דעת רש"י כמ"ש מהריק"ו ומרן ועוד ראיתי להתבונן בדברי מרן דסימן קנ"ו שהבאתי למעלה דבר' דמשמע ליה דלא איפליגו רש"י ור"ת רק בבא להתישב ולקבוע דירה אבל בבא להסתחר והדר לקבעיה קמא אין כאן מחלוקת דאלת"ה הו"ל למרן להעמיד המחלוקת בין בבא לדור בין בבא להסתחר כי על כל אלה לבי אומר לי דמרן ס"ל כדעת ר"ת דבבא להסתחר אף שרולה לפרוע מס עמהם מידי הייתו כאורח נוטה ללון מ"מ אין זה כלום ואינו נקר' שייך בכרגא דהכא דלא קרינן שייך בכרגא דהכא אם לא שרולה להיות לו שייכות בקבע כתושבי הארץ ואמטו להכי בבא להסתחר ולשוב אח"כ אל עירו בהא אזלינן בתר פרעון המס דלשעבר שאם הוא פורע לאותו מושל המושל גם על העיר הזאת א"כ שפיר מיקרי שייך כיון דב' המדינות דחד מושל ניהו ואם אינו פורע כרגא למושל העיר הזאת דב' המדינות הם תחת ב' מושלים מלו מעכבי ואף שרולה להיות פורע עמהם כעראי אין זה כלום וכמדובר אבל בבא להתישב ולפרוע עמהם בל כי האי מיקרי שפיר שייך בכרגא כיון שבא לקבוע עלמו באופן כי מה שאמרו בגמ' שייך בכרגא ולא שייך הוא מאמר כללי וכלולים בו שני האופנים אופן א' בבא להתישב בקבע דאף שהוא ממלכות אחרת מ"מ כיון שרולה לפרוע עמהם בקבע מיקרי שפיר שייך בכרגא דהכא אופן הב' בבא להסתחר ולבתר לאהדורי לקבעיה קמא בזה לא מקרי שייך בכרגא אם רולה לפרוע עמהם כיון שהוא דרך עראי וכמדובר ולכן

כזה

כזה האופן נ"ל דענין שייך בכרגא היינו אם פורע מס לזה המושל דבכל כי האי זכות אית. ליה בנוה דאתרא הדין דמידי הוא ט' אלא משום דהוי כעין מס דמלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא ה"נ האי גברא הא יהיב טסקא להאי מלכא כאופן שבכח המאמר שאמרו בגמ' שייך ולא שייך וכו' אם הב' בחינות הללו ואולם רש"י סו' דבכל גוונא לא מהני אף אם רולה לפרוע עמהם דהעיקר הוא אם פורע כסף גולגלתו למושל העיר הזאת והשתא הרא"ש בא להכריח דעתו של ר"ת מה שמפרש בגמ' מכח הסברא דבודאי מאי דקאמ' תלמודא דמלו מעכבי אם לא שייך דהיינו מה שפירש"י שאינם תחת מושל אחד ה"ד בכא להסתחר וכו' דבכל כי האי אף אם ירלה לפרוע לא מהני דכיון שאינו בקבע אכתי לא שייך בכרגא מיקרי אבל בבא לדור ונושא עמהם בעול שפיר קרי' בזה החלק נמי שייך אף דמעיקרא לא הוי שייך דאי כרש"י שתלה הדבר בכל האופנים בפורע כסף גולגלתו למושל העיר הזאת ואף בבא לדור .שגם בזה· האופן לא מהני אם ירלה לפרוע עכשיו יקשה על זה דאטו הראשונים קנו אותה בחזקה והא כל טעמ' הוי משום דאדוני הארץ מימר אמר מאן דיהיב טסקא בקבעא ליכול ארעא והרי זה רולה עתה למיהב טסקא וא"כ מכח זאת הסברא עכ"ר לפרש כר"ת וזהו מ"ש בס' חזה התנופה הביאו מרן בסי' קנ"ו וז"ל דבר ברור הוא שכל אדם יכול ללאת מעירו ולדור בעיר אחרת ואינם יכולים לעכב עליו מלדור אלא בטענת שהוא מפסיד חיותם כי לא לבדם נתנה הארץ ובארץ שכולם לשר א' פורעין לו המס המוטל עליהם בני עיר א' יכולים לעשות עסקא בעיר אחרת אע"פ שאינם דרים שם סברא ע"כ וכתב מרן שהיא ·התשו' להרא"ש שהביא הטור ולפי"ד ניחא מ"ש החזה תנופה סברא ולא למר דינו מהתלמוד דכוונתו שמכח הסברא מוכרחין אנו לפרש דבבא להתישב ולפרוע עמהם מיקרי שייך אף שהוא ממלכות אחרת ודלא כרש"י בזה החלק וזה מוכרח מכח שסברא דאטו הא' קנו העיר בחזקה ודין הש"ע בבא להסתחר וכו' בזה תלאו הר"ב חז"הת באם הם פורעים לשעבר כסף גולגלתם למושל העיר הזאת ובזה מודים הם למ"ש רש"י דסברא הוא דאף שירלה לפרוע עמהם עכשיו אין זה כלום כיון שאינו בקבע :

ומעתה אין מקום למה שהכריח הר"ב כ"ש מדברי חז"הת הללו ממ"ש מרן שהיא היא תשו' הרא"ש וכו' כאשר יר' שם המעיין ודוק והשתא מ"ש מרן שדברי חז"הת היא התשו' להרא"ש וכו' הרישא והסיפא קאי דרישא דחז"הת בבא לדור בעיר אחרת היינו סיפא דתשו' הרא"ש דקאמ' דבבא לדור לא מלו מעכבי ודין דסיפא דחז"הת בבא להסתחר שתלה הדבר אם פורעים מס לשעבר למושל העיר הזאת דמשמע הא ל"ה לא מהני אף שירלה לפרוע עמהם היא היא רישא דתשו' הרא"ש שכתב דל"ק תלמודא אלא באדם שדר בעיר הזאת ובא להעמיד ריוחים במקום אחר והינו שייך במס שלהם כלו' שאינו פורע למושל העיר הזאת ויכולים בני העיר לעכב אף אם ירלה לפרוע עמהם לפי שעה וכמדובר והארכתי בזה להפוקי ממ"ש מהרי"ך ז"ל בכתי כהונה דל"כ שהקשה ע"ד מהר"ס אלשיך ז"ל וז"ל ולא ידעתי למאי. הלכתא הביא הרב מהרמ"א מ"ש מרן ע"ד חז"הת וטרח עלמו להעתיק דברי הרא"ש דהוא אינה ענין לזה. ומילתא באנפי נפשה היא למי שירלה להיות תושב העיר ההיא. ורולה לפרוע עמהם מסים כתושבי העיר ההיא ואף מרן ארישא קאי דרישא דחז"הת היא בתשו' להרא"ש עכ"ל ואחרי נשיק' לדידי ל"ק ול"מ דמרן אתרוייהו קאי דסיפא דחוא"ת היא רישא דתשו' הרא"ש דקאי בבא להסתחר ולא לקבוע דירה וקאמר דבכל שאינו שייך וכו' דהיינו שאינו פורע מס למושל העיר הזאת מלו מעכבי דמשמע הא אם פורע בעירו לזה המושל לא מלו מעכבי עליה וכאשר הארכתי למעלה ואמטו להכי טרח עלמו מהרמ"א ז"ל להעתיק תשו' הרא"ש להשמיענו דלהרא"ש נמי בבא להסתחר כל שהיה פורע לזה המושל לא מלו מעכבי ודוק :

ומעתה מולל הוא מהרשד"ם ממה שתפס עליו מהרי"ך דלמה הביא דברי הרא"ש והטור אמור מעתה דמהרמא"י בתשו' סי' ע"ג הוא מלי שפיר שפיר לאוקומיה דיניה אף לדעת ר"ת ודעמיה כיון דבכ"ר בבאים להסתחר מיירי אלא שהוא ז"ל הולך לשי' שכתב כר"מ באופן כי לפי קלורי דן אנכי כדברי מרן הקדוש דבבא להתיישב דוקא היא מחלוקתו של רש"י ור"ת אבל בבא להסתחר כ"ע מודו דלא מהני אם ירלו עכשיו לפרוע עמהם לפי שעה ובזה אין הדבר תלוי אלא אם הם פורעים מעיקרא לחד מושל וכמדובר· שוב ראיתי להר"ב כ"ש שכ"כ עיי"ש :

ובדו השתא נובין ונדון הספקות הנופלות בדעת ר"ת שפי' שייך בכרגא שרולה להיות שייך עמהם בכרגא ולישא וליתן בעול במו בני העיר מכאן ואילך אם מודה הוא בדין היולא לפי פירש"י דהיינו שאם היה פורע כרגא לזה המושל לא מלו מעכבי והנה לשב' הנהו רבוותא דס"ל דלרש"י אין הדבר תלוי במה שהבל הולך אל מלך אחד אלא העיקר הוא שיהיו כולם פורעים המס בשותפות שעל כולם גזר המלך וקלב סך מה ולא חלקם לערים בפ"ע ולבל מדינה נתן שר אחד בהא לא תיבעי לי דודאי כיון שבולם פורעים בשותפות מודה ר"ת דמהני אלא שאף שלא היו פורעים לזה המושל בשותפות עם בני זאת המדינה בי תיבעי לי לדעת הנהו רברבי דס"ל בדעת רש"י כיון שהבל הולך אל מלך אחד אף אם הם מחולקים בפרעון הכרגא ולבל מדינה יש שר ודגלן בפ"ע אפ"ה לא מלו מעכבי ולדעה זו יש לספק אם מודה ר"ת לדין זה של רש"י דאפשר דלר"ת לא מהני אא"כ יהיה להם שייכות ממש בעולי ומשא העיר הזאת וישאו עתה בעול עמהם הא ל"ה מלו מע' אף שהם היו פורעין בעירם לזה המושל דמה בלע אם היו פורעין בעירם לזה המושל ומה הנאה יש לבני המדינה הזאת עד שנתיר להם שיבואו ויפסידו לאנשי המקום ויפסקו חיותם ולבן העיקר הוא בל דלא שייך לשאת על שבמו במשא בני העיר ועולותיהם או אפשר דלעולם מודה ר"ת לרש"י שאם היו פורעים מעיקרא לזה המושל שפיר מיקרי דשייבי בכרגא דהבא אלא שאם לא היו פורעין מעיקרא לזה המושל חדית ר"ת דבל שרולים להיות שייך עמהם בכרגא ולישא וליתן בעול במו בני העיר שפיר דמי :

והנה לסברת הר' מהר"ש ן' חסון ז"ל שכתב דלרש"י במי מתבעי להו למיהב במסי העיר הזאת לפי ערך הממון שעוסקים בו לא תיבעי לי כיון דלדידיה לרש"י תרתי בעינן שיהיו פורעין מעיקרא לזה המושל וגם שישאו עתה בעול עם בני העיר והשתא לדידהו ר"ת בא להקל ואפשר לומר דדעת ר"ת חדא מתרתי או דבבל גוונא מהני במה שנושא ונותן עתה עמהם בעולותיהם

בעולותיהם בין אם יהיו בין ב' מלכיות או מלכות א' בין בבאים להתיישב בין בבאים להסתחר ולמהדר לקבעייהו או אפשר לו' דע"כ לא פליג ר"ת אלא בבאים להתיישב דבהני מהני להו מה שישאו עתה בעולי העיר אפילו שיהיו בני ב' מלכיות אבל בבאים להסתחר לא מהני במה שישאו עתה בעולי העיר אא"כ יהיו בני מלכות א' וכמ"ש לעיל לדעת מרן הק' כי תיבעי לי לדעת אידך רברבי דס"ל דלרש"י כל שהוא פורע מעיקרא לזה המושל תו לא רמי עליה לשאת בעולי העיר הזאת כלל ועיקר דלדעה זו יפול הס' כדעתו של ר"ת דאפש' דלר"ת עיקרן של דברים שיסייעו לבני המדינה דפסקי לחיותייהו או אפשר דלא אמרה ר"ת רק כשלא היו פורעים מעיקרא לזה המושל אבל אם היו פורעים לזה המושל תו לא רמי עלייהו חיובו לשאת בעול בני המדינה כלל ועיקר:

איברא דלפי מ"ש הריטב"א בתי' משמיה דר"ת והביא דבריו מהר"ש ן' חסון כאשר העתקתי לעיל הדברים יר' הרואה להדיא דמיירי שבא להסתחר ולא לקבוע דירה וחייבם לפרוע קלת והיינו כפי גי' דשייך בכרגא שפי' קלת כפי' הב' ורהיתי למהרי"ך בבתי כהונה בסוף דל"ב ע"ב דברים לא יכולתי להולמם שכתב שגם דברי הריטב"א הללו שכתב ומכאן דן ר"ת וכו' פי' בעין מה שפי' כדברי הרשב"א והיינו מה שפירש הוא ז"ל לעיל בסמוך דמ"ש הרשב"א יכולים לעכב ע"י אא"כ יפרע עמהם מס וכדאיתא בפ' ל"י אין הכוונה שאז אין יכולים לעכב ע"י כפי' ר"ת אלא הכוונה שהם יכולים לעכב ע"י כיון שהם חלוקים לגבולות דכל כי האי לא שייך בכרגא דהכא מיקרי ואף שירלה לפרוע עכשיו עמהם מלו מעכבי אלא שאם הם מרלונם אומרים או פרע עמנו או לא ממקומינו הדין עמהם וז"ש אא"כ יפרע עמהם שהדבר סובב כלפי דברי השואל שש"ל אם יכולים בני העיר לתבוע מהם מס וע"ז אמר מר כיון שיכולים לעכב עליהם מלהסתחר יכולים לעכב אא"כ יפרעו כאשר שאלו מהם ומ"ש כדאיתא בפל"י היינו לעיקר דין העכוב לא על מה שיפרעו מעתה ועפי"ז דחה דברי מהר"ש ן' חסון וכדכתי' לעיל וגם דברי הריטב"א שכתב בשם ר"ת השיאם לזה:

ואחרי נשיק' לא יכולתי להלום זה בדברי ר"ת שהרי לפי' ר"ת מה שרולה עתה לפרוע הוי' מ"ר ואי שייך בכרגא ל"מ מעכבי ואם שנרלה לו' דבבא להסתחר ולמהדר לקבעיה ס"ל לר"ת דלא מהני מה שירלה לפרוע עתה ובהא בעי' דליהוי פורע מעיקרא לזה המושל וכמו שהעלינו לדעת מרן והאא קאי ר"ת שכתב שיכולים לעכב כלו' כיון דהוה תחת ב' מושלים בכל שתם ב' עיירות שהם לב' שרים אם לא יפרעו עמהם מס או מעשה הריוח וכו' כלו' שאם בני העיר שואלים מרלונם ומדעתם או שיפרע עמהם או שילך מלו מעכבי הנה פי' זה אין לו שחר שהרי סיים עלה ר"ת אם לא יפרעו וכו' מעשר וכו' דהוי כמאן דשדי הכרגא דהכא מוכח מזה שזה הפרעון קלת היינו הוא מאי דאיתמר בגמ' ואי שדי בכרגא דהיינו קלת דל"מ מעכבי ומה שחייבו לפרוע היינו משום שאם לא יפרעו הוי לא שייך בכרגא ומעכבו עליה ואי פרע הוי שייך בכרגא ול"מ מעכבי:

והנה מרן הקדוש בס"סי קנ"ו הביא דברי הריטב"א כתשו' כאשר העתקתי דבריו לעיל ולפי מה שהעלינו בדברי מרן הקדוש דלר"ת מודה בבא להסתחר דלא מהני אם ירלו לפרוע עמהם אא"כ יהיה פורע מס למושל העיר הזאת מוכרחין אנו לדחוק ולו' דהכא מיירי בשהם תחת מושל א' ושפיר מיקרי שייך בכרגא דהכא בקבע אלא דע"כר כיון דקא מפסיד לבני העיר אינו קרוי שייך גמור עד שיפרע גם עמהם עכשיו ותרתי בעי' דאי פורע עמהם לחוד ולא היה פורע מעיקרא לזה המושל לא מהני כיון שפורע עמהם דרך ערא' ולפי שעה ולזה לא מיקרי שייך כ"כ וגם אם היה פורע לזה המושל ולא ירלה לפרוע עמהם עתה נ"כ לא מיקרי שייך בכרגא דהכא לגמרי והמטו להכי כתב ר"ת דיכולין בני העיר לעכב אם לא יפרעו עמהם מס או מעשר וכו' דהוי כמאן דשדי וכו' דכיון שהם פורעים בקבע לזה המושל וגם נושאים בעול עם בני העיר המקרי דשדי ושייך אכרגא דהכא ולפי"ז מפורש יולא ספיקא דידן דעכ"פ לר"ת לא מהני במה שנותנים לזה המושל אלא שלריך נ"כ שישאו בעול עמהם איברא כי לא ישרה בעיני הדרך הלזו שיישבתי דברי הריטב"א כפי רש"י שהעלינו לדעת מרן:

וראיתי למהרשד"ם בחו"ד סי' קכ"ו שנשאל אם הסכימו בני עיר אחת על הבאים מעיר אחרת להסתחר שישאו בעול משא מו"ם כפי חלי עריכת ממונו הנערך בעירו אם יתחייבו האורחים בזה ועוד שאפילו בלי הסכמה אם יתחייבו לסייע כפי הממון שמתעסק ואי דמי לדין רב כהנא כההנו עמוראי ומייתי הרב שם ההיא דבר מתא אב"מ וכו' ואי שייך בכרגא וכו' והביא ב' הפי' דאתמר עלה פירש"י שהיה נותן כסף גולגלתו לזה המושל מקודם אבל אם ירלה עתה לפרוע לאו כלום ומה שפי' בשם ר"ת שאם רולה עתה להיות פורע עמהם דלא מלו מעכבי וסיים על פי' ר"ת וז"ל וכ"ש אם היה פורע מקודם ומטעם זה כתבתי להאי דינא דהא לא שייך במלכות זה שבל המדינות הם של מלך אחד והרי כולנו תחת ממשלתו ואין בני עיר א' יכולים לעכב על בן עיר אחרת ע"כ ופטר אותם כפי הדין מלפרוע עמהם הרי להדיא דעת שפתיו ברור מללו דכל שפורעים למלך ומושל אחד כגון במדינות הללו של מלכנו יר"ה לא מלו לעכב לרש"י וכ"ש לר"ת כלומר דעדיף טפי כשכבר היו פורעים לזה המלך ממה שירלו עתה מחדש להשוות עמהם דלר"ת בהא נמי לא מלו מעכבי וכ"ש בהאיך ופטרינהו מפרעון מס עם בני העיר מכל וכל לרש"י ולר"ת שמעי' מינה דלר"ת לא חייב להם לפרוע עם בני העיר לו כשלא היו פורעים מקודם לזה המושל הא אם היו פורעים לזה המושל הם פטורים מכל מיני פרעון מס עם בני העיר הזאת וממילא נפשט ספיקא דידן:

איברא שאנכי הרואה בדברי מהרש"ך בח"א סי' קפ"א וקפ"ד ובפרט בח"ג סי' מ"ג שהוא חלוק בזה שהרי כתב בח"א וז"ל ואומר דמילתא דפשי' דחיוב המסים על האדם הוא מב' סבות לסבת היותו תושב וכו' או לסבת היותו מתעסק וכו' במקום אחר זולת מקום קביעות דירתו כי גם מט' זה חייב האדם לשאת בעול המסי' וכו' ולפי ערך הממון וכו' כיון שמפסיד לאנשי המקום וסובלים ההפסד שמפסידים על סמך שישא עמהם בעול וכו' ואם לא ישא עמהם בעול מילתא דפשי' דמלו מעכבי וכדמוכח בגמ' בפ' ל"י בההוא עובדא דהנהו עמוראי ובח"ג כתב בלשון הזה ממש אלא שהוסיף בה דברים וז"ל ואם לא ישא בעול מילתא דפשי' דמלו מעכבי עליה כדאיתא בגמ' בפל"י

כ"מ אב"נ אחריתי מלי מעכב והיינו כל דלא שייך לשאת על שכמו עמהם במסים ועולי העיר וכההוא עובדא דהנהו תמוראי עכ"ל והרב מהרש"ח בסי' ט' בפטרו לבני שאלוניקי מט' דכולהו שייך בכרגא זל"ז כתב וז"ל וכבר כתב הרב הגדול מ"ז בח"מ סי' תמ"א ולא יכולתי להבין דברי מהרש"ך בח"א סי' קפ"א וקפ"ד שכתב בדרך אחר עכ"ל וכוונתו להקש' אמהרש"ך דכיון דבכ"ד כולם פורעים כרגא למלכנו יר"ה למה חייבם לשאת בעול עם בני העיר אחר הואיל שייכי בכרגא דהכא :

ויראה שמטעם זה הרב מהרי"ך בכתי בהובה דכ"כ ע"א כשהביא מחלוקת רבנן בתראי כי יש אשר או' שכל שהכל הולך אל מלך א' מיקרי שייך בכרגא דהכא ויש אשר או' דהא לא איריא דכל שחלקם המלך לשרים ודגלנים לא שייך בכרגא מיקרי ויש אשר הוסיפו שאף שהם תחת שר אחד ונבאי אחד להם מ"מ אם הם חלוקים במסיהם לגבולות ואינם פורעים בשותפות גם יחד לאו שייך בכרגא מיקרי אא"כ יהיו משותפים במס ויהיה להם חד שר וחד גבאי אמר מר דמהרש"ך דלא חי' בתשו' הנז' בין מלכות אחת לב' מלכיות אזיל בשי' האומרים דלא מהני בשהכל הולך אל מלך א' ושכן מתבאר מדברי הריב"ש סי' קל"ב ואנכי בעוניי לא ידעתי מה מלא בתשו' הריב"ש דסי' קל"ב שמתבאר כן דנדון הריב"ש בא' שבא ממ"א דהוי ממלכות אחרת ואמטו להכי אמר מר דיכולים לעכב עליו מההיא דפ' ל"ו ואי ממ"ש הריב"ש וכתוב להר"ס וכו' והרשב"א בתשו' ע"כ והיינו ההיא דסי' תרס"ד מי הגיד למהרי"ך שהריב"ש מפרש דברי הרשב"א כמו שפי' מהרי"ך ומהרשב"ח והרי במה פי' נאמרו בה ועיין בהר"ב כ"ש סי' ל' מה שפי' בענין חלוק גבולות בב' הדרכים גם מה שרצו להעמיד למהרש"ך מכח הסו' דאין לחלק בין מלכות לב' מלכיות ושתפס בהרשב"א וכו' גם בזה לא הונח לע"ד כי המדויק היטב במ"ש מהרש"ך בח"ג ואם לא ישא בעול וכו' דמלו לעכב כדאיתא בפ' ל"י ב"מ אב"מ מלי מעכב והיינו כל דלא שייך לשאת על שכמו עמהם במסי ועולי העיר ע"כ בעיניו יר' ולכבו יבין שהוא ז"ל אינו תופס שטתו כפי פירש"י שהרי לרש"י שייך בכרגא היינו שפורע בסף גולגלתו למושל העיר הזאת ואינו צריך שיהיה פורע עמהם בשותפות שהרי לא כתב שפורע כסף גולגלתו עמהם במ"ש הרמב"ם וסמ"ג וכמו שהוכיח כן מהרח"ש בח"ב סי' ט"ל ומהרשב"ח סי' ל"א :

והר"ב משפטי שמואל סי' מ"ט האריך בזה וכתב דלרש"י לא בעי' שיהיה שותף עמהם במס אלא כל שנותן למושל העיר הזאת מיקרי שייך ובתנאי שיתן למושל ממש לאפוקי כשהמלך חלק כל עיר לשר ונבאי כפ"ע והרמב"ם והטור הוסיפו תי' עמהם דלדידהו בעי' שינתן עמהם עם בני העיר הזאת ויגמר השתוף לגמרי ובהדי הורחין תמהני במה שסיים הר"ב מ"ש שם וז"ל וא"כ לדעת רש"י והרמב"ם והטור אפי' שהמס ניתן למושל א' כל עוד שאינו עמהם חשיבי כאלו לא נשתתפו יחד ומלו לעכב דלפי מ"ש הוא ז"ל לעיל בסמוך אין כן דעת רש"י באופן שלא בידינו דלרש"י לא בעינן שיהיה שותף עמהם במס וא"כ מ"ש מהרש"ך כל דלא שייך לשאת על שכמו עמס הוי דלא ברש"י ואפי' בהרמב"ם שמפרש כרש"י אלא שנתחמיר יותר דבעינן שיהיה שותף עמהם וכו' נמי לא אתי דהא הרמב"ם ל"ק אלא שיהיה פורע עמהם בלו' שנותנים המס יחד בכללות לאפוקי שאין כל פקיד גובה אותו לבדו אבל כודאי שכל א' מבני המדינות נושא המשא אל ארצו ואל עירו והינו נושא במס הנשום על עיר אחרת כפי מה שמחלקין וא"כ מ"ק כל דלא שייך לשאת עמהם במסי ועולי העיר ואף שנדחוק בזה מ"מ הרי לרש"י והרמב"ם אי לא הוה שייך מקודם לא מלו השתא לו' הרי רצוני לפרוע עמכם וא"כ היכי קאמ' הרב מהרש"ך שחייב אדם לישא בעול וכו' ואם לא ישא וכו' דמלו מעכבי כדאמרי' בגמ' וכו' והיינו כל דלא שייך וכו' דמשמע הא אם ירצו לשאת עתה וכו' דהיינו שייך בכרגא לא מלו מעכבי והכי משמע נמי מדקאמ' כל דלא שייך לשאת דמשמע לשאת מכאן ולהבא וזה הפך דעת רש"י והרמב"ם דלדידהו כל דלא הוי מעיקרא שייך לא מהני ואף אם עתה ירצה להיות שייך ולדידהו פי' שייך כל דלא הו"ל מעיקרא שייכות בהדייהו כגון שלא היה פורע למושל העיר הזאת ולהרמב"ם כל שלא היה פורע עמהם ביחד ואין פירושו כל דלא שייך לשאת עתה וכו' :

בי על כל אילין דן הנכי שמהרש"ך תופס שטתו כר"ת ולדעתו עיקר הדבר הוי שיהנו ממנו אנשי העיר במה שעוזר להם במסיהם ועולותיהם כנגד מה שמפסידים במשאו ומתנו שם וזהו מה שפירש המרדכי בשם ר"ת בשייך ולא שייך שרוצה להיות שייך עמהם לישא וליתן בעול כמו בני העיר ולפי"ז אף אם יהיו תחת מלכות א' ממש כל שבא להם הפסד דפ"ל ולא מטי להו הנאה מיניה לעזור מסיהם ממש מלו מעכבי ונמשך מזה שר"ת חולק על רש"י דלרש"י אם הם תחת מושל א' תו לא מלו מעכבי דלדידיה ט' הוי בהותה שאמרו דמלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא והרי אלו כבר הם מעלין לו הטסקא ואף שלא יהיה מחשבון הטסקא של זאת העיר לית לן בה דסוף סוף מעלין לזה המלך המס וזוכה להם אדוני הארץ בארצו אבל לר"ת טעמא הוי משום חיי הבריות דכל שבא להם הפסד מחמתו דפ"ל מחוייב לעזור להם בטסקא דידהו וא"כ אף שהיו פורעין לזה המושל אין זה כלום ואמטו להכי לא נחית מהרש"ך לפלוגי בין מלכות א' לב' מלכיות דאי כדברי מהרי"ך עכ"פ הו"ל לפלוגי בההיא דחילוק גבולות ולאשמועי' דבכ"ד הו"ל בב' מלכיות ואי להו דמספיקא דגם מהרי"א בסי' קל"ח לזאת נתכוון כאשר ידקדק המעיין שם אמור מעתה דספיקא דידן במחלוקת הוא שנוי דלמהרשד"ם מודה ר"ת לרש"י שאם כל המסים הולכים אל מקום א' דלא מלו מעכבי והינו חייב לפרוע כלום עמהם ומהרש"ך אית ליה דר"ת פליג ארש"י וס"ל דאף שהיה פורע לזה המלך אין זה כלום דהעיקר שיסייע עמהם ויעזור להם במסותיהם ועולותיהם :

זאת תורת העולה בפרטי דינים המסתעפים מכל הדברים הניתנין למעלה הנה בבא להתישב בעיר אחרת ולפרוע עמהם מסים וארנוניות אי הוה שייך מעיקרא בכרגא דהכא שנותן כסף גולגלתו לזה המושל שב' המדינות הם למלך א' ומושל א' עליהם שלא חלקם לשרים לא מלו מעכבי עליה בני המדינה לכ"ע בין לרש"י בין לר"ת אבל אי לא הווה שייך בכרגא דהכא כגון שהוא מבני מלכות אחרת אף אם רוצה לפרוע עמהם עתה מירו פ' לא בפקא דלרעת נרן בזו נחלקו רש"י ור"ת ויש לדון בזה ככל מחלוקת שיש בין הרבים והיחיד · ובבא להתישב בעיר אחרת וכולם הם תחת מלכות

מלכות אחת אלא שהיא מחולקת לשרים כגון מלכות התוגר יר"ה גם בזה מידי פלוגתא לא נפקא דיש מרבותי' או' דהו"ל כב' מלכיות והדר דינא דלדעת רש"י מצו מעכבי עלייהו שלא להתיישב אצלם ולדעת ר"ת כיון שרוצים עתה לפרוע עמהם לא מצו תו לעכב ויש מרבותי' או' דאף שהמלך חלק ארצו לשרים מ"מ כיון שכסף גולגלתו סופו הולך אל מקום אחד בחד מלכות חשיבא ולא מצו מעכבי אף לדעת רש"י וגם בזה יש לדון בכל דיני ס' דדינא דאיכא בין הבכור והיחיד · ובבא להסתחר ולבתר להדורי לקביעה אל ארצו ואל נחלתו בזה יש חילוקי דינים דאי מה שנו"נ בו באותה המדינה הוי דרך קבע כגון שהוא מוכר בחנות כדרך סוחרי העיר אף שאינו אלא למדת ימים קצובים בכל החלוקות בר תשלומין הוא לפי ערך הממון שנו"נ כיון שהוא נקרא ממון קבוע וכאשר כתבתי משפטו למעלה · אבל אם נו"נ בו עראי בזה יש לחלק שאם הוא מבני מלכות אחרת דלא שייך בהדייהו מצו לעכובי עליה מלשאת ולתת בעירם ואם ירצו לפרוע עמהם מידי היותו שמה לרש"י לא מהני ליה והכי מצו לעכובי עליה ולר"ת איכא לספוקי דאפשר שגם ר"ת מודה לרש"י בזה וכמ"ש הר"ב כ"ש ואמטו להכי מסתברא לפי קצורי שבזה הדין יש לתפוס בפשי' כרש"י דמצו מעכבי כיון דאפשר דר"ת נמי מודה לרש"י וכמ"ש הר"ב כ"ש וכנר' מדברי מרן הקדוש · ואם זה הבא להסתחר דרך עראי הוא מבני מלכות אחת אלא שהיא מחולקת לשרים כגון במדינות הללו של התוגר יר"ה בזה אתאן לפלוגתא דרבנן בתראי דלמר אית ליה כיון שהם חלוקים לשרים הו"ל כב' מלכיות והדרן לדינא דב' מלכיות וכמדובר ולמר אית ליה דבמלכות א' דמי וכ"ש לא מצו מעכבי הנה גם בזה לפי קצורי יש לדון בכל ספיקא דדינא דאיכא בין יחיד ורבים הגם הלום שהרב מהרי"ך הורה גבר בזה החלק לעשות להיש האורח הרחקה בכל הכתוב בד"ק ועיי"ש בד"פ נ"ר אחרי בשי' הרלפה עם שאיני כדאי לחלוק ע"ר מ"מ הריני דן לפניו בקרקע דלאיי לא נופל הוא ח' הזה מידי ס' ופלוגתא והדר דינא בכל מקום מ"ח שיש בין הבכור והיחיד :

אלא דאכתי בדין זה אתאן לפלוגתא אחריתי דאפי' את"ל דלא מצו מעכבי מ"מ לפי"ד מהר"ש ן' חסון עכ"פ יתחייב לשאת עמהם בעול לפי הממון שמסתחר בו דלכ"ע אין לו להסתחר חנם ומיד הוא מתחייב ולפי"ד הר"ב בית דוד לפחות לאחר יב"ח וכפי מה שהעלינו בדעת מהרש"ך ז"ל ג"כ יתחייב עכ"פ לדעת ר"ת לשאת בעול לפי הממון שנו"נ בו אלא דלפי משמעות מהרשד"ס ומהרמ"א ומהרימ"ט ודעמייהו כל שהם תחת מלך א' פטורים גם מכל מיני פרעון ולפי"ד מהרשד"ס ר"ת מודה בזה וכ"ש מידי פ' לא נפקא דשמא לכ"ע בר תשלומין הוא עכ"פ ושמא דלרש"י לאו בר תשלומין ושמא לר"ת נמי לאו בר תשלומין ולכן גם בזה יש לדון בכל דיני הספקו' בפלוגתא דרבוותא דאיכא בין הבכור והיחיד :

ואם זה הבא להסתחר נשתהא בעיר יב"ח כבר כתבתי משפטו לעיל ועתה הריני בא כמוסיף מה שפטרו הרב מהרש"ח בסי' ט' דאף לדעת הנ"י דמתחייב בשוהא יב"ח מ"מ הרי כתב הוא ז"ל דכל שהמס קבוע ואינו מתרבה בשבילו אינו כאנשי העיר למסין ותשחורת וכתב עוד דאף שהריב"ש בר' שחולק ע"ז מ"מ היחיד המוחזק מצי לו' ק"ל ואף הכלל גדול בידינו דהרבים מוחזקים לגבי יחיד משום דמוחרקייהו בטפסא דמלכא מנח ובכל ס' ידו על העליונה והקהל דאתו מחמתיה ידם בידו הנה בנ"ד לא שייך יד המלך בזה לפי שהמלך אינו רוצה שיפרע שום יהודי בב' מקו' ואם יפרע במקום דירתו אינו רוצה שיפרע במקום אחר דמסתמא אין המלך רוצה לגזול ודבר המלך מרוצה ומפויס מצד החילוני' בפרוע פרעות בים' הדרים במקו' ובינו להרשו אינם באים אלא מכחם דכיון שדרו בעיר יב"ח חייב לפרוע עמהם ובזה הדר דינא להיות היחיד מוחזק ומצי לו' ק"ל כהרב הנ"י ובשלמא אם המלך היה או' שלא היה רוצה שאלו החילונים יפרעו במקום דירתם רק בלהרשו אז היינו דנים כההיא דת"הד דהרבים הו"ל מוחזק' וכו' והסכים עמו מהר"א ן' באחמיאס וכו' זהו תמצית דבריו עיי"ש :

מעתה אל חובת ביאור בילד הדין נותן בכל דוכתא דאפליגו רבוותא בדין הנוגע בין הבכור והיחיד מי מיקרי מוחזק אם היחיד שבידו הממון או הרבים דאלים ונפיש חילייהו ומילתא דלא ה"ס כתובה בספרן של צדיקים ומרגלא בפומייהו דרבנן לו' דבכל מקום הרבים מוחזקים כאשר האריך בזה הר"ב מ"מ בח' ו' יע"ש וכבר לעיל בסמוך בתיבות מאי דחדית לן הרב מהרש"ח בזה שאם פורעים במקום דירה תו לא הו"ל הרבים מוחזקים וכו' וגם ראיתי להר"ב ברם שלמה בדרי"ח ע"ג כתב דלא אמרו רבים מוחזקים רק לענין המס והביא דברי מהרש"ח הללו וכתב שהאו' הפך מזה אינו אלא טועה והכריח הענין מדברי מהריק"ו עיי"ש ומילתא אגב אורחי ראיתי לו ז"ל שתמה על הר"ב פ"מ ח"ב סי' קי"א דקא פסיק ותני בפסק הגאבילה דהרבים הם מוחזקים ובנר' שלא ראה דברי מהרש"ח ואת שמו לא הגיד ובעת כ"ע וכתב עוד ושוב מצאתי למהר"ם ד"ב סי' ל"ב שמסכים עם מהרש"ח וגדולה מזאת כתב שם בשם מהריב"ל י"ש וכן דעת הרב מהריב"מ והר"ב בנ"הג שהוא ה"ח הפוסק שהביא הרב מהרח"ש אבל הר"ב מהרח"ש בת"ח ח"א סי' ס"ה דחה זה מהלכה והעלה דאין שום אחר מהפוס' דלא יאמר דהרבים הם מוחזקים יע"ש ובסי' נ"ה ובח"ב סי' ב' וע"ל אבל אפשר שהוא מודה למ"ש מהרש"ח ודוק עכ"ל ולמ"ד גדולה מזאת איכא למרמי על הר"ב פ"מ שהרי בח"ג סי' ט' כתב וז"ל ואי תימא הא כללא אית לן דבכל פלוגתא דרבוות' בענין המסים הקהל מיקרו מוחזקים וכו' אמינא דבנ"ד לא מגנא ולא מללא דהרי כל טעם דהרבים הוו מוחזקים משום דמוחרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח וזה לא שייך אלא בשמחלוקת הפוס' הוי בענין הדין כגון שיש ספק אם חייב לפרוע בנ"מ או בנכסים שאינו מסתחר בהם וכיוצא אז הרבים מוחזקים לומר ק"ל כפוסקים דמסייעו לן מט' דמוחרקייהו וכו' והמלך מוחזק המכס בנ"ד שהפיטור הוא מפאת המלך שאינו רוצה שיפרעו העשירים יותר על נ' גסים וכו' העשירים יאמרו ק"ל וכו' כיון דבכהון בזה לא שייך לו' שהמלך מוחזק כיון שהמלך עצמו הוא הפוטרם היאך נחייבם מט' דמוחרקייהו והביא ראיה מדברי מהריב"ל וכו' וכתב עוד וז"ל לא זו אף זו אמינא דאם בעיר הזאת שנשאלה שאלה אינם מחלקים בקביעותיהם בין בשהם על עסק חלק היחיד מהמס שעדין לא פרעוהו למלך בין בשהם על שאר עסקם והוצאות הקהל שאינם נוגעים למכי המלך אז יש טעם אחר לשלא יקראו

הקהל

הקהל מוחזקים והוא גלמד מדברי מהריב"ל והביאם הר"ב מ"מ וכו' ע"כ והנה זה החי' הב' הוא עצמו מ"ש מהר"ס ד"כ כאשר ור' הרואה הרי לך דהר"ב פ"מ דעת שפתיו ברור מללו בב' החי' דמשמע דאית ליה דלא משוינן לרבים מוחזקים אלא למס הנוגע למלך דווקא ואפילו בנוגע למלך אם אינם מחלקים בתביעותיהם לא מיקרו מוחזקים וגם כשהמלך פוטרם אינם קרויים גוחז' ומינה ילפי' במי דהיכא דאמרינן דעת המלך שהוא פוטרם כי לא יחפוץ שיפרעו בב' המקו' תו לא מיקרו מוחזקי' והשתא תיקשי דהיכי פסיק ותני בח"ב דהרבים הוו מוחז' בענין הנאבילה :

ולבי רויקינן שפיר וראה לע"ד שאין מכל אלא תפיסה על הר"ב פ"מ שהרואה יר' שם בח"ב קס"י קי"א שכתב וז"ל ומה גם דלו יהיה כי אם שיהיה הדבר שנוי במחלוקת וכו' הו"ל יחיד המרין עם הרבים וכו' והרבים הוו מוח' איברא דביחיד שאינו מאותה המדינה יש ויש בדברי הפוסקי' אי בכה"ג מיקרי יחיד המרין עם הרבים אבל להיות שהוא משנה שאינה לריכה לא אאריך פה כי במ"ש יש די לקיים הנאבילה וכו' עכ"ל הנך רואה כי הרב תבר לגזויזה דכ"ד דלא מיקרו הרבים מוחז' ממה שחי' ביחיד שאינו מאותה העיר ואמר מר כי להיותו מש' שאינה לריכה ביון דבלאו ט' דרבים מוח' בדין הוא לקיים הנאבילה א"כ ה"ה דהוא מלי במי למתבר לגזויזה מאותם החי' והתנאים דבל דלא הוו מסים המגיעים לברם אל המלך דלא מיקרו הרבים מוח' אלא דלא חש להאריך דהעיקר' לא מסתמיך מר להאוא טעמא דרבים מוחז' בלל :

מכלל הדברים הדאת לדעת שהר"ב פ"מ ומהר"ס ד"ב הסבימו למה שחי' המ"מ בח"ו תנאי ג' דבל שאין הרבים מחלקים בקביעותיהם באשר נוהגים היום אין הרבים מוח' וגם התייר הגדול הרב הקבי"ב הובאו דבריו בתשו' הר"ב פ"מ ח"ג סי' ס"ח הסבים לזה החילוק ובתב שהסבים עמו בזה רבו הרב המופלא אבי התעודה מהרימ"ט ז"ל ואף שה' מהרח"ש חולק על זה ובתב שלפי הנר' דמהרא"ש ומרא"ב"ח לא ס"ל הכי מ"מ רבים הם אשר אתנו רבנן בתראי שהסבימו לזה ה"ה מהרימ"ט ומהריב"ע ומהר"ס ד"ב והר"ב פ"מ והרב הקבי"ב והר"ב פמ"א בח"א סימן קב"ג יר' שהסבי' לבל תנאי ומשפטי הר"ב מ"מ ומהר"ס ישראל בס' משאת משה חח"מ סימן ע"ג ומהר"ס המאהרולאו ז"ל ונר אביו בס' ברם שלמה יחד בולם הסבימו לזה החי' וא"ב מסתבר לדון בוותייהו דרבים ניבהו לגבי מהרח"ש ולא יהיה אלא מחלוקת מ"מ בבר מודעת זאת היבא דבהא פליגי אי הוי מוחזק אי לא הוי מוחזק אין לו' ק"ל ביון דבהא פליגי ובמ"ש התייר הגדול בבנ"הג ח"מ סי' ב"ה בבללי הק"ל אות מ' ובמ"ש בכ"ד דפליגי רבותא ברבים אי האירנא דאינם מחלקים בקביעותיהם הוו מוח' אי לא לא מ"ל ק"ל ביון דבהא פליגי והיבא דקאי ממונא ליקום ועוד שאף מהרח"ש שחולק על הר"ב מ"מ מבל מקום עב"פ יודה לחי' של מהרח"ש דבל שהיחיד פורע במקום דירתו תו אין הרבים קרויים מוחזקים ובמדובר ובמ"ש הר"ב ברם שלמה באופן עלה בידינו דבזמננו זה אין הרבים מוחזקים לבולהו רבותא ואם האיש האורח פורע במקום דירתו אפי' מהרח"ש יודה :

ואחרי הודיע אלהים אותנו בל זאת בבל החי' דינים לעשות בהם משפט מעתה נרדפה

מנהגן של ישראל ולהיות שאין הפנאי מסבים עמדי לא אאריך במה שהיה מקום אתי לשאת ולתת בפלפלת בל שהוא לבל הדברות הנאמרים באמת בזה בספרי הפוס' ולא אעלה על דל שפתי רק תמלית העולה מדבריהם בתורת המנהגות והומר בי רבו העדויות בזה מרבנים ועצומים במשפט המנהגים ובאשר הובאו דבריהם באורך בס' בתי בהונה סי' ב"א ובס' בית דוד סי' ר"ן ובס' ברם שלמה סי' פ"ב ופ"ג אשר עמדו על מנינם למנין שהדיא אלין והם הרב מהרא"ב"ח ח"א סי' ט"ל ומהרא"ש בסי' ס"ט בתבו דמנהג פשוט בבל מקום שלא לפרוע מהנבסים הנשלחים בשום מקום במקום ההוא שמשתלחים שם ובן העיר מהרש"ח בסימן ט' דמנהג פשוט בבל המקו' שבמקום שאדם דר עם אשתו וב"ב בקבע שם פורע המס ואפי' ילך למרחקים ויעמוד שנה או שנתים אפ"ה פורע במקום דירה בפי ערבו משלם ואינו פורע במקום שנ"ו שום מס וכו' ובענין זה בתב מהרש"ך בח"א סי' קפ"ד ובח"ב סימן ב"ה וב"ב הר"ב משפטי שמואל בסי' ב' וס' וביאר הוא ז"ל טעם המנהג שמחלו בני המדינות אלו לאלו ולא מלינו שום עיר תעבב לחברתה בי א"א לעולם להתקיים אלא ע"י משא ומתן שבין עיר א' לחברתה ומסתמא מחלו זה לזה ומקבלין דין מן דין יעש"ב :

גם מהר"ס אלשיך ז"ל בסי' ס"ה בתב שלא נשמע בדבר הזה לא במקום ההוא ולא זולתו לתבוע לב"ו בעיר אחרת אפי' שהא יב"ח וויותר לא מטעם עבובו שם יב"ח ולא מט' פסקת לחיותאי יע"ש גם הר"ב מ"מ בדף י"ג ע"ד בתב וז"ל ומיהו במקו' זה לא ראיתי מדקדקים בזה ב"ב ובמה באים מארץ מרחקים ועמדו ימים ושנים וחוזרים לבתיהם אין דורש ואין מבקש מהם אא"ב לא באה אשתו עמו ע"ב :

גם הרב המבי"ט בח"א סי' ע"ז בתב וז"ל וא"ב המנהג ידוע ופשוט במקום זה בלפת שבל מי שאינו דר במדינה עם בני ביתו אינו מיגלא מס עם בני העיר בלל ובלל ע"ב ובסי' פ"א בתב וז"ל והמנהג ג"ב במדינה הוא שאינו פורע אלא מי שידוע שבא להשתקע ולא למי שהוא עומד לילך למקום אחר ע"ב :

וב"ב מהריט"ז בסי' קע"ו וז"ל ואע"ג דאפשר דמן הדין הי"ל לפרוע דביון שהוא ב"ו שם במתונו חייב במ"ש בת"הד מ"מ השתא דבל גלילות ישר' ודמשק בבלל אינם נוהגים בן ואין פורע מס מי שאינו דר במדינה ואפי' יהיה ב"ו בל השנה בולה במדינה ואינו פורע אלא גאבילה דבר מועט במקום שנהגו אבל משים לא שמענו מעולם וכו' ע"ב הרי לך עדות נאמנה מרבני מדינות ערבישאתן והם הרב המבי"ט ומהרמ"א ומהריט"ז יעידון יגידון שבך פשט המנהג באלו המדינות בבל מה שהעידו רבני קוסט' ושאלוניקי ובן העלו רבני אחרוני זמננו ה"ה הר"ב פמ"א ח"ב סי' ט"ו והר"ב נאמן שמואל סי' ל' ובתב ז"ל בשם מהרימ"ט שאפילו בעיר שבסוף גבול המלבות במשך אחר הסבמת קוסט' ושאלוניקי שהם עיירות גדולות :

ואף שמהריט"ז בתב שם דאם עתה רוצים לקבוע מנהג חדש לקחת מבל תפוסות הגולה ולהשוותם גזרותיהם גם ראו' והיה בא' מהם אבל לעשות לו לבדו זו אינה תורה וכו' ע"ב הנה מדברי רבני הפוס' מתברר דלא מלו לבטל מנהגם ובן העלה הר"ב ברם שלמה בסי' פ"ב ופ"ג וז"ל מ"מ אין אנו יבולים להבחיש

המוחש

המוחזק שהוא מנהג פשוט בקוסט' ואינדרנוס ושאלוניקי שאין תובעין שום מס כלל לשום אדם הבא לעיר אחרת שג"כ בעיר וקובע לו מקום בחנות למכור על יד אא"כ איש וביתו בא וכל אשר להם הכי הוא דאז מיקרי בן עירם לשאת עול המסים כמו הם וא"כ דין הוא שכל העיירות שסביבות המדינות הלז שהם קוסט' וכו' יהיו נגררים אחריהם וכ"ש גם אנשי בילוגראדו צריכים לנהוג כמנהגם ואם בעבור הסכמתם כבר כתבתי למעלה דאין כח בידם לתקן נגד מנהג פשוט במדינות הגדולות הנז' ואם תמצא בראשונים ז"ל שיש כח ביד בני עיר א' לסגור דשא באנפי עיר אחרת עד שיקבלו עול המסים הוי' במקום שיש להם תקנת הישוב ולא שייכי בכרגא ואע"ג שכתב מהרשד"ם דטוב ויושר להתרות עליהם תחלה כדברי הרשב"א ואם לא ירצו יעשו כמ"ש מהריק"ו לסגור דשא באנפייהו היינו מדינה דגמ' אבל אם יש מנהג פשוט שלא לקבוע מן החיצונים וכו' ואין כח ביד בני העיר לעכב בידם בשום צד כלל ועיקר וכו' ע"כ וכזה הרב מהרי"ך בס' ב"כ לפי המתברר מדברי הפוס' שאין לבטל מנהג שלא מדעת הנתבעים :

ועוד זאת חדית לן הרב מהרי"ך דאי מספקא לן מנהגא דההוא אתרא עולם נידון אחר רובו ומעין זה כתב הר"ב בדרש שלמה שלא יתחייב האיש האורח אא"כ יהיה בעיר ההיא מנהג פשוט ומבורר שכל הבא להשתכר שמה נושא בעול המס עמהם וכו' ע"כ וכתב הרב דבר משה בח"מ ח"ג סי' י"א דאם יפול ס' במנהג או בהסכמה אין לחייבו מספק דאין לך אלא במה שנהגו :

גם הר"ב משאת משה בחח"מ ס' ע' כתב ואע"ג דאיכא למ"ד דמדינה איכא חובה בשהיית יב"ח ואפי' אין ב"ב עמו סוגיין דעלמ' לאו הכי ריהטא וכבר עינינו הרואות רוב קהלות ישראל דמעלמא קא אתו גבייהו וקא משתהו בהדייהו רבות בשנים ואין דובר אליהם דבר וכו' מינה לא נזוע והכי נקטי' וכו' ע"כ וכן דעת הר"ב אדמת קדש בח"ב סי' י"ו וכן דעת הר"ב בית דוד :

ומתברר מדברי הפוס' דבין בממון קבוע בין בממון עראי בין שאין בעליו עמו בין אם בעליו עמו ואפי' שהו יב"ח ויותר כל שאין בני ביתו עמו בכולהו פשט המנהג שלא לפרוע כי אם במקום דירה ולא במקום שנ"ו וכמ"ש הר"ב נהרי"ך בדף נ"ט ע"ג וכמו שנר' מדברי הר"ב בדרש שלמה ומדברי רבוותא קמאי ובתראי :

ואחרי הודיע אלהים אותנו כל זאת נבוא לענין שאלתנו שמעלת פרנסי עיר תהלה אר"ץ יע"א באים בטענה על ראובן לאמר כי הגאבילה היא בעד הסחורות שמביא מעיר תהלה בבל יע"א ומוכר בא"רץ ומוליכים כאן ושולח שם אבל אם קונה סחורות בא"רץ בזול ומוכר שם ביוקר ע"ז באים לחייבו במסי העיר להיות הוא בא' מתושבי הא"רץ ולדידי תמיהא לי מילתא דאם מחמת מה שקונה ומוכר תוך עירם באים לדונו כתושב ולהיותו בא' מהם לפרוע פרעות משא מו"ם משלם א"כ למה נחזור לדון אותו כנכר לשלם גאבילה ג"כ על הסחו' שמביא מבבל לא"רץ ומחזיר לבבל להיות לוקה בכפלים דאטו תושבי א"רץ הם פורעי' גאבילה הא ודאי לא כיון שפו' ממו"מ מכל אשר להם ולכל המרבה לא הו"ל לחייבו כי אם להיות כמותם ולשאת על שכמו במסי ועולי העיר משלם :

ואף לזאת אחרי הגלות כל מאי דכתי' לעיל יר' שאין ראו' מתחייב במסי ועולי העיר לא מן הדין ולא מן המנהג דמן הדין כבר נתבאר דהיינו בקרא ממון קבוע רק יושבי חנויות המוכרים ע"י הב"י א"כ כשהממון אינו מחזירו עמו לעירו ושתים זו ליתנהו בנ"ד והא לא הוי אלא עראי ובעראי וכ' תחת מלכות אחת אף שהיא מחולקת לשרים בעין מדינותי' אסיקנא לעיל דלא יפרע כי אם במקום דירה ולא במקום שנ"ו כו' :

ועוד יש לפטרו ממ"ש הרשד"ם בסי' אמ"ת וז"ל ועוד אני או' כי בשלמא באותם המקו' היה כח שוה למחות ליהודים כמו לגוים אבל תושבי היסקו'פייא אין כח בידם למחות לא בערלים מוכרי אלו ולא בישמעאלים הגל זאת יתאפק ה' שבשביל שאני זכר הפסדתי שהם יבואו כל בני נכר יקחו עור' או מה שירצו ברצונם ואין מוחה בידם ועדת ישר' ילקה מד"אד עליהם חלילה ועתידים ליתן את הדין וה' יכפר אם לא ישובו ח"ו מדרכם זה הרע ע"כ וקצת מזה ג"כ כתב ג"כ הר"ב משפטי שמואל סי' ן' יע"ש וא"כ בנ"ד שאין ביד תושבי א"רץ למחות בסוחרי גוים הבאים מקני הארץ ונ"ו בסחורות לקנות ולמכור בתוך העיר מה להם כי יזעקו לאיש באחיהו העברי וכי בשביל שאני זכר הפסדתי :

ועוד יש מקום פטור לראובן מהטעם האחר שכתב מהרשד"ם שם וז"ל וכ"ש שאין כופין אותם לפרוע שום מס כמ"ש הרשב"א סי' תרס"ד וכו' עד לכן כתבתי כי מי שירצה שלא לעור עיני שכלו יורה יורה כמה רע עושים בני איס'קופייא שהרי צריך להבין מאיזה טעם באו חז"ל ורבו' הפוס' לכתוב כל אלו הדינים אלא כי יסוד כל אלו הדברים חוזרים על עיקר א' דדינא ד"ד והמלך גוזר כל מי שאינו פורע לו מס או כרגא לא יסתחר ויתעסק בעיר וזה הלשון כ' הרשב"א שם וז"ל ועיקר דברים אלו מן היסוד שאמרנו שאנו רואים וכו' עד באלו אמר המלך שאנשי העיר שמעלין לו מס כרגא יסחר ויתעסק בה ולא אחרים וזהו דין רב כהנא בדין הנהו ממוראי ע"כ הרי לך בפי' שלא אמרו כך אלא לפי שכך דעת המלך שלא יסחרו בארצו ובממשלתו אלא הפורעים לו ולא אותם שאינם פורעים לו והחרד וירא אל דבר ה' יבין כי באלו ארצות המלך יר"ה לא שייך דבר מזה כי היא עיר פרוצה שוה לכל לפורעים מכם כמו למי שאינם פורעים לו מס כולם באים ומסתחרים והולכים ושבים ואין מוחה בידם ואין דובר אליהם דבר ועוד שאנו עבדי המלך יר"ה כמותם וא"כ מן הדין הגמור עוברים על התורה אם מכריחים אותם ליתן שום מס עכ"ל וכיוצא בזה דקדק ולמד מהר"ם אלשיך ז"ל בסי' ס"ה מדברי הרשב"א הנ"ל שהוא באלו אמר המלך וכו' עיי"ש הרב המבי"ט ז"ל ח"ג סי' י"ז הנ"ל שאלת על עיר שהסכימו שכל מי שיבוא מעיר אחרת להסתחר בעיר בחנות ויעמוד ל' יום שיסייע במסי העיר אם רשאים להסכים בכך וכו' עד ובשבא א' מעיר אחרת ופותח חנות בעיר של המלך שפורע לו מס פותח ויש רשות מן המלך לכל מי שפורע מס גולגלתו שיסחר במקום שירצה וזהו כמו ד"ד ואינם יכולים לעכב עליו ולעשות הסכמה כזו ע"כ :

וא"כ הרי מטעם זה יש לפטור לראו' דידן מט' דינא דמלכותא והנך רואה שהרב המבי"ט הפריז לפטור מטעם זה אף ליושבי חנויות שהוא קרוי ממון

ממון

ממון קבוע אף שאינו אלא למשך ימים כדכתי' לעיל :

איברא לפי הנראה שהרב מהרשד"ם ז"ל נראה כסותר את עצמו מסימן תמ"ה הנזכר לסימן ת"ז שהרי כתב בסימן ת"ז על ענין בני יאנינה שהיו מתרעמים על הסוחרים הבאים שם ומפקיעים חיותם שעם היות שדינים אלו היו בזמנים ההם שהיו היהודים קצתם תחת שר אחד וקצתם תחת שר אחר אבל במלכות זה שפותחים פתח לכל באי עו' נראה שאין דינים אלו נוהגים על הדרך שהיו נוהגים בזמנים ההם וראיה לדבר הנגורה שיש שם סחורת הסנפי"ש ואין ישר' אשר שם מוחים ביד מי שרוצה לקנות עד שעלה ממה שהיה שוה ה' שנים או יותר וכן מכ' ושאר מקו' מהמלכות הזה והטעם שאינם יכולים למחות ביד התוגרמים ויתר הגוים למה תלקה מד"אד על ישר' וכו מפני שאני זכר הפסדתי וכ"ש שדין המלכות כן הוא שכל סוחר יוכל להסת' במקום שירצו וכו' אלא שראיתי להרשב"א ז"ל שכתב שבתחי' מתרין אותם שלא יתעסקו בגבולם מפני כי לולי הם יתעסקו ויסחרו בני העיר וזאת ויהיה להם ריוח וטוב הארץ ואם ירצו להתעסק שם יהיו כא' מהם ויפרע עמהם כפי הממון שמתעסק שם וכו' גם בנ"ד נר' שה"ה והוא הט' כ"ש שיש לסמוך על מהריק"ו ז"ל שאם תגבר יד בני העיר לסגור דשא באפיה הרשות בידם אע"פי שלבאורה נר' דבר תמוה מאר מ"מ מי יבוא אחרי המלך וכו' וע"כ אני או' שביון שהאמת הוא שנמשך להם לבני יאנינה נזק מהסוחרים בנז' בשאלה אפי' שיש ג"כ מבני בני הארץ שהולכים ואין לאל ידם לעכב מ"מ יכולים לו' אין פורענות באה לעו' אלא בשביל ישר' כי אין עיני גדולי הארץ תושבי המלכות כי אם על ישר' וא"כ נר' בעיני טוב וישר לעשות כמ"ש הרשב"א להתנות לסוח' הבאים שם אם ירצו לפרוע כמו שהם פורעין מוטב ואם לאו הרשות בידם ע"ד מ"ש מהריק"ו ע"כ והרי זה סותר את עצמו להדיא:

וראיתי להר"ב נאמן שמואל בסי' נ' ונ"ג שעמד בזה ויישב הוא ז"ל דבסי' ת"ז מיירי לענין מסים וארנוניות ובסי' תמ"א מיירי בגאבילה שאינה באה מן המלך יר"ה כמ"ש בסי' תמ"א וז"ל ועוד תמהתי שכל זה אינו צריך למסים ואר' הבאות מאר המלך וכו' ע"כ ועם בקשת המחי' מהדר גאונו לא הונח לי שהרי הרואה דברי מהרשד"ם שם יראה שבתחי' דן לפטרם מכל מיני מסים שכ"כ וז"ל ובס' הג' כתב וכו' למדנו כי לבני איסקיפוי"א אין דין לעכב לאנשים מבני ישר' למנעם שלא יבואו להסתחר ברצונם וכ"ש שאין כופין אותם לפרוע שום מין מס כמ"ש הרשב"א בתשו' וכו' וכן לקמיה חזר וכתב וא"כ מן הדין הגמור עוברים על התורה אם מכריחים אותם ליתן שום מס וכו' ושוב באחרונה חדש בה דברים וכתב ועוד שכל זה אינו אלא למסים הבאים מאר המלך יר"ה אבל לא גאבילה לחברת ת"ת וכו' ע"כ הרי נר' שעד עכשיו מטין דבריו לפטור מהנהו תרי טעמי אפי' למסי המלך שהיה השכל מחייב אותם והשתא חדית דשאניא ההיא שאין הפרעון למסי המלך והדרא קו' דאיך פטרינהו ברישא ממסי המלך מט' בשביל שאני זכר וכו' כיון דאיכא לרחויי מ"ש בסי' ת"ז דעיני א"ה על יש' ואין פורעים וכו' :

וראיתי להר"ב בית דוד בסי' ן' שעמד גם הוא בסתירת תשו' מהרשד"ס הללו וכתב דההיא דסי' ת"ז זו משנה ראשונה והדר ביה מינה שהרי

ב' בסי' תמ"א כתבתי זה לפי שאפ' שיטעה איזה תלמיד שלא שמש כל צרכו ויאמר הרי שכתב שאחר שמתרין וכו' לכן כתבתי שמי שירצו שלא לעזור עיני שבלו יורה יורה וכו' כי יסוד אלו הדברים וכו' דרונא ד"ד ע"כ הרי מזה נראה שחוזר בו הרב מדברים הנז' שכתב בסימן ת"ז וא"כ ראוי לתפוס בסי' אמ"ת שבאחרונה:

עוד כתב הר"ב ב"ר להשוות נ"ד עם ההיא דסי' ת"ז וז"ל ועוד דאיכא למימר דמ"ש בסי' ת"ז הוא כששוהים הסוחרי' שם יב"ח כי כן נר' ממ"ש תחלה גדרי הפיטור ולא זכר בתוכם גדר פיטור זה וא"כ י"ל דמ"ש שם לחייב הסוח' הוא מיב"ח ואילך וא"כ בנ"ד שאין שוהים יב"ח אין להם חיוב של כלום :

ודברים הללו קשים הם בעיני לפי קוצרי כמ"ש כי כן נר' ממ"ש תחלה גדרי הפיטור ולא זכר בתוכם גדר פיטור זה שהרי אין גדר זה פוטרו מלפרוע עמהם דאף שאינו מתעכב יב"ח מלו בני מתא לעכובי עליה וכמ"ש בפל"י בר מתא אב"מ מלי מעכב והיינו דלא שהא יב"ח ועוד דהא הרשד"ס ס"ל בשוהה יב"ח אפי' שאין נ"ב עמו ואין דעתו להשתקע הרי הוא בתושבי העיר לכל מסיהם ועולותיהם וההיא תשו' דהרשב"א דמתרין וכו' העמידה מהרשב"ס גופיה בסי' ת' כדלא שהה יב"ח ודייק לה מדברי תשו' הרשב"א וא"כ מאי מייתי מינה לחייב בסי' ת"ז לפי"ד הר"ב ב"ר דההיא כדשהא יב"ח מיירי וממקום אחר בפשיטות הו"ל לחייבינהו מדתנן בבתרא כמה ישהא בעיר ויהיה כבני העיר יב"ח ומה מקום מנא לפטרם תחלת דברי פיהו מט' בשביל שאני זכר או מט' דמלכות זו עיר פרוצה דזה לא יועיל לפטור רק למאן דאתי אתיגריה והרי הוא כגר דלא שהא יב"ח אבל בששהה יב"ח הרי הוא כבני העיר ממש באופן שדברי הר"ב ב"ר תמוהים הם בעיני ולא יכלתי להולמם :

עוד כתב הר"ב ב"ר שאף בסי' ת"ז לא ב' שמתרין תחלה וכו' אלא מפני ב' דברים שעושים נזק לבני העיר שפוס' לחיותם וגם שמתרבה המס לבני העיר בשבילם כמבואר בדבריו ז"ל שכתב שביון שהאמת הוא שנמשך לבני יאנינה נזק מהסוח' כי אין עין גדולי הארץ תושבי המלכות כי אם על ישר' וכו' וא"כ כיון שבנ"ד אין שום א' מאלו לא הפקעת חיות ולא ריבוי מס בשבילם וכו' יודה שאין לחייבם לסוח' הנז' בכלום לא ע"י התראה תחלה ולא ע"י סגירת דשא וכו' ועוד דס"ם לא אמר הרב לחייבם אלא לסגור דשא באנפייהו ע"י השר אם יש לאל ידם אבל אם אין להם יכולת ע"י השר אין יכולים לכפותם לפרוע בדין תורה וכ"ש הוא מלבר דס' זו דלסגור דשא ע"י השר לזר נחשבה בעיני כמה רבנים ז"ל ובפרט הרב המבי"ט ז"ל ח"ג סי' ל"ה וביותר בעיני הרב"י ז"ל שכתב בבדק הבית וז"ל ודבריו תמוהים בעיני היאך יופקר זה להתגבר עליו ע"י השר ושלא ע"פי ב"ר ואע"פי שהפריז הרב ז"ל על מדותיו להתרים נגד החולק ע"ד לא בשביל זה אמנע מלכתוב הנז"ל כי מלאכת שמים היא ואין משוא פנים בדבר הנה מלבד זה הרי בני הסעאן ידוע הוא שאין לאל ידם לסגור דשא עי' שרים ואין להם לב"ד לחייבם בדין עכ"ל :

הנה טעמים אלו שכתב הר"ב ב"ר יספיקו ויועילו לנ"ד דהכא במי אין המס מתרבה בשביל אדם יתירי ולא הפקעת חיות כדבעי' למימר קמן ובכל כי האי מודה מהרשד"ס דפטיר ועטיר ראו' דירן וגם במי בנ"ד לא מלו למסגר דשא באנפיה ע"י השר :

וראיתי

וראיתי למהר"ם ן' חסון ז"ל שכתב בסי' ל' וז"ל ואין להקשות ולו' דזיל בתר טעמא דכיון דטעמא דמילתא הוא לפי שכוונת המלך שלא יתעסקו אחרים כאן שאנו רואים שכוונת מלכנו היא שיתעסקו אין כאן טענה כלל לזה או' דהא ליתא מתרי טעמי חדא שאין אנו יודעין כוונת המלך אלא כתוגרמים שאינם פורעים כסף גולגלתא אלא לישראל מאן לימא לן דאם היו מוחים בפניו מה היה משיב ע"כ אחר כך ה מכבוד רבנותו הרואה יראה שמהרשד"ם אמרו אף לגבי ישר' והוא עצמו בסי' ל"א אמרו וז"ל ואפי' למ"ש הרשד"ם שהמלכות הזה אינו מקפיד ורוצה שכולם יבואו ויתעסקו בלבבם אפי' חוץ למלכות מ"מ יספיק לשלא יוכלו למחות בידם אלא שלא יסייעו במס המתרגשת על היושר' מחמת הממון למה לא יתנו חלקם ואם יכחישו ויאמרו שאינו מתרבה להם מס מחמת זה לזה בשוב ונאמר שהרי כתבו הפוס' שכתבנו לעיל דמלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא וכעין זה רוצה שמי שנותן המס ירויח וכן במי מלר שהוא פוסק חיותם וא"כ דין הוא שיסייע עמהם דודאי כל אלו הפוס' שכתבנו לעיל שאמרו שאם הוא מרויח חייב הוא לתת מיד לא מיירי שמתרגש להם המס דא"כ מאי אתא לאשמועי' והוא דבר שאינו שמפני אדם אחד ודאי לא מתרגש ומ"מ חייבוהו אלא כתבו זו קרוב הדבר שודאי השרים נותנים עיניהם בהלבשות גדולות ובאנשים הרבה הבאים שם עכ"ל ולא הבנתי דבריו שהרי מהטעמים הללו כתב מהרשד"ם להריא וז"ל למדנו כי לבני איסקופייא אין דין לעכב לאנשים מבני יש' למענם שלא יבואו להסתחר בארצם וכ"ש שאין כופין אותם לפרוע שום מס וכ"כ לקמיה וז"ל וא"כ מן הדין הגמור עוברים על דין התורה אם מכריחים אותם ליתן שום מס ע"כ הרי להדיא כתב דלא יוכלו לעכב ולמחות בידם וכ"ש שלא יפרעו שום מס ואיך כתב מהרשב"ח דזה יספיק לשלא יוכלו למחות אבל לענין פרעון יפרעו ושמא דהרב ז"ל כחולק על מהרשד"ם בענין זה בא ואמר דאף שנודה לדבריו כמ"ש שהמלכות הזה אינו מקפיד אפי' לגבי אנשי ישר' מ"מ הורי לי מיהא דבענין פרעון מיחייבי ומ"ש דמלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא וכו' לשיטתו אזיל דחשיב מלכות מוחלקת לשרים בב' מלכיות ומ"מ הא כתי' לעיל דיש רבים ועצומים דפליגי בהא ויחיד המוחזק מלי לו' ק"ל כמדובר לעיל באורך גם מ"ש דמלר שהוא פוס' לחיותם מחוייב לפרוע וכו' הנה כבר הארכנו לעיל לבאר דבמלכות א' ליתי לט' דפ"ל ואף לסי' ר"ת וסי' דס"ל דבפרעון עמהם תליא מילתא מ"מ לא ימנע מהיות מחלוקת בדבר דלרש"י כל שהם תחת מלכות א' תו ליתא לטעם פ"ל ולדעת מהרשד"ם וסי' אף ר"ת יודה בזה בכל אשר הארכנו למעלה :

נקוט מיהא מדברי מהרשב"ח הללו דבעבור אדם יחידי אין המס מתרבה ולא שימת עין המלכות אא"כ יהיו הלבשות גדולות ואנשים הרבה וא"כ הדרן לראתן עלה כי בדין יש ויש לפטור לראובן דידן מההיא דמהרשד"ם דסי' המ"ת ולא תברא ההיא דסי' ת"ז דא"ל דלא אמרו התם אלא בשביל שבאים אנשים סוחרים דבכל כי האי עין א"ה שלטא עלייהו משום רביתייהו וגם פ"ל ומקפחים פרנסתם להיותם רבים לא כן באדם יחידי כראו' דידן דפשי' דלהיותו יחידי אינו גורם שימת עין וגם להיותו יחידי כ"ונ בעיר גדולה אינו מקפח פרנסתם וזה ברור לע"ד :

ואף אמנם שהוא ראו' דידן יב"ח ויותר אל הסיקנא דכל שבא להסתחר וזכינה מסכיה ואין כ"כ עמו דפטיר ועטיר ומנתא דמלכא לא יתרמי עלוהי ואף דניהב להו דירהו למעלת הפרנסים התוכעים ונאמר דמשאו ומתנו של ראובן דידן מיקרי ממון קבוע מ"מ הרי העלינו דפשט המנהג באתרוותא הילין שלא לפרוע במקום פשר הוא כ"ונ כל עוד שאין אשתו וכ"כ עמו ואפי' ששה זמן הרבה וכ"ונ בממון קבוע והבא לשנות מן המנהג ידו על התחתונה ואין יכולת בידם לעשות חדשה בארץ ואין אנו צריכים להעלות ארוכה בפרטי טענת השואל הגם הלום שיש לי בהם ערעורי דברים. כי אין הפנאי מסכים :

דלענין דינא בהא סליקנא ובהא נחיתנא דלאוי ראובן דידן פטיר ועטיר מכל מיני מסים וארנוניות אף אם כ"ונ דרך קבע ואף שהוא יב"ח ויותר ושבע כונש לא יעבור עליו ומורה כלו והלך לא יתרמי עלוהי כי אם הנאבילה שנהגו האורחים ליתן והא לא מידי :

מעתה נתנה ראש לענין השאלה האחרת ע"ד הנאבילה ולפי קצורי יראה דבל כי האי מילתא לא צריכא רבא דבודאי פשיטא אם הדבר מוטל בספק בדבר הנאבילה אם היה משמשת בניסה ויציאה או באחת ועלתה לו לאיש האורח הנה ודאי כל ספק שיפול בהסכמתה אין לחייב היחיד מספק דאין לך אלא כמה שנהגו וכמ"ש מהר"ם אמארילייו ח"ג בח"מ סימן י"א ומהרי"ך בס' ב"כ אלא אפי' נימא דלהדיא נמלא כתוב בהסכמת הנאבילה של האורחים אשר לא מערי הלועזים שהא משמשת בניסה ויציאה הכל באר היטב מפורש בלי שום ס' אפ"ה לדידי אין לחייב לראו' הלז בשום דבר נוסף על מה שנתן להרבנים מקבלי הנאבילה מטעם ברור לע"ד דניחזי אנן במקור דבר בענין גביית וקבלת הנאבילה שהיו גובים ומקבלים רבנן בתראי הרבנים במהר"י קלי"ן ה"י ובמהר"י ברכה ז"ל ומלפנים שהיה גובה ומקבל הרב במהר"ש דוויך ז"ל ולפניו מר אביו במה"ר שמואל ז"ל מה היתה זאת להם ומה המלוה הזאת אי נימא שהיו גובין אותה לחשבון בולל העיר לצורך ת"ת ובשלוחי דלבורא ניניהו והיו לוקחים הם מה שקלבו להם הבולל מידי שב"ש ואי חסיד ויתיר לבולל הנז' ליהדר או דילמא דהנאבילה הלז נתנו אותה בולל העיר והת"ת להרבנים הנז' בעד פרנסתם ובין תהיה כניסתו מרובה או מועטת תהיה לחש' הרבנים ואם פחתה או הותירה להם לבדם תהיה ובהתיר הספק הלז ממילא רווחא שמעתתא ותלא דינ"ה ואו' דהא ודאי פשי' מילתא שהבולל נתנוה לחלוטין לרבנים לחש' ומזמן לזמן היתה נעתקת מתכס לתכס ואם פיחתו פיחתו ואם הותירו הותירו לו ומנא אמינא לה אב"א גמרא אב"א סברא אב"א גמרא שכן העידו לי תושבי עיר תהלה אר"ז יע"א שבולל העיר מיהב יהבי הנאבילה הנז' שהיא מהאורחים שאינם מערי הלועזות מדור דור לחכם הגובה אותה ומקבלה להיות בחשבונו ולפי מה שתעלה הכל לפי המזל ואבע"א סברא דא"א שלחשבון הבולל היו גובים אותה הרבנים המקבלים ולוקחים תמכה הפרס אשר קלבו להם הבולל א"כ היה להם לפרנסי הת"ת לבוא עם הרבנים הגובים בחש' מזמן לזמן לחשב עמהם ההכנסה וההוצאה כאשר פרנסי הת"ת היו מחשבון הנאבילה של הסי' פראנקוס אלא ודאי פשי' שהבולל

שהכולל כתנו הותה לחלוטין להרבנים מדור אל דור ולפי חשבון הרבנים דהא מנתא דידהו היא בין רב למעט וליכא למימר דהכולל כולו כשנתנוה להרבנים להיות כחשבונם היו' כחשבם שלא היתה משמשת אלא או כניסה או יציאה אבל עכשו שידעו ונתברר להם שהיא משמשת כניסה ויציאה הדור בהו מההיא דארעתא דהכי לא יהבי להרבנים דתיהוי מנתא דידהו להיותה משמשת כניסה ויציאה הא ליתא דהא ודאי רבנן קמאי מהדורות שלפנינו ועילא מנהון אריוך מלך הרב המובהק מר קשישא שמואל ברורו ז"ל ועל לבאו פרנסי הת"ת אשר היו מלפנים עומדים ומשמשים בפקיחו דעיינין והוו בקיאי מינן טובא בעניינים אלו וכל רז לא אניס להו וא"א דהיתה משמשת כניסה ויציאה מידע הוו ידעי בה ואינהו בדידהו ארעתא דהכי מיהב יהבי הנאכילה הלז לכמהר"ר שמואל דוויך ז"ל להיות בחשבונו ומנתא דידיה ובעקבותם ילאו דורות האחרונים וכל מעשיהם סמוכים לעד כמעשה הא' ונתנוה מדור אל דור מחכם לחכם הא ודאי דארעתא דרבנן קשישאי מסתמכי ואזלי וכיון שהדבר מוכרח מעצמו דהך גאכילה מנתא דרבנן היא ובפרט דידהו אתיהיבת להו א"כ ממון שלהם היא וכל מעשיהם בה קיימים ונאמנים ומה שמחלו מחלו ומה שויתרו ויתרו כי הן האדם רשאי בשלו ואין דובר אליו דבר :

אמור מעתה אין עוד לכולל שום ט' ודין ודברים על ראו' לחייבו שישלם להם על הכניסה ויציאה כיון שאינה של הכולל וגם אינו מחוייב להראותם חשבון השנים מה יש עליו כי אין לכולל בה עוד שום חלק ונחלה והרי בעליה שהם הרבנים הגובים ומקבלים הם עשו חש' עמו ונתרצו ונתפייסו ממנו ואי מחלו דידהון מחלו :

ועוד שאף את"ל דלא היתה מנתא דרבנן אלא לחש' הכולל מ"מ הדבר גלוי ומפורסם לעיני כל ישר' תושבי אר"ץ מימים א' ועד אידנא שהרבנים שהיו גובים ומקבלים הנאכילה היו מתפשרים עם האורחים דרך פשר ולא הוו דייקי בהדייהו בדקדוק וגם שלא היו לוקחים אלא או כניסה או יציאה והוו שתקי דודאי לא נעלם זה מעיני כל הקהל דנא פתגם ובפרט מעין הרב היושב על כסא ההוראה ופרנסי הת"ת וכולהו הוו שתקי הא ודאי לכ"ע שתיקה כ"הג כהודאה דמיא וכיון דשתקי מחלי ודמיא לההיא דאמרי' אין אדם עשוי שישתמשו בשלו או ששותפים אורו בפניו ושותק דבהא כל אפיא שוין דשתיקה כ"הג הויא מחי' ועיין בח"מ סימן קל"ח וכמ"ש הרב המאסף במהדורא בתרא ובמהרי"ט ח"מ סי' מ"ה אין צורך להאריך וגם חשבון לא יתחייב להראותם אף אם תהיה לחש' הכולל דהא עכ"פ הרבנים הגובים כשלוחי דלבורא ניכהו ובבר ברר עמהם החש' ונתרצו ממנו מעתה אין עליו להראות לא דין ולא חשבון :

ותו אמינא דאף את"ל שהיתה הנאכילה מתוקנת לשמש כניסה ויציאה מ"מ לא פשטא כן ולא נעשית לשלם תשלומי כפל להני ארחי ופרחי שאינם מעדי הלועזות לא בדורות הללו ולא בדורות שלפנינו וכ"ש כמה שפשטה פשטה וכמה שלא פשטה לא פשטה כנודע בספרן של צדיקים ואני תמיה כי למה ישתנ' דינו של ראובן מכלל כל האורחי' אשר חלפו למו ואשר הם חיים עדנה ה"י דלכולהו הנהו מחלי גביהו ואין דובר להם דבר ולראובן דידן יבואו עליו בדין ודברים והתורה אמרה תורה א' ומשפט א' יהיה לכם ולמה לא ישוו גזרותיהם · דלפי קלורי ראו' דידן ובאי בדינו גם בדבר הנאכילה ולית עליה שום פרעון כלל ועיקר · ואע"ג שראובן דידן בטיל קנו"ש וש"ח לקבל עליו מה שיגזרו ויפשרו הבורורים אשר נכנסו לתווך השלום ופשרו וגזרו עליו שיתן ת"ן גרוש אמינא דהך פשרה מבוטלת היא תבטל שהרי לפי משמעות הגזר דין אשר גזר ודן הרב המו' מ"ר אלף עולות יעלה שלומו מוכיח מתוכו שלא נכנס ראובן לעשות פשרה ע"י הבורורים אלא משום שאמר להרב מארי דאתרא שהיה מחייבו בדין לתת חשבון ולשלם תשלומי כפול כניסה ויציאה מי' שנים ועד היום שהיה כ"וב כאר"ץ ואמטו להכי סבר וקביל בפשרה דהשתא איכא גילוי דעתא דלהכי נתרצה בפשרה אמנם לעקות כאל אשר אנו בעניותינו העלינו דראובן זכאי בדינו א"כ הו"ל פשרה בטעות וקנין בטעות דקי"ל שחוזר וכמ"ש מרן בש"ע סי' כ"ה ס"ה יע"ש וכמ"ש מור"ם בהגה וכתב הרב החבי"ב בסי' כ"ה הג"ה הטור אות ס' וז"ל מי שנתפשר עם בע"ה מפני פסק חכם אחד שהיה מחייבו ואח"כ נתגלה שהדין עמו פשרה בטעות היא וחוזר ומטי בה בשם מרן בתשו' והרב המבי"ט יע"ש ואף שקנו מידו ונשבע קנין אין באן שבועה אין כאן וכמ"ש הרב החבי"ב שם אות פ"ב עי"ש · באופן כי פשרה זו לפי ע"ד בטלה היא ומה שגזרו ופס' הבורורים שיתן ראו' ת"ן גרו"ש אינו חייב לשלם אותם דהויא פשרה וקנין בטעות שחוזר וקנין אין כאן שבועה אין כאן וזהו מה שעלתה מצודת חולשת עיוני ואם מך הוא ניכר שפתמי · ויהיו דברי להלכה ולא למעשה עד אשר יסכימו עמי תופסי התורה אלופי לראש המה הגבורים רבנן דפקיע שמייהו אהיה סניף עמהם ואני כתומי :

כאוס הנבר מקטני ארץ וזעיר שם וזעיר שם זה שמי · קטן למספר שבטי · והוא **מרדכי גאלנטי** ס"ט

בצפייתי לפיתי שנים שלשה גרגירים בראש אמיר אמורין לגבוה מר ניהו רבא הרב המובהק המג"ן יגן עליו ודברי פי קדוש האריך למעניתו ארובה מאר'ש ארשת שפתיו ברור מללו וכל דבריו האמת יורה יורה אין בהם נפתל כי נאמנו מאד להלכה ולמעשה ומה אני לבא אחרי המלך זולת לפי רוב הענוה ענוותנותיה דמר הוא שמכתני אני את רבה המרובה ביסורין והריני כיהו'דה ועוד לקרא ולהפיק רצון צדיק חתמתי שמי על האמת ועל הדין הלא בה דברי מבקש רצון מה' ותחנוניו מכע ·

ע"ה **שלמה צבע** ס"ט

סימן ד'

שאלה שמעון קרובו של ראובן עשה שותפות עם לוי ולקח שמעון כ"כ סחורה ונסע לצידון לשאת ולתת בעסק השותפות שבינו ובין לוי ואחר סמוך לנסיעתו שלח לו ראובן קרובו מיני סחורות כדי למכרם לו בצידון ולהחליפם לו ועוד חזר שנית ראובן הנז' ושלח לשמעון עוד בהל'ה אחת ממיני סחורות וכתב לו כתב תקבל הסחורות הנז' א' לא' למטה חש' למעלה ע"ג הכתב אי מוס ארה אין אוליוס און איג'ו בואינו והנה שמעון הנזכר כתב לראובן שבסחו' הא' עשו לו עסק והחליפו לו בכורדוק ופאסטה א' בגד והשיב לו ראובן

כי אין עסק לא ישר בעיניו כ"כ ועכ"ז הנה הוא רצוי ומקובל חזר שמעון וכתב לראובן הנה בגדיך עומדים כאשר הם ולשעבר כתבתי לך על הכורדוק והבגד ואמרת קי נו בוס אולביריאה ובעת דברתי עם א' ובמנוחת אבותי מלך הדבר הזה והוא כי ערך בגדיך זה בכך וזה בכך ולקחת לך ממנו בא"לה בגד לערך כך וכך האמה והנשאר אלך מדמי הבגד לתת אותו במדורים לסוחר בעל הבגד ע"כ תכתוב לי עם הרך לגמור העסק וליקח לך הבגד והשיב לו ראובן יען שבך באים הדברים מן השמים הנני מרוצה ולא תמתין לרשותי כי הרשות בידך לעשות מה שתרצה שמעיקר' בעסק הכורדוק כתבתי לך שתעשה כפי מה שנ"ל חזר שמעון וכתב לראובן ע"ד ענינך חרה לי כי לא יכולתי לשרתך ולשלוח לך הבגד עם פ' להיות שבעל הבגד הוא חנוני וכא רץ מדמשק והקול נשמע שהבגד מתבקש והלועזים משכו ידיהם מלמכור בגדים אלא לערך מה שירצו והלכתי אני לקחת הבגד מהחנוני ולא רצה לתתו בטענה שכיון שעדיין לא נגמר המקח הנה הוא חוזר בו ונשארתי עדיין עמו עד שגמרתי עמו העסק ועליתי לו ערך הבגד דהיינו בכך וכך האמה ולקחה ממנו י"א באסט'אם והנשאר לו לתת לו מעות מדורים כי ע"כ שלחה מהר ר"ן גרושוש לגמור העסק וגם כתב לו באותו כתב האחרון הכורדוק אשר שלחתי לידך אם יבקשנו ממך פ' הערל תנהו לו לחש' והכורדוק הנז' שלחו שמעון מזה ימים לראובן וכתב לו תקבל כ"וב כורדוק ע"י פ' ותתן לו כ"וב שבירות ולא ביאר לו מה טיבו של הכורדוק הלז עוד שלח שמעון ללוי שותפו כ"וב כורדוק וב' באסטאם בגד והנה הערל לא לקח הכורדוק ונשאר ביד ראובן ועתה בא שמעון מבידון ושאל לו ראובן לאמר מה נעשה בדינים והיה דוחהו מיום אל יום עד שא"ל אח"כ הנה אגיד לך האמת כי אני לטובתך נתכוונתי בראותי שלא היו נמכרים סחו' הטבתי חסדי עמך ובכל טרא'טו של עסק חליפין אשר הייתי עושה בסחורות שביני ובין לוי שותפי הייתי נותן קצת מבגדיך יחד עם סחורות שלנו עד שהוצאתי מסחו' סך כ"וב בגדים ואני שמתי אותם בערך כך וכך ביני ובין שותפי לוי כאשר תראה מהחש' שביני ובין לוי שותפי ועלה ע"ד ליקח אני לעצמי בא"לה מבגד בהלואה לי לשמי מהלועזים ולתתה לך כאשר כתבתי לך בענין חליפי בגדיך עם הבגד כי מה שכתבתי לך בא' ובב' שעשיתי לך עסק עם סוחר א' חנוני וכו' כל זה לא היה ולא נברא רק אני אני הוא שהייתי רוצה לקחת בגד בהלואה ולתתו לך עפ"י הסדר של הטרא'טו אשר כתבתי לך ומשלי הייתי רוצה לתתו לך ומה שלא גליתי לך הענין כדי שלא תתרעם עלי או שמא תאמר לטובתי עשיתי זאת ואני לטובתך נתכוונתי וכאשר לא שלחת לי הר"ן גרו'ש לא עלה בידי ליקח הבא'לה של בגד כולה כמות שהיה בהלואה ולכן אשלם לך דמים בעד סחורותיך כפי השומא אשר שמתי אותם בחש' ביני ובין לוי שותפי ודחה אותו מיום ליום ולא פרע לו לא דמים ולא כלום ושוב הקריבו דבריהם למשפט וראובן טוען דכיון שכל זה לא היה ולא נברא אלא ששמעון לקח לעצמו סחו' של ראובן ושם אותם לעצמו הנה הוא רוצה להתפרע ממנו דמיהן כפי הקיימ'יא אשר כתב לו בכתב הא' וכתב לו דבר פ' בכך ודבר פ' בכך ולמטה בכתב כתב לו תקבל כ"וב סחורות הנז"ל א' לא' למנות חש' ולכן עתה אינו לוקח מעות מדורים ולפי ערך השומא הכתוב' בקיימיה גם הכורדוק והבאסטה בגד אינו מקבלה יען שלפי הבר' מכתבי שמ' שלא עשה לו הכורדוק לשמו שהרי לא כתב לו תקבל הכורדוק והוא שלך אשר עשיתי לך בו חליפין גם לא שלח הבאסטה של הבגד אלא שלחה ליד לוי שותפו עם כורדוק אחד וגם ממה שכתב לו בכתב האחר שימסור הכורדוק לערל פ' ואם הוא של ראו' מה לו בו שמעון לתתו לחשבונו לערל גם ראובן אינו רוצה לתת לו לשמעון פאטוריא בטענה שלא עשה במעשה הפאטור ויצא מכלל פאטור ונכנס לכלל לוקח שהוא לקח לעצמו הסחו' והלוקח אינו דרכו ליקח פאטוריא גם ההוצאות של הקומירג'ו ושבירות הדרך שפרע שמעון על סחו' ראו' אינו רוצה ראו' לפרוע בטענה שהוא מה שלוקח עכשיו הוא דמי הסחורה לפי הקרן של הקיימניא אשר כתב לו ושמא אם היה שמ' מוכרה או עושה בה חליפין עם אחרים היה מרויח בערכה והיתה יוצאה ההוצאה ועוד אבל עתה שפשע במה שלקחה לעצמו אינו פורע לו שום הוצאה והוא רוצה ממנו הקרן אשר עומדים עליו הסחו' בכתוב בקיימיה ולא יתן לה הוצאה ולא כלום ושמעון טוען לאמר הנני מזומן לתת לך בא'לה בגד כאשר כתבתי לך ולפי אותו סידור של הערכין וכמו שנתרצית וראו' משיב אם נתרציתי בחליפי הבגד כאשר כתבת היו' לפי שחשבתי כי דבריך כנים שעשית לי טרא'טו עם אחרים וכיון שלא נעשה העסק עם אחרים אין לי עסק ליטול ממך בגד תמורת סחורותי שלקחתם לעצמך עוד טוען שמ' אפי' את"ל שאין לך ליטול בעת בגד משלי בוא ואתן לך מהחליפין אשר עשיתי בסחו' שביני ובין לוי ושמנו סחורותיך הנה נשום כל טרא'טו וטרא'טו וכל סחורה וסחורה שלנו ושלך ונתן לך לפי חש' סחורותיך מאותם החליפין כפי כל טרא'טו וטרא'טו ועסק הכורדוק עשיתי אותו לשמך והיה עסק גדול ששמתי בשותפות מסחורותי וסחורותיך ולקחנו הכורדוק וב' באסטאם בגד ובוא ונחלוק ג"כ בזה לפי חש' ומה שלא כתבתי לך תקבל הכורדוק והוא שלך לא הוצרכתי לזה כי כבר קדמה לך הידיעה שאני מתעסק לך בזה גם מה שכתבתי לך שתתנהו לערל היו' שחשבתי להטיב לך כי חשבתי שיקח אותו הערל לחשבוני ואני אתן לך תמורתו מדורים ומה ששלחתי ללוי שותפי ג"כ כורדוק היו' שארית הכורדוק שעולה תמורת סחורות שלי ושל לוי וגם לו שלחתי הב' בגדים כי חשבתי עד בואי נחלוק הכורדוק והבגדים חילוק שוה לפי סחו' של כל א' וא' ועתה בוא וטול חלקך בכורדוק ומב' הבגדים ועל שאר הסחורות תא וניפלוג ואתן לך מהחליפין וכו' כמדובר וכדין הוא שתתן לי ההוצאות והפאטוריאם כמנהג הסוחרים וראובן משיב אין לי עסק בשום דבר מהחליפין ומ"ל בהם כי לעצמך החלפת ודמים אתה חייב לי בכל זהו תורף טענותיהם:

תשובה הנה בשמים עדי כי באלה לא חפצתי להטפל אי משום דחד מהני בי תרי קרוב לנו האיש ואידך כמי חביב עלי מ"מ לא יכולתי לחשוך עצמי מלחוות דעי כי שמו פניהם עלי וקבלוני עליהם לדון בין ב' ומה' אשאל מענה לשון לכוין את ההלכה לאמיתה בי"ר:

ואומר כי כל מעשה שמעון אשר עשה לא יפה עשה וכגון דין עסק בוש לשנות את הידוע ולהחליף הדבר ולכתוב מה שלא היה ולא נברא ואיך שיהיה הנה במה שהו' בעת לתת לו ב'אלה מבגד וכו' לא צדק בדברו כלל ואינו בדין לתת לו עכשיו בגד משלו שאפי'

שאפי' אם היה שולח לו הבגד מאז והיה מתגלה לראו' הדבר כי הבגד משל שמעון הוא ולא עשה עסק זה עם אחרים היה הדין נותן להחזיר לו ראו' הבגד וכמו שיתבאר זה ממה שיבוא לקמן בס"ד ואין להאריך בפרט הלז גם מה שקבל שמעון לעצמו סחו' של ראובן ושם אותם לפי"ד ושוב ערכם בסחורותיו ועשה בהם כמה חליפין אדעתא לתת לו הבגד משלו כפי סדור הטרא'טו אשר כתב לו לראובן לא טוב עשה כי נודע הוא מ"ש מרן בש"ה סי' קפ"ה דאין השליח יכול לקנות לעצמו אפי' באותם דמים שהרשוהו הבעלים כ"ש דבנ"ד שלא הרשהו ראו' בשום סך :

אמור מעתה מה שיש לחקור בנ"ד הוא מה יהיה אופן הפרעון לראו' אם לתת לו מכל חליפין וחליפין אשר עשה שמ' עם הסוחרים בסחורות שבינו ובין לוי שותפו שגם בכל חליפין קלת מסחורות ראובן ועתה ישומו כל סחורה וסחורה לפי שויה ויטול ראובן לפי חש' סחו' דזכו לו סחורותיו בחליפהן או דילמא שאין על ראובן ליטול בחליפין כלל אלא דמים הוא חייב לו והת"ל דדמים הוא חייב לו מה הדין נותן ובילד סדר הפרעון אם יפרע לו לפי הקיימ'ה או לפי מה שישומו אנשים בקיאים את סחורת ראו' גם אם נתקיים עסק הכורדוק לראו' או לא ודמי סחורתו הוא חייב לו :

ואומר כי הר"ב מהרש"ך ז"ל בח"ב סי' קי"ז נשאל בראובן ששלח מרגליות לשמ' כדי למכור אותם ולא כתב לו שום סך רק כתב לו בכמה קנה אותם וכו' וכן כתב לאיש אחר שישגיח במכירת הסחורה הנז' והותו האיש לא חשש מאיש אחר רק עשה כל העולה על רוחו ולקח הוא לעצמו הסחורה בכ"וב סך וכו' וכששמע ראו' לעק וכו' וא"ל גזלן וכו' כי המרגליות היו שוים יותר וכו' ותובע ראו' א' מב' או שיתן לו המעות שמכר הוא המרגליות או שיפרע לו כפי מה שמעיד התגר וכו' והשיב הוא ז"ל דכיון דפסקו הפוס' שהשליח אינו יכול לקנות לעצמו משום דמאן שם ליה וכו' וזה לקחה לעצמו חייב לפייס לבעליו והפיוס הוא שיפרע לו בערך היותר חמור מאותם הב' שאם הוא מכרם בערך יותר גדול ממה שיעריכו אותם אנשים בקיאים יפרע לו בערך שמכרם ואם מכרם בפחות וכו' יפרע בערך שיעריכו הבקיאים שאע"פי שאם לא היה הוא לוקח אותם לעצמו אפי' היה מוכרם בפחות ממה שהיו שוים וכו' מה שעשה היה עשוי מ"מ כיון שהוא שינה בשליחותו ולקחם לעצמו ידו על התחתונה ויפרע בערך היותר גדול ע"כ :

והנה לכאורה א"ל ע"ד הרב שכתב דכל שקנה לעצמו הו"ל משנה ודיינינן ליה בדין משנה דידו על התחתונה דא"כ גבי נתן מעות לשלוחו לקנות לו מקח והשליח קנה לעצמו במעות המשלח וזקפן עליו במלוה דס"ל להרמב"ם ז"ל דהמקח הוא של משלח ופסקה מרן בסי' קפ"ג ומשמע דנקנה המקח למשלח בכל גוונא בין הוקר בין הוזל ואמאי לא אמרי' בהא נמי כיון דשני וזקפן עליו במלוה וקנה בהם לעצמן דיד כ"ה על העליונה דלא לקבל המקח מקבל לא רצה כגון דהוזל חוזר ליקח מעותיו וכי היכי דבנתן לו מעות וזקפן עליו במלוה וקנה ס"ל להרמב"ם דהמקח למשלח בכל גוונא ה"כ בנדון הרב מהרש"ך נימא דאף שקנה לעצמו מעשיו בטלים והמכירה שמכר אותם אח"כ הויא למשלח בכל גוונא ואפי' שתהיה בערך הקל ולא נדון בו לו' ידו על העליונה והתי' לזה מבואר כי רב המרחק בינייהם ולא דמיא הא להאיא דהרמב"ם דבשלמא בההיא שנתן לו מעות לקנות חטים והלך השליח וזקף המעות עליו במלוה וקנה חטים לעצמו לא שינה בגוף השליחות אלא שלדעתו ביטל עצם שליחותו וזקף עליו המעות במלוה והלך וקנה החטים לעצמו וכיון דלא מסתלק שליחותיה בכדי ובטלה דעתו במה שביטל שליחותו נשאר השליחות במקומו והמקח הרי הוא למשלח כיון שלא שינה בגוף השליחות אבל בנתן לו חפץ למוכרו והוא לקחו לעצמו הרי זה לא ביטל שליחותו רק נהג שליח' למכור החפץ ושינה בגוף השליחות שהמשלח א"ל שימכרנה ודעתו שימכור לאחרים וזה לקחה לעצמו ה"ז שינה בגוף השליחות ואמטו להכי כי הדר זבנה לאחריני לא אמרי' דההוא זבינה הוי למשלח אם טוב ואם רע כיון שהשליח נהג שליחותו ושינה בגוף הש' ולהכי דיינו' ליה במשנה ויהבי' ליה דין דמשנה דידו על התחתונה .

דון מינה לנ"ד ששמעון זה שלקח סחו' ראובן לעצמו והדר ערבינהו בהדי סחו' שבינו ובין לוי ועשה בהם כמה חליפין חזינן אם יתן לראובן מהחליפין תמורת סחו' לפי חש' ויעמדו ערכי סחו' בערך היותר חמור ממה שישומו סחו' כמה היו שוים אז יטול ראו' מהחליפין ואי לא יטול לפי השומה אשר ישומו בקיאין וכו' יען ששמעון שינה בגוף השליחות במה שלקחם לעצמו :

אלא שרואה אנכי שאין דברי מהרש"ך הללו מוסכמים שכן מלינו להר"ב מ"ש בסי' קט"ו שכתב בענין הקולה שפרע בה השליח לב"ח שלו היה חייב לו ב"כ קולה תמורת ב"כ בגדים שלקח ממנו מלפנים וכתב עלה הרב וז"ל אמנם אם לחייב לקונה הקולה מט' ששינה ולחשבו למשנה במה שלקחו לעצמו עד שנכח זה באמר דפשע וידו על התחתונה לע"ד אינו כר' כלל דהא נבל משנה וכו' היינו ששינה השליח ממה שלוהו המשלח כפי' וזה עבר ע"ד והמרה את רוחו דבכ"הג הו"ל פושע גמור וכו' מלבד אם שינה בדבר שהוא פשוט וכו' אף שלא לוהו המשלח וכו' אבל בדברים אחרים וכו' עד וא"כ זה לא יחשב שינוי להחשיבו יוצא מרשות הבעלים כלל ע"כ הרי להדיא דס"ל להר"ב מ"ש דבלקח הסחו' לעצמו אין זה שינוי אף כי לא טוב עשה במה שלקחה לעצמו :

איברא דלדידי אנכי הדיוט יראה דמסתברא שזהו שינוי גמור מדעת בעלים אף על גב שהמשלח לא לוהו וזה עבר על לווין דבל כי האי מילתא משנה בדבר פשוט הוי יען שאם לוקח הוא החפץ לעצמו מסתברא דאינו מקבל המקח אלא פחות משוויו בי אדם קרוב אצל עצמו ומאן שם ליה ובמ"ש הפוס' בשם הגאונים שפי' מאן שם לך כי שמא לא דקדקת בשומא אע"פי שבכ"ד של הדיוטות לקחה חיישי' כיון דלעצמו הוא לא דקדק יפה בשומתם וא"כ מסתברא דלא ניחא ליה למשלח שהשליח יקבל החפץ לעצמו ובל כי האי משנה בדבר פשוט הוי ולא דמי להאיא דנתן מעות לשלוחו לפרוע חובו וזה לא לקח השטר דפטור השליח מאחר שזה לא לוהו ולא הזכירו דאמרי' אולי האמינו המשלח אף דהו"ל לאסוקי אדעתיה וכו' ואפ"ה מאחר דיש לר לרונו לכף זכות דיינו' ליה וכו' וכמו שהאריך בראיה זו הר"ב מ"ש דלדידי אחר התאבקי בעפרות זהב לו הא לא דמיא לנ"ד דבהא הא איכא לרדין לו' דכיון דלא לוהו לקחת השטר האמינו המשלח אבל בנ"ד אע"ג שהלא לוות ואו' שלטובתו נתכוון מ"מ רחוק להיות שזה יקבל המקח לעצמו אם לא שיש לו לר הנאה בזה ומתחסרא

ומתחסרא מכיס המשלח ואע"ג שלפעמים נמלא כזה מ"מ יוצא מטבע העולם ומיעוטא דמיעוטא הוי וכ"ש אגן סהדי דלא ניחא ליה למשלח בשום אופן שזה יקבל המקח לעצמו ואין שום צד לדונו לכף זכות לפי דרכו ומנהגו של עולם :

שוב מצאתי למהר"א מונסון ז"ל הובאו דבריו כמהרש"ך ח"ג סי' ס"ו הביא בשם הרשד"ם ז"ל שנשאל בראו' שכתב לשמ' שיקנה לו לשנו כ"כ בגדים בהמתנה וכו' ושמ' הנז' לקח כ"כ בגדים שהיו שלו ושלחם בשם ראו' ונאבדו בדרך וכו' ואמר ראובן כיון שהבגדים היו שלך והיה לך לשלחם ולמכרם עכ"פ אף שלא הייתי שולח בעד בגדים לי הו"ל כאלו אני לא שלחתי בעדם ונסתפקה שדך וכו' השיב שמ' מ"ל אם היו שלי או של אחרים בגדים שלחתי עפי"ר ונאבדו עוד טען ראו' כיון שהבגדים ההם לא קניתם מאיש אחר והיו שלך ושלחתם לשמו לא קניתי אותם עד ראותי אותם אם היו טובים כי אם היית לוקחם מאיש אחר הייתי מאמינך אמנם כיון שהם שלך מי יודע אולי לא היו ישרים בעיני ואתה יצאת מתורת שליח ונכנסת בתורת מוכר והשיב הרב ז"ל נר' שדין זה אינו צריך לפנים והדבר פשוט שהדין עם ראובן שהרי כתבו הפוס' ז"ל שכל שליח ששינה מדעת המשלח כדבר דאיכא קפידא כל דהוא לא הוי שליח וככר האריך בזה מוהריק"ו וכו' והרי לך דכפי' כל דהוא פקע תורת שליחות מעליו ואין לך שי' גדול מזה דודאי דברים של טעם הם דברי ראו' שאם היה קונה מאחר היה מדקדק וכו' וכתב ע"ר מהר"א מונסון שמהרשד"ם פטר לראו' מב' דיני גזרות הא' דמאחר ששינה כמה שקנה משל עצמו הוי שי' ובטל שליחותו ונקט מילתא פסיקתא דכל שליח ששינה בטל שליחותו וחייב בכל מיני אונסין והב' דהא ליכא הכא קניה והוצאה מרשות לרשות ומהר"א מונסון הסכים בזה הרי דלהני תרין אריוותא ס"ל דכל שהשליח שולח סחו' למשלח משלו אף שהיה מעלים הסחו' אשר שאל ממנו המשלח מ"מ כיון שהיא משלו הוי שינוי ואין לך שי' גדול מזה משום דאמרי' כיון שהיה משלו אינו מדקדק אם היה קונה אותם מאחרים דכל לגבי דידיה אדם קרוב אצל עצמו והא"כ כלקח לעצמו סחורתו של משלח לא דק כמו אם היה מוכר לאחרים ואין לך שי' גדול מזה ואף שבנדון מהר"א מונסון ז"ל מצוות הנה בוות השליח שלטובתו נתכוון אפ"ה לא דייני' ליה לכף זכות אלא למשנה גמור דס"ל ז"ל שאין לך משנה גדול מזה א"כ הרי דהני סרכין תלתא מהרשד"ם ומהרש"ך ומהרא"מ ז"ל ס"ל דכל שהשליח עושה העסק משלו בין למכור בין לקנות הו"ל משנה גמור משום דלגבי דידיה לא דייק ויהבי' ליה דין דשליח ששינה הפך ס' של הר"כ מ"ש :

הגם הלום אנכי הרואה להר"כ מ"ש עצמו בסימן מ"ו על ראו' שכתב לשמ' שלוחו שיקנה לו שק בגדים ממוכרי הבגדים וכו' ושמעון היה לו בגדים משלו שהחליף בקולאותיו ושלחם לראו' וכו' ונשברה הספינה וכו' וראובן טוען כי הואיל ושינה מדעתו ולא קנה ממוכרי הבגדים שהם טובים אלא משלו של החליפין הגרועים וכו' והשיב שדבר פשוט כי לא נקנו לו הבגדים וכו' דאחרי שעבר מדעת משלחו שכתב לו כפי' שיקנה לו הבגדים ממוכרי הבגדים וזה שי' ונתן לו בגדים משלו וכ"ש שנתן לו בגדים שהחליף שהם גרועים וכו' עי"ש ולכאורה זה סותר למ"ש הוא ז"ל בסי' קט"ו דאי קנה לעצמו לא הוי שי' דאע"ג דהכא מכר משל עצמו מ"מ דא ודא חדא היא אמנם התי' לזה מבואר דשאני התם שכתב לו כפי' שיקנה לו ממוכרי הבגדים ולכן זיכה הרב ז"ל לראובן וכתב וז"ל אחרי שעבר השליח מדעת המשלח שכתב לו כפי' שיקנה לו הבגדים ממוכרי הבגדים וכו' אבל אם לא היה כותב לו כפי' והוא היה שולח לו משלו לא הוי משנה בזה וכמ"ש בסי' קט"ו והכי דייקי דבריו דבסי' מ"ו שכתב שעבר השליח ממ"ש לו כפי' וכו' וזה שי' וכו' ע"כ וא"א דאף שלא יכתוב לו כפי' כל ששלח לו משלו הו"ל משנה הו"ל עדיפא מינה דכיון ששלח לו משלו הו"ל משנה דמשתמע מינה אף שלא כתב לו כפי' אלא ודאי לשיטתי' אזיל דכל שלא כתב לו כפי' אם לקח לעצמו או מכר משל עצמו לא דייני' ליה למשנה אע"ג שלא טוב עשה ושאני הכא ששינה ממ"ש לו כפי' כלל העולה דלהר"כ מ"ש ס"ל דאף שהשליח לקח לעצמו או מכר משל עצמו לא דייני' ליה למשנה אבל להנך סרכין תלתא ס"ל דדייני' ליה כמשנה גמור :

ואגב אורחין תמיהא לי מילתא בדברי מהרש"ך הנז"ל שכתב וז"ל שאע"פי שאם לא היה לוקח אותם לעצמו היה מוכרם בפחות ממה שיעריכו אותם האנשים הבקיאים מה שעשה היה עשוי מ"מ כיון שהוא שי' בשליחותו ולקחם לעצמו ידו על התחתונה ויפרע בערך היותר חמור וכו' ואני תמיה בזה שהרי אף אם היה מוכרם לאחרים כעין מה שקבלם עכשיו על עצמו דהיינו שהיה מוכרם יחידי בלתי השגחת אותו האיש שכתב לו שישגיח במכירת המכירה הנז' הו"ל משנה וכמ"ש מהרשד"ם בח"מ סי' קט"ו בראו' שעשה קאמבי"ו עם שמ' והתנה עמו שימכור סחורתו וימלך בלוי וכו' וסוף עשה שליח ליהודה ובשטר הרשאתו ג"כ כתוב שימלך בלוי ובא יהודה ושמ' ומכרו ולא הודיעו ללוי דינו של ראו' עם שמעון דכיון שהוא ידע אופן הרשאת יהודה שימלך בלוי והוא לא כן עשה שי' וביטל שליחותו ויכול ראו' לו' כיון שידעת ששינה לא הוי שלוחי ודיני עמך וכתב הרב החבי"ב שב"כ מהרי"א והר"כ משפט צדק א"כ איפא בנדון מהרש"ך שכתב השואל וז"ל וכן כתב לאיש אחר עמו שישגיח במכירת הסחורה הנז' ואותו האיש אשר באה בידו הסחורה לא חשש מאיש אחר רק עשה כל העולה על רוחו ולקח הוא לעצמו וכו' ע"כ אף אם היה מוכרה לאחרים הו"ל משנה כיון שעשה מדעתו בלתי ידיעת והסכמת האיש האחר דבגילוי דעת שגילה דעתו המשלח לכך שני וכמ"ש הרשד"ם בסי' קט"ו וכיון שידע השליח דעתו של משלח שגילה דעתו שרצונו שישגיח איש אחר עמו כל ששינה ולא חשש מאיש אחר משנה הוי :

ונראה לחלק דבשאר דמהרשד"ם ומהרי"א כך שנויים הדברים שימכור הבגדים שמעון או שלוחו בהסכמת וידיעת לוי וכן בהרשאה שכתב ליהודה הנה אנכי שולח את יהודה כדי שילך וימלא במכירת הבגדים בהכרת וידיעת לוי הנז' כאשר יע"ש משמע דמקפד קפיד על המוכר שלא ימכור אלא בהסכמתו והכרתו של לוי מדהטיל התנאי על גוף השליח שימכור בהכרת וידיעת לוי ומכלל הין אתה שומע לאו שאין בידו רשות למכור שלא בידיעת והכרת לוי משא"כ בנדון מהרש"ך שלא הטיל התנאי על גוף השליח דהוי' שימכור בהכרת והסכמת פלוני אלא כתב לאיש אחר עמו שישגיח במכירת הסחורה הנז' וכל שלא הטיל תנאו על גוף השליח

השליח משמע דלא קפיד כ"כ שלא יוכל השליח למכור בלתי ידיעת אותו האיש אלא דלשופרא דמילתא רצה שאותו איש אחר ישגיח עמו ואמטו להכי לא חשיב ליה מהרש"ך שינוי מה שמכר בלתי ידיעת והשגחת האיש האחר אלא מטעם שלקחם לעצמו:

תבנא לדינא דלהני סרכין תלתא ס"ל דכל שהשליח עושה לעצמו מקרי משנה וידו על התחתונה ולא מלי המוחזק לו' ק"ל כהר"כ מ"ש כיון שהוא יחיד בדבר כ"ש דבנ"ד אף הר"כ מ"ש יודה דהוי משנה גמור כדבעינן למימר קמן עוד למדנו מדברי מהרש"ך דכיון שקבלם לעצמו אף שעשה מכרם בכסף מה לא אמרי' דכיון דמה שקבלם בתחי' על עצמו לאו מידי הוא ולא קנינהו מטעם מאן שם לך א"כ מה שמכר אותם א"כ הוי לחש' המשלח כיון דכ למעט דלא היא אלא דיינו' ליה למשנה ואותה מכירה שמכרם אם היא כערך חמור מקבלה המשלח ואי לא מקבלה נותן לו לפי שומת הבקיאין וממנו נקח לנ"ד שמעון אשר שם לעצמו סחו' ראו' וקבלם לחש' ועשה בהם חליפין יחד עם סחורותיו אשר בידו וכיון לוו דיינו' ליה כמשנה ולא מלי השתא שמ' לו' לראו' בוא וטול מהחליפין לפי חש' סחו' כפי חש' כל עסק ועסק דכיון דמה ששמתי לעצמי אינו כדין כמלא שסחורותיך אכתי ברשותך הוו קיימי כשעשיתי בהן חליפין וזכו לך סחו' בחליפיהן וא"כ בוא וטול מהם לפי חש' בין אם יהיה לך בהם תועלת או לא יהיה דלא היא דהרי כיון שקיים השליחות למכור סחו' ראו' ולהחליפן ושינה בדבר לקבלם על עצמו ידו של ראו' על העליונה שאם בקבלתו החליפין יעמדו סחו' בערך היותר חמור יקבל מהחליפין ואם לאו שמין לו כמה היו שוין בנדון בזמן שקבלם על עצמו ונוטל ראו' את דמיהן לפי השומה אשר ישומו הבקיאין לפי המקום והזמן כנז' ואם לא ימצא בקיאין בשומה לפי המקום והזמן ישבע שמעון כמה היו שוים שם באותו פרק וישלם אותו ערך וכמ"ש הר"כ מ"ש שם וכמו שכן פסקה מרן בסי' ע"ג:

ואם תראה שם להר"כ מ"ש שדלה לדמות נ"ד למ"ש הרמב"ם בנותן מעות לחבירו לקנות לו סחו' וקנאה לעצמו המקח של המשלח וה"נ בנדון הרב שזכה המשלח בבגדים או בדמיהם אשר פרע בעבורם הקולה ודחה זה דשאני נ"ד שמזמן רב לקח הבגדים בהקפה מסוחר גוי אדעתא שיתן לו למשך זמן מה כ"כ קולה ומשך זה הבגדים ושלחם לתוגרמה ונמכרו לעצמו וא"כ פרע חובו בקול'ת חבירו איך נחייבו לתת לו הבגדים או דמיהן דפרעון זה עתה נתחדש ואין מקום לזכותו כלל במה שנלקח כבר מאז"כ בההיא דהרמב"ם דהתם זה השליח במעות ההנה שלוה ונעשה עליהם שליח לקנות הסחורה בהנה קנה הסחורה ומעותיו זכו למשלח ומשיכת השליח הסחורה חשיבא משיכה וקניה לגבי משלח וזכה בה וכו' ע"כ משמע הא אם היה מקבל הקולה לעצמו ובאותה הקולה היה קונה סחורה אחרת היתה נקנית למשלח דומיא לההיא דכתב הרמב"ם דהמקח למשלח דזכו לו מעותיו ה"נ זכתה לו קולי'תו ושאני נ"ד שהיה פרעון חדש והוא לקח הבגדים לעצמו בהקפה מזמן רב אבל כשעושה המקח בסחורת המשלח נקנית תמורתה למשלח בכל גוונא דומיא דההיא דהרמב"ם דבכל גוונא הוי המקח למשלח ומשמע בין הוקר בין הוזל:

לזה אומר דהר"כ מ"ש לשי' דלעיל אזיל דס"ל דקבלת הסחורה לעצמו לא מוקרי משנה וכיון דלא הוי משנה א"כ אין הפרש בין נתן לו מעות לקנות סחורה וזקפן במלוה וקנה הסחורה לעצמו דאמרי' דהמקח למשלח ובין נתן לו סחורה וקבלה לעצמו וזקפה עליו במלוה וקנה בה סחורה אחרת בחליפין דאותה סחורה הויא למשלח אבל לס' הרב מהרש"ך ודעמיה דס"ל דבקבל הסחורה לעצמו הוי משנה ולא דמי לההיא דנתן מעות וכו' דהמקח למשלח בכל גוונא משום דבההיא לא שי' בגוף הס' אלא שחשב לבטל השליחות וכמו שהארכנו לעיל בחי' זה ודאי שלא נקנה המקח של חליפי סחורת המשלח למשלח בכל גוונא אלא דידו על העליונה כיון ששינה:

איברא שעדין אני נבוך בזה כי הן אמת שכתבו מהרש"ם ומהר"א מונסון דמוכר משל עצמו הוי משנה דבל לגבי דידיה לא דייק וכתבנו דה"ה וה"ט למקבל לעצמו סחורת חבירו דדא ודא חדא היא מ"מ לא כתבו הם ז"ל אלא שלא נקנה המקח למשלח ולענין אונסין הרי היא ברשות השליח וה"נ בקבל לעצמו אמרי' דלא נקנה לשליח ואכתי ברשות בעלים הם ותחזור הסחורה עצמה לבעלים ואם אינה בעולם משלם להם השליח דמי שווה לפי המקום והזמן כדין הגזלנין שמשלמים כשעת הגזלה ולא בערך אשר שמו דמאן שם ליה אבל אם לאחר שקבלה לעצמו חזר ומכרה לאחרים או החליפה מאן לימא לן דס"ל ז"ל כמהרש"ך דכיון דחשב לקנות תו אין מכר הב' מתקיים למשלח אדרבה נימא כיון דמה שקבל לעצמו לאו כלום הוא ואכתי ברשותא דמאריה קאי כי הדר זבנה לאחריני או החליפה אף דבדעתו שמכר והחליף לעצמו מעשיו בטלים ונתקיים אותו המכר והחליפין למשלם בכל גוונא דזכתה לו סחורתו ומה שעשאוהו הרבנים משנה היי' לו' דכיון ששינה ומכר למשלח משל עצמו לא עשה ולא כלום ואם נאנסה הסחורה נאנסה לשליח ודכוותה בלקח סחו' המשלח לעצמו אמרי' כמי דשינה ולהכי לא עשה ולא כלום ותחזור הסחורה למשלח ומטעם זה נמי מסתברא דאי שמה לעצמו בפני עדים ונאנסה נאנסה למשלח כיון דמה שקבלה לעצמו לאו כלום אי מטעם משנה ואי מטעם דלא קנה משום דכל הקנאה הויא הוצאה מרשות לרשות וזה לא הוציאו מרשות לרשות דידו כיד ב"ה וכמ"ש הרשב"א ז"ל ואם אחר ששמה לעצמו מכרה או החליפה ה"ז מתקיים למשלח דמאן לימא לן דמשום דחשב לשנות ולקבלם לעצמו אין החליפין או המכר שעשה לבסוף מתקיים למשלח בכל גוונא בין אי הוי ערך קל או חמור ולחשוב אותו כאלו זה המכר והחליפין נעשו לשם הבעלים דזכתה להם סחורתם בחליפיה או בדמי המכירה ואף דאשכחן למהרש"ך דהכי ס"ל להדיא מ"מ הרי שבנגדו הר"כ מ"ש חלוק עליו וס"ל דאי הוה עושה החליפין בקולה והשליח בדעתו שעשה החליפין לעצמו כיון שהוא קבלם ושמה לעצמו וזקפה עליו במלוה אפ"ה היו נקנים הבגדים לבעל דקולה וזכתה לו קולייתו בחליפיה דומיא דההיא דנתן מעות וכו' דס"ל להרמב"ם ז"ל דהמקח למשלח לחלוטין דזכו לו מעותיו ואף שכתבנו לעיל דהר"כ מ"ש לשי' אזיל דמה שמקבל לעצמו לא הוי שי' והרי רבים חולקי' עליו מ"מ אכתי איכא לדחויי דבפרט אלו ס"ל להרשב"ם והרא"ש כוותיה דאף דבמה שמקבל לעצמו הוי שי' מ"מ היינו שי' ואהנו מעשיו שהסחורה שנתן הלכה מן העולם מ"מ כי איתא לסחו' הדרא בעינה וה"ה כ

והה"כ דאי הדר זבנה או החליפה אותו המכר והחליפין מתקיים למשלח בין ליוקרא וזולא בין לאונסין דהרי חליפין הללו של משלח הם שזכה בהם ע"י סחורתו שהיתה לו דאף שהשליח שמה לעצמו מעשיו בטלים ובכל היכא דהיתיה ברשותא דמארי איתא והו"ל כאלו שליח זה לא שמה לעצמו מעו' אלא שמכרה או החליפה לחש' המשלח דכהא ודאי החליפין והמכירה הויא למשלח ליוקרא וזולא ואונסין וכיון דכן מאי שמעון לו' ק"ל כהר"ב מ"ש בהא ולא כמהרש"ך :

מ"מ אנכי הרואה דבנ"ד כ"ע מודו שמעון זה שינה שי' גמור דאף שלא שיה ראו' מקבל ושם סחור' ראו' לעצמו והיה עושה מה שעשה אח"כ לשמו של ראו' מ"מ משנה גמור הוי יען שמעון זה עשה חליפין וברא"טו'ס עם אחרים והיה נותן בכל עסק רובא דרובא מסחורותיו אשר הם בשותפות בינו ובין לוי ומעט מזער היה נותן בכל עסק חליפין מסחו' של ראו' והגדילו התערובות וכגון דא זר מעשהו כי מי מפיס אח"כ להבחין ולברר על קו היושר בכמה עמדה סחו' של ראו' ובכמה עמדה סחו' שמעון ולוי כי הנה בבר גלוי וידוע עסקי החליפין שזה מעמיס בערך סחו' והסוחר שכנגדו גם הוא מעמיס ולפעמים כשנותן בעסק החליפין כמה סחו' מזה לזה ומז"לז במין א' ועמיסו י' או כ' לק' ובמין אחר לא יעמיסו כלל ומניחין אותם בכדי דמיהן והשתא שמא שמ' העמים בסחורות שבינו ובין לוי ושל ראו' הניחה בכדי שיוויה ואם יבואו אח"כ לידי שומא לשום סחו' של שמ' ולוי ברמים ושל ראובן ברמים אגב אלום כי דבר זה קשה ונמנע ולית ליה ברירה מ"מ אפילו יתברר אכתי א"ל שמא של ראו' היתה משובחת ושל ש' ולוי לא היתה משובחת או שמא זו חריפה וזו אינה חריפה כי על כל אלא מסתברא דכל כי האי מילתא לא ניחא ליה למשלח שהשליח יערב סחו' עם ס' המשלח ויעשה בהם חליפין ובכל כי האי משנה בדבר פשוט הוי וקפדי בה אינשי טובא ולא ניחא להו שימכרו בכיהם בשותפות עם סחו' אחרים ובפרט לקחת בהם חליפין כי קשה מאד לבאי לידי בירור בכמה יעמדו סחו' של כל א' וא' ואף גם זאת שאח"כ בחליפין לא יהיו רשאין לעשות בו כרצונו אם לא יהיה בו דין חלוקה ואין כל הדעות שוות שזה רצונו במעות ורוצה למכור כאשר יהיה האופן וזה אין רצונו למכור בעת אלא להמתין באופן דטובא קפדי אינשי שלא תמכר סחו' או תחלף בתערובת סחורות אחרים מכמה בדרין הנאמרים באמת :

ומנא אמינא לה שהרי פסק הרמב"ם בה' שלוחין פ"ה וז"ל הנותן מעות לחבירו ליקח בהם פירות למחלית שכר רשאי ליקח לעצמו מאותו המין ובשהוא מוכר לא ימכור ב' בא' אלא מוכר אלו בפ"ע ואלו בפ"ע וכתב מרן בכ"מ דהטעם שמא מה שקנה לעצמו אינו משובח כמו של השותפות ונמצא חבירו נפסד בכך ועל מ"ש הראב"ד דהתוספתא הזאת אינה מחוורת ואין למדין ממנה כתב מרן שלא ידע למה דחה תוס' זו שאולי קנאם ימכרו בזול וקנאם ימכרו ביוקר ויחשוב אותם שביוקר לעצמו ושבזול לחבירו לכך אמרו חז"ל שמתחי' יברור חלקו עכ"ל הרי דאפי' מוכר במעות אמרו ז"ל שלא ימכרם יחד ואפי' שהם בינו ובין חבירו בשותפות למ"ש אי משום דשל עצמו גרוע ושבינו ובין חבירו משובח או שמא שמוכר בזול מחשב לחבירו ומה שמוכר ביוקר לעצמו ואמטו להכי ימכור כל א' וא' בפ"ע

כ"ש בנ"ד שהוא בחליפין שדרכן להעמיס במדובר וק' הדבר להתברר ושמא שלו גרוע ושל חבירו משובח ועוד שבנ"ד שליח הוא וכיון שרז"ל אמרו שלא ימכרם בבת א' מאותה חששא האמורה פשי' ודאי דמאותה חששא עצמה מקפר קפדי אינשי ואינו נוח להם שתמכר סחורתם בבת א' עם סחו' של השליח או של מקבל העסק וכ"ש שלא תתחלף באחר ת בבת א' עם סחו' המשלח וכיון דקפדי אינשי בהך מילתא טובא ודאי אם עבר השליח ועשאה לא הוי תו שליח ובטל שליחותו ומה שעשה אינו עשוי דהרי אפי' בשינוי דאיבא ביה אפילו קפידא כל דהוא תו לא הוי שליח ובמ"ש בל הפוס' ובראשם מהריק"ו ב"ש בנ"ד דהויא קפידא גדולה ועצומה :

שוב מצאתי הדבר מפורש בדברי הרב החבי"ב ח"מ סי' קפ"ה הג"ה טור אות ט' וז"ל אם צירפם השליח עם סחור' יד המשלח על העליונה שמן הסחורות והיתר נוטל המשלח ואם לא נשאר כפי השומא אשר שם לו משלים לו השליח משלו הריב"ש ח"א סימן קל"ז עכ"ל איברא כי לפי הנר' שט"ס נפל בדבריו שלא מצאתי זה להריב"ש וגם אין לו להריב"ש ב' חלקים מ"מ למדנו ממנו שאם צירף השליח סחו' עם סחו' המשלח שמין כל הסחו' של זה וזה בכדי דמיהן לפי המקום ולפי הזמן ואם הותירו דמי המכר נוטל המשלח את המותר ואם פחתו דמי המכירה משומת הסחו' משלם השליח החסרון וממלא השליח משלו למשלח עד כדי השומא ותמיד ידו על העליונה והט' דבל שעירב במכירת סחו' עם סחו' של המשלח הו"ל משנה מן הטעמים האמורים ואם הותירו המעות של המכירה על השומא אמרי' דהותירו משום שסחו' המשלח היתה משובחת הרבה והיא גרמה היתור ולמשלח יהבי' היתור ואי פחתו על השומא אמרי' דהפחת בא מחמת סחורות השליח שהיו גרועים והם גרמו הפחת ואמטו להכי שדינן הפחת על השליח באופן דיהבי' ליה דין דמשנה :

ואחר כתבי זה ראיתי להרב מהרש"ך ז"ל בח"ב סי' ס"ז שנשאל על שליח שעירב סחורתו עם סחורת המשלח וכו' והשיב וז"ל ואם עירב סחורות לאה עם סחורתו שלא מדעתה ודאי שפשע בזה במ"ש הרמב"ם בפ"ה דשאלה ופקדון וז"ל הפקיד אצל חבירו פירות שאינם מרודים ולא מרדן ועירבם עם פירותיו הרי זה פושע וכ"ש בנ"ר שפשיעת שמעון היא פשיעה גמורה שעירב הסחו' של האל' שהיתה סחו' משובחת עם סחו' הגרועה והיה מן הדין לו' שכשהתברר הדבר שסחו' הא"ל היתה יותר משובחת ולולי סחו' הא"ל לא היה לוקח זבולון סחורת שמ' א"כ ראוי מן הדין שישלם לאל' כ"כ סחורתה משלם כל מה שלקח זבולון וכו' עיי"ש הרי שכתב ז"ל שפשע ראו' במה שעירב סחו' עם סחו' המשלח איברא כי מה שהביא ראיה לזה מדברי הרמב"ם שכתב ה"ז פושע לדידי אחר בקשת המחי' לא מכרעא כי מה שעשאו הרמב"ם פושע לאו משום שעירבם עם פירותיו אלא משום שלא מברן ועירבן בלא מדידה ובן ראיתי להפרישה בסי' רל"ב שכתב ע"ד הרמב"ם הללו וז"ל ה"ז פושע במה שעירבם בלא מדידה וא"כ מאי ראיה מייתי מההיא דהרמב"ם ז"ל מ"מ יר' דאיהו ז"ל ס"ל דמה שעשאוהו פושע הוי' במה שעירבם בשלו דמ"ל לערב שלו בשל אחרים ומאי דכתב הרמב"ם ולא מברן הוי' להשמיענו הדין שהמקפיד או' בו"כ היו ובו' אבל אה"כ דעירבם לחוד הוי פשיעה וכיון דפושע הוא

הוא כ"ש דהוי משנה כדבר שהעולם מקפידים בו כ"כ שהעושהו מיקרי פושע ומה שלא דן שם הרב לו' דנוין דעוית כערובם יד המשלח על העליונה וכמ"ש הרב החכי"כ בשם הריב"ש היינו משום דהתם ממיח הוה ניחא ליה למשלח באותה המכירה שמכר השליח אבל אה"כ דאם לא ירלה המשלח באותה המכירה מט' דעוית מידן דוייני' ליה לו' דידו על העליונה וכ"כ יש להשיב בההיא דהרב המכי"ט ח"ג סי' ק"ע דמה שלא דן הרב שם דינו של השליח במשנה משום שעירב סחו' עם סחו' המשלח ולו' דידו על התחתונה היינו משום שהמשלח היה חפץ באותו עסק אלא שהיה טוען לו' שסחו' היתה משובחת וערכה רב מסחו' השליח ולכן דן הרב ז"ל לו' שאם יתברר כן שיחשבו כל א' לפי ערכה ויטול כל א' חלק בחליפין לרב ורבו ולמעט הערך ומעיטו אבל אה"כ דכל הפוס' ז"ל ס"ל דכל דעירב עם סחו' פושע הוא ומשנה בדבר פשוט הוי כ"ש בנ"ד שזה מתחי' שינה במה שקבלם לעצמו דלפי ס' מהרש"ך בהא לחוד משנה הוי ועוד בה שעירבם עם סחו' ועשה בהם חליפין דהוי שינוי גדול עלום ורב ותזיין לטובא מרבוותא דס"ל דאפי' הרמב"ם דס"ל בנותן מעות לשלוחו לקנות לו פירות וזקפן עליו במלוה וקנה לעלמו דהמקח למשלח מ"מ ה"מ בי לא שינה אבל בי זקפן וקנה לעלמו ושינה אפי' הרמב"ם מודה דהמקח נקנה לשליח ואפי' שיהיה במקח הריוח גדול הרי הוא לשליח ולא נקנה למשלח כ"ש בנ"ד שעתה שרואה שמעון שלא הוכשרו עסקי החליפין אשר עשה חוזר בו לו' לראובן בוא וטול לפי חש' סחו' מהחליפין דפשיטא דלא מלי לחיובי ליה בהכי דלא נקנה לו המקח של החליפין לרא"ו' כיון דשמן לעלמו ושינה וכיון שכן ירא"ה דאפי' יהיה לו תועלת לרא"ו' אם יקח מהחליפין לפי' חש' שיעמדו סחורותיו בערך היותר חמור אם לא ירלה בכך אלא ליקח דמיהן עפ"י השומא הרשות בידו שהרי לא נקנה מקח החליפין למשלח כיון דשם לעלמו ושינה ואפי' לקלת מרבוותא דס"ל דאפי' בשם בזקפן עליו במלוה ושינה ס"ל להרמב"ם דלא נקנה המקח לשליח בכל גוונא אלא שדינו הוא להיות בנתן מעות לשלוחו לקנות לו חטין וקנה לו שעורים דקי"ל דאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לב"ה וא"כ הכא נמי בנ"ד יכול שמעון לו' לראובן כיון שידך על העליונה בוא וטול מהחליפין לפי חש' שזהו תועלת לך שיעמדו סחו' בערך יותר חמור כפי ס' מקלת רבוותא הנז' דס"ל דאפילו בשינה וזקפן לעלמו אין המקח נקנה לגמרי לשליח אפ"ה אמינא דבנ"ד כולהו מודו דלא מלי שמ' לחיובי לרא"ו' ליטול מהחליפין אפי' שיעמדו סחו' בערך יותר ובזה תהיה ידו על העליונה מכמה טעמי חדא דא"ו' לו לראובן שקולי טיבותיך ושדיא אחיזרי חדא שאין החליפין חריפין ולריך עידן ועידנין עד שיחזרו לידי מעות ואיני דחוק למעות כ"ש שלפי הנר' אין החליפין הללו נמכרים במזומנים ושמא לריך להחליפן באחרות ואחרות באחרות ויארך הזמן והמה לא יכלו ועוד בי יש בהם שאין בהם דין חלוקה ולא אהיה רשאי בשלי בעת דוחקי למכרו במה שאמלא יען שאני שותף בהם עמכם וא"כ לריך אני להיות משועבד לכם ויתקיים בי שורו טבוח וכו' וכל בי האי מילתא אין לך ידו על התחתונה גדול מזה ומ"ש מהרש"ך והרב החכי"כ בשם הריב"ש דאם שי' ידו על העליונה להפרע בערך היותר חמור היינו דווקא כגדון דידהו שנמכרו הסחו' במעות והמטו להכי יהכי' הך עדיפות למשלח להתפרע בערך היותר חמור אבל אם הוחלפו באחרות לאו כל במיניה דשליח להכריח למשלח לקבל מהחליפין בנ"ט כיון דטיבותא הוא לנכך לקחת מהחליפין שיעמדו סחו' כ"ע היותר חמור בוא וטול מהם מכמה טעמי חדא משום דאדרבה כנדון שלנו לאו טיבותא היא ותו דאי טעמא דמשנה דידו על התחתונה היינו משום קנסא מלי דאו' לו' איני רולה בתקנה זו ובנין זו דהא' אי איפשי בתקנה זו שומעין לו וכמ"ש התי"ט בפ"ע דקמא גבי נתן למר ללבע יעו"ש :

ועוד בה דהכא כיון דשינה שי' גדול בעירוב סחורותיו עם סחורות המשלח ועשה בהם חליפין לא מלי לחיובי ליה בהני חליפין למשלח דבכר גלוי וידוע מה שנתחבטו רבני האחרונים גבי ההיא אתתא דיהבא זוזי לשליח למזבן לה ארעא אזל זבנה שלא באחריות דהיבא מ"ד דהוי מתקן השליח המעוות מלי לחיובי למשלח לקבל המקח והיבא מ"ד דאעפי"כ המקח בטל לגבי משלח ובנ"ד ירא"ה דכ"ע מודו דהמקח בטל לגבי משלח דע"כ ל"ק התם אלא דהוי מתקן המקח קיים אלא משום שתיקן המעוות לגמרי ואינו יכול לטעון שעדין מגיע לו הפסד אך בשיש לו קלת טענה אין המקח קיים לגבי משלח ובמ"ש מרן ב"י סי' קפ"ב עיי"ש והבא בנ"ד מה שפשע ושינה לערב סחו' עם סחו' המשלח ולקחת בהן חליפין אינו מתקן ובל הבהו חששות דשמא שלו משובחת ושל השליח גרועה או שלו חריפה ושל השליח אינה חריפה ובאלה רבות זה אינו מתקן והכתי השי' עומד בעינו ואף גם זאת אית ליה קלת טענה אחריתי שאם היו החליפין מיוחדים לעלמו לבד היה רשאי בשלו ופערון עליהם לעשות ברלונו ואנס לא ימתא בידיה גם למכור במזומנים ללורך המעות אשר דחוק להם בערך אשר ימלא או להמתין או להחליף במה שירלה לא בן עתה שהוא משועבד לאחרים כיון דיש בהם דבר שאין בו חלוקה ולהתדין עמהם בדיני החלוקות קשה הדבר מה גם בי לפי הנר' מדבריהם בי ערך היותר חמור הוי אם ישומו לו במעות ולא לקיחת החליפין ולא מלי שמעון לו' ישומו המעריכין ויקבל מהחליפין ומה שיעלה פחות לפי הערך אשלם דסוף סוף כיון דהוי משנה הרי המקח בטל לגבי המשלח כיון שאין בידו לתקן המעוות וכ"ש לדעת הסו' דכל ששינה שוב לא הוי שלוחו והרי המקח בטל לגמרי לגבי משלח ודמי סחורתו הוא חייב לו וילא מכלל שליח ונכנס בכלל לוקח דמטעם זה אני או' דאינו חייב ראובן לפרוע פאטוריא לשמעון דפאטוריא אינה משתלמת אלא לפאטו' שהן בעין סרסורים שמוכרין סחו' ראובן לשמעון ברם בשלוקחים הם לעלמם הסחורה תו לא הוו פאטורים וסרסורין אלא לוקחין ואין דרכו של לוקח ליקח פאטוריא אם לא שיש מנהג פשוט בין הסוחרים דאף שלוקחים הפאטורים לעלמם הסחו' שמשלמין להם הסוחרים פאטוריאם דאז מחויב רא"ו' לשלם לשמעון פאטוריא :

ואחר בל האמור אין אנחנו לריכין לטענתו של ראובן שטען ע"ד הכורדוק בי לפי הנר' מכתבי שמעון שלא לקחו לרא"ו' ובו' דלפי האמור ביון ששינה גם בעסק הכורדוק לערב סחו' עם סחו' ראובן ועשה בהם חליפין בכורדוק לא נקנה המקח למשלח בדבר האמור לעיל ודמי סחו' הוא חייב לו :

ולענין מה שטוען שרולה ליקח משמעון דמי סחו' לפי

לפי ערך הקיומיה שכתב לו כוה לא נרק ראובן דערכין שכתב לו בקיומיה לאו למימרא שתמכרם כערך זה או שכך הקרן שלהם ולא תמכור בפחות עד שנחייב לשמעון בערכין הללו כדין כ"ה שאמר לסרסור לא תמכור אלא בק' שאם מכר בן' משלם לו הן' מכיסו דהא ליתא דשאני התם שאמר לו בפי' לא תמכור אלא בק' ברם הכא ע"ג הכתב כתב לו הקיומיה וככתב כתב לו תקבל הבגדים הנז"ל א' לא' למלוא חש' וככר כתבנו לעיל משם הרשד"ס ז"ל דכי היכי דליהוי משנה מדעת חבירו בעי לפחות גילוי דעת וזה לא גילה לו דעתו כאר היטב לו' שלא ימכרם בפחות ושמא יש לפרש כי מה שכתב לו הערכין בקיומיה היינו לגבי החליפין שאם יחליפם בבגד יניחם בערכין הללו או קרוב להם לפי שבחליפין עכ"פ שבנגדו מעמיר דבר מה בבגד והוא היתה כוונתו שיעשה לו בהם חליפין שכ"כ מת"ש לו בי'רה די אזירמוס אין אליום כואין איג'ו וכל שיש פנים לפרש דבריו באופן אחרת לא מיקרי גילוי דעת מה גם כי לפי הכר' מכתביו האחרים שהיה נותן לו רשות לעשות בהם ברצונו וחזר הדבר להיות כאלו לא כתב לו קיומיה ואין לו בהם אלא לפי השומה דמיא דגזלנים דמשלמים כשעת הגזלה ולענין ההולאת הא ודאי פשי' דחייב ראובן לשלם לשמעון ההולאות שעשה על סחורותיו והגם שאח"כ קבלם לעצמו לא יהא אז אלא גזלן הרי נתחייב לשלם כפי מה שהיו שוים אז לפי הזמן ולפי המקום ואין מקום למה שטוען ראו' שאם לא היה לוקחם והיה עושה לו בהם איזה עסק היה מרויח והיו יוצאים ההולאות שהרי משלם לו כפי מה ששוים אז כלידון ואם היה עושה לו בהם עסק חליפין כולו האי ואולי שיעמדו ערכי סחו' לפי מה שישומו לו עכשיו שמאים בקיאים והרי הוא כוטל מעות מרודים ואפי' תאמר דבעסק החליפין שמא היה מרויח יותר מ"מ לא יהא אלא גזלן שאין לחייבו אלא דמי הגזלה לפי השומה וישלם לו ראו' מה שהוליא על סחורותיו וזה ברור :

באופן דכהא סליקנא וכהא אחיתנא דישלם שמעון לראובן דמי כל סחורתו במעות מרודים לפי הערך שהיו שוים כלידון כזמן שקבלם שמעון על עלמו אם יש. עדים שיודעים כמה היתה שוה באותה שעה ואם אין עדים ישבע שמעון שכך היו שוים ויפרע לו ולפי אותו הערך וההולאות ישלם ראובן לשמעון והפאטוריא אם נהיגי תגרי לפרוע פאטו' אף למקבלי הסחורה לעלמם יפרע לו ואם לאו אין על ראובן שום פאטוריא · וכור ישראל ילילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות :

נאום עמוס התלאות הימרטט אומרטוטי והוא **מרדכי גאלנטי** ס"ט

ת"ו ש"ל ב"ע

ספר קולו של משה

קול חתן · דרוש ראשון

איתמר כי מדרשא מה' יצא הדבר מהיכן יצא רבי יהושע ב"ל בשם ר"ח בר יצחק מהר המוריה יצא ורבנן אמרי ותהי אשה לבן אדוניך :

ישתבח הבורא ויתעלה היוצר מושיב יחידים משעת פקידה גזר אומר עוכר לעשייתן · זאת האשה חלק אדם יחדיו יהיו תמים לבתים לכרים והלכון לזיתן · ויהי אך יצא יצא ויגדל הילד וילך הלוך וגדל דרך גדולתן · דרכו של איש ילא חפשי לחזור אחר אבידתו ל'ו מלא עזר לצ"ע זו כלה נאה וחסודה כלכיונן ובקומתן · ושמח בלבו אף גילת ורנן ושמח את אשתו גילה אחר גילה ששון ושמחה קול חתן · ודבר אלהינו יקום לעולם אמר ותהי איהי גופא גזירה דברים כהוויתן · כאשר בא הדבר מפורש כש"ס ריש מס' סוטה א"ר שמואל בר ר"י כי הוה פתח ר"ל בסוטה הוה אמר הכי אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וקשים לזווגן כקריעת י"ס איני והאמרי' א"ר מ' יום קודם יצירת הולד ב"ק יוצאת ואומרת בת פ' לפ' וכו' ל"ק הא בזווג ראשון הא בזווג ב' ופירש"י ז"ל היכי מי הוי זווג לפי רשע והא מקודם יצירתם וכו' מכריזין את זווגו וכו' זווג א' לפי המזל ב' לפי מעשיו וקשה לזווגם לפי שאינה בת זוגו ע"כ :

ועפי"ז בן נכון מאמר הנלב פתח השער דבל רבני המפר' ז"ל תמהים במאי פליגי רבי יהושע ורבנן ומ"ט מר לא אמר כמר ותו אעיקרא דדינא דהכא מה זו שאלה מהיכן יצא הדבר ומקרא מלא מה' יצא הדבר ופירש"י לפי דבריך שזימנה לך הרי מן הניחוש וסימנים דעביד אליעזר מהתם משמע כי מפי עליון היתה זאת ועפי"ה יבא על נכון דלפשטא דמילתא בזווג א' שנושא אדם אשה א' היא האשה אשר הוכיח ה' מעת הפקדו לבא בעולם וקי אפשר להשתנות כלל אבן באשה ב' אז הוי לפי מעשיו וזהו כוונת רש"י בפי' ברם כל קבל דנא כתב ה"ה מהרא"ח ז"ל בפ' חיי שרה וז"ל והן אמת שאפשר לפרש כמ"ש הגמרא באן בזווג א' כאן בזווג ב' שזיווג א' קורא עת גזרת הזווג שהוא מ' יום קודם יצירת הולד וזיווג ב' קורא עת הזווג ממש כי אע"פ שנגזר על האדם בזווג א' בת פ' לפ' מ"מ אפשר לו לבטל הגזרה ההיא בעת הנישואין ע"י זכות ותפלה ואין מזווגין לו אשה אלא לפי מעשיו ע"כ ועל פי פירוש זה דהרב ז"ל יתיישבו דברי התוס' במס' תענית ד"ר על מאי דאיתא שם א"ר שמואל ב"נ א"ר יונתן ג' שאלו שלא כהוגן אליעזר ע"א בן קיש ויפתח הגלעדי כתבו התוס' וא"ת אמאי לא חשיב כלב בן יפונה שאמר כל אשר יכה קרית ספר אתן לו את עכסה בתי לאשה וכו' וי"מ דלכך נקראת עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו וזהו ודאי משום לניעות יתירה דקא חזו בה והיא סומך דזכותה וזכות דידיה מסתייע דלא מזווגין לו אלא כפי מעשיה כדאיתא בסוטה דאין מזווגין וכו' ע"כ ואחד הרואה כל אשר בתוכו ותמ'ה דאדרבה משם ראיה להפך דדווקא בזווג ב' לפי מעשיו ולא בזווג א' וראיתי לא"ה מהרש"א ז"ל בס' רלוף אהבה סימן ע"ז שתירץ לזה דלכך כתבו התוס' דזכותה וזכות אביה לומר דאע"ג דזיווג א' לא הוי לפי מעשיו אלא לפי המזל כגזרת הבורא ית"ש מ"מ ע"י זכות גדול משתנה המזל וזכותה וזכות אביה הו"ל זכות גדול יע"ש ולדידי הדיוט חזי לי תירוץ זה דחוק מאד דאמאי כתבו התוס' כדאיתא בסוטה וכו' דהו"ל מעשה לסתור ועיקר חילוק זה דזכות גדול לא הורו איה מקומו והו"ל לאתויי ההיא דכתבו הם במקומות אחרים דע"י זכות גדול משתנה המזל ועפי"ר מהרא"ח הנז"ל מלינן מימר דהני י"מ בהאי שיטה קיימי דזיווג א' היינו בעת הגזרה וזיווג ב' היינו שעת הנישואין ולהכי קאמרי כדאיתא בסוטה דאין מזווגין אלא לפי מעשיו דאף בזווג א' הוי לפי רוב המעשה :

ואגב אורחין הואיל ואתא לידן האי מימרא דתענית בן נכון מקרא שכתוב בשמואל א' י"ז והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו וכו' ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו · וכל רבני המפר' דרכו קשתם כשאלת חכם דהע"ה מה יעשה לאיש וכו' שהרי קל כרוזא קרא בחיל וכל ישראל ל'ו שמעו אף הוא היה מן השומעים ומה זו שאלה ועוד מה היתה הכוונה באומרו והסיר חרפה כי מי הפלשתי הערל הזה אבן כבר נזכר מ"ש בגמ' ג' שאלו שלא כהוגן וחד מנייהו שאול מלך ישראל ואמרו עוד לב' השיבו כהוגן וחד השיבוהו שלא כהוגן לאליעזר ושאול השיבוהו כהוגן וליפתח שלא כהוגן דהא רשאול אפשר שיהיה עבד או ממזר ויצא המלך דוד וכתב מהר"ש יפה ז"ל בב"ר פ' ס' דיש לתת איזה טעם למה לא נזהרו בדבריהם ועוד מאי שנא ליפתח השיבוהו שלא כהוגן ולאנך השיבום כהוגן ותירץ באורך ועל שאול כתב וז"ל ושאול בטח כי לא יהיה לעשות התשועה הגדולה ההיא אלא מבני ישראל הטובים וכ"ש באלטרף אליו רו"הק כי בהתעוררות לכמו אלה הדברים היא מדרגת רו"הק ומ"מ נחשבו שאלין שלא כהוגן דאפשר חילוף זה ואפי' ע"ד הריחוק כי אפשר לא יקרא מהנחתו בטל ע"כ ואפשר דבזה ממש קא משתעי קרא דהכרוז יצא אשר יכה וכו' יעשרנו המלך ואת בתו יתן לו ולזה קא מתמה דהע"ה ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו לאמר מילתא דתמיהא אנכי הרואה מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז דהרי זו שאלה שלא כהוגן היא דאפשר שיהיה עבד או ממזר ומה יעשה לו הנתון יתן לו המלך את בתו ח"ו וכל כי האי להו שפיר עבד כשאלה הלזו וכ"ת דדבר גדול כזה אי אפשר להיות ע"י פסול עבד וממזר דתשועה גדולה כזו בעיוא סייעתא דשמייא בהתעוררות רו"הק הא ליתא דבל מאי דעביד הוא והסיר חרפה מעל ישראל כי מי

הפלשתי

הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים וכודאי כר קטלא הוא וכל העומד ליגזז כגזוז דמי והיה האיש אשר יכנו גברא קטילא קטיל וקימחא טחינא טחין ומשום הכי אפשר להיות על יד מאן דהו ואפי' עבד וממזר וכיון שכן שלא כהוגן שאל המלך וע"ז השיבוהו האנשים דאף ע"פ כן צריך זכות גדול וס"ד ע"י רוה"ק ומן השמים בה יעשה לאיש אשר יכנו דבודאי מן השמים לא ישיבוהו כי אם כהוגן ונברא דשפיר חזי דווקא יעלה לגדולה כזו :

באופן אחרת אני אמרתי במק"ק הללו ונבין עוד פסוק ראשון וז"ת ויאמר איש יש' הראיתם האיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עולה והיה האיש אשר יכנו וכו' דקשה והלא עיניהם רואות את האיש ואת שיחו ודעדה אחותם כמ"ש מקודם וכל איש ישראל כראותם את האיש וינוסו מפניו וייראו מאד וזה לו מ' יום משכים ומעריב וא"כ מאי קאמר הראיתם האיש וכו' ונקדים מ"ש מרן ז"ל בית יוסף סי' ר"ז מחו' ס"י וז"ל כתב המרדכי בפ' זה בורר בשם הר"מ על ראובן שאמר לחתנו העשיר תלמוד בנך ואתן לך כך וכך פטור ראו' דכל"ה מצוה ללמוד את בנו ועשיר הוא ונדר לו שיקיים המצוה המוטלת עליו ומאי א"ל משטה אני בך וכההיא דהיה בורח מבית האסורים וכן חלוץ לה ע"מ שתתן לך ר' זוז דמצי א"ל משטה אני ובכל אלו וכיוצא בהם אפי' הי לא טעין טענינן ליה עכ"ל · עוד נקדים מ"ש הרמב"ן ז"ל בהלכות מלכים פ"ז ואחר שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה וכו' ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד וכו' וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בל"ת שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלוין בצוארו ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו הרי זה כמי ששפך דמי הכל וכו' וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה ויבנה לו בית נכון בישר' ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העה"ב עכ"ל ורז"ל דרשו הובא בילקוט זהו שאמר הכתוב נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו היה דוד מסתכל בגלית הפלשתי ורואה אותו גבור ומזויין בכל כלי זיין אמר מי יוכל לזה כשראה אותו מחרף ומגדף אמר אני יכול מאחר שאינו בפחד מהקב"ה ע"כ ומעתה כא"ה דאיברא דמצוה רבה על עורכי המלחמה להלחם בלב שלם ובכל נפשם לקדש את השם ונמצא לפ"ז כל מה שיתנה עמהם המלך ויקבל על עצמו לתת להם מתנות רבות גדולים ועצומים פטור ועטיר יהיה דהו"ל כההיא דהמרדכי דהמתנה עם העשיר ללמד את בנו תורה ויתן לו מתנה טובה פטור ממנה דא"ל משטה אני בך מאחר דמצוה רמייא עליה וכן כל כיוצא בזה וא"כ הכא נמי דבוודאי דמצוה רמייא על עורכי המלחמה להלחם מלחמות ה' וכל מאי דנדר להא מלכא אית ליה מקום פטור מ"מ מלחמת גלית שאני דהתם כל עורכי המלחמה נלחמים יחד ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ויכולת בידם שינצחו במלחמה רק שילחמו בלב שלם משא"כ הכא איש אחד הוא לבדו יערוך מלחמה ועם גלית אשר בת אבנים כחו ותקון הוא באלונים וגם מבני ענק ומי הוא זה אשר יוכל לו ופשיטא ודאי בכגון דא לא מחייבי למסור עצמם למיתה ובולי האי ה' לא נוה ובודאי כל תנאי שמתהנה המלך לאיש המוסר עצמו להלחם עם תקיף ממנו מחוייב בו המלך ולכן במערכה אל הדרוש פיו פתח בחכמה הכרוז וכה אמר הראיתם האיש העולה הזה גבור ואיש מלחמה ותרמי הקומה כי לחרף את ישראל הוא עולה לאמר כי לא נמצא כמוהו בכל גבול ישראל וכל כי האי גוונא ליכא מצוה עליכם להלחם בו כי מי האיש אשר יוכל לו ועל זה והיה האיש היחידי אשר ימסור נפשו ועל עצמו לא חס ויכנו מכת מות יעשרנו המלך וכו' ואין לו למלך פתחון פה לדון ולומר פטור אני מאחר דמחוייבים במלחמה זו והו"ל בההיא דמרדכי הא ליתא דמלחמה כזאת לא מצוה איכא ולא שיורי לשים נפשו בכפו היכא דבריא היזקא ובודאי יתחייב המלך בכל היוצא מפיו יעשה ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו חכמים המה הגלויים אליו מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז דאכתי מצי הדין יכול המלך לפטור את עצמו מנדר זה כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים ומאחר דאין פחד אלהים לנגד עיניו בודאי מן השמים ירחמהו וכל אדם יוכל לו בהרף עין כי אלהי ישראל יהיה בעזרו והיה אדירו רק שילחם עמו בלב שלם לקדש את שמו ית' ומאחר דבן חובה רמייא על כל הנלכים בקדושת השם והו"ל בההיא דהמרדכי דהנודר למי שחייב בדבר לעשותו פטור ועטיר וא"כ מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו דלאו כל מוחא ומוחא סביל דא וכדרך טבע מלחמה כזאת רבת המהומה וסכנה גדולה ולא אמר אלהים לאיש יחידי לסכן עצמו ובודאי חיובי מחייב בכל מוצא שפתיו לא יחל דברו :

הדרן עלך למאמרין ונדקדק דקדוק דק בסיפור אליעזר לבית בתואל שאמר הנה אנכי נצב וכו' היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוני דאמאי שינה הלשון מן המעשה אותה הוכחת וכו' וכאן הוא אומר היא האשה אלא ודאי כוונתו לומר היא האשה הידועה אשר הוכיח ה' לבן אדוני מעת ההריון אשר יצאת ב"ק ואמרה בת פ' לפ' הרא היא אתאה בת זוגיה ועל כן אמרו לו לבן ובתואל מה' יצא הדבר שבת זוגו היא משעת פקידה ושאלו בבי מדרשא מהיכן יצא ונודע הדבר כי זו היא בת זוגו שנגזרה לו משעת פקידה רבי יהושע אמר מהר המוריה ולא דאלו מן הניחוש שעשה אין ראיה לומר כי זו היא שיוצאת בפי בקשתו היא היא האשה הידועה שנגזרה לו מעת ההריון דר"י ס"ל כפירוש מהרא"ח הזיווג א' היינו בשעת פקידה שיוצאת ב"ק והומרת בת פ' לפ' וזיווג ב' היינו שעת הנישואין ואפשר להטות שתשתנה הגזרה וא"כ אין ראיה מהניחוש דבת הנמצאת לפי ניחושו היא האשה שנגזרה לו משעת פקידה אלא מהר המוריה שא"ל הקב"ה לאברהם נולדה רבקה בת זוגו דיצחק בנראה דאכתי קיימא גזרת ההריון ולא נשתנית דאלו הי"ל להשתנות ע"י זכות אין לך זכות גדול מזכות העקידה שפשט יאע"ה את צוארו ומסר עצמו למיתה ואין זכות גדולה מזה ואפ"ה אמר לו האלהים שנולדה רבקה בת זוגו משם ראיה דזו היא בת זוגו שנגזרה לו משעת פקידה אבל רבנן ס"ל כפשט דברי הש"ס וכפירש"י דזיווג א' נישואין ממש ואין משתנית גזרת ההריון כלל וא"כ מן הניחוש ניכר דהיא בת זוגו כיון דבניחושו נימצא אמר הבת הנמצאת כפי ניחושו היא האשה אשר הוכיח ה' היא האשה אשר

נגזרה

נגזרה משעת פקידה ועליה קאמר ותהי השה לבן אדונך :

ומשם רבינו הקדוש האר"י זלה"ה כתבו רבני המפרשים בביאור מאמרין לפי שיצחק היה בן עקרה מסטרא דנוקבא כנז' בזוהר ולפיכך לא הי"ל זיווג כי הוא עצמו נוקבא ועוד דמיתה קשורה בו כי רגליה יורדות מות ומהיכן בא לו זיווג לז"א מהר המוריה כי אז יצאה נשמתו וחזרה בעבור אברהם ורבנן אמרי ותהי השה לבן אדונך כי עד עתה להיותו מסטרא דנוקבא לא הוזכר בו אלא בן לשרה השתך ולשרה בן כי מסטרא דידה קא ועכשיו חזר להיות בן אברהם וכמ"ש ותהי השה לבן אדונך כי עכשיו נהפך להיות זכר וסיים על זה הר"ב נזר הקודש בביאור מדרש זה וז"ל ומדבריו משמע דר"י ורבנן לא פליגי אלא דרבנן אתו לפרושי מילתא דר"י ולסיועי ליה ע"כ · ובפירוש אמרו שבשעת העקידה יצאה ממנו נשמתו ונתלבשה באיל ובאה לו נשמה חדשה מסטרא דדכורא :

ואפשר · דלזה יטמון ברמ"ז אליעזר ע"א בסיפורו דאמר ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה ויתן לו וכו' דא"ל האי תיבת לאדוני כמעט ח"ו שפת יתר דהא בדידיה משתעי קרא ובאומרו ותלד שרה אשת אדוני בן די ונודע הדבר לאברהם ילדה דלא נשאת לאיש אחר אלא רמז רמז להם ותלד שרה אשת אדוני בן דמסטרה ילדתו ולא הוה חזי לפרק הנושא אשה דמסטרא דנוקבא הוה אבן שוב נעשה בן לאדוני ע"י העקידה אחרי זקנתה אחרי תכלית זקנתה בסוף ימיה ומאז ראוי הוא לשאת אשה :

גם אפשר לרמוז בזה מאמרז"ל בסוף וירא ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי מהרהר אברהם הרהר אמר אלו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו שנעשה לו נס מה אעשה אשיאנו וכו' ע"כ · וקשה וכי אלו לא היה מעשה העקידה לא היה א"א משיאו אשה והלא ממצות הבן על האב להשיאו אשה ותו אמאי לא חיים למיתתו עד עתה ולא קודם לכן והרב היפ"ת כתב לא שעכשיו ירא ממיתתו מאשר בתחלה אלא עד השתא לא אסיק אדעתיה אבל כשצוה על העקידה ראה שטעה במה שלא השיאו בבחרותו שימהר להולי' ובכל מקרה שיפגע בו לא ילך ערירי ולכן ראה עתה להשיאו אשה ע"כ · וקשה לשמוע ליחס טעות לאאע"ה ועוד י"ל בלשון המאמר באומרו עכשיו שנעשה לו נס דענין העקידה היכו מתיחס לנס דהנס הוא כי יפול הנופל באיזה צרה ממקרי הזמן ויצילהו ה' לזה יקרא נס כרם הבא נסיון הוא כדכתי' והאלהים נסה את אברהם דא"ל האלהים והעלהו לעולה ושוב א"ל אל תשלח ידך אל הנער והפה שאסר הוא הפה שהתיר והיכו מתיחס זה לנס · ועפי"ד הרב הקדוש ז"ל ומאמרי הזוהר נדון הדבר כי אאע"ה איש האלהים נביא הוא וכבר ידע דמשנולד יצחק מסטרא דנוקבא אתיליד כאשר א"ל והנה בן לשרה אשתך ולהכי קודם העקידה לא אסיק אדעתיה להשיאו אשה דאין לו בת זוג שהרי הוא מסטרא דנוקבא אבן בשעת העקידה דאה דאה בעין שכלו שפרחה נשמתו ממנו ובאה לו נשמה חדשה מסטרא דידיה אז נתעורר להשיאו אשה ולזה רמזו רז"ל אחרי הדברים אחר הרהורי דברים מי הרהר אברהם הרהר אמר אלו מת בהר המוריה לא הוה מת בלא בנים כי לא היה אפשר להוליד כלל דנשמתו מסטרא דנוקבא עקרה אין לה ולד ולא הי"ל בת זוג עכשיו שנעשה לו נס גדול כזה דפרחה נשמתיה מניה ובאלו נולד מחדש דמי דבאה לו נשמה מסטרא דידיה אמור מעתה מה אעשה אשיאנו דמעתה חל עלי חובת מצות הבן על האב וסבר להשיאו מבנות ענר או"מ אמר לו האלהים אינך צריך כבר נולדה בת זוגו ולזה אמרו לבן ובתואל מה' יצא הדבר מהר המוריה דבאה לו נשמה דדכורא וכיון שכן ותהי השה לבן אדוניך דשייך ליה ליצחק להיות לו אשה מאחר דמעתה נקרא בן אדוניך ולא בן שרה :

ובמרוצת הסיפור דאליעזר אלא מקראי קדש גופייהו אימא מילתא אלא הם ואשאל אותה ואומר בת מי את וכו' ואשים הנזם על אפה והצמידים על ידיה ואקד ואשתחוה ואברך את ה' וכו' אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדוני לבנו ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' וא"ל א' באומרו ואשים הנזם על אפה והצמידים על ידיה אמאי איצטריך להודיעם במתנה זו דאפי' למאי דאמרי רבנן הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו כבר תרגמוה בש"ס במילתא דלא עבידא לאגלויי אבל הי עבידא לאגלויי אין צריך להודיעו והרי הבא עיניהם הרואות את הנזם ואת הצמידים ואמאי בעי לאודועי ותו באומרו ואברך וכו' לקחת את בת אחי אדוני לבנו והלא אכתי לא ידע אם יתנו אם לא א"כ מה זו הודאה על הדבר הספק ותו קשה בתשובתם לא נוכל דבר אליך רע או טוב בשלמא רע לחוי אלא טוב אמאי לא ומה טוב ומה נעים דבר טוב ועוד באומרם הנה רבקה לפניך קח ולך דבכראה קשה ישיבתה אצלה היה להם לטורח רק קח ולך דהכי הול"ל הנה רבקה לפניך תהי אשה לבן אדוניך ועוד שפיל לסיפיה דקרא ויקומו בבקר ויאמר שלחוני וכו' ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך וצריכין אנו למודע"י מה היתה להם שלא לעמוד בדיבורם כי ביום אתמול אמרו לו הנה רבקה לפניך קח ולך ולמה זה עתה חזרו בהם ונראה לע"ד במאי דפירשנא בעניותין ריש סידרין במקראות הללו ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה ה' אלהי השמים וכו' הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשב שמה וי"ל במאמר אליעזר ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם דאמאי איצטריך להאריך בלשונו ולזכור את הארץ בקיצור הול"ל אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ההשב אשיב את בנך שמה ואחר סמוך ראיתי לא"ה מהרש"ל ז"ל בס' המעלות לשלמה בדרושי הנישואין דרך ובא בדרך הזה שעלתה על לבי ולהיות שיש איזה שינויים לא השבתי ידי יד באה מלחוות דעי ואם תך הוא :

ונקדים מאי דתנן בשלהי כתובות ג' ארצות לנישואין יהודה ועבר הירדן והגליל אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר ופירש"י ז"ל ג' ארצות הן בא"י חלוקות לענין

לענין נישואי אשה שאם נשא אשה באחת מהן אינו יכול לכופה לילך אחריו מארץ אל ארץ אין מוציאין מזו לזו לא מעיר לעיר ולא מכרך לכרך · וכתוספתא איתא הביאוה הרי"ף והרא"ש ז"ל ג' ארצות לנישואין יהודה ועבר הירדן והגליל כר"א כזמן שהיה מיהודה ואירס אשה ביהודה או בן גליל שאירס אשה בגליל כופין אותה לצאת שע"מ כן נשאה ע"כ· וכפירושא דהאי תוס' איפליגו רבוותא ז"ל כדי ליישבה עם הירושלמי הביאו הרא"ש וז"ל מתני' כשהיה מיהודה שנשא אשה מגליל · מגליל ונשא אשה מיהודה אבל אם היה מיהודה ונשא אשה מיהודה מגליל ונשא אשה מגליל כופין אותה לצאת ולכאורה הירושלמי והתוס' פליגי דבתוס' מפרש מתני' דקתני אין כופין אותה כשהיה מיהודה ואירס אשה ביהודה. אבל אם היה מיהודה ואירס אשה בגליל כופין אותה ובירושלמי קאמר מתני' דאין כופין אותה כשהיה מיהודה ונשא אשה בגליל אבל אם היה מיהודה ונשא אשה מיהודה כופין אותה לצאת ור"ת תירץ דמתני' ותוס' כולהו בכפיית האיש מיירי ולא בכפיית האשה וגרסינן בתוס' כופין אותו לצאת שע"מ כן נשאה אבל באשה אינו יכול לכופה דהיא בעולת בעל בעלייתו של בעל עולה עמו ואינה יורדת עמו והכי פירושא דתוס' ג' ארצות לנישואין וכו' כר"א כשהיה מיהודה ונשא אשה ביהודה שהיא מגליל אינה כופה אותו לצאת לעירה כיון שנשא בארץ מולדתו אבל בן יהודה שנשא אשה מגליל בגליל כופה אותו לקבוע דירתו בגליל כיון שנשא בארץ מולדתה ואין חילוק בין נישואין לאירוסין דבתרווייהו דינא. הכי והיא דירושלמי הכי פי' מתני' כשהיה מיהודה ונשא אשה מגליל ביהודה אז אין כופה אותו לצאת לארץ מולדתה אבל נשא אשה מיהודה ביהודה ורוצה אשה לצאת מעיר לעיר ומכרך לכרך ביהודה כופין אותו לצאת עמה כמצינו למדין לדעת ר"ת אם היה מיהודה ואירס אשה בגליל מגליל אפי' אירוסין לחוד היא כופה אותו שלא לצאת משם וכ"ש שאינו יכול האיש לכופה לצאת ליהודה ארץ מולדתו וכפיית האשה לית ליה כלל וזהו דעת ר"ת כמ"ש הרא"ש לשונו ורבינו מאיר ז"ל ס"ל דבכפיית האשה מיירי דאדרבא יפה כח הבעל מכח האשה ופי' התוס' הכי כר"א כשהיה מיהודה ואירס ביהודה ואף אם היא מגליל אינו יכול להוציאה אפי' לגליל אבל אם היה מיהודה ואירס אשה אפי' הלך לגליל וקדשה בסתם כופין אותה לצאת ליהודה אבל אם אירס ונשא בגליל בסתם אינו יכול לכופה תו לצאת ליהודה והא דקתני בתוס' שע"מ כן נשאה איירי בבן יהודה שאירס אשה מגליל בגליל ושוב נשאה בעבר הירדן דאז יכול לכופה לצאת ליהודה זהו קיצור דברי הר"ש ונלע"ד מ"ש אפי' הלך לגליל וקידשה בסתם כוונתו דלא מבעייא אם שלח ע"י שליח לקדשה דודאי יכול לכופה לצאת ליהודה אלא אפי' הלך הוא בעצמו וקידשה בגליל אפ"ה יכול להוציאה דאמרי' על דעת כך אירסה אמור מי שהיה מיהודה ואירס אשה מגליל בגליל בסתם בקידושין לחוד במחלוקת היא שנוייה דלר"ת היא כופה את האיש לשבת עמה בארץ מולדתה וכ"ש שאינו יכול לכופה לצאת לעירו ולדעת הר"ש אדרבה הוא כופה אותה לצאת לעירו וכתבו דמרדכי והגהות מימוני' ורש"י פי' בכפיית האשה וכן פי' המיימוני וכל הגאונים וכיון דהוי פלוגתא דרבוותא עבדינן הכא והכא לחומרא והיכא דהבעל בא לכוף את האשה לא נכופנה כפי' ר"ת והיכא דהאשה באה לכוף בעלה כ"ש דאין כופין כדפסקו רוב הגאונים עכ"ל · והביאו מרן בית יוסף וסיים עלה ולי נראה דבמקום הרמב"ם ורש"י וכל הגאונים לא חיישי' לדברי ר"ת וכתב הרמב"ם ג' ארצות לנישואין יהודה ועבר הירדן והגליל וכל היישוב היא ארצות כגון ארץ כנען וארץ מצרים וארץ תימן וכו' והנה בפ"ק דקידושין אמרו בכסף מנ"ל גמר קיחה קיחה משדה עפרון כתיב הכא כי יקח איש אשה וכתי' התם נתתי כסף השדה קח ממני הרי דקיחה היא לשון קידושין :

ובזה נא"ה דאמר ליה אאע"ה לאליעזר שישבע לו שלא לקחת לו אשה מב"כ כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק והבין אליעזר כוונת ולקחת כפשוטה שיקחנה ויביאה לו ליצחק ואיהו ס"ל כפי' ר"ת דכופין לאיש ולא לאשה ואם הוא מיהודה ואירס אשה בגליל בסתם כופה את האיש לקבוע דירתו הכלה על כן אמר ואולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת וכיון דארצות מחולקות הם הו"ל כיהודה וגליל דכל היישוב היא ארצות ודינא הוי דכופין את האיש לדור אצלה א"כ ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשב את בני שמה דמהאי חששא לא תיחוש דלא שבקינן כולהו רבוותא וקיימי' לד' ר"ת ובמ"ש מרן הב"י אך מאי דאיכא למיחש הוא אולי לא תרצה להנשא כלל ולזה צריך תפלה ואני תפלתי ה' אלהי השמים וכו' הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני ליצחק לקיחה לשון קידושין הוא יצליח את דרכך עד שולקחת אשה שתרצה ותקדשנה בסתם ומאחר שתתקדש אין עוד שום חששא כי אם לא תאבה האשה ללכת אחריך בטענה דכופין את האיש לשכון בכוד בארץ מולדתה כפי' ר"ת ונקית משבועתי זאת דהבאתו אל הארץ הזאת רק את בני לא תשב שמה ואני שולח להודיעם שורת הדין להיכן נוטה דלית הלכתא כר"ת אלא ככולהו רבוותא דאדרבה :

ומעתה ככה עלי בא"ר סיפא דקראי ונקדים עוד מאי דאיתא ביבמות דס"א תניא בתולה אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר והנערה טובת מראה מאד בתולה וכתבו התוס' תימה דהכא משמע דרבקה נערה היתה ובסדר עולם תניא בהדיא שהיתה בת ג' כשנשאה יצחק וכו' וה"ר שמואל חסיד ז"ל הוכיח שהיתה בת י"ד שנה מדתניא וכו' וצריך לומר דמדרשים חלוקים זה על זה ע"כ· והנה רשי' כתב בפ' בראשית ע"פ ויקח את האדם לקחו בדברים נאים ופייסו ופי' הר"ב בח"י ז"ל דלשון לקיחה שייך בדבר החומרי או הב"ח שאין בהם דעה אבל האדם עיקרו המדע והשכל לא הגוף ואין לשון לקיחה שייך על המדע כיון שהוא דבר שאין בו ממש אלא הפיתוי שמפתה את דעתו ממחשבה אחרת בענין לקיחת הגשמי שמעתיקו ממקום למקום ע"כ· ווידוע דהבוגרת קידושיה לעצמה ואין לאביה שום זכות כלל ולדעת ברייתא דסיפרי שהביא הר"ש חסיד באותו פרק בת י"ד שנה היתה והיא היא דמקדשת עצמה ועל פי שיטה זו הדרשא תדרש דכאשר נמצאת לאליעזר לפי ניחושו והמים שעלו לקראתה אז תכף ומיד ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים ונתן אותם לה בתורת קידושין ליצחק ולא הזכיר ענין הליכתה כלל רק קדשה בסתם והיא בבואו אל בית בתואל והגיד להם כל הסיפור ההוא אמר ואשאל אותה וכו' ואשים הנזם על אפה והצמידים על ידיה בתורת קידושין וקדשתיה בסתם ואקד ואשתחוה ואברך את ה' וכו' אשר הנחני בדרך אמת לקחת בקידושין את בת אחי אדוני לבנו דסוף סוף

ככר

כבר עשיתי מחלה אשר קידשתיה ועתה שנתקדשה בקטן אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני שלא לעכב ולומר כופין את האיש לבא לדור פה ויצטרך להתפרד מאת פני אביו אך עושים חסד את אדוני דוקא לשלוח לו את רבקה ונשאר דר אצל אביו הגידו לי ואם לא אלא תאמרו דווקא יבא וידור פה הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל ויען לבן ובתואל ויאמרו מענין קידושי רבקה מה' יצא הדבר כיון דאיתרמי עובדא הכי ובפרט לפי דרשת רז"ל דמימיה לא יצאה מפתח הבית והיום יצאה ואירע כן ודאי מה' יצא הדבר ולענין כפייתה ויציאתה מן המקום לא נוכל דבר אליך רע לומ' דכייפינן את האיש לקבוע את דירתו אצלה כפי' ר"ת או טוב דטוב לך לומר כופין את האשה ויוצאת עמו לארצו כסברת הר"ש דכיון דלא איגלאי מילתא הילכתא כדברי מי עבדינן הכא לחומרא והכא לחומרא וכמ"ש המרדכי ולכן הנה רבקה לפניך קח בדברים ופייסנה כמ"ש רש"י והנח"י דעל האדם לא שייך לומר עליו לקיחת דבר בדבר הגשמי אלא הפיתוי שמפתה את דעתו ואתה פתה אותה ופייסה שלא תעכב ולך לך אל ארצך ותהי אשה לבן אדוניך ויהי כאשר שמע ע"א את דבריהם כי הם מצד עצמם לא יעכבו ותלו הדבר ברבקה שמח לדבריהם וישתחו ארצה דמצד רבקה בטח בה לבו שלא תעכב בדבר ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדוני וכאשר ראו אותו איש מהיר במלאכתו ואינו רוצה לעכבה אצלם ימים או עשור אז אמרו לו נקרא לנערה ונשאלה את פיה דאפשר שהיא תטעון קי"ל כר"ת דאין כופין לאשה כלל אלא כופין את האיש ויקראו לרבקה ויאמרו לה התלכי דאי בעית מצאת למטען קי"ל כר"ת ואינו יכול לכופך שתלכי והיא השיבה להם אלך דאף דאין דינא הכי אפ"ה אלך לי אל הר המור כדי להתדבק בנוה צדיקים :

או י"ל בהאי קרא הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' כשנקדים מ"ש הריב"ש ז"ל בסי' קע"ז על אחד שהיה מעיר אחת והלך לתונים וקידש בתולה אחת יתומה וישב שם ב' חדשים ושב חזר לעירו ושלח בהמות ושומרים להביאה ולא רצתה ללכת באמרה יבא וישאנה בעירה ושב ונשאנה והוא טוען שהתנה עם אמה שישאנה במקומו והשיב הרב ז"ל בארוכה ומכללא איתמר דהא דאמרו בתוס' בן יהודה שאירס בגליל כופין אותה לצאת דהיינו דווקא לאחר שישאנה ולא בעודה ארוסה והיינו דמסיים בתוס' שע"מ כן נשאה והא דפתח באירוסין וסיים בנישואין להשמועי' דאע"פ שאירס אותה אין יכול להוציאה למקומו עד אחר נישואין ועש"כ ונאמר לשיטת הסדר עולם דבת ג' שנים היתה ולא מהני קידושיה בדין קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה או שלא נתן לה הנזם והצמידים בתורת קידושין והן עתה הם אמרו לבן ובתואל לענין זווג רבקה ליצחק מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך למאן בדבר לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר טוב הגון וניכר כמ"ש רש"י אכן שמע קולנו אשר אנחנו אומרים לך הנה רבקה לפניך קח קדשנה בכסף קידושין ליצחק ואתה לך לך לבדך ולענין נישואיה ותהי אשה לבן אדוניך הוויתה לאשה ונישואיה כאשר דבר ה' ע"י עבדיו הנביאים וכמה חכמים חכמי ישראל דהא דכופין אותה לצאת היינו אחר נישואיה כמ"ש הריב"ש וא"כ יבא יצחק פה בעירה וישאנה ואז כופה אותה לצאת ויהי כאשר שמע ע"א את דבריהם דסוף סוף לא עיכבו בדבר הקידושין וישתחו לאפיו ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ויתן לרבקה לשם קידושין ומגדנות נתן לאחיה ולאמה כדרך שמחלקים בעת האירוסין ותשלום הכתובים כבר כתבו מהרש"ל ז"ל וה"ה הבא מאר"י זלה"ה :

ועוד י"ל בפסוק זה הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' וגם נכין לשון הברכה אשר ברכוה אחותנו את היי לאלפי רבבה מה הלשון אומרת את היי והא ברידה משמעי קרא והול"ל אחותנו היי לאלפי רבבה ונקדים מ"ש הטור סי' כ"ג ולא ישא קטנה שאינה ראויה לילד וכתב מרן הב"י הטעם מפני שהוא בטל מפ"ור כל ימי קטנות' ופסקה בש"הע והרא"ש ז"ל בפ' תולדות הקשה לשיטת רש"י דבת ג' שנים היתה רבקה והמתין לה מן העקידה עד שהיתה בת נ"ש דאמאי לא המתין לה עוד עד שתהא ראויה להוליד כי פחות מי"א שנה א"א שתוליד וכתב עליו הרב נח"י ז"ל ול"נ דבפ' בן סורר ומורה אמרו דורות א' היו הזכרים מולידין בני ח' שנים והנקבות בנות ו' שנים ולכך נשאת אולי תמהר ללדת כשתהיה בת דו"ה שנים ע"כ כי על כן אמרו לו מאחר דמה' יצא הדבר הנה רבקה לפניך קח ולך הוליכנה לו ליצחק וגדולה מזו אנו אומרים שאינו צריך להמתין לו עד שתהא גדולה בשנים אלא מעתה ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' דאפשר שתלד בת דו"ה שנים וכאשר רצו לברכה הם אמרו אחותנו את היי לאלפי רבבה דהגם שלום דדינא הוא שאסור לישא קטנה שאינה ראויה לילד דלא ליבטיל מפ"ור היינו דוקא לדורות הבאים אבל את היי לאלפי רבבה דאף דאחות לנו קטנה עכ"ז ראויה לילד מכאן ואילך ואת היי לאלפי רבבה :

גם י"ל עוד במקרא זה ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' במ"ש ביבמות די"ב תני רב ביבי קמיה דר"נ ג' נשים משמשות במוך קטנה ומעוברת ומניקה קטנה שמא תתעבר ושמא תמות וכו' דברי ר"מ וחכ"א אחת זו ואחת זו משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו משום שנאמר שומר פתאים ה' והתוספות כתבו ומשמשות במוך דקתני הכא היינו צריכות לשמש במוך ור"ל לאפוקי מפירש"י דרשאין בכך אלא צריכות משום סכנה אליבא דר"מ ולזה אמרו לו הנה רבקה לפניך קחנה לו ליצחק ותהי אשה לבן אדוניך כדרך כל הנשים ואף שהיא קטנה אינה צריכה לשמש במוך אלא תהי לבן אדוניך כדרך כל הנשים ואף אם תתעבר לא חשיין אנחנא דמן השמים ירחמו כאשר דבר ה' דכתיב שומר פתאים ה' כסברת חכמים דהלכתא כוותייהו :

עוד י"ל בהאי קרא ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך ויאמר אליהם אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש ותאמר אלך ונקדים מ"ש מרן בא"ה סי' קי"ג קטנה יתומה שהשיאתה אמה או אחיה לדעתה ונתנו לה ק' או נ' זוז יכולה היא משתגדיל להוציא מידם פרנסת נדוניא הראויה לה וכתב מור"ם ואפילו שתקה זמן רב משתגדיל יכולה אח"כ לתבוע פרנסתה וסיים מרן אעפ"י שלא מיחתה בשעת נישואין מפני שקטנה אינה בת מחאה וכתב הר"ב ב"ש בשם המרדכי דאם מחלה בפי' מהני כשהגיעה לכלל פעוטות והנה ידוע דרז"ל למדו מקרא זה דתשב הנערה אתנו ימים או עשור דנותנים לבתולה י"ב חדש לפרנס את עצמה דהיינו

צורך

צורך גדול ויודע דאף דהיתה רבקה בת ג"ש עכ"ז רבתי בדעות היתה ולפחות בעונת הפעוטות וכזה דמאתמול אמרו לו הנה רבקה לפניך קח ולך והיה בתואל חי ולא נזכר ענין נדונייתה ובאותה לילה מת בתואל כמ"ש רז"ל והוי"ל כיתומה שהשיאוה אחיה ואמה ולכן כאשר א"ל כבקר שלחוני ואלכה לאדוני א"ל תשב הנערה אתנו ימים או עשור כדי לפרנסה כצרכי נדונייתה אמר להם אליעזר אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי ואי משום נדונייתה אין אדוני צריך לכך כי ה' ברך את אברהם בכל אז א"ל נקרא לנערה ונשאלה את פיה אם היא תמחול או לא דאי שבקינן לה הכי חיישינן שמא כשתגדיל התם לתבוע ממנו כל שיעור נדוניא והדין עמה ולכן ויקראו את רבקה ויאמרו לה התלכי עם האיש הזה אשר רוצה עתה ליקחך ותמחלי על נדוניתיך ותאמר אלך ומוחלת אני לכס רק שאתדבק עם הצדיקים ויפה שעה אחת קודם :

ומן האמור לעיל בהא דכופין אותה לצאת כשעה ונלכה להבין אלה קראי דכתיבי בפ' ויצא זה ולא ראשונה ויאמר לבן טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר שבה עמדי ועוד כתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן ועוד כתיב וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו ויאמר להן רואה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום וכו' ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים וכו' עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספינו וכו' ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה וא"ל בפסוק א' כדברי לבן טוב תתי וכו' שבה עמדי דהאי שבה עמדי יתו"ר כפי"ש דהא הכונה יעקב איהו אמר אעבדך ז' שנים וכו' ואמאי איצטריך לבן לאמר לו שבה עמדי גם בפסוק ב' כאומרו שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי י"ל דבקיצור הול"ל שלחני ואלכה לי ולמה פרט לו אל מקומי ולארצי ועוד כמ"ש תנה את נשי פי' רש"י איני רוצה לצאת כי אם ברשות משמע דר"ל לו לפום דינא יכולני לצאת שלא ברשות אך חסיד אני ואיני רוצה לצאת כ"א ברשות וצריכים אנו למוד"עי מאי דינא איכא הכא גם בקראי אחריני דאמר לו ה' שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך קשה דהול"ל שוב אל אביך ואת הארץ יזכור למה גם להבין בטוב טעם כוונת רחל ולאה בתשובתם ומה הוסיפו על דבריו גם בדברי יעקב אבינו קשה כאומרו ואביכן התל בי והחליף את משכורתי וכו' למה כפל את דבריו ואביכן החליף את משכורתי די ועוד קשה כאומרם ועתה כל אשר וכו' מאי ועתה :

אמנם על פי האמור לעיל יע"ן דמכללות מה שכתבנו יוצא הדין באיש יהודי מארץ יהודה שהלך לגליל ואירס שם אשה וגם נשא שם בין לר"ת בין להר"ש אינו יכול לכופה שתצא עמו לארצו אלא דר עמה בארצה אבן הרמב"ם והרי"ף ז"ל פליגי בכל זה וס"ל דהתוס' והירושלמי פליגי ופסקו הלכתא כתוס' וכן פסק מרן בש"הט וז"ל ג' ארצות בא"י וכו' שמי שהוא מארץ מהארצות ונשא אשה מארץ אחרת כופין אותה ויוצאה עמו לארצו או תצא בלא כתובה ובלא תוס' שע"מ כן נשאה אע"פ שלא פירש ע"כ :

והרב הגדול מ"ו מהר"מ גאלנטי זלה"ה בסי' פ"ז נשאל על ראובן שהשיא בתו לשמעון בעירו והתנה עמו וקבל עליו בגזירות שלא יוציאנה ממקום הנישואין ושוב גירשה בגט ואחר ימים החזירה ולא התנה מחדש כלום ועתה רוצה בעלה להוציאה לעיר אחרת שיכול ע"פי הדין להוציאה והיא אינה רוצה לצאת ואומרת ע"פי תנאי הא' קיימא והשיב הרב ז"ל שיכול לכופה לצאת דכיון דגרשה נתבטלו תנאים הא' וכשהחזירה לא התנה ואע"פ ששנינו המגרש את אשתו והחזירה ע"ד כתובה א' החזירה היינו מנה מאתים ואסור לאדם לשהות שעה א' בלא כתובה אבל הכא שגרשה וקרעו הכתובה נתבטלו התנאים ומאחר דכשהחזירה לא התנה מחדש יכול לכופה לצאת זה"תד ועוד נשאל בסי' מ"ד על ראו' שהיה ממקום א' ונשא במקום אחר והתנה שלא יוכל להוציאה כלל ואח"כ עלה לא"י לזוא"רה ובלכתו שם עלתה על רוחו לשכון כבוד בארץ החיים ושאל אם יוכל לכוף את אשתו לצאת מתרי טעמי הן משום א"י וזאת ב' שבמקום שנשא בכל יום ויום בסכנה גדולה מחמת אנשי הגדוד ההולכים למלחמה ולפעמים אינם יכולין לצאת מפתח ביתם ומי שיוצא מסכן עצמו הן בממון הן בעצמו והשיב דמשום טענה ראשונה יוכל לכופה לצאת אבל אם פירש בפירוש בשעת התנאי שאינו יכול להוציאה לארץ ישראל אינו יכול לכופה אמנם לטענה השנית שטען משום סכנה יכול לכופה כי אדעתא דהכי לא קבל עליו יע"ש וכן פסק הר"ב ת"הד ז"ל סימן רל"ט לענין דוחק מזונות יע"ש והרב המופלא מוהרח"א ז"ל בס' עץ חיים בסדר הפרשה כתב על פסוק הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני לא יעשה כן במקומנו וגו' ונתנה לך גם את זאת דא"ל יעקב מאי אהני רמאותך מאחר שלא ידעתי שהיא לאה הויא לה בעולת זנות ואינה מקודשת דלא גרע מהמקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים ומומין ונמצאו בה דלא הויא מקודשת ורחל היא המקודשת וא"ל לבן לא יעשה כן במקומנו הכוונה לא יועילו לך קידושי רחל אם לא תקח ללאה שאתה עובר על תקנת הקהל שלא לתת את הצעירה לפני וכתב מהריק"ו ז"ל הובא בא"הע סי' ב"ח קהל שהתקינו שלא לקדש פחות מי' והפקירו ממונו הפקר ב"ד הפקר ואתה עובר על תקנת הקהל א"כ קידושי רחל אינן קידושין וא"ת שביאת לאה בזנות ותרצה לשלחה לא יתקיימו בידך שום אחת מהם לכן שמע לעצתי וקח את שתיהם ויתקיימו ב' בידך וזהו ונתנה לך גם את זאת לרבות את לאה זהת"ד :

ומעתה קום קרא קראי דידן כי הנה יעקב אע"ה ארץ מולדתו ארץ כנען וכאשר הלך לחרן הו"ל יוצא מארץ לארץ וכאשר נשא אשה שם בסתם יוכל לכופה לצאת לארץ מולדתו כסברת הרי"ף והרמב"ם דהו"ל כבן יהודה שנשא בגליל ולכן כאשר אמר לו אל לבן אעבדך ז' שנים ברחל בתך הקטנה נתרצה לבן ויאמר לו טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר אך בתנאי מעכשיו שבה עמדי שלא תוכל להוציאה לארץ מולדתך ומאחר שהתנה עליו כן לא יוכל לכופה עוד וכמ"ש מ"ו מהרמ"ג ז"ל ויעקב שתק ושתיקה כהודאה אך אח"כ כאשר רמהו והכניס את לאה במקום רחל א"ל הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני דלאה לא מקודשת היא דקידושי טעות וכמ"ש מוהרח"א וכשאמר לו לבן לא יעשה כן במקומנו מלא שבוע זאת ונתנה לך

גם

גם את זאת דמעתה יקדש שתיהן מחדש ליקוחין שניים דאותם הקידושין אודו להו וכמ"ש מוהרמ"א מעתה פטור ועטיר יעקב מן התנאי דא"ל שבע עמדי דבקידושין שניים לא התנה עמו כאשר בראשונה ותנאה קמא בטל הוא דהו"ל כההיא דמ"ז מוהרמ"ג ז"ל וכ"ש היא דהתם ע"ד כתובה הא' עכ"ז נתבטל התנאי כ"ש הכא שלא היה כתובה רק תנאי דאירוסין וא"כ נתבטל התנאי בין מלאה בין מרחל ופטור יעקב מהתנאי דשבע עמדי ולכן כאשר ילדה רחל את יוסף שהוא שטנו של עשו ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי כי ארצי ארץ כנען ומאחר שנשאתי פה ואני מארץ כנען בדינא ודיינא יכול לכופם ללכת אל מקומי ולארצי תנה את נשי ואת ילדי כי אינני רוצה אלא ברשות אף שע"פ הדין יכול לצאת בלא רשות ולכופם ללכת אחרי ולכן לבן לא מצא מענה להבריחו מצד הדין שישב אתו עמו וחנן קולו בנא לשון בקשה :

והנה בב"ר אמרו ויאכל גם אכול את כספנו אפשר כן אלא אם הוה קוקייא טבא הוה נסיב ליה פטיקלין טבין הוה נסיב לן ופי' מהרש"י אפשר כן בתמיהא ד"ה דאכל את ממונם דנהי דהוא דמאי לגא בעקיפין והחליף משכורתו וכו' אכל לאכול כספם ממש מי חליף ועוד שלא מצינו שהגיד עליו זה הכתוב אם הוה קוקייא טבא הוה נסיב ליה. שפי' כספנו חמדתנו כמו נכסוף נכספתה. והיינו שאם היה רואה בידינו דבר נחמד היה לוקחו ממנו ובממונו וכו' ע"כ · ובו"ו פסוקים האחרונים וירא יעקב את פני לבן וכו' ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך דמאחר דארץ מולדתך היא ארץ כנען תוכל לכוף את נשיך לצאת אחריך וישלח יעקב ויקרא אל רחל וללאה השדה אל צאנו לומר להם שיצאו ברשות אף דמצד הדין יוכל לכופם ומפרש והולך ויאמר להם רואה אני את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום וכו' ואביכן התל בי ר"ל בנישואין דידכו התל בי ורמני ובכן אף שהתנה עמי בתחלה שבע עמדי הרי התנאי נתבטל ומאחר דבטל התנאי יכולני לכוף אתכם ועוד לענין העבודה החליף את משכורתי י' מונים וכו' ועתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך דמאחר דהארץ הזאת היא חלוקה מארץ כנען והוו בב' ארצות יכול אתה לכופם ללכת ש ארץ מולדתך ותען רחל ולאה בחכמה ותאמרנה לו אי מהאי טעמא לחוד לא מצית להבריחנו לצאת מארץ מולדתנו דמצינן למימר קי"ל כהר"ש ור"ת דס"ל דאם היתה מגליל ונשאה בגליל אינו יכול לכופה ברם אי מצית למימר היינו מהאי טעמא דהעוד לנו חלק ונחלה וכו' ויאכל גם אכול את כספנו אם הוה קוקייא טבא הוה נסיב ליה והו"ל בסכנת ממון ואפי' סכנת נפשות על יעקב אבינו היה כאשר הוכיח סופו על תחלתו ולכן בקש לעקור את הכל והו"ל כההיא דמ"ז מוהרמ"ג ועתה דאיכא טעמא דסכנה כל אשר אמר אלהים אליך עשה :

ומן האמור בענין כין כבין מאחז"ל בילקוט משלי יהי מקורך ברוך מכאן אמרו אשרי אדם שאשתו מעירו תורתו מעירו פרנסתו מעירו עליו הכתוב אומר יהי מקורך ברוך וצריך להבין קשר הני תלת מילי דעבידי רבנן דמשב'ו בדבורייהו ומה שייכות יש לדרשא זו עם סוף פסוק ושמח באשת נעוריך וכמה הוא מאושר דקאמר עליו אשריו ועם האמור יע"ן דבכבר נאמר דאם הוא מארץ אחת והלך לארץ אחרת כופה אותה ויוצאה עמו לארצו גם רמזנו מ"ש הרב ת"הר דמשום דוחק מזונות כופה אותה ללכת למקום אחר שמצויים שם מזונותיו אף שהיו שניהם מארץ אחת והריב"ש סי' פ"א כתב וז"ל וכ"ש שהמקום שדעתו לקבוע שם דירתו הוא מקום תורה וחכמה יותר מן המקום שאתם דרים שם עתה וקרוב להיות דומה מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישראל ע"כ · משמע דממקום שאין בו תורה למקום שיש בו תורה מוציאין ולכן דרשו יהי מקורך ברוך אשרי אדם שאשתו מעירו פרנסתו מעירו תורתו מעירו דבכל חדא מהנך תלת היה יכול להוציאה ממקום למקום שאם אין אשתו מעירו שהלך לארץ אחרת ונשא שם כופה אותה ומוציאה עמו לעירו וכן אם לא היתה פרנסתו מעירו והיה צריך לילך לעיר אחרת שמצויים שם מזונותיו כופה אותה לצאת וכן אם מקומו אין בו תורה ורוצה לדור במקום תורה כופה אותה לצאת ובזה יבואו לדינא ודיינא ואפשר שלא תנוח דעתה לעזוב ארץ מולדתה ומדי יום ויום אם באין לידי קטטה ואפשר שיגיעו לפרק המגרש ולכן אמר אשרי אדם שאשתו ופרנסתו ותורתו מעירו ובזה לא יצטרך להוציאה למקום אחר ובזה ישבו אחים יחדיו יהי שלום בחילם ושמח באשת נעוריך :

קול חתן דרוש שני

תנן התם בסוף פרק הבע"י האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה ר' יוחנן בן ברוקא אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו :

מצות הבן על האב בריא בחיובא · הכא מובי ברא הכתוב קבעו חובה · להשיאו אשה במה טובה אשה טובה · דייק ונסיב ממשפחת רם ביד ה' הטובה · וכאשר ראה ראינו לאבינו הראשון אברהם שבא קירשא במה בדבורים בדבר למצוה זיווג נאה לבנו ידיד ה' רישא דדהבא · ומצא כתוב אלה מקראי קדש הנאמרים באמת בס' חיי שרה וז"ת ואברהם זקן בא בימים וגו' ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו וגו' כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה ה' אלהי השמים וגו' הוא ישלח מלאכו אתך ולקחת אשה לבני משם והנה עינא דשפיר עיניו תחזנה מאי דאיכא למידק בהו א' במ"ש העבד אולי לא תאבה האשה ודרשו רז"ל בב"ר הה"ד כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב כנען בידו מאזני מרמה זה אליעזר שהיה יושב ומשקל את בתו אם ראויה או אינה ראויה וכו' אמר לו אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מדבק בברוך וקשה היכי ס"ד דאליעזר שישיא את בתו ליצחק והרי אכתי לאלותית הדיו קיימת במה שהשביעו אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני א"כ היכי תיסק אדעתין שישיא את בתו ליצחק ועוד הקשה הרב מהר"ש יפה ז"ל וז"ל ועוד ק' שאם זו כוונתו של עבד הול"ל זה לאברהם ולא ההשב אשיב את בנך שאלו יודה אברהם בזה לא הועיל העבד כלום גם הקשה הרב הנז' דאין רמז לתשובת אא"ע בכתוב רק שאמר השמר לך פן תשיב את בני שמה עוד י"ל בדברי אברהם שא"ל השמר לך פן תשיב דבל השמר פן ואל אינם אלא ל"ת וא"כ תרתי למה לי השמר לך מלהשיב

את בני. תסני ליה ותו כמ"ש הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם דאמאי אילטריך למימר ולקחת וגו' הוא ישלח מלאכו לפניך די דלהכי הוא דאתא ולכל הפחות הול"ל ולקחת אשה לבני וליצחק ואמאי איצטריך לומר משם מאחר דכבר אמר לו לא תקח אשה מבנות הכנעני א"כ פשיטא דלקיחתה מתמן:

ועל לבא מקראות הללו כיון בכין סוף הכתובים האמורים כענין אלה הם ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' וגו' ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדוני וגו' ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך וז"ל כמ"ש הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה וגו' דהול"ל בקיצור הנה רבקה לפניך תהי אשה לבן אדוניך ומה זה מיהרו לו' קח ולך טול ולא כמשא בכר ותו כאו' כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם דתיב' את דבריהם שפת יתר דפשיט' הם המדברים כאשר שמע ע"א וישתחו די ועוד באומרם למחר נקרא לנערה ונשאלה את פיה אפוכי מטרתא למה לי וביום אתמול הם אמרו קח ולך ותהי אשה ומה חידוש היום איתנהו בחזרה ובפרט לפי מדרש רז"ל בב"ר ר' יצחק אמר מרמזים בה התלכי התלכי ותאמר אלך הולכת אני על כרחכ' שלא בטובתכ' מה היתה להם ונהפוך הוא מדבריהם הראשונים:

ולבא אל הביאור נקדים מאי דתנן במס' קידושין דס"א רמ"א כל תנאי שאינו כתנאי בגוב"ר אינו תנאי שנאמר ויאמר אליהם אם יעברו בגוב"ר אתכם את הירדן וגו' ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזה ואם לא יעברו ונאחזו בתוככם בארץ כנען ר' חנינא בן גמליאל אומר צריך היה הדבר לאומרו שאלמלא כן יש במשמע שאפי' בארץ כנען לא ינחלו ופירש"י ז"ל דלר"מ כל תנאי בעינן שיהיה כפול דלא אמרינן מכלל הן אתה שומע לאו להכי אם אמר לאשה אם תעשי כך וכך הרי זה גיטך או הרי את מקודשת לי הקידושין והגירושין קיימין אף אם לא קיימה התנאי אלא עד שיכפול תנאו אם תעשי כ"וכ הרי את מקודשת לי ואם לא תעשי לא תהי מקודשת וראיה מבני גוב"ר דאמר להו מרע"ה אם יעברו ואם לא יעברו והוא הדין לכל משפטי התנאים ורחב"ג סבר מכלל הן שמעינן לאו ואין צורך לכפול תנאו והא דכפליה מרע"ה משום דהוה ס"ד אם יעברו ונתתם להם את ארץ הגלעד ואם לא יעברו קנסינן דאפי' בארץ כנען לא ינחלו ורחב"ג פליג אתנאי כפול לחוד דאין צריך לכפול זהת"ד רש"י ז"ל והתוס' ז"ל בד"ה כל תנאי הקשו לפרש"י מדאמרינן בפ' השוכר את הפועלים דכ"ד מאן שמעת ליה דאמר בעינן תנאי קודם למעשה ר"מ הוא משמע דרחב"ג פליג אכולהו ולהכי פירשו דפליג אכולהו משפטי התנאים יע"ש בדבריהם והן אמת זו היא קושיא על רבינו הגדול מאור הגולה רש"י ז"ל דהיכי נימא אישתמיט מכפלאות תורתו סוגייא ערוכה כי על כן אנכי הפעוט שמתי אל לבי ליישב לדע' רש"י שלום ישו'כ אף שיש בו מן הדוחק ושם נאמר על המשנה דתנן מתנה ש"ח להיות פטור מן השבועה וכו' וכל תנאי שיש מעשה בתחלתו תנאו בטל וכו' ופריך בש"ס אמאי מתנה על מה שכתוב בתורה הוא וכל המתנה עמ"ש בתורה תנאו בטל הא מני ר' יהודה היא דאמר בדבר שבממון תנאו קיים דתניא האו' לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאין ליך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי ר"מ ר"י א' בדבר שבממון תנאו קיים אימא סיפא כל תנאי שיש בו מעש' בתחלתו תנאו בטל מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא ר"מ דתניא אבא חלפתא איש כפר חנניא או' משום ר"מ תנאי קודם למעשה הרי זה תנאי מעשה קודם לתנאי אינו תנאי ומשו"ה פרכו ליה התוס' לרש"י דמשמע מהש"ס דאין שום תנא בעל סברא זו כי אם ר"מ מדפריך אדר"י ולסברת רש"י מצינן למשכוני נפשין ונימא דהא דפריך הש"ס היינו למאי דבעי לאוקומי מתני' כר"י ולא אשכחן בשום דוכתא דתנא בענין משפטי התנאים ולא גלי דעתיה על הן או לאו ותנא אבא חלפתא משום ר"מ דבעי' תנאי קודם למעשה ולא נזכר שום תנא אחר עם ר"מ משמע דר"י לא משתעי במשפטי התנאים כלל לרחב"ג דאשכחן דמשתעי בדין משפטי התנאים דפליג אדר"מ במתני' דידן ומשמע ממתני' דלא פליג כי אם אתנאי כפול דדחי ליה לר"מ דצריך היה הדבר לאומרו שאלמלא כן יש במשמע אפי' בא"כ לא ינחלו משמע דמודה ליה בשאר תנאים מדאשכחן דפליג בהדיא ולא דחה כי אם ראיה דתנאי כפול ולא דחי לשארא משמע דמודו ליה בהו ולא קשיא מההיא דפ' הפועלים והגם הלום דכתב רש"י בפ' מי שאחזו דע"ה בד"ה משום דהו"ל ובין לר"מ ובין לרבנן דלא אפלוג אלא בכפילא כדמפרש טעמא התם נ"ל דהני רבנן דקאמר לרחב"ג קרי ליה הכי דלא נזכר שם במתני' כי אם רחב"ג ברם שאר תנאים פליגי בכולהו:

ונלע"ד עוד דמאי דהכריחו לרש"י בכל זה לישנא דברייתא דאייתי לה הש"ס תניא א"רחב"ג מלה"ד לאדם שהיה מחלק נכסיו לבניו אמר פ' בני יירש שדה פ' ופ' בני יירש שדה פ' ופ' בני יתן ר' זוז ויירש שדה פ' ואם לא יתן יירש עם אחיו בשאר נכסים מי גרם לו לירש עם אחיו בשאר נכסים כפלו גרם לו ע"כ. והשתא איכא למפרך בשלמא לגבי כפל התנאי אילטריך רחב"ג לכפול דאי לא כפל הו"א אם לא יתן קניס ליה ולא יירש עם אחיו בשאר נכסים אלא אמאי נקט בלישניה הן קודם ללאו ותנאי קודם למעשה דדייק בלישניה וקאמר ופ' בני יתן ר' זוז ויירש שדה פ' ואם לא יתן יירש עם אחיו בשאר נכסים והו"ל לאשמועינן רבותא דלא בעינן הן קודם ללאו ותנאי קודם למעשה ולימא הכי ופ' בני יירש עם אחיו בשאר נכסים אם לא יתן ר' זוז אבל יירש שדה פ' אם יתן ר' זוז ומדלא קאמר הכי משמע דעכ"פ אלה המשפטים יודה בהם רחב"ג ואע"ג דדברי רחב"ג אקראי דבגוב"ר קיימי וס"ל לכת החולקים על רש"י דלא אילטריך לתרוצי רחב"ג אשאר משפטים דמעשה שהיה כך היה וכמ"ש הר"ן ז"ל יע"ש מ"מ רחב"ג דשמעיה לר"מ דיליף כל משפטי התנאים מקראי דבגוב"ר הו"ל למנקט בלישניה אופן אחר כאר'ש דמשמע דפליג אכולהו אלא נראה דרחב"ג לא פליג אלא בתנאי כפול ומודה בשארא זהו נלפקע"ד הכרח רש"י ז"ל:

וראיתי להר"ב בית יהודה ז"ל דדייק לפי דעת רש"י דרחב"ג לא פליג אלא אתנאי כפול דווקא היכי מצינן מימר דסבר דבעי' הן קודם ללאו והלא אעיקרא דדינא לא בעי תנאי כפול ופי' הוא ז"ל דהא דהן קודם ללאו היינו שיאמר הן ואז מספיק ולא שיאמר הלאו דווקא יע"ש ולעד"ן דרך פשוטה דהן אמת דלא בעי' תנאי כפול אך אי איתרמי וכפליה לתנאיה

צריך

צריך שיהא קודם לנאו ואי איתרמי ובפל והקדים לאו להן מגרעות נתן אף דכהן לחוד הוה סני השתא דאקדי' לאו לכן לא מהני אם משכחת לה היכא דהכרח לכפל התנאי כהקיה דבנוב"ר עכ"פ צריך שיהא הן קודם ללאו ואם הקדים לאו להן מגרעות נתן ואחר כותבי ראיתי להר"כ מכתב מאליהו ז"ל בשער ח' סי' א' הביא דברי מוהרימ"ע ז"ל והאריך למעניתו וטוב ויסב כמ"ש אנכי הדל יע"ש ושמתי בעל כל הון שכיוונתי לדעת גדול ז"ל:

ובדרך אנב ראיתי מ"ש רש"י ז"ל בפ' הפועלים על מאי דתרילו בש"ס למתני' הכ"ל אלא כולה ר"מ היא ושאני הכא דמעיקרא לא שעבר בפשיה כתב וז"ל אפי' תימא רישא דקתני מתנה ש"ח להפטר משבועה ר"מ היא והאי לאו מתנה עמ"ש בתורה הוא אלא שא"ל הי אפשי להיות שומר שלך אלא בכך ושומר לא נחית לשמירה עד דמשיך לבהמה והאי כי משיך בכר פירש ע"מ שאין לו עליו שבועה ולא שעבד נפשיה לירד בתורת שומרין אלא במקלת ולמה שירד ירד אבל המקדש את האשה מבי אמר לה הרי את מקודשת לי איקדשה לה וכי א"ל ע"מ שאין ליך עלי מתנה עמ"ש בתורה דאין אישות לחלאין וכי תפוס קידושין לגמרי תפוס והוי מתנה עמ"ש בתו' ע"כ· ואני בער ולא אדע חילוק זה ולא זכיתי להבין אמרי קדוש אטו מי שתפס בידו כסף הקידושין וא"ל הרי את מקודשת לי בזה מי אמרינן בכר נתקדשה אף שלא בא עדיין הכסף לידה ואם קדש אחר ונתן בידה כסף קידושין וא"ל הרי את מקודשת לי בזה מי נימא דמקדשה לראשון מי שהכסף בידו וידו על העליונה אתמהא ובודאי לא מיקנייא ליה אלא דווקא מבי מטי כסף קידושיה לידה וא"כ הוי ממש בתנאי ש"ח דכמו דהתם מאחר דהתנה קודם שמשך הבהמה לא הו"ל במתנה עמ"ש בתורה כיון דלא נחית לשמירה עד דמשיך הכי נמי באשה כיון דהתנה קודם דמטא כסף קידושיה לידה נימא דלא הוי במתנה עמ"ש בתורה והיכי כתב אבל המקדש את האשה מבי א"ל הרי את מקודשת לי איקדשה לה והוא פלא וצ"לת· ואף דלענין תנאי קודם למעשה בעי' כדיבור עצמו של הקידו' שיקדים התנאי למעשה ולאו במעשה בפועל דווקא ולאפוקי מסברת הרמב"ם ז"ל בפ"ו מה' אישות ורש"י קאי בהאי שיטה וכמ"ש הרב מכתב מאליהו שם מ"מ שאני התם משום דבעי' בתנאי בנוב"ר וכמ"ש הרא"ב"ר ז"ל בהשגות אבל הש"ח וקידושין שקולים הם ויבואו שניהם:

ואיך שיהיה על פי מחלוקת זו דר"מ ורחב"ג נכין מאמר אחד לרז"ל בב"ר פ' כ"ב ויחר לקין מאד הלא אם תטיב שאת ברכה כר"א וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ואם לא תטיב שאת קללה דכתיב והשיאו אותם עון אשמה רבי אומ' אם תטיב אני מוחל לך על עונותיך ואם לא חטאו של אותו האיש נדוש ומגודש וצריך לדעת במאי פליגי ת"ק ורבי דת"ק פי' שאת לשון ברכה וקללה ורבי דריש ליה מלשון מחילה והרב מוהר"ש יפה כתב דשאת הוא ממקראות שאין להם הכרע כדרז"ל ולהכי נדרש למעלה ולמטה למעלה נדרש מלשון ברכה ויליף לה מן וישא אהרן את ידיו ויברכם והע"ג דנשיאות הידים קאי כיון דנשיאותם לצורך הברכה אמרינן דנשיאות יהיה משמש לברכה ויליף דשאת לשון קללה מן והשיאו אותם וגו' והע"ג דאין והשיאו לשון קללה אלא לשון טעינה שפי' יטענו את עצמם עון כיון דטעינה לצורך קללה הוא אמרי' שזה הלשון משמש לקללה ומ"מ לפי שאין הענין נופל יפה דמה ענין ברכה וקללה בתשובה לא הול"ל אלא מחילה ופרעון ועוד שהלמודים הנז' דשאת לשון ברכה וקללה רחוקים להכי פליג רבי ואמר אם תטיב אני מוחל מלשון נושא עון ואם לאו שאת הנבחת החטא שיהיה חטאו גבוה תמיד זהו ת"ד הרב מהרש"י ואכתי קשה דא"כ מי דחקו לת"ק לפרושי הכי ולהדחק בההי פיר' ולא פי' כרבי וכפשטיה דקרא דשאת לשון מחילה וכדתרגם אונקלוס אך על פי פלוגתא דר"מ ורחב"ג יבא היטב דת"ק ס"ל כרחב"ג דמכלל הן אתה שומע לאו וא"כ אמאי כפליה קרא אם תטיב שאת וא"ל תטיב וגו' הלא נ"ל דאיכא בכא מלועתא דאם תטיב שאת וא"ל הוה אמרינן בבא זו מלועתא ולהכי לא מלי לפרושי דשאת לשון מחילה דא"כ ליכא אלא שתי חלוקות או מחילה או היכו מוחל והדרא קושיא לדוכתה אמאי כפל כיון דמכלל הן אתה שומע לאו לכן פי' שאת ישא ברכה וקללה ובהכי ניחא דכפל קרא אם תטיב שאת ישא ברכה ואם לאו ילכם קללה דאי לא כפליה הו"א אם לא הטיב לא ברכה ולא קללה כמ"ש בש"ס סד"א אם תטיב אגרא וא"ל תטיב לא אגרא ולא דינא להכי קמ"ל דשאת ברכה וקללה וע"כ לפרושי הכי לארץ כפל הכתוב ברם רבי ס"ל כר"מ דמכלל הן אי אתה שומע לאו ואיצטריך קרא להשמועינן דבר והופכו ולהכי פריש ליה כפשטיה דישא מלשון נושא עון מחילה אם תטיב שאת יהא מחול לך וא"ל שאת שינכה העון והע"ג דבפרק הפועלים קאמר מאן שמעת ליה דקאמר כעינן תנאי קודם למעשה הכי מאיר משמע ליכא תנא דקאי כשיטה זו כי אם ר"מ וכמ"ש לעיל מכל מקום לפי דברי המדרש ע"כ לומר דרבי כשיטת ר"מ קאי דאי לא תימא הכי קוקשי ליה כפל דקרא:

ובזה נכין מקרא שכתוב פ' וילא ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמור אעבור בכל צאנך וגו' ויאמר לבן הן לו יהי כדברך וצריכין אנו למודעי מאי לו יהי כדברך ורש"י ז"ל פירש לשון הן קבלת דברים· לו יהי כדברך הלואי שתחפוץ בכך ע"כ· ואכתי קשה דאמאי אצטריך הן לו יהי כאומרו לו יהי כדברך די דהרי ודאי בכר קבל עליו ועפי"ר יבוא על נכון והנה לפי סברת רבי מאיר צריך לכפול תנאו ואי לא כפליה לתנאיה התנאי בטל והמעשה קיים וידוע דהרבה מרבוותא מרבני הפוסקים ס"ל דגם בדיני ממונות כעינן משפטי התנאים בדיני גטין וקידושין ומר"ן ז"ל הכי פסק הלכתא והנה הבא יעקב אע"ה הקדים בדברו התנאי קודם למעשה דקאמר אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה וגו' דהתנאי עשיית הדבר הזה והמעשה חיובו לרעות את צאנו נמצא דמשפט תנאי קודם למעשה קיים אך משפט הכפל לא קיים דלא קאמר כי אם ההן והלו הלאו לא קאמר אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה וגו' ולכן לבן הארמי הוא ענ'ה ויאמר לבן הן ר"ל אפי' שאתה לא אמרת כי אם ההן והלו לאו לא אמרת ומדיב' מאחר דלא כפלת דבריך תנאי בטל ומעשה קיים ונתחייב לי לרעות אף אם לא אקיים תנאך עכ"ז לו יהי כדבריך הלואי שתעמוד בדיבורך ובתנאך ולא יוותר דאני מקבל עלי תנאך אע"ג דלא כפלת דבריך:

ומזה נכין עוד כתוב אחר בפרשה הלזו וידר יעקב

נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וכו' והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · ואיכא למידק אמאי כפל הדיבור וידר יעקב נדר ודי היה לו לומר וידר יעקב לאמר ותו מאי לאמר שייך הכא ודרשת רז"ל ככר ידועה ועפי"ד יבואר היטב ונקדים עוד מ"ש הרדב"ז ז"ל ח"א סי' י"א על ענין הקדש אם צריך תנאי כפול או לא והביא מחלוקת הפוס' דאיכא מאן דפסק כר"י דלא בעינן תנאי כפול והרמב"ם פסק כר"מ דבין בקידושין בין בדיני ממונות בעינן תנאי כפול וכתב עוד וז"ל ואמרינן בפרק שבועת העדות מודה ר"מ באיסורא לא בעינן תנאי כפול דמכלל הן אתה שומע לאו וכו' וא"ת דהא בספ"ק דנדרים משמע בהדיא דאפי' בנדרים לית ליה לר"מ מכלל הן אתה שומע לאו וכו' והתוספות תירצו דכי לית ליה לר"מ מכלל הן אתה שומע לאו באיסורא זוטא כגון נדרים אבל באיסורא רבה כגון שתויי יין ופרועי ראש דבמיתה אית ליה לר"מ מכלל לאו אתה שומע הן והשתא בין לשיטת הר"ן וכו' בין לשיטת התוס' שנדרים איסורא זוטא הוא הקדשות ודאי איסורא רבה הוא דהא אית בהו מעילה והאוכלם בטומאה במיתה ואע"ג דתנן בנדרים וכו' דמשמע דאפי' בנדרים אית ליה לר"מ מכלל לאו אי אתה שומע הן התם נדר בעלמא הוא ומתפיס אותו באיסור קרבן לגבי איסור אכילתו תדע שהרי אם נהנה בדבר הנדור לא מעל אבל המקדיש דבר בין למזבח בין לבדק הבית אם נהנה ממנו מעל הילכך חמירי טפי ולא בעינן תנאי כפול עכ"ל · נמצא לר"מ בנדר דמתפיס בדבר האיסור דהו"ל איסורא זוטא לית ליה מכלל הן אתה שומע לאו וצריך לכפול תנאו אבל הקדשות דהוי איסורא רבה דאית בהו מעילה אין צריך לכפול תנאו ואמרינן מכלל הן אתה שומע לאו ואונקלוס תרגם והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהי פלח עלה קדם ה' ובזה נא"ה וידר יעקב ואף דהוי נדר ובנדרים אשכחן לר"מ דס"ל דבעי תנאי כפול עכ"ז לאמר באמירה לחוד בלי כפל די ואמרינן מכלל הן אתה שומע לאו ולכן אם יהיה אלהים עמדי וכו' והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים יהי פלח עלה קדם ה' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך לך דייקא דהו"ל הקדש שמים ובהקדשות אין צריך תנאי כפול ומכלל הן אתה שומע לאו וזה הוא ממש כוונת פסוק פ' חקת וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם דקאמר קרא וידר ישראל ואע"ג דהוא נדר עכ"ז מאחר דהוא לה' שהקדישו שללם לגבוה ויאמר באמירה לחוד די ולא בעי תנאי כפול ומספיק אומרם אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם כיון שהוא הקדש חמיר ומכלל הן אתה שומע לאו וזה הוא ממש כוונת יפתח וידר יפתח נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את בני עמון בידי והיה היוצא וכו' והעליתיהו עולה ואין צריך לכפול הדברים הרי הוא כמבואר :

ואגב נבין מקרא שכתוב בפ' יתרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם וגו' ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה וגו' דקשה מאי ועתה דקאמר ורז"ל דרשו מה שדרשו כו' · ועפי"ד יבואר היטב ונקדים עוד מ"ש הרמב"ם וז"ל כל האומר מעכשיו אינו צריך לכפול תנאו ולא להקדים התנאי למעשה וכן פסק מר"ן ז"ל בסי' ל"ח ובזה יובן קראין אתם ראיתם וכו' ולכן רוצה אני לקדש אתכם כביכול כדוגמת האיש המקדש את האשה ובתנאי שתשמרו את בריתי וכדי שלא תאמרו וצריך אני לכפול את התנאי ואי לאו הרי התנאי בטל ומעשה קיים ובין יקיימו התנאי בין לא יקיימוהו כבר הם מוקדשים לשמים לכן הקדים ואמר ועתה כמו ומעתה אם שמע תשמעו וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו' ומאחר שאמר לשון ועתה שהוא כאומר מעכשיו אינו צריך לכפול התנאי אלא התנאי שריר וקיים :

ומעתה ניהדר לקראין דידן ונק' עוד מאי דפריך הש"ס התם בקידושין אההיא דר"מ ורחב"ג בשלמא לר"מ היינו דכתיב אז תנקה מאלתי אלא לרחב"ג למה לי איצטריך סד"א היכא דניחא לה לדידה ולא ניחא להו לדידהו מייתי לה בעל כרחייהו קמ"ל אם לא תאבה האשה ל"ל איצטריך סד"א היכא דניחא להו לדידהו ולא ניחא לה לדידה אייתי לה בעל כרחה קמ"ל ופירש"י בשלמא לר"מ דאמר מכללא לא שמעי' היינו דכתיב אז תנקה מאלתי לפי שהשביעו אם לא אל בית אבי תלך תחול עליך שבועה ומכללא שמענו דאם תלך לא תחול למה לי לפרושי אם תלך תנקה אלא דאי לא כפליה לא הוה מבטל תנאה לשבועה דאפי' ילך תחול עליו אם יקח לו אשה מבנות כנען · היכא דניחא לה לאשה · ולא ניחא להו לקרובים ניתי · להכי נכתב האי למתלי במי בקרובים ואם לא יתנו לך קרובים והוית נקי עכ"ל והתוס' כתבו וז"ל בשלמא לר"מ ה"ד אז תנקה מאלתי אלא לר"ח ל"ל קימא מה ענין זה אצל מחלוקתם והלא לא היה תנאי אלא כפירוש אמר שישבע לו שיקח אשה ממשפחתו ואם לא פי' הקרא תנקה מאלתי אם לא יתנו לך הייתי או' שהיה עובר על השבועה בין יתנו ובין לא יתנו אם לא היה מביא אשה ומה שפי' בקונט' קשה להבין שהרי משמע מתוך פירושו שאם הלך אליעזר למשפחת אברהם ואם לא רצו ליתן לו שיהא מותר בבנות כנען וזה אינו לכן פירש"י בשלמא לר"מ דלית ליה מכלל הן אתה שומע לאו אע"פ שסברא הוא כשאדם מתנה עם חבירו אם תעשה זה אתן לך זה ואם לא תעשה לא אתן לך כמו כן כאן אע"פ שסברא שלא השביעו אלא ע"מ שיתנו הוצרך לפרש אם לא יתנו תהיה נקי אבל לר"ח דאזיל בתר סברא לפי דעת בעלי התנאים למה פי' אם לא יתנו לך פשיטא אם לא רצו ליתן דיהיה נקי עכ"ל במצינו למדים לסברת רש"י הוי כמו תנאי ומעשה שהתנה א"א עם אליעזר אם יתנו לך לא תקח אשה מבנות הכנעני ותחול השבועה אבל אם לא יתנו לא תחול השבועה ויקח לו אשה מב"כ ואם לא פירש הכפל בתנאי הוה אמינא דאף אם ילך ולא יתנו לו אשה אינו יכול ליקח לו אשה מב"כ להכי איכפל תנאו לומר דאם ילך ולא יתנו יכול ליקח לו אשה מב"כ אבל התוס' ס"ל דזה לאו תנאה הוא דהא שבועה השביעו שלא יקח לו אשה מב"כ אלא הכי פירושא דאי לא אכפל תנאו הוה אמינא אף אם לא יתנו עובר על שבועתו שנשבע ולקחת אשה לבני ליצחק ויתפלש באפר ויקיים שבועתו להכי אכפל דיבורו לומר אם לא יתנו פטור ועטיר יהיה משבועה זו דולקחת אשה לבני אבל ליקח אשה מב"כ חלילה לומר כן אף אם לא יתנו :

ובזה נבוא לביאור הכתובים דהנה אליעזר ס"ל כסברת רש"י דהוי א"א וכפול תנאו ולא נידון כדבר אדם דיכול ליקח לו אשה מב"כ ובזה יתן לו את בתו ליצחק ותצא מחשבתו לפועל אלא דספוקי מספקא ליה בקראי חדא אם לא יתנו כלל אם יהיה רשאי ליקח

לו

לו אשה מכ"כ כדבר האמור וזאת שנית כי אפשר שירצו להתחתן בילחק ולמי כל חמדת ישראל אלא אולה למיחש שלא ירצו לשלוח אותה לדור בארץ מרחקים רק שילחק בכבודו ובעצמו יחזור אחר אבירהו וישב שם לעולם לכן אמר לו אולי לא תאבה האשה וקרי ביה אלי רמ"ז הרומ"ז על הא"ש דאפשר שלא ירצו כלל לתת לו אשה ואם תכפול התנאי יהא מותר לי לקחת לו אשה מכ"כ ומי הגון יותר ממני וז"ש רז"ל כנען בידו מאזני מרמה שהיה יושב ושוקל את בתו אם ראויה או אינה ראויה דאפשר שלא יתנו לו ממשפחתו אשה ויכול ליקח לו מכ"כ והוא הקרוב וראוי שהיה זקן ביתו ומושל בתורת רבו ודולה ומשקה לאחרים הנמלא בזה הגון מכ"כ יותר ממנו או אפשר שאינה ראויה כי יתנו לו ממשפחתו אשה וחלה עליו השבועה וכל זה יטמי"ן ברמ"ז בתיבת אולי לא תאבה דאלי כתיב ועוד שנית קרי בחיל וכפירושא איתמר דאפשר שיתרצו לתת אשה לילחק רק שלא תתרחק ממולדתה ומבית אביה אלא הוא ילחק הלוך ילך אללה וז"ש אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי דרצונה שילך בעלה אללה לשכון בבור בארץ מולדתה ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם ועל שניהם הוא אומר אברהם אבינו לאליעזר אתה אליעזר לא נרקת כדבריך אלא דמאי דאסיק אדעתך שאם אכפול התנאי תהיה רשאי ליקח לו אשה מכ"כ ולמי יחפוץ ילחק יותר מבתך הא ליתא הם כי לא להזכיר סברא הלזו וכמ"ש התוס' דאתה ארור ובני ברוך ואין לו להדבק בך ואף אם לא יתנו לו אשה מבית אבי מוטב שישב כך ילחק ולא להדבק בך ואם אכפול התנאי לא מהני זולתי להפטר משבועה דולקחת אשה לבני וגם מה שנסתפקת להשיב את בני גם זה אינו וז"ש השמר לך דרמז רמז כאשר הוא דיבר ברמיזה באולי לא תאבה ואמר לו השמר לך מלעשות זאת ועל השנית הוא אומר השמר עלמך פן תשיב את בני שמה כי ילחק עולה תמימה ואינו יולא חוץ לקלעים ה' אלהי השמים וכו' הוא ישלח מלאכו לפניך ויליך משני ספיקות הללו ולקחת אתה בעלמך אשה לבני ולא יצטרך הוא לצאת לשם וכל שכן שתקח אשה משם ולא מכ"כ ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך מאיזה לד שיהיה הן אם לא תרלה ליכנס ליצחק הן אם לא תרלה לצאת מבית אביה ונקית משבועתי זאת דולקחת אשה לבני אבל ליקח לו אשה מכ"כ השמר לך וגם את בני לא תשב שמה :

ובזה יתורץ לע"ד מה שהקשה מהרש"י משם המפרשים דאמאי רמז חסרון תיבת אולי בסיפור העבד לקמיה ולא בראשית מאמר ועפי"ז נלע"ד לתרץ דהנה דרשו ז"ל בב"ר על פסוק ויאמר בא ברוך ה' שאליעזר הוא כנען וע"י שסירת אותו לריק ילא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך ולכן אמרו לו בא ברוך ה' ולכן בסיפורו עם לבן ובתואל הודיעו הכתוב את אמונתו שרמז רמז להם דעו לכם שאם לא תתנו לי את רבקה ליצחק הנה אנכי נותן לו את בתי כי כל החרדה שחרד אברהם מליקח יצחק מן בנות כנען אינו אלא משום שילחק ברוך וכנען ארור ולכן אף שבפל תנאו אין לי רשות להשיאו אשה מכ"כ לכן עתה שאתם מעידים לי ואמרתם בא ברוך ה' א"כ אף לפי סברת אברהם אם לא תתנו לו אשה אשיאנו את בתי מאחר דאכפל לתנאיה :

מעתה חל עלינו חובת ביאו"ר סוף הכתובים ונקדים עוד מפרש"י בפ' בראשית על פסוק ויקח את האדם לקחו בדברים נאים ופיתו ופי'

הרב נחלת יעקב ז"ל דלשון לקיחה שייך בדבר החומרי או הב"ח שאין בהם דעה אבל האדם עיקרו המדע והשכל לא הגוף ואין לשון לקיחה שייך על המדע כיון שהוא דבר שאין בו ממש אלא הפיתוי שמפתה את דעתו ממחשבה אחרת בעין לקיחת הגשמי שמעתיקו ממקום למקום ע"כ וכבר כתבנו מה שתירלו בש"ס לסברת רשב"ג על מה שהק' דאמאי כתיב אז תנקה מאלתי כיון דמכלל הן אתה שומע לאו ותי' דאי לא כתיב אז תנקה מאלתי הוה אמינא אי ניחא לה לדידה ולא ניחא להו לקרובים מחייב להתווי בעל כורחייהו ואי לא כתי' נמי לא תאבה האשה הו"א היכא דניחא להו לדידהו ולא ניחא לה לאשה להתווי לה בע"כ להכי כתי' לא תאבה האשה דאינו מחוייב עד שיתרצו הקרובים והאשה יחד ורש"י פי' על פסוק לא נוכל לדבר אליך רע או טוב למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' ילא הדבר לפי דבריך שזימנה לך ע"כ :

ובנא"ה כי לבן ובתואל ברשב"ג ס"ל דמכלל הן אתה שומע לאו ומה שהולרך אברהם לכפול את תנאו אינו אלא להשמועי' שאם יעכבו הם או רבקה עלמה פטור ועטיר אליעזר משבועתו ולכן כאשר דיבר להם כל הניחוש והסימנים שעשה אמרו לו כל לנבי דידן לא נוכל דבר אליך רע או טוב לעכב על ידך בין בתשובת רע בין בתשובת דבר הגון דהא מה' ילא הדבר לפי דבריך ונראה שהיא בת זוגו אך הנה רבקה לפניך קח ולך קחנה בדברים ופייסנה אם תתרלה הנה מה טוב ואין שום עיכוב בדבר אבל אם היא מעכבת על ידך ולא תתרלה בנראה שאינה בת זוגו וסימנים דידך כמאן דליתנהו דמי ואם תעכב רבקה אתה פטיר ועטיר משבועתך באמור וכאשר שמע הני מילי נעשה בסרו חידו"דין חידו"דין אשר הם לא עיכבו בדבר דמלד רבקה פשיטא ליה דאין שום עיכוב דניחא לה היא מולאת מאותו בית ולהדבק בטובים. זהו שאמר ויהי כאשר שמע ע"אב את דבריהם דייקא דהם לא עכבו וישתחו ארלה מודה ומשבח לאלה שמייא ולמחרתו חזרו ואמרו לו נקרא לנערה ונשאלה את פיה דבכר קדמה וידיעה דאנן לא מעכבי כי מה' ילא הדבר לכן נקרא לנערה ונשאלה את פיה דאולי עכ"כ היתה מלרה ובל רוע בוונתם עד אשר ילא זכאי אליעזר ויפטר משבועתו ולא יקח את רבקה ועל כן כאשר קראו לה היו מרמזים לה התלכי לרמוז שתעכב ולא תלך אז פיה פתחה בחכמה דלא מבעייא אם תרלו אתם שאין אני מעכבת אלא אפילו תעכבו ולא ניחא לכו אני הולכת בעל בורחכם שלא כטובתכם שאנלל מבית רשע והדבק בלדוקים וכ"ש עתה כי מה' ילא הדבר :

או י"ל בא"ה בפסוקים הראשונים ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת וכו' ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך וכו' ובכין מה שי"ל עוד באמרו ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן וכו' דמאי לאמר לאחרים שייך הכא ועוד מתנת הארץ מאן דכר שמה הכא ותו אמאי הכא קאמר לזרעך אתן ובברית בין הבתרים נאמר לזרעך נתתי ותו הול"ל ואקח אשה ולא ולקחת דיש במשמעו לשון עבר ונקדים מאמז"ל בב"ר ויען לבן ובתואל ויאמרו מה'

ולא

ולא הדבר מהיכן ולא ר' יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק מהר המוריה יצא ורבנן אמרי מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך ופי' מהרש"א כלומר מהיכן נודע כי מה' יצא הדבר הזה דאע"ג דפשטיה דקרא דמשמע שנזדמנה לאליעזר כפי תפלתו וסימניו נודע כי אותה הוכיח ה' מ"מ זה אינו מאומת אלא לבן ובתואל וכו' כי שמא אליעזר בודה הדברים מלבו ולכן אמרי' יצא מהר המוריה ופי' ששם נתבשר אברהם על הזיווג הזה ואינו רחוק שהודיע אז אברהם הדבר ביתה בתואל במכתב לאמר ואברהם נאמן בדבריו כי הוא מוחזק להם לנביא וקדוש ולרבנן מסימני אליעזר ראיה ומופת חותך כי נאמן הוא בדבריו בכלם עוד כתב הרב מוהרש"א על מאמרז"ל כנען בידו מאזני מרמה הנז"ל וז"ל אלא שכוונתו שאברהם ירצה בבתו ולזה התחכם לומר ההשב אשיב וכו' כי ידע שאברהם לא יניח את בנו ללכת אל הארץ אשר לקחו ה' משם וחשב שישיבנו שיקח את בתו ולפי שאברהם בחכמתו הבין רוע כוונתו מטעם התחכמותו השיבו ג"כ על פי דרכו וכו' ע"כ עוד נקדים מאי דאיתא בב"ר פרשה ס"ד לזרעך נתתי ר' הונא ור' דוסתאי בשם רשב"ן אף מאמרו של הקב"ה מעשה שנא' לזרעך נתתי אתן את הארץ הזאת לא נאמר אלא נתתי :

ובזה נ"ל כי הנה אליעזר לא נודע לו דבר אלהים יקר אשר בישרו לאברהם אע"ה בהר המוריה ואמר לו שכבר נולדה בת זוגו של יצחק היא רבקה ומוכנת ומזומנת לו ועד עתה לא גילה לו א"א רז זה ומשו"ה הסיק אדעתיה שאפשר שלא תרצה היא או קרוביה להנשא ליצחק ואפי' אם יעשה לו ה' אלהים איזה אותות ומופתים אפשר שלא יאמינו לקולו ואז תהיה בתו ראויה לבן מלך הוא יצחק אכן לא רצה לאמר אליו בזאת בפה מלא ורמז לו בהמצאה אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ההשב אשיב את בנך עד אשר יאמר לו א"א לא תשיבנו והרי בתך מצויה בעת אקחנה לו ואאע"ה הבין כל מחשבות לבו והשיב לו תשובה נכחת כי לפי פשט דבריך שאמרת ההשב אשיב את בנך הנני מצוה אותך השמר לך פן תשיב את בני שמה ועל אשר כוונת לרמוז בדבריך שלא תרצה האשה או קרוביה להזדווג לבני ואז תהיה בתך מן הראוי שיקחנה יודע לך דבר חדש ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ואשר דיבר לי בהר המוריה ובשרני על הזיווג הזה כי כבר נולדה רבקה בת זוגו של יצחק ומזומנת היא לו ודיבורו הרי הוא מעשה ותדע לך שכן הוא שהרי בבין הבתרים נשבע לי על ירושת הארץ ומן הראוי היה באותה שעה לאמר לזרעך אתן שהרי עדיין לא נתן ועכ"ז אתן לא נאמר אלא נתתי מוכרח דיבורו הוי מעשה א"כ הכא נמי שבישרני על זיווגו של יצחק בהר המוריה דיבורו הוי מעשה ובודאי הוא ישלח מלאכו לפניך והוי כאלו ולקחת כבר אשה לבני ליצחק וכל זה ברור אצלי אך מה שיש להסתפק הוא אם לא תאבה האשה ללכת אחריך דייקא ולא קאמר אל הארץ הזאת כמ"ש אליעזר דלעולם תנשא ליצחק ודאי והבא תבא אל הארץ הזאת אך אולי לא תאבה ללכת אחריך דווקא כי אתה עבד מבני כנען אז ונקית משבועתי זאת ואני בעצמי מוכרח במעשי ללכת שמה להביאה ליצחק כי בודאי היא בת זוגו מאחר דמהר המוריה מה' יצא הדבר :

והן עתה במסילה נעלה למאמר הנלב"ב פ"ה מאי דתנן האיש מצווה על פו"ר וכו' ואמרו בש"ס מנא הני מילי אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בן שמעון אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה איש דרכו ואין אשה דרכה לכבש אדרבה וכבשוה תרתי משמע א"ר נחמן בר יצחק וכבשה כתיב וראיתי להר"ב נחלת בנימין ז"ל במלוה א' שכתב וז"ל ומוקי בגמרא טעמא דת"ק מדכתיב וכבשה חסר וי"ו ואזלינן בתר הכתיב אבל ר"י ס"ל דיש אם למקרא וכבשוה קרי ולפי"ז לדעת ר"י דס"ל דאף הנשים נצטוו אפ"ור ואזלי' בתר המקרא והקרי וכבשוה תרתי משמע הזכר והנקבה א"כ אפי' נקבה בת כיבוש היא במלחמה דהרי רש"י בקידושין מפרש האיש דרכו לכבוש במלחמה כלומר כובש מקומות וארצות ואין האשה דרכה לכבוש בזה וכל היכא דלא קרינן וכבשוה לא קרינן פרו ורבו א"כ לר"י דס"ל דהנשים נצטוו אפ"ור ומטעם דקרינן וכבשוה דלאדם ולאשתו נאמר א"כ אף אשה דרכה לכבוש במלחמה דהרי אם לא וכבשוה אמור מעתה הא דדרשו ז"ל בהיתרא דדוד הע"ה הבא ממואב דכתי' על אשר לא קדמו אתכם מי שדרכו לקדם אנשים ולא נשים הלא בהדיא צוותה התורה גם את האשה לצאת למלחמה לכבוש כמו איש וכו' וחזר הדבר לקדמותו במה הותר דוד לבא בקהל וכו' ונ"ל דמאן דס"ל דנשים נצטוו אפ"ור ודרש תרתי משמע ס"ל היתרא דמואבית מדכתיב עמוני ומואבי דיו"ד יתירה מיעוטא היא עכ"ל ואחר המח"ר מעצמותיו הקדושות לא ידעתי איך נחה דעתו ז"ל בתירוץ זה דא"כ נימא נמי במצרי ואדומי הכי זכרים ולא נקבות מיתורא דיו"ד דזו היא דפריך ליה דואג לאבנר ואיצטריך לשנויי ליה על אשר לא קדמו אתכם כמ"ש ביבמות דע"ו וא"כ לר"י הדרא קושיית דואג לדוכתה ולעיקר קושייתו העיקרא דדינא ליכא פירכא דהאי יסוד דנטע הרב ז"ל דלר"י אית ליה וכבשוה אתרוייהו קאי דיש אם למקרא ודרכה של אשה לקדם אחר המ"ר ליתיה ולאו היינו טעמא דר"י ולא פליג במציאות דבאמת עינינו הרואות בכל דור ודור דרכו של איש לכבוש ולא דרך נשים אלא עיקר טעמא דר"י הוא דת"ק ס"ל אע"ג דקרא כתיב פרו ורבו דמשמע אתרוייהו כתיב כיון דכתי' אח"כ וכבשה האיש דרכו לכבש ולא אשה אמרינן סיפיה דקרא גלי ארישא דהא דכתי' פרו ורבו אמי שדרכו לכבש קאי וכמ"ש רש"י בקידושין דל"ה וז"ל דרכו לכבש את הארץ במלחמה ואין דרכה וכו' וכיון דלא קרינן ביה וכבשה לא קרינן בה פרו ורבו ע"כ אבל ר"י תלי טעמא בקרא דפרו ורבו דהכי דייק לישנא דמתני' ריו"ח ב"ב אומר על שניהם הוא או' ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ורצונו לו' דאף דוכבשה לא קאי אלא אאיש עכ"ז כיון דעיקר קרא אתרוייהו כתי' לא אמרינן סופו הוכיח על תחילתו אלא אדרבה אמרינן דתחלת הצווי דפ"ור אתרוייהו קאי אלא דלענין כבישת הארץ אמר אלהים יהי כן טבע העולם האיש כובש ואין אשה כובשת ומאז הושתת טבע העולם כן :

אך י"ל דהא דכתי' וכבשה לומר דאיש דרכו לכבוש את אשתו שלא תצא לשוק וכמ"ש בהדיא בב"ר ר' אלעזר בשם ר"י בן זמרא וכבשוה וכבשה כתי' האיש מצווה על פ"ור אבל לא האשה ר"י ב"ב או' על ב' הוא או' ויברך אותם וכו' וכבשוה וכבשה כתיב האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק ועיין במהרש"א שם שכתב כעין מ"ש אנכי הדל אך מאי דאיכא למידק בש"ס התם דאמאי לא פריך אדרבי עקיבא ור"ש דס"ל יש אם למקרא

כמ"ש

כמ"ש התוס' בסוכה דף ו' בד"ה ור"ש סבר יש אם למקרא יע"ש וא"כ ובכתובה אתרוייהו קאי ושניהם חייבין בפ"ור ואפשר לומר דהם יסברו כוותיה דרב יוסף דאותא תו התם ר"י אמר מהכא אני אל שדי פרה ורבה ולא קאמר פרו ורבו ומשום דמילתא דפשיטא היא לא אצטריך תלמודא להקשות ולתרץ וקרא דכתיב באדם פרו ורבו ההוא לברכה הוא וכמ"ש התוס' שם:

ומן האמור בזה הבה נא אבא להבין דברי אדוננו המלך דוד ע"ה בתהלים סי' מ"ה בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה וצריך לדעת מה היתה הכוונה באומרו כל כבודה בת מלך פנימה ומה שמועה זו נאה שמוע תשמע ובמה נטה אזנה ולמה שכוח תשכח עמה ובית אביה וכבר רז"ל דרשו מה שדרשו בזה ולדרכנו יבואר ונקדים. עוד מ"ש הרמב"ם ז"ל פט"ו מה"א דאף דאין האשה מצווה על פ"ור מ"מ לא תעמוד בלא איש משום חשדא והביאה מור"ם ז"ל בסי' א' וכתב הבכ"הג ז"ל וקימא דבפכ"א מה' איסורי ביאה כתב ורשות לאשה שלא תנשא לעולם או תנשא לסריס וי"ל דמ"ש בה"א דלא תעמוד בלא איש הוא מצד עצה טובה דלא תחשד ושם בה' א"כ ע"פי הדין דמצד הדין הרשות לאשה שלא תנשא לעולם דאפי' איסור דרבנן ליכא יע"ש וכתב הר"ן ז"ל בתשו' סי' ל"ב דאע"ג דלא מפקדא אפ"ור מצוה אית לה וכ"כ הרב בנימין זאב ז"ל עיין יד אהרן הגהת הטור ובמנורת המאור דף קכ"ו כתב אע"פ שהאשה היא בת זוגו של האדם אל תחשוב בעיניה לבעלה כחבר אלא כאדון ועז"א המשורר כי הוא אדוניך והשתחוי לו ובו' כי מצינו לשרה שקראה לאברהם אדון שנאמר ואדוני זקן ע"כ:

ובזה נא"ה בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך דמשמעי בכיא בהדי חתן הנקרא מלך וקא"ל נצבה שגל מלכתא לימינך וכ"ת דחיישת שמא לא תאבה האשה ללכת אחרי להנשא לי בטענה שהיא פטורה ממצות פ"ור כמ"ש לעיל דהלכתא כת"ק משום הכי אל האשה אמר שמעי בת וראי עצה והטי אזנך לדברי חכמים דאף דמדינא פטורה מפ"ור מ"מ משום הישר והטוב מפני החשד הטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך על דרך ע"כ יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וכ"ש באשה דאפי' מכבוד א"וא פטרתה תורה כי על כן שכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך חתן זה יופיך בשתקבלי להנשא לו עד אשר יודע לעיני הכל כי הוא אדוניך בעליך זה והשתחוי לו ובזה מוצלת את מן החשדא ובת צור במנחה יחלו פניך עשירי עם קרובי החתן מקריבין תשורה לכלה לכבוד החתן כנהוג כידוע מספרי הפוסקים ז"ל בתקנת ההסכון וכ"ת אעיקרא דדינא פירכא מ"ט פטורה היא מן מצות פ"ור והלא מ"ע שלא הזמן גרמא היא ונשים חייבות במ"ע שלא הז"ג לזה תירץ כל כבודה בת מלך פנימה ורחמנא אמר וכבשוה כתי' וכבשה איש דרכו לכבוש אבל האשה כל כבודה בת מלך פנימה ולא קאמר. דא"כ אין לה שכר במצוה זו לזה השיב ממשבצות זהב לבושה דלעתיד לבא הן לה לבוש לנשמתה ג"כ ממצוה זו מי לא פלגי בהדן וממשבצות זהב לבושה:

והואיל והגיעני האל ית' עד הלום במזמור זה אימא מילתא זוטרתי בתחלת פסוקי המזמור יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך וצריך לדעת מאי חרב זו ועל מה ועל מה יחגור אותו ומהו הודך והדרך ולא במלה הוד כי בחרב דעתיד להבטל ואינם אלא לגנאי ונלע"ד בדרך הלצי כמ"ש ביבמות דע"ה אפס קצהו הבאתי למעלה באשר שאול המלך על דוד בן מי זה הנער אי מפרץ קאתי או מזרח א"ל דואג עד שאתה שואל עליו שאל אם ראוי לבא בקהל משום לא יבא עמוני ומואבי ושאו ונתנו ורצו להכריז עליו מיד ועמשא בן איש ושמו יתרא הישמעאלי אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מב"ד של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ומי מהימן והא אמר רבא א"ר כל ת"ח שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין לו וא"ל אין שומעין לו שאני הכא דהא שמואל וב"ד קיים וכתבו התוס' אם קודם מעשה אומר ר"ת דדווקא שהוא עצמו נוגע בדבר כגון עמשא שהוא עצמו היה צריך לאותה הוראה שהיה נשוי בת ישי וכו' ע"כ וידוע מה שדרשו רז"ל וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום והראב"ע ז"ל כתב שמזמור זה על דהע"ה נאמר וזהו שאמר יפיפית מבני אדם דכתי' אדמוני יפה עינים הוצק חן בשפתותיך שהלכה כמותו בכל מקום ושפתותיו דובבות הליכות עולם הלכה פסוקה ע"כ ברכך אלהים לעולם אך כדי שלא יאמרו לבני הדור שאינו ראוי לבא בקהל ה' דממואב קאתי לכן חגור חרבך על ירך אתה הגבור עמשא בן איש חגור חרבך להשמיע קבלתך עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ואף שהלכה זו היא הודך והדרך שאתה נשוי בתו של ישי והדברים מגיעים עדיך עכ"ז והדרך צלח רכב הצליחה נא בהלכה זו על דבר אמת וענוה צדק כיון ששמואל וב"ד קיים ותורתך תורתך זו תלמדנו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית נוראות ימינך הראיתנו מתורתך נפלאות ותורת אמת היתה בפיך:

קול דברים

דרוש ראשון

איתמר במדרשא שאלו לחכמה חוטא מה עונשו א"ל חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מה עונשו א"ל הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה חוטא מה עונשו א"ל יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה חוטא מה עונשו א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו הה"ד טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך:

יראה האדם ומשכילי העם מאהבת ה' ישראל עם קדוש גוי אחד בארץ רחמתין עוזא אהבה רבה לטובים ולישרים · פתח טוב פתח לעוברי רצונו מכל חטאת האדם גם מודים על כל פשעים אשר הלך חשכים ומתעטף שחורים · אם יקום ויתהלך בחו"ש על עצמו לו"ו ת"ש ויהי ע"ר כאיש אשר יעור משנתו יש עליו עוררי"ס · ופשט את בגדו"ו בגד בוגדים היינו עזובה וילך אותו בחר"ט חרטה דמעיקרא ויתן את

קולו

קולו בבכי והיה כאשר ירים · והנה יד ה' פשוטה לקבל שבים ועובר על פשע ישוב לימי עלומיו כקטן הנולד דמי והוא עולה במעלו"ת אח"ז וישת לו הדרי"ם · ולא רחוקה היא הדבר הקשה שישנו בהפלא"ה כמופלא ממך הפלא ופלא דבקו לערי"ם · כי קרוב הוא בפיו ובשפתיו רחמנא לבא בעי ודבר שפתים קול דברים · ואשר לא טוב עשה עודנו מחזיק בטומא"תו ומקשה לבו כחושך הולך ואין נגה לו צלמות ולא סדרים · ואף אם באולי עשה יעשה איזה מצות בעוד טומאתו בו וקרא בו בספר התורה הזה נהפוך הוא וכולהו איבך עוברין טבין אזלי בתר איפכא והסט"א גוזלת וחומסת אותן ואדרבה איבעי ליה לאיניש למטרח בפשיה ותו"ר כפי"ם טרחא יתירתא בתשוב"ו הרמת"ה להוציא יקר מזולל כל ניצוצי נשמתו ואור תורה ומעשה המצות מעמקי הקליפות ולהחזירם למקום קדושה כאשר נודע כל זה מחכמי האמת זלה"ה וכבר הרב הגדול גאון עוזנו מופת הדור כמוהרמ"ה נר"ו בספר דברים אחדים דף ק"ז כתב מענין זה יע"ש :

ועל פי זה אל ה' ויאר לנו אלה מקראי קדש הנאמרים באמת בס' נצבים וז"ת פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו וכו' ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' וכו' וילכו ויעבדו אלהים אחרים והנה רבני המפרשים ז"ל היו תמהי"ם כי איך יעלה על הדעת שבשמעו את דברי האלה יתברך בלבו אמר יאמר שלום יהיה לי אטו בשופטני עסקינן ואזן ששמעה קול דברי האלות ישתרר גם השתרר ועוד זאת צריכין אנו למודע' מה היתה מעיקרא תמיהת הדור האחרון וגויי הארצות ואיך נחה דעתם ואעיקרא דדינא לא ראו מעשיהם הרעים עובדי ע"ז · ולבא אל הביאור נקדים סוגיית הש"ס והנה היא בקמא דף ק"ח והביאה הרב נר"ו שם איתמר נגנבה באונס והוכר הגנב אביי אמר אם ש"ח הוא רצה עושה עמו דין רצה נשבע אם ש"ש הוא עושה עמו דין ואינו נשבע רבא אמר אחד זה ואחד זה עושה עמו דין ואינו נשבע ופירש"י ז"ל נגנבה באונס בליסטים מזויין דש"ש פטור בו ואח"כ הוכר הגנב ויכול לכופו ולהוציא מידו רצה נשבע והבעלים יפרעו מן הגנב · עושה עמו דין משלם לבעלים והוא יפרע מן הגנב ואם ש"ש הוא אע"ג דפטור בליסטים מזויין הכא הואיל והוכר הגנב ולא יפסיד כלום עליו לטרוח לפיכך הוא ישלם לבעלים ויחזור ויפרע מן הגנב ע"כ והרמב"ם ז"ל בסוף ה' שאלה ופקדון כתב וז"ל נגנב הפקדון באונס ואח"כ הוכר הגנב א' ש"ח וא' ש"ש עושה דין עם הגנב ואינו נשבע וכתב הה"מ ז"ל וז"ל פסק כרבא ודלא כאביי ולשון הגמ' עושה עמו דין ורש"י פי' משלם לבעלים והוא יפרע מן הגנב ושאר המפרשים הקשו עליו דודאי אינו מן הדין שיתחייבו הם לשלם האונסין אע"פ שהוכר הגנב אלא כך פי' שהם חייבין לטרוח ולדון עם הגנב משום דלעתים הגנב אלם קשה ואין הבעלים רוצים לטרוח לדון עמו וזה דעת רבינו עכ"ל וכתב עליו מרן הקדוש ז"ל בכ"מ וביתה יוסף סי' רצ"ד וז"ל ואני אומר שאיני יודע מנין הכריע דעת רבינו שהרי דבריו כדברי הגמ' ממש וכל פי' שיפורש בדברי הגמרא יתפרש ג"כ בדבריו ע"כ והסמ"ע ז"ל כתב וז"ל ובדרישה כתבתי דזה אינו כי המעיין בפי' רש"י יראה לעינים ההבדל שביניהם ושאין לשון הרמב"ם סתום כלשון הגמ' כי זה לשון הגמ' איתמר נגנבה באונס וכו' א' ש"ח וא' ש"ש עושה עמו דין ואינו נשבע ופירש"י עושה עמו דין השומר משלם לבעלים וחוזר הוא ונפרע מן הגנב ע"כ הרי דפי' עושה עמו דין דר"ל המפקיד עם הנפקד וצריך לשלם לו מיד אחר שהוכר הגנב משא"כ להרמב"ם דפי' עושה עמו דין דר"ל הנפקד עם הגנב ע"כ ואחרי נשיקת עפר כפות רגליו לא ידעתי מנין הכרח זה כפירש"י דעושה עמו דין ר"ל המפקיד עם הנפקד דהא ממ"ש רש"י עושה עמו דין השומר משלם לבעלים וחוזר הוא ונפרע מן הגנב ור"ל דכוונת רש"י כן היא עושה עמו דין המפקיד עם הנפקד ומשו"ה השומר משלם לבעלים ומ"ש אח"כ וחוזר הוא ונפרע מן הגנב הוא ממילא ואינו פי' דברי הגמ' אלא מאחר דאמרינן המפקיד עושה דין עם הנפקד ומשלם נפקד למפקיד ממילא חוזר הנפקד ונפרע מן הגנב מאן לימא לן דלא היתה כוונת רש"י כן אלא כוונתו ז"ל עושה עמו דין הנפקד עם הגנב וגובה ממנו וממילא צריך לשלם בתחלה לבעלים כיון שאינו מפסיד כלום ועושה דין עם הגנב והכי קאמר דאם ש"ש הוא צריך לשלם לבעלים ואח"כ חוזר הוא ועושה דין עם הגנב ונפרע ממנו ותו קשה לע"ד בשלמא אי אמינא עושה דין הנפקד עם הגנב אתי שפיר האי לישנא דעושה עמו דין דבדינא ודייני מוצא ממנו כיון שהוכר כי הוא הגנב אבל אי נימא עושה עמו דין ר"ל המפקיד עם הנפקד מאי דינא איכא הכא אדרבה שורת הדין נותן שאינו חייב לשלם לו כלום כיון דליסטים מזויין הוא ובפרט מה שיותר קשה מזה מלשון אביי דקאמר אם ש"ח רצה עושה עמו דין והלא בדינא ודייני אינו חייב ואפילו היום הזה שהוכר הגנב אינו חייב לטרוח אלא ברצונו תליא מילתא והיכי קאמר רצה עושה עמו דין מהו דין זה ולא הול"ל אלא רצה משלם וממילא שמעי' דנפרע אח"כ מן הגנב אלא ודאי כוונת אביי היא רצה הנפקד עושה דין עם הגנב וממילא הוא יפרע למפקיד ומדאביי נשמע לרבא דחד לישנא נקטו :

ועוד דמשפט הלשון לפירושו קשה מאד דצריך לגמר פי' דברי אביי הדין רצה הנפקד עושה המפקיד עמו דין נמצא דתיבת רצה קאי אנפקד ותיבת עושה קאי אמפקיד וזה דוחק גדול אוכרא דברישא כתב בלשון הזה דרש"י פי' דעושה עמו דין ר"ל הנפקד עם המפקיד ומ"ה כתב דהשומר צריך לשלם וכו' ולפ"ז אתנח לן האי דיקדוקא בתרא דרצה עושה עמו דין דכולו אנפקד קאי אלא דיותר ויותר קשה הדבר לע"ד כי אנחנו לא נדע מהו דין זה שעושה הנפקד עם המפקיד והלא הוא הנותן מעות ואינו עושה דין אלא אדרבה מקיים נתינה ואינו שייך כלל לומר עושה עמו דין ובפרט בלישנא דאביי קשה מאד דמה שייך עשיית דין והרי ע"פ רצונו נתנה פרוע"ה באופן לדידי הדיוט חזי לי דפי' זה שפי' בדברי רש"י כמו זר נחשב ולא ידענא איך רש"י יפרש האי לישנא דאביי ורבא ולמה לא נימא דרש"י בפשטות דעשיית הדין הנפקד עם הגנב להוציא ממנו וממילא צריך לשלם תחלה למפקיד דאין לו שום פסידא שכן כתב הוכר הגנב ויכול לכופו ולהוציא

ולהוציא מידו ועוד כתב הואיל והוכר הגנב ולא יפסיד כלום נמצא שאין לו שום פסידא רק טורח גופו למיקם בהדי גנבא כדינא ודייני ולכן כתב דלא עושה עמו דין שהוא משלם תחלה למפקיד והוא יעשה הדין עם הגנב ליפרע הימנו ומ"ש רש"י בתחלת דיבור עושה עמו דין משלם לבעלים לאו למימרא דזהו פי' תיבות עושה עמו דין דהיינו משלם לבעלים אלא משום דפריעת הנפקד למפקיד היא קודמת דתיכף דהוכר הגנב משלם לבעלים ואח"כ יורד לדין עם הגנב ונפרע הימנו להכי נקט תחלה משלם לבעלים ואח"כ כתב והוא יפרע מן הגנב וזהו פי' עושה עמו דין גם מ"ש בלשון אחר עושה עמו דין ישלם דמצוה עליו לחזור אחר הגניבה גם בזה נלע"ד דלא נתכוון רש"י באומרו ישלם לפרש מאמר עושה עמו דין שהרי כבר פי' זה בארוכה לעיל רק הכא כוונתו ז"ל טעמא טעים למאי דקאמרי' ישלם תחלה ואח"כ יוציא מן הגנב וזו היא עשיית הדין משום דמצוה עליו לחזור אחר האבידה משו"ה ישלם תחלה והוא יתדיין עם הגנב:

ואחר כותבי נתתי את לבי בלשון הרשב"א שהביאו הרב מוהרח"א נר"ו שם וז"ל והרשב"א הובא בש"מ הקשה על רש"י וכתב ואינו מחוור בעיני דלא הול"ל עושה עמו דין אלא משלם ואינו משלם הול"ל וכו' ומסתברא דעושה דין עם הגנב קאמר וכו' ע"כ מלשון זה מוכח דהרשב"א נמי הבין בכוונת דברי רש"י כמ"ש הסמ"ע ולהכי פריך דהול"ל משלם ואינו משלם ולא עושה עמו דין ואסיק ומסתברא דעושה דין עם הגנב קאמר ואנכי בער ולא אדע איך עלתה על דעת קדוש לפרש כוונת רש"י הכי דהא אפי' פי' המצות קשה טובא מאמר דלא עושה עמו דין כמ"ש ולפי' מה שפי' בעניותי דברי רש"י מוצל הוא ונקי מן קושיית הרשב"א וגם דברי מרן שרירין וקיימין:

עוד כתב הסמ"ע וז"ל אבל ק' למה קאמר הגמ' נגנבה באונס ור"ל בליסטים מזוין והול"ל סתם נגנבה ויפרש בדינו של כ"א ש"ח וש"ש ל"ל דדווקא בליסטים מזוין שייך דין זה דאם נמצא הגנב צריך השומר לשלם לבעלים וידון הוא עם הגנב דאי בסתם גנב דצריך לשלם כפל אין מן הסברא שיהא השומר מטריח עם הגנב להוציא הכפל ולחזור וליתן לנפקד וא"ל שיוציא הכפל לעצמו דא"כ פשיטא הוא דיותר ניחא ליה למפקיד לטרוח בעצמו להרויח הכפל לזה כתב רבי' נגנבה באונס כגון בליסטים מזוין שאינו משלם כפל עכ"ל וכתב עליו הרב ש"ך ז"ל וז"ל איסתמיטתיה הש"ס דפ' הכונס דאמרינן התם דליסטים מזוין גנב הוא וחייב כפל וכן הוא בהדיא שם וכ"פ הרמב"ם פ"ד מגנבה וגם הטור סס"י שנ"ב משמע הכי ש"ל ע"כ ובאמת הדבר תמוה ומפליא לעשות על הרב ז"ל וביותר יגדל התימה דהרב עצמו בדרישה סס"י שנ"ב הורה נגד על דברי הרמב"ם בפ"ד דגנבה ואשר להיות כי חובה רמיא עלן למשכוני נפשין ליישב דברי הראשונים ז"ל על כן דחקתי ונכנסתי ליישב בדוחק שלים ושוב לפי חומר הנושא ונליע הסוגייא דפ' הכונס דף ז"ן א"ל אביי לרב יוסף ואת לא תסברא דשומר אבידה כש"ח והא א"ר חייא ב"א א"ר"י הטוען טענת גנב באבידה משלם תשלומי כפל ואי ס"ד ש"ש הוי אמאי משלם תשלומי כפל קרנא בעי לשלומי א"ל הכא במאי עסקינן כגון שטוען טענת ליסטים מזוין א"ל ליסטים מזוין גזלן הוא א"ל שאני אומר ליסטים מזוין כיון דמטמר מאינשי גנב הוא ופירש"י טענת גנב לפטור עצמו ע"י גנב שטוען שנגנבה הימנו האבידה שמצאתי ונמצאת בידו הוא משלם תשלומי כפל כגנב עצמו דדרשי' ואם לא ימצא הגנב אם לא ימצא כמו שאמר אלא הוא עצמו גנב וכתיב בתריה ישלם ב' אא"ב שומר אבידה כש"ח משו"ה משלם כפל דהוה בעי למפטר נפשיה בטענת גנב אלא א"א כש"ש קרנא בעי לשלומי מעיקרא כי טעין נגנבה ליסטים מזוין גזלן הוא וכטענת אונס פטר נפשיה וכפל בטוען טענת גנב הוא דכתיב וגונב מבית האיש ע"כ הרי מסוגייא זו מוכח דליסטים מזוין אית ביה כפל ואפשר לדחוק ולומר דסבר הרב הסמ"ע דלא קאמר הש"ס דטוען ליסטים מזוין אית ביה כפל אלא בש"ש דהא באוקמתא דשומר אבידה ש"ש קיימינן וכיון דלא מצינן לאוקומי קרא וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב אלא בליסטים מזוין עכ"ל דאית ביה כפל דהא בגנבה בשאר אונסין אינו נפטר הש"ס ומחייב לשלם וכמ"ש התוס' בד"ה כגון יע"ש א"כ ע"כ לפרושי קרא וגונב מבית האיש וכו' בליסטים מזוין ולדחוק נפשין למימר ליסטים מזו' גנב הוא דזה דוחק וכמ"ש התוס' שם אבל בש"ח דמצינן לאוקומי קרא דאם לא ימצא הגנב בשאר גנבי לית לן לדחוקי נפשין ולאוקומי בליסטים מזו' לומר דגנב הוא דבאמת גזלן הוא כמנא מאי דאמרינן בליסטים מזו' איכא כפל היינו בש"ש ולא בש"ח ומשו"ה כתב הרב דבש"ח לא אמרו בש"ס והפוסקים האי דינא דהוכר הגנב דהתם איכא כפל ואין על השומר לטרוח ולהוציא הכפל למפקיד דמידי הוא טעמא דחייבו רבא בזה משום השבת אבידה וככפל אינו השבת אבידה ולהכי נקטו ליה בליסטים מזוין דליכא כפל אבל בש"ש מאחר דלקח שכר שמירתו אף דבלסטים מזו' איכא כפל חובה רמייא עליה לדון ולהוציא מן הגנב גם הכפל כיון דאינו מפסיד כלום ונטל שכר שמירתו:

ואף שיהיה נקטי' מסברת המפרשים שהביא הש"מ החולקים על פירש"י ס"ל דבין בש"ח בין בש"ש אם נגנבה באונס והוכר הגנב אין על השומר לתת למפקיד מביתו אלא דווקא לדון עם הגנב ואם יכול לו יוציא הגנבה ממנו ולהחזירה למפקיד וגם לסברת רש"י והטור דצריך השומר לתת מביתו למפקיד והוא יפרע מן הגנב היינו דווקא כשיכול להוציא אח"כ מן הגנב וכמ"ש הרב ש"ך ס"ק ח' וז"ל מיהו אף לרש"י והטור היינו כשידוע שיחזור ויוציא את שלו מהגנב הלכך צריך לשלם כיון שאינו מפסיד כלום אלא שטורח להוציא מידו ע"כ ונלע"ד דגם לרש"י והטור כשידוע שהגנב אלם ואינו יכול להוציא ממנו כלום אף כשמעמידו בדין כי לא יכול לו ואין כח ביד ב"ד לכופו מחמת תקיפותו ואלמותו אין על השומר חיוב אפילו למיקם בהדיה כדינא ודייני:

והנה כבר בא בספרי הקדש כי האדם בחטאו גורם שהסט"א נוטלת שפע קדוש מלמעלה וגם התורה והמצוה אשר יעשה בעודו רשע וגם ניצוצי נפשו והאדם הוא ש"ש כי האלהים נתן לו נפשו זכה וטהורה והתורה הקדושה לעובדה ולשומרה שכיר הוא בא בשכרו ובאה הסט"א וגזלה דברים שבקדושה מנפשו ותורתו האמנם כאשר בא האלהים לחייב לאדם מטעם ש"ש דחייב בגניבה ואבידה יש מקום לטעון דזהו ליסטים מזויין דהוי אונס וגם הוכר הגנב שהוא הסט"א והכל בידו שמים להוציא בולעו מפיו כי הוא מאריה

רעלמא

דעלמא וכאשר כתב ככל זאת הרב מוהרח"א נר"ו שם והגם דהאדם ש"ש וחייב בגניבה ואבידה מ"מ הרי הוכר הגנב ולדעת הרשב"א והמפרשים אינו חייב לשלם מביתו וגם לדעת רש"י והטור פטור האדם מהתשלומין דמי יוכל לדון עם הסט"א כי אלמי נינהו ותקיפן מאד מאדם ולא אמרו שהשומר ישלם מביתו אלא דווקא כשידוע שיכול להוציא מן הגנב ולא כגברא אלמא ואף גם זאת לדון עם הגנב ולהתטפל להוציא מן הסט"א פטיר ועטיר לכ"ע כי הסט"א כחה גדול מי יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו וזו היא טעות החוטא:

ובזה כא"ה פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום במחשבות זרות ועצות כשערות וטענות של הבל ללכת לעבוד וכו' והיה כשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בדינא ודיינא איני בר חיובא לתשלומין שהרי הסט"א ליסטים מזוין היא והוכר הגנב ואיני חייב לשלם כיון דאלמות הסט"א נודע בשערים ואף שאני ש"ש עכ"ז פטור מתשלומין וגם להתטפל ולדון עם הסט"א לא רמייא עלי כי מי יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו וכיון שכן בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לרוות למאוכו בכל מאווי נפשו לעשות הרע ועל כל אלה יביא האלהים במשפט לא יאבה ה' סלוח לו והוא עצמו כביכול הכל יציל כל מה שגנב וגזל הסט"א מבלי הטפל האדם בעצמו לתקן את אשר עיוות כדי להתדיין עם הסט"א ולהוציא בולעו מפיו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא וכו' כדי שיצא לאורה כל הגניבות מניצוצי הקדושה ומעשה המצוות שגזלו הסט"א ולהחזירם למקום קדושה ואמר הדור האחרון וכל הגוים פה אחד על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה שהרי בדינא ודיינא פטורים הם מלשלם ואפילו שהם שומרי שכר מאחר שכבר הוכר הגנב ההוא אשר הוא הסט"א ליסטים מזוין גמור ואפילו לדון עמהם ולמיקם בהדייהו בדינא ודיינא לא רמייא חיובא אכתפייהו כי מי יוכל לדון עם תקיף ממנו מתקף תקיפו וכח גדול אלילים אלמי"ם וכיון שכן על מה ועל מה יחרה אף ה' ועשה כל זאת ואז יתנו לב לרדת לעומקה של הלכה כי לא על חנם יעשה ה' אלהים דבר יכול על מגן חלילה אלא ודאי שיש לחלק כי לא אמרו האי דינא דליסטים מזוין והוכר הגנב דפטור מתשלומין וגם לדון עמהם לא רמייא עליה חיובא כיון שהוא אנס אלא דווקא כאשר בא הליסטים מאליו ומעצמו וגנב וחמס דהו"ל אונס גמור ולא פשע בשמירתו משא"כ היכא דהאדם עצמו פשע בשמירתו ולא שמר כראוי והדרבה הוא נתן יד לפושעים וגרם לסט"א להתגבר עליו ולקחת ניצוצי נשמתו ודברים שבקדושה דבכל כי האי פשיטא ודאי דמחייב לשלומי מכח פשיעתו וז"ש ואמרו לתרץ תמיהתם על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וילכו ויעבדו אלהים אחרים ופשעו בשמירתם ובכל כי האי אליבא דכ"ע מחוייבין לשלם בדינא ודיינא:

ובזה נכון מקרא שכתוב ביחזקאל סי' ח"י ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך ה' הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם ה' אלהים שובו והשיבו מכל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמותו בית ישראל כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים והשיבו וחיו דאיכא למידק מה אלה הדרכים דבית ישראל אומרים דרך ה' לא יתכן והוא כביכול אומר להם דרכיכם לא יתכן ואנחנו לא נדע מה הדרכים הללו ועוד קשה כפל הלשון באומרו שובו והשיבו וכולי שובו מכל פשעכם תיסגי ותו קשה בגמר דבריו והשיבו וחיו דשובו וחיו הול"ל ועל פי האמור יבא על נכון דמקרא אעיקרא קאי דלדידהו אזהר רחמנא למען ישובו בית ישראל מדרכם הרעה ויתקנו אשר עיוותו כנראה בסדר הכתובים שם ועלה קאמר ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך ה' שאנחנו נתחייב במצות פרי"עה לשלומי כל מה שגנבה וגזלה הסט"א ולתקן כל העיוות דמאחר דליסטים מזוין נינהו והוכר הגנב א"כ אין על השומר עוד לשלם ואפילו לדון עמהם אין עלינו חיוב דלא מצינא למיקם בהדייהו בדינא ודיינא ועל זה קא מתמה רבונא דעלמא הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן שאתם רוצים לפטור את עצמיכם ושגיאתם ברואה דהא הכא הם פשעו וגרמו לגנב כי יגנוב ובכל כי האי אליבא דכ"ע מחייבי לשלם לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל ליפרע מכם כל מה שגנבה וגזלה הסט"א כי על כן עלתי היעולה עליכם שובו בתשובה והשיבו מהסט"א כל ניצוצות הקדושה אשר גנבה וגזלה מכל פשעכם ולא יהיה לכם למכשול עון שנכשלתם בזה וכי תאמרו מי יוכל להסט"א ומי ידון עם מי שתקיף ממנו לזה השיב בידכם הוא ולא רחוק ממך כי השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה לעבוד את ה' באהבה ובלב שלם ובזה תשיבו את כל העושק ולמה תמותו בית ישראל ביד עונותיכם כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים כי על כן השיבו כל העושק שעשקו ועל ידי כן וחיו חיים נצחיים גם בזה אפשר לרמוז מקרא שכתוב בקהלת סי' ו' מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו כי יש דברים הרבה מרבים הבל מה יותר לאדם ונראין הדברים כדברי ספר החתום לא ידענא מאי קאמר ולפי האמור יע"ן יטמון ברמ"ז לטענת האדם הבא טעו"ן לאמר מה שהיה שגזל וחמס הסט"א מכחה הגדול דכבר נקרא שמו דכתי' כי יצר לב האדם רע מנעוריו והחוטא נודע אשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו כי האדם בשר ודם ולא יוכל לדון ולריב עם הסט"א ובכל כי האי פטור מתשלומין ואפילו למיקם בהדי הסט"א בדינא ודיינא לא רמייא חיובא עליה דאינים ולזה השיב דלא צדק בטענתו והכ"ל הביא כי יש דברים הרבה מרבים הבל שהאדם עצמו גורם באותם הדברים שהסט"א תתגבר עליו להחטיאו מה לשון ריבוי כמו מה רב טובך כמה יותר לאדם יתרון הרבה הגורם האדם לבא לידי חטא ובכל כי האי אליבא דכ"ע עליו לשלם:

ומן האמור בענין יש להסמיך בדרך דרשא פלוגתא דאמוראי במס' ברכות דל"ד א"ר חייא ב"א א"ר יוחנן כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל לצדיקים גמורים עין לא ראתה וכולי ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין צ"ג אינם יכולין לעמוד ולכאורה קשיא סברת ר' אבהו דכמלא חוטא נשכר והגם הלוס שעשה תשובה מכל מקום כבר עבר בעמק החטא וטעמא טעים אלא שתיקן אח"כ פגמו משא"כ צדיק גמור דלא נפגם כלל ולא בא בפיו שום איסור ופשיטא דאיפכא מסתברא דצ"ג שלא נפגמו כלל עדיף מב"ת ועפי"ה יבא על

נכון

נכון דבכר. נזכר לעיל שקלא וטריא דאביי ורב יוסף דסבר אביי למומר ליסטים מזויין גזלן הוא וכגזלן ליכא כפל דכי כתיב שנים ישלם כגנב הוא דכתיב וגונב מבית האיש אבל ליסטים מזויין דגזלן הוא לית ביה כפל ורב יוסף סבר ליסטים מזויין גנב הוא כיון דמטמר מאינשי ומחייב לשלומי כפל והנה נודע כי היצה"ר הוא מטמר מאינשי וגונב לבות בני. אדם כדי להחטיאם על דרך שאמרו רז"ל בשבת דף ק"ח שכך אומנותו של יצה"ר היום אומר. לו עשה כך ולמחר א"ל עשה כך עד שא"ל לך עבוד ע"ז וע"ש הרי בר' עליו בגנב להחטיאו בע"ז והרבה בעין זה אמרו ז"ל ומעתה אפשר לומר דר' יוחנן ור' אבהו פליגי בפלוגתא דאביי ורב יוסף דר"יוח סבר ליסטים מזויין גזלן הוא ולא מחייב לשלם כפל כי אם קרן לחוד וכיון שכן כי יחטא אדם הגורם בעונותיו שהסט"א תעשוק ניצוצי קדושה ובמורידי אור כאשר יעור משינתו שישנו בחורה לשוב בתשובה ולתקן אשר עיוות מחזיר אותם הניצוצות שירדו בעמקי הקליפות להחזירם בקדם בקדושה ואין עוד ריוח בזה כי הסט"א ליסטים מזויין הוא וגזלן הוי ואין עליו חיוב לשלם תשלומי כפל כי אם קרן דווקא ומשו"ה קאמר כל הנביאים לא נתנבאו אלא לב"ת אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה דצ"ג עדיפי מב"ת כיון דלא טעמו טעם חטא ולא הגלו לניצוצות ללכת שבי לפני צר משא"כ הבעל תשובה דסוף סוף בכר חטא וגרם לניצוצות לאת בגולה והגם דחזר בו והחזירם לאיתנם הראשון מ"מ מאי ריוחא איכא ומאי אהנו מעשיו מה שהיה הוא שיהיה ומשו"ה צ"ג עדיפי מבעלי תשובה אבל ר' אבהו סבר בעלי תשו' עדיפי מצ"ג דכיון דהיצה"ר ובל בת דוליה ליסטים. מזויין הוא. והרי הוא גנב מאחר דמיטמר מאינשי א"כ מחייב בתשלומי כפל ובעת אשר שב החוטא ממעשיו ומתקן אשר עיוותו ומוציא כל אותם הניצוצות שעשקה הסט"א לא מבעייא דמציל הקרן מהסט"א הניצוצות שעשקו אלא אף גם זאת שמוציא מהם ומהמוניהם תשלומי כפל וכנגד כל אותם הניצוצות שגנבו מוציא מדידהו ניצוצי קדושה וריוח גדול הרויח הב"ת דכבר נודע מ"ש חכמי האמת ז"ל דכל עיקר עבודתינו היא לברר ניצוצי הקדושה מעמקי הקליפות ומשו"ה תנא פלגאה כבדי רי"וח וקאמר במקום שב"ת עומדין אין צ"ג יכולין לעמוד דאדרבה הב"ת אהנו מעשיו להוציא מהסט"א כפל ממה שגנבה וריוח והצלה היכא :

ובזה יתבאר שפיר טעמא דריש לקיש דקאמר בפ' בתרא דיומא א"ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות להם כזכיות שנאמר ובשוב רשע וכולי עליהם חיה יחיה דצריכין אנו למודע"י בדרך שבל היכי הוו ליה זדונות כזכיות דבשלמא מה שנמחל לו העון ע"י תשובה ניחא דכיון ששב כאלו לא היה אבל שיהיו לו זדונות במעשה הטוב קשה הדבר לפום סוכלתנו ולפי האמור מבואר היטב דבש"ס אוקי לה לדר"ל בעושה תשובה מאהבה שנמחל העון מכל וכל כל זכר למו וכיון שכן אהנו מעשיו בתשובתו דלא מבעייא שהוציא מעמק הבכא כל אותם ניצוצות הקדושה אשר בהעוותו נדדו הלכו למו אלא אית ליה רבה תוספאה תוספת מרובה על העיקר שהוציא מעמקי הקליפות ביתר שאת כנגד כל אותם הניצוצות מאחר דהסט"א ליסטים מזויין ותורת גנב אית להו ומחייבי בתשלומי כפל והרי אנחנו כל עיקר עבודתינו לברר ניצוצי הקדושה וא"כ הרי הבעל תשובה פעל ועשה בתשובתו הרמת"ה במעשה הצדיקים שבירר מהם ומהמוניהם וליקט אורות ומשו"ה פסיק ותני ר"ל גדולה תשובה שהזדונות נעשות לו כזכיות דמאי דעביד בזכיות ותועלת הנמשך ממנו ללקט אורות בבר היה במעשה התשובה כי על כל אלה חיה יחיה :

ובהנך קראי דפ' נצבים האמורים בריש אמי"ר פי' בהם הרב הגדול מוהרח"א נר"ו בס' פני דוד בפ' נצבים וז"ל ואפשר במה ששנינו הנזקין שמין להם בעידית וב"ח בבינונית ובתובת אשה בזיבורית ואמרו בגמרא מפני מה אמרו ב"ח בבינונית כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה דירה נאה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי והשת' לפי מ"ש שהחטאים הם חובות והדין הוא ב"ח בבינונית לפז"ז בשנפרעין מן האדם על חטאתיו נפרעין מן הבינונית והנה האדם עצמו הוא עידית ובניו ובני ביתו הם בנונית ונכסיו הם זיבורית כי אין נכבד לאיש יותר מעצמו ואחריו בניו ואחריהם נכסיו ווהו הסלקא דעתין של הרשע שכאשר יהיו נפרעין מן השמים מחטאתיו על כל פנים הוא ניצול שהוא העידית ואין מן הדין ליפרע מן העידית וז"ש והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי דויקא שאם גזרת עילאה יפרע מנכסיו ובניו אבל הוא עצמו יהיה לו שלום וע"ז אמר לא יאבה ה' סלוח לו דוויקא כי אם אמרו ב"ח בבנונית אמרו לגבי בני אדם שמא יראה שדה נאה וכולי וזה לא שייך לגבי עילאה וא"כ חוב זה דינו ליפרע מן העידית ובו היה מתחיל ועוד כי אז יעשן אף ה' וקנאתו וכולי כי הוא מזיק ופושע למעלה ח"ו ומעורר הדין והנזקין שמין להם בעידית ולכן ורבצה בו דוויקא כדין מזיק ליפרע מהעידית ע"כ אמרי קדוש :

והנה אנכי עבדו מתלמד מדברי קדשו להבין מקרא שכתוב במגילת איכה תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחותי ולבי דוי דו"ל אמאי אילטריך בניא לבקש זאת תבא כל רעתם לפניך וכולי ומי חשיד קב"ה ח"ו שלא לשלם לעושה הרעה ברעתו עד דהוצרך להתפלל עליה ותו האי תיבת לפניך במעט יתו"ר בפי"ש ודי באומרו כל רעתם ועולל למו ועוד להבין הקש זה שהקיש כאשר עוללת לי וכולי למה הוצרך לדמיון זה ועוד להבין הנתינת טעם כי רבות אנחותי ולבי דוי וע"פי דברי הרב נר"ו יבא על נכון כי אומות העולם סלקא דעתייהו דאע"פי שפשעו ומרדו בכל מה שעשו לבית ישראל ונתחייבו בזה לשלם עכ"ז לא מחייבי לשלם מגופייהו כי הרי הם בעלי חובות לשמים וב"ח דינו בבינונית ואם יבא המב"ה ליפרע מהם חובו מדינא נפרע מבניהם ובני ביתם הנקראין בנונית וגופן שלהם שלום יהיה כי הם עידית ומשו"ה בעי ומתחנן נביא ירמיה ע"ה תבא כל רעתם לפניך קמי דידך הבל לגבי שמים ב"ח מחייב לשלם מן העידית דמידי הוא טעמא דאמרו ב"ח בבנונית כדי שלא יראה שדה נאה וכולי ולגבי דידך לא שייך האי טעמא וא"כ הדר דינייהו לדינא דאורייתא דמיטב שדהו מן העידית ולכן למו דויקא שתפרע מהם מן העידית כאשר עוללת לי דויקא שנפרעת ממני מן העידית כי רבות אנחותי ולבי דוי דלא הספיק לי לשלם חובי מן הבנונית אלא חובך מב"אמק והצדיקים שהם עידי עידית בבה ועשה לבל הקמים עלי ונבה בל חובותיך מהעידית דידהו משופרי שופרי בגופן שלהם כן יאבדו כל אויביך ה' :

ועל

ועל פי זה במסלה: נעלה עלי בא"ר מאמר הנלב פתח השער ויש לדקדק כו ראשונה כמה שעמר השואל ושאל חוטא מה עונשו דמאי מספקא ליה וזול קרי כי רב הוא דמדקאמר מה עונשו משמע דפשיטא ליה דבר עונשין הוא אלא דמספקא ליה מהו אופן עונשו והרי התורה גילתה לנו דאיכא מלקות ומיתת ב"ד וקרבנות ומאי מספקא ליה ועוד זאת צריכין אנו למודע"י במאי פליגי החכמה והנבואה ותורת ה' ורבונא דעלמא מר אמר חדא ומר אמר חדא ונקדים עוד מאי דאיתמר כמי התם ובמס' קמא ד"ח אמר עולא דבר תורה ב"ח דינו בזיבורית שנאמר בחוץ תעמוד והאיש וכולי מה דרכו של איש להוציא פחות שבכלים ומה טעם אמרו ב"ח בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לווין ר"ל דכי ידע המלוה דגבי מן הפחות שבערכין זיבורית ממנעי מלהלוות והנה נודע דחטא יתפרש מלשון חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים חסרים ומעתה חקרו חקירה גדולה בפרעון חוב החוטא דלעולם בר תשלומין הוא בחטאתיו אשר חטא אלא שיש להסתפק מהו אופן הפירעון ומאיזה מקום יגבה ב"ח את חובו דאיכא צדדים לפום דינא להכא ולהכא איכא למימר דהחוטא הוא הלוה דינו בבינונית בתקנתא דרבנן וא"כ בפר'וע פר'עות את חובו מבניו ובני ביתו ומלא מקום ב"ח לגבות את חובו דאינהו הוו בנונית שבנכסיו ואיכא למימר דלגבי החוטא לא איתמר האי תקנתא דרבנן דמירי הוא טעמא שמא ימלא שדה נאה וכולי וכל לגבי שמים כביכול לא שייך האי טעמא ומוקמינן לה אדין תורה ב"ח דינו בעידית ומגופו מנגע גבי דידיה דאיהו הוא עידית שבנכסיו וכ"ש אי דיינינן ליה דין מזיק אשר בהעוות ראשו מגיע השמימה והנזקין שמין להם בעידית ואיכא למומר איפכא דהחוטא דינו בזיבורית כדעולא דד"ת ב"ח דינו בזיבורית ולא שייך הכא תקנתא דרבנן דתקינו בבינונית דהיינו טעמא שלא תנעול דלת בפני לווין ולגבי שמים לא שייך האי טעמא דבכר מסר הבחירה בידי אדם ברכתי' ובחרת בחיים ובהדיא תנן החנות פתוחה והחנוני מקיף והדר דינא לדאורייתא ב"ח בזיבורית ומשו"ה ספוקי מספקא להו שאלו לה"ס חוטא מה עונשו דאיכרא דבר תשלומין הוא אלא צריכין אנו למען דעת איזה מקום יקיים מלות פריע"ה והב"ח כביכול יגבה את חובו והחכמה השיבה להם חטאים תרדף רעה ר"ל רעת האדם בארץ ועונותיו ילכדונו ומרדפים לו חטאים חסרונות וישב בחסרו"ת מבניו ובני ביתו דהחכמה סברא לה דדיינינן ליה לאוכים בתקנתא דרבנן דתקינו ב"ח בבינונית ולגבי אדם בנונית דידיה אנשי ביתו ומשו"ה מנייהו הוי פרעון חוב פועלי און ויחנו בחסרו"ת חס"ר עינ"ן ובתי החסר"ים והנבואה בחלקו"ת תשית דלא דמויא הא לב"ח דעלמא דמירי הוא טעמא דתקנתא דרבנן כדי שלא ימלא שדה נאה וכולי וכל כי האי גוונא לא שייך לגבי שמים והדר דינא לדאורייתא דב"ח דינו בעידית ולכן הנפש החוטאת היא תמות דמגוף דידיה בעי לשלומי דאיהו הוא עידית דידיה והתורה סבירא לה דקי"ל כדעולא דד"ת דינו בזיבורית ותקנתא דרבנן כמי לא שייך הכא דעיקר טעמא שלא תנעול דלת בפני לווין והרי הכא החנות פתוחה והחנוני מקיף ומוקמינן ליה אדאורייתא ומשו"ה יביא קרבן מממונו ויתכפר לו וכמו שבשוגג מתכפר לו בממונו הכי נמי במזיד נוטלין ממנו ממון ומתכפר לו ונשאר הוא ובניו בקרב הארץ ובנו אב הרחמן אדון הסליחות אלהינו מרחם מימר אמר איני רוצה ליפרע ממנו לא מגופו וגם לא מבניו ואף לא מממונו רק יעשה תשובה ונסלח לו והריני כאלו התקבלתי בפירעון גמור הה"ד טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך דמטיבותיה אוטיב לעמיה:

ובזה נבין מקראי קדש הנאמרים בישעיה סי' מ"ג עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל לא הבאת לי שה עולותיך וזבחיך לא כבדתני ודלי לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו וז"ל אמאי איצטריך לאשמועינן הכא עם זו יצרתי לי ודאי שהוא במערכה אל הדרוש דנראה דהוכרח לומר להם דבר זה בתורת מוקדם אל הבא אחריו ועוד מה היתה הכוונה באומרו ולא אותי קראת יעקב וגו' ולמה כפל הדברים במלות שונות ותו למה כפל אנכי אנכי הוא מוחה וגו' ובחדא סגי ועוד מה הדין והמשפט הזה דקאמר הזכירני נשפטה יחד ומי הוא זה אגב דקאמר אביך הראשון חטא ולמה אמר ומליציך פשעו בי דהאי תיבת בי יתירה ודי שיאמר פשעו וכמו שנאמר אביך הראשון חטא ולא אמר חטא לי ונקדים עוד מ"ש רז"ל דהתשובה לא מהניא אלא לישר' דוקא אבל לא"הע לא מגנא ולא מצלא והרבה טעמים נאמרו על זה בספרי המפרשים זלה"ה ולע"ד אפשר לומר טעם על זה כמ"ש רז"ל ע"פ בהנחל עליון גוים דמדור הפלגה חילק הקב"ה ע' אומות לע' שרים ונטל חלקו ונחלתו ישראל עם קרובו כי על כן לישראל מהניא להו התשובה דמצי כביכול למחול כל חובותיו ושפיר הויא מחילה כי הוא אבינו מלכנו ואין לזרים שום מגע וד בבית ישראל אבל א"הע לא מחיל להם כביכול מאחר כי הוא אמר ויהי להיותם חלק שרי מעלה וזיכה להם ואיך עתה ימחול מה שנוגע לשרפי מעלה והרי זו דומה למה שאמרו עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ויהבי טעמא רבני המפרשים דכיון דזה נוגע לבני אדם אינו מוחל מה שנוגע לבני אדם גם בני איש הכא נמי כיון דא"הע הם חלק שרי מעלה אינו מוחל להם ומשו"ה לא מהניא להו התשובה אבל ישראל דדידיה נינהו שפיר מחיל להו ולכן התשובה מועלת להם:

ובהדי אורחין כין נבין אלה קרי'אי דספר תהלים סי' קמ"ט ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם יהללו וגו' כי רוצה ה' בעמו יפאר וגומר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים לאסור וגו' לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה ונקדים עוד מ"ש הרב ראשית חכמה ז"ל בשער הקדושה וז"ל וסדר הלילה כך היא קודם שישכב יבדוק במעשיו במה שעשה ביום ההוא ולכתוב מעשיו ברמז לכל ישכחם לקיים וחטאתי נגדי תמיד כ"כ בס' חסידים ובזוהר דבכל ליליא ולילא עד לא שכב ועד לא נאים בעי בר נש למעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא ויתוב מנייהו ויבעי עלייהו רחמים וכולי ואלין אקרון מארי דחושבנא ע"כ וקיים

וסיים על זה הרב של"ה ז"ל במס' חולין בענין ק"ש דליליא וסימן לדבר ושוב יום אחד לפני מיתתך כי השונה א' מס' במיתה עוד כתבו חכמי המוסר ז"ל כי הבעל תשובה צריך להתחזק במדת ההכנעה להיות נכנע תמיד ולהיות עניו שפל ברך ובזה יתבארו הכתובים ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם דלסיבת שהוא מלכם והם עמו חלקו ונחלתו מוחל להם לכל חטאתם ע"י תשובתם ולכן יגיל וישמח ישראל ויהללו שמו במחול בתוף וכנור וזמרו לו כי הוא אבינו מלכנו מלך מוחל וסולח כי רוצה ה' בעמו ואף אם חטאו לו אינו משליכם מלפניו ח"ו ותכף שחוזרים בתשובה ונכנעים מחטאתם ואוחזים במדת הענוה כראוי לבעל תשובה יפאר ענוים בישועה האל המושיע מכל מקטרג ועוכר על פשע יעלזו חסידים בכבוד ירננו בסיבת משכבותם דחוזרים בתשו' בל לילה ולילה על משכבותם ומאחרי דחושבנא ניהו דבזה בעלי תשובה גמורים הוו ומרן דבשמיא מחיל להו שפיר כיון שהם עמו ולאן מרעיתו והוא מלכם משא"כ כא"הע דמאחר שהם חלק שרי מעלה לא מחיל להו קב"ה ועל כן רוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם לעשות נקמה בגוים וכו' לאסור מלכיהם וכו' לעשות בהם משפט כתוב על כל חטאתם דאפילו יחזרו בתשובה לא מהניא להו מודו וחטאתם על עלמם חרושה על לוח לבם וזהו הוד והדר לכל חסידיו ישראל עם קרובו דשארי להו מארייהו וירם קרן לעמו :

הדרי כי לקראי דישעיה והנה הרא"ע ז"ל פי' הזכירני נשפטה יחד וא"ת שלא חטאת לי בהיותך בארצך וחנם הגליתיך הזכירני נשפטה יחד בעמוד למשפט ספר דבריך אתה למען תצדק אביך הא' הוא ירבעם ומליציך הם השרים מליצי המלך או הלויים מליצי הכהנים וי"א שאביך הם המלמדים כמו אבי רכב ישראל והמליצים הם התלמידים ע"כ והר"ב הכלים ז"ל כתב ולא אותי קראת מתוך דברי חז"ל קראת לשון מקרה אפי' במקרה ועראי ולא אותי קראת ומעתה נעלה עלי בא"ר עם זו יצרתי לי לשמי הן הם עם בני ישראל כי הם חלקי ונחלתי מכל האומות אשר מטעם זה תהלתי יספרו להודות ולהלל לשמי אשר אני מוחל להם לכל עון ולכל חטאת רק בתשובה לחוד משא"כ כא"הע דלא מעלייא בהו התשובה דאין אני מוחל להם כיון שהם חלק השרים ומאחר שכן היה לכם לרדוף אחר התשובה כאשר ירדוף הקורא והם לא כן עשו ולא אותי קראת יעקב במקרה שאפי' בדרך עראי ומקרה לא נתעוררת לשוב אלי וכ"ש כי לא יגעת בי ישראל לשוב בתשובה שלימה בחילא תקיפא כדאיצטריך ליה למעבר וכ"ת מאחר דהחוטא הוא חייב לך ובר תשלומין הוא וקים לן כרעולא דר"ת כ"ח דינו כזיבורית והבא לא שייך תקנתא דרבנן דב"ח בבנונית דלא שייך שלא תנעול דלת בפני לווין ומוקמינן לה אד"ת ובבר שילמנו לך מממונינו שהוא זיבורית בקרבנות ועולות שהקרבנו לפניך לכפר על חטאתינו הא ליתא כי לא הבאת לי שה עולותיך וזבחיך לא כבדתני כי היו מזבחים ומקטרים לבעל ולאשרה לא קנית לי בכסף קנה לפרוע חובך מממונך וחלב זבחיך לא הרויתני ואבתי חייב אתה לי ומלבד דהיכא מ"ד דב"ח מדאו' דינו בעידית ולא שייך טעמא דשמא ימצא שדה נאה וכיון שכן מוקמינן לה אדאורייתא ולא עוד אלא העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך ואזוקי מזיק ופנה למעלה ורא"שו מגיע השמימה וכמזיק אליבא דכ"ע אניזקין שמין להם בעידית ובא ורא"ה חוסר לב דידך כי אנכי שכתבתי בתורתי מיטב שדהו ומיטב כרמו דהניזקין גובה מהעידית עכ"ז אנכי הוא מוחה פשעיך למעני ואיני רוצה שום תשלום חובותיך לא מגופך דמיטב הוא ואף לא מממונך הזיבורית רק בדבר שפתים דברי וידוי ותשובה והריני כאלו התקבלתי פרעון חובותיך וחטאתיך לא אזכור ואפי"ה מקשה לבו לבלתי ישוב אלי אתמהא וכ"ת שלא חטאת לי בהיותך בארצך וחנם הגליתיך הזכירני נשפטה יחד למשפט נקרבה ספר אתה לנגען תצדק שהרי אביך הראשון הוא ירבעם ומלמד שלך חטא ומליציך שרי המלך ולויי כהונה והתלמידים פשעו בי בי דייקא דהפגם נוגע אלי ופשיטא דדין מזיק אית להו ומהעידית מחייבי לשלם ולכן חללתי שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגידופים להתפרע מהם מהעידית ועתה זאת עלתי היעולה שמע יעקב עבדי עורה בא לשוב אלי ואקבלנה ממך לפרעון חוב ושפיר מלי מחיל לך כי אתה יעקב עבדי וישראל בחרתי בו לחלקי ונחלתי ומהאי טעמא שפיר מלי מחיל להו ותשובתכם אנוכי מגבה והלולי מללא :

ובזה יובן קראי דיחזקאל סי' ל"ג ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל דהיכא למידק מאי הוה סלקא דעתייהו דבית ישראל לאמר כי פשענו וכו' ועוד מה הלשון אומרת פשעינו וחטאתינו עלינו מאי עלינו אנחנו פשענו ומרדנו מבעי ליה ועפי"ה מבוארים הדברים כי בית ישראל מימר אמרי מאחר דחייבין אנחנו והדי ב"ח מדאורייתא דינו בעידית ובפרעט אי דיינין לנה בדין מזיק וא"כ בעי שיתפרע חובו מגופנו דהוא עידית ולא סגי ליה בבנינו ובבנותינו או בלאכינו ובבקרינו ממון דידן וז"ש כי פשעינו וחטאתינו עלינו דייקא דמגופנו יתפרע חובו ובם אנחנו ממש נמקים דלא מתפרע מהבנונית או מהזיבורית אלא דווקא מן העידית ואיך נחיה דלא משבחת קיום לעצמינו ולכן לך אמור להם חי אני אם אחפוץ במות הרשע להתפרע חובי ממנו ולא תימא דמגופו לא ניחא קדמי אבל מבני ביתו הבנונית או ממומנו הזיבורית ארצה לגבות חובי לא היא ומבל אלה לא שפר קדמי לגבות מאומה כי גם בשוב רשע מדרכו וחיה ולכן שובו שובו מדרכיכם הרעים ואני אקבלנה מכם לפרעון גמור ומוחל לכם ולמה תמותו ח"ו בית ישראל דאם לא תחזרו בתשובה אצטרך להתפרע מגופכם ממש כי על כן עדיף טפי לשוב בתשובה וחיה תחיו אתם ובתיבם וכל אשר לכם :

ועל פי הבא"ר יתבאר מקרא שכתוב למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי דצריכין אנו למודעי מה המשפט הזה העומדים עליו ומה היא הכוונה לולי תורתך שעשועי וכו' דעל איזה ענין הייתי אבד בעניי ועל פי הדרך הזה מבואר מאליו דספוקי מספקא להו חוטא דנתחייב לשמים מאיזה מקום יפרע חובותיו אי מממונו דמהזיבורית או מבני ביתו דהוו בנונית או מגופו דהוא עידית ולהכי למשפטיך עמדו היום למען דעת מה יפרע חובותיו כי הכל עבדיך ולולי תורתך שעשועי אסר

גלית

גלית לנו בתורתך הקדושה דמקבל את האדם בתשובה כאלו קיים מצות פריעה. אז הכרתי בעניי דהייתי בשה אוכל לפרוע חובותי ולפחות בעניי דהיית נפרע ממוני דלכל הפחות צריך לפרוע מהזיבורית ואתה ה' טוב וסלח ומקבל התשובה לפרעון גמור:

גם כזה כיון מקרא שכתוב ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי די"ל במאי פליגי דאינהו קאמרי אין ישועתה לו והוא נשען ברחמי שמים ומה הרמת ראש כבודי ומרים ראשי והנה בפ"ח דיומא אמרו דאלהינו מרחם ומתפייס מן החוטא בדברי תשובה דכתי' קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר וקח טוב ולא עוד אלא שדומה כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן פרי נדבה דכתיב ונשלמה פרים שפתינו והבם נדבה ע"כ והנה אובי דוד ס"ל דדבר תורה ב"ח דינו בעדית ובלפי שמיא לא שייך טעמא דשמא ימצא דירה נאה והחוטא חייב לשלם מעידית שבנכסיו הוא גופו ומשו"ה קאמר דהע"ה רבים אומרים לנפשי דייקא אין ישועתה לו באלהים סלה דכיון דחטא בבת שבע הרי חב לשמים ודינו בעידית ואין לו מקום פטור לפטור עצמו בממונו או בבני ביתו אלא דווקא מגופו בעי לשלומי ומשו"ם אין ישועתה לו דייקא לגופו באלהים סלה שיתפרע ממנו מהבינונית או זיבורית ואתה ה' מגן בעדי להצילני מכל מיני עונשים ואפילו מהזיבורית אינך גובה חובך ממני כי מקבל דברי וידוי והתשובה לפירעון גמור ולא עוד אלא כבודי ומרים ראשי דבביכול מחזיק לי טובה בתשובתי וכאלו הקרבתי לו שלמי נדבה מרים ראשי:

ובהא אמינא רמ"ז הרומ"ז על האר"ש מ"ש בנצבים ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימיך דידוע מ"ש רז"ל עני חשוב כמת ולכן כה אמר ה' אתה בן אדם אם תרצה ובחרת בחיים להנצל מעוני חשוב כמת ותמיד תהיה ברכה שרויה במעשה ידיך ועוד זאת למען תחיה אתה וזרעך ותאריכו ימים על האדמה סמא דכולא לאהבה את ה' אלהיך ולשוב אליו תשובה מאהבה דאז הזדונות נעשות לך כזכיות ומקבל אותה ממך לפרעון גמור ולא יפרע ממך מאומה שלם בממונך הזיבורית שלם בגופך העידית ובניך כשתילי זתים סביב לשולחנך למען תחיה אתה וזרעך בבא תשובתך אל ה' אלהיך ולדבקה בו להתדבק אחר מדותיו ובזה ירבה לסלוח לכל עון ולכל חטאת כי טוב וישר חפץ חסד הוא ומרבה להטיב לשבים אליו כי הוא חייך ואורך ימיך ודוק:

קול דברים דרוש ב'

גרסינן בברייתא בפ"ח דיומא וצריך לפרוט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב דברי רבי יהודה בן בבא ר' עקיבא אומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מהו שאמר מרע"ה ויעשו להם אלהי זהב כדר' ינאי דא"ר ינאי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כסף וזהב שהרבית להם לישראל עד שאמרו די גרם להם שיעשו אלהי זהב:

צאו וראו מעשה ה' הבוחר בעמו ישראל זה העם בחר לנחלה לו. ואף כי יחטא ואשם אם שוב ישוב איתיה בחזרה חוזר וניאו"ר ונסלח לו. ולא עוד אלא גדול אדוננו אב הרחמים והוא מסיבו"ת פעל ועשה ללמד אדם דעת אלהים יראה לו. יורה חטאים לא ולמד מגדולי ישראל ה"ן זכרון לראשונים יחיד ורבים. כי לא' חטאו ושבו ושיחרו אל הלא ה' זו חטאנו לו. אף אתה כן עשה זאת איפה ישוב לימי עלומיו ורפואות תעלה ושב ורפא לו. וה"ן נגה לו. כאשר בא הענין מפורש באר היטב בדברי רז"ל פ"ק דע"א ד"ר אמר ריב"ל לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי והיינו דא"ר יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראויים לאותו מעשה לא דוד וכו' דכתי' ולבי חלל בקרבי ולא ישראל וכו' דכתי' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים אלא למה עשו לומר לך שאם חטא יחיד א"ל בלך אצל יחיד ואם חטא צבור א"ל בלך אצל צבור וצריכא דאי אשמועי' יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרסם חטאיה אימא לא ואי אשמועינן צבור משום דנפישי רחמייהו אבל יחיד דלא אלימא זכותיה אימא לא צריכא ופירש"י ז"ל לא עשו ישראל את העגל כלומר גבורים ושליטים ביצרם היו וכו' אלא גזירת מלך היא לשלוט בם כדי ליתן פ"פ לבע"ת מי יתן והיה לבבם בסיני נאמר אלמא גבורים ואמיצי לבב ביראתם היו ולבי חלל יצ"הר חלל בקרבי ואין לו כח לשלוט בקרבי לומר לך גזירת מלך היתה ליתן פ"פ לשבים ע"כ והתוס' כתבו וצריכא פירוש לכתוב חטאם וקבלת תשובתם והנה לפום ריהטא נראה דכוונת התוס' בחלקו"ת תשית פלג'ן בהדי רש"י דפירש דגזירת מלך היא שיחטאו ישראל ודהע"ה להורות תשובה לדורות הבאים אחריהם וצריכא לגזור חטאת הצבור והיחיד להורות נתן דמקבלי בתשובה בין ליחיד בין לצבור ורבותינו התוס' לא ניחא להו בהכי דאין הקב"ה גוזר על האדם לחטוא וכבר מסר הבחירה ביד האדם ולהכי פירשו דכולא סוגייא בכתיבת הענינים דווקא דמאי דכתב החטא והתשובה בצבור וביחיד משם אנו למדים כמה גדולה תשובה וצריכא לכתוב חטאם וקבלת תשובתם ביחיד ובצבור להורות לצבור וליחיד כחה של תשובה והכי פי' דברי התוס' הרב מאיר עיני חכמים כאשר יבא לשונו לקמן:

ועפי"ז בין נבין מאמר הגבב פ"ה דאיכא למידק אמאי לא ניחא ליה ר"י בן בבא שיטת רע"ק מאחר דפתח בכללה זכותא דרבים ומצוה ללמד סניגוריא בפרט לכללות עדת ישראל וא"כ האי ויעשו להם אלהי זהב לאו לפרוט החטא אמרו אלא ללמד זכות על בית ישראל ואמאי נייד ר"י ב"ב מנה ועפ"י האמור נכון הדבר דר"י ב"ב סבירא ליה כסברת התוס' דלאו גזירת מלך היא ומאי דאמרו לא עשו ישראל את העגל עיקרא דמילתא על כתיבת הענינים קאי אבל בגוף המעשה עצמו אין הקב"ה גוזר על האדם שיחטא וא"כ כסברת האי ויעשו להם אלהי זהב לפרוט את החטא אבל ר"עק ס"ל כסברת רש"י דגזירת מלך היא שיחטאו ומשו"ה דריש מקרא ויעשו להם אלהי זהב כדר"י דכסף הרבית להם ומאי דהרבית להם כ"כ עד שאמרו די משם הוראה ואלה דגזירתך היא שגזרת עליהם לחטוא כי למה להו כ"כ ריבוי זהב אלא ודאי לקיים גזירתך בדרך טבע להכי הרבית הנוי בנכסים רבים ואין להאשימם על זה וא"כ אין לנו ראיה מהכתוב

דצריך

דצריך לפרוט החטא · וכזה כיון מ"ש אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו ואם בא לראות שוא ידבר דכל רבני המפרשים ז"ל אחזו לצד כהאי כי חטאתי דנותן טעם לפגם ועוד להבין במאי פליגי אויבי דוד הע"ה עמו ומאי לך ולי דקאמרו ועפי"ה מבואר כי דהע"ה ס"ל כפי' רש"י דכל חטא ישר' וחטא דוד גזרת מלך ולכן מימר אמר ה' חנני רפאה נפשי מחלאת עוני כי חטאתי לך כל מה שחטאתי למענך אלהינו כי נגזרת עלי לחטוא להורות תשו' ליחיד אויבי יאמרו כדאי ובדאי לבא עלי רע כי מה שחטאתי לי להנאת עצמי ולא אמרו לא דוד ראוי לאותו מעשה וכו' להורות תשובה ליחיד היינו לענין כתיבת העון בתורה שכתוב כשברת התוס' אבל לגבי העון עצמו מפי עליון לא תצא גזרה לחטוא ועל כן מתי ימות ואבד שמו ואם בא האדם לראות בדין זה ראה יראה כי האויב שוא ידבר וגזרה היא מלפניו עלי לחטוא כי לבי חלל בקרבי ובדאי להעביר לי את חטאתי סלח נא :

והנה ראיתי להרב הגדול כמוהר"ש אלגאזי ז"ל בס' זהב שיבא שכתב וז"ל דאמאי לא אמר וצריכא דאי אשמועי' צבור הו"א שאני צבור דתפלת מרע"ה הוא דאהנייא דהכי כתיב סלחתי כדבריך ע"כ והר"ב בני יצחק ז"ל בפ' נצבים כתב ולעד"ן דקושיא ליתא שאם היה אומר כן היה סותר את עצמו שהרי הוא אמר בתחלה דצבור של מדבר חטאו להורות תשובה לכל צבור דעלמא וא"כ אם היה או' וצריכא לחטוא יחיד וצבור דאי אשמועינן צבור הו"א שאני צבור דתפלת מרע"ה הוא דאהני להו א"כ הוה ק"ל דגם צבור לא הוה ילפי' מצבור המדבר דשאני צבור המדבר דתפלת מרע"ה דאהני להו ואיך קאמר ברישא דצבור המדבר חטאו להורות תשובה לכל צבור דעלמא וה"ת יחיד יוכיח דהיינו דהע"ה שלא התפלל עליו שום נביא שאני יחיד דלא מפרסם חטאיה ולהכי מתקבל תשובת היחיד אף בלא תפלת נביא תאמר בצבור דלא מפרסם חטאיה עכ"ל ונראה דכוונת הרב ז"ל דמדקאמר רשב"י לא דוד ראוי לאותו מעשה וכו' אלא שאם חטא יחיד א"ל וכו' מוכח דצבור יליף מצבור ויחיד יליף מיחיד ולאו דמבינייא אתיא בצד השוה שבהם מדור המדבר ודוד ילפי' יחיד ורבים דעלמא מדקאמר שאם חטא יחיד א"ל בלך אצל יחיד ואם חטא צבור א"ל בלך אצל צבור אלא דק"ל לש"ס אמאי איצטריך ילפותא מיחיד וצבור ובתרא מנייהו סגי ותיתי הירך ולהכי עבוד צריכותא ומעתה אי הוה אמר הש"ס הצריכות' כדקאמ' מוהרש"א הוה קשה טובא דגם צבור דעלמא לא מצו תו למילף מצבור המדבר כיון דאיכא תפלת מרע"ה וכ"ת דוד יוכיח שאני דוד דלא מפרסם חטאיה וליכא למימר תו צבור יוכיח דמפרסם חטאיה ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהם שחטאו ושבו ונתקבלה תשובתם אף אני אביא כל באי עולם וכו' דהא לאו מתרווייהו יליף רשב"י מצד השוה שבהם אלא צבור מצבור ויחיד מיחיד ולפי זה יש לתרץ במאי דפריך תו מוהרש"א ז"ל שם וז"ל אכן איכא למידק כי קאמר ואי אשמועי' יחיד משום דלא מפרסם חטאיה ולימא עדיפא מנה דאי אשמועי' יחיד משום דהו"א דוד לא חטא חטא גמור כמ"ש בש"ס בט כריתות כותב לאשתו וכו' וכן בס' הזוהר דקב"ה הליץ בעד דוד וכו' ע"כ ולפי"ד הרב בני יצחק ליכא פירכא דאי הוה אמר הכי היה סותר את עצמו דבתחלה קאמר רשב"י דחטא דוד להורות תשובה ליחיד ואי הוה אמר ואי אשמועי' דוד הוי אמרינן לא דוד חטא דגט כריתות כותב לאשתו תיקשי דגם יחיד לא הוה ילפינן מדוד הע"ה דלא חטא חטא גמור דגט כריתות וכו' והיכי קאמר רשב"י דמרע"ה ילפינן תשובה ליחיד וכ"ת צבור יוכיח שאני צבור דנפישי רחמי אלא ודאי רשב"י והני אמוראי לא ס"ל ההיא דגט כריתות ומזה עצמו קשה על מ"ש הרב גופיה לתרץ קושייתו וז"ל וי"ל דהתוס' סוברים דהיא גופא קאמר דאי אשמועי' יחיד דלא מפרסם חטאיה פי' אינו נגלה לכל וידוע שדהע"ה חטא דאיכא מ"ד כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה וכו' עכ"ל ולפי דברי הרב בני יצחק אי אפשר לתרץ כן דא"כ אעיקרא דדינא פירכא מנ"ל תשובה ליחיד דאי מדהע"ה ליכא ילפותא דשאני דוד דלא חטא חטא גמור :

כתב עוד הרב מהרש"א תו איכא למידק כי קאמר ואי אשמועי' יחיד דלא מפרסם אימא ואי אשמועי' יחיד משום דלאו ע"ז הוה י"ל דלא קאמר הכי משום דסוף סוף למה לא החטיא את היחיד אפי' בע"ז ונשמע ק"ו לרבים ולישתו' מילפותא דרבים וכו' ע"כ צריך לומר לפי תירוץ זה דביחיד אפי' יחטא חטא מפורסם לא אוושא מילתא כחטא הצבור המפורסם דאלת"ה תיקשי הא כמו לתי' הש"ס דאי אשמועי' יחיד דלא מפרסם דהו"ל להחטיא יחיד בחטא מפורסם ולישתוק מילפותא דרבים אלא ודאי דבצבור פרסומא רבה איכא מה שאינו בחטא יחיד אף דהוי מפורסם אך יש להרגיש על הרב ז"ל אמאי לא פריך פירכא זו לשיטת התוס' דלאו גזירה היא מלפניו ועיקרא דמילתא כבתיבה היא דלא שייך תו לשנויי האי שינויא דרב ז"ל וצ"ל דהתוס' מתרצים כדמשני הרב בתי' שני דבדהע"ה מחשבת ע"ז הוה ובזה מדוקדק שפיר לישנא דהש"ס דלא מפרסם חטאיה דבמחשבה תליא מילתא ומי יודע לבב אנוש כי אם בלתי ה' לבדו :

ועוד הביא שם הרב דבור התוס' וצריכא וכתב במה הכרחיות שהוכרחו התוס' לפרש נגד פירש"י ומכלל שהיה בפרט כתב וז"ל ועוד ק"ל דאם הפי' הוא למה גזר שיחטא בשלמא בצבור שואל היטב אבל דלמה החטיא היחיד אינה קושייא דהוא שאל בפיו להקב"ה דלמה לא קרא עליו אלהי דוד כמו על האבות והשיב לו הקב"ה אינהו מינסו לי והשיב הוא בחנני ה' ונסני ע"כ אחרי נו"ק לדודו הדיוט חזי לי אין שום ערעור מהא על פירש"י דהא גם לדעת התוס' דלאו גזירת מלך היא תיקשי שהרי השכן דקב"ה אמר אליו לנסותו בא"ה אלא ודאי ע"כ לומר דהגם דאמר ליה הכי אבל לא נפקא גזירתא משמיא לחטוא לחוד מימר אמר ליה לנסותו ג"כ גם לפירש"י שפיר קא פריך הש"ס למה גזר עליו לחטוא דאע"ג דאיהו אמר בחנני ה' ונסני מ"מ לא הו"ל למגזר עליו לחטוא וכמו דלא גזר על האבות אלא ניס"ה בם איברא דלפירש"י מטעמא אחרינא לא אתייא ההיא סברא דהזוהר דבחנני ה' ונסני דאם באמת גזירת מלך היא א"כ הא לא מיקרי ניסיון דבהכרח לחטוא כיון דמפי עליון ל"ו תצא הגז"רה והבניה ואפשר ליישב גם לזאת על פי מ"ש מוהרש"א עוד שם למאי דמקשו לפירש"י דא"כ למה נענשו דור המדבר בעון העגל מאחר דגזירת מלך היא ותירץ הרב דהוא לא גזר אלא שיחטאו אבל לא גזר שיחטאו בע"ז אלא בעון אחר ע"כ א"כ בדהע"ה נמי איכא למימר דאיהו לא גזר אומר שיחטא בג"ע דהוא חמורה מן

הבלשה

השלשה הכי ככב"ר אלא שחטא סתם והוא סגי בחטא קל אבל בג"ע לא גזר עליו. ושפיר הוי נסיון ואפשר דלזה אמרו בזוהר דאני. מודיעך דנסיונך בא"א דר"ל דלא תימא אית לי פתח פתוח דגזירת מלך היא דאני לא גזרתי ביחוד על ב"ע הן אמת דיש לגמגם. קצת בין לתירוץ הרב ז"ל בין לתירוץ דידן דא"כ רבים מנא הוו ידעי דגם בע"ז דחמיר טובא ומפרסמי חטאייהו דאיכא תקנתא בתשובה והוו אמרי דווקא בחטא אחרינא דקי"ל לגבי ע"ז מהנייא התשובה וא"כ בהכרח לחטוא רבים בע"ז להורות דגם רבים וכחטא ע"ז נתקבלה תשובתם וכמו כן בדהע"ה דיחיד דלא נפיש זכותיה מנא הוה ידעי' דגם בעון דחמיר בג"ע מהניא התשובה כי על כן נלע"ד דל"ל כמ"ש הרב וכמ"ש בסמוך דדהע"ה אית ליה כמי עון. מחשבת ע"ז וכהא. מתוקנא גזירת מלך אייתר ליה ההיא דבת שבע משום נסיון. ולאו גזירה היא מלפניו ומשו"ה נענש על מעשה דב"ש דגזירת מלך מתקיימת במחשבת ע"ז גם בזה יתורץ מ"ש מוהרש"א ובמש"ל דאמאי לא קאמר אי אשמועי' ביחיד הו"א דלא חטא חטא גמור דגט כריתות וכו' דאכן לאו מהא ילפינן אלא מההיא דדוד בא עד הראש ומה שנענשו ישראל בעגל אע"ג דגזירת מלך היא אפשר לומר משום שהוסיפו על השמועה וכמ"ש בש"ס דע"ז דנ"ג ע"פ אלה אלהיך ישראל שנתאוו לאלוהות הרבה אשר מטעם זה נאסרו האשרות דא"י דמאחר שנתאוו להם ובאו גוים והשתחוו להם שליחותייהו עבדי. דבע"ז במחשבה תליא מילתא כל שכן הכא דנפה מלא אמרו אלה אלהיך ישראל וה' לא נוה על כל זאת רק שיחטאו בע"ז והם הוסיפו סרה על דרך אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה ומשו"ה נענשו. ועל פי זה יש להמתיק מארז"ל בשבת דפ"ח אשכול הכופר דודי לי. בכרמי עין. גדי מי שהכל שלו מכפר לי על עון. גדי שגרמתי לי ופירש"י שאספתי להתאוות אלוהות הרבה כדכתי' אלה אלהיך ישראל ע"כ וי"ל למה לבת ישראל להגדיל המדורה באומרם בכרמי שגרמתי לי ובקיצור הול"ל מכפר לי עון עין גדי ומגילא משמע שהוא על עון העגל ועפי"ז נכון הדבר דקאמרה כ"י מי שהכל שלו מכפר לי עון העגל שגרמתי לי דבשלמא על עיקר עון העגל אין עלי לבקש רחמים שתכפר לי כי גזרה היא מלפני שוכן מעונה לחטוא כדי להורות תשו' אבל בכרמי עין גדי שגרמתי לי ונתאויתי לאלוהות הרבה והוספתי על השמועה אותה אנחנו מבקשים בבקשה שתכפר לי:

גם מ"ש עוד הרב מוהרש"א ז"ל ותו ק"ל לתוס' דאם הפי' הוא איצטריך להחטיא הרבים וכיון דסברתו אע"ג דבשלמא אין הקב"ה גוזר על האדם כאן גזר לזכות את הרבים ללמדם דרכי התשובה ואימא אינו מטעם התשובה אלא גזר שיחטאו הרבים כדי לזכות דורות הבאים שימות הדור ההוא ויהיו בניהם חשובים ע"כ וכוונתו ז"ל על פי מ"ש הש"ס אחר דברי ריב"ל אמר ר"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הם לא חטאו אנו לא באנו לעולם ואוקי לה הש"ס דלעולם מתייא אתינא אלא לא היינו חשובים בעולם ולפקעד"ן דאף גם זאת לא תיקשי לרש"י דבשלמא לגזור עליהם שיחטאו כדי ללמד תשובה לדורות הבאים בדאי ואע"ג דבעלמא קי"ל אין אומרים לאדם לחטוא כדי שיזכה חבירך אפשר דהיינו דווקא שיזכה בזכות אחד העושה מצוה אחת אבל שיזכה כדי לרשת חיי עולם הבא דאם מת בלא תשובה בפרט אם היה מעבירות החמורות

ובע"ז קי"ל המודה בע"ז כאלו. כופר בכל התורה כולה ומן האפיקורסים יחשב אף הוא ונטרד מע"הב ומשו"ה כל כי האי גוונא אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך ושפיר גזר עלייהו אבל לגזור עליהם לחטוא ולהמית את כל הקהל ההוא כדי להחשיב הבאים עבור חושבנ"א ולאו זכותא רבתי היא אלא לעלות ממעל לחש"ב ויחש"ב ה' בניהם אחריהם כל כי האי מילתא אין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך:

עוד הקשה הרב. על הש"ס וז"ל תו. קשה דלמה הוצרך שיחטאו לבור וכי אם לא היו רואין המעשה לא היו מאמינים במ"ש. בתורה ושבת עד ה' אלהיך וכו' ול"ע עכ"ל וכתב על זה הרב בני יצחק לתרץ משם גיסו דמקרא דאורייתא. משמע דהתשו' מהנייא בתר היסורין דהכי כתי' בצר לך ומצאוך וכו' אבל הכא מיירי אף שלא יארע הכי ועשה תשובה וכתב עליו הרב בכ"י דאין תירוץ זה עולה יפה דהא קי"ל דהי איכא באותו עון ח"ה תשובה וי"הכ וייסורין תולין ומיתה ממרקת והכא בלבור איכא ח"ה כמ"ש רש"י דמפרסם חטאייהו ואיכא ח"ה וא"כ בהכרח בעון העגל שיהיה תשו' וייסורין לתלות ומיתה לכפר זת"ד ולדידי הדיוט אחר המחילה רבה אין זה כדאי לדחות תירוץ גיסו דאעיקרא דדינא יש לחקור למה הוצרך הרב ליסוד זה דח"ה ובלא"ה במי לפי דעתו דחוי תירוץ זה מעיקרא דהא הכא עון ע"ז ועונשה כרת ומיתת ב"ד ובברייתא דר' ישמעאל דג' חלוקי כפרה בהדיא קתני כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויו"הכ תולין ויסורין ממרקין וא"כ לא מצינן מימר דבעגל בתשו' לחוד נתכפר להם אלא דמעיקרא קושיא ליתא דבבר אתו ממו"לאי בספרן של צדיקים במה שיבוין ליישב ההיא בברייתא דג' חלוקי כפרה עם מתני' דתשובה ומ"ט בתרים בפני הפורענות וכאשר יהיה האופן ליישב ההיא דר"י יתיישב הך דקמן וחד מן שינויי תירצו דתשו' דיחיד איתא בד' חלוקי כפרה אבל תשובה דרבים בתשו' לחוד סגי וכחטא העגל תשו' דרבים הוי ואשמועי' דבתשו' גרידא מקובל והגם דמקרא דושבת עד ה' אלהיך משמעותו על ישראל בכללות ואפי"ה קאמר דבתר היסורין דבצר לך מהניא התשובה איבא למימר דהתם איירי דכל אחד ואחד מישראל עושה תשובה לבדו ולא תשובת הרבים בכללות ואלמלא עון העגל הוה אמינא דגם בתשובת ישראל בכללות וקרא כפשטיה בעי' יסורין בהדי תשובה והשתא דאיגלאי מילתא מעון העגל דבתשו' בלתי יסורין והסרה שבינתו ביניהם וכמ"ש רז"ל משכן העדות עדות לישראל שנמחל להם אותו עון ע"כ לתרץ מקרא שכתוב ושבת וכו' בתשובת כל אחד בפרטות או י"ל דאלמלא עון העגל הוה אמינא קרא בדווקא קאמר דאחר היסורין בצר לך וכו' ושבת וכו' אז מהנייא התשובה אפי' הם רבים אבל בתר דילפינן ממעשה העגל דתשובת הרבים בתשו' לחוד מהני א"כ קרא דבצר לך וכו' סדר הענין קא משתעי דלא יתעוררו בתשו' עד אחר בצר לך ומגיד מראשית אחרית ולאו בדווקא קאמר דלא מעליא התשו' עד אחר הייסורין ועוד זאת יישבו ההיא דרז"ל בהדו מתני' ופלג"ן בהדייהו באן מיראה כאן מאהבה וא"כ אלמלא מעשה העגל הוה אמינא סתם תשובה לא מהנייא כי גם בהדי יסורין ובמעשה העגל הגם דבתחלה הויא תשובתם מיראה אמנם כיון דאשכחן דמאליהם ומעצמם גזרו תענית מ' יום בעליית מרע"ה להר עליה ב' ולא צוה להם מרע"ה על ככה וביום המ' לנו בתענית הרי

עשו תשובה גמורה ואפשר דמאהבה היתה ומשו"ה אמר לו למחרת סלחתי כדבריך והשרה שכינתו ביניהם במשכן וילפינן דתשו' מאהבה שני בתשו' לחוד ומאי דקשיתיה מפירש"י על פ' וכיום פקדי ופקדתי אפשר לומר על פי מ"ש בסמוך שהוסיפו סרה ונתאוו לאלוהות הרבה ולא הסיק אדעתייהו דגם בזה פשעו ולא חזרו בתשובה על זאת :

והרב בני יצחק איהו דידיה תריץ יתיב לקושיית מוהרש"א ז"ל דהכא מיירי בצבור דלא מפרסם חטאיה דהכי כתיב לעיל מניה ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה וכו' ואמרו על אשר עזבו וכו' הרי דכל הגוים שואלין על מה עשה ה' ככה א"כ ודאי דאין יודעים מחטאתם אלא שאח"כ מודיעין להם שחטאו ולפיכך באו עליהם הרעות א"כ נמצא דבעת שחטאו לא מפרסם חטאתם א"כ ליכא התם ח"ה דהכי גרסי' ביומא דכ"ו היכי דמי ח"ה א"ר כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר ופירש"י וכשאני מאחר לפרוע הוא או' אני גזלן ולמד ממני להיות מזלזל בגזל ע"כ וכ"כ רש"י לעי' מניה ח"ה חוטא ומחטיא אחרים א"כ הכא כיון שידיעת הגוים אחר המכה בודאי אין באין ללמוד מהם נמצא דהתם מיירי שלא למדו מאותו צבור שום אומה אחרת וא"כ ליכא ח"ה ובדבר הזה קאי מרע"ה והיה כי יבואו וכו' ושבת עד ה' אלהיך וכו' דהיינו באותו צבור דלא יהא בעת חטאתם פירסום באופן דליכא ח"ה במציאות שא"הע לא ילמדו מהם אז יש תשובה להם אבל כי יהיה חטאתם בפירסום באופן דאיכא ח"ה במציאות שא"הע ילמדו מהם כגון חטא העגל שנתפרסם בין א"הע ובאין ללמוד מהם התם מנ"ל דאיכא תשובה לכך הוצרכו ישראל לחטוא במדבר וכו' באופן שיהא בדבר ח"ה בעת שחטאו ואף על פי כן קיבלם בתשובה וכו' עכ"ל ואחרי ביו"ק נראה דאישתמיטתיה גמרא ערוכה בסנהדרין דע"ד וכמה פרהסיא א"ר י א"ר יוח אין פרהסיא פחותה מי' פשיטה ישראל בעי' דכתי' ונקדשתי בתוך בנ"י בעי י' ט' מישראל וא' כותי מהו ת"ש דתני ר"י אתייא תוך תוך כתי' הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתי' התם הבדלו מתוך העדה מה להלן י' וכולהו ישר' אף כאן י' וכולהו ישראל ובעו התם אי בן נח מצווה על ק"ה אם לאו ורצו ללמוד מנעמן דאמר בהשתחוויתי בית רמון וא"ל אלישע לך לשלום והול"ל אסור ודחי התם בצנעה ופירש"י דליכא י' מישראל מכל אלין מוכח דלא מיקרי פרהסיא ורבים אלא דווקא בי' מישראל אבל לפני א"הע לא מיקרי פרהסיא ורבים ואדרבה בצנעה מיקרי וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מיסודי התורה כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצוות וכו' הרי זה מחלל את השם וכו' ואם עבר בי' מישראל הרי זה חילל את השם ברבים וכן כתב לעי' גבי יהרג ואל יעבור הרי דלא מיקרי ברבים אלא בי' מישראל דווקא אבל בא"הע לא מיקרי פרהסיא ועוד קשה הא דהוקי קרא דושבת עד ה' אלהיך בדלא למדו הגוים מהם דלא מיקרי פרהסיא אטו מי לא עסקי' בשלא חטאו הגוי כולו יחד ולא נשתייר מיעוטו ואפילו י' מהם וגידונים אחר הרוב ומיקרי פרהסיא שחטאו בפני אותם העומדים מנגד ולא חטאו עמהם ותו קשה מה יענו שפתי צדיק בקרא דפ' ואתחנן בצר לך וכו' ושבת עד ה' אלהיך והרי התם סתמא קאמר ואפילו שהיה נודע מעת שחטאו כל חטאתם לגויי הארצות ואפי"ה מהנייא התשובה ותו קשה לע"ד דהיסוד שייסד דצבור כולו שחטאו לא מיקרי ח"ה ופרהסיא אין הדעת סובלו דמאחר דצבור כולו חטא אין לך ח"ה ברבים גדול מזה ומאי דאייתי מהגיא דרב לא שמה מתייא דהרי כתב שם הרמב"ם ויש דברים אחרים שהם בכלל ח"ה והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה וכו' הרי זה חילל את ה' כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר וכו' הרי דאין זה הוא הח"ה דווקא אלא בכלל ח"ה ומה גם דאפילו העובר על אחת ממצות ה' בשאט בנפש אפילו שלא בפרהסיא בפני י' מישראל מיקרי חילול ה' במ"ש הרמב"ם וכתבתי קצת לשונו בסמוך אלא דלענין פרהסיא וברבים אינו אלא דוקא בפני י' מישראל ולפני א"הע לא מיקרי פרהסיא :

וראיתי אחרי רואי להרב בנדי כהונה ז"ל דף קל"ג שעמד על קושיא זו דמאחר דמצות התשו' כתיבא באורייתא אמאי אילטריך לן לחטוא ישראל ודהע"ה וגם קשיתיה מתשו' אד"הר וקין וראובן ותירץ וז"ל דאלו לפי המצוה הנז' בתורה היה אפשר לספק עדיין אולי לא ישוב הב"ת למדרגתו הא' שהיה קודם שיחטא כיון שיש לו הכתם בנפשו מחמת החטא ואף שיקבלוהו לא יעלה לאותה מדרגה וכמ"ש המפר' שע"ז היה מתפלל הנביא השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כמו וכו' ואפשר שמחמת זה לא יודרז הב"ת לזה הוצרך דהע"ה וישראל לחטוא להורות כי ישובו אל מדרגתם הא' שהרי ראינו לדהע"ה שאמר שהע"ה כ"ד רננות ולא נענה וכיון שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך נענה וישראל זכו אחר תשו' עון העגל שנעשו משכן לשכינה וכמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם עכ"ל ואפשר לפקע"ד להרחיב הענין על פי מ"ש בש"ס פ"ח דיומא אר"ל גדולה תשו' שזדונות נעשות להם כשגגות איני והאמר ר"ל גדולה תשו' שזדונות נעשות להם כזכיות ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה אף אנן נמי נימא דאף דכתיב בתורה מצות התשו' מ"מ הוה אמינא דלא מהנייא התשובה אפילו מאהבה אלא שהזדונות נעשות כשגגות אבל שימחל העון מכל וכל הו"א דלא מהנייא דהכתי לא אינגלאי קרא דיחזקאל דכתי' ובשוב רשע מרשעתו וכו' חיה יחיה דמניה יליף ר"ל שהזדונות נעשות כזכיות לכן חטאו בית ישראל ודהע"ה להורות לנו את הדרך שהזדונות נמחלין מכל וכל בתשובה מאהבה דמשו"ה כשאמר שלמה הע"ה זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה דאי לא נמחל העון מכל וכל וחזר להיות חטא שוגג בילר נענה סוף סוף הרי חטא בידו אלא ודאי שנמחל אפילו משוגג והכי נמי בישראל ולכן השכין שכינתו בתוכם ועוד יש לומר בענין ישראל דאפי' תימא דתשו' מיראה היתה ולא מאהבה אכתי אפשר לומר דמלר"ך לריב"י לחטוא ונקדים מ"ש מוהרש"א ז"ל בח"א על מ"ש שם בש"ס אמר ר"ל גדולה תשו' שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך ר"יוח אמר עד ולא עד בכלל ופריך הרב אמאי לא פליגי בקרא דכתי' בתורה ושבת עד ה' אלהיך וי"ל דההי קרא ודאי דיש לפרשו כפי דעתם ושבת עד ה' שיהיה מחשבתם לשוב בתשובה שלימה אבל מי יומר דהקב"ה יקבל' אבל בדברי הנביא שא"ל שובה ישראל מפי הקב"ה משמע שיקבלם כן ע"כ והנה יש להרהר קצת על תירוץ זה דהרי כתיב נמי בנצבים ואתה תשוב ושמעת בקול ה' דכראה לשון צווי דלמדו ממנו מצות עשה דתשובה והכי

נמי

כמו קרא הכי המצוה הזאת לא נפלאת וכו' דדרשוהו על מצות התשובה הרי משמע שיתקבלו בתשובה אם ישובו וצ"ל דהני קראי לאו בתשובה מע"ז איירי דלא כתיב בהו עד ה' אלהיך אלא בתשובה משאר עונות אבל מע"ז לא ידעי' דמתקבלי בתשו' וקרא דנצבים ושבת עד ה' אלהיך והכי כמו קרא דפ' ואתחנן ושבת לא מגלייא מילתא דמתקבלים בתשובה אלא שלפי דעתם ישובו אבל בקרא דהושע שובה ישראל עד ה' אלהיך משמע דאף מע"ז מהנייא התשו' א"כ לדידן כמו נימא דמשו"ה איצטריכו ישראל לחטוא בעגל להורויי דגם בע"ז מהנייא התשובה וכ"ש לסברת ר"יוח דדריש עד ולא עד בכלל ואכתי לא איכתב קרא דירמיה ואת כי זנית רעים רבים וכו' והוה אמינא דאפי' בצבור לא מהנייא תשובה מע"ז להכי חטאו בעגל להורות תשובה לרבים ודהע"ה הוצרך לחטוא להורות נתן דאם שב מאהבה נמחל העון מכל וכל ולאו זדונות כשגגות אלא אדרבה כזכיות יחשבו אף הם :

ועפ"ז אל ה' ויאמר לנו אלא קראי דיחזקאל סי' ל"ג ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל דמלבד מ"ש לעיל בדרוש א' דה"ל מה עלתה על דעתם לומר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ולא ראו מקרא מלא דיבר הכתוב ושבת עד ה' אלהיך תו איכא למידק למה כפלו דבריהם כי פשעינו וחטאתינו ובחדא מנייהו סגי ועוד צריכין אנו למודעי בדבריו של המב"ה שאמר אם אחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע וכו' שובו שובו אמאי נקט בתחלה לשון יחיד במות המת בשוב רשע ואח"כ שובו שובו ועוד למה כפל שובו שובו ולא סגי להו בחדא ועפ"ה יע"ן כי בית ישר' הוה ס"ל דהא דכתי' בתורה מצות התשובה וקב"ה מקבל השבים היינו דווקא משאר עבירות אבל ממרד הע"ז שמורדים בכבודו של מקום כביכול ואין לך פשע גדול מזה לא מגנה ולא מצלא והא דכתיב ושבת עד ה' אלהיך פירושו עד ולא עד בכלל או דאינהו וסברו לשוב אבל לא מוכח דהקב"ה יקבלם בתשובה ואף בשאר עבירות דווקא שהזדונות נעשות כשגגות אבל שימחל העון מכל וכל וישובו למדרגתם הראשונה לא מעלייא לכן אמרו לאמר כי פשעינו אלו המרדים שמרדנו ביושבי בשמים בפשע הע"ז שפשענו ולא מהנייא התשובה לע"ז וגם שאר עונות שאע"פ שנעשה עליהם תשובה לא מהנייא אלא שיחזרו למדרגת שגגות וחטאים ולכן פשעינו וחטאתינו עלינו דבכל טצדקי דמצינא למעבד בתשובה לא עלתה בידינו לימחל עון הע"ז ושאר עונות שימחקו מכל וכל ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה דהללה גמורה יהיה לנו לכן לך אמור להם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה ואפי' יחיד אחר דלא נפישי זכוותיה והראיה מדוד מלך ישראל שהיה יחיד והוא כאחר ועשה תשובה ונמחל לו העון מכל וכל וכ"ש רבים דנפישי ברחמי וגם מעון הע"ז היה לכ"י ללמוד מדור המדבר שחטאו בעגל ונתקבלה תשובתם ולכן שובו שובו שתי תשובות בין משאר עונות בין מעון הע"ז בתשובה מאהבה שובו אתיו ותחזרו למדרגתכם הראשונה אהבת עולם וחייתם עוד לנצח :

ובזה יומתק פסוק שהבאתי לעיל בריש אמור אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך ונבין דקדוק אחר דלמה הוצרך להאריך בלשונו ה' חנני רפאה נפשי דכי מרפא נפשו ודאי שיחון עליו ובקיצור הול"ל ה' רפאה נפשי ועפ"ה נכון הוא דקאמר אני אמרתי בדינא ודיינא ה' חנני שלא להענישני על חטאי ולא תימא דחזר המזיד למדרגת שוגג ואכתי בעי לכפורי החטא ביסורין אלא רפאה נפשי לנקות אותה מכל חלאת החטאת ולא יזכר שם חטא כלל כי חטאתי לך למען שמך שגזרת עלי לחטוא וכל עיקר הגזרה להורות דבתשו' מאהבה הזדונות נעשות כזכיות ולכן רפאה נפשי :

גם את זו רמוזה בקרא אחרינא אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו וי"ל למה כפל את דבריו במלות שונות ועוד למה פושעים וחטאים הול"ל פושעים וחוטאים ועפי"ה נכון הדבר ונקדים עוד מאי דאיתא בברכות הנהו בריוני דהוו בשיבבותיה דר' מאיר והוו קא מצערי ליה הוה קא בעי ר"מ עלייהו כי היכי דלימות' א"ל ברוריא דביתהו מאי דעתיך משום דכתי' יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתי' ע"כ הרי דדייקינן מדכתי' חטאים ולא כתי' חוטאים משמע דהחטאים עצמן ולא בני אדם החוטאים ומימר אמר דהע"ה רבש"ע כדאי לי שתעביר חטאתי ותמחול לי שהרי אלמדה פושעים דרכיך כל מה שחטאתי הוא מלפניך שגזרת עלי לחטוא כדי ללמד פושעים דרכיך וכ"ת למה לך לחטוא להורות תשובה והרי קרא כתי' ואתה תשוב לזה אמר הא ליתא דאי מהתם הוה אמינא דהזדונות נעשות כשגגות אף בתשו' מאהבה לכן חטאתי ללמד אדם דעת דגם אותם פושעים ששבו מיראה וחזרו לפשעיהם להיות במדרגת חטאים שגגות עכ"ז אליך ישובו מאהבה ואתה מוחל להם מכל וכל ולזכיות יחשבון ועל כן כדאי לי שתעביר על חטאתי ונקה לי ינקה:

גם בזה נבין קרא דכתי' מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים וי"ל מה היתה הכוונה באומרו מלפניך משפטי יצא ומה אלה המשרים כי ראה יראה שוין מן המכוון אפשר לומר בק"א ונבין מה שיש לדקדק דקדוק דק דהול"ל מלפניך משפטי יהיה מה הלשון אומרת יצא ונקדים מ"ש בזוהר הקדוש דע"י העון שעושה האדם נברא מלאך משחית לחבל וזה המלאך עצמו עולה לפני הקב"ה ואומר הוא ע"פ שעשה אותו ועומד שם עד שוב האדם בתשובה ואז ימחה כעב ואם לא שב האדם זה המשחית עצמו הוא הנפרע מן האדם ומענישו כמ"ש ע"פ ותמוגגנו ביד פשעינו וכן הוא במעשה הטוב אשר יעשה אותם האדם נברא מכל מצוה מלאך קדוש ועולה לפני אבינו שבשמים ואומר אני מפ' שעשאני עוד נקדים מ"ש התוס' ביומא די"ו אהא דאמ"ר כרוס' אר"יוח ג' ספרים נפתחים בר"ה א' של צ"ג וא' של ר"ג וא' ש"ב כתבו מי שרובו זכיות ומיעוט עונות נקרא צ"ג ובנא"ת דקאמר דהע"ה על אותו משחי' שנתהוה בחטאו גרם יגרשנו ה' ואל יעמוד למעלה ללמד עלי קטיגוריא וז"ש מלפניך משפטי אותו מלאך רע אשר הוא משפטי ושאתי ומענישי יצא מלפניך ולא יעמוד עוד לפניך כי עיניך תחזינה אותם מלאכים קדושים וישרים שנבראו ממעשה הטוב שעשיתי כי אותם הרבים וכל כי אתי הרי רובי זכיות וצ"ג מיקרי ולכן גרים לן ויצא :

נחזור לדרך הקדי"ם ונבין עוד המשך הפסוקים הנאמרים עוד בחנת לבי פקדת לילה צרפתני

צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבור פי לפעולות אדם כדבר שפתיך אני שמרתי אורחות פריץ דצריך להבין מה הותה כוונתו באומרו לפעולות אדם כדבר שפתיך והנה בילקוט הובא מלפטך מ"י א"ר לוי אמר הקב"ה לדוד על חנם עשיתו סנהדרין לך ודון לפניהם א"ל דוד רבש"ע כתבת בתורתך ושוחד לא תקח וכן מתיראים ליקח שוחד ולדון אותי אבל אתה שאתה נוטל שוחד וכו' ואונקלוס תרגם בחנת לבי אסערת עלי בליליא סננתא לי לא אשכחתא שחיתא חשבית בישות אלא עברת פומי ע"כ וע"פ דרשת אמור יאמר דקא תבע דוד המלך ע"ה מלפניך משפטי יצא דבשא"ל הקב"ה לך ודון אצל סנהדרין אז השיב אתה תהיה דן אותי כי הסנהדרין אינם יודעים מה שנמלא בלבות בני אדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות והמה רואים שבכר חטאתי ויחייבו אותי אבל אתה בוחן לבות וכליות אלהים צדיק עיניך תחזנה מישרים ישרות לבות בני אדם גם בני איש והרי בחנת לבי פקדת לילה אסערת עלי בליליא צרפתני כצרוף כסף בל תמצא כי עול ושחיתא ורעת כי לבבי נאמן לפניך ואפילו מחשבה רעה וזממה לא עברה על פי ואם תאמר והרי בבר חטאתי והרע בעיניך עשיתי הא ליתא כי לא מלבי כי אם מאת ה' הותה זאת לגזור עלי לחטוא לפעולות אדם כדבר שפתיך וכל מה שחטאתי כדי שיפעלו בני אדם תשובה ואתה מקבלם הסולח לכל עונותי ואפילו למדרגת שוגג לא יהיו אלא חוזרים הזדונות לזכיות בל שיפעלו בני אדם תשובה מאהבה ולכן כדבר שפתיך חטאתי משום גזרתך וכל לגבי דידי אני שמרתי אורחות פריץ היצ"הר ולבי חלל בקרבי וכל העוכר עלי להורות תשובה ליחידים:

ובזה יתבארו פסוקי ההלל מלבד מה שביארו בהם רז"ל אודך כי עניתני ותהי לי לישועה אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא והנה מצינו שת"ח נקראין בונים כדרז"ל ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך א"ת בניך אלא בוניך הרי דנקראין בונים ואפשר לומר דהכא דהע"ה מתנבא ע"ש העתיד להיות בזמן שלמה בנו בהכנסת הארון להיכל דדבקו שערים ואמר שהע"ה כ"ד רננות ולא נענה ובשאמר זכרה חסדי דוד עבדך אז פתחו שערים ונהפכו פני אויבי דוד כשולי קדירה וידעו שנמחל לו אותו עון ועל זה קאמר אודך ה' לי יאות להודות וליתן את השבח כי עניתני ובאומרו שלמה בני זכרה חסדי דוד תכף עניתני ופתחו שערים ותהי לי לישועה כי הושעתני מפי המרננים אחרי שכן הוא דוד הע"ה מאסו הבונים הת"ח משום שחטאתי על דרך אלא משנאיך ה' אבנא היא היתה לראש פנה דבל כך רננות שאמר לא נענה עד שאמר זכרה וכו' ואז ידעו באמנה כי מאת ה' היתה זאת לגזור עלי לחטוא ואמרו היא נפלאת בעינינו כי כלל גדול בידינו צדיק ורשע לא קאמר והבחירה בידי אדם זה היום עשה ה' להורות לנו דרכי התשו' מדוד נגילה ונשמחה בו הסולח לעונותינו מכל וכל ועל כן תכון תפלתנו לפני כסא כבודך מהיום הזה והלאה אנא ה' הושיעה נא הושיענו מהמקטרגים עלינו לסלות חטאתינו ע"י התשובה שנשוב אליך מאהבה ועזרינו אלהי ישענו כי הבא ליטהר מסייעין אותו אנא ה' הצליחה נא הצליחנו בתשובתינו להחזיק במוסר ודרכי התשובה ונשוב אליך למדרגה הראשונה כאשר היינו טרם חטאינו חדש ימינו כקדם:

והנה על דיבור התוס' שכתבתי תחלת דבר שכתבו וצריכא פי' לכתוב חטאם וקבלת תשובתם כתב הרב מאיר עיני חכמים ז"ל נראה דדברי התוס' מבואר דאינהו לא מפרשים כפירש"י לא היו ישראל ראויים לומר שגזרת מלך וכו' אלא שהתוס' מפר' לא היה דוד ראוי שיכתוב הקב"ה המעשה על שמו וכן לא היו ישראל ראויים שיכתוב המעשה על שמם כי לא לכבוד הוא להם ולמה נכתב לומר שאם יחיד וכו' וע"ז נמשך ג"כ וצריכא לכתוב חטאם וקבלת תשובתם וכו' וההכרח שהביא לתוס' לפרש כן דלפירש"י צריכין אנו לפ' וצריכא שהקב"ה היה צריך שתהיה גזרתו היצ"הר בשניהם משום דאי אשמועי' וכו' ואין זה סוגיית הגמ' וגם הלשון עצמו דחוק לפר' כן ועוד מימות ישר' שעשו העגל עד ימות דוד במעט ת"ק שנה היאך ידע היחיד לשוב בתשו' ויהיה ליחיד פ"פ כל אותן השנים והי"ל להקב"ה להיות גזרתו על הרבים והיחיד בזמן אחד אבל לפי הפי' שכתבנו לדעת התוס' עולה הכל כהוגן עכ"ל ואנכי היום בער ולא אדע חזות קשה הוגד לי לפקע"ד בדברי הרב ז"ל אחרי נוש"ק זה יצא א' מ"ש דהכרח התוס' לפ' כן דלפירש"י קשה מימות מרע"ה לימות דהע"ה קרוב לת"ק ש' מהיכן הוו ידעי ור"ל בשלמא לפי' התוס' דלאו גזרה היא לא קשה מידי דעד דאיתרע מילתא דהע"ה כתביה קרא ומה הו"ל למעבד אבל לפירש"י ק' הו"ל לגזור עלייהו בדוד לחוד והנה ועירא לא ידעתי היך פלטי התוס' מערעור זה ואכתי קשה מאי קא פריך הש"ס ואי אשמועי' יחיד וכו' דהיכי הוה מצי לאשמועי' יחיד ולא ליצמועי' צבור דא"כ כל אותן הדורות ממרע"ה עד דהע"ה מהיכא הוו ידעי מה שיהיה בדהע"ה ויכתוב עליו קרא ובי נביאים הם ואין לומר דבקבלה הוו ידעי איש מפי איש אשר עשו את העגל במדבר דא"כ גב' לא ליכתוב עלייהו קרא דלא לכבוד הוא להם ובקבלת איש מפי איש מידע ידעי וא"כ לא הו"ל לש"ס לו' אלא אי אשמועי' צבור ולא אשמועי' יחיד ותו ק' במ"ש אלא שהתו' מפרשים לא היה דוד ראוי שיכתוב המעשה ע"ש וכו' אטו משוא פנים יש בדבר ח"ו והרי מצינו לכמה מהראשונים שנכתב חטאם וראובן יונים ואדם הא' יציר כפיו ואפילו ישראל עצמן ביציאתם ממצרים שנאמר בהם ויראו העם את ה' וכו' ורז"ל אמרו ראתה שפחה על הים מה שלא וכו' ולאחר ג' ימים כתיב וילונו על משה ולמה נכתבה תלונתם ועוד קשה שאם כוונת התוס' לחלוק על פירש"י במ"ש גזרת מלך היא א"כ בתחלת דיבור הש"ס דברי ריב"ל אשר שם רש"י תקע אהלו הו"ל לאתויי פירש"י ולכתוב עליו ואין נראה ולפרש פירושם כדרכם בכל מקום ועוד קשה שאם כוונת התוס' לפרש כל הסוגייא על כתיבת הענינים ולא על גוף המעשה היכי קאמר ריב"ל לא עשו ישר' את העגל לא נכתב מעשה העגל נבעי ליה וכן ק' מלשון רשב"י אלא למה עשו עשיה מאן דכר שמה ותו קשה מדקא מייתי ראיה מקראי דכיפר' מי יתן והיה לבבם זה וכו' ובדהע"ה ולבי חלל בקרבי דבשלמא לפירש"י ניחא דגבורים ושליטים ביצרם היו ולא ראויים שיתגבר יצרם עליהם אלא גזרת מלך היא אלא לפי' התוס' מאי ראיה מייתי מקראי והא קא חזינן דחטאו וויתר וגדל התימה על דהע"ה היכי קאמר ולבי חלל בקרבי והרו כבר כפאו שד:

שוב ראיתי לה"ה מהרא"ח ז"ל בדרשותיו ס' חקת דפי' להתוס' כדפי' המאיר והקשה עצמו לדעת למה לא תקעו עצמם התוס' לעי' ותירץ לזה וז"ל ואפשר לומר שאמרוהו שם מפני שראיית התוס' על הפי' שהם מפרשים הוא מכאן וכו' ואחרי נשיקת עפר כפות רגליו אכתי אין זה מרוה לצמאונינו דאין דרך התוס' לכתוב פי' הענין במקום הראיה אלא בעיקרן של דברים כותבין ודוחים פירש"י מדברי הש"ס דלקמיה ומפרשים פירושם :

וכדו השתא חזי הוית להרב תורת חיים ז"ל בשיטתו שהביא פרש"י וכתב עליו תימה והרי קי"ל מפי עליון לא תצא הרעות וכו' ותירץ וז"ל ונראה לפי שארז"ל שיצרו ש"א מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר צופה רשע לצדיק וכו' וכיון דכתי' צופה רשע לצדיק משמע קצת דלאו כל אדם זוכה שיהיה הוא ית' בעזרו להצילו מיצרו אא"כ הוא צדיק ובא ליטהר אז מסייעין אותו ולכך קאמר שלא היו ישראל ראוין לאותו מעשה כיון דכתי' בהו מי יתן והיה וכו' אלמא דצדיקים היו א"כ היה מן הראוי שיהיה הוא ית' בעזרם להצילם מאותו מעשה וכן בדוד אלא כדי ליתן פ"פ לבע"ת הניחם הקב"ה על דרך מנהג העולם ולא היה בעזרתם עכ"ל ובענין דרך זה פי' מוה"ר המוסמך הרי"ף זלה"ה בכסף מזוקק פ' וילך ובחידושיו לע"ז והביא דברי התוס' הנז"ל וכתב ז"ל דהיה אפ' לפרש הצריכות דהש"ס על דרך זה דלמה נטשם ה' לצבור וליחיד בבחירתם ולא עזרם אבל עדיין יקשה דכפי זה לא היה ראוי להענישם לא לצבור במעשה העגל ולא לדוד בחטאו ולמה נענשו לזה כתבו התוס' וצריכא פי' לכתוב חטאם וכו' שהצריכות הוא למה נכתב חטאם בתורה ובכתובים ואע"פ שבעיקר חטאם לא מנעם הקב"ה מבחירתם מפני התועלת הנמשך להודיע דרכי התשובה לצבורים וליחיד מ"מ למה נכתבו לז"א וצריכא וכו' ע"כ ואחרי נשיקת עפר כפות רגליו לא ידעתי שכו"ל איך נחה דעתם דהתוס' כפי' זה של וצריכא מהקושי' דהא אפי' כפרש צריכות הש"ס על כתיבת הענינים אכתי קשה על גוף המעשה למה נענשו ואיך נחה שקטה האר"ש כפי' זה ולדידי הדיוט חזי לי מעיקרא קושיא ליתא דהגם הלום דלא עזרם ה' ונטשם בבחירה מ"מ לא פלטי בזה מכל וכל מידי עונש דסוף סוף הבחירה ביד האדם ויש לו להתגבר על יצרו ועוד פי' הרב דברי התוס' בשני פנים אחרים יעש"ב גם מוהרש"א ז"ל בח"א פי' הסוגיא כדבר האמור גם מהר"ש אלגאזי ז"ל בס' אהבת עולם דף ע' פי' הכין ופי' דברי התוס' בגוונא אחרינא יעש"ב ועלה מן האר"ש דלאלין רבוותא אליבא דכ"ע לא היתה גזרה מן השמים בהדיא לחטוא ישר' ודהע"ה דמפי עליון לא תצא הרעות וגם הם לא קא מחטאו בכוונה מכוונת להורות תשובה לאחרים אלא מאחר דגבורים ושליטים ביצרם היו וצדיקים גמורים א"כ מן הראוי היה שהקב"ה יעזרם כדי להכניע יצ"הר ולא ליטשם לבחירה החלטית דאלמלא הקב"ה עוזר הצדיק על היצ"הר אינו יכול לו ולמה נטשם ה' אל הבחירה ולא עזרם אלא ודאי גזרת מלך היא ליטשם אל הבחירה להורות תשובה לצבור וליחיד :

ועפי"ז אל ה' ויאר לנו מארז"ל בשמות רבה פ' מ"א א"ר שמואל בר נחמני נאה היה לאבותינו לקבל התורה ולומר כל אשר דבר ה' נ"ון שמא היה נאה להם לומר אלה אלהיך ישראל אתמהא וקשה מאי קא משמע לן ר' שמואל ומי לא ידע בכל אל"ה ומאי חדית לן לפתוח בחובתן של ישראל ח"ו ועפי"ה נכון מאד ואדרבה ר"ש לא פתח אלא בזכותן של ישראל דהנה נודע מ"ש ה"ה מהר"מ אלשיך ז"ל על מאמר המגיד אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו דהכוונה דע"י אותו המעמד הקדוש דהר סיני נזדככו ישראל וסרה מהם כל חלאת טומאת הנחש ואפי' בלתי נתינת התורה במלאכי השרת היו נחשבין כי על כן בא ר"ש לפתוח פתח לזכות את הרבים כי נאה ויאה לאבותינו לקבל את התורה ולומר נ"ן דבודאי שהקב"ה יעזרם על כל הטובה דהבא ליטהר מסייעין אותו ובפרט נזדככו באותו מעמד הקדוש אך תיסק דעתך דנאה היה להם לו' אלה אלהיך ישראל שיתגבר עליהם יצ"הר להחטיאם דבודאי הי"ל להקב"ה לעזרם להכניע יצ"הר לבלתי יחטאו מאחר שצ"ג היו ונזדככו במעמד ה"ס ואמרו נ"ן ומצוה גוררת מצוה ולמה זה נטשם ה' לבחירה החלטית וכי כך נאה לאבותינו שהקב"ה יעמוד מרחוק ולא יעזרם עד שנתגבר עליהם יצ"הר ואמרו אלה אלהיך ישראל אתמהא והלא מקרא מלא דיבר הכתוב צופה רשע לצדיק וכו' ה' לא יעזבנו בידו אלא ודאי שגזרת מלך היא להעלים עין מהם להורות תשו' לרבים :

וזהו שרמזו רז"ל בפ"ט דשבת במאמר שהבאתי לעיל אשכול הכופר מי שהכל שלו יכפר לי עון גדי דלכאו' קשה מאי נפקא מנה משום שהכל שלו ומה היתה הכוונה בזה אלא הוא הדבר דהגם הלום דהכל בידי שמים חוץ מי"ש עכ"ז בכל מה גם יראת שמים בידו ית' כי אלמלא הקב"ה עוזרו לאדם אינו יכול לנצוח ולנתוץ כח היצ"הר ונמצא שהכל שלו ומטעם זה הוא יכפר לי עון גדי כי גלוי וידוע לפני כסא כבודו כי לא מלבי היתה זאת אלא שהוא גרם לי שהעלים עין לבלתי עזור משדי להכניע יצ"הר ואלמלא עזרתו כי מי יוכל לשבר מתלעות עול וכל כי האי כדאי שתכפר לי :

ואפשר לומר עוד בסגנון אחר במאמר ר' שמואל ב"נ דנאה היה לאבותינו לקבל התורה וכו' על פי מ"ש הרב זרע ברך ז"ל בח"ב פ' תשא דדייק לישנא דרשב"י לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה מה הלשון אומרת לאותו מעשה וכן בדוד אלא דעל פי הטבע מן הראוי שישראל יחטאו בזנות ודהע"ה בע"ז שהרי בדוד נאמר ולבי חלל בקרבי שתמיד היה לבו נשבר ונדכה מרוב הצרות והדאגות וכיון שכן אין דרך לחטוא בזנות כי לבו בל עמו אך אם אפשר לחטוא בע"ז מחמת הצער דבקו לצרים וכמ"ש ודוד בא עד הראש וישראל שהיו ברוב טובה וכסף וזהב הרבה להם מן המותרות באין לידי זנות אבל שיחטאו בע"ז אינו דרך טבע דמה היה להם חסרון לעזוב הקב"ה נותן מימם ולחמם וכמ"ש מה מצאו אבותיכם בי עול וכו' דאפי' א"הע אינ' עוזבין את ע"ז שלהם אלא כי ירעב והתקצף במלכו וכו' דכשרואה אינה מטיבה לו אז מואס בה ובוחר בע"ז אחרת שמא תטיב לו וא"כ מאחר שישראל היו שרויין בכל טובה כדאי להם שלא לעזוב את ה' אך אם אפשר לחטוא בזנות כמשרז"ל משל לבן מלך שהאכילו והשקהו וכו' ונתנו בשוק של זונות וז"ש לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה דיוקא דאפי' כימא שהוכרחו לחטוא לא היו ראוין לחטוא בע"ז וכן בדוד לא היה ראוי לחטוא בזנות אלא איפכא מבעי ליה ולזה תירץ דהכוונה

מכוונת

מכוונת עשה אלהים ככה להחטיאם הפך הטבע כדי שידעו נאמנה כי מן השמים היתה זאת להורות תשובה ליחיד ולצבור וזה"ר קרשו וכזה יוכן מאמרין אר"ש כ"כ נאה היה לאבותינו לקבל את התורה ולומר כ"ון דמאחר דהשפיע להם רוב טובה יאות הוא שלא לעזוב את ה' אלא לקבל תורתו שמה נאה להם לומר אלה אלהיך ישר' דאפי' הוכרחו לחטוא או שיל"הר תקפם מ"מ דרך טבע היה להם לחטוא בזנות משום רוב טובה שמא נאה לחטוא בע"ז אתמהא דאפי' אה"ע לא יעשו כאלה אלא ודאי מאת ה' היתה זאת להחטיאם כדי ללמד תשובה לצבור וליחיד דאם כבר עברו על רצון קונהם ישובו בתשובה ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ודוק :

קול דברים דרוש ג'

גרסינן בפ"ח דיומא א"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה שנאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר היש וב אליה עוד ואת זנית רעים רבים ושובו אלי נאום ה':

מאהבת ה' את ישראל עמו מאן דתני אהבה רבה · רא"ש רחמתי"ם כאישון בת עין עינא ולבא · פתח טוב פתח לעוברי רצונו כפש כי תחטא ומעלה בו מעל מוע"ל אחר מוע"ל פגום בכנס פגום יוצא וירדפם עד חוב"ה · ויהי כשומו על לבו את רוע מעלליו וינחם על הרעה ויצר אותו כחר"ט ועינוהי מטייפין מבכ"י נהרות מיעט וריבה · גדול אדונינו רב חסד מטה כלפי חסד וידו פשוטה לקבל שבים הפותח יד בתשובה · ורבים גם הם אם ל"ו חטאו היינו קלות היינו חמורות גדולה שבגדולות וראשו מגיע השמימה עד כסא הכבוד בירה שהסיקוה בקש ובגבבא · ויקומו לצע"ק יפה לצעקה ואלהינו מרחם רב להושיע ורפואות תעלה מקוה ישראל ה' במשחל בינותא מחלבא · הגם הלום כביכול קא עביד איסורא בוש"א עון לאו דאורייתא מקרא מלא דיבר הכתוב כל כך גדול כחה של תשובה · מרובה מדה טובה · כרבר האמור כמאמר הנולב פתח התיב"ה והנה ראיתי בספר לקט יוסף ערך תשובה שכתב וז"ל גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה שנאמר הן ישלח איש את אשתו וכו' וכתי' ושבת עד ה' אלהיך ע"ז קשה והלא אין הקב"ה יכול לגרש אותנו דיש לישראל דין אנוסים וכו' עוד ק' הלא איתא בש"ס נתגרשה מן האירוסין מותרת א"כ ישראל לא נקראו בזה"ז אלא ארוסה א"כ אינו מוכח דגדולה תשובה וכו' ע"כ והנה לקושיא השנית עמו הס"ר לא ידעתי אנה מצא דין זה בש"ס דאם נתארסה לראשון ונרשה והלכה והיתה לנכר אוחרן שריא לאהדורי לאישה הא' ובש"ס לא נאמר אלא דאם נתגרשה מן הא' ונתארסה לב' בקידושי' לחוד ומת הב' או גרשה אוכא תנא דס"ל למשרי יתה לקמא אבל שנתגרשה מן האירוסין ונשאת לאחר לא אשכחן מאן דשרי והענין הוא ביבמות דף י"א דתניא ר' יוסי בן כיפר או' משום ר' אלעזר המחזיר גרושתו מן הנישואין אסורה מן האירוסין מותרת משום שנאמר אחרי אשר הוטמאה וחכ"א אחת זו ואחת זו אסורה אלא מה אני מקיים אחרי אשר הוטמאה לרבות סוטה שנסתרה מאי נסתרה נבעלה ואמאי קרי לה נסתרה לישנא מעליא נקט נבעלה טומאה בהדיא כתיב בה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ור"י בן כיפר לאו בסוטה לית ליה ואפי' זנאי נמי מ"ט הויא ואישות כתיב בה ע"כ בש"ס ופירש"י ז"ל מן האירוסין שנתארסה לאחר ומת מותרת לחזור לראשון הוטמאה נבעלה · אחת זו ואחת זו אסורה דכתיב והיתה לאיש אחר והויא היינו קידושין וכתיב לא יוכל בעלה וכו' · ור"י דמוקי בוליה קרא במחזיר גרושתו · לאו בסוטה דמזנה תחת בעלה לית ליה ואפילו פשיטא לן דזנאי · מ"ט הויא ואישות כתיב בה באותה הנאסרת לבעלה יש בה הויה דכתי' והיתה לאיש אחר. אישות דכתי' או כי ימות האיש האחרון לא יוכל בעלה הא' משנשאת לאחר ע"י קידושין ואישות ובגון דגרשה הראשון הוא דקאי קמא בלא יוכל אבל מזנה תחתיו לא ע"כ הרי מבואר מסוגיא זו דמה שאמרו נתגרשה מן האירוסין מותרת היינו על אירוסי שני אבל לא מאירוסי ראשון אמרו וכן נראה מפ' האשה רבה בסוגייא דלריכא גט מזה ומזה יע"ש וזולת מחלוקת זה לא אשכחן דאמרו בש"ס נתגרשה מן האירוסין מותרת ואדרבה מהש"ס מוכח דאף בנתגרשה מאירוסי ראשון אסורה והוא בגטין דפ"ט אההיא דיצא עליה קול שנתקדשה לאחר ובא אחר וקידשה קידושי ודאי אמרו התם לא מלאו דבר על בוריוו מהו ר"ל לא מלאו בירור לקידושי ראשון א"ר הונא מגרש א' ונושא ב' אבל מגרש ב' ונושא א' לא מ"ט אתו למימר מחזיר גרושתו מן האירוסין הרי דאף מחזיר גרושתו שגרשה מן האירוסין שהיתה מאורסת לו אסורה היא ופסקו כל רבני הפוסקים ז"ל דין זה עיין בטור ובב"י סימן מ"ו וסי' ל"א ובתשו' הרא"ש שהביא מרן ביתה יוסף סימן י' והלו הוא איזה תנא דס"ל דמותרת לא הו"ל לש"ס לומר בסתם ובשלמא מאירוסי ב' דסתם דאסור ל"ק כיון דאשכחן פלוגתא דר"י בן כיפר וחכמים מסתמא הלכה כרבנן אלא מאירוסי א' לא אשכחן בהדיא בש"ס פלוגתא בהכי ואם איתא דאיכא מאן דס"ל דנתגרשה מאירוסי א' מותרת לחזור לו לא הו"ל לש"ס לסתום דאסורא וכ"ת דכוונת ר"י בן כיפר דקאמר נתגרשה מן האירוסין מותרת אתרוייהו קאי ובין נתגרשה מאירוסי א' ונשאה ב' ובין נתגרשה מנישואי א' ונתארסה לב' בתרוייהו מותרת לחזור לא' הא ליתא דבשלמא נתגרשה מנישאו א' ונתארסה לב' נפקא לן שפיר מאחרי אשר הוטמאה אבל נתגרשה מאירוסי א' הא לא נפקא מהתם אלא אם אמת נכון הדבר נפקא מרכתי' כי יקח איש אשה ובעלה וא"כ אמאי נקט תנא ראיה לחדא מנייהו שנאמר אחרי אשר הוטמאה ולא אייתי ראיה לאידך דנתגרשה מאירוסי א' מקרא דכי יקח איש אשה ובעלה אלא ודאי אין חילוק דבל היכא דגרשה א' בין מנישואיו בין מאירוסיו ונשאת לב' אסורה לחזור לא' ולא אשכחן שום תנא דפליג בהכי ולא פליג ר"י בן כיפר אלא אם גרשה הב' מן האירוסין משום דכתי' אחרי אשר הוטמאה :

ומה שהקשה דאין הקב"ה יכול לגרש אותנו דדין אנוסה אית לן לפקע"ר יראה אף גם זאת לא קשיא מידי דאיתא בש"ס דכתובות ר"מ גבי אנוסה אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל דמיד דאמרה לא בעינא תו לא מחויב לקיים עשה דולו תהיה לאשה וא"כ כאשר חטאו ישראל ועברו ע"ז הרי כאלו אמרו בפירוש לא בעינא ועדיפא מנה דלא סגי באמירה אלא שעשו בפועל וכיון שכן פטיר ועטיר כביכול ממצות ולו תהיה לאשה ושפיר מצי לגרש ברם אי קשיא לדברי ר"יות לקע"ר הא קשיא דקי"ל אם אחר שנתגרשה זינתה

מותרת לחזור לו והוא כסוטה דא"י דתנן נסתרה לאחר ונטמאת ואח"כ חזרה לא היה מתנה עמה ופירש"י ונטמאת בגירושי' דאינה נאסרת עליו לחזור לו. אא"כ נשאת ע"י קידושין דבי כתי' לא יוכל בעלה הא' אשר שלחה וכו' אחר קידו' ונשואין כתיב בקרבתי' והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון עכ"ל ובדרך אגב קשה לע"ד בדברי רש"י הללו דכתב אחר קידושין ונישואין כסברת ר"י בן בתירא דלא מתסרא באירוסין לחוד ומדאייתי ראיה מדכתיב והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון משמע דבעינן שנתקדשה לאחר מדכתי' והיתה הויה לשון קידושין ואם נשאת לשני מדכתי' ושנאה האיש האחרון והיינו כר"י בן בתירא דקאמר בש"ס ביבמות לאו כסוטה לית ליה מ"ט הויה ואישות כתיב בה ופי' שם רש"י עצמו הויה והיתה. ואישות או כי ימות האיש האחרון וכמ"ש לשונו לעיל וקשה איך כתב כסברת ר"י בן בתירא מאחר דחכמים פליגי עליה והלכה כחכמים ודוחק לומר דהא דנקט אחר קידושין וניסו' אשגרת לישן והעיקר אחר קידושין ותיבת ונישואין. כדי נשבה דא"כ בקיצור הול"ל מדכתיב והיתה לאיש אחר ולמה ליה תו למימר ושנאה האיש האחרון ואיך שיהיה שמעינן מהכא דלכ"ע כי גרשה ראשון ואח"כ זינתה מותרת לחזור לבעלה וכן פסקו רבני הפוסקים והכא כתיב הן ישלח איש את אשתו וכו' ואת זנית רעים רבים וכו' ומאחר שהוא דרך זנות לא מתסרא לשוב אליו עוד כיון שלא היה הויה וקידושין וא"כ מאי רבותא דתשו' דקאמר ר"יוח שדוחה ל"ת והלא ליכא ל"ת הכא ולא איסור ובעת לא ראיתי בדברי המפר' ז"ל מי שעמד על זה לבד זה מצאתי להרב שארית יעקב ז"ל בפרשת ואתחנן שכתב משם ה"ה מוהר"א ששון ז"ל בכוונת הפסוק עצמו דהן ישלח איש את אשתו שדקדק דלמה הוצרך הכתוב לעשות הלצה זו דהן ישלח איש את אשתו והוה שני לומר ואת זנית רעים רבים וכו' ועוד דפתח באיסור מחזיר גרושתו מן הנישואין וסיים בזנות ופי' הרב ז"ל בהקדים פלוגתא דר"י בן בתירא ורבנן שכתבתי לעיל דאסיק הש"ס דלחכמים דאתת זו ואתת זו. אסורה קרא דאחרי אשר הוטמאה ליתן לאו לזינתה תחת בעלה דקיימא על בעלה בלאו ולר"י זינתה תחת בעלה בל"ת לית ליה וקי"ל הלכתא כרבנן וקרא דאחרי אשר הוטמאה אתא ליתן ל"ת לזינתה תחת בעלה ובלפי זה עשה הכתוב הלצה הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה אפילו בהויה בעלמא באירוסין היסוב אליה עוד דהא ודאי אתת זו ואתת זו אסורה א"כ מה אני מקיים אחרי אשר הוטמאה לרבות זינתה תחתיו דקיימא על בעלה בל"ת ואת זנית רעים רבים ונדיכא אסורה ואפי"ה ושוב אלי נאום ה' אלו דברי הרב ז"ל ודפח"ח וע"פ דרכו נחה שקטה הא"ש למאי דפרכינן בעניותין דמאי דקאמר ר"יוח גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה אין כוונתו לומר דנתגרשה ונשאת לאחר ואיכא ל"ת דלא יוכל בעלה הראשון אלא דזינתה תחתיו וקיימא על בעלה בל"ת דאיתרבאי מקרא דאחרי אשר הוטמאה ואפי"ה גדול כחה של תשובה דמקבלינהו בשמחה :

ועפ"ז אל ה' ויאר לנו מקראי קדש דירמיה סימן ב' כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבור כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה וכו' כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני נאום ה' אלהים וי"ל למה הוצרך עתה הנביא להקדים להם הקדמה זו מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ולבל הפחות בחדא מינייהו תיסגי ולמה כפל את דבריו במלות שונות שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ועוד קשה במה שגזר כי אם תכבסי בנתר נכתם עונך לפני על מה עשה ה' ככה כיון שחוזרת בה ומבקשת בתמיה למה אינו מקבל אותה ועפי"ה יע"ן ונקדים עוד מאי דקי"ל לענין דינא כי האיש חייב בפדיון אשתו ואם אמרו נשבית חייב לפדותה וכתב רבינו בע"הט ז"ל סי' ע"ח ואינו חייב לפדותה אלא פעם א' נשבית שנית אינו חייב לפדותה והרד"ק ז"ל פי' כי מעולם מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך ע"כ ובנא"ה כי מקודם לזה אמר הנביא ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך דר"ל מאחר שעזבת את ה' והלכת אחרי הבעלים וזנית עמהם אין עוד תקומה לחזור אליו שנית ומפרש טעמא והז"ל דודאי דין אשה עם בעלה יש ליך עם ה' אלהיך אשר מהאי טעמא מעולם שברתי עולך מימי קדם בשנפלת בשביה פדיתיך בדקי"ל נשבית חייב לפדותה ולא מבעייא פעם ראשונה שנשבית במצרים אלא אף גם זאת נתקתי מוסרותיך בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגויים שנשבית בידם ואע"פ שמצד הדין לא מחייב כי אם בפעם א' עכ"ז משום חבה אהבת עולם אהבתיך מאהבת נשים על כן פדיתיך מכל שביה ומכל זה מוכח דדין אשה עם בעלה יש ליך עמדי וכו בפרק תאמרי את לנפשך לא אעבור לא אמירנו באל אחר ולא אפר ברית ולא שמרת חוקך את הברית אלא על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה ותרבי תזנותך וכיון שזינתה אשה תחת אישה הרי נאסרה על בעלה וקיימא עליה בלאו דלא יוכל בעלה הא' וכו' דאתרבאי מאחרי אשר הוטמאה גם למזנה תחת בעלה דאיכא ל"ת כי על כן גם כי תכבסי בנתר ותרבי בבורית לא מלינא לאהדורי נכתם עונך לפני דקיימא בל"ת וכל זה להגדיל המדורה לפניהם האמנם גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה :

ומן האמור בענין בין נבין אלה קרא"י הנאמרים באמת בפ' וילך וז"ת ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים ואיכא למידק בהו ט' אמאי נקט לשון זנות וזנה וכו' דהול"ל ועבד אלהים אחרים כאמור בפסוקי' אחרים ותו במאי דקאמר וחרה אפי בו ביום ההוא דמ"ש ביום ההוא או ביום אחר ועוד ק' בכפל הדברים ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה די כאומרו והסתרתי פני מהם ועוד מה שהוקשה לכל רבני המפרשים ז"ל כמ"ש ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי וכו' דנראה שמתודים ואומרים על חטאתם דברי וידוי וא"כ למה זה יאמר ה' ואנכי הסתר אסתיר מאחר דהודו ולא בושו ומאי ביום ההוא עוד שנית וגם פעם ג' הסתר אסתיר פני ביום ההוא ותו מאחר דקאמר על כל הרעה אשר עשה אמאי אצטריך תו למימר כי פנה אל אלהים אחרים וכבר מובן והנה עפי"ד הרב מהר"א ששון האמורים לעיל יישב שם מארז"ל בספרי עתידה כ"י שתאמר לפני הקב"ה רבש"ע בבר הכתבת בתורתך לאמר הן ישלח

איש

איש את אשתו א"ל כלום הכתבתי אלא איש והלא כבר נאמר כי אל אנכי ולא איש וכי גרושים אתם לי כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם ע"כ ופי' הרב ז"ל דכ"י סלקא דעתייהו דמאמר הא"ל הן ישלח איש את אשתו וכו' לומר דהכא איכא תרי לאוי לאו דזונתה תחתיו ולאו דמחזיר גרושתו וכיון שכן איך מלי תו ית' לומר ושוב אלי דבשלמא אלו הוה חד לאו כך המידה בכל התורה כולה אתי עשה ודחי ל"ת אבל לא אתי עשה ודחי תרי לאוי ולזה רו"הק אומרת כלום הכתבתי אלא איש כי אל אנכי איש וכל לגבי דידי לא שייך גט דכ"ע דידי הוא ואין מקום שיהא הגט נתון ברשותה וכי גרושים אתם לי והלא אין לכם מקום מיוחד לכם שיועיל נתינת הגט וא"כ דל מהכא לאו דמחזיר גרושתו וליכא תו כי אם לאו דזונתה תחתיו ואתי עשה ודחי ל"ת וכל מה דכתיבית הן ישלח איש את אשתו וכו' להכריח דבמזנה תחתיו איכא לאו כדבר האמור לעיל זת"ר והנה בפ"ק דסוכה אמרו ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלה משה ואליהו למרום שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ולכאורה תיקשי לר"י מקרא דכתיב לה' הארץ ומלואה ולא שייך לשנויי כדמשני ר"ל בפ"ו דברכות דר"ל רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לב"א ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ופירש"י לאחר ברכה הרי היא לב"א נמצא דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה ור"י קאמר מעולם לא ירדה שכינה למטה מ"י ומייתי ראיה מדכתי' השמים שמים וכו' משמע אף קודם ברכה השמים לה' והארץ נתן לב"א וא"כ מה נענה אנן בקרא דלה' הארץ ומלואה וכעת לא ראיתי מי שקרא ערער על זה ואפשר לקע"ד ליישב את זה על פי מ"ש הרב פרח לבנון ז"ל בפ' תבא על מה שאנו אוכלים בע"הז מאחר שיעקב ועשו חלקו העולמות וטעמא טעים משם ס' לפנת פענח שאנו אוכלים מדין תרומה מן העולם שמגיע להקב"ה שהוא כהן וקי"לן מאכילין תרומה לעבדו של כהן ותימא למ"ד בגמ' דאין מאכילין לעבדו של כהן אלא בבניו וקי"ל מעולם לא ירדה שכינה למטה מ"י ועמ"ש הרב אלשיך ז"ל אתי שפיר דאמר דבלימוד התורה שאנו לומדים בשמחה במקום הקרבנות זה גורם שיתקרב אלינו ובזה הוי כבני רבו עכ"ל שמעינן מנה דאע"פ דאמר ר"י מעולם לא ירדה שכינה למטה מ"י עכ"ז ע"י עסק התורה במקום הקרבנות שורה שכינה למטה מ"י והגם שאינו מוכרח זה כל כך ולקושייתו ז"ל איכא למימר דגם שהשכינה למעלה מי"ט מיקרי כבניו מ"מ מדברי מוהר"מ אלשיך שהבאנו נראה דהכי קאמר דע"י עסק התורה שורה שכינה בקרבנו ואפי' למטה מי"ט ובזה אפשר לתרץ קושייתינו דמעולם לא ירדה שכינה מאליה ומעצמה למטה מי"ט ובזה מתקיים קרא דהשמים שמים לה' וכו' אבל ע"י עסק התו' שורה שכינה בקרבנו ממש ולזה אמר קרא לה' הארץ ומלואה דכיון דמשרה שכינתו בינינו ממש הוי כ"ע דידיה אבל אם ח"ו מסלק שכינתו למעלה מורה כאלבע דהארץ נתן לב"א וסברה פשוטה היא דכשמסתלק ח"ו למעלה נראה דכתון נתן את הארץ לב"א אבל כשמשרה שכינתו בינינו זהו מקום מנוחתו וכ"ע דיליה היא ואם כנים אנחנו בזה נפקא מנה לענין הגט דאם שורה שכינתו בינינו ממש א"כ לה' הארץ ומלואה כ"ע דיליה היא והגט לא מהני דאין מקום לישראל לקבל הגט ברשותם אבל אם ח"ו מסלק שכינתו למעלה מ"י אז והארץ נתן לב"א והגט הוי גט מעלייא וכבר אמרנו משם הרב שארית יעקב דכלל גדול בתורה אתי עשה ודחי ל"ת אבל לא אתי עשה ודחי תרי לאוי :

ובזה נא"ה דקאמר ליה קב"ה למרע"ה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ דכיון דעבדו ע"ז בהיותם נשואים לו הו"ל כא"א שזינתה תחת בעלה דמעתה אסור להחזירה ויש נו בכלל לא יוכל בעלה הא' וכו' כדרבנן דר"י בן כיפר ומשו"ה וחרה אפי בו ביום ההוא דהכתי נשואה לו ולכן נאסרה לחזור לו ועזבתים היינו עזובה שאגרש אותם כביכול כאדם המגרש את אשתו וכ"ת ומאי מהני הגירושין כי לי כל הארץ אל אנכי ולא איש ומאחר דכ"ע דידי הוא אין לה מקום לקבל גיטה ברשותה ולא הוי גט לז"א והסתרתי פני מהם שאסלק שכינתי מהם למעלה ובזה הויא הארץ לבני אדם ושפיר מגרשה בגט זה וזהו שתרגם אונקלוס ואסלק שכינתי מנהון ודין גרמא לכמה הרפתקי בישי דיערי עלייהו והיה לאכול וכו' קאמר ביום ההוא דכבר נתגרשה ואחר הגירושין נשאת לאחר אלהי נכר הארץ הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה דאלו לא סילק שכינתו מבינינו לא היו מוצאות אותי כל הרעות האלה דהגט לא הוי גט מעלייא שאין לו מקום מיוחד לקבל אותו וליכא שו אלא ל"ת דזינתה תחתיו והוה אתי עשה דתשובה ודחי ל"ת אבל מאחר שאין אלהי בקרבי וסילק את שכינתו והגירושין הוו גירושין גמורים הו"ל תרי לאוי לאו דזינתה תחתיו ולאו דמחזיר גרושתו מן הנישואין וכל כי האי לא אתי עשה ודחי תרי לאוי ואנכי הסתר אסתיר פני דלא לקבולינהו ולהחזירם לי ביום ההוא שנשאת לאחר אחר שנתגרשה על כל הרעה אשר עשה דהן זינתה תחתי ועוד כי פנה אל האלהים אחר הגירושין והו"ל תרי לאוי ולא אתי עשה ודחי תרי לאוי :

והנה רבני המפרשים ז"ל כאריה ישאגו על האי מימרא דר"י דגדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה דמאי אולמיה דתשובה מאחר דכך היא המדה בכל התורה כולה אתי עשה ודחי ל"ת הכא נמי אתי עשה דתשו' ודחי ל"ת דל"י בעלה וכו' וא"כ מה כחה גדול דעשה דתשובה וכל אחד לדרכו פנה הלא כספרתם ספרי הקדש ולפקע"ד יש לתרץ על פי מ"ש ה"ה מופת הדור והדרו מוהרח"א נר"ו בס' דברים אחדים דרוש ו' וז"ל שראיתי שכתבו משם הרב נחלת בנימין ז"ל שחקר דקי"ל לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו א"כ כל לאוי דאורייתא הנתק"ו מן העי"ר לב האדם בתשובה ותשו' מ"מ היא כמ"ש הרמב"ם א"כ היכן מלינו מעולם מלקות ומיתה על כל לאו שבתורה דהא הוי ניתק לעשה דתשו' ואפי' לא עשה עדיין פטור הואיל וניתק לעשה ותי' דהא קי"ל אין לוקין על לאו שבכללות וטעמא דכיון דכולל דברים הרבה לא הוי לאו חמור ללקות עליו ומנה אמרינן לענין העשה דדוחה ללאו כשניתק לעשה היינו דווקא בעשה פרטי כגון שילוח הקן השבת גזלה דחמיר האי עשה לפוטרו ממלקות כיון שפרט בו הכתוב לנתקו לעשה אבל עשה דתשובה שהוא כללי לכל ל"ת שבתורה אין בו כח לפוטרו מעונש מיתה ומלקות מטעם ניתק לעשה אלו דברי הרב נחלת בנימין שכתבו בשמו ע"כ ועפ"ד הרב הללו אף אנו נאמר לדברי ר"יוח כעין זה דהא דקי"ל אתי עשה ודחי ל"ת היינו בעשה פרטי במילה בצרעת וסדין בציצית אבל עשה כללי לא דחי הל"ת דלא אלים

עשה

עשה הכללי לדחות ל"ת הפרטי דמאחר שכולל לכל עבירות שבתורה דליתנהו בעשה התשובה דאף השוגג בשוגג ומביא קרבן מ"מ היא שיתודה עליו וגם המומתין במיתת ב"ד מתודין שתהיה מיתתן כפרה ובלא וידוי אינו מתכפר כנודע א"כ הו"ל עשה דתשובה ווידוי עשה הכללי ואין כח בו לדחות לאו הפרטי דל"י בעלה הא' וכו' ומשו"ה קאמר ר"יוח היינו מעלתה דתשובה וגדול כחה שדוחה ל"ת שבתורה אע"ג דמדינא לא דחי האי עשה ללאו זה :

ובזה נבין מק"ק דיחזקאל סימן ג"ל ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים דמלבד מ"ש לעיל בדרושים הקודמים דצריכין אנו למודעי מה עלתה על דעת בית ישר' לומר פשעינו וחטאתינו עלינו תו קשה באומרו כן אמרתם דמשמע כנים הדברים ואמתיים כמ"ש כן בנות צלפחד דוברות וא"כ איך סתר הדברים וסברא זו ואמר אם אחפוץ וכו' ועפי"ה מבואר הדבר דבית ישראל סברי דלעון ע"ז לא מהניא התשובה דלא אתי עשה דתשובה ודחי ל"ת דלא יוכל בעלה הא' מאחר דהוי עשה הכללי לכל עבירות שבתורה ולכן אמר לו אלהים לנביא לך אמור להם כן אמרתם דדינא הוי הכי דאין עשה הכללי דוחה ל"ת שבתורה וזאת היתה להם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים דאפילו נשוב אליו לא מצי לאהדורינהו משום לאו דל"י בעלה הא' וכו' וא"כ איך נחיה ואולם חי אני נאום ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. ואפי' שידחה הל"ת דל"י בעלה הא' ואע"ג דבעלמא לאו דינא הכי מ"מ הכא הפה שאסר הוא הפה שהתיר ואני אני הוא מדבר בצדקה שידחה עשה דתשו' ללאו דל"י בעלה הא' ועל כן שובו שובו תרתי במשמע בין משאר עבירות בין מעון הע"ז וגדולה תשו' שדוחה ל"ת שבתורה :

גם בזה נבין פסוקי דמגלת איכה וז"ת מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת וי"ל א' מה הכונות הזאת דקאמר מה יתאונן וכו' ועוד במאי דקאמר ונשובה עד ה' דהול"ל ונשובה אל ה' ועוד באומרו נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת אדרבה היא הנותנת משום שפשענו ומרינו משו"ה לא יעבור בסל"ח ומאי קא מתאונן הנביא ואמאי נקט נחנו חסירה אל"ף ולא קאמר אנחנו ועפי"ה נבין הוא דקאמר נביא מה יתאונן כמה יתאונן על דרך מה רב טובך על אחת כמה וכמה יש לו לאדם להתאונן גבר על חטאיו ואמר עליו שהרי יש חטאים שאין להם תיקון אפי' בתשובה וגם מלבד עצמינו הרי אנחנו מוכנים ומזומנים לקיים מצות התשובה ועל כן נחפשה דרכינו חיפוש מחיפוש איזה עבירות בידינו ונחקורה בהם ונשובה עד ה' אפי' בעבירות שהם עד ה' נוגעים כביכול עד כסא הכבוד שהם עונות הע"ז והבירה אפי"ה אנחנו נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים לשוב אליו עוד כאשר היינו בראשונה ומצדנו אין עיכוב בדבר האמנם משום שנחנו פשענו ומרינו בחטא ע"ז ועל כן נטרדנו מלשוב אליך משום לאו דל"י בעלה הא' וכו' והרי אנחנו כפגומים וחסרים ולהכי כתיב נחנו חסרה על החסרון שחסרנו ויחנו בחסרו"ת ובעבור טענה זו אתה לא סלחת דתפשת קו הדין יקוב את ההר דאין כח בעשה הכללי דתשובה לדחות לאו דל"י בעלה הא' ודין גרמא את כל הקורות אותנו ולכן יש לנו להתאונן ולהתמרמר מאד על פשעינו דאלו היה רצון מלפניך למשרי תיגרא ולעבור כביכול על לאו זה דהפה שאסר הוא הפה שהתיר היית סולח לנו כדבר האמור ע"י עבדיך הנביאים גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה :

ועל עיקר חקירת הרב נחלת בנימין האמורה לעי' דהמאי מתחייב החוטא מיתה או מלקות מאחר דניתק לעשה דתשו' כתב עוד ה"ה מוהרח"א נר"ו משם רבו ה"ה מוהר"י נבון ז"ל שכתב דמעיקרא קושיא ליתא דהיסוד שעשה שאין לך דבר שעומד בפני התשו' ונפטר מן המיתה או המלקות ע"י התשו' ליתא דכל שנתחייב מיתה או מלקות בעדים והתראה פוטר אין אותו במצות תשו' דא"כ כל שנתחייב מיתת ב"ד ונגמר דינו יעשה תשו' ויפטר ומשרז"ל אין לך דבר שעומד בפני התשו' היינו דווקא היכא דלא היו עדים והתראה ולא נתחייב בדיני אדם אז ניתק לעשה דתשו' לפוטרו מדיני שמים אבל כל שנתחייב מיתה או מלקות לא מפטר בעשה דתשו' ופשוט וא"כ ל"ק כי הכתוב לא נוה עשה דתשו' לפוטרו היכא דנתחייב בדיני אדם מיתה או מלקות אלא בשלא נתחייב בדיני אדם אז מהנייא ליה התשו' אלא דכפ"ז ק' דעונש שמים לא יתחייב אפי' לא עשה תשובה כיון דנתקו לעשה דתשו' ועדיין העשה קיים כמ"ש הרמב"ם וצ"ל דדווקא בדיני אדם אינו חייב כל זמן שיכול לקיים העשה עדיין אבל בדיני שמים נענש אם מתעצל ואינו חוזר בתשו' תכף זהת"ד הרב מהרי"ן וכתב עליו הרב מוהרח"א נר"ו דודאי בתשובה לא פטר נפשיה ממיתה ומלקות והוא ש"ס ערוך במכות די"ג ובולי ואולם חקירה הלזו אכתי בלכיונה ובקומתה דמאחר דה' ברחמיו הוא תיקן תשו' וכך שנו רבותינו דזדונות נעשות לו כזכיות מה זה היה דבתשו' לא פטר נפשיה ממיתה ומלקות כיון דעון עצמו נמחק ולא עוד אלא אשר בהעוותו זכו השתכחת ליה אמנם נראה דבירורן של דברים כך הוא דמאחר דתשובה עיקרה בלב ובוחן לבות אלהים ע"כ מי שנתחייב מיתה או מלקות הגם דעין רואה שק ואפר יציע ולוש ובכי ומספד יציע דילמא לא עשה אלא לפנים ובקרבו ישים ארבו לכן גזרה חכמתו ית' דבתשובה אף שניתק לעשה לא יפטר מעונשו ושאני דבר התלוי במעשה כגון השבת אבידה ושילוח הקן וכיוצא דהתם עין רואה ואזן שומעת מעשה אשר עשה וכל כי הא הוי ניתק לעשה ופטור ממלקות וכיון שבידו לעשות מספיקא לא מלקינן ליה ועונשי שמים א"כ דאם ה' יודע דעתיד לשוב לא ענים ליה במיתה בידי שמים וכרת אף דעדיין לא עבד תשו' משום דהוי ניתק לעשה ובידו לשוב וגלוי לפניו שעתיד לשוב אבן כאיש אשר גלוי לפניו שבל ימיו לא ישוב קדמה והתייא מיתה בידי שמים וכרת ובהכי שקטה הא"ש לכל החקירות הנז' עכ"ל הרב מוהרח"א נר"ו :

ואנא בריה קלא ברגליהם אעבורה להבין אלה מקראי קדש דסדר נצבים פן יש בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד אלהי אחרים וכו' והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח

סלוח לו וכו' ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים וילכו ויעבדו אלהים אחרים וכו' הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת וכבר כתבתי לעיל בדרוש ה' מאי דקשה טובא על דעת האנשים האלה דבר ודברו גם כלא דעת לומר שלום יהיה לי אחרי שומעו כל כי האי ריתחא באף ובחימה ובקצף גדול אין זו אלא מן המתמיהין ותו קשה להבין קשרן של דברים במאי דסיים אלה הנסתרות לה' אלהינו וכו' דמה ענין וקשר יש לו עם הקודם וכבר רז"ל ברגשו מזה ודרשוהו היטב הביאו רש"י ז"ל ועפ"ז יש לומר דקאמר להו מרע"ה לישראל פן יש בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פונה היום ללכת לעבוד אלהים אחרים וכו' ולחטוא בע"ז והיה כשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי בטענה אף כי אמר אלהים העובד ע"ז הרי הוא מתחייב מיתת ב"ד עכ"ז שלום יהיה לי דהוי לאו הניתק לעשה שהוא עשה דתשובה ומאחר שניתק לעשה אפילו עדיין לא עשה התשו' עכ"ז אינו חייב מיתה ומלקות כדין כל לאו הניתק לעשה כי על כן אינו בר עונשין כי משמש אלא בשרירות לבי אלך כנאון לבי אפי' איכא עדים והתראה אפ"ה לא ישוב מפני כל למען ספות הרוה את הצמאה כדתרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא ורצונו דבין שעשה בשוגג בין שעשה במזיד פטיר ועטיר כיון דהוי לאו הנ"ל זה היה דעתו של האיש החוטא וה' אמר דשגה ברואה בחושבו בזאת ולא יאבה ה' סלוח לו לבלתי הענישו מטעם לאו הניתק לעשה אלא אדרבה אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא להלקותו ולהענישו על כל חטאיו ואמר הדור האחרון וגויי הארצות על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה דבאמת מילתא דתמיהא קא חזינן הכא דמאחר דהוי לאו הנ"ל דתשובה אע"ג דאכתי לא קיים העשה אין לוקין עליו וכלל גדול בתורה הוא וכיון שכן על מה ועל מה כל כי האי ריתחא והן הם משיבים לעצמן תשובה נכחת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם דמאחר דברית כרותה שלא לעבוד ע"ז והאיש אשר יעשה בזדון לעבוד ע"ז ענוש יענש בדינא דארעא והמת ימותוהו ולא מיקרי תו לאו הניתק לעשה כדקאמר רב מהרי"ן שכל שנתחייב מיתה או מלקות פוטר אין אותו במ"ע דתשובה ולא הוי לאו הנ"ל דלא אמרו אין לך דבר שעומד בפני התשובה אלא דווקא היכא דליכא עדים והתראה ולא נתחייב בדיני אדם ואז הוי לאו הנ"ל לפוטרו מדיני שמים וכ"ת אכתי קשיא דמאחר דתיקן לנו אלהים מצות עשה דתשו' וזדונות נעשות לו כזכיות למה יתחייב מיתה בעוברו אכתי הוי לאו הנ"ל ולזה אתא קרא לתרץ תירוץ ה"ה מוהרמ"א נר"ו דקאמר הנסתרות לה' אלהינו דזאת אות דתשובה דבר המסור ללב הוא ולגבי עונשי שמים הנסתרות לה' אלהינו וקמי שמיא גלי ואם ידע אלהים שעתיד לשוב בתשובה מעליא כדת מה לעשות אה"נ דהוי לאו הנ"ל ואין מענישו ואם ידע בו שאינו חוזר בו מתוך מורשי לבבו הוא לא עשה אלא לפנים ענוש יענש בדיני שמים מאחר שלבו נוטה דלא לקיים העשה אבל לגבי דידן דלא ידעינן ביה שפיר מה שלבו חפץ הנגלות דנגלה לפנינו שחטא והפר ברית לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת אשר אמר להעניש

ולהלקות החוטא כפי חטאו כמשפט כתוב בספר התורה הזה ולא מהנייא ליה טענה זו דלאו הנ"ל כי אנחנו לא נדע אם לבבו פונה ואינו מקיים העשה על מתכונתו באמת וכמשפט :

ומן האמור בענין כין נכון מאמר אדונינו המלך דוד ע"ה מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבור פי ועל לכאם נכון מאמרז"ל הובא בילקוט תהלים וז"ל ר"א מלפניך מ"י א"ר לוי אמר הקב"ה לדוד על חנם עשיתי סנהדרין לך ודון לפניהם א"ל דוד רבש"ע כתבת בתורתך ושוחד לא תקח והם מתיראין ליקח שוחד ולדון אותי אבל אתה שאתה נוטל שוחד שנא' שיחד מחק יקח ומהו השוחד תשובה שהקב"ה נוטל מן הרשעים בעה"ז ומע"ט ע"כ ולכאורה קשה במאי דקאמר דהסנהדרין מתיראין ליקח שוחד דצריכין אנו למודעי שוחד זה מה הוא דאם על שוחד ממון מהיכא תיתי שיקחו שוחד חלילה ומה הלשון אומרת מתיראין ליקח שוחד דנקטת יראה הוא דעבור והרי מדינא אסור ומקרא מלא דיבר הכתוב ושוחד לא תקח ואם על התשובה כדקאמר גבי קב"ה אמאי לא והרי אמרו רז"ל אין לך דבר שעומד בפני התשובה ועפי"ה יבא על בכון ונקדים עוד מאי דאיתא בתמורה דף ד' דאמר ר"י בר' חנינא המקדים תרומה לבכורים אינו לוקה משום מלאתך ודמעך לא תאחר דמלאתך זו בכורים ודמעך זו תרומה וקאמר רחמנא שלא יקדים תרומה לבכורים ופריך הש"ס מ"ש מימר דלקי משום דבדבורו עשה מעשה שאו' זו תחת זו ועביד מעשה דמעיקרא חולין והשתא קדש מקדים תרומה לבכורים נמי בדבורו שקורא עליה שם תרומה עשה מעשה א"ר אבין שאני התם דלאו הנ"ל הוא דכתי' מכל מעשרותיכם תרימו תרומה שניתק הכתוב לאו דלא תאחר בעשה דמכל מעשרותיכם דאף אם הקדים יתקן להפריש ממנו ויתיב רב דימי וקאמר להא שמעתא א"ל אביי וכל לאו שנ"ל לא לקי והרי מימר דלאו שנ"ל הוא לא יחליפנו ולא ימיר ואם המר ימירנו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש ואפ"ה לקי שאני מימר דאיכא תרי לאוי וחד עשה והנה ה"ה מוהרש"א ז"ל בס' יבין שמועה דף ע"ט האריך הרחיב בענין זה ומדברי התוספות הוציא ארבעה כללים בענין לאו הנ"ל יעש"ב ובכלל דבריו שם כאמר דפליגי אביי ורב דימי בטעמא דמימר דלקי דלרב דימי משום דהוו תרי לאוי וחד עשה וטעמא דאביי משום דלא מקיים העשה בידים בשילוח הקן דמקיים העשה בידים דמשלח האם אבל הכא לא מקיים העשה בידים אלא והיה הוא ותמורתו יהיה קדש ועל פי זה פי' ה"ה מוהרח"א נר"ו בס' דברים אחדים שם מ"ש שובה ישר' עד ה' אלהיך דהיינו בעבירות שבינך לשמים דאז תכלל מעונש להפוקי במה שנתחייב מלקות בדיני אדם ולא תימא דבדיני שמים מיהא לא יהיה עונש על שום לאו כיון דהוי כ"ל לז"א שובה בפועל כי כשלת בעוניך וכל זמן שלא עשית תשובה לא נפטרת וכ"ת מה נשתנה האי עשה דתשו' דלא דאמרי' הואיל ונ"ל נפטר אף דלא קיים העשה לז"א קחו עמכם דברים ושובו אל ה' רמז סברת אביי דכל דליכא מעשה לקי ולא אהני הואיל וניתק לעשה והכא נמי אין כאן עשה חוק כיון שהוא דברים ומשו"ה בעי תשובה בפועל זהו קיצור לשונו הטהור ויאר בזה ענינים אחרים יעש"ב ועפ"ד קדשו אפשר לפרש קראי דידן דדהע"ה בעי ומתחנן קמי שמיא

שמעה

שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי כי אתה תדין את דינו ולא לפני ב"ו וא"ל הקב"ה על חנם עשיתי סנהדרין לך ודון לפניהם א"ל מלפניך מ"ו ולא לפני הסנהדרין דכתבת בתורתך ושוחד לא תקח והם מתיראין ליקח שוחד מעשה התשו' שאני עושה ולומר דמאחר דמצות עשה היא התשובה הא הויא ליה לאו הניתק לעשה ואין לוקין עליו דכיון דכתבת בהדיא בתורה עונש מלקות ומיתה ידאין לנפשם לפוטרני מטעם לאו הנ"ל מעונשין אבל אתה בדיני שמים מקבל התשובה ועל ידה פוטרני מעונשים מטעם לאו הנ"ל ולכן תכון תפלתי לפניך שתדין אותי בדיני שמים ולא בדיני אדם וכ"ת ומאי שנא מאחר שקדמה לנו ידיעה במצות עשה דתשובה הא הו"ל לאו שנ"ל וא"כ גם בדיני אדם יהיה פטור האדם ממכות ועונשים ומאי שנא מדיני שמים לזה תירץ עיניך תחזינה משרים ישרות לבות בני אדם גם בני איש ובחון בהם וחקור בהם ואם חזר בו מלבו ונפשו אהנייא ליה מעשה התשובה ואם בלב ולב ידברו ומן השפה ולחוץ איגלאי מילתא כי אין בלבו לקיים העשה לא מהנייא ליה משא"כ בדיני אדם כי לא ידעו הכן מה שבלבו של זה כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ואם תאמר לגבי דידי כמי אף כי הדין דיני בדיני שמים עכ"ז אין לי מקום פטור מעונשים כי אם עד אשר אקיים עשה דתשו' בפועל העשה זה קי"ל הוא דבעקימת שפתים ובלב מתקיים ודמי קצת למימר ולא הוי כשאר עשין דאלימי לנתוקי דלאו אע"ג דאכתי לא קיים העשה משא"כ בעשה דתשובה דבפיך ובלבבך לעשותו ומשו"ה צריך שיקיים התשובה בפועל לז"א בחנת לבי פקדת לילה ודאית כי בבר קיימתי מעשה התשובה בדת וכהלכה צרפתני בל תמצא שום נדנוד עבירה כי הדרו בי מבל וכל ולאו משפה ולחוץ תשובתי ובקרבי אשים ארבו כי זמותי בל יעבור פי מזמות ומרמות ותוך והרי תוכי כברי ומאחר דכן הוא בדאי שתפטרני מעונשים והא זכאי בדיני:

ובזה מבואר מאליו דברי קדשו במזמור י"א ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו דקשה למה כפל אומרו ורשע ואוהב חמס וכי אוהב חמס לאו רשע איהו אכן כבר נודע מ"ש רז"ל כי עיקר האהבה בלב היא דכתיב ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וקאמר דהע"ה ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו ממכון שבתו השגיח עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם מי אשר חטא לו ושב אל ה' בכל לבבו ה' צדיק יבחן אותו שהצדיק תשובתו ויראתו יבחן אם עומד בתומתו ותשובתו מתוך מורשי לבבו ואשר הוא רשע מעיקרו ועודנו מחזיק בטומאתו ולא נתן אל לבו לשוב עם אותו אוהב חמס דבפיו ושפתיו אמר ויאמר הריני מקיים מצות עשה דתשובה ובקרבו ישים ארבו ואוהב חמס בלבו ונפשו אוותה רע שקולים הם ויבואו שניהם שנאה נפשו כי שנואים למעלה ואל תאמר ומה בל החרדה הזאת והעיקרא דדינא אף הרשע פטור ועטיר מעונשים כיון דאיכא עשה דתשובה הו"ל לאו הנ"ל ואין לוקין עליו לז"א טעות הוא זה כי ימטר על רשעים פחים וכו' ופוטר אין אותו מהאי טעמא דעשה זה לאו אלים לנתק הלאו כיון דבדברים מתקיים ולאו מעשה בידים וצריך דווקא עד דיקיים העשה ויהיה ממש בלבו חקק חקוקה מעשה התשובה כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו עין רואה מעשה תשובתו ולבו נכון עמו ישר הולך בתשובתו הרמתה:

גם כזה יובן קראי דמזמור קכ"ה הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל ועל לבאם נכין מארז"ל על פסוק זה וז"ל הטיבה ה' לטובים יכול לכל ת"ל ולישרים בלבותם וכל דבני. המפרשים ז"ל היו תמהי"ם בכוונת מאמר זה כי כולו מקשה ועפי"ד נכון אמר. וכבר נודע מ"ש רבני המפרשים דבעל תשובה נקרא טוב כי על כן קא' דהע"ה הטיבה ה' לטובים בעלי תשובה מטיבותיה דמר אוטיב להו לנקות אותם מכל חטא ופשע ולפוטרם מכל מיני עונש דמאחר דשבו בתשובה הרי קיימו העשה ומעתה ניתק הלאו וממכות קא סליק ובעו עלה רז"ל יכול לכל בעל תשובה ואפילו אין תשובתו לפני ולפנים כי אם מן השפה ולחוץ ת"ל ולישרים בלבותם איזה טובים קא אמינא היושר הולך בתשובתו הרמתה מתוך מורשי לבבו אבן המטים עקלקלותם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות בפיו ובשפתיו בברושו ולבם לא נכון עמו הנך איכשי יוליכם ה' את פועלי האון עם העבריינים מעיקרא דלא בעו למהדר בתיובתא דרב ואכתי בפשוקייהו קיימי ולבל אלה אין להם מקום פטור ממכות ועונשים אף בדיני שמים דאין עשה דתשובה מעשה בידים הוא דאלים בחו לנתק הלאו אפילו עדיין לא קיימו אך גני זה האיש אשר נכון לבו דפטיר ועטיר מעונשי שמים מי שקיים התשובה מלב ונפש וז"ש שלום איזהו שלום לו ולא ירא על ישראל ישר אל שבתוך מורשי לבבו ישר לפני האלהים בתיובתא דרב תיובתא:

ולחקירת הרב בעל בנימין האמורה לעיל מלבד מ"ש הרבנים גאוני עולם הנזכרים אפשר לפקע"ד ליישב עוד על פי מ"ש התוס' בכתובות דף ל"ב על מתני' דאייתי שם הש"ס מעידין אנו באיש פ' שחייב לחבירו ק"ק זוז ונמצאו זוממין לוקין ומשלמין שלא השם דמביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין דברי ר"מ וחכ"א כל המשלם אינו לוקה בתבו בר"ה שלא מן השם וז"ל ונראה לר"י לפרש שלא השם דמביאן לידי מכות וכו' בלו' שהתשלומין לא נכתבו בסמוך למלקות דאם היה כתוב באותו פסוק עצמו לא תענה ואם ענה ועשיתם לו כאשר זמם או ודאי הוא אמינא הו"ל לאו הנ"ל ואין לוקין עליו אבל עתה שנכתב רחוק זה מזה לא הוי ניתק לעשה ולא דמי ללאו דגזילה דחשיב ליה ניתק לעשה אע"ג דעשה דוהשיב את הגזילה לא כתיב אצל לאו דלא תגזול דהתם ודאי ע"כ הוא ניתק לעשה שהרי עוקר גזילה מתחת ידו אבל קרא דועשיתם לו כאשר זמם אינו עוקר הלאו דלא תענה דע"י שאנו עושין לו כאשר זמם אינו נעקר עדותו אלא ע"י שהוזם הילכך לא חשבינן ניתק לעשה כיון שלא נכתב אחריו סמוך לו ע"כ וגם הרא"ש ז"ל בתוספותיו לכתובות הובאו בס' לשון חכמים כתב כן ולכאורה היה קשה במ"ש לא נעקר עדותם אלא ע"י שהוזמו דגם ע"י שהוזמו לא דמי לגזילה דסוף סוף הרי העידו שקר וכי הוזמו מאי הוי לא תיקנו לאו דלא תענה במשיב גזילה אלא דפשוט כוונתם ז"ל דמאחר דהוזמו ונמצאת עדותן שקר הו"ל כאלו לא העידו דנעקרה עדותן והו"ל במשיב גזילה דנעקרה גזילתו משא"כ כי עבדינן ליה כאשר זמם דלא נעקרה עדותן ונקטינן מדברי ר"י והרא"ש

והרא"ש הללו כלל חדש דכי נכתב העשה סמוך ללאו בכל גוונא מנתק הלאו אבל כי לא נכתב אחריו סמוך לו אז לא הוי ניתק לעשה אלא דווקא כאשר מקיים העשה נעקר הלאו דומייא דגזילה דכשמשיב את הגזילה הרי כאלו לא גזל כלל אבל היכא דלא מעקר הלאו כגון ועשיתם לו כאשר זמם דלא נעקר לאו דלא תענה דסוף סוף הרי העיד שקר ולא נעקרה עדותן לא הוי לאו הנ"ל והרב יבין שמועה ז"ל לא הביא דברי ר"י הללו ולא רמז מכלל זה כלל ואפשר היה לומר דדעתו דכל זה שכתבו התוס' הכא לסברת ר"מ אבל לחכמים לא צריכינן לכלל זה אכן מ"מ הו"ל להעלות על דל שפתיו דברי ר"י ולדחות הכי ועוד אפשר לומר דאף חכמים מודים לר"מ בכלל זה ועיקר טעמם דפטרו משום כדי רשעתו כמ"ש בש"ס ואיך שיהיה הדרשה תדרש על פי דברי ר"י הללו דהכא נמי האי עשה דתשובה לאו סמוך ונראה לכל לאוין שבתורה ונכתב רחוק מהם ובקיום העשה לא מעקר הלאו מעיקרו כגון שעבד ע"ז או ג"ע או חילל שבת וכיוצא ע"י התשובה לא מעקר הלאו דסוף סוף חילל שבת ועבד ע"ז וג"ע והרי איתיה לחלול שבת ולא נעקר מעיקרו אלא דמתקן מעשיו ולא דמי לגזילה דכשמשיב הגזילה הרי הוא כאלו לא גזל ומשו"ה לא הוי לאו הנ"ל ואין העשה דתשו' פוטרו ממכות ועונשין :

ועפי"ז כיון נכון מקרא שכתוב מעשה ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו. סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר דקאמר מעשה ידיו אשר דן את הרשע בדיני שמים ומעניש אמת ומשפט וכדינא ודיני מעניסם וכמו כן נאמנים כל פקודיו אשר קדשנו במצותיו וצונו להלקות ולהמית את העובר על מצותיו בשאט בנפש נאמנו מאד וכ"ת ולמה זה והלא כלל גדול בתורה לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו וא"כ כין בדיני אדם כין בדיני שמים החוטא לאו בר עונשין לזה תירץ דאין זה בקרא לאו הניתק לעשה דדווקא סמוכים לעד לעולם כשיהיו סמוכין העשה ללאו אז עשוים באמת וישר דלא למילקא עלוויהו אבל עשה דתשובה אינו סמוך לכל לאוין שבתורה וכיון דבעת שמקיים העשה דתשובה לא מיעקר החטא כהשבת גזילה דהאכתי הע"ז שעבר וג"ע וכדומה איתיה בעולם בעינן סמוכים ואי לא הוו סמוכין לא מיקרי לאו הנ"ל :

ועוד נראה לפקע"ד ליישב החקירה הלז ע"ד מ"ש הרב מוהר"י נכון כדבר האמור וניישב תמיהת ה"ה מוהרח"א כר"ו ונאמר מדאשכחן דפטר רחמנא בקנא לאוין דלא נילקי עלייהו כגון לאו שבכללות ולאו שאין בו מעשה וכיוצא מוכח מנה דבשאר לאוי דאורייתא מילקא לקי עלייהו ולא מנתק אותם עשה דתשובה כדין כל לאו הנ"ל דאם איתא אמאי איצטריך לאשמועינן בהנך לאוי דפטירי ממלקות והלא כל לאוי דאורייתא ניתקי לעשה דתשובה ולא לקי עלייהו אלא ודאי דליתא וטעמא דמילתא דאלו הוה מפטר לכל לאוי דאורייתא ממלקות ומיתת ב"ד לא הוו כאי עולם רואין בעיניהם משפט רשעים ואיש כל הישר בעיניו יעשה דלא היו מתיראין מעונשין ופורצין גדר ועוברין על מצות התורה בשאט בנפש לא ישובו מפני כל ולכן אפקיה רחמנא לעשה דתשובה מכלל זה דלא לנתק ללאוין כדי לראות בעיניהם משפט כתוב וזאת מורא שמים עליהם כדכתיב וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד ובזה יומתק מקרא שכתוב בקהלת סי' ג' ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו דצריכין לדעת מאי אשמועי' שלמה הע"ה בזה ומי לא ידע בכל אלה ועפי"ד מבואר מאליו דקאמר ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים במדת הדין לחייב העובר על מצותו מלקות ועונשין ומיתת ב"ד והיינו לאוי דלא לקי עלייהו בלאו הנ"ל ולאו שבכללות וכיוצא כל דרכיו אמת ומשפט עליו אין להוסיף לומר דבכל לאוי דאורייתא לא נילקי עלייהו מטעם לאו הנ"ל דכולהו ניתקי לעשה הא ליתא דבשאר לאוי מלקא לקי ומיתת ב"ד נמי איכא וכמו כן וממנו אין לגרוע מאותם לאוין דשמעינן בהו פיטורא ממלקות כלאו שבכללות וכיוצא וקאמ' עדיף טפי להלקותו עלייהו ולנקות אותו מכדי רשעתו לז"א וממנו אין לגרוע מפיטורא דהנך לאוי כי כך עלה במחשבה לפניו ית' שלא להלקות על אינך לאוי וכי תימא ומאי שנא עשה זה דתשובה דלא מנתק לכולהו לאוי דאורייתא ויצא מן הכלל דלאו הנ"ל לזה תירץ והאלהים עשה שייראו מלפניו דאלו הוה מפטר לכולהו לאוי ממלקות ומיתת ב"ד מימר אמרי התורה הרצועה ואיש הישר בעיניו יעשה וליח דין ח"ו כי על כן עשה ה' ככה כדי שייראו מלפניו :

פיש נכון למען דעת לפי האמור דבדיני שמים למה יתחייב החוטא עונשים היכא דליכא עונשין בדיני אדם כגון אינך לאוי דאמרו עלייהו אין לוקין בהם וכן היכא דליכא עדים והתראה דבדיני אדם אין לוקין דבשלמא מה שלוקי' בבית דין של מטה אמינא כדי שייראו מלפניו ולא יוסיפו לחטוא אבל היכא דליכא מלקות בדיני, אדם למה זה יענישוהו בדיני שמים והכתי נימא דוהבי לן הללה פורתא מטעם לאו הניתק לעשה וגם לזה י"ל ע"פ מ"ש התוס' במכות די"ג אהא דא"ר יצחק התם חייבי כריתות שהתרו בהם אפי"ה אין לוקין בב"ד וטעמיה מדאשכחן דכל העריות היו בכלל דחיוב כרת ולמה יצאת אחותו בחיוב כרת בקרא אחרינא דפ' קדושים אלא ללמד על הכלל דאפי' התרו בחייבי כריתות חיוב כרת איכא מלקות ליכא. כתבו התו' בד"ה ר' יצחק או' וקשה לר"י לאו דכל כריתות למה לי וסמא י"ל דנכתבו לעונש יתירה מידי דהוה אלאו שבכללות ולאו הנ"ל ע"כ ומזה כתב מוהרש"א ז"ל בס' גופי הלכות כלל ש"ג לאוין שאין לוקין עליהם נראה לכאורה שהם קלים מהלאוין שלוקין עליהם וכתבו התו' דאדרבה הם לחומרא מכות די"ג וכולי אף שכתבו בלשון ושמא הוא לענין חייבי כריתות לבד ע"כ נקטינן מהא דכל לאוין דקי"ל דאין לוקין עליהם היינו דווקא לפוטרו מדיני אדם היינו דאהנייא להו הנך כללי אבל בדיני שמים אדרבה חמיר העונש עלייהו וא"כ לא מהני ניתוק העשה ללאו לפוטרו מדיני שמים ומשו"ה אפילו נימא דעשה דתשובה בכל שאר עשין ומנתק ללאוין דאורייתא עכ"ז בדיני שמים לא נפטר מהעונשין דבכל לאו הנ"ל ולאו שבכללות וכיוצא לא פטרי מעונשי שמים :

ובזה אפשר לפרש קראי דפ' נצבים פן יש בכם איש או אשה וכו' בסגנון אחר ממ"ש לעיל ונדקדק עוד אומרו אשר לבבו פונה היום ללכת וכו' למה תלה בלב והול"ל אשר ירצה לעבוד אלהים אחרים וכן אומרו והתברך בלבבו לאמר וכו' ודי היה אומרו והתברך לאמר וכו' ועוד זאת מה הלשון אומרת לא יאבה ה' סלוח לו לא יסלח לו ה' מ"ל גם למה אמר כי אז יעשן אף ה' כי יעשן וכו' הול"ל ומאי אז ועפי"ה יע"ן והמתרגם תרגם כי בשרירות לבי אהי' בהרהור לבי אזיל והנה האיש הלזה מימר אמר דמידי הוא טעמא דמאן

רעכר

דעבד במזיד בעדים והתראה לוקה והומת האיש ההוא בב"ד של מטה ולא פטרי ליה משום עשה דתשובה דמנתק הלאו כדי שייראו מלפניו ויהיה גלוי לכל עונש העובר כמ"ש וכיון דבעונשי שמים לא שייך טעמא והדרינן לכללין לאו הנ"ל אין לוקין עליו ועל כן לבבו פונה היום ללכת לעבוד אלהים דבמחשבתו עובד ע"ז וקי"ל מחשבת ע"ז מצטרפת למעשה למען תפוש את בית ישראל בלבם אכן היינו דווקא להתחייב בעונשי שמים אבל בב"ד של מטה אין מענישין עד דעביד בפועל בעדים והתראה ומשו"ה והיה בשומעו את דברי האלה הזאת והתברך בשיבת לבבו דכל מעשיו נסתרין בלב וליכא עדים והתראה לאמר שלום יהיה לי דייקא אני הוא דלא עבדי בפומבי בעדים והתראה כי בשרירות לבי בהרהור לבי אזיל ודינו מסור לשמים וכל אלות הברית היינו דווקא לעובר בפרהסיא בעדים והתראה דדינו להענש בדיני אדם ופוטר אין איתו מטעם לאו הנ"ל כי האלהים עשה שייראו מלפניו אבל לעונשי שמים היכא דליכא עדים והתראה ובמחשבת ע"ז אזיל דלא שייך האי טעמא הרי הוא פטור ועטיר מעונשי שמים דהדרינן לכללין לאו הנ"ל אין לוקין עליו והכא נמי מאחר דאיכא עשה דתשו' אע"ג דלא קיים העשה לאו הנ"ל מיקרי כל זה סברת האיש ההוא ועלה קאמר לא יאבה ה' סלוח לו דלא נתרצה לפני כסא כבודו טעם זה לפוטרו מעונשי שמים כי אז דליכא עדים והתראה ועונש ב"ד של מטה יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא דאדרבה כל הנך לאוי דקי"ל אין לוקין עליהם ולאו הנ"ל בכלל לגבי שמים עונשם חמיר טפי ופוטר אין אותו וסיים עלה הנסתרות היכא דליכא עדי' והתראה כי לה' אלהינו דינו מסור לשמים להענישו ולא מפטר מטעם לאו הנ"ל והנגלות דעבד בפומבי בעדים והתראה לנו ולבנינו עד עולם להלקותו ולהענישו בב"ד של מטה ופוטר אין אותו מכח עשה דתשובה שינתק הלאו וטעמא לעשות את כל דברי התורה הזאת כדי שייראו כל העם ולא יוסיפו לחטוא ויעשו מצות התורה בדקדוקיה ופרטיה:

גם בזה יומתק קרא דהושע לבד ממה שפי' בו ה"ה מוהרח"א נר"ו דקאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך היכא דליכא עדים והתראה ואין דינך מסור לב"ד של מטה אלא לעונשי שמים איבעי לך למהדר בהו בתשובה שלימה בפועל ולא תימא דאית לך מקום פטור מעונשי שמים הואיל וניתק לעשה דתשו' ואפילו לא קיים העשה לא מענש כי כשלת בעונך שגית ברואה בטענה זו דאדרבה כל לאוי דקי"ל אין לוקין עליהם לגבי שמים עונשם חמיר טפי ובעו תשובה שנייא ולכן קחו עמכם דברים דברי וידוי ושובו אל ה' אותם דתלוי עונשם ביד ה' אמרו אליו כל תשא עון בעו רחמי עלייהו נשא עון לכל דבר פשע גם על אותם דביד שמים עונשם דיקבל תשובתם ויעביר על פשע וקח טוב אין טוב אלא תשובה ומ"ע ודוק:

קול דברים דרוש ד'

איתמר במדרשא שאלו לחכמה חוטא מה עונשו א"ל חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מה עונשו א"ל הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה חוטא מה עונשו א"ל יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה חוטא מה עונשו א"ל יעשו תשובה ויתכפר לו הה"ד טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך:

חסד ה' מעולם אשר עשה לישראל עמו ולאן מרעיהו · רב חסד מטה כלפי חסד כשנס הוא בב"ד ויטו ישראל מדרך המלך מש"ע דבר המלך ודתו · אכתי חביבותיה גבן לא זז מחבבן חבה יתירה נודעת לו במקום גדולתו · מה הלשון אומרת קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ונקה ל'ו ינקה מתכפר במלאכתו · כאשר בא הדבר מפורש באר היטב ביחזקאל סימן ג"ל ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל וכבר בא בדרושים הקודמים בקול זה מה שיש לדקדק במקראות הללו ואפשר לע"ד לפרש על פי מאי דתנן בכתובות דע"ב המקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת ע"מ שאין בה מומין ונמצאו בה מומין אינה מקודשת ובש"ס אמרו ת"ר הלכה אצל חכם והתירה מקודשת אצל רופא וריפא אותה אינה מקודי' מה בין חכם לרופא חכם עוקר את הנדר מעיקרו ורופא אינו מרפא אלא מכאן ולהבא וכתבו התוס' בד"ה חכם עוקר אין לפרש דבלשון תליא מילתא שהרי קדשה ע"מ שאין בה מומין והיו בה מומין דא"כ הלך הוא אצל הרופא ורפאו אמאי אמר לקמן דמקודשת אלא בקפידת המומין תלוי הטעם שאף אתה לאחר שנתרפאת היא נמאסת בעיניו כשזוכר שהיו בה מומין אבל נדרים ליכא קפידא הואיל ועוקרו למפרע וכולי ע"כ וכ"כ הרא"ש והר"ן ז"ל ומרן הב"י ז"ל בסי' ט"ל הביא לשון זה וכתב דמוכח מזה דלא שאני לן בין גמר ע"מ שאין בה מומין בין גמר על מנת שאין עליה מומין דלאו בלשון תלייא מילתא אלא בקפידת המומין תלוי וכל שהיו בה מומין מדכר דכיר ומגנייא עליה ומזה תמה על רבינו בעה"ט ז"ל שכתב וז"ל אבל נתקדשה לו ע"מ שלא יהא בה מומין ונמצאו בה מומין ורפאן הרופא הרי זו מקודשת דאמאי פסק דלא כהנך דכוותא וכס' בדק הבית וישב לתמיהא זו וחש לה רב לסברת הטור ובשס"ע פסק כוותיה והרב ב"ח ז"ל כתב וז"ל וקבלתי דט"ס הוא בדברי רבינו וצריך להגיה בו במקום בה וכו' ושארי ליה מאריה להרב"י שכתב בש"ע דין זה כמו שהוא בספרי רבינו והוא טעות גמור ע"כ וכוונתו דרבינו פסק בזה לסיומא דברייתא הנז"ל דתני בה אבל הוא שהלך אצל חכם והתירו אצל רופא וריפא אותו מקודשת הכן אחר נשיקת עפר כפות רגליו אנכי לא ידעתי למה שינה הלשון וכתב ע"מ שלא יהא בה מומין ולא כתב ע"מ שאין בו כדכתב באשה ע"מ שאין עליה מומין דהא איכא למידק משום שאמרה ע"מ שלא יהא בו מומין הוא דמקדשא אבל ע"מ שאין בו מומין לא מקדשא דהא הוה ביה מומין ואין לומר דכוונה מכוונת שינה את טעמו וכתב באיש בלשון הזה לאשמועינן דבאשה אפי' א"ל בלשון הזה ע"מ שלא יהיה בה מומין לא הוי קידושין דבאשה הול"ל הכי כדכתבו התוס' והרא"ש וליכתוב דאפי' א"ל ע"מ שלא יהיו בה מומין אינה מקו' אבל באיש בכל גוונא מקודשת:

כתבו עוד התוס' באותו דיבור ודווקא הלכה אצל חכם והתירה קודם ידיעת הבעל אבל לאחר ידיעת הבעל לא מהני להו היתר דתכף דנודע לבעל

הרי

הרי נתבטלו הקידושין אבל הר"ן ז"ל הביא לשון הירוש' וכתב דאיכא למימר אף שנודע לבעל ואח"כ התירה נדרה הוו קידושין למפרע יעו"ש בב"י והרב אש דת ז"ל בפ' נלבים כתב וז"ל ויש להסתפק בדין זה כשאמר ע"מ שלא יהיו בה מומין ורפאן הרופא שהיא מקודשת לסברת הריב"ה ומרן אם היינו דווקא כשלא נודעו לו קודם או אפשר דאפי' אחר שנודעו לו הרי היא מקודשת שהרי כשנתרפאה הרי נתקיים התנאי שלא נשארו בה מומין ואין לומר שהיא נמאסת בעיניו שהרי מתחלה לא הקפיד אלא שלא ישארו בה מומין או דילמא כשנודעו לו קודם אפשר שהיה סובר הבעל דאותם מומין לא היה להם רפואה בעולם כלל והו"ל כדין ע"מ שאין עליה נדרים שאם נודעו לו קודם ההתרה אינה מקו' דשמא היה סובר שאין לה הפרה ויש נדרין לכאן ולכאן כמ"ש האחרונים וסיים עלה דכל שהבעל הוא הרופא אינו יכול לומר כשנודעו לו קודם רפואה לא הייתי יודע שיהיה לה רפואה שהרי הוא רופא ויודע וכל כי האי ודאי מקודשת:

ובהדי אורחין בין נכין שני כתובים הבאים בירמיה סימן ג' קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את ה' אלהיהם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו די"ל דמדקאמר קול על שפיים וכו' משמע אינהו כדידהו מאליהן ומעצמן בוכים על חטאתם ומתודים ואומרים א"כ מאי קאמר להו נביא שובו בנים שובבים והלא כבר הם נתעוררו בבכי ודמעתה על לחייה ועפי"ד יבא על נכון דכבר כתבו רבני המפר' ז"ל כי אלהינו שבשמים קידש את בית ישראל במעמד הר סיני כביכול כדוגמת האיש מקדש את האשה והתנה עמם על מנת שלא יהיו בהם מומין הן הם חטאת האדם לכל עון אשר המה מומי הנפש וכשיחטאו ויהיו בהם מומין נתבטלו הקידושין למפרע דפקעי להו כי עברו התנאי אך ע"י התשובה שבין ומתרפאין ממכאובותיהם הו"ל כהלכה אצל רופא ונתרפאת לסברת הטור ומרן הויא מקודשת וכבר דרכו בזה רבני המפר' עיין בהרב אש דת שם ובהרב קול יעקב ז"ל דרוש ח' וכתב הרב אש דת אלא שיש להסתפק כיון שנודעו המומין קודם שרפאת אותם דהיינו שנודעו העונות קודם התשובה ועם כל זה הרי היא מקודשת שהרי מידי הוא טעמא להחמיר משום דשמא סבור שלא יהיה לה רפואה הרי גבי תשובה איך שייך לומר זה כיון שהוא הרופא וידע שפיר דאית להו רפואה והקידושין בצביונן ובקומתן קיימי יעו"ש ובנא"ה דבית ישראל אסיק אדעתייהו כיון שנתקדשו לו כביכול ע"מ שלא יהיו בהם מומין ועוו ופשעו מעתה נתבטלו הקידושין ואין להם עוד קשר עמו ומשו"ה קאמר קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל אשר בוכין ומתחננים אולי יהיה להם תקוה כי לפי הנראה אבד סברם דפקעי הקידושין כי העוו את דרכם שכחו את ה' אלהיהם ונתהוו בהם מומין ונתבטל התנאי שלא יהיה בהם מומין ולא נשאר בהם עוד קשר ושייכות עם ה' אלהינו ועל כן כה אמר ה' שובו בנים שובבים דמתיאשים מן התשובה שובו שובו והקידושין אכתי במקומן עומדין בכחם אז כחם עתה שהרי לסברת הטור והש"ע אם יהיה בה מומין ותלך אצל רופא ותתרפא שפיר מקו' וכ"ת אכתי יש להסתפק דלא מהניא רפואה זו תשובה כיון דכבר ידע את מכותינו ופשעינו עלינו לז"א הא ליתא כי ארפא משובתם ואני אני הוא הרופא לכל תחלואיכי וכל עצמו הוא הרופא לא יכיל למימר לא ידענא דאית לה רפואה ואני ידעתי עיקרי הרפואה כי על כן ללמד יצא נביא לישראל להתודות ולומר בלשון הזה הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו רופא כל בשר וכיון שכן הרי הקידושין בדקאי קאי:

גם בסי' טו"ב רמז ענין זה דכתיב מקוה ישראל ה' כל עוזביך יבושו וסורי בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את ה' רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה והרד"ק ז"ל פי' וסורי בארץ יכתבו והסרים ממך כמ"ש ומן ה' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק כך כיון שעוזבך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק כך ולפי דרכינו יאמר נא מקוה ישראל ה' כל תקות ישראל ומבטחם על ה' דוגמת האיש המקדש את האשה דכל טוב העולם המקוה האשה מבעלה הכי נמי תקות ישראל המתקדשים אל ה' ומבטחם לכל טובתם מאת ה' כל עוזביך יבושו דהא וסורי כל הסרים ממצותיו ועוברים על דבריו וגורמין לנפשם מומין שבסתר בארץ יכתבו כי לא יהיה להם חלק כך דמאחר שנתהוה בהם מומי הנפש הרי נתבטל תנאי קידושין שהתנית עמהם שלא יהיה בהם מומין ופקעי הקידושין והרי הם כבהמות ודעו שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק כך כי עזבו מקור מים חיים את ה' ולא אבו שמוע לשוב אליך בתשובה ואל תאמר דלא מהנייא להו תו התשובה אפילו תימא דהוי כהלכה אצל רופא ונתרפאת כיון שכבר נודע אליו אלו הן המומין טרם התשו' לז"א הא ליתא דהא רפאני ה' וארפא וכל שהוא עצמו הרופא ידע שפיר דאית לה רפואה והקידושין אכתי כדהוו הוו לכן הושיעני ואושעה ומחול ושבוק לחובין ולעויין ואשובה אליך כימי קדם כי תהלתי אתה:

גם ישעיה הנביא רמ'ז הרומ'ז על האר'ש את הדבר הזה במקראיו סי' נ"ז בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף וילך שובב בדרך לבו דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים לו ולאבליו בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו ופירש"י ז"ל דרכיו ראיתי כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה וארפאהו ואנחהו אוליכהו בדרך מרפא לו ולאבליו למצטערים עליו בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקרא לו שלום שלום ע"כ וקאמר נביא על האיש החוטא כי הן בעון בצעו קצפתי עליו ואכהו הסתר שאסתיר פני ממנו דמאחר דעבר על מצותי גרם לנפשיה פגע וחבורה ומומין גדולים ונתרועעו הקידושין שהיו על תנאי שלא יהיה עליו מומין ולכן קצפתי ואכהו וכראותו צרת נפשו נכנע לבבו לשוב בתשובה דרכיו ראיתי שכבר נכנע מפני ומבקש דרכי התשובה וארפאהו כרופא המרפא את החולה ואשלם נחומים לו ולאבליו שנצטערו בצרתו ואני בורא לו ניב שפתים חדש כלפי מה שקראו עליו תגר כיום בוא לו צרות רעות שקראו עליו ערער כי דחוי הוא מקשר עליון באותו מעמד הר סיני שם קידש את בית ישראל ע"מ שלא יהיה עליהם מומין והרי הוא עבר על התנאי ומעתה נדמה כיום נגרש מלפני אלהים דפקעו הקידושין וכלפי זה אני בורא לו ניב שפתים קורא שלום שלום לרחוק ולקרוב למי שהיה רחוק מאת פני ה' מכח מעשיו ונתקרב ע"י תשובתו דהו"ל כהלכה אצל רופא ונתרפאת דשפיר הוו הקידושין קדושין גמורים

וכ"ת

וכ"ת הכתי יש לפקפק ולומר כיון שכבר ידע אל כמומין שבנפשו תכף נתבטלו הקידושין ולא מהני תו חזרתו בתשובה לרפאת עצמו לז"א אמר ה' ורפאתיו וכל שהוא כביכול רופא חכם מידע ידע דאית ליה רפואה וקידושיו קידושין וישוב הכל לאיתנו הראשון :

ואדונינו המלך דע"ה יטמו"ן ברמ"ז זה הדבר בקרא דכתי' אני אמרתי ה' חנני רפאה נפשי כי חטאתי דצריכין להבין הא' נתינת טעם טעמו ומתשו והנה חוץ מן הערכה אמר יאמר העבד על פי מ"ש הרב הגדול גאון עוזינו מופת הדור והדרו מוהרח"א נר"ו בס' דברים אחדים דק"ה ע"ד משם ס' וחשב לו הכהן על מימרת רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו ע"כ פשעיו וז"ל ובא"ר עליה הכהן כי הסברא נותנת שאין התשובה מועלת לחוטא שהרי הדברים ק"ו ומה אם חטא לפני מלך ב"ו אחת דתו להמית עאכ"ו לממ"ה הקב"ה ולעומת זה יש סברא להפך כי החוטא לפני אדם כמותו פוגם בכבודו ובדי בזיון וקלף ומשו"ה לא יועיל לו התשובה משא"כ המורד לפני הקב"ה אינו פוגם בכבודו כלום כי מה הוא האדם שיפגום בכבודו ית' למשל אם יחטא יתוש בריה קטנה לאדם אין בבוד האדם לעמוד כנגדו באומרו מה לבריה קטנה הזאת לעשות לי מאומה ואם כך יאמר האדם ליתוש מה יאמר הקב"ה לאדם אשר כאין נגדו ואין בכל העולמות בריה קטנה כאדם ומלבד זה הסברא נותנת דמועלת התשו' לאדם אם חטא והנה מוהר"ם אלשיך ז"ל פי' במ"ש ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון דהיל"ל חשבון ודין ופי' במה שארז"ל שמלמדין לאדם החוטא משפטים ודינים ואח"כ מביאין לפניו ושואלין לו דין העברות ועונשן ואח"כ מזכירין לו איך עבר עליהם ומעניטין אותו הרי שבתחלה אומר הדין ואח"כ נותן החשבון ובודאי שהאדם אם יכול להפך בזכות עצמו ודאי שמהפך כל האפשר וכבר אמרנו שיש סברא לכאן ולכאן אם התשו' מועלת אם לאו ואם אדם מעביר על מדותיו בחייו יוכל להפך בזכותו ולומר אם אני עברתי על מדותי בחיי ומחלתי לאדם שכמותי מכ"ש הבורא ית' שכולם כאין נגדו שימחול עונותי משא"כ כשאינו מעביר על מדותיו והיה נוקם ונוטר למי שחטא נגדו ודאי לא יוכל להפך בזכות עצמו דהיכא ק"ו להפך אם אדם שהוא ב"ו עפר ואפר אינו מוחל כ"ש ממ"ה הקב"ה וז"ש רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו ע"כ פשעיו להורות שהסברא אמיתית שהתשו' מועלת והואיל שכן אם אדם מעביר על מדותיו יוכל לדון בק"ו מעצמו שהשי"ת ב"ה וב"ש מוחל לו ויכול לפסוק דינו לזכות ומעבירין ממנו כל פשעיו זהת"ד שהעתיק הרב נר"ו :

ועפ"ד קדשו נלקע"ד לבאר מקראי קדש דתהלים סי' נ' ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקיך פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך בינו נא זאת שוכחי אלוה פן אטרוף ואין מציל זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים והנה הרב חזה ציון ז"ל פי' פיך שלחת ברעה כלו' שהיית משיב על הקלקלה מה שאינו ראוי לעשות כן וקאמר דהע"ה ולרשע אשר בידו עונות ופשעים אמר אלהים מה לך לספר חקי לומר אני חוזר בתשובה ועוסק בתורה המטהרת את הטמאים ותשא בריתי עלי פיך לומר ברית כרת לנו לקבל את האדם בתשובה מאחר שאתה שנאת מוסר שכתבתי בתורה לא תקום ולא תטור והזהרות דרבנן שהמוחל אל יהי אכזרי והרבה מאלה ותשלך דברי אשר אמרתי ע"י חכמי ישראל כל המעביר על מדותיו מעבירין לו ע"כ פשעיו אחריך לבלתי יכנסו דבריהם באזנך אשר בזה הפסדת הרבה ותשובתך מדין ק"ו אינה מקובלת שהרי בידך חבילות של עבירות אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך ולענין להעביר על מדותיך פיך שלחת ברעה אשר חטאו לך והיית משיב על הקלקלה שחטא בנגדך חבירך מה שאינו ראוי לעשות כן כי היה מן הראוי לך שתעביר על מדותיך ולא תקום ולא תטור ולשונך תצמיד מרמה תחבר מרמה במרמות ותוך שאף שחבירך מי שחטא לך ידרוש ממך סליחה ומבקש מטו מן השפה ולחוץ תאמר אליו סלחתי כדבריך ובקרבו ישים ארבו למנטר דבבו תשנא אחיך כלבבך ולא מבעייא שעשית בכל זאת לגבר אוחרן איש נכרי ממך אלא תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי ולא העברת על מדותיך אלה עשית והחרשתי האנכי אחרים לך על מעשיך ואעביר על פשעיך התמהא דמית היות אהיה כמוך לכל הפחות היה לך לדמות בדעתך ולחשוב מחשבות שאהיה כמוני כמוך ולא נופל אנכי ממך ואם אתה ב"ו ואפי' שתבע ממך אדם שכמותך למחול לו לא העברת על מדותיך ונקה לא תנקה אם אני כמוך אין לי למחול לך אפילו שאמרת לשוב בתשובה ונקה לא אנקך וכ"ש אוכיחך על פניך תוכחת מגולה ואערכה לעיניך ערך קדושתי מלך רם ונשא ממ"ה לערכך כי מך הוא בלא חשיב ואם אתה שפל אנשים יתוש קטן אירגא דיומא ולא העברת על מדותיך כ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו למקום קדושתי שאין לי למחול ולהעביר על פשע כי על כן בינו נא זאת שוכחי אלוה ותנו דעתיכם על כל האמור להעביר על מדותיכם פן אטרוף ואין מציל ולכן זובח תודה מי שזובח יצרו הרע ומתודה על פשעיו ושב בתשובה יכבדנני ושם דרך משים לבו דרך אשר ילך בה הוא דרך אותו העולם והאדם על עפר ישוב אל ארץ קדם והבל הביא אדם להבל דמה ועל כן אינו מקפיד על עלבונו ומעביר על פשעיו כי לאיש הזה אראנו בישע אלהים מושיעו ביום עברה מכל מקטרגים ומעביר לו על כל פשעיו :

ולפום סברא תנייתא דהסביר הרב ז"ל כי הן האדם יתוש קטן ובלא חשיב אפילו לערך שרף אחד משרפי מעלה וכ"ש לערך גדולתו ית' גדול ה' ולגדולתו אין חקר ובל כי האי מה האדם שיפגום לפני כסא כבודו ובל מעשיו אינן אלא כמעשה קוף בריה קלה ואין בכודו ית' לעמוד כנגדו דאפי' מלך ב"ו או שר הצבא אין בכודו לעמוד נגד אחד הרקים ופוחזים והיותר נכון להיות מעלימי עין כאלו לא ידעו כ"ש לממ"ה הקב"ה ית"ש כאשר שיער הרב בלשונו הטהור יומתק לחכי נועם שיח איוב בסי' י"ד אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז כציץ יצא וימל ויברח בצל ולא יעמוד אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך דצריכין אנו למודעי מה היתה הכוונה בתמיהתו הלזו אף על זה וכו' ואותי וכו' ועפי"ה מבואר מאליו כי הן האדם אינו יציר כפיו של מקום באדם הא' או אינו אלא שר"ף משרפי מעלה להיות נחשב מתעל לחש"ב כי אדם ילוד

אשה

אשה מטפה סרוחה וכלא חשיב וגם אינו מעלה ארוכה וחי לעולם שנות עולמים כי אם קצר ימים ושבע רוגז היום כאן ולמחר בקבר כצין יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד ומיו כלל עובר בריה קל"ה כמות שהיא אף על זה האדם להבל דמה פקחת עיניך להקפיד עליו ומעשה ידיו ולעמוד נגדו אתמהא והלא אין כבודו של מלך גדול ע"כ הארץ השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו להקפיד ולעמוד נגד האדם אשר הוא קל מסובין ואותי אנא זעירא יתום קטן תביא במשפט עמך יחד למשפט נקרבה להקפיד עלי ולעמוד נגדי מאיש כזה תתנקם נפשך אין זה אלא מן המתמיהין וכי חלילה וחס כל הפיוא שוין כמוני כמוך כי תביאני במשפט עמך ומי יערוך אליך ולערך גדולתך אין אני נחשב למאומה הבל הבלים וכל כי האי אין מן הראוי וכבודו של ממ"ה לראות און ואת עמלי ולהתיצב לקראתי:

ואפשר שלזה רמזו מסדרי התפלות בתפלת שחרית ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר וכו' מה אנו מה חיינו וכו' כי מפילים תחנונינו לפניו לאמר ה' שמעה קול וידויינו המתודים לפניך ה' סלחה ותעביר אשמותינו ה' הקשיבה קול תפלתנו ועשה אל תאחר למען תסלח לכל פשעינו שהרי אין כבודו של מלך גדול אדון האדונים להקפיד עלינו ולעמוד נגדינו להשיב לנו גמול מעשינו כי מה אנו מה חיינו להבל דמינו והדרבה יקר תפארת כבוד מלכותך לעבור בס"לח על כל פשעינו:

ואת זו רמזה דהע"ה במז' כ"ה עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני דקאמר עיני תמיד צופיות אל ה' מלך רם ונשא כי הוא יוציא מרשת חטאתי ועונותי רגלי ואני תפלתי לך ה' פנה אלי לקבל תשובתי וחנני כי ירבה לסלוח ואל תקפיד עלי שהרי יחיד ועני אני שפל אנשים ואתה הוא מלך הכבוד ואין כבודו של מלך להתיצב בה על דל והלך ועל כן קבלני נא בתשובה וזהו ממש שנתכוון במזמור ג' רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי דצריכין לדעת במאי קא מפלגי הנך רבים בהדי דהע"ה והם אמרו אין ישועתה לו וכו' ולעומת זה איהו אמר ואתה ה' מגן בעדי:

לבר מהרחין יאמר נא באופן אחרת ובכון עוד מקרא שלפניו ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים וכו' דקשה למה אמר כל הונך רבוי רבו צרי רבים קמים רבים אומרים ובקיצור הול"ל מה רבו צרי הקמים עלי אומרים לנפשי ונקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות סנהדרין וז"ל סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחלה ואמרו כולן חייב הרי זה פטור עד שיהיו שם מקצת מזכין שיהפכו בזכותו וירבו המחייבין ואח"כ יהרג ע"כ ופי' טעמא בש"ס כיון דגמירי הלנת דין למעבד ליה זכותא והני תו לא חזו ליה זכותא וידוע שאם רוב סנהדרין פתחו לחובה והמיעוט פתחו לזכות חייב דכתיב אחרי רבים להטות ופשוט הוא כי אבינו שבשמים ית"ש אית ליה דין רוב לגבי כל בני עולם:

ובדרך אגב בין נבין בזה מאחז"ל בפ"ט דשבת א"ר שמואל ב"ן א"ר יונתן מאי דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו וכו' לעתיד לבא אומר הקב"ה לאברהם בניך חטאו אומר לפניו ימחו על קדושת שמיך אמר אימא ליה ליעקב דהו"ל צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עלייהו א"ל בניך חטאו א"ל רבש"ע ימחו על קדושת שמיך אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה א"ל ליצחק בניך חטאו א"ל רבש"ע בני ולא בניך וכו' ע"כ והדבר תמוה איך אבות הראשונים תכף ומיד יעמדו מנגד בניהם דלא ליבעי רחמי עלייהו אלא חיובי חיובינהו ומחו להו אמוחא ואברהם איש החסד היכי שבקיה לחסידותיה ויעקב דבאמת כמה הרפתקי בישי דעדו עליה משום בני והנה בעת"ה בדיבור ראשון הסכימה דעת עליון לימחות על קדושת שמו ועפי"ה נכון מאד כי חלילה להו לאבהן דעלמא שלא יתעוררו במדת החסד ובמדת הרחמים על בניהם והדרבה לטובתם של ישראל נתכוונו כי אאע"ה כאשר אמר אליו האלהים בניך חטאו שמע מנה דרוצה לדונם בדינא ודייני כנראה מהפסוק הקודם אליו לכו נא ונוכחה יאמר ה' ואם יתחייבו מיתת ב"ד ככה יעשה וחש לה מר דילמא הקב"ה יפתח דינם לחובה ויסבור לחייבינהו וא"כ אף אם הוא יפתח לזכות לא הועיל בכלום דאדון כל הארץ אית ליה רוב לגבי כל בני עלמא ובתר רובא אזלינן ונגמר דינם לחובה ועל כן בחכמה עשה ופתח בחובה דמעתה ממה נפשך יצאו זכאים בדינם דאם הקב"ה יחייבם הרי סנהדרין שפתחו לחובה זכאי ואם הוא יפתח בזכותם של ישראל ב"ש דיצאו זכאים בדינם דקב"ה רובא דעלמא ולכן א"ל רבש"ע ימחו על קדושת שמך ויעקב אע"ה איהו נמי הלוך ילך בסברא הלזו ועל כן יאמר ה' לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה כי איך עלתה על לבם שאני אהיה לישראל כאיש זר ואחייבם מדינא בדיני נפשות להתם ולכלה בני בכורי ישראל עד דהוצרכו להמלצה זו ואני אמרתי להם בניך חטאו לראות מה בפיהם ובשא"ל ליצחק אע"ה א"ל רבש"ע בני ולא בניך ופשיטא לי כי אתה דן דינם לזכות ומהפך בזכותן של ישראל ולכן קרא כתיב שא"ל ליצחק כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו כי אנחנו בני אל חי ובודאי הגמור פתוח יפתח בזכותן של ישראל אומר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה כי הכל בידו ואלו פתח בחובתכם מאי מהניא תו זכותא דידי כי הוא הרוב ולז"א אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך ותמיד חפץ בזכותן של ישראל:

ובכן דאתי דיבור במאמר זה אימא מילתא בסיום המאמר דאמר עוד יצחק אע"ה ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם ע' שנה דל כ' דלא ענשת עלייהו פשו להו נ' דל כ"ה דלילותא פשו להו כ"ה דל י"ב ופלגא דצלויי ומיכל ודבית הכסא פשו להו י"ב ופלגא אם את סובל את כולן מוטב וא"ל פלגא עלי ופלגא עליך וא"ת כולהון עלי הא קריבית נפשי קמך ע"כ וקשה בשלמא כ' דלא מענש עלייהו שפיר אלא כ"ה דליליא מי שני דלא עברי עונות וחטאים בלילות והלא כמה וכמה עבירות מישך שייכות כגון זנות ועריות והרבה מהמה ולתרץ זה נקדים מאי דקי"ל אין עד נעשה דיין דאם הדיינים הם עצמן ראו העדות ורוצים לדון ע"פ אותה עדות אם ראו העדות ביום דכשר לדון דנים ע"פ אותה עדות דלא תהא שמיעה גדולה מראיה אבל אם ראו העדות בעת דלא מצו לדון בלילה כאשר באים לדון ביום לא מצו אותן הדיינים לדון אותו דין ע"פ עדותם דאין עד נעשה דיין ובעי דיינים אחרים והנה הסמ"ע ז"ל כתב בסי' ב' ס"ק ז' וז"ל דבשמדליק נרות בלילה ויכול לראות ולהכיר בני אדם מותר לדון אפי' בתחלת דין בלילה והרב ש"ך ז"ל שם דחה דבריו דבש"ס דבתרא דקי"ד אמרו דקונין ק"ס בלילה ואין

דנין בלילה ומאחר דבקונן שהביא ממנו הסמ"ע ראיה כתב שאין קונין ק"ס אלא לאור הנר מוכח דאין דנין בלילה אפילו לאור הנר יעו"ש והנה במס' אבות תנן הוא הדיין הוא העד ית"ש וא"כ בעדות הרואה ביום יכול לדון אבל בעדות הרואה בלילה כביכול לא מצי דן אותם ע"פ אותה עדות דמאחר דלילה לאו זמן דין הוא אין עד נעשה דיין ואע"ג דכתיב ונהורא עמיה שרא עכ"ז לילה לאו זמן דין כמ"ש ש"ך ומשום הכי השב ישיב יצחק אע"ה ועוד דאעיקרא דדינא הכא בבית ישראל אין עליהם דין ודברים דקאמרת לי בניך חטאו שהרי ימי שנותינו בהם ע' שנה דל כ' פשו נ' דל כ"ה דליליא דמאחר דאתה הוא ה' הדיין והעד ועיני ה' משוטטות בכל הארץ לראות מעשה בני ישראל וע"פ אותה ראיה רוצה לדון אותם א"כ כל עבירות שעושין בלילות לא מצי דן אותם ע"פ אותה ראיה דלילה לאו זמן דין וכיון שכן אין עד נעשה דיין ולכן ונכ"ה לו ינכ"ה כ"ה דליליא פשו כ"ה דל פלגא דצלותא ומיכלא ובית הכסא פשו להו י"ב ופלגא בינו ובינך מה היא או עלי כולן ופשעתי אחרי לפניך וא"כ מעיקרא דדינא אין עליהם דין וחיוב:

שוב אשוב לקרא דה' מה רבו צרי כי ידוע הדבר שאויבי דוד הע"ה היו גדולי ישראל כדואג ואחיתופל ודוגמתם ראשי סנהדראות ובילקוט אמרו רבים קמים עלי רבים בתורה וקאמר ה' מה רבו צרי ראה נא כי רבים הם צרי ואויבי לי ולא תימא הדיוטות אלא רבים ועצומים גדולי הסנהדרין קמים עלי ורוצים לדון אותי בסנהדרין ולחייבני מיתה על עון ב"ש ולכן בערמה עושין שאע"פ שכולם רוצים לחייבני עכ"ז רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה כי הרבים מהם יחייבוני והמעט מהם פותחין בזכותי וכל כוונתם שלא לפתוח כולן בחובתי דהו"ל סנהדרין שפתחו כולן בחובה זכאי ואין תוכן של אותו המיעוט כברן אכן לא הועילו לכלום והעלו חרס בידם כי אתה ה' דאית לך רוב לגבי כל בני עולם מגן בעדי לזכני בדיני כמו שידעת דבהתרא לקחתיה דגט כריתות כותבין אנשי מלחמתו ובודאי פוטרני כבודי ומרים ראשי לומ' דראויה לי ב"ש מששת ימי בראשית:

אשובה אראה במאי דאנן קיימין לפ"ד הרב וחשב לו הכהן דאיכא תרי צדדים לבעל תשובה דיש לך לומר דלא מהניא התשובה דאפילו אם חטא איש למלך ב"ו אדם שכמותו אחת דתו להמית כ"ש וק"ו לגבי מעלה גדול ה' ומהולל מאד ולעומת זה י"ל איפכא כי מה אנוש להבל דמה אשר בהעוותו מה יתן ומה יוסיף לפני מלך הכבוד רם ונשא ומעשיו כלא חשיבין וכל כי האי מן הראוי הוא לקבלו בתשו' ולהעביר לו ע"כ פשעיו ובהא פליגי אויבי דהע"ה עמו כי הם תופסים השיטה שאין לו תקוה ולכן רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו במאי דקאמר הנני שבתי וניחמתי ולא אשוב עוד כי באלהים סלה חטא לפני מלך הכבוד חי וקיים לעד מלך יושב על כסא דין השופט כל הארץ ואיך ימחול לו דאפי' אם יחטא איש למלך ב"ו אחת דתו להמית ולותיה בתורה כ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו כשחטא לפני אלהים דיין שופט בצדק חי וקיים סלה זהו כל טענתם ואני אמרתי אדרבה היא הנותנת ואתה ה' מלא רחמים מגן בעדי לומר בראוי ובדאי לקבלו בתשובה כי מה האדם ילוד אשה מה יתן ומה יוסיף בחטאיו לפני כסא כבודו ומשו"ה כבודי ומרים ראשי לקבלני בתשובה ולהעביר לי ע"כ פשעי:

גם במזמור ל"ה אתי עלה מטעם זה דכתיב לדוד ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמי החזק וכו' והרק חנית וסגור לקראת רודפי אמר לנפשי ישועתך אני וכו' כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו בשואה יפול בה ונפשי תגיל בה' תשיש בישועתו וכו' ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי ואני בחלותם לבושי שק ענתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב וי"ל מהו ריב ומשפט זה דקא תבע ריבה יריבי וכו' ועל מה יריבון עמו ומהו הכונה אמור לנפשי ישועתך אני ומה הרשתות הללו שחת רשתם וכו' ורשתו אשר טמן וכו' ועפי"ה מבוארים הדברים דכבר נזכר לעיל מאי דסיים עלה הרב וחשב לו הכהן דהאדם דנין אותו על פי מדותיו דאם לא ישא פני אדם שחטא לו ולא ימחול לו דנין אותו בק"ו דהשתא ומה אם הוא ב"ו אשר בעפר יסודו אינו מוחל לחבירו הדומה לו כ"ש שאין הקב"ה מוחל לו אבל אם לא תבע על עלבונו ועובר על פשע חבירו במעשהו ממנו יראה וככה ידינו אותו דאם הוא אדם מחל לאדם הדומה לו כ"ש לגבי מעלה דראוי למחול לאדם כי הכל כאין נגדו כי על כן אמר דהע"ה ה' ריבה את יריבי אתה תריב עם המריבין עמדי לחם את לוחמי האומרים אין הקב"ה מוחל לך ועונותיך חקוקים על עצמותיך החזק וכו' והרק חנית וסגור לקראת אויבי כאשר תאמר לנפשי ישועתך אני למחול לי ע"כ פשעי כי אני אני הוא מלך הכבוד והאדם אין בנגדי מאפס ותוהו נחשב לי ואין מן הראוי להקפיד כל כך על מעשיו כי הנה אויבי חנם טמנו לי שחת רשתם לאמר כי יחטא איש למלך ב"ו אשר בעפר יסודו אחת דתו להמית ואיהו בר כפרה כ"ש בחטאו לפני ממ"ה הקב"ה אכן חפרו לנפשי ברשת זה והעלו חרס בידם ואדרבה תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן לי תלכדו כי ילכד אויב זה ברשת זו ממש שהרי הם עצמן אין מעבירין על מדותיהם ועברתם שמרה נצח ולגבי דידהו אדם דן ק"ו מעצמו שאם הם כאין ותוהו כי בשר המה ולא העבירו על מדותיהם כ"ש שאין הקב"ה מעביר להם על פשעיהם אבל לגבי דידי ונפשי תגיל בה' תשיש בישועתו אל המושיע אותי לקבלני בתשובה ולכפר לי ע"כ פשעי על פי מדותי שהרי האויבים הללו ישלמוני רעה תחת טובה שאני מטיב להם והן הם רעה גמלוני שכול לנפשי ואני לא מבעייא שאני מוחל להם אלא אף גם זאת בחלותם לבושי שק ענתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב לבקש עליהם רחמים ואין לך מעביר על פשעיו גדול מזה ואם אדם אני מוחל לאדם שכנגדי כ"ש שימחול לי הקב"ה כי אינני נחשב למאומה לפני כסא כבודו ובודאי שתעביר לי ע"כ פשעי:

וזהו ממש שרמז בקרא דאתן עליה אני אמרתי ה' חנני דיש לך לחון עלי ולקבלני בתשובה ולרפאת את נפשי מכל תחלואיה ולכלא הפשע כי חטאתי לך ומה אני ומה חיי שתקפיד עלי ולא תמחול לי כלפי גדולתך ורוממותך מלך רם ונשא דאלו חטאתי לאדם שכמותי בדאי הוא להקפיד עלי ולא ימחול לי משא"כ לגבי דידך אתה הוא מלכי מקדם ולגדולתך אין חקר ובאפס ותוהו נחשב לפני כסא כבודך אין מן הראוי להקפיד עלי אלא לקבלני בתשובה ורפוא ירפא את מכאובי נפשי:

עוד יאמר נא באופן אחרת ונבאר עוד המשך הפסוק אויבי יאמרו רע לי וכו' ונקדים מאי דאיתמר

דאיתמר בסבא דמשפטים דק"ז ת"ח כל אומנותא כד מליל באומנותיה מליל דוד בדיוקא דמלכא הוה ואע"ג דהוה בצערא כיון דהוה קמיה מלכא תב לבדיוקניה אמר מאריה דעלמא הנה אמינא בחנני ה' ונסני ואת אמרת דלא אוכל לקיימא בנסיונך הא חבנא למען תצדק בדברך ויהא מילך קשוט דאלמלא לא חבנא הא מילא דילי קשוט ומילך בריקנייא השתא דחבנא בגין דליהוי מלך קשוט יהיבנא אתר לצדקא מילך בג"כ עבידנא למען תצדק בדבריך תזכה בשפטך ע"כ וזהו שרמז בקראין אני אמרתי בא טעו"ן לפניך ה' חנני יש לך לחון ולרחם עלי לרפאת את נפשי במה שתסלח לי על אותו עון דבת שבע כי חטאתי לך כל מה שחטאתי הוא בשבילך דליהוי מילך קשוט ומילי בריקנייא שאמרתי לך בחנני ה' ונסני ואת אמרת לא תוכל לקיימא בנסיונך ובעבור כבודך חטאתי לצדק אמרי פיך אויבי יאמרו מן הדין דאוי לבא עלי רע מכות ועונשים כי לי כל מה שחטאתי הוא להנאת עצמי ואם בא האדם לראות מחשבות לבי עיניו יחזו כי האויב שוא ידבר כי לבי חלל בקרבי ומה שחטאתי בעבור כבוד שמו לקיים מאמרו :

ועוד יש לומר על פי מ"ש מוה"ר המוסמך ז"ל על משנה דיומא עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו את זו דרש ראב"ע מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו דקשה מאי חדית לן ראב"ע והיינו דברי ת"ק ואי לאתויי ראיה מקרא הכי הול"ל אמר ראב"ע מנין דכתיב מכל חטאתיכם וכו' ופי' הרב ז"ל דראב"ע חידש לנו כי הן אמת דעבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר אבל זהו בתנאי שאין בידו עבירות בינו לחבירו אזי בסגולת תשובתו עם יוה"כ מכפר אבל בשיש בידו עבירות בינו לחבירו אין יוה"כ מכפר אפילו עבירות שבינו למקום עד שירצה את חבירו וכשמפייס ומרצה את חבירו אזי מתרצה הקב"ה למחול לו אותם שבינו לבין קונו ודריש לה ראב"ע מקרא דלפני ה' תטהרו דתיבת תטהרו יתו"ר כפי"ש כיון דאמר לטהר אתכם אכן קרא הכי קאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' ר"ל בחטאות שהם לפני ה' שבינו למקום בתנאי דתטהרו מעבירות שבין אדם לחבירו זת"ד הרב ז"ל :

ובזי"ן מקרא שכתוב ביחזקאל סימן ל"ג ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה חבול ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות דכוונת הנביא ללמד את האדם דעת סדר התשובה דלא תימא כאשר ישוב האדם מעבירות שבידו שבינו למקום נמחל לו על אותם עבירות אע"פ שיש בידו עבירות שבינו לחבירו לז"א ובאמרי לרשע מות תמות על רוב פשעיו הן מה שבידו עבירות שבינו למקום והן עבירות שבינו לחבירו ושב מחטאתו לא סגי ליה במה שישוב ממה שחטא לי ועשה משפט וצדקה אלא חבול ישיב עבוט העני גזלה ישלם כי זה הוא מעבירות שבין אדם לחבירו וישוב מהם ובחקות החיים הלך לבלתי עשות עול אזי מיקרי בעל תשובה ונסלח לו גם על עבירות שבינו למקום אבל אם מעיקרא לא עשה תשובה כי אם מאותן שבינו למקום ולא השיב גזלה וגנבה ועבוט העני ולא פייס את חבירו אזי גם על אותן שבינו למקום אינו נמחל לו לכן צריך לשוב מפני כל ועל ידי תשובתו חיו יחיה :

ובסבא דמשפטים איתא תו לך לבדך חטאתי מאי לך לבדך אלא בגין דאית חובין דחטי ב"נ לקב"ה ולב"נ ואית חובין דחב לב"נ ולא לקב"ה ואית דחב לקב"ה ולא לב"נ דוד מלכא חב לקב"ה ולא לב"נ וא"ת הא חב לקב"ה ולב"נ ההוא חובא דב"ש ותיובתא מאן דאתי על ערוה אסרה על בעלה וחב לקב"ה ולב"נ לאו הכי הוא דההוא דאת אמר בהיתרא הוה דכתב לה אוריה גט זמן ועבר זמנא וכו' ומה הוא חובא דחב לקב"ה ולא לב"נ דקטל לאוריה בחרב בני עמון ולא קטליה איהו בשעתא דא"ל ואדוני יואב וכו' ע"כ ובזה מבואר קראין אני אמרתי ה' חנני ובתשובתי זאת אשר שבתי אליך רפאה נפשי ולא בעינא לבקש מטו נמי מבני אדם ממני דחבנא להו דאז לא תשבוק לחובין דחבנא לך עד דמפייסנא להו וישבקו לי נינהו הא ליתא דהא חטאתי לך כל מאי דחבנא הוא דהרגתי לאוריה בחרב בני עמון ולא קטלתיה אנא אבל לב"נ לא חבנא דב"ש בהיתרא הוה ואוריה מורד במלכות הוה כי על כן בשובי אליך רפאה נפשי :

הדרן עלך לסדר המערכה הראשונה כי אבינו שבשמים קידש את ישראל ע"מ שלא יהיו עליהם מומין וכאשר יעלמו מומי הנפש אם ישובו בתשובה הו"ל כהלכה אבל רופא ונתרפאת ובזו"ו קראין אני אמרתי ה' חנני ואלכה ואשובה אל קידושין הראשונים דקדשת לנו וככחי אז כחי עתה ואע"פ דתנאי הקידושין הוא ע"מ שלא יהיו בה מומין תחלואי הנפש ואני כבר חטאתי והרי נמצא בי מומין מ"מ בעינא ממך רפאה נפשי וכיון שמתרפא הו"ל כהלכה אבל רופא ונתרפאת דלסברת הטור ומרן הקידושין בתוקפם ובגבורתם וכ"ת אכתי איכא למשדי ביה נרגא מאחר דקודם הרפואה כבר אתה ידעת את כל התלאה מבאובי נפשי קמי שמיא גלי וכיון שכן איכא לדרוש למימר דנתבטלו הקידושין ולא מהני תו הרפואה לז"א הא ליכא למיחש להא שהרי חטאתי לך ואתה הוא רופא כל בשר וקדשתנו במצותיך על דבר התשובה וכל שהוא הרופא וידע דמתרפאה ליכא תו שום חשש ולהכי קא אמינא לך ה' חנני :

ולזה רמז במזמור ק"ג ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי דקאמר ברכי נפשי יש לך לברך את ה' העושה עמך חסד לאלפים ואל תשכחי כל גמוליו אשר גמל לך כל טובה על ידי שסולח לכל עונכי והגם שעברנו על תנאי הקידושין ונמצא בנו מומין מ"מ סולח אותם והו"ל כהלכה אבל רופא ונתרפאת וכ"ת דלא מהניא הרפואה כיון דכבר קדמה לו ידיעה מן המומין הא לית לן בה דהא הרופא לכל תחלואיכי וכל שהוא עצמו רופא אע"ג דידע בבר במומין שפיר הוו קידושין :

הדרי בי לקראי דיחזקאל המובאים ברים אמו"ר ונקדים עוד מאי דאיתא ביומא אמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר שובה ישראל אוכי והאמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות שנאמר ובשוב רשע וכו' עליהם חיו יחיה ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה ע"כ וכיון שכן יש לומר דכשעושין תשובה מאהבה שעוקר החטא מעיקרו הו"ל כההיא שהלכה אבל חכם והתירה דלב"ע מקודשת משום דעקר

דעקר הנדר מעיקרו וגבי מומין נמי כל שנעקר החטא והמום מעיקרו וכאלו לא היה מתחלה הרי היא מקודשת לכ"ע וכן כתב הרב קול יעקב עוד נקדים מ"ש הרב שארית יעקב ז"ל פ' נצבים על חקירת רבני המפרשים ז"ל דחוטא בשוגג למה יענש ואנוס הוא מה הו"ל למעבד ותי' משם מהר"א אלשיך ז"ל דארז"ל אין הקב"ה מביא תקלה אפילו לבהמתן של צדיקים כ"ש לצדיקים עצמן א"כ בודאי הגמור אלו לא חטא האדם במזיד מתחלה לא היה בא אח"כ לחטא בשוגג ובנא"ה ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי בוונתכם שלא לשוב בתשובה ועל כן אמרתם כי פשעינו וחטאתינו עלינו שהפשעים אשר נואלנו ופשענו במרד ובמעל והם היו בסיבה לחטאתינו כי לולי פשעינו הקודמים לא היינו באין לידי שוגג שאין הקב"ה מביא תקלה אפילו לבהמתן ש"ל כ"ש לצדיקים עצמן אלא פשעינו דין גרמא לחטאתינו וזה וזה עלינו חקוקים ובם אנחנו נמקים ואין לנו תקוה דמאחר דבעת שקידשנו במעמד הר סיני התנה עמנו בהדיא ע"מ שלא יהיה בנו מומין והנה בעת"ה נמלא בידינו חבילות חבילות זדונות ופשעים על חטאים ואע"פי שנרפא עצמינו ע"י התשובה הרי התום' ודעמייהו ס"ל דנתבטלו הקידושין למפרע דמאים בה כשזוכר המומין ואפילו תימא שנתפוס השיטה כדעת הטור ומרן דכל שהתנאי הוא ע"מ שלא יהיו בה מומין בשנתרפאת מהנו הקידושין ובדוכתייהו קיימי הכתי יש לדחות דהיינו דווקא בשלא נודעו לבעל אותן המומין קודם הרפואה אבל אם בבר הודע אליו יש לדדין לומר דמעת אשר ידע פקעו להו הקידושין כיון דעברו על התנאי ולא מהני תו רפואה ולגבי שמים הכל גלוי וצפוי לפניו ית' ידע מה בתשובה במעשיהם ומאחר שכן איך נחיה עוד וניקום בקידושין הא' בכחנו אז כיון שמצד הדין איבטילו להו לקידושין אלו דברים של בית ישראל ולזה באה התשובה כי אין האמת כן כאשר עלתה על לבם של ישראל ותהי האמת נעדרת דמה שטוענין כיון דידענא במומין איבא למימר נתבטלו הקידושין לסברת הטור והש"ע הא ליתא דחי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו ואני אני הוא רופא כל בשר הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים וכיון שאני הרופא הא איבטילא לה טענה דידע במכאוביו וכ"ת כל זה היינו דווקא לסברת הטור והש"ע אבל לדעת התוספות ודיסרן סמיכין עלייהו אע"פ שנתרפא לא מהני דמידכר דביר המומין שהיו ונמאסת היא בעיניו ומשו"ה נתבטלו הקידושין לזה אומר לכם שובו שובו מדרכיכם שתי תשובות כדבר תשובה מיראה ועוד מאהבה דעי"כ נעקרין הפשעים וזדונות מעיקרא כי ע"י התשובה מאהבה הזדונות הו"ל כזכיות והו"ל בקדשה ע"מ שאין עליה נדרים והלכה אצל חכם והתירה דעוקר הנדר מעיקרו והקידושין שרירין וקיימין ולכן שובו וחיו :

מעתה עלה נעלה עלי בא"ר מאמר הנלב פ"ה דמלכר מ"ש לעיל בדרוש א' מה שיש לדקדק בו תו איכא למידק למה זה אמרה החכמה חטאים דמשמע לשון רבים וכן בתשו' אלהינו מרחם יורה חטאים מאחר דשאלת השואל היתה חוטא מה עונשו ועוד מה הלשון אומרת תרדף רעה ואימא הירדו"ף רעה תבא אליהם מ"ל למימר נס בתשובת הנבואה דקאמרה הנפש החוטאת קשה אמאי נקטה

כפש והיל"ל חוטא הוא ימות ולבא אל הביאור נקדים מאי דתנן בינס' שבת דף צ"ב המוציא ככר לר"ה חייב הוציאוהו ב' פטורין לא יכול א' להוציאו והוציאוהו ב' חייבין ור"ש פוטר ואמרו בש"ס במתניתא תנא זה יכול וזה יכול ר"מ מחייב ור' יהודה ור"ש פוטרין זה אינו יכול וזה א"י ר"י ור"מ מחייבין ור"ש פוטר זה יכול וזה א"י ר"ה חייב ופירש"י ז"ל זה יכול להוציאו לבדו וזה יכול להוציאו לבדו והוציאוהו ב' פטו' ועוד איתא בש"ס אמר מר זה יכול וזה אינו יכול ר"ה חייב הי מנייהו מחייב אמ"ר חסדא זה שיכול דאי זה שא"י מאי קא עביד א"ל רב המנונא דקא מסייע בהדיה א"ל מסייע אין בו ממש :

ובהדי אורחין בין נבין מהרז"ל בפ' חלק ר"ל א"ל אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולים לפטור את עצמם מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר בצפור א"ל אמשול לך משל למ"הד למלך ב"ו שהי"ל פרדס נאה והיו בו בכורות נאות והושיב בו ב' שומרים א' חגר וא' סומא א"ל חגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאוכלם רכיב חגר ע"ג סומא והביאום ואכלום לימים בא בעל הפרדס א"ל בכורות נאות היכן הם א"ל סומא כלום יש לי עינים לראות א"ל חגר כלום יש לי רגלים להלך בהם מה עשה הרכיב חגר ע"ג סומא ודן אותם כא' אף הקב"ה מביא את הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כא' שנאמר יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף ע"כ וצריכין אנו למודעי היכי הוה מצי לפטור גוף ונשמה מן הדין בדינא ודויני ולא ידע כי כאשר חטאו היו בשוה הכי נמי בהענישם יהיו בשוה ותו קשה אמאי אילטריך רבי למשול לו משל ולהאריך בלשונו בכל זאת בקיצור הו"ל מביא את הנשמה וזורקה בגוף כאשר בהעוותם וע"פי המוצג לפנינו נכון הדבר דזה יכול וזה אינו יכול לר"ה מאן דיכול חייב וזה א"י וזה א"י ר"מ ור"י מחייבין ור"ש פוטר והרמב"ם ז"ל פסק בפ"ק דשבת דב' חייבין כר"מ ור"י ואנטונינוס נתחכם לומר דמצי למפטר הנשמה והגוף מדינא דהגוף מצי למטען דכל מעשיו הו"ל גב' שעשו מלאכה בבת אחת דגוף ונשמה ב' יחד חטאו וטוען הגוף כי אני איני יכול לעשות והנשמה היא דמציא למעבד שהרי מיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם וא"כ הו"ל זה יכול וזה א"י מאן דיכול חייב ושאינו יכול פטור דכ"ע מודים בהא ונשמה נמי טוענת כזאת וכזאת דמיום שפירשה מן הגוף הרי היא פורחת באויר ולא מציא למעבד מדעם והגוף הוא דעביד נזה יכול וזה א"י מאן דיכול חייב והני מסייע שאין בו ממש וא"כ כל חד מנייהו בא בטענתו בידו ופוטר עצמו ולזה השיבו רבינו הקדוש דהא ליתא ולא בוונת אל האמת דהבא גבי גוף ונשמה באמת הו"ל זה א"י וזה א"י ועשאוה ב' דב' חייבין דהא מל"הר למלך שהושיב בפרדס ב' שומרין א' חגר וא' סומא דהחגר לבדו אינו יכול להלך הפירות והסומא לבדו אינו יכול דאינו רואה היכן הם הכי נמי גוף לבדו לא מצי למעבד מדעם ונשמה לבדה אינה יכולה לעשות כלום והו"ל זה אינו יכול וזה א"י דלר"מ ור"י דהלכתא כוותייהו ב' חייבין ועל כן יקרא אל השמים מעל זו נשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף דב' יחד

ענוש

ענוש יענשו ע"פ מדותיהם :

נהדר למאמרין ונקדים עוד מ"ש התוס' בר"ה הי מנייהו מחייב לא בעי למימר שיהא פטור אותו שיכול ולחייב שאינו יכול דאין זה סברא אלא קאמר דליתחייב נמי אפי' שאינו יכול כמו לר"י ור"מ דאמרו לעיל זה א"י וזה א"י חייב ע"כ נקטינן מדבריהם דסלקא דעתין דהש"ס כי פריך הי מנייהו מחייב דר"ל שיהיו ב' חייבין ולפי"ז ודאי כוונת רב המנונא דפריך לרב חסדא דקא מסייע בהדיה הכי נמי דמאחר דקא מסייע בהדיה איהו נמי ליתחייב אף דאינו יכול ויהיו ב' חייבין גם כבר נודע דכל פטורין דשבת פטור אבל אסור לבר מחלת והנם דמיתה וקרבן ליכא מ"מ ענוש יענש מן השמים על האיסור עוד נקדים מאי דאיתא בב"ר פ' כ"ו ויראו בני האלהים רשב"י קרא להון בני דייניא ופי' ה"ה מוהר"ש יפה ז"ל ע"ד אלהים לא תקלל האמנם בילקוט בראשית איתא ששאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאזל א"ל כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע"ז היה הקב"ה מתעצב מיד עמדו ב' המלאכים פ' ופ' וא"ל רבש"ע הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך מה אנוש כי תזכרנו א"ל עולם מה יהא עליו א"ל רבש"ע היינו מסתפקים בו א"ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויים בארץ היה שולט בכם יצה"ר והייתם קשים מבני אדם א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשים שמך א"ל רדו ותדורו עם הבריות מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרם וכו' ע"כ הרי דלסברת רב יוסף דפי' בני האלהים מלאכים ממש כמו ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' ואע"פ שהם מלאכים ממש כרדתם לארץ ונתגלמו באויר העולם שלט בהם יצה"ר וחטאו הנה הלום דמהרש"י כתב שם על לשון הילקוט וז"ל ועם שהדברים יש להם סוד נכמס אף לפי הפשט אין הדברים נמנעים מהשכל שאע"פ שאין המלאך אפשר להתגשם אינו מן הנמנע משיכניסהו ה' בגוף כענין הנשמה שעם היותה מתחלה עצם שכלי כברא חברה ה' במעבה האדמה ע"כ מ"מ אחר נשיקת עפר כפות רגליו אין זה פשט לשון רב שהכניסם ה' בגוף כדמיון הנשמה שהרי הם טענו שהבני אדם לא יבראו בעולם והמלאכים יספיקו בעולם ואם הכוונה שיכניסם ה' בגוף כדמיון הנשמה הרי הם כבני אדם ומה הרותנו בזה ועין רואה פשט דברי ר' יוסף דמלאכים נתגלמו באויר העולם וחטאו · כמלינו למדים דלרב יוסף מלאכים ממש היו גם בש"ס דיומא דס"ז איתא תנא דבי ר"י עזאזל שמכפר על מעשה פ' ופ' ופירש"י מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם גם בזוהר הקדוש דרשו מלאכים ממש נקטינן דלדעת רב ותנא דבי ר"י והזוהר מלאכים ממש ואפשר שיתגלמו באויר ויתלבש בהם היצ"הר ויחטאו א"כ אפשר לומר לדעת זו דגם בנשמה אע"ג שתהיה נלכת באויר העולם בלי לבוש אפשר להתגלם באויר העולם ויכנס בה היצ"הר ויחטיאנה דוגמת מ"ש במלאכים :

עוד נקדים מ"ש רבני המפרשים ז"ל דחד מן הטעמים דהחוטא מביא קרבן היינו לומר שהחוטא עצמו מן הראוי היה שיעשה בו משפט זה ממש לשוחטו ולזרוק את דמו ולישרף ע"ג המזבח אלא דחס רחמנא עליו ונתן הבהמה תחתיו והנה רש"י ז"ל פי' על פסוק יתמו חטאים מן הארץ דהיינו חוטאים גופייהו ואע"ג דבברכות אמרו דדייקא ברוריא דמדכתיב חטאים ולא חוטאים על העונות עצמם ולא על בני אדם החוטאים מ"מ משמע דהיינו דרשא אבל פשטיה דקרא על בני אדם החוטאים :

ובזה בא"ה שאלו לחכמה חוטא מה עונשו דאיכא לרי לדריש אם הנפש היא המתחייבת או הגוף או ב' חייבין או נימא שניהם פטורין כדקאמר ליה אנטונינוס לרבי והחכמה ס"ל כר' שמעון דזה א"י וזה אינו יכול ב' פטורים ופטור אבל אסור הוא דמן השמים ענוש יענש על האיסור ומשו"ה קאמרה החכמה חטאים תרי מנפש ועד בשר תרווייהו תרדף רעה דהרעה רדפה אבתרייהו דאע"ג דזה א"י וזה א"י ב' פטורים מ"מ איסורא מיהא איכא ומשום האיסור רודפת אחריהם הרעה והשיגה אותם והנבואה פלגת בהדיה חכמה ולא ס"ל כוותה דזה א"י וזה א"י הוא זה אלא דהנפש יכולה והגוף א"י דהנשמה בלי לבוש אפשר להתגלם באויר העולם ולהתלבש בה היצ"הר ולחטוא וכמ"ש ר' יוסף גבי המלאכים משא"כ הגוף דמושלך אבן דומם וא"כ הו"ל זה יכול וזה א"י דלר"ה מאן דיכול חייב ומשו"ה קאמרה הנבואה הנפש החוטאת היא תמות דהגוף מסייע שאין בו ממש הוא והתורה ס"ל כדקא סלק' דעתין דהש"ס ודר' המנונא דפריך הי מנייהו מחייב דשאינו יכול נמי ליחייב דקא מסייע בהדיה ולכן קאמרה לה דלא כאשר קאמרי דמשום דזה יכול וזה א"י מאן דיכול דווקא חייב והגוף דא"י פטור אלא יביא קרבן ויתכפר דכל משפט הנעשה בקרבן מן הראוי היה שיעשה בו דישחט ותצא הנשמה ממנו וזהו עונשה ויקח את דמו ויזרק ויהיה נשרף ע"ג המזבח דגם הגוף בר עונשין הוא דקא מסייע בהדיה וכמ"ש הש"ס אלא דחס רחמנא עליה ולכן יביא קרבן ויעשו בו כדבעי ליה למעבד בגופיה ממש והקב"ה אמר להם דשלשתם לא כיוונו אל האמת ואל ההלכה דגבי נפש עם הגוף זה א"י וזה א"י הוא דהנשמה רוחנית וא"א להתגשם ולא להתלבש בה היצ"הר ואם הגוף לבדו אבן דומם הוא ומאחר דזה א"י וזה א"י ועשאוה ב' הלכתא היא שניהם חייבים מנפש ועד בשר דהלכה כר"מ ור"י ולכן יעשה תשובה בשותפות הנפש עם הגוף דב' חייבים ואז יתכפר לו מה"ד טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים תרי הנפש עם הגוף בדרך התשובה :

ובזה יכוון אלה קראי דפ' נצבים פן יש בכם איש או אשה וכולי והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה וכו' ובכר בדרושים דלעי' כתבתי מה שיש לדקדק בהם והנה רש"י ז"ל פי' והתברך לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו וכו' בשרירות לבי במראית לבי כלומר מה שלבי רואה לעשות והנה האיש ההוא סבור יסבור כסברת הנבואה דהנשמה אפשר שתתגל' באויר העולם ותחטא מבלי לבוש הגוף משא"כ הגוף שהוא אבן דומם וא"כ הו"ל זה יכול וזה א"י מאן דיכול חייב ולכן והיה בשומעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו יחשוב בלבו ברכת שלום כי לא תבואנו הקללה כי אם שלום יהיה לי דייקא לגופי ועצמותי כי לא יתחייב הגוף כי אם הנשמה למען יוסיף על חטאתו פשע במרד ובמעל ומאחז בטענה זו ומשו"ה קאמר לא יאבה ה' סלוח לו דייקא לגופו דמלבד עונש נשמתו אף גופו נמי ענוש

יענש

ועכש דזה דינו הוא דזה א"י וזה א"י ועשאוה כ' שניהם חייבין כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה דבפ' תבא דשם רוב הקללות לגוף שייכי יככה ה' בשחפת וכו' ומחה ה' את שמו דנוגע לנשמה כי ב' חייבין :

וזהו ממש מה שרמז ירמיה הנביא מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' דאיכא למידק למה כפל לשונו אדם חי גבר וקרא אותם בלשונות הללו אדם גבר והרב הגדול כמוהרח"א נר"ו כתב בס' דברים אחדים דרוש י"ב על פסוק זה כי אדם נקראת הנשמה כמ"ש בזוהר על בשר אדם לא ייסך וגבר כינוי לגוף יע"ש ולדרכנו יאמר מה יתאונן במה ובמה יתאונן אדם חי נשמת האדם בקרבו וגם גבר הוא הגוף על חטאיו דשניהם יחד יש להם להתמרמר ולהתאנח בשברון מתנים על מה שחטאו כי פוטר אין לשום אחד מהם מאחר דזה א"י וזה א"י ב' חייבין ומשו"ה נחפשה דרכינו ונחקורה בשותפות יחד מנפש ועד בשר כי שנינו רמייא עלינו חיוב התשובה ונשובה עד ה' :

קול דברים דרוש ה'

גרסינן בפ"ק דר"ה א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן ג' ספרים נפתחין בר"ה א' של רשעים גמורים וא' של צדיקים גמורים וא' של בינונים צדיקים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים ר"ג נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינונים תלויים ועומדין מר"ה עד יוה"כ לא זכו נכתבין למיתה זכו נכתבין לחיים :

האי מאן דנפיק חוץ לקלעים דשף מרוכתיה מרשות היחיד ורשות הגבוה משחית נפשו מנפש ועד בשר דעבר על כל תשחית דגופא · הא במילי דשמיא אלה המצות והחקים עובר ומתעבר עברה וזעם אידלי זעפא · הא במילי דעלמא דאכיל דלאו דיליה חמס ושוד ובזאת ובזאת הבוז לגאיונים לקללה ולחרפה כי יחרף לפום חורפ"א · והיה בשבת'ו אהדרינהו לאפיה בלפי הקדש בעי לכפור'י איבעי ליה לאחווי והתודה את אשר חטא בכל לבו ובכל נפשו פיו ולבו שוין אפיק שפה · מגיד דבריו בתוך קהל ועדה במעשהו בחול עבירות שבין אדם לחבירו למען ילבש בושת וכלימה ב"ז בזיי"ה דאזיל סומקא ואתי חיוורא ותסר לעיפה · זו היא שיב'ה מכשור'א ורפא לו מכל עילא ושחיתא ויחשבה לו צדקה מהפך ליה בזכותיה לא נצרכה אלא להעדפה·כאשר בא הדבר מבואר בהרמב"ם ז"ל פ"ב מהלכות תשובה וז"ל ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חבירו לאחרים ואומר להם אמנם חטאתי לפ' ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם וכל המתגאה ואינו מודיעו אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה שנאמר מכסה פשעיו לא יצליח בד"א בעבירות שבין אדם לחבירו אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם אלא שב לפני האל ב"ה ופורט חטאיו לפניו ומתודה עליהם לפני רבים סתם וטובה היא לו שלא נתגלה עונו שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ע"כ והראב"ד ז"ל בהשגות כתב וז"ל בד"א וכו' א"א וכן עבירות המפורסמות ומגולות אע"פ שאינם עם חבירו שכמו שנתפרסם החטא כך צריך לפרסם התשובה ויתביישו ברבים ע"כ וכתב מרן הקדוש ז"ל בכ"מ וז"ל בפ' בתרא דיומא א"ר יהודה רב רמי כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח ל"ק כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם רב זוטרא בר טוביא א"ר נחמן כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו עכ"ל ולפי הנראה דרבינו לא פסק אלא תירוץ דרב זוטרא משמיה דר"נ שחילק בין עבירות שבין אדם למקום לבין אדם לחבירו והראב"ד השיג דגם תי' דרב דמפליג מחטא מפורסם לחטא שאינו מפור' איתיה כמי דמשמע ליה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וכמו שכן פי' בפשיטות הרב לח"ס ז"ל ומרן כתב עוד בכ"מ וז"ל והמרקדק בלשון רבינו ימצא דלא קאמר דעבירות שבינו למקום אינו צריך לפרסמם אלא כשאינם מפורסם שכך כתב ועזות פנים היא לו אם גילם ואם היו מפורסם לא שייך לומר אם גילם דהא גלויים ועומדים הם וכו' וסובר רבינו דחטא מפורסם שבינו למקום לא דמי לעבירות שבין אדם לחבירו דבעבירות שבין אדם לחבירו מצוה לפרסמם כדי שימחול לו חבירו אבל בעבירות שבינו למקום בהי דאין לו להעלימם כשיאמרו לו עברת עבירה פ' לא יאמר לא עברתי כיון שנתפרסם אלא יאמר עברתי ואני שב בתשובה שלימה לפני המקום מ"מ אינו מצוה לפרסמם שאולי יהיה שם אדם שלא ידע בדבר ועכשיו ידע ואיכא חילול ה' ולכך לא כתב רבינו שעבירות שבינו למקום מצוה לפרסמם עכ"ל והנלע"ד דכוונת מרן ז"ל לומר שהרמב"ם פסק כרב נחמן דמפליג בין עבירות שבא"למ לעבירות שבא"לח כרס גם רב נחמן אזיל ומודה דבעבירות שבא"למ יש לחלק בין מפורסמות לשאינם מפורסמות לענין שאלה בלבד דאם ישאלוהו בני אדם לא יכחיש מהם ובשאינם מפורס' יכחיש מהם אבל לענין הוידוי אין חילוק ביניהם דבכל גוונא בעבירות שבא"למ לא יפרסם חטאו ושבא"לח יתודה ברבים וקראי בוידוי קא משתעו וכר"נ פסק רבינו ובזה יהא מונח מה שהוקשה להרב מעשה רוקח ז"ל שכתב על דברי הראב"ד וז"ל מרכתב וכן משמע דס"ל דבין בעבירות שבא"למ במפורסם בין באותם שבינו לחבירו בכל גווני מפורסם מיקרו וצריך לגלותם ולפרסמם וא"כ צ"ל דס"ל דרב דמחלק בין מפור' לשאינם מפור' הוא בכולל בין באותם שבא"למ בין באדם לחבירו והיינו לומר דבבין אדם לחבירו עכ"פ מפורס' הוו דכיון דחטא לחבירו הדבר נודע ונגלה ובאותם שבא"למ מפורס' דאיירי בהו קרא היינו בענין ששואל לו חבירו שצריך להודות לו האמת וזה לפי מ"ש מרן לדעת רבינו ופסק כוותיה דרב וכו' וק"ל דמת"ש מרן לעי' ד"ה וצריך לפרט החטא מוכח דרבינו פסק כר"נ דמחלק בין עבירות שבא"לח דאותם צריך לפרסם וכו' והוי הפך מ"ש כאן דע"כ ס"ל הכא דלא פסק כר"נ כאמור עכ"ל ולדידי הדיוט חזי לי דאדרבה רבינו פסק כר"נ דמפליג בין עבירות שבא"למ לעבירות שבא"לח אלא דגם בעבירות שבא"למ יש לחלק בין מפורסם לשאינו מפורס' לענין שאלה אלא דבהכי לא איירי קראי ולא קשה מידי :

שוב ראיתי למוהרימ"ט ז"ל חא"ח סי' ח' שפי' לדעת מרן דרבי' פסק כר"נ שכתב וז"ל וקשה דמנ"ל הא ר"ל מ"ש מרן דרבי' מחלק ממפורס' לשאינם מפורס' לענין שאלה דווקא מנ"ל לרבי' הא דקרא דכתי' מכסה פשעיו לא יצליח מוקמי' ליה במפור' משמע שמחוייב לגלות ונראה שהרמב"ם פסק כלישנא בתרא וכו'

וכו' ומשמע להו דרב יהודה ור"ן כולהו אליבא דרב אמרו וכלישנא בתרא נקטי' ומ"ש ועזות פנים היא לו אם גילם דמשמע דתרתי בעי' שיהא בינו למקום ובסתר משכחת לה שעשה בגלוי במקום אחר אבל במקום העומד שם אינם יודעים בדבר דללישנא קמא אפי' בינו למקום צריך להודיע וכו' אלא שהרמב"ם פסק כלישנא בתרא וכולי ע"כ הרי דקא ק"ל לרב דאמאי לא כתב רבי' דבמפור' צריך לגלות ויישב דכבר מרן תי' לזה דגם הרמב"ם יודה דבמפור' אין להעלים אם ישאלוהו אבל אין חובה לגלותם בוידויו ועלה קא פריך דמנ"ל לרבי' הא דקרא דמכסה פשעיו מוקמי' ליה במפורס' ור"ל דמשני ר"י משמיה דרב ולזה תי' דרבי' פסק כמר זוט' משמיה דר"ן וכמ"ש הרי"ף והרא"ש אלא שהוקשה לו ע"ז מלישנא דרבי' שכתב ועזות פנים היא לו אם גילם דמשמע דתרתי בעי' שיהיו עבירות שבא"למ ואינם גלויים עד דנימא לא יפרסם בוידויו ולפי האמור הגם דגלויים לא יפרסם בוידויו אלא דווקא לענין שאלה מאחרים ולזה תירץ דמשכחת לה שעשה עבירה בינו למקום בעיר אחרת בגלוי והיום הזה במקום אשר עמד שם אין אתו יודע מה מעשיו זהו תוכן כוונת דברי הרב ז"ל שמעינן מניה דרב דפרושי קא מפרש בדברי מרן רבינו פסק כר"ן ולא איברא מאי דהוי עלה מלישנא דרבי' שכתב ועזות פנים היא לו אם גילם ואוקמה בשינוי המקומות ממקום המעשה למקום הוידוי אבל עפר ואפר עבדו לא משמע לי מלשון מרן הכ"מ שכתב וז"ל אבל בעבירות שבין א"למ נהי דאין לו להעלימם כשיאמרו לו עברת עבירה פ' וכו' מ"מ אינו מצוה לפרסמם שאולי יהיה שם אדם שלא ידע בדבר ועכשיו ידע ואיכא חילול ה' וכו' ע"כ לשון זה מורה באצבע דאף באותו מקום שחטא שב אין לו לגלותם שאולי יהיה שם אדם שלא ידע ואיכא ח"ה ולפ"ד הרב מאי האי דקאמר שאולי יהיה שם אדם שלא ידע והרי רובא דרובא מאנשי המקום לא ידעו ועוד זאת אחר נשיקת עפר כפות רגליו לא ידעתי שכו"ל היכי מצינן לאוקומי בעבירות שבא"למ המפורסמת דאין לו לגלותם היינו במקומות אחרים דא"כ היינו הך דאינם מפורסמות דמאחר דבההוא אתרא דאשכח תמן לא נתפרסמו ודאי אינם מפורס' מיקרו ומאי עדיפותייהו דעבירות שבא"למ דאמרי' גם במפורס' מצוה שלא לגלותם דמאחר דמוקמינן לה למקומות אחרים היינו אינם מפורס' ולכן תולעת ולא איש אנא וזעירא ירא לפקע"ד דמרן דעתו כסברת רבינו דר"ן ס"ל חילוק בין המפורס' לשאינם מפורס' אלא דמוקי ליה לענין שאלה וקרא לענין וידוי איירי ומפליג בין עבירה שבא"למ לעבירה שבא"לח דבעבירה שבא"למ אף המפורס' ואפי' באותו מקום שחטא אין לו לגלותם בוידויו משום שמא יהיה שם אדם דלא ידע ואיכא ח"ה ועבי' שבא"לח דבכל גוונו מעיקרו מפורס' דמאחר שחטא לחבירו ותפרסם הענין מצוה לפרסמם ועליה קרא כתיב מכסה פשעיו והא דכתב הרמב"ם ועזות פנים היא לו אם גילם יפורש שפיר דמאחר דאיכא למיחש דילמא איכא אינשי דלא ידעי ואיכא ח"ה שפיר הוי עזות פנים אם יגלם לכל ועל כל פנים שמעי' מדברי הרב מוהרימ"ט דלדעת מרן הרמב"ם פסק כר"ן ודלא כמ"ש הרב מעשה רוקח דפסק כרב ופריך למרן מדידיה אדידיה :

ותו קשה לע"ד בעיקר לשונו שהעתקתי לעיל וסיים עוד עליו וז"ל ומרן הלין בעד רבינו דהוא ג"כ ס"ל כדעת הראב"ד דפסק כת"ק אלא דמפרש לא שהוא מצוה לגלותם ובמפורס' ס"ל דאין לגלותם בהדיא משום ח"ה ומפרש לא בשואל עכ"ל ואחרי בקשת הש"ר לא ידעתי איך יצאו אלה הדברים מפי קדוש שהרי רבינו כתב בהדיא ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם וכו' בד"א בעבי' שבא"לח אבל בעבי' שבא"למ א"צ לפרסם עצמו ועלה קאמר הראב"ד וכן עבי' המפורס' אע"פ שאינם עם חבירו וכו' הרי דהרמב"ם קאי בחיל דעבי' שבא"לח צריך שיתודה ברבים ויגלה אותם והראב"ד עלה קאי תנא לטפויי אתא רבה תוספאה דגם בעבי' שבא"למ המפורס' דיכא הכי משמע דאוידוי ברבים קאי ולא אשאלה ואיך קאמר הרב מעשה רוקח דכולהו לענין שאלה והרמב"ם חדית לן דבעבי' שבא"לח מצוה לגלותם בוידויו ובעבי' שבא"למ הוא דאמרי' לענין שאלה דווקא דא"כ הו"ל להראב"ד להשיגו במ"ש ושבח גדול לשב שיתודה ברבים וכו' דלא נאמר זה אלא לענין שאלה ומדכתב וכן עבירות המפורס' וכו' משמע דאזיל ומודה לרבינו אלא דמוסיף על דבריו בעביר' שבא"למ המפורס' וזה ברור לע"ד גם בתירוץ שתירץ לקושייתו על מרן יש לקרוא ערער כאשר יראה הרואה שם :

ועל ההיא דצריך לפרוט החטא דפסק רבינו לעיל כתב מרן שם דרבי' פסק כר"י בן בבא אע"ג דבעלמא קי"ל הלכה כר"עקי מחבירו הכא הלכה כריב"ב משום דרב אית ליה הלכה כוותיה ועל לשון זה נתחבטו רבני המפרשים ז"ל עיין בהרב אהבת עולם דס"ו מה שיישב לדברי מרן והרב מוהרש"ל ז"ל בס' המעלות לשלמה דרוש ב' ליוה"כ יישב בדרך אחר יע"ש והן אנכי תולעת ולא איש ולא בינת אדם לי ברם לפקע"ד יראה דפירושא דפי' מוהרש"א ז"ל מפורש יוצא בדברי מרן קאי בחיל ועוד הביא מרן ראיה לדעת רבינו דפסק כריב"ב מדאיפליגו תנאי על עבירו' שהתודה עליהם יוה"כ שעבר ולא שנה בהם אם מתודה עליהם יוה"כ זה משמע דבשנה א' אליבא דכ"ע צריך להתודות ולפרוט החטא והלח"מ ז"ל כתב דיש לדחות דאיירי בעבירות שבין אדם לחבירו שמתודה עליהם כגון גזל ורציחה ע"כ וכבר רבני האחרונים תירצו לזה דמדאייתי ראב"י ראיה לדבריו דמשובח הוא מדכתי' כי פשעי אני ארע וחטאתי נגדי תמיד וחטא דהע"ה בבינו למקום הוא כאשר האריכו בזה הלא בספרתם אך את זה מצאתי להרב מעיל שמואל ז"ל סי' ג"ן שכתב וז"ל ולי נראה שמוכרח שהברייתא איירי בין בעבי' שבא"לח בין בעבי' שבא"למ דא"א שהברייתא מיירי בעבי' שבא"לח דווקא אבל בעבי' שבא"למ אין לפרסם א"כ כשאמר הש"ס אליבא דראב"י אלא מה אני מקיים ככלב שב על קיאו כדר"ה דאמר ר"ה כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו' לימא דפסוק ככלב שב על קיאו מיירי בעבי' שבא"למ שאין לו לפרסם ואנא דאמרי בעבי' שבא"לח וכו' ע"כ אחרי ביו"ק אי מהא לא איריא ולא מצי לשנויי הכי דמדקאמר קרא ככלב שב על קיאו משמע דכבר התודה עליהם פעם א' ועתה שב על קיאו להתודות שנית ואי בעבי' שבא"למ אפי' פעם א' אין לו לפרסם החטא וקרא קפיד משום דשב פ"ב משו"ה אוקמיה לקרא כדר"ה :

המורם מן האמור דלדעת הרמב"ם לפי שיטת מרן דעכ"פ צריך לפרט החטא בשעת וידויו ולומר כך וכך עשיתי ולא להתודות סתם בין בעבירה

בעבירה שבא"למ בין בעבי' שבא"לח ולענין פרסום שיפרסמנו ברבים בווידויו יש לחלק בין עבירה שבא"למ לעבירה שבאל"ח דבעבירה שבא"לח בעת אשר ישוב צריך לפרסם ברבים ולומר חטאתי לפ' זה וכו' אבל בעבירות שבא"למ אין צריך לפרסמם כלל לרבים אלא יתודה בינו לבין קונו ויאמר עשיתי כו"כ וכו' ולגבי שאלה בעבירה שבא"למ עצמם יש חילוק דאם הם מפורסמות אם ישאלו אותו בני אדם אל יעלים מהם אלא יאמר כו"כ עשיתי ואם אינם מפורסמים אל יגלם אלא העלם יעלים ועפ"ז בין נכון מקרא שכתוב בספר תהלים חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה דקשה כפל הלשון במלות שונות אחת ושתים ועוד זאת מה הלשון אומרת אמרתי אמירה בעלמא מאי אצטריכא ליה וע"פ האמור יבא על נכון דבתחלת המזמור אשמועי' דאין לפרסם החטא אלא אשרי נשוי פשע כסוי חטאה והנה בעת"ה פירושי קא מפרש חילוקי דינים האמורים בזה וקאמר חטאתי אודיעך דאע"ג דאמרית לך אשרי נשוי פשע עכ"ז כשאני מתודה אני מפרט החטא ומודיעך אותו באומרי כו"כ עשיתי ועוד זאת ועוני לא כסיתי מב"א גם בני איש וכ"ת א"כ מהו זה דאמינא מקדמת דנא בריש אמי'ר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה שצריך לכסות החטא וז"ש אמרתי מה שהחלטתי המאמר בראשית דברי אשרי נשוי פשע היינו אודה עלי פשעי לה' כשאני מתודה ושב אז אני מכסה חטאי דדילמא איכא אינשי דלא ידעי ונמצא ש"ש מתחלל משו"ה אודה עלי פשעי לה' דווקא משום שהוא בעבירות שבא"למ ומאי דאמינא ועוני לא כסיתי היינו לענין שאלה דאם ישאלוני בני אדם לא אכחד מהם אבל לגבי וידוי אוני מתודה אלא לה' כדי שלא יתחלל ש"ש ע"י ומשו"ה מובטחני כך שאתה נשאת עון חטאתי סלה כיון שלא גרמתי ח"ה ח"ו :

ובזה יובן שני כתובים הבאים באיוב סי' כ"ב קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך דא"ל מאחר דקאמר אם תשוב עד שדי פשיטא ודאי שירחיק עולה מאהלו דאי לאו הכי מה תשובה היא זו וא"כ אמאי איצטריך למימר תרחיק עולה מאהלך ועפי"ם מבואר מאליו דקאמר קח נא מפיו תורה למען תשכיל איך תשוב בתשובה ושים אמריו בלבבך למען דעת חילוקי דינים הנאמרים בסדר התשובה והוידוי ומפרש ואזיל אם תשוב אם נדבה רוחך אותך ותעמוד על רגליך לשוב מעבירות שבידך אותם שהם עד שדי שבינך לבין המקום ואינם נוגעים לבני אדם גם בני איש הן עתה בתשובתך אין צריך שתתודה ותפרט חטאיך עד שדי לבלתי נשמע קולו לבני אדם דדילמא איכא אינשי דהכתי לא שמעו מעוניך ונמצא ש"ש מתחלל על ידך כי על כן צריך שיהיה ווידויך דווקא עד שדי ואז תבנה ותכונן כאשר היית מאז ומקדם טרם חטאך אהוב למעלה אך בתנאי זה תרחיק עולה מאהליך אהל נשמתך לבך טהור שאם ישאלוך אנשי בריתך אם הפרת ברית ועברת חק אל תדבר עולה להכחיש מהם ולומר לא עשיתי מאומה אלא הודה בפיך ולא תבוש ובכל כה"ג תשובה מעלייא היא או י"ל תרחיק עולה מאהליך יטמון ברמ"ז דמאחר דאמינא דבעבירות שהם עד שדי צריך לשוב בינך לבין קונך ולא ישמע קולך לאינשי שיים עלה תרחיק עולה אותם עבירות שחטאת לבני אדם ועול שעשית עמהם

כגזל וגניבה וכיוצא תרחיקהו בפומבי בתוך קהל ועדה תרחיק עולה מאהליך לומר בפ"ה נ"ח חטאתי לפלוני זה וכ"וכ עשיתי לו והנני שב ומתחרט ומרחיק עול לבלתי עשות באלה :

גם את זה רמז צופר הנעמתי בסי' י"א אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אז תשא פניך ממום והיית מצק ולא תירא דנלמד יצא דרכי התשובה והוידוי אם אתה הכינות לבך ותשקם בפסך לשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ופרשת אליו כפיך בתפלתך ותחינתך על עונותיך ווידוייך צריך שתפרוש כפיך אליו דווקא ביחוד וכמ"ש מוהרש"א שם על פסוק אמרו אליו כמשפט כל אליו שבמקרא שמורה על היחוד ופרטי עונותיך לא תפרטם כי אם אליו דווקא לבלתי ישמע קולך לאחרים וזהו דווקא בעבירות שבינך למקום אבל אם און בידך ממש כגזל וגניבה והונאה וכיוצא הרחיקהו השב תשיבנו לבעליו ולא די זה אלא צריך שאל תשכן באהליך עולה שתשאיר ותשכין העולה באהליך שבני אדם יספרו אחר מדת'ך לומר ראו זה מה פעל לבני אדם ואון בידו כי לא ידעו מתשובתך ולכן צריך לומר בפרהסייא כ"וכ עשיתי והריני שב ומתחרט שכמו שנתפרסם חטאך כך צריך לפרסם תשובתך כי אז תשא פניך ממום ולא יאמרו לך עוד זכור מעשיך הראשונים והיית מצק ולא תירא מפחד פתאום משום עונותיך כי לא יזכרו ולא יפקדו וזדונות נעשות כזכיות :

ובאופן אחר יש לומר במקראות הללו דאיוב גם את הראשון גם את השני ונקדים מ"ש מוהר"מ אלשיך ז"ל בפ' טהרה והביא קיצור דבריו הרב ומזם אחרים ז"ל דף ס"א וז"ל כי הרואה שבאו עליו ייסורין ובא ליטהר אם חסר דעה הוא ישית לבו בתחלה לעשות מצות עשה שבהם ירחמהו עושהו ואח"כ אל סילוק עונות והעולה על רוחם כי קלים היו אשמותם ועונותם ואם הוא ית' אין רצונו טוב עמהם לא על רוב עונם כי אם על מיעוט זכיותם מ"מ אשר אתם ועל כן מזה יעשו עיקר ולא להסיר רוע מעלליהם אך לא זו הדרך אשר בחר ה' כי אם כאשר ירדוף לתקן עצמו יטהר תחלה טינוף טומאת עונותיו ואחרי טהרתו יפליג קדושת מצות מעשיות ואז יקרב אל ה' וידבק כי דבקות עצמו עכת"ד ובזה נכון קראי דאליפז התימני קח נא מפיו תורה וכו' ועוד במשך פסוקים הבאים אחריהם ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך דמימר אמר כי יקרב אנוש אל האלהים לשוב אליו מנמעשיו הרעים קח נא מפיו תורה להדריכך בסדר התשובה ושים אמריו בלבבך למען דעת איזה הדרך ישכון אור בסדר תשובתך כי אם רצונך לשוב בתשובה ולאחוז בדרך הצדיקים שתהיה נכלל עמהם גם אתה אותם הנאמר עליהם כי זה כל האדם ודרשו רז"ל כי העולם כולו לא נברא אלא בשביל צדיק זה וז"ש אם תשוב ורצונך שתהיה במדרגת צדיק עד שדי תבנה שיאמר עליך שאמר לעולמו די בשבילך שלא נברא אלא בעבורך תדע לך איזו היא דרך ישרה תחלה וראש הכל תרחיק עולה מאהלך שעיקר התשובה היא זו לקיים סור מרע ולא שתרדוף להשיג בתחלה מצות מעשיות ועדיין מלא גילולים כי הדרכה לרם יחשב המעשה ההוא ולא לזכות ולכן בריש כל מראי"ן תרחיק עולה מאהליך ואחרי כן ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר לקיים מצות מעשיות ביתר שאת וכל המצוה

המצטרכת

המלטרכת אליה הוצאה מרובה אל תחוס עיניך אלא במקום עפר תשית בצר כרפים חוקים ומבצרים וכמקום צור כתון תתן כחלים אופיר זהב פרווים לשמור ולעשות מצות מעשיות ככל אשר תמצא ידך בכחך לעשות ואז כאשר תקיים כסדר הזה והיה שדי בצריך צרי כפסך לרחות מעליך כל המקטרגים המצרים לך ולא יוכלו עוד לקטרג עליך כי הוא מגן עזרך וכסף תועפות לך כי כל מה שתוציא מכיסך לצורך קיום המצות מן השמים מיהב יהבי לך בכפלים וזהו וכסף שהוצאת תועפות לך על דרך עייפינהו ושדריכהו כי יתנו לך מאת ה׳ מן השמים בכפלי כפלים :

ומזה נבא לבאר קראי דנופר הנעמתי ונקדים עוד מ״ש רבני המפרשים ז״ל משם חכמי האמת ז״ל כי בכל מצוה ממצות מעשיות יש בה דיבור מחשבה ומעשה כי צריך לומר בפיו שעושה המצוה לשם בוראו ויעשנה בפועל וגם מחשבתו תהיה נקיה וזכה כי בכל מצוה שעושה נברא מלאך קדוש ולפי גדר עשייתו המצוה כן יהיה בריאת המלאך שאם תהיה מחשבתו זרה בעשית המצוה ולאיזה פניה גם המלאך ההוא נברא בחסרון המחשבה ובנא״ה אם אתה הכינות לבך לשוב בתשובה שלימה ופרשת אליו כפיך בעני ומתחנן בצלותין ובעותין כדי שיקבל אותך בתשובה וירצה מעשיך דע לך כי טרם כל אם און בידך הרחיקהו שצריך להתרחק מעבירות שעברת על ל״ת שבתורה ולתקן מעוותך כי זהו הסדר הנכון ושוב תהא זהיר לקיים מצות מעשיות וכאותם המצות אשר תעשה הוי זהיר שאל תשכן באהליך עולה שיהא עול באותם המצות שיהא לך איזה פניה על שום דבר ותהיה המצוה חסרה רק שיהיו מעשה המצות נכונים על נכון בשלימות כי אז תשא פניך ממום שלא יהיה בך שום מום מכל עון אשר חטא והיית מוצק ולא תירא כי נסלח לך כל חטא ואשמה וזדונות נעשות כזכיות :

וזהו ממש כוונת ישעיה הנביא בסי׳ א׳ רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט דקאמר נביא לישראל רחצו מחטאתיכם וזכו מעשיכם ע״י התשובה אשר אתם שבים ודעו נא וראו סדר התשובה כיצד היא כי תחלה וראש הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע כל מן רוע התרועעה חזרו ממנה ואז למדו היטב לקיים מצות מעשיות כהוגן וכראוי כי אם קודם שיחזרו לתקן מעוותם מעבירות שבידם יעסקו בתורה ויקיימו מ״ע אז אדרבה חטאת היא וכל מעשה הטוב ההוא נהפוך הוא אל עמק השדי״ס סטרא דמסאבותא וצריך טורח גדול להוציאם מעמק הקב״ה ולכן הדרך הישר והטוב דמתחלה סור מרע חדלו הרע והדר למדו היטב דרשו משפט לקיים המצות :

ומן האמור בענין הנכה לי להבין מאמר אחד לרז״ל טוב וישר ה׳ למה הוא טוב בשביל שהוא ישר ולמה הוא ישר בשביל שהוא טוב על כן יורה חטאים בדרך ע״כ ורבני המפרשים אחזו לע״ר בכוונת מאמר הזה כי לא נודע מה היתה הכוונה ונקדים לזה מ״ש רבני המפרשים לחקור חקירה אחת דאשכחן דבביכול הקב״ה מקיים את המצות כולן וא״כ איך מקיים מצות השבת אבידה ותירצו על זה כי בהיות האדם רשע הרבה וילמוד אז תורה ויקיים מצות אותם המצות ותורה אשר למד המה הולכים למקום הטינופת ונהנים בהם הקליפות וכאשר יעזור משנתו וישוב אל ה׳ וירחמהו אזי הוא בביכול משיב כל אותם ניצוצי הקדושה אשר נרדו הלכו לעמק הקב״ה מתורתו ומצותיו והאבודים היו שמה בעת יאמר מפי עליון להחזיר אותם למקום הקדושה והסט״א תוציא בולעם מפיהם ובזה בביכול מקיים מצות משבת אבידה עוד נקדים מאי דנודע מדרשת רז״ל על פסוק אחרי ה׳ תלכו ובו תדבקון ומי יכול לידבק בשכינה והא כתיב כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אלא הלך אחר מדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום וכולי ובנא״ה טוב וישר ה׳ שמהטוביות שלו ידו פתוחה לקבל שבים וכל מעשה הטוב והמצות אשר יעשה איש בעודו רשע ורע מעללים והלכו אז לבית הטינופת יוציא אותם משם וישובו למקום קדושה וזה מכלל טובותיו וא״ת למה הוא טוב ומטיב בזה שיוציא אותם מעמקי הקליפו׳ מאחר שכבר זכו בהם ולזה השיב לפי שהוא ישר ומקיים המצות כישרותו וא״כ מצות השבת׳ אבידה איך אפשר לקיימה אם לא באופן זה ועלה פריך דמעיקרא למה הוא ישר לקיים מצות התורה דבשלמא אנחנו עבדיו חובה רמייא עלינו לעשות רצונו ברצונו אבל הוא בביכול למה הוצרך לקיום המצות ולזה תירץ לפי שהוא טוב וטבעו להטיב וחפץ בחיים שיקיימו המצות כדי להשפיע להם כל טובה ומשו״ה הוצרך לקיים המצות כדי שממנו יראו וכן יעשו מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא מקיים המצות אף אתה צריך לקיים המצות ועל כן הוצרך לקיים המצות ובכללם השבת אבידה וע״כ יורה חטאים בדרך ויאמר שובו בני אדם ועליה רידיה רמייא להחזיר כל ניצוצי הקדושה :

ובפסוק דישעיה רחצו הזכו האמור היכא למימר בנוונא אחרינא ונבין מה שיש לדקדק בו דלמה כפל את דבריו במלות שונות הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע דהיינו הך ובחדא מיסגי ונקדים מאי דפרכי רבני המפרשים ז״ל ממתני׳ דמס׳ אבות דתנן תשובה ומ״ש בתרים בפני הפורענות על ההיא ברייתא דמתניא בפ״ח דיומא דד׳ חלוקי כפרה והרבה תירוצים נאמרו בזה והרב קול יעקב ז״ל דף כ״ט הביא מן התירוצים גם ה״ה גאון עוזינו כר״ו בס׳ דברים אחרים דרוש ז׳ גם הרב ימים אחרים דס״ר האריכו בזה עיי״ש ומכלל התי׳ שנאמרו דמתני׳ איירי בתשובה דרבים דנפישי זכוותייהו בתשו׳ לחוד סגי וברייתא דד׳ חלוקי כפרה בתשובה דיחיד מתניא ועוד תירצו דאם אחרי שובו מזכה הרבים ורבים משיב מעון בתשובה לחוד סגי · ועוד כתב הרב קול יעקב שם וז״ל וא״כ משמע מדברי ר׳ יונה ז״ל דאיכא ב׳ סוגי ב״ת א׳ שעושה תשו׳ וסובר שכבר נמחל חטאו ולא יעלה לבו עוד להרהר על אותו עון לזה צריך ייסורין או מיתה ובהא מיירי הברייתא ויש סוג אחר שתמיד מתפחד ומתחסד עם קונו ומחזק עצמו בתשו׳ ולעשות חבילות של מצות בהא ודאי תשובה לחודה מהני ובהא מיירי מתני׳ ודויקא תשו׳ ומע״ט כלומר תשו׳ שיש עמה מע״ט עכ״ל ובנא״ה רחצו הזכו ע״י תשובתכם כדי שתטהרו מכל חטאתיכם ולא תימא דכל אחד ישוב לעצמו אלא הסירו רוע מעלליכם בשותפות תשובה דרבים יחד ועוד זאת חדלו הרע דתיבת חדלו היכא למדרשה פועל יוצא להחרים דלאחר שתשובו אתם לעצמכם אף גם זאת תזכו את הרבים להשיבם מעון וחדלו מהם הרע ועוד זאת שלא יעלה על דעתיכם דבתשו׳ בבר הושלם העון ולא תזכרו עוד ממנו אלא למדו היטב אחר התשו׳ דרשו משפט להיות נמשך מכל זה מע״ט עם התשובה וע״י

כל

כל התנאים הללו בתשובה לחוד סגי ומסגי ולא תפחדו מן היסורין כי התשובה הלזו היא כתריס בפני הפורענות :

ובז"ין קרא דדהע"ה רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ה' אתה ידעת וא"ל היכי קאמר זבח ומנחה לא חפצת עולה וחטאה לא שאלת והרי ספר התורה הזה מלא מזה זאת התורה לעולה למנחה לחטאת ועוד קשה מה הלשון אומרת אז אמרתי ותו מאי צדק זה דקאמר בשרתי צדק בקהל רב ועפ"ה יע"ן ונקדים עוד מה שתירצו גם כן אההיא רומייא דברייתא דיומא איירי בשב מיראה הזדונות נעשות לו כשגגות ועל כן צריך ייסורין ומיתה למרק החטא ולהיות נקי ובר אפי' משוגג ומתני' מיירי בשב מאהבה דויקא כנוי דקתני תשו' ומע"ט דהיינו מאהבה דע"י תשובתו זאת מעלה עליו הכתוב כאלו עשה מע"ט הזדונות נעשות לו כזכיות ומשו"ה בתשו' לחוד סגי ומסגי עוד נקדים מ"ש רבני המפרשים דקב"ה מחיל ליה לחוטא ואע"ג דהוא מלך הכבוד וקי"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שאני קב"ה דמלכותא דיליה היא ולא נאמר דין זה דאין כ"מ אלא דווקא במלך ב"ו דלאו דיליה היא ואין בידו למחול משא"כ במלך הכבוד ית"ש עוד נקדים מ"ש חכמי המוסר דע"י עסק התורה יכופר עון כי אש אוכלה היא אש דת למו ומבערת כל העונות וכמ"ש בגזרת בית עלי ונודע כי הקרבן חטאת ואשם אינו מכפר למזיד שאין קרב למזיד אלא לשוגג דווקא :

ובנא"ה דדהע"ה מודה ומשבח לאלה שמיא אשר הפליא חסדו עם בית ישראל רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אשר לא עשה כן לכל גוי דמפלאות תמים דעים מקבל החוטא בתשו' ולא עוד אלא מחשבותיך שאתה חושב ומצפה מתי החוטא יחזור בו כדי שימחול לו וכ"ת ומאי מהניא והלא מלך שמחל על כבודו אכ"מ לז"א אין ערוך אליך שאין לערוך ולדמות מלכות דידך למלכות ב"ו כי המלכות שלך היא ושפיר מצי מחיל וחסדך אתנו אגידה ואדברה עצמו מספר על אחת כמה וכמה הוא מלך מוחל וסולח זבח ומנחה לא חפצת לעון המזיד אשר נוהלנו לפשוע נגדך עולה וחטאה לא שאלת שנביא לפניך לכפר לנו על עונותינו אז אמרתי במה יתרצה עבד אל אדוניו לכפר לו את פשעיו אין לי מעתה אלא עסק התורה וז"ש הנה באתי במגלת ספר וכמ"ש המתרגם בדין אמרית הא עאלית לחיי עלמא בר אעסוק במגלת ספרא אורייתא דאיכתיב אמטולתי דע"י עסק התורה עם התשובה אתה מוחל ואני בא לחיי עלמא וכ"ת והא לא סגי בתשו' לחוד ובעי ייסורין או מיתה כמ"ש ר' ישמעאל בד' חלוקי כפרה לז"א הא ליתא דתשובתי מאהבה היא דהא לעשות רצונך אלהי חפצתי בעבור העובד מאהבה דבל ישעו וחפצו לעשות רצון מלך משא"כ השב מיראה וכל השב מאהבה בתשובה לחוד מספיק לו ואינו מצטרך יסורין ועוד זאת בשרתי צדק בקהל רב שהוכחתי לרבים הנה שפתי לא אכלא מהשיב רבים מעון ה' אתה ידעת וכל כי האי גדולה תשובה דע"י נמחל העון מכל וכל :

גם כזה נכון קרא דהושע שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו די"ל למה פתח בלשון יחיד וסיים בלשון רבים שובה ישראל והדר קאמר קחו עמכם וכולי ועוד מאי האי דקאמר כל תשא עון ומאי טוב זה דקח טוב ולפי האמור יבואר היטב ונקדים עוד מאי דכתב נמי הרב קול יעקב שם לתרץ רומייא דמתני' עם הברייתא משמא דנפשיה דמתני' מיירי במי ששב מכל עביר' שבידו ועשה תשובה כללית ע"כ עונותיו תשו' מעלייא כי האי מגנא ומצלא בלי יסורין או מיתה אבל בששב מאותה עבירה דכרת וכיוצא ולא שב משאר עונות וחטאים בהא ודאי תשו' לחודה לא מהני וצריך ייסורין או מיתה ובהא מיירי הברייתא עכ"ל ונבא אל הבא"ר דקאמר נביא לישראל שובה ישראל בתשובה שלימה לפני יוצרך ואז ע"י התשובה לחודה תחזור למדרגתך הא' עד ה' אלהיך שתכנס לפני ולפנים כאשר היית טרם חטאך כי אתה כשלת בסיבת עונך ושנית לומר דלא מהניא לי התשו' לחודה שהרי איכא כמ"ש ריש"מ עבירות דלא סגי בלא יסורין ויש מהם דאי אפשר בלא מיתה וא"כ מאי אהניא לי התשו' כי על כן אנכי מצוך היום שובה ישראל בתשו' גרידא די לך דאיכא כמה חילוקים בדבר בההיא דרבי ישמעאל דבכל חד מנייהו מצית למפטר בפסק בתשו' גרידא זה ילא דהשובה קחו עמכם דברי וידוי ושובו אל ה' ברבים ולא כל אחד לבדו דברבים דנפישי זכותייהו בתשובה לחוד סגי ולכן אמרו אליו כל ר"ל לשון כללות דמאחר דתשובתנו היא עם כל בכללות ולא כל יחיד לבדו ביחידות אלא בכללות משו"ה תשא עון מכל וכל בכח התשו' ועוד י"ל ע"פ תירו' הרב קול יעקב דכשחוזר על כל עונותיו בתשו' סגי וזהו שאמר אמרו אליו ר"ל דאיכא טעמא אחרינא לבדי שתחשב תשובתו לחוד ע"י שתאמרו אליו בתשובתכם ווידוייכם כל מין עון תשא שאין אנחנו מבקשים על עון פרטי דווקא אלא כל מין עון שבידינו תשא ותו טעמ' אחרינא וקח טוב דהיינו זדונותינו הנהפכים לזכיות לנו כי טובות הנה והיינו ע"י תשו' מאהבה וכל שהיא מאהבה בתשו' לחוד סגי ועוד ונשלמה פרים במקום פרים שפתינו מה שאנחנו מוכיחים בפינו לאחרים ומחזירים אותם למוטב וא"כ כל אלין טעמי נצבו כמו נד להיות תשובתנו לחוד מגנא ומצלא כתריס בפני הפורענות :

וזהו רמ"ז הרומ"ז דהע"ה במזמור נ"ה אני אל אלהים אקרא וה' יושיעני ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי דקאמר אני אל אלהים אקרא לקבלני בתשובה ותספיק לי ולא אצטרך ליסורין ומיתה וה' יושיעני לשמוע אל הרנה ובקשתי זאת שהרי לא בפעם אחת אני מתודה ושב ולא אשנה לו ולא יזכרו ולא יפקדו עוד על לבי עד שיצטרך לי יסורין ומיתה למרק עונותי כי חטאתי נגדי ומתפחד ממנו ומבקש רחמים ומטיב דרכי וכל כי האי בתשובה לחוד סגי כמ"ש ר' יונה וז"ש תדע לך למה ה' יושיעני לכפר ע"כ פשעי כי ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה לשאול מחילה ולבקש סליחה ולא נשכחו ממני ומשו"ה וישמע קולי וקבל אותי בתשו' ופדה בשלום נפשי מקרב לי מאויבי נפשי המצירים ונלחמים עלי לאמר לא די לך בתשובה ואכתי איבעי לך יסורין ומיתה למרק עונותיך ועוד טעמא אחרינא כי ברבים היו עמדי בתשובתי רבים היו אתי ותשובת רבים מגנייא ומצלא מיסורין

ומיתה

ומיתה ועוד יעוי"ן ברמ"ז עמדי הטפלים לי כי אני הוא העיקר שחזרתי בי והשבתי עמדי הרבים וכל המזכה את הרבים ורבים השיב מעון תשובתו מעלייא למען הציל אותו מכל מיני יסורין ומיתה ושב ורפא לו :

ובקרא דהושע שובה ישראל וכו' י"ל בנוסחא אחריתי בהקדים מ"ש ה"ה מופת הדור מוהרח"א נר"ו בס' דברים אחדים דף פ"ז וז"ל שחקרו הא' דבאמירת וידוי איך יתוקן מה שפגם במעשה והרי ר"י ור"ל בקידושין דנ"ט נחלקו אי אתי דיבור ומבטל דיבור אבל לכ"ע לא אתי דיבור ומבטל מעשה וא"כ דיבור של הוידוי היכי מהני לבטל מעשים אשר לא יעשו אשר פעל ועשה החוטא וניחא להו דב"ת נעשה בריה חדשה כמשז"ל ואין לך מעשה גדול מזה עכ"ל ובדרך אגב אפשר לומ' דלזה נתכוונו רז"ל בויקרא רבה פ' אמור תכתב זאת לדור אחרון מכאן שהקב"ה מקבל את השבים ועם נברא יהלל יה שהקב"ה בורא אותם בריה חדשה ע"כ וצריכין אנו למודע"י למה אשמועי' הכא שבורא אותם בריה חדשה ומאי נפקא מנה בזה ולפ"ד רבותינו הנז מבואר מאליו תכתב זאת לדור אחרון שהקב"ה מקבל את השבים וא"ת והיכי אתי דיבור של הוידוי ומבטל מעשיו הראשונים והא לכ"ע לא אתי דיבור ומבטל מעשה לזה קי' ועם נברא יהלל יה שעושה אותם בריה חדשה והו"ל מעשה ואתי מעשה ומבטל מעשה האמנם בעיקר החקירה הנז' לדידי הדיוט חזי לי דאין כאן קושייא דהב"ת צריך לשנות מעשיו ממעשה הרע למעשה הטוב וכמו שדרז"ל ע"פ כי בתחבולות תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות וכמ"ש ר' יונה ושפיר הוי שינוי מעשה ואתי מעשה ומבטל מעשה ובזה יתבאר קראין קחו עמכם דברים דברי וידוי ושובו אל ה' אמרו אליו כל עון בכללותו תשא נושא עון וא"ת והרי קי"ל לא אתי דיבור ומבטל מעשה ואיך עתה ע"י דיבור של הוידוי מבטל מעשה הראשונים לז"א וקח טוב מעשינו הטובים ששנינו מרעה אל טובה והו"ל מעשה ממש ולכ"ע אתי מעשה ומבטל מעשה ולכן ונשלמה פרים שפתינו טוב להודות לה' :

מעתה הדרי בי למאמר פתוח בריש אמו"ר כי הנה התוס' כתבו וז"ל ונחתם לאלתר לחיים מדקא חשיב בינוניים משמע דצ"ג קרי למי שזכיותיו מרובין ור"ג קרי למי שעונותיו מרובין ופעמים הצדיקים נחתמים למיתה ורשעים לחיים דכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו דאמרי' בסוף פ"ק דקדושין מי שזכיותיו מרובין מעונותיו דומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שייר ממנה אפי' אות א' ומי שעונותיו מרובין דומה כמי שקיים כל התורה כולה ולא חיסר אות א' וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העוה"ב עכ"ל ורבני האחרונים ז"ל היו תמהי"ם ע"ד התוס' הללו דא"כ מה ענייננו בכל שנה ושנה דחיי העוה"ב זה תלוי לאחר המיתה ואינו שייך לכל ר"ה ונאמרו על זה תירוצים הרבה כאשר האריך מהרש"ל ז"ל בס' המעלות לשלמה דרוש א' יע"ש ולפי קע"ד אפשר ליישב על פי מאי דאיתמר התם בר"ה סמוך למאמר זה תניא בש"א ג' כיתות הן ליום הדין א' ש"ל גמורים וא' של ר"ג וא' של בינוניים צ"ג נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם ר"ג נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם שנאמר ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם בינוניים יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין

ופירש"י ז"ל ליום הדין כשיחיו המתים · ר"ג רובן עונות בינוניים מחצה על מחצה ע"כ וא"כ מצינן למימר כי אלהינו מרחם ית"ש לטובתם של ישראל עשה ה' ככה חפץ למען צדקו דאלו היה מניח כל החשבון לאחר המיתה ובעת התחיה מי שנמצא רובו זכאי יזכה לחיי הע"הב ומי שרובו עונות נטרד ואפשר שימצא הרבה שרובן עונות ועל כן בחכמה עשה לשקול העונות והזכיות מידי שנה בשנה ביום ר"ה ואם ימצא האדם רובו זכיות אזי נכתב בס' הזכרונות לחיי העוה"ב ואף אם לאחר שנה או שנים הרבה ירבה לחטוא וסיגל עבירות הרבה שאף אם ישקלו אותם עם זכיות של שנה א' יכריעו לכף חובה מ"מ מאחר שכבר זכה בשנה א' בס' הזכרונות לחיי עוה"ב אינו נאבד ממנו ועל העבירות ודאי שנפרעין ממנו אלא שסוף סוף זכה לחיי העוה"ב ע"י שנה א' וכ"ש אם יהיה שנים הרבה רובו זכאי ואילו הניח כל החשבון לאחר המיתה היה נמצא רובו עונות ולא היה זוכה לחיי העוה"ב כי על כן בחכמה נפלאה עשה האלהים ה' חפץ למען צדקו :

קול דברים דרוש ו'

גרסינן בפ"ק דר"ה א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו :

גדולה תשובה רמה ונשגבה יכולה היא שתגן מגנא ומצלא · כתריס בפני הפורענות ורו"הק אומרת חומה אין לי רפואות תעלה · אף כי אמר אלהים עונשיה דההוא גברא נידון ביסורין או כי ימות ורבצה בו כל האלה · ונזרה עומדת לעומתו ונכתב בספר ונחתם בטבעת המלך תוכחת מגולה · כאשר יקום איש ועמד על כנו ניקים וניתי"ב תיובת"א דר"ב שהקים עולה · הפיך מיפך אפוכי מטרתא אל פני הגזרה מקרע תקרעוניה איהו מפרק לה · כאשר כא הדבר מבואר במאמר המובא בפתח עינים דאשמועינן רבותא דו"וח דמקרעת גז"ד ש"א וכש"ס אמרו על מימרא זו א"ל רב פפא לאביי ודילמא לפני גז"ד א"ל ורפא לו כתי' איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גז"ד מתיבי השב בנתים מוחלין לו לא שב בנתים אפי' הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו ל"ק הא ביחיד הא בצבור וכו' ת"ש יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים וכו' ויצעקו אל ה' וכו' עשה להם באכין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גז"ד נענין צעקו לאחר גז"ד אין נענין הני כמי ביחידים רמו ת"ש שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל כתי' בתורתכם אשר לא ישא פנים וכתי' ישא ה' פניו אליך נטפל לה ר' יוסי הכהן א"ל אמשול לך משל למה"ד לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו בא לפייס את המלך וא"ל עלבוני מחול לך לך ופייס את חבירך ה"נ כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבא"לח עד שבא ר"עקי ולימד כאן קודם גז"ד ביחיד :

ובקנין אגב אפשר להסמיך בפלוגתא זו דר"י הכהן ור"עק"י מתני' דתנן בפ' בתרא דיומא עבירות שבין אדם למקום יו"הכ מכפר עבירות שבא"לח אין יו"הכ מכפר עד שירצה את חבירו את זו

דרש ראב"ע מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבא"למ יוה"כ מכפר עבירות שבא"לח אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו וכבר מוה"ר המוסמך הרי"ף ז"ל קשיתיה טובא דמאי חדית לן ראב"ע והא לאתויי ראיה בקיצור הול"ל אמר ראב"ע מנין דכתי' מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו והנה בשבועות די"ג נחלקו רבי ורבנן דתניא רבי או' ע"כ עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יוה"כ מכפר חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברית בבשר שאם עשה תשובה יוה"כ מכפר וא"ל אין יוה"כ מכפר ורבנן פליגי עליה וס"ל ע"כ עבירות שבתורה אם עשה תשו' יוה"כ מכפר וא"ל אין יוה"כ מכפר ואפשר לומר בדרך דרש דרבי ס"ל כר"י הכהן דבעבי' שבא"למ ישא ה' פניו אליך דנושא להם פנים ומכפר להם בסגולת יוה"כ לבד ואפי' לא עשה תשובה אך בעבירות שבא"לח אפי' רבי מודה שאין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו דבהא כ"ע מודו וליכא מאן דפליג ורבנן ס"ל כר"עקי דלא שני ביוה"כ לחוד בלא תשובה וקרא דישא ה' פניו אליך קודם גז"ד דאם שב טרם גז"ד נמחל לו העון וזה לישראל בלבד ולא עשה כן לכל גוי דלא מתקבלי בתשו' אלא דווקא לישראל נושא פנים ומקבלם בתשו' אבל בלא תשובה לא אפי' עבר יוה"כ ולאחר גז"ד הנגזר ביוה"כ אינו נמחל אפי' בתשו' כי לא ישא פנים ובזה נבא למתני' דיומא דת"ק ס"ל כר"י הכהן וכרבי ומשו"ה קתני עבירות שבא"למ יוה"כ מכפר סתם בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה דקרא כתיב ישא ה' פניו אליך דנושא להם פנים למחול להם בסגולת יוה"כ אבל עבירות שבא"לח אשר לא פנים ואין יוה"כ מכפר עד שיפייס את חבירו וראב"ע ס"ל כר"עקי וכרבנן דרבי דיוה"כ בלא תשובה אינו מכפר וקרא דישא ה' פניו אליך שנושא להם פנים קודם גז"ד ודווקא בתשו' וזהו דדייק מקרא דכי ביום הזה יכפר עליכם דהיינו דווקא אם מכל חטאתיכם אפי' בעבירות שבינכם למקום לפני ה' תטהרו שתחזרו בתשו' ואז מכפר עליכם ביום הזה טרם באת הגז"ד אבל לאחר גז"ד אפילו ע"י תשו' לא מהני אשר לא ישא פנים וזהו דקתני את זו דרש ראב"ע דדייק לה מדכתיב מכל חטאתיכם אפי' בעבי' שבא"למ בעינן תטהרו ולכן עבירות שבא"למ יוה"כ מכפר עם התשו' אבל עבירות שבא"לח אפי' שב בתשו' אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו:

נהדר לדברי הש"ס דר"ה דקאמר תו וגז"ד דיחיד תנאי היא דתניא היה רמ"א ב' שעלו למטה וחולין שוה וכן ב' שעלו לגרדום לידון ודינם שוה זה ירד וזה לא ירד זה ניצול וזה לא ניצול מפני מה זה ירד וזה לא ירד זה ניצול וזה לא ניצול זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה זה התפלל תפלה שלימה נענה וזה לא התפלל תפלה שלימה לא נענה ר' אלעזר אומר כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד ר' יצחק אמר יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד עוד אמרו שם א"ר שמואל בר אוניא משמיה דרב מנין לגז"ד של צבור אע"ג שנחתם נקרע שנאמר מי כה' אלהינו בכל קראינו אליו והכתיב דרשו ה' בהמצאו התם ביחיד הכא בצבור ביחיד אימת אמר רבה בר אבוה אלו י' ימים שבין ר"ה ליוה"כ ע"כ בש"ס וראיתי להרב התנא ז"ל בפרשת דברים דרוש י"ג שכתב וז"ל וא"ל דא"כ ר"יצ דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם בין לאחר גז"ד מה יענה בפסוק זה דכתי' דרשו ה' בהמצאו דמוכח מניה שיש זמן שאינו עונה והיינו ודאי לאחר גז"ד ועוד הביא מ"ש הרמב"ם בפ"ב מה' תשובה וז"ל אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בי' ימים שבין ר"ה ויוה"כ היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו בד"א ביחיד אבל בצבור כל זמן שעושין תשו' וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר כה' אלהינו בכל קראינו אליו ע"כ וכתב הרב ז"ל והנה תחלת דברי הר"מ שכתב אע"פ שהתשו' וכו' הם דברי ר"יצ דאית ליה דאפי' גז"ד דיחיד נקרע ואפי"ה כתב שיש חילוק בין יחיד לצבור ולפי פשטן של דברים לא מצינו חילוק בין יחיד לצבור אלא למ"ד דגז"ד דיחיד אינו נקרע אבל למ"ד דאף גז"ד דיחיד נקרע לא מצינו חילוק בין יחיד לצבור והנראה אצלי כדעת הר"מ דס"ל דלמ"ד דגז"ד דיחיד אינו נקרע לדידיה ודאי אינו מועיל שום דבר לאחר גז"ד ומיהו ביומ"ת אפי' לאחר גז"ד נקרע והיינו דאמרינן ביחיד אימת בלו' דיש זמן דיחיד יש לו דין צבור ומדלא אמרו דדרשו ה' בהמצאו מיירי קודם גז"ד משמע דס"ל דפשטיה דקרא מיירי דבזמן שהוא נמצא לעולם עונה וליכא למימר דליכא גז"ד כי אם ביוה"כ שהרי כתב הרמב"ם בפ"ג דאיכא גז"ד בר"ה לרשעים גמורים אלא ודאי דבימים הללו אף דאיכא גז"ד נקרע והיינו דאמרי' השב בנתים מוחלין לו והיא מילתא פסיקתא בין דאיכא גז"ד בין דליכא גז"ד ולמ"ד דאף גז"ד דיחיד נקרע לעולם מ"מ מודה שיש חילוק בין יחיד לצבור וגם יש חילוק בין יומ"ת לשאר הימים והיינו דביומ"ת אף דאיכא גז"ד והוא יחיד התשובה יפה ביותר ומתקבלת מיד אבל בשאר הימים אינה כ"כ יפה והצבור יש להם כל הימים דין יומ"ת ומה שהכריחו לומר זה הוא מהכרח הפסוקים הם המדברים דרשו ה' בהמצאו וכתי' בכל קראינו אליו וכו' עכ"ל המובן מדברי קדשו דבאופן אחר כהר"ש ויישב למאי דפריך מתחלה דר"יצ מה יענה ברומייא דקראי וגם ללשון הרמב"ם דר"יצ יודה דביחיד יש חילוק בין יומ"ת דהתשו' יפה ביותר ומיד מקובלת לשאר ימי שנה דאינה מעולה כ"כ ובזה יעלו על נכון ב' כתובים הבאין כאחד ודברי הרמב"ם ואנכי תולעת ולא איש נושק עפר כפות רגליו לא ידעתי איך נחה דעת עליון ביישוב זה ועיין רואה דאכתי קשיא לר"יצ מקרא דדרשו ה' בהמצאו דהא מוכח דלר"יצ אע"ג דתשו' היחיד בימות השנה אינה מעולה כיומ"ת מ"מ מהניא ליה לקרוע גז"ד וכן כתב הרב בהדיא שכתב ע"ד הרמב"ם תחלת דבריו הם דברי ר"יצ דאית ליה דאפילו גז"ד דיחיד נקרע וגם מדברי התוס' לעי' בר"ה אקלירי ואמריעי אהא דאמרו שם כמאן מצלינן האידנא אקלירי ואמריעי כמאן כר' יוסי ואבע"א כרבנן וכר"יצ כתבו שם וא"ת לרבנן מי לא מצלינן רפאינו וכו' והאומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלי' אלא לר' יוסי אבל שיתרפא מצלינן אליבא דכ"ע דמתי יחלו נגזר מתי יתרפאו לא נגזר ואמרינן בנדרים אהך דר"י קלירי ממש מריעי רבנן והשתא מצלינן אקלירי שיתרפאו אמריעי היינו רבנן שלא יחלו ע"כ וא"כ לתי' דאבע"א דכרבנן וכר"יצ ומצלינן אמריעי שלא יחלו דאף שנגזר עליהם שיחלו יפה צעקה לעולם מוכח מזה דלר"יצ גם ביחיד בכל ימי שנה התשו' מקרעת גז"ד וכפי' כתבו כן התוספות בנדה דף ע' ויבא לשונם לקמן וא"כ מאי אהני לן רב ז"ל בתירוצו דבשלמא אמירת הנביא לישראל קראוהו בהיותו קרוב ניחא דר"ל ביומ"ת שהתשובה יפה היא ביותר ומקובלת היא מיד והיינו בהיותו קרוב משא"כ שאר ימות השנה

אבל

הכל אומרו דרשו ה' בהמצאו קשה דמשמע דיש עתים שמצוי לקבל התשובה ויש פעמים אינו עונה כביכול לקבל התשובה ולקרוע הגז"ד ולר"י זה אינו דיפה הצעקה לעולם שאע"פ שאינה יפה כיוה"כ מ"מ מצוי הוא לקרוע גז"ד ולא הו"ל לנביא לומר בלשון הזה דבהמצאו ותו אכתי קשה לר"י מההיא דיורדי הים דעשה להם סימניות דצדידיה סימנים הללו למה דלא מצי לתרץ כמ"ש בברייתא לומר לך צעקו קודם גז"ד נענין לאחר גז"ד אין נענין דהנס דאין יפה כ"כ מ"מ אמאי לא תיהני להו הצעקה להציל ממות נפשם בעת צרה לקרוע גז"ד והרב ז"ל לא קרא ערער על ר"י מברייתא זו ועוד צריכין אנו למודע"י על פי פירושו בהרמב"ם דיפוי זה שכתב הרמב"ם מהו דיפה ביותר ביוה"כ משאר ימי שנה דבשלמא מקובלת היא מיד פשוט הוא דבשאר ימות השנה צריך להאריך יותר בוידויו ותחנוניו כדי שתקובל תשובתו משא"כ ביוה"כ דמיד שמתנחם ומתחרט ומתודה מקובלת תשובתו אבל היפוי יפה מרצה הן לא זה מה הוא מאחר דסוף סוף מקרעת גז"ד ואם ר"ל שאינו נמחק העון מכל וכל כדון לא אשכחן כדין שחילקו בש"ס מענין זה דבתשו' דיוה"כ נמחל העון במות שהוא ואין זכר למו ובשאר ימי שנה רישומו ניכר ועוד זאת מלשון מרן ז"ל בכ"מ לא משמע דהרמב"ם בר"י פסק דעל לשון הרמב"ם הורה גבר מימרת רב שמואל ב"ה משמיה דרב ולא זכר שר לדברי ר"י וכל כי האי הו"ל להעלותו על דל שפתיו:

ולולי דמסתפינא היה אפשר לפקע"ד לומר דהרמב"ם לא עלתה על דעתו דעת קדוש לפסוק כר"י אלא כר' אלעזר ובברייתא דהשב בינתים וכו' דביחיד לא מקרע גז"ד כי אם ביוה"כ ומ"ש אע"פ שהתשו' והצעקה יפה לעולם לאו לאחר גז"ד מיירי אלא כפשטיה בקודם גז"ד דהא קודם גז"ד כ"ע מודו דיפה התשו' לעולם ועלה קאמר ביוה"כ היא יפה ביותר דיפוי דידה דהז מקרעת גז"ד ש"א אע"פ שנגזר עליו רעה בר"ה משא"כ בשאר ימות שנה והיינו ביחיד אבל בצבור בכל עת נענין ונקרע גז"ד ולמאי דפריך הרב התנא אדר"י דמה יענו שפתי צדיק בקרא דדרשו ה' בהמצאו אפשר לומר דר"י דריש ליה על דרך מ"ש רז"ל והובא בילקוט תהלים י"ז ע"פ שמעה ה' צדק אמר הקב"ה לישראל בני עד ששערי תשובה פתוחים עשו תשובה שאני נוטל שוחד בעוה"ז אבל משאני יושב בדין לעוה"ב איני נוטל שוחד שנאמר לא ישא פני כל כופר ועוד"ה דריש ר"י בקרא דרשו ה' בהמצאו בהיותכם בחיים בעוה"ז דמצוי לכם לקבל תשובתכם קראוהו בהיותו קרוב לכל קוראיו ומקבל שוחד משא"כ לאחר מיתה דאינו מצוי אז לקבל תשו' כדכתי' לא ישא פני כל כופר ומאי דפרכינן בעניותין אדר"י מההיא דיורדי הים באניות אפשר לומר דדריש לה על דרך מ"ש ר"ת בב' שצלו למטה זה ניצול וזה לא ניצול זה התפלל תפלה שלימה וזה לא התפלל תפלה שלימה ולהכי עשה סימנים לומר לך שאם התפללו תפלה שלימה נענין ואם לא התפללו תפלה שלימה אין נענין:

ובצפייתי צפיתי לה"ה מוהרש"ל ז"ל בס' המעלו' לשלמה דרוש א' לר"ה דפריך על תחלת לשון הרב התנא שהעתקתי לעיל והוא ממאי דקשיתיה בתחלת דרושו אמימרא דר' כרוספדאי משמיה דר"יוח ג' ספרים נפתחין בר"ה של צ"ג נחתמים לאלתר לחיים של ר"ג נחתמין לאלתר למיתה בינונים תלויים ועומדים מר"ה עד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה דהא דר"יוח דלא כמאן דהא פליגי תנאי בגז"ד ש"א וחתימתו בהאי דתנן בד' פרקים בשנה העולם נידון דר"י סבר אדם נדון בכל יום ור' נתן סבר בכל שעה ור"מ ור"י ותנא דמתני' סברי אדם נדון בר"ה וגז"ד שלו נחתם ביוה"כ א"כ הא דר"יוח דלא כמאן מתניה דתנא דמתני' ור"מ ור"י צדיק ורשע לא קאמרי אלא סתמא קתני כל אדם במשמע ושקיל וטרי בארוכה ושוב העלה דשני פעמים מכתבן מילייהו דבני אינשא חד בס' הזכרונות ועליה קאמר ר"יוח צ"ג ור"ג נכתבין ונחתמין לאלתר בר"ה וזאת שנית נכתבין ונחתמין בפסק דין והן הם הפתקין שהביא בזוהר שנמסרים ביד השלוחים וע"ז הוא דקאמרי הני תנאי גז"ד נחתם ביוה"כ ושוב הביא לשון הרב התנא וכתב עליו וזה הפך דבריהו דמשמע דס"ל דמ"ש הרמב"ם דצ"ג ור"ג נחתמין בר"ה והיינו מילתא דר"יוח הוא הוא הגז"ד שדיברו בו חכמים ואמרו עליו שאינו נקרע ליחיד אלא ביוה"כ בצבור שנקרע לשב בנתים ולפי דרכו לא ידענא מה יענה ביום שידובר בו הקושיא שהקשינו דלא אשכחנא לה פתרי אלא כמ"ש לחלק בין גז"ד לחתימה שהזכיר ר"יוח עכ"ל ואפשר לע"ד לומר דהרב התנא מתרץ לקושיא זו במ"ש הרב מהרש"ל עצמו סמוך לזה דהא דקתני תנאי גז"ד ש"א וסברי מרנן ר"מ ור"י ותנא דמתני' דנדון בר"ה וגז"ד ביוה"כ היינו באדם בינוני אבל צ"ג ור"ג אין הכי נמי מודים דנחתם גז"ד בר"ה ועי"ל אפי' נימא דמתרץ לה כמו שתירץ איהו ז"ל אכתי לא קשיא דסוף סוף היחיד כי חזר בתשובה ביוה"כ נקרע הגז"ד שנכתב עליו בס' הזכרונות בר"ה ואע"ג שהפתקין לא נחתמו מ"מ שייך לומר עליו שנקרע גז"ד שנחתם בר"ה דהא ודאי כאשר ישוב צריך שיתקרע והראיה לזה בגז"ד של צבור דלא אשכחן בזוהר דפתקין של צבור נמסרין לשלוחים אלא של כל יחיד ויחיד וא"כ כשאמרו גז"ד של צבור מתקרע היינו ודאי של ספר הזכרונות ועוד ראיה מברייתא של גשמים דאייתי הש"ס הרי שהיו ישר' ר"ג בר"ה ופסקו להם גשמים מועטים לסופה חזרו בהם להוסיף עליהם א"א שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ הצריכה להם ופריך הש"ס לטובה מיהא יקרע גז"ד ולוסיף עלייהו ומשני שאני התם דאפשר בהכי והרי אנן קי"ל ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח וחד מנייהו של גשמים א"כ מוכרח הא דקאמר גז"ד היינו דס' הזכרונו' א"כ ביחיד נמי בשחוזר בו ביוה"כ שייך לומר עליו שנקרע גז"ד שנכתב ונחתם בס' הזכרונות אע"פ שלא נחתם עדיין גז"ד דפתקא הנמסר לשליח:

ועפ"י מימרת ר"יוח הלזו ופי' הרב מוהרש"ל האמור אל ה' ויאר לנו מקרא שכתוב בקהלת סי' ג' אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם האיכא למידק מאי קא משמע לן שהע"ה את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים כי הוא אמר דברי חכמה ומי לא ידע בכל אלה ומי איכא ספיקא לית דין ולית דיין ח"ו ומהו כוונת אומרו כי עת לכל חפץ גם אומרו ועל כל המעשה שם מה היתה הכוונה והנה הרב עיר וקדיש מוהר"ח הכהן ז"ל הביאו ה"ה גאון עוזינו מוהרח"א נר"ו בנחל אשכול שפירש פסוק אחר בקהלת לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים ופי' בו עפ"י האמור דתיבת חפץ היא רמז לתשובה דנקראת חפץ וז"ש לכל זמן ליחיד שיש זמן קבוע

קבוע ביומ"ת ועת לזכור לכל חפץ לכל תשובה שיעשו בכל עת אלו דבריו ז"ל :

ובהדי אורחין אפשר לע"ד לומר בפסוק זה חוץ מן המערכה בהקדים ההיא ברייתא דר' חלוקי כפרה שהיה ר"י דורש עבר על עשה ועשה תשו' אינו זז משם עד שמוחלין לו עבר על ל"ת ועשה תשו' תשו' תולה ויוה"כ מכפר על כריתות ומיתות ומב"ד תשו' ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין ח"ה תשובה ויוה"כ ויסורין תולין ומיתה ממרקת וכבר כתבו רבני המפרשי' ז"ל דדווקא צריך תשובה עם כל חלוקא וחלוקא ובלא תשובה לא מהני אף דאיכא אחריני כגון ל"ת אף אם עבר יוה"כ אם לא עשה תשובה אין יוה"כ מכפר וכה"ג שאר חלוקות כי על כן אמר שלמה הע"ה לכל זמן דלא תימא כל הפיוא שוין שוו בשיעוריהן דבתשו' לחוד הספיק לו למרק עונותיו לז"א לכל עון ולכל חטאת יש זמן נועד לכפרת פשעיו דאיכא בתשו' גרידא ואיכא ביוה"כ ואיכא ביסורין ואיכא במיתה ועת לכל הא דאמינא לך עת לכל מין חטאת ועון עד שימרק עונותיו חפץ צריך שיהיה עמה חפץ היא התשובה עם כל חלוקא וחלוקא דבלא תשובה לא מהני אך אם יהיה עמהם חפץ אז נמחל לו בהיותו עדיין תחת השמים טרם ישע ופנה למעלה לאותו עולם דאפי' עון ח"ה בשעת מיתתו תכף מתכפר לו דמיתה עם התשובה ממרקת גם בסי' ח' רמז את זה כי לכל חפץ יש עת ומשפט כי רעת האדם רבה עליו דקאמר כי לכל חפץ לכל מיני תשובה יש עת ומשפט דלא תימא דכל מיני עונות מתכפרים בתשובה לחוד אלא יש לכל תשובה עת ומשפט דאיכא ביוה"כ ואיכא ביסורין ואיכא מיתה כי רעת האדם רבה עליו דיש עבירות מרובות שונות אלו מאלו דיש ל"ת ויש כריתות ומב"ד ויש ח"ה ולכן גם תיקונו משונה זה מזה ולפי חומר הנושא עון כך צריך תיקונו ועוד י"ל בפסוק לכל זמן ועת לכל חפץ על פי מ"ש לעיל בדרוש ה' משם רבני המפרשים דהא דד' חלוקות דריש היינו בשב מיראה אבל השב מאהבה תשובה לחוד כתריס בפני הפורענות וז"ש לכל זמן ולכל עון ולכל חטאת יש זמן חלוק דיש בתשו' ויש יוה"כ יסורין מיתה אך לפעמים בתשו' לחוד מספיק לכל וז"ש ועת אחד לכל מין עון דבתשובה לחוד מספיק לו כשהוא חפץ ר"ל כשתהיה תשובתו מחפץ ורצון מאהבתו את המקום כעבד המשמש את רבו מאהבה ולא מיראת העונש בעל כרחו אלא מחפץ ורצון ואהבה רבה דאז בתשו' לחוד נמחלו לו לגמרי :

שמעינן מדברי הרב דתיבת חפץ שם רמ"ז על התשובה ובזה נבין מקרא דאמרתי הכי בלבי על פי הצעה דלעיל כי אמר שלמה הע"ה ראה זה חדש אין לך בו אלא חידושו דאע"ג דרבנן אמרי אדם נדון בר"ה וגז"ד שלו נחתם ביוה"כ עכ"ז את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים מי שהוא צ"ג ור"ג מיום הראשון אשר מלך המשפט יושב על כסא דין וזהו ישפוט האלהים מתחלת היותו אלהים הוא עצמו כביכול דין על דרך אומרנו המלך המשפט שהוא עצמו משפט כמ"ש מרן בית יוסף הבא נמי מעת אשר הוכן כסא דין והוא ישפוט תבל מאז ישפוט צ"ג ור"ג ונכתבין ונחתמין בספר והנם דרבנן אמרי אדם נדון בר"ה וגז"ד נחתם ביוה"כ היינו לגז"ד דפתקין אבל בס' הזכרונות נכתב ונחתם מיום הראשון וא"ת ומאי שנא ימים הללו מכל שאר ימות השנה לז"א כי עת לכל חפץ כי ברוב רחמיו יוחד הימים הללו בימי שנה שיהיו עת לכל חפץ לכל מיני תשובה בין דיחיד בין דרבים ועל כל המעשה אשר יעשון בשמים ממעל בגז"ד דבני אדם שם באותו פרק מלוי להם לקבלם בתשובה ולקרוע גז"ד :

ובדרך אגב אני אביא הכתוב אלי על דברי התוס' דנדה דף ע' אהא דאיתא התם י"ב דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע ג' דברי אגדה כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב א' או' כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כאן באין עושין תשו' כתוב א' או' כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתוב א' או' ישא ה' פניו אליך כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד וכתבו התוס' בר"ה בעושין תשו' ותימה דבר"ה אמר גדולה תשו' שמקרעת גז"ד ש"א מתיבי השב בנתים וכו' ל"ק הא ביחיד הא בצבור אלמא ביחיד אין תשובה מקרעת גז"ד ש"א ובשמעתין משמע דמועלת תשובה אפילו ביחיד דומיא דהכי עלי ואפילו לאחר גז"ד וי"ל דסוגיא דשמעתין כר"יל דאמר יפה צעקה בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד עכ"ל וקשה הדבר לפקע"ד דא"כ היכי קא משני ר"יהו הך רומייא דלא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד והרי לר"יל אף לאחר גז"ד נושא פנים ועכ"ל דר"יל משני כדאמר קב"ה למלאכי השרת ולא אשא פנים לישראל דמחמירין על עצמן עד כזית ועד כביצה דבאו"ה לא ישא פנים ולישר' נושא כמ"ש התוס' עצמן בר"ה כאן קודם גז"ד או כדאמר ר"י הכהן כדבר האמור לעיל ואיך ר' יהושע זוכה שטרא לבי תרי ולעיקר קושייתם הוה מצי לתרוצי דהא דכתי' כי לא אחפוץ במות המת וכו' ואוקי ליה ר"יהו בעושין תשו' היינו בעושין תשובה כל אחד בזמנו דצבור בכל עת וביחיד ביומ"ת ומדברי התוס' בדיבור זה איכא למשמע דלא כהרב התנא שכתב דבתשו' היחיד ביומ"ת קורע גז"ד דאיכא גז"ד בר"ה והתוס' כתבו הכא מתיבי השב בנתים מוחלין לו לא שב בנתים פי' קודם גז"ד וכו' ל"ק הא ביחיד הא בצבור אלמא ביחיד אין תשובה מקרעת גז"ד ש"א וכו' ע"כ מוכח דס"ל דאין גז"ד כי אם ביוה"כ ואנכי בער ולא אדע מה יענו ביום שידובר בהם מההיא מימרא דר"כ משמיה דר"יוח דצ"ג ור"ג נכתבין ונחתמין בר"ה ואפשר דהתוס' סברי כמ"ש הרב י"מ תירוץ א' והביאו מוהרש"ל שם דהא דקאמר ר"יוח נכתבין ונחתמין לאלתר לאו לאלתר ממש אלא כמו על אתר דהכתיבה בר"ה והחתימה ביוה"כ וצ"ל דכל דלא נחתם הגז"ד אכתי לא מיקרי גז"ד דהכל הולך אחר החיתום :

ולפי סברא הלזו אפשר לע"ד לתרץ מאי דקשיתיה למ"ז ה"ה מהרמ"ג זלה"ה בספר קרבן חגיגה ר"מ בקרא דכתיב בפ' אמר אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא מק"ק יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם דמאי מיעט אך זה דכל אכין ורקין למעוטי ניכהו והוא ז"ל ישב שם בכמה פנים יע"ש ולפקע"ד יש לומר בדרך דרש עפ"י האמור דלעיל מניה כתיב בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מק"ק דבבר נודע מ"ש חכמי המוסר כי מה שנקרא בתורה יום תרועה ולא נקרא יום תקיעה הקודמת לה כי העיקר היא התרועה הנרמז בה התכלית כי היא ילולי יליל שצריך לילל על מעשיו ודמוע תדמע מבכי נהרות כי המשפט לאלהים הוא מלך יושב כסא דין וכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון ולזה סמיך ליה אך בעשור לחדש הז' הזה יום הכפורים דאע"ג דאמינא לך כי מיום הראשון לחדש זמן המשפט מ"מ היינו דווקא לזכירה

לזכירה ולכתיבה אבל עיקר החתימה והגז"ד הוא ביוה"כ ולהכי כתי' אך למעט דבר"ה ליכא חתימה וגז"ד כי אם כעשור לחדש הז' ויוה"כ דבו ביום נחתמין כל הגז"ד ועל כן אוכעי לנו להוסיף טהרה על טהרתכם שנטהרתם בר"ה ועניתם את נפשותיכם לשוב בתשובה מעלייא לטהר אתכם כי ביום הזה יכפר עליכם :

ובדרך רמז אפשר לפקע"ד לומר אי ניחא קמיה דקב"ה בשנקרים מ"ש הרב זלה"ה בפרי ע"ח שער ר"ה פ"ד יום ט' וז"ל והנה כל האוכל ביום זה שהוא ט' דומי תשו' מעע"ה כאלו התענה ט' וי' והענין כי יתבאר לקמן שביוה"כ נוטלת רחל הנ' עליונים מא"ו וכנגדם ה' ענויים וכו' כי עוה"כ אין בו לא אכילה ולא שתיה כי בו"א האור הבא אליו נקרא מזון ולחם ושמה יש אכילה אבל בעה"כ האור הבא אליה אינו אכילה וממנו נוטלת רחל ביוה"כ לכן אנו מתענים וכו' והע"פי כי היא העולה והיה ראוי שהכנסים יתענו ולא האכנסים מ"מ מאחר שהשפעתנו אינו אלא על ידה גם האכנסים חייבין זת"ד ונודע מ"ש בזוהר דנקרא יום הכפורים לשון רבים דבת קמה באימה גם נודע כי בכללות עולם האב' רחל נקראת בשם נפש ובזו"ן אך כעשור לחדש הז' הוא אך למעט והיינו כי יוה"כ הוא בת קמה באימה ולמעט שהוא אינו עולה כמוה ומקבל לוס זה ואפי"ה מק"ק יהיה לכם בכללות אחר אכנסים וה' נשים במשמע כי ועניתם את נפשותיכם בחינת נפש המתענגת והכתנו בני מלכים בני רחל אמנו וכל השפעתנו ע"י בוכה רמויא עלינו לענות נפשנו וע"פי דרשת רז"ל שדרשו בפ' אך ביום הא' תשביתו שאור אך חילק חלוי מותר וחלוי אסור אפשר למימר הכי גם בקיאין ע"פי מ"ש עוד הרב זלה"ה בשער יוה"כ כי בכל תפלה יש עליה לרחל עד תפלת המנחה ובמנחה ישראל ולאה אמה ועלו עד חזרת הנעילה אז ג' עולים לא"ד יעש"כ ונודע דזמן תפלת המוסף עד ז' שעות ומאז והלאה תפלת דמנחה וכבר זכרנו מ"ש הרב דבעלות כה' תפלות מקבלת ה"ג שהם בחינת לוס ומשו"ה קרא כתיב אך בעשור לחדש אך חלק חן דחלי היום הנה אליה העליות ואז יוה"כ דבת קמה באימה אבל בחלי היום האחרון אין העליות לה והנם דבחזרת הנעילה היא העולה מ"מ כיון שישראל עולה אין העליה נקראת ע"ש ועניתם את נפשותיכם לכפר עליכם ודוק וא"ש את"ש :

נחזור לתירוץ הרב י"מ הנז' דליכא חתימת גז"ד כי אם ביוה"כ אפשר שזה רמז ג"כ מקרא שכתוב בפ' אחרי מות והיתה לכם לחקת עולם בחדש הז' בי' לחדש תענו את נפשותיכם וכו' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם דאשמועינן קרא דאע"ג דמיום ר"ה היה המשפט כי בו יעמיד במשפט כל יצורי עולם עכ"ז היינו לזכירה ולכתיבה ולכן לא חייבה בו תורה להתענות אבל ביוה"כ חקת עולם כי' לחדש תענו את נפשותיכם ויהיב טעמא כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם כי עיקר הכפרה והחתימה של גז"ד בו ביום הוא ואפי' מי שנכתב בר"ה בספרי רשעים כי רובו עונות היה בר"ה והטיב דרכיו ביומ"ת והכריע עצמו לכף זכות נכתב ונחתם בספרן של צדיקים וזהו לטהר אתכם מכל חטאתיכם אפילו היה רובו עונות ומשו"ה צריכים לענות את נפשותיכם ותיובת"א דר"כ כדי לטהר אתכם מכל חטאתיכם :

ועוד ראיתי בדרך עובדי לה"ה מהרש"א ז"ל בס' הליכות אלי דף ע"ג שתי' למה שהקשה על התוס' בר"ה אקלירי ואמריעי שכתבו אבל שיתרפאו מגלינן אליבא דר"ע דהיכי מגלינן ליכא לר"ע שיתרפאו והא אפשר שנגזרה גזרה שימות וקי' דבוונת התפלה היא אם נגזר עליו רפואה גם בס' גופי הלכות תי' למאי דקשה על התוס' מהא דע"ז שמשביעין היסורין מתי יצאו ועי"ש אך בס' הליכות אלי סיים עלה וז"ל ובזה ניחא קושיא אחרת שמקשים דכיון דכתב ר"ת דשיתרפאו מגלינן לכ"ע א"כ היכי קאמר בגמ' כמאן מגלינן אקלירי ואמרי' כמאן כר"י ולא הול"ל אלא כמאן מגלינן אמריעי דהלא אקלירי מגלינן בכ"ע וכמ"ש ניחא דבקלירי גופייהו איכא פלוגתא דרבנן הוי פירושה דברכת רפאנו ר"ל רפאנו מהרה ולר"י שלא נמות ע"כ ואחרי נשיקת עפר כפות רגליו אכתי לא הונח לנו מהאי פירכא דמה יושיענו זה דאיכא פלוגתא בפי' רפאנו סוף סוף אכתי קשה מאי בעי הש"ס כמאן מגלינן אקלירי ואוקמה כר"י והלא כרבנן נמי שפיר מגלינן על אותו פי' דירפאנו מהרה ומה נתקן בזה ועוד סיים וז"ל וזה מה שהוצרכו התוספות להאריך ולכתוב והשתא מגלינן אקלירי שיתרפאו בלו' למעוטי שאין אנו מתפללי' שלא ימותו והא לא הויא אלא כר"י עכ"ל ואבכי חולעת ולא איש לא ידעתי שבול מילי דמר דהא אתייא שפיר כרבנן כיון דפי' שיתרפאו למעוטי שאין אנו מתפללים שלא ימותו ולא הול"ל אלא מגלינן אקלירי שיתרפאו ולא ימותו דהא לא אתייא אלא כר"י :

ולפי דברי התוס' הללו כיון שני כתובים הבאים באחד בירמיה סי' י"ז מקוה ישראל ה' כל עוזביך יבשו וסורי בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את ה' רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה וא"ל מה הלשון הזה אומרת וסורי בארץ יכתבו מה היא הכוונה בזה ואמאי קרי וכתיב דכתיבא יסורי בו"ד ועוד למה כפל רפאני ה' וארפא רפאני ה' והושיעני מספיק ומה היא הרפואה לחוד והישועה לחוד דפלגינהו לתרי בבי ועפי"ד התו' אתי שפיר ונודע מה שדרש ר"עקי מה מקוה מטהר את הטמאים כך הקב"ה מטהר את ישראל ולדרכנו יאמר מקוה ישראל ה' מה המקוה בכל עת מטהר את הטמאים כך ישראל בכל עת שמתפללים אליו מושיעו בעת צרה ומרפאהו כל עוזביך שאינם רוצים לשוב אליך ולהתפלל ולהתחנן לפניך וסורי הסרים ממך וקרי ביה יסורי שהיסורין שלהם בארץ יכתבו ואי אפשר לומר בהם ונקה כי עזבו מקור מים חיים את ה' ולא אבו שמוע להתפלל ולהתחנן וכ"ת ומאי מהניא התפלה לבטל היסורין אחר שכבר נגזרה גזרה מימי הדין לז"א הא ליתא דמגניא ומללא שהרי כשאני מתפלל באיזה יום שיהיה רפאני ה' אתה שומע תפלתי וארפא ולא מבעיא זו דמגלינן אקלירי לכ"ע אלא גם זו נמי הושיעני כשמתפלל שתושיעני מן היסורין שלא אחלה ואושעה שתקבל תפלתי ותתפוס השיטה כר' יוסי דמגלינן אמריעי שלא ימותו כי תהלתי אתה ותשמע לצעקתי :

ועל פי שיטת רבנן דפליגי אדרבי יצחק וס"ל דגז"ד דיחיד אינו נקרע כי אם ביומ"ת אבל בשאר ימות השנה לא משא"כ בצבור כיון נכון לנו קריאי דכתיבי באיכה מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת דא"ל

מה

מה היתה הכוונה באומרו מה יתאונן אדם חי דאם היא לשון שאלה לא ידענו זה מה השאלה הזאת ומה טעם יש בה דפשיטא שצריך להתאונן על חטאו והמר עליו כהמר על הבכור ועוד זאת שערי תשובה ננעלו ולא השיב מאומה :

וחוץ מן המבואר אמר יאמר העבד על פי מ"ש הרב תבואות שור ז"ל הובא בס' הקדש דברים אחדים דף ע"ה אמתני' דאיזהו חכם הרואה את הנולד כי יש בני אדם האומרים מה לי צורך לשוב על ע"ז ג"ע ש"ד לא עברתי צדקה וג"ח עשיתי ציצית ותפלין ומזוזה קיימתי ובכל יום אני מתפלל ולבו חסר תבונות ולא הכיר בחסרונותיו ובפרט דשכיח חילול שבת הוצאת שז"ל לה"ר רכילות שקר חנופה חילול ה' ודכוותייהו ואף אותם שלא עבר על גוף האיסור אפשר שעבר על תולדותיהם כי בכל עבירה יש אבות ותולדות כגון בע"ז האב שעבד ע"ז ממש והתולדות הם גסי הרוח דהוי כע"ז מעלים עיניו מצדקה המחליף בדיבורו וכ"ש מי שאינו מקיים ת"ב או הן צדק וכן בג"ע יש תולדות המתקרב אל הנשים האסורות בקריצת עין ברמיזה וכדומה אע"פ שאין לחוש שיבא לעבירה עצמה מ"מ זה לאו בפ"ע לא תקרבו וכל האוכל בלא נט"י כאלו בא על זונה ובכלל זה נוטל ואינו נוטל כדינו וכן בש"ד המלבין פני חבירו ברבים כאלו ש"ד והרבה כיוצא בהם וז"ש איזהו חכם דעיקר חכמתו של אדם למלט נפשו משאול הרואה את הנולד שלא יאמר הריני נשמר מן האבות ודי לי בכך רק שיראה תמיד לישמר מתולדות וזהו כוונת דהע"ה ואדעה מה חדל אני שלא אסתפק לומר די כמה שעשיתי אלא מה שחדלתי ומה שקיימתי מן המצות אם חדלתי לקיימן כתיקנן כגון תפלין אם אינו מניח ש"ר מעיקר השער ולמעלה לא קיים המצוה וברכתו לבטלה וכהנה רבות עכ"ל :

ובדרך הנב יש לרמוז זה בקרא דישעיה סימן א' רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט כי הנביא מלמד לאדם דעת דרכי התשובה כיצד היא דבתחלה רחצו הזכו ע"י שתסירו רוע מעלליכם המעללים החמורי' רבים ונכבדים הן הן האבות כע"ז וש"ד וג"ע ודומיהם ולא די זה אלא חדלו הרע הממועט ותולדה הוא מרוע מעלליכם בכל התולדות שסידר הרב ודוגמתם ועוד זאת למדו היטב לקיים המצות כתקנן וכהלכתן דאיכא פעמים שעושה מצוה ולא ידע לעשותה כדינה והו"ל כאלו לא עשאה ולכן למדו היטב מעשה המצות דרשו משפט לשפוט בצדק לזאת יקרא תשובה מעליא :

גם כזה יובן מקרא שכתוב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואל וכו' דקשה הרי קי"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה דכתי' און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' וא"כ מאי קאמר ואיש און מחשבותיו ועפ"ה יע"ן דקאמר בכיא יעזוב רשע דרכו רשע כפומבי עושה עבירות גדולות כתש' עזוב תעזוב דרך הרע ולא מבעיא זה אלא ואיש און מחשבותיו העולה על רוחו לומר מה לי לשוב ע"ז ג"ע ש"ד אין בידי ומצות מעשיות מידי יום ביומו אני מקיים ומה חדל אני ממעשה הטוב עד דבעינא לתשו' לז"א ואיש און חושב מחשבות שוב תשוב ממחשבותיו אלה כי צאו וראו על אחת כמה וכמה תולדות לעבירות ציצים ופרחים רבו כמו רבו ועל כל אלה ישוב אל ה' וירחמהו :

וזהו ממש כוונת ירמיה הנביא דאשכחן תיבת מה פי' דאינו כלום כמו מה אנוש כי תזכרנו ולזה מתנבא כי יאמר האומר מה יתאונן אדם מה יש לו להתאונן אדם חי שהוא צדיק בעיניו כי יאמר גבר על חטאיו יש לו להתאונן ולבכות ברם אנכי איש חי צדיק ע"ז ג"ע ש"ד אין בידי מצות מעשיות אני עושה בכל הבא מידי לז"א כי שגיאה גדולה שגו בראיה שהרי נחפשה דרכינו ולא לחפש"ו חפוש מחפוש בכל דרכיו ובעיניו יראה כמה וכמה יש בידו מהתולדות ועבירות שאדם דש בעקיביו ואף במעשה המצות בחקירה נחקור בהם ונראה מה יהיו בטעות וחסירים תיקון כי לא קיימנום במשפטן וכהלכתן ועל הכל חייבין אנחנו להודו"ת ונשובה עד ה' בוידויינו ותשובתנו :

אשובה אראה במאי דאנן קיימין ונבין מה שיש לדקדק עוד דאמאי פתח בלשון יחיד וסיים בלשון רבים יתאונן אדם וכו' נחפשה דרכינו ותו קשה תמיהתו נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת מאי קאמר בכיא והלא היא הנותנת וכך היא המדה משום שפשענו לא הרבה לסלוח ואם בניחותא פשיטא והאי ומאי אשמועי' בהא ועפי"ה בתורת מוקדם יע"ן ונקדים עוד מה שהקשו רבני האחרונים ז"ל על לשון הרמב"ם האמור בריש אמי"ר שכתב אבל צבור כל זמן שעושין תשו' וצועקין בלב שלם הם נענין מאה דהיתא בפ"ק דתענית א"ר אמי אין תפלתו ש"א נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו שנאמר נשא לבבנו אל כפים וכו' אוקי שמואל אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם וכו' ולבם וכו' והוא רחום יכפר עון ל"ק כאן ביחיד כאן בצבור ופירש"י בצבור תפלתם נשמעת אע"פ שאין לבם שלם ואיך כתב רבינו וצועקין בלב שלם וה"ה במוהר"א שפאנדרו ז"ל בס' מרכבת המשנ' גם בס' רב יוסף בהגהות מוהרח"א ז"ל תי' דמדקאמר כאן ביחיד היינו בוימ"ת דהא ביחיד אם לא שב בנתים אפי' הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו א"כ מוכרח דבוימ"ת איירי ומוכרח דכוותה דמשני דאנן כאן בצבור היינו בוימ"ת דומייא דיחיד והפרש דצבור מיחיד בוימ"ת דביחיד אין תפלתו נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו משא"כ בצבור דון מנה דבשאר ימות השנה הצבור עצמן צריך שישימו נפשם בכפם וצועקין בלב שלם זת"ד ולפי הנראה דתירוץ זה לא אתי לפירוש הר' פרשת דרכים שבתבנו לעי' דתחל' לשון הרמב"ם הוא הברי ר"יל דקשה איך יפסוק רבינו בר"יל ויפסוק ג"כ דיוקא דלא דייק כי אם לסברת חכמים ודלא בר"יל דאליביה שפיר מצינן מימ' כאן ביחיד בכל ימות השנה ותרתי דסתרן ואפשר לרחות ועכ"פ הדרשה תדרש לסברת רבנן וע"פ תירוץ הרבנים והנה הגם דבש"ס אוקי קרא דנשא לבבנו ביחיד לפי דרכינו מצינן למימר כפשטיה דבצבור משתעי קרא ואשכחן תיבת מה פירושה ריבוי כמו מה רב טובך וקאמר בכיא מה יתאונן אדם חי על אחת כמה וכמה יתאונן אדם חי גבר ויחידו על חטאיו שהרי אם מתעכב עד אחר הנז"ד שוב אין לו תקנה ע"י תשובתו דנז"ד דיחיד לא מקרע אחר יו"הכ וילבד בעון פשעו וע"כ איבעי ליה לאיניש מאד מאד יתאונן ויתמרמר גבר ויחידי על חטאיו אבל בצבור נחפשה דרכינו ונחקורה בכל עת ונשובה עד ה' דעדיף טפי זכותא דרבים לקרוע גז"ד באיזה עת שיהיה מימי' הק' שנחפשה דרכינו ונשוב מהם ברם צריך תנאי לזה נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים שנצעק בלב שלם דהע"ג דצבור הם מאחר

שאינו

שאינו ביוה"כ אלא כשאר ימי שנה צריך דווקא שנשא לבבנו ונצעק אל ה' בכל לב ועל זה תמיהא ליה מילתא טובא הן אמת נחטא פשענו ומרינו מ"מ כיון דצבור אנחנו ונשא לבבנו אל כפים וצעקנו בלב שלם אתה לא סלחת התמהא שהרי גדול כח הרבים שנקרע גז"ד בכל עת ובכל קראינו אליו:

ובזה נבין מקרא שכתוב בתהלים סימן ק"ו אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך וי"ל אומרו עושה צדקה בכל עת דאם עושה צ"קה בכל עת מאושר הוא ואם עושה לפרקים והיינו בכל עת אינו מאושר ועוד דרשינן סמוכים למקרא שלאחריו זכרני ה' ברצון עמך מאי שייכות אית ליה עם מקרא שלפניו ונקדים עוד מאי דאיתמר בפ"ח דיומא א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרבת גאולה לעולם שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וכתב מו"הר המוסמך הרי"ף ז"ל תימה הוא דבהאי קרא לא הוזכרה התשובה כי אם שמירת משפט ועשות צדקה ועליהם נאמר כי קרובה ישועתי לבא ושמא י"ל דבכלל שמירת משפט יש לבא לידי תשו' כדכתי' והיה כי יבואו עליך וגו' הברכה והקללה ושבת עד ה' אלהיך הרי שמתוך המשפטים ותוכחות הוא חוזר בתשו' עכ"ל וכתב הרמב"ם בפ"ב מתשו' מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה' בבכי ותחנונים ועושה צדקה כפי כחו וכו' ע"כ ובזה יתבארו הכתובים אשרי שומרי משפט ותוכחות מוסר דעל ידם בא לשוב בתשו' כדכתי' והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה ושבת עד ה' אלהיך שמתעורר לשוב בתשובה ובכלל תשובתו עושה צדקה כי כן הוא מדרכי השב לעשות צ"קה כפי כחו והא דאמינא לך שומרי משפט ושב בתשובה ועושה צדקה כפי כחו היינו בכל עת דבכל יום שמתעורר לשוב ואפי' לאחר גז"ד מקובלת היא דמגנא ומצלא לקרוע גז"ד בכל עת על דרך מאי דכתי' בכל קראינו אליו ופרושי קא מפרש למילתיה הא דאמינא בכל עת מהניא לקרוע גז"ד היינו דווקא זכרני ה' ברצון עמך כשאני חוזר עם כלל עמך ואתה מתרצה אליהם לקרוע גזר דינם אז מהניא לי נמי ותפקדני בישועתך להושיעני מרוע גז"ד מקרע תקרעוניה משא"כ אם אני לבדי חוזר בי דלא מהניא כי אם ביומ"ת דווקא:

ולפום סברא דרבי יצחק דביחיד נמי מהניא כמי מהניא התשובה בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד לפי דברי התוס' דנדה והרב פרשת דרכים כדבר האמור לעיל אפשר לרמוז מאמר אדונינו המלך דוד עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני דקאמר עיני תמיד לך צופיות כעיני עבדים אל יד אדוניהם להוציא מרשת רגלי ולקרוע גז"ד וכ"ת ומה כל החרדה הזאת והלא כך היא המדה גדולה תשובה שמקרעת גז"ד ש"א לז"ה מה שאני מפיל תחנתי בעי ומתחנן שתפנה אלי ותחנני לקרוע גז"ד היינו מטעם כי יחיד ועני אני ואי בעית מצית לתפוס השיטה כרבנן דפליגי אדר"י וס"ל השב בנתים מוחלין לו לא שב בנתים אפי' הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוח' דלא מהניא התשו' לקרוע גז"ד כי על כן חנותי היא פנה אלי וחנני שתתפוס השיטה כר"י דמהניא תשובה בכל עת לקרוע גז"ד:

גם בזה אפשר לומר במ"ש רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי דצריכין אנו למודעי במאי פליגי ומאי בינייהו וכבר בדרושים דלעיל כתבתי בעניותי ועפי"ד זה י"ל ונבין עוד דקדוק דק באומרו אין ישועתה לו באלהים סלה דתיבת סלה נראה יתור כפיש והיה די אומרו אין ישועתה לו באלהים אכן עפי"ה מבואר מאליו כי הרבים ס"ל הלכתא כרבנן וכברייתא דלאחר גז"ד בימי שנה לא שנייא התשו' לקרוע גז"ד ולכן אמרו אין ישועתה לו באלהים בהיות אלהים מדת הדין ישבה עליו בדין ונגזרה גזרה לא מהניא ליה תו התשובה סלה בכל הימים ימי שנה כי ליחיד לא מהניא כי אם ביומ"ת דווקא ואתה ה' מגן בעדי שתתפוס השיטה כר"י דמהניא התשו' בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד וקרוע גז"ד כבודי ומרים ראשי כדכתיב אוהבם נדבה:

איברא כל האמור בפרשה מרישיה לסיפיה הוא על פי דברי התוס' דנדה והרב התנא דר"י ס"ל דגז"ד דיחיד נקרע אכן רואה אנכי להר"ן ז"ל בפי' להרי"ף שכתב וז"ל ור"י אמר יפה צעקה לאדם דאפי' היכא דלא מקרע גז"ד ממעטת את הפורענות ע"כ מזה מוכח דס"ל להרב דר"י לא פליג אדר' אלעזר דתי' כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד ומודה הוא דלאחר יומ"ת אין גז"ד אלא מהניא ליה תפלתו להקל מעליו משפטו והפורענות וצ"ל לדעתו הא דאמרו בש"ס במאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי ואבע"א כרבנן וכר"י לאו למימרא דמצלינן לבלתי יחלו כלל אלא ר"ל מצלינן אפי' אליבא דרבנן דס"ל דאדם נדון בר"ה וגז"ד נחתם ביוה"כ ואפ"ה מהניא התפלה כדר"י דאע"ג שאין נקרע הגז"ד מכל וכל מ"מ הצלה מיהא איכא להקל מעליהם הפורענות ונלע"ד דמאי דהוכרח הרב לפרש הכי משום שראה להרי"ף ז"ל שהביא להא דר"י ותכף הביא מימרא דר"ש ב"א משמיה דרב דרמי קראי דדרשו ה' בהמצאו וקרא דבכל קראינו אליו ומשני כאן ביחיד כאן בצבור ולפי הנראה הא דר"ש ב"א לא אתייא כר"י דסבר דגז"ד דיחיד מקרע והיך הרי"ף זיכה שיטרא לבי תרי לכן פירש דגם ר"י מודה להא דר"ש ב"א דגז"ד דיחיד לא מקרע אלא דמהניא פורתא להקל את הפורענות ואפשר לומר דגם הרמב"ם אזיל ומודה לשיטת רבו הרי"ף הלזו וז"ש אע"פ שהצעקה יפה לעולם דר"ל דמהניא מיהא פורתא להקל את המשפט ופס"ר דבר ביומ"ת יפה היא ביותר דאז מקרע גז"ד מכל וכל ומבטל הגזרה ומקובלת היא מיד:

וע"פ זה יתבאר מקרא שכתוב בירמיה סי' ט"ו למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו וי"ל למה כפל את דבריו במלות שונות כאבי נצח ומכתי אנושה והנה רד"ק ז"ל פי' אנושה ר"ל חזקה וכבדה וכן בתרגום ומחתי תקיפא ורש"י ז"ל פי' כמו אכזב כאדם שמבטחו נפסק ממנו שאתה מניחני להלסטי' וכו' מים לא נאמנו לסמוך עליהם ע"כ ולדרכנו יאמר דהנביא קא מתמה על עצמו או לדוגמא וכוונתו על היחידים שכמותו וקאמר למה היה כאבי נצח תמידי ולא הועיל' לי תשובתי לקרוע רוע גז"ד ולבטל מעלי כל מכותי דגדולה תשו' שמקרעת גז"ד ש"א וכ"ת דקים לך כאינך תנאי דהיינו דווקא בצבור אבל ביחיד אין לה כח לקרוע הגז"ד לז"א ומכתי אנושה למה תהיה מכתי חזקה וכבדה דעל כל פנים מהניא מיהא פורתא התשובה להקל את הפורענות כדר"י ויפה צעקה לעולם ולמה זה מאנה הרפא שלא

תתרפא

תתרפא מעלי ואפי' קלת היו תהיה לי כמו אכזב כאדם שנפסק ממנו מבטחו מים לא נאמנו לסמוך עליהם כך נפסק מבטחי ושאין לי לסמוך על תפלתי דאינה מועלת לי כלל אתמהא דיפה צעקה בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד :

וטרם אכלה לדבר חדשות אני מגיד מה שראיתי בזוהר פ' וירא דף ק"ה על פסוק ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום מ"ט ברכה דא הכא אלא בגין לאודעא דאפי' בשעתא דקב"ה יתיב ברינא על עלמא לא אשתני דהא יתיב ברינא על דא וברחמי על דא וכו' א"ר יהודה והא כתי' ואני תפלתי לך ה' עת רצון זמנין דאיהו עת רצון זמנין דלאו איהו עת רצון וכו' זמנין אשתכח וזמנין דלא אשתכח דכתי' דרשו ה' בהמצאו א"ר אלעזר כאן ליחיד כאן לצבור כאן לאתר חד כאן לכולי עלמא בג"כ ברך ליה לאברהם דאיהו שקיל ככ"ע וכו' ע"כ ואם ר"א הנזכר בזוהר הוא ר"א הנזכר בברייתא דפליג על ר"מ ואף אם אחר הוא דבר גדול דיבר הנביא דבצבור גופייהו איכא לפלוגי בין מתא חדא לכ"ע ולא אשכחן סברא זו שהביאוה בש"ס וקשה לע"ר דברי ר"א הללו דסתרן אהדדי בתוך כ"ד דבריש קאמר כאן ליחיד כאן לצבור משמע דבסתם צבור ואפי' לעשרה מישראל דאין חילוק אלא ליחיד ואיך קאמר תו כאן לאתר חד כאן לכ"ע דבאתר חד אפילו איכא רבים לא ניית להו לזמנין ואם הוא תירוץ אחר הול"ל ואכע"א וצריך לי יישוב :

קול מצוה דרוש א'

תנן התם רבי חנניה בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

יה הטוב והמטיב הבוחר בעמו ישראל עם הקודש עץ חיים תאוה · ה' חפץ למען צדקו קידש ידיד בקידושי תורה ומצות וחיי עולם נטע בתוכנו ריבוי אחר ריבוי קול מצוה · והיה שכרו אתו ליכול וליחדי קרנו תרום בכבוד לעולם שכולו טוב לישרים נאוה · היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם בשעת חדוה · כאשר חכמים הגידו בעלמא דין לא יהבין ליה לאיניש שכר מצוה · איברא דרבני הראשונים ז"ל ומר בריש' הר"ש כמז"ל מקשו אקשייתא האך מילתא דשכר מצות בהאי עלמא ליכא אם כן איפה מהו זה שאמרה תורה אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם וכו' כל האמור בפרשה וכמו כן ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו הרי דהקב"ה קובע לו שכר לבר ישראל בהאי עלמא ואיכהו מפרקי לה הלא בספרתם וחלקי ה' אמרה נפשי כשנקדים מאי דתנן בפ' הפועלים השוכר את הפועלים וכו' מקום שנהגו לזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה מעשה בר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו לא שכר לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו א"ל בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת י"ח עמהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד רשב"ג אומר לא היה צריך לומר הכל כמנהג המדינה ואמרו בגמ' מתני' חסורי מחסרא והכי קתני ואם פסק להם מזונות ריבה להם ומעשה נמי בר"י בן מתיא וכו' ורשב"ג פליג את"ק וס"ל אף אם פסק להם מזונות הכל כמנהג המדינה ולא ריבה להם כלום :

והנה פשיטא ודאי אם בעת ששכרם אמר להם מזונותיכם עלי ואני אתן אעשה לכם כסעוד' שלמה בשר ויין ודאי דמחויב לעשות להם כאשר דיבר לא יפול דבר אחד מכל דברו דלא נחלקו ת"ק ורשב"ג אלא היכא שיש מנהג בעיר לזון או לספק במתיקה שהוא ליפתן והוא א"ל ע"מ שיש לכם עלי מזונות סתם דת"ק ס"ל מאחר דאיכא מנהג בעיר אמאי איצטריך לתנאה אלא ודאי לטפויי אתא ורשב"ג ס"ל אפ"ה דעתו למנהג העיר אבל אם בעת שכירותו אמר להם ע"מ שיש לכם עלי כך וכך מיני מזונות אז מחוייב לקיים דברו אליבא דכ"ע והנה קרא כתיב בפ' בחקתי ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ואכלתם לחמכם לשובע וקשה מאחר דכתי' ונתתי גשמיכם וכולי והשיג לכם דיש את בציר וכו' מהיכא תיתי דלא יאכלו לחמם לשובע אחר כל זאת הברכה ורז"ל בכבר ברגשו מזה ודרשו מה שדרשו האמנם אפשר לומר ע"פי מ"ש רש"י ז"ל על פסוק ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכול לחם כתב וז"ל לאכול לחם כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב הרי דזבחים ואכילת בשר וסעודה קרוי לחם וא"כ אף כי אמר אלהים ונתתי גשמיכם בעתם והשיג וכו' היינו לענין מזונות לכן אמר עוד ואכלתם לחמכם לשובע דהיינו סעודות גדולות בשר ויין וידוע כי בית ישראל שכורים הם אצל המב"ה לעשות מלאכתו תורה ומצות כדין פועל הנשכר אצל ב"ה הנה כי כן מצינן למימר הא דאמרה תורה אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכו' לאו למתן שכר כל הייעודים הללו אלא הרי אנחנו מושכרים אצלו כשכיר כתושב לעשות מלאכתו וא"כ מזונותינו עליו כביכול וכל הייעודים הללו הן הם בעד מזונותינו ואין הכי נמי אלו לא פריש בהדיא כל אלה הייעודים הטובים ואמר ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ואכלתם לחמכם לשובע שהוא מזונות וסעודות בשר ויין אלא שכרם בסתם או אפי' א"ל מזונותיהם עלי הוה אמרי' שאין להם כי אם כמנהג העולם דהלכתא כרשב"ג כמ"ש מרן בית' יוסף ואין עליו כביכול לתת לנו מזונות כי אם כמנהג המדינה אם לזון יזון לספק במתיקה יספק אבל מאחר דפירש בהדיא ונתתי גשמיכם בעתם והשיג לכם דיש את בציר ואכלתם לחמכם לשובע הרי זה כאלו אמר להם מזונותיכם עלי כבשר ויין וכמה מיני תרגימא ולכ"ע עליו כביכול לתת לנו מאחר דפירושי קא מפרש וכל זה הוא בעד מזונותינו אבל שכר מצות העיקרי הוא שמור ובא לעולם שכולו טוב :

אשר בזה נלע"ד לבאר פסוקי פ' בהעלותך וז"ת והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בנ"י ויאמרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים וכו' ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו דקשה והלא הם התאוו בשר תאוה וא"כ מאן דכר שמיה דדגים וכל חמשת המינים ולמה זכרו עתה מעשה ארץ מצרים ועפי"ה יע"ן והרמב"ן ז"ל בפי' התורה כתב וז"ל וטעם אשר נאכל במצרים חנם כפי פשוטו כי היו הדייגים במצרים מעבידים אותם למשוך הדגים והיו נותנים להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת והקשואים והאבטיחים וכו' במצרים הרבה מאד וכאשר היו חופרים להם בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלים מן הירקות וכו' ורז"ל דרשו אשר נאכל במצרים חנם בלא מצות

ולזה

ולזה אמרו בית ישראל מי יאכילנו בשר דהרי כביכול מחוייב לתת לנו בשר ולעשות לנו מידי יום ויום כסעודת שלמה ע"ה שהרי התנה עמנו בהדיא בעת שסברנו כזאת וכזאת וכל שהתנה בהדיא אליבא דכ"ע עליו לקיים כל דברו הטוב והרי עינינו הרואות בשבתנו על סי"ר הבשר ולא מבעיא זה הבשר וסעודה שלא ניתן לנו כל הימים הללו אלא אפי' מאי דהוי מנהג העולם לא נתן לנו שהרי זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא מצות ולא היינו שבורים לעבודת הקודש לקיים מצות ולעסוק בדברי תורה אלא היינו שבורים אצלם לעבודת תהו עבודת מצרים ואפ"ה היו נותנים לנו המצריים הדוונים דגים ואת הקישואים וחמשת המינים והרי זה מנהג המדינה כ"ש עתה אשר שבורים אנחנו לעשות עבודת הקודש ובמצותיו חפץ דעליו כביכול לתת לנו בכל זאת אף בלתי תנאי דהכל כמנהג המדינה ואף גם זאת עליו לעשות לנו כסעודת שלמה ע"ה שהרי איהו אמר ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ואכלתם לחמכם לשובע לרבות את הבשר שלמ"י שמחה וכל דפריש בהדיא אליבא דכ"ע מחויב לקיים והנה בעת"ה לא מבעייא בשר וסעודת שלמה ע"ה דלא עביד לנא אלא אפי' הדגה וחמשת המינים דמנהג העולם לא נתן לנו ועתה נפשנו יבשה אין כל מה שנהגו בו העולם וכ"ש בשר ויין בלתי אל המן עינינו וע"כ אמר קרא והמן כזרע גד הוא משובח מכל מינים שבעולם לאו וראו מה הבריות אומרים עליו לחם אבירים:

או י"ל במקרא זה בא"א ונבין דקדוק אחר באומרם מי יאכילנו בשר דנראה כמסתפקים כזה מי זה ואיזה הוא אשר יאכילנו בשר והול"ל תנה לנו בשר ונאכלה ועוד נבין פסוק הבא אחרי כן ויאמר משה אל ה' למה הרעות לעמך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי וכו' מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה וצריכין אנו למודעי מה היתה כוונת מרע"ה בתרעומת זו ועוד באומרו מאין לי בשר וכי מרידיה קא בעו משולחן גבוה קא תבעי ונקדים מה שפסק מרן ז"ל בש"ע סי' של"ב אם אמר לשלוחו לך ושכור לי פועלים בשלשה והלך ושכרן בד' אם אמר להם השליח שכרכם עלי נותן להם ד' ונוטל מבע"ה ג' ומפסיד אחד מכיסו ואם אמר להם שכרכם על בע"ה נותן להם בע"ה כמנהג המדינה ע"כ ונלע"ד דהכי נמי אם אמר לשלוחו לך ושכור לי פועלים ומזונותיהם כמנהג המדינה או שלא הזכיר לו ענין המזונות והלך השליח וא"ל ע"מ שמזונותיכם כסעודת שלמה אם א"ל מזונותיכם על בע"ה אינו נותן להם בע"ה אלא כמנהג המדינה ואם אמר להם השליח מזונותיכם עלי נותן להם השליח מזונות כסעודת שלמה ונוטל מבע"ה מזונותיהם כמנהג המדינה ומפסיד השליח המותר מביתו והנה בתענית אמרו ג' מפתחות ביד הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח של חיה ושל גשמים ושל תחית המתים ואמרו מפתח של פרנסה בכלל של גשמים הוא ופירשו בה דג' יחד לא נמסרו ביד שליח אבל א' או ב' נמסר כמ"ש באליהו אם יהיה ג"ש מטר והנה בפ' בחקתי כתי' אם בחקתי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ואכלתם לחמכם לשובע ונסתפקו בית ישראל בדברי מרע"ה בשליחות זו בפירוש הדברים אי נימא דמשם המב"ה אמר להם אם בחקתי תלכו אלא המצות ונתתי גשמיכם בעתם וכו' דב"ה עצמו הוא הקב"ה יתן גשמיכם בעתם וכו' וא"כ הרי הוא כאלו אומר להם מזונותיכם על בע"ה ואם המצא ימצא שהקב"ה אמר לו למשה רבינו לך ושכור את ישראל ומזונותיהם בסתם או כמנהג המדינה א"כ נפקא מנה אף שא"ל מרע"ה ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ואכלתם לחמכם לשובע אפ"ה אין להם מזונות אלא כמנהג המדינה או יש לפרש עוד הא דקאמר להם ונתתי גשמיכם בעתם וכו' משה מפי עצמו אמרן דאם תלכו בחקת אשר צויתי אתכם מפי הקב"ה אז אני בעצמי ונתתי גשמיכם בעתם וכו' שהרי מפתח של גשמים ושל פרנסה אפשר להיות שימסר הוא בעצמו לבדו ביד שליח וא"כ הו"ל כאלו אמר להם שכרכם עלי ומחויב מרע"ה לתת משלו מזונות כסעודת שלמה ולזה אמר וישובו ויבכו גם בנ"י ויאמרו מי יאכילנו בשר דתנאי זה שדבר עמנו ונתתי גשמיכם בעתם וכו' ואכלתם לחמכם לשובע להאכילנו בשר לא ידענו זה מי הוא שאמר כן אם משם בע"ה הוא המב"ה דכוונתו היא לומר מזונותיכם על בע"ה וא"כ אין לנו אלא כמנהג המדינה או דברי השליח עצמו שאמר שכרכם עלי וצריך לקיים דבריו והנה אנחנו ילאנו נקיים מזה ומזה דלא מבעייא דסעודת שלמה הע"ה לא עשה לנו אלא אפי' כמנהג המדינה לא עשה כן שהרי זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים וכו' שהוא מנהג העולם ואנחנו לא ניתן לנו אפי' זה בלתי אל המן עינינו וכאשר בא מרע"ה לפני המב"ה אמר למה הרעות לעבדך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לאמר אלי פרשה זו סתם ולא אמרת בהדיא וידבר וכו' דבר אל בנ"י ואמרת אליהם אם בחקתי וכו' עד אשר ידעו בבירור דמזונותיהם עליך אלא סתם בשנית ונתתי גשמיכם בעתם וכו' שיבינו שמזונותיהם עלי לשום את משא כל העם הזה עלי ומדינא ודאי תלונה הם מבקשים עלי שהרי בנדון זה אפי' אמרתי להם בלשון הזה ונתתי גשמיכם בעתם וכו' אפ"ה היה להם לדעת שלא עלי מזונותיהם רק עליך דלגבי דידי מאין לי בשר לתת לכל העם הזה ואם אמרו דין זה דשכרם ומזונותיה' על השליח היינו בשוכר גו"ד פועלים דמצי למיקם בסיפוקייהו אבל הכא מאין לי בשר לכל העם הזה וסתמו כפירושו דמזונותיהם עליך אלא שתלונה הם מבקשים עלי:

ובז"ו מהרז"ל הובא בילקוט תהלים מזמור כ"ג אמרו בשר אנחנו מבקשים כיון ששמע משה את הדבר הלך לו אצל הקב"ה א"ל בשר מבקשים בניך א"ל הקב"ה תן להם א"ל משה מאין לי בשר הצאן ובקר ישחט להם א"ל לא היה לך לפרוע במצרים בנים היה לך במצרים כל כך היית עשיר ועכשיו אין לך אמר לפניו רבש"ע משלך היה לי א"ל במצרים היה לי ועכשיו אין לי היד ה' תקצר ע"כ דבית ישראל אמרו לו למרע"ה בשר אנחנו מבקשים כי אתה אמרת לנו ואכלתם לחמכם לשובע לבשר ויין ואתה מחוייב לתת לנו בשר כי אמרת לנו ונתתי גשמיכם בעתם כשליח האומר שכרכם עלי דמחייב השליח לתת משלו כיון ששמע משה את הדבר הלך לו אצל הקב"ה א"ל בשר מבקשים בניך ואתה הוא ב"ה תן להם בשר בעד מזונותיהם א"ל הקב"ה תן להם הכין מרע"ה דכוונתו ית' שיתן להם מרע"ה משלו דהוא אמר ונתתי גשמיכם בעתם וכאומר להם שכרכם עלי א"ל משה מאין לי בשר דאף דנאמר דין זה היינו בשליח השוכר גו"ד פועלים דמצי למיקם בסיפוקייהו אבל אני מאין לי בשר לתת לכל העם ובודאי לא סמכא דעתייהו עלי כי אם עליך והקב"ה השיבו ע"פ מדותיו דבמצרים היית כ"כ עשיר שהיה לפרוע ובנים הרבה מאד ועכשיו

אין

אין לך שתאמר עלי דידי קא סמכי א"ל רבש"ע משלך היה לי והני מאין לי כל זה ולכן א"ל כמצרים היה לי ועכשיו אין לי שחשבת מה שאמרתי לך מתחלה תן להם משלך הוא ודאי משלי הוא שאמרתי תן להם כי היד ה' תקצר ח"ו :

ובזה נבין כוונת דהע"ה שבטך ומשענתך המה ינחמוני תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים בילקוט אמרו שבטך אלו הייסורין ומשענתך זו תורה וצריך לדעת קשרן של דברים עם הייסורין ותורה ונקדים עוד מ"ש רשב"י בפ"ק דברכות ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא ניתנו אלא ע"י יסורין וחד מנייהו היא תורה דכתי' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ומשו"ה קאמר שבטך אלו הייסורין דע"י הייסורין זוכה אני למשענתך זו תורה ובזה אהיה פועל לרק עוסק במלאכת שמים ומאחר דפועל איתקרי תערוך לפני שולחן נגד צוררי שתזון אותי כדין פועל שזן אותו ב"ה ולאו דווקא מזונות כמנהג העולם אלא דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי דמזונות בשופי בשר שמן ויין ישן כאשר דברת ע"י משה עבדך מאחר ששבתי בבית ה' לאורך ימים א"כ הריני עוסק במלאכת שמים ומזונותי עליו :

ומענין לענין באותו ענין כין נבין מהרז"ל בפ"ק דברכות ד"ח אמרו ליה לר"יוח איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בח"ל לא כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר ריב"ל לבניו קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חיי וי"ל היכי נחה דעתו דעת עליון במאי דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא ומאי שנא הא מכל מצות דהוה בידייהו ונקדים מאי דתנן עוד בפ' הפועלים השוכר את הפועלים מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן :

ובהדי הורמין נבין מאמר אחר הנאמר שם בפ"ק דברכות לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישינים עד ג' שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין אגודות אגודות בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה וצריכין אנו למודעי אמאי לא קאמרי מילי דחסידותא דדע"ה כי אם שתים הנה והלא חסיד בכל דרכיו היה ועוד באמת תרתי איתנהו ביה וא"כ מאי טעמא כל חד נקט חד מילתא ועפי"ד יבואר היטב כי כבר אמרנו דבית ישראל שכורים הם אצל המב"ה לעשות מלאכתו מלאכת הקדש וא"כ דינא הוי דהכל כמנהג המדינ' ואם אין מנהג העולם להשכים ולהעריב גם בית ישראל אינם מחוייבין להשכים ולהעריב וכודאי שכל המלכים נקראים שכירים בשכיר בתושב ששכורין לבני מלכותם לעשות להם כל צרכיהם וללחום מלחמותיהם ולהנהיג את העם לצאת ולבא לפניהם ולכן אמר דהע"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישינים עד ג"ש ביום ואני חצות לילה אקום דבשלמא כל שאר עבודתו וקדושתו איכא למימר דצדיק הוא בכל דרכיו אך אינו במדרגת חסיד דחסיד לא מיקרי אלא מי שעושה לפנים משו"הד יתר על חיובו כנודע והרי הכא מנהג העולם שלא להשכים שהרי מלכי מזרח ומערב ישינים עד ג"ש ביום אף שהם שכורין לבני מלכותם לעשות מלאכתם וא"כ כל השוכר את הפועלים אדעתא דמנהג העולם הוא שוכר ואיני מחוייב בדין להשכים אלא בדרך בני מלכים והן אנכי מתחסד עם קוני קדמו עיני אשמורות להשכים למלאכתי מלאכת שמים חצות לילה אקום להודות לך על מ"כ ולא חסיד אני דעבידנא לפנים משו"ה ביתר שאת ואידך אמר לא מבעייא זה דודאי חסיד קדוש יאמר לו אלא אף גם זאת בעבודת היום נ"כ חסיד הוא שהרי מלכי עמים יושבין אגודות אגודות בכבודן וכל הנהגתם וצורך בני מלכותם עושים ע"י אחרים וממנים מתחת ידם שרים ויועצי ארץ ואינהו גופייהו יושבין בכבודם לרעות את עצמן וא"כ לפום דינא גם אני כאחד מהם ולא גרע אנכי מהם דכל השוכר את הפועלים אדעתא דמנהגא הוא שוכר והיה לי לספק צרכי ישראל ע"י אחרים ולנהוג נשיאותי ברמים ועכ"ז לא כן אנכי עמדי אלא בכבודי ובעצמי ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשלייא לטהר אשה לבעלה ולא חסיד אני דמחמיר על עצמי לעמוד לשרת את בית ישראל :

נהדר למאמר ראשון ונבוא עוד מאי דאיתמר על הסיא מתני' אמר ריש לקיש פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל ב"ה שנאמר תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ופירש"י ז"ל בכניסתו לעיר משלו צריך לוותר משלו אצל ב"ה ולהחשי' אלו וביציאתו למלאכתו בבקר משל ב"ה אינו צריך להקדים אלא עם הנץ החמה והתוס' ז"ל הביאו פי' ר"ח וז"ל ר"ח פי' בכניסתו למלאכתו נותן משלו לב"ה וממהר לצאת קודם הנץ החמה שהוא זמנו לצאת ויצא מעלות השחר ולכך ביציאתו ממלאכתו משל ב"ה שיוצא קודם צאת הכוכבים שיגיע לביתו עד צ"ה וזהו משל ב"ה שהרי דינו היה עד צ"ה כמו שמביא מן הפסוק וקמ"ל ר"ל שינו העולם מנהגם מדין הפסוק שמביא לקיים מ"ד לעולם יכנס אדם בכי טוב ע"כ ועיין מ"ש בעניותין בזה בקול שרים דרוש כ' נקטינן דפועל מדאורייתא צריך להעריב עד צ"ה כמ"ש ולעבודתו עדי ערב ובבקר אינו צריך להשכים אלא עם הנץ החמה ולמנהג העולם לפי פי' ר"ח בבקר משכימין עם עלות השחר וכנגדה בערב יוצאין עם שקיעת החמה ואינם צריכים להחשי' וכבר נזכר לעיל מאי דאמרי רבנן שכר מצות בהאי עלמא ליכא כרם מצינן למימר אי עביד איניש טפי ממאי דמחייב ביה שכר אותה התוספת וזר"ח העודף אית ליה בהאי עלמא על דרך מ"ש רש"י בפ"ק דקמא דף ט' עמ"ש ר' זירא בהידור מצוה שליש במצוה במערבא אמרי משמיה דר' זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה פירש"י עד שליש משלו דהיינו אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה משלו הוא שאינו נפרע לו בחייו כדאמרי' היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם מכאן ואילך מה שיוסיף בהידור יותר על שליש יפרע לו הקב"ה בחייו ע"כ א"כ אימא כל היכא דמרבה ועביד איניש יתר מכדי חיובו נותן לו הקב"ה בעו"הז ופירש"י מקדמי ומחשכי מקדמי שחרית ומחשכי ערבית כלומר מאריכין בבית הכנסת ע"כ כאשר הגידו לר"י איכא סבי בבבל תמה דהלא הלכה רווחת שכר מצות בהאי עלמא ליכא ובשלמא ליושבי הארץ זכותא דא"י אגוני מגנא למען יאריך ימים על האדמה אלא בח"ל

מהיכן

מאיכן זכו לאורך ימים וכאשר אמרו לו מקדמי ומחשכי לבי כנישתא דמצלה עושים לפנים משו״ה ביותר שאת מכדי חיובם דפועלי וממה אנן ואשכחן בדינא דפועלים דלפום דינא דאורייתא אין עליהם חיוב להשכים מעלות השחר אלא מאכן החמה דכתיב תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו אך לעת ערב צריכין להעריב ולפי מנהג הפועלים מקדמי מעלות השחר אבל כנגד זה מקרימין לצאת עוד היום והכא תרתי לטיבותא קא עבדי דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא וזהו תוספת מרובה על העיקר דלא מחייבי מדינא אלא בחדא מנייהו או להשכים כמנהג העולם או להעריב כדינא דאורייתא וכל דעבדי יתר מכדי חיובם והיא שכרם אתם בעלמא דין וכזה נחה דעתו ואמר היינו דאהנייא לאורך ימים גם עד זקנה ושיבה כדאמר ריב״ל לבניו קדימו וחשיכו לבי כנישתא ואוסיפו לכו יתר מכדי חיובייכו כי היכי דתוריכו חיי גם בעו״הז:

וזהו ממש כוונת דהע״ה הללויה אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד גבור בארץ יהיה זרעו וכו׳ הון ועושר בביתו דקשה אמאי כפל את דבריו ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד מי איכא ירא אלהים ואינו חפץ במצות ועוד למה ריבה כל זה במצ׳ חפץ מאד די שיאמר במצ׳ חפץ אלא הוא הדבר דקאמר אשרי איש ירא את ה׳ לעשות חובו שחייבתו תורה ולא די לו זה אלא במצותיו חפץ מאד דמוסיף תוספת מרובה על העיקר פעל ועשה ביותר מכדי חיובו דאז גבור בארץ יהיה זרעו וכו׳ הון ועושר בביתו שמקבל שכר כל זה התוספת בעו״הז אף דקי״ל ש״מ בהאי עלמא ליכא שאני הכא דכל המוסיף מוסיפין לו:

ומן האמור בענין נבין מאמר התנא במס׳ אבות אנטיגנוס איש סוכו אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע״מ לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם משמע משום דקתני שיהיו עובדים שלא ע״מ לקבל פרס היה נמשך ממנה מיעוט יראת ש׳ עד שהוצרך להזהיר ויהא מ״ש עליכם וצריך לדעת איך היה נמשך ממנה מיעוט יראת ש׳ ודבר גדול דבר הנביא ונקדים מ״ש מוהריק״ו ז״ל והביאו מור״ם ז״ל בש׳ המפה סי׳ של״ג ס״ה וז״ל פועל שעושה בחנם עם ב״ה יכול לחזור בו אפי׳ בדבר האבוד ע״כ וכתב הר״ב ש״ך ז״ל ס״ק ל״א דהיינו שיכול לחזור ולומר איני עושה בחנם אלא בשכר ואפי׳ הוא דבר האבוד יכול לומר כן ובכה״ג מיירי מוהריק״ו אבל פשיטא דאם זה רוצה ליתן לו שכר והוא רוצה לעשות עוד אפי׳ בשכר והוא דבר האבד כגון שהיו מתחלה פועלים אחרים ועתה אין כאן פועלים צריך לשלם לו כל היזקו מדינא דגרמי ע״כ ומילתא אמורה בבר דישראל בשבירי יום אבל ב״ה הוא אלהינו מרחם ית״ש להתעסק במלאכתו ואם ח״ו רוצים לחזור בהם בית ישראל הו״ל בדבר האבד העולם ומצותיו לא קיימי כי אם בזכות התורה דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמתי ואלו לא היו ישראל מקיימים את התורה היה מחזיר את העולם לתהו ובהו ואין לך דבר האבד גדול מזה דכביכול אין לו חפץ בהשחתת עולם ולשבת יצרה ולכן קא מזהיר תנא אל תהיו כעבדים וכו׳ אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע״מ לקבל פרס מה אני בחנם וכ״ת דנפיק מינה חורבה דיכולין לטעון מאחר שהוא בחנם א״כ יכולין לחזור ולבטל מעבודתם אף שהוא דבר האבוד כדיעבא דלשון מוהריק״ו ולזה אמר הא ליתא ויהא מ״ש עליכם דסוף סוף אינם יכולין להתבטל כיון שהוא דבר האבד ואם יבטלו יתחייבו לשלם מד״ד ולא אמרה הרב למילתיה אלא שאם רוצים לחזור בהם ולקבוע להם שכר לטעון שאין אנחנו עושים עוד בחנם אלא בשכר הרשות בידם אבל להתבטל מכל וכל לא ולכן יהי מורא שמים עליכם:

מעתה טוב אשוב למתניתין הנלבת עמך בפתח השער ר״ח בן עקשיא אומר וכו׳ ונלע״ד לומר בדרך הלציו בהקדים מאי דאיתא בש״ס ס״פ אלו טריפות אמאי דתנן כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר וליכתוב רחמנא קשקשת ולא לכתוב סנפיר ומשני הוה אמינא מאי קשקשת סנפיר ואפי׳ דג טמא והשתא דכתב רחמנא סנפיר וקשקשת ממאי דקשקשת לבושא הוא דכתי׳ ושריון קשקשים הוא לבוש וליכתוב רחמנא קשקשת ולא ליכתוב סנפיר ור״ל ונילף לה מדכתי׳ ושריון קשקשים הוא לבוש א״ר אבהו משום יגדיל תורה ויאדיר ע״כ וכתב הר״ב ב״ח ז״ל סי׳ פ״ג כלומר כדי להבין מתוך התורה עצמה מהו קשקשת ולא נצטרך לנביאים וידוע מ״ש בזוהר הקדוש דס״ר אותיות התורה כנגד ס״ר שורש נשמות של ישראל וכל נשמה היא יונקת מאות אחת מאותיות התורה אמור מעתה אלו נכתב בתורה קשקשת ולא נכתב סנפיר היה חסר מס״ר אותיות התורה ולא יהיו במנין נשמות ישראל וכן יש מצות שישנם בנביאים ונכתבו בתורה משום יגדיל תורה ויאדיר ושלא יחסרו אותיות התורה ולכן א״ר חנניא ב״ע רצה הקב״ה לזכות את ישראל שיהיה לכולם יניקה מאותיות התורה ולא יחסר מס״ר ולא נשמה אחת לפיכך הרבה להם תורה ומצות כגון סנפיר דלא נצרכה ליכתב בתורה דלמדים מן הנביאים ואפ״ה הרבה להם התורה באותיותיה ומצות הרבה שנזכרו בתורה ואפשר היה ללומדם מנביאי מכתובי וכל כך למה לזכות את ישראל שיהיה לכולם מאותיות התורה שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו דישראל ולפיכך יגדיל תורה ויאדיר הגדיל תורתו הקדושה לזכות את ישראל:

קול מצוה דרוש ב׳

במ״ר פרש׳ קדושים רב הונא ור׳ ירמיה אמרו בשם ר׳ חייא בר אבא עתיד הקב״ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בג״ע ואית לן ג׳ קריין חדא כי בצל החכמה בצל הכסף ב׳ אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה והדין עץ חיים היא למחזיקים בה:

בריך רחמנא אלהנא דיהב לן אלה המצות אשר קדשנו במצותיו פקודי ה׳ ישרים · ולכל בהן חיי נפש לעולם שכולו טוב ותי בהם אמר רחמנא מאירים ומזהירים · דהכיל מדליה מעשה ידיו ואת יגיע כפו ליכול וליחדי לחם אבירים · נשמת אדם יושבת ונהנית מזיהרא עילאה מפני שהוא קר״ן קרב״ו תרום בכבוד על הנהרו״ת על היאורי״ם · ורבו יקירה אשתכחת בה זאת המצוה בעלמא דין יכולה היא שתגן מכל עילא ושחיתא בתרים בפני הפורעות ביטל את המעוררים · כאשר בא הדבר מבואר בגמרא דמס׳ סוטה דף כ״א ההא דתנן התם אם יש לה זכות תולה לה יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה ב׳ שנים יש זכות תולה ג׳ שנים

כעו

בעו בש"ס זכות דמאי אילימא זכות דתורה הא אינה מצוה ועושה היא אלא זכות דמצוה מי מגנא כולי האי והתניא את זו דרש ר' מנחם בר' יוסי כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור את המצוה בנר לומר לך מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם ואומ' בהתהלכך תנחה אותך וגו' בהתהלכך תנחה אותך זה העו"הז בשכבך תשמור עליך זו מיתה והקיצות היא תשיחך לעוה"ב משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה וליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצים ופחתים וברקנים ועדיין מתירא מחיה רעה וליסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך כיון שעלה ע"ה ניצול מחיה רעה וליסטים ועדיין א"י באיזה דרך מהלך הגיע לפרשת דרכים ניצול מכולן דבר אחר עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ופירש"י ז"ל נזדמנה לו אבוקה של אור כך זכה לקיים מצוה ניצול ממקצת פורענות · הגיע ע"ה אף כאן זכה לתורה ניצול מן החטא ומן היסורין · עדין א"י שמא יכפנו יצרו ליבטל וישוב עליו יצ"הר ופורעניות · הגיע לפ"ד ושם הכיר את דרכו ואף כאן הגיע ליום המיתה ולא פירש מן התורה עד יום מותו ניצול מכולם ע"כ ומשני א"ר יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא מתקיף לה רבא אלא מעתה דואג ואחיתופל מי לא עסקי בתורה אמאי לא אגינה עלייהו אלא אמר רבא תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא רבינא אמר לעולם זכות תורה ודקאמרת אינה מצווה ועושה כגון דפקודי לא מפקדא באגרא דמקריין בנייהו ומתניין בנייהו ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן מי לא פלגאן בהדייהו · הגיע לפר' דרכים מאי פ"ד א"ר חסדא זה ת"ח ויום המיתה רב נחמן ב"י אמר זה ת"ח ויראת חטא מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ע"כ בש"ס :

והנה לכאורה קשה אמאי רבא לא פריך לר"י מברייתא גופה דקתני במשל עלה ע"ה ניצול מחיה רעה וליסטים ועדיין א"י באיזה דרך מהלך ור"ל שמא יכפנו יצ"הר כמ"ש רש"י ואליבא דר"י מאי א"י באיזה דרך מהלך והלא כיון שזכה לתורה מצילתו מן החטא בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה א"כ מובטח לו שלא יחטא וי"ל דר"י ס"ל כמר זוטרא דפי' מאי הגיע לפ"ד זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ועל פי פירש"י שכתב וז"ל והק' עלה ע"ה ניצול מן החיה וכו' זכה לתורה ניצול מיצ"הר ומן החטא ועדיין א"י באיזה דרך מהלך אם יזכה שיסייעוהו מן השמים להתקבל דבריו בין חביריו להורות כהלכה וכמשפט הגיע לפ"ד כלומר זכה לכך ניצול מכלם ע"כ וא"כ נוכל לומר דר"י נמי הכי ס"ל דכיון דעלה ע"ה וזכה לתורה וניצול מהחטא אלא שא"י אם יזכה לכוון לאמיתתה של הלכה ואחר כתבי ראיתי לה"ה מוהרש"א ז"ל בס' רצוף אהבה סי' ר"ח שהקשה הקושיא הלזו ותירץ בעין מ"ש בעניי ושמחתי מאד שזכיתי לדעת גדול ועוד אפשר לתרץ לר"י גופיה דלא תיקשי ליה מברייתא דאיהו סבר כר"נ ב"י דפי' הגיע לפ"ד היינו ת"ח ויראת חטא ופירש"י זכה ליראת חטא אחר שזכה לתורה ניצול מכולן שהתורה מלמדתו דברי מצוה ודברי איסור וממה הוא צריך לפרוש ויראת חטא מונעו מלרדוף אחר יצרו ע"כ ונלפקע"ד דצ"ל לפי דעת ראב"י דבמצוה אינו ניצול מכל מיני יסורין דא"כ האי דקאמר בברייתא במשל עלה ע"ה ניצול מחיה רעה וליסטים ור"ל בנמשל דזכה לתורה למאי אהני ליה אי מיסורין הרי במצוה הדומה לאבוקה של אור ניצול מיסורין אי מהחטא הרי אינו ניצול כי אם ביראת חטא הדומה לפ"ד וא"כ עלה ע"ה דאיתיה במשל למאי היא רמיזא בנמשל אלא ודאי צ"ל דבמצות גופייהו אינו ניצול מכל מיני יסורין אלא ממקצת יסורין ואם זכה לתורה ניצול מכל מיני יסורין ועדיין אפשר שיחטא כיון שהגיע לפ"ד שזכה ליראת חטא אזי ניצול מכולן דע"י התורה שמדריכתו לאפרושי מאיסורא ולקיים המצות· ויראת חטא שבו שוב לא יחטא אפילו בעידנא דלא עסיק בה ואפשר דר"י נמי הכי ס"ל ומאי דקאמר מצוה אגוני מגנא להו לגמרי מגינה אלא ממקצת יסורין ומאי דקאמר בתורה אצולי מצלא אפילו בעידנא דלא עסיק בה היינו עם יראת חטא :

ועל פי זה מצאנו ידינו ורגלינו בבית המדרש ליתובי דעתין ממאי דפריך ליה רבא לר"י והרי דואג ואחיתופל דעסקי בתורה אמאי לא הגינה עליהם דלפ"ז י"ל דדואג ואחיתופל אע"ג דזכו לתורה לא זכו ליראת חטא ומשו"ה לא הגינה עליהם תורתם שלא לחטוא ואפשר דר"י משום דפשיטא ליה תירוץ זה לא חש להשיבו או משום בכודם דדואג ואחיתופל דסוף ראשי סנהדראות היו לא רצה לומר בהדיא לא זכו ליראת חטא איברא דדברי רש"י ז"ל קשים לפקע"ד שכתב בברייתא נזדמנה לו אבוקה של אור כך זכה לקיים מצוה ניצול ממקצת פורענות הגיע ע"ה ואף כאן זכה לתורה ניצול מן החטא ומן היסורין וקשה מאי מקצת פורענות דקאמר ומאי זכה לתורה ניצול מן החטא ומן היסורין ואין לומר דכוונתו ז"ל למ"ש בעניותי לשיטת רנב"י דאיהו ז"ל פי' הגיע לפ"ד היינו יום המיתה והוא פי' רב חסדא ולדידיה אי אפשר לומר כמ"ש לשיטת רנב"י דהא על כורחין רב חסדא כרבא ס"ל דתורה בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא ומשו"ה במצוה מגנא מן היסורין ובתורה מצלת מן החטא אך משום דבעידנא דלא עסיק בה לא מצלא ואפשר שיכפנו יצרו משו"ה הגיע לפ"ד זה יום המיתה ולא פירש ניצול מכולן דאי כר"י בלא יום המיתה ניצול מכולן דתורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אצולי מצלא אלא ודאי כרבא ס"ל ואי נימא כמ"ש לרנב"י א"כ תורה דדמיא לעלה ע"ה דמצלת מן החטא היכא אשכחן לה דהמצוה מצלת ממקצת פורעניו' והתורה מכל מיני פורעניות אבל להציל מן החטא לא אשכחן אלא בהגיע לפ"ד ולרב חסדא דהוא יום המיתה אז אין חטא ועון ועוד מאי מן החטא דנקט רש"י בזכה לתורה דלפי"ה לא זכה לינצל אלא מן היסורין ואפשר לומר כשנקדים מ"ש הרב הגדול אדוני אבי זלה"ה בדבר עלב דרוש א' לתרץ מאי דפריך תו הרב רצוף אהבה ע"ד רש"י שכתב ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך שמא יכפנו יצרו ליבטל וישוב עליו יצ"הר ופורענו'

דהא הויא דלא כמאן דכין לרבא כין לר"י תורה אף בעידנא דלא עסיק בה מגינה מן הפורענות ותירץ לה ז"ל דהא דאמר רבא אף בעידנא דלא עסיק בה מגנא היינו כשהוא מתבטל מעסק התורה לצורכו בהכרח לעשות מלאכתו וכיוצא וחוזר על לימודו אבל מי שעסק בתורה ואח"כ נתגבר עליו יצרו ליבטל ממנה אף שאין לו שום עסק לזה אין מגינה עליו התורה וזהו דדייק רש"י שמא יכפנו יצרו ליבטל ז"ת אמרי קדוש וא"כ מצינן למימר דרש"י לשיטת רבא ורב חסדא קא מפרש והגיע למצוה ניצול ממקצת פורעניות ואם זכה שוב לתורה ניצול מכל מיני פורעניות וגם מן החטא בעידנא דעסיק בה ומשום דבעידנא דלא עסיק בה דטריד בעסקיו אינה מצלת מן החטא אפשר אז יעלה טינא בלבו ויפרוש ממנה שלא לצורך ואז אינה מגינה אפי' מן הפורענות משו"ה הגיע לפ"ד ולא פירש ממנה ניצול מכולן אלא דאכתי קשה מי הכריחו לרש"י לחלק ממקצת פורענות לכל היסורין דבשלמא לרנב"י ע"כ לפלוגי בהכי כדבר האמור לעיל אלא לרבא ולרב חסדא אין הכרח לזה ואפשר דחיה רעה וליסטים דקתני בברייתא דחקתיה דבשלמא חיה רעה היינו יצה"ר אלא ליסטים מאי ניהו ע"כ שהם יסורים ואכתי איכא למימר דיצה"ר וכל בת דוגיה קרי להו חיה רעה וליסטים וכך פירש איהו ז"ל בדברי מר זוטרא בד"ה דסלקא ליה שמעתתא והק' עלה ע"ה וכו' זכה לתורה ניצול מיצה"ר ומן החטא ולא זכר שם היסורין הרי דחיה רעה וליסטים היינו יצה"ר והחטא ועדיין צריך לי ישוב:

וכתבו התוס' על דברי רבא בד"ה מצוה בין בעידנא ותימא מאי האי דקתני בברייתא תלה את המצוה בנר מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה או מיצה"ר אינה מגינה כלל או מן הפור' מגינה לעולם ותורה כמו למה תלאה באור משום דמגינה לעולם או מן הפור' מצוה נמי מגינה לעו' או מיצה"ר דמצלא הא לא מצלא אלא לפי שעה ע"כ וראיתי למוהרש"א ז"ל בס' דלוף אהבה שם שכתב וז"ל ותו יש לעיין דכיון שהם מפרשי' דמצוה בעידנא דלא עסיק מגינה לעו' מן הפור' א"כ תיקשי הך ברית' דר' מנחם אמתני' דקתני יש זכות תולה שנה משמע דהא לעולם אינו תולה מאי אית לך למימר דמאי דקאמר מצוה בין בעידנא וכו' אין ר"ל לעולם אלא כפי טבע המצוה יש שנה ויש כ' ויש ג' ובהא נמי ניחא קושייתם דכי קתני תלה הכתוב התורה באור היינו לפי שמגינה מן הפור' לעו' ועד מש"כ במצוה עכ"ל כוונתו ז"ל מבוארת דעל כרחין ליישב מתני' דקתני יש זכות ג' שנים ותו לא ואילו מברייתא' משמע דמצוה גם בעידנא דלא עסיק בה מגנא מהפור' צריכין אנו לומר דהא דאמרו בעידנא דלא עסיק בה מגנא היינו ג' שנים למרבה ותו לא והיינו לפי שעה דברייתא אלא דלדידי הדיוט לקע"ד רחיקא מילתא דחד לישנא נקטו ר"י ורבא בין בתורה בין במצוה הם אמרו אגוני מגנא והשתא הכא בעינן לפרושי כל חדא דחד גוונא דמגנא דמצוה לעתים ידועים ומגנא דתורה לעולם ועד וזהו מן הדוחק ותו קשה לקע"ד דמה יענו שפתי צדיק ז"ל לשינויא דרבינא דלשינויא דר"י ורב חנין יתיב אך לשינויא דרבינא דאוקי למתני' בזכות תורה דפלגאן בהדייהו והרי זכות תורה הוא ולכ"ע תורה מגנא מפור' לעו' ותיקשי לן ממתני' דקתני ג' ש' ותו לא ומה יתקן הרב בזה והגם דאינה עוסקת בתורה סוף סוף זכות תורה מיקרי ופלגאן בהדייהו וכן כתב הרמב"ם בפ"ג דסוטה וז"ל סוטה שיש לה זכות ת"ת אע"פ שאינה מצווה בת"ת ה"ז תולה לה ואינה מתה לשעתה אלא מתנוונה והולכת וכו' והגע עצמך שבעלה חיה אחר חטאו כ' שנה והיה בידו זכות תור' תולה לו כל אות' שנים ואם אשתו חטאה אינו תולה לה זכות תורה כי אם ג' ש' וסתמא אמרו פלגאן בהדייהו משמע פשטא דמילתא חלק כחלק יאכלו וכעין יששכר וזבולון:

איברא כי חקירת הרב קשה היא מאד ושפיר קא מותיב בין אי נימא זכות דמתני' היינו זכות דמצוה ובשינויא דר"י ורבא בין אי נימא זכות דתורה ובשינויא דרבינא דמברייתא משמע מגינה לעולם ואילו מתני' קתני לכל המרבה ג"ש ונראה לפקע"ד ליישב זה על פי מ"ש מוהר"ש יפה ז"ל בפי' לירושלמי בשמעתין דאמרו שם יש זכות תולה שנה א' מנ"כ דכתי' לקצת ירחין י"ב יש זכות תולה כ"ש מאמנון ויהי לשנתים ימים יש זכות תולה ג"ש מאחאב וישבו ג"ש אין מלחמה בין ארם ובין ישראל כתב הרב וז"ל יש זכות לסוטה אחר ששתתה שלא תמות מיד ומייתי דוגמא מנ"כ ואחאב שתלה להם אחר שנגזרה גזירה וכו' מאמנון לא ידעתי מה ראיה מאמנון שהרי לא נגזרה עליו גזירה כמו בנ"כ ואחאב ול"ל דתולה דקאמר היינו אחר מעשה העבירה אפי' בלא גזירה דהא חזינן כי לא נעשה פתגם הרעה מהרה ויש רשע מאריך ברעתו כמה שנים יותר מג"ש ועכ"ל שיש זכות תולה יותר מג"ש או שה' מאריך אפו כמה שנים כל שלא נגזרה גזירה וכו' עכ"ל מדברי קדשו למדנו שאם נגזרה כבר הגזירה אזי יש זכות תולה שנה או כ' או ג' ותו לא אבל אם לא נגזרה גזירה אז יש זכות תולה שנים הרבה או אפילו בלא זכות מאריך אפיה דצופה עתידות ית"ש גלוי וידוע לפניו שעתיד לחזור בתשובה או משום זרעא מעלייא דעתיד למיפק מניה או משו' איזה הטבה שעתיד לעשות וא"כ מצינן למימר דמתני' משום דלאחר גזירה היא שכבר שתתה מים המרים אין זכות תולה יותר מג"ש אבל בברייתא לפני גזירה היא משו"ה בין במצוה בין בתורה זכות תולה שנים רבות להגן מן היסורין:

ועוד אפשר לפקע"ד לומר ודלא כשיטת מוהרש"י אלא אפי' לאחר הגזירה יש זכות תולה רבות בשנים ופשיטא ודאי דלא משום שעשה מצוה אחת פעם אחת ולא ישנה לו או משום שלמד פרק אחד או אפילו הלכה אחת היא שעמדה לו כל כך שנים מרובות כי זה לא יעלה על הדעת אלא ודאי לפי התמדתו בעשיית המצוה או בעסקו בתורה כך הרבה נחלתו להגין עליו על דרך מ"ש הרב תי"ט ז"ל אמתני' וז"ל יש זכות תולה שנה וכו' וכולהו זכות התורה אלא הכל לפי זכותה שאינו דומה עושה לעושה מעט וכדתנן והכל לפי המעשה ע"כ הכי נמי בעלמא זכות תולה רבות בשנים לפי המעשה ונזכיר גם כן מאי דאיתמר תו בשמעין קודם סוגיא שהבאתי לעיל אמאי דקתני יש לה זכות וכו' מני מתני' לא אבא יוסי בן חנן ולא ר"א בן יצחק איש כפר דרום ולא ר' ישמעאל דתניא אם יש לה זכות תולה לה ג' חדשים כדי הכרת העובר דברי אבא יוסי ב"ח ר"א ב"י או' ט' ח' שנאמר ונקתה ונזרעה זרע וכו' רי"א יב"ח אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר דכתי' להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטאיך בצדקה פרוק וכתי' כולא מטא על נ"כ מלכא וכתי' לקצת ירחין י"ב לעולם ה' ואשכח קרא דאמר ותני דכתי' כה אמר ה' על ג' פשעי אדום ומאי

ומאי אע"פ שאין ראיה לדבר דילמא שאני דלא מפקד רובא עליהו ע"כ והאמר דבישראל אפילו אחר הגזירה יש זכות תולה רבות בשנים וזהו שכתבו התוס' אי מן הפור' מצוה במי תגנא לעולם וכ"ש תורה והיינו לפי רוב התמדתו במצוה או בעסק התורה הכל בסוטה אפי' תתמיד בזכותה אין זכות תולה לה יותר מג' שנים שאם תתלה לה יותר מדהה את מי הסוטה ומוסיפין לחטוא הנואף והנואפת ומגיד ריעו לאחרים וכמו שראיתי לרבני האחרונים ז"ל שכתבו טעם זה ומשו"ה אינו תולה לה יותר מג"ש ור"ש סבר דגם משום אותן ג"ש חיישינן ואינו תולה לה כלל וגם טעם כ"כ מהאי טעמא במי דאפי' נימא דכל אותה השנה היה מחזיק בצדקה עכ"ז לא תלה לו יותר מיכ"ח דאילו תלה לו יותר היה מדהה את הגזירה ואינו חושש לה כלל כי א"הע אינם מחזיקים כל כך במילי דשמיא דאפי' בצדקה על תנאי אמרו רז"ל דלא מהניא להו משום שתוהים על הא' כ"ש כששומעין שנגזרה גזירה ועברו ימים רבים אשר בהם ירקים ולא עבר עליהם כוס הפורע' שלא יחושו על הגזירה ותוהה על הא' בכל מה שעשו מן הטוב ולע"ד דמוכרח זה מתשובת נינוה דהא חזינן דאיכא מרבני המפרשים ז"ל סברי מרנן דא"הע לא מתקבלי בתשו' והאיא דנינוה לפי שעה הוה וחזר ונפרע מהם בימי נחום וקשה איך תלה להם זכות התשובה שעשו שנים הרבה מאחר שכבר נגזרה הגזירה בימי יונה וצ"ל דמשום דהתם ידע האלהים ששבו בתשובה שלימה כדרז"ל ע"פ וירא אלהים את מעשיהם וכו' וגלוי לפניו שאינם תוהים על הא' לכן תלה להם וכשקפחו מעשיהם תכף חזרה עליהם הגזירה והיא דאחאב ואמנון אפשר לומר דלא עשו זכות כי אם להגין עליהם כדי שיעור שנתים וג"ש ובזה יהא מוכח מאי דפריך מהר"ם יפה דמאי מייתי הירוש' ראיה מאמנון דבין קודם גזירה בין לאחר הכל בהשואה אחת ומאי דמאריך ליה שנים הרבה או לפי ריבוי זכותו או מטעם אחר כמ"ש לעי' ואמנון לפי שיעור זכותו נתלה לו כ"ש ולפקע"ד דזה היא דרך ישרה ונכונה ולעיקר קושיית התוס' מוהרש"א ז"ל בח"א תירץ לה דכל חיי העוה"ז מיקרי לפי שעה ודמי לנר דמגין לפי שעה:

וראיתי לו ז"ל גם דברים קשים לקע"ד שכתב וז"ל אלא אמר רבא תורה וכו' ק"ק כיון דאכתי מגנא לעולם למה מתו דואג ואחיתופל קודם זמנם ואמאי לא הגינה תורה עליהם וי"ל דלא קאמר תורה מגנא אלא מפור' ויסורין ולא ממיתה ע"כ ואחרי נשיקת הרצפה קשה הדבר לע"ד שהרי הזכות תולה בסוטה ממיתה עצמה ואינה מתה והיכי קאמר דלא מגנא אלא מפור' ויסורין ולא ממיתה ואם נפשך לומר דשאני סוטה דצריך לקיים בה מ"ש ולבטנה בטנה ונפלה ירכה ומיתתה בכך ומאחר דהזכות תולה לה מיסורין בהכרח שלא תמות דאי מתה הרי נעשה בה ג"כ פור' ויסורין דלבטנה בטנה וכולי אכתי קשה לרבנן דרבי אליבא דרב ששת דאיתא במ"ש דסוטה דף ו' דרב ששת סבר בין לר' בין לרבנן מתנוונא והולכת אלא דרבנן סברי שאינה מתה באותה מיתה דלבטנה בטנה וכולי ורבי סבר בסוף מתה באותה מיתה וא"כ מה נענני אנן לרבנן והרי זכות תלה לה ממיתה עצמה ודבריו ז"ל צ"ע ולעיקר קושייתו בלע"ד דדואג ואחיתופל שקללם דהע"ה במ"ש בסנהדרין דף ק"ו על פסוק לא יחצו ימיהם וקי"ל קללת ת"ח אפי' על חנם באה ומשו"ה לא הגינה תורתם עליהם אלא בעלמא זכות תולה בין

ליסורין בין למיתה אגוני מגנא:

העולה בידינו מסוגיא זו דלרב יוסף תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא מצוה בעידנא דעסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא ולרבא תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנ' דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא מצוה בין בעידנ' דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא נמצא דלר"י עדיפות התורה מהמצוה בעידנא דלא עסיק בהו דבתורה מגנא ומצלא ובמצוה מגינה ולא מצלא ולרבא עדיפות התורה מהמצוה בעידנא דעסיק בהו תורה מגנא ומצלא מצוה מגנא ולא מצלא ובזה נבין מקראי קדש הנאמרים בספר תהלים מזמור י"ט מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים יראת ה' טהורה עומדת לעד משפטי ה' אמת צדקו יחדו הנחמדים וכולי שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב דצריכין אנו למודעי למה זה בתורה נקט על הנפש באומרו משיבת נפש ובפקודים ומצות אמר על הגוף משמחי לב מאירת עינים וגם להבין כל קשר הכתובים יחד והנה רש"י פי' ד"א ואין נסתר מחמתו ליום הדין וליהט אותם ביום הבא אבל תורת ה' תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט ע"כ וקאמר דהע"ה ואין נסתר מחמתו מיום הדין הנורא ואיום הוא ואין גם אחד יוכל להסתתר במסתרים ולפני זעמו מי יעמוד אבן אית לן מרפא לנפש היא תורת ה' אשר היא תמימה משיבת נפש לעקיר לבא ביום הדין כי היא מצלת מן החטא לר"י בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה ולרבא בעידנא דעסיק בה ולא פירש ממנה ועי"כ משיבת נפש שאין עליו עונשים ודינים ביום הדין כי אינו בא לידי חטא בזכות התורה עדות ה' נאמנה היא התורה לוחות העדות מחכימת פתי דע"י התורה מתחכם לדעת לשמור מצות התורה וליזהר מן האיסורין וכמ"ש רבנ"י על פרשת דרכים אבל פקודי ה' אין בהם כל כך מעלה להציל מן החטא לר"י בעידנא דלא עסיק בהם ולרבא אף בעידנא דעסיק בה רק סגולתה היא ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים שמגינה לגוף מן היסורין ושמח בלבו כי ה' צבאות יגן עליהם מהיסורין ומאירת העינים המצוה דכתיב כי נר מצוה והא דאמינא בתורה דמצלא מהחטא אובעי ליה דליהוי בהדה יראת חטא וכמ"ש רבנ"י מאי פרשת דרכים זה ת"ח ויראת חטא דע"י יראתו נמנע מהחטא וז"ש יראת ה' טהורה עומדת לעד דבהדי תורה אית ליה יראת ה' דאז יוכל לקיים משפטי ה' אמת דהתורה מלמדתו איך יקיים משפטי ה' החקים והתורות והיראה מונעת אותו מהחטא והם צדקו יחדו התורה והיראה הנחמדים וכו' שהרי שגיאות מי יבין ולא יוכל האדם ליזהר תמיד מהשוגג ועל כן בהלמדם יחד התורה והיראה מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך ונקיתי מפשע רב כי גדול כחה של תורה להציל מן החטא ונקה לי ינקה:

ומזה נגלה עלי מאמר הנלב פ"ה דלפי הגירסא שהובאה היא גירסת ויק"ר איבא למידק מאי שנא במצות נקט בעלי מצות ובתורה כתוב בני תורה

ולא

ולא נקט כלשון אחר ועפ"ר נכון מאד דתנא דידן ס"ל כר"י דהמצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ובעי' דלא עסיק בה מגנא ולא מצלא ותורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא ולזה אמר עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה בג"ע לבעלי מצות ר"ל המתעסקים תמיד במצות ואינם בטלים מעסק מצוה דוגמת הבעל עם אשתו דתמיד נקרא בעל וזהו בעלי מצות אלל בני תורה שעוסקים דאפילו אינם מתעסקים בה תדיר ולפעמים מתבטלים הימנה לצרכי חייהם ושוב חוזרים על לימודם ולכן בשם יקרא בני תורה ולא בעלי תורה ושוו להדדי בעלי מצות לבני תורה דכמו דבתורה מגינה מן פורענות ומצלת מן החטא הכי נמי בעלי מצות דעסקי תמיד במצות והיא אגוני מגנא ואצולי מצלא מן החטא ומשו"ה עתיד הקב"ה לעשות להם צל וחופה בג"ע אלל בני תורה דשמורים הם מן החטא ואין בידם עון והיא לן ג' קראי כי בצל החכמה בצל הכסף הם בעלי מצות ולא תימא כי זה שייך בעוסקים במצוה לכן הביא מקרא אחרינא וכתי' אשרי אנוש יעשה זאת המצוה כדכתי' שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע וסיים עלה איזהו אשריו וכן אדם יחזיק בה שהוא מחזיק תמיד לקיים מצות וכן קרא דכתי' עץ חיים היא למחזיקים בה שתמיד מחזיקים לקיים מצותיה דעי"כ הו"ל תמיד בעידנא דעסיק בה מיקרי ומשומר ובא מן החטא וזוכה לחזות בנועם ה':

אבן כהאי קרא דישעיה אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע נלע"ד לומר בגוונא אחרינא על פי שיטת מר זוטרא דפי' פרשת דרכים זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא וכתבו התוס' וז"ל תימה היאך ניצול מכולן והלא לא ניצול מיל"הר בעידנא דלא עסיק בה וי"ל שהם ת"ח תורתו אומנתו ועוסק בה ומהרהר כל שעה ואינו הולך ד' אמות בלא תורה ע"כ מורה ובא דס"ל ז"ל דמר זוטרא אית ליה כרבא דתורה בעידנא דלא עסיק בה מגנא אבל לא מצלא ומשו"ה הוכרחו לתרץ דכיון דהת"ח הגיע למעלה זו דסלקא ליה שא"ר ודאי שתורתו אומנתו ולא סגי ד' אמות בלא תורה. וזהו הנרמז בקראין אשרי אנוש יעשה זאת היא התורה כדרז"ל מפסוק זאת התורה ואשריו מי שזכה לכך אך מי זה האיש הנאמר עליו אשרי כשהוא בן אדם יחזיק בה דלא סגי ד"א בלא תורה שתמיד מהרהר בה שעי"כ זכה להסוקי שא"ר כי מאחר שזכה לכך ראוי לומר עליו אשרי כי מעתה שומר שבת השקול כנגד כל התורה כולה מחללו ושומר ידו מעשות כל רע כי התורה חומה נשגבה היא לו להצילו מכל חטא והרי הגיע לפר' דרכים ניצול מכולן:

ולזה רמז דהע"ה בתחלת ספרו אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח דקאמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' דידע איניש בנפשיה ליזהר ולעמוד על משמרתו אך לא כל אדם נאמר עליו אשרי זה דהע"נ דנזהר בדרכיו מ"מ אינו בטוח שלא יחטא ותני תנא אל תאמן בעצמך עד יום מותך דאפשר שיתגבר עליו יצ"הר ויכפנו לחטוא אלא על מי נאמר אשרי זה אשר לא הלך וכו' כי אם בתורת ה' חפצו דזכה לכתר תורה דע"י עסקו בתורה היא מצילתו מלחטוא ולא די לו זה כי לפעמים אינו עוסק בה ובעידנא דלא עסיק בה לא מצלא מן החטא אלא איזהו אשריו זה האיש אשר בתורתו יהגה יומם ולילה ותמיד מהרהר בה ולא סגי ד"א בלא תורה והיה כעץ שתול על פלגי מים ואין מים אלא תורה אשר עי"כ פריו יתן בעתו דסלקא ליה שמעתתא א"ד וכששואלין אותו הלכה בכל מקום ומשיב ועי"ז ועלהו לא יבול דלא יכול ליה יצ"הר לפתותו ולהחטיאו כי התור' שמהרהר בה תמיד היא מצילתו מידי חטא וכל אשר יעשה בעבודת ה' ואת מצותיו יצליח ה' מצליח בידו:

גם לזאת יטמון ברמ"ז בתחלת אלפא בתא אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו אתה צוית פקודיך לשמור מאד דכוונתו לומר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' דעלה להם ע"ה וזכו לכתר תורה אכן לא לכל מי שזכה לתורה ראוי לאמר עליו אשרי דחיישינן שמא בעידנא דלא עסיק בה יתקפנו יצרו אלא למי זה אשרי נוצרי עדותיו היא התורה בכל לב ידרשוהו דתמיד מהרהר בלבו דבר תורה ולא סגי ד"א בלא תורה כי האנשים האלה אשר זכו למעלה זו מלבד דמגינה עליהם התורה מן הפורענות אף לא פעלו עולה בדרכיך הלכו דע"י התורה מובטח לו שלא יחטא והגיע לפ"ר ניצול מכולן ואם תאמר א"כ המצות מה היא סגולתם בפרט זה ולמאי מהני לזה אמר אתה צוית פקודיך קדשנו במצותיך לשמור מאד לשמור את האדם מן הפורענות ויסורין דאגוני מגנא ומאד הם שומרים בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגנייא היא:

ולקמיה נמי רמזה מה אהבתי תורתיך כל היום היא שיחתי מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי דמומר אמר מה אהבתי תורתיך כי סגולתה רם ונשגב דאגונא מגנא ומצ"ה גם היא אך בתנאי כל היום היא שיחתי דמהרהר בה תמיד אבל לענין המצות מאויבי הרודפים ליסרני וליפרע ממני תחכמני מצותיך ולא יוכלו יגעו בי כי מגינה עלי מהיסורין ולא בעת עשייתי המצוה דווקא כי לעולם היא לי בין בעידנא דעסיק בה בין בעי' דלא עסיק בה מגינה עלי:

ובזה יובן שני כתובים הבאים בקראי דאשת חיל עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכבר רז"ל נתקשו מאי ותורת חסד וכי יש תורה שאינה של חסד ולדרכינו יתורץ דידוע דרז"ל דרשו פסוקי אשת חיל על התורה וקאמר דהתורה עוז והדר לבושה דכל העוסק בה מלבשתו הוד והדר דאינו בא לידי חטא כי תורתו משמרתו אך אינו מובטח לו תמיד שלא יחטא כי אפשר שיתבטל הימנה לצורך פרנסתו ובעידנא דלא עסיק בה אינה מצלת אך אימתי ותשחק בשהוא שוח"ק אומר בריא לי שלא חטאתי שמחה לאיש ליום אחרון כדרב חסדא הגיע לפ"ר ניצול מכולן זה ת"ח ויום המיתה כרס אית לן דרבא אחרינא דאף בחיים חייתו דידיע חיי ולא יחטיא כאשר הוא זכה להסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמר זוטרא וזהו פיה פתחה בחכמה זה ת"ח ששואלין אותו דבר הלכה ופיו פתח בחכמה כמשפט וכהלכה דוראי ותורת חסד על לשונה ע"ד אומרם צריך העושה ע"פ הדין אבל חסיד העושה לפנים משו"ה וזהו ותורת חסד שעושה תורתו כחסד דאם בשעה שפטור

מן

מן הדין לעסוק בתורה שנפנה לצרכיו לעשות מלאכתו מהרהר בד"ת ולא סגי הא בלא תורה אז ודאי מובטח לו בימי חייו שלא יבא לידי חטא כי תורתו משמרתו :

ומזה יתבארו מק"ק דמלאכי סימן ב' בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא וכבר הובא לעיל דרבב"י פי' מאי פ"ד זה ת"ח ויראת חטא ונקדים עוד מאי דתנן במס' אבות כל המזכה את הרבים אין חטא בא ע"י והנביא אומר בריתי היתה אתו זאת התורה דכתי' בה אם לא בריתי יומם ולילה ומאחר דהתורה היתה אתו וזכה לכתרה של תורה זכה לחיים והשלום כי חי הוא צדיק כמ"ש ובנייהו ב"י איש חי דהצדיקים קרויים חיים דע"י התורה ניצול מן החטא והשלום ג"כ השלום לו שלום מן השכר דמגינא עליו מן הפורע' ויסורין ולזה החיים והשלום נתונים נתונים דמה לו וכ"ת אכתי קשה דבעידנ' דלא עסיק בתורה לא מצלא מן החטא לזה השיב דאית ג' טעמי להצלתו חדא מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא כדרבב"י דאם זכה לתורה והגיע לפ"ד זו היא יראת שמים אף בעידנא דלא עסיק בה מצלתו מן החטא ועוד שנית תורת אמת היתה בפיהו דזכה לאסוקי שא"ר ועולה לא נמצא בשפתיו שהורה דלא כהלכתא ומאחר שזכה למדריגה זו ודאי תורתו אומנתו ומהרהר בה תמיד ויבא הכתוב הג' ורבים השיב מעון כי מזכה את הרבים הוא ואין חטא בא ע"י כי ש"כ ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ואין לך נזכה את הרבים גדול מזה וא"כ מכל אילין טעמי צדיק וישר הוא כי מלאך ה' צבאות הוא מה מלאך ה"צ אין בו יצה"ר ואינו בא לידי חטא הכי נמי איהו מלאך ה"צ הוא :

ומן האמור בענין בין נבין דרשת רז"ל בילקוט ע"פ ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים מאי רפידים אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ידיהם מד"ת לכך בא שונא עליהם וקשה דאכתי למה זה בא עמלק רצועה קשה ואפי' לא היו עוסקים אז בתורה הרי אליבא דכ"ע תורה אף בעידנא דלא עסיק בה מגינה מן הפורע' וא"כ מה שעסקו כבר בתורה הו"ל להגין עליהם ועל פי מ"ש לעיל משם הרב הקדוש אדוני אבי זלה"ה אתי שפיר דהא דתורה מגינה אף בעידנא דלא עסיק בה היינו כשנתבטל לצורכו לעשות מלאכתו אבל אם ביטל בשאט בנפש היינו עזובה ללא צורך אז אינה מגינה ולזה רמזו ז"ל בלשונם הטהור דבהו אחרים לתרץ למאי דשאיל ר' חנינא בדיק בשמא מאי רפידים למה נקראת ע"ש זה ועוד יש לדייק אמאי איצטריך קרא למימר וילחם עם ישראל ברפידים והלא לעי' מניה כתי' ויחנו ברפידים לכן אמרו אין רפידים אלא לשון רפיון ידים שרפו ידיהם מן התורה ולא נקטו על שלא עסקו בתורה אלא דהוה אפשר לומר שהיו טרודים בעסקם ולא עסקו באורייתא לכן אמרו שרפו ידיהם מן התורה דאף בעת שלא היו עסוקים בצורכם רפו ידיהם מן התורה וקרא עצמו איהו מותיב לה ואיהו מפרק לה ויבא עמלק וילחם עם ישראל וא"ת למה לא הגין עליהם זכות תורה אם בעידנא דלא עסיק בה ולזה תירץ שאני הכא שהיו ברפידים שרפו ידיהם מן התורה בשאט ונפש ללא צורך ובכל כי האי גוונא אין התורה מגינה :

ועל פי דרכינו נבאר מ"ש במגלת אסתר ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו אל מרדכי לדעת מה זה ועמ"ז ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו די"ל מה הלשון אומרת לדעת מה זה ועמ"ז ורז"ל הרגישו במ"ר דהואיל התם לדעת מה זה ועמ"ז אמרה לו לך א"ל מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו בזה אלי ואנוהו ושמא כפרו בלוחות דכתי' בהן מזה ומזה הם כתובים ואכתי קשה למה רמזה לו בלשון הזה שמא כפרו בזה אלי ואנוהו הו"ל שמא כפרו באלהיהם ולדרכינו נכון הוא דהנה רז"ל דרשו ע"פ זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות טלית נאה לולב נאה וכו' עוד נקדים מה שפירש מר זקני ב"ה כמוהר"מ גאלנטי זלה"ה מאמר רז"ל בקום עלינו אדם ולא מלך דהכוונה היא לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל שאר אדם בחירי ברצון והצלה ממנו נס גדול הוא ועצום ורב ז"ש בקום עלינו אדם לן יאות להודות ולגדל את השבח דהצילנו מיד אדם ולא מלך דאילו היה מלך אין כ"כ שבח לנס זה דלב מלך ביד ה' ואם לא יחפוץ ה' להמיתם מטה לב המלך עליהם לטובה אך הנס העצום הוא שהצילנו מיד אדם ולא מלך :

ובזה נבין מארז"ל בילקוט קהלת שומר מצוה לא ידע דבר רע שומר מצוה זו אסתר שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ ולא היתה יודעת ברעתו של המן ועת ומשפט ידע לב חכם זה מרדכי ומרדכי ידע וקשה הדבר וכי משום שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ לא שמיע לה כל אותה הרעשה והא והעיר שושן נבוכה ומשום טרדה זו לא נשמע אליה קול רעש גדול ותו ק' לפי דרשה זו וכי מרדכי הצדיק מתרשל היה במצוה זו ח"ו עד שמנע ולדרכינו אתי שפיר דודאי ידעה לה אסתר הצדקת מכל אותה הגזירה דהמן הרשע אלא דאיהי סברה דלא חששין הכחנא להם ולגזירתם שהרי ודאי מצוי ביד ישראל מצות הרבה רבו למעלה ואפי' ריקנים שביך מלאים מצות כרמון וכ"ש שיש בידם ג"כ עסק תורה וא"כ התורה והמצוה מגינים הם כתריס בפני הפור' ולכן שומר מצוה זו אסתר שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ וחביבה מצוה בשעתה יכולה היא שתגן לא ידע דבר רע לא ידעה ברעתו של המן דויקא דאדם הוא ולחלק בין עונשי שמים לבחירי ברצון אבל עת ומשפט ידע לב חכם זה מרדכי דידע לפלוגי דכל זה לא נאמר אלא בעונשי שמים אבל באדם שהוא בחירי זה דבר אחר ואין סומכין על הנס :

וזהו הנרמז בקראין ותקרא אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי לדעת מה זה ועמ"ז אמרה לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שהרי לא יבצר מהם מהיות בידם מצות רבות ואפי' ריקנים שביך מלאים מצות כרמון ומלבד עסק התורה ומגינים מן הפורע' אפי' בעידנא דלא עסקי בהו אליבא דכ"ע וא"כ מה כל החרדה הזאת אשר חרדת אלינו ואין לי לומר שכפרו בזה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות ובטלו המצות ופרקו עול בשאט בנפש דמעתה אין המצות שעשו לשעבר מגינות עליהם ושמא כפרו ג"כ בלוחות דכתי' בהו מזה ומזה הם כתובים ופרקו עול תורה מעל צוארם במזיד ללא צורך ומשו"ה אין בידם עוד שום מעשה להגין עליהם ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו אמר לו לא כוונת יפה להלכה דחלילה וחס שישר' עברו חק הפרו ברית אלא חילוק גדול איכא הכא כי לא נאמרו

נאמרו כל הדברים אלא בעונשי שמים אבל אדם שהוא בחירי ברצון וכ"ש שהוא נין עמלק זרעא בישא על זה אין סומכין על הנס:

והמן הרשע בטענה זו בא לפני אחשורוש להטעים דבריו למלך שאמרו רז"ל במדרש הובא בילקוט ישנו עם אחד ישנים הם מן המצות וקשה וכי אפוטרופוס למלכו של עולם נתנוהו לבקש עליהם אם מקיימין מצותיו אם לא ומה חכמה היא זו אלא על פי האמור מבואר מאליו דאחשורוש א"ל לא יכלת להו כי לא יבצר מהם מצות ומ"ט ומגינים הם עליהם מן הפורע' אפי' בעידנא דלא עסקי בהו ואתה תלא בפחי נפש לכן השיבו אותו רשע ישנים הם מן המצות ולא אמרו דמגינים עליהם אלא בשבוטלים לצורך לעשות מלאכתם ואחר כלות טרדתם חוזרים למעשיהם הטובים אבל אלו ישנים הם מן המצות כאדם הישן שלא יזכור עוד מעניני העולם הזה כלל וכך הם לא יזכרו ולא יפקדו על לבם עוד מעשה המצות ואפי' בלא צורך ובכל כי האי אינה מגינה עליהם עוד זכות שום מצוה:

וזהו הנרמז בדברי רז"ל בפ"ק דמגילה כשהלך המן אצל מרדכי להלבישו בלבוש מלכות ומצאו בתפלה כשגמר ותלמידיו לפניו א"ל במאי עסקיתו א"ל דכי הוה בית מקדשא קיים רחמנא אמר מאן דמנדב מנחה לייתי מלייא קומצא ממנה וליקטיר ע"ג מדבחא וליכפר ליה א"ל אתא מלא קומצא דמנחה דידכו ודחי י' אלפי ככרי כספא דההוא גברא וקשה טח מראות עיניו במה מצות ומ"ט שהיו עושין ישר' בגלותם מידי יום ביומו ולא מצא להם כי אם קומץ המנחה אלא דההוא רשע עיניו הטעתו ואמר אויב דישראל בגלותן ח"ו בטלו את המצות בשאט בנפש ומעתה אפי' עשו לשעבר מצות הרבה אינם מגינות עליהם אך בשא"ל מצות קמיצת המנחה אמר היא שעמדה לבם המצוה זו לא בטלוה מרצונם אלא בהכרח כי בעוה"ר נחרב ב"המק ומה בידם לעשות ולכן א"ל כי עתה נחה דעתו דאתא מלא קומצא דמנחה דידכו ודחי לי' אלפי ככרי כסף דההוא גברא:

ובקנין אגב מן האמור בסוגיא זו בין נכון מ"ש רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי דצריכים לדעת מה היתה להם לומר אין ישועתה לו ובמה דחה טענתם האמנם בכר העתקנו ברוש אמיר השלום ברייתא דר' מנחם ב"י ד"א עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה ופירש"י עבירה מכבה שכר מצוה ואין עבירה מכבה שכר מי שעסק בתורה קודם לכן ואמ"ר יוסף דרשיה ר"מ ב"י להאי קרא כי סיני ואלמלא דרשוה דואג ואחיתופל הכי לא רדפו בתר דוד דכתי' לאמר אלהים עזבו וכו' מאי דרוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך והם אינם יודעים שעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה ופירש"י לאמר אלהים עזבו כך היו או' עליו אלהים עזבו שבא על א"א ואין אנו נענשים עליו רדפו ותפשוהו כי אין מציל אין לו זכות שיצילנו שהעבירה כבתה זכיותיו:

ובזי"ו רבים אומרים אין ישועתה לו באלהים סלה שיקבע לו שכר על מעשיו הטובים כי כבר בא על א"א ועבירה כבתה שכר מעשיו ומעתה אין דמו נדרש. בשנהרגנו כי אין לו מציל ממעשיו אלו דבריהם לכן ואתה ה' מגן בעדי שהבטחת כי נר מצוה ותורה אור ועבירה מכבה מצוה הדומה לנר אבל אין עבירה מכבה תורה הדומה לאור כי מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ואכתי יש לי שכר על עסק תורתי ומשו"ה אתה הוא האלהים מגן בעדי כבודי ומרים ראשי ודוק:

קול צעקה דרוש א'

במדרש איכה מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר מק' תוכחות חסר ב' שבמשנה תורה ומחרבן ב"המק בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך ובחרבן ב"המק כתיב ותרד פלאים ובסילוקן ש"צ כתיב לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ובל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר:

יגדל המספד ויתאבלו העם כי נח נפשיה דרב ההוא יומא דלו זעפא כורא יקידתא אשתא למירתא דבריא הזיקא · חכם שמת אין לנו תמורתו הצדיק אבד לדורו אבד יום מר צורח בוקה ומבוקה ומבולקה · חיובא רמיא אקרקפתא דגברי הכתוב קבעו חובה לספוד לצ'רה ולבכותה נהי בכי תמרורים קול צעקה · עיני כל ישראל בנחלים נטיו מבב"י נהרות הללו בעלי כרין הללו בעלי חביות בכי ואנקה · מקרע תקרעוניה איש מעילו הכל קורעין ואף לא מאחין ויסימה לחקה · כאשר בא הדבר בפ' ואלו מגלחין דף כ"ו ת"ר ואלו קרעים שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו תורה ועל נשיא ועל אב"ד ועל שמועות הרעות ועל ברכת ה' ועל ס"ת שנשרף ובולי אביו ואמו ורבו שלמדו תורה מנלן דכתיב ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלמדו תורה ובולי ולא מתאחין מנלן דכתיב ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים משמע שנאמר ויקרעם איני יודע שלב' אלא מלמד שקרועים ועומדים לב' לעולם נשיא ואב"ד ושמועות רעות מנלן דכתי' ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל שאול זה נשיא יהונתן זה אב"ד עם ה' ועל בית ישראל אלו שמועות הרעות על ברכת ה' מנלן דכתיב ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ולא מתאחין מנלן אתיא קריעה קריעה ע"כ ופירש"י ז"ל אתיא קרע קרע מדוד ע"כ ועין רואה דפירש"י ז"ל תמוה שהרי מקרא דדוד אינו נראה אלא על חיוב הקריעה על נשיא ואב"ד ושמ"הר אבל לשאין מתאחין ליכא שום ראיה מקרא דדוד דהא לא כתי' אלא ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וליכא ילפותא מניה דאינו מתאחה ולא הו"ל לפרש אלא אתיא קריעה קריעה מאלישע דמדכתיב לשנים קרעים יתירה ילפינן שאין מתאחין ובסנהדרין דף ס' בהדיא אמרו דקריעה מאלישע דבעי הש"ס התם קורעין אברכת ה' מנלן ואייתי קרא דאליקים קרועי בגדים ובעי תו ולא מאחין מנלן אתיא קריעה קריעה כתי' הכא קרועי בגדים וכתיב התם ואלישע ובולי לב' קרעים וא"כ הוכי פירש"י בסוגיין קריעה קריעה מדוד ואדרבה על כורחין לומר דעל נשיא ואב"ד ושמ"הר דאין מתאחין ילפינן לה מהאי ג"ש דקריעה קריעה ואע"ג דהש"ס לא קאמר עלייהו האי ג"ש אלא בתר דאייתי קרא דאליקים דבברכת ה' חייב לקרוע

לקרוע בעי דאין מתאחין מנ"ל ואייתי ג"ש נ"ל דהש"ס סמך בנשיא ואב"ד ושמ"הר אמאי דבעי למימר לקמיה על ברכת ה' והג"ש אתרוייהו קאי דהא בקרא דדוד ליכא שום הוכחה דאין מתאחין וכן כתב הרא"ש ז"ל בהדיא בסוגיין וז"ל בנשיא ואב"ד ושמ"הר דאין מתאחין ילפינן ויחזק ויקרעם מאלישע:

אלא שראיתי לו ז"ל שם דברים קשים לפקע"ד שכתב וז"ל ברכת ה' מנלן דכתיב ויבא אליקים וכו' קרועי בגדים ודאין מתאחין נ"ל דכתי' קרועי בגדים דמשמע קרועים ועומדים לעולם ע"כ וקשה דבסוגיא דידן בעי ברכת ה' מנלן ואייתי קרא דאליקים ושוב בעי ולא מתאחין מנלן אתיא קריעה קריעה משמע דהג"ש קאמר לה הש"ס אברכת ה' דמנה ילפינן דאין מתאחין והיכי קאמר דמתיבת קרועי דייקינן לה ואפי' נימא דגירסתו בש"ס איפכא מתנייא דבתחלה אייתי אנשיא ואב"ד ושמ"הר מקרא דדוד והדר בעי לרבו שלמדו תורה והדר אייתי ג"ש דקריעה קריעה והדר בעי אברכת ה' ואייתי קרא דאליקים כנראה מסדר לשונו ומשמע ליה דלא אייתי הג"ש אלא לרבו שלמדו תורה אכתי קשה דגם ברכת ה' שפיר ילפינן מהג"ש ועדיף טפי מלמימר דדייק לה מדיוקא דקרועי דאיכא למדחי בנקל. ואיברא דכתבו התוס' בד"ה אתיא קריעה קריעה תימה א"כ נילף כל קריעו' שלא יתאחו מקריעה קריעה ושמא לא מסתבר ליה ע"כ מ"מ נראה דכוונת התוס' להקשות על שאר קרעים דנילף נמי בהו דלא מתאחין ועבידי רבנן דמשנ"ו דלא מסתבר באינך קרעים דקילי נינהו והגם דבסוגיא דסנהדרין בד"ה אתיא קריעה קריעה לא משנו מידי הכא מתרצי לה דאינך קילי ברם קרעים דחמירי שפיר ילפינן וברכת ה' מי זוטר היא ודאי דעדיפא מרבו ואמאי לא נילף לה מג"ש ולא לדחוק נפשים מדיוקא דקרועי ותו קשה דהש"ס בסנהדרין בהדיא קאמר אברכת ה' דילפינן דלא מתאחין מג"ש מאלישע וצריך לי יישוב:

תו איתא בש"ס ס"ת שנשרף מנלן דכתי' ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה ויקרעה בתער הסופר והשלך על האש אשר על האח מאי שלש דלתות וד' א"ל ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות א"ל מה כתי' ביה איכה ישבה בדד א"ל מלכא אנא ופירש"י ואמלכא לא כתי' כלום וכן כתב תבכה גלתה יהודה דרכי ציון א"ל היו צריה לראש א"ל מאן אמרה כי ה' הוגה מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתי' ולא פחדו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעו למקרע אמ"ר חלבו אמ"ר הונא הרואה ס"ת שנקרע חייב לקרוע ב' שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר אחרי שרף המלך את המגילה ואת הדברים וכתב הרא"ש וז"ל וכיון דידעינן מקרא עיקר קריעה הא דאינו מתאחה ילפי' מק"ו כיון דעל לומדיה אינו מתאחה עליה לכ"ש אבל עיקר קריעה לא ילפינן מלומדיה כדאמר במכות כמה טפשאי הני דקיימי מקמי ס"ת ומקמי גברא רבה לא קיימי ע"כ והקושי מבואר בדבריו ז"ל דראשונה אמאי צריכינן להאי ילפותא דלומדיה כיון דאיכא למדחי דלומדיה עדיפי מס"ת כמ"ש רבא כמה טפשאי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה ועדיף טפי הול"ל דילפינן לה בג"ש דקריעה קריעה מאלישע. וזאת שנית דברי הרב ז"ל סתראי נינהו דברישה קאמר דכיון דאית לן עיקר קריעה מקרא הא דלא מתאחין ילפינן מק"ו מלומדיה א"כ פשיטא ליה דס"ת עדיף מגברא רבה וא"כ סתר את דבריו בתוך כ"ד דקריעה לא הוה ילפינן מלומדיה דהוה אמינא לומדיה עדיפי מההיא דרבא ולזו אפשר לפקע"ד לתרץ על פי מ"ש הר"ן ז"ל משם התוס' לתרץ להההיא רומייא דמקשו דבמכות אמר רבא כמה טפשאי הנך אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא דאלו בס"ת כתיב מ' יבנו ואתו רבנן ובצרי חדא מהכא משמ' דגברא רבה עדיף מס"ת ואלו בקידושין אמרו אבעיא להו מהו מפני ס"ת ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי ק"ו מפני לומדיה עומדים מפניה לכ"ש משמע דס"ת עדיף ותירצו דלעולם אפי' רבא מודה דס"ת עדיף וקראם טפשים דכיון דלית לן ילפותא למיק' מקמי ס"ת אלא מק"ו מלומדיה והיכא דלא קיימי מקמי לומדיה א"כ מהיכא תיתי להו חיובא למיקם מקמי ס"ת ומשו"ה קראם טפשים ע"כ והנה עין רואה דתירוץ זה יש בו מן הדוחק דהא רבא קא יהיב טעמא דאלו בס"ת כתיב מ' יבנו ואתו רבנן ובצרי חדא דמזה נראה דגברא רבא עדיף מס"ת דגרעי ומוסיפי רבנן באורייתא ומשו"ה ס"ל להרא"ש דאלו לא הו"ל קרא למילף מניה לקריעה לס"ת הוה אמרינן דגברא רבא עדיף כפשט דברי רבא ולא קי"ל כר' חלקיה ור"ש ור"א דס"ל דס"ת עדיף דרבא דפליג והוא בתרא הלכתא כוותיה ואין כאן קו' למילף מניה אבל השתא דאשכחן דקרא העדיף טובא בכבוד תורה דלאו דווקא ס"ת גמור אלא אפי' פרשתא חדא ולא סגי בקריעה חדא אלא בעי ב' קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב משא"כ בגברא רבה דדווקא בסילוקו בעי קריעה אבל בחסרון אבר אחד ממנו אין חיוב קריעה וגם לא חייבוהו ב' קריעות אע"ג דדמי לס"ת דאית ביה גויל וכתב הכי נמי בגברא רבה אית ביה סילוק גוף ונשמה מוכח מזה דס"ת עדיף ועל כרחין לשנויי דברי רבא כדמשני התוס' דקראם טפשים דללמד קיימי ולמלמד לא קיימי ואי ליכא חיוב קימה בגברא רבה מהיכא תיתי לס"ת ומאי דסיים רבא דבס"ת כתי' מ' יבנו וכו' ע"כ לדחוקי נפשין דלאו למימרא דגברא רבה עדיף אלא דלא תימא דמאי אהנו לן רבנן כי אלה החקים והמשפטים בס"ת כתיבי לכן אמר רבא כי רב מאד צורך החכמים ואלמלא הם היו דברי תורה כדברי הספר החתום אבל לעולם ס"ת עדיף וכמ"ש הר"ן שם משמא דנפשיה אמור מעתה שפיר ילפינן דאין מתאחין בס"ת מק"ו מלומדיה דעתה הכרחנו שפיר דס"ת עדיף מגברא רבה:

והרב החסיד מוהר"י אלגאזי ז"ל בשמע יעקב פ' תולדת יישב לשון הרא"ש הלזה ע"פ מה שתי' למה שהקשה מהר"ם אלגאזי ז"ל לתי' מוה"ר הרי"ף ז"ל בסתירת ב' מאמרים האמורים דרבא איירי בעידנא דעסיק בה ואז גברא רבה עדיף ובקידושין איירי בעידנא דלא עסיק בה דס"ת עדיף ופריך ליה מהרם"א מלשון הרא"ש דקאמר דלא הוה ילפינן קריעה לס"ת מגברא רבה דגברא רבה עדיף והרי התם בשעת מיתה ולא עסיק בה ותירץ הרב ש"י ע"פ מאי דאיתמר בפ"ק דמגילה תנ"ה כהנים בעבודתם וכו' כולן מבטלין מעבודתם ובאין לשמוע מ"מ מכאן סמכו של בית ר' שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מ"מ ועבודה חמירה מת"ת והכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו וכו' עתה באתי ל"ק הא ביחיד הא ברבים ויחיד קיל והתנן נשים במועד מענות אבל לא מטפחות בר"ת חנוכה ופורים מענות ומטפחות

ומטפחות הכל לא מקוננות והמ״ר כ״ר הוכא אין מועד כפני ת״ח כ״ש חנוכה ופורים ופי׳ התוס׳ שמותר להספידם אע״ג דמבטל ממקרא מגילה אלמא ת״ת חמיר מת״ת ומשני בכבוד תורה קאמרת בכבוד תורה דיחיד חמיר ת״ת דיחיד קיל ע״כ מפורש יוצא מסוגיא זו דבכבוד תורה דשעת מיתה דהוי בטילתה כעין נתינתה חמיר טובא ועדיף אף מעבודה ומת״ת. כשהוא לומר דת״ת ועבודה נבטלין מפני מ״מ ועכ״ז דוחין מ״מ מפני כבוד תורה. דשעת מיתה ומשו״ה קאמר הרא״ש דעיקר קריעה לא ילפי׳ מלומדיה מההיא דרבא דאפי׳ ת״ת בעידנא דעסיק בה עדיף מס״ת כ״ש בכבוד תורה דשעת מיתה דעדיף מת״ת דעסיק בה דליהוי עדיף מס״ת ובזה יושב גם ללשון הרא״ש דקריעה לא ילפינן מנברא רבא דהוי בכבוד תורה דשעת מיתה ועדיף מס״ת כאמור אבל שאין מתאחין דהוי מילתא דמתעברא בתר הכי ושלא בפני המת אינו נכנס בסוג בכבוד תורה דשעת מיתה והדר דינא בת״ח בשעה שאינו בפניו וס״ת עדיף ושפיר ילפי׳ מק״ו מפני לומדיה אין מתאחין מפניה לכ״ש וזהת״ד הרב יעב״ץ נקטינן מהכא דבכבוד תורה דשעת מיתה עדיף מת״ת ועדיף מעבודת בית אלהינו דמשום מ״מ מבטלין עבודה וכ״ש ת״ת ומשום כבוד תורה דשעת מיתה דוחין מ״מ :

ועפ״ז כין נכון דברי ירמיה הנביא ע״ה בקינתו סלה כל אבירי ה׳ בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי וכולי על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממי׳ כי גבר אויב דקשה הדבר בנתינת טעם זה דקיהיב כי רחק ממני מנחם משיב נפשי בי סוהר במשך הקורם דמהמשך הכתוב נראה דעל סילוקן של צדיקים מגדול מדורת בית המוקד דקאמר סלה כל אבירי ודרז״ל אבירי לב. אלו צדיקים ועלייהו מקונן על אלה אני בוכיה א״כ היכי יהיב טעמא כי רחק ממני מנחם דמשמע דעל הרחקת המנחם יתן את קולו בבכי ועפ״ה יע״ן דמרישא קאמר ממרום שלח אש בעצמותי ודרז״ל מקרא זה על שריפת בית אלהינו דמן השמים שלח אש והבעיר את הבעורה הבית אש בציון ועל זה נתנני שוממה כל היום דוה ועוד זאת מוסף אני מר ממות דסלה כל אבירי הן הן צדיקי עולם ה׳ בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי על אלה הצדיקים אני בוכיה המרר בבכי ואש מתלקחת יותר מחרבן בה״מק וכ״ת. וכל כך למה והדרבה כך היא המדה דעל ב״המק הי״ל להתעורר בבכי והמר עליו דהוא עדיף מת״ת דהא עיקר ב״המק עשוי לעבודה וקי״ל עבודה חמירה מת״ת וכ״ש ב״המק דעיקרו לעבודה דחמיר מצדיקים דעיקרן לת״ת לזה תירץ דהכא שאני ופשיטא דצדיקים חמורי מב״המק שהרי כמאורע סילוקן ש״ל רחק ממני מנחם הצדיקים שהיו מנחמים אותי ומנחין אותי בדרך ישרה והצדיק היה משיב נפשי לדרך אמת ועתה בסילוקו הו״ל בכבוד תורה דשעת מיתה וכל כי האי כל חמיר״א מעבודה ות״ת וב״המק והיו בנים שוממים מאין צדיקים כי גבר אויב וטרף ואין מציל וכל שהוא בכבוד תורה דשעת מיתה חובה עלי למרר בבכי יותר מחרבן ב״המק :

גם בזה יובן מ״ש טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳ ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון דבל רבני המפרשים ז״ל היו תמהים במאמרו אין תורה דמה היא הכוונה ועפי״ה יבא היטב דבבר נודע מ״ש הרב התנא ז״ל בפ׳ זה דאפי׳ שערים שחלקו כבוד לארון עשה להם נס ונבנזו ולא שלט בהם אויב ומלכה ושריה בגוים הם הת״ח בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו ולא יעשה להם נס בדי הצלה וכ״ת ומאי מתמה והלא זה הוא הדרך דעבודה חמירא מת״ת ושערים העשויים למקדש העשוי לעבודה חמירי מצדיקים העשויים לת״ת לזה תירץ אין תורה הכא שאני דמעתה שהלכו בשבי ודיהם מסולקות מעסק התורה והיא בטלה מהם והו״ל בכבוד תורה דשעת מיתה דבטולתה בנתינתה גם נביאיה לא מצאו עוד חזון מה׳ שהרי ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון ובטל מהם טעם תורה ובל שהוא סילוק תורה עדיף מת״ת ועבודה וא״כ מן הראוי היה לעשות להם נס ק״ו משערים :

באופן אחרת י״ל בקרא׳ דסלה כל אבירי בהקדים מ״ש הרב קול יעקב ז״ל דרוש כ״ט משם ה״ה מוהר״י הכהן ז״ל שפי׳ פסוקים. על זה היה דוה לבנו על אלה חשבו עינינו והנמשבים על פי מאמר הנלב פתח השער דקשה סילוקן ש״ל לפני הקב״ה יותר מחרבן ב״המק וטעמא טעים לזה דבחרבן ב״המק הגם הלום דעלתה השכינה למעלה מ״מ ממקומו יפן ברחמיו לעמו ומה גם שבינה לא זזה מבותל מערבי משא״כ בהעדר הצדיקים כי אין לנו תמורתם ונעדר טובתם ומגינם מבל ובל ובזה פי׳ על זה דהיינו חרבן הבית היה דוה לבנו בבאב לב לחוד אבל על אלה סילוקן ש״ל חשבו עינינו וזה לע״ר הגדול יעב״ב ונלע״ד דטעם זה עלמו רמזוהו רז״ל במאמר גופיה דסיים וב״ב למה והברה חבמת חבמיו ובינת נבוניו תסתתר דבל רבני המפרשים ז״ל היו תמהי״ם דמאי קא מותיב ומאי משני ועפ״י דברי הרב ז״ל הן הן הדברים שנתבוונו להם רז״ל דאחר דמייתי ראיה מקרא דקשה סילוקן ש״ל יותר מחרבן ב״המק עלה קא מתמה וב״ב למה דאדרבה סברא היא לומר חרבן הבית חמיר לן דעל אחת במה ובמה העדר טובה וברבה איתרע לן מלבד ביטול העבודה והיינו מפרק לה והברה חבמת חבמיו ובולי דבשלמא חרבן ב״המק הגם דנסתלקה שבינה עב״ז משניח מן החלונות מליץ מן החרבים אבל בסילוקן ש״ל אבדה חבמתם ומגינם שהיו מגינים על הדור נאספו מנו ומשו״ה קשה קמיה דקב״ה יותר מחרבן הבית :

ובזה נבא לביאור קראין דבבר בתבנו לעיל דקרא דממרום שלח אש על שריפת בית אלהינו נאמר ומשו״ה נתנני שוממה בי שמם הר ציון בל היום דוה עיני דאבה אך זו רעה חולה מר ממות דסילה בל אבירי הן הם הצדיקים גאוני עולם קרא עלי יום מועד לשבור בחורי בחורים נגגינתם רנה של תורה על אלה הם הצדיקים אני בוכיה עיני עיני יורדה מים ביתר שאת ממה שצריך להוריד דמעות על חרבן ב״המק בי על סילוקן ש״ל הורידו בנחל דמעה ואגדיל מדורת בית המוקד ובי תימא ובל בך למה והדרבה חרבן הבית יש להתמרמר עליו ביותר לז״א בי רחק ממני מנחם משיב נפשי הן הם הצדיקים שהיו משיבי נפשי בזבותם והיו לי למגן ולנה ועתה נתרחקו ממני שעו המה למנוחות עזבו אותנו להנחות משא״ב בחרבן הבית בי מעולם לא זזה שבינה מבותל מערבי ומלא בל הארץ בבודו :

ועוד נלע״ד לומר במאמרין בהא דקאמר וב״ב למה ובולי על פי מ״ש מוהרש״א ז״ל בס׳ אהבת עולם דקב״ה על מה דאיתמר במ״ק דב״ה א״ל

רב אשי לבר קיפוק הווא יומא מאי אמרת אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק וכו' א"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא ומאי אמרת אמינא בכו לאובדים ולא לאבידה קלש דעתיה דרב אשי והקש' מוהרא"ח ז"ל כי איך בר אבין הזכיר לשון אבידה בצדיקים מאחר דאיהו גופיה הקפיד על בר קיפוק דקאמר שלהבת וחכה בצדיקים ותירץ מוהרש"א וז"ל כי אדרבה איפכא קאמר בכו לאובדים פי' כשתבכו את החכם שמת לא תתלו בכיה בוקי סריקי לומר אוי לפ' שעבר ממנו רק אין לבכות כי אם בזה הסגנון אוי לנו שאבדנו את ר' פ' לפי שאין להזכיר שם אבידה בצדיק ז"ש בכו לאובדים פי' בכיתם יהיה בשבילם שאבדו את החכם ולא לאבידה פי' ולא תזכירו אוי לר' פ' שנאבד ונתן טעם לדבר שהוא למנוחה ואין לבכות עליו אבידה שהוא לא נאבד עכ"ד ונודע מ"ש ר"א ומתלמידי יותר מכולם דע"י פלפול התלמידים מתחדד יותר ובזה נבא לביאור המאמר דקאמר ק' סילוקן ש"צ מצ"ח תוכחות ומחרבן ב"המק דכתי' הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וע"ז קא מתמה וכ"כ למה דהעם הזה מה עשו ומאי הוא הפלאות הללו עליהם דבשלמא ב"המק שנחרב חסרון לכל בית ישר' שנסתלקה השכינה ועוד שהיו מקריבין בו קרבנות בחטאתם ומתכפר להם ועתה אבדנום אבל בפטירת הצדיק העם הזה מה נגעו לו והצדיק אבד לעצמו אבד לז"א הא ליתא דאדרבה הצדיק נוסע למנוחות שאננות והאבידה לנו הוא שהרי והאבדה מה שאבד הוא חכמת חכמיו ר"ל חכמיו של הצדיק הן הם התלמידים שהיה החכם מתחכם מהם והנה בעת"ה אבדה חכמת התלמידים ההם כי אין להם ממי להתלמד ואבדה חכמתם ובינת הנבונים שהיו מתבוננים מהם תסתתר אבל צדיק גופיה במעלות אחז דקביע ליה עדני"ה :

ובזה נבין מאמרז"ל בשעת פטירתו של משה היה הקב"ה בוכה ואומר מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און שמים בוכין וא' אבד חסיד מן הארץ ארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין דצריכין אנו למודע"י בקינה שקונן אלהי עולם מי יקום לי וכו' דלכאורה קשה דלא קונן על פטירתו של צדיק כי אם למה שנוגע כביכול לגבי דידיה מי יקום לי וכו' והדבר תמוה דבשעת חימום הו"ל להתאונן על סילוק הצדיק גם להבין כוונת שמים וארץ למה נקטו בקינתם לשונות אלו ונקדים עוד מאי דכתב תו מהרש"א שם וז"ל נליץ טוב בעד בר קיפוק כי מה שהזכיר חכה ושלהבת אדרבה סובר שהוא למעלת הצדיק אמר שלהבת לרמוז כי צריך כל אדם אשר יחם לבבו במיתת הצדיק ואמר חכה כי דרך החכה הוא כדי שלא ידבר האדם כמו שארז"ל אדם נתחייב הריגה למלכות נותן חכה לתוך פיו כדי שלא ידבר לז"א כי חכה לרמוז מ"ש בירושלמי אין בין צדיקים מתים לצדיקים חיים אלא דיבור בלבד כי אינו חסר הצדיק שמת כלום לז"א נפלה חכה כלומר לא תסבור שהגיע שום חסרון לצדיק במיתתו אלא שנפלה חכה לתוך פיו שאינו חסר אלא דיבור ואע"פ כן השיגו בר אבין כי נהי שכוונתך רצויה אבל דצריך אינם רצוים כי השומעים יבינם במשמעם עכ"ד ובנא"ה דבשעת פטירתו של מרע"ה היה הקב"ה בוכה ואומר מי יקום לי עם מרעים דהצדיק אינו חסר כלום בפטירתו כי אם הדיבור בלבד ועל זה אקונן מי יקום לי וכו' שהיה רועה נאמן אשר בדברו מעבי"ב ערבי"ם דבר ומנהיג לדור ועתה זהו החסרון שנחסר דברי פי צדיק ומעתה מי יקום לי עם מרעים וכו' ושמים היו בוכין וא' אבד חסיד מן הארץ דאם יש לבכות אבידה בסילוק החסיד מן הארץ ר"ל דהארץ היא שאיבדה וחסרה את החסיד אבל הוא גופיה אין לבכות עליו ח"ו שם אבדה דאדרבה נוסע הוא למנוחות ותען הארץ ותאמר לשמים כי לא נכון הדבר שאמרת בקינתך דהגם דכוונתך רצויה אבל דצריך אינם נכוחים כי השומע ישמע דקראת שם אבדה על החסיד ולא טוב הדבר אך אם יש לומר סדר קינות בלשון הזה וישר באדם אין הצדיק והישר נסתלק מן הארץ ואיננו להגן בזכותו על האדם כי לקח אותו אלהים לשכון כבוד בארץ החיים :

קול שרים דרוש א'

איתמר באגדתא עבדים היינו לפרעה ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצ' ואפי' כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח :

כל ישראל מצווה ועושה למען ספר תהלות ה' כקטון כגדול שלמים וכן רבים אחד חכם רבי ל'ו יתקרי · יודו לה' חסדו בשמחה ובשירים מדבר דבירי אינשי וכל המרבה לספר נותנין לו את השבח רב גובריה · כל פעל ה' בארץ חס הני"ס את עבדיו על הנסים ועל הנפלאות פתח בהללא ויתפוללו הררי · אביט וראה ישראל למטה למרמס בטיט חומות עבדים לעבדים כעבדא קמי מאריה · דשים אותו בדבילה ולילה ביום עשוק ורצוץ באמת הבנין והנוגשים אצים לענות נפש והא קא חזינן דמעב"י ובעתוהו במרודי · וה' אמר עד אימת ליכטער וליזיל בידי אדונים קשים מכים ועונשים תא ונעבדיה · שלח משה עבדו למיקם קמי מלכא ודבר דבר קודש ישראל לה' זה העם ל'ו היה קב"ה תבע ביקריה · שלח תשלח ברא בוכרא וליעביד עבידתא מלאכת שמים ויעלו עולות דבר שבחובה חובת הגוף אקרקפתא דגברי · כאשר בא הדבר מפורש במק"ק והמה בכתובים בס' שמות וז"ת ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב ויאמר אליהם מ"מ למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלותם ויאמר פר' הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם ע"כ ועין רואה מאי דאיכא למידק במקראות הללו במאי דקא"ל מרע"ה כה אמר ה' אלהי ישראל אמאי הוצרך עתה לכפול את השם באומרו ה' אלהי ישראל דבשלמא אחר שאמר לא ידעתי ניחא דצ"ל אלהי העברים להודיעו כי ה' אלהי ישראל ברם בראשית מאמר דהכתי לא נודע אם יכפור פרעה אם לאו בקיצור הל"ל כה אמר ה' שלח את עמי וממילא משמע כי הם עמו וצאן מרעיתו ועוד קשה בתשובה שנית דפרעה דקאמר למה משה ואהרן

ואהרן תפריעו את העם ממעשיו מה שאלה זו וכבר הם אמרו לו מילתא בטעמא נזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב ועל מה זה שואל שלא מדעת למה תפריעו וכו' ותו במאי דקאמר ויאמר פרעה הן רבים עתה וכו' מאי חדית לן בדברות שניות וכבר אמר אויב למה משה ואהרן תפריעו וכו' ולכל הפחות הו"ל למכללינהו בחד כללא למה מ"וא תפריעו את העם ממעשיו הן רבים עתה עם הארץ והשבתם וכו' ואמירה שניה למה הוצרך הכתוב לאומרו ולעלות עלי' בא"ר נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהלכות שכירות וז"ל השוכר את הפועלים והטעו את בעל הבית או ב"הב הטעה אותם אין להם זה ע"ז אלא תרעומת ופירוש והטעו היינו שחזרו בהם פועלין או שחזר בע"הב בד"א בשלא התחילו במלאכה אבל אם התחיל הפועל במלאכה וחזר בו בחצי היום חוזר שנאמר כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים וכיצד דין הפועל שחזר אחר שהתחיל שמין לו מה שעשה ונוטל וכו' בד"א בדבר שאינו אבוד אבל בדבר האבוד כגון פשתנו להעלות מן המשרה או ששכר חמור להביא חלילין למת או לכלה וכיוצא בהם אחד פועל ואחד קבלן אינו יכול לחזור בו אלא א"כ נאנס כגון שחלה או שמע שמת לו מת ואם לא נאנס וחזר בו שוכר או מטען כיצד מטען א"ל סלע קצצתי לכם בואו וטלו ב' עד שיגמרו מלאכתן ולא יתן להם אלא מה שפסק תחלה וכו' ע"כ וכתב מרן ז"ל בש"הט סימן של"ג דין זה כאורך יע"ש וכתב בד"א שאין שם פועלין לשכור בשכרן להשלים המלאכה אבל יש פועלים לשכור בשכרן וא"ל לא ושכור מאלו והשלם מלאכתך בין שכיר בין קבלן אין לו עליהם אלא תרעומת והנה בפ' חלק דנ"א איתא פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון א"ל הרי הוא אומר וה' נתן את חן העם בעיני מצ' וישאילום תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו אמר גביהא בפס"י וכו' והלך ודן עמהם א"ל מהיכן אתם מביאין ראיה א"ל מן התורה א"ל אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה שנאמר ומושב בנ"י אשר ישבו במצרים ת"ל שנה תנו לנו שכר עבודה של ס"ר וכו' שמעת מנה דישראל הוו במצ' כדין פועל שנשכר אצל ב"ה לעשות מלאכתו ויטול שכרו גם ישראל נשכרו אצל פרעה ומצרים לעבוד עבודתם ת"ש ואחרי כן יצאו ברכוש גדול חלף עבודתם וכבר ידוע מספרי הפוס' ז"ל דכשם ששכיר יום חוזר בו אפי' בח"הי הכי נמי שכיר חדש שכיר שנה יכול לחזור בחצי ימי שכירותו וכתב הר"ב שתי ידות ז"ל בפ' בא וז"ל והנה רצה הקב"ה שיחזרו ישראל מעבודתם בחצי היום האמנם מצד הדין לא יצאו בר"נ משום שהיה דבר האבוד כי ישראל היו הרבה מבעלי מלאכת' והוי דבר האבוד אם היו חוזרין בח"הי והיינו קודם זמנם ע"כ:

ובנא"ה. ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל כי הוא אלהינו ואנחנו עבדיו ולא עבדים לעבדים ועל כן אף ששכורין אצלך ישראל לזמן ת"ש אפ"ה יכולין לחזור בהם אפילו בח"הי ולכן שלח את עמי ויחוגו לי במדבר ויאמר פרעה מי ה' אשר אתה אומר כי הוא אדון עליכם לא ידעתי את ה' וישראל עבדי הם ושכורים אצלי ת"ש ואינם יכולין לצאת עד אשר ישלימו ימי שכירותן ולכן גם את ישראל לא אשלח ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו ובודאי שהוא אלהינו ואנחנו עבדיו ולא עבדים לעבדים נלכה ונזבחה לו פן יפגענו בדבר או בחרב מאחר שאנחנו עבדיו ומכאן אתה למד להלכה ולמעשה דפועל יכול לחזור בו אפילו בח"הי ויאמר אליהם מ"מ למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו אפילו נימא כנים אתם דדינא הכי הוי היינו דווקא לאחר שיצאתם ממצ' ונתינת התורה דאז תתחדש ההלכה כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים ברם השת"א הכא עבדי עבדי הם ולמה תפריעו אותם ממעשיהם בטענה שאינה אמת ועוד זאת אפי' יהבינן לכו דירכו ונימא דאיתיה האי דינא דפועל יכול לחזור בו אפי' בח"הי הכתי לא עניתם יפה דבהאי גוונא כל אפייא שוין דאין יכול לחזור בו שהרי דבר האבד הוא דמי הוא זה אשר יכול לעשות כל המלאכות הללו שעושין ישראל אפי' כלך ונבקשנו לא נשכח כדין עם רב ועצום שיכולים לשוכרם לעשות מלאכתנו וכל שאין שם פועלים לשכור בשכרן אינו יכול לחזור וז"ש ויאמר פרעה אמירה שניה דטעמא אחרינא איכא אפי' לפי דעתיכם כי הן רבים עתה עם הארץ הם ישראל ואין מי שיוכל לעשות מלאכה הלזו זולתם וא"כ והשבתם אותם מסבלותם אתמהא והלא כדבר האבוד אינו יכול לחזור בו לפום דינא:

אך י"ל בדרך הזה בסגנון אחר ולמתק אומרו הן רבים עתה עם הארץ דלמה קרא אותם בעת בשם עם הארץ ולא אמר העם או בני ישראל ונקדים עוד מ"ש בילקוט פ' בשלח ויהפך לבב פרעה ר"א ויהפך מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצ' בטלה מלכותם של מצרים שנאמר מעובדנו אמרו עכשיו כל האומות מקישות עלינו בזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחום והלכו להם עכשיו היאך אנו שולחין לארם נהרים ולאר"ץ להעלות ל' מסים ל' עבדים ושפחות ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והי"ל שלטונים על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל ע"כ וכתב הר"ב נאות יעקב ז"ל עיין רב דרשו ז"ל בפ' רבתי עם רבתי בדעות ובכמה מקומות דרשוהו לשון גדולה בפ' ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדול והרים אתכם וכו' ובזה יובן ויאמר פרעה הן רבים גדולים ועצומים עתה עם הארץ הן הם המצריים לעת כזאת שישראל תחת ידם ובשביל ישראל מולכים על כל העולם והשבתם אותם מסבלותם שיש להם על כל העולם במסים וארנוניות ומלכותם בכל בהוציאך את העם מתחת יד מצרים כי כל האומות מקישות עלינו בזוג לומר ומה אלו שהיו ברשותם הניחום והלכו להם אנו עאכ"ו היאך אנו שולחים לארם נהרים ולאר"ץ להעלות ל' מסים ל' עבדים ושפחות וכל כי האי הוי פסידא דמצרים ואין לך דבר האבד גדול מזה וכל דאיכא דבר האבד אינו יכול לחזור עד מלאת ימי שכירותו:

והואיל ואתא לידן סדר המקראות הללו אימא מילתא בפסוק הבא בענין אף דיוצא חוץ לקלעים וז"ת ויכוהו שוטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה וכו' ויאמר נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה' וצריכין לדעת למה כפל דיבורו נרפים אתם נרפים ותיסגי בחדא ונקדים לזה מאי דתנן בר"פ הפועלים השוכר פועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופ' מקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה מעשה בר"י בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו א"ל בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת י"ח עמהם שהם בני א"וי אלא עד שלא יתחילו

יתחילו לא ואמור להם ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד רשב"ג או' לא היה צריך לומר הכל כמנהג המדינה ודרך אגב ראיתי להרב הכנה"ג ז"ל סי' של"ט הג"הט אות י"א וז"ל אמר המאסף לא הבנתי מ"ש בס' חסידים סי' תתרע"ה אם תשכיר סופר לכתוב לך תתנה עמו שלא תהיה עמו בב"ת פעולת שכיר שמא כשיתבע לא יהיה לך ליתן ואע"פי שתעשה עמו תנאי תתן כשיתבע אם תוכל ואין בזה מתנה עמ"ש בתורה שהרי אמרו חכמים מתנה עם פועל שלו להאכילו לחם צר ומים לחץ אע"פי שהוא חייב להאכילו כסעודת שלמה בשעתו ע"כ וכיון שהוא ז"ל מיירי כשאין לו מה צורך אל התנאי דאין לו אינו עובר בב"ת ואפילו לפי דעתו הראיה שהביא אינה מכרעת דמה שחייב להאכילו כסעודת שלמה אינו דבר תורה אלא מפני שהם בני אי"וע וכדאמר ר' מתיא אבל בב"ת שהוא לאו מן התורה לא יועיל תנאי ושמא מ"ש תתנה עמו שלא תהיה בב"ת לאו דווקא אלא שלא באיסור ב"ת כלומר אע"פ שאינו עובר כלאו כשאין לו איסורא מיהא איכא וכדי שלא יעמוד באיסור אע"פ שאינו עובר בב"ת יתנה עמו וכו' עכ"ל ואחר נשיקת עפר כפות רגליו שגר עלינו המדרב"ר ולא הראה לנו איה מקום מוצא איסור זה דאף אם תבעו ואין לו קאי באיסור שהרי לא נזכר איסור זה לא בגמ' ולא בפוס' דבש"ס דמציעא איתא לא תלין פעולת שכיר אתך יכול אפי' לא תבעו ת"ל אתך לדעתך יכול אפי' אין לו ת"ל אתך שיש אתך יכול אפי' המחהו אצל חנוני ת"ל אתך ולא נזכר שום איסור גם בפוסקים לא נזכר ולא אישתמיט שום חד מרבני הפוסקים לאשמועי' חידוש זה דאם לא תבעו או כשתבעו ואין לו או כשהמחהו אצל חנוני אף שאינו עובר בב"ת אכתי באיסוריה קאי דכולהו מתיבת אתך יליף להו ועוד מאחר שאין לו מה יעשה אותו הבן ולא יחטא ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ולעיקר קושייתו אחרי ניו"ק לרידי הדיוט חזו לי דאין כאן שום קושייא על פי מ"ש איהו גופיה ז"ל לעיל אות כ' וז"ל אי לית לבע"ה זוזי אמרי' ליה זיל טרח וזבין ואייתי זוזי כדמוכח פ' הבית והעליה תוס' פ"ק דקמא וכו' א"כ שפיר קאמר ס' חסידים דאפשר יתבענו ואין לו מעות ויצטרך למכור כלי תשמישו ואם לאו עובר בב"ת ולכן קאמר דעצה הנכונה שיתנה עמו שאין לו עליו חיוב ב"ת ומה שדחה הראיה שהביא ס' חסידים מההיא דמתנה עם הפועל להאכילו לחם צר ומים לחץ דשאני ההיא דאינה מן התורה משא"כ לאו דב"ת שהוא מן התורה אפשר לו' דס' חסידים ס"ל כסברת הר"ב העיטור ז"ל שכתב הר"ב קהלת יעקב ז"ל בתוס' דרבנן אות מ' מתנה עמ"ש בתורה הא דקי"ל כדבר שבממון תנאו קיים כתב בה"עט אות ה' דהיינו דווקא לגבי דבר המפורש בתורה כגון שאר כסות וכו' אבל במילתא דהויא דרבנן תנאו בטל דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה ואף דהרא"ש והטור ושאר רבוותא פליגי כמ"ש הטא"ה סי' ל"ב וכו' ע"כ ואפשר דס' חסידים סבר לה כהרב העיטור דבמילתא דרבנן חמירא טפי ואף בדבר שבממון תנאו בטל ואפי"ה גבי פועל דמדרבנן אע"ג שמאכילו כסעודת שלמה לא יצא י"ח מפני שהם בני אי"ו אפ"ה מהני תנאה כ"ש לגבי לאו דב"ת דמהני תנאה ועיין מ"ש מור"ס ז"ל בכנה בא"ה סימן ל"ח ס"ה ובהר"ב כיה שמואל ז"ל ותוק"ל העיקרא דדינא בין על הרב בנ"הג בין על ס' חסידים אמאי

צריכים לכל זה דאפי' יהיה מתנה עמ"ש בתורה מאי הוי והרי קי"ל כר"י דמתנה עמ"ש בתורה בדבר שבממון תנאו קיים ודוחק לומר דהא דקי"ל מתנה עמ"ש בתורה בדבר שבממון תנאו קיים היינו דווקא כשמתנה בגוף הממון ממש כגון שאר כסות אבל הכא אינו מתנה בגוף הממון ממש אם יקח הפועל שכירותו מעט או הרבה אלא שלא יתבענו בשכירותו בשעתו וזה לא מיקרי בגוף הממון ממש ועוד דא"כ גם הראיה שהביא ס' חסידים לאו שמה מתייא דהא גם מזונות השכיר הוי מתנה בגוף הממון ממש ומה ראיה מביא לבל תלין אלא ודאי דאין לחלק בזאת וא"כ למה הוצרך לכל זה ועוד ק"ל כדברי ס' חסידים כמ"ש שהרי אמרו חכמים מתנה עם פועל שלו להאכילו לחם צר ומים לחץ אע"פ שהוא חייב להאכילו כסעודת שלמה בשעתו ע"כ והן לא ידענו זה היכא איתמר האי דינא דחייב להאכילו כסעודת שלמה ואם התנה עמו מהני תנאה ובמתני' לא קתני אלא כמנהג המדינה ואם יש מנהג והוא שתנה שמזונותיו עליו כיון שהתנה אמרו' להוסיף על המנהג ואז חייב לזונו כסעודת אברהם אע"ה שהרי בגמ' אוקי למתני' דחסורי מחסרא והכי קתני מקום שנהגו לזון יזון הכל כמנהג המדינה ואם פסק להם מזונות ריבה להם על המנהג ומעשה וכו' והיכא איתמר דמחייב לזונם כסעודת שלמה וכ"ת דהרב ס' חסידים איירי בעיר חדשה שאין בה מנהג דקאמר דמדינא חייב לזונו כסעודת שלמה ואם התנה מהני אכתי לא אשכחנא דין זה בדברי חכמים לא במשנה ולא בגמ' גם בספרי הפוסקים לא ראיתי גילוי לזה דבעיר חדשה חייב לזונו כסעודת שלמה:

ואיך שיהיה נקטי' מתני' דלהשכים ולהעריב הכל כמנהג המדינה ואם אין מנהג להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן ואמרינן תו' בגמ' אמר ריש לקיש פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל ב"ה שנאמר תזרח השמש יאספון וכו' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ופירש"י ז"ל בכניסתם לעיר משלו צריך לוותר משלו אבל ב"ה ולהחשיך אצלו וביציאתו למלאכתו בבקר משל ב"ה אינו צריך להקדים אלא עם הנץ החמה יאספון החיות וכו' וסמיך ליה יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב עד שתחשך ע"כ והתוס' ז"ל פי' מעין פירש"י שכתבו וז"ל פועל בכניסתו משלו פי' בכניסתו לביתו מן המלאכה משלו בשעה שהיא שלו דהיינו אחר יציאת הכוכבים לפי שחוזר לבית אינה לצורך ב"ה ולכך אין לו להתבטל בשביל החזרה שאינה ממלאכת ב"ה וביציאתו למלאכה משל ב"ה דזמן המלאכה הוא מהנץ החמה עד צאת הכוכבים ולא מע"ה וכו' וכן פי' בקונט' אלא שפי' בכניסתו משלו מוותר משלו שאינו הולך עד אחר ב"ה ונה שהזכיר וויתור אין נראה לר"י שאינו מוותר כלום ע"כ ואפשר ליישב כעד רש"י ז"ל שלים יש'וב נהי וויתור דקאמר כי הלא נודע הדבר כי יום נקרא מהנץ החמה כדקי"לן במצוות דשייכי ביום דלכתחילה צריך לעשותם מהנץ החמה וסברא היא דדכוותה רעד שקיעת החמה הוא יום ולא יותר ולהכי קאמר רש"י דריש לקיש קמ"לן דינא דאורייתא דאע"ג דהב"ה שוכר את הפועל לעשות מלאכתו ביום וכיון שיום הוא מלי הפועל מימר דעד שקיעת החמה זמנו הוא ולא יותר קמ"לן קרא דאפ"ה צריך לוותר משלו ולעשות עמו עד צאת הכוכבים וזהו ויתור הוא דשכיר יום הוא וזמנו עד שקיעת החמה אפ"ה אמר קרא צריך לוותר עד צאת הכוכבים

הכוכבים. זה נראה לפקע"ד ליישב תמיהת ה"ת עוד כתבו התוס' ור"ח פירש בכניסתו למלאכתו נותן משלו לב"ה וממהר לצאת קודם הנץ החמה שהוא זמנו לצאת ויוצא מעלות השחר ולכך ביציאתו ממלאכתו משל ב"ה שיוצא קודם לצאת הכוכבים שיגיע לביתו עד צ"ה וזהו משל ב"ה שהרי דינו היה עד צ"ה כמו שמביא מן הפסוק וקמ"ל ריש לקיש שינו העולם מנהגם מדין הפסוק שמביא לקיים מ"ר לעולם יכנס אדם בכי טוב ע"כ פי' ר"ח והקשו התוס' על פירושו מאי דפריך הש"ס וליחזי היכי נהיגי בעיר חדשה איבעית אימא דא"ל דאגריתו לי כפועל דאורייתא וכתבו התוס' קשה לפי' דמאי פריך וליחזי היכי נהיגי הא ריש לקיש לא אתא למימר שצריך לעשות כן אלא אתא לאשמועי' למה שינו פועלים מנהגם מפועל דאורייתא ע"כ גם לזאת נראה לפקע"ד ליישב לדעת ר"ח דאיהו מפרש פירכא דגמ' על הקרא עצמו ולא על ריש לקיש כי אם אקרא גופיה פריך הש"ס דאמאי איצטריך קרא לאשמועי' זמנו של פועל אימת הוי ליחזי היכי נהיגי בכל מקום ומקום ובכל עת וזמן כי המנהג בענינים אלו עיקר גדול הוא מדאורייתא' וכתיב ואל תטוש תורת אמך ואמאי איצטריך קרא לזה ומשני בעיר חדשה שאין בה מנהג להכי איצטריך קרא ואיבעית אימא דאמר להו דאגרתו לי כפועל דאורייתא אשמועי' קרא דתוכתו הכי הוי דהתחלת מלאכתו עם השמש ולעבודתו עדי ערב אבל ר"ל גופיה לא קא משמעי אלא דהאידנא שינו העולם מנהגם מתורת דאורייתא כדי לקיים יכנס בכי טוב ויצא בכי טוב נקטינן מהאי סוגיא דפועל מדאורייתא צריך להעריב עד צאת הכוכבים כמ"ש ולעבודתו עדי ערב. ובבקר אינו צריך להשכים מעלות השחר אלא עם הנץ החמה דכתי' תזרח השמש יצא אדם לפעלו ולפי' ר"ח שינו העולם מנהגם דבבקר משכימין עם עלות השחר וכנגדה בערב יוצאין עם שקיעת החמה ואינם מחשיכין עוד נקדום מאי דאיתא בתענית דכ"ג אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה וכי מיצטריך עלמא למיטרא הוו משדרי רבנן לגביה ובעא רחמי ואתי מיטרא זימנא חדא איצטריך עלמא למיטרא שדרו רבנן זוגא דרבנן לגביה למבעי רחמי דניתי מיטרא אזול לביתיה ולא אשכחוהו אזול בדברא ואשכחוהו דהוה קא רפיק בדברא יהבו ליה שלמא ולא אסבר להו אפיה וכו' לימא לן מר הני מילי דתמיהן מ"ט כי יהיבנא למר שלמא לא אסבר לן מר אפיה א"ל שכיר יום הואי ואמינא לא איפגר ופירש"י לא אבטל ממלאכתי וכו'. ע"כ הרי דאף משום שאילת שלום אין נכון הדבר לפועל להחזיר שלום שלא יתבטל ממלאכתו כ"ש שלא לישב ולדבר דברים בטלים כדי שלא יתבטל ממלאכתו ופירש"י בפסוק ואל ישעו בדברי שקר ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ע"כ:

ומעתה הרי הוא כמבואר קרא דידן דכשבאו שוטרי בני ישראל לצעוק אל פרעה למה תעשה כה לעבדיך הוא השיב אותם דמתרי טעמי כדאים הם לכל זה משא הכבד הזה חדא דיש להם להעריב במלאכתם עדי ערב מדינא דאורייתא או להשכים מעמוד השחר לעשות מלאכתם כפי מנהג העולם ואינהו גופייהו תרתי ליתנהו בהו וזהו אומרו נרפים אתם נרפים הן בכניסתם בבקר למלאכתם והן ביציאתם בערב מן המלאכה ולא עבדי לא חובא דאורייתא ולא מנהג העולם ונוסף גם הוא יתר על כן אתם אומרים נלכה נזבחה ותמיד כל היום יהגו בדברי שקר ומוציאין היום בדברי רוח ואין זה תוכת הגוף דפועל דאפי' להחזיר שלום אין לו להחזיר שלא לפגר כ"ש שלא ישעו בדברים אחרים דברי' הדברי' ולכן עתה לכו עבדו ותבן אין ניתן לכם:

אשובה הרא"ה כמאי דאנן קיימי בריש אמו"ר ובין נכון דברי רש"י ז"ל בפסוק ויהפך נהפך ממה שהיה שהרי א"ל קומו צאו ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום ע"כ ורבני המפרשים נו"ן אחוו לע"ר בדברי רש"י שהם הפך הפסוק דמקרא מלא דיבר הכתוב כי שלחנו את ישראל מעובדנו הרי הפך לבם מפני ביטול העבודה ורש"י אומר בשביל ממונם שהשאילום ולא קאמר על העבודה ועפ"י האמור לעיל יע"ן דבבר כאמר דבמלאכת דבר האבד ואינו מוצא הבעל הבית פועלים לשכור באותה שכירות שהתנה עמהם אינו יכול לחזור ואם חזרו מטען או שוכר עליהם פועלים וגומרין מלאכתם שלא תאבד וכל שיוסיף לאלו הפועלים האחרים על מה שפסק לראשונים נוטל מהראשונים עד כמה עד כדי שכרן כמ"ש מרן בש"ע וכתבינן בבר דמצרים לא היתה קריה אומה ולשון שתרצה לעשות מלאכתם ויטלו שכר שנוטלין ישראל ולכן כתוב בתורה ויהפך וכו' כי שלחנו את ישראל מעובדנו מאחר שסבורים לנו ת"ש ועדיין אין בידם כי אם רד"ו שנים ומאחר דדבר האבד הוא דלא מצאו פועלים אחרים אינם יכולים לחזור וא"כ מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעובדנו ולהכי קא קשיא ליה לרש"י דסוף סוף אין להם לחזור עוד דא"כ לכתחילה אינם יכולים לחזור אבל בדיעבד שכבר חזר הפועל והלך לדרכו היכא אשכחן דמחייב לשוב בדרך הזה עוד ולעשות מלאכה ולהכי פירש בשביל ממונם שהשאילום דל"מ מה שנטלו יתר משכרן דודאי נתחייבין להחזירו דלא זכו ברכוש גדול אלא עד כלות הת"ש דכן כתיב ואח"כ יצאו בר"ג אלא אפי' מה שהיה עולה להם לפי מעוט השנים דקי"ל חוזר בח"הי ושמין לו מה שעשה ונוטל הבא מחוייבים להחזירו לנו דכיון דדבר האבד הוא הרי אנו שוכרין עליהם פועלים ביתר מבדי שכר ישראל וכל מה שנוסיף לאחרים נוטלין מהם עד כדי שכרן ולכן הפך לבם בשביל ממונם דלפחות הן עתה שחזרו בהם נטול הממון ונשכור בו פועלים:

ומזה נבין מקרא שכתוב ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני' ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצ' תעבדון את האלהים על ההר הזה להבין מאי טענת מרע"ה ולמה כפל את דבריו מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא ועפי"מ יתבאר היטב דקאמר מי אנכי כי אלך לפי רוב הענוה דא"ו איני מן הראוי לשליחות זה ועוד וכי אוציא את בנ"י ממצרים היכי משכחת לה והלא סבורים לזמן ת"ש ועדיין אין בידם רק רד"ו שנים ואיך בחצי ימי שכירותם אבטל אותם מעבודתם ולזה השיבו דקאמרת מי אנכי כי אהיה עמך וזה לך האות ודקאמרת וכי אוציא את בנ"י וודע לך דישראל עבדי הם ולא עבדים לעבדים ומה"ט דעבדי הם בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ומטעם כי עבדי הם ולא עבדים לעבדים וכיון שבן פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום ויכול אתה להוציא את בנ"י מא"מ:

ומן

ומן האמור בענין נכון מאמר המגיד בהגדה רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו וא"ל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו ואלו היה שם לא היה נגאל וצריכין אנו למודעי מה היתה כוונתו דרשע זה דודאי לאו בטפשאי עסקי' ועוד איך מקבל למ"ש ואלו היה שם לא היה נגאל ועפי"ד יבואר דכבר כתבנו פנים הנראים לזכות את מצרים שלא יצאו ישראל מאתם בחצי זמן הת"ש דומי שכירותם כיון דהוי דבר האבד הן מצד המלאכה שלא ימצאו מי שיעשה כישראל והן מצד גדולתם ומלכותם בכל העולם כמ"ש לעיל האמנם כד דייקינן שפיר בדינא ודיינו בנ"י יוצאין ביד רמה ופרעה ומצרים שגו ברואה פקו פליליה והוא מדתניא עוד בהאומנים דפ"ז השוכר את הפועל ובחצי היום שמע שמת לו מת או שאחזתו חמה אם שכיר הוא נותן לו שכרו אם קבלן הוא נותן לו קבלנותו והוקימנא לה בש"ס בדבר האבד ודברי הכל וכן פסקו הפוסקים דאם הוא אנוס אף בדבר האבד חוזר בו וכן כתב מרן בש"ע וז"ל אבל בדבר וכו' א"י לחזור בו אא"כ נאנס כגון שחלה הוא או אשתו או בניו או ששמע שמת לו מת וכו' הרי דבכל שהוא אנוס אף שהוא דבר האבד יכול לחזור בו וידוע מ"ש רבני המפרשים נו"ן דצורך גדול היה בצאת ישראל באותו פרק דאלו היו מתעכבין עוד מעט לא היה להם תקומה עוד דהיו נטמעין בנון שערי טומאה ולא תוסיף קום בתולת ישראל עוד ח"ו וא"כ אין לך אונס גדול מזה וגדול מחולי הגוף הוא חולי הנשמה והר"ב נאות יעקב ז"ל כ' ערך זה דזה כינוי לתו' ולהקב"ה כמ"ש במגלת אסתר רבתי לדעת מה זה ועמ"ז שמא עברו על זה אלי ואנוהו או שמא עברו על מזה ומזה הם כתובים :

ובזה מובן רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם שאתם עובדים מן הזבחים ומן הפסחים על יציאת מצרים דאדרבה כביכול העביר עליהם את הדין דכיון דדבר האבד הוא הן שאינם מוצאין אחרים לשכור והן שיאבדו שררותם ומלכותם על כל העולם ואין לך פסידא גדולה מזו וא"כ שלא כדין הוציאם ואיך מלאכם לבכם ואמרתם זבח פסח ולחוג על הדבר הזה לכם ולא לו דבכל לגבי דידיה יפה שתיקה ולכן השיבו תשובה נצחת אף אתה הקהה את שיניו וא"ל בעבור זה היא התורה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לזכות את ישראל דאלו לא יצאו באותו רגע היו נטמעין ולא היה עוד תקומה ולכן עשה לי כזאת דאין לך אונס גדול מזה וכדין האמור עשה לי לי ולא לו ואלו היה שם לא היה נגאל דלפי דעתו היו צריכין להמתין עד הת"ש והיה נטמע ולא היה נגאל לעדי עד :

ומעתה מבואר מאליו מאמר הנלב פ"ה דקאמר עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' מטעמא שהוא אלהינו ואנחנו עבדיו ולא עבדים לעבדים משו"ה הוציאנו ביד חזקה ובזרוע נטויה וכ"ת אפ"ה איך הוציאנו באותו פרק והלא דבר האבד הוא דאין מוצאין אחרים לשכור ועוד הא הוו ממלכה שפלה וכל שהוא דבר האבד אינו יכול לחזור לזה תירץ ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו וכו' שהיינו נטמעין ולא קמה עוד רוח ואין לך אונס גדול מזה וכל דאיכא אונס שפיר יוצא ולכן אפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים דנוגע הדבר לנו גם כן ולכן יאות להודות ולהלל :

קול שרים דרוש ב'

גרסינן בילקוט ויהפך לבב פרעה ועבדיו לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אמרו לו אלו לקינו ולא שלחנו כדאי הוא או אלו לא לקינו ושלחנו כדאי הוא או אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו את ממונינו כדאי הוא אלא לקינו ושלחנו ונטלנו את ממונינו :

מי ימלל גבורות ה' לבל היד החזקה · בשכון ישראל בארץ השב"י עבדים לעבדים בעמק הבכא מתוך עומקה · ויצא ה' איש מלחמה גליה לדרעיה אלבש אלהים ויך במחנה פרעה ובכל חילו מכות גדולות ואם נשקה ; ויוציא עמו בששון תוך זמנו איעקו"ר מפרקיה בטילת עבידתא בטלני איכא בשוקא · חן וכבוד נתן להם בעיני מצרים חנא וחסדא ויחנו במתק"ה · טעוני"ם ברכה קחו ולכו אשר לכסף וזהב הארץ גם לרבות השמלה בכלל שמל"ה ממשר'קה · בתר דעבדין מתמלכין עינו רעת"ה פרעה ומצרים נהפוך הוא הפך לבם נהפכה לו שלייתו על פניו הוציא לו חומ"ה מנרתקה · כאשר כא הדבר מבואר בדברי רז"ל במאמר הנלב בפתח עינים ובכר כתבנו לעיל בדרוש א' מה שיש בו מן הדיוק ונלע"ד ליתובי דעתא על פי ברייתא דאתייא בש"ס בכמה דוכתי וחד מנייהו בחולין דע"ח תניא איש אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו ואמו שלא אביו מנין ת"ל אביו ואמו קלל אביו קלל אמו קלל דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד בפ"ע עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו ופירש"י ז"ל אין לי אלא קלל ב' אחד מהם מנין ת"ל בסיפיה אביו ואמו קלל אביו קלל אמו קלל כלומר בתחלת המקרא סמך קללה לאביו ובסוף המקרא סמך קללה לאמו למימרא דהו האי או האי ר' יונתן או' אביו ואמו משמע נמי או האי או האי וסיפיה דקרא לדרשה אחרינא וכו' נקטי' דהיכא דכתיב תרי מילי ולא כתיב בהדיא או לחלק יצאת כעין דכתיב מכה אביו ואמו פליגי בה ר' יאשיה ס"ל וי"ו להוסיף והוא אמינא לא מחייב עד דמקלל תרוייהו יחד אלולי דהכא גלי קרא לבתר הכי אביו ואמו אבל בעלמא אמרי' וי"ו להוסיף ור' יונתן ס"ל דבכל מקום אמרינן וי"ו לחלק יצאת או זה או זה עד דיפרש לא קרא בהדיא יחדיו הא לאו הכי וי"ו לחלק והנה בגזרת בין הבתרים שם נאמר לסבא קדישא ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ת"ש ואתינן להאי פלוגתא דלר' יאשיה בעינן גרות ת"ש וגם עבדות ועינוי ת"ש ולא סגי להו בחדא דוי"ו דועבדום היא להוסיף אך לר' יונתן וי"ו לחלק או גרות ת"ש או עבדות ועינוי ת"ש ובחדא מנייהו סגי :

ומצאתי בנימוקי עטרת ראשי ה"ה מר זקיני זלה"ה בשארית הנמצאה דתרין יתיב לקושי' מוהרא"ח ז"ל אהא דא"ר יוחנן מפני מה נענש א"א ונשתעב' בניו למצ' ת"ש מפני שעשה אנגריא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו והקשה שגזרת בין הבתרים קדמה בזמן למלחמת המלכים והפרשיות מסודרות שלא כסדרן וא"כ איפא היאך אפשר לומר שמה שנענש א"א מפני שעשה אנגריא בת"ח ואיהו

מפרק

מפרק לה בכ' וג' אופנים והנה אופן א' כאר"ש ע"פי הקדמה הלזו דהן אמת דהיה את"כ עון אנגרויא אבל הש"ית היה יכול לקיים גזרתו או זה או זה גרות או שעבוד כש' ר' יונתן האמנה עון האנגרויא גרמא שיתקיימו שתי הגזרות כא' גזרת גרות וגזרת שעבוד וכזה פי' ז"ל מארז"ל כתיב ודור ד' ישובו הנה וכתי' ועוע"א ת"ש זכו ודור רביעי לא זכו ועוע"א ת"ש דקשה איך תלוי דבר זה בזכיה והלא גזרה היא מלפניו כבין הבתרים אך בזאת אתי שפיר דאם זכו תפיס השיטה כר' יונתן או גרות לבד או שעבוד לבד ומשנולד יצחק התחיל הגרות ואם לא זכו ועוע"א דתפיס ליה כר' יאשיה דתרתי בעינן גרות ועבדות גם בזה פירש מאמר הילקוט פ' בשלח ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וכו' פתח עוזא שר של מצרים וכו' והשיב לו הקב"ה ירדו ישראל למצרים ונעשו גרים ונשתעבדו בהם וכו' והרי הוא כמבו'אר זהת"ד הרב ז"ל:

ובזה עלה נעלה עלי בא"ר מאמר דירן כי הנה בתשלום גזרת בין הבתרים כתיב התם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וגם בזה איכא האי פלוגתא אי אמרינן וי"ו להוסיף ותרתי מחייבי מצרים משפט חרוץ ויצאו ברכוש גדול כר' יאשיה או נימא וי"ו לחלק כר' יונתן או דן אנכי מכות ועונשים או יצאו ברכוש גדול והנה בעת"ה נהפך לב המצריים ממאי דהוה סלקא דעתייהו מקדמת דנא כי בתחלה סברו כבר בא הקץ ושלמו הת"ש כי הגזרה היתה כי גר יהיה זרעך כאל"ל ועוע"א ת"ש ואמרינן וי"ו לחלק או הגרות ת"ש או עבדות ת"ש וכיון שיש גרות ת"ש דמשנולד יצחק התחיל הגרות וכבר איכא עבדות קצת מסתייה דמאחר דוי"ו לחלק או זה ת"ש או זה ת"ש אלא דנפקא מנה בגזרת המצריים כמי אמרינן הכי וגם את הגוי אשר ועבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול או זה או זה דוי"ו לחלק וכיון שכבר קיים בהם דן אנכי בי' מכות שהכיא הקב"ה על המצריים במצרים נטלו את שלהם ואין להם עוד לישראל תביעת רכוש גדול ואת היתה להם למצ' בחשבם דזהו טעמו של המכ"ה שהוציא את ישראל או כרד"ו ש' אך עתה שראו שהלכו להם עם ממונם שהשאילום והחזיקו בו לעצמם. לקיום גזרת ואח"כ יצאו ברכ"ג אז נהפך אל עמים להחזירם לשעבוד לתשלום הת"ש של ועבדום דוי"ו מוסיף על הראשונים ומלבד ת"ש של גרות בעינן ת"ש של עבדות בשלימות דוי"ו מוסיף והראיה מממון שנטלו ברכ"ג אף שכבר נתקיים בהם גזרת דן אנכי וזה מורה. באלבע דוי"ו מוסיף וז"ש אלו לקינו ר"ל מלבד ממון שנטלו משום דוי"ו להוסיף ותרתי עבר עמנא ולא שלחנו כדאי דבאידך גזרה כמי וי"ו מוסיף ואמטו להכי לא שלחנו עד מלאת ימי ת"ש של שעבוד אף דכבר נמרו ת"ש של גרות דבכולהו דרשינן וי"ו להוסיף או לאידך גיסא אלו לא לקינו לקיום גזרת דן אנכי אלא בנטילת ממון לבד נתחייבנו לקיים גזרת ואח"כ יצאו ברכ"ג דבחדא מנייהו סגי דדרשינן וי"ו לחלק ושלחנו ביום הזה מהך טעמא גופיה דוי"ו לחלק וסגי להו ת"ש של גרות עם שעבוד קצת ורחין כדאי הוא דבכולהו דרשינן וי"ו לחלק או אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו את ממונינו כדאי הוא דבהא כמי דרשינן וי"ו לחלק ולכן לקינו לגזרת דן אנכי ולא נטלו את ממונינו לקיום מאמר ואח"כ יצאו ברכ"ג דבחדא מנייהו סגי דוי"ו לחלק ויצאת ואמטו להכי שלחנו לעת בזאת דגמרו להו הת"ש של גרות ולא כעו להשלים ת"ש של עבדות כדין עשה ואין לנו פה להשיב אך דא עקא שלקינו ושלחנו ונטלו את ממונינו ובנון דא מילתא דתמיהא היש בזה הרוא"ה דתפיס חבלא בתרי רישי דגבי גזרת כי גר יהיה זרעך כאל"ל ועוע"א ת"ש יהא נדון וי"ו לחלק ולהכי הוציאם בזמן הזה ולגבי גזרת דן אנכי ואח"כ יצאו ברכ"ג דריש וי"ו להוסיף זו לא שמענו דצריך להשוות גזרותיו וא"כ כיון שקיים בנו תרתי דפורענותא גם אנחנו נרדוף אחריהם לקיים גזרת ועוע"א ת"ש וז"ש מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו ובזה יתורץ מאי דפרכי רבני המפ' ז"ל בלשון רש"י שכתב ויהפך לבב פרעה נהפך ממה שהיה שהרי א"ל קומו צאו ונהפך לבב עבדיו שהרי מתחלה היו או' עד מתי וכולי ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום ע"כ ור' המפר' היו תמהי"ס בהאי בשביל ממונם שהשאילום דקאמר דדבר שא"ר לו מגופיה דקרא דכתיב כי שלחנו את ישראל מעבדנו הרי משום העבודה הפך לבם ואיך קאמר רש"י בשביל ממונם שהשאילום אך ע"פ האמור אתי שפיר דאלו לא נתן לנו את ממונם רק בעונשים לבד לא היו רודפים אחריהם דדרשינן וי"ו לחלק ויצאת מה לי הכא מה לי התם אך עתה שראו שנטלו את ממונם לבד מי' מכות דהוייתי עלייהו ודרש וי"ו להוסיף לכן רדפו אחריהם להחזי' לשעבוד הרי דלא הדרי בהו ואמרו כי שלחנו את ישראל [illegible] בשביל ממונם שהשאילום (הככי העבד מחויבת ומחויבת קידה על אפים אחר עתירת אלף מחילות כאשר באות אמינה באלה הדברים בשו"ל בדברות אחרונות במ"ש ובמ"ש רש"י ז"ל ע"ש הם הם דברי ע'ט רב גיד'ל הרמ"ז זלה"ה בדבר גבורות דרוש ג' והוא ז"ל מפרק בלאחר יד דברי אלה הכן המתחטא והוא הצעיר מנ"ן):

ובזה נבין מארז"ל בב"ר פ' בא אמרו ישר' למשה מה עשית לנו עכשיו הם באים ועושין לנו כל מה שעשינו עמהם שהרגנו בכוריהם ונטלנו את ממונם וברחנו לא אתה הוא שאמרת לנו ושאלה אשה משכנתה ע"כ דקשה דבריש' תלתא בחדא קא מתפחדי מנייהו שהרגנו בכוריהם ונטלנו את ממונם וברחנו ושוב תלו הדבר בחדא מנייהו לא אתה הוא שאמרת לנו ושאלה אשה משכנתה דמשמע אלו לא היה דאמר להו ושאלה אשה לא הוו מרתתי אימתה ופחד ועם שאמור אתי שפיר דהמצריים באו בטענה ממה נפשך דאי אמרי' וי"ו לחלק או גרות או עבדות ועינוי ונתקיים בהם הגרות ת"ש וא"כ קשיא סיפא דהרגנו את בכוריהם וגם ונטלנו את ממונם והכא כמי הוא לן למעבד חדא מנייהו או דן אנכי או רכוש גדול ואנן עבדינן תרתי דתרתן שהרגנו את בכוריהם והרי דן אנכי ונטלנו את ממונם ודנו אותם בוי"ו להוסיף וברחנו בטענה שנגמרו הת"ש בגרות ואמרי' וי"ו לחלק לא אתה הוא שאמרת לנו ושאלה אשה דאלו לא אמרת כן לא היה עלינו שום טענה דמה לי הכא ומה לי התם וי"ו לחלק אכן עתה שנטלנו את ממונ' תפסו אותנו במ"מ:

גם בזה יבואר מארז"ל במ"ר פ' תלא כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וז"ה אגילה ואשמחה בחסדך אמרו ישראל רבש"ע אגילה ואשמחה בחסדך אשר עשית עמנו שאלו פרעת מן המצריים ולא נתת לנו את ממונם היינו שמחים שמחה וגילה יש לנו שנתת לנו ממונם אשר ראית את עניינו שכתוב בהם וירעו אותנו המצ' ויענונו וכו' וירא את עניינו ידעת בצרות נפשי אלו

אלו ישראל שכתוב בהם וימררו את חייהם בעבודה קשה ולא הסגרתני ביד אויב זה פרעה הרשע שכתוב בו אמר אויב ארדוף אשיג העמדת במרחב את רגלי שהרחבת את גבולי שנאמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך ע"כ וצריכין למודע"י כמה שהגדיל את השבח אלו פרע ממצרים ולא נתן לנו את ממונם והלא כך הבטיחו הקב"ה לאאע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכ"ג ועוד באומרו ולא הסגרתני ביד אויב זה פרעה התיסק אדעתין אחר עמל וטורח שיסגירם פעם ב' ביד אויב זה פרעה לחזור לשעבודו ותו להבין הרחבת גבול זה במה ענייננו אלא מבואר היטב ע"פ הקדמתנו ונודע מ"ש רז"ל גדולה ביזת הים שנטלו ישראל יותר מביזת מצרים והנה כל בית ישראל מודים ומשבחים לאל הרב את ריבנו ואמרו אגילה ואשמחה בחסדך שאלו פרעת מן המצריים ולא נתת לנו את ממונם היינו שמחים דבאמת הוה מצי לתפוס השיטה כר' יונתן דוי"ו לחלק ובפרט דהכי הלכתא ואח"כ בחדא מנייהו הוה סגי ואח"כ אלו עשה נקמה בפרעה ולא נתן לנו את ממונם היינו שמחים ועתה ישראל ששים ושמחים שנתת לנו את ממונם מלבד מה שנקמת את נקמתינו ודנת למצריים וי"ו להוסיף כר' יאשיה משום שראית את עניי ולא הסגרתני ביד אויב זה פרעה שהגדלת חסדך עמנו בתוספת מרובה דלא די מה שדנת לנו כר' יאשיה דוי"ו להוסיף ולא תפסת השיטה כר' יונתן ובחדא מנייהו פטרתנו ולא עוד אלא דלגבי השעבוד תפסת השיטה כר' יונתן דוי"ו לחלק יצאת ובת"ש של גרות פטרתנו ואפילו שפרעה ומצריים מהך דדן אנכי ורכוש גדול רדפו אחרינו להשיג אותנו בהשגה זו דא"כ בגזרת כי גר יהיה זרעך דרשי' וי"ו להוסיף ובעינן ת"ש של עבדות ועינוי בשלימות ועפ"ז ולא הסגרתני ביד אויב ודנת להם וי"ו לחלק וא"כ זהו חסד גדול שעשית עמנו ולא די כל זה אלא אף גם זאת העמדת במרחב רגלי שהרחבת את גבולי בביזת הים אשר היתה גדולה מביזת מצרים דעל הראשונים בביזת מצרים רב טובך דעברת לנא כ"ש וכ"ש בביזת הים ועל כל אלה לן יאות להודות ולהלל אגילה ואשמחה בישועתך :

ועפי"ז יתבאר מארז"ל במכילתא הובא בילקוט וז"ל ולקח הוא ושכנו ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסח יחידי שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא ושכנו ר' ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי ת"ל ולקח הוא ושכנו ע"כ וצריכין הנו למודע"י היכי תלייא פלוגתייהו בהאי קרא ולקח הוא ושכנו ומר אמר חדא ומר אמר חדא ושניהם מקרא אחד דרשו איברא דבנוסחת הילקוט בדברי ר' עקיבא לא אייתי תיבת ושכנו והכי כתיב התם ת"ל ולקח הוא ובדר"י כתיב ת"ל ולקח הוא ושכנו אך אכתי תקשי לדרעק"י שהרי קרא כתיב ולקח הוא ושכנו ואיך הוא דריש תיבת ולקח הוא לחוד ותו בנוסחת המכילתא גופה שם נאמר בדרעק"י ת"ל ולקח הוא ושכנו ועל פי הקדמתינו מבואר השני תנאי פליגי בהאי פלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן ר' עקיבא ס"ל כר' יאשיה דוי"ו להוסיף וקרא להכי אתא לאשמועי' דאם רצה לעשות פסח יחידו רשאי ולהכי כתי' ולקח הוא ושכנו דהוא לוקח וגם שכנו לוקח שמעת מנה דעושה פסח ביחיד ור' ישמעאל ס"ל אדרבא איפכא מסתברא דוי"ו לחלק יצאת וקרא להכי הוא דאתא דאם יש לו שכנים ולקח הוא או שכנו ואם רצה למנות אחרים על פסחו רשאי דקרא אשמועי' שאם לקח הוא בערו ובער שכנו שפיר דמי :

ובמאמר הנזכר לעיל כתיב ודור ד' ישובו הנה וכתי' ועוע"א ת"ש וכו ודור ד' לא זכו ועוע"א ת"ש נלע"ד לומר בגוונא אחריתי במ"ש הר"ב קש דת ז"ל בפ' וארא דגזרת בין הבתרים תליא באשלי רברבי תשובת הרשב"א ז"ל בשני יוסף בן שמעון שהיו בעיר ויצא שט"ח על האחד שכתוב בשטר אני יוסף בן שמעון בר"ו לויתי מפ' מנה והאחד מהם אביו כבר היה מת בשעת ההלואה והשני אביו חי הוא וכתב הרב דהאי בר"ו סימן הוי ובודאי על אותו שאביו חי שטר זה ומרן ז"ל בב"י כתב עליו ולי נראה דלא הוי סימן דהא אפשר דבר"ו לא קאי אלא ליוסף ולא לאביו והנה בגזרת בין הבתרים נאמר כי גר יהיה זרעך כא"ל ועוע"א ת"ש והאי ת"ש לסברת הרשב"א אועוע"א דסמיך ליה קאי ובעינן עבדות ועינוי ת"ש משלם ולסברת מרן האי ת"ש אלפני פניו קאי אכי גר יהיה זרעך דבגרות בעינן ת"ש ובזמן שזה קצת זמן יהיה עבדות ועינוי אבל לא בעינן ת"ש שלמים של עבדות ועינוי וזהו ת"ד הרב ז"ל ואחריו נמשכו כל ישרי לב רבני המפרשים ז"ל הלא בספרתם :

והן אנכי שרץ אחרי נשיקת עפר כפות רגלי הקדוש הרשב"א ז"ל קושית קשה הוגד לי מהש"ס דיומא דף י' אקרא דכתיב ואת רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה אמרו שם איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים הוי אומר נינוה עיר הגדולה הרי דהש"ס עצמו קא מספקא ליה אי אמרינן האי העיר הגדולה קאי ארסן דעיקר קרא עלה קא מיסתעי או נימא אנינוה קאי דסמיך לה וא"כ הכא נמי הו"ל להרב לספוקי אי בר"ו קאי איוסף דעיקר שטרא עליה קאי או אשמעון דסמיך ליה קאי והיכי פסיק ותני דאשמעון קאי ומוציאין ממון מיד המוחזק וגם על מרן הקדוש ז"ל יש להרהר אמאי לא פריך איברא דאשכחן פלוגתא בש"ס אי מקרא נדרש לפניו או לפניו ולפני פניו היא מוצאת במציעא דצ"ה דאיתא התם איתמר פשיעה בבעלים פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר חייב וחד אמר פטור ומוקי פלוגתייהו בהאי ענייגא דמאן דמחייב סבר מקרא נדרש לפניו דווקא וקרא דבעליו עמו לא קאי כי אם אשומר שכר ואשוכר דסמיך ליה ובהנהו לא כתיב חיוב פשיעה רק חיוב דגניבה ואבדה האונסים דשואל ועלייהו דווקא קאי פיטור דבעליו עמו אבל בפשיעה בבעלים לא אשכחן פיטור ומאן דפטר סבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו וקרא דבעליו עמו קאי גם אש"ח דכתיב ביה חיוב דפשיעה ועליה נמי קאי פיטור דבעליו עמו ומעתה מלינן למימר דהרשב"א ס"ל כמאן דמחייב דמקרא נדרש לפניו דווקא והשתא אתי נדון דידיה כמכ"ש השתא ומה התם דמצי קאי קרא אלפניו ולפני פניו תרווייהו בחדא ואפ"ה אמרינן מקרא נדרש לפניו דווקא כ"ש הכא דלא מצי אתי אלא אחדא מנייהו דבר"ו לא רגילי לכותבו אלא לחד גברא דלא קאי אלא אלפניו דווקא ולא נימא דקאי אלפני פניו ולא אלפניו והאי סוגיא דיומא צריך לומר לדעתו דהכי מפרשא דהתם גבי שמירה בבעלים שייך לומר דקאי אתרווייהו להכי איכא מאן דס"ל דקאי לפניו דווקא ואיכא מאן דס"ל דקאי אלפניו ולפני ופניו אבל הכא גבי העיר הגדולה

דלא

דלא קאי אלא אחדא מנייהו ולא שייך לומר דהדר אתרווייהו מעתה מאן דס"ל התם דלפניו לחוד קאי כ"ש הכא דלפניו קאי והוי' אניכוה דאכלא לא שייך כיון דכתי' היא העיר כמ"ש התוס' שם וא"כ לפניו היינו ניכוה אך מאן דס"ל התם בשמירה בבעלים מקרא נדרש לפניו ולפני פניו הכא דלא שייך בי הס אחדא אמרינן אלפני פניו קאי לחוד כיון דעיקר קרא אדרסן קא משתעי והיינו ספיקא דהש"ס אי אמרינן כרב אחא או כרבינא אך מה שיש לנמגם בזה דא"כ הרשב"א ס"ל כההיא דפשיעה בבעלים דחייב ורבני הפוסקים ז"ל פסקו לפטור כמ"ש מרן בית יוסף סי' שמ"ו וסי' רל"ה והו"ל הרשב"א תנא פלגאה בהדי רבני הפוסקים ואפשר עוד לומר דהרשב"א ס"ל לשון תורה לחוד ולשון בני אדם לחוד ואע"ג דבלשון תורה מלינן תיבה חוזרת אלפני פניה ולא אלפניה כההיא דרסן וניכוה עכ"ז בלשון בני אדם אמרינן דאלפניו לחוד קאי אך מדברי מוהרא"ח ז"ל בח"א סי' כ"ח יראה דגם לשון השטר דיוני' בלישנא דקרא כאשר יראה הרואה שם :

שבתי : וראה להרב מוהרא"ח שם סי' מ' שנשאל על שטר מכר שהיה כתוב בו לא שיירתי לעצמי בבתי' האמצעיים והתחתיים הנז' ולא בשום תשמיש מכל תשמישיהם הנלווים אליהם אשר בתוך המצרים הנז' מעומק הארץ ועד שטח הבתים העליים שום שיור זכות ונשאל הרב אם יכול הקונה לבנות ולהגביה בנייני בחלל החצר למעלה מכנגד שטח הבתים אם לאו ונסתפק הרב בלשון השטר כמ"ש מעומק הארץ ועד שטח הבתים העליים אי קאי אלפני פניו דווקא דהיינו הבתים ועלייהו קאמר עד שטח הבתים העליים והוי עד השטח ממש או קאי אתשמישים הנלווים עמהם דהיינו החצר ועד שטח הבתים לגבי החצר דהיינו כל שכנגד שטח הבתים וכתב ע"ז דלא נחלקו אלא אי מקרא נדרש לפניו דווקא או לפניו ולפני פניו אבל שיהיה נדרש לפני פניו דווקא ולא לפניו את זו לא שמענו ושוב הרגיש מההיא דרסן וניכוה דמשמע דאיכא למימר מקרא נדרש לפני פניו ולא לפניו וכתב ע"ז וז"ל לפי מה שתירצו התוס' אין הכרח כלל דכיון דכתיב היא העיר דמשמע מגיה דלאו אדסליק מניה קאי ונייזינן מניה מהשתא כך לי רסן כמו ניכוה דהדרכה מרבתי' הוא משמע דקאי יותר אלפני פניו עכ"ל : ועפי"ז תתישב קושייתינו אדהרשב"א דשאני התם דכתי' היא העיר דון נרמא לספוקי אי קאי אלפני פניו ולא לפניו אבל בעלמא יותר סברא לומר דקאי אלפניו מלומר דקאי אלפני פניו ולא אלפניו האמנם אחרי נשיקת הרצפה לא ידעתי שכו"ל מי הכריחו לכל זה וגם הביא אח"כ תשובת הרשב"א ומ"ש מרן הקדוש וכתב עלה הנפק שרטט וכתב ואנו אין לנו אלא דברי הרשב"א ז"ל ומה כל החרדה הזאת שחרד אלינו והרי שנייא כדון דידיה מההיא דהרשב"א ודרסן וניכוה דהתם לא מלי קאי אלא אחדא מנייהו ולא אתרווייהו דהא כתיב העיר הגדולה אחת היתה וכמו כן בתיבת כר"ו אין רגילות לכותבה אלא על איש אחד ולהכי מספקא לן אי קאי אלפניו או אלפני פניו משא"כ בכדון דידיה דמלי קאי אתרווייהו אלפניו ולפני פניו על החצר והתשמישים והבתים התם פשיטא דקאי אלפניו והוא החצר והתשמישים ופלוגתא דאמוראי היא אי קאי אלפני פניו כמי או אלפניו דווקא וכזה אתו סוגיות הש"ס על בכון דכמליעא גבי שמירה בבעלים פשיטא לתלמודא דקאי השומר שכר ופלוגתייהו דרב אחא ורבינא אי קאי כמי השומר חנם אי לאו וכן ההיא דויזבחו זבחים דיומא דנ"ב והלו התם ברסן וניכוה מספקא ליה אי קאי אדרסן או אניכוה וכמ"ש אתי שפיר ודוגמא לחילוק זה כתב איהו גופיה ז"ל בסי' כ"ח אההיא דה' מקראות שאין להם הכרע ווליף לה מתוס' דמס' חגיגה יע"ש ובהדי אורחין דאיתי להשכיל דברי הש"ס דיומא דנ"ב תניא איסי בן יהודה אומר ה' מקראות בתורה שאין להם הכרע שאת משוקדים מחר ארור וקם ופריך בש"ס ותו ליכא והא דבעי רב חסדא וישלח את נערי בנ"י ויעלו עולות כבשים ויזבחו זבחים שלמים פרים או דילמא אידי ואידי פרים לרב חסדא מספקא ליה לאיסי בן יהודה פשיטא ליה וצריכין אנו למודעי לאיסי בן יהודה מאי שנא האי קרא דויעלו עולות מהנך קראי דבהנך אין להם הכרע ובהאי קרא לא מספקא ליה ומאי טעמיה דרב חסדא דמספקא ליה כיון דפשיטא ליה לאיסי בן יהודה אך ע"פ פלוגתא זו דמקרא נדרש לפניו דווקא או לפניו ולפני פניו אתי שפיר דבהנך ה' מקראות ספיקן הוי אי מקרא נדרש לפניו או לאחריו כההיא דשאת דר"ל אי אמרי' הלא אם תטיב שאת לשון סליחה או שאת אם לא תטיב ושאת לשון ישא עונו וכן כולהו ה' קראי וכמ"ש רש"י ז"ל אך לענין מקרא נדרש לפניו דווקא או לפניו ולפני פניו בזה לא מספקא ליה ופשיטא ליה דמקרא נדרש לפניו דווקא דמהיכא תיתי שיהא חוזר אלפני פניו כמי אך רב חסדא מספקא ליה אפי' בהאי דאפשר דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו כההיא דפשיעה בבעלים דאיכא מאן דפטר מהאי טעמא :

הדרן עלך לדברי הרב אם רת דתלי האי קרא דנזרת בי"הבת בפלוגת' דהרשב"א ומרן רב' יוסף ב"ש והא' אביו חי וכתוב יוסף ב"ש נר"ו דהרשב"א סבר קאי אשמ' דסמיך ליה ומרן ס"ל קאי איוסף דלעיל מניה הכא נמי תליא האי פלוגתא בהאי ת"ש אי קאי אועוע"א דסמיך ליה או אכי נר יהיה זרעך דלעיל מנה ונראה דדעת הרב בדעת מוהרא"ח דזו נ"כ פליגי בה הרשב"א ומרן ולפי מ"ש בעניותי אין דמיונם עולה שוק דמסתיין דאמרה הרשב"א בההיא דנר"ו דלא נהיגי לכתבה רק לאדם אחד ולהכי סבר הרשב"א דהדר השמעון דסמיך לה ומרן ס"ל דהדר איוסף דעלים עיקר שטרא קא מישתעי אבל היכא דמלי אתי אתרווייהו מאן לימא לן דלא מודה הרשב"א דקאי אתרווייהו והכא מלי קאי האי ת"ש אכי נר ועוע"א שניהם יחד ולבן לדידי הריוט חזו לי דתלוי ענין זה דגזרת בין הבתרים ת"ש בפלוגתא דרב אחא ורבינא מאן דס"ל מקרא נדרש לפניו דווקא א"כ האי ת"ש לא קאי אלא אועוע"א דקא"ל רחמנא כי גר יהיה זרעך כאל"ל זמן מה יהיה מה שיהיה וגם תדע לך ועוע"א ת"ש דשעבדות ועינוי יהיה ת"ש דווקא כההיא ויעלו עולות כבשים ויזבחו זבחים שלמים פרים דתיבת פרים לא קאי כי אם אזבחים שלמים דסמיך ליה ומאן דס"ל מקרא נדרש לפניו ולפני פניו הכא נמי האי ת"ש אתרווייהו קאי והכי קאמר קרא כי גר יהיה זרעך כאל"ל וגם ועוע"א ובין הכל יהיה ת"ש ולא בעי' דווקא ת"ש בעבדות ועינוי אלא בין האי ובין האי יהיה ת"ש ובעבודתם אותם שנים שעשו במצרים די להם ויצאו י"ח ופגם הלום דבההיא דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו אמרינן דהכל חדא למודה קאי כההיא דפשיעה בבעלים דאמרינן קאי אשומר שכר לחוריה ואשומר חנם נמי ובן בקרא דויעלות עולות

ויזבחו

וזבחו זבחים דתיבת פרים קאי אזבחים שלמים וקאי אעולות והכא קא אמרינן מקרא נדרש לפניו ולפני פניו ובין הכל הגרות והעבדות ועינוי ת"ש איכא למימר שאני התם דלא אפשר לומר אלא אכל חדא מנייהו לחוד קאי דתיבת פרים הדרא אזבחים שלמים לחוד וגם אויעלו עולות לחוד ולא אפשר בעולם לומר דהדרא בין שניהם יחד וכמו כן בשמירה בבעלים אין תליאות לומר אלא אשומר שכר לחודיה ואשומר חנם לחודיה משא"כ בהך דקמן אי אמרי' מקרא נדרש לפניו ולפני פניו מלינן למימר דאתרוייהו יחד קאי דבין גרות ובין עבדות ועינוי יהיה ת"ש ואין הכרח לומר דלא קאי כי אם אכל חד וחד מנייהו לחודה ומאחר שכן דנוכל לפרש הכי דבין הכל יהיה ת"ש יד בעל השטר על התחתונה כדקי"ל:

והנה דבר ידוע דאזלינן בתר אומדנא דמוכח בכל מילי כדאיתא בפ' מי שמת גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחר שאם עמד חוזר דאמרן דעת הוא דלא נתן כל נכסיו אלא מחמת שסובר שימות מדלא שייר לעצמו וכן מי ששמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים ואח"כ בא בנו אין מתנתו מתנה דאלו היה יודע שהוא קיים לא היה נותן והביאו הטור סימן רמ"ו וה"ה כמהר"מ בולא ז"ל פ' שמות תלי זיינה בענין זה דאומדנא גזרת בין הבתרים אי האי ת"ש קאי אועוע"א או אכי גר יהיה זרעך יעש"כ ומעתה נבא לביאור המאמר דאתן עליה דהאי ת"ש תלייא בהאי פלוגתא אי מקרא נדרש לפניו דווקא בעינן ת"ש בעבדות ועינוי ואי מקרא נדרש לפניו ולפני פניו לא בעינן ועינוי ת"ש אלא בין הגרות והעבדות ועינוי יהיה ת"ש כדבר האמור לעיל ואזלינן בהא בתר אומדנא ולהכי קאמר זכו והיו מעשיהם מרוצים כלפי שמיא אזלינן בתר אמדנא ולא מחמירינן בגזרתם דכל האי גלות משום דבר קטון שאמר אאע"ה במה אדע כי אירשנה ואמרינן מקרא נדרש לפני ולפני פניו ובין גרות ועבדות ועינוי ת"ש ומשנולד יצחק התחיל הגרות ודור רביעי ישובו הנה ואם לא זכו ואין מעשיהם מרוצים אומדנא דמוכח להחמיר עליהם בגזרת בין הבתרים ואמרינן מקרא נדרש לפניו דווקא ובעינן ועוע"א ת"ש במספר במפקד אין נגרע כדי למרק חטאיהם:

ובאופן אחרת יש לומר במאמר הנזכר פ"ה במאי דכתבו רבני המפרשים ז"ל ושורש דבר בהרב התנא ז"ל בפרשת דרכים דפליגי חכמי ישראל אם אבות העולם יצאו מכלל בני נח מעת שנימול אאע"ה ובשם ישראל יכנו או אכתי דין בני נח להם ולא יצאו מב"ן עד מעמד הר סיני והרב התנא הביא ראיה לדברי האומרים דמימי האבות יצאו מב"ן מההיא דאמרי' בפ' המוכר תנא הלך בה לארכה ולרחבה קנה דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ואין ספק שמדין חזקה נגעו בה והרמב"ם כתב שאין הגוי קונה בחזקה ואי אמרת דלא יצאו האבות מכלל ב"נ היאך קנה אאע"ה בחזקה אלא ודאי דין ישראל אית להו אלו דבריו ז"ל ואגב אורחין בין נבין מקרא שכתוב ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלותיכם ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלות' וכולי תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר וא"ל ראשונה באומרו הן רבים עתה דתיבת עתה יתו"ר כפי"ש והול"ל הן רבים עם הארץ ותו אמאי לעיל קרא שם ישראל באומרו לשלח את ישראל ובשם ישראל יכנה והכא תיאר אותם בתואר עם הארץ ועוד על מה ועל מה הכביד עולו לעת כזאת ודי להם בקושי הראשון ועל פי זה יבא על נכון כי הנה בגזרת בין הבתרים נאמר לאאע"ה כי גר יהיה זרעך בקל"ל ובבר זכרנו דברי רז"ל דמשנולד יצחק התחיל הגרות ובכן השלימו הת"ש וזה לא יתכן לשיטת האומרים דמימי האבות יצאו מכלל ב"נ ושקנה א"א הארץ מאז בהילוך מדין חזקה דבעי' כאל"ל וליכא ועפי"ז צריכין היו להשלים כל הת"ש שם במצרים וגם ידוע מאי דקי"ל אין שליחות לגוי לא אנן לדידהו ולא אינהו לדידן והנה הוא ית' אמר אנכי ארד עמך מצ' ואנכי אעלך ואמרו ז"ל דעל זה היה מתרים מרע"ה באומרו מי אנכי כי אלך אל פרעה הלא אנכי אעלך אמרת והשיבו כי אהיה עמך שבך הוא מדה בתורה שלוחו של אדם כמותו ובהקדמה זו פי' ה"ה מוהר"י אלגאזי ז"ל בשארית יעקב דרוש שבת הגדול מאמר אתם למה ודבריכם למה יע"ש ובזו"ו קראין כי הנה מרע"ה בא אליו בטענה דמשנולד יצחק התחיל הגרות כיון דהאבות לא יצאו מכלל ב"נ ולא זכו בארץ ישראל ולהכי פריך להו שפיר דא"כ איך באו הם עצמם והלא קרא כתיב אנכי אעלך אלא מאי אית לך למימר דבתורת שליחות באו דשלוחו כמותו והיכי מהניא שליחותייכו והלא אין שליחות לגוי וז"ש למה משה ואהרן דאתיכא עלייכו מטונייכו אם כדבריכם כן הוא שלא יצאתם מכלל ב"נ ואחד היה אברהם ולא זכה בא"י ולכן נגמרו הת"ש דשפיר מיקרי בקל"ל א"כ למה אתם באים בשליחות זה והלא אין שליחות לגוי אלא בהכרח תאמרו דדין ישראל גמור דינכם א"כ למה מ"ו תפריעו את העם ממעשיו אטו הנה דהן הוא כמו הנה במ"ש מהר"י אלגאזי ז"ל בנאות יעקב ובי הנה רבים עתה לעת כזאת שלא קיבלו עדיין התורה עם הארץ נינהו ולא בשם ישראל יכונו עד שבטענה זו והשבתם אותם מסבלותם שנגמרו הת"ש משנולד יצחק והלא מוכרחים אתם לומר שדין ישראל גמור דינכם מענין שליחותכם ואכתי לא השלימו את חקם ולא בא עד ק"ן ואם יש את נפשיכם להציל את ישראל ולפדותם תכבד העבודה על דרך שאמרו קושי השעבוד השלים המנין:

ובזי"ו מהרז"ל בילקוט קול דודי הנה זה בא רבי יהודה אמר קול דודי זה משה בשעה שאמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין א"ל משה רבינו היאך אנו נגאלין לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו ועוע"א ת"ש והלא אין בידינו אלא רד"ו שנה א"ל הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים ובחדש הזה אתם נגאלין עכ"ל וי"ל ראשונה באומרם משה רבינו היאך וכו' אמאי זכרו את שמו והלא הוא משה המדבר עמהם והול"ל א"ל היאך אנו נגאלין ועוד בדברי מרע"ה הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחש' ואיך לא הביט והלא גזרה גזר ת"ש ולא איש ויכזב ומהו הואיל והוא חפץ בגאולתכם הואיל וחפץ בגאולתכם הול"ל ועפי"ה יבא על נכון דב"י באשר ראו שמרע"ה יוצא ובא להוציא אותם סבור מנה כי הוא הוא הגואל האמיתי ובודאי מדין שליחות הוא שהרי קרא כתי' אנכי אעלך וכיון שכן נפל פיתא בבירא דאכתי לא נגמרו הת"ש דמאחר דשליח הוי א"כ ישראל הכן ואברהם אבינו זכה בא"י מדין חזקה וליכא תו למימר משנולד יצחק התחיל הגרות דבקל"ל בעינן וליכא זהו אמרם משה רבינו כיון שאתה הוא הגואל

היאך

היאך אנו נגאלין מעתה אין בידינו כי אם רד"ו שנים דאגלאי מילתא דאברהם זכה בא"י ולכן השיבם מרע"ה הואיל והוא חפץ בגאולתכם ואגב אסיפה הוא הוא בכבודו ובעצמו תגלה מלכותו ומקיים מאמר אנכי אעלך אינו מביט בחש' שחשבו אתם דווקא ת"ש במל' דסמיך על תירוץ זה דמשנולד יצחק התחיל הגרות :

ועפי"ז יתבארו מקראי קדש דסוף שמות וישב משה אל ה' ויאמר למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך וי"ל איך אדון הנביאים עלתה על לבו לדבר קשה ועוד למה כפל את דבריו למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני ולכל הפחות הי"ל לכוללם יחד למה הרעות לעם הזה ושלחתני חוץ מן המערכה אגנוו ואמר בהכפה אחריתי בהקדים מ"ש הרב הגדול עטרת ראשי אדוני אבי זלה"ה בספר גבורות דרוש ב' וז"ל דאיכא לאקשויי על התי' הלז דמשנולד יצחק התחיל הגרות והיינו בהק' מ"ר בנדרים מפני מה נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצ' רד"ו שנה א"ר אבהו א"ר אלעזר מפני שעשה אנגרייא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע כי אירשנה ע"כ נמצא שמה שנתחייבו ישראל בגלות מצ' היינו מחמת חוב אברהם שחטא באומרו במה אדע או מפני שעשה אנגריא ונמצאו ישראל כפורעים חוב אביהם כנודע כי החוטא יקרא מחוייב להקב"ה והוא הב"ח ובאנו לדין שכופין את היתומים לפרוע חוב אביהם וכופין אותם על כך והוא מודעת זאת כי דבר תורה אין כופין ליתומים לפרוע חוב אביהם אא"כ הניח להם קרקע וא"כ מדנתחייבו ישראל לפרוע חוב אביהם אברהם מוכח דא"י כבר נתנה לאבות העולם וזכו בה זכיה גמורה והם הורישוה לבניהם אחריהם שמחמת כן הוא שנתחייבו ישר' לפרוע פרעות חוב אאע"ה כדין היתומים שכופין אותם לשלם חוב אביהם כשהניח להם קרקע וה"נ הניח להם קרקע דהיינו א"י כי שלו היתה והוא כבר זכה והחזיק בה דאלת"ה אלא שעדיין לא זכה בה ואינה שלו ולא הורישה לבניו למה זה נתחייבו בניו לפרוע חובו מדין יתומים וכולי והלא כשלא הניח קרקע אין כופין אותם לפרוע חוב אביהם אמור מעתה לפי"ז קשה לזווג לתירוץ הנאמר דמשנולד יצחק התחיל הגרות שהרי לקיים אותו התירוץ צריכי' אנו לומר דאז לא זכו בה עדיין אבות העולם כדי שנאמר שנקיים בהם כי גר יהיה זרעך כאל"ל והשתא את אמר דהארץ שלהם היתה והורישוה לבניהם ע"כ ועפי"ז פירש ז"ל מאמר למה אתם ולמה דבריכם כי מטעם הנז' שבט לוי פנוי היה במצרים כי עיקר גלות מצרים לפרוע חוב אאע"ה שירשו ממנו א"י ושבט לוי שלא נטלו חלק בארץ פנויים היו דמאחר דלא ירשו מאביהם אין עליהם חיוב לפרוע חוב אביהם אלא דנפקא מנה שכבר זכה אאע"ה בא"י ולא מצינן תו למימר משנולד יצחק התחיל הגרות ולזה א"ל פרעה למרע"ה למה אתם פנויים במצרים ואין עליכם עול הגלות הא אין לך לומר אלא משום שלא ירשתם קרקע ולא נטלתם חלק בארץ ומאחר שכן למה דבריכם דהת"ש כבר גמרו דמשנולד יצחק התחיל הגרות והלא כבר זכה אברהם בארץ ובעינן כאל"ל וליכא זהת"ד יעש"ב :

ובנא"ה וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעות לעם הזה כי שלחתני אל פרעה בשליחות זו ודין גרמא להכביד את עולם עליהם ביתר שאת כמ"ש תכבד העבודה על האנשים וכ"ת שכבר בא מועד זמן וגאולתם שנגמרו הת"ש דמשנולד יצחק התחיל הגרות א"כ למה זה שלחתני אני בפרט שמשבט לוי אני כי ממני ורצו לעקור נטוע יסוד תירוץ זה דמימר אמרי לן אתרי שאתם משבט לוי ופנויים אתם מטעם שאינכם יורשים בקרקע א"י א"כ ידעתם נאמנה כי א"י זכה בה אברהם זכיה החלטית ואיך תאמרו בפיכם שמשנולד יצחק התחיל הגרות והי"ל לשלוח שליח משבט אחר ולא לאיש שכמותי. דאתו עלן מניה וביה ומאז באתי אל פרעה בשליחות זו לדבר בשמך הרע לעם הזה דאמרו תכבד העבודה והצל לא הצלת את עמך :

ובזה נבין מאמרם ז"ל בש"ר וז"ל העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו ואם בשביל שאמר א"א במה אדע כי אירשנה הרי עשו וישמעאל מבניו והם צריכים להשתעבד כמו הם וא"כ הי"ל להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב לא לעם הזה שהיו בדורי ע"כ וקשה מה כל החרדה הזאת והאימה בשיקול אל דעות ידע שפיר דכך צריך להיות ומשמע דדינא קא תבע ועפ"ה מבואר מאליו ונקדים עוד מאי דקי"ל ישראל משומד יורש את אביו דבר תורה ובזה טעון מרע"ה ראיה מהימנא דורש טוב לעמו דמה פשעו מה חטאתו הדור הזה שנפל בכור הברזל וכל כך גדול עונו מנשוא להתנקם מהם בגלות המר הזה. מה עול מצא בו וכי תימא בשביל שאמר אברהם אביהם במה אדע כי אירשנה וחטא בזה וכופין את היתומים לפרוע חוב אביהם א"כ על כורחך לומר דכבר זכה א"א בא"י דאלת"ה במה נתחייבו לפרוע פרעות חוב והלא קי"ל דבר תורה אין כופין את היתומים לפרוע חוב אביהם אא"כ הניח להם קרקע אלא ודאי שכבר זכה בארץ זכיה החלטית ומחמת זה נתחייבו לגדל פרע חוב זה וכיון שכן הרי עשו וישמעאל מבניו ואף שנשתמדו הרי קי"ל בדין ישראל משומד יורש את אביו וא"כ גם הם חל עליהם חובת פרעון חוב זה ואלו היה משתעבד דורו של יצחק עם ישמעאל ודורו של יעקב עם עשו כבר היה נגמר פרעון חוב זה ונמחק העון ומה זה ששמר את הדבר לדור הזה שאני בו והוא לבדו יקיים מצות פריעה לחוב אביהם :

ישוב אשוב לכוונה הראשונה להבין קראי הנ"ל ונבין עוד דקדוק אחר באומרו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך דתיבות לדבר בשמך יתר ללא צורך דהול"ל ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה ובודאי בא יבא לדבר בשם ה' ועפי"ה לעיל מבואר היטב כי כאשר ראה מרע"ה שבלכתו אל פרעה להוציא את ישראל אדרבה שמחה לתוגה נהפכה והכבידו את עולם ביתר שאת במה שטענו אותו טענת בריא על זה אמר למה הרעות לעם הזה כיון דיצאו מכלל ב"נ ובשם ישראל יכונה ואכתי הת"ש לא נגמרו א"כ למה הרעות להם לתת בידם חרב להכביד את עולם עליהם לדלג על הק"ץ שנים הנותרות בקושי השעבוד אשר לא יוכלון שאת שעבוד קשה וכי תימא דלא היא שלא יצאו מכלל ב"נ ובכן הנכר יחשבו אף הם ואברהם לא זכה בא"י מדין חזקה דגוי אינו קונה בחזקה ומשנולד יצחק התחיל הגרות דשפיר הוי כאל"ל א"כ למה זה שלחתני והלא אתה אמרת אנכי אעלך ומאי אית לך למימר דשלוחו של אדם כמותו והלא מאחר דדין ב"נ דן אותנו לא מהניא שליחותי דאין שליחות לגוי והיה לך לקיים הבטחתך בכבודך

ככבודך ובעצמך ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך לומר שאני שלוחו של מקום והע"ב דאיהו אמר אנכי אעלך גם עלה שלוחו כמותו ואמרתי אל פרעה לשלח את העם כי כבר באו ימי שילום גזרת הת"ש דמשנולד יצחק התחיל הגרות באותו פרק הרע לעם הזה דמשליחותי דבר כמופת חותך שדין ישראל גמור אתה דן אותנו דאלת"ה איך מבזה שליחותי והרי אין שליחות לגוי אלא ודאי דין ישראל אנן וא"כ כבר קנה אברהם את הארץ בחזקה כדין ישראל והת"ש לא שלמו דבעינן כאל"ל וליכא ועל כן הרע לעם הזה בקושי שעבוד מה שאין הפה יכולה לדבר ולא יוכלון לשאת במשא הכבד הזה והצל לא הצלת את עמך:

ובזה מבואר מקרא שכתוב וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה דקשה מה היתה להם לבית ישראל שלא האמינו ומאיזה טעם יפה לבם ובפרט דמעיקרא כבר האמינו לדברי ה' ויקד העם וישתחוו ומהו זה הן עתה הפך לבם ולא שמעו אל משה ועוד תיבת אל משה יתר דהא כדידיה קא משתעי קרא ולא שמעו אליו מבעי ליה ועוד למה כפל את דבריו במלות שונות מקצר רוח ומעבודה קשה ובחדא תיסגי אלא הוא הדבר דמרע"ה כאשר בא יבשר רוח נגידים לאמר קומו צאו כי כבר גמרו הת"ש מטעם דמשנולד יצחק התחיל הגרות ויראו ישראל דאדרבה הפוך בה והקשו את עולם עליהם בכפלים ויאמר מלך מצ' תכבד העבודה על האנשים וקושי השעבוד ישלים המנין לדלג על הק"ץ שנים הנותרות וכבר נודע דלב מלך ביד ה' ומדאצטריך שעבוד בכפלים להשלים את הק"ץ שמע מנה דלא באו ימי שילום הת"ש משום שזכה אברהם בא"י שיצאו מכלל כ"כ וכן משליחות משה הבינו דיצאו מכלל כ"כ דאם איתא דאכתי בכן הנכר יחשבו אף הם א"כ איך בא בשליחות הזאת דבשלמא מעיקרא שאמר להם מרע"ה בשם ה' פקד פקדתי אתכם וכו' ואומר אעלה אתכם וכו' הם אמרו הנה ה' בא בכבודו ובעצמו לקיים מאמרו אנכי אעלך גם עלה וניחא להו דמיום הולדת את יצחק התחיל הגרות אבל עתה עין רואה שהגאולה היא ע"י מרע"ה בשליחותו של מקום קשה הדבר בעיניהם וזה אומרו ולא שמעו ונכנסו הדברים באזניהם שהת"ש כבר גמרו דמשנולד יצחק מניכן מתרי טעמי חדא אל משה דמראותם שהשליחות ע"י משה גמרו אומר דדין ישראל אנן ואזדא לה טענת משנולד יצחק התחיל הגרות דכיון דישראל גמורים אנחנו כבר זכה אברהם בארץ מדין חזקה כדין ישראל ובעינן כאל"ל וליכא ועוד טעם שני מקוצר רוח המוקדם לזה ומעבודה קשה שהקשו את עולם לעת כזאת בכפלים דאם כנים הדברים שכבר שלמו הת"ש למה זה הכבידו העבודה עלינו בכפלים ממה שהיתה ונראה דבשמים ממעל הסכימו כזה מכל זה מוכח שעדיין לא גמרו הת"ש ולכן לא הטו אזן לדברי מרע"ה:

או י"ל בסגנון אחר ונבין עוד סיפיה דקרא וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים וכבר הראת לדעת מ"ש רז"ל דהאי ק"ו פריכא הוא דמה לבית ישראל שדברו בן מקצר רוח שאל להיות כחשבונם תאמר בפרעה ועפי"ד יבא היטב דכבר נזכר לעיל דשמואל ס"ל דכל האי ריתחא שנענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים מפני שאמר במה אדע כי אירשנה במלה כל

אותו הגלות לסיבת ארץ ישראל ולכן לא קיבלו את דברי משה שהת"ש כבר גמרו בטענה דמשנולד יצחק התחיל הגרות כי אברהם לא זכה בארץ דגוי אינו קונה בחזקה דלפי"ז יפסידו ירושתם את הארץ דיכול המקום ב"ה לפטור את עצמו מנתינת הארץ בטענה זו שאברהם לא זכה בה כיון דדין כ"כ יש לו ולכן לא שמעו אל משה לקבל עליהם טעמו ונימוקו דמשנולד יצחק התחיל הגרות מסיבת קצר רוח ועבודה קשה שסבלו כל זמן הזה וכולו מפני שאמר אאע"ה במה אדע כי אירש את הארץ ועתה משה ידבר שכבר שלמו הת"ש משום שלא זכה אברהם בארץ ונפסיד מתנה טובה ארץ זבת חלב ודבש ולכן לא שמעו אל משה אלא אדרבה ישלימו במצ' הק"ץ שנה ולא יפסידו את הארץ ואז ידבר משה לפני ה' לאמר השתא ומה בני ישראל שיש להם עתה ריוח והצלה מגלות הקשה הזה עכ"ז לא שמעו אלי משום פסידא דירושת הארץ ולא קיבלו טענה זו דמשנולד יצחק התחיל הגרות ואיך ישמעני פרעה לטענה זו שיפסיד הפסד גדול עבודת ישראל כל כך זמן ואין לו עתה שום ריוח בזה פשיטא ודאי שלא יקבל ממני טענה זו דמשנולד יצחק התחיל הגרות:

ובזה יתבאר מאמרם ז"ל דבר נא באזני העם אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כדי שלא יאמר אותו צדיק ועוע"א ת"ש קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ע"כ וכל רבני המפרשים המה ראו כן תמהו במאמר זה כי כולו מקשה ראשונה באומרו ית' למרע"ה בבקשה ממך דמהיכא תיסק אדעתין שיסרב בשליחות זו עד שהוצרך כביכול לבקש ממנו בבקשה ממך ותו לכל הפחות הו"ל א"ל הקב"ה למשה בבקשה לך ואמור ולמה הוצרך לאמר תיבת ממך ויותר יגדל התימה במאמרו ית' לך ואמר להם בבקשה מכם וכו' והדבר תמוה ומפליא לעשות כי מי שאומרים לו תקח לך כסף וזהב וכל טוב הארץ צריך בקשות לקבלם עד שא"ל בבקשה מכם שאלו וכו' ותו במאי דסיים כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' ואלא מדינא כביכול חייב שכן הבטיחו ואח"כ יצאו ברכוש גדול ולא איש אל ויכזב ומאי כדי שלא יאמר אותו צדיק וכל אחד מרבני המפרשים איש לדרכו פנו וחלקי ה' אמרה נפשי ע"פי המוקדם כי הנה בגזרת בין הבתרים שם נאמר ועוע"א וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול נראה דלא זכו ישראל ברכוש גדול כי אם עד גמר ת"ש במספר במפקד וכבר אמרנו שמה שדלג לגואלם הממ"ה באותו פרק מטענה דמשנולד יצחק התחיל הגרות ונפקא מנה דלא יצאו אבות העולם מכלל כ"כ ולכן לא קנה אברהם את הארץ בחזקה כדין כ"כ ומשום הכי אמר לו הקב"ה משה בבקשה ממך דייקא שאני עושה אותך שליח ויקשה בעיניך בשליחות זו דמנה מוכח דדין ישראל אית לכו ולהכי מהניא שליחותך וזה סותר עיקר טעמא דיציאתם ממצ' דמשנולד יצחק התחיל הגרות ונפקא מנה דין כ"כ אית לכו על כן אני אומר לך בבקשה ממך לך אמור להם לישר' בבקשה מכם לכו שאלו איש מאת רעהו ואף שיקשה בעיניהם דבר זה דא"כ משמע דלא זכו בא"י דהא אין להם זכיה ברכוש גדול כי אם אחרי גומרם הת"ש בשלימות אין נגרע ועתה שאומר להם לקחת רכוש גדול משמע דפשיטא ליה דמשנולד יצחק התחיל הגרות ונמשך מזה שלא זכו בארץ וא"כ כל מה

שטרחו

שטרחו בכדי טרחו ומתיראים שלא הפסיד ירושת הארץ וניחא להו להשלים הת"ש כמצ' ולא יפסידו ירושת הארץ אכן אני מוכרח במעשי לגאול אותם לעת כזאת במ"ש המפר' דאלו נתעכבו עוד מעט במצ' היו נטמעים במ"ן שערי טומאה ולכן לך אמור להם בבקשה מכם שאלו וכו' אף שדבר זה יקשה בעיניכם משום ירושת הארץ וכל זה אני אומר לך כדי שלא יאמר צדיק ועוע"א קיים בהם ואח"כ יצאו ברכ"ג לא קיים בהם דאלו לגבי דידי משכחנא מקום פטור מהרכוש גדול דקי"ל כמאן דאמר ולא אברהם מכלל ב"נ ודין ישר' יש לו וכבר זכה בא"י בחזקה והת"ש לא גמרו דבעינן כאל"ל וליכא ומסתיין שהוצאתים לפני זמנם ודלגתי על הק"ץ שנים ואין להם זכות ברכוש גדול אך כדי שלא יאמר אותו צדיק ועוע"א ת"ש קיים בהם דמשנולד יצחק התחיל הגרות ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם לכן אני אומר לך ולהם בבקשה מכם שאלו איש מאת רעהו וכו':

ומעתה במסילה נעלה לבאר מאמר הנלב פ"ח ונקדים מ"ר בסנהדרין דף ח"ן א"ר חנינא גוי שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש וכו' ופי' רש"י ויך את המצרי משום דהכה איש עברי ע"כ הגם הלום דפסק הרמב"ם בפ"י מהלכות מלכים אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג מ"מ כתב מרן בכ"מ דחייב מיתה בידי שמים והנה רבני המפרשים כתבו עוד טעם ליציאתם ברד"ו שנים כי בשאר גליות ישלימו הת"ש דלא בארץ מצרים כתיב באל"ל כתיב עשו במצרים רד"ו שנים ובשאר ארצות ישלימו את חקם ולזה ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם אמרו לו אלו לקינו דדין ישראל גמור יש להם שיצאו מכלל ב"נ מימות אברהם אביהם ולכן לקינו בדין ב"נ המכה את ישראל שחייב מיתה בידי שמים ועל זה לקינו ולא שלחנו מטעם דמשנולד יצחק התחיל הגרות דכיון דדין ישראל דינם ומטעם זה לקינו א"כ זכה אברהם בארץ והרי הוא שלו ובעינן באל"ל וליכא ולכן לא שלחנו עד אשר ישלימו כל הת"ש במצרים כדאי הוא ודינא הוי או אלו עבד בהיפך אלו לא לקינו דדין ב"נ אית להו ולא נכנסו בסוג ישראל ולכן אין אנו מחוייבים על הכאתם מדין המכה את ישראל דבכן הנכר יחשבו אף הם ומטעם זה עצמו שלחנו דכיון שב"נ דינם א"כ לא זכה אברהם בארץ מדין חזקה ושפיר הוי באל"ל משנולד יצחק גם זה כדאי הוא ודינא אך תרתי דסתרן עבד עמנא דלקינו מטעם ב"נ המכה את ישראל ושלחנו מטעם משנולד יצחק התחיל הגרות דא עקא וכ"ת אכתי איכא למימר דמה שלקו מטעם ב"נ שהכה את ישראל ודין ישראל יש להם ומה ששלחנו לאו מטעם דמשנולד יצחק התחיל הגרות אלא מטעמא אחרינא דבשאר ארצות ישלימו הת"ש דבאל"ל כתי' ולא בארץ מצ' אך לפי"ז צריך שלא לקחת את ממונינו בדין דרכוש גדול דהא ואח"כ יצאו בר"ג כתיב עד אשר ישלימו כל הת"ש אז יזכו ברכוש גדול וזהו אמרם או אלא לקינו בדין גוי המכה את ישראל ושלחנו דבשאר ארצות ישלימו הת"ש ולא נטלו את ממונינו כדאי הוא דגם את זה מלי הוי לפום דינא אלא לקינו דתפס השיטה שדין ישראל להם ושלחנו משום שבשאר ארצות ישלימו את הת"ש ונטלו את ממונינו והרי אין להם עדיין שום זכיה ברכוש גדול ולכן ויהפך לבב פרעה ועבדיו:

ומן האמור בענין אל ה' ויאר לנו מאמר המגיד בהגדה כמה מעלות טובות למקום עלינו אלו

הוציאנו ממצ' ולא עשה בהם שפטים דיינו אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו וקשה מה היתה לו למגיד להגדיל את השבח בכל זה והלא כך הבטיחו לאאע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול ונקדים עוד מ"ש הראב"ד ז"ל בפ"ו מהל' תשובה על מה שחקר הרמב"ם ז"ל דעל מה ועל מה נענשו המצריים כיון דגזרת הבורא היא וכתב עלה הראב"ד וז"ל הדבר ידוע כי אין הבורא נפרע מאדם רע אלא ברע ממנו ואחר שיפרע מזה יחזור ויפרע מן הרע ממנו מרשעתו וכו' ע"כ והר"ב לקט יוסף ז"ל כתב טעם שנהרגו בכורים לפי ששעבדו בישראל שנקראו בכורים ועברו על מ"ש בתורה לא תעבוד בבכור שורך לכן נלקו הבכורים ע"כ וידוע מ"ש אין אבות לגוי א"כ הוא הדין כמי דאין דין בכור לגוי ומ"ש בתורה לא תעבוד בבכור שורך לא שייך בבכור הגוי גם אמרו ז"ל כשם שנפרעין מעע"ז כך נפרעין מע"ז עצמה:

ומעתה יבואו על נכון דברי המגיד כי הנה אבינו אב הרחמן ברוב רחמיו עשה עמנו להפליא כמה מעלות טובות למקום עלינו יתר ממה שהיה צריך לעשות על פי הבטחתו דאלו הוציאנו ממצ' באותו פרק שלא היה בידינו כי אם רד"ו שנים וגאל אותנו בטענ' דמשנולד יצחק התחיל הגרות ושפיר הוי כי גר יהיה זרעך באל"ל ת"ש א"כ מוכח מנה דאבות הא' לא יצאו מכלל ב"נ ונמשך מזה שלא יתחייבו מצרים על שהכו אותנו מדין ב"נ שהכה את ישראל וזהו אומרו אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו דתרתי סתרי אהדדי ולכן העדיף את טובו שעשה לנו שתיהם יחד ותפים חבלא בתרין רישין וכ"ת לעולם אימא לך דין ישראל גמור דיננו שיצאו מכלל ב"נ מעת המילה דאאע"ה ולכן נתחייבו המצריים במה שהכו אותנו בדין ב"נ המכה את ישראל ומה שיצאנו ממצ' ברד"ו שנים אינו מטעם שמשנולד יצחק התחיל הגרות אלא שבשאר ארצות ישלימו הת"ש דבאל"ל כתיב ולא בארץ מצרים אכתי קשה אלהיהם של אלו מה עשו דאם הם חטאו שהכו את ישראל אלהיהם מה עשו בזה אם אדם חטא בהמה מה חטאה וז"ש אלו עשה בהם שפטים משום שהכו את ישראל ולא עשה באלהיהם דיינו אלא שיעשה גם כן באלהיהם זו לפנים משורת הדין וכ"ת איפכא מסתברא דדין ב"נ יש להם ולא נכנסו עדיין בסוג ישראל ולכן יצאו באותו זמן דכבר נגמרו הת"ש דמשנולד יצחק התחיל הגרות כמ"ש לעיל ומה שעשה בהם לא משום שהכו את ישראל אלא משום שהם עצמם רעים וחטאים ועע"ז ולכן נתחייבו גם הם גם אלהיהם דכשם שנפרעין מעע"ז כך נפרעין מע"ז עצמה אכתי קשה למה לקו בכורותיהם בפרטות יתר משאר העם דליכא למימר משום ששעבדו בישראל שנקראו בכורים ועברו על לא תעבוד בבכור שורך ומדה כנגד מדה שהרי אתה אמרת שישראל אז דין ב"נ יש להם ובב"נ אין בו דין זה דבכורות דידהו עובר עליהם על לא תעבוד בבכור שורך ולמה לקו הבכורות לזה אמר אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו אלא שהרג ג"כ את בכוריהם זו יתירה לפנים משו"ה וכ"ת איכא למימר בהיפך דלעולם דין ישראל יש לנו ובשם ישראל יכנה והת"ש לאו משום שמשנולד יצחק התחיל הגרות אלא שבשאר גליות ישלימו את הת"ש ומה שעשה בהם שפטים לפי שהם רעים וחטאים

וחטאים ועע"ז ונתחייבו גם הם גם אלהיהם דכשם שנפרעין מעע"ז כך נפרעין מע"ז עצמה והרג את בכוריהם מדה כנגד מדה שהם נשתעבדו בבכור ישראל ועברו על לא תעבוד בבכור שורך א"כ ממונם אין עולה לנו בדין מטעם רכוש גדול דהא קרא כתיב ואח"כ יצאו ברכ"ג אחר כלות הת"ש והאתה אמרת עדיין לא גמרו הת"ש ובשאר ארצות ישלימו ואין לנו זכיה בדין ברכוש גדול וז"ש אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו כיון שלא זכינו בו מן הדין אלא שנתן לנו ג"כ את ממונם הגדיל חסדו עמנו לפנים משו"ה וא"כ באיזה צד ופנה שנצדד עינינו הרואות שהגדיל את חסדו עמנו ביותר ועל אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו :

קול שרים דרוש ג'

גרסינן בב"ר רבי שמעון בן לקיש בשם ראב"ע לכו וראו מפעלות אלהים וכתיב בתריה הפך ים ליבשה למה וישנאו אותו אחיו כדי שיקרע הים לפניהם :

עלינו לשבח לאדון הכל גואלנו חזק ה' איש מלחמה · לן יאות להודות גומרין את ההלל זמרא דמנא זמרא דפומא · וטבוח טבחים זבחים שלמים שלמי שמחה וזבחי תודה עולה תמימה · גדול וקטון אחד הוא ואחר הפסח עושים את פסחיהם זבח פסח מידי שנה בשנה מימים ימימה · המון חוגג חג לה' כאשר עשו מועד להתם ממצרים יצאו כל צבאות ה' ויעשו את הפסח הצאן ובקר ישחטו להם מן הבהמה · כאשר בא הענין במקראי קדש שבפ' בא וז"ת ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלהיכם מי ומי ההולכים ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרינו נלך כי חג ה' לנו ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' ועין רואה מה שיש לדקדק במקראות הללו ראשונה מאי סלקא דעתיה דפרעה מעיקרא לחקור על ההולכים מי הם מאחר דמרע"ה בריש אמי"ר נלכה נא דרך ג"י ומסתמא אכולהו קאי דלא קאמר ליה נלכה נא הגברים ועוד זאת למה כפל לשונו מי ומי ההולכים והול"ל מי הם ההולכים גם בתשובת מרע"ה דקא"ל בנערינו ובזקנינו וכולי על מה ועל מה הוצרך לפרט כל הפרט הזה בקיצור הול"ל כולנו יחד נלך ולא די לו פרט הבני אדם אלא שפרט גם המקנה באומרו בצאננו ובבקרינו נלך והכי הול"ל כולנו יחד ומקנינו נלך ועוד מאחר דאמר בנערינו למה הוצרך לומר עוד בבנינו והרי הם בכלל הנערים ועוד מאחר דנחית למניינא ופרט הכל למה לא הזכיר את הנשים וכי תיסק אדעתין דמרע"ה ירצה להניח את הנשים אצלם על בהמתם לא מהימנו ואיך יאמינום על הנשים ותו בנתינת טעם דא"ל כי חג ה' לנו מאי חדית ליה השתא והלא הוא אמר לו לכו עבדו את ה' ועלה בעשה שוא"ל מי ומי ההולכים ולבא אל הביאור אתהלכה ברחבה פלפלא כל שהוא ונקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות חגיגה וז"ל כבר ביארנו בפסחים שחגיגת י"ד רשות לפיכך אין אדם יוצא בה י"ח חגיגה אלא יוצא בה י"ח שמחה ע"כ והנה עיקר דין זה בפסחים דף ע' אהא דתנן חגיגה היתה באה מן הצאן מן הבקר מן הכבשים ומן העזים מן הזכרים ומן הנקבות ונאכלת לב' ימים ולילה אחד אמרו בש"ס ונאכלת לב"י ולילה א' מתני' דלא כבן תימא דתניא בן תימא אומר חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא ליום ולילה וחגיגת ט"ו נאכלת לב"י ולילה א' וחגיגת י"ד יוצא בה משום שמחה ואין יוצא בה משום חגיגה ע"כ וכתב הראב"ד ז"ל ע"ד רבינו וז"ל א"א איני יודע מאי לפיכך ואותה ברייתא בן תימא שונה אותה דסבר חגיגת י"ד חובה היא כפסח אבל לרבנן כיון דרשות היא יוצא בה אף משום חגיגה אם התנה עליה לצאת בה ושחטה עכ"ל וכתב מרן ז"ל בכ"מ וז"ל ובאמת שלשון לפיכך קשה דמשמע דמשום שהיא רשות יוצא בה י"ח שמחה שאם היתה חובה לא היה יוצא בה י"ח שמחה ע"כ ור"ל דקשה על זה דהא קי"ל דשלמי שמחה יוצא בה אף בדבר שבחובה ואע"ג דקי"ל דכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין שלמי שמחה שאני כדאיתא בחגיגה דף ח' ושמחת בחגך לרבות כל מיני שמחות לשמחה מכאן אמרו חכמים ישראל יוצאים י"ח בנדרים ונדבות ובמעשר בהמה והכהנים בחטאת ואשם ובבכור וחזה ושוק ופסקה רבינו בהלכה זו וא"כ מאי לפיכך דקאמר דמשמע אלו היתה חגיגת י"ד חובה לא היה יוצא בה י"ח שלמי שמחה זהו כוונת השגת הראב"ד וקושיית מרן וגם הרל"מ ז"ל פריך לה ולדידי הדיוט חזי לי ליישב דברי רבינו שלים ישוב כי הן אמת שבשלמי שמחה יוצא בהם בדבר שבחובה בנדרים ונדבות כמש"ל אך זהו דבר שבחובה שאין לו זמן קבוע ואם יביאנו בי"ט יוצא בו י"ח שלמי שמחה אבל בדבר שבחובה הקבוע לו זמן וזמנו בו בפרק עצמו אז אינו יוצא בו משום שלמי שמחה דזו מצוה לבדה וזו מצוה לבדה דאלת"ה א"כ מעיקרא דדינא לא יביא שלמי שמחה ויצא י"ח בחגיגת י"ט דגם היא שלמים וישמח בה באכילת בשרה ואמאי חייבתו תורה בב' מצות עולת ראיה וחגיגת י"ט ושלמי שמחה כמ"ש רבינו בתחלת הלכות אלו אלא ודאי מאי אית לך למימר כיון דחגיגה חובת היום היא אינו יוצא בה משום שלמי שמחה אף שיוצא בשלמי שמחה בדבר שבחובה הכי נמי גבי חגיגת י"ד אלו היתה חובה לא היה יוצא בה י"ח שלמי שמחה כיון דחובת היום היא אבל משום שהיא רשות משו"ה יוצא בה י"ח שלמי שמחה :

עוד כתב מרן על דברי הראב"ד וז"ל ומה שהקשה דאותה ברייתא כבן תימא וכולי י"ל שסובר רבינו דלא פליגי רבנן אבן תימא אלא במאי דאמר דאינה נאכלת אלא ליום ולילה אבל מאי דקתני יוצא בה משום שמחה ואינו יוצא בה משום חגיגה דברי הכל היא ע"כ וראיתי בס' חזון עובדיה שכתב בפ' בא וז"ל והכי לא ידעתי איך יסבור רבינו דדברי הכל היא דהא בגמ' אית ביה רב יוסף לעולא דאמר שלמים ששחטן מע'יט אינו יוצא בהם לא משום שמחה ולא משום חגיגה משום שמחה דכתי' וזבחת ושמחת בעינן זביחה בשעת שמחה והותיב ליה רב יוסף ממתני' דקתני חגיגת י"ד יוצא בה משום שמחה ואין יוצא בה משום חגיגה ואמאי הא בעינן זביחה בשעת שמחה וליכא ופירש"י דקס"ד דר"י בששחטה בי"ד קאמר ומשני א"ר אידי בר אבין שעירב ושחטה א"ר אשי ה"נ מסתברא דאלת"ה הא מתניתא מאן קתני לה בן תימא ב"ת הא פסלה לה בלינה ש"מ

ופירש"י

ופירש"י האי מתניתא כן תימא קאמר לה לעיל ולב"ת איפסילא. לה דהא אמר אינה נאכלת אלא ליום ולילה ע"כ הרי בהדיא קאמר רב אשי דהאי מתניתא ב"ת הוא דקתני לה ומשמע דלאו דברי הכל היא ואיך יסבור רבינו דדברי הכל היא והאריך בזה יע"ש ולע"ד אחר המחילה אין כאן שום תמיהא ודברי מרן שרירין וקיימין דהן אמת דקאמר רב אשי דהאי מתניתא ב"ת קאמר לה כי כן הוא באמת דב"ת קאמר לה כמו שמפורש בברייתא המובאת לעיל אבל עכ"ז מצינן למימר כגמר דבריו דקאמר וחגיגת י"ד יוצא בה משום שמחה ואינו יוצא בה משום חגיגה מודים רבנן לב"ת בזה דלא מצינן להדיא דאפליגו עליה דב"ת בהאי דינא נמי ואדרבא מדקדוק לישנא דרב אשי מפורש שפיר דרבנן מודו בהא דלא קאמר האי מתניתא מני ב"ת כדרך הש"ס בכל דוכתא אלא קאמר האי מתניתא מאן קתני לה ב"ת והכוונה בזה דאפי' תימא רבנן מודים בדין זה מ"מ מאן קתני להאי מתניתא ב"ת ולב"ת פסלה בלינה אלא ודאי כשעיכבן ולא תיקשי עלי מהא על מה שתירצתי לשון הרמב"ם דלפיכך דהכא מוקמינן לברייתא כשעיכבן ושחטן בי"ט והא לאו חובת היום היא הא ליתא דהכא קי"ל כרבין דפליג אדעולא וס"ל שלמים ששחטן מערב י"ט יוצא בהם משום שמחה ולא בעינן זביחה בשעת שמחה וקי"ל כרבנן דב"ת דנאכלין לב"י ולילה א':

עוד כתב מרן הכ"מ ז"ל ומ"ש הראב"ד דלב"ת הוא חובה אינו מוכרח דהא טעמיה דאינו נאכל אלא ליום ולילה אמרינן בגמ' דהוי משום דהקישה הכתוב לפסח ואין במשמע זה שתהא חובה אלא הכי קאמר אם רצה להביא חגיגה דינה כפסח עכ"ל אף על זה קראו ערער רבני האחרונים ז"ל ממ"ש התוס' בד"ה לאו חובה והוא דעל מאי דתנן אימתי מביא חגיגה עמו בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובמועט ובזמן שבא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה אמ"ר אשי ש"מ חגיגת י"ד לאו חובה היא דאי ס"ד חובה היא תיתי בשבת במרובה ובטומאה והא דאתייא כדי שהפסח יהיה נאכל על השבע כתבו התוס' כלומר אינו חייב מן התורה להביאה אלא כדי שיהא הפסח נאכל על השבע והכריחו מן הירושלמי דאכילת הפסח על השבע מדרבנן גזרה משום שבירת עצם שאם לא יהיה בא על השבע מתוך שהוא רעב לאכול הבשר סביב העצמות היה בא לידי שבירתן ולב"ת דאית ליה חגיגת י"ד דאורייתא דחיא שבת וא"כ היכי כתב מרן דגם לכן תימא לאו חובה היא שהרי התוס' הכריחו דדחיא שבת לב"ת א"כ ודאי דחובה היא והרל"מ ז"ל כתב דרבינו פליג אתוס' וס"ל דלרבנן נמי מדאורייתא הויא ואפ"ה אינה חובה אלא אם ירצה מדאורייתא מביא וא"כ גם לב"ת נימא דיסבור הכין ובספר חזון עובדיה שם נמשך על תירוץ זה וכתב שהרב מהרח"א ז"ל בס' מקראי קדש פריך ליה למרן האי פירוש' ולא חש לתי' הרל"מ ולדידי הדיוט חזי לי דמוכרח זה כדעת רבינו דפליג אתוס' וס"ל דלרבנן מדאורייתא הויא ואפי"ה רשות היא שהרי כתב בפ"י מהלכות קרבן פסח כשמקריבין את הפסח בא' מקריבין עמו שלמים יום י"ד מן הבקר או מן הצאן גדולים או קטנים זכרים או נקבות ככל זבחי השלמים וזו היא נקראת חגיגת י"ד וע"ז נאמר בתורה וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר וכולי חגיגת י"ד רשות ואינה חובה וכולי הרי דפסק כרבנן ואמר ע"ז נאמר בתורה וזבחת פסח משמע דס"ל דגם לרבנן הויא דאורייתא ואפ"ה כתב שהיא רשות ואינה חובה א"כ לב"ת נמי דאורייתא ואפ"ה רשות היא ואינה חובה הנם הלום דקראו ערער על מ"ש רבינו האי פסוק דוזבחת פסח יעויין בס' מלכי בקדש עכ"ז הרי מלא מרן לרבינו שכתב הכין ומנה נשמע לב"ת ולרבינו למימר דהוכרח לסבור כן מדלא בעו בגמר' לב"ת דחיא שבת וטומאה כמו שאלו על הלני ובקר ונקבות ושבירת עצם משמע דקים ליה לתלמודא דגם לב"ת לאו חובה ולא דחיא שבת אף דהויא מדאורייתא א"כ לרבנן נמי נימא דאורייתא היא ולאו חובה ולא דחיא שבת דלא פליגי בהכי:

ומן האמור בזה פי' בחזון עובדיה שם מקראות דפ' בא ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצג גם טפכם ילך עמכם ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלהינו וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את ה' עד בואנו שמה יע"ש ולע"ד יתיישבו מקראות הללו בסגנון אחר דכבר אמרנו דחגיגת י"ד רשות ולא חובה אך ודאי אם בא בחול בטהרה ובמועט מצוה מדאורייתא להביא חגיגה ואין לבטלה בחנם ובי"ט צריך להביא עולת ראיה וחגיגה ושלמי שמחה והנה פרעה אמר לו למרע"ה לכו עבדו את ה' אלהיכם בקרבן פסח לבד כי החגיגה הבאה עמו רשות היא ולא חובה ויספיק לכם חצי צאנכם או יותר מחצי כי הפסח אינו נאכל אלא בחבורות וישאר מעט הצאן וכל הבקר הניחו אותו פה כי מה לכם לטרוח בכל בכדי ללא צורך וז"ש רק צאנכם ר"ל מעט מן הצאן כי כל רק מיעוט הוא מעט הצאן ובקרכם כולו יוצג כי ללא צורך עבודה תקחו אותו גם טפכם ילך עמכם כדי לזכות באכילת הפסח ויאמר משה לא כן הדבר ולא יפה כיוונת דאפשר כל מקננו הצאן והבקר לא יספיקו אלינו אלא צריכים אנחנו שגם אתה תתן בידינו צאן ובקר לפי שכל אחד צריך להקריב קרבנות רבים זבחים ועולות של י"ט דכל אחד צריך עולת ראיה וחגיגה ושלמי שמחה וגם מקננו ילך עמנו כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו בפסחים וחגיגה הבאה עמו כי אנחנו לא נדע מה נעבוד ואפשר שיהיה בא בחול בטהרה ובמועט ואז על כל פנים צריך להביא קרבן חגיגה עמו ואין לבטלה בחנם:

ומעתה נהדר לקראי דידן ונקדים עוד מ"ש הרמב"ם בריש פ"א דחגיגה וז"ל בקיצור ג' מצות נצטוו ישראל בכל רגל מג' רגלים והן עולת ראיה ושלמי חגיגה ושלמי שמחה ובעולת ראיה ושלמי חגיגה נשים פטורות ובשלמי שמחה נשים חייבות במצוה זו וכתב הראב"ד ז"ל ונשים חייבות א"א לא בקרבן אלא בשמחה שתשמח עם בעלה שתעלה עמו והוא משמח אותה ע"כ וכתב עליו מרן בכ"מ ז"ל ודבריו מבוארים בפ"ק דקדושין דמקשה דנילף למ"ע שהז"ג לחייבה באשה משמחה ומשני אביי אשה בעלה משמחה וכולי ופירש"י בעלה משמחה אין חובת השמחה תלויה בה אלא על בעלה שישמחנה קרי ביה ושמחת וכתבו התוס' מפר"ת אשה בעלה משמחה בשלמי שמחה שלו שהחובה מוטלת על בעלה אבל היא גופה לא מחייבה לאתויי שלמי שמחה ע"כ ואין תפיסה על רבינו למה לא האריך לבאר זה עכ"ל מרן בקיצור והרל"מ בפי"ד מהלכות מע"הק הקשה על מרן ז"ל

דבריו

דדברי רבינו נכונים וישרים ואין עליו שום השגה והוא מדאיתא בפרק ו' דפ"ק דר"ה בעי ר' זירא אשה מה היא בבל תאחר מי אמרינן הא לא מחייבא בראיה או דילמא הא איתא בשמחה א"ל אביי ותיפוק לי דהא איתא בשמחה ומי אמר אביי הכי והאמר אביי אשה בעלה משמחה לדבריו דר' זירא קאמר ע"כ הרי דלאביי לא מחייבא בבל תאחר דבעלה משמחה ולר' זירא מחייבא בבל תאחר דהיא עצמה מחייבא להביא שלמי שמחה מלבד מה שמביא בעלה והנה רבינו פסק בפי"ד ממע"הק וז"ל ואחד האיש ואחד האשה עובר בבל תאחר וכתב מרן בכ"מ ויש שם ט"ס וצ"ל כלשון דיורש וקאי אאשה גם זה שם בעיא דאיפשיטא לר' זירא ואע"ג דמשמע דאביי פליג נקטינן כר' זירא ע"כ וא"כ לפי"ז שפי' פסק רבינו שהא בהלכות חגיגה כר' זירא דנשים חייבות הם להביא שלמי שמחה ודלא כאביי דבעלה משמחה ועל הראב"ד שהשיג לרבינו בהלכות חגיגה ופסק כאביי קשה אמאי לא השיגו בהל' מע"הק לפוטרה מבבל תאחר ועל מרן קשה דכתב על הראב"ד לא חש רבינו לבאר זה דא"כ דברי רבינו סתראי נינהו מהלכות חגיגה להלכות מע"הק וזו ת"ד הלח"מ גם הפר"ח ז"ל בס' מים חיים בנימוקיו להרמב"ם כתב בכל זאת:

וראיתי למוהרח"א ז"ל בס' מקראי קדש שכתב ע"ד הלח"מ וז"ל וליתא דהא אביי יודה שעובר' בבל תאחר מאחר שעולה לירושלים לשמוח עם בעלה ומשום הומרו ותיפוק לי דאיתא בשמחה ולא אמר בקרבן בעלה שקשה והא אמר אביי אשה בעלה משמח' ותי' לדבריו דר' זירא קאמר וכולי ע"כ וכוונתו מבוארת דעיקר תקושיא דפריך הגמ' בר"ה על לישנא דאביי דהאמר לר"ז ותיפוק לי דהא איתא בשמחה דר"ל שהיא חייבת להביא שלמי שמחה ועלה קא פריך תלמודא והא אמר אביי אשה בעלה משמחה מקרבן דידיה ומשני לדבריו דר"ז קאמר ולעולם אביי מודה דישנה בבל תאחר ואחר נשיקת כפות רגליו לא ידעתי שכו"ל פירוש זה בגמ' כי אדרבה איפכא מדוקדק לישנא דר"ז והילך לשונו בעי ר' זירא אשה מה היא בבל תאחר מי אמרינן הא לא מחייבא בראיה או דילמא הא איתא בשמחה ומדלא קאמר להו בחד לישנא בשקל מאזנים מי אמרינן הא לא מחייבא בראיה או דילמא הא מחייבא בשמחה אלא קאמר או דילמא הא איתא בשמחה יש לדייק מזה דבשמחת בעלה משמחה איא ליה ולהכי קאמר הא לא מחייבא בראיה בדרך כל האנשים שכל אחד מחייב לאתויי עולת ראיה או דילמא הא איתה בשמחה ר"ל סוף סוף ישנה בשמחה דבעלה משמחה ונקט הכי לישנה דר' זירא וא"כ מאי פריך ליה תלמודא הרי כוותיה תפס לישניה ולכל הפחות הו"ל לתלמודא לשנויי הכי דאיתה בשמחה דקאמרי ר"ז והכי היינו עם בעלה ואמאי איצטריך לדחוק ולומר לדבריו דר"ז קאמר:

גם מ"ש הרב עוד ואתי שפיר מ"ש מרן דמשמע דאביי פליג ולא אמר בהחלט אביי פליג ע"כ ור"ל דמרן אגב אורחי דאיכא בר לומר דאביי לא פליג אדר"ז בבל תאחר דאיכא לפרושי כמ"ש הוא ז"ל ואיכא בר לומר דפליג אביי כמ"ש הרלח"ם והפר"ח ולע"ד אכתי קשה דלמר זה דפליג אביי הו"ל דברי רבינו סותרים זה את זה לפי מ"ש הוא ז"ל בהלכות חגיגה:

כתב עוד הרב ז"ל א"נ רבינו והראב"ד פוסקים כר"ז ומפרשי' מ"ש אביי בעלה משמחה בבגדי צבעונין ולר"ז סליק דרגא בקרבן בעלה ומאחר שעולה לירוש' אף שאינה מביאה קרבן בפ"ע וכולי עוברת בב"ת שהרי עולה לירושלים וכולי ומש"ה כתב מרן לא חש רבינו לבאר זה וכולי ע"כ גם בזה לא זכיתי להבין אמרי קדוש איך נחה דעתו דעת עליון בהאי פירושא שהרי מרן על דברי הראב"ד הביא דברי אביי דאשה בעלה משמחה וקאיתי פי' ר"ת וסיים עלה ואין תפיסה על רבינו למה לא האריך לבאר זה ועפ"י פירוש זה לא נגעו ולא פגעו רבינו והראב"ד בסברת אביי ועומדים לן מנגד ולא פי' ר"ת כדאביי ואגב אסיפ"א פי' וז"ל א"כ ה"ק גם לאביי למסקנא דילפינן מתפלין חייבת בקרבן שלה ומש"ה לא חש לבארו דלמסקנא גם לאביי חייבת בקרבן שלה ע"כ נמצא לפי מסקנת הרב ז"ל בפי' זה גם לאביי ולרבינו חייבת בקרבן שלה ואינה יוצאה י"ח בקרבן בעלה וכן דעת הרמב"ם לפי הרלח"ם והפר"ח:

עוד נקדים מאי דתנן בריש חגיגה הכל חייבין בראיה חוץ מחש"ו וכו' איזהו קטן ב"ה אומרים כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירוש' להר הבית שנא' ג' רגלים וכתבו התוספות בד"ה איזהו קטן מדאו' והלכה הו"ל הגיע לחינוך ומדרבנן הוא דמחוייב וצריך להביא קרבנותיו כרבה ע"כ עוד כתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות קרבן פסח וז"ל אין שוחטין את הפסח אלא על מי שראוי לאכול כזית אחד מבני חבורה קטן או זקן או חולה אם יכול לאכול כזית שוחטין עליו ואם לאו אין שוחטין עליו שנאמר איש לפי אכלו עד שיהיה ראוי לאכול ע"כ והיוצא מן המחובר מכל מ"ש לעיל דלכן תימא חגיגה י"ד בפסח ולרבנן דפסק הרמב"ם כוותייהו באה מן הצאן והבקר והנשים חייבות בשלמי שמחה ולשיטת רבמי האחרונים אינם יוצאין י"ח משל בעליהם וצריכים הם לבדם להביא שלמי שמחה:

והרב אברבנאל ז"ל פי' באומרו ראו כי רעה נגד פניכם שחשב פרעה כששמע דברי משה שהיו הם רוצים לברוח ולזה אמר ראו כי רעה נגד פניכם והיא כוונת הבריחה נגד פניהם כלומר שבפניכם אני מכיר אותו ע"ד הכרת פניהם ענתה בם עוד כתב ע"ז השיבם פרעה יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ר"ל לא כמו שאמר משה על המקנה שהוא חלוקה ג' כי זה לא יעלה על הדעת אבל גם ב' החלוקות שא' שהם מהגברים ומהטף לא אשלח יעש"כ:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת נא"ה ויושב את משה ואת אהרן ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלהיכם אך צריך אני לחקור לדעת מאי דעתיך בהליכה זו מי ומי ההולכים הן לענין האנשים נשים וטף הן לענין המקנה שלכם כי לכל חלוקה מהם יש לי לדון עליו ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך כי אנו שוחטים קרבנות פסחים ועל הנערים והזקנים כל שיכול לאכול כזית מקרבן פסח שוחטים עליו ולא די זה אלא עוד זאת בבנינו הקטנים מן הנערים ילכו גם כן אתנו אף שאינם יכולים לאכול כזית מן הפסח משום חיוב הראיה דכל שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות בשיעור מירושלים להר הבית חייב בראיה ועוד גם כן בבנותינו אלו הנשים ומשום דרך ארץ לא זכר על לשונו הנשים בהדיא ורמזם בבנותינו דאע"ג שהנשים פטורות מראיה וחגיגת ט"ו עכ"ז חייבות בשלמי שמחה שיעלו לחוג לשמחת הרגל וגם בצאנינו ובבקרינו נלך כי צריכים אנחנו בהמות הרבה לקרבנות

לקרבנות הן לקרבן פסח הן לחגיגות ואף הבקר צריך כי החגיגות באות מן הצאן ומן הבקר. וז"ש כי חג ה' לנו ומשום חגיגה צריכים לבקר ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם דלא מבעיא דכל המקנה כולו אנכי משלח כי די לכם בצאן לפסח ואף החגיגה הבאה עם הפסח אינה באה אלא מן הצאן ככן תימא אלא אף הטף והנשים לא אשלח ראו כי רעה נגד פניכם שכל זה הוא המצאות ומבין ריסי עיניכם ניכר שכוונתכם לרעה לברוח כי על כן הם בנים אתם לכו נא הגברים ועבדו את ה' לזבוח הפסח דווקא כי אותה אתם מבקשים מתחלה לחוג את חג הפסח:

ועפי"ז מה מתוק לחכי מקרא שכתוב בעת יציאתם ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו דצריכים אנו למודעי בכל הני הגמין לאתויי מאי אצטריך להו ועוד למה כפל דבורו באומרו כדברכם כאשר דברתם ובחדא תיסגי והנה רש"י ז"ל פי' גם אתם הגברים ונקדים עוד מ"ש ר' עובדיה ז"ל בפ"ח דזבחים משנה ב' וז"ל קרבנות של נשים לא בעו סמיכה דכתי' בני ישראל וסמך בנ"י סומכין ואין בנות ישראל סומכות ועיין להרב תי"ט ז"ל בפ"ט דמנחות משנה ח' בד"ה והעבר הרי אשכחן דדרשינן בנ"י למעוטי בנות ישראל וכן דרשו בני אהרן ולא בנות אהרן ובזו"ו ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם הגברים ולרבות גם כן כל הטף לפי דשייכי בחגיגה והראיה כמ"ש לעיל גם בני ישראל ולא תימא בני ישראל ולא בנות ישראל אלא גם בני ישראל לרבות את הנשים דשייכי בפסח ושלמי שמחה ולכו עבדו את ה' כדברכם דכל הני נערים וזקנים וטף ונשים מצרך צריכי לקרבן פסח וחגיגה ושלמי שמחה גם צאנכם גם בקרכם קחו ולרבות שאני אתן משלי כי צריכים אתם לקרבנות רבים כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וברכתם גם אותי שתקריבו בעדי ולשמי קרבנות כדפסק הרמב"ם בפ"ג ממעה"ק כותי שהביא שלמים מקריבין אותו עולות וברכתם גם אותי מלבד המצריים לי נאה לברך:

באופן אחרת יאמר נא בהני קראי דויאמר משה בנערינו ובזקנינו וכולי להבין במאי פליגי מרע"ה ופרעה ועוד אומרו כי רעה נגד פניכם ולדרשת רז"ל שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה וכולי ומאי איכפת ליה בזה ועוד באומרו לכו נא הגברים תיבת נא דחיק לעלמא ונקדים מ"ש הר"ב חוזה דוד ז"ל בפי' תהלים מזמור ק"ו וז"ל כבר אמרנו שהיה להם טענת אונס וא"כ לא חטאו בעגל ואיך היו אנוסים כי הוא אמר ותהי שעל קבלת התורה יתן להם הארץ ואם לא יקבלו התורה לא יתן להם הארץ והארץ היא מוחזקת מאבותינו וכבר אמרנו משם מוהריק"ו ז"ל שאם הארץ היא מוחזקת שייך אונס שהרי היא שלי מוחזקת ואין אתה רוצה ליתן את שלי לכן כל מה שאתה מתנה עמי אני מקבל ליקח את שלי ואני אנוס אמנם אם אינה מוחזקת הוי אנוס דמניעת טובה ולאו שמיה אונס ונמצא שאם א"י היא מוחזקת יש טענת אונס ופטורים מן העגל ועתה מתחדש מהן. מכירת יוסף שהרי כל טענת השבטים במכירת יוסף מפני שגלות מצר' התחיל מלידת יצחק והיה להם גרות ומוכרחים להורות רמז לגלות ויעקב בקש לישב בשלוה ולא רצה לקבל מאז הגלות ולכן ראו השבטים שאם יהיו כל השנים במצרים יכנסו בנ' שערי טומאה לכן מכרו את יוסף שיהיה צער ליעקב ויחשב בגלות כיון שכל עיקר תולדותיו יוסף היה והוא הולך בגלות נחשב כאלו כלם גלו ומתחיל הגלות מיצחק ויוצאים ברד"ו שנים וכל זה שאומרים שהגלות מתחיל מיצחק הוא בהיות א"י אינה מוחזקת כי הגזרה היא באל"ל אמנם אם היא מוחזקת אינה נקראת אל"ל ואינו מתחיל מיצחק וכולי עכ"ל:

ובזה יבא על נכון מאמר הנלב פתח השער דכל דבני המפרשים ז"ל היו תמהים דמה היתה הכוונה דרשב"ל ששנאו השבטים את יוסף כדי שיקרע הים לפניהם ואיך תליא הא בהא ועפ"י הקדמה זו נכון הדבר דאלו לא מכרו את יוסף וישב יעקב בשלוה לא היה נחשב להם הגלות מלידת יצחק והיו צריכים לישב במצרים יותר מרד"ו שנים והיו נטמעים בנ' שערי טומאה ולא קמה עוד להם תקומה ח"ו ולכן מכרו אותו כדי שיהיה נחשב להם הגלות מלידת יצחק ויצאו ברד"ו שנים ויקרע הים לפניהם וזהו אומרו וישנאו אותו אחיו למה שבטי יה עברו על לא תשנא את אחיך ומכרו אותו ויהי כמשיב דחלילה להם לשבטים שבטי יה לעבור אדאורייתא ומה שמכרו אותו כדי שיקרע הים לפניהם דאלו לא מכרו אותו היו צריכים לישב במצרים עוד זמן והיו נכנסים בנ' שערי טומאה ולא יצאו עוד ממצרים ולא יקרע הים לפניהם ולכן שנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם:

ובהדי אורחין בין נכין מק"ק הנאמרים באמת בס' תשא וז"ת ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצ' בכח גדול וביד חזקה למה יאמרו מצ' לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך זכור לאברהם וכו' אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם וכו' וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ואיכא למידק דאשונה מה היתה כוונת מרע"ה בתמיהתו למה ה' יחרה אפך וכולי וכי מי זוטר מעשה העגל שעשו ובפרט תכף ומיד לעשרת הדברות עברו על דבור דאשונות ואמרו אלה אלהיך ישראל ועוד יציאת מצ' מאן דכר שמיה לעת כזאת ומאי בכח גדול וביד חזק' מי לא ידע בכל אלה ועוד למה אמר פעם שנית למה יאמרו דמשמע ששני טעמים הם ותו באומרו וכל הארץ וכו' בתיבת הארץ מאן דכר שמה ודי שיאמר ארבה את זרעכם ותו להבין הסנגוריא דקא מלמד עליהו דישראל אשר נשבעת להם ארבה את זרעכם וכל הארץ הזאת וכו' דמשמע שאם ח"ו יכלה אותם כביכול עובר על השבועה ואמאי הלא כבר אמר לו הקב"ה ועתה הניחה לי ואעשה אותך לגוי גדול ולזרעו יתן את הארץ ויקיים שבועתו בזרעו של משה וכי לאו מזרעא דאבות הוא ונקדים עוד מ"ש הרב כלי חמדה ז"ל דקל"ו דמה זה שהקב"ה מגזים ביציאת מצ' וכמה פעמים הזכיר בתורה היפלא מה' דבר ובפרט עם המצריים אומה שפלה ותירץ דמאחר שיצאו קודם זמנם ולא היו ראויים אז כי מה אלו עע"ז אף אלו לכן היה קשה מאד והאריך עיי"ש ומשמ' אלו היתה הגאולה לא היה קשה כביכול לפניו אף שאינם ראויים כי כבר הבטיחו לא"א וא"כ יצאו ברכוש גדול וכמ"ש בגאולה באחריתה לא זכו בעתה זכו אחישנה אבל כיון שהיתה ברד"ו שנים ולא היו ראויים לכן היתה קשה לפניו כביכול

והולך

והוצרך להם אותות ומופתים רבים ועצומים כח גדול ויד חזקה ובזה יתבארו הכתובים ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך והלא יכולים ישראל לטעון טענן אנוסים אנחנו בקבלת התורה כי לא תתן להם את הארץ עד אשר יקבלו אותה ומה חרי האף הגדול הזה וכ"ת תירוץ זה אינו עולה להם דא"י איננה מוחזקת להם ואונס דמניעת הריוח לאו שמיה אונס לזה אמר הא ליתא דהא אשר הוצאת מארץ מצ' בכח גדול וביד חזקה ומשם ראיה דא"י מוחזקת היא דאל"ה הא משנולד יצחק התחיל הגרות ומכירת יוסף מהניא להחזיק הגלות וכבר גמרו הת"ש ואמאי אצטריכת לכח גדול ויד חזקה היפלא מה' כרגע קטון ושבית מאנוש זכרם דמצרים ויוציא עמו בששון אלא ודאי מדאצטריך לכל האותות והמופתים משם ראיה ומופת חותך שלא גמרו הת"ש דלא חשבינן להו מלידת יצחק משום דא"י מוחזקת היא להם והגזרה היא כאל"ל וא"כ שפיר שייך טענת אונס ומודעה ועוד למה יאמרו מצ' לאמר ברעה הוציאם כרד"ו שנים שלא יהיה להם פתחון פה על מעשה העגל ויהרוג אותם בהרים הו"ל למשבקינהו עד כלות הת"ש ולא לסגור עליהם המדב"ר כי על כן שוב מחרון אפך זכור לאברהם וכו' וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם כבר זכו והחזיקו בה ושפיר מיקרי אונס דירושה היא להם וכבר זכו בה ונחלו לעולם בתורת נחלה ולא בתורת מתנה ולכן וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו דשפיר קא טענן מרע"ה ומי כהחכם יודע פשר דבר:

ומן האמור בזה יתבאר מארז"ל בב"ר אמר ר"י בר סימון אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם בנה של רחל בכ' כסף לפיכך יהא כל אחד מכם מגיעו בקע לגלגולת ע"כ וצריכין להבין איך תלוי זה בזה ועוד קשה מה הלשון אומרת בנה של רחל ומי סגי לומר אתם מכרתם את יוסף והנה רבני המפר' ז"ל כתבו דמחצית השקל הוא לכפר עון העגל עיין בדברי שלמה פ' תשא ולכן אמר ריב"ס אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם בנה של רחל לומר שיהא נחשב לכם הגלות מלידת יצחק וכיון שכל עיקר כוונת יעקב וזיווגו הוא ברחל כי היא עקרת הבית ותולדות יעקב יוסף שפיר חשיב גלות א"כ ש"מ דקים לכו שא"י איננה מוחזקת לכם ונפקא מנה שאין לכם עוד תירוץ על מעשה העגל לומר אנוסים היינו משום א"י דאונס דמניעת הריוח לאו שמיה אונס לפיכך יהיה כל אחד מכם מגיעו בקע לגולגולת לכפר עון העגל כי אין לכם התנצלות באונס וצריכים אתם כפרה:

הדרן לקראין כי זו היתה בין מרע"ה ובין פרעה כי משה סבר כבר נשלמו הת"ש מאחר שמכרו את יוסף שהוא עיקר תולדות יעקב אע"ה והיה יעקב בצער גדול וגם יוסף בגלות א"כ משנולד יצחק התחיל הגרות ולכן אמר לו לפרעה בנערינו ובזקנינו נלך וכו' דומי גלותינו כבר שלמו משלם על כן אמר לו פרעה יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם כאשר עלתה על דעתך דמשנולד יצחק התחיל הגרות דאין זה לתקנת העם כי אם קלקלתו ולתקוני שדרוך ולא לעוותי שהרי ראו כי רעה נגד פניכם אותו כוכב ששמו רעה המורה דם והריגה בעון העגל דלפי דעתך אין לכם פתחון פה עוד במעשה העגל לומר דאנוסים הם בקבלת התורה דאם לא יקבלוה לא יתן להם את הארץ דזה מניעת הריוח הוא ולא מיקרי אונס כיון דתפסת השיטה שא"י איננה מוחזקת לכם מאבותיכם ואתה גורם לעם הזה דבר גדול להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה ולכן הטוב טוב שישבו עוד בארץ מצרים עד כלות הת"ש ולא יצאו בעת ויפלו ברשת העגל ולא יהיה להם פתחון פה ולמה שאמרת לעבוד את ה' לכו נא לעת כזאת הגברים לבד ועבדו את ה' לפי שעה ושובו שובו למצרים לתשלום הת"ש והחזיקו בארץ ישראל כי ירושה היא להם מאבותיהם ונחלו לעולם לאכול מפריה ולשבוע מטובה:

קול שרים דרוש ד'

בויקרא רבה הבן יקיר לי אפרים אמר הקב"ה ביוקר עומדים לי ר' אבא בר כהנא ור' יצחק בר ר' אבא אלו ביקש פרעה משקל כל אחד ואחד מישראל אבנים טובות ומרגליות לא הייתי נותן לו א"ר יצחק והלא בדמים נטלן משפחות משפחות של כנים משפ' משפ' של ערוב אין אלו דמים הוי ביוקר ישראל עומדים לי:

בצאת ישראל ממצרים איננו לא' חזו לכל היד החזקה נורא תהלות עושה פלא · ובכבוד ה' עליהם וראה לילה כיום יאיר כאירון שבילי · עד ראתו ימה סוף ויחן שם ישראל ובכבוד ה' מלא · חופף עליו כל היום בקע ים ויעבירם מתמר ועולה · ויד ה' היתה במחנה מצרים להומם ולהכרם במים אדירים ויוליכם ה' את פועלי · והנה מצרים נוסע אחריהם מלכה ושריה שר בית הסוהר דנפיש חבליה · דינא קא תבע ולא לטעון טענן להציל ממות נפשם פתח בזכות ממהדורי מילי · וה' אלהים אמת הושיב ב"ד היכי לדיינו דייני במאי נוקים ליה · ומבית דינו הצדק חיובי החיוב מיתתן בחנק טובעו בים סוף שדי תיכלא בכוליה · כאשר בא הדבר מבואר כדרז"ל במדרש אבכיר הובא בילקוט פ' בשלח וירא ישראל את היד הגדולה בשעה שביקש הקב"ה להטביע את מצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה וא"ל רבש"ע נקראת צדיק וישר וכו' למה אתה רוצה להטביע את מצרים וכו' בשביל שעבוד שעבדו בהם רוצה אתה לטובען כבר נטלו שכרן כל כסף וזהב שלהם באותה שעה כנס הקב"ה כל פמלייא של מעלה וא"ל הוו דנים ביני ובין עוזא שר מ"מ בתחלה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף ולבסוף באו בני בנים ושעבדו בהם שעבוד קשה עד שעלתה צעקתם לפני ושלחתי להם מ"וא עבדי ואמרו למלך שלהם כה אמר ה' אלהי העברים והיו יושבין לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתגאה לפניהם ואמר מי ה' שלא הביא לי דורון כל אותן השנים כדרך כל אלוהות לא ידעתי את ה' וכו' השיבו מ"וא וא"ל הוא ברא שמים וארץ והוא צר העובר במעי אמו והוא משיב רוחות ומוריד הגשם ומפריח טללים ומצמיח אילנות ועשבים ממית ומחיה נפש כל חי בידו השיב לשלוחי אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו אלא אני בראתי את עצמי ואת נילוס וכו' כיון שכפר בי שלחתי לו י' מכות ולא הועלתי וכו' מי שעשה בזה ולא הבין איננו ראוי לטובעו בים הוא וכל חילו השיבו לו כל פש"מ הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ ע"כ וא"ל מאי בינייהו ובמאי פליגי עד שהוצרך בביכול לכל החרדה הזאת ובמושב זקנים כי דינא רבה דן את הדין ותו קשה מה הלשון אומרת

אומרת הדין עמך דהו"ל חייבים הם ותו למה כפלו לסונס הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ ולבא אל הביאור :

נקדים הא דאיתא בסנהדרין ד"ט אמ"ר יוסף הביא הבעל עדים שזינתה והביא האב עדים והזימום לעדי הבעל נהרגין ואין משלמים ממון חזר והביא הבעל עדים והזימום לעדי האב עדי האב נהרגין ומשלמין ממון ממון לזה ונפשות לזה ופירש"י ז"ל עדי הבעל נהרגין שבאו להורגה · ואין משלמין ממון אע"פ שהיו מפסידין לה כתובתה אין משלמין טובת הנאת כתוב' דכיון דבשבילה הן נהרגין אין משלמין לה ממון דמתחייב בנפשו פטור מן התשלומין ואי משום ק' סלע דהוו בעו לאפסודי לאב והו"ל מיתה לזה לאשה ותשלומין לזה לאב לאו עלייהו רמי לשלומי אלא על הבעל שהרי על ירש הבעל בא לשלם לאב דכל זמן שלא הביא הבעל עדים שזינתה תחתיו אינו מתחייב לשלם ק' סלע ע"י עצמו דבלאו עדים לא מקטלא הילכך איהו נמי לא מחייב אא"כ הביא עדים שזינתה והוזמו והזימום לעדי האב היאך אתם מזימים את אלו לומר שעמכם היו במקום פ' והלא אתם עמנו הייתם במקום פלוני · עדי האב נהרגין שהיו רוצין להרוג עדי הבעל ומשלמין ממון ק' כסף לבעל שבאו לחייבו כשהזימו את עדיו · ממון לזה לבעל ונפשות לזה נהרגין בשביל העדים דקסבר ר"י כי פטר רחמנא מתחייב בנפשו מן התשלומין היכא דמיתה וממון משום חד קא אתו עליה · עוד אמרו שם אמר רבא פ' בא על נערה המאורסה והוזמו נהרגין ואין משלמין ממון בא על בתו של פ' והוזמו נהרגין ומשלמין ממון ממון לזה ונפשות לזה ופירש"י ואין משלמין ממון טובת הנאת כתובתה שרצו להפסידה מאי טעמא שהרי לא הזכירו שם האשה ולמאן מפסדי · בא על בתו של פ' נהרגין משום ב' שרצו להרוג אותו ואותה ומשלמין ממון שבאו להפסידה כתובתה מן האירוסין ומשלמין טובת הנאת כתובה ולא פליגא דרבא אדר"י דאמר לעיל עדי הבעל נהרגין ואין משלמין ממון דהתם כיון דנשאת הנך תשלומין דכתובה דידה בעו מיהוי וכיון דעלה מקטלי לא משלמי לה ממון אבל היכא דלא נשאת הנך תשלומין דהזמה דאב נינהו דכל שבח נעוריה לאביה והו"ל ממון לזה לאב ונפשות לזה משום דבועל ונערה מיקטלי ע"כ :

והרמב"ם ז"ל פסק לדינים אלו בפכ"א מהל' עדות שכת' וז"ל מוציא ש"ר על אשתו שהביא עדים שזינתה כשהיא ארוסה והביא אביה עדים והזימום הרי עדי הבעל נהרגין חזר הבעל והביא עדים והזים עדי האב הרי עדי האב נהרגין ומשלמין ממון לבעל נהרגין מפני שעדי הבעל נגמר דינם להריגה בעדותן ומשלמין קנס מפני שנגמר דין הבעל לשלם קנס בעדותן ונמצאו נפשות לזה וממון לזה וכן שנים שהעידו על זה שבא על נערה מאורסה והוזמו נהרגין ואין משלמין בא על בתו של פ' והוזמו נהרגין ומשלמין הקנס לאביה ע"כ ומרן הקדוש ז"ל בכ"מ הביא מימרא דר"י ופירש"י וסיים עלה וז"ל וסובר רבינו דעיקר חידושא דר"י הוא סיפא ממון לזה ונפשות לזה אע"פ שהוא מתחייב בנפשו משלם דהלו רישא מילתא דפשיטא היא דכיון דמתחייב בנפשו הוא ומפני כך השמיט רבינו מרישא ואין משלמין וגם הנהרגין לא כתבו כמי שבא ללמדנו חידוש אלא בדרך פשיטות שכתב הרי עדי הבעל נהרגין · וכן כ' שהעידו ע"ז שבא על נערה המאורסה גם זה שם אמר רבא וכולי ומפרש רבינו דכשהעידו פ' בא על נערה המאורסה הרי אלו באין לחייב מיתה לזה ולכך נהרגין ואין לומר הם היו באין להפסיד לאבי הנערה הקנס שהיה חייב הבעל ליתן אם לא היו באין אלו [שהרי לא הזכירו שם הנערה ולמאן מפסדי אבל כשהזכירו שמה שאמרו בא על בתו של פ' הרי אלו באין להפסיד לאביה שהיה הבעל ראוי ליתן לה אלו לא העידו אלו והו"ל ממון לזה ונפשות לזה וז"ש ומשלמין הקנס לאבי הנערה ולא כמ"ש בספרים ומשלמין הקנס לנטען ואפילו לפי הנוסחאות דגרסי לנטען י"ל קצת שפי' לאביה שטוענין עליו שבתו זינתה עכ"ל ועין רואה מה שקשה בדברי רבינו שכתב בזה דבא על בתו של פ' ומשלמין הקנס לאביה דהאי חיוב דקנס מהיכא קא אתי שהרי הבעל עצמו לא מחייב בקנס אלא עד דמייתי סהדי שזינתה והוזמו אבל מתחלה שהוציא ש"ר ולא הביא עדים והוזמו לא מחייב בקנס וכמ"ש רש"י וא"כ מה הפסד קנס הפסידו העדים לאביה עד דמחייבי עדים שהוזמו לשלומי :

וכבר הרב לח"ם ז"ל עמד ע"ז וז"ל פירש"י משלמין ממון דקאמר רבא היינו כתובה וכו' אבל רבינו נראה דלא רצה לפרש כן משום שהוא כתב בפ"ה מה' אישות דארוסה אין לה כתובה ודחיקא ליה לאוקומה כדכתב לה כתובה ולכך פי' האי ממון דומיא דממון דמית' דר"י דהוי קנס שהיה חייב הבעל ליתן דהיינו ק' כסף דעלה קאמר ר"י משלם ממון לזה ונפשות לזה זהו טעמו אבל באמת דברי רבינו מתמיהין הללו דאמאי משלמין ק' כסף לאביה דמשמע דבסיבת עדותן היה מפסיד הא ודאי אפי' לא היו מעידין לא היה נותן ק' כסף אע"פ דהוציא ש"ר כיון דלא הביא עדים שקרים על כך וכו' וכן כתב רבי' בהלכות נערה בתולה ועוד ק' דשם כתב דאפי' הביא עדים שקרים אם לא בעל אינו חייב על הוצאת ש"ר ק' כסף וכאן נראה דלא בעל וכו' וע"ק על רבינו ג"כ לדעתו היכא דהזימום עדי האב לעדי הבעל אמאי כתב לעי' דאינו משלם ממון דהיינו הק' כסף שהרי היו מפסידין אותו לאב לפי דעתו וכולי וצ"ע עכ"ל :

וראיתי אחרי רואי לה"ה מוהר"י עייאש ז"ל בס' בני יהודה דף מ"ח שכתב וז"ל ואפשר לדחוק בדברי רבי' שכתב וכן כ' וכולי דר"ל אחר שכנסה לחופה ובעל הוציא ש"ר ואח"כ באו עדי' מאליהן והעידו פ' בא על בתו של פ' והוזמו בכה"ג אע"פ שלא הביא הבעל עדים כיון דמה שבאו מאליהן אחר הוצאת ש"ר הוי כאלו הביאם הוא בעצמו אעפ"כ הוא אינו מתחייב אלא העדים שהוזמו מתחייבין לשלם וכו' וכ"ת אכתי ק' שהרי עדים הא' שהעידו בא על בתו של פ' לא היה מפסיד הקנס דלעו' אין חיוב הקנס אלא עד שיבואו עדים המוזמים אותם י"ל זהו מ"ש מרן בכ"מ אבל כשהזכירו שמה וכו' ור"ל אלו לא באו אלו והעידו מאליהן מסתמא היה הבעל מביאן שהרי כבר הוציא ש"ר ואז כשיהיו באין עדי האב להזימם היה מתחייב ק' כסף אלא כשהקדימו לבא מאליהם נסתלק חיובו מעל הבעל ונמצא שהפסידו להאב ולכך משלמין לאב ק' כסף ע"כ תירוץ ראשון שתירץ הרב ז"ל ובסוף לשונו כתב ובזה עלתה קצת ארוכה לדברי רבי' אע"פ שכל זה הוא דוחק ע"כ ואנכי הפעוט אחר התאבקי בעפר כפות רגליו לפקע"ד נראה דלפום ריהטא צריכא רבה לחייב העדים בתשלום הקנס דמאיזה טעם נחייבינהו אי מתורת

הזמה

הזמה הרי ליכא הכא ועשיתם לו כאשר זמם כי הכהו לא אתו לאפסורי לאב קנסא אלא לחייב הבת מיתה ועוד מדברי התוס' מתבאר דלא מחייבי בכגון זה בתשלום שכתבו בד"ה עדי האב נהרגין תימה דאמאי נהרגין דמצו אמרי לא לחייב עדי הבעל באנו אלא לחייב הבעל ממון קאתינא כיון שלא אתרו בהם דעדים זוממין לא בעו התראה וכה"ג אמרי' לקמן וכולי יע"ש א"כ כ"ש הכא דמימר אמרי לא להפסיד לאב הקנס קאתינא אלא לחייב הבת מיתה דבאמת הכי הוא דהכתי לא נצטייר חיוב הקנס על הבעל והם באו להפסידו וא"כ אמאי יתחייבו בתשלומין ואי נימא מדינא דגרמי מחייבינהו דמשום שהם גרמו בהקדמתן להעיד הפסד הקנס לאב דאלו לא באו מאליהן היה הבעל מביאן והאב מביא עדיו וזוממין לאלו ומתחייב הבעל בקנס וביאתן מאליהן גרמו פיטור לבעל והפסד לאב ומשו"ה מחייבינהו בגרמא מריהטא דלישניה דהרב הכתי לפקע"ד אין זה ברור דאע"ג דאסיקו רבני האחרונים ז"ל דלסברת הרמב"ם דיינינן דינא דגרמי ואין חילוק בין גרמא לגרמי ובכל גוונא מחייב כאשר יראה הרואה בסמ"ע סי' שפ"ו מ"מ הרי מילי טובא דקתני הש"ס בריש פ' הכונס דפטור מדיני אדם וחייב בד"ש ומי יודע אם נדון כזה לא יהיה נידון בחדא מהנך מאחר דלא אשכחן בהדיא דמנו לנדון זה בכלל דינא דגרמי ולפי הנראה דדמיא הא להא דאיתמר התם היודע עדות לחבירו ואינו מעיד דפטור בד"א וחייב בד"ש ופירש"י שמחייבו שבועה ובדיני ש' מחייב דאי הוה מסהיד הוה מחייב ליה שבועה ודילמא לא הוה משתבע בשיקרא ומשלם ע"כ ואפ"ה בדיני אדם פטור דדילמא הוה משתבע בשיקרא א"כ כ"ש הכא דהוה לן לפוטרן לסהדי דדילמא לא הוה מייתי הבעל סהדי שקרי ואם דילמא לא הוה מייתי האב עדים להזים אותם וא"כ מהאי טעמא יש לנו לומר בנדון זה פטור מד"א ומה שייסד הרב דמסתמא היה הבעל מביאן לא ידעתי מהיכא תיתי האי סתמא ואדרבה איפכא מסתברא דמסתמא לא היה מביאן דמאחר דידע בנפשיה דסהדי שקרי נינהו אינו מביאן שלא להביא עצמו לחיוב הקנס ועוד זאת אפשר לומר דנדון זה גורם דגורם הוא ואפי' מאן דמחייב בדבר הגורם לממון בגורם דגורם מודה דפטור כדאיתא בשבועות דל"ב הכל מודים בעדי סוטה שפטור בעדי קינוי דהוה גורם דגורם ופירש"י בעדי קינוי אף אם הערכוך עדיין אתה צריך לעדי סתירה וכשיבואו עדי סתירה אף הן אינם מחייבין אותה להפסידה אלא גורמין הם שמביאין אותה לידי שתיית מים ושמא מורתת המים תודה שנטמאת ותפסיד כתובתה ע"כ וא"כ בנדון זה נ"כ איכא גורם דגורם דמצו אמרי ליה לאב בשעה שהעדנו על בתך לא היה הנזק ניכר כי מי יאמר שהיה הבעל מביא אותנו להעיד לו וצריך אתה שהבעל יביא אותנו ונמצא שע"י שאנחנו באנו מעצמינו גרמנו פסידא לך ואף אם היה הבעל מביא אותנו הכתי צריך אתה להביא עדים להזים אותנו ומאן יימר דמתרמי לך סהדי וא"כ הו"ל גורם דגורם ודוחק לחלק דהתם לא הביא הבעל עדי סתירה כלל משו"ה קרו ליה גורם דגורם אבל הכא הרי כבר הביא האב עדיו ולא הוי גורם דגורם דסוף סוף בשעת העדאת העדים הוי גורם דגורם ומאי מהני מה שמביא עדיו אח"כ ועוד אם איתיה לחילוק זה הו"ל לחלקו נמי התם גבי שבועה דאם לא הביא הבעל עדי סתירה כלל פטורים העדים דקינוי מקרבן אבל אם הביא אח"כ עדי סתירה או שהביא עדי סתירה וטען על עדי קינוי שבכשו עדותן מחייבי בקרבן דלא הוי גורם דגורם ועוד זאת אפילו נימא דנדון זה אית ביה דינא דגרמי הכתי אין חיוב העדים לתשלומין ברור הוא דהרי זה בשם יקרא מניעת הריוח שלא הזיקו ממון האב ממש אלא שמנעו הימנו הקנס שהיה מרויח מהבעל וכבר נודע בשערים פלוגתא דרבוותא במניעת הריוח אי דיינינן ביה דינא דגרמי או לא וכאשר עלה בקב"ץ הרב בני חיי ז"ל סי' שפ"ו ולא איסתמיט שום חד מרבוותא להביא ראיה מדין זה מדברי רבא דמניעת הריוח דיינינן ביה ד"ד ולכל הפחות להכריח דעת הרמב"ם מהא באופן כי דין זה דקאמר הרב מוהר"י עייאש דמחייבי העדים בתשלומין לאב אם מד"ד או מדין הזה לדידי הדיוט צריך לי תלמוד ואחר כותבי ראה ראיתי מאי דאיתמר בכתובות דמ"ו לא אמר לעדים בואו והעידוני והם מעידין אותו מאליהן הוא אינו לוקה ואינו נותן ק' סלע היא או זוממיה מקדימין לבית הסקילה ובלנוס הרי"ף והרא"ש ז"ל בלשונם הטהור וגם רבינו בע"הט ז"ל א"ה סי' קע"ז כתב וז"ל אבל אם לא הביא הבעל עדים אלא שהעידו מעצמן והוזמו הן נהרגין והוא פטור ולא נזכר לא בש"ס ולא בפוסקים חיוב העדים בתשלומין לאב וכל כי האי מילתא חדתא לא הוו שתקי מנה :

ועוד תירץ הרב תירוץ שני וז"ל דרבינו מיירי בבעל שהוציא ש"ר וגם מביא עדים שזינתה תחתיו כשהיתה מאורסה ואח"כ באו ב' עדים מאליהן והעידו פ' בא על בתו של פ' והוזמו כולן בין העדים שהביא הבעל בין העדים שבאו מעצמן אז מתחייבין העדים שבאו הם מאליהן מהקנס שהרי אם לא באו הם אלא הא' שהביא הבעל אז כשהוזמו אותם האחרו' יתחייב הבעל בתשלומין ובסיבת ביאתם נפטר הבעל ונכנסו הם תחתיו לשלם כשהוזמו עכ"ד גם את הדבר הזה אחרי כיו"ק לא ידעתי מהיכא פשיטא ליה לרב דדינא הכי דנפטר הבעל מהקנס משום שבאו עדים שניים מעצמן דמידי הוא טעמא דבעינן למיתי עדים בשמוציא ש"ר ויוזמו מדכתיב ואם אמת היה הדבר דעל פי דבורו אינו מתאמת אלא על פי עדים כמ"ש רש"י וא"כ אי אתו סהדי שנים מאליהן מאי הוי כבר נתאמת הדבר ע"פ שנים עדים הראשונים שהביא הבעל וכשהוזמו הכל פשיטא דמתחייב הבעל בקנס ושנים השניים לא הפסידו לאב כלום ואף להרוג אותם אין הדבר פשוט לפקע"ד דמאחר דבעדות הראשונים שהביא הבעל כבר נתחייבה האשה בהריגה א"כ כי אתו שנים מאליהן והוזמו הכל אין כאן לשנים ועשיתם לו כאשר זמם כי לא מפיהם אנו חייבנו האשה במיתה וכבר היתה מחוייבת בעדות הא' ואפי' אם היה הרב ז"ל תופס הסדר בהיפוך דבתחלה באו שני עדים מאליהן ושוב הביא הבעל שני עדים והוזמו הכל אכתי איכא למשדי נרגא בחיוב העדים בקנס לאב דאי מתורת הזמה הרי מצו למימר לא אתינא להפסיד לאב ממון ואי מתורת דינא דגרמי אין כאן חיוב וכמ"ש בסמוך באופן כי דברי הרב ז"ל שגבו מני :

המורם מסוגייא זו דאע"ג דקי"ל אין אדם מת ומשלם היכא דהוי ממון לזה ונפשות לזה מת ומשלם והתוספות הקשו מסוגייא זו אההיא דאמר רבא בפ' בן סורר ומורה רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ושיבר הכלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור

הרי

הרי דאפי' דהוי מיתה לזה וממון לזה פטור מתשלומין דחייב מיתה לנרדף וממון לבעל הכלים ותירצו בקמא דף כ"ב כר"ה בגדי דחד ועבדא דחד משם דיב"ם דכל רודף אחר חבירו חשיב מיתה ותשלומין לחד משום דמחייב מיתה לכל אדם דהכל חייבין להורגו להציל הנרדף ע"כ נמצא לפי' תי' ריב"ם דבכל רוכתא ממון לזה ונפשות לזה חייב בתשלומין ושאני ההיא דרודף דחייב מיתה לכל אדם וגם לבעל הכלים חייב מיתה ומשו"ה פטור מתשלומין והנה דר"ת תי' שם כנוונא אחרינא הדרשא תדרש לפי שיטת ריב"ם · והנה פרעה ומצרים תרתי איתנהו בהו שנתחייבו מיתה לשמים על שהתריסו כביכול כנגדו ואמרו מי ה' וכולי ונתחייבו בתשלומין לישראל חלף עבודתם אשר עבדו בהם ומדינא מחוייבי בתרתי דממון לזה ומיתה לזה הגם אלוס שכתבו שם התוס' דר"ת אייתי ראיה דבעלמא פטור מתש' אפי' היכא דהוי מיתה לזה ותשלומין לזה מדתנן והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור אע"ג דהוי מיתה לשמים ותשלומין לחבירו ודחו לה התוס' דזה חשיב מיתה ותשל' לחד יעו"ש הכתי לא דמייתא הא דידן דשאני התם דרחמנא אמר שלא להזיק לחבירו וכשעבר והדליק בשבת מיתה ותשל' לחד הוא משא"כ הכא דשכר פעולת דישראל הוא ושפיר מיקרי ממון לזה ונפשות לזה:

עוד נקדים מאי דאיתמר בכתובות דף ל"ב קסבר עולא כל היכא דאיכא ממון ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי מנ"ל לעולא הא גמר מחובל בחבירו מה חובל בחבירו דאיכא ממון ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי אף כל היכא דאיכא ממון ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי ואע"ג דר' יוחנן פליג וס"ל מילקא לקי ממונא לא משלם מ"מ בחובל בחבירו אליבא דכ"ע ממונא משלם מילקא לא לקי כדאיתא בסוגייא התם יעו"ש:

ובזה נבא לביאור מאמרין דעוזא שר ש"מ איהו סבר דמאי דבעי קב"ה להטביע את מצר' בתוך הים הוא במקום מלקות משום שחיבלו בהם וחובל בחבירו עבר על כל תוסיף להלקותו וכ"ש שחיסרו מהם דאפשי איברים כמ"ש רז"ל במה חיגרין במה סומין ומשו"ה עמד לפני המב"ה ודינא קא תבע דכש"ע נקראת צדיק וישר מלך במשפט יעמיד ארץ למה אתה רוצה להטביע את מצ' ואם בשביל שעבור שסיעבדו בהם ובאותו שעבור חיבלו בהם והרבה חיגרים וסומין הרי נטלו שכרן כל כסף וזהב שלהם דויקא אשר הוא עולה בסך תשלום שכרן וגם בער חבלתם שחיבלו בהם דחובל בחבירו דינא הוא ממונא משלם מילקא לא לקי ובכר ניתנה פריעה לכדי רשעתם ולמה רוצה עוד להלקותם ולהטביעם ולכן אמר אלהים מאחר דעוזא אתי מצר הדין א"כ צריך להושיב ב"ד על ככה ולמיקם בהדיה בדינא ודיינו ומשו"ה קרא הקב"ה לכל פמלייא ש"מ וא"ל דונו ביני ובין עוזא שר ש"מ בי בעינן לדיינו לרון דין זה דעוזא שגג כרואה כטענתו זאת ועל כן ילא ה' כביכול לטעון טעו' כנגד עוזא דלאחר שהעמדתי להם יוסף וכלכלם בשני רעבון ונעשו כולם עבדיו קמו ונשתעבדו בבני שעבוד קשה וחבלו בבני מחבלים כרמים כרם ה' לבאות ושלחתי להם מ"וא והתריסו כנגדי וכפרו בי כל כך וא"כ תשלומי ממון נתחייבו לישראל הן שכר פעולתם והן על מה שחיבלו בהם ונפשות נתחייבו לי על שכפרו בי ולא כדעלתה על לב עוזא דמה שאני רוצה להטביעם משום שחיבלו בהם ובתמורה משלם מילקה לא לקי דהאי מתהייא אפילו נימא מילקא לקי מ"מ מיתה לא מחייבי אלא משום שכפרו בי הוא מה שאני רוצה להטביעם דהו"ל נפשות לזם וממון לזה ובשתים עלתה להם ולכן פתחו כולם ואמרו הדין עמך דהאי מילתא דנתחייבו מיתה עמך הוא שכפרו בך ונתחייבו לך מיתה ושפיר הוו נפשות לזה וממון לזה ומתחייבי בתרתי ומשו"ה עשה מה שאתה חפץ כי בדין מחייבי מיתה לשמים:

ובזה נבין מ"ש ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים דקשה ובלא מקדמת דנא סמה דאו מעשה ה' כי נורא הוא אשר עם בתל' אותותיו בעבור ישראל ומה נתחדש להם ביום הזה וגם נמתיק הנתינת טעם כי ה' נלחם להם דהמצריים סבורים היו שאין עליהם עוד עונש מכות ויסורין וכ"ש מיתה דאם היה עליהם שום מלקיות משים שחיבלו בישראל ודינא הוי כל היכא דאיכא מלקות וממון ובפרט בחובל בחבירו ממונא משלם מילקה לא לקי וכל אותם המכות שלקו במל' כדי שישלחו את ישר' לחוג את חגם במ"ש להם מרע"ה אבן עתה שכבר שלחום ועבר זמן מועד ג"י במדבר רדפו אחריהם ובכון לבם בטוח שאין עליהם שום עונש אבל בעת כדאותם הם והסר שלהם כי נעו אלולי מל' ויגיעו עד שערי מות ובבור ה' נראה להטביעם בים סוף אמרו שמע מנה דנתחייבו מיתה מלד אחר ולא מחמת ישראל אלא משום שנגעו בכבודו של מלך הכבוד ית"ם ואפי' שניתנה פריע"ה לישראל בממון אכתי מחוייבי מיתה לשמים והו"ל מיתה לזה וממון לזה ובשתים עלתה להם וז"ש ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות כי הוא בכבודו כביכול עליהם ירדה וילא ונלחם בהם ויאמר מל' אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם באומה של מל' כי חטאנו לו ונגענו בכבודו וכל כי האי מחייבי מיתה לשמים לבר מתשלומין כי על כן אין להם אלא לנום:

וזהו ממש כוונת הפסוק בגזרת ב"הב כי גר יהיה זרעך וכו' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וא"כ ילאו ברכ"ג דלא תימא משום שיחבלו בבניך תרתי לא עבדי דחובל בחבירו ממוב' משלם מילק' לא לקי הא ליתא כי גם את הגוי אשר יעבודו להלקות ולהעניש ולהמית בטענת אנכי שחטאו לי במה שכופרים בי ומחייבי מיתה לשמים וא"כ ילאו ברכ"ג דממון לישרא' ונפשות לי ובשתים עלתה להם:

ובאופן אחר יש לומר במאמר הלזה בשנקדים ברויתא בש"ס בכמה דוכתי וחד מנייהו בשבת דל"א ת"ר הגונב כים בשבת חייב שכבר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת היה מגרר ויולא פטור שהרי איסור גניבה ואיסור שבת באין כאחד ופירש"י הגונב כים בשבת חייב בתשלומין ואע"פ שנידון בנפשו שכבר נתחייב בגניבה בשעה שהגביה חכים בבית הבעלים היה מגרר ויולא שלא קנאה בהגבהה אלא בהוצאה מבית בעלים פטור מתשלומין ע"כ נמצינו למדים דלא אמרינן אין אדם מת ומשלם אלא קים ליה בדרבה מניה ופטור מתשלומין אלא דוקא בשבא לו חיוב התשלומין והמיתה באחד אבל אם נתחייב בתחלה בתשלומין וא"כ בא לו חיוב המיתה אז מחייב בתרתי והנה מצרים נתחייבו לישראל בתשלומין בתחלה שסיעבדו בהם ושוב נתחייבו מיתה לשמים על שכפרו והיכרו סרה ועוזא לא נחית לפלוגי ובא טעון שאין מתחייבין

מתחייבין מיתה ותשלומין דא"א מת ומשלם והם כבר נטלו שכרן כל כסף וזהב שלהם וגילו דעתייהו דבתשלומין ניחא להו ותרתי לא עבדי ולכן הוסיף הקב"ה ב"ד על ככה דלא לבד עווא כטענתו דהא דא"א מת ומשלם היינו דווקא כשנתחייב במיתה ותשלומין באחד כההיא דהיה מגרר וזולא אבל הכא מתחלה שלחתי להם יוסף והטיב להם וקנה אותם לעבדים והם שילמו רעה תחת טובה ונשתעבדו בכני שעבוד קשה ומאותו פרק נתחייבו בתשלומין לישראל לשלם להם כל כספם וזהבם לפי ערך השיעבוד שנשתעבדו בהם דלפום צערא אגרא ושוב שלחתי להם מ"וא וסירבו בהם וכפרו בי ונתחייבו לי מיתה וא"כ המיתה והתשלומין בא להם חיובם בזה אחר זה וכל כי האי תרתי גיהנם ירתי בשתים ועלתה להם ולזה פסקו הדין כל פמליא ש"מ הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ כי לפום דינא מחייבי בתרתי :

קול נסים דרוש א'

איתמר בפרקי ר' אליעזר אמרו ישראל משה רבינו כתוב א' אומר זכור את אשר עשה לך עמלק וכתוב א' אומר זכור את יום השבת לקדשו כילד יתקיימו ב' כתובים הללו שניהם זה זכור וזה זכור אמר להם משה לא דומה כום של קונדיטון לכום של חומץ זה כום וזה כום זכור לשמור ולקדש את יום השבת שנא' זכור את יום השבת לקדשו וזה זכור להשמיד ולהכרית את כל זרעו של עמלק שנאמר זכור את כל אשר עשה לך עמלק עכ"ל :

יוצר היצורים ובורא הכל אלהינו מרחם שומר עמו ישראל אהובי עליון מני בטן עמוסים · שמש ומגן מבף מעול נור"ר ומורא הנילר לישראל איש חמסים · פוק חזי האי מאן דקמן ראשית גוים עמלק נחש הקדמוני בגבורים בוסים · בא זדון ויבוא קלון באיש מלחמות יעיר קנאה עוכר ומתעבר על ריב בגד בוגדים קשר של מוכסים · לולי ה' שהיה לנו מלך עוזר ומושיע ומגן הוא לכל החוסים · הני"ס את עבדיו ונבר ישראל בס"ה עלינו אור פניו קול נסי"ס · ומחא לגלמא חרמו של עמלקי העכסים והשכיסים · ויהי מאז וישימוה לחק לישראל חובה רמויא עליה מעלה בזכו"רו אתייא זכירה להשמדה ולהוכרא זרע מרעים זרעו של עמלק לא תחיה כל נשמה טף ונשים עולל ויונק ומעוך וכתות שברי כלי חרסים · כאשר בא הדבר מבואר במקראי קדש שבפרשת בשלח אלו הם ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים · ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכו' ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק וכו' ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים · ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר · והיכא למידק למה כפל ויבוא עמלק וילחם עם ישראל והול"ל וילחם עמלק עם ישראל ועוד מה הלשון וצא הלחם בעמלק והול"ל בחר לנו אנשים והלחם בעמלק ורז"ל דרשו צא מתחת הענן ואכתי איכא למידק דמאי סלקא דעתין שהיה נלחם והוא בתוך הענן ועמלק יושב בחוץ והיכי שייך להלחם בכה עד שהוצרך לצוותו צא מן הענן ועוד באומרו ויעש יהושע כאשר אמר לו משה דמהיכא תיסק אדעתי' שלא לעשות כן ומאי כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק והול"ל וילחם עמו יהושע ועוד באומרו כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע למה זה שימת עין באזני יהושע ותו אמאי לא בנה מרע"ה מזבח תכף והמתין עד אחר שאמר לו ה' כתוב זאת זכרון בספר וכו' :

ולבוא אל הביאור נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות מלכים וז"ל אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה ואיזו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם ואח"ך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העם כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו עכ"ל · והנה שורש דין זה הוא בסוף פרק משוח מלחמה דתנן התם בד"א במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה א"ר יהודה בד"א במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה ופירש"י ז"ל בד"א דחוזרים מן המערכה ויש שאינם זזים ממקומם במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה כגון כיבוש א"י בימי יהושע הכל יוצאין ואמרו בש"ס א"ר יוחנן רשות דרבנן זו היא מצוה דר"י מצוה דרבנן זו היא חובה דר"י ופירש"י רשות דרבנן זו היא מצוה דר"י ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהיא רשות ואין חתן יוצא לה אמר נמי ר"י דאין חתן יוצא לה אלא שר"י קורא אותה מצוה ונפקא מינה לפוטרו משאר מצות בעודו עסוק בה כדמפרש רבה ואזיל מצוה דרבנן דאמרי בה הכל יוצאין אמר נמי ר"י הכל יוצאין אלא דקרי לה חובה ולאו מידי אשמועינן בהא אלא כולה משום מצוה ורשות נקטי פלוגתייהו אלא משום דקרו רבנן להא רשות די להם אם וקראו את זו מצוה ואפילו היא חובה שהרי אין הדבר אלא להעלותה מעלה אחת ולומר אבל בזו הכל יוצאין ובכי רשות דייש לקרות שלמעלה ממנה מצוה ור"י דקרי לקמייתא מצוה לאשמועינן דהעוסק בה פטור מן המצוה והוצרך להעלו' את זו מעלה אחת לומר אבל בזו הכל יוצאין הילכך קרייה חובה ע"כ תו איתא בש"ס אמר רבא מלחמת יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמת בית דוד לרוחה ד"ה רשות כי פליגי למעוטי נכרים דלא ליתי עלייהו מר קרי לה מצוה ומר קרי לה רשות נפקא מנה לעוסק במצוה שפטור מן המצוה ופירש"י אמר רבא מלחיה דר"יוח מפרש ואזיל וקאמר דהא דאמר ר"יוח דהאי פליגו רבנן ור"י בהאחת המלחמות בקריאת השם נפקא לן מנה לענין עוסק במצוה דלמר חובה ולמר רשות ופריש לן נמי רבא בהי מנייהו איפליגו וכו' כי פליגי ר"י ורבנן במצוה ורשות דלמר פטור מן המצוה ולמר חייב במלחמה שהיא למעוטי נכרים דלא ליתו עלייהו עכ"ל :

וראיתי להרב הכנ"הג ז"ל בהגהותיו להרמב"ם שכתב וז"ל עמ"ש הרמב"ם ואיזו היא מלחמת מצוה זו מלחמת ז' עממין ומלחמת עמלק דמלחמת עמלק קרי לה מלחמת מצוה דמדברי רש"י בפ"א דסנהדרין נראה דמלחמת עמלק מלחמת רשות מיקרייא דאהא דתנן התם אין מוציאין למלחמת הרשות אלא ע"פי ב"ד ע"א כתב מלחמת הרשות כל מלחמה קרי לה רשות לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכיבוש א"י ע"כ נראה מדבריו דמלחמת עמלק רשות קרי לה ואיברא דמתני' במס' סוטה מלחמת יהושע לכבש ד"ה חובה לכאורה מוכח כדברי רש"י ז"ל אלא שמכח הסברא

קשה לומר במלחמת עמלק קרא רשות אלא שמה שסיימו שם מלחמת בית דוד לרווחה ד"ה רשות מוכח דמלחמת עמלק הוי מלחמת מצוה כדברי רבינו ז"ל ע"כ ואחרי נשיקת עפר כפות רגליו לא ידעתי איך נחה דעתו בזה דרבינו דייק לה מסיפא שהרי קי"ל בכללי הגמרא דניחא טפי לומר רישא דווקא וסיפא לאו דווקא מלומר סיפא בדווקא ורישא לאו דווקא וא"כ מאי חזית דדייק לה רבינו מסיפא דמלחמת בית דוד דלרווחה דווקא הויא רשות ורישא דקאמר מלחמת יהושע לכבש לאו דווקא אדרבה ניחא טפי לומר רישא דווקא מלחמת יהושע לכבש הויא חובה ולאו מלחמת עמלק וסיפא לאו דווקא עוד כתב וז"ל וכן מ"ש שם כי פליגי למעוטי נכרים דלא ליתו עלייהו דמר קרי לה מצוה ומר קרי לה רשות מוכח שמלחמת עמלק מלחמת מצוה הוי דלמר אפי' דלא ליתו נכרים עלייהו מצוה קרי לה ולמר קרי לה רשות היינו דווקא למעוטי נכרים דלא ליתו עלייהו אבל מלחמת עמלק מלחמת מצוה קרי לה ע"כ וחזי הוית לה"ה מהרש"ל ז"ל במעלות לשלמה דרוש שבת זכור נתפלא הפלא ופלא בדברי הרב הללו דמה ראיה למלחמת עמלק דהוי מצוה דאפי' למעוטי נכרים דלא ליתו עלייהו ר"י קרי לה מצוה וכ"ש מלחמת עמלק ולרבנן נמי דקרו לה רשות היינו דווקא למעוטי נכרים וכו' אבל מלחמת עמלק הו"ל מצוה והיינו לענין שלא לשוב מעורכי מלחמה ושאין צריך ע"פי ב"ד של ע"א והלא לא נחלקו ר"י ורבנן בלמעוטי נכרים וכו' לענין חוזר מעורכי המלחמה אלא כ"ע מודו דחוזרים עליה מעורכי המלחמה ואף ר"י דקרי לה מצוה הכי ס"ל וכו' וא"כ האי מילתא דתמיהא דרב דאיכי יליף מנה למלחמת עמלק דהוי מלחמת מצוה לענין הכל יוצאין ושאין צריכין ע"פ ב"ד דע"א והלא לאו דינא הכי במלמד גופיה הא דלמעוטי נכרים וכו' ודיו לבא מן הדין להיות כנדון עכ"ל · ולדידי הדיוט חזי לי דכוונת הרב הכנ"הג רצונו דבכבר שמעינן מדברי רש"י דלרבנן אין עוד כי אם שני דינים רשות ומצוה דבמלחמת רשות צריכין ע"פ ב"ד דע"א וחוזרין מעורכי המלחמה והעוסק בה חייב במצוה ומלחמת מצוה אין צריכין ע"פ ב"ד דע"א והכל יוצאין והעוסק בה פטור מן המצוה ומצוה וחובה דבר אחד אבל ר"י ס"ל ד"ג סוגים איכא רשות ומצוה וחובה ובודאי דרש"י בסנהדרין אליבא דרבנן פירש למתניתין דלא בעיק ת"ק ומוקמה כר"י וגם במשנתנו בדברי ת"ק פירש אבל מלחמת מצוה כגון כיבוש א"י בימי יהושע א"כ לפי דעתו דאפיק למלחמת עמלק ממלחמת מצוה מוקמינן לה ברשות גמור וא"כ הו"ל לש"ס לומר כי פליגי למעוטי נכרים דלא ליתו עלייהו ומלחמת עמלק מר היינו ת"ק קרי לה רשות ומר ר"י קרי לה מצוה דלפחות מלחמת מצוה יקרא לה ר"י ומדלא קאמר הש"ס מוכח דלכ"ע מלחמת מצוה וא"כ לרבנן מצוה וחובה חדא מילתא היא ולענין אי רבינו פסק כרבנן או כר"י כבר רוצה לפלפל לקמיה בזה והסיק דרבינו פסק כרבנן וכ"ת דמפקינן לה ממלחמת מצוה וקרינן לה רשות אליבא דכ"ע ולהכי לא כללה רבא בחלוקא דפליגי בה כבר כתב לזה דא"כ במלחמת בית דוד דלרווחה הו"ל לכלול עמה מלחמת עמלק והרב פרי האדמה ז"ל בח"ב כתב על הכרח הראשון שכתב הכנ"הג וז"ל אין זה הכרח שהרי מ"ש דמלחמת דוד דלרווחה רשות היינו ר"ה אמנם מלחמת עמלק שם יהיה פלוגתא דר"י ורבנן ע"כ ולע"ד יראה דזו עצמה הרגיש הכנ"הג ולכן הביא ראיה מההיא דלא ליתו עלה נכרים דאיפליגו בה ר"י ורבנן כדבר האמור ומה שדחה בזה עוד וז"ל אין הכרח משום דלסברת רש"י דמלחמת לכבש דווקא קרי לה חובה א"כ מלחמת עמלק הו"ל בכלל דלא ליתו נכרים עלייהו וכולי ע"כ לע"ד יראה דאין זו דחיה דהכנ"הג דייק לה מדלא קאמר רבא דבהא נמי פליגי ומ"ש דבכלל דלא ליתו נכרים עלייהו נ"כ מלחמת עמלק מנא לן הא דהא שאני מלחמת עמלק מדלא ליתו נכרים עלייהו דהתם אם בכבר באו גוים או ידענו נאמנה דדעתם לבא על ישראל ומקדים ונלחם עליהם בהא פליגי ור"י קרי לה מצוה אבל אם לא ידענו זה והולכים ונלחמים הו"ל לרווחה משא"כ מלחמת עמלק דאף דלא ידענו כי רצונו להלחם בישראל אפ"ה מצוה ללכת ולהלחם בו במלחמת שאול וא"כ איך נאמר דבכללה בכלל דלא ליתו נכרים עלייהו ואין להקשות על הרב בכנ"הג כי אם מ"ש אנכי עפר ואפר דמאי דנידוק מסיפא ולא נידוק מרישא:

עוד כתב הרב בכנ"הג וז"ל ס"ל לרש"י דשלא לשוב מעורכי המלחמה כל מלחמה הו"ל מ"מ חוץ ממלחמת ב"ד לרווחה לכ"ע ולרבנן אפי' למעוטי נכרים דלא ליתו עלייהו אבל לענין ב"ד דע"א דווקא במלחמה יהושע יוצאין שלא ע"פי ב"ד דע"א אבל למלחמת רשות ואפי' למלחמת עמלק אין יוצאין אלא ע"פי ב"ד דע"א ע"כ וכתב עליו הרב מוהרש"ל משמע דלר"י למעוטי גוים הו"ל מ"מ לשוב מעורכי המלחמה וכולי הא ליכא למימר לפי סוגיית הגמרא ובפירוש המפר' דלענין חוזר מעורכי המלחמה אף ר"י מודה דהו"ל רשות וכו' ע"כ ובאמת דדברי הרב מרפסן איגרי בהא אמנם עיקר תירוצו מצינן למימר דאתי שפיר דרש"י סבר דשלא לשוב מעורכי המלחמה כל מלחמה הו"ל מ"מ חוץ ממלחמת ב"ד לרווחה ודלא ליתו נכרים עלייהו אליבא דכ"ע אבל מלחמת עמלק מ"מ מיקרי ולענין יציאתם ע"פי ב"ד דע"א כל מלחמה רשות מיקרי ואף מלחמת עמלק חוץ ממלחמת עמלק לכבש אך דא עקא דמי גילה רז זה לרש"י ז"ל ומנ"ל לאפלוגי בהכי וכבר הרב פרי האדמה הקשה כזאת והוסיף על השמועה יע"ש ועוד הנני יוסיף להפליא דזה הפך מה שנראה מדברי רש"י דמתני' דסוטה שכתב אבל במלחמת מצוה כגון כיבוש א"י בימות יהושע הרי דלא קאמר כי אם מלח' ז' עממין אף לענין חוזר מעורכי המלחמה וכמ"ש ה' פרי האדמה בתחלת לשונו:

ברם אנכי הפעוט חזות קשה הוגד לי בדברי הגאונים הללו ז"ל אחר נשיקת עפר כפות רגליהם דמהו זה דמפקפקים בהאי דינא דהרמב"ם והלא תלמוד ערוך הוא בסנהדרין דע"ב תניא רבי יוסי אומר ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ופסקה רבינו בפ"א וכתב רבינו בפרקין הלכה ד' מצות עשה להחרים ז' עממין וכולי וכן מ"ע לאבד זכר עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק וכתב בס' המצות מצוה קפ"ח וז"ל שצונו להכרית זרע עמלק לבדו מאחר זרע עשו זכרים ונקבות קטנים וגדולים וכולי ומלחמה זו מלחמת מצוה ובמצוה קפ"ז כתב להרוג ז' עממין ולאבדם וכולי ומלחמתם מלחמת מצוה ואולי יחשוב חושב שזאת מצוה שאינה נוהגת לדורות וכו' וזה יחשוב מי שלא הבין ענין נוהג לדורות ואינו נוהג וכו' אבל נוהג בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע של עמלק מצוה להכריתו וכן להרוג ז' עממין ולאבדם ליווי

נצטווינו

נצטווינו בו והיא מלחמת מצוה ואנחנו מצווים לשטע אחריהם ולרדפם בכל דור ודור עד שיכלו ולא ישאר מהם איש וכו' ע"כ הרי דשקולים הם מחיית זכר עמלק כמו מחיית ז' עממין ושתיהם ב' מצות עשה הם גם הסמ"ג עשין קי"ד מנה למחיית זכר עמלק ומצוה קי"ז להחרים ז' עממין גם הרב החינוך ז"ל בפ' תצא כתב וז"ל שנצטווינו למחות זרעו של עמלק ולאבד זכרו מן העולם וכולי ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם אם יש בא כידם בכל מקום ובכל זמן אם אולי ימצא אחד מכל זרעם ועובר על זה הבא לידו אחד מזרע עמלק ויש ספק בידו להורגו ולא הרגו בטל עשה זה ע"כ גם הסמ"ק ז"ל סי' כ"ג כתב וז"ל שלא לשכוח מעשה עמלק דכתיב לא תשכח וכו' ואם יהיה לנו כח להנקם ממנו ע"כ הרי בהדיא דמצוה דאורייתא היא להכרית זרעו של עמלק ונוהגת בכל זמן וא"כ איך יפקפקו הרבנים ז"ל כמ"ש הרמב"ם דמלחמת עמלק מלחמת מצוה ובפרט דר' יוסי בסנהדרין יליף לה מקרא כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק וא"כ ע"כ לומר מ"ש דאמר רבא בסוטה מלחמת יהושע לכבש ד"ה מלחמת חובה פשיטא ודאי דמלחמת עמלק בכלל כיון דשקולים הם ולא אתא אלא לאפוקי מלחמת בית דוד לרוחה ודלא ליתו נכרים עלייהו ודכוותה כוונת רש"י בסנהדרין:

הגם הלום ראיתי לסמ"ג ז"ל לאוין רכ"ו כתב וז"ל נצטוו ישראל למחות את זכר עמלק וכו' מצוה זו אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח לאחר כיבוש הארץ שנאמר והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך וגו' תמחה את זכר עמלק ע"כ משמע דבזמן הזה אין חיוב להכרית זרע עמלק עד ביאת משיח צדקנו והשתא הבא לאו מלחמת מצוה מיקרי אלא דקשה טובא דהא ר' יוסי קתני ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ להעמיד מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ובעי הי מנייהו קדמא ופשיט לה מקראי דבתחלה העמדת מלך ואח"כ מחיית זרע עמלק ואח"כ בנין בית הבחירה וא"כ היכי מצינן למימר דמחיית עמלק לא רמי חובא אלא עד ביאת הגואל והוא עצמו הביא כל הברייתא בעשין קי"ד גם מה שהכריח מקרא דכתיב והיה בהניח ה' אלהיך לך קשה דבנין בית הבחירה נמי נימא דלא מחייבא אלא עד ימות מלך המשיח דהא התם נמי כתיב והיה בהניח לכם מכל אויביכם אלא ודאי דהא דכתב הרב אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח אין הכוונה לומר עד ביאת הגואל משיח צדקנו אלא לימות מלך אשר הוא משוח בקרן בן שמן למלוך על בית ישראל ולאפוקי דקודם שימת המלך הכתי לא נתחייבו ישראל להכרית זרעו של עמלק:

ומרן ז"ל בכ"מ כתב וז"ל ויש לתמוה על רבינו שקרא למלחמת ז"ע ומלחמת עמלק מצוה ולא קראם חובה ע"כ נראה דמרן הקדוש הבין מת"ש רבינו ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם שהיא מלחמת מצוה דפסק כר"י דאי כרבנן הא מלחמת רשות הווא וא"כ ג' סוגין יש מלחמת ז"ע ועמלק חובה עזרת ישראל מיד צר מצוה מלחמת כ"ד להרויח רשות ולהכי פריך ליה מרן אמאי לא קרא מלחמת ז"ע ועמלק חובה וכמ"ש הרב החבי"ב שם אלא שראיתי לו שכתב וז"ל ויש לתרץ דכיון דאין חילוק בדיניהם לענין זה בין שיהיה מצוה בין שיהיה חובה לא חש לדקדק בלשונו ע"כ ואחרי נשיקת עפרות זהב לו נוראות נפלאתי בתירוץ זה שהרי

הלכה דר"י קיימינן ולדידיה נפקותא רבה איכא בין מצוה לחובה דבמצוה חוזרים עליה מעורכי המלחמה וחתן פטור ולא נקראת מצוה אלא לענין דהעוסק בה פטור מן המצוה אבל מלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו והנה עינינו הרואות לרבינו בפ"ז שכתב בה"א שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה במלחמת הרשות אבל במ"ת הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו ע"כ ושם לא גילה לנו איזו היא מלחמת הרשות ואיזו היא מ"מ ובודאי דמסמך סמיך אההיא דפ"ה דשם פירש הענין וא"כ נפקותא רבתי איכא בין מצוה לחובה ושפיר קא מתמה מרן שהיל"ל לקראות מלחמת ז"ע ועמלק מלחמת חובה ור"ל דשם נ"כ בפ"ז שפם הוא עיקר הנפקותא היל"ל אבל במלחמת חובה הכל יוצאין ואיך נתרלה קושיא זו דלא נפקא מנה לענין זה בין מצוה לחובה ואי לענין זה לא נפקא מנה סוף סוף הרי נמשך לענין זה לחזרה מעורכי המלחמה ואיכא נפקא מנה טובא ודבריו ז"ל צל"ח:

וה"ה מוהרש"ל שם נתקשה בדברי מרן ובדברי הבכ"הג תרי תמיהי חדא היך סלקא דעתייהו דרבינו פסק כר"י והרי בפ"ז שנה בלשון המשנה בלשון חכמים בר"א במלחמת הרשות וכו' אבל במלחמת מצוה וכו' הרי שפסק כחכמים ותמה על הבכ"הג דפריך ליה למרן מפירוש המשניות דשם כתב ואין הלכה כר"י ואמאי לא פריך ליה מניה וביה מספר היד ההיא דפ"ז ודפרקין דכתב לענין רשות דב"ד דע"א ועוד תמה היכי ניחא להו למימר רבינו פסק כר"י מדקרי לעזרת ישראל מיד צר מלחמת מצוה והלא אפי' ר"י מודה דבעזרת ישראל מיד צר חוזרין עליה מעורכי המלחמה ולא קראה מ"מ אלא לענין דהעוסק בה פטור ממצוה אחריתי ורבינו סתם בפ"ז דבמלחמת מצוה אין חוזרין עליה מעורכי המלחמה ומשמע אפי' בעזרת ישראל מיד צר ואסיק דבריהם בל"ע יעש"ב ולדידי הדיוט חזי לי אחרי ביו"ק דמשום הני תמיהי לא אורייא דמרן ז"ל אחר שראה הגמרא והנפקותא דבין ר"י ורבנן פריך בקילור לרבינו אמאי קרא למלחמת ז"ע ועמלק מלחמת מצוה והי"ל לקרותם מלחמת חובה וכל אלו התמיהות שתמה הרב מוהרש"ל כלולים בלשונו הטהור דודאי אין כוונת מרן בתמיהתו משום קריאת שם לחוד קראו כשמותם זה חובה וזה מצוה דמאי נפקא מינה בקריאת השם מצוה וחובה אלא ודאי כוונתו משום הנמשך ממנו לומר דבקריאת שם חובה התם הוא דאין חוזרין עליה מעורכי המלחמה משא"כ במלחמת מצוה והי"ל לקרות מלחמת ז"ע מ"מ ולא הי"ל לסתום בפ"ז מלחמת מצוה אין חוזרים עליה מעורכי המלחמה כל זה כללו מרן בלשון הזהב וקילור במובן ולהכי לא פריך הבכ"הג הני תמיהי דודע דהיא גופה תמיהת מרן והרב גופי הלכות דחק ליישב דעת רבינו דב' מיני עזרת יש' מיד צר איכא דהיכא דבבר באו גוים עליהם לכ"ע מלחמת מצוה הוי וזו היא שכתבה רבינו ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם ואם לא באו גוים אלא דחששו שמא יבואו זו היא דאיפלינו בה רבנן וכולי וזהו דאמרו בש"ס דלא ליתו נכרים עלייהו ורבנן ס"ל מלחמת רשות הוי ורבינו פסק כרבנן והרב פרי האדמה והרב מוהרש"ל חזקו תירוץ זה במסמרות נטועים יע"ש הגם הלום ריש לגמגם על חילוק זה מפירוש המשנה שכ' הרמב"ם ז"ל ואמנם מחלוקתם בהריגת ההורגים אותם ולהחלישם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארצם ע"כ

והם

ואם כוונת הש"ס דאכתי לא אתו נכרים עלייהו אלא דאיכא למיחש שמא יבואו וקדמו ישראל ויצאו לקראתם להמעיטם ולהחלישם' מה הלשון אומרת בהריגת הפורצים אותם דמשמע שכבר באו והו"ל למנקט לישנא דהש"ס ולימא מחלוקת בהריגת גוים כדי להחלישם שלא יבואו עליהם להלחם בארצם וצריך לדחוק ולומר דכוונתו הכי בהריגת אותם גוים שיש לחוש שמא יבואו ויהרגו אותם ולכן הולכים אליהם להחלישם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארץ מושבותם והולכים למקומותם להלחם בם ולהחלישם שלא יבואו לערי ישראל :

וחזינא ליה להר"ב קול יעקב ז"ל בדרוש שבת זכור שהביא חילוק זה וסמך שתי ידיו עליו דהרמב"ם נפקא ליה האי חילוק מברייתא בפ' מי שהוציאוהו דמ"ה תניא נמי הכי נכרים שצרו על עיירות ישראל אין יוצאים עליהם בכלי זיינן ואין מחללין עליהם את השבת בד"א כשבאו על עסקי ממון אבל באו ע"ע נפשות יוצאים עליהם בכלי זיינן ובירושלמי דפ"ק איתא אין מקיפין על עיר של גוים פחות מג' ימים קודם השבת הדא דתימא במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה אפי' בשבת עיי"ש אלמא דדוקא במלחמת חובה יוצאין אפילו בשבת עצמו אבל במלחמת הרשות אין יוצאין בשבת עצמו אלא ג"י קודם השבת ואח"כ עושים מלחמה אפילו בשבת וכמ"ש הרמב"ם בפ"ב מה' שבת ודין מכה דכשבאו גוים להלחם עם ישראל ע"ע נפשות שיוצאין עליהם למלחמה אפי' בשבת עצמו ומחללין עליהם את השבת ש"מ דמלחמת חובה היא מדהותר לצאת אפי' בשבת עצמו ומשם דן רבינו דלעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם הויא מ"מ דהיינו חובה וכו' ומבואר מכל מאי דכתיבנא דדוקא במלחמת חובה הותר לבטל מהמצוה שעוסק בה לצאת למלחמת מצוה וק"ו הוא אם חילול שבת החמורה הותרה כ"ש שאר מצות ואפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה יוצאין משא"כ במלחמת רשות דדוקא כשהם בתוך המלחמה הם פטורים מן המצות מטעם כל העוסק במצוה פטור מן המצוה אבל לפטור עצמו מן המצוה שעושה בה כדי לצאת למלחמה הא ודאי לא מצי עביד וראיה מחתן כל שנתו עכ"ל ואחרי נשיקת הרצפה דברי הרב ז"ל שגבו מני דמה שהכריח מהירושלמי דההיא ברייתא דנכרים שצרו על עיירות ישראל אם ע"ע נפשות מחללין את השבת היינו מלחמת חובה מדאמרו בירוש' במלחמת חובה אין צריך ג"י קודם לשבת אלא אפי' בשבת עצמו ראיה זו איני מכיר בה שהרי דין הירוש' עצמו לא אשכחן שכתבו הרמב"ם בהדיא וכנראה דהרמב"ם לא סבר ליה שהרי בפ"ב דשבת כתב רבינו ז"ל צרין על עיירות של כותים ג"י קודם לשבת וכו' ואע"פ שהיא מלחמת הרשות מפי השמועה למדו עד רדתה ואפי' בשבת ואין צ"ל במלחמת מצוה ולא כבש יהושע את יריחו אלא בשבת ע"כ ומפשט הדברים נראה דגם במלחמת מצוה בעינן ג"י קודם השבת דכתב ואין צ"ל במ"מ ודיו לבא מן הדין להיות כנדון ואי שמיע ליה להאי דהירושלמי הו"ל כר"א במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה יוצאין לכתחילה אפילו בשבת איברא דהר"ב לח"ם ז"ל פריש ליה להרמב"ם בירוש' דהאי דקאמר והא"ל במ"מ דהיינו שיוצאין לכתחילה אפי' בשבת האמנם כבר הרב החבי"ב האריך למעניתו בא"ח סימן רמ"ט להוכיח מדברי הרמב"ם דלא ס"ל הכי ונלע"ד דגם הרב המגיד ז"ל בשיטת הכנ"הג קאי שכתב ע"ד הרמב"ם צרין על עיירות בברייתא פ"ק דשבת ומ"ש אע"פ שהיא מלחמת הרשות מפורש בסיפרי ואם איתא דרבינו סבר להאי דהירוש' מה לו להה"מ לאתויי מסיפרי והלא עיקר ברייתא במלחמת הרשות היא לפי"ד הירוש' שכן אמרו על הברייתא הדא דתימא במלחמת הרשות וכו' וא"כ מ"ל אגב הסיפרי אלא ודאי משום דרבינו לא ס"ל להאי דירוש' וא"כ אין ראיה דהברייתא במלחמת הרשות היא ואימא דווקא במ"מ ולכן הביא מהסיפרי איברא דדברי מרן ז"ל בכ"מ קשים לע"ד דבפ"ב דשבת הביא דברי הירוש' על דברי הרמב"ם שכתב צרין על עיירות בפ"ק דשבת תנ"ה וכו' ובירושלמי שם אין מקיפין וכולי ולא ידעתי מה היתה כוונתו ז"ל בזה דאם דעתו לומר דהרמב"ם מודה בדין זה דהירוש' ולהשיג להה"מ שהביא מהסיפרי ולא הביא מהירוש' כולי האי הו"ל לפרושי הענין בהדיא ולבאר דברי רבינו דמ"ש ואין צ"ל במ"מ היינו שאין צריך ג"י קודם השבת ועוד דבה' מלכים אחר שהגיה לשון הרמב"ם כתב ומ"ש ובין במ"מ בין במלחמת' רשות כתב שם הה"מ שכך מפורש בסיפרי והו"ל דמהירוש' הוציא דין זה :

נקטינן דירוש' זה שממנו הכריח הרב קול יעקב דהאי ברייתא דע"ע נפשות מחללין את השבת היינו משום שהיא מלחמת חובה וכדקאמר בירוש' דמלחמת חובה מקיפין אף בשבת במחלוקת הוא שנוי אי סבר ליה הרמב"ם אי לא דלהרב לח"ם סבר להאי דינא אבל לדעת הכנ"הג לא שמיע ליה האי ירוש' ובין במלחמת רשות בין במ"מ אין צרין פחות מג"י קודם לשבת ולע"ד דגם הה"מ הכי אית ליה וכיון שכן היכי מייתי ראיה מהירוש' דפי' הברייתא משום מלחמת חובה וטפי משמע דהרמב"ם לא שמיע ליה האי דינא דהירוש' כאשר הכריח הכנ"הג ומידי פלוגתא לא נפיק וכ"ת א"כ מה יענו הה"מ והכנ"הג בההיא ברייתא דנכרים שצרו על עיירות ישר' ע"ע נפשות מחללין את השבת והכא קא פסיק ותני אין צרין פחות מג"י קודם לשבת הא לא קשיא דהתם לאו משום מלחמת חובה התירו לחלל את השבת אלא מטעמא דסכנת נפשות נגעו בה והא דאין צרין פחות מג"י משום עונג שבת היא וכדבעינן מימר קמן :

עוד יש לדקדק על הרב קול יעקב דלפי דעתו דההיא דנכרים דמחללין את השבת משום מלחמת חובה היא א"כ לא היה להם להתיר אלא שאם היו בתוך המלחמה ואירע שבת דמחללין כדקי"ל במלחמת חובה דהעוסק בה פטור מן המצוה היינו בהיותו עוסק בה כדבעינן מימר קמן אבל שיתבטל מן המצוה כדי לצאת למלחמה לא והכא קא אמרינן דמחללין את השבת לצאת לכתחילה בשבת · עוד יש לדקדק דההיא ברייתא דאין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת ואיתמר עלה בירושלמי לאו משום חילול שבת כאמרה דמייתי מנה ראיה לחילול שבת רק התם טעמא הוא משום עונג שבת וכמ"ש הרי"ף והרא"ש ז"ל דטעמא משום דלא מיתהני להו מיכלא ומשתיא תוך שלשה ימים ראשונים משום טרדא ופחדא דלבא ולבתר שלשה ימים פרח פחדייהו ומקיימי עונג שבת וכן כתב הרמב"ם בפ"ל מהלכות שבת :

תו קשיא לי בדברי הרב קול יעקב במ"ש ומבואר מכל מאי דכתיבנא דדוקא במלחמת חובה הותר לבטל מהמצוה העוסק בה לצאת למלחמה וכולי עד וראיה מחתן כל שנתו ואנכי עפר ואפר לא ידעתי איך

יצאו

ויאו אלא הדברים מפה קדוש דמשמע דהא דפליגי רבנן ור"י כדלא ליתו נכרים עלייהו אי מיקרי מלחמת מצוה או מלחמת רשות וכ"מ לעוסק במצוה פטור מן המצוה היינו כדי שיבטל מן המצוה שעוסק בה כדי לצאת למלחמה דמר קרי לה רשות ומר קרי לה מצוה אבל בשעה שעוסק במלחמה אליבא דכ"ע מצוה מיקרי ופטור משאר מצות ואחר הרואה דזה הפך פירש"י בש"ס שכתב בד"ה מלחמת יהושע לכבש בהא ליכא מאן דקרי לה רשות דאפי' חובה נמי איתא והעוסק בה פטור מן המצוה ע"כ גם בד"ה רשות דרבנן וכולי אלא שר"י קורא אותה מצוה וכ"מ לפוטרו משאר מצות בעודו עסוק בה ע"כ ועוד כתב בד"ה ומלחמת ב"ד וכו' ד"ה רשות ואפי' ר"י לא קאמר מצוה קרי לה והעוסק בה אינו פטור מן המצוה ע"כ מכל אלין מוכח דהא דאמרינן בענין המלחמה מצוה ורשות ונפקותא דפיטור המצות היינו בשעה שעוסקים במלחמה דבמלחמת הרשות אינם פטורים מן המצות ובמלחמת מצוה פטורים ולא כמ"ש הוא ז"ל דאף במלחמת הרשות בשעה שעוסקים במלחמה הם פטורים משום העוסק במצוה פטור מן המצוה הא ליתא אלא גם בשעה שעוסק במלחמה חייב ועוד קשה כמ"ש דדווקא במלחמת חובה הותר לבטל מהמצוה שעוסק לצאת למלחמה לא ידעתי היכי מצינן למימר הכין וזיל בתר איפכא דמאחר דבכבר עוסק במצוה אין לו לבטל המצוה כדי לצאת למלחמה דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ולא אמרו אלא כשהוא עסוק במלחמה ואיתרמי ליה מצוה אז יאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה גם מ"ש ק"ו הוא אם חילול שבת החמורה הותרה כ"ש שאר מצות אחר המ"ר לאו ק"ו הוא דהתם כשבאו עליהם על עסקי נפשות פקוח נפש הוא ואין דבר שעומד בפני פקוח נפש אבל במלחמת חובה במלחמת יהושע ומלחמת עמלק מאן לימא לן שיתבטל מן המצות כדי שיצא למלחמת חובה והעוסק במצוה פטור מן המצוה ומ"ש ואפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה הכל יוצאין אפשר דשאני חתן מחדרו מדאשכחן שהחמירה עליו תורה במלחמת הרשות לעבור עליו בב' לאוין כמ"ש בגמרא ופסקה הרמב"ם בפ"ז משמע דבמלחמת מצוה יוצא ולא נשמע מנה לשאר מצות של תורה ואפשר עוד לומר דמאחר דרז"ל הם קיבלו דצווי זה דלא יצא בצבא הוא במלחמת הרשות דווקא אם כן במלחמת חובה אין כאן עוד מצוה דכי צוותה תורה לא יצא בצבא במלחמת הרשות צוותה:

שוב ראיתי להרע"ב ז"ל בפי' המשנה כתב וז"ל ת"ק קרי לה רשות וסובר שאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה כדי להלחם במלחמה כזו ע"כ ודבריו ז"ל כמ"ש הרב קול יעקב וכתב עליו התוי"ט ז"ל ותימא דכ"ע הא ס"ל העוסק במצוה פטור וכו' וא"כ אפי' במלחמת מצוה אינו רשאי להתבטל מן המצוה וכו' וי"ל דהכי קאמר וסובר דאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה הבאה לידו כשהוא עוסק במלחמה זו מפני שבכבר הוא עוסק במצוה ופטור מזו הבאה לידו דמלחמה זו לאו דמצוה היא ולפיכך לא יתבטל מהמצוה הבאה לידו ע"כ ושמחתי כעל כל הון כי מצאתי לי רב:

אבן החילוק עצמו שכתב הרב גופי הלכות מוכרח הדבר מצד עצמו דהא דאמר רבא כי פליגי כדלא ליתו נכרים עלייהו וכ"מ לעוסק במצוה פטור מן המצוה היינו כשלא באו גוים להלחם אלא עיקר המלחמה כדי ליראם ולהחלישם כי היכי דלא ליתו עלייהו דאי בשכבר באו הא הו"ל בנכרים שצרו על עיירות ישראל דמחללין את השבת לכתחילה ויוצאין אפי' בשבת והיכי קאמר דמלחמת מצוה היא לומר דבשהם עסוקין במלחמה פטורים מן המצות אבל לכתחילה אינם יכולין להתבטל מן המצוה כדי לצאת למלחמה כדהזכרנו מפירש"י והרי בנכרים שצרו על עיירות יש' לכתחילה מחללין את השבת ויוצאין יום השבת ותו היכי מצי תנא למימר דמלחמת הרשות היא והעוסק בה חייב במצות והלא קרא כתיב וחי בהם והלכה רווחת בישראל אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ולולי דברי הרמב"ם בפי' המשנה שכתב והמנה מחלוקתם בהריגת ההורגים אותם וכו' הוה אפשר לומר דרבא איירי בבאו על עסקי ממון ולא על עסקי נפשות ולהכי מר קרי לה מצוה דבהיותו עוסק בה פטור מן המצוה אבל לכתחילה אינו מתבטל מן המצוה כדי לצאת למלחמה ומר קרי לה רשות אבל כשבאו על עסקי נפשות ודאי דלכתחילה מחללין את השבת ומבטלין את המצות אך מה נעשה דפירוש הרמב"ם לא שבקינן למימר הכי שכתב בהריגת ההורגים אותם משמע על עסקי נפשות עסקינן ולכן על כורחין צריך לומר דרבא איירי דלא באו גוים ואין דעתם לבוא עתה אלא ליראם ולהחלישם כדי שלא יבואו ולהכי איפליגו תנאי מר קרי לה רשות ומר קרי לה מצוה אבל אם כבר באו גוים על עסקי נפשות אז אפילו לכתחילה יוצאין בשבת כמ"ש בברייתא דעירובין ומחללין את השבת ומבטלים מן המצות דהתם לאו משום מלחמת חובה ומצוה נגעו בה אלא משום סכנת נפשות ואין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ומ"ש מור"ם ז"ל בס' המפה סי' שכ"ט משם הא"ז על ההיא דנכרים שהקיפו לישראל ואפי' לא באו עדיין אלא רוצים לבוא ע"כ הא לא תברא דעכ"פ מיירי בדידעינן שרוצים לבוא ואף שלא באו מותר לחלל את השבת משום סכנת נפשות וההיא דאיפליגו בה תנאי היינו בשלא ידענו שרוצים לבוא אלא יוצאים אליהם ליראם ולהחלישם כי היכי דלא ליתו עלייהו וההיא בברייתא דאין צרין על עיר של גוים פחות מג"י קודם לשבת ומאי דאתמר עלה בירושלמי אינו ענין לזה כלל דהתם לאו בסכנה ולאו בענין חילול שבת איירי אלא במלחמה שיוצאין ישראל לצור על עיר של נכרים כגון מלחמת ב"ד לרווחה אין צריך פחות מג"י קודם לשבת ולאו מענין סכנה דודאי כשאין סכנה כלל מיירי אלא משום עונג שבת היא וכההיא דאין מפליגין בספינה פחות מג"י קודם לשבת ובמלחמת חובה קליה בפלוגתא דרבוותא:

ומ"ש הרמב"ם בתחלת דבריו אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה הן לא ידענו זה מהיכן למד רבינו האי דינא והה"מ וכל נושאי כלי רבינו לא נתעוררו לכתוב שורש דבר זה מקום כבודו ובאמת אמרו בפ"ק דסנהדרין ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ להעמיד עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה וסידרא הכי הוי אבל שלא יוכל המלך ללחום תחלה כי אם מלחמת מצוה זו לא שמענו מברייתא הלזו ולא ידעתי מהיכא אפיק לה רבינו:

באופן כי הנלע"ד סדרן של דברים כך הוא דבשרוצין לצאת למלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה אך אם היה עסוק במצוה הוי פטור מללאת למלחמה כההיא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכשהם עסוקים במלחמה הם פטורים

פטורים מן המצות דיתרמו להו כעידנא ההיא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה וזה בשלא הגיעו לשום חשש סכנה אז בלא האי טעמא דהעוסק במצוה פטורים הם מן המצות שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכמו שכתוב עוד ואם המלחמה ההיא היא מלחמת הרשות במלחמת ב״ד לרוצה חוזרין עליה מעורכי המלחמה ואין חתן יוצא וכ״ש כל העוסק במצוה דפטור מלצאת ואפי׳ כהיותם עסוקים במלחמה אי איתרמי להו דבר מצוה מחוייבין לקיים אותה מצוה כיון דמלחמת הרשות היא ודווקא שלא באו בהותה המלחמה לשום חשש סכנה דאם הם בספק סכנה אף שהיתה מלחמת הרשות פטורים מן המצות ואפי׳ שבת החמורה מחללין דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכשהם רוצים לצאת למלחמה הלזו ולצור אל עיר אם היא מלחמת הרשות אין צרין פחות מג״י קודם השבת משום עונג שבת ואם היא מלחמת מצוה כמלחמת ז׳ עממין ומלחמת עמלק איכא פלוגתא דרבוותא בדעת הרמב״ם דלהרב לח״מ ס״ל דאין צריך ג׳ ימים ואפי׳ בשבת יוצאין ולהרב המגיד והרב הבכ״הג אף במלחמת מצוה אין צרין פחות מג״י קודם לשבת וכי אתו נכרים עלייהו על עסקי נפשות אז יוצאין ואפי׳ יום השבת עצמו ומחללין את השבת וכ״ש שפטורים מן המצות ואפי׳ כבר היו עסוקים במצוה מניחין אותה ויוצאין למלחמה זו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש :

ומן האמור בענין כין נכין מאמר נלב פתח השער כי הנה רבינו בע״הט פסק להדיא דירוש׳ בשו׳ רמ״ט שכתב וז״ל אין צרין במלחמת הרשות על עיירות של נכרים אא״כ התחילו ג״י קודם השבת ואם התחילו אין מפסיקין אבל מלחמת מצוה מתחילין אפי׳ בשבת ע״כ וכבר נזכר לעיל דטעמא משום עונג שבת דבל תוך ג״י לא מייתבא דעתייהו מפחדם ואיכם יכולין לקיים עונג שבת ובמכילתא פ׳ יתרו והביאו רש״י ז״ל בפסוק זכור את יום השבת ר׳ אלעזר בן חנניה אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמנה לך חפץ יפה תהא מתקנו לשם שבת ואוקי לה הרמב״ן ז״ל בפי׳ התורה כשמאי הזקן שאמרו עליו כל ימיו אוכל בכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר הרי זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל הא׳ יע״ש וכל זה לקיים מצות עונג שבת ושמעינן מנה הצריך לקיים וקראת לשבת עונג ואף למאי דאוקי לה הרא״ם ז״ל בחפצים נאים וכלים נאים וכב״ע כאשר וראה הרואה שם ודאי שהכל הוא לקיים מצות וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד וכבר כתבנו מ״ש במנין המצות דמצות הכרתת זרעו של עמלק נוהגת בכל מקום ובכל זמן וחייבין לזכור תמיד שנאתו ואיבתו כדי להנקם ממנו ורז״ל אמרו ע״פ כי יד על כס יה מלחמה לה׳ בעמלק נשבע הקב״ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שיכרית זרעו של עמלק והנה ישראל סלקא דעתייהו כדסלקא דעתיה דהרב הבכ״הג דמרכרי רש״י דסנהדרין כהאה דמלחמת עמלק מלחמת רשות היא ולאו מ״מ וכיון שכן אין צרין עליו כי אם קודם השבת ג״י דווקא משום עונג שבת כדין מלחמת הרשות ולכן יאמר נא ישראל משה רבינו כתוב א׳ אומר זכור את אשר עשה לך עמלק וקא קפיד רחמנא כל כך שנזכור תמיד איבתו ושנאתו כדי להתנקם ממנו ולא נשבות מלבנו זה כל הימים ואפשר דמתרמי לן שנצור עליה יום השבת עצמו או יום אחד או יומים מלפני השבת וכתוב א׳ אומר זכור את יום השבת לקדשו ומשם ראיה דצריך לענג את השבת ולקיים בו וקראת לשבת עונג א״כ היאך יתקיימו ב׳ מקראות הללו דכי נצור עליה יום השבת ויום א׳ וב׳ ימים לפני השבת לא מצינן לקיים עונג שבת דמשום אימה ופחד לא מתהנן ממיכלא ומשתייא והיך יתקיימו ב׳ כתובים המכחישים זא״ז א״ל מרע״ה אינו דומה כוס של קונדיטון לכוס של חומץ אע״פ שזה כוס וזה כוס הכא אע״ג דקרא כתיב זכור את יום השבת לקדשו ומיחייב איניש לכסותי ולקיים וקראת לשבת עונג אבל כבר נשבע הקב״ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שיכרית זרעו של עמלק וא״כ אין לך מלחמת מצוה גדולה מזו ולא בעינן ג״י קודם השבת ואפי׳ בשבת עצמו ותתבטל עונג שבת משום מחיית עמלק לקיים זכור את אשר עשה לך עמלק ודוק שוב ראיתי להרב ברך יצחק ז״ל בדרוש הפורים שדרך קצת בזה רק נבהו דרכי מדרכו ז״ל כאשר יראה הרואה :

ומעתה במסלה נעלה עלי בא״ר קרא דירן המוצגים בראש אמיר ואף שכבר דברו בכל זאת הרבנים מוהרש״ל וקול יעקב הלא תראה כי לא כל הדרכים שוים וכבר כתבנו לעיל דהרב קול יעקב סבר דההיא ברוותא דנכרים שצרו על עיירות ישראל אם על עסקי ממון באו אין מחללין את השבת אבל אם על עסקי נפשות באו מחללין עליהן את השבת היינו משום דמלחמת חובה היא ומהאי טעמא נגעו בה ומשו״ה מחללין את השבת דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ועל פי מאי דאסקינן בעניותין דההיא לאו מטעמא דמלחמת חובה נגעו בה ואף אם היא מלחמת הרשות תקרא אפ״ה מחללין את השבת ופטורין מן המצות שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכבר הכרחנו לעיל דמאי דאמרינן דבמלחמת חובה פטורים מן המצות היינו כשהם עסוקים במלחמה אבל להתבטל מן המצוה כדי לצאת למלחמה לא דאדרבא מאחר שהוא עסוק מקודם במצוה פטור מלצאת למלחמת חובה דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אך כשהוא עסוק במלחמה אי איתרמי ליה דבר מצוה אז יאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה ופטור אז מאותה מצוה וא״כ נפקא מינה טובא דלפי דעת הר״ב קול יעקב מלחמת נכרים שצרו על עיירות ישראל על עסקי נפשות דמטעם דמלחמת חובה היא א״כ אם היה עסוק כבר במצוה פטור מלצאת לאותה מלחמה דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אך למאי דאסקינן דההיא לאו מטעמא דמלחמת חובה נגעו בה אלא משום סכנת נפשות א״כ אף אם תקרא מלחמת הרשות פטור מן המצות ואף אם היה כבר עסוק במצוה מתבטל מן המצוה ויוצא למלחמה זו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכבר ידוע דיהושע תורתו אומנותו דכתיב נער לא ימיש מתוך האהל וכבר אמרו ז״ל דהא דמלחמת עמלק מצוה היא והזהירה תורה עליה היינו לאחר כניסתם לארץ והעמדת מלך אך קודם זה מצוה ליכא :

ובזה בא״ה ויבוא עמלק ולא תימא דביאתו על עסקי ממון היא ואין בה סכנה אלא וילחם עם ישראל ברפידים דכוונתו להרע לאנשי ישראל ועם ישראל ממש נלחם ולא על עסקי ממון וסכנת נפשות היא וכיון שכן ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים ולא הלחם בעמלק רוצה לומר לא מבית מדרשך והתבטל מתלמוד תורתך כדי להלחם בעמלק דמאחר

דעל

דעל עסקי נפשות נמי מותר אפי' לחלל את השבת ולהתבטל מן המצוה ומ"ת כדי להלחם מלחמה זו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש והנה יהושע הוא סביר כדכתב הרב קול יעקב דהשיא דנכרים שצרו מחללין את השבת היינו מחמת מלחמת חובה נגעו בה וא"כ נפקא מנה שאינו יכול להתבטל מן המצוה לצאת למלחמה ומה שאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה היינו כשהוא עסוק במלחמה אי איתרמי ליה דבר מצוה פטור ממנה אבל שיתבטל מלימודם לצאת למלחמה לא אכן מאחר דדבר הורס וקן הוא רבו מרע"ה בוטל דעתו בפני דעת רבו וז"ש ויעש יהושע כאשר אמר לו משה דאף לפי דעתו לא הי"ל להתבטל מלימודו עכ"ז עשה כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק וכאשר ראה מרע"ה שלא יכול יהושע לכלות את עמלק ולאבד כל זכר למו אלא ויחלוש יהושע את עמלק חולשא בעלמא אז חשש דילמא עשה שלא כהוגן וסברת יהושע נכונה היא ולא הי"ל לבטלו מבית מדרשו וזאת היתה לסיבה עד שויחלוש יהושע ולכן לא עשה תכף מזבח דאפשר שלא עשה ח"ו כהוגן ולזה ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר זאת מה שכתוב כאן זכרון מ"ש בנביאים בספר מ"ש במגלה כמ"ש רז"ל דכל מלחמה לתורה קאי והיכא שיש ויפה עשית בזאת משום סכנת נפשות יכולין לבטל מן התורה ומן המצות לצאת למלחמה משא"כ ההיא דנביאים דהתם מלחמת חובה היא והיכא יכולין להתבטל מתורה וממצות לצאת למלחמה אלא שאם היו עסוקין במלחמה ואיתרמי להו אז פטורים בספר דמגלה דהתם תרתי הוו הן שהיא פקוח נפש והן שהיא מלחמת עמלק מלחמת חובה וכ"ת אמאי א"כ ויחלוש יהושע ולא זכה לאבד כל זכר למו לז"א כי מחה אמחה את זכר עמלק כי צריך הדבר סייעתא דשמיא ממני שאמחה את זכר עמלק מתחת השמים ואתה יפה עשית כדין וכהלכה וכאשר שמע מרע"ה ככל זאת שמח בלבו ויבן משה מזבח וכו' להודות לשם ה' נסי ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר דהן אמת עתה לאו מלחמת חובה היא מפאת מלחמת עמלק מ"מ אחר כניסתינו לארץ אזי מלחמת חובה היא כי מלחמה לה' בעמלק מדר דר :

ובזה נכון קראי דשמואל ב' י"ז וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן הקנה במדבר אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלא דבר הוא וצריכין להבין מה היתה הכוונה דאליאב בל חרי האף הגדול הזה ומה השיבו דהע"ה ועפי"ז נכון הדבר כי הנה הלא הצאן שהיה רועה דוד צאן דישי היו כנראה מכתובים דמשיחתו למלך ומצות כיבוד אב ואם רבה היא ובכלל המצוה לעשות לו מלאכתו והיא מלחמה דפלשתים היא כנכרים שצרו על ישראל על עסקי נפשות והרב כלי יקר ז"ל כתב משם מהרו"ה ז"ל שאליאב לא ראה לא הלחם ולא העריכות וחשב שלא ירד כי אם לראות המלחמה עוד כתב ע"פ מה עשיתי עתה עתה דייקא אבל עכ"פ יעשה והנה אליאב ס"ל כדעת הרב קול יעקב דמלחמת נכרים שצרו על ישראל על עסקי נפשות מלחמת חובה וא"כ נמשך מנה דלא מצו להתבטל ממצוה שעסוקין בה כדי להלחם מלחמה זו כי אם היה עסוק במלחמה פטור מן המצוה דמתרמי ליה אז ולכן כראותו את אליאב ולא ראה את הלחם ואת העריכות חרה אפו בדוד ויאמר למה זה ירדת ואם תאמר להלחם במלחמה זו כי מלחמת חובה היא ועל מי נטשת מעט הצאן אשר היית רועה להביך כי הלא עסוק במצוה היא מצות כיבוד א"וא ופטור אתה מהמלחמה דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ובודאי שלא להלחם במלחמה ירדת ואני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך כי למען ראות המלחמה דווקא ירדת ולא להלחם בה מאחר דפטור אתה וא"כ הייטב בעיני ה' לנטוש מעט הצאן לראות המלחמה ויאמר דוד מה עשיתי עתה ורמז הרומ"ז על האר"ם כי עתה לא עשיתי אך מוכן ומזומן אני לעשות ולהלחם מלחמה זו כי הלא דבר גדול הוא המלחמה הזאת כי סכנת נפשות היא ומבטלין את המצות לכתחילה כדי להלחם ולא כמו שאמרת דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ועל פי זה אל ה' ואתר לנו מק"ק הנאמרים במגילה וז"ת ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד ת"ק איש ואת פרשנדתא וכו' ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד ת"ק איש ואת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך וכו' ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת בני המן יתלו על העץ ויאמר המלך לעשות כן ותנתן דת בשושן ואת בני המן תלו ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום י"ד לחדש אדר ויהרגו בשושן ש' איש וכו' והיכא למידק בהו א' מאחר דקאמר ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג אמאי אצטריך תו לומר ויעשו בשונאיהם כרצונם ועוד במאי דקאמר ביום ההוא בא מספר ההרוגים מאי נפקא מינה אי ביום שהוא או ביום אחר בקיצור הול"ל ויבוא מספר ההרוגים ותו מה היתה כוונת המלך להגיד לאסתר המלכה מספר ההרוגים וגם לדעת את דעת אסתר ששאלה לעשות מחר כדת היום מאחר שבבר נהרגו המן וי' בניו והרגו בשושן ת"ק איש ולא הספיק לה באלו אלא גם למחר לערוך מלחמה גם אומרה לעשות כדת היום לעשות ביום יספיק ובן ותנתן דת מאי דת זה ומאי שנא דביום א' הרגו ת"ק איש וביום הב' ש' איש במספר לא פחות ולא יותר :

ועפ"י האמור יבוא על נכון דבתרגום אסתר איתא ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו ת"ק גוברין כולהון רבנין מרבית עמלק עוד איתא ע"פ ויקהלו היהודים אשר בשושן ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא י"ד לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מרבית עמלק וכו' ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וכו' וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מרבית עמלק וכו' ביום י"ג לירח אדר הוו קטול בזרעית דעמלק וכו' ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בי"ג ביה ובי"ד ביה ע"כ למדנו מזה דכל אותם ההורגים שהרגו בית ישראל בין מה שהרגו בשושן ביום י"ג וביום י"ד ובין מה שהרגו בכל ערי המלך ע"ה אלף כולם מזרע עמלק הם וכבר אמרנו לעיל דמלחמת עמלק מלחמת חובה היא וכל שהיא מלחמת חובה פטורים מתלמוד תורה ומכל מצות דמיתרמי להו בשעתם עסוקים במלחמה ובודאי כי בשעתם עסוקים ביום אחד לעשות כל אותה המלחמה בין בשושן בין במדינות המלך נתבטלו ממצות הרבה

דאיתרמי

דאיתרמי להו ביום ההוא כיון שביום אחד עשו כל אותה המלחמה ולכן אמר ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן וב"ת שהכו אותם כל אותה המכה רבה בודאי שנתבטלו מן המצות שהיה להם לעשות וח"ו לעון יחשב להם ביטול המצות והתורה רמזה לזה דליתא דהא ויעשו בשונאיהם כרצונם ורמז רמז כי הם העמלקים מין עמלק אשר הם שונאיהם בטבע שאין שונאים לבית ישראל כעמלק וכיון ששונאיהם הם הו"ל מלחמת חובה וכדינא ודיוני הם פטורים מן המצות כשהם עסוקים במלחמה וקא מפרט והזיל סדר המלחמות שעשו בין בשושן בין בשאר מדינות המלך ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד ת"ק איש ובולן רופילין מרבית עמלק ודומין לי' בני המן מין עמלק ובולם עמלקים וחובה רמייא על בית ישראל להלחם עמהם ולכן ביום ההוא בא מספר ההרוגים דאע"ג דביום אחד הרגו כל ההרוגים ההם ובודאי שנתבטלו ממצות ומעסק התורה עכ"ז למצוה תחשב להם ואין עליהם שום גנאי מהבטלה כיון דמלחמת חובה היא ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד ת"ק איש ובולם דומים לי' בני המן דמזרע עמלק אתו ובדין נלחמו עמהם דחובה היא עליהם בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך עוד דבבר אבדו זרעא בישא ההוא אמגושא מין עמלק ואין עוד מעתה מלחמת חובה שיתעסקו בה ואנכה יתבטלו מן המצות ומעסק התורה ותען אסתר המלכה ותאמר לו ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות בדת היום כי עוד היום נשאר מאותו זרע פסול מין עמלק בדת היום דמלחמת חובה אכתי רמייא עלייהו ולהכי והנתן דת בשושן דהלכתא היא ולכן נקהלו גם ביום י"ד ויהרגו ש' איש מהנמלטים בשושן מזרע עמלק אשר היו נשארים שם ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו וכו' והרוג בשונאיהם ע"ה אלף ביום י"ג לחדש אדר ובולן מזרע עמלק ואף שביום אחד הרגו כל החיל הכבד הזה ובודאי שנתבטלו מהרבה מצו' דאיתרמו להו עכ"ז מצוה גדולה היא להם דמלחמת חובה היא:

וזהו טעמו של מרדכי הצדיק שכתב לכל בית ישר' להקהל ולעמוד על נפשם להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם ותיסגי ליה שיכתוב דאיתבטלת גזרתא דהמן הרשע ומה לו להשמיד להרוג ולאבד בהם כיון שהם לא היו רוצים מרעם כי אם על פי צווי המלך בגזרת המן בן המדתא ועוד יש לדקדק דמתחילה כתיב ויכתוב בשם המלך אחשורוש ויחתום בטבעת המלך וישלח ספרים וכו' הרי שקראו בשמו המלך אחשורוש ושוב כתיב אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולא כתב פה מלך בשמו אשר נתן המלך אחשורוש ושוב כתיב ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בי"ג לחדש ונקרא בשם במקרא זה במלך אחשורוש ומאי שנא במקרא האמצעי לא נזכר שם אחשורוש אלא אשר נתן המלך סתם ובמקראות שלפניו ושלאחריו קרא בשם המלך אחשורוש ואמנם כבר נודע מארז"ל כל מקום שאמרו המלך סתם במגילה הוא המלך מלכו של עולם יתעלה הדרו כי על כן כתב מרדכי הצדיק בשם המלך אחשורוש הכתובים הללו ומה כתיב בהם אשר נתן המלך מלכו של עולם ית' דת ודין ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם הן הם זרע עמלק האויב והשונא זרע

מרעים טף ונשים לא תחיה כל נשמה ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש ואף שמלחמה כזו וביום אחד בודאי דיתרמי להו מצות ומעשים טובים וצריכים הם להתבטל מהם בהיותם עסוקים להלחם מלחמה גדולה כזו ביום אחד עכ"ז לית לן בה ולזכות תחשב להם דאין לך מלחמת חובה גדולה כזאת והעוסק במצוה פטור מן המצוה:

גם בזה יתורץ מה שדקדקו רבני המפרשים ז"ל בקרא דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וכו' דאמאי לא נכתב פסוק זה כי אחר מעשה דכ"ג סיון ששלח אלה הכתבים ולא נכתב תכף אחר הריגת המן ונתינת ביתו למרדכי ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה כי שם ביתו להכתב שם אמנם עפ"ר נכון הדבר כי בעת הריגת המן די היה למרדכי נס גדול שנעשה לו אז והצלחיה וחדוותיה משתייה. אכן אחר שכתב הכתבים הללו לכל בית ישראל לקיים מצוה גדולה כזו מחיית זכר עמלק והוא המעורר והגורם להם לעשות רצון אבינו שבשמים וקי"ל גדול המעשה יותר מן העושה ואף כי עדיין לא עשו מ"מ קרא כתיב מיום אשר שמת לבך להתענות ואף שעדיין לא התענה כמארז"ל כי על כן ומרדכי יצא מלפני המלך מש"ע יה"ש בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה כי מעלה רבה קנה בעת תוספת מרובה על העיקר וגם ליהודים אשר נתנו את לבם לקיים מצות בוראם תמחה את זכר עמלק היתה אורה ושמחה וששון ויקר כי מצוה רבה היא שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד אשר ימחו זכר עמלק:

וזהו ממש כוונת סיפא דקרא וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם וכו' על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם קימו וקבלו היהודים עליהם וכו' להיות עושים את ב' הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה. וצריכים אנו למודעי פירושא דקראי כי כראין דבריהם בספר החתום ולדרכנו יתבארו היטב כי רש"י ז"ל פירש על כן על כל דברי האגרת הזאת על כן נקבעו הימים האלה ולכך נכתבו לדעת דורות הבאים ע"כ ואמר וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם כי כל בני הגולה קבלו עליהם את אשר החלו לעשות במלחמת עמלק להלחם אותה מלחמה גדולה לעשות מצות אלהינו ואת אשר כתב מרדכי אליהם להיות עושים את יום י"ד וט"ו בו בכל שנה ושנה על כן קראו לימים האלה פורים ע"ש הפור ע"כ נקבעו הימים האלה למען ידעו דורות הבאים כל מה שעבר על כל דברי האגרת הזאת וב"ת ומה ראו על ככה מרדכי הצדיק ובית דינו להשמיד להרוג ולאבד כל הנפשות האלה ולהלחם מלחמה גדולה ההיא דהם המן חטא כל אלה מה חטאו ובגזירתו של המן וצוויו של אחשורוש מה שהיו רוצין לעשות ומה פשעם ולחטא ח"ו יחשב להם ובפרט שבהיותם עסוקים במלחמה הלזו בודאי שנתבטלו ממצות ומ"ט מה שהיו יכולים לעשות ומי התיר להם כל זאת ומה ראו על ככה לזה בא כמשיב ומה הגיע אליהם לאו וראו מה הגיע אליהם למרדכי הצדיק ולבית ישראל כי מרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וכו' בגדולה נפלאה וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר ואלו היה בהם ח"ו עון אשר חטא לא עביד קב"ה ניסא לשקרי והחלו לעלות

מעלה

מעלה על גבי מעלה למעלה ראש על כל האומות אלא ודאי דמצוה וזכות היא להם דמלחמ' חובה היא ועסוקים במצוה גדולה שבגדולות ולכן קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם להיות עושים את ב' הימים האלה בכל שנה ושנה ואף שיהיו דורות הבאים בגלות בין האומות ולא יוכלו לקיים מצות מחיית עמלק מ"מ בהיותם עושים את ב' הימים האלה בכל שנה ושנה מעלה עליהם הכתוב כאלו היו שם ומקיימין מצות תמחה את זכר עמלק בכל שנה ושנה :

ובפסוק הנז"ל ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם להבין הכפל אמור יאמר העבר באופן אחר בשנקדים מ"ש הרמב"ם בפ"ו מה' מלכים אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה שנאמר כי תקרב אל עיר וגו' אם השלימו וקבלו ז' מצות שנצטוו ב"נ עליהם אין הורגים מהם נשמה והרי הם למס שנאמר יהיו לך למס ועבדוך ע"כ ואמרו בירושלמי ג' כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ ואחד מהם הוא מי שרוצה להשלים ישלים ואף הראב"ד שמשיג להרמב"ם בז"ע ועמלק היינו שאינו מספיק שישלימו בקבלת ז' מצות ב"נ אלא שישלימו להתגייר גרים גמורים כאשר יראה הרואה שם והנה פשיטא ודאי שאין דין זה אמור אלא כשהולכים ישראל להלחם אל אחת הערים מערי הגוים במלחמת יהושע לכבש א"י ובמלחמת ב"ר לרוחה אבל אם באו גוים אל בית ישראל להלחם עמם אז יוצאין ישראל לקראת נשק תכף ומיד להלחם עמם להומם ולאבדם ואין מחוייבין לקראת להם לשלום אם ישלימו עמם ועל זה נאמר הבא להורגך השכם להורגו דכי תקרב אל עיר כתיב ולא כי יקרבו אליך והנה הכא הו"ל כבאו גוים להלחם על בית ישראל ולא שהם בית ישר' קרבו אליהם להלחם עליה' עד שיצטרכו לקרות להם לשלום שמא ישלימו שהרי בגולה היו עם מפוזר ומפורד בארצם אלא משום שהן הם האומות ובפרט שהם מזרע עמלק במש"ל היו רוצים להכרית את שם ישראל ח"ו לכן קמו עליהם לעמוד על נפשם ואף שכבר נתבטלה הגזרה ע"י הכתבים השניים ששלח מרדכי מ"מ מאחר שגילו דעתם שרוצים להכחיד את ישראל ח"ו הרי בכבר באו ואף שחזרו בהם היינו מפחד מרדכי עליהם ואפשר שיחזור בו אחשורוש פעם אחרת כשיזכרו את המן ואת אשר עשה ויהפך לבו להרע לישראל ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו כי מלך הפכפך היה כמשרז"ל וכיון שכן בדינא ודייני יש להם לישראל להרוג את שונאיהם ולאבד כל זכר למו ואין עליהם שום חיוב לקרות להם לשלום שמא ישלימו דחיישינן שמא יהפך הדבר פעם אחרת ונהפוך הוא וזהו ויכו היהודים בכל אויביהם הם הם זרעא בישא בין עמלק מכת חרב והרג ואבדן וב"ת היה להם לקראת להם לשלום לכתחלה שמא ישלימו דכתיב כי תקרב אל עיר וגו' לזה השיב ויעשו בשונאיהם כרצונם ר"ל ברצון שונאיהם שהיו רוצים להשמיד ולאבד את בית ישראל ח"ו ומאחר דכן אין שום חיוב לקרות אליהם לשלום אלא יכו אותם מכת חרב והרג ואבדן ולכל בית ישראל היתה אורה ושמחה וששון ויקר :

ובזה יובן ג"כ מקרא דויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק דאשמועינן קרא דלא תימא דמלחמה זו דינה במלחמת יהושע בז"ע דצריך לקרות אליהם לשלום לכתחלה לזה אמר ויבוא עמלק דאיהו רודף בא זדון וילחם עם ישראל בבר החזיק במלחמה והו"ל הבא להורגך השכם להורגו כי על כן ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים ולא תכף בזריזות הלחם בעמלק ואין אתה חושש להמלך בהם לקראת אליהם לשלום מאחר שכבר בא וילחם עם ישראל ואפשר לומר בדרך הלצה ובא בזריזות הלחם בעמלק מחר בלי שום איחור על דרך השכם להורגו וזהו אומרו הלחם בעמלק מחר השכם בבקר אתה במלחמתך ואני בתפלתי :

ועל מה שנתקשו בלשון הרמב"ם שכתב איזו היא מלחמת מצוה זו מלחמת ז"ע ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר כדבר האמור לעיל אבכי הפעוט בננס ע"ג ענק למדתי מדברי הרב החבי"ב ליישב דעת הרמב"ם בסגנון אחר דר"יוח ס"ל דרבנן ור"י פליגי לענין דינא במ"ש הרב החבי"ב דמ"ש רשות דרבנן מצוה דר"י כלומר הדין דאית להו רבנן דחוזרין עליה מעורכי המלחמה וחתן פטור וגם לדידה רשות דב"ר דע"א יסבור אותו ר"י במלחמת מצוה ג"כ דדינא הכי נמי במ"מ ודין דאית להו לרבנן במ"מ דאין חוזרין עליה מעורכי המלחמה ויוצאין חתן מחדרו וכלה מחופתה והיינה לדידה רשות דב"ר דע"א יסבור אותו ר"י במלחמת חובה זהו מה שמפרש בדברי ר"יוח דלא ס"ל כפירוש רש"י דר"יוח נמי ברבא מפרש דמאחר דרוצין לאפוקי מתני' ממשמעותה דלא פליגי בחזרת עורכי המלחמה דקא משתעי בה תנא אלא בענין עוסק במצוה פטור מן המצוה דלא איירי בה תנא כל כי האי מילתא לא הו"ל לר"יוח לסתום הדברים אלא לבאר בהדיא רחב רחב ובמ"ש רבא ב"מ לעוסק במצוה פטור מן המצוה ומדלא ביאר הכי משמע דר"יוח ס"ל כדרינא דמתני' פליגי אבן בדברי רבא ס"ל כפירוש רש"י דלאו בדינא דמתני' פליגי אלא לעוסק במצוה פטור מן המצוה דווקא ורבא פליג אדר"יוח בפירושא דמתני' וזהו מה שסבר בפירוש המשנה ומאחר דרבא בתרא פסק כוותיה כדכתב הר"ב יד מלאכי ז"ל בכללי הגמרא אות קל"ד דהלכתא כבתראי אף כי פליגי בפירושא דמתני' ובריותא ואף דמתני' דויקא טפי בקמאי אפ"ה הלכתא כבתראי יעש"ב ולהכי פסק כרבא ובת"ק בדם בחיבורו בפק דק ואשכח דבדברי רבא נמי מצינן לפרושי בדינא דמתני' פליגי במ"ש הבכ"הג והכי פירושה דמילתיה דרבא כי פליגי דלא ליתו בכרים עלייהו מר דהיינו ת"ק קרי לה מצוה והכי קאמר בר"ה במלחמת הרשות אבל מלחמת מצוה דלא ליתו בכרים עלייהו הכל יוצאין מר דהיינו ר"י קרי לה רשות לענין דחוזרין עליה מעורכי המלחמה והכי קאמר בר"א שחוזרין עליה מעורכי המלחמה במלחמה דלא ליתו בכרים עלייהו דקרי לה ת"ק מצוה דבמלחמת הרשות היא לענין חזרה מעורכי המלחמה אבל מלחמת חובה הכל יוצאין וקאמר רבא דא"ב מאי ב"מ דקרי לה ר"י למלחמה דלא ליתו בכרים עלייהו מצוה ומשיב ב"מ לעוסק בה פטור מן המצוה וכיון שכן דבמילתיה דרבא לא מוכרעא מילתא אי ס"ל בר"יוח ובהאי פירושא או פליג אדר"יוח ופירושו במ"ש להכי פסק רבינו בר"יוח דבכ"הג לא אמרינן הלכתא כבתראי מאחר דאינו מבורר ביאור דברי רבא ובזה נילולנו ממאי דפריך הר"ב פרי האדמה להבכ"הג דבפירוש המשנה כתב מר קרי לה רשות היינו ת"ק ומר קרי לה מצוה היינו ר"י

ובמ"ש נתיישב ומה שהקשה עוד דהיכי קאמר ר"י קרי לה רשות וליתא דר"י מצוה קרי לה ובבר נרמז תירוץ לזה בדברי הבנ"הג דלאו קרי לה רשות במתני' קאמר אלא קרי לה רשות לענין חזרת עורכי המלחמה וקושית הרב פ"א ממש שהרגיש רבא בה וקאמר ב"מ דבמתני' קרי לה ר"י מצוה לאשמועינן אגב אורחיה דמודה ר"י דבקראת מצוה לענין עוסק בה פטור מן המצוה :

קול נסים דרוש ב'

איתמר בסוחר טוב תכתב זאת לדור אחרון זה דורו של מרדכי שהיו נטויין למיתה ועם נברא יהלל יה שנעשו בריה חדשה :

יודו כל החיים חסד אל שירתא תשבחתא · רחמנא דרחמנותא · השם נפשנו בחיים גאולה אריכתא · מימי קדם קדמתה · בקום עלינו אדם ולא מלך ממוכן זה המן זבוב מאיסותא · עבדא דמריד שורש פורה ראש ולענה בין עמלק עקרבא דיתיב אערקתא · דשנן בעלילותא · אוהו שבר להשמדא ולהובדא בנישתא קדישתא · שמא דבולה טליא וטלייתא · אפי' בר בי רב דחד יומא עד זיבולא בתרייתא · ויקן כישן ה' גלייה לדרעיה ומחי ליה במרזפתא · ההפך עליו בלהות מטרפא ליה שעתא · ה"ן אבות לגוי בני זנונים זרע מרעים עשרה בתרי דמשאבותא · בחדא זקיפא אזדקיפו ואף הוא מת באותה מיתה · והאיש מרדכי גדול ליהודים עליון בחד ביתא · דלבוש נרא בלבוש מלכות שב מרגניתא · צדיק בארץ ישולם לפעלא טבא קדב"ה דשזבותא · כי יתן את רוחו עמד על עמדו בנח ואל עמודא דפרזלא פטיש החזק בחמה בתקיפתה · והוא מצעק והתמין למבעי בעד בולה בנישתא · הגלה אשר הגלתה · כאשר בא הדבר בקראי דתנ"ה הנאמרים באמת בסדר המגילה וז"ת ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וכו' ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר, ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את את שרביט הזהב וחיה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום ויגידו למרדכי את דברי אסתר ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות · ואיכא למידק א' מה היתה כוונת אסתר באמרה מה זה ועמ"ז ומה הוא הכפל ובמדרש אמרו לדעת מה זה ועמ"ז אמרה לו לך אמור לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו בזה אלי ואנוהו או שמא כפרו בלוחות דכתיב בהם מזה ומזה הם כתובים ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו אמר להתך לך א"ל כן בנו של קרהו בא עליהם הוא דכתיב אשר קרך בדרך ע"כ והכתי קשה דמאחר שאמרה שמא כפרו בזה אלי ואנוהו היינו שמא כפרו בלוחות דהא שם כתוב אנכי ולא יהיה לך ועוד בדברי מרדכי דקאמר את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף וכו' למה הוכפל תנא בקיצור הול"ל ויגד לו מרדכי את פרשת הכסף וכו' ואת פתשגן וכו' והיינו הך דקרהו ולמה כפל ועוד בתשובת מרדכי השנית דקאמר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים ופירש"י ז"ל וז"ל אל תהי סוברת להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבוא אל המלך שלא ברשות ע"כ וקשה מהיכא תיתי להחליט לה הענין בהכרח שאינה נצולת בבית המלך ביום ההריגה עד שתכניס עצמה עתה בסכנה על הספק ולכאורה נראה דאכתי טענתה חזקה ואלימא שאפשר שתמלט בית המלך ביום ההריגה כי לא יעלה על הדעת שהמן קנה את המלכה דביתהו דמר להרוג אותה והקרוב לודאי שאינה בכלל הקרואים ושפיר קא מותבה דלא רמייא עלה לקרוב לודאי סכנה להכנס שלא ברשות ועוד במ"ש כי אם החרש תחרישי רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר הן אמת כי גדול אדוננו ורב כח האל המושיע אמנם מנין לו להכריח הכרח זה שרוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר · ועוד באומרו ואת ובית אביך תאבדו מאי כל האי ריתחא בעשות ה' נס ופלא ורוח והצלה יעמוד ליהודים מת"א גם היא ובית אביה בכלל הרחמים ואמאי היא ובית אביה יצאו מן הכלל ומאי היא הכוונה ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות :

ובטרם יקרב לביאור הכתובים הללו בין בכין מק"ק האמורים שם בסוף המגילה אלו הם ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך ואיכא למידק כיון דאמרה תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי למה כפלה עוד לומר כי נמכרנו אני ועמי וכו' בקיצור הול"ל כי נמכרנו להשמיד וכו' ובפרט על עצמה ובללות עמה קאי ותו מה היא הכוונה באמרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי ואמאי היתה מחרשת בין על עצמה בין על עמה ועוד כי אין הצר שוה בנזק המלך אין לו מובן ובבר רבני המפרשים ז"ל כל אחד לדרכו פנה אף אני אענה חלקי בס"ד ונקדים מ"ש הרמב"ם בפ"י מיסודי התורה וז"ל כל נביא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אינו צריך לעשות אות כאחד מאותות מרע"ה או באותות אליהו ואלישע שיש בהם שינוי מנהגו של עולם אלא האות שלו שיאמר דברים העתידין להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר וכו' לפיכך בשיבוא אדם הראוי לנבואה במלאכות ה' ולא בא להוסיף ולא לגרוע אלא לעבוד את ה' במצות התורה אין אומרים לו קרע לנו את הים וכו' אלא א"ל אם נביא אתה אמור לנו הדברים העתידים להיות והוא אומר ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו ואפי' נפל דבר אחד קטן בידוע שהוא נביא שקר וכו' דברי פורענות שהנביא אומר כגון שיאמר פ' ימות או שנה פ' רעב או מלחמה וכיוצא בדברים אלו אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו ואין אומרים

הנה

הנה ה' דבר ולא כן שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה או שתלה להם כחזקיה אבל אם הבטיח על הטובה ואמר שיהיה כך וכך ולא באה הטובה שאמר בידוע שהוא נביא שקר שכל דבר טובה שיגזור האל אפילו על תנאי אינו חוזר ולא מצינו שחזר בדבר טובה אלא בחרבן א' שהבטיח לצדיקים שלא ימותו עם הרשעים וחזר בדבריו הא למדת שבדברי הטובה בלבד יבחן הנביא הוא שירמיהו אמר בתשובתו לחנניה בן עזור כשהיה ירמיה מתנבא לרעה וחנניה לטובה א"ל לחנניה אם לא יעמדו דברי אין בזה ראיה שאני נביא שקר אבל אם לא יעמדו דבריך יודע שאתה נביא שקר:

ובהדי אורחין בין נבין קראי דשמואל ב' סימן ז' ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי וכו' כי ימלאו ימיך ושכבת את אבותיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינותי את ממלכתו הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני יהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד ואיכא למידק מאי איצטריך רחמנא למימר ליה לנתן הנביא לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' וכו' לימא ליה לך ואמרת אל עבדי אל דוד האתה תבנה וכו' ופשיטא שהוא בשם ה' כי כבר מוחזק נתן לנביא נאמן וגם מסדר הנבואה שאמר לו נודע הדבר שבשליחות ה' בא אליו כה אמר ה' ועוד מאחר דא"ל וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם וכו' והוכחתיו וכו' וחסדי לא יסור וכו' א"כ למה הוצרך תו לומר ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם כסאך יהיה נכון עד עולם הרי כבר הבטיחו בכל זאת ועוד קשה במאמר ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד ומי חשיד ח"ו נתן הנביא שלא ילך בשליחות ה' עד דאיצטריך קרא לאשמועי' ולכל הפחות בחדא סגי והול"ל ככל הדברים האלה כן דבר נתן אל דוד ולמה כפל את הדבר במלות שונות ונקדים מאי דכתב תו הרמב"ם בהאי ענינא בפתיחת המשנה וז"ל אבל שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה במאמר מוחלט בלא תנאי ואח"כ לא יתקיים הטוב ההוא זה בטל וא"א להיות בשביל שלא נשאר לנו מקום לקיים בו אמונת הנבואה והקב"ה נתן לנו בתורתו עיקר שהנביא ניכר כשיאמנו הבטחותיו וכו' עכ"ל למדנו מדברי רבינו ז"ל בענין אמונת דברי הנביא וכמה יודע איפוא אימתי יאמנו דבריו ובאיזה אופן חיישינן להכזבת הנביא דמלבד מה שחילק בס' היד בין הבטחה לטובה לנבואה לרעה דבנבואת הרעה ליכא חשש הכזבת הנביא אף אם לא תבא הרעה ההיא דיתכן להיות שישוב ה' מחרון אפו וניחם על הרעה אבל הבטחה לטובה אם לא תבוא הטובה ההיא איכא הכזבת הנביא עוד לומר אותנו דעת לחלק בהבטחת הטובה עצמה בין נביא שלוח לאחרים להבטיח להם לכשתהיה ההבטחה לנביא עצמו ואינו שלוח לאחרים דדוקא כשהוא שלוח לאחרים אם לא תתקיים יש בה הכזבת הנביא אבל אם היא לנביא עצמו ולא שלוח לזולתו אם אינה מתקיימת אין בה חשש הכזבת הנביא ובזה יתורץ מה שיש להקשות מקרא דירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו דהתם בלאו לנביא שלוח לזולתו איירי כאשר כתב כל זה הרב מוהר"ש יפה ז"ל בב"ר פ' נ"ג סימן ה':

האמנם רבני המפרשים ז"ל הקשו על חילוק זה דנביא שלוח מדתניא עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית זו ביאה ב' בימי עזרא מכאן אמרו ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם נס בימי יהושע אלא שגרם החטא הרי דבהבטחת אחרים קמיירי שהשם אמר למשה שיבטיח לישראל על כך ואפי' לא נתקיימה כדכתב הרא"ש ז"ל בפ' וישלח ולזה תירץ הר"ב לח"ש ז"ל דבשההבטחה לנביא עצמו אפי' על תנאי אינו חוזר כההיא דמרע"ה דא"ל הקב"ה הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול ואע"ג דבעי רחמי עלה דמילתא ובטלה אפ"ה אוקמיה בזרעיה שנאמר ובני משה גרשון ואליעזר רחביה הראש ובני רחביה רבו למעלה ותני רב יוסף למעלה מס"ר והיינו דווקא אם לא גרם החטא אבל אם גרם החטא חוזר בו ולהכי נתיירא יעקב אבינו ע"ה והא דאם גרם החטא חוזר בו היינו כשההבטחה לנביא עצמו כההיא דמרע"ה אבל אם ההבטחה היא לאחרים ונביא שלוח הוא אף כשיחטא הנבטח אינו חוזר בו הקב"ה משום הכזבת הנביא וההיא דעד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית אע"ג דזה היה דבר שאמר ה' למשה דכל דבר שאמר משה מפי הגבורה אמרו מ"מ אינו כתוב בתורה בשם ה' אלא בשם משה ומ"ש ז"ל לא יצאת אמירה מפי הקב"ה כלו' שאמר הקב"ה בתורה מפי עצמו וכו' אבל אלו הם דברי משה אע"פי שמפי הגבורה אמרן מ"מ כיון שאינם בלשון האל ית' יפול בהם נחמה שינחם האל ית' עכ"ל למדנו מדברי הרב ז"ל דהא דנביא שלוח בהבטחת הטובה אם לא תתקיים יש בה הכזבת הנביא היינו כשאמר הנביא נבואתו בשם ה' כה אמר ה' אבל אם לא פירש נבואתו בהדיא בשם ה' אע"ג דמסתמא הוא נביא ה' עכ"ז אין בה הכזבת הנביא:

עוד כתב מוהר"ש יפה שם שהרלב"ג ז"ל הקשה לשיטת הרמב"ם הנזכרת שהרי ויעד ה' טובה לכל ישראל ע"י דוד וכה"א ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו וכו' ולא נתקיים וזהו מה שהקשה הרלב"ג יע"ש ופשיטא ודאי שאין לתרץ לזה בתירוץ הרב לח"ש האמור דהתם בנבואת נתן הנביא שבא אל דוד והוא בתחלת קראי דידן וגם כתוב כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר ה' צבאות וכו' ושמתי מקום לעמי ישראל וכו' הרי דנבואתו בשם ה' היא ומוהר"ש יפה כתב עליו שם יותר היה ראוי להקשות ממ"ש בתורה אם בחקותי תלכו וכו' וכל הייעודים הטובים שהיה ראוי שיהיו מתקיימים אע"פי שהיו על תנאי ואיהו גופיה מוהרש"י תירץ שם בב' פנים האחד הנצרך לעניינינו והוא שאע"פ שהטוב המיועד בתנאי יתקיים עכ"פ זהו כשלא יזכר הרע המנגד התנאי הכפול שאומר אם בחקותי תלכו וכו' ואם לא תשמעו לי וכו' הנה כשחטאו יענשו מכח הקללה וכן ייעוד ושמתי מקום וכו' הכרח שלא יתקיים אלא בשעת הכושר כי לא בא לבטל דברי התורה ע"כ שמעינן מהא דאף כי יאמר הנביא ליחיד או לרבים בשליחות ה' הבטחה לטובה אם יתנה על המקבל שייטיב דרכיו ואם לאו רעה תבוא אליו אין בזה הכזבת הנביא

הנביא אם יקלקל המקבל מעשיו ולא תתקיים ההבטחה ההיא ועונש יענש האמנם פשיטא ודאי שאם התנאי הוא באופן זה שאם ייטיב דרכיו אותו המקבל יקבל אותה טובה ואם אח"כ ירשע מעשיו ילקה באיזה עונש שיהיה אך אותה הבטחה לטובה לא תמוש מביתו לעולם עכ"פ אז ודאי אם תסור ממנו אותה טובה ברוב הימים יש בה הכזבת הנביא אף אם יחטא ואשם שהרי התנאי הוא אם יקלקל מעשיו ענוש יענש באיזה עונש שיהיה ולא למשקל טיבותיה ושדייה והר"ב כלי יקר ז"ל פי' בקראין אני אהיה לו לאב רחמן וכו' והיותו בכן יקיר לי יגרום אשר בהעותו והוכחתיו תוכחת אב אך לא בשבט אלוה הקשה לפני זעמו מי יעמוד אלא בשבט אנשים שבט הראוי לאנשים חלשים ילודי אשה ובנגעי בני אדם אשר בעפר יסודם וכו' ויהיה שמאל דוחה וימין מקרבת וזהו וחסדי לא יסור ע"כ:

ובזה נבוא אל הביאור דחשש המקום ב"ה אולי שלא יהיה דהמע"ה לבו בטוח בהבטחה זו פן יגרום החטא ויחזור בו לכן אמר לו לנתן הנביא לך אל עבדי אל דוד ואמרת אליו כה אמר ה' ומאחר דכן נכון לבו בטוח שלא יחזור בו בהבטחה זו אף שיחטאו דאיכא חשש הכזבת הנביא מאחר דקאמר לו הבטחה בשמי כה אמר ה' והבטחה היא והקימותי את זרעך אחריך והכינותי את ממלכתו אבן בתנאי שייטיבו את דרכיהם ולא יעוותו ואם לא ייטיבו דרכם והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם תוכחת אשר יוכל לסבול בשבט הראוי לאנשים חלשים ובנגעי ב"א אשר בעפר יסודם ועכ"ז וחסדי לא יסור ממנו כי אף שיחטא איני נוטל המלכות ממנו ומאחר דהתנאי לא הוי כי ההוא תנאה דאם בחקותי תלכו דאם לא תשמעו לא יתקיים הייעוד הטוב ההוא אלא אדרבה רעה תבוא אליהם משא"כ הכא התנאי הוא אם יעוות איני נוטל המלכות ממנו אלא והוכחתיו וכו' דווקא מעתה נאמן לבך בטוח יהיה כי ממלכתך עד עולם מושבת לעד כמו שהיה לפניך כסאך יהיה נכון לעולם כי אף שיחטא לא התניתי עמו שאטול המלכות ממנו אלא והוכחתיו וכו' וממילא כסא מלכותו נכון יהיה עד לעולם כי אם נטול המלכות ממנו איכא חשש הכזבת הנביא כיון דאמר הנביא כה אמר ה' ומשום לתא דהכזבת הנביא אי אפשר בעולם לחזור מהבטחה זו ומשו"ה אמר בכל הדברים האלה ר"ל כמו שא"ל האל ית' לך אל דוד ואמרת אליו כה אמר ה' כן בא אל דוד ואמר לו בכל הדברים בשם ה' כה אמר ה' וגם בכל החזיון הזה שהתנאי הוא אם יעוות דווקא והוכחתיו וכו' אבל המלכות לא תזח ממנו לעולם ועתה ברור לו לדהע"ה שאי אפשר להתמוטט בנואה זו כלל:

ובדרך זו נלך להבין מאמר דהע"ה בשמואל ב' סי' כ"ג אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנוגה ממטר דשא מארץ כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה וכל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח ע"כ והנראה כי כל דבריו בספר החתום וע"פי דרכנו יבוא על נכון ונקדים עוד מה שכתב הר"ן חסדאי ז"ל והביאו הרב היפה ז"ל שם שהקשה לפי הנחה זו דהרמב"ם דהבטחה לטובה ע"י נביא שלוח אי אפשר להשתנות משום הכזבת הנביא דא"כ למה הוצרכו איזה הבטחות לברית ולשבועה כמו בנח ואברהם ונשבע ה' לדוד ותירץ להורות נצחיות הייעוד כי אין כח בייעוד להמשיך הטוב ההוא לנצח אלא לשעתו בדבר מחודש כי אלו תאמר שה' דבר טוב על ישראל הנמצאים בימי דהע"ה אבל להמשיך הייעוד הטוב ההוא לנצח אין כח בהבטחה ההיא זולתי ע"י ברית או שבועה:

ואגב ראיתי למהרש"א שם שכתב על זה וז"ל והוא אמת ודאי אע"פ שאין צורך לתשובה זו על קושיית הר"ן חסדאי לדעת הרב המחלק בין נביא שלוח לנביא עצמו כי כל אשר מצינו שבועה הוא בייעוד אשר לנביא לעצמו בנח ובאבות ודוד עכ"ל ואפשר לומר כי הר"ן חסדאי ס"ל כדעת הרמב"ם דנח והאבות ודוד הוו נביאים שלוחים לבניהם אחריהם מאחר שהבטחות הללו הם נמשכים לזרעם אחריהם ע"ש ב"ה והו"ל נביא שלוח ולהכי איצטריך האי שינוייא דברית ושבועה לקיים ההבטחה לנצח ולא ס"ל כמהרש"א דנפש האב ונפש הבן אחת ובהכי תירץ ההיא דעד יעבור עמך ה' אלא כתירוץ הרא"ם הבא לפנינו או כתירוץ הרל"ת האמור לעיל ולהכי איצטריך לתירוץ הלז:

וע"פ תירוץ דהר"ן חסדאי הנ"ל בין נבין מקרא שכתוב בדברי הימים סי' י"ו זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם והרד"ק ז"ל כתב וז"ל זכרו לעולם בריתו ובתהלים זכר לעולם בריתו פי' הברית שכרת עם אברהם זכר אותו לעולם ולבניו והדבר שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחהו צוה שיעמדו לאלף דור ע"כ:

והכוונה זכר לעולם בריתו שכרת עם אברהם והדיבור וההבטחה שהבטיחו צוה שיעמדו לאלף דור לעולם ועד וכי תימא אף שנקרא אאע"ה נביא שלוח לבניו אחריו ואין נופל מנבואתו ארצה ואפי' דיבור קטן מ"מ היינו דווקא לשעתו ולאותו הדור ואין כח להבטחת הנביא לקיים ההבטחה ההיא לנצח לזה תירץ אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ומאחר שהוא בברית ושבועה ודאי דכביכול רמיא עליה בריא בחיובא לקיים הבטחתו לעד לעולם משו"ה ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם:

והקרוב לזה י"ל באופן אחר ע"פ שיטת מהרש"א ז"ל הנ"ל דנבואת שירת הים למשה ולישראל לא מיקרו נביא שלוח לבניהם אחריהם דנפש האב ונפש הבן אחת היא ברם אם יהיה בברית או בשבועה מתקיימת לנצח לדורות עולם ובזה יומתק מקרא שכתוב באאע"ה פ' לך לך ויהי אברם בן צ"ט שנה וירא אליו ה' ויאמר אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי אתך וכו' והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וכו' דקשה מאחר דא"ל מתחלה ואתנה בריתי ביני ובינך למה הוצרך לכפול לו הברית אחר נפילתו על פניו וידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי אתך הרי כבר אמר לו על דברי הברית ועוד כפל והקימותי את בריתי ביני ובינך וכו' לדורותם לברית עולם עוד להבין אומרו ויפול אברם ע"פ נפילת אפים מאי עביד הכא ורש"י ז"ל פי' ממורא השכינה שלא מל לא היה בו כח לעמוד ור"הק נצבת עליו ע"כ ואכתי יש להרהר

להרהר דכרכרות ראשונות הו"ל לאשמועי' מילתא כדנא ואף די"ל דסמוך לענין המילה נכתב ודבר הלמד מענייננו מ"מ אלו נכתב בתחלת דבר ואחר המילה כתיב וירא אליו ה' והוא יושב וכו' שמעינן שפיר דחסרון המילה גרמה לו הנפילה ועפ"י שיטת מוהרש"י אתי שפיר ורש"י פי' עוד ואתנה בריתי ביני וביניך ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו ע"כ והנה אאע"ה סבר כסברת מוהרש"י דנפש האב ונפש הבן אחת היא ולא מיקרי נביא שלוח אך לא אסיק אדעתיה חילוק זה דהבטחה בברית ובשבועה מתקיימת לנצח לדור דורים ולכן כאשר דבר אתו אלהים התהלך לפני והיה תמים היא מצות המילה כדדרשו רז"ל ואתנה בריתי ביני וביניך ברית אהבה וברית הארץ שם אל לבו טובה האר"ץ במאד מאד הבטחה זו ברם איכא למיחש שלא תהיה נמשכת לזרעו אחריו לדורות עולם דאין בה הזכות הנביא דנפש האב ונפש הבן אחת היא ולהיות כי עדיין לא נמול ולא יכול לעמוד בפני השכינה וגם אין לו פה להשיב כפ"ה ל"ח ובפומבי מאחר שעדיין לא קיים המצוה ואיך תובע כפה בשביל זרעו אחריו ולכן ויפול אברם על פניו יטמון ברמ"ז כי אכתי בעי ומתחנן שואל כענין להבטיחני בהדיא לזרעי אחרי לעולם ועד ועל זה באה התשובה אני הנה בריתי אתך וכל שההבטחה בברית הרי היא מתקיימת לנצח ואי אפשר בחלופה והיית לאב גוים וכו' והפרתי אותך במאד מאד וכיון שוהקימותי את בריתי ביני וביניך שהיא ע"י אשר אני כורת עמך הרי נמשך ג"כ ביני ובין זרעך אחריך לדורותם דמאחר שהוא ע"י ברית אי אפשר להשתנות בשום זמן ואי ברית דהבטחה זו לשני דברים לברית עולם להיות לך לאלהים שהוא ברית האהבה אהבת עולם וגם לענין הארץ שתדע כי ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך דגם לנתינת הארץ מהני ברית זו :

ובמ"ר איתא דבר צוה לאלף דור א"ר חייא בר אבא לאלוף שבדור למעולה שבדור כדתנן תקוע אלפא לשמן הוי דבר צוה לאלף דור ע"כ שמעי' דפירשו רז"ל לאלף דור הוא על אברהם אע"ה אלוף שבדור מעולה שבדור והרד"ק פי' עוד צוה גזר כמו ה' לא צוה זהו הכוונה זכרו לעולם בריתו אם הרי יש' מובטחים תהיו זכרו לעולם בריתו הברית והחסד אשר כרת את אברהם שאקיים לכם ההבטחה ההיא ולא אחזור ממנה אף אם יחטאו וכ"ת דבר צוה לאלף דור ההבטחה ההיא באותו דבר שהבטיחו וגזר עמו הוא לאלוף שבדור למעולה שבדור הוא אברהם עצמו ולא ע"י נביא שלוח כי לא יקרא נביא שלוח לזרעו אחריו דנפש האב ונפש הבן אחת היא ומאחר שאינו נביא שלוח לא מיקרי ההבטחה לדידיה עצמו אפ' שיגרום החטא ולא תתקיים ההבטחה או שלא תתקיים ההבטחה ההיא לדורות עולם לזה בא במתרץ הכא שאני כי אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ומאחר דע"י ברית ושבועה אינו חוזר בו לנצח נצחים מש"ה ויעמידה ליעקב לחק ליש' ברית עולם והו"ל כאלו אמר לו הקב"ה בפירוש שיאמר לזרעו כה אמר ה' אני נותן לך את הארץ לדורות עולם דאז אינו חוזר בו לעולם משום הזכות הנביא זהו שאמר לאמר כאלו אמר לו לך ואמור להם לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם ואז אינו חוזר בו לעולם :

ובשיטה הלזו דמהרש"י דנפש האב ונפש הבן אחת היא אל ה' ויאר לנו מארז"ל הובא

ילקוט וז"ת וזה הדבר אשר מל יהושע דבר א' א"ל ומלן מה אתם סבורים שאתם נכנסים לארץ כשאתם ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך על מנת ואתה את בריתי תשמור ע"כ וכל רבני המפרשים ז"ל היו תמהים היכי תיסק אדעתין דישראל יכנסו לארץ ערלים ומקרא מלא דיבר הכתוב ואתה את בריתי תשמור ועפי"ז יבוא ע"כ דכבר כתבנו תירוץ הרב לח"מ דהיכא דלא הוי נביא שלוח דאין חשש הזכות הנביא אפילו על תנאי אינו חוזר והיינו דווקא כי ליכא גרם החטא אבל אם גורם החטא יחזור בו ובזה יובן מאמרין דישראל היו סבורים הגם אלוס דאאע"ה לא מיקרי נביא שלוח דנפש האב ונפש הבן אחת היא מ"מ הא אשכחן דכל דיבור שיצא מפי הקב"ה אפי' על תנאי אינו חוזר בו ולא שאני להו בין תנאי לתנאי ולכן א"ל יהושע מה אתם סבורים שתכנסו לארץ כשאתם ערלים דעכ"פ הדבר יצא מפי המלך מש"ע ונתתי לך ולזרעך אחריך ואינו חוזר בו טועים בזה כי לא נאמר אלא בתנאי גרידא כי ההיא דמרע"ה ואכלה אותם ח"ו ואעשה אותך ואין גרם החטא משא"כ כאן דכל עצמו של תנאי ע"מ ואתה את בריתי תשמור ואם תעברו על תנאו הו"ל מזכרת עון ובגרם החטא ודאי שחוזר בו מאחר דליכא הזכות הנביא ולהכי כאשר שמעו חילוק נכון זה קיבלו עליהם למול את עצמם כל מה שקיבלו עליהם בשמחה :

נהדר לקראי דדהע"ה הרא"ם ז"ל תירץ אהא פירכא דעד יעבור עמך ה' דמשמע דחוזר הקב"ה אף ע"י נביא שלוח ותירץ דההיא דעד יעבור עמך ה' אע"פי שלא נתקיימה לגמרי כמו נבואת ה' מפני החטא מ"מ נתקיימה קצת כי כבר חזרו ומ"ש ורמיה לחנניה ב"ע דאיכא הזכות הנביא היינו כשלא נתקיימה כלל לא כולה ולא מקצתה ברם מוהרש"י ז"ל כתב עליו ולא נהירא גם הרב הגדול אדוני אבי זלה"ה בספר גבורות דרוש ח' פריך ליה מדברי הרמב"ם ז"ל דצריך להתקיים דברי הנביא כולו כאחד ואין נופל דבר אחד מכל דברו הטוב וכבר בא לעיל תירוץ הרל"מ דאינו נקרא נביא שלוח כי אם כשאומר נבואתו בשם ה' כה אמר ה' ורש"י ז"ל פירש עלי דבר וצוה צור ישראל שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם אתם ואהיה צדיק מושל וכאור בקר יזרח שמש והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדל כאור נוגה אשר הולך ואור בקר לא עבות אור שאינו אפל כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימת :

ובזה נא"ה אמר אלהי ישראל לעבדיו הנביאים הוא נתן הנביא או שמואל הרמתי שיאמרו לי כה דבר צור ישראל ומאחר דכן הו"ל נביא שלוח לאחרים דכל שאומר נבואתו בשם ה' הו"ל נביא שלוח ומה היא הנבואה מושל באדם בישראל הנקראים אדם אתם אמלוך עליהם ואהיה צדיק מושל וכאור בקר יזרח שמש שתהא מלכותי הולך ואור וגדל מאד בקר לא עבות כעיבא דשמשא שאינו מאיר כטוב כי לא כן ביתי עם אל רק יאיר וזרח כאור נוגה וכ"ת אע"ג שהוא ע"י נביא שלוח מ"מ אין לו כח להתקיים כי אם למקומו ושעתו ולא לנצח דאף משום ליתא דהזכות הנביא היינו לאותו הדור וגם אף משום הזכות הנביא אין צורך שתתקיים ההבטחה כולה כמות שהיא רק בקיום מקצתה סגי בסברת הרא"ם ז"ל לזה אמר הא ליתא דאי משום להמשיך ההבטחה לנצח הכא ודאי בעי לאוקמה לדור דורים כי ברית עולם שם לי ומאחר דההבטחה ע"י ברית

נכון

נכון לבו בטוח שתתקיים לנצח נצחים והי משום קיום ההבטחה כולה אין השיטה כהרא"ש ז"ל אלא כמ"ש הרמב"ם שצריך שיתקיים הכל כמות שהוא ומשו"ה ערוכה בכל מכל כל ההבטחה ואין נופל דבר קטון ארצה ושמורה לעד לעולם :

מעתה הדרינן לפסוקי המגילה ונקדים עוד מ"ר בב"ר פרשה ע"ו סי' א' ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן משם ר' נתן ראויים היו ישראל כליה אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם אמרו מה אבינו יעקב שהבטיחו וא"ל והנה אנכי עמך נתיירא אנו עאכ"ו הוא שהנביא מקנתר את ישראל ואומר להם ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ אמר להון אנשיתון מה אמר לכון כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה אם ראיתם שמים שמטו וארץ מתמוטטת מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד אלא ותפחד תמיד כל היום ע"כ וכתב מהרש"א ז"ל ראויים היו ישראל כליה לפי שפחדו מגזרת המן להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים כדכתיב שק ואפר יוצע לרבים והו"ל לאס"ד שזה אי אפשר מחמת שאחשורוש מלך בכיפה היה כדאיתא בפ"ק דמגילה ואלו נתקיימה גזרתו אין שריד לשונאי ישראל ואנו בטוחים מזה כדכתיב אם ימדו שמים וכו' כדמפרש ואזיל ותימה שאף שלא יפחדו מכליה למה לא יפחדו שמא יהרגו רובם ושוב תתבטל הגזרה לשאריתם וכו' ועוד שמא תתקיים הבטחת ה' בי' השבטים אשר אחר הרי חשך דודאי אלו לא היו תחת ממשלת אחשורוש כי לא נשמעו בין העולים בבית ב' וכו' עכ"ל :

ולע"ד יראה ליישב הני תרי תמיהי על פי מה שהקשה עוד הרב שם ז"ל מה אמר לכון כה אמר ה' אם ימדו וכו' ואע"ג דזה בנבואת ירמיה כתיב וישעיה דמקנתר קדמה נבואתו הרבה לירמיה מ"מ יודעים דברי הנבואה מסיני קודם שנאמרה מפי הנביאים וכו' אך קשה למה לא קנתרם ממה שלא השגיחו במשה ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו' ושמא קרא דירמיה פירושא דההוא קרא הוא לומר שההבטחה ההיא קיימת בלי אפשרות ביטול כמו שלא ימדו שמים עכ"ל ואכתי יש להרהר סוף סוף הי"ל להזכיר עיקר קרא דמרע"ה ולא למשבק עיקריה דקרא ולמיתי קרא דפירוש הכתוב העיקרי אלא אפשר לתרץ הכל בקנה אחד בשנאמר דהא דהוה ישעיה הנביא מקנתר את ישראל ותשכח ה' עושך וגו' ויוסד ארץ אע"ג דהוה בזמן בית הא' קודם החרבן עכ"ז על שם העתיד עומד ומתנבא כדאשכחן בדוד הע"ה שנתנבא ע"ש העתיד על חרבן ב"המק במז' על נהרות בבל ומז' באו גוים בנחלתך הכא נמי כאלו ישעיה הנביא היה עומד בדורו של מרדכי ומדבר אתם ומקנתרם מהבטחת ירמיה ששמעה אוזנם נבואתו אם ימדו שמים וכו' וההבטחה ההיא דירמיה לא היתה לי' השבטים אלא לישראל שגלו לבבל שהרי גלות י' השבטים בימי ישעיה הוה כדמפורש בקראי וירמיה בא אח"כ והבטיח את ישראל אם ימדו שמים וכו' בודאי האמור עליהם נאמר הבטחה זו ולא על י' השבטים שכבר גלו לפי שלאותם ישראל שהיו אז בארץ ישראל מדבר אתם ומאי דמצינן מימר הוא דגם י' השבטים יכנסו בכלל הבטחה זו אבל לשנאמר שתתקיים ההבטחה כולה בי' השבטים ולא באותם שגלו לבבל ח"ו והם יצאו מסוג הבטחה הלזו ויאבד כל זכר למו ח"ו זה לא יתכן כלל שהרי אתם

עמם מדבר הבטחה זו ולא אשכחן בשום דוכתא אשר שמע עם קול הבטחת הנביא בשם ה' ושוב תתקיים אותה הבטחה בקצה העם אשר לא היו ולא שמעו אותה הבטחה והיו גולים בארץ מרחקים ואותם שנאמרה ההבטחה להם תתקיים בהם וא"כ מהאי קרא דירמיה מוכח דלאו על י' השבטים לחוד נאמרה נבואה זו אלא לאותם ששמעו ההבטחה נאמר עליהם קרא זה וי' השבטים נטפלים נמי להבטחה זו עוד למדנו מהבטחה דירמיה דלא אפשר למימר שתתקיים ההבטחה בקצתם ויאבדו ח"ו קצתם שהרי הנביא מדמי לנטיית שמים וארץ וכמו שבשמים וארץ כל גופם ביחד עומד במקומו על מתכונתו ולא נתמוטטו לא כולם ולא מקצתם שאף מקצת מגוף השמים ומקצת מגוף הארץ לא נתמוטט הכי נמי בבית ישראל אי אפשר להתמוטט לא כולם יחד ולא מקצת מהם ולזה אמרו ז"ל ראויים היו ישראל כליה ח"ו בימי המן שפקפקו בנבואת ירמיה ויראו לנפשם אלולי שנסמכה דעתן ע"ד אביהם הזקן הוא שהנביא מקנתר את ישראל והוא ישעיה שנתנבא על העתיד וכאלו היה עומד עם אותו מעמד ואומר להם אנשיתון מה אמר לכון כה אמר ה' אם ימדו שמים וכו' והיאך אוזן ששמעה נבואת ירמיה יפחד מהמן דהלא הוא מהבטחת מרע"ה ואף גם זאת וכו' מצינו למימר דאפ' להתקיים בי' השבטים ולא עלינו תהיה ההבטחה ואף אם גם בנו דבר ה' אפשר שיהרגו הרוב ותתקיים במועט אבל אתם שמעתם נבואת ירמיה להם לבדם נתנה הא"ש אם ימדו שמים וכו' אי אפשר לומר ונקה שתצאו נקיים מהבטחה זו ותתקיים בזולתכם שלא שמעה אוזנם ההבטחה וכן מאחר דהנביא אומר בשם ה' אם ימדו שמים וכו' כמו שבשמים וארץ אי אפשר להתמוטט כל גופם יחד ולא מקצת מגופם הכי נמי אתם גם אתם אי אפשר להתמוטט לא הכל בסקירה אחת ולא מקצת מכם אלא כולכם יחד חיים וקיימים ובפרט שכל ישראל נקראים גוף אחד כאיש אחד ונפש אחת בדמיון גוף דשמים וארץ גם מה שהקשה עוד הרב ז"ל שם וז"ל וק' מנ"ל שנתייאשו מן הגאולה כי מה שלבשו שק ואפר אולי הוא לקרוא לה' בצום ובכי אפשר לתרץ על פי שארז"ל הובא בילקוט דמגילה ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול וכי יש אבל גדול ויש אבל קטן אלא כנוהג שבעולם כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד ל' הימים תוקפו יום א' וכל שהוא הולך הוא תשש עד שהוא יב"ח אבל זה דהמן כל מה שהוא הולך ומתגבר שבכל יום שהוא הולך וולא היו אומרים כבר יצא יום א' מחיינו ע"כ הרי דנתייאשו מחייהם ולא לצום ובכי על דרך התשובה כמצינו למרים כי ישראל שבאותו הדור יראו לנפשם מגזרת המן דאף דהובטחו ע"י מרע"ה וירמיה עכ"ז חששו שתתקיים ההבטחה בקצתם והשאר יצאו להריגה ח"ו וכן כתב מהרש"א שם במסקנא דמלתיה וז"ל אבל ישראל יספקו שמא ימותו קצתם ויתקיימו ההבטחות בשארית ע"כ :

והראב"ע ז"ל כתב פ' בחקותי לא מאסתים בגלותם רק ליסרם עד שיכנע לבם ע"כ והנה בודאי אסתר המלכה בוללת כל משפחה ובית אביה כי אם היתה ניצולת היא מתוקף הגזרה מצד היותה מלכה בודאי שהיתה מצלת כל משפחת בית אביה מאחר שהם קרובי המלכה והגם דמרדכי לא היתה נצלת"ו מרובה מחמת"ה שאני מרדכי דחמת המן הרשע מסיבתו היתה אבל שאר בית אביה היו ניצולים

והראיה

והראיה לזה דאמר לה מרדכי אל תדמי בנפשך וכו׳ ואת ובית אביך תאבדו ובית אביה מאן דכר שמייהו אלא ודאי כוונתה להציל עצמה וכל משפחת בית אביה עמה כי היא כוללת כל המשפחה וידוע מ״ש רז״ל כל המלך האמור סתם במגילה על מלכו של עולם איתמר וכדאיתא בש״ס על פ׳ בלילה ההוא נדדה שנת המלך :

ואחר הודיע אלהים אותנו את כל זאת בא״ה ותען אסתר המלכה ותאמר תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי כי הלא זה הרשע גזר גזרתא לעקור דבר מן התורה ומקרא מלא דבר הכתוב לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וכן ירמיה אמר אם ימדו שמים וכן לא יעשה דמעתה יש הכזבת הנביא כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד כי אלו היה גוזר על שארית ישראל והיה מוציא אותי וכל משפחת בית אבי איכא לאוקומי נבואת הנביאים בנו וליכא הכזבת הנביא אבל מאחר שאני ועמי נמכרנו יחד זה אי אפשר בעולם שתתבטל ההבטחה ועוד זאת אלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי מעתה ליכא הכזבת הנביא דהא לכלותם הוא דלא מאסתים אבן ליסרם עד שיכנע לבם אפשר להמכר לעבדים ולשפחות עד שיחזרו למוטב אבל להמכר להשמיד להרוג ולאבד דא עקא כי אין הצר שוה בנזק המלך מש״ע שיאמרו אין תורתו אמת ובנביאיו ישימו תהלה לאמר משה בדאי הוא וירמיה יכזבו מימיו וע״כ תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי דמאחר דעכ״פ צריך לבטל הגזרה בכר מה לקיים הבטחתו או כי או בעמי תפול בה תחנתי לפני המלך לבטלה מכל וכל כי האי כדר שהותר מקלתו הותר כולו :

ומן האמור בענין מפורש יוצא מאמר הנלב פ״ה והביאו בלשון הזה ה״ה מוהר״ר חיד״א הי״ו בספר דברים אחדים דרוש ח׳ דא״ל מה הלשון אומרת נטויין למיתה לקוחים למות הול״ל וגם להבין למה קראם בריה חדשה אבן בבר נודע מפז״ל דהבעל תשובה נקרא בריה חדשה וכקטן שנולד דמי ולפי העלות מקרא דירמיה אי אפשר שיהרגו ישראל בזמן המן לא כולם ולא מקלתם דאם ימדו שמים כתיב כמש״ל ולא מאסתים לכלותם רק ליסרם עד שיכנע לבם ולזה קאמר תכתב זאת לדור אחרון זה דורו של מרדכי שהיו נטויין למיתה ר״ל שבודאי הגמור לא היו מתים ואי אפשר לכלותם אלא נטויין הטייה בעלמא מצד מעשיהם הרעים ועם נברא יהלל יה שנעשו בריה חדשה כי ע״י שנשבר לבם ונכנעו תשובה מעליא תיקריא והרי הם בריה חדשה וכקטן שנולד דמו :

מעתה קום קרא אלה קריא״י דמגלה המונגים לפניך ברוש אמי״ר ומרדכי ידע וכו׳ והרב שנות חיים ז״ל בפ׳ וילא דל״ה ע״ד כתב דהיכא דיש חטא מפורסם חוזר ואין בזה הכזבת הנביא כיון שיש חטא מפורסם דהף שאמר ולא מאסתים וכו׳ היינו בשלא יחטאו חטא מפורסם אף אחר הגלות אבל כשחטאו חטא מפורסם אפשר שימאסם ואין חשש הכזבת הנביא :

עוד נקדים מ״ש הרמב״ם בפ״א מהל׳ רוצח הי״ד וז״ל כל דיכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך וכן הרואה את חבירו טובע בים או לסטין באין עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל ולא הציל או ששמע גוים או מוסרים מחשבין עליו רעה ולא גילה אזן חבירו והודיעו או שידע בגוי ובאנס שהוא בא על חבירו ויכול לפייסו בעד חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו וכל כיוצא בדברים אלו העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך וכו׳ וכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא עכ״ל. וכתב מרן בב״י ח״מ סי׳ תכ״ו דבירושלמי מסיק דאפי׳ להכניס עצמו בספק סכנה חייב והטעם מפני שהלה ודאי וזה ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי ע״כ. והנה על כרחין לומר מ״ש רז״ל במדרש מה זה ועמ״ז אם כפרו בזה אלי ואנוהו היינו שעבדו ע״ז או כפרו בי׳ הדברות היינו בשאר הי׳ הדברות דאנכי ולא יהיה לך בכר נכלל בזה אלי ואנוהו אלא השאר הדברות כגון גזל ורציחה ולא תנאף וכיוצא ופשיטא ודאי אם כל ישראל יכפרו בזה אלי ועבדו ע״ז ודאי הוושא מילתא וכפרהסייא הוי כי בשעובדים ע״ז ודאי שהוא מתפרסם לכל מאחר שניכר לעין כל שאין משתחוים ועובדים לאלהינו שבשמים ומשתחוים לע״ז אבל שאר דברות אפשר שיהיה בצנעה כי יתכן שזה יגזול לזה בצנעה או יגנוב לו או ינאף את אשת רעהו וכדומה ומעתה נבוא אל הכא״ר ותקרא אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי לדעת מה זה ועמ״ז אמרה לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה גדולה בזו שהרי מובטחים הם בתורה ע״פי נבואת מרע״ה לא מאסתים לכלותם ואם יכלו ח״ו הרי יש הכזבת הנביא וא״כ אין זה כי אם משום שכפרו בזה אלי ואנוהו ועבדו ע״ז וכל כי האי הו״ל חטא מפורסם ובשיש חטא מפורסם ליכא תו חששת הכזבת הנביא כמ״ש הרב שנות חיים או אפשר דכפרו בי׳ הדברות ובעבירות החמורות שבהם בגלוי עריות וש״ד. ובשמים ממעל תפסו השיטה בסברת הרד״ק והרלב״ג ושיעתם דהדברים בפשטן והכל תלוי במעשה האדם ואם נתבשר והועד לטובה אפי׳ ע״י נביא שלוח ושוב קלקל מעשיו חוזר בו הש״ית ומשו״ה אף שהובטחו לא מאסתים לכלותם משום שהרעו מעשיהם וחטאו באו לצרה זו ומעתה אין חשש להכזבת הנביא אלה הדברים שלחה אסתר המלכה לאמר למרדכי ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו רמז לו הגם הלוס כי רבו החולקים על סברא זו וסבירא להו דהגם שחטאו כל שיש הכזבת הנביא אין חוזר בו הקב״ה בהבטחתו אלא מעיקרא אין זה משום עון וחטא רק כן בנו של קרהו בין עמלק ובבר ידוע לך שבאתו אשר שנא את האומה ישראלית ולכן מאחר דבידך להציל את ישראל מצרה גדולה בזו חובה רמייא עליך דכתיב אל תעמוד על דם רעך ואפילו להכניס עצמך בספק סכנה מחוייבת את להצילם דהמציל נפש א׳ וכו׳ כ״ש ישראל בכללות ולכן השיבה לו כל עבדי המלך וכו׳ ובמלא זה קרוב לודאי הוא שאני בסכנה אם אלך בלתי רשות ואם תאמר שבודאי הקב״ה יעשה נס ע״י לקיים הבטחת הנביא מרע״ה ולא מאסתים לכלותם ולהכי מחוייבת אני ללכת שמה אף בלתי רשות הא ליתא דהא אפשר להתקיים ההבטחה בי ובמשפחת בית אבי ואף שאינה מתקיימת כל ההבטחה מתקיימת קצת וכמ״ש הרא״ם וא״כ הדרינן שההצלה היא בספק ואני נכנסת בסכנה ודאית וכל כי האי איני מחוייבת בה ואפשר שאתחייב אני בנפשי ולזה השיב לה מרדכי אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך בעת הגזרה מכל היהודים ושנית ברואה ואדרבה עתה את מחייב׳ את עצמך יותר שהרי אם החרש תחרישי בעת הזאת בודאי הגמור רוח והצלה יעמוד ליהודים

ממקום

ממקום אחר דלית הלכתא כהרא"ש דההבטחה שנתקיימה מקלתה כאלו נתקיימה כולה הא ליתא אלא צריך להתקיים כולה וכמ"ש הרמב"ם וא"כ כל ישראל הם ודאי בהבטחה זו של ולא מאסתים לכלותם ולא יספיק ביך וכמשפחת בית אביך אלא יעמוד גואל אחר ויגאל את ישראל אך את ובית אביך תאבדו דמאחר שעברת על מ"ש אל תעמוד על דם רעך ודאי שהתחייב בנפשיך ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות כמה זוכית עתה למלכות זו להעשות נס זה ע"י לקיים הבטחתו לא מאסתים לכלותם ומטעם זה עצמו זכית למלכות :

קול נסים דרוש ג'

גרסינן במדרש וימלא המן על מרדכי חמה ורוח הקדש אומרת חמה אין לי :

מי כה' אלהינו אב הרחמים שומר ישראל במקום גדולתו · בכל דור ודור קיימי עלן טיכרי כי כשלא לאוגייא כתוא מכמר אך משאתו · וה' אלהים כחזק יבוא הרב את ריבנו מרום שבתו · לאו ורא מאי דהוא הוא בקום עלינו אדם ולא מלך המן הרע הזה בזוי ושפוי כי היא כשותו · ואלהינו מרחם טרם מכה ניץ רפואה פרח ראש מר דרור מרדכי הצדיק באמונתו · עמד על עומדו ושים כנבור בעי ומתחנן תפלות בעתר כי יתן את רוחו והוא מלעק כלע אמרתו · אל שקו ואל תעניתו · כאשר בא הדבר מבואר בקראי דמגלה וז"ת ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר וכו' ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה ויצא התך אל מרדכי וכולי ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן ולבקש מלפניו על עמה ויבא התך וכו' כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה ל' יום ויגידו למרדכי את דברי אסתר ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו ג"י לילה ויום גם אני ונערותי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר צוה עליו אסתר והנה עינא דספיר רוא וראה מה שיש לדקדק במ"ק שללו דאשונה במאי דקאמר ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו כי מן הראוי היה תחלה ורא"ש שלח תשלח חקור דבר מה כל החרדה הזאת ותשוב תנחמנו להסיר שקו מעליו ולא שתשלח מרא"ש מקרמי אר"ש להסיר שקו מעליו דאפשר דבר גדול וקשה מאד ואינו מסיר שק ואפר כאשר כן היה באמת ותו מה היתה הכוונה באומרה מה זה ועל מה זה ולמה כפלה דבריה ורז"ל קראו ערער בזה במ"ר ודרשו א"ל לך א"ל מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו ישראל בזה אלי ואנוהו ושמא כפרו בלוחות דכתיב בהם מזה ומזה הם כתובים ותו באומרו ואת פתשגן כתב הדת וכו' נתן לו להראות את אסתר צריכין אנו למודעי אמאי אצטריך לשלוח לה פתשגן כתב הדת ומי חשידא אסתר ח"ו שלא להאמין לדבריו עד ראות עין בעין ומילתא דעבידא לאגלויי היא ועוד קשה בכפל הדברים להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה דהאי ולהגיד לה מילי דאגרתא שפת יתר היא ועוד באומרו כי אם החרש תחרישי רוח והצלה יעמוד ליהודים כי הן אמת גדול ארוכנו ורב כח אין מעצור לה' להושיע אכן קשה מנא ליה להכריח בהכרח גמור בודאי שיעמוד ליהודים ריוח והצלה ועוד באומרו ואת ובית אביך תאבדו למה זה מקלל אותה ורז"ל אמרו תעלא בעידניה סגיד ליה ועוד במאמר אסתר המלכה וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו למה כפלה הדברים ובשהם למים בודאי דלא אכלי ולא שתו ועוד באמרה גם אני ונערותי אצום כן דהאי תיבת כן דקאמרה רחיק לעלמא ודי שיאמר גם אני ונערותי אצום :

ולבא עלי בא"ר נקרים מאי דאמרי' בש"ס דר"ה דו"ז א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גז"ד של אדם שנאמר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו א"ל רב פפא לאביי ודילמא לפני גז"ד א"ל ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גז"ד מתיבי השב בנתים מוחלין לו לא שב בנתים אפי' הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו לא קשיא הא ביחיד הא בצבור ת"ש יורדי הים באניות עושא מלאכה במים רבים המה ראו מעשה ה' וכו' ויאמר ויעמד רוח סערה וכו' ויצעקו אל ה' וכו' יודו לה' חסדו וכו' עשה להם סמניות כאבין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גז"ד נענין צעקו לאחר גז"ד אין נענין הני כמי ביחידים דמו ת"ש שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל כתיב בתורתכם אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך וכו' עד שבא ר' עקיבא ולימד כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד שבא כמי ביחיד וכתבו התוס' ז"ל כאן קודם גז"ד בפרק בתרא דנדה משני כמי הכי והוה מצי לשנוי כדאמר להו הקב"ה למלאכי השרת בפ' מי שמתו דף ד' ולא אשא פנים לישראל אני שאמרתי ואכלת ושבעת וברכת והם דקדקו על עצמם על כזית ועל כביצה ומיהו גם זה אמת שאף לישראל אינו נושא פנים אלא קודם גז"ד עוד אמרו בש"ס וגז"ד מי מקרע והכתוב אחד אומר בבסי מרעה לבך וכתוב אחד אומר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני מאי לאו כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד לא אידי ואידי לאחר גז"ד ולא קשיא כאן בגז"ד שיש עמו שבועה כאן בגז"ד שאין עמו שבועה והרב מוהרא"ח ז"ל בפ' תלא הביא דברי התוס' האמורים וכתב וז"ל ומעתה י"ל דצדקת ישראל העשויה בענין הסעודה דין הוא שתכפר על כל האוכל אשר יאכל אשר לא כדת והקב"ה נושא להם פנים בזה ובכל כ"הג מודים אנחנו שמשוא פנים יש בדבר שפיר אפי' כשתמצא לומר שלא יהא להם משוא

פנים

פנים לכל החטאים ואף כשתמצא לומר שמפני שדקדקו על עצמן עד כזית ועד כביצה הקב"ה נושא להם פנים לכל עון ולכל חטאת מ"מ יהיה זה דוקא כשמרש עקב סגולת ישראליות וכשם ישראל יכנו אבל כהפסידם תואר הישראליות לא תוסיף את כחה להם וזו מדה כתורה דכל דבר המתיחס לישראל להם לבדם ואין לזרים אתם לא ימצא להם אלא כשמרש עקב הישראליות וכענין שאמר פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בנ"י וכו' כי להיות שרז"ל הקשו כתיב נוקם ה' ובעל חמה וכתיב חמה אין לי ל"ק כאן בישראל כאן בא"הע באופן שישראל נפלאו מכל העמים שחמה אין להם וזהו סגולה להם לבדם האמנם לא יצדק זה אלא בהיותם במלכב ישראל אבל בהיותם במלכב הערלים יפסידו שם הישראליות ויהיו בכל משפחות האדמה וישראל נוקשו ונלכדו בעון ההוא לזנות בבנות מואב הפסידו יחוסם ולא יאמר להם שם ישראל כענין שארז"ל אברהם אע"ה יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל להכנס בתוכו בר מהבא על הנויה כי חטאת בא על הנויה תוסיף את כחה להפסיד תואר הישראליות וכהפסד תואר הישראליות יגורו מפני האף והחמה בכל משפחות האדמה וכו' ופינחס במעשה ההוא השיב חמתו ית' מעל בנ"י אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה והחזיר עטרה ליושנה עטרת תפארת ישראל אשר נלאו מתחת החמה :

ועל פי דברי הרב הללו יבא על נכון מאמר הגכב פ"ה דכל רבני המפרשים היו תמהי"ם דמאי הוה סלקא דעתין דמשום דהמן הרשע הו"ל חמה גם למעלה השוא דעתו כביכול להמן הרשע ולמה תפס הכתוב לשון חמה ולא לשון כעס וכיוצא ועפי"ה אתי שפיר דלא תימא מאחר דמשמייא מיהב יהבי ליה להמן הרשע יקר וגדולה את כל הכבוד הזה והשליטוהו בכל זאת פשיטא דעל עון בית ישראל הוא ובמעלם אשר מעלו להשתחוות לצלם כנוכדנצר ועקרו תואר הישראליות מהם והדר דינייהו כגויי הארצות לעבור תחת השבט חמת מלך מלכו ש"ע לזה אמר ורו"הק אומרת חמה אין לי דכל בית ישראל על שנהנו מסעודתו של אותו רשע וכדאי לדקת ישראל בסעודתם אשר מחמירים על עצמם עד כזית ועד כביצה לכפר להם עון זה וכל כי האי גוונא ישא ה' פניו אליך ומשו"ה חמה אין לו למקום ב"ה חמה על ישראל :

ובזה פירש הרב שם למאמר רז"ל ששאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה וכו' וז"ל והנה כי כן ענין המשוא פנים המיוחס לישראל להם לבדם לא יתיחס להם אלא בהיותם בתואר הישראליות שהמודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה והרי הוא כגוי לכל דבריו מעתה לא יתיחס להם משוא פנים כלל והוא מה שהקשו התלמידים וכי משוא פנים יש בדבר דבשלמא לדידן לא היו אלא כמומר אוכל נבילות לתיאבון והשתא השתחואה לצלם לא יחשוב ה' להם עון שלא היה ע"ז כדכתבו התוס' בכתובות אלא לדידך שאתה מיחס עון הכליה לזה שיש בו שמץ דבר ע"ז וכי משוא פנים יש בדבר ועל זה השיב להם על פי מדותיהם הם לא עשו אלא לפנים עכ"ל ונראה מדבריו ז"ל שחילוק זה שמחלק בין שאר עבירות לחטא ע"ז וזנות היינו אפי' לגבור דאמרו בש"ס דנושא להם פנים אף לאחר גז"ד היינו דווקא בשאר חטאים שאינו נעקר מהם תואר הישראליות אבל אם יחטאו בע"ז וזנות דנעקר מהם תואר הישראליות או הוו כמשפחות האדמה ואינו נושא להם פנים דהא התם בגזרת המן לרת לגבור הויא וגז"ד של לגבור הוא ועלה מפרש דאינו נושא להם פנים כיון דעקרו מהם תואר הישראליות וכן בההיא דפינחס נראה דגז"ד של לגבור הוה דכתיב השיב את חמתי מעל בנ"י ולכאורה קשה לי על חילוק זה שהרי בפ"ח דיומא איתא א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך ר"יוח אמר עד ולא עד בכלל ומי אר"יוח הכי והאר"יוח גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה שנא' הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר וכו' ושובו אלי נאום ה' ל"ק כאן ביחיד כאן בצבור ע"כ הרי דבצבור מהני אפי' בחטא ע"ז שעוקר שם הישראליות וליכא למימר דהתם דר' יוחנן בעושין תשובה והכא דאמרינן דנושא פנים בשאר עבירות אבל בחטא זנות וע"ז אינו נושא פנים בדלא עשה תשובה ואפי"ה בדאי הוא מה שמחמירין על עצמם עד כזית ועד כביצה לישא להם פנים דא"כ מעיקרא מאי פריך הכא הש"ס אדר' יוחנן מרומייא דישא ה' פניו אליך וא"ר עקיבא כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד והא הכא בלא תשובה איירי ור"יוח גדולה תשובה שמקרעת גז"ד של אדם קאמר ועל כורחין צריך לומר דחילוק הרב הוא בצבור ולאחר גז"ד משו"ה מפלגינן בין שאר עבירות לזנות וע"ז כיון דאיכא תרתי לריעותא הן לאחר גז"ד והן בחטא ע"ז דעוקר שם הישראליות אבל ההיא דיומא בקודם גז"ד הוא ואפי' ע"ז וזנות מהנייא התשובה :

ועפי"ז בכין מאמר רז"ל במ"ר ובילקוט בשהלך אליהו ז"ל אצל אבות העולם ואצל מרע"ה אמר לו רועה נאמן בבר נכתבה אגרת בליה על ישראל א"ל משה אם בטיט היא חתומה תפלתנו נשמעת ואם בדם היא חתומה מה שהיה הוא א"ל בטיט היא חתומה א"ל משה לך והודע למרדכי וקשה מהו זה החילוק מטיט לדם ומאי שנא ועוד לא אשכחן בשום דוכתא חילוק בגז"ד בין טיט לדם אלא בין גז"ד שיש עמו שבועה לשאין עמו שבועה והרב מפרש הילקוט ז"ל כתב וז"ל יש מפרשים אם בטיט ר"ל אם הגזרה נחתמה בעון שנהנו מסעודת אחשורוש יש תקוה ואם הגזרה נגזרה בעון שהשתחוו לצלם שהוא דבר שנוגע לדם הוא הנפש מה שהיה היה וו"מ אם בטיט היא חתומה ר"ל אם הגזרה היתה על שנהנו ואכלו מסעודה בלבד יש תקוה ואם הגזרה היתה ג"כ על הזנות שנתקלקלו בזימה ודם נדות מה שהיה היה ע"כ ואכתי קשה דמאי שנא והרי קי"ל אין לך דבר שעומד בפני התשו' ואמאי מאי דהוה הוה ועפי"ה אתי שפיר דבשלמא מה שנהנו מסעודתו של אותו רשע נושא להם פנים כיון שלא עקרו שם הישראליות ואף לאחר גז"ד כיון שהם רבים נקרע גזר דינם אבל אם הוא בזנות או בע"ז שעקרו מהם שם הישראליות וכבר נגזר ונחתם הגז"ד אינו נושא להם פנים שאינו מתקרע ולכן אמר לו מרע"ה לאליהו ז"ל אם בטיט היא חתומה תפלתנו נשמעת דכיון שהיא בטיט דר"ל על עון שנהנו מסעודתו של אותו רשע נושא להם פנים אבל אם בדם היא חתומה על עון זנות וע"ז אינו נושא להם פנים כיון שהוא לאחר גז"ד א"ל אליהו בטיט היא חתומה :

אמור מעתה לפי דברי המדרש על פי פירוש המפרשים הנז חטאת ישראל היתה באותו פרק על שנהנו מן סעודתו של אחשורוש ולא עון זנות

גם לא עון ע״ז דס״ל כמ״ש התוס׳ דללס דנ״כ אנדרטי של מלכים הוה ולאו ע״ז איהו והכי איתא בתרגום דמגלה וז״ל ומרדכי ידע ע״י דאליהו כהנא רבא ית כל דאתעביד בשמי מרומא ומה דאתחייבו עמא בית ישר׳ לאשתיצאה מגו עלמא והיך מה דאיתכתיב ואיתחתים להוכרותהון מן עלוי ארעא סיכדין איתכתיב ואיתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מסעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא וסדר מאריה עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דייקוס וילדי וכו׳ ע״כ ומאי דפריך להו רשב״י לתלמידיו א״כ של שושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו הנה התרגום סבר דגם מישראל של שאר מדינות המלך היו במשתה הראשון של ק״פ יום דכן כתיב התם על פסוק בשנת ג׳ למלכו שלח וזמין כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עמיה ואייתין קודמוי קכ״ז מלכין מן קכ״ז מדינן וכו׳ ומן רברבני ישראל הוו תמן ובפסוק ובמלואת הימים האלה כתיב תמן ובאשלמות יומי משתיא האילין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן וכו׳ הרי דבמשתה הראשון היו יש׳ דשאר מדינות מלויים שם ונהנו מסעודתו שא״ר ואע״ג דסיים התרגום בפסוק הראשון מטול דחזן תמן מאני בית מקדשא הוון בכיין ומספדן עכ״ז ודאי שאכלו ושתו מטעם המלך כיון שנמלאו שם ק״פ יום ובעבור זה לא קשה דשושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו דגם מכל מדינות המלך שם נמלאו ושם היו והכי איתא בילקוט ד״ה בהראותו את עושר וכו׳ וכשראו ישראל כלי בית המקדש לא היו רוצים להסב לפניו א״ל אין היהודים רוצים להסב בשביל שהם רואים כלי ב״המק ועשו להם מסיבה לעצמם ע״כ וכודאי דרשב״י סבר שלא היו ישראל כי אם במשתה השני דז׳ ימים אותם דשושן ולהכי פריך דשושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו אבל לדעת התרגום והילקוט דגם ישראל דשאר מדינות היו במשתה הראשון לא קשה מידי ונראה דהאי לישנא דהתרגום הלז לא שלטא ביה עינא דהרב מוהרש״א ז״ל בח״א שכתב במגלה שכתב על מימרא דרשב״י מ״מ נתחייבו שונאיהם וכו׳ שייכא הך מילתא וכו׳ וכן הוא בתרגום עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו בשושן וז״ש להם א״כ שבשושן יהרגו שבכל העולם וכו׳ ע״כ ולפי דברי התרגום הנ״ל גם של שאר מדינות המלך היו שם ולא קשה מידי:

גם מה שהקשה הרי״ף ז״ל בעין יעקב לסברת תלמידי רשב״י דאמאי נתחייבו כלייה משום שנהנו מסעודתו שא״ר והלא על מאכלות אסורות לא מחייב לא מיתת ב״ד ולא מיתה בידי שמים כי אם לאו יע״ש ונלע״ד דגם אי אמרינן דלא הוה כי אם איסור לאו מכל מקום פרהסייא הוה וחילול ה׳ איכא דכל בי עשרה מישראל הוי פרהסיא ולא אנוסים הם דנימא דפטורים אף אם עברו ולא נהרגו כדכתב הרמב״ם בפ״ה דיסודי התורה יע״ש שהרי מרדכי וב״ד לא הלכו למשתה ובילקוט אמרו אר״ח בר פפא מלמד ששמעו גדולי ישראל וברחו וא״כ היה להם לברוח ובל מגמת פניו דאחשורוש להמן להעבירם על דת כדדרשו ז״ל ולכן בדיני שמים נתחייבו משום חילול ה׳ וכל שכן אי אמרינן דהוו אכלי חלב ודם בתוך המאכל ואיכא חיוב כרת ומהאי טעמא לא פריך רשב״י לתלמידיו האי פירכא דלא מחייבו כי אם לאו · ואחר בותבי מצאתי להר״ב כאר יצחק ז״ל בפ׳ בראשית דרוש ה׳ שכתב בעין מ״ש בעונייו משום חילול ה׳ יע״ש:

ובהדי אורחין נכין מ״ש עוד בילקוט וז״ל אף הקב״ה השוה דעתו באותה שעה אמר הקב״ה אומה זו שבשבילה רכות אנחותי בכל יום אשביתה מאנוש זכרם מיד אמר הקב״ה הביאו לי אגרות ואכתוב עליהם כלייה מיד הלך השטן להביא מגלה וכו׳ וקשה מה היתה דעתו של השטן דאם יכתוב הקב״ה ח״ו כלייה אי אפשר לחזור בו והא אר״יוח גדולה תשו׳ שמקרעת גז״ר ש״ה ואשטמיטתיה הא דר״יוח ונקדים עוד מ״ש הרי״ף ז״ל בפירושו לעי׳ על מ״ש תו התם א״ר שמואל בר אונייא משמיה דרב מנין לגז״ר של צבור שאע״פ שנחתם מתקרע שנא׳ מי כה׳ אלהינו בכל קראינו אליו וכתב הרב וז״ל דלימא מקרא דהשמן לב העם ושב ורפא לו ושמא יש לחלק בגז״ר של צבור שהוא בע״פ לגז״ר ש״ל שנכתב ונחתם ולהכי אייתי הכא מקרא דבכל קראינו אליו ע״כ ומשו״ה השטן הוה ס״ל כדס״ד דגז״ר ש״ל דחוזר בו הקב״ה היינו כשהוא בע״פ ואבתי לא נכתב ונחתם ומ״ש ר״יוח גדולה תשובה שמקרעת גז״ר ש״א כלשון מושאל נקט מקרעת דאכתי לא נכתב אבל כל שנכתב גזירת דינא אינו נקרע ולכן כשאמר הקב״ה הביאו לי אגרות מיד וירץ הכע״ר להביא אגרות ההוא אמר מעתה אין תקומה לשונאיהם של ישראל ח״ו דכיון דנכתב ונחתם בטבעת המלך מש״ע אין להשיב אבל שנה ברוהה דהא מרכתיב מי כה׳ אלהינו בכל קראינו אליו מוכח שפיר דנכתב ונחתם מתקרע כדאמר רב:

ומעתה במסלה נעלה לבאר קראי דידן המולנים בריש אמי״ר דבבר נזכר מסקנא דהש״ס דגז״ר של צבור אע״פ שנחתם מתקרע אם לא שיהיה גז״ר שיש עמו שבועה ולפי חילוק מהרא״ח דוקא בשאר עבירות מתקרע אבל בעון זנות וע״ז דעוקרים שם הישראליות מהם אינו נקרע ואינו נושא להם פנים וגז״ר של יחיד אינו נקרע וכן פרטיים דביחיד דמו כמ״ש ביורדי הים באניות וחכמי המוסר אמרו שהשב בתשובה צריך לעשות הפך מה שחטא בו כגון אם חטא במאכל ומשתה צריך לסגף עצמו בתעניות וכן כל כיוצא בזה ועוד אמרו דהשב בתשו׳ יצטרך אליו חמשה דברים והם נרמזים במלת תשוב״ה והן הם תענית שק ואפר בכיה הספד ומבל האמור יתבארו הכתובים ומרדכי ידע את כל אשר נעשה דמשמים ממעל שלחו מתם לאליהו ז״ל מודע לבינה את אשר נגזר נפקת אוריתא והגזרה נגזרה ולהראותו מגלה חתומה כי על כן ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר וכו׳ ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר דבל אני חמשה תנאי התשובה ילע לרבים וילעקו אל ה׳ בכל לב ובמרירות נפשם לשוב בתשובה שלמה ואצטריך הכא לאשמועי׳ האי מילתא דבל מדינה ומדינה כדבעי׳ מימר השתא ותבאינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד על צערו של מרדכי הלדיק ומר רוחו ותשלח בגדים להלבישו ולהסיר שקו דעלה על לבה דביון שהיא גזרה על הצבור אף דנכתב ונחתם הגז״ר אפשר להתקרע דגז״ר ש״ל נקרע כדאמר ר״יוח גדולה תשובה שמקרעת גז״ר ש״א ואוקימנא בגז״ר דצבור והנה בעת״ה דבל מדינה ומדינה נתעוררו בשק ואפר פרטי התשובה כדאמרינן פשיטא ודאי דאלהינו מרחם וקרע ליה לגז״ר ולהכי כתב קרא הכא ובכל מדינה ומדינה להודיענו דהיינו טעמא ששלחה אסתר

כנדים

בגדים להלביש את מרדכי לומר לו נכון לבו בטוח שיתקרע גז"ד ובכל זה לא נחה דעתו דמרדכי הצדיק ולא קבל להסיר שקו וברואותה אסתר המלכה דלא נחה דעת צדיק בזה שפטה בדעתה דא"כ חטא חטאו בית ישראל בע"ז ונעקר תואר הישראליות מהם דמעתה אין הקב"ה נושא להם פנים וכמשפחות האדמה יחשבו אף הם ולכן ותקרא אסתר להתך ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועמ"ז שמא כפרו ח"ו בזה אלי והנוהו או שמא כפרו בי' הדברות דמזה ומזה הם כתובים וכיון שכן אין תקומה ח"ו לשונאיהם של ישראל כיון דכבר התגזרת גזירתא ויצא התך וכו' ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו אמר לה ח"ו לא חטאו בע"ז דגם צלם דנ"כ אנדרטי של מלכים הוא ולאו ע"ז הוא ולא חטאו בזנות אלא כל חטאם הוא מכן בנו של קרהו ה"ה שגרם להם לאכול ושתה מאכלות אסורות ונהנו מסעודתו שא"ר ודין גרמ"א לחרון אף והאי גזירתא היא פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם ולאמת לה דבר זה דברים המצודקים שלא חטאו כי אם בסעודתו שא"ר פתשגן כתב הדת אשר נכתב ונחתם בשמים ממעל אשר נתן בשושן לידו מיד אליהו ז"ל נתן לו להראות את אסתר ומשם תראה שהיא חתומה בטיט דשם רמ"ז שלא חטאו כי אם בסעודתו שא"ר ולא חטאו בע"ז וזנות שאינה חתומה ומשו"ה תדע נאמנה דיכול להיות שיתקרע גז"ד ולא תיסק אדעתה ג"כ כדש"ד דהש"ס דמרכתיב נכתם עונך לפני וכתיב בבסי מרעה לבך מוכח דכאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד דלאחר גז"ד אינו מתקרע לזה אמר ולהגיד לה דברי חכמה דאין כן האמת אלא אף לאחר גז"ד מתקרע ויבוכן דקראי בין גז"ד שיש עמו שבועה לגז"ד שאין עמו שבועה וכמ"ש בש"ס אלא שצריך הדבר להיות כדרך טבע ולכן ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה ומן השמים ירחמו לקרוע גז"ד ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי כל עבדי המלך יודעי' וגו' אשר כל איש ואשה וכו' וא"כ כדרך טבע אי אפשר לי להכנס ועל כן השיב לה אמרים כי אם החרש תחרישי בעת הזאת בודאי הגמור ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר מאחר דכל חטאם הוא במאכל ומשתה כדאי הוא מה שמחמירין על עצמם עד כזית ועד כביצה לישא להם פנים ורבים הם כפישי זכוותייהו וקורעין גז"ד בבית דין של מעלה אבל את ובית אביך שחטאך בזנות עם ערל טמא וכל שהוא חטא זנות לא מקרע גז"ד וכל שכן שאת ובית אביך ביחידים דמו ואף לשאר עבירות לא מקרע גז"ד כמ"ש בש"ס על יורדי הים באניות ומי יודע אם לעת כזאת לשנה האחרת הגעת למלכות וכל יקר וגדולה שאת בה כעת ויהי כשומעה בכל הדברים האלה פיה פתחה בחכמה לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן דמאחר דהכרחת שפיר דכל חטא בית ישראל הנה הוא במאכל ומשתה לכן כנוס את כל היהודים אף אותם שלא טימאו את פיהם ולא חטאו במאכל אפשר אף להם יגיע העון מתורת ערבות דאפשר בידם היה למחות ולא מיחו ולכן כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וקבלו תענית לשתי סיבות האחת למבעי רחמי עלי שיתנני ה' לחן לחסד ולרחמים בעיני המלך אחשורוש כדי לבקש ממנו בעדכם וזאת שנית לכפר אותו עון דמאכל ומשתה דהתיקון צריך שיהיה מקביל לחטא וזהו אומרה וצומו עלי לסיבתי ולרגלי לבקש רחמים עלי ועוד אל תאכלו ואל תשתו ג"י לכפר אותו עון דמאכל ומשתה גם אני ונערותי אצום כן משום שתי סיבות הללו דאפשר גם עלי יעבור כוס חיוב הערבות ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי ואז כשמוע מרדכי אמרי חכמה עמד על רגליו ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר וז"ש בילקוט ויעבור מרדכי שמואל אמר שעבר עקומא דימא לקבץ את כל היהודים הנמצאים שם לצום ולשוב אל ה' אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות :

קול נסים דרוש ד'

גרסינן בילקוט דמגילה ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה אמרו לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב מה ראית לבטל קלווסין של מלך אמר שאני איש יהודי א"ל והרי מצינו אבותיך שהשתחוו לאבותיו שנא' וישתחו ארצה ז' פעמים א"ל בנימין אבי במעי אמו היה ולא השתחוה והני כן בנו שנאמר איש ימיני וכשם שלא כרע אבי כך איני כורע ולא משתחוה :

אין הפה יכולה לדבר וכל לשון לא יכה ברנה מי איכא ספיק"א קמיה שמיא הא למגמר לגמור את ההלל אגמרה בסימני · על הנסים ועל הפורקן בקום עלינו אדם המלך לישראל נעשה רו"ש ולענה ריש בריוני · ממוכן זה המן ההוא המגושא חוויא בישא ואית ליה קרני · דירע לאשתעויי לישנא בישא קורצי בי מלכא ספתי חלקות מלמד שמטילות מו"ר שדי ביה ביזרני · אמר אויב תן לי הנפש ישראל קנין אחד זבון וזבין תגר"א היקרי לעקור נטוע קדש ישראל דאריכי וקטיני · כאשר בא הענין במגלת ספר כתוב במקראי קדש וזהו תארם ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול להביא אל גנזי המלך וכו' ובכבר רבני המפר' ז"ל חקרו למען דעת מחשבת המן הרע הזה בהאי לישנא בישא דמה היתה הכוונה באומרו מפוזר ומפורד ומאי נפקא מנה בזה ולמה כפל את דיבורו מפוזר ומפורד ובחדא תיסגי גם באומרו ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים קרתי למה לי והיינו הך דמאחר דקאמר דתיהם שונות מכל עם הרי הכל בכלל ודתי המלך כאחד מהם ולמה הוצרך לפרט ואת דתי המלך אינם עושים ועוד מאי ולמלך אין שוה להניחם הליועץ למלך נתנוהו ולבא אל הביאור נקדים הא דאיתא במס' בתרא דף צ"ב איתמר המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן רב אמר הרי זה מקח טעות ושמואל אמר יכול לומר לו לשחיטה מכרתיו ורולה לומר האי נמלא נגחן קודם מכירה היה נגחן ואינו ראוי לחרישה אלא לשחיטה וקנאו בסתם רב סבר ה"ז מקח טעות כיון שאינו ראוי לחרישה ושמואל סבר יכול לומר לו המוכר לשחיטה מכרתיו לך ופריך הש"ס וליחזי אי גברא דזבין לנכסתא אי לרדייא ר"ל אם לוקח זה דרכו לקנות לשחיטה ויודע אותו המוכר ודאי לשחיטה מכר ואם דרכו לקנות לרדייא בודאי לחרישה קנה ואיך שייך האי פלוגתא דרב ושמואל ומשני דזבין להכי ולהכי וכו' רב אמר הרי זה מקח טעות בתר רובא אזלינן ורובא לרדייא זבני ושמואל א"ל כי אזלינן בתר רובא באיסורא אבל בממונא לא ור"ל

דבממונא

דבממונא אזלינן בתר המוחזק בממון כיון שיש לו טענה לומר לשחיטה מכרתיו לך ויש קצת קונים לשחיטה אף דרוב קונים לחרישה אין מוציאין ממון מיד המוחזק ולא אזלינן בתר רובא ופריך הש"ס אדשמואל ת"ש המוכר עבד לחבירו ונמצא גנב או קוביוסטוס הגיעו ליסטים מזויין או מוכתב למלכות אומר לו הרי שלך לפניך רישא מ"ט לא לאו משום דרובא הכי איתנהו ור"ל דקשיא לשמואל דס"ל דלא אזלינן בתר רובא ומשני לא כולהו הכי איתנהו והנה לכאורה קושית הש"ס אין לה מובן דמנ"ל למקשן להכריח דהא דרישא דנמצא גנב או קוביוסטוס הגיעו היינו מטעמא דרובא הכי איתנהו ואימור היינו טעמא משום דמוחזק המוכר ומשום חזקת הממון קתני הגיעו ללוקח והרמב"ן ז"ל כשיטתו פירש דהכרח דמקשן דברייתא איירי כדלא נתן עדיין הלוקח המעות מדקתני סיפא כליסטים מזויין או מוכתב למלכות א"ל הרי שלך לפניך ולא קתני יחזיר את הדמים ש"מ דאכתי לא יהיב לוקח זוזי ורישא כמי הכי הוי וא"כ על כורחין דטענא משום דרובא הכי איתנהו וקשיא לשמואל וכן כתבו התוס' במס' כתובות יע"ש ואכתי יש להרהר קצת דמה זה ועל מה זה דחק עצמו התרצן לשנויי כולהו עבדי הכי איתנהו והרי אשכחן טבי עבדו של ר"ג כשר היה והוצרך להוציא אותו מכלל כל העבדים והו"ל לשנויי דברייתא איירי כששכר נתן את הדמים ומשום חזקת הממון שמוחזק המוכר להכי הגיעו ללוקח ולאו משום רובא ולא הו"ל לאוקומי כולהו עבדי כחזקת גנבי וקוביוסטוסי דלא יכלר המעט מהם עבדי שפירי ואדרייקת מסיפא נירוק מרישא דקתני הגיעו ולא קתני חייב הלוקח ליתן את הדמים משמע כששכר נתן איירי והגיעו עברו ומפירוש רשב"ס ז"ל נראה שהבין כשכר נתן את הדמים איירי בברייתא שכן כתב וסתם לוקח אעבדי שפירי יהיב זוזי ונלע"ד דרשב"ס היקן הענין כלשונו הטהור שכתב וז"ל רישא מ"ט הגיעו והלא אין לך מום גדול מזה מגנב או קוביוסטוס ואפ"ה קנה לוקח ואע"ג דלא קבל עליו מומין כפירוש לאו משום דרובא דעבדי הכי איתנהו גנבים או קוביוסטוסין ולדעת כן קנאו הלוקח וכמי שקבל עליו דמי אלמא בממונא אזלינן בתר רובא וקשיא לשמואל דכיון דלא אזיל בתר רובא כפלגא ופלגא דמי וא"כ אמאי הגיעו הרי לא היה יודע הלוקח שהיה בו מום זה וסתם לוקח אעבדי שפירי יהיב זוזי וכו' ומום מבטל כל מקח וממכר היכא דלא נודע ללוקח עכ"ל וכוונתו מבוארת דלגבי שור ונמצא נגחן טעמא לאו משום מום הוא אי הוי מום אי לאו אלא עיקר טעמא אי זבין לרדיא או לנכסתא ושמואל לא אזיל בתר רובא אלא אחר המוחזק בממון והאי רובא הו"ל כפלגא ופלגא ולהכי א"ל מוכר אנא לנכסתא זבנית לך אבל גבי עבדו סתם לוקח אעבדי שפירי יהיב זוזי ולא דאיכא דזבין הכי ואיכא דזבין הכי אלא הדבר תלוי אי הוי מום אי לאו ורובא דעבדי גנבים וקוביוסטוסים ולשמואל דלא אזיל בתר רובא אלא האי רובא הו"ל כפלגא ופלגא א"כ כשקנה עבד ונמצא גנב או קוביוסטוס הו"ל מום מאחר דהוי פלגא דעבדי הכי ופלגא לאו גנבי נינהו ומאחר שהוא מום אף ששכר נתן הדמים חוזר כיון ונמצא חומץ דחוזר אף ששכר נתן הדמים ואמאי קתני בברייתא הגיעו ללוקח אלא ודאי דאזלי' בתר רובא ומאחר דרובא דעבדי גנבי נינהו לא הוי מום וקשיא לשמואל דלא אזיל בתר רובא זהו כוונת רשב"ס ז"ל נקטינן מהאי ברייתא דהמוכר עבד לחבירו ונמצא שהוא גנב או קוביוסטוס הגיעו ללוקח ואינו יכול לחזור בו אבל אם היה ליסטים מזויין או מוכתב למלכות הרי זה מום ויכול הלוקח לחזור בו והנה רש"י ז"ל ורשב"ס פירשו גנב גונב ממון קוביוסטוס גונב נפשות וכמוכתב למלכות פי' ליהרג שיהרגנו כל מוצאו אבל מלשון הרמב"ם ז"ל בפ' ט"ו מה' מכירה נראה דפי' מוכתב למלכות לעבודת המלך שכן כתב וכן אם נמצא מוכתב למלכות הרי זה מום ומחזירו מפני שהמלך תופסו למלאכתו בכל עת שירצה ע"כ משמע דמוכתב לעבודת המלך וכן כתבו הר"ב כ"ח ז"ל והר"ב הפרישה ז"ל בסי' רל"ב דחולקים הרמב"ם ורש"י בפי' מוכתב למלכות יע"ש ומן הדבר הקשה על הרב הלבוש ז"ל שכלל שני הפירושים יחד כאלו כדבור אחד נאמרו שכתב וכן אם נמצא מוכתב למלכות כלומר שעבר חטא למלכות עד שהמלך צוה וגזר עליו שכל מוצאו יהרגנו ה"ז מום ומחזירו מפני שהמלך תופסו למלאכתו בכל עת שירצה ע"כ ועין רואה שאין שני הפירושים שוין ואפשר שיסבור הרב שכל מי שנתחייב הריגה למלכות הנה הוא נתפס לעבודת המלך כל ימי חייו וכמו שנוהגין כן בקצת מלכיות אבן מפשט לשון הרמב"ם דמוכתב למלכות היינו לעבודת המלך וכמ"ש הרב"ח והפרישה ואפשר לי עוד לומר דלא פליגי הרמב"ם ורש"י לענין דינא דכין שיהיה מוכתב לעבודת המלך כין שיהיה מוכתב להריגה הרי זה מקח טעות וחוזר כיון שמאבד גופו ממלאכתו והנה הרמב"ם כתב שם וז"ל כל הלוקח סתם אינו לוקח אלא הדבר השלם מכל מום ואם פירש המוכר ואמר ע"מ שאין אתה חוזר עלי במום הרי זה חוזר עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח וכו' שהמוחל צריך לידע הדבר שימחול לו בו ויפרש אותו ועוד כתב המוכר עבד וכו' וכן אם נמצא ליסטים מזויין הרי זה מום המאבד את כולו מפני שהמלך תופס אותו והורגו וכן אם נמצא מוכתב למלכות ה"ז מום ומחזירו מפני שהמלך תופס אותו למלאכתו בכל עת שירצה אבל אם נמצא גנב או חוטף או גונב נפשות או כורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו אינו יכול להחזיר שכל העבדים בחזקת שיש בהם כל הדעות הרעות ע"כ עוד נקרים מה שנודע כי בן נח מצווה מכלל ז' מצוות על שפיכות דמים וכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך וכ"ש אם הרג ישראל אבל אם ישראל הרג לב"ן אינו נהרג שהרי כתב הרמב"ם בפ"ה מה' רוצח ישראל שהרג בשגגה את העבד או את גר תושב גולה וכתב עליו הראב"ד ז"ל וז"ל אין נראה לי כן מן ההלכה וכו' אלמא גר תושב אין גולין עליו ואין נהרג עליו ועוד כי יכה את רעהו כתיב ע"כ וכתב מרן ז"ל בכ"מ דצריך למחוק תיבת גר תושב מל' הרמב"ם יע"ש הרי דאף בגר תושב והוא ב"ן שקיבל עליו לקיים ז' מצוות אם הרגו ישראל אינו גולה ואינו נהרג עליו כ"ש כשאינו מקיים ז"מ ב"ן וכמ"ר אמרו ד"א ישנו עם אחד א"ל שיהון דרבנן שאוכלים ושותים ואומרים עונג שבת ועונג י"ט שהם מכניסין פחת בממונו של עולם חדא לשבעה יומין שבתא חד לתלתין יומין ריש ירחא בניסן פסחא בסיון עצרתא בתשרי ריש שתא וצומא רבה וחגא דמטללתא וכו' גם ידוע מ"ש רבני המפרשים ז"ל דאחשורוש כתב לעבדים דהיינו לעבדים והמן זייפיה וכתב לאבדם:

ובזה נא"ה דהמן הרשע כל מגמת לקנות את ישראל

וישראל מאת אחשורוש כעיני עבדים ולבסוף לעשות בהם כרצונו אך חשש פן ואולי לא יאבה לו אחשורוש במכירה זו מפחדו שלא יחזור בו המן משום מומין הנמצאים בהם שיכול לפום דינא לחזור בו כי מרוב רשעו וחלאת טומאתו הלבישם בהם כל מומין שאמרנו דשייכי בעבד כי הם מפוזרים בין האומות ועל ידי כן הם גונבים מהם ממון וגם בהפרדם בין העמים גונבים מהם נפשות וגם הם זוללים וסובאים כי כל ימיהם בחגים ובמועדים ואף גם זאת מאחר דקים להו ישראל שהרג לב"ן אינו נהרג עליו כי דתיהם שונות מכל עם אם כן הורגים מב"ן הרבה ולא חשיין והו"ל כליסטים מזויין ועוד זאת שאינם עושים עבודת המלך ומפקי לשתא בש"הי פה"י וסוף כל סוף המלך תופס למלאכתו כי הם מוכתבים לעבודת המלך וכיון שכן הרי יש בהם מומין שיכול לחזור בו הלוקח אם קונה סתם ולא פירש דמומין שידע לנחול ולכן כדי שלא להניח שום ספק בדעת המלך שלא יתרצה במכירה זו הקדים וסידר בלשונו יכרת ה' כל שפתי חלקות כל המומין הן אותם שחוזר בעבורם הן אותם שאינו יכול לחזור בעבורם אמר נכל ישנו עם אחד שאני רוצה לקנותם מאת המלך לעבדים אכן תחלה וראש אני מבאר כל המומין שבהם ואדעת כן אני קונה אותם וסברית וקבילית כי ידעתי כי הם עם אחד שיכשון רברבין שאוכלין ושותין תמיד לעונג שבת וי"ט ומכניסין פחת בממונו של עולם כי זוללים וסובאים וגם מפוזר בין האומות ומפורד בין העמים לגנוב מהם ממון ולגנוב מהם נפשות ולהכי כפל תרתי מפוזר ומופרד שגונבי' ממון ונפשות דהו"ל גנבי' וקוביוסטוסים ולא מבעיא זה דאיני יכול לחזור מחמתן אלא אף גם זאת כי דתיהם שונות מכל עם כי אם יהרגו לנכרים אינן חוששים וכעסים דמם ישכרון דלית להו לגבי ב"ן שופך דם האדם באדם כי דתיהם שונות מכל עם שאם יהרגו מהם האומות הם הורגים ההורג משום שופך דם האדם באדם והם אם יהרגו מן ב"ן פוטרים עצמם מכל וכל וא"כ הו"ל כליסטים מזויין כיון דהותרה להם הרצועה ועוד זאת ואת דתי המלך לעבודתו אינם עושים דמפקי לשתא בשה"י פה"י ווידעתי בינ"י ידעתי ולמלך אין שוה להניחם כך בטלים מעבודת המלך וסוף סוף נתפסים לעבודת המלך ועל כל אלה סברית וקבילית אם על המלך טוב יכתב לעבדם דמעתה אין שום צד פנה וזוית שאוכל לחזור בי בקנייתי ולא תיחוש מזה כלל ויהי כשמוע המלך דברי נרגן דלא שבק שום כרכור אז תיכף ויסר המלך את טבעתו :

ובזה יתבארו קראי דאסתר המלכה ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך ויאמר המלך מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ותאמר אסתר איש צר ואויב הה"ה והמן נבעת וכו' וצריכין אנו למודעי דמה היתה כוונת אסתר באומרה ואלו לעבדים וכו' בקיצור הול"ל כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ועוד לדעת נזק זה מהו כי אין הצר שוה בנזק המלך ועוד בתשובת אחשורוש מי הוא זה ואיזה הוא כל כך נעשה שכחן ששכח גזרת המן ובפרט לפי דרשת רז"ל בכפל ויאמר ויאמר שידע דמזרע שאול המלך היא ואיך שכח מכירת היהודים ועל פי האמור יבא על נכון כי הנה רבני הפוסקים פסקו הלכה כשמואל דלגבי איסורא אזלינן בתר רובא אבל לגבי ממון לא אזלינן בתר רובא אלא אחר חזקת הממון והנה רוב קונים עבדים לעבדות קונה אותם לשרתו ולעבוד עבודתו וכן רוב העבדים הנקנים לעבדות הם נקנים ולא להריגה דלא שדי איניש זוזי בכדי ואף אם המלא ימלא איזה סורר ומורה קונה עבד להתנקם ממנו ולהורגו מעט מן המעט הוא בטל במיעוטו ואם כן אם יקנה עבד איש מאת רעהו והלוקח אומר להריגה קניתיו ורוצה להורגו והמוכר אומר לעבדות מכרתיו לך ורוצה המוכר לחזור בו פשיטא ודאי דיכול לחזור בו ואפשר דחיוב עליו להציל נפש הנקנה ואינו יכול הקונה לומר כיון שכבר החזקתי בעבד מליכא למימר להריגה קניתיו שהרי אזלינן בתר חזקת הממון ואיכא פורתא דקנו להריגה הא ליתא והכ"ל הביא גם הוא דהכא איסורא הוא ואזלינן בתר רובא ורוב קונים עבדים לעבדות הם קונים ולא להריגה והאיסורא הוא משום שופך דם האדם באדם ולא מבעיא דרוב קונים לעבדות ולא להריגה ואזלינן בתר רובא אלא אפי' הוו פלגא ופלגא עכ"ז יכול המוכר לחזור בו דלא הוה שרי אלא אי רוב קונים עבדים להריגה הם קונים אז אין המוכר יכול לחזור בו דהוה אזלינן בתר רובא באיסורא אבל אי הוה פלגא ופלגא ודאי דיכול לחזור בו והמקח בטל משום איסורא דליכא רוב להיתרא וכל שכן דרוב קונים עבדים לעבדות הם קונים ולא להריגה דאם רוצה הלוקח לשלוח יד בעבד לפגוע בו דהמקח בטל והמוכר חוזר בו אבל אם הלוקח רוצה להשתעבד בעבד בעיני עבדים פשיטא ודאי דמצי להשתעבד ביה אף אם המלא ימלא איזה אנשים נוהגין עין טובה דקונים עבדים ומשחררים אותם מכל מקום מעט הם ורוב קונים עבדים להשתעבד בהם הם קונים ולא מצי המוכר לומר אנא מאותם דמיעוט ואדעתא דשיחרור זבנית לך ולכן אסתר המלכה בעומדה לפני המלך פיה פתחה בחכמה תנתן לי נפשי ועמי בבקשתי כי נמכרנו אני ועמי והלוקח רוצה להשמיד להרוג ולאבד ובודאי הגמור מכירה זו בטלה ומבוטלת היא דהאיסורא איכא דשופך דם האדם באדם דאפילו אי הוה מחצית קונים עבדים להריגה ומחציתם לעבדות לא מצי הלוקח למימר אנא מדקונים להריגה אנא משום איסורא כל שכן דרוב קונים לעבדות הם קונים ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו דרוצה הלוקח להשתעבד בנו בעיני עבדים של אדוניהם בעיני שפחה אע"ג דאיכא פורתא דקונים עבדים לשחררם עכ"ז החרשתי כיון דרוב קונים לעבדים והלוקח מוחזק כל שכן דאזלינן בתר רובא אבל מאחר שכוונת הלוקח להשמיד להרוג ולאבד הרי מקח זה בטל ומבוטל הוא דאף אם נמצא מי שקונה להתנקם ממנו ושולח בו יד עכ"ז בטל במיעוטו הוא דרוב קונים לעבדות הם קונים ואם כן אם יהרוג אותנו הלוקח הרי המלך נאחז בסבך בעון שופך דם האדם באדם כיון שיש בידו לחזור במכירה זו דבטילה היא אלא שאין הצר שוה בנזק המלך להחטיאו ולהעבירו על דת שופך דם האדם באדם אז המלך בשומעו את דברי המלכה חרה לו וחמתו בערה בו ויאמר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן כי אני מכרתי להדיא בפירושא איתמר לעבדם בתורת עבדו' ומי הוא זה המסית ומדיח להורגם ולהחטיאני ותאמר איש צר ואויב הה"ה ויאמר המלך ליהרג מדה כנגד מדה כי רוע כוונתו להעבירני על שופך דם האדם באדם דמו ישפך הרמין יתעביד :

וכדי

וכדי להבין כפל דבריה תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי כי נמכרנו אני ועמי וכו׳ דכיון דאמרה בתחלה נפשי ועמי למה אצטריכא תו לומר כי נמכרנו אני ועמי בקיצור היל״ל כי נמכרנו להשמיד וכו׳ ועליה ועל עמה קאי ואפשר לומר על פי מה שפירש הרב הגדול מוהר״י אלגאזי ז״ל בס׳ שמע יעקב פ׳ תצוה ויכוח שעבר בין מרדכי ואסתר כל איש ואשה וכו׳ אל תדמי בנפשך וכו׳ בלפי מאי דקי״ל אין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך ורבותינו בעלי התוס׳ ז״ל חילקו דדווקא כדי שיזכה חבירך יחיד אין אומרים לו חטוא אבל כדי שיזכו רבים אומרים לו לאדם חטוא כההיא דר׳ אליעזר ששיחר עבדו להשלימו לעשרה להתפלל שיזכו עמו וגם אם החבר גרם לחבירו איסור אומרים לחבר חטוא כדי שיזכה חבירך כיון שהוא היה הגו״ס המעילות והנה שאול המלך הוא היה בגרמא זו דנפק המן הרע דאלו קטליה לאגג לא הוה נפק המן והוא הוא הגורם כמ״ש רז״ל ואסתר המלכה חשבה דרכיה שלא ליכנס לבית המלך להצלת ישר׳ מחמת שני דברים הראשון הוא דמתחלה באונס ועכשיו ברצון ועוד מחמת שנכנסת בספק סכנה ומאבדת את עצמה לדעת ולכן שלחה לאמר לו כל איש ואשה יודעים וכו׳ וכיון שכן אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך דלא אסיקא אדעתה החילוקים של התוס׳ ועל כן חידש לה מרדכי אל תדמי וכו׳ מכל היהודים דהצלת רבים היא וכל שהוא לזכות לרבים אומרים לא״ח כדי שיזכו רבים ועוד את ובית אביך תאבדו כי בית אביך הוו גרמא לצרה זו דאלו קטליה שאול לאגג לא הוה נפק האי זרעא בישא וכל שהוא גרמא אומרים לא״ח כדי שיזכה חבירך זהת״ד והאריך בהקדמה זו יע״ש. ואנכי הפעוט ברגליו אעבורה לבאר קראין כי רמז רמזה לו לאחשורוש קודם שיקשה עליה בביאה זו ויאמר לה מי התיר ליך להכניס עצמך בסכנה להציל את ישראל כי כל לנכי דירך מי הוא זה אשר יוכל ליגע בחכת עין מלכת שב״ה ובודאי בלולה את מצרה זו אלא לבקש על עמך וכיון שכן מי התיר ליך לוותר את דמך ולאבד עצמך לדעת להצלת אחרים והלא אין אומרים לא״ח כדי שיזכה חבירך ולכן קדמיה לרשיעא פתח דבריה תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי ומאחר שהם עמי והנה הם רובא דמכבר אומרים לא״ח כדי שיזכו רבים ועוד זאת כי נמכרנו אני ועמי להשמיד וכו תרמו״ז כי אני סיבת עמי לצרה זו דאלו הוה קטליה מלכא זקני לאגג לא הות נפקא צרה זו ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי לא היה לי לאבד עצמי כדי להצילם מגזרת עבדות אבל עתה שהגזרה היא להשמיד להרוג ולאבד בדינא ודיינא יש לי להכניס עצמי בסכנה כדי לזכות את ישראל מאחר שאנחנו היינו סיבה להם וגם הם הרבים :

ואפשר ליחס לזה מארז״ל ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ויאמר ויאמר למה לי א״ר אבהו בתחלה ע״י מתורגמן כיון דאמרה ליה בת מלכים אנא ומשאול קא אתינא מיד ויאמר לאסתר המלכה ולבאר פשטן של דברים אפשר לומר בדרך דרש ובכון בשום שכל איך כל אותו זמן מיום קחתו אותה עד אותו יום לא דבר עמה פה אל פה כי אם ע״י מתורגמן אך מלינן למימר דלא על כל אותם הימים קאמר שלא דבר עמה פנים בפנים כל הזמן ההוא על אותם שני הימים של המשתה דווקא דבבר מעת הכנסה אללו מיום אתמול הרגיש בה דלא על חנם באה כי אם להצלת אנשים כדאמר לה מה שאלתך ומה בקשתך ובקטה ליה בלביה דלא עשתה כהוגן להכניס עצמה בסכנה זו להציל אחרים דאין אומרים לא״ח כדי שיזכה חבירך ומאהבתו אותה לא סיכן בה רק שעשה לה את זאת שלא דיבר עמה אז פה אל פה אלא ויאמר ע״י מתורגמן דנקט ליה בלביה שלא עשתה בשורה כיון דא״ל בת מלכים אנא ומשאול קא אתינא דהיינו גרם לצרה זו אז נחה דעתו דבדין עשתה כיון שהם הגורמים כל כי האי מילתא אומרים לא״ח כדי שיזכה ולכן דבר עמה פה אל פה ויאמר לאסתר המלכה :

ועל פי זה יאיר נתיב מאמר הגלב פ״ה דקשה מהו זה שאמרו לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב מה ראית לבטל קלווסין של מלך דמשמע מגדולי הסנהדרין הם ראשי אלפי ישראל ואיך נעלם מהם דין פשוט דבע״ז יהרג ואל יעבור ואם לפי דעתם אפ״ה הי״ל להשתחוות להמן מאיזה טעם א״כ מה חידש להם בתשובתו הרמתה יהודי אני והלא עיניהם הרואות כי איש יהודי הוא והם גם הם יהודים כמוהו ואפ״ה מצאו להם מקום פטור להשתחוות להמן ומאי חדית להו בתשובה זו ועפי״ה יע״ן ונקדים עוד מ״ש עוד התוס׳ דהא דאין אומרים לא״ח כדי שיזכה חבירך היינו דווקא כשאותו חבירך פשע באיזה פשיעה וכההיא דהדביק פת לתנור דהמדביק פשע שהדביק בע״ש סמוך לחשיכה על כן לא התירו לחבר לרדותה דאין או׳ לא״ח כדי שיזכה חבירך כיון שהוא היה פושע אבל היכא דחברו לא הוה פושע אומרים לא״ח חטוא כדי שיזכה חבירך ובזה פירש הרב ז״ל המקראות עלמם יע״ש ולכן אמרו ז״ל במדרש דהני עבדי המלך מסנהדרין היו ואמרו לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב ואנחנו רבים ובל שהם רבים אומרים לא״ח כדי לזכות את ישר׳ ועוד זאת מה ראית לבטל קלווסין של מלך דגזר להשתחוות להמן ואתם הגורמים לזרע פסול ממוכן זה המן דאלו קטליה שאול זקנך לאגג לא היה יוצא איש הבינים הלזה ובל שהוא הגורם אומרים לא״ח כדי שיזכה חבירך ועל זה אמר להם תשובה נלחת יהודי אני רלונו בזה כי הוא לבדו נשאר מיתר היהודים והם פשעו מי אשר חטא בללם דב״ב ומי אשר חטא שנהנו מסעודתו של אותו רשע על כן באה אלינו הצרה הזאת ובל כי האי אין או׳ לא״ח כדי שיזכה חבירך אשר הוא הפושע כי על כן אין לי להשתחוות להמן :

ובפי חילוק זה דרבים בין נבין מאמר רז״ל בילקוט תהלים וז״ת כספו לא נתן בנשך זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לווה שלווה והאכיל את הנביאים ולכאורה הדבר תמוה דמאי ריבותיה דעובדיה דשבוחי קא משבח ליה קרא כספו לא נתן בנשך ומני זוטר איסור רבית והלא חמיר טובא ובמה לאוי נאמרו בו כדבעינן מימר קמן ומהו עדיפות הנביא שלא עבר על איסור רבית אכן כבר נודע מ״ש רז״ל כי עובדיה היה מחביא את הנביאים בימי אחאב והיה לווה מיהורם ברבית ומאכילם וזהו אשה אחת מנשי בני הנביאים לעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת והנושה בא וכו׳ הוא יהורם ואלו לא היה מחביאם ולוה ברבית ומאכילם היו נהרגין בגזרת איזבל וא״כ אף דקי״ל דאסור להלוות ברבית מדאורייתא עכ״ז הוה מלי עובדיה להלוותם ברבית מה שהיה לווה מיהורם כדי להחיותם מאחר דרבים נינהו ובגון דא אומרים לא״ח כדי שיזכו רבים ועל כן שבחיה נביא לעובדיה כספו לא

נתן

נתן בנשך זה עובדיה שהיה לוה ברבית ומאכיל לנביאים ולא היה מלוה אותם אף דהוה מצי למעבד הכי דאומרים לא"ח כדי שיזכו רבים אפ"ה נהג סילסול בעצמו והחמיר על עצמו ולא הלוה להם מה שהיה לוה ונשארו החובות עליו עד אשר מת ובא האיש לקחת את בניו וזהו שכתו :

באופן אחרת אמר יאמר העבד ונבין מה שאמרו עוד רז"ל על פסוק זה דבר אחר זה כ"ש וכ"ה שלא היו מלמדים את התורה ברמים ע"כ וקשה איך שייך דרשא זו על פסוק כספו לא נתן בנשך מה ענין שמטה אלא הר סיני הנשך לגבי לימוד תורה ברמים ואמאי לא ניחא להו לדבר אחר פירושא קמא דהתם גבי עובדיה שייך ענין הנשך ועל לבא מאמר זה אבינה במקרא סדרן של כתובים הנאמרים באמת בנחמיה סי' ה' ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים ויש אשר אומרים בנינו ובנותינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה ויש אשר אומרים שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עורבים ונקחה דגן ברעב ויש אשר אומרים לוינו כסף למדת המלך שדותינו וכרמינו ועתה כבשר אחינו בשרינו כבניהם בנינו והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים ויש מבנותינו נכבשות ואין לאל ידינו ושדותינו וכרמינו לאחרים ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה וימלך לבי עלי ואריבה את החורים ואת הסגנים ואומרה להם משא איש באחיו אתם נושאים ואתן עליהם קהלה גדולה ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר ואומר לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו וגם אני אחי ונערי נושים בהם כסף ודגן נעזבה נא את המשא הזה השיבו נא להם כהיום שדותיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נושים בהם ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה גם חצני נערתי ואומרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל הקהל אמן ויהללו את ה' ויעש העם כדבר הזה ע"כ ועין רואה מה שיש לדקדק במקראות הללו כי רבו בהם הדקדוקים זה יצא ראשונה במאי דקאמר בראשונה ויש אשר אומרים בנינו שהיא כת הראשונה הול"ל יש אשר אומרים ועוד בכת השנית שאמרו שדותינו וכרמינו ולא זכרו בניהם ובנותיהם למה לא זכרום ומהו עורבים דקאמרי ומאי טעמא כת הראשונה אמרה ונקחה דגן ונאכלה ונחיה וכת שניה לא אמרו כי אם ונקחה דגן ברעב ולא אמרו ונאכלה ונחיה ועוד בכת שלישית כי לא העלו על דל שפתם על המחיה ועל הכלכלה ומה היתה כוונתם באמרם כבשר אחינו בשרינו ולמה חזרו לומר עוד ושדותינו וכרמינו לאחרים ותו קשה בדברי עזרא ויחר לי וכו' את זעקתם ואת הדברים האלה למה כפל את דבריו באמרו את זעקתם תיסגי ועוד במאמר ויחרישו ולא מצאו דבר כיון שהחרישו פשיטא ודאי שלא מצאו מענה ועוד באמרו אליהם הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו אטו משום חרפת אויבינו צריך להיות לנו יראת אלהים והלא כך היא חובתנו ונעשנה ומאי מחרפת הגוים ועוד במאמר החורים נשיב ומהם לא נבקש כיון שישיבו פשיטא ודאי שלא יבקשו מהם ועוד למה הוצרכו לומר לו עוד כן נעשה כאשר אתה אומר בכר אמרו נשיב ומהם לא נבקש ומאי כאשר אתה אומר והלא עיניהם הרואות כי פיו המדבר אליהם :

ולבא אל הביאור נקדים מ"ש מרן ז"ל בש"ע י"ד סי' קס"ו וז"ל המלוה את חבירו לא יעשה מלאכה בעבדו אפי' הוא בטל ונלע"ד דכל שכן שלא יעשה מלאכה בבניו ובנותיו של לוה שהם ברשותו כגון הסמוכים על שולחנו דהא בעבדו אם לא היה חייב לו כלום ותקף בעבדו ושעבד בו פטור כמ"ש בח"מ סי' שס"ג וטעמא דמילתא פירשו בש"ס משום דניחא ליה דלא נסתריה לעבדיה כלומר שלא ילמוד דרכי הבטלה ואפ"ה אם היה חייב אסור משום רבית כ"ש בנו ובתו שברשותו דלא שייך בהו האי טעמא דלא ניסתריה שאם היה חייב שאסור להשתעבד בהם ואיבא אבק רבית ולא צריכא למימר בלוה עצמו שאסור להשתעבד בו שהרי כתב מרן בש"ע סי' ק"ס לא יאמר לו הודיעני אם בא איש פ' ממקום פ' א"כ כ"ש להשתעבד בו ונלע"ד אם קצץ מתחלה שאמר לו הלויני ואעבדך או הלויני והשתעבד בבני ובנותי או בעבדי דהוי רבית קצוצה וחייב לתת לו שכרו לסברת הרמב"ם ז"ל דס"ל בפ"ו מה' מלוה דאם אמר לו הלויני ודור בחצרי ר"ק הוי ואסורה מדאורייתא אף בחצר דלא קיימא לאגרא כיון שקצץ וכמ"ש מרן ביתה יוסף סי' קס"ו א"כ גם בעבודת עצמו ובניו אף דלא קיימי לאגרא אם קצץ שא"ל הלויני ואעבדך כך וכך רבית קצוצה הוי ומדאורייתא אסור ויוצאה בדיינים ואי גברא קאי הוא ובניו לאגרא שאם לא היה מתעסק בעבודת המלוה היה נשכר אצל אחרים ויקח חליפי עבודתו אף להרמב"ן ז"ל ומרן בש"ע סימן קס"ו רבית קצוצה הוי וכאשר יראה הרואה בענין זה :

עוד כתב מרן סי' קס"א רבית דאורייתא שהוא בדרך הלואה בדבר קצוב יוצאה בדיינים שכופים ומכין אותו עד שתצא נפשו אבל אין ב"ד יורדין לנכסיו וכן בהלוהו על חצרו וא"ל ע"מ שידור בו חנם ע"כ וכתב הר"ב ש"ך ז"ל מבין אותו בדין שאר מ"ע דכתיב וחי אחיך עמך אבל אין ב"ד וכו' נראה דאם בבר החזיר הרבית על פי ב"ד או מעצמו ואח"כ חזר ותפס משל לוה בעד הרבית יורדים לנכסיו דהא הו"ל גזל ע"כ עוד כתב מרן שם אם בא לעשות תשובה מעצמו להחזיר הרבית אם הוא דבר מסויים מקבלין ממנו ואם אינו דבר מסויים אם רוב עסקו ומחייתו ברבית אין מקבלין ממנו כדי לפתוח לו דרך לתשובה וכל המקבל הימנו אין רוח חכמים נוחה הימנו · עוד כתב מרן סי' ק"ס כל הנותן ברבית נכסיו מתמוטטים וכאלו כופר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל ואמרו בש"ס כל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין אר"א הללו מתמוטטין ועולים והללו מתמוטטין ואינן עולים · והרמב"ם כתב שהמלוה ברבית עובר בששה לאוין עוד כתב מרן מותר ללוות ברבית מפני פקוח נפש ולמדו כן ממ"ש התוס' בע"א דף כ"ו והא דאמרינן עובדיה לוה מיהורם בן אחאב ברבית כדי לפרנס הנביאים אע"ג דיהורם ישראל מומר הוה ואסור ליתן לו רבית שאני התם לפיקוח נפש הוה ומלוה ע"כ וכתב הרב ט"ז ז"ל מותר ללוות וכו' אבל המלוה פשיטא שעושה איסור דמה פיקוח נפש יש לו שצריך ליקח רבית וכו' ולא כאותם שטועים בדבר ואומרים שגם למלוה יש התר חלילה לומר כן ע"כ · עוד

כתב

כתב הרמב"ם בפ"ה מה"מ וכן אסור לו ללמד את המלוה מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו אם לא היה רגיל בזה מקודם שנאמר נשך כל דבר וכן כתב מרן ומשמע דאם היה רגיל מקודם מותר מאחר דמקדמת דנא קודם שלוה רגיל היה ללמדו שכן כתבו אם לא היה רגיל בזה:

ומזה נגע על פי הנא"ר למאמר רז"ל את כספו לא נתן בנשך זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לווה מיהורם ברבית ומאכילם וזה הותר לו משום פיקוח נפש ולא תפס השיטה כההוא דס"ל דאף המלוה מותר לו והיה יכול להלוותם ברבית מה שלוה מיהורם אלא החמיר על עצמו כסברת הר"ב ט"ז דהמלוה קאי באיסור ולכן כספו לא נתן בנשך שהלוה להם ברבית משום פיקוח נפש והדבר אחר לא הונח לו בזה דאכתי קשה מאי רבותיה דעובדיה דפשיטא שהמלוה עושה איסור ומי התיר לו ליקח רבית משום פיקוח נפש ואין זה כל כך שבח לכן אמר זה כ"ש וכ"ה שלא היו מלמדין את התורה בדמים ר"ל בשכר המתנת הדמים שהיו לווים ואף למי שהיו נוהגין ללמדו מקודם שילוו ממנו דמדינא לא היה איסור בדבר שלא אסרו אלא בשלא היה רגיל מקודם אבל אם היה רגיל ללמד מקודם מותר ואפ"ה כ"ש וכ"ה היו מחמירין על עצמם ולא היו מלמדים בדמים בהמתנת הדמים אף למי שהיו רגילין ללמדו מקודם:

עוד נקדים מאי דאיתא במציעא דמ"ח איתמר עירבון רב אמר כנגדו הוא קונה ור׳ יוחנן אמר כנגד כולו הוא קונה ופירש"י ז"ל עירבון מקצת המעות נתן לו על פיסוק מרובה כנגדו הוא קונה אי מכירת קרקע הוא שניקנית בכסף קונה קנין גמור ואי מכירת מטלטלין הוא קונה כנגדו להתחייב במי שפרע ור"י אמר בקרקע לקנין גמור ומטלטלין לקבל מי שפרע ופסקו הפוסקים ז"ל כר"יוח דעירבון כנגד כולו הוא ונשארו שארית דמי הקניה חוב אצל הקונה:

עוד נקדים מאי דס"ל להרי"ף ז"ל בפ׳ איזהו נשך אמתני׳ דמכר לו את השדה במלוה את חבירו ומשכן לו את שדהו על מנת שיאכל את פירותיה ואין מנכה לו כלום רבית קצוצה היא ויוצאה בדיינים דהו"ל כהלוויני ע"מ שתאכל שדה זו בחנם דהיינו רבית קצוצה ובש"ר פרשת משפטים אמרו לא תהיה לו כנושה מכאן אתה למד שכל מי שהוא לוקח רבית אינו ירא אלהים. עוד כתב הרמב"ם פ"י מה׳ מתנות עניים וז"ל חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו שנא׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה וכו׳ וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו שאין האכזריות מצויה אלא בכותים שנא׳ אכזרים המה ולא ירחמו וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם ואם לא ירחם האח על האח מי ירחם עליו ולמי עניי ישראל נושאים עיניהם לכותים ששונאין אותם ורודפים אחריהן הא אין עיניהם תלויות אלא לאחיהם והקב"ה קרוב לשועת עניים שנאמר שועת עניים אתה תשמע לפיכך צריך להזהר בזעקתם שהרי ברית כרותה להם שנאמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני עכ"ל:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת הבא נבא לביאור הכתובים ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה הן הם דלת העם עניים ואומללים שאין להם מה להתפרנס ואחיהם העשירים מתאחורים ואין מרחמין עליהם ויצעקו צעקה גדולה ומרה אל אחיהם היהודים לומר אנשים אחים אנחנו ועלינו אמר קרא בנים אתם לה׳ אלהיכם ואם לא ירחם האח על האח מי ירחם עליו זו היא צעקת בת הראשונה יצאה בת הראשונה ונכנסה בת שניה וישאו את קולם בצעקה לאמר וכי זו בלבד עשו לנו עשירי עם לאו וראו מה עשו לנו כי לוינו מהם ממון ולא רצו להלוות אלא בתנאי שישתעבדו בנו בנינו ובנותינו והוה ליה הלוויני ואשתעבד אני לך דרביה קצוצה היא ומדאורייתא אסירא כדאמרינן לעיל וכ"ת ולדידן מי ניחא והלא כשם שהמלוה עובר כך הלוה עובר בשני לאוין הא ליתא דהא לדידן ליכא איסור דמותר ללוות ברבית משום פיקוח נפש כי אם לא נלוה מהם באופן זה אינם מפרנסים אותנו ואין לך פיקוח נפש גדול מזה פן נמות ברעב וז"ש ויש אשר אומרים היא בת שניה לא זו אף זו כי בנינו ובנותינו אנחנו רבים ולא הלוו אותנו עד שנשתעבד להם אנו ובנינו והוא רבית דאורייתא ולדידן שרי שהרי ונקחה דגן ונאכלה ונחיה וכיון שהוא להחיות את נפשנו אין לך פיקוח נפש גדול מזה נכנסה בת שלישית ויאמרו לאמר הרי אנחנו עשו עמנו עשירי עם רעה חולה משונה מזו כי לקחנו מה׳ עירבון בעד שדותינו וכרמינו שפסקנו עמהם שיקנו את שדותינו וכרמינו בערך הנודע בינינו שהסכמנו עליו ונטלנו מהם עירבון מקצת המעות והנשאר מדמי שדותינו וכרמינו בתורת חוב כי נפסקה הלכה עירבון כנגד כולו הוא קונה ובפרט שהם קרקעות שנקנים קנין גמור במעות ואחר זמן תבענו מהם שארית דמי הקרקעות כדי שנתפרנס בהם ולא אבו שמוע לקיים מצות נתינה וזהו אומרם ויש אשר אומרים שדותינו וכרמינו ובתינו שהם קרקעות אנחנו עורבים שלקחנו מהם עירבון בעד פיסוק דמיהם ואינם רוצים לתת לנו תשלום דמי קרקעותינו ונקחה דגן ברעב ומעתה קרבו ואתיון אנשי בת רביעית ובה דיברו כי לנו אנחנו עשו לנו דבר אחר כי לוינו מהם למדת המלך לתת מס המלך מנדה בלו והלך ואנחנו יש לנו מקום פטור בזה משום פיקוח ומשכננו בידם שדותינו וכרמינו על מנת שיאכלו פירותיהם חנם וכבר נזכר לעיל מ"ש הרי"ף משכנתא בלא נכייתא רבית קצוצה ויוצאה בדיינים ובעת כללו כל טענות הכתות יחד ויאמרו לאמר כלפי הכת הראשונה ועתה כבשר אחינו בשרינו כי איש אחד נחנו ועליהם מוטל לרחם עלינו כי למי אנחנו נושאים את עינינו הלכותים השונאים אותנו אין לנו להשען כי אם על אחינו כי כמונו כמוהם כבניהם בנינו וכנגד כת שניה אמרו והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים שלוינו מהם על מנת שיכבשו בנינו ובנותינו לעבדים ויש מבנותינו נכבשות ואין לאל ידינו לפרותם וכנגד כת שלישית וכת רביעית אמרו ושדותינו וכרמינו לאחרים שאוכלים פירותיהם משום הלואות בלי נכייתא וגם תשלום דמי הקרקעות אינם נותנים ויען עזרא הסופר ויאמר ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם כי אין מרחם ונותן להם צדקה והקב"ה קרוב לשועת דלים ואת זעקתם ישמע השמים ואת הדברים האלה על דבר הרבית עבודת בניהם ובנותיהם לעבדים ופירות קרקעותיהם וגם את דמי הקרקעות שנתנו בערם עירבון וימלך לבי עלי ואריכה אה החורי"ם ואת הסגנים ואומרה להם משא איש באחיו אתם נושאים וקרא בתיב ולאחיך לא תשיך ואתן עליהם קהלה

קהלה גדולה ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי כנו כפי יכולתינו וגם אתם סוף דבר שאין להם לפרוע לכם חובותיכם וכדי שתתפרעו חובותיכם תמכרו את אחיכם וכהכרח שנחזור פעם שנית לקנותם היטב בעיני ה' כל המעשים האלה ויחרישו ולא מלאו דבר שום מענה לא משום מניעת הצדקה שקפצו ידיהם מלתת להם ולא מפאת הרבית ולא מחמת דמי הקרקע שלא נתנו להם ואומר לא טוב הדבר אשר אתם עושים דבריו אלה כנגד מה שצעקו על אחיהם שנתנו להם עירבון ולא נתנו להם דמי הקרקעות כי לא טוב הדבר הזה שהרי אפי' במטלטלין דלא קנה מדינא קאי במי שפרע כ"ש בקרקעות קנה והמעות חוב אצלם ואיך יעשו עולה ולא יתנו להם את הדמים לזון ולהתפרנס וכנגד השתי כתות שטענו כי הלווים ברבית אמר אליהם הלא ביראת אלהינו תלכו וכל מי שלוקח רבית אינו ירא אלהים דכופר ביציאת מצ' ובאלהי ישראל ועובר בששה לאוין וא"כ מי יערב אל לבו לעבור על כל אלה והלא ביראת אלהינו תלכו וכנגד הכת הצועקים עבור הצדקה אמר מה האכזריות הזו שמתאכזרים על אחיכם היהודים ומי שהוא אכזר יש לחוש ליחוסו וא"כ לכל הפחות היה לכם לחוש מחרפת הגוים אויבינו פן יאמרו חלילה לא מבני ישראל המה ולכן אף גם זאת אני אחי ונערי נושים בהם וכו' נעזבה נא את המשא הזה ואתם גם אתם השיבו נא להם כהיום שדותיהם וכרמיהם הן מה שלקחתם מהם מחמת עירבון אשר נתתם להם הן מה שלקחתם בתורת משכנתא וזיתיהם ובתיהם גם מחלו להם מאת הכסף ריבוי הכסף מה שלוו מכם גם תנו להם הדגן התירוש והיצהר פירות שדותיהם וכרמיהם שלקחתם מחמת החוב אשר אתם נושים בהם כי כל זה דבית קצוצה הוא ויוצא בדיינים ויאמרו נשיב כל קרקעותיהם וכל הרבית שלקחנו מהם וכ"ש שסוב מהם לא נבקש דהא ברבית קצוצה שיוצאה בדיינים הנה שב"ד כופין אותו ומכין אותו עכ"ז אין יורדים לנכסיו אבל מאחר שנשיב הם נבקש מהם עוד הו"ל גזל גמור וב"ד יורדין לנכסיו :

או אפשר לומר דכוונתם היא שאמרו לו נשיב את כל הרבית שנטלנו מהם כדין כל רבית קצוצה שיוצאה בדיינים והקרקעות שלקחנו מהם מחמת עירבון ולא שילמנו כל הדמים ועתה נשיב כל הקרקעות כמות שהם בשלימות ולא זו אף זו מהם לא נבקש אף הקרן שחייבין לנו מחלנו להם וגם העירבון להם מהם לא נבקש עוד וכ"ת שאין עלינו להחזיר הרבית והם גם הם אין להם לקבל ממנו כי המקבל אין רוח חכמים נוחה הימנו כדין כל הבא לעשות תשובה מעצמו אם אינו דבר מסויים אין מקבלין ממנו והבא לא דבר מסויים הוא ורוב עסקינו ברבית וא"כ לא יקבלו ממנו לזה אמרו הא ליתא דהא הבא לא מאלינו ומעצמינו עשינו זאת כי אם כן נעשה ונשיב להם כאשר אתה אומר שאתה ב"ד הגדול וכל שהוא ע"י ב"ד ובכפייתם מחוייבין להחזיר להם והם עצמם הרשות בידם לקבל ממנו ויקרא את הכהנים וישביעם לעשות כדבר הזה גם חצני נערתי ואומרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומגיעו כי כן הדין נותן כל מי שמלוה ברבית נכסיו נתמוטטים ולא תימה כדרך שאר מתמוטטין שחוזרים ועולים עוד אלא ככה יהיה נעור ורק שלא יעלה עוד לעולם ויאמרו כל הקהל אמן וקבלו עליהם להחזור ומעתה ויאמינו

העם כה' ויהללו את ה' ויעש העם כדבר הזה שהחזירו להם הכל וירחמהו על אחיהם בית ישראל והללו את ה' אשר נטע בלבם אהבתו וחמלתו ודוק :

קול נסים דרוש ה'

גרסינן בילקוט ליהודים היתה אורה ושמחה אמר רב אורה זו תורה וכה"א כי נר מצוה ותורה אור שמחה זה יום טוב וכה"א ושמחת בחגך ששון זו מילה וכה"א שש אנכי על אמרתיך ויקר אלו תפלין וכה"א וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותניא ר' אליעזר הגדול הוא אומר אלו תפלין שבראש ע"כ :

כל ישראל בריא כחיובא · להודות והלל לה' על כל הטובה · אשר גמלנו ה' אית ליה דרב חסד"א בקבא רבה · מושיע ומגן חומה נשגבה · בימי מרדכי הצדיק ראש מר דרור רישא דדהבא · אר"ש נתנה ביד רשע ממוכן זה המן אפר בירה שהפסיקוה בקש ובגבבא · הוב והזבה · נקיט ליה תובבא · משום היכה · דברי פיו און הכסיל כחשך מוליא דבה : חכם להרע מידע ידיע לאשתעווי לישנא בישא אש להבה · אמר אויב ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותיך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם והנה מימות החור"ף אמרתי אל לבי להשכיל בוונת אומרו מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותיך על שום מה הוצרך להאריך ולומר לו בכל מדינות מלכותך מן הענין הדבר מבואר דעל מדינות מלכותו קא מישתעי דאי על אותם שבמלכיות אחרות מהיכא תיסק שיגזור עליהם איזה גזירות או זכון וזכין והם אינם תחת ממלכתו ובפרט לפי דרשת רז"ל למ"ד שאחשורוש מלך בכיפה א"כ פשיטא ודאי שבמדינות מלכותו הם ומה טעם ולמלך אין שוה להניחם האמנם ידוע הוא הא דאיתא בפסחים א"ר אושעיא מ"ד צדקות פרזונו בישרא' צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפיזרן לבין האומות והיינו דאמר ההוא מינא לר"ח אנן מעלינן מנייכו דכתיב בכו כי ששה חדשים ישב שם יואב וכל איש ישרא' עד הכרית כל זכר באדום ואלו אנן אותובי אותביתו כמה שנים ולא עבדי' לכו מידי א"ל רצונך יטפל לך תלמיד אחד נטפל לו ר' אושעיא א"ל משום דלא ידעיתו היכי תיעבדו תכלינהו לכולהו ליתנהו גבייכו תיכלו מאי דאיכא גבייכו קרו לכו מלכותא קטיעא א"ל גפא דרומי בהא סלקינן ובהא נחתינן ע"כ :

ולזה אמר לו לאחשורוש ישנו עם אחד אשר זה העם אי ניחא קמיה מלכא להשמדא ולהובדא כל זכר למו וכ"ת והרי הוא מפוזר ומפורד בין העמים ומשפי דלקרו לך מלכותא קטיעה לא תיחוש להא דהא בכל מדינות מלכותך שמפוזרים ומפורדים תחת ממשלתך ולא במלכיות אחרות עד דקרו לך מלכותא קטיעא ומאחר כי דתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים כי על כן למלך אין שוה להניחם ולא תיחוש פן יאמרו בגוים מלכותא קטיעתא אנן דלא שייך הכא האמנם כדי להבין דקדוק אחר שיש לדקדק בדבריו באומרו ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים כי למה הוצרך לכפול את דבריו כאשר יאמר ודתיהם שונות מכל עם פשיטא

ודאי שרתי המלך אינם עושים כי המלך ככלל העמים הוא וכבר אמר דתיהם שונות מכל עם ורז"ל דרשו כזה מה שדרשו. ועוד יש לחקור מאחר דחכם להרע ואמרו רז"ל ליכא מאן דידע לאשתעויי לישנא בישא כוותיה והרי כאזנינו שמענו אל דרך הגוים אה"ע כאשר ירצו לגזור גזרה רעה על שונאי ישראל ח"ו כעבור הדת בתחלה הם גוזרין שיקיימו דת אותה אומה ואשר לא ישמע לקול מלחשים הרמין יתעבר ולא שתכף גוזרים כליה על שונאי ישראל וכיון שכך כך הי"ל לאמר למלך ואף כי כוונתו הרעה להשמיד שונאי ישראל בשנאתו אותם ולא קנאה מפאת הדת. מכל מקום מאחר שנטע יסוד דבריו. אל המלך על ענין הדת הי"ל לחוש אולי יאמר לו לא זה הדרך ולא זו העי"ר ולבא אל הביאור נקדים מה שחקרו רבני המפרשים על מה שאוכלים ישראל ושותים. בעה"ז בריוח ולא בצמצום לאכול לשבעה ולמכסה עתיק ובתים מלאים כל טוב דכמעט כל זה הוא גזל ביד ישראל. מאחר שיעקב אע"ה ועשו בבטן המלאה חלקו העולמות ויעקב בחר לו בעה"ב עין לא ראתה ועשו לקח בעה"ז חבלו ונחלתו לאכול ולשתות ולרשת את הארץ ככל אשר תמלא ידם ומאחר דכן מן הראוי היה שישראל לא יפשטו ידם בעה"ז לאכול ולשתות כי אם לחם צר ומים לחץ מידי דזיין לקיום הנפש דווקא וה"ן כסות בקרה ועל הארץ ישן ארבע אמות של אדם ותו לא וכל היתר על זה גזל בידם כי לא בהלה חלק יעקב והרבה תשובות נאמרו על זה ותשובה אחת שהשיב ה"ה מוהר"ש פרימו ז"ל דכבר ידוע דבשעת בריאת העולם תנאי התנה הקב"ה עם העולם אם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו יחזיר העולם לתוהו ובהו וזה רמז ה' דיום הששי והיינו דקאמר קרא. ארץ יראה ושקטה ודרז"ל בתחלה יראה ולבסוף שקטה כי יראה אולי לא יקבלו ישראל את התורה מאחר דה' מסיני בא וזרח משעיר ולא קבלו כל שבעים שרי א"הע את התורה חששה שמא גם ישראל לא יקבלוה וחזר עלמא כמלקדמין תהו ובהו ולכן יראה וכאשר ראתה שישראל קיבלו את התורה ששון ושמחה ומלא בה השקט ל'ו וכל שקיימו את העולם והרי זה דומה למאי דקי"ל המציל מזוטו של ים. ומשלוליתו של נהר הרי אלו שלו וכישראל כמי דינא הכי דמאחר שהיתה העולם מעותד לחזור לתהו ובהו והם קיימו אותה הרי היא שלהם וכל שאוכלים ושותים למעדנים ובגדי רקמה ובתי האלרים בדינא ודיינו להם הוא גם ידוע מאי דקי"ל בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להשבון ורז"ל דרשו בש"ס דמגילה בלילה ההוא נדדה שנת המלך א"ר תנחום נדדה שנת מלכו של עולם :

ובזה יבא על נכון ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד וזה העם אוכל כל טוב הארץ כמ"ש רז"ל במ"ר מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך האוכלים למעדנים שמנה לחמו דכל מקום אשר תדרוך כף רגליהם בלבוש מלכות תכלת וחור וביתה אמיתבא בית והון וכל מידי דמיטב ואחד הרואה כל כי האי גוונא גזל גמור בידם דאכיל דלאו דיליה שהרי דתיהם שונות מכל עם לסיבה הלזו להעמיד העולם על תלה נתן את התורה ובטענה זו יאכלו גם אכול משופרי שופרי ונוחל את הארץ דהו"ל כמציל מזוטו של ים ומשלולותו של נהר והנה בעת"ה הרי היומים האלה ואת דתי המלך מלכו של עולם אינם עושים על עוזבם את תורתו וכיון שכן אכל גזל בידם דמאחר שהם עזבו את התורה הדר דינייהו כדין בני נח דבגזל לא נתן להשבון רק בנפשם דברו ועל כן ולמלך אין שוה להניחם לאכול עוד עה"ז כי חלקם הוא ע"הב ועל מה שגזלו לשעבר אם על המלך טוב יכתב לאבדם כי גזל בידם ודינם במיתה ואם משום הנאת המלך מהם עשרת אלפים ככר כסף וכו' וזהו שרמזו רז"ל בש"ס ובמ"ר אמר רבא ליכא מאן דידע לאשתעויי לישנא בישא כהמן א"ל תא נכלינהו א"ל מסתפינא מאלהיהון דילמא כההוא כדעבד בהו בקמאי א"ל ישנו מן המצות א"ל אית בהו רבנן דמבעי עלייהו רחמי א"ל עם אחד הם שנתיירא אחשורוש דמאחר שמקיימין את התורה ועמודי עולם יקראו למו א"כ יעביר ליה כדעבד בקמאי דמעביר עליהם את הדין א"ל ישנו מן המצות א"ל אית בהו רבנן ובתורתו יהגו יומם ולילה והתורה מעמדת את העולם א"ל הן עם אחד כולם שוין וכיון שכן הכל כאשר לכל גזל הוא בידם ודינם בהריגה :

ובזה יובן מקרא שכתוב במשלי סי' ד' שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו והרלב"ג ז"ל כתב שמעו בנים מוסר אב. הש"ית שהוא אביכם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה וכו' כי לקח טוב נתתי לכם כי כבר נתתי לכם קנין טוב וכו' הנה אלה דברי הש"ית וכו' ע"כ ולדרכנו יתבאר באופן זה כי אבינו שבשמים דבר ידבר עם בית ישראל שמעו בנים מוסר שבהכרח לכם שתשמעו מוסרי היא התורה והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב קנין טוב היא העה"ב וכדאמר התנא יפה שעה אחת של קורת רוח בעה"ב מכל חיי העה"ז וזה קנין הטוב חיי העה"ב נתתי לכם לחלקכם ונחלתכם ובעה"ז אין לכם חלק ונחלה כי לעשו נתתי אותה מורשה ואם תעזבו את התורה אין לכם ליהנות מעה"ז כי אם כדי קיום הנפש ותו לא מידי וכל מה שתהנו ממנה יתר על כן גזל גמור בידכם על כן אני מצוה אתכם תורתי אל תעזובו שעל ידי התורה תזכו גם לעה"ז כדין המציל מזוטו של ים דזכו מן ההפקר לכן בהכרח תורתי אל תעזובו :

גם בזה יתבאר מקרא שכתוב בחבקוק עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו כי הנה רז"ל דרשו ראה הקב"ה שבע מצות בני נח ולא קיימום והתיר ממונם ואכתי יש לדקדק אמאי אשמועינן נביא חידוש זה בהאי ענינא שהוא ענין נתינת התורה כמ"ש אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכו' והלא ז' מצות מקדם קדמתה נלטוו ולא קיימום ועפ"י האמור יבא היטב ורש"י ז"ל פי' הררי עד שרי האומות דקאמר נביא בנבואת ה' עמד וימודד ארץ דהקב"ה עמד ומדד הארץ בחלקו"ת ושית חלק יעקב ע"הב וחלק עשו העה"ז ומדד להם חלוקותיהם שחלקו מקדמת דנא וזיכה לכל אחד חלקו אכן עתה שהחזיר התורה על השבעים שרים ולא אחד בהם שרצה לקבלה כמ"ש אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וזהו אומרו ראה שאין מי שקיבל התורה כי אם ישראל ויתר גוים התיר חלקו של עשו ליעקב ומעתה זוכים ישראל לשתי שולחנות דגם בעה"ז זכו בה מן ההפקר דאלו לא קבלו את התורה חזר עולם לתהו ובהו והו"ל כמציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר ועל כן ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם שרי א"הע דנתרוקנה רשותם גם מעה"ז וזכו בה ישראל

מטעם

מטעם הליכות עולם לו אל תיקרי הליכות אלא הלכות היא התורה ולכן עולם לו דגם העולם הזה לו הוא לישראל :

ועל פי זה יתבאר מאמר אדונינו המלך דוד ע"ה שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב דצריכים אנו למודע"ו מי אלה השרים הללו ועל שום מה רדפו חנם וגם להבין פחד זה שפחד מאיזה טעם ואיך מדברו ית' פחד ופחד היה לו ועוד להבין קשרן של דברים מ"ש עוד שש אנכי על אמרתך ובפרט לפי דרשת רז"ל שהיא המילה מה ענין המילה עם שרים ויועצי אר"ש ונקדים עוד מ"ש ה"ה מופת הדור והדרו מוהר"ר חיד"א נר"ו בס' ראש דוד פ' תצוה דאפי' היכא שרפו ישראל ידיהם מן התורה אכתי אית להו טענה אלימתא שמקיימין את העולם והיא מצות המילה שעליה גם כן דרשו אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי דברית זה היינו המילה וה"ה נאות יעקב ז"ל בחלק מענה לשון ערך דבור כתב משם הר"ב ש"ך ז"ל דדבור כינוי לתורה שבכתב גם הרב מוהר"ש אוזידא ז"ל בפי' מס' אבות פי' פסוק לעולם ה' דברך נצב בשמים על טענת מלאכי השרת שהם זוכים בתורה יע"ש הרי דדברך היא התורה :

איברא כי חוץ ממערכת הדרוש יאמר נא באופן אחרת על פי דברי הרב ש"ך הנז' דדבור הוא כינוי לתורה שבכתב ואמירה כינוי לתורה שבע"פ וכבר נודע מה שכתבו רבני המפרשים ז"ל דטענת המלאכים בתורה שהם הקודמים לזכות בה מדינא דבר מצרא והן הם היושבים בשמים ולהם יאתה ויטוב אחר ממה שנאמרו לזה כי ישראל בני אל חי איקרו דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם ובן בנכסי אביו הוא הקודם לאחרים ולו תאות הקדימה אף שהאחרים שכנים דמיירי הוא טעמא דהמצרן קודם משום ועשית הישר והטוב וכל לגבי הבן הישר והטוב הוא שיזכה בנכסי אביו האמנם דין זה דהבן קודם לשכן לא איתמר בהדיא בתורה אלא שחכמים דרשו דמאחר דעיקר טעמא דהמצרן הוי משום ועשית הישר והטוב זהו הטוב והישר שהבן יהיה קודם לאחרים ומדרש חכמים הוא בתורה שבע"פ ולכן אמר דהע"ה שרים הן הם שרי קודש שרפי מעלה רדפוני בטענה כי חנם אתם נטלתם את התורה כי מדינא הם הקודמים מדינא דבר מצרא ומדברך שכתבת בתורה שבכתב ועשית הישר והטוב פחד לבי כי מזה תלא תורה דהמצרן קודם ומלאכי הקדש הם מצרנים והם זוכים בתורה ואני כאשר אבדתי אבדתי בעניי מאין תורה אכן שש אנכי על אמרתך היא תורה שבע"פ כמוצא שלל רב כי שם נאמר שהבן קודם למצרן בנכסי אביו ובנים אנחנו וקודמים לזכות בתורה ובזה יתובי יתבינן כי נחה שקטה האר"ש טענת מלאכי קדש :

ואולם על פי מערכה ראשונה אמר יאמר שרים רדפוני הן הם שרי א"הע ושרו של עשו על גביהם בטענת חנם שאנו אוכלים ושותים ונהנים בעה"ז חנם וגזל הוא בידינו דבולי עלמא של עשו הוא מאחר דכבר עמדו על החלוקה יעקב ועשו והעה"ז נטלו עשו חבלו ונחלתו וא"כ לא היה ליהנות כי אם לחם ומים במשורה ועל הארץ תישן לקיום הנפש וכל היותר על זה חנם הוא גזל בידינו וכ"ת דבטענת התורה שאנחנו מקיימין את העולם זכינו בה כזוכה מזוטו של ים כהאי פתרא אנא יתיב דמי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לעמוד בחיובו לעסוק בה תמיד כל הימים לקיים והגית בו יומם ולילה ולהעמיד את העולם שנאמר בה אם לא בריתי יומם ולילה וכמ"ש באיוב לא ירפני עד בלעי רוקי ומדברך שהיא התורה דעל ידה נזכה לכל טוב העה"ז כמציל מזוטו של ים פחד לבי מלהשיב להם טענה זו דמי יוכל לעמוד בחיובו ואין לי פה להשיב תשובה הלזו אבל עכ"ז שש אנכי על אמרתך שהיא מצות המילה כמוצא שלל רב דבהא אשכחנא מקום פטור מרדיפת שרי א"הע דעל ידי המילה שאנחנו מקיימין מעמידין את העולם שנברא וכל המעמיד זוכה בה מן ההפקר כזוכה מזוטו של ים דעל המילה גם כן נאמר אם לא בריתי וכו' ומעתה אין להם עלי שום פתחון פה :

ומן האמור בענין בין נבין מק"ק הנאמרים בפ' יתרו כה תאמר לבית יעקב וכו' אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש דאיכא למידק למה הוצרך לזכור להם יציאת מצרים מי איכא ספיקא ששכחו יציאת מצרים ואכתי לחלוחית הדיו קיימת חוץ מן המכוון אמינא באנפא אחרינא בהקדים מ"ש בגמרא כל העולה לגדולה מוחלין לו עונותיו ובמדרש חזית איתא ר' יהושע בשם ר' חנין אמר גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו לובשים כלאים ואלו לובשים כלאים א"כ לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו לעולם ואמרו ז"ל כל שעושים לו נס מנכין לו מזכיותיו מעתה קאמר להו לישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כל אותם המכות והעונשים על אשר שעבדו בכם וכל היד החזקה אשר עשיתי לעיניכם ואשא אתכם על כנפי נשרים שגם גאלתי אתכם בזרוע נטויה ואף שלא היתה מדת הדין נותנת שתגאלו ולא יענשו על ידיכם כי מה אלו ערלים וכו' ואפ"ה גאלתי אתכם ואביא אתכם אלי וכי תאמרו דא תברתנו כי תזכור לנו עונות ראשונים ואם אמרו על הצדיק העושים לו נס מנכין לו מזכיותיו כ"ש שאין מעשיהם מרוצים לפני המקום ב"ה ומעתה נפול ברשת זו צרה גדולה מן הראשונה או שעבוד יותר קשה מן הראשון לזה אמר אי מהא לא איריא ולא תחושו מזה כי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי והייתם לי סגולה מכל העמים שתעלו לגדולה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ואמליך אתכם על כל האומות וכיון שכן ספו תמו כל החטאים על כל פשעים כי העולה לגדולה מוחלין לו על כל עונותיו מאחר שתהיו ממלכת כהנים שרים כמ"ש רש"י ז"ל :

ולפי סידרא קדמאה נבין עוד כוונת אומרו ואביא אתכם אלי מה היתה הכוונה בזה והרי עיניהם הרואות גם אומרו כי לי כל הארץ מי לא ידע בכל אלה והנה הרב ראש דוד כתב עוד בסוף פ' תצוה וז"ל ועוד תירצו רבני אשכנז לעיקר החקירה הנז' דאיך ישראל נהנים מהעה"ז דקי"ל האחים שחלקו ויצא שט"ח על מורישם ופרע אחד מהם בטלה החלוקה וא"כ ישראל פרעו השט"ח של שעבוד מצרים המוטל על זרע אברהם בכללו ועשו לא פרע ובטלה מחלוקת ומצו ישראל ליהנות בעה"ז ותו אעיקרא קי"ל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו וכתיב יקח ונתן לעבדיו ק"ו בן בנו של ק"ו מלך מלכי המלכים אדון הכל ולמאן דיצבי יתנינה והוא ברצונו בטל ממון ורכוש מצרים ונתנו לעבדיו

ובניו

וכניו וכו' ע"כ. ובמכילתא דרשו בריתי על ברית מילה ויע"ש והנה הכא אבינו שבשמים רוצה להבטיחם לישראל דע"י קיום התורה יגיעו לכל טוב העה"ז בכל מיני דמיטב אכל כדי שלא יאמרו איך נשיג לטובת העה"ז והלא הוא חלק עשו ואנחנו חלקנו צפון במקום דעין לא ראתה ואיך נגזול את אחינו בני עשו ועל כן במערכה אל הדרוש יטמון ברמ"ז כל התשובות האמורים ואמר לו למרע"ה לך ואמור להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ומשם תדעו באמנה מורידת מצרים תשובה נצחת דמאחר שהשט"ח היה על שניהם יחד יעקב ועשו ואתם לבדכם קיימתם מצות פריע"ה הרי בטלה החלוקה ושפיר תזכו בטוב העה"ז ועוד שנית ואשא אתכם ע"כ נשרים ואביא אתכם אלי אלי דייקא אני אני הוא מלך הכבוד וכתיב יקח ונתן לעבדיו ואני הנותן לך כח לזכות בעה"ז ועוד זאת ועתה אם שמוע תשמעו בקולי לקבל את התורה הרי טענה אלימתא דאם לא תקבלו את התורה אני מחזיר העולם לתהו ובהו וא"כ אתם זוכים מן ההפקר כמציל מזוטו של ים ושפיר תזכו גם לעה"ז ואף גם זאת ושמרתם את בריתי זו מילה דעליה גם כן נאמר אם לא בריתי יומם ולילה ובה מקיימין את העולם וזוכין בו מן ההפקר כי על כל אלה והייתם לי סגולה מכל העמים אוצר חביב להאכילכם את טוב הארץ במו חלב ודבש כי לי כל הארץ ולמאן דאצבי אתנינה דכולי עלמא דילי בעין מלכותא דארעא דכתיב יקח ויתן לעבדיו כ"ש לגבי דידי כי לי כל הארץ ולכן ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש שאמליך אתכם על כל שרי האומות וכל מקום אשר תדרוך בו כף רגליכם לכם יהיה:

במסילה נעלה עלי בא"ר מאמר הנזכר פ"ה דצריך להבין קשר ושייכות הני דרשות אהדדי ומה טעם נתעוררו בהם לעת עתה ובכר רבני המפר' ז"ל דרכו קשתם הלא בספרתם ועל פי סדר המערכה יבא על נכון ונקדים עוד מ"ש מרן ז"ל בש"הע סי' כ"ה על כוונת הנחת תפלין וז"ל יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ד' פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ית' ויציאת מצ' וכו' כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורין על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו ובעירובין איתא ר' עקיבא אומר יכול יניח אדם תפלין בשבתות וי"ט ת"ל והיה לך לאות על ידך מי שצריכין אות יצאו אלו שהם גופם אות ופירש"י מי שצריכין אות ימים שישראל צריכין להעמיד אות על עצמם להכיר שהם מחזיקין בתורתו של הקב"ה יצאו שבתות וי"ט שהם עצמם אות בין הקב"ה לישראל דכתיב כי אות היא ביני וביניכם ע"כ ומעתה הרי הוא כמבוא"ר מאמרינו דמאחר שכל טענתו של אותו רשע המן הרע הזה דמאחר שהאחין שחלקו יעקב ועשו שני עולמות א"כ גזל בידם כל הנאות ישראל בעה"ז דאכיל דלאו דיליה כי על כן קמו ונתעודדו להחזיק במעוז כל הטענות הסותרות לטענה הלזו ולזה אמרו ליהודים היתה אורה זו תורה דע"י עסקם בתורה הקדושה מקיימין את העולם וזכו מן ההפקר דהו"ל כמציל משל ים דזכי לנפשיה ואין עליהם שום ערעור ולחזק את זה במסמרות נטועים קיימו וקבלו עליהם שמחה. זה יום טוב שהשבתות וימים טובים אות הם שהם מחזיקין בתורה ועוד אחרת ששון זה מילה דגם ע"י קיום המילה הם מעמידין את העולם כל ומוט א"כ ממצות המילה גם כן הו"ל כמציל מזוטו של ים וזכו בעה"ז נוסף על חלקם הוא העה"ב ועוד טענה אחרת ויקר אלו תפלין ומשם בא"ר נסים ונפלאות אשר עשה לעינינו במצרים הלכה וא"ן מורים אשר לו הכח והיכולת והממשלה בעליונים ובתחתונים ואם לגבי מלך הדיוט קי"ל מלך מותר בכל האמור בפ' מלך יקח ונתן לעבדיו כ"ש לגבי מלך הכבוד אדון הכל ולמאן דיצבי יתנינה וא"כ מה להם לא"הע עוד טענה על ישראל ומשולחן גבוה קא זכו ואף גם זאת בתפלין בו תרמו"ז ליציאת מצרים ומשם תורה יוצאה דזכו ישראל בעה"ז דכיון דיצא שט"ח על מוריהם והמה עמדו לפירעון ובני עשו וישמעאל לא פרעו כלום א"כ בטלה החלוקה ושפיר זכו בית ישראל בכל טוב הארץ לאכול לשובעה ובתים מלאים כל טוב ובזה יומתק טעם קבלת התורה שחזרו וקבלוה אז כדרז"ל קיימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו כבר מלבד מה שדרשו דמשום טענת המודעא כנודע עוד זאת טעמא טעים מאחר שהאויב אשכח עילה דכיון שריפו ידיהם מן התורה הו"ל גזל בידם כל הנאה מן העה"ז על כן עתה קיימו התורה מה שקבלו כבר ובזה זוכים בעה"ז רב אמר יאותו ליכלו וליחדו:

ואפשר לרמוז הטעמים האמורים במסרה אחת בחבקוק ושם חביון עוזו ויתן לשבי עוזו הללוהו ברקיע עוזו וגשם מטרות עוזו כי הנה בשוחר טוב בפ' ה' בעוזך ישמח מלך אמרו עוז זה מלכות במ"ש ויתן עוז למלכו גם דרשו עוז זה תורה במד"א ה' עוז לעמו יתן גם דרשו עוז כינוי לתפלין כדאמרו מנין שהקב"ה מניח תפלין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו ואין עוזו אלא תפלין. עיין להרב נאות יעקב ערך עוז ובזה יבא רמז המסרה ושם חביון עוזו ר"ל שם בעה"ב חבוי עוזו דישראל כי אהרתו וחלק יעקב שם נחלא עין לא ראתה אלהים זולתך וא"כ לזה יקשה דבעה"ז אין להם חלק ונחלה וכל מה שנהנים בעה"ז גזל הוא בידם לזה בא במתרץ ויתן לשבי עוזו שם רמז לשני התירוצים חדא ויתן לשבי לעם אשר היו בשבי בארץ השבי מצרים שדה צוען ומאחר שהיו בשבי ופרעו השט"ח בטלה החלוקה והראיה ויתן לשבי עוזו זה תפלין שכתוב בהם יציאת מצרים ועוד שנית ויתן לשבי עוזו זו תורה ומאחר שהם קיבלו את התורה זכו מן ההפקר ועוד טעם אחר הללוהו ברקיע עוזו הוא מלכותו בכל משלה ומאחר שהוא מלך הכבוד נוטל מזה ונותן לזה כי כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ומכל אלין טעמי וגשם מטרות עוזו על דרך שדרשו ז"ל אמר יעקב אע"ה ויתן לך האלהים מטל השמים ע"י שהייתי עוסק בתורה שנמשלה למים זכיתי להתברך בטל השמים וזהו הרמז דמטעמים הללו זכו ישראל לגשם מטרות עוזו להתברך בטל ומטר גשמי רצון ברכה ונדבה:

קול נסים דרוש ו'

איתא בילקוט תהלים בך בטחו אלו מרדכי ואסתר אליך זעקו דכתיב הצומות וזעקתם בך בטחו ובכן אבא אל המלך ולא בושו ליהודים היתה אורה ושמחה:

אלו פינו מלא שירה בים קדש הלולי"ם. אין די בא"ר אחת מאלף אלפי אלפים ר"ב חסד"א

אשר

אשר גמלנו ה' רב פעלים · לא ולמד הגי מאי דקמן בקום עלי מרעים כא זדון המלך לישראל נעשה רו"ש ולענה תתאה גבר מאן דאלים · ואלהינו מרחם קרמיה לרשיעא האיר וזרח רפואות תעלה להחיות רוח שפלים · לדיק ולדק שני המאורות הגדולים · המה הגבורים לעמוד בפרץ מלאכי אלהים עולים · על אחת כמה וכמה ברכורים ברכרו להושיע את ישראל מיד לר לעבור גאולים · כאשר בא הענין מפורש במקראי קדש שבסדר המגלה וזהו תאורם ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וכו' ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו אל מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה ויצא התך אל מרדכי וכולי ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן ולבקש מלפניו על עמה ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי ותאמר אסתר ותצוהו אל מרדכי כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה ל"י ויגידו למרדכי את דברי אסתר ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כי אם החרש תחרישי בעת הזאת ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע לעת כזאת הגעת למלכות והנה בדרושים הקודמים כתבנו מה שיש לדקדק במקראות הללו והנה בעת"ה יתישבו קצת מהם כאשר ירדוף הקור"א אין צורך בחזר"ת רק את זה דקדוק אחר דק מחוספס בדברי אסתר המלכה שאמרה כל עבדי המלך וכו' אחת דתו להמית דהאי תיבת אחת יתו"ר כפי"ש דהול"ל אשר לא יקרא דתו להמית ולבא אל הישוב סדר המקראות נקדים מאי דאתמר בפ' כל הנשבעין ההא דנגזל נשבע ונוטל אמ"ר נחמן האי מאן דנקיט נרגא בידיה ואמר איזיל ואקטליה לדיקלא דפלנייא ואשתכח דקטיל לא אמרינן דהוא קטליה דעביד איניש דגזים ולא עביד וממימרא זו למר מוהריק"ו ז"ל לנדון דידיה על שמעון שטען על אלמנת אחיו שנתן לה יותר מכתובתה ת"ק זהובים כי היה אנוס על פי הרב"ר של אחיה שהגזים עליו שיוליכנו לעש"ג ומאימתו נתן והשיב הרב ז"ל דאין בטענת שמעון כלום דעביד איניש דגזים ולא עביד והביא ראיה מהא דרב נחמן דאפי' בממון הקל עביד דגזים ולא עביד כ"ש למסור ישראל לא"הע בתוא מכמר ואין לחלק דאף כי אמר ה"ב דלא מחייבינן ליה כאמרו איזיל ואיקטיל וכו' היינו משום דדילמא גזים ולא עביד ומכל מקום חשיב אונס היכא דגזים דמסתפי אידך דילמא עביד שהרי כתב המרדכי פ' הנזקין וז"ל מעשה ביהודים שדחקו את חביריהם בתפיסה לקבל עליהם חרם לתת להם כ"וך ופסק הר"ם ז"ל דאין באותו חרם ממש כיון דאנוסין היו אפי' תלוהו ויהיב לא הוי מתנה כ"ש בנדון זה דאכתי לא יהיב מידי אלא קבלו לתת ולא דמי לגזרה קמייתא ומציעתא דסקריקון דאמרינן הכא דאגב אונסיה גמר ומקני דשאני התם דהגוים היו צריכים להורגו מפני היראה גמר ומקני ואפי' במציעתא דאמרו כל דקטיל ליתיב ד' זוזי ולא היו צריכים להורגו מכל מקום היהודים יראים כיון דכבר הורגלו להורגן מכח הגזרה הא' ואגב אונסא גמר ומקני אבל הכא לא שייך האי משום דמגזמי עביד איניש דגזים ולא עביד וכו' ע"כ תשובת מוהר"ם והנה הא דסקריקון דמייתי הרב היא משנה פרק הנזקין לא היה סקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בה סקריקון כיצד לקח מסקריקון וחזר ולקח מבעל הבית מקחו בטל ופירש"י לא היה סיקריקון ביהודה סיקריקון כותי רוצח שנותן לו ישראל קרקע בפדיון נפשו ואומר לו שא קרקע זו ואל תמיתני · בהרוגי המלחמה מלחמת טיטוס שהיתה בירושלים וביהודה · מקחו בטל דאמרינן מיראה עבד ר"ל בעל הבית זה שמכר לישראל הקונה מן הסקריקון באונס הוא שמכר ומקח ישראל זה בטל ואמרו בש"ס השתא בהרוגי המלחמה לא היה בה סקריקון מהרוגי מלחמה ואילך יש בה סיקריקון אמר רב יהודה לא דנו בה דין סיקריקון קאמר דאמר ר' אסי שלשה גזירות גזרו גזרה קמייתא כל דלא קטיל ליקטלוהו מציעתא כל דקטיל לייתי ארבעה זוזי בתרייתא כל ליקטלוהו הילכך קמייתא ומציעתא כיון דקטלי אגב אונסיה גמר ומקני בתרייתא אמרי האידנא ליזיל למחר תבענא ליה בדינא ופירש"י לא דנו דין סיקריקון בהרוגי המלחמה דקני לגמרי והלוקח ממנו מקחו קיים אבל מהרוגי המלחמה ואילך הלוקח ממנו יש לו דין המפורש במשנתינו דא"ר אסי ג' גזרות גזר טיטוס בפולמוס שלו כל דלא קטיל ישראל כל היכא דמשכח ליה לקטלוהו הלכך אגב אונסיה כי אמר ליה שא קרקע זו והניחני אקנייה ניהליה בלב שלם וקי"ל תלייהו וזבין זביניה זביני ע"כ ועל זה קאמר הר"ם דלא דמי נדון דידיה להא דסקריקון דשאני התם שהגוים היו צריכין להורגו כי כן גזר טיטוס ולכן היהודי גמר ומקני ואפי' בגזרה מציעתא דגזר כל מאן דקטיל ליתיב ד' זוזי מ"מ היהודי ירא כיון דהורגלו הגוים להורגם מכח גזרה קמייתא ואגב אונסיה גמר ומקני וישראל ששני הקונה מן הסקריקון קנה שפיר ואין לו לבעל הקרקע עליו שום דין ודברים כלל :

ואפשר להסמיך דין זה בקראי דשלמה הע"ה משלי כ"ד הקרפית ביום צרה צר כחכה הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו ועין רואה כי דבריו באו כספר החתום ומאי מותיב ומאי מפרק וכבר רבני המפרשים ז"ל דשו ביה הלא בספרתם ועל פי דין האמור אפשר לומר דעל יום צרה דגזרת טיטוס רומ"ז באר"ש התרפית ביום צרה צר כחכה מחמת גזרתו של אותו רשע טיטוס ומאימה ופחד שלא יהרגוך נתון תתן קרקע שלך לאנס לאמר לו שא קרקע זה ואל תמיתני הצל לקוחים למות שאם נתינת קרקע זו בעבור הצלה לקוחים למות שגזר גזרה קמייתא כל דלא קטיל ליקטיל והרי בריא היזקא וסכנתא חמירא ולא מבעייא זו שהיתה ההצלה ללקוחים למות בגזרה קמייתא אלא אף גם זאת ומטים להרג בגזרה מציעתא דלא בריא כל כך ההרג דאדרבא גזר כל דקטיל ליתיב ד' זוזי אלא מטים להרג מחמת שהורגלו מגזרה קמייתא בכל הני דינא הוי אם תחשוך דאם זו היא חובה כמו אם כסף תלוה ורוצה לומר אם יבא בעל הקרקע לטעון טעון על ישראל הקונה מן האנס קרקע זו שלי והאנס לקחה ממני באונס וקרקע כל היכא

דהיתה

דאיתא ברשותא דמארה איתא אם תמשוך חובה שתמשוך בעל הקרקע מעל ישראל הקונה כי אין לו עליו כלום כי תאמר בלבבך הן לא ידענו זה טעמא דמילתא כי באמת אנוס היה בעל קרקע זו ולמה לא תזכהו ושלו הוא נוטל לזה בא במשיב לו הלא תוכן לבות הוא יבין ונוצר נפשך הוא ידע כי מחמת אונסך גמר ומקני בלב שלם לאנס והו״ל כתליוה וזבין דזביניה זביני ויפה הקונה ממנו זכה במקחו ואם תאמר ואיך אסבול זאת דיאכלו זרים יגיעי ועיני רואות לזה השיב אלהים בשמים ד״ן ידין והשיב לאדם אותו אנס כפעלו ואתה הנאנס המקום ימלא חסרונך :

שוב אשוב לדברי מוהרי״קו ז״ל דמתשובה זו דמוהר״ם למד דאף לגבי אונס אם הפחידו להורגו ומהפחד הוצרך למכור לא חשיב אונס דעביד איניש דגזים ולא עביד והרב הגדול מוהרימ״ט ז״ל חח״מ סי׳ מ״ב נשא ונתן ביד החזקה והרבה להשיב על מוהרי״קו כאשר יראה הרואה שם ואנכי הפעוט אחר שכתבתי מה שהשיגה ידי יד כהה להליץ בעד הרב ומאי דחזות קשה בדברי הרב מוהרימ״ט שוב ראיתי להר״ב שער אפרים ז״ל סי׳ קב״ב שכתב כהנה וכהנה ומשכתי את ידי והנה רבותינו בעלי התוס׳ ז״ל על ההיא דאיזיל ואיקטיל לדיקלא דפלניא דעביד דגזים ול״ע כתבו פירש הרוקח דווקא בסתם אדם אבל במוחזק לכך לא וכן נראה ע״כ גם הרשב״א ז״ל בתשו׳ קפ״א כתב כיוצא בזה ומרן ז״ל בית יוסף סימן ל״ד מחודשין כ״ג ייחס סברא זו להגהות אשירי ונעתיק לשונו לקמן · והרב מוהרש״ד ז״ל חח״מ סי׳ כ״ב כתב וז״ל ומ״ש דאבי״ה היינו בישראל דשייך גזים ולא עביד אבל בכדון זה דמשומד כופר בעיקר גזלן ולא נאמן עביד ולא גזים מיקרי וזה ברור ע״כ גם הרב שער אפרים שם חילק חילוק זה בין ישראל למומר והביא ראיה לזה מתשו׳ מימוניות פסקא מור״ם ז״ל סי׳ פ״ו והרב החסיד כמהר״י אלגאזי ז״ל בס׳ קהלת יעקב חלק מדות חכמים סעיף כ״ט הביא דברי מוהרש״ד הלז וסייעו מתשו׳ הנז׳ ולא ראתה עין של מעלה תשו׳ שער אפרים וע״ש : והרב מוהר״ם ן׳ חביב ז״ל בתשו׳ היא מובאת בס׳ מקור ברוך דף פ״ו כתב וז״ל ואפי׳ לדברי האומרים דעביד איניש דגזים ולא עביד מ״מ נראה דבאלו הנכנסים בשערי המלכים הם מוחזקים לעשות רעה לחביריהם ויש לחוש הרבה לזה ולא אמרינן בהו עביד איניש דגזים ול״ע ע״כ :

ומעתה נגע על פי הבא״ר קראי דידן כי הנה הר״ב טור ברקת ז״ל הביא דבריו ה״ה מופת הדור והדרו כמוהר״י אזולאי נר״ו בס׳ דברים אחדים דרוש ט״ב וז״ל ועוד הגזרה לא היתה אלא לאיים עליהם להביא אותם למוסר אבל לא כיוון אחשורוש לעשות מעשה ולא היה חושד להמן לעקור אומה שלימה רק בהיותם עם חרף למלך ולדתו יכתב לאבדם להכניעם וע״י הכתיבה ישבר גאון עוזם ויהיו נכנעים כי יאמרו מאן דעביד לאיים למחר יעשה מעשה ויכנעו ע״כ ונאמר כי אסתר המלכה שמעה כל הענין ואת שיש בה ידיעה כי מעולם לא עלתה על לב אחשורוש לעקור אומה שלימה כי אם מפני היראה כדי להכניעם ולשבר גאון עוזם ולכן לא חששה מזה וכאשר באו נערותיה ויגידו לה על הצער הגדול של מרדכי הצדיק כי לבוש שק ואפר ויזעק זעקה גדולה ומרה ותתחלחל המלכה מאד על צערו של צדיק ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו כי אינו צריך הדבר לכל זה הצער ומרדכי לא שמע אליה ולא קבל ויהי כראות אסתר המלכה אשר לא ישמע לקול דבריה ותקרא אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי לדעת מה זה רוצה לומר מה חידוש היום שעשית כל המבואה הזאת ואם בשביל גזרתו של המן שכתב על יש׳ לאבדם על מה זה כל הצער והרי קי״ל עביד איניש דגזים ולא עביד ועל מה זה חרדת אלינו כל החרדה הזאת וזה לע״ד שוא שתו הצער״ה אז פיו פתח בחכמה מימר אמר להתך לך אמור לה כי לא כוונה יפה להלכה ולא אמרו על זה גזים איניש ולא עביד ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו כן בנו של קרהו בין עמלק וכבר מלומד זרע פסול זה להצר לישראל בדרך בצאתנו ממצרים ולולי ה׳ שהיה לנו לא השאיר שריד ופליט משונאי ישראל והרי הוא מוחזק להרע לישראל וכל שהוא מוחזק גזים ועביד אמרו עליו ועוד זאת ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם ולא אמרו גזים ולא עביד אלא בישראל ולא אשר אמר המן רשע שכמותו כופר בעיקר דאדרבה עביד ולא גזים ופשיטא ודאי במורא גדול יש לנו לירא ממנו וגם רמז לה חילוק מוהר״ם ן׳ חביב כי הנכנסים לשערי המלך מוחזקין הם לעשות רעה כל שכן אשר אמר המן אשר הוא משנה למלך וישם את כסאו מעל כל השרים בודאי הגמור שיש לחוש ממנו דמוחזק הוא רע רע ואמר ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה אמרי בינה בחילוקים הללו ולא עת לחשות לסמוך על הני מילי שבדעתה ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה וכשומעה אלה הדברים מילין השיבתו מטוניה מניה וביה כוותיה ומטעמיה והיא גם היא לא תוכל עשוהו כי כל איש ואשה אשר יבא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית דלא תימא דרך גוזמא בעלמא כדי להטיל אימת מלכות גזים ולא עביד אין זה דרכו של המלך אלא אחת דתו להמית בבת אחת דתו להמית ומוחזק בזה וכל שהוא מוחזק גזים ועביד הוי וכ״ש שהוא עצמו מלך וממלכי א״הע והנה אנכי לא נקראתי לבא אל המלך זה ל׳ י׳ וא״כ בודאי הגמור שאני בסכנה עצומה אם אכנס אליו ומאבדת עצמי לדעת ומאי חזית דדמא דידהו סומק טפי ועל כן השיב אמרים לה כי אין דמיונה עולה יפה שהרי בלאו הכי הוא בכלל סכנת ישראל ואל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים שאת ג״כ בכלל קהל עדת ישראל רק תדעי לך היפך בנשים מה את מפסדת בסברתיך זו כי אם החרש תחרישי בעת הזאת בודאי הגמור ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר כי סברתיך דעביד איניש דגזים ולא עביד לגבי שמים מתוקמא דאם בישראל אמרו כן כל שכן לגבי אלהינו מרחם אב הרחמים דגזים ולא עביד וברור הוא כי ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר אבל את ובית אביך תאבדו מאחר שבידך היה לעמוד בפרץ להציל את ישראל ואת מונעת עצמך מגאולת ישראל ומי יודע שבל עצמך לצורך עת כזאת הגעת למלכות ואת עלית לגדולה זו להצלת ישראל :

ובזה נבין סיפא דקראי ותען אסתר המלכה ותאמר וכו׳ תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי

בבקשתי כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד והלו וכו' ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ותאמר איש צר ואויב המ"ה וכו' וקשה איך נעשה שכחן ושכח כל פרשת העכו"ר כינו וכין המן ואכתי לחלוקות הדיו קיימת וגם להבין כינוי זה שכינתה להמן ולא בכינוי אחר והנה מרן כיתה יוסף סי' ל"ר כתב משם הגהות אשירי דאינש דסני לחבריה וא"ל כפני רבים אזולנא ומסרנא לך רשע הוא ופסול לעדות וסיים עלה מרן וז"ל נ"ל דהיינו במוחזק שעושה מעשה כי עובדא דרב שילא פ' הרואה או התרו בו כי ההיא דרב כהנא הא לאו הכי לא דעביד אינש דגזים ול"ע ואפשר דמשו"ה נקט סני לחבריה וגם א"ל כפני רבים לומר דכיון דסני ליה וגם א"ל כפני רבים אע"פ שלא התרו בו כיון שהעיז פניו כל כך חוקתו שימסור והרי הוא פסול ע"כ ופסקה בשולחנו הטהור ולכאורה קשה דמרן ז"ל פסק בסי' ר"ה לגבי מכירה באונס כהרמב"ם דאף אם הפחידו בדבר שבידו לעשות הוי אונס ולא פסק כמוהרי"קו ואם כן למה הוצרך לאוקמה להיא דהג"א בשונא וא"ל בפני רבים וצריך לומר דדעתו ז"ל דאף דלגבי מכירה באונס אם הפחידו הוי אונס ולא אמרינן גזים ולא עביד מכל מקום לענין לפסלו לעדות לא פסלינן ליה עד דהוי בריא ואם הפחידו אכתי לא פסלינן ליה אלא אם כן הוא שונא לו מתמול שלשום וא"ל בפני רבים דאז הוי כמוחזק ובפרק כל הגט איתא אמר רב במכירי כהונה ולויה ופירש"י ז"ל כמו איש מאת מכרו שהם מכיריו ואוהביו ומלא שפירוש מכיריו הוא לשון היכר ואמרה לו אסתר המלכה לאחשורוש תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי כי נמכרנו ונתאמת לנו והוכרה מכירה זו שהיא להשמיד להרוג ולאבד כי איש זה גזים ועביד והלו ידענו כאמנה דלעבדים ולש' נמכרנו החרשתי אך הוכר העוכ"ר דדעתו להשמיד להרוג ולאבד ויאמר לה המלך מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לעשות כן מעשה בפועל שהרי להגזים כעלמא עשיתי זאת ומובטחני בהמן דגזים ול"ע ומי יעשה כן עביד עבידתא והנה אסתר המלכה לא רצתה לאמר לו חילוקים שאמר לה מרדכי דאי משום עמלק חששה אולי לא יאמין בזה וחילוק דבין ישראל לא"הע וגם הנכנסים לחצר המלך חששה פן יבין דעליו כיוונה ויתכעס עליה ולכן רמזה לו חילוק דמרן כהגהות אשירי ואמרה איש צר ואויב המ"ה וכיון דסני צורר כל היהודים ואמר כן בפני רבים וכתב בתבים פשיטא דגזים ועביד האויב הזה :

ובדרך הזה יומתק לחכי טעם אחשורוש שהאריך אפו על המן כל זה כי כתיב והמלך קם בחמתו ממשתה היין וכו' והמלך שב מגנת הביתן אל בית המשתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר הגם לכבוש את המלכה עמי בבית ויאמר חרבונא גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עומד בבית המן גבוה נ' אמה ויאמר המלך תלוהו עליו ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה וקשה למה לא גזר עליו תיכף הריגה מאחר שסיפרה לו אסתר רוע כוונתו ובפרט כי עתה ידע שמרדכי קרוב לאסתר כמ"ש רז"ל על פסוק ויאמר ויאמר שידע שהיא מזרע שאול המלך וכודאי שסיפרה לו ג"כ כי מרדכי דוד הוא לה מאחר שבאותו יום עשה לו כל הכבוד הזה ועכ"ז כבש את כעסו ובפרט לדרשת רז"ל והמלך קם והמלך שב מקים שיבה לקימה מה קימה בחימה אף שיבה בחימה שראה מלאכים כדמות בני המן מחבלים כרמים ואפ"ה לא העיר כל חמתו וכ"ש כראותו אותו נופל על המיטה ונגע בכבוד המלך אל עצמו ואל בשרו וכל זה אינינו שוה להרוג את המן וכמימר קריסין הלא זה אדוני אליהו על העץ אשר עשה המן למרדכי אז נתעורר כאיש אשר יעור משנתו לאמר תלוהו עליו אתמהא ועפי"ד יתורץ היטב והנה אההיא דהגהות אשירי דאוקמה מרן כדסני ליה וא"ל בפני רבים דהו"ל כמוחזק ולהכי קאמר בהג"א דפסול לעדות סיים עלה מרן וז"ל ומיהו לענין להורגו ע"י כך לא ברירא לי מילתא ובסוף ס' הכל בו כתוב אמ"ר פלטוי מוסר פסול לעדות ול"ת מוסר גמור אלא אפילו אדם מפורסם ומריב עם חבירו וא"ל אלך ואמסור ממונך הואיל ומעיז פניו בפרהסייא נחשב רשע ופסול לעדות ע"כ וראיתי להר"ב קהלת יעקב ז"ל בחלק מדות חכמים אות נ' סעיף כ"ט כתב עמ"ש מרן ע"ד ההג"א הנז' וז"ל הן אמת שנראה דהוא ז"ל נסת"ר מחמת"ו שכתב ובסוף ס' הכלבו וכו' ושמא י"ל דכוונת מרן שהביא בסוף דבריו הא דהכלבו לומר דלפי"ד אין אנו צריכין לחילוקים שכתב בההיא דהג"א ואפי' לא התרו בו ואפי' אינו מוחזק באמירתו נפסל ע"כ ואחר בקשת המ"ר מעלמותיו הקדושות אין שום סתירה דהא דכתב הכלבו אדם מפורסם היינו לומר שהוא מוחזק וגם מ"ש הואיל ומעיז פניו בפרהסייא היינו ברבים ושפיר הוי כעין מ"ש ע"ד הג"א ועוד קשה לפי דבריו ז"ל דכל עצמו דמרן דאוקמה כדסני ליה וא"ל בפני רבים משום דגזים ולא עביד ואיך נחה דעתו בדברי ס' הכלבו שוב ראיתי להרב הכנ"הג ז"ל אות ע"ג שהביא מהמרדכי ומהרי"ו ומהררב"ז שפי' כן לדברי הכלבו יע"ש ולא ראתה עין היפה דהרב ז"ל ללשון הכנ"הג נקטינן מדברי מרן דהיכא דסני ליה וא"ל בפני רבים למוסרו אפ"ה להורגו אין להקל בזה וחשש מיהא איכא דלאו מוסר גמור מיקרי ולכן הגם שאמרה לו אסתר המלכה איש צר ואויב עכ"ז חשש להורגו דאפשר דגזים ולא עביד ומשום חומרא דשופך דם האדם באדם ואף שקם ושב בחימה עכ"ז לבו נוקפו להורגו ואדרבה חמתו בערה בו שאינו מוצא בדין להורגו וגם כשראהו נופל על המטה מאחר דלא עביד מידי לא מלאו לבו לשפוך את דמו וכאשר אמר לו חרבונא גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי א"כ מעתה הרי עשה מעשה בפועל והו"ל רודף ושפיר הוי דינו להריגה דהו"ל רודף ולזה אמר כעת תלוהו עליו וזהו ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי דמסיבה שהכין ועשה מעשה תלוהו עליו וחמת המלך שככה דמלא ידיו ורגליו לפום דינא לתלות אותו :

וזהו שאמר אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ על שלח ידו ביהודים דלא תימא משום שנפל על המטה או משום שאמרה לו אסתר איש צר ואויב דגזים ועביד הא ליתא דאכתי אין לסמוך על זה להורגו כמ"ש מרן אלא ואותו תלו על העץ אשר שלח ידו ביהודים ועשה מעשה בפועל בעץ אשר הכין למרדכי דעתה שפיר מיקרי רודף וחייב הריגה ואפשר לרמוז בזה הברייתא דבש"ס דמגלה אשר הכין לו תנא לו הכין וכבר רבני המפרשים ז"ל אחזו לעו"ר בברייתא זו ולדרכנו אפשר לומר דרלו בזה כי אלו לא הכין העץ

למרדכי

למרדכי אכתי היה מפקפק אחשורוש מלאורגו אך מאחר שהכין העץ ועביד עובדא כאחז כסכך וגזר עליו התליה לזה אמרו תנא לו הכין לרעתו הכין דאלו לא הכין העץ היה אפשר שלא יתלהו אחשורוש אך מאחר שהכין העץ הדבר ילא מפי המלך וגמר אומר דלפום דינא נהרג ולרעתו הכין :

ומן האמור כענין כין נכין מאמר הגלב פתח עינים כך כטחו זה מרדכי ואסתר שרנו ק״ו דאם לגבי ישראל אמרינן עביד איניש דנזיס ולא עביד כ״ש לגבי שמים אלהינו מרחם דגזים ולא עביד ועל כן כך כטחו וידעו כאמנה שאינו עושה כליה כישראל ח״ו וכל זה כדי לירא ולהפחידם עד אשר ישובו אליו בתשובה שלימה ולכן אליך זעקו דברי הצומות וזעקתם והחזיקו לכל ישראל למוטב כך כטחו וככן אבא אל המלך דודאי עושה לה נס ופלא ומבטל הגזרה ולא בושו ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר :

ת״ו של ב״ע

מפתחות

פתח **דברי מרדכי** המחברת הראשונה · מעשה ידי אמן זרוע המיומן הרב הגדול **המג"ן** זצוקל לעידנו'ה אזיל זה מחנה שכינה · כאשר דורש קראו בשיני ע"פ הדין פלפלא חריפתא את'ת את'ת תפשיה הלא לאמונה · בתראה שלום המחברת השניה א' לדין וא' למרקה קש דינא · ש"ות שפונות וערוכות כי רבה מאד **גדולת מרדכי** ממנו יתד ממנו פנה · וזה סדרן אחרי הקונ'ריס הלא בראשי פרקים ענין הדרוש והדפים בהדין מרגניתא דלייתי בשינא :

פרש"ת **גדולת מרדכי** על סדר סימני הש"ות אחת לאחת למצוא חשבון

דפים

נשלמו מפתחות הדרושים והתשובות ·
בעזרת האל העוזר תוכן רוחות ׃

פתחי שערים לספר **קולו של משה** דרוש דרש גברא דכפיש נהוריה · זרע קדש מע' הרב הגדול המחבר זלוק"ל כר"א כרעותיה מעין שופריה · ה"ה מעלת הרב המופלא כמוהר"ר **משה גלאנטי** זלוק"ל עד"ן ל'ו תהנה מזיו השכינה במחי' של צדיקים קדושים אשר בארץ החיים המה ואדירי ·

ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה
הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו

3 1761 07293473 0